

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

IVANE JAVAKHISHVILI
TBILISI STATE UNIVERSITY

კლასიკური ფილოლოგიის, ბიზანტინისტიკისა
და ნეოგრეცისტიკის ინსტიტუტი

Institute of Classical, Byzantine and Modern Greek Studies

ნანა ტონია, ეკატერინე კობახიძე, გიორგი უგულავა, მაია დანელია
Nana Tonia, Ekaterine Kobakhidze, Giorgi Ugulava, Maia Danelia

ანტიკურობა ქართულ მხატვრულ ლიტერატურაში
CLASSICAL ANTIQUITY IN GEORGIAN LITERATURE

თბილისი
2025
პროგრამა „ლოგოსი“

რეცენზენტები: აკადემიკოსი, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი რისმაგ გორდეზიანი
ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი იამზე გაგუა

Reviewers: Academician, Dr. Hab. **Rismag Gordeziani**
Dr. Hab. **Iamze Gagua**

რედაქტორები: ფილოლოგიის დოქტორი მედეა აბულაშვილი
ეკატერინე კვირკველია

Editors: Doctor of Philology **Medea Abulashvili**
Ekaterine Kvirkvelia

ინგლისური ტექსტის კონსულტანტი: თამარ ბაკურაძე
English Text Consultant: **Tamar Bakuradze**

პროექტი „ანტიკურობა ქართულ მხატვრულ ლიტერატურაში“ განხორციელდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული ფუნდამენტური კვლევებისთვის სახელმწიფო სამეცნიერო გრანტის მეშვეობით (გრანტის ნომერი: FR-21-1947)

The Project “Classical Antiquity in Georgian Literature” was supported by Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (SRNSFG) (grant N FR-21-1947)

©ნანა ტონია, ეკატერინე კობახიძე, გიორგი უგულავა, მაია დანელია
© Nana Tonia, Ekaterine Kobakhidze, Giorgi Ugulava, Maia Danelia

გარეკანზე: © ირაკლი ფარჯიანი, ოდისეა, პასტელი, 37X31,5სმ. 1981
On the Cover: © Irakli Parjiani, Odyssey, Pastel on paper, 37X31,5cm. 1981

ს ა რ ზ ე ვ ი:

წინათქმა

პირველი თავი – ანტიკურობა ძველ ქართულ ლიტერატურაში (VIII-XIV სს.)

ჰიმნოგრაფიული პოეზია (ნანა ტონია)

ჰაგიოგრაფია

გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება (ეკატერინე კობახიძე, გიორგი უგულავა)

მოქცევაჲ ქართლისაჲ (ეკატერინე კობახიძე)

ისტორიული პროზა

ქართლის ცხოვრება (ეკატერინე კობახიძე)

შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი (გიორგი უგულავა)

სახოტბო პოეზია (ნანა ტონია)

მეორე თავი – ანტიკურობა ძველ ქართულ ლიტერატურაში (XVII-XVIII სს.)

ლირიკა და სამოგზაურო-მემუარისტული პროზა (მაია დანელია)

დავით გურამიშვილი (ეკატერინე კობახიძე)

მესამე თავი – ანტიკურობა ახალ ქართულ ლიტერატურაში (XIX ს.)

რომანტიზმი

თეიმურაზ ბატონიშვილი (მაია დანელია)

დავით მაჩაბელი, ალექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანები (მაია დანელია)

სოლომონ რაზმაძე (მაია დანელია)

ალექსანდრე ჭავჭავაძე, გრიგოლ ორბელიანი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი (მაია დანელია)

გრიგოლ რჩეულიშვილი (მაია დანელია)

რეალიზმი

ილია ჭავჭავაძე (ეკატერინე კობახიძე, გიორგი უგულავა)

აკაკი წერეთელი (ეკატერინე კობახიძე)

ბაჩანა (ეკატერინე კობახიძე)

მეოთხე თავი – ანტიკურობა უახლეს ქართულ ლიტერატურაში (XX ს.)

მოდერნიზმი

გრიგოლ რობაქიძე (ნანა ტონია)
გალაკტიონ ტაბიძე (ნანა ტონია)
პაოლო იაშვილი (ნანა ტონია)
ტიციან ტაბიძე (ნანა ტონია)
ვალერიან გაფრინდაშვილი (ნანა ტონია)
სანდრო შანშიაშვილი (ეკატერინე კობახიძე)
კონსტანტინე გამსახურდია (გიორგი უგულავა)
კოლაუ ნადირაძე (მაია დანელია)
ტერენტი გრანელი (ეკატერინე კობახიძე)
გოგლა ლეონიძე (მაია დანელია)
გიორგი ყიფიანი (გიორგი უგულავა)
გიორგი კორნაპელი (ნანა ტონია)

კრიტიკული რეალიზმი

სერგო კლდიაშვილი (ეკატერინე კობახიძე)
გრიგოლ აბაშიძე (გიორგი უგულავა)
ლადო ასათიანი (გიორგი უგულავა)
იოსებ ნონეშვილი (მაია დანელია)
შოთა ნიშნიანძე (მაია დანელია)
მერაბ კოსტავა (ეკატერინე კობახიძე)
არჩილ სულაკაური (გიორგი უგულავა)

მეხუთე თავი – ანტიკურობა თანამედროვე ქართულ ლიტერატურაში (XX-XI სს-ის მიჯნა და XXI ს.)

ჭაბუა ამირეჯიბი (გიორგი უგულავა)
მურმან ლეხანიძე (გიორგი უგულავა)
ანა კალანდაძე (ეკატერინე კობახიძე)
თამაზ ჭილაძე (გიორგი უგულავა)
ოთარ ჭილაძე (გიორგი უგულავა)
ვახტანგ (ვახუშტი) კოტეტიშვილი (ეკატერინე კობახიძე)
გურამ დოჩანაშვილი (ეკატერინე კობახიძე)
გიორგი ხომერიკი (ნანა ტონია)
ბესიკ ხარანაული (გიორგი უგულავა)

კოტე ჯანდიერი (გიორგი უგულავა)
შოთა იათაშვილი (მაია დანელია)
ლაშა ბულაძე (ეკატერინე კობახიძე)
პაატა ციკოლია (ეკატერინე კობახიძე)
დიანა ანფიმიადი (ნანა ტონია)

C o n t e n t s

Preface

Chapter One – Classical Antiquity in Ancient Georgian Literature (8th-15th cc)

Hymnography (Nana Tonia)

Hagiography

Giorgi Merchule, The Vita of Grigol Khandzteli (Ekaterine Kobakhidze, Giorgi Ugulava)

The Conversion of Kartli (Ekaterine Kobakhidze)

Historical Prose

Life of Katrli (Ekaterine Kobakhidze)

Shota Rustaveli, The Knight in the Panther's Skin (Giorgi Ugulava)

Praise Poetry (Nana Tonia)

Chapter Two – Classical Antiquity in Ancient Georgian Literature (17th and 18th cc)

17th-18th Century Lyric Poetry, Travelogues and Memoirist Prose (Maia Danelia)

Davit Guramishvili (Ekaterine Kobakhidze)

Chapter Three – Classical Antiquity in New (19th Century) Period of Georgian Literature

Romanticism

Teimuraz Batonishvili (Maia Danelia)

Davit Machabeli, Alexander and Vakhtang Orbeliani (Maia Danelia)

Solomon Razmadze (Maia Danelia)

Alexander Chavchavadze, Grigol Orbeliani, Nikoloz Baratashvili (Maia Danelia)

Grigol Rcheulishvili (Maia Danelia)

Realism

Ilia Chavchavadze (Ekaterine Kobakhidze, Giorgi Ugulava)

Akaki Tsereteli (Ekaterine Kobakhidze)

Bachana -Tedo Razikashvili (Ekaterine Kobakhidze)

Chapter Four – Classical Antiquity in the Newest Period of Georgian Literature (20th Century)

Modernism

Grigol Robakidze (Nana Tonia)

Galaktion Tabidze (Nana Tonia)

“Blue Horns” (Paolo Iashvili, Titsian Tabidze, Valerian Gaprindashvili) (Nana Tonia)

Sandro Shanshiashvili (Ekaterine Kobakhidze)

Konstantine Gamsakhurdia (Giorgi Ugulava)

Kolau Nadiradze (Maia Danelia)

Terenti Graneli (Ekaterine Kobakhidze)

Gogla Leonidze (Maia Danelia)

Giorgi Kipiani (Giorgi Ugulava)

Giorgi Kornapeli (Nana Tonia)

Critical Realism

Sergo Kldiashvili (Ekaterine Kobakhidze)

Grigol Abashidze (Giorgi Ugulava)

Lado Asatiani (Giorgi Ugulava)

Ioseb Noneshvili (Maia Danelia)

Shota Nishnianidze (Maia Danelia)

Merab Kostava (Ekaterine Kobakhidze)

Archil Sulakauri (Giorgi Ugulava)

Chapter Five – Classical Antiquity in Contemporary Georgian Literature (Border of the 20th - 21th cc and the 21st c)

Chabua Amirejibi (Giorgi Ugulava)

Murman Lebanidze (Giorgi Ugulava)
Ana Kalandadze (Ekaterine Kobakhidze)
Tamaz Chiladze (Giorgi Ugulava)
Otar Chiladze (Giorgi Ugulava)
Vakhtang (Vakhushti) Kotetishvili (Ekaterine Kobakhidze)
Guram Dochanashvili (Ekaterine Kobakhidze)
Gia Khomeriki (Nana Tonia)
Besik Kharanauli (Giorgi Ugulava)
Kote Jandieri (Giorgi Ugulava)
Shota Iatashvili (Maia Danelia)
Lasha Bugadze (Ekaterine Kobakhidze)
Paata Tsikolia (Ekaterine Kobakhidze)
Diana Anphimiadi (Nana Tonia)

წინათქმა

ანტიკურობის კულტურული მემკვიდრეობის როლის შეფასება თანამედროვე ცივილიზაციის განვითარებაში ერთობ რთულია. ამ მემკვიდრეობის ნებისმიერ სფეროში შეიძლება აღმოვაჩინოთ იდეები, რომლებმაც განსაკუთრებული გავლენა იქონიეს ყველა მომდევნო ეპოქის ხალხთა სულიერ თუ მატერიალურ კულტურაში. ევროპული ცივილიზაციის ისტორიაში ანტიკური მემკვიდრეობისადმი მიბრუნების რამდენიმე მნიშვნელოვანი ეტაპი გამოიკვეთა (კაროლინგური, ოტტოთა ეპოქის, რენესანსის), რომელთა შესწავლას მრავალი ნაშრომი მიეძღვნა, თუმცა ამ მიმართებით არანაკლებ მნიშვნელოვანია XX-XXI საუკუნეთა მიჯნა, რომელიც უკვე იქცა ავანგარდად მსოფლიო კულტურის პრაქტიკაში. ანტიკური მემკვიდრეობის ამ უწყვეტმა დომინირებამ განაპირობა მისი ფუნდამენტური კვლევის აუცილებლობა გლობალური მასშტაბით. მართალია, მსგავს კვლევებს ჯერ კიდევ ელინისტურ ეპოქაში ჩაეყარა საფუძველი, თუმცა მეცნიერული რეფლექსია და ცალკეულ მიმართულებათა ფორმირება, რომელიც ეპოქათა და კულტურათა ურთიერთგავლენის ერთობლიობას განიხილავს ანტიკური მემკვიდრეობის კონტექსტში, მხოლოდ გასული საუკუნის ბოლოს გახდა შესაძლებელი – მაშინ, როდესაც ჰუმანიტარულ ცნობიერებაში გამოიკვეთა ანტიკური ცივილიზაციის ინტერპრეტაციის ახლებური პარადიგმები დაკავშირებული საზოგადოების ისტორიულ ცნობიერებასთან, სიმბოლურ წარმოდგენებთან, ფასეულობებთან და ა.შ.

დასავლეთევროპულ და ამერიკულ კულტუროლოგიაში ანტიკურობისა და მომდევნო ეპოქათა ამგვარი ურთიერთმიმართება განისაზღვრა ტერმინით „რეცეფცია“. მართალია, სხვადასხვა ეპოქაში არაერთგზის ყოფილა მცდელობა ძველი სამყაროს მონაპოვართა ინტერპრეტაციისა თუ გაცნობიერებისა, მისი ფენომენების გააზრებისა, მაგრამ თავდაპირველად ეს იყო ლიტერატურათმცოდნეობითი კვლევები და ეყრდნობოდა ტექსტის ჰერმენევტიკული და ტექსტუალური ანალიზის იმ პრინციპებს, რაც განეკუთვნებოდა კლასიკური ფილოლოგიის, ფილოსოფიისა თუ ისტორიოგრაფიის სფეროებს. მაგრამ უკანასკნელ ხანებში რეცეფციულმა კვლევებმა უფრო გაიფართოვეს არეალი და მიზნად დაისახეს რეცეფციათა მოდელების გამოვლენა შესაბამისი მეთოდოლოგიური მიეზებით.

გასული საუკუნის 60-იანი წლებიდან მოყოლებული, ანტიკურობის რეცეფციების კვლევა ერთ-ერთ უმთავრეს მიმართულებად იქცა არა მხოლოდ ევროპულ, არამედ მსოფლიო ლიტერატურათმცოდნეობაში. კვლევის მიმართულებანი იმდენად მრავალფეროვანი აღმოჩნდა, რომ აუცილებელი გახდა დაფუძნება სპეციალური ჟურნალისა, რომელიც მიეძღვნებოდა ანტიკურობის

რეცეფციების კომპლექსურ განხილვას. ასეთი ჟურნალია “Classical Receptions Journal”, რომელიც 2009 წლიდან გამოიცემა ოქსფორდში და მოიცავს ძველი საბერძნეთისა და რომის მატერიალური კულტურისა და ტექსტების რეცეფციის ყველა ასპექტს როგორც ანტიკურ, ისე თანამედროვე სამყაროში.

ფუნდამენტურმა კვლევებმა ანტიკურობის ტრადიციული გაგების უმთავრეს პრობლემათა შორის გამოკვეთეს ერთი განსაკუთრებით საინტერესო ასპექტი, რომელიც საჭიროებდა პასუხს კითხვაზე: „დრო იცვლება და ანტიკურობა – არა, თუ ანტიკურობა იცვლება თაობიდან თაობამდე, მკვლევრიდან მკვლევრამდე?“¹

მართლაც, მიმართება ანტიკურობისადმი და აქედან გამომდინარე, მის შესახებ არსებული გამოკვლევებისადმი, გამუდმებით იცვლება. არც ისე შორეულ წარსულში ანტიკურობის შესწავლა მოქცეული იყო ერთგვარ ჩარჩოში, რომელიც არ ითვალისწინებდა ისეთ ცნებებს, როგორებიც არის სუბიექტივიზმი, ინდივიდუალობა, დაშვების თეორია, გენდერი და სხვა, რომელთაც უხვად იყენებენ უახლეს გამოკვლევათა ავტორები. მათი დამსახურებაა ის, რომ შესაძლებელი გახდა ანტიკურობის გაგების სამანთა არა მხოლოდ გაფართოება, არამედ ეროვნულ ლიტერატურათა წარმოჩენა და ჩართვა მსოფლიო კულტურის განვითარების პროცესში. ასე რომ, Reception studies საფუძვლად უდევს წარსულსა და თანამედროვეობას შორის მუდმივი დიალოგი და უფრო მეტიც, კულტურათაშორისი კომუნიკაცია.

ანტიკური ხანის შემდგომდროინდელ ეპოქათა მწერლები და პოეტები ძველ ავტორებში აღმოაჩენდნენ ხოლმე ისეთ ტექსტებს, რომლებიც მნიშვნელოვანწილად ესადაგებოდა მათ თანამედროვე ტენდენციებს. ეს „აღმოჩენები“ იცვლებოდა ეპოქიდან ეპოქამდე. ასე ხდებოდა შუა საუკუნეების ევროპაში, როდესაც რომაელი ავტორების პოპულარობა დამოკიდებული იყო ეპოქალურ ტენდენციებზე. მორალიზებულ სამყაროში (ოტტოთა ეპოქა) ჰორაციუსი იყო მიღებული თავისი სენტენციური პოეზიით; მოგვიანებით (სიახლეთა ეპოქა), როდესაც საერო ინტერესების გამოღვიძების ხანა დადგა, ოვიდიუსი გახდა უფრო მნიშვნელოვანი და ეპოქასაც მისი სახელი ეწოდა (ოვიდიუსისეული).

კულტურათაშორისი კომუნიკაცია გულისხმობს არა მხოლოდ დიალოგს ანტიკურობასა და თანამედროვეობას შორის, არამედ მათი ურთიერთმიმართების გააზრებასაც ინტერტექსტუალურ სივრცეში. ამ დროს მნიშვნელოვანია რეცეფციულ კვლევათა გაფართოება, რომლის უმთავრეს მოვლენად მიიჩნევა ეროვნულ ლიტერატურათა ჩართვა იმ **მოდულებში**, რომელთა არსებობასაც არა მხოლოდ

¹ J. I. Porter. Reception Studies: Future Prospects. In: A companion to classical reception, ed. by L. Hardwick, C. Stray. Oxford, 2008, გვ. 469-481.

ევროპული, არამედ აღმოსავლური და, ზოგადად, მსოფლიო ლიტერატურული პროცესები განაპირობებენ. ამ თვალსაზრისით, ანტიკური მემკვიდრეობის რეცეფციების შესწავლას ქართულ ლიტერატურაში, რომელსაც ევროპულ ლიტერატურათა შორის ყველაზე ხანგრძლივი ისტორია აკავშირებს ანტიკურობასთან, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. ეს განსაკუთრებულობა ურთიერთგანმაპირობებელია:

ერთი მხრივ, რამდენადაც ქართულ ლიტერატურას მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აკავშირებს ანტიკურ სამყაროსთან და თავისი განვითარების ყველა ეტაპზე ის იყო როგორც დასავლური, ისე აღმოსავლური ლიტერატურული პროცესების ავანგარდში, რაც აისახა კიდევ მის მრავალფეროვან სასულიერო თუ საერო ხასიათის ქმნილებებში, რომელთაგან ზოგი მსოფლიო კლასიკის შედევრადც კი არის აღიარებული, ამდენად იგი რეცეფციათა მოდელის განუყრელ ნაწილს უნდა წარმოადგენდეს. ამის დასტურად იგულისხმება ის ფაქტი, რომ უკანასკნელ ხანებში ანტიკურობის ყველაზე ცნობილ ფუნდამენტურ ენციკლოპედიაში *Der Neue Pauly*, სადაც ხუთი ტომი ეთმობა ანტიკური ტრადიციის ასახვას მსოფლიო ლიტერატურაში, წარმოდგენილია სტატია კლასიკური მემკვიდრეობის შესახებ ქართულ მწერლობაში (ავტორი – რისმაგ გორდეზიანი);²

მეორე მხრივ, ანტიკურობის რეცეფციათა მოდელში მთელი მრავალფეროვნებით ასახული ქართული ლიტერატურა თავისი ფასდაუდებელი სიმაღლეების გამო, რაც განპირობებულია მისი დასავლურ-აღმოსავლური დისკურსით, ღირსეულ ადგილს დაიმკვიდრებს ლიტერატურულ სამყაროში.

უნდა აღინიშნოს, რომ ცალკეულ ეროვნულ ლიტერატურებში უკვე დიდი ხანია არსებობს მონოგრაფიული გამოკვლევები ანტიკურობის რეცეფციის შესახებ,³ რაც საფუძვლად დაედო მსოფლიო ლიტერატურული პროცესების გათვალისწინებით შექმნილ ე.წ. რეცეფციულ მოდელებს. რაც შეეხება ქართულ ლიტერატურას, მართალია, უკანასკნელ ხანებამდე ამ მიმართებით იწერებოდა ცალკეული სტატიები და გამოკვლევები, თუმცა მათ არ ჰქონიათ სისტემური, მონოგრაფიული ხასიათი, სადაც, შეძლებისდაგვარად, სრულად იქნებოდა ასახული ანტიკური ტრადიციის კვალი ქართულ მწერლობაში.

² R. Gordesiani. Georgien. In: *Der Neue Pauly, Enzyklopädie der Antike. Rezeptions und Wissenschaftsgeschichte*. 14. Hrsg. H. Cancik, H. Schneider und M. Landfester. Stuttgart, 1996, გვ. 132-140.

³ K. Fleming, A. Simon. *The Reception of Classical Antiquity in German Literature*. Munich, 2013; *The Oxford History of Classical Reception in English Literature*. Vol. 1, ed. by R. Copeland.; Vol. 2, ed. by P. Cheney and Ph. Hardie, 2016; G. di Giammarino. *La tradizione classica nella letteratura Italiana*. 2011; V. Riedel. *Antikerezeption in der deutschen Literatur von Renaissance-Humanismus bis zur Gegenwart*. Weimar, 2000.

მონოგრაფია „ანტიკურობა ქართულ მხატვრულ ლიტერატურაში“ არის ფუნდამენტური, ორენოვანი (ქართული, ინგლისური) გამოკვლევა, სადაც მასშტაბური სახით პირველად არის წარმოდგენილი ანტიკურობის რეცეფციები ქართულ მხატვრულ ლიტერატურაში მისი განვითარების ყველა ეტაპზე.

მონოგრაფიის ავტორებმა თავი მოუყარეს ყველა იმ კვლევას, რომელიც ამა თუ იმ ავტორზე უკვე არსებობდა. მათ ასევე ხელთ ჰქონდათ პროექტის „ანტიკურობის რეცეფცია ქართულ ლიტერატურაში“ ორენოვანი მასალა,⁴ რომელიც მოიცავს 140-მდე ქართველი მწერლისა და პოეტის შესახებ ინფორმაციას, ანტიკურობის რეცეფციის ამსახველ მნიშვნელოვან პასაჟებს და კომენტარებს. ხშირ შემთხვევაში მონოგრაფიაში ავტორთა საკუთარი დაკვირვებები, თვალსაზრისები და მიგნებებია წარმოდგენილი, რაც პირველად ქვეყნდება ამ ნაშრომის ფარგლებში. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რომ ზოგიერთ ავტორზე, რომლის თხზულებებში ანტიკურობის კვალი საკმაოდ მნიშვნელოვანია, აქამდე არ არსებობდა რაიმე სახის გამოკვლევა, რაც მონოგრაფიის დამატებით სიახლეს წარმოადგენს.

მონოგრაფიის ავტორების მიერ ანტიკურობის სისტემურმა კვლევამ ქართულ მხატვრულ ლიტერატურაში კონკრეტულ მონაცემებზე დაყრდნობით მყარი დასაბუთება შესძინა თვალსაზრისს, რომ ბერძნულ-რომაული ელემენტი ქართული ლიტერატურის ყველა პერიოდშია წარმოდგენილი, რაც ცხადყოფს, რომ ანტიკურობა ქართულ ლიტერატურაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს. ეს ტენდენცია თვალსაჩინოა უკვე VIII საუკუნიდან. ჯერ კიდევ ჰიმნოგრაფიაში დასტურდება ანტიკურობის კვალი, მაგრამ თხზულებათა შინაარსიდან გამომდინარე, მეტწილად ჩნდებიან ისტორიული პირები, რომლებიც ქრისტიანობასთან არიან დაკავშირებულნი. საინტერესოა, რომ მითოლოგიურ წიაღსვლებს ჰიმნოგრაფიაში საერო ლიტერატურის გამოჩენის შემდეგ ვხვდებით (ორფეოსი, აქილეოსი, ოლიმპოს მთა და სხვ.). რაც შეეხება თავად საერო ლიტერატურას, ცხადია, მასში სასულიერო შინაარსის ლიტერატურასთან შედარებით, მითოლოგიური მასალის გამოყენების დიაპაზონი საგრძნობლად მოცულობითია.

საყურადღებოა, რომ ქართული მხატვრული ლიტერატურა ანტიკურობას იყენებს სხვადასხვა კონტექსტში – როგორც ბერძნულ-რომაულ, ისე ქართულ ნარატივში. ეს ტერმინები, როგორც წესი, მხატვრული განზოგადების თვალსაჩინო მაგალითებს წარმოადგენენ. ამ საფუძველზე ყალიბდება არაერთი შედარება, ეპითეტი და მეტაფორა და მათ კვალდაკვალ – ანტიკურობის რეცეფციის შემთხვევა.

⁴ ავტორები: ნანა ტონია (ხელმძღვანელი), გვანცა კოპლატაძე, ეკატერინე კობახიძე, ზაზა ხინთიბიძე, მაია დანელია, გიორგი უგულავა. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <http://classicaltradition.tsu.ge/> ბოლო ნახვა: 07.04.2023.

ანტიკური მემკვიდრეობის ეს საკმაოდ მნიშვნელოვანი სფერო ქართულ ლიტერატურაში წარმოდგენილია როგორც ანტიკურობაშივე ერთგვარ კლიშეებად ქცეულ სიმბოლოებად, ისე მხატვრული გადამუშავების სრულიად ახალ, ორიგინალურ სახეებად. საინტერესოა იმაზე დაკვირვებაც, რომ ანტიკურობასთან დაკავშირებული მნიშვნელოვანი პასაჟები მრავალფეროვნად და ორიგინალურად აისახა ქართულ ლიტერატურაში, რაც გვაძლევს საფუძველს დავასკვნათ, რომ ამ მასალის აღქმა ხდებოდა ნარატივთან ერთად და ანტიკური შეხედულებები არა ფრაგმენტულად, არამედ კომპლექსურად იყო ჩართული ქართული ლიტერატურის მიერ შემუშავებული მხატვრული სახეების ბაზაში. აშკარაა, რომ ეს ტენდენცია განსაკუთრებით ძლიერდება XI-XIII საუკუნეებში, როდესაც საქართველოს ისტორიაში დგება პოლიტიკურ-კულტურული აღმავლობის პერიოდი, რომელიც კარს უხსნის დასავლური იდეებისა და ფასეულობების შემოდიწებას ქართულ საზოგადოებაში. ანტიკურობასთან დაახლოების ახალი ტალღა XVII-XVIII საუკუნეებიდან შეინიშნება და XIX-XXI საუკუნეებში განსაკუთრებული ინტენსივობით გრძელდება. ამ პერიოდში ევროპული ლიტერატურული ტენდენციების კვალდაკვალ, ქართულ მწერლობაში ანტიკურობის არაერთი ადაპტაცია და რეცეფცია იქმნება, რაც, თავის მხრივ, კვლევების მუდმივ განახლებას საჭიროებს.

ნიშანდობლივია, რომ ანტიკური სამყაროს მხატვრული სიმბოლოები, რომლებიც საერთოევროპული ესთეტიკური აზროვნების მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენენ, თანდათანობით უფრო გამოკვეთილად ხდებიან ქართული მხატვრული სახეების ე.წ. ბანკის განუყოფელი ნაწილი, რაც თანამედროვე ქართულ ლიტერატურაში ტრადიციულად ორგანული ე.წ. დასავლური ელემენტის გაძლიერებას წარმოაჩენს.

პირველი თავი

ანტიკურობა ძველ ქართულ ლიტერატურაში (VIII-XIV სს.)

ჰიმნოგრაფიული პოეზია

ნანა ტონია

ქართული ჰიმნოგრაფიის საწყის ხანად VI საუკუნეს ასახელებენ მკვლევრები. ჩვენამდე შემორჩენილია ჰიმნოგრაფიული ლიტერატურის როგორც ორიგინალური, ასევე თარგმნილი ძეგლები. მათ უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭებათ არა მხოლოდ ქართული, არამედ ბიზანტიური ლიტერატურის შესწავლის საქმეში, რამეთუ ქართულ ენაზე თარგმნილია ბევრი ისეთი ნიმუში ბიზანტიური ლიტერატურისა, რომელთა ორიგინალები დაკარგულია, ან ჯერხანად არ არის მიკვლეული.

მართლმადიდებლური ეკლესიის ჰიმნოგრაფიის ძირითადი ჟანრები და ტექსტები ჩამოყალიბდა ბიზანტიურ ეპოქაში უპირატესად ორი ლიტურგიკული ტრადიციის საფუძველზე: იერუსალიმურის (პალესტინურის) და კონსტანტინოპოლურის.

ქართული ჰიმნოგრაფიის შემსწავლელი მეცნიერება, ჰიმნოლოგია, საქართველოში უკვე X საუკუნიდან იღებს თავის დასაბამს.⁵ ჰიმნოგრაფიული ლიტერატურის კვლევისა და სისტემატიზაციის ცდები წარმოდგენილია ისეთი თვალსაჩინო ბიზანტიელი ავტორების თხზულებებში, როგორებიც იყვნენ მიქაელ მოდრეკილი, გიორგი მთაწმინდელი, ეფრემ მცირე და იოანე პეტრიწი.

ქართული ჰიმნოგრაფიული პოეზიის მრავალი გამოცემა განხორციელდა. მათგან უმნიშვნელოვანესია: ათონის კრებული,⁶ ძველი ქართული სასულიერო პოეზია,⁷ ძლისპირნი,⁸ ჭილ-ეტრატის იადაგარი,⁹ XVII-XVIII საუკუნეების ქართული პოეზიის ისტორიიდან,¹⁰ უძველესი იადაგარი,¹¹ ნევმირებული ძლისპირნი,¹² იოანე

⁵ ნ. სულავა. ქართული ჰიმნოგრაფია: ტრადიცია და პოეტიკა. თბილისი, 2006.

⁶ ათონის ივერის მონასტრის 1074 წლის ხელთნაწერი აღაპებით. საიუბილეო გამოცემა საეკლესიო მუზეუმისა. მ. ჯანაშვილის რედაქციით. ტფილისი, 1901.

⁷ პ. ინგოროყვა. ძველი ქართული სასულიერო პოეზია. I. ტფილისი, 1913.

⁸ ძლისპირნი. გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ე. მეტრეველმა. თბილისი. 2000.

⁹ ჭილ-ეტრატის იადაგარი. გამოსაცემად მოამზადეს აკ. შანიძემ, ა. მარტიროსოვმა, ა. ჯიშიაშვილმა. თბილისი, 1977.

¹⁰ მ. ქავთარია. ძველი ქართული პოეზიის ისტორიიდან (XVII-XVIII სს.). თბილისი, 1977.

¹¹ უძველესი იადაგარი. გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთეს ელ. მეტრეველმა, ც. ჭანკიევმა და ლ. ხევსურიანმა. თბილისი, 1980.

მინჩხის პოეზია,¹³ ქება და დიდება ქართულისა ენისაჲ,¹⁴ XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია,¹⁵ გიორგი მთაწმინდელის „თთუენი“, სექტემბრის თვის მასალა.¹⁶

ქართული ჰიმნოგრაფიის კვლევის საკითხებზე ქართველ ფილოლოგთა კორიფეები მუშაობდნენ. ფასდაუდებელია ივ. ჯავახიშვილის, კ. კეკელიძის, პ. ინგოროყვას, ელ. მეტრეველის, გ. იმედაშვილის და სხვათა წვლილი. მათი კვლევების საფუძველზე შესაძლებელი გახდა ჰიმნოგრაფიული ხელნაწერების აღწერა და გამოცემა, მათი სტრუქტურისა და ფორმის, მოტივებისა და სახისმეტყველების კვლევა; საგალობელთა მუსიკალური ბუნების შესწავლა.

ქართული ჰიმნოგრაფიის ისტორიაში დასტურდება რამდენიმე ჰიმნოგრაფიული სკოლის არსებობა სამონასტრო ცენტრებში როგორც საქართველოში, ასევე მის ფარგლებს გარეთ.¹⁷

ქრისტიანულ ტაძრებში თავდაპირველად ფსალმუნები იგალობებოდა. VI საუკუნეში ღვთისმსახურებაში იზრდება გალობის როლი და იქმნება ე.წ. მონოტროპარები. ილ. აბულაძე მიიჩნევდა, რომ ქართული ორიგინალური ჰიმნოგრაფიის საწყისი დაკავშირებულია VI საუკუნის სახელოვანი მოღვაწის შიო მღვიმელის სახელთან, რომელიც სხვა მამებთან ერთად ჩამოვიდა ასურეთიდან და დასახლდა საქართველოში.

საღვთისმსახურო მოღვაწეობა დროთა განმავლობაში ძლიერდებოდა, მდიდრდებოდა ჰიმნოგრაფიული ტექსტებით, რომელთაც ორგვარი დანიშნულება ჰქონდათ. განასხვავებდნენ ლიტურგიკულ და არალიტურგიკულ ტექსტებს.

¹² ნევემირებული ძლისპირნი. გამოსცა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო გ. კიკნაძემ. თბილისი, 1982.

¹³ იოანე მინჩხის პოეზია. გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ლ. ხაჩიძემ. თბილისი, 1987.

¹⁴ ქება და დიდება ქართულისა ენისაჲ. გამოსაცემად მოამზადა ტ. ფუტყარაძემ. თბილისი, 2000.

¹⁵ ნ. სულავა. XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია. თბილისი, 2003.

¹⁶ ლ. ჯღამაია. გიორგი ათონელის „თვენი“, სექტემბერი. თბილისი, 2007.

¹⁷ ჰიმნოგრაფიული მემკვიდრეობის ცნობილი მკვლევარი ნესტან სულავა თავის შრომაში „ქართული ჰიმნოგრაფია: ტრადიცია და პოეტიკა“ (თბილისი, 2006) მკითხველს ჰიმნოგრაფიულ სკოლათა ასეთ ნუსხას სთავაზობს: 1. პალესტინური ანუ იერუსალიმურ – საბაწმიდური და სინური ჰიმნოგრაფიული სკოლა, რომელიც იერუსალიმურ საღვთისმსახურო პრაქტიკას მისდევს; 2. ტაო-კლარჯეთის ჰიმნოგრაფიული სკოლა, რომელშიც კონსტანტინოპოლური და იერუსალიმურ-საბაწმიდური საღვთისმსახურო ტრადიციებია შეზავებული; 3. ათონის საღვთისმეტყველო სკოლა, რომელიც კონსტანტინოპოლურ საღვთისმეტყველო პრაქტიკას მისდევდა. აქვე უნდა აღინიშნოს მოკრძალებული როლი შავი მთის საღვთისმეტყველო სკოლისა, რომელსაც მუდმივი ურთიერთობა ჰქონდა ივირონის საღვთისმეტყველო-ლიტერატურულ ცენტრთან; 4. შიომღვიმის; 5. გელათისა და 6. დავით გარეჯის საღვთისმეტყველო სკოლები; 7. მცხეთის საკათალიკოსოს, განსაკუთრებით ანტონ პირველის ჰიმნოგრაფიული სკოლა (გვ. 11-12).

ლიტურგიკული ტექსტები ღვთისმსახურებაში გამოიყენებოდა, არალიტურგიკული მხოლოდ საკითხავად იყო განკუთვნილი, მას იამბიკოს ფორმა ჰქონდა, თუმცა პოეტურ თხზულებად არ მიიჩნეოდა.

ქართული გალობა ქართული კულტურის განუყოფელი ნაწილია. საგალობლები იწერებოდა როგორც ადგილობრივ, ისე საქართველოს საზღვრებს მიღმა არსებულ სამონასტრო კერებში: პალესტინაში, სინას მთაზე, ათონზე, იერუსალიმში. განსაკუთრებული იყო იერუსალიმის მახლობლად მდებარე **საბა განწმენდილის** ლავრა, სადაც თავდაპირველად საგალობელთა ქართულ თარგმანებზე მუშაობდნენ იქ მოღვაწე ბერები. თარგმნილ ჰიმნოგრაფიულ ქმნილებებს თავი მოუყარეს უძველეს ქართულ კრებულებში – ლექციონარებში. შემორჩენილია უძველეს ლექციონართა ნუსხები (კალის, ლატალის, სინური, პარიზული), რომლებშიც იერუსალიმის ლიტურგიკული პრაქტიკის V-X საუკუნეებია აღბეჭდილი. სწორედ ამ ლექციონარების საფუძველზე შეიქმნა პირველი დამოუკიდებელი ჰიმნოგრაფიული კრებული სახელწოდებით – **იადგარი** (ეს სპარსულიდან შემოსული სიტყვა ნიშნავს „სამახსოვროს“). ეს კრებული, რომელიც ადრეულ შუა საუკუნეებში უნდა შექმნილიყო, ბიზანტიური და ქართული ჰიმნოგრაფიის განვითარების საწყის საფეხურს ასახავს. მკვლევრები განასხვავებენ უძველესი ტიპის ქართულ იადგარს, რომლის ტექსტები VII-VIII საუკუნეებში უნდა ყოფილიყო თარგმნილი და ახალ იადგარს, რომელიც IX-X საუკუნეთა მიჯნაზე შეიქმნა.

იადგარის ჩვენამდე მოღწეული თითქმის ყველა ნუსხას X საუკუნით ათარიღებენ. მათში წარმოდგენილია თარგმნილი და ორიგინალური საგალობლების უმდიდრესი საგანძური, რასაც თან ერთვის უძველესი სანოტო სისტემით ჩაწერილი გალობათა მელოდიები. ამ იადგარებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებათ არა მხოლოდ ქართული, არამედ ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის ისტორიის შესწავლის საქმეში, რამეთუ მათი ბერძნული დედნები ჯერხანად მიკვლეული არ არის. ქართული იადგარები ქართულ (იერუსალიმურ) ლექციონართან ერთად ჰიმნოგრაფიის ისტორიის შესწავლის უმნიშვნელოვანესი წყაროა XI საუკუნის დამდეგამდე.

საბაწმიდის ჰიმნოგრაფიული სკოლის ტრადიციები გრძელდებოდა სხვა სალიტერატურო ცენტრებში. მათგან თავისი მნიშვნელობით გამოირჩეოდა **ტაო-კლარჯეთის სამონასტრო** სკოლა, რომლის მესვეური იყო IX საუკუნის დიდი საეკლესიო მოღვაწე ღირსი მამა გრიგოლ ხანძთელი. მას თავად შეუთხზავს საგალობელთა სრული კრებული – „საწელიწადო იადგარი“, რომელმაც დიდი წვლილი იქონია ქართული ჰიმნოგრაფიის განვითარებაში. ამ პერიოდში მოღვაწეობდნენ ისეთი ჰიმნოგრაფოსები, როგორებიც იყვნენ: იოანე მინჩხი, იოანე

მტბევარი, ეზრა, კურდანაჲ, სტეფანე სანანოის ძე, იოანე ქონქოზის ძე, მიქაელ მოდრეკილი და სხვები. მათი შემოქმედება X საუკუნის ე.წ. დიდ იადგარებში (წვირმის იადგარი, იელის იადგარი, მიქაელ მოდრეკილის იადგარი) აისახა. განსაკუთრებული მნიშვნელობის იყო მეხური¹⁸ დიდი იადგარები, რომელთა შორის გამოირჩეოდა მიქაელ მოდრეკილის კრებული „საწელიწადო იადგარი“ (5-425), რომელიც მოიცავს მანამდე არსებულ მთელ ჰიმნოგრაფიულ მემკვიდრეობას, როგორც ნათარგმნ, ასევე ორიგინალურს.

XI საუკუნიდან ქართული ქრისტიანული ლიტერატურის უმთავრესი ცენტრი ინაცვლებს **ათონის ივერთა მონასტერში**, სადაც მოღვაწეობდნენ ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელები. მათ სახელს უკავშირდება ახალი ეტაპი ქართული ჰიმნოგრაფიის განვითარებაში, რაც გამოიხატა ჰიმნოგრაფიულ ძეგლთა ახალი პრინციპებით თარგმნის სფეროში, ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელებმა ბერძნულიდან თარგმნეს უმნიშვნელოვანესი ჰაგიოგრაფიული კრებულები. განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა გიორგი მთაწმინდელის მიერ შედგენილი „თთუენი“, რომელშიც წარმოდგენილია ამა თუ იმ წმინდანისადმი მიძღვნილი თითქმის ყველა საგალობელი.

ამავე პერიოდის უმნიშვნელოვანესი საგანმანათლებლო კერა იყო **პეტრიწონის მონასტერი**, რომლის ლიტერატურულ-ფილოსოფიური სკოლის წარმომადგენელი იყო იოანე პეტრიწი. მან ქართული მწერლობა უფრო მეტად დაუახლოვა ბიზანტიურს; მოღვაწეობა განაგრძო გელათის მონასტერში, რომელიც დღემდე ქართული საეკლესიო გალობის უმთავრესი კერაა საქართველოში.

გელათის მონასტრის დაარსება დიდი მეფის, დავით აღმაშენებლის ძალისხმევით მოხდა. ეს იყო შუა საუკუნეების პირველი აკადემია, რომელმაც გზა გაუკაფა ქართულ რენესანსს.¹⁹ გელათის აკადემიაში მოღვაწეობდნენ ქართული მეცნიერებისა და კულტურის გამოჩენილი მოღვაწეები, რამაც მისი როგორც უმაღლესი კულტურული და სასწავლო ცენტრის მნიშვნელობა უაღრესად აღამაღლა.

¹⁸ „მეხური“ ჰიმნოგრაფიული ტერმინია და აღნიშნავს „ახალი წესით დაწერილ ან თარგმნილ და მელოდიასთან შერწყმულ საგალობელს“. მეხური, როგორც ტერმინი დადასტურებულია X-XI საუკუნეების ხელნაწერებში („გალობანი მეხურნი“). „ახალი წესი“ დაკავშირებული იყო იოანე დამასკელის სახელთან, გულისხმობდა ძლისპირ-ტროპართა რიტმულ-მელოდიურ თანხმობას და მელოდიის ფიქსაციას ტექსტებზე, რაც X საუკუნიდან განხორციელდა „ნევმების“ (ნიშნების) მეშვეობით. მეხელები იყვნენ პირველი პროფესიონალი მთარგმნელები და იმავდროულად მგალობელ-მუსიკოსები, რომლებმაც ბერძნულიდან გადმოიღეს რვახმიანი რიტმული (მარცვლოვანი საზომით დაწერილი) გალობის საწელიწადო რეპერტუარი და მას მოარგეს კილოები რიტმული პუნქტუაციისა და ნევმების გამოყენებით.

¹⁹ იხ. დ. მელიქიშვილი. გელათი – „სხუა ათინა და მეორე იერუსალიმი“. თბილისი, 2006.

დავითი დიდად ზრუნავდა საზღვარგარეთ არსებულ კულტურულ სავანეებზე. იგი მფარველობდა არა მხოლოდ თანამემამულეებს, არამედ უცხოელ მეცნიერებსა და სწავლულებსაც.

დავით აღმაშენებელმა თავისი წვლილი შეიტანა ქართული ჰიმნოგრაფიის განვითარებაშიც. მას ეკუთვნის ორიგინალური პოეტური ქმნილება „გალობანი სინანულისანი“, რომელიც ქართული ჰიმნოგრაფიის შედევრად არის აღიარებული. დავით აღმაშენებლის მეფობის პერიოდი საქართველოს ისტორიის „ოქროს ხანად“ არის აღიარებული.

„ოქროს ხანაში“ მოუწია მეფობა თამარს, ბაგრატიონთა დინასტიის ბრწყინვალე წარმომადგენელს.

XII-XIII საუკუნეებში ერთიანი და ეკონომიკურად ძლიერ საქართველოში განათლებამ და კულტურამ მაღალ დონეს მიაღწია. ოპიზის, ოშკის, შატბერდის, ბერთის, ხანძთის და სხვა მონასტრებთან არსებობდა საგანმანათლებლო სკოლები. საზღვარგარეთ არსებულ საგანმანათლებლო კერათაგან აღსანიშნავია ათონის ივერთა მონასტერი, პეტრიწონის მონასტერი, მონასტერი შავ მთაზე სირიაში და სხვა.

დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის ეპოქის ოქროს ხანის დასრულებას კულტურის დაღმავლობა მოჰყვა. მონღოლთა შემოსევებმა (XIII ს.), თემურ-ლენგის ლაშქრობებმა (XIV-XV სს.), ირანისა და ოსმალეთის მტრულმა ძალებმა (XVI ს.), კავკასიურ ტომთა ბრძოლებმა, შინააშლილობამ ქვეყანას დაღუპვის საფრთხე შეუქმნეს.

XIII-XVI საუკუნეები უმძიმესი იყო საქართველოს ისტორიაში, რამაც, ბუნებრივია, თავისი დაღი დაასვა ქართული კულტურის ყველა სფეროს, მათ შორის ქართულ სამგალობლო ხელოვნებას. მტრის მიერ გამარცხვულ ტაძრებში განადგურდა ჰიმნოგრაფიული კრებულები და მაინც, ძნელბედობისდა მიუხედავად ქართული საგალობლის ხმა მაინც ისმოდა დარბევას გადარჩენილ ეკლესია-მონასტრებში. ჩვენამდე მოაღწიეს XVII-XVIII საუკუნეებით დათარიღებულმა ჰიმნოგრაფიულმა კრებულებმა, სადაც მოხსენიებულნი არიან ისეთი ჰიმნოგრაფოსები, როგორებიც იყვნენ ნიკოლოზ მაღალაშვილი, გრიგოლ ვახვახიშვილი-დოდორქელი, იასე ერისთავი, ბესარიონ ორბელიშვილი, ნიკოლოზ ჩერქეზიშვილი და სხვები. აღნიშნული პერიოდის კულტურულ ცხოვრებაში განსაკუთრებული იყო ერეკლე I-ის მეფობის ხანა, მის დროს ქართული სულიერი კულტურის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს კერად იქცა **გარეჯის მონასტერი**, სადაც თავი მოიყარეს მწერლებმა, მქადაგებლებმა, მგალობლებმა და სხვებმა. ისტორიული წყაროების ცნობით, გარეჯის მრავალმთის მონასტრები სამეფო კარის განსაკუთრებული ხელშეწყობით სარგებლობდნენ. იქ არსებულა სამგალობლო სკოლა, სადაც

აღზრდილან კათალიკოსი ანტონ I, ამბროსი ნეკრესელი, გერმანე ხუცესი მონაზონი, არქიმანდრიტი გერონტი სოლოდაშვილი და სხვანი.

XVIII საუკუნის დასასრულს, ერეკლე II-ის ხელშეწყობით ჩამოყალიბდა სვეტიცხოვლის საკათალიკოსო სკოლა, სადაც ისწავლებოდა გალობის ხელოვნება. მაგრამ სულ მალე საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებამ (1811 წ.), რასაც მოჰყვა ქართულ ტაძრებში რუსული წირვა-ლოცვის დამკვიდრება, სამგალობლო ტრადიციის განვითარება დიდი ხნით შეაფერხა, თუმცა ვერ აღმოფხვრა.

* * *

ქრისტიანულმა რელიგიამ საქართველოს საშინაო და საგარეო ცხოვრებაში განუზომლად დიდი როლი შეასრულა. საქართველო, რომელიც გეოგრაფიულად აღმოსავლეთის ქვეყნად მოიაზრებოდა „ოდითგანვე კულტურის დასავლურ ჯგუფს უკავშირდებოდა. მასზე დიდ გავლენას ახდენდა აღმოსავლეთი, მაგრამ ქართული კულტურის ისტორიაში ნიადაგ იგრძნობოდა, ასე ვთქვათ, აღმოსავლურობის დამღევის ტენდენცია. მედიევალური კულტურის დადგომასთან ერთად ჩვენ საბოლოოდ ჩავერთეთ ევროპული (კერძოდ, აღმოსავლურ-ევროპული, ან: აღმოსავლურ-ქრისტიანული) კულტურულ-ისტორიულ „ოიკუმენაში“ (კულტურულ არეალში)“.²⁰

VI-XIII საუკუნეები საქართველოს ისტორიის მწვერვლების ხანა იყო. მისი სამეფოები გარეშე მტრის მუდმივ ექსპანსიას განიცდიდნენ. დიდი მსხვერპლის ფასად ქართველმა ხალხმა მაინც შეძლო თვითმყოფადობის შენარჩუნება. ისტორიულ ქარტახილებში მტრულად განწყობილ მეზობელთა თუ მომხდურთა წინააღმდეგ ბრძოლის მთავარ იარაღად ქართველთათვის სარწმუნოების შენარჩუნება იქცა. ქართული ლიტერატურის დიდი მესვეურის, კ. კეკელიძის თქმით: „შეიქმნა შესაფერისი „იდეოლოგია“, სახელდობრ, რელიგიურ-მისტიკური, რომელმაც გამოხატულება საეკლესიო-სასულიერო ლიტერატურაში ჰპოვა“.²¹ ამ სახელმწიფოებრივი იდეოლოგიის შექმნაში მონაწილეობდა სასულიერო მწერლობის ყველა დარგი, მათ შორის ჰიმნოგრაფია, რომელსაც განსაკუთრებული როლი ენიჭებოდა. და ეს ბუნებრივია, რამეთუ საგალობელში, განსხვავებით ჰაგიოგრაფიული თხზულებისაგან, შემოქმედის მხატვრულ წარმოსახვაში გატარებული თეოლოგიური ცოდნა აისახა, რაც შერწყმული იყო მუსიკასთან. მართალია, საგალობლების თემატიკა შემოსაზღვრულია, რადგანაც მათში

²⁰ რ. სირაძე. ქართული აგიოგრაფია. თბილისი, 1987, გვ. 19.

²¹ კ. კეკელიძე. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I. თბილისი, 1980, გვ. 45.

შესხმულნი არიან მაცხოვარი, ყოვლადწმიდა ღვთისმშობელი და წმინდანები, ან განდიდებულია საუფლო დღესასწაულები. მიუხედავად ამისა, საგალობლებში მაღალმხატვრული პოეტური ხელოვნებით წარმოჩნდა სიმბოლოებით დაფარული სიბრძნეც და ის მრავალმნიშვნელოვანი ინფორმაცია, რომლის გაცნობიერებაც მხოლოდ ლიტურგიკული განათლების მქონე მკითხველს ხელეწიფება.

V საუკუნეში საქართველოს ეკლესიამ ბიზანტიური ეკლესიისგან დამოუკიდებლობა – ავტოკეფალია მოიპოვა. წერილობით დადასტურებულია, რომ ქართულ ეკლესიაში უკვე VI საუკუნეში წირვა-ლოცვა ქართულად აღევლინებოდა. ეს კი ცხადს ხდის, რომ სწორედ ამ პერიოდში უნდა ჩამოყალიბებულიყო ქართული გალობა. გამოკვლევების თანახმად, VI საუკუნისთვის საეკლესიო კალენდრების შევსებასთან ერთად მომრავლდა საგალობლები, შეიქმნა ჰიმნის ახალი სახეობები: სტიქარონები და გალობანი („კანონი“), რამაც სათავე დაუდო ახალი ტიპის ლიტურგიკულ-ჰიმნოგრაფიულ კრებულის, „იადგარის“ ჩამოყალიბებას. ჩვენამდე მისი ოთხი ძირითადი ნუსხაა შემორჩენილი, მათგან უმნიშვნელოვანესია „ჭილ-ეტრატის იადგარი“. მასში წარმოდგენილია წმინდა აბოს სახელზე შეთხზული სტიქარონები, არასრული, ორი გალობისგან შემდგარი კანონი და ჯელოთბანისაჲ ანუ ჟამიწირვის მონოსტროფიული ჰიმნი. საგალობლები ქართველი ჰიმნოდის მიერ არის დაწერილი.

„ჭილ-ეტრატის „იადგარის“ სრული ტექსტი 1977 წელს გამოიცა აკ. შანიძის რედაქციით („ძველი ქართული ენის ძეგლები“, 15); 1980 წელს დაიბეჭდა უძველესი იადგარის ტექსტი, დადგენილი IX-X საუკუნეების ხუთი ხელნაწერის მიხედვით. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთეს ელ. მეტრეველმა, ც. ჭანკიევმა და ლ. ხევსურიანმა. მკვლევართა ვარაუდით, ჭილ-ეტრატის იადგარი გადაწერილი უნდა იყოს IX-X საუკუნეთა მიჯნაზე, არა უგვიანეს X საუკუნისა. შინაარსობრივად, მასში VII-VIII საუკუნეების იერუსალიმური ტრადიცია არის ასახული. მისი ბერძნული მოდელი დაკარგულია.

უძველეს „იადგარში“ შემონახული საგალობლების ტექსტში, წარმართული სამყაროს ხსენების კვალი არ შეინიშნება.

X საუკუნე

ქართული ორიგინალური ჰიმნოგრაფიის შესანიშნავი ნიმუშები შემონახულია X საუკუნის II ნახევრის ლიტურგიკულ-ჰიმნოგრაფიული პოეზიის ორ უმნიშვნელოვანეს კრებულში: მიქაელ მოდრეკილის „იადგარსა“ და იორდანეს „ძლისპირში“. ანტიკურობასთან დაკავშირებულ ტერმინთა მოხსენიება შეინიშნება მიქაელ მოდრეკილის „იადგარში“ წარმოდგენილი ზოგიერთი ავტორის საგალობელში.

მიქაელ მოდრეკილი მოღვაწეობდა X საუკუნეში. მის მიერ შედგენილი და რედაქტირებული „იადგარი“ ძველი ქართული წიგნის ხელოვნების ბრწყინვალე ნიმუშია.

კრებული შედგენილია შატბერდის მონასტერში 978-988 წლებში. თავდაპირველად, მასში 1264 გვერდი უნდა ყოფილიყო. ჩვენამდე 544 ფურცელია შემორჩენილი. საგალობელთა დიდი ნაწილი ნევმირებულია, კრებულს აკლია საწყისი და ბოლო ნაწილები.

მიქაელ მოდრეკილმა თავი მოუყარა მისი დროისათვის ქართულ მღვდელმსახურებაში გავრცელებულ მთელი წლის მეხურ საგალობლებს, როგორც ორიგინალურს, ასევე თარგმანს. ქართველ ავტორთა შორის ვხვდებით თავად *მიქაელ მოდრეკილის*, *იოანე მტბევარის*, *იოანე მინჩხის*, *სტეფანე სანანოისძე-ჭყონდიდელის*, *ეზრას*, *იოანე ქონქოზის ძის*, *ბასილი ხანძთელის*, *კურდანაძის*, *გიორგი მერჩულისა* და ზოგიერთი ანონიმი ავტორის საგალობლებს. ბერძენთაგან კრებულში წარმოდგენილია ანდრია კრიტელის, კოზმა იერუსალიმელის, იოანე დამასკელის, თეოფანესა და ეფრემის ქმნილებები. ბერძნულიდან თარგმნილი საგალობლების უდიდესი ნაწილი ანონიმურია. კრებულში წარმოდგენილი დაახლოებით ორასი საგალობლიდან მიქაელ მოდრეკილის კუთვნილებად ოთხი ჰიმნია დადასტურებული: ორი აღდგომის (მესამე და მეშვიდე ხმისა), ერთი ნათლისღების (პირველი ხმისა), ერთი კი – ძველი და ახალი სჯულის მამებისადმი მიძღვნილი (მერვე ხმისა). ამ საგალობელთა გარდა სამეცნიერო ლიტერატურაში მიქაელ მოდრეკილის კუთვნილებად დასახელებულია ჰიმნები, რომელთაც აქვთ მინაწერი: „ქართულნი“.

მიქაელ მოდრეკილის „იადგარს“ მნიშვნელობას მატებს ის, რომ პალესტინური ტიპის ამ კრებულის ბერძნული მოდელი, რომელიც გავრცელებული უნდა ყოფილიყო ბიზანტიის აღმოსავლეთ პროვინციებში IX-X საუკუნეებამდე,

დაკარგულია და მასზე მსჯელობა შესაძლებელია მხოლოდ ქართული „იადგარის“ მიხედვით.

მიქაელ მოდრეკილის ჰიმნები 1978 წელს სამ წიგნად გამოსცა ვ. გვახარიაშ. მიქაელ მოდრეკილის საგალობელთა ცალკეული ტექსტები შესწავლილია ქართველ მეცნიერთა მიერ. მათ შორის განსაკუთრებული წვლილი მიუძღვის პ. ინგოროყვას.²² მან დაადგინა კრებულის სტრუქტურა, შედგენილობა; გამოყო საგალობელთა ის ნაწილი, რომელიც, მისი აზრით, ეკუთვნოდა გრიგოლ ხანძთელს; შეისწავლა კრებულში წარმოდგენილ ქართველ ჰიმნოგრაფთა საგალობლები ფორმის, მოცულობის, საზომისა და შინაარსის თვალთახედვით.

მიქაელ მოდრეკილის ჰიმნებში ანტიკური სამყაროსათვის კუთვნილი ერთადერთი ტერმინი – „იქედნე“ იკითხება.

ცისკრად ნეტარარიანთა დასდებელნი: თავნი იტყვან აბო

„ნაშობნო *იქედნეთანო*, ვინ გიჩუენა თქვენ სივლტოლად მოწვენადის[ა] მისგან საუკუნოდასა რისხვისა მის მომავალისა, რამეთუ არაჲ ჰყავთ თქვენ ნაყოფნი სიმართლისაჲ! ეტყოდა წინამორბედი მომავალთა მისა: „მაშინ მოვიდა მცხნელი გალილეადთ იორდანეს ნათლისღებად, განმანათლებელი ყოველთაჲ!“

ამ ამონარიდის შინაარსი ასე უნდა გავიგოთ: „იქედნეს ნაშობნო, თქვენ ვინ დაგანახათ მისი გაქცევა მომავალი საუკუნო რისხვისგან, [ნუთუ მათგან], რომელნიც არ არიან მართალნი!“

იქედნე//ექიდნა ბერძნულ მითოლოგიაში შემზარავი დაიმონია, ნახევრად ქალი, ნახევრად გველი.

ექიდნასა და ტიფონის შეუღლების შემდეგ გაჩნდნენ საშინელი ურჩხულები: ქიმერა, კერბეროსი, ლერნეს ჰიდრა, ნემეას ლომი, სფინქსი, ორთისი. ექიდნას ადგილსამყოფელად მიჩნეული იყო ჰადესი, სკვითია ან მღვიმე კილიკიაში.

მიქაელ მოდრეკილის სახისმეტყველება ნათელია: „იქედნეს ნაშობნი“, ანუ ისინი, რომლებიც არ არიან მართლმორწმუნენი.

ინტერესს მოკლებული არ უნდა იყოს „ხელოვანთმთავრად“ აღიარებული ჰიმნოგრაფოსის მიერ პოეტურად აღქმული წარმართული სამყარო – „*უმჯულოების უფსკრული*“ (აქ წარმართობაში იგულისხმება ბერძნულ-რომაული პოლითეიზმი):

გალობანი აღვსებისანი

გალობაჲ V

²² პ. ინგოროყვა. ძველი ქართული პოეზია. I. ტფილისი, 1913, გვ. 226-239.

მოქცევამან ცოდვისამან
და უფსკრულმან უშჯულოვებისამან
დამნთქა სიღრმესა საცთურთასა
ნავითა უდებებისაითა!
ეკუეთნეს სულსა ჩემსა
ღელვანი მტერისა განსაცდელთანი,
შთანთქა უწყლოდ მკეცმან სულთა მომსრველმან
და აწ
შენდა მოვილტვი, ქრისტე, ცხოვრებისა სასოო,
მოყავ ჯელი შეწევნისაჲ,
მიხსენ ვითარ იონა ვეშაპისაგან,
და პეტრე დანთქმისაგან...

იამბიკონი

III „განძლიერდასა“

მხოლოდშობილო, ქრისტე, ღმრთისა სიტყუაო,
რაჟამს ჯორციოთა აღჰმალლდი ჯუარსა ზედა,
უბიწოდთა მით სისხლითა მოიყიდე
და დაიწინდე *ეკლესიაჲ წარმართთაჲ*,
ვითარცა სძალი, უკვდავმან მეუფემან.

იოანე კონქოზისძე. სავარაუდოა, რომ ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა X საუკუნეში. ამ ქართველი ჰიმნოგრაფოსის შესახებ ბიოგრაფიული ცნობები არ იძებნება. იგი ავტორია მიქაელ მოდრეკილის „იადგარში“ წარმოდგენილი ვრცელი იამბიკური საგალობლისა „გალობანი ქრისტეს ნათლისღებისანი და ჰაბო ისმაიტელყოფილისა ქართველისანი“.

გალობანი ქრისტეს ნათლისღებისანი და ჰაბო ისმაიტელ-ყოფილისა ქართველისანი

„შეგინებულისა მის სარწმუნოვებისა მოძღუართა სამშჯავროდ მიგცეს ღირსო, ვითარცა პავლე *ჰრომედ* ჰურიათა მათ და უშჯულომან მძლავრმან განაჩინა შენთვის სიკუდილი საწადელი!“

ამ ამონარიდში ჩვენს ყურადღებას იპყრობს ქალაქ რომის ხსენება (*ჰრომედ*). როგორც ცნობილია, პავლე მოციქული, წმინდა პეტრე მოციქულმან და სხვა ქრისტიანებთან ერთად მოწამეობრივად აღესრულა: იმპერატორის ბრძანებით მას თავი მოჰკვეთეს, წმინდა პეტრე კი თავდაყირა აცვეს ჯვარს. ეს მოხდა რომში, იმპერიის დედაქალაქში, იმპერატორ ნერონის მიერ ქრისტიანთა დევნის ჟამს ახ.წ. 67 წლის 29 ივნისს.

ამონარიდი ასე იკითხება:

[შენსგან უარყოფილი სარწმუნოების მოძღვრებებმა სამსჯავროზე გადაგცეს, ღირსეულო, როგორც პავლე მოციქული ურიებმა რომში და მძლავრმა ურჯულომ გამოგიტანა სასურველი სასიკვდილო განაჩენი].

იოანე მინჩხი. X საუკუნის I ნახევრის საეკლესიო მოღვაწე, პოეტი და ჰიმნოგრაფოსი იოანე მინჩხი წარმოშობით დასავლეთ საქართველოს სოფელ ინჩხიდან ყოფილა. მოღვაწეობდა სინას მთაზე. იქ დაცულ ქართულ ხელნაწერთა აღწერისას მისი საგალობლების შემცველი ნუსხები ნ. მარმა და ივ. ჯავახიშვილმა აღმოაჩინეს 1902 წელს.

მოგვიანებით იოანე მინჩხის 4 საგალობელი ამოიკითხეს *მიქაელ მოდრეკილის* საგალობელთა კრებულში („იადგარი“). პარიზის ნაციონალურ ბიბლიოთეკაში დაცულ დიდმარხვისათვის შედგენილ საგალობელთა კრებულში („მარხვანი“) კი აღმოჩნდა მისი 77 საგალობელი.

იოანე მინჩხის ჰიმნოგრაფიული მემკვიდრეობის კვლევას ქართველ მეცნიერთა მრავალი ნაშრომი მიეძღვნა.²³ დღეისათვის დადგენილია რომ: ა) იოანე მინჩხი პირველი ქართველი ავტორია, რომელმაც „იადგრებიდან“ ცალკე კრებულად გამოყო „მარხვანი“ (დიდმარხვისათვის შექმნილი ჰიმნები). მსგავსი კრებულები ბიზანტიაში IX-X საუკუნეებში უკვე არსებობდა. როგორც ჩანს, ეს ცნობილი იყო მინჩხისთვის და

²³ ივ. ჯავახიშვილი. სინას მთის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. თბილისი, 1947; კ. კეკელიძე. ახალი შრომა ძველი ქართული პოეზიის შესახებ. ლიტერატურული მიეზანი. XI. თბილისი, 1958, გვ. 447-461; კ. კეკელიძე. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. ტ. VI. თბილისი, 1960; ე. თაყაიშვილი. პარიზის ნაციონალური ბიბლიოთეკის ქართული ხელნაწერები. პარიზი, 1933; პ. ინგოროყვა. ძველი ქართული პოეზია. თხზულებათა კრებული. ტ. III. თბილისი, 1965; იოანე მინჩხი. პოეზია. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ლ. ხაჩიძემ. თბილისი, 1987.

მან ბიზანტიური ტიპის „მარხვანს“ შემატა ორიგინალური ქართული ჰიმნები. ეს მოდელი საფუძვლად დაედო ქართული „მარხვანების“ ყოველ შემდგომ რედაქციას; ბ) IX საუკუნის ორიგინალური საგალობლები გამოირჩევიან საზომების, რიტმის, ხმიანობის თავისებურებებით; მათი ენა და მხატვრული სახეები „თეოლოგიური ლირიზმის“ ნიშნით არის აღბეჭდილი. მან დაამკვიდრა სტროფულ-ტაეპობრივი მეტრული საზომი, რომელსაც „მინჩხურს“ უწოდებენ.

იოანე მინჩხის პოეზიამ დიდი გავლენა იქონია შემდგომ ეპოქათა ქართული ჰიმნოგრაფიის განვითარებაზე. კორნელი კეკელიძის ზუსტი შენიშვნით, იოანე მინჩხის სახელთან არის დაკავშირებული ქართული ღვთისმსახურების ნაციონალიზაცია.

მარხვანი

„ცოდვილნო, *იქედნეს* ნაშობნო,
ვისგან იხილეთ რისხვისგან გაქცევა?“

„მოითხოვეს *პილატესგან* უფლის წმინდა გვამი“

„და დაარწმუნეს *პილატე*,
რათა შენ ჯვარს ეცვი, მხსნელო ჩვენო“

დასდებულნი წმიდისა აღდგომისანი

„მაშინ ეტყოდეს
პილატეს უმჯულონი“

„ხოლო *პილატე*მ გადასცა...
რათა ჯვარს ეცვათ“.

გალობაჲ II, 4

„მოჰხედე, მხსნელო, ვენახსა ამას შენსა,
რომელი დაასხი
ხელითა პირველ მეფისა
კონსტანტინე მორწმუნისაჲთა!“

გალობაჲ II, 32

„თეოდოსი, და ყოველსა
ქუეყანასა
განსცა ჳმაჲ შენი
და ურიცხვსა იონთა ერსა
დასცა ჴარი შენი
და შიშნეულად
გერჴდეს ყოველნი!“

ეს უკანასკნელი ამონარიდი ასე იკითხება:
„ხოლო თეოდოსიოს მართლის
ურწმუნოებაჲ დასძლია სული წმიდის გონიერებამ,
გარდაიცვალა გული მისი
და მეფობდა იგი იონიელებზე“.

იოანე მინჩხის საგალობლებში ანტიკური სამყაროს რამდენიმე ტერმინი იკითხება:

იქედნე

კონსტანტინე – რომის სახელოვანი იმპერატორი (272-337 წწ.).

პილატე – რომის იმპერიაში შემავალი იუდეის პროვინციის მეხუთე პრეფექტი იმპერატორ ტიბერიუსის დროს (26-36 წწ.). პილატე პონტოელი ისტორიაში ცნობილია როგორც ქრისტეს მსაჯული.

თეოდოსიუსი – რომის იმპერატორი 379-395 წლებში. მან ქრისტიანობა გამოაცხადა რომის იმპერიის ოფიციალურ რელიგიად. მართლმადიდებლურმა ეკლესიამ იგი წმინდანად აღიარა და მას წმინდა თეოდოსიუსის სახელით მოიხსენიებს.

იონთა – იონიელი – იგივე ელინი.

იოანე ზოსიმე მოღვაწეობდა X საუკუნეში. მის შესახებ ბიოგრაფიული ცნობები მეტად მწირია. მათი გათვალისწინება მკვლევართ საშუალებას აძლევს იოანე ზოსიმე მოიხსენიონ როგორც სასულიერო მწერალი და ჰიმნოგრაფოსი. სინას მთის ქართული ხელნაწერების ანდერძ-მინაწერების შესწავლამ ცხადყო, რომ იოანე ზოსიმე მოღვაწეობდა პალესტინაში, ჯერ საბაწმიდის ლავრაში, ხოლო X საუკუნის 70-იანი წლებიდან – სინას მთაზე.

იოანე ზოსიმეს სახელით ცნობილია ენციკლოპედიური ხასიათის ნაშრომი „საგალობელნი იადგარნი“, რომელშიც სხვადასხვა ლიტურგიკული თხუზლებიდან ამოკრებილი ტექსტებია გაერთიანებული.

იოანე ზოსიმეს უმნიშვნელოვანეს ქმნილებებად მიჩნეულია საგალობლები: „ქება და დიდება ქართულისა ენისა“ და „ქართულისა ენისათჳს“, რომლებიც პირველად გამოაქვეყნა პ. ინგოროყვამ 1924 წელს (ჟურნალი „კავკასიონი“, №1-2). მას შემდეგ ამ ძეგლებისადმი ინტერესი არ დამცხრალა. განსაკუთრებული მნიშვნელობის აღმოჩნდა საგალობელი „ქება და დიდება ქართულისა ენისა“, რომლის შინაარსიც ასე განმარტეს სახელოვანმა ქართველმა მეცნიერებმა ალ. ცაგარელმა, კ. კეკელიძემ და პ. ინგოროყვამ: „ქართული ენა უფლის ენაა, მეორედ მოსვლის შემდეგ ღმერთი ქართულად განიკითხავს“. ტექსტზე მუშაობდნენ ქართული კულტურის სხვა მესვეურნიც: გრ. რობაქიძე, აკ. ბაქრაძე, რ. პატარიძე, ზ. გამსახურდია და სხვანი. ხელნაწერი, შინაარსიდან გამომდინარე, რწმენისა და ქართული ენის საგალობლად ჩაითვალა.

იოანე ზოსიმეს ეს ქმნილება მრავალ საიდუმლოს იტევს და მრავალგვარი განმარტების შესაძლებლობას აჩენს. ერთ-ერთ ასეთ რთულად ასახსნელ გამონათქვამად დასახელებულია ანტიკურობასთან დაკავშირებული ფრაზა:

1. „დამარხულ არს ენა ქართული დღემდე მეორედ მოსვლისა მესიისა საწამებლად, რადთა ყოველსა ენასა ღმერთმა ამხილოს ამით ენითა.
2. და ესე ენა მძინარე არს დღესამომდე, და სახარებასა შინა ამას ენასა ლაზარე ჰრქვან!
3. და ახალმან წინო მოაქცია და *ჰელენე დედოფალმან*, ესე არიან ორნი დანი, ვითარცა მარიამ და მართად,
4. და მეგობრობად ამისთჳს თქუა, ვითარმედ ყოველი საიდუმლოდ ამას ენასა შინა და დამარხულ არს.

ჩვენს ყურადღებას იპყრობს ტექსტის ამ ფრაგმენტში ნახსენები ჰელენე დედოფალი და მისი სახისმეტყველება. ამასთან დაკავშირებით საგულისხმო მოსაზრებანი აქვს გამოთქმული ზ. გამსახურდიას იოანე ზოსიმეს ამ საგალობლისადმი მიძღვნილ ვრცელ გამოკვლევაში. მისი აზრით, სიტყვა „ენა“ იმ ეპოქაში, როდესაც შეიქმნა სახარებები და აპოკალიპსისი, ან როდესაც აღმოცენდა ქრისტიანობა და ჰაგიოგრაფიულ-ჰიმნოგრაფიული ლიტერატურა, ნიშნავდა „ერს“, „ეროვნებას“. ამიტომ პირველი ფრაზები თანამედროვე ენაზე ასე უნდა გავიგოთ: „ქართველი ეროვნება და მისი ენა (ქართველი ერი) შენარჩუნებული იქნება მისი (ქრისტეს) მეორედ მოსვლის დღემდე, რათა მან სწამოს (ქრისტესთვის), რათა ყოველი ერი ღმერთმა ამხილოს ამ ერის მეშვეობით“. ზ. გამსახურდიას თქმით, იოანე ზოსიმეს ეპოქაში ტერმინი „ერი“ და „ეროვნება“ ჯერ კიდევ არ არსებობდა, ამიტომ მათ ნაცვლად მან იხმარა „ენა“, რომლის შინაარსშიც იგულისხმებოდა „ერი“, „ეროვნება“, „მოდგმა“.

აქედან გამომდინარე ფრიად საინტერესოა პუბლიკაციის ავტორის მსჯელობა ჰელენე დედოფალთან დაკავშირებით: წარმოუდგენელია, რომ ქართული ენა წმინდა ნინოს გარდა „მოექცია“ ჰელენე დედოფალსაც. „აბა ჰელენე დედოფალი როგორ მოაქცევდა ქართულ ენას? ან ნუთუ ქართული ენა ნინოს მიერ ქართლის მონათვლისთანავე წარმართული ენიდან ქრისტიანულ ენად იქცეოდა უმაღლეს? ნინოს ხომ არ შეუქმნა რაიმე ნაწარმოები ქართულ ენაზე? ან რა განსხვავებაა წარმართულ ენასა და ქრისტიანულ ენას შორის? მაგრამ საქმე ის გახლავთ, რომ აქ კვლავ საქმე ეხება ერის, ეროვნების მოქცევას... ჰელენე დედოფლის წვლილიც გასაგებია: მან ხელი შეუწყო ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოაცხადებას რომში, რის შემდეგაც მომზადდა ნიადაგი საქართველოს გაქრისტიანებისთვისაც. გარდა ამისა, ჰელენე დედოფლის ზრუნვა ქართლის მოქცევისათვის და ნინოსთან მეგობრობა ისტორიული ფაქტია“.

„რატომ არის ნინო მარიამი, ხოლო ჰელენე მართა?“ – სვამს კითხვას პუბლიკაციის ავტორი და იხსენებს ეპიზოდს ლუკას სახარებიდან (ლუკა 10. 38-42), სადაც მარიამი, რომელიც მუდამ უსმენდა მაცხოვარს და საოჯახო საქმეს არ აკეთებდა, არის სიმბოლო სულის შინაგანი მედიტაციური აქტივობისა, მარადის ღვთის ჭვრეტისა, მისტიკისა, ხოლო მართა, რომელიც ნიადაგ საოჯახო საქმეს აკეთებს, სიმბოლოა სულის გარეგანი აქტივობისა სოციალური ყოფისა და ქველმოქმედების სფეროში. ზ. გამსახურდია განმარტავს: „ერთი მისტიური ჭვრეტის გზაა, მეორე სოციალური განვითარებისა, სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობისა და პოზიტიური თეოლოგიის ამ ორ გზას შორის პრიორიტეტს თავად მაცხოვარი ანიჭებს პირველს, ე.ი. მარიამს. ამის გამო ნინო, მისტიკოსი ქალი, ნათელმხილველი, მარადის

მლოცველი და მმარხველი და მით სულიწმიდის მადლის მომპოვებელი, შედარებულია მარიამთან, ხოლო ჰელენე დედოფალი, იმპერატრისა რომისა, სოციალურ სფეროში მოღვაწე, შედარებულია მართასთან. ამით ავტორი მიგვანიშნებს აგრეთვე იმ ორი იმპულსის თავისებურებაზე, რომელიც შემოვიდა საქართველოში მათი მეშვეობით. ერთთან დაკავშირებულია ღვთის მისტიური ჭვრეტა, მისტიური თეოლოგია, მეორესთან – ქველმოქმედება და სამართლიანობა სოციალურ სფეროში, აგრეთვე ოფიციალური დოგმატური თეოლოგია, რომელიც წარმოადგენდა სახელმწიფო იდეოლოგიას. ამითვეა განმარტებული იმ ორი მოდემის მისიის თავისებურება, რომლის წარმომადგენლებიც არიან ნინო და ჰელენე დედოფალი“.²⁴

ელენე დედოფალი (Flavia Iulia Helena, 248/250-330 წწ.) იყო რომის იმპერატორის, კონსტანტინე დიდის დედა. ევსევი კესარიელის მტკიცებით, ელენე დედოფლის გაქრისტიანება მისი შვილის, კონსტანტინეს სურვილით მოხდა მაშინ, როდესაც იგი ასაკით 60 წელს იყო გადაცილებული (ევსევი კესარიელი, კონსტანტინეს ისტორია, წიგნი 3, თავი 47). იმპერატორს სჯეროდა, რომ უზარმაზარ იმპერიას ქრისტიანული სარწმუნოება გააერთიანებდა. ამიტომ, ყოველნაირად ეხმარებოდა ეკლესიას, აშენებდა ტაძრებს, ზრუნავდა სამღვდელოებაზე. მან თავისი ხანდაზმული დედა, ელენე დედოფალი იერუსალიმს მიავლინა, რათა მოეძებნა ცხოველსმყოფელი ჯვარი, რომელზეც გაკრული იყო იესო ქრისტე. ელენე დედოფალმა იერუსალიმის პატრიარქ მაკარისტან ერთად 326 წელს სასწაულებრივად აღმოაჩინა ეს ჯვარი.

ეკლესიის წინაშე უდიდესი დამსახურებისა და ცხოველსმყოფელი ჯვრის აღმოჩენისთვის წმინდა ელენე დედოფალს მოციქულთასწორი ეწოდა.

XI-XIII საუკუნეები

XI საუკუნიდან ქართული ქრისტიანული ლიტერატურისა და მუსიკის უმთავრეს კერას ათონის ივერთა მონასტერი წარმოადგენდა. იქ მოღვაწეობდნენ წმინდა მამები – ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელები. მათ სახელებთან არის დაკავშირებული ქართული ჰიმნოგრაფიის ახალი ეტაპი. ათონელმა მამებმა ბერძნულიდან თარგმნეს ჰიმნოგრაფიული ქმნილებები. გიორგი მთაწმინდელმა შეაგროვა წმინდანებისადმი მიძღვნილი თითქმის ყველა საგალობელი და იადგარს უწოდა „თთუენი“. ეს იყო პოეტურად და მუსიკალურად განწყობილი, ქართულ თარგმნილი კრებული, რომელსაც გიორგი მცირემ „გვრგვნი კათოლიკე ეკლესიისად, შემკული თუალითა და ანთრაკითა“ უწოდა. გიორგი მთაწმინდელმა „თთუენში“

²⁴ ზ. გამსახურდია. „ქება და დიდება ქართულისა ენისად“. დიდგორი. 28.04.2010.

შეიტანა იოდასაფის, წმიდა ნინოს, წმიდა ილარიონ ქართველისა და წმინდა ეფთვიმესადმი მიძღვნილი საგალობლები. ამ იადგარმა, რომელიც XII საუკუნის დასაწყისში შეასწორა არსენ ბერმა, ლიტურგიკული პრაქტიკიდან განდევნა მანამდე არსებული ჰიმნოგრაფიული კრებულები. გიორგი მთაწმინდელს სხვა ჰიმნოგრაფიული კრებულებიც შეუდგენია. ივირონის მონასტერში მოღვაწეობდნენ სხვა ქართველი ჰიმნოგრაფოსები: ბასილი ბაგრატის ძე მთაწმინდელი, ზოსიმე და ეზრა მთაწმინდელები. გიორგი შავთელს შეუქმნია თავისი მოწაფე გიორგი მთაწმინდელისადმი მიძღვნილი საგალობელი.

XI საუკუნეში არსებულ ლიტერატურულ-ფილოსოფიური კერებიდან უმნიშვნელოვანესი იყო პეტრიწონის მონასტერი, სადაც მოღვაწეობდა იოანე პეტრიწი. იგი ქართველ მკვლევართა ვარაუდით, გელათის აკადემიაში პირველ მოძღვართა შორის უნდა ყოფილიყო მიწვეული.

გელათის მშენებლობა დავითს 1106 წელს დაუწყო. გელათის საღვთისმეტყველო სკოლაში ჰიმნოგრაფია წარმმართველი არ ყოფილა, მაგრამ იქ მოღვაწე *არსენ იყალთოელი, იეზეკიელი, იოანე პეტრიწი, პეტრე გელათელი* წერდნენ იამბიკოებს. „XII-XIII საუკუნეში შეიქმნა საღვთისმეტყველო-ფილოსოფიური სიღრმით და სიმბოლური აზროვნებით გამორჩეული საგალობლები: დავით აღმაშენებლის „გალობანი სინანულისანი“, დემეტრე-დამიანეს იამბიკოები, ნიკოლოზ გულაბერისძის „გალობანი სუეტისა ცხოველისანი“, თამარ მეფის სახელით ცნობილი იამბიკოები „ცასა ცათასა და ქალწულებრივთა“, იოანე ანჩელის „გალობანი ანჩისხატისანი“, იოანე შავთელის „გალობანი ვარძიისა ღთმრისმშობლისანი“, არსენ ბულმაისიძის საგალობლები მარტყოფის მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატის, წმინდა ნინოს, შიო მღვიმელის თემაზე, აბუსერისძე ტბელის ორი, საბა სვინგელოზის ერთი და არსენ ჭყონდიდელის ექვსი ჰიმნოგრაფიული კანონი“.²⁵

არსენ იყალთოელი. მოღვაწეობდა XI-XII საუკუნეთა მიჯნაზე. ისტორიაში ცნობილია როგორც დიდი სასულიერო მოღვაწე, ფილოსოფოსი, მწერალი, ჰიმნოგრაფოსი.

არსენი წარმოშობით იყალთოდან იყო, წყაროებში მოიხსენიება ვაჩესძედ. ცნობილია, რომ მან განათლება მიიღო ბიზანტიაში, მანგანის აკადემიაში. მისი მოძღვრები ყოფილან მიქაელ ფსელოსი და იოანე ნომოფილაქსი. 80-იან წლებში არსენი ეფრემ მცირეს ხელმძღვანელობით სირიაში, შავ მთაზე მოღვაწეობდა. მისი გარდაცვალების შემდეგ დაბრუნებულა მანგანის მონასტერში, ბოლოს კი ჩამოსულა

²⁵ უფრო დაწვრ. იხ. ნ. სულავა. XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია. თბილისი, 2003.

საქართველოში, გელათის აკადემიაში. მას დავით აღმაშენებლის მოწოდებითა და შემწეობით დაუარსებია იყალთოს აკადემია და მისი პირველი რექტორიც ყოფილა. ბოლოს შიომღვიმის მონასტერში დამკვიდრებულა.

არსენ იყალთოელის მდიდარი მემკვიდრეობა, რომელიც მოიცავს ბიზანტიელ მწერალთა ფილოსოფიურ-თეოლოგიური თხზულებების კომენტირებულ თარგმანებს, ჯერ კიდევ სრულად შესწავლილი არ არის. არსენს მოიხსენიებენ ანატომიის მცოდნედ („ანატომიკოსად“); მას შეუდგენია ფიზიკის სახელმძღვანელო, რომლითაც ასწავლიდა გელათისა და იყალთოს აკადემიებში. ყოველივე ამასთან ერთად წერდა სასულიერო შინაარსის იამბიკოებს. აღსანიშნავია, რომ ზოგიერთი მკვლევარი (თ. ჟორდანიას, ზ. ჭიჭინაძე, ალ. ხახანაშვილი, ივ. ლოლაშვილი) არსენ იყალთოელს აიგივებს არსენ ბერთან.

საინტერესოა, რომ არსენ იყალთოელი, რომელსაც მიღებული ჰქონდა ფილოსოფიური განათლება და რომლის შემოქმედების უდიდესი ნაწილი უმნიშვნელოვანეს ფილოსოფიურ ტრაქტატთა ახსნა-განმარტებითი თარგმანებია, თავის იამბიკოშიც ფილოსოფიურად მოაზროვნე პოეტად წარმოგვიდგება. ის ასახელებს ორ ფილოსოფოსს, ორიგენესა და მანენტოს, რომელთაც „საცთურთა უფსკრულის ორ ვეშაპად მოიხსენიებს“.

იამბიკო

არსენ მეტყველებს ამათ იყალთოელი:

II. ... ამას ჩემთვისცა იოხდ, ოდ საკვირველო,
რომელმან შენთა სიტყუათა უფსკრულისა
სივრცისა კერძოდ ფრიად შრომით წავჰლე
ელლინურსა რად ქართველთა ენად ვსცვლიდი
ნიშებმოსილთა მამათა სიქადულო!

III. საუკუნოდმცა იცსენების არსენი:
აქა დასრულდა ერთბამად განქიქებად.
ელლინებრისა სულთა პირველყოფისად
და თანად ორთა უფსკრულისა ვეშაპთა
ორიგენის და *მანენტოდს*, საცთურისად.²⁶

²⁶ ქართული პოეზია. ტ. I. ძველი ქართული პოეზია V-XII სს. შემდგ.: ს. ცაიშვილი. თბილისი, 1979.

ორიგენე ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა II საუკუნეში (დაიბადა 185 წელს ალექსანდრიაში). მას მოიხსენიებენ ასკეტად, სწავლულად და ადრეული ქრისტიანობის პერიოდის თეოლოგად. მისი თეოლოგიური სწავლება მოიცავდა ტექსტუალურ კრიტიკას, ბიბლიურ ეგზეგეზას, ფილოსოფიურ თეოლოგიასა და ჰომილეტიკას.

ორიგენეს დარჩა უმდიდრესი წერილობითი მემკვიდრეობა, რომელიც სრულყოფილად შესწავლილი არ არის. ამ მემკვიდრეობიდან უმნიშვნელოვანესია: ეგზეგეტიკური თხრობანი, პოლემიკური და დიდაქტიკური წერილები, „ლოცვის შესახებ“, „საწყისთა შესახებ“, ეპისტოლეები ამონიოსისადმი, გრიგოლ საკვირველთმოქმედისადმი და სხვა. მისი რჩეული თხზულებების კრებულს „ფილოკალია“ („მშვენიერების მოყვარეობა“) ეწოდება. მეცნიერული თვალსაზრისით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია თხზულება „ჰეგზალპები“. ეს არის ძველი აღთქმის ნუსხა ექვს სვეტად. ორიგენეს რელიგიურ-ფილოსოფიური მრწამსი და პოზიცია ნათლად არის ჩამოყალიბებული შრომაში „საწყისთა შესახებ“.

ორიგენეს მიერ გამოთქმულმა მოსაზრებებმა ეკლესიის წიაღში სქიზმა გამოიწვია. წარმოიქმნა ორი მტრული ბანაკი: ორიგინელთა და ანტიორიგინელთა, რომლებიც არა მხოლოდ სიტყვიერად, არამედ ფიზიკურადაც კი უპირისპირდებოდნენ ერთმანეთს.

543 წელს იმპერატორმა იუსტინიანემ გამოსცა ედიქტი, რომლის მიხედვითაც ორიგენე ცხადდებოდა ერეტიკოსად, რასაც დაეთანხმა მეხუთე მსოფლიო კრება (553 წ.).

როგორც ჩანს, არსენ იყალთოელი, რომელიც, უეჭველია, კარგად იცნობდა ორიგენეს მოძღვრებებს, იზიარებდა მსოფლიო კრების განაჩენს.

მანენტომ. ძველ ქართულ წყაროებში ასე მოიხსენიება ირანელი წინასწარმეტყველი და მანიქეიზმის დამაარსებელი მანი (216-276 წწ.). ის ამტკიცებდა, რომ რელიგიათა ყოველი დამფუძნებელი, ვინც მასზე ადრე მოევლინა ქვეყანას, მხოლოდ თავის ხალხს უქადაგებდა ჭეშმარიტებას: ბუდა – ინდოელებს, ზარათუშტრა – ირანელებს, ქრისტე – იუდეველებს, თავად კი ძალუძს მთელი კაცობრიობა განწმინდოს ცოდვათაგან და გაუნათოს სულის ხსნის გზა. მის ქადაგებას საფუძვლად ედო ქრისტიანული მესიანიზმისა (რელიგიური მოძღვრება კაცობრიობის მხსნელზე, მესიაზე, რომელიც ქვეყნად ამყარებს შესრიგს, ადამიანებს იხსნის ცოდვათაგან) და ზოროასტრიზმის დუალიზმის (სამყაროს ორი საწყისი აქვს: სიკეთე და ბოროტება, სინათლე და წყვდიადი. პირველის მეუფეა ღმერთი, მეორის – სატანა. მათი ბრძოლა დასრულდება სიკეთის გამარჯვებით) იდეათა ერთიანობა.

მანიქეიზმი მთელ მსოფლიოში გავრცელდა და თავისუფალი აზროვნების სინონიმად იქცა. ქართული წყაროების თანახმად, ამ მოძღვრებას X საუკუნის საქართველოშიც იცნობდნენ. ის სალიტერატურო გზით უნდა შემოსულიყო. მანიქეიზმის იდეები უპირატესად სამეფო კარსა და განათლებულ საზოგადოებაში ვრცელდებოდა. დავით აღმაშენებლისა და თამარის შემწყნარებლობა მუსლიმი პოეტებისა და სწავლულებისადმი საფუძვლად ედო კულტურულ ურთიერთობებს მუსლიმურ აღმოსავლეთსა და ქართველთა შორის. მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავდა იმას, რომ ქართველ მოღვაწეებს, ფილოსოფოსებსა თუ პოეტებს არ ჰქონოდათ საკუთარი აზრის გამოხატვის შესაძლებლობა. ამის დასტურია არსენ იყალთოელის ეს პატარა იამბიკო.

არსენ ბერი XI-XII საუკუნეთა მიჯნაზე მოღვაწეობდა. იგი დავით აღმაშენებლის თანამედროვე, სამეფო კართან და თავად მეფესთან დაახლოებული პირი იყო. დავით აღმაშენებლის განსაკუთრებული დამოკიდებულებისა და იმ პიროვნული თვისებების წყალობით, რომლებითაც გამოირჩეოდა არსენ ბერი, დღეს ხელთ გვაქვს მისი სახელით მოღწეული ფრიად საგულისხმო თხზულებები, რომლებიც ნათელს ჰფენენ ჩვენი ისტორიის კლასიკურ პერიოდს. არსენ ბერს ეკუთვნის დავით აღმაშენებლის ხოტბა „მეფესა დავითს – მონაზონი არსენი“. მასვე მიეწერება რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერისა და დავით აღმაშენებლის ორი ანდერძის შედგენა, ნინოს ცხოვრების მეტაფრასული რედაქცია, ანდრია კრიტელის დიდი კანონის თარგმანი. მკვლევართა ერთი ნაწილის აზრით (ს. კაკაბაძე, კ. კეკელიძე), არსენ ბერი უნდა იყოს დავით აღმაშენებლის მემკვიდრე-ისტორიოგრაფოსი, ავტორი თხზულებისა „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“.

ამ თხზულებათაგან ჩვენთვის საინტერესოა სახოტბო შინაარსის მქონე მიძღვნა „მეფესა დავითს – მონაზონი არსენი“. სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრებების თანახმად, ეს უნდა ყოფილიყო საჯარო სიტყვა. როგორც სათაურიდან ირკვევა, იგი ეძღვნება დავით აღმაშენებელს, რომელსაც მეხოტბე ბერი მიმართავს ვითარცა ცოცხალს, „... კეთილად მსახურსა და ღმრთივ დაცულ მეფესა...“

თანამედროვე მკითხველისათვის იოლად შესამჩნევია ის, რომ „მიძღვნა“ დაწერილია სახოტბო მჭევრმეტყველებისათვის ნიშანდობლივი ხერხებით; ავტორი უხვად იყენებს პოეტურ შედარებებს, რომლებიც მეფეთა-მეფის დიდებულებას წარმოაჩენენ. ისტორიამ ცხადყო, რომ არსენ ბერის ეს აღმატებული შესხმა იყო გულწრფელი. დავით აღმაშენებლის საქმენი დღესაც იმსახურებენ აღფრთოვანებას.

ამ სახოტბო ქმნილებაში ნათლად აისახა არსენ ბერისთვის ნიშანდობლივი არა მხოლოდ ორატორული თუ პოეტური ნიჭიერება, არამედ განათლებულობის სიღრმე.

იგი დავით აღმაშენებელს ადარებს რჩეულ მითოლოგიურ და ისტორიულ პიროვნებას. ამ შემთხვევაში ჩვენთვის საინტერესოა ანტიკურობასთან დაკავშირებული სახისმეტყველება.

მეფესა დავითს – მონაზონი არსენი

ამათდა მომართ რასა იტყვი, რასა სიბრძნის – მოყუარებ შენ, უფროისად ბრწყინვალეო, თუალო ყოვლისა სოფლისა მეფეთა ერთგუამობისაო, რომელი – ეგე ჰაეროვან ხარ, ვითარცა სამყაროჲ ხილულსა სოფელსა შორის; საჩინო, ვითარცა მზე ვარსკულავთა შორის; ბრწყინულე, ვითარცა ეთერი ნივთთა შორის; ნათლის-ფერ, ვითარცა ელვაჲ ღრუბელთა შორის; ცისკროვან, ვითარცა აღმოსავალი კერძოთა შორის; ტკბილ, ვითარცა არე ჟამთა შორის; ღმრთის სახე, ვითარცა საყუარელი სათნოებათა შორის; გულისსათქუმელ, ვითარცა ოქროჲ მიწათა შორის; ელვარე, ვითარცა იაკინთი ქვათა შორის; მაღალ, ვითარცა ფინიკი ნერგთა შორის; შუენიერ, ვითარცა ვარდი ყუავილთა შორის; აღმატებულ, ვითარცა სამოთხე ქუეყანასა შორის; ძლიერ, ვითარცა ლომი მხეცთა შორის; სახელგანთქმული, ვითარცა ნებროთ გმირთა შორის; ახოვან, ვითარცა ისო წინამბრძოლთა შორის; მოშურნე, ვითარცა ფინეზ მღდელთა შორის; მხნე, ვითარცა სამფსონ მსაჯულთა შორის; უბრძოლელ, ვითარცა *აქილლევ ელიინთა* შორის; ვითარცა სოლომონ მეფეთა შორის; მშჳდ, ვითარცა დავით ცხებულთა შორის; შურისმამიებელ, ვითარცა იოსია შარავანდედთა შორის; უზარო, ვითარცა *მაკედონელი* მფლობელთა შორის; განმადიდებელ ფლობისა, ვითარცა *ავღვსტოს კეისართა* შორის; კაცთმოყუარე, ვითარცა ჩემი იესო ღმერთთა შორის; ბუნებით ღმერთი, მაღლით ღმერთ-ქმნულთა შორის; მჭურვალე, ვითარცა პეტრე მოწაფეთა შორის; საყუარელ, ვითარცა იოანე მეგობართა შორის; მკვრცხლ, ვითარცა პავლე მოციქულთა შორის; სახის დასაბამ უცთომელისა ქრისტიანობისა, ვითარცა *დიდი კონსტანტინე* თვთმპყრობელთა შორის; სიმტკიცე კეთილად მსახურებისა, ვითარცა თევდოსი სკიპტრის-მპყრობელთა შორის, სათნო უჩნან ესენი მყუდროებასა შენსა? განსვენებულ არს ამათ ზედა სიბოროტისა სულთა მღევნელი დავითიანი სული შენი? რომელნი-იგი აწ ძღვნად მოგართვნა შენ მწყობრმან შენთა ამათ ნაზირეველთა სიმრავლესამან, რადთა შენ მიართვენ ესენი ღმერთსა და მოწყალე ჰყო ამათ მიერ წყალობისმოყვარე უფალი, რომელ მოსწრაფებით შემოკრბაჲ უბრძანე შენ და დიდისა ამისდა ღმრთისა სათნოჲსა წარმართებისა თანა შუამდგომლად ღმრთისა მიმართ მოიგენ, ვითარცა საკუთარი მონანი, რადთა რომელიმე ღმრთისსახისა მღვდელთმთავრობისა მიერ მახლობელ ექმნებოდის შენთვის ღმერთსა, ხოლო რომელიმე მღდელ მშვენიერითა მეოხებითა შეესაკუთრებოდის

დამზადებულსა. სხვასა სულთქუმანი მოაქვნიდენ, სხვასა-განდობაჲ ცრმელითა, სხვასა – რადთურთით არარას ქონებაჲ, კეისრისასა – ყოველსავე, ღმრთისასა – მხოლოდ ხორცთა ოდენ და მათსა მარხვითა განლუულთაჲ, სხვასა – სიტყვაჲ დაღათუ მდაბალი და უნდომ, გარნა არავე უერმომ, არცა უმუსიკელომ მიმზიდველ ყოფად სმენისა; ამის თანა-შემსგავსებულიცა ძალისაჲ ყოველთა ვედრებაჲ, ყოველთა ლიტანიობაჲ, ყოველთა ერთხმობაჲ, ვითარმედ დავით კეთილად მსახურისა და ღმრთივდაცვულისა მეფისა ჩვენისასა მრავალმცა არიან წელიწადნი!”

ამ ამონარიდში რამდენიმე პოეტური შედარების გააზრება არის მნიშვნელოვანი:

I. უპირველეს ყოვლისა, „ხოტბაში“ მოხსენიებულია ელინური მითოლოგიის სახელოვანი პერსონაჟი *აქილევესი*. არსენ ბერი მიმართავს მეფეს, რომ იგი არის „უბრძოლველ, ვითარცა აქილეე ელლინთა შორის“.

აქილევესი ძველბერძნულ მითოსში ცნობილია როგორც გმირი, რომლის დამარცხებაც შეუძლებელი იყო ადამიანური ძალით. იგი განიგმირა პარისის ისრით, რომელიც ღმერთმა აპოლონმა წარმართა.

სიტყვა „უბრძოლი“ ძველ ქართულ ტექსტებში „უძლეველს“ ნიშნავს,²⁷ შესაბამისად, პოეტური შედარება ასე იკითხება: „უძლეველი, ვითარცა აქილევესი ბერძენთა შორის“.

II. არსენ ბერი დავით აღმაშენებელს უწოდებს „უზაროს“ და ადარებს მაკედონელს: „უზარო, ვითარცა მაკედონელი მფლობელთა შორის“.

ცხადია, იგულისხმება ალექსანდრე მაკედონელი. „ზარი“ როგორც ძველ, ასევე თანამედროვე მეტყველებაში „შიშს“ ნიშნავს, ხოლო „მფლობელი“ („მფლობელობა“ – მთავრობა, ხელისუფლება, მძლავრობა; „ფლობა“ – ხელმწიფება) – ხელმწიფეს. შესაბამისად, ეს ხატოვანი შედარება თანამედროვე ენაზე ასე წაიკითხება:

„უშიში, ვითარცა მაკედონელი ხელმწიფეთა (ძალისმპყრობელთა) შორის“.

III. არსენ ბერი აღნიშნავს, რომ დავით აღმაშენებელი არის „განმადიდებელ ფლობისა, ვითარცა ავღუსტოს კეისართა შორის“. იგულისხმება, რომ მეფეთ-მეფე დავითმა ისევე განადიდა თავისი ხელმწიფება, ვითარცა ოქტავიანუს ავგუსტუსმა. რომაელი და შემდგომი პერიოდების ისტორიოგრაფოსები ერთხმად მიუთითებდნენ ოქტავიანუს ავგუსტუსის მიერ საიმპერატორო ხელისუფლების გაძლიერებასა და რომის იმპერიის განდიდებაზე.

²⁷ ილ. აბულაძე. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი. თბილისი, 1973.

IV. სახოტბო ჰიმნის ავტორი ახსენებს კონსტანტინე დიდს, სახელოვან რომაელ იმპერატორს, რომელმაც პირველმა ანტიკური სამყაროს ისტორიაში ახ.წ. 313 წელს გამოსცა რჯულშემწყნარებლობის აქტი (მედიოლანუმის ედიქტი), რომლითაც ქრისტიანებს სხვა რელიგიური მიმდინარეობების მიმდევართ თანაბარი უფლებები ენიჭებოდათ. მედიოლანის ედიქტით დაიწყო ქრისტიანული ეკლესიის დამკვიდრება და ამას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა არა მხოლოდ რომის იმპერიის, არამედ მთელი შემდგომი საუკუნეებისთვის. სწორედ ამას გულისხმობდა, როგორც ჩანს, არსენ ბერი, როდესაც დავით აღმაშენებელს კონსტანტინე დიდის „უცთომელს“ უწოდებდა:

„სახის დასაბამ უცთომელსა ქრისტიანობისა,
ვითარცა დიდი კონსტანტინე თვითმპყრობელთა შორის“.

არსენ ბერი, როგორც ეს ზემოთ აღინიშნა, შესაძლოა, იყოს ავტორი თხზულებისა „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“, სადაც გვხვდება დავით აღმაშენებლის აქილევსთან, ალექსანდრე მაკედონელთან და ოქტავიანუს ავგუსტუსთან შედარების ანალოგიური მაგალითები. ის, თუ რა წყაროებს შეიძლება ეყრდნობოდეს თხზულების ავტორი აქილევსის, ალექსანდრე მაკედონელისა და ოქტავიანუსის შესახებ, განხილულია თავში „ანტიკურობა „ქართლის ცხოვრებაში“ (ქვეთავი დავითის ისტორიკოსი „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“).

იეზეკიელი. მოღვაწეობდა XII საუკუნეში. XVII საუკუნის მოღვაწე ანტონ I „წყობილსიტყვაობაში“ მას უწოდებს „საკვირველ პიიტკოსს, ღმრთისმეტყველ რიტორს, ჭეშმარიტ ფილოსოფოსს“. მისივე თქმით, იეზეკიელი იოანე პეტრიწისა და არსენ იყალთოელის თანასწორია. მკვლევართა ვარაუდით, იეზეკიელი ბერი უნდა ყოფილიყო და იოანე პეტრიწის ლიტერატურული სკოლის მოღვაწე.

ჩვენამდე მოაღწია მისმა სამმა იამბიკომ. აქედან ორი აკროსტიქულია.

იეზეკიელისაგან უბადრუკისა

I. „იძღვენ საცემნი *ორგევსის* ჳმათ დამხსნელნი
ნათელმყოფელო ალთა გულისათაო,
ნივთ კერძოდ მუსიკთ ჳმათასა ზესთა
ესე მიიღე აღმონაშენი მშობელმან

შენნი იოხენ მამაო იოანე“.²⁸

იეზუკიელის ამ პირველ იამბიკოში მოიხსენიება ორფევისი და წინადადების შინაარსი ასეთია: „მიიღე ძღვენი ორფევისის ხმას აღმატებული“. იოანე პეტრიწის ლიტერატურული სკოლის წარმომადგენელმა, ბუნებრივია, კარგად იცოდა ბერძნული მითოლოგია და პოეტური შედარებისთვის ოსტატურად გამოიყენა „ორფევისის ხმა“ ანუ „ორფევისის მუსიკა“.

ორფევისი – ბერძნული მითოსის ცნობილი პერსონაჟი, განთქმული თავისი მუსიკალური ხელოვნებით.

იოანე ჭიმჭიმელი. XII საუკუნის საეკლესიო მოღვაწე, მთარგმნელი და ფილოსოფოსი. მას განათლება პეტრიწონის სალიტერატურო სკოლაში მიუღია, უთარგმნია ეგზეგეტიკური ხასიათის თხზულებები: 1) „თარგმანებად ეკლესიასტისა“ მიტროფანე სმირნელისა; 2) „თარგმანებად ეკლესიასტისა“ ოლიმპიოდორე ალექსანდრიელისა; 3) „თარგმანებად მარკოზის სახარებისა“ თეოფილაქტე ბულგარელისა; 4) „თარგმანებად ლუკას სახარებისა“.

საქართველოს ეკლესიის მკვლევარი მ. ჯანაშვილი აღნიშნავს, რომ იოანე ჭიმჭიმელს გრემში სალიტერატურო სკოლა ჰქონდა, სადაც ფილოსოფიას, ღვთისმეტყველებას, ბერძნულ, არაბულ და ასურულ ენებს ასწავლიდა.

იოანე ჭიმჭიმელის ფრესკა გამოსახული ყოფილა იერუსალიმის ჯვრის მონასტერში.²⁹

აღსანიშნავია, რომ ზოგიერთი მეცნიერი იოანე ჭიმჭიმელს იოანე პეტრიწად მიიჩნევს. მაგრამ ბოლო ხანების გამოკვლევები ცხადყოფენ, რომ ისინი სხვადასხვა პიროვნებები არიან, რამეთუ იოანე პეტრიწი გიორგი II-ისა და დავით აღმაშენებლის თანამედროვეა, ხოლო იოანე ჭიმჭიმელი – გიორგი III-ისა და თამარ მეფისა. მათ მთელი საუკუნე აშორებს ერთმანეთს.

ძველი ქართული საისტორიო თხზულებათა კრებულში, „ქართლის ცხოვრება“ იოანე ჭიმჭიმელის სახელით ცნობილი რამდენიმე იამბიკოა ამოკითხული. მათ შორის არის რუსთველისეული სტროფით გამართული ჩვენთვის საინტერესო ლექსი:

„იოანე იტყვის ჭიმჭიმელი:

თუ *თალი მილისეველმან* სფერო შესახა შამსისი,

²⁸ ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები. შემდგ.: ივ. ლოლაშვილი. თბილისი, 1978.

²⁹ ტ. გაბაშვილი. მიმოსვლა. წიგნში: ქართული პროზა. წიგნი V. მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეთა მწერლობა. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ნ. ებრაღიძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1983.

მან ისტრულაბსა დასცა და მიდგნა დაყიყა ჯამსისი,
დავით – ვთქუა – ზესთა განდიდნეს, მით ჯრმალი ჯორცსა ჟამს მისი,
და *აქილევისებრ* ძალითა მპყრობ *ელადეთსა* ჟამს ისი“.³⁰

(113-114)

თანამედროვე ქართულ ენაზე ეს ლექსი ასე წაიკითხება: „თუ თალეს მილესელმა მზის სფერო გამოსახა (ე.ი. განსაზღვრა მზის სფეროს სიდიდე), ასტროლაბი მოიმარჯვა და ჯიმშედ ჯამის (საკუთარი სახელია) ცხოვრების წუთი (დაყიყა – წუთი) უჩვენა, მე უნდა ვთქვა, რომ დავითი განდიდდა უზენაესად იმით, რომ მისმა ხმალმა გაანადგურა მტერი და ელადის მპყრობელი აქილევისის მსგავსად ხამს იგიც იყოს ძალითა მპყრობელი“.

თალი მილესეველი – იგულისხმება ბერძენი მოაზროვნე, მათემატიკოსი და ასტრონომი, ერთ-ერთი „შვიდ ბრძენთაგანი“ თალესი, რომელიც კუნძულ სამოსის ქალაქ მილესში დაიბადა (ძვ.წ. 525-547 წწ.).

თალესი აკვირდებოდა ბუნების მოვლენებს. მან პირველმა აღმოაჩინა, რომ მზის დაბნელებას მთვარის ჩრდილი იწვევს, აქედან გამომდინარე იწინასწარმეტყველა ძვ.წ. 585 წლის 28 მაისის მზის დაბნელება, რითაც გააოცა თანამოქალაქენი.

აქილევისი – ბერძნული მითოსის ძლევა მოსილი გმირი.

დავით აღმაშენებლისა და თამარის ეპოქის უმნიშვნელოვანესი მოვლენა იყო განათლებისა და კულტურის განვითარებისათვის ზრუნვა, რაც გამოიხატებოდა კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრების შექმნაში. ცნობილია, რომ დავით აღმაშენებელმა განათლების მისაღებად საბერძნეთში 40 ახალგაზრდა გაგზავნა, საფუძველი ჩაუყარა გელათის უმაღლეს სკოლას, აკადემიას, რომელსაც მოჰყვა აკადემიები იყალთოსა და გრემში. ბუნებრივია, ამ დროისათვის განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა ღვთისმეტყველებას, ფილოსოფიას, გრამატიკას და სხვა მეცნიერებებს და მათ შორის ასტრონომიას. კლასიკური პერიოდის საქართველო უკვე იცნობდა პტოლემეაიოსის ასტრონომიულ სისტემას. ასტრონომიული ცოდნა პოეტური სახეებისა და შედარებების დაუშრეტელ წყაროდ იქცა არა მხოლოდ

³⁰ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959.

სიტყვაკაზმული მწერლობისათვის, არამედ ისტორიოგრაფიული ლიტერატურისთვისაც.³¹

დავით აღმაშენებელი. საქართველოს ბრწყინვალე მეფე 1089-1125 წლებში, დიდი სახელმწიფო მოღვაწე, ძლევამოსილი მხედართმთავარი. მას განსაკუთრებული ადგილი უკავია საქართველოს ისტორიაში. დავითმა საბოლოოდ დაასრულა ფეოდალური საქართველოს გაერთიანების პროცესი, სელჩუკი დამპყრობლები ქვეყნიდან განდევნა, მტერთაგან მიტაცებული ტერიტორიები დაიბრუნა და საქართველო ძლევამოსილ სახელმწიფოდ აქცია.

ქვეყნისა და ერის წინაშე უდიდესი დამსახურებებისათვის ქართულმა მართლმადიდებელმა ეკლესიამ დავით აღმაშენებელი წმინდანად შერაცხა.

დავითი განსწავლული მეფე იყო და ერის განათლებაზე განსაკუთრებულად ზრუნავდა. ცოდნის მიღების მიზნით მან 40 ნარჩევი ყმაწვილი საბერძნეთში (ბიზანტიაში) გაგზავნა, რათა ესწავლათ ენები, ეთარგმნათ ბიზანტიური ლიტერატურის მნიშვნელოვანი ძეგლები და საქართველოში ჩამოეტანათ, რაც მათ აღასრულეს კიდევ.

დავითის მეფობის პერიოდში საქართველოში რამდენიმე უმაღლესი სკოლა არსებობდა. მათ შორის გამოირჩეოდა გელათის აკადემია. დავითის ისტორიოგრაფოსი გელათს მოიხსენიებს „ყოვლისა აღმოსავლეთისა მეორედ იერუსალიმად, სასწავლოდ ყოვლისა კეთილისად, მოძღურად სწავლულებისად, სხუად ათინად, ფრიად უაღრეს მისსა საღრმთოთა შინა წესთა...“ („ქართლის ცხოვრება“). დავითი დიდ ყურადღებას აქცევდა კულტურული ცენტრების გამრავლებას საზღვრებს გარეთაც.

გარდაცვალებამდე მცირე ხნით ადრე, დავით აღმაშენებელმა დაწერა ჰიმნი „გალობანი სინანულისანი“, რომელშიც ზოგადსაკაცობრიო სევდაა ასახული. საგალობელმა მკვლევართა ყურადღება ადრიდანვე დაიმსახურა (გ. ხელაძე, ნ. ურბნელი, ალ. ხახანაშვილი, კ. კეკელიძე, ივ. ჯავახიშვილი, თ. ჟორდანიას, შ. ნუცუბიძე, რ. მეტრეველი, ლ. გრიგალაშვილი და სხვები). მკვლევართა საყოველთაო აღნიშვნით, „გალობანი სინანულისანი“ თავისი ზოგადადამიანური ფიქრებითა და მრწამსით, ღრმა ემოციურობით ქრისტიანული მწერლობის შედევრად უნდა იქნეს შერაცხული. საგალობელში აისახა არა მხოლოდ მისი შემოქმედის, არამედ მთელი ეპოქის მსოფლადქმა სამყაროსა და ადამიანური ცოდვის, სინანულისა თუ

³¹ შდრ. გ. იმედაშვილი. ზოგი რამ რუსთველის შვიდი მნათობის შესახებ. საქ. მეცნ. აკადემიის მოამბე. ტ. XI. № 4. 1950.

ქრისტიანული მრწამსის სხვა საკითხებზე. ავტორისეული ფრაზები, გამონათქვამები უშუალოდ უკავშირდება თეოლოგიურ-ფილოსოფიურ პრობლემატიკას. „გალობანი“ წარმოაჩენს არა ეპოქალურ იდეებს სამყაროსა და ადამიანის ურთიერთმიმართებებზე, არამედ ავტორის, და ეს ავტორი მეფეა, სულიერ მდგომარეობას, მის განცდებსა და აზრებს ცოდვისა და სინანულის თაობაზე.

„გალობანი“ არა მხოლოდ ლირიკული, არამედ ფილოსოფიური ძეგლიც არის. ის მკითხველისგან თანამოაზრეობას მოითხოვს. შესაბამისად, მკითხველი განსწავლული უნდა იყოს ძველ ფილოსოფიურ და რელიგიურ საკითხებში, უნდა ერკვეოდეს იმ პრობლემატიკაში, რომელმაც თავისი კვალი დატოვა დავით აღმაშენებლის მსოფლადქმადში.

ჩვენ არ ვისახავთ მიზნად ამ უაღრესად რთული და მაღალპოეტური ქმნილების ანალიზს. წარმოვადგენთ მხოლოდ ერთ პასაჟს, რომელშიც ჩანს მეფეთა-მეფის დამოკიდებულება „ელინთა სარწმუნოებისადმი“:

„ელლინთა მიერ ვერ ცნობად
სიბრძნისა ღმრთისაჲთა ღმრთისაჲ
და შემოქმედისგან
შექმნილთა მიმართ
ცვალებად თაყუანისცემისაჲ სრულ-ყყავ, რაჟამს
თითოეულსა ვნებისა კერპსა ვჰმსახურე“.³²

ეს ამონარიდი შესაძლებელია ასე გავიგოთ:
„დავასრულე თითოეული უკეთური კერპის მსახურება,
ოდეს ელინთა [მსგავსად] არ მქონდა შეცნობილი
ღმერთის ღვთაებრივი სიბრძნე
და შემოქმედს, ვითარცა შექმნილი, არ ვცემდი თაყვანს“.

აქ დავით აღმაშენებელი გულისხმობს შემდეგს: ანტიკური ხანის ბერძენთა რელიგია და ფილოსოფია ვერ შესწვდა ჭეშმარიტი ღმერთის არსს და მისი სიბრძნის ღვთაებრიობას.

„გალობანი სინანულისანი“ მსოფლიო კულტურის შედეგრთა შორის იკავებს ადგილს მრავალი მიზეზის გამო. მათ შორის იგი „იმითაც უტოლდება ამ შედეგებს, რომ ძეგლში ადამიანური ცოდვებით გამოწვეულ მძაფრ განცდებს ახლავს ნათელი

³² „გალობანი სინანულისანი“, მესმასა, 3. იხ. ლ. გრიგალაშვილი. დავით აღმაშენებლის „გალობანი სინანულისანი“. თბილისი, 2005.

ტონები ადამიანის სრულქმნის ღრმა რწმენისა. ადამიანის შეგნებაში სინანულის გრძნობის დაბადება უკვე გულისხმობს პიროვნების თვისობრივ გარდაქმნასა და სულიერ ამაღლებას³³.

საყურადღებოა, რომ ამ კონტექსტში პიროვნების თვისობრივ გარდაქმნაში დიდ როლს ასრულებს განათლება, რომელიც კაცობრიობის, მათ შორის, ბერძნული ფილოსოფიური მემკვიდრეობის ათვისებას და კრიტიკულ გააზრებას გულისხმობს.

თამარ მეფე, საქართველოს მეფე 1184-1213 წლებში. მისი მბრძანებლობის პერიოდი საქართველოს ოქროს ხანის დაემთხვა. თამარს ასეთი ტიტულით მოიხსენიებდნენ: „მეფეთ მეფე და დედოფალთ დედოფალი აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა, შირვანთა და შაჰანშაჰთა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა თვითმფლობელობითა მპყრობელი“.

თამარის დროს საქართველო უძლიერეს სახელმწიფოდ იქცა. გამუდმებული ლაშქრობების შედეგად საქართველოს სამეფო ხელისუფლებამ დაიქვემდებარა აღმოსავლეთ და დასავლეთ ამიერკავკასიის სავაჭრო გზები. თამარის ძალისხმევით შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე ლაზურ-ჭანური ტომებით დასახლებულ ტერიტორიაზე შეიქმნა ტრაპიზონის სამეფო. თამარის დროს საქართველოს ბიზანტიის იმპერიაში დამკვიდრებული ჰქონდა თავისი ადგილი, რომელიც თანდათან განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენდა.

ერთიანსა და ეკონომიკურად მომძლავრებულ ფეოდალურ საქართველოში განათლებამ და კულტურამ მაღალ დონეს მიაღწია. საქართველოში მრავლად იყო რიტორიკული სკოლები, რომელთა უმეტესი ნაწილი ოპიზის, ოშკის, შატბერდის, ბერთის, ხანძთის და სხვა მონასტრებთან იყო დაფუძნებული. თამარის მმართველობის პერიოდში საქართველოს ჰქონდა თავისი საგანმანათლებლო კერები საზღვრებს გარეთაც. მათგან აღსანიშნავია ივერთა მონასტერი ათონის მთაზე, მონასტერი შავ მთაზე (სირიაში), პეტრიწონის მონასტერი ბულგარეთში და სხვა.

XII საუკუნის საქართველოში უმნიშვნელოვანესი მოვლენა იყო საერო ლიტერატურის განვითარება. თამარის კარზე შეიქმნა მსოფლიო პოეზიის შედევრად აღიარებული შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“.

ქართულმა ეკლესიამ ღვაწლმოსილი „დედოფალთ დედოფალი, მეფეთ მეფე“ თამარი წმინდანად შერაცხა.

³³ ლ. გრიგალაშვილი. დავით აღმაშენებლის „გალობანი სინანულისანი“. თბილისი, 2005, გვ. 126.

თამარ მეფის სახელით ცნობილია ორი იამბიკო. მათგან ერთი „ცათა ცათასა“ ჩვენთვის საინტერესოა იმ თვალსაზრისით, რომ მასში მოიხსენიება ტერმინი „ღადირი“.

3. „შენგან, ქალწულო, რომელსა შენთვის დავით
როკვიდა, მისა ღმრთისა ძედ შენდა ყოფად,
მე, თამარ, მიწაჲ შენი და მიერივე,
ცხებულებასა ღირს-მყავ და თვისობასა
ედემს, ღადირთად, სამხრით და ჩრდილოეთით
შუამფლობელი, იავარს შენდა ვმრთულობ...“

თამარ მეფის ეს იამბიკო სრულად მოთავსებულია საისტორიო თხზულებაში „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“. ლექსის შეთხზვის დროდ ქრონიკის ავტორი მიიჩნევს 1195 წელს მომხდარ შამქორის ბრძოლას. ამ ომში გამარჯვების შედეგად მოპოვებული სეფე დროშა, რომელიც შალვა ახალციხელმა მოსტაცა აგარიანებს, თამარმა მადლიერების ნიშნად ხახულის ღვთისმშობლის ხატს ძვირფას მანიაკთან ერთად შესწირა და მასვე უძღვნა ხუთსტროფიანი იამბიკური საგალობელი. მასში თამარი ქრისტიანული ღვთისმეტყველების უმთავრეს პრობლემებს ეხება: სამყაროს შექმნის, სამების, ქრისტეს შობის და ა.შ. საგალობელში საუბარია ისტორიულ მოვლენებზეც და რელიგიურ ტენდენციებზეც.

თამარ მეფის ამ საგალობელს საფუძვლიანი გამოკვლევა მიუძღვნა პროფესორმა ნ. სულავამ („შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი და თამარ მეფის იამბიკოები“). მკვლევარი ამტკიცებს, რომ „ვეფხისტყაოსნისა“ და თამარ მეფის საგალობლების შედარებითი შესწავლა წარმოაჩენს მათ ავტორთა „პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი შეხედულებების, მსოფლმხედველობის, სახისმეტყველების მსგავსებას, რაც მოსალოდნელიც იყო ერთ ეპოქაში მოღვაწე შემოქმედთაგან. მათი შემოქმედებითი მრწამსი ქრისტიანული ცნობიერებისა და ეროვნული თვითშემეცნების შეზავებაა, რითაც ღირსეულ წინამორბედთა ლიტერატურულ-ესთეტიკური და მსოფლმხედველობრივი ტრადიციების გამგრძელებლად მოველინნენ ქართულ კულტურას“.

თამარ მეფის იამბიკოს იმ სტროფში, რომელმაც ჩვენი ყურადღება მიიპყრო, აისახა XII-XIII საუკუნეების საქართველოს სამეფო კარისთვის ნიშანდობლივი მესიანიზმის იდეოლოგია: ქართველ მეფეთა ბიბლიური ჩამომავლობის თემა, რომელიც ადრეული საუკუნეებიდან იღებდა დასაბამს. თამარი ასახელებს ბიბლიურ დავით წინასწარმეტყველს, რომელსაც ღვთისმშობლისა და „ღმრთის ძის“

სიმბოლოებთან ახსენებს. დედოფალი ზაგრაციონთა მოდგმას ბიბლიურ მოდგმად მიიჩნევდა რა, საკუთარ თავს აღმოსავლეთისა („ედემი“) და დასავლეთის („ლადირი“),³⁴ სამხრეთისა და ჩრდილოეთის „შუამფლობელად“ წარმოაჩენდა.

იოანე შავთელი, იგივე აბდულ-მესსია შავთელი XII-XIII საუკუნეებში მოღვაწე ქართველი პოეტია. როგორც ზედწოდებიდან ჩანს, იგი სოფელ შავთიდან ყოფილა. „ქართლის ცხოვრების“ მემატიანე მას უწოდებს „ფილოსოფოსსა და რიტორს, ლექსთა გამომთქმელსა და მოლუაწებათა შინა განთქმულს“. იგი თამარ მეფესთან დაახლოებული პირი ყოფილა; იოანე თამარს ახლდა ვარძიასა და ოძრეხში, ბასიანის ბრძოლაში (1203 წ.), იქვე შეუთხზავს „გალობანი ვარძიისა ღმრთისმშობლისანი“. მასვე მიეწერება სასულიერო ხასიათის სხვა თხზულებანი. იოანე შავთელს წყაროები ასახელებენ კლასიკური ეპოქის ძეგლის „აბდულმესიანის“ ავტორად. ამ ქმნილებაში იგი თავის თავს „მწირსა“ და „მსხმებს“ უწოდებს. როგორც ჩანს, იოანე შავთელი სასულიერო პირი ყოფილა, რაზეც მიუთითებს მის ქმნილებებში გამოვლენილი ღრმა საღვთისმეტყველო განათლება. იგი ღრმა სიბერეში გარდაიცვალა და გარდაცვალებისთანავე შერაცხულ იქნა წმინდანთა დასში. მას მოიხსენიებს შოთა რუსთაველი „ვეფხისტყაოსანში“.

გალობანი ვარძიისა ღმრთისმშობლისანი

„ულუმპიანი მძლეობად მოგუენიჭა,
ლახუარი მცდომთაჲ და ფარები შეიფქვა,

³⁴ *პავლე ინგოროყვას* აზრით, „ედემი“ შესაძლოა, გავიგოთ როგორც მსოფლიოს აღმოსავლეთ მიჯნა; ხოლო „ლადირი“ ანუ „ჰერაკლეს ბჭეები“ – მსოფლიოს უკიდურესი დასავლეთ მიჯნა (პ. ინგოროყვა. ძველი ქართული სასულიერო პოეზია. I. ტფილისი, 1913);

რევაზ სირაძის შენიშვნით „ედემი და ლადირა ისეთივე ოპოზიციას, როგორც სამხრეთი და ჩრდილოეთი“ (რ. სირაძე. „ცასა ცათასა“. თამარ მეფის იამბიკო. ლიტერატურული საქართველო. 1993 წ., 14 მაისი);

ილია აბულაძის ლექსიკონში „ლადირი“ განმარტებულია როგორც „ჰადესი“ (უძველესი რედაქციები ბასილი კესარიელის „ექუსთა დღეთათვის“ და გრიგოლ ნოსელის „კაცისა აგებულებისათვის“. ილ. აბულაძის რედაქციით. თბილისი, 1964);

ლიანა კვირიკაშვილი „ლადირს“ „ადამიანური შესაძლებლობების ზღვარის“ მეტაფორად მიიჩნევს (ბიზანტიური ლიტერატურის ქრესტომათია. III. ლ. კვირიკაშვილის რედაქციით. თბილისი, 1996, გვ. 214);

გიორგი ალიბეგაშვილის განმარტებით „ლადირი“ დასავლეთის სიმბოლური სახელია (გ. ალიბეგაშვილი. გეოგრაფიული მხარეები ბიბლიაში. ლიტერატურა და ხელოვნება. №1. 1993, გვ. 12);

სულხან-საბა ორბელიანი და *ვახუშტი ბატონიშვილი* „ლადირს“ კონკრეტულ გეოგრაფიულ ადგილად ასახელებენ და „ქედ გორაკთ წარზიდულად“ განმარტავენ (სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. წიგნი II. თბილისი, 1968).

ირემთა სრბითა განმტკიცნეს ტყეთა ფერჳნი,
ეტინეველთა ალი აღედვა ურჩთა,
რისხვით დაემხუნეს საყდართაჲთ ურწმუნონი!“

.....

„*ორიგინესი* შეიჩუნა სიცბილი,
ლმობაჲ ეწიენ დავრდომილთაჲ არიოზს,
აექჳნ ენაჲ *ნესტორს* სასასა მისა,
დადუმნა უღმრთოჲ და მოსპო კაცთაგან...“.³⁵

იოანე შავთელის საგალობელში ყურადღებას იპყრობს სიტყვა „ულუმპიანი“, რომელიც ძველ ქართულ წყაროთა განმარტებებში „ოლიმპიურს“, „უზესთაესს“, „ოლიმპიელს“ და ბოლოს „მეფეს“ აღნიშნავს. „ულუმპიანობა“ იკითხება როგორც „ოლიმპიური დიდება“, „მეფურობა“, „აღმატებულობა“.³⁶ შესაბამისად, კარედის შინაარსი ასეთია: „*დიდებული (ბრწყინვალე) გამარჯვება მოგვენიჭა. წინააღმდეგობთა (ურწმუნოთა, სატანათა) ლახვარი და ფარები დაიმსხვრა, ირმებმა ლაღად დაიწყეს ტყეებში სრბოლა, ეტნის ალი მოედოთ ურჩებს, რისხვით დაემხო ურწმუნოთა საყდრები*“.

საგალობელში ნახსენებნი არიან:

ორიგენე, რომლის მცდარობა (*სიცბილი*) შეჩვენებულ იქნა.

არიოზი, თეოლოგი და ფილოსოფოსი, დამკვიდრებელი არიანული მოძღვრებისა, რომელიც 325 წელს ნიკეის პირველ კრებაზე ერესად გამოაცხადეს.

ნესტორი, ბერძნული მითოლოგიის გმირი, ცნობილი სიბრძნითა და მჭევრმეტყველებით.

კარედის შინაარსი შესაძლებელია ასე გავიგოთ: „ორიგენე და არიოზი ბრძნული ქადაგებით დაგმოვილ იქნენ.“

არსენ ბულმაისიმისძე მოღვაწეობდა XIII საუკუნეში, იყო რუსუდან დედოფლის თანამედროვე. ისტორიული წყაროები მას მოიხსენიებენ მწიგნობართუხუცესად, ჭყონდიდელ-კათალიკოსად, ჰიმნოგრაფოსად და მწერლად.

³⁵ ქართული პოეზია. ტ. I. ძველი ქართული პოეზია V-XII სს. შემდგ.: ს. ცაიშვილი. თბილისი, 1979.

³⁶ ქართლის ცხოვრება („ძველი ქართლის ცხოვრება“). გამოსაცემად მოამზადეს, წინასიტყვაობა და ტერმინთა განმარტებანი დაურთეს აკადემიკოსებმა ილ. ანთელავამ და ნ. შოშიაშვილმა. თბილისი, 1996, გვ. 552-558. შდრ. ძველი ქართული ენის შეერთებული ლექსიკონი. შემდგ.: გრ. რუხაძე. რედ. გ. კოპლატაძე. თბილისი, 2008.

არსენ ბულმაისიმისძემ მდიდარი შემოქმედებითი მემკვიდრეობა დატოვა. მისი თხზულებებიდან ჩვენამდე მოაღწია შემდეგმა თხზულებებმა:

1. ხელთუქმნელი ხატისადმი მიძღვნილი საგალობელთა ციკლი;
2. ეპისტოლე აბუსერ აბუსერისძისადმი;
3. შიო მღვიმელისადმი მიძღვნილი საგალობლები;
4. წმინდა ნინოსადმი მიძღვნილი ჰიმნოგრაფიული კანონი;
5. მსოფლიო წმინდანთა სათვეო სვინაქსარი.

არსენ ბულმაისიმისძის ცხოვრება და შემოქმედება სრულყოფილად წარმოდგენილია დ. ზოიძის ამავე სახელწოდების მქონე სადისერტაციო ნაშრომში (ბათუმი, 2021), აგრეთვე: სულავა ნ., XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია, თბილისი, 2000 და სხვ.

გალობანი წმიდისა მოციქულისა ნინოჲსნი

„ზნელსა განჰყარე ზნელისა მოხუევითა
ბრძენსა მეფესა მსგავსსა *კონსტანტინესა*,
ო, ხელოვანო მკურნალო და მოძღუარო,
ვლიტანიობთ ჩვენ პირსა შენსა,
ქალწულო, ქრისტეს ქადაგო და დიდო მოციქულო“.

არსენ ბულმაისიმისძის საკმაოდ ვრცელი მემკვიდრეობის გაცნობა ნათელს ხდის, რომ მისი ჰიმნოგრაფიული ქმნილებები გამოირჩევა მაღალი ეროვნული თვითშეგნებით, სამშობლოს სიყვარულით, თეოლოგიურ-ფილოსოფიური სიღრმით, მაღალმხატვრული აზროვნებით. ანტიკურობის გავლენის კვალი შეინიშნება ავტორისეულ სინატიფესა და დახვეწილობაში. საგალობელში მოხსენიებულია რომის სახელოვანი იმპერატორი კონსტანტინე, რომლის სახელსაც საყოველთაოდ ცნობილი ისტორიული მოვლენები უკავშირდება.

აბუსერისძე ტბელი მოღვაწეობდა XIII საუკუნეში. იგი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ერისთავთერისთავთა სახელოვანი გვარის წარმომადგენელი იყო. ცნობილია როგორც ჰიმნოგრაფოსი, მწერალი, ასტრონომი, საეკლესიო მუსიკათმცოდნე და მწიგნობარი. ვარაუდობენ, რომ მან გელათის აკადემიაში მიიღო

ისეთი განათება, რამაც საშუალება მისცა ერთმანეთისგან სრულიად განსხვავებულ ჟანრებში მოღვაწეობით დაემკვიდრებინა სახელი.

ტბელ აბუსერისძის ლიტერატურული და მეცნიერული თხზულებები სათანადოდ არის შესწავლილი ქართველ მკვლევართა მიერ. აღიარებულია, რომ მისმა შემოქმედებამ წარუშლელი კვალი დატოვა ქართული კულტურის ისტორიაში.

წმიდა ტბელი ცნობილია, როგორც წმიდა და ღმერთშემოსილი მამა. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის მიერ წმიდა ტბელის კანონიზაციით სამუდამოდ დაკანონდა მისი, ვითარცა წმიდა მამის პატივისცემა და შესაბამისად დაფასდა მისი ღვაწლი ქართული ეკლესიისა და კულტურის წინაშე.

ტბელ აბუსერისძის შემოქმედება მრავალფეროვანია. იგი მოიცავს 5 თხზულებას: 1. ახალნი სასწაულნი წმინდისა მთავარმოწამისა გიორგისნი; 2. გალობანი სამთა იოვანეთანი; 3. გალობანი წმიდისა ღმრთისმშობელისანი; 4. ქრონიკონი სრული მისითა საუწყებელითა განგებითა; 5. „გალობანი მწვალებელთა შეჩვენებისანი“.

ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესო აღმოჩნდა „გალობანი მწვალებელთა შეჩვენებისანი“. ეს თხზულება წმიდა ტბელ აბუსერისძის ანტიერეტიკული შინაარსის ჰიმნოგრაფიული კანონია, რომელიც სრულდებოდა დიდმარხვის პირველ კვირიაკეს, მართლმადიდებლობის ზეიმის დღესასწაულზე. მასში დასახლებულია ყველა მწვალებელი შვიდი ებრაული ერესით დაწყებული ხატმებრძოლებით დასრულებული, რომლებსაც ავტორი ანათემას გადასცემს.

„მწვალებელთა შეჩვენების“ ამ საგალობელში რომაული და ბიზანტიური სამყაროს მრავალი პირია მოხსენიებული. მათ შორის:

ადრიანე (I, 5) – ჰადრიანუსი (ადრიანე) – რომის იმპერატორი ანტონინუსთა დინასტიიდან (76-138 წწ.). რომს განაგებდა 117-138 წწ.;

ანტონინე (III. 1) – იმპერატორი ანტონინუსი (138-161 წწ.);

დეკოი (IV. 1) – იმპერატორი დეკიუსი (249-251 წწ.);

დეოკლიტიანე (VI. 2) – დიოკლიტიანუსი, რომის იმპერატორი (285-305 წწ.);

ელიანოს (VIII. 4) – ბიზანტიის იმპერატორი ივლიანე განდგომილი (361-363 წწ.);

კლავდიოს (I. 5) – რომის იმპერატორი 41-54 წწ.;

კომოდ (III. 1) – რომის იმპერატორი 180-192 წწ.;

კონსტანტინე დიდი (VI. 2-3) – კონსტანტინე I დიდი. რომს მბრძანებლობდა 306-337 წწ. (მოხსენიებულია არა როგორც შესაჩვენებელი, არამედ როგორც კონსტანტის მშობელი);

კოსტანტი (VI. 3) – კონსტანტინე დიდის ძე;

ონორ (IV. 1) – იმპერატორი ურანიუსი, რომს განაგებდა 248-253 წწ.;

სევეროზ (III. 2) – სევერუს სეპტიმუსი, რომის იმპერატორი 193-211 წწ.;
ღალინო (IV. 1) – გალიენუსი, რომის იმპერატორი 260-268 წწ.;
ჰეროდე (I. 4) – იუდეველთა მეფე (ძვ.წ. 73-4). ძვ.წ. 40 წელს რომის სენატმა მეფედ გამოაცხადა. ატარებდა ქვეყნის ელინიზაციის პოლიტიკას. მის დროს იშვა ქრისტე ბეთლემში.

თხზულებაში დასახელებულია ქალაქი კონსტანტინოპოლი (IX. 4), საბერძნეთი (IV. 2), ჰრომი (IX. 11. 1), ალექსანდრია (IX. II. 1).

ბოლოსიტყვა

ჰიმნოგრაფიული სტილის თავისებურებანი და მათი ასახვის ზოგიერთი ასპექტი ქართულ საგალობლებში

საეკლესიო ჰიმნოგრაფიამ, ისევე როგორც სიტყვაკაზმული მწერლობის ნებისმიერმა ჟანრმა, სრულყოფის საკმაოდ დიდი გზა განვლო. ჰიმნოგრაფოსები საგალობლებს „დიდებისმეტყველებას“ უწოდებენ, რადგანაც მათი უპირველესი დანიშნულება ადამიანთა ღვთივგანბრძნობაა, რაც უფლის, ყოვლადწმიდა ღვთისშობლისა და წმინდანების დიდებით გამოიხატება. ეს დიდებანი კი, გამოთქმული ღრმააზროვანი სიმბოლოებით, მაღალმხატვრულ პოეტურ ქმნილებებად იქცევიან და წარუშლელ შთაბეჭდილებას ტოვებენ.

სიმბოლური აზროვნება კაცობრიობას ოდითგან მოსდგამს. ის ადამიანური მსოფლადქმის განუყოფელი ნაწილია. უძველეს ხალხთა მითოპოეტური აზროვნება დღეს სიმბოლოთა ენაზე აღიქმება; სიმბოლოებად იქცნენ ის მითოსური თუ ისტორიული ფიგურებიც, რომლებმაც ღრმა კვალი დატოვეს კაცობრიობის ისტორიაში. სათქმელის სიმბოლოებით გამოხატვა ნიშანდობლივი იყო წმიდა წერილისთვისაც (ძველი და ახალი აღთქმა) და ანტიკური აზროვნებისთვისაც. მართალია, ბიბლიის სიმბოლური ენა სასულიერო სამწერლობო ენის საფუძველი იყო, მაგრამ სასულიერო პოეზიას უარი არ უთქვამს ანტიკურ სამყაროსთან დაკავშირებულ ტრადიციაზე.

სასულიერო პოეზია, რომელიც აგებულია სახისმეტყველებით სისტემაზე, პოეტურ მეტაფორაზე, სახეთა შედარება-შეპირისპირებაზე, უზუსტეს ასოციაციებსა თუ ალიტერაციებზე და კიდევ სხვა გამომსახველობით ხერხებზე, დიდი ხნის განმავლობაში ამოუცნობი იყო. კამათს საფუძვლად ედო შეკითხვა: არის კი ის საერთოდ პოეზია? სწავლულები, რომლებიც იკვლევდნენ სასულიერო პოეზიას, აღნიშნავდნენ, რომ საეკლესიო ჰიმნები, მართალია, განსხვავდებოდნენ ძველბერძნული (კლასიკური) ჰიმნებისაგან პოეტიკური პროსოდის თვალსაზრისით, მაგრამ არც პროზად აღიქმებოდნენ. საეკლესიო საგალობელთა ინტენსიურმა კვლევამ, რომელიც ევროპაში XIX საუკუნის 30-იან წლებში დაიწყო, აჩვენა, რომ ლიტერატურის ეს ჟანრი ჭეშმარიტი პოეზიაა.

მკვლევართა წინაშე კიდევ ერთი პრობლემა იდგა: რა მიმართებაში იყო საეკლესიო პოეზია თავის წინამორბედ, უპირატესად ბერძნულ კლასიკურ პოეზიასთან? აქ აზრი ორად გაიყო. მკვლევართა ერთი ნაწილი ამტკიცებდა, რომ საეკლესიო პოეზია აღმოცენდა რა ქრისტიანული რელიგიის ახალი საფუძარიდან, ბერძნული ტრადიციის სრული უარყოფის ეგისით, ის ვერ მიჰბამავდა ძველ ნიმუშებს. აქედან გამომდინარე, მიაგნო მან გამომსახველობის ახალ ფორმებსა და საშუალებებს. კერძოდ: ჰიმნოგრაფია ახლოაღმოსავლურ პოეზიასთანაც იყო წილნაყარი და საფუძვლად ედო ლექსთწყობის ახალი რიტმიკა, რაც ახალ შინაარსთან ერთად მას ძირფესვიანად განასხვავებდა ანტიკური პოეზიისგან.

არსებობდა სხვა მოსაზრებაც. ცნობილი ბიზანტინოლოგი ს. ს. ავერინცევი მიიჩნევდა და მას მრავალი თანამოაზრე ჰყავდა, რომ ადრეული ხანის ბიზანტიურ ლიტერატურას, კერძოდ კი ჰიმნოგრაფიას, შეუძლებელია არ ესარგებლა წინამორბედი პოეტიკური ინსტრუმენტარიებით.³⁷ კერძოდ კი იმ ტრადიციით, რასაც სთავაზობდა ანტიკური კლასიკა. ჰიმნები ქრისტიანული რელიგიის გავრცელებამდეც იქმნებოდა. ცნობილია ძველ ეგვიპტეში, მესოპოტამიასა თუ ძველ საბერძნეთში შექმნილ ჰიმნთა კრებულები.

* * *

თავად ტერმინი „ჰიმნი“ (ბერძნ. ὕμνος, ლათ. hymnos) უძველესია, თუმცა მისი წარმომავლობა უცნობია ეტიმოლოგებისათვის. ცნობილი ლექსიკოგრაფოსები პ. შანტრენი და ი. ფრისკი თანხმდებიან იმაზე, რომ ამ ტერმინისთვის არ არსებობს „საიმედო ეტიმოლოგია“ და რომ ძიებათა კვალი შესაძლოა წინაბერძნულ ან სულაც არაბერძნულ არქაიკამდე მიდიოდეს.

³⁷ С. С. Аверинцев. Поэтика ранневизантийской литературы. СПб., 2004.

ყოველივე იმას, რაც ჩვენ ვიცით ჰიმნისა და მასთან ისტორიულად დაკავშირებულ სახესხვაობათა თაობაზე, მივყავართ არა რიტუალთან, არამედ ლიტერატურულად გაფორმებულ ქმნილებასთან, ანუ ძველბერძნული პოეზიის ერთ-ერთ ჟანრთან. ცნობილია ჰიმნთა განსხვავებული ტიპები, რომლებიც ეძღვნებიან ღმერთებს ან განკუთვნილნი არიან რელიგიური თუ რომელიმე სახელმწიფოებრივი ხასიათის დღესასწაულისათვის. მათი საკრალური ფორმა უცნობია, რადგანაც დროთა განმავლობაში განიცადეს რა პოეტური მოდიფიკაცია, მიიღეს სრულიად სხვა, ლიტერატურული სახე. თუმცა სწორედ ამ ახალმა სახემ შეუნარჩუნა მათ, ერთი მხრივ, ფორმა, ხოლო, მეორე მხრივ, ხელი შეეწყო ახალი ფორმების წარმოქმნას ლიტერატურული პროცესების განვითარებასთან ერთად.

ძველბერძნულ მელიკაში (ანუ მელოსურ, სასიმღერო ლირიკაში) განსაკუთრებული ადგილი ეკავა ქორიკულ სიმღერებს. მათ ჰიმნების ფორმა ჰქონდათ, ისინი განადიდებდნენ ღმერთებსა და გმირებს და იმღერებოდნენ იმ პროცესებსა თუ საზეიმო დღესასწაულებზე, რომელთაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდათ პოლისის სახელმწიფოებრივ ცხოვრებაში. ჰიმნების შეკვთებს იღებდნენ სახელოვანი პოეტები და მუსიკოსები. ჰიმნები მუდამ სრულდებოდა მუსიკის თანხლებით.

ცნობილია, რომ მცირე აზიაში არსებობდა მომღერალთა ჯგუფები, უფრო სწორი იქნებოდა გვეთქვას „ჰიმნების მთხზველთა“ ჯგუფები, რომელთაც „ჰიმნოიდებად“ (hymnoidoi) უხმობდნენ; უფრო ადრეული უნდა ყოფილიყო ჰომერიდ-მომღერალთა გაერთიანებები, რომელთა შემოქმედების მთელი კრებულია ჩვენამდე მოღწეული. ყოველივე ეს კი მეტყველებს იმაზე, რომ უკვე ელინურ სამყაროში ერთმანეთის გვერდით არსებობდა ეპიკური და ჰიმნოიდური სკოლები, რომლებსაც გააჩნდათ შემოქმედებითი მოღვაწეობის საკუთარი ტრადიცია და პრაქტიკა.

ასე რომ ჩვენთვის არ არის ცნობილი ჰიმნთა უძველესი საკულტო ნიმუშები, მოგვეპოვება მათი ლიტერატურულად სრულქმნილ სახესხვაობათა მცირე ნაწილი და მაინც ეს შესაძლებლობას გვაძლევს ვისაუბროთ ჰიმნზე, როგორც ჟანრზე, ამ ჟანრის განვითარებაზე და როლზე ლიტერატურულ პროცესებში.

ევროპული ლიტერატურისათვის მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა არა სახელოვან ძველბერძენ მელიკოსთა (ალკეოსი, ალკმანი, პინდაროსი და სხვები) დახვეწილი და მტრულად მრავალფეროვანი ჰიმნები, არამედ ის კრებულები, რომლებშიც თავმოყრილი იყო არა რთული მეტრული საზომებით, არამედ დაქტილური ჰექსამეტრით გამართული ჰიმნები. ეს პოეტური საზომი კარგად იყო ცნობილი ევროპელთათვის ჰომეროსის ქმნილებებიდან. ჰექსამეტრებით გამართულმა ჰიმნებმა ანტიკურობის დასასრულამდე შეინარჩუნეს სრულყოფილი ფორმა, მაგრამ ვერ

შეასრულეს მოდელის როლი ევროპული შუა საუკუნეების ჰიმნოგრაფიაში, რომელიც ეფუძნებოდა პრინციპულად ახალ, ქრისტიანულ კულტურას და რომელსაც რელიგიურად განსაზღვრული ფორმა და შინაარსი გააჩნდა.

შუა საუკუნეთა ჰიმნოგრაფია საეკლესიო მწერლობის დამოუკიდებელი ლიტერატურულ ჟანრად ჩამოყალიბდა. ამ ჟანრის სპეციფიკა ფილოლოგიის სამანებს სცდება და მოიცავს ისეთ საეკლესიო დისციპლინებს, როგორც არის რიტორიკა, ჰომილეტიკა, დოგმატიკა, პატრისტიკა და რა თქმა უნდა, პოეტიკა, ესთეტიკა და მუსიკა. თუმცა ამ დისციპლინებს წმინდა საეკლესიო მეცნიერებებად არ მიიჩნევენ.

მთავარი მაინც ის არის, რომ ჰიმნოგრაფიული ენის ბუნება მუდამ იყო *იგავური*. თავად „იესო ქრისტე ხალხს ესაუბრებოდა იგავებით და იგავების გარეშე არ საუბრობდა მათთან“ (მათე, 13. 34). ეკლესიამ გაიზიარა ეს ნათქვამი და ისეთ ქმნილებებს, როგორც არის საგალობელი, მიაწერა იგავური ხასიათი. ამაში თავისი როლი შეასრულა იგავური მეტყველების ახლოადმოსავლურმა კულტურამ, რომელიც განსაკუთრებით ახლობელი იყო ბიზანტიური მსოფლალქმისთვის. „ამ თვალსაზრისით შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ ფორმითაც და შინაარსითაც ჰიმნოგრაფისათვის გადამწყვეტი იყო არა ბერძნული, არამედ სემიტური პოეტიკა. ამ ჰიმნოგრაფიის უადრესი ფორმები – ტროპარი და კონდაკი – მიუთითებენ სირიული პოეზიის გავლენაზე. ამგვარად, ბიზანტიურ ღვთისმსახურებაში საგალობლის როლი განისაზღვრა ორი „კოორდინატით“: ა) მისი ადგილით ღვთისმსახურების სტრუქტურაში (რასაც ჩვენ ვუწოდებთ ლიტურგიკულ ფუნქციას), რომელიც დასაბამს იღებს კულტის ცერემონიული, „სადღესასწაულო“ გაგებიდან, რაც ნიშანდობლივი იყო ელინისტური ლიტურგიკული ღვთისმოსაობისთვის; ბ) მისი შინაარსითა და ფორმით, რომელიც დაკანონდა ადრექრისტიანულ-ბიბლიური და სემიტური გადმოცემებით“.³⁸

გარდა იგავისა, რომლის ბუნებაც ჰარმონიულად შეერწყა ჰიმნოგრაფიულ ჟანრს, არის კიდევ სხვა პოეტური ფორმები, რომლებმაც ასეთივე არსებითი ზეგავლენა იქონიეს საგალობელთა ჩამოყალიბებაში. ესენია: *გნომეები* და *სენტენციები* – დიდაქტიკური და ფილოსოფიური პოეზიის მცირე სახეობანი. ბერძნული სიტყვა Γνώμη და ლათინური Sententia აღნიშნავენ მოკლედ და შთამბეჭდავად გამოთქმულ სიბრძნეს. ბერძნულ ლიტერატურაში გნომეთა მთელი კრებულებია, გნომეები ამოკრებილია თითქმის ყველა დიდი პოეტის შემოქმედებიდან. ძველ იბრაელში გნომურ პოეტურ ქმნილებებად ასახელებენ ეკლესიასტესა და სირაქის (ბენ სირა) წიგნებს, აგრეთვე ფილონ ალექსანდრიელისა და იოსებ ფლავიოსის ზოგიერთ თხზულებას, როგორც ნიმუშებს ფილოსოფიური სენტენციების ჟანრის

³⁸ Прот. А. Шмеман. Литургическое богословие. СПб., 2006, гл. 142.

ტრანსფორმაციისა ელინისტურ იუდაიზმში, სადაც იგავური ფორმით წარმოჩნდა იუდეური რელიგიის ეთიკური შინაარსი.³⁹ ადრეულ ქრისტიანულ ეპოქაში ლიტერატურის გნომურმა ჟანრმა, რომელშიც აირეკლა ელინურ-იუდეური მემკვიდრეობა, ფართო გავრცელება პოვა. სენტენციათა ციტატები დიდი რაოდენობით იკითხება კლემენს ალექსანდრიელისა და მისი ეპოქის სხვა მოღვაწეთა შემოქმედებაში. ერთ-ერთი პირველი, რომელმაც შეადგინა წმინდად ქრისტიანული სენტენციები, იყო გრიგოლ ღვთისმეტყველი.⁴⁰ გნომური პოეზია სტროფების სიმოკლის გამო კარგად ესადაგებოდა მუსიკალურ ინსტრუმენტთა მარტივ აკომპონიმენტს, ამიტომ იოლად დაიმკვიდრა თავი როგორც ლიტერატურულ ქმნილებებში, ასევე ხალხურ ფოლკლორში.

ჰიმნოგრაფიული შემოქმედების სტილისტიკაზე მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია *ეპიტაფიათა* და *ეპიგრამათა* ჟანრმაც, რომელიც ასევე ანტიკური სამყაროს კუთვნილებაა. სენტენციათა მსგავსად ეს პოეზიაც დიდაქტიკურია და ფილოსოფიური. ისევე როგორც გნომური პოეზია, ეპიგრამატული პოეზიაც მორალურ თემატიკაზე იყო აგებული და მას სასკოლო დანიშნულებაც გააჩნდა. ეს კი იყო საფუძველი იმისა, რომ ქრისტიანულ აზრს სათავესოდ ეგულისხმა. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა მისთვის ეპიტაფიის ჟანრი, რომელიც იქცა დასატირებელ სიმღერად მოწამისათვის. ეპიტაფიაში მთელი ცხოვრების არსია ასახული მოკლედ, მაგრამ შთამბეჭდავი სიტყვებით. მისი მიზანია შექმნას მოწამის დაუვიწყარი სახე.

ეპიტაფიათა ლიტერატურული ფორმა მრავალგვარი იყო. ზოგიერთი ეპიტაფია იწერებოდა გარდაცვლილისადმი მიმართვის ფორმით, ზოგი წარმოთქმული იყო თავად გარდაცვლილის მიერ „ვითარცა ხმა იდუმალი სამარიდან“. ზოგი ეპიტაფია იწერებოდა დიალოგის, ზოგიც კითხვა-პასუხის ფორმით. ზოგს პროსოპოპოიას (προσωποποιία, ლათ. personificatio – „გასულიერება“, „განსახიერება“) ფორმა ჰქონდა. ასეთია, მაგალითად, გიორგი ღვთისმეტყველის ეპიტაფია ბასილი დიდზე. ეპიტაფიები უპირატესად განადიდებენ გარდაცვლილის ეთიკურ ღირსებებს. ხშირად ეს გარდამეტებულია, მაგრამ ემსახურება ცოცხალთა დამოძღვრას. მოგვიანებით წმიდა მოწამეთადმი მიძღვნილი ეპიტაფიები გარდაისახნენ *ტროპართა* ჟანრში და დასატირებელი ინტონაცია შეცვალეს პანეგირიკულით. ტროპარებში მოგვიანებით გამოჩნდა ახალი რიტორიკული ფიგურა – „ეიდოლოპოია“ (ειδωλοποιία), რომელიც

³⁹ Ю. Н. Аржанов. Сирийские ветхозаветные псевдоэпиграфы. СПб., 2011, გვ. 168.

⁴⁰ А. В. Говоров. Святой Григорий Богослов как христианский поэт. Полное собрание творений святых отцов церкви и церковных писателей. Т. 2. М., 2011, გვ. 602.

გარდაცვლილს წარმოადგენდა როგორც ცოცხალსა და მოსაუბრეს. რაც შეეხება ეპიგრამას, მან შეიძინა წმინდანებისადმი მიმართვის ფორმა.

ჟანრი, რომელმაც ყველაზე დიდი გავლენა იქონია ჰიმნოგრაფიულ შემოქმედებაში, იყო ჟანრი *ჰომილიებისა* (ὁμιλία – „მიმართვა“, „გაცნობა“). ეს იყო სხვადასხვა საეკლესიო დღესასწაულზე წარმოსათქმელი ხოტბანი და პანეგირიკები. ამ ჟანრის ფუძემდებელთა შორის ასახელებენ რომანოზ მელიოდოსსა და იოანე ოქროპირს, ჰომილიების სახელოვან შემოქმედთაგან უმნიშვნელოვანესს – გრიგოლ ღვთისმეტყველს, რომელსაც ხშირად იმოწმებდნენ ჰიმნოგრაფიულ შედევრთა ავტორები (კოზმა მაიუმელი, იოანე დამასკელი და სხვანი).

ჟანრები, რომლებიც დავასახელებთ და რომლებიც, როგორც აღვნიშნეთ, ანტიკურობიდან იღებენ დასაბამს, იმ ლიტერატურულ სუბსტრატებად იქცნენ, საიდანაც საგალობელთა მთხზველებმა ამოკრიბეს საუკეთესო პოეტური ფორმები, შექმნეს საეკლესიო ჰიმნოგრაფიული სტილი.

იგავებიდან ჰიმნოგრაფიულმა სტილმა გაითავისა მინიშნებისა და იდუმალების, დაფარული ალუზიის (უპირატესად ბიბლიური თემატიკის), დაუმთავრებელი სათქმელის პოეზია;

სირიული პოეზიიდან ჰიმნოგრაფიულმა სტილმა შეითვისა დიალოგის, ეგზეგეტიკური აზროვნების, სტროფის აგებულების (აკროსტიქი, რეფრენი და სხვა) ფორმები;⁴¹

ანტიკურობიდან ჰიმნოგრაფიამ მიიღო დიდაქტიკურ-ფილოსოფიური სტილი, გამოსათქმელი აზრის სისხარტე და სიზუსტე, აფორიზმულობა. გნომური და სენტენციური სტრუქტურული კომპოზიცია მსგავსია კანონისა და სხვა სტიქარონებისა, სადაც ყოველი ტროპარი თავისებური სენტენციაა, რომელშიც ლაკონიურად არის მოცემული რომელიმე საეკლესიო დღესასწაულის იდეა და რომელიც ფიქრის სურვილს აღძრავს.

ეპიტაფიათა და ეპიგრამათა ჟანრმა ჰიმნოგრაფიულ სტილს შემატა წარმოსათქმელი აზრის სინათლე და მარადიულობასთან ზიარება, ტექსტის სიტყვიერ ძეგლად აგება მომავალი თაობებისთვის წარმოსაჩენად.

ჰომილიებმა ჰიმნოგრაფიული სტილი გაამდიდრეს გამორჩეული რიტორიკული გამონათქვამებითა და რიტორიკული ფიგურებისა თუ ტროპების მთელი იმ ინსტრუმენტარით, რაც ანტიკური ხანის მჭევრმეტყველურმა სკოლამ დატოვა.

საეკლესიო გალობათა თანამედროვე გამოკვლევებში ჰიმნოგრაფიული ტექსტების სამი მიმართებით შესწავლაზეა საუბარი. პირველი ეხება *საგალობელთა მეტრული ლექსთწყობის* საკითხებს. ბიზანტიურ (ბერძნულ) ჰიმნოგრაფიაში ეს

⁴¹ Н. В. Пигулевская. Культура сирийцев в средние века. М., 1979, гл. 138.

საზომია იამბური ტრიმეტრი, საყოველთაოდ გავრცელებული სილაბურ-ტონური, რომელიც გულისხმობს, რომ ყოველ სტროფში დაცულია მარცვალთა თანაბარი რაოდენობა და მახვილთა თანაბარი რიცხვი. ამის მიღწევა ქართული საგალობლებისთვის შეუძლებელია ენისა და პოეტიკის სრულიად განსხვავებულ სიბრტყეში არსებობის გამო.

ჰიმნოგრაფიული ტექსტების გაფორმების მეორე პოეტიკური ელემენტია *რიტორიკული კანონები*: რიტორიკული ფიგურები, ტროპები, ფარული ალუზიები, პარაბოლები და, საერთოდ, ფილოლოგიური მეცნიერების მთელი ინსტრუმენტია, რომლითაც ფონეტიკურად და ესთეტიკურად იკაზმება წმინდა ტექსტები.

და ბოლოს, მესამე განზომილება გულისხმობს მენტალურ დონეს; ეს არის *აზრის პოეტიკა*, რომელიც იქმნება მეტაფორული წიაღსვლებით. და მართლაც, ლექსიკურ ელემენტთა სემანტიკურ ჯაჭვს, მსგავსფუძიან სიტყვათა, თუნდაც ბგერათა განმეორებას და მსგავს საშუალებებს შეუძლიათ მსმენელის გონებაში სახის დინამიკის აღმოცენება. ფიგურებისა და ტროპების შეთანასწორება გადმოსაცემ ინფორმაციასთან აცოცხლებს თხრობას და წმინდანის ცხოვრების ამა თუ იმ ეპიზოდის ან თავდადების ახალ, ორიგინალურ სურათს ქმნის. „მეტაფორისა და მეტონიმის მიზანი ის კი არ არის, რომ განსაზღვრული სემანტიკური ჩანაცვლებით გამოითქვას ის, რაც შესაძლოა გამოითქვას ამ ჩანაცვლების გარეშე, არამედ ის, რომ გადმოსცეს ისეთი ინფორმაცია, რისი გადმოცემაც სხვაგვარად შეუძლებელი იქნებოდა“.⁴²

გამოკვლევებმა ცხადყვეს, რომ ბიზანტიური საეკლესიო პოეზია, რომელიც სრულიად ახალი შინაარსის შემცველი იყო, უხვად სარგებლობდა ანტიკური რიტორიკული ფიგურებით თუ სახეებით, რომლებიც განასხვავებდნენ პოეტურ მეტყველებას პროზაულისგან, ამაღლებულ რიტორიკას – ყოველდღიურობისგან, ამ ფიგურათა ნუსხა (σχήματα) – აზროვნების ფიგურები და ფიგურები სიტყვათა, აგრეთვე სწავლება სიტყვათა თანამიმდევრობის თაობაზე – გვხვდება ჯერ კიდევ არისტოტელეს „რიტორიკაში“, კვინტილიანუსისა და ციცერონის თხზულებებში. ამ ფიგურებს ვხვდებით თანამედროვე პოეზიაშიც.

ქართული გალობა, რომელსაც მკვლევართა აღიარებით, საბაწმიდის სავანეში ჩაეყარა საფუძველი, თავდაპირველად ბერძნულიდან ნათარგმნი ჰიმნებით იყო წარმოდგენილი. ბუნებრივია, ბიზანტიურმა საგალობლებში დიდი გავლენა იქონიეს ქართული საეკლესიო ჰიმნების განვითარებაზე. შესაბამისად, ლექსთწყობის ის სისტემა და სახისმეტყველების ის ფორმა, რომელიც შეიმუშავა ბიზანტიურმა სკოლამ, ახლობელი იყო ქართული მწიგნობრებისთვისაც. ამაზე ნათლად

⁴² Ю. М. Лотман. Семиосфера. СПб., 2010, გვ. 185.

მეტყველებენ ის საგალობლები, რომელთა ავტორებიც იყვნენ მიქაელ მოდრეკილი, იოანე მინჩხი, იოანე ზოსიმე, არსენ ბერი, თუნდაც დავით აღმაშენებელი, თამარ მეფე და მრავალნი სხვანი, რომელთა ჩვენამდე მოღწეულ ჰიმნებში დასტურდება მითოლოგიურ სახეთა, ისტორიულ პირთა თუ გეოგრაფიულ ტერმინთა ხსენება. ეს საკმაოდ საინტერესო სფეროა იმის დასტურსაყოფად, თუ რამდენად მნიშვნელოვანი იყო ანტიკური სამყარო ქართველი ჰიმნოგრაფიისთვის და რა შემთხვევაში მიმართავდნენ მას საკუთარი აზრების გამოსახატად.

ჯერ კიდევ რომაულ ეპოქაში ცდილობდნენ ქრისტიანი მოღვაწეები ახალი იდეოლოგიის წარმართულ იდეოლოგიასთან შეჯერებას. ამ მხრივ უპირველესნი იყვნენ კლემენს ალექსანდრიელი და ორიგენე. მათ კვალს მიჰყვებოდნენ კაპადოკიელი მოღვაწენი აღმოსავლეთში – გრიგოლ ღვთისმეტყველი და ბასილი დიდი, ხოლო დასავლეთში – ნეტარი ავგუსტინე.

ქრისტიანი ახალგაზრდა თაობისათვის მნიშვნელოვანი იყო ბასილი დიდის თხზულება „ახალგაზრდებს იმის თაობაზე, თუ როგორ მიიღონ სარგებელი წარმართული მწერლობიდან“.

ავტორის აზრით, ქრისტიანი ადამიანი მუდამ უნდა ცდილობდეს სულის გამდიდრებას. ეს მიიღწევა მხოლოდ განათლებით. განათლების მიღება კი შესაძლებელია „ძველი დროის ადამიანთა ნაწერებით“, თუმცა შერჩევით.

ბასილი მიიჩნევს, რომ წარმართული ნაწარმოების შერჩევისას მნიშვნელოვანია მისი ეთიკური მხარის გააზრება. მკითხველმა მხოლოდ იმ ავტორის ნაწარმოებები უნდა წაიკითხოს, რომელიც ზნეობრივად სრულყოფილსა და ღირსეულ ადამიანებზე წერს. თუ ასეთ შემოქმედს აღმოვაჩენთ, მას უნდა მოვუსმინოთ და მის გმირებსაც უნდა მივბადოთ.

ტრაქტატიდან აშკარად ჩანს, რომ ბასილი კესარიელი ცდილობს წარმართული კულტურის მიღწევები შეუთანასწოროს ქრისტიანულ მსოფლალქმას. ის უცილობლად მიიჩნევს წინამორბედი ეპოქის მონაპოვართა ცოდნის აუცილებლობას, თუმცა ეს ცოდნა საფუძველი უნდა იყოს იმ ჭეშმარიტების შეცნობისა, რომელსაც ქრისტიანული რელიგია ქადაგებს.

პირველ ქრისტიან მამებს განათლება წარმართულ სკოლებში ჰქონდათ მიღებული. ანტიკური სამყაროს დიდებულ მოღვაწეთა მოძღვრებანი, მათი აზროვნების ნაწილი იყო. შესაბამისად, ისინი კარგად ხედავდნენ განათლების როლს ქრისტიანული იდეოლოგიის სამსახურში. მიუხედავად ამისა, ელინური კულტურის მიღება-არმიღების თაობაზე კამათი ათწლეულების განმავლობაში გრძელდებოდა. საკითხი ეხებოდა წინააღმდეგობას რწმენასა და ცოდნას, ღვთისმეტყველებასა და მისი გამოხატვის კლასიკურ ფორმებს (ბერძნული მჭევრმეტყველება) შორის. ეს

ბრძოლა განათლების სასარგებლოდ დასრულდა. ელინური ლიტერატურა თავისი მითოლოგიით, მხატვრული სახეებით, ამაღლებული სტილით, ცნებებით, ტერმინებითა თუ გამომსახველობითი ხელოვნების სხვა მონაპოვრით მიიღო ქრისტიანულმა ლიტერატურამ „როგორც უკვე შემუშავებული მზა, დახვეწილი მხატვრულ-ლიტერატურული ფორმები“.⁴³ ამ ფორმათა შორის შედარებით თვალსაჩინო არის *ტერმინოლოგიური* სფერო, რომელიც სიღრმისეულ განათლებას მოითხოვს. ავტორის ცნობიერებაში არსებული და მხატვრულ ქმნილებაში განცხადებული ტერმინი (მითოსური, ისტორიული, ეთნოგრაფიული, გეოგრაფიული, ენათმეცნიერული თუ სხვ.) ზედმიწევნით ზუსტად უნდა მისადაგებოდეს იმ ემოციასა და განწყობას, რისთვისაც შეიქმნა თავად ეს ქმნილება.

ჩვენი მიზანი იყო, სწორედ, ტერმინოლოგიური თვალსაზრისით წარმოგვედგინა ის, თუ როგორი იყო ქართველ ჰიმნოგრაფოსთა დამოკიდებულება ანტიკური მითოსის, ლიტერატურისა თუ ისტორიული ფიგურებისადმი.

* * *

მიქაელ მოდრეკილის „იადგარში“ წარმოდგენილ ქართულ, ორიგინალურ საგალობლებში მხოლოდ სამი ჰიმნოგრაფოსის ქმნილებებში შევძელით აღმოგვეჩინა ანტიკურობასთან დაკავშირებული ტერმინები, თანაც მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ავტორი ცდილობს უკიდურესი საშინელებით წარმოსახოს წარმართული სამყარო. მიქაელ მოდრეკილისთვის ის „უშჯულოების უფსკრულია, სადაც „ცოდვისა მოქცევა“ საცთურთა სიღრმეში ნთქამს სულს. წარმართნი არიან „ნაშობნი ექედნეთანი“.

გამოთქმა „ნაშობნი ექედნეთანი“ გვხვდება აგრეთვე იოანე მინჩხის კრებულში („მარხვანი“). მასთანვე მოიხსენიება ტერმინ „უშჯულოსთან“ ერთად პილატე პონტოელის სახელი. როგორც ცნობილია, იგი იყო რომის იმპერიაში შემავალი იუდეის პროვინციის მეხუთე პრეფექტი იმპერატორ ტიბერიუსის დროს. პირველი საუკუნის რომაელი ისტორიოგრაფოსები ტიტუსი და ტიბერიუსი მას პროკურატორად მოიხსენიებენ. პილატე პონტოელი ისტორიაში ქრისტეს მსაჯულად არის ცნობილი. იესოს ჯვარცმა სწორედ მისი პრეფექტობის პერიოდში მოხდა. ამიტომ სრულიად ბუნებრივია მისი სახელის მრავალგზისი მოხსენიება არა მხოლოდ იოანე მინჩხის, არამედ სხვა ავტორთა საგალობლებში.

რაც შეეხება კონსტანტინეს, რომელსაც მინჩხი „მორწმუნედ“ მოიხსენიებს, ასევე ანტიკური სამყაროს წარმომადგენელია. იგი რომის იმპერატორი იყო 306 წლიდან.

⁴³ ქ. ბეზარაშვილი. რიტორიკისა და თარგმანის თეორია და პრაქტიკა გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა ქართული თარგმანების მიხედვით. ავტორეფრატი. თბილისი, 2004, გვ. 106; ქ. ბეზარაშვილი. ალფორიულობისა და აფორისტულობისათვის პატრისტიკაში და რუსთაველთან. ლიტერატურული ძიებანი. № 22. თბილისი, 2001, გვ. 161-172.

რომის იმპერატორები სამი საუკუნის განმავლობაში დაუნდობლად დევნიდნენ ქრისტიანობას. მათი დევნის შეწყვეტა კონსტანტინეს სახელთან არის დაკავშირებული. მან თანამოსაყდრე ლიკინიუსთან ერთად 313 წელს მედიოლანუმში გამოსცა ედიქტი, რომლის მიხედვითაც ქრისტიანობა ნებადართულ რელიგიად გამოცხადდა.

თავად კონსტანტინემ თავისი ცხოვრების უდიდესი ნაწილი როგორც წარმართმა, ისე გაატარა, თუმცა ბოლოს ქრისტიანობისაკენ გადაიხარა და მხოლოდ სიკვდილის წინ მიიღო ქრისტიანობა.

ვინაიდან კონსტანტინე I-მა (დიდმა) ქრისტიანული რელიგია სახელმწიფო რელიგიად აღიარა, მას მოციქულთასწორი უწოდეს. მოგვიანებით კი ეკლესიამ წმინდანად შერაცხა.

ამიტომ, ქრისტიანი მოღვაწენი მას მუდამ ქებით მოიხსენიებენ.

X საუკუნის ჰიმნოგრაფოსთაგან განსაკუთრებულია იოანე ზოსიმეს „ქებაჲ და დიდებაჲ ქართულისა ენისაჲ“, რადგანაც საგალობელი საყოველთაო აზრით, უდიდეს საიდუმლოს ინახავს. მას მრავალი გამოკვლევა მიემდვნა, მრავალი რამ განიმარტა, თუმცა უმთავრესი კვლავ რჩება ამოუცნობი.

ჩვენთვის საინტერესო აღმოჩნდა ელენე დედოფლის ხსენება და მასთან დაკავშირებული სახისმეტყველება, რომელზეც საკმაოდ ვრცლად და დამაჯერებლად მსჯელობს ზ. გამსახურდია ამ ჰიმნისადმი მიძღვნილ გამოკვლევაში.

ელენე დედოფალი ანტიკური სამყაროს იმ პერიოდის მოღვაწეა, როდესაც ქრისტიანობა ჯერ კიდევ იდევნებოდა. თავად დედოფალს კი უდიდესი დამსახურება მიუძღვის მართლმადიდებლური ეკლესიის წინაშე. ამიტომ მას მოციქულთასწორი ეწოდა და მას მუდამ მოწიწებითა და სიყვარულით მოიხსენიებენ ჰიმნოგრაფოსები.

ანტიკურობასთან დაკავშირებულ პირთა თუ ტერმინთა მოხსენიების თვალსაზრისით, შედარებით ვრცელი და მრავალფეროვანია ნუსხა იმ ჰიმნოგრაფოსებისა, რომლებიც XI-XIII საუკუნეებში მოღვაწეობდნენ. მხედველობაში მაქვს ის რეალობა, რომ ამ პერიოდის „ქებისმეტყუელთა“ შორის ვხვდებით როგორც აღიარებულ ჰიმნოგრაფოსებს, ასევე საქართველოს დიდებულ მეფეებს, დავით აღმაშენებელსა და თამარს, რომელთა მოღვაწეობამ ჰიმნოგრაფიის სფეროშიც წარუშლელი კვალი დატოვა.

საგულისხმოა, რომ ამ პერიოდის ქართულ საგალობლებში სულ უფრო ხშირია ანტიკური სამყაროს როგორც მითოლოგიურ, ასევე ისტორიულ პირთა მოხსენიება. მითოლოგიურ ფიგურათაგან საგალობლებში აღიბეჭდა აქილევსისა (არსენ ბერი, იოანე ჭიმჭიმელი) და ორფევსის (იეზეკიელი) სახეები, ვხვდებით ტერმინებს:

„ღადირი // ჰადესი“ (თამარ მეფე), „ულუმპიანი // ოლიმპიელი“ (იოანე შავთელი); ჰიმნოგრაფოსები მოიხსენიებენ ფილოსოფოსებს: ორიგენეს (არსენ იყალთოელი, იოანე შავთელი), თალესს (იოანე ჭიმჭიმელი); საკმაოდ ვრცელია ნუსხა იმ მბრძანებელთა, რომლებიც დასახელებულნი არიან ჰიმნებში. მათგან ქებით მოიხსენიებიან ალექსანდრე მაკედონელი, ოქტავიანუს ავგუსტუსი და კონსტანტინე დიდი (არსენ ბერი, არსენ ბულმაისიმისძე), მაგრამ ცნობილია ტბელი აბუსერისძის „გალობანი მწვალებელთა შეჩვენებისანი“, რომლის იდეაც, გამოკვლევათა თანახმად, ჰიმნოგრაფოსს ექვთიმე ათონელის „მცირე სჯულისკანონიდან“ მიუღია. მწვალებელნი ჰიმნოგრაფიულ ტექსტებში ხშირად მოიხსენიებიან, მაგრამ „მწვალებელთა ყოველთა“ ერთად თავმოყრილი ანათემები იშვიათია. ერთ-ერთი ასეთ ანათემათაგან არის ტბელი აბუსერისძის თხზულება, სადაც მრავალთა შორის მოიხსენიებიან რომის იმპერატორები ((3)ადრიანუსი, ანტონიუსი, დეკიუსი, კლავდიუსი, კომოდუსი, კონსტანტინუსი, ურანიუსი, სევერუს სეპტიმუსი, გალიენუსი; ბიზანტიის იმპერატორი ივლიანე განდგომილი.

ეს საგალობელი ტბელ აბუსერიძეს ისტორიული მწვალბედობის ჟამს დაუწერია. მას „როგორც ჭეშმარიტ ჭირისუფალს, სურდა თავისი შემოქმედებით სულიერად განმტკიცებინა თანამემამულეები. სწორედ ამ იდეით არის ნაკარნახევი მისი შემოქმედების სასწავლო-პედაგოგიური და დიდაქტიკური ხასიათი. ამავე მიზანს ისახავს „გალობანი მწვალებელთა შეჩვენებისანი“. იოანე დამასკელის მსგავსად, ტბელი აბუსარიძე მწვალბედობის ისტორიას იმის გამო წერს, „რადთა რაჟამს ტყუვილსა მათსა მეცნიერ ვიყვნეთ, ჭეშმარიტებასა ზედა უფროის დამტკიცებულ ვიქმნეთ“.⁴⁴

ჩვენი ნაშრომი სხვა ფუნდამენტური გამოკვლევების კვალად ცხადყოფს, რომ თანამემამულეებში რწმენისა და სამშობლოს სიყვარულის განმტკიცების იდეას მთელი ძალისხმევით ემსახურებოდნენ ქართველი ჰიმნოგრაფოსები, უაღრესად განათლებულნი, წინამორბედ კულტურას ზიარებულნი და ახალი, ზნეობრივად ამაღლებული იდეოლოგიის შემოქმედნი.

ქართველ ჰიმნოგრაფოსთა საგალობლებში დადასტურებული ანტიკური ხანის სახელთა ნუსხა:

1. მიქაელ მოდრეკილი. X საუკუნე.
იქედნე

⁴⁴ რ. ხალვაში. ტბელ აბუსერისძის „გალობანი მწვალებელთა შეჩვენებისანი“. თბილისი, 2003, გვ. 19.

(ცისკრად ნეტარიანთა დასდებელნი: თავნი იტყვიან აბო)

2. იოანე ქონქოსისძე. X საუკუნე.

ჰრომედ – რომი

(გალობანი ქრისტეს ნათლისღებისანი და ჰაზო ისმაიტელყოფილისა ქართველისანი).

3. იოანე მინჩხი. X საუკუნე.

იქედნე

პილატე

(მარხვანი)

პილატე

(დასდებელნი წმიდისა აღდგომისანი)

კონსტანტინე

თევდოსი

იონთა

(გალობანი II, 4; 32)

4. იოანე ზოსიმე. X საუკუნე.

ჰელენე დედოფალი

(ქებაჲ და დიდებაჲ ქართულისა ენისაჲ)

5. არსენ იყალთოელი. XI-XII საუკუნეთა მიჯნა.

ელლინურსა

ელლინებრისა

ორიგენის

(იამბიკო. არსენ მეტყველებს ამათ იყალთოელი)

6. არსენ ბერი. XI-XII საუკუნეთა მიჯნა.

აქილევ

ელინთა [შორის]

მაკედონელი

ავღვსტოს
კეისართა [შორის]
კონსტანტინე
(მეფესა დავითს მონაზონი არსენი)

7. იეზეკიელი. XII საუკუნე.
ორფეესი
(იამბიკო. იეზეკიელისგან უბადრუკისა)

8. იოანე ჭიმჭიმელი. XI საუკუნე.
თალი მილესეველმან
აქილევსებრ
(იოანე იტყვის ჭიმჭიმელი).

9. დავით აღმაშენებელი. XI საუკუნე.
ელლინთა
(გალობანი სინანულისანი)

10. თამარ მეფე. XI-XII საუკუნე.
ლადირთად (ჰადესი)
(იამბიკო. ცათა ცათასა)

11. იოანე შავთელი. XII-XIII საუკუნეთა მიჯნა.
ულუმპიანი
ორიგენესი
ნესტორ
(გალობანი ვარძიისა ღმრთისმშობლისანი)

12. არსენ ბულმაისიმისძე. XIII საუკუნე.
კონსტანტინესა
(გალობანი წმიდისა მოციქულისა ნინოსნი)

13. აბუსერიძე ტბელი. XIII საუკუნე.
ადრიანე
ანტონინე

დეოკლიტიანე
ელიანოს
კლავდიოს
კომოდ
კონსტანტინე დიდი
კოსტანტი
ონორ
სევეროზ
დალინო
ჰეროდე

საბერძნეთი
ჰრომი
ალექსანდრია

(„გალობანი მწვალებელთა შეჩუენებისანი“)

ანტიკური ხანის სახელთა განმარტებანი:

მითოლოგიური ფიგურები:

აქილეესი (აქილეე) – ბერძნული მითოსის სახელმთხვეჭილი გმირი, ტროას ომის მონაწილე. ჰომეროსის „ილიადას“ მთავარი ფიგურა.
ექიდნა (იქედნე) – შემზარავი დაიმონი ბერძნულ მითოსში. ნახევრად ქალი, ნახევრადგველი, ტარტაროსის და გეას ასული.
ოლიმპიელი (ულუმპიანი) – ბერძნები ასე მოიხსენიებენ ოლიმპოსზე დავანებულ ღმერთებს. აქ: ძლევაძმოსილი, უზესთაესი.
ორფეესი – ბერძნული მითოსის სახელოვანი მგოსანი. პერსონაჟი საყოველთაოდ ცნობილი მითისა სახელწოდებით „ორფეესი და ევრიდიკე“.

ტოპოგრაფიული ტერმინები:

ალექსანდრია – ალექსანდრე მაკედონელის მიერ დაარსებული ქალაქი ეგვიპტეში.
იონია (იონთა) – ძველ ქართულ ტექსტებში ხშირად საბერძნეთის მნიშვნელობით ნახმარი ტერმინი.
ელინი (ელინთა, ელინურისა, ელლინთა) – ბერძენი.

რომი (ჰრომედი) – რომაული იმპერიის დედაქალაქი.

ჰადესი (ლადირი) – 1. მიწისქვეშა სამყაროს ღვთაება; 2. მიწისქვეშა სამეფო.

ისტორიული პირები:

ავგუსტუსი (ავღვსტოს) – ოქტავიანუს ავგუსტუსი (ძვ.წ. 63 – ახ.წ. 14 წ.) რომის იმპერიის დამაარსებელი და მისი პირველი იმპერატორი. იმპერიას მართავდა ძვ.წ. 27 – ახ.წ. 14 წწ.

ანტონინუსი (ანტონინე) – რომის იმპერატორი 138-161 წწ.

გალიენუსი (ღალინო) – რომის იმპერატორი 260-268 წწ.

დეოკლეტიანუსი (დეოკლიტიანე) – რომის იმპერატორი 284-305 წწ.

ელიანოსი (ელიანოს) – ივლიანე განდგომილი, ბიზანტიის იმპერატორი 361-363 წწ.

თეოდოსიუსი (თევდოსი) – რომის იმპერატორი 379-395 წწ.

თალესი (თალი მილესეველი) – თალეს მილესელი. სოკრატემდეელი ბერძენი ფილოსოფოსი. შვიდ ბერძენ ბრძენთაგან ერთ-ერთი.

კეისარი – იულიუს კეისარი, ძველი რომის ერთ-ერთი უდიდესი სახელმწიფო მოღვაწე, მხედართმთავარი, მწერალი, ორატორი. რომის დიქტატორი ძვ.წ. 46-44 წწ.

კლავდიუსი (კლავდიოს) – რომის იმპერატორი 41-54 წწ.

კომოდუსი (კომოდ) – რომის იმპერატორი 180-192 წწ.

კონსტანტინე დიდი – კონსტანტინე I დიდი. რომის მბრძანებელი 306-337 წწ.

კოსტანტი – კონსტანტინე დიდის ძე.

მაკედონელი – ალექსანდრე III, მაკედონიის მეფე ძვ.წ. 336-323 წწ. ყველაზე წარმატებული მხედართმთავარი ისტორიაში. პირველი მსოფლიო იმპერიის მბრძანებელი.

ორიგენე (ორიგენი) – ორიგენე ალექსანდრიელი, იგივე ორიგენე ადამანტი. ასკეტი სწავლული და ადრეული ქრისტიანული პერიოდის თეოლოგი, ნეოპლატონიკოსი.

პილატე – პილატე პონტოელი (Pontius Pilatus). რომის იმპერიაში შემავალი იუდეის პროვინციის მეხუთე პრეფექტი იმპერატორ ტიბერიუსის დროს 26-36 წწ.

სევერუს სეპტიმუსი (სევეროზ) – რომის იმპერატორი 193-211 წწ.

ურანიუსი (ონორ) – იმპერატორი ურანიუსი. რომს განაგებდა 348-253 წწ.

ღალიანო (იხ. გალიენუსი).

ჰადრიანუსი (ადრიანე) – რომის იმპერატორი 117-138 წლებში.

ჰელენე დედოფალი – მოციქულთასწორი ელენე, რომის იმპერატორის, კონსტანტინე დიდის დედა.

ჰეროდე – იუდეველთა მეფე ძვ.წ. 73-4 წწ. ძვ.წ. 40 წელს რომის სენატმა მეფედ აღიარა. მის დროს იშვა ქრისტე ბეთლემში. ატარებდა ქვეყნის ელინიზაციის პოლიტიკას.

ჰაგიოგრაფია

ჰაგიოგრაფიული ჟანრი ქართულ ლიტერატურაში უძველესია, ქართულ ენაზე შექმნილი პირველი ლიტერატურული ძეგლი სწორედ ამ ჟანრს განეკუთვნება – იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამება“, რომელიც V საუკუნით თარიღდება; თუმცა ანტიკურობასთან დაკავშირებული მასალა ქართულ ჰაგიოგრაფიულ თხზულებებში მხოლოდ დაახლოებით IX საუკუნიდანაა დადასტურებული: გიორგი მერჩულეს მიერ X საუკუნეში დაწერილ „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ და უცნობი ავტორის მიერ შექმნილ „მოქცევაჲ ქართლისაჲში“, რომელიც VIII-IX ან IX-X საუკუნეების მიჯნაზეა შექმნილი

გიორგი მერჩულე, „ცხოვრებაჲ გრიგოლ ხანძთელისაჲ“

ეკატერინე კობახიძე, გიორგი უგულავა

ჰაგიოგრაფიული ნაწარმოების სრული სათაურია „შრომაჲ და მოღუაწებაჲ ღირსად ცხოვრებისაჲ წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა გრიგოლისი არქიმანდრიტისაჲ, ხანცთისა და შატბერდის აღმაშენებლისაჲ, და მის თანაჲ კსენებაჲ მრავალთა მამათა ნეტართაჲ“, რომლის ავტორია X საუკუნის მწერალი გიორგი მერჩულე.

თხზულება გრიგოლ ხანძთელის გარდაცვალებიდან 90 წლის შემდეგ, 951 წელს არის დაწერილი. ნაწარმოებში აღწერილია VIII-IX საუკუნეების დიდი საეკლესიო მამის და ტაო-კლარჯეთის სამონასტრო ცხოვრების სულისჩამდგმელის, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება და მოღვაწეობა. გრიგოლ ხანძთელმა ღვაწლი დასდო არა მხოლოდ ერთი რეგიონის სულიერ გამთლიანებას, არამედ ნიადაგი მოუმზადა საქართველოს სახელმწიფოებრიობის იდეის ჩამოყალიბებას.

ნაწარმოების ავტორი, როგორც ეს ნაწარმოებშიც ნახსენებია, არის X საუკუნის მოღვაწე გიორგი მერჩულე. „მერჩულე“, როგორც ეს პ. ინგოროყვამ დაადგინა, აღნიშნავს რჯულის მოძღვარს, რაც საეკლესიო სამართლის მცოდნეს შეესაბამება.⁴⁵ იგი, როგორც ეს მისი თხზულებიდან ირკვევა, ამ მიმართულებით ძალიან განათლებული ადამიანი, კანონიკური საეკლესიო სამართლის დიდი მცოდნე ყოფილა.⁴⁶

ნაწარმოებში ბერძნულ-რომაულ სამყაროსთან დაკავშირებული ერთი პასაჟი იძებნება. ეს შემთხვევა უაღრესად საყურადღებოა, რადგან იგი არის ანტიკურობის შესახებ ერთ-ერთი უაღრესი მაგალითი ქართულ მხატვრულ ლიტერატურაში.

„ხოლო სიბრძნეცა იგი ამის სოფლისა ფილოსოფოსთაჲ ისწავა კეთილად და, რომელი პოვის სიტყუაჲ კეთილი შეიწყნარის, ხოლო ჯერკუალი განაგდის. და განითქუა სისრულე იგი მისი სახელოვნად ყოველთა შორის, ხოლო გარემესა სიბრძნესა სოფლისასა ჰბასრობნ სიტყვსაებრ მოციქულისა“.⁴⁷

ტექსტის ამ მონაკვეთის შესახებ პ. კეკელიძე აღნიშნავს: „მამასადამე, უკვე იმ დროს ღებულობდნენ არა მარტო საეკლესიო საღმრთისმეტყველო განათლებას, არამედ საერო, ფილოსოფიურსაც“.⁴⁸

საყურადღებოა, რომ რ. სირაძე შემდეგნაირად აკონკრეტებს მნიშვნელობას ფრაზისა „სიბრძნეცა იგი ამის სოფლისა ფილოსოფოსთაჲ“, რომელსაც პ. კეკელიძე მოკლედ „ფილოსოფიას“ უწოდებს: „მამასადამე, გვაქვს პირდაპირი ცნობა, რომ მერვე საუკუნის საქართველოში ზედმიწევნით სწავლობდნენ რელიგიურ სიბრძნეს, რელიგიურ ფილოსოფიას, არამედ, აგრეთვე, „ამის სოფლის ფილოსოფოსთა“ სიბრძნესაც, რაშიც მხოლოდ და მხოლოდ ანტიკური ფილოსოფია უნდა ვიგულისხმოთ“.⁴⁹

გ. კოპლატაძე თვლის, რომ აქ „იგულისხმება როგორც ანტიკური ხანის ფილოსოფოსები ქრისტემდე, ასევე ფილოსოფოსები, რომელნიც ქრისტეს შემდეგ

⁴⁵ პ. ინგოროყვა. გიორგი მერჩულე. ქართველი მწერალი მეათე საუკუნისა. თბილისი, 1954, გვ. 10-11.

⁴⁶ პ. ინგოროყვა. გიორგი მერჩულე. ქართველი მწერალი მეათე საუკუნისა. თბილისი, 1954, გვ. 23.

⁴⁷ გიორგი მერჩულე. ცხორებაჲ გრიგოლ ხანცთელისაჲ. ტექსტი ვარიანტებითურთ: ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. წ. I. V-X სს. ხელმძღ. და რედ.: ილ. აბულაძე. თბილისი, 1963, გვ. 250.

⁴⁸ პ. კეკელიძე. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I. თბილისი, 1980, გვ. 156.

⁴⁹ რ. თვარაძე. „გარდასახედი“. მწერლობა, რელიგიური ფილოსოფია, ისტორია. თბილისი, 1997, გვ. 469.

მისი მოძღვრების ზეგავლენით ანტიკური ფილოსოფიის, კერძოდ პლატონიზმის აღორძინებას შეეცადნენ, ე.წ. ნეოპლატონიკოსები⁵⁰.

ნაწარმოების ეს მონაკვეთი მნიშვნელოვან ინფორმაციას შეიცავს შუა საუკუნეების ქრისტიანულ საქართველოში ანტიკური ფილოსოფიის მიმართ დამოკიდებულების შესახებ. კერძოდ, ფრაზა: „**რომელი პოვის სიტყუაჲ კეთილი შეიწყნარის, ხოლო ჯერკუალი განაგდის**“, უნდა გავიგოთ როგორც ანტიკური ფილოსოფიურ მემკვიდრეობის კრიტიკულ-ანალიტიკურ შესწავლა. ანტიკური ფილოსოფიიდან რაც, ქრისტიანული გაგებით, სასარგებლოა სულისათვის (**სიტყუაჲ კეთილი**), ის ადანიანმა უნდა შეითვისოს, ხოლო – მავნებელი (**ჯერკუალი**) არ გაითავისოს.

საყურადღებოა, რომ გრიგოლ ხანძთელის განსაკუთრებულ უნარებზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდას ანტიკური ფილოსოფიის შესწავლისას შეეძლო თავად გაეანალიზებინა რთული ფილოსოფიური ტექსტები და ანტიკური მემკვიდრეობიდან ამოეკრიბა მისთვის სასარგებლო ცოდნა.

აქვე ყურადღებას გავამახვილებდით იმ მომენტზე, რომ ადამიანის სრულყოფილი განათლებისათვის, როგორც ამას გიორგი მერჩულე შენიშნავს, აუცილებელია როგორც ქრისტიანული სწავლების, ისე ანტიკური ფილოსოფიის ცოდნა. ეს დასკვნა გამომდინარეობს ჩვენ მიერ განხილული პასაჟის ბოლო ფრაზიდან: „**და განითქუა სისრულე იგი მისი სახელოვნად ყოველთა შორის**“, რაც აშკარად მიუთითებს იმაზე, რომ გრიგოლ ხანძთელის განათლების სრულყოფილება (**სისრულე იგი მისი**) განპირობებულია ქრისტიანული თეოლოგიის (**გარეშესა სიბრძნესა სოფლისასა**) ცოდნასთან ერთად ანტიკური ფილოსოფიის (**სიბრძნეცა იგი ამის სოფლისა ფილოსოფოსთაჲ**) შესწავლით. ამ ფილოსოფიის შესწავლის მეთოდებს შორის გიორგი მერჩულე, როგორც აღინიშნა, დიდ განსხვავებას ხედავს. თეოლოგია უნდა იყოს ნასწავლი ზედმიწევნით, სიტყვა-სიტყვით (**ჰბასრობნ სიტყვსაებრ მოციქულისა**), ხოლო ანტიკური ფილოსოფია – კრიტიკულად.

აღნიშნული პასაჟი გარკვევით მიუთითებს, რომ VIII საუკუნის საქართველოში განათლება ანტიკური ფილოსოფიის შესწავლის გარეშე სრულყოფილად არ მიიჩნეოდა. მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია, რომ ამ საკითხზე მსჯელობა ხდება ჰაგიოგრაფიულ ნაწარმოებში, რომლის ძირითადი მიზანი სულიერად დაწინაურებული მოღვაწის ქრისტიანული ღვაწლის დაფასება წარმოადგენს.

⁵⁰ გ. კოპლატაძე. გიორგი მერჩულე: ვებგვერდი „ანტიკურობის რეცეფცია ქართულ ლიტერატურაში“. ავტორები: ნანა ტონია, გვანცა კოპლატაძე, ეკატერინე კობახიძე, ზაზა ხინთიბიძე, მაია დანელია, გიორგი უგულავა. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <http://classicaltradition.tsu.ge> ბოლო ნახვა: 15.06.2024.

ასევე საყურადღებოდ გვეჩვენება ნაწარმოების ისტორიული კონტექსტის გათვალისწინება, რაც კიდევ უფრო გამოკვეთს ნაწარმოების ამ მონაკვეთის მნიშვნელობას VIII-IX საუკუნეების საქართველოს კულტურული და საგანმანათლებლო პრიორიტეტების იდენტიფიკაციისთვის.

VIII-IX საუკუნეები საქართველოში და მთლიანად კავკასიაში არაბული ბატონობის პერიოდია. VII საუკუნის 40-იანი წლებიდან მოყოლებული არაბები გამოჩნდნენ კავკასიაში და დაამარცხეს ორი დიდი ძალა, რომელიც იქამდე პრეტენზიას აცხადებდა კავკასიის საკუთარი გავლენის ქვეშ მოქცევაზე – სასანიდური ირანი და ბიზანტიის იმპერია. არაბების საქართველოში შემოსვლის მომენტისთვის აღმოსავლეთით, ისტორიულ ქართლში მეფობა გაუქმებული იყო და აღმოსავლეთ საქართველო სასანიდების გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა.

არაბულმა დაპყრობამ საქართველო, ფაქტობრივად, მთლიანად მოსწყვიტა ბერძნულ-რომაულ სივრცეს (უპირველეს ყოვლისა ბიზანტიას, რომელმაც ტერიტორიები დაკარგა და მცირე აზიაში, განსაკუთრებით მის აღმოსავლეთ ნაწილში მისი გავლენა მნიშვნელოვნად შემცირდა) როგორც პოლიტიკურად, ისე კულტურულად. თუმცა, VIII საუკუნიდან მოყოლებული, განსაკუთრებით კი IX საუკუნეში არაბული მმართველობა ეტაპობრივად სუსტდება. არაბების მიერ დასმული მოხელე, ამირა, რომელიც თბილისში იჯდა და არაბების ძალაუფლებას აღმოსავლეთ საქართველოში თბილისიდან აკონტროლებდა, ფაქტობრივად, დამოუკიდებელი ხდება და ნაკლებად ემორჩილება ხალიფას. საქართველო ხალიფატის უკიდურეს ჩრდილოეთ ნაწილს წარმოადგენდა და ცენტრალური ხელისუფლების კონტროლი სუსტი იყო, განსაკუთრებით – დასავლეთ საქართველოში.

ქართული ეროვნული მოძრაობა ამ პერიოდში თბილისიდან და ქართლიდან, არაბთა მმართველობის ცენტრიდან მოშორებით, დასავლეთ საქართველოში, ყველაზე მეტად კი ტაო-კლარჯეთში იწყება, სადაც ბიზანტიური კულტურულ-პოლიტიკური გავლენის კვალი გეოგრაფიული მიზეზების წყალობით ბევრად უფრო ძლიერი იყო. შესაბამისად, იმატებს ინტერესი ანტიკური და პოსტანტიკური (ქრისტიანული) სამყაროს მიმართ. ეს უნდა ასახულიყო კულტურულ და საგანმანათლებლო დონეზეც, რასაც ვხედავთ კიდევ გრიგოლ ხანძთელის შემთხვევაში.

მოქცევა ქართლისაჲ

„მოქცევა ქართლისაჲ“ ისტორიულ-ჰაგიოგრაფიული თხზულებაა, რომელმაც ჩვენამდე რამდენიმე რედაქციით მოაღწია.⁵¹

თხზულება ორი ნაწარმოებისგან შედგება. პირველ ნაწილში, რომელსაც ხშირად „ქრონიკას“ უწოდებენ, მოთხრობილია ამბები ალექსანდრე მაკედონელის ქართლში ლაშქრობიდან IX საუკუნეებდე, ხოლო მეორე თხზულებაში, რომლის სათაურია „ნინოს ცხოვრება“, ვხვდებით ცნობებს ქართლის გაქრისტიანების შესახებ. მეცნიერთა შორის არ არის თანხმობა „მოქცევა ქართლისაჲ“-ის ტექსტის ამ ორი თხზულების ერთიანობის შესახებ.

„მოქცევა ქართლისაჲ“-ის ყველაზე ადრეული სინური რედაქცია (N/Sin 50) გადაწერილია IX-X საუკუნეების მიჯნაზე. შესაბამისად, ითვლება, რომ თხზულება IX საუკუნეში უნდა იყოს დაწერილი. ამასთან დაკავშირებით ივ. ჯავახიშვილი მითითებს : „...ეს მატიაზე შეუძლებელია IX საუკუნეზე უწინარეს იყოს შედგენილი იმიტომ, რომ როგორც განსვენებულმა პროფ. ბოლოტოვმა სამართლიანად აღნიშნა, იქ ერთი მსხვილი ქრონოლოგიური შეცდომა მოიპოვება და სასაწესოთა მეფეების დედაქალაქად ბაღდადი დასახელებული... რომელიც იმ დროს ჯერ არ არსებობდა, რადგან მის აგებას მხოლოდ 762 წელს შეუდგნენ... ეს გარემოება მემატიაზეს აღარა სცოდნია, ხოლო მას რომ თუნდ VIII საუკუნეში ეცხოვრა, უნდა სცოდნოდა, როდის ააგეს ქ. ბაღდადი, როგორც ეს იცოდა მაგალითად იოანე საბანის ძემ... ამის გამო ჰკუპაზე უფრო ახლოს იქნება ვიფიქროთ, რომ მოქცევა ქართლისაჲს მატიაზე IX საუკუნეშია შედგენილი“.⁵² არსებობს მოსაზრება, რომ თხზულებაში შემავალი „ნინოს ცხოვრება“ ნაწარმოები VIII საუკუნეში ან VII-VIII საუკუნეთა მიჯნაზე უნდა დაწერილიყო.⁵³ ამ ბოლო ხანს რამდენიმე მეცნიერმა წამოაყენა ვარაუდი, რომ ნაწარმოები IV საუკუნეში შეიქმნა.⁵⁴

რაც შეეხება „ქრონიკებს“, დღეისათვის დადგენილია, რომ ნაწარმოების ეს ნაწილი VII საუკუნის II ნახევარში დაიწერა.⁵⁵

⁵¹ შატბერდული, ჭელიშური და სინური (N/Sin48 და N/Sin50) რედაქციები.

⁵² ივ. ჯავახიშვილი. თხზულებანი. ტ. 8. თბილისი, 1977, გვ. 114.

⁵³ პ. ინგოროყვა. თხზულებანი. ტ. IV. თბილისი, 1978, გვ. 525; მ. ლორთქიფანიძე. ადრეფეოდალური ხანის ქართული საისტორიო მწერლობა. თბილისი, 1966, გვ. 129.

⁵⁴ რ. სირაძე. „ნინოს ცხოვრება“ და დასაწყისი ქართული მწერლობისა. განთიადი. № 3. 1989, გვ. 237, გვ. 439; გ. კუჭუხიძე. კიდევ ერთხელ „წმ. ნინოს ცხოვრების“ დათარიღებისათვის. ლიტერატურული მივანი. XX. 1999, გვ. 25, გვ.129; გრ. გიორგაძე. ხეთურ-არმაზული ტრადიები. მნათობი. № 7. 1985, გვ. 156; ს. გოგიტიძე. მირიან მეფე და ქართლის მოქცევა. ბათუმი, 1997, გვ. 40.

⁵⁵ პ. ინგოროყვა. ქართული მწერლობის ისტორიის მოკლე მიმოხილვა. მნათობი. № 4. 1939, გვ. 136; მ. გოგოლაძე. „მოქცევა ქართლისაჲს“ შედგენილობა, წყაროები და დათარიღება. საქართველო. № 3.

ნაწარმოების შემქმნელის შესახებ ცნობები არ მოვეპოვებთ, თუმცა გამომდინარე იმ მოცემულობიდან, რომ, მკვლევართა დასკვნით, „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ის ავტორი იყენებს არაერთ წყაროს (მაგ.: ფსევდოკალისტენეს აპოკრიფულ რომანს ალექსანდრე მაკედონელზე, ალექსანდრე კვიპრელის „მონაზვნის ქრონიკას“, შესაძლოა, რაღაც ადგილობრივ „სამშენებლო ქრონიკას“) და აგრეთვე უძველეს ქართულ წყაროებს, რომელთაგან ერთი – გრიგოლ დიაკვნის „მოკლედ აღწერილი ქართლის მოქცევის წიგნი“ თავად ავტორის მიერაა ნახსენები ჭელიშურ რედაქციაში, მიჩნეულია, რომ ნაწარმოების ავტორი იყო მეტად წიგნიერი და განათლებული ადამიანი.

საყურადღებოა, რომ თანამედროვე არქეოლოგიური კვლევების შუქზე, „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ ისტორიული თვალსაზრისით საკმაოდ სანდო წყაროდაა მიჩნეული.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ის ხშირად ეყრდნობიან მომდევნო პერიოდის ავტორები, მათ შორის, „ქართლის ცხოვრების“ მემკვიდრეები.

ნაწარმოებში ანტიკურობასთან დაკავშირებული მეტად საყურადღებო პასაჟი დასტურდება.

ალექსანდრე მაკედონელის ქართლში ლაშქრობა

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ის პირველ თხზულებაში, რომელსაც პირობითად ვუწოდებთ „ქრონიკას“, როგორც აღვნიშნეთ, გადმოცემულია ამბები ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობიდან VIII საუკუნის ჩათვლით.

სწორედ აქ, ქართულ მწერლობაში პირველად ვხვდებით ცნობებს ალექსანდრე მაკედონელის მიერ ქართლის დაპყრობაზე, რომელიც გარკვეული სახეცვლილებებით გვხვდება: „ქართლის ცხოვრებაში“ (ლეონტი მროველი, „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა“); XII საუკუნეში არსენ ბერის (იყალბოელის?) მიერ დაწერილ მეტაფრასულ ნაწარმოებში „ცხოვრებაჲ და მოქალაქობაჲ და ღუაწლი წმიდისა და ღირსისა დედისა ჩუენისა ნინოდისი, რომელმან ქადაგა ქრისტე, ღმერთი ჩუენი, ქუეყანასა ჩრდილოდსასა და განანათლა ნათესავი ქართველთაჲ“ და XI-XII საუკუნის უცნობი ავტორის ნაწარმოებში „ცხოვრებაჲ და მოქალაქობაჲ ღირსისა და მოციქულთა სწორისა ნეტარისა ნინოდისი“.

1998, გვ. 46; ს. ყუბანეიშვილი. გრიგოლ დიაკონი და მისი თხზულება. ლიტერატურული ძიებანი. II. 1945. გვ. 61.

„ქრონიკის“ დასაწყისში ავტორი მოგვითხრობს, რომ ალექსანდრე მაკედონელმა ილაშქრა ქართლში, რომელშიც იმ დროს ცხოვრობდა „ბუნ-თურქთა“ მსგავსი ველური საზოგადოება (ან ბუნ-თურქნი) და ასევე ბინადრობდნენ ლტოლვილი „ჰონები“. ალექსანდრემ დალეწა ქართლის ციხეები და ქალაქები, „ჰონნი“ გაანადგურა, სარკინები მცხოვრებნი 11-თვიანი ალყის შემდეგ დასაიხვეწნენ ჩრდილოეთ კავკასიაში.⁵⁶ ალექსანდრეს ამ ლაშქრობაში თან ახლდა აზო, არიან-ქათლის მეფის ძე და მას ალექსანდრემ მისცა ქართლი სამართავად.

„და თანა-ჰყვანდა ალექსანდრეს მეფესა აზომ, ძჳ არიან-ქართლისა მეფისაჲ, და მას მიუბოძა მცხეთაჲ საჯდომად და საზღვარი დაუდგა მას ჰერეთი, და ეგრის წყალი, და სომხითი და მთაჲ ცროლისა[ჲ] და წარვიდა. ხოლო ესე აზომ წარვიდა არ[ი]ან-ქართლად, მამისა თჳსისა და წარმოიყვანა რვაჲ სახლი და ათნი სახლნი მამა-მძუძეთანი, და დაჯდა ძუელ მცხეთას და თანა-ჰყვანდეს კერპნი ღმრთად – გაცი და გა. და ესე იყო პირველი მეფჳ მცხეთას შინა აზომ, ძჳ არიან-ქართველთა მეფისაჲ, და მოკუდა.

და შემდგომად მისა დადგა ფარნავაზ. ამან აღმართა კერპი დიდი ცხვ[რ]სა ზედა, და დასდგა სახელი მისი არმაზი. და მოქმნა ზღუდე წყლით კერძო, და ჰრქვან არმაზ“. ⁵⁷

ამრიგად, „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ის „ქრონიკის“ თანახმად, ირკვევა, რომ ალექსანდრეს განუწყესებია ქართლის მმართველად ვინმე აზო, რომელიც იყო „არიან-ქართლის“ მეფის შვილი, რომელსაც თავისი სამშობლოდან გადმოუსახლებია საკუთარი რვა და მამამძუძეთა ათი ოჯახი (გვარი), თან წამოუღია გაცის და გას კერპები და გახდარა ქართლის პირველი მეფე.

ამ ეპიზოდს ლეონტი მროველი „ქართლის ცხოვრებაში“, კერძოდ, თხზულებაში „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა“ განსხვავებულად გადმოსცემს, სადაც იგი აზოს მაკედონელ მხედართმთავარ აზონად და მის თანმხლებ პირებს „ფროტატოსელებად“ წარმოადგენს⁵⁸ (კომენტარები და ანალიზი იხ. ნაშრომის ქვეთავში „ქართლის ცხოვრება“). რაც შეეხება ამ ამბის ვერსიებს, რომელიც ჩანს XII საუკუნეში არსენ

⁵⁶ ტექსტის ინტერპრეტაციის ვარიანტები იხ. ტ. ფუტყარაძე. ბუნ თურქნი: პალეოგრაფიული შეცდომა, თურქულენოვანი ხალხის აღმნიშვნელი ერთ-ერთი უძველესი ეთნონიმი, კომპაქტურად დასახლებული ლტოლვილი „თურქები“ თუ „სასტიკ წარმართთა“ აღმნიშვნელი მეტაფორა? ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://iberiana.wordpress.com/about/t-putkaradze/> ბოლო ნახვა: 28.01.2025

⁵⁷ შატბერდის კრებული X საუკუნისა. ბ. გიგინეიშვილისა და ელ. გიუნაშვილის გამოცემით. თბილისი, 1979, გვ. 320

⁵⁸ გ. ქავთარაძე: „[აზონის, – ე. კ.] საკითხთან დაკავშირებით „მეფეთა ცხოვრება“ აშკარა შეუსაბამისობას ავლენს „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ზემოთმოყვანილ ცნობასთან. „მეფეთა ცხოვრებისათვის“ არიან ქართლის მეფის ძე აზო მაკედონელი აზონია“ (გ. ქავთარაძე. „არიან-ქართლის“ საკითხისათვის. ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შრომები. IX. 2009, გვ. 41).

ბერის (იყალთოელის?) მიერ დაწერილ მეტაფრასულ ნაწარმოებში „ცხოვრება და მოქალაქობა და ღუაწლი წმიდისა და ღირსისა დედისა ჩუენისა ნინოდისი, რომელმან ქადაგა ქრისტე, ღმერთი ჩუენი, ქუეყანასა ჩრდილოდსასა და განანათლა ნათესავი ქართველთა“ და XI-XII საუკუნის უცნობი ავტორის ნაწარმოებში „ცხოვრება და მოქალაქობა ღირსისა და მოციქულთა სწორისა ნეტარისა ნინოდისი“, აღსანიშნავია, რომ ორივე მათგანი იმეორებს აზოს არიან-ქართლის მეფისწულობას, თუმცა გადმოსახლებულთა შესახებ განსხვავებულ ვერსიას გვთავაზობს. კერძოდ, არსენ ბერის რედაქციაში ვკითხულობთ: „აზოა წარვიდა არ[ი]ან-ქართლად, მამისა თჳსისა და წარმოიყვანა მუნით ათასი სახლი მდაბიო და მოქალაქე დედებით, ყრმებითურთ მათით – და კუალად ათი სახლი მთავართაგან პალატისათა“;⁵⁹ ხოლო უცნობი ავტორის მეტაფრასულ რედაქციაში წერია: „მაშინ აზოელ წარვიდა ქართლად არიან მამისა თჳსისა და წარმოიყვანა მუნით ათასი სახლი მდაბიოდ, და კუალად ათი სახლი მთავართაგან და ყოვლით დედა-წულით მათით მოიყვანნა და დაეშენნა ქართლს“.⁶⁰

„ქრონიკის“ ეს ცნობა არაერთი მეცნიერის მიერ იქნა შესწავლილი. მკვლევართა დაკვირვებით, „ქართლის ცხოვრებაში“ ლეონტი მროველის თხზულების დასაწყისში მოთხრობილ ამბავს, რომელიც ასახავს ქართლში ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობამდე ისტორიას (თარგამოსიანთა 8 ძმის შთამომავალთა განსახლებას აღმოსავლეთ ანატოლიასა და საქართველოში; მათ ბრძოლას ასურელებთან და მიდიელებთან; ხაზართა შემოსევებს, ირანელებთან დაპირისპირებას და ა.შ.), რომელიც წერილობით წყაროებს უნდა ეფუძნებოდეს,⁶¹ ბევრი აქვს საერთო აზოს ამბავთან, რომელიც ანალოგიური პრინციპებითაა შედგენილი. გ. მელიქიშვილი სამართლიანად შენიშნავდა, რომ „მოქცევა ქართლისად“-ში აზოს ეპიზოდში მოცემული ციფრები რვა და ათი ქართულ ისტორიოგრაფიაში ხშირად გამოიყენებოდა.⁶² მ. სანაძე განმარტავს, რომ აზოს მოჰყავს 8 სახლი ქართველთა, ხოლო ლეონტი მროველის ცნობით, ქართლოსთა შვილები და შვილიშვილები რვანი არიან და მკვლევარი აზოს შესახებ თქმულებას ქართლოსის ამბის ვარიაციად აღიქვამს.⁶³ ამავედროულად, საყურადღებოა, რომ მოვსეს ხორენაცის⁶⁴ და ბერძნული

⁵⁹ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. წ. III (მეტაფრასული რედაქციები). ილ. აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით. თბილისი, 1971, გვ. 47.

⁶⁰ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. წიგნი III (მეტაფრასული რედაქციები). ილ. აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით. თბილისი, 1971, გვ. 80.

⁶¹ მ. სანაძე. „ქართლის ცხოვრება“ და საქართველოს ისტორიის უძველესი პერიოდი (ქართლოსიდან მირიანამდე). თბილისი, 2001, გვ. 26.

⁶² მოვსეს ხორენაცი. სომხეთის ისტორია. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო ალ. აბდალაძემ. თბილისი, 1984, გვ. 280.

⁶³ მ. სანაძე. „ქართლის ცხოვრება“ და საქართველოს ისტორიის უძველესი პერიოდი (ქართლოსიდან მირიანამდე). თბილისი, 2001, გვ. 37-38.

წყაროების მიხედვით,⁶⁵ ალექსანდრე მაკედონელმა ქართლში დანიშნა არა აზო, არამედ – მიჰრდატი/ მითრანე.

მიჰრდატის ნაცვლად აზოს და მოგვიანებით – აზონის გამოჩენა ქართულ წყაროებში, ს. ჯანაშიას აზრით, აქემენიდურ ეპოქაში მოხდა, ხოლო მ. სანაძის აზრით⁶⁶ – ელინისტურ ხანაში, რომლის დროსაც მაკედონელის მოლაშქრეები გაეცნენ სამხრეთ კავკასიის ხალხთა თქმულებებს და მათ ბერძნული ანალოგები მოუძებნეს. ამას, მკვლევრის აზრით, უნდა ასახავდეს სტრაბონის ცნობა სომხეთის ისტორიის შესახებ, სადაც ვკითხულობთ: „არმენოსმა არმენიონიდან, თესალიის ქალაქიდან... ილაშქრა იაზონთან ერთად არმენიაში... ამ ვაჟკაცებმა კი ალექსანდრესთან ერთად ილაშქრეს“,⁶⁷ რაც იმაზე მიუთითებს, ქართულ წყაროებში დაცული აზო/აზონის ლაშქრობის ამბავი წარმოადგენს ადგილობრივი თქმულების ბერძნულ გადამუშავებას. ამ თვალსაზრისს შეიძლება გარკვეულ გამართლებას უძებნიდეს ტაციტუსთან დაცული ცნობა, რომ იბერელები და ალბანელები თავიანთ წარმოშობას იაზონს უკავშირებენ⁶⁸ და სტრაბონთან დაცული ინფორმაცია, რომ სომხეთში, იბერიასა და ალბანეთში მათ დახვდათ იაზონის (ადგ. აზო) ტაძრები „ფრიად პატივცემული ბარბაროსთაგან“.⁶⁹

კ. კეკელიძე მიიჩნევდა, რომ ალექსანდრე მაკედონელის ქართლში ლაშქრობის ამბავი ამოღებულია ფსევდოკალისტენეს პოპულარული რომანიდან „ალექსანდრია“.⁷⁰ ამ აზრს იზიარებდნენ: ს. კაკაბაძე,⁷¹ კ. ინგოროყვა,⁷² ს. ყაუხჩიშვილი,⁷³ გ. მამულია⁷⁴ და გ. მელიქიშვილი.⁷⁵

⁶⁴ მოვსეს ხორენაცი. სომხეთის ისტორია. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო ალ. აბდალაძემ. თბილისი, 1984, გვ. 107.

⁶⁵ არიანე. ალექსანდრეს ანაბაზისი. ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. V. ძველბერძნულიდან თარგმნა, გამოკვლევები და საძიებლები დაურთო თ. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, 1983, გვ. 170; Диодор Сицилийский. Историческая библиотека. Кн. XVIII. Поход Александра. Перевод с древнегреческого М. С. Сергеевко. Москва, Ленинград, 1962, гв. 331; Г. Меликишвили. К истории древней Грузии. Тбилиси, 1959, гв. 277 და შმდგ.; გ. მამულია. „არიან ქართლის“ საკითხისათვის. საქართველოს, კავკასიის და მახლობელი აღმოსავლეთის საკითხები. თბილისი, 1968, გვ. 226-229.

⁶⁶ მ. სანაძე. „ქართლის ცხოვრება“ და საქართველოს ისტორიის უძველესი პერიოდი (ქართლოსიდან მირიანამდე). თბილისი, 2001, გვ. 39.

⁶⁷ თ. ყაუხჩიშვილი. სტრაბონის გეოგრაფია: ცნობები საქართველოს შესახებ. თბილისი, 1957, გვ. 193.

⁶⁸ ტაციტუსის ცნობები საქართველოს შესახებ. ლათინური ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავალი ნარკვევითა და კომენტარებით გამოსცა ალ. გამყრელიძემ. თბილისი, 1979, გვ. 57, შენიშვნა 131-132.

⁶⁹ თ. ყაუხჩიშვილი. სტრაბონის გეოგრაფია: ცნობები საქართველოს შესახებ. თბილისი, 1957, გვ. 184.

⁷⁰ კ. კეკელიძე. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. II. თბილისი, 1981, გვ. 255.

⁷¹ ს. კაკაბაძე. ძველი ქართული მატიაწეები. საისტორიო ძიებანი. ტფილისი, 1924, გვ. 132.

⁷² კ. ინგოროყვა. რუსთაველის ეპოქის სალიტერატურო მემკვიდრეობა. რუსთაველის კრებული. ტფილისი, 1938 გვ. 59-60.

⁷³ ს. ყაუხჩიშვილი. ბერძნული ლიტერატურის ისტორია. I. თბილისი, 1949, გვ. 232.

საბოლოო დასკვნებისთვის მნიშვნელოვანია იმის დადგენა, თუ რა უნდა იგულისხმებოდეს ტერმინში „არიან-ქართლი“.

ამასთან დაკავშირებით არაერთი თვალსაზრისია გამოთქმული, რომელთა სრულად განხილვა, ნაშრომის ფორმატიდან გამომდინარე, შეუძლებელია, შესაბამისად, განვიხილავთ რამდენიმე ყველაზე ცნობილ მოსაზრებას.

აკადემიკოსი ს. ჯანაშია თვლიდა, რომ „არიან-ქართლი“ წარმოადგენს მოგონებას ჰარი-ქვეყნის, როგორც ქართველთა უძველესი საცხოვრისის შესახებ, რეალურად აქ შესაძლებელია იგულისხმებოდეს როგორც მიტანი, ისე ურარტუც, ვანის ტბის მიდამოები, რადგან... ჰარის ქვეყანა შეიცავდა ერთსაც და მეორესაც.⁷⁶

გ. მელიქიშვილი თავდაპირველად განმარტავდა, რომ „არიან-ქართლის“ „არიანი“, შესაძლოა, პირენეის დამახინჯებით იყოს მიღებული, რადგან ძველად ცნობილი და პოპულარული იყო მითი ესპანეთის იბერიიდან კავკასიის იბერიაში ხალხთა გადმოსახლების შესახებ,⁷⁷ თუმცა აქვე გ. მელიქიშვილი მიუთითებდა, რომ არსებობს „არიან-ქართლის“ ინტერპრეტაციის სხვა შესაძლებლობაც: პონტოს სამეფოს დამაარსებელი მითრიდატე, რომელიც მოსე ხორენელის ცნობით, ალექსანდრე მაკედონელმა იბერთა მმართველად განაწესა, იყო „კიოსისა და არრიანას“ (რას წარმოადგენდა „არრიანა“, უცნობია) მეფე, რაც, როგორც ჩანს, რომელიღაც წყაროში „არიან-ქართლად“ იქნა გააზრებული.⁷⁸ მოგვიანებით გ. მელიქიშვილი მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ არიან-ქართლი უნდა იყოს საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთის კუთხე, რომელიც აქემენიდთა ირანს ექვემდებარებოდა. ამ კუთხეს უფრო ჩრდილოეთით მოსახლე ქართველები უწოდებდნენ ირანის ქართლს – „არიან-ქართლს“. ეს „ირანის ქართლი“, მეცნიერის აზრით, შეიძლება გაგებულ იქნეს როგორც ტაო-კლარჯეთის ტერიტორია, ყოფილი დიაოხის სამეფო, მოგვიანებით – გუგარქის საპიტიახშო სახლი.⁷⁹

ვფიქრობთ, რომ გ. მელიქიშვილის ეს შეხედულება სრულიად სამართლიანად არის მიჩნეული მართებულად თანამედროვე ისტორიოგრაფიაში. მოვსეს ხორენაცთან დაცული ცნობა ალექსანდრეს მიერ ქართლის მმართველად დარეჰის

⁷⁴ გ. მამულია. კლასობრივი საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ჩამოყალიბება ძველ ქართლში, თბილისი, 1979, გვ. 152-153.

⁷⁵ Г. А. Меликишвили. К истории древней Грузии. Тбилиси, 1959, гв. 38.

⁷⁶ ს. ჯანაშია. შრომები. ტ. II. თბილისი, 1952, გვ. 70.

⁷⁷ Г. А. Меликишвили. К истории древней Грузии. Тбилиси, 1959, гв. 280.

⁷⁸ გ. მელიქიშვილი. ძველი ქართული, სომხური და ბერძნული საისტორიო ტრადიცია და ქართლის (იბერიის) სამეფოს წარმოქმნის საკითხი. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მოამბე. № 2. 1962, გვ. 221, გვ. 225-227.

⁷⁹ გ. მელიქიშვილი. საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის უძველესი საკითხისათვის. თბილისი, 1965, გვ. 16.

(დარიოსის) ნახარარ მიჰრდატის (მიტრიდატეს) განწესების შესახებ, რაც, დიდი ალბათობით, ფალსიფიკაციას წარმოადგენს,⁸⁰ არ მიემართება „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ტექსტში გადმოცემულ ნარატივს ალექსანდრე მაკედონელის მიერ „არიან-ქართლის“ მეფისწული აზოს დანიშვნის შესახებ. ალექსანდრეს ქართლში ლაშქრობის ამბავი, როგორც ამას კ. კეკელიძე მართებულად მიიჩნევდა, ამოღებულია ფსევდოკალისტენეს პოპულარული რომანიდან „ალექსანდრიანი“.⁸¹

საინტერესოა, რატომ იქნა ამ კონტექსტში ნახსენები ალექსანდრე მაკედონელი და რატომ დაუკავშირა „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ავტორმა ეს მოვლენა ალექსანდრე მაკედონელს?

ამ ცნობასთან დაკავშირებით გ. ქავთარაძე აღნიშნავს: „კარგად არის ცნობილი, რომ თვით ალექსანდრეს არასოდეს ულაშქრია კავკასიაში, თუმცა ქართული და სომხური მატიაწეების სამართლიანად ლეგენდარულად მიჩნეული ცნობები ალექსანდრე დიდის მონაწილეობის შესახებ კავკასიასა და მისი მიმდებარე მხარეების საქმეებში და ადგილობრივ მმართველთა, სავარაუდოთ, რეალურად არსებული სურვილი – დაეკავშირებინათ საკუთარი მიზნები მაკედონელთა ინტერესებთან და გამოეყენებინათ მათი ძალაუფლება ამ მიზნების რეალიზაციისათვის, თითქოს ასახულია ახ.წ. II საუკუნის რომაელი მწერლისა და პოლიტიკოსის, ფლავიუს არიანეს თხზულებაში „ალექსანდრეს ლაშქრობა“ [ფლავიუს არიანეს ცნობით, ძვ.წ. 329/328 წ. „ხორაზმელების“ მეფე ფარსმანესი ალექსანდრეს ეახლა და შესთავაზა მას მოკავშირეობა მეზობლების, კოლხებისა და ამადონების წინააღმდეგ ბრძოლაში. ალექსანდრე მას დაჰპირდა, რომ აზიის დაპყრობისა და ჰელესპონტოსისა და პროპონტიდისის გავლით საბერძნეთში დაბრუნების შემდეგ იგი აუცილებლად შეიჭრებოდა პონტოში“ (Arrianus, 67, XV, IV) – ე.კ.].⁸²

ა. ბოსვორთის აზრით, ამბის [არიანესთან მოცემულის – ე.კ.] პირველ გადმომცემს არ ეპარებოდა ეჭვი იმაში, რომ ალექსანდრეს ნამდვილად ჰქონდა იმის მისწრაფება, რომ დაემორჩილებინა შავიზღვისპირეთის მიმდებარე ტერიტორია. ეს, მისი აზრით, უკავშირდებოდა ძვ.წ. 328 წ. შემუშავებულ გეგმებს.⁸³

⁸⁰ თ. დუნდუა, ნ. ფიფია, ე. კობახიძე. ემერის წარწერა. წიგნში: ნ. ფიფია, ე. კობახიძე, თ. დუნდუა. ანტიკური ხანის ბერძნული და ლათინური წარწერები როგორც საქართველოს ისტორიის წყარო. თბილისი, 2022, გვ. 44-61.

⁸¹ კ. კეკელიძე. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. II. თბილისი, 1981, გვ. 255.

⁸² G. Kavtaradze. Probleme der historischen Geographie Anatoliens und Transkaukasiens im ersten Jahrtausend v. Chr. (Caucasica). Orbis Terrarum, Internationale Zeitschrift für historische Geographie der Alten Welt. 2. Stuttgart, 1996, გვ. 191-216.

⁸³ A. B. Bosworth. From Arrian to Alexander. Studies in Historical Interpretation. Oxford, 1988, გვ. 192.

თ. ქემერტელიძის აზრით, „არიან-ქართლის“ ამბავი შესაძლოა ასახავდეს აქემენიდების სამეფოს XVIII სატრაპიის ერთ-ერთი მხარის მმართველის, ანდა XIX სატრაპიის გამგებლის, აზონის ისტორიას, რომელსაც ალექსანდრე მაკედონელმა XIX სატრაპიასთან ერთად ჩააბარა ჩრდილოეთით მდებარე ქვეყნის გამგეობა და ამ სახით ახალი სატრაპია – მცხეთისა (იბერიისა) ჩამოაყალიბა.⁸⁴

ალექსანდრე მაკედონელის ქართლში ლაშქრობის საკითხს „ქართლის ცხოვრებაში“, კერძოდ – ლეონტი მროველის საისტორიო თხზულებაში „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა“ – კიდევ ერთხელ დავუბრუნდებით.

ისტორიული პროზა

„ქართლის ცხოვრება“

ეკატერინე კობახიძე

საყოველთაო აღიარებით, „ქართლის ცხოვრება“ წარმოადგენს საქართველოს ისტორიის მთავარ მატრიანეს, რომელშიც თავმოყრილია სხვადასხვა ავტორთა მიერ სხვადასხვა ეპოქაში დაწერილი თხზულებები. ისტორიის მკვლევართა მიერ მიჩნეულია, რომ „ქართლის ცხოვრება“ საქართველოს ისტორიის ერთადერთი გაბმული წერილობითი წყარო, და, ამასთან, ქვეყნის ოფიციალური ისტორიაა. „სახარება“, „ვეფხისტყაოსანი“ და „ქართლის ცხოვრება“ შუა საუკუნეების საქართველოს იდეურ-პოლიტიკურ დასაყრდენს წარმოადგენდა.⁸⁵ „ქართლის ცხოვრების“ შექმნის თარიღი დღემდე საკამათოა. გამოთქმულია ვარაუდები, რომ იგი შეადგინეს VII-VIII, VIII-IX ან XI-XII საუკუნეთა მიჯნაზე. ბოლო დროს დამკვიდრებულია აზრი, რომ „ქართლის ცხოვრება“ პირვანდელი სახით შეადგინეს XI-XII საუკუნეში, რასაც წინ უძღოდა ქვეყნის პოლიტიკური, კულტურული და ეკონომიკური დაწინაურება. სწორედ ამ პროცესებმა „დღის წესრიგში დააყენა საქართველოს წარსულის ერთიანი და სრული აღნუსხვა. აქ იგულისხმებოდა არა

⁸⁴ თ. ქემერტელიძე. ქართლის იბერიის სამეფოს წარმოქმნის თარიღის შესახებ. საქართველოს ხელოვნების მუზეუმი ნარკვევები. ტ. VI. თბილისი, 2000, გვ. 31.

⁸⁵ ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ.: რ. მეტრეველი, სარედაქციო კოლეგია: მ. აბაშიძე, გ. ალასანია, ზ. ალექსიძე, თ. გამყრელიძე, გ. კარტოზია, მ. ლორთქიფანიძე, დ. მუსხელიშვილი, ჯ. ზ. სარჯველაძე, მ. ქავთარია, ც. ქურციკიძე, მ. შანიძე, ელ. ცაგარეიშვილი, ჯ. ედ. ხომტარია-ბროსე. თბილისი. 2008, გვ. 8.

მარტო უბრალო აღწერა ისტორიისა, არამედ საქართველოს პოლიტიკური ერთიანობისა და ბაგრატიონთა მეფობის იდეოლოგიური დასაბუთებაც⁸⁶.

არსებობს „ქართლის ცხოვრების“ ორი ე.წ. „ციკლი“, რომელსაც პირობითად უწოდებენ „ახალ ქართლის ცხოვრებას“ და „ქართლის ცხოვრების გაგრძელებას“. „ძველ ქართლის ცხოვრების“ ციკლში,⁸⁷ რომელიც მოგვითხრობს საქართველოს ისტორიას უძველესი დროიდან XIV საუკუნის დასაწყისამდე (ციკლის უკანასკნელი თხზულება, „ასწლოვანი ისტორია“ გიორგი ბრწყინვალეს გამეფებით სრულდება) შესულია შემდეგი ავტორები და ნაწარმოებები: ლეონტი მროველი, „ცხოვრება ქართუელთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა“ და „მოქცევა მირიამ მეფისა და თანა ყოვლისა ქართლისა წმიდისა და ნეტარისა დედისა ჩუენისა ნინო მოციქულის მიერ“, ჯუანშერი, „ცხოვრება და მოქალაქობა ვახტანგ გორგასლისა“; ლეონტი მროველი, „წამება წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა არჩილისი“; უცნობი ავტორი, „მატიანე ქართლისაჲ“; უცნობი ავტორი, „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“; უცნობი ავტორი, „ლაშა გიორგის დროინდელი მატიანე“; სუმბატ დავითის ძე, „ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა“; უცნობი ავტორი, „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“; ბასილი ეზოსმოდვარი, „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“; ჟამთააღმწერელი, „ასწლოვანი ისტორია“ (სათაური პირობითია).

XVIII საუკუნის დასაწყისში ვახტანგ VI-ის დავალებით ე.წ. სწავლულ კაცთა კომისიამ ბერი ეგნატაშვილის მეთაურობით დაადგინა „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი, მოახდინა მისი რედაქტირება-შეკლება და ამავდროულად შეადგინა „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელება, რომელსაც ხშირად შეცდომით უწოდებენ „ახალ ქართლის ცხოვრებას“. მასში გადმოცემულია XIV-XVII საუკუნეების ისტორია. მოგვიანებით შეიქმნა „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელების გადაკეთებული ვერსია, რომელიც შეადგინა XVIII საუკუნის უცნობმა ავტორმა.

„ქართლის ცხოვრება“ მნიშვნელოვანი წყაროა არა მხოლოდ საქართველოს, არამედ სხვადასხვა ქვეყნებისა და ხალხების ისტორიის შესასწავლად. მასში დაცულია ცნობები სომხების, ოსების, ყაზარდოელების, ლეკების, აზერბაიჯანელების, ბერძნების, რომაელების, სპარსელების, არაბების, ბიზანტიელების, ოსმალების, მონღოლებისა და სხვა ხალხების შესახებ.

⁸⁶ ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ.: რ. მეტრეველი, სარედაქციო კოლეგია: მ. აბაშიძე, გ. ალასანია, ზ. ალექსიძე, თ. გამყრელიძე, გ. კარტოზია, მ. ლორთქიფანიძე, დ. მუსხელიშვილი, † ზ. სარჯველაძე, მ. ქავთარია, ც. ქურციკიძე, მ. შანიძე, ელ. ცაგარეიშვილი, † ედ. ხოშტარია-ბროსე. თბილისი. 2008, გვ. 11.

⁸⁷ ჩვენამდე მოღწეულია „ქართლის ცხოვრების“ ძველი ციკლის ხუთი ნუსხა: მარიამ დედოფლისეული, ანასეული, ჭალაშვილისეული, მაჩაბლისეული და მცხეთურ-კლიმიაშვილისეული.

გარდა ისტორიული მნიშვნელობისა, საყურადღებოა „ქართლის ცხოვრების“ ლიტერატურულ-მხატვრული ღირებულებაც. „ქართლის ცხოვრების“ თხრობა, როგორც წესი, არ ეყრდნობა ისტორიული მოვლენების მშრალ გადმოცემას. მასში მაღალმხატვრულად ასახულია ქვეყნის დრამატული თავგადასავალი ამ თავგადასავლის მთავარი პერსონაჟებითა და მეორეხარისხოვანი გმირებით. „ქართლის ცხოვრების“ ენობრივ ქსოვილში კარგად ჩანს როგორც ქართული საერო მწერლობის ტრადიციები, ისე აღმოსავლური და დასავლური ლიტერატურული ტენდენციები. საქართველოს ისტორიის გადმოცემისას „ქართლის ცხოვრების“ ავტორები ხშირად მიმართავენ ანალოგიებს და შედარებებს აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ისტორიიდან და მწერლობიდან, რაც ცხადყოფს არა მხოლოდ მწერალთა ერუდიციასა და ანალიტიკურ უნარებს, არამედ – საქართველოს მატიანის მსოფლიოს ისტორიაში ინტეგრაციის სურვილს.

ამ კონტექსტში განსაკუთრებით საყურადღებოა „ქართლის ცხოვრებაში“ დასავლური კულტურის მთავარი დასაყრდენის – ბერძნულ-რომაული ცივილიზაციის კვალის და მისი მნიშვნელობის შესწავლა. უშუალოდ ამ საკითხზე არსებობს რამდენიმე გამოკვლევა, რომელთაგან ყველაზე მნიშვნელოვანი ეკუთვნის: კ. კეკელიძეს,⁸⁸ აკად. ს. ყაუხჩიშვილს⁸⁹ და აკად. თ. ყაუხჩიშვილს.⁹⁰ ანტიკურობასთან დაკავშირებული მონაკვეთების ანალიზისას ნაშრომში სხვადასხვა მეცნიერთა ინტერპრეტაციათა გვერდით ხშირად წარმოდგენილია ტექსტის ჩემული განმარტებებიც.

ანტიკურობის შესწავლისას მივყევით ქრონოლოგიურ პრინციპს, ნაწარმოებთა იმ მიმდევრობას, რომელიც ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაშია დაცული და ამ საფუძველზე ცალ-ცალკე განვიხილავთ „ქართლის ცხოვრების“ იმ თხზულებებს, სადაც დასტურდება ბერძნულ-რომაულ სამყაროსთან დაკავშირებულ მასალა. ციტირებები ეყრდნობა ს. ყაუხჩიშვილის „ქართლის ცხოვრების“ გამოცემას, რადგან

⁸⁸ კ. კეკელიძე. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ როგორც ლიტერატურული წყარო. რუსთაველის კრებული. ტფილისი, 1938.

⁸⁹ ს. ყაუხჩიშვილი. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ და იოანე პეტრიწი. სსრ მეცნ. აკად. მოამბე. III. № 1. 1942; ს. ყაუხჩიშვილი. „ფირესტე // ორესტე“. ლიტერატურული ძიებანი. II. 1945, გვ. 159-165.

⁹⁰ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. თამარის ისტორიკოსები. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 3. 1974; თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976.

იგი დადგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით და მასში შესულია თხზულებები როგორც ძველი, ისე ახალი ციკლის „ქართლის ცხოვრებიდან“.⁹¹

ლეონტი მროველი, „ცხოვრება ქართულთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა“

ლეონტი მროველის ვინაობის და მოღვაწეობის პერიოდის შესახებ დაზუსტებული ცნობები არ მოგვეპოვება. ზოგიერთი მოსაზრებით, იგი უნდა გაიგივდეს რუისის ეპისკოპოსთან, რომელიც 1066 წლის თრეხვის (ქარელის რაიონი) ნუსხა-ხუცურით შესრულებულ წარწერაში იხსენიება⁹² და ასევე მთავარეპისკოპოსთან, რომლის შესახებაც ცნობა შემონახულია ამჟამად ეროვნულ ბიბლიოთეკაში დაცულ XI საუკუნის ათონურ ხელნაწერში.⁹³ არსებობს ვარაუდი, რომ ლეონტი მროველი VIII საუკუნის I ნახევრის მოღვაწეა.⁹⁴ უახლესი კვლევებიც ადასტურებენ, რომ ლეონტი მროველის თხზულებები სწორედ VIII საუკუნეს განეკუთვნება⁹⁵. გამოთქმულია თვალსაზრისი, რომ ლეონტი მროველი იყო ნაწარმოების არა ავტორი, არამედ შემდგენელი-რედაქტორი.⁹⁶

ლეონტი მროველს „ქართლის ცხოვრების“ რამდენიმე თხზულება მიეწერება: „ცხოვრება ქართულთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა“, „მოქცევა მირიან მეფისა და თანა ყოვლისა ქართლისა წმიდისა და ნეტარისა დედისა ჩუენისა ნინო მოციქულის მიერ“ და „წამება წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა არჩილისი“. ანტიკურობის თვალსაზრისით, საყურადღებოა მისი პირველი ნაწარმოები „ცხოვრება ქართულთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა“, რომელიც

⁹¹ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955; ქართლის ცხოვრება., ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959.

⁹² გ. გაფრინდაშვილი. ლეონტი მროველის 1066 წ. სამშენებლო წარწერა თრეხვის ქვაბებიდან. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზ. მეცნიერების განყოფილების მოამბე. № 1. 1961.

⁹³ კ. გრიგოლია. ისევ ლეონტი მროველის ავტორობის შესახებ. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზ. მეცნიერების განყოფილების მოამბე. № 5 (14). 1963; კ. გრიგოლია. ლეონტი მროველი XI საუკუნის ქართველი ისტორიკოსი და მისი შესწავლის თანამედროვე მდგომარეობა. თსუ შრომები. ტ. 87. 1960.

⁹⁴ პ. ინგოროყვა. ლეონტი მროველი, ქართველი ისტორიკოსი, „ამბავთა მწერალი“ მე-8 საუკუნისა, ენიშნის მოამბე. 1941, გვ. 93-152.

⁹⁵ S. H. Rapp. Jr. Studies in Medieval Georgian Historiography: Early Texts and Eurasian Contexts. Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium. Vol. 601, subsidia, Vol. 113. Louvain, 2003.

⁹⁶ გ. ქავთარაძე. „არიან-ქართლის“ საკითხისათვის. ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შრომები. IX. 2009, გვ. 41.

გადმოგვცემს საქართველოს ისტორიას უძველესი ხანიდან ახ.წ. IV საუკუნის ბოლომდე.

ამ თხზულებიდან განსაკუთრებით საინტერესოა მესამე თავი – შემოსვლა ალექსანდრესი [და მეფე ფარნავაზიანნი] (გვ. 17-24), მოკლედ გადმოგვცემს ანტიკურობასთან დაკავშირებული მონაკვეთების შინაარსს.

თხზულების მესამე წიგნში გადმოცემულია ამბავი ალექსანდრე მაკედონელის საქართველოში, კერძოდ, ქართლში ლაშქრობის შესახებ. ლეონტი მროველი მოგვითხრობს, რომ ალექსანდრემ დაიპყრო სრულიად ქართლი, ჰერეთი და ეგრისი და მის მცხოვრებლებს თავად ალექსანდრეს მიერ შექმნილი რელიგიის თაყვანისცემა უბრძანა. მემატიანის ცნობით, მის მიერ დაპყრობილი მიწების „პატრიკად“ ალექსანდრემ დაადგინა მისი ერთ-ერთი მაკედონელი ნათესავი აზო, რომელსაც „ჰრომიდან“ გადმოსახლებული ასი ათასი „ფროტატოსელი“ კაცი ჩააბარა. ამის შემდეგ ალექსანდრე გაემართა ეგვიტეში, სადაც დააფუძნა ქალაქი ალექსანდრია და მრავალი ლაშქრობის შემდეგ, მეთოთხმეტე წელს გარდაიცვალა. გარდაცვალებამდე მან თავის მხედართმთავრებს დაუნაწილა მის მიერ დაპყრობილი ქვეყნები, მათ შორის – საბერძნეთი და ქართლი, რომლის მმართველად დაადგინა ბიზანტიოსი და რომლის მორჩილებაც უბრძანა აზონს. ალექსანდრეს გარდაცვალების შემდეგ აზონმა უგულუბელყო ალექსანდრეს მიერ შექმნილი სარწმუნოება და დაიწყო კერპების თაყვანისცემა, შეავიწროვა როგორც ადგილობრივები, ისე „ჰრომაელნი“ და მათ შორის ყველაზე გამორჩეულები მოაკვლევინა. ამ დროს მცხეთაში ცხოვრობდა ერთი ქართველი ჭაბუკი, სახელად ფარნავაზი, მმისწული სამარისი, რომელიც ალექსანდრეს მოსვლის დროს მცხეთის მამასახლისი იყო. დედის რჩევით, რომელიც ასპანელი სპარსელი იყო, ფარნავაზი გაერიდა აზონს. ერთხელ ნადირობისას მან გამოქვაბულში აურაცხელი განძი აღმოაჩინა. ფარნავაზმა კავშირი შეკრა ეგრისის ერისთავ ქუჯისტან, ოსებთან და ლეკებთან, მათ შორის – აზონის მოძულე 1000 „ჰრომაელ“ მხედართან და ეგრისთან აზონის ჯარი სასტიკად დაამარცხა. აზონი გამაგრდა კლარჯეთის ციხეში. ფარნავაზმა ბიზანტიოსისგან მიიღო მფარველობა და განიმტკიცა ძალაუფლება ქართლში. ერთი წლის შემდეგ აზო ბერძნების დახმარებით კვლავ შეეცადა ბრძოლით დაებრუნებინა ძალაუფლება, მაგრამ დამარცხდა. უკანდახევისას აზონი მოკლულ იქნა. ფარნავაზმა მის სამფლობელოში დაასახლა მიმხრობილი „ჰრომაელი“ მხედრები და მათ აზნაურები უწოდა.

ჯერ კიდევ „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ში ნახსენები ისტორია ქართლის პირველი მეფის, აზოს შესახებ, რომელიც ლეონტი მროველმა გარკვეული სახეცვლილებით გადმოგვცა, არაერთი მეცნიერის შესწავლის საგანი გახდა.

კ. კეკელიძე მიიჩნევდა, რომ ალექსანდრე მაკედონელის ქართლში ლაშქრობის ამბავი ლეონტი მროველმა ამოიღო ფსევდოკალისტენეს პოპულარული რომანიდან „ალექსანდრიანი“.⁹⁷ ამ აზრს, როგორც ეს „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ის ტექსტის ანალიზისას ადრე ვახსენეთ, იზიარებდნენ: ს. კაკაბაძე,⁹⁸ პ. ინგოროყვა,⁹⁹ ს. ყაუხჩიშვილი,¹⁰⁰ გ. მამულია¹⁰¹ და გ. მელიქიშვილი.¹⁰²

გ. მელიქიშვილის აზრით, ლეონტი მროველმა ამ ამბავში გააერთიანა ორი ციკლი, რომელიც სხვა წყაროებიდან იყო ცნობილი. კერძოდ, მოვსეს ხორენაცის „სომეხთა ისტორიაში“ გადმოცემული ამბავი მიჰრდატის შესახებ (რაც აზოს ამბავს დაუკავშირა) და ფარნავაზის ისტორია. მკვლევრის აზრით, ეს ამბები „შესაძლოა, ადრე ერთმანეთის დამოუკიდებლად არსებობდნენ, ანდა იქნებ სულაც არიანეს და იბერიის სამეფოს წარმოქმნის შესახებ არსებული ერთი და იმავე ამბის იმ ვარიანტებს წარმოადგენდნენ, რომლებიც „მეფეთა ცხოვრების“ ავტორმა გვიანდელ ლიტერატურულ ვერსიაში გააერთიანა“.¹⁰³

გ. ქავთარაძე თვლის, რომ კავკასიასა და მის მიმდებარე ტერიტორიაზე ალექსანდრეს ლეგენდარული ლაშქრობის შესახებ ცნობების არსებობა ქართულ და სომხურ მატყანეებში ნაკარნახები იყო ადგილობრივ მმართველთა სურვილით, რომ საკუთარი მიზნები მაკედონელთა ინტერესებთან დაეკავშირებინათ და ამით განემტკიცებინათ ავტორიტეტი და ძალაუფლება. ამავდროულად, გ. ქავთარაძის აზრით, „ადგილობრივ მმართველთა ეს მისწრაფება, გარკვეულწილად, უნდა ემყარებოდეს წყაროებში, კერძოდ ფლავიუს არიანეს თხზულებაში „ალექსანდრეს ლაშქრობა“ დაცულ ინფორმაციასაც. ფლავიუს არიანეს ცნობით, ძვ.წ. 329/328 წ. „ხორაზმელების“ მეფე ფარსმანესი ალექსანდრეს ეახლა და შესთავაზა მას მოკავშირეობა მეზობლების – კოლხებისა და ამადონების წინააღმდეგ ბრძოლაში. ალექსანდრე მას დაჰპირდა, რომ აზიის დაპყრობისა და ჰელესპონტოსისა და პროპონტიდისის გავლით საბერძნეთში დაბრუნების შემდეგ იგი აუცილებლად შეიჭრებოდა პონტოში“ (67, XV, IV) – ე.კ.].¹⁰⁴

⁹⁷ კ. კეკელიძე. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. II. თბილისი, 1981, გვ. 255.

⁹⁸ ს. კაკაბაძე. ძველი ქართული მატყანეები. საისტორიო ძიებანი. ტფილისი, 1924, გვ. 132.

⁹⁹ პ. ინგოროყვა. რუსთაველის ეპოქის სალიტერატურო მემკვიდრეობა. რუსთაველის კრებული. ტფილისი, 1938 გვ. 59-60.

¹⁰⁰ ს. ყაუხჩიშვილი. ბერძნული ლიტერატურის ისტორია. I. თბილისი, 1949, გვ. 232.

¹⁰¹ გ. მამულია. კლასობრივი საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ჩამოყალიბება ძველ ქართლში. თბილისი, 1979, გვ. 152-153.

¹⁰² Г. А. Меликишвили. К истории древней Грузии. Тбилиси, 1959, гв. 38.

¹⁰³ Г. А. Меликишвили. К истории древней Грузии. Тбилиси, 1959, гв. 280.

¹⁰⁴ G. Kavtaradze. Probleme der historischen Geographie Anatoliens und Transkaukasiens, im ersten Jahrtausend v. Chr. (Caucasica). Orbis Terrarum, Internationale Zeitschrift für historische Geographie der Alten Welt. 2. Stuttgart, 1996, гв. 191-216.

ა. ბოსვორთის აზრით, [არიანესთან მოცემული – ე.კ.] ამბის პირველ გადმომცემს არ ეპარებოდა ეჭვი იმაში, რომ ალექსანდრეს ნამდვილად ჰქონდა იმის მისწრაფება, რომ დაემორჩილებინა შავიზღვისპირეთის მიმდებარე ტერიტორია. ეს, მისი აზრით, უკავშირდებოდა ძვ. წ. 328 წ. შემუშავებულ გეგმებს.¹⁰⁵

თ. ქემერტელიძის შეხედულებით, „არიან ქართლის“ ამბავი შესაძლოა ასახავდეს აქემენიდების სამეფოს XVIII სატრაპიის ერთ-ერთი მხარის მმართველის, ანდა XIX სატრაპიის გამგებლის, აზონის ისტორიას, რომელსაც ალექსანდრე მაკედონელმა XIX სატრაპიასთან ერთად ჩააბარა ჩრდილოეთით მდებარე ქვეყნის გამგეობა და ამ სახით ახალი სატრაპია – მცხეთისა (იბერიისა) ჩამოაყალიბა.¹⁰⁶

„აზონი მცხეთაში 24 წელი მეფობდა, და 301 წელს დიადოქოს ანტიგონეს მოკვლის შემდეგ წინა აზიის ზედამხედველობის უფლება მიენიჭა იქამდე თრაკიის გამგებელს ლისიმაქეს. ამ დროისათვის სელევკიმ უკან დაიბრუნა მესოპოტამიის გამგებლობა. ამ ცვლილებებმა გავლენა იქონია აზონის ბედზეც. კერძოდ 301 წელს მისი მფარველი ანტიგონეს მოკვლის შემდეგ აზონს აუჯანყდა მცხეთის მამასახლისის ძმისწული ფარნავაზი. მან ორწლიანი ბრძოლის შემდეგ მცხეთის ტახტი დაიჭირა, მას მხარს უჭერდა სელევკი, აზონს კი ლისიმაქე. გამარჯვების შემდეგ, როგორც ითქვა, ფარნავაზმა აზონის მამული ქვეყანა ანუ არიან-ქართლი დალაშქრა. რასაც მოსდევს, როგორც ჩანს, კლარჯეთის მმართველთა ხანმოკლე ბატონობა მცხეთაში, რომელიც ადგილობრივ წარჩინებულთა საგვარეულოს წარმომადგენელთა მმართველობის აღდგენით – ფარნავაზის გამეფებით მთავრდება“.¹⁰⁷

მართლაც, აზოს და ფარნავაზის დაპირისპირება შესაძლოა ასახავდეს ელინისტურ სამყაროში დიადოხოსთა ორი სხვადასხვა პოლიტიკური ჯგუფის დაპირისპირებას. ელინისტურ სივრცეში მიმდინარე პერმანენტული ომებისა და დაპირისპირებების ფონზე ორი დიდი ისტორიული მოვლენაა, რომელიც არსობრივად ცვლის ელინისტური სივრცის პოლიტიკურ გეოგრაფიას – იპსოსის ბრძოლა (ძვ.წ. 301 წ.) და კიროპედიონის ბრძოლა (ძვ.წ. 281 წ.). კიროპედიონის ბრძოლის თარიღი გარკვეულწილად თანხვდება ქართულ საისტორიო ტრადიციაში დამკვიდრებულ თარიღს ფარნავაზის მეფობის დაწყების შესახებ. ლოგიკურია დავუშვათ, რომ აზო შესაძლებელია ყოფილიყო ელინისტური სივრცის ნაწილი,

¹⁰⁵ A. B. Bosworth. From Arrian to Alexander. Studies in Historical Interpretation. Oxford, 1988, გვ. 192.

¹⁰⁶ თ. ქემერტელიძე. ქართლის იბერიის სამეფოს წარმოქმნის თარიღის შესახებ. საქართველოს ხელოვნების მუზეუმი ნარკვევები. ტ. VI. თბილისი, 2000, გვ. 31.

¹⁰⁷ თ. ქემერტელიძე. ქართლის იბერიის სამეფოს წარმოქმნის თარიღის შესახებ. საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის ნარკვევები. ტ. VI. თბილისი, 2000, გვ. 37.

მაგალითად, დაკავშირებული იყო მცირე აზიის ელინისტურ მმართველებთან და მათი ვასალური მმართველის რანგში მართავდა ქართლს და მას უპირისპირდება ფარნავაზი, ადგილობრივი ელიტური ჯგუფების წარმომადგენელი, რომელიც „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით უკავშირდება ანტიოქოსს, სელევკიდების თანამმართველს ძვ.წ. 291 წლიდან და მის დამოუკიდებელ მმართველს ძვ.წ. 281 წლიდან. სელევკიდებთან ქართლის სამეფოს კონტაქტები სხვა ისტორიული წყაროებითაც დასტურდება.

ლეონტი მროველის თხზულების მესამე თავში ანტიკურობასთან დაკავშირებული ინფორმაცია სიღრმისეულ შესწავლას საჭიროებს, რისთვისაც დეტალურად განვიხილავ ტექსტის საყურადღებო პასაჟებს (ტერმინები და მონაკვეთები, რომელიც კომენტირებას საჭიროებს, ციტაციაში გამოყოფილია ჩემ მიერ).

1) „ესე ალექსანდრე გამოჩნდა ქუეყანასა საბერძნეთისასა, ქუეყანასა, რომელსა ჰქვან მაკედონი, ძე ნიკტანებისა, მეგვპტელისა, ვითარცა წერილ არს ამბავი მისი წიგნსა ბერძენთასა [...] შემდგომად ამისსა განძლიერდა ალექსანდრე და დაიპყრა ყოველი ქუეყანა, და აღმოვიდა ქუეყანასა ქართლისასა [...] დაიპყრა ალექსანდრე ყოველი ქართლი [...] და დაუტევა [ალექსანდრე მაკედონელმა – ე.კ.] მათ ზედა პატრიკად სახელად აზონ ძე იერედოსისი, ნათესავი მისი ქუეყანით მაკედონით და მისცა ასი ათასი კაცი ქუეყანით ჰრომით, რომელსა ჰქვან ფროტათოს. ეს ფროტათოსელნი იყვნეს კაცნი ძლიერნი და მკნენი, და ეკირთებოდეს ქუეყანასა ჰრომისასა. და მოიყვანნა ქათლად, მისცა აზონ პატრიკსა და დაუტევა ქართლს ერისთავად აზონ, და მის თანა სპანი იგი, მპყრობელად ქართლისა“.¹⁰⁸

ა) ძე ნიკტანებისა, მეგვპტელისა; წიგნსა ბერძენთასა

ქართულ ისტორიოგრაფიაში სამართლიანადაა აღნიშნული, რომ „ბერძენთა წიგნი“ არის ფსევდოკალისტენეს პოპულარული თხზულება „ალექსანდრეს რომანი“ ანუ „ალექსანდრიანი“ (იხ. ზემოთ). „ალექსანდრიანის“ რედაქციების ანალიზის საფუძველზე დადგენილია, რომ ზემოთ მოტანილი ფრაზა, სადაც აღნიშნულია, რომ ალექსანდრე მაკედონელი იყო ეგვიპტის ფარაონ ნიკტანების (ნიკტანაფ II – ძვ.წ. 358-341 წწ.) ძე, „ალექსანდრეს რომანის“ ყველა რედაქციისათვისაა დამახასიათებელი და მასზე დაყრდნობით ერთი რომელიმე კონკრეტული რედაქციის გამოყოფა არ ხერხდება.¹⁰⁹

ბ) პატრიკი

¹⁰⁸ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955, გვ. 16-17.

¹⁰⁹ ვ. ვაშაკიძე. „მეფეთა ცხოვრება“ და „ბერძნული ალექსანდრიანი“. საისტორიო-წყარომცოდნეობითი ძიებანი. 2014, გვ. 65.

რ. თომსონი, რომელიც, დიდი ალბათობით, ემყარება ბერძნულ სიტყვას πατριქიძე, „პატრიკს“ თარგმნის როგორც „პატრიციუსს“.¹¹⁰ დაახლოებით ამავე აზრისაა გ. ქავთარაძე, რომელიც ლეონტი მროველის ამ პასაჟს აღიქვამს, როგორც რომის იმპერიის ხანის მონათხრობს.¹¹¹ ჩემი აზრით, ასევე შესაძლებელია, რომ ამ კონტექსტში გავითვალისწინოთ სიტყვა πατριკიძე „მამისა, მემკვიდრეობის უფლების მქონე, მამის მსგავსი“,¹¹² რადგან, როგორც ეს ტექსტის მომდევნო პასაჟებიდან ირკვევა, ქართლში დამკვიდრებული იყო ტერმინი „მამასახლისი“ („და იყო იგი ძმისწული სამარისი, რომელი მოსლვასა მას ალექსანდრესსა მცხეთელი მამასახლისი ყოფილიყო“¹¹³), რომლის ბერძნულ შესატყვისად, გარკვეულწილად, შეიძლება აღვიქვათ πατριკიძე.

გ) აზონ, ფროტატოს, ფროტატოსელნი

სახელების „აზონი“-ს და ასევე „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ში ნახსენები „აზო“-ს წარმომავლობასთან დაკავშირებით, დ. ბრონდი და მის კვალდაკვალ გ. ქანთარია და მ. სანაძე მიიჩნევენ, რომ აზო/აზონი კავშირშია არგონავტების მითის იაზონთან;¹¹⁴ ს. რეპი აზუსტებს, რომ აზოდ/აზონი შესაძლოა ბერძნული იაზონის ადგილობრივი შერყვნილი სახესხვაობა იყოს.¹¹⁵

რაც შეეხება ლეონტი მროველთან ნახსენებ ამბავს ფროტატოსელი ჯარისკაცების შესახებ, გ. მელიქიშვილი თვლის, რომ „ეს ამბავი აზონის მიერ წამოყვანილი რომაელი ჯარისკაცების შესახებ მთლიანად იყო გამოგონილი მემატთანეს მიერ და დამატებული „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ის სიუჟეტზე ქართველთა პირველი მეფის აზოს შესახებ“.¹¹⁶

გ. ქავთარაძის აზრით, „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ის აზოს პიროვნების მორგების საჭიროებამ „მეფეთა ცხოვრების“ კონცეფციასთან ქართველთა ავტოქთონობასა და მათი პირველი, ადგილობრივი მეფის ფარნავაზის შესახებ „მეფეთა ცხოვრების“

¹¹⁰ R. W. Thomson. *Rewriting Caucasian History. The Medieval Armenian Adaptation of the Georgian Chronicles. The Original Georgian Texts and the Armenian Adaptation.* Translated with introduction and commentary by R. W. Thomson. Oxford, 1996, გვ. 25.

¹¹¹ გ. ქავთარაძე. „არიან-ქართლის“ საკითხისათვის. ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შრომები. IX. 2009, გვ. 45.

¹¹² A Greek-English Lexicon. Compiled by H. G. Liddell and R. Scott. A New Edition Revised and Augmented throughout by Sir H. S. Jones. Oxford, 1961.

¹¹³ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955, გვ. 20.

¹¹⁴ D. Braund. *Georgia in Antiquity. A History of Colchis and Transcaucasian Iberia, 500 BC – AC 562.* Oxford, 1994, გვ. 114; გ. ქანთარია. აზონი. თბილისი, 2000; მ. სანაძე. „ქართლის ცხოვრება“ და საქართველოს ისტორიის უძველესი პერიოდი (ქართლოსიდან მირიანამდე). თბილისი, 2001, გვ. 38-41.

¹¹⁵ S. H. Rapp. Jr. *Studies in Medieval Georgian Historiography: Early Texts and Eurasian Contexts.* Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium. Vol. 601, subsidia, Vol. 113. Louvain, 2003, გვ. 270-271.

¹¹⁶ Г. А. Меликишвили. К истории древней Грузии. Тбилиси, 1959, гв. 280.

ავტორი (თუ რედაქტორი) აიძულა აზო „მაკედონელი“ აზონით, ხოლო აზოს თანამემამულეები [...] აზონის თანმხლები „რომაელი ჯარისკაცებით“, „ფროტათოსელებით“ შეეცვალა“.¹¹⁷

ი. გაგოშიძის შეხედულებით, ტერმინი [ფროტათოსელნი – ე.კ.] შესაძლოა მომდინარეობდეს ბერძნული *πρότατοις*-იდან, რაც „დაწინაურებულს“, წინა ხაზზე მდგომს ნიშნავს. მაგრამ „მეფეთა ცხოვრების“ ავტორმა იგი მნიშვნელობის გარეშე გამოიყენა.¹¹⁸

გ. ლორთქიფანიძე მიიჩნევს, რომ ფროტათოსელნი შეიძლება უკავშირდებოდეს ბერძნულ სიტყვას *πρό-τασις* / *προ-τάσσω*, რომელიც გამოყენებული იყო ალექსანდრე დიდის დროინდელი სამხედრო კორპუსის აღმნიშვნელად.¹¹⁹

გ. ქავთარაძე ტექსტის ამ მონაკვეთის ანალიზისას წერს: „ერთი შეხედვით, ტექსტში აშკარა წინააღმდეგობაა. რომაული ქვეყნის, ფროტათოს მოსახლეობა ფროტათოსელნი იგივე ჰრომნი ალექსანდრე მაკედონელის ქვეყანაში ავიწროებენ რომს. ეს წინააღმდეგობა ადვილი ასახსნელია, თუ დავუშვებთ, რომ „მეფეთა ცხოვრებაში“ ან იმ ტექსტში, რომლისგანაც არის დასესხებული მოცემულ შემთხვევაში ეს თხზულება, საუბარია არა ალექსანდრე დიდის, არამედ რომის იმპერიის ხანაზე“.¹²⁰ ამ მსჯელობის საფუძველზე გ. ქავთარაძე ტერმინს „ფროტათოსელნი“ უკავშირებს ვესპასიანეს ხანის მთავარსარდლის, ჰირიუს ფრონტოს სახელს. მისი აზრით, ეს ტერმინი თავდაპირველად აღნიშნავდა ჰირიუს ფრონტოს ხელქვეით მყოფ სამხედრო ერთეულს და შემდგომში (ჯერ კიდევ „მეფეთა ცხოვრების“ შედგენამდე) გაგებული იყო როგორც ბერძნული სიტყვა *προ-τάττω* „ადგილი ან პოსტი რაიმეს წინ“.¹²¹

როგორც ვხედავთ, ტექსტის ამ მონაკვეთის შესახებ ურთიერთსაწინააღმდეგო თვალსაზრისები არსებობს. სანამ ჩემს დაკვირვებას შემოგთავაზებთ, უნდა აღინიშნოს, რომ ბუნებრივია, არ ვამტკიცებ ლეონტი მროველის თხზულებაში დაცული ცნობის უტყუარობას, რაც, ცხადია, სათუთა, განსაკუთრებით ალექსანდრე მაკედონელის ქართლში ლაშქრობისა და 100 000 „ფროტათოსელის“ გადმოსახლების

¹¹⁷ გ. ქავთარაძე. „არიან-ქართლის“ საკითხისათვის. ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შრომები. IX. 2009, გვ. 41.

¹¹⁸ Ю. М. Гагошидзе. Самадло, археологические раскопки. Тбилиси, 1979, გვ. 97.

¹¹⁹ Г. Лордкипанидзе. Проблемы войны и мира в Античной Грузии (VI-V вв до н. э.). Caucasica. The journal of Caucasian Studies. Vol. 2, 1998, გვ. 160.

¹²⁰ გ. ქავთარაძე. „არიან-ქართლის“ საკითხისათვის. ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შრომები. IX. 2009, გვ. 41.

¹²¹ გ. ქავთარაძე. „არიან-ქართლის“ საკითხისათვის. ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შრომები. IX. 2009, გვ. 45.

შესახებ,¹²² ჩემი კომენტარით ვცდილობ, გავერკვე მწერლის ლოგიკაში და მოვიყვანო მისი სათქმელი ისტორიულ რეალობასთან მეტ-ნაკლებ თანხმობაში.

თავდაპირველად ყურადღება უნდა მიექცეს ლეონტი მროველის ტექსტში დადასტურებული ზოგიერთი ეთნიკური და გეოგრაფიული სახელის იდენტიფიკაციის საკითხს. თუკი „მაკედონელი“, „მაკედონი“, „საბერძნეთი“ სრულიად გასაგებია მკითხველისთვის, სახელები: „ჰრომი“ და „ჰრომაელები“ მკვლევართა მიერ არაერთგვაროვნადაა განმარტებული. „ჰრომი“ და „ჰრომაელები“ რომ ამ კონტექსტში „რომს“ და „რომაელებს“ არ აღნიშნავს,¹²³ გასაგებია, მეტი ალბათობით აქ „ჰრომი“ და „ჰრომაელები“ უნდა გავიგოთ როგორც „საბერძნეთი“ და „ბერძნები“.¹²⁴ თუმცა, ჩემი აზრით, არც ისაა გამორიცხული, რომ „ჰრომი“ ამ კონტექსტში გავიგოთ როგორც მაკედონიის სამეფოს მიერ დაპყრობილი ტერიტორიების საერთო სახელწოდება (ალექსანდრე მაკედონელის იმპერია), რომლის პარალელურად არსებობს „მაკედონია“ და „საბერძნეთი“ როგორც ამ ტერიტორიის ცალკეული რეგიონები.

შესაბამისად, ჩემი ვარაუდით, მოცემული ეპიზოდი ლეონტი მროველის თხზულებიდან „ცხოვრება ქართუელთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა“ აზონისა და ფროტატოსელი ჯარისკაცების მოხსენიებით ასე შეიძლება გავიგოთ: ქართლის მმართველად დაინიშნა თესალიელ¹²⁵ (ფთიოტისელ) ცხენოსანთა რაზმის ხელმძღვანელი და დიდი ალბათობით, თესალიის წარჩინებულთა დინასტიის წარმომადგენელი, სახელად იასონი/ იაზონი.

ამ თვალსაზრისის დასასაბუთებლად მომყავს შემდეგი არგუმენტები:

- თესალია, რომელსაც ჩრდილოეთიდან მაკედონია ესაზღვრებოდა, ძვ.წ. IV საუკუნიდან, ერთგვარი პირობითი დამოუკიდებლობის მიუხედავად,

¹²² დიდი ალბათობით ასი ათასის ნაცვლად აქ უნდა იყოს „ათასი“, როგორც ეს ტექსტში სხვაგან გვხვდება „მაშინ ათასი მკედარი რჩეული ჰრომთა მათგანი, რომელთა ბოროტი წაჰკიდებოდა აზონისაგან, განუდგეს აზონს და მივიდეს წინაშე ფარნავაზისა“ (ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955, გვ. 23).

¹²³ ძველი ქართული ენის შეერთებული ლექსიკონი: 16800 სიტყვა. შედგენილია ილ. აბულაძის, აკ. შანიძის, ივ. იმნაიშვილისა და სხვა ავტორთა ლექსიკონური წყაროების მიხედვით. შემდგ.: გრ. რუხაძე; რედ.: გ. კოპლატაძე. დაიბეჭდა სრ. საქ. კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II ლოცვა-კურთხევით. თბილისი, 2008, გვ. 452. ხელმისაწვდომია ონლაინ:

<http://www.nplg.gov.ge/saskolo/index.php?a=list&d=44&t=dict&w1=%E1%83%B0&w2=%E1%83%A0> ბოლო ნახვა: 18.05.2024.

¹²⁴ გრ. რუხაძე. საღმრთისმეტყველო ლექსიკონი-ცნობარი. მე-2 გამოცემა. რედ.: გ. კოპლატაძე. თბილისი, 2013, გვ. 340. ხელმისაწვდომია ონლაინ:

<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=45&t=1998> ბოლო ნახვა: 18.05.2024.

¹²⁵ „თესალიელი“ ფორმით „თეტალოელი“ ცნობილია „ელინთა ზღაპრობანისთვის“ – ილ. აბულაძე. „ელინთა ზღაპრობანი“. ენიმკის მოამბე. X. 1941, გვ. 43.

მაკედონიის შემადგენლობაში შედიოდა; „თესალიელთა ლიგის“ ქვეყანა მუდმივად რჩებოდა ე.წ. „ფეთქებად“ რეგიონად, სადაც ხშირი იყო ანტიმაკედონული გამოსვლები, დინასტიური ბრძოლები და სამხედრო დაპირისპირებები,¹²⁶ რასაც უნდა ასახავდეს ფრაზა: „ეკირთებოდეს ქუეყანასა ჰრომისასა“;

- თესალიელები ცნობილნი იყვნენ ცხენოსნობით¹²⁷, საბრძოლო თვისებებით და მათ მხედრობას მაკედონელ მეფეთა, განსაკუთრებით – ფილიპე და ალექსანდრე მაკედონელების არმიაში დაწინაურებული და მნიშვნელოვანი როლი ეკისრებოდათ¹²⁸ (შდრ. „ფროტათოსელნი იყვნეს კაცნი ძლიერნი და მჭნენი“). ამის მიზეზი, უპირველეს ყოვლისა, იყო ის ფაქტი, რომ თესალიელთა მხედრობას არისტოკრატთა წარმომადგენლები შეადგენდნენ.¹²⁹

- მაკედონიის მეფეები ცდილობდნენ დამოყვრებოდნენ თესალიელ დიდებულებს, ცნობილია, რომ ფილიპემ ცოლად შეირთო თესალიური სამეფო საგვარეულოს – ალეუადების წარმომადგენელი ფილინა¹³⁰ (შდრ. „აზონ მე იერედოსისი, ნათესავი მისი ქუეყანით მაკედონით“).

- თესალიაში, გასაგები მიზეზების გამო (აქ იგულისხმება არგონავტების მითის მთავარი პერსონაჟი, თესალიის იოლკოსის მეფისწული იასონი) საკმაოდ გავრცელებული იყო სახელი იასონი/იაზონი, რომელიც თესალიის არაერთ მმართველს ერქვა, მათ შორის – წყაროებიდან ცნობილ იაზონ თერელს, რომელსაც მიეწერება თესალიური მხედრობის განსაკუთრებული ტაქტიკის შემოღება.¹³¹

- თესალია ოთხი ოლქისგან შედგებოდა: თესალიოტისი, ჰესტიაიოტისი, პელასგიოტისი და ფთიოტისი (Φθιώτις).¹³² ამ უკანასკნელის მკვიდრები, ბუნებრივია, იყვნენ ფთიოტისელნი (შდრ. **ფროტათოსელნი**). ფთიოტისელნი

¹²⁶ Dictionary of Greek and Roman geography. Ed. by William Smyth. in two volumes. Vol. 2. London, 1851, გვ. 1168-1169; R. A. Gabriel. Philip II of Macedonia: Greater Than Alexander. Washington, D.C, 2010, გვ. 13, გვ. 199.

¹²⁷ ალექსანდრეს ცნობილი ცხენი ბუკეფალოსი (ბუცეფალი) სწორედ თესალიური თავლებიდან იყო - Ar. An. 5.19.

¹²⁸ J. R. Ashley. The Macedonian Empire: The Era of Warfare Under Philip II and Alexander the Great, 359-323 B.C. 2004, გვ. 31.

¹²⁹ R. Strootman. Alexander's Thessalian Cavalry. Talanta. Proceedings of the Dutch Archaeological and Historical Society. Vol. XLII-XLIII (2010-2011), 2012, გვ. 66.

¹³⁰ R. Strootman. Alexander's Thessalian Cavalry. Talanta. Proceedings of the Dutch Archaeological and Historical Society. Vol. XLII-XLIII (2010-2011), 2012, გვ. 54.

¹³¹ J. E. Lendon. Soldiers and Ghosts: A History of Battle in Classical Antiquity. 2006, გვ. 98-106.

¹³² R. Strootman. Alexander's Thessalian Cavalry. Talanta. Proceedings of the Dutch Archaeological and Historical Society. Vol. XLII-XLIII (2010-2011), 2012, გვ. 53.

ალექსანდრესთვის, ცხადია, მეტად იყვნენ ღირებულნი, რადგან მისი იდეალური გმირი, მითიური აქილევსი, სწორედ ფთიოტიკიდან იყო.

• ქართლში მოსულ ფროტატოსელთა დიდი ნაწილი რომ სწორედ მხედრები იყვნენ, დასტურდება ამავე ნაწარმოების მომდევნო პასაჟიდან: „მაშინ ათასი მჭედარი რჩეული ჰრომთა მათგანი, რომელთა ბოროტი წაჰკიდებოდა აზონისაგან, განუდგეს აზონს და მივიდეს წინაშე ფარნავაზისა“.¹³³

რამ გამოიწვია „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ში ნახსენები „არიან-ქართლის“ მეფისწულის ტრანსფორმაცია ალექსანდრე მაკედონელის მხედართმთავარ აზონად?

მ. სანაძის აზრით, „ქართლის ცხოვრების“ ავტორმა „ქართველთა მოსვლა სამხრეთიდან დანარჩენ შვიდ „მმასთან“ ერთად, როგორც ვნახეთ, ქართლოსს დაუკავშირა. ამიტომ აზო ქართველთა მოსვლის სიუჟეტიდან ამოვარდა. ის მოსულ სასტიკ მტრად იქცა და თანდათან მისი სახელი იაზონთან გაიგივების გამო ირანული სამყაროდან (არიან-ქართლი, მამა იარედი) ბერძნულ სამყაროს დაუკავშირდა, ალექსანდრე მაკედონელის მიერ ქართლში დანიშნულ „პატრიკად“ იქცა.“¹³⁴

ამას, მკვლევრის აზრით, უნდა ასახავდეს სტრაბონის ცნობა სომხეთის ისტორიის შესახებ, სადაც ვკითხულობთ: „არმენოსმა არმენიონიდან, თესალიის ქალაქიდან... ილაშქრა იაზონთან ერთად არმენიაში... ამ ვაჟკაცებმა კი ალექსანდრესთან ერთად ილაშქრეს“.¹³⁵

შესაბამისად, თუ ამ თვალსაზრისს დავეყრდნობით, თხზულებაში საჭირო გახდა ბერძენი მხედართმთავრისთვის შესაბამისი „ანტურაჟის“ შექმნა, რისთვისაც გამოყენებული იყვნენ „ფროტატოსელი“ მხედრები, რომლებიც, ჩემი აზრით, ალექსანდრე მაკედონელის თესალიელ, ფთიოტიკელ ცხენოსნებს განასახიერებენ, ხოლო სახელი „აზონი“ ბუნებრივად ჯდება თესალიელ მმართველთა ტიპურ საკუთარ სახელთა ნუსხაში.

2) „და უბრძანა ალექსანდრე აზონს, რათა პატივსცემდნენ მზესა და მთოვარესა და ვარსკულავთა ხუთთა, და ჰმსახურებდეს ღმერთსა უხილავსა, დამბადებელსა ყოვლისასა რამეთუ მას ჟამსა არა იყო წინასწარმეტყუელი და მოძღუარი სჯულისა

¹³³ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955, გვ. 23.

¹³⁴ მ. სანაძე. „ქართლის ცხოვრება“ და საქართველოს ისტორიის უძველესი პერიოდი (ქართლოსიდან მირიანამდე). თბილისი, 2001, გვ. 38.

¹³⁵ თ. ყაუხჩიშვილი. სტრაბონის გეოგრაფია: ცნობები საქართველოს შესახებ. თბილისი, 1957, გვ. 193.

ქეშმარიტისა, არამედ თვით მოიგონა სჯული ესე ალექსანდრე, მეფობასა შინა მისსა ყოველსა ქუეყანასა სჯული ესე დაუდვა და წარვიდა ალექსანდრე“.¹³⁶

ტექსტის ამ მონაკვეთში ნახსენებია რელიგია, რომელიც, ლეონტი მროველის თქმით, თავად ალექსანდრემ გამოიგონა და გულისხმობდა მზისა და მთვარის, ხუთი ვარსკვლავის, უხილავი, შემოქმედის ღმერთის თაყვანისცემას.

საყურადღებოა, რომ ეს ცნობა არსად გვხვდება „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ის იმ მონაკვეთში, სადაც გადმოცემულია ალექსანდრეს ქართლში ლაშქრობის ეპიზოდი, თუმცა ქართლში მზის, მთვარის და ხუთი ვარსკვლავის თაყვანისცემის შესახებ ინფორმაცია ლეონტი მროველის ამ თხზულების მეორე წიგნშიც ჩანს, სადაც ნათქვამია: „იქმნეს მსახურ მზისა და მთოვარისა და ვარსკულავთა ხუთთა“.¹³⁷ რაც შეეხება უხილავი, შემოქმედი ღმერთის თაყვანისცემას, რომელიც ალექსანდრემ თავად გამოიგონა, ეს ცნობა ემყარება „ალექსანდრეს რომანის“ იმ ეპიზოდს, სადაც საუბარია ალექსანდრეს მიერ იერუსალიმში ყოფნაზე. ალექსანდრემ, რომანის მიხედვით, ებრაელთა ღმერთის თაყვანისცემა მიიღო და უარყო ყველა დანარჩენი ღმერთი.¹³⁸

აღსანიშნავია, რომ „ალექსანდრიანის“ რედაქციების შესწავლის შედეგად დადგინდა, რომ ლეონტი მროველის „მეფეთა ცხოვრების“ ის ეპიზოდები, სადაც მოთხრობილია მაკედონელის სიკვდილის ამბავი და მისი გარდაცვალებისა შემდგომი მოვლენები, ამოღებულია ე.წ. γ (გამა) რედაქციიდან, რომელიც დათარიღებულია VII-VIII საუკუნეებით.¹³⁹

უცნობი ავტორი, „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“

თხზულება, მეცნიერთა უმეტესობის ვარაუდით, დაწერილია 1130-იან წლებში¹⁴⁰ და ასახავს დავით IV აღმაშენებლის (1089-1125) ცხოვრების და მოღვაწეობის

¹³⁶ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955, გვ. 18.

¹³⁷ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955, გვ. 19.

¹³⁸ ამასთან დაკავშირებით იხ. ვ. ვაშაკიძე. „მეფეთა ცხოვრება“ და „ბერძნული ალექსანდრიანი“. საისტორიო-წყაროთმცოდნეობითი ძიებანი. 2014, გვ. 67.

¹³⁹ ვ. ვაშაკიძე. „მეფეთა ცხოვრება“ და „ბერძნული ალექსანდრიანი“. საისტორიო-წყაროთმცოდნეობითი ძიებანი. 2014, გვ. 67.

¹⁴⁰ ჯ. ოდიშელი. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ვინაობის საკითხისათვის. ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე. V. 1963, გვ. 211-220; ა. ზოგვერაძე. დავით აღმაშენებლის ისტორიის თარიღისა და

ცალკეულ ეპიზოდებს, კერძოდ – 1080-1125 წლების ამბებს. ნაწარმოებში მოთხრობილია დავით აღმაშენებლის მიერ გატარებული სამხედრო, პოლიტიკური და რელიგიური რეფორმების შესახებ.

თხზულების ავტორი უცნობია, თუმცა პოპულარულია ვარაუდი, რომ იგი არის არსენ ბერი,¹⁴¹ რომელიც იყო XI-XII საუკუნის საეკლესიო მოღვაწე, დავით აღმაშენებლის მოძღვარი, შიომღვიმის ლავრის აღმშენებელი და მწერალი. მას მიეწერება დავით აღმაშენებლის ხოტბა „მეფესა დავითს მონაზონი არსენი“, რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერისა და დავით აღმაშენებლის ორი ანდერძის შედგენა, ნინოს ცხოვრების მეტაფრასული რედაქცია და ანდრია კრიტელის დიდი კანონის თარგმანი.

არსებობს თვალსაზრისი, რომ არსენ ბერი არის არსენ იყალთოელი¹⁴² – XI-XII საუკუნეების სასულიერო მოღვაწე, მიქაელ ფსელოსის და იოანე ნომოფილასის მოსწავლე მანგანის აკადემიაში, ცნობილი ფილოსოფოსი, მწერალი და პოეტი-ჰიმნოგრაფი. ზოგიერთ მკვლევარს ავტორად მიაჩნია იოანე კათალიკოსი ან სვიმონ ჭყონდიდელი.¹⁴³

ივ. ჯავახიშვილის განმარტებით, „დავითის ისტორიკოსს ახასიათებს შესანიშნავი ენა, ოდნავი გატაცება რიტორიკით და მის ცნობებს კი – სრული ჭეშმარიტება“.¹⁴⁴

რ. მეტრეველი აღნიშნავს, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ავტორთა შორის სანიმუშოდაა მიჩნეული დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, ფრიად განსწავლული პიროვნება, დასავლეთისა და აღმოსავლეთის კულტურების კარგი მცოდნე. მას მემკვიდრის მოვალეობა ფრიად საპასუხისმგებლო საქმედ მიაჩნია და თვლის, რომ ამა თუ იმ მოვლენის ან პიროვნების მოღვაწეობის სრულყოფილად ასახვისთვის აუცილებელია „რიტორიკის“ მაღალი ხელოვნება, ე.ი. უნარი მასალის მწყობრი, მართებული გადმოცემისა. ამასთან, იგი მემკვიდრესგან მოითხოვს, არ გააზვიადონ („განავრცელონ“) რაიმე ამბავი და ნივთი საქმეთანი (არსებული მასალა) არ

ხასიათის შესახებ. ქართული ისტორიოგრაფია. II. 1971, გვ. 70-83; კ. კეკელიძე მიიჩნევს, რომ ნაწარმოები შექმნილია 1123-1126 წლებში (კ. კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I. თბილისი, 1951, გვ. 290).

¹⁴¹ ს. კაკაბაძე. დავით აღმაშენებლის მემკვიდრის ვინაობა. ტფილისი, 1913; კ. კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I. თბილისი, 1951, გვ. 290.

¹⁴² კ. გრიგოლია. არსენ ბერი. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 1. თბილისი, 1975, გვ. 585.

¹⁴³ თ. ჟორდანიას. ქრონიკები. I. თბილისი, 2004, გვ. XLV და შმდგ.

¹⁴⁴ ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა. თბილისი, 1916, გვ. 152-165.

დაამახინჯონ“.¹⁴⁵ რ. მეტრეველის თქმით, „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“ „დაწერილია კარგი ქართულით, მხატვრულად, დიდი გულწრფელობით. იგი მრავალ მნიშვნელოვან ქრონოლოგიურ ცნობას შეიცავს, რომელთა სანდოობა სხვა წყაროებთან შეჯერებით მტკიცდება. ყოველივე ეს ამ მატთანეს საქართველოს ისტორიის პირველხარისხიანი წყაროს მნიშვნელობას ანიჭებს“¹⁴⁶.

ისტორიკოსთა შორის დავით აღმაშენებლის მემატთანე გამორჩეულია ერუდიციითა და კეთილსინდისიერებით. იგი შესანიშნავად იცნობს როგორც აღმოსავლეთის, ისე დასავლეთის კულტურებს, ხშირად იმოწმებს ისტორიულ და ლიტერატურულ წყაროებს.

ივ. ჯავახიშვილი ასე აფასებდა დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსს: „ებრაელების ისტორია იქნებოდა თუ ქრისტიანობის, ძველი წარმართ ბერძნებისა და სპარსელების ისტორია იქნებოდა, ჩვენი ავტორისათვის სულერთი – მას სრულებით თავისუფლად მოჰყავს ყველა ხალხების და მეფეების ცხოვრების მაგალითები და საქართველოს მდგომარეობისა და საქართველოს მეფის მოღვაწეობას იმ მაგალითებს ადარებს“.¹⁴⁷

ანტიკურობის შესახებ ინფორმაცია და მისი რეცეფცია თხზულების არაერთ პასაჟში გვხვდება.

1) „სხუად ათინად“

დავით აღმაშენებლის ღვთის სადიდებელ საქმეთა აღწერის დროს ისტორიკოსი მიუთითებს, რომ მეფემ ღვთისმშობლის სამსახურისთვის ლიპარიტეთის მამული გადასცა ასაშენებლად გელათის მონასტრისა, რომელიც წარმოადგენს სარწმუნოებრივი მნიშვნელობით მთელი აღმოსავლეთის მეორე იერუსალიმს, ხოლო საგანმანათლებლო თვალსაზრისით არის სხვა („სხუა“) ათენი, რომელსაც გელათი აღემატება საღმრთო მსახურებით და საეკლესიო სწავლულებით:

„და მამული ლიპარიტეთი უმკვდროდ დარჩომილ იყო, არამედ სხუათა მრავალთა და სამართლიანთა უსარჩლელ-მიუხუეჭელთა სოფელთა თანა მისცნა დედასა ღმრთისასა სამსახურებელად მისსა წინაშე მდგომელთა მისთათვის. უზრუნველი ტრაპეზი განუჩინა, რომელიცა აწ წინამდებარე არს ყოვლისა

¹⁴⁵ ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ.: რ. მეტრეველი, სარედაქციო კოლეგია: მ. აბაშიძე, გ. ალასანია, ზ. ალექსიძე, თ. გამყრელიძე, გ. კარტოზია, მ. ლორთქიფანიძე, დ. მუსხელიშვილი, † ზ. სარჯველაძე, მ. ქავთარია, ც. ქურციკიძე, მ. შანიძე, ელ. ცაგარეიშვილი, † ედ. ხოშტარია-ბროსე. თბილისი 2008, გვ. 21.

¹⁴⁶ ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ.: რ. მეტრეველი, სარედაქციო კოლეგია: მ. აბაშიძე, გ. ალასანია, ზ. ალექსიძე, თ. გამყრელიძე, გ. კარტოზია, მ. ლორთქიფანიძე, დ. მუსხელიშვილი, † ზ. სარჯველაძე, მ. ქავთარია, ც. ქურციკიძე, მ. შანიძე, ელ. ცაგარეიშვილი, † ედ. ხოშტარია-ბროსე. თბილისი 2008, გვ. 21.

¹⁴⁷ ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა. თბილისი, 1916, გვ. 163-164.

აღმოსავალისა მეორედ იერუსალემად, სასწავლოდ ყოვლისა კეთილისად, მოძღურად სწავლულებისად, **სხუად ათინად**, ფრიად უაღრეს მისსა საღმრთოთა შინა წესსა, დიაკონად ყოვლისა საეკლესიო შუენიერებისად. ხოლო სახელი მისი – გელათი“.¹⁴⁸

თ. ყაუხჩიშვილი ტექსტის ამ მონაკვეთთან დაკავშირებით განმარტავს: „ათენი ერთგან ავტორისათვის სინონიმია სწავლულების კერისა[...] მართალია ამ ნაწყვეტიდან არ ჩანს, თუ რა დროის ათენზეა ლაპარაკი, ისტორიკოსის დროინდელზე, თუ ადრინდელზე. მაგრამ ჩვენ ვფიქრობთ, რომ მაინც ადრინდელზე – ათენის დიდება (არა მხოლოდ პოლიტიკური, არამედ კულტურული) სწორედ კლასიკურ, ანტიკურ ხანაშია. კლასიკური ხანის მერე ათენის მნიშვნელობა მაინც დიდია, მაგრამ ასეთი ცენტრები სხვაც ჩნდება ელინისტურ სამყაროში (ალექსანდრია, ანტიოქია, პერგამონი...). როგორც იერუსალიმს აქვს ქრისტიანობისათვის ისეთი მნიშვნელობა, როგორც არა აქვს არცერთ ქალაქს, ასევე კლასიკური ხანის ათენი ისაა იმ მეცნიერებებისათვის, რომელიც შემდეგი ხანის ცივილიზებულ სამყაროში ისწავლებოდა, ვითარდებოდა, რაც, როგორც ჩანს, დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსისათვის კარგადაა ცნობილი“.¹⁴⁹

თ. ყაუხჩიშვილის თვალსაზრისის გასამყარებლად იმასაც დავამატებდი, რომ გელათის დახასიათებისას დავითის ისტორიკოსი არ აცხადებს გელათს მეორე ათენად, როგორც ეს იერუსალიმის შემთხვევაშია, არამედ **„სხუად ათინად“**, რაც ისე უნდა გავიგოთ, რომ, მართალია, გელათის აკადემია განათლების დონით უტოლდებოდა ათენს, მაგრამ ამავდროულად, არ შეიძლებოდა მთლიანად გაიგივებულიყო მასთან. ათენისგან განსხვავებით, გელათი შეიქმნა **„სასწავლოდ ყოვლისა კეთილისად“**, რაც განმარტებულია როგორც საეკლესიო სწავლების სიკეთე. სწორედ ამ უკანასკნელით გელათი ათენს ბევრად აღემატება (**„ფრიად უაღრეს მისსა“**), რომელიც ამ სიკეთეს მოკლებული იყო. შესაბამისად, აქ ნამდვილად იხსენიება ანტიკური ხანის ათენი, რომელიც განათლების მაღალი დონის მიუხედავად, გასაგები მიზეზების გამო, არ შეიძლება ყოფილიყო ქრისტიანული საეკლესიო სწავლების ცენტრი.

ჩვენი აზრით, ასევე საყურადღებოა, რომ ციტატა გარკვევით ცხადყოფს, რომ გელათის აკადემიაში ინტენსიურად მიმდინარეობდა ანტიკური ფილოსოფიის სწავლება (ცხადია, კრიტიკული განხილვის გზით). ამაში გვარწმუნებს გელათის შედარება მაინცადამაინც ათენთან, რომელიც ანტიკურ სამყაროში სწორედ

¹⁴⁸ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955, გვ. 330-331.

¹⁴⁹ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. I. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 4. 1973, გვ. 125.

ფილოსოფიის ცენტრად იყო მიჩნეული და არა, მაგალითად, კონსტანტინოპოლთან, რომლის მანგანის აკადემიაში აღიზარდნენ გელათის აკადემიაში მოღვაწე ისეთი ცნობილი ქართველი სწავლულები, როგორებიც იყვნენ: არსენ იყალთოელი, იოანე პეტრიწი და სხვ.

2) ალექსანდრე მაკედონელი

დავითის ისტორიკოსი დავით აღმაშენებელს, როგორც გამორჩეულ სამხედრო და პოლიტიკური მოღვაწეს, არაერთხელ ადარებს მაკედონელს და ასკვნის, რომ საქართველოს მეფე ბევრად აღემატებოდა ალექსანდრე დიდს. განვიხილოთ ეს მაგალითები და მათი კონტექსტი.

ა) დავითის წარმატებული საგარეო პოლიტიკისა და სამხედრო ნიჭით მოხიბლული ავტორი აღწერს დავით აღმაშენებლის მიერ ყივჩაყთა ჩამოსახლების შესახებ 1118 წელს მიღებული გადაწყვეტილების სიბრძნეს:

„და მსგავსად ალექსანდრესა ქმნა და ამან-ცა სულთ-ითქუნა, რამეთუ ითქუმის-ცა მისთჳს, ვითარმედ ფილოსოფოსმან ვინ-მე რქუა მას: „არიან-ო მრავალნი და ურიცხუნი სამეფონი, რომელთა არ-ცა თუ სახელი გასმიეს შენ“. და მან სულთ-ითქუნა და თქუა: „უკეთუ დამიშთეს ესენი, რა იყოს მპყრობელობა ჩემი“. ამისთჳს-ცა ამან მეორემან ალექსანდრე განიზრახა სივრცითა გონებისათა, რამეთუ სხუაებრ არა იყო ღონე, და უწყოდა კეთილად ყივჩაყთა ნათესავისა სიმრავლე, და წყობათა შინა სიმკნე, სისუბუქე და მიმოსლვა, სიფიცხე მიმართებისა, ადვილად დასამჭირვლობა და ყოვლითურთ მომზავებლობა ნებისა თჳსისა“.¹⁵⁰

მოცემულ პასაჟში დავით აღმაშენებელი მეორე ალექსანდრედაა სახელდებული, რადგან იგი ალექსანდრე მაკედონელს მასშტაბური აზროვნებით („სივრცითა გონებისათა“) არ ჩამოუვარდებოდა და სწორად აცნობიერებდა, რომ ქვეყანას სამხედრო პოტენციალის გაზრდისთვის, ქართული ჯარის ბრძოლისუნარიანობისა და რიცხოვნობის გასაზრდელად და საზღვრების გაფართოებისათვის ესაჭიროებოდა ყივჩაყთა სიმრავლე და სამხედრო მხნეობა.

ბ) ყივჩაყთა ჩამოსახლების შედეგად ქართველთა გაძლიერებული ჯარის ლაშქრობების შეფასებისას ისტორიკოსი კვლავ უბრუნდება დავითის სამხედრო ნიჭის შედარებას ალექსანდრე მაკედონელთან:

„ესენი რა ესრეთ შემოიკრიბნა, და დააწყუნა გუარად-გუარად და დაუდგინნა სპასალარნი და მმართველნი; და ეგრეთ-ვე თჳსისა სამეფოსა სპანი, რჩეულნი და მოკაზმულნი, ცხენ-კეთილნი და პირ-შეუქცეველნი; და საშუალ მათსა თჳთ იგი

¹⁵⁰ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955, გვ. 335-336.

უმსგავსო სპასპეტი და წინა-მბრძოლი, მიმსგავსებული ძუელისა ქაიხოსროსთვის მოთხოვნილობა, წინა-უძლოდა, და იწყო რბევად სპარსეთისა, შარვანისა და სომხითისა დიდისა. რამეთუ არა დაშურებოდა, არ-ცა მოეწყინებოდა, არამედ ჟამიერად და წესიერად აღაშქრებდა მათ, მართებდა და განაგებდა მსგავსად მისსა დიდ-გონეობითა, და ვინ-ღა-მცა იყო წინა-მდგომი მისი, და ანუ მიმმართი ომისა მის წინაშე. რამეთუ დაღათუ წერილმან ფროთვანსა ვეფხსა მიაღმსგავსა **მაკედონელი** იგი სიფიცხითა მიმმართველობისათვის, და მსწრაფლ მიმოვლისა ქუეყანათა შინა, და ჭრელად მრავალ-ფერობისათვის ქცევათა და განზრახვათა მისთასა, არამედ ჩუენი ესე გვრგვინოსანი და **ახალი ალექსანდრე**, დაღათუ იყო ჟამითა შემდგომი, არამედ არა საქმითა-ცა, არ-ცა განზრახვითა, არ-ცა / სიმკნითა უმცირე, და თვით მათ საქმეთა შინა, რომელთა მძლედ ითქმის **ალექსანდრე**, არა უმდაბლე. არამედ მრავლითა უმაღლეს მგონიეს ესე“.¹⁵¹

ამრიგად, დავითის ისტორიკოსის აზრით, ალექსანდრე, რომელსა ფროთვანს ვეფხვს ამსგავსებდნენ, რადგან იგი გამოირჩეოდა სიფიცხით, სისწრაფით და მოქმედებისა და გადაწყვეტილებათა მრავალფეროვნებით („ჭრელად მრავალფერობისთვის“), ბევრად ჩამორჩებოდა „ახალ ალექსანდრეს“ – დავით აღმაშენებელს, საქმით, განზრახვით და სიმხნით.

გ) დავით აღმაშენებლის მიერ 1121-1122 წლებში თბილისი შემოერთებისთვის წარმოებული ბრძოლების შეფასებისას დავითის ისტორიკოსი წერს:

„ხოლო ამაღ რა თხრობად მოვიწიე, ვაებისა ღირსად შევრაცხენ დიდნი იგი და სახელოვანნი გამომეტყუელნი, ვიტყვ უკვე უმბროსსა და არისტოვლის ელინთა, ხოლო იოსიპოს ებრაელსა, რომელთაგანმან ერთმან **ტროადელთა და აქაველთანი** შეამკვნა თხრობანი, თუ ვითარ აღამეძნონ და პრიამოს, ანუ აქილევი და ეკტორ, მერმეცა ოდისეოს და ორესტი ეკუთვნეს, და ვინ ვის მძლე ექმნა. და მეორემან **ალექსანდრესნი** წარმოთქუნა მძლეობანი, სიმკნენი და ძლევა-შემოსილობანი, ხოლო მესამემან **ვესპასიანე ტიტოძს-მიერნი** მეტომეთა თვსთა-ზედანი ჭირნი მისცა აღწერასა. და ვინათგან ამათ ნივთნი საქმეთანი არა აქუნდეს კმად მისათხრობელად, ამისთვისცა მის კელოვნებითა რიტორობისათა განავრცელნეს, ვითარცა იტყვის თვით სადამე **ალექსანდრე**: „არა დიდ იყავ **აქილევი**, არამედ დიდსა მიემთხვიე მაქებელსა **უმბროსს**“. რამეთი ოცდარვა წელი განგრძობასა **ტროადელთა მბრძოლისასა** ვერა-რა ღირსი ქებისა იქმნა“.¹⁵²

¹⁵¹ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955, გვ. 337-338.

¹⁵² ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955, გვ. 342.

როგორც ვხედავთ, დავითის ისტორიკოსი აქ ახსენებს ანტიკურობასთან დაკავშირებულ არაერთ პიროვნებას: ჰომეროსს, არისტობულეს, იოსებ ფლავიუსს, აგამემნონს, პრიამოსს, აქილეუსს, ჰექტორს, ოდისევსს, ორესტესს, ალექსანდრე მაკედონელს, ვესპასიანეს, ტიტუსს, აქილეუსს.

მოხსენიებულია შემდეგი ისტორიული ფაქტები და მითოლოგიური ნარატივები: ტროას ომის ამბები (აქაველთა და ტროელთა ბრძოლა, აგამემნონისა და პრიამოსის დაპირისპირება, აქილეუსის და ჰექტორის ორთაბრძოლა, ოდისევსისა და ორესტეს კონფლიქტი (ჰომეროსი); ალექსანდრეს გამარჯვებები (არისტობულე); ვესპასიანეს და ტიტუსის მიერ იერუსალიმის დანგრევა (იოსებ ფლავიუსი); ალექსანდრე მაკედონელის აზრი აქილეუსის შესახებ, ტროას ომის ხანგრძლივობა.

ტექსტის ამ მონაკვეთის კომენტირებისას თ. ყაუხჩიშვილი აღნიშნავს: „ამ კონტექსტში, ზედ იმის წინ, ვიდრე აღწერს დავითის მიერ თბილისის აღებას 1122 წელს, ახსენებს ჰომეროსსა და მის გმირებს. აზრი, რაც ამ ნაწყვეტიდან უნდა გამოვიტანოთ ისაა, რომ ჰომეროსის გმირების, ალექსანდრე მაკედონელის, ვესპასიანესა და ტიტუს მოღვაწეობა და სამხედრო უნარი გაცილებით უფრო მდარე იყო ვიდრე დავითის, მაგრამ მათ საქმეები დიადი გამოჩნდა იმიტომ, რომ მათ ბედმა არგუნა დიდი აღმწერლები, რომლებმაც თავიანთი რიტორიკული ოსტატობით შეამკვეს ისინი, და მათ რომ მასალად ხელთ დავითის საქმეები ჰქონოდათ, და თავისი რიტორიკით აღეწერათ ისინი, აი, მაშინ იქნებოდნენ ისინი დიდი ქების ღირსნი“.¹⁵³

ანალოგიური აქცენტებით აანალიზებს ტექსტის ამ პასაჟს რ. მეტრეველი: „დავითის მემკვიდრეებს „ვაგების ღირსად მიაჩნია ჰომეროსი და არისტობულე, რომელთაგან ერთმა შეაქო ტროას ომის გმირები, ხოლო მეორემ – ალექსანდრე მაკედონელი. იგი მიაწინებს, რომ მათ (ჰომეროსსა და არისტობულეს) არ ჰქონდათ საკმარისი „ნივთიანი საქმეთანი“ და ამის გამო იძულებულნი იყვნენ გადმოსაცემი ამბები განეცრათ „ხელოვნებითა რიტორიკისათა“. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსს მიაჩნია, რომ აქილეუსი „დიდსა მიემთხვია მაქებელსა უმბროსს“. იგი დანაწევრებით ამბობს, რომ კარგი იქნებოდა, რომ ბერძენ ავტორებს „ჰქონებოდესმცა... თხრობათა ნივთად საქმენი დავითისნი, და მათმცა აღწერნეს ჯეროვნად მათისაებრ რიტორიკისა, მაშინაღმცა ღირს ქმნილ იყვნეს ჯეროვნესა ქებასა“.¹⁵⁴

¹⁵³ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. I. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 4. 1973, გვ. 123.

¹⁵⁴ ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ.: რ. მეტრეველი, სარედაქციო კოლეგია: მ. აბაშიძე, გ. ალასანია, ზ. ალექსიძე, თ. გამყრელიძე, გ. კარტოზია, მ. ლორთქიფანიძე, დ. მუსხელიშვილი, ჯ. ზ. სარჯველაძე, მ. ქავთარია, ც. ქურციკიძე, მ. შანიძე, ელ. ცაგარეიშვილი, ჯ. ედ. ხოშტარია-ბროსე. თბილისი, 2008, გვ. 21.

იქვე ტროას ომის ხანგრძლივობასთან დაკავშირებით თ. ყაუხჩიშვილი შენიშნავს: „ანტიკურ ტრადიციაზე დაყრდნობით და ჰომეროსის ვერსიით, ტროას ომი გრძელდებოდა 10 წელს. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი (და ჟამთააღმწერელიც) კი პირდაპირ ამბობს, ტროის ომი 28 წელს გრძელდებოდაო. იმავე გიორგი სინგელოზის ქრონოგრაფიაში არის ცნობა იმის შესახებ (რასაც არ იზიარებს ეს გიორგი სინგელოზი), რომ აგამემნონმა იმეფა 35 წელი; თუ აგამემნონმა 35 წელი იმეფა, ხოლო ომი კი მისი მეფობის მერვე წელს დაიწყო, ამ ვერსიის თანახმად ტროას ომი მართლაც 27-28 წელს გაგრძელდებულა“.¹⁵⁵

რაც შეეხება ტროას ომის გმირების წყვილ-წყვილად მოხსენიებას, რაც მათი ერთმანეთთან ბრძოლითაა განპირობებული, გარკვეულ გაუგებრობას იწვევს ამ კონტექსტში ოდისევსისა და ორესტესის მოხსენიება, რადგან მათი დაპირისპირების შესახებ წყაროებში არაფერია ცნობილი.

პ. ინგოროყვა იმაზე დაყრდნობით, რომ ქართლის ცხოვრების ანასეულ ნუსხაში „ორესტეს“ ნაცვლად წერია „ფერსიტე“, მიიჩნევს, რომ აქ შეიძლება იგულისხმებოდეს თერსიტე, რომელთანაც ოდისევსს „ილიადის“ მეორე სიმღერაში მართლაც ჰქონდა შეტაკება.¹⁵⁶

ს. ყაუხჩიშვილი მიუთითებს, რომ „მართალია, ანტიკური ლიტერატურის ძეგლებში არ გვხვდება არცერთი ეს ცნობა (ე.ი. ოდისევსისა და ორესტეს მტრობისა, ტროას ომის 28 წელს გაგრძელებისა), მაგრამ ბიზანტიურ ქრონოგრაფიებში არის ამის კვალი. მაგ., გიორგი სინგელოზის (VIII ს.) ქრონოგრაფიაში წერია: „დასაბამითგან ქვეყნისა 4331 წელი, ამ დროს მოხდა ოდისევსისა და ორესტეს ამბავი“. რა ამბავია და მართლაც მტრობაა ეს თუ არა, არ ვიცით, მაგრამ ქართველი ისტორიკოსის ცნობასთან შეჯერების შედეგად ასე უნდა დავასკვნათ. ასეთი შეხვედრა ბიზანტიელი ქრონოგრაფოსისა და ქართველი ისტორიკოსისა ორ საკითხში (1. ორესტე, 2. ოცდარვა წელი) გვაფიქრებინებს, რომ ქართველი ისტორიკოსი ტროადის ომის ამბებს იცნობდა ბიზანტიური ქრონოგრაფიის ცნობებით“.¹⁵⁷

ამასთან დაკავშირებით, თ. ყაუხჩიშვილი შენიშნავს: „ამ ნაწყვეტში საყურადღებოა ის, რომ ისტორიკოსმა იცის ჰომეროსი, იცის მისი გმირები, რომელთაც წყვილ-წყვილად ახსენებს – ერთმანეთის დართ (აგამემნონი – პრიამოსი, აქილეუსი – ჰექტორი) და ამას გარდა მწერლობაში მაინცდამაინც პოპულარული არ

¹⁵⁵ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. I. დავითის ისტორიკოსი. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 4. 1973, გვ. 123.

¹⁵⁶ პ. ინგოროყვა. რუსთაველის ეპოქის სალიტერატურო მემკვიდრეობა. რუსთაველის კრებული. ტფილისი, 1938, გვ. 56-57.

¹⁵⁷ ს. ყაუხჩიშვილი. „ფირესტე // ორესტე“. ლიტერატურული ძიებანი. II. 1945, გვ. 159-165.

არის ეს ჩანს: 1. ერთ წყვილად ოდისევსისა და ორესტეს მოხსენებაში, 2. ტროას ომის ხანგრძლივობაში – მისი ვერსიით 28 წელს გრძელდებოდა ეს ომი“.¹⁵⁸

რაც შეეხება „არისტოვლის“ არისტოზულედ გაგებას, რომელსაც დავითის ისტორიკოსი მიიჩნევს ალექსანდრეს მთავარ ისტორიკოსად,¹⁵⁹ უნდა ითქვას, რომ ხელნაწერების უმრავლესობაში „არისტოვლის“ ნაცვლად, რომელიც ამ სახით მხოლოდ ანასეულ ნუსხაში ჩანს, დასტურდება „არისტოტელის“, „არისტოტელისა“, რაც ტექსტს გაუგებარს ხდიდა (არისტოტელე გამოდიოდა ალექსანდრეს ისტორიკოსი, რაც სინამდვილეს არ შეეფერება), რის გამოც ტექსტის ეს სიტყვა ანასეული ნუსხის მიხედვით გასწორდა.¹⁶⁰

ამავე მონაკვეთში დავითის ისტორიკოსი ახსენებს რომის იმპერატორებს: ვესპასიანუსს (69-79 წწ.) და ტიტუსს (79-81 წწ.), რომელთა შესახებ ცნობებს იღებს იოსიპოს ებრაელის (იოსებ ფლავიოსის) ნაშრომიდან „იუდეველთა ომის ისტორია“. თ. ყაუხჩიშვილის აზრით, ამბავი იერუსალიმის აღებისა და იუდეველთა რბევის შესახებ მოთხრობილია „იუდეველთა ომის ისტორიის“ V-VI წიგნებში, რომელთა მიხედვით ვესპასიანუსი უკვე რომის იმპერატორია, ხოლო მისმა ვაჟმა, ტიტუსმა საბოლოოდ აიღო იერუსალიმი.¹⁶¹ უნდა ითქვას, რომ ვესპასიანუსის და ტიტუსის მმართველობა დაწვრილებით აღწერილია გიორგი ამარტოლის „ხრონოღრაფიკ“, თუმცა, როგორც ამას დავითის ისტორიკოსი ამბობს, მას წყაროდ გამოუყენებია იოსებ ფლავიუსი.¹⁶²

საყურადღებოა, რომ არსებობდა განსხვავებული აზრი იმის თაობაზე, რომ აქ მოხსენიებულია არა 2 პიროვნება: ვესპასიანუსი და ტიტუსი, არამედ მხოლოდ ერთი – ტიტუსი, რადგან ორივე იმპერატორი იხსენიებოდა ერთნაირი სრული სახელით: Titus Flavius Vespasianus. ამ უკანასკნელ თვალსაზრისს მხარს უჭერდა ივ. ჯავახიშვილი, რომელიც ტექსტის ამ მონაკვეთის „მესამეან ვესპასიანე ტიტოს-მიერნის“ ნაცვლად ციტატა მოყავდა შემდეგნაირად „მესამეან ტიტოსმიერნი“.¹⁶³

¹⁵⁸ ს. ყაუხჩიშვილი. „ფირესტე // ორესტე“. ლიტერატურული ძიებანი. II. 1945, გვ. 123.

¹⁵⁹ ს. ყაუხჩიშვილი. ბერძნული ლიტერატურის ისტორია. II. თბილისი, 1949, გვ. 185.

¹⁶⁰ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. I. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 4. 1973, გვ. 120. სქ. 13.

¹⁶¹ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. I. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 4. 1973, გვ. 122.

¹⁶² თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. I. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 4. 1973, გვ. 122.

¹⁶³ ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა. თბილისი, 1916, გვ. 159.

ივ. ჯავახიშვილის ეს თვალსაზრისი ემყარებოდა იმ ფაქტს, რომ ზოგიერთ ხელნაწერში იყო წარმოდგენილი სხვადასხვაგვარი ფორმები, მათ შორის – „ნეტიტომს“, რაც თავის დროზე ბროსემ აღადგინა „ვესპასიანე ტიტომს“ სახით, რასაც, როგორც ჩანს, არ ეთანხმებოდა ივ. ჯავახიშვილი.¹⁶⁴

ვფიქრობთ, გამომდინარე იმ მოცემულობიდან, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ისტორიკოსთა ე.წ. საინფორმაციო ბანკში დაახლოებით ერთი და იგივე წყაროებია, ეს საკითხი უნდა გადაწყდეს „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ავტორთა მონაცემების გათვალისწინებით. ამ თვალსაზრისით, საყურადღებოა ჟამთააღმწერლის „ასწლოვანი ისტორიის“ ის პასაჟი, რომელშიც გადმოცემულია იერუსალიმის დარბევის შესახებ ინფორმაცია იოსებ ფლავიუსის თხზულებაზე დაყრდნობით:

„და ესევეთარნი ჭირნი მოიწივნეს, რომელ არაოდეს ძუელთა სადამე წიგნთა მიერ სმენილ არს, რომელნი თანა-შეესწორებიან ქრისტეს ჯუარისა მცმელთა იუდიანთა ზედა ქმნულთა მიერ იერუსალიმისა სრულიადსა მოსპოლვასა ტიტეს და უესპასიანეს მიერ, ვითარცა ჟამთააღმწერელი და მრავალმომთხრობელი იოსიპოს წარმოიტყვს ესოდენ ძნელბედობასა იუდეველთასა, ვითარცა სამასსა ბევრსა აღრაცხავს მამაკაცსა, ოდენ სიყმილისა და მაწვილისა მიერ აღსრულებულსა. რომლისა მსგავს იქმნა ჟამსაცა ამას სარკინოზთა მიერ ქალაქსა ამას ტფილისისასა“.¹⁶⁵

შესაბამისად, ვფიქრობთ, რომ რადგან ჟამთააღმწერელთან მოცემულია ორივე სახელი, დავითის ისტორიკოსის თხზულების ამ პასაჟშიც ნამდვილად იგულისხმება ორივე იმპერატორი – ვესპასიანუსიც და ტიტუსიც.

რაც შეეხება ალექსანდრეს ნათქვამს აქილევსზე, ს. ყაუხჩიშვილის აზრით, ეს ადგილი მომდინარეობა ფსევდოკალისტენეს „ალექსანდრეს რომანიდან“.¹⁶⁶ ამ პოპულარული რომანის ძველი ქართული თარგმანი არსებობდა, თუმცა მან ჩვენამდე ვერ მოაღწია.¹⁶⁷

დ) მსჯელობს რა დავით აღმაშენებლის მიერ საქართველოს საზღვრების გაფართოების კონცეფციაზე, დავითის ისტორიკოსი თვლის, რომ ეს მოხდა დავით აღმაშენებლის თანამიმდევრული სამხედრო სტრატეგიის საშუალებით – მეფე

¹⁶⁴ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. I. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 4. 1973, გვ. 122.

¹⁶⁵ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 176.

¹⁶⁶ ს. ყაუხჩიშვილი. ბერძნული ლიტერატურის ისტორია. II. თბილისი, 1949, გვ. 234.

¹⁶⁷ კ. კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. II. თბილისი, 1941, გვ. 251-252; გვ. 317-319; აღ. ბარამიძე. ქართული ალექსანდრიანი. საქ. სსრ. მუზეუმის მოამბე. IX. 1936, გვ. 41-50; პ. ინგოროყვა. რუსთაველის ეპოქის სალიტერატურო მემკვიდრეობა. რუსთაველის კრებული. ტფილისი, 1938, გვ. 58-63.

ბრძოლებსა და ლაშქრობებში წვრთნიდა ჯარს, არ აძლევდა მეზრძოლებს განცხრომისა და მოდუნების საშუალებას, რის მაგალითსაც თავადაც იძლეოდა. დავითი მუდმივად ზრდიდა საკუთარი ჯარის შემადგენლობას სწორედ დაპყრობითი ომების მეშვეობით და თანდათანობით იქვემდებარებდა ახალ სამეფოებს. სწორედ ამ კონტექსტში ადარებს ისტორიკოსი დავით მეფეს ალექსანდრე მაკედონელს და წერს:

„ანუ რათა-მცა ექმნეს და აღეხუნეს ესე-ოდენნი სამეფონი? ნუ უკუე ძილითა ანუ ადგილთა მწუანვილოვანთა ზედა მოსმურობითა და განცხრომითა და მაჩუკნებელთა საქმეთა შედგომითა; არა ესრეთ, არა, არამედ არ-ცა **ალექსანდრე** ქმნა ესრეთ. რამეთუ პირველად მამულისა თვისისანი შეკრიბნა და მით დაიპყრნა დასავლისანი ევროპი, იტალია, რომი და აფრიკეთი, და მათითა წარტანებითა დაიპყრა ეგვპტე, შესრულმან კარქედონით, და მიერ ეგვპტით პალესტინე და ფინიკე, და კილიკიასა თვსად შემქმნელი, წინა-განეწყო **დარიოსს**. და რაჟამს სპარსეთი მოირთო, მაშინ-და სძლო პიროს ჰინდოსა, და ეგრეთ-და ამით ყოვლითა მოვლო ყოველი ქუეყანა; და ქმნა, რა იგი ქმნა; თუ არა ქართველთა ოდენ სპითა ვერ-ცა-რას **ალექსანდრე** იქმნა კარგსა. და თუ-მცა დავითს სპარსთა ჰქონებოდა მეფობა, ანუ **ბერძენთა და ჰრომთა** ძალი, ანუ სხუათა დიდთა სამეფოთა, მაშინ-მცა გენახნეს ნაქმარნი მისნი, უაღრესნი სხუათა ქებულთანი“.¹⁶⁸

ამრიგად, დავითის ისტორიკოსის აზრით, ალექსანდრე მაკედონელი რომ ყოფილიყო დავითის ადგილას, მხოლოდ ქართველთა სპით ის ვერაფერს მიაღწევდა, ხოლო დავითი რომ ყოფილიყო ალექსანდრეს ადგილას, ანუ ალექსანდრესნაირი სამხედრო შესაძლებლობები ჰქონოდა – ყოფილიყო სპარსთა, ბერძენთა და ჰრომთა მბრძანებელი, იგი უდავოდ აღმატებული იქნებოდა ალექსანდრეზე. შესაბამისად, ისტორიკოსი მიიჩნევს, რომ დავითის მასშტაბურობა გარკვეულ ჩარჩოებში იყო მოქცეული იმით, რომ მას არ გააჩნდა ის შესაძლებლობები, რაც ჰქონდა ალექსანდრე მაკედონელს.

გ. მამულიას აზრით, მხოლოდ „ალექსანდრეს რომანიდან“ შეეძლო დავითის ისტორიკოსს ამოელო ცნობა ალექსანდრეს მარშრუტის შესახებ“.¹⁶⁹

3) მოსიმახოსი და აქილევსი

დავითის ისტორიკოსი მეფის არა მხოლოდ პოლიტიკური ალღოთი და სამხედრო წარმატებებით არის აღფრთოვანებული, იგი ქებას ასხამს მის მეომრულ

¹⁶⁸ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955, გვ. 358-359.

¹⁶⁹ გ. მამულია. ლეონტი მროველის და ჯუანშერის წერილები. თბილისი, 1965, გვ. 29.

თვისებებსა და იარაღის, კერძოდ – მშვილდ-ისრის ხმარების ხელოვნებას მათ შორის მშვიდობიან დროსაც – ნადირობისას.

„რამეთუ ვინ ჰგავნ ჯორციელი ანუ ვინ იხილა ესე-ოდენ განმარჯუებული ნადირობასა შინა. მოსიმახოს ვინ-მე ითქმის ებრაელი მოისრობის და კეთილ-მმართველობისათჳს ალექსანდრეს სპათა შორის მჯობად, და აქილევსი კენტავროსისგან განსწავლულად მოისრობისა ელენთა შორის, ხოლო ბარამ-ჯური სპარსთა შორის მოქმედად უცხოთა და საკვრველთა, გარნა ჭემმარიტად ვერ-ცა ერთი ამათგანი შეესწორებოდა ამას, ვითარცა გვხილავს ჩუენ“.¹⁷⁰

ეს მონაკვეთი საყურადღებოა ანტიკურობაში კარგად ცნობილი ისტორიული და მითოლოგიური პერსონაჟების – ალექსანდრე მაკედონელის ჯარში სახელგანთქმული მოისრის, მოსიმახოსისა და ჰომეროსის ეპოსის მთავარი გმირის, მითური აქილევსის მოხსენიებით.

კ. კეკელიძის ცნობით, სახელი მოსიმახოსი, რომელიც ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქარში საუკეთესო მოისრობით იყო ცნობილი, ქართულ მატრიანეებში შემოსულია მხოლოდ გიორგი ამარტოლის ხრონოლრაფიდან.¹⁷¹

აქილევსთან დაკავშირებული ამ ცნობის შესახებ თ. ყაუხჩიშვილი აღნიშნავს: „აქილევსის ბიოგრაფიიდან ცნობილია: თეტიდამ რომ შვა აქილევსი, აღსაზრდელად და მოისრობის სასწავლებლად მისცა კენტავრ ქირონს. ეს ცნობა „ელინთა მეზღაპრობაშიც“ არის დაცული. ხოლო „ელინთა მეზღაპრობა“ ანუ ბერძნული ორიგინალების მიხედვით გაკეთებული კომენტარები გრიგოლ ნაზიანზელის თხზულებებში მოხსენიებული მითოლოგიური ამბების შესახებ ეკუთვნის ეფრემ მცირეს (XI ს.), რაც უთუოდ კარგად იცოდა ჩვენმა ისტორიკოსმა (თუ სხვა წყარო არ ჰქონდა მას კიდევ ხელთ). სხვათა შორის, „ელინთა მეზღაპრობაში“ კენტავრის სახელი არის ფორმით „ჰირონი“, აქილევსისა „აქილევსი“. ე.ი. ბერძნული ორიგინალიდან მომდინარეობს ქართული ჰ-თი“.¹⁷²

ვ. ასათიანი სამართლიანად შენიშნავს ამ ცნობის ერთ საყურადღებო დეტალს: „დავითის ისტორიკოსი, ისევე როგორც „ელინთა ზღაპრობანის“ ავტორი,

¹⁷⁰ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955, გვ. 348-349.

¹⁷¹ კ. კეკელიძე. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. I. თბილისი, 1956, გვ. 262-263.

¹⁷² თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. I. დავითის ისტორიკოსი. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 4. 1973, გვ. 125.

ტრადიციისაგან განსხვავებით, ყურადღებას ამახვილებს აქილევსის მოისრობაზე და არა ფეხმარდობაზე“.¹⁷³

4) პტოლემიოსი

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი არაერთხელ მიუთითებს, რომ დავით აღმაშენებელი გამოირჩეოდა წიგნიერებითა და განათლებით. მეფეს სამხედრო ლაშქრობებსა და ნადირობისას ყოველთვის თან ჰქონდა უამრავი წიგნი, რომელთაც გატაცებით კითხულობდა. მეფე, დავითის ისტორიკოსის თქმით, დავით აღმაშენებელი განსაკუთრებით დაინტერესებული იყო საღვთისმეტყველო ლიტერატურით და ზრუნავდა, რომ სრულად შეეკრიბა, რაც კი ამ თემაზე ქართულად იყო თავმოყრილი:

„ხოლო ისმენდი, თუ ვითარ გონიერად დედად სიბრძნისა რა პოვა შიში უფლისა, ღმერთთად-ც -- საღმრთონი წერილნი. და ესენი მდიდრად შეიკრიბნა, რაოდენნი პოვნა გარდამოღებულად ენასა ქართველთასა სხუათა ენათაგან, ძუელნი და ახალნი, ვითარცა **სხუამან პტოლემეოს**, ამას ზედა ოდენ სასოვან ქმნილმან, და ესე-ოდენ შეიყუარნა და შეითვსნა, რომელ სთქუა-მცა, თუ მათ შინა ცხოველ არს და მათ შინა იძრვის იგინი იყვნეს მისსა საზრდელ, ყოველთა გემოან, და სასმელ ტკბილ და საწადელ; იგინი -- შუება, განცხრომა საწურთელ და სარგებელ. დღე და ღამე მიმოსლგათა შინა მიმდემთა, ლაშქრობათა მოუწყენელთა, შრომათა განუსუენებელთა წიგნები ეტვრთა სიმრავლესა ჯორთა და აქლემთასა; და სადა გარდაცდის ჰუნესა, პირველ ყოვლისა წიგნნი მოაქუნდიან ჯელითა, და არა დააცადის კითხვა, ვიდრე არა დაშურის“.¹⁷⁴

დავითის ისტორიკოსი მეფეს ამ კონტექსტში ადარებს „პტოლემეოსს“, რომელიც, მკვლევართა აზრით, არის III საუკუნის მოღვაწე, პტოლემიოს II ფილადელფოსი – ალექსანდრიის ბიბლიოთეკარი, რომლის დროსაც ალექსანდრიის ბიბლიოთეკა ნახევარ მილიონზე მეტი გრაგნილს შეიცავდა, რადგან პტოლემიოსი დაუღალავად შრომობდა საუკეთესო ხელნაწერების მოსაგროვებლად. და რეალურად ალექსანდრიის ბიბლიოთეკა სწორედ ფილადელფოსის მმართველობისას იქცა მნიშვნელოვან კულტურულ ცენტრად.¹⁷⁵

¹⁷³ ვ. ასათიანი. ანტიკური და ბიზანტიური ტრადიციები ძველ ქართულ მწერლობაში. თბილისი, 1996, გვ. 194.

¹⁷⁴ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955, გვ. 347

¹⁷⁵ ს. ყაუხჩიშვილი. ბერძნული ლიტერატურის ისტორია. II. თბილისი, 1949, გვ. 96, გვ. 127.

ლადირი

აქებს რა დავით აღმაშენებლის სახიერებასა და სიბრძნეს, მის უზადო გარეგნობასა და წიგნიერებას, დავითის მემკვიდრეობაზე განსაკუთრებით გამოყოფს მეფის სათნოებას, რასთან დაკავშირებით აღნიშნავს:

„მაღალ უმაღლესთათვს და მდაბალ უმდაბლესთათვს, და თვთ მათ მტერთაგან-ცა საწადელ და საყუარელ სათნოებათა მისთაგან შეკდიმებულთა. ვინა ესრეთ მიიღო ერთი-ცა სათნოებათაგანი, ვითარ ვინ ყოველთაგანმან შეიკრიბა ყოველი სრულებით თითოეული, რომელ ყოველთათვს შეუძლებელ არს დაკვრვება ოდენ, არა-თუ მიბადვება რომლითა სრულ იქმნა იგი ყოველსა შინა, ესრეთ რა აღსავსე იყო ნავი უფასოთაგან ტვრთთა სათნოებისათა, და არღარა შემძლებელ წარსლვად ლადირთა“.¹⁷⁶

ამრიგად, დავითის მემკვიდრის აზრით, ვინც ეზიარებოდა დავით აღმაშენებლის თუნდაც ერთ სათნოებას, ხდებოდა სრულყოფილი და ემსგავსებოდა მრავალი სათნოებით დატვირთულ ნავს და აღარ შეეძლო „ლადირთა“ წასვლა.

სიტყვა „ლადირთა“, რომელიც ჩანს როგორც ჰიმნოგრაფიაში, ისე ბიბლიურ ტექსტებში, რამდენიმე განმარტება არსებობს.

„ელინთა ზღაპრობანი“-ში, კერძოდ თხზულებაში „თხრობანი დიდისა ბასილის ეპიტაფიასა შინა შემოღებულნი“, მეთექვსმეტე თხრობაში „ლადირნი“ ასეა განმარტებული: „ლადირნი „ადგილი კერძოსა დასავალისათა და ადგილი იგი დასასრული არს ზღვსად და რეცა ხერთვსი რაიმე ჩუენდა მომართისა ამის ზღვსაგან ატლანტიკოსა ზღუად, ვინაჲცა თქუმულ არს, ვითარმედ არღარა თანა წარივლებიან ნავებითა ლადირნი, რაითამცა შევიდა ვინ ამიერ ჩუენ კერძოდთ ზღვთ ზღვასა მას ატლანტიკოსასა, რომელი იგი კლდოვან არს და ბნელ და ქედ მაღალ, ხოლო ლადირ სახელ-ედვა [რომელ] არს ქედი, რამეთუ ვითარცა ქედი ქუეყანისაჲ არს ადგილი იგი ლადირისაჲ“.¹⁷⁷

დავით ბაგრატიონი ძირითადად მიჰყვება „ელინთა ზღაპრობანის“ ტექსტს და ბოლოს დასძენს: „მიიწია რა ირაკლი ლადირად და ვერ შემძლებელ იყო თანასწორ სლვად მათდა და ვერცა შესლვად ოკეანოსა, ამისთვსცა ადგილსა მას აღმართნა სვეტნი, ვითარმედ იქამდე შესაძლებელ არს სლვად ნავთ მავალთათვს და მას იქეთ არღარა, ამისთვს ეწოდა ადგილსა სვეტ ირაკლისაჲ“.¹⁷⁸

¹⁷⁶ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955, გვ. 348-349.

¹⁷⁷ ილ. აბულაძე. „ელინთა ზღაპრობანი“. ენიშვის მოამბე. X. 1941, გვ. 28.

¹⁷⁸ დავით ბაგრატიონის „მითოლოგია“ (ტექსტი). წიგნში: ვ. ასათიანი. ანტიკურობა ძველ ქართულ მწერლობაში. თბილისი, 1987, გვ. 246.

სულხან-საბა ორბელიანი და ვახუშტი ბატონიშვილი „ღადირს“ კონკრეტულ გეოგრაფიულ ადგილად აღიქვამენ და „ქედ გორაკთ წარზიდულად“ განმარტავენ.¹⁷⁹

ილ. აბულაძის ლექსიკონში ღადირი განმარტებულია როგორც „ჰადესი“.¹⁸⁰

პ. ინგოროყვას აზრით, „ედემი შესაძლოა, გავიგოთ როგორც მსოფლიოს აღმოსავლეთ მიჯნა; ხოლო „ღადირი“ ანუ „ჰერაკლეს ბჭეები“ – მსოფლიოს უკიდურესი დასავლეთ მიჯნა“.¹⁸¹

რ. სირაძის შენიშვნით, „ედემი და ღადირა ისეთივე ოპოზიციანია, როგორც სამხრეთი და ჩრდილოეთი“.¹⁸²

გ. ალიბეგაშვილის განმარტებით, „ღადირი“ დასავლეთის სიმბოლური სახელია.¹⁸³

ნ. სულავა აღნიშნავს: „ღადირს მოცემულ კონტექსტში აქვს პირდაპირი მნიშვნელობაც, შეიძლება მოვიაზროთ დასავლეთად, მაგრამ, ჩემი აზრით, მას სიმბოლური დატვირთვაც აქვს“.¹⁸⁴

ლ. კვირიკაშვილი „ღადირს“ „ადამიანური შესაძლებლობების ზღვარის“ მეტაფორად მიიჩნევს.¹⁸⁵

ჩემი აზრით, კონტექსტიდან გამომდინარე, დავითის ისტორიკოსის ამ მონაკვეთში ნახსენები „ღადირი“ უფრო სიმბოლური დატვირთვისაა და შეიძლება უფრო დაკონკრეტდეს ისევ და ისევ ანტიკური წყაროების საშუალებით. სტრაბონი „გეოგრაფიაში“ იმოწმებს პინდაროსის დაკარგულ პასაჟს, რომლის მიხედვითაც სვეტები, პინდაროსი „გადესის კარიბჭეებს“ რომ უწოდებს, იყო უკიდურესი ზღვარი, რასაც მიაღწია ჰერაკლემ:

“ταύτας εἶναι νομίζοντες στήλας, ἃς Πίνδαρος καλεῖ πύλας Γαδειρίδας, εἰς ταύτας ὑστέρτας ἀφίχθαι φάσκων τὸν Ἡρακλέα” (Strabo. 3. 5. 5).

არსებობს მოსაზრება, რომ მას შემდეგ, რაც ჰეროდოტემ „ისტორიაში“ ერთმანეთთან გააიგივა ფინიკიური ქალაქ ტიროსის ღვთაება მელკარტი ჰერაკლესთან, „მელკარტის სვეტები“, რომლებიც ფინიკიელი ღვთაების ტაძარში,

¹⁷⁹ სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. წ. II. თბილისი, 1968.

¹⁸⁰ უმველესი რედაქციები ბასილი კესარიელის „ექუსთა დღეთათვის“ და გრიგოლ ნოსელის „კაცისა აგებულებისათვის“. ილ. აბულაძის რედაქციით. თბილისი, 1964.

¹⁸¹ პ. ინგოროყვა. ძველი ქართული სასულიერო პოეზია. I. ტფილისი, 1913.

¹⁸² რ. სირაძე. „ცასა ცათასა“. თამარ მეფის იამბიკო. ლიტერატურული საქართველო. 1993 წ. 14 მაისი.

¹⁸³ გ. ალიბეგაშვილი. გეოგრაფიული მხარეები ბიბლიაში. ლიტერატურა და ხელოვნება. № 1. 1993, გვ. 12.

¹⁸⁴ ნ. სულავა. XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია. თბილისი, 2003, გვ. 95.

¹⁸⁵ ბიზანტიური ლიტერატურის ქრესტომათია. ტ. III. ლ. კვირიკაშვილის რედაქციით. თბილისი, 1996, გვ. 214.

ქალაქ გადესთან მდებარეობდა, ზოგჯერ გაიგივებული იყო ჰერაკლეს ნამდვილ სვეტებთან.¹⁸⁶

შესაბამისად, გადირი (თან. კადისი ესპანეთში) მიიჩნეოდა იმ უკიდურეს წერტილად, ერთგვარ ზღვრად, რომლის იქით არ იყო ნამყოფი თავად ჰერაკლე, ბერძნული მითოლოგიის ყველაზე ცნობილი გმირი. საყურადღებოა, რომ აღორძინების ეპოქაში ეს სიტყვა განასახიერებდა ადგილს, რომლის მიღმა არაფერია, რაც ზღვაოსანთათვის ერთგვარი გაფრთხილებას წარმოადგენდა, რომ ამ ზღვარს არ გადასულიყვნენ.¹⁸⁷ ამრიგად, დავითის მემკვიდრის აზრით, დავითის სათნოებანი ისეთ გავლენას ახდენდა ადამიანებზე, რომ ისინიც იმსჯელებოდნენ ამ სათნოებით და სიკეთით და აღარ შეეძლოთ მოშორებოდნენ მას, გადაელახათ აკრძალვის (ბოროტების) ზღვარი.

შეჯამების სახით შეიძლება ითქვას, რომ ანტიკურობასთან დაკავშირებული ინფორმაცია, რომელიც დავითის ისტორიკოსის მიერ გამოყენებულია დავით აღმაშენებლის მოღვაწეობის შესაფასებლად, როგორც ეს პასაჟების ანალიზიდან ვნახეთ, ამოკრებილია: იოსებ ფლავიუსის „იუდეველთა სიძველთმცოდნეობიდან“, არისტოტელეს „ისტორიიდან“, ფსევდოკალისტენეს რომანიდან „ალექსანდრიანი“ და გიორგი ამარტოლის „ხრონოღრაფიიდან“.

საკამათო თემად რჩება ამ პერიოდის ავტორებისათვის ჰომეროსის და მისი თხზულებების შესახებ ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის საკითხი. თუმცა ჰომეროსის ეპოსი VI-VIII საუკუნეების ქართველი მკითხველისთვის ცნობილი იყო, ს. ყაუხჩიშვილის აზრით, ძველ საქართველოში ჰომეროსის პოემების თარგმანის არსებობა ნაკლებსავარაუდოა, უფრო მოსალოდნელია, რომ ცნობილი იყო თარგმანის გადაკეთებული ვერსია.¹⁸⁸ თ. ყაუხჩიშვილი სამართლიანად მიუთითებს, რომ ქართულ ხელნაწერებში ჰომეროსის არც თარგმანი და არც მათი გადმოკეთებული ვერსია არ იძებნება, შესაბამისად, ძნელი სათქმელია, ავტორი წყაროებს ქართულად კითხულობდა, თუ დედანში.¹⁸⁹

რამდენად არის შესაძლებელი ვივარაუდოთ, რომ დავითის ისტორიკოსი კითხულობდა ძველ ბერძნულ ენაზე არსებულ ისტორიულ წყაროებს?

¹⁸⁶ W. Burkert. Greek Religion. Cambridge, 1985, გვ. 210.

¹⁸⁷ Renaissance Futurities: Science, Art, Invention. Eds. Ch. V. Black and M.-T. Álvarez. 2019, გვ. 104.

¹⁸⁸ ს. ყაუხჩიშვილი. ბერძნული ლიტერატურის ისტორია. I. თბილისი, 1950, გვ. 90-91; შდრ. პ. ინგოროყვა. რუსთაველის ეპოქის სალიტერატურო მემკვიდრეობა. რუსთაველის კრებული. ტფილისი, 1938, გვ. 56-58.

¹⁸⁹ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. I. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 4. 1973, გვ. 125.

პ. ინგოროყვას აზრით, „დავითის მემკვიდრეობაში არსად არ მოიპოვება რაიმე კვალი ბერძნული წყაროებით უშუალო სარგებლობისა, ყველა ცნობები ბერძნული მსოფლიოს შესახებ, რომელიც გვხვდება ამ ძეგლში, ამოღებულია იმ ტექსტიდან, რომელიც ამ დროს ქართული თარგმანების სახით არსებობდა (სახელდობრ, ამარტოლის ხრონოლოგია, არსენ იყალთოელის თარგმანში, იოსიფოს ფლავიოსი ანონიმი ჰუმანისტის თარგმანში; ეს ორი ძეგლი ჩვენ დრომდისაც შენახულა; ამის გარდა ომიროსსაც... ეს მწერალი მხოლოდ ქართული ვერსიის სახით იცნობდა“.¹⁹⁰

თ. ყაუხჩიშვილს პ. ინგოროყვას ეს დასკვნა სათუოდ მიაჩნია. მას მოჰყავს ტექსტიდან ამოკრებილი არაერთი ბერძნული სიტყვა და თვლის, რომ მათი გამოყენება შესაძლებელი იყო მხოლოდ ბერძნული ორიგინალიდან. თ. ყაუხჩიშვილის თქმით, დავითის ისტორიკოსს ელინური სამყაროდან „სახმარად შეთვისებული აქვს ისეთი სიტყვები, რომლებიც ქართული ენისთვის მის დროს (და არც მერე) საყოველთაო სავალდებულო არ ყოფილან“.¹⁹¹

საბოლოოდ, თ. ყაუხჩიშვილი თვლის, რომ ისტორიკოსი ნამდვილად სარგებლობდა ძველ ისტორიკოსთა თხზულებებით და შემდეგ დამატებით არგუმენტს წარმოადგენს: „როგორ უნდა წარმოვიდგინოთ დავითის დროს, ათონელების, ეფრემ მცირის, არსენი იყალთოელის, იოანე პეტრიწის გვერდით ისეთი კარის ისტორიკოსი, რომელიც მხოლოდ ქართულად ნაწერ წიგნებს კითხულობდა და ისტორიის წერისას მხოლოდ მათ ეყრდნობოდა?“.¹⁹²

სუმბატ დავითის ძე, „ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა“

სუმბატ დავითის ძე XI საუკუნის ქართველი ისტორიკოსია. მის შესახებ ზუსტი ცნობები არ შემოგვრჩა, თუმცა არსებობს ვარაუდი, რომ იგი ბაგრატონთა ტაოს შტოს მიეკუთვნებოდა.¹⁹³ ნაწარმოები, რომელიც ბაგრატონთა დავით

¹⁹⁰ პ. ინგოროყვა. რუსთაველის ეპოქის სალიტერატურო მემკვიდრეობა. რუსთაველის კრებული. ტფილისი, 1938, გვ. 60-61.

¹⁹¹ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. I. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 4. 1973, გვ. 126.

¹⁹² თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. I. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 4. 1973, გვ. 126.

¹⁹³ სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა ტაო-კლარჯეთის ბაგრატონთა შესახებ. გამოცემა მესამე. ტექსტი გამოსცა ვრცელი შესავლით, შენიშვნებით და ორი გენეალოგიური ტაბულით საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილმა წევრმა ექ. თაყაიშვილმა. მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის. ნაკვეთი 27. 1949, გვ. 11-12.

წინასწარმეტყველის შთამომავლებად აღქმას ეფუძნება, მოგვითხრობს ისტორიას ბიბლიური ადამიდან და სრულდება 1030-1031 წლების ამბებით.

როგორც ვარაუდობენ, „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ გარდა, ავტორს ხელთ ჰქონდა ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა საგვარეულო მატრიანები, რომელსაც იგი იყენებს აშოტ I-დან ბაგრატ III-მდე პერიოდის აღწერისას, რადგან თხზულების ეს მონაკვეთი გამოირჩევა უხვი ცნობებითა და ქრონოლოგიური სიზუსტით. რაც შეეხება ბაგრატ III-ის მეფობის ბოლო წლების შემდგომ მოვლენებს, დიდი ალბათობით, სუმბატ დავითის ძე მის თანადროულ მოვლენებს გადმოგვცემს.¹⁹⁴

თხზულებაში ანტიკურობასთან დაკავშირებით ერთი პასაჟი დასტურდება.

„მსწრაფლ ეწია რისხვა უმსჯავროსა მას მეფესა კოსტანტინეს, მსგავსადვე **ივლიანეს უსჯულოსა**“

ამ ციტაციის კონტექსტი შემდეგნაირია – ნაწარმოების დასასრულს სუმბატ დავითის ძე გადმოგვცემს გიორგი I-ის გარდაცვალებისა და ბიზანტიიდან სამწლიანი მძევლობის შემდეგ საქართველოში დაბრუნებული მცირეწლოვანი ბაგრატ IV-ის გამეფების ამბებს. მემკვიდრე დაწვრილებით მოგვითხრობს ბიზანტიის იმპერატორ კონსტანტინე VII (იმპ.1025-1028) პორფიროგენეტის მიერ საქართველოსთან ზავის დარღვევის, ტაოს აოხრების, ბიზანტიელთა მიერ პროვოცირებული შიდააშლილობის ისტორიას. დავით სუმბატის ძე გადმოგვცემს, რომ ასეთ კრიტიკულ მომენტში იმპერატორის გარდაცვალების გამო ბიზანტიელებს კონსტანტინოპოლში დაბრუნების ბრძანება მიუვიდათ.

ბიზანტიის იმპერატორის, კონსტანტინე VII პორფიროგენეტის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით სუმბატ დავითის ძე აღნიშნავს:

„ხოლო ესევეთარად რა ღელვად აღტეხილად იგუემებოდა აღმოსავლეთი, მსწრაფლ ეწია რისხვა უმსჯავროსა მას მეფესა კოსტანტინეს, მსგავსადვე **ივლიანეს უსჯულოსა**, უწყალოებისათჳს ბაგრატ მეფისა ჩუენისა, მოოჯრებისათჳს მამულისა მისისა, და მოსწრაფედ მოუწერა პარკიძანოსს პროედროსსა თჳსსა, რათა მსწრაფლ შეიქცეს იგი ლაშქრითურთ თჳსით და მოვიდეს კოსტანტინეპოლედ. და წარვიდა იგი, ესმა რა ესე. და ვითარცა გარდაიცვალა ესე კოსტანტინე მეფე, დაუტევა შემდგომად მისსა მეფობა რომანოზს, ნათესავსა და მიმდგომსავე თჳსსა.“

საყურადღებოა, რომ თხზულებაში ეს არის ერთადერთი ისტორიული პარალელი.

ამრიგად, სიკვდილი კონსტანტინე იმპერატორისა, რომელიც 1028 წელს კონსტანტინოპოლში უეცრად მიიცვალა, შედარებულია სიკვდილთან იმპერატორ ფლავიუს კლავდიუს იულიანუსისა (იულიანე/ივლიანე განდგომილი), რომელიც

¹⁹⁴ ვ. გუჩუა. სუმბატ დავითის ძე. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 9. თბილისი, 1985, გვ. 604.

სპარსული კამპანიის დროს 363 წლის 26 ივნისს შუბით სასიკვდილოდ დაიჭრა ბაღდადიდან უკანდახევისას.¹⁹⁵ გვიანდელი ქრისტიანული ტრადიციით, იულიანე ღვთისგან დაისაჯა ქრისტიანობის უარყოფისა და წარმართობისკენ შემობრუნების მიზეზით და მოკლული იყო ბერძენი ჯარისკაცის (მოგვიანებით: წმინდა მერკურიუსის) ხელით.¹⁹⁶ ღვთის სასჯელი, მემკვიდრის თქმით, კონსტანტინე VII-მ დაიმსახურა 10-11 წლის ბაგრატ IV-ის მიმართ გამოჩენილი სისასტიკის და საქართველოს მოხრეხის გამო. ავტორის ეს დასკვნა სრულიად ეთანხმება ნაწარმოების პათოსს, რომელიც გამსჭვალულია ბაგრატიონთა საგვარეულოს განდიდებითა და მისი დავით წინასწარმეტყველიდან მომდინარეობის მტკიცებით. ანტიკურობასთან დაკავშირებული ეს პასაჟი ცხადყოფს ისტორიკოსის სურვილს საქართველოს მატანიის კონკრეტული ეპიზოდი განიხილოს მსოფლიო ისტორიის კონტექსტში.

უცნობი ავტორი, „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“

„ქართლის ცხოვრებაში“ შეტანილია თამარის ორი ისტორიკოსის ნაწარმოები: „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ და „ცხოვრება მეფეთა-მეფის თამარისი“. 1884 წელს აღმოჩენილი იყო „ქართლის ცხოვრების“ მარიამისეული ნუსხა, სადაც შეტანილი იყო ნაწარმოები სათაურით „ისტორიათა და აზმათა მეტყუელებასა შინა შარავანდედთა“ რომლის შესწავლაც ამ დროიდან დაიწყო. ნაწარმოების ერთიანობის შესახებ განსხვავებული ვარაუდებია გამოთქმული. ზოგიერთ მკვლევარს ნაწარმოები ორი ნაწილისგან შემდგარად მიაჩნია და მათ ავტორებად ერთ¹⁹⁷ ან სხვადასხვა პიროვნებას¹⁹⁸ ვარაუდობს.

„ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ავტორის ვინაობის შესახებ სხვადასხვა ვარაუდია გამოთქმული. ავტორის ვინაობისა და ტექსტის ისტორიულ-ფილოლოგიურ გამოკვლევას ცნობილ მეცნიერთა არაერთი ნაშრომი მიეძღვნა.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Amm. Marc. Res Gestae, 25.3.6.

¹⁹⁶ Sozomenus, Historia Ecclesiastica, 6.2.

¹⁹⁷ ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა. თბილისი, 1945, გვ. 221 და შმდ.; კ. კეკელიძე. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ როგორც ლიტერატურული წყარო. რუსთაველის კრებული. ტფილისი, 1938, გვ. 120 და შმდგ.

¹⁹⁸ პ. ინგოროყვა. ჩახრუხადე. კავკასიონი. № 1-2. 1924, გვ. 277.

¹⁹⁹ ილ. აბულაძე. ცნობა შოთა რუსთაველის ისტორიული თხზულების შესახებ. ენიშკის მოამბე. № 3. 1938; კ. გრიგოლია. თამარის მეორე ისტორიკოსის ვინაობისა და მისი თხზულების დათარიღებისათვის. თსუ შრომები. ტ. 108. 1964; ს. კაკაბაძე. შოთა რუსთაველი და მისი „ვეფხისტყაოსანი“. თბილისი, 1966; კ. კეკელიძე. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ როგორც

თამარის ანონიმ ისტორიკოსად XII-XIII საუკუნეების სხვადასხვა მოღვაწეს მიიჩნევდნენ: საეკლესიო პირს ანტონ გლონისთავისძეს (თ. ჟორდანია); სარგის I თმოგველს (პ. ინგოროყვა); მანდატურუთუხუსეს ჭიაბერს (ს. კაკაბაძე); არსენ იშხნელს (კ. კეკელიძე); შოთა რუსთაველს (მ. წერეთელი; ივ. ლოლაშვილი).²⁰⁰

რაც შეეხება ნაწარმოების შეთხზვის თარიღს, აქაც აზრთა გარკვეული სხვადასხვაობა შეინიშნება, თუმცა მეტ-ნაკლებად დადგენილია, რომ „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ XII-XII საუკუნეთა მიჯნაზე უნდა იყოს შექმნილი.²⁰¹ თხზულებაში აღწერილია თამარისა და მისი მამის გიორგი III-ის ისტორია.

ნაწარმოების ავტორი, საყოველთაო აღიარებით, არის საკმაოდ განათლებული პიროვნება, რომელიც კარგად იცნობს აღმოსავლურ და დასავლურ ისტორიულ და ლიტერატურულ ტრადიციას. ივ. ჯავახიშვილის თქმით, „ერთსა და იმავე დროს მას შეთვისებული აქვს საწარმართოცა და საქრისტიანო მწერლობა და აზროვნებაც ისე, რომ მკვლევარი ვერ გაიგებს რა ხელობისა ან რა საქმის კაცი იყო იგი?“²⁰² „საწარმართო“ თხზულებებიდან თამარის ისტორიკოსი იყენებს ანტიკური ხანის ავტორთა თხზულებებს, ხშირად იმოწმებს მათ სხვადასხვა კონტექსტში. როგორც კ. კეკელიძე აღნიშნავს, „ავტორი დასავლური, ბერძნულ-ბიზანტიური განათლების მატარებელი და თაყვანისმცემელია; ამას ამჟღავნებს მისი ლექსიკონი, რომელშიც ჩვენ ვხვდებით არა მარტო ტექნიკურ სიტყვებსა და მაგალითებს, არამედ საკუთრივ ბერძნულ სიტყვებსაც.“²⁰³

განვიხილოთ ნაწარმოებში აღმოჩენილის ანტიკურობასთან დაკავშირებული მონაკვეთები და მათი კონტექსტი.

1. ულუმპიანი

„ისტორიანი და აზმანის“ ავტორი ამ სიტყვას რამდენჯერმე თხზულების სხვადასხვა მონაკვეთში ახსენებს გვირგვინოსან მეფეებთან დაკავშირებით.

ლიტერატურული წყარო. რუსთაველის კრებული. ტფილისი, 1938; კ. კეკელიძე. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“. წიგნში: ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I. თბილისი, 1954; რ. კიკნაძე. ფარსადან გორგიჯანიძე და „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“. თბილისი, 1975; ივ. ლოლაშვილი. რუსთაველი და თამარის ისტორიკოსთა ვინაობის პრობლემა. თბილისი, 1961; ივ. ჯავახიშვილი. თხზულებანი თორმეტ ტომად. ტ. 8. თბილისი, 1977.

²⁰⁰ მიმოხილვისთვის იხ. რ. მეტრეველი. მეფე თამარი, ეპოქის პოლიტიკურ-კულტურული და სოციალურ-ეკონომიკური მიმოხილვა. თბილისი, 1991, გვ. 7 და შმდგ.

²⁰¹ რ. მეტრეველი. მეფე თამარი, ეპოქის პოლიტიკურ-კულტურული და სოციალურ-ეკონომიკური მიმოხილვა. თბილისი, 1991, გვ. 7.

²⁰² ივ. ჯავახიშვილი. თამარ მეფის ისტორიკოსი. ტ. VIII. თბილისი, 1977, გვ. 229.

²⁰³ კ. კეკელიძე. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ როგორც ლიტერატურული წყარო. რუსთაველის კრებული. ტფილისი, 1938, გვ. 135-136.

ა) თამარის ისტორიკოსი თხზულების დასაწყისში აღნიშნავს, რომ თვით „ქებათა ქებას“ ავტორი, სოლომონ მეფე არაა საკმარისი, რათა გადმოიცეს „ულუმპიანობა“ ქართველ გვირგვინოსანთა:

„ქებასა ქებათასა“ რომელსა-იგი გალობს სიბრძნითამეიგავე სოლომონ, რომლისაგან შთამოთესლოვნებისა ვერ-საკმო არსა შემსხმელად ულუმპიანობათა მათ გარდაცემასა“.²⁰⁴

ბ) სახელოვან გამარჯვებებს შორის გიორგი მეფე, ისტორიკოსის თქმით, ასე ისვენებდა:

„თვთ მეფე დაჯდა სიხარულად და განსუენებად და ნადირობად. ოდესმე, ჟამსა ზამთრისასა, გარდავიდის ლიხთ-იმერეთს და მიუწიის ზღუად პონტოსა, მოიწიის და მოინადირის ალანთა ქუეყანა, რომელ არს აფხაზეთი, ოდესმე გურგენის ზღუადმდე. და ამას შინა სუფევდა და იხარებდა სუფევითა ულუმპიანითა“.²⁰⁵

გ) თამარის გამეფების გადაწყვეტილებასთან დაკავშირებით ნაწარმოებში აღნიშნულია:

„უკეთუმცა არა შემეცნებულ იყო სისრულესა და ჰერობასა ულუმპიანობისა და, ზეშთა სთქუათ, ამთავრებისასა მანიაკი იგი გვრგვნი მეფობისა, არმცა მრწმუნებელ ქმნილ იყო საყდარსა დავითისსა და ბექედსა სოლომონისსა“.²⁰⁶

დ) თამარის მეფედ კურთხევის შესახებ ისტორიკოსი წერს:

„აწ მხილველმან იხილა და იყო ნათელი უმეტეს ნათლისა მის პირველისა, „და იყო კეთილი, და უწოდა ნათელსა მას დღე“. და უწოდა ნათელი ულუმპიანთა შორის დიდსუეობისა“.²⁰⁷

ე) თამარის და იური ბოგოლიუბსკის ქორწილის აღწერისას ავტორი აღნიშნავს:

„და ვითარ იყო ხუედრი და რიგი ულუმპიანობისა და შარავანდედობისა მათისა, ეგრეთ იქმნა ქორწილი სახედაუდებელი და იგავ-მიუწდომელი; სიმრავლენი სახეობათანი, ძღუნობანი და ნიჭებანი თუალთა და მარგალიტთანი, ოქროჭედილთა და უჭედელთანი, სიმდიდრეთა და ღართა კერულთა და უკერელთანი, მსგეფსამდი სხარული, შუება, ძღუნობანი, გაცემანი“.²⁰⁸

²⁰⁴ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 1.

²⁰⁵ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 23.

²⁰⁶ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 26.

²⁰⁷ ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 27.

²⁰⁸ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 65.

ვ) თამარის, დავით სოსლანისა და მათი მემკვიდრის გიორგის მონაწილეობით მოწყობილი ბრწყინვალე დარბაზობის აღწერისას ისტორიკოსი წერს:

„და დასხდეს ტახტსა ზედა ოქრო-ჭედილსა თვთ თამარ, დავით და ძე მათი გიორგი, მადიდებელნი და მასახელებელნი ყოვლისა **ულუმპიანობისა** და შარავანდთ-მპყრობელობისა გუარფესუობისანი, და რომელთათჳს მოქალაქობისა მოქმედნი“.²⁰⁹

ზ) თამარის და დავით სოსლანის ოჯახური ბედნიერების ხაზგასასმელად ავტორი მიუთითებს:

„ხოლო მწყემს ოდენ ეკმაებოდეს ტყუესა და ნატყუნავსა, და თვთ იშუებდეს, იხარებდეს, ნადირობდეს და სუფევდეს **ულუმპიანად** და შუენიერად ბედიანნი და სჯანნი თამარ და დავით ორთა შვილთა თანა, ნათელ-მოსილთა და ბრწყინვალეთა“.²¹⁰

საყურადღებოა, რომ „ულუმპიანი“ გვხვდება XII-XIII საუკუნეების ქართული ლიტერატურის სხვადასხვა ჟანრის ნაწარმოებებში: ჰიმნოგრაფიაში, სახოტბო პოეზიასა და ფილოსოფიურ თხზულებებში.

შალვა ნუცუბიძე ტერმინ „ულუმპიანის“ შესახებ (იოანე პეტრიწთან) აღნიშნავს: „ვინ არიან ეს ქართველი ოლიმპიელნი („ულუმპიანნი)? ცხადია, რომ აქ ლაპარაკია ქართველ წარმართობის ღმერთებზე...“.²¹¹

აღსანიშნავია, რომ კ. კეკელიძის აზრით, „ულუმპიანი“ არ არის დაკავშირებული ანტიკურობასთან: „ულუმპიანი“ ოლიმპოს მთის წარმართ ღმერთებს კი არ ნიშნავს, არამედ, როგორც XII-XIII საუკუნის სხვა ქართულ ლიტერატურულ ძეგლებშიაც, უმაღლესს, უდიადესს უპირატესს, უზენაესს“.²¹²

ნ. სულავას აზრით, „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ავტორი „ულუმპიანობას“ მეფეთა თვისებად მიიჩნევს. გიორგი III-ისა და თამარ მეფის სახეებს „ულუმპიანობით“ ამკობს, რაც უზესთაესის, აღმატებულის, ოლიმპიური დიდების გამოვლინებადაა აღქმული. „ულუმპიანობა“ ძლევამოსილების აღმნიშვნელია და საკმაოდ გავრცელებული ჩანს ქრისტიანულ ლიტერატურაში“.²¹³

ჩემი მხრიდან იმას დავამატებდი, რომ მართალია, „ულუმპიანი“ ბიზანტიურ ეპოქაში სხვა მნიშვნელობას იძენს, მაგრამ თავად სიტყვის ეტიმოლოგია აშკარად

²⁰⁹ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 65.

²¹⁰ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 76.

²¹¹ იოანე პეტრიწის შრომები. ტ. II. განმარტება პროკლესათვის დიადოხოსისა და პლატონურისა ფილოსოფიისათვის. ტექსტი გამოსცეს და გამოკვლევა დაურთეს შ. ნუცუბიძემ და ს. ყაუხჩიშვილმა. თბილისი, 1937, გვ. CII.

²¹² კ. კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I. თბილისი, 1960, გვ. 300.

²¹³ ნ. სულავა. XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰაგიოგრაფია. თბილისი, 2003, გვ. 145.

დაკავშირებულია საბერძნეთის ოლიმპოს მთასთან, სადაც ბინადრობდნენ უზენაესი ოლიმპიელი ღმერთები. ეს სიტყვა, როგორც ამას „ძველი ქართული ენის შეერთებულ ლექსიკონში“ ვკითხულობთ, ნიშნავს: 1. „ოლიმპიურს“, „უზესთაესს“; 2. „ოლიმპიელს“, „მეფეს“.²¹⁴ შესაბამისად, მიმაჩნია, რომ სიტყვა „ულუმპიანის“ განხილვა, როგორც ანტიკურ სამყაროსთან დაკავშირებული ტერმინისა, სრულიად შესაძლებელია.

2. ასფოდელ; ილზსიოს ველი

ა) თხზულების დასაწყისში ისტორიკოსი ქებას ასხამს თამარის ღვთისმოსაობას და წერს:

„ვინაცა ამან შეაყო თვისისა სულისა წყარო ხედვათა პირველსა ამას წყაროსა ქრისტესა, ნათელსა მამისასა, რომელმან მოიგონნა ხუთნი საგრძნონი: ხედვა, სმენა, შეხება, გემოსხილვა და განრჩევა. და დაამორჩილნა კლდესა მას ქრისტესა ასფოდელოდ-ქმნითა გონებისათა, არა არს მექმნი ნებისა თვისისა“.²¹⁵

ბ) ისევ თამარ მეფესთან დაკავშირებით ავტორი წერს:

„[...] იხილვებოდა ღმრთისაგან ღმერთქმნილად [თამარ მეფე – ე.კ.], შორის ღმრთთა გამკითხველად ღმრთისა სახეობად, რომელსა მოესთულო სურნელება და შუება სამოთხისა, მოეფუტკრა ვარდბუტკობა, ყვავილმცენარეობა, ასფოდელ-ნარგისობა ილზსიოს ველის ნამორჩებთა?!“²¹⁶

ასფოდელოსი, რომელიც ხმელთაშუაზღვისპირეთში ფართოდ გავრცელებული სხვადასხვა შეფერილობის მქონე სურნელოვანი ყვავილია, ბერძნულ მითოლოგიაში დაკავშირებული იყო გლოვასთან, მიწისქვეშა სამყაროსთან, ხოლო ასფოდელოსის მინდვრები – გარდაცვლილ სულთა განსვენების ადგილთან. ჰომეროსის „ოდისეაში“ ნახსენები „ასფოდელოსის მინდვრები“ (Hom. Od. 11, 539, 573; 24.14) ქრისტიანულ ლიტერატურაში იქცევა საამო და სასურველ ადგილად, ერთგვარ სამოთხედ.²¹⁷

„ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ტექსტში ასფოდელოსი, მართალია, სურნელოვანი ყვავილის მნიშვნელობითაა ნახსენები, მაგრამ, ვფიქრობ, ნაწარმოების კონტექსტი „ასფოდელი“ ასფოდელოსის მინდვრებთან გარკვეული ალუზიის

²¹⁴ ძველი ქართული ენის შეერთებული ლექსიკონი: 16800 სიტყვა. შედგენილია ილ. აბულაძის, აკ. შანიძის, ივ. იმნაიშვილისა და სხვა ავტორთა ლექსიკონური წყაროების მიხედვით. შემდგ.: გრ. რუხაძე; რედ.: გ. კოპლატაძე. დაიბეჭდა სრ. საქ. კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II ლოცვა-კურთხევით. თბილისი, 2008, გვ. 452. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <http://www.nplg.gov.ge/saskolo/index.php?a=term&d=44&t=13889> ბოლო ნახვა: 18.05.2024.

²¹⁵ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 2.

²¹⁶ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 64-65.

²¹⁷ S. Reece. Homer's Asphodel Meadow. In: Homer's Winged Words, The Evolution of Ancient Greek Epic in the Light of Oral Theory. Leiden, Boston, 2009, გვ. 261-262.

სივრცეს მაინც ტოვებს, განსაკუთრებით, მეორე მონაკვეთში, სადაც სიტყვას „ასფოდელ-ნარგისობას“ მოსდევს „ილზსიოს ველის ნამორჩები“. „ილზსიოს ველი“ ბერძნულ მითოლოგიაში არის ელისიონის/ელისეს მინდვრები (Ἠλύσιον πεδῖον), სხვაგვარად – ელიზიუმი, ადგილი ჰადესში, სადაც ნეტართა სულები განისვენებენ.²¹⁸ ჰომეროსთან ესაა სამოთხე (Hom. Od. 4.560–565), რომელიც ანტიკური ხანის არაერთ ავტორთან გვხვდება.

ქრისტიანულ სამყაროში ელისეს მინდვრები, ერთგვარად, სამოთხედ აღიქმება, რაც დანტეს „ღვთაებრივ კომედიაში“ კარგად ჩანს (Div. Com. Par. Canto XV ; 25-27).

ვ. ასათიანის აზრით, „ცნობა ასფოდელისა და ილზსიოსის შესახებ „ელინთა ზღაპრობანიდან“ უნდა მომდინარეობდეს“. „ზღაპრობანის“ მიხედვით – „სახელი ილზსიოდსა... ესრეთ გამოითარგმანების, ვითარმედ „განსასუებელი უჯაჭო“ ესე იგი „არც ადგილი წსნილი და თავისუფალი ტანჯვათაგან“, ხოლო „ასფოდელოდ სახელი არს მწუანვილისაჲ, რომლისაჲ სული სულნელ და ფერი შუენიერ და ძირი მისი სარგებელ“. შესაძლოა, წყარო პეტრიწის თხზულებაც იყოს“.²¹⁹

3. ჰომეროსი

გიორგი III-ის წინაპარ ბაგრატიონთა ღვთაებრივი წარმომავლობის აღნიშვნის შემდეგ, ისტორიკოსი აქებს ჯერ კიდევ ახალგაზრდა მეფის მიერ სომხითის სამთავროთა ბრძოლით შემოერთებას (აქ იგულისხმება 1161 წელს ანისზე გალაშქრება და 1162 წელს დვინის აღება) და წერს:

„და მით მინადებისა, რომელმან ნებსოთისა ჰასაკითა მოიგო ჰაიოსის ძეთა სამთავრები, რომელთა შემსხმელად ჯამს **ომიროს** მერაბამე იგი“.²²⁰

ამრიგად, „ისტორიანი და აზმანის“ ავტორი თვლის, რომ გიორგის მიერ გადახდილი ომების აღწერას ჰომეროსი თუ შეძლებდა.

ამ პასაჟის კომენტარებისას თ. ყაუხჩიშვილი აღნიშნავს: „ისტორიკოსი იცნობს ჰომეროსს და დიდი აზრისაა მასზე, როგორც შემსხმელზე:... მოხიბლული შესაქებ მეფეთა ზნეობრივი სახით იგი წერს, თვითონ არ არის ღირსი მათი ქებისა, „შემსხმელად ჯამს **ომიროს** მერაბამე იგი“. რა არის „მერაბამე“ არ ვიცით. კ. კეკელიძის

²¹⁸ A Companion to Greek Religion. Ed. by D. Ogden. Oxford, 2007, გვ. 92.

²¹⁹ ვ. ასათიანი. ანტიკურობა ძველ ქართულ მწერლობაში. თბილისი, 1987, გვ. 89.

²²⁰ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 2.

გამოცემაში სხვაგვარადაა: „რომლისა შესხმაჲ ჳამს ომროსისა მიერ. რაბამ იგი ადიდა“.²²¹

ვფიქრობ, ამ შემთხვევაში ავტორი აწარმოებს ახალ სიტყვას ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ტერმინისგან „რაბამობაჲ“ „რაბამობა“, რაც ნიშნავს „რაგვარობას“, „შესაბამისობას, ანალოგიას“.²²² ამგვარად, „მერაბამე“ უნდა ნიშნავდეს: „ის, ვინც შესაბამისად აკეთებს“.

ამრიგად, „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ავტორი თვლის, რომ ჰომეროსის მონათხრობი სანიმუშო უნდა იყოს მათთვის, ვისაც სურს, აღწეროს ომების ამბავი, რადგან ჰომეროსი ამას შესაბამისად აკეთებს.

4. პლუტარქოსი, ალექსანდრე მაკედონელი

„ისტორიანი და აზმანის“ ავტორი მიიჩნევს, რომ ჟამთააღმწერთა მიერ გამოჩენილ პირთა, ქვეყნის მმართველთა შეფასება უნდა ეფუძნებოდეს მათ საქმეებს – საქებარი უნდა იქოს, ხოლო დასაგმობი – დაიგმოს. მაგალითად მას მოჰყავს თხზულება ალექსანდრეზე, რომლის ავტორმა, პლუტარქოსმა ალექსანდრეს ცხოვრების გადმოცემისას „იდიდსტიტყუა“ – დიდებულად აღწერა ყველაფერი, რაც წარმოადგენს „ზემომადლელი ისტორიათა მწერლობასა შინა“ – საუკეთესო-საისტორიო მწერლობის ნიმუშს – „კელმწიფეთა შემსხმელობისასა“ – მეფეთა ქებისათვის:

„იდიდსტიტყუა ალექსანდრესადმი პლუტარქოს ზემომადლელი ისტორიათა მწერლობასა შინა კელმწიფეთა შემსხმელობისასა, ვითარ ჟამთა და ჟამთა ზეგარდმო ჩინებითა აღმონათდებიან ქვეყანის მფლობელნი და მიიღებს თვთეული საქმისა შესატყვისებასა, აღმკულებასა სიტყვთა და საქმითა, და ვინმე საგმობნი აღმეგლნა ბოროტთა საქმეთა შინა“.²²³

თ. ყაუხჩიშვილი ამ პასაჟის კომენტარებისას აღნიშნავს: „ἱστορίαι παρὰ πλάγιον საკმაოდ პოპულარული ნაწარმოები იყო ყოველთვის, ყველა ეპოქაში და, ჩანს,

²²¹ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. თამარის ისტორიკოსები. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 3. 1974, გვ. 104.

²²² ძველქართულ-ძველბერძნული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ტერმინოლოგიის დოკუმენტირებული ლექსიკონი = Old georgian-greek documented dictionary of philosophical-theological terminology: (მასალები) / [ქართველოლ., ჰუმანიტ. და სოც. მეცნ. ფონდი რუსთაველის ფონდი; პროექტის ავტ. და სამეცნ. ხელმძღვ. დ. მელიქიშვილი; პ/მგ რედ.: ა. ხარანაული, ბერძნ. ტექსტის რედ.: ლ. გიგინეიშვილი, ვ. ჯუღელი]. თბილისი, 2010. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=index&d=27> ბოლო ნახვა: 23.05.2024.

²²³ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 2.

ქართველ ისტორიკოსს ესა აქვს მხედველობაში, როდესაც აქებს პლუტარქოსს და მის მიერ ალექსანდრეს განდიდებაზე ლაპარაკობს“.²²⁴

კ. კეკელიძე ასე განმარტავს ისტორიკოსის შესავალს: „მეორე დარგი მწერლობისა, რომელშიაც ჩვენი ავტორი სრული ბატონპატრონია, არის საისტორიო. თხზულების შესავალში ავტორს ხელმძღვანელიც კი დაუსახელებია, რომელსაც „ისტორიაში აღმწერლობაში“ უნდა მიბადოს; ეს არის „პლუტარქოსი, ზემომმაღლველი ისტორიათა მწერლობასა შინა კელმწიფეთა შემასხმელობისასა“. მან იცის საგანგებო ჟანრი საისტორიო მწერლობისა, ე.წ. ვასილოდრაფი, რომელიც არის მოთხრობა მეფეთა, და რომლის ნიმუშს წარმოადგენს შრომა“.²²⁵

საყურადღებოა, რომ პლუტარქოსის ქებასთან დაკავშირებულ ამ მონაკვეთს წინ უძღვის ჰომეროსის მოხსენიებაც, რაზეც მე ზემოთ უკვე გავაკეთე კომენტარი. ბუნებრივია, რომ ჰომეროსისა და პლუტარქოსის ხსენება, როგორც სანიმუშო ავტორებისა, ცხადყოფს, რომ ისტორიკოსი მისაბამად და სამაგალითოდ მიიჩნევს ძველბერძნული ლიტერატურის ამ ავტორებს, „მათზე სწორება აქვს“, ჰომეროსის შემთხვევაში – ომების აღწერისას, ხოლო ხელმწიფის განდიდების თვალსაზრისით – პლუტარქოსზე. ამ „განაცხადით“ ავტორი, ჩემი აზრით, ცხადყოფს, რომ მისი თხზულება ანტიკური მწერლობის საუკეთესო ტრადიციებს დაემყარება და მხატვრულ-დოკუმენტური ყაიდისა იქნება.

5. ალექსანდრე მაკედონელი

ნაწარმოებში იძებნება რამდენიმე პასაჟი, სადაც ავტორი სხვადასხვა კონტექსტში ახსენებს ალექსანდრე მაკედონელს.

ა) აღწერს რა მეფე გიორგის საბრძოლო შემართებას, ისტორიკოსი წერს:

„და თვით მეფე [გიორგი III – ე.კ.] **ალექსანდრეს** სუითა და სიაოშის მოყმეობითა სდევდა მრავალგზის გამომცვლელი რაზმთა, სცემდა და იცემებოდა, სრვიდა და ისროლებოდა, და ბუმბერაზნი მისნი თანაშემწეობდეს“.²²⁶

ბ) ერთ-ერთი წარუმატებელი ბრძოლისას მეფის დიდებულები ამ სიტყვებით ცდილობდნენ დაეთანხმებინათ გიორგი, რომ უკან დაეხია:

„ნუ უკუე, მეფევ, ჟამი არს ომისა, და ჟამი არს სივლტოლისა, ვინათგან ყოველსავე საქმესა ჟამი მიაჩანს. რამეთუ ოდესმე **ალექსანდრეცა** იძლივა დედაკაცისა

²²⁴ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. თამარის ისტორიკოსები. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 3. 1974, გვ. 107.

²²⁵ კ. კეკელიძე. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. II. თბილისი, 1981, გვ. 270.

²²⁶ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 9.

მიერ, და ეგრეთვე სამხსონ [დალილასაგან და სოლომონ] სიბილასაგანი. და სხუანი სახენი ჯელმწიფეთა ძლეულებისანი წინაუყენეს“. ²²⁷

კ. კეკელიძე და ს. ყაუხჩიშვილი თვლიან, რომ ნაწარმოების ეს ადგილი ეყრდნობა გიორგი ამარტოლის „ხრონოღრაფს“. ²²⁸

გ) თამარის მეფობისას დავით სოსლანი წინამძღოლობით ქართველთა ჯარის გამარჯვებებს ისტორიკოსი ალექსანდრე მაკედონელის სამხედრო იღბლიანობას ადარებს:

„და ლაშქრობდა დავით ბრძანებით და გამოირჩეოდა თამარ სუე-ალექსანდრიანისათა და იმარჯვებდა შეწევნითა ზეგარდამოთა“. ²²⁹

დ) 1195 წელს ათაბაგმა აბუბაქარმა დაიპყრო საქართველოს ქვეშევრდომი ქვეყანა – შირვანი. შირვანშაჰი აღსართანი და მისი სიძე, ათაბაგ აბუბაქრის ძმა ამირ-მირმანი დამარცხდნენ. დამარცხებას დაერთო საშინელი მიწისძვრა, რომლის დროსაც დაიღუპნენ შირვანშას ცოლი და შვილები. აღსართანმა თამარს ურიცხვი ძღვენი მიართვა და როგორც ყმადნაფიცმა, დახმარება სთხოვა. მოციქულებმა, ისტორიკოსის თქმით, ასეთი გზავნილი გადასცეს მეფეს:

„ვინათგან ძალ აქუს ძალსა თქუენსა და ბრძნივგამო რჩეულებასა და სუესა ალექსანდრიანსა თქუენ თამარისასა, სიმცნესა და სიქველესა თქუენ დავითიანისასა, უებრობასა ლაშქართა თქუენთასა აღებად ყოვლისა სპარსეთისა, -- მაშინ დასვთ ასული თქუენი, ნათელი და შესატყვისი ნაყოფი საამო მეცნიერებისა და ბრწყინვალეზა შარავანდთ-მკრთომელობისა თქუენისა, პატრონად ყოვლისა სპარსეთისაჲ“. ²³⁰

ე) ვფიქრობ, რომ ალექსანდრე მაკედონელი ასევე უნდა იგულისხმებოდეს ნაწარმოების შემდეგ პასაჟში, რომელიც მეფე გიორგი მეფის წარმატებულ ლაშქრობათა სიმრავლის აღწერას ეძღვნება:

„ნუ უკუე და ჰნიელ მსგავსი მღასოსა, ფერჯთა წყალ-მცენარისა, ანუ ვეფხისა მის ფრთოვანისა წამსა შინა მლაშქვრელმან და აღვსებულმან აურაცხელითა და

²²⁷ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 13.

²²⁸ კ. კეკელიძე., ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. II. თბილისი, 1981, გვ. 270; ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 13.

²²⁹ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 55.

²³⁰ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 55.

მიუწდომელითა საუნჯითა გარდმფრინველობისა ნავროზობითა გეგუთსვე ეგო, რომელ მუნ მყოფთა ძლითდა სამე ირწმუნეს ყოფა ამისი“.²³¹

ფრთოსანი ვეფხვი („ვეფხვისა მის ფრთოვანისა“) ალექსანდრე მაკედონელთან კავშირში „ქართლის ცხოვრების“ კიდევ ერთ პასაჟში გვხვდება. კერძოდ, როგორც ეს დავითის ისტორიკოსთან დასტურდება, ყივჩაყთა ჩამოსახლების შედეგად დავით აღმაშენებლის მიერ ქართველთა გაძლიერებული ჯარის ლაშქრობების შეფასებისას ისტორიკოსი ადარებს დავითს ალექსანდრე მაკედონელს და აღნიშნავს:

„რამეთუ დაღათუ წერილმან ფრთოვანსა ვეფხსა მიაღმგავსა მაკედონელი იგი სიფიცხითა მიმმართველობისათჳს, და მსწრაფლ მიმოვლისა ქუეყანათა შინა“.²³²

ალექსანდრე მაკედონელის შედარება ფრთოსან ვეფხვთან „წერილში“ – დიდი ალბათობით, ფსევდოკალისტენეს „ალექსანდრიანში“ იყო მოცემული, რაც ქართველი მკითხველისთვის კარგად ცნობილი უნდა ყოფილიყო. შესაბამისად, ეს შედარება „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ავტორმა გიორგი III-ის მიმართ მოიმარჯვა.

ვ) „ისტორიანი და აზმანის“ ავტორი მოგვითხრობს 1195 წლის მახლობელ ამბებს – საქართველოს მიერ დამარცხებულმა და ნახჭევანში გადახვეწილმა ათაბაგმა აბუბაქარმა მოსყიდულ პირებს მოაწამებლენა საკუთარი ძმა ამირ-მირმანი, რომელიც საქართველოს ქვეშევრდომი ქვეყნის, შირვანის მმართველის, შირვანშაჰის თანამებრძოლი და სიძე იყო. როდესაც ამირ-მირმანის ცუდად ყოფნა შეიტყო, დავით სოსლანი გაემგზავრა შამქორისკენ, თუმცა ცოცხალს ვერ მიუღწერო. დავითმა და დიდებულებმა პატივი მიაგეს ამირ-მირმანის ცხედარს, ხოლო თამარი შავით შეიმოსა და ცხარე ცრემლით დაიტირა გარდაცვლილი. ეს ეპიზოდი ისტორიკოსს შედარებული აქვს ალექსანდრე მაკედონელის მიერ მის მიერ ადრე დამარცხებულ ინდოელთა მეფე პოროსის მიმართ თანაგრძნობასა და დიდსულოვნებასთან.²³³

„მაშინ შემოიქცა მეფე დიდებულთურთ, მოვიდა წინაშე თამარსა და, მსგავსად ალექსანდრესა, ვით დასდვა პატივი დიდი პორეს ლუსკუმასა შინა ჯდომითა,

²³¹ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 334.

²³² ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტომი I. თბილისი, 1955, გვ. 337-338.

²³³ აქ ეს ამბავი არის იმის სიმბოლო, თუ როგორ გახდა ამირ-მირმანი, შირვანის მმართველი, ყოფილი მეტოქე და მოწინააღმდეგე, ერთგული მსახური და ღირსეული თანამებრძოლი ქართველი მეფეებისთვის. ალექსანდრეს ისე მოეწონა პოროსი, რომ არა მხოლოდ დატოვა მმართველად (ინდოეთის მმართველად ბერძნული წყაროების მიხედვით, მაგრამ რეალურად ეს პენჯაბია, თანამედროვე პაკისტანი და იქ მდებარე ერთ-ერთი ინდური სამეფო), არამედ მას სამფლობელოც გაუზარდა. მოკლედ, თამარის და შირვანის შაჰის ურთიერთობას წყარო ადარებს ალექსანდრეს და პოროსის ურთიერთობას, იგივე პატივისცემა, იგივე სუბორდინაცია და იმავე მტრის მოკეთედ ქცევის ამბავი (გ.უ.)

ეგრეთვე შავითა შეიმოსა ნათელი იგი, პირველი ნათლისაჲცა უბრწყინვალესი, და დიდითა ცრემლითა მოიტირნა“.²³⁴

კ. კეკელიძის აზრით, ეს ადგილი ისტორიაში შესულია რომანიდან „ალექსანდრიანი“ – პორეს (Πόρις) ეპიზოდი კარგად არის ცნობილი ალექსანდრეს ცხოვრებიდან – ხანგრძლივი და მძიმე ბრძოლის შემდეგ გაიმარჯვა მასზე ალექსანდრემ 326 წლის მაისში და ეს შესულია მის ყველა ბიოგრაფიაში.²³⁵

ზ) გიორგი III-ის გარდაცვალებით შეძრწუნებული ისტორიკოსი წერს:

„თუმცა [პირ]ველ იგი მზე მზეთა და შარავანდი ჯელმწიფობისა, ახალი ნებროთ, ალექსანდრე აქილევ, ქუეყანით ცად მიიმართა, და ამანცა მასვე მსგეფსა მის ვნებისასა ივნო; ესრეთ „ვითარცა იგი ცათა შინა, ეგრეთვე ქუეყანასა ზედა“.²³⁶

საყურადღებოა, რომ აქ ისტორიკოსი ახსენებს სამ სწორუპოვარ მეომარს, რომელსაც გიორგი მეფეს ადარებს: ნებროთს – ბიბლიურ გმირს, ქამის ძის, ხუსის (ქუშის) ვაჟს, რომელიც ითვლებოდა სწორუპოვარ მონადირედ და ომის გამომგონებლად; ალექსანდრე მაკედონელს, უდიდესი იმპერიის შემქმნელს და გენიალურ მხედართმთავარს და აქილევს, მირმიდონელთა მეფეს, რომლის გარეშეც ბერძნები ტროას ომში გამარჯვებას ვერ მოიპოვებდნენ. პიროვნებათა ამ მიმდევრობით, ჩემი აზრით, ისტორიკოსი ხაზს უსვამს, რომ გიორგი III, პირველ რიგში, არის ქრისტიანი, შემდეგ – წარმატებული მხედართმთავარი და ხელმწიფე და ბოლოს – ერთგვარი მითური გმირი, რომლის გარეშეც გამარჯვების მოპოვება შეუძლებელია.

6. აქილევსი

ალექსანდრესთან ერთ კონტექსტში ნახსენები აქილევსი არაერთხელ ჩნდება „ისტორიანი და აზმანის“ სხვადასხვა კონტექსტში, სხვადასხვა გვირგვინოსანთა დახასიათებისას.

ა) ისტორიკოსი გიორგი მეფეს ჯარის ნამდვილ წინამძღოლად, ომში გარდატეხის შემტან მებრძოლად წარმოადგენს და მისი მკლავის სიძლიერეს აქილევსისას ადარებს:

„და ვითარ იხილეს დროშა დაცემული მკლავითა აქილიანითა [გიორგი III-ისა – ე.კ.], იქცევისი მკვეთრ მკვეთელად, იჭმიეს სივლტოლა ძალისაებრ ჰუნეთასა,

²³⁴ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 76.

²³⁵ К. Кекелидзе. История и восхваление венценосцев. Тбилиси, 1954, гв. 12.

²³⁶ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 24.

რომელსა შინა აღესრულა სიტყუა – წარქცევად ერთისაგან ამირსპასალარნი, დიდებულნი და ლაშქარნი“.²³⁷

ამ პასაჟში ყურადღებას იქცევს საკუთარი სახელის ზედსართავად წარმოდგენა, რაც მას საინტერესო და ორიგინალურ ეპითეტად აქცევს. ამ ეპითეტს ავტორი ქვემოთაც იმეორებს.

ბ) გიორგის აქილევსისებური მკლავი კიდევ ერთხელ ჩანს სხვა საბრძოლო ეპიზოდში:

„ესე ვინათგან ცნა ჳელმწიფემან და სუე-განდიდებულმან [გიორგი III-მ – ე.კ.], მკლავმან აქილიანმან და გულმან მალნინტოანმან, მიეტევა სახედ მჯეცისა“.²³⁸

გ) ალექსანდრე მაკედონელის სახელის საინტერესო ფორმა გამოყენებული აქვს ისტორიკოსს ერთ-ერთ ეპიზოდში, სადაც აღნიშნულია, რომ გიორგი ალექსანდრე მაკედონელის მსგავსად, ღვთის წყალობას იყო მინდობილი:

ციტაცია: „მინდობილი [გიორგი III – ე.კ.] წყალობათა შემძლისა, ვითარ იტყვს ისტორია ისქანდერ მაკიდოვნელისა“.²³⁹

კ. კეკელიძის აზრით, „ამ ადგილს ავტორს მხედველობაში აქვს „ისქანდერ-ნამე“ ნიზამი განჯევისა, „შაჰ-ნამეს“ მიზამვით დაწერილი ფანტასტიური ისტორია ალექსანდრე მაკედონელისა“.²⁴⁰

პ. ინგოროყვას აზრით, ეს ფორმა მოდის „ალექსანდრიანის“ ირანულ-არაბული ტექსტიდან.²⁴¹

დ) ერთ-ერთ ეპიზოდში გიორგი მეფის საბრძოლო თვისებების ხატოვნად წარმოსაჩენად ისტორიკოსი გვთავაზობს ქართული და ანტიკური მასალის საინტერესო სინთეზს, სადაც ერთ კონტექსტში მოცემულია ქართული ისტორიული (ვახტანგ გორგასალი – „გორგასლიანი“) და ბერძნული მითური (აქილევსი – „აქილიანი“) რეალობა, რაც ქმნის გმირის („იროა“ – ἥραც „გმირი“) მხატვრულ სახეს და იმდროინდელი გმრობის ერთგვარ კონცეფციას:

„და თვთ იხილეს ტანითა გორგასლიანითა და მკლავითა აქილიანითა და პირითა მნათობიერითა კაცი იროად საგონებელი“ [გიორგი III ე.კ.].²⁴²

²³⁷ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 9.

²³⁸ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 11.

²³⁹ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 7.

²⁴⁰ კ. კეკელიძე. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ როგორც ლიტერატურული წყარო. რუსთაველის კრებული. ტფილისი, 1938, გვ. 146-148.

²⁴¹ პ. ინგოროყვა. რუსთაველის ეპოქის სალიტერატურო მემკვიდრეობა. რუსთაველის კრებული. ტფილისი, 1938, გვ. 62-63.

ე) საყურადღებოა, რომ თხზულებაში აქილევსთან შედარებულია არა მხოლოდ გიორგი III, არამედ თამარ მეფის მეუღლე, დავით სოსლანიც:

„და მეფე [დავით სოსლანი – ე.კ.] იქცეოდა მსგავსად აქილევსისა“.²⁴³

აღსანიშნავია, რომ „ისტორიანი და აზმანის“ ტექსტს დართულ ლექსში, რომელიც იოანე ჭიმჭიმელს ეკუთვნის, დავით სოსლანი კვლავ არის შედარებული აქილევსთან:

„აქილევსებრ ძალითა მპყრობ ელადეთსა ჯამს ისი“.²⁴⁴

ვ) კვლავ აქილევსი იგულისხმება ტექსტის იმ მონაკვეთში, სადაც შექმნილია ამირ-მირმანის, ათაბაგ ყიზირ-არსლანის უმცროსი ძმისწულის საბრძოლო თვისებები:

„მოიმახოს უცთომელმან მსროლელმან და ვითარ განსწავლულმან კენტავროსისგან“.²⁴⁵

პ. ინგოროყვა სამართლიანად შენიშნავს: „აქ საყურადღებო ისაა, რომ „ისტორია-აზმათა“ ავტორი საჭიროდ არც კი სთვლის, დაასახელოს აქილევსი, რადგან გულისხმობს, რომ მკითხველებმა კარგად იციან, თუ ვინ იყო ის გმირი, რომელსაც კენტავროსმა აუცდენელი სროლა ასწავლა“.²⁴⁶

თ. ყაუხჩიშვილი ყურადღებას ამახვილებს ერთ მნიშვნელოვან დეტალზე: „განა აქილევსისთვის ესაა პირველი ნიშანი, რომ მას კენტავროსმა ასწავლა სროლა? ეს მხოლოდ ერთი დეტალია მისი ბიოგრაფიიდან, რაც არც თუ ისე პოპულარულია საერთოდ. ვფიქრობთ, აქ გამორჩენილია სახელი (აქილევსი) და ეს უფრო ხელნაწერის შეცოდებაა, ვიდრე ავტორის ლიტერატურული ხერხი, გამართლებული მკითხველი საზოგადოების განსწავლულებით ჰომეროსის გმირების დეტალურ თავგადასავალში“.²⁴⁷

²⁴² ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 25.

²⁴³ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 71.

²⁴⁴ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 114.

²⁴⁵ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 69.

²⁴⁶ პ. ინგოროყვა. რუსთაველის ეპოქის სალიტერატურო მემკვიდრეობა. რუსთაველის კრებული. ტფილისი, 1938, გვ. 56.

²⁴⁷ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. თამარის ისტორიკოსები. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 3. 1974, გვ. 104.

„მოიმახოსი“, რომელიც აქილევსთან ერთად იხსენიება ამ კონტექსტში, არის დავითის ისტორიკოსთან დადასტურებული „მოსიმახოსი“, ალექსანდრეს ლაშქარში განთქმული მოისარი, რომელიც იოსებ ფლავიუსთან იხსენიება.

კ. კეკელიძის მტკიცებით, „მოსიმახოს“ სახელი შემოსულია მატიაზეში მხოლოდ გიორგი ამარტოლის ხრონოლოგიიდან,²⁴⁸ ხოლო ტექსტის რუსული თარგმანის შენიშვნაში მიუთითებს : „Мосимах, меткий стрелок, упоминается у Иосифа Флавия“.²⁴⁹

7. ბერძენი ფილოსოფოსები

საბრძოლო თვისებებით გამორჩეული გმირების გვერდით ისტორიკოსი ახსენებს სახელგანთქმულ ბერძენ ფილოსოფოსებს:

ა) ალექსანდრე, აქილევსი, სოკრატე, პლატონი

დემეტრე I-ის მიერ გიორგი III-ის თანამოსაყდრედ გამოცხადების აღწერისას ისტორიკოსი ასე ახასიათებს გიორგის:

„აღამალა თავისა თანა და მისა სწორად მოსაყდრედ გამოაჩინა – მზე მნათობთა შორის, ალექსანდრე და ქაიხოსრო მპყრობელთა შორის, აქილევ, სამსონ და ნებროთ გმირთა შორის, სპანდია, თაჰამთა და სიაომ გოლიათთა შორის, სოლომონ, სოკრატე და პლატონ ბრძენთა შორის“.²⁵⁰

ამ პასაჟის კომენტირებისას კ. კეკელიძე აღნიშნავს: „ორმაგი ხასიათი ავტორის სწავლა განათლებისა [დასავლური ბერძნულ-ბიზანტიური განათლების და ირანულ-არაბული განათლების – ე.კ.] უფრო მეტად ჩანს იმ პოეტურ შედარებათა და მხატვრულ სახეებიდან, რომლითაც თხზულება თავიდან ბოლომდე სავსეა და რომელთა მეოხებით ის, სცილდება რა ისტორიული ნაწარმოების ფარგლებს, პოეტური შემოქმედების სფეროში გადადის... მისთვის ერთნაირად ხელმისაწვდომია ბერძნულ-ირანული მითოლოგია, ისტორია და ლიტერატურა, როგორც ეს ჩანს, თუ გინდ თხზულების დასაწყისიდანვე“.²⁵¹

თ. ყაუხჩიშვილი ტექსტის ამ მონაკვეთში ნახსენებ ბერძენ ფილოსოფოსთა შესახებ შენიშნავს: „ამ ძველი ბერძენი ფილოსოფოსების მოძღვრება ამ დროს საქართველოში კვლევის საგანიც იყო. სხვას რომ ყველაფერს თავი დავანებოთ, არ

²⁴⁸ კ. კეკელიძე. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ როგორც ლიტერატურული წყარო. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. VIII. თბილისი, 1962, გვ. 146-147.

²⁴⁹ კ. კეკელიძე. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ როგორც ლიტერატურული წყარო. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. VIII. თბილისი, 1962, გვ. 107.

²⁵⁰ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II, თბილისი. 1959, გვ. 162.

²⁵¹ კ. კეკელიძე. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. II. თბილისი, 1981, გვ. 268.

შეიძლება არ მოვიხსენიოთ იოანე პეტრიწის (XI-XII სს.) ორიგინალური თხზულება „განმარტებაჲ პროკლესთჳს დიადოხოზისა და პლატონურისა ფილოსოფიისთჳს“, ხოლო სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში დადგენილია, რომ „ისტორიათადა აზმათა“ ავტორი სარგებლობდა იოანე პეტრიწის შრომებით. ასეთ პირობებში სრულიად ბუნებრივია განსაზღვრებული მეფის, ავტორისათვის კარგად ცნობილი მსოფლიო მნიშვნელობის ბრძენ კაცებთან – სოკრატესთან და პლატონთან შედარება“.²⁵²

ბ) პლატონი

პლატონი კიდევ ერთხელ ნახსენებია თხზულების იმ მონაკვეთში, სადაც აღწერილია თამარის პირველი მეუღლის, გიორგი რუსის (იური ბოგოლიუბსკის) 1191 წლის აჯანყების ჩახშობა. ისტორიკოსი ასე აფასებს თამარის ლაშქრის გამარჯვების კანონზომიერებას:

„რამეთუ კეთილისა სულისათჳს ღმრთისმოყვარე და თჳსად მისი არს, ვითარ იტყჳსცა დღე ბერძენთა ხედვისა **პლატონ**: „კეთილი კეთილთათჳს არს კეთილ, ვინა იგივე კეთილი ბოროტთათჳს ბოროტ“.²⁵³

ხოლო ს. ყაუხჩიშვილის აზრით, პლატონის ეს ციტატა იოანე პეტრიწის შრომებიდანაა ამოღებული“.²⁵⁴

პლატონის ციტატასთან დაკავშირებით თ. ყაუხჩიშვილი განმარტავს, რომ, მართალია, იოანე პეტრიწის შრომებში (II, 32-36) მთელი მე-8 თავი „პირველისა კეთილობისათჳს“ ეძღვნება სიკეთის იდეას, მაგრამ ზუსტად ეს ციტატა არსად ჩანს. ზოგადად, პლატონის ფილოსოფიაში ერთ-ერთი ძირითადი იდეა არის სიკეთის იდეა, რომელსაც პლატონი განსაკუთრებით დაწვრილებით განიხილავს „ფედონსა“ და „სახელმწიფოში“ თუმცა საკუთრივ საიდანაა ციტატი, არ ვიცით“.²⁵⁵

შესაძლებელია ვივარაუდოთ, რომ ავტორი პლატონის ამ ციტატას მეხსიერებით იმოწმებს და შესაბამისად, გარკვეულ უზუსტობას უშვებს.

²⁵² თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. თამარის ისტორიკოსები. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 3. 1974, გვ. 106.

²⁵³ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 53.

²⁵⁴ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 53.

²⁵⁵ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. თამარის ისტორიკოსები. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 3. 1974, გვ. 106. სქ. 21.

გ) ალექსანდრე აფროდისელი

თხოვულების ერთ მონაკვეთში, სადაც აღწერილია 1161 წელს გიორგი III-ის გამარჯვება მუსლიმანი ამირების გაერთიანებულ ლაშქარზე ანისთან, გიორგი ჯერ სიტყვით მიმართავს ლაშქარს და შემდეგ მოუწოდებს, რომ პირველ რიგში შეუტეონ მტრის მედროშეს. ამის შემდეგ გიორგიც ჩაებმება ბრძოლაში. ისტორიკოსი აღნიშნავს გიორგის დახვეწილ საბრძოლო ტაქტიკას:

„ესრეთ სასოებით მოქადულმან განვლა რაზმი და სუმპერაზმანი, განაწონა კინენი მსგავსად აფროდისისა მქონესა წყობისა, მამტკიცებელისასა“.²⁵⁶

პასაჟს ასეთი შინაარსი აქვს: იმედით აღვსილმა გაიარა რაზმები და სუპერაზმები (?), გაუყარა შუბები, აფროდისის (?) მსგავსად, რომელსაც აქვს წყობა და სიმტკიცე.

კ. კეკელიძე ამ მონაკვეთს რუსულად თარგმნის ისე, რომ აფროდისის ნაცვლად ახსენებს ფრიდონს, ფირდოუსის „შაჰნამეს“ პერსონაჟს.²⁵⁷

ს. ყაუხჩიშვილის ამ პასაჟში ნახსენებ „აფროდისისა“ შემდეგნაირად განმარტავს: „მსგავსად ფროდისისა მქონესა წყობათა მამტკიცებელისასა“ ე.ი. მსგავსად ფილოსოფოს აფროდისიელისა, რომელიც მტკიცების პოსტულატებს განაწყოდა ხოლმეო. ცხადია, სიტყვით „აფროდისისა“ იგულისხმება ფილოსოფოსი ალექსანდრე აფროდისიელი, რომელსაც პეტრიწი არისტოტელის გვერდით იხსენიებს ხოლმე“.²⁵⁸

მართალია, თ. ყაუხჩიშვილი აღიარებს, რომ „ისტორიანის“ ავტორის ლექსიკაში ბევრია ისეთი, რაც პეტრიწიდან მომდინარედ შეიძლება ჩაითვალოს, მათ შორის „სუმპერაზმანი“, მაგრამ მიიჩნევს: „...ფროდისისა“²⁵⁹ (თუმცა ეს დაწერილობა ყველაზე ახლოს „აფროდისისთან“ არის), მაინც არაა აღსადგენი ფილოსოფოსის სახელად. რაც შეეხება „წყობისა მამტკიცებელისას“, „წყობა“ უნდა გავიგოთ როგორც „ჯარის“, „რაზმისა“ და „ბრძოლის“ სინონიმი. „მამტკიცებელი“ არის განმამტკიცებელი (ამ ჯარისა) და არა ფილოსოფიური „მტკიცების განმაწყობელი“. ისე რომ, მე მგონია, აქ ბერძენი ფილოსოფოსი კი არაა მოხსენიებული, არამედ რომელიმე გამოჩენილი გმირი იქნებოდა დასახელებული, ხოლო თუ „ფროდისისა“ მაინცადამაინც

²⁵⁶ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 9.

²⁵⁷ Картлис Цховреба. История Грузии. Главный ред.: Р. Метревели. Тбилиси, 2008, გვ. 247.

²⁵⁸ ს. ყაუხჩიშვილი. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ და იოანე პეტრიწი. სსრ მეცნ. აკად. მოამბე. III. № 1. 1942, გვ. 92.

²⁵⁹ თ. ყაუხჩიშვილი აღნიშნავს, რომ „აფროდისისა“ არის გამომცემლის კონიექტურა, რაც აღმოჩენებულია ხელნაწერების (Mm) წაკითხვაზე – ფროდისისა (თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. თამარის ისტორიკოსები. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 3. 1974, გვ. 109).

ფილოსოფოსს აღნიშნავს, მაშინ უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს ადგილი პეტრიწისგან მომდინარეობს“.²⁶⁰

დ) თალესი

„ისტორიანი და აზმანი შარავნდედთანის“ ტექსტს დართული აქვს იოანე ჭიმჭიმელის ლექსი, რომელშიც ფიგურირებს „თალი მილესეველი“ – თალეს მილეტელი (ძვ.წ. VII-VI სს.) – ბერძენი ნატურფილოსოფოსი. როგორც თ. ყაუხჩიშვილი აღნიშნავს: „XI-XII საუკუნეების საქართველოში ისე დიდია ინტერესი ძველი ბერძნული სამყაროსა და, კერძოდ, ფილოსოფიისადმი, რომ არაა გასაკვირი თალესოის სახელის (და, ალბათ, არა მარტო სახელის) ცოდნა ფილოსოფოს იოანე ჭიმჭიმელისაგან“.²⁶¹ იოანე ჭიმჭიმელის ამ ლექსის შესახებ მსჯელობა დეტალურად მოცემულია თავში – „ჰიმნოგრაფიული პოეზია“.

8. ოლიმპოს ღმერთები, პლანეტები, მითოლოგიური პერსონაჟები

„ისტორიანი და აზმანი შარავნდედთანის“ ავტორი საკმაოდ კარგად იცნობს ბერძნულ პანთეონს და მითოლოგიურ პერსონაჟებს.

ა) არტემისი

როდესაც ისტორიკოსი გიორგი III-ს ახასიათებს როგორც საუკეთესო მონადირეს, აღნიშნავს:

„ვითარ ჩუბინ უცდენელა მსროლელი, მყის სისრა-მყოფი მტერთა და მკეცთა ზედა, და არტემისა სახედ, რომელი ითქმის „მთაფოლო“, რომელ არს ღმერთი მონადირე“.²⁶²

ამრიგად, უებრო მოისარი გიორგი მეფე შედარებულია ნადირობის ბერძნულ ქალღმერთ არტემისტან.

„მთაფოლო“ მიჩნეულია ეპითეტად და სხვადასხვაგვარადაა განმარტებული.

²⁶⁰ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. თამარის ისტორიკოსები. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 3. 1974, გვ. 110.

²⁶¹ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. თამარის ისტორიკოსები. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 3. 1974, გვ. 106.

²⁶² თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. თამარის ისტორიკოსები. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 3. 1974, გვ. 105.

ს. ყაუხჩიშვილის აზრით, „მთაფოლო“ არის ეპითეტი ταυρόπιλος (1. ხარებით მომავალი 2. ტავრების ქვეყანაში თავყვანცემული, სადაც ταυრიος თარგმნეს „მთად“, იმიტომ რომ ასე იწოდებოდა ერთ-ერთი მთა კილიკიასა და არმენიას შორის).²⁶³

ილ. აბულაძე, რომელიც ეფუძნება „ელინთა ზღაპრობანის“²⁶⁴ თვლის, რომ ταυრიος მდებარეობდა სკვითიაში, რომელიც უკავშირდებოდა არტემისს.²⁶⁵

კ. კეკელიძე მიიჩნევს, რომ „მთაფოლო არის გრაფიკულ ნიადაგზე დამახინჯებული მეორე ეპითეტი ἑλαφίβλιος „ირმებშიმტყორცნელი (ისრის)“ (სხვა შემთხვევაში ქართულად დადასტურებული ფორმა „ელაფივოლო“).²⁶⁶

თ. ყაუხჩიშვილი ამასთან დაკავშირებით განმარტავს: „πιλος და βίλος – ორივე მოგვცემს ქართულად „ფოლოს“-ს გრაფიკულ ნიადაგზე. პირველი ნაწილების (ταυრი და ελαφί) გადმოცემა „მთა“ – სიტყვით (თუ კი აქ მართლა „მთაა“ და არა რაღაც სხვა სიტყვის დამახინჯება), უფრო საეჭვოა“.²⁶⁷

„მთაფოლო“, ერთი შეხედვით, მართლაც გადამწერის შეცდომას ჰგავს და სიტყვის კონტექსტიდან გამომდინარე, მას შინაარსობრივად უფრო ἑλαφίβλιος შეეფერება, მით უმეტეს, რომ ფორმა „ელაფივოლო“ არტემისის ეპითეტად დასტურდება „ელინთა ზღაპრობანიში“.²⁶⁸

ჩემი აზრით, „მთაფოლოსთან“ დაკავშირებით, სხვაგვარი განმარტებაც შეიძლება არსებობდეს. საყურადღებოა, რომ „ელინთა ზღაპრობანის“ მიხედვით, არტემისი ჰეკატესთანაც იყო გაიგივებული ([ე]კატის ღმრთად ჰგონებენ წარმართნი, და რომელნიმე არმიდ იტყვან მას²⁶⁹), შესამაბისად, შესაძლებელია ეპითეტთა საძიებო ველის გაფართოება და ჰეკატეს ეპითეტებში (რომელთაგან ბევრი არტემისთან საზიაროა) „მთის“ შემცველი ეპითეტების ვარიანტებზე ყურადღების გამახვილება. მართლაც, ჰეკატეს და არტემისის ეპითეტებად გვევლინება: ορίπλγκτος – „მთებზე მოსიარულე“, „ουρείδριμος“ – „მთებზე მორბენალი“, და ουρεσιφοιτις – „მთებზე მოარული“.²⁷⁰

²⁶³ ს. ყაუხჩიშვილი. არტემი მთაფოლო: (მარიამ დედოფლისეული ქართლის ცხოვრება 598, გვ. 367). ჩვენი მეცნიერება. № 3-4 (15-16). 1925, გვ. 85-86.

²⁶⁴ ილ. აბულაძე. „ელინთა ზღაპრობანი“. ენიმკის მოამბე. X. 1941, გვ. 15.

²⁶⁵ ილ. აბულაძე. „ელინთა ზღაპრობანი“. ენიმკის მოამბე. X. 1941 გვ. 15, გვ. 17, გვ. 40.

²⁶⁶ К. Кекелидзе. История и восхождение венценосцев. Тбилиси, 1954, гв. 96.

²⁶⁷ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. თამარის ისტორიკოსები. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 3. 1974, გვ. 105.

²⁶⁸ ილ. აბულაძე. „ელინთა ზღაპრობანი“. ენიმკის მოამბე. X. 1941, გვ. 15.

²⁶⁹ ილ. აბულაძე. „ელინთა ზღაპრობანი“. ენიმკის მოამბე. X. 1941, გვ. 24.

²⁷⁰ J. M. Macedo, D. Kölligan, P. Barbieri. Polyónymoi: A Lexicon of the Divine Epithets in the Orphic Hymns. Würzburg, 2021, გვ. 139.

თუკი ისტორიკოსმა თარგმნა ეს ეპითეტი ბერძნულიდან, მაშინ მას სიტყვის პირველ ნაწილთან ერთად („მთა“) მეორე ნაწილიც უნდა ეთარგმნა. ჩემი აზრით, სწორედ ამას გამოხატავს „ფოლო“, რაც შეიძლება დავუკავშიროთ ძველქართულ „ფოლოცს“, რომელიც ნიშნავს „საცალფეხო გზას, ქუჩას“.²⁷¹

ბ) აფროდიტე, აპოლონი

მეფის მშვენიერებას ისტორიკოსი „აფროდიტიანს“ – აფროდიტეს მსგავსს უწოდებს, ხოლო თამარის სიუხვეს „აპოლონიანს“ – აპოლონურს:

„კუალად დაჯდა ცხებული ღმრთისა თამარ მეფე საყდართა მათ ცამდი აღმართებულთა შუენებითა მით აფროდიტიანითა და სიუხვთა მით მზეებრითა აპოლონიანითა“.²⁷²

ამ ციტაციაში ყურადღებას იპყრობს, ერთი შეხედვით, უჩვეულო მხატვრული შედარება: „სიუხვითა ...აპოლონიანითა“, ე.ი. თამარის სიუხვე მიმსგავსებულია აპოლონთან (რომელიც ანტიკურობაში, ჩვეულებრივ, არ არის სიუხვესთან ასოცირებული); თუმცა ავტორისეული დაზუსტება, რომ ეს სიუხვე „მზეებრივია“, ყველაფერს ნათელს ჰფენს, რადგან აპოლონი, როგორც მზის ღვთაება, ცხადია მზეს უკავშირდება. რაც შეეხება მზეებრივ სიუხვეს („სიუხვთა მით მზეებრითა“), ეს ადგილი, ჩემი აზრით, ასე უნდა გავიგოთ: როგორც მზე უშურველად, უხვად გასცემს თავის სითბოსა და სინათლეს, ისე თამარი, რომელიც მზესავით ბრწყინავს, ხელგაშლილად გასცემს თავის ქვეშემრდომებზე მრავალ საბოძვარს.

ამ პასაჟში საყურადღებოა, რომ საკუთარი სახელები: აფროდიტე და აპოლონი ზედსართავი სახელის ფორმითაა წარმოდგენილი: „აფროდიტიანი“, „აპოლონიანი“, რაც, ერთი მხრივ, მეტყველებს თხზულების მხატვრულ ღირსებაზე, ხოლო, მეორე მხრივ, მიაწიშნებს ბერძნული ღმერთების მაღალ ცნობადობაზე XII საუკუნის საქართველოში.

ამავდროულად, შეიძლება ისიც ვივარაუდოთ, რომ აქ არა ღვთაებები, არამედ ციური სხეულები იგულისხმება, კერძოდ, აფროდიტე განასახიერებს ცისკრის ვარსკვლავს, პლანეტა ვენერას, ხოლო აპოლონი – მზეს. პლანეტათა შესახებ

²⁷¹ ძველი ქართული ენის შეერთებული ლექსიკონი: 16800 სიტყვა. შედგენილია ილ. აბულაძის, აკ. შანიძის, ივ. იმნაიშვილისა და სხვა ავტორთა ლექსიკონური წყაროების მიხედვით. შემდგ.: გრ. რუხაძე; რედ.: გ. კოპლატაძე. დაიბეჭდა სრ. საქ. კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II ლოცვა-კურთხევით. თბილისი, 2008, გვ. 452. ხელმისაწვდომია ონლაინ:

<http://www.nplg.gov.ge/saskolo/index.php?a=term&d=44&t=14520> ბოლო ნახვა: 23.05.2024.

²⁷² ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 32.

ინფორმაცია კარგადაა ცნობილი ამ პერიოდის მწერლობაში და გვხვდება „ისტორიანი და აზმანის“ ტექსტშიც, რასაც ქვემოთ განვიხილავთ.

გ) პლანეტები

თამარის შესხმისას ისტორიკოსი შენიშნავს:

„და შვდთა მათ სარტყელთა ცისათა და მნათეთა სფეროსთა. რომელ არიან: **კრონილს, ზევს და აფროდიტე, ერმი, აპოლონ და არეა** – ამათ შეასახა სფერო მიწიერი ხუთთა მათ საგრძნოს-ცნობათათა შვდმოფელად თანადართვითა სულისა და გონებისათა, და ოდესმე რომელიმე აღებაძვის ზენასა მნათსა ქუენა მნათი, გინათუ შუენებითა უცხოთა და უსახოთა, გინათუ სიბრძნის-მპყრობელობითა, გინათუ მზეებრ უხუებითა და მომფენობითა მართალთა ზედა და ცოდვილთა ზედა გინათუ მძლეველობითა სძლევდა საჭიროთა მიმართ“.²⁷³

ბერძნული პანთეონის ეს ცნობილი ღვთაებები, რომლებიც ამ კონტექსტში პლანეტებს აღნიშნავენ, კარგად იყო ცნობილი შუა საუკუნეების საქართველოშიც. ნაწარმოების ამ პასაჟთან დაკავშირებით თ. ყაუხჩიშვილი შენიშნავს: „ამავე ეპოქაში არსენ იყალთოელის მიერ თარგმნილი იოანე დამასკელის „გარდმოცემის“ ერთ-ერთი ადგილის ნაკლებ ელინოფილი სქოლიასტი წერს: „კრონოს-ზუალი, დია-მუშთარი, არეა-მარიხი, მზე-სამზს (ალბათ, უნდა იყოს – შამს. – თ.ყ.), აფროდიტე-ზუჰრა, ერმი-ოტარიდი, მთოვარე-ყამარ (S, 1463, 45). ე.ი. ამ დროს საქართველოში მნათობთა ორივე რიგის (ბერძნული და აღმოსავლური) სახელები იყო გავრცელებული და ამისდა მიხედვით, თუ მწერალი ამ დარგში უფრო მეტად რა განათლებისა, ან ორიენტაციისა იყო, ძეგლშიც ის სახელები გვხვდება“.²⁷⁴

როგორც ვხედავთ, ამ პასაჟში კვლავ ჩანს თამარის სიუხვის ეპითეტად „მზეებრი“, რომელიც ეხმიანება ჩვენ მიერ ზემოთ მოყვანილ ციტატას, სადაც ნათქვამია, რომ თამარი გამოირჩევა „სიუხვთა მით მზეებრითა **აპოლონიანითა**“, შესაბამისად, კონტექსტიდან გამომდინარე, ვფიქრობთ, რომ „შუენებითა მით **აფროდიტიანითა**“ მეტი ალბათობით, როგორც ეს ზემოთაც მივუთითეთ, აღნიშნავს არა ქალღმერთს, არამედ – პლანეტა ვენერას.

დ) გმირთა ეპოქა, ტროას ომი, პელოფსი, იპოდამეა, ოინომაოსი, პლუტონი, პერსეფონე.

²⁷³ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 28.

²⁷⁴ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. თამარის ისტორიკოსები. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 3. 1974, გვ. 106.

როდესაც თამარის დაქორწინებაზე წერს, ავტორი არ ღალატობს თხზულებისთვის ჩვეულ, მაღალმხატვრულ სტილს და ანალოგიისთვის ძველი დროის მსოფლიოში სახელგანთქმულ წყვილებს ჩამოთვლის:

„რომლისათვის ჯამდა, თუმცა ყოფილიყო **ჯამი გმირთა** და გოლიათთა ყოფისა, ანუ-მე გარეშედ წოდებულთა **ელინთა სისხლისა დათხევისა**, ანუ-მე გაჭრანი მიჯნურთა ცოფქმნილთანი:

ვითარცა თამთა თუმიანისთვის,
ვითარ ამირან ხორაშნისთვის,
ვითარ ხოსრო – შანშა ბანუისთვის,
ვითარ მზეჭაბუკ მზისათვის ხაზართასა,
ვითარ იაკობ რაქელისთვის და
იოსებ ასანეთისთვის,
დავით ბერსაბესთვის და აბისაკისთვის,
ვითარ **პელოპი** მცნედ მბრძოლი **იპოდამისათვის, ონომას** ასულისა,
ვითარ **პლუტონ პერსეფონისთვის**“.²⁷⁵

ნაწარმოების ამ მონაკვეთში ანტიკურობასთან დაკავშირებული არაერთი პერსონაჟი და მითია წარმოდგენილი, რომელსაც ქვემოთ განვმარტავთ:

- **ჯამი გმირთა** და გოლიათთა ყოფისა; **ელინთა სისხლისა დათხევისა**

დიდი ალბათობით, აქ ბერძნულ მითოლოგიაში კარგად ცნობილი „გმირთა საუკუნე“ იგულისხმება, რომელიც მოსდევს ოქროსა, ვერცხლისა და ბრინჯაოს საუკუნეებს და წინ უსწრებს უკანასკნელ, რკინის ხანას. ეს მითი კაცობრიობის ხუთ საუკუნეზე, ჯერ კიდევ ჰესიოდეს „სამუშაონი და დღენიში“ ჩანს (Hes., Op., 106-201). ამაში გვარწმუნებს ავტორის დაზუსტება „ანუ-მე გარეშედ წოდებულთა **ელინთა სისხლისა დათხევისა**“, რაც აშკარად ტროას ომზე მიანიშნებს. მართლაც, სწორედ გმირთა ეპოქაში, ბერძნული მითოლოგიის თანახმად, მოხდა არგონავტების ლაშქრობა, თებეს ამბები და ტროას ომი.

- ვითარ **პელოპი** მცნედ მბრძოლი **იპოდამისათვის, ონომას** ასულისა
- **პლუტონ პერსეფონისთვის**

პირველ ამონარიდში გადმოცემულია ცნობილი მითი ლიდიის მეფის, ტანტალოსის ცნობილი ვაჟის, პელოპის შესახებ, რომელიც, გადასახლდა რა ლიდიიდან საბერძნეთის ქალაქ პისაში, მოიხიბლა ქალაქის მეფის, ონომაიოსის ასულით. ჰიპოდამეაზე დაქორწინებისათვის მას ეტლებით რბოლაში უნდა მიეღო

²⁷⁵ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II, თბილისი, 1959, გვ. 36.

მონაწილეობა, შესჯიბრებოდა საკუთარ სასიამოროს, რომელმაც მანამდე არაერთი დამარცხებული სასიძო სიკვდილით დასაჯა. დიდი ძალისხმევის, მოხერხების და ასევე სასტიკი დანაშაულის საშუალებით გამარჯვებული პელოპსი პისაში გამეფდება და ჰიპოდამეაზე დაქორწინდება.

პლუტონისა და პერსეფონეს ამბავი ასევე საკმაოდ პოპულარულ მითს წარმოადგენდა. პლუტონმა (ჰადესმა), ზევსის ძმამ და ჰადესის მბრძანებელმა გაიტაცა საკუთარი დის, დემეტრეს, ასული, მშვენიერი პერსეფონე და მასზე დაქორწინდა. მართალია, დემეტრემ მიაგნო საკუთარ ასულს და მისი უკან დაბრუნებისთვის ზევსის თანხმობაც მიიღო, მაგრამ მოხერხებულმა პლუტონმა ბროწეულის რამდენიმე მარცვალი გადააყლაპა პერსეფონეს, რითაც ასული სამუდამოდ დააკავშირა მიწისქვეშეთთან. ასე, შეთანხმებით, პერსეფონე 6 თვე დედასთან რჩება, ხოლო წლის დანარჩენი დრო მეუღლეს უბრუნდება.

ამ მითების „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ტექსტში მოხვედრის ისტორიის შესახებ არსებობს რამდენიმე კომენტარი.

პ. ინგოროყვას აზრით, სიუჟეტი პელოფსისა და ჰიპოდამეას და პლუტონისა და პერსეფონეს შესახებ „ისტორიანი და აზმანის“ ავტორს შეეძლო ამოელო ეფრემ მცირის „ელინთა მეზღაპრეობიდან“, სადაც „ზღაპრობანი დიდისა ბასილის ეპიტაფიასა შემოდებულნი“ ანუ „ზღაპრობანი“ რომელნი საწარმართოთა წიგნთაგან მოუკსენებიან წიგნთა შინა თვსთა გრიგოლის, შეიცავენ სხვა თხრობათა შორის ასეთსაც: პელოფს და პელოპიდნი (თქმულება პელოპის, ჯნომასის და ჯნომასის ასულის იპოდამის შესახებ) და „ტრფიალება პლუტონისა პერსეფონისადმი და წარტაცება პერსეფონისი“.²⁷⁶

ილ. აბულაძის აზრით, მოცემულ შემთხვევებში მას [ავტორს] (განსაკუთრებით პელოპს-ჰიპოდამიას შემთხვევაში) არც კი მიუჩნევია საჭიროდ რაიმე განმარტება დაერთო მათ შესახებ, რაც იმაზე მიგვითითებს, რომ ეს პერსონაჟები უცხონი არ არიან ქართველი მკითხველისათვის.²⁷⁷

თ. ყაუხჩიშვილი ეთანხმება პ. ინგოროყვას ამ კომენტარს და დასძენს, რომ „თუ სხვა წყარო არ ექნებოდა ავტორს ამ წყვილის დასახელებისას [იგულისხმება პელოპსისა და ჰიპოდამეას ამბავი – ე.კ.], ეფრემ მცირის ნაშრომს მაინც გამოიყენებდა და იქიდან ამოიღებდა ამ ცნობას“.²⁷⁸

²⁷⁶ პ. ინგოროყვა. რუსთაველის ეპოქის სალიტერატურო მემკვიდრეობა. რუსთაველის კრებული. ტფილისი, 1938, გვ. 48-49.

²⁷⁷ ილ. აბულაძე. „ელინთა ზღაპრობანი“. ენიმკის მოამბე. X. 1941, გვ. 9

²⁷⁸ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. თამარის ისტორიკოსები. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 3. 1974, გვ. 105.

„ელინთა ზღაპრობანიში“, მართლაც, დაწვრილებით მოთხრობილია ორივე ეს მითი. საყურადღებოა, რომ საკუთარ სახელთა გადმოცემის თვალსაზრისით, „ელინთა ზღაპრობანის“ და „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ტექსტებს შორის არის გარკვეული განსხვავებები: კერძოდ, „ისტორიანი და აზმანის“ ტექსტში ჩანს „ონომაო“, ხოლო „ელინთა ზღაპრობანიში“ – ჯნომას, ჯნომადოს;²⁷⁹ პელოპი-„ისტორიანში“, ხოლო პელოფსი²⁸⁰ – „ზღაპრობანიში“ და სხვ., რაც გვაპარაუდებინებს, რომ, შესაძლოა ამ მითების შესახებ ისტორიკოსს არა „ელინთა ზღაპრობანიდან“, არამედ სხვა წყაროებიდან სცოდნოდა.

9. სხვა ისტორიული პერსონაჟები

ა) არტაქსერქსე, თემისტოკლესი, ელინთა, ათენელთა

ბრძოლის წინ გიორგი ასეთი სიტყვით მიმართავს ჯარს:

„რამეთუ გუასმიეს **ძუელთა მომთხრობელთაგან**, თუ რაოდენნი კუეთებანი თავს ისხნეს საღმრთოთა სჯულთათჳს ტომიან ებრაელთამან **არტარქსერქსის ზე, ელენთა** -- ოდეს-იგი იძლუანებოდეს **თ[ემისტ]ოკლეოს** მიერ უცთომელისა სპასპეტისაგან სოფლისა მქონებელსა მძლესა **არტარქსერქსის** ზედა, რომელმან ზღუაცა მტკიცე ყო უომრად სპაებთათჳს, ხოლო **ათინელთა** ერთისა ოდენ ქალაქისაგან უკუნრღუეულ იქმნა“.²⁸¹

საყურადღებოა, რომ მეომართა სულისკვეთების ასამაღლებლად მეფეს მოჰყავს ებრაელთა და ბერძენთა მიერ რიცხოზოვად უპირატესი სპარსელთა ჯარის ძლევის ამსახველი ისტორიული მაგალითები. აქვე იგი ახსენებს ათენის არქონტისა და მხედართმთავრის, თემისტოკლესის (ძვ.წ. 524-459 წწ.) წინამძღოლობით ბერძენ-სპარსელთა ომში ბერძენთა ბრწყინვალე გამარჯვებებს ზღვასა და ხმელეთზე, რომლის დროსაც სპარსელები უკუგდებული იყვნენ ათენიდან.

საყურადღებოა, რომ ორივე შემთხვევაში ავტორი ახსენებს სპარსელთა მეფეს „არტაქსერქსის“, რაც ისტორიული კონტექსტის თვალსაზრისით, არასწორია. ორივე შემთხვევაში აქ უნდა იყოს ნახსენები არა არტაქსერქსე I (ძვ.წ. 465-424), არამედ მისი მამა და წინამორბედი ქსერქსე I (ძვ.წ. 518-465). მართალია, არტაქსერქსე I-ის დროს ებრაელებმა მოიპოვეს გარკვეული, მათ შორის, რელიგიური თავისუფლება, რაც „ბიბლიაშია“ გადმოცემული (ეზრა, 7), მაგრამ ეს არ მომხდარა „კუეთებათა“ ე.ი. ბრძოლის საშუალებით, რაც სწორედ ქსერქსეს მეფობისას მოხდა. ეს უკანასკნელი

²⁷⁹ ილ. აბულაძე. „ელინთა ზღაპრობანი“. ენიმკის მოამბე. X. 1941, გვ. 22.

²⁸⁰ ილ. აბულაძე. „ელინთა ზღაპრობანი“. ენიმკის მოამბე. X. 1941, გვ. 22.

²⁸¹ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II, თბილისი. 1959, გვ. 8.

ამბავი აღწერილია სხვადასხვა წყაროში, მათ შორის ბიბლიის „ესთერის წიგნშიც“. რაც შეეხება ბერძენთა მიერ სპარსელთა ძლევას თემისტოკლესის მეთაურობით, აქ ეჭვიც არ არსებობს, რომ საქმე ეხება ქსერქსეს მეფობისას ბერძენ-სპარსელთა ომს, რომელიც ბერძენთა სრული გამარჯვებით დასრულდა. მართალია, არტაქსერქსე I-ს და თემისტოკლესაც ჰქონდათ ერთმანეთთან ურთიერთობა, მაგრამ საქმე ეხება არა ბრძოლას, არამედ ოსტრაკიზმით გაძევებული არქონტის შეფარებას სპარსეთის კარზე და მისთვის მაგნესიის მმართველის თანამდებობის მიცემას (Plut. Vit. Them.).

საყურადღებოა, რომ როგორც ეს მეფის სიტყვიდან ჩანს, ეს ამბები ქართველთათვის „ძველ მომთხრობელთაგან“ ანუ „ისტორიკოსებისგან“ სმენიათ, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ მსოფლიო ისტორიის ამ მნიშვნელოვანი მოვლენების შესახებ ინფორმაცია საქართველოში ხელმისაწვდომი იყო ანტიკური ხანის რამდენიმე წყაროს მეშვეობით. ის ფაქტი, რომ მეფე მეზრძოლებს შთააგონებს ამ მაგალითებით, აშკარად ცხადყოფს, რომ უმრავლესობისთვის ეს არ არის ახალი, აქამდე უცნობი ამბები, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მეფე კი არ მოუთხრობს, არამედ შეახსენებს მეომრებს ამ ცნობილ ისტორიულ მოვლენებს, რომლებიც უნდა იქცეს მათი მოქმედების ე.წ. ორიენტირებად.

კ. კეკელიძის განმარტებით, „ებრაელთა ამბავი არტაქსერქსის დროისა ავტორს გაგონილი ექნება ან „ესთერის წიგნიდან“, ან იოსებ ფლავიოსის „იუდეველთა ისტორიიდან“, ანდა გიორგი ამარტოლის ხრონოლოგიაშიდან, ხოლო ელინთა თავგადასავალი ქსერქსის დროისა – ძველი საბერძნეთის ერთ-ერთი ისტორიიდან“.²⁸²

ბ) პითოდოროსი, კრიტია

ახასიათებს და აქებს რა თამარ მეფეს და მის მოღვაწეობას, „ისტორიანი და აზმანის“ ისტორიკოსი წერს:

„აჰა იხილვებისცა [თამარ მეფე – ე.კ.] ვითარ სოლინარი, მცენსა თანა მედინთა ნაკადისათა, და ვითარ პითოდორა და კრიტია შეგნებულთა ხედვათაგან განსაცადნი“.²⁸³

ამრიგად, თამარი ჩანდა, როგორც მილი (სოლინარი²⁸⁴), მდინარე ნაკადთან აღმოცენებული [აქ: გაკეთებული – ე.კ.] და ვითარცა პითოდოროსი და კრიტიასი,

²⁸² კ. კეკელიძე. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ როგორც ლიტერატურული წყარო. რუსთაველის კრებული. თბილისი, 1938, გვ. 140-141.

²⁸³ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II, თბილისი, 1959, გვ. 29.

²⁸⁴ ძველი ქართული ენის შეერთებული ლექსიკონი: 16800 სიტყვა. შედგენილია ილ. აბულაძის, აკ. შანიძის, ივ. იმნაიშვილისა და სხვა ავტორთა ლექსიკონური წყაროების მიხედვით. შემდგ.: გრ.

რომლებიც უნდა განიცადოს შეგნებულმა (განსწავლულმა) მხედველბმა/მნახველბმა.

კ. კეკელიძე განმარტავს: „პითოდორა – აქ უნდა იგულისხმებოდეს ალექსანდრე მაკედონელის დროის პითოდორა, შესანიშნავი ხუროთმოძღვარი, რომელმაც ააშენა ათინას ტაძარი პრიენში – კრიტია, თუ ესეც მშენებლობასთან დაკავშირებული პირი არაა, შეიძლება იყოს კრიტია მცირე (VI ქრ. წ.), მეტად განათლებული ადამიანი, რომელსაც პლატონი იხსენიებს დიალოგში „კრიტია“.²⁸⁵

კ. კეკელიძე გვიანდელ ნაშრომში აზუსტებს, რომ აქ, როგორც ჩანს, იგულისხმებიან პითოდორა და კრიტიასი, სახელგანთქმული ბერძენი მოქანდაკეები ძვ.წ. V ს-სა²⁸⁶.

თ. ყაუხჩიშვილი ტექსტის ამ მონაკვეთთან დაკავშირებით წერს: „რა თქმა უნდა, კონტექსტის მიხედვით სრულიად უდავოა, რომ პითოდორა და კრიტია ორივე უნდა შეიცნოს კაცმა მათი ნაშენის, ნაკეთობის, ნაგების მიხედვით, ე.ი. ორივე ან არქიტექტორია, ან მოქანდაკე, ბერძნულ საკუთარ სახელთა ლექსიკონებისა და ინდექსების მიხედვით ყველაზე მეტად საგულვებელი ამ ადგილად არიან მრავალ პითოდოროსსა და კრიტიასს შორის ის მოქანდაკე, ხელოვანი კრიტია, რომელიც ფიდიასის დროს მოღვაწეობდა ათენში, ხოლო პითოდოროსი კი 2 სხვადასხვა შეიძლება ვიგულოთ: 1. პავსანიას მიერ ხსენებული ძვ.წ. VI ს-ის ხელოვანი (მას ეკუთვნოდა ჰერას ერთ-ერთი უძველესი გამოსახულება) და 2. პლინიუსის მიერ დასახელებული, რომლის ნამუშევრებიც პალატინის სასახლეში მოიპოვებოდა.

ახლა რომელ ამათგანს გულისხმობს ქართველი ისტორიკოსი, ან რაა მისი წყარო, ძნელია ამის დადგენა. ერთი კია, ის იცნობს თემისტოკლეს, ე.ი. საბერძნეთის ძველ ისტორიას და ეს მოქანდაკეებიც (ე.ი. VI-V საუკუნეების მოღვაწეები) იქ იქნებოდნენ დასახელებული. ამდენად, მეტად მოსალოდნელია უფრო ადრინდელი პითოდოროსის ხსენება. ისე, ძველ ბერძნულ ძეგლებში ასეთი წყვილი – პითოდოროსი და კრიტია – პოპულარული არ არის“.²⁸⁷

10. ოთხი ელემენტი-სტიქია

რუხაძე; რედ.: გ. კოპლატაძე. დაიბეჭდა სრ. საქ. კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II ლოცვა-კურთხევით. თბილისი, 2008, გვ. 452. ხელმისაწვდომია ონლაინ:

<http://www.nplg.gov.ge/saskolo/index.php?a=term&d=44&t=13086> ბოლო ნახვა: 18.05.2024.

²⁸⁵ კ. კეკელიძე. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ როგორც ლიტერატურული წყარო. ტფილისი, 1938, გვ. 141.

²⁸⁶ К. Кекелидзе. История и восхваление венценосцев. Тбилиси, 1954, გვ. 102.

²⁸⁷ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. თამარის ისტორიკოსები. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 3. 1974, გვ. 108.

გიორგი III-ის სიკვდილთან დაკავშირებით ისტორიკოსი წერს:

„და ვინათგან ღმერთმან და ძემან, უწინარეს საუკუნოთა უკუდავმან, არცაღა მისგან მოსილნი ჯორცნი უკუდავ ყვნა, სხუა რამცა ვსახე, სხუა რამცა გავისახე, რამცა ნუგეშინის-მცემელი სხუა რამცა, **ოთხთა სტჯქოთაგან** დამჭირვად სული სხეულსა შინა მსმენელმან ამისმან?“. ²⁸⁸

ოთხ სტიქიათა არსის შესახებ თვალსაზრისი ანტიკურობიდან იღებს დასაბამს. როგორც ეს არისტოტელეს „მეტაფიზიკიდან“ (I, 3) ირკვევა, სოკრატემდელი ანტიკური ბერძნული ფილოსოფიის ერთ-ერთი უმთავრესი მიზანი იყო სამყაროს შემადგენელი უმცირესი მატერიალური ნაწილების ანუ საწყისი ელემენტების გამოვლენა. კერძოდ, თაღესისათვის ეს იყო წყალი, ანაქსიმენესა და დიოგენესათვის – ჰაერი, ხოლო ჰიპასი მეტაპონტელისა და ჰერაკლიტე ეფესელისათვის კი – ცეცხლი. რაც შეეხება ემპედოკლეს, მისი აზრით, არსებობს მეოთხე საწყისიც – მიწა, რომელიც დანარჩენ სამ მატერიალურ ნაწილაკთან – წყალთან, ჰაერსა და ცეცხლთან ერთად წარმოქმნის ფიზიკურ მოვლენებსა და ბუნების ანუ მატერიალურ საგნებს. კერძოდ, ეს ხდება ამ ოთხივე საწყისის ურთიერთშერევის გზით. ²⁸⁹ „ემპედოკლეს ნააზრევადან მომდინარე ეს ანტიკური ფილოსოფიური თვალსაზრისი სრულიად მისაღები აღმოჩნდა ქრისტიანული ევროპისათვის. კერძოდ, მან მყარად დაიმკვიდრა ადგილი შუა საუკუნეების სქოლასტიკაში. ამის უმთავრესი მიზეზი ის უნდა ყოფილიყო, რომ ოთხი საწყისის თაობაზე თავის არაერთ ნაშრომში ვრცლად მსჯელობს არისტოტელე („მეტაფიზიკა“, I: 3, 5, 8, V: 4; „ფიზიკა“, I: 4, 6, II: 1, III: 5; „ზეცისათვის“, III: 3-7, IV: 3-6; „წარმოქმნისა და გაქრობისათვის“, II და სხვ.)“. ²⁹⁰ ფილოსოფიური მოძღვრება ოთხი საწყისის თაობაზე ცნობილია ქართველი მწერლებისთვის. მაგალითად, ის ჩანს რუსთველის „ვეფხისტყაოსანში“ ²⁹¹.

საყურადღებოა, რომ მსგავსად „ისტორიანი და აზმანის“ ტექსტის ამ მონაკვეთისა, „ვეფხისტყაოსანშიც“ სიკვდილი აღქმულია სხეულის შემადგენელ „ოთხ ელემენტთა“ დაშლის პროცესი:

„სიკვდილი მახლავს, დამეხსენ [...]

²⁸⁸ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 23.

²⁸⁹ დაწვრ. იხ. ს. წერეთელი. ანტიკური ფილოსოფია. თბილისი, 1968, გვ. 136-138.

²⁹⁰ ზ. ხინთიბიძე. კომენტარი ტერმინზე „ოთხთა სტჯქოთა“ – ვებგვერდი „ანტიკურობის რეცეფცია ქართულ ლიტერატურაში“ (ავტორები: ნანა ტონია, გვანცა კოპლატაძე, ეკატერინე კობახიძე, ზაზა ხინთიბიძე, მაია დანელია, გიორგი უგულავა). ხელმისაწვდომია ონლაინ: <http://classicaltradition.tsu.ge> ბოლო ნახვა: 07.04.2023.

²⁹¹ ე. ხინთიბიძე. შუასაუკუნეობრივი და რენესანსული „ვეფხისტყაოსანში“. თბილისი, 1993, გვ. 95-96.

დამშლიან ჩემნი კავშირნი“.²⁹²

როგორც ვხედავთ, „ისტორიანი და აზმანის“ ავტორი „ოთხთა სტჯქოთა“ – ოთხ სტიქიათა შემაკავშირებლად სხეულში სულს წარმოადგენს, რომლის დატოვებისას სხეული იშლება პირველქმნილ ნაწილებად.

ბასილი ეზოსმოდღვარი, „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“

ივ. ჯავახიშვილმა 1923 წელს ჭალიშვილისეული ნუსხისა და ვახტანგისეული ნუსხების შეჯერების გზით აღმოაჩინა და აღადგინა თამარის მეორე ისტორიკოსის თხზულების „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისის“ ტექსტი, რომელიც 1944 წელს გამოაქვეყნა და რომლის ავტორად მიიჩნია ბასილი ეზოსმოდღვარი.²⁹³ არსებობს ილ. აბულაძის და ს. კაკაბაძის ვარაუდი, რომ ეს თხზულება შოთა რუსთაველმა დაწერა,²⁹⁴ თუმცა მეცნიერთა დიდი ნაწილი სწორედ ივ. ჯავახიშვილის თვალსაზრისს ემხრობა.

რაც შეეხება ნაწარმოების დაწერის თარიღს, მართალია, მეცნიერები თანხმდებიან, რომ „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“ XIII საუკუნის დასაწყისშია დაწერილი, მაგრამ უფრო დაზუსტებული თარიღის დადგენისას აზრთა გარკვეული განსხვავება არსებობს. სავარაუდო წლებად მიიჩნევა: 1210-1213 (ივ. ჯავახიშვილი), XIII საუკუნის პირველი მეოთხედი (პ. ინგოროყვა) და 1236 წლის შემდგომი პერიოდი (ვ. კეკელიძე).²⁹⁵

ბასილი ეზოსმოდღვარი ანუ როგორც მას ხშირად უწოდებენ – თამარის მეორე ისტორიკოსი – „ისტორიანი და აზმანის“ ავტორისგან განსხვავებით, თხრობაში შედარებით ნაკლებად იყენებს მჭევრმეტყველებისთვის დამახასიათებელ მაღალმატვრულ სტილს, მეტ ყურადღებას უთმობს მოვლენათა დეტალებს, თუმცა მათ გარკვეული სიძუნწით გადმოგვცემს.

ანტიკურობის ასახვის თვალსაზრისით, თხზულებაში სულ რამდენიმე შემთხვევა ჩანს.

1. ალექსანდრე მაკედონელი

²⁹² შოთა რუსთაველი. ვეფხისტყაოსანი. სტრფ. 885, 2/4.

²⁹³ ბასილი ეზოსმოდღვარი. ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი. გამოცემა ივ. ჯავახიშვილისა. თბილისი, 1944.

²⁹⁴ რ. კიკნაძე. „ცხოვრება მეფეთ მეფისა თამარისი“. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 11, თბილისი, 1987, გვ. 256-257.

²⁹⁵ ამასთან დაკავშირებით იხ. რ. მეტრეველი. მეფე თამარი, ეპოქის პოლიტიკურ-კულტურული და სოციალურ-ეკონომიკური მიმოხილვა. თბილისი, 1991, გვ. 10.

ქართველთა ჯარის წარმატებაზე საუბრისას ბასილი ეზოსმოდვარი საგანგებოდ აღნიშნავს თამარ მეფის მეუღლის ღვაწლს, მხედართმთავრულ ნიჭს და დავით სოსლანს ალექსანდრე მაკედონელს ადარებს:

„არცა თვთ [დავით სოსლანი – ე.კ.] უქმობდა და არცა თვსთა ყმათა აუქმებდა, ვითარ-იგი იტყვს ვინმე **ჟამთააღმწერელი, ალექსანდროსთვს**“.²⁹⁶

თ. ყაუხჩიშვილი ამ პასაჟის კომენტირებისას განმარტავს: „შესაძლოა აქაც იგივე არისტობულე იგულისხმებოდეს (ვისაც ასახელებს დავითის ისტორიკოსი), ან არადა გიორგი ამარტოლის „ხრონოგრაფი“. რაც მთავარია, ყურადღებას იპყრობს სახელის ბერძნული ფორმა „ალექსანდროს“. თუ ბასილი ეზოსმოდვარს ბერძნული დედანი ისტორიისა არ ჰქონდა ხელთ, ის თარგმანი, რომლითაც მან ისარგებლა, ე.წ. ბერძნიზმებს შეიცავდა (მიუხედავად იმისა, რომ ამ დროს საქართველოში სახელი „ალექსანდრე“ სწორედ ამ ფორმით იყო ცნობილი)“.²⁹⁷

2. ულუმპიანი, ალექსანდრე, დარიოსი

ქართველთა ჯარის მიერ ქალაქ განჯის აღებას ბასილი ეზოსმოდვარი ასე აფასებს:

„წარმოემართნეს ლაშქარნი დიდად მოხარულნი **ულუმპიანსა** ამას ზედა ძლევასა, ფრიად უადრესსა საქებელისა მისგან ძლევისა, რომელი იყო **ალექსანდრეს დარიოსს** ზედა“.²⁹⁸

ტექსტის ამ მონაკვეთთან დაკავშირებით თ. ყაუხჩიშვილი ასეთ კომენტარს გვთავაზობს: „ე.ი. თამარის ჯარების ძლევა უფრო საქებელია, ვიდრე ალექსანდრეს გამარჯვება სპარსთა მეფეზე დარიოსზე. აქ იგულისხმება ცნობილი ფაქტი ალექსანდრე მაკედონელის ბიოგრაფიიდან: მან, როგორც ვიცით, მეფობის მეექვსე წელს (ე.ი. 330 წ.) ხელთ იგდო დარიოსი და „დაცჳსნა მეფობაჲ სპარსთაჲ“ (გიორგი ამარტოლი, ხრონოგრაფი)“.²⁹⁹

რაც შეეხება სიტყვას „ულუმპიანი“, რომელიც, „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ტექსტში რამდენჯერმე გვხვდება სხვადასხვა კონტექსტში

²⁹⁶ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტომი II. თბილისი, 1959, გვ. 130.

²⁹⁷ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. თამარის ისტორიკოსები. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 3. 1974, გვ. 112.

²⁹⁸ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. თამარის ისტორიკოსები. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 3. 1974, გვ. 112.

²⁹⁹ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. თამარის ისტორიკოსები. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 3. 1974, გვ. 112.

გვირგვინოსანთა შესხმისას, ამ შემთხვევაშიც გულისხმობს ოლიმპოს მთაზე ბინადარი უზენაესი ელინი ღმერთების სადარ, ბრწყინვალე გამარჯვებას.

3. ერმიონთა

ტექსტის წინა მონაკვეთში ნახსენები „ულუმპიანის“ გამარჯვების შემდეგ ბასილი ეზოსმოდღარი აღწერს ალაფით დატვირთული ჯარის შემოსვლას თბილისში, რომლის მიდამოები აივსო ლაშქრობისას ხელში ჩაგდებული ნადავლით: დროშებით, ტყვეებით და ურიცხვი, ზღაპრული განძით. ისტორიკოსი განსაკუთრებით გამოყოფს ზაქარია და ივანე მხარგრძელთა წვლილს ამ გამარჯვებაში და წერს:

„ნამდვლვე ერმიონთასა უსახელოვნესთა მათ კაცთა, ზაქარია და ივანე“.³⁰⁰

რას ნიშნავს სიტყვა „ერმიონთასა“, ბოლომდე გასაგები არ არის, ხომ არ უკავშირდება იგი ანტიკურ სამყაროს?

ამ სიტყვასთან დაკავშირებით თ. ყაუხჩიშვილი წერს: „ე.ი. ზაქარია და ივანე მხარგრძელები უფრო სახელოვანნი იყვნენ, ვიდრე ერმიონის შვილები. ასეა გაგებული გამოცემაში ეს ადგილი. მ. ბროსეს აზრით, ეს ერმიონის შვილები არიან ლედას შვილები, კასტორი და პოლუქსი. მარის აზრი არ შეეფერება სინამდვილეს. კასტორისა და პოლიდეკეს (პოლუქსის) ღვთაებრივი და მიწიერი მამების სახელები (ზევსი, ტინდარეუსი) კარგად არის ცნობილი ბერძნულ მითოლოგიაში. სახელი ჰერმიონი არავითარ ვარიანტში არ გვხვდება მათთან დაკავშირებით. ჰერმიონი იყო ევროპეს ვაჟი, რომელმაც დააარსა არგოლიდაში ქ. ჰერმიონე. ამას გარდა, ბევრნი არიან ქალები – ჰერმიონე: ერთ-ერთია მენელაოსისა და ელენეს ასული ჰერმიონე (ე.ი. შვილიშვილი ლედასი), მეორეა – დემეტრესა და პერსეფონეს ზედწოდება და სხვ. მაგრამ არცერთი „ჰერმიონი“ ან „ჰერმიონე“ არ არის ისეთი, რომელიც სახელგანთქმული იყო თავისი შვილებით – ორი ვაჟით, როგორც მაგ., ატრევსი (აგამემნონი – მენელაოსი), ტინდარეუსი და სხვ. აზრობრივად არც „ჰერმესიდან“ უნდა იყოს წარმოებული „ერმიონი“. ვფიქრობთ, ბერძნული სახელი ჰერმიონი (ერმიონი) აქ არაფერ შუაშია“.³⁰¹

თ. ყაუხჩიშვილი სიტყვის მნიშვნელობას სხვა წყაროებში ეძებს და წერს: „იოანე პეტრიწის შრომებში (II) ბერძნული სიტყვების საძიებელში შეტანილია „ერმაული“: „ხოლო შენ-შორისი გონება დადე ერმაულთაგან“ (104)

³⁰⁰ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტომი II. თბილისი, 1959, გვ. 128.

³⁰¹ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. თამარის ისტორიკოსები. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 3. 1974, გვ. 112.

„ერმაულად იმწუერვალენ აპოლოლო“ (223).

ჩვენთვის ეს ადგილი გაუგებარია. იოანე პეტრიწი (ისევე როგორც ბევრი სხვა იმდროინდელი ქართველი ავტორი) იცნობს სახელს „ერმი“ (ჰერმესისთვის), მაგრამ აზრობრივად „ერმიდან“ წარმოებულს არ ჰგავს ეს სიტყვა, ისევე როგორც ზემოთ ხსენებული „ერმიონიც“.

საბას ლექსიკონში შეტანილი აქვს სიტყვა „ერმიანი“, რომელსაც ასე განმარტავს: ერმიანი ესე იგი არს, რაჟამს საშჯელსა შინა განსაჯონ ვინმე თვნიერ თანა ყოფითა ორკერძოთა მათ მოსარჩლეთათა“ – ე.ი. ზაქარია და ივანე მხარგრძელები უფრო სახელოვანნი არიან, ვიდრე „ერმიანნი“ – ე.ი. ისინი, ვინც განსჯისას ორივე მხარეს არ ისწრებენ, ორივე მხარეს არ ისწრებენ, ორივე მხარეს არ ეკითხებიან. შესაძლოა ეს ახსნაც არ იყოს სწორი, მაგრამ ჩვენი ცოდნის ამ ეტაპზე უფრო ახლოსაა ჭეშმარიტებასთან, ვიდრე მისი ადრინდელი გაგება.³⁰²

ვ. დონდუას აზრით, „Hermion იყო ძველი გერმანელი მეფე, რომელიც სიკვდილის შემდეგ ღმერთად იქცა. ამ სახელით ძველი საქსონელები აღნიშნავდნენ მარსს, ომის ღვთაებას, ე.ი. მარსის სახელი (ჰერმიონი) შესულა ქართულ ისტორიოგრაფიაში. თამარის ისტორიკოსი ჰერმიონის ძეობით იხსენიებს მხარგრძელებს, ისედაც ბევრი ეპითეტით შემკულთა“.³⁰³

თ. ყაუხჩიშვილი სკეპტიკურად უყურებს „ერმიონთა“ განმარტების ამ ვერსიას, რადგან საეჭვოდ მიაჩნია, რომ განმდრთობილი გერმანელი მეფისა ანდა ძველი საქსონების მიერ ხმარებული მარსის (არესის) აღმნიშვნელი სიტყვის შესახებ რუსთაველის ეპოქის ისტორიკოსებს შეიძლებოდა სცოდნოდათ.³⁰⁴

მართალია, თ. ყაუხჩიშვილის მიერ „ერმიონთასას“ განმარტების ვერსია სულხან-საბას ლექსიკონში დადასტურებული „ერმიანით“ საკმაოდ დამაჯერებლად გამოიყურება, მაგრამ მაინც გაუგებარი რჩება სიტყვის მნიშვნელობა ამ კონტექსტში.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ამ წინადადებას წინ უსწრებს და მოსდევს ქართველთა ბრწყინვალე გამარჯვების შემდგომი სიხარულის, უხვი ალაფის და თამარის თაყვანისცემის აღწერა, რომლის ფონზე „ერმიანთა“ – ანუ მსაჯულთ-მოსამართლეთა მოხსენიება უადგილოდ გვეჩვენება.

³⁰² თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. თამარის ისტორიკოსები. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 3. 1974, გვ. 112-113.

³⁰³ ვ. დონდუა. თამარის დროის „ერმიონთასა“. ორიონი, საუბილეო კრებული მიძღვნილი აკ. შანიძის დაბადების 80 წლისთავისადმი. თბილისი, 1967, გვ. 152-155.

³⁰⁴ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. თამარის ისტორიკოსები. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 3. 1974, გვ. 113.

ვფიქრობთ, აქ ნაგულისხმებია სიტყვა „ერმი“, რომელიც არა მხოლოდ ღვთაება ჰერმესია, არამედ პლანეტა – „ცთომილი“ მერკურიც, ოტარიდიც,³⁰⁵ რომელსაც კარგად იცნობენ „ქართლის ცხოვრების“ ისტორიკოსები და ამ პერიოდის სხვა ჟანრის თხზულებათა ავტორებიც.

ვფიქრობთ, ამ ამონარიდში სიტყვის ზედსართავული ფორმა წარმოდგენილი, მსგავსად „აქილიანისა“, „აფროდოტიანისა“ და „აპოლონიანისა“, რაც, როგორც ეს ზემოთაც ვნახეთ, სხვადასხვა ნაწარმოებში, მათ შორის „ქართლის ცხოვრებაში“ არაერთხელ გვხვდება.

ამავდროულად გასათვალისწინებელია, რომ პლანეტა ერმი, როგორც ეს ძველი ქართული ენის ლექსიკონებში დასტურდება, ხშირად განასახიერებდა უწვერულ, აბჯარასხმულ, გამარჯვებულ ჭაბუკს („ამისა სახეობასა იტყვიან უწვერულისა ჭაბუკისასა, შეჭურვილისა, ჯელთა ქონებად ძლევისასა“³⁰⁶) და, ძველ საქართველოში არსებული წარმოდგენებით, მის ცაში³⁰⁷ იყო სხვა ვარსკვლავიც („ერმის ცაში ერთი სხვა ვარსკვლავია“³⁰⁸).

შესაბამისად, პლანეტა ერმი, რომლის ბრწყინვალეობა თვალთ ხილული იყო და რომელიც გამარჯვებული უწვერული მეომრის სახით გამოისახებოდა, შესაძლებელია ამ კონტექსტში აღვიქვათ როგორც „გამარჯვებული ახალგაზრდა მეომარი“ და წინადადება ასე ვთარგმნოთ:

³⁰⁵ ძველქართულ-ძველბერძნული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ტერმინოლოგიის დოკუმენტირებული ლექსიკონი = Old georgian-greek documented dictionary of philosophical-theological terminology: (მასალები) / [ქართველოლ., ჰუმანიტ. და სოც. მეცნ. ფონდი რუსთაველის ფონდი; პროექტის ავტ. და სამეცნ. ხელმძღვ. დ. მელიქიშვილი; პ/მგ რედ.: ა. ხარანაული, ბერძნ. ტექსტის რედ.: ლ. გიგინეიშვილი, ვ. ჯუღელი]. თბილისი, 2010. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=27&t=1690> ბოლო ნახვა: 23.05.2024.

³⁰⁶ ლექსიკონი ქართული. ლექსიკონის წინამდებარე გამოცემა უცვლელად იმეორებს სულხან-საბა ორბელიანის თხზულებათა ორტომეულში შეტანილ ტექსტს. წყარო: სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. მოამზადა ილ. აბულაძემ. რედ.: ელ. მეტრეველი, ც. ქურციკიძე. თბილისი, 1991. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=8&t=12285> ბოლო ნახვა: 28.05.2024.

³⁰⁷ ანტიკური წარმოდგენებით, თვითოეულ პლანეტას თავისი ცა გააჩნდა, რაც კარგად ჩანს სულხან-საბას ლექსიკონში, რასთან დაკავშირებით ელგუჯა ხინთიბიძე განმარტავს: „უძველესი ასტროლოგიურ-რელიგიური შეხედულებანი ცათა სიმრავლეზე ქართულ სინამდვილეშიც დამკვიდრებულია და მას თავიანთი ასახვა უპოვია სულხან-საბას ლექსიკონში“ (ე. ხინთიბიძე. ვეფხისტყაოსნის იდეურ-მსოფლმხედველობითი სამყარო. თბილისი, 2009, გვ. 196-223.).

³⁰⁸ ლექსიკონი ქართული. ლექსიკონის წინამდებარე გამოცემა უცვლელად იმეორებს სულხან-საბა ორბელიანის თხზულებათა ორტომეულში შეტანილ ტექსტს. წყარო: სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. მოამზადა ილ. აბულაძემ. რედ.: ელ. მეტრეველი, ც. ქურციკიძე. თბილისი, 1991. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=8&t=12285> ბოლო ნახვა: 28.05.2024.

„ნამდვლვე გამარჯვებულ ახალგაზრდა მეომართა უსახელოვნესთა მათ კაცთა, ზაქარია და ივანე“.

ასევე, შესაძლებელია, რომ ერმი, რომლის ცა იყო რიგით მეორე („ერმი არს მეორესა ცასა ზედა“³⁰⁹), ე.ი., ყველაზე ახლოსაა მზესთან, შესაძლოა, ასევე გამოხატავდეს თამართან – „მზესთან“ ყველაზე დაახლოებულ პირებს, როგორც ეს სინამდვილეში იყვნენ ახალგაზრდა მხარგრძელები, რომელთაც სახელმწიფოში ყველაზე მნიშვნელოვანი თანამდებობები ეპყრათ.

შესაბამისად, ვფიქრობთ, რომ ეს პასაჟიც ანტიკურობასთან არის დაკავშირებული.

ჟამთააღმწერელი, „ასწლოვანი ისტორია“

თხზულების ავტორის ნამდვილი სახელი უცნობია და მის შესახებ დანამდვილებით არაფერია ცნობილი. ზოგს იგი ვარძიელი ბერი ჰგონია,³¹⁰ ზოგს – მაწყვერელი მოღვაწე.³¹¹

თხზულებაში აღწერილია XIII საუკუნის 10-იანი წლებიდან XIV საუკუნის 10-იანი წლამდე ისტორია. ნაწარმოები, მასში ასახული ქრონოლოგიური პერიოდიდან გამომდინარე, მოგვითხრობს მონღოლთა ბატონობის შესახებ საქართველოში, დავით ულუსა და დავით ნარინის მეფობის ამბებს, ქვეყნის დაქვეითებისა და დაქუცმაცების ტრაგიკულ ისტორიას.

თ. ყაუხჩიშვილის შეფასებით, „ჟამთააღმწერელის თხზულება შინაგანად შეკრული გეგმიანი ნაწარმოებია, ავტორს აქვს წიაღსვლები, აღწერილი მოვლენების შესახებ ამბობს მთავარს, თხრობა წვრილმანებით არ აქვს გადატვირთული. თხზულება XIV საუკუნის ქართული ისტორიული აზროვნების მაღალი დონის მაჩვენებელია“.³¹²

როგორც ეს „ასწლოვანი ისტორიიდან“ იკვეთება, ჟამთააღმწერელი კარგად იცნობს ქართულ, მონღოლურ, სპარსულ, ბერძნულ ისტორიულ წყაროებს და ზეპირ

³⁰⁹ ლექსიკონი ქართული. ლექსიკონის წინამდებარე გამოცემა უცვლელად იმეორებს სულხან-საბა ორბელიანის თხზულებათა ორტომეულში შეტანილ ტექსტს. წყარო: სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. მოამზადა ილ. აბულაძემ. რედ.: ელ. მეტრეველი, ც. ქურციკიძე. თბილისი, 1991. ხელმისაწვდომია ონლაინ:

<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=8&t=12285> ბოლო ნახვა: 28.05.2024.

³¹⁰ თ. ჟორდანია. ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა. წიგნი 3. თბილისი, 1967.

³¹¹ კ. გრიგოლია. ჟამთააღმწერელი და მისი თხზულების სამეცნიერო მნიშვნელობა. ქართული ისტორიოგრაფია. ტ. 1. თბილისი, 1968;

³¹² შ. ხანთაძე. ჟამთააღმწერელი. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 8. თბილისი, 1984. გვ. 239.

გადმოცემებს, კარგად ფლობს მონღოლურ და ბერძნულ ენებს. საყურადღებოა, რომ ავტორი იჩენს კრიტიკულ დამოკიდებულებას წყაროებისადმი.³¹³

„ასწლოვან ისტორიაში“ ჩართულია არაერთი საინტერესო მონაკვეთი, რომელიც ანტიკურობასთან არის დაკავშირებული.

ამ პასაჟებს ტექსტი მიხედვით თანამიმდევრულად განვიხილავ.

1) „ძუელ ოდესმე ელინთა ბრძენთა ათორმეტთა ზოდთა“

მონღოლთა წელთაღრიცხვისა და კალენდრის შესახებ მსჯელობისას ჟამთააღმწერელი წერს:

„ამათვე [მონღოლთა – ე.კ.] შექმნეს ქორონიკონის სახედ ათორმეტი წელიწადი ათორმეტთა პირუტყუთა ცხოველთა სახელსა ზედა, და თითოსა პირუტყუსა და ცხოველსა თითოსა წლის მთავრობა განუჩინეს, ვითარ ძუელ ოდესმე ელინთა ბრძენთა ათორმეტთა ზოდთა, რომელ არიან ეტლნი მზისა და მთვარისანი“.³¹⁴

თ. ყაუხჩიშვილი ამასთან დაკავშირებით შენიშნავს: „ავტორისთვის საკმაოდ კარგად არის ცნობილი ძველ ელინთა თორმეტი ზოდიაკო და ახალს, ასახსნელს, მონღოლურ ქორონიკონს მისი საშუალებით, მასთან შედარების გზით, გვიხსნის“.³¹⁵

მართლაც, საყურადღებოა, რომ მონღოლთა ისტორიისა და წეს-ჩვეულებების გადმოცემისას ჟამთააღმწერელი ხშირად მიმართავს ახსნა-განმარტებებსა ან ისტორიულ წიაღსვლებს ბერძნულ-რომაული სამყაროდან, რაც იმაზე უნდა მიანიშნებდეს, რომ XIV საუკუნის ქართველი მკითხველისთვის ანტიკური სამყარო უფრო ნაცნობი და გასაგებია, ვიდრე მონღოლური ცხოვრების წესი და ტრადიცია.

2) ვესპასიანუსი, ტიტუსი, იოსებ ფლავიუსი

როგორც ცნობილია, ხვრაზმთა იმპერიის ბოლო მმართველმა, სულთან ჯალალ ად-დინ მანგუბერდმა (ქართველებისთვის უკეთ ცნობილმა როგორც ჯალალედინმა), 1226 წელს აიღო თბილისი. სასტიკმა დამპყრობელმა ხიდზე ხატები გააწყო და ქართველებს ზედ გავლა უბრძანა. ვინც ამას არ აღასრულებდა, თავს ჰკვეთდნენ. 100 000-მა ქართველმა არ გაიარა ამ ხიდზე და ამით თავი დაიცვა საკუთარი რწმენა. ამ ტრაგიკული ამბების შეფასებისას ჟამთააღმწერელი წერს:

³¹³ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976, გვ. 293.

³¹⁴ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტომი II. თბილისი, 1959, გვ. 159.

³¹⁵ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976, გვ. 298.

„და ესევეთარნი ჭირნი მოიწივნეს, რომელ არაოდეს ძუელთა სადამე წიგნთა მიერ სმენილ არს, რომელნი თანა-შეესწორებიან ქრისტეს ჯუარისა მცმელთა იუდიანთა ზედა ქმნულთა მიერ იერუსალიმისა სრულიადსა მოსპოლვასა **ტიტეს და უესპასიანეს მიერ**, ვითარცა ჟამთააღწერელი და მრავალმომთხრობელი **იოსიპოს** წარმოიტყვს ესოდენ ძნელბედობასა იუდეველთასა, ვითარცა სამასსა ბევრსა აღრაცხავს მამაკაცსა, ოდენ სიყმილისა და მაკვილისა მიერ აღსრულებულსა. რომლისა მსგავს იქმნა ჟამსაცა ამას სარკინოზთა მიერ ქალაქსა ამას ტფილისისასა“.³¹⁶

თხზულების ამ მონაკვეთთან დაკავშირებით თ. ყაუხჩიშვილი ასეთ კომენტარს აკეთებს: „ის, რაც სულტანმა ჯალალედინმა დაათია ქართველებსა და თბილისს, შედარებულია ტიტესა და ვესპასიანეს დროს იერუსალიმისა და იუდეველთა მოსპობასთან, რისი ავტორიც იოსიპოსია (ე.ი. იოსებ ფლავიუსია). იოსებ ფლავიუსმა „იუდეველთა ისტორიაში“ (VI-VII წიგნები) აღწერა იერუსალიმის დამხოვა და იუდეის საბოლოოდ დამორჩილება ვესპასიანესა და ტიტეს დროს. ამას ეხება ჟამთააღმწერლის ეს ცნობაც“.³¹⁷

ამრიგად, ჟამთააღმწერლის მიერ მოყვანილი იოსებ ფლავიუსის ცნობა ემსახურება, ერთი მხრივ, საქართველოს ამ ტრაგიკული ნარატივის ჩართვას მსოფლიო ისტორიის კონტექსტში, ხოლო, მეორე მხრივ, თბილისის იერუსალიმთან შედარებას („თანა-შეესწორებიან“), რაც ხაზს უსვამს დედაქალაქის სარწმუნოებრივ ღვაწლს. ასევე შემთხვევით არ გვეჩვენება იმის ნათელყოფა, რომ, იერუსალიმის დანგრევა „ქრისტეს ჯუარისა მცმელთა იუდიანთა ზედა ქმნულ“ ამბად აღიქმება, რაც, როგორც ჩანს, იმაზე მიანიშნებს, რომ ჯალალედინის მიერ თბილისი დარბევა, ჟამთააღმწერლის აზრით, ქართველთა მძიმე ცოდვებს უკავშირდებოდა.

3) იოსებ ფლავიუსი, ასტუვაგი, მანდანე, კროისოსი, კიროსი, აპოლონი, დელფოს სამისნო, ტროას ომი

ერთ ეპიზოდში მოთხრობილია რუსუდან დედოფლის ავი ზრახვების წყალობით რუმის სულთან ყიას ად-დინ ქეი ხუსრევ II-ის მიერ ხუთი წლის განმავლობაში ციხეში დამწყვდეული დავით ლაშას მის (ულუს) ქართველი დიდებულების ძალისხმევით და მონღოლთა ყაენის ნებით გათავისუფლების ამბავი. ჟამთააღმწერელი თხზულების ამ მონაკვეთში, რომელიც სულ ხუთიოდე წინადადებისგან შედგება, ანტიკურობასთან დაკავშირებულ არაერთ საკუთარ

³¹⁶ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 176.

³¹⁷ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976, გვ. 297.

სახელს, ისტორიულ მოვლენას და მითს ახსენებს. საინტერესოა, რომ ავტორს ერთ კონტექსტში, ერთმანეთის გვერდით ნახსენები აქვს ბიბლიური ნარატივები და ანტიკურობასთან დაკავშირებული სიუჟეტები.

„რამეთუ სირცხულ მიჩნს კადრებად და კუალად ვერ მიძლავს დუმილად, რამეთუ უპატიო ჰყო თავი თვისი ბოროტითა ამით, რომელ აღადგინა ძმისწულსა თვისსა ზედა. გარნა განაქარვნა ზრახვანი მისნი ზეგარდამომან განგებამან, ვითარ აქიტოფელისნი დავით წინასწარმეტყუელის-ზე და არა გულისჴმა-ყო, რამეთუ განაქარვნის ზრახვანი კაცთანი ზრახვამან ღმრთისამან, ვითარ ფარაოსი მოსეს-ზე ვითარ განერა ჯელთაგან მისთა ლტოლვილი პირველად, ვითარ იტყვს ჟამთააღმწერელი **იოსიპოს**, და კუალად ვითარ განერა დავით ჯელთაგან სულტნისათა, რამეთუ ცუდად იქმნა განზრახვა მისი. და სხუაცა მოვიკსენო, რომელ იქმნა განზრახვითა მეფისა **ასტუვაგისათა**, არა ცუდ იქმნა წარვლენა ასულისა [მისისა] **მანდანისი** სპარსთათჳს ყოვლად ამას შინა მოცემა მისა მის. ისა **კვროსისი**, რომელი შემდგომად ასტუვაგისა მეფე იქმნა, ანუ არა ამო იქმნა ხრიზმოზიცა იგი **აპოლონის** დედოფლისა შენისა კარისოსი განცდილი მე ობოლი მთხრობლი ძლეული კარისოსა შეპყრობილ იქმნა კვროსის მიერ, და უმეტეს ამისსა არა განცუდნა ხრიზმოზიცა იგი **პრიამოსისი** მეფისა ასიელთასა და ყოვლისა [აღმოსავლეთისა] პირისა მთავრისა **ალექსანდრე პარიდოსისა** ზედა, რომელი იპყრა წელთა ოდათორმეტთა [უწინარეს], რომელმან, მიმტაცებელმან **ელენესმან** ცოლისა **აღამემნონის** ძ[მ]ისა **მენელეოსისგან**, ოცდარვადა წლად უმშჳდებელნი ბრძოლანი მოუგნა **ტროველთა** და სრულიადი მოსპოლვა ნათესავსა მისსა“.³¹⁸

თ. ყაუხჩიშვილი ამ მონაკვეთის დასაწყისთან დაკავშირებით განმარტავს: „იგივე იოსიპოს ჟამთააღმწერელი ნახსენებია მეორეჯერაც [იხ. ზემოთ – ე.კ.] აქ – რუსუდანის ბოროტ ზრახვებთან დაკავშირებით ძმისწულის მიმართ – „ვითარ განერა ჯელთაგან მისთა ლტოლვილი პირველად (ალბათ, მოსე რომ გადაურჩა ფარაონს – ეს უნდა იგულისხმებოდეს, რადგან ამაზეა უწინ ლაპარაკი თ.ყ.), „ვითარ იტყვის ჟამთააღმწერელი იოსიპოს“, რადგან ციტატი თითქმის არ არსებობს, მხოლოდ მინიშნებაა რაღაც გადარჩენაზე. ამიტომ დედნის დადგენა ძნელდება, მაგრამ შესაძლოა იგივე „იუდეველთა ისტორია“ იყოს წყარო, ან უფრო სავარაუდოა – „იუდეველთა სიძველთმცოდნეობა“ – მეორე ნაწარმოები იოსებ ფლავიუსისა“.³¹⁹ ხოლო ტროას ომის ეპიზოდთან დაკავშირებით თ. ყაუხჩიშვილი დაასკვნის: „აქ

³¹⁸ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 205.

³¹⁹ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976, გვ. 297.

მოკლედ არის გადმოცემული ტროის ომის მიზეზი და მისი დასასრული, ხოლო თვით ომი, ამ ავტორის ვერსიით, 28 წელს გრძელდებოდა... ეს ვარიანტი ტროის ომის ხანგრძლივობისა საქართველოში ცნობილი ყოფილა, ხოლო ქართულ მეცნიერებაში არსებული აზრის მიხედვით, ქართველები თითქოს ჰომეროსის მეშვეობით კი არ იცნობდნენ ტროას ომის ციკლის თხზულებებს, არამედ რაღაცა სხვა ვერსიის მიხედვით (უფრო სწორი იქნება თუ ვიტყვით, ტროის ომის ციკლის თხზულებებს მარტო ჰომეროსისეული ვარიანტის მიხედვით არ იცნობდნენ)³²⁰.

გ. ასათიანი ასეთ კომენტარს აკეთებს პასაჟში ნახსენები ზოგიერთი საკუთარი სახელის შესახებ: „ასტიაგესის შესახებ ვრცლად გვიამბობს „ისტორიის მამა“ ჰეროდოტე (მგ.წ. V ს.) თავის ისტორიაში (I, 46; 73-75, 91, 107-112, 114-130, 162; III, 62, VII, 8 და სხვ.)... ჟამთააღმწერელთან „მანდანისი“ სპარსეთის მეფის კიროსის (559-529 წწ.) დედაა, რომლის ჩვილის დაღუპვა განიზრახა მისმა მამა-ასტიაგესმა, რადგან ამ უკანასკნელს ძილში ეჩვენა თავისი ასული, რომელმაც წარღვნა მთელი აზია. სიზმრის ამხსნელებმა ასტიაგეს ანიშნეს, რომ შვილიშვილი დაამხობს მის ძალაუფლებას და ამიტომაც ასტიაგე დაავალეს „სანდო კაცს“ ჰარპაგოსს ბავშვის მოკვლას. ჰარპაგოსი გადამალავს ბავშვს მწყემსთან და ამით გადაარჩენს მას“.

ალ. გამყრელიძის დასკვნით, „ქართლის ცხოვრების“ „კარისოსი“ არის იგივე კარგად ცნობილი ლიდის მეფე კროდოსი და ამ ეპიზოდისთვის წყარო არის გიორგი ამარტოლის ხრონოგრაფი. ხოლო რაც შეეხება „აპოლონის დედოფალს“, ეს უნდა ნიშნავდეს „აპოლონ დელფიელს“ ან „დელფელს“, ხოლო თუ აუცილებელია სიტყვის „დედოფლის“ დატოვება, მაშინ „აპოლონის დედოფალი“ პითიად უნდა გავიგოთ³²¹.

თ. ყაუხჩიშვილი ალ. გამყრელიძის ამ თვალსაზრისთან დაკავშირებით განმარტავს: „რა თქმა უნდა ალ. გამყრელიძის დაკვირვება გასაგებს ხდის, თუ რაზეა ტექსტში ლაპარაკი (დელფოს სამისნოს წინასწარმეტყველება ვერ გაიგო კროდოსმა, ის დამარცხდა კვროსთან ბრძოლაში და კვროსმა ის შეიპყრო), მაგრამ წინადადება მთლად გამართული მაინც არ არის“³²².

თხზულების ამ მონაკვეთში ნახსენები სიტყვა „ხრიზმოზის“ შესახებ თ. ყაუხჩიშვილი შემდეგს აღნიშნავს: „ხრიზმოზი (II, 205) – χρῖσμοζ მისნობა იმდენად იშვიათია არა თუ ორიგინალურ, არამედ ნათარგმნ ძეგლებშიც, რომ ამ

³²⁰ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976, გვ. 293.

³²¹ ალ. გამყრელიძე. ჟამთააღმწერელის „კარისოსის“ / კრისოს /კროსოს“. ქართული წყაროთმცოდნეობა. III. 1971, გვ. 191-194.

³²² თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976, გვ. 296-297.

თვალსაზრისით ჟამთააღმწერლის თხზულებაში დაცული ეს ფორმები „ელინურ ზღაპრობასთან“ და „ისტორია – აზმასთან“ ერთად საყურადღებო ადგილს იჭერენ“.³²³

ამრიგად, ყველა ამ კომენტარის გათვალისწინებით, ტექსტი ასე შეიძლება გავიგოთ:

ჟამთააღმწერელს რცხვენია ამის კადრება და და უჭირს ამაზე დადუმება, რადგან თავი შეირცხვინა [რუსუდანმა – ე.კ.] იმ ბოროტი საქციელით, რომელიც მან ჩაიდინა საკუთარი ძმისწულის წინააღმდეგ. მაგრამ უზენაესმა განგებამ მისი ზრახვები არ აღასრულა. როგორც არ აღსრულდა აქიტოფელის ბოროტი ზრახვები დავით წინასწარმეტყველის მიმართ, რადგან ადამიანთა ზრახვებს ღვთის ზრახვა განაქარვებს ხოლმე. ისე, როგორც განქარდა ფარაონის [ზრახვები – ე.კ.] მოსეს წინააღმდეგ, რომელიც, ლტოლვილი, თავდაპირველად დაუსხლტა მას ხელიდან, როგორც ამას იტყვის იოსებ ფლავიოსი. ასევე გათავისუფლდა დავითი სულთნის ხელისგან, რადგანაც სულთანი ცუდს განიზრახავდა. ჟამთააღმწერელი აქვე ახსენებს, რომ მეფე ასტიაგესის განზრახვაც (არ იყო კარგი ე.კ), მაგრამ არ აღმოჩნდა ცუდი [შედეგი – ე.კ.] მისი ასულის, მანდანეს გაგზავნა სპარსელებისთვის, რადგან მას შვილი შეეძინა – კიროსი, რომელიც ასტიაგესის შემდეგ გამეფდა. ანუ ტყუილად არ უწინასწარმეტყველა აპოლონ დელფოსელმა კროისოსს [გაუგებარი ადგილი] რომელიც იქნა ძლეული და შეპყრობილი კიროსის მიერ და ასევე აცხადდა აზიის და მთელი აღმოსავლეთის მბრძანებლის, პრიამოსისთვის ნაწინასწარმეტყველები ალექსანდრე პარისზე, რომელმაც ოცდათორმეტი წლის ადრე [ტროას დაცემამდე – ე.კ.] მოიტაცა ელენე, აგამემნონის ძმის, მენელაოსის ცოლი, რომელმაც ოცდარვა წელი განუწყვეტელი ომი მოუტანა ტროელებს და გამოიწვია მისი [პრიამოსის] ნათესავთა სრულიად მოსპობა.

სანამ უფრო დეტალურად გავაანალიზებ აღნიშნულ მონაკვეთს, მინდა გამოვთქვა ვარაუდი ტექსტის ე.წ. „გაუგებარი“ ადგილის შესახებ, რომელიც არის შემდეგ პასაჟში:

„ანუ არა ამაო იქმნა ხრიზმოზიცა იგი აპოლონის დედოფლისა შენისა კარისოსი განცდილი მე ობოლი მთხრობლი ძლეული კარისოსა შეპყრობილ იქმნა კვროსის მიერ“.

სავსებით სამართლიანად აღნიშნავს თ. ყაუხჩიშვილი, როგორც ეს ზემოთაც მივუთითეთ, რომ „რა თქმა უნდა აღ. გამყრელიძის დაკვირვება გასაგებს ხდის, თუ რაზეა ტექსტში ლაპარაკი (დელფოს სამისნოს წინასწარმეტყველება ვერ გაიგო

³²³ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976, გვ. 298.

კროსოსმა, ის დამარცხდა კვროსთან ბრძოლაში და კვროსმა ის შეიპყრო), მაგრამ წინადადება მთლად გამართული მაინც არ არის“.³²⁴

ჩემი აზრით, ეს მონაკვეთი არის ჟამთააღმწერლის ე.წ. „ჩანართი“, რომელშიც იგი რუსუდანს (დედოფალი) და საკუთარ თავს (მე ობოლი მთხრობლი) ახსენებს. ამ ჩანართით ჟამთააღმწერელი ისევ უბრუნდება ამბის ძირითად ხაზს, რომელიც დავითის ბედისწერას უკავშირდება და ისევ გადადის პირველ პირში თხრობაზე, როგორც ეს ციტატის დასაწყისში იყო („რამეთუ სირცხვლ მიჩნს კადრებად და კუალად ვერ მიძლავს დუმილად, რამეთუ უპატიო ჰყო თავი თვსი ბოროტითა ამით, რომელ აღადგინა ძმისწულსა თვსსა ზედა“). იგი რუსუდანს კროსოსს ადარებს („დედოფალი შენისა კარისოსი განცდილი“), ხოლო აპოლონის „ხრიზმოსს“ საკუთარ ნათქვამს (მონათხრობს).

ამაში გვარწმუნებს მომდევნო მონაკვეთი, სადაც ჟამთააღმწერელი პირდაპირი მიმართავს რუსუდანს, სადაც იგი მას კვლავ დედოფალს („დედოფალთ-დედოფალს“) და მეფეს უწოდებს:

„ესე ყოველი არა თვთ განზრახვით იქმნა. ზი ბრძენო, კეთილთა და პატიოსანთა ძირთა მორჩო, დედოფალთ-დედოფალო მეფეო რუსუდან. გარნა რა მოივაჰრე? იხილე, რამეთუ ხუთისა წლისა ჟამნი დაყვნა ულხინობთა ჭირთა შინა ჯურღმულსა ღრმასა, გუელთა თანა, რამეთუ ესე ზემოკსენებულნი ზრახვანი დაქსნა ზენამან განგებამან ღმრთისა ყოვლისა მპყრობელისამან, ვითარცა აწცა“.³²⁵

ამრიგად, ჟამთააღმწერლის მიერ ამ ციტატაში დამოწმებული ბიბლიური თუ ანტიკური წყაროებიდან ცნობილი ყველა მაგალითი მეტყველებს გარდუვალობაზე ღვთიური ნებისა, რომლის შეცვლა ხელმწიფეებსაც კი (ყველა შემთხვევაში მოყვანილია სწორედ სამეფო ძალაუფლების მქონე პირების შესახებ მაგალითები) არ შეუძლიათ. ყველა, ვინც ეცადა ბოროტი ზრახვებით და ხრიკებით შეეცვალა განგების ნება, ადრე თუ გვიან სასტიკად დაისაჯა ღმრთის მიერ და სასჯელი, ცხადია, არ ასცდება არც დავითის მწამებელ რუსუდანსაც. საყურადღებოა, რომ პასაჟის ბოლოს ნახსენები ტროას ომის ამბავი დამატებით იმაზეც მიანიშნებს, რომ ისჯებიან არა მხოლოდ მეფეები, არამედ მათი ქვეშემრდომებიც: „ოცდარვად წლად უმშვდებელნი ბრძოლანი მოუგნა ტროველთა და სრულიადი მოსპოლვა ნათესავსა მისსა“.³²⁶

³²⁴ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976, გვ. 296-297.

³²⁵ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976.

³²⁶ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 205.

4) „რომისა და რომოსიანთა ქუეყანასა განაგებდეს ოთხნი იპატოსნი“

ჟამთააღმწერელი ჩინგიზ ყაენის შთამომავლის, ჰულაგუ (ულო) ყაენის ალადატში გამეფების აღწერისას აღნიშნავს, რომ ადრე ოთხი ნოინი განაგებდა მონღოლთა საბრძანებელს: „რამეთუ პირველ მათ თაიჩუთთა ოთხთა ნოინთა მიერ განეგებოდა ქუეყანა საბრძანებელისა მათისა. პირველად რომგუარი, რომელ არს ხუარასანი, ერაყი, ადარბადაგანი, მოვაკანი, ბარდავი, შარვანი, საქართველო ყოველი, ხლათი და საბერძნეთი დიდი, ვიდრე ასიადმდე, -- ამათ ოთხთა ნოინთაგან განეგებოდა, და მათი საურავი იყვის“.³²⁷

იმისათვის, რომ კარგად განმარტოს მონღოლთა მმართველობის ეს სისტემა, იგი წერს: „ვითარ ძუელ ოდესმე, შემდგომად საკადრებელისა, **რომისა და რომოსიონთა ქუეყანასა განაგებდეს ოთხნი იპატოსნი**“.³²⁸

იპატოსი (ვპატოსი, იპატი, ვიპატოსი) – ἵπατος „დიდებული, მეფის წინაშე მდგარი კაცი“ აქ მმართველის მნიშვნელობითაა ნახმარი. ბიზანტიურ კოინეზე შექმნილი ეს ტერმინი რომის კონსულებსაც აღნიშნავდა. ქართულ სინამდვილეში იპატოსების ტიტულებს ატარებდნენ ქართველი დიდებულებიც. ჯვრის მონასტრის წარწერების მიხედვით, იპატოსების ტიტული ჰქონდა ქართლის ერისმთავრის, სტეფანოზის ძმას – დემეტრეს და შვილს – ადარნასეს (ერისმთავრად გახდომამდე).³²⁹ სხვა ტერმინთა განმარტებისთვის თ. ყაუხჩიშვილი აღნიშნავს: „რომოსიანნი“ – გამომცემლის კონიექტურაა, ძირითადი ხელნაწერების კითხვა-სხვაობაზე დამყარებული. ვახტანგისეულია „იონთა და რომს“, ივ. ჯავახიშვილსაც აქვს „იონთა“. „რომოსიანი“ რომის მამამთავარის „რომოსის“ სახელიდან წარმოებულად არის მიჩნეული“.³³⁰

მიუხედავად იმისა, რომ აქ ბერძნული ტერმინებია გამოყენებული, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ აქ იგულისხმება იმპერატორ დიოკლეტიანეს მიერ ჩამოყალიბებული ოთხმმართველობა – ტეტრარქია, რომლის დროსაც რომის იმპერიას მართავდა 4 მმართველი: 2 იმპერატორი და 2 კეისარი, მით უმეტეს, რომ

³²⁷ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 298.

³²⁸ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 298.

³²⁹ ქართული წარწერების კორპუსი, ლაპიდარული წარწერები. ტ. I. აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო (V-X სს.). შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ნ. შოშიაშვილმა. თბილისი, 1980, გვ. 20.

³³⁰ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976, გვ. 298.

ტექსტში, მიუხედავად გამომცემლის კონიექტურისა, ნახსენებია „რომისა“ და „რომოსიანთა“ ქვეყანა.

5) მოსიმახოსი, ნეოპტოლემოსი, პეგასოსი (?), აქილევსი, მირმიდონელები

ქვეთავის „მესამეოცდახუთე მეფე ქართლისა დავით, ძე დიმიტრი მეფისა, ბაგრატოანი“ ერთ-ერთ მონაკვეთში ნახსენებია, სავარაუდოდ ჰერეთის ერისთავი სამადავლა, რომელიც, როგორც ეს თხზულებიდან ირკვევა, მხარს უჭერს დავით მეფის გამოცხადებას ყაზან ყაენთან. იმასთან დაკავშირებით, თუ რომელი საერისთავოს გამგებელი იყო სამადავლა, არსებობს სხვადასხვა მოსაზრება,³³¹ რომელთა განხილვას, საკვლევი თემიდან გამომდინარე, არ შევუდგებით.

მწერალი საგანგებოდ აღნიშნავს XIII საუკუნის ამ დიდებულის სამხედრო ღირსებებს: „ერისთავი სამადავლა, კაცი ყოვლითა სამჯედროთა ზნითა შემკობილი და მსგავსი მოსომახოსა ებრაელისა, გინა ნეოპტოლემოს პილასი რჩეულისა, სახელოვანისა მირმიდონთ მოძღურისა“.³³²

ამ პასაჟთან დაკავშირებით თ. ყაუხჩიშვილი განმარტავს: „მამაცი მებრძოლი და განთქმული მოისარი მოსიმახოსთან არის შედარებული. „მოსომახო ებრაელი“, იგივე ადრე ხსენებული (დავითის ისტორიკოსთან და „ისტორიანი და აზმანი“) მოსიმახოსია, შედარებისას ამ ორ ისტორიკოსთან მოსიმახოსთან ერთად კენტავროსისგან განსწავლული აქილევსი იყო ხოლმე მოყვანილი, აქ, კი – აქილევსის ძე – ნეოპტოლემოსი. ნეოპტოლემოსი აქილევსის ვაჟია, ხოლო, როგორც ცნობილია, აქილევსი (და, მაშასადამე, ნეოპტოლემოსიც) მირმიდონელთა ბელადი იყო. რაც შეეხება „პილასის“ – არსად ლიტერატურაში ეს ეპითეტი ნეოპტოლემოსს ჩვეულებრივ არ ახლავს. ენობრივად კი თითქოს ერთი კომპლექსია – „ნეოპტოლემოს – პილასი“ (ისევე, როგორც ზემოთ – „ალექსანდრე – პარიდოსი“). შესაძლოა, ეს არის *πῖλᾱσις* პეგასოსი – ფრთოსანი ცხენი, რომელიც ბერძნულ მითოლოგიაში საკმაოდ პოპულარულია (ის არის პერსევის ფრთოსანი რაში), ხოლო ეპიზოდები პეგასისა და ბერძენი გმირის, ბელეროფონტის შესახებ, შესულია „ელინთა ზღაპრობანიშიც“ – იქაა ფორმა „პილასი“ და „პილასსო“.³³³ მაშინ ეს ადგილი თითქოს ასე უნდა გავიგოთ – როგორც ნეოპტოლემოსს ჰყავდა რჩეული რაში, ასევე ერისთავ სამადავლასაც. მაგრამ

³³¹ ქ. დიდმელაშვილი, დ. ყვავაძე. ლაგოდეხის მუნიციპალიტეტის ისტორიული ძეგლები. თბილისი, 2021, გვ.14; მ. ზახტაძე. ერისთავობის ინსტიტუტი საქართველოში. თბილისი, 2003, გვ. 122-124; T. Jojua. The Portrait of Arsen I Kolonkelisdze Chkondidel-Mtsignobartukhutsesi (1170 s) at the Kolagiri Monastery of Gareji: Historical and Source Study Analysis. International Conference Davit Gareji – Multidisciplinary Study and Development Strategy. 2019. Georgia. Proceedings. Tbilisi, 2020, გვ. 77-81.

³³² ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 301-302.

³³³ ილ. აბულაძე. „ელინთა ზღაპრობანი“. ენიმკის მოამბე. X. 1941, გვ. 25, გვ. 39.

აზრობრივად „პილასი“ აქ ზედმეტად მეჩვენება და შეიძლება ის ხელნაწერის შეცდომაა“.³³⁴

საბოლოოდ, თ. ყაუხჩიშვილი ამ პასაჟს სრული დარწმუნებულობით ვერ განმარტავს.

გვინდა დავეთანხმოთ ცნობილ მკვლევარს იმ საკითხში, რომ ჟამთააღმწერლის ტექსტში დადასტურებული „პილასი“, რომელიც თხზულებაში „ელინთა ზღაპრობანი“ ჩანს ფორმებით „პილასი“ და „პილასსო“, მჭიდროდაა დაკავშირებული ბელეროფონტის მითთან, რადგან აღნიშნავს პეგასოსს, მედუზას მოჭრილი თავიდან შობილ ფრთოსან ცხენს, რომელიც სწორედ ბელეროფონტმა გახედნა და მასზე ამხედრებულმა ურჩხულ ქიმერას წინააღმდეგ გაილაშქრა. თუ დავეყრდნობით ბერძნულ მითოლოგიას, პეგასოსს არაფერი აქვს საერთო აქილევსის ვაჟ ნეოპტოლემოსთან. „ელინთა ზღაპრობანის“ შემდეგ ნაწილში: „თხრობანი ბასილის ეპიტაფიასა თანა შემოღებულნი“ მერვე თხრობაში ვკითხულობთ: „მერვე თხრობაჲ არს ანუ პილასოფსათვის ანუ ველეროფანტისთვის, რამეთუ ორივე ესე საეჭუელ არს“.³³⁵ შესაბამისად, გაუგებარია, რატომ აკავშირებს ჟამთააღმწერელი ერთმანეთთან ნეოპტოლემოსსა და პეგასოსს.

ვფიქრობ, ნაკლებდამაჯერებლად გამოიყურება „პილასის“ გაგება რაშის ეპითეტად, რადგან ასეთი შემთხვევა ანტიკურ ლიტერატურაში არსად გვხვდება.

როგორ უნდა გადაწყდეს ეს შინაარსობრივი შეუსაბამობა, რას უნდა აღნიშნავდეს ამ კონტექსტში სიტყვა „პილასი“?

პირველ რიგში, მინდა სრულიად დავეთანხმო თ. ყაუხჩიშვილის იმ ვარაუდს, რომ „პილასი“ შეცდომა უნდა იყოს. თუმცა, უნდა განიმარტოს, ესაა თავად ავტორის, თუ გადამწერის შეცდომა და რაში მდომარეობდა ეს შეცდომა. ჩემი ვარაუდით, ამ შემთხვევაში გადამწერის შეცდომაზე უნდა ვისაუბროთ, რადგან, როგორც ჩანს, „პილასის“ ნაცვლად მოცემული პასაჟის პირვანდელ ტექსტში უნდა ყოფილიყო „პილოსი/პიროსი“ Πύριος („წითელთმიანი, ცეცხლოვანი თმის მქონე“), ნეოპტოლემოსის მეორე სახელი. შესაბამისად, ტექსტი ასე უნდა აღვადგინოთ: „ერისთავი სამადავლა, კაცი ყოვლითა სამჯედროთა ზნითა შემკობილი და მსგავსი მოსომახოსა ებრაელისა, გინა ნეოპტოლემოსს **პილოსი** რჩეულისა, სახელოვანისა მირმიდონთ მოძღურისა“.

³³⁴ თ. ყაუხჩიშვილი, ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976, გვ. 294.

³³⁵ ილ. აბულაძე. „ელინთა ზღაპრობანი“. ენიმკის მოამბე. X. 1941, გვ. 26.

ამ ჩასწორების შედეგად ყველაფერი გასაგები ხდება: ერისთავი სამადავლა გამოირჩეოდა სამხედრო უნარებით და ჰგავდა მოსიმაქოსს და ნეოპტოლემოს პიროსს, აქილევსის ვაჟს.

საყურადღებოა, რომ თ. ყაუხჩიშვილი ამ პასაჟის კომენტირებისას გრძნობს, რომ „ნეოპტოლემოსი“ და „პილასოსი“ ერთმანეთს მჭიდროდ უკავშირდება და აღნიშნავს: „ენობრივად კი თითქოს ერთი კომპლექსია – „ნეოპტოლემოს – პილასი“.³³⁶

ტექსტის ჩემ მიერ შეთავაზებული წაკითხვა ადვილად ხსნის იმ მომენტსაც, თუ რატომ ურთავს ავტორი ნეოპტოლემოსის სახელს „პიროსს“ და ასევე ასეთ ფრაზას „სახელოვანისა მირმიდონთ მოძღურისა“, რადგან ისტორიაში ცნობილია სხვა ნეოპტოლემოსიც, ალექსანდრე მაკედონელის ჯარის ერთ-ერთი დაწინაურებული მებრძოლი, ეაკიდების ჩამომავალი, სავარაუდოდ, ეპირეს მეფეთა შთამომავალი (Arrian, *Anabasis Alexandri*, ii.27). ასევე, საყურადღებოა, რომ არსებობდა სხვა პიროსიც, ეპიროსის მეფე (ძვ.წ. 319/318-272 წწ.) და „ნეოპტოლემოს პიროსი“ საგანგებო განმარტების „სახელოვანისა მირმიდონთ მოძღურისა“ გარეშე მკითხველს შეიძლება გაეგო, რომ აქ ნახსენებია ეპიროსის მეფე პიროსის შთამომავალი ნეოპტოლემოსი.

საყურადღებოა, რომ პიროსი, ფორმით „პუროს“ ჩანს „ელინთა ზღაპრობანიშიც“, კერძოდ, თხზულებაში „ივლიანეს პირველისა განქიქებანი“. პრიამოსის ასულ პოლიქსენეზე ნათქვამია, რომ მისით მოხიბლულ აქილევსი პარისმა აპოლონის ტაძარში ისრით სასიკვდილოდ დაჭრა. შემდეგ ვკითხულობთ: „ხოლო უკანადასკნელ განძლიერდა რაჲ ძე მისი პუიროს, გამოუჩნდა მას ჩვენებით და ჰრქუა, რადთა დაიკლას მისთვის პოლუქსენი, რომლითა ძლით იგი წარწყმდა“.³³⁷

მნიშვნელოვანია, რომ პიროსი ნახსენებია ჩახრუხადესთანაც. „თამარიანში“ ჩახრუხადე თამარის ვაჟის, ლაშა-გიორგის ქებისას ამბობს:

„ახალო პირო, მძლეო ნოსრ ვითა,

ბრძენმან გასახა, ასურმა, ისო“. (VI, 37, 1)

ჩახრუხადის თხზულების ამ მონაკვეთის კომენტირებისას ივ. ლოლაშვილი აღნიშნავს: „კონტექსტიდან ირკვევა, რომ საინტერპრეტაციო სტროფში შექმნილია ახალგაზრდა ლაშა გიორგი, რომელსაც პოეტი უწოდებს ახალ პიროს. პიროს სახელით ცნობილია ორი პიროვნება: აქილევსის ძე ნეოპტოლემი და დიდი მხედართმთავარი პირო, მეფე ეპირისა (319-272 წწ.), რომელიც მაკედონელებთან ბრძოლაში იქნა მოკლული. ამ შემთხვევაში უნდა ვიგულისხმოთ აქილევსის ძე

³³⁶ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976, გვ. 294.

³³⁷ ილ. აბულაძე. „ელინთა ზღაპრობანი“. ენიმკის მოამბე. X. 1941, გვ. 32.

ნეოპტოლემი, რომელმაც მამასთან ერთად თავი ისახელა ტროადის ბრძოლებში. პოეტი დავითისა და გიორგის საქებად მშვენიერ ანალოგიებს მიმართავს: თუ დავით სოსლანი აქილევსის მსგავსი გმირია, მისი შვილი გიორგი ახალი პიროა, მე აქილევსისა“.³³⁸

ამრიგად, ირკვევა, რომ გმირის ნეოპტოლემოსთან შედარების ტრადიცია ქართულ მხატვრულ ლიტერატურაში ჯერ კიდევ XII საუკუნეში არსებულა, რაც ჟამთააღმწერლის მიერ ორი საუკუნის შემდეგ გამეორებულია სხვა გმირთან დაკავშირებით.

6) ალექსანდრე მაკედონელის მკვლელობა

თხზულების 2 პასაჟში ნახსენებია ალექსანდრე მაკედონელის გარდაცვალების, კერძოდ მისი მკვლელობის შესახებ ცნობები. ცალ-ცალკე განვიხილოთ ეს მონაკვეთები:

ა) სიტყვისმოქმედი, ალექსანდრე, მიდოსი, ანტიპატროსი

„ხოლო თქმულ არს ესეცა, ვითარმედ წამლისა მიერ აღსრულდა, ცოლისა მისისა ესუქნის მიერ მიცემითა წამლისათა. ვითარ სიტყვსმოქმედი იტყვს მაკედონელისა მის დიდისა მიდოსით თავ-მტკივნეულობად მყოფისა და იჭვსა წამლისასა მიდოს[ის] და ანტიპატროს მიერ მიცემისა ეგრეთვე დავითისა თქულ არს ესუქნის მიერ, შურისათვს ბასილი უჯარმელისა, რომელი მოაკუდინა მეფემან, უწესოებისათვს; რამეთუ თანა ეყო ბასილი ესუქნის, და არა რიდა საწოლსა პატიოსანსა მეფისასა, და ჩოჴანიცა აღიჴადა, და მთავრობა მიიტაცა, ამის უწესოებისათვს მოიკლა ბასილი“.³³⁹

ამრიგად, ამ პირველ მონაკვეთში ჟამთააღმწერელი გვიზიარებს დავით VII ულუს გარდაცვალების შესახებ ხალხში მოარულ აზრს, რომ იგი მოწამლა ჩორმადან ნოინის ქალიშვილმა ესუქნიმ, რომელიც იყო დავითის უკანასკნელი – მეოთხე ცოლი. მკვლელობის მიზეზად ნაწარმოებში დასახელებულია შურისძიება, კერძოდ – ბასილ უჯარმელ-ჰყონდიდელთან გამიჯნურებულმა ესუქნიმ არ აპატია მეუღლეს სიკვდილით დასჯა სატრფოსი, რომელიც მეფის სარეცლის შეურაცხყოფისა და უწესობისთვის იყო მოკლული. ესუქნის საქციელი ჟამთააღმწერელს შედარებული აქვს „სიტყვსმოქმედის“ მონათხრობთან მიდოსისა და ანტიპატროსის მიერ ალექსანდრე მაკედონელის მკვლელობის შესახებ.

³³⁸ ძველი ქართველი მეხოტბენი. I. ჩახრუხაძე. „ქება მეფისა თამარისი“. ტექსტი გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ივ. ლოლაშვილმა. თბილისი, 1957, გვ. 101.

³³⁹ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II, თბილისი, 1959, გვ. 268.

ნაწარმოების ამ მონაკვეთში ანტიკურობასთან დაკავშირებული მნიშვნელოვანი ინფორმაციის ანალიზისთვის ყურადღებას გავამახვილებთ ცალკეულ მონაკვეთებზე

- „ვითარ სიტყვსმოქმედი იტყვს“.

„სიტყვსმოქმედის“ მნიშვნელობის შესახებ რამდენიმე ვარაუდია გამოთქმული.

ივ. ჯავახიშვილს „სიტყვსმოქმედი“ ესმის როგორც ისტორიკოსი.³⁴⁰

პ. ინგოროყვა „სიტყვსმოქმედს“ აიგივებს *πιοιτης*-სთან.³⁴¹

გ. მამულია მუთითებს, რომ ეს სიტყვა „ქართლის ცხოვრებაში“ სხვა ავტორებთანაც გვხვდება, მაგალითად, „დიდნი სიტყვსმოქმედნი პირველნი“, თამარის ისტორიკოსის თვალსაზრისით, ანტიკური ხანის „შემსხმელ“ ისტორიკოსებს ეწოდებოდათ საერთოდ (მაგ., ჰომეროსი, პლუტარქოსი, ალექსანდრეს რომანის ავტორი და სხვ.), რომელნიც თანამედროვე გაგებით მწერლები არიან და არა ისტორიკოსები.³⁴²

თ. ყაუხჩიშვილი აღნიშნავს: „ქართული „სიტყვსმოქმედი“ არის სიტყვასიტყვით ბერძნული *λοιγιποις*. ამ სიტყვას თვით ბერძნულში სხვადასხვა მნიშვნელობა აქვს. პირველი მნიშვნელობაა – *λοιγιγράφος* და ეს მხოლოდ ისტორიკოსებს ეწოდებათ. შემდეგ – მეიგავეებს (მაგ., ეზოპე არის *λοιγιποις*), შემდეგ – ყოველგვარი ამბების მთხზველს (განსაკუთრებით პოლიტიკურის) და ა.შ. „ელინთა ზღაპრობანიში“ „ომიროს“ არის „სიტყვსმოქმედი“ (გვ. 52). ერთი სიტყვით, ამ სიტყვას აქვს ფართო, ზოგადი მნიშვნელობაც (ის, ვინც სიტყვას თხზავს, სულერთია, ეს იქნება ბელეტრისტი თუ მეცნიერი) და აქვს კერძოობითიც (ისტორიკოსი, პოეტი, მეიგავე). თუ მაგ., ამ ადგილს ფსევდოკალისტენეს რომანიდან ამოღებულად მივიჩნევთ, „სიტყვსმოქმედი“ იქნება „რომანისტი“, ხოლო, თუ, ვთქვათ, არისტოტელეს ისტორიიდან, მაშინ „სიტყვსმოქმედი“ იქნება ისტორიკოსი“.³⁴³

ვინ იგულისხმება ამ კონკრეტულ შემთხვევაში „სიტყვსმოქმედად“, ძნელი სათქმელია, თუმცა გამომდინარე იქიდან, რომ პ. ინგოროყვა მიიჩნევს, რომ ეს ამბავი ამოღებულია ალექსანდრეს რომანიდან,³⁴⁴ დიდი ალბათობით, ჟამთააღმწერელი აქ ფსევდოკალისტენეს გულისხმობს.

³⁴⁰ ივ. ჯავახიშვილი. საისტორიო მწერლობა. თბილისი, 1916, გვ. 183.

³⁴¹ პ. ინგოროყვა. გიორგი მერჩულე. ქართველი მწერალი მეათე საუკუნისა. თბილისი, 1954, გვ. 554-558.

³⁴² გ. მამულია. „დიდთა სიტყვსმოქმედთა პირველთა“ ვინაობისათვის. კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები. თბილისი, 1966, გვ. 241-246.

³⁴³ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976, გვ. 294-295.

³⁴⁴ პ. ინგოროყვა. რუსთაველის ეპოქის სალიტერატურო მემკვიდრეობა. რუსთაველის კრებული. ტფილისი, 1938, გვ. 62.

- „მაკედონელისა მის დიდისა მიდოსით თავ-მტკივნეულობად მყოფისა და იჭკსა წამლისასა მიდოს[ის] და ანტიპატროს მიერ მიცემისა“.

არსებობს ტექსტის თარგმანის ვერსია, რომელიც მიდოსთან სტუმრად მყოფ თავმტკივარ ალექსანდრე მაკედონელს მიდოსისა და ანტიპატროსის მიერ ექვიანობის გამო მოწამლულად წარმოადგენს.³⁴⁵

ჩვენ, ვემყარებით რა სიტყვის „იჭკ“ ილ. აბულაძისეულ განმარტებას,³⁴⁶ ასე გვესმის ამ მონაკვეთის თარგმანი:

როდესაც ალექსანდრე დიდი მიდოსთან იმყოფებოდა, თავატკივებულ (თავ-მტკივნეულობად მყოფისა) და ფიქრებში მყოფ ([მყოფისა] იჭკსა) ³⁴⁷ ალექსანდრეს საწამლავი (წამლისასა) მისცეს მიდოსმა და ანტიპატროსმა.

როგორც ცნობილია, მიდოსი არის მედიოს თესალიელი,³⁴⁸ ალექსანდრეს უახლოესი მეგობარი, ხოლო ანტიპატროსი, იოლაოსის და კასანდროსის მამა, იყო ფილიპე მაკედონელთან და ალექსანდრესთან დაახლოებული სამხედრო პირი და სახელმწიფო მოღვაწე, მაკედონიის მმართველი.³⁴⁹

ალექსანდრე მაკედონელის მოწამვლის შესახებ ჯერ კიდევ ანტიკურობაში სხვადასხვა აზრი არსებობდა. ზოგიერთი ავტორი (კურციუს რუფუსი, იუსტინუსი) ემხრობოდა ცნობას ალექსანდრეს მკვლელობის შესახებ, ზოგიერთი (არიანე) – უარყოფდა, ხოლო სხვანი (დიოდორე, პლუტარქოსი), გადმოსცემდნენ რა ალექსანდრეს სიკვდილის ორივე ვერსიას (ავადმყოფობით, მკვლელობით), არ ემხრობოდნენ რომელიმე ვარიანტს. თანამედროვე მეცნიერებაშიც ამ საკითხზე არ არის მიღებული ერთი კონკრეტული გადაწყვეტა.³⁵⁰

ეს ამბავი, როგორც ამას ჟამთააღმწერელი აღნიშნავს, გადმოცემულია „სიტყვსმოქმედის“ მიერ, რომელიც, როგორც ეს ზემოთაც აღინიშნა, მეცნიერთა აზრით, არის ფსევდოკალისტენე, ავტორი „ალექსანდრეს რომანისა“.³⁵¹ თუმცა,

³⁴⁵ ჟამთააღმწერელი. ასწლოვანი მატიანე (ნაწყვეტი – ხელნაწერი H-1067). რედ.: რ. მეტრეველი. გამოსცა ვ. სილოგავამ. თბილისი, 2009, გვ. 41.

³⁴⁶ იჭკ – «სუნდისი», ფიქრი; «მოლოდება» – იხ. ილ. აბულაძე. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები). თბილისი, 1973.

³⁴⁷ იჭკ – «სუნდისი», ფიქრი; «მოლოდება» – იხ. ილ. აბულაძე. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები). თბილისი, 1973.

³⁴⁸ R. A. Billows. Antigonos the One-Eyed and the Creation of the Hellenistic State. Berkeley and Los Angeles, 1990.

³⁴⁹ „Antipater“. In: Encyclopædia Britannica. Ed. by H. Chisholm. Vol. 2 (11th ed.). Cambridge, 1911, გვ. 133.

³⁵⁰ ამასთან დაკავშირებით. იხ. თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976, გვ. 295.

³⁵¹ პ. ინგოროყვა. რუსთაველის ეპოქის სალიტერატურო მემკვიდრეობა. რუსთაველის კრებული. ტფილისი, 1938, გვ. 62; თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში.

რომანის ძირითად ვერსიაში, როგორც ამაზე თ. ყაუხჩიშვილი მიუთითებს, მოთხრობილია, რომ ალექსანდრეს სიკვდილში დამნაშავე იყო ანტიპატროსი, რომელმაც მეფე საკუთარ შვილებს – იოლოსსა და კასანდროსს მოაწამვლინა.³⁵²

როგორც ამას თ. ყაუხჩიშვილი ვარაუდობს, ჟამთააღმწერელს ხელთ ჰქონდა ალექსანდრეს ცხოვრების ის რედაქცია, რომელშიც ალექსანდრეს მკვლელობაში მედიოსიც იღებდა მონაწილეობას. ამავე დროს, თ. ყაუხჩიშვილი ფიქრობს, რომ „მიდოსი“ შეიძლება იყოს „იოლოსის“, ალექსანდრეს მერიქიფის სახელის დამახინჯებული ფორმა. მედიოსი მხოლოდ არიანესთან და იუსტინესთან გვხვდება, თუმცა, ჟამთააღმწერელს და „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ისტორიკოსებისათვის, როგორც ჩანს, ეს ავტორები ცნობილი არ იყვნენ.³⁵³

ბ) „გარნა წერილ არს, ვითარ აფროსინელთა შინა სიტყუა, იტყვს ვინმე, იბრძოლებდეს რა ანტიპატროს და ყრმა კასანდროს მოაკუდინა“.³⁵⁴

ამ მონაკვეთში, რომელიც დასტურდება მხოლოდ მარიამისეულ და მაჩაბლისეულ ნუსხებში, ავტორი დავით ნარინის დროს აბაღა-ყაენისა და მისი ძმის, თეგუდარის ჯარების ქართლში ბრძოლის წინ ახსენებს „აფროსინელთა შინა“ ნათქვამს იმის შესახებ, რომ დაპირისპირებისას, რომელშიც ფიგურირებს ალექსანდრე მაკედონელის მკვლელობისას ნახსენები ანტიპატროსი, ყრმა კასანდროსმა ვიღაც მოაკვდინა.

განვიხილოთ ამ მონაკვეთის ცალკეული ამონარიდები.

- „ვითარ აფროსინელთა შინა სიტყუა“

თ. ყაუხჩიშვილი მიიჩნევს, რომ ეს მონაკვეთი ენობრივად არის გაუგებარი. „თუ სწორეა ფორმა – „აფროსინელთა შინა“, რას ნიშნავს „აფროსინელნი“, არ ვიცი (თითქოს რაღაც ნაწარმოების სახელი უნდა იყოს!)... სიტყვა „აფროსინელნი“ თავისთავად უახლოვდება ბერძნულ სიტყვას ἀφροισιν (უგუნურება), რასაც ხმარობს ყველა ბერძენი მწერალი, ჰომეროსიდან დაწყებული, და რაც არის საპირისპირო

ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976, გვ. 295.

³⁵² თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976, გვ. 295.

³⁵³ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976, გვ. 296.

³⁵⁴ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 266.

σιδιπιοσυν-სა და σιδιφ-სი. რაიმე წიგნი, რასაც ერქვას „აფროსინელნი“ (უგუნურებად, უგონოობად) და ის მოგვითხრობდეს ალექსანდრეს სიკვდილის შესახებ, არ ვიცით“.³⁵⁵

ჩემი ვარაუდით, პირველ ეპიზოდსა (ალექსანდრე მაკედონელის მოწამვლის შესახებ) და მეორე – ანტიპატროსისა და კასანდროსის მონაკვეთებს შორის გარკვეული მიმართება იგრძნობა. კერძოდ, ჟამთააღმწერელი პირველ პასაჟში მიუთითებს, რომ ცნობა ალექსანდრეს მოკვლის შესახებ მას „სიტყვსმოქმედისგან“ აუღია, ხოლო ანტიპატროსისა და კასანდროსის შესახებ ცნობა – „აფროსინელთა შინა“. მინდა დავეთანხმო თ. ყაუხჩიშვილის ვარაუდს, რომელიც ექვს გამოთქვამს, რომ თითქოს [„აფროსინელნი“ – ე.კ.] რაღაც ნაწარმოების სახელი უნდა იყოს. საყურადღებოა, რომ ეს წყარო არ არის რომელიმე „სიტყვსმოქმედის“ – ისტორიკოსის თუ მწერლის შექმნილი. ვფიქრობ, აქ იგულისხმება „ეფემერიდები“ – Ἀλεξάνδρου ἐφημερίδων βιβλία (ძვ. ქართ. „ეფემერიდნი“), ალექსანდრეს მიღვაწეობის ამსახველი დღიურები, რომელიც მეფის პირადი მდივნების, ევმენეს კარდელისა და, სავარაუდოდ, დიოდოტოს ერთრიელის მიერ დაიწერა.³⁵⁶ ამ ჩანაწერების არსებობის შესახებ ცნობები პლუტარქოსთან, ნეპოსსა და არიანესთან არის დაცული, რომლებიც სწორედ „ეფემერიდების“ მეშვეობით აღადგენენ ალექსანდრეს სიცოცხლის ბოლო დღეებს.³⁵⁷ ეფემერიდების ტექსტი დღეს დაკარგულია, ხოლო მისი ერთი ნაწყვეტი შემორჩენილია ელიანეს *Varia Historia*-ში.³⁵⁸ „ეფემერიდები“, თანამედროვე კვლევების მიხედვით, დიდი ალბათობით ავთენტურ ტექსტს წარმოადგენს.³⁵⁹ საყურადღებოა, რომ ფსევდოკალისტენესთანაც დაცულია ცნობები ამ დღიურის არსებობის შესახებ, რომლის შემდგენელსაც ის უწოდებს *ἑπιμνηματογράφος*-ს.³⁶⁰

ამრიგად, დიდი ალბათობით, „აფროსინელთა შინა სიტყუა“ აღნიშნავს „ალექსანდრეს ეფემერიდთა წიგნს“, რომლის არსებობა ჟამთააღმწერლისთვის სხვადასხვა წყაროს მეშვეობით შეიძლება ყოფილიყო ცნობილი, არ არის გამორიცხული იმის ვარაუდიც, რომ ამ წიგნის სახელწოდება თავად ჟამთააღმწერელმა დაამახინჯა (რადგან ზეპირი გადმოცემით იცოდა) ან – გადამწერმა.

- „იბრძოლებდეს რა ანტიპატროს და ყრმა კასანდროს მოაკუდინა“

³⁵⁵ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976, გვ. 296.

³⁵⁶ Athenaeus, *Deipnosophistai*, 10.434B

³⁵⁷ Cornelius Nepos, *Eumenes* 1.4-6., Arrian, *Anabasis*, 7.4.6., Plutarch, *Eumenes*, 1-2;

³⁵⁸ Aelian, *Varia Historia* 3.23

³⁵⁹ A. M. Chugg. *The Journal of Alexander the Great*. *Ancient History Bulletin* 19.3-4. 2005, გვ. 155-175.

³⁶⁰ W. Kroll. *Historia Alexandri Magni Pseudo-Callisthenes*. Berlin, 1926, 3.33.14.

ამ მონაკვეთის შესახებ თ. ყაუხჩიშვილი წერს: „გაუგებარია ვინ იბრძოდნენ და ვინ ვინ მოკლა. ანტიპატროსისა და ალექსანდრეს შორის ბრძოლა არაა ცნობილი. უთანხმოება ანტიპატროსსა და ალექსანდრეს შორის იყო და ამის შემდეგ „მოაკუდინეს“ იოლოსმა და კასანდროსმა მეფე.

ხომ არ ავსებს ერთი ცნობა მეორეს – ალექსანდრე მაკედონელი მოწამლულია ანტიპატროსის მიერ მედიოსისა (თუ იოლოსისა) და ყრმა კასანდროსის (ეს დაახლოებით 350 წელს იყო დაბადებული, 27 წლის იყო ამ დროისათვის, ყრმაა კიდევ?) ხელით (იოლოსი, რომელიც გადმოცემათა ორივე ვარიანტში იხსენიება – კასანდროსთანაც და მედიოსთანაც, ქართულ ტექსტში იმ სახით, როგორც ის დღეს გვაქვს, არსად ჩანს).

მეორე ნაწყვეტის ტექსტი, რომელიც ამ სახით გაუგებარია, უთუოდ ნიშნავს შემდეგს: იბრძოდნენ. ე.ი. უთანხმოება ჰქონდათ მეფესა და ანტიპატროსს და ანტიპატროსმა ყრმა კასანდროსს მოაკვლევინა მეფე“.³⁶¹

მინდა დავეთანხმო თ. ყაუხჩიშვილის მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ მონაკვეთი „გარნა წერილ არს, ვითარ აფროსინელთა შინა სიტყუა, იტყვს ვინმე, იბრძოლებდეს რა ანტიპატროს და ყრმა კასანდროს მოაკუდინა“³⁶² რომელიც, როგორც ზემოთ აღინიშნა, დასტურდება მხოლოდ მარიამისეულ და მაჩაბლისეულ ნუსხებში და რამდენიმე აზნაურით წინ უსწრებს იმ მონაკვეთს, სადაც ესუქნის მიერ დავითის მოწამელის ამბავია გადმოცემული, არის ამ უკანასკნელი ამბის შევსება და დიდი ალბათობით, ეს ორივე ამბავი ტექსტში ერთად იყო წარმოდგენილი. ამაში, პირველ რიგში, გვარწმუნებს ის ფაქტი, რომ, როგორც ამას თ. ყაუხჩიშვილი აღნიშნავს, ტექსტი გაუგებარია, რადგან არ ჩანს ვინ ებრძოდა ანტიპატროსს და ვინ მოაკვდინა კასანდროსმა.

ასევე ამაში გვარწმუნებს ნაწარმოების კონტექსტის გათვალისწინება. როგორც აღინიშნა, თხზულების ამ პასაჟში საუბარია დავით ნარინის დროს აბალა-ყაენისა და მისი ძმის, თეგუდარის ჯარების ქართლში დაპირისპირების შესახებ.

განვიხილოთ ეს მონაკვეთი:

„მაშინ ევედრა ყაენი აბალა მეფესა დავითს, რუსუდანის ძესა, რათა არღარა შეეწიოს და არცა შეუშვას თეგუდარ, და ნიჭთა დიდთა აღუთქმიდა, რამეთუ იჭკსა მქონებელი ღალატ[ი]სა თეგუდარის ყმათაგან განცხადებულად მცნობელი, თვნიერ თეგუდარის კითხვისა, ერჩდა აბალას დავით მეფე, და შეკრა გზანი, რომელ არღარა

³⁶¹ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976, გვ. 296.

³⁶² ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 266.

შეისლვებოდა ცხენითა. ხოლო თეგუდარ არა უწყოდა; და ვითარ ცნა აბაღა, რამეთუ არღარა შეეწყვის მეფე დავით, გარნა წერილ არს, ვითარ აფროსინელთა შინა სიტყუა, იტყვს ვინმე, იბრძოლებოდეს რა ანტიპატროს და ყრმა კასანდროს მოაკუდინა, -- ცნა აბაღა ყაენმან და წარმოავლინა მკედართ-მთავარი მისი სირმონ ბადური, და სხუანი მთავარნი ნოინნი, და სპისა სიმრავლე, და მოვიდეს თრიალეთს, და მოუწოდეს მეფესა დავითს და სპათა მისთა. რამეთუ მეფე სნეულობდა მას ჟამად³⁶³.

დავით ნარინმა ამ მოვლენებამდე ცოტა ხნით ადრე აბაღა ყაენისგან დამარცხებული და დევნილი თეგუდარი ქუთაისში დიდი პატივით მიიღო და დახმარებას დაჰპირდა, რადგან სურდა, რომ ყაენის წინააღმდეგ გამოეყენებინა. თეგუდარი ქართლში გადავიდა და იქ ქვეყანას აოხრებდა.

მივყვეთ კონკრეტული მონაკვეთის შინაარსს.

მაშინ აბაღა ყაენმა დავით ნარინს ხვეწნა დაუწყო, რომ იგი აღარ დახმარებოდა თეგუდარს და ამისათვის დიდ პატივს ჰპირდებოდა. დავითი დაეთანხმა, რადგან ეჭვი ჰქონდა, რაც თეგუდარის ყრმებისგან შეეტყო, რომ თეგუდარი მას უღალატებდა და შეკრა გზები ისე, რომ ცხენით უკან შესვლა შეუძლებელი იყო. ეს თეგუდარმა არ იცოდა. აბაღამ რომ გაიგო, რომ დავითი თეგუდარს აღარ დაეხმარებოდა – აქ არის ჩართული ანტიპატროსისა და კასანდროსის ამბავი: „ხოლო წერია, როგორც აფროსინელთაშია დაწერილი, ვიღაცამ თქვა ებრძოდეს რა ანტიპატროსს, და ყრმა კასანდროსმა მოკლა“ – გამოაგზავნა მხედართმთავარი სირმონ ბადური, სხვა ნოინები დიდი ჯარით, მოუწოდა დავით ულუს და მის ჯარს. ამ დროს დავითი ავად იყო.

მართლაც ამ კონტექსტში სრულიად გაუგებარია, რატომ უნდა ჩაერთო ჟამთააღმწერელს ანტიპატროსისა და კასანდროსის ამბავი, რაც აშკარად ხელოვნურად გამოიყურება. შესაბამისად, დიდი ალბათობით, ეს წინადადება უფრო მიესადაგება მიდოსის ეპიზოდს და მასთან ასე შეიძლება იყო გაერთიანებული:

„ვითარ სიტყვსმოქმედი იტყვს მაკედონელისა მის დიდისა მიდოსით თავ-მტკივნეულობად მყოფისა და იჭკსა წამლისასა მიდოს[ის] და ანტიპატროს მიერ მიცემისა გარნა წერილ არს, ვითარ აფროსინელთა შინა სიტყუა, იტყვს ვინმე, იბრძოლებოდეს რა ანტიპატროს და ყრმა კასანდროს მოაკუდინა“.

ტექსტის ასეთი ჩასწორების თუ „შევსების“ შემთხვევაში გასაგები ხდება, რომ აქ ალექსანდრეს მკვლელობის შესახებ ორი ვერსია და ორი წყაროა წარმოდგენილი. უფრო ნათლად იკვეთება პირობითი „ოპოზიცია“ – „სიტყვსმოქმედი“ და „აფროსინელთა შინა სიტყუა“, რომლის მიხედვითაც დაკონკრეტებულია, რომ

³⁶³ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 266.

პირველი ცნობა ეკუთვნის ფსევდოკალისტენეს (ალექსანდრე მოწამლეს მიდოსმა და ანტიპატროსმა), ხოლო მეორე („გარნა წერილ არს“) – „ეფემერიდებშია“ მითითებული (ანტიპატროსმა დაავალა კასანდროსს ალექსანდრეს მოწამვლა).

საყურადღებოა, რომ, როგორც ამას ადასტურებს „ქართლის ცხოვრების“ ახლად აღმოჩენილი ხელნაწერის ფრაგმენტი, სადაც ჟამთააღმწერლის თხზულების ეს მონაკვეთიცაა წარმოდგენილი, ამ ეპიზოდში ანტიკურობასთან დაკავშირებული კიდევ ერთი ცნობა იყო დაცული, რასაც ქვემოთ განვიხილავთ.

გ) (H-1067) ხელნაწერი

2009 წელს გამოქვეყნდა ამჟამად კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული 2 ფურცლიანი ფრაგმენტი (H-1067), რომელიც წარმოადგენს ჟამთააღმწერლის თხზულების ერთი მონაკვეთის ხელნაწერს. პირველ ფურცელზე ამ ფრაგმენტისა, რომელიც ინსტიტუტში მოხვდა მ. თამარაშვილის ფონდებიდან, მიწერილია ე. თაყაიშვილის შენიშვნა, რომ ხელნაწერი ფრანცისკანელი მისიონერის, ბერნარდე ნეპოლელის მიერ თარგმნილი და ტორე-დელ-გრეკოს ეკლესიაში დაცული ქრონიკის ნაწილს წარმოადგენდა.³⁶⁴

საყურადღებოა, რომ ეს ხელნაწერი, რომელიც 1680 წლამდე იყო ჩატანილი ნეპოლში, ადრე 40 გვერდისგან შედგებოდა. როგორც ამას მ. თამარაშვილი აღნიშნავს, ეს ხელნაწერი გადმოწერილი ყოფილა ხუცურად ნაწერი, ძველი წიგნიდან და განსხვავდებოდა მარი ბროსეს მიერ გამოცემული „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტისგან.³⁶⁵

მნიშვნელოვანია იმის გათვალისწინებაც, რომ მოცემული ფრაგმენტი „ქართლის ცხოვრების“ ჩვენამდე მოღწეული ხელნაწერებიდან უძველესია და სულ ცოტა 20-25 წლით ადრინდელია 1697 წელს გადაწერილ კლიმიაშვილისეულ რედაქციაზე (Q-1219).³⁶⁶

ხელნაწერში, სადაც მოთხრობილია მეფე დემეტრე II-ის გამეფების ამბავი ურდოში გამოძახებამდე, დაცულია ჩვენ მიერ ზემოთ განხილული მონაკვეთიც, რომელიც შეეხება დავით ულუს მოწამვლის ამბავს მეუღლის, ესუქნის მიერ. საყურადღებოა, რომ ეს პასაჟი საკმაოდ განსხვავებულია სხვა ხელნაწერებში მოცემული ტექსტისაგან. განვიხილოთ ეს კონკრეტული მონაკვეთი.

³⁶⁴ ჟამთააღმწერელი. ასწლოვანი მატიანე (ნაწყვეტი – ხელნაწერი H-1067). რედ.: რ. მეტრეველი. გამოსცა ვ. სილოგავამ. თბილისი, 2009, გვ. 5-14.

³⁶⁵ ხელნაწერის ისტორიასთან დაკავშირებით იხ. ჟამთააღმწერელი. ასწლოვანი მატიანე (ნაწყვეტი – ხელნაწერი H-1067). რედ.: რ. მეტრეველი. გამოსცა ვ. სილოგავამ. თბილისი, 2009, გვ. 5-14.

³⁶⁶ ჟამთააღმწერელი. ასწლოვანი მატიანე (ნაწყვეტი – ხელნაწერი H-1067). რედ.: რ. მეტრეველი. გამოსცა ვ. სილოგავამ. თბილისი, 2009, გვ. 51.

„ხოლო თქმულ არს ესეცა, ვითარმედ წამლისა მიერ აღსრულდა ცოლისა მისისა იესუქანის მიერ, ვითარ სიტყუისმოქმედი იტყუის დიდისა მაკედონელისა მიდოსთა მსერებელისა და შემსუმელისა თასისა ირაკლისის თავმტკივნეულობად, ეჭუისმყოფსა. ეგრეთვედ დავითისათუის თქმულ არს იესუქანის მიერ შურისათუის ბასილი უჯარმელისა, რომელი მოაკუდინა მეფემან უწესობისათუის, რამეთუ თქმულ არს, ვითარმედ თან-ეყო ბასილი იესუქანს და არა რიდა საწოლსა პატიოსანსა მეფისასა და ჩოჭანიცა აიჭადნა და დივანთა მთავარობა მიიტაცა. ამის უწესობისათუის მოიკლა ბასილი“.³⁶⁷

როგორც ვხედავთ, ამ ნაწყვეტში ჩვენ მიერ ზემოთ განხილულ ვერსისთან შედარებით შეინიშნება ჩვენთვის საინტერესო შემდეგი განსხვავებები (არის სხვა განსხვავებებიც, თუმცა ჩვენი კვლევისათვის მათ არა აქვთ პრინციპული მნიშვნელობა):

- 1) მაკედონელთან დაკავშირებით აკლია სიტყვა **იჭკსა**, რომელიც, უნდა აღინიშნოს, რომ ტექსტის გამომცემელს აუხსნელი და ზედმეტი ჰგონია, რადგან ესმის როგორც „**იჭკსა წამლისასა**“.³⁶⁸ ამ სიტყვაზე კომენტარი ჩვენ ზემოთ უკვე გავაკეთეთ, რაზეც აქ აღარ შევჩერდებით;
- 2) **„იჭკსა“ ნაცვლად ტექსტში გამოყენებულია „ეჭუისმყოფსა“**
- 3) ალექსანდრე მაკედონელთან დაკავშირებით ნათქვამია, რომ იგი **„მსერებელი“** იყო ანუ სადამოს, სერობის ჟამს იმყოფებოდა მიდოსთან;
- 4) დაკონკრეტებულია, რომ ალექსანდრემ შესვა თასი (**„შემსუმელისა თასისა“**), მაშინ, როდესაც სხვა ხელნაწერებში არ არის განმარტებული რა სახით მისცეს ალექსანდრეს „წამალი“;
- 5) ამ ხელნაწერში **არ იხსენიება ანტიპატროსი და კასანდროსი**;
- 6) არ სახელდება ალექსანდრეს კონკრეტული მკვლელები თუ მკვლელობის ორგანიზატორები;
- 7) ჩნდება ახალი პერსონაჟი – **„ირაკლი“**.

განვიხილოთ თითოეული ეს განსხვავება:

ალექსანდრეს გარდაცვალების შესახებ არსებული ვერსიების შესახებ ჩვენ ზემოთ ვიმსჯელებთ, რასაც აღარ დავუბრუნდებით, დამატებით შეიძლება ვთქვათ, რომ წყაროებში არ არის განსაკუთრებით ხაზგასმული, რომ მიდოსთან

³⁶⁷ ჟამთააღმწერელი. ასწლოვანი მატიაზე (ნაწყვეტი – ხელნაწერი H-1067). რედ.: რ. მეტრეველი. გამოსცა ვ. სილოგავამ. თბილისი, 2009, გვ. 17.

³⁶⁸ ჟამთააღმწერელი. ასწლოვანი მატიაზე (ნაწყვეტი – ხელნაწერი H-1067). რედ.: რ. მეტრეველი. გამოსცა ვ. სილოგავამ. თბილისი, 2009, გვ. 50.

სტუმრადმოყვანილი ალექსანდრე სალამოს ნადიმობდა („მსერებელისა“). რაც შეეხება იმ წყაროებს, რომლებიც მხარს უჭერენ ან გვაცნობენ ალექსანდრეს მოწამვლის ვერსიას, ყველგან მითითებულია, რომ საწამლავი სასმელში, კერძოდ – ღვინოში იყო გარეული. ასევე საყურადღებოა, რომ მოცემულ ნაწყვეტში არ არის დასახელებული ალექსანდრეს მკვლელობის ორგანიზატორები ან შემსრულებლები, განსხვავებით სხვა ხელნაწერებისგან, სადაც ფიგურირებს მიდოსი, ანტიპატროსი და კასანდროსი.

სანამ ახალი პერსონაჟის, „ირაკლის“ შესახებ წარმოვადგენთ ჩვენს კომენტარს, კიდევ ერთხელ დავუბრუნდებით „იჭსა“ „ექუისმოფსა“ ინტერპრეტაციის საკითხებს.

როგორც ეს ზემოთაც აღვნიშნეთ, „იჭსა“ უნდა გავიგოთ, როგორც „ფიქრი“ და არა როგორც „ექვი“, რომელიც არ არის სიტყვის „წამლისასა“ მსაზღვრელი, რადგან „იჭსა წამლისასა“ – „ექვის, ექვიანობის წამალი“ ამ კონტექსტში სრულიად გაუგებარია (რასაც, როგორც აღვნიშნეთ, „ზედმეტ“ სიტყვად მიიჩნევენ), შესაბამისად, ჩვენი აზრით, ეს პასაჟი უნდა ითარგმნოს როგორც „თავ-მტკივნეულობად მყოფისა და იჭსა“ – ანუ „თავმტკივნეული და ფიქრში მყოფი“, სადაც „იჭსა“ სრულიადაც არ არის უადგილო ან გაუგებარი, რასაც ადასტურებს სწორედ (H-1067) ხელნაწერის ვარიანტი „ექუისმოფსა“, სადაც შინაარსობრივად გაერთიანებული ეს ორი სიტყვა არა ცალ-ცალკე, არამედ ერთ სიტყვადაა წარმოდგენილი. აქაც, მსგავსად „თავ-მტკივნეულობად მყოფისა და „იჭსა“ – „ექუისმოფსა“, გვესმის არა როგორც „ექვიანობაში, ექვში მყოფი“, არამედ ისევ და ისევ როგორც „ფიქრში მყოფი, დაფიქრებული“.

რაც შეეხება პასაჟს „შემსუმელისა თასისა ირაკლისის თავმტკივნეულობად, ექუისმოფსა“ გაგებას და ინტერპრეტაციას. ტექსტის გამომცემელმა ეს მონაკვეთი თარგმნა და განმარტა შემდეგნაირად (მოვიყვანთ ვრცელ ციტატას): „დავით ულუს მკვლელობასთან დაკავშირებით ზემოთ მოყვანილი ნაწყვეტი ორ ნაწილად იყოფა. პირველში, მეფის მკვლელობა შედარებულია დიდი ალექსანდრე მაკედონელის მკვლელობასთან, რომელიც სერობისას (სალამოს პურის ჭამისას) მოწამლეს და დავითიც, როგორც ჩანს, იესუქანის მიერ ასეთ დროს მოიწამლა და მოიკლა. მეორე ნაწილში ექვიანობა, რომლის საფუძველზეც ეს მოხდა, შედარებულია ანტიკური სამყაროს უდიდესი მითოლოგიური გმირის, ჰერაკლეს („ირაკლისი“) ასევე ექვიანობის საფუძველზე მოწამვლასა და მკვლელობასთან. საყოველთაოდ ცნობილია ჰერაკლეს გარდაცვალების ეპიზოდი, როდესაც ექვიანობის შედეგად იგი მოიკლა მისი მეორე ცოლის დეანიროს მიერ. კერძოდ, როდესაც ჰერაკლემ სახლში მიიყვანა ოიპალიის მეფის ევრიტის მზეთუნახავი ასული, როგორც ტყვე, დეანირომა ჰერაკლეს გაუგზავნა ნესის – მის მიერ მოკლული კენტავრის სისხლით გაჟღენთილი

მოსასხამი (ტანსაცმელი). ჰერაკლემ იგი ჩაიცვა და იტანჯებოდა საშინელი ტკივილებით; ამის შემდეგ იგი დაწვეს ეტას მთაზე დანთებულ უზარმაზარ კოცონზე და ამაღლდა ოლიმპზე როგორც ღმერთი.

აი, ასე ოსტატურად ახერხებს ჟამთააღმწერელი, შედარებით მცირე მოცულობის ტექსტში (როგორც ვხედავთ, იგი, მართალია, ვრცელი, მაგრამ სულ ორი-სამი წინადადებისაგან შედგება) შეადაროს დავით მეფის სიკვდილი ალექსანდრე მაკედონელის სიკვდილს, როგორც სერობისას მოწამვლის შედეგს და ეს სიკვდილი ახსნას ეჭვიანობის საფუძველზე და დაუკავშიროს ამით იგი ანტიკური სამყაროს გმირის, ჰერაკლეს ანალოგიურ საფუძველზე სიკვდილს. ფაქტობრივად, ამით ავტორი დავით მეფეს ადარებს, ერთი მხრივ, ალექსანდრე მაკედონელს და, მეორე მხრივ, ჰერაკლეს.

ჟამთააღმწერლის თხზულების აქამდე ბუდოვნად წარმოდგენილი დავით მეფის გარდაცვალების ეპიზოდის ახსნა და განმარტება შესაძლებელი გახდა „ქართლის ცხოვრების“ აქამდე გამოუყენებელი ფრაგმენტით, რომელიც, ვფიქრობ, მომავალში არაერთხელ იქნება შესწავლის საგანი“.³⁶⁹

ამრიგად, როგორც ვ. სილოგავა განმარტავს, „ეჭვიანობა, რომლის საფუძველზეც ეს მოხდა, შედარებულია ანტიკური სამყაროს უდიდესი მითოლოგიური გმირის ჰერაკლეს („ირაკლისი“) ასევე ეჭვიანობის საფუძველზე მოწამვლასა და მკვლელობასთან“. გაურკვეველია რომელ ეჭვიანობაზეა საუბარი, როდესაც განიხილება ესუქნის მიერ დავითის მოწამვლა. ტექსტში გარკვევით მითითებულია, რომ ესუქნი კი არ ეჭვიანობდა დავითზე, არამედ მკვლელობა ჩაიდინა „შურისათუის [შურისძიებისთვის – ე.კ.] ბასილი უჯარმელისა, რომელი მოაკუდინა მეფემან უწესობისათუის,“. აქ პრობლემას ისევ და ისევ სიტყვის „ეჭუისმყოფსა“ არასწორი ინტერპრეტაცია იწვევს და ისევ და ისევ კონტექსტის არასწორი გაგება. ამასთან, „ეჭუისმყოფსა“ მიემართება არა ირაკლის, არამედ ალექსანდრე მაკედონელს. რამდენადაც არ უნდა იყოს მომხიბვლელი აქ დეიანირასა და ჰერაკლეს მითის დანახვა, ეს შეუძლებელია წინადადების წყობისა და შინაარსიდან გამომდინარე. კერძოდ, **„დიდისა მაკედონელისა მიდოსთა მსერებელისა და შემსუმელისა თასისა ირაკლისის თავმტკივნეულობად, ეჭუისმყოფსა“** არ შეიძლება დაიშალოს 2 ამბად, ორ ნაწილად, რადგან აქ არის ერთი ამბავი და ერთი მოქმედი პირი – ალექსანდრე, „მიდოსთა მსერებელი“, „შემსუმელი თასისა“ „თავმტკივნეული“ და „ეჭვისმყოფი“. მაშინ რა შუაშია აქ „ირაკლი“ და ვინ არის იგი? გვინდა დავეთანხმოთ ვ. სილოგავას

³⁶⁹ ჟამთააღმწერელი. ასწლოვანი მატიანე (ნაწყვეტი – ხელნაწერი H-1067). რედ.: რ. მეტრეველი. გამოსცა ვ. სილოგავამ. თბილისი, 2009, გვ. 52-53.

მოსაზრებას, რომ აქ, მართლაც, მითური ჰერაკლე იგულისხმება, თუმცა არა დეიანირასთან კონტექსტში.

ჩემი აზრით, ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ალექსანდრეს სიკვდილის შესახებ წყაროებში დაცულ ინფორმაციასთან (რომელიც სათავეს „ეფემერიდებიდან“ იღებს), რომლის მიხედვითაც, ალექსანდრე მოიწამლა, როდესაც გამოსცალა გაუზავებული ღვინით სავსე დიდი სასმისი ჰერაკლეს პატივსაცემად (Iust. 12.13.7; Plut. Alex., 75.3; Ar. 7.24.4-25.1; Diod. XVII, 117).

დეტალურად განვიხილოთ დიოდოროს სიცილიელთან დაცული ეს ცნობა:

„τοῦτων δὲ παρακελευομένων θυσίας ἐπιτελεῖν τοῖς θεοῖς μεγαλοπρεπεῖς μετὰ πάσης σπουδῆς παρεκλήθη πρὸς τινὰ τῶν φίλων Μῆδιον τὸν Θετταλὸν ἐπὶ κῶμον ἐλθεῖν· κἀκεῖ πολὺν ἄκρατον ἐμφορηθεὶς ἐπὶ τελευτῆς Ἡρακλέους μέγα ποτήριον πληρώσας ἐξέπιεν“ (Diod. XVII, 117).

„მათ მოუწოდეს მას, შეეწირა უხვი და დაუყოვნებელი მსხვერპლი ღმერთებისთვის, ხოლო შემდეგ მედიოსმა, თესალიელმა, მისმა ერთ-ერთმა მეგობარმა, შესთავაზა მონაწილეობა მიეღო კომოსში [აქ: დროსტარებაში, ნადიმში – ე.კ.]. იქ მან დალია ბევრი გაუზავებული ღვინო ჰერაკლეს სიკვდილის პატივსაცემად (მოსაგონრად) და ბოლოს, გაავსო რა დიდი სასმისი, ერთბაშად გამოსცალა“.

საინტერესოა, რომ იმავე ამბავს პლუტარქოსი ასე გადმოგვცემს:

„Μηδίου δεηθέντος ᾗχετο καμασόμενος πρὸς αὐτόν· κἀκεῖ πῶν ὄλην τὴν νύκτα καὶ τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν, ἥρξατο πυρέττειν, οὔτε σκύφον Ἡρακλέους ἐκπῶν οὔτ’ ἄφνω διαλγῆς γενόμενος τὸ μετὰφρενον ᾧσπερ λόγχῃ πεπληγός...“ (Plut. Alex., 75.3).

„მიდოსის თხოვნით, მასთან ერთად წავიდა სანადიმოდ; და აი, მთელი მეორე დღის უწყვეტი სმის შემდეგ, ცხელება დაემართა. ეს არ მომხდარა მას შემდეგ, რაც მან „ჰერაკლეს თასი“ გამოსცალა და არც მას შემდეგ, რაც ზურგში უეცარი ტკივილი იგრძნო, თითქოს შუბი აძგერესო...“

ჩვენი აზრით, სწორედ ეს იგულისხმება ჟამთააღმწერლის ფრაზაში „შემსუბმელისა თასისა ირაკლისის“.

დამატებით შეიძლება იმის თქმაც, რომ მითური ჰერაკლესთვის პატივის მიგება ალექსანდრესთვის ძალიან მნიშვნელოვანი იყო, რადგან, როგორც ამას პლუტარქოსი ამბობს:

„Ἀλέξανδρος ὅτι τῷ γένει πρὸς πατρὸς μὲν ἦν Ἡρακλείδης ἀπὸ Καράνου, πρὸς δὲ μητρὸς Αἰακίδης ἀπὸ Νεοπτολέμου, τῶν πάνυ πεπιστευμένων ἐστὶ“ (Plut. Alex. 2.1.).

„მამის მხრიდან იგი იყო შთამომავალი ჰერაკლესი კარანოსის ხაზით, ხოლო დედის მხრიდან, შთამომავალი ეაკოსისა, ნეოპტოლემოსის მეშვეობით. ეს ყოველგვარი ჭოჭმანის გარეშეა მიღებული“

შესაბამისად, (H-1067) ხელნაწერში დაცული ინფორმაცია დამატებით ცნობას გვაწვდის ალექსანდრე მაკედონელის მოწამვლის დეტალების შესახებ.

დასკვნა

ამრიგად, „ქართლის ცხოვრების“ თხზულებების შესწავლისას აშკარა ხდება, რომ ანტიკურობასთან დაკავშირებული მასალა საკმაოდ ფართოდაა გამოყენებული საქართველოს ისტორიის სხვადასხვა ეპოქის მოვლენებთან კონტექსტში. განსაკუთრებით ხშირია ასეთი შემთხვევები XI-XIV საუკუნეების ავტორებთან. ივ. ჯავახიშვილი სამართლიანად მიუთითებს, რომ ამ პერიოდში „ელინური მწერლობის ცოდნა ქართველ ისტორიკოსებს ცხადად ეტყობათ. ქართველ ისტორიკოსთა თხზულებებში ელინურ მწერლობითგან მოყვანილი ცნობები უფრო მეტია, ამასთანავე უფრო ზედმიწევნითა და უფრო დაწვრილებითაც არის გადმოცემული, ვიდრე მოსალოდნელი იყო, და ეს გარემოება გვაფიქრებინებს, რომ ელინური მწერლობის ცოდნა საქართველოში საზოგადოდ საკმაოდ საფუძვლიანი უნდა ყოფილიყო“.³⁷⁰

თ. ყაუხჩიშვილი სწორად შენიშნავს, რომ ქართველი ისტორიკოსები საკმაოდ კარგად იცნობენ ანტიკურ სამყაროს – ბერძნულ-რომაულ მწერლობას, ისტორიას, მითოლოგიასა და ხელოვნებას. ავტორები არა მხოლოდ იცნობენ ამ მასალას, არამედ იყენებენ მას „სხვადასხვა კონკრეტული ამბის განსამარტავად, უკეთ ასახსნელად, შესადარებლად“.³⁷¹

როგორც წესი, ანალოგიებისთვის მომარჯვებულია მასალა სხვადასხვა ავტორთა თხზულებებიდან.

თ. ყაუხჩიშვილი აღნიშნავს, რომ ხშირად ვერ ხერხდება იმის დადგენა, თუ როგორ მოხვდა ეს მასალა ნაწარმოებში – დედნიდან თუ თარგმანიდან, თუმცა თხზულებებში ხშირად გამოყენებული იშვითად ხმარებული ბერძნული სიტყვა მკვლევარს აფიქრებინებს, რომ ქართველი ავტორები კარგად ფლობენ ბერძნულ ენას

³⁷⁰ ივ. ჯავახიშვილი. ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლად. წ. I. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა (V-XVIII სს). მეორე-მესამე შევსებული გამოცემა. თბილისი, 1945, გვ. 29.

³⁷¹ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976, გვ. 298.

და, შესაბამისად, ფილოსოფიურ-საღვთისმეტყველო ლიტერატურას ორიგინალში ეცნობიან.³⁷²

აქვე თ. ყაუხჩიშვილი მიუთითებს, რომ ქართველი ავტორების მიერ ჰომეროსის დედანში კითხვის საკითხი ბოლომდე დაუდგენელია.³⁷³

სქემატურად წარმოავადგენთ ანტიკურობასთან დაკავშირებულ მასალას, რომელიც „ქართლის ცხოვრების“ ავტორებთანაა დაცული (მუქად წარმოდგენილია ის მასალა, რომელიც სხვა ავტორებთანაც არის დაცული):

ლეონტი მროველი: ალექსანდრე მაკედონელი, აზონი, „ფროტატოსელნი“, ალექსანდრეს მიერ შექმნილი სარწმუნოება.

„ისტორიანი და აზმანი შარავნდედთანის“ ავტორი: ოლიმპოს მთა; ასფოდელოსი; ელისეს ველი; ჰომეროსი; პლუტარქოსი; ალექსანდრე მაკედონელი; პოროსი; აქილევსი; მოსიმახოსი; კენტავრი ქირონი; სოკრატე; პლატონი; ალექსანდრე აფროდისელი; თალესი; არტემისი; აფროდიტე; აპოლონი; პლანეტები: კრონოსი, ზევსი, აფროდიტე, ჰერმესი, აპოლონი და არესი; პელოპსი; ჰიპოდამეა; პლუტონი; პერსეფონე; ტროას ომი; გმირთა საუკუნე; არტაქსერქსე; თემისტოკლესი; პითოდოროსი; კრიტიასი; ოთხი ელემენტი.

ბასილი ეზოსმოდვარი: ალექსანდრე მაკედონელი; არისტობულე; ოლიმპო; ალექსანდრე; დარიოსი; პლანეტა ჰერმესი;

ჟამთააღმწერელი: ზოდიაქო; ვესპასიანუსი; ტიტუსი; იოსებ ფლავიუსი; ასტიაგე; მანდანისი; კიროსი; კროისოსი; პრიამოსი; ალექსანდრე პარისი; ტროას ომი; ტროელები; ელენე; აგამემნონი; მენელაოსი; აპოლონი; მოსიმახოსი, ნეოპტოლემოსი პიროსი; აქილევსი; მირმიდონელები; ალექსანდრე მაკედონელი; მიდოსი; ანტიპატროსი; კასანდროსი; „ეფემერიდები“; ჰერაკლე;

ამრიგად, როგორც თ. ყაუხჩიშვილს სწორად შენიშნული აქვს, ქართული ისტორიოგრაფია ამ პერიოდში იყენებს ერთსა და იმავე მასალას: მაგ., დახელოვნებული მსროლელები მოსიმახოსსა და აქილევსთან არიან შედარებული, ებრაელთა ისტორია აღწერილია იოსებ ფლავიუსის მიერ, ტროას ომი გრძელდებოდა 28 წელი და ა.შ. და ამ ფაქტს ხსნის როგორც ავტორების მიერ ერთმანეთის

³⁷² თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976, გვ. 299.

³⁷³ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976, გვ. 299.

თხზულებების გამოყენებით, ისე იმ მოცემულობით, რომ ამ პერიოდში მხოლოდ ეს მასალა იყო ხელმისაწვდომი.³⁷⁴

შოთა რუსთაველი, „ვეფხისტყაოსანი“

გიორგი უგულავა

ისტორიული პანორამა:

ფართოდ გაზიარებულია მოსაზრება, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ XII-XIII საუკუნეების მიჯნაზეა შექმნილი (ან XIII საუკუნეში კ. კეკელიძე). ეს ის ისტორიული პერიოდია, რომელშიც ერთდროულად რამდენიმე ფაქტორი ერთიანდება. ერთი მხრივ, არაბული მმართველობის პერიოდში (VII-X საუკუნეები) აზიის დიდი ნაწილი (არაბეთის ნახევარკუნძული, მესოპოტამია, სირია, ირანი ა.შ.), მათ შორის კავკასია და საქართველო არაბთა იმპერიაში, ე.წ. ხალიფატში, გაერთიანდა, რამაც ხელი შეუწყო ამ სივრცეში კულტურულ ტრანსფერს – მათ შორის ერთიან ენობრივ და კულტურულ სტანდარტს, სიუჟეტების, ამბებისა და ინფორმაციის იოლად ხელმისაწვდომობას და გავრცელების სისწრაფეს.

XI-XII საუკუნეებში არაბული იმპერიის მნიშვნელოვანი ნაწილი (ირანი, ჩრდილოეთ მესოპოტამია, აღმოსავლეთ ანატოლია, კავკასიის დიდი ნაწილი) თურქ-სელჩუკების გავლენის სივრცედ იქცა. თურქ-სელჩუკები, როგორც კულტურულად, ისე პოლიტიკურად დიდწილად დაეყრდნენ ადგილობრივ მმართველობის სისტემებსა და შეითვისეს ადგილობრივი კულტურული ტრადიცია. ამ მეტ-ნაკლებად ერთიან სივრცეშიც კულტურული ტრანსფერი საკმაოდ სწრაფად ხორციელდებოდა.

„ვეფხისტყაონი“ იმ პერიოდის კულტურული პროდუქტია, როდესაც დავით აღმაშენებელმა (1121-1124 წლებში, დიდგორის ბრძოლა და თბილისის აღება) საბოლოოდ გაათავისუფლა საქართველო, კერძოდ, მისი აღმოსავლეთ ნაწილი, თურქული გავლენისაგან და ერთიანი, ძლიერი, ცენტრალიზებული სახელმწიფო შექმნა, რომელიც მთელი საუკუნის განმავლობაში, სულ მცირე 1220-1235 წლებამდე (მონღოლთა შემოსვლა საქართველოში) კავკასიის უდიდეს ნაწილს აერთიანებდა და რეგიონში ყველაზე მნიშვნელოვან პოლიტიკურ ძალას წარმოადგენდა. ამ პერიოდის

³⁷⁴ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976, გვ. 299.

საქართველოსთვის აღმოსავლურ კულტურასთან მჭიდრო შემხებლობა, მათ შორის ლიტერატურულ მოტივებთან, სიუჟეტებთან, ესთეტიკასთან, კულტურულ-გეოგრაფიულ სივრცესთან, ისტორიული პერსპექტივიდან იოლად ასახსნელია.

მეორე მხრივ, XII საუკუნეში ბიზანტიის იმპერიას კომნენოსების დინასტიის მმართველობის ქვეშ შედარებით სტაბილური პერიოდი ედგა, რაც ეკონომიკურ აღმავლობაში, მოსახლეობის რაოდენობის ზრდასა და ურბანული დასახლებებში გამოიხატა. გააქტიურდა სავაჭრო და კულტურული კონტაქტები ვენეციასთან და ჯენოვასთან, იტალიურ ქალაქებთან. კულტურულ დონეზე ეს პერიოდი ხასიათდება ე.წ. ადრეული ჰუმანიზმის პერიოდით, რაც გამოიხატა ანტიკური ეპოქის ავტორებით დაინტერესებით. VII საუკუნის შემდეგ ბიზანტია ყველაზე მეტად და აქტიურად დაინტერესდა ანტიკური კულტურული და ფილოსოფიური მემკვიდრეობით. განსაკუთრებით აქტუალური გახდა ანტიკური ფილოსოფიის შესწავლა. დაიწყო კომენტირებული ანტიკური ტექსტების თარგმნა. კომნენოსების მმართველობის პერიოდი ბიზანტიის ისტორიაში ერთ-ერთ კულტურულ მწვერვალად მიიჩნევა.

ლოგიკურია, დავუშვათ, რომ ეს ტენდენცია უნდა ასახულიყო საქართველოზეც, რომელსაც აქტიური პოლიტიკურ-კულტურული კონტაქტები ჰქონდა ბიზანტიასთან და ამ პერიოდის მთავარ ლიტერატურულ ნაწარმოებზე – „ვეფხისტყაოსანზე“.

„ვეფხისტყაოსანი“, როგორც კულტურული ძეგლი, უნდა ასახავდეს იმ ეპოქის საქართველოს, როგორც დასავლურ-აღმოსავლური კულტურების შეხვედრის ადგილს, ისტორიულ-პოლიტიკურ რეალობას და კულტურულ სურათს.

გამოყენებული ტერმინები:

„ვეფხისტყაოსანში“ გამოყენებული ანტიკური ტერმინები რამდენიმე კატეგორიად შეიძლება დაიყოს.

საკუთარი სახელები: პლატონი, კრონოსი, მოლი;

გეოგრაფიული ტერმინები: ზღვის ჭიპი;

სხვა ტერმინები და ცნებები: მიჯნურობა, ჰბამვენ, სახე ყოვლისა ტანისა, მოცალებობა, მიჯნურსა ...ჰმართებს; ცეცხლსა, წყალსა და მიწასა, ჰაერთა თანა; დამშლიან ჩემნი კავშირნი; შევჰრთვივარ სულთა სირასა; იგია ლხინი სოფლისა, იგია ნივთი და ვალი მისი საბოლოო მიზანიც] – „ვალი“); „სამი არის მოყვრისაგან მოყვრობისა გამოჩენა: პირველ, ნდომა სიახლისა, სიშორისა ვერ-მოთმენა, მიცემა და არას შური, ჩუქებისა არ-მოწყენა, გავლენა და მოხმარება, მისად რგებად ველთა რბენა“.

„ვეფხისტყაოსანში“ ანტიკურ სამყაროსთან პირდაპირი ბმა იკვეთება 791-ე სტროფის 3-4 სტრიქონში:

ციტაცია: „მე სიტყვასა ერთსა გკადრებ, პლატონისგან სწავლა-თქმულსა:
სიცრუე და ორპირობა ავნებს ხორცსა, მერმე სულსა.“

ავტორი მოიხსენიებს პლატონს და აცხადებს, რომ პლატონისგან მიღებული სიბრძნეა ის, რომ ტყუილი და ორპირობა ადამიანს ხორციელად და სულიერად ვნებს და აზიანებს. აღნიშნულ მონაკვეთის შესახებ კვლევაში არაერთი მოსაზრება არსებობს. ამ პასაჟის კვლევას 100 წელზე მეტი ხნის ისტორია აქვს. კვლევა ძირითადად კონცენტრირდება იმ საკითხზე, თუ რამდენად შეესაბამება გამოთქმული მოსაზრება პლატონს და რატომ, რა მიზნით იხსენიებს ავტორი პლატონის სახელს.

მკვლევართა მნიშვნელოვანი ნაწილი მიიჩნევს, რომ აღნიშნული ციტატა და მისი ძირითადი გზავნილი პლატონის ნაშრომებში არ გვხვდება და რუსთაველი პლატონს პირდაპირ არ ციტირებდა და არც მის რომელიმე ნააზრევს გამოიყენებდა.

ერთ-ერთ ადრეულ კვლევაში, რომელიც ჯერ კიდევ 1912 წლით თარიღდება, მ. უორდროპი მიიჩნევს, რომ ფრაგმენტი რომელსაც რუსთაველი პლატონს მიაწერს ბერძენი ფილოსოფოსის ნაშრომებში არსად გვხვდება.³⁷⁵

ამავე მოსაზრებას ახმოვანებს კ. კეკელიძე მის ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიაში, რომელიც დიდი ხნის მანძილზე მიიჩნეოდა ყველაზე ფუნდამენტურ კვლევად ქართული ლიტერატურის ისტორიაში. კ. კეკელიძე მიიჩნევს, რომ პლატონი არ მიემართება კონკრეტულად ძვ.წ. IV საუკუნის ფილოსოფოს პლატონს, არამედ ეს უნდა იყოს იმ დროისათვის გავრცელებული ზოგადი აღმნიშვნელი განათლებული, ბრძენი, ჭკვიანი კაცის. კ. კეკელიძე მის მოსაზრებას ამყარებს იმ არგუმენტით, რომ აღმოსავლურ ტრადიციაში პლატონის და არისტოტელეს სახელებს ხშირად მოიხსენიებდნენ ამ კონტექსტში.

კ. კეკელიძე: „მართლია ისიც, რომ პოემაში ერთხელ ფილოსოფოსი პლატონის სახელით გარკვეული დებულებაც კია მოყვანილი – „სიცრუე და ორპირობა ავნებს ხორცსა, მერმე სულსა (789), მაგრამ ვინაიდან ასეთი დებულება პლატონის თხზულებებში აღმოჩენილი არაა, უნდა ვიფიქროთ, პლატონი აქ დასახელებულია როგორც ერთ-ერთი წარმომადგენელი იმ „ბრძენთა“ და „ფილოსოფოსთა“, რომელთაც, როგორც ავტორიტეტს, პოეტი ხშირად მიმართავს ხოლმე, ისე, როგორც აღმოსავლურს, სპარსულ-არაბულ ლიტერატურაში ხშირად ვხვდებით პლატონის

³⁷⁵ “The Man in the Panther’s Skin”. A Romantic Epic by Shot’ha Rust’haveli. A Close Rendering from the Georgian Attempted by M. S. Wardrop. Tbilisi, 1966 (Reprinted from the Original English Edition, London, 1912), გვ. 180.

(აფლათუნ) და არისტოტელეს სახელს, მაგრამ არა როგორც საკუთარს, არამედ როგორც სინონიმს ბრძნისა და გონიერი ადამიანისას“.³⁷⁶

კ. კეკელიძის მოსაზრებას სხვა მეცნიერებიც (მაგალითად, ა. ბარამიძე, შ. ნუცუბიძე)³⁷⁷ იზიარებენ.

ამ პასაჟის ინტერპრეტაციის განსხვავებული ვერსიებიც არსებობს რუსთაველის ქართულ კვლევაში. პ. ინგოროყვა და ივ. ლოლაშვილი მიიჩნევენ, რომ ეს მონაკვეთი უკავშირდება ქართულ ხელნაწერს „სიბრძნისაგან პლატონ ფილოსოფოსისა“, რომელშიც გახმოვანებულია მოსაზრება, რომ „შური და ტყუილი თავი არს ყოვლისა უბედურებისა“.³⁷⁸

ნ. ნათაძე და ე. ხინთიბიძე აღნიშნულ პასაჟს პლატონს უკავშირებენ, თუმცა არ მიიჩნევენ, რომ რუსთაველი პლატონის ზუსტ ციტირებას ახდენს. ნ. ნათაძის მიხედვით, რუსთაველი ეყრდნობა პლატონის მსოფლმხედველობით პოზიციას, რომ სული უკვდავია და მის ბედს სიკვდილის შემდეგ ამ ცხოვრებაში ადამიანის ქცევა განაპირობებს.³⁷⁹

ე. ხინთიბიძეც მიიჩნევს, რომ რუსთაველის პასაჟი რეალურად პლატონის მოსაზრებას ასახავს, თუმცა მისი ზუსტი იდენტიფიცირება არ ახდენს და არ ეთანხმება იმ მოსაზრებას, რომ ეს უნდა მომდინარეობდეს აპოფთეგმური კრებულიდან „სიბრძნისაგან პლატონ ფილოსოფოსისა“. პირიქით, მიიჩნევს, რომ თავად „ვეფხისტყაოსანს“ აქვს გავლენა აღნიშნულ პასაჟზე.³⁸⁰

აღნიშნულ პასაჟს პლატონთან აკავშირებენ სხვა მკვლევრებიც. თუმცა მიიჩნევენ, რომ, ერთი მოსაზრებით, პლატონის ეს აზრი ჩვენამდე მოღწეული არ არის და რუსთაველი პლატონის ზეპირ გადმოცემას ან რომელიმე სხვა წყაროს ეყრდნობა.³⁸¹

სხვა მოსაზრებით კი, რომელსაც რამდენიმე ქართველი მეცნიერი უჭერს მხარს, რუსთაველი პლატონს ეყრდნობა, თუმცა ახდენს არა მის ზუსტ ციტირებას, არამედ გადმოაქვს მისი მსოფლმხედველობითი პოზიცია. ლ. ალექსიძე აღნიშნულ პასაჟს

³⁷⁶ კ. კეკელიძე. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. II. თბილისი, 1958, გვ. 180.

³⁷⁷ ალ. ბარამიძე. შოთა რუსთველი. თბილისი, 1975, გვ. 171; III. Нуцубидзе. Творчество Руставели. Тбилиси, 1958, გვ. 91, გვ. 96, გვ. 102.

³⁷⁸ პ. ინგოროყვა. რუსთაველის ეპოქის სალიტერატურო მემკვიდრეობა. რუსთაველის კრებული. ტფილისი, 1938, გვ. 791; ივ. ლოლაშვილი. სწავლანი და სიბრძნენი ფილოსოფოსთანი. გამოკვლევითა და ლექსიკონით. თბილისი, 1969, გვ. 73.

³⁷⁹ ნ. ნათაძე. ვეფხისტყაოსანი. სასკოლო გამოცემა ლექსიკონითა და კომენტარებით. თბილისი, 1974, გვ. 527 (2006, გვ. 474).

³⁸⁰ ე. ხინთიბიძე. მსოფლმხედველობითი პრობლემები ვეფხისტყაოსანში. თბილისი, 1975, გვ. 347-348.

³⁸¹ ი. მეგრელიძე. ბოლოსიტყვაობის მაგიერ. წიგნში: მ. გოგიბერიძე. რჩეული ფილოსოფიური თხზულებანი. ტ. IV. თბილისი, 1978, გვ. 348.

პლატონის მეშვიდე წერილს უკავშირებს, რომელშიც გამოთქმულია მოსაზრება, რომ უსამართლო ადამიანები იტანჯებიან ამ ქვეყანაშიც და იმ ქვეყანაშიც.³⁸²

რ. თვარაძე აღნიშნულ პასაჟს პლატონის „გორგიას“ („სიცრუე იწვევს სულის გამრუდებას 524-525) და „კანონებს“ („მატყუარა ადამიანი მოხუცებულობას ასაკში გაატარებს“ 5, 730) უკავშირებს.

ბ. ბრეგვაძე აღნიშნულ პასაჟს ნეოპლატონურ ტრადიციასთან აკავშირებს, რომელიც სხეულის, ხორცის და სულის ერთიანობას და ურთიერთკავშირს ქადაგებს.³⁸³ ხოლო ე. ხინთიბიძე მიიჩნევს, რომ რუსთაველის პასაჟი პლატონის რომელიმე კონკრეტული ეპიზოდის ან ფრაგმენტის რეცეფციას კი არ წარმოადგენს, არამედ მთლიანად პლატონის ეთიკურ მოძღვრებას და მის ფილოსოფიურ მსოფლმხედველობას უკავშირდება, რომლის მიხედვითაც, ამქვეყნიური ცხოვრება გავლენას ახდენს ადამიანის სულზე (პლატონი, X, 613ა – 621დ). „სახელმწიფოში (2, 382) პლატონი ამავე დებულებას იმეორებს. ე. ხინთიბიძე მიიჩნევს, რომ რუსთაველი იცნობს პლატონის მოძღვრებას და შეგნებულად იღებს იმ თეზას, რომელიც ქრისტიანული თეოლოგიისთვისაც მისაღებია და ქრისტიანული მსოფლალქმის ერთ-ერთ საფუძველს ქმნის.

ამ მხრივ, რუსთაველი და პლატონი კონცეპტუალურად ერთსა და იმავე დებულებას ეფუძნებიან. ზ. ხინთიბიძე მიიჩნევს, რომ რუსთაველი პლატონის თვალსაზრისს ეყრდნობა, თუმცა „თავისუფალი ინტერპრეტაციით“ გადმოაქვს, რაც რუსთაველის ციტაციის პრინციპისთვის სახასიათოა.³⁸⁴

დასკვნის სახით შეგვიძლია შევაჯამოთ მოყვანილ მოსაზრებათა შორის ორი მოსაზრება უდავოდ გამოიყოფა: ერთის მიხედვით, რუსთაველი პლატონს ასახელებს როგორც სინონიმის, სიბრძნის, გონიერი ადამიანის მაგალითად და თავის თეზას ამ ფორმით მიაწერს მას, ანუ რეფერენსი აქვს ზოგადად, ნათქვამ უნივერსალურ სიბრძნესთან და არა კონკრეტულად პლატონის ტექსტთან, ხოლო, მეორეს მიხედვით კი, რუსთაველი ეყრდნობა პლატონს, თუმცა მისი დებულება არა ზუსტი ციტაციის, არამედ თავისუფალი თარგმანის პრინციპით გადმოაქვს.

სხვა ფრაგმენტში რუსთაველი მოიხსენიებს ანტიკურ მითოლოგიურ სახელს, კრონოსს.

ციტაცია: „მაშინ ქაჯეთს მოიწია უსაზომო რისხვა ღმრთისა:

³⁸² ლ. ალექსიძე. „სიცრუე და ორპირობა ავნებს ხორცსა, მერმე სულსა“. ცისკარი. № 8. 1990, გვ. 106-112.

³⁸³ ბ. ბრეგვაძე. პლატონი და რუსთაველი. წიგნში: პლატონი. პარმენიდე. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა დამატებებით და კომენტარები დაურთო ბ. ბრეგვაძემ. თბილისი, 2002, გვ. 374, გვ. 377, გვ. 386.

³⁸⁴ ე. ხინთიბიძე. ვეფხისტყაოსნის იდეურ-მსოფლმხედველობითი სამყარო. თბილისი, 2009, გვ. 474-496.

კრონოს, წყრომით შეხედულმან, მოიშორა სიტკბო მზისა;
მათვე რისხვით გარდუბრუნდა ბორბალი და სიმგრგვლე ცისა,
ველნი მკვდართა ვერ იტევდეს, გადიადდა ჯარი მკვდრისა“.

(სტრფ. 1414)

კრონოსთან მიმართებაში მკვლევართა შორის ორი ძირითადი მოსაზრება არსებობს. ერთნი მას უკავშირებენ ასტროლოგიურ სახელს და პლანეტა სატურნს, ხოლო, მეორენი კი – მითოლოგიურ პერსონა კრონოსს.

მეცნიერთა შორის უფრო ფართოდ იყო გაზიარებული მოსაზრება, რომლის თანახმადაც, რუსთაველის მიერ მოხსენიებული „კრონოსი“ არა საკუთარი სახელი, არამედ ასტროლოგიური ტერმინია, რომელიც პლანეტა სატურნს უნდა შეესაბამებოდეს.³⁸⁵ ამ მოსაზრებას ამყარებს ისიც, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ერთ-ერთ ხელნაწერში, კომენტარების სახით მოცემულ ლექსიკონში კრონოსი ახსნილია როგორც ვარსკვლავი.

მეორე მოსაზრება, აღნიშნულ ეპიზოდში მოცემულ კრონოსს ძველი ბერძნული მითოლოგიის ღმერთ კრონოსს უკავშირებს, რომელიც ჯერ კიდევ ოლიმპიურ რელიგიამდე არსებულ ღმერთების სისტემას მიემატება.³⁸⁶

სხვა ფრაგმენტში (სტრფ. 1276), რუსთაველი მოიხსენიებს ტერმინ „მოლი-ს“.

ციტაცია: „მან გრძნეულმან მოლი რამე წამოისვა (ვარიანტი: წამოისხა) ზედა ტანსა,

მასვე წამსა დაიკარგა, გარდაფრინდა ბანით-ბანსა.“

(სტრფ. 1276, 3-4)

უფრო გაზიარებული მოსაზრების თანახმად, მკვლევართა დიდი ნაწილი მიიჩნევს, რომ რუსთაველისეული მოლი უნდა აღნიშნავდეს მოსასხამს.³⁸⁷ თუმცა ამასთან ერთად არსებობს ჰიპოთეზა, რომელიც შესაძლებლად უშვებს რუსთაველისეული მოლის ჰომეროსისეულ „მოლუ“-სთან დაკავშირებას (ოდისეა, 10, 305) და შედეგად მიდის იმ დასკვნამდე, რომ რუსთაველი იცნობს ჰომეროსის პოემებს და მათ ეყრდნობა.

³⁸⁵ ე. ხინთიბიძე. ვეფხისტყაოსნის კრონოსი. ცისკარი. № 2. 1971, გვ. 144-152; ე. ხინთიბიძე. ვეფხისტყაოსნის იდეურ-მსოფლმხედველობითი სამყარო. თბილისი, 2009, გვ. 182-195.

³⁸⁶ დ. ქუმსიშვილი. ვეფხისტყაოსანში „დიონოსისა“ და „დივნოსის“ საკითხისათვის. მნათობი. № 8. 1969, გვ. 158-169; დ. ქუმსიშვილი. შენიშვნები ზ. კიკნაძის წერილის გამო. ცისკარი. № 2. 1970, გვ. 142-148; ზ. კიკნაძე. დიონისესა და კრონოსის გამო ვეფხისტყაოსანში. ცისკარი. №11.1969, გვ. 119-122;

³⁸⁷ ივ. ლოლაშვილი. ჰომეროსი, შავთელი, რუსთაველი. მნათობი. № 2. 1960, გვ. 143-149; ვ. ასათიანი. ანტიკური და ბიზანტიური ტრადიციები ძველ ქართულ მწერლობაში. თბილისი, 1996, გვ. 159-161; ვ. ბააკაშვილი. ჰომეროსი ძველ ქართულ მწერლობაში. კრებულში: ძველი ქართული მწერლობის საკითხები. ტ. II. თბილისი, 1964, გვ. 97.

ზ. ხინთიბიძე ეყრდნობა აღნიშნული პასაჟის ე. ხინთიბიძისეულ ინტერპრეტაციას და მიიჩნევს, რომ კვლევის სწორი პერსპექტივისთვის აუცილებელია არა მხოლოდ ტერმინების, არამედ ჰომეროსთან და რუსთაველთან არსებული იმ მთლიანი პასაჟების შედარება, რომლებშიც აღნიშნული ტერმინი გამოიყენება. შედეგად, მიდის იმ დასკვნამდე, რომ ჰომეროსისეული კირკეს და რუსთაველისეული ფატმანის მხატვრული სახეები ერთმანეთს მიემართება და მსგავს პერსონაჟებს წარმოადგენს. აღნიშნული პასაჟები ზემოთ აღნიშნული მკვლევრების მოსაზრებათა მიხედვით, კირკეს სახე ფატმანის სახეზე ახდენს გავლენას და რუსთაველი ამ კუთხით კარგად იცნობს ჰომეროსის ეპოქს და ამ მხატვრული სახის შექმნის დროს მის გავლენასაც განიცდის. მკვლევრები ამ ორი პასაჟის დეტალურ ანალიზს ახდენენ და მიდიან იმ დასკვნამდე, რომ რუსთაველი ჰომეროსის აღნიშნული სცენის თავისუფალ რეცეფციას ახდენს.³⁸⁸

ორივე ეს პასაჟი ტიპოლოგიურად მსგავსს ეპიზოდს აღწერს, როდესაც ეპიკური გმირი უცხო, ჯადოქარი ან ეგზოტიკური ქალის სამყაროში ხვდება. კირკეს პერსონაჟი ჰომეროსის შემდეგ სხვა ანტიკური ავტორების ნაწარმოებებშიც გვხვდება მისი სახის გარკვეული ტრანსფორმაციებით. ზ. ხინთიბიძე მიიჩნევს, რომ ფატმანი სწორედ ამ ტიპის ტრანსფორმაციის შედეგი უნდა იყოს.

584-ე სტროფში რუსთაველი მოიხსენიებს ტერმინს „ზღვის ჭიპი“.

ციტატა: „მან უთხრა: <<წადით, დაკარგეთ მუნ სადა ზღვისა ჭიპია>>“.

(სტრფ. 584, 1).

ზღვის ჭიპის, როგორც სამყაროს დასალიერის კატეგორია არსებობდა ანტიკურ მსოფლმხედველობაში. ანტიკური ტრადიცია სამყაროს უკიდურეს მიჯნას რიგ შემთხვევებში სწორედ ამ ტერმინით მოიხსენიებდა. შემდეგ ანტიკურობისთვის ტიპური ეს სამყაროს აღქმის სივრცული გაგება უკვე შუა საუკუნეების ტრადიციამაც გაითავისა. ანტიკურ ლიტერატურაში ეს ტერმინი გვხვდება ჰომეროსის „ოდისეაში“ (1, 50).

ანტიკურობასთან შესაძლოა დგინდებოდეს კიდევ ერთი პასაჟის (1034-1069 სტროფები) მიმართება. აღნიშნულ პასაჟში მოთხრობილია ავთანდილის მიერ ნესტან-დარეჯანის საძებრად წასვლისა და ქარავანთან შეყრის ამბავი. ნესტან-

³⁸⁸ ზ. ხინთიბიძე. ჰომეროსი და რუსთაველი, კომპოზიციური ორგანიზაციის ჰომეროსისეული პრინციპები და ეპიკური ტრადიცია. თბილისი, 2005, გვ. 213-233; S. Chintibidse. Ein Fall der Rezeption von Homers Odyssee in Rustvelis Vepxistqaosani. Georgica. 28. 2005, S. 167-182; Z. Khintibidze. Compositional Function of the Circe-Myth in Greek-Roman, Medieval European and Georgian Epic Traditions: Typological Similarity of Literary Reception? Phasis, Greek and Roman Studies. 10 (II), 2007, გვ. 48-56.

დარეჯანის ძიების დროს ავთანდილი გადაეყრება ვაჭრებს, რომელთაც ზღვაში შესვლა მეკობრეთა საფრთხის გამო ეშინიათ. ავთანდილი ვაჭრებს მეკობრეებისგან დაცვას ჰპირდება. ზღვაში შესულები მართლაც ხვდებიან მეკობრეებს, რომელთაც ავთანდილი გაუსწორდება.

ე. კობახიძე თავის სტატიაში აღნიშნულ პასაჟს უკავშირებს ცნობილ მითოლოგიურ ამბავს, რომელიც ღმერთი დიონისეს ტირსენიელი მეკობრეების მიერ გატაცების შესახებ გვამცნობს. ეს მითოლოგიური ამბავი არაერთ ანტიკურ ლიტერატურულ ნაწარმოებშია დამოწმებული (Homeros, Hymn. 7; Euripi. Cyc. 13-14, Ovid. Met. 3, 576) და შემდეგ საუკუნეებშიც მის რეცეფციას დასავლური კულტურული ტრადიცია არაერთხელ ახდენს.

ამ მითის რეცეფციას ახდენს გვიანანტიკური ავტორი ნონოსი, რომელიც თავის „დიონისიასაში“ დიონისეს ბოროტების წინააღმდეგ მებრძოლ გმირად წარმოადგენს, ხოლო მეკობრეებს – აბსოლუტურ ბოროტებად (Nonn. Dion. 45-196).

ე. კობახიძე თავის სტატიაში დეტალურად აანალიზებს ორივე პასაჟს და პოულობს მათ შორის მსგავსებებს, როგორც შინაარსობრივ (სიუჟეტური ფონი, მოქმედი პერსონაჟები, მავედრებელთა დანდობის მოტივი, მარტო ბოროტების წინააღმდეგ, ღვთაებრივი შემწეობის მიღება ა.შ.), ასევე სიმბოლიკის (ლომის სიმბოლიკა, ღვინის სიმბოლიკა, თხის სიმბოლიკა ა.შ.) დონეზე და ასკვნის, რომ რუსთაველისეული ეს პასაჟი ანტიკური მითოლოგიურ-ლიტერატურული ტრადიციის გადამუშავებულ ვარიანტს უნდა წარმოადგენდეს და ავტორი, რუსთაველი, კარგად იცნობდა ანტიკური მითის სიუჟეტსა და ძირითად მოტივს. მისივე აზრით, ეს ძირითადად უნდა მომხდარიყო შუა საუკუნეებში შესრულებული თარგმანების მეშვეობით. უფრო დაზუსტებით, რუსთაველი იცნობდა ამ მითის ნონოსისეულ ვერსიას და „დიონისიასას“.

ავტორი თავის მოსაზრებას ამყარებს იმ არგუმენტებითაც, რომ ანტიკური ეპოქის საქართველოს ტერიტორიაზე არაერთხელ დასტურდება ადგილობრივი თუ შემოტანილი ხელოვნების ნიმუშების არქეოლოგიური კვალით, რომ დიონისეს მითოლოგიური სახე კარგად ცნობილი უნდა ყოფილიყო ამ პერიოდის ქართული სამყაროსთვის. მაგალითად, ძალისას მოზაიკა, სარკინეთში აღმოჩენილი ქანდაკებები, დიონისეს ქანდაკება სოფელ კოდისწყაროდან ა.შ.

ძალისას მოზაიკაზე არასრული სახით არის შემოჩენილი ფრაგმენტი დელფინის გამოსახულებით, რომელიც შესაძლოა დიონისესა და ტირსენიელი მეკობრეების მითის რომელიმე პასაჟს ასახავდეს.³⁸⁹

მეცნიერთა შორის მრავალი კვლევაა რუსთაველისეული მიჯნურობის მსოფლმხედველობით-ფილოსოფიური გაგების შესახებ, რომელიც რუსთაველისეული მიჯნურობის გაგებას ანტიკურ ფილოსოფიურ ტრადიციასთანაც აკავშირებს.

ზ. ხინთიბიძე ეყრდნობა ნ. ნათაძის კვლევებს და აკავშირებს რუსთაველისეულ მიჯნურობას პლატონის „იდეათა თეორიასთან“ ანდაც ნეოპლატონიზმთან.

ე. ხინთიბიძე სიყვარულის რუსთაველისეულ გაგებას აკავშირებს ანტიკურ ფილოსოფიურ ტრადიციასთან – კერძოდ, პლატონთან და არისტოტელეს ეთიკასთან.³⁹⁰

1. რას ნიშნავს „მიჯნურობა პირველი და ტომი გვართა ზენათა“ (სტრფ. 20, 1)?
2. რა მნიშვნელობით იყენებს რუსთველი სიტყვას „ჰბამვენ“ (სტრფ. 21, 4)?

ანტიკურობას უნდა უკავშირდებოდეს მე-20 სტროფში მოხსენებული „გვარი“ და „ტომი“.

ციტირება: „მიჯნურობა პირველი და ტომი გვართა ზენათა“ (სტრფ. 20).

რუსთველოლოგიაში ამ საკითხის შესახებ მსჯელობა დიდი ხანია მიმდინარეობს და, ფაქტობრივად, მკვლევართა შორის შეჯერებული მოსაზრება არსებობს, რომ რუსთაველისეული „გვარი“ და „ტომი“, ერთი მხრივ, უკავშირდება შუა საუკუნეების ქართულ ფილოსოფიურ ტრადიციას და, კერძოდ, იოანე პეტრიწს, მის ნაშრომებში ეს ტერმინები არაერთხელ მოიხსენიება, მეორე მხრივ კი, ბერძნულ „ეიდოსს“ და „გენოსს“, რომლებიც ანტიკურობის დროინდელი ფილოსოფიური ტერმინებია და გვხვდება ჯერ პლატონთან და არისტოტელესთან, შემდეგ კი ნეოპლატონიკოსებთან.³⁹¹

³⁸⁹ ე. კობახიძე. ანტიკურობის კიდეც ერთი რეცეფცია *ვეფხისტყაოსანში*. კადმოსი, ჰუმანიტარულ კვლევათა ჟურნალი. 2020, გვ. 204-221; ი. ციციშვილი. ადრეკლასობრივი პერიოდის საზოგადოების ხელოვნება. წიგნში: ი. ციციშვილი. ქართული ხელოვნების ისტორია. თბილისი, 1995, გვ. 18-23.

³⁹⁰ ნ. ნათაძე. ვეფხისტყაოსნის პროლოგის კომენტარისათვის. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მოამბე. № 2. 1963, გვ. 163-177; ნ. ნათაძე. რუსთველისეული მიჯნურობა და რენესანსი. თბილისი, 1965; ნ. ნათაძე. დროთა მიჯნაზე. თბილისი, 1974; ნ. ნათაძე. შოთა რუსთველი, ვეფხისტყაოსანი. სასკოლო გამოცემა. II გამოცემა. თბილისი, 2006; თ. ჭილაძე. ვარდის ფურცლობის ნიშანი. თბილისი, 1984; ე. ხინთიბიძე. მსოფლმხედველობითი პრობლემები ვეფხისტყაოსანში. თბილისი 1975; ე. ხინთიბიძე. ვეფხისტყაოსნის იდეურ-მსოფლმხედველობითი სამყარო. თბილისი, 2009.

³⁹¹ ამ საკითხთან დაკავშირებით იხ. ზ. ხინთიბიძის კვლევა გრანტის „ანტიკურობის რეცეფცია ქართულ მხატვრულ ლიტერატურაში“ ფარგლებში. ასევე ნ. ნათაძე, 1963; 1965, გვ. 130-135, 140-142;

ჯერ კიდევ ვახტანგ VI-იდან მოყოლებული (XVIII საუკუნის დასაწყისი) არსებობდა მოსაზრება, რომ რუსთაველისეული მიჯნურობა აღქმული ყოფილიყო არა ამქვეყნიურ, არამედ საღმრთო სიყვარულად, კერძოდ, ადამიანის სულის მიმართებად ღმერთთან. ვახტანგის შემდეგ ამ მოსაზრებამ შემდეგი მხარდაჭერა შემდეგ ეპოქაშიც მოიპოვა,³⁹² თუმცა ამ მოსაზრებას კრიტიკოსებიც ჰყავს.³⁹³

ამ საკითხთან დაკავშირებით არსებობს სხვა მოსაზრებაც თანამედროვე კვლევაში. ე. ხინთიბიძე მიიჩნევს, რომ რუსთაველისეული მიჯნურობის გაგება აერთიანებს, ერთი მხრივ, ქრისტიანულ ტრადიციას, ხოლო, მეორე მხრივ, კი ანტიკურ ტრადიციას, კერძოდ, სიყვარულის პლატონისეულ კონცეფციას და არისტოტელეს ეთიკას.

ე. ხინთიბიძის მიხედვით, რუსთაველისეული მიჯნურობის გაგება, რომელიც გულისხმობს ადამიანთა შორის სიყვარულს, მათ შორის ხორციელ სიყვარულსაც, სიყვარულის ღვთიურ ფორმას არ უპირისპირდება, პირიქით, მის ნაწილად უნდა იქნეს მოაზრებული.³⁹⁴

კერძოდ, აღნიშნული კონცეფციის თანახმად და ნ. მარის მოსაზრებისგან³⁹⁵ განსხვავებით, ³⁹⁶ მიჯნურობის რუსთაველურ თეორიაში სიყვარულის ამქვეყნიური გამოვლინება ანუ ადამიანთა მეგობრობა და მათი ურთიერთსიყვარული, რომელიც მოიცავს ქალ-ვაჟის წრფელ სიყვარულსაც, სიყვარულის საღმრთო ფორმას ანუ ადამიანის მიერ ღმერთის სიყვარულს არ უპირისპირდება.³⁹⁷ ამ კუთხით მისი შესაბამისობა პლატონის „იდეათა თეორიასთან“ არ იკვეთება, რადგან პლატონი ადამიანურ სიყვარულს მხოლოდ ღვთაებრივი სიყვარულის ანარეკლად განიხილავს.

ამ მხრივ, რუსთაველისეულ სიყვარულს უფრო მეტი მიმართება აქვს სახარებისეულ სიყვარულთან,³⁹⁸ ვიდრე პლატონისეულ „ნადიმთან“, მიუხედავად იმისა, რომ „ნადიმის“ სიყვარულის ფილოსოფიასთანაც უნდა ჰქონდეს ბმა.³⁹⁹

1974, გვ. 142; ნ. ნათაძე. შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი. სასკოლო გამოცემა. II გამოცემა. თბილისი, 2006, გვ. 467.

³⁹² აღნიშნულთან დაკავშირებით იხ. ზ. გამსახურდია. 1972, გვ. 99-100.

³⁹³ ე. ხინთიბიძე. ვეფხისტყაოსნის იდეურ-მსოფლმხედველობითი სამყარო. თბილისი, 2009, გვ. 405-408, გვ. 627.

³⁹⁴ ე. ხინთიბიძე. ვეფხისტყაოსნის იდეურ-მსოფლმხედველობითი სამყარო. თბილისი, 2009, გვ. 618-620, გვ. 652.

³⁹⁵ იხ. ნ. მარი. 1910, გვ. 49-50

³⁹⁶ ნ. მარის მოსაზრების კრიტიკისათვის იხ. ე. ხინთიბიძე. მსოფლმხედველობითი პრობლემები *ვეფხისტყაოსანში*. თბილისი, 1975, გვ. 223-236.

³⁹⁷ იხ. ე. ხინთიბიძე. ვეფხისტყაოსნის იდეურ-მსოფლმხედველობითი სამყარო. თბილისი, 2009, გვ. 618-620, გვ. 652

³⁹⁸ მათ. 22, 37-40; მარკ. 12, 30-31; ლუკ. 10, 27; I იოანე, 4, 8.

³⁹⁹ იხ. ზ. ხინთიბიძის ზემოთ აღნიშნული კვლევა.

ზ. ხინთიბიძე ე. ხინთიბიძეზე დაყრდნობით რუსთაველისეულ სიყვარულს რენესანსისეულ კატეგორიად განიხილავს, რომლის მიხედვითაც, ამქვეყნიური სიყვარული ღვთაებრივი სიყვარულია. ამ მხრივ, რუსთაველი რენესანსისეულ კონცეფციაში სრულად ჯდება, რომელიც ღვთაებრივ და ადამიანურ განზომილებებს ერთ მთლიანობად აღიქვამს. საინტერესოა, რომ ამ კუთხით რუსთაველი ასწრებს დროს – ის რენესანსისეულ კონცეფციამდე ევროპულ რენესანსამდე ბევრად უფრო ადრე მიდის.⁴⁰⁰

უნდა აღინიშნოს, რომ კიდევ ერთ ეპიზოდში, კერძოდ, მეორე სტროფში მოხსენიებულ „სახე ყოვლისა ტანისა“-ს მკვლევართა ნაწილი ანტიკურობას, კერძოდ კი, არისტოტელეს „სულის შესახებ“-ს უკავშირებს.

ამ ეპიზოდში ავტორი მოგვითხრობს სამყაროს შექმნის შესახებ. ჯერ კიდევ XX საუკუნის 30-იან და 40-იან წლებში პ. ცინცაძე და მ. გოგიბერიძე მიიჩნევდნენ, რომ ამ პასაჟში რუსთაველი არისტოტელესეულ ფორმის მიცემის, ანუ გაურკვეველისთვის ფორმის შეძენის შესახებ საუბრობს.⁴⁰¹

XX საუკუნის II ნახევარში ამ დებულებაზე კვლევა და სამეცნიერო დისკუსია გაგრძელდა. ანტიკური რეცეფციის სრულყოფილად წარმოდგენისათვის ეს დებულება ჩვენს ნაშრომში მოყვანილია, თუმცა, ამ ჰიპოთეზაზე მტკიცებითი ფორმით მსჯელობისთვის საკმარისი არგუმენტაცია არ უნდა გვქონდეს. მით უმეტეს, რომ მკვლევართა ნაწილი ამ მოსაზრებას არ ეთანხმება და მიიჩნევს, რომ სამყაროს შექმნის პასაჟში რუსთაველი სამყაროს შექმნის არა არისტოტელისეულ, არამედ ქრისტიანულ კონცეფციაზე დგას, რომლის მიხედვითაც, ყოველი სული ღმერთის შექმნილია.⁴⁰²

ანტიკურობის კიდევ ერთი შესაძლო რეცეფცია შესაძლოა იკვეთებოდეს 23-ე სტროფში, რომელშიც რუსთაველი მიჯნურთათვის აუცილებელ თვისებებზე მსჯელობის დროს „მოცალებას“, ანუ მიჯნურისთვის დროის ქონას, მისთვის სრული „პიროვნული მე“-ს დათმობის შესაძლებლობასა და რესურსს, ასახელებს.

⁴⁰⁰ იხ. ზ. ხინთიბიძის ზემოთ აღნიშნული კვლევა. ასევე – ე. ხინთიბიძე. ვეფხისტყაოსნის იდეურ-მსოფლმხედველობითი სამყარო. თბილისი, 2009, გვ. 652-655.

⁴⁰¹ პ. ცინცაძე. *ვეფხისტყაოსანი* (მსოფლმხედველობა და მხატვრული კონსტრუქცია). ტფილისი, 1936, გვ. 17; მ. გოგიბერიძე. ფილოსოფიის ისტორია. თბილისი, 1941, გვ. 216; მ. გოგიბერიძე. რუსთაველი, პეტრიწი, პრელუდიები. თბილისი, 1961, გვ. 25, გვ. 58-59.

⁴⁰² აღნიშნულთან დაკავშირებით იხ. ივ. ლოლაშვილი. რუსთაველის მსოფლმხედველობისათვის. გაზეთი *საბაღხო განათლება*. 21. IX. 1966; ივ. ლოლაშვილი. რუსთაველის მსოფლმხედველობის ისტორიული და ეროვნული საწყისები. კრებულში: შოთა რუსთაველი, შოთა რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტის საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1966; ე. ხინთიბიძე. მსოფლმხედველობითი პრობლემები *ვეფხისტყაოსანში*. თბილისი, 1975; ე. ხინთიბიძე. ვეფხისტყაოსნის იდეურ-მსოფლმხედველობითი სამყარო. თბილისი, 2009.

რუსთაველისეული მოცალობის შესახებ რუსთველოლოგიაში არაერთი მოსაზრებაა გამოთქმული. მოცალობას განმარტავენ როგორც დროის ქონას, ანუ მოცლილობას, ასევე სულიერ შესაბამისობას, შესაფერისობას ორ ადამიანს შორის,⁴⁰³ ასევე სიმშვიდედ⁴⁰⁴ და „გონებრივ-შემეცნებით მოღვაწეობად“.⁴⁰⁵ თავის მხრივ, ე. ხინთიბიძე უკავშირებს რუსთაველისეული მოცალობის ამ გაგებას ამ ტერმინის ანტიკურ შინაარსთან, კერძოდ კი, არისტოტელესა და პლატონთან განხილულ მოცალობასთან.⁴⁰⁶

„ვეფხისტყაოსანში“ ანტიკური ფილოსოფიის, უფრო სწორად, ანტიკური მსოფლალქმის რეცეფციის უაღრესად საინტერესო შესაძლო შემთხვევა გვხვდება 1304-ე სტროფში.

ციტაცია: „ღმერთსა შემვედრე, ნუთუ კვლა დამხსნას სოფლისა შრომასა, ცეცხლსა, წყალსა და მიწასა, ჰაერთა თანა ძრომასა“ (სტრფ. 1304).

ამ შემთხვევაში შეუიარაღებელი თვალითაც ჩანს, რომ რუსთაველი იმეორებს ემპედოკლესეული ოთხი საწყისის – წყალი, ჰაერი, ცეცხლი და მიწა – თეორიას. ემპედოკლე V საუკუნის ბერძენი ფილოსოფია, სიცილიიდან, რომელმაც სამყაროს მოწყობის, კოსმოგონიის თავისეული თეორია შეიმუშავა, რომლის მიხედვითაც, სამყარო 4 ძირითადი საწყისი-ელემენტის – ზემოთ ხსენებული წყალის, ჰაერის, ცეცხლისა და მიწისგან შედგება. ემპედოკლესამდე ამ საკითხზე ფილოსოფიური დისკუსია ჯერ კიდევ სოკრატემდე ფილოსოფიური სკოლის ფარგლებში მიმდინარეობდა. ამ თაობის ფილოსოფოსები კოსმოგონიას სხვადასხვა ელემენტს უკავშირებდნენ (ჰერაკლიტოსი – ცეცხლს, თალესი – წყალს, ანაქსიმენესი – ჰაერს). ემპედოკლესმა წინასოკრატისეული ფილოსოფოსების ტრადიცია გააერთიანა, ერთ მოძღვრებაში განავითარა და ოთხი ელემენტის თეორიად აქცია.

აღსანიშნავია, რომ ემპედოკლესი თავისი მოძღვრებას წერილობით, პოეტური სახით ქმნიდა და მისი ნაწილი შემორჩენილია. ემპედოკლესს რეცეფციის მაღალი ხარისხი ჰქონდა ჯერ კიდევ ანტიკურობაში და მას მოისხენიებენ ლუკიანოსი, ლუკრეციუსი და ჰორაციუსი. შედეგად, იოლად შესაძლებელია და ლოგიკურია დავუშვათ, რომ რუსთაველს პირდაპირი და არაპირდაპირი სახით უნდა სცოდნოდა ემპედოკლესის მოძღვრების შესახებ და სწორედ ის უნდა ყოფილიყო მისი წყარო.

⁴⁰³ გ. იმედაშვილი. *ვეფხისტყაოსნის* მოცალობა. კრებულში: შოთა რუსთველი, ქართული ლიტერატურული ინსტიტუტის საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1966, გვ. 293. ი. კალაძე. სიყმე და მოცალობა *ვეფხისტყაოსანში*. კრებულში: შოთა რუსთველი. I. თბილისი, 2000.

⁴⁰⁴ კ. დანელია. *ვეფხისტყაოსნის* ლექსიკიდან. კრებულში: ორიონი. თბილისი, 1967, გვ. 149-151.

⁴⁰⁵ ე. ხინთიბიძე. *ვეფხისტყაოსნის* იდეურ-მსოფლმხედველობითი სამყარო. თბილისი, 2009.

⁴⁰⁶ არისტოტელე. ნიკომაქეს ეთიკა. X, 7; პლატონი. ნადიმე. XXIX; პლოტინი. მშვენიერებისათვის – ენეადა I, VI, 9.

შესაძლოა, ემპედოკლესის მოძღვრებას უკავშირდებოდეს ასევე 885-ე სტრიქონი, რომელშიც იგი მოიხსენიებს:

ციტაცია: „სიკვდილი მახლავს, დამეხსენ, ხანსაღა დავჰყოფ მცირასა; [...] დამშლიან ჩემნი კავშირნი, შევჰრთვივარ სულთა სირასა“ (სტრფ. 885)

მკვლევართა ნაწილი ამ პასაჟის ინტერპრეტაციის დროს ყურადღებას ამახვილევს, რომ შესაძლოა „დამშლიან ჩემნი კავშირნი“-ში სწორედ ემპედოკლესეული ოთხი საწყისი (წყალი, ჰაერი, მიწა, ცეცხლი) იგულისხმებოდეს.⁴⁰⁷ ხოლო „სირას“ კი უკავშირებენ ნეოპლატონიკოს ფილოსოფოსს – პროკლეს და მის ძველ ბერძნულ „სეირას“ ანუ რიგს, კლასს.⁴⁰⁸ ქართველ მკვლევართა ნაწილი რუსთაველის მიერ 837-ე სტრიქონში მოხსენიებულ ფილოსოფოსებს შორის, ანტიკურ ტრადიციას ხედავს.

ციტაცია: ვის ხატად ღმრთისად გიტყვიან ფილოსოფოსნი წინანი, შენ მიშველე რა...“ (სტრფ. 837-838).

კერძოდ, ნ. ნათაძე მიიჩნევს, რომ რუსთაველისეული წინა, ანუ წინარე ეპოქების ფილოსოფოსებში უნდა იგულისხმებოდნენ პლატონი და ნეოპლატონიკოსები.⁴⁰⁹

ასევე სხვა მოსაზრებით როგორც ანტიკური ეპოქის ფილოსოფოსები, ასევე ქრისტიანი თეორეტიკოსები.⁴¹⁰

ანტიკურ ფილოსოფიასთან რუსთაველისეული მიმართება შესაძლოა იკვეთებოდეს 1323-ე სტრიქონში:

ციტაცია: „მსგავსი ყველაი მსგავსსა შობს..., ესე ბრძენთაგან თქმულია“
(სტრფ. 1323)

ნ. ნათაძე მიიჩნევს, რომ რუსთაველი ამ თეზის მოხსენიების დროს ეყრდნობა ბერძენ ფილოსოფოსს ანაქსაგორასს, რომლის ეს დებულებაც სხვადასხვა ფორმით შემდგომ სხვა ანტიკური ეპოქის ფილოსოფოსებთანაც გვხვდება, კერძოდ, არისტოტელეს „მეტაფიზიკაში“, პროკლესთან და ბასილი დიდთან.⁴¹¹

საერთო ჯამში „ვეფხისტყაოსანში“ ანტიკურობის რეცეფციაზე მსჯელობის დროს რამდენიმე ძირითადი მოსაზრება უნდა გამოიყოს. ტექსტში, ერთი მხრივ,

⁴⁰⁷ ე. ხინთიბიძე. ვეფხისტყაოსნის იდეურ-მსოფლმხედველობითი სამყარო. თბილისი, 2009, გვ. 522.

⁴⁰⁸ ნ. ნათაძე. შოთა რუსთაველი, *ვეფხისტყაოსანი*. სასკოლო გამოცემა. II გამოცემა. თბილისი. 2006, გვ. 265, გვ. 479. ასევე ამ პასაჟის პლატონისეული ინტერპრეტაციისთვის იხილეთ – ე. ხინთიბიძე, ვეფხისტყაოსნის იდეურ-მსოფლმხედველობითი სამყარო. თბილისი, 2009, გვ. 522.

⁴⁰⁹ ნ. ნათაძე. შოთა რუსთაველი, *ვეფხისტყაოსანი*. სასკოლო გამოცემა. II გამოცემა. თბილისი, 2006, გვ. 478.

⁴¹⁰ ზ. ხინთიბიძე. ჰომეროსი და რუსთაველი, კომპოზიციური ორგანიზაციის ჰომეროსისეული პრინციპები და ეპიკური ტრადიცია. თბილისი, 2005, გვ. 99.

⁴¹¹ ნ. ნათაძე. შოთა რუსთაველი, *ვეფხისტყაოსანი*. სასკოლო გამოცემა. II გამოცემა. თბილისი, 2006, გვ. 488.

დასტურდება რამდენიმე პირდაპირი რეცეფცია ანტიკურობიდან (პლატონი, კრონოსი). ამავე დროს, იოლად დასაშვებია და სარწმუნოა, რომ რუსთაველი კარგად იცნობდა ანტიკურ ფილოსოფიას და პირდაპირი ან არაპირდაპირი ფორმით ახდენს ანტიკური ფილოსოფიის ცალკეული დებულებების რეციპირებას და თავისუფალ, ან საკმაოდ მიახლოებით ციტაციას. თუმცა, გამომდინარე ამ დებულებების საკმაოდ ზოგადი და უნივერსალური ხასიათიდან, მათზე მტკიცებითი ფორმით მსჯელობა რთულია და შემდგომ კვლევას საჭიროებს.

გარდა ამისა, გამოიკვეთება ანტიკური მითოლოგიური სცენის (დიონისეს მოტაცება) რეციპირების შესაძლო ვარიანტი, რომლის დროსაც რუსთაველი არაპირდაპირი ფორმით ახდენს ძალიან პოპულარული ანტიკური მითოლოგიური სცენის რეცეფციას არაპირდაპირი გზით და ქმნის ტიპოლოგიურად და ცალკეული ელემენტების გამეორების გზით მსგავსს მხატვრულ სცენას.

სახოტბო პოეზია

ნანა ტონია

საქართველოში საერო ლიტერატურის აღმოცენებას XI-XII საუკუნეებით ათარიღებენ. ეს პერიოდი დავით აღმაშენებლისა და თამარის მეფობის ხანას ემთხვევა. დავითის რეფორმებმა პოლიტიკის, ეკონომიკის, სოციალურ ურთიერთობათა, რელიგიისა თუ კულტურის სფეროში დასაბამი მისცა ქართული სახელმწიფოს წინსვლას და განვითარებას. ქვეყნის პოლიტიკურ-ეკონომიკურმა აღმავლობამ განაპირობა განათლების, ლიტერატურისა და ხელოვნების აღორძინებაც. მდიდარი ქართული ფოლკლორისა და სასულიერო ლიტერატურის ტრადიციებზე აღმოცენდა და განვითარების საკუთარი გზა პოვა საერო მწერლობამ. ეს უმნიშვნელოვანესი მოვლენა იყო არამხოლოდ ქართული კულტურის ისტორიაში და აი, რატომ: ცნობილია, რომ შუა საუკუნეებში არსებობდნენ სახელმწიფოები, რომელთაც გააჩნდათ მდიდარი ზეპირსიტყვიერებაცა და სასულიერო მწერლობაც, თუმცა XI-XII საუკუნეებისთვის იქ საერო ლიტერატურის ჩანასახებზეც კი არ შეიძლება საუბარი. რაც შეეხება საქართველოს, აქ ერთობ საინტერესო ნიმუშები შეიქმნა საერო ლიტერატურისა, რომელიც საყოველთაოდ აღიარებული „ვეფხისტყაოსნით“ დაგვირგვინდა. ამის უმთავრესი მიზეზები სამიგებელია იმ კულტურულ კონტაქტებში, რომელიც საქართველოს ჰქონდა როგორც ქრისტიანულ ბიზანტიასთან, ასევე აღმოსავლეთის მუსლიმანურ სახელმწიფოებთან. რა თქმა უნდა, მუსლიმანურ ქვეყნებთან არსებობდა რელიგიური და იდეოლოგიური

შეუთავსებლობა თუმცა ეს კულტურულ შეუთავსებლობაში არასოდეს გადაზრდილა. გვიანდელ შუა საუკუნეებსა და შემდგომაც საქართველოში უხვად სარგებლობდნენ სპარსული ლიტერატურის მხატვრული სახეებით, მაგრამ ეს არასოდეს ყოფილა მხოლოდ მიბაძვა. ქართული ლიტერატურა მუდამ იდგა ეროვნულ ნიადაგზე, მას გააჩნდა საკუთარი პოლიტიკური კონცეფცია, რომელსაც განუხრელად იცავდა და რამაც განაპირობა ტრადიციული ლიტერატურული ჟანრების (ჰაგიოგრაფია, ჰიმნოგრაფია, ისტორიოგრაფია) გვერდით ახალი ჟანრების (სახოტბო პოეზია, ეპოსი, სარაინდო რომანი) აღმოცენება და განვითარება.

ქართული სახოტბო პოეზიის მხოლოდ ორი ძეგლი შემორჩა ჩვენამდე კლასიკური ხანიდან: „თამარიანი“, რომლის ავტორად წყაროები ასახელებენ ჩახრუხადეს და „აბდულმესიანი“, რომლის ავტორად მიჩნეულია იოანე შავთელი. ორივე ქმნილების სრულყოფილება იდეურ-მხატვრული და ჟანრული თვალსაზრისით ნათელს ხდის, რომ მათ შექმნას წინ უსწრებდა სახოტბო პოეზიის განვითარების ხანგრძლივი გზა. ჩამოყალიბების პროცესში ქართულმა სახოტბო პოეზიამ ბევრი შეითვისა დიდი ტრადიციის მქონე აღმოსავლური თუ დასავლური პოეზიიდან, მაგრამ მთავარი მაინც ის არის, რომ იმავდროულად იგი ამოიზარდა ქართული სასულიერო პოეზიიდან.

საერო ხოტბა ისევე როგორც შესხმა, საზეიმო ხასიათისაა. ორივე ერთ მიზანს ემსახურება: შექმნას თავისი გმირის დიდებული სახე, რაც ჰიპერბოლური შედარებების სიუხვით მიიღწევა. თუმცა მათ შორის არსებითი სხვაობაც არის: ჰიმნოგრაფოსი წარმოაჩენს სულიერ გმირს, მეხოტბე კი – სახელმწიფო მოღვაწეს, რომელსაც სულიერებასთან ერთად უნდა ამკობდეს განსწავლულობა, სიბრძნე, გონიერება, სიქველე და სხვა ღირსებები.

როგორც იოანე შავთელის „აბდულმესიანის“, ასევე ჩახრუხადის „თამარიანის“ მთავარი გმირი თამარ მეფეა, რომელიც ავტორთა აზრით, მესიად მოევლინა საქართველოს. მისი დიდებულების წმოსაჩენად პოეტები უხვად იყენებენ რთულ პოეტურ ხერხებს, უპირატესად მხატვრულ შედარებებსა და ჰიპერბოლებს. განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ის, რომ მეხოტბენი ფრიად განსწავლული პიროვნებები არიან, მათ სიღრმისეულად იციან ბიბლია, ფილოსოფია თუ მითოსი, ევროპული და სპარსული პოეზია. ჰიპერბოლიზებულ სახეთა გვერდით მკითხველისათვის ცხადი ხდება, რომ ეს სახოტბო პოემები არ შექმნილა მხოლოდ სამეფო კარის დასაამებლად. მათ ავტორებს ჰქონდათ ამბიცია იმ გზით ევლოთ, რომელიც ჯერ კიდევ გიორგი მერჩულემ, შემდეგ კი სახელოვანმა ჰიმნოგრაფოსებმა გაუკაფეს ეროვნულ ლიტერატურას.

იოანე შავთელი. შუა საუკუნეების საქართველოს უმნიშვნელოვანესი მოღვაწე, პოეტი, ფილოსოფოსი და რიტორი. მის შესახებ ბიოგრაფიული ცნობები მწირია. თუმცა დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ იგი მოღვაწეობდა საქართველოს მეფეების გიორგი III-ისა და თამარის დროს – XII-XIII საუკუნეების მიჯნაზე. წყაროებზე დაყრდნობით ვარაუდობენ, რომ დაბადებულია სოფელ შავთაში (სამცხე), პირველადი განათლება შიომღვიმის მონასტერში მიუღია, შემდეგ გამგზავრებულია ბიზანტიაში, ათონის ივერთა მონასტერში სწავლის გასაგრძელებლად, ბოლოს უმოგზაურია ეგვიპტეში და ფინიკიაში. ამ მოგზაურობის დროს იოანე შავთელი გაეცნო ისლამური, იუდეური და აღმოსავლური ქრისტიანობის ტრადიციებს. საქართველოში დაბრუნებული მიიწვიეს სამეფო კარზე, სადაც შემოქმედებითი მოღვაწეობით გაითქვა სახელი. „ქართლის ცხოვრება“ მას მოიხსენიებს, როგორც „ლექსთა გამომთქმელსა და მოღუაწეთა შინა განთქმულს“. მკვლევართა ვარაუდით, იგი ბერად აღკვეცილა გელათის მონასტერში, სადაც დაუწერია მთავარი თხზულება „აბდულმესიანი“. გელათში იოანე შავთელს დაუპირისპირდა ადგილობრივი ეპისკოპოსი და სამღვდელოება, რის გამოც მან დატოვა მონასტერი. შავთელის ცხოვრების ბოლო წლები ბურუსით არის მოცული. უცნობია, სად და როდის აღესრულა მეხოტბე მგოსანი, რომელიც გარდაცვალებისთანავე შეურაცხავთ წმინდანთა დასში.

იოანე შავთელი ჩვენამდე შემორჩენილი რამდენიმე თხზულების ავტორია. მათ შორის: „გალობანი ვარძიის ღვთისმშობლისანი“ და „სამიებელი და მასწავლებელი“ ე.წ. „ასურული კვინკლოსისა“. მასვე ეკუთვნის ძველი ქართული მწერლობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ტექსტი „აბდულმესიანი“. ეს არის სახოტბო ქმნილება, რომელიც ეძღვნება თამარ მეფეს. ის, თუ რას ნიშნავს ამ ხოტბის სახელწოდება „აბდულმესიანი“ დღემდე გამოკვლეული არ არის. მოსაზრებები ამ საკითხთან დაკავშირებით გამოთქმული აქვთ ისეთ მკვლევრებს, როგორებიც იყვნენ პ. იოსელიანი, დ. ჩუბინაშვილი, ნ. მარი და სხვები. მკვლევართა შორის არ არის ზუსტად დადგენილი ისიც, თუ ვის ეძღვნება ეს ხოტბა – დავით აღმაშენებელს, თამარ მეფეს თუ თამარსა და დავით სოსლანს, ან თამარსა და დავით აღმაშენებელს. ბოლო ხანების ვარაუდების გათვალისწინებით შესაძლებელია ითქვას, რომ „აბდულმესიანის“ სახელით ჩვენ ვიცნობთ „თამარის ქებას“, ხოლო საკუთრივ „აბდულმესიანი“ უნდა ყოფილიყო შავთელის უფრო მნიშვნელოვანი ნაწარმოები, რომელიც დაკარგულია.

და მაინც, ჩვენამდე შემორჩა „აბდულმესიანის“ სახელით ცნობილი სახოტბო ქმნილება, რომელიც შუა საუკუნეების ქართული საერო მწერლობის უმნიშვნელოვანესი ტექსტია. მისი კითხვისას ნათლად ჩანს ავტორისეული სიბრძნე

და განსწავლულობა ბიბლიურ, ანტიკურ თუ აღმოსავლურ ფილოსოფიასა და ისტორიაში, ქრისტიანი წმინდა მამების თხზულებებში.

უკანასკნელი ხანების გამოკვლევები ცხადყოფენ, რომ უკვე X საუკუნიდან, გიორგი მერჩულესა და იოანე ზოსიმეს თხზულებებში **ქართული პოლიტიკური თეოლოგიის კონცეფციის** ჩანასახები შეინიშნება.

გიორგი მერჩულემ, რომელიც ფრიად განსწავლული პიროვნება იყო, თავის თხზულებაში „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“ ქართველთა ეროვნული მთლიანობის იდეას დაუდო დასაბამი. მისი განმარტებით: „ქართლად ფრიადი ქუეყანად აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ლოცვად ყოველი აღესრულების“.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა იმავე საუკუნეში სახელოვანი სასულიერო მწერლის იოანე ზოსიმეს მოღვაწეობას, რომლის საგალობელი „ქება და დიდებაჲ ქართულისა ენისაჲ“ ქართული პოლიტიკური კონცეფციის შემადგენელ ნაწილად განიხილება. იოანე ზოსიმე განმარტავდა, რომ „ქართული მოდგმა, ქართული ენა შემკულია და კურთხეული სახელითა უფლისათა, ღაზარე ერთა და ენათა შორის, ოთხი დღის (4 ათასი წლის) მკვდარი, დამდაბლებული და დაწუნებული, რომელმაც უნდა აღასრულოს ქრისტესთვის არნახული მოწამეობა, მომავალში აღდგება, დაიბრუნებს უნივერსალურ პოზიციას კაცობრიობის სულიერი მოძღვრისას, ხოლო ქრისტეს მეორედ მოსვლისას გახდება მამხილებელი (მსაჯული) ცოდვილი კაცობრიობისა, რითაც აღასრულებს ქრისტე-მიქაელის და სულიწმინდა-გაბრიელის მისსიას, რასაც სიმბოლურად ასახავს დავითის VI საუკუნის სტელაზე გამოსახული მიქაელისა და გაბრიელის მიერ ქართული ანბანის ამალღება-განდიდება“ (ზვიად გამსახურდია, ქება და დიდებაჲ ქართულისა ენისაჲ. I. ფილოლოგიური პრობლემები).

ქართული პოლიტიკური თეოლოგიის კონცეფციის შემდგომი საფეხურები დაკავშირებულია ლეონტი მროველის, დავით აღმაშენებლის, არსენ იყალთოელის, ნიკოლოზ გულაბერისძის, ჩახრუხაძის, შავთელისა და სხვა მოღვაწეთა სახელებთან. ამ კონცეფციის მიხედვით: 1. ქართველი მეფეები ბიბლიური წარმომავლობისანი არიან და აქედან გამომდინარე სწორედ ისინი უდგანან სათავეში ქრისტეს მიწიერ სამეფოს; 2. ქართულ ენაში დავანებულია დიდი საიდუმლო; ეს ენა ღმერთისგან არის კურთხეული და შემკული, ხოლო საქართველო ღვთისმშობლის წილხვდომილი მიწაა; 3. საქართველოს სამეფოს ღმერთისგან აქვს დაკისრებული რაღაც მნიშვნელოვანი მისია, რომლის აღსრულებაც ქართველ მეფეთა მოვალეობაა.

ის, რომ „იოანე შავთელის პოემა არ არის მხოლოდ ორატორული პოეზიის ნიმუში და რომ მასში „პოლიტიკურ-თეოლოგიური და ფილოსოფიური იდეების

ფართო სპექტრია წარმოდგენილი, რომლებიც ერთიანობაში აყალიბებენ ქართული სახელმწიფოსა და მონარქიის სისტემურ კონცეპტუალურ ხედვას“ შენიშნული აქვს ფილოსოფოს გ. ხუროშვილს⁴¹² მკვლევარი ამ დებულების ნიმუშად მიიჩნევს II თავის საწყის სტრიქონებს (სტრ. 61; 62; 63):

„ძირით მისისა იესესისა
შვილი მართალი იშვა ცხორებად,
ქალწულ-წმიდისა წილხდომილისა
საქართველოსა მეფედ წოდებად,
სვეტად სჯულისად, ზღუდეთ სულისად“.

გ. ხუროშვილის დაკვირვებით, ამ სტროფში რამდენიმე პოლიტიკურ-თეოლოგიური იდეა იკითხება; 1. ქართველი მონარქები იესეს შთამომავლები არიან (იესე ბიბლიური დავით მეფის მამაა); 2. საქართველო ღვთისმშობლის წილხვედრი ქვეყანაა; 3. საქართველო და მისი მონარქი არის ქრისტეს რჯულის და სარწმუნოების მიწიერი სიმბოლო და მცველი.

პოემის კითხვისას იოლად შესამჩნევია, რომ იოანე შავთელი ღრმად განსწავლული პიროვნება იყო. იგი კარგად იცნობდა ძველბერძნულ, აღმოსავლურსა თუ ქრისტიანულ ფილოსოფიასა და იდეოლოგიას. ამის დასტურია წინამორბედ ცივილიზაციათა სახელოვანი ფიგურების უხვი ჩამონათვალი. მათ შორის ხშირი მოხსენიებით წარმართი ბერძნები გამოირჩევიან. მათი მოხსენიება სულაც არ უქმნის უხერხულობას ქრისტიან მოღვაწეს, რამეთუ იცის, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანია ათენელ (ბერძენ) ბრძენკაცთა მოძღვრების ცოდნა, გარდასულ საუკუნეთა დიდებულ პიროვნებათა ცნობა: ანტიკური ცივილიზაციის მოღვაწეთაგან იოანე შავთელთან დასახელებულია შემდეგი პიროვნებები:

სოკრატე (7, 223, 317)
პენონი (57, 213, 398)
მენანდრე (99)
აფთონი (89)
ჰიპოკრატე (223)
პარმენიდე (223)
პალამედესი (397)
პროკლე დიადოქოსი (211)

⁴¹² გ. ხუროშვილი. იოანე შავთელი, 2. „აბდულმესიანი“ – პოლიტიკური თეოლოგიის პროექტი. ქართული ფილოსოფიისა და თეოლოგიის ენციკლოპედია. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://encyclopedia.ge/ka/print/133> ბოლო ნახვა: 07.11.2021.

პეროდიკოსი (223)

კეისარი (138)

ფილოსოფოსთა და პოეტთა ამ ვრცელ ჩამონათვალს ემატება ფილოსოფიურ ტერმინთა მოხსენიებაც:

ატიკური (ძველბერძნული)

პატრიკული (პატრისტიკული ღვთისმეტყველება)

პერიპატოს-პერიპატეტიკოსი (არისტოტელეს სკოლის მიმდევარი).

იოანე შავთელი იცნობს ძველბერძნული მითოსის ფიგურებს და სათანადო შემთხვევისას მათ სახელებსაც მოიხმობს თავისი აზრის დასტურად:

კრონოსი (57)

ნესტორი (383)

აპოლონი (399)

ასკლეპიოსი (400)

ანტიკური სამყაროს სრული ნუსხისთვის უნდა წარმოვადგინოთ გეოგრაფიული და ეთნოგრაფიული სახელებიც, რომლებიც ასევე უხვად დაიძებნება შავთელის პოემაში:

ათენელი (5)

კრეტა (6)

ათენი (89)

ატიკული (210)

ეტნა (234)

პრომი (254, 257, 411)

რომაელი (305, 309)

ბერძენი (309)

ელადა (412)

იოანე შავთელმა ესოდენი წიაღსვლა არა მხოლოდ ანტიკურ, არამედ სხვა წინამორბედ ეპოქებში, როგორც ჩანს, საჭიროდ მიიჩნია თავისი პოლიტიკურ-თეოლოგიური იდეის წარმოსაჩენად. იგი ქართველთა მეფეს ახასიათებს, როგორც სახელმორჩმულ მონარქს, რომლის შესახებ მხოლოდ ბრძენკაცთა ხვედრია (სტრ. 5; 6; 7; 8). სხვაგან შავთელი ხოტბას ასხამს თამარს, ვითარცა უაღრესად განათლებულ ხელმწიფეს, ძველბერძნულ (ატიკული) და პატრისტიკულ (პატრიკული) ფილოსოფიათა მცოდნეს, რომლის სიბრძნესაც თავად პროკლე დიადოქოსი და იამბლიქოსიც ვერ ჩასწვდებიან და რომელსაც სახელოვანი პერიპატეტიკოსები (პერიპატოსა) აღიარებენ (სტრ. 210; 211; 212; 213).

აღსანიშნავია, რომ იოანე შავთელი იამბლიქოსსა და პროკლე დიადოქოსს ერთად მოიხსენიებს და მათ „ებელ“ ფილოსოფოსებს უწოდებს (სტრ. 211; 224). დამაფიქრებელია ამ ტერმინის მნიშვნელობა. ფილოსოფოს ა. ქირიას აზრით, ორივე შემთხვევაში ის წარმომავლობაზე უნდა მიუთითებდეს. როგორც ცნობილია, იამბლიქოსი ქალაქ ქალკიდადან იყო, ხოლო ეს ქალაქი კუნძულ ევბეაზე (სხვა გამოთქმით „ებია“, თან. ევბოია) მდებარეობს. აქედან გამომდინარე, შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ „ებელში“ შავთელი იამბლიქოსის სადაურობას გულისხმობს. ჩანს, მან კარგად იცოდა, რომ იამბლიქოსის ფილოსოფიის გავლენა დიდი იყო პროკლე დიადოქოსზე, რომლის მეშვეობითაც იამბლიქოსის იდეებს ეზიარა ნეოპლატონიზმის მთელი ათენური სკოლა. ამიტომ იგი ამ ორ ფილოსოფოსს წარმომავლობის აღმნიშვნელი ერთი ტერმინით აერთიანებს.

ქართველთა მეფე თამარი ფილოსოფიურად მოაზროვნე მონარქია, რომელსაც ზღვისა და ხმელეთის „უფლად“ აცხადებენ ანტიკური სამყაროს ისეთი მოაზროვნენი, როგორებიც იყვნენ ჰეროდოტოსი (იროიკ), ჰიპოკრატე (ბოლრატი), პარმენიდესი (პარმენიდი), სოკრატე (სოგრატი) (სტრ. 222; 223).

სოკრატეს მრავალგზის მომხსენიებელმა იოანე შავთელმა, ბუნებრივია, კარგად იცოდა პლატონის ფილოსოფიური მოძღვრებაცა და მოსაზრებანიც „იდეალური სახელმწიფოს“ თაობაზე, სადაც სახელმწიფოს განმგებლებლად ფილოსოფოსები მოიაზრებიან. ალბათ, ამიტომ არის ასე გამოკვეთილად მინიშნება თამარის, როგორც იდეალური მმართველის, ფილოსოფიურ ბუნებაზე. მაგრამ შავთელის თვალთახედვით, მეფე საღვთო ცოდნასაც ფლობს და თავისი საკუთარი (საზეპურო) ერის სარწმუნოებრივ სიწმინდეს იცავს (სტრ. 206). იგი ზეციურ ძალთა თანაზიარია:

„წმიდათ მეშწყობრე, მათთან მოსაგრე,

ზეცისა ძალთა ხარ მოდასეცა“.

(სტრ. 232)

გ. ხუროშვილის აზრით, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ქართველ მონარქში გაერთიანებული ორი უმაღლესი რანგის ცოდნა: ფილოსოფია და ღვთისმეტყველება, რაც „განვითარების ახალ გზას უხსნის შუა საუკუნეების უმნიშვნელოვანეს ქართულ პარადიგმას: ათენისა და იერუსალიმის სინთეზის იდეას, რომლის განხორციელებაც დავით აღმაშენებელმა დაიწყო გელათში“ (იქვე).

როდესაც დავით აღმაშენებელმა გელათის მონასტრის მშენებლობა დაიწყო, იგი დარწმუნებული იყო, რომ ქვეყნის პოლიტიკური თუ კულტურული აღმავლობა დიდად იყო დამოკიდებული ერის სულიერ მდგომარეობაზე, მის ზნეობაზე. მეფეს სურდა, რომ გელათი ერის სულიერების ამაღლების კერად ექცია. სწორედ ამ მიზნით, ბიზანტიური უმაღლესი სასწავლებლის გამოცდილების გათვალისწინებით

დააარსა მან ქართული აკადემია, სადაც უცხოეთში მოღვაწე ქართველთაგან „შემოკრიბნა კაცნი პატიოსანნი ცხოვრებითა და შემკულნი ყოველთა სათნოებითა“. დავითის ისტორიოგრაფოსის ხატოვანი თქმით, გელათი მეფის სიცოცხლეშივე იქცა „ყოვლისა აღმოსავლეთისა მეორედ იერუსალიმად, სასწავლოდ ყოვლისა კეთილისად, მოძღურად სწავლებისად, სხუად ათინად, ფრიად უაღრეს მისსა საღმრთოთა შინა წესთა და კანონად ყოვლისა საეკლესიოძსა შუენიერებისად“.

გელათის აკადემია ფეხდაფეხ მისდევდა რა შუა საუკუნეების თეოლოგიურ-ფილოსოფიურ აზრს, მნიშვნელოვან საფუძველს ქმნიდა საერო ლიტერატურის აღმავლობისთვის, რასაც, თავის მხრივ, დიდად შეუწყო ხელი (ისევე როგორც ბიზანტიაში) სამეფო ხელისუფლების გაძლიერებამ. დავითისა და თამარის ეპოქაში შეიქმნა ბრწყინვალე საერო ლიტერატურა – საისტორიო თუ მხატვრული. გელათის სკოლა უნდა გაეფლათ დავითის ისტორიოგრაფოსს, „ისტორიათა და აზმათა“ ავტორს, სახელოვან მეხოტბეებსა და ბოლოს, შოთა რუსთაველს.

„ათენისა და იერუსალიმის სინთეზის“ პარადიგმის კვალად შავთელი სხვა იდეაზეც მსჯელობს. კერძოდ, ეს არის იდეა „ახალი დროის“ თაობაზე, რომელიც შუა საუკუნეების ევროპისათვის კარგად იყო ცნობილი. ეს იდეა, რომელსაც მეცნიერულ წრეებში მოიხსენიებენ *translation imperii* (ლათ. „იმპერიის გარდასვლა“)-ის სახელით, პირველად ანტიკურ წყაროებში გამოჩნდა და ეპოქიდან ეპოქას გადაეცემოდა. პირველი რომი – *caput mundi* (ლათ. „სამყაროს დედაქალაქი“) იყო რომის იმპერია, ცივილიზაციის ცენტრი, უზენაესი ძალაუფლების მქონე დედამიწაზე. რომაული იმპერიის დამხობის შემდეგ „მეორე რომად“ შეირაცხა კონსტანტინოპოლისი, ბიზანტიური იმპერიის დედაქალაქი, რომელიც იქცა რა სამყაროს ახალ შუაგულად, მრავლად იზიდავდა მონანიე ქრისტიანებს დედამიწის ყველა ქვეყნიდან. „მეორე რომმა“ ბიზანტიური იმპერიის დამხობამდე იარსება. მაგრამ მის დამხობამდე კიდევ ერთი სახელმწიფო ისაკუთრებდა „ახალი რომის“ ტიტულს. ეს იყო ფრანკთა მეფის, კარლოს დიდის სამფლობელო, რომელიც მოიცავდა მთელ ქრისტიანულ ევროპას (ინგლისისა და ასტურიის გარდა). დასავლეთის ქრისტიანთა ეს გაერთიანება საზეიმოდ აღინიშნა 800 წელს, ახალი საუკუნის დასაწყისში, შობის დღესასწაულზე, როდესაც პაპმა ლეონ III-მ რომში კარლოს დიდს იმპერატორის გვირგვინი დაადგა. ფრანკთა იმპერიის კულტურულ ცენტრად იქცა კარლოსის სატახტო ქალაქში, აახენში დაარსებული სამეფო კარის აკადემია, რომელსაც უკავშირდება ლათინური ევროპის კულტურის თითქმის ყველა ტრადიცია მთელი ორი საუკუნის განმავლობაში. აახენის სამეფო კარის პოეტს, მუადვინს ეკუთვნის ის საპროგრამო სტრიქონები, რომლის გათვალისწინებითაც სწავლულებმა დაამკვიდრეს ტერმინი „აღორძინება“, ხოლო კარლოს დიდის იმპერიას ახალი ანუ „ოქროს რომი“ უწოდეს: „კვლავ ძველ

ადათებს უბრუნდებიან ადამიანთა აზრები, სამყაროსათვის აღორძინდა კვლავ ოქროს რომი, განახლებული“. ასეთი იყო კარლოს დიდის ეპოქის განათლებული საზოგადოების საერთო აზრი.

როგორც ჩანს, იოანე შავთელმა კარგად იცოდა ამ იდეის არსებობის თაობაზე და კონსტანტინოპოლისა თუ აახენთან ერთად „ახალ რომად“ უკვე ქართულ სახელმწიფოსაც მოიაზრებდა, ვითარცა ქრისტეს მიერ ხელდასხმულს:

„აწყა რომითა, ა წყარო მითა,
ეს მოგვენიჭა ქრისტეს მიერად:
(სტრ. 257)

„ახალო რომო, შენთვის თქვეს რომო
უფროს იქმნესო მყოფთა ყოველთა“
(სტრ. 411)

მთელი პოემის დედააზრი ამ დასკვნით სტრიქონებში ასე იკითხება: ქართული სახელმწიფო, რომელიც, ძველი რომის მსგავსად განათლებისა და ღვთისმოსაობის (ათენი და იერუსალიმი) ერთიანობის სიმბოლოა, „ახალ რომად“ უნდა იწოდებოდეს, რამეთუ თავისი კულტურითა და პოლიტიკური სიძლიერით ქრისტიანული სამყაროს სხვა სამეფოებს აღემატება.

ამრიგად, იოანე შავთელის პოემა „აბდულმესიანი“ ქართული მწერლობის „ოქროს ხანის“ საერო ლიტერატურის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ქმნილებაა. იგი არა მხოლოდ სახოტბო პოეზიის ბრწყინვალე ნიმუშია, არამედ მასში განზოგადებულია იმდროინდელი საქართველოს პოლიტიკური თეოლოგიის კონცეფცია, სადაც ქართველი მეფის იდეალური პორტრეტის შექმნასთან ერთად საქართველოს სამეფოს მისია არის წარმოჩენილი.

ამონარიდები:

ავტორი: იოანე შავთელი

ეპოქა: XII-XIII სს.

ნაწარმოები: „აბდულმესიანი“⁴¹³

⁴¹³ ძველი ქართველი მეხოტბენი. II. იოანე შავთელი. აბდულმესიანი – თამარ მეფისა და დავით სოსლანის შესხმა. გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ივ. ლოლაშვილმა.

ნაწარმოების სახეობა: პოეზია

5. ციტაცია: „შემოკრებით ბრძენო, ათენელთ ძენო,
თამარს ვაქებდეთ მეფედ ცხებულსა,

6. კრიტს, ალაბს, მალრიბს, ეგვიპტეს, მაშრიყს,
ჩინეთს – მაჩინეთს, თარშის ქებულსა!

7. რომელნი ელნით, რომელნი ელნით
თავს სოგრატისებრ სწავლით გებულსა,

8. ვარსკვლავთ-მრიცხველნო, სხვათ ბრძენთ მკიცხველნო
ვერც ძალ-გიცთ ქებად, თავს ჰყოფთ ვნებულსა“ (I, 2, 1-4)

ტერმინი: ათენელთ (ათენელი)

ტერმინი: კრიტს (კრეტა)

ტერმინი: რომელნი (რომაელი)

ტერმინი: ელნით (ელინი)

ტერმინი: სოგრატისებრ (სოკრატე)

57. ციტაცია: „ზირაქს კრონოსით, ზინონს ენოსით
სწავლა დაებმის, ბრგვნილ-ჰყოფს ენითა“ (I, 15, 1)

ტერმინი: კრონოსით (კრონოსი)

ტერმინი: ზინონს (ძენონი)

89. ციტაცია: „აფთონს ბრძავს, ათენს, ესრეთ გაათენს
წყვდიაღსა ნათლად სხივნი მზისანი“ (I, 23, 1)

ტერმინი: აფთონს (აფთონი)

ტერმინი: ათენს (ათენი)

კომენტარი: „აფთონი“, ბერძენი ფილოსოფოსი, რომელიც მოღვაწეობდა III-IV
სს-ში.

99. ციტაცია: „მენანდარ გიცნობს, ოქრო-ხმად გიძნობს“ (III, 25, 1)

თბილისი, 1964; ქართული პოეზია. ტ. I. ძველი ქართული პოეზია V-XII სს. შემდგ.: ს. ცაიშვილი.
თბილისი, 1979.

ტერმინი: მენანდარ (მენანდრე)

კომენტარი: ივ. ლოლაშვილი: „განთქმული ბერძენი პოეტი-კომედიოგრაფი, იგივე „მენანდროს მოშაპირე“⁴¹⁴... შავთელს ის შეიძლება სცნობებოდა არსენ იყალთოელის აპოფთეგმებიდან“⁴¹⁵.

138. ციტაცია: „ხარკე ისარი! ხარ კეისარი,
სიმდიდრით ლაღი ჟიმშედ-მფლობელი“ (IV, 35, 1)

ტერმინი: კეისარი

210. ციტაცია: „ატიკულისა, პატრიკულისა
ხედვის უფალ ხარ სიწლოთ-სიხშოსა.

211. უთქვამთ ებელთა მაძიებელთა
შენთვის პროკლეს და [იამვლი]ხოსა:

212. არვეთა ვსებით არ ვეთავსებით
სიბრძნისა ზღვასა თამარ-პირმშოსა!“

213. ზინონ, ზენანი, მოგვთა ზენანი
მეუფედ გხმოვენ პერიპატოსა“ (VII, 53, 1-4)

ტერმინი: ატიკულისა (ატიკული)

ტერმინი: პროკლეს (პროკლე დიადოქოსი)

ტერმინი: [იამვლი]ხოსა (იამბლიქოსი)

ტერმინი: ზინონ (ენონი)

ტერმინი: პერიპატოსა (პერიპატიკული)

კომენტარი: ივ. ლოლაშვილის განმარტებით, „ატიკული = ატიკური. ატიკა კუნძულია საბერძნეთში. აქ იხმარება ზოგადი მნიშვნელობით: ძველ-ბერძნული,

⁴¹⁴ ს. ყაუხჩიშვილი. ხრონოლოგიური გეოგრაფიული მონაზონისად. ტფილისი, 1920.

⁴¹⁵ ძველი ქართველი მეხოტბენი. II. იოანე შავთელი. აბდულმესიანი – თამარ მეფისა და დავით სოსლანის შესხმა. გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ივ. ლოლაშვილმა. თბილისი, 1964, გვ. 262.

ელინურ-წარმართული; ატიკული ხედვა ანუ ძველ-ბერძნული ფილოსოფიური მოძღვრება“.⁴¹⁶

კომენტარი: ივ. ლოლაშვილის განმარტებით, „თამარი გაიგივებულია არისტოტელესთან. თუ ანტიკურ ხანაში არისტოტელე იყო პერიპატოული სკოლის ფუძემდებელი და მეუფე, ახლა, შავთელის თქმით, ფილოსოფოსნი თამარს სთვაზობენ ამ საპატოო თანამდებობას“.⁴¹⁷

222. ციტაცია: „რა მოიზარდე, თვით მოიბლარდე
ნათლითა ყოვლის მპყრობელისათა.

223. იროიკ, ბოღრატ, პარმენიდ, სოგრატ
უფლად გოქვეს ზღვისა და ხმელისათა“ (VII, 56, 1-2)

ტერმინი: იროიკ (ჰეროდოტოსი)

ტერმინი: ბოღრატ (ჰიპოკრატე)

ტერმინი: პარმენიდ (პარმენიდე)

ტერმინი: სოგრატ (სოკრატე)

კომენტარი: „იროიკ = ჰეროდოტოს მეგარელი, ჰიპოკრატეს მასწავლებელი“.

234. ციტაცია: „სიბრძნის უფსკრული, ენა – რიტორი,
მსგავს ხარ მთისა მის ეტონეოსა“ (VII, 59, 1)

ტერმინი: ეტონეოსა (ეტნა)

კომენტარი: ივ. ლოლაშვილის განმარტებით, აქ იგულისხმება ეტნა, დიდი მოქმედი ვულკანი.⁴¹⁸

257. ციტაცია: „აწყა რომითა, ა წყარო მითა,
ეს მოგვენიჭა ქრისტეს მიერად“ (IX, 66, 1)

⁴¹⁶ ძველი ქართველი მეხოტბენი. II. იოანე შავთელი. აბდულმესიანი – თამარ მეფისა და დავით სოსლანის შესხმა. გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ივ. ლოლაშვილმა. თბილისი, 1964, გვ. 267.

⁴¹⁷ ძველი ქართველი მეხოტბენი. II. იოანე შავთელი. აბდულმესიანი – თამარ მეფისა და დავით სოსლანის შესხმა. გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ივ. ლოლაშვილმა. თბილისი, 1964, გვ. 66.

⁴¹⁸ ძველი ქართველი მეხოტბენი. II. იოანე შავთელი. აბდულმესიანი – თამარ მეფისა და დავით სოსლანის შესხმა. გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ივ. ლოლაშვილმა. თბილისი, 1964, გვ. 260.

ტერმინი: რომითა (რომი)

305. ციტაცია: „გიჟმობ რომელთა, გიჟნობ რომელთა,
ყურნი მომაჰყართ, მო გონებანი!“ (X, 78, 1, 3)

ტერმინი: რომელთა (რომაელი)

309. ციტაცია: „თქვენგან ქურუმთა მყის აქ ურუმთა
მოლითა ცუდ-ყვეს ბომონთ-მოთხრობა“ (X, 79, 3)

ტერმინი: ურუმთა (ბერძენი ან რომაელი)

ტერმინი: მოლითა (მოლი) (?)

317. ციტაცია: „ალვა მოზარდი: სოგრატ, მოზარდი
ქებისა პოვნათ, ვითა სულელი“ (X, 81, 3)

ტერმინი: სოგრატ (სოკრატე)

354. ციტაცია: „როს ენა შვიდი, მათთვის დამშვიდი,
საზრახველ იყო სულთა ყოველთა -
ასურთა, ინდთა, რომთა და სინდთა,
ბერძენთა, სპარსთა, აგ-მაგუგელთა“ (X, 91, 1-2)

ტერმინი: რომთა (რომაელი)

ტერმინი: ბერძენთა (ბერძენი)

383. ციტაცია: „ნესტორად მძლეობ, არათუ ლეობ
დიმიტრის მიერ ძალ-შეზღუდულად“ (XII, 98, 3)

ტერმინი: ნესტორად (ნესტორი)

კომენტარი: პ. ინგოროყვას აზრით, აქ მოხსენიებული „ნესტორი“ ჰომეროსის „ილიადას“ სახელგანთქმული გმირი – ნესტორ პილოსელია.⁴¹⁹

⁴¹⁹ პ. ინგოროყვა. რუსთაველის ეპოქის სალიტერატურო მემკვიდრეობა. რუსთაველის კრებული. ტფილისი, 1938, გვ. 52.

კ. კეკელიძის აზრით, „აბდულმესიანში“ მოხსენებული ნესტორი არის არა ნესტორ პილოსელი, არამედ სხვა ნესტორი, გმირი ჰაგიოგრაფიული ხასიათის თხზულებისა, რომელიც ცნობილია სახელწოდებით „წამება დიმიტრი სოლუნელისა, ან თესალონიკელისა“.⁴²⁰

397. ციტაცია: „პირველ წერანი და საწერანი

პალამიდისგან მოპოვნებულ არს.

398. სიტყვის-მგებლობა, ძნელ-საგებლობა

ზინონისაგან შემოღებულ არს.

399. ტილისმ-მოგვობა, არ-ცუდ-მბორგობა

აპოლონისგან დამტკიცებულ არს.

400. მასთან ასკლიპოს ველარ მუსიკობს,

თვით ქებად თქვენდა განლიგებულ არს“ (XII, 102, 1-4)

ტერმინი: პალამიდისგან (პალამედესი)

ტერმინი: ზინონისაგან (ძენონი)

ტერმინი: აპოლონისგან (აპოლონი)

ტერმინი: ასკლიპოს (ასკლეპიოსი)

411. ციტაცია: „ახალო რომო, შენთვის, თქვეს, რომო

უფროს იქმნეო მყოფთა ყოველთა.

412. ვნატრი ელადსა, თვით მას გელათსა,

სად რომ დაკრძალვენ წმიდათ სხეულთა“ (XII, 105, 3-4)

ტერმინი: რომო (რომი)

ტერმინი: ელადსა (ელადა)

ავტორი: იოანე შავთელი

ეპოქა: XII-XIII სს.

ნაწარმოები: „გალობანი ვარძიისა ღმრთისმშობლისანი“⁴²¹

⁴²⁰ კ. კეკელიძე. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. ტ. IV. თბილისი, 1957, გვ. 65-66.

⁴²¹ ქართული პოეზია. ტ. I. ძველი ქართული პოეზია V-XII სს. შემდგ.: ს. ცაიშვილი. თბილისი, 1979.

ნაწარმოების სახეობა: პოეზია

ციტაცია: „ულუმპიანი მძლეობაა მოგუენიჭა,
ლახუარი მხდომთაა და ფარები შეფქვა,
ირემთა სრბითა განმტკიცნეს ტყეთა ფერხნი,
ეტინეველთა ალი აღედვა ურჩთა,
რისხვით დაემხუნეს საყდართაით ურწმუნონი!“ (გვ. 199-200)

ტერმინი: ულუმპიანი (ოლიმპიელი)

კომენტარი: ნ. სულავა: „ულუმპიანი მძლეობაა მოგუენიჭა“ – სიმბოლურად ქართველთა გამარჯვებას მიაწიშნებს, რასაც მომდევნო ტაეპებიც ადასტურებენ; აქ ნათქვამია, რომ მტრის ლახვარი და ფარები დაიმტვრა, ირემებმა ტყეებში სირბილით ფეხები განიმტკიცეს, გაიმაგრეს, ურჩ ეტინეველთა ალი აღეზნოთ, საყდართა რისხვით დაემხნენ ურწმუნონი, მტერი დამარცხდა, რა თქმა უნდა, ღვთისმშობლის წყალობითა და ოხით. აქ არ შეიძლება არ აღინიშნოს ამ ეპოქის საისტორიო მწერლობის მონაცემები, კერძოდ, იოანე შავთელის თანამედროვე „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ავტორი „ულუმპიანობით“ ამკობს, რაც უზესთაესის, აღმატებულის, ოლიმპიური დიდების გამოვლინებადაა აღქმული. „ულუმპიანობა“ ძლევამოსილების აღმნიშვნელია და საკმაოდ გავრცელებული ჩანს ქრისტიანულ ლიტერატურაში“. ⁴²²

ჩახრუხაძე. ტრადიციის თანახმად, ჩახრუხაძე XIII საუკუნეში მოღვაწე პოეტი, რომელსაც მიეწერება სახოტბო ოდის, „თამარიანის“ ავტორობა. მისი ბიოგრაფიის აღდგენას ქართველი ლიტერატორები თავად ამ ხოტბის მიხედვით ლამობენ, თუმცა მდგომარეობას ართულებს ის, რომ პოემაში ზოგიერთი სტროფი გვიანი დროის ჩანართად არის მიჩნეული. ჩახრუხაძის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესწავლას მიეძღვნა მრავალი ნაშრომი, სადაც მკვლევართა ურთიერთგამომრიცხავი მოსაზრებები იყო წარმოდგენილი, მათ შორის ისეთიც, რომელთა თანახმადაც, ამ ავტორს რუსთაველთანაც აიგივებდნენ. ძველ ქართულ ტექსტთა ავტორიტეტული გამომცემელი პ. ინგოროყვა აღნიშნავდა, რომ ჩახრუხაძე 1184-1188 წლებში თამარის კარზე უნდა ყოფილიყო, როგორც კარის მგოსანი, შემდეგ შირვანში გამგზავრებულა, 1193 წლისთვის ის, შესაძლოა, დაბრუნებულიყო სამეფო კარზე, თუმცა კი მალე სამშობლოდან გადახვეწილა. ამის მიზეზი, სავარაუდოდ, თამარისადმი უიმედო სიყვარული უნდა ყოფილიყო. სავარაუდოა ისიც, რომ ჩახრუხაძეს მრავალ ქვეყანაში

⁴²² ნ. სულავა. XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰაგიოგრაფია. თბილისი, 2003, გვ. 145.

ემოგზაურა და ბოლოს ჯვრის მონასტერში გარდაცვლილიყო. ამ მოსაზრებებს მკვლევართა უმეტესობა იზიარებს.

* * *

„თამარიანი“ სახოტბო ლექსების კრებულია. მასში ჩართულია სათავგადასავლო შინაარსის ორი სხვა ლექსი, რომელთაც ტრადიციულად ელეგიებს უწოდებენ. ასე რომ ეს თხზულება შეიცავს 11 სახოტბო და 2 სათავგადასავლო ლექსს. მკვლევართა ვარაუდით, სახოტბო ლექსები შეთხზული უნდა იყოს სხვადასხვა დროს სხვადასხვა შემთხვევის გამო. თითოეულ სახოტბო ლექსს აქვს დამოუკიდებელი შინაარსი, საკუთარი ფორმა და განსხვავებული სალექსო რითმა, მაგრამ ყოველი მათგანი თამარ მეფის ქება-დიდებას ემსახურება. აქედან გამომდინარე შინაარსობრივად, იდეურად და კომპოზიციურად „თამარიანი“ მაინც ერთიანი მხატვრული ქმნილებაა. თამართან ერთად ჩახრუხაძე ქებით მოიხსენიებს მის მეუღლეს, დავით სოსლანსა და ტახტის მემკვიდრეს, გიორგი-ლაშას.

„თამარიანი“, ისევე როგორც „აბდულმესიანი“, მკვლევართა აზრით, პოლიტიკური თეოლოგიის ქმნილებათა რანგს განეკუთვნება. შესაბამისად, იგი პოლიტიკურ მიზნებს ისახავს. ავტორი ცდილობს წარმოაჩინოს მეფის ღვთისთანასწორობა, სიბრძნე, სიქველე, რაც სახელმწიფოს ერთმმართველს მესიის დონემდე აღამაღლებს. თეოლოგიური შინაარსით მდიდარი ეს თხზულება ქრისტიანულ თეოლოგიასთან თითქოს შეუთავსებელიც კი არის, რამდენადაც მასში მეფე-ადამიანის ერთგვარი „გაღმერთებაც“ კი იკითხება. ეს მიზანი პოემის დასაწყისშივე ნათელი ხდება. ავტორი ახსენებს სახელოვან ფილოსოფოსებს: დიონისე არეოპაგელს, პლატონს, არისტოტელეს, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ თავად კარგად იცნობდა წინამორბედ ეპოქათა ფილოსოფიურ ნააზრევს. აღსანიშნავია, რომ ჩახრუხაძის მოღვაწეობის დროს ქართულად კითხულობდნ „არეოპაგიტული კორპუსის“ თხზულებებს, ცნობილია ისიც, რომ იოანე პეტრიწის მიერ თარგმნილი იყო „თეოლოგიის საწყისებიც“, სადაც პლატონისა და არისტოტელეს ფილოსოფიათა უმნიშვნელოვანესი დებულებებია განხილული.

„თამარიანში“ მრავლად იკითხება ქრისტიანული თეოლოგიის რეცეფციები, მინიშნებები ისტორიულ მოვლენებზე, ნახსენებია ძველბერძნული თუ ძველადრეკლესიული პერსონაჟები, რაც ავტორის განსწავლულობასა და ფართო ერუდიციაზე მიანიშნებს.

თხზულებაში ერთმანეთს ერწყმის ანტიკური, ბიბლიური, აღმოსავლური ლექსიკა თავისი სემანტიკით, მისტიკით, სიმბოლოებით. პოემაში წარმოჩენილია

ქრისტიანული და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი იდეალი, რომელსაც აღრმავებს და მეტ ემოციას სძენს ანტიკურობის რემინისცენციები.

ის, რომ ავტორი კარგად იცნობს ანტიკური სამყაროს მითოსს, ლიტერატურასა და ფილოსოფიას, ეს ნათლად ჩანს პოემის პირველივე სტრიქონებში, სადაც პოეტი აღიარებს, რომ სოკრატეს სიბრძნე და სარამას გრძნება არ არის საკმარისი თამარის შესაქებად. თვით ჰომეროსსა და პლატონსაც კი არ შეუძლიათ მისი ღირსეულად შემკობა (შესავალი, 1-4). მხოლოდ „ბრძენთა ტომელი“ არისტოტელე თავისი „ენა-ძლიერით“ თუ შეძლებს თამარ მეფის წარმოჩენას მთელი დიდებით (შესავალი, 2, 5-6). სხვაგან ვკითხულობთ, რომ სწორედ არისტოტელეს შესწევდა უნარი ხოტბა შეესხა თამარისათვის ისევე, როგორც ჰომეროსმა განადიდა აქილევსი აღწერა რა ტროას ომი. შემდეგ ავტორი აღნიშნავს, რომ მათ ქებაში არა თუ იგი, თავად სოფოკლეს კი ვერ გაეტოლება (XIV, 79, 1-4).

ამ კარედში ინტერესს იწვევს სოფოკლეს ხსენება. მის სახელს, ვფიქრობ, პირველად ვხვდებით „თამარიანის“ ამ ვერსიაში.

თუ ანტიკური ტერმინებისა და სახე-სიმბოლოების თვალსაზრისით შევადარებთ შავთელსა და ჩახრუხადის ხოტბებს, უნდა აღინიშნოს შემდეგი:

ძველი საბერძნეთის ფილოსოფოსნი უფრო მრავლად დასახელებულნი არიან შავთელთან, „აბდულმესიანში“ სულ ცოტა ცხრა ფილოსოფოსი მოიხსენიება სხვადასხვა მიზნით (სოკრატე, პენონი, აფთონი, ჰიპოკრატე, პარმენიდე, პალამედესი, პროკლე, იამბლიქოსი, ჰეროდოტოსი), მაშინ, როდესაც „თამარიანში“ მხოლოდ სამი ფილოსოფოსის სახელი იკითხება:

სოკრატე (შესავალი, 1-4; X, 100, 21-24);

პლატონი (შესავალი, 1-4; II, 23, 15; VII, 51, 53-54; XII, 65, 13; XVII, 100, 21-24);

არისტოტელე (შესავალი, 2, 5-6; XIV, 79, 1-4; XVII, 100, 21-24).

სამაგიეროდ, ჩახრუხადის პოემაში ბერძნული მითოსის მრავალი გმირი მოიხსენიება. ჩანს, ავტორი კარგად იცნობდა როგორც ძველბერძნულ მითოლოგიას, ასევე ლიტერატურას, რაზეც მიუთითებს ისეთი ავტორის მოხსენიება, როგორიც არის სოფოკლე. მას ძირითადად ვიცნობთ როგორც დრამატურგს, მაგრამ „თამარიანის“ ავტორმა იცოდა ისიც, რომ სოფოკლე წერდა ოდებსაც, რასაც გულისხმობს კიდევ მისი მოხსენიების ჟამს (XIV, 79, 1-4). ხშირად იკითხება პოემაში ჰომეროსის სახელიც (შესავალი, 1-4; I, 15, 45-46; VII, 51, 53-54; XIV, 79, 1-4).

რაც შეეხება მითოსურ გმირებს, მათი ნუსხა ასეთია:

კრონოსი (შესავალი, 3,10; XVI, 88, 5);

ზევსი (IV, 26, 6; X, 65,13; XVI, 88, 3);

აქილევსი (V, 35, 25; X, 64, 10-12; XIV, 79, 1-4; XIV, 92, 127-18; XVII, 98, 13);

ასკლეპიოსი (X, 64, 10-12);
სელენე (XVI, 88, 3);, 39, 7);
რეა (XVI, 88, 5);
პირო-ნეოპტოლემოსი (VI, 37, 1).

მითოლოგიურ და ისტორიულ პირთა გარდა „თამარიანში“ გვხვდება გეოგრაფიული და ეთნოგრაფიული ტერმინებიც:

ათენი (შესავალი, 2, 5-6; VII, 39, 7);
ელადა (VII, 38, 1-2);
ელისეს ველი (VII, 50, 49);
ელინი (I, 15, 44-46; VII, 38, 1-2; VII, 41, 16);
იონიელი (IX, 58, 9);
ტროელნი (VII, 41, 16; XIV, 79, 1-4).

როგორც აღვნიშნეთ, ჩახრუხადის „თამარიანის“ შესწავლას მრავალი ნაშრომი მიეძღვნა. მათ შორის უმნიშვნელოვანესია ივ. ლოლაშვილის ფუნდამენტური კვლევა „ძველი ქართველი მეხოტბენი. I. ჩახრუხადე. „ქება მეფისა თამარისი“, რომელიც გასული საუკუნის შუაწლებში (1957 წ.) გამოიცა და დღემდე ქართული ლიტერატურის მესვეურთა სამაგიდო წიგნია. გამოკვლევას თან ერთვის ტექსტის ვარიანტები, საძიებელი და ლექსიკონი, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სრულყოფილი ანალიზისთვის.

ტექსტის სიღრმისეულმა კვლევამ, ერუდიციამ, ჭეშმარიტი ლიტერატორის ინტუიციამ ათქმევინა მკვლევარს, რომ „მთელი თხზულება ჯანსაღი პატრიოტიზმის აპოლოგიაა. ჩახრუხადე „თამარიანში“ მხატვრული სიტყვის ვირტუოზობას აღწევს. იგი აგრძელებს იმ ლიტერატურულ ტრადიციებს, რომელნიც დაამკვიდრეს XI-XII საუკუნეების ქართული სასულიერო და საერო მწერლობის ბრწყინვალე წარმომადგენლებმა. იგი მტვირთველია იმ ენციკლოპედიური განათლებისა, რომელსაც დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის ეპოქა თხოულობდა“.⁴²³ ენციკლოპედიურ განათლებაში, ბუნებრივია, იგულისხმება ანტიკური მითოლოგია, ლიტერატურა და ფილოსოფია, რომლის რეცეფციებიც ასე უხვად დაიმეზნება ამ პატრიოტული სულისკვეთებით დაწერილ თხზულებაში.

⁴²³ ძველი ქართველი მეხოტბენი. I. ჩახრუხადე. „ქება მეფისა თამარისი“. ტექსტი გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ივ. ლოლაშვილმა. თბილისი, 1957, გვ. 9.

ამონარიდები:

ავტორი: ჩახრუხაძე

ეპოქა: XII-XIII სს.

ნაწარმოები: „თამარიანი“ (ქება მეფისა თამარისი)⁴²⁴

ნაწარმოების სახეობა: პოეზია

ციტაცია: „სოგრატ სიბრძნითა, სარამა გრძნითა
ვიყვნეთ, ვერა ვიქმთ საწადიერსა;
უმიროს, პლატონ სიტყვა დამატონ,
თვით ვერა მიჰხვდენ შესატყვიერსა“ (შესავალი, 1-4)

ტერმინი: სოგრატ (სოკრატე)

ტერმინი: უმიროს (ჰომეროსი)

ტერმინი: პლატონ (პლატონი)

ციტაცია: „არისტოტელო, ბრძენთა ტომელო,
თუ არა შესძლებ ენა-ძლიერსა,
ათინას თქმულა, სიღრმით დანთქმულა;
ვერავინ სრულ-ჰყოფს მას მეცნიერსა“ (შესავალი, 2, 5-6)

ტერმინი: არისტოტელო (არისტოტელე)

ტერმინი: ათინას (ათენი)

ციტაცია: „ღაწვი მწყაზარი – ა, მულღაზარი,
უგავს ელობა კრონოს ციერსა“ (შესავალი, 3, 10)

ტერმინი: კრონოს (კრონოსი)

ციტაცია: „ელნი ელნობდეს, ვინ სოგრატ ბრძობდეს,
იგია მისთვის შემსგავსებულად;
გინა უმიროს, გულსა უგმიროს,
ვის ძალ-აქვს ცნობა განმარტებულად“ (I, 15, 45-46)

⁴²⁴ ქართული პოეზია. ტ. I. ძველი ქართული პოეზია V-XII სს. შემდგ.: ს. ცაიშვილი. თბილისი, 1979.

ტერმინი: ელნი (ელინი), სოგრატი (სოკრატე)
ტერმინი: უმიროს (ჰომეროსი)

ციტაცია: „ვერ მიგწვდენ ქებად – სხდენ თვითვე ვნებად!
პლატონის ენა, დავითის ქნარი“ (II, 23, 15)

ტერმინი: პლატონის (პლატონი)

ციტაცია: „არა თუ ზევსი, არათ უზევსი,
არ, შენ ხარ მნათი დაუყოვნებად!“ (IV, 26, 6)

ტერმინი: ზევსი

ციტაცია: „თულამე მთენი, თუ ღამე მთენი
აქილოს ჰპოვნე, მამაკლე ბარე“ (V, 35, 25)

ტერმინი: აქილოს (აქილეუსი)

ციტაცია: „ახალო პირო, მძლეო ნოსრ ვითა,
ბრძენმან გასახა, ასურმა, ისო. (VI, 37, 1)

ტერმინი: პირო (ნეოპტოლემოსი)

კომენტარი: ივ. ლოლაშვილის აზრით, „კონტექსტიდან ირკვევა, რომ საინტერპრეტაციო სტროფში შექცეულია ახალგაზრდა ლაშა გიორგი, რომელსაც პოეტი უწოდებს ახალ პიროს. პიროს სახელით ცნობილია ორი პიროვნება: აქილეუსის ძე ნეოპტოლემი და დიდი მხედართმთავარი პირო, მეფე ეპირისა (319-272 წწ.), რომელიც მაკედონელებთან ბრძოლაში იქნა მოკლული. ამ შემთხვევაში უნდა ვიგულისხმოთ აქილეუსის ძე ნეოპტოლემი, რომელმაც მამასთან ერთად თავი ისახელა ტროადის ბრძოლებში. პოეტი დავითისა და გიორგის საქებად მშვენიერ ანალოგიებს მიმართავს: თუ დავით სოსლანი აქილეუსის მსგავსი გმირია, მისი შვილი გიორგი ახალი პიროა, ძე აქილეუსისა“.⁴²⁵

ციტაცია: „ჰე, ფილოსოფოსნი დაწყებად მყოფნი,

⁴²⁵ ძველი ქართველი მეხოტბენი. I. ჩახრუხაძე. „ქება მეფისა თამარისი“. ტექსტი გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ივ. ლოლაშვილმა. თბილისი, 1957, გვ. 101.

გონება-ვრცელნი რიტორთა წვევად,
ელენტა შვილნი, ელადს სწავლილნი,
ენა-მზეობდეს სიტყვათა რჩევად“ (VII, 38, 1-2)

ტერმინი: ელენტა (ელინი)
ტერმინი: ელადს (ელადა)

ციტაცია: „მესმა ათენით: თქვენ გაათენით,
ცუდად გაიჭრნეს ღამეთა თევად...“ (VII, 39, 7)

ტერმინი: ათენით (ათენი)

ციტაცია: „განატრო ელნთა: უმძიმს ტროელთა
არ შენთვის მკვდარ-ქმნა ელენტ სათნევად“ (VII, 41, 16)

ტერმინი: ტროელთა (ტროელი)
ტერმინი: ელნთა, ელენტ (ელინი)

ციტაცია: „იტყვიან მნახნი, ხმა-მაღლად მზახნი:
„ილვისო ველსა ჰგავს ნაჯუფთევად“ (VII, 50, 49)

ტერმინი: ილვისო (ელისეს ველი)

კომენტარი: ივ. ლოლაშვილი: „სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით, „ილვისიოსი, რომელ არს ოლვისიოსი, გინა აპოლვიოსი, ესრეთ გამოითარგმნების ვითარმედ: განსასუენებელი უჯაჭო, ესე იგი არს ჭსნილი, თავისუფალი ტანჯვისგან“ (ნახეთ ილვისიოსი). ამ „უჯაჭო განსასვენებელს“, სადაც ადამიანის სული თითქოს თავისუფალია ყოველნაირი ტანჯვისგან, ქრისტიანული რელიგიით სამოთხე ეწოდება, ბერძნული წარმართული მითოლოგიით კი – ელისეის მინდორი, ანუ ილვისიოსის (ილვისოს) ველი (ელიზიუმი). მართლაც, იოანე პეტრიწთან ილვისიოს ველი სამოთხეს ნიშნავს... მაშასადამე, ილვისოს ველი იგივე სამოთხეა, რომელიც ბერძენთა მითოლოგიამ შექმნა წარმართ გმირთა განსასვენებლად“.⁴²⁶

ციტაცია: „თუ ძნობდეს ენოს, კვლა დაიყენოს

⁴²⁶ ძველი ქართველი მეხოტბენი. I. ჩახრუხაძე. „ქება მეფისა თამარისი“. ტექსტი გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ივ. ლოლაშვილმა. თბილისი, 1957, გვ. 112-113.

პლატონ მუსიკი მწყობრ-შენასხმევად;
უხმნა ომიროს, სამფსონ და კვიროს
აწ შენთვის აღძრნა გამოსაკვლევად“ (VII, 51, 53-54)

ტერმინი: პლატონ (პლატონი)
ტერმინი: ომიროს (ჰომეროსი)

ციტაცია: „წავიდის ხმელსა, იონთა ველსა
მუნ სადა მეფედ ზის კეისარი“ (IX, 58, 9)

ტერმინი: იონთა ველსა (საბერძნეთი)
კომენტარი: ივ. ლოლაშვილის ლექსიკონში „იონი“ განმარტებულია როგორც „იონიელი“ ანუ „ბერძენი“, ხოლო „იონთა ველი“ – როგორც „საბერძნეთი“.⁴²⁷
ტერმინი: კეისარი

ციტაცია: „ბნელთა მთენოსა გკადროთ ენოსა,
ანუ უმიროს ყოზადთა მცნელი.
ანუ გთქვათ ისი: არს ბრძენთა თვისი,
ასკილიპოსებრ გონება-ვრცელი!
არ გგვანდეს დარი, ხოსრო დადარი,
საამ-აქილევ, დებორა ქველი!“ (X, 64, 10-12)

ტერმინი: უმიროს (ჰომეროსი)
ტერმინი: ასკილიპოსებრ (ასკლეპიოსი)
ტერმინი: აქილევ (აქილევსი)

ციტაცია: „არცხვენ მოზეთა, მოსამომზღვრეთა
ღმრთად ზევსის ნაქესთა ვიეთთა მთხზველი“ (X, 65, 13)

ტერმინი: ზევსის (ზევსი)

ციტაცია: „მწადდა-რე ძნობა, ვრცელად განბრძნობა
სამუსიკოთა შენასხამისად,

⁴²⁷ ძველი ქართველი მეხოტბენი. I. ჩახრუხაძე. „ქება მეფისა თამარისი“. ტექსტი გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ივ. ლოლაშვილმა. თბილისი, 1957, გვ. 238.

მით ვერ ვეგები, მით ვერ ვეგები
პლატონისა შენასხამისად“ (XII, 65, 13)

ტერმინი: პლატონისა (პლატონი)

ციტაცია: „შენთვის ხმდა არისტოტელი,
დიონოს წიგნთა შესხმანი
მსგავსად აქილევ – ტროელთა
უმბროსისგან შესხმანი
ვერცა დამეტებს სოფოკლი
არა თუ ჩემნი შესხმანი“ (XIV, 79, 1-4)

ტერმინი: არისტოტელი (არისტოტელე)
ტერმინი: აქილევ (აქილევსი)
ტერმინი: ტროელთა (ტროელი)
ტერმინი: უმბროსისგან (ჰომეროსი)
ტერმინი: სოფოკლი (სოფოკლე)

ციტაცია: „ზევსმან მზედ გიცნა, სამყოფი გიქმნა
სელონის ეტლთა მოგირბევანი“ (XVI, 88, 3)

ტერმინი: ზევსმან (ზევსი)
ტერმინი: სელონის (სელენე)

ციტაცია: „ა რეა! კრონოს ენა გარდმკონოს,
ვარდთა გიდარნე ნაშვენებანი“ (XVI, 88, 5)

ტერმინი: რეა
ტერმინი: კრონოს (კრონოსი)

ციტაცია: „თარშით და დალბით, ეგვიპტ-ალაბით
სძღვნეს ნიჭად თვალნი და მონებანი
მცრობსა აქილევს, მბრძოლთა აქ ილევს,
რა მძლედა ა, ვიდის მოხსენებანი“ (XVI, 92, 17-18)

ტერმინი: აქილევს (აქილევსი)

ციტაცია: „ჯაჭვ-ჭურთა მფრქველი გამოჩნდა ქველი
და აქილევთა დაუწყო ძლებად“ (XVII, 98, 13)

ტერმინი: აქილევთა (აქილევსი)

ციტაცია: „ვერა დამატონ სოგრატ და პლატონ,
ძნობდეს [ორნივე] ეფრემის წყებად.
აპეტოსისგან მოპოვებულ არს
ქვეყნისა ზომა ქალდეველებად.
ვარსკვლავთ აღრიცხვა – ზოროასტროსგან;
ვერცა მათ ხელ-ყვეს შენდა დარებად,
არისტოტელმან მეძიებელმან
თავი თვით მისცა სამიებელად“ (XVII, 100, 21-24)

ტერმინი: სოგრატ (სოკრატე)

ტერმინი: პლატონ (პლატონი)

ტერმინი: არისტოტელმან (არისტოტე)

ბოლოსიტყვა

XII-XIII საუკუნეები, როდესაც ქართული მწერლობის უმნიშვნელოვანეს მოვლენად საერო ლიტერატურის აღმოცენება და მისი სწრაფი აღმავლობა დაფიქსირდა, კლასიკის პერიოდად შეირაცხა. ეს იყო დავით აღმაშენებლისა და თამარის მეფობის ხანა, როდესაც ქვეყნის ძლევამოსილებასთან ერთად გამოჩნდა საქართველოსა თუ მის ფარლებს გარეთ განათლებამიღებული საზოგადოება, რომელიც იდგა რა ეროვნულ ნიადაგზე, შემოქმედებითად ითვისებდა როგორც ევროპულ, ასევე ისლამური აღმოსავლეთის მემკიდრეობას.

XII-XIII საუკუნეები, ევროპული რენესანსის წინა პერიოდი, უმნიშვნელოვანესია კულტურის ისტორიაში. დასავლეთ ევროპის კულტურის უშუალო წყარო გვიანი ხანის რომი იყო. ხალხთა გადასახლებების მძლავრი ტალღისა და რომის დასავლეთ იმპერიის დამხობის შემდეგ აღორძინებული ლათინური ენა განათლებულობის ენად იქცა. შუა საუკუნეების ქრისტიანული იდეოლოგიის ცნობიერებაში გადააზრებულმა

ანტიკურობის სახეებმა და სიმბოლოებმა საკუთარი ადგილი დაიმკვიდრეს იმ პერიოდის ხელოვნების სახეთა, სიმბოლოთა თუ აღნიშვნათა რთულ იერარქიაში. იმხანად დიდი იყო ანტიკურობის სახელოვან პოეტთა, ორატორთა თუ ფილოსოფოსთა ავტორიტეტი. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ის, რომ შუა საუკუნეებმა ადამიანისა და მისი ღირსების სრულიად ახალი გაგება შექმნა. ამ შემთხვევაში იდეოლოგიასთან ერთად მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა იმანაც, რომ დასავლეთ ევროპაში ახალი კულტურის ჩამოყალიბებისას ანტიკურობის საკმაოდ ტრანსფორმირებულ ნაწარმებთან ერთად დიდი იყო წვლილი ე.წ. „ბარბაროსთა“ სტიქიისა, იმ ტომთა ხალხურ-ფოლკლორული ტრადიციისა, რომლებმაც დაანგრეს დამაბუნებელი რომის იმპერია. შუა საუკუნეების ევროპის კულტურა, რომელიც ჩამოყალიბების პროცესში იყო, ქმნიდა სულიერებით, დრამატული დინამიკით აღსავსე ხელოვნების სინთეზს თავისებური კონცეფციის გამოყენებით და ყველა შემთხვევაში მიმართავდა ანტიკურობის სამწერლო გამოცდილებასა თუ სახისმეტყველებას. არ უნდა დავივიწყოთ ისიც, რომ ევროპული შუა საუკუნეების იდეოლოგიური სისტემის საფუძველი – ქრისტიანობა – ჩაისახა გვიანი ანტიკურობის წიაღში. ანტიკური კულტურის საფუძვლებთან ბრძოლისა თუ მისი თავისებურად ინტერპრეტაციის პროცესში ევროპული შუა საუკუნეები თავისთავად უკვე დაკავშირებული იყო ანტიკურობასთან. ნეოპლატონიკოსთა მემკვიდრეობა და არისტოტელეს ფორმალური ლოგიკა ღვთისმეტყველურ-ფილოსოფიურ აზრს საფუძვლად ედო არა მხოლოდ დასავლეთ ევროპასა თუ ბიზანტიაში, არამედ არაბეთშიც. იქ არსებულ საგანმანათლებლო კერებში მოღვაწეობდნენ იმდროინდელი ქართული ელიტის წარმომადგენლები და, ამიტომ, ბუნებრივია, ქართული საერო ლიტერატურა ევროპულის ანალოგიურად ვითარდებოდა. იგი უზვად სარგებლობდა იმ იდეებითა და გამომსახველობითი ხერხებით, რაც მოიპოვებოდა ტრადიციულ სასულიერო თუ ევროპულ ლიტერატურაში. ამ ნიადაგზე იქმნებოდა მაღალი ეროვნული თვითშეგნების გამომხატველი თხზულებები, რომელთა ავტორები განადიდებდნენ რა ქვეყნის მონარქებს, იმდროინდელი საქართველოს სამეფოს მისიას ქადაგებდნენ.

სახოტბო პოეზიაში დადასტურებული ანტიკური სახელებისა და ტერმინების განმარტებანი

ფილოსოფოსნი და ფილოსოფიური ტერმინები:

არისტოტელე (არისტოტელი) – ბერძენი სწავლული და ფილოსოფოსი (ძვ.წ. 384-322 წწ).

აფთონი (აფთონ) – ბერძენი ფილოსოფოსი, რომელიც მოღვაწეობდა III-IV საუკუნეებში.

იამბლიქოსი (იამვლიხო) – ბერძენი ფილოსოფოსი ქალკისიდან (დაახლ. 280-330 წწ.) ნეოპლატონიზმის სირიული სკოლის დამაარსებელი.

პარმენიდესი (პარმენიდი) – ბერძენი ფილოსოფოსი (დაახლ. ძვ.წ. 540-470 წწ.), ელელთა სკოლის წარმომადგენელი.

პლატონი (პლატონ) – ბერძენი ფილოსოფოსი (ძვ.წ. 427-347 წწ.).

პროკლე დიადოქოსი (პროკლეს) – ფილოსოფოსი, ნეოპლატონიკოსი (412-485 წწ.).

სოკრატე (სოგრატი) – ბერძენი ფილოსოფოსი (ძვ.წ. 469-389 წწ.) პლატონის დიალოგების მთავარი პერსონა.

ძენონი (ზენონ) – ბერძენი ფილოსოფოსი (დაახლ. ძვ.წ. 469-389 წწ.) პარმენიდესის მოწაფე, ელელთა სკოლის წარმომადგენელი.

პეროდიკოსი (იროკი) – ბერძენი ფილოსოფოსი და ექიმი (ძვ.წ. V-IV სს.), სოფისტი, ჰიპოკრატესის მოძღვარი.

ჰიპოკრატესი (ბოლირატი) – ძველი საბერძნეთის სახელოვანი მკურნალი, ექიმი და ფილოსოფოსი (დაახლ. ძვ.წ. 460-370 წწ.); ისტორიაში ცნობილია როგორც „მედიცინის მამა“.

პერიპატიკული (პერიპატოსა) – არისტოტელეს სკოლა

ატიკული (ატიკულისა) – ძველბერძნული (ფილოსოფიური მოძღვრება)

პატრიკული (პატრისტიკული ღვთისმეტყველება)

გეოგრაფიული სახელები:

ათენი (ათინა) – ქალაქი საბერძნეთში

ელადა – საბერძნეთი

იონთა ველი – საბერძნეთი

პოეტნი და კეისარი:

მენანდროსი (მენანდრი) – ბერძენი კომედიოგრაფოსი (ძვ.წ. 342-292 წწ.)

სოფოკლე (სოფოკლი) – ბერძენი დრამატურგი (ძვ.წ. 496-406 წწ.), წერდა სახოტბო შინაარსის პანეგირიკებსაც.

ჰომეროსი (უმიროს) – ბერძენი ეპიკოსი, „ილიადისა“ და „ოდისეას ავტორი“.

კეისარი – რომის იმპერატორი ძვ.წ. 100/102-44 წწ. სახელმწიფო მოღვაწე, მთავარსარდალი და მწერალი. ავტორი თხზულებისა: „სამოქალაქო ომის ჩანაწერები“; გალიის ომის შესახებ“.

მითოსური გმირები და ტერმინები:

აპოლონი (აპოლონ) – ბრძენი ღვთაება, მზისა და სინათლის განმასახიერებელი ღმერთი, წინასწარმეტყველი, მკურნალი და ხელოვნების მფარველი.

ასკლეპიოსი (ასკლიპო) – მკურნალი ღვთაება, აპოლონის ძე.

აქილეესი (აქილოს, აქილეე) – ტროას ომის მონაწილე, ჰომეროსის „ილიადას“ გმირი.

ზევსი – ბერძნული მითოსის უზენაესი ღვთაება.

კრონოსი (კრონოს) – ზევსის მამა.

ნესტორი (ნესტორ) – ტროას ომის მონაწილე, ბრძენი გმირი.

პალამედესი (პალამედი) – მით. გმირი, რომელსაც ანბანისა და მრავალი სხვა ხელოვნების გამოგონება მიეწერება. ტროას ომის მონაწილე.

პირო (ნეოპტოლემოსი) – აქილეესის ძე, ტროას ომის მონაწილე.

რეა – კრონოსის მეუღლე, ზევსის დედა.

სელენე (სელონი) – მთვარის ღვთაება.

ელისეს ველი (ილვისო) – მით. ელისიონი, ნეტართა ლეგენდარული ქვეყანა.

ოლიმპიელი (ულუმპიანი) – ბერძნულ პანთეონში ასე ეწოდებოდა ოლიმპოსზე დავანებულ ყველა ღმერთს. ტექსტის მიხედვით: უზესთაესი, აღმატებული, ძალმოსილი.

მეორე თავი
ანტიკურობა ძველ ქართულ ლიტერატურაში (XVII-XVIII სს.)

XVII-XVIII საუკუნეების ლირიკა და სამოგზაურო-მემუარისტული პროზა

მაია დანელია

XVII-XVIII საუკუნეების ქართული ლიტერატურა ანტიკურობის რეცეფციის თვალსაზრისით არსებითად ეყრდნობა წინა საუკუნეებში დაგროვილ ცოდნას. როგორც ამ ნაშრომის წინა თავიდან ჩანს, რომ ამ პროცესს უწყვეტი ხასიათი ჰქონდა. აღსანიშნავია, რომ ყველა ეპოქისთვის დამახასიათებელია გარკვეული ტენდენციები, რომლებიც განაპირობებდა ამა თუ იმ ტერმინის თუ მითოლოგიური სიუჟეტის პოპულარობას. ეს ტენდენციები კარგად ჩანს XVII-XVIII საუკუნეების ქართულ ლიტერატურაშიც, სადაც ვხედავთ ტრადიციულად დამკვიდრებული ტერმინების გვერდით ახალი ტერმინების და კონტექსტების შემოტანის მცდელობას, თუმცა უნდა ითქვას, რომ ანტიკურობის შემოქმედებითად ათვისების პროცესი გაცილებით მასშტაბურ სახეს იღებს XIX საუკუნიდან, როდესაც საქართველოს უფრო ინტენსიური პოლიტიკურ-ეკონომიკური თუ კულტურული ურთიერთობები აქვს იმ პერიოდის მსოფლიოს მნიშვნელოვან აქტორებთან.

ამ თავში შევეცდებით დავაკვირდეთ XVII-XVIII საუკუნეების მწერლების შემოქმედებას რამდენიმე ასპექტით: როგორი დამოკიდებულება აქვთ მწერლებს ანტიკურობის რეცეფციასთან, შემოქმედებითად და ნოვატორულად უდგებიან ამ საკითხს, თუ მექანიკურად გადმოაქვთ წინა საუკუნეებში დამკვიდრებული ტერმინები, აქვს ამ პროცესს გაცნობიერებული თუ გაუცნობიერებელი ხასიათი, განსხვავდება თუ არა პრეფერენციები ჟანრების (პოეზია-პროზა) მიხედვით. ამ თვალსაზრისით განვიხილავთ რამდენიმე პოეტის (თეიმურაზ I, არჩილი, ვახტანგ VI, ბესიკი, დავით სარდალი, დავით ბაგრატიონი, დავით რექტორი) და პროზაიკოსის (სულხან-საბა ორბელიანი, ტიმოთე გაბაშვილი) შემოქმედებას.

ვიდრე უშუალოდ ანტიკურობის რეცეფციის პროცესს დავაკვირდებით, შევხვით აღნიშნული პერიოდის პოლიტიკურ, სოციალურ და კულტურულ ასპექტებს, რაც გარკვეულწილად განსაზღვრავდა ამ პერიოდის მწერლების მსოფლალქმასა და შემოქმედებით გზას.

საქართველო ამ პერიოდში დაყოფილია რამდენიმე სამეფოდ (ქართლი, კახეთი, იმერეთი) და სამთავროდ (გურია, სამეგრელო, აფხაზეთი, სვანეთი) და საკმაოდ

რთული ვითარებაა ქვეყნის შიდა პოლიტიკაში. ერთი მხრივ, ამ სამეფოებს და სამთავროებს ერთმანეთთან აქვთ დაპირისპირება და, მეორე მხრივ, ქართველ მეფეებს უწევთ საგარეო მტრების, ოსმალეთისა და ირანის, აგრესიის მოგერიება. აღმოსავლეთ საქართველოს უწევს გაუმკლავდეს ირანის შაჰ-აბას I-ის შემოსევებს და დასავლეთ საქართველოც პრაქტიკულად ირანის პოლიტიკური გავლენის ქვეშაა. დიდწილად არის დამოკიდებული ქვეყნის ცხოვრება ოსმალეთთან და ირანთან ურთიერთობების დარეგულირებაზე და, მეორე მხრივ, ევროპასთან კავშირების დამყარების მცდელობაზე, რაც განსაკუთრებით ინტენსიურ ხასიათს იღებს XVIII საუკუნის დასაწყისიდან. შესაბამისად, ჩნდება სივრცე დასავლური განათლების და სიკეთეების შემოსვლისთვის. უმჯობესდება საგანმანათლებლო მიმართულება, იხსნება სკოლები, დიდი ყურადღება ენიჭება სასტამბო საქმის განვითარებას და წიგნთსაცავების მოწესრიგებას.⁴²⁸ სულ სხვა საფეხურზე ადის წიგნის ბეჭდვის ხელოვნება, რაც წიგნს უფრო ხელმისაწვდომს ხდის ფართო საზოგადოებისთვის, და ამ თვალსაზრისით ძალიან მნიშვნელოვანი იყო მეფე-პოეტების (თეიმურაზ I, არჩილი, ვახტანგ VI) წვლილი. ვითარდება სხვადასხვა ჰუმანიტარული თუ საბუნებისმეტყველო დარგი.

ნიშანდობლივია ის, რომ, მიუხედავად რთული შიდა თუ საგარეო პოლიტიკური სიტუაციისა, ლიტერატურული პროცესები, XV-XVI საუკუნეების სტაგნაციის პერიოდისგან განსხვავებით, უფრო აქტიურდება XVII-XVIII საუკუნეებში. ინტენსიურია მთარგმნელობითი პროცესი და აღმოსავლური სიუჟეტებისა და მოტივების პარალელურად ხდება ევროპულ ლიტერატურულ ტრადიციასთან შეხვედრა, რაც გარკვეულწილად აისახება ლიტერატურაში მრავალფეროვანი გამომსახველობითი ფორმების გაჩენით და თემატიკის გამრავალფეროვნებით. სივრცის გახსნამ და ევროპასთან დაახლოების სურვილმა ასახვა პოვა სამოგზაურო-მემუარისტული ჟანრის განვითარებაში, მოგზაურობის შედეგად დაგროვილი ცოდნის ლიტერატურული ფორმით ასახვაში. შუა საუკუნეებისათვის დამახასიათებელი სარაინდო რომანების გვერდით ჩნდება ახალი ჟანრები, განსაკუთრებული ადგილი ჰქონდა იგავ-არაკული ჟანრის განვითარებას, სატირას, საისტორიო ეპოსს. განსაკუთრებულად პოპულარული ხდება ეპოსის ჟანრის გვერდით ლირიკა, რადგან აქ მწერალს აქვს მეტი თავისუფლება და მოქნილი ფორმა მისი გრძნობების, აზრების გადმოსაცემად.

ამ მხრივ განსაკუთრებით საინტერესოა მეფე-პოეტების შემოქმედებაზე დაკვირვება, რადგან, ერთი მხრივ, ისინი არიან პოლიტიკური ფიგურები, რომლებიც

⁴²⁸ დაწვრილებით ამ ეპოქის მიმოხილვისთვის იხ. კ. კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. II. თბილისი, 1958.

პასუხისმგებლები არიან ქვეყნის საგარეო კურსზე და შიდა პოლიტიკის დარეგულირებაზე და, მეორე მხრივ, ამ საქმესთან ითავსებენ პოეტურ საქმიანობასაც. ეს გარკვეულწილად განპირობებულიც იყო იმ ფაქტორით, რომ ხშირ შემთხვევაში გამოუვალ სიტუაციაში ისინი იძულებული ხდებოდნენ გადახვეწილიყვნენ საკუთარი ქვეყნის რომელიმე კუთხეში ან სულაც სხვა ქვეყნებში, იქნებოდა ეს ოსმალეთი, ირანი თუ რუსეთი. მწერლობით თავშექცევა მათთვის საუკეთესო თავშესაფარს წარმოადგენდა. ეს იყო, ალბათ, ერთადერთი ადგილი, სადაც ისინი თავს თავისუფლად გრძნობდნენ, გამოეთქვათ პირადი სათქმელი თუ ემოციები, წუხილი, რაც გამოწვეული იყო ქვეყანაში შექმნილი უმძიმესი სიტუაციით, სამშობლოდან იძულებითი გადახვეწით, ქვეყნის ბედზე ფიქრით. რთული პოლიტიკურ-სოციალური სიტუაცია თავის გამოძახილს პოულობდა ლირიკაში, გამომდინარე იქიდან, რომ ეს იყო საკმაოდ მოქნილი ფორმა საკუთარი აზრისა თუ ემოციის გადმოსაცემად.

რამდენადაც ჩვენ გვაინტერესებს ავტორების კვლევა ანტიკურობის რეცეფციის თვალსაზრისით, თავდაპირველად შევეცდებით ვაჩვენოთ, თუ როგორ აისახა ეს პროცესი ლირიკოსების შემოქმედებაში; დავიწყოთ მეფე-პოეტებით. რამდენადაც თეიმურაზ I-თან და ვახტანგ VI-სთან ცალკეული ტერმინები გვხვდება, ჯერ ამ პოეტებს შევხებით, ხოლო არჩილის შემოქმედებას, სადაც ამ პროცესს გაცნობიერებული ხასიათი აქვს და არა მხოლოდ ცალკეულ ტერმინს ვხვდებით, არამედ მრავალფეროვან მასალას, უფრო დეტალურად განვიხილავთ.

თეიმურაზ I (1589-1663) – თეიმურაზის მეფობის პერიოდი დაემთხვა საკმაოდ არეულ პოლიტიკურ პერიოდს, და მას უწევდა გადასახლებაში ყოფნა გარკვეული დროის მანძილზე, იქნებოდა ეს საქართველოს რეგიონები თუ სხვა ქვეყნები ოსმალეთი, სპარსეთი, რუსეთი. მას, ერთი მხრივ, უწევდა, საგარეო მტერთან ბრძოლა, ამ დროს შაჰ-აბასი არაერთგზის შემოესია საქართველოს, და, მეორე მხრივ, არეული მდგომარეობა ჰქონდა ქვეყნის შიგნითაც ფეოდალებთან და ქართლის მეფეებთან. ეს სირთულეები აისახა მის ცხოვრებაზეც. მისი ოჯახის წევრები, დედა ქეთევან დედოფალი, შვილები და და შეეწირნენ შექმნილ ვითარებას და თვითონაც უწევდა ყველა ხერხით თავის გადარჩენა. ამ რთულ სიტუაციაში მისთვის საუკეთესო თავშესაფარს წარმოადგენდა ლიტერატურა. კარგად იცოდა სპარსული ენა და მწერლობა. მან სპარსულიდან ქართულად თარგმნა ცნობილი პოემები: „ვარდულებულიანი“, „ლეილმაჯუნღიანი“, „შამიფარვანიანი“, „იოსებზილიხანიანი“. თეიმურაზ I-ის შემოქმედებაში გვხვდება როგორც სასულიერო, ასევე სასულიერო

თემატიკა. მან დაამკვიდრა მაჯამური ლექსის ფორმა, განავითარა გაბაასების ჟანრი, რასაც გამგრძელებლებიც გამოუჩნდნენ მოგვიანებით.⁴²⁹

ანტიკურობის რეცეფციის თვალსაზრისით ჩვენთვის საინტერესოა მისი ლირიკული პოემა „მაჯამა“.⁴³⁰ მაჯამა არის სხვადასხვა გამორჩეული ლექსების კრებული. თეიმურაზი ასე განმარტავს მაჯამას: „ლექსთა ღარიბთა, უცხოთა, რომელ არს გამოკრებული, / მომინდა წერა ამისთვის: არ იქმნას დავიწყებული“. ამ კრებულში თავმოყრილია სასიყვარულო ლექსები და არ არის გასაკვირი, რომ პოეტი ძალას არ იშურებს სატრფოს ხოტბის შესასხმელად. ერთ-ერთი გავრცელებული პოეტური ხერხია ბრძენკაცების მოხმობა სატრფოს მშვენიერების გადმოსაცემად: „ვერ გაქვს ბრძენთა კრებულმან, უტყვ იქმნეს, პირი დაეყო“ (I. მზე ცუდ მაშვრალობს); „კარგს კაცთან ბრძენთა სიტყვასა ვერა სჯობს, იგ სალხინო სვა“ (IV. ტურფა ხარ შვენიერებით); „მისად ქებად ბრძენთა ჰმართებს ენა ქებად და მალემა“ (VII. ეშურების ბაგე ვარდი). ჩვენთვის საინტერესოა ამ კრებულის მესამე ლექსი (III. მზე უნათლე ჰქმენ), სადაც თეიმურაზს მეტი დამაჯერებლობისთვის სჭირდება ერთ-ერთი ბრძენის სახელით მოხსენიება და იგი ახსენებს ტერმინს „დიონისითურთ“:

„ბრძენთა მოვასხამ საქებრად დიონისითურთ კრებულად,
მაგრამ ვით ხელჰყონ, მზე ნახეს თვით შენგან ნათელკლებულად!
ბაკნი მოგიძვნა მთვარემან, გნახა უმეტეს ვსებულად,
გლახ, ჰმუნვით გახდა, პირს იცა, – მუნით აჩნია ლებულად“.

ტერმინი „დიონისოსი“ ადრეული პერიოდების მწერლებთანაც გვხვდება, და აქ უნდა იგულისხმებოდეს დიონისე არეოპაგელი. ივ. ლოლაშვილი აღნიშნავს, რომ აღორძინების ხანის მწერლებმა კარგად იცოდნენ დიონისე არეოპაგელი, რომელსაც ხშირად მოიხსენიებდნენ თავიანთ თხზულებებში.⁴³¹

უნდა აღინიშნოს, რომ თეიმურაზზე, ისევე როგორც რუსთაველის შემდგომი ეპოქის ავტორებზე, დიდი გავლენა ჰქონდა „ვეფხისტყაოსანს“. თეიმურაზ I-ის შემოქმედებაშიც გვხვდება მთელი რიგი პოეტური სახეები, რომლებიც რუსთაველის ინსპირაციით არის შექმნილი, ამდენად, არ არის გამორიცხული, რომ ამ შემთხვევაშიც მისი წყარო რუსთაველი ყოფილიყო, რომელთანაც ეს სახელი „დიონოს“ ფორმით გვხვდება. კერძოდ, ეს ტერმინი გვხვდება იმ ეპიზოდში, სადაც ნესტანის გათავისუფლების შემდეგ გმირები თავიანთ სამშობლოში ბრუნდებიან და რუსთაველი ბოროტების უარსობის და სიკეთის არსის შესახებ ლაპარაკობს:

„ამ საქმესა დაფარულსა ბრძენ დიონოს გააცხადებს:

⁴²⁹ თეიმურაზის შემოქმედების მიმოხილვისთვის იხ. ალ. ბარამიძე. ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. ტ. II. თბილისი, 1940, გვ. 114-133.

⁴³⁰ თეიმურაზ I. თხზულებათა სრული კრებული. თბილისი, 1934.

⁴³¹ ივ. ლოლაშვილი. არეოპაგეტიკის პრობლემები. თბილისი, 1972, გვ. 70.

ღმერთი კარგსა მოავლინებს, ავ-ბოროტსა არ დაჰბადებს,
ავსა წამ-ერთ შეამოკლებს, კარგსა ხან-გრძლად გააკვლადებს,
თავსა მისსა უკეთესსა უზადო-ჰყოფს, არ აზადებს“ (1491)

ე. ხინთიბიძის აზრით, სახელი „დიონოსი“, თანაც სიტყვა ბრძენის გვერდით, „ვეფხისტყაოსნის“ გადამწერისა და მკითხველისათვის ნაცნობი და ბუნებრივია.⁴³²

ეს ტერმინი გვხვდება ასევე ჩახრუხადის „თამარიანშიც“ („ქება მეფისა თამარისი“), სადაც ჩამოთვლილია როგორც ანტიკური ფილოსოფოსები, მწერლები, ფილოსოფოსები: სოკრატე, პლატონი, არისტოტელე, ჰომეროსი, ასევე ქრისტიანი ფილოსოფოსი დიონისე არეოპაგელი.

„გვიან შენებრთა ძეხმანი,
რკინისა ხამლთა შესხმანი,
შენთვის ხმდა არისტოტელი,
დიონოს წიგნთა შესხმანი
მსგავსად აქილევ – ტროელთა
უმბროსისგან შესხმანი
ვერცა დამეტებს სოფოკლი
არა თუ ჩემნი შესხმანი“. (XIV, 79, 1-4)

ჩახრუხადესთან ჩამოთვლილი ფილოსოფოსები და მწერლები თამარისთვის შესაფერისი ქების შესხმის მიზნით არიან მოხსენიებული და თეიმურაზიც, როგორც ჩანს, ძველ ლიტერატურაში დამკვიდრებულ ტრადიციას მისდევს.

ვახტანგ VI (1675-1737) – კიდევ ერთი მეფე, რომელთანაც გვხვდება ანტიკური ტერმინები, არის ვახტან VI.

იგი იყო ქართლის მეფე. პოლიტიკურ საქმიანობასთან ერთად ითავსებდა სამეცნიერო საქმიანობას. მას ეკუთვნის „ქართლის ცხოვრების“ ახალი რედაქცია. ცნობილია „ვახტანგის კანონები“ და „დასტურლამალი“, 1709 წელს დააარსა თბილისში სტამბა. კარგად იცოდა სპარსული და თარგმნიდა სპარსულ თხზულებებს. რუსეთთან ურთიერთობების გამო გაურთულდა ურთიერთობები ოსმალეთთან და სპარსეთთან და იძულებული გახდა დაეტოვებინა ქართლი.

არჩილის მსგავსად, მასაც დაუწერია მაჯამა,⁴³³ სადაც რამდენიმე ანტიკურობასთან დაკავშირებული ტერმინი გვხვდება პირველ ლექსში, რომელიც

⁴³² ე. ხინთიბიძე თავის სტატიაში „ვის იმოწმებს და რატომ იმოწმებს რუსთველი?“ გვთავაზობს საინტერესო ინტერპრეტაციას „ვეფხისტყაოსანში“ მოხსენიებულ „დიონოსი“ ტერმინთან დაკავშირებით: „ამ საქმესა მემოწმების დიონოსი, ბრძენი ეზროს: / საბრალოა, ოდეს ვარდი დაეთრთვილოს, და-ცა-ეზროს.“ (178). დაწვრილებით იხ. აღნიშნული სტატია <http://kartvelologi.tsu.ge/public/ge/arqive/15/12> ბოლო ნახვა: 20.12.2023.

ემღვნება სატრფოს სილამაზის ხოტბის შესხმას და სიყვარულის ცეცხლით დაგვას. პოეტი ამბობს, რომ ბრძენი **პლატონი** და **პითაგორაც** რომ იყოს, ვერ შეჰყადრებდა სატრფოს შესაფერის ქებას:

„სრულად სიბრძნისა საუნჯის კარი, რაც მქონდეს, დამეღოს,
ან მაგალითი პლატონის, ან პითაგორის დამეღოს,
ვჯდე გულის მძრახად სამუდმოდ, თავი ქვე სადმე დამეღოს,
საკადრად შენსა ქებასა ვერ ვიტყვი, სულიც დამეღოს“. (გვ. 10)

ამ შემთხვევაშიც, როგორც თეიმურაზთან, ანტიკურობასთან დაკავშირებული ტერმინი გამოყენებულია სატრფოს სილამაზის გადმოსაცემად და რაც შეეხება ტერმინებს, მათგან ერთ-ერთი – პლატონი – ყველაზე ხშირად გამოყენებული ტერმინია, პითაგორას კი პირველად ვახტანგ VI ახსენებს.

არჩილი (1647-1713) – შეიძლება დანამდვილებით ითქვას, რომ არჩილი ამ პერიოდის პოეტებს შორის ყველაზე გამორჩეულია ანტიკური სახე-სიმბოლოების მრავალეფეროვნებით და მათი გამოყენების სიხშირით. გვრჩება შთაბეჭდილება, რომ იგი განგებ მიმართავს ანტიკურობას, რომ ხაზი გაუსვას, ერთი მხრივ, მის მნიშვნელოვნებას და, მეორე მხრივ, თავი მოიწონოს თავისი განსწავლულობით.

არჩილი იყო მეფე ვახტანგ V-ის ძე. მეფობდა კახეთში და იმერეთში. იგი იყო პოეტი და მთარგმნელი. მის სახელთან არის დაკავშირებული რუსეთში ქართული სტამბის დაარსება.

არჩილის მეფობის პერიოდსაც დაემთხვა რთული პოლიტიკური მდგომარეობა. მას ირანის მოთხოვნის გამო მოუწია ირანში გამგზავრება და იქ მუსულმანობის მიღება, მიუხედავად ამისა, თავისი მსოფლმხედველობით, ანტისპარსული ორიენტაციის იყო. უფრო მეტიც, არჩილი არ იყო ლოიალურად განწყობილი ლიტერატურაში სპარსული გავლენების მიმართ და ანტისპარსული განწყობილებები მის შემოქმედებაშიც აისახება. უპირატესობას ანიჭებდა ეროვნულ თემატიკას და იცავდა ენობრივ ნორმებს. მის ლირიკაში დიდი ადგილი უჭირავს დიდაქტიკურ-მორალისტურ მიმართულებას. მძლავრად შემოდის რაციონალისტური ელემენტი. გამონაგონ ამბებთან შედარებით უპირატესობას ანიჭებდა მართლის თქმის პრინციპს, რაც გარკვეულწილად რეალიზმის ელემენტების მატარებელია.

არჩილის ნაწარმოებების მიხედვით შეიძლება შთაბეჭდილება შევიქმნათ მისი პოეტიკის შესახებ: რა უნდა იყოს სათქმელი და როგორი ფორმით უნდა გამოიხატებოდეს იგი, რა უფრო მნიშვნელოვანია, ფორმა თუ შინაარსი, სად უნდა იყოს კულმინაცია და როგორი უნდა იყოს დასასრული, როგორი უნდა იყოს

⁴³³ ქართული მწერლობა. ტ. VIII. შემდგ.: ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე, თბილისი, 1990.

ნაწარმოების სტრუქტურა და კომპოზიცია, როგორი ურთიერთმიმართება უნდა იყოს კომპონენტებს შორის და სხვ. არჩილის *ars poetica*-ს მიხედვით, უპირატესობა უნდა მიენიჭოს შინაარსს, თუმცა ფორმაც მისთვის ძალიან მნიშვნელოვანია, რამდენადაც ემოციურ მხარეს დიდი ძალა აქვს მკითხველზე.

ანტიკურობის რეცეფციის თვალსაზრისით ჩვენთვის საინტერესო არის მისი ვრცელი ისტორიული პოემა „გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთაველისა“ („თეიმურაზიანი“),⁴³⁴ სადაც გასაუბრების ფორმით არის გადმოცემული თამარ მეფის და თეიმურაზ I-ის პერიოდის საქართველოს ისტორია და იგი ისტორიული პოემის პირველ ნიმუშს წარმოადგენს.

არჩილი განზრახ ირჩევს პოეტურ ფორმას გაბაასებას, რომელიც ჯერ კიდევ ანტიკურობაში გვხვდება. ეს ფორმა მას აძლევს საშუალებას შეუპირისპიროს ერთმანეთს განსხვავებული წარმოდგენები და მხარეების მოსაზრებები არგუმენტაციებით გაამყაროს. ამ გასაუბრებაში წარმოდგენილია ორი მხარე: რუსთაველი – როგორც საერო ლიტერატურის შემქმნელი, ანტიკურობასთან ზიარებული და ანტიკური მსოფლადქმის მცოდნე და მეფე თეიმურაზი, ქრისტიანული წარმოდგენების დამცველი. „ორი არის სიტყვის ცოდნა: სამღდელო და საერო, / სამღდელოსა მცოდინარე საეროსა მოერიო“. (48).

გაპაექრების საწყის ეტაპზევე რუსთაველი და თეიმურაზი ერთმანეთს უმტკიცებენ, თუ რომელი არის უფრო მნიშვნელოვანი პოეტი და რომელი არის უფრო მეტად განსწავლული. და აქ ვხვდებით პირველ ტერმინს – **ათენს**, რომელიც, რა თქმა უნდა, ტრადიციულად განსწავლულობის სიმბოლოა.

თეიმურაზი თავისი მნიშვნელობის დამტკიცებას იმით ცდილობს, რომ იგი მეფე არის და ბევრ სირთულესთან უწევს გამკლავება და არა გამონაგონ ამბებს, არამედ არსებით მოვლენებზე საუბრობს, ამიტომ თვლის, რომ აღმატებულია რუსთაველზე. რუსთაველი, თავის მხრივ, ამტკიცებს, რომ პოეტებში ვერავინ შეედრება და ამის დასტურად მოყავს არგუმენტი, რომ იგი ათენში არის გაზრდილი, ქალაქში, რომელიც მიიჩნევა სიბრძნის სამშობლოდ, და აქვე ირონიულად შენიშნავს, რომ თეიმურაზს იქ მხოლოდ სამი წელი აქვს გატარებული.

„მეფევ, დასწყნარდი, ნუ სჯავრობ, ყური მამიგდე, გონია,
არ ხელმწიფობით მაჯობო, სხვათა ნურათი გგონია,
ნიადაგ ჩემის ლექსისა ქება თქვენც გაგიგონია.
მე ათინას ვარ გაზრდილი, შენ სამ-წელ გქონდა გონია“ (100)

„ათინას თქმულა სიბრძნისა მოპოვნა-მოშოებანი,

⁴³⁴ არჩილი. თხზულებათა სრული კრებული. ტ. I. თბილისი, 1936, ტ. II. თბილისი, 1937.

ჩემი ნათქვამი წინწილად, ტკბილ-გასაგონად ებანი,
მაღლა მოგძახისთ მელექსეთ, ეს კმარა თუცა ებანი.
მაგ საქმით თუ მედარები, სხვა გიჯობს ღონისძებანი“ (101)

ათენის, როგორც ანტიკური განათლების კერის სიმბოლოს, ხსენებას ხანგრძლივი ტრადიცია აქვს XII-XIII საუკუნეების ლიტერატურაში. XII საუკუნის უცნობი ავტორის ნაწარმოებში „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“, ავტორი გვიყვება დავითის ერთ-ერთ დამსახურებაზე, გელათის მონასტრის მშენებლობაზე. აღნიშნულია, რომ გელათი აღმოსავლეთის მეორე იერუსალიმია, ხოლო საგანმანათლებლო თვალსაზრისით იწოდება სხვა ათენად („სხუად ათინად“): „...უზრუნველი ტრაპეზი განუჩინა, რომელიცა აწ წინამდებარე არს ყოვლისა აღმოსავალისა მეორედ იერუსალემად, სასწავლოდ ყოვლისა კეთილისად, მოძღურად სწავლულეებისად, სხუად ათინად, ფრიად უაღრეს მისსა საღმრთოთა შინა წესსა, დიაკონად ყოვლისა საეკლესიო შუენიერებისად. ხოლო სახელი მისი – გელათი“.⁴³⁵ თ. ყაუხჩიშვილის აზრით, როგორც იერუსალიმს აქვს ქრისტიანობისათვის ყველაზე დიდი მნიშვნელობა, ასევე კლასიკური ხანის ათენიც ყველაზე მნიშვნელოვანია მეცნიერებებისათვის, რაც, როგორც ჩანს, დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსისათვის კარგად იყო ცნობილი.⁴³⁶

არჩილისთვისაც, ათენი განსწავლულობის შეუცვლელი სიმბოლოა. საინტერესოა, რომ თეიმურაზი რუსთაველს ამ მომენტში უშუალოდ არ ეპასუხება. მხოლოდ იმას დასძენს, რომ რუსთაველმა ერთი ლექსი გალექსა, მას კი უფრო რთული მისია ჰქონდა დაკისრებული – ქვეყნის მართვა. თუმცა ოდნავ ქვემოთ ისევ უბრუნდება ათენის თემას, არ ავიწყდება რუსთაველის რეპლიკაც იმის შესახებ, რომ რუსთაველი ათენშია გაზრდილი და თეიმურაზს კი იქ მხოლოდ სამი წელი გაუტარებია. აქ უკვე თეიმურაზი საკმაოდ ირონიულად სთხოვს რუსთაველს, შეახსენოს, თუ სად მიიღო განათლება, და საერთოდ რა ენაზე ლაპარაკობენ ათენში, რამე სხვაზე თუ ლათინურად და საერთოდ, რა სიბრძნე აქვთ ბერძნებს:

„ათინას გაზდა იჩემე, სთქვი რამე ათინურია,
რას ენით ლაპარაკობენ, სხვა აქვთ თუ ლათინურია?
ეს შენ მითხარ და მე გეტყვი ბერძენთა-ელინურია,
ან სიბრძნე მათი რა არის, საჩინო, უჩინურია“ (187)

⁴³⁵ „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“ (ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955, გვ. 330-331).

⁴³⁶ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. I. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 4. 1973, გვ. 125.

მისი ირონიული დამოკიდებულება გრძელდება მომდევნო სტროფებშიც. ჩამოთვლის ბერძენ ფილოსოფოსებს, მწერლებს, ღმერთებს და მისნებს, თუმცა, აქ თვალშისაცემია ინტონაცია, საგულისხმოა, რომ სიტყვების განგებ დამახინჯებით ისევ ინარჩუნებს ირონიულ ტონს და ცოტა არ იყოს „აგდებულ“ დამოკიდებულებას ამ ხერხით ამძაფრებს:

„ელენტა სიბრძნის წიგნები ესე და სიცბილიასი
ბირგვილიონი, ღალინოს, უმროს, სიბილიასი,
არისტოტელის, პლატონის, ასკლიპოს მკვდართ მისნობასი
იანესა და იამბრეს, ევსები კვლავ სავსებასი“ (188)

განსაკუთრებით იგძნობა ირონია განგებ დამახინჯებულ ფორმებში, რასაც ალიტერაციებით აღწევს: სიცბილიასი – სიბილიასი, ევსები – სავსებასი, იანე-იამბრე.

საინტერესოა, რა პრინციპით არჩევს ავტორი ჩამოთვლილ ფიგურებს. ყველა ფიგურა, რომელსაც ასახელებს, არის დაკავშირებული მწერლობასთან, ფილოსოფიასთან, მედიცინასთან ან სხვა მეცნიერებებთან.

პირველ რიგში ასახელებს სიბილას წიგნებს. სიბილას წიგნები ეს იყო საბერძნეთში ძვ.წ. IV საუკუნეში შეგროვილი ბერძენ ქურუმთა მისნობები. გადმოცემათა თანახმად, კუმელი სიბილას ჰექსამეტრით გამართული წინასწარმეტყველებები. რომში არსებობდა ასევე წინასწარმეტყველებათა სხვა კრებულები: ტიბერისის სიბილა, ალბუნეას მისნობები. ამ მისნობათა კრებულებს ერთი სათაურით აერთიანებდნენ და მას „სიბილას წიგნებს“ უწოდებდნენ. ლიტერატურულ ტრადიციაში ეს ფიგურა ორივე ფორმით გვხვდება სიბილა და სიცბილი. ჯერ კიდევ იოანე შავთელთან გვხვდება თხზულებაში „გალობანი ვარძიისა ღმრთისმშობლისანი“ სიცბილი ფორმით:

„ოროგინესი შეიჩუენა სიცბილი,
ლმობაჲ ეწიენ დავრდომილთაჲ არიოზს,
აექჳნ ენაჲ ნესტორს სასასა მისა,
დადუმნა უღმრთოი და მოსჳო კაცთაგან...“

ამ ტერმინს „სიბილი“ ფორმით ვხვდებით XII-XIII საუკუნეების უცნობი ავტორის ნაწარმოებში „ისტორიანი და ზმანნი შარავანდედთანი“: „ნუ უკუე, მეფევ, ჟამი არს ომისა, და ჟამი არს სივლტოლისა, ვინათგან ყოველსავე საქმესა ჟამი მიაჩანს. რამეთუ ოდესმე ალექსანდრეცა იძლივა დედაკაცისა მიერ, და ეგრეთვე სამბსონ [დალილასაგან და სოლომონ] სიბილასაგანი“. ამ ავტორის კომენტატორები (კ. კეკელიძე და ს. ყაუხჩიშვილი) თვლიან, რომ ნაწარმოების ეს ადგილი ეყრდნობა

გიორგი ამარტოლის „ხრონოღრაფს“. ⁴³⁷ სავარაუდოა, რომ არჩილიც იცნობდა ამ ნაშრომს. საგულისხმოა, რომ მასთან ორივე ფორმა დასტურდება, თუმცა აქ ჩვენ ვფიქრობთ, რომ არჩილს ამ სახელის ორივე ფორმით მოხსენიებას დამატებითი მნიშვნელობაც აქვს, კერძოდ, ეს ჭირდება ალიტერაციისთვის.

დასახელებულია **ღალინოსი** // გალენოსი ახ.წ. II საუკუნის (129-216) ბერძენი ფიზიკოსი, ფილოსოფოსი, რომელიც მუშაობდა ანატომიის სფეროში. ჰქონდა პლატონის, არისტოტელეს, ჰიპოკრატეს და ჰეროფილოსის გავლენა. ეს ფიზიკოსი პირველად გვხვდება არჩილთან. ⁴³⁸

შემთხვევით არ არის ნახსენები ასკლეპიოსი – მკურნალობის ღმერთი, რომელიც ასევე მედიცინასთან არის დაკავშირებული. არჩილთან იგი გვხვდება „ასკლიპოს“ ფორმით. მისი კულტი გავრცელებული იყო ძვ.წ. V საუკუნიდან. დღესაც ითვლება მედიცინის სიმბოლოდ. ასკლიპოსი პირველად ნახსენებია იოანე შავთელის „აბდულმესიანში“: 400. „მასთან ასკლიპოს ვეღარ მუსიკობს, / თვით ქებად თქვენდა განლიგებულ არს“ (XII, 102, 1-4). თუმცა საინტერესო დეტალია, რომ არჩილი აქცენტს აკეთებს მის შესაძლებლობაზე მკვდრეთით ადამიანების (ტინდარევის, კაპანევის, გლავკუსი, ლიკურგუსი და სხვები) აღდგენის „ასკლიპოს მკვდართ მისწობას“, ანუ მისი ცოდნა უფრო ღრმა არის, ვიდრე უბრალოდ ტერმინების ჩამოთვლა.

დასახელებულია **უმიროს** // ჰომეროსი, არისტოტელე და პლატონი, ევსებიოს კესარიელი.

სიტყვა ბირგვილიონის იდენტიფიცირება ვერ ხერხდება. შესაძლოა, ამ სიტყვაში არჩილი მოიხრებს რომელიმე წინასწარმეტყველს ან მისანს. ასევე ბუნდოვანებით არის მოცული ტერმინების იანესა და იამბრეს ეტიმოლოგია. უნდა აღინიშნოს, რომ ვერც ამ ტერმინების იდენტიფიცირება ხერხდება და საჭიროა ამ მიმართულებით კვლევა.

არჩილი კიდევ უფრო შორს მიდის, ვიდრე უბრალოდ რომელიმე ცალკეული ტერმინების დასახელებაა. რუსთაველისა და თეიმურაზის გასაუბრების ფონზე ერთმანეთს არის შეპირისპირებული საერო და საერო განათლების პრინციპები, ანტიკური და ქრისტიანული წარმოდგენები.

⁴³⁷ ვ. კეკელიძე. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. II. თბილისი, 1981, გვ. 270; ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი 1959, გვ. 13.

⁴³⁸ გალენოსს ახსენებს მიხეილ ჯავახიშვილიც „ჰალენ“ ფორმით მოთხრობაში „პატარა დედაკაცი“: „ყველანი ჰყავს მოხსენებული: უძველესი ეგვიპტელები, ინდოელები, ბერძნები, რომაელები, ქართველებიც და არაბებიც, ჰიპოკრატე, აული, კორნელი ცელსი, ჰალენ, ავიცენა და უთვალავნი სხვანიც“.

თეიმურაზი ამ პარტიის შესავალ ნაწილში ჩამოთვლის სულიწმიდის შვიდ მაღლს: ღვთის შიში, ღვთისმსახურება, აღსარება, ზრახვა, მეცნიერება, გულისხმიერება, სიბრძნე.

„შვიდს მაღლსაც აგერ მოგიტხოვ, სხვაგან ნუღარ ჰყოფ ძებასა,
მაღლი სიბრძნისა იოტებს კაცთა უგუნურებასა,
მაღლი გულისხმისყოფისა განსდევს უგულისხმებასა,
მაღლი ზრახვისა დაჰფარავს გულის განმკითხველებასა“ (184)

„ძლიერებისა მხნედა ჰყოფს და ძალს მისცემს უძლურებას,
მეცნიერთა მაღლი ვის აქვს, უჩინო ჰყოფს უმეცრებას.
მაღლი ღვთისმსახურებისა განაქარვებს საცთურებას,
შიში ღვთისა ცოდვას დახსნის, მართლის გზისკენ აქნევს რებას“ (185)

შემდეგ კი ჩამოთვლის **თორმეტ სიბრძნეს**, 12 დარგს, რომლებიც ანტიკურობაში ჩამოყალიბდა: ფილოსოფია, მედიცინა, მჭევრმეტყველება, გრამატიკა-ფილოლოგია, გეოგრაფია, ასტრონომია/ასტროლოგია, ლიტერატურა, მუსიკა, საბრძოლო ხელოვნება, ნივთთმეტყველება:

„ესე არის **სიბრძნე ბერძენთ**, პირველ ფილასოფოსობა,
მკურნალობა, რიტორება, მერმე დრამატიკოსობა,
ქვეყნის ზომა, ვარსკვლავთრიცხვა, სიტყვის შეთხზვნად მუსიკობა,
ბრძოლის წესი ხელოვნება, ძნელია ნივთთმეტყველობა“. (189)

მომდევნო სტროფში ასახელებს კიდევ 2 დარგს – ბუნებისმეტყველებას და არითმეტიკას, და ამბობს, რომ თორმეტივე ერთად ქმნის სრულყოფილ სიბრძნეს:

„ეს გარდარჩა ოთხს სტრიქონსა, თორმეტისგან მგონ ორი ეს,
ბუნებათამეტყველებას, სიბრძნე არ დაუშორიეს;
აგრე რიცხვთმეტყველებამან თავი სხვათ ბრძენთა მორიეს.
ვინც ეს თორმეტი შეკრიბოს, სრულ სიბრძნე დაუშორიეს“. (190)

ამ თორმეტ დარგზე ინფორმაციას ვხვდებით ჯერ კიდევ XI საუკუნის მწერალთან და მთარგმნელთან ეფრემ მცირესთან, გრიგოლ ნაზიანზელის ჰომილიის თარგმანზე დართულ ანდერძში:⁴³⁹ „ვითარ-იგი ათორმეტ არიან ხელოვნებანი ბერძენთა სწავლულებისანი და თითოეული აღმწერელი მით სახითა აღმწერელობს, რაიცა ხელოვნებაი ესწაოს ათორმეტთა მათგან: დრამატიკოსობა, გინა

⁴³⁹ ხელნაწერი A 292, 215v (დ. თვალთვაძე. ეფრემ მცირის კოლფონები. თბილისი, 2009, გვ. 230). დ. თვალთვაძე. ეფრემ მცირე – ბიზანტიური მწერლობის კომენტატორი. 1997, სადისერტაციო ნაშრომი.

ფილოსოფოსობა, რიტორობა ანუ მკურნალობა, მუსიკელობა, ანუ ქუეყნის-მზომელობა, ვარსკულავთმრიცხველობა, ანუ ნივთთ-მეტყუელება, ხელოვნებათა საქმე ანუ წესი ბრძოლისა“.

ამით თეიმურაზი ცდილობს, რუსთაველს დაუმტკიცოს, რომ სულიერი განსწავლულობა უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე საერო. არჩილი კიდევ უფრო შორს მიდის, იმ მიზნით, რომ აჩვენოს ანტიკური სწავლებების სისუსტე, უწოდებს მას ზღაპრულს და შეთხზულს:

„ათინელთ სიბრძნე ბევრი აქვთ, ზღაპრული, შეტმასნილია,
ბერძენთ აქვს თორმეტი სიბრძნე მუნ ერთად შენათხზნილია,
არ მათებრ საგონებელი, საღვთო აქვთ განბრძნობილია.
ეს უნდა კაცმან მოიმკოს, იმათგან დათერძილია“. (191)

მომდევნო სტროფში აკრიტიკებს ასტროლოგიას და საგანგებოდ არჩევს სიტყვებს, მეტი სიმძაფრისთვის მიმართავს ალიტერაციას:

„რაც რამ კაცს დაემართება, ავი თუ უკეთესი რამ,
ვარსკვლავს და ეტლს აჩემებენ, ვინ თქვა ესე, თუ არ ვირამ?!
სულსა კარგი ვერვინ უყოს, თუ არ ღვთისა შენამზირამ,
რადგან სულსა ვერ იცნობენ, მაშ გაუშვან, ვითა სირამ“. (192)

ამ სულისკვეთებას აგრძელებს შემდეგ სტროფებშიც, სადაც იმის საილუსტრაციოდ, რომ ბერძნებს უცნაური მითები აქვთ, მაგალითად მოჰყავს მინოტავროსის გაჩენის ამბავი. აქედანვე უნდა აღინიშნოს, რომ ეს მითი პირველად არჩილთან არის ნახსენები და აქ ჩვენს ყურადღებას ის კონტექსტიც იპყრობს, რა კონტექსტითაც არჩილმა განგებ შეარჩია ეს მითი და არა სხვა მითი. ახსენებს მინოსსა და მის ასულს პასიფაეს, რომელსაც სიცოფე შეეყარა და კუროსთან კავშირის დასამყარებლად ხელოსან დედალოსს, რომელსაც დედლოხუროსს უწოდებს, სთხოვა ხარის გამოსახულების დამზადება, სადაც შევიდა პასიფაე და კუროსთან კავშირის შედეგად დაიბადება მინოტავროსი. არჩილი არ ერიდება უხამსი სიტყვების გამოყენებას და ცვლის მნიშვნელოვან დეტალებს, მონათხრობს რომ დაუჯერებელი ამბის ელფერი მისცეს.

ტრადიციული მითის თანახმად, პასიფაე არის მინოსის ცოლი, რომელიც უღალატებს მინოსს და ხართან კავშირის შემდეგ შეეძინება მინოტავროსი. აქ პასიფაე მინოსის ასულია. მინოსი განრისხებულია, რადგან პასიფაეს ხართან შეუღლების სურვილი აქვს. მინოსმა ხელოსანს დედლოხუროს // დედალოსს(?) უთხრა ეს ამბავი, მან ისეთი მოწყობილობა მოიფიქრა, სადაც კავშირის დამყარება იქნებოდა შესაძლებელი. ფიცრებისგან შექმნა ფური, რომელსაც ძროხის სახე მისცა, შიგ შევიდა

პასიფაე და კუროც შეჰყვა კავშირის დასამყარებლად, რის შედეგადაც იშვა მინოტავროსი.

„იტყვიან ვისმე სახელით **პასიფს**, ასულსა **მინოსა**,
ეს კაცი იქმნა სიცოფით ზროხის ტრფიალი კუროსა;
გამოუცხადა ბრძენს ვისმე ხელოსანს **დედლოხუროსა**,
მან ასეთი რამ შეჰმზადა, ვით კურომ ფურსა დედლოსა“. (195)

„შემისაგან ფური შექმნა, გარედამე არ მოყავროს,
დახატაო ზროხის სახედ, განა გარ არ შემოსტავროს.
შიგ შევიდა **პასიბიო**, კურო გავა და შემჩაროს.
მათგან იქმნაო, იტყვიან, სახელით **მინაუტავროს**“. (196)

აქ ჩვენს ყურადღებას იქცევს ისევ პარალელური ფორმები პასიფაესი: პასიფი და პასიბიო, რაც ისევ იმ სულისკვეთებას აგრძელებს, რაც მთელ ამ მონაკვეთს გაჰყვება და ამის საილუსტრაციოდ გამოგვადგება ასევე ტერმინი დედლოხურო, რომელიც ასევე მის მიერ არის შექმნილი დედალოსის შემადგენელი პირველი კომპონენტისა და ხუროს გამოყენებით.

თეიმურაზი ახსენებს **ორფევსსაც**, რომელიც გამონაგონი ამბებით ატკბობს გარშემომყოფთ. ეს სახე-სიმბოლო მას იმისთვის სჭირდება, რომ საგანგებოდ მიაწიშნოს, რომ მსგავსად ბერძნებსაც ბევრი გამონაგონი ამბავი აქვთ, სიმართლესთან შეუსაბამო:

„**ორფევი** ჰკრავსო ებანსა, სიტკბოთ ჰყო ქვა შენადრავი,
რით ირწმუნება ეს სიტყვა, ნივთი აქვს ქვასა უძრავი?
ყველა ზღაპრული ცოდნა აქვთ, მართალთან არ შესართავი,
მუდამად ხელთა უჭირავს ტყუილის მათ მოსართავი“ (197).

ორფევსი ჯერ კიდევ იეზეკიელის ერთ-ერთ იამბიკოში⁴⁴⁰ არის ნახსენები, რა თქმა უნდა, იქაც გამორჩეული ხმისა და მუსიკალური ნიჭის სიმბოლოდ:

I. „იმღვენ საცემნი ორფევსის კმათ დამხსნელნი
ნათელმოფელო ალთა გულისათაო,
ნივთ კერძოდ მუსიკთ კმათასა ზესთა
ესე მიიღე აღმონაშენი მშობელმან
შენნი იოხენ მამაო იოანე“.

⁴⁴⁰ ქართული პოეზია. ტ. I. ძველი ქართული პოეზია V-XII სს. შემდგ.: ს. ცაიშვილი. თბილისი, 1979.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ თეიმურაზის ეს საკმაოდ მოზრდილი მონაკვეთი არ უნდა გავიგოთ, როგორც ანტიკურობის დაკნინების მცდელობა, პირიქით, ის, რომ არჩილი ამდენ დროს უთმობს ანტიკურობის მნიშვნელოვანი ასპექტების განხილვას, იმაზე მეტყველებს, რომ მან კარგად იცის ანტიკურობა და ამ პოეტურ ხერხს კარგად იყენებს პაექრობის ფორმატისთვის.

ამავე თხზულებაში არის ნახსენები **პტოლემიოსი**. რუსთაველს პტოლემიოსი იმ ადამიანის მაგალითად მოჰყავს, რომელმაც მნიშვნელოვანი საქმე გააკეთა. კერძოდ, ამ კონკრეტულ პასაჟში პტოლემიოსი რჩევას ეკითხება ვეზირებს, რა მნიშვნელოვანი საქმე შეიძლება გააკეთოს, მათ კი ურჩიეს, რომ ძალიან მნიშვნელოვანია ძველი და ახალი აღთქმის წიგნების ბერძნულად თარგმნა და განმარტება. პტოლემიოსის საქმეთა აღწერას 9 სტროფს უთმობს არჩილი (131-140), რაც ისევ და ისევ, ამ თემის მნიშვნელოვნებაზე მიუთითებს. პტოლემიოსი არის სიმბოლო განსწავლული ადამიანის და იგი სწორედ ამ კონტექსტში გვხვდება ძველ ქართულ ლიტერატურაში. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი მეფე დავითს ადარებს „პტოლემოსს“, „და ესენი მდიდრად შეიკრიბნა, რაოდენნი პოვნა გარდამოღებულად ენასა ქართველთასა სხვათა ენათაგან, ძუელნი და ახალნი, ვითარცა სხუამან პტოლემოს, ამას ზედა ოდენ სასოვან ქმნილმან“.⁴⁴¹ რომელიც, ს. ყაუხჩიშვილის აზრით, არის III საუკუნის მოღვაწე, პტოლემიოს II ფილადელფოსი – ალექსანდრიის ბიბლიოთეკარი.⁴⁴² თ. ყაუხჩიშვილის მოსაზრებით, „შესაძლოა, დავითის ისტორიკოსი ქრონოგრაფის მიხედვით იცნობდა პტოლემიოსთა სახელსა და მოღვაწეობას“.⁴⁴³ ცხადია, რომ არჩილისთვის ეს ინფორმაცია ცნობილი იყო და ამ კონტექსტში გამიზნულად იყენებს ამ სახე-სიმბოლოს.⁴⁴⁴

გაბაასებაში რუსთაველი ერთ-ერთ თავის პასუხში ახსენებს თამარ მეფეს და მის საქმეებს და ნიშანდობლივია, რომ თამარის საქმეთა განდიდების კონტექსტში არჩილი იყენებს ტერმინს **ასფოდელოსი და ივლიოსის ველი**.

ორივე ტერმინი ნახსენებია სამოთხის ადგილის სინონიმებად. ივ. ლოლაშვილის მიხედვით, „სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით, „ილვისიოსი, რომელ არს ოლვისიოსი, გინა აპოლვიოსი, ესრეთ გამოითარგმნების ვითარმედ:

⁴⁴¹ „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისა“ (ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955, გვ. 347).

⁴⁴² ს. ყაუხჩიშვილი. ბერძნული ლიტერატურის ისტორია. II. თბილისი 1949, გვ. 96, გვ. 127.

⁴⁴³ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. I. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 4. 1973, გვ. 121.

⁴⁴⁴ ალექსანდრე ჭავჭავაძე კიდევ უფრო შორს მიდის და ერთ-ერთ ლექსში იბერიას პტოლემოსის დროს აყვავებულს უწოდებს: „ჰე, საქართველო პტოლემეს დროს აღყვავებული!“ (ქართული მწერლობა. ტ. IX. შემდგ.: ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე, თბილისი, 1992).

განსასუენებელი უჯაჭო, ესე იგი არს ჳსნილი, თავისუფალი ტანჯვისგან“ (ნახეთ ილვისიოსი). ამ „უჯაჭო განსასვენებელს“, სადაც ადამიანი სული თითქოს თავისუფალია ყოველნაირი ტანჯვისგან, ქრისტიანული რელიგიით სამოთხე ეწოდება, ბერძნული წარმართული მითოლოგიით კი – ელისეის მინდორი, ანუ ილვისიოსის (ილვისოს) ველი (ელიზიუმი). მართლაც, იოანე პეტრიწთან ილვისიოს ველი სამოთხეს ნიშნავს... მაშასადამე, ილვისოს ველი იგივე სამოთხეა, რომელიც ბერძენთა მითოლოგიამ შექმნა წარმართ გმირთა განსასვენებლად“.⁴⁴⁵

ეს ტერმინი პირველად გვხვდება თხზულებაში „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ რამდენიმე ადგილას, თუმცა ჩვენი ყურადღება მიიპყრო იმ ფაქტმა, რომ არჩილი თითქმის სიტყვასიტყვით მისდევს ერთ კონკრეტულ პასაჟს, და ჩვენც თვალსაჩინოებისთვის ერთად მოვიყვანოთ ორივე ამონარიდს

„ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“:

„[...] იხილვებოდა ღმრთისაგან ღმერთქმნილად [თამარ მეფე – ე.კ.], შორის ღმერთთა გამკითხველად ღმრთისა სახეობად, რომელსა მოესთულო სურნელება და შუება სამოთხისა, მოეფუტკრა ვარდბურტკობა, ყვავილმცენარეობა, ასფოდელ-ნარგისობა ილვისიოს ველის ნამორჩებთა?!“⁴⁴⁶

„გაბასება თეიმურაზისა და რუსთველისა“:

„მოესთლო შუება, სამოთხის სურნელთა სახეობანი,
მას მოეფუტკრა ვარდისა დაცვარულ-მოზუტკობანი,
მცენარეობა ყვავილთა ასფადელ-ნარგისობანი,
ივლიოს ველის შვენება, სიტურფე ნამორვებანი“. (789).

რომელსა მოესთულო სურნელება და შუება სამოთხისა // მოესთლო შუება,
სამოთხის სურნელთა სახეობანი;

მოეფუტკრა ვარდბურტკობა, ყვავილმცენარეობა // მას მოეფუტკრა ვარდისა
დაცვარულ-მოზუტკობანი;

ასფოდელ-ნარგისობა ილვისიოს ველის ნამორჩებთა // მცენარეობა ყვავილთა
ასფადელ-ნარგისობანი, / ივლიოს ველის შვენება, სიტურფე ნამორვებანი.

⁴⁴⁵ ძველი ქართველი მეხოტბენი. I. ჩახრუხაძე. „ქება მეფისა თამარისი“. ტექსტი გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ივ. ლოლაშვილმა. თბილისი, 1957, გვ. 112-113.

⁴⁴⁶ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 64-65.

როგორც ვხედავთ არჩილი სიტყვა-სიტყვით მისდევს უცნობ ავტორს და უცვლელი სახით უცვლელი კონტექსტით იყენებს იმავე სახე-სიმბოლოებს.⁴⁴⁷

დასკვნის სახით, შეგვიძლია კიდევ ერთხელ აღვნიშნოთ, რომ ამ პერიოდის ავტორებში არჩილს გამორჩეული ადგილი უჭირავს. მისი თხზულებების კვლევა გვიჩვენებს, რომ მან კარგად იცოდა ანტიკურობა და, შეიძლება ითქვას, რომ იგი თავისუფლად „თამაშობს“ ამ მასალით. მასთან, ერთი მხრივ, ვხვდებით ტერმინებს, რომლებიც იყო დადასტურებული ძველ ქართულ ლიტერატურაში, როგორც მაგალითად, ათენი (ათენური), ჰომეროსი, სიბილა, არისტოტელე, პლატონი, ასკლეპიოსი, ორფეესი, ასფოდელოსი, ივლიოს ველის // ელისეს ველი, მეორე მხრივ, ასევე ვხვდებით იმ ტერმინებს, რომლებიც პირველად მასთან მოიხსენიება: გალენოსი, პასიფაე // პასიბიო, მინოსი, დედლოხუროსი // დედალოსი, მინოტავროსი. და ვხვდებით ტერმინებს, რომლებიც მან გამოიგონა, და რომელთა იდენტიფიცირებაც საჭიროებს სამომავლო კვლევას: ბირგვილიონი, იანე, იამბრე.

ბესიკს, იგივე ბესარიონ გაბაშვილს (1750-1791) XVIII საუკუნის ლირიკოსთა შორის გამორჩეული ადგილი უჭირავს. ბესიკის მამა გავლენიანი კაცი იყო და ბესიკი პატარაობიდანვე იზრდებოდა მეფის კარზე. მამის წყალობით მიიღო კარგი განათლება, შეისწავლა სპარსული ენა. ერთი შეხედვით, ბესიკი „უდარდელ პოეტად“ მიიჩნევა, რომელიც სასიყვარულო ლექსებს წერდა, თუმცა, თუ მის პოეზიას კარგად დავაკვირდებით, დავინახავთ ადამიანს, რომელსაც საკმაოდ რთული ცხოვრება გამოუვლია. ბესიკი საკმაოდ ტრაგიკული პიროვნება იყო და მის შესახებ ფუნდემენტურ გამოკვლევას გვთავაზობს გ. ლეონიძე, რომელიც თვითონაც პოეტი, განსაკუთრებულად გრძნობს ბესიკის პოეზიას და პიროვნებას.⁴⁴⁸ ბესიკი იყო პოეტი, რომელსაც ქართლიდან იმერეთში გადახვეწა მოუწია. ბესიკის იმერეთში განდევნის რამდენიმე მიზეზი სახელდება. ერთი ვერსიით, ეს განპირობებული იყო სასიყვარულო მოტივით (აქაც რამდენიმე ვერსია არსებობს, მას უნდა ჰქონოდა სასიყვარულო ურთიერთობა ერეკლე II-ის დასთან, ანა ბატონიშვილთან, სხვა ვერსიით ერეკლეს შვილიშვილთან, ანა ბატონიშვილთან, და სახელდება მესამე ვერსიაც, მაია ყულარაღასის ასული, რომელიც ყველაზე მეტად სარწმუნო უნდა იყოს), მეორე ვერსიით, ერეკლეს საწინააღმდეგო დაჯგუფებაში მონაწილეობით, რისთვისაც მას პირადი მოტივი უნდა ჰქონოდა. არსებობს მოსაზრება, რომ ამ საქმეში ანტონ კათალოკოსის ხელი ერია, რომელიც მტრულად იყო განწყობილი ბესიკის მამის მიმართ, რის გამოც მათ იმერეთში გადახვეწა მოუწიათ. იმერეთში ბესიკმა თავი

⁴⁴⁷ ამ ტერმინთან დაკავშირებით დაწვრილებით იხ. პირველი თავი.

⁴⁴⁸ გ. ლეონიძე. ძიებანი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან: XVII-XVIII სს. თბილისი, 1949.

გამოიჩინა სოლომონ მეფის კარზე და მალე მიაღწია პოზიციას, სადაც ევალებოდა დიპლომატიური მოლაპარაკებების წარმოება.

ბესიკის შემოქმედება მრავალფეროვანია, როგორც ჟანრულად, ასევე თემატიკით.⁴⁴⁹ მის შესახებ აღნიშნავდნენ, რომ „რუსთველისებრ ხმატკბილობით არ აკლებდა არცერთ გვარსა“. მის შემოქმედებაში დიდი ადგილი უჭირავს სატრფიალო თემას და მას რუსთაველის ძალიან დიდი გავლენა აქვს. კ. კეკელიძე აღნიშნავს, რომ რუსთაველის შემდგომ ისე მძაფრად და შთაგონებულად არავის გამოუვლენია სიყვარულის გრძნობა ისე, როგორც ბესიკს.⁴⁵⁰ მის შემოქმედებაში გარკვეულწილად იგრძნობა თეიმურაზ I-ის გავლენაც.

მასთან საკმაოდ უხვად გვხვდება ანტიკურობასთან დაკავშირებული ტერმინები და ეს ტერმინები შეგვიძლია თემატურად შემდეგ ჯგუფებად დავყოთ: მითოლოგიური ტერმინები: მანტორ (მენტორი), მინერვა, ერმი, აფროდიტი, დიანა, აპოლო, სირინოზი, ირისე, პლატონ, უმიროს (ჰომეროსი), არისტოტელი, ლექტორ (ჰექტორი), ახილვეი (აქილევსი), კეისართ, გილონგინოსებ (ლონგინოსი), ორესტი, კრონოსი, დიასებრ (ზევსი), ზეფირო, ილიოს (ჰელიოსი); ეთნონიმები: ათინელთ (ათენელი), მირმიადონთ (მირმიდონელები); გეოგრაფიული ტერმინები: ათინა (ათენი).

ბესიკთან ძალიან ხშირად გვხვდება ტერმინები: აფროდიტი, ერმი, დია, აპოლონი, არია, ირისე, კრონოსი, ილიოსი, ზეფიროსი, თუმცა, რამდენადაც მასთან ეს სახელები ციური სხეულების სახელებია და არა მითოლოგიური ფიგურები, ამიტომ აქ ამაზე არ შევჩერდებით, აქ მხოლოდ იმ ტერმინებს შევხებით, სადაც ანტიკურობის რეცეფცია გვაქვს:

ბესიკის ლექსებში ნახსენებია მენტორი როგორც ბრჭყალების, ბასრი სიტყვის მქონე: „გირჩევ, შეგბრალდეს გულნამტკინარე, / მანტორ, გაბრალეზ ფესვით ბრჭყალებსა!“ („მე მივხვდი მაგას შენსა ბრალეზსა“). ნახსენებია მინერვა, როგორც სიბრძნის სიმბოლო: „დავკარგე მინერვა, სიბრძნის დიდება!“ („სევდის ლაშქარი“). ასევე ნახსენებია დიანა: „მას დიანა რით ედრება და რითა?“ („ვაშა მას დღეს“). ხშირია შედარება სატრფოს სირინოზებრ ხმასთან: „ჰმა სირინოზს, თმა-ლულამბარ-წინამოს, / დამქროლო ნიაო, არვედ ეარე!“ („ხმა სირინოზს“), „სირინოზს სასტვენს უმზადე, ვაი, მით დაშავებულსა“ („ან“ ზე სით მოხვალ“). ერთ-ერთ გმირს ადარებს ორესტესთან: „ოთარს ვეყმე გზით პირზანგი მე ორესტი ლომის ჭანგი“ (14). შედარებად არის

⁴⁴⁹ ბ. გაბაშვილი. თხზულებათა სრული კრებული. აღ. ბარამიძის და ვ. თოფურიას რედაქციით. თბილისი, 1921.

⁴⁵⁰ კ. კეკელიძე. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. II. თბილისი, 1981, გვ. 672.

გამოყენებული სიტყვა კეისარი: „კეისართ ტოლი, შავ ჩოხით მძღოლი“ („რუხის ბრძოლა“).

ნაწარმოებში „რუხის ბრძოლა“, რომელსაც ბესიკი სოლომონ I-ს უძღვნის და რომელიც ეხება აფხაზთა და ჩრდილო ტომთა (ჯიქნი, ალანელნი და სხვ.) გაერთიანებულ თავდასხმას სამეგრელოს სამთავროზე 1780 წელს, ერთ-ერთ მონაკვეთში ყურადღება არის გამახვილებული ანტიკურობის ცნობილ ფიგურებზე და ეს ყველაფერი არის ნახსენები სოლომონ მეფისათვის ქების შესხმის კონტექსტში:

„ათინელთ ენა, ქველშესაძენა,
შესხმის მოცალედ გშვენს წამის-წამად!
პლატონ, უმიროს. პროკლითურთ იროს.
არისტოტელი ჰყვეს დასაწამად!
ბრძენნი და მძენნი,
ფრანგნი, ბერძენნი,
ჩრდილო-სამხრელნი ხმა-შენადგამად
მოკრბით სეფისდა,
ქებად მეფისდა,
სოლომონის-და ხილვად სალამად“

ამ კონტექსტში საინტერესოა ერთი ანბანთქება⁴⁵¹ „ან“ ზე სით მოხვალ“, სადაც ისევ და ისევ ბერძნულ განათლებაზე ყურადღება გამახვილებული, კერძოდ, ნახსენებია ათენი.

„ათინად ბრძენთა გაზრდილი, აზიად ვმგზავრობ არესა“.

ბესიკი კარგად იცნობს ტროას ომის ციკლს. ჰომეროსი რომ მისთვის გამორჩეული ავტორია, ეს კარგად ჩანს მის ერთ-ერთ ანბანთქებაში, რომელშიც შერჩეულია 33 ფიგურა/ცნება,⁴⁵² რომლებიც დალაგებულია ანბანური თანმიმდევრობით, და ტაეპებშიც ყველა სიტყვა ერთსა და იმავე ასო-ნიშანზე იწყება.

„ჟორბებთაგან ჟორობასა, ჟომერისგან ჟორობასა!“

⁴⁵¹ როგორც ცნობილია, ამ ფორმას ბევრი პოეტი იყენებდა: თეიმურაზ I, არჩილი, ვახტანგ VI, დავით გურამიშვილი.

⁴⁵² 33 ასო-ნიშნიდან ორი რომ ანტიკურ თემას ეთმობა, კერძოდ, ჰომეროსსა და სირინოზს („სუმბულთაგან სირინოზი სარდიონად სრიალობდეს“ (5, 3), ანტიკურობისადმი ინტერესზე მიუთითებს.

არ არის შემთხვევითი, რომ რუხის ბრძოლაში მონაწილე მეომრის, გიორგი წულუკიძის აღწერისას პარალელს ავლებს ტროას ომის გმირებთან, აქილევსთან და მირმიდონელეთან, ჰექტორთან:

„ანუ იყო მას დღეს მგვანი
სამფსონისა, მკვრელი ყბითა,
ანუ ლექტორ მარტო-მბრძოლი
მირმიადონთ შეფრობითა;
ვით მას ვინმე ახილევმან
ფინდიხი ჰკრა უგვრობითა,
ვსთქვი თუ: „მას ჰგავს“ ეგრევ სვრიდა
და ჰფარვიდა გულს სწრობითა.

ჰექტორი ანბანთქებაშიც გვხვდება:

„ლექტორის ყმოზა დამშვენდა
ლამბარს ყმად დასაქადებად.“

ანბანთქებაში „ანზე სით მოხვალ“ ბესიკი ახსენებს პრიამოსს:

„პრიამს პართენ ვმსახურებდი,
თქვენც გასმიათ მეფე თხრობით“

და ასევე პრიამოსის ძეს, ტროილოსს, რომელიც აქილევსმა მოიტაცა და დაახრჩო.

„ტროილის მოყმედ ხლებული
ტერენტი, გმირად ქებული“

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ბესიკიც ანტიკურობის რეცეფციის თვალსაზრისით საინტერესო მასალას გვაძლევს და საკმაოდ ბევრ ტერმინს იყენებს პოეტური სახე-სიმბოლოების გამრავალფეროვნებისთვის. მისი ლექსების თემატიკიდან გამომდინარე, არ არის გასაკვირი, რომ ანტიკური ფიგურები მასთან უმეტესწილად ორი თემის გარშემო ერთიანდებიან: სატრფიალო და საბრძოლო.

ლირიკოსებიდან გვინდა შევეხოთ კიდევ სამ პოეტს, რომლებთანაც ასევე დასტურდება ცალკეული ტერმინი. ეს არის დავით სარდალი ორბელიანი, დავით ბაგრატიონი (ბატონიშვილი) და დავით რექტორი.

დავით სარდალი (1739-1796) იყო ბესიკის მეგობარი, და ბესიკს ლექსებიც კი მიუძღვნია მისთვის, განსაკუთრებით აქებს მის სიმამაცეს ლექსში „ასპინძისთვის“. დავითს ცოლად ჰყავდა ერეკლე II-ის ასული და გარკვეულწილად

პრივილეგიებითაც სარგებლობდა, თუმცა რაღაც ეტაპზე მათ შორის უთანხმოება წარმოიშვა, რის გამოც მას ქართლის მეფის სახლთუხუცესის პოზიცია დაუკარგავს. კარგად იცოდა სპარსული, დიპლომატიური საქმის გარდა, ეწეოდა მთარგმნელობით საქმეს და წერდა ლექსებს.

განსაკუთრებით გამოირჩევა სატრფიალო ლირიკული ნაწარმოებებით. მის ერთ-ერთ ლექსში „პირზედ გაქვს ხალი“⁴⁵³ ვხვდებით ტერმინს „სირინოზებრ“. როგორც ჩანს ამ პერიოდის პოეტებისთვის ეს ტერმინი ტკბილხმოვანი სატრფოს სინონიმია, რომელსაც შეუძლია მსმენელის მონუსხვა და მოჯადოება.

დავით ბაგრატიონი (ბატონიშვილი) (1767-1819) გიორგი XII-ის შვილი, ერეკლე II-ის შვილიშვილი. ის მხოლოდ ერთი წლის განმავლობაში იყო ტახტის მემკვიდრე, მაგრამ ტახტის სხვა პრედენტენტები არ აღიარებდნენ მის მმართველობას. 1803 წელს დავითი ბაგრატიონთა ოჯახის სხვა წევრებთან ერთად იძულებით პეტერბურგში გადაასახლეს.

დავითის ერთ-ერთ ლექსში „შენი დისკო“⁴⁵⁴ რომელიც სახოტბო ლექსს წარმოადგენს, ნახსენებია ორი ტერმინი არია და აფროდიტი. აქ, ერთი მხრივ, ცის მნათობებზე არის საუბარი, თუმცა კონკრეტულად ეს ორი ციური მნათობი განგებ არის შერჩეული სიყვარულით გამოწვეული დარდის გადმოსაცემად, რამდენადაც ავტორისთვის, სავარაუდოდ, ცნობილია აფროდიტესა და არესის სასიყვარულო ურთიერთობა.

დავით რექტორი (1745-1824) მეცნიერი, პედაგოგი, ფილოსოფოსი, კალიგრაფი. ერეკლე II-ის კარზე იყო მდივან-მწიგნობარი. ეწეოდა სამეცნიერო და პედაგოგიურ მოღვაწეობას. მას ეკუთვნის სხვადასხვა დარგის შემსწავლელი სახელმძღვანელოები. დავით რექტორი ეწეოდა ლექსიკოგრაფიულ საქმესაც. დავით რექტორის პოეტურ მემკვიდრეობაში შეიმჩნევა ფრანგ განმანათლებელთა იდეების კვალი და ანტონ I-ის სქოლასტიკური სკოლის გავლენა.

მის ერთ-ერთ ლექსში „გრგვინვით ციურნო“⁴⁵⁵ ასევე არის საუბარი ცის სხეულებზე ორიონზე და ირისზე, რომლებიც საკმაოდ ხშირად გვხვდება ამ პერიოდის ლირიკაში.

⁴⁵³ ქართული მწერლობა. ტ. VIII. შემდგ.: ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1990.

⁴⁵⁴ ქართული მწერლობა. ტ. VIII. შემდგ.: ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1990.

⁴⁵⁵ ქართული მწერლობა. ტ. VIII. შემდგ.: ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1990.

ლირიკოსების შემდეგ ყურადღებას შევაჩერებთ ამ პერიოდის კიდევ ორ წარმომადგენელზე, კერძოდ ორ პროზაიკოსზე, სულხან-საბა ორბელიანზე და ტიმოთე გაბაშვილზე, რომლებმაც დიდი წვლილი შეიტანეს ევროპასთან დაახლოების მიმართულებით და ბუნებრივია, მათი მოგზაურობები საინტერესო ცნობებს იძლევა იმდროინდელი მსოფლიოს შესახებ, კერძოდ, ქვეყნების შესახებ, სადაც მათ მოუხდათ მოგზაურობა. ორივე შემთხვევაში ჩვენ ვხვდებით ანტიკურობასთან დაკავშირებულ ტერმინებს.

სულხან-საბა ორბელიანი (1658-1725 წწ.) იყო მეცნიერი, დიპლომატი, პოლიტიკური მოღვაწე, მწერალი. იგი იყო ვახტანგ VI-ის მასწავლებელი.

ისტორიული მნიშვნელობის იყო ბევრი მისი წამოწყება.

მას ეკუთვნის იგავ-არაკების კრებული „სიბრძნე-სიცრუისა“, რომლის მიზანიც იყო განათლების პოპულარიზაცია და ხელმისაწვდომობა ჩვეულებრივი ხალხისთვის.

დიდი მუშაობა გასწია სამეცნიერო დარგების განვითარებისთვის. მისი ლექსიკონი „სიტყვის კონა“ დღესაც არ კარგავს აქტუალობას. ლექსიკონზე მუშაობა მოგზაურობის პერიოდში დაიწყო, კერძოდ, კონსტანტინოპოლში ყოფნისას.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა მის პოლიტიკურ აქტივობებს. ადრე მოუწია პოლიტიკაში აქტიურად ჩართვა. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა სულხან-საბას მოგზაურობას ევროპაში, რაც რამდენიმე მიზნით იყო განპირობებული. საბამ მოგზაურობა ვახტანგის გადასახლებამდე დაიწყო და მისი თავდაპირველი მიზანი აღზრდილის ქრთამით გამოხსნა და ევროპასთან სავაჭრო ურთიერთობის დამყარება იყო.

XVI და XVII საუკუნეებში დიდი მნიშვნელობა მიენიჭა აღმოსავლეთისკენ გზის გაჭრისთვის კავკასიისა და საქართველოს გზების გამოყენებას. დასავლეთის ევროპის პოლიტიკური და ეკონომიკური გავლენის შეჭრა კავკასიაში ხდებოდა კათოლიკე მისიონერების მეშვეობით. საქართველოც დაინტერესებული იყო თავის მხრივ ევროპასთან ურთიერთობით, როგორც ალტერნატიული გზით ოსმალეთისა და სპარსეთის წინააღმდეგ. საქართველოში ამ მიზნით იმოგზაურეს არქანჯელო ლამბერტიმ, ქრისტოფორე კასტელმა. საკმაოდ ინტენსიურ ხასიათს იღებს ევროპასთან ურთიერთობა XVII საუკუნიდან. თეიმურაზ I ნიკიფორე ირბახს ელჩად აგზავნის დასავლეთ ევროპაში, რის შედეგადაც ქართული სტამბა დაარსდა რომში.

XVIII საუკუნეში სპარსეთისა და ოსმალეთისგან შევიწროებული საქართველოს მმართველები რომის პაპისგან იმედოვნებდნენ დახმარებას. ქართული საზოგადოების უმეტესი ნაწილი მიისწრაფოდა კათოლიკური ევროპისკენ, რაც

განპირობებული იყო ძლიერი მუსულმანური შევიწროებისა და ქვეყნის მძიმე პოლიტიკური ვითარებით, რაც აფართოებდა დიპლომატიური ურთიერთობის არეალს და ქმნიდა ევროპულ კულტურასთან მეტი დაახლოების პერსპექტივას.

ვახტანგ მეფეც თავის მხრივ ცდილობდა ურთიერთობის დამყარებას ლუდოვიკო XIV-სთან. უკვე 1712-1713 წლებში ინტენსიური მიმოწერა იყო ვახტანგსა და ლუდოვიკოს, საბასა და პაპს, ევროპელ მისიონერებსა და ევროპელ სახელმწიფო მოხელეებს შორის. ირანთან და ოსმალეთთან საქართველოს გართულებული ურთიერთობის ფონზე სულხან-საბა ორბელიანი იყო ის ფიგურა, რომელიც ცდილობდა ალტერნატივების მოძიებას ევროპასთან პოლიტიკური კავშირების დამყარების მიზნით. საბას დიპლომატიური ურთიერთობები ჰქონდა რომის კარდინალთან. ლუდოვიკო XIV-ს სთხოვს ვახტანგ VI-ს გამოსასყიდისთვის თანხის მიცემას, თუმცა მისი მისია არ აღმოჩნდა წარმატებული.⁴⁵⁶

ევროპასთან ურთიერთობის მიმართულებით უმნიშვნელოვანესია ის ფაქტი, რომ სულხან-საბამ მიიღო კათოლიციზმი, თუმცა მაშინ შეუძლებელი აღმოჩნდა, რომ საქართველოში გავრცელებულიყო კათოლიციზმი, რადგან არ არსებობდა ერთიანი ცენტრალიზებული სახელმწიფო. მის გაკათოლიკებას უნდა საფუძვლად ჰქონოდა პოლიტიკური მიზეზები. მას შემდეგ, რაც გაირკვა, რომ ევროპას საქართველოს დახმარება არ შეეძლო, სულხან-საბამ თავისი ძალები ენის და კულტურის გაძლიერებისკენ წარმართა.

როგორც აღინიშნა, ვახტანგ VI-ის დავალებით სულხან-საბამ იმოგზაურა სხვადასხვა ქვეყანაში, მათ შორის საფრანგეთსა და იტალიაში. მოიარა პარიზი, ჟენევა, სიცილია, რომი, შემდეგ ჩავიდა კონსტანტინოპოლში. სამწუხაროდ, დაკარგულია პარიზის ნაწილი, შემორჩენილია იტალიის და თურქეთის აღწერილობა. განსაკუთრებული შთაბეჭდილება მოახდინა იტალიაში მოგზაურობამ. მას უნდა ემოგზაურა 1713-16 წლებში. მარშრუტი ასეთი უნდა ყოფილიყო: კონსტანტინოპოლი, მარსელი, პარიზი და უკან დაბრუნება მარსელში, შემდეგ იტალია, რომი, ფლორენცია, სიცილია, მალტა, საბერძნეთი, კუნძულები, კონსტანტინოპოლი და საქართველო.

„მოგზაურობა ევროპაში“ წარმოადგენს უცხო ქვეყნების მხატვრულ-გეოგრაფიული აღწერის საინტერესო ცდას. აქ გვხვდება ვრცელი ცნობები ქვეყნების შესახებ. მრავალფეროვანია დაკვირვებისა და აღწერის ობიექტები – ესაა გეოგრაფიული დახასიათება მხარეების და ქალაქების, მოსახლეობის საქმიანობის და

⁴⁵⁶ სულხან-საბა ორბელიანი. მოგზაურობა ევროპაში. ს. იორდანიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობით, შენიშვნებითა და ლექსიკონით. თბილისი, 1940.

ქვეყნების პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი სტრუქტურების, ბუნების და ღირსშესანიშნავი ისტორიული ძეგლების.

ნაწარმოებში დიდი ადგილი ეთმობა იტალიის აღწერას. გადმოცემულია ამბები რომისა და ფლორენციის ძეგლების, სიძველეების, და ეკლესიების შესახებ. ნიშანდობლივია სულხან-საბას ერთი თვისება, რაც ძალიან მოსწონს, ოცნებობს, რომ მის სამშობლოშიც იყოს მსგავსი ძეგლი, ტაძარი, ქანდაკება.

სულხან-საბა კარგად იცნობს რომაულ პანთეონს, რომელსაც კრონოსსა და მის ამხანაგებს ეძახის. კრონოსს „სიბრძნე-სიცრუისაშიც“ ახსენებს, როგორც სილამაზის ეპითეტს: „მეოთხე ითხოვა, და მეფისა, მოიყვანა. შვენებით კრონოსსა ჰგვანდა და ღაწვნი მისნი გათლილსა იაგუნდს სჯობდა“. მოიხსენიებს ღვინის ღმერთს, მზის ღმერთს. იცნობს მითოლოგიურ სიუჟეტებს: ძუ მგელისა და რომულუსისა და რემუსის შესახებ. დაფნესა და აპოლონის შესახებ.

აღფრთოვანებულია რომით. ამბობს: „დაიჯერებთ, რომი ასეთია, ას წელს სულ იაროს კაცმა, მის საკვირველობას ვერც გაუვიდეს, ვერც დაასრულოს... უსაცილოდ დაიჯერეთ, რასაც ვწერ, ნაკლებია, და მასაც თავს გაუსვლელსა და შეუძლებელსა, დაიჯერეთ, ნახევარს მაშინც ვერ მივსწვდები... და ეს იყოს, რას ვაგრძელებ? რომის შენობა ამ წიგნში არ დავა!“ (გვ. 201).

ახსენებს პლატონს, არისტოტელეს და სხვა ფილოსოფოსებს. სვადასხვა კეისარს.

მასთან დადასტურებული ანტიკურობასთან დაკავშირებული ტერმინები შეიძლება შემდეგ თემატურ ჯგუფებად დავყოთ:

მითოლოგიური და ისტორიული ფიგურები: კრონოსი, მისი ამხანაგები (ოლიმპოს ღმერთები), კეისრები, ორი ყმაწვილი (რომულუსი და რემუსი), ქალი (დაფნე), კერპის ღმერთი (აპოლონი), პლატონი, არისტოტელე, მათი ამხანაგები (ბერძენი ფილოსოფოსები), ღვინის ღმერთი (დიონისე?), ნერონი, მზის ღმერთი (სოლი/ჰელიოსი)

სხვა ტერმინები: მგელი (კაპიტოლიუმის მგლის ქანდაკება).

ტიმოთე გაბაშვილი (1703-1764) არის ავტორი, რომელსაც ეკუთვნის სამოგზაურო-საცნობარო ხასიათის ნაწარმოები. ტიმოთე გაბაშვილიც ასევე მნიშვნელოვანი ფიგურა იყო ევროპასთან ურთიერთობების მიმართულებით. ტიმოთე განსწავლული იყო ღვთისმეტყველებაში, ფილოსოფიასა და რელიგიის ისტორიაში; იცოდა ბერძნული, რუსული, თურქული და სომხური ენები. ტიმოთე ჩართული იყო დიპლომატიურ მოლაპარაკებებში რუსეთთან. 1955 წელს იგი მიემგზავრება იერუსალიმში და ათონის მთის მოსალოცად. ამ მოგზაურობის შესახებ

წერს ნაწარმოებს „მიმოსვლა“.⁴⁵⁷ რამდენიმე წლის შემდეგ ბრუნდება საქართველოში, თუმცა მისთვის ეპარქია არ დაუბრუნებიათ. ბოლოს მაინც უწევს საქართველოს დატოვება.

თხზულებაში უმთავრესად ათონისა და პალესტინის სიძველეებია აღწერილი, განსაკუთრებული ყურადღება კი ეთმობა ქართულ ნაშთებს და ცდილობს, რომ მათ შესახებ ზედმიწევნითი დეტალები შეაგროვოს. თხზულებაში მრავლად ვხვდებით ისტორიულ, ეთნოგრაფიულ და გეოგრაფიულ ცნობებს.

ყველაზე ხშირად გამოყენებული ტერმინია ასფოდელოსი და მას იყენებს, როდესაც ლამაზ ველებს აღწერს „ვითა მაისის ველთა ასფოდელოები“, „კორდნი და ველნი სავსე იყვნეს თითოფერითა ასფოდელოებითა“, „შემოსილ იყვნეს ერნი ყვავილთაებრ გაზაფხულისა ფერადობათა და ასფოდელოებრთაებრ მაისისა ველთათა“.

ქარებიდან ახსენებს ბორეასს ბორია/ბორიო ფორმით, ნოტოსს, ახსენებს აფროდიტეს როგორც ციურ სხეულს.

ნახსენებია ჰომეროსი, როგორ ეპითეტი მჭევრმეტყველების „მამინ მსწრაფლ აღდგა ეფთვიმი, და დავიწყებოდეს ენა ქართული, არამედ ესეოდენ ვრცლად იწყო ქართულთა ზრახვად და რიტორად, ვითა უმბროს უსწრობდა სიმარჯვითა ენითა“ (გვ. 471).

მისი მიხედვით, განსაწავლულობის სიმბოლოდ მიიჩნევა ძველი ბერძნულისა და ლათინურის ცოდნა და პლატონური ქცევა: „მოიწია დიდი ფილოსოფოსი ევგენიოს, კაცი ქვეყანისაგან ვენედიკთასა, განსწავლული სიბრძნითა და ენითა ელლენებრითა და ჰრომაელებრითა, სახითა რაფთამე უცხოთა და ქცევითა პლატონურითა, რომელსა ძველთა მათ ფილოსოფოსთა სიბრძნენი არარად შეერაცხა“ (გვ. 485). განსწავლულობის ერთ-ერთი კრიტერიუმია არისტოტელეს მოძღვრების ცოდნაც: „რამეთუ სხვა ვინმე ბრძენი მოსლვოდა, სახელით კვიპრიანე, განსწავლილი მრავლითა სწავლითა. და თურქთა ენისა იყო სწავლული, რამეთუ ღრამატიკა და არისტოტელურნი წიგნნი თურქთა ენასა ზედა ეთარგმნათ კეთილად“ (გვ. 512). დასახელებულია ჰიპოკრატე, როგორც სიბრძნის სიმბოლო: „და მიერითგან მივედით შვენიერსა მას ჭალაკსა სტანკოვს, ადგილსა და სოფელსა ბრძნისა იპოკრატისასა. რამეთუ არს თავი ხარისა შემზადებული ხელოვანებითა იპოკრატი ბრძნისათა და აღმოქუხს წყალი მრავალი პირით მისით და რწყავს მრავალთა სამოთხეთა“ (გვ. 523). პოეტი პინდაროსიც მოიაზრება როგორც ბრძენი: „და იყო ახლოდ ათინასა თივაიდა, სოფელი პინდაროზ ბრძნისა“ (გვ. 559).

⁴⁵⁷ ტ. გაბაშვილი. მიმოსვლა. წიგნში: ქართული პროზა. წიგნი V. მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეთა მწერლობა. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ნ. ებრალიძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1983.

ახსენებს რომაელ იმპერატორებს, მათ შორის ავგუსტუსს „ავგისტოს“ ფორმით: „ხოლო დედაქალაქი ესე ვიმეცენ, ვითა მთიები ვარსკვლავთა შორის ვაგვანენ, ვითა ვარდი ყვავილთა შორის სამოთხისათა, ვითა იაკინთე ქვათა შორის სამარაგდოვანთა, ვითა ირისე ღრუბელთა შორის და ვითა ავგისტოს კეისარი მეფეთა შორის – ეგრეთ აღრიცხვენ“. ასევე ახსენებს კარაკალას, დიოკლეტიანუსს, მაქსიმიანესს, ტრაიანეს, დომიციანუსს, პტოლემეოსს.

იცის ალექსანდრე დიდის ამბები:

„ჟამსა ალექსანდრე მაკედონელისასა შპანიელნი მრავალნი მისრულან ქართლად. და კვალად ჟამთა ოხრებასა ქართლისასა ქართველნი მეფე და დიდებულნი წარსრულად შპანიად. და მათნი მეფენი და მთავარნი ნათესავნი არიან ქართველთა. და მდინარესაცა მათსა ქართველთი ეწოდება.

ხოლო მე მსმენოდეს ქართლით, ვითარმედ – ალექსანდრე მაკედონელმან აღიღო ქართლიო და მცველნი ფრანგნი განაწესაო ქართლად და აწ აზნაურნი დანაშთომნი მუწითგან არიანო“ (გვ. 507-508).

ახსენებს ალექსანდრე მაკედონელის ცხენს ბუცეფალს „დუჩიპალის“ ფორმით: „და მუწით გამოვლეთ ქალაქი მაკედონია, ტახტი ალექსანდრე მაკედონელისა. და ვიდრე დღესამომდე იხილვების ახური ქვისა რქიანისა მის ცხენისა დუჩიპალასი, ალექსანდრეს ცხენისა“ (გვ. 560).

ტიმოთე გაბაშვილთან დადასტურებული ანტიკურობასთან დაკავშირებული ტერმინები შეგვიძლია შემდეგ თემატურ ჯგუფებად დავყოთ:

მითოლოგიური და იტორიული ფიგურები: უმიროს (ჰომეროსი), აპოლონ კერპი (აპოლონი), დიდისა ალექსანდრესი (ალექსანდრე დიდი), კარაკალოს (კარაკალა?), აფროდიტე, ირისე (ირისი), ავგისტოს კეისარი (ავგუსტუს კეისარი), მაქსიმიანესი, დეოკლიტიანესი, ტრაიანეს (ტრაიანუსი), პითაგორას (პითაგორა), დომენტიანე (დომიციანუსი), იპოკრატისასა, იპოკრატი (ჰიპოკრატე), პტოლემეოს (პტოლემეოსი), ათორმეტნი ღმერთნი (ოლიმპოსის ღმერთები), პინდაროზ (პინდაროსი);

გეოგრაფიული ტერმინები: სტითია, აპოლონია, მაკედონია, სამოსი, ასტოპალეა, პატმოსი, თივაიდა (თებე);

სხვა ტერმინები: ბორიასა (ბორეასი), ასფოდელოებნი (ასფოდელოსი), ელლენებრითა (ელინური/ბერძნული ენა), ჰრომაელებრითა (რომაული/ლათინური ენა), პლატონურითა (პლატონური), პერიპატოელთასა (პერიპატოსი), ნოტოსა (ნოტოსი), არისტოტელურნი, არიოპაგე (არეოპაგე), დუჩიპალასი (ბუცეფალოსი).

დასკვნა

XVII-XVIII საუკუნეების მწერლების შემოქმედების კვლევა ანტიკურობის რეცეფციის კუთხით შემდეგი დასკვნების გამოტანის შესაძლებლობას გვაძლევს. ამ პერიოდის მწერლების უმრავლესობა თავის შემოქმედებაში მეტ-ნაკლები ინტენსივობით ასახავს ანტიკურობის რეცეფციას. თუ პროცესს დავაკვირდებით დინამიკაში, ახალი სივრცეების გახსნისა და ევროპული ლიტერატურული ტრადიციების გაცნობის პარალელურად, იზრდება ანტიკურობის გავლენის არეალი და მეტი ინფორმაცია ხდება ხელმისაწვდომი ავტორებისთვის.

რაც შეეხება წყაროებს, სავარაუდოდ, ერთი მხრივ, ანტიკურობის შესახებ ინფორმაციის ძირითადი წყარო უნდა ყოფილიყო ე.წ. „გადმოქართულებული თხზულებანი“: „ელინთა ზღაპრობანი“, ფსევდოკალისტენეს „ალექსანდრიანი, იოსებ ფლავიუსის „იუდეველთა სიძველეები“, გიორგი ამარტოლის „ხრონოღრაფი“ და, მეორე მხრივ, ორიგინალური ქართული ლიტერატურა. ამ პერიოდის მწერლები კარგად იცნობდნენ წინა საუკუნეების ქართულ ლიტერატურას და, როგორც ჩვენ არაერთგზის ვაჩვენეთ, რიგ შემთხვევაში ერთგულად მიჰყვებიან ტრადიციას. თუ ზოგიერთ ავტორთან ანტიკურობის რეცეფცია არ იყო ინტენსიური და, შეიძლება ითქვას, რომ ზოგიერთი ტერმინი ინერციით ჩნდება მათ თხზულებებში, ზოგიერთი ავტორი, მაგალითად, არჩილი, გვიჩვენებს, ანტიკურობის ცოდნის მაღალ ხარისხს და მისთვის ანტიკურობას არა მხოლოდ ორნამენტული, არამედ კონცეპტუალური დატვირთვა აქვს.

ჟანრების მიხედვით ავტორების შესწავლამ ასევე საინტერესო სურათი გვიჩვენა: თუ ლირიკოსები უფრო შემოქმედებითად უდგებიან ანტიკურობის ასახვას თავიანთ შემოქმედებაში, რაც, გარკვეულწილად, ამ ჟანრის თავისებურებებითაც არის განპირობებული, პროზაიკოს ავტორებთან დადასტურებულ ინფორმაციას უფრო მეტად დესკრიფციული ხასიათი აქვს.

დავით გურამიშვილი

(1705 საგურამო, საქართველო – 1792 მირგოროდი, უკრაინა)

ეკატერინე კობახიძე

დავით გურამიშვილის ცხოვრების დრამატული თავგადასავალი და XVIII საუკუნის საქართველოს ტრაგიკული ისტორია საოცრად ჰგვანან ერთმანეთს. ლექთა

თარემის დროს 1727-1728 წლებში საგურამოდან ლამისყანაში გახიზნული ახალგაზრდა თავადიშვილი ლეკებმა გაიტაცეს და ჩაიყვანეს დაღესტნის სოფელ ოსოქოლოში. ხაროში ჩასმულმა ტყვემ რამდენიმე მცდელობის შემდეგ გაქცევა მოახერხა და თავი შეაფარა თერგის პირას მცხოვრებ რუს ახალმოსახლეებს. 1729 წელს ასტრახანის გავლით დავითი მოსკოვში ჩავიდა, სადაც დევნილობაში მყოფმა ვახტანგ VI-მ მას ჯაბადარბაშობა უბოძა. 1737 წელს მეფის გარდაცვალების შემდეგ, დავით გურამიშვილმა, ისე, როგორც რუსეთში დარჩენილმა სხვა ქართველმა ემიგრანტებმა, რუსეთის ქვეშემრდომობა მიიღო და ჩაეწერა ქართველთა ჰუსართა პოლკში. პორუჩიკმა დავით გურამიშვილმა მონაწილეობა მიიღო ოსმალეთის, შვედეთის და პრუსიის წინააღმდეგ ომებში და თავი ისახელა, განსაკუთრებით – პრუსიასთან ომში (1756-1763) როგორც მამაცმა მეომარმა. 1760 წელს დავით გურამიშვილმა თავი დაანება სამხედრო სამსახურს და ახალგაზრდა მეუღლესთან, ტატიანა ავალიშვილთან ერთად დასახლდა უკრაინაში, სადაც მას მამულები ჰქონდა მირგოროდსა და ზუბოვკაში. სამშობლოში დაბრუნება დავითმა ვეღარ მოახერხა და მირგოროდში გარდაიცვალა, სადაც დაკრძალულია ღვთისმშობლის მიძინების ტაძრის ეზოში.

დავით გურამიშვილს ეკუთვნის ერთადერთი ნაწარმოები „დავითიანი“, რომლის ხელნაწერი მან 1787 წელს ერეკლე II-ის ვაჟს, მირიან ბატონიშვილს საქართველოში გამოატანა. „დავითიანი“ წარმოადგენს გურამიშვილის ავტობიოგრაფიულ კრებულს, სადაც გაერთიანებულია მისი ლირიკული ლექსები და ორი პოემა – „ქართლის ჭირი“ და „ქაცვია მწყემსი“. პირველი პოემა ეძღვნება ქართლის სამეფოს იმჟამინდელ მდგომარეობას და დიდაქტიკურ-ანალიტიკური შინაარსისაა, ხოლო მეორე, რომელსაც თავად ავტორი „მხიარულ ზაფხულს“ უწოდებს, საყოფაცხოვრებო ხასიათის თხზულებას წარმოადგენს.

დავით გურამიშვილის „დავითიანს“ ქართული ლიტერატურის შედევრთა შორის განსაკუთრებული ადგილი აქვს მიკუთვნებული. როგორც ილია ჭავჭავაძე აღნიშნავდა, „დ. გურამიშვილის დიდაქტიკური პოეზია პირს არ შეირცხვენს, თუნდაც ლუკრეცის, ვერგილის და ჰორაციის დიდაქტიკურ პოეზიას დაუყენეთ პირისპირ“.⁴⁵⁸

მიუხედავად განსაცდელით აღსავსე ცხოვრებისა, დავითს, როგორც ეს მისი ნაწერებიდან ჩანს, ფართო განათლება მიუღია. მან კარგად იცის ისტორია, ლიტერატურა, ფილოსოფია და იცნობს მეცნიერულ სიახლეებსაც. ანტიკურობის თვალსაზრისით, „დავითიანში“ სულ რამდენიმე შემთხვევა დასტურდება, თუმცა მასალა საკმაოდ საინტერესოა და ვრცელ კომენტარს საჭიროებს.

⁴⁵⁸ ილ. ჭავჭავაძე. ნაწერების სრული კრებული. ტ. IV. თბილისი, 1927, გვ. 162.

1. ანტიკური ფილოსოფია

როგორც ეს მკვლევართა მიერაა განმარტებული, „სამეფო კარის კულტურულმა გარემოცვამ განაპირობა დავითის ინტერესი ანტიკური ფილოსოფიისადმი“, ⁴⁵⁹ რის დამადასტურებლად მისი თხზულების რამდენიმე პასაჟი მეტყველებს.

ა) ეპიკური

„დავითიანის“ შესავალ ნაწილში, რომლის ერთ-ერთი ქვესათაურია „საქონლის შეკრებისათვის“, გურამიშვილი განუმარტავს მკითხველს, რომ ადამიანმა ქონების დაგროვების და განკარგვის დროს ფილოსოფიური სიბრძნე უნდა გამოიჩინოს და წერს:

„ფილასოფოსი ეპიკურ გვაუწყებს, ამას გვპირდება:

აგებულობით მყოფელი აროდეს გაღარიბდება

თუ კაცი ნდომას მიჰყვების, მის დღეში არ გამდიდრდება,

როცა პატარას იშოვნის, მერმე დიდს მაეკიდება“. ⁴⁶⁰

როგორც ვხედავთ დავითი იმოწმებს ეპიკურეს (მვ. წ. 341-270 წწ.) ნააზრევს.

თხზულების ამ მონაკვეთთან დაკავშირებით ე. მაღრაძე აღნიშნავს: „ჩვენი დაკვირვებით, ეს აზრი ეპიკურეს გამოთქმული აქვს ამ სახით: „ის, ვინც მისდევს ბუნებას და არა ფუჭ შეხედულებებს, ყველგან კმაყოფილია იმითაც, რაც აქვს, რადგან იმის მიმართ, რაც ბუნებისათვის საკმარისია, ყოველი ქონება არის სიმდიდრე, ხოლო განუსაზღვრელი სურვილების მიმართ უდიდესი სიმდიდრეც კი არის არა სიმდიდრე, არამედ სიღარიბე“, ხოლო დავით გურამიშვილის მოტანილი სტროფის ბოლო ტაეპი: „როცა პატარას იშოვნის, მერმე დიდს მაეკიდება“ – უკავშირდება ეპიკურეს ნათქვამს „ვისთვისაც მცირედი საკმარისი არაა, მისთვის არაფერი არაა საკმარისი“, ანდა: „ხშირად შეხედებით ადამიანს, რომელიც ღარიბია ბუნების საბოლოო მიზნის მიხედვით, ხოლო მდიდარი ფუჭი შეხედულებების მიხედვით, რადგან არც ერთი უგუნურისათვის არ არის საკმარისი ის, რაც აქვს, პირიქით, ის მეტად სწყუხს იმაზე, რაც არა აქვს“. ⁴⁶¹

⁴⁵⁹ ლ. ზაქარაძე. დავით გურამიშვილი, „დავითიანი“ ქრისტიანული ფილოსოფიის ჭრილში. ქართული ფილოსოფიისა და თეოლოგიის ენციკლოპედია. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <http://encyclopedia.ge/ka/articles/136> ბოლო ნახვა: 21.08.2023.

⁴⁶⁰ დ. გურამიშვილი. დავითიანი. წიგნში: ქართული მწერლობა. ტ. VII. შემდგ.: ა. ზაქარაძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1989, გვ. 359.

⁴⁶¹ ე. მაღრაძე. ორი რომანი; გოდება. თბილისი, 1984, გვ. 289.

ლ. ზაქარაძის განმარტებით, „დავით გურამიშვილი დაინტერესებული იყო ეპიკურეს შეხედულებებითაც და ცდილობდა მისი ეთიკური მოძღვრების ინტერპრეტაციას. მას კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული ეპიკურეს მოძღვრების განმანათლებლური ასპექტი (ეპიკურეს შესახებ არსებობდა გარკვეული ცრურწმენა, რომლის მიხედვითაც მისი ფილოსოფიის მიზანს მხოლოდ ხორციელი ტკბობა წარმოადგენდა). გურამიშვილი იმოწმებს ეპიკურეს, როგორც გონების აპოლოგეტს და ამბობს, რომ ადამიანს მხოლოდ გონების მეშვეობით შეუძლია ვნებათა მოთოკვა. შემეცნების ნამდვილ სურათს მხოლოდ გონება იძლევა; გრძნობა, ნდომა და სურვილი კი მოჩვენებითია“.⁴⁶²

საიდან იცნობდა დავით გურამიშვილი ეპიკურეს შეხედულებებს?

ე. მაღრაძის აზრით, გურამიშვილი ანტიკურ ფილოსოფიას იცნობდა არა თეოლოგიური ლიტერატურიდან, არამედ მას უშუალოდ მიუწვდებოდა ხელი როგორც ბერძენ კლასიკოს სწავლულთა შრომებზე, ისე ელინისტური კულტურის მოღვაწეთა ფილოსოფიურ შეხედულებებზე, ანტიკური ხანის მწერალთა და მოაზროვნეთა ნამოღვაწეებზე.⁴⁶³

არსებობს თვალსაზრისი, რომ ეს ინფორმაცია „დავითიანში“ ვახტანგ VI-ის პოეზიის, კერძოდ, მისი „სიბრძნე მაღალობელის“ გავლენით შემოდის, სადაც თავმოყრილია პლატონის, არისტოტელეს, ეპიკურეს, მენონის და სხვა ფილოსოფოსთა შეხედულებები.⁴⁶⁴

ბ) ოთხი ელემენტი

ოთხი ელემენტის შესახებ ემპედოკლეს შეხედულება, რომელიც, როგორც ვნახეთ, დასტურდება ჯერ კიდევ XII-XIV საუკუნის ავტორებთან (იხ. „ვეფხისტყაოსანი“ და „ისტორიანი და აზმანი შარავნდედთანი“), გვხვდება გურამიშვილის თხზულებაშიც.

- „ღვთის გამო ქმნილ არს ყოველი, არს მყოფობს რაც ნივთიერი“.⁴⁶⁵

ამ პასაჟს შინაარსობრივად უკავშირდება შემდეგი მონაკვეთიც:

⁴⁶² ლ. ზაქარაძე. „დავითიანი“ ქრისტიანული ფილოსოფიის ჭრილში“. იხ. ლ. ზაქარაძე. დავით გურამიშვილი. ქართული ფილოსოფიისა და თეოლოგიის ენციკლოპედია. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <http://encyclopedia.ge/ka/articles/136> ბოლო ნახვა: 21.08.2023.

⁴⁶³ ე. მაღრაძე. ორი რომანი; გოდება. თბილისი, 1984, გვ. 289-290.

⁴⁶⁴ ე. მაღრაძე. ორი რომანი; გოდება. თბილისი, 1984, გვ. 289-290.

⁴⁶⁵ დ. გურამიშვილი. დავითიანი. წიგნში: ქართული მწერლობა. ტ. VII. შემდგ.: ა. ზაქარაძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1989, გვ. 350.

- „ღმერთმან რომ კაცი დაბადა, **ოთხ ნივთით** აღაშენაო, მიწით, წყლით, ცეცხლით, ქარითა, ჩაბერვით მისცა ქმენაო“.⁴⁶⁶

ივ. გიგინეიშვილი სრულიად სამართლიანად მიუთითებს, რომ „ნივთი“ არის „ოთხ კავშირთაგანი, ოთხ სტრიქონთაგანი, ოთხ საწყისთაგანი (მიწა, წყალი, ჰაერი და ცეცხლი)“.⁴⁶⁷

ემპედოკლეს ამ თვალსაზრისთან დაკავშირებით ვრცელი კომენტარი უკვე დავურთეთ „ვეფხისტყაოსნისა“ და „ისტორიანი და აზმანის“ შესაბამის პასაჟებს, შესაბამისად, აქ აღარ გავმეორდებით; დამატებით შეიძლება ითქვას, რომ შუა საუკუნეების სქოლასტიკაში დამკვიდრებული ეს შეხედულება გარკვეული მხატვრული ინტერპრეტაციით გურამიშვილთანაც დასტურდება.

ეს აზრი, ერთი ვარაუდით, გურამიშვილს „ვეფხისტყაოსანშიც“ შეეძლო მოეძიებინა.⁴⁶⁸ ამავდროულად, ამ პასაჟებიდან იკვეთება ანტიკური ფილოსოფიის და ქრისტიანული თეოლოგიის საინტერესო სინთეზი, სადაც შეიძლება ჩანდეს არეოპაგიტული შეხედულებების კვალი. კერძოდ, „არეოპაგიტული (ქრისტიანული) მისტიკა, რომლის მიზანი არ არის მხოლოდ ღვთაების წვდომა და მასში დაკარგვა-გაერთიანება. მისტიკურ ექსტაზში ღმერთის წვდომა არ გულისხმობს ადამიანის მიერ მეობის და ინდივიდუალობის დაკარგვას. ტრადიციულად, მისტიკის წყაროდ პლატონური ფილოსოფია, კერძოდ კი, ანტიკური ხანის ნეოპლატონიკოსებისა (მაგალითად, პლოტინი) და ქრისტიანი ფილოსოფოსების (მაგალითად, ფსევდოდოქსისე არეოპაგელი) მისტიკური შეხედულებები მიიჩნევა. გურამიშვილის მისტიკის წყაროდ შეიძლება ქართული ფილოსოფიურ-მისტიკური ტრადიციები მივიჩნიოთ, უპირველეს ყოვლისა კი, არეოპაგიტული მისტიციზმი“.⁴⁶⁹

2. ანტიკური მითოლოგია

„ქაცვია მწყემსში“ დავით გურამიშვილი ცხადყოფს ანტიკური მითოლოგიის სიღრმისეულ ცოდნას და ბერძნული მითოლოგიური პერსონაჟების ორიგინალურად ინტერპრეტაციის უნარს.

ა) სირინიზი

⁴⁶⁶ დ. გურამიშვილი. დავითიანი. წიგნში: ქართული მწერლობა. ტ. VII. შემდგ.: ა. ზაქარაძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1989, გვ. 493.

⁴⁶⁷ ივ. გიგინეიშვილი. ქართული მწერლობა. ტ. VII. თბილისი, 1989, გვ. 729.

⁴⁶⁸ ე. მაღრაძე. ორი რომანი; გოდება. თბილისი, 1984, გვ. 290.

⁴⁶⁹ ლ. ზაქარაძე. „დავითიანი“ ქრისტიანული ფილოსოფიის ჭრილში“. იხ. ლ. ზაქარაძე. დავით გურამიშვილი. ქართული ფილოსოფიისა და თეოლოგიის ენციკლოპედია. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <http://encyclopedia.ge/ka/articles/136> ბოლო ნახვა: 21.08.2023.

ცოლქმრულ ურთიერთობაზე მსჯელობისას გურამიშვილი ყურადღებას ამახვილებს მეუღლეთა ერთგულებაზე. ცოლის გარეგნულ მშვენიერებაზე მნიშვნელოვნად იგი ქალის მორალურ ღირსებებს მიიჩნევს და ასეთ რჩევას აძლევს მკითხველს:

„ნუ გსურს ლამაზი პირ-სირინიზი,

არას გაამებს, თუ არის ბოზი“.⁴⁷⁰

სირინოზები – გარეგნულად მომხიბვლელი და მეზღვაურთა მომაჯადოებელი სირენები ბერძნული მითოლოგიიდან – არსად ჩანან შუა საუკუნეების ქართულ ლიტერატურაში, რომელშიც, როგორც ვნახეთ, უხვადაა წარმოდგენილი ანტიკური ნარატივები და მითოლოგიური პერსონაჟები; თუმცა, XVIII-XIX საუკუნის ქართულ პოეზიაში ისინი საკმაოდ ხშირად ფიგურირებენ. ვფიქრობ, ამის მიზეზი შეიძლება იყოს ის ფაქტი, რომ „ელინთა ზღაპრობანიში“, რომელიც შუა საუკუნეების ქართველი მწერლებისთვის ანტიკურობის შესახებ მთავარ წყაროს წარმოადგენდა, მათ შესახებ ინფორმაცია არ დასტურდება. სირინოზები ქართულ სინამდვილეში, როგორც ჩანს, პირველად ჩნდებიან სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში, სადაც ვკითხულობთ: „ზღვასა შინა არს ცხოელი ერთი, წელს აღმა მგზავსი ქალისა და ბოლო თევზისა, ესრე ტკბილად ჯმოვენ, კაცნი სიამოვნით გახელდებიან, იგი არს სირინოზი“.⁴⁷¹

შესაბამისად, ბერძნული მითოლოგიის კაცისმჭამელი სირენებისაგან განსხვავებით, რომლებიც ნახევრად ფრინველები არიან, სულხან-საბას ლექსიკონში სირენების მახასიათებლებია: მომხიბვლელი ხმა და მიქსანთროპული გარეგნობა – თევზის კუდი. ლექსიკონში არაფერია თქმული სირინოზთა მიერ მოხიბლულ მამაკაცთა დაღუპვის შესახებ, რამაც ეს მითური ფიგურები ქართულ ლიტერატურაში აქცია ერთგვარად პოზიტიურ პერსონაჟებად, რომლებსაც ზღაპრული გარეგნობა და მომაჯადოებელი ხმა გამოარჩევთ.

ამრიგად, გურამიშვილთან წარმოდგენილი „სირინიზი“ მეტაფორადაა გარდასახული და ქალის გარეგნულ მშვენიერებას განასახიერებს („პირ-სირინიზი“). სირინოზის მომაჯადოებელი ხმა, რომელიც ეს დავითის შემდგომ ქართულ პოეზიაში ხშირად დასტურდება, აქ ნახსენები არაა.

ბ) ქარები

წიგნში „მხიარული ზაფხული“, რომლის სრულ სათაურს პოეტი ასე გადმოგვცემს: „წიგნი ესე მხიარული ზაფხული რუსულად ამის ხმის სიმღერას ეწოდების ვესელა ვესნა. თქმული მისივე დავით გურამიშვილის“, ბუკოლიკური

⁴⁷⁰ დ. გურამიშვილი. დავითიანი. წიგნში: ქართული მწერლობა. ტ. VII. შემდგ.: ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1989, გვ. 555.

⁴⁷¹ სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. მოამზადა ილ. აბულაძემ. რედ.: ელ მეტრეველი, ც. ქურციკიძე. თბილისი, 1991.

ჟანრის თხზულებას წარმოადგენს. შენიშნულია, რომ „ჯერჯერობით არავითარი ცნობა არ არსებობს იმის თაობაზე, რომ გურამიშვილს რომელიმე ბერძნული ან ახალი ევროპული ბუკოლიკა სცნობოდე. თუ მართლა ასეა, მაშინ უნდა დავასკვნათ, რომ პოემა ეს ჟანრი დამოუკიდებლად, საკუთარი სულიერი განწყობილების შესაბამისად შეიმუშავა“.⁴⁷²

თხზულების ქვეთავში „ზამთარ-ზაფხულისა და ქარების ბრძოლა“ აღწერილია გაზაფხულის დადგომა, ზამთრისა და ზაფხულის ჯართა ორთაბრძოლა, რომელიც ქარების შერკინებით მიმდინარეობს:

იჯდა ზამთარი ბროლის ტახტზედა;
ხელი ხედ ედვა ფარ-ხმალ-ლახტზედა,
მზად ყვანდა ლაშქარი _
თოვლ-ყინვა, მას ქარი _
მოსწონდა თავი!

5

ჯართ მყვანებელად, ევროს ამირად
ყვანდა კეკიად მოპირდაპირად;
შემდეგად მას ლიფსი,
ზეფიროს ფვინქსი,
ბორია, ნოტოს.

6

ზაფხულს ამირად ჰყვანდა კეკია,
სად ევროს იდგა ნაცარქექია,
შემდეგად არგესტი,
აპილი ერდასტი,
თრასკე ლივონტოს.

7

არგესტიმ უთხრა: დრო არის, ლიფსი,
ადე, გამეცა, რა ქვეშა იფსი!
ეს ლიფსმან იწყინა,
უფროსად გაყინა
ლილო-ლედმანი.

8

⁴⁷² ნ. ნათაძე. „დავითიანის“ შინაარსი, აღნაგობა და ძირითადი მოტივები. პროექტი: ბიბლიოთეკა სკოლას. ხელმისაწვდომია ონლაინ: http://www.nplg.gov.ge/civil/statiebi/saskolo/davitiani_shinaarsi.htm ბოლო ნახვა: 27.03.2021.

ლიფსსა და არგეტს შაექნათ ჩხუბი,
არგეტს საჯდომთა ლიფსს შასცა შუბი, _
დაიჭრა რა ლიფსი,
იხმო მან ფვინქსი,
მიუთხრა მასა:

9

არგეტს შავები, ნაცზე დავიჭერ.
უკაცრაოდ ვარ, შარდს ვეღარ ვიჭერ!
აწ ახლა შენ იცი,
ვით გაქვნდეს შენ ფიცი,
შენ გაისარჯე!

10

არგეტს დაყუჩდესა, ქროლისგან დადგა,
ფვინქსის ბრძოლად ერლასტი ადგა.
გარდაუდგა წინა,
ლაშქრად ახლდა წვიმა,
ფვინქს[ს] ყვა თოვლნი.

11

ფვინქს ერლასტის წამოუქროლა,
თოვლის ხორშაკით დაუწყო სროლა.
ერლასტიმ მას თოფნი,
წვიმა და ქარ-ჭყოპნი,
მას შეაყარა.

12

გატყდა, ამოსწყდა ფვინქსის ჯარი,
ვერ მოიხმარეს თვისი აბჯარი;
ჩაუსველდათ თოფნი,
თავს დაესხათ ჭყოპნი,
დეღგმა-ლოღფონი.

13

ერლასტს ეტყოდა ზეფიროს გმირი:
კმარა, დაჩუმდი ნუ მაღლა ყვირი.
ნულარ ჰქერი თბილადა,
თვარ გაგხდი წბილადა!
დალაშქრა თრთვილით.

14

რა ზეფიროსმა შექმნა მუქარა,
აპილიოტმა ფეხს მოუჩქარა:
დაჰბერა მან თბილი,
განუგდო მას თრთვილი,
მზეც მოეხმარა.

15

ევროსთან იყვნენ ბორია, ნოტოს
და კეკიასთან თრასკე ლივონტოს,
მუნ შუამავლობენ,
მშვიდობას ცდილობენ
ერთმანერთშია.

16

ამ ქარებს გარდა სხვანი ქარები
დაუნდობელნი, არზაქარები,
იყვნ[ენ] შორს წასულნი,
ქვეყნად დაქსაქსულნი,
მუნ ვერსად ვნახე.

17

რა ესმა ევროს[ს] ჯარის გატეხა,
ბორიას, ნოტოსს შემოუჭეხა:
თქვენ აქ რადა ხართო,
რატომ არ წახვალთო?
ჩვენს ჯარს უჭირსო!

18

ამას წყინობდა ევროს ამირი,
ავად სებმულა ზეფიროს გმირი.
აპილიოტო,
ქმნილა მეოტო
ზეფიროზისა.

19

აღდგა ჩრდიეთით ბორია ქარი,
გულით ფიცხელი, ხელ-ფეხით ცქარი,
მძლავრად გაყინა,
სუყველას აწყინა,
ვისაც შემოხვდა.

20

სად ზაფხულისა ვლიდა თარეში,
სულ გაუყინა მალლა ჰაერში;
ასეთი ციოდა,
მკვდარი ძირს ცვიოდა
მაღლითგან დაბლა.

21

თრასკემ ბორიას კარგათ უმტერა,
წამოუგირგლა, სულ განუმტევ[ერა];
ჰაერში ახვეტა,
დაუწყო მან ჟლეტა
ბორიას ლაშქარს.

22

ბორია დადგა, წამოდგა **ნოტოს**,
თრასკეც დაყუჩდა, აღდგა **ლევონტოს**.
ხვდა ლომსა ლომია,
შეიქნა ომია
მეტად ძლიერი!

23

ნოტოს დაჰყვირა **ლევონტოსს** მჭახედ:
ლევონტოს დახვდა გულმაგრა, მკვახედ;
დგენ გაბოტებითა,
სცემდნენ ტოტებითა
ერთმანერთს თავში.

24

ამირ **კეკიამ** იხმარა ხერხი,
ევროსს მოსტეხა ზარბაზნით ფეხი;
ასეთი შაშქეხა,
ევროს ქნა ტანთ გრეხა
შიშისაგანა.

25

იპყრა **კეკიამ** ხელთ **ევროს** ქარი,
სრულად დამარცხდა ზამთრის ლაშქარი!
გაიქცა ჩაფარი,
სად იყო ზამთარი,
ხელთ იპყრა ხრმალ-ფარი.
შეჯდა რაშზედა!

26

ოდეს მოხსენდა, სიტყვა ჩაფრისა,
ჯარის სიმარცხე, მოშლა საფრისა,
წამოდგა ზამთარი,
ხელთ იპყრა ხრმალ-ფარი.
შეჯდა რაშზედა!

27

სადაც ბანაკად დგა გაზაფხული,
ხრმალგალესილი, შუბგამახული,
მიმართა ზამთარმან,
ჯავრით, ვით აფთარმან,
მას შეუტივა!

28

ზაფხულს მიუგო ავი სიტყვანი,
გარდააყრა თავსა სეტყვანი.
ზაფხულმან თოფხანა
სტყორცნა, თავს მოჰფხანა
მეხით ზამთარსა.

29

მზემან მსახურა ზაფხულს კეთილად,
ზამთრის სიცივე შესცვალა თბილად.
გაიქცა ზამთარი,
რაშს სტაცა ფაფარი:
დასცეს კიჟინა!

30

შეჯდა კეკია, იყო ცხენ-ჩქარი,
დააწყებინა შუბსა ზანზარი;
გამოუდგა მდევრად,
უკან მოსაწევრად
მიყვა ზამთარსა.

31

არ ჩამოეხსნა კეკია ქარი,
სანამ არ ჩაძვრა ქვესკნეთს ზამთარი.
აიღო ალაფი,
გარდასხა ღავს ლაფი
და გამოზრუნდა!

ამ საკმაოდ მოცულობით პასაჟში, რომელიც აქ სრულადაა ციტირებული, გურამიშვილი ახსენებს ბერძნული მითოლოგიაში კარგად ცნობილ ქარებს, რომლებიც, ელინთა რწმენით, ანთროპომორფული არსებები არიან. „მხიარულ ზაფხულში“ ქარების შემდეგი სახელებია დადასტურებული (ფრჩხილებში მითითებულია ბერძნული შესატყვისები და საჭიროებისამებრ, სწორი ფორმები ქართულად): კეკია (Καικίαჲ კაიკიასი); ლიფსი (Λίψι); ზეფიროს/ზეფიროზ (Ζέφυρος ზეფიროსი); ფვინქსი (Φοινικίαჲ ფოინიკიასი); ბორია (Βορέας ბორეასი); ნოტოსი (Νότος); არგესტი (Ἀργέστηჲ არგესტესი); აპილი/აპილიოტი (Ἀπυλιώτης აპელიოტესი); ევრო (Εὐρώჲ ევროსი); ერლასტი (? Ἀργέστηჲ, ერგასტესი); თრასკე (Θρασκίαჲ თრასკიასი); ლივონტოს/ლევონტოს (Λιβόντος ლიბონოტოსი).

უნდა ითქვას, რომ სულხან-საბა ორბელიანის „ქართულ ლექსიკონში“ ლემას „ქარი“ ახლავს საკმაოდ ვრცელი კომენტარი – ქარების სახელთა ჩამონათვალი განმარტებები და ქარების მიმართულების ამსახველი სქემა.

მომყავს სულხან-საბასთან დადასტურებული ინფორმაცია „ქართან“ დაკავშირებით:

ქარი

L.ილვენტოB.

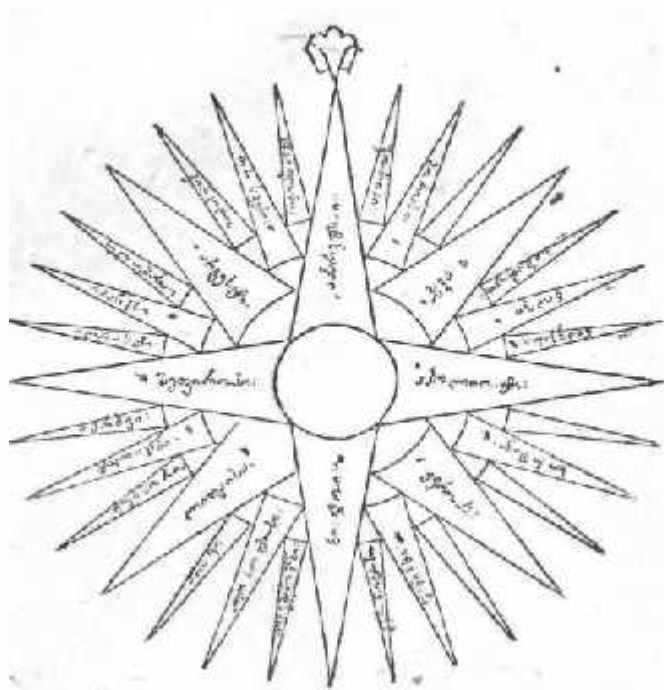
Turk.იელZAaBCDE.

Arm. ქამი ZCDE, ჰულმ CDE.

(+ 3, 65 დანიელ ZA) ქარი არს მზისა და ვარსკვლავთა მიერ ქვეყ(ა)ნით აღტაცებული სიმჭურვალისა და სიკმელის(ა) აღორთქლებად და ჰაერთა შინა მოძრავი. უკეთუ ზე აღდგა ღრუბელთასა, იქმნების უცივეს, ხოლო უქვემოესი – უთბოს. ხოლო ქართა გარემომოწერანი ესე არიან (არს B) და სახელებიც(ა) მათნი რაოდენ(ნ)ი არიან, ანუ სადით ქრიან (+ იგინი B). ხოლო ქრიან ქარნი აღმოსავ(ა)ლით დღისა და ღამის გასწორებისადთ **აპოლიოტი**, და დასავ(ა)ლით – **ზეფიროსი**, სამხრით – **ნოტოჲ** და ჩრდილოთ – **აპარკტიაჲ**; აპოლიოტსა და აპარკტიას(ა) საშუალ – **კეკიაჲ**; აპარკტიოსა (აპარკტიასა B) და ზეფიროსს საშუალ – **არგესტი**; ზეფიროს(ს)ა (+ და ZB) ნოტომს საშუალ – **ლიფსი**; ნოტომს(ს)ა და აპოლიოტსა საშუალ – **ევროპი**; აპოლიოტსა და კეკიადს საშუალ – **ნიავი**; კეკიადსა და აპარკტიას საშუალ – **ბორიასი**; აპარკტიოსა და არგესტისა საშუალ – **თრასკესი**; არგესტისა და ზეფიროსის საშუალ – **იაპიქსი**; ზეფიროსისა და ლიფსის საშუალ – **ჰალიკონი**; ლიფსისა და ნოტოიას (ნოტოიას B) საშუალ – **ლიონოტო**; ნოტოიასა და ევროპის საშუალ – **ფინიქსი**; ევროპისა და აპოლიოტისა საშუალ – **ხორშაკი**; აპოლიოტისა და ნიავის(ა) საშუალ –

ნიავეარი; ნიავისა და კეკია(მ)ს საშუალ – საბარული; (ხაბარული AbB); კეკიამსა და ბორეამს(ა) საშუალ(...)¹; ბორეისა (ბორიამს B) და აპარკტია(ი)ს საშუალ – ვორიამ; აპარკტიასა და თრასკეის (თრასკესის B) საშუალ – ტვიფონი; თრასკესისა და არგესტის საშუალ – კირკიდო(მ); არგესტისა (+ და ZAbB) იაპიქსის საშუალ – ულუმპიამ; იაპიქსისა და ზეფიროსის საშუალ – ელრასტი (ერლასტი B); ზეფიროსისა და ჭალიკონის საშუალ – თერხვი; ჭალიკონისა და ლიფაის(ას) (ლიფასის B) საშუალ – ქუსბორიამ; ლაფაისის (ლიფაისა B) და ლიონოტოსის საშუალ – არავი; ლიონოტოს(ი)სა და ნოტოისა საშუალ – ლევბემონოსი (ლევბენომოსი B); ნოტოისა და ფინიქსის საშუალ – ევრონოტოსი; ფინიქსისა და ევროპის საშუალ – [...]²; ევროპისა და ხორშაკის(ა) საშუალ [...]²; ხორშაკისა და აპოლიოტის საშუალ – [...]². ესრეთ არს (არიან B) ყო(ვ)ელი(ვე) ქროლა, განმხილველო ZAB³”.⁴⁷³

„ქარის“ განმარტებას ბოლოს ასეთი სქემა დაერთვის:

⁴⁷³ ლექსიკონი ქართული. ლექსიკონის წინამდებარე გამოცემა უცვლელად იმეორებს სულხან-საბა ორბელიანის თხზულებათა ორტომეულში შეტანილ ტექსტს. წყარო: სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. მოამზადა ილ. აბულაძემ. რედ.: ელ. მეტრეველი, ც. ქურციკიძე. თბილისი, 1991. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=8&t=46953> ბოლო ნახვა: 28.05.2024.

სულხან-საბა ორბელიანი. სიტყვის კონა ქართული, რომელ არს ლექსიკონი. ს. იორდანიშვილის რედაქციითა და ლექსიკონით. თბილისი, 1949, გვ. 701. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://archive.org/details/sulxan-saba/page/366/mode/2up?view=theater> ბოლო ნახვა: 28.05.2024.

სულხან-საბასთან ჯამურად 27 ქარია წარმოდგენილი (ნაწილის სახელი არ არის მითითებული), რომელთაც შემდეგი მიმართულებები აქვთ:⁴⁷⁴

აპოლიოტი (Απυλιώτης აპელიოტესი) – E; ზეფიროსი (Ζέφυρος) – W; ნოტოი (Νότος-ნოტოსი) – S; აპარკტია (Ἀπαρκτίας აპარკიასი) – N; კეკია (Κακίας კაიკიასი) – NE; არგესტი (Ἀργεστής ერგასტესი) – NW; ლიფსი (Λίψ) – SW; ევროპი (Εὐρώπ-ევროსი) – SE; ნიავი – **ENE**; ბორიასი (Βορέας ბორეასი) – NNE; თრასკესი (Θρασκίας თრასკიასი) – NNW; იაპიქსი (Ἰάπων) – NWW; ჭალიკონი – **SWW**; ლიონოტო (Λιβόνιος ლიბონოტოსი) – SSW; ფინიქსი (Φοινικίας ფოინიკიასი) – SSE; ხორმაკი – SSE; ნიავეარი – EENE; საბარული – ENENE; ვორია – ESEN; ტვიფონი – NNWN; კირკიდო(დ) – NWNW; ულუმპია (Ὀλυμπίας ოლიმპიასი) – NWNW; ელრასტი (ერლასტი) – WNNW; თერხვი – SWWN; ქუსბორია – SWWSW; არავი – SWSWS; – ლევემონოსი (ლევენომოსი) – SWSS; ევრონოტოსი (Εὐρόνιος) – SESS;

რომელი წყაროებით უნდა ესარგებლათ სულხან-საბა ორბელიანს და დავით გურამიშვილს?

საყურადღებოა, რომ გურამიშვილთან დადასტურებული ქარების სახელწოდებები, ძირითადად, მცირედი განსხვავებებით, ემთხვევა სულხან-საბას ლექსიკონში მოცემულ ტერმინებს, რაც, ერთი შეხედვით, მათ საერთო წყაროდან წარმომავლობაზე უნდა მიუთითებდეს. დეტალურად განვიხილოთ ეს საკითხი.

ქართა რაოდენობების, მიმართულებებისა და სახელების შესახებ ანტიკურობასა და შუა საუკუნეებში არაერთგვაროვანი აზრი არსებობდა.⁴⁷⁵ ამ თემაზე მსჯელობა საგრძნობლად სცილდება კონკრეტულ საკვლევ საკითხს, რის გამოც აქ არ წარმოვადგენთ სხვადასხვა ავტორთა მიერ შეთავაზებულ სქემებს და მხოლოდ იმას აღვნიშნავთ, რომ ქართა ის სახელწოდებები და მიმართულებები, რომლებიც გვხვდება დავით გურამიშვილთან, მეტ-ნაკლებად თანხვდება ტიმოსტენეს როდოსელის (ძვ.წ. III ს.) ვერსიას, რომელსაც ახსენებს ახ.წ. III საუკუნის ბერძენი ავტორი აგათემეროსი თხზულებაში „გეოგრაფია“. აგათემეროსი აღნიშნავს, რომ ტიმოსტენესმა 12 ქარი გამოყო, დაამატა რა 4 ახალი ქარი⁴⁷⁶ [აქ იგულისხმება

⁴⁷⁴ მიმართულებებისთვის საყოველთაოდ დამკვიდრებული შემოკლებები გვაქვს გამოყენებული (E – აღმოსავლეთი, W – დასავლეთი; S – სამხრეთი; N – ჩრდილოეთი).

⁴⁷⁵ Jas. G. Wood. Appendix, On the Number, Direction and Nomenclature of the Winds in Classical and Later Times. In: Theophrastus of Eresus. on Winds and on Weather Signs. Translated with introduction and notes, and an Appendix on the Direction, Number and Nomenclature of the Winds in Classical and Later Times by Jas. G. Wood, ed. by J.G. Symons. London, 1894, გვ. 77-97. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <http://climatepositions.com/wp-content/uploads/2014/03/theophrastusofer00theo.pdf> ბოლო ნახვა: 05.05.2024.

⁴⁷⁶ Agathemerios, Hypotyposis Heographiae I, II, 1. In: Geographica Antiqua, cum notis I. Vossii, Jac. Palmerii, Sam. Tennulii, ed. J. Gronovio. Lugduni Batavorum (Brittenburg), 1697, გვ. 178-180. ხელმისაწვდომია ონლაინ:

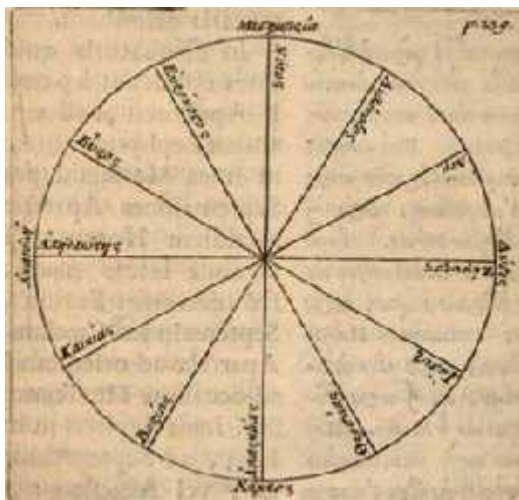
არისტოტელეს მიერ 8 ქარის ხსენება, თუმცა ბევრი მკვლევარი მიიჩნევს, რომ არისტოტელე 10 ქარს ასახელებს⁴⁷⁷ – ე.კ.].

ტიმოსთენესს წინამორბედებისგან (არისტოტელე, თეოფრასტოსი) განასხვავებს შემდეგი მთავარი დეტალები:

1. ქარის – „ლიბონოტოსის“ დამატება (სამხრეთ-სამხრეთ-დასავლეთის ქარი)

2. „ბორეასის“ ჩრდილოეთის ქარის პოზიციიდან ჩრდილო-ჩრდილო-აღმოსავლეთის ქარის პოზიციაზე გადმოსმა.

ტიმოსთენესთან დადასტურებული ქარების სქემატურ სურათს აგათემეროსი ასე წარმოადგენს⁴⁷⁸:

საყურადღებოა, რომ ტიმოსთენესის ეს ვარიანტი გამეორებულია იოანე დამასკელის თხზულებაში „გარდამოცემაჲ უცილობელი მართლმადიდებელთა სარწმუნოებისაჲ“. 22-ე თავში „ჰაერისა და ქარების შესახებ“ ვკითხულობთ:

„ქარები ამგვარად ქრიან: საზაფხულო აღმოსავლეთიდან – კეკიასი ანუ ჩრდილო-აღმოსავლეთის ქარი, იგივე მესესი ანუ შუაქარი; დღელამსწორობითი

https://books.google.ge/books?id=aAcT_D6t_YwC&pg=PA178&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false ბოლო ნახვა: 10.05.2024.

⁴⁷⁷ M. d'Avezac. Aperçus historiques sur la rose des vents: lettre à Monsieur Henri Narducci. Rome, 1874, გვ. 18. ხელმისაწვდომია ონლაინ:

https://books.google.ge/books?id=d-CiAAAAMAAJ&pg=PA10&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false ბოლო ნახვა: 10.05.2024.

⁴⁷⁸ Agathemerios, Hypotyposis Heographiae I, II, 1. In: Geographica Antiqua, cum notis I. Vossii, Jac. Palmerii, Sam. Tennulii, ed. J. Gronovio. Lugduni Batavorum (Brittenburg), 1697, გვ. 239. ხელმისაწვდომია ონლაინ:

https://books.google.ge/books?id=aAcT_D6t_YwC&pg=PA178&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false ბოლო ნახვა: 10.05.2024.

აღმოსავლეთიდან – აპელიოტესი ანუ აღმოსავლეთის ქარი; საზამთრო აღმოსავლეთიდან – ევროსი ანუ სამხრეთ-აღმოსავლეთის ქარი; საზამთრო დასავლეთიდან – ლიფსი ანუ სამხრეთ-დასავლეთის ქარი; დღედამსწორობითი დასავლეთიდან – ზეფირი ანუ დასავლეთის ქარი; საზაფხულო დასავლეთიდან – არგესტესი ანუ ჩრდილო-დასავლეთის ქარი, იგივე ოლიმპიასი ანუ იაპიქსი. შემდეგ – ნოტოსი ანუ სამხრეთის ქარი და აპარქტიასი ანუ ჩრდილოეთის ქარი, რომლებიც ურთიერთსაწინააღმდეგოდ ქრიან. აპარქტიასისა და კევიოსის შუაშია ბორეასი, ევროსისა და ნოტოსის შუაში – ფენიქსი, რასაც ევრონოტოსსაც უწოდებენ, ნოტოსისა და ლიფსის შუაში – ლიბონოტოსი, იგივე ლევკონოტოსი, ხოლო აპარქტიასისა და ორგესტესის შუაში – თრასკიასი ანუ კერკიოსი, როგორც მას ადგილობრივი მცხოვრებლები უწოდებენ“.⁴⁷⁹

ამრიგად, შესაძლებელია ვივარაუდოთ, დავით გურამიშვილი ძირითადად იოანე დამასკელის ტექსტს უნდა ეყრდნობოდეს, თუმცა ის ფაქტი, რომ დავით გურამიშვილსა და იოანე დამასკელს შორის არის საყურადღებო განსხვავება – გურამიშვილთან ერთ-ერთ ქარად მოხსენიებულია „ერდასტესი“, რომელსაც არ იცნობს იოანე დამასკელი, ხოლო ფორმით „ელრასტი“ ამ ქარს სულხან-საბასთან ვხვდებით („იაპიქსისა და ზეფიროსის საშუალ – ელრასტი“), გვაფიქრებინებს, რომ დავით გურამიშვილს, როგორც ჩანს, იოანე დამასკელის თხზულებასთან ერთად უსარგებლია სულხან-საბას ამ ნაშრომითაც.

საინტერესოა, რომ სულხან-საბა ლექსიკონში ქარის განმარტებისას არ ახსენებს იოანე დამასკელის „გარდამოცემას“, რომელიც ეფრემ მცირისა და არსენ იყალთოელის მიერ იყო თარგმნილი ჯერ კიდევ XI-XII საუკუნეებში.⁴⁸⁰ ამის მიზეზი, შეიძლება იყოს ის ფაქტი, რომ ქარების სახელების გადმოცემისას იგი იყენებდა სხვა წყაროს, სადაც ქართა რაოდენობა გაცილებით მეტი იყო.

მნიშვნელოვანია, რომ სულხან-საბა ორბელიანი ამ ლემას შემდეგ ასეთ შენიშვნას ურთავს: „ესე ქართა ნიშანი ლათინთა მიერ გარდმოვიღე, ხოლო ქართა

⁴⁷⁹ წმინდა იოანე დამასკელი. მართლმადიდებელი სარწმუნოების ზედმიწევნით გადმოცემა. თარგმნა ე. ჭელიძემ. თავი 22. თბილისი, 2018. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://www.orthodoxy.ge/gvtismetkveleba/damaskeli/22.htm> ბოლო ნახვა: 13.05.2024.

⁴⁸⁰ შდრ. წმ. იოანე დამასკელი. მართლმადიდებლური სარწმუნოების ზედმიწევნითი გადმოცემა. ორი ძველი ქართული თარგმანი (წმ. ეფრემ მცირისა და წმ. არსენ იყალთოელისა). გამოსაცემად მოამზადეს რ. მიმინოშვილმა და მ. რაფაევამ. წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო მ. რაფაევამ. ძველი ბერძნულიდან თანამედროვე ქართულზე თარგმნა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო ე. ჭელიძემ. თბილისი, 2000.

წესნი და საქმენი მადგან ვერა გარდმოვიღე, რამეთუ ენის მცოდნე არა მყვანდა, თქვენ ეცადეთ“.⁴⁸¹

ვფიქრობ, „ლათინთა“ სიტყვის მნიშვნელობა ამ კონტექსტში იტალიელ კათოლიკეებს გულისხმობს, რადგან სულხან-საბა თავიდანვე მიუთითებს, რომ ქარი ლათინთა ენაზე „ილვენტოს“ ნიშნავს, რაც აშკარად იტალიური სიტყვიდან „il vento“ მომდინარეობს და არა ლათინური „ventus“-იდან, რომელსაც, ბუნებრივია, არტიკლიც არ ახლავს. შესაბამისად, სულხან-საბას უსარგებლია წყაროთი, რომელსაც, როგორც ჩანს, იგი გაეცნო ევროპაში, კერძოდ იტალიაში მოგზაურობის დროს 1713-1716 წლებში. დიდი ალბათობით, სულხან-საბა სარგებლობდა წერილობითი წყაროს ზეპირი გადმოცემით, რამაც რამდენიმე ტერმინის დამახინჯება გამოიწვია (მაგ. „ლიონოტო“ (ბერძნ. ლიბონოტოსი – λιβονότος; ital. Libonotos), თუმცა წყარო არ იყო იტალიურ ენაზე, რაზეც მეტყველებს ქართა სახელწოდებების ბერძნული ყალიბები (ლევბემონოსი, ევრონოტოსი, ბორიასი) და ბიზანტიური ბერძნულისთვის დამახასიათებელი ჟღერადობა (ერდასტი; ვორიად; კეკიად და ა.შ.).⁴⁸²

რაც შეეხება ქარების შესახებ სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის წყაროს, რომელშიც სულ ცოტა 27 ქარის სახელი მაინც უნდა ყოფილიყო ნახსენები და ასევე იმის გათვალისწინებით, რომ სულხან-საბა ქართა სქემასაც გვთავაზობს, სავარაუდოა, რომ მწერალი ეყრდნობოდა 34 ქარის სახელწოდებიან საზღვაო კომპასს, ე.წ. compass Roses, რომლის წარმოება დაიწყო XV საუკუნეში და განსაკუთრებით გაიზარდა XVI-XVII საუკუნეებში, ცხადია, ზღვაოსნობით ცნობილ ქვეყნებში.⁴⁸³ როგორც ჩანს, ამ კომპასზე ძირითადად გამოყენებული იყო ქართა ბერძნული სახელწოდებები და კომპასის ცენტრალურ ადგილას ტრადიციულად პოლარული ვარსკვლავის გამოსახულება ჩანდა ისე, როგორც ეს სულხან-საბას ლექსიკონში არსებულ ჩანახატზეა დადასტურებული:

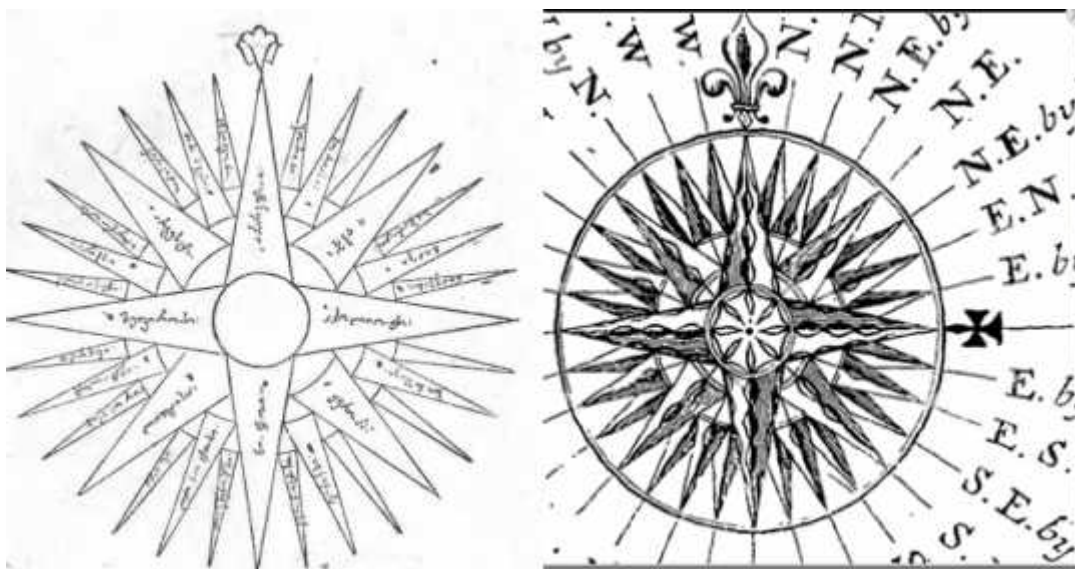
⁴⁸¹ ლექსიკონი ქართული. ლექსიკონის წინამდებარე გამოცემა უცვლელად იმეორებს სულხან-საბა ორბელიანის თხზულებათა ორტომეულში შეტანილ ტექსტს. წყარო: სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. მოამზადა ილ. აბულაძემ. რედ.: ელ. მეტრეველი, ც. ქურციკიძე. თბილისი, 1991. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=8&t=46953> ბოლო ნახვა: 28.05.2024.

სულხან-საბა ორბელიანი. სიტყვის კონა ქართული, რომელ არს ლექსიკონი. ს. იორდანიშვილის რედაქციითა და ლექსიკონით. თბილისი, 1949, გვ. 701.

ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://archive.org/details/sulxan-saba/page/366/mode/2up?view=theater> ბოლო ნახვა: 28.05.2024.

⁴⁸² დავით გურამიშვილთანაც ანალოგიური ტენდენცია ნარჩუნდება (ლევონტოს, ერდასტი, კეკია და ა.შ.).

⁴⁸³ Cartographical Innovations: An International Handbook of Mapping Terms to 1900. Ed. by H. Wallis and A. H. Robinson. 1987, გვ. 15.

რაც შეეხება „მხიარულ ზაფხულში“ ნახსენები ქარების მიმართულებების შესახებ ინფორმაციას, უნდა აღინიშნოს, რომ დავით გურამიშვილი ამასთან დაკავშირებით არაფერს ამბობს, მხოლოდ ბორიოს შესახებ მიუთითებს: „აღდგა ჩრდიეთით ბორია ქარი“. თუმცა ამ ციტაციიდან მნელია დავასკვნათ, აქ იგულისხმება ჩრდილოეთის ქარი, თუ ჩრდილო-აღმოსავლეთის ქარი.

საყურადღებოა, რომ ქარები, მათი თვისებების მიხედვით, პოეტს ზაფხულის და ზამთრის ლაშქარში ასე აქვს გადანაწილებული:

ზამთრის ჯარს ეკუთვნიან: ევროსი/ ფვინიქსი (ჯარის წინამძღოლი) – სამხრეთ-აღმოსავლეთის ქარი; ლიფსი – სამხრეთ-დასავლეთის ქარი; ზეფიროსი – დასავლეთის ქარი; ბორია – ჩრდილოეთის ქარი, ნოტოსი – სამხრეთის ქარი;

ზაფხულის ჯარში არიან: კაიკიასი (ჯარის „ამირა“) – ჩრდილო-აღმოსავლეთის ქარი; არგესტესი/ერლასტი – ჩრდილო-დასავლეთის ქარი; აპილი – აღმოსავლეთის ქარი; თრასკიასი – ჩრდილო-ჩრდილო დასავლეთის ქარი; ლიბანოტოსი – სამხრეთ-სამხრეთ-დასავლეთის ქარი.

გურამიშვილი ზოგიერთი ქარის ნიშან-თვისებებსაც ახსენებს:

„ფვინიქსი“ – თოვლიანი, ხორშაკიანი (ზამთარი);

„ერლასტი“ – წვიმიანი, ჭყაპიანი, თბილი (ზაფხული);

„ზეფიროსი“- თრთვილის მომტანი (ზამთარი);

„აპილიტი“ – მზიანი, თბილი (ზაფხული);

„ბორია“ – ყინვის მომტანი, ჩქარი (ზამთარი);

„თრასკე“ – ძლიერი (ზაფხული);

„კეკია“ – სიცივის გამდევენი (ზაფხული);

„ლიფსი“ – ყინვის მომტანი, წვიმიანი (ზამთარი).

საინტერესოა, რომ ზამთრის და ზაფხულის ჯარებში გადანაწილება ძირითადად მიჰყვება სწორედ „გარდამოცემის“ ტექსტში არსებულ მითითებებს, სადაც „საზაფხულო“ ქარებად სახელდებულია: კეკიასი; აპელიოტესი; და არგესტესი, ნოტოსი; „საზამთრო“ ქარებია: ევროსი; ლიფსი, ზეფირი; ბორეასი.

რაც შეეხება „ზამთარ-ზაფხულისა და ქარების ბრძოლის“ სიუჟეტს, იგი ნამდვილად ორიგინალურად გამოიყურება.

როგორც ე. მაღრაძე შენიშნავს, „ანტიკური მითოლოგიის ღრმა ცოდნასთან ერთად პოეტი აქ ამჟღავნებს იუმორის დიდ ნიჭსა და სახეებით აზროვნებით უნარს. თანაც ისე იცნობს სამხრეთის ქარის ღმერთს ნოტოსსა და მის ძმებს – ბორეასს, ზეფიროსს, ევროსსა და სხვებს, თითქოს ბერძენი პოეტი იყოს ჰესიოდეს დროისა“.⁴⁸⁴

რამდენად ორგანული იყო ქარების ბერძნული სახელწოდებები დავით გურამიშვილის ამ უაღრესად ეროვნული თხზულებისათვის? სწორადაა შენიშნული, რომ „მთელი ეს ანტიკური სახეები პოეტს მხოლოდ მასალად დასჭირდა, რათა სურათი უფრო ნათლად წარმოედგინა. ამისი უფლება ყველასა აქვს. ზეფიროსი, ბორეასი და სხვანი, ოდითგანვე ცნობილი, ფართოდ განზოგადოებული სახეები გახლავთ და ამა თუ იმ ეროვნულ კოლორიტში მათ დისჰარმონია არ შეაქვთ“.⁴⁸⁵

⁴⁸⁴ ე. მაღრაძე. ორი რომანი; გოდება. თბილისი, 1984, გვ. 249.

⁴⁸⁵ ე. მაღრაძე. ორი რომანი; გოდება. თბილისი, 1984, გვ. 249.

რა მიმართება არსებობს პოემის ამ მონაკვეთსა და მთლიანად ნაწარმოებთან და მის კონცეფციასთან?

ნ. ნათაძე მიუთითებს: „ბრძოლის აღწერა უაღრესად ცოცხალია, დინამიურია და ამავე დროს ანთროპომორფისტულია, ანუ ბუნების ეს მოვლენები ავტორს გასულიერებული, ადამიანური თვისებებით აღჭურვილი ჰყავს. ამით მინიშნებულია, რომ ციური ამინდიც ჩვენსავით სიცოცხლის საუფლოა და არა მხოლოდ უსულო ფიზიკური კანონებისა, და, ამგვარად, ამ სტიქიური მოვლენების განცდაც ავტორის მიერ ბუნების განცდის ნაწილია. მაგრამ ამ ბრძოლის აღწერაში, ისევე როგორც ამ პოემის მრავალ სხვა ეპიზოდთა აღწერაში, პოეტი მკითხველს არ უმაღავს, რომ ბუნების მოვლენათა ეს გასულიერება მხოლოდ ლიტერატურული პირობითობაა, ხერხია, რათა სიცოცხლის გამოღვიძების ამ პროცესს, რასაც მოგვითხრობს, კოსმოსური მასშტაბი მისცეს. ირონიის ეს კილო მკითხველს შეუმჩნეველი არ ურჩება. ეს კილო მიჰყვება თხრობას და თანდათან ძლიერდება, აზრისა და განწყობილების ახალი განზომილებებით მდიდრდება“.⁴⁸⁶

ამრიგად, „დავითიანში“ წარმოდგენილი ანტიკურობასთან დაკავშირებული მასალა აღბეჭდილია გურამიშვილის ორიგინალური ხელწერითა და საინტერესო მხატვრული ინტერპრეტაციით. მიუხედავად იმისა, რომ ბერძნულ რომაულ სამყაროსთან დაკავშირებული ინფორმაცია თხზულებაში საკმაოდ მცირე მოცულობითაა წარმოდგენილი, „დავითიანში“ ანტიკურობა არ არის ნაწარმოების ე.წ. დეკორატიული, ბუტაფორიული დეტალი, არამედ – მნიშვნელოვანი, სუბსტრატული ელემენტი, რომელიც ორგანულად ერწყმის ნაწარმოების ძირითად სულისკვეთებასა და მთავარ სათქმელს.

⁴⁸⁶ ნ. ნათაძე. „დავითიანის“ შინაარსი, აღწერა და ძირითადი მოტივები. პროექტი: ბიბლიოთეკა სკოლას. ხელმისაწვდომია ონლაინ: http://www.nplg.gov.ge/civil/statiebi/saskolo/davitiani_shinaarsi.htm ბოლო ნახვა: 27.03.2021.

მესამე თავი
ანტიკურობა ახალ ქართულ ლიტერატურაში (XIX ს.)

რომანტიზმი

მაია დანელია

თეიმურაზ ბატონიშვილი
(1782-1846)

ანტიკურობის რეცეფციის მხრივ საინტერესოა თეიმურაზ ბატონიშვილის პოემა „ტროადის დარღვევა ანუ მეხადის ვაშლის განმარტება“, რომელიც, როგორც სათაურიდან ჩანს, ტროას ომის რეცეფციას ეხებოდა და იგი განმარტების სახით იყო დაწერილი. პიესის „სამსახეობა რაინდისა“ მიძღვნაში,⁴⁸⁷ რომელიც, თეიმურაზს გადაუწერია, ერთ-ერთ ეპიზოდში ნახსენებია მეხადის ვაშლი. გრიგოლ დადიანს, რომელსაც მიეძღვნა ეს პიესა, ვერ გაუგია მეხადის ვაშლის მნიშვნელობა და სწორედ ამ კონტექსტის განსამარტავად დაუწერია თეიმურაზს „ტროადის დარღვევა“. პიესის განხილვა საინტერესო სურათს გვაძლევს როგორც კონტექსტის გასაგებად, ასევე ანტიკურობის რეცეფციის თვალსაზრისითაც.

„სამსახეობა რაინდისა“

პიესას წამდგარებული აქვს მიძღვნა, რომელიც ბევრ საგულისმო ინფორმაციას გვაძლევს ნაწარმოების ავტორის, ადრესატის, ფორმატის, კონტექსტის და იდეური დატვირთვის შესახებ.⁴⁸⁸

⁴⁸⁷ სამსახეობა რაინდისა. ს. იორდანიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობითა და შენიშვნებით. თბილისი, 1947.

⁴⁸⁸ „მათის უგანათლებულებობის ბატონი, საკუთარი ჩემი მეგობრის, დადიანის ძის გრიგოლისათვის ვიდწვი გარდაწერასა ამა მშვენიერისა, „რაინდის სამსახეობისასა“, რათა ახლდეს მას, უძველესთა ჩვენთა მთხველთაგან საუცხოვოდ შეთხზული, სასახიობო ესე წიგნი საუკუნოდ სახსოვრად ჩემ მიერ წინადად სიყვარულისა მისისა.

ნათობს რაინდი

გულს გვმორვა ბინდი.

იპოვა ესე სამაგალითო, სასახიობე ალიგორებრი

საუკუნისა მრავალ ასისა, ძველთა ჩვენთა სწავლულთაგან გულის / საგრძნებრი.

ვაშა, ვაშა, ვის მამული თვისი უყვარს, იგი არს მაორმნი / მზებრი.

ყვავილ-სურნელნი ცნობათ გვაფრქვივა; ღმერთმან

აკურთხოს ამისი მზებრი.

ესე ძველთა ჩვენთა მთხველთაგან ქმნული სათიატრო სახიობა იპოვა მახლობელსა ამას შინა ჟამსა ძველთა ქართველთა მთხველთა წიგნთა საუნჯესა შინა ქვემოსა ივერიასა.

პიესის ადრესატი არის გრიგოლ დადიანი, რომელიც თეიმურაზის მეგობრის შვილი ყოფილა. ცნობილია, რომ გრიგოლ დადიანი (1814-1901 წწ.), რომელიც მოიხსენიება ფსევდონიმით „კოლხიდელი“ და რომელიც თვითონაც მწერალი იყო, ძალიან აფასებდა ამ ნაწარმოებს. გადმოცემით ვიცით, რომ მას ამ ხელნაწერიდან აუღია ერთი ლექსი „სირამის სიმღერა“ და თავისი ლექსების კრებულში შეუტანია, რაც ზოგიერთ მეცნიერს აძლევს ვარაუდის გამოთქმის შესაძლებლობას, რომ ეს ნაწარმოები „კოლხიდელს“ ეკუთვნის.

მიძღვნაში თეიმურაზი ცდილობს, დაგვარწმუნოს, რომ ეს ნაწარმოები ძველ მთხზველებს ეკუთვნის და მან მხოლოდ გადაწერა იგი და სიყვარულის ნიშნად უძღვნა გრიგოლ დადიანს. ნაწარმოების ლინგვისტური ანალიზი და შექმნის კონტექსტი გვაფიქრებინებს, რომ ავტორი განზრახ ცდილობს კვალის არევას.

ამ აზრს ამყარებს ის ფაქტი, რომ დ. ჩუბინაშვილი თავის ქართულ-რუსულ ლექსიკონში არც თეიმურაზ ბატონიშვილის და არც კოლხიდელის ავტორობით არ ასახელებს ამ პიესას. თეიმურაზის თხზულებებში ჩამოთვლის მხოლოდ განმარტებას ვეფხისტყაოსნისა და ვაშლს. ს. იორდანიშვილი აღნიშნავს, რომ პიესის პერსონაჟები, მათი ცრუკლასიკური სტილის გვარები, მეფის კარის სამოხელეო ტერმინოლოგია (რაინდი, მინზაში), რუსიციზმები, ორთოგრაფია, პროვინციალიზმები გამორიცხავს, რომ იგი ეკუთვნოდეს ძველ ავტორებს. და მიუხედავად იმისა, რომ თეიმურაზ ბატონიშვილი არაერთგზის აღნიშნავს, რომ გადაწერისას იცავს დედნის სტილს, მაინც აფიქრებინებს მკვლევარს, რომ სწორედ ის არის პიესის ავტორი.⁴⁸⁹ ამ პიესას თეიმურაზისეულად მიიჩნევს ტრიფონ რუხაძე.⁴⁹⁰

ს. იორდანიშვილის არგუმენტაციას ამყარებს პიესის იდეური ღირებულება და ანტირუსული განწყობა, რომელიც იკითხება პიესაში. პიესაში ავტორი ცდილობს საქართველოს ოქროს ხანის და მეფეების, დავითის და თამარის, მმართველობის განდიდებით მკითხველში გააღვიძოს სამშობლოს თავისუფლებისადმი სწრაფვა, ამას ცხადყოფს ეს ფრაზაც მიძღვნიდან: „ვაშა, ვაშა, ვის მამული თვისი უყვარს, იგი არს მარომნი / მზებრი“. ანტირუსული განწყობა კი კარგად ჩანს პიესის მთავარ ინტრიგაში – მეხაძე-თაყვაძის დაპირისპირებაში. მეხაძე არის პიესის ერთ-ერთი

გარდამოიწერების წელსა დასაბამითგან სოფლისა 7346-სა ქს აქეთ 1836-სა ... ხოლო ეწოდების წიგნსა ამას სამსახეობა რაინდისა“.

⁴⁸⁹ სამსახეობა რაინდისა. ს. იორდანიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობითა და შენიშვნებით. თბილისი, 1947, გვ. 6.

⁴⁹⁰ „თეიმურაზ ბატონიშვილი თითქმის ყოველ მის ნაწერს „ანტიკად“ აცხადებს, მაგრამ ჩვენ შეგვიძლია არ დავუჯეროთ მას... ეს ლიტერატურული ხერხი ახალი არაა; თეიმურაზზე ბევრად უფრო ძველი ქართველი ავტორები იქცეოდნენ ასე: თავიანთ ნაწერებისათვის მათ რომ უფრო მეტი ძალა მიეცათ, მათ რომელიმე გამოჩენილ მწერალს მიაწერდნენ, ან ძველ დაუნჯებულ ამბად გაასაღებდნენ“ (ტ. რუხაძე. ძველი ქართული თეატრი და დრამატურგია. თბილისი, 2011, გვ. 256).

მთავარი პერსონაჟი, რომელიც მნიშვნელოვან ფუნქციას ასრულებს ნაწარმოებში. საინტერესოა მისი სახელის ეტიმოლოგია, რაზეც ნაწარმოებში არაერთხელ მახვილდება ყურადღება. მას ადარებენ მეხს, მეხივით თავს ესხმის თავის სამიზნეს. მისი სამიზნე კი არის პერსონაჟი, რომელსაც ეწოდება თავქვაძე. ამ პერსონაჟს მოსკოვში აქვს განათლება მიღებული, იქ მსახურობს და დროებით არის საქართველოში ჩამოსული. მის ლექსიკაშიც არის ბევრი რუსიციზმი, იგრძნობა ქართულის კონტექსტის არცოდნა, რის გამოც, მეხაძე სიტყვით თავს ესხმის.⁴⁹¹ ნიშანდობლივია ციტატა პიესიდან „ირისე არ იყოს ცაზე“ და „მზეს ყოველდღე ხედავდეს ივერია“, ასევე რაინდის ფრაზა „რამეთუ გიორგია არს გიორგიათათვის“, მისი აზრით, XIX საუკუნის პირველ ათწლეულებში უნდა წარმოშობილიყო, 1832 წლის შეთქმულებამდე, და 1836 წელს დაწერილი ან „გადაწერილი“ ნაწარმოების ავტორის დასახელება შესაძლოა საზიანო ყოფილიყო ავტორისთვის. შესაბამისად, ს. იორდანიშვილის აზრით, სწორედ ეს უნდა იყოს მისი ანონიმურობის მიზეზი.⁴⁹²

ნაწარმოების ფაბულა და სტრუქტურა. პიესა შედგება სამი სახეობისგან ანუ კარისგან. მესამე კარი დაუსრულებელი სახით არის მოღწეული. ნაწარმოების მთავარი მოქმედი პირები არიან: რაინდი (ცხენის მწვრთნელი, იგი არის მეფის სამხედროთა რაინდების უფროსი), სირაძე – ბრმა მოხუცებული, მეჩონგურე, მეხაძე – გამოცდილი სიტყვა-პასუხის მქონე, ხუმარა, რაინდთან ერთად გაზრდილი და მისი მეგობარი, თავქვაძე – 30 წლის მემამულე, მოსკოვის სამსახურში მყოფი.

მოქმედება იწყება ტრაპეზით, რომელშიც მონაწილეობას იღებენ: რაინდი, სირაძე, მეხაძე, თავქვაძე, რაინდს ჰყავს მიწვეული სტუმრები თავის შესაქცევად. თავდაპირველად სვამენ თავქვაძის სადღეგრძელოს, შემდეგ რაინდის და სირაძის. ძირითადი სიუჟეტური ხაზია ის, რომ მეხაძე აკრიტიკებს მოსკოვში მცხოვრებ და იქაურ ყაიდაზე გადასულ თავქვაძეს და ყოველ ჯერზე თავქვაძეს უწევს თავის მართლება. ნელ-ნელა მოთმინებიდან გამოდის მეხაძის მიზანში ამოღებული ხუმრობებისგან. თავქვაძე გადის სცენიდან. შემოდის მინბაში, რომელსაც მოაქვს ამბავი, რომ შეეძინა შვილი. ნადიმი ჩერდება და ყველა ჩვილის სანახავად მიდის.

⁴⁹¹ პიესაში რუსული განწყობის კრიტიკის სხვა მაგალითებიც გვხვდება:

სირაძე ეკითხება თავქვაძეს: იქ ლხინი თუ იციან, იმ სიცივეში როგორ შეექცევიან (გვ. 5)

ყმაწვილები და თავქვაძე რაინდისა და სირაძის სადღეგრძელოზე ურას იძახიან, რასაც მეხაძის რეპლიკა მოჰყვება რომ ურას თქმა უკადრისი საქციელია (გვ. 8)

თავქვაძე იცავს თავის პოზიციას და ამბობს, რომ ყველაფრის დაწუნება შეიძლება, მაგრამ სიბრძნის არა. ის მეხაძეს ეუბნება „ელადას სიბრძნე იქ გარდავიდა. კარი არის სიბრძნისა და მეცნიერებისა“ (გვ. 9). რასაც მეხაძე სერიოზულად არ აღიქვამს და ეუბნება, რომ ელადამ მათ გაუგზავნა გაბრაზებულმა ხარის სადენით ძველი ფარჩა, მათ კი ვირეშმაკებმა ეს სარკედ მიიღეს და მისგან შექმნეს სიბრძნის კარი (გვ. 10)

⁴⁹² სამსახეობა რაინდისა. ს. იორდანიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობითა და შენიშვნებით. თბილისი, 1947, გვ. 6.

მეორე კარში მოქმედება მინბაშის სახლში ხდება. ზოგი სხვადასხვა თამაშით ირთობს თავს. სირამეს კი სთხოვენ გამოცანები თქვას. თავქვაძე ისევ ჩნდება და მეხაძე-თავქვაძის პაექრობის ახალი სერია იწყება. ყურადღების ცენტრში არის მინბაშის ძეობა. მოდის სპასალარი, რომელიც ეუბნება სირამეს, რომ მან ბატონის სურვილი უნდა აღასრულოს. აიღოს ქნარი (მინიშნება დავითის ქნარზე) და იგალობოს.⁴⁹³ სირამე ასრულებს თხოვნას და იწყებს ხოტბის შესხმას. სირამე იწყებს მეფე დავითის ხოტბის შესხმას, რომელიც ძველი დავითის თანამოსახელეა „აწ ამას იტყვის ქნარი დავითის სახლის / დანაშთი გმირის, მოსახელისა ახლის“. ქალბატონი და მინბაში მონდომებულები არიან, რომ მეხაძე და თავქვაძე შერიგდნენ. მინბაში სთხოვს, რომ თავქვაძე ქებით დაატკბოს. მეხაძე თავის ამპლუაში რჩება და ისევ გამოცანას ჰყვება, რომელსაც თავქვაძე ვერ ხვდება და სთხოვს, რომ დაასრულოს მისი ქება. ეს გამოცანა კი განხეთქილების ვაშლს ეძღვნება.

ნაწარმოების შექმნის კონტექსტი. მიძღვნიდან ვიგებთ, რომ ნაწარმოები 1836 წელს არის დაწერილი, 4 წელია გასული 1832 წლის შეთქმულებიდან. ამ კონტექსტიდან გამომდინარე, არ არის გასაკვირი, რომ თეიმურაზს არ შეუძლია სათქმელის პირდაპირ შეუფარავად გაჟღერება და სწორედ ამის გამო მიმართავს იგი ალეგორიულ ფორმას: „იპოვა ესე სამაგალითო, სასახიობე ალიგორებრი“, – ვკითხულობთ მიძღვნაში.

პიესა უნდა ყოფილიყო სამ კარად დაწერილი, თუმცა ჩვენამდე, მხოლოდ ორმა კარმა მოაღწია და მეორემ დაუსრულებელი სახით. მაგრამ ჩვენამდე მოღწეული ნაწილის ანალიზითაც შეგვიძლია გამოვკვეთოთ მთავარი სათქმელი. მთავარი კი აქ არის გმირის დაბადების მოტივი. გმირი, რომელიც ხსნად უნდა მოევლინოს სამშობლოს, რომელსაც გადარჩენა სჭირდება. ერთ-ერთ პერსონაჟს, კერძოდ მინბაშს შვილი შეეძინა. მას ყველა ულოცავს და საგულისხმოა სირამის სიტყვები:

„დადეგ აწ მზეო, ღრუბლისა გარდამყრელო;

ისვენე შუქო, სხივო, მრუმისა მჭრელო,

ისმინე გმირო, ცა და ქვეყანა მღერის.

იხარე ვაჟო, აჰა მადლი ივერის,

პური, მარილი, შენ მიერ ხსნილი ერის!“⁴⁹⁴

აქ არის საუბარი იმაზე, რომ იშვა გმირი, რომელიც იმედს უსახავს ყველას, რომ ქვეყანა გადარჩება განსაცდელს. ქვეყნის განსაცდელი კი ალეგორიულად არის

⁴⁹³ სამსახეობა რაინდისა. ს. იორდანიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობითა და შენიშვნებით. თბილისი, 1947, გვ. 47.

⁴⁹⁴ სამსახეობა რაინდისა. ს. იორდანიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობითა და შენიშვნებით. თბილისი, 1947, გვ. 32.

შედარებული ირისეს/ცისარტყელას და არ არის შემთხვევითი, რომ იგი გაცხადებულია ბრმა მეჩონგურეს, სირამის, პარტიაში:

„ა. ვხედავ მე ცასა და მთასა, მაშ შორის ერთსა ბაწარსა,

რომელი შეჰკრავს ყუვასა, ველსა, მინდორსა და ბარსა.

ბ. იგ დაბწნა დრომან და ჟამმან, მისცა მას გრძნობა / ცხოველი,

ქარი დამწველი და ფრთაცა, შეჰედვით განუზომელი.

გ. აღმოფხვრას იმან, აღმოსპოს ნამუსი, წესი და პირი,

აღმოსწვას ყოვლი სიკეთე, კეთილის ნორჩი და ძირი.

დ. ბუნება კაცთა მან ალატკინოს, გარყნას, გასცალოს / სამოსისაგან,

ნათელი სულის დაშრიტოს, გახრწნას და უცხოჲ ქმნას / სამოთხისგან“.⁴⁹⁵

ამ ადგილის გასარკვევად ასევე მნიშვნელოვანია სირამის სიტყვები დარბაისელისადმი: „მახლობელ მზისა რომ ვიყოვო, ის საშინელი ირისე არ იქნება ჩემს წინეთაო, ნეტად გზა მოვნახოო. ეს გზა ღარია, დარბაისელო, მეხადის ნაღვლის, მაგრამ არ არის კაცი, სილამაზის წყლით მე თვალი განმიბანოს: მეხადე განჰკურნოს, ირისე არ იყოს და მზეს ყოველდღე ხედავდეს ივერია“.⁴⁹⁶

კონფლიქტს კი ნაწარმოებში ქმნის ის, რომ პერსონაჟ თავეკვამეს, რომელიც ამოვარდნილია ქართული კონტექსტიდან, რადგან მსახურობს რუსეთში, არ შეუძლია მინიშვნების ამოკითხვა, ყოველ ჯერზე აკეთებს არასწორ დასკვნებს და ამიტომ ხდება პერსონაჟ მეხადის თავდასხმის ობიექტი. ამ შემთხვევაშიც თავეკვამე არასწორად იგებს მინიშნებას. მას ჰგონია, რომ სირამემ ამ მინიშნებით ურჩია საყელოს გაყიდვა. სწორი პასუხი კი არის ცის ცისარტყელას საყელო, რომელიც დაწნულია მზის სხივისგან. იმან რომ მოუჭიროს, ცასაც დაამტვრევს და გამოიდარებს და გასაქანს მისცემს სირამის და მეხადის ნაღველს.⁴⁹⁷

თავეკვამისათვის ასევე გაუგებარი იყო მეხადის მიერ მოყოლილი ამბავი განხეთქილების ვაშლის შესახებ, რის გამოც იგი საშინლად გაბრაზდა. ვაშლის მოტივს ქვემოთ უფრო დეტალურად განვიხილავთ.

ანტიკურობის რეცეფცია. ახლა კი უშუალოდ ჩვენი კვლევის მთავარ საკითხზე გადავიდეთ, კერძოდ, იმაზე, თუ რამდენად არის დაინტერესებული ავტორი

⁴⁹⁵ სამსახეობა რაინდისა. ს. იორდანიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობითა და შენიშვნებით. თბილისი, 1947, გვ. 22.

⁴⁹⁶ სამსახეობა რაინდისა. ს. იორდანიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობითა და შენიშვნებით. თბილისი, 1947, გვ. 39.

⁴⁹⁷ სამსახეობა რაინდისა. ს. იორდანიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობითა და შენიშვნებით. თბილისი, 1947, გვ. 25.

ანტიკურობის რეცეფციებით და რა მიზანს ემსახურება მათი რეციპირება ნაწარმოებში.

1. ბრმა მეჩონგურე

პიესის ერთ-ერთი მთავარი პერსონაჟი არის სირამე – მეჩონგურე. პირველი, ნიშან-თვისება, რაც მას გამოარჩევს, არის სიბრმავე. ბრმენი აედი გვახსენებს ბრმა ჰომეროსს და ვთვლით, რომ ავტორის მიზანიც ეს არის, რომ ამ რეცეფციით მკითხველში ეს ემოცია აღძრას. ვხვდებით აედის ატრიბუტიკას, ჩანგს. სირამეს რამდენჯერმე სთხოვენ, რომ ჩანგი აიღოს ხელში და იმღეროს.

სირამეს ყველაზე მნიშვნელოვანი პარტიები აქვს პიესაში. მისი პირით ალეგორიული ფორმით აცხადებს ავტორი მნიშვნელოვან სათქმელს. სირამის გამოცანების ამოხსნა მხოლოდ მეხადეს შეუძლია.

ის სახე-სიმბოლოები, რომლებიც პიესაში გვხვდება, კარგად ცნობილი რეცეფციებია ძველი ქართული მწერლობისთვის.

2. მირმიდონელები

ჟამთააღმწერლის „ასწლოვან ისტორიაში“ ვხვდებით მირმიდონელებს, სადაც ნათქვამია, რომ მათი მოძღვარი/წინამძღოლი იყო აქილევსი. თუმცა სხვა დამატებითი ინფორმაცია მათ შესახებ არ გვხვდება.⁴⁹⁸ „ილიადაში“ აღწერილია მათი საომარი თვისებები და ერთგულება აქილევსისადმი (Hom. II. 16, 173-177). რაც შეეხება მათ წარმომავლობას, ბერძნული მითოლოგიური ტრადიციის თანახმად, ისინი წარმოიშვნენ ჭიანჭველებისგან. როდესაც კუნძულ ეგინას მცხოვრელები ჭირმა გაწყვიტა, ეგინას მეფის, ეაკოსის, თხოვნით ზევსმა ჭიანჭველებისგან შექმნა ახალი მაცხოვრებლები. ეს ინფორმაცია აშკარად იცის თეიმურაზმა და რაინდისა და მეხადის პარტიაში მათ გენეზისზეა ხაზი გასმული. რაინდის რეპლიკას: „ღმერთი ჯინჯველას რომ ფრთას მისცემს, იმისის დაკარქვისათვის არისო, იტყვიან“. მეხადე პასუხობს: „თუ ჯინჯველი ვარ, იქნება მირმიდონებრი ერი გამოვიდოდეს ჩემგან“.⁴⁹⁹

3. თვალი კროზის, ანუ არგუსის

⁴⁹⁸ „ერისთავი სამადავლა, კაცი ყოვლითა სამკედროთა ზნითა შემკობილი და მსგავსი მოსომახოსა ებრაელისა, გინა ნეოპტოლემოს პილასი რჩეულისა, სახელოვანისა მირმიდონთ მოძღურისა“ (ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 301-302).

⁴⁹⁹ სამსახეობა რაინდისა. ს. იორდანიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობითა და შენიშვნებით. თბილისი, 1947, გვ. 26.

ჟამთააღმწერელი თავის „ასწლოვან ისტორიაში“ კროსისსაც ახსენებს კარისოსი ფრომით და მას ადარებს მეფე რუსუდანს: „ანუ არა ამო იქმნა ხრიზმოზიცა იგი აპოლონის დედოფლისა შენისა კარისოსი განცდილი მე ობოლი მთხრობლი ძლეული კარისოსა შეპყრობილ იქმნა კვროსის მიერ“.

თეიმურაზთან კროსოსისა და არგუსის დამაკავშირებელი თვისება არის ის, რომ ერთი ფლობს სიმდიდრეს/პატიოსან თვლებს, მეორე კი – ყოვლისმხედველ თვალს. სირამისა და მეხადის გასაუბრებაში სირამე აქებს მეხადეს და ამბობს, რას აამებს პირში, გული თვალზე წინ გრძნობს. სირამის ნათქვამს, რომ მას თვალი არ აქვს, მეხადე ასე პასუხობს:

„არა აქვს თვალი მვირფასი ინდოეთის,
არა აქვს თვალი, თქმადაც არის დასაზარი.
რათ უნდა თვალი კროზის, ანუ არგუსის.
სხვა აქვს მას თვალი გონვა – სიბრძნის ფაზარი,
მაშა აქვს ლალი, ის უსასყიდლო თვალი.
და ჩვენ გვიმაღავს ეს ოსტატ დამბრალი“.

ამ ეპიზოდში ავტორს ახსენდება ორი ფიგურა. ერთი კროსოსი, რომელიც მცირე აზიაში იყო აურაცხელი სიმდიდრით განთქმული მეფე და მეორე – არგუსი, რომლის ყოვლისმხედველ თვალს არაფერი გამოეპარებოდა. თუმცა ისინი ახლოსაც ვერ მივლენ სირამის თვალთან, რაც არის სიბრძნის თვალი, უსასყიდლო თვალი.

4. სად არს პალატი ლეკურგისა

მონაკვეთში, სადაც სირამე იღებს ქნარს და მეფე დავითს ასხამს ხოტბას, შეპირისპირებისთვის რამდენიმე სიმბოლოს ახსენებს, სპარტის ლეგენდარულ მეფეს, ლიკურგოსს, რომელმაც კანონები დაუწერა სპარტელებს და კროსოსს, სიმდიდრით განთქმულ მეფეს. ამბობს, რომ ისინი, უფერულად გამოიყურებიან კავკასიის მთის ფონზე, სადაც პრომეთე იყო მიჯაჭვული:

„სად არს პალატი ლეკურგისა / დიდისა
ან ოქროთ კვალი კროზის სიმდიდრისა?
აღგავოს სულმან კავკასიის მთისამან,
ვით მტერი მიწით, მომდინარემან ქარმან“.

...

კავკასიისა გვერდსა კლდესა, მაღალსა,
მიჭედულად და მდებარედ, საბძარველად
ყვავთა, ყორანთა პრომეტეოს საჭმელად
მეზღაპრე ელინთ გამოხატეს ივერი;

სოფლისა ღმერთად, დავითისა საკავრო,
ფარად ნაყოფთა წმიდისა ჯვრისა მჭერი“.⁵⁰⁰

5. ნეტარ არს პრომეტ

სირამე ამბობს მეხადეზე, რომ შეპყრობილს მალე მიეცემა მოულოდნელი შვება და ხილული შეიქნება მეხადის ეშმაკობა. ამ აზრს კი წინ უძღვის პრომეტეს ხსენება

„ნეტარ არს პრომეტ, შენი წყობილება
ღმერთს ვინმემ მიჩენილს მისდა ყორანს,
რომელ მის ხორცსა მშიერი დღელამ ბძარავს,
ნებითა დადის მწყრომად, მხედ მეხოვანის,
მყის დაავიწყდეს, შიმშილი და ბრძანება“.⁵⁰¹

6. აღსასპოვებლად ღრიანკალთა და სკვიტთა

პიესაში საკმაოდ დიდი ადგილი უჭირავს დავითის ქებას, რომ იგი იყო გმირი დაუძლეველი, სპათა მპყრობელი, მეგობარი ბევრთა, მუსრს ავლებდა მორიელებს, რაც აქ მტრის სიმბოლოა და სკვიტებს, ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთში მცხოვრებ მომთაბარე ხალხებს.

7. სირინოზი

მინბაშთან სტუმრები გასართობით იქცევენ თავს, თავადი ჭადრაკს ეთამაშება ჭაბუკს, სირამისა და მეხადის საუბარს მიაყურალებს და ამ დროს ჭაბუკი სარგებლობს და კარგ სვლას აკეთებს. მეხადისა და სირამის დიალოგში ნახსენებია ტერმინი სირინოზი, რომელიც გადატანითი მნიშვნელობით აქ აღნიშნავს სხვა ადამიანის ყურადღების მონუსხვას.

მეხადე: „სირინოზს თუ მიუჩენ, რასაკვირველია დაიძინებს და წააგებინებს, ეს რა ქებაა!“

სირამე: „ვერ მიპოვნია მარგალიტი, დავაწყო და არსება გამოვხატო, და თვალი ვერ მიპოვნია ვცხო და დავატკბო. როგორი სირინოზი ვარ?“⁵⁰²

8. თეოგონია

⁵⁰⁰ სამსახეობა რაინდისა. ს. იორდანიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობითა და შენიშვნებით. თბილისი, 1947, გვ. 49.

⁵⁰¹ სამსახეობა რაინდისა. ს. იორდანიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობითა და შენიშვნებით. თბილისი, 1947, გვ. 30.

⁵⁰² სამსახეობა რაინდისა. ს. იორდანიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობითა და შენიშვნებით. თბილისი, 1947, გვ. 43.

მეორე კარის ბოლო ნაწილში სირამე ერთმანეთს უპირისპირებს ანტიკურ და ქრისტიანულ სამყაროებს. და ამ კონტექსტში აღწერს სამყაროს წარმოშობის, უზენაესი ღმერთის წარმოშობის ამბავს, რაც ბერძნული „თეოგონიის“ საფუძვლიან ცოდნაზე მოწმობს. აქ არის მოთხრობილი ქაოსის, ზევსის მბრძანებლობის, ზევსის თავიდან ათენას ანუ სიბრძნის დაბადების შესახებ. პირველი ნაწილი, როგორც აღვნიშნეთ, ქაოსის პერიოდს აღწერს, სადაც სიბზნელა და არ არის გამიჯნული დღე ღამისგან, მამაკაცი ქალისგან.

„ბინდი ღამისა მეფობდა ზედა მთისა.

სუსტი რომ იყო იყო მნათეობა მთვარისა.

არა მოწლენი, ბუნების ცდით აღნაგი.

ფრთოვან გონებით, გონვის ფრთა დაკეცილნი.

იტყოდენ ავთა, ვით ტყისა გარეულნი.

ღამეს დილად, დღეს ღამედ უწოდებდნენ.

მამაკაცს ქალად, ქალს ვაჟად სახელს დებდენ.

ქვიშას მოხრებლით იღებდნენ, ჰგონებდენ / ყვავილს ჰკრებდენ“.

ქაოსიდან კრონოსის დროს იქმნება კოსმოსის და მას შემდეგ, რაც ზევსი ამარცხებს მამას, ამყარებს წესრიგს და სამართლიანობას (Hes. Theog. 153-183). მიუხედავად იმისა, რომ თეიმურაზი არ ასახელებს ზევსს სახელით, მის მიერ ჩამოთვლილი ჰიპოსტასები, მასზე მიგვითითებს: ჭიანჭველა,⁵⁰³ არწივი, ოქროს წვიმა, ღრუბელი და ა.შ.

„მაშინ მოვიდა, იგი დიდი საარაკო

ადგილს პირველს; ტახტი ოქროსა მისთვის

მარად მზად იყო, ვით ზაფხულ წლისათვის,

რომელსა აქვდა სვეტად დღე თორმეტი თვის.

ოდესმე იყო, ვით ჯინჯველი მხოხავი,

ხან არწივი დიდ, კადნიერ, ცად მფრინავი,

ხან ოქროს წვიმა, ხან კეკლუცისა ნავი,

ხან შუალ-ღრუბლოვან, საზარი, მეხოვანი,

ხან მპარავი და ურცხვი და ენოვანი.

დაბრძანდა.

ისუფევა ზე, თქმულსა ამა ტახტზედა“.

წყაროების მიხედვით, მისნობის თანახმად, ზევსს საფრთხე ელოდა შვილისგან, რომელიც პირველი ცოლისგან, მეტისისგან შეეძინებოდა. იმისათვის, რომ საფრთხე

⁵⁰³ ერთ-ერთი წყაროს მიხედვით, ჭიანჭველად ქცეულმა ზევსმა შეაცდინა ევრიმედუსა, რომელსაც მისგან შეეძინა მირმიდონი, რომელიც გახდა მირმიდონელების ეპონიმი (Clem. Alex. Exhort. II).

აეცილებინა თავიდან, ზევსმა ჩაყლაპა თავისი ფეხმძიმე ცოლი, რომელსაც ჰქონდა სხვადასხვა ფორმის შეცვლის უნარი (Schol. Hes. Theog. 886). მაგრამ ნაყოფი საკმაოდ ძლიერი აღმოჩნდა, ზევსს თავი დაუმძიმდა და იქიდან იშვა სიბრძნის ქალღმერთი ათენა. როგორც ქვემოთ მოყვანილი ნაწყვეტიდან ჩანს, თეიმურაზმა კარგად იცოდა ეს ეპიზოდი და საკმაოდ დეტალურად აღწერს ზევსის თავისდამძიმების და იქიდან, ჰეფესტოს დახმარებით, ათენას დაბადების ამბავს. იგი საკუთარი ნებით უბრძანებს, რომ ჰეფესტო მოიყვანონ, ჰეფესტოს ნებას აძლევს, რომ თავში დაჰკრას წალკატი და ამ სიმძიმისგან გათავისუფლდეს. საგულისხმოა, რომ არცერთ პერსონაჟს პირდაპირ სახელით არ ახსენებს თეიმურაზი. ზევსს პირველად როცა ახსენებს, უწოდებს „იგი დიდი საარაკოს“, „ნისლოვანს“, ჰეფესტოს მოიხსენიებს „კოჭლად“, „მერკინედ“ და ასევე ახსენებს მის ატრიბუტს – წალკატს. ათენას კი „სიბრძნედ“.

„თავი დაჰკიდა ჭაღარა იქ მყოფთ თავმან,
ხან ჭაბუკმან და ხან მოხუცმან ავმან,
ღრუბლით მოსულმან, მეხისა ხელში მჭერმან,
შენიშნეს რომელ, თავი თავს თავობდა.
განკვირვებულთა ვერ მიხვდენ თუ რაობდა.
ღრუბლოის, მაგრამ კრძალვით ჰკადრეს: „რა მოხდა?“
ტახტი შეიძრა, ვერ იტევდა სიმძიმეს,
თუ სწყრებით დროა, ჰგავს, ცა მიწას დაეცეს.
ბრძანა: „მოვიდეს, კოჭლი იგი წალკატით“.
საშუალ წვიმის, საშუალ დიდ ქუხილის,
საშუალ ელვისა, საშუალ მეხის ტეხის
გახდა ბრძანება და ნისლოვანმა ამა
გამოხდა სიტყვა და მისივე ბრძანება:
„თავს დამკრან რკინა, ჩემი არიან ნება!“
მოკოჭლდა მაშინ წალკატი მერკინე,
დასცა მის თავსა წალკატი მისი მძიმე,
ასე უწყალოდ, რომ თავი იქმნა მღვიმე,
შეიქმნა წვიმა შუვა დიდის ქუხილისა
და მეხისტეხა საშუალ ჭეხა ელვისა
და საარაკოს თავი გაუმსუბუქდა.
ქარმან მოჰბერა მძიმესა მას ღრუბელსა,
განათლდა ბურჯი ზენაარს სანატრელსა,
მღვიმიდან თავის იხილეს მოცისკარი,
სიბრძნე აღმოხდა, ნახეს ოქროს ფრთოვანი,

სიბრძნე თავქვადისა, ვითომ ჰაეროვანი;
მშვენიერი და ოქრო ცისკროვანი.
თქვენ ის სიბრძნე არ მიგაჩნიათ სიბრძნეთა,
ასე გახლავარ სირადის ხელოვანი“.

მონაკვეთში არის მხსნელის კონცეფცია მხატვრულად გადმოცემული და ანტიკური და ქრისტიანული პერსპექტივა ერთმანეთთან შეპირისპირებული, კერძოდ, რომ ბეთლემს შობილი ღმერთი არის ჭეშმარიტი და არა ოლიმპოს ღმერთები, რომლებიც ტროას ომში იყვნენ ჩართულნი.

„სიბრძნე მისია, საღმრთო იგი მესია,
ემანუილი, ღმერთი ბეთლემს შობილი,
უარაკო და ჭეშმარიტი ცნობილი
და არა ღმერთნი, რომ ილიონს ესია,
ვნახე მე იგი მოხუცებული, ზის და ჩიბუხსა სწევს,
დიდს რასმე ფიქრობს, ვინც იყო.
მაგრამ არ იყო ის იგ უცხო ვარსკვლავი,
ბედნიერება, მამულის მცველი თავი“;

როგორც აღვნიშნეთ, მეორე კარი დაუსრულებელი სახით არის ჩვენამდე მოღწეული და სრულ ინფორმაციას არ ვფლობთ დასკვნებისთვის, თუმცა თუ ძირითად ხაზს გავყვებით აშკარაა, რომ პიესასა და განმარტებას შორის იდეური კავშირიც არსებობს, კერძოდ, პირველ კარში მზადდება საფუძველი გმირის დაბადებისთვის, მეორეში იბადება გმირი, ე.წ. განმარტებაში კი, „ტროადის დარღვევაში“ ჩვენ ვხედავთ გმირის ექსპონირებას საბრძოლო არისტოტელის თემის ინტენსიფიკაციით შეფარულად ქმედებისკენ მოწოდებაც შეიძლება ამოვიკითხოთ, რომ ქვეყნის გადარჩენისთვის, წარსულის დიდების დაბრუნებისთვის საჭიროა მტერთან ბრძოლა, თავის დახსნა იმპერიის მარჯულებისგან და თავისუფლების მოპოვება.

„ტროადის დარღვევა ანუ მეხადის ვაშლის განმარტება“

ახლა უშუალოდ განმარტებად დაწერილ „ტროადის დარღვევაზე“⁵⁰⁴ გადავიდეთ. პოემა მრავალი თვალსაზრისით არის საინტერესო და ქვემოთ განხილული იქნება შემდეგი საკითხები: ავტორობის საკითხი, ნაწარმოების

⁵⁰⁴ პირველად პოემა დაიბეჭდა ჟურნალ „ცისკარში“ 1860 წლის სექტემბერში.

კომპოზიცია, ავტორისეული ინტერპრეტაციები, სავარაუდო წყაროები, შექმნის კონტექსტი.

ავტორობის საკითხი. დავიწყეთ ავტორობის საკითხით. „სამსახეობა რაინდისა“ შემთხვევაში თეიმურაზი, როგორც ვნახეთ, ცდილობს კვალის დაფარვას და ამბობს, რომ ეს ნაწარმოები მან ძველი ავტორების მიერ დაწერილი იპოვა და ხელახლა გადაწერა. ამ შემთხვევაში კი, თეიმურაზი პირდაპირ ამბობს, რომ ეს ნაწარმოები მას ეკუთვნის. აქედანვე ვიგებთ, რომ იგი პოემას უძღვნის თავის დისწულს, გრიგოლ დადიანს:

„ეს პოემა შევთხზე მეფის ძემ თეიმურაზმან პოეტიკურად,

გრიგოლისათვის, ჩემი დისწულის; დადიანის ძის, ვინ არს / ლექსთ მწყურად.

მე მისთვის შრომას არა ვრიდებ თავს; რადგან გულით ვარ / მისდამი მსურად.

ვსასოებ ამ ღვაწლს არ შეურაცხყოფს; ხშირად წარმოსთქვამს რიტორიკურად“.

რითი უნდა აიხსნას ეს გარემოება? რამდენადაც თეიმურაზი თავისი ანტირუსული განწყობების გადმოსაცემად ანტიკურ თემას, კერძოდ, ტროას დალუპვის თემას, ირჩევს და სათქმელს ალეგორიის სახით გადმოსცემს, ჩვეულებრივი მკითხველისთვის, რომელმაც არ იცოდა ანტიკური ლიტერატურა, რთული იქნებოდა ქვეტექსტების ამოკითხვა, ამიტომ ამ შემთხვევაში თეიმურაზი თამამად აწერს პოემას თავის სახელს. მხოლოდ დაკვირვებულ მკითხველს შეეძლო ტექსტის მიღმა აზრის ამოკითხვა, თეიმურაზის იმპერიალისტური შეხედულებების მიმართ დამოკიდებულება. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ პოემაში რუსული გავლენის ძალას რეალურად ბერძნები განასახიერებენ, ხოლო ტროელების მიმართ თეიმურაზი განსაკუთრებულ დამოკიდებულებას ამჟღავნებს. პოემაში კიდევ სხვა მრავალი მინიშნებაა, რაზეც ქვემოთ დაწვრილებით გავამახვილებთ ყურადღებას.

განმარტების დაწერის მიზანი. თავდაპირველად უნდა ვუპასუხოთ კითხვას **რას ნიშნავს მეხადის ვაშლი?** ამ კითხვას რომ ვუპასუხოთ, უნდა გავიხსენოთ „სამსახეობა რაინდისა“, კერძოდ, ეპიზოდი, სადაც მინზაშის ძეობას აღნიშნავენ, მინზაში ითხოვს, რომ მეხადე და თავქვაძე შეურიგდნენ ერთმანეთს. მეხადე ცდილობს, რომ მინზაშს თხოვნა შეუსრულოს და თავქვაძეს, თითქოსდა, შერიგების მიზნით უყვება ამბავს. რეალურად კი მეხადე საპირისპიროს აკეთებს, ჰყვება ამბავს, რომლის არსსაც თავქვაძე საერთოდ ვერ ხვდება და ეს ამბავი არა შერიგებას და ურთიერთგაგებას, არამედ განხეთქილების ვაშლის ამბავს ეხება, საიდანაც სათავე დაედო ტროას ომს. თავქვაძის სიბრიყვე უფრო აშკარა ხდება იმის ფონზე, რომ იქვე მყოფი პერსონაჟებისთვის (სირამე, პატრონის თანაგამზრახი, ჭაბუკები) ცხადია, რაზეც არის ლაპარაკი.

მეხადის ვაშლის ამბავი, როგორც ჩანს, გაუგებარი აღმოჩნდა გრიგოლისთვისაც, რომელსაც თეიმურაზმა უძღვნა პიესა, რის გამოც მას მოუწია განმარტების დაწერა მეხადის ვაშლზე, და სათაურიც შესაფერისი დაარქვა: „ტროადის დარღვევა ანუ მეხადის ვაშლის განმარტება“.

მოკლე შინაარსი და კომპოზიცია. მოკლედ გავეცნოთ პოემის შინაარსს: პოემა იწყება განხეთქილების ვაშლის ისტორიით, სამი ქალღმერთი იუნონა, მინერვა, ვენუსი დავობენ, თუ რომელი უფრო ლამაზია ამ სამთაგან და ამ საკითხის განსასჯელად ტროას მეფის ვაჟს, პარისს, აირჩევენ. იუნონა დიდებას ჰპირდება, მინერვა – სიბრძნეს, ვენუსი კი, ყველაზე ლამაზ ცოლს. პარისი უპირატესობას ვენუსს ანიჭებს და მას არგუნებს ვაშლს. დანარჩენი ორი მტრად მოეკიდება პარისს. ელენეს მოეწონება პარისი. პარისი გაიტაცებს ელენეს. პრიამოსი და სასახლე ელენეს პატივით იღებს. ელენეს პარისი შეუყვარდება, ავიწყდება ძველი ცხოვრება. ელენეს მოტაცება არ მოეწონებათ პრიამოსის შვილებს ბრძენ ჰელენოსს და კასანდრას. ბრძენი ჰექტორიც არ იწონებს პარისის საქციელს. აგამემნონი მოუწოდებს ძმას, შური იძიონ. განრისხებული ქალღმერთები, იუნონა და მინერვა, მათ ეხმარებიან. დიდი ლაშქარი შეკრიბეს და ტროაზე თავდასხმისთვის მოემზადნენ. ტროელები თავდასხმას იგერიებენ, ორივე მხარე იბრძვის. აღწერილია ბრძოლის სცენები. ექსპონირებულია გამორჩეული მებრძოლეები. ბრძოლა მრავალ წელს გაგრძელდა ცვალებადი წარმატებებით. ბრძოლაში გარდატეხა მოხდა, როდესაც აქილეესმა მიპარვით მოკლა ჰექტორი. აქილეესს უყვარდება პრიამოსის ასული პოლიქსენე, აღარ უნდა ბრძოლა, რაც ბერძნების განაწყენებას იწვევს. ომის გაგრძელების აზრს ვერ ხედავს და შერიგება მიაჩნა გამოსავლად. ცბიერი და ჭკვიანი ულისე არწმუნებს აქილეესს, ჩაერთოს ბრძოლაში. აქილეესს პოლიქსენეს სიყვარულის გამო არ უნდა ბრძოლაში ჩართვა და დედოფალს მის ხელს სთხოვს. დედოფალი იმ დაპირებით, რომ პოლიქსენეს გააყოლებს, აქილეესს შეიტყუებს აპოლონის ტაძარში, სადაც დამალული პარისი ვერაგულად კლავს აქილეესს. ომში შესვენება გამოცხადდა გარდაცვლილების დასაკრძალად. ბრძოლა განახლდება, პარისი კლავს აიასს. საჭირო გახდა ულისეს სიცბიერის ჩართვა. ის დაუკავშირდა ანტენორს და ენეასს, რომლებმაც თანამოქალაქეებს უღალატეს. პრიამოსი დაარწმუნეს, რომ ბერძნების მიერ შექმნილი ცხენის ქანდაკება შეეტანათ ქალაქში შერიგების ნიშნად. ღამით ბერძენი მებრძოლეები გამოვიდნენ ცხენიდან, გაჟლიტეს მოსახლეობა, ცეცხლს მისცეს ტროა. პირუსი კლავს პოლიქსენეს აქილეესის საფლავზე. ბერძნები კლავენ ჰეკაბესაც. არ ინდობენ არც მოღალატე ანტენორს და ენეასს. შეუფერებელი ხერხით ვერაგობის გამო ბერძნებიც დაისაჯნენ. უმეტესი მათგანი ბრძოლაში დაიღუპა, ზოგი ახლობელმა გაანადგურა, ზოგს ფათერაკებით სავსე გზის გავლა მოუწია სამშობლოში დასაბრუნებლად.

ნაწარმოები კომპოზიციურად სამ ნაწილად შეგვიძლია დავყოთ. პირველი ნაწილი ეხება პარისის სამსჯავროს (1-34), ტროას ომამდე მომხდარ ამბავს. ძირითადი ნაწილი ტროას ამბებს ეხება (35-101) და ბოლოს მოკლედ ვიგებთ, თუ რა ბედია ეწია ტროას ომის გმირებს ომის შემდეგ (102-104). თეიმურაზი ბოლოს ახსენებს ისევ განხეთქილების ვაშლს, პირველს, რომელიც არის დაკავშირებული ტროას ტრაგიკულ აღსასრულთან და მეორეს, მეხადის ვაშლს, რომლის არსის განსამარტავადაც დაწერა ტროას დაღუპვა (39). პოემა ვაშლის ხსენებით იწყება და ასევე ვაშლის ხსენებით მთავრდება:

პირველი სტროფი:

„ეს ცუცნა რაღაც გამომეგზავნა, ისევ უკანვე მომირთმევია.

მიკვირს, გონიერს ოდიშარს კაცსა ვაშლისათვის ვერ შეგიმცნევია.

განმარტება არს მეხადისა ვაშლისა, ვინძლო განაგო მიზეზი კვლავ აშლისა“.

ბოლო სტროფი:

„ეს იყო ვაშლი ხალასის ოქროს; თავქვადის თავი ქვად / დაისახვის.

ორნივე გრვალნი ურთიერთს ჰგვანდეს; რადღა მივიქცეთ / აზრისადმი სხვის.

ორნივე იყვნეს დამწყებნი შფოთთა; მეორე მზამ არს პირველ / მის სახის

სამსახეობას შინა იგავით გამოხატულ არს უცხოდ მეხადის“.

ბოლო სტროფში ნახსენებია თავქვადე, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ „ტროადას დარღვევა“ და „სამსახეობა რაინდისა“ ერთმანეთთან დაკავშირებული ნაწარმოებებია, და რომ მკითხველი „სამსახეობა რაინდისას“ წაკითხვის გარეშე ბევრ კონტექსტს ვერ გაიგებდა განმარტებაში.

ტროას ციკლის თეიმურაზისეული ინტერპრეტაცია

1. განხეთქილების ვაშლი

რამდენადაც მეხადის ვაშლს ნაწარმოებში სიმბოლური დატვირთვა აქვს, რადგან იგი ალეგორიულად გამოხატავს მეხადე-თავქვადის (საქართველო-რუსეთის) დაპირისპირებას, თეიმურაზი საკმაოდ დიდ ყურადღებას უთმობს მას და ავლენს ღრმა ცოდნას, თუმცა მასთან გადმოცემული ვერსია არ მიჰყვება რომელიმე ერთ კონკრეტულ წყაროს, არამედ, როგორც ჩანს, მის ხელთ არსებული წყაროების სინთეზს გვთავაზობს.

ვაშლს ჯერ კიდევ პიესაში „სამსახეობა რაინდისა“ ახსენებს, სადაც მას ე.წ. გამოცანის ფორმა აქვს, რომელიც თავქვადემ უნდა გამოიცნოს. ეს ნაწყვეტი სრულად მოგვყავს, რომ შევუპიროსპიროთ პოემაში გადმოცემულ უფრო სრულ ვერსიას.

„მაშა თავქვადე, უნდა ყური მომიგდო,

მაგრამ, ამას გთხოვ, შაირზე არ ამიგდო.

მწადს გაქო: შენ ხარ ვაშლი ოქროისა მის,
 რომელს ზედაცა ეწერა: მე ვარო მზის.
 იქ სამნი ისხდნენ, დღე იყო ქორწილისა.
 მინზაშო, არა ვით აწ ღამის თევისა.
 ვის ეკუთვნისო, შეიქნა სჯა, ცილობა
 მეინახეთა სთქვეს: ძნელ არს წერილობა
 და მომგონის იცნეს მათ ორპირობა.
 მაშინ მოიღეს ვაშლი იგი ოქროსა
 და მისცეს ყრმასა ახალსადარ ცისკარსა,
 რათა მან მისცეს შუქის სხივის მდინარსა.
 ზაფხულის დილა არის უმანკო, ჩჩვილი.
 მან არ იცის ზამთარი, ყინვა, თრთვილი.
 მან არ იცის სიცხე, სიცივის შური.
 ის არს მაღლი ქვეყანაზედ ციური.
 მან მას მიუღო, ვინც იყო უკეთესი,
 მშვენიერებით უმაღლეს, უზუესი.
 ამისთვის მოხდა არევა შფოთიერთა
 დაინთხა სისხლი მეფეთ, ჭაბუკთა, ბერთა.
 ცამან იქუხა და ქვეყანამ იღელვა.
 სისხლით სავსემან იწყო საფუძვლით რყევა.
 ეწყინა დია ზენას უღრმთო ღმერთთ ბრძოლა,
 მოხუცთა ურვა, ქვეყნის საზარო ძრწოლა“.

აქ საკმაოდ მოკლედ არის გადმოცემული ვაშლის შესახებ, ნახსენებია ქორწილი, სადაც იყვნენ სამნი. ვაშლს ეწერა „მე ვარ მზის“. შეიქმნა ცილობა ამ სამში. მეინახეები მიხვდნენ ორპირობას. ვაშლი მისცეს ახალგაზრდა ჭაბუკს, რომელიც აქ შედარებულია ცისკარს, რომელიც შუქს ასხივებს. ჭაბუკმა ვაშლი მისცა სამში უკეთესს, მშვენიერებით უმაღლესს, რის გამოც მოხდა განხეთქილება. დაიღვარა მეფეების, ჭაბუკების და უხუცესების სისხლი. ზეცა – ამ შემთხვევაში ზეცის – უკმაყოფილო იყო ამდენი სისხლისღვრით.

ახლა კი ვნახოთ, რა ფორმით შლის სათქმელს თეიმურაზი პოემაში. პოემაში ამ ეპიზოდს 14 სტროფი ეძღვნება. ქორწილში იმყოფება სამი ქალღმერთი იუნონა, მინერვა და ვენუსი. ტრადიციული ვერსიის თანახმად, თეტისისა და პელევსის ქორწილში განხეთქილების ქალღმერთი ერისი აგდებს ვაშლს, წარწერით უმშვენიერესს. პოემაში კი არც ღმერთები და არც პელევსი და თეტისი არიან დასახელებული.

ქალღმერთები დავის გადასაწყვეტად, თუ ვინ უფრო მშვენიერია, პარიზს გამოარჩევენ. პარიზს, ირმებზე ნადირობისას, ერთ-ერთი მათგანი შეიტყუებს ტყეში და იქ მუოწევს ღამის გათენება, დილით მას ქალღმერთები მიადგებიან და სთხოვენ უმშვენიერესს მიაჩიოს ვაშლი. იუნონა ძალაუფლებას ჰპირდება, მინერვა სიბრძნეს, ვენუსი – მშვენიერ ცოლს. ტრადიციული ვერსიისგან განსხვავებით, პარიზი სთხოვს ქალღმერთებს გაშიშვლებას, რომ კარგად შეძლოს მათი სილამაზის განსჯა. დიდხანს აკვირდება მათ. ვენუსი ყველაზე მშვენიერია, მას აძლევს ვაშლს. პირველად გაშიშვლების მოტივი ლუკიანუსთან გვხვდება მის სატირაში „ღმერთების დიალოგი“. შესაძლოა, ამ ნაწარმოებს ავტორი თარგმანში გაეცნო. დანარჩენი ორი ქალღმერთი მტრად მოეკიდება პარიზს, რაც ომის მსვლელობისას გამოჩნდება.

ტროას ციკლის იმ ამბებზე, რომელიც ტროას ომამდე უნდა მომხდარიყო, მოგვითხრობდა „კიპრიები“, რომლის ავტორობასაც, ზოგიერთი მეცნიერი თვით ჰომეროსს მიაწერენ, ზოგნი კი სტასინოსს, ჰეგესიასს ან ჰეგესინოსს მიიჩნევენ. „კიპრიები“ განხეთქილების ვაშლის ამბის გადმოცემით იწყება და ტრადიციულ ვერსიად მიიჩნევა. ზევსი თემისსთან ერთად ფიქრობს ტროას ომის გაჩაღებაზე. პელევსისა და თეტისის ქორწილში არმიწვევის გამო განრისხებული ერისი ჩამოაგდებს განხეთქილებას სამ ქალღმერთს შორის, თუ რომელი არის ულამაზესი. ზევსის რჩევით, ქალღმერთები პრიამოსის ვაჟს მიაწოდონ ამის გადაწყვეტას. პარისი ულამაზესად ვენუსს აღიარებს, რომელიც ჰპირდება მშვენიერ ელენეს. აქაველები აღწევენ ტროას და იწყება ტროადის ქალაქების დარბევა.

თეიმურაზისეული ვერსია ტრადიციულს გარკვეულწილად მიჰყვება, თუმცა არა კონკრეტულად ერთ ვერსიას, არამედ, როგორც ჩანს, ის სხვადასხვა წყაროს იყენებდა.⁵⁰⁵

ელენეს მოხიბვლის და ტროაში წაყვანის ამბავი, რომელიც აგრძელებს პარისის სამსჯავროს ეპიზოდს, ასევე ორიგინალურად არის დაწერილი. განსხვავებით ტრადიციული ვერსიისგან, პარიზი მარტო მიდის სატირის ჭალაკში. სანამ ელენე ნახავს პარიზს, რომელიც სატირის ჭალაკში ვენუსის ტაძარში იმყოფება, უამრავი ბერძენი, ახალგაზრდა თუ ხანშიშესული, ქალი თუ კაცი, მიდის მის სანახავად და ყველა იმდენად მოწონებულია მისი სილამაზით, რომ ეს ამბავი ელენეს ყურამდეც აღწევს.

განსხვავებულია ელენეს წაყვანის ეპიზოდიც. ელენე სიყვარულით განიმსჭვალება პარიზის მიმართ. მოიგონებს, რომ მსხვერპლი უნდა შეწიროს

⁵⁰⁵ საკმაოდ ვრცლად განიხილავენ ამ განსხვავებებს მ. ფხაკაძე და ქ. გარდაფხაძე სტატიაში: პირველი ქართული პოემა ტროის ომზე. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის „ჰუმანიტარული მეცნიერებები ინფორმაციულ საზოგადოებაში – IV“ შრომათა კრებული. ბათუმი, 2025.

ტადარში და მიისწრაფის პარიზის სანახავად. პარიზიც გადაწყვეტს, რომ ელენე გაიტაცოს. თავის თანმხლებთ მოელაპარაკება, ღამით კიბით გადაიპარონ ციხეში, მოიტაცონ ელენე და თვალ-მარგალიტი. მეგობრები ეთანხმებიან, ღამით მიდიან კედელთან, ციხეში შეიჭრებიან, პარიზს ელენე გამოჰყავს. ელენე ტირის, ენანება ასულის დატოვება, თუმცა პარიზი მის გულს იგებს, დიდი პატივით მიღებას ჰპირდება ტროაში და ელენეს გულს იგებს.

ასევე განსხვავებულია ელენეს ტროაში ჩაყვანაზე პრიამოსის შვილების, ჰელენოსისა და კასანდრას რეაქციები. საფრთხეს გრძნობს ბრძენი ჰექტორიც, რომელიც არ უწონებს პარიზს გადაწყვეტილებას.

2. ტროას ომის მსვლელობა

ძირითად ნაწილში გადმოცემულია ტროას ომის ამბები, თეიმურაზი ცდილობს, გვაჩვენოს ბრძოლის დინამიკა, რომ ცვალებადი წარმატებებით ვითარდება მოვლენები, თუმცა, აშკარად იგრძნობა მისი კეთილგანწყობა ტროელების მიმართ. თეიმურაზმა საკმაოდ კარგად იცის ტროას ომის მონაწილე გმირები, და ისინი ფუნქციის მიხედვით სამ კატეგორიად შეგვიძლია დავყოთ, პერსონაჟები, რომლებიც მხოლოდ სტატისტების როლს ასრულებენ, პერსონაჟები, რომლებიც კონკრეტულ დავალებასთან არიან დაკავშირებული და კონკრეტული ფუნქცია აქვთ და პერსონაჟები, რომლებიც საგანგებოდ არიან ექსპონირებული ომის სცენებში.

სტატისტები: ნესტორი, თელემონ/ტელამონიოსი, დიომედე, პროტეზილ/პროტესილაოსი, პატროკლ, ხედე, ეპისტროჰ, მნესტი, ფილიქს, ქსანტიპ, მერონ, ალტინორ, პალამიდ;

პერსონაჟები ეპიზოდური ფუნქციით: აგამემნონი, მენელაოსი, ულისე (გვ. 17, 22), აიასი, დეიფობოსი, ტროილოსი (16);

განსაკუთრებული მნიშვნელობის პერსონაჟები: პარისი, ჰექტორი (16, 18), აქილევსი (17, 18), ჰეკაბე.

აქ მოკლედ შევხებით იმ მნიშვნელოვან მოტივებს, რაზეც ავტორი ამახვილებს ყურადღებას.

ჰექტორი-აქილევსი. განსაკუთრებით გამოყოფს ჰექტორი-აქილევსის ურთიერთობებს. ჰექტორმა მოკლა 13 ბერძენთა მეფე. აქილევსი, რომელიც გრძნობს ჰექტორის უპირატესობას, ხელსაყრელ მომენტს ელოდება, რომ გაუსწორდეს ჰექტორს. აქილევსი მიპარვით კლავს ჰექტორს (20). განსხვავებულია ჰექტორის დაკრძალვის სცენაც (21).

აქილევსი-პოლიქსენე. განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს აქილევსისა და პრიამოსის ასულის, პოლიქსენეს, სიყვარულის ამბავს (21). აქილევსი მშობლებს

სთხოვს პოლიქსენეს ხელს. აღარ უნდა ბრძოლაში ჩართვა, რაც ბერძნებისთვის დიდი დანაკლისია. ერთი ქალისთვის ამდენი ბერძენი გაწყდა და ამიტომ აღარ სურს ომი, არამედ შერიგება უნდა. ბრძოლაში აღარ ერთვება, კარავში ზის მარტო, რაც ძალიან საწყენია ბერძნებისთვის. პოლიქსენეს ამბავი არ დასტურდება ჰომეროსთან. გადმოცემის თანახმად, ტროას მანამდე არაფერი ემუქრებოდა, თუ ტროილოსი პრიამოსისა და ჰეკუბას შვილი 20 წლის ასაკს მიაღწევდა. წყლის მოსატანად მყოფ ტროილოსსა და პოლიქსენეს აქილევსი დაესხმება თავს, ტროილოსს კლავს და პოლიქსენეს მიმართ იჩენს ინტერესს. პოლიქსენე აქილევსს შეიტყუებს ტაძარში, სადაც აქილევსს კლავენ მისი ძმები პარისი და დეიფობოსი. თეიმურაზთან ჰეკუბა ჰპირდება აქილევსს პოლიქსენეს ხელს, იბარებს მას აპოლონის ტაძარში, სადაც დამალული ჰყავს პარისი და კიდევ სხვა ოცი ვაჟკაცი (23). აქილევსს თან ახლდა ასტილოდ, ნესტორის ძე, რომელიც ასევე მოკლეს. ბერძნები ითხოვენ აქილევსის ცხედარს. ტროელები ნებას რთავენ, აქილევსი ქალაქში დაიკრძალოს და მას ტროილოსისა და დეიფობოსის გვერდით დაასვენებენ (24).

პოლიქსენეს სიკვდილი. რაც შეეხება პოლიქსენეს სიკვდილს, ზოგი ავტორის მიხედვით (Phil. Troic.), მან თვითმკვლელობით დაამთავრა, რადგან თავს იდანაშაულებდა აქილევსის სიკვდილის გამო. ევრიპიდეს მიხედვით, აქილევსის აჩრდილი ეცხადება ბერძენ გმირებს და ითხოვს პოლიქსენეს შეწირვას ზურგის ქარის გამო და მას კლავენ მის საფლავზე. პოლიქსენეს არც სურდა, მონობაში ცხოვრება და ამიტომ დედას სთხოვს, რომ არ დაიკნინოს თავი მის წასაყვანად მოსულ ოდესევსთან. ოდისევსს კი სთხოვს, რომ მისი დედა დაამშვიდოს. თეიმურაზის მიხედვით, პოლიქსენეს პირუსი დააკლავს აქილევსის საფლავზე (33). ეს ამბავი ევრიპიდესთან არის გადმოცემული (Hec. 220).

ტროილოსი. ტროილოსს თეიმურაზი ჰექტორის შემდეგ ახსენებს: „ტროილ ვით ლომი მყვირალი ზაღნარს / აღავსებს ველთა და მთათა ხმითა / ძრწოლას შეუდებს მხნეთ გმირთ მეზრძოლთა / ჰსწლავს შუბით მკვეთრი განსტეინავს ქვითა“. თეიმურაზმა იცის, რომ ტროილოსის სიკვდილი, ტროას დაღუპვას მოასწავებს და ოდნავ ქვემოთ გვიყვება იმის შესახებ, თუ როგორ კლავს სიტყვის გამტეხი აქილევსი ტროილოსს (22). ტროილოსს თეიმურაზი კიდევ ერთხელ ახსენებს, სადაც ტროას აღებას აღწერს „სად არს კვეთა ტროილის ხრმალის“ (35).

ჰეკუბას როლი. თეიმურაზთან ჰეკუბა ჰპირდება აქილევსს პოლიქსენეს ხელს, იბარებს მას აპოლონის ტაძარში, სადაც დამალული ჰყავს პარისი და კიდევ სხვა ოცი ვაჟკაცი (შდრ. Hygin. 110). ჰეკუბას კლავენ ბერძნები, ქვებით ქოლავენ და ზემოთ დიდი ტაგრუსს ადგამენ (34) (Ovid. Met.).

პარისის სიკვდილი. განსხვავებულად არის გადმოცემული პარისის სიკვდილი. იგი ილუპება აიასთან ბრძოლის დროს (25). თეიმურაზი მხოლოდ იმას ამბობს, რომ მას ხმალი მოხვდა ყბაში, ამ მოვლენის სიმძაფრეს ელენეს ემოციით გადმოსცემს: „ვარდი ყინვამან ჰყო / მყის დამჭნარი / მოსთქვამს, საბრალოდ იფრხვიდა თმათ, წარხდეს / შუქნი და ბნელ იქმნა გვარი“.

ულისე. კარგად იცის თეიმურაზმა ულისეს თვისება. პირველად ჯერ კიდევ იქ ჩნდება ულისე, სადაც აქილევსის დაყოლიებას ცდილობს, რომ ომში ჩაერთოს, რასაც აღწევს კიდევ, და რასაც საუკეთესო ტროელი გმირების სიკვდილი მოჰყვება („ულისე მეფე ყოვლთ მცბიერი თავი“ 22, „მცბიერ მელობა“ 25). ულისეს ხელი ურევია ტროას ეშმაკობით ალების გეგმაშიც – მოისყიდის ტროელებს ანტენორს და ენეასს, რომლებიც პრიამოსს არწმუნებენ, რომ შერიგება სჯობია მტრობას (30). ანტენორმა და ენეასმა მტერს გაანდვეს ასევე ათენა პალასის ქანდაკების საიდუმლოება, ვიდრე ეს ქანდაკება იყო ტროას ტაძარში, ტროას საფრთხე არ ემუქრებოდა, ანტენორმა და ენეასმა შეძლეს ამ ტაძრის ქურუმის, ტანტოს, ოქროთი მოსყიდვა. დაიყოლიეს პრიამოსი შერიგებაზე. ააგეს რკინის ცხენი, ტროელებმა მიიღეს ეს საჩუქარი, რასაც მოჰყვა ტროას დაცემა. სინონის ამბავი (31).

3. ტროას ალების შემდგომი ამბები

ტროადაში განვითარებულ ამბებს, რომლებიც „ილიადაში“ იყო აღწერილი, მოჰყვებოდა ამბები, რომელიც ამ ომის შემდეგ განვითარდა და ეს ამბები სამ ნაწარმოებში იყო გადმოცემული: „ეთიოპისი“, „მცირე ილიადა“, „ილიონის დამხობა“. აქედან „ეთიოპისი“ უშუალოდ აგრძელებდა „ილიადის“ ამბებს. თეიმურაზს ამ ამბებზე აქცენტირება იმ მოტივით აინტერესებს, რომ ცდილობს გვაჩვენოს, როგორ დაისაჯნენ ბერძნები, რადგან ყველა მოღალატე იმსახურებს დასჯას. თუმცა განსაკუთრებით ანტენორსა და ენეასს გამოყოფს: ანტენორი, იმის მაგივრად რომ ჯილდო მიეცათ, მოკლეს და ჯაგნარში გადააგდეს (36), მის ქონებას დაეპატრონნენ, შვილები მონებად გაიხადეს (37). ენეასი საკუთარმა ხალხმა პანდურით გამოაგდო ქვეყნიდან (37).

დანარჩენ ბერძნებზე კი ამბობს, რომ ვერცერთი ბერძენი მეფე ვერ გადაურჩა საფრთხეს, თუმცა კონკრეტულად სახელს არ ახსენებს:⁵⁰⁶

„უმეტეს მათნი ბრძოლასა შინა მოისრნეს საწყლად / მტერთაგან წყრომას“ (აიასი ტელამონის ძე, პატროკლოსი);

⁵⁰⁶ მხოლოდ ნესტორი, რომელიც არ იღებდა მონაწილეობას ილიონის აოხრებაში, ყველაზე მალე და უვნებელი დაბრუნდა სახლში (Apollod. Epit. 5, 24).

„სხუანი მიეცნეს სამეფოს თვისსა მახლობელთაგან / მწარეს მოშთობას“ (აგამემნონი);

„სხუანი მამულით თვისით განეხვნენ“ (ფილოქტეტესი Apollod. Epit. 6, 15, ტევკროსი Paus. I, 28, 11 დიომედესი);

„სხუანი აქა / იქ მიმოკეთებით / ზღუათა შინა“ (აიასი ოილევის ძე / მისი გემი შეასკდება კლდეს ათენას მიერ თავსდატეხილი ქარიშხლის გამო, გადარჩება, თუმცა მაინც ვერ გაექცევა სიკვდილს და გემიდან გადავარდება და დაიხრჩობა, Apollod. Epit. 6, 6);

„და კუნძულთა ზღვისად მიხვდეს / განსაცდელთ მუნ შეხეთქებით“ (იდომენეისი Schol. Hom. Od. 259);

„ზოგთა მისცემდენ უწყალო სიკუდილს მეფედ / ტყუედ ჰყოფდეს თვისისა მხნებით“ (ფენიქსი Apollod. Epit. 6, 12);

რომელი წყაროებით უნდა ესარგებლა თეიმურაზს?

რა ინფორმაცია არსებობდა თეიმურაზის ხელთ? უნდა აღინიშნოს, რომ თეიმურაზი კარგად იყო გაცნობიერებული ანტიკურ მითოლოგიაში. საკმაოდ კარგად იცნობს მითოლოგიურ სახე-სიმბოლოებს. ომის დასაწყისს ასე აღწერს: „ყოველ საშინელთა შემადრწუნებელთ, მარსისა მახვილს მათს გულს შეხებად, / ვულკანის ისართ ზედა დასხმასა ირისეს მშვილდით ღვიძლთ განწონებად“. როდესაც საუბრობს დეიფობოსზე, ამბობს: „ვით ეტნის ალი გრგვინავს, ძლიერად მუსრავს დიდ ძვრითა“ (16).

თეიმურაზს, როგორც განსწავლულ მეცნიერს, ბევრ წყაროზე მიუწვდებოდა ხელი. ქართულ თარგმანებზე და ასევე რუსულ თარგმანებზე. ცნობილია, რომ მას ანტიკური ავტორებიც უთარგმნია, თუმცა, სავარაუდოდ, ეს თარგმანები რუსული ენიდან უნდა იყოს შესრულებული.

პოემას ვრცელი გამოკვლევა უძღვნა მ. ფხაკაძემ, მის სტატიაში დაწვრილებით არის წარმოდგენილი, თუ რა წყაროები შეიძლებოდა გამოეყენებინა თეიმურაზს ტროას ომის სიუჟეტის დამუშავებისას.

თეიმურაზს ხელთ უნდა ჰქონოდა ტროას ციკლის შესახებ არსებული თარგმანები. ცნობილია, რომ მის ძმას, იოანე ბატონიშვილს უთარგმნია ჰომეროსის „ილიადა“, მეორე ძმას, დავითს კი ეკუთვნოდა დავით ბაგრატიონს ელინური „მითოლოგია“.

ამ თემაზე ხელმისაწვდომი უნდა ყოფილიყო სხვა ნაწარმოებებიც: „შემოკლებული მოთხრობა“ („საქმეთათვის ბრძოლათა ტროადისათა“), „მოკლე ისტორია ტროადის დარღვევის შესახებ“, რომელიც გვიდო დე კოლუმნას (XIII ს.)

პოპულარული რომანის „ტროას დაცემის ისტორიის“ რუსულიდან შესრულებული თარგმანი უნდა იყოს.⁵⁰⁷ ფრანცისკ ფენელონის რომანი „ულისეს ძის თელემაკის თავგადასავალი“ დავით რექტორისეული თარგმანი. ქართულ ენაზე უნდა არსებულიყო „ოდისეა“, რომელიც იესე გარსევანიშვილს მიეწერება.⁵⁰⁸ უშუალოდ ტროას ციკლის ნაწარმოებების გარდა არსებობდა სხვა მწერლების თარგმანებიც ჰესიოდეს, ესქილეს, სოფოკლეს, არისტოფანეს, მენანდრეს, ბერძენი ფილოსოფოსების, იოანე დამასკელის (VIII ს.) „გარდმოცემის“, ეფრემ მცირის „ელინთა ზღაპრობანის“ (XI ს.), გიორგი ათონელის „დიდი სვინაქსარის“ (XI ს.), გიორგი ამარტოლის „ხრონოღრაფის“ (XI-XII ს.), იოანე პეტრიწის „განმარტებაჲ პროკლესთვჲს დიადოხოსისა და პლატონურისა ფილოსოფიისათჲს“, სულხან-საბას „სიტყვის კონა“, იოანე ბატონიშვილის „კალმასობა“, მითოლოგიური სახელები, პერსონაჟები, სიუჟეტები და მათი განმარტებანი მოწმობენ.

პოემაში აშკარად იგრძნობა რუსთაველის გავლენა, ილიონის ადების სცენები, განსაკუთრებით აღსანიშნავია ლინგვისტური დონეზე გავლენა, რაზეც ცხადყოფს რამდენიმე ეპითეტის გახსენებაც: ელენა – მზისა მოკამათე, ელენა – ბადრი მთვარე, ვარდო დამზრალო.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ მხატვრული თვალსაზრისით საკმაოდ ტექნიკურად დაწერილი ნაწარმოებია, რადგან კონკრეტული მიზნით დაიწერა, თუმცა ძალიან მნიშვნელოვანია, რადგან პირველი პოემა ანტიკური ლიტერატურის ერთ-ერთ ყველაზე გამორჩეულ მითების ციკლზე.

ანტიკურობის რეცეფციასთან დაკავშირებული ტერმინები:

საკუთარი სახელები: იუნონა, მინერვა, ვენერა, პარიჟი, ელენა, მენელაოსი/მენელაისა, კუპიდონი, ელენას ასული, პრიამი, კასანდრა, ელენ (ჰელენოსი? პრიამოსის შვილი), ლექტორ, აღამემნონ, მარსი, ვულკანი, ირისე, ტროილი (ტროილოსი), ახილეს, თელემონ, ნესტორ, დიოდიმე, პროტეზილ, პატროკლ, ხედე, ეპისტროფ, მნესტი, ფილიქს, ქსანტიპ, მერონ, ალტინორ, პალამიდ, ულისე, პოლიქსენია, დეიფობოსი, აპოლონი, ასტილოდ, ნესტორ, აიაქს, ანტენორი, ენეი/ენედიომიდ, ტანტო (ქურუმის სახელი), სინონი, პირუსი, ეკუბა (ჰეკაბე);

ეთნონიმები: ბერძნები, ტროადელები/ტროიანელები/ტროადიელები;

გეოგრაფიული ტერმინები: სატირის ჭალაკი, ტროადა, ოლიმპი, საბერძნეთი, ეტნა;

სხვა ტერმინები: ვენრული, ლიმენი, ბომონი, პალადას ქანდაკება.

⁵⁰⁷ ვ. ასათიანი. ანტიკური კულტურა, ბიზანტია და საქართველო. თბილისი, 2021, გვ. 89.

⁵⁰⁸ ტ. რუხაძე. ქართული ეპოსი გარდამავალი ხანის ლიტერატურაში. თბილისი, 1939.

დავით მაჩაბელი, ალექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანები

პოეტები, რომლებსაც ჩვენ ამ მონაკვეთში შევხებით, დაკავშირებულები არიან ისეთ მნიშვნელოვან მოვლენასთან, როგორიც არის 1832 წლის შეთქმულება.

XIX საუკუნის 30-იან წლებში საქართველოში ხდება კულტურულ-პოლიტიკური ცხოვრების გამოცოცხლება. იგეგმებოდა მრავალმხრივი ინიციატივების განხორციელება. გაზეთების, ჟურნალების დაარსება, თეატრის, უნივერსიტეტის, ბიბლიოთეკების გახსნა, თუმცა 1832 წლის შეთქმულების გამოაშკარავებამ კულტურის ამ მიმართულებით განვითარება მნიშვნელოვნად შეაფერხა.

დავით მაჩაბელი (1814-1873)⁵⁰⁹

მის პოეზიაში არის პატროტული და სამიჯნურო ლექსები. ანტიკურობის რეცეფციის თვალსაზრისით, მასთან ვხვდებით ტრადიციულ ტერმინებს, როგორიც არის ავრორა („პირველი მაისი“), მინერვა („ჩემს მინერვას“), სმირინოზულად („უმანკობა“).

ანტიკურობის რეცეფციის კონტექსტში გვაინტერესებს **ალექსანდრე ორბელიანის** (1802-1869) და **ვახტანგ ორბელიანის** (1812-1890) შემოქმედება.

ალექსანდრე ორბელიანის ლექსში „თეჯლიში“ ვხვდებით ტერმინს „ასფოდელსა“, რომელიც საკმაოდ გავრცელებული ტერმინია ძველ ქართულ მწერლობაში. ნაწარმოებში „დავით აღმაშენებელი ანუ უკანასკნელი ჟამი საქართველოსი“, რომელიც ეძღვნება დავითის მიერ საქართველოს გათავისუფლებას სელჯუკთა ბატონობისგან, დავითის სარდალი ლიპარიტი შედარებულია პლატონს „ლიპარიდ – ბრძენი პლატონ უნდა იყოს, რომ იმან გამოთქვას იგი თორემ, ვის შეუძლიან სხვასა“.

წყაროებიდან ვიცით, რომ უფრო მეტად ინტერესდებოდა ანტიკურობით ალექსანდრეს ძმა, ვახტანგ ორბელიანი. ლექსში „ობოლი“⁵¹⁰ ვახტანგი თავის თავს ავედრებს „ელინთ მამულს“, რომ „შეიშვილოს და იძმოს იგი ობოლი“. ამავე ლექსში ვახტანგი ძალან ლაკონურად აკეთებს აქცენტს რამდენიმე ასპექტზე: რელიგია, გმირები, განათლება, საომარი სტრატეგია. განათლების სამშობლოდ, იგი ჰომეროსთან ერთად გამოარჩევს ძვ.წ. VI-V საუკუნის ბერძენ მხედართმთავარს

⁵⁰⁹ ქართული მწერლობა. ტ. IX. შემდგ.: ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1992.

⁵¹⁰ ქართული მწერლობა. ტ. IX. შემდგ.: ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე. თბილისი 1992.

თემისტოკლესს,⁵¹¹ რომელიც ჩვენი აზრით, მართლაც ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეული სტრატეგოსი იყო.

„ქვეყანავ ღმერთთა, მიწავ გმირთა, ელინთ მამულო,
მტარვალთ ხელითა დანგრეულო და წამებულო,
დიდო აკვანო, დიდო კერავ განათლებისა,
დიდო სამშობლოვ ჰომერის და თემისტოკლისა“. (გვ. 497)

და ამ ცნებების საპირწონედ ახსენებს ძველ კოლხეთს და ოქროს საწმისს, როგორც ძველი საქართველოს დიდების სიმბოლოებს:

„მაგრამ უშიშრად უდგას ზღვასა კოლხიდა ძველი,
მშვენიერთ ასულთ, ძველად განთქმულთ, მიწა მშობელი,
მტკიცე კვარცხლბეკი, საფუძველი იალბუჯისა,
ძველი ქვეყანა ოქროს კრავის და ბიბლიისა...“ (გვ. 497)

სოლომონ რაზმაძე

ამ პერიოდიდან ჩვენთვის საინტერესო ავტორი არის **სოლომონ რაზმაძე** (1797-1860). მან 1831 წელს რუსულიდან თარგმნა ოდილიონ ბაროს მოწოდება „წიგნი ფენელონისა ლუდოვიკ XIV-სთან მიწერილი“, რაც მოგვიანებით შეთქმულებაში მისი მონაწილეობის სამხილად იქნა მიჩნეული.

ჩვენს ყურადღებას იპყრობს ის ფაქტი, რომ სოლომონმა ამ თარგმანს წარუმიღვარა ორგინალური ლექსი, სადაც თავის მოვალეობაზე ლაპარაკობს. მან აირჩია მთარგმნელის საქმე, რომ ამით შეეწიოს მის სამშობლოს, სწორედ ამ ლექსში ვხვდებით ტერმინ სკვითს, რომლითაც ის რუსეთს გულისხმობს:

„ვინა ვალია
თავის დადება
მამულისათვის
ყოვლი კაცისგან.
მის გამო მეცა,
კადნიერქმნილმან,
ვსთარგმნე ეს წიგნი
რუსთა ენისგან,
დაბეჭდვასაცა

⁵¹¹ თემისტოკლესი ქართულ ლიტერატურაში პირველად უცნობი ავტორის „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანში“ ვხვდებით, უფრო ფართო კონტექსტში, კერძოდ, თუ როგორ მოიპოვეს გამარჯვება ზღვასა და ხმელეთზე ბერძნებმა თემისტოკლესის წინამძღოლობით ბერძენ-სპარსელთა ომში და განდევნეს სპარსელები ათენიდან. დაწვრილებით იხ. ნაშრომის პირველი თავი.

არარა მრიდა,
ისწავლონ მისგან
და მით მწე ექმნან
მამულსა თვისსა
და თავი იხსნან
სკვითთ დესპოტისგან“.

1832 წლის შეთქმულთა დამოკიდებულება რუსეთისადმი სოლომონის მიერ ჯერ კიდევ ადრეულ პერიოდში დაწერილ ალეგორიული ხასიათის ლექსშიც ჩანს „დათვი და ცხვარი“. მოხუცი ცხვარი შეწუხებულია სხვა ცხოველებისგან თავდასხმებით და დასახმარებლად მიმართავს დათვს. დათვი ეხმარება ნადირის განდევნაში, თუმცა ამასობაში ცხვარი გარდაიცვლება და მისი ოჯახის ტერიტორიას დათვი შემოიერთებს.

სამწუხაროდ, მისი შემოქმედებიდან ბევრი თხზულება ჩვენამდე არ არის მოღწეული. ამისი მიზეზი უნდა ყოფილიყო შეთქმულების სამხილების განადგურების სურვილი. როდესაც შეთქმულება გამომჟღავნდა, მას უნდა გაენადგურებინა თავისი ნაწერები.

კრიტიკოსთა ნაწილი მას კლასიციზმის მიმდევარად მიიჩნევს, ნაწილი კი, რომანტიკოსად. ანტიკური მითოლოგიისადმი მისი ინტერესი კარგად ჩანს მის ლექსებში. ერთ-ერთ უსათაურო ლექსში რამდენიმე ტერმინს ვხვდებით, კერძოდ, ქალის სხვადასხვა თვისების შესამკობად შესაბამისი ტერმინია გამოყენებული, სილამაზე – დიანა, სინარნარე, კანის სინაზე, ჰაეროვნება – პროზერპინა, ხმა – სირინოზი, სიბრძნე, ღმობიერება – მინერვა.

„უსამართლოა მართლა ბუნება,
რადგან ამ სოფლის ყოვლი ღირსება
შენ შემოგწირა, შენში შეჰკრიბა,
შენში მზეობენ, შენ გამშვენებენ
სილამაზეი თვით დიანასი,
სინარნარეი პროზერპინასი,
კანის სინაზე, ჰაეროვნება,
სირინოზის ხმა გულის მიმღები,
მისი სმენითა მარადის ვსდნები,
მინერვას სიბრძნე, ღმობიერება,
ნიმფთა დასიცა შენ გტრფიალებენ“.

აქ უფრო დეტალურად შევჩერდებით მის ლექსზე „დიანას მეჯლიში“, ⁵¹² რომელიც ანაკრეონტულ სტილში არის „თორმეტს მშვენიერს ქართველზე“ დაწერილი, როგორც მიძღვნილი ვკითხულობთ (ცისკარი, N 12, 1858 წ.):

„ეს ზემოთ დაბეჭდილი ლექსი „დიანას მეჯლიში“ მივიღეთ ჩვენის თანამშრომლისგან შემდგომის წიგნით:

რ. უფალო რედაქტორო ივანე კერესელიძე, მოწყალეო ხელმწიფე!

გთხოვთ ეს ლექსი: დიანას მეჯლიში, დაუბეჭდოთ სოლომან რაზმადეს „ცისკარში“ ყველასაგან დავიწყებულს ჩვენგნით. იქნება ამ ლექსის შემდგომ, ეხლა მაინც მოვიგონოთ ის ყარიბი საწყალი. ჩემს მახლობელს ნათესავს ეპოვა მ. მ. ეს ლექსი თავის ქაღალდებში, რომელმაც დასაბეჭდათ მამცა და მეც თქვენთვის გამამიგზავნია: თორმეტს მშვენიერს ქართველზე დაწერილი რაზმადისაგან.

1832-სა წელსა, უეცარმა საგანმა განადვიდა სული სოლომან რაზმადისა და იმისათვის იგალობა ტკბილად: გაფურჩქენილს გაზაფხულზე, მშვენიერი წალკოტის თალარს ქვეშ, სადაც ამ დროს ვმხიარულებდით ამხანაგები.

თ. ალ. ვახ. ძე ჯ. ორბელიან...“

ვახტანგ ორბელიანის ჩვენებაში (V.880) ვკითხულობთ „საგამომძიებლო კომისიის შეკითხვაზე მაქვს პატივი უპასუხო, რომ შარშან გაზაფხულზე ელიზბარ ერისთავთან სადილად ვიყავით: სოლომონ რაზმადე, მამაცოვი, ჩემი ძმა ალექსანდრე, ელიზბარის ძმა დიმიტრი, პრაპორშჩიკი ჯორჯაძე; მასწავლებლები: დოდაევი, ყიფიანოვი, ავთანდილოვი, და მე, მაგრამ რა შემთხვევის გამო გამართა სადილი არ მახსოვს. სადილზე ვილაპარაკეთ საქართველოს გათავისუფლებაზე, მაგრამ სახელდობრ რა ვთქვით არ მახსოვს. სხვათა შორის თავისუფლების სადღეგრძელო დავლიეთ. სადილის შემდეგ, რომ არავის შევემჩნიეთ, ცალკე წავედით ბაღში, სადაც განვაგრძეთ საუბარი იმავე საგანზე. სხვათა შორის ვილაპარაკეთ გამოთქვა აზრი, რომ გაგვეგზავნა ერთი ვინმე ოქროპირ ბატონიშვილთან, რომ მისთვის დაწვრილებით ყველაფერი ეამბნა ჩვენს განზრახვაზე; როგორც მახსოვს ყიფიანოვი თანხმდებოდა შეესრულებინა ელჩის როლი, რის შემდეგაც დავიშალენით. თ. ვახტანგ ორბელიანოვი“. 1833 წლის 27 იანვარი.⁵¹³

მართლაც, სპარსეთისკენ გზაზე სოლომონი ცოტა ხნით ჩადის თბილისში და ხვდება შეთქმულებს. მის გამოსამშვიდობებლად მოწყობილი ნადიმი გახდება ამ ლექსის დაწერის ინსპირაცია. ელიზბარ ერისთავმა გამართა გამოსათხოვარი სადამო, სადაც იყვნენ მიწვეულები სოლომონ დოდაშვილი, ალექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანები, გიორგი ერისთავი, დიმიტრი ყიფიანი.

⁵¹² ქართული მწერლობა. ტ. IX. შემდგ.: ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1992.

⁵¹³ გ. გოზალიშვილი. 1832 წლის შეთქმულება. ტფილისი, 1935.

როგორც მიძღვნაში არის აღნიშნული, ლექსი 1832 წლის ამბავს უკავშირდება „უეცარმა საგანმა განადვილა სული სოლომან რაზმაძისა და იმისათვის იგალობა ტკბილად“. არ არის გასაკვირი, რომ სოლომონს უწევს ლექსის მითოლოგიური საფარველით შენიღბვა, რომ უცხო თვალისთვის არ ყოფილიყო ადვილად ამოსაცნობი მთავარი სათქმელი. ანტიკურ ლიტერატურაში საკმაოდ გავრცელებულია ცალკეული მითოლოგიური პერსონაჟისადმი მიძღვნილი ჰიმნები, ცნობილია, ჰომეროსის ჰიმნებიც. არ არის შემთხვევითი, რომ სოლომონი ამ შემთხვევაში დიანას ირჩევს და არა აფროდიტეს, ან რომელიმე სხვა ღმერთს/ქალღმერთს. რადგან დიანა, როგორც ნადირობის ქალღმერთი, რომელსაც გამოსახავდნენ მშვილდით და ისრებით, ირიბად აღძრავს მეჯლისზე მიწვეული ივერიელი ქალების საბრძოლო განწყობას. კომპოზიციურად ლექსი დაყოფილია რამდენიმე ნაწილად: შესავალი, დიანას გამოჩენა, ივერიელ ქალებთან შეხვედრა, ლხინის სცენა, დიანას მიმართვა ქალებისადმი, ბოლოთქმა.

შესავალ ნაწილში აღწერილია ალიონი ოლიმპოზე და დიანას გამოჩენა ეტლით და თავისი დასით, ეროსით, ამურებით და ნიმფებით. მათ საზეიმო განწყობა აქვთ და ეტლი თავისი თანმხლები დასით ეშვება ასფოდელოსის ველზე. დიანა ეშვება ივერთა მხარეში, სადაც შეკრებილები არიან მშვენებით სავსე ივერიელი ქალები, რომლებიც პალასს არიან შედარებულნი. დიანა ესალმება მათ და ჰპირდება ოლიმპოსის ხილით გამასპინძლებას. შემდეგ ეპიზოდში აღწერილია ნადიმის სცენა. ყველას ამაღლებული განწყობა აქვს. დიანას ბრძანებით ყველას შეასვა სიყვარულით სავსე თასი ამურმა. ამური თორმეტივე ივერიელ ქალს სახელით უხმობს და რამდენადაც ეს სახელები ზმების ფორმით არის დაშიფრული მის სიტყვებში, მიზანშეწონილად ვთვლით ამ ნაწყვეტის სრულად გადმოცემას:

„ამ ლხინის თვალი ხარ, დიანამ ბრძანა

აწ კვალად იამე,

სოფლის სიამე

მერე მოგახსენოს ამურმა ნანა.

შესვი გაამოს!

„ნეტარ მას რაღა სურს ამა სოფელსა

რომელმა იკონა,

ეს ვარდის კონა

შესვი, რასთჳს ჰფარამ ბროლისა ყელსა.
 შესვი გაამოს!
 „ფიალავ, ფიალავ! სავსე ნეკტარით
 ვინ შესო ფიალა.
 მას ეტრფიალა
 გული კოდილი, სურვილის ალით.
 შესვი გაამოს?
 „ვენერას დარია მნათობი ესე,
 ნატიფათ გებულო,
 შვენებით სრულო
 შესვი ეს ფიალა, ალი დამივსე?
 შესვი გაამოს!
 „ხმა იადონისა, ელვა მთვარისა
 გაქვს, შენი სახე
 არს მნელი მახე,
 ვინც მას გებმის ვაი იმის ბრალსა?
 შესვი? გაამოს?
 „ტრედსავით უმანკო ნიავებრ ნაზო,
 ეტყოდა ფრთოსანი
 ტკბილად სმოსანი
 შესვი! გაამოს!
 „დიანა მგოსანნი ნორჩსა გამკობენ
 შენ ციურთა დარსა,
 ჰაეროვანსა,
 იამე ღმერთნიცა შენ გტრფიალებენ
 შესვი! გაამოს!
 „ახელე ნელად შენი მიჯნურნი,
 შესვი ეს ნეკტარი,
 გულთა ისარი
 აწ ვისცა ესროლო მსწრაფლ ჰყო უსულნი?
 შესვი! გაამოს!
 „ან იკონე ია სამოთხის არეს,
 და ან ნაზი ვარდი,
 გულისა დარდი

ვისცა შეხედო მსწრაფლ განუქარდეს?
შესვი! გაამოს!
„შესვი სიტკბოება არ დააქციო.
აქ შენებრ ნარნარი!
არავინარი
რომელ ანიაოს სიცოცხლის სიო.
შესვი! გაამოს!
„ხარ ნათელ მოსილი, გულ ღმობიერი,
შენ ეკატერინავ
ზმა სვერ გიბადავ.
შენს ქებას ვერ მივხვდები თუმც ვარ ციერი
შესვი! გაამოს!
დაგვიწყებია შენთვის ლეული?
აღარ მოიგონებ
აბა ლესული“.

ამურის მიერ ქალების დალოცვა სრულდება საგულისხმო სიტყვებით: „კვლად ჰგმირე მახვილი მარიხისაებრ. / შესვი! გაამოს!“. რა თქმა უნდა, აქ მარიხი/მარსის ხსენება შემთხვევითი არ არის. არესის, ომის ღმერთის ხსენებით ლექსის ბოლოსაც ხდება საომარი განწყობის ინტენსიფიკაცია. ნადიმის დასრულების შემდეგ ივერიელი ქალები მაღლობას ეუბნებიან დიანას და იუნონას შეწევნასაც იმედოვნებენ (გვ. 106-109).

ალექსანდრე ორბელიანის აზრით, ლექსში ზმების მეშვეობით დაშიფრულია ქართველი ქალების შემდეგი სახელები: მანანა, მაიკო, სოფია, დარია, მაია, ნინო, ელენე, ანიკო, მელანია, ეკატერინე, კონია და ბაბაღე რომლებიც, სავარაუდოდ, შესაძლოა იყვნენ შეთქმულების მონაწილე ქალები.

ცნობილია, რომ შეთქმულებაში ქალებიც იყვნენ ჩართული, ისტორიას შემორჩა მათი სახელები ალექსანდრე ორბელიანის ცოლი, ეკატერინე, მელანია მელნიკოვა, მანანა ორბელიანი.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე, გრიგოლ ორბელიანი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი

როგორც ცნობილია, რომანტიზმი უარყოფს კლასიციზმისთვის დამახასიათებელ მკაცრ ნორმებს და ყურადღების ცენტრში ექცევა ინდივიდუალიზმი, პირადი განცდები, შესაბამისად, პოეზიაში უპირატესობა ენიჭება

გრძნობების გამოხატვას. ამ რომანტიკოსებთან, რომლებიც აქ გამოვყავით, ძალიან ინტენსიურია სატრფიალო თემა, თავის შექცევის მოტივები, სამშობლოს ხვედრზე დარდი, გარდასული დიდების გახსენება, აწმყოზე წუხილი, უკეთესი მომავლის იმედი. რამდენადაც რომანტიზმი თავისი არსით კლასიციკურ ნორმებს არ ითვალისწინებს, რომელიც, თავის მხრივ, დაფუძნებული იყო ანტიკურობაზე, არ არის გასაკვირი, რომ რომანტიკოსებს იმდენად აღარ აინტერესებთ ანტიკურობა და მას ე.წ. ორნამენტული ხასიათი აქვს. ქართველი რომანტიკოსებისთვის ორი უმნიშვნელოვანესი თარიღი იყო 1801 წელი, ქართლ-კახეთის დამოუკიდებლობის დაკარგვა და 1832 წლის შეთქმულების გამომჟღავნება.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე (1786-1846)

უნდა ვთქვათ, რომ ანტიკურობის რეცეფციები არ გვხვდება დიდი რაოდენობით ალექსანდრე ჭავჭავაძესთან, მაგრამ ქართველი რომანტიკოსებიდან სწორედ ის არის ე.წ. ანაკრეონტული ლექსის ავტორი. ანაკრეონი, ძვ.წ. VI ს-ის ავტორი, ძალიან დიდი პოპულარობით სარგებლობდა ანტიკურობაშივე და ბევრი მიმდევარი ჰყავდა. ძვ.წ. I საუკუნიდან დაიწყო მისი მიზამდით ლექსების შექმნა და ეს პროცესი ბიზანტიურ ეპოქამდე გრძელდებოდა. Anthologia Palatina-ში დაცულია ასეთი 60-მდე ლექსის შემცველი კრებული. შემდეგი ძლიერი ტალღა XVI საუკუნეში მძლავრად იჩენს თავს საფრანგეთში, შემდეგ მოიცავს შვედეთს, ინგლისს, რუსეთს და საკმაოდ ძლიერდება XVIII საუკუნის გერმანიაში (გოეთე, შილერი, ლესინგი, კლოპშტოკი), საქართველოში კი ამ მიმართულების წარმომადგენელი იყო ალექსანდრე ჭავჭავაძე.⁵¹⁴ რა არის ანაკრეონტული ლექსი? ქეიფი, სიყვარული, მხიარულება, დროსტარება, ჰედონიზმი – ეს არის ძირითადი პათოსი ამ ლექსების.

ი. გრიშაშვილი წერს: „საქართველოში ანაკრეონის გზას აგრძელებს ალექსანდრე ჭავჭავაძე“. ალ. ცაგარელთან ვკითხულობთ: „ალ. ჭავჭავაძე და მისი მიმზამველნი ამ საუკუნეში... გამოხატავდნენ თავიანთი პოეზიის იმგვარ ხასიათსა, ანუ მიმართებასა, რომელსაც ანაკრეონტული ანუ ჰეროტიული ჰქვია ლიტერატურაში და რომელიც უმეტესად სამღერ, სამხიარულო და სატრფიალო საგნებზედ ლექსებს...“.

ასეთი ლექსების ნიმუშად ეს პატარა ამონარიდიც გამოგვადგება:

„მიჯნური თუ ხარ მაშინ ღვინოც უნდა დალიო,

თუ ღვინოს არ სვამ, სიყვარულით არა ხარ მთვრალი“.

ცნობილია, რომ ანაკრეონს ეკუთვნოდა ლექსი, სადაც ეროსს ადარებს ფუტკარს:

⁵¹⁴ რ. გორდეზიანი. ინოვაცია, ფორმალიზმი, ავანგარდი ანტიკურ ლიტერატურაში. თბილისი, 2016, გვ. 113.

„ერთხელ ეროსმა, ვარდს რომ წყვეტდა, ვერ შენიშნა იქ ჩამალული ფუტკარი; ფუტკარმა მას თითზე უკბინა და ეროსმა მორთო ტირილი ის სწრაფად გაფრინდა მშვენიერ კითერესთან და უთხრა: ვაიმე დედა, ვაიმე, ვკვდები: პატარა ფრთოსანმა გველმა, რომელსაც მიწის მუშები ფუტკარს ეძახიან, მიკბინა. დედამ უპასუხა: თუ ფუტკრის ნესტარი ასე მწარეა, როგორღაა ეროს, ის ტკივილები, რომელთაც შენ აყენებ“ (ანაკრეონი, ფრგ. 33).

ალექსანდრე ჭავჭავაძე ამ თემას ეხმიანება „ლექსი ანაკრეონულნით“:

„როსმე კუპიდონ გეჯითგან თაფლსა მღები წყნარადა,
ერთმან ბოროტმან ფუტკარმან დაისრა შეუწყალადა,
პაწაწა ღმერთი კოდილი,

თით ტკინებული, ღმობილი,
ხელს ჰბერავს, ფეხს ჰსცემს მიწასა,
მაგრამ რას არგებს მით წვასა?

ჰფრინავს და მსწაფლად შვენიერს ვენერას მიემართება:
დედა, დედაო! შესჩივის, – გავსთავდი, ცეცხლი მედაბა,
ერთმან მცირემან“,

გველმან მფრინემან,

„ვის მეგუთნენი უხმობენ ფუტკრად,

„გამგმირა თვისით

მავნების ისრით,

ჩემი სიცოცხლის გლახ შესამუსრად“.

ვენერამ მშვენმან

სიამის მფენმან

ღიმილით უგო პასუხი მშვიდად:

„რისთვისა ჰკვირობ

შენც ფუტკრებ მცირობ,

მარა ვისც ჰკოდავ, აჭირვებ დიდად“.

შესაძლოა ეს ლექსი ფრანგულიდან იყოს თარგმნილი.

ალექსანდრე ჭავჭავაძის პოეზიაში⁵¹⁵ ვხვდებით სხვა ტერმინებსაც: ეტნა როგორც ვულკანის სიმბოლო „მიკვირს რათ სძრახვენ მას, ვინცა არს შვენებითა ძლეული?“

„ცუდად წარსდგება მისდამი და ეტყვის ბრძნობას ჩვეული:

„ეტნა დაიშრტე გულისა! ისმინე ჩემი რჩეული!“⁵¹⁶

⁵¹⁵ ქართული მწერლობა. ტ. IX. შემდგ.: ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1992.

⁵¹⁶ ქართული მწერლობა. ტ. IX. შემდგ.: ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1992, გვ. 31.

კავკასიასთან კონტექსტში ასახელებს პრომეთეს:

„ესე არს თვით მთა იგი, სად პრომეტეს დაბმულსა
ღმერთთა მიერ შერისხვით ყორანი ჰხოკდა გულსა“ („კავკასია“)⁵¹⁷

პტოლემეოსს ლექსის სათაურში კი ვხვდებით: „ჰე, საქართველო პტოლემეს დროს აღყვავებული!“

მას ეკუთვნის ისტორიული ნარკვევი: „საქართველოს მოკლე ისტორიული ნარკვევი 1801-დან 1831 წლამდე (წერილი ნიკოლოზ პირველისადმი)“, სადაც ასევე ახსენებს პტოლემეოსს: „იბერია ანუ საქართველო პტოლემეს დროს მოიცავდა ალბანიას, საკუთრივ იბერიასა და კოლხეთს“.⁵¹⁸

ასევე ვხვდებით ტერმინებს ზეფიროსები, მუზები, რაც საკმაოდ გავრცელებული შემთხვევებია.

რომანტიზმის უფროსი თაობის კიდევ ერთი წარმომადგენელია **გრიგოლ ორბელიანი** (1804-1883) მასთან ძირითადად სასიყვარულო თემასთან არს დაკავშირებული ანტიკური ტერმინები, როგორც არის სირენი, კუპიდონი, ვენუსი:

„შენი წელი – კვიპაროზ!

და შენი ხმა – სირინოზ!“ („მერცხალნი – თვალნი შენნი“)⁵¹⁹

„კუპიდონმან თვისის მხრით მკვეთრი ისარი მოგიძღვნა,

რომელშიაც სიმწარესთან სიტკბოება შეურივნა...“ („დღესა ამას სიყვარულმან სოფელსა აღმოგაცენა“)⁵²⁰

„მე მისსა მშობელ ვენერას

დაუმღერ ტკბილსა „მზე შინას!“

მზევ, შინ შემოდიო!“ („სალომეს ბეჟანა მკერვალის მაგიერ“)⁵²¹

„ვითარცა ღმერთა მშვენიერების,

ქველ-მოქმედების, სახიერების,

ვით მტრედი მადლის მშვიდი და წყნარი

⁵¹⁷ ქართული მწერლობა. ტ. IX. შემდგ.: ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1992, გვ. 62.

⁵¹⁸ ქართული მწერლობა. ტ. IX. შემდგ.: ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1992, გვ. 81.

⁵¹⁹ ქართული მწერლობა. ტ. IX. შემდგ.: ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1992, გვ. 331.

⁵²⁰ ქართული მწერლობა. ტ. IX. შემდგ.: ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1992, გვ. 314.

⁵²¹ ქართული მწერლობა. ტ. IX. შემდგ.: ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1992, გვ. 321.

ეგრეთ მშვენებით მოვალს თამარი!“ („სადღეგრძელო ანუ ომის შემდგომი ღამე ლხინი, ერევნის სიახლოვეს“)⁵²²

თხზულებაში „დღიურები“ ვხვდებით მხედართმთავარ ლეონიდასს.

„... ჯერ-არს, რათა ყოველი ქართველი აღინთოს მამულის სიყვარულითა და თვითოეულმან აღირჩიოს გზა ლეონიდისა“.

ანაკრეონტული ლექსის ნიმუშია მისი „მუხამბაზი“, სადაც იგი გადმოგვცემს ღვინოთი და ეშხით თრობას, სადაც იგი ეხმიანება და აგრძელებს ბესიკის, საიათნოვას და, გარკვეულწილად, ალექსანდრე ჭავჭავაძის ტრადიციას:

„ზოგჯერ მღიმარე გიმზერ ოდეს ეშხით აღვსილი,
მრწამს, რომ ღაწვთ ზედა გარდაგვკვრია ნუშის ყვავილი!
მაშინ მას ზედა დაკონების მკლავს მე სურვილი.
მაშინ გინდ მომკლა, გეტყვი, თმენის არღა მაქვს ძალი,
ისმინე, ვდნები, ცნობა არ მაქვს, ვგოჟდები ეშხით,
ნუ მასმევ ღვინოს, უღვინოდ ვარ მთვრალ შენის ეშხით“.

რომანტიკოსებში გამორჩეული ადგილი ეჭირა **ნიკოლოზ ბარათაშვილს** (1817-1845).

ნიკოლოზ ბარათაშვილთან არ გვხვდება ანტიკურობასთან დაკავშირებული ტერმინები. მხოლოდ რამდენიმე წერილში ვხვდებით რამდენიმე ტერმინს, რომელიც მის განსწავლულობაზე მიუთითებს.

ზაქარია ორბელიანისადმი მიწერილ წერილში⁵²³ ვკითხულობთ „მე ძალიან ავად ვიყავი, ცოტა დააკლდა ილვისიოსის მინდვრებში არ გადავსახლდი (რუს.)“. „მიეცი მას თუგინდ ავგუსტუსის ტახტი, ის მთელს რომის იმპერიას კომიკური ხუმრობის საგნად აქცევდა“ (რუს.).

კიდევ ერთი რომანტიკოსი ავტორი, რომელსაც შევეხებით არის **გრიგოლ რჩეულიშვილი** (1820-1877).

ანტიკურობის რეცეფციის თვალსაზრისით საინტერესოა მისი ნაწარმოები „ქვრივის ლიმონები“,⁵²⁴ სადაც ჰყვება ამბავს ერთი მშვენიერი ქალის შესახებ.

„საბერძნეთში, ათინაში, ძველად ყოფილა ერთი მშვენიერი ქალი უბრალოთაგანი, გარნა, როგორც გითხარ, ღამაზი. ერთმა მისმა

⁵²² ქართული მწერლობა. ტ. IX. შემდგ.: ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1992, გვ. 357.

⁵²³ წერილები. IX. ნიკოლოზ ბარათაშვილი. თხზულებანი. აკაკი გაწერელიას და ივანე ლოლაშვილის რედაქციით. თბილისი, 1972, გვ. 125.

⁵²⁴ ქართული პროზა. წიგნი VII, შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ნ. ებრალიძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1984.

თაყვანისმცემელთაგანმა, რომელსაც ამაოდ უფანტავს მისთვის ოხვრა და საჩუქრები, დააბეზლა თურმე, გაჯავრებულმა, ეს ქალი ღვთის ურწმუნოებაში. სამსჯავრომ გადასწყვიტა ამ ქალის განძიება ათინითგან და დაიბარეს იგი ამის გამოსაცხადებლად. ქალი მივიდა სამსჯავროში, მაშინდელის ჩვეულებისამებრ, პირჩამოფარებული. ერთმა მწევრმა, რომელსაც გაეგონა ამ ქალის მშვენიერება და არ ენახა კია, ჩამოგლიჯა მას პირთაგან საფარებელი, ხოლო რა ნახეს მუნ მყოფთა... არრას თვალს არ ენახა, არა ვითარსამე მაცხელებელს გონებას არ წარმოუდგენია ის მშვენიერება, რომელიც მათ იხილეს თავიანთ წინაშე! [...] იქვე შეადგინეს მათ მეორე განაჩენი, რომლითაც არათუ აძიებდნენ კვალად ამ ქალს ათინითგან, არამედ დაუდევს მას აუცილებლივ საკანონოდ, რომ იგი ყოველს დღესასწაულსა გამოცხადდეს ხალხში პირახდილი“.⁵²⁵

მართალია, ავტორი სახელს არ ასახელებს, მაგრამ, შესაძლოა, იგულისხმებოდეს ჰეტერა ფრინეს ამბავი, რომელიც ანტიკურ ავტორებთან გვხვდება (სტრაბონი, IX, 410; პლუტარქოსი, ათი ორატორის ცხოვრება, ჰიპერიდესი, 849 c-e)“.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომანტიკოს ავტორებთან ანტიკურობის შემოქმედებითად ათვისების ხარისხი არ არის მძლავრი, უმეტესად ისინი შემოიფარგლება სამიჯნურო თემასთან დაკავშირებული ტერმინებით (კუპიდონი, ავრორა/ეოსი, ვენერა, ზეფირნი, მუზნი, სირინოზი, ღმერთა მშვენიერების, დიონისე). მათი ჰედონისტური ენა და ლექსიკა, არაერთხელ გამხდარა სხვა ლიტერატურული მიმართულების, განსაკუთრებით, რეალიზმის, წარმომადგენლების კრიტიკის ობიექტი. აქ გვახსენდება ილია ჭავჭავაძე, რომელიც არ ერიდებოდა ქართველ რომანტიკოს პოეტთა ჰედონისტური შინაარსის ლექსების პაროდირებას და მძაფრად აკრიტიკებდა მათ შეხედულებებს. ეს დაპირისპირება ცნობილია ე.წ. მამათა და შვილთა თაობების ბრძოლის სახელით.⁵²⁶

რეალიზმი

XIX საუკუნე ევროპაში გლობალური ცვლილებების ეპოქაა. ევროპასა და ამერიკაში იწყება პოლიტიკური და საზოგადოებრივი მოწყობის ფუნდამენტური ცვლილებებისა და გადააზრების ხანა, მონარქიულ-აბსოლუტიტური სისტემა

⁵²⁵ ქართული პროზა. წიგნი VII, შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ნ. ებრაღიძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1984, გვ. 63.

⁵²⁶ ამის საილუსტრაციოდ შეგვიძლია გავიხსენოთ აკაკი წერეთლის „ხარაბუზა ღენერალიც“, სადაც ის უმოწყალოდ დასცინის გრიგოლ ორბელიანს: „გაგფრენია შენი მუზა / ბზზუ, ბზზუ, ბუზა-ბუზა!“

ეტაპობრივად, რიგ შემთხვევებში ევოლუციური რეფორმების, რიგ შემთხვევებში კი რევოლუციური მოძრაობების გზით იცვლება უფრო რესპუბლიკურ-დემოკრატიული სისტემებით, თითქმის მთელი ევროპის მასშტაბით ჩნდება პარლამენტარიზმის და ინსტიტუციური მმართველობის კულტურა, იცვლება თავად სახელმწიფოს არსი, რომელიც დინასტიური გაგებიდან უფრო მეტად ეფუძნება სამოქალაქო და კულტურულ ნაციონალიზმს. იცვლება ეკონომიკის ფორმა და აგრარული საზოგადოება გარდაიქმნება ინდუსტრიული ეკონომიკის მქონე საზოგადოებად, რაც, თავის მხრივ, ხელს უწყობს ურბანიზაციას, პარტიული პოლიტიკის კულტურის ჩამოყალიბებას. ეს ცვლილებები საქართველოზე ნაკლებად, ფრაგმენტულად, ხშირ შემთხვევაში ევროპული ტრადიციისა და გამოცდილებისგან, წლებით, ან ათწლეულებით გვიან აისახა.

პირველ რიგში ეს ცვლილებები გამოხატულია 60-იანელების თაობის, განსაკუთრებით კი, ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებასა პოლიტიკურ-საზოგადოებრივ მოღაწეობაში. დასავლური ტრადიცია XVIII-XIX საუკუნეების რევოლუციური ცვლილებების დროს, იდეურ, კონცეპტუალურ დონეზე, განსაკუთრებით, პოლიტიკური ცვლილებების, სახელმწიფო მმართველობის სისტემების შექმნის მიმართულებით, მნიშვნელოვნად ეყრდნობოდა ანტიკურ, ბერძნულ-რომაულ გამოცდილებას და ამ კუთხით XVIII-XIX საუკუნე რენესანსის და ჰუმანიზმის შემდეგ კიდევ დიდი შემოზრუნებაა ანტიკურობისა და მისი რეცეფციისაკენ.

ამ კუთხით, ილია ჭავჭავაძის და, ზოგადად, 60-იანელების თაობის შემოქმედება განსხვავდება ევროპული ტრადიციისგან. ერთი მხრივ, ჭავჭავაძის შემოქმედებასა და მოღვაწეობაში ასახულია ის ძირითადი დასავლური ტენდენციები, რომლებიც სახასიათო იყო იმ ეპოქის ევროპული პოლიტიკური, ეკონომიკური და საზოგადოებრივი ცხოვრებისთვის. ილია სიღრმისეულად იცნობს ევროპულ პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ რეალობას და, თუმცა ევროპული ტრადიციისგან განსხვავებით მის შემოქმედებაში ანტიკური პოლიტიკური აზრის რეცეფცია მხოლოდ მინიმალურად არის წარმოდგენილი და მას უფრო მეტად ფრაგმენტული ხასიათი აქვს, ვიდრე კონცეპტუალური. ილიასთვის, მისი შემოქმედებიდან, გამომდინარე არ იკვეთება, რომ ანტიკური სამყარო, განსაკუთრებით მისი გამოცდილება პოლიტიკური სისტემების დონეზე, აქტუალური ინსპირაციის წყაროა. ის უფრო მეტად მისივე პერიოდის ევროპულ პროცესებს მისდევს, იღებს მაგალითად და არგებს ქართულ კონტექსტს.

ილია ჭავჭავაძე
(1837-1907)

ეკატერინე კობახიძე, გიორგი უგულავა

ეროვნული ფასეულობების ევროპულ ღირებულებებთან შეთანასწორების სურვილით მოქმედი ილია ჭავჭავაძე ანტიკურობას, როგორც ამ უკანასკნელის საფუძველს, უფრო ხშირად მიმართავდა პუბლიცისტურ წერილებში, ხოლო შედარებით იშვიათად – მხატვრულ ნაწარმოებებში.

ამ უკანასკნელის მიზეზი კრიტიკული რეალიზმის არსში შეიძლება ვეძებოთ. მკვლევართა აზრით, „რეალიზმი მიზანმიმართულად ავლენს და კრიტიკულად წარმოაჩენს კონკრეტული საზოგადოების – კონკრეტულ ისტორიულ პერიოდში და კონკრეტულ ნაციონალურ გარემოში ჩამოყალიბებულის – ბუნებას და კანონზომიერებებს. ეს, რასაკვირველია, მეტ-ნაკლებად ახლადწარმოშობილ ქართულ რეალიზმსაც ეხება“.⁵²⁷

განვიხილოთ ანტიკურობასთან დაკავშირებული პასაჟები და მათი მნიშვნელობა ილია ჭავჭავაძის თხზულებებში.

1858 წელს პეტერბურგში დაწერილ ლექსში „ჩემი თარიარალი (მიბაძვა ალ. ჭავჭავაძისადმი)“ პოეტი ღიად უპირისპირდება რუსულ ცარიზმს და ქართველებს მის წინააღმდეგ საბრძოლველად გაერთიანებისკენ მოუწოდებს:

„თუ ერთობა ჩვენ გვექნება,
მტერი წინ ვით დაგვიდგება;
ჩვენგანი ქართველის დამთრგუნველს
ან მოჰკლავს, ან შეაკვდება.
თუ ჩვენში ძმობა იქმნება,
საქმე არსად წაგვიხდება,
აგერ თვით დიდი ეზოპი
თავის ზღაპრით მემოწმება“.⁵²⁸

აშკარაა, რომ ილია ჭავჭავაძე აქ ესოპოსის ცნობილ იგავს „მოხუცი და მისი ვაჟები/ჯოხების შეკვრა“ იმოწმებს (Aesopus, LIII), რომლის შინაარსი შემდეგია: მოხუცი კაცი მოიხმობს საკუთარ ვაჟებს, რომლებიც მუდმივად უთანხმოებაში ცხოვრობენ და უბრძანებს მათ, რომ გატეხონ ჯოხების სქელი შეკვრა, რასაც ისინი

⁵²⁷ თ. ვასაძე. ქართული რეალიზმის წარმოშობა. კრებულში: ქართული რეალიზმის სათავეებთან. რედ.: ი. რატიანი, თ. შარაბიძე. თბილისი, 2015, გვ. 5. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://literaturatmcodneoba.tsu.ge/qart.real-XIX.pdf> ბოლო ნახვა: 18.09.2023.

⁵²⁸ ილ. ჭავჭავაძე. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად პ. ინგოროყვას რედაქტორობით. ტ. I. ლექსები / პოემები. თბილისი, 1951, გვ. 37.

ვერ შეძლებენ. შემდეგ მოხუცი დაშლის შეკვრას და ვაჟებს ჯოხების სათითაოდ დამტვრევას შესთავაზებს, რასაც ისინი ადვილად ახერხებენ. მოხუცი აუხსნის შვილებს, რომ ძალა ერთობაშია და მოწოდებს, შეწყვიტონ უთანხმოება, რადგან თუ ისინი თანხმობით იცხოვრებენ, ვერავინ მოერევა მათ, რაც არ უნდა დიდი იყოს მისი ძალა. საყურადღებოა, რომ ეს იგავი, გარკვეული სახეცვლილებით ჯერ კიდევ სულხან-საბას „სიბრძნე სიცრუისაში“ გვხვდება სათაურით „ძალა ერთობისა“:

„მეფე ვინმე იყო დიდებული. ოცდაათი ვაჟი ჰყვა. რა მოიწია დრო სიკვდილისა მისისა, მოუწოდა ძეთა თვისთა, მოაღებინა ოცდაათი ისარი, შეკრა მაგრა ერთად და მოზიდა, რათა გატეხოს და ვერ გატეხა. მერმე თითო-თითო მოზიდა და ყოველივე დაღეწა. უთხრა შვილთა თვისთა:

- თუცა ერთად ხართ და ერთსა პირსა ზედა სდგებართ, მტერი ეგრე ვერ გაგტეხსთ, ვითა მე წელან შეკრული ისარი ვერ გავტეხე; თუ გაიყრებით, ესრეთ თითო-თითოდ დაგლეწოსთ მტერმან. თავიცა მოსთხაროთ და მოყვარეცა“.⁵²⁹

სულხან-საბას არაკში ესოპოსთან შედარებით გარკვეული დეტალები განსხვავებულადაა წარმოდგენილი, ასევე სულხან-საბა არსად ასახელებს ესოპოსის სახელს.

საიდან უნდა სცოდნოდა ილია ჭავჭავაძეს ესოპოსის და მისი შემოქმედების შესახებ?

საყურადღებოა, რომ საქართველოში ესოპოსის მიმართ ოდითგანვე დიდ ინტერესს ადასტურებს XVIII საუკუნის I ნახევრით დათარიღებული ხელნაწერი, ასევე არსებობს სხვა ხელნაწერებიც, სადაც დაცულია უცნობი ავტორის მიერ ბერძნულიდან თარგმნილი 40 იგავი. შემორჩენილია ასევე ესოპოსის ცხოვრების შესახებ ქართული თარგმანიც, რომელსაც ბერძნული ტექსტის დასადგენად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება.⁵³⁰

როგორც აღვნიშნეთ, სულხან-საბასთან არ სახელდება იგავის ავტორი და დიდი ალბათობით, ილია ჭავჭავაძესთან ნახსენები ესოპოსის არაკის წყარო სულხან-საბას იგავი არ უნდა ყოფილიყო. ასევე ნაკლებად დამაჯერებელია, რომ ილია ზემოთ ნახსენები ხელნაწერების საშუალებით ამ არაკს იცნობდა ესოპოსის შემოქმედებიდან. მეტად საფიქრებელია, რომ ილია ჭავჭავაძემ ამ არაკის შინაარსი ან ზეპირი გადმოცემით, ან რუსული თარგმანების მიხედვით იცოდა,⁵³¹ რადგან ქართულ ენაზე

⁵²⁹ სულხან-საბა ორბელიანი. იგავ-არაკები. თბილისი, 1959, გვ. 4.

⁵³⁰ ვ. ბაკაშვილი. ესოპე. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 4. თბილისი, 1979, გვ. 217-218.

⁵³¹ Езоповы басни с нравоучением и примечаниями Р. Летранжа, вновь изданные, а на российской языке переведены в С.-Петербурге, канцелярии Академии наук секретарем С. Волчковым. (1747, переиздания); Езоповы басни с баснями латинского стихотворца Филельфа, с новейшего французского перевода, полным описанием жизни Езоповой... снабденного г. Беллегардом, ныне вновь на российской языке

ჯერ კიდევ არ იყო გამოცემული ესოპოსის თხზულებები. ცნობილია, რომ ქართულ ენაზე ესოპოსის 95 იგავის ქართული თარგმანი იტალიური ენიდან ილიას ლექსის დაწერიდან ერთი წლის შემდეგ, 1859 წელს ვენეციაში დაისტამბა.⁵³² ამავდროულად, ის ფაქტი, რომ ილია ესოპოსის იგავ-არაკს ლექსში „ზღაპარს“ უწოდებს, გვაფიქრებინებს, რომ მას ხელთ ჰქონდა ესოპოსის ფრანგული თარგმანი, რადგან სიტყვას *Fables* ფრანგულში აქვს პირველ რიგში „ზღაპრის“, ხოლო შემდეგ „მითის“, „იგავ-არაკის“ და სხვა მნიშვნელობები.⁵³³

ლექსში „ჩემი თარიარალი (მიბადვა ალ. ჭავჭავაძისადმი)“ პოეტი ესოპოსის „ზღაპრის“ ხსენებისას, მართალია, არ აკონკრეტებს იგავის სათაურსა და შინაარსს, მაგრამ თხზულების სულისკვეთებიდან გამომდინარე, მკითხველისთვის ადვილად გასაგები ხდება, რომელ არაკს გულისხმობს ილია და რისი თქმა სურს თანამემამულეებისათვის. ძველი ბერძენი ავტორის დამოწმებით ავტორი დამაჯერებლობას ანიჭებს საკუთარ სათქმელს და ესოპოსის იგავის მორალს ყველასთვის გასაგებ, უნივერსალურ ჭეშმარიტებად, ერთგვარ აქსიომად წარმოადგენს, რომელიც საუკუნეთა განმავლობაში არ კარგავს აქტუალობას.

დამატებით უნდა აღინიშნოს, რომ როგორც ეს ლექსის სათაურიდან ჩანს, „ჩემი თარიარალი“ დაწერილია ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსის „მუხამბაზი ლათაიურის“ მიბადვით. თუმცა, ილია ჭავჭავაძის ლექსის პატრიოტულ და საბრძოლო პათოსს არაფერი აქვს საერთო ალექსანდრე ჭავჭავაძის ჰედონისტური მუხამბაზის სულისკვეთებასთან და დიდი ალბათობით, მის პაროდias წარმოადგენს.

ვფიქრობთ, ანალოგიურ შემთხვევასთან გვაქვს საქმე 1868 წელს ტიარლევოში დაწერილ ლექსში „ლოთის რჩევა“, რომელიც ქეიფისა და სასიყვარულო თავგადასავლების მოყვარული კაცის დარიგებებს მოიცავს. ეს არის სატირული შინაარსის თხზულება, რომელიც ასახავს დროსტარებას აყოლილი ქართველის ყოველდღიურობას:

„რა უნდა სჯობდეს, მითხარით, ამას
რომ ერთის ხელით ეხვიო მიჯნურს,
მეორით – ყანწით ჰყლაპავდე კახურს?“⁵³⁴

ქეიფის მოყვარულს არც დიდება აინტერესებს და არც ქონება:

„ორს პატივს სცემდეთ ამ ქვეყნიურსა:

переведенные Д. Т. М., 1792; Греческие Классики. Ч. 1. Кн. I. Басни Езоповы. Переведенные с греческого Иваном Мартыновым. СПб., 1823.

⁵³² ვ. ბაკაშვილი. ესოპე. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 4. თბილისი, 1979, გვ. 217-218.

⁵³³ ფრანგულ-ქართული ლექსიკონი. ტ. 2. მთ. რედ.: ნ. ქადეიშვილი. თბილისი, 1999, გვ. 179.

⁵³⁴ ილ. ჭავჭავაძე. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად პ. ინგოროყვას რედაქტორობით. ტ. I. ლექსები / პოემები. თბილისი, 1951. გვ. 23.

მხიარულს ბახუსს და ცელქს ამურსა“.⁵³⁵

ლექსის ამ პასაჟში ნახსენებია რომაული პანთეონის ღვთაებები: ბახუსი (ბერძნ. დიონისე) და ამორი/ამური (ბერძნ. ეროსი), რომლებიც სიმბოლურად ღვინოსა და სასიყვარულო ვნებას განასახიერებენ. ამ ორივე შემთხვევაში ილია ამ ტერმინების რომანიზებულ ვარიანტს იყენებს (რომაული ამური და ბახუსი ბერძნული ეროსის და დიონისეს ნაცვლად). ორივე ამ ტერმინს, რომლებიც ანტიკური ტრადიციის მიხედვით სასიყვარულო ურთიერთობების, გართობის, ღვინის, ცეკვის ა.შ. სიმბოლოდ მიიჩნევა, ილია ამქვეყნიურ სიამედ მიიჩნევს. ამით იგი მიჯნავს ამქვეყნიურ, ხორციელ გასართობებს სულიერი, შინაგანი სიქველეებისგან და ამ კუთხით იგი მიუყვება ანტიკურობის უფრო გვიანდელ, შუა საუკუნეებში ჩამოყალიბებულ სტერეოტიპულ გაგებას, რომლის მიხედვითაც ანტიკურობა ხორციელ სიკეთეებთან ასოცირდება და თავისი არსით უპირისპირდება ქრისტიანობის ეპოქის მსოფლალქმას.

გარდა საყოველთაოდ ცნობილი სიმბოლიკისა, რასაც ეს ღვთაებები გამოხატავენ, საფიქრებელია, რომ პოეტი დამატებით ხაზს უსვამს ლოთის არაქრისტიანულ საქციელს: ვნებას და ლოთობას აყოლილი ადამიანი საკუთარი ცხოვრების წესით პატივს მიაგებს და ერთგვარად ეთაყვანება წარმართულ ღმერთებს. ამასთან, ვფიქრობ პოეტი მიანიშნებს მის მიერ ხშირად პაროდირებულ ქართველ რომანტიკოს პოეტთა თხზულებების ლექსიკაზე, რაზეც მსჯელობა მოცემულია ნაშრომის წინა, რომანტიზმისადმი მიძღვნილ ქვეთავში.

ამავე ლექსში კიდევ ერთი ანტიკურობასთან დაკავშირებული ტერმინი გამოჩნდება:

„ან ღვინის ორთქლით გახურებულსა,
რა დაგოცნის შენ სხივი ავრორის,
ცელქ სიყვარულით გაღვიძებულსა,
შენ საყვარლისა ხვევნათა შორის“.⁵³⁶

ავრორა, განთიადის ქალღმერთი რომაულ პანთეონში (ბერძნ. ეოსი), რომელსაც არაერთხელ ვხვდებით რომანტიკოსთა შემოქმედებაში, ესადაგება ლექსის საერთო პათოსს. ბახუსისა და ამორის ტყვეობაში მყოფი, დროსტარებას აყოლილი მთავარი გმირის ლექსიკისთვის „ავრორა“ უფრო ბუნებრივად გამოიყურება, ვიდრე „განთიადი“ ან „აისი“. ვფიქრობთ, მსგავსად ლექსისა „ჩემი თარიარალი“,

⁵³⁵ ილ. ჭავჭავაძე. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად პ. ინგოროყვას რედაქტორობით. ტ. I. ლექსები / პოემები. თბილისი, 1951. გვ. 23.

⁵³⁶ ილ. ჭავჭავაძე. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად პ. ინგოროყვას რედაქტორობით. ტ. I. ლექსები / პოემები. თბილისი, 1951. გვ. 23.

ახალგაზრდა ილია ჭავჭავაძე აქაც ქართველ რომანტიკოს პოეტთა ჰედონისტური შინაარსის ლექსების პაროდირებას ცდილობს და აკრიტიკებს მათ მისწრაფებებსა და იდეალებს. ეს კრიტიკული დამოკიდებულება მოგვიანებით გადაიზრდება სერიოზულ კონფრონტაციაში, რომელიც ისტორიაში შევა „მამათა და შვილთა ბრძოლის“ სახელით.

ანტიკურობასთან დაკავშირებულია კიდევ ერთი მონაკვეთი ილიას პოეტიდან „აჩრდილი“, რომელიც პოეტის საეტაპო თხზულებადია მიჩნეული. 1859-1872 წლებში შექმნილი ეს ნაწარმოები ეძღვნება მის მეგობრებსა და თანამოაზრეებს – ივანე პოლტარაცკისა და ილია წინამძღვრიშვილს.

ნაწარმოებში პოეტი საკუთარ ხილვაში ესაუბრება მყინვარზე მდგომ მოხუცებულ კაცს. მოხუცი, რომელიც აცხადებს, რომ ის არის საქართველოს „თანამდევი უკვდავი სული“ მყინვარიდან ხედავს საქართველოს მძიმე აწმყოს და იხსენებს საქართველოს წარსულს, წინასწარმეტყველებს მამულის ნათელ მომავალს. საქართველოს წარსულის ერთ-ერთ ეპიზოდის აღწერისას მოხუცი ახსენებს ალექსანდრე მაკედონელს. მონაკვეთის მნიშვნელობიდან გამომდინარე, სრულად მოვიყვანთ ალესანდრე მაკედონელთან დაკავშირებულ ნაწყვეტს ტექსტიდან:

XIX

„თვალწინა მიდგა ის კირთების ბედშავნი დღენი,
როს შენ დაგიპყრო მაკედონის გმირის ლაშქარმა
და შეგიწყია დიდ ცხოვრების სამკვიდრო ბჭენი
შენმა მოძალემ და მოლალემ უცხო მთავარმა.
სძულდა ქვეყანა, რომელიცა მას ეპყრა ხელთა,
სძულდა თვით ერიც, მის სიკეთე, ნიჭიერება...
ვერა, ვერ ჰმართონ ვერსად ერი იმა მმართველთა,
ვისც არ აქვთ ერის სიყვარული და შეწყნარება.
ერის მჩაგვრელი, ქვეყნის მთხრელი იგი მმართველი
მთელს საქართველოს თვის ფერხთა ქვეშ მწვარებრ ჰქელვიდა,
ერის იმედის, სასოების, ნიჭის მმუსრველი
თვით ერის ენას – მაგ ერის განძს – იგი სდევნიდა.
სმაგდა ყოველი, რაშიც იყო ერის ღირსება,
რაშიაც ერი თვისთა ნიჭთა იყო მსახველი,
რაშიაც იყო მის დიდება, პატიოსნება,
რისთვისაც დაშვრა მამა-პაპის გული და ხელი.
მას ჰმორჩილებდა ერი შენი მძულვარებითა,

დევნულობის და კირთების ქვეშ ქედსა იხრიდა,
და მონებურის თვალთმიმქცევის კრძალულებითა
ზღვევისა წადილს გულდაკეტით დღედაღამ ჰზრდიდა.

XX

მოვიდა ის დღეც შურისგებისა,
მტარვალს აღუდგა ქართველის ქველობა...
მართალი არის ხმალი ზღვევისა,
რომ ხელს ჰკიდებს მას მამულის ტრფობა.
მახსოვს ფარნავაზ ჰაეროვანი,
გულმტკივნეული შვილი ქვეყნისა...
მან იდგა თავსა სახელოვანი
ის დიდი საქმე შურისგებისა.
ერის და ქვეყნის შეურაცხყოფას
ვეღარ გაუძლო ჭაბუკმა გმირმა,
ვადარ გაუძლო მტარვალთ ურცხვობას
იმა მამულის ამაცმა შვილმა.
გადგა და დასცა თავზარი მტერსა,
დაამხო პირქვე ყმობა, მონება,
და უცხოთ ხელთქვეშ დაჩაგრულს ერსა,
ვით მზე, მოჰფინა თავისუფლება, -
და შენ, ჰე, ქართლო, მტრისგან რღვეული
კვლავ შეგაერთა ერთის ცხოვრებით,
ქართველის სახელი დამცირებული
კვლავ შეჰმოსა მან პატიოსნებით.⁵³⁷

როგორც ვხედავთ, ამ სტრიქონებში ილია ჭავჭავაძეს ქართულ ლიტერატურაში, კერძოდ ჰაგიოგრაფიასა და საისტორიო მწერლობაში ალექსანდრე მაკედონელის მიერ ქართლის დაპყრობის შესახებ ცნობილი სიუჟეტი აქვს გამოყენებული. ამ სიუჟეტთან დაკავშირებით დაწვრილებითი მსჯელობა უკვე წარმოდგენილია ქვეთავში „ანტიკურობა „ქართლის ცხოვრებაში“, რაზეც აქ აღარ შევჩერდებით. დამატებით აღვნიშნავთ, რომ ილია ჭავჭავაძეს ამ ამბის რეალობაში ეჭვი არ შეაქვს და თამამად რთავს მას საქართველოს ისტორიის ნარატივში.

⁵³⁷ ილ. ჭავჭავაძე. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად პ. ინგოროყვას რედაქტორობით. ტ. I. ლექსები / პოემები. თბილისი, 1951, გვ. 145.

ილიას მიერ შეთავაზებული ალექსანდრეს სახე „ქართლის ცხოვრების“ გარდა, უფრო აღმოსავლური ტრადიციის გავლენას განიცდის, ვიდრე დასავლურის. ალექსანდრე ანტიკურობის ალბათ უდიდესი ისტორიული ფიგურაა, რომლის რეცეფციაც ისტორიული განვითარების ყველა ეტაპზე აქტუალური იყო სხვადასხვა კულტურისთვის. თუმცა, მისი სახე წინააღმდეგობრივი და ამბივალენტურია. თუკი ბერძნულ-რომაული ცივილიზაციისა და მის საფუძველზე შექმნილი დასავლური კულტურისთვის ალექსანდრე უმეტეს შემთხვევაში (თუმცა, არა ყოველთვის) დადებითი სახეა – გმირობის, ადამიანური საზღვრების მიღწევის, შეუძლებლის გადალახვის სიმბოლო, აღმოსავლური ტრადიციისთვის ის სასტიკი და დაუნდობელი დამპყრობელია, ნეგატიური სიმბოლოა.

XIX საუკუნე ევროპაში განმათავისუფლებელი ომების, ეროვნული იდეის, ახალი ეროვნულ საფუძველზე შექმნილი სახელმწიფო იდენტობის და, როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, სახელმწიფოს ახალი, სამოქალაქო ან/და კულტურულ ნაციონალიზმზე დაფუძნებული კონცეფციის შექმნის პერიოდია. ეს არის იმპერიების რღვევის და მათ წინააღმდეგ განმათავისუფლებელი ომების და წინააღმდეგობრივი ომების პერიოდიც. ეს ტენდენცია თითქმის მთელ დასავლურ სამყაროში შეიმჩნევა – სამხრეთ ამერიკიდან დაწყებული, განსაკუთრებით ოსმალეთის იმპერიის და ავსტრიის (შემდგომში ავსტრო-უნგრეთის) იმპერიით დასრულებული და აქტიურად მიმდინარეობდა შავი ზღვის და კავკასიის მეზობელ სივრცეებშიც. ილია ამ მოძრაობებს და მათ პოლიტიკურ მოტივაციას კარგად იცნობს დაა როგორც მის პუბლიცისტიკაში ჩანს, არაერთხელ იყენებს მათ გამოცდილებას შიდა ქართული პრობლემატიკის აქტუალიზაციისა და გადაჭრისთვის.

შესაბამისად, XIX საუკუნეში ევროპული იმპერიების რღვევის და მათ წინააღმდეგ განმათავისუფლებელი მოძრაობების ეპოქაში, ალექსანდრე და, ზოგადად, იმპერიალიზმი ხშირად უფრო უარყოფით სიმბოლოს წარმოადგენს. ილია „აჩრდილში“ იხსენებს ქართლის სამეფოს ალექსანდრეს მიერ დაპყრობის „ქართლის ცხოვრებისეულ“ ლეგენდას, აძლევს მას მკვეთრად უარყოფით შეფასებას, ამ საკითხის აქტუალიზაციით ახდენს მისი თანადროული პრობლემის, საქართველოს რუსული დაპყრობის საკითხის აქტუალიზაციას და არაპირდაპირი გზით შეფასებას. ამ სათქმელის გამოხატვისთვის ალექსანდრე მისთვის ყველაზე კარგი სიმბოლოა. თუმცა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მისი ალექსანდრე ანტიკურობაზე მეტად, შინაარსობრივი, სიმბოლური დატვირთვით ატარებს „ქართლის ცხოვრების“, აღმოსავლური კულტურული ტრადიციის და XIX საუკუნის ევროპული რეალობის გავლენას. ეს გავლენები შესაძლოა ერთბაშად არის ილიას მიერ ალექსანდრის სახის აღქმაში წარმოდგენილი, შესაძლოა ნაწილობრივ ახდენდეს გავლენას.

საინტერესოა, რომ ილია არსად ასახელებს აზონს, რომელიც ცნობილი თქმულების მიხედვით, ალექსანდრემ ქართლის მმართველად დაადგინა, თუმცა აღნიშნავს, რომ მაკედონელის მიერ ქართლში დანიშნულ მთავარს სძულდა ქართველები, მათი ნიჭიერება და ქართული ენაც, რომელსაც ის სდევნიდა. ამ უკანასკნელის საფუძველზე შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ილია, აზო/აზონის ამბის ლეონტი მროველისეულ ვერსიას მისდევს, რომლის მიხედვითაც, აზო/აზონი იყო მაკედონელი და არა ქართველი არიან-ქართლიდან. აზონის მიერ ქართული ტრადიციებისა და ენის დევნის შესახებ ინფორმაცია არსად ჩანს ქართულ წყაროებში და, შესაბამისად, უნდა წარმოადგენდეს ილიას მხატვრული ფანტაზიის ნაყოფს, რომელსაც იგი, დიდი ალბათობით, ალეგორიული მიზნებისთვის იყენებს. ალექსანდრე მაკედონელის მმართველის მიერ ჩაგრული საქართველო, რომელიც ახალგაზრდა გმირის, ფარნავაზის საშუალებით შურს იძიებს მტერზე, ჩვენი აზრით, ილიასთვის არის არა საქართველოს წარსულის აღწერა, არამედ მომავლის იმედი და გზა არსებული მდგომარეობის შესაცვლელად. საინტერესოა, რომ ალექსანდრე მაკედონელის მიერ ქართლის დაპყრობის ამბავს აკაკი წერეთელიც ალეგორიული მიზნით იყენებს მოთხრობაში „ვინ არის აზნაური“, რასაც ჩვენ აკაკის შემოქმედების განხილვისას შევეხებით.

ანტიკურობასთან დაკავშირებული კიდევ ერთი სიმბოლო ჩანს ილია ჭავჭავაძის 1883 წელს დაწერილ ლექსში „ბაზალეთის ტბა“, სადაც პოეტი მოგვთხრობს ლეგენდას ტბის ფსკერზე არსებულ წალკოტზე და ამ წალკოტში თამარ მეფის მიერ ჩადგმულ ოქროს აკვანზე, სადაც, ხალხის რწმენით, ის ყრმა წევს, ბედნიერებას და წარსულ დიდებას რომ დაუბრუნებს საქართველოს.

პოეტი აღნიშნავს, რომ ტბის ფსკერზე არასდროს დაუდგამს ადამიანს ფეხი და რომ აკვანს მითური სირინოზები დარაჯობენ:

„მარტო ერთნი – სირინოზნი
იმ აკვანს გარს ეხვევიან,
მარტო იგინი, გრძნეულნი,
დასტრფიან და დამღერიან...“⁵³⁸

საინტერესოა, რომ სირინოზი, ბერძნული სირენების შესაბამისი ქართული ტერმინები და მისი მომაჯადოებელი ხმა ილია ჭავჭავაძეს რამდენიმე თხზულებაშიც აქვს ნახსენები (მაგალითად, მოთხრობებში: „გლახის ნაამბობი“⁵³⁹ და „მაჰანკალი“⁵⁴⁰).

⁵³⁸ ილ. ჭავჭავაძე. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად პ. ინგოროყვას რედაქტორობით. ტ. I. ლექსები / პოემები. თბილისი, 1951, გვ. 104.

⁵³⁹ „თამრო! [...] გამაგონე შენი სირინოზის ხმა“ (ილ. ჭავჭავაძე. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად პ. ინგოროყვას რედაქტორობით. ტ. II. ლექსები / პოემები. თბილისი, 1950, გვ. 84).

როგორც ეს გურამიშვილის პოეზიის ანალიზისას ვახსენეთ, სირინოზები – გარეგნულად მომხიბვლელი და მეზღვაურთა მომაჯადოებელი სირენები ბერძნული მითოლოგიიდან – არსად ჩანან შუა საუკუნეების ქართულ ლიტერატურაში, რომელშიც, როგორც ვნახეთ, უხვადაა წარმოდგენილი ანტიკური ნარატივები და მითოლოგიური პერსონაჟები; თუმცა, XVIII-XIX საუკუნის ქართულ პოეზიაში ისინი საკმაოდ ხშირად ფიგურირებენ. ვფიქრობთ, ამის მიზეზი შეიძლება იყოს ის ფაქტი, რომ „ელინთა ზღაპრობანიში“, რომელიც შუა საუკუნეების ქართველი მწერლებისთვის ანტიკურობის შესახებ მთავარ წყაროს წარმოადგენდა, სირინოზების შესახებ ინფორმაცია არ დასტურდება. სირინოზები ქართულ სინამდვილეში, როგორც ჩანს, პირველად ჩნდებიან სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში, სადაც ვკითხულობთ: „ზღვასა შინა არს ცხოელი ერთი, წელს აღმა მგზავსი ქალისა და ბოლო თევზისა, ესრე ტკბილად ჯმოვენ, კაცნი სიამოვნით გახელდებიან, იგი არს სირინოზი“.⁵⁴¹

შესაბამისად, ბერძნული მითოლოგიის სირენებისაგან განსხვავებით, რომლებიც ნახევრად ფრინველები არიან, სულხან-საბას ლექსიკონში სირენების მახასიათებლებია: მომხიბვლელი ხმა და მიქსანთროპული გარეგნობა – თევზის კუდი. ლექსიკონში არაფერია თქმული სირინოზთა მიერ მოხიბლულ ზღვაოსანთა დაღუპვის შესახებ, რამაც ეს მითური ფიგურები ქართულ ლიტერატურაში აქცია ერთგვარად პოზიტიურ პერსონაჟებად, რომლებსაც ზღაპრული გარეგნობა და მომაჯადოებელი ხმა გამოარჩევთ.

შესაბამისად, ილია ჭავჭავაძის გრძნეული სირინოზნი, რომლებიც გარს ევლებიან ოქროს აკვანს და მომხიბვლელად გალობენ, სრულიად დაცლილი არიან უარყოფითი მნიშვნელობისგან და ქართველთათვის საოცნებო გმირის მცველებად და მომგლელებად გვევლინებიან.

განსაკუთრებით საინტერესოა, „კაცია-ადამიანში“ დიალოგი ელისაბედს, ლუარსაბსა და დარეჯანს შორის, როდესაც ისინი XIX საუკუნის იმ პერიოდისთვის უაღრესად აქტუალურ სოციალურ და საზოგადოებრივი მოწყობის საკითხზე – ბატონ-ყმობის გაუქმება – მსჯელობენ და ციტირებენ სახარებას (მარკოზის სახარება, 12.17 – „მიეცით კეისარს კეისრისა და ღმერთს ღვთისა“).⁵⁴² იქვე ელისაბედი

⁵⁴⁰ „და როცა მარტოკანი დავრჩით, მიბრძანა თავის სირინოზის ხმითა“ (ილ. ჭავჭავაძე. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად პ. ინგოროყვას რედაქტორობით. ტ. II. ლექსები / პოემები. თბილისი, 1950, გვ. 370).

⁵⁴¹ სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. მოამზადა ილ. აბულაძემ. რედ.: ელ. მეტრეველი, ც. ქურციკიძე. თბილისი, 1991.

⁵⁴² თხზულება: კაცია-ადამიანი?! იხ. ილ. ჭავჭავაძე. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. პ. ინგოროყვას რედაქტორობით. ტ. II. ლექსები / პოემები. თბილისი, 1950 გვ. 157.

აღნიშნავს, რომ „კეისრები ჩვენ (ანუ თავად-აზნაურობა) ვართ. როგორც თავიდანვე აღვნიშნეთ, XVIII-XIX საუკუნე გლობალური საზოგადოებრივი ცვლილებების ხანაა, რომლის ერთ-ერთი შედეგიც წოდებრიობაზე დაფუძნებული საზოგადოებრივი და სახელმწიფო მოწყობის სისტემის უფრო მეტ თანასწორობაზე დაფუძნებული სისტემით შეცვლა იყო. ეს პროცესი თითქმის მთელი ევროპის მასშტაბით მიმდინარეობდა, თუმცა კონსერვატულ და რეაქციულ რუსეთის იმპერიაში აქტუალური ბევრად უფრო გვიან გახდა. ილიას მიერ მოყვანილი ეს დიალოგი უფრო მეტად სახარების რეცეფციას წარმოადგენს, ვიდრე ანტიკურობის (მიუხედავად იმისა, რომ სახარება ქრონოლოგიურად ანტიკურობაშია შექმნილი შინაარსობრივი და მსოფლმხედველობითი დატვირთვიდან გამომდინარე შესაძლოა მისი ანტიკური ლიტერატურული ტრადიციიდან განცალკევებით განხილვა). აღნიშნულ პასაჟში, ისევე, როგორც არაერთხელ „კაცია-ადამიანის“ სხვა ნაწილებში, ილია დეგრადირებული, ფუნქციადაკარგული თავადაზნაურობის სოციალური ფენის აღწერის დროს, არაერთხელ აჩვენებს, თუ რამდენად დაბალია მათი განათლების ხარისხი, რამდენად დაკარგული აქვთ სოციალური და საზოგადოებრივი ფუნქცია და რამდენად პრიმიტიულად და დამახინჯებულად მსჯელობენ სხვადასხვა პოლიტიკურ, საზოგადოებრივ და სოციალურ საკითხზე. ამ შემთხვევაშიც ჩვენ ვხედავთ, რომ სახარების ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი და განხილვადი პასაჟი პერსონაჟების მიერ ინტერპრეტირებულია აბსოლუტურად დამახინჯებით, მხოლოდ მათი ხედვებისა და ინტერესების შესაბამისად.

ამრიგად, ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაში ანტიკურობასთან დაკავშირებული მასალა, მართალია, შედარებით მცირე რაოდენობით, მაგრამ ყოველთვის გარკვეული ფუნქციური დატვირთვით გვხვდება – ერთგან მას ირონიულ-პაროდიული კონტექსტი აქვს („ლოთის რჩევა“), ზოგგან – ლეგენდისა და თქმულების ნაწილს წარმოადგენს („აჩრდილი“, „ბაზალეთის ტბა“). ერთ შემთხვევაში პოეტი ესოპოსის იგავს საკუთარი მსჯელობის გასამყარებლად იყენებს („ჩემი თარიარალი (მიბაძვა ალ. ჭავჭავაძისადმი)“).

ანტიკურობასთან დაკავშირებული მასალა ილია ჭავჭავაძეს ყოველთვის დაკავშირებული აქვს ნაწარმოების ძირითად სათქმელთან და ეროვნულ, პატრიოტულ იდეასთან, რომელიც, როგორც საყოველთაოდ ცნობილია, მისი შემოქმედების მაგისტრალურ ხაზს წარმოადგენს.

ანტიკურობა აკაკი წერეთლის თხზულებებში საკმაოდ მრავალმხრივ არის წარმოდგენილი, რასაც ქვემოთ ჟანრობრივი და თემატური პრინციპით წარმოვადგენთ და გავაანალიზებთ.

ლირიკა

1860 წელს ჟურნალ „ცისკარში“ დაიბეჭდა უსათაურო ლექსი („ქართულზედ რომ ხელს იღებენ“), რომელშიც აკაკი დედა ენის უგულვებელმყოფელ, რუსეთუმე ქართველებს აკრიტიკებს და წერს:

„ეს გახლავან ჭრელადენი,
საქართველოს ფუჭნი ძენი,
უსწავლელნი სწავლულები
კოტრი-კრეზნდი, სულელ-ბრძენნი“.⁵⁴³

პოეტი აქ ახსენებს კროისოსს, ლიდიის უკანასკნელ, სიმდიდრით ცნობილ ძვ.წ. VI საუკუნის მმართველს, რომელმაც გამოუშვა მიმოქცევაში პირველი ოქროს მონეტა. ჰეროდოტესთან დაცულია ცნობა სოლონისა და კროისოსის შეხვედრის შესახებ, რომელმაც ბერძენს საკუთარი ურიცხვი სიმდიდრე დაათვალიერებინა (Hdt.1.29.1). „კრეზი“ აკაკისთვის მდიდარი კაცის მეტაფორაა, ხოლო „კოტრი-კრეზი“ ნიშნავს გაკოტრებულ მდიდარს, რაც კროისოსის სიცოცხლის ბოლო წლების შესახებ ცნობებსაც შეესაბამება – კროისოსს მოუკლეს ვაჟი, ცოლმა თვითმკვლელობით დაასრულა სიცოცხლე, კროისოსის სამეფო დაიპყრო კიროსმა და ლიდიის უმდიდრესი მეფე მეფე სპარსელებმა ტყვედ ჩაიგდეს.⁵⁴⁴

ლექსში „ენების გასამართლება“ აკაკი კვლავ გაკოტრებული კრეზის თემას უბრუნდება და წერს:

„ვაი, გავკოტრდი, კრეზივით
მე ერთ დღეს გამდიდრებული!“⁵⁴⁵

⁵⁴³ აკ. წერეთელი. რჩეული ნაწარმოებები 5 ტომად. ტ. 1. ლექსები. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ე. კვიტაიშვილი. თბილისი, 1988, გვ. 61.

⁵⁴⁴ Stories of Croesus, Cyrus and Babylon from Herodotus. By the Rev. A. J. Church. New York, 1893, გვ. 22 და შმდგ.

⁵⁴⁵ აკ. წერეთელი. რჩეული ნაწარმოებები 5 ტომად. ტ. 1. ლექსები. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ე. კვიტაიშვილი. თბილისი, 1988, გვ. 153.

კვლავ მდიდარი კაცის მნიშვნელობით ჩნდება კროისოსი თხზულებაში „გორგასლანი“, სადაც კვითხულობთ:

„სიმდიდრე აქვს მთელი ქვეყნის

თვით კრეზუსედაც მდიდარია“.⁵⁴⁶

ლექსში „ახალი პოეტების მიბაძვა“, რომელსაც სატირულ-იუმორისტული ხასიათისაა, აკაკი კიდეც ერთ საყოველთაოდ დამკვიდრებულ სიმბოლოს იყენებს (პლატონი, როგორც სრულყოფილი ბრძენი). ერთგან პოეტი ჩაფიქრებულ ვირს, რომელიც „ჩეროში გამდგარა“ „სიბრძნითა სრულ“ პლატონს ადარებს:

„ყურგრძელი ვირი თავდაქინდრული

აგერ ჩეროში გამდგარა განზედ,

როგორც პლატონი, სიბრძნითა სრული,

ჰფიქრობს რაღაცა მაღალ საგანზედ.“⁵⁴⁷

სატირულ ლექსში „გამოცანა“ (ვუძღვნი ჩემს მოგვარეს) აკაკი წერეთელი სასტიკად აკრიტიკებს და დასცინის თავის მოგვარე რუსეთუმე ქართველ მაღალჩინოსანს და მიუთითებს, რომ იგი ტროას ცნობილი გმირის სეხნიაა:

„და ტროადელის გმირისა ვის ჰქვიან სახელი?“

ენა გესლით ვის უყვარს და გულში უძევს გველი?

ახალგაზრდა ქართველების ვინ არს შურით მკვლელი?

ამათ ახსნას გამოცნობით მკითხველისგან ველი!“⁵⁴⁸

სამართლიანად შენიშნულია, რომ „ტროელ გმირში იგულისხმება ძველი ბერძნული მითოსური პერსონაჟი, პილოსის მეფე ნესტორი, რომლის მქვერმეტყველებამაც დიდი როლი ითამაშა ტროელებზე ბერძნების გამარჯვებაში, ის პიროვნება კი, ვისაც ამ გმირის სახელი ერქვა, იყო ნესტორ წერეთელი“.⁵⁴⁹ ნესტორ წერეთელი იყო ქუთაისის თვადანაურობის მარშალი და გავლენიანი თავადი, რომელთანაც პოეტს, პეტერბურგიდან გამოყოლილი რადიკალური იდეების გავლენით, დამაბული ურთიერთობა ჰქონდა.⁵⁵⁰

⁵⁴⁶ აკ. წერეთელი. რჩეული ნაწარმოებები 5 ტომად. ტ. 2. პოემები. დრამატული ნაწერები ლექსებად. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ე. კვიტაიშვილი. თბილისი, 1989, გვ. 214.

⁵⁴⁷ აკ. წერეთელი. რჩეული ნაწარმოებები 5 ტომად. ტ. 1. ლექსები. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ე. კვიტაიშვილი. თბილისი, 1988, გვ. 95.

⁵⁴⁸ აკ. წერეთელი, რჩეული ნაწარმოებები 5 ტომად. ტ. 1. ლექსები. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ე. კვიტაიშვილი. თბილისი, 1988, გვ. 90.

⁵⁴⁹ მ. ნინიძე. რეალური კომენტარი თანამედროვე აკადემიურ გამოცემაში (გრიგოლ ორბელიანის ეპისტოლური მემკვიდრეობისა და აკაკი წერეთლის პოეზიის მაგალითზე). ხელმისაწვდომია ონლაინ: http://textologi.blogspot.com/p/blog-page_8360.html ბოლო ნახვა: 16.10.2023.

⁵⁵⁰ ზ. აზზიანიძე. აკაკი. აკაკი წერეთელი 170, საიუბილეო კრებული. თბილისი, 2011, გვ. 14.

აშკარაა, რომ პოეტი აქ ირონიულად ხაზს უსვამს თავად წერეთლის სახელის და თავად ნესტორ პოლოსელის ღირსებების სრულ ანტაგონიზმს მარშლის პიროვნულ თვისებებთან, რომელიც არც სიბრძნით, არც მჭევრმეტყველებით და არც ავტორიტეტით არ გამოირჩევა.

ლექსში „ხარაბუზა ღენერალს“, სადაც აკაკი წერეთელი „მამათა“ ბანაკის კიდევ ერთ თვალსაჩინო წარმომადგენელს, პოეტ გრიგოლ ორბელიანს დასცინის, პოეტი ლექსის რეფრენად იყენებს :

„გაგფრენია შენი მუზა
ბზზუ, ბზზუ, ბუზა-ბუზა! [...]
რად გაჰკიცხე შენი მუზა?
ბზზუ, ბზზუ, ბუზა-ბუზა! [...]

აღარა გყავს შენი მუზა
ბზზუ, ბზზუ, ბუზა-ბუზა! [...]

რად დაჰკარგე შენი მუზა
ბზზუ, ბზზუ, ბუზა-ბუზა! [...]

დაგიკარგეს შენი მუზა
ბზზუ, ბზზუ, ბუზა-ბუზა! [...]

დაიკარგა შენი მუზა
ბზზუ, ბზზუ, ბუზა-ბუზა! [...]

დაიბრუნე შენი მუზა
ბზზუ, ბზზუ, ბუზა-ბუზა! [...]⁵⁵¹

„მუზისა“ და „ბუზას“ გარითმევით, როგორც ჩანს, აკაკი არა მხოლოდ მჟღერი რითმის მიღებას ცდილობს, არამედ იმის ხაზგასმასაც, რომ გრიგოლ ორბელიანის პოეზიის შთამაგონებელი არა პარნასოსიდან მოფრენილი ღვთაებრივი მუზაა, არამედ ნეხვით მკვებავი ხოჭო – ხარაბუზა.

⁵⁵¹ აკ. წერეთელი. რჩეული ნაწარმოებები 5 ტომად. ტ. 1. ლექსები. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ე. კვიტაიშვილი. თბილისი, 1988, გვ.123-126.

ლექსში „ქართული „ან-ბანი“, სადაც აკაკი წერეთელი ყმაწვილებს ქართული ანბანის შესწავლის აუცილებლობას შთააგონებს და ზნეობრივ რჩევებს აძლევს, პოეტი წერს:

„ვით დიოგენი, კეთილ კაცს
ემებდე, გეპყრას ფანარი,
რა ნახო, დაემძობილე“.⁵⁵²

აქ აკაკი, ახალგაზრდებს შეახსენებს ფილოსოფოს დიოგენე სინოპელის შესახებ, რომელიც ცნობილი იყო თავისი უცნაურობებით, რამაც მის შესახებ არაერთი ანექდოტის შექმნას დაუდო სათავე. სიღარიბის სიქველედ შემრაცხავი კინიკოსი ფილოსოფოსი მაწანწალა ცხოვრებას ამჯობინებდა და ღამეს ბაზრის მოედანზე დიდ პითოსში თუ ცარიელ კასრში ათევდა.⁵⁵³

ცნობილია, რომ დიოგენე დღისით ანთებული ფარნით დადიოდა ათენის ქუჩებში და გამვლელთა შეკითხვაზე, ეს რას ნიშნავსო, პასუხობდა – (პატიოსან) ადამიანს ვეძებო (Plut. Alex. XIV. 1-5).

ლექსში „გაზაფხული“ პოეტი ერის სულიერი გამოღვიძების აუცილებლობაზე მიანიშნებს და წერს:

„სანამ ძველი პრომეთეს,
ქართველების ამირანი
მიჯაჭვული მეგულება
ვერ გამსჭვალავს სხვა საგანი.
და როდესაც თავს აიშვებს
ჭირნახული გმირთა-გმირი
ჩემთვის მაშინ ვარდის-ფერად
აყვავდება ქვეყნის პირი“.⁵⁵⁴

საინტერესოა, რომ, როგორც ჩანს, აკაკისთვის პრომეთე და ამირანი ერთმანეთთან სრულად გაიგივებულია, რაც კარგად ჩანს აკაკის ლექსში „ამირანი“, სადაც იგი წერს:

„კავკასიის ქედზე იყო
ამირანი მიჯაჭვული,
ყვავ-ყორანი ეხვეოდა,
დაფლეთილი ჰქონდა გული.“

⁵⁵² აკ. წერეთელი. რჩეული ნაწარმოებები 5 ტომად. ტ. 1. ლექსები. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ე. კვიტაიშვილი. თბილისი, 1988, გვ. 161.

⁵⁵³ W. Desmond. Cynics. Berkeley, Los Angeles, 2008, გვ. 21.

⁵⁵⁴ აკ. წერეთელი. რჩეული ნაწარმოებები 5 ტომად. ტ. 1. ლექსები. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ე. კვიტაიშვილი. თბილისი, 1988, გვ. 263.

ქვეყნად ცეცხლის მოტანისთვის

გულს ცეცხლი არ ჰნელდებოდა,
და რაღაცა მანქანებით
წყლული ისევ მთელდებოდა.

ჰქონდა ჭირში მოთმინება:

არც ჰკვესოდა, არც ოხვრიდა;
უსამართლო ძლიერებას
მონურად ქედს არ უხრიდა!

ბოლოს მაინც გამარჯვება

დარჩა!.. ყველა გააოცა!.. -
და ის ღვაწლი მაგალითად
მიწის შვილთა მან გადმოსცა.

კავკასიის მაღალ ქედზე

მიჯაჭვული ამირანი
არის მთელი საქართველო
და მტრები კი ყვავ-ყორანი.

მოვა დრო და თავს აიშვებს,

იმ ჯაჭვს გასწყვეტს გმირთა-გმირი!..
სიხარულად შეეცვლება
ამდენი ხნის გასაჭირი!..⁵⁵⁵

როგორც ვხედავთ, აკაკის ამირანი ბერძნული პრომეთესთვის დამახასიათებელი ნიშნებითაა წარმოდგენილი, იგი მიჯაჭვულია კავკასიონის ქედზე და ისჯება „ქვეყნად ცეცხლის მოტანისთვის“, რაც ქართული ამირანის თქმულებითვის სრულიად უცხოა. განსხვავებით ამირანის და პრომეთეს ტრადიციული ნარატივისგან, პრომეთეს არა არწივი, არამედ ყვავ-ყორნები კორტნიან. ნაცვლად ღვიძლისა, ლექსში წარმოდგენილ ამირანს ფრინველები გულს უფლეთენ.

აშკარაა, რომ აკაკი თავისუფლად ექცევა ტრადიციული მითების დეტალებს, რაც დაკავშირებულია ლექსის მთავარი სათქმელის და ძირითადი გზავნილების გადმოცემასთან. როგორც ვხედავთ, ლექსში „ამირანი“ აკაკი განმარტავს „ამირანისა“

⁵⁵⁵ აკ. წერეთელი. რჩეული ნაწარმოებები 5 ტომად. ტ. 1. ლექსები. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ე. კვიტაიშვილი. თბილისი, 1988, გვ. 264.

და „ყვავ-ყორნების“ ალეგორიულ მნიშვნელობას – ამირანი „არის მთელი საქართველო და მტრები კი ყვავ-ყორანი“.

ლექსში „საქართველოს დღევანდელი სახე“ აკაკი კიდეც ერთ ალეგორიას მიმართავს. „რომი“, „რომაელობა“ პოეტისთვის იმპერიულ ძალებს განასახიერებს:

„თუმც კაიაფა და ანნა
ებრაელთ მღველ-მთავარია,
მაგრამ კი რომაელობა
მათშიაც ნახევარია.
ხალხიც შეჰყურებს თავადებს
და მათი მიმდევარია
რომი ხელს უწყობს ცალ-ცალკე,
აბრიყვებს და უხარია“.⁵⁵⁶

აშკარაა, რომ ლექსის მეორე სტროფში „რომი“ რუსეთის იმპერიას მიესადაგება, რომლის პოლიტიკა არის Divide et impera (ლათ. „გათიშე და იბატონე“), რაზე მინიშნებასაც ვხვდებით ფრაზაში „რომი ხელს უწყობს ცალ-ცალკე“.

საინტერესო შედარებას ვხვდებით ლექსში „რამ გამოიწვია „ვეფხისტყაოსანი“, სადაც პოეტი რუსთაველს ჰომეროსს ადარებს:

„თავი ჟმიროსს ამსგავსა
და საქართველოს – ელლადა“.⁵⁵⁷

ილია ჭავჭავაძის მკვლელობასთან დაკავშირებით დაწერილ ლექსში „ილიას მოკვლის გამო“ აკაკი მიმართავს ილია მკვლელს:

„მაგრამ შენ ვინ ხარ? ვინ მოგცა გრძნობა?
ვით ჰეროსტრატემ, დასწვი ტაძარი
და გეგონა, რომ ორივე მხარეს
საშვილიშვილო დაეც თავზარი?“⁵⁵⁸

ჰეროსტრატოსს, რომელსაც აკაკი ლექსში ახსენებს, მიეწერება ძვ.წ. IV საუკუნეში ეფესოში არტემისის ტაძრის დაწვა, რაც მან საკუთარი სახელის უკვდავყოფისთვის ჩაიდინა. მიუხედავად იმისა, რომ მისი ხსენება სიკვდილით ისჯებოდა, რამდენიმე ანტიკურმა წყარომ მისი სახელი მაინც შემოინახა (Paus. 7.7-8).

⁵⁵⁶ აკ. წერეთელი. რჩეული ნაწარმოებები 5 ტომად. ტ. 1. ლექსები. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ე. კვიტაიშვილი. თბილისი, 1988, გვ. 523.

⁵⁵⁷ აკ. წერეთელი. რჩეული ნაწარმოებები 5 ტომად. ტ. 1. ლექსები. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ე. კვიტაიშვილი. თბილისი, 1988, გვ. 580.

⁵⁵⁸ აკ. წერეთელი. რჩეული ნაწარმოებები 5 ტომად. ტ. 1. ლექსები. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ე. კვიტაიშვილი. თბილისი, 1988, გვ. 574.

ჰეროსტრატოსის სახელი პოპულარობისთვის ჩადენილი დანაშაულის ეპონიმად გადაიქცა, ხოლო ტაძრის დაწვა ამ შემთხვევაში ილიას მკვლელობას შეესაბამება.

საინტერესოა აკაკის შემოქმედებაში სიტყვა „ზევსურის“ გამოყენების შემთხვევები. როგორც ეს „აკაკის წერეთლის პოეზიის ლექსიკონიდან“ დასტურდება,⁵⁵⁹ აკაკი ამ სიტყვას საკუთარ შემოქმედებაში მრავალჯერ იყენებს. წარმოვადგენთ კონკრეტულ მაგალითებს:

„საამაქვეყნო ზარია,
საიმქვეყანო ზევსური,
გედო! შევნატრი შენს ჭიკჭიკს,
შენგვარ სიკვდილსაც მეც ვსური!“ („გედი“)⁵⁶⁰

„მოერია გრძნობა მძლერალს,
გულში მადლი ჩაესახა!
ტბილ-ზევსური, მწარე ზარი,
ორივ ერთად შემოსძახა“. („მწუხრი“)⁵⁶¹

„დილ-დილით გასაღვიძებლად
შაშვმა მისტვინოს ზევსური“. („ანდერძი“)⁵⁶²

„ამბობს და ჩანგი სულის ჩამდგმელი
ცა და ქვეყანას ესალბუნება!
ზევსური მისი უტყუარია
და მრავალფერი, ვით თვით ბუნება!“ („მგოსანი (ზოგიერთების საპასუხოდ“)⁵⁶³

„ჩამგონებელო, ზე-აღმგზნებელო,
ქნარ-საზევსურო, უკიდ-უძირო!“ („ქრისტე აღსდგა“)⁵⁶⁴

⁵⁵⁹ თ. სანიკიძე. აკაკი წერეთლის პოეზიის ლექსიკონი. წ. II. თბილისი, 1983, გვ. 391.

⁵⁶⁰ აკ. წერეთელი. რჩეული ნაწარმოებები 5 ტომად. ტ. 1. ლექსები. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ე. კვიტაიშვილი. თბილისი, 1988, გვ. 340.

⁵⁶¹ აკ. წერეთელი. რჩეული ნაწარმოებები 5 ტომად. ტ. 1. ლექსები. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ე. კვიტაიშვილი, თბილისი, 1988, გვ. 400.

⁵⁶² აკ. წერეთელი. რჩეული ნაწარმოებები 5 ტომად. ტ. 1. ლექსები. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ე. კვიტაიშვილი. თბილისი, 1988, გვ. 416.

⁵⁶³ აკ. წერეთელი. თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1950. გვ. 415.

⁵⁶⁴ აკ. წერეთელი. რჩეული ნაწარმოებები 5 ტომად. ტ. 1. ლექსები. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ე. კვიტაიშვილი. თბილისი, 1988, გვ. 471.

„ზევსური მისი უტყუარია
და მრავალფერი, ვით თვით ბუნება!..“ („მგოსანი“)⁵⁶⁵

„ჩემი ქნარიც აღმამფრენი
ხან ზარს ამბობს და ხან ზევსურს“. („ბოდვა“)⁵⁶⁶

„და მწარე ზარი ამ ქვეყნის
შევრთო იმ ქვეყნის ზევსურსა“. („ნათელა“)⁵⁶⁷

მ. ლაღანიძის დაკვირვებით, აკაკის ლექსიკაში „ზევსური“ ჩნდება ჩუბინაშვილის ლექსიკონის გამოცემის შემდეგ, სადაც შევიდა შავთელის „აბდულმესიანში“ გამოყენებული ეს ლექსემა, რომლის შესახებაც მითითებულია, რომ სიტყვა რუსულად ნიშნავს „უზენაესს, ღვთაებრივს“ – „высший, божественный“. ლექსიკონში ეს ლექსემა ზედსართავად არის წარმოდგენილი და მკვლევრის აზრით, ეს განმარტება აკაკის „ზევსურის“ შინაარსს სრულად არ ესადაგება.

ამ ტერმინის აკაკის ლექსებში სხვადასხვა კონტექსტში გამოყენების შესწავლის საფუძველზე მკვლევარი თვლის, რომ „ზევსური“, – კონცეპტი, რომელიც ფორმით ზედსართავს ჰგავს, შინაარსით უეჭველად არსებითია, თუნდაც მისი მეწყვილიდან გამომდინარე: ზარი/ზევსური. კონტექსტიდან ჩანს, რომ გედის გალობა („ჭიკჭიკი“, რაც ამ ქვეყნისათვის ზარად აღიქმება (რაკი გედი მიწიერ სოფელს ემშვიდობება), იმ ქვეყნისათვის ზევსურია, ესე იგი, სიხარულის სადიდებელია (რაკი გედი მიღმიერ სოფელს მიესალმება)).⁵⁶⁸

შესაბამისად, მკვლევარი ასკვნის: „შავთელისეული ცნების აკაკისეული წაკითხვა ინტერპრეტაციული შეცდომა იყო თუ ინტიუციური წვდომა, – მაინც, აკაკის „ზევსური“ ქართულ პოეზიაში დარჩა პოეზიის სიკვდილთან თანაზიარობის, ამ სოფლისა და იმ სოფლის საზღვარზე ყოფნის, ამ საზღვრიდან სამყაროს ერთიანობის ხილვისა და მის მიმართ აღვლენილი ღმრთაებრივი სადიდებლის გამოხატულებად“.

⁵⁶⁵ აკ. წერეთელი. რჩეული ნაწარმოებები 5 ტომად. ტ. 1. ლექსები. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ე. კვიტაიშვილი. თბილისი, 1988, გვ. 473.

⁵⁶⁶ აკ. წერეთელი. რჩეული ნაწარმოებები 5 ტომად. ტ. 1. ლექსები. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ე. კვიტაიშვილი. თბილისი, 1988, გვ. 518.

⁵⁶⁷ აკ. წერეთელი. რჩეული ნაწარმოებები 5 ტომად. ტ. 2. პოემები, დრამატული ნაწერები ლექსებად. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ე. კვიტაიშვილი. თბილისი, 1989, გვ. 160.

⁵⁶⁸ მ. ლაღანიძე. „ზევსური“ აკაკის პოეზიაში. სემიოტიკა. №2. 2007. <http://semioticsjournal.wordpress.com/2010/08/05/მერაბ-ლაღანიძე-> ბოლო ნახვა: 17.11.2024.

როგორც არ უნდა იყოს აკაკისთან ლექსების „ზევსურის“ სემანტიკური ველი, აშკარაა, რომ სიტყვა ეტიმოლოგიურად მაინც უკავშირდება ზევსს, ბერძნული პანთეონის მთავარ ღვთაებას, რაც ამ ტერმინის ანტიკურობასთან მიმართებებზე მიუთითებს და ღვთაებრივი, საზეიმო მიძღვნის მნიშვნელობის მატარებელია.

აკაკი წერეთლის შემოქმედებაში საგანგებო ადგილი უჭირავს **არგონავტების მითს**, განსაკუთრებით კი – კოლხეთის ეპიზოდს, რომელსაც მან მიუძღვნა ლექსი „ქუთაისი“ და დრამატული ნაწარმოები ლექსად „მედია“. ლექსში „ქუთაისი“, პოეტი ქალაქის უძველესი წარსულის განდიდებისას ახსნებს მდინარე ფასისს, ოქროს საწმისს, იასონს, არგონავტებსა და მედეას:

„ეგ ფაზისი თავმომწონი,
სახელცვლილი დღეს რიონი,
გულამღვრევით რას ბუტბუტებს,
გადასული დროს მომგონი?
აგონდება ოქროს კრავი,
ვით ქონება რამ უძრავი?
და მრისხანე ზვირთებზედაც
არგო, ფრთხილად მომცურავი?
შიგ იაზონ ელინებით,
ვერ შემრთველი სურვილ-ნებით,
მედეას მომპარავი
მედიასვე მანქანებით?“⁵⁶⁹

საყურადღებოა, რომ ლეგენდარულ „აია-კოლხეთად“ აკაკი წერეთელი ქუთაისს მიიჩნევს, რაც აპოლონიოს როდოსელის „არგონავტიკის“ მეოთხე წიგნში ნახსენები „Κυταίδιοι ἦμαρ γαίης“-ს (Ap. Rhod. Argon. IV. 511) ზოგიერთი მკვლევრის მიერ ქუთაისად აღქმას უკავშირდება.⁵⁷⁰ აქვე პოეტი განმარტავს, რომ რადგან მედეას შერთვა იასონმა კოლხეთის მეფის ნება-სურვილით ვერ მოახერხა და ვერც ოქროს საწმისი დაათმოვინა, მან იგი მოიტაცა თავად მედეასვე ხრიკებით, რაც სრულად მიჰყვება არგონავტების მითის ტრადიციულ ვერსიას. ტრადიციული მითისგან გადახვევას ვხედავთ დრამატულ ნაწარმოებში „მედია“, რომელიც აკაკიმ 1897 წლის სექტემბერში, „აკაკის თვითური კრებულის“ II ნომერში გამოაქვეყნა.

ნაწარმოებში მოქმედება ხდება კოლხეთში. არგონავტების მითის მთავარ პერსონაჟთა სახელები აკაკის დრამაში საკმაოდ შეცვლილია (ფრჩხილებში

⁵⁶⁹ აკ. წერეთელი. რჩეული ნაწარმოებები 5 ტომად. ტ. 1. ლექსები. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ე. კვიტაიშვილი. თბილისი, 1988, გვ. 385.

⁵⁷⁰ Apollonius of Rhodes. Argonautica. Book IV. Ed. by Richard Hunter. Cambridge, 2015, გვ. 151.

მითითებულია ტრადიციული სახელები): იათა (აიეტი) – კოლხეთის მამასახლისი, გექადა (იდია) – მისი მეუღლე; მათი შვილები: მედია (მედეა) და იასირი (აფსირტოსი); მედიას ძიძა; თირთა (კირკე) – იათას და; იაზონი; დრამაში ჩნდებიან დამატებითი, არგონავტების მითისთვის უცნობი: ძუძუდა (მედიას დობილი); მოქრი (მოჭიდავე); ქლიბი (მთავარი მჭედელი) და სხვადასხვა დამხმარე პერსონაჟები. დეტალურად გადმოვცემთ ნაწარმოების შინაარსს:

I მოქმედება იწყება რიყრაჟზე მედიას ძიძის მონოლოგით, საიდანაც ვიგებთ, რომ ღამით მიწისძვრა და ჭექა-ქუხილი ყოფილა, რაც, ძიძას აზრით, მიჯაჭვული ამირანის მღელვარებას უკავშირდება. ძიძა ევედრება მზის ღვთაებას, მალე ამოვიდეს და გაანათოს უკუნი. გამოდის თირთა, ამშვიდებს ძიძას და მედიას და ძუძუდას გასაღვიძებლად აგზავნის. თირთას მონათხრობიდან ვიგებთ, რომ ღამით გაისმა მუსიკის ჯადოსნური ჰანგები, რამაც ავდარი დააწყნარა. თირთა ეჭვობს, რომ ეს შეიძლება ყოფილიყო ორთეოსის (ორფეუსი) სიმღერა. ამ დროს ძიძის თანხლებით შემოდიან მედია და ძუძუდა, რომლებსაც ისარ-კაპარჭი აქვთ გადაცმული და ხელში თიხის ჭურჭლები უჭირავთ. მედია უყვება თირთას საკუთარ სიზმარს, სადაც მას გამოეცხადა უცნობი ვაჟი, რომელიც მედიას დაჟინებით უმზერდა და თავისკენ უხმობდა. მედიას სიზმარში თავბრუ დაეხვა და აღელვებულმა გაიღვიძა. თირთა უხსნის მედიას, რომ, შესაძლოა, ეს ვაჟი იყოს ერთ-ერთი საქმრო, რომელიც მედიაზე დასაქორწინებლად იჭიდავებს, თუმცა მედიას მისი არ სჯერა და ვაჟს ღვთაებრივ, ზებუნებრივ არსებად მიიჩნევს. ქალიშვილები სამკურნალო მცენარეების მოსაკრეფად მიდიან. ისმის ხალხის ხმა, რომლებიც ბუნიობის დღესასწაულზე მზის სალოცავში სიმღერით მიემართებიან.

II მოქმედება იწყება იაზონის მონოლოგით, რომელიც განცვიფრებულია „ბარბაროსთა მხარის“ ბუნების მშვენიერებით. მის ფეხებთან დაეცემა ორი ისრით განგმირული უზარმაზარი ორბი. ტყიდან გამოდიან მედია და ძუძუდა. მედია და იაზონი ერთმანეთს მზერას ვერ სწყვეტენ, თუმცა ძუძუდა მედიას ხელს მოავლებს და ტყეში შეიყვანს. იასონი გაოგნებულია მედიას მშვენიერებით და მას ქალღმერთ დიანას ამსგავსებს. იგი გაჰყვება ქალიშვილების კვალს და გამოქვაბულს მიაღებდა. მედია უმხელს ძუძუდას, რომ უცნობი ვაჟი მას სიზმრად ეჩვენა. იაზონი გამოქვაბულში შეიპყრობს მჭედელ ქლიბს და მისი საუბრიდან შეიტყობს, რომ ეს არის იბერიის მხარე კოლხეთი, რომელსაც მართავს იათა, ხოლო მისი ქალიშვილი არის მედია. იასონს სმენია მედიას სილამაზის შესახებ და მან ასევე იცის, რომ მან საქმროდ მხოლოდ უძლეველი გმირი შეეფერება. ქლიბი აუხსნის იაზონს, რომ მედიას შესართავად მან ჭიდაობაში უნდა მოიპოვოს გამარჯვება. ასევე იგი მოუთხრობს იაზონს მიჯაჭვულ ამირანზე, რომლის პალოსაც თავად მჭედელი

ამაგრებს. ამირანი ღმერთებმა ურჩობისთვის დასაჯეს და მიაჯაჭვეს კავკასიონზე, ხოლო შავი ყორანი მას გულ-ღვიძლს უფლეთს. მის ჯაჭვს ფინია ლოკავს და როდესაც ამირანი ჯაჭვის აწყვეტას ლამობს, მჭედლები მის პალოს კვლავ ამაგრებენ. ქლიბი ახსენებს მედიას მამიდა თირთასაც, რომელიც გრძნეულებითაა განთქმული. მჭედელი ასწავლის იაზონს, რომ იქვე მძინარე დედაბერს, მედიას ძიძას ძუძუზე უკბინოს, შვილობილად მოეკიდოს და მისგან შეიტყოს მედიას ამბები. იაზონი ასეც მოიქცევა და ძიძას გაუმხელს, რომ მას სურს იჭიდაოს და მედეას შეეუღლოს. ძიძა აუხსნის იაზონს, რომ ყველა წარუმატებელ ფალავანს, თავის მოკვეთა ელის ქალაქ იაში (აია-კოლხეთი). ძიძა ურჩევს იაზონს, დაუმეგობრდეს უფლისწულ იასირს, მხარზე აკოცოს მას და დახმარება სთხოვოს.

III მოქმედებაში ჩანს უზარმაზარი მუხა „ჰყონდიდი“, სადაც მზის ღვთაების – „შარავანდედის“ საკურთხეველია აღმართული. სამსხვერპლოზე ტყვეა დაბმული. გამოდის მთავარი კაბდელი (ქურუმი), რომელიც არიგებს ქადაგ-მკითხავს, შეძვრეს სამსხვერპლოს საიდუმლო კარში მას მორწმუნეთა გაცურებაში დაეხმაროს. იაზონი ამხელს მას და საიდუმლოს გაუმჟღავნელობის და ქრთამის სანაცვლოდ მას დახმარებას სთხოვს. მთავარი კაბდელი მას დაეთანხმება. იაზონი ტყვესაც გაათავისუფლებს და მის ნაცვლად მიეზმება საკურთხეველთან. ამ დროს შემოდიან ძუძუდა და მედეა, რომელიც მეგობარს უცნობი ვაჟზე საკუთარ სასიყვარულო აზრებს უზიარებს. შემორბის იასირი და მედიას ატყობინებს, რომ დაუძმობილდა ერთ სახელგანთქმულ ბერძენ გმირს, რომელიც აქ მედიას შესართავად ჩამოვიდა. იასირი გაეცნო იაზონის ძმობილებს, რომელთა შორის იყო დიდებული მუსიკოსი. იასირს სურს, რომ თან გაჰყვეს მედიას მათ საოცარ ქვეყანაში. მედიას არ უნდა, რომ იაზონმა თავი გაწიროს მისთვის. იასირი ამშვიდებს, რომ მან გაუმხილა იაზონს უძლეველი მოჭიდავის ამბავი – იგი ქალია და მისი დამარცხება ძუძუზე ხელის მოჭიდებით ადვილად შეიძლება. იასირი ტყეს უბრუნდება და მედია სამსხვერპლოსთან ლოცულობს, რომ ღმერთებმა მას დახმარება აღმოუჩინონ. იასონი გამოდის მედიასთან შესახვედრად.

IV მოქმედებაში სასახლის წინ საჭიდაო მოედანზე შეკრებილ მამასახლისთან, მისი ოჯახის წევრებთან და დიდებულებთან შემოდიან იაზონის მოციქულები და მეფეს ამცნობენ თესალიელი გმირის ჩამობრძანების ამბავს. იათა სიხარულით მიიწვევს იაზონს. მოციქულები ატყობინებენ მამასახლისს, რომ იაზონი აქ აფროდიტესავით მშვენიერი მედიაზე დასაქორწინებლად ჩამოვიდა და მზადაა, რომ იასპარეზოს. გამოდის იაზონი, ესალმება მეფეს. ხალხი აღტაცებულია მისი მშვენიერებით და ყველას, მათ შორის – მოჭიდავე მოქრის იგი ენანება სასიკვდილოდ. იაზონი მოქრის იასირისგან ნასწავლი ხერხით ამარცხებს. იათა

იაზონს გამარჯვებას ულოცავს და მედია მომავალ საქმროს თავზე გვირგვინს ადგამს. იაზონი იათას „ოქროს-მატყლოვან“ ვერძს სთხოვს, რაც კოლხეთსა და ელადას შორის მეგობრობის საწინდარი იქნება. იათა უხსნის იაზონს, რომ ეს არის ლეგენდა, სინამდვილეში ოქროს საწმისი არა „საბერძნეთის ვერძი“, არამედ ცხვრის ტყავით ოქროს ქვიშის შეგროვების კოლხური წესით მოგროვილი ოქროსგან გაკეთებული კერპია, რასაც კოლხები თაყვანს სცემენ. იაზონი სთავაზობს იათას, დაამზადონ ამ ქანდაკების ასლი და მეგობრობის ნიშნად მას გაატანონ ელადაში. იათა უხსნის იაზონს, რომ კერპს ორი კურო და გველეშაპი დარაჯობს. იაზონი მზადაა, რომ შეეხება მათ. იათა ნებას რთავს, ხოლო მედია შეშფოთებულია. შემდეგ სცენაში გეჟადა საყვედურობს იათას, რომ იაზონი სასიკვდილოდ გაწირა. იათა უხსნის გეჟადას, რომ მან კარგად იცის ბერძნების ვერაგობა და ამ საქციელით მან ქვეყანას საფრთხე ააცილა. გარდა ამისა, ელადაში ქალები ქმრებს შინ მძიმე შრომით ჰყავთ დამონებული, რასაც მედია ვერ იგუებს. იათას განზრახული აქვს, თვალის ასახვევად ქორწილისთვის დაიწყოს მზადება და იაზონის უეჭველი სიკვდილის შემდეგ მედეა მცხეთის მამასახლისის ვაჟს მიათხოვოს.

V მოქმედებაში მედია ძიძას ართმევს თირთას მიერ გველების საწინააღმდეგოდ შელოცვილ ჯოხს და თირთას სთხოვს, ასწავლოს ჯადო-შელოცვები, რომ, თირთას რჩევით მცხეთის მამასახლისის ვაჟზე დაქორწინებულმა, უცხო ქვეყანაში სახელი მოიხვეჭოს. თირთა აქებს მედიას გონიერებისთვის და დახმარებას ჰპირდება. მამიდის წასვლის შემდეგ მედია ამხელს საკუთარ გეგმებს – მას სურს დაეხმაროს იაზონს და გაიქცეს სამშობლოდან. მედია და იასირი ეტლით იჩქარიან იაზონთან. სასახლეში შეკრებილ იათას, გეჟადას, თირთეს და კოლხეთის დიდებულებს მაცნე ატყობინებს, რომ იაზონმა ყველა განსაცდელი ადვილად დაძლია. მას ახლდა ორფეუსი, რომელიც ჯადოსნური ჩანგის ჟღერით ყველა მოხიბლა. იაზონმა მოზვრებთან თეთრი ძროხა მიიყვანა და მათ, ვნებით გათანგულებმა, ველარაფერი დაუშავეს, გველეშაპს კი ძილის წამლით გამოტენილი გუდა ესროლა და ძილი მოჰგვარა. იაზონი გაემგზავრა სამშობლოში და ოქროს კრავი და აურაცხელი საუნჯეც თან წაიღო. იათა ხვდება, რომ მას უღალატეს და საიდუმლო მტერს გაუმხილეს. თირთა ამბობს, რომ ეს საიდუმლო მედიამაც იცოდა. აქვე ირკვევა, რომ მედია და იასირიც ბერძენს თან გაჰყვნენ. მდევარი ხელცარიელი ბრუნდება, მოგვიანებით კოლხი ქალიშვილების მონათხრობიდან ირკვევა, რომ აღელვებული ზღვის დასაცხრობად ბერძნებმა იასირი მსხვერპლად შეწირეს. იასირს გვამს საკაციტ შემოასვენებენ. სასოწარკვეთილი გეჟადა და იათა ვაჟს გლოვობენ. ჭკუზე შემცდარი იათა თირთეს ევედრება, გააცოცხლოს მისი ვაჟი და ბერძნებზე შური იძიოს – თავს ქარიშხალი დაატეხოს ისე, რომ მხოლოდ მედია გადარჩეს. თავზარდაცემული

თირთე მსახურებს უბრძანებს მიცვალებულს სათანადო პატივი მიაგონ და იგლოვონ.

აკაკი ნაწარმოების ბოლოს, შენიშვნებში წერს, რომ განზრახული აქვს დაწეროს ტრილოგია: „მედია კოლხიდაში“, „მედია ელლადაში“, და „მედია კოლხეთში დაბრუნებული“.⁵⁷¹ საყურადღებოა, რომ აკაკიმ „მედიას“ დაწერამდე დიდი მოსამზადებელი სამუშაო გასწია. ივანე მაჩაბლისადმი მიწერილ წერილში აკაკი აღნიშნავს: „ოთხი წელიწადი მეტი მარტო მასალების შეკრებასა და შეგროვებას მოვუწდი“.⁵⁷² ნაწარმოების შექმნისთვის მზადება კარგად ჩანს აკაკის უბის ჩანაწერებში, სადაც იგი „მედიასთვის“ საჭირო მასალას ინიშნავდა.⁵⁷³ ამასთან, აკაკისეულ „შენიშვნებში“, რომელიც ნაწარმოებს აქვს დართული, მწერალს არაერთი ანტიკური წყარო აქვს დამოწმებული (პინდაროსი, აპოლონიოს როდოსელი, პლინიუსი, აპიანოსი, ელიანოსი, არიანე და სხვა). მიჩნეულია, რომ აკაკი წერეთელს მასალები ამოკრებილი აქვს „ორფიკული არგონავტიკიდან“, აპოლონიოს როდოსელის „არგონავტიკიდან“ და ლატიშევის 1883 წელს გამოსული კრებულიდან. ამ უკანასკნელის გამოყენების დამადასტურებლად მ. ფხაკაძეს მიაჩნია საკუთარ სახელთა რუსული ფორმები და ის ფაქტი, რომ აკაკის „მედიას“ შენიშვნებში მოყვანილი ბერძენი მწერლების თარიღები არ ემთხვევა სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრებულ თარიღებს, თუმცა დასტურდება ლატიშევთან.⁵⁷⁴

საინტერესოა, რომ აკაკი ამ შენიშვნებში გვევლინება არა მხოლოდ როგორც მწერალი და კომენტატორი, არამედ მეცნიერ-მკვლევარი. შენიშვნების შესავალ ნაწილში აკაკი გვიზიარებს საკუთარ შეხედულებას ელინური მითების წარმომავლობასთან დაკავშირებით:

„მაგრამ ჩვენ კი დარწმუნებული ვართ, რომ პირიქით, ბერძნებმა გაიტანეს სხვა ქვეყნებიდან სულ სხვა ხალხების ამბები, შეისისხლხორცეს, თავისებურად გადააკეთეს და ფერცვლილი უკანვე დააბრუნეს“.⁵⁷⁵

ამის ნათელ მაგალითად აკაკის მოჰყავს მითები არგონავტების და პრომეთევის შესახებ, რომლებიც, მწერლის აზრით, არა ბერძნებმა, არამედ ძველმა

⁵⁷¹ აკ. წერეთელი. მედია. „აკაკის თვითი კრებული“. წელიწადი პირველი. № II. სექტემბერი 1897. ტფილისი, 1897, გვ. 109.

⁵⁷² აკ. წერეთელი. ჟურნალი „ქართული მწერლობა“. №2-3. 1926, გვ. 127.

⁵⁷³ ე. ზარდიაშვილი, მ. არველაძე. აკაკი წერეთლის შემოქმედებისა და ბიოგრაფიის უცნობი შტრიხები. საერთაშორისო კონფერენცია „არქივთმცოდნეობა, წყაროთმცოდნეობა – ტენდენციები და გამოწვევები“ 2019. თბილისი, საქართველოს არქივი. თბილისი, 2020, გვ. 93, გვ. 94.

⁵⁷⁴ მ. ფხაკაძე. აკაკი წერეთლის „მედია“. IX საერთაშორისო სიმპოზიუმი „ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები. ტრადიცია და თანამედროვე მწერლობა“. ნაწილი II, მასალები. თბილისი, 2015, გვ. 242.

⁵⁷⁵ აკ. წერეთელი. მედია. „აკაკის თვითი კრებული“. წელიწადი პირველი. № II. სექტემბერი 1897. ტფილისი, 1897, გვ. 104.

ქართველებმა შექმნეს, ხოლო ბერძნებმა ეს თქმულებები ისესხეს და თავისებურად გადააკეთეს.⁵⁷⁶ ამის დასასაბუთებლად აკაკის რამდენიმე მაგალითი მოჰყავს, რისი განხილვაც ამჯერად სცილდება ჩვენს საკვლევ თემას. საყურადღებოა, რომ აკაკის სწორედ ამ თვალსაზრისს ეფუძნება „მედიაში“ გეოგრაფიულ და საკუთარ სახელთა ბერძნული მითისგან განსხვავებული ვარიანტებით ჩანაცვლება. აკაკი ბერძნულ „გადაჩქორთულებულ“ სახელებს ქართულ შესატყვისებს უძებნის ქართული ფოლკლორიდან და ტოპონიმიკიდან და მათ ბერძნულის ნაცვლად იყენებს ნაწარმოებში. საყურადღებოა, რომ არგონავტიკის მითის კოლხური ეპიზოდისთვის მეტი ლოკალური შტრიხის შესამატებლად აკაკის ტექსტში რამდენიმე უძველესი ქართული წეს-ჩვეულებებიც ჩაურთავს (შვილად მიღება, დამძობილება, მჭედლობის ხუთშაბათის რიტუალი, მზის თაყვანისცემა, უხსენებლის განდევნა, მიცვალებულების დაკრძალვის წესი და ა.შ.).

აკაკის „მედია“, ანტიკურობის შესწავლის თვალსაზრისით, არაერთი მეცნიერის ყურადღება მიიპყრო. ქ. ნადარეიშვილი სტატიაში „აკაკი წერეთლის პოემა „მედია“ არგონავტიკის მითოსის ქართულ ინტერპრეტაციათა კონტექსტში“ აღნიშნავს, რომ აკაკი წერეთლის ნაწარმოები ერთგვარად მიუყვება „ივერიის ისტორიაში“ თეიმურაზ ბატონიშვილის მიერ მედეას რეაბილიტაციის დაწყებულ ხაზს. „ივერიის ისტორიაში“ მედეა არც საკუთარი შვილებისა თუ ძმის მკვლელობაში, არც თესევსის მოკვდინების მცდელობაში არ იღებს მონაწილეობას.⁵⁷⁷

მართლაც, აკაკის ვერსიაში მედეა ძმის მკვლელი არაა, იგი ბერძნების მიერ მსხვერპლად შეწირულ ძმას თმაგაშლილი დასტირის.⁵⁷⁸

მ. ფხაკაძე სრულიად სამართლიანად შენიშნავს, რომ „მედიაში“ „განსხვავებით თქმულებისაგან, შეცვლილია ცნობილი ოპოზიცია ბერძენი/ზარბაროსი ბარბაროსის სასარგებლოდ“.⁵⁷⁹

„მედიაში“, ქ. ნადარეიშვილის აზრით,⁵⁸⁰ საერთოდ არ ჩანს მითის ტრადიციული ნარატივის მნიშვნელოვანი დეტალი – მედეა იასონს არ ეხმარება ოქროს საწმისის

⁵⁷⁶ აკ. წერეთელი. მედია. „აკაკის თვითი კრებული“. წელიწადი პირველი. № II. სექტემბერი 1897. ტფილისი, 1897, გვ. 104.

⁵⁷⁷ ქ. ნადარეიშვილი. აკაკი წერეთლის პოემა „მედია“ არგონავტიკის მითოსის ქართულ ინტერპრეტაციათა კონტექსტში. ლოგოსი, წელიწადეული ელინოლოგიასა და ელინისტიკაში. 7. 2021, გვ. 81.

⁵⁷⁸ აკ. ურუშაძე. აკაკი და მემკვიდრეობა. საბჭოთა ხელოვნება. № 1. 1962, გვ. 43-48.

⁵⁷⁹ მ. ფხაკაძე. აკაკი წერეთლის „მედია“. IX საერთაშორისო სიმპოზიუმი „ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები. ტრადიცია და თანამედროვე მწერლობა“. ნაწილი II, მასალები. თბილისი, 2015, გვ. 240-241.

⁵⁸⁰ K. Nadareishvili. Medea on the Georgian Stage. I International Conference: Theatre and Theatre Studies in the 21th Century, Athens 2005, 26-29 September. Proceedings. Athens, 2010, გვ. 332; ქ. ნადარეიშვილი.

მოპოვებაში, ამას იასონი ორფევესის, თეთრი ძროხის და სამილე საშუალების დახმარებით ახერხებს. ამავე აზრისაა მ. ფხაკაძე.⁵⁸¹ ჩემი აზრით, მედიას მიერ იასონის დახმარება მაინც ჩანს ნაწარმოებში. იაზონის მიერ ხარებისა და გველეშაპის დამარცხების ამბავს ნაწარმოებში „მთხრობელისგან“ (მაცნისგან) ვიგებთ და „მედიაში“, მართლაც, არაფერია ნათქვამი იმაზე, ვინ დაარიგა იაზონი, ასე მოქცეულიყო; თუმცა, საინტერესოდ გვეჩვენება იაზონის მიერ ოქროს საწმისის მოტაცების ეპიზოდამდე საკმაოდ მოცულობითი 2 გამოსვლა, სადაც აღწერილია მედეას მიერ მიძისთვის „გველ-უნასების“ საფრთხოვი შელოცვილი ჯოხის გამოთხოვა,⁵⁸² ასევე თირთესთვის მედიას თხოვნა, რომ მისთვის გველის შელოცვა ესწავლებინა.⁵⁸³ აქვე საყურადღებოდ გვეჩვენება იაზონის მიერ ხარების და გველეშაპის დამარცხების ამბის შეტყობის შემდეგ იათას და თირთეს დიალოგი:

„იათა (სასოწარკვეთილებით)
 ... (თირთას) დაო! შენს გარდა იცოდა ვინმემ
 ჩვენი სასახლის ის...საიდუმლო?
 თირთა
 მხოლოდ მედიამ და სხვამ არავინ,
 ვით მცნება მარტო საუფლისწულო!“⁵⁸⁴

შესაბამისად, შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ მედია ეხმარება იაზონს და მას უმხელს როგორც ოქროს ვერძის საიდუმლოს, ისე ხარებისა და გველეშაპისა დამარცხების საშუალებას.

ნაწარმოების ანალიზისას განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს მთავარი პერსონაჟის, მედიას სახის მიმართება ანტიკურ ლიტერატურულ ტრადიციასთან. ამ საკითხზე მკვლევართა შორის არ არის ერთიანი პოზიცია. მაგალითად, გ. ქიქოძის აზრით, მედია „გულუბრყვილო ცქრილა გოგონაა, დანდობილი და თავქარიანი, ის უფრო ახლოს სდგას აპოლონ როდოსელის, ვიდრე ევრიპიდეს მედიასთან. ლეგენდის მიხედვით, მოსალოდნელი იყო, რომ პატრიოტული გრძნობის და სქესობრივი სიყვარულის დაპირისპირება აკაკის მედიას სულში ღრმა ტრაგიკულ კონფლიქტს

აკაკი წერეთლის პოემა „მედია“ არგონავტიკის მითოსის ქართულ ინტერპრეტაციათა კონტექსტში. ლოგოსი, წელიწადი ელინოლოგიასა და ელინისტიკაში. 7. 2021, გვ. 83.

⁵⁸¹ მ. ფხაკაძე. აკაკი წერეთლის „მედია“. IX საერთაშორისო სიმპოზიუმი „ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები. ტრადიცია და თანამედროვე მწერლობა“. ნაწილი II, მასალები. თბილისი, 2015, გვ. 242.

⁵⁸² აკ. წერეთელი. მედია. „აკაკის თვითი კრებული“. წელიწადი პირველი. № II. სექტემბერი 1897. ტფილისი, 1897, გვ. 83-85.

⁵⁸³ აკ. წერეთელი. მედია. „აკაკის თვითი კრებული“. წელიწადი პირველი. № II. სექტემბერი 1897. ტფილისი, 1897, გვ. 86-87.

⁵⁸⁴ აკ. წერეთელი. მედია. „აკაკის თვითი კრებული“. წელიწადი პირველი. № II. სექტემბერი 1897. ტფილისი, 1897, გვ. 96-96.

გამოიწვევდა. ეს არ ხდება. მის გულს ადვილად ატყვევებს იაზონი, ...სინდისის უქენჯვენლად ეთხოვება მის მიერ უგუნურად განწირულ სამშობლოს“.⁵⁸⁵

აკაკის მთავარი პერსონაჟის შეფასებისას მ. ფხაკაძე მიიჩნევს, რომ მიუხედავად ყველა იმ განსხვავებისა, რომელიც არსებობს ევრიპიდეს „მედეასა“ და აკაკის „მედიას“ შორის, აკაკიმ „ყველა შემდეგდროინდელ მწერალზე უკეთ გაიგო ევრიპიდეს მედეას სახის პარადიგმატულობის არსი... ემოციისა და რაციოს ჭიდილი და ემოციის დაუძლეველი ძალა“.⁵⁸⁶

არსებობს მედიას ინტერპრეტაციის მესამე ვარიანტიც, რომლის მიხედვითაც, აკაკი წერეთლის მედია, როგორც პერსონაჟი არც ევრიპიდესთან და არც აპოლონიოს როდოსელის პერსონაჟებთან საერთოს ვერ პოულობს.⁵⁸⁷

რაც შეეხება იაზონს, არც აქ შეინიშნება აზრთა ერთიანობა. გ. ქიქოძის აზრით, „აკაკი წერეთლის იაზონი სკეპტიკურად და კრიტიკულად მოაზროვნე პიროვნებაა, ის რელიგიასა და მის მსახურებზე ისეთი ენით ლაპარაკობს, აკაკი წერეთლის პიესა „მედია“ თითქოს ევროპელი განმანათლებლების და რუსი ნიდილისტების სკოლა ჰქონდეს გავლილი“.⁵⁸⁸

საკუთარი შესაძლებლობების კრიტიკულად შეფასების თვალსაზრისით, იაზონი, თ. ღონღაძის აზრით, „ძალიან ჰგავს „არგონავტიკაში“ წარმოდგენილ იასონს, რომელიც ასევე დაექვევებულია და კრიტიკულად უყურებს საკუთარ გმირულ ძალებს“.⁵⁸⁹

რა არის აკაკი წერეთლის მიერ საკუთარი თხზულებისთვის არგონავტების მითის შერჩევის მიზეზი?

ერთი შეხედვით, აკაკი წერეთლის შემოქმედებაში არგონავტების მითის დამუშავების მიზეზები XIX საუკუნეში ეროვნული მოძრაობის ახალი ტალღის აგორებასა და ამ ფონზე საქართველოს უძველესი ისტორიის მიმართ განახლებულ ინტერესს უნდა უკავშირდებოდეს.

ქ. ნადარეიშვილის აზრით, „აკ. წერეთლის მიზანი იყო, ერთი მხრივ, ძველი კოლხეთის კონკრეტულ ისტორიულ-ეთნოგრაფიული სურათის აღდგენა, მეორე მხრივ კი მედეას სრული რეაბილიტაცია. თუმცა უნდა ითქვას, რომ აკაკისეულმა

⁵⁸⁵ გ. ქიქოძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია (მე-19 საუკუნე). თბილისი, 1947, გვ. 169.

⁵⁸⁶ მ. ფხაკაძე. აკაკი წერეთლის „მედია“. IX საერთაშორისო სიმპოზიუმში „ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები. ტრადიცია და თანამედროვე მწერლობა“. ნაწილი II, მასალები. თბილისი, 2015, გვ. 244.

⁵⁸⁷ თ. ღონღაძე. აკაკი წერეთლის პიესა „მედია“ (ავტორის კონცეფცია/ ანტიკური ლიტერატურის რეცეფცია). ქართველური მემკვიდრეობა. XXVI. 2020, გვ. 256.

⁵⁸⁸ გ. ქიქოძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია (მე-19 საუკუნე). თბილისი, 1947, გვ. 255-256.

⁵⁸⁹ თ. ღონღაძე. აკაკი წერეთლის პიესა „მედია“ (ავტორის კონცეფცია/ ანტიკური ლიტერატურის რეცეფცია). ქართველური მემკვიდრეობა. XXVI. 2020, გვ. 255.

მედეას ინტერპრეტაციამ ამ სახის გაფერმკრთალება, ტრაგიკული შინაარსისგან მისი დაცლა გამოიწვია. შედეგად, ევრიპიდესეულ ტრაგიკულობას მოკლებული სახე ვერ გახდა ამ გმირი ქალის მაღალმხატვრული, წარმატებული ლიტერატურული პორტრეტი“.⁵⁹⁰ ამავდროულად, ქ. ნადარეიშვილის აზრით, მისი მედეას, როგორც მხატვრული სახის წარუმატებლობის მიუხედავად, არგონავტიკის მითოსის ინტერპრეტირების მისეული ხაზი ერთობ წარმატებული აღმოჩნდა, რასაც ჩვენ მიერ ზემოთ განხილული ლიტერატურული ნაწარმოებები და სხვადასხვა ჟანრის თეატრალური ნამუშევრები ცხადყოფს“.⁵⁹¹

არსებობს მოსაზრება, რომ აკაკიმ ამ თხზულებით რამდენიმე მნიშვნელოვანი გზავნილი მიაწოდა საზოგადოებას, მათ შორის: „კოლხეთის და იბერიის წარსულ დიდება თავისთავად დადებითად იმოქმედებდა ქართველების ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებაზე“⁵⁹²; „უცხო კულტურით მოხიბვლის და სამშობლოს ღალატის მაგალითი“⁵⁹³ (იასირი, მედეა); „ასევე, აკაკი ერთმანეთს უპირისპირებს საბერძნეთს, როგორც აგრესორ ქვეყანას და კოლხეთს, რითაც მკითხველს, რაღა თქმა უნდა, რუსეთ-საქართველოს დაპირისპირება-შედარებას მოაგონებს.“⁵⁹⁴

ვფიქრობ, ეს უკანასკნელი ალეგორიული მინიშნება განსაკუთრებით მტკივნეულად აბრუნებს მკითხველს იმ სასტიკ რეალობაში, რომელშიც აკაკის დროინდელი საქართველო იმყოფებოდა – რუსეთის ოკუპაციის ქვეშ.

ამ ალეგორიული „გასაღებით“ ჭკუაზე შემცდარი მამასახლის იათას სიტყვები საბრძოლო მოწოდების შემცველია:

„ჯერ შური... შური!.. შურის-ძიების
დამაცხრობელი სისხლის წყაროა!..
სიკვდილი ბერძნებს!.. მუსრი საბერძნეთს!..
ხომ გესმის, მზეო, ყოვლად ძლიერო?..
უნდა გავმხნევედე... ვიცოცხლო, გავძლო,

⁵⁹⁰ ქ. ნადარეიშვილი. აკაკი წერეთლის პოემა „მედია“ არგონავტიკის მითოსის ქართულ ინტერპრეტაციათა კონტექსტში. ლოგოსი, წელიწდეული ელინოლოგიასა და ელინისტიკაში. 7. 2021, გვ. 84.

⁵⁹¹ ქ. ნადარეიშვილი. აკაკი წერეთლის პოემა „მედია“ არგონავტიკის მითოსის ქართულ ინტერპრეტაციათა კონტექსტში. ლოგოსი, წელიწდეული ელინოლოგიასა და ელინისტიკაში. 7. 2021, გვ. 94.

⁵⁹² თ. ღონდაძე. აკაკი წერეთლის პიესა „მედია“ (ავტორის კონცეფცია/ ანტიკური ლიტერატურის რეცეფცია). ქართველური მემკვიდრეობა. XXVI. 2020, გვ. 256.

⁵⁹³ თ. ღონდაძე. აკაკი წერეთლის პიესა „მედია“ (ავტორის კონცეფცია/ ანტიკური ლიტერატურის რეცეფცია). ქართველური მემკვიდრეობა. XXVI. 2020, გვ. 258.

⁵⁹⁴ თ. ღონდაძე. აკაკი წერეთლის პიესა „მედია“ (ავტორის კონცეფცია/ ანტიკური ლიტერატურის რეცეფცია). ქართველური მემკვიდრეობა. XXVI. 2020, გვ. 257.

რომ გადვუხადო სამაგიერო!...“⁵⁹⁵

პროზა

1884 წელს დაწერილ იგავ-არაკული შინაარსის მოთხრობაში „**ძალდი და ცხვრები**“, აკაკი შემდეგ ამბავს გადმოგვცემს: ცხვრები შეწუხდნენ მათი მეთვალყურე ძაღლის ყეფით და აიძულეს იგი, ფარას გასცლოდა. გახარებული მგელი თავს დაესხა ცხვრებს და მუსრი გაავლო. შემინებულმა ცხვრებმა ღმერთს შესთხოვეს: „ისევ წაღმა მოგვიბრუნე ჩვენი ბედის ჩარხიო“. ღმერთის სახით აკაკის რომაული პანთეონის მთავარი ღვთაება, იუპიტერი ჰყავს წარმოდგენილი, რომელიც ცხვრებს აუხსნის, სწორედ ძაღლის ყეფა აფრთხოდა მათ მტერს. იგავის მორალის განმცხადებელი თავად იუპიტერია, უზენაესი ღვთაება.

„იუპიტერმა მიუგო: „თქვენ უგუნურებო, თქვენაო! ის ძაღლი იმიტომ კი არ ჰყეფდა, რომ თქვენ შეეწუხებინეთ, არა, იმიტომ არ ისვენებდა, რომ თქვენი მტერი მგელი შეეშინებია და ეგ დღე არ დაგდგომოდათო“.⁵⁹⁶ ბოლოს ცხვრები პატარა ლეკვის ბოძებას სთხოვენ იუპიტერს, რომელიც უპასუხებს:

„თქვენ ისეთის ჯიშისა ხართ, რომ კუდი მოკლე გაქვსთ და რქები დიდო და სანამ მაგ რქებს არ მოიცვლით და ტყავს კუდის რიკამდე არ ჩაგახევენ, ვერც ძაღლს იგუებთ და ვერც კატასო! ბულბულის სტვენით ნადირი ვის მოუგერებიაო? წაბრძანდით და ახლა თქვენს მეღიებს დაეკითხეთო!“⁵⁹⁷

სად უნდა ვეძიოთ აკაკის ამ მოთხრობის სიუჟეტის წყარო? იუპიტერის მოქმედ პირად გამოყვანით აკაკი ერთგვარად მიანიშნებს, რომ მოთხრობა რაღაც ანტიკურ ნარატივს ეფუძნება. ჩვენ შევისწავლეთ ესოპოსის, ფედროსის, ბაბრიოსის, ლა ფონტენის, კრილოვის თხზულებები, რომლებშიც თავმოყრილია ანტიკურობის ყველა ცნობილი იგავი, თუმცა ზუსტად ამ სიუჟეტის მქონე იგავს ვერსად მივაკვლიეთ. აკაკისეული იგავის სიუჟეტი ორიგინალურია, თუმცა აკაკის მოთხრობის ნარატივს წააგავს ესოპოსის იგავი „მგლები და ცხვრები“, სადაც მგლები არწმუნებენ ცხვრებს, რომ განიშორონ ძაღლები, რომლებიც მუდმივად ყეფენ და ხელს უშლიან მათ დამეგობრებას. ცხვრები ძაღლებს გააძევებენ და მათ მგლები თავს დაესხმებიან.

⁵⁹⁵ აკ. წერეთელი. მედია. „აკაკის თვითი კრებული“. წელიწადი პირველი. № II. სექტემბერი 1897. ტფილისი, 1897, გვ. 100.

⁵⁹⁶ ქართული პროზა. წიგნი IX. აკაკი წერეთელი. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ნ. ებრალიძე, რ. თვარაძე, თბილისი, 1985, გვ. 355.

⁵⁹⁷ ქართული პროზა. წიგნი IX. აკაკი წერეთელი. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ნ. ებრალიძე, რ. თვარაძე, თბილისი, 1985, გვ. 355.

როგორც ჩანს, აკაკი, რომელიც, როგორც ეს ზემოთაც ვნახეთ, ანტიკურ მასალას შემოქმედებითად იყენებს, ამ შემთხვევაშიც ანალოგიურად იქცევა. იგი იყენებს ესოპოსის ცნობილ იგავს და მას მოხერხებულად ასხვაფერებს მოთხრობის ძირითადი სათქმელისა და იგავის მორალის შესაბამისად. იგავ-არაკის მორალი ნათელია: საზოგადოების (ცხვრების) დაცვა მტრისგან (მგელი) და გამოფხიზლება შესაძლებელია არა ტკბილი გალობით (ბულბულის სტვენა), არამედ მამხილებელი კრიტიკით (ყეფა), რომელიც უგუნურ ცხვრებს არასასიამოვნოდ ეჩვენებათ და ამის გამო ილუპებიან კიდეც. ეს მორალი სრულად ესადაგება აკაკი წერეთლის ცხოვრებისეულ კრედოს – იყოს „გარემოების საყვირი“, მამხილებელი და საზოგადოების სულიერი გამომფხიზლებელი. რატომ მიმართავს აკაკი ესოპოსის ენას?

საყურადღებოა, რომ საქართველოში ესოპოსის მიმართ ოდითგანვე დიდ ინტერესს ადასტურებს XVIII საუკუნის I ნახევრით დათარიღებული ხელნაწერი, ასევე არსებობს სხვა ხელნაწერებიც, სადაც დაცულია უცნობი ავტორის მიერ ბერძნულიდან თარგმნილი 40 იგავი. შემორჩენილია ასევე ესოპოსის ცხოვრების შესახებ ქართული თარგმანიც, რომელსაც ბერძნული ტექსტის დასადგენად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება.⁵⁹⁸

ესოპოსის ეს იგავი აკაკის ქართულადაც შეიძლება წაეკითხა, რადგან ცნობილია, რომ ქართულ ენაზე ესოპოსის 95 იგავის ქართული თარგმანი იტალიურიდან 1859 წელს ვენეციაში დაისტამბა.⁵⁹⁹

ანტიკურობის თემას ეძღვნება 1908 წელს დაწერილი აკაკი წერეთლის კიდეც ერთი მოთხრობა „**ვინ არის აზნაური (ლეგენდა)**“. მოთხრობაში გადმოცემულია ჯერ კიდეც ძველ ქართულ ლიტერატურაში ცნობილი თქმულება ალექსანდრე მაკედონელის ქართლში ლაშქრობის შესახებ, რომელიც სხვადასხვა ავტორთან თავში „ძველი ქართული ლიტერატურა“ (ქვეთავებში „ანტიკურობა „ქართლის ცხოვრებაში“ და „ანტიკურობა ჰაგიოგრაფიაში“) დაწვრილებითაა განხილული.

მოთხრობის მოკლე შინაარსი შემდეგია: ალექსანდრე მაკედონელმა, როდესაც გადაწყვიტა დაეპყრო მთელი აზია, საქართველოზეც გამოილაშქრა. ქართლში მაშინ მეფობა არ იყო და ქვეყანას მცხეთის მამასახლისი მართავდა. მამასახლისმა სტუმართმოყვარედ მიიღო ალექსანდრე, რომელმაც გადაწყვიტა რამდენიმე დღით მეგობრულად სწევოდა მას. ალექსანდრე დაესწრო სასამართლოს, რომელსაც მამასახლისი უძღვებოდა და მოიხიბლა მისი გონივრული გადაწყვეტილებით.

⁵⁹⁸ ვ. ბააკაშვილი. ესოპე. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 4. თბილისი, 1979, გვ. 217-218.

⁵⁹⁹ ვ. ბააკაშვილი. ესოპე. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 4. თბილისი, 1979, გვ. 217-218.

ალექსანდრე დაინტერესდა ადგილობრივი კანონებით და აღტაცებული დარჩა მათი სამართლიანობით.

„მაკედონელს გაუკვირდა, მოეწონა ეს პასუხი და უთხრა მამასახლისს, როგორც მეგობარს: მე დავტოვებ ნაწილს ჩემი კარისას შენს ქვეყანაში მხედართმთავრის აზონის ზედამხედველობით. მათგან შენი ხალხი ისწავლის სამხედრო წესებს და ისინიც შენს ქვეყანაში ისწავლიან ცხოვრების წეს-წყობილებას. მართლაც, მან დატოვა ჯარის ნაწყვეტი და თვითონ კი გაეშურა ინდოეთისაკენ“.⁶⁰⁰

მოთხრობა სრულდება შემდეგნაირად:

„ზოგი იმ მაკედონელთაგანი დაცოლშვილდნენ“ საქართველოში და დარჩნენ, როგორც მკვიდრები, არაფერ გადასახადს არ იხდიდნენ, თავისუფალნი იყვნენ და ხალხიც საზოგადოდ დიდ პატივს სცემდა. იმათი შთამომავალნი დღესაც არიან და იწოდებიან აზონაურებად, ანუ აზნაურებად“.⁶⁰¹

აკაკი წერეთლის მიერ მოთხრობილი ამ ამბისა და ძველი ქართული ლიტერატურის სხვადასხვა ავტორთან წარმოდგენილი ცნობების ერთმანეთთან შედარებას, აკაკისეული ვერსიაში წარმოდგენილი ნარატივის ქვეტექსტის საკითხებს მიეძღვნა ჩემი სტატია „აზონის ლეგენდის აკაკისეული ინტერპრეტაცია“.⁶⁰² ჩემი დაკვირვებით, აკაკის ვერსიაში ალექსანდრე მაკედონელის ამბავი ლეონტი მროველის ვერსიასთან ახლოს დგას (ორივე შემთხვევაში აზო/აზონი წარმოშობით მაკედონელია), თუმცა სრულიად განსხვავებულია მისი ქმედებები. აკაკისთან ალექსანდრე არაა დამპყრობელი, ის მეგობრულად ეწვევა ქართლს. იგი კეთილგანწყობით ეკიდება ქართლის მცხოვრებლებს და მოხიბლულია მათი ცხოვრების წესითა და სამართლით. რას უნდა ეფუძნებოდეს აკაკის მოთხრობაში ალექსანდრეს შესახებ არსებული ლეგენდის ამგვარი ტრანსფორმაცია? ჩემი დასკვნით, ამის მიზეზი არის აკაკის ფარული სათქმელი, მისი ალეგორიული მინიშნება თანამედროვე საქართველოს ყოფაზე.

ალექსანდრე მაკედონელის ლიტერატურულ პერსონაჟად გადაქცევა აკაკი წერეთლის მოთხრობაში და მისი უაღრესად დადებითი მახასიათებლებით აღჭურვა (ტოლერანტობა სხვა ერების მიმართ, მასპინძლის პატივისცემა, სხვა ხალხების ჩვეულებების პატივისცემა, გულუხვი სამხედრო დახმარების გაწევის მზადყოფნა)

⁶⁰⁰ ქართული პროზა. წიგნი IX. აკაკი წერეთელი. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ნ. ებრალიძე, რ. თვარაძე, თბილისი, 1985, გვ. 533.

⁶⁰¹ ქართული პროზა. წიგნი IX. აკაკი წერეთელი. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ნ. ებრალიძე, რ. თვარაძე, თბილისი, 1985, გვ. 533.

⁶⁰² E. Kobakhidze. Akaki's interpretation of a Legend on Azo/Azon. IX International Symposium. Contemporary Issues of Literary Criticism – “Tradition and Contemporary Literature”. Proceedings. Vol. II. Tbilisi, 2015, გვ. 530-538.

აკაკის აბსოლუტურად ორიგინალური ვარიანტია და მკვეთრად ეწინააღმდეგება ქართულ ლიტერატურულ და ხალხურ ტრადიციას.⁶⁰³ ცხადია, აკაკი, როგორც თავისი დროის ერთ-ერთი ყველაზე განათლებული პიროვნება, შესანიშნავად იცნობდა მრავალ ისტორიულ წყაროს და ნაშრომს ალექსანდრე მაკედონელის შესახებ, მაგრამ ის ფაქტი, რომ იგი ირჩევს და ცვლის ალექსანდრესა და აზოზე ქართულ ლიტერატურულ ტრადიციაში ფართოდ დამუშავებულ სიუჟეტს, ჩემი აზრით, შემთხვევითი არ არის და ავტორის კონკრეტული გზავნილის შემცველია.

ჩემი აზრით, აკაკი წერეთელმა ალექსანდრეს ამბავი ასე ამიტომ წარმოადგინა, რათა ხაზი გაესვა ძველ, ლეგენდარული დროის ქართლსა და მისი თანამედროვე საქართველოს მიმართ დამპყრობელთა კონტრასტული დამოკიდებულებისათვის. ქართული სამეფოს დამოუკიდებლობის დაკარგვა ტრაგედია იყო XIX საუკუნის ქართული საზოგადოებისთვის, რომელიც რუსეთის იმპერიასთან „მეგობრულ“ გაერთიანებას სამშობლოს ისტორიის ტრაგიკულ შემობრუნებად მიიჩნევდა. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში, ქართული სახელმწიფოს დრამატული ბედის მთავარი გმირი იყო რუსეთის იმპერატორი ალექსანდრე I „აზიელი ალექსანდრე მაკედონელი“ (რუსმა ისტორიკოსებმა ასე უწოდეს მას მისი სპარსული ლაშქრობის, ნაპოლეონზე გამარჯვებისა და რუსეთის იმპერიის საზღვრების გაფართოების გამო).

ქართლ-კახეთის სამეფოს ანექსია რუსეთის იმპერიის მიერ, შენიღბული სამხედრო დახმარებით და ლეგალიზებული 1812 წლის მანიფესტით, რომელსაც ხელს აწერს ალექსანდრე I, მკვეთრად კონტრასტულია აკაკის მოთხრობის პერსონაჟის, ალექსანდრე მაკედონელის მიერ ქართლის სამხედრო მხარდაჭერის შესახებ უანგარო სურვილთან; ლეგენდაში ადგილობრივი ადათ-წესებისადმი ლოიალური დამოკიდებულება ალექსანდრესა და მისი მეომრების მხრიდან უფრო გამოკვეთს აკაკის დროინდელ საქართველოში რუსების მიერ ქართული ეროვნული ტრადიციებისა და კანონების სრულ უგულებელყოფას

შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ აკაკის მოთხრობის მთავარი გმირი, ალექსანდრე მაკედონელი წარმოადგენს ძლიერ ქვეყანასა და სუსტს შორის სამხედრო თანამშრომლობის მოდელს, რომელიც ლეგენდად გამოიყურება აკაკის თანამედროვე ქვეყნისთვის.

⁶⁰³ E. Gogishvili, Alexander of Macedon in Georgian Folktales. Folklore. Vol. 127. 2016, გვ. 196-206.

ცნობილი ქართველი მწერლის ეს ფარული გზავნილი წარმოდგენილია ტრადიციისა და ინოვაციის ოსტატური შერწყმით, რომელიც ალეგორიულად წარმოაჩენს მისი ერისთვის მეტად აქტუალურ და მტკივნეულ პრობლემას.⁶⁰⁴

ამრიგად, აკაკი წერეთლის მიერ ანტიკურობის გამოყენება ხასიათდება მრავალფეროვნებითა და ორიგინალურობით. მართალია, პოეტი ზოგჯერ ეყრდნობა ტრადიციულ, უკვე დამკვიდრებულ სიმბოლოებსა და მეტაფორებს, თუმცა უმეტესად თავისუფლად, შემოქმედებითად ეპყრობა მასალას, საგრძნობლად ცვლის ანტიკური მითების სიუჟეტთა დეტალებს და სიმბოლოთა მნიშვნელობას. ეს უკანასკნელი გამოწვეულია პოეტის სურვილით, მიუსადაგოს ანტიკურობასთან დაკავშირებული თემები და პერსონაჟები საკუთარი თხზულებების მთავარ სათქმელსა და გზავნილებს. ზოგიერთ შემთხვევაში აკაკი ანტიკურობას ოსტატურად იყენებს ალეგორიული მინიშნებებისათვის, რომლებიც ისევ და ისევ საქართველოს მთავარი სატკივრის წარმოჩენას და ეროვნული იდეალების ერთგულებას ემსახურება.

ნიკოლოზ რაზიკაშვილი (ბაჩანა)

(1866-1928)

ეკატერინე კობახიძე

ალ. ხახანაშვილის შეფასებით, „ნ. რაზიკაშვილიც ხალხოსნურს მიმართულებას ადგია, ხალხის ზნეჩვეულების, სიმწარე-სიტკბოების, ფიქრის და სასოების მგალობელია“.⁶⁰⁵ ბაჩანას პოეზიაში სამშობლოს დიდებული წარსულის ამსახველი სიუჟეტები დომინირებს, რაც, პოეტის აზრით, ერთგვარ კომპასად უნდა იქცეს ქვეყნის დამოუკიდებლობისთვის მეზრძოლი ხალხისთვის („დაბადება და აღზრდა ერეკლე ბატონიშვილისა“, „მუხავ, მიყვარხარ, ტიალო“, „ნატვრა“. „ვინა სთქვა საქართველოზე“, „გზააზნეული“, „სიმღერა პატიმრისა“). ამავდროულად, განათლებული და წიგნიერების სიყვარულით ცნობილი პოეტი კარგად აცნობიერებს, რომ მისი ქვეყანა მხოლოდ საკუთარი ისტორიული გამოცდილებით არ უნდა

⁶⁰⁴ E. Kobakhidze. Akaki's interpretation of a Legend on Azo/Azon. IX International Symposium. Contemporary Issues of Literary Criticism – “Tradition and Contemporary Literature”. Proceedings. Vol. II. 2015, გვ. 536-537.

⁶⁰⁵ ალ. ხახანაშვილი. ქართველი სიტყვიერების ისტორია (მეცხრამეტე საუკუნე). დ. კარიჭაშვილის რედაქტორობით. ქ. შ. წერა-კითხვის გამავრცელებელის საზოგადოების გამოცემა № 105. ტფილისი, 1913. გვ. 224.

საზრდოობდეს და თხზულებებში ხშირად მიმართავს მაგალითებს მსოფლიო, მათ შორის ანტიკური ხანის ისტორიიდან და მითოლოგიიდან.

მაგალითად, პატრიოტულ თემაზე დაწერილ ლექსში „ელეგია“ ბაჩანა, მიმოიხილავს რა მისი ქვეყნის დაჩაგრულ ყოფას, პარალელს ავლებს ბერძნული მითოლოგიიდან კარგად ცნობილ სიუჟეტთან კავკასიონზე მიჯაჭვულ პრომეთეზე. საინტერესოა, რომ ლექსის ერთ-ერთ მონაკვეთში პოეტი პრომეთეს მითის ორიგინალურ, ბერძნულისგან განსხვავებულ ვერსიას გვთავაზობს:

„დაე, გვთავაზოს ნაღველი
ხშირად საწუთროს კერამა,
და გული გვიწყლას სევდამა,
როგორც პრომეთეს ძერამა, ...
[...] ბოლმას ნუ შევამჩნევინებთ
ნუ ვის იოტის ტოლასა“.⁶⁰⁶

ამრიგად, პრომეთეს მითისგან განსხვავებით, სადაც კავკასიონზე მიჯაჭვულ ტიტანს ოლიმპოს მბრძანებლის მიერ გამოგზავნილი არწივი ღვიძლს უკორტნის, „ელეგიაში“ პრომეთეს ძერა გულს უფლეთს. ბერძნული მითისთვის ეს დეტალები უცნობია. ვფიქრობ, აქ მარტივ შეცდომასთან არ უნდა გვქონდეს საქმე და ამ „შეცდომას“ გარკვეული ახსნა მოეპოვება. კერძოდ, ყაბარდოული ერთი თქმულების მიხედვით, დიდი ხნის წინ ერთმა ცალთვალა ბუმბერაზმა ასვლა გაბედა იალბუზის (ოშხა-მახოს) მწვერვალზე, თჳსას [ადილეურ-ყაბარდოული წარმართული პანთეონის მთავარი ღვთაება – ე.კ.]⁶⁰⁷ სამფლობელოში, სადაც ადრე ადამიანს ფეხი არ დაუდგამს და ამისთვის დაისაჯა. თჳამ იგი ჯაჭვით კლდეზე მიაბა, თან ძერა მიუჩინა, რომელიც ყოველდღე გულს უფლეთს ბუმბერაზს და აძლევს უფლებას, იქვე ჩამომავალი უკვდავების წყალი დალიოს.⁶⁰⁸ მეცნიერთა აზრით, ადილეურ-ყაბარდოული გადმოცემების მიჯაჭვული ბუმბერაზი არის იგივე ქართული ცნობილი თქმულების გმირი ამირანი. მკვლევართა დაკვირვებით, კავკასიის მთიანეთში გავრცელებული ქართული ვერსიის გარკვეული ტრანსფორმაცია მოხდა მათათა ხელშეუხებლობის რწმენაზე დაფუძნებით და ადგილობრივ სინამდვილეს დაუკავშირდა.⁶⁰⁹

⁶⁰⁶ ბაჩანა. მუხავ, მიყვარხარ ტიალო. იხ. ბაჩანა. ლექსები, პოემები. შემდგ.: ი. ქართველიშვილი. თბილისი, 1988, გვ. 56.

⁶⁰⁷ კ. ოკუჯავა. შავიზღვისპირა ადიღების წარმართობა. თბილისი, 2005, გვ. 20.

⁶⁰⁸ Л. Лопатинский. Кабардинские предания, сказания и сказки, записанные на русском. Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. В. XII. Тифлиси. 1891. გვ. 38.

⁶⁰⁹ მ. ჩიქოვანი. ქართული ეპოსი. წიგნი 2. თბილისი, 1965, გვ. 182.

თანახმად პოეტის ბიოგრაფიული ცნობებისა, ბაჩანა წლების მანძილზე კრებდა მთაში გავრცელებულ ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებს.⁶¹⁰ შესაბამისად, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ამირანის მითის ეს ვარიანტი XIX საუკუნის მიწურულს საქართველოს მთიანეთშიც იყო გავრცელებული, რაც პოეტმა „ელეგიაში“ გამოიყენა.

ამგვარად, ბაჩანას მიერ მოხმობილი მითის ვერსია პრომეთეს შესახებ ბერძნული და ქართული მითების საინტერესო სინთეზს გვთავაზობს. რატომ მიმართავს პოეტი პრომეთეს მითის და ლოკალური თქმულების ორიგინალურ კომბინაციას? ვფიქრობ, ამას პოეტის ალეგორიული სათქმელი განაპირობებს. პრომეთეს მითი „მორგებულა“ ადგილობრივ თქმულებაზე იმის წარმოსაჩენად, რომ ის, რაც საქართველოში ხდება, არც სხვა ქვეყნებისთვის იყო უცხო და ქართველებმა ოპტიმიზმი და ჩვეული საბრძოლო შემართება არ უნდა დაივიწყონ („ბოდმას ნუ შევამჩნევინებთ / ნუ ვის იოტის ტოლას“). პოეტის ოპტიმიზმს დამატებით ასაზრდოებს ის ფაქტი, რომ მიჯაჭვული პრომეთეს ჰერაკლეს მიერ გათავისუფლების ამბავი კარგადაა ცნობილი, რაც ლექსში სწორედ ბერძნული მითის ხსენების დამატებით არგუმენტად, ოპტიმისტური ფინალის საფუძვლად შეიძლება მოგვეჩვენოს.

მინდა გამოვთქვა ფრთხილი ვარაუდი, რომ ბაჩანას ამ ლექსში პრომეთეს ხსენება არა მხოლოდ მითის შინაარსით, არამედ კონკრეტული ისტორიული ფაქტებითაც იყო ინსპირირებული. როგორც ცნობილია, 1821-1829 წლების ბერძენთა განმათავისუფლებელ ომს საბერძნეთის დამოუკიდებლობა მოჰყვა, თუმცა კრეტა კვლავ თურქეთს რჩებოდა. აჯანყებების რამდენიმე წარუმატებელი მცდელობის შემდეგ (1866-1869 წლებში და 1878 წელს) 1896-1897 წელს კრეტაზე დაწყებული აჯანყებით კუნძულმა ავტონომია დაიბრუნა, ხოლო 1908 წელს საბერძნეთთან მიერთება გამოაცხადა.⁶¹¹ ცნობილია, რომ ამ პროცესებმა XIX საუკუნის II ნახევარში ქართველ პატრიოტებში დიდი გამოცოცხლება გამოიწვია. ილია ჭავჭავაძემ 1897 წელს ამ თემაზე „ივერიაში“ ორი წერილი გამოაქვეყნა (10 თებერვალს (#22) და 13 მარტს (#48).

ამასთან, პეტერბურგის ქართველმა სტუდენტობამ 1897 წელს მხარდაჭერის დეპეშაც კი გაუგზავნა ათენელ სტუდენტებს.⁶¹² შესაბამისად, შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ კრეტაზე მიმდინარე მოვლენებმა პოეტს საქართველოს

⁶¹⁰ ს. ხუციშვილი. ბაჩანა. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 2. თბილისი, 1977, გვ. 252; ზ. ბაბუნაშვილი, თ. ნოზაძე. მამულიშვილთა სავანე. თბილისი, 1994, გვ. 79.

⁶¹¹ R. Holland and D. Markides. The British and the Hellenes: Struggles For Mastery in the Eastern Mediterranean, 1850-1960. New York, 2006, გვ. 92.

⁶¹² მ. აბულაშვილი, ე. ჭყოიძე. მეტყველი მარმარილოები, ეპიზოდები ქართულ-ბერძნული ურთიერთობის ისტორიიდან, XIX-XX საუკუნეები. ესეების კრებული. თბილისი, 2021, გვ. 67-70.

დამოუკიდებლობის იმედი გაუღვიძა, რაც ალეგორიულად პრომეთეს მითის ქართული ინტერპრეტაციით და ოპტიმიზმისკენ მოწოდებით გამოხატა.

საყურადღებოა, რომ ანალოგიური სულისკვეთებით გამოირჩევა ბაჩანას ანტიკურობის თემაზე შექმნილი კიდევ ერთ ლექსი „**მონოლოგი ლეონიდესი თერმოპილეს**“, რომელიც 1887 წელს დაიწერა და 1890 წელს დაიბეჭდა გაზეთ „ივერიის“ 27 ნოემბრის N 252 ნომერში სათაურით „ლეონიდი თერმოპილეს“.⁶¹³

ლექსი ბერძენ-სპარსელთა ომის დროს თერმოპილესთან მეფე ლეონიდასის მეთაურობით 300 სპარტელის ლეგენდარულ გმირობის ამსახველ ეპიზოდს უკავშირდება. პოეტი გადმოსცემს ლეონიდასის სიტყვას, რომლის შესახებ ანტიკურ წყაროებში არაფერია ცნობილი. ეს არის ავტორის ფანტაზიით შექმნილი თხზულება, სადაც ბაჩანა საბერძნეთის ისტორიისა და მითების ღრმა ცოდნას ამჟღავნებს. ლექსის დეტალური ანალიზისთვის მის ტექსტს სრულად წარმოვადგენ:

„მაშ დაბუნდოვდეს დიდი ათინა,
მასთან ძმა მისი სპარტა – ლომთ ბუდე;
ნუღარ გვწყალობდენ დიდი ღმერთები,
ნუღარ გვფარავდეს მათი სიმშვიდე.
იქცეს სამყარო, ჩავარდეს მთვარე,
შუქი მიეღოს მზეს და ვარსკვლავთა;
„მას შემდეგ კარგი ნუღარა ჰნახონ
დეკალიონის შთამომავალთა.
რაკი სიმრავლეს შეუშინდებით,
ანუ სიმჭრელეს ვისმე ხმლისასა;
როცა სიცოცხლივ ერთ მუჭას მივცემთ
მტერ-დუმმანს ჩვენს მიწა-წყლისასა.
ან – კი რად გვინდა მაშინ სიცოცხლე;
„არ გვირჩევნია სულ ერთ დღეს გავწყდეთ,
მინამ ბრძოლიდან გაქცეულები
ლაკედემონში უსირცხვოდ გავჩნდეთ?“
აბჯარი მივცეთ? იგივ არ არის?
ეგ კიდევ უფრო უარესია;
არა მანამდის ორი სიკვდილი.
ესევე ერთი უმჯობესია.
დაგვხოცენ, მაგრამ გმირთ სახელებსა

⁶¹³ ბაჩანა. მუხავ, მიყვარხარ ტიალო. იხ. ბაჩანა. ლექსები, პოემები. შემდგ.: ი. ქართველიშვილი. თბილისი, 1988, გვ. 40-42.

შესამუსრავად ვერ მისწვდებიან;
 იქნება ჟამი ოლიმპოზაზეც
 კვლავაც ბერძნები შეიყრებიან
 კვალად გაისმის რაფსოდის ჩანგი
 ქებით გმირები ახსენდებიან.
 გრძნობით ნამღერი იმათი ლექსი
 გულს აუბორგებს ყველა მსმენლებსა;
 მათ მოგონებით თანაგრძნობისას
 დააბნევენებს მწარეს ცრემლებსა,
 და კეკლუცს თითებს უჭკნობ დაფნებით
 შეამკობინებს იმათ ძეგლებსა!
 „თუ წინათ ერთმა მანდილოსანმა
 ლაშქრად აქცია მთელი ელლადა
 და ათასამდის მარტო გმირები
 გამოიყენა უკან მცველადა,
 ნუ თუ ეხლა-კი აღარვინა ვართ,
 რომ გამოვიდეთ ქვეყნის მხსნელადა
 და არ გადავდვით ამისთვის თავი
 თუნდა კოცონზედ დასაწველადა?!
 ოხ, ქსანტავ, ქსანტავ! შენი შვილები
 მუდამ თვალის წინ მეხატებიან;
 ვაჟკაცს მევესება ცრემლით თვალები,
 როცა ისინი მაგონდებიან:
 აღვსილნი მართლის გულით წყრომისა
 მტრისგან დამცრობას ვერ ჰრიგდებიან;
 ცოლ-შვილს, ქონებას ცეცხლშია ჰბუგვენ,
 თავადაც ცეცხლში იღუპებიან!
 მეც კარგა ვუწყი ხვალის ფობოსი
 არ გაბრწყინდება სინათლისათვის;
 არც ერთი მუჭა თავდადებულთა
 გახდება რამე მტარვალისათვის;
 მაგრამ გაიგონ, რომ ჩვენაც ვიცით
 ზოგჯერ სიკვდილი მამულისათვის!
 შენც წადი მგზავრო, სპარტას აუწყე:
 „არვინ დარჩაო მანდ წამომსვლელი;

ყველა ამს იქმს, ვისაც რომ უყვარს,
ან შენ ან თავის სახსენებელი!“

ლექსში ანტიკურობასთან დაკავშირებით არაერთი საყურადღებო მონაკვეთი დასტურდება. მათი მნიშვნელობიდან გამომდინარე მათ დეტალურად განვიხილავ.

პოეტი ახსენებს დევკალიონის მითს:

„მას შემდეგ კარგი ნულარა ჰნახონ

დევკალიონის შთამომავალთა“.

„დევკალიონის შთამომავალთა“ ხსენებით ირკვევა, რომ პოეტმა არა მხოლოდ ის იცის, რომ ღმერთების მიერ ადამიანებისთვის მოვლენილ წარღვნას გადაურჩა მხოლოდ დევკალიონი და მისი მეუღლე პირა, არამედ ამ მითის დეტალების შესახებაც აქვს ამომწურავი ინფორმაცია. ბერძნული მითის მიხედვით, დევკალიონის მიერ ზურგსუკან ნასროლი ქვებისგან წარმოიშვნენ მამაკაცები, მაშინ როდესაც პირას მიერ ნასროლი ქვებისგან – ქალები. შესაბამისად, სპარტელი მეომრები სწორედ დევკალიონის და არა პირას შთამომავლები შეიძლება იყვნენ, რასაც პოეტი ლექსში მართებულად აღნიშნავს.

პოეტი ახსენებს ოლიმპიურ თამაშებს:

„იქნება ჟამი **ოლიმპოზაზეც**

კვლავაც ბერძნები შეიყრებიან

კვალად გაისმის რაფსოდის ჩანგი

ქებით გმირები ახსენდებიან“.

ვფიქრობ, ოლიმპიური თამაშების („ოლომპოზა“) ხსენება ლეონიდასის მიერ თერმოპილეს ბრძოლის წინ შემთხვევითი არ უნდა იყოს. სავარაუდოდ, პოეტისთვის ცნობილი იყო, რომ თერმოპილეს ბრძოლა ნაწილობრივ დაემთხვა ოლიმპიურ თამაშებს, რაც ჰეროდოტეს „ისტორიაშია“ მოთხრობილი (Hdt.VII.206; VIII.26).

ლექსში ნახსენებია ტროას ომის ამბავი:

„თუ წინათ **ერთმა მანდილოსანმა**

ლაშქრად აქცია მთელი ელლადა

და ათასამდის მარტო გმირები

გამოიყენა უკან მცველად“.

„ერთი მანდილოსანი“, რომელსაც ლეონიდასი ახსენებს, არის ტროელი უფლისწულის მიერ გატაცებული სპარტის მეფის, მენელაოსის, მეუღლე – მშვენიერე ელენე (სხვა ვერსიით, შეყვარებული ელენე თავად გაჰყვა მეფისწულს), რომლის დასაცავადაც ათასობით გმირი მთელი ელადიდან ტროასთან საბრძოლველად გაემართა. ლოგიკურად გამოიყურება ის ფაქტი, რომ ლეონიდასი ბერძენთა ერთიანობის მაგალითად სწორედ ამ ამბავს მოიყვანს. ელენე ხომ თვითონაც

სპარტელი იყო და ტროელთა წინააღმდეგ დაწყებული ომისთვის ელინები სწორედ სპარტელი დედოფლის გატაცებამ აქ, სპარტაში გააერთიანა.

ლექსში მოთხრობილია ქალაქ ქსანთოსის ტრაგიკული ისტორია:

„ოხ, **ქსანტავ**, ქსანტავ! შენი შვილები

მუდამ თვალის წინ მეხატებიან;

ვაჟკაცს მევსება ცრემლით თვალები,

როცა ისინი მაგონდებიან:

აღვსილნი მართლის გულით წყრომისა

მტრისგან დამცრობას ვერ ჰპრიგდებიან;

ცოლ-შვილს, ქონებას ცეცხლშია ჰბუგვენ,

თავადაც ცეცხლში იღუპებიან!“

ჰეროდოტესთან გადმოცემულია შემდეგი ამბავი ლიკიელთა ქალაქ ქსანთოსის შესახებ (I, 176): „როდესაც ჰარპაგი [კიროსის მხედართმთავარი მიდიელთა შემოსევის დროს ძვ.წ. 546-545 წწ. – ე.კ.] ჯარით მიუახლოვდა ქსანთოსის დაბლობს, მას შეეგებნენ ლიკიელები, რომლებმაც მცირე ძალებით საოცარი მამაცობა გამოავლინეს მრავალთა წინააღმდეგ. მაგრამ დამარცხებულნი და უკუგდებულნი იყვნენ ქალაქში, სადაც მათ აკროპოლისში ერთად შეაგროვეს საკუთარი ცოლები და შვილები, ქონება და მსახურები და შემდეგ ცეცხლი წაუკიდეს აკროპოლისს. მაშინ ერთმანეთს შეჰფიცეს საშინელი ფიცით და ბრძოლის ველს დაუბრუნდნენ, სადაც ყველა მათგანი დაიღუპა“.

სწორედ ეს ცნობილი ამბავია ნახსენები ლეონიდასის მიერ, რაზეც პოეტი ცრემლსაც კი ვერ იკავებს:

„ვაჟკაცს მევსება ცრემლით თვალები,

როცა ისინი მაგონდებიან“.

აქვე საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ქსანთოსის მკვიდრებმა მრავალი წლის შემდეგ, კერძოდ ძვ.წ. 42 წელს, როდესაც რომაელები მარკუს იუნიუს ბრუტუსის ხელმძღვანელობით ცდილობდნენ ქალაქის აღებას, გაიმეორეს მათი წინაპრების საქციელი:

„როდესაც დარწმუნდნენ, რომ მათი ძალები ილეოდა და დამარცხება გარდაუვალი იყო, მათ მეორედ გაანადგურეს საკუთარი ქალაქი. ქალებმა ჩირაღდნებით დაიწყეს საკუთარი სახლების დაწვა, რის შემდეგ მათ ქმრები ხოცავდნენ. ამ ამბავმა იმდენად შეძრა ბრუტუსი, რომ მას ცრემლები წასკდა. რომაელებმა მხოლოდ 150 ადამიანის ტყვედ ჩაგდება შეძლეს და გადარჩენილები მამაცობისათვის დააჯილდოვეს“.⁶¹⁴

⁶¹⁴ K. Tempest. Brutus: the noble conspirator. New Haven/London, 2017, გვ. 246-247.

ამრიგად, ლექსი „ლეონიდასი თერმოპილეს“, რომელიც საბერძნეთის ისტორიის ერთ-ერთ ყველაზე გმირულ ეპიზოდს ასახავს, ანტიკურობასთან დაკავშირებული არაერთი დეტალით პოეტი ხაზს უსვამს ნაწარმოების საერთო პათოსს, რომელიც დამპყრობლისათვის სიცოცხლის ფასად წინააღმდეგობის გაწევისკენ მოწოდებას წარმოადგენს. ბრძოლისკენ ასეთი აშკარა მოწოდება, რომელიც გაზეთ „ივერიის“ პირველივე გვერდზეა დაბეჭდილი, ვფიქრობ, იმიტომ დარჩა ცარიზმის ცენზურის ყურადღების მიღმა, რომ აღქმული იყო როგორც საბერძნეთში მიმდინარე მოვლენების გამოძახილი, რომელზეც ზემოთ უკვე გვქონდა მსჯელობა. ცნობილია, რომ რუსეთის იმპერიის პოზიცია საბერძნეთის განმათავისუფლებელი ბრძოლის მიმართ XIX საუკუნის II ნახევარში ეფუძნებოდა ოსმალეთის იმპერიის ყველა ეტაპზე დასუსტებას სრუტეების გაკონტროლებისა და ხმელთაშუა ზღვაზე წვდომის მოპოვების მიზნით, რაც 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომში გადაიზარდა. შესაბამისად, სპარტელი ლეონიდასის შესახებ თხზულება შეიძლება აღქმულიყო როგორც საბერძნეთის გმირული წარსულის ამსახველი და ოსმალეთთან დაპირისპირების ალეგორია, რომლის მიღმაც ბაჩანა დაპყრობილი და დამონებული ქვეყნის შვილების გამოფხიზლებას ლამობს.

„ლექსში მსოფლიო მწუხარებაზე“⁶¹⁵ ბაჩანა ასეთ რიტორიკულ შეკითხვას სვამს:

„ერთნი რონ ითმენენ მას, რაც

არ არის მოსათმენია,

და არცა ჰდრტვინვენ, მაინც რას

ჰფიქრობენ მეორენია?

ამ კითხვაზე პოეტი ანტიკურობის მოშველიებით სცემს პასუხს:

რად ავიწყდებათ, რომ ყველა

არ არის დიოგენია“.

აქ ბაჩანა, ჩემი აზრით, გულისხმობს არა მხოლოდ ცხოვრების წესს ძვ.წ. IV საუკუნის კასრში მცხოვრები კინიკოსი ფილოსოფოსისა, რომლისთვისაც უცხო იყო ყოველგვარი მიწიერი სიამოვნებანი, არამედ მის უკომპრომისო ხასიათს. მაგალითად, ცნობილია ეპიზოდი, რომელიც პლუტარქოსის „პარალელური ბიოგრაფიებშია“ აღწერილი. „ალექსანდრეს ცხოვრების“ ერთ-ერთ მონაკვეთში გადმოცემულია ფილოსოფოს დიოგენესა და ალექსანდრე მაკედონელის შეხვედრის ცნობილი ამბავი. სინოპელი ფილოსოფოსი არაფრად ჩააგდებს მეფის ძლევამოსილებას და სთხოვს, რომ იგი გვერდზე გაიწიოს და მზე არ მოუჩრდილოს (Plut.Alex.14. 2-5).

⁶¹⁵ ბაჩანა. მუხავ, მიყვარხარ ტიალო. იხ. ბაჩანა. ლექსები, პოემები. შემდგ.: ი. ქართველიშვილი. თბილისი, 1988, გვ. 165.

ამრიგად, ბაჩანას პოეზიაში ანტიკურობასთან დაკავშირებული მასალა, რომელიც ძირითადად, მითოლოგიური და ისტორიული ხასათისაა, არ წარმოადგენს ნაწარმოებების ე.წ. ორნამენტულ დეტალებს, არამედ ორგანულად უკავშირდება თხზულებათა ძირითად მესიჯებსა და ავტორის მთავარ სათქმელს. საკუთარი პატრიოტული ლექსების სულისკვეთების შესაბამისად, ბაჩანა ანტიკურობიდან არჩევს ისეთ სიუჟეტებს, რომლებიც უკავშირდება პიროვნულ პროტესტს (პრომეთე, დიოგენე) და სამშობლოს ღირსებისა და თავისუფლებისთვის ბრძოლას (მეფე ლეონიდასი, 300 სპარტელი, ტროას ომი, ქსანთოსის ეპიზოდი). ეს ეპიზოდები ბაჩანასთან საქართველოს დამოუკიდებლობისკენ და ტირანიის წინააღმდეგ ბრძოლისაკენ ალევგორიულ მოწოდებებს შეიცავს და საქართველოს ბედ-იღბალს მსოფლიოს მითოლოგიურ და ისტორიულ კონტექსტში განიხილავს. ანტიკურობის რეცეფციის ამ მაგალითებით ბაჩანა უერთდება დიდი რეალისტების – ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის შემოქმედებაში წარმოდგენილ ე.წ. „ალევგორიულ ხაზს“, რაც ზემოთ დაწვრილებით უკვე განვიხილეთ.

მეოთხე თავი
ანტიკურობა უახლეს ქართულ ლიტერატურაში
(XX ს.)

მოდერნიზმი

ნანა ტონია

გრიგოლ რობაქიძე
(1882-1962)

XX საუკუნე ქართულ ლიტერატურაში მნიშვნელოვანი პროცესებით დაიწყო. ეს იყო პერიოდი, როდესაც ქართული შემოქმედებითი აზრი შეპყრობილი იყო ავანგარდისტული იდეებით, რომლის გვირგვინად შეიძლება მივიჩნიოთ 1924 წელს დაბეჭდილი პირველი ქართული ფუტურისტულ-დადაისტური ჟურნალი H2SO4. იგი შეიქმნა კულტურის რადიკალურად შეცვლის მოსურნე ეპატაჟურად განწყობილი ახალგაზრდა პოეტების, მწერლებისა და მხატვრების ძალისხმევით. ამ ჟურნალის გამოცემას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა საქართველოში 1921 წლის შემდეგ განვითარებული დრამატული მოვლენების ფონზე. თუმცა ამ მოძრაობას წინ უძღოდა ნაკლებად რადიკალური, მაგრამ არანაკლებ შემოქმედებითი პროცესებით აღსავსე წლები ქართველი მოდერნისტებისა, რომელთა სათავეშიც იდგა გრიგოლ რობაქიძე.⁶¹⁶ იგი დიდხანს სწავლობდა რუსეთისა და გერმანიის უნივერსიტეტებში. სწორედ ევროპაში გაეცნო ნიცშეს ფილოსოფიას, მისი თხზულებებით ეზიარა დიონისეს მითოსს, ქვეცნობიერის პრობლემებს, მარადიული მობრუნებისა და ზეკაცის იდეებს, კულტურის აპოლონურ ძირებსა და მზის კულტს. ეს ფილოსოფია მას უკრიტიკოდ არ მიუღია. „მორცხვად შევბედე ნიცშეს, – წერდა გრიგოლ რობაქიძე წერილში „ჩემი ცხოვრება“,⁶¹⁷ – დიონისურმა ფენომენმა („ტრაგედიის დაბადება“) დამატყვევა და კიდევ უფრო მეტად მარადიული დაბრუნების იდეამ . . . ეს იდეა ისეა ახსნილი, როგორც პითაგორას კომენტატორები აკეთებდნენ, რაც ჩემთვის ყოვლად მიუღებელი იყო, რადგან თუ კი მე ჩემ თავს მარადიულად ვუბრუნდები, როგორ შეიძლება ზეკაცი გავხდე?“ – ამ შეკითხვას გრიგოლ რობაქიძე მოგვიანებით გასცემს

⁶¹⁶ კ. ბრეგაძე. რობაქიძის მსოფლმხედველობა და ესთეტიკური კონცეფცია ნიცშეს რეცეფციის კონტექსტში. წიგნში: ქართული მოდერნიზმის ტიპოლოგია. რედ.: გ. ლომიძე, ი. რატიანი. თბილისი, 2016.

⁶¹⁷ ამონარიდებისთვის: გრ. რობაქიძე. ნაწერები ხუთ ტომად. შემდგ.: ლ. ცომაია. თბილისი, 2012.

პასუხს.⁶¹⁸ თუმცა საქართველოში დაბრუნებულმა (1909 წ.) დაიწყო ევროპული კულტურისა და ნიცშეანური ფილოსოფიის პროპაგანდა. ქართული და ევროპული ლიტერატურების ბრწყინვალე მცოდნე, ჰქონდა რა ღრმად გათავისებული ევროპული მოდერნიზმის ტენდენციები, შეძლო მიღებული ცოდნა ორგანულად დაეკავშირებინა ქართული კულტურისათვის, მიენიჭებინა მისთვის ფილოსოფიური სიღრმე და მითოსოფიური ესთეტიზმი.⁶¹⁹

XX საუკუნის დასაწყისი საქართველოს სახელმწიფოებრივი არსებობისთვის უმძიმესი აღმოჩნდა. უმძიმესი იყო ეს პერიოდი სახელმწიფოებრივად მოაზროვნე განათლებული საზოგადოებისთვის. როგორც ჭეშმარიტი ხელოვანი, გრიგოლ რობაქიძე მონაწილეობდა პოლიტიკურ რეალიებში, თანამშრომლობდა იმდროინდელი პოლიტიკური აზრის მესვეურებთან, ამიტომ დიდად არ განუცდია 1921 წელი. მაგრამ დროთა განმავლობაში მასში თანდათან გაიღვიძა არსებული სიტუაციისადმი შეურიგებლობის გრძნობამ და ამიტომ კვლავ ევროპისკენ ისწრაფა. იგი დამკვიდრდა გერმანიაში, (1931-1946 წწ.), ხოლო შემდეგ შვეიცარიაში (1946-1962 წწ.), სადაც გარდაიცვალა კიდეც.

საქართველოში ცხოვრების დროს დაწერა გრიგოლ რობაქიძემ რომანი „გველის პერანგი“, პიესები: „ლონდა“, „მალშტრემი“, „ლამარა“, ლექსები, პუბლიცისტურ-კრიტიკული წერილები. გერმანიაში დაიწერა: „მეგი“, „ჩაკლული სული“, „ქალღმერთის ძახილი“, „გრაალის მცვლელნი“, „დემონი და მითოსი“, ლექსები, წერილები, ესეები. დიდი პოპულარობა მოიპოვა კრებულმა „კავკასიური ნოველები“, რომელიც მრავალ ენაზე ითარგმნა და გამოიცა.

ეს საგანძური აღსავსეა მითოსური წიაღსვლებით, რეცეფციებით, მითოპოეტური სახეებითა თუ არქეტიპებით. წერილში „სათავენი ჩემი შემოქმედებისა“ მწერალი აღნიშნავდა: „ვისაც „სიმბოლო“ და „მითოსი“ არ ესმის, იგი ჩემს შემოქმედებას ვერ გაიგებს“. პროზასა თუ პოეზიაში, წერილებსა თუ ესეებში ასახული მითოსური დისკურსით მწერალი იღწვის ჩასწვდეს ადამიანური არსებობის საკრალურ საიდუმლოს და ამ არსებობის განმაპირობებელი სიმბოლოები ახსნას. ამ საიდუმლოს გასააზრებლად უღრმავდება იგი გოეთესული „თაურმცენარის“ იდეას, რადგანაც მიაჩნია, რომ ეს იდეა ყოფიერების მითოსურ რეალობად წარმოდგენის ილუზიას ქმნის, რამეთუ ადამიანი თავს მარადიულთან წილნაყარად მიიჩნევს. ესეში „თაურშიში და მითოსი“ მწერალი ნათლად წარმოადგენს თავის დამოკიდებულებას ამ იდეისადმი: „თაურმცენარის იდეამ ერთბაშად გადაწყვიტა

⁶¹⁸ კ. ბრეგაძე. ნიცშეს მარადიული დაბრუნების (Ewige Wieder kunft) (ანტი-) სწავლების კრიტიკა გრიგოლ რობაქიძესთან, წიგნში: კ. ბრეგაძე. ქართული მოდერნიზმი (გრ. რობაქიძე, კ. გამსახურდია, გ. ტაბიძე), თბილისი, 2013, გვ. 299-317.

⁶¹⁹ ს. სიგუა. მოდერნიზმი. თბილისი, 2008, გვ. 5.

უმნიშვნელოვანესი პრობლემები. პირველად მსოფლიო ისტორიაში მთელი ყოფიერება სახეობრივ-ბუნებითი მჭვრეტელობის საფუძველზე მითოსურ რეალობად იქნა შემეცნებული. თაურმცენარე მცენარის მითიური სინამდვილეა – არა ისტორიული ფაქტი, ერთჯერადი მოვლენა, არამედ კოსმიური, რომელიც მუდმივად ვლინდება. პირველმცენარე მითოსის გრძნობად – პოეტური სახეა . . . ასე თვლემს ყოველ საწყისში პირველსაწყისი და მარადიულ ხორცს ისხამს ცალკეულში. და როდესაც ცალკეული მარადიულის გამანაყოფიერებელ მოქმედებას თავის თავში შეიგრძნობს, მაშინ ის მარადიულის თანაზიარია“ (თარგმანი გერმანულიდან ეკუთვნის კონსტანტინე ბრეგამეს. წარმოდგენილია სტატიაში „გრიგოლ რობაქიძის რომანების პოეტიკა“).

ეს მსჯელობა თავისი აზრობრივი დატვირთვით ერთგვარად თანხვდება პლატონის აზრს, რომელიც იკითხება მის ცნობილ თხზულებაში „კანონები“. პლატონი ასე მოძღვრავს ახალგაზრდა კაცს: „ის, ვინც ყველაფერზე ზრუნავს, მანვე ყველაფერი მთელის (ყოვლადი არსის) ხსნისა და სიქველისათვის შექმნა. თანაც ისე, რომ ყოველი ნაწილი მთელისა შემლებისდაგვარად განიცდის ან აღასრულებს იმას, რაც მისთვის არის განკუთვნილი. ამ ნაწილთაგან ყოველს, თუნდაც უმცირესს, განაგებს განმგებელი, რომელიც ყოველივეს ჭკრეტს და მიჰყავს ეს ყოველი საბოლოო მიზნამდე. ერთ-ერთი ამ ნაწილაკთაგანი, უაღრესად მცირე, უზადრუკი ადამიანი ხარ შენ, რომელიც გამუდმებით მისდევ ამ მთელს, რამეთუ ის შენს თვალწინ არის. შენ ვერ ამჩნევ, რომ ყველაფერი, რაც აღმოცენდება, აღმოცენდება მხოლოდ იმიტომ, რომ იყოს მთელში, რათა განხორციელდეს ამ მთელის არსებობისთვის აუცილებელი ნეტარი ყოფიერება და ეს ყოფიერება არსებობს არა შენთვის, არამედ შენ არსებობ ამ ყოფიერებისთვის (Plat. Leg. X 903 e-d. თარგმანი ბაჩანა ბრეგვაძის). თუ „თაურმცენარისა“ და „ყოვლადი არსის“ იგივეობას მივიღებთ, აზრთა მსგავსება ნათელი იქნება. აქ საუბარი ზედმეტია იმაზე, იცნობდა თუ არა გოეთე ან გრიგოლ რობაქიძე პლატონის ამ თხზულებას. დიდ მოაზროვნეთა მსჯელობის ეს თანხვედრა გამოთქმული მოსაზრების ჭეშმარიტებაზე მიგვანიშნებს.

ცალკეულისა და მარადიულის პრობლემა, მუდამ თან სდევდა მწერალს. ამ თემას ეხებოდა იგი არა მხოლოდ წერილებსა და ესეებში, არამედ მხატვრულ ქმნილებებშიც. რომანში „მეგი – ქართველი გოგონა“ მთავარი მთხრობელი (მხატვრის სახით წარმოდგენილი) ბერიკაცისგან მოისმენს ფრაზას: „ყოველივე ცალკეული წარმავალია; აი, მთლიანი სამყარო კი სიცოცლეს განაგრძობს“. ამ ნათქვამს მწერალი ასე განავრცობს: „მხატვარს ფიქრები ერეოდა თავში; მერე ერთი წამით გაუელვა აზრმა: – ვინ იცის, იქნებ ბერიკაცი მართალია, როცა ამბობს, სამყარო მხოლოდ მთლიანობაში აგრძელებს სიცოცხლეს, ჩვენ კი მარტოოდენ მისი თვალისწამი, მისი

ერთი გულისცემა ვართო?“ რომანში უხვად არის გაფანტული ძველ ბერძენ ავტორთა ცნობები და გამონათქვამები, რამეთუ მისი ავტორი, მიუხედავად იმისა, რომ დიდებულად ფლობდა აღმოსავლურ თუ სხვა უძველეს მითოლოგიებს, თავს მაინც „ჰელლადის“ მემკვიდრედ თვლიდა:

„ჰელლადის შვილი ვარ ერთგული მე „ამორ ფატის“,
საგანგებო მსხვერპლად გაზრდილი, ვით სავსე თასი
და თუნდ რაინდი ცხოველი მზე სულ დაიფუტოს.
თასზე თასს ვამსხვრევ, რომ აღვმართო კიდევ ათასი,
თავადებული მე სარკე ვარ ყველა თვალების
და მასკა ჩემი ქერქი არის მხოლოდ თვალების“.
„ავტომედალიონი“

„ამორ ფატი“ (Amor Fati) ნიცშეს ცნობილი გამოთქმაა და იგი „ბედისწერის სიყვარულს“ ნიშნავს. ნიცშეს ფილოსოფიას ზიარებული გრიგოლ რობაქიძე თავად მიაწვდის იმაზე, რომ ის ჰელლადის (ძველი საბერძნეთის) მითოსით არის ნასაზრდოები და მას ოიდიპოსის მსგავსად არ ტოვებს ბედისწერა, მისი მსხვერპლია. შემოქმედის მხატვრულ აზროვნებაში ისახება ის, რაც ირეკლება მის ცნობიერებაში. ანტიკური სამყაროსადმი ხელოვნური მიმბაძველობა მიუღებელია მოდერნისტი პოეტისათვის. ის თავად ქმნის საკუთარ სამყაროს. გრიგოლ რობაქიძის შემოქმედებაში ნათლად ჩანს შემოქმედის მისწრაფება ზეცნობიერისკენ. მისთვის ხელოვნების საფუძველი მითოსურ არქეტიპებთან მიახლოებით შეიცნობა: „მითიური რეალობა არის უთუოდ მეტი და უფრო აზროვანი ვიდრე ისტორიული“ – ამბობს მწერალი წერილში „სათავენი ჩემი შემოქმედებისა“. მითოსური აზროვნება შემოქმედისთვის არის შინაგანი ჭკრეტით საგნის შესწავლა, მითში არსებული იდეის წარმოჩენა. ესეში „თაურშიში და მითოსი“ მწერალი აღნიშნავს: „ჩაუქრობლად ღვივის ჩვენში პირველსაწყისი. იგი იდუმალ არსებობს, ცხოვრობს ყველა საგანსა და მოვლენაში. ასე წარმოიშობა ყოფიერების მითიური აღქმა“.

გრიგოლ რობაქიძისთვის აუცილებელია ადამიანსა თუ ყველა მოვლენაში პირველსაწყისის ძიება. ეს არის გზა თვითშემეცნებისკენ, „უკვე ყოფილის“ გახსენებისკენ. ამას, ავტორის თქმით, „მნემოსინა“ („მნემოსინე“) ჰქვია: „ხელოვნების სათავეში ჩვენ ვხვდებით გულისხმიერ მოვლენას, მოგონებას, ხოვნას – ვკითხულობთ ესეში „ერის სული და შემოქმედება“ – მართალს იტყოდა პლატონი, რომ ყოველი ღრმა ცოდნა ბოლოს და ბოლოს მოგონებაა უკვე ყოფილისაო და შეჰქმნა გენიოსმა ელლინისამ ფრიად გულისხმიერი ცნება მსოფლიო ხსოვნისა, მნემოსინა. რა არის იგი? მნემოსინა ორგანული გრძნობაა. მსოფლიო სხეულის გრძნობა. ბავშვი

მოსწყდა მშობლის სხეულს, გამოეყო და მოშორდა მას, მიეცა ერთგვარ ღამეს მივიწყებისას; მაგრამ უნამდვილეს სიცოცხლის ჟამს იგი თვალს ახელს და გრძნობს თავისსავე არსებაში მშობლის სხეულს, იხსენებს მრავალ საუკუნეს. . . და აი აქ, მის სულიერ უნამდვილეს განცდაში მთელი მსოფლიო ჭეშმარიტად უსაზღვრო მოგონებად იშლება“ („სახალხო გაზეთი“, 1913 წელი, 12 აპრილი).

გრიგოლ რობაქიძისა და, საერთოდ, მის თანამოაზრეთა განსაკუთრებული ინტერესი მიმართული იყო საქართველოს უძველესი წარსულისაკენ. იწერებოდა ახალი გამოკვლევები ქართველთა უძველეს ეთნოსზე. 1908 წელს, გრიგოლ რობაქიძის საქართველოში ჩამოსვლამდე ერთი წლით ადრე, გამოიცა ივ. ჯავახიშვილის საეტაპო წიგნი – „ქართველი ერის ისტორია“. მრავალწლიანი გამოკვლევის საფუძველზე ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავდა, რომ ქართველი ერის პირველსაცხოვრისი კავკასია არ ყოფილა. მისი აზრით, ეს პირველსაცხოვრისი უნდა ყოფილიყო „ქალდეა“, თუმცა იქვე დასძენდა, რომ არსებული ცნობების საფუძველზე შეუძლებელია იმის განსაზღვრა, თუ როდის სახლობდნენ ქართველთა უძველესი ტომები ქალდეას მიწაზე.⁶²⁰ ცხადია, ამ ინფორმაციამ უდიდესი გავლენა მოახდინა გრიგოლ რობაქიძის შემოქმედებაზე. მითოსოფიურად მოაზროვნე შემოქმედს ქართულ წარმართულ პანთეონში შემოჰყავს კერპი „კარდუ“. ეს ტერმინი მისი შემოქმედებაა, რაზედაც თავადვე მიგვანიშნებს: მომდინარეობს ეს ტერმინი ქართველთა ეთნარქის სახელიდან „ქართლოს“, რომელსაც ჩამოცილებული აქვს ბერძნული ენის სახელობითის დაბოლოება. კარგი ჟღერადობისთვის „ქართლ“ გადაკეთდა „ქართუ“-დ და კიდევ უფრო კარგი ჟღერადობისთვის – „კარდუდ“ (აკ. ბაქრაძე). „ჰო, კარდუ არის ჩვენი მისტიკური თაურმდგენი და დგას ის მზის ნიშანში. იგი არის პიროვნება (პერსონა) და ამასთანავე არ არის პიროვნება“ - ვკითხულობთ რომანში „გრაალის მცველნი“.

ქართველთა ეროვნული ფესვების ძიებას მიუძღვნა გრიგოლ რობაქიძემ პიესა-მისტერია „**ლონდა**“, რომელიც 1917 წელს დაწერა. ამ პიესაში, ისევე როგორც სხვა ქმნილებებში, ავტორის „მნემოსინა“ მზის კულტისკენ არის მიმართული. იგი გვახსენებს, რომ ეს კულტი ქართულმა ენამ შემოინახა ისეთი გამოთქმებით, როგორიც არის „ჩემმა მზემ“, „შენ ჩემი მზე ხარ“, „მზე დედაა ჩემი“ და სხვ. (ამ თემას უფრო ვრცლად ეხება გრიგოლ რობაქიძის წერილი „მზის ხანა ქართველთა“).

გრიგოლ რობაქიძის დრამატურგიაზე დიდი გავლენა მოახდინა ელინურმა დრამამ. ამას კარგად აცნობიერებდა შემოქმედი და თავადაც აღნიშნავდა წერილში „ჩემი ცხოვრება“: „თანამედროვე ბურჟუაზიული დრამა არ მაძლევდა პოეტური გამოხატვის საშუალებას. **ძველ ტრაგედიას** მივუბრუნდი და შევეცადე მისი

⁶²⁰ ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. ტ. I. ტფილისი, 1908, გვ. 2-13.

სტრუქტურის პრინციპებს დავბრუნებოდი, არქაულის თავის არიდებით. უბრალო პროზად რომ დამეწერა, ჩვეულებრივი იქნებოდა, ლექსად, ზედმეტად ხელოვნური. ამიტომ თავისუფალი რითმა ავირჩიე, ისეთი, როგორსაც აღმოსავლეთის მაგიურ ტექსტებში წააწყდებოდა კაცი. ასე შეიქმნა ჩემი „ლონდა“, ასეთივე მეთოდით ავაგე მისტერია „კარდუ“ და დრამა „ლამარა“.

ყველაზე ნათლად ბერძნული დრამატურგიის გავლენა შეინიშნება ტრაგედიაში „ლონდა“. ქვეყანა, სადაც მოქმედება ვითარდება არის კოლხეთი. მას თავს დაატყდა გვალვა. მიწა დაშრა და ნაყოფს აღარ იძლევა, ყველაფერი იწვის და ხმება, დაიშრიტა მდინარეები, ხეხილი გახმა, ფრინველები და ცხოველები იხოცებიან, იტანჯებიან სასიკვდილოდ განწირული ადამიანები (სურათი, რომელიც გვაგონებს ბერძენთა სათაყვანო დემეტრეს მითს, როდესაც მას მოსტაცეს პერსეფონე. მზემ გაუმხილა ქალღმერთს სიმართლე. დემეტრემ დაიბრუნა პერსეფონე და დედამიწაზე კვლავ სიცოცხლემ დაისადგურა). პიესაში, ისევე როგორც ძველბერძნულ ტრაგედიაში, ავტორის სათქმელს ქადაგებს ქორო, რომელიც მზისადმი აღავლენს ვედრებას:

„მზეო, მზეო -
ცხოველმყოფელო,
ძლიერო, სისხლიანო, მაგარო,
უცნაურო, საშინელო,
შენელდი, დაცხრი
და მიეც შვებად
სისველე, სინესტე მიწას!“

ლონდა პიესის მთავარი გმირია. მის შესახებ არავინ არაფერი იცის, გარდა იმისა, რომ ეს ულამაზესი ყმაწვილი ქალი თითქოს ზღვას გამოერიყოს **სირენასავით** (სწორედ ამიტომ ერთ-ერთ წერილში „ამორძალი-აფროდიტა“ უწოდა მას ვ. გაფრინდაშვილმა, რამეთუ მისთვის კარგად იყო ცნობილი ბერძნული მითოსი, რომლის თანხმადაც აფროდიტე ზღვის ქაფიდან იშვა). რაც შეეხებათ სირენებს, ისინი ბერძნული მითოსის პოეტური სახეები არიან, მომღერალი ქალჩიტები. თავდაპირველად ისინი გასაოცარი სილამაზის ზღვის ქალწულები ყოფილან, დემეტრეს ამაღლის წევრები. მათ დაუმაღლავთ დემეტრესათვის ჰადესის მიერ პერსეფონეს მოტაცების ამბავი, რომელსაც შესწრებიან. განრისხებულ ქალღმერთს ისინი ამის შემდეგ გარდაუსახავს ქალჩიტებად. სირენები (მათ ქართულ მითოლოგიაში სირინოზებად მოიხსენიებენ) მოსახლეობდნენ შუაგულ ზღვაში და ჯადოსნური გალობით ხიბლავდნენ მოგზაურებს, რომლებიც სწორედ მაშინ ილუპებოდნენ, როდესაც მათკენ ისწრაფოდნენ. სირინოზების ბედისწერა კი ასეთი

იყო: უნდა ეცოცხლათ მანამ, ვიდრე სიმღერით ჯობნიდნენ ყველას. არსებობს მათი დაღუპვის რამდენიმე ვერსია. ამ ვერსიებს აერთიანებს ის, რომ დამარცხებული სირენები ზღვაში ცვივდებიან და იღუპებიან.

ლონდას ბედისწერაც რაღაცით ჰგავს სირენათა ბედისწერას: ის უნდა დაიღუპოს. გრიგოლ რობაქიძეს პოემაში შემოაქვს მსხვერპლის თემა და ამით თავის ქმნილებას ბერძნულ ტრაგედიას აახლოებს: ხალხი ქურუმს სთხოვს განაცხადოს ღვთაების ნება. ქურუმმა იცის, მაგრამ არ ასახელებს მსხვერპლის სახელს, მხოლოდ მიაჩნებებს მის იდუმალ წარმოშობაზე. ყველა ხვდება, რომ გვალვის შემოქმედი მზე მსხვერპლად ითხოვს მშვენიერ ლონდას, რომელსაც ჰყავს მეტრფე ბატონიშვილი თამაზ. ლონდა მზად არის თავი გაწიროს ქვეყნის კეთილდღეობისათვის. მასზე თავდავიწყებით შეყვარებული ბატონიშვილის ყველა მცდელობა, იხსნას ლონდა არის ამაო.

პიესას მთავარ მოტივად გასდევს სიკვდილისა და სიცოცხლის მარადიული თემა: სიცოცხლე გრძელდება სიკვდილში. „სიკვდილში გადასულს სიყვარულს ღმერთებიც ვერ შეცვლიან“ - ამბობს ლონდა და ეს სიტყვები პიესის მთავარ სათქმელად ისმის. პიესის ბოლოს შეყვარებულები უფსკრულში ცვივდებიან და ამ გარდაცვალებით ისინი მარადიულ სიყვარულს ეზიარებიან. „სიყვარული რომ არ ყოფილიყო, სოფელი უდაბნო და ნაცარი იქნებოდა“ - ვკითხულობთ პიესაში და ეს სიტყვები ქადაგებასავით ისმის. რჩება ისეთი შთაბეჭდილება, რომ ავტორს სწორედ ამის თქმა სურდა თავისი მკითხველისათვის.

„მისტერია – დრამა „ლონდა“ თავისი სისადავითა და ორკესტრალური ჟღერადობით ისეთივე ზემოქმედებას ახდენს მკითხველზე, როგორც ბერძნული ტრაგედია“ – წერს რუდოლფ კარმანი წერილში, რომელიც გრიგოლ რობაქიძეს ეძღვნება (Karman R. Das Porträt: Grigol Robakidse, Osteuropa N9) და არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ მას. ჩემი აზრით, პიესაში მრავალი რამ გვაგონებს ევრიპიდეს ერთ-ერთ ტრაგედიას, რომლის სახელწოდებაც არის „იფიგენია ავლისში“. ამ ტრაგედიაში იფიგენიაც მსხვერპლია. მის მსხვერპლად შეწირვას ითხოვს ქალღმერთი არტემისი, იფიგენიასაც უყვარს ბერძენთა სასიქადულო გმირი აქილეესი, თუმცა მზად არის თავი შესწიროს სამშობლოს კეთილდღეობას. არც აქილეესს სურს მისი მსხვერპლად შეწირვა და თავგამოდებით ცდილობს ამ მშვენიერი და უმწიკვლო ქალწულის ხსნას, მაგრამ ამაოდ. იფიგენია საკუთარი ნებით მიემართება სამსხვერპლო ბომონისაკენ.

არის კიდევ ერთი ყურადსაღები მომენტი, რომელიც განსაკუთრებულ აღნიშვნას იმსახურებს: გრიგოლ რობაქიძე მისტერიაშიცა და წერილებშიც ლამობს გაგვახსენოს, რომ საქართველოში არსებობდა მზის კულტი და რომ მისი კვალი დღემდეა შემონახული ქართულ ენაში. ამ აზრის გასამყარებლად უნდა გავიხსენოთ

ისიც, რომ პიესა-მისტერიაში მოქმედება ხდება **კოლხეთში**, რომელიც მითოსის თანახმად, სამართავად გადაეცა მეფე აიეტს და რომ აიეტი იყო მზე – ღმერთის, ჰელიოსის შვილი.

ამგარად, მისტერიას მრავალი რამ აკავშირებს ძველბერძნულ მითოსსა თუ ტრაგედიასთან. უმნიშვნელოვანესი კი არის ის, რომ ამ დროს ავტორის ხედვა მიმართულია ორი უძველესი სამყაროს შემოქმედებითი პოტენციალის არქეტიპული ძირების წარმოჩენისკენ.

გრიგოლ რობაქიძის რწმენით, მითოლოგიური რეალობა არის უფრო ჭეშმარიტი, ვიდრე ისტორიული („კავკასიური ნოველები“, წინასიტყვაობა). ამ მოსაზრების ნათელსაყოფად მითოსოფოსი მწერალი ცდილობს მონახოს პასუხი შეკითხვაზე, რომელიც ასე აწვალებდა: „ჰამადანში, მიდიელთა ეკბატანაში, მთვარიან ღამეს, – წერდა იგი, – ერთ ქვის ლოდზე მეძინა. უეცრად აზრი დამეუფლა, ყველაფერი, რაც ხდება, გვეჩვენება, თითქოს უკვე მოხდა. ისევ მარადიული დაბრუნების იდეა, რომელიც სულ ყოველთვის მაწამებდა, ახლა სხვაგვარად იყო ნააზრევი: არა ერთეულის მარადიული დაბრუნება თავისკენ, არამედ ერთეულში მარადიულის დაბრუნება თავის თავისკენ. შემდგომში ამ შეცნობამ ხორცშესხმა ჰპოვა ჩემ რომან „გველის პერანგში“. ამ რომანში ვცდილობდი აღმოსავლეთის მსოფლშეგრძნება და სამყაროს ჭვრეტა პლასტიურად განმეხორციელებინა“ („ჩემი ცხოვრება“).

რომანი **„გველის პერანგი“**, 1926 წელს გამოვიდა. მისი მთავარი გმირის, არჩიზალდ მეკეშის ცხოვრების აზრი საკუთარი თავის შეცნობაა. ის ტრაგიკული პიროვნებაა, მას წარსული დავიწყებული აქვს და ღამობს მის აღდგენას. ის იხსენებს ქვეცნობიერში შემორჩენილ მოვლენებს, მოგზაურობს და მრავალი თავგადასავლის შემდეგ, რომანის დასასრულს, არჩილ მაყაშვილად გარდასახული სამშობლოში ბრუნდება. რომანს მრავალი გმირი ჰყავს, მათ შორის მატასი, რომლისადმი ტრფობა აღიქმება როგორც პირველსაწყისთან მიახლოება. სახელი „მატასი“ ლათინური ლექსემის, „Mater“-ის ასოციაციას იწვევს და იგი პირველსაწყისის სიმბოლოს მნიშვნელობას იძენს. მკითხველისათვის ნათელია მთავარი გმირის სულის წადილი, რომელიც განცხადებულია **დიონისოს** მითში. გრიგოლ რობაქიძე ვრცლად საუბრობს ამ ღვთაების ფენომენზე, წარმოადგენს მას სამი სახით. ვიზიარებ რა ქალბატონ მ. ჯალიაშვილის ერთობ ყურადსაღებ მსჯელობას, სრულად გთავაზობთ ამონარიდს მისი წერილიდან: „1. დიონისო პირველი ძეგვის ძეა (ზაგრეი), რომელიც სხვადასხვა სახედ გარდაისახება, და რომელსაც ბოლოს ტიტანები გლეჯენ და ყლაპავენ. ათენა შეძლებს მისი გულის გადარჩენას. განრისხებული ძეგვის ტიტანებს წვავს, მათი ნაცრიდან წარმოიშვება ადამიანთა მოდგმა, დიონისოს გულს ძეგვის გადაყლაპავს.

როდესაც იგი იხილავს **სენელას (სელენეს)**, მოეწონება და მათი შეერთებით დაიბადება მეორე დიონისო. 2. ადამიანი, რომელშიც არის ორი საწყისი – ტიტანური და დიონისური, იგი ცდილობს შეუერთდეს მეორე დიონისოს სადდაისში (დიადს ყოვლადობაში). ტიტანური საწყისი მას აკავებს. ადამიანი ლამობს დაძლიოს საკუთარ თავში ტიტანური. ამას იგი მიაღწევს ორფიკული სიცოცხლით. 3. ადამიანის სული უკვდავია, თუმცა არ არის თავისუფალი: ის მოქცეულია დაბადებისა და სიკვდილის უსაზღვრო რკალში. ორფიკული სიცოცხლე ათავისუფლებს სულს ამთავითვე: საჭიროა მრავალი და თანდათან სხვადქცევა სააქაოს. როდესაც მთელ რიგს ცდათა გაივლის, სულს შეუძლია შემდგომ ეზიაროს დიონისოს, იქცეს ერთსხეულ მასთან⁶²¹.

არჩილ მაყაშვილი დიონისური სახეა. ის დიონისეს მსგავსად იტანჯება, დიონისეს მსგავსად იგლიჯება და, ბოლოს, დიონისეს მსგავსად აღსდგება, როგორც სრულყოფილი არსება. რომანში ქართველი ერიც დიონისური მოვლენაა. ეს აზრი ჯერ კიდევ 1917 წელს გამოთქვა მწერალმა ვრცელ ნარკვევებში „დიონისოს კულტი და საქართველო“ (გაზეთი „საქართველო“ #241-148). ავტორი მიმოიხილავს დიონისეს კულტის ამსახველ მოვლენებს თრაკიაში, საბერძნეთსა და საქართველოში (ფშავ-ხევსურეთი, კახეთი, რაჭა, ქართლი, აფხაზეთი) და ასკვნის, რომ „მთელი ისტორია ქართველებისა დიონისური მისტერიაა თავისთავად. სიკვდილი და სიცოცხლე, გაქრობა და აღდგენა – მგონი უფრო მკვეთრად სხვა ხალხს არ განუცდია და არც არის ქართველ ერში შავი მელანქოლია, ეროვნული პესიმიზმით გამოწვეული. ქართველმა ერმა ყველაზე უფრო მძაფრად მოჰკვეთა ძველ ჰელლინთა დიონისური „სიყვარული ბედისადმი“ სამს სიტყვაში: „რაც მოხდეს, მოხდეს“ და რაც არ უნდა მოხდეს, იგი მაინც დიონისურ გუნებაზეა და მღერის მუდამ – მრავალჟამიერ“.

გრიგოლ რობაქიძე მითს **სალუსტიუსის** გამონათქვამით განმარტავდა: „ეს არასოდეს ყოფილა, მაგრამ ყოველთვის არის“. ის, რაც წარმოდგენილია „გველის პერანგში“, არასოდეს ყოფილა, მაგრამ იოლი წარმოსადგენია ის, რომ მატასი ქართული მიწის განსახიერებაა, რომ იგი მუდამ დაიბრუნებს თავის მკვიდრს; რომ არჩილადის მიერ გველის პერანგის მოცილება, მისი მეორედ შობაა, რადგან შორს, სადღაც გველიც გაიხდის თავის პერანგს და განახლებული გასრიალდება. . .

„გველის პერანგი“ ამქვეყნიურ ვნებათა შესახებ მოგვითხრობს. არჩილს გველის პერანგის მოშორებით ახალი ძალა ეძლევა. ის დიონისესავით ორგზის იბადება. აქ უნდა გავიხსენოთ, რომ დიონისეს მთავარი ეპითეტი არის „დიგენის“ („ორგზისშობილი“).

⁶²¹ მ. ჯალიაშვილი. მითოსური სახეის მხატვრული ინტერპრეტაციის პრინციპები; მითოსის მხატვრული ფუნქცია რომანში. წიგნში: მ. ჯალიაშვილი. ქართული მოდერნისტული რომანი, თბილისი, 2006.

დიონისეს კულტი, გრიგოლ რობაქიძის თქმით, წარმოაჩენს ქართული კულტურული ხილვის და ცნობიერების ისტორიულ შინაარსს. ხოლო ეს კულტი „მსოფლიო მნიშვნელობისაა“, სწორედ ამიტომ არის მითოსური, უმეტესწილად „**ჰელადური**“ მითოსით გაჯერებული გრიგოლ რობაქიძის თითქმის მთელი შემოქმედება.

გრიგოლ რობაქიძის ერთ-ერთი საუკეთესო ქმნილების, შედევრად აღიარებული პიესის, „**ლამარას**“ მთავარი გმირი არის ნათელმხილველი მინდია, რომელიც დიდად წააგავს ვაჟა-ფშაველას ცნობილ გმირს. მას ბუნება უმხელს თავის საიდუმლოებებს. მინდიას ესმის მცენარეთა, ჩიტებისა და ცხოველთა ენა, ის გრძნობს წყლისა და მნათობთა სულთქმას და მძაფრად განიცდის ადამიანთა არსებაში დაგროვილ ბოროტებას. ეს მითოსოფიური პიესა წარმატებით დაიდგა ქართულ სცენაზე და 1930 წელს რუსთაველის თეატრმა სანდრო ახმეტელის რეჟისორობით წარადგინა ის მოსკოვში თეატრალურ ფესტივალზე. სპექტაკლმა დიდი მოწონება დაიმსახურა. „ლამარა“ უჩვენებიათ რვაჯერ და ბოლოს ცარიელ დარბაზში უხილავს რა ეს დადგმა სტალინს, უთქვამს: „ლამარა“ მაგარი სილის გარტყმაა მეორე ინტერენაციონალის მესვეურებისათვის, რომლებიც ხელისუფლების მიერ საქართველოს გათელვაზე ალაპარაკდნენ“. ეს სპექტაკლი, როგორც ოლიმპიადაზე გამარჯვებული, გაიგზავნა ევროპაში. თეატრალურ დასს გაჰყვა ამ დრამა-მისტერიის ავტორიც, რომელიც დარჩა ბერლინში და უკან აღარ დაბრუნებულა.

1931 წელს გამოდის რომანი „ჩაკლული სული“ (რომელიც ქართულად მოგვიანებით თარგმნა ალ. კარტოზიამ, გამოიცა თბილისში 1991 წელს), სადაც გრიგოლ რობაქიძემ გასაოცარი ხელოვნებით შექმნა თავისი თანამემამულე ჯულაშვილის (სტალინის) მითოსური სახე. აქ ერთ-ერთი მთავარი პერსონაჟი ნატა პირველ ქალს – ევას გვახსენებს, მით უმეტეს, რომ იგი შედარებულია **იზიდასთან** (ისისთან), რომელიც ქალური საწყისის მითოლოგიური სიმბოლოა. არის ასეთი პარალელიც: ლათინურად **Natus** ნიშნავს შობილს, აღმოცენებულს, შესაბამისად **Terra Nata** შეიძლება ითარგმნოს როგორც „მიწის შობილი“. ინტერესს მოკლებული არ უნდა იყოს ისიც, რომ ამ რომანში მწერალი ბევრს საუბრობს აღმოსავლეთისა თუ დასავლეთის ეპიკური ტრადიდიციების ურთიერთმიმართების თაობაზე.

გერმანიაში ყოფნისას დაწერა გრიგოლ რობაქიძემ რომანი „**მეგი – ქართველი გოგონა**“, რომელიც პირველად ტიუბინგენში დაიბეჭდა 1929 წელს. რომანის ადრეული სახელწოდება იყო „**მედეას ნაწნავები**“. 1934 წელს მისი იტალიური თარგმანი მილანში გამოქვეყნდა, რასაც მოჰყვა ფრანგული თარგმანი და საყოველთაო აღიარება. ქართულად ამ არცთუ ისე დიდი რომანის სრული ტექსტი 2012 წელს

დაიბეჭდა (გერმანული ენიდან თარგმნა იგი ცნობილმა მთარგმნელმა ნ. გოგოლაშვილმა).

რომანის მოქმედება ვითარდება კოლხეთში, კერძოდ სამეგრელოში. როგორც თავად ავტორი წერს, მეგის საცხოვრისი „ეს სამეგრელოა - ძველი კოლხეთი. უხსოვარ დროში სწორედ ფაზისის ნაპირებთან დაინახეს აქ ჩამოსულმა უცხოელებმა უჩვეულო ფრინველი, „ხოხობი“ და მისი სამშობლოს მიხედვით „ჰასანუს“ ანუ „ფაზანი“ შეარქვეს. მერე კი იგი არგონავტებმა ელადაში წაიყვანეს, როგორც ამას მარციალის ერთი ლექსი გვამცნობს:

“Argiva primum sum transportata cavina

Ante mihi notum nisi Phasis erat” (Mart. III, §13, 72).⁶²²

ამონარიდები ძველ ავტორთა თხზულებებიდან რომანში მრავლად გვხვდება. ჰიპოკრატეს, სტრაბონის, ფილოსტრატოსის, დემოკრიტოსის, პინდაროსის და სხვათა ტექსტებიდან მოხმობილი, უპირატესად კოლხეთის ლანდშაფტთან და იქ მოსახლე ადამიანების ზნე-ჩვეულებებთან დაკავშირებული ცნობები მკითხველს ეხმარებიან ბერძენთა მიერ გადააზრებულ და საყოველთაოდ ცნობილ კოლხურ ხასიათთა გაგებაში. რომანის თავდაპირველი სახელწოდება „მედეას ნაწნავები“ უშუალოდ მიანიშნებდა რომანის მთავარი გმირისა და ევრიპიდესეული მედეას მსგავსებაზე, თუმცა მათ შორის განსხვავება უფრო დიდია. მსგავსების აქცენტი შვილთა კვლაზეა გადატანილი. ევრიპიდეს მედეა კლავს ყველაზე ძვირფასს, რაც მას, ბარბაროსსა და უთვისტომოს, უცხო მიწაზედ გააჩნია – შვილებს, რათა მოღალატე ქმარი დატანჯოს, რათა სამუდამოდ დაასამაროს მისი მოდგმა. თავად კი ამ დროს ჰელიოსის ღვთაებრივი ეტლით მიფრინავს და თან მიაქვს შვილთა გვამები. მეგიც კლავს შვილს, თუმცა ეს მკვლელობა სულ სხვაგვარია. მას არ უყვარს საბრალო ბავშვი, რომელიც ტვირთად აწევს, გუდავს ნაწნავებით და შემდეგ სასტიკად ნანობს ჩადენილს. იჭრის ნაწნავებს და ამ ნაწნავებით თავის ჩამოხრჩობას ლამობს. ამაოდ. შურისძიებით შეპყრობილი გვამს შვილის მამას უტოვებს და შემადრწუნებელი თავგადასავლების შემდეგ საბოლოოდ იკარგება: „და აი, დრო და დრო ვხვდებით ადამიანს, მიუსაფარს და სახელდაკარგულს; იგი უგზო-უკვლოდ დაეხეტება და არავისგან არაფერს ითხოვს. . .“ ეს არის მოთხრობა იმ გოგონაზე, რომლის თავსაც ამკობდა მეწამული ფერის ცეცხლოვანი ნაწნავები, რომლებიც „მოწმენი იყვნენ იმ წამისა, ადამიანს საკუთარი თავისგან რომ ათავისუფლებს, მაგრამ სიცოცხლეს არ ართმევს. . .“ მედეას მითი კი არის მოთხრობა იმ გოგონაზე, რომელიც ღვთაებრივი წარმოშობისა იყო,

⁶²² „თავდაპირველად არგოსული ხომალდით შემომიყვანეს, მანამდე ჩემთვის მხოლოდ ფასისი იყო ცნობილი“

რომელმაც ყველა და ყველაფერი გაწირა სიყვარულისთვის, ღალატი ვერ გადაიტანა, არნახული შურისძიებით შეძრა ელინთა ცივილიზებული სამყარო და ვნების ტვირთისგან გათავისუფლებულმა კვლავ დაიბრუნა ღვთაებრივი სახე, ანუ როგორც იტყოდა გრიგოლ რობაქიძე „ეიდოლონი“.

რომანის სხვა პერსონაჟთა მსგავსება-განსხვავებანი თვალსაჩინოა. მათი პორტრეტები კოლხური შტრიხებით არის დახატული. შთამბეჭდავია მეგის დედის, ციცინოს სახე, რომელსაც ავტორი ელინური მითოლოგიებით უხვად შემკობილს წარმოადგენს: „ციცინო სხვა ქალებს არ ჰგავდა, მასში **კოლხი ამორძალის** სისხლი სჩქეფდა და ამიტომ ვერავის სატრფო ვერ იქნებოდა; ის კაცს იმორჩილებდა, მასზე ბატონობდა და ბოლოს ზურგს შეაქცევდა ხოლმე. არავის უღებდა საკუთარი გულის კარს და ამიტომაც არავის საკუთრება არ იყო. თითქოს თავისი ვნებების გაფლანგვისა ეშინიაო, **ამორძალის** მზერას იშვიათად თუ მიაპყრობდა ვინმეს. **ბაკქანტი ქალი** კი იყო, მაგრამ მაინც მიუწვდომელი რჩებოდა. მისგან ის უდრეკი ძალა მოსჩქეფდა, კაცებს რომ განაიარალებდა და ადამბლავებდა. და სწორედ ამაში იყო ამ ქალის საიდუმლო“.

ბაკქური სულით ეს რომანი ავტორმა უხვად შეამკო. აქ, ისევე როგორც სხვა ქმნილებებში, გრიგოლ რობაქიძეს არ ავიწყდება ქართული სულიც და მის სათაყვანო წმინდანს ბერძენთა საყვარელ ღმერთს უთანასწორებს: „23 აპრილი საქართველოში წმინდა გიორგის, ანუ, როგორც აქ მას მოიხსენიებენ, თეთრი გიორგის დღეა. ეს წმინდანი ქრისტიანობაზე მოქცეული ქართველი **დიონისოა**. . .“ თეთრი გიორგი ქართულ წარმართულ პანთეონში მამრული საწყისის განმასახიერებელ მთვარის კულტად იყო მიჩნეული და მას, როგორც მეზრდოლ ღვთაებას, განსაკუთრებულ პატივს მიაგებდნენ. მისი გამოსახულებებით მოხატულია ძველი ეკლესიები.

თეთრი გიორგისა და დიონისეს შეთანსწორება დასტურია იმისა, თუ როგორ ლამობს დიდი მწერალი ქართველთა შორის აღმატებულად სათაყვანო წმინდანისა და ბერძენთა შორის უაღრესად პოპულარული ღვთაების იგივეობის მტკიცებას.

მითოსური სულით არის გაჯერებული რომანი „**ქალღმერთის ძახილი**“, სადაც გასაოცარი ოსტატობით არის შერწყმული ქრისტიანული სული წარმართობასთან და სადაც ტყის ღვთაება **დალის** სახე ორგანულად უკავშირდება ბერძენთა **არტემისის** და რომაელთა **დიანას** მითოსურ სახეებს.

მითოლოგიური წიაღსვლებით არის დატვირთული რომანი „**გრავალის მცველნი**“, რომელიც გრიგოლ რობაქიძემ 1937 წელს დიდერიხის გამომცემლობაში გერმნულ ენაზე გამოაქვეყნა. ეს რომანი პიესის სახით თარგმნა ნ. გელაშვილმა და იგი მარჯანიშვილის თეატრის სცენაზე დაიდგა 1989 წელს. ხოლი 2012 წელს გამომცემლობა „**არტანუჯმა**“ გამოსცა თ. კოტრიკაძის მიერ თარგმნილი სრული

ტესტი. ქმნილების მთავარი სათქმელი თანამედროვეობისთვისაც უმნიშვნელოვანესია: ქართველი ერის გადასარჩენად უმთავრესია სულიერი სიწმინდის დაცვა, რაც მხოლოდ რწმენით მიიღწევა. რომანი სამშობლოს ბედის მარადიული განცდით არის შთაგონებული. მთავარი გმირის, ლევან ორბელის (გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ეს პერსონაჟი თავად ავტორია) ხილვებში, სადაც განსახიერებულია ქართველი ერის მითოსი და მისტერიები, გამოთქმულია საქართველოს მომავლის რწმენა.

განსაკუთრებულ ინტერესს იმსახურებს გრიგოლ რობაქიძის ესსეების კრებული „დემონი და მითოსი“, რომელიც იენაში დაიბეჭდა 1935 წელს (მისი ქართული თარგმანი ეკუთვნის მ. კვატაიას)⁶²³. კრებულში რამდენიმე პორტრეტი და განსჯითი ხასიათის ესსეა წარმოდგენილი. ავტორი დიდი მხატვრული ოსტატობით გვთავაზობს აღმოსავლეთისა და დასავლეთის სიცოცხლის არსის სამყაროს მიღმიურ ახსნას („თაურშიში და მითოსი“, „სიცოცხლის განცდა დასავლეთსა და აღმოსავლეთში“).

გრიგოლ რობაქიძის შემოქმედებას დიდად აფასებდნენ მისივე თანამედროვენი. საინტერესოა ამონარიდი გერმანული ლიტერატურული ჟურნალის „მერკურის“ გამომცემლის ჰანს პაშკეს ვრცელი გამოკვლევიდან რომელიც 1936 წელს დაიბეჭდა და რომელიც წარმოდგენილია წიგნში: რ. კარმანი, „გრიგოლ რობაქიძე და მითოსის აღორძინება“ (Posted by: Burus / 05.02.2010). „არსებობენ უამრავი სპონტანური საწყისები სამყაროსი – რომელნიც მიწიდან ვულკანური ძალით იფრქვევიან რაღაც ერთ წამში, როგორც ამას მოითხოვს გაჩენის აქტი, რათა სხეულებრივი ფორმა მიიღონ. იმპულსები, რომლებიც ასულდგმულებენ რობაქიძის გმირებს, ამ შედარებას იმსახურებენ. ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, თითქოს ეს გმირები ჩასწვდნენ სამყაროს საიდუმლოს მათი გაჩენისთანვე. ისინი დასავლელთა გაგებით პიროვნებები კი არ არიან, არამედ რაღაც მსგავსი ბუნების ელემენტებისა“.

* * *

ანტიკური თემატიკა ახალი კუთხითა და ორიგინალური ხედვით არის წარმოდგენილი გრიგოლ რობაქიძის ლექსებშიც. პოეტი წერდა: „ლექსი კიდეც უფრო დიდი ენერგიაა. ლექსს თავისი საკუთარი სიცოცხლე აქვს და მისთვის უნდა იყოს იგი სრული ინდივიდუალობა, უნაკლო სხეული“.

ამ თვალსაზრისით საოცრად ემოციურია „ჰიმნი ორფეოსისადმი“, რომელიც გრიგოლ რობაქიძის ლირიკის უბრწყინვალეს ქმნილებად არის აღიარებული. პოეტი,

⁶²³ გრ. რობაქიძე. დემონი და მითოსი. გერმანულიდან თარგმა მ. კვატაიამ. თბილისი, 2012.

როგორც გრძნეული, იხმობს ორფეოსის სულს და შესთხოვს დაუბრუნდეს ჩვენს სამყაროს, მოკვდავთა ქვეყანას და სიბნელიდან სინათლეზე გამოგვიყვანოს. პოეტი ეკედრება ძველ ელინთა ლეგენდარულ მგოსანს „ძველთაძველი საკრალური ხმით, აფიცებს მას არქაული წმინდა ბგერებით, თავისი ქართული დედაენით“, რომელიც ცოცხალი ნაშთია წინა აზიისა და შუამდინარეთის გადაშენებული შუმერული და ხეთური ენებისა:

„ჰო, შენ – შემოქმედი შენისა შენში
შენ, სხივო მზისა. . . ო, დაბრუნდი, **ორფეოს**,
კვლავ მოდი ჩვენთან
ევოე, ევოე, ევოე,
იარალ, არალუუ,
იდილარ იდალაა. . .“

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ ოდაში ამოკითხული შეძახილი „ევოე, ევოე, ევოე“ ბერძნულ მითოსსა და ტრაგედიაში (ევრიპიდე „ბაკქი ქალები“) დიონისეს რიტუალების თანმხლებია. ეს ბაკქიური შეძახილია, უფრო მეტიც, თვით დიონისეს უხმობს ასე თავად ქოროც კი: „ჩვენი მქუხარე ევოიების დიდო ნათელო“ („ბაკქი ქალები“ სტრ. 608). არ უნდა იყოს ინტერესს მოკლებული ისიც, რომ ამავე ტრაგედიაში, ერთდერთმა რომ მოაღწია ჩვენამდე დიონისეს თემაზე შექმნილი დრამატურგიიდან, ქორო ახსენებს დიონისეს გრძნეულ ორფეოსს (სტრ. 556-576). ჩემი აზრით, გრიგოლ რობაქიძის ამ დიდებულ ჰიმნს ევრიპიდესეული ტრაგედიის კვალიც ამშვენებს.

გრიგოლ რობაქიძე მიაწინებებს, რომ საქართველო არ არის გეოგრაფიულად გასაგები მცნება, თავისი კულტურის სტილით, იგი, როგორც ხალხური ფენომენი, განეკუთვნება დასავლეთს. . . „ქართული“ უძველესი ენაა და ეს სახელი მოდის უძველესი წარსულიდან, ქართველი ხალხი, ვითარცა ცოცხალი არსი, მითიურ პიროვნებად გვევლინება, რომლის სახელია ქართუ ანუ **კარდუ**, აქედან ქართული, ანუ კარდუელი – ქართველი“ (რ. კარმანი).

ეს ვრცელი ჰიმნი დაწერილია გერმანულ ენაზე 1952 წლის დეკემბერში, ბერძენი მწერლის, ნიკოს კაზანძაკისისადმი გაგზავნილ ბარათში. ამ ლექსის შექმნის ისტორიას გრიგოლ რობაქიძე ასე იხსენებს: „ომის დროს სამყარო სარდაფად იყო ქცეული. ომის შემდეგ კი იგი ბანაკი გახდა. შეკითხვაზე, თუ რა აწუხებს დღევანდელ კაცობრიობას, მე ვუპასუხებდი: შინაგანი ჩაკეტილობა. მე მიწოდოდა ორფეოსისთვის

მიმემართა, ვისთვისაც განცხადდა შენ შენში, რათა ჩემი ღრმა გრძნობა გამომეხატა. ასე წარმოიშვა 1949 წელს ჩემი ჰიმნები ორფეოსისადმი“.⁶²⁴

პოეზიის მოყვარულებმა კარგად იციან, რომ ლექსი იბადება ღვთაებრივი გამოჩნატებით, სწორედ მაშინ, როდესაც პოეტი თითქმის გადადის სხვა სამყაროში, ეზიარება რაღაცას იდუმალსა და ახალს. ამ ზიარებას თან უნდა ახლდეს პოეტური სიტყვის გამოთქმის ხელოვნება, რომელსაც შეუძლია მკითხველშიც გამოიწვიოს ის ემოცია, რითაც სავსეა თავად შემოქმედი. აკ. ბაქრაძე „კარდუში“, გრიგოლ რობაქიძის ცხოვრებისა და ღვაწლისადმი მიძღვნილ წიგნში წერდა: „კრიტერიუმი, რომლითაც უნდა განვიხილოთ გრიგოლ რობაქიძის პოეზია, თვითონ დაგვიტოვა. 1953 წლის 3 მარტს იგი გიორგი გამყრელიძეს ბარათით უზიარებდა აზრს: ჩემთვის პირადად ყველაზე დიდი ლირიკოსი არის **საპფო**, ყოველი სიტყვა მისი გვხვდება გულში: გვხვდება ისე, რომ გიტოკავს, გიტოკავს ისე, რომ ამოვარდნას აპირებს. აპირებს ამოვარდნას, რომ სხვა გულს გადაეხსნას. აი, ლირიკოსი. სხვა საზომიც მაქვს პოეტისათვის: რამდენად ახალია მის მიერ ხილული სამყარო, რამდენად უნივერსალურია ეს სიახლე და რამდენადაა იგი ჩამოსხმული პოეტურად“.⁶²⁵ საგულისხმოა, რომ პოეტთა მრავალსაუკუნოვან და დიდებულ პლეადაში გრიგოლ რობაქიძე „ყველაზე დიდ ლირიკოსად“ აღიარებს ძვ.წ. VI საუკუნეში მოღვაწე მიტილენელ პოეტესა საპფოს, თუმცა იქვე დასძენს: „ვთქვი საპფოზე „ყველაზე დიდი ლირიკოსი“ – ეს არ ნიშნავს „ყველაზე დიდი პოეტი“. მისი შემოქმედების დახასიათებისას ნათელია, რომ მას მხედველობაში აქვს საყოველთაოდ ცნობილი ფრაგმენტი „ღმერთების ხვედრის მეჩვენება თანაზიარი“, რომელიც შემოგვინახა ფსევდოლონგინოსმა ტრაქტატში „ამაღლებულისათვის“ ამ სიტყვებით: „არა ხართ გაოცებულნი, თუ როგორ მიმართავს იგი [საპფო – ნ.ტ.] თითქოსდა შორით მყოფ სულსა თუ სხეულს, სმენას თუ ენას, თვალებსა თუ ფერს, ყოველივეს, რაც თითქოსდა განილტვა მისგან. ურთიერთსაწინააღმდეგო გრძნობათ რომ აერთებს, ის ერთდროულად თან იწვის, თან იყინება, ან გონი ერთმევა, თან ცნობას ეგება, თან სიკვდილის შიშით ძრწის, თან სიკვდილს ნატრობს, რათა თავისი განცდა ერთი რომელიმე გრძნობით კი არა, გრძნობათა ჰიდილით წარმოსახოს . . .“⁶²⁶. ცხადია, გრიგოლ რობაქიძეს კარგად ჰქონდა შესწავლილი ძველი ბერძნული ლირიკა და ის განმარტებანი, რომელნიც ლირიკოსთა გამოცემებს თან ახლდა, რამეთუ გავლენა ამ განმარტებებისა მის თუნდაც ზემოთ წარმოდგენილ ამონარიდში აშკარად იგრძნობა.

⁶²⁴ თ. მესხი. დიდი ხანძრის მემული ანარეკლი. თბილისი, 1966, გვ. 105-125.

⁶²⁵ აკ. ბაქრაძე. კარდუ ანუ გრიგოლ რობაქიძის ცხოვრება და ღვაწლი. თბილისი, 1999.

⁶²⁶ ფსევდო-ლონგინე. ამაღლებულისათვის. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა და კომენტარები დაურთო ბ. ბრეგვაძემ. თბილისი, 1975.

მიუხედავად ამ გავლენებისა ლექსებში, რომლებშიც ანტიკური სამყაროს მითოსური თუ ისტორიული ფიგურები იკითხებიან, საინტერესო და ორიგინალური პოეტური სახეები ჩნდებიან. ასეთია **პანი**, ტყის ღვთაება, პასტორალური ხასიათის ლექსში „მწყემსთა ღმერთი“. პოეტი რამდენიმე სტრიქონში მრისხანე და ხმაურიანი პანის თავსებურ სახეს ხატავს: ლექსში მოვლენათა სვლა იწყება „ფერნაცვალი ტყავიდან ნახევრად თავდახრილი“ გველით. რომელიც „თავს ზეწამოსწევს და გაშეშდება ხელმეორე გაჩენის წამთან“. აქ არ შეიძლება არ გავიხსენოთ რომანი „გველის პერანგი“, რომელზეც უკვე ვისაუბრეთ. ამ ლექსში, ისევე როგორც რომანში, ხელმეორე დაბადების იდეაა გამოკვეთილი, მაგრამ ეს ბოლო სტრიქონებში განცხადდება. მანამდე კი ცხენების რემას დააფრთხობს **პანის** ხარხარი:

„ამ დროს კორომებში გაისმის ხორხოცი,
ქუხილის მსგავსი,
ვაცისფებიან **პანისა** და სალი კლდის კედელი
ბუმერანგივით უკუტყორცნის ხარხარის ექოს
და მრისხანებით ატანილი ღმერთი ჩაიარს
... ჩაიგრუხუნებს ზღვის ტალღებზე გადაჭიმული
ქარიშხალი მწყემსების ღმერთის“.

„მწყემსთა ღმერთი“

ეს ლექსი დაწერილია გერმანულ ენაზე (იხ. გრიგოლ რობაქიძის არქივი N28775-80), ქართულად თარგმნეს ნ. კაკაბაძემ და ზ. ებანოიძემ. თარგმანი ისე იკითხება, თითქოს იგი ქართულად ყოფილიყო დაწერილი, რაც მთარგმნელთა მაღალ პროფესიონალიზმზე მეტყველებს.

პანის სახე, როგორც ჩანს, განსაკუთრებით მოსწონდა მითოფილ პოეტს. მისი სახელი სვადასხვა ლექსში იკითხება განსხვავებული ნიუანსებით:

„ზანტი ზმორებით იზნიქება მთვლემარე **პანი**“.
„ოთხფეხა ღმერთმა სადღაც რბენით გადიხითხითა“.

„პანი“

„მაგრამ **პანის** ჟამს ცნობ ყველაფერს ასე ფარსაკად“.

„ვასაკა“

„ღვთის სიახლოვით მეწამულნი: ვიწვით, ვითვრებით,
რახსებ-შებმული ტყდება **პანის** სპილენძის კევრი
და სიყვარულით ბნედას გვაყრის მზის ავი ტევრი“.

„დიდი შუადღე“

წერილში „ქართველ მწერლებს“ გრიგოლ რობაქიძე ქართულ სიტყვას *პანს* ადარებს, რომელიც იბადება „მძიმედ მთვლემარე“: „ . . . ხოლო გვაქვს კიდეც ისეთი რამ, რომლის სადარი ძვირად თუ სადმე მოიპოვება: ეს არის ქართული სიტყვა, პლასტიკური დაბადებით რომ იკვეთება, თავადური თავმდეები ამისა რუსთაველია. მზიანი საქართველო საიდუმლო უღელტეხილია აღმოსავლეთისა და დასავლეთის: ჩვენ ვიწვით აღმოსავლეთის ფიქრმორეული შუადლით, როცა მზის ღელეთა მარმაშში **პანი** იბადება მძიმედ მთვლემარე . . . “ („საქართველო“).

პანის მითოსურ სახეს იხსენებდა გრიგოლ რობაქიძე, როდესაც წერდა თავის სათქმელს მისთვის სათაყვანო ვაჟა-ფშაველას გარდაცვალებაზე. ძველბერძენ ავტორთა ჩინებულად მცოდნეს არ გამორჩენია პლუტარქოსის წერილი „რატომ სდუმან ორაკულები“ (თავი 17, „მორალიები“), სადაც მოთხრობილია პანის გარდაცვალების ამბავი. შემდეგ ეს ამბავი მრავალ ვერსიად გავრცელდა ელინოფილურ სამყაროში. ერთ-ერთის თანახმად, როდესაც ძველი ელადა ილუპებოდა, მეზღვაურს, რომელიც იტალიისკენ მიემართებოდა, ღამის სიბნელეში უცნაური ძახილი ესმა: „გარდაიცვალა დიადი პანი!“ ეს გამოთქმა დიდებულად მოარგო გრიგოლ რობაქიძემ თავის სათქმელს: „**ელინი** მხატვრის შემოქმედებითი ხედვა ფესვებამდე ფერს უცვლიდა სამყაროს. **გარდაიცვალა დიადი პანი!** – მოესმა ძველ დროში მოგზაურს და ეს ყვირილი დღემდე ბევრს ჩაესმის. მაგრამ ასეა ეს? არა: შეცდა ის, ვინც გაახშიანა ეს ბოროტი ხმა. **პანი** არ გარდაიცვალა, მას მხოლოდ სძინავს. და როგორც არ უნდა გაცდეს კაცობრიობის ფანტაზია, ამ უკანასკნელის ბევრ რჩეულში მაინც იგრძნობა **პანის** შუადლის სიმშვიდე, ზარდაცემამდე მომაკვდინებელი, თუმცა მჭვრეტელობით ცნობიერებაში **აპოლონის** მზიური ნიჭის – „შინაგანი ხედვის“ – მქონე ეს რჩეულები არიან შემოქმედნი. მათი შემოქმედებითი შეხებით სამყარო იცვლება და ჩვენც სხვაგვარად აღვიქვამთ ამ ცვალებადობას. სამყარო ჯერ ისევ საკსეა აზრით, ჯერ ისევ მშვენიერია ცხოვრება. დე, იყოს კურთხეული მიწა! – გვეუბნება შემოქმედის ყველა ქმნილება. ასეთ რჩეულებს შორის იყო აწ გარდაცვლილი პოეტი ვაჟა-ფშაველა. ჭეშმარიტად, მის შემოქმედებით პიროვნებაში იგრძნობოდა **მთვლემარე პანის** სუნთქვა.

გარდაიცვალა დიდი პოეტი, ფშაველის მდუმარე მთების მომღერალი. თუმც ვინც დააგემოვნა მისი ქმნილებების ნაყოფი, მან არ დაუჯერა ბოროტ ყვირილს, რომ მოხუცი **პანი** გარდაიცვალა“.

ეპიტაფიის ნაცვლად დაწერილ ამ ვრცელ წერილში (რომელიც შემოკლებით წარმოვადგინე) დიდი ქართველი პოეტის დაუვიწყარი სახეა დახატული. თითქოს რაღაცით პანსაც ჩამოჰგავს, არის სხვათაგან განსხვავებული, ბუნების შვილი, განმარტოების მოყვარე და მისნობის ნიჭით გამორჩეული, ესმის ყვავილთა, ხეთა,

მხეცთა და კაცთა ენა . . . მოხუცი პანი არ გარდაცვლილა – ამბობს მწერალი და მისი ეს სიტყვები დრომ დაამტკიცა: ის ცოცხალია თავისი შემოქმედებით! არც ქართული პოეზია ჩამონგრეულა, მას ახალი ფასეულობების ძიებათა ჟამი ედგა. იყო სიმრავლე პოეტების და ლექსთა ცვენა. ერთმანეთს ცვლიდნენ ახალი ლიტერატურული მიმდინარეობები: მოდერნიზმი, სიმბოლიზმი, დადაიზმი... მათი წარმომადგენლები ახალ ლიტერატურას ქმნიდნენ. უმნიშვნელოვანესი იყო „ცისფერყანწელთა“ წვლილი ქართული პოეზიის განვითარებაში. მართალია, ისინი აღიარებდნენ გრიგოლ რობაქიძეს თავიანთ წინამძღოლად, თუმც თავადაც დიდი გავლენა იქონიეს მასზე. პოეტები ერთმანეთსაც უძღვნიდნენ ლექსებს. აღსანიშნავია, რომ გრიგოლ რობაქიძის მიძღვნილი ხასიათის ლექსებშიც კი ძველბერძნული მითოსის პერსონაჟები ქმნიან მთავარ ფონს პოეტური პორტრეტისათვის. ვ. გაფრინდაშვილისადმი მიძღვნილ ლექსში პოეტის ფილოსოფიურობაზეა აქცენტი გადატანილი. ამის ნათელსაყოფად გრიგოლ რობაქიძე ახსენებს ცნობილ ბერძენ ფილოსოფოსს, ქურუმს, პოეტს – ემპედოკლეს:

შენ გესმის მუდამ ჯადოსანი ხმა შორეული,
სურნელოვანი შენში თითქოს ვიღაცა მოკლეს,
შიში აგიტანს, გადასძახებ ძველ ემპედოკლეს,
რომ სიტყვით შეკრა ეს ქვეყანა გადარეული.
„ვალერიან გაფრინდაშვილს“

პ. იაშვილის ბრწყინვალე პორტრეტი იკითხება ლექსში „ჯადოქარობით ეზიარე ირანელ დავრიშ“, სადაც „მზის მოთაყვანე“ პოეტი არის „ხან უცნაური, ქედმაღალი, ურჩი, თავნება“, რომელსაც, პოეზიაში „ბანდიტივით“ შემოჭრილს, უხდება კიდევ ჯამბაზური გაქანება; მან „უდარდო ხელით მოაბნია თვალ-მარგალიტი“ და მოწითურ რაშს მიაქანებს თეთრი რაინდი. ამ ზუსტად მორგებულ მეტაფორათა შორის არის კიდევ ერთი, რომელიც პაოლოს პორტრეტის გვირგვინია:

„გშვენის ყივილი და ნავარდი დაჭრილ კენტავრის“

კენტავრები, ბერძნული მითოსის გასაოცარი არსებები, მხატვრულ აზროვნებაში ველურ და დაუოკებელ ძალას განასახიერებენ. ისინი ულევ ენერგიას ფლობენ. ჩანს, ეს სიმბოლიკა განსაკუთრებით ხიბლავდა გრიგოლ რობაქიძეს. მის წარმოსახვაში ეს ველური არსებები ცივილიზაციას უპირისპირდებოდნენ („კარდუს“ ერთ ფრაგმენტს „კენტავრი“ ეწოდება; დრამაში „მალშტრემ“ ერთ-ერთ ქვეთავსაც ასეთივე სათაური აქვს). გრიგოლ რობაქიძემ თითქოს იწინასწარმეტყველა პაოლოს აღსასრული: მზის მოთაყვანე პოეტმა დაჭრილი კენტავრივით დატოვა სცენა.

გასაოცარი სიღრმითა და სინატიფით არის გამოკვეთილი ტიციან ტაბიძის სახე მისდამი მიძღვნილ ლექსში. გრიგოლ რობაქიძე ტიციანში გრძნობს ქურუმს, რომელსაც შეუძლია წარმოთქვას უძველესი ლოცვები, სონეტებით აამეტყველოს ძველი ქალდეა, წარმოთქვას სიტყვა საოცარი და საიდუმლო, რადგანაც იგი დიონისიურს აზიარა „გვართა მოირამ“:

„შენში იწვიან ძველ ქურუმთა ლოცვის თესლები,
ტკბილი სონეტი ესიტყვება გვართა **მოირას**,
ხსოვნას გილბოზენ **იზიდასი** შენ სარეცლები
ქალდეას სიზმარს რომ აგრძელებ ასე ზმორიანს.

...

ყივილით ისვრი საიდუმლო სიტყვას საოცარს,
არ შეგეშინდეს ძველი ცნობის: ბავშო ტიციან,
რომ **დიონისო** შენი ჩუმი ძმადნაფიცია“.

„ტიციან ტაბიძეს“

„მოირა“ ბედისწერის ქალღმერთია. მიძღვნის ავტორი დარწმუნებული იყო, რომ ლექსთა თხზვა ტიციანის ბედისწერა იყო ოდითგან, ქალდეას დასაბამიდან. ქალდეას თემა გრიგოლ რობაქიძისა და „ცისფერყანწელთა“ შემოქმედებაში აქცენტირებული იყო. ეს იყო წარსულის „მნემოსინე“, მისი აღორძინება. მართალია, არც წინამორბედი მწერლებისათვის ყოფილა უცხო წარსულისაკენ მიბრუნებისა და სიახლეთა ძიების ტენდენციები, მაგრამ მოდერნისტებმა ამ ტენდენციებს მითოსური სული შთაბერეს და უფრო იდუმალი გახადეს. ამის გამოძახილი იყო „ქალდეა“, როგორც დასაბამი ქართული ნაციონალური ცივილიზაციისა, ანუ „თაურწყარო“, რომელთანაც მიახლების სურვილი მარადიული სიზმარი იყო „ცისფერყანწელთა“ („ჩემში სტირიან წინაპართა ბრძენი მოგვები . . . ჩემი საფლავი ძველ ქალდეას იქნება მზეზე“ – წერდა ტიციან ტაბიძე) და მათი „თაურკარდინალისა“.

არც გრიგოლ რობაქიძე დარჩენილა მიძღვნითი ხასიათის ლექსების გარეშე. მის შესამკობად სიტყვებს არ იშურებდნენ ცისფერყანწელები და არამხოლოდ. პაოლო მას კარდინალად უხმოზდა:

„მე ტან-ანთებულ ფარშევანგებით
მოგართვი შვადლის **კარდინალობა**.

...

ატეხილია მიწა ზვიადი,
კენტავრის სირბილს „ლილლეს“ აყოლებ,
ატარებ როგორც **ალკივიადი**

ცხელ, გახურებულ დერიდახოლებს.
სჭრი ლექსებს მაგარ, რკინის ღვედებით

და გვაბარბაცებ სიტყვის შანთებით,
საქართველო კი გეიმედება
ირრუბაქიდის გადანათებით“.

ჩანს, კენტავრის სახე პაოლოსაც მოსწონდა. აქ ყველაფერი ცხადია: გრიგოლ რობაქიძის შემოქმედება ევროპულ და ქართულ ძირძველ ტრადიციათა შეთანასწორებაა, ის დერიდახოლების (მუზარადების) მატარებელი ალკივიადივით (ალკიბიადესი – სოკრატეს თანამედროვე სტრატეგოსი და საზოგადო მოღვაწე, განთქმული თავისი ნიჭითა და მშვენიერებით) ელეგანტურია, ხოლო მისი ლექსები – გამაოგნებელი. კარგად ხვდებოდა პაოლო, რომ გრიგოლ რობაქიძის ჩამოსვლა საქართველოში ქართული მწერლობის აღმავლობის საწინდარი იყო.

გრიგოლ რობაქიძე ქართულ პოეზიაში ევროპულ ტენდენციათა მესვეური იყო. მისი ღვაწლია ის, რომ ქართული ლექსი უფრო უნივერსალური, უფრო ემოციური, უფრო მელოდიური გახდა. მან განსაკუთრებული ყურადღება გადაიტანა პოეტური ქმნილების რიტმზე, აგებულებაზე, დაამკვიდრა სონეტი და რაც უმნიშვნელოვანესია: ქართულ ლექსს შესძინა მითოსოფიურობა, რასაც მიაღწია იმით, რომ მითოსური პერსონაჟები გაამდიდრა ახლებური შინაარსით. თითქმის მთელი მისი შემოქმედება აღსავსეა მითოლოგიური წიაღსვლებით და მათში განსაკუთრებული ადგილი ანტიკურ სამყაროს უკავია. თუ თვალს გადავავლებთ მის შემოქმედებას ამ კუთხით (იხ. classcaltradition.tsu.ge), დავრწმუნდებით, რომ ასეთი სიმრავლე მითიური, ისტორიული, ეთნოგრაფიული თუ სხვა სფეროთა რემინისცირებისა არცერთ სხვა შემოქმედთან (თვით გალაკტიონთანაც კი) არ დაიძებნება. ეს არ არის მხოლოდ მოხსენიება სახელებისა, რომელთაც საკუთარი სიმბოლიკა გააჩნიათ. გრიგოლ რობაქიძესთან ეს სიმბოლიკა ხშირად ახალი ფუნქციით იტვირთება, რაც კიდევ უფრო საინტერესოს ხდის თავად შემოქმედის მითოპოეტურ აზროვნებას.

გრიგოლ რობაქიძის მითოსური წარმოსახვებით შთაგონებული პოეზია ერთდროულად იყო ინტელექტუალურიცა და ექსპერიმენტულიც. ის მიიღო მისმა თანამედროვე შემოქმედებებმა აზრმა. სწორედ იმ პერიოდში, როდესაც იწერებოდა გრიგოლ რობაქიძის დრამები, იწერებოდა ლექსები „ახლებური გამონათებით“, სადაც ქართულმა ტრადიციამ დიდებულად შეითავსა ევროპული ესთეტიკაში:

„ამაყი ნება: თავადობის და შურის კერძი.

ლაღი თარეში: სილამაზის ეშხით შვებულები.
ხელმწიფებისთვის ოქროვანი კოლხეთის ვერძი
და სისხლის გმირის: შმაგი რიტმით ზარხომებული.

ტაძარი ოშკის: თეთრი ლოცვით ათოვლებული,
საშო ზმანების: ხან მყოფელი და ხან კი ბერწი,
სევდათა ვაზის ცრემლიანი მოჭრილი ლერწი
და ცხელი ჯვარი: ნინოს თმებით განათებული.

მე მიყვარს შენი გამოხედვა ძველი, მესხური,
მზის სინათლეში შოთას სიტყვით რომ მოესხურა,
მაგრამ ხედავდე: სააკაძე ლანდივით მოდის:

უცხო შორეთის სიყვარულით პირგამეხილი,
და უცდის გმირი: გამთელდება ნეტავ თუ ოდეს,
შენს უნდო მკერდში მისი ხმალი გადატეხილი.
„საქართველოს“

სამშობლოს სიყვარულის განცდით დაწერილ ამ ბრწყინვალე სონეტში პოეტური ვირტუოზულობით არის დახატული საქართველოს ისტორია მოყოლებული კოლხეთიდან (ოქროს ვერძი) თანამედროვეობამდე მთავარი მოვლენების აქცენტირებით. საოცარ ემოციას იწვევს სტრიქონი „სევდათა ვაზის ცრემლიანი მოჭრილი ლერწი“, რაც, ალბათ, სწორედ ზეციდან წამოსულ ზეშთაგონებით არის დაწერილი. ასეთი ზეშთაგონება გრიგოლ რობაქიძეს ხშირად სწვევია, რამეთუ მის ლექსებში იხსნება პოეტური სულის საკრალური დარანები. „მეხსიერების საოცარი ნიჭი, ანუ გარდასულის ფლობის უნარი, საკუთარი „გენეტიკური“ ისტორიის სულის საკუთრებად ქცევა – აი, ყოველივე ის, რასაც გრიგოლ რობაქიძე თავისი შემოქმედების უმყარეს საძირკვლად იაზრებდა. . .

თუმცა, რა უნივერსალურიც არ უნდა ყოფილიყო მისი ინტერესების სფერო, მთავარი მისთვის მაინც, ქართული სულიერი კულტურის გადარჩენა და შემდგომი აღორძინება იყო.

მწუხარე ქარტეხილებით დამძიმებული ცხოვრება გრიგოლ რობაქიძისა წარმოადგენდა დაულალავ ღწვას დაკარგული სამშობლოს სულიერი და ზნეობრივი პოტენციის მხატვრულ სახეებში რესტავრაციისა და მხოლოდ ამგვარი განფენისა. . .

მისი საკრალური ხატის რომანტიზაციისა და სამყაროს უმაღლეს ადამიანურ ღირებულებათა სივრცეში მისი დამკვიდრებისა“.⁶²⁷

გალაკტიონ ტაბიძე (1891-1959)

ნანა ტონია

გალაკტიონ ტაბიძემ ლექსების პირველი კრებული („ლექსები“) თბილისში 1914 წელს გამოაქვეყნა და იმთავითვე დიდი მოწონება დაიმსახურა. ხოლო 1919 წელს გამოცემული „არტისტიული ყვავილებით“ მან „პოეტთა მეფის“ სახელი დაიმკვიდრა.

გალაკტიონის შემოსვლა პოეზიის სამყაროში დაემთხვა პერიოდს, როდესაც ლირიკაში ბატონობდა აკაკი წერეთლის ავტორიტეტი. გალაკტიონის თაობამ შეძლო ახალი თემებისა და სახეების შემოტანით ქართული მხატვრული აზრის გამდიდრება. ამ თაობის წარმომადგენლები განათლებას იღებდნენ პეტერბურგსა და ევროპის დიდი ქალაქების უნივერსიტეტებში. სამშობლოში დაბრუნებულები კი იღვწოდნენ ქართული ლიტერატურისა და შემოქმედებითი აზრის განახლებისთვის.

გალაკტიონის პოეზიაზე დიდი იყო რუს და ფრანგ სიმბოლისტთა გავლენა, თუმცა მან დიდებულად შეძლო ამ გავლენების ქართულ პოეტურ ტრადიციასთან შეთანასწორება. ფრანგი პარნასელები, სიმბოლისტები და იმპრესიონისტები აღიარებდნენ ანტიკურობას როგორც ნიმუშსა და ეტალონს. შესაბამისად, გალაკტიონისთვისაც ანტიკური მითოლოგია და პოეზია იქცა შთაგონების წყაროდ. სწორედ ამიტომ მის შემოქმედებაში ესოდენ ჭარბობს ანტიკური მითოლოგიური და ისტორიული ფიგურების პოეტური რემინისცენციები.⁶²⁸

გალაკტიონის ეპოქაში მოდერნისტებისა და სიმბოლისტებისათვის ხელოვნება იყო ბედისწერა. მათი სიცოცხლის არსს წარმოადგენდა შემოქმედება და ამ შემოქმედების საფუძველს – ანტიკური სამყარო. ეს იყო შემოქმედებითი ძიებებით სავსე პერიოდი, როდესაც ქართულ პოეზიაში ერთდროულად თანაარსებობდნენ ისეთი მიმართულებები, როგორიც არის პარნასული ნეოკლასიციზმი,

⁶²⁷ გ. ბენაშვილი. გრიგოლ რობაქიძე – ეროვნული ფესვების მამიებელი ფაუსტი. კრიტერიუმი. № 2, 2005, გვ. 22-25.

⁶²⁸ წინდაწინ უნდა აღვნიშნო, რომ 1995 წელს დაიბეჭდა ქეთევან გარდაფხაძის ფუნდამენტური გამოკვლევა სახელწოდებით „ანტიკური ტერმინები და ცნებები გალაკტიონის პოეტურ ენაში“, სადაც წარმოდგენილია ამონარიდები ყველა იმ ტექსტიდან, რომელიც უკავშირდება ანტიკურობას. ამონარიდებს თან ახლავს შესაბამისი განმარტებანი. წარმოდგენილ წერილში ვითვალისწინებ მხოლოდ ნაწილს იმ რეცეფციებისა, რაც მოითხოვა ჩემმა კვლევამ.

იმპრესიონიზმი და სიმბოლიზმი. სიმბოლისტები (გალაკტიონ ტაბიძე, ტიციან ტაბიძე, ვალერიან გაფრინდაშვილი, გიორგი ლეონიძე) ცდილობდნენ ახლებურად აემეტყველებინათ ქართული ენა, რაც შეიძლება მეტად ჩასწვდომოდნენ მის ინტუიტიურ, **დიონისურ** ქვეცნობიერს. გალაკტიონი თავის შედეგად აღიარებულ ლექსში „მარმარილო“⁶²⁹ წერდა:

„აჰყვე ვარდისფერ საფეხურებს და აჰყვე ისე,
რომ შენს წინ სხივზე ლანდად იდგეს ყმა **დიონისე**,
გრძნობდე, რომ ისევ უკვდავია თქვენი მსგავსება:
ერთნაირ სულში ერთნაირი მზის მოთავსება,
ერთგვარი სახე, ერთი ცეცხლი და სითამამე. . .
ოჰ, რამდენია, რამდენია ასეთი რამე!

. . .

აჰყვე ოცნებით მარმარილოს თლილ საფეხურებს,
სადაც ყოველმხრით **პრაქსიტელის** თვალით გიყურებს,
ცა სიყვარულის და სიცოცხლის ძვირფასი თასი.
და ყოფნა ასე, მოლანდება ასი ათასი,
რომ შენს გვირგვინზე წაშლილია შავი ნაპრალი. . .
ოჰ, რამდენია, რამდენია ამგვარად მთვრალი!“

„მარმარილო“

გალაკტიონი ამბობს იმას, რასაც განიცდის. ის გრძნობს, რომ ემსგავსება ყრმა დიონისეს, რომ უკვდავია ეს მსგავსება, რადგან მათ სულში ერთნაირი მზე იწვის ცეცხლად. მომდევნო სტრიქონებში ის მარმარილოს და პრაქსიტელეს (პრაქსიტელს) ახსენებს და ბუნებრივია, რჩება შთაბეჭდილება, რომ მას ნანახი აქვს პრაქსიტელესის ცნობილი ქანდაკება „ჰერმესი ყრმა დიონისეთი“, ან წაუკითხავს მის შესახებ; შესაძლოა, სულაც არ უნახავს ქანდაკება, რადგანაც ლექსში მინიშნებაც კი არ არის ჰერმესის თაობაზე. არადა ეს ღვთაება მთელი სხეულით არის გამოქანდაკებული, თანაც დიდებული ოსტატობით. მრავალი ვარაუდი შეიძლება გამოითქვას იმის თაობაზე, თუ რამ შთააგონა გალაკტიონს ამ ლექსის დაწერა. ერთი რამ არის მთავარი; მას სულაც არ აინტერესებდა ამ შემთხვევაში ჰერმესი, მას ხიბლავდა დიონისური სტიქია, რომელსაც ამკვიდრებდნენ მოდერნიზმის იდეოლოგები. გრიგოლ რობაქიძე, რომელიც თავის ესსეებსა და ორატორულ

⁶²⁹ ამონარიდებს წარმოვადგენ წიგნიდან: გ. ტაბიძე. თხზულებანი თორმეტ ტომად. თბილისი, 1966-1974.

გამოსვლებში მუდამ საუბრობდა დასავლური ლიტერატურის კორიფეებზე, ქართული ლიტერატურის განახლების პრობლემებზე, იმავდროულად იყო ფრიდრიხ ნიცშეს ფილოსოფიის მქადაგებელი. ქართულმა მწერლობამ დიდი აღფრთოვანებით მიიღო ნიცშეანური იდეები, განსაკუთრებით კი მისი სიცოცხლის ფილოსოფია და ელინური ესთეტიზმის თეორია. 1918 წელს გალაკტიონი მოსკოვში მიემგზავრება, სადაც თარგმნის ნიცშეს თხზულებებს.⁶³⁰ საინტერესოა, რომ თავის სტატიებსა და დღიურებში ის ხშირად მოიხსენიებს ნიცშეს. მაგრამ დავუბრუნდეთ პოეზიას. როგორც ჩანს, გალაკტიონს განსაკუთრებით ხიბლავდა საკუთარი თავის დიონისური სახეობა. ეს კარგად ჩანს ლექსში „ცისფერი“, რომელშიც პოეტი თავის პორტრეტს ხატავს. მან იცის, რომ შეუძლია „მძიმე ოცნების ცაზე ატანა“ და რომ „მელანქოლიის ამ აკლდამაში ბედმა დიდება გამოატანა“. მკითხველისთვის რომ ცხადი გახადოს, თუ ვისი „სული იწვება ხილვის ტაროსზე“, გალაკტიონი აშკარად აიგივებს თავს დიონისესთან და მის სახელთან საკუთარ სახელსაც წერს. ეს არ არის მხოლოდ გასართმად მოგონილი სტრიქონები, პოეტს სჯეროდა, რომ მასში იყო რაღაც დიონისური, სტიქიური, შეშლილობასთან წილნაყარი. დიონისესაც ხომ მოსწყინდა დედამიწაზე ხეტიალი და ცად აღზევდა: პოეტი ასე წარმოადგენს თავის სულიერ მდგომარეობას:

„ვიცი: სამყარო მას მოსწყინდება,
დარჩება ხსოვნა ყოფნას, დიონისს,
და იშვიათად თუ მობრწყინდება
სხვა საუკუნე გალაკტიონის“.

„ცისფერი“

შემდეგ სტრიქონებში გალაკტიონ-დიონისეს ანგელოსები ჯვარზე გაკრულ ქრისტესთან გააიგივებენ და ამ შემთხვევაშიც ნიცშეანური ცოდნის კვალი სრულიად ნათელი შეიქნება გაცნობიერებული მკითხველისათვის. ნიცშეს იდეები მასაზრდოებელი იყო ახალგაზრდა ქართველი შემოქმედებისათვის. 1917 წელს დაიბეჭდა გრიგოლ რობაქიძის „დიონისოს კულტი და საქართველო“ (გაზეთი „საქართველო“), ხოლო მოგვიანებით კონსტანტინე გამსახურდიამ გამოაქვეყნა „ტრადედიის წარმოშობა მისტიკის სულიდან“ („ილიონი“, 1922, N3). სწორედ კონსტანტინე გამსახურდია უწოდებს ნიცშეს „ჯვარცმულ დიონისოს“ და ამ ხატს გალაკტიონი საკუთარ პორტრეტს მიუსადაგებს.

⁶³⁰ მ. ცეცხლაძე. ფრიდრიხ ნიცშეს ტრაგიკული ხელოვნების კონცეფცია – გალაკტიონისეული რეცეფციის კრიტიკა. სპეკალი. 13. 2019.

დიონისეს სახელს გალაკტიონი სხვა ლექსებშიც მოიხსენიებს და ყველგან საკუთარ თავში დიონისეს ეძიებს. პოეტი მუდამ გრძნობდა უაღრესობას და სიდიადეს. ამიტომ წერდა:

„სხვები ჩხავიან, როგორც ყვავები,
ვერ გრძნობენ, რაა კარგი, ფაქიზი.
არის განსხვავება:
ორი ღიმილი ორთა ბაგეზე.
(ვარიანტი: გალაკტიონ ტაბიძე და გრიგოლ რობაქიძე)
პირველში ფანტასტი მეტია,
მეორეში ნაკლები.
პირველი პოეტია,
მეორე – სპექტაკლები.
ეზმანება რა დიონისე,
(ვარიანტი: გრიგოლს ეზმანება ისევ დიონისე)
სხვაა მოჩვენება გალაკტიონისა,
მას ვით არ სმენია
დიდება მარადი
და ქართლის გენია“.

„სხვები ჩხავიან, როგორც ყვავები“

როგორც ცნობილია,⁶³¹ ლექსი ეძღვნება გრიგოლ რობაქიძეს, რომელსაც გალაკტიონზე, ისევე როგორც სხვა პოეტებსა და მწერლებზე, დიდი გავლენა უნდა მოეხდინა, თუმცა ტრადიციონალისტები მას ხშირად აკრიტიკებდნენ, ზოგჯერ ეს კრიტიკა სამართლიანიც იყო.⁶³² მართალია, 1921 წლამდე გრიგოლ რობაქიძე ქართული მოდერნიზმის მთავარი იდეოლოგი იყო, მაგრამ დემოკრატიული საქართველოს დამხობის შემდეგ მთელ „ცისფერ ორდენთან“ ერთად იგი რუსულ ხელისუფლებასთან თანამშრომლობის მომხრე შეიქნა. გალაკტიონი არ ირიცხებოდა „ცისფერყანწელთა“ პლეადაში; ის ვერ ეგუებოდა ისეთ აღიარებულ პოეტებს, როგორებიც იყვნენ პაოლო, ტიციანი, კოლაუ, ვალერიან გაფრინდაშვილი, განუდგა იოსებ გრიშაშვილსაც, რომელთანაც მეგობრობდა და ლექსებსაც უძღვნიდა. და მაინც, ძნელი სათქმელია, ვის გულისხმობდა იგი, როდესაც წერდა: „სხვები ჩხავიან,

⁶³¹ ქ. გარდაფხაძე. ანტიკური ტერმინები და ცნებები გალაკტიონის პოეტურ ენაში. თბილისი, 1995, გვ. 54.

⁶³² ს. სიგუა. მოდერნიზმი. თბილისი, 2008, გვ. 138-141.

როგორც ყვავები, ვერ გრძნობენ, რაა კარგი, ფაქიზი. . .“. თუმცა იქვე მიანიშნებდა რომ არსებობს „ორი ღიმილი ორთა ბაგეზე“ და ამ შემთხვევაში კი ნამდვილად საკუთარი თავი და გრიგოლ რობაქიძე უნდა ეგულისხმა. მომდევნო სტრიქონები ამ აზრს აკონკრეტებენ: თავად პოეტია, რამეთუ მასში „ფანტასტი“ მეტია, ხოლო მეორე დრამატურგია, სპექტაკლების შემოქმედი. აქ აუცილებლად უნდა გავიხსენოთ, რომ გრიგოლ რობაქიძე დროთა განმავლობაში დრამატურგად ჩამოყალიბდა. კ. მარჯანიშვილმა დადგა „ლონდა“, რომელსაც დიდი წარმატება მოჰყვა. კ. გამსახურდიამ (რომელიც მოდერნიზმის კონცეფციის შემოქმედი იყო და რომელსაც მოსწონდა ეს დრამა), გრიგოლ რობაქიძესთან პაექრობის სურვილით 1925 წელს გამოსცა „დიონისოს ღიმილი“. ამ რომანის საპირწონედ დაიწერა გრიგოლ რობაქიძის „გველის პერანგი“. მოკლედ, მოდერნისტების ბრწყინვალე პლეადაში იყო შემოქმედებითი პაექრობა, რომელსაც ერთიანად ფარავდა ნაციონალური იდეის უაღრესობა. ეს ვრცელი წიაღსვლა მოვიშველიე გალაკტიონის ამ მცირე მოცულობის ლექსის დასარულის ასახსნელად. პოეტი მიიჩნევს, რომ მართალია, სცენიდან შესაძლოა ისმოდეს სამშობლოს სიყვარულის მაუწყებელი ხმა გრიგოლ რობაქიძისა, მაგრამ მისი მოჩვენება, მისი ქვეცნობიერი (დიონისური) სულ სხვაა, რამეთუ მასშია „ქართლის გენია, დიდება მარადი“.

გალაკტიონის შემოქმედებაში გარდა იმ ფრაგმენტებისა, სადაც დიონისეა ნახსენები („ფარდების შრიალი“; „ბუნება მოქანდაკეა“, ერთ-ერთი ვერსია; „ელვარე და ლომფერი“, ერთ-ერთი ვერსია), გვხვდება დიონისეს მითთან დაკავშირებული სხვა ცნებებიც, ისეთი, როგორიც არის „მენადები“ („გოტიეს“), „ბახუსი“ („პუშკინი პარიზში“), „დიონისობა“ („ჩვენი ჟურნალი“) და სხვა, რაც იმაზე მიგვანიშნებს, თუ რაოდენ კარგად იცოდა გალაკტიონმა დიონისეს, როგორც ღვთაების არსი. მის პოეტურ სულს იზიდავდა დიონისური თავისუფლება, ნებას მიშვებული არსებობა, „შვება უჩვეულო“. ყურადღებას იპყრობს ამ განცდის შეგრძნება ლექსში „ფარდების შრიალი“: გალაკტიონი ჩუმად შლის რვეულებს, შუალამეა: მას არ ასვენებს „ველური ფიქრი ბასრი ბრჭყალებით, ის შემლილია, გარეთ მაისია, დაჰქრის დიონისეს შვება უჩვეულო“. . . ამ პერიფრაზში ბევრი რამ აკავშირებს პოეტს დიონისესთან, რაც განსაკუთრებით თვალში საცემია: ის შემლილია, როგორც ველური ღვთაება, რომელსაც თან სდევს „შვება უჩვეულო“. ეს რიტუალური განცდაა, შესაძლოა, პოეტს არც კი უფიქრია აღეწერა ის რიტუალი, რაც დიონისიების დროს ტარდებოდა, მაგრამ მისი შემლილი სული მაისის სიბნელეში ველური ფიქრით გრძნობს დიონისეს. „დიდი დიონისიები“ ანუ ქალაქის დიონისიები, ყველაზე ცნობილი და მასშტაბური, სწორედ გაზაფხულის

დადგომისას ტარდებოდა ძველ საბერძნეთში. ეს, ალბათ, იცოდა გალაკტიონმა და ამიტომ წერდა:

„ნელ ნაბიჯს შავი მიაპარებს -
იდუმალეზა,
სადაც ბავშვური ძალით სძინავს
ჩემს ანგელოს დას
(ჩემს მოგონებებს, პოეზიას!)
სურს მოიტაცოს **გაზაფხული!**
შეხედეთ, თურმე, სად მალავდა
ველური ფიქრი
თავის ბასრ ბრწყალებს,
მე შეიძლება შეშლილი ვარ. . .
. . . გარეთ მაისია,
და ჰერის **დიონისეს**
შვება უჩვეულო.“

„ვარდების შრიალი“

გასაოცარია, როგორი სინატიფით, როგორი სიფრთხილით, როგორი განცდით ხატავს თავის დიონისურ შეშლილობას გალაკტიონი, „ნიჭთა მლოცვარი“, რომელიც ხედავს ორფოსს, ნიმფას, დიონისესა და ძველი ბერძნული მითოსის მთელ გალერეას („**ბუნება მოქანდაკეა**“). მართალია გალაკტიონთან ხშირია ანტიკური სამყაროს მითოსურ თუ ისტორიულ პირთა პოეტურ სახეებად წარმოდგენის შემთხვევები, მაგრამ ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ იგი არასოდეს დაჰპირისპირებია ქრისტიანულ მსოფლალქმას. საქართველო წმინდა მარიამის წილხვედრი ქვეყანაა და ყველაზე სულისშემძვრელი საგალობელი სწორედ გალაკტიონმა აღუვლინა ღვთაების დედას („**სილაჟვარდე ანუ ვარდი სილაში**“ 1917 წ.). არც თავად მაცხოვარი დავიწყებია გენიალურ შემოქმედს, საოცარია პოეტის განწირული ხმა, როდესაც უსაშველოა მისი სულიერი მდგომარეობა:

„სიმკაცრით შემხედავს საშვენი
თვალები შეკრული კამარის:
ჯვარს ეცვი, თუ გინდა! საშველი
არ არის, არ არის, არ არის!“

„შემოდგომა „უმანკო ჩანასახების“ მამათა სავანეში“

და მაინც, თუ დაკვირვებით თვალს გადავავლებთ გალაკტიონის შემოქმედებას, აშკარად შევნიშნავთ, როგორ მოსწონს მას ყველაფერი, რაც ანტიკურ სამყაროს აგონებს: „ელადა, ელადა! აქ სული ატარებს თავის მსუბუქ სამოსელს“ („შიშველი“) იტყვის იგი და ყველაფერი ნათელი ხდება. მის სამყაროში შემოდიან ძველი დროის დიდებული მგოსნები თავიანთი პოეტური სახეებით, პიროვნებები, რომლებიც ქმნიდნენ ამ სამყაროს და, რა თქმა უნდა, მითოსური პერსონაჟები, ტაძრები, ქანდაკებები და ყოველივე ის, რასაც შეედლო პოეტის სულის გასხივოსნება. პროფესორ ქ. გარდაფხაძის დასახელებულ კვლევას თან ერთვის „ანტიკურ ტერმინთა სიხშირის ლექსიკონი (V თავი) და ლექსიკო-სტატისტიკური შენიშვნები“ (VI თავი). მკვლევრის გამოთვლით გალაკტიონის პოეზიაში ანტიკურობასთან დაკავშირებული 142 ტერმინის 300-მდე გამოყენების შემთხვევაა დადასტურებული. სიხშირის თვალსაზრისით ყველაზე მრავლად „კოლხიდა“ და მასთან დაკავშირებული ტერმინები („ფაზისი“, „ოქროს საწმისი“, „არგონავტები“, „მედეა“) გვხვდება და ეს სავსებით გასაგებია ყველა იმ მკითხველისათვის, ვინც იცის არგონავტების ლაშქრობისა და მის გმირებთან დაკავშირებული ამბები.

შევცედები ჩემს წერილში სამი თემა გამოვყო:

- I. გალაკტიონის ნარატული პოეზია ანტიკურ თემებზე;
- II. გალაკტიონი და ანტიკური სამყაროს სიმბოლიკა;
- III. გალაკტიონი და რითმა ანტიკური სახეების მოშველიებით.

I. გალაკტიონის ნარატული პოეზია

1. „საუბარი ლირიკის შესახებ“

ეს პოემა დაიწერა 1940 წელს და მას წინ უძღოდა პროზაული ვერსია სახელწოდებით „ლირიკა“, რომლის გაცნობაც შესაძლებელია გალაკტიონ ტაბიძის თხზულებათა თორმეტტომეულის XII ტომში. როდესაც გალაკტიონი ამ პოემას ქმნიდა, დრო იყო ისეთი, რომ ლირიკას აღარავინ კითხულობდა. ჯერ კიდევ 1929 წელს იოსებ გრიშაშვილი ლექსში „საუბარი ასოთამწყობთან ჩემი წიგნის დაბეჭდვის დროს“ წერდა: ლექსი მოძველდა. . . და ამას გარდა/ არ ფასობს წმინდა ლირიკა“. მოგვიანებით, 1932 წელს, ალ. აბაშელი დაწერს:

„დროს არ უნდა იდილია, -
ლირიკული თრთოლა,
როცა ირგვლივ გაშლილია
გიგანტური ბრძოლა“.

ლირიკის შესახებ ამ მოსაზრებებს იმ დროის მრავალი პოეტი იზიარებდა, რასაც, ალბათ, ვერასდროს დაეთანხმებოდა გალაკტიონი, ჭეშმარიტი მეფე პოეზიისა. როგორც ჩანს, სწორედ ამ განწყობათა პასუხად დაიწერა მისი ტრაქტატი პოეზიის შესახებ. მასში მრავალი მოსაზრებაა გამოთქმული, გალაკტიონი მიმოიხილავს როგორც დასავლურ, ასევე ქართულ ლირიკას. მისი ზუსტი შენიშვნით, როგორც კი ადამიანს გაუჩნდა „გრძნობა და აზრი“ იმავე წამიდან გაჩნდა ლირიკა, რომელიც ხალხმა შეიყვარა, რამეთუ ლირიკა ფლობდა მაგიურ ძალას და განმასახიერებელი ამ მაგიურობისა იყო ორფეოსი (ორთეოსი – გალაკტიონისეული გამოთქმით):

„ორთეოსს ხალხი მიაწერდა მაგიურ ძალას,
ის სიმღერებით სძრავდა კლდეებს, ტყესა და ჭაღას,
აჯადოებდა თვით უგულოთ, ღმერთებს ძლიერებს,
ლირიკა მისი მხეცებსაც კი ათვინიერებს“.

(X II)

ამ სტრიქონებში ლეგენდარული მგოსნის, ორთეოსის (ორფეოსის) პოეტური სახე იგივეობრივია ოვიდიუსის „მეტამორფოზებში“ წარმოდგენილი სახისა. ოვიდიუსის ხსენებას ჩვენ გალაკტიონის სხვა ლექსებშიც ვხვდებით, რაც იმაზე მიგვანიშნებს, რომ იგი რომაული ლიტერატურის ამ ბრწყინვალე წარმომადგენელს არა თუ იცნობდა (შდრ.: „ვით არ მიყვარდეს სამშობლო ჩემი“, „ვარდები“), არამედ თარგმნიდა კიდევ (შდრ.: „ის წაიყვანა ოცნებამ მისმა“; პოემა „მწყემსი“). გალაკტიონი ორფეოსის იმეორებს ერთსა და იმავე ფრაზას, როდესაც იგონებს ახალგაზრდობის წლებს; პირველად პოემა „მწყემსის“ ერთ-ერთ ვერსიაში; შემდეგ კი ლექსში „ის წაიყვანა ოცნებამ მისმა“:

„ის სიყმაწვილე აღარ მოვიდეს,
დროთა სიავეს მიაქვს ფაფარი, -
ერთად ვთარგმნიდით მაშინ ოვიდეს,
შენ წიგნი გქონდა და წინსაფარი“
„ის წაიყვანა ოცნებამ მისმა“

საინტერესოა, ვისთან ერთად თარგმნიდა ოვიდიუსს (სავარაუდოა „მეტამორფოზებს“) გალაკტიონი. პოემა „მწყემსის“ ერთ-ერთ ვერსიას აქვს წარწერა: იოსებ გრიშაშვილს. ცნობილია, რომ გალაკტიონი და გრიშაშვილი მართლაც მეგობრობდნენ და შესაძლოა, თარგმნიდნენ კიდევ ოვიდიუსს (ოვიდეს).

აღსანიშნავია ისიც, რომ ოვიდიუსის „მეტამორფოზების“ პროზაული ვარიანტი, თავისუფალი თარგმანი, შესრულებული ჰქონია ალ. მიქაბერიძეს (1866-1943 წწ.), იმ დროის ცნობილ მოღვაწეს, რომელსაც განუხორციელებია კიდევ მისი გამოცემა 1923 წელს.

როგორც აღვნიშნე, ტრაქტატში თითქმის მთელი ლირიკული პოეზიაა წარმოდგენილი. ჩემი წერილის სპეციფიკიდან გამომდინარე მე შევეხები პოემის იმ ნაწილს, სადაც გალაკტიონი ანტიკური ლირიკის წარმომადგენლებზე საუბრობს. შთამბეჭდავია სტრიქონები, სადაც ძველბერძნული ლირიკის მამამთავრად დასახელებულია პოეტი არქილოქოსი (არხილოს) მთელი იმ ინფორმაციით, რასაც ბევრი არაფერი შემატებია დღემდე:

„თვით ლირიული პოეზიის მამამთავარი
იყო არხილოს,
მას იამბებით ემხრობოდა ჩანგის აწყობა,
ვერ აიტანა რა ღირსების შეურაცხყოფა. . .
ვიგონებთ როგორც გარდასული დროით და ჟამით,
დაფარულ ძალას ატარებდა ლირიკის შხამი!“
(XLIV)

ამ სტრიქონებით გალაკტიონი მიაწვდის არქილოქოსის ბიოგრაფიის იმ მონაკვეთზე, როდესაც მან ისურვა რა დაქორწინება, უარი მიიღო ქალიშვილის მამისგან, რასაც მოჰყვა დამცინავი და განმაქიქებელი ლექსები, იამბები – „ლირიკის შხამი“. უფრო მოკლედ და უფრო პოეტურად ამ ცხოვრებისეული ამბის აღწერა წარმოუდგენელია, მაგრამ გალაკტიონს ეს შეეძლო. არქილოქოსი ამ პოემის მცირე მონაკვეთში სამი შტრიხით არის დახასიათებული: მისი სახელით იწყება ლირიკის („პიროვნების გამოღვიძების“) ისტორია; ის წერდა იამბებს და მისი იამბები იყო „შხამიანი“.

ძველი საბერძნეთის ისტორიის და ლიტერატურული პროცესების ცოდნით არის დაწერილი მომდევნო სტრიქონები, სადაც წარმოდგენილია სპარტელთა და მესენიელთა ბრძოლის ის ეპიზოდი, როდესაც სპარტელებმა „ტირტეოსის (ტირტეს) მგზნებარე სიმღერებით“ გაიმარჯვეს:

„ტირტეს მგზნებარე სიმღერების სძლიეს წყალობით,
პოეტი ჰკრეფდა თავის ჩანგის დაუმცხრალობით

ხალხის საომარ ენერგიას და ნებისყოფას“.

(XLVI)

ისტორიული წიაღსვლით გვიხატავს გალაკტიონი სახელოვანი ათენელი პოეტის, ფილოსოფოსისა და კანონმდებლის სოლონის სახეს. შთაბეჭდილება რჩება, თითქოს ქართველ პოეტს დიდი ბერძენი მოღვაწის ბიოგრაფია სრულად ჰქონდა გაცნობიერებული და მისმა პოეტურმა გენიამ სულ რამდენიმე სტრიქონში მოახერხა მისი ცხოვრების აღწერა:

„... და ჩვენამდეც კი მოაღწია
ელეგიებმა, რომელშიაც **სოლონი** ხვევდა
ფილოსოფიურ, სოციალურ შეხედვით სევდას,
თავის კანონებს, ძეგლისდებას, წერილს, ბრძანებას -
ლექსს უკავშირებს პოეზიის ახმოვანებას“.

(XLIX)

უნდა აღინიშნოს, რომ გალაკტიონის პოემა „საუბარი ლირიკის შესახებ“ დაწერილია პატრიოტული სულისკვეთებით. საკმაოდ ვრცელი პროლოგის დასკვნა ასეთია:

„და ჩვენ პოეტებს ხალხთან ერთად ვით არ გვახსოვდეს,
რომ ჩვენს სამშობლოს ვემსახუროთ, ვით არასოდეს!“

(XXXVII)

კიდევ მრავალი სტრიქონი ეძღვნება სამშობლოს სიყვარულის განცდას და ბერძნული ლირიკის წარმომადგენელთა პოეტური სახეებიც ამ განცდით არის შერჩეული. ეს განსაკუთრებით საგრძნობია სიმონიდეს კეოსელის პორტრეტის აღწერისას:

„სამშობლოსადმი სიყვარულსა და მის დიდებას
მღეროდა მძაფრი პოეზია **სიმონიდისა**
და მერე როგორ!“

(L)

ცნობილია, რომ სიმონიდესი წერდა ეპიტაფიებსაც. ერთ-ერთმა ეპიტაფიამ ჩვენამდეც მოაღწია, რომლის პოეტური თარგმანიც უპირველესად გაგვაცნო გალაკტიონმა. მართალია, ძველი ბერძნული მან არ იცოდა, მაგრამ მისი

მეგობრების (ალბათ, უნივერსიტეტის კლასიკური ფილოლოგიის კათედრის პროფესორ-მასწავლებელთა) დახმარებით მან ამ ეპიტაფიის ბრწყინვალე თარგმანი შემოგვთავაზა. ეპიტაფია ეძღვნება თერმოპილესთან დაღუპულ გმირებს:

„ლაკედემონელთ ამცნე მგზავრო,

და გადაეცით:

ყველა ერთგულნი სამშობლოს

ჩვენ აქ დავეცით!“

(LII)

გალაკტიონი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ძველი ელადის ლირიკა იყო „ეროვნული და სადა“.

და ბოლოს, ის ახსენებს დიდებულ პინდაროსს (პინდარს), რომელსაც ყველაზე მეტ სტრიქონს უძღვნის, უწოდებს „საოცარს“, „უბრწყინვალესს“:

„რა ძლიერია უბრალობით ქნარი იმდარი,

რა საოცარი ხმით მღეროდა მაშინ პინდარი“.

(LIII)

„გენიის კართან მოწოდების მგრგვინავ ზარებთან

პოეტის ჩანგი არასოდეს არ მდუმარებდა. . .“

(LV)

პინდაროსის შემოქმედებამ ვრცლად მოაღწია ჩვენამდე. მისი პოეზია ერთიანად ეძღვნება გამარჯვებულებს, სულერთია, სპორტულ ასპარეზობებზე თუ ზოგადად, ბრძოლებში გამარჯვებულებს. მიძღვნილი ხასიათის ამ ოდებში ღრმა აზრებია ჩაქსოვილი, მათში ისმის სიცოცხლის ჰიმნიცა და არსებობის აზრის ფილოსოფიაც, ხოტბაც იმ გმირებისა, რომლებმაც თავი გაწირეს სამშობლოსათვის. მითოლოგიური გმირებიდან კი პინდაროსი აქილევსს უწოდებს დიდებულ მებრძოლს, რომელმაც „ხანგრძლივ, მაგრამ უსახელო სიცოცხლეს, ხანმოკლე მაგრამ სახელოვანი სიცოცხლე არჩია“. ეს იცოდა გალაკტიონმაც. რამდენიმე სტრიქონით დაბლა ის აქილევსსაც ახსენებს, რომელიც ნეტართა კუნძულზე განისვენებს, სადაც მოხვდებიან ტირანთა მკვლელი არისტოგიტონი და ჰარმოდისი (ჰარმოდე). და სწორედ იმიტომ, რომ პინდაროსის ოდები ეძღვნებოდა გამარჯვებულებს, სამშობლოსათვის თავდადებულებს და იყო დიდებული და ბრწყინვალე:

„უპირველესი პირველთ შორის არის პინდარი

ელაინურ ჩანგის სიმახვილე და საწინდარი!“

ასე შეამკობს გალაკტიონი პინდაროსს, რომელსაც ქართულ ენაზე ვერ წაიკითხავდა, რამეთუ 1940 წლისთვის (როდესაც ეს პოემა დაიწერა) არ არსებობდა ამ დიდებული პოეტის ქართულენოვანი თარგმანი. რუსულენოვანი თარგმანი გასაგებად ურთულესი იყო, მაგრამ, როგორც ჩანს, ქართველმა გენიოსმა კარგად გაუგო ბერძენ გენიოსს, გენიოსს, რომელსაც ვოლტერი ორიგინალში კითხულობდა, მაგრამ ასე ახასიათებდა:

„აღსდექი მკვდრეთით, ღვთაებრივო პინდაროს, შენ, რომელიც განადიდებდი გარდასულ ხანად კორინთოსა თუ მეგარის ღირსეულ კაცთა მებრძოლ ტაიჭებს. შენ, რომელიც ფლობდი შეუდარებელ ნიჭს უსასრულოდ გელაპარაკა ისე, რომ არაფერი გეთქვა, შენ, რომელსაც შეგემლო შეგეთხზა ლექსები გაუგებარი, თუმცა ღირსი ადფროვანების“ (ვოლტერი, ოდა XVII).

დღეს პინდაროსის „ოდებისა“ და ფრაგმენტების გამოცემებს დიდძალი კომენტარი ახლავს. მათ გარეშე შეუძლებელია ამ დიდებული პოეტის შემოქმედების შეფასება. მაგრამ გალაკტიონმა ეს შეძლო და სათანადო ადგილი მიაკუთვნა მას ძველბერძენ ლირიკოსთა შორის.

პოემაში „საუბარი ლირიკის შესახებ“ კიდევ მრავალ სახელს შევხვდებით. მათ ყველას ერთი თემა აერთიანებს: პოეტი და მისი პოეზია უნდა ემსახურებოდეს სამშობლოს, უნდა იყოს მისი დიდების მეხოტბე. ასეთებად წარმოადგინა გალაკტიონმა ძველი საბერძნეთის პოეტთა ხუთეული. ამ პოემაში ვერ მოხვდნენ სხვა ასევე მნიშვნელოვანი წარმომადგენლები ძველი ბერძნული ლირიკისა, განსაკუთრებით საპფო, ალკეოსი და ანაკრეონი და, სავარაუდოა, სწორედ იმიტომ, რომ მათ პოეზიას აკლდა სამშობლოს განცდა. შესაძლოა, ვიკამათოთ ალკეოსის თაობაზე, რომელიც იყო არისტოკრატიული პარტიის წარმომადგენელი და რომელიც იბრძოდა დემოკრატიების წინააღმდეგ, მაგრამ დამარცხდა ამ ბრძოლაში და შეეგუა დემოკრატიების მიერ დამყარებულ წესრიგს. ასე რომ, აქაც მართალი აღმოჩნდა გალაკტიონი თავისი ტრაქტატისათვის მნიშვნელოვანი პოეტების შეფასებისას.

2. „როცა აკტეონი, ძეი არისტეას“

ანტიკურობის თემაზე დაწერილ ნარატიულ ქმნილებათა შორის განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ლექსი „როცა აკტეონი, ძეი არისტეას“. ლექსი მნიშვნელოვანია რამდენიმე თვალსაზრისით: ა) მასში თითქმის სრულყოფილად არის გადმოცემული არტემისტან დაკავშირებული მითის ბერძნული ვერსია, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ გალაკტიონს საკმაოდ

სრულყოფილი ცოდნა ჰქონდა არა მხოლოდ ლიტერატურისა და ისტორიის შესახებ, არამედ მას გააზრებული ჰქონდა ბერძნული მითოსი მთელი თავისი სიმბოლიკით; ბ) ინტერესს მოკლებული არ უნდა იყოს ისიც, რომ მითოსურ სიუჟეტს ქართველი პოეტი თავისებური ინტერპრეტაციით გადმოგვცემს და საკუთარი ბიოგრაფიული მომენტების წარმოჩენას ლამობს; გ) და ბოლოს, ლექსი საინტერესოა ეროვნული ცნობიერების თვალსაზრისით. ის, მართალია, 1916 წელს დაიწერა (თავის შედეგებს გალაკტიონი სულ მალე შექმნის), მაგრამ ამ ლექსში უკვე იკვეთება დიდებული პოეტის სახე, რომლის ნააზრევი მოვლენებს უსწრებს:

„როცა აკტეონი, ძეი არისტეას,
ლაღად მიდიოდა ტყეში სანადიროდ,
უცებ დაინახა თეთრი არტემიდა,
თავის ნიმიფათ შორის იგი ბანაობდა
ძველი პართენონის მსუბუქ ნაკადებში.
შედგა აკტეონი, თვალნი დაებინდნენ,
იგი მოჰადოვდა უცხო სანახავით,
მაგრამ ის დასაჯა იმავ ღვთაებამა:
იქცა აკტეონი ირმად მშვენიერად.
ძაღლებს აკტეონი მსხვერპლად შეეწირა,
იგი დაეფლითათ ძაღლებს იმისსავეს.
ვიცან, გალაკტიონ, შენში აკტეონი –
შენ გსჯის ყოველივე, როგორც სიყვარული,
შენგნით დაწვრთნილები ყეფენ მოუსვენრად -
ისევ შენთვისსავე – ავი ძაღლებია“.

ა) მითი აქტეონის (აკტეონის) შესახებ არ არის მხოლოდ საბერძნეთში გავრცელებული. მას სხვა ძველ მითოლოგიებშიც ვხვდებით სხვადასხვა ვარიაციებით. თავად საბერძნეთში ამ მითის რადენიმე ვარიანტი არსებობს. ევრიპიდეს „ბაკქ ქალებში“ აქტეონი თავისი ჰიბრისის გამო იღუპება, რამეთუ თავი არტემისზე უკეთეს მონადირედ ჰყავდა წარმოდგენილი (ევრიპიდე „ბაკქი ქალები“ სტრ. 337-340). აქტეონის მითი გვხვდება ჰიგინუსთან („მითები“ 181), პავსანიასთან (IX, 2, 3), ოვიდიუსთან („მეტამორფოზები“, 131-252). სავარაუდოა, რომ გალაკტიონს ოვიდიუსის „მეტამორფოზების“ ვერსია ჰქონდა ხელთ და ეს ვერსია დაუდო საფუძვლად თავის ლექსს. მითი ასეთია: არტემისი ბერძნული პანთეონის ერთ-ერთი მთავარი ღვთაება იყო, მარადქალწული. იგი ნებას არ რთავდა მამაკაცებს

ეხილათ მისი სიშიშვლე. აქტეონი მონადირე იყო. მითი ნადირობის ტაბუს უკავშირდება: მონადირე თავშეკავებული უნდა ყოფილიყო, წმინდა და უბიწო. ამით იგი არტემისის კეთილმოწყალებას იმსახურებდა, მაგრამ ტაბუს დარღვევისთვის მკაცრად ისჯებოდა. აქტეონმა დაარღვია ტაბუ, რომლის მიხედვითაც არ უნდა ეხილა არტემისის ღვთაებრივი სიშიშვლე. არტემისმა იგი ირმად გარდასახა და საკუთარ მწევრებს დააგლეჯინა. თუკი დაისმის კითხვა: რატომ ირმად? ამაზე მკვლევართ აქვთ პასუხი: აქტეონი იყო ირმის ელინურხანამდელი კულტის მეფე-ქურუმი, რომელსაც გლეჯდნენ ნაწილებად ორმოცდაათოვნიანი მმართველობის შემდეგ. ამ რიტუალის მრავალი ვარიანტი არსებობს.⁶³³

ლექსში რამდენიმე საგულისხმო მინიშნებაა: გალაკტიონი წერს, რომ აქტეონმა დაინახა „თეთრი არტემიდა“. ცნობილია, რომ შემოქმედებით აზროვნებაში შესაძლებელია გენიალური თანხვედრები. ვეჭვობ, გალაკტიონს წაკითხული ჰქონოდა რობერტ გრეივსის „თეთრი ღვთაება“ (The White Goddess: a Historical Grammar of Poetic Myth). ეს მითოლოგიური ტრაქტატი 1948 წელს გამოვიდა. გრეივსის აზრით, ყველა მითოლოგიის (კელტური, გერმანული, ბერძნული, სემიტური) საფუძველში დავანებულია დაბადების, სიცოცხლის და სიკვდილის ღვთაება და ამ სამ ფორმას მიესადაგება თეთრი მთვარის სამი ფაზა. სხვა წიგნში („Царь Иисус“) რობერტ გრეივსი იტყვის: „ჭეშმარიტი პოეზია ეს შელოცვაა თეთრი ღვთაებისა თუ მუზის, რომელიც არის ყოველივე არსებულის დედა, შელოცვაა ძალისა ოდითგან სულის შემძვრელისა და სასურველის. . . რომლის ხილვასა თუ აღერსს მოაქვს სიკვდილი“.⁶³⁴ ასე რომ, თეთრი ღვთაება, ანუ მთვარე (სელენე), რომელსაც მოაქვს სიკვდილი შესაძლოა გალაკტიონსაც ქვეცნობიერად ედო თავის შემოქმედებით პალიტრაზე.

არტემისის (არტემიდას) კულტი, რომელიც უძველესი წარსულიდან მოდის, პოეტმა მრავალი ფუნქციით წარმოადგინა: ის მცენარეული სამყაროს ღვთაებაა; მის საკულტო ცხოველად ითვლებოდა ირემი; არტემისი იყო მთვარის ღვთაებაც, მას ხშირად სელენესთან აიგივებდნენ, რომლის ფერადაც მიჩნეული იყო „თეთრი“. თუ დავკონკრეტდებით, უნდა განვმარტოთ ფრაზა „... ბანაობდა ძველი პართენონის მსუბუქ ნაკადებში“: „პართენონი“, მართალია, იმ ტაძრის სახელწოდებაა, რომელიც აკროპოლისზე მდებარეობს და ქალწულ ათენას ეძღვნება („პართენოს“ ძველბერძნულად „ქალწულს“ ნიშნავს), თუმცა ამ შემთხვევაში პოეტი აქ არტემისის ქალწულებრივ ბუნებაზე მიაწინებდა მკითხველს.

⁶³³ იხ. P. Грейвс. Мифы древней Греции. М., 1992, გვ. 58.

⁶³⁴ P. Грейвс. Царь Иисус. М., 2001.

ბ) ლექსის ყოველი სტრიქონი რიტუალურ ქვეტექსტს შეიცავს. მათ ფონზე გალაკტიონი საკუთარ თავს გვახსენებს – მან აქტეონში საკუთარი თავი შეიცნო: „მეფე-ქურუმი, რომელსაც ნაწილებად გლეჯდნენ მმართველობის შემდეგ“ – ეს არის აშკარა მეტაფორა იმის გასაცნობიერებლად, რომ გალაკტიონმა სხვა სიმაღლე იხილა, რაღაც მიუწვდომელი (სიყვარული? პოეტური შთაგონება? . . .), რომელიც არ შეარჩინეს მისივე გზით მავალმა პოეტებმა და მოისურვეს მისი დაგლეჯა [მაგრამ ამაოდ, გალაკტიონი სულ მალე იგავმიუწვდომელ შედეგებს შექმნის – ნ.ტ.].

გ) ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში ეს ლექსი შედეგად არის აღიარებული. მის შესახებ გამოთქმულია მრავალი მოსაზრება, მათზე საუბარი ცდება ჩემი წერილის თემატიკას, მაგრამ ამ აზრთა სხვაობაში ერთი განსაკუთრებით იპყრობს ჩემს ყურადღებას: „...ვიცან გალაკტიონ შენში აკტეონი“ არის ინდივიდუალური ინტელექტის კოლექტიურ ინტელექტად გარდაქმნის პრეცედენტი. კოლონიალურ მდგომარეობაში ჩაყენებული ხალხები ან მანქურთები ხდებიან, ან აკტეონის მსგავსად იგლიჯებიან საკუთარი ძაღლების მიერ. ამ ძაღლებს სხვადასხვა სიტუაციაში სხვადასხვა სახელი ჰქვიათ: მანქურთები, ისტორიის არაცნობიერი აქტიორები, მედროვე კომფორმისტები, მოღალატენი, სეპარატისტები, ანუ ყველა ისინი, რომელთაც ტარიელ ჭანტურიამ „ქართველთა ქართველისა დამთრგუნველი“ უწოდა.

კოლონიალური მენტალობა ეროვნული ცნობიერების დანაგვიანებიდან იწყება. ქართული ისტორიოსოფიის პირველი პასუხი ეროვნული ცნობიერების დანაგვიანებაზე იყო „ქართველობის“ როგორც კულტურული არტეფაქტის გამიჯვნა დამპყრობელთა ეკონომიური დომხალისაგან. ეროვნული იდენტობის შეცვლის მუქარაზე (არაბობა, მონღოლობა, ოსმალობა, რუსობა) მათ საპირწონედ ჩამოყალიბდა „ქართველობის“ კატეგორია.

ეს ფაქტი ჩვენ მხოლოდ იმის გააზრებაში კი არ გვეხმარება, თუ რატომ მოიხმო გალაკტიონმა აკტეონისა და არტემიდას მითი, არამედ იმის გასააზრებლადაც, რომ ისტორიის ირონიის ძალით, ძაღლებმა, რომლებმაც დაგლიჯეს აკტეონი, ეს აღასრულეს ჭეშმარიტების სახელით.⁶³⁵ ეს ვრცელი ამონარიდი ბატონ გ. გაჩეჩილაძის წერილიდან წარმოვადგინე იმიტომ, რომ იგი პირწმინდად ესადაგება ჩვენს თანამედროვეობას, მიუხედავად იმისა, რომ ლექსი დაწერილია 1914 წელს და გამოქვეყნებულია ორი წლის შემდეგ.

3. „გეტერა“

⁶³⁵ გ. გაჩეჩილაძე. გალაკტიონის „როცა აკტეონი, ძეი არისტეას“. წიგნში: გალაკტიონ ტაბიძე 125, საიუბილეო კრებული. თბილისი, 2016, გვ. 134-157.

გალაკტიონმა რომ მთელი სისრულით იცოდა ანტიკურობა, ეს სავსებით ნათელია მისი პოეტური სამყაროს გააზრებით. შესაძლებელია ლექსში სულაც ვერ ვიპოვოთ რომელიმე მითოსური თუ ისტორიული გმირის სახელი, მაგრამ გვექნება ისეთი მინიშნება, რომ კავშირი ანტიკურობასთან ძნელი გამოსაცნობი არ არის. ასეთია მაგალითად ფრაზა ლექსიდან „ისევ ეფემერა“: „ოჰ, სიყვარული ზღვების ქაფია!“ ამ ფრაზას ორმაგი დატვირთვა გააჩნია: სიყვარული, როგორც ზღვის ქაფი, მსწრაფწარმავალია, ის ქრება და ზღვის წიაღს უბრუნდება. მაგრამ არსებობს ლეგენდა აფროდიტეს (სიყვარულის ღვთაების) ზღვის ქაფიდან აღმოცენების თაობაზე და, ბუნებრივია, ეს იცოდა გალაკტიონმა და ფიქრობდა, რომ ეს მის მკითხველსაც უნდა სცოდნოდა. ამ ფრაზის შემცველი სტროფი ასე იკითხება:

„ოჰ, სიყვარული ზღვების ქაფია!

მიეცით წარსულს ელვა ან ხმალი,

რომ ამოკვეთოს ეპიტაფია;

მის ცხოვრებაში შეიჭრა ქალი.“

„ისევ ეფემერა“

თუ ამ ფრაგმენტში მხოლოდ მინიშნებაა მითოსურ სიუჟეტზე, ლექსში „გეტერა“ მრავალი კუთხით არის წარმოდგენილი ძველი სამყარო. უპირველეს ყოვლისა, მსურს კიდევ ერთხელ აღვნიშნო, რომ გალაკტიონს ეს სამყარო რუსულენოვანი ლიტერატურით ჰქონდა გაცნობიერებული და ამიტომ სათაური ლექსისა არის გეტერა (Гетера) და არა „ჰეტერა“, როგორც ეს წარმოითქმოდა ორიგინალის ენაზე. თუმცა ეს უმნიშვნელოა. უფრო საინტერესოა ის, რომ ყველაფერთან ერთად გალაკტიონს თითქმის სრულყოფილი წარმოდგენა ჰქონდა ძველი საბერძნეთის ე.წ. „ჰეტერათა ინსტიტუტზე“, იცოდა ჰეტერათა მოღვაწეობის რეალური და შეთხზული ისტორიები. ლექსის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, ღამის ღვინა, სადაც ჰეტერა, სახელად „ქსანტე“ ართობს მამაკაცთ: ცეკვით, სიმღერით, ყველა დათვრა და „ის კი არ თვრება“. ამასობაში „განთიადის თეთრი ღრუბელი// აცურდა ისე, ვით იალქანი“. ვიღაც სტუმარმა „ფანჯარას ფარდა გადააცალა“ და განთიადის ელვარე სხივმა გაანათა გაშიშვლებული ჰეტერას ტანი:

„ოქროსფერ თმებით შემოზღუპულ შუბლს

ღვთაებრიობის აჩნდა ნიშანი.

მზის სხივზე თითქოს ოქროსი იყო

გაშიშვლებული გეტერას ტანი.

იმგვარად თეთრი, ვით მარმარილო,
თრთოდა, ტოკავდა ძლიერი მკერდი,
როცა იქავე მდგომმა მხატვარმა
ურცხვ ქალს შესძახა: „ქსანტე, შეჩერდი!“

ჰეტერას მშვენიერებით მოხიბლულმა მოქანდაკემ „წუთის უმაღლეს უკვდავ ქანდაკად გადააქცია უბრალო თიხა“. შემდეგ ეს ქანდაკება, ვით აფროდიტეს სახე, დაიდგა ტაძარში და არავის უკითხავს დღემდე:

„წმინდა ტაძარში აფროდიტეა,
თუ სათაყვანო გეტერას ტანი“.

ამბავი, რომელიც ესოდენ პოეტურად გადაიტანა ლექსის ყალიბში გალაკტიონმა და თავისებური ინტერპრეტაციით აამეტყველა, წარმოდგენილია პლინიუს უფროსის წიგნში „ბუნებისმეტყველება“. ამ გადმოცემის თანახმად, პრაქსიტელესი იყო პირველი, ვინც გაზედა და ქალღმერთი აფროდიტე სრულად შიშველი გამოაქანდაკა. ეს ქანდაკება მას შეუკვეთეს კუნძულ კოსის ბინადრებმა. მან შეასრულა ორი ვარიანტი: შიშველი ქალღმერთი და შემოსილი ქალღმერთი, ორივე ნამუშევრისთვის ერთი და იმავე საფასურის მოთხოვნით. კოსელებმა ვერ გაზედეს შიშველი აფროდიტეს შეძენა და ტრადიციული ვარიანტი აირჩიეს. მისი ასლები და აღწერები არ შემოგვრჩა. ამიტომ იგი დავიწყებას მიეცა. შიშველი აფროდიტე კი ქალაქ კნიდოსის მკვიდრებმა შეიძინეს და ამით თავიანთ ქალაქს სახელიც გაუთქვეს. ყველას აინტერესებდა ხელოვნების ამ თამამი ნიმუშის ხილვა (პლინიუს უფროსი, „ბუნებისმეტყველება“, XXXV). მოქანდაკეები მის ასლებს აკეთებდნენ, პოეტები ეპიგრამებს წერდნენ. ერთ-ერთი ცნობილი ეპიგრამა ასე იკითხება: „როდესაც კნიდოსზე აფროდიტე იხილა ქალღმერთმა აფროდიტემ, მორცხვად აღმოხდა: ვაი, სირცხვილო, ნეტა სად მნახა შიშველი პრაქსიტელესმა?“

პრაქსიტელესის სახელს გალაკტიონის რამდენიმე ლექსში ვხვდებით. განსაკუთრებულია ლექსი „მარმარილო“, რომლის შესახებაც უკვე გვქონდა საუბარი, თუმცა სტრიქონები, სადაც პრაქსიტელესია მოხსენიებული იმდენად შთამბეჭდავია, რომ უნდა გავიხსენოთ, რამეთუ ძველი მოქანდაკის პორტრეტი რამდენიმე სიტყვით არის წარმოდგენილი. გალაკტიონის პოეტურმა გენიამ მკითხველის თვალწინ გააცოცხლა დიდი ოსტატის დაუვიწყარი სახე:

„აჰყვე ოცნებით მარმარილოს თლილს საფეხურებს,
სადაც ყოველმხრით პრაქსიტელის თვალი გიყურებს“

პრაქტიკის სახელს ვკითხულობთ აგრეთვე ლექსში „ეფემერი“, სადაც პოეტი წარმოგვიდგენს გარდაცვლილ ქალს, რომელიც ისეთი ლამაზია, რომ „ის კუბოში წევს როგორც შედევრი“. მისი სილამაზის მხატვარი არსად დაიძებნება, მხოლოდ პრაქსიტელეს შეუძლია მისი გამოქანდაკება:

„კარგია მისი „ძეგლად“ აგება,
ბროლნი თლილები, სახე ყვითელი,
ხოლო სადაა დღეს პრაქსიტელი
და შეუცნობთა დაქანდაკება“.

ეს სტრიქონები მოწმობენ, რომ გალაკტიონის აღფრთოვანებას იწვევდნენ პრაქსიტელეს სახელით მოღწეული ქანდაკებები და ის ლეგნდები, რომლებიც ამ მოქანდაკის ხელოვნებაზე გვიამბობენ. გადმოცემათა თანახმად, პრაქსიტელესმა მოდელად თავისი სატრფო, ჰეტერა ფრინა გამოიყენა. იგი დიდი პატივით სარგებლობდა ხალხში, რადგანაც მისი მშვენების დამადასტურებელი ქანდაკება არტემისის ტაძარში ინახებოდა ეფესოში. ხოლო ეს ქანდაკება ძველ სამყაროში აღიარებული იყო არა მხოლოდ პრაქსიტელეს საუკეთესო ქმნილებად, არამედ ყველა დროის შედევრად.

ეს იცოდა გალაკტიონმა. რაც შეეხება მის მიერ „ქსანტეს“ სახელით მოხსენიებულ ფრინას, ეს უნდა იყოს „ქსანთიპეს“ გავლენით შექმნილი სახელი, რამეთუ ქსანთიპე ერქვა სოკრატეს მეუღლეს და, შესაბამისად, იგი პოპულარული ფიგურა იყო ანტიკურ სამყაროში.

II. გალაკტიონი და ანტიკური სამყაროს სიმბოლიკა

რა თქმა უნდა, განხილულ ლექსებს საკმაოდ მრავალფეროვანი სიმბოლური დატვირთვა გააჩნიათ. თუმცა ჩვენ ისინი მაინც განვიხილეთ როგორც პოეტის საუბარი მკითხველთან. საყოველთაოდ მიღებული აზრის თანახმად, პოეტური ენა უშუალოდ არის დაკავშირებული მითოსურ ძირებთან. აზრთა სახეობრივი წარმოდგენისკენ სწრაფვა პოეტური ხელოვნების უმთავრესი დანიშნულებაა. სახის შთამბეჭდაობას განსაზღვრავს ამ სახის რეალობის რწმენა. გალაკტიონი ლექსში „პოეტი და ოქტომბერი“ (ვარიანტი) პირდაპირ ამბობს:

„იყო ლეგენდა, რომელიც დღესაც
ბევრ „პოეტს“ ურყევ სიმართლედ სჯერა,
რომ იაზონი და ის მედეა,
ოქროს ტრირემად მიმოდის ჯერაც.
და კოლხიდაში ოქროს ვერძისა
სუნთქვა ახელებს არგონავტებს.

არგონავტების თქმულების სიმბოლური სახეები გალაკტიონის მრავალ ლექსში დაიძებნება. ძნელი სათქმელია, მას თავად სჯეროდა თუ არა კოლხიდაში ოქროს საბადოების არსებობისა, მაგრამ თავად პოეტური სახე: „და კოლხიდაში ოქროს ვერძისა სუნთქვა ახელებს არგონავტებს“ უკვე დიდებული სიმბოლური სახეა საქართველოს ძლევამოსილებისა და სიმდიდრისა. ლექსის მკითხველზე ეს სიმბოლიკა მოქმედებს და დაუვიწყარ შთაბეჭდილებას ახდენს.

როგორც აღვნიშნე, გალაკტიონი უხვად იყენებს არგონავტების მითის სახე-სიმბოლოებს (კოლხიდა, მედეა, არგონავტები, ფაზისი იაზონი, ეა, პონტო) რომლებსაც ამ წერილში აღარ შევხები, რამეთუ ეს თემა ვრცელია და იგი მთელი სისრულით არის განხილული პროფესორ ქ. გარდაფხაძის დასახელებულ ნაშრომში.

იმ მრავალრიცხოვან სიმბოლოთა შორის, რომელიც ანტიკურობიდან ყველაზე მეტად ხიბლავს გალაკტიონს, უნდა გამოიყოს „ეფემერა“. ეს ბერძნული წარმომავლობის სიტყვაა და ნიშნავს „მსწრაფწარმავალს“, „ხანმოკლეს“. თუ პინდაროსის ლირიკასაც მოვიშველიებთ, იქ ამ მნიშვნელობებს ემატება „მოკვდავის“ ნიუანსიც:

„ჟამიერები, არსებობს ვინმე? თუ არ არსებობს?
აჩრდილთ ზმანება – ადამიანი.
ოდეს ღმერთისგან ნათლიერი სხივი გადმოვა,
მხოლოდ მაშინ ეძლევა მოკვდავს
დღე ნათელი და ჟამი ტკბილი. . .“

პით. VIII, 95-97

სიტყვა „ἐφήμεροι“ პინდაროსის ამ ტექსტში ვთარგმნე სიტყვით „ჟამიერი“ (დიდი ფიქრის შემდეგ). რა თქმა უნდა, შემეძლო დამეტოვებინა ბერძნული ვარიანტიც („ეფემერები, ვინ ვართ? ვინ არ ვართ?“), შესაძლოა, ასე უფრო ლამაზიც

ყოფილიყო, თუმცა არც ქართული სიტყვა („ჟამიერები“) ამდაბლებს ტექსტის პოეტურობას.

ძნელი სათქმელია, რომელი ტექსტიდან ჰქონდა გაცნობიერებული გალაკტიონს ეს სიტყვა, თუმცა რომ მოსწონდა, ეს ნათელია, რადგან ის რამდენიმე ლექსს დაწერს ამ სათაურით და ყველა უბრწყინვალეს ნიმუშად შეირაცხება ქართულ პოეზიაში. ეს ლექსებია: „ეფემერა“, „მშობლიური ეფემერა“, „საახალწლო ეფემერა“, „ზღვის ეფემერა“, „ისევ ეფემერა“, „ეფემერი“. გვხვდება ამ სიტყვიდან წარმოებული სიტყვაც „ეფემერიდი“;

„როგორც წუხილი არაგვის კიდის
იყო ზვირთები ფაზისის ჩქარის,
გაჩნდა წერილი **ეფემერიდის**
და რუსთაველიც იმ დღის არ არის?!
სანახაობაც შეიცვლის რიდეს,
ძველი თაობა თანდათან მიდის.
როგორც წუხილი არაგვის კიდის,
როგორც ძახილი **ეფემერიდის**“.
„როგორც წუხილი ეფემერიდის“

„შენ აღტაცებით ისევ ენთები
ძველი ტაძრები ისევ შენდება,
ეფემერიდებს გამოენთები
და სადმე მაინც გაგითენდება“.
„შენ აღტაცებით ისევ ენთები“

ამ ლექსებში ყველაფერი ნათელია: ძველი თაობა ეფემერულია, ის თანდათან მიდის, თუმცა „ძველი ტაძრები ისევ შენდება“ და ეფემერიდს სადმე მაინც გაუთენდება. ცხადია, რომ გალაკტიონს ეს სიტყვა ბერძნული პოეზიიდან ჰქონდა შეთვისებული და მისი მნიშვნელობა პინდაროსისეულ ვარიანტს („ჟამიერი“) მიესადაგება.

ლექსი-შედევი „ეფემერა“ იწყება სტრიქონებით:

„ცხენთა შეჯიბრებაზე ჩემი ლურჯა ცხენები
ჰქროდნენ **ეფემერული** და ფერადი ქარებით“

„ლურჯა ცხენების“ პოეტური სახე გალაკტიონის პოეზიაში ხშირად გვხვდება და მას თავისი სიმბოლური დატვირთვა გააჩნია. ეს სიმბოლიკა პოეტის სამყაროსეულ ხედვას და განცდას უკავშირდება. ლურჯა ცხენები მარადიული ქროლვის სიმბოლოა არსებობასა და არარსებობას შორის: ეს ნათლად იკითხება ლექსში „ლურჯა ცხენები“:

„როგორც ზღვის ხეტიალი, როგორც ბედის ტრიალი,
ჩქარი გრგვინვა – გრიალით ქრიან ლურჯა ცხენები“.

ლურჯა ცხენებს შეუძლიათ გადალახონ ადამიანური ბედის სამანები და მიაღწიონ „სამუდამო მხარეს“. მაგრამ ეს მხარე აშფოთებს პოეტს:

„ვერავინ განუგეშებს საოცრების უბეში,
სძინავთ ზნელ ხვეულებში გამოუცნობ ქიმირებს“.

სულ არ იზიდავს შინაგანად აფორიაქებულ პოეტს გამოუცნობ ქიმირებთან ერთად არსებობა. იდუმალი მხარე, რომლის სამანთა გადალახვაც ლურჯა ცხენებს შეუძლიათ, სავსეა „შეშლილი სახეების ჩონჩხიანი ტყეებით, უსულდგმულო დღეებით“ (როგორ ჰგავს ეს მხარე „ჰადესს!“). გალაკტიონის მშფოთვარე სული უკან იბრუნებს თავის ლურჯა ცხენებს: „სიზმარიან ჩვენებით ჩემი ლურჯა ცხენები, ჩემთან მოესვენებათ, ყველანი აქ არიან“. პოეტისათვის ცხადია, რას წარმოადგენს ის შორეული მხარე, ამიტომ ის სხვებს აღემატება თავისი ცნობიერებით, მან კარგად იცის, რომ მისი „ცხოვრების გზა სიზმარია და შორეული ცის სილაჟვარდე“ („ვარდი სილაში“), თუმც ისიც იცის, „რომ მარად იმარჯვებენ იდუმალი მშვენებით ლექსთა შეჯიბრებაზე – მხოლოდ ინტეგრალები, ცხენთა შეჯიბრებაზე – ისევ ლურჯა ცხენები“. „ინტეგრალი“ ლათინურიდან მომავალი სიტყვა და იგი მრავალი მნიშვნელობით იხმარება თანამედროვე ენებში. ვფიქრობ, გალაკტიონი ამ სიტყვას თავის პირვანდელ მნიშვნელობას უბრუნებს და ეს მნიშვნელობა „განახლებას“, „აღორძინებას“, „ქეშმარიტების შეცნობას“ უკავშირდება. ამიტომ ამ სტრიქონებში ასეთი აზრი უნდა იყოს საცნაური: „ლექსთა შეჯიბრებაზე იდუმალი მშვენებით იმარჯვებენ ის ლექსები, რომლებიც ქეშმარიტებას გვაზიარებენ“. პოეტი, როგორც ქეშმარიტების შემოქმედი ეძიებს ზღვარს არსებულსა და არარსებულს შორის:

„სულს სწყურია საზღვარი ისევ ეფემერული,
სულს სწყურია საზღვარი, როგორც უსაზღვროებას“.

მაინც როგორია პოეტის გზა, ვიდრე მიაღწევს „უკანასკნელ ძეგნათა სევდიან საზღვარს?“ ვიდრე შეიცნობს ჭეშმარიტებას? ის დაეყრდნობა პოლიუსს, უსასრულო სივრცეს, წარსულსა და მომავალში „გადაეშვება“, რათა აღმართოს ძეგლები „მღვრიე მშვენიებათათვის“, რათა ეზიაროს ფანტასტიური მკვლევლობებისა და მკათათვის ოცნებას, მზეთა ორგიასა და მთვარის მაგიას. დიახ, ეს საიდუმლო იცის გალაკტიონმა და ამიტომ არ ერიდება თქვას:

„ვწუხვარ, ერთადერთი ვარ და ზეცაზე სწერია
ჩემი გზა და ახალი ლალის კართაგენები,
ბედი, ქროლვის გარეშე – ჩემთვის არაფერია,
ჩემთვის ყველაფერია ისევ ლურჯა ცხენები“.

რას ნიშნავს „ლალის კართაგენები?“ ლალი გალაკტიონის ძვირფასი ქვაა („კვლავ მონად ვყავარ თეატრის ვარდებს. . . ელვარე ლალებს და ყელსაკიდებს“ – ლექსი: **საახალწლო ეფემერა**); კართაგენი – ძლევამოსილების სიმბოლოა, რომელიც დაინგრა. ეს ცნობილია პოეტისათვის, მაგრამ ის ხედავს, რომ მისი გზა ზეცაზე წერია და ეს გზა ძიების გზაა მიმავალი უსასრულობაში. იგი ააგებს „ახალ, ლალის კართაგენებს“, შეიცნობს სამყაროსეულ ჭეშმარიტებას, რომლისკენაც მას მიაქროლებენ ლურჯა ცხენები.

1922 წლიდან თბილისში გალაკტიონ ტაბიძის რედაქტორობით გამოდიოდა ჟურნალი სახელწოდებით „გალაკტიონ ტაბიძის ჟურნალი“. აქ იბეჭდებოდა ლექსები, მოთხრობები, ნოველები, წერილები და ა.შ. სწორედ ამ ჟურნალში დაიბეჭდა ეფემერების ციკლი: „ეფემერა“, „ისევ ეფემერა“, „ზღვის ეფემერა“, „საახალწლო ეფემერა“, „მშობლიური ეფემერა“ და „ეფემერა“. თითქმის ყოველ მათგანში არის მინიშნება ძველი საბერძნეთის მითოლოგიურ პასაჟებზე. ასე მაგალითად, ლექსში „ზღვის ეფემერა“ პოეტის გემი, რომელსაც ჰქვია „იმედი“, მოყვა აზოხოქრებულ ტალღებში და იძირება, აწყვეტილია იალქნები.⁶³⁶ გალაკტიონი პირდაპირ ამბობს: „ჩვენი სამშობლო „იმედია“, ჩვენ მასთან ერთად ვიღუპებით“. მეტაფორა ასეთია: სამშობლო – გემი იღუპება და ითხოვს შველას: „აცნობეთ ქაოსს, აცნობეთ ყველას. . .“ – ასე იწყებს ლექსს პოეტი და იგონებს ისტორიულ წარსულს:

„ცხოვრება ჩვენი იყო მარად

⁶³⁶ შესადარებლად იხ. ალკეოსის ის ლექსები, სადაც „ხომალდი – სახელმწიფო“ იძირება მღელვარე ზღვაში. თარგმანები და კომენტარები იხ. ჰელიკონი, ძველი ბერძნული ლირიკა. გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და განმარტებანი დაურთო ნ. ტონიამ. თბილისი, 2021, გვ. 234-239.

გრიგალთან ბრძოლა
მაღსტრომთა ძირით
ვკრეფდით მარგალიტებს.
რამდენი გვახსოვს:
ხმაჩახლეჩილი ქუხილი მეხის,
ხარხარი ქარის
სიმძიმე წვიმის.
აგუგუნება დემონთა გუნდის,
ნგრევა ღრუბლების,
დალეწილი ცა!”

დიდებულად იცის გალაკტიონმა ქართული ბუნება. იცის, რომ ქართველთ
სიმშვიდეში არსებობა არ შეუძლიათ და ის აგრძელებს:

„მაგრამ როდესაც ცა იყო მშვიდი,
იყო მზიანი,
ჩვენ გვაწუხებდა მელანქოლია
და ელეგია ნელი ზვირთების,
ჩვენი თვალები სივრცეებში
ემებდნენ გრიგალს -
ფრთებს – განიმედებს
და ის მოვიდა: ძლიერი, მძაფრი -
და დააჯახა ზღვა ჩვენს იმედებს“.

ლექსი გამოქვეყნდა 1923 წელს. მასში იმდროინდელი საქართველოს
სულისშემძვრელი ისტორიაა მეტაფორულად წარმოდგენილი. საბჭოთა რუსეთის
წითელმა არმიამ საქართველო 1921 წელს კი დაიპყრო, მაგრამ არანაკლებ
დრამატული იყო 1923 წელი, როდესაც ყველა დარწმუნდა იმაში, რომ საქართველო
დიდი ხნით ჩაიძირა, მან დაკარგა დამოუკიდებლობა. აი, ამ სასოწარკვეთილი
განცდით არის დაწერილი ეს მეტაფორებით დატვირთული ლექსი. გარდა იმისა,
რომ გალაკტიონი ალკეოსის მსგავსად (შესაძლოა ეს გენიოსთა თანხვედრაც იყოს)
სახელმწიფოს გემს უწოდებს, ის იხსენებს ბერძნული მითოსის გმირს – განიმედესს.
შესაძლოა, აქ ვინმემ იკითხოს: რა შუაშია აქ განიმედე (განიმედესი)? ეს ბერძნული
მითოსის გმირი გასაოცარი სილამაზის ყმაწვილი იყო. ერთხელ ის იხილა
ყოვლისშემძლე ზევსმა, არწივად გარდაისახა და მოიტაცა, თან წაიყვანა

ოლიმპოსზე. მას შემდეგ ეს მშვენიერი ყმაწვილი სუფრასთან მსხდომ ღმერთებს ემსახურება, მათი მერიქიფა. თანამედროვე მეტყველებაში გადატანილი მნიშვნელობით ზოგჯერ ოფიციალტს „განიმედესად“ უხმობენ. მეტაფორა ნათელია: ჩვენ, რომელთაც გვხიბლავდა უცხო ქალაქები ზღვის ნაპირებზე და უდაბური კუნძულების მონახულება, ღვინით ღვინი და სიხარული გემის ბაქანზე (ჩვენს სამშობლოში) და რომლებსაც გადაგვიტანია მრავალი შეხლა და ომები მეკობრეებთან (მტრებთან), ახლა ფრთოსანი არწივის მიერ ვართ დაპყრობილნი: „ის მოვიდა და დააჯახა ზღვა ჩვენს იმედებს“ (ორთავიანი არწივი რუსეთის გერბზეა გამოსახული). ლექსი საოწარკვეთილი პოეტის აღსარებაა. ის ითხოვს შველას. მისი სამშობლო – გემი „იმედი“ – ილუპება. „სალიუტი, სალიუტი, სალიუტი!“ – ამ შეუფერებელი, არაპოეტური, არაქართული სიტყვებით იწყება და მთავრდება ლექსი. სიტყვა „салиот“ ასო „ю“-ს გამო მხოლოდ რუსულად გამოითქმის კარგად, რაც მშვენივრად მოეხსენებოდა იმ პოეტს, რომლის შემოქმედების უმთავრესი ხიბლი ლექსთა ევფონია იყო. ლექსი დაიწერა 1923 წელს, იმ დროს, როდესაც საქართველოს უმძიმესი მდგომარეობით შეძრული იყო ყველა საღად მოაზროვნე ადამიანი, თუმცა ხმის ამოდებას ვერვინ ბედავდა. გალაკტიონმა კი შეძლო ასე მეტაფორულად გამოეხატა თავისი სათქმელი.

არსებობს ამ ლექსის სხვაგვარი გაგებაც. წიგნში „გალაკტიონოლოგია“ (IX, 2022 წ.) ცნობილი მოღვაწე, ისტორიკოსი და თეოლოგი ვ. რცხილაძე იხსენებს ხელოვნების ისტორიკოსის ჰ. ზედლმაიერის ეპოქალურ წიგნს „ცენტრის დაკარგვა“, სადაც ავტორი განიხილავს გერმანელი მხატვრის კასპარ დავიდ ფრიდრიხის (1774-1840 წწ.) ერთ შედევრს – „დამსხვრეული იმედი“, რომელზეც ასახულია ზღვაში დამსხვრეული გემი და ამ გემის სახელწოდება არის „იმედი“. ჰ. ზედლმაიერი ასე აღწერს ამ სურათს: „ყინულის მასებით დამსხვრეული გემი, უსაზომო სიმარტოვეში, წარმოგვიდგენს ადამიანის მიტოვების ისეთსავე დიდ სიმბოლოს, როგორცაა ადამიანის დამთრგუნველი გოიას სისხლიანი ჩვენებები. ალეგორიის აზრი ფრიდრიხმა სავსებით ნათელჰყო: დაკარგულ გემს „იმედი“ ჰქვია... ადამიანის მიტოვება შედეგია კატასტროფისა, ხოლო ფრიდრიხთან იგი განეკუთვნება ადამიანის არსს, როგორც ადამიანის ყოფიერების მუდმივ მდგომარეობას. და ეს არის სიმარტოვე“.

ქართველი მკვლევარი იქვე დასძენს: „იცნობდა თუ არა გალაკტიონი ფრიდრიხის ამ შედევრს – ამას პრინციპული მნიშვნელობა არ აქვს, თუმცა მსგავსება აშკარაა: გალაკტიონთანაც და გერმანელ მხატვართანაც ზღვის სტიქია სპობს გემ „იმედს“, აქაც და იქაც შემოქმედის სამშობლო მხოლოდ „იმედია“, რომელიც ნადგურდება“.

ვ. რცხილადის აზრით, გალაკტიონი ლიტერატორთა იმ ბანაკის წარმომადგენელია, რომელსაც გერმანელი ლიტერატურის მკვლევარი ვ. გრენცმანი „კრიზისის ლიტერატურას“ უწოდებს. ამ ბანაკის მწერლების (თომას მანი, ფრანც კაფკა, გოტფრიდ ბენი, ჰერმან ჰესე . . .) საერთო დამახასიათებელი ნიშანია ის, რომ ისინი ადამიანს განიხილავენ, როგორც სამყაროში ჩავარდნილ, დაუცველ არსებას.⁶³⁷

რა თქმა უნდა, ვეთანხმები ბატონ ვ. რცხილადის იმ მოსაზრებას, რომ გალაკტიონის ლექსებში „ღმერთისგან ადამიანის მიტოვების უსაზომო ტრაგიზმი და ვეებერთელა სევდაა გადმოღვრილი“, თუმცა შემიძლია დავამატო, რომ ლექსში „ზღვის ეფემერა“, რომელიც 1923 წელს დაიბეჭდა ჟურნალში, გემი „იმედი“ განასახიერებს სამშობლოს, რომელმაც დაკარგა დამოუკიდებლობა, რომელსაც ამსხვრევს ბოლშევიზმის ტერორი და ადამიანებიც მასთან ერთად იღუპებიან.

III. გალაკტიონი და რითმა ანტიკური სახეების მოშველიებით

ვისაც პოეზია უყვარს, მისთვის ცხადია, რომ გალაკტიონმა არა მხოლოდ ახალი პოეტური სახეებით გაამდიდრა ქართული სიტყვაკაზმული მწერლობა, არამედ შესძინა მას გასაოცარი მუსიკალობა რიტმისა და რითმის ჰარმონიის შეგრძნებით. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ გალაკტიონის ლექსებზე, მუსიკალური აკომპანიმენტის გარეშე, სახელოვანმა მაესტრომ გ. ალექსიძემ შექმნა საბალეტო სპექტაკლი „დოვინ, დოვენ, დოვლი“, რომელიც დღემდე უდიდესი წარმატებით იდგმება საბალეტო სცენაზე. სპექტაკლი მთავრდება და გეუფლება ისეთი გრძნობა, თითქოს ეზიარე საოცარ მუსიკას, არაამქვეყნიურს. თუმცა ეს არც არის გასაკვირი, რამეთუ „ლურჯა ცხენების“ სიმბოლიკის შემომტანი პოეტისათვის თხრობითი სტილი, რომელიც ლოგიკაზეა აგებული, შეიცვალა პირობითი წარმოსახვებით და აქ უკვე მნიშვნელობა დაკარგა იმან, თუ როგორ ებმიან ფრაზები ფრაზებს. მთავარი არის ის უხილავი კავშირები, რომლებიც წარმოსახვით ასოციაციებს იწვევენ რითმის, რიტმისა და მუსიკალობის მეშვეობით:

„რტოებში ავობს ბებერი ქარი,
ყვავილთა ჯარი ფიფქით ბანაობს,
ტყდება, ნანაობს ეთერი ჩქარი,
ნანაობს ქარი და მიქანაობს“.

⁶³⁷ გალაკტიონოლოგია IX. შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი, გალაკტიონის კვლევის ცენტრი. რედ.: თ. დოდიაშვილი. თბილისი, 2022, გვ. 153-156.

„ატმის ყვავილები“

ვკითხულობთ ლექსს და სულ არ გვაინტერესებს როგორ „ტყდება და ნანაობს ეთერი ჩქარი“, ან როგორ გავიგოთ, რას ნიშნავს „ეთერი ჩქარი“? გალაკტიონი წერდა: „ყოველ საგანს გააჩნია თავისი მუსიკა. პოეტი სწორედ ამ მუსიკას ეძებს და თუ აღმოაჩინა, მაშინ ლექსი ყოველთვის მშვენიერი გამოვა. ვისაც ეს თვისება არ გააჩნია, იგი არ არის შემოქმედი“.

გალაკტიონის მუსიკალობასა და რითმულ მიგნებებზე უსასრულოდ შეიძლება წერა. ჩემი წერილის სპიციფიკიდან გამომდინარე მხოლოდ იმ ნიმუშებს განვიხილავ, რომლებიც ანტიკურ სახეებს უკავშირდებიან.

ელადა და ძველი რომი გალაკტიონის ლექსებში იდეალურ სამყაროებად გვევლინებიან. ლექსში „ძლიერ მომავალს უმღეროდა მომავლის ქნარი“ პოეტი წერს:

„ამ წიგნში მომავალი საუკუნის ვიპოვე ბინა,
უცხო წალკოტში, სადაც კალთა გადაეფინა
მზის ელვარებას და უსაზღვრო
ძებნის სურვილებს
ძველი ელადით, ძველი რომით
გადაბურვილებს“.

ზოგჯერ გალაკტიონი თამაშობს რითმებით, თუმცა ეს თამაშიც აღფრთოვანების ღირსია: როგორც ირკვევა, პოეტს განსაკუთრებით მოწონებია ნიობესა და ნიობიდების მითი და ამ სახეებს სხვადასხვა მუსიკალურ ჟღერადობას ანიჭებს. ასე მაგალითად:

სად იყო სმენა და გაგონება,
გაქვავებული ატირდება თვითონ ნიობა,
არა ცრემლები, არა შიში და დაღონება,
არამედ შურისმძიებელი კაცობრიობა“.

„სად იყო სმენა და გაგონება“ (ვარიანტი)

ამ ლექსში ნიობა (რომელიც მითში ქედმაღლობის გამო ისჯება, ღმერთები მის შვიდ ქალიშვილსა და შვიდ ვაჟს უმოწყალოდ ამოხოცავენ) სიმბოლოა მწუხარებისა, ის ქვად ქცეულიც კი ატირდება მსოფლიო ომის მოახლოების სისასტიკის შეგრძნებით.

სულ სხვა ემოციით არის დაწერილი უსათაურო ლექსი, რომელიც ეძღვნება ახალგაზრდა მშვენიერ ქალბატონს:

„მოვა თუ არ ის წუთი,
ო, სასტიკო ნიობა,
მაგ მშვენიერ ძუძუთი
დასტკბეს კაცობრიობა“.

ამ სტროფის წაკითხვისას არ შეიძლება არ წარმოგვიდგეს ანტიკური ხანის ქანდაკებათა ერთ-ერთი შედევრი „მომაკვდავი ნიობიდა“, რომელიც ძვ.წ. 430 წლით არის დათარიღებული. როგორც ჩანს, ეს ქანდაკება, რომელიც მომაკვდავი ქალწულის მწუხარე სახითა და ულამაზესი მკერდით არის გამორჩეული, გალაკტიონსაც ხიბლავდა.

არის კიდევ ერთი ლექსი („გუბე“), სადაც გალაკტიონი უბრუნდება რითმას (ნიობა – კაცობრიობა):

„ამმორდა გუბე, მაგრამ მკაცრი საათი რეკავს,
გამოიღვიძეთ! შურისგება არყევს ნიობას,
გადაირღვევა ნაპირები და გადალეკავს
ძველს, ეხლა მაინც დაღუპვის ღირს კაცობრიობას“.

კიდევ მრავალი ამონარიდი შეიძლება გავიხსენოთ გალაკტიონის ლექსებიდან, სადაც პოეტი თითქოს ხუმრობს, მაგრამ მაინც სიმართლეს ამბობს. ცნობილ ისტორიულ პირთა შორის უფრო ხშირად ნერონის სახელი გვხვდება. განათლებულმა მკითხველმა კარგად იცის რომის იმპერატორის ცხოვრების აღწერილობა და, ბუნებრივია, მისი სახელის ხსენებისას მხოლოდ ნეგატიური ემოცია ეუფლება, თუ ამას ემატება ძველი რომის უღმრთელი დიქტატორისა და მთავარსარდლის, სამულველი „სულას“ სახელიც, ეს ემოცია ორმაგდება:

„ისტორიის ფურცლებიდან
გამო ნერონ, გამო სულა!
ჩაქუჩით და ნამგლით ხელში
ველად გმირი გამოსულა“.

„გამოსულა“

ჩაქუჩი და ნამგალი იმ ეპოქის სიმბოლოდ ითვლებოდა, რომელიც ასე სძულდა გალაკტიონს და დიდი რომის ავადსახსენებელ ისტორიულ პირთა სახელებიც ამ სიმულვილის დემონსტრირება უნდა ყოფილიყო.

ამრიგად, გალაკტიონის პოეზიაში უხვად ვპოულობთ ანტიკური სამყაროს სახე-სიმბოლოებს, რაც იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ამ დიდებულმა პოეტმა გენიოსისთვის ნიშანდობლივი ინტუიციითა და, აქედან გამომდინარე, სრულყოფილებით იცოდა ძველი საბერძნეთისა თუ რომის ისტორიაც, ლიტერატურაც და ხელოვნებაც. უყვარდა ეს სამყარო და ამიტომაც საკუთარ თავში ეძიებდა დიონისურს და პოვა კიდეც. მან ხომ თავისი „ლურჯა ცხენებით“ გადალახა „ბედის სამძღვარი“ (ნ. ბარათაშვილი „მერანი“) და შეძლო მიღმურ სამყაროსთან ზიარება. მან ხომ შეიძნო ჭეშმარიტება და ის, რაც „ზეცაზე ეწერა“. დიახ, თავისი პოეზიით მან ააგო „ახალი ლალის კართაგნები“.

„ცისფერყანწელები“ და ანტიკურობა

ნანა ტონია

პაოლო იაშვილი
(1894-1937)

XIX-XX საუკუნეთა მიჯნაზე ქართული პოეტური აზრი ევროპული, უფრო ზუსტად, ფრანგული ლიტერატურული პროცესების გავლენის ქვეშ აღმოჩნდა. ეპოქალური მნიშვნელობის იყო 1852 წელს ლეკონტ დე ლილის მიერ გამოქვეყნებული კრებული „ანტიკური ლექსები“. ეს კრებული განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებდა სახეთა პლასტიკურობით, ენის კოლორიტულობითა და დახვეწილობით, რიტმისა და რითმის სიმწყობით. მის წინასიტყვაობაში კი წარმოდგენილი იყო ავტორის პოეტური კრედი. ლეკონტ დე ლილს მრავალი თანამოაზრე გაუჩნდა. მათი ძალისხმევით 1866 წელს გამოვიდა კრებული „თანამედროვე პარნასი“, რის შემდეგაც ამ ჯგუფში გაერთიანებულ პოეტებს „პარნასელები“ უწოდეს. ძველ სამყაროში, კერძოდ კი ანტიკურობაში, პარნასისტები პოულობდნენ საკუთარი ესთეტიკური გრძნობების გამოვლენის საშუალებებს. მათი დევიზი იყო „ხელოვნება ხელოვნებისათვის“, შესაბამისად, ისინი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდნენ ფორმის დახვეწილობას, ენის მეტაფორულობას, ფრაზათა მოხდენილობას, ასოციაციათა სიმძაფრესა და წარმოსახვის სინატიფეს. 70-იანი

წლებიდან „პარნასმა“ დაშლა დაიწყო. ამის უმთავრეს მიზეზად მის ესთეტიზმით შემოფარგვლას ასახელებენ. მიუხედავად ხანმოკლეობისა, პარნასელებმა მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ფრანგული, და შეიძლება ითქვას მთელი ევროპული პოეზიის განვითარებაში. მათ გაამდიდრეს პოეტური ენა, განსაკუთრებული ხიბლი შესძინეს ძველი სამყაროს მიმქრალ სახეებს, გააცოცხლეს ისინი და ახლობელი გახადეს თანამედროვეებისათვის. მართალია, პარნასიზმი წმინდა ფრანგული მოვლენა იყო, მაგრამ მან მეტ-ნაკლებად იჩინა თავი დასავლეთისა თუ აღმოსავლეთის ლიტერატურულ პროცესებში.

პარნასული ლიტერატურა მსოფლიოს თითქმის ყველაზე ენაზე ითარგმნა. მათ შორის ქართულადაც. 1918 წელს ჟურნალ „ARS“-ში (№1) ასეთი ინფორმაცია დაიბეჭდა: „ქუთაისის დუქნებში, რომლებიც უეცრად პარიზის ლიტერატურულ კაფეებად გადაიქცნენ... გაისმა ძვირფასი სახელები: ედგარ პო და შარლ ბოდლერი, პოლ ვერლენი და სტეფან მალარმე, ჟოზე მარია დე ჰერედია და ვერჰარნი...“. ამ სახელებმა ქართველ პოეტთა ახალ თაობაზე დიდი ზეგავლენა იქონიეს.

იმხანად ქუთაისში მოდერნისტ მწერალთა „თაურმესიტყვე“ იყო გრიგოლ რობაქიძე. იგი 1909 წელს დაბრუნდა ევროპიდან და შეეცადა ევროპული ფილოსოფიისა და ლიტერატურული პროცესების თანაზიარი გაეხადა განათლებული საზოგადოება, რასაც მიაღწია კიდეც. ახალგაზრდა მწერლებმა გრიგოლ რობაქიძე თავიანთ მოძღვრად და მეთაურად აღიარეს. პარიზიდან ახლად დაბრუნებული პაოლო იაშვილი შეუერთდა ამ ახალგაზრდულ დასს და 1915 წელს ტიციან ტაბიძესთან, ვალერიან გაფრინდაშვილთან, კოლაუ ნადირაძესთან, სანდრო ცირეკიძესთან და სხვა პოეტებთან ერთად დააარსა „ცისფერი ყანწების“ ორდენი. მანვე დაწერა ორდენის „მანიფესტი“, რომელიც თანამზრახველთა რომანტიულ გატაცებებს გამოხატავდა: „ვისაც სურს, მან უმღეროს გაზაფხულის ყვავილებს, მთვარეს და სადამოს მყუდროებას, დამშვიდებულსა და ტკბილ სიყვარულს, ტყის იდუმალებასა და ფრინველთა გალობას. ჩვენ გვინდა, რომ საქართველო გადაიქცეს უსაზღვრო მეოცნებე ქალაქად, სადაც ცოცხალი ქუჩების ხმაურობა შეცვლის ყვავილოვანი ველების ზურმუხტობას“.

პაოლო 1916 წლიდან რედაქტორობდა ჟურნალ „ცისფერ ყანწებს“. მანიფესტიც მის პირველ ნომერში დაიბეჭდა. მან შემოიყვანა ქართულ პოეზიაში მალარმე, ვერლენი, ვერჰარნი, მიუძღვნა მათ და ქართველ პოეტებსაც სონეტები, მთელი თავისი ძალისხმევით ცდილობდა ქუთაისში წმინდა ხელოვნების აღორძინებას. მისივე თანამოაზრისა და თანამესიტყვის სანდრო ცირეკიძის სიტყვით, „დირიჟორი ყველგან – პაოლო იაშვილი არის გაბედული არქიტექტორი ორდენის, ატლანტივით ორივე ხელით უჭირავს ცისფერყანწელების სიმძიმე“.

ამ დასმა 17 წელი ისე გაძლო, რომ არ გათიშულა. რა თქმა უნდა, ყოველ „ცისფერყანწელს“ საკუთარი თვალთახედვა ჰქონდა, მაგრამ ეს აღიქმებოდა სიახლეთა მიების პროცესად. მიების საფუძველი კი იყო ახალი ხელოვნების შექმნა, რასაც დიდი ხანია ქადაგებდა გრიგოლ რობაქიძე. დრო გადიოდა და ისტორიულად ახალი ეპოქა თავის იდეოლოგიას ამკვიდრებდა.

მიუხედავად იმისა, რომ პაოლო იაშვილი ევროპული პოეზიის მქადაგებელი იყო, ანტიკურობის გავლენა მის შემოქმედებაში არც ისე მძლავრია, როგორც ეს ჩანს გრიგოლ რობაქიძის, გალაკტიონის თუ ვალერიან გაფრინდაშვილის თხზულებებში. ლექსში „ავტოპორტრეტი“ ის წერდა:

„მე მახალისებს მხოლოდ ჩემი **salto-mortale**,
შეხარი მზესა, ვეტრფი მთვარის ყვითელ ხავერდსა
და რუსთაველთან გადავდივარ მე ალავერდსა“.

salto-mortale – ლათინურენოვანი გამოთქმაა და იგი „სასიკვდილო ნახტომს“ ნიშნავს. ამ „ავტოპორტრეტში“ პაოლო ნათლად მიანიშნებს: მისი პოეზიის მთავარი სათქმელი „მზის სადიდებელია“ რუსთველისეული ლექსით. ეს არის მისი „salto-mortale“, რომელსაც სიცოცხლის ბოლომდე უერთგულებს. პაოლო იაშვილი პოეზიისთვის დაბადებული რაინდი იყო, მან ზუსტად გამოხატა თავისი სათქმელი ლექსში „პოეზია“:

„გაგიჟება სჯობს, თუ გაგითავდა სიტყვის მადანი
და თვალთა დათხრა, თუ მზეს ქებით ველარ დახვდები“.

„მზის“ თემას მრავალგზის დაუბრუნდება პოეტი, რომელიც გრიგოლ რობაქიძესთან ერთად ეზიარება ისტორიული საქართველოს ძირძველ სანახებს ევროპული პოეზიით შთაგონებული.

პაოლო იაშვილის მრავალი ლექსი ეძღვნება ფრანგ პარნასელებს. ვერლენისადმი მიძღვნილ ლექსში ის თავად წერდა:

„ვერლენი, ბოდლერი და მალარმე! ამ სამებაში
მე ყველა მიყვარს. . . მაგრამ ვერლენს თრთოლვით ვისმენდი“.
„ვერლენს“

ვერლენსვე მიუძღვნა ლექსი სახელწოდებით „დარიზი ვერლენი“. გ. ქიქოძის მოგონებებში ვკითხულობთ: „პაოლო იაშვილს პირველად პარიზში შევხვდი. . . ლათინურ უბანში ცხოვრობდა. . . უყვარდა პოლ ვერლენის ძეგლის გვერდით ჯდომა ლუქსემბურგის ბაღში და შადრევნის აუზში მობანავე ბედურების ცქერა. რაღაცას ნათესაურს პოულობდა ამ ბავშვით გულუბრყვილო, მაგრამ ბიწიერ პოეტსა და უწყინარ ფრინველს შორის“ (გერონტი ქიქოძე, პაოლო იაშვილი, 2012 წ.). ეს განცდა აისახა პაოლო იაშვილის ლექსში „ვეროპა“, რომელიც პარნასელთათვის ნიშანდობლივი ურბანისტული თემატიკის ქართულ ანალოგად არის აღიარებული:

„გახდა პარიზი უსიცოცხლო და უსიმღერო,
ლუქსემბურგში: იდგა ვერლენი
ცრემლიანი და თოვლის ქურქში“.

მართალია, პაოლო ვერლენისადმი მიძღვნილი ლექსის სამებაში („ვერლენი, ბოდლერი და მალარმე“) რემბოს არ ახსენებდა, მაგრამ სწორედ რემბოს თარგმნიდა განსაკუთრებული აღმაფრენით. მისდამი მიძღვნილ ლექსში არის ასეთი სტრიქონები:

„დასტოვე სიტყვა, როგორც მეფე ნატრიუმფალი“
.....
არტურ მართალო, გვინდა შენთან დაბინადრება“.

ვეროპელ და რუს პოეტთა სახელები, პოეტური სახეები, სტილი, სალექსო ფორმები ქართული შემოქმედებითი აზრის შთაგონებად იქცა. „ეს იყო ზიარება დიდ კულტურასთან, რომელსაც არ იცნობდა საქართველო, მაგრამ გაცნობაც არ კმაროდა, საჭირო იყო ათვისება და ტრადიციებთან შეზრდა, რათა ლიტერატურას წინსვლა შეძლებოდა“.⁶³⁸

მართალია პაოლო იაშვილმა შედარებით მწირი შემოქმედებითი მემკვიდრეობა დატოვა, მაგრამ ისეთივე საინტერესო და მშვენიერი, როგორიც თავად იყო. მან სწორედ რომ დიდებულად აითვისა პარნასელთა ყველა სიახლე და ის ქართულ ლექსში გადმოიტანა, რადგანაც „ღმერთმა სიგიჟე გარდმოუვლინა“ (ლექსი: „პოემა ჩემი რამოდენიმეთ გადარევისა“). ის ცდილობდა ხელოვნებაში სილამაზის წარმოჩენას, ამიტომ ჩნდებოდნენ მის პოეზიაში ფარშევანგები, ბუღბუღებები, ნიბლიები, მტრედები, შევარდნები, იადონები...

⁶³⁸ ს. სიგუა. მოდერნიზმი. თბილისი, 2008, გვ. 91.

„მაგიდას – პარნასს ყვითელი მტვერი,
მზის ოქროს წვერი ხვრელიდან ესობა,
და პოეტს ზარმაცს – წასვლია ფერი

.....

და ელის კარნახს კალამის წვერი,
კალამის წვერი – ბულბულის ნისკარტი“.

„მაგიდა – ჩემი პარნასი“

ის რომ პარნასული პოეზიით იყო პოეტი შთაგონებული, ეს ლექსიც ცხადყოფს. მაგიდა, რომელზეც იწერებოდა მისი ლირიკა მეტაფორულად „პარნასის“, ფრანგ პოეტებთან ზიარების სიმბოლოა. ეს ლექსი პოეტის შემოქმედებითი პროცესის რაღაც ეტაპს ეხება, ჩანს, მის „მაგიდა – პარნასს“ დასდებია „ოქროს მტვერი“ და „ზარმაცი“ პოეტის „კალმის წვერი – ბულბულის ნისკარტი“ ელის ღვთაებრივ შთაგონებას. ლექსში იკითხება შედარებაც და მეტაფორაც, რაც ნათელს ხდის პაოლო იაშვილის მიდრეკილებას ახალ სახეთა ძიებისაკენ. მისი მეტაფორები მრავალმნიშვნელოვანია, მაგრამ არა რეზუსული, როგორც ამას იმ ეპოქის ზოგიერთი პოეტის შემოქმედებაში ვხვდებით. ეს პოეტური ხატები პაოლოსეულია და არა „ნატრიუმფალი“, როგორც ეს თავად წარმოთქვა რემბოსადმი მიძღვნილ ლექსში („არტურ რემბო“). პაოლოს არც მალარმე დავიწყებია. მისი პორტრეტი პოეტური სრულყოფილებით არის ასახული ლექსში „მალარმე“:

„ის იყო თეთრი, თავახრილი და ოქროპირი,
უცხო სიტყვები, ვით გედები მან ადიოდა,
მისთვის ოცნება იყო მკაცრი იროდიადა
და იყო მარტო სილამაზის ძვირფასი გმირი.

.....

ღვთაებრივ ხმებში ზამბახები თეთრად ცვიოდა,
როს კენტავრების სადიდებლად მომართა სტვირი“.

მალარმეს ბიოგრაფიიდან ცნობილია, რომ მას თავის მეტრად თვლიდნენ პოეტები, რომლებიც მის ბუხართან იკრიბებოდნენ და ისმენდნენ საუბრებს მითოლოგიასა თუ ლიტერატურაზე. ამიტომ გაჩნდა პაოლოს ლექსში ისეთი მეტაფორები, როგორიც არის: „თოვლზე დაფანტულ ძვირფას ქვების ზემაქებარი“, ან „სიმახინჯეში მან შენიშნა მხოლოდ კეთილი // ის იყო ბრძენი, ერთადერთი გაუგებარი, // როგორც „სონეტი“ თეთრ სხივებში გამოკვეთილი.“

პარნასელებმა ახალი ესთეტიკა დაამკვიდრეს. მათი შემოქმედება უხვად დაეწაფა ანტიკურ პოეტიკას. ამიტომაც შემოდის პაოლოს მეტრისადმი მიძღვნილ სონეტში „კენტავრის“ თემა (ვარიანტი). ანტიკური მითოსის ამ გამოგონილ არსებაზე მრავალი ლექსი დაიწერა, თავად ბერძნებმა კენტავრები სხვადასხვა თვისებით შემოსეს მათზე შეთხზულ მითებსა, ფერწერულ ტილოებსა თუ ქანდაკებებში. ისინი ბოზოქარი მეზრძოლებიც არიან და ბრძენი აღმზრდელებიც ცნობილი გმირებისა. თანამედროვე ცნობიერებაში ისინი ველურ და ბოზოქარ ძალას წარმოადგენენ. როგორც ჩანს, მალარმეს სახეს ასე წარმოიდგენდა ქართველი პოეტი.

„კენტავრს“ კიდევ შევხვდებით პაოლო იაშვილის ერთ-ერთ საპროგრამო ლექსში „გრიგოლ რობაქიძეს“. მას თითქოს მოჰბეზრდა სონეტების წერა, მალარმე და ხოზე მარია და ახლა სხვა ფორმით, „გამტყდარი ლექსით“ მიმართავს თავის „კარდინალს“, მეტრს – გრიგოლ რობაქიძეს: „მომართვა ჩემი, კარდინალო ჩვენი ორდენის, იქნება მძიმე“: ეს სიმძიმე გამოწვეულია გრიგოლ რობაქიძისადმი თანაგრძნობით მისი შვილის „ალკას“ გარდაცვალების გამო. მაგრამ ეს ბოლოს . . . ლექსი ვრცელია და პოეტი ჩამოთვლის იმ ავტორებს, რომელთა შესახებაც მუდამ საუბრობდა მისი ადრესატი ორატორულ გამოსვლებსა თუ ესეებში („ნიცშე, დანტე, ბოდლერის ღმუილი. . .“), თავად გრიგოლ რობაქიძეს „კენტავრად“ მოიხსენიებს. აქ აუცილებლად უნდა გავიხსენოთ გრიგოლ რობაქიძის ლექსი, რომელიც ეძღვნება პაოლო იაშვილს და რომელშიც უბრალოდ, ნათლად არის დახატული პაოლოს პოეტური პორტრეტი. ამ ლექსში გრიგოლ რობაქიძე პაოლოს ასე მიმართავს:

„ხარ უცნაური, ქედმაღალი, ურჩი თავნება,
გშვენის ყივილი და ნავარდი დაჭრილ კენტავრის“

„პაოლოს“

„კენტავრობა“ გრიგოლ რობაქიძის და საერთოდ, პოეზიის ენაზე ველად გაჭრილის აბოზოქრებას, თავისუფლების დაუოკებელ სურვილს, „ველურობას“, არაამქვეყნიურ გაქანებას ნიშნავს. ასეთი იყო კიდევ პაოლო. მაგრამ გრიგოლ რობაქიძე? ალბათ ისიც ველურად იქცა სამგლოვიარო, მძიმე დღეებში, როდესაც ეძებდა „ალკას, ტირილით გასვენებულს“. პაოლო არ ახსენებს დიონისეს და გრიგოლ რობაქიძის დიონისურ სტიქიას, მაგრამ მრავალგზის მიაწინებდა თავის ხილვაზე:

„მე ვხედავ მენადებს: ისინი თბილისს
შემოესივნენ, ყოველი ქუჩა სავსეა მათით,

სიცხეა დიდი: ელიან შენს გამოსვლას.
სიხარულით: სტირიან ქუჩაში მენადები.
დაგინახეს და გიჟდებიან „მენადები“
იჩოქებენ, ცახცახებენ, იზმორებიან.
შენ მოესწარი:
დღესასწაული შენ მოგიწყო
ჩვენმა ორდენმა“.

„გრიგოლ რობაქიძეს“

„მენადები“ დიონისეს თანამგზავრები არიან, შეშლილი ქალები, რადგანაც მათში ასევე შეშლილი დიონისეა ჩაბუდებული. იგულისხმება, რომ ეს მენადები სიგიჟის ექსტაზში ელიან თავიანთ დიონისეს. ლექსის ამ სტრიქონებში დიონისური რიტუალის სუნთქვა იგრძნობა: ღმერთის დაგლეჯის და კვლავ აღდგომის.

აღდგომა უკვე ზეიმია, დღესასწაული.

შემდეგ შემოდის **ქალდეას** თემა, რომელიც გრიგოლ რობაქიძემ და ცისფერყანწელებმა ესოდენ მრავალმნიშვნელოვნად გააცოცხლეს ქართულ პოეტურ აზრში. „ქალდეა“, „კარდუ“, წინარეისტორიული აღმოსავლეთი – ეს არის ქართული ნაციონალური სულის დასაბამი, გრიგოლ რობაქიძის გამოთქმით, „თაურწყარო“, რომლის ხსენებაც სიმბოლურად წარსულისკენ მიბრუნებას ნიშნავს.

მაგრამ გრძელდება ბალაგანი, სადაც ვიხილავთ ოფელიას, ზეიმის დარაჯს – სარაცინს (სარკინოხს) და ოქროს **ტრირემით** შემოყვანილ სანტა მარიას, ოქროთი და ვერცხლით დატვირთულ, ერთადერთ გახარებულს, მათხოვარს, მოსამსახურე **ფავნსა** (ფავნუსი, ტყეთა და ველთა რომაული ღვთაება. ბერძნული პანის მსგავსად ფავნუსიც აბრაზებს და შიშს გვრის ტყეში შემხვედრ გამვლელებს) და ციდან მოსულ მტრედს, რომელსაც გზა გაუხსნეს ფარშევანგებმა: „ეს არის ალკა“, პოეტის შვილი, პაოლო ხარობს და გრიგოლიც „რომ უდიდეს დღესასწაულზე“ არ დაივიწყა ისინი ალკას სულმა.

ლექსი დატვირთულია ისტორიული წიაღსვლებითა და პოეტური მეტაფორებით. პირველივე სტრიქონებიდან იგრძნობა, რომ პოეტი მიმართავს პოეტს და მოუწოდებს, სონეტი, რომელიც მათ დაამკვიდრეს, „გაასვენონ თეთრი კუბოთი“. უკვე იგრძნობა, რომ საუბარი იქნება მძიმე, დაწერილი „გამტყდარი ლექსით“.

პაოლო იაშვილმა კიდევ ერთი ლექსი მიუძღვნა გრიგოლ რობაქიძეს, უფრო მსუბუქი და პორტრეტული, სადაც მეტაფორულად გამოხატა თავისი სათქმელი:

„მე ტან-ანთებულ ფარშევანგებით
მოგართვი შვადლის კარდინალობა“.

„გრიგოლ რობაქიძეს“

„შვადლე“ მზის პაპანაქების ჟამია. გრიგოლ რობაქიძის მოძღვრებით, ოდინდელ საქართველოში „მზის ხანა“ იდგა. მისი თანამედროვე საქართველო კი იყო „დაჭრილი მზე, მაგრამ მაინც მზე“. ამაზე მიაწიშნებდა პაოლო თავის „მიძღვნაში“ და თავადაც იზიარებდა გრიგოლ რობაქიძის ამ მოსაზრებას:

„როცა ჩვენ გავჩნდით შვადლის საქებად,
ჩამოეყდნენ მზიდან სვეტები“.

წერდა პაოლო და კარგად იცოდა, რომ მისი ლექსის ადრესატი იმიტომაც იყო „კარდინალი“, რომ „კენტავრის სირბილს – ლილლეს აყოლებდა“. არ არის ძნელი მისახვედრი, რომ ეს პარადიგმა „ცისფერყანწელთა“ მთავარ მოწოდებაზე მიაწიშნებდა: „ველური გზებით დაბრუნება ძირძველ მიწასთან“:

„ატეხილია მიწა ზვიადი,
კენტავრის სირბილს – ლილლეს აყოლებ,
ატარებ როგორც ალკივიადი
ცხელ, გახურებულ დერიდახოლებს“.

„ალკივიადი“, იგივე ალკიბიადესი, ძველი საბერძნეთის სტრატეგოსი იყო, განთქმული თავისი მშვენიერებით. ის ბრძოლებში იყო ჩაბმული და მუხარადებსაც ატარებდა. ალბათ, ამიტომ გაჩნდა ლექსში „დერიდახოლები“. ცნობილია, რომ გრიგოლ რობაქიძე ატარებდა პარიკს და უფრო ხშირად ქუდს, რომელიც მას ევროპულ ხიბლსა და ელევანტურობას სძენდა. ევროპული ხიბლი არც პაოლოს აკლდა, მაგრამ დავუბრუნდეთ მთავარ სათქმელს: „შვადლის“ საქებად გაჩენილი პოეტები „მიწასთან დაბრუნების“ ცეცხლში იწვოდნენ და ამ „რეაქციის“ დამწყებნი, ვალერიან გაფრინდაშვილის აზრით, იყვნენ პაოლო იაშვილი („წერილი დედას“) და გრიგოლ რობაქიძე („ვასაკა“ და „აქლემი“). ამ აზრს იზიარებდა გრიგოლ რობაქიძე და განმარტავდა: „პაოლო იაშვილი ბოლომდე ქართული რასის ტემპერამენტი – მასში იცეცხლება გზნება გამოწვევის და ნება ძლევის. ტყვილად არ ვუწოდე მე მას (სონეტში „პაოლო იაშვილს“) „დაჭრილი კენტავრი“. მზე მას ისე აწვალებს, როგორც არცერთ პოეტს. . . აქ მინდა ერთი პარალელი ვახსენო: პაოლო იაშვილის მზე და ჩემი მზე: მზე მეც მაწვალებს („პან“, „დიდი შუადლე“, „ვასაკა“, „ლონდა“,

„მისტერია მზის“: საგულისხმოა, რომ უკანასკნელმა ჩემი მეგობრების მხრიდან შეუმჩნევლად ჩაიარა). აქ არის სხვადასხვა აპერცეპცია. ალბათ ამის შესახებ იტყვის ვინმე. თუ ამ შემთხვევაში ვინმეს სურს ჩემი აზრი გაიგოს, მე ვიტყვი მოჭრით: პაოლო იაშვილის მზე „სანახაობა“ უფრო, ჩემი მზე კი უფრო „ცხოველი“, პაოლო იაშვილი ინტუიტივითაა ნამდვილი“ (გრიგოლ რობაქიძე „დაბრუნება მიწასთან“). თითქოს ამ სიტყვების დასტურია პაოლო იაშვილის ერთ-ერთი ბრწყინვალე ლექსი „პირამიდები“, სადაც ვკითხულობთ:

„მზის ქორწილის დროს მე დავიწვები მზისფერ სილაზე,
იქ, სადაც სდუმან პირამიდები. . .“

ეს ლექსი ქალის (დარიანის) ფსევდონიმით გამოაქვეყნა პაოლომ, მაგრამ მისი ყოველი სტრიქონი, ყოველი პოეტური სახე ამხელს და ხატავს ჭეშმარიტი ავტორის პორტრეტს: „მზიურებს მაშინ არაფერი მოგვაგონდება. . .“ ვკითხულობთ ლექსში და ეს „მზიური“, „არაბულ ცხენზე ამხედრებული“, სფინქსთან მისული „იქ, სადაც სდუმან პირამიდები“ მხოლოდ და მხოლოდ პაოლოა, რომლისთვისაც, როგორც იტყოდა გრიგოლ რობაქიძე, მზე „სანახაობა“ იყო და

„რომ ქვეყნის ამღერება
იქნება მზის ნადიმი, შუადღის მშვენიერება“
„ხარი“

მაგრამ დრო-ჟამი შეიცვალა. ბოლშევიზმის გამარჯვების შემდგომ „მზის ნადიმების“ ცეცხლი მიწავლდა. 1915 წელს ევროპის „ქაოსს“ განრინებული პოეტი ცნობილ 1937-ში ისევ ქაოსში გაეხვევა და ეს ქაოსი უფრო შემზარავი და სასიკვდილო აღმოჩნდება. პაოლო დაწერს:

„რად დაღალულა ყვავილები ვენერას მკერდით,
მზის სიხარული ჩემს ფანჯარას რად ერიდება?

.

უხმოდ დასრულდა დღე უმზეო და მგლოვიარე.
მენატრებოდა – და გულს აღარ ეიმედება.
ჩემი ტუჩები ცივი არის, როგორც ის მთვარე
ჩემს ფანჯარაში სიკვდილივით რომ იხედება“.

„ზამთარში“

არც სიყვარული (ვენერას//ვენუსის მკერდზე დაღლილი ყვავილები), აღარც მზე და აღარც იმედი. მზეს მთვარე შეცვლის და დაიწყება დასასრული მისი სიცოცხლის.

ტიციან ტაბიძე (1895-1937)

ნანა ტონია

ტიციან ტაბიძის შემოქმედება სრულყოფილად იქნა შესწავლილი და დაფასებული მისი გარდაცვალებიდან დიდი ხნის შემდეგ. აი, რას წერდა ცნობილი ქართველი მწერალი თ. ჭილაძე: „მთელი მისი არსება ისე იყო შეპყრობილი ჭეშმარიტი პოეზიის გზებით, ისეთი მოუთმენლობით, ისეთი ჭაბუკური მღელვარებით მიიწევდა ზევით – სანუკვარი მიზნისკენ, რომ ვერც კი გრძნობდა, ზოგჯერ კიბის საფეხურები რომ უტყდებოდა, ზოგჯერ კი სტრიქონს ისე უხეშად ეპყრობოდა, იფიქრებდი, კი არ წერს, ხნავსო. მაგრამ ერთი რამ კი უეჭველი იყო: მის გულში წმინდა სისხლის პეგასი იყო შებმული“.

საგულისხმოა, რომ ტიციანის შემოქმედებას თ. ჭილაძე „წმინდა სისხლის პეგასს“ ადარებს. ბერძნული მითოსის ეს დაუოკებელი არსება სრულად გამოხატავს პოეტის მშფოთვარე სულის მდგომარეობას, რომლის ნიმუშად შეიძლება წარმოვადგინოთ ერთი ამონარიდი ლექსიდან „ანანურთან“:

„გაჩხერილი ვარ ქვებზე კალმახი
და ახელი მაქვს ლაყუჩები,
შემართულია ფეხზე ჩახმახი
და უსიკვდილოდ ვერ გადვურჩები“

„ანანურთან“

ტიციან ტაბიძე სრულიად ახალგაზრდა, 42 წლის ასაკში გარდაიცვალა. ამიტომ სხვა პოეტებთან შედარებით მისი შემოქმედება განსაკუთრებული სიუხვით არ გამოირჩევა, მაგრამ მდიდარია იმ დროისათვის მნიშვნელოვანი ახალი იდეებითა და განწყობილებებით. ტიციანი, როგორც პოეტი და ესეისტი, სიმბოლიზმის მქადაგებელი იყო. მას მოსწონდა ფრანგული სიმბოლიზმი და მის ლექსებსა და ესეებში ხშირად ისმოდა ბოდლერის, ვერნელის, რემბოს, მალარმეს და სხვა

დიდებულ პოეტთა სახელები. შემდგომ ის დადაიზმმა გაიტაცა და მას კარგა ხანი აწვალებდა დილემა – სიმბოლიზმი თუ დადაიზმი. „ტიციანმა თავიდანვე ყველაზე ნათლად და მკვეთრად განსაზღვრა ამ ჯგუფის („ცისფერყანწელთა“) სიმბოლისტური ორიენტაცია, მაგრამ ამჯერად დადას იდეოლოგია ვერ მიაღებინა და მალე თავადაც ჩაიქნია ხელი – დამარცხებულ, დამცირებულ და დაქცეულ საქართველოს მთლად ბოლოს მოუღებდა ირონია, ცინიზმი და ნიჰილიზმი“.⁶³⁹

ტიციან ტაბიძემ საუკეთესო ლექსები შემოქმედების ადრეულ პერიოდში, კერძოდ კი, სიმბოლისტობის პერიოდში დაწერა. ეს იყო დრო, როდესაც „ცისფერყანწელებს“ ჯერ კიდევ ჰქონდათ რწმენა ქართული კულტურის აღზევებისა. თუმცა ეს რწმენა მალე მინავლდა და ავად სახსენებელი 1937 წლის შემდეგ ისტორიას ჩაჰბარდა. პოეზია საბჭოთა ხელისუფლების აპოლოგეტად გარდაისახა. მაგრამ გრიგოლ რობაქიძის, გალაკტიონისა და „ცისფერყანწელთა“ მოღვაწეობას უკვალოდ არ ჩაუვლია. მათ შემოიტანეს ევროპული სუნთქვა ქართულ პოეზიაში, მოახდინეს ქართული ლექსის რეფორმა, მისი პარნასული ესთეტიზმით აღზევება, რითაც დიდად განსაზღვრეს ქართული პოეზიის განვითარების გზა. ამ მხრივ უმნიშვნელოვანესი იყო ტიციან ტაბიძის როლი. ლიტერატურათმცოდნეების აღიარებით: „ტიციან ტაბიძის პოეზია XX საუკუნის პოეზიაა, მან სხვა ქართველ პოეტებთან – გალაკტიონ ტაბიძესთან, გიორგი ლეონიძესთან, პაოლო იაშვილთან ერთად შექმნა XX საუკუნის ქართული პოეზიის ენა და აზროვნება. იგი XX საუკუნის შემოქმედია თავისი პოეტური სამყაროთი, ფორმით და შინაარსით, პოეტური საუბრის მანერით და სიტყვიერი ქსოვილით. თუ თანამედროვე პოეტურმა კულტურამ გარკვეულ სიმაღლეს მიაღწია, ამაში დამსახურება ტიციან ტაბიძესაც მიუძღვის ზემოაღნიშნულ პოეტებთან ერთად. მისი პოეზიის არსებობა აუცილებელი იყო ქართული პოეზიის ღირსების შენარჩუნებისა და განმტკიცებისთვის, ქართული პოეზიის მრავალფეროვნებისთვის და ერის სულიერი საგანძურის გამდიდრებისთვის“.⁶⁴⁰

ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში დღემდე მიმდინარეობს ტიციან ტაბიძის პოეტური მემკვიდრეობის შესწავლა. გამოკვლევათა დიდი ნაწილი ეძღვნება მისი შემოქმედების თემატური და გამომსახველობითი საშუალებების ანალიზს, მოდერნიზაციის პრობლემებს, მიმართებებს ევროპულ და ქართულ კლასიკურ მწერლობასთან და ა.შ. (ე. ხინთიბეძე, ლ. ავალიანი, ს. სიგუა, თ. დოიაშვილი და სხვ.). ჩემი ნაშრომის მიზანია გამოვიკვლიო ის, თუ რა გავლენა იქონიეს ამ უაღრესად

⁶³⁹ ს. სიგუა. მოდერნიზმი. თბილისი, 2008, გვ. 63.

⁶⁴⁰ გ. გეგეჭკორი. ტიციან ტაბიძე. კრიტიკა. № 4. 1991, გვ. 67.

საინტერესო პოეტის შემოქმედებაზე ანტიკურობის მითოსურმა და პოეტურმა სახეებმა, როგორ აისახა მის შემოქმედებაში ძველი სამყარო.

* * *

ქალდეა

„ცისფერყანწელთა“ შემოქმედებას ლაიტმოტივად გასდევს „ქალდეას“ თემა. სიძველისა და გარდასული დროების განცდა განსაკუთრებული სიმძაფრით იჩენს თავს ტიციანის შემოქმედებაში. ამ პოეტური ხატის ორიგინალობა და სიმწვავე შინაგანი ჭვრეტის ძალმოსილებით წარმოადგინა შ. აფხაიძემ 1922 წელს გაზეთ „ბახტრიონში“ გამოქვეყნებულ ესკიზში „დიალოგი – ტიციან ტაბიძე“. დიალოგის მონაწილენი არიან პოეტი და ლიტერატორი.

პოეტის აზრით, ტიციან ტაბიძეს მსოფლიო გატარებული აქვს მხატვრულ მზერაში, „ცხოვრების არტისტული ათვისება მისთვის პოეზიას მახვილი და მოქნილი განათება მოვლენის თვისებაა ჭეშმარიტი ხელოვანის. მიაქციეთ ყურადღება ტაბიძის საუბარს: უეჭველად იყნოსავთ, რომ ხდება იდუმალი ქიმიური რეაქცია, პაპიროსის ბოლი რგოლებათ ესევა დარბაზს და მდინარეობს ხმებად დაღვრილი ქიმერები . . . თითქოს სოფლიო ერთი უსახო და საზარი გიპერბოლაა. უკანასკნელი უკვე არის შეცნობის პლასტიურად დაშლა და არტისტის გამოუცნობი მანერა. პოეტი არტისტია მარადი, რომლის სცენას არ აქვს საზღვარი.

სქელი ტურები და გასულ საუკუნოებში გახედული თვალები ცისფერი, ხაზებით გავლა, რომელშიაც შეჭრილია დაწყევლილი სურნელება სივრცის რიტმული მოხაზვის დაშლისა, უცილო ხაზია გარდასულ რასის, რომელმაც თავგანწირვით იკივლა ტიციან ტაბიძის სახეში: თითქოს ეს სახე გადმოდის გადარუჯულ ქალდეას ფრესკებიდან და იშლება ატავისტური ძლიერებით შორეულ მოდგმის ბიოლოგია“.

პოეტის აზრით, ეს მოზრუნება წარსულისაკენ არის ერთგვარი შეცნობა ამ სამყაროსი და პოეზიის.

ტიციან ტაბიძე ლექსში „მაგი წინაპარი“ ნათლად ხსნის რად ენატრება ასე ქალდეა:

„ლოცულობს მამა მწუხრის ლოცვას,
მუნჯად ვუცქერი,
ფსალმუნი სულში შეფრინდება
და იმარხება

შავ ანაფორას მეწამული
გადაჰკრავს ფერი
და ვხვდები ახლა, თუ ქალდეა
რად მენატრება.

ყვითელ სანთელზე მეღანდება
მე მზე მბრწყინვალე,
მზის სადიდებლად აღმართული
დიდი ტამარი.
ზვიად ქვის სვეტებს
თითქოს ადნობს
ჰანგი მხურვალე
და მღერის მაგი, ვინც რომ ჩემი
დაიწყო გვარი“

„მაგი წინაპარი“

ისევ დიალოგს მივუბრუნდეთ და გამოგონილი პოეტის სიტყვა დიდ პოეტზე მოვიშველიოთ: „ეს სტრიქონები პლანეტარული ცეცხლით არის დამწვარი და იძლევა ქალდეას მისტერიის სარჩულს. „ქალდეას ქალაქები“, საიდანაც ისმის გრიგალი საქართველოს დაკარგული თესლის კივილის, მარადი ძიება უდაბნოების კალთებში მომწყვდეული ნათესავ მოდგმის“.

დიალოგი დაწერილია 1922 წელს, როდესაც იმედი საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის ჯერ კიდევ ენთო პოეტთა სულში:

ვიცი რომ მოვა სიყვარული
ვისაც მოველი,
ვიცი რომ მოვა სილამაზე
დაუთოველი,
მეც წავუკითხავ და ვუმღერებ
ჩემ ქალდეაზე,
ჩამავალი მზის გაგვაბრწყინებს
ჩვენ სილამაზე“.

„წიგნიდან ქალდეას ქალაქები“.

მაგრამ იმედმა არ გაამართლა. საქართველოსთვის მძიმე ჟამი იდგა და პოეტს ძველი ლექსების სხვა ჰანგებზე გადამღერება უნდა ეცადა:

„ემაფოტივით იდგა ქალდეა,
ეს ცა აქამდის თავზე დამტირის“

„ნუ გაიკვირვებ“

დაწერს პოეტი და ამ ლექსს ბედის ირონიით ასე დაასრულებს:

„დაფასთან ვდგევარ და ვშლი ძველ ლექსებს,
ცარცით კი არა, სისხლით რომ ვწერდი.
საბჭოთა მიწა! გიკოცნი ფესვებს,
ახალ ცხოვრების ვარ ალავერდი“.

მართალია, საქართველო გასაბჭოეთდა, მაგრამ ფესვები მას წარსულში აქვს შორს გამდგარი და, ალბათ, უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ტიცციანი სწორედ იმ ფესვებს ეამბორება.

ღრმა სინანულით არის გამსჭვალული ლექსი „ორი აპრილი“, სადაც პოეტი – პიერო „წითელ ქუდში გაგარიბალდდა“ და იქანცება მისი სული ტანჯული ფიქრით:

„ბათომი მისცეს და ორპირზე მოდის თათარი,
ატმის ყვავილით სისხლიანი სტირის აპრილი,
ყვითელ სატურნის უბედობით ავად გამხდარი,
პოეტის სულიც საქართველოს კუზად დახრილა.

საბედისწერო წუთს ელოდი, წუთო მოხვედი,
პიერო წუთით წითელ ქუდში გაგარიბალდდა.
თავზე დამნათის ჩემ ქალდეას ყველა ვარსკვლავი. . .

. . .

საკუთარ თავის და ქალდეას ახალ შერცხვენის
ტანჯული ფიქრით სამუდამოდ მოვიქანცები,
ახ, მეგობრებო, ჩემი სული ჭკარტლია სხვენის,
ცრემლით სავსეა ჩემი წილი ჩვენი ყანწების“.

„ორი აპრილი“

საბედისწერო იყო საქართველოსთვის თავისუფლების დაკარგვა. **სატურნი (სატურნუსი)** რომაულ მითოლოგიაში აღიქმებოდა დროის ღვთაებად, რომელიც ყველაფერს სპობდა, იმასაც კი, რასაც თვით ქმნიდა. ის იყო ბერძნული კრონოსის (შვილებს რომ ნთქამდა) რომაული ვარიანტი. მისი მეფობის ხანას იტალიაში „ოქროს საუკუნეს“ უწოდებდნენ. პოეტის წარმოსახვაში „ოქროს სატურნი“ ავბედითობის სიმბოლოდ ქცეულა, რადგან პიერომ (თავად პოეტმა) „წითელი ქუდი“ (წითელი ბოლშევიზმი) თავს იძულებით უნდა დაირქვას. და აი, ამ დროს თითქოს პოეტი გაგარიზალდდა (იტალიის ნაციონალური გმირი ჯუზეპე გარიზალდი, რომლის ბრძოლას ხალხთა და თავისი ქვეყნის გათავისუფლებისათვის დიდად აფასებდა ილია ჭავჭავაძე), თუმც წამიერად და ამაოდ, რადგან არ ძალუძს ბრძოლა და ამის გამო მისი სული მხოლოდ „ჭვარტლია სხვენის“. მას ტანჯავს ფიქრი ქალდეაზე, რომელიც მის პოეტურ თვალსაწიერში ძირძველ ფესვებთან დაბრუნების სიმბოლოდ აღიქმებოდა. „ყოველი ღამე მატირებდა ქალდეას ზეცა“ („ცხენი ანგელოსით“) – იტყვის პოეტი და მოიგონებს თავის „ორპირს“, მის ჭაობებს, სადაც იხილა „ცხენი ანგელოსით“, ზღვა ქარავნების, ქალდეას ოქრო, **ოქროს ვერძი, მაკედონელი** და სხვა მრავალი სახე სამყაროს ისტორიული ხატებისა.

* * *

„ოქროს ვერძი“

ბერძნული მითოოსის პოეტური სახე, სიმბოლო ძველი კოლხეთის სახელმწიფოებრივი ძლიერებისა, რომელმაც განსაკუთრებული ადგილი დაიკავა „ცისფერყანწელთა“ პოეზიაში, მთელი თავისი მრავალფეროვნებით აისახა ტიციან ტაბიძის შემოქმედებაში. მისი უძველესი სამშობლო (ქალდეას შემდეგ) ძველი კოლხიდა (ამ ფორმით არის მოხსენიებული კოლხეთი ბერძნულ წყაროებში), ევქსინის პონტი, არგო, არგონავტები, მედეა, იასონი – ამ სახელებსა და ტერმინებს ხშირად ვხვდებით ტიციანის ლექსებსა და ესეებში. უფრო მეტი, ის ცდილობს აუხსნას მკითხველს რას ნიშნავს მისთვის „კოლხეთის ცა“:

„- იცი, რას მოუთხრობენ მდინარე **პონტის** ზვირთებს ჩამავალი მზის სხივები?
- იცი, ცას რაზე ესაუბრებიან შავებში გახვეული **კოლხიდის** მთები?
- აქ სევდით სუნთქავს ყველაფერი. დაუგდე ყური მწუხრის ღუმელში **ფაზისის** სევდიან დუღუნს. . .

დაუგდე ყური ქარიშხლის მწუხარე მოთქმას და ვნებიან ძახილს . . . და იქ ამოიკითხავ ნაღვლით ნაქსოვ, მწუხარებით მოქარგულ პოემას, არ შეგაცდინოს

ნათელ ღამეში კოლხიდის ცაზე ვარსკვლავთა ციმციმმა, განა ხანდახან ჩვენს მგლოვიარე ტუჩებზედაც არ გაჰკრთება ხოლმე ჩუმი ღიმილი? . .

დადუმებულ ქართველის ჩანგს გლოვობს კოლხიდის ცა. . . მომწყდარ სიმებისაგან გამოცემულ უკანასკნელ მელოდიას აუქვითინებია კოლხიდის მთები და მიტომ დგანან ასე მწუხარებაში გაქვავებულნი.

- ნუ გაიოცებ, შენი სიცილი შეურაცხყოფს ბუნებაში გამეფებულ სამარადისო სევდას.

კოლხიდის ცის ქვეშ დამარხულ ბედნიერებას დასტირის წყალზე გადამდგარი მდუმარე ტირიფი.

- კოლხიდის ცის ქვეშ გამქრალ თავისუფლებას დასტირის თმაგაწეწილი კოლხიდის ასული.

- შენ მეკითხები, რისთვის მიყვარს მე კოლხიდის ცა?

- მისთვის, რომ მის ქვეშ უნდა დაიმარხოვ ფერფლი ჩემი ცოდვილი სულისა . . .“

„კოლხიდის ცის ქვეშ“

ეს ჩანახატი 1912 წლით არის დათარიღებული. მაშინ პოეტი მხოლოდ 17 წლის თუ იქნებოდა. გალაკტიონის პირველი პოეტური კრებული ჯერ არ იყო გამოცემული, და არც „ცისფერყანწელთა“ ორდენი არსებობდა, არც პარნასელთა პოეზია იყო ქართულ ენაზე თარგმნილი . . . ალბათ, ამიტომ წერდა ტიციანი: დადუმებულ კოლხეთის ჩანგს გლოვობსო კოლხეთის ცა . . .

იცოდა პოეტმა, რომ ოდესღაც დიდებული ყოფილა მეფე აიეტის სამფლობელო, ძველი კოლხიდა, რომ „ოქროს ვერძმა“ თან გაიყოლა მისი ძლევამოსილება, რომ კოლხიდის ცის ქვეშ გამქრალ თავისუფლებას დასტირის შეურაცხყოფილი კოლხიდის ასული – მედეა“. ალბათ, ამიტომ წერდა იგი, რომ კოლხიდის ცის ქვეშ დამარხული იყო ოდინდელი ბედნიერება, რომელსაც დასტიროდა „წყალზე გადამდგარი მდუმარე ტირიფი“. მაგრამ სულ მალე გალაკტიონიც გამოჩნდება თავისი „არტისტული ყვავილებით“ და გრიგოლ რობაქიძეც, რომელიც ევროპული პოეზიის სულისა და ნიცშეს ფილოსოფიურ აზრს აზიარებს ახალგაზრდა პოეტთა ბრწყინვალე დასს.

უფრო ადრე, 1910 წელს ტიციან ტაბიძე წერს ლექსს სახელწოდებით „მედეას სიმღერა“, სადაც კოლხეთის მეფის ასული სიკვდილს ნატრობს. იგულისხმება, რომ მას უკვე ჩადენილი აქვს რამდენიმე დანაშაული და ახლა უკვე იასონისგან უარყოფილს აღმოხდება:

„ჩემი ლტოლვანი ვერ დაიტია,

მევიწროვება ცრუ ეს სოფელი;

სიკვდილს გეძახი, ნუ იგვიანებ,
ჩემი თხოვნაა. . . უკანასკნელი“

„მედიას სიმღერა“

ერთი წლის შემდეგ, 1911 წელს ახალგაზრდა ტიციანი კვლავ დაუბრუნდება მედიას სახეს და იოსებ გრიშაშვილს უძღვნის სონეტს „მედია“. ეს სონეტიც მედიას პირით არის დაწერილი, ამ სონეტშიც ნანობს მედია თავის საქციელს; თავდაპირველად ის იგონებს ძველ დროს და მრავალმნიშვნელოვან კითხვას სვამს: „ვინ დამიბრუნებს იმ ნეტარ დღეებს?!“ შემდეგ ვკითხულობთ:

„უცხო მხარეში სული ღონდება:

ჩემი მამული მომაგონდება . . .

ვაგლახ, ჩამოჰკნა ალერსის ბაღი -

მკვდარს არ მიმიღებს მშობლის წიაღი . . .

სტიროდეთ მეფის, აეტის ასულს,

ერთხელ უცოდველ კოლხეთის ქალწულს,

უცხოთა შორის, უცხო მხარეში -

ის ცოცხლად შთავა ცივ სამარეში,

და იქაც ძვლები შიშით იძრწოლებს,

მამულის წყევლას რა გაიგონებს“.

„მედია“

მედიას სახესა და კოლხეთის თემას ტიციანი მოგვიანებით კვლავ დაუბრუნდება. ამ მხრივ განსაკუთრებით საინტერესოა პოემა „რიონი – პორტი“, რომელიც დაწერილია 1929 წელს. საქართველოს დამოუკიდებლობა დაკარგული აქვს, არაბოლშევიკურად მოაზროვნე პოეტებს დევნიან, ისინი შეფარვით ამბობენ სათქმელს, ზოგჯერ კი სჯერათ იმისი, რასაც წერენ. პოემა „რიონი – პორტი“ იწყება ძველი კოლხეთის აღწერით:

„ჰიპოკრატე – ძველი ბერძენი,

ასე წერდა ამ ქვეყანაზე,

(სჯობდა რომ სულაც არ დაეწერა):

- „ქვეყანა, რომელსაც ჩაუდის ფაზისის მდინარე

არის ჭაობიანი, ცხელი და ნოტიო.

შემოსილია გარშემო ტყით,

ყოველდღე მოდის დიდი წვიმები.

ამ ჭაობებში მცხოვრები ხალხი

წყალში აშენებს წნელისგან ფაცხებს.

გარეთ გამოდის მხოლოდ მაშინ,
თუ ბაზარში მოუხდა წასვლა . . .

და ასე შემდეგ . . . გრძელდება ამ ჭაობიანი ქვეყნის აღწერა, სადაც ხალხი სვამს წვიმის წყალს თბილსა და მდორეს და სიცხისაგან აყროლებულს, სადაც არასდროს მწიფდება ხილი, სადაც ნიადაგ არის ნისლი და ჰაერს წამლავს, სადაც ხალხია თუმცა ტანით მაღალი, მაგრამ ისეთი მსუქანი, რომ აღარ უჩანს ძარღვის სახსარი, ყვითელი, მწვანე გადაჰკრავს ფერი, თითქოს სიყვითლით არის ავადო“.

როგორც ჩანს, ტიციან ტაბიძე კარგად იცნობდა არა მხოლოდ ძველ კოლხეთთან დაკავშირებულ მითოსურ ამბებს, არამედ ძველ ავტორთა გადმოცემებსაც. კერძოდ, ცნობილია, რომ ჰიპოკრატე, სახელოვანი ბერძენი ექიმი, რომელიც ძვ.წ. V-VI საუკუნეებში მოღვაწეობდა, თავის თხზულებაში „ჰაერთა, წყალთა და ადგილთა შესახებ“ გვაწვდის ცნობებს მდინარე ფაზისის (რიონის) აუზის ბუნებრივ-გეოგრაფიული მონაცემების თაობაზე. მეცნიერები ვარაუდობენ, რომ მას თავად უნდა მოენახულებინა კოლხეთი. შესაბამისად, მისი მონათხრობი ყურადსაღებია, რამეთუ უშუალო ნანახისა და განცდილის შთაბეჭდილებას ემყარება. ჰიპოკრატეს ცნობები საქართველოს შესახებ გამოქვეყნებული აქვს პროფესორ თ. ყაუხჩიშვილს. აი რას წერს ჰიპოკრატე: „... ვინც ფასისში ცხოვრობს, მათ შესახებ (შემდეგი მაქვს სათქმელი): ეს ქვეყანა ჭაობიანია, თბილი, წყლიანი და ტყიანი. წლის ყოველ დროს იქ ხშირი და ძლიერი წვიმები მოდის. ადამიანებს საცხოვრებელი ჭაობში აქვთ და (მათი) ხისა და ლერწმის სახლები წყალზეა გამართული . . . არხები ბევრია: თვითონ ფასისი კი ყველა მდინარეთა შორის ყველა მდინარეზე დინჯია და ძალიან მდორედ მიედინება“.⁶⁴¹

აღსანიშნავია, რომ ჰიპოკრატე არის პირველი ბერძენი ავტორი, რომელმაც დაწვრილებით და ზუსტად აღწერა კოლხიდის არა მხოლოდ ბუნება და კლიმატური თავისებურებანი, არამედ ფასისელების (ასე მოიხსენიებდა იგი კოლხიდის მკვიდრთ) გარეგნობა და ცხოვრების წესი. მისი დახასიათებით „ფასისელები ტანმაღლები, მსუქნები და ჩაყვითლებულები არიან. ლაპარაკობენ ბოხი ხმით და გამოირჩევიან სიზარმაცით. ისინი ცხოვრობენ ხიმინჯებზე შეყენებულ ხისა და ლერწმის სახლებში

⁶⁴¹ თ. ყაუხჩიშვილი. ჰიპოკრატეს ცნობები საქართველოს შესახებ (პარალელური ბერძნული ტექსტით). თბილისი, 1965, გვ. 45, ნაკ. 15.

და ქალაქსა და ემპორიონში (ნავსადგურში) ნავებით მიცურავენ. ჰიპოკრატე იმასაც ამატებს, რომ იქ არხები ბევრია და ფასისელები იქაც ნავებით დაცურავენო“.⁶⁴²

როგორც ვხედავთ, ტიციან ტაბიძე დიდი სიზუსტით გადმოგვცემს ლექსად ჰიპოკრატეს მიერ აღწერილ სურათს. მხოლოდ უმნიშვნელო გადახვევებს აკეთებს. ასეთი კოლხიდა მას სჭირდება, რათა თავისი სათქმელი თქვას. ბოლშევიზმის ტერორმა მთელი საზოგადოება დააშინა. შეშინდნენ პოეტებიც, ამას კი პოეტური სიტყვის დამდაბლება მოჰყვა.

ტიციან ტაბიძემ ზუსტად მიაგნო სათქმელს: ჰიპოკრატე მოიშველია და რევოლუციამდელი კოლხიდა აღწერა: დაჭაობებული, ნესტიანი, გაყვითლებული და სნეული ადამიანებით.

კოლხიდის ეს შემადრწუნებელი სურათი ოქტომბრის რევოლუციის მერე შეიცვალა „ახალ ცხოვრების და ოქტომბრის“ მაცოცხლებელი ქარი დატრიალდა, „ძველი სიზმარი უკვალოდ გაქრა“. აქ პოეტი იხსენებს არგონავტების მითს და წერს:

„დღეს სხვა გემების გამოჩნდა აფრა,
და **იაზონის** არა ჰგავს „**არგოს**“
ახალ ეპოქის უდიდეს ეპოსს
აღარ სჭირდება უკვე **მედეა**“.

ამ ირონიით გამოთქმულ სიტყვებს ასეთივე ირონიით ნათქვამი ფრაზები მოსდევს:

„პოეტს სხვა ცეცხლი გულს მოედება,
თუ თავის თავის მოიმედეა“.

...

დღეს სხვა აზრი აქვს საგნებს და ნივთებს
და ზღაპრად იქცა **ოქროს ტრიუმფი**.
სულ იყო წინათ ის **ოქროს სილა**,
ანდა სად ება ის **ოქროს ვერძი**,
ალბათ ქვეყანა სულ გამოცვლილა
და შეუცვლია მიწასაც ღერძი“.

პოეტი აღნიშნავს, რომ მისი ბავშვობის ოცნება ახდა, ოქტომბერმა მაცოცხლებელი ქარი დაატრიალა, ქვეყანა სხვაგვარი, მშვენიერი გახდა და „შეიცვალა მიწამაც ღერძი“. ვფიქრობ, აქ ჭარბია ჰიპერბოლები, მაგრამ ემოციებით განმსჭვალულ

⁶⁴² შდრ. თ. ყაუხჩიშვილი. საქართველოს ისტორიის ძველი ბერძნული წყაროები. თბილისი, 2019, გვ. 60-63.

პოეტს, რომელიც იტყვის „დღეს ძველი ქვეყნის პანაშვიდია“ და რომელიც გრძნობს აღსასრულის მოახლოებას, ეს გამოთქმები ეპატიება. მით უმეტეს, რომ მასთან ასეთ სტრიქონებსაც ვკითხულობთ:

„მე თქვენზე ადრე ვეკითხები ჩემ საკუთარ თავს -
რად მოიღუნა ასე სული ან რამ არია?
ნაწამებ წამებს ბედისწერა ერთმანეთს ართავს,
ორია რკალი: **სატურნი** და მალარია“.
„სატურნი და მალარია“

სატურნი (სატურნუსი), როგორც უმოწყალო ქრონოსი, იგივე კრონოსი, რომელიც დროის განსახიერებაა და ბერძნულ მითოსში თავის ნაშიერთ ყლაპავს, პოეტმა მოიხსენია ლექსში „ორი აპრილი“ (იხ. გვ. 6), სადაც მწუხარებით აღმოხდება, რომ „ბათომი მისცეს და ორპირზე მოდის თათარი“.

„ორპირი“ – პოეტის მოგონებათა უცვლელი სამყაროა. 1936 წელს ტიციანი თავის „ავტობიოგრაფიაში“ წერდა: „ადრეული ბავშვობიდანვე უცნაური პეიზაჟით ვიყავი გარემოცული. ტროპიკული გვიმრები, ლიანები, ჭადრებისა და ალვის ხეების ხშირი რიგები და ალაგ-ალაგ ჭაობიანი. სახნავების ფართო არე ჩემს გონებაში აცოცხლებდნენ მაინ რიდისა და ალექსანდრე დიუმას რომანების გმირებს. სხვათა შორის, ალექსანდრე დიუმამ გასული საუკუნის 60-იან წლებში იმოგზაურა კიდეც ჩვენს მხარეში და ორპირისა და ფოთის ჭაობების შესანიშნავი აღწერა დატოვა. განსაკუთრებით დამამახსოვრდა მზის ჩასვლა რიონისპირა ველებზე, როდესაც მზე ცეცხლმოდებულ მეწამულ პალიასტომის ტბაში ჩაეშვებოდა ხოლმე და ცას სანახევროდ კოლოები ჰფარავდნენ“.

სწორედ ბავშვობის მოგონებებით არის დაწერილი ტიციანის ლექსი „სამშობლო“, რომელიც 1935 წლით თარიღდება. პოეტი იხსენებს მისი სამშობლოს ისტორიის ძირძველ სურათებს, პოეტურ ხატებს: „ღამეა – თეთრი ირმის ნაწველი, დღე – შინდისფერი, ვარაყიანი“. . . ყველაფერი კი იწყება „ოქროს ვერძით“:

„გაცრუვდა ყველა მემატთანე
ყველა ვახუშტი და ჰიპოკრატე,
აბა საიდან მოიფიქრებდნენ,
რომ ასეთ ამბავს ყურსა მოჰკრავდნენ!
ამოიწურა რიონის ფშანი,
ამ ჭაობის ფსკერს რა ამოთხრიდა?
თუმც **ოქროს ვერძის** იყო ნიშანი,

ეგულებოდათ ძველი კოლხიდა,
ასე მგონია, ახლოს რომ იყოს,
მოითხრებოდა თვით ატლანტიდა“.

„სამშობლო“

ამ და სხვა ლექსებში მოხსენიებული კოლხეთის თემის გათვალისწინებით შეიძლება ითქვას, რომ ტიციანი ცდილობს სიმბოლურად ასახოს რევოლუციამდელი და შემდგომდროინდელი საქართველო. ეს იყო ხარკი იმ დროების, რომელმაც ქართულ საზოგადოებას თავს დაატეხა პატივის აყრა და უღმერთობა; მაგრამ პოეტი ამავე ლექსში ამოიხრებს:

„ორმოცი წლის ვარ, კიდევ ორმოცის
უფრო მტანჯველის, რომ ვიყო მთვლელი,
ვერ შემაჩერებს გათხრილი ორმოც,
ვარ ყრმა უცადი და პირტიტველი,
ჩემშიც გადმოდის, ჩემშიც იღვრება,
ჩემი სამშობლოს ფენიქსის ბედი.
არ უნდა კვესით გულს ამღერება,
ცეცხლმიუდებლად იწვის აბედი! . .“

„სამშობლო“

„ფენიქსი“ – მითოსური ფრინველია, რომელსაც ძალუმს დაფერფვლაც და აღორძინებაც. ამ ლექსის მიხედვით, ის საქართველოსი და მასთან ერთად თავად პოეტის სიმბოლური ხატია. ტიციანი მედეასაც მოიხსენიებს, ვითარცა „დიდ ქალს“, ნინოს, თამარის და ქეთევანის გვერდით.

ერთი წლის შემდეგ, 1936 წელს ტიციან ტაბიძე კოლხიდას თემას დაუბრუნდება, ნაცნობ სურათებს გაიხსენებს . . . ჭაობს, ქარსა და მალარიას, თუმც მასთან ერთად „ალადასტურით სავსე კალათას და დაჭერილი სამოთხის ჩიტს“.

„იდგა ჭაობი დაუშრობელი,
ქარი რიონზე ტირიფებს ხრიდა“.

ასე იწყება ლექსი „გელის კოლხიდა ახალ ორფეოსს“. პოეტს ესიზმრება მითოსური დრო და სამყარო, აიეტის სამეფო:

„არსაით ჩანდა ჯერ იასონი,
მე კი მედეა გულით მიყვარდა .
რა უყოთ, რომ ვართ ჩვენ უაზრონი,

მიტომ გვახურავს საბანი ვარდად,
მესიზმრებოდა ტროადას ომი,
ყრმა აქილევსმაც მუხლი გამართა“.

პოეტის წარმოსახვაში კადრებივით აირევიან დავითი (გურამიშვილი) თავისი მცნებით, თამარიანი, დავით ნარინი, დავით ულუ, აკაკის ლექსი: „აბუდულ-შაჰილი, ბაში-აჩუკი, აბესალომ და ეთერი . . . მაგრამ მთელი ეს სამწუხარო ისტორიები წარსულს ჩაჰბარდა. ახლა ეწყება ამ სტრიქონების ავტორს „მეორე ახალგაზრდობა“, რადგან მან იცის, ვის „დაუმაძღლოს“:

„ვინც ცხოვრება შექმნა უბადლო
და კაცთ უბრძანა კაცად გახდომა“.

პოეტი ბედნიერია რადგან „პალიასტომი წალკოტად მორთეს“. ის საკუთარ თავს ასე მიმართავს:

„ახლა შენია სიმღერის ჯერი -
გელის კოლხიდა ახალ ორფეოსს“.

„გელის კოლხიდა ახალ ორფეოსს“

მალე დადგება 1937 წელი და განახლებული კოლხიდის ხოტბა აღარ უშველის სამშობლოს სიყვარულით შეპყრობილ პოეტს, რომელსაც ეკუთვნის ეს სტრიქონები:

„დავბადებულვარ, რომ ვიყო მონა
და საქართველოს მედგას უღელი,
მაშ გამარჯვება, ტკბილო სიცოცხლე,
დავრჩებით ერთად ჩვენ განუყრელი! . .

„მაშ გამარჯვება“

* * *

ექსინის პონტი

კოლხეთის თემას ეხმიანება „ექსინის პონტის“ წარმოსახვები. ტიციანი თითქმის არსად მოიხსენიებს „შავ ზღვას“, მის ნაცვლად ამ ზღვას მითოსიდან ამოკითხულ სახელს უწოდებს, რაც ქართულად ითარგმნება როგორც „სტუმართმოყვარე ზღვა“ და რომელიც ასე წარმოუდგენია პოეტს:

„ცა შვინდისფერი, მთაც შვინდისფერი,
შენამულია ევექსინის პონტი“
„ლექსის დაბადება“

ანტიკურობასთან მიმართებით განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს 1926 წელს გაგრამი დაწერილი ლექსი, რომლის სათაურიც არის „ევექსინის პონტი“. რადგანაც ლექსი დატვირთულია ანტიკური მითოსური სახეებით, მას წარმოვადგენ სრულად:

„მშვენიერია ევექსინის პონტი,
ვინ მოიგონა ეს ძვირფასი ხმა?
მედეას ამბით შენ მომაგონდი
და ჟრუანტელმა გული დასიცხა.

როგორც საკირე დრაკონის ყბებით
ირწევა ოქროს ვერძების ტყავი,
შენზე ოცნების გრიგალს ავყევი
და სიხარული მკლავს აურწყავი.

რაც უნდა გითხრა – იქნება სიტყვა,
გამოუთქმელი მძირავს მეწყერი,
ძველი მითოსის ტალღები მირტყამს
და ახალ არგოს ორფეოს ვმღერი.

მაგარი, როგორც სარგის ჯაყელი
და ნაზი, როგორც ევექსინის პონტი,
ტრიალებს ჩემში რაღაც სათქმელი
და გაღადრული მიშრება ყრონტი.

პალმების ტყეში მტრედით გაგრა
მიფრინავს თეთრად იალბუზისკენ,
მთვარეც ღრუბლების ტალღებში გაქრა
თითქოს დევებმა ხელი უბიძგეს.

ისმის ზვირთების ზათქი, განგაში,
როგორც სიმღერა არგონავტელთა

აგვისტოს ღამის ცის კამარაში
ზღვა და ხმელეთი ისევ გამთელდა“.

„ევქსინის პონტი“

ლექსი ნარატიულია: გაგრაში, ზღვის (ევქსინის პონტის) სანაპიროზე მდგომი პოეტი გადმოგვცემს თავის განცდებსა და ემოციებს. ვისაც უხილავს ღამის სიმყუდროვეში გაგრის წარმტაცი ზღვის სანაპირო, მასაც გარდასულ ემოციებს მოგვრის ტიცინისეული პოეტური ხატი: ქალაქი, რომელიც პალმების ტყეში მტრედით მიფრინავს თეთრი იალბუზისკენ.

პოეტს ევქსინის პონტოს ტალღების წყნარი ხმაური არგონავტების მითოსს აგონებს: დრაკონს, (რომლის დათესილი კბილებიდანაც აღმოცენდნენ მეომრები), ოქროს ვერძის ტყავს (კოლხიდის ძლიერების სიმბოლოს) და რაც მთავარია, მედეას, რომელსაც მისი ადრეული განცდები უკავშირდება. აქ უნდა გავიხსენოთ ლექსი „გელის კოლხიდა ახალ ორფეოსს“, სადაც პოეტი აღიარებს: „არსაით ჩანდა ჯერ იასონი, მე კი მედეა გულით მიყვარდა“. კოლხიდის თემას მართლაც მრავალგზის მიუბრუნდება პოეტი თავისი ხანმოკლე სიცოცხლის მანძილზე. აქ მთავარია კიდევ ერთი რამ: ტიცინი იმ ლექსში, სადაც იგი განახლებულ კოლხიდასა და მის მშობლიურ ორპირს უმღერის, თავის თავს ბერძნული მითოსის ორფეოსად წარმოადგენს. ამ შემთხვევაშიც ტიცინი, იხსენებს რა ძველი მითოსის მთავარ პასაჟებს, ის, ორფეოსი, ახალ არგოზე იწყებს სიმღერას, რომელსაც უმღვნის მის საყვარელ ქალს („მედეას ამბით შენ მომაგონდი და ჟრუანტელმა გული დასიცხა“).

* * *

მედეა

ამ საყოველთაოდ ცნობილი კოლხი ასულის სახე, ჩანს განსაკუთრებით ხიბლავდა ტიცინს. თუ „თუ იასონის გამოჩენამდე მას მედეა გულით უყვარდა“, საბერძნეთში გადახვეწილი „გულით ეცოდებოდა“. იოსებ გრიშაშვილისადმი მიძღვნილ სონეტში რომელიც ადრეულ ასაკში, 1911 წელს დაწერა, ის მეფე აიეტის ასულს „უცოდველს“ უწოდებს, თუმცა იცის, რომ უცხო მხარეში „მამულის წყევლა არ მოასვენებს“:

„სტიროდეთ მეფის აეტის ასულს,
ერთხელ უცოდველ კოლხეთის ქალწულს,
უცხოთა შორის, უცხო მხარეში -

ის ცოცხლად შთავა ცივ სამარეში,
და იქაც ძვლები შიშით იძრწოლებს,
მამულის წყევლას რა გაიგონებს. . .“
„მედეა“

ლექსში „სამშობლო“ ტიცციანი მედეას „დიდ ქალთა“ შორის მოიხსენიებს:

„ნუღარ ვახსენებთ დიდ ქალთა სახელს
მედეას, ნინოს, თამარს, ქეთევანს.
დიდ მგოსნებს ვხედავ იმათ ამსახველს. . .“
„სამშობლო“

პოემაში „რიონი – პორტი“, რომლის შესახებაც უკვე ვისაუბრე, სადაც ძველი და ახალი კოლხიდის სურათებია დახსატული, პოეტი თითქოს სიხარულით, მაგრამ დანაწევრებით წერდა:

დღეს სხვა გემების გამოჩნდა აფრა,
და იაზონის არა ჰგავს არგოს.
ახალ ეპოქის უდიდეს ეპოსს
აღარ სჭირდება უკვე მედეა“
„სამშობლო“

ვფიქრობ, ამ ლექსით, რომელიც 1928 წელს არის დაწერილი, ტიცციან ტაბიძემ სცადა ახალი მთავრობის გულის მოგება, მაგრამ სტრიქონთა მიღმა ისეთი სევდა იკითხება, რომლის დამალვაც შეუძლებელი აღმოჩნდა:

„გულში სხვა გული გემად დაცურავს,
დღეს ძველი ქვეყნის პანაშვიდია.“

ვითხოვლობთ ლექსში და თანავუგრძნობთ პოეტს. . . ინტერესს მოკლებული არ უნდა იყოს ფრაგმენტი ლექსიდან „ქართლის ცხოვრება“, სადაც პოეტი ისევ „ევქსინის პონტოს“ ნაპირთან დგას განმარტოებით, უმზერს გემებს და „იხრჩობა მოგონებებით“:

„გემი „ილიჩი“ დადგა სოჭაში,
რითი არ არის ახალი არგო,
მოგონებების ვიხრჩობი ჭაში,
მინდა ამ გრძნობას ლექსი მოვარგო.

როგორც ბავშვისთვის დედის ალერსი,
ისე ტკბილია ექსინის პონტი.
ნაღველმა გული რომ გადალესა,
ჩემო სამშობლოვ, შენ მომაგონდი“.

„ქართლის ცხოვრება“

ამ სტრიქონთა მიღმა გაცნობიერებული მკითხველისათვის ასეთი სურათი იშლება: გემი „არგო“ თავისი არგონავტებით ოდეს მოადგა აიეტის დიდებულ ქალაქს და გაიტაცა მისი სამეფოს ძლიერების სიმბოლო – „ოქროს საწმისი“, თან გაიყოლა „უცოდველი“ ასული მეფის, მაშინ დაინგრა კოლხიდა და გაცამტვერდა ლეგენდები მის ძლევაშემოსილებაზე. ლექსში ვკითხულობთ: „გემი „ილიჩი“ რითი არ არის ახალი არგო?!“ პარალელები ნათელია და განმარტებას აღარ საჭიროებენ.

* * *

ოვიდი ნაზონ

ამ ლექსში კიდევ ერთი სახე გაკრთება – ოვიდიუსი, რომელსაც ანტიკურობის პოეტთაგან ხშირად და განსაკუთრებული სიყვარულით იხსენებს ხოლმე ტიცინი, ალბათ, მისი ტრაგიკული ბედის გამო, ოქტავიანუსის მიერ გაძევებულმა უცხო მიწად რომ დალია სული:

„ტიროდა ამ ზღვით ოვიდი ნაზონ,
უფრო კი რომსა და საკუთარ თავს,
რაც უნდა ენა გადამირაზონ,
მე ვიტყვი ჩვენი გზების დაბურღვას“.

„ქართლის ცხოვრება“

ოვიდიუსის ასეთივე სახეა დახატული ლექსში „სკვითური ელეგია“, სადაც ავტორი ალექსანდრე მაკედონელსაც ახსენებს, ამორძალებსაც, მაგრამ ოვიდიუსის ხსენებას სხვა დატვირთვა აქვს, ეს არის მინიშნება სიმართლის მქადაგებელი პოეტის დასჯაზე:

„მაშინ ოვიდი სტიროდა აქ რომს
და იქ დარჩენილ შვილების ალერსს.
ფოლადის ნაჭედს დროც ველარ აქრობს,

რომიც ვერ უძლებს ადუღებულ ლექსს“.

„სკვითური ელეგია“

ტიციან ტაბიძეს რომ სამშობლოდან მოკვეთილი ოვიდიუსი განსაკუთრებულად ესათნებოდა, კარგად ჩანს ალი არსენიშვილისადმი მიძღვნილ ლექსში „ილაიალი“. ლექსის ლაიტმოტივი გარდასულ დღეთა მოგონებაა. პოეტი იხსენებს ალი არსენიშვილთან გატარებულ დიდებულ დროს, ის ენატრება და ამ მონატრებით კიდევ უფრო მეტ სიახლოვეს გრძნობს. ამის დასტურად ტიციანი იფიცებს ოვიდიუსს:

„და გეფიცები მეც ოვიდის
დამწუხრებულ ლანდს,
რომ ძველებურზე კიდევ უფრო
შენთან ვარ ახლო,
ვოცნებობ შენთან რუსთაველზე
ტირილით გავლას,
დავიწყებული სტრიქონები
რომ განვიახლო“.

„ილაიალი“

ალი არსენიშვილს

* * *

მეორე მწერალი ანტიკური ხანისა, რომლის სახელსაც ვხვდებით ტიციანის პოეზიაში, არის პლუტარქოსი. ლექსში „ორპირის ოქროპირი“ (I) პოეტი გვიმხელს, რომ „ივანე ჯავახიშვილი წერს **პლუტარქივით**“. და, რა თქმა უნდა, ეთანხმება ამას მკითხველი.

ისტორიულ პერსონაჟთაგან სხვებსაც მოიხსენიებს ტიციანი თავის ლექსებში: ანტონიუსს, ნერონს („ვიყავი ერთხელ მე ანტონიო“), ალექსანდრე მაკედონელს („სკვითური ელეგია“), ჰანიბალს („ტანიტ ტაბიძე“), ვესპასიანუსს (*„ახალი მცხეთა“).

უფრო მრავლად ვხვდებით მის შემოქმედებაში მითოსურ პერსონაჟებს: დიონისეს („პატარა პოემები პროზად“), ადონისს („ადონაის“), ციკლოპებს („ქვათა ღაღადი“), ატლანტიდებს („ტანიტ ტაბიძე“), გიგანტებს („უაბჯარონი“) და სხვებს.

ეს მოკლე მიმოხილვა ტიციანისა და ანტიკურობის თაობაზე მსურს დავასრულო ლექსით „უაბჯარონი“, სადაც პოეტს ერვენება, რომ ეს სამყარო „ბალია დიდი,

დაწყებული და შხამიანი და რომ ამ ბაღში ვიღაცამ შეიყვანა შეცდომით ის – უღონო და სუსტი ბავშვი, რომელიც შიშით უმზერს გიგანტის ჩრდილსა და გიჟი რბენით მქროლავ კენტავრებს. მაგრამ ამ ბაღში:

„მძიმე მხედარნი, შუბლშეკრული
და უაბჯარო
მოჰქრიან: რემბო, ერედია,
ემილ ვერჰარნი“.

„უაბჯარონი“

ტიციან ტაბიძე წერდა და ცხოვრობდა იმ დროს, როდესაც ქართული შემოქმედებითი აზრი უხვად ითვისებდა ევროპულ განათლებას, რომელსაც ასაზრდოებდა ანტიკური ცივილიზაცია. სწორედ ამიტომ XIX-XX საუკუნეთა მიჯნის ეპოქა, როდესაც მოღვაწეობდნენ გრიგოლ რობაქიძე, გალაკტიონ ტაბიძე, ვალერიან გაფრინდაშვილი, ტიციან ტაბიძე და სხვა „ცისფერყანწელები“ ქართულ ლიტერატურაში ანტიკურობის რენესანსის ეპოქად შეიძლება შეირაცხოს.

ვალერიან გაფრინდაშვილი
(1888-1941)

ნანა ტონია

გერმანიიდან 1908 წელს სამშობლოში დროებით დაბრუნებული გრიგოლ რობაქიძის გარშემო იკრიბებოდნენ ნიჭიერებით გამორჩეული პოეტები, განათლებული საზოგადოება. მათ შორის იყო ვალერიან გაფრინდაშვილიც, რომელიც აქტიურად მონაწილეობდა ლიტერატურულ ცხოვრებაში. მისი პოეტური ესსეები ისეთივე მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა ქართული მოდერნიზმის შესაცნობად, როგორც მისივე ლექსები. ვალერიან გაფრინდაშვილს დამთავრებული ჰქონდა ქუთაისის კლასიკური გიმნაზია, შემდეგ კი მოსკოვის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. 1918 წლიდან ცხოვრობდა თბილისში. ლექსების წერა სტუდენტობის პერიოდიდან დაიწყო. თავდაპირველად, გრიგოლ რობაქიძის მსგავსად, წერდა რუსულ ენაზე, თარგმნიდა რუს პოეტებს. პირველი ქართული ლექსი 1915 წელს გამოაქვეყნა გაზეთ „მეგობარში“.

მართალია, ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში დღეს ბევრი იწერება იმ ტენდენციათა შესახებ, რამაც თავი იჩინა გასული საუკუნის დასაწყისში⁶⁴³ მაგრამ მე შევეცდები მთავარ სათქმელად განვიხილო ვალერიან გაფრინდაშვილის ესეე „ახალი 1922 წლის ქართულ პოეზიაში“ მისი შემოქმედების სხვა ქმნილებათა მოხმობით და აქცენტები გადავიტანო ანტიკურობის განცდაზე. ვალერიან გაფრინდაშვილმა, როგორც ნიჭიერმა ესეისტმა და პოეტმა, ყველაზე მძაფრად იგრძნო და განიცადა „ახალი ეპოქის“ დასაწყისიცა და დასასრულიც, ახალი ეპოქისა, რომელმაც მხოლოდ რვა წელი მიითვალა. შესაბამისად, მის ქმნილებებში ნათლად აისახა ამ ხანმოკლე, მაგრამ უაღრესად საინტერესო დროების ქართული ლიტერატურული აზრის ის ტენდენციები, რომლებიც ევროპული მოდერნიზმისკენ ლტოლვით იყო აღბეჭდილი.

* * *

„1914 წლიდან ქართული პოეზია დაშორდა რეალობას და „ცისფერყანწელებმა“ მთელი რვა წლით გამოაცხადეს ფანტასმაგორიის და მითის კულტი. ეს აუცილებლად საჭირო იყო, რომ პოეზიას გადაეღაზა სინამდვილის და ეთნოგრაფიის ვიწრო ნაპირები.

ვერავინ იტყვის, რომ ქართული სიმვოლიზმის რაინდებმა ვერ დაასახელეს ქართული პოეზიის უდაბნო მოჩვენებით და ეკზოტიკური სიტყვებით. მაგრამ 1921 წლიდან დაიწყო რეაქცია. ამ რეაქციის პირველი მოციქულები იყვნენ პაოლო იაშვილი („წერილი დედას“) და გრიგოლ რობაქიძე („ვასაკა“, „აქლემი“). მაგრამ ის, რაც წინათ შემთხვევითი იყო 1922 წელში ღებულობს სისტემის ხასიათს, თუმცა ეს სისტემა არ არის საგულისხმო ყველა პოეტისათვის“.

ეს ამონარიდი ვალერიან გაფრინდაშვილის ესეიდან „ახალი 1922 წლის ქართულ პოეზიაში“ 1923 წლის 1 იანვრით თარიღდება.⁶⁴⁴

წარმოდგენილი ამონარიდი მრავალ ინფორმაციას შეიცავს: 1. უპირველეს ყოვლისა, დასახელებულია თარიღები ქართულ პოეზიაში „ახალი ეპოქის“ რვაწლიანი არსებობისა: „ახალი ეპოქის“ დასაბამად მიჩნეულია 1914 წელი, როდესაც ქართულ პოეზიაში ჩნდება სამანი რეალისტურსა და მოდერნისტულ მიმართულებებს შორის, დასასრულად – 1922 წელი; 2. აღნიშნულია, რომ უმთავრესი ამ რვაწლიან პერიოდში იყო ფანტასმაგორიისა და მითის კულტი; 3. „ახალი ეპოქის“

⁶⁴³ იხ. ლ. ავალიანი. ქართული მოდერნიზმის სათავეებთან. წიგნში: ქართული მოდერნიზმის ტიპოლოგია. რედ.: გ. ლომიძე, ი. რატიანი. თბილისი, 2016, გვ. 43.

⁶⁴⁴ ვ. გაფრინდაშვილი. ლექსები, პოემა, თარგმანები, ესეები, წერილები მწერლის არქივიდან. შემდგ. რედ.: მ. ჭყონია. თბილისი, 1990. ყველა ამონარიდი წარმოდგენილი იქნება ამ გამოცემიდან.

დასასრულს იწყება რეაქცია, რომელიც იღებს სისტემის ხასიათს, თუმცა ეს სისტემა არ ეხება ყველა პოეტს.

ვალერიან გაფრინდაშვილი „ახალი ეპოქის“ უმთავრეს ლიტერატურულ მოვლენად ასახელებს რა ფანტასმაგორიისა და მითის კულტს, ყურადღებას ამახვილებს ანტიკურ სახე-სიმბოლოთა ახლებურ გააზრებაზე, რაც მნიშვნელოვანწილად გამოვლინდა ქართველ მოდერნისტთა შემოქმედებაში.

საქართველოში მოდერნიზმის იდეოლოგია უპირისპირდებოდა „თერგდალეულთა“ სოციალური პათოსის შემცველ პუბლიცისტიკას. მოდერნიზმის იდეოლოგიას, რომელიც ამსხვრევდა არსებულ მსოფლადქმას, ესთეტიკასა და სტილს, ახალი თაობის მწერლები და პოეტები ამკვიდრებდნენ. მართალია, ისინი განიცდიდნენ ევროპული და რუსული პოეზიის გავლენას, მაგრამ არ ავიწყდებოდათ ის ძირძველი ტრადიციები, რაც ქართულმა პოეტურმა აზრმა მათ უანდერძა. ქართული ლიტერატურის მესვეურთათვის არ არის უცხო ის ფაქტი, რომ განახლების სტიმულს ქართული მწერლობა ყოველ დროსა და ეპოქაში განსაკუთრებული ძალისხმევით ეგებებოდა. მან მიიღო და გაითავისა ბიზანტიური სამწერლობო ხელოვნება და შექმნა ბრწყინვალე ნიმუშები ჰაგიოგრაფიული თუ ჰიმნოგრაფიული ლიტერატურისა; მიიღო აღმოსავლური აზროვნებისთვის ნიშანდობლივი სტილიც, რითაც შეავსო ეროვნული ტრადიციების მქონე საკუთარი საგანძური, რომლის შედეგიც იყო გენიალური „ვეფხისტყაოსანი“. თუმცა იყო კიდევ დავით გურამიშვილი, რომლის არსებობასაც 1919 წელს ახსენებდა საზოგადოებას ვალერიან გაფრინდაშვილი პოეტისადმი მიძღვნილ ვრცელ ესეში, რომელიც ამ სიტყვებით მთავრდებოდა: „ის ქვითინებს უდაბნოში, როგორც მეფე ღირსი. დროა კორდელია ნუგეშით მივიდეს მასთან და დაუბრუნოს დაკარგული სამეფო“.⁶⁴⁵

მაგრამ დავუბრუნდეთ 1914 წელს და თვალი გადავავლოთ იმ რვაწლიან გზას, რომელიც „ცისფერყანწელებმა“ გამოაცხადეს ფანტასმაგორიისა და მითის კულტის ზეობად. უპირველეს ყოვლისა აქ უნდა ვახსენოთ „ელეგანტური“ გრიგოლ რობაქიძე. იგი დიდხანს ცხოვრობდა რუსეთსა და გერმანიაში და 1908 წელს დროებით დაბრუნებულმა საქართველოში ქართული საზოგადოება ევროპული მოდერნიზმის იდეოლოგიას აზიარა. „თავის ორატორულ გამოსვლებსა და ესეებში ის მსჯელობდა ლიტერატურისა და კულტურის პრობლემებზე, ქადაგებდა, რომ ქართულ კულტურას განახლება ესაჭიროებოდა, ხოლო ამ განახლებაში ტრადიციულობასთან ერთად მოიაზრებოდა ევროპული აზროვნება,

⁶⁴⁵ ვ. გაფრინდაშვილი. ლექსები, პოემა, თარგმანები, ესეები, წერილები მწერლის არქივიდან. შემდგ. რედ.: მ. ჭყონია. თბილისი, 1990, გვ. 504.

მისტიკური ჭკრეტა, ფილოსოფიური სიღრმე და მითოლოგიზმი. გრიგოლ რობაქიძე ფრიდრიხ ნიცშეს ფილოსოფიის მიმდევარი იყო და ქართულ აზროვნებაში ამკვიდრებდა ევროპულ ირაციონალიზმსა და ელინურ ესთეტიზმს, აგრეთვე მხატვრულ აზროვნებაში

აღორძინებულ მიმართულებებს, რაც სიმბოლიზმის, დეკადენტიზმის, მოგვიანებით – ესპრესიონიზმის სახელით შემოდიოდა^{.646}

არ შეიძლება არ ვახსენოთ ტიციან ტაბიძე, რომელიც მოსკოვის უნივერსიტეტში სწავლობდა და თარგმნიდა რუს მოდერნიზმსა და ავანგარდისტებს. ის ეთანხმებოდა გრიგოლ რობაქიძეს და აღიარებდა, რომ სიმბოლო, მითი, მითის ქმნალობა იყო აზროვნების საფუძველი. მან აზიარა გალაკტიონი სიმბოლიზმის ხელოვნებას, მანვე განაპირობა „ცისფერყანწელთა“ მიდრეკილება სიმბოლიზმის ესთეტიზმისკენ.

„ქართული ლიტერატურის ახალი კურსი განსაზღვრა ორმა პიროვნებამ – დაწერს ლიტერატურათმცოდნე ს. სიგუა – გალაკტიონ ტაბიძემ და ტიციან ტაბიძემ. მათ დააკონკრეტეს გრიგოლ რობაქიძის განახლების პათოსი და ესთეტიზმი“^{.647}

„ცისფერყანწელთა“ ორდენში გაერთიანდნენ აზროვნების ახალი სტილის ის მესვეურები, რომელთა სახელებზეც დგას თანამედროვე ქართული პოეზია. ს. სიგუას დასახელებული წიგნიდან კიდეც ერთ ამონარიდს მოვიშველიებ: „შეიძლება ითქვას „ცისფერი ყანწები“ სიმბოლისტურ მიმდინარეობად აქციეს გალაკტიონ ტაბიძემ, ტიციან ტაბიძემ და ვალერიან გაფრინდაშვილმა. მათ თავიანთ რკალში გადაიყვანეს პაოლოც, გრიგოლიც და იოსებ გრიშაშვილიც. ტიციანი და ვალერი თეორიიდან ამოდიოდნენ და ისე თხზავდნენ პირველ სიმბოლისტურ ლექსებს, ხოლო გალაკტიონს უკვე დაწერილი ჰქონდა სიმბოლისტური ლირიკის წარუვალი ნიმუშები. მათგან განსაკუთრებით პოპულარული იყო „მე და ღამე“, „მერი“, „ლურჯა ცხენები“. ამ ლექსებს

რომ აღიარებდნენ „ცისფერყანწელები“^{.648}

იგი არ იყო მასების პოეტი. მისი შეცნობა სათანადო განათლებასა და ვერსიფიკაციის ცოდნას გულისხმობდა. მისი ესსეებიც შესაბამისი განათლების მქონე მკითხველისთვის იყო განსაზღვრული, რამეთუ მათში უხვად იყო ანალოგიები, პარალელები, შედარებები თუ მეტაფორები. პოეტის განსაკუთრებული

⁶⁴⁶ კ. ბრეგაძე. რობაქიძის მსოფლმხედველობა და ესთეტიკური კონცეფცია ნიცშეს რეცეფციის კონტექსტში. წიგნში: ქართული მოდერნიზმის ტიპოლოგია. რედ.: გ. ლომიძე, ი. რატიანი. თბილისი, 2016, გვ. 209.

⁶⁴⁷ ს. სიგუა. მოდერნიზმი. თბილისი, 2008, გვ. 78.

⁶⁴⁸ ს. სიგუა. მოდერნიზმი. თბილისი, 2008, გვ. 84.

დამოკიდებულება შეიგრძნობა ანტიკური სამყაროს არა მხოლოდ მითოლოგიური, არამედ ისტორიული ფიგურებისადმი. საკმარისია გავიხსენოთ ესსეები ასეთი სახელწოდებებით: „Terror Antiquus“, „შენიშვნები ლირიკაზე“, „ლირიკის ელიზიუმი“, „სახელების მაგია“ და სხვა. „პარნასელებს შეჰყავთ ისტორია ლირიკის სასუფეველში და დღეს ლირიკა ქანაობს სახელების საქანელაზედ“ – წერდა ვალერიან გაფრინდაშვილი ერთ-ერთ ესსეში („სახელების მაგია“). იგი თავისი ხანმოკლე სიცოცხლის მანძილზე (გარდაიცვალა 52 წლის ასაკში) გამუდმებით ეუფლებოდა ცოდნას, სახელებში ეძიებდა მაგიას; საშინელებასა და სიმახინჯეში (terror) – მშვენიერებას; ანტიკურობაში – დიონისურ და აპოლონურ სტიქიებს; ქართულ რეალობაში – სულიერ წინაპრებს. მან იცოდა, ლირიკა მონოლოგი იყო, რომ ლირიკოსს არ ჰყავდა აუდიტორია, რომ პოეტი მარტოსული იყო პოეზიაში: „ლირიკა არის მთელი პოეზიის უკანასკნელი დასრულება და ოხვრა. ლირიკა სესხულობს სახეებს ეპოსიდან და დრამიდან, მაგრამ ეს სახეები კარგავენ თავის პირველყოფილ ხასიათს და ლირიკულ სახეებად იქცევიან“ – წერდა ვალერიან გაფრინდაშვილი 1919 წელს გამოქვეყნებულ ესსეში „შენიშვნები ლირიკაზე“. უცხო სახელი, აღარ ჰქონდა მნიშვნელობა იმას, მითოსის არსენალიდან იქნებოდა იგი თუ ისტორიის ფოლიანტებიდან, იწვევდა საოცარ აღმაფრენას, შთაგონებას. ეს იყო ზიარება ანტიკურობიდან ამომავალ დიდ, ევროპულ კულტურასთან, რომლისთვისაც მზად იყო ქართული საზოგადოება, რამეთუ მას ჰყავდა გრიგოლ რობაქიძე, კონსტანტინე გამსახურდია, პაოლო იაშვილი, ტიციან ტაბიძე, ჰყავდა ვალერიან გაფრინდაშვილი, რომელიც რუსულიდან თარგმნიდა პოეზიას, რომელიც განადიდებდა ვერლენს, მალარმეს, რემბოს თუ და ბრიუსოვს და რომელიც დიდებულად გრძნობდა ანტიკურობის ხიბლს; ჰყავდა გენიალური გალაკტიონი, რომელიც იყო ამოუცნობი მოვლენა და ჰყავდა კიდეც სხვა მრავალი პოეტი, რომელთა არსებობამ გრიგოლ რობაქიძის თქმით: „ქუთაისის ქუჩაბანდები, დუქნები და ლუდიხანები პარიზის ლათინურ კვარტალს დაამსგავსა“.

1918 წლის 26 მაისს გამოცხადდა საქართველოს დამოუკიდებლობა. ქალაქს ტოვებდნენ შემოხიზნული უცხოტომები. დედაქალაქისაკენ ისწრაფოდა განათლებული საზოგადოება, მათ შორის პოეტები, მხატვრები და კიდეც სხვები. ბოლშევიზმით შეშინებული რუსი მწერლებიც თბილისისკენ ეშურებოდნენ, გამოსცემდნენ ჟურნალ-გაზეთებს, აარსებდნენ ავანგარდისტულ სკოლებს. ახლა უკვე ასე დაწერს გრიგოლ რობაქიძე: „ტფილისი გახდა პოეტების ქალაქი. კაფე „ინტერნაციონალში“ იგი კიდეც გამოაცხადეს პოეტების ქალაქად. კიდეც მეტი: გაიძახოდნენ – პოეზია მარტო ტფილისშიაო...“ („ფალესტრა“).

ქართველი პოეტები გატაცებით თარგმნიდნენ ევროპულ პოეზიას; ეს მათი ესთეტიკის ნაწილი იყო. ევროპელ და ამერიკელ ავტორთა უმეტესობას ქართველი პოეტები რუსული თარგმანებით ეზიარნენ. ამას ხელი არ შეუშლია მათთვის სიღრმისეულად განეცადათ რემბოს, მალარმეს, ვერლენის, ჰერედიას თუ სხვა მოდურ პოეტთა პოეზიის დიდებულება:

„იყავ საოცრად მოხიბლული ასეთი ღამით
და უაილდის ყვავილივით დაეცი გზაზე“.

- დაწერს გალაკტიონი, ხოლო ვალერიან გაფრინდაშვილი ჯერ კიდევ 1916 წელს ასეთ სტრიქონებს მიუძღვნის ვერლენს:

„იჯდა კაფეში, როგორც მგზავრი შორს მიმავალი
და მისი სახე საშინელი ხალხს არ მოსწონდა.

ის ჰგავდა აპაშს მოხუცებულს, ის იყო მთვრალი
და ყელსახვევი გაჟღენთილი აბსენტით ჰქონდა.

სამკურნალოებს ის იგონებს და ნაობახებს,
სადაც ის სტუმრათ ხშირად იყო, მიუსაფარი.

ის ესალმება ახალ რითმებს – ქალწულ ზამბახებს
და მისი ლექსი მრავალფერობს, როგორც ზღაპარი.

მის წინ **დემონმა** გაიქროლა გაზის კრთომაში,

- თვით არტურ რემბო მოელანდა მის დაღლილ თვალებს,

და მიიმალა ის მხედარი ბრწყინვალე რაშით

- ჩუმი ჰაერი მოჩვენებით აღარ იალებს.

პანს – ბუნების ღმერთს – წამებული ვერლენი ჰგავდა,

ბოგემის მეფე – უწმინდური და ბრაზიანი,

წვერაბურძენული, თავტიტველი, ლაღი გვიანი,

ვარსკვლავთა ფარჩით სინამდვილის გზას რომ მოსავდა.

სონეტის კოშკი რომ აეგო, სთვლემდა მგოსანი,

მაგრამ მას უთხრა უსახლკარო ქალმა: წავიდეო,

დასტოვეს კაფე, მოელვარე, როგორც კოცონი

და იმათ ღამე ეფარება მოყვარულ რიდით“.

„ვერლენი კაფეში“

ასეთი იყო ლეგენდად ქცეული ვერლენი ვალერიან გაფრინდაშვილის წარმოსახვაში: შორს მიმავალი მგზავრი, აბსენტით მთვრალი, რომლის გადაღლილ თვალებს არტურ რემო ელანდებოდა, როგორც დემონი, ანუ ღვთაებრივი ძალა (დაიმონი), რომელიც მიიმალა ჰაერის მდუმარებაში.

ქართველი პოეტი ვერლენს მითოსურ პანს, „ბუნების ღმერთს“ ამსგავსებს, პანს, რომელიც ღვინისა და მარადიული ექსტაზის ღვთაების, დიონისეს თანმხლები იყო: უცნაური არსება, ტყის ბინადარი, თმით დაფარული („წვერგაბურძენული“), შიშის ზარის მომგვრელი („უწმინდური და ბრაზიანი“). ვერლენის ასეთსავე პორტრეტს ხატავდა ამ ლექსის ავტორი 1919 წელს გამოქვეყნებულ წერილში, რომელიც ლირიკას ეძღვნებოდა: „ვინ იყო ცხოვრებაში ვერლენზე უფრო მახინჯი და წვირიანი, მაგრამ ის დღეს დიდებული კერპია, რომელსაც თაყვანს ვცემთ პოეზიის ტაძარში . . . იქ სადაც უწინ ბატონობდა სულთანით ამაყი ვიქტორ ჰიუგო, ახლა არის თანამედროვე პოეზიის პანი – ვერლენი, რომელიც ცხოვრობს ყავახანაში, გოსპიტალში და საპყრობილეში. ვერლენის ცხოვრება საკვირველია და ბაირონის ცხოვრება ჩვენ წარმოგვიდგება, როგორც ყალბი ბუტაფორია“ („შენიშვნები ლირიკაზე“).

ამ იდუმალი, მითოსური სახისგან განსხვავებულია სტეფან მალარმეს ხატი:

„ცა – ხირომანტის უეცარი, ყალბი აფიშა.
სტეფან მალარმე ნაბდიანი ცხენს მიაჭენებს,
ახლავს ვასსალი ვალერიან გაფრინდაშვილი,
რომელიც სწრაფად ქიმერიულ ქუჩებს აშენებს.
მალარმე ცისფერ ჩაბალახით მეტად კარგია,
მის მოვლინებას საქართველო დიდხანს ელოდა“.

ელეონორა მეუნარგია
(„მალარმე ნაბდით“)

თუ დიონისური ვერლენი იდუმალი და დაიმონური იყო, მალარმე ნაბდით უფრო ახლობელი ჩანს. „მალარმეს თრთოლვა ხანდახან ქვითინში გადადის, თუმცა მას სურს იყოს „თოვლივით თეთრი და ყინულისვით ცივი“ – დაწერს მოგვიანებით ვალერიან გაფრინდაშვილი წერილში „შენიშვნები ლირიკაზე“. მის პოეზიასთან ზიარებას ქართული პოეტური აზრი „დიდხანს ელოდა“ და როგორც თავად გვამცნობს „ვასალი ვალერიან გაფრინდაშვილი“, სწორედ მალარმესთან ერთად აშენებს „ქიმერიულ ქუჩებს“. ეს მითოსური არსება (ქიმერა) მრავალგვარ ასოციაციას იწვევს, მთავარი მაინც მისი აღუსრულებელი ოცნების სიმბოლოდ წარმსახვია.

ეს ლექსი უთარილოა და აქვს მოულოდნელი დასასრული. უნდა აღინიშნოს, რომ მსგავსი მოულოდნელობანი, როგორც ჩანს, ან რითმისთვის, ან კეთილხმოვანებისთვის, ან ასოციაციისთვის სიმბოლისტ პოეტს თავადაც მოსწონდა.

ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ილია ჭავჭავაძისადმი მიძღვნილი ლექსის ერთი ფრაგმენტი:

„დროა, ლომივით რომ დაიგრგვინო,
შენი ხმა ჩვენთვის მუდამ ტკბილია,
ჩვენო მშვენებავ, ჩვენო გვირგვინო,
ილიადაზე მეტო ილია!“

„ილია ჭავჭავაძე“

აქ ყურადღებას იპყრობს გამოთქმა „ილიადაზე მეტო ილია“. იგრძნობა ერთგვარი შეუსაბამობაც კი, მაგრამ, თუ გავითვალისწინებთ ჰომეროსის ამ დიდებული პოემის მნიშვნელობას ზოგადად მწერლობის განვითარების ისტორიაში, ნათელი გახდება პოეტის ჩანაფიქრიცა და შედარების ორიგინალობაც. მით უმეტეს, რომ მომდევნო სტრიქონი კვლავ ანტიკური სახისმეტყველებით აგრძელებს ამ აზრს:

„განიერ მხრებზე ატლანტის მსგავსად
შენ გეპყრა მთელი ჩვენი ქვეყანა...“

მთელი ეს პასაჟი მინიშნებაა დიდი ილიას სიტყვის ძალაზე, ილიასი, რომელმაც ბერძნული მითოსის ატლასის (ატლანტის) მსგავსად იტვირთა ქვეყნის საზღვრუნავთა მთელი სიმძიმე. ლექსი დაწერილია იმ დროს, როდესაც სიმბოლისტ პოეტთა დიდებული პლეადა „მიწას დაუბრუნდა, როდესაც მოდერნისტული ესთეტიზმი ჩაიძირა სამშობლოს სევდაში“.

მაგრამ მანამდე დიდი გზა იყო გასავლელი.

როგორც აღვნიშნე, ბოლშევიკურ რუსეთს თავდაღწეული სიმბოლისტები, აკმეისტები და ფუტურისტები თბილისში გამოსცემდნენ ჟურნალ-გაზეთებს სხვადასხვა სახელწოდებით, მათ შორის ისეთით, რომლებიც ანტიკურობას უკავშირდებოდა. მაგალითად: „Орион“, „Феникс“ და სხვ. თბილისში მოღვაწეობდნენ: ალექსეი კრუჩიონიხი, ვასილი კამენსკი, ყარა დარვიში, ილია და კირილე ზდანევიჩები, კოლაუ ჩერნიავესკი, სერგეი გოროდეცკი და სხვები. მათ დააწესეს „ფუტურისტების სინდიკატი“, „ზაუმნიკური კომპანია 41“ („ჭკუამიღმური კომპანია“). სულ მალე შემოქმედებით ასპარეზზე გამოჩნდებიან ქართველი ფუტურისტები,⁶⁴⁹ რომლებიც გამოსცემენ ჟურნალს სახელწოდებით H_2SO_4 . თავდაპირველად „ცისფერყანწელები“ თითქოს შეეცდებიან მათთან

⁶⁴⁹ ბენო გორდეზიანი, ნიოგოლ ჩაჩავა, ირაკლი გამრეკელი, პავლო ნოზაძე, ჟანგო ღოღობერიძე, აკაკი ბელიაშვილი, ბიძინა აბულაძე, სიმონ ჩიქოვანი, ნიკოლოზ შენგელაია, შალვა ალხაზიშვილი (იხ. ჟურნალი H_2SO_4 , I. კლიშე: სოგომონოვ-სუტჩიანისა, 1924).

შეერთებას: „კონსტანტინე გამსახურდია ბეჭდავდა ლექსების ციკლებს „დიდ ქალაქში“ და „XX საუკუნე“; გრიგოლ რობაქიძე აქებდა ვასაკასა და აქლემს, ფანტასმაგორია „მალშტრემში“ გამოჰყავდა დადაისტები; ნიკოლო მიწიშვილს პოეზიაში შემოჰყავდა თავისი ძალი ჩიბისი; რაჟდენ გვეტაძე ვირების მესია გახდა; დემნა შენგელაია სიმბოლისტურ „სანავარდოს“ თხზავდა და თან ფუტურისტული ტაქტილიზმის თეორიას აყალიბებდა; ვალერიან გაფრინდაშვილი ტილებზე წერდა სონეტს; ტიცციან ტაბიძე ბაყაყის ნილბით მეტყველებდა, თავის თავს „მსუქან გომბეშოს“ ეძახდა; თარგმნიდა სუპპოსა და ელუარის ლექსებს, დადას მანიფესტებს, წერდა დადაისტურ მადრიგალებს და „დადას“ მანიფესტს“.⁶⁵⁰

უნდა აღინიშნოს, რომ სონეტი, რომელშიც ვალერიან გაფრინდაშვილი ახსენებს „ტილს“, ერთობ საინტერესოა პოეტური ხატისა და თავად ვერსიფიკაციის თვალსაზრისით, ყველაფერთან ერთად მასში მითოსური ამორძალიც გამოჩნდება:

„დღეს კლავიშები დაუფარავს მთრთოლვარე ტილებს,
როცა თითები, როგორც ნაზი **ამორძალები**
იწყებენ ჯირითს რუხ მინდორზე, მათი რკალები
უკანასკნელად აკვნესებენ ცოცხალ წერტილებს.
ღრუბლიან ნოტებს დადუმებულთ და დაფერდილებს
ამღვრევენ ისევ ფერწასული შენი თვალები,
- სცვივა ტილები ნოტებიდან და მოკრძალებით
მათი წკარუნი ესალმება თითების ჩრდილებს.
მაღალ კუბოში გააღვიძებ შუმანს და ვერდის,
კრთის, როგორც უცხო ყელსახვევი ღამე ხავერდის
და კვიპაროზთა თალხი გუნდი წყვდიადობს ბაღში.
როს გათენდება მე შემოვალ შენთან ოთახში,
მე დაგიკოცნი ცოდვილ თითებს – ტილების მკვლევებს,
და მზე მეფური შენს ბაგეებს აამეტყველებს!“
„სონეტი“

ეს სონეტი და სხვა მსგავსი ლექსები, რომელთა სიმრავლით არ გამოირჩევა ვალერიან გაფრინდაშვილის შემოქმედება, ერთგვარი ხარკი იყო იმ ეპოქისა, რომელიც ავანგარდიზმის ნიშნით შემოდიოდა ქართულ სინამდვილეში. „ჩვენი დროის პოეტებს – წერდა ვალერიან გაფრინდაშვილი ესსეში „Terror Antiquus“ – გაბედულად შემოჰყავთ ლირიკაში საშინელი და მახინჯი სახეები. ფრანსის

⁶⁵⁰ ს. სიგუა. მოდერნიზმი. თბილისი, 2008, გვ. 149.

ჟამესი ნატრობს ვირებთან ერთად სამოთხეში შესვლას. ვერლენმა თავის „კალეიდოსკოპში“ მოწამლა ჰაერი შარდის სუნით. ბოდლერი ცხენის ლემს ადიდებს და სტოვებს უყურადღებოდ ბანოვანებს...“ - ესეში კიდევ ბევრი პოეტის სახელია მოხმობილი მსგავსი კონტექსტით. ყურადღებას იპყრობს ესეს ავტორის ანტიკური პარალელები: „მახინჯი საშინელია, საშინელი კულტია თანამედროვე ხელოვნების. საშინელებას ბერძნულ ქანდაკებაში და ტრაგედიაში დიდი ადგილი უჭირავს – მაგალითად ლაოკოონი, მეფე ოიდიპოსი, პრომეთე. ანტიკური ტრაგედიის თავადებმა ესხილმა, სოფოკლემ და ევრიპიდმა იცოდნენ იდუმალება საშინელის და მას დიდ ადგილს უთმობდნენ თავის შემოქმედებაში. ჰომეროსის სფინქსები და ციკლოპები მახინჯი სახეების გამოფენაა... არსებობს დიდი კავშირი თანამედროვე ლირიკასა და ანტიკურ ტრაგედიას შორის. ეს ტრაგედია და ლირიკა აღიარებენ საშინელების კულტს. ჩვენი დროის ლირიკა ანტიკური ტრაგედიის მაგიერობას ასრულებს. გრძნობას, რომელსაც განიცდის ტრაგედიის მაყურებელი, არისტოტელემ დაარქვა კათარსისი. ლირიკა არის განსაწმენდელი... ჩვენი ცხოვრება მახინჯი ანარეკლია მეორე იდეალური სამყაროსი, რომელსაც პლატონი ჩვენს პირველყოფილ სამშობლოს უწოდებს...“ ამონარიდის გაგრძელება შეიძლება. ავტორი მრავალ სახელს ახსენებს, მათ შორის „ლუვრის ვენერას“, ნერონს, რომელზეც წერს, რომ იგი „მახინჯი იყო; ახლა ის უფრო მომხიბლავია, ვიდრე მარკ ავრელი და პეტრონიუსი“.

აღსანიშნავია, რომ ამ ორფურცლიანი წერილის ერთ აბზაცში ანტიკური სამყაროს სიღრმისეული ცოდნა მოჩანს, თუკი ავტორს დავეთანხმებით ნერონის შეფასებაში. თუმცა, როგორც ჩანს, მას ნერონის სახე განსაკუთრებით იზიდავდა, რამეთუ იმ ისტორიულ პირთა შორის, რომლებიც თავის ლექსებში შემოჰყავს, ნერონს ყველაზე ხშირად მოიხსენიებს. ეს ისტორიული ფიგურები არიან: ნერონი, ჰანიბალი, სპარტაკი, კლეოპატრა, კალიგულა, საპფო, ჰომეროსი, გრაკხები. აქვე უნდა აღვნიშნო, რომ ანტიკური ხანის ლირიკოსთაგან მხოლოდ საპფოს სახელს ვხვდებით ლექსებში. ვალერიან გაფრინდაშვილი პირველად საპფოს ახსენებს ესეში „სახელების მაგია“, სადაც ვკითხულობთ: „დღეს პოეზია დატვირთულია სახელებით... პირველად სახელს აქვს რეალური შინაარსი, მაგრამ ის თანდათან იწმინდება რეალობიდან და საკუთარ ღირებულებად იქცევა. მთელი საბერძნეთის მითოლოგია დღეს სახელების მაგია არის, დაშორებული თავის პირვანდელ ნიადაგს...“

ბეატრიჩეს სახელი გადასწონის მთელ დანტეს პოეზიას და მისი ალეგორიული პოემა გამართლებას ნახულობს ბეატრიჩეს სახელში. საფოს პოეზია ჩვენ თითქმის არ ვიცით, მაგრამ მისი სახელი თავისთავად პოეტურია. ჩვენ

ვიცით ნერონის ლექსები, მაგრამ მისი სახელი, ამოვლებული ცეცხლმოკიდებულ რომის დაისში, შედის ლირიკაში, როგორც მოქანცული ქიმერა“.

ესე 1921 წელს დაიწერა და მას შემდეგ ბევრი რამ შეიცვალა. დღეს მრავალმხრივ არის შესწავლილი ელინური მითოლოგია მთელი თავისი არქეტიპებით, რამაც მის ფიგურათა სახელები თითქმის დაუბრუნა „პირვანდელ ნიადაგს“. რაც შეეხება საპფოს, მართალია, მისი შემოქმედების მცირე ნაწილმა მოაღწია ჩვენამდე, თუმცა ეს საკმარისი აღმოჩნდა ამ პოეზიის შთამბეჭდაობის შესამეცნებლად. როგორც ჩანს იმ დროს, როდესაც ვალერიან გაფრინდაშვილის ესე იწერებოდა, საპფოს ლექსების შესახებ ჯერ კიდევ ბუნდოვანი წარმოდგენა ჰქონდა ქართველ პოეტთა დასს.⁶⁵¹ თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ უკვე ორი წლის შემდეგ დაწერილ ესეში ვალერიან გაფრინდაშვილი საპფოს ლირიკული პოეზიის კორიფეთა შორის ახსენებს: „ლირიკული ელიზიუმის მეფეა ბოდლერი, რომელიც იქცა მითოლოგიურ სახეთ. ასეთი მითიური სახეები მოიპოვება ლირიკაში: ტეოდორ გოფმანი, პოლ ვერლენი, არტურ რემბო, მარსელინა დებორდ-ვალმორ, საფო, ტომაზ ჩეტერტონი, კრისტოფორ მარლო და სხვები“ („ლირიკის ელიზიუმი“).

ლექსს, რომელშიც საპფოს მოიხსენიებს სიმბოლისტი პოეტი წარმოვადგენ სრულად, რადგანაც მასში ფიგურირებენ ანტიკურობის სხვა სახე-სიმბოლოებიც. სიმბოლურია თავად ლექსის სახელწოდებაც – „კაკადუ მისანი“:

„მოხეტიალე პაგანინი დადის არღანით.

არღანის თავზე თუთიყუში ზის მედიდური:

ის ყველას აძლევს ბედის ბარათს და არმაღანი

ხანდახან არი სასიამო, ხან კი ბითური.

თავის **სიგილლას** პაგანინი გავს გრძელი ცხვირით.

ისინი ერთად ბერდებიან, ვით **ქიმერები**.

იმათ სწვავს სიცხე და ასველებს ავდარი ხშირი:

ფრინველის ტანზე გადახუნდნენ უცხო ფერები.

ახლა კაკადუ – მარჩიელი ხშირად ლაღდება,

პოეტს და მეძავს მიაწოდებს ბილეთს ხალისით.

⁶⁵¹ აკ. ბაქრაძე „კარდუში“ გრიგოლ რობაქიძის ცხოვრებისა და ღვაწლისადმი მიძღვნილ წიგნში წერს: „კრიტიკიუმი, რომლითაც უნდა განვიხილოთ გრიგოლ რობაქიძის პოეზია, თვითონ დაგვიტოვა. 1953 წლის 3 მარტს იგი გიორგი გამყრელიძეს ბარათით უზიარებდა აზრს: „ჩემთვის პირადად ყველაზე დიდი ლირიკოსი არის ჰელენთა საპფო. ყოველი სიტყვა მისი გვხვდება გულში: გვხვდება ისე, რომ გვიტოკავს; გვიტოკავს ისე, რომ ამოვარდნას აპირებს. აპირებს ამოვარდნას, რომ სხვა გულს გადაეხსნას. აი, ლირიკოსი. სხვა საზომიც მაქვს პოეტისათვის: რამდენად ახალია მის მიერ ხილული სამყარო, რამდენად უნივერსალურია ეს სიახლე და რამდენადაა იგი ჩამოსხმული პოეტურად“. აკ. ბაქრაძე. კარდუ ანუ გრიგოლ რობაქიძის ცხოვრება და ღვაწლი. თბილისი, 1999.

პოეტი ამაყ ლერწამივით აკანკალდება,
იკივლებს ქალი უბედური – ხმით უალესით.
ჰამლეტი, საფო, ოფელია და ჰანიბალი
თუთიყუმის წინ წადგებიან ლანდურ ხაზებით:
აჩრდილებს უნდათ კიდეც ერთხელ სცადონ იღბალი,
მაგრამ დახვეწენ ბედის ფურცლებს მეტ გაბრაზებით.
მოხუცებულა თუთიყუში და ეყვინთება:
მოდის ნილოსი სამუმებით და ნიანგებით;
მის ოცნებაში თვალჩასმული სფინქსი ინთება,
თაყვანს რომ სცემენ ტანშიშველი მრუში ზანგები“.

წარმოდგენელია ამ ლექსის ზუსტ განმარტებაზე ფიქრიც კი. ის, რისი თქმაც სურდა ავტორს, იცოდა მხოლოდ ავტორმა. პოეტური ქმნილება ერთიანად ახდენს შთაბეჭდილებას თავისი მუსიკალობით, ლირიზმით, სიმსუბუქით, პოეტური ასოციაციებით, რომელიც ყველა განსწავლულ მკითხველს საკუთარი უნდა გაუჩნდეს. მკითხველის ასეთ მონუსხვას გულისხმობდა, ალბათ, ვალერიან გაფრინდაშვილი როდესაც წერდა: „პოეტისათვის საჭიროა პოზა, როგორც ფორმა იმის შემოქმედებისა. პოზა ნიჭის უტყუარი მაჩვენებელია. ვინც ნახა თავისი ორიგინალური პოზა (ხელოვნური თუ ბუნებრივი – ეს სულერთია), ის არის ღირსი პოეტის სახელის. ვისაც არა აქვს პოზა, იმას არა აქვს პოეტური დამოკიდებულება სინამდვილესთან“ („შენიშვნები ლირიკაზე“). ამ ლექსში პოზის გათვალისწინებით ყურადღებას იპყრობს ცნობილ სახელთა გაღერვა: მოხეტიალე პაგანინი, რომელიც თავის სივილლას (ანუ კაკადუს) ჰგავს გრძელი ცხვირით, სივილლა ხომ რომაელთა მარადიული მისანია, „ისინი ერთად ბერდებიან, ვით ქიმერები“; ამ კაკადუს წინ წარდგებიან ჰამლეტი, საფო, ოფელია და ჰანიბალი – ერთმანეთისგან სრულიად განსხვავებული ფიგურები – ლიტერატურული თუ ისტორიული. აჩრდილები ერთმანეთში გადახლართულან „ლანდურ ხაზებით“, და აი, ლექსის დასაწყისში არღანის თავზე მედიდურად მჯდომი სივილლა-თუთიყუში ლექსის ბოლო სტროფში მოხუცებულა და „ეყვინთება“, ხოლო ნილოსი ისევ ისე მიედინება სამუმებით და ნიანგებით და არასოდეს ავიწყდება უძველეს დროთა სიმბოლო – სფინქსი.

რვა მაგიური სახელი იკითხება ამ მშვენიერ ლექსში, რომელიც მრავალგვარ განცდას იწვევს მკითხველში: თუნდაც სამყაროს ბინადართა მარადიული თანაარსებობისა მიღმურ სივრცეში... გარდასულ ეპოქათა ლეგენდად ქცეულ ფიგურათა სახელებით დატვირთულია ვალერიან გაფრინდაშვილის ქმნილებათა უმეტესობა. ეს, ალბათ, თავადაც კარგად მოეხსენებოდა და ამიტომაც ერთ-ერთ

ლექსში მან საკუთარ თავს „სახელების მარადიორიც“ კი უწოდა („ტომაზ ჩატერტონ“).

ისტორიული პიროვნებების გვერდით ვალერიან გაფრინდაშვილი უხვად მოიხსენიებს მითოლოგიურ გმირებს, ცნებებს, ფიგურებს. ამ თვალსაზრისით ის ნამდვილად არის „სახელების მარადიორი“: დემონი, პანი, ვენერა, ამორძალები, ქიმერები, სირინოზები, მედუზა, ამური, ჰანიმედი, ანდროგინი, მუზა, ევრიდიკა, ორფეოსი, ელიზიუმი, პალადინი, დიანა, იზიდა, გერმანოდიტი, კარიატიდა, ილიონი, ლაოკოონი, მარსის მინდორი, ტურუმი, ტრიერი, მენელაი, რომი, მედეა, არგონავტი, იაზონი, ჰერკულესი, ილიადა, ატლანტი, ჰეგზამეტრი, კენტავრი, ზეფირები, რომი, ბიზანტია, ქაოსი, პრომეთე, ზევესი, იკარი, სფინქსის გამოცანა, გლადიატორი, ნაუზიკაა, პიგმალიონი, ოიდიპო, გალატეა, პარისი, ელენე.

ძნელად მეგულება სხვა პოეტი, რომელიც ანტიკურ სახე-სიმბოლოთა წარმოსახვის ესოდენი სიმრავლით იყოს გამორჩეული. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ის, რომ ყოველი სახელი თავისებურ დატვირთვას ატარებს იქნება ის ესესა თუ პოეტური ქმნილებისათვის სიღრმისეული აზრის ცხადყოფად ან სამშვენივრად მოხმობილი.

სიახლეთა ძიებისა და ფანტასმაგორიის რვა წელმა მალე გაირბინა. ამ პერიოდს ვალერიან გაფრინდაშვილი „პოეზიის ელიზიუმს“ უწოდებს. მაგრამ დადგა დრო „მიწასთან დაბრუნებისა“. აღსანიშნავია, რომ ეს ფილოსოფიური ჩაფიქრებაც ანტიკურ სახე-სიმბოლოთა მოხმობით საცნაურდება ესეში: „პოეტები ბრუნდებიან ხელოვნების ელისეის მინდვრებიდან, ბრუნდებიან პოეზიის ელიზიუმიდან და როგორც ელიაზარი, ათბობენ თავის გაყინულ სხეულს სინამდვილის მზეზე. სიმაღლეების სუსხიანი ქარის შემდეგ მომხიბლავია ბარის თბილი ნიავი. ეს არ ნიშნავს ჩვენი წარსული მიღწევების უარყოფას. ეს არის დაბრუნება მიწასთან. ახალი აპოლონური სახე ქართულ პოეზიაში საკმაოდ სჩანს. გრიგოლ რობაქიძე თავისი უკანასკნელი ლექსებით ამტკიცებს ამას...“ („ახალი 1922 წლის ქართულ პოეზიაში“). რის თქმა სურს ესეს ავტორს, რას გულისხმობს „ელისეის მინდვრებსა“ და „პოეზიის ელისეუმში“? მკითხველისათვის კარგად არის ცნობილი ეს ტერმინები (თანამედროვე გამოთქმით: „ელისიონი“, „ელისიონის ველი“). ბერძნული მითოსის თანახმად, ეს იყო ნეტართა ლეგენდარული ქვეყანა, სადაც მიწიერი ცხოვრების აღსრულების შემდეგ განისვენებდნენ ღმერთების რჩეული გმირები. მათი თავშეყრის ადგილი იყო „ელისიონის ველი“, სადაც უხორცონი და უბერებელნი მშიდად სეირნობდნენ მუდმივ ნათელში. და აი, ვალერიან გაფრინდაშვილი აღნიშნავს, რომ ქართველი პოეტები გამოდიან ამ ილუზიიდან „სინამდვილის მზეზე“, უბრუნდებიან მიწას და ეს არის „ახალი აპოლონური სახე“. აპოლონი სინათლისა და სიბრძნის

განმასახიერებელი ღვთაებაა და ამ კონტექსტში მისი მოხსენიება მიანიშნებს ქართული პოეზიის აპოლონური საწყისებისკენ მიბრუნებაზე. როდესაც ეს ესე იწერებოდა, სინამდვილე ასეთი იყო: 1921 წლიდან ქართულ მოდერნიზმში თავი იჩინა ახალმა ნაკადმა, რომელიც ექსპრესიონიზმით სახელით არის ცნობილი. მისი იდეოლოგიები იყვნენ კონსტანტინე გამსახურდია და გრიგოლ რობაქიძე. ეს იყო მოძღვრება ღირებულებათა გადაფასებაზე; მისი ფუძემდებლები უპირატესობას ანიჭებდნენ არა აღწერის, არამედ გამოხატვის ხელოვნებას, რაც ერთიანად ესადაგებოდა ვალერიან გაფრინდაშვილის შემოქმედებით სტილს. მისთვის ეს იყო „დაბრუნება მიწასთან“. ამ გამონათქვამის ავტორი გრიგოლ რობაქიძე იყო, თუმცა ის თავისებური ენთუზიაზმით მიიღო ვალერიან გაფრინდაშვილმა, რომელიც წერდა: „ცისფერყანწელთა“ აზრით, დიონისური ღამე დასრულდა და მან გზა მისცა „მზის ვაკხანალიას“ (იქვე). მზე, როგორც აღვნიშნე, აპოლონთან საცნაურდება, შესაბამისად, ქართული მწერლობის მთავარ მიმართულებად იქცა დაბრუნება ეროვნულ საწყისებთან: „წინათ ბანალური პატრიოტიზმით განისაზღვრებოდა ეს თემა – აგრძელებს მსჯელობას ვალერიან გაფრინდაშვილი დასახელებულ ესეში – იყო სიტყვები და არ იყო ვიზიონალური ხილვა წარსულის. ტიციან ტაბიძემ აღმოაჩინა ქალდეა, როგორც ახალი ქვეყანა. ეს უდრის დამარხულ ქალაქების პომპეიას და გერკულანუმის აღდგენას“.

ვალერიან გაფრინდაშვილი ვრცლად და პროფესიონალურად მსჯელობს იმ სიახლეთა შესახებ, რაც 1922 წლის ქართულ პოეზიაში შეიმჩნეოდა. სტატიისთვის კი საგულდაგულოდ შევარჩიე ის ამონარიდები, სადაც პოეტი ანტიკურობას მიმართავს, როგორც იდეალს. ამ შემთხვევაში ანტიკური სამყაროს ქალაქების, პომპეიას და ჰერკულანუმის მოხსენიება ნიშავს მინავლებულ იდეალთა აღორძინებას. ეს აუცილებელი იყო, რამეთუ „ახალი ეპოქა“ თავისი ფანტასმაგორიულობით დასასრულისკენ მიექანებოდა.

1921 წელი განვლილი იყო და თანდათანობით იკეტებოდა ევროპულ ლიტერატურასთან ზიარების ფართოდ გახსნილი კარები. სწორედ ამ ავადსახსენებელ წელს გაიხსენებს მოგვიანებით კოლაუ ნადირაძე, როდესაც იტყვის სულისშემძვრელ ფრაზას:

„თოვდა და თბილისს ებურა თალხი,
დუმდა სიონი და დუმდა ხალხი...“

ხოლო თვით ცხრაას ოცდაერთში ვალერიან გაფრინდაშვილი დაწერს:

„ღმერთო, მაპატიე უმიზნო ცხოვრება!“

ღმერთო, მაპატიე პოეტობის სურვილი“.

„ლოცვა“

ასეთი იყო ის რვა წელი, რომელიც „ცისფერყანწელებმა“ გამოაცხადეს ფანტასმაგორიისა და მითის კულტად, წლები ევროპულ კულტურასთან ზიარებისა, წლები ძიებისა და აღმაფრენის, და ბოლოს, წლები მიწასთან დაბრუნებისა.

ახლოვდებოდა ცხრაას ოცდახუთი, თანდათანობით დიქტატის უფლებით ძლიერდებოდა პროლეტარული მწერლობა, იკრძალებოდა შემოქმედებითი თავისუფლება და ევროპული კულტურის მისადგომებთან ეშვებოდა მძიმე კრეტსაბმელი. მაგრამ ეს აკრძალვა არ შეხებია ანტიკურობის ცხოველმყოფელობის განცდას, რომელიც სულ უფრო მძლავრად მკვიდრდებოდა ქართულ ლექსსა და კულტურაში.

სანდრო შანშიაშვილი (1888-1978)

ეკატერინე კობახიძე

როგორც ცნობილია, ქართველი მოდერნისტი პოეტები საკუთარ შემოქმედებაში ხშირად მიმართავდნენ ანტიკურობასთან დაკავშირებულ სიმბოლოებს. მკვლევართა მიერ შენიშნულია, რომ „სანდრო შანშიაშვილის სიმბოლოები განსხვავდება სიმბოლისტიზმისთვის დამახასიათებელი პოეტური სახეებისაგან“.⁶⁵² ამ სიმბოლოთა შორის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ამირან-პრომეთეს მითს, არგონავტების თქმულებას და მის რეცეფციებს. ეს საკითხი სისტემურადაც შესწავლილია ქ. გარდაფხაძის მიერ.⁶⁵³ „1910-იანი წლების დასაწყისში ს. შანშიაშვილი თავის პოემებისთვის თემას უმთავრესად ბერძნული მითოლოგიიდან იღებს. პოემები: „ამირანი“, „დემეტიკა“, „იასონ და რენო“, „ოქროს ვერძი“, „მედია“, „მშვენიერი ელენე“,

⁶⁵² შ. ჯიშკარიანი. ალექსანდრე (სანდრო) შანშიაშვილი „სიმბოლიზმის აკვნის დამრწევი“. კულტურათაშორისი კომუნიკაციები. № 35. 2022, გვ. 29.

⁶⁵³ K. Gardapkhadze. The Argonautica in the Works of Georgian Symbolists. Phasis, Greek and Roman Studies. 10 (II). 2007, გვ. 185-189.

ბერძნული მითების თავისებურ დამუშავებას წარმოადგენს“. ⁶⁵⁴ ამ თხზულებებმა ანტიკურობის არაერთი მკვლევრის ყურადღება მიიპყრო. ⁶⁵⁵

„ამირანი“

1903-1910 წლებში დაწერილ ამ ნაწარმოებს ეპიგრაფად წამძღვარებული აქვს ამონარიდები ესქილეს და აკაკი წერეთლის თხზულებებიდან. ესქილეს „მიჯაჭვული პრომეთედან“ პოეტს გამოყენებული აქვს შემდეგი სტრიქონები:

„დე, ზევსმა მეხი თავს დამატეხოს,
შავმა გრიგალმა მიწით აღმგავოს, -
ქედს არ მოვიხრი!
....არა ვარ მონა!“

ხოლო აკაკის „ამირანიდან“ სანდრო შანშიაშვილს დამოწმებული აქვს შემდეგი ფრაზა:

„უსამართლო ძლიერებას
მონურად ქედს არ უხრიდა!...“

ესქილეს „მიჯაჭვული პრომეთედან“ ციტატის პირველი ორი სტრიქონი შეესაბამება ტრაგედიის ძველბერძნული ვერსიის 1044-1045 სტრიქონებს და, ჩემი ვარაუდით, ტექსტის თავისუფალ თარგმანს წარმოადგენს, რომელიც, დიდი ალბათობით, სანდრო შანშიაშვილის მიერაა შესრულებულია რომელიმე ევროპული ენიდან, რადგან ეპიგრაფში მოცემული ვარიანტი ესქილეს „მიჯაჭვული პრომეთეს“ ამ დროისთვის ქართულ ენაზე არსებულ არცერთ თარგმანს არ მისდევს. ⁶⁵⁶

⁶⁵⁴ ა. მირიანაშვილი. სანდრო შანშიაშვილი. წიგნში: ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 1. თბილისი, 1986, გვ. 14.

⁶⁵⁵ K. Gardapkhadze. The Argonautica in the Works of Georgian Symbolists. Phasis, Greek and Roman Studies. 10 (II). 2007, გვ. 185-189; მ. ქამუშაძე. ტიპოლოგიური პარალელები ს. შანშიაშვილის „მედიასა“ და ევრიპიდეს „მედეას“ შორის. საქართველოს ნეოგრეცისტთა ასოციაციის მეორე კონფერენციის მასალები. თბილისი, 2009 (ხელნაწერის უფლებით); M. Kamushadze. Medea in Georgian Poetry. HELLENIC DIMENSION. Materials of the Riga 3rd International Conference on Hellenic Studies. Eds Brigita Aleksejeva, O. Lāms, I. Rūmniece. University of Latvia. 2012, გვ. 266-270. ხელმისაწვდომია ონლაინ: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Hellenic-Dimension.pdf ბოლო ნახვა: 29.10.2023; И. Модебадзе, Т. Цицишвили. “Медя в Коринфе” в грузинском литературном дискурсе XX века. V საერთაშორისო სიმპოზიუმი „ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები“. მასალები. ნაწილი II. თბილისი, 2011, გვ. 103-112.

⁶⁵⁶ მიჯაჭვული პრომეთე – დრამა ესხილისა. (მთარგმნელი არ წერია), თვითური ჟურნალი მოამბე, მაისი 1897 წელი, #5, ნაწ 1. ტფილისი, გვ. 58-85; მიჯაჭვული პრომეთე – დრამა ესხილისა. (მთარგმნელი არ წერია), თვითური ჟურნალი მოამბე, ივნისი 1897 წელი, #6, ნაწ 2. ტფილისი, გვ. 82-108; მიჯაჭვული პრომეთე ესქილისა, ედიპე მეფე სოფოკლესი, მედია ევრიპიდესი. თარგმანი პ. მირიანაშვილისა. თბილისი, 1910, გვ. 5-50.

როგორც პოემიდან ცხადი ხდება, პოეტისთვის ბერძნულ პრომეთესა და ქართულ ამირანს შორის განსხვავება არ არსებობს, რაც ქართველი ავტორებისათვის ჩვეული მოვლენაა. დამატებით პოეტს ამირანის თანმხლებად ფრთიანი შავი მერანი ჰყავს წარმოდგენილი, რომელიც ბერძნული მითოლოგიის ცნობილ რამ პეგასოსთან გარკვეულ ალუზიებს იწვევს. სანდრო შანშიაშვილის ამირანი ღმერთთან მოპაექრე გმირია, რომელსაც მაღლიერი ხალხი ქებას უძღვნის:

„ჩვენმა მხსნელმა, უძლეველმა აღგვადგინე

და დიადი განთიადი მოგვივლინე!“⁶⁵⁷

უშიშარი გმირი ღმერთს, რომელიც ადამიანთა მიერ გმირის ქებას შეშფოთებით უსმენს, არ ეპუება და თამამად ამხელს:

„დასაბამიდან შემოგცქეროდით,

და ვერ კი გრძნობდი ჩვენს შეღონებას,

არ შეისმინე ხალხის ღაღადი,

ყურს არ უგდებდი მწარე გოდებას“.⁶⁵⁸

განრისხებული ღმერთი დალის შეუპოვარი ვაჟის დასჯას განიზრახავს. ამაში მას დახმარებას აღმოუჩენს შავფრთიანი ეშმა, ბელზებელი დემონი, რომელიც გრძნეული დედაბრის მეშვეობით გმირის დასუსტებას შეეცდება. დედაბერი ურჩევს დემონს, ამირანის ძლიერების სიმბოლოს, ყავარჯენს მატლები შეუსიოს და საყრდენგამოცლილი გმირი ადვილად ჩაიგდოს ხელში. ამგვარი ხერხით ღმერთი კლდეზე მიაჯაჭვავს დასუსტებულ ამირანს, რომელსაც აღარ შეუძლია დახმარება აღმოუჩინოს განსაცდელში ჩავარდნილ ადამიანებს:

„ვაგლახ, ამირანს აღარ ძალუძს მოძმეს უშველოს,

მტერსა მარჯვენა უძლეველი კვალად უჩვენოს.

რკინით მიჯაჭვეს მაღალ კლდეზე, იგი შორს სრის,

გულ-მკერდს უკორტნის ხალხის ერთგულს შავი ყორანი“.⁶⁵⁹

პოემა მთავრდება ბედნიერი მომავლის იმედით გამსჭვალული სტრიქონებით, რომელიც მოგვაგონებს აკაკის „ამირანის“ ოპტიმისტურ დასასრულს:

„მაგრამ ეს ყველა წარმავალია,

კვლავ გაბრწყინდება სოფელი ზნელი!...

ადამიანი აღსდგება კვალად

გარშემოსილი შარავანდედით.

იგი იქნება თავისუფალი,

⁶⁵⁷ ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 1. თბილისი, 1986, გვ. 299.

⁶⁵⁸ ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 1. თბილისი, 1986, გვ. 300.

⁶⁵⁹ ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 1. თბილისი, 1986, გვ. 305.

მეფე ყოველთა და შემძლებელი

ვერას ავნებენ ძველი კერპები:

თუნდ ღმერთი იყოს, თუნდ ბელზებელი!“⁶⁶⁰

სანდრო შანშიაშვილის შემოქმედების მკვლევართა აზრით, თხზულება „ამირან-პრომეთეს მითის თავისებურ დამუშავებას წარმოადგენს. რაც მთავარია, პოეტმა ამირან-პრომეთეს ბრძოლას ალეგორიული ხასიათი მისცა და 1905 წლის რევოლუციის დამარცხების შედეგად გამეფებული რეაქციის წინააღმდეგ მიმართა“.⁶⁶¹ ვფიქრობ, შანშიაშვილის „ამირანის“ მთავარი პერსონაჟი ნამდვილად ალეგორიული ხასიათისაა, თუმცა შეიძლება გამოხატავდეს არა მხოლოდ რუსეთის რევოლუციის დამარცხებით გამოწვეულ ემოციებს, არამედ საქართველოს დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლის ტრაგიკულ ისტორიას. ამაში გვარწმუნებს პოემის ქართული რეალიები და ზოგადი სულისკვეთება.

არგონავტების მითი

როგორც აღვნიშნეთ, სანდრო შანშიაშვილს ეკუთვნის არგონავტების მითთან დაკავშირებული რამდენიმე თხზულება, რომელიც მწერალმა ძირითადად შვეიცარიაში – ციურიხსა და ბერნში ყოფნისას, 1910-1912 წლებში შექმნა. გამონაკლისია პოემა „ოქროს ვერძი“, რომელიც მოგვიანებით – 1926 წელს თბილისში დაიწერა.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სანდრო შანშიაშვილის პოემები „მედია“ და „მედია და მშვენიერი ელენე“. თავის მხრივ, ეს უკანასკნელი შედგება სამი, მკვლევართა აზრით, ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი ნაწილისგან:⁶⁶² დემეტრია; იასონი და რენო; მშვენიერი ელენე. განვიხილოთ თითოეული მათგანი.

„მედია“

მწერალი პოემის ქვესათაურშივე გარკვევით მიუთითებს, არგონავტების მითის რომელ ეპიზოდს ეძღვნება ნაწარმოები: „მედია კორინთში. იასონის შეუღლება კრეუზასთან და მედიას შურისძიება“.⁶⁶³

ნაწარმოების შინაარსი შემდეგია: მედია მიატოვა იასონმა, რათა შეირთოს კორინთოს მეფის ასული, კრეუზა. ძიძა ცდილობს, ანუგეშოს მედია. მედია მისტირის

⁶⁶⁰ ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 1. თბილისი, 1986, გვ. 306.

⁶⁶¹ ა. მირიანაშვილი. სანდრო შანშიაშვილი. წიგნში: ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 1. თბილისი, 1986, გვ. 14.

⁶⁶² K. Gardapkhadze. The Argonautica in the Works of Georgian Symbolists. Phasis, Greek and Roman Studies. 10 (II). 2007, გვ. 187.

⁶⁶³ ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ.1. თბილისი, 1986, გვ. 307.

წარსულს და ნანობს, რომ მიენდო იასონს. მედეა ძიძის აზრით, ბერძნებმა წაართვეს მას სიქალწულე და სილამაზე, ხოლო კოლხეთს:

„ოქროს ვერძი-სალოცავი,

ერის განძი და დიდება -

რაიც ჩვენს ხალხს მადლსა ფენდა“.⁶⁶⁴

ძიძის თქმით, მედიას წასვლის შემდეგ ხალხში მღელვარებამ იფეთქა, მათ ჩააქვავეს მოგვი. ძიძა მედიას სანახავად კორინთოსკენ მიმავალ გემს გაჰყვა. ძიძა საყვედურობს მედიას, რომ მან მიატოვა სამშობლო, გაიტაცა მისი განძი და საფრთხე შეუქმნა საკუთარ ოჯახსა და ქვეყანას. იგი სთავაზობს მედიას, რომ შეწყვიტოს გლოვა-ტირილი და შეეცადოს, კვლავ მოინადიროს იასონის გული. ამ დროს მედიასთან ახლოს გამოჩნდებიან მოხუცი მეფე კრეონტი და იასონი. კრეონტი ახსენებს იასონს, რომ მათ მიიღეს გადაწყვეტილება, გააძევონ მედია. მისი საუბრიდან ირკვევა, რომ კორინთოში სტუმრად იმყოფებიან სპარტის მეფე ტინდარეოსის შვილები: კასტორი, პოლიდეკესი და ელენე. მედია ყურს უგდებდა მათ საუბარს და კრეონტის წასვლისთანავე იასონს წინ გადაუდგება. მედია შეახსენებს იასონს ყველაფერს, რაც მისთვის გააკეთა: დაეხმარა ოქროს ვერძის მოპოვებაში, უღალატა სამშობლოს, ოჯახს და მას ორი ვაჟი: აკიმენი და თესალი გაუჩინა. იასონი ზიზღით იცილებს მედეას. ქალი კი კვლავ სიყვარულში ეფიცება იასონს და მეუღლეს უკან დაბრუნებას სთხოვს, მაგრად ამოდ. ამ დროს კოლხეთიდან მაცნე ჩამოდის, რომელიც ატყობინებს ბერძნებს, რომ კოლხეთში დიდი არეულობაა, მედიას მამა, მეფე ოტია შეთქმულებმა მოკლეს. სასოწარკვეთილი მედია და ძიძა გლოვობენ კოლხეთის მეფის სიკვდილს. კისკისით სცენაზე შემოდის პატარა და ცელქი გოგონა, მშვენიერი ელენე, რომელიც აკვირდება, როგორ ეტრფიან ერთმანეთს იასონი და კრეუზა, რომელიც კვლავ სთხოვს საქმროს თავიდან მოიშოროს ამაყი, ულმობელი და ველური მედია. უეცრად იასონს თვალწინ წარმოუდგა ძველი ცოდვა, სპარტელი რენო, რომელიც, იასონისგან მიტოვებული, კლდიდან გადაიჩეხა. მედია კვლავ სთხოვს იასონს, გაიხსენოს მისთვის მიცემული ფიცი და დაუბრუნდეს ოჯახს, თუმცა იასონი უარზეა. იგი მედიას უხსნის, რომ იასონზე დაქორწინებამ ბარბაროს მედიას ბევრი სიკეთე მოუტანა და ახლაც, კრეუზას ცოლად შერთვით:

„შე შვილთ სამკვიდრებელს

მივცემ დიდსა და მაღალსა“.⁶⁶⁵

მედიას სძულს საბერძნეთი, ეს „ცრუ მხარე“, „სად ყოველი პირმოთნეობს“ და წყევლის იასონს. ქალს სურს, რომ ოქროს საწმისი არა საბერძნეთის, არამედ მთელი

⁶⁶⁴ ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 1. თბილისი, 1986, გვ. 310.

⁶⁶⁵ ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 1. თბილისი, 1986, გვ. 326.

მსოფლიოს საკუთრება იყოს და ოქროს მატყლს ქარს გაატანს. მედია იასონს ახსენებს რენოს, რომელიც იასონის გამო დაიღუპა. გამწარებული იასონი მედიას მოკვლას გადაწყვეტს. ამ დროს პატარა ელენეს შეკვივლება გაისმის. იასონი დაშნას ქარქაშში ჩააგებს და ქანდაკებაზე აცოცებულ პატარა გოგონას ძირს ჩამოსვამს. მედია ამშვიდებს ბავშვს, რომელიც შესჩივის მას ჩხუბისთავ ძმებზე და კრეუზაზე, რომელმაც მას აწყენინა. ამ დროს გამოჩნდება კრეონი და მედიას ეტყვის, რომ მისი შვილები კორინთოში რჩებიან, ხოლო მედია დღესვე უნდა წავიდეს ქალაქიდან.

შემოდინ იასონი და კრეუზა-პატარძალი სტუმრების თანხლებით. ყველა ცხადად თუ ფარულად დასცინის მედიას, რომელიც კრეონს ევედრება, ერთი შვილი მაინც თან გააყოლოს. შვილებმა ზურგი აქციეს დედას და კრეუზას შემოეხვივნენ. მედიამ თხოვნით მიმართა კრეონს, კრეუზას გადასცეს მისი საჩუქარი, სამკაული, რომელსაც მედია პატარძალს მის შვილებზე ზრუნვისთვის უძღვნის. მედია რაღაც ფხვნილს აყრის სამკაულს, კრეუზას საწამლავისგან ცეცხლი ეკიდება, მასთან ერთად იღუპება კრეონიც. მედია საკუთარ შვილებსაც ხოცავს, რადგან ფიქრობს, რომ:

„მებაღემა რა ხეც დარგო,
ისეთს ნაყოფს ჩაიბარებს,
მისთა შვილთა ყოფა-ქცევა
სხვას სიცოცხლეს გაუმწარებს!..
მას წიწილებს დავუხოცავ,
სიტკბო დაჰგმო, მწარე ნახოს“.⁶⁶⁶

უეცრად მედიასთან რაში გაჩნდება, რომელსაც მედია შეახტება და უკან დადევნებულ იასონს გაექცევა. იასონი დაკარგავს გონებას და როდესაც გამოერკვევა, მას წყალზე მოტივტივე ქალის აჩრდილი წარმოუდგება, რომელშიც იასონი რენოს ამოიცნობს. იასონი რენოს დაშნას გულში ჩაიცემს და მოკვდება. ავტორი დასძენს:

„უპიროს და მოღალატეს
არ ეღირსა დაფ-ნაღარა!“

მედია და მშვენიერი ელენე დემეტიკა

იმავე 1911 წელს შექმნილ ნაწარმოებში ავტორი სათაურშივე მიუთითებს, რომ თხზულება არის „ლეგენდა ოქროსმატყლოვან ვერძის გაჩენაზე“.⁶⁶⁷ სქოლიოში სანდრო შანშიაშვილი აღნიშნავს, რომ ამ პოემის შინაარსი ლექსად ხუთ რომანტიკულ

⁶⁶⁶ ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 1. თბილისი, 1986, გვ. 335-336.

⁶⁶⁷ ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 1. თბილისი, 1986, გვ. 338.

პოემაშია გადმოცემული და მისი სიუჟეტი მხოლოდ ნაწილობრივ არის ცნობილი ბერძნულ მითოლოგიაში. ბერძნული მითოლოგიისთვის სრულიად უცნობია მითის შემდეგი მონაკვეთები: დემეტიკას და ფსიქეს გამიჯნურება, ლეგენდა ოქროსმატყლოვან ვერძის გაჩენის შესახებ, იასონ და რენოს სიყვარულის ამბავი, ელენეს შეხვედრა მედეასთან.⁶⁶⁸

პოემის შინაარსი შემდეგია: უძველეს დროში საბერძნეთში მართავდა კეთილი მეფე აფამანტე [ათამასი – ე.კ.], რომელიც გარდაიცვალა და მეფობა მის ძმას, კრიტეს დარჩა. სიკვდილის წინ აფამანტემ მას ობლადდარჩენილი ვაჟი, ფრიქსე აღსაზრდელად ჩააბარა. ფრიქსესთან ერთად იზრდებოდა სილამაზით განთქმული ელე [ჰელე – ე.კ.]. ქალ-ვაჟს ერთმანეთი შეუყვარდათ და დროს ერთად, ბუნების წიაღში ატარებდნენ. ფრიქსეს სიმღერითა და მშვენიერებით მოიხიბლა მეფის ცოლი დემეტიკა და ცდილობდა, ვაჟი ხელში ჩაეგდო. ერთხელ მეფის სასახლეში ნადიმი გაიმართა, სადაც დემეტიკა ვნებიანი ცეკვით ფრიქსეს მიუახლოვდა და საკუთარ გრძნობაზე მიანიშნა. პასუხად ფრიქსმა სიმღერით სასტიკი უარი მიუგო. დემეტიკა ცუდად გახდა და მხლებლებმა იგი მოსასვენებლად წაიყვანეს. დემეტიკამ ახლა მსახური მიუგზავნა ფრიქსეს და თავისთან იხმო. ფრიქსე ეახლა დემეტიკას, რომელიც სიყვარულში გამოუტყდა ვაჟს, ვნებიანად შემოეხვია და ათასგვარ სიამეს დაჰპირდა. ფრიქსემ ელეს სიყვარულს არ უღალატა ცივი უარი მიაგება დედოფალს. ის კი მაინც არ შვრებოდა და მუხლმოდრეკით ევედრებოდა, რომ მისი სატრფო გამხდარიყო. ამ დროს ოთახში დემეტიკას ქმარი შემოვიდა. დემეტიკამ აუხსნა მეუღლეს, რომ ფრიქსე ძალით შემოეჭრა ქალს და მიუხედავად ქალის ვედრებისა, მასზე ძალადობა განიზრახა. განრისხებული მეფე ქურუმების სამსჯავროს გადასცა ფრიქსეს. დემეტიკამ ერთხანს თითქოს ინანა საქციელი და ვაჟის დახსნა გადაწყვიტა, მაგრამ ბოლოს, მისი უარისგან გაბრაზებულმა, გადაიფიქრა. ხანგრძლივი თათბირის შემდეგ ქურუმებმა და მეფემ გადაწყვიტეს, რომ ფრიქსე და ელე ღმერთებისთვის მსხვერპლად შეეწირათ. უდანაშაულო ქალ-ვაჟის მსხვერპლად შეწირვის მხილველმა ამირანმა ეს ამბავი შეატყობინა ელეს დედას, ღრუბლების ქალღმერთ ნეფელას. ნეფელა ღმერთებს ეურჩებოდა და ამირანს ექომაგებოდა, რისთვისაც დედამიწაზე ვერ ჩნდებოდა და მხოლოდ მთის კალთებს ეფარებოდა. ამირანმა ამოიქშინა და მისი სუნთქვისგან გაჩნდა ოქროსმატყლოვანი ვერძი, რომელიც ნეფელესთან ერთად მიფრინდა იოლქში [იოლკოსში – ე.კ.] და ქალ-ვაჟი გაიტაცა. ქალი გზად ზღვაში ჩავარდა და დაიხრჩო, ხოლო ფრიქსე მიფრინდა ულამაზეს კუნძულზე, სადაც მწარედ დასტროდა გარდაცვლილ სატრფოს. ნეფელას შეეცოდა ვაჟი, აუხსნა მას, რომ იგი იყო უმშვენიერეს მხარეში, კოლხეთში. ქალღმერთმა გაუმხილა ფრიქსეს,

⁶⁶⁸ ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 1. თბილისი, 1986, გვ. 338.

რომ ამირანის რჩევით, მას უნდა დაეკლა ოქროსმატყლოვანი ვერძი და მისი ტყავი ჩამოეკიდა ხეზე. ეს ტყავი გახდებოდა ერის განძი, მისი კეთილდღეობის საწინდარი და მის ხელში ჩაგდება ვერავის შეეძლებოდა, ერთი ასულის გარდა:

„ტყავი იყო ერის განძი,
მისგან იქნეს დიდი შვება.
სხვამ ვერავინ ხელთ ვერ იგდოს,
ერთს ასულს კი ექნეს ნება,
როგორც სურდეს – მოიხმაროს,
რაც ინატროს – აუსრულდეს;
ვიდრე იგი თვისად აჩნდეს,
თვით მტერსაც კი არა სძულდეს!“⁶⁶⁹

მართლაც, კოლხეთში „მადლის წყარომ იწყო დენა“⁶⁷⁰ და ოქროს ტყავს პატრონობდა და საიდუმლოდ ინახავდა მედია.

„იასონ და რენო“

კვლავ ციურიხში 1911 წელს დაწერილი პოემის ქვესათაურში მწერალი მიუთითებს, რომ პოემაში აღწერილია „იასონის გამგზავრება კოლხეთს, ოქროს ვერძის მოსატაცებლად“.⁶⁷¹ ამ ნაწარმოების შინაარსი შემდეგია: თესალონიკის მეფე პელეი (პელევსი ე.კ.) შეიტყობს რა ოქროს ვერძის ამბავს, შურით აივსება, უხმობს საკუთარ ძმისშვილს, იასონს და მას მოუწოდებს, რომ მამამისის ანდერძს მისდიოს, გახდეს უფრო სახელოვანი გმირი – ოქროს საწმისი დააბრუნოს კოლხეთში. სანაცვლოდ პელევსი იასონს სამეფო ტახტს დაჰპირდა, თუმცა კი გულში მისი დაღუპვა ჰქონდა. იასონმა შეკრიბა სხვა ბერძენი გმირები, ააგო ხომალდი „არგო“ და კოლხეთისკენ გაცურა. მეოთხე ღამეს იასონს სიზმარში გამოეცხადა ულამაზესი ქალი, რომელმაც სიმღერით გმირს პაემანი დაუთქვა კოლხეთში. ზღვაზე უეცრად ქარიშხალი ამოვარდა და არგონავტები მიადგნენ ტროას ნაპირს, პრიამოსის სამეფოს. მეფე გულუხვად შეეგება ბერძნებს, ნადიმი გაუმართა მათ. აქიელებმა [აქაველებმა-ბერძნებმა – ე.კ.] ყველა მოხიბლეს საკუთარი სიმღერით. გაიმართა ჯირითი, ბურთით ასპარეზობა, ჭიდაობა. ბერძნებმა ყველგან თავი გამოიჩინეს. არგონავტებიდან განსაკუთრებით გამოირჩეოდა ჰერკულესი. ბაღში განმარტოებულ იასონს მიუახლოვდა ტროელი ასული რენო, რომელსაც იასონი გულში ჩავარდნოდა.

⁶⁶⁹ ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 2. თბილისი, 1986, გვ. 355.

⁶⁷⁰ ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 2. თბილისი, 1986, გვ. 355.

⁶⁷¹ ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 2. თბილისი, 1986, გვ. 356.

იასონმა ლამაზ ქალწულთან სარეცელი გაიზიარა. ამ დროს ტროელები, რომლებსაც ბერძნებმა ყველა ასპარეზობაში სძლიეს, არგონავტებს აუშარდნენ და ისინიც იძულებული გახდნენ ტროას ნაპირს გასცლოდნენ. იასონმა შეჰფიცა რენოს, რომ იგი მის სახელს არასდროს დაივიწყებდა და თუ ცოცხალი დარჩებოდა, უკან დაბრუნდებოდა. შეყვარებულებმა ერთგულების ფიცი დადეს. რენომ იასონს სახსოვრად გადასცა ძვირფასი თვლებით მოჭედილი დაშნა, ხოლო იასონმა - ძვირფასი ბეჭედი. იასონის წასვლის შემდეგ რენო ხშირად დილით მარტო ადიოდა მაღალ კლდეზე და გაცქეროდა ზღვას სატროფოს მოლოდინში.

„მშვენიერი ელენე“

1909-1912 წელს ბერნში დაწერილ ამ თხზულებაში სანდრო შანშიაშვილი მოგვითხრობს პარისისა და მშვენიერი ელენეს სიყვარულის ისტორიას, თუმცა რამდენიმე ადგილას უბრუნდება არგონავტების მითს, კერძოდ მედეას რეაბილიტაციის თემას, რასაც ავტორი მედეასა და ელენეს შედარებითი დახასიათებისას წარმოადგენს.

ნაწარმოების შინაარსი შემდეგია: ერთხელ მშვენიერ მწყემსს, პარისს მინდვრად გამოეცხადა ჰერმესი, რომელმაც მას დაავალა განესაჯა ქალღმერთ ერისის - „შფოთის ღმერთის“ მიერ ნასროლი ოქროს ვაშლი სამიდან რომელ ქალღმერთს უნდა რგებოდა. პარისს გამოეცხადება: ჰერა, ათინა [ათენა - ე.კ.] და აფროდიტე. ჰერა პარისს დაჰპირდა საგმირო სახელს [მითის ტრადიციული ვერსიის მიხედვით - მთელ აზიაზე მბრძანებლობას - ე.კ.], ათენა - სიბრძნეს [მითის მიხედვით - გამარჯვებას ყველა ბრძოლაში - ე.კ.], აფროდიტე კი - ღმერთქალივით ლამაზ სატროფოს (მითის მიხედვით - ყველაზე ლამაზ ქალს). პარისმა აფროდიტე არჩია. ამის შემდეგ პარისმა მონაწილეობა მიიღო მეფე პრიამოსის მიერ მოწყობილ მეჯლისში [მითის მიხედვით - საბრძოლო ასპარეზობაში - ე.კ.] და ოსტატობით ყველა, მათ შორის - ჰექტორი დაამარცხა. პრიამოსმა პარისი დაფნის გვირგვინით დააჯილდოვა. ერთხელ პრიამოსმა პარისს სთხოვა, სალამისში ელაშქრა მისი დის, ჰეზიონეს მტრის ხელიდან დასახსნელად. გზად ტროელებმა სპარტაში შეიარეს. იქ პარისმა იხილა აფროდიტესავით ლამაზი ბერძენი ქალი, რომელსაც მეფის, მენელაოსის სასახლის გზა ჰკითხა. ქალმა აუხსნა, რომ მისი მეუღლე, მეფე მენელაოსი სპარტაში არ იმყოფებოდა. პარისმა დედოფალს სთხოვა ნებართვა, რომ ჯარი მის სამფლობელოზე გაეტარებინა. ელენემ ნება დართო და სადამოს სასახლეში მიიწვია. პარისს და ელენეს გულში ჩაუვარდათ ერთმანეთი. ელენემ მოსვენება დაკარგა და აფროდიტეს დახმარება სთხოვა პარისის გულის მოსანადირებლად. პარისი სადამო ხანს ეახლა

ელენეს და შეყვარებულებმა ერთმანეთს ერთგულება შეჰფიცეს. უცებ ელენე გონს მოეგო და პარისს სთხოვა, სასწრაფოდ გაშორებოდა მას. პარისმა წასვლა რომ დააპირა, ელენემ სატრფოსთან განშორებას ვერ გაუძლო და მასთან ერთად ხომალდზე ავიდა. პარისს დაავიწყდა მამისთვის მიცემული პირობა და სალამისის ნაცვლად ხომალდი ტროასკენ წაიყვანა. რა მოხდა ამის შემდეგ, ჰომეროსმა აღწერა, თუმცა, ავტორის თქმით, იგი არაფერს ამბობს მედეაზე, რომელიც დაგმო „დასავლეთმა“, ხოლო ელენე განადიდდა:

„მგოსანთ გუნდი შეაქებდა

ტურფა რძალსა, ბერძნის ქალსა.

გაიხსენე: მედიას კი

ამცირებდნენ, სთხრიდნენ თვალსა!“⁶⁷²

როდესაც ელენეს მოუკლეს პარისი, მან შეაჩვენა ბერძნები და შეიყვარა „კოლხელ ხალხის ნათესავნი“ [ტროელები – ე.კ.].⁶⁷³ პოემა სრულდება ელენეს მიერ პარისის გულმხურვალე დატირებით.

სანდრო შანშიაშვილის პოემათა ამ ციკლს, მის ცალკეულ ნაწილებს რამდენიმე გამოკვლევა მიეძღვნა.⁶⁷⁴ შენიშნულია, რომ, თუმცა სანდრო შანშიაშვილის „მედიას“ სიუჟეტი მთლიანს მისდევს ევრიპიდეს „მედეას“ მოვლენათა განვითარებას, შანშიაშვილის დამოკიდებულება მოვლენებისადმი აბსოლუტურად

⁶⁷² ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 2. თბილისი, 1986, გვ. 388.

⁶⁷³ ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 2. თბილისი, 1986, გვ. 383; ქ. ნადარეიშვილი. არგონავტიკის მითოსის და მედეას სახის ინტერპრეტაცია სანდრო შანშიაშვილის პოემა „მედიასი“ ქართულ კულტურაში არგონავტიკის მითოსის რეციპირების შუქზე. X საერთაშორისო სიმპოზიუმი: მოდერნიზმი ლიტერატურაში, გარემო, თემები, სახელები; ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები. მასალები. ნაწილი II. თბილისი, 2017, გვ. 164.

⁶⁷⁴ K. Gardapkhadze. The Argonautica in the works of Georgian Symbolists. Phasis, Greek and Roman Studies. 10 (II). 2007, გვ. 185-189; მ. ქამუშაძე. ტიპოლოგიური პარალელები სანდრო შანშიაშვილის „მედიას“ და ევრიპიდეს „მედეას“ შორის. საქართველოს ნეოგრეცისტთა ასოციაციის მეორე კონფერენციის მასალები. თბილისი, 2009 (ხელნაწერის უფლებით); M. Kamushadze. Medea in Georgian Poetry. HELLENIC DIMENSION. Materials of the Riga 3rd International Conference on Hellenic Studies. Eds B. Aleksejeva, O. Lāms, I. Rūmniece. University of Latvia, 2012, გვ. 266-270. ხელმისაწვდომია ონლაინ: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Hellenic-Dimension.pdf ბოლო ნახვა: 29.10.2023; И. Модебадзе, Т. Цицишвили. „Медея в Коринфе“ в грузинском литературном дискурсе XX века. V საერთაშორისო სიმპოზიუმი „ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები“. მასალები. ნაწილი II. თბილისი, 2011; ქ. ნადარეიშვილი. არგონავტიკის მითოსის და მედეას სახის ინტერპრეტაცია სანდრო შანშიაშვილის პოემა „მედიასი“ ქართულ კულტურაში არგონავტიკის მითოსის რეციპირების შუქზე. X საერთაშორისო სიმპოზიუმი: მოდერნიზმი ლიტერატურაში, გარემო, თემები, სახელები; ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები. მასალები. ნაწილი II. თბილისი, 2017, გვ. 151-165.

განსხვავებულია.⁶⁷⁵ აქ იგულისხმება ავტორის მიერ მედეას რეაბილიტაციის და გარემოებათა მსხვერპლად წარმოდგენის მცდელობა. საინტერესოა მკვლევართა დაკვირვება პოემათა ციკლში აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ოპოზიციის წარმოდგენაზე პერსონაჟების მეშვეობით, სადაც მედეა და რენო აღმოსავლეთს განასახიერებენ, ხოლო მშვენიერი ელენე – დასავლეთს. ავტორი „ცდილობს წარმოაჩინოს აღმოსავლეთისა და დასავლეთის დაპირისპირება და აღმოსავლეთის მორალური უპირატესობა“.⁶⁷⁶ „მედიაში“ კოლხეთიდან მოსული მაცნისა და იასონისა და კრეუზას დიალოგის ეპიზოდები, მ. ქამუშაძის აზრით, მედეას ტანჯვის გამმაფრებისთვის და მედეას მიმართ თანაგრძნობის გამოწვევის მიზნითაა ჩართული.⁶⁷⁷

საინტერესო მომენტი „მედიაში“ შვილების მიერ დედის უარყოფის მომენტი. ქ. ნადარეიშვილი სამართლიანად შენიშნავს, რომ ეს აქცენტი უცნობია არგონავტების მითის სიუჟეტზე ქართულ ლიტერატურაში შექმნილი თხზულებებისათვის, თუმცა არ არ არის უცხო დასავლეთში დამკვიდრებული იმ ვერსიისგან, რომელსაც XIX საუკუნის ავსტრიელი მწერალი ფ. გრილპარცერი გვთავაზობს მისი ცნობილი ტრილოგიის – „ოქროს საწმისის“ მესამე ნაწილში „მედეა“, რასაც მკვლევარი ორივე შემთხვევაში მედეას რეაბილიტაციის სურვილით ხსნის.⁶⁷⁸ საინტერესო არის ასევე მედეას მიერ ოქროს საწმისის ქარს გატანების ეპიზოდი, რომელსაც განმარტავენ, როგორც მედიას ანტიცენტრისტულ პოზიციას – მას სურს, რომ ეს საუნჯე არა ცივილიზებულ საბერძნეთს, არამედ მთელ „ბარბაროსულ“ სამყაროს ეკუთვნოდეს.⁶⁷⁹

⁶⁷⁵ K. Gardapkhadze. The Argonautica in the works of Georgian Symbolists. Phasis, Greek and Roman Studies. 10 (II) 2007, გვ. 187.

⁶⁷⁶ K. Gardapkhadze. The Argonautica in the works of Georgian Symbolists. Phasis, Greek and Roman Studies. 10 (II). 2007, გვ. 187; ქ. ნადარეიშვილი. არგონავტების მითოსის და მედეას სახის ინტერპრეტაცია სანდრო შანშიაშვილის პოემა „მედიაში“ ქართულ კულტურაში არგონავტიკის მითოსის რეციპირების შუქზე. X საერთაშორისო სიმპოზიუმი: მოდერნიზმი ლიტერატურაში, გარემო, თემები, სახელები; ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები. მასალები. ნაწილი II. თბილისი, 2017, გვ. 164.

⁶⁷⁷ M. Kamushadze. Medea in Georgian Poetry. HELLENIC DIMENSION. Materials of the Riga 3rd International Conference on Hellenic Studies. Eds B. Aleksejeva, O. Lāms, I. Rūmniece. University of Latvia, 2012, გვ. 268. ხელმისაწვდომია ონლაინ:

https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Hellenic-Dimension.pdf ბოლო ნახვა: 29.10.2023;

⁶⁷⁸ ქ. ნადარეიშვილი. არგონავტების მითოსის და მედეას სახის ინტერპრეტაცია სანდრო შანშიაშვილის პოემა „მედიაში“ ქართულ კულტურაში არგონავტიკის მითოსის რეციპირების შუქზე. X საერთაშორისო სიმპოზიუმი: მოდერნიზმი ლიტერატურაში, გარემო, თემები, სახელები; ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები. მასალები. ნაწილი II. თბილისი, 2017, გვ. 159.

⁶⁷⁹ И. Модебадзе, Т. Цицишвили. „Медея в Коринфе“ в грузинском литературном дискурсе XX века. V საერთაშორისო სიმპოზიუმი „ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები“. მასალები. ნაწილი II. თბილისი, 2011, გვ. 109.

ამრიგად, სანდრო შანშიაშვილის „მედია“, წარმოადგენს ევრიპიდეს „მედეასა“ და გრილპარცერის „მედეას“ ერთგვარ სინთეზს, რომელიც მედეას რეაბილიტაციისთვისაა მომარჯვებული. ასევე საყურადღებოა განსაკუთრებული აქცენტი მედეას „ბარბაროსობაზე“, კოლხეთის ველურობაზე, რაც, ჩემი დაკვირვებით უფრო გრილპარცერის „მედეას“ ტექსტისთვისაა ნიშანდობლივი. განსხვავებით გრილპარცერისგან, ევრიპიდეს „მედეაში“ ეს სიტყვა სულ 4 ჯერაა ნახსენები და ისიც კოლხეთის მისამართით. აქედან ორჯერ მას თავად მედეა ახსენებს (Eur. Medea, 256; 591). და ორჯერ – იასონი (Eur. Medea, 536; 1330). რაც შეეხება გრილპარცერის „მედეას“, აქ ეს სიტყვა „ბარბაროსი“, მნიშვნელობით „ბარბაროსი ადამიანი“, სულ 5-ჯერ ჩანს, თუმცა მედეას, მისი უნარების, მედეას მამის და თავად კოლხეთის მისამართით არაერთხელ გამოყენებულია სიტყვა „ბნელი“ (dunkel) და მისგან ნაწარმოები ეპითეტები. ზოგადად, გრილპარცერის „მედეაში“ ყველა ელინი პერსონაჟის განწყობა მედეას, როგორც ბნელეთის პერსონიფიკაციის მიმართ შედარებით უფრო ნეგატიური და აგრესიულია. ევრიპიდესთან ე.წ. „უტყვი“ პერსონაჟი კრეუზა გრილპარცერთან ერთ-ერთ მთავარ პერსონაჟად გარდაისახება, რომლის მედეას მიმართ მოჩვენებით კეთილგანწყობაში იმალება იასონის სიყვარულის მოპოვების და მედეას გაძევების სურვილი.⁶⁸⁰ კრეუზა არა მხოლოდ იასონის, არამედ მედეას შვილების გადაბირებასაც ახერხებს.⁶⁸¹ სწორედ ეს ტენდენცია კარგად ჩანს შანშიაშვილის „მედიაში“, სადაც კრეუზა იასონს მოუწოდებს, რომ დროულად თავიდან მოიშოროს ეს „ბარბაროსი“ ქალი, ხოლო შვილები მედეასთან დარჩენაზე უარს ამბობენ და კრეუზას გარს ეხვევიან. სამართლიანად შენიშნულია, რომ „შანშიაშვილთან უფრო მკაფიოდ არის წარმოდგენილი მედეას დადებითი და მისი მოწინააღმდეგეების უარყოფითი მხარეები“, ⁶⁸² რაც, ბუნებრივია ისევ და ისევ მედეას რეაბილიტაციას ისახავს მიზნად.

„ოქროს ვერძი“

1926 წელს პოემით „ოქროს ვერძი“ სანდრო შანშიაშვილი კვლავ უბრუნდება არგონავტების მითს, ამჯერად – თქმულების სხვა, კოლხეთის ეპიზოდით, რის

⁶⁸⁰ მ. ქამუშაძე. ტიპოლოგიური პარალელები ს. შანშიაშვილის „მედეასა“ და ევრიპიდეს „მედეას“ შორის. საქართველოს ნეოგერმანიკის ასოციაციის მეორე კონფერენციის მასალები. თბილისი. 2009 (ხელნაწერის უფლებით).

⁶⁸¹ Fr. Grillparzer. Medea. Trauerspiel in fünf Aufzügen. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/7945/pg7945.html>. ბოლო ნახვა: 30.10.2023.

⁶⁸² მ. ქამუშაძე. ტიპოლოგიური პარალელები ს. შანშიაშვილის „მედეასა“ და ევრიპიდეს „მედეას“ შორის. საქართველოს ნეოგერმანიკის ასოციაციის მეორე კონფერენციის მასალები. თბილისი. 2009 (ხელნაწერის უფლებით).

დასაზუსტებლადაც მწერალი ნაწარმოების ქვესათაურში გარკვევით მიუთითებს: „არგონავტების მოსვლა კოლხეთში და იასონისგან ოქროსმატყლოვან ვერძის გატაცება“.⁶⁸³

ავტორი პირველივე სტრიქონებიდან გვაცნობს ნაწარმოების შექმნის ძირითად მიზანს:

„მსურს კიდევ ერთხელ დავმღერო,
ქალი შევაქო მედია,
სისხლის ფერებით შევამკო
ამაყის განაბედია,
ხოლო იასონს ვანანო,
ვაგლოვო წანახედია“.⁶⁸⁴

ამრიგად, ირკვევა, რომ პოეტი აგრძელებს მის მიერ არგონავტების მითის შესახებ შექმნილ თხზულებებსა და, ზოგადად, ქართულ მწერლობაში მედეას ე.წ. რეაბილიტაციის ტრადიციულ ტენდენციას. პოეტის აზრით, ოქროს საწმისი, რომელიც „განგების დიდი წყალობა“ იყო კოლხეთისთვის, არგონავტებმა ძალადობრივად გაიტაცეს იასონის ვერაგობით.

პოემაში მოთხრობილია რიონის პირას „გადაშლილ სამოთხეში“ – ძველ კოლხეთში, მეფე აეტესის სამფლობელოში დატრიალებული ტრაგედია. აეტისის ასული მედეა, რომლის განსაკუთრებულ სილამაზეს შეჰხაროდნენ კოლხები, ერთხელაც უცნაურ სიზმარს ნახავს, სადაც მას უცნობი, სხვა ქვეყნიდან მოსული გმირი გამოეცხადება. ვაჟის სხივმოსილი სახე ქალწულს ტრფობას მოჰგვრის. მედეა დობილებს მოუთხრობს, რომ მას ცუდი წინათგრძნობა აწვალეს. მედეამ დარდის გასაქარვებლად დობილებთან ერთად უდაბურ ტყეში სალოცავად ტაძარს მიაშურებს, სადაც დაცული იყო ოქროს ვერძი. მედეა აქ გალობს ღვთის სადიდებელ სიმღერას, სადაც ახსენებს „ნეფელას“, რომელმაც მას უსახსოვრა ოქროსმატყლოვანი ვერძი, რომლის ძალითაც იგი მრავალ სასწაულს სჩადის. ერთ დღეს აეტესს წალკოტში ეახლება მსახური და სილამაზითა და ახოვანებით გამორჩეული უცხო ვაჟისა და მისი მხლებლების სტუმრობის შესახებ შეატყობინებს. მეფე სტუმართმოყვარედ, ქართული წეს-ჩვეულების სრული დაცვით გულლიად ხვდება უცხოელ ზღვაოსნებს, მედიაც ქალებთან ერთად ეგებება მათ. მედია და იასონი ერთმანეთის დანახვისას კრთებიან, რადგან, როგორც ირკვევა, მათ ერთმანეთი სიზმრად უნახავთ. მწერალი ჩამოთვლის იასონის მხლებელ ბერძენ გმირებს:

„კასტორ, პოლუქს, კალაისი,

⁶⁸³ ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 2. თბილისი, 1986, გვ. 74.

⁶⁸⁴ ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 2. თბილისი, 1986, გვ. 74.

და ორფია მომღერალი,
შემდეგ ზეტე, ბოლოს ფიდო
ხუმარა და არა მწყრალი“.⁶⁸⁵

ნადიმობისას იასონმა მეფეს კოლხეთში ჩამოსვლის მიზეზი შეატყობინა:

„ხმა გავარდა საბერძნეთში,
ამეტყველდნენ ნორჩნი ყრმანი:
ვითომ იყოს ამ მხარეში
ვერძი ოქროსმატყლოვანი.
მის სამებრად წამოვსულვარ...“⁶⁸⁶

მედეა შემფოთებულია, რადგან იასონს სასიკვდილო საფრთხე ემუქრება. აეტესი ნებას რთავს იასონს, ოქროს საწმისის სამებნელად წავიდეს, თუმცა აფრთხილებს, რომ ამას ბევრი გმირი ამაოდ ეცადა. იასონი განმარტოვდება მედიასთან და მას დახმარებას სთხოვს. ამასთან, იასონი მედეას სიყვარულში გამოუტყდება. მედეა აუხსნის იასონს, რომ ოქროს საწმისი კოლხეთის საუნჯეა, ქვეყნის კეთილდღეობისა და მშვიდობის საწინდარი და ურჩევს იასონს, ხელი აიღოს განზრახვაზე. მიღვამკრთალი მედეა რიონის ტალღებში ეძებს შვებას. აქ მას კვლავ იასონი ეცხადება ზმანებად. უკანდაბრუნებული მედეა ჩანგზე უკრავს და მღერის, მისი ხმა ესმის იასონს და საკუთარ თავს გამოუტყდება, რომ მედეა თავდავიწყებით შეუყვარდა, ხოლო წინანდელი სატრფო, რენო დაივიწყა. იასონის ზმანება მედეას ყველგან თან სდევს. იასონი კვლავ მიდის მედეასთან და მას სიყვარულს ეფიცება და უმხელს, რომ იგი სიზმრად ნახა და იმ დროიდან მუდმივად მასზე ფიქრობს. მედეაც გაუმხელს საკუთარ გრძნობებს და ოქროს საწმისის მოპოვების გზას. იასონი და არგონავტები ადვილად მიაგნებენ ტაძარს და ოქროს საწმისს ხელში ჩაიგდებენ, თან მედეასაც წაიყვანენ. ნავი ნელ-ნელა შორდება „ივერიის მთებს“ და მედეა ნადვლიანად გასცქერის სამშობლოს ნაპირებს:

„ჰე, მშვიდობით სულის სწორნო,
მივალ, მივსდევ ბედის ვარსკვლავს!
ველარ გნახოთ მომღიმარნი,
გამითხრიან იქვე საფლავს!“⁶⁸⁷

ნაწარმოები სრულდება დრამატული ეპიზოდებით: ოქროს საწმისისა და ასულის დაკარგვით გამწარებული თმაგათეთრებული აეტესი მწარედ მოსთქვამს,

⁶⁸⁵ ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 2. თბილისი, 1986, გვ. 84.

⁶⁸⁶ ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 2. თბილისი, 1986, გვ. 87.

⁶⁸⁷ ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 2. თბილისი, 1986, გვ. 106.

ხოლო მედეას საყვარელი ლომი სასოწარკვეთილი ღმუის და მას გლოვის ნიშნად თავს მედეას არწივი დასტრიალებს.

როგორც ვხედავთ, სანდრო შანშიაშვილის „ოქროს ვერძი“ მიჰყვება ბერძნულ მითის ძირითად ნარატივს – იასონი მედეას დახმარებით ხელში ჩაიგდებს ოქროს საწმისს და შეყვარებული წყვილი კოლხეთიდან გარბის. ამავდროულად, თხრობა გამდიდრებულია ქართული რეალობის, ტრადიციებისა და ჩვეულებების ამსახველი ელემენტებით. ავტორის კონცეფციით, მედეა ნაწარმოებში წარმოდგენილია სიყვარულის ერთგვარ მსხვერპლად, რომელსაც ძლიერი გრძნობა არჩევანის უფლებას აღარ უტოვებს – იგი ღალატობს სამშობლოს, საკუთარ ოჯახს, საკუთარ თავს და გარკვეული შინაგანი ბრძოლის შემდეგ იასონს ოქროს საწმისის მოპოვებაში ეხმარება. მედეას ეს ქმედება ავტორს მედეას ბედისწერად მიაჩნია („მისდევ ბედის ვარსკვლავს!“), რომლისკენაც კოლხ ასულს ნაწარმოების დასაწყისიდანვე მიუძღვება სიზმარი, ზმანებები თუ ხილვები. რაც შეეხება იასონს, ავტორი მასაც მედეაზე გამიჯნურებულად წარმოადგენს, თუმცა ეს გრძნობა მას საკუთარი მიზნისკენ სვლას არ ავიწყებს. ოქროს საწმისი, ავტორის თქმით, არის ქვეყნის ბედნიერების და კეთილდღეობის საწინდარი, რომლის მცველი თავად მედეაა, როგორც სასწაულმოქმედი და ღმერთების რჩეული.

ამ თხზულებით სანდრო შანშიაშვილი ერთგვარად ასრულებს მედეას რეაბილიტაციის პროცესს არგონავტების თქმულების ყველა ეპიზოდში.

საინტერესოდ გვეჩვენება ის ფაქტიც, რომ სანდრო შანშიაშვილი საკუთარ შემოქმედებაში არგონავტების ციკლს ერთგვარად რეტროსპექტულად განიხილავს – თავდაპირველად იგი წარმოადგენს კორითოს ეპიზოდს „მედიამი“, შემდეგ ასახავს არგონავტების კოლხეთისკენ მოგზაურობის ერთ-ერთ ეპიზოდს „იასონსა და რენოში“, ხოლო თითქმის 15 წლის შემდეგ უბრუნდება მითის პირველ ეპიზოდს „ოქროს ვერძში“. მკვლევართა მიერ სამართლიანად შენიშნულია, რომ „ოქროს ვერძში“ მოთხრობილი ამბავი თანხვედრება აპოლონიოს როდოსელის „არგონავტიკის“ ძირითად ნარატივს, თუმცა მისგან განსხვავდება იასონის მიერ ოქროს საწმისის უბრძოლველად მოპოვების ეპიზოდით.⁶⁸⁸

ასევე საყურადღებოა, რომ არგონავტების მითის შესახებ დაწერილი თხზულებიდან „ოქროს ვერძი“ ერთადერთია, რომელიც შეიქმნა საბჭოთა პერიოდში. ამ ფონზე გარკვეულწილად გაკვირვებას იწვევს ის ფაქტი, რომ ნაწარმოებში

⁶⁸⁸ M. Kamushadze. Medea in Georgian Poetry. HELLENIC DIMENSION. Materials of the Riga 3rd International Conference on Hellenic Studies. Eds B. Aleksejeva, O. Lāms, I. Rūmniece. University of Latvia, 2012, გვ. 268. ხელმისაწვდომია ონლაინ: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Hellenic-Dimension.pdf ბოლო ნახვა: 29.10.2023.

ხაზგასმულია, რომ კოლხეთის ძველი დიდება ამჟამად სამუდამოდ დაკნინებულია, ირგვლივ სიკვდილი გამეფებულა („სიკვდილი ცივი, უნდობი/ ჯალათად დაიარება“), ქვეყანაში შიში და ძალადობაა დამკვიდრებული („იქ შიში დამკვიდრება, / სად ძლევის დროა ფრიალებს“), ხოლო ქვეყანა გაპარტახებულია:

„მოისპო მისი დიდება
და ბაირადი – ალამი.
მშვენიერ წალკოტს ვერ ვხედავ,
ვენახში ღებება წალამი,
ვარდისა ნაცვლად მოგვიძღვნეს
ტიალ ნარ-ეკლის თალამი“.⁶⁸⁹

ეს სტრიქონები თხრობის ძირითადი სიუჟეტიდან ამოვარდნილად გამოიყურება და ჩემი დაკვირვებით, წინა და მომდევნო სტრიქონებს, შინაარსობრივად არ უკავშირდება. ჩემი აზრით, აშკარაა, რომ ავტორი ანტიკური მითის საფარქვეშ რეალისტური შტრიხებით ასახავს საბჭოთა ხელისუფლების საქართველოში დამკვიდრების სისხლიან პერიპეტიებს, 1924 წლის შეთქმულების დამარცხებისა და წითელი ტერორის ტრაგიკულ ამბებს:

„ცრემლო, ჰე, ცრემლო მდუღარევ,
უხვად მოგირწყავს მთა-ბარი;
მტვრადაც ქცეულა კაცთათვის
მყუდრო სავანე, საფარი;
წითელ სისხლს გაუჟღენთია
შარა, თუ მცირე საბარი...
დანთქმულა ძველი საუნჯე,
სამოთხის მსგავსი, სადარი“.⁶⁹⁰

1922 წელს სანდრო შანშიაშვილი ქმნის დრამატულ პოემას 5 მოქმედებად, რომლის სათაურია: „სპარტაკი“. ავტორი სათაურშივე მიუთითებს, რომ პოემა არის „რომის ცხოვრებიდან“ და მისი „სიუჟეტი აღებულია“.⁶⁹¹ პოემა ასახავს სპარტაკის აჯანყების ისტორიას, რომელშიც 30-ზე მეტი მოქმედი პირი მონაწილეობს. ვინაიდან თხზულება არ არის ორიგინალური ნაწარმოები და ავტორისვე თქმით, გადმოქართულებულ ვერსიას წარმოადგენს, მისი განხილვა სცილდება ჩვენი ნაშრომის კვლევის საგანს.

⁶⁸⁹ ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 1. თბილისი, 1986, გვ. 74.

⁶⁹⁰ ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 1. თბილისი, 1986, გვ. 75.

⁶⁹¹ ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 3. თბილისი, 1987, გვ. 143.

ამრიგად, სანდრო შანშიაშვილის შემოქმედებაში ანტიკურობის რეცეფცია მნიშვნელოვან როლს თამაშობს. პოეტი კარგად იცნობს როგორც ანტიკურ ნარატივებს, ისე მითების ტრადიციული სიუჟეტების თანამედროვე ინტერპრეტაციებს. ავტორი საკუთარი კონცეფციისა და ძირითადი სათქმელის გადმოსაცემად თამამად ახერხებს ანტიკური და თანამედროვე წყაროების კომბინირებას, რასაც ურთავს საკუთარ, ორიგინალურ სიუჟეტურ ელემენტებს და პერსონაჟებს. პოეტს ძირითადად აინტერესებს ანტიკურობის ის ნარატივები, რომლებიც დაკავშირებულია საქართველოსთან, რაც საშუალებას აძლევს მას განავრცოს მითის ტრადიციული სიუჟეტები ადგილობრივი, ეროვნული რეალიებით. ხშირ შემთხვევაში ანტიკური მითები პოეტს ალევორიული სათქმელის გადმოსაცემად აქვს გამოყენებული, როგორც ეს გარკვევით იკვეთება „ამირანსა“ და ოქროს ვერძში“.

კონსტანტინე გამსახურდია (1891-1975)

გიორგი უგულავა

ანტიკურობა მნიშვნელოვანი შთაგონების წყაროა კონსტანტინე გამსახურდიისთვისაც. მის ნაწარმოებებში არაერთ ანტიკურ სახეს და მოტივს ვხედავთ. განსაკუთრებით სიღრმისეულად იცნობს კ. გამსახურდია ანტიკურ მითოლოგიას და არაერთხელ ახდენს მის რეცეფციას საკუთარ ნაწარმოებებში.

ამ კუთხით ყველაზე საყურადღებო ალბათ მისი რომანი „დიონისოს ღიმილია“. სანამ უშუალოდ ნაწარმოების დეტალურ განხილვასა და მასში მოხსენიებული ანტიკური ტერმინების ანალიზზე გადავალთ, უნდა აღინიშნოს, რომ ავტორისთვის ანტიკური მითოლოგიური ფიგურა და ოლიმპიური რელიგიის ღმერთი დიონისე ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შთაგონების წყაროა. ნაწარმოების სათაურშივე იკვეთება, რომ კ. გამსახურდიას აინტერესებს დიონისე და დიონისური საწყისის, როგორც ანტიკური, ისე უფრო გვიანდელი გაგება.

დიონისე ანტიკურ კულტურაში ერთ-ერთი ყველაზე კომპლექსური და მრავალწახნაგოვანი სიმბოლოა. ის არის არა მხოლოდ ღვინის, ვაზის, გართობის და ირაციონალიზმის, ექსტაზური თავშეუკავებლობის სიმბოლო, არამედ ის თავის თავში განასახიერებს ახლიდან დაბადებას, ტრანსფორმაციას, კათარზისს, შინაგან დუდილს. ის არის ცივილიზაციის, კულტურის გავრცელების სიმბოლოც. კ. გამსახურდია სიღრმისეულად იცნობს და იაზრებს დიონისეს, როგორც სიმბოლოს.

ასევე ის იცნობს ნიცშესეული დიონისურის და აპოლონურის, როგორც ორი სხვადასხვა საწყისის, ირაციონალურის და რაციონალურის გაგებას. კ. გამსახურდიასთვის ანტიკურობის რეცეფცია არ წარმოადგენს მხოლოდ კონკრეტული სახელების, ტერმინების ან სიმბოლოების გამოყენებას. ის სიღრმისეულად, შიგნიდან იცნობს ანტიკურ სიმბოლოებს და მათ უფრო მეტად კონცეპტუალურად იყენებს თავისი ძირითადი სათქმელის გამოსახატად.

ნაწარმოების მთავარი პერსონაჟი კონსტანტინე სავარსამიძე სწორედ ამ დიონისურს განასახიერებს – ეს არის პერსონაჟი, რომელიც თავის თავს ეძებს, რომელსაც მუდმივი „შინაგანი დუღილი“ აქვს და ცდილობს, რომ ახლიდან დაიბადოს. ამავე დროს, ის მუდამ ადარებს ერთმანეთს და თავად მის სახეში, მის გონებასა და ფსიქიკაში მიმდინარეობს ჭიდილი ორ სხვადასხვა სამყაროს, ორ საწყისს შორის, რომელიც შესაძლოა, სწორედ დიონისურსა და აპოლონურამდე, ირაციონალურისა და რაციონალურის ჭიდილამდე დავიდეს, რაც რიგ შემთხვევებში აღმოსავლურისა და დასავლურის კონფლიქტამდე დადის. კონსტანტინე სავარსამიძე ამ კუთხით სრულიად დიონისური პერსონაჟია.

თავად სახელი დიონისე ნაწარმოებში 59-ჯერ გვხვდება. ნაწარმოების მესამე თავში, რომელსაც „დიონისოს მეორედ მოსვლა ჰქვია“ კონსტანტინე სავარსამიძე პარიზში ერთ-ერთი წვეულების სტუმარია, რომელზეც ინტერნაციონალურ საზოგადოებას მოუყრია თავი. სავარსამიძე ერთ-ერთ სტუმართან, ჩერქეზელი წარმოშობის ხალილ ბეისთან ერთად მრავალ სხვადასხვა მსოფლმხედველობით საკითხზე საუბრობს. ეს გაორების, შინაგანი დისკომფორტის და გაუცხოების განცდა, რომელიც სავარსამიძეს, და ნაწილობრივ, სხვა კავკასიური წარმოშობის პერსონაჟებს, ხალილ ბეის და ჯენეტს, აქვთ, თავიდანვე წინა პლანზე მოდის. საუბრის მთავარი თემაა ევროპული ცივილიზაციის კრიზისი და დაქვეითება. წვეულებაც, და მთლიანად მოქმედებაც, პირველი მსოფლიო ომის შემდგომი წლების პარიზში ხდება. ომის გავლენა საზოგადოებაზე კვლავ ჩანს. მოსაუბრე მხარეები სკეპტიკურად არიან განწყობილები ევროპის მომავლის მიმართ, ფიქრობენ, რომ მან თავი ამოწურა და ევროპული კულტურა, რომელსაც წვეულების მომენტში ბევრი სხვადასხვა ეროვნების სტუმარი განასახიერებს, მათთვის უცხო და მიუღებელია. ამ საუბრის დროს იხსენებენ ძველს საბერძნეთს და რომს, როგორც უკვე დასრულებულ ცივილიზაციებს და მიიჩნევენ, რომ ევროპაც ამ გზით მიდის. მათთვის შინაგან, ემოციურად, მსოფლმხედველობითად აღმოსავლეთი უფრო ახლოს არის. ჩნდება სამშობლოს, კავკასიის, მონატრების მოტივიც.

ხალილ ბეი, რომელიც მხატვარია, აჩვენებს სავარსამიძეს თავის ნახატს, რომელსაც „დიონისოს მეორედ მოსვლა ჰქვია“. დიონისე მათ საუბარში იქამდეც

ფიგურირებს. ისინი იხსენებენ, რომ ეს ის ღმერთია, რომელმაც თავისი სვლა სწორედ აღმოსავლეთიდან დაიწყო. ანტიკურ მითოლოგიაში ცნობილი და გავრცელებული მითი მოგვითხრობს იმის შესახებ, თუ როგორ ავრცელებს დიონისე ღვინის კულტს ინდოეთიდან, ანუ ანტიკური გაგებით უკიდურესი აღმოსავლეთიდან დასავლეთისკენ. ამ მსვლელობის დროს დიონისე, რომელიც ახალი ღმერთია, თავის კულტს ავრცელებს, საკუთარ ძალაუფლებას იმყარებს. თანამოსაუბრეები სწორედ ამ მითს განიხილავენ, როდესაც აღმოსავლეთიდან მოსული დიონისეს შესახებ მსჯელობენ.

თუმცა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ კ. გამსახურდია თავისი პერსონაჟების პირით დიონისეს ამ მითის თავისებურ ინტერპრეტაციას გვთავაზობს. ანტიკურობაში დიონისეს შესახებ მითის ეს ფრაგმენტი ხშირად ინტერპრეტირებული იყო როგორც ელინურ-რომაული, დასავლური კულტურის აღმოსავლეთში გავრცელება, აღმოსავლეთში კულტურის შეტანა, რომელსაც დიონისე და ღვინის კულტი განასახიერებდა. მაგალითად, დიონისე ხშირად ჩნდება რომის იმპერატორების ტიტულატურაში, ანდაც რომაულ სახოტბო პოეზიაში, და იმპერატორების, განსაკუთრებით ავგუსტუსის მასთან შედარება, მისი მისამართით ამ სიმბოლოს გამოყენება, სწორედ აღმოსავლეთის დამორჩილების, იქ ცივილიზაციის შეტანის სიმბოლოა.

კ. გამსახურდია სხვა გზით მიდის და დიონისესთან დაკავშირებულ ამ მითს სხვა შინაარსით და სხვა დატვირთვით იყენებს.

მესამე თავში განსაკუთრებით საინტერესოა, როდესაც ხალილ ბეი სავარსამიძეს თავის ნახატს აჩვენებს, რომელსაც „დიონისოს მეორედ მოსვლა“ ჰქვია. ნახატზე გამოხატულია სამხრეთულ-აღმოსავლური (გამოიყენება ტერმინი სუბტროპიკული) ტიპის ბუნება. ბუნების წიაღში გამოხატულია სხვადასხვა ცხოველი – მათ შორის, ვეფხვები, რომლებიც ანტიკურ მწერლობასა და სახვით ხელოვნებაში დიონისესთან კონტექსტში თითქმის ყოველთვის მოიხსენიება და გამოიხატება ხოლმე, სატირები, დელფინები, ნიანგები. სწორედ ამ სცენაზეა გამოხატული ჭაბუკი დიონისე, რომელიც ახლიდან დაბადებას, სიახლეს, ბუნებასთან სიახლოვეს, უშუალობას, პირველყოფილებას და ბუნებრიობას განასახიერებს. თუ გავიხსენებთ იმ დიალოგს, რომელიც პერსონაჟებს შორის, ნახატის ხილვამდე წარიმართა და რომელშიც დასავლური, ევროპული კულტურის მიუღებლობის ერთ-ერთ უმთავრეს მიზეზად მოსაუბრეები მის ზედმეტ რაციონალურობას, ტექნოლოგიურობას, უფრო მეცნიერულ ხასიათს ასახელებენ, ნათელი ხდება, რომ დიონისე მათთვის სხვა ტიპის სიმბოლოა. ბუნებრიობას, პირველყოფილებას განასახიერებს. ამ სცენაშიც კ.

გამსახურდია დიონისეს, როგორც ანტიკურ, მითოლოგიურ სიმბოლოს, მოხერხებულად იყენებს თავისი სათქმელის გამოსახატად.

ამავე სცენაში აღსანიშნავია ის, რომ სავარსამიძე ნახატზე ჯენეტის სახესაც ხედავს. თითქოს დიონისეც, და, ზოგადად, ამ ნახატის ესთეტიკა ჯენეტით იყოს ინსპირირებული. ჯენეტი ქართული წარმოშობის არის და წვეულებაზე მყოფ მრავალრიცხოვან სტუმრებს შორის, ის ერთადერთია, რომელიც მოსაუბრეებს იზიდავს და აღაფრთოვანებს.⁶⁹²

იმავე წვეულებაზე სტუმრები, კერძოდ, მადმუაზელ ლორენცი ე.წ. მარჩიელობას მიმართავს და ცდილობს თითქოს იწინასწარმეტყველოს. ამ მარჩიელობის/მკითხაობის დროს იგი არაერთ ანტიკურობასთან დაკავშირებულ ტერმინს იხსენიებს. მათ შორის, გეოგრაფიულ ტერმინებს (ასურეთი/ასურასტანი, ლესბოსი, კოლხისი), მითოლოგიურ ტერმინებს (მაგ. ეროსი, რომელიც მისი თქმით ცალკე მდგომი, ინდივიდუალისტური ღმერთია და წყვილებს ემტერება) და ასევე იხსენიებს დიონიოსოს/დიონისეს, რომელიც მისი თქმით ქრისტეს მტერია, მისგან განსხვავებულ საწყისს განასახიერებს. ამ მარჩიელობის/წინასწარმეტყველების დროს ის დიონისეს სმარაგდთან, ანუ ზურმუხტთან აკავშირებს და შემდეგ, ირაციონალურ მდგომარეობაში, ნარკოტიკული თრობის ქვეშ აღწერს სცენას, რომელიც ძალიან ჰგავს ანტიკურ მითებში აღწერილ დიონისურ ორგიას, რომელსაც თავდავიწყების, გახელების, განახლების, ძველის ნგრევის და ახლის დაბადების, ეფექტი აქვს.⁶⁹³

ეს დიალოგი ხალილ ბეისა და სავარსამიძეს შორის ნაწარმოებში გრძელდება. რეალურად, ეს არის რომანის ძირითადი მოტივი. ერთი მხრივ, ვხედავთ მუდმივ დაპირისპირებას, განხილვას, დისკუსიას აღმოსავლეთსა და დასავლეთს, ირაციონალურსა და რაციონალურს, მატერიალურს შორის. დიონისე ამ დავაში უფრო აღმოსავლეთთან დგას ახლოს. მეორე მხრივ, ეს დიონისური დუდილი, ტრანსფორმაციის, ძველის სიკვდილის და ახლის დაბადების პროცესი ხდება თავად პერსონაჟის, კონსტანტინე სავარსამიძის შიგნითაც, მის სულსა და ცნობიერებაში.

ამ აღმოსავლეთ-დასავლეთის, როგორც განსხვავებული ცივილიზაციების დაპირისპირებაში, კავკასიას განსაკუთრებული და სრულიად განსხვავებული ადგილი უჭირავს. სავარსამიძე მათ მორიგ დიალოგში ხალილ ბეის გადაჭრით უხსნის, რომ საქართველო არც აზიაა და არც ევროპა, სრულიად განსხვავებული კულტურული და ცივილიზაციური სივრცეა. საქართველო ერთსაც ებრძოდა და მეორესაც (თუმცა აზიელებთან ბრძოლაზე უფრო მეტი აქცენტი კეთდება) და ქართველებს „ორლესული სატევარი“ ჰკიდიათ. ასე ხსნის სავარსამიძე საქართველოს

⁶⁹² „დიონისოს ღიმბილი“, კ. გამსახურდია. რჩეული თხზულებანი, ტ. V, თბილისი, 1961, გვ. 636-651.

⁶⁹³ „დიონისოს ღიმბილი“. ტ. V. 1961, გვ. 653-654.

განსაკუთრებულ ცივილიზაციურ ადგილს და ფუნქციას. შემდეგ წინადადებაში კი აღნიშნავს, რომ საქართველო ამ ორი დიდი სამყაროდან, რომელიმეს ნაწილი კი არა, მისი მესაჭე იქნება. სავარსამიმეს, რომელიც პარიზშია, ხელოვნების, კულტურისა და, ზოგადად, ცივილიზაციურ ცენტრში, სახლში დაბრუნება და სატევართ სიარული ენატრება. ამბობს, რომ დაბრუნდება და „ილოთებს“. ამ დიალოგში შემოდის სისხლის, მახვილის, თრობის, თავდავიწყების ესთეტიკა და პათოსი. სავარსამიმეს სწორედ ეს ენატრება, ბუნებრივი, კარგი გაგებით, პირველყოფილი ყოფა. სავარსამიმის მონატრებას, მის მიერ დანახულ თუ აღქმულ სამშობლოსად, დიონისესეული ესთეტიკა აქვს – თრობის, დუდილის, ემოციის, ბუნებასთან, ავთენტურობასთან, პირველყოფილობასთან სიახლოვის.

შემდეგ კი სადღეგრძელოდ ნათქვამ ლექსში იგი ახსენებს დიონისეს და აღნიშნავს, რომ დიონისეს წითელი სისხლი ადამიანებს სხვა რეალობაში, სხვა ყოფაში გადაიყვანს. ეს არის დემონის და ქაოსის რეალობა. შემდეგ კი ამბობს, ფრაზას – „იყავ ქართველი, გინდა სკვითელი“. სკვითები ანტიკურობისთვის ცნობილი მომთაბარე ხალხების კრებითი სახელი იყო, რომლებიც კავკასიონიდან ჩრდილოეთით თანამედროვე რუსეთის, უკრაინისა და შუა აზიის ტერიტორიაზე ცხოვრობდნენ. ანტიკური სამყარო მათ სრულიად განსხვავებულ და უცხო ცივილიზაციად აღიქვამდა. ისინი ასოცირდებოდნენ ველურობასთან, პირველყოფილობასთან, ეგზოტიკურობასთან. სკვითების სამყარო თავისი არსით სრულიად განსხვავებული იყო, როგორც ბერძნულ-რომაული, ისე აღმოსავლური ცივილიზაციებისგან. კ. გამსახურდია ქართველებს და სკვითებს ერთ კონტექსტში იხსენიებს. მისთვის ეს არის ამ დიონისური საწყისის ხალხები, რომლებიც ამ ბუნებრიობას, პირველყოფილობასთან, ქაოსთან, ირაციონალურობასთან ასოცირდებიან.

კ. გამსახურდიას მხატვრული ჩანაფიქრი გასაგებია. ამისთვის იგი ნაწილობრივ ანტიკურ, ისტორიულ რეალობას ცვლის თავისი მხატვრული ჩანაფიქრისთვის. კოლხისიც და იბერიაც, ანტიკური ხანის საქართველოს ტერიტორიაზე არსებული პოლიტიკური ერთეულები, რეალურად, სწორედ ელინურ-რომაული და ირანულ-აღმოსავლური სამყაროების გადაკვეთის სივრცეში არსებობდნენ და მჭიდრო პოლიტიკურ-კულტურული და ეკონომიკური ურთიერთობები ორივე ამ სივრცესთან ჰქონდათ. ისტორიულად საქართველო სწორედ მათ კონტექსტში უნდა იქნეს განხილული. სკვითები, პირიქით, როგორც კავკასიონის მთებს, ანუ ბუნებრივ საზღვარს, მიღმა მცხოვრები ხალხი სრულიად განსხვავებულ, როგორც ბერძნულ-რომაული, ასევე ირანულ-აღმოსავლური ცივილიზაციისთვის, სრულიად უცხო კულტურას წარმოადგენდნენ. ამის მიუხედავად კ. გამსახურდია თავისი მხატვრული ჩანაფიქრისთვის ცვლის კონტექსტს და ქართველებს და სკვითებს იმ დიონისურ

ხალხებად წარმოსახავს, რომლებიც არც აღმოსავლეთს განეკუთვნებიან და არც დასავლეთს.⁶⁹⁴

კ. გამსახურდიას მსოფლმხედველობითი გზავნილების სრულფასოვნად გასაგებად უაღრესად მნიშვნელოვანია რომანის მეცხრე თავი და მისი დასასრული, როდესაც კონსტანტინე სავარსამიძეს და ჯენეტის ურთიერთობაა აღწერილი. ამ სცენაშიც კ. გამსახურდია ერთმანეთს უპირისპირებს ორ სიმბოლოს – დიონისეს და ქრისტეს.

სავარსამიძე და ჯენეტი დროს პარიზში ერთად ატარებენ, ხშირად დადიან მუზეუმებში, მსჯელობენ, ფიქრობენ და საუბრობენ. სავარსამიძე ჯენეტს დიონისეს (ნაწარმოებში კ. გამსახურდია მუდამ დიონისოს ფორმით იხსენიებს) კოლექციას აჩვენებს. მისთვის სწორედ დიონისეა შთაგონების წყარო. ნაწარმოების დასაწყისის შემდეგ, მისთვის დიონისე ეტაპობრივად, სულ უფრო და უფრო მნიშვნელოვანი ხდება, მასში პოულობს საკუთარ თავს და საკუთარ თავში აღმოაჩენს დიონისურს. დიონისე სავარსამიძისთვის, რომელიც საკუთარი თავის და იდენტობის პოვნას ცდილობს, მისი იდენტობის ძირითადი განმსაზღვრელი ხდება. კ. გამსახურდია აღწერს დიონისეს რამდენიმე მისთვის ტიპურ ანტიკურ მითოლოგიურ სცენაში: ერთ მომენტში ახლად დაბადებული დიონისე ჰერმესს უჭირავს ხელში, სხვა ეპიზოდში უკვე სატირს უჭირავს იგი; სხვა სცენაში დიონისე წარმოდგენილია მისთვის ტიპური ვეფხვის ტყავით,⁶⁹⁵ ხოლო კიდევ ერთ განსხვავებულ სცენაზე კი ყრმა დიონისეს ღვინის თასი უჭირავს ხელში. იქვეა აღწერილი სცენა დიონისეს ტრიუმფის, მისი აზიიდან დიდებით დაბრუნების. დიონისეს გარშემო სხვა ანტიკური მითოლოგიური ფიგურებია აღწერილი – ეროსი და არიადნე.

ჯენეტი სავარსამიძისგან განსხვავებით სხვა საწყისს განასახიერებს – მას ქრისტეს გამოსახულება მოსწონს და მიიჩნევს, რომ რაფაელისეული მადონა ჩვილი ქრისტეს გამოსახულებით ულამაზესია, ხოლო ქრისტეს ჯვარცმის სცენა კი ყველაზე ლამაზი სიმბოლოა. სავარსამიძე მიიჩნევს, რომ ჯენეტს მგლოვიარე დედის, მგლოვიარე ქალის სახე უფრო იტაცებს, ვიდრე დიონისესეული სცენები, ეროსი და არიადნე.⁶⁹⁶

სავარსამიძისთვის, პირიქით, სწორედ დიონისესეული საწყისია მისაღები – ბუნებრივი, პირველყოფილი, ემოციური, ირაციონალური, რომელიც არ აღიარებს დადგენილ წესებს, საზოგადოებრივ ნორმებს. მისთვის ჯენეტის, დაქორწინებული

⁶⁹⁴ „დიონისოს ღიმბილი“. ტ. V. 1961, გვ. 689-690.

⁶⁹⁵ საინტერესოა, რამდენად რელევანტურია დიონისეს ტარიელთან დაკავშირება.

⁶⁹⁶ „დიონისოს ღიმბილი“. ტ. V. 1961, გვ. 714-717.

ქალის ქმარი ჯალათია და იგი ქორწინებას და ოჯახსაც კი მტკივნეულად, ძალით თავს მოხვეულ ნორმად აღიქვამს.

დიონისე მას თავისი თავის ახლიდან აღმოჩენაში ეხმარება. იგი აღიარებს, რომ გერმანელი (იხსენიებს ტერმინი პრუსიელით, თუმცა პრუსია ამ პერიოდში უკვე ანაქრონიზმია, 1871 წლის შემდეგ აღარ არსებობს) პროფესორების აღზრდამ ტყუილად ჩაიარა, მასში ნასწავლი ცოდნა, მიღებული ინსტიტუციური განათლება, სისტემური აზროვნება და სოციალური ნორმები, ყველაფერი ის, რასაც რომანში კ. გამსახურდია ევროპულ წესრიგთან და ცივილიზაციასთან აიგივებს, დავიწყებულია და წარსულს ჰბარდება. სავარსამიდეში მიმდინარე ტრანსფორმაცია მასში ქართულ საწყისს, ბუნებრივს, უფრო სისხლხორცეულს გამოკვეთს. კ. გამსახურდია ერთმანეთს უპირისპირებს აღზრდას და ბუნებას, ხასიათს, გენეტიკას, ადამიანურ, ანუ ნასწავლ, შეძენილ და ბუნებრივ, გენეტიკურ საწყისს. ავტორი აღნიშნავს, რომ „აღზრდა ვერ აღმოფხვრის პირველ ბუნებას“. სავარსამიდეში ნასწავლს, მიღებულს, ინტელექტით, რაციონით შემეცნებულს, პირველყოფილი, ირაციონალური, ბუნებრივი ანაცვლებს. ამ ყველაფრის სიმბოლოა დიონისე. სავარსამიდე თავის თავს „ეროსის და დიონისეს ქართველ აზნაურს უწოდებს“.

ამის შემდეგ მისი ცხოვრების წესი იცვლება – ის ბევრს სვამს, მისივე აღიარებით „ლოთობს“, რაც ანტიკური ტრადიციით დიონისეს აღიარების მთავარი პირობაა, რადგან წინა პლანზე ადამიანის ბუნებრივი, ირაციონალური საწყისი გადმოაქვს. ნაკლებს მუშაობს, აგვიანებს, აღარ აღიარებს სოციალურ ნორმებს და წესრიგს, დროს ატარებს მასზე უფრო დაბალი სოციალური წრის ადამიანებთან – მძღოლებთან, მეეტლებთან. დიონისეს, როგორც საწყისის, ცხოვრების წესის, აღიარების ერთ-ერთი მთავარი ეტაპი მისთვის ის არის, რომ გადაწყვეტს დაწეროს ჰიმნი ღვინისადმი, ღვინის სადიდებელი, მისი აპოლოგია. დიონისე მისი მთავარი ღმერთია, რომელმაც მას საკუთარი თავი ხელახლა აღმოაჩენინა, იმედი და ცხოვრების სიყვარული მისცა.

სავარსამიდე ამ მომენტში თავის თავს ლაზად, ლაზისტანიდან წამოსულ აზნაურს უწოდებს. ლაზთა სამეფო ახ.წ. II-III საუკუნეში, დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე, ისტორიული კოლხისის მიწაზე ჩამოყალიბდა და ამ პერიოდიდან მოყოლებული გვიანანტიკურობის ჩათვლით აკონტროლებდა დასავლეთ საქართველოს უდიდეს ნაწილს. სავარსამიდეც მისი წარმომავლობის გამოსახატად სწორედ ამ ანტიკურობაში წარმოშობილ ტერმინს იყენებს.

მეცხრე თავს, რომელსაც რომანისთვის ფუნდამენტური მნიშვნელობა აქვს სავარსამიდე დიონისესადმი მიმართვით ასრულებს და მას „სულზე უტკბეს“ უწოდებს. ეს არის მონაკვეთი, როდესაც სავარსამიდე საბოლოოდ იბრუნებს თავის იდენტობას. წინა ფრაზაში იგი აღნიშნავს, რომ ის წინაპრებით „ორლესული

მახვილით“ ივლის, უფრო სწორად, ჰპირდება, რომ ამ მახვილს აჩვენებს. „ორლესული“ მიემართება მესამე თავში მისი და ხალილ ბეის დიალოგის სცენას, როდესაც იგი საქართველოს ისტორიულ და კულტურულ მისიას ხატავს როგორც ორ დიდ ცივილიზაციას, აღმოსავლეთსა და დასავლეთს, შორის, ამ ორივესთვის უცხო და გაუგებარ, განსხვავებულ კულტურად და ცივილიზაციად და აღნიშნავს, რომ ქართველები დასავლეთსაც ებრძოდნენ და აღმოსავლეთსაც და „ორლესულ მახვილს ატარებდნენ“. მეცხრე თავში, ამ ფრაზით და ამ სიმბოლოს (ორლესული მახვილის) გახსენებით სავარსამიძე საბოლოოდ ამბობს უარს თავის ევროპულ იდენტობაზე, იმ პერიოდზე, რომელიც მან საქართველოს მიღმა გაატარა და თავის თავს ქართველად, ანუ დასავლეთთან და აღმოსავლეთთან დაპირისპირებულად, მათგან განსხვავებულად აღიქვამს.

შემთხვევითი არ არის, რომ ერთ-ერთ პასაჟში, რომელშიც ჯენეტი და სავარსამიძე იტალიაში არიან და იქ ქუჩის მკითხავს ხვდებიან, მკითხავი იხსენებს ანტიკური მითოლოგიის ცნობილ ამბავს, რომელსაც ოვიდიუსი აღწერს თავის „მეტამორფოზებში“ (11). მისი მიხედვით, ფრიგიის მეფე მიდასმა მიიღო და უმასპინძლა სიმთვრალეში დაკარგულ, სატირ სილენოსს, დიონისეს მასწავლებელს. სანაცვლოდ დიონისე მიდასს ნებისმიერი თხოვნის აღსრულებას დაჰპირდა, მიდასმა კი დიონისეს სთხოვა მიეცა ნიჭი, უნარი, რომ რასაც კი შეეხებოდა ყველაფერი ოქროდ ქცეულიყო. მიდასი მის ამ დაუფიქრებელ თხოვნას შეეწირა კიდეც. მკითხავი იხსენებს მიდასის ეპიზოდს და ამბობს, რომ როგორც მიდასს მიანიჭა დიონისემ ყველაფრის ოქროდ ქცევის უნარი, ასევე მას მისცა უნარი, რომ ყველა და ყველაფერი დაამწუხროს, რასაც კი გაეკარება. მკითხავის სიტყვაში საინტერესო ის არის, რომ ის ღმერთი, რომელმაც სავარსამიძეს ნიჭი თუ უნარი მისცა, რომელიც მის ბედს განკარგავს მისი მიხედვით სწორედ დიონისეა.⁶⁹⁷ რა თქმა უნდა, წინა კონტექსტის გათვალისწინებით ეს შემთხვევითი არ არის.

ზემოთ ხსენებული გაორება, საკუთარი თავის ძიების და პოვნის სურვილი, შინაგანი დუდილი, რომელიც დიონისესეულ საწყისს განასახიერებს და რომანის ძირითადი მოტივია, კარგად ჩნდება ნაწარმოების მეოცე თავშიც. ამ შემთხვევაშიც ჩვენ ვხედავთ ზემოთ ხსენებულ ორი განსხვავებული საწყისის დაპირისპირებას – ერთი მხრივ, არის უფრო რაციონალური, სისტემატიზებული, მოწესრიგებული ქრისტიანობა და, მეორე მხრივ, უფრო ბუნებრივი, ქაოტური, ძიების, შინაგანი დუდილის წინარექრისტიანული, ე.წ. წარმართული სამყარო, რომელსაც სავარსამიძისთვის დიონისე განასახიერებს. დიონისე ეხმარება მას, რომ საკუთარი თავი, თავისი იდენტობა იპოვოს. შემთხვევითი არ არის, რომ მოქმედება რომში

⁶⁹⁷ „დიონისოს ღიმილი“. ტ. V. 1961, გვ. 763.

ხდება, იმ ქალაქში, რომელიც როგორც ქრისტიანობამდელ, ასევე ქრისტიანულ სამყაროს აერთიანებს და ამ ორივე სამყაროსთვის ცენტრია. როდესაც ბერი სავარსამიძეს ბერების და წმინდანების ნეშთებს აჩვენებს, ის მაშინვე ტოვებს სარდაფს და გრძნობს, რომ „ქრისტიანული რომი“ მისთვის კატეგორიულად მიუღებელია. სავარსამიძე რომის ე.წ. წარმართულ ნაწილში უფრო ჰარმონიულად და უკეთ გრძნობს თავს, აქ პოულობს საკუთარ იდენტობას.

მისი შინაგანი ღელვა, მიების პროცესი გამოხატულია მის ცხოვრების წესშიც. აღნიშნავს, რომ ორი რადიკალურად განსხვავებული ცხოვრების პერიოდი და წესი აქვს. ხან უფრო ხორციელ სიამეებზეა ორიენტირებული და შემეცნება, სულიერი სამყარო საერთოდ არ აინტერესებს. ამას მოჰყვება სრულიად კონტრასტული, მეორე პერიოდი, როდესაც იგი უკვე ხორციელ ვნებებზე აღარ ფიქრობს და მხოლოდ შინაგან, სულიერ სამყაროსა და შემეცნებაზე ზრუნავს. სავარსამიძისთვის ეს შინაგანი ჩაღრმავების, საკუთარი თავის შემეცნების პერიოდია. ამ პერიოდში ის ინახულებს „წარმართული რომის ძეგლებს“, დადის კაპიტოლიუმის მუზეუმში. მისი ამ შინაგანი შემეცნების, საკუთარ თავთან დიალოგის აუცილებელი ელემენტი არის დიონისე. დიონისე მასში ამ შინაგანი პროცესების კატალიზატორია. სავარსამიძე ვილა ალბანოში დიონისეს შესახებ შექმნილ სხვადასხვა მითოლოგიურ სცენას აკვირდება და შეიმეცნებს. ის ჩამოთვლის დიონისეს თეთრად მოსილ ქალებთან ერთად მისტერიების დროს, დელფინზე მჯდომ დიონისეს, ვირზე ამხედრებულ დიონისეს სატირთან ერთად, ველური ცხენების გახედვის სცენას, დიონისეს დედასთან, სემელესთან ერთად. სავარსამიძე ამ მიების პროცესში აღნიშნავს, რომ მთელი კვირის განმავლობაში რომის სხვადასხვა მუზეუმში (ვატიკანი, კაპიტოლიუმი, ვილა ბორგეზე, ვილა ალბანო) დიონისეს ყველა შესაძლო გამოსახულება ნახა და შეისწავლა. მან დიონისე ყველა ფორმით (მოწყენილი, აღტაცებული, შეზარხოშებული, ტრიუმფით, მეომარი, მდუმარე) ნახა, თუმცა არსად უნახავს მომღიმარი დიონისე. იმავე სცენაში კი ცალკე გამოყოფს დიონისეს ლომის სახეს და მის სასტიკ, შეუბრალებელ ბუნებას.⁶⁹⁸

დიონისეს მოღუშული, უხასიათო, მოწყენილი ხასიათი ხაზგასმულია სხვა, ზემოთ უკვე განხილულ სცენაშიც, როდესაც სავარსამიძე დიონისეს ხალილ ბეის ნახატზე აღიქვამს. ორივე ამ სცენაში დიონისე მკვეთრად გამოხატულად უბედური და სკეპტიკურია. თითქოს არც საკუთარი ბედი მოსწონს და არც ის, რაც მას, თუ კაცობრიობას ელის. მსგავს მდგომარეობაშია სავარსამიძეც, რომელსაც მკითხავი ასევე უბედურებას, მის გარშემო მყოფი ადამიანებისთვის მწუხარების მოტანას უწინასწარმეტყველებს.

⁶⁹⁸ „დიონისოს ღიმილი“. ტ. V. 1961, გვ. 761-766.

ეს განწყობა ნაწარმოებშიც იგრძნობა და ამ შემთხვევაშიც დიონისე თითქოს სავარსამიძის ალტერ ეგოა. სავარსამიძე და ჯენეტი ერთად ყოფნის მიუხედავად მუდამ შინაგანი სიმშვიდის და მოსვენების გარეშე არიან, განსაკუთრებით აღელვებული ჯენეტია. თავად რომშიც იგრძნობა ცუდის, რაღაც ტრაგიკულის მოლოდინი და კ. გამსახურდია კარგად აღწერს ფაშიზმის და მუსოლინის მმართველობის დამყარების პროცესს.

ზოგადად, უნდა აღინიშნოს, რომ როგორც ამ მონაკვეთში, ასევე მთელ ნაწარმოებში კარგად ჩანს, თუ რამდენად სიღრმისეულად იცნობს კ. გამსახურდია ანტიკურ კულტურას. დიონისეს სხვადასხვა სცენის, თუ მითოლოგიური ეპიზოდის ჩამოთვლისა და განხილვის დროს იგი ამომწურავად, პრაქტიკულად, ანტიკური მითოლოგიის დიონისესთან დაკავშირებულ ბევრ სხვადასხვა ეპიზოდსა და მომენტს ჩამოთვლის.

ეს ჩნდება სხვა ეპიზოდშიც. უარყოფითი მოლოდინები და შფოთი ჯენეტსა და სავარსამიძეს აიძულებს, რომ რომის დატოვებაზე თუნდაც დროებით იფიქრონ. მიდიან ალბანოში, კამპანიაში, პატარა სოფელში რომის მახლობლად. სავარსამიძე იხსენიებს, რომ ამ სოფელში მდებარე ტბას ოვიდიუსი იხსენიებს თავის ლექსებში. სოფელს მდიდარი ანტიკური ტრადიცია აქვს, რადგან მასში ჯერ კიდევ შემორჩენილია რომის იმპერატორების („ცეზარების დროინდელი“) პერიოდის გალავანი. ამ პასაჟში, რომელშიც კ. გამსახურდია აღწერს სავარსამიძისა და ჯენეტის სურვილს, რომ განმარტოვდნენ, რაც შეიძლება მეტი დრო გაატარონ ერთად და გაექცნენ რომის რეალობას და ამის მიზეზად ასახელებს როგორც რომის შთაბეჭდილებებით აღსავსე და დამღლელ რეალობას, ასევე მზარდ ფაშისტურ მოძრაობას რომში და საგრძნობ მილიტარიზმს. ამ განმარტოების სურვილს კ. გამსახურდია კიდევ ერთი დიდი რომაელი პოეტის, ჰორაციუსის ლექსით, მისი ამონარიდით ადასტურებს.

საინტერესო ის არის, რომ აშკარად ჩანს, კ. გამსახურდია ძალიან კარგად იცნობს რომაულ პოეზიას. ჰორაციუსი სამოქალაქო ომების თაობის ავტორია, რომელიც უკვე, შემდეგ პრინციპატის ეპოქაში, ავგუსტუსის ახლო მეგობარია და მის პოეზიაში ხშირად ჩნდება რომის ოფიციალური პოზიცია და სახოტბო მოტივები. თუმცა, აქციუმის ბრძოლამდე და პრინციპატამდე, ანუ ძვ.წ. 40-30-იან წლებში, სამოქალაქო დაპირისპირების პერიოდში ჰორაციუსი, განსაკუთრებით თავის „ეპოდებში“ მკვეთრად გამოხატულად პაციფისტი ავტორია, რომელიც დაღლილია გამუდმებული პოლიტიკური ბრძოლებით და დაპირისპირებებით, ძალადობით, სიმდიდრითა და ძალაუფლებისკენ სწრაფვით, ანუ რომისთვის სახასიათო პრობლემებით, და თავის პოეზიაში არაერთხელ შემოაქვს რომიდან გაქცევის,

სოფლად განმარტოების, ბუნებასთან სიახლოვის მოტივი. ეს მოტივები ჰორაციუსის გარდა ჩნდება ამ პერიოდის სხვა პოეტების შემოქმედებაშიც. მაგალითად, პროპერციუსთან და ვერგილიუსთან. რომი, როგორც ქაოსის და ძალადობის სივრცე, ამ პოეტებისთვის უცხო, გაუცხოებულ, სულიერი დისკომფორტის ადგილია. ამ პერიოდის რომაულ პოეზიაში ჩნდება გაქცევის, ესკაპისტური, სოფლად და ბუნებასთან სიახლოვეში ცხოვრების მოტივები, ხშირად საყვარელ ადამიანთან ერთად. სავარსამიძე ასევე იქცევა, ტოვებს რომს და უნდა სოფელში, ბუნებასთან ახლოს, ქალაქის სწრაფი და დინამიკური ტემპიდან, ძალადობის და ომის საფრთხეებიდან შორს განმარტოვდეს. ამ ემოციას და განცდას კი კ. გამსახურდია აღწერს ჰორაციუსის ამონარიდით და სტრიქონებით. მას ზუსტად აქვს დაჭერილი და ანტიკური სიმბოლოთი, ანტიკური ავტორის მეშვეობით ზუსტად გადმოსცემს მისი პერსონაჟის ემოციას და შინაგან მდგომარეობას.⁶⁹⁹

ალბანოში ანტიკური მოტივები, განწყობა, რომ ეს ადგილი სხვა დროს და სხვა ეპოქას განეკუთვნება და ანტიკური სამყარო და კულტურა მასში არ დასრულებულა, ყველა ნაბიჯზე იგრძნობა. კ. გამსახურდია შეგნებულად ცდილობს ანტიკური სიმბოლიკის წინა პლანზე წამოწევას და თითქმის ალბანოში მოგზაურობა დროში მოგზაურობასაც ემსგავსება. რომიდან ალბანოში რკინიგზით მათ იმპერატორ ადრიანეს/ჰადრიანუსის წყალსაცავს უნდა ჩაუარონ.⁷⁰⁰ როდესაც ჯენეტი და სავარსამიძე სოფელში სასტუმროს ან საცხოვრებელ სახლს ვერ პოულობენ, გადაწყვეტენ იქ მდებარე, ძველი სასახლის ამერიკელ მფლობელს სთხოვონ იქ დარჩენის უფლება. სავარსამიძე მას თავს წარუდგენს როგორც ოვიდიუსის მთარგმნელს, აღმოსავლელ პოეტს. ზოგადად, ალბანოს მთავარი ღირსება ის არის, რომ ის ოვიდიუსს, სახელგანთქმულ რომაელ პოეტს უკავშირდება.⁷⁰¹

თავად სასახლეც რომაულ სტილშია აგებული და მრავალი ანტიკური ხანის, რომაული სიმბოლიკა აქვს. სასახლის აღწერის დროს სამჯერ არის აღნიშნული, რომ ეს რომაელი პატრიციუსის, ანუ არისტოკრატიულ-წარჩინებული სოციალური ფენის წარმომადგენლის სახლია. ავტორი პირდაპირ აღნიშნავს, რომ ეს იყო ანტიკური სასახლე თავისი ატრიუმით. სასახლეში სავარსამიძე ხედავს ლარებს, რომაულ ოჯახის მფარველი ღვთაების ნაშთებს

სასახლეში ჯერ კიდევ შემორჩენილია მისი მფლობელის, იტალიელი ბარონის, ამერიკელი ქალბატონის მეუღლის, წინაპრის წარწერა ლათინურ ენაზე, რომელიც მას მისმა ორმა ლიბერტინმა, ანუ გათავისუფლებულმა, გააზატებულმა მსახურმა აჩუქა

⁶⁹⁹ „დიონისოს ღიმბილი“. ტ. V. 1961, გვ. 767.

⁷⁰⁰ „დიონისოს ღიმბილი“. ტ. V. 1961, გვ. 767.

⁷⁰¹ „დიონისოს ღიმბილი“. ტ. V. 1961, გვ. 770.

(“Genio M. nostri Laribus duo Diadumeni liberti – გენიუსს მ-ს, ჩვენსას, ორი გააზატებული ყმისგან“.

ანტიკურ სასახლეს არამხოლოდ ანტიკური ელფერი, ესთეტიკა და სიმბოლოები აქვს, ის თავისებურ დიონისურ სივრცეს წარმოადგენს. სასახლის აღწერის დროს კ. გამსახურდია გამოკვეთს მის სიმწვანეს, ბუნებრიობას და ბუნებასთან სიახლოვეს, მცენარეებს, ცხოველებს. სასახლეში მოზაიკაც თითქოს დიონისესთვის სახასიათო, ანტიკურ ბუკოლიკურ-პასტორალურ სივრცეს გამოხატავს თავისი მითოლოგიური ფიგურებით (ამურები, ფსიქე, სატირები), ღვინოთი, ბუნების სცენებით, ქანდაკებებით ა.შ. რეალურად ეს არის დროში მოგზაურობაც – კ. გამსახურდია სრულად აღადგენს ანტიკურ, რომაულ, პატრიციულ სივრცეს თანაც არგებს მას დიონისურ ესთეტიკას.⁷⁰²

სასახლის დიონისური ესთეტიკის ერთ-ერთი შემადგენელი კომპონენტია მისი მისტიციზმი, მისტიკური ხასიათი. ბარონესას, სასახლის მფლობელს სჯერა მავნე სულების.

უნდა აღინიშნოს, რომ კ. გამსახურდიასთვის ანტიკურობა და ანტიკურობასთან დაკავშირებული ტერმინები და სიმბოლოები ყოველთვის არ ასოცირდება წინარექრისტიანულ, ბუნებრივ, პირველყოფილ სამყაროსთან. პირიქითაც, შეიძლება იყოს. მაგალითად, ნაწარმოების დასაწყისშივე, როდესაც აღწერს წვეულებას ბევრი, განსხვავებული ეროვნების სტუმრით, და რეალურად, ამ სცენით იწყება სავარსამიდის მის გარშემო არსებულ საზოგადოებასთან გაუცხოება, გამოყოფს ორ ქალბატონს, სტუმრებს, მათი გარეგნობის გამო, რომლებშიც ხორციელი, ფიზიკური ელემენტია წინა პლანზე. მათ მოიხსენიებს როგორც იმპერატორი ადრიანეს/ჰადრიანუსის პერიოდის რომაელი ქალების ტიპს. იმპერატორი ჰადრიანუსი/ადრიანე ერთ-ერთი იმპერატორია რომის ე.წ. „ბედნიერი იმპერატორების“ ეპოქაში, ახ.წ. II საუკუნეში, როდესაც იმპერიამ მშვიდობის, სტაბილურობის და კეთილდღეობის მაქსიმუმს მიაღწია.

ამ შემთხვევაში კ. გამსახურდიასთვის ანტიკური რომი უკვე ასოცირდება ცხოვრებით ტკბობასთან, მატერიალიზმთან, ცივილიზაციურ წესრიგთან. ეს თავისი არსით ანტიდიონისური სივრცეა, რომელიც სავარსამიდეს აღიზიანებს და მისთვის აბსოლუტურად უცხოა. ვხედავთ, რომ კ. გამსახურდიასთვის ანტიკურობა, აპრიორი, არ იგივდება დიონისურ საწყისთან. ის უბრალოდ კარგად იცნობს ანტიკურობას და ძალიან კარგად შეუძლია ანტიკური სიმბოლოები და ტერმინები თავისი ჩანაფიქრის გამოსახატად გამოიყენოს.

⁷⁰² „დიონისოს ღიმილი“. ტ. V. 1961, გვ. 770-776.

საინტერესოა, რომ კ. გამსახურდია დიონისეს სახელს არ გამოიყენებს მხოლოდ როგორც მსოფლმხედველობით სიმბოლოს, საწყისს, ხანდახან მას ტერმინოლოგიური დატვირთვაც აქვს. მაგალითად, ღვინის სმას კ. გამსახურდია ხშირად აღნიშნავს, როგორც „დიონისეს შესვლას სხეულში“.

აღსანიშნავია, რომ კ. გამსახურდია ბერძნული ვარიანტის, დიონისეს, სახელის გარდა, იყენებს მის რომანიზებულ ფორმასაც – ბაკხუსს. კერძოდ, სამჯერ იგი გამოიყენებს გამოთქმას „ბაკხანატური“ გამომეტყველება ან ხასიათი.⁷⁰³

ასევე იქცევა იგი ეროსის და ამურის შემთხვევაში – იგი იყენებს, როგორც ბერძნულ, ასევე ლათინურ ვერსიას. ეროსს იგი 18-ჯერ გამოიყენებს თავის რომანში, ამურს – 6-ჯერ.

მთავარი გმირის გაუცხოება მისი საკუთარი საზოგადოებისადმი კარგად ჩანს 36-ე თავშიც, როდესაც იგი ბერლინში თავის ძველ მეგობარს, ჰერბერტ შტუდერსს ხვდება. ბერლინი და, ზოგადად, გერმანია მისთვის მენტალურად უკვე უცხო სივრცეა. ის აქ გაუცხოებულია, მიუხედავად იმისა, რომ კარგად იცნობს ბერლინს, კარგი სამსახური და ბევრი კონტაქტები აქვს. ამ თავს გარკვეულწილად თითქოს წინასწარმეტყველური დატვირთვაც აქვს – მუდამ იგრძნობა მილიტარიზმის, საზოგადოების რადიკალიზმის და მზარდი სამხედრო და პოლიტიკური დამაბულობის განწყობა. საზოგადოებაში მილიტარიზმის და რადიკალიზმის ხარისხი ძალიან მაღალია. კ. გამსახურდია ამ რომანს 1925 წელს აქვეყნებს და, როგორც ჩანს, ის ძალიან დეტალურად მიჰყვება ევროპის პოლიტიკურ ცხოვრებას, კარგი პოლიტიკური ალღო აქვს და ამ თავში თითქოს წინასწარმეტყველებს შემდეგი ორი ათწლეულის პოლიტიკურ მოვლენებს. ჰერბერტი, რომელიც სავარსამიძის ძველი მეგობარია და, როგორც მას ახსოვს, ხელოვანი და ფაქიზი სულის ადამიანია, პირველი მსოფლიო ომის საშინელებებმა და მარცხმა თითქოს გააბოროტა და გააუხეშა. ის მხოლოდ ომზე, პოლიტიკაზე და დიდ გერმანულ იდეაზე, მათ შორის, ანგარიშსწორებაზე საუბრობს. კ. გამსახურდია ძალიან კარგად აღწერს იმ სოციალურ გარემოს და საზოგადოებრივ განწყობებს, რომლებიც შემდეგ წლებში ნაციზმის ხელისუფლებაში მოსვლას და ჰიტლერის მმართველობას შეუწყობენ ხელს. ჰერბერტი მარცხს ღიად აბრალებს ებრაელებს და მოჰყავს კონსპირაციული თეორია, რომ გერმანიამ ომი მათ გამო წააგო.

ამ თავში აღწერილია მუშების დიდი დემონსტრაციაც. ზოგადად, ყველა გარეგანი ფაქტორი უწყობს ხელს სავარსამიძის შინაგან შფოთს და გაუცხოებას იმ საზოგადოებისადმი, რომელშიც ცხოვრობს. თავის სათქმელს კ. გამსახურდია ამ თავშიც ძალიან ხშირად გამოთქვამს ანტიკური სიმბოლოების და მათი რეცეფციის

⁷⁰³ „დიონისოს ღიმილი“. ტ. V. 1961, გვ. 786, გვ. 802.

გზით. რევოლუციურად განწყობილი მუშების დემონსტრაციას კარლ ლიბკნეხტი თავისი ეპოქის ყველაზე ცნობილი გერმანელი სოციალისტი ხელმძღვანელობს. დემონსტრაცია ბისმარკის ქანდაკებასთან მიდის და იქ ბისმარკს, უფრო სწორად, მის ქანდაკებას ლიბკნეხტი თითქოს ეკამათება.⁷⁰⁴

ამ სცენის აღწერის დროს კ. გამსახურდია ლიბკნეხტს კატილინას ადარებს. მას უწოდებს თავისი ეპოქის უდიდეს კატილინას. ეს საკმაოდ ზუსტი და კარგი შედარებაა იმის გათვალისწინებით, რომ ლიბკნეხტის, გერმანიის კომუნისტური პარტიის ერთ-ერთი დამფუძნებლის მსგავსად, კატილინაც რომში უფრო მეტად მემარცხენე განწყობებს განასახიერებდა და უპირისპირდებოდა მმართველ ელიტებს. გასაგებია, რომ კატილინა შეუძლებელია ჩამოყალიბებულ „სოციალისტად“ ან „კომუნისტად“ აღვიქვათ, თუმცა მისი გამოსვლის და პოლიტიკური მოღვაწეობის პათოსი საკმაოდ კარგად არის გადმოცემული და შემთხვევითი არ არის, რომ ლიბკნეხტი სწორედ მას არის შედარებული.

კატილინას საბჭოთა კავშირში, და საბჭოთა ისტორიოგრაფია, ყოველთვის აღიქვამდა და წარმოადგენდა, როგორც უსამართლობასთან ბრძოლის, ელიტებთან დაპირისპირების სიმბოლოდ. ლიბკნეხტის მასთან შედარება დადებით კონტექსტში უნდა იქნეს აღქმული.

ამ შედარებაში ფარულად სხვა გზავნილიც არის ჩადებული. კატილინამ თავისი სიცოცხლე და პოლიტიკური მოღვაწეობა ტრაგიკულად, ძალადობრივი და გაუსამართლებელი სიკვდილით დაასრულა. მასთან შედარებით კ. გამსახურდია ირიბულად ლიბკნეხტის სიკვდილსაც წინასწარმეტყველებს. ლიბკნეხტი 1919 წელს ასევე ძალადობრივად და გაუსამართლებლად მოკლეს.

ამავე სცენაში კ. გამსახურდია თავის სიმპათიას მუშების დემონსტრაციის მიმართ კიდევ ერთი ანტიკური ისტორიული ფიგურის, უფრო სწორად, წყაროს მეშვეობით ახდენს. ჰერბერტთან საუბრის დროს, ისინი აღნიშნავენ, რომ ბერლინის ცენტრში, „უნტერ დენ ლინდენზე“ ასეთი ხალხი, ანუ ეს სოციალური ფენა, არასოდეს უნახავთ. მეორე მხრივ, პირიქით ხდება – დემონსტრაციის მოახლოებასთან ერთად უფრო შეძლებული, კარგად შემოსული, არისტოკრატიული გარეგნობის ხალხი ტოვებს ბერლინის ცენტრს. თანამოსაუბრეები დემონსტრანტებს ძველ გერმანელებს ადარებს და იხსენიებს რომაელი ისტორიოგრაფოსის, კორნელიუს ტაციტუსის ნაშრომს, „გერმანია“, რომელშიც ანტიკური ხანის ძველი გერმანელები არიან აღწერილნი. როგორც მრავალ სხვა პასაჟში, ამ შემთხვევაშიც შეიძლება აღინიშნოს და ხაზი გაუსვას, რომ კ. გამსახურდია საკმაოდ დეტალურად და სიღრმისეულად იცნობს ანტიკურ მწერლობას და ანტიკურ ისტორიას.

⁷⁰⁴ „დიონისოს ღიმილი“. ტ. V. 1961, გვ. 839.

ამ თავის დასასრულს კი მოხსენიებულია უკვე იულიუს კეისრის სახელი, მისი დამახინჯებული ფორმით „ცეზარი“. დოქტორი მაუ აღნიშნავს, რომ გერმანიის იმჟამინდელი მმართველი, ებერტი, უკიდურესად სუსტია და გამოხატავს საყოველთაო სკეპტიციზმს პოლიტიკის და პოლიტიკოსების მიღმა. იქვე აღნიშნავს, რომ ყველაზე დიდი ისტორიული ფიგურებიც კი, როგორც, მაგალითად, კეისარი და ნაპოლეონი, მხოლოდ ჯამბაზები იყვნენ და მათი დიადი, ჰეროიკული სახე მხოლოდ მოსყიდულმა მწერლებმა და ისტორიკოსებმა შექმნეს.

არსებული მდგომარეობით უკმაყოფილება, გაქცევის სურვილი, გაწბილება საზოგადოებრივი მდგომარეობით ჩანს, 39-ე თავშიც. სავარსამიმე ბერლინში თავს კვლავ ცუდად გრძნობს. ომის, მილიტარიზმის, პოლიტიკური დამაბულობის განწყობა, რომელიც პირველი მსოფლიო ომის შემდეგომ გერმანიაშია მასზე მხოლოდ ცუდად აისახება. აქ ჩნდება ქალაქის და ქალაქის მიღმა მდებარე სივრცის, უფრო სწორად, ბუნების ერთმანეთთან დაპირისპირების მოტივი. სავარსამიმე ნეგატიურად აღიქვამს ქალაქისთვის დამახასიათებელ ქაოსს, ბევრ ადამიანს, მოძრაობას. განსაკუთრებით მიუღებელია მისთვის ავტომობილები, იმდროინდელი სამყაროს ერთ-ერთი მთავარი ტექნოლოგიური მიღწევა. მისთვის ეს სივრცე, ქალაქი, პოლიტიკური ცენტრი, თავშეყრის ადგილი მთელი მისი ტექნოლოგიური მიღწევებით „ბენზინით აყროლებულია“.

ამ დროს ის მოულოდნელად, „უნტერ დენ ლინდენზე“ ხედავს პეპელას, რომელიც ბუნებრიობის, ბუნების სიმბოლოა, რომელიც მას ბავშვობის მოგონებებს ახსენებს. პეპელას გამოჩენას იგი ლექსით პასუხობს, რომელშიც ბერლინს „მეოთხე რომს“ უწოდებს და აღნიშნავს, რომ პეპელას თავად კატულუსიც უმღეროდა.⁷⁰⁵

კატულუსის ხსენება შემთხვევითი არ არის. ისევე, როგორც ზემოთ უკვე აღნიშნული ჰორაციუსის შემთხვევაში, კ. გამსახურდია ამ ეპიზოდშიც ანტიკური პოეზიის ღრმა და შინაარსობრივ ცოდნას ავლენს. კატულუსი ძვ.წ. 50-იანი წლების პოეტია, რომელიც რომში იტალიის ჩრდილოეთიდან ჩამოვიდა და სამოქალაქო დაპირისპირების, პოლიტიკური დამაბულობის, ძალადობის და ომების ეპოქაში, თავის პოეზიაში არაერთხელ აღნიშნავს რომიდან გაქცევის სურვილის შესახებ. მისთვის რომი, ისევე როგორც, სავარსამიმდისთვის ბერლინი, ძალადობრივი და კორუმპირებული სივრცეა, რომელშიც თავს ცუდად გრძნობს. ამ პერიოდის, ანუ ავგუსტუსამდელი სამოქალაქო ომების ეპოქის, რომაულ პოეზიაში ქალაქი უმეტესად ნეგატიური სიმბოლოა მთელი მისი პოლიტიკური დამაბულობით, ძალადობით, სიმდიდრისა და ძალაუფლებისკენ სწრაფვით. ქალაქიდან ბუნებაში გაქცევის მოტივი, პასტორალურ-ბუკოლიკური მოტივები სახასიათოა, ამ ეპოქის რომაული

⁷⁰⁵ „დიონისოს ღიმბილი“. ტ. V. 1961, გვ. 866.

მწერლობისთვის. ეს განწყობები ნაწილობრივ ყველაზე ადრე სწორედ კატულუსთან არის ასახული. სავარსამიძე, რომლისთვის პეპელა სწორედ ამ ბუნებრიობის, განსხვავებული სამყაროს, ძალაუფლების, სიმდიდრის და სხვა ვნებებისგან გათავისუფლების სიმბოლოა, სწორედ ამიტომ იხსენიებს კატულუსს. თავის მხრივ, კი სავარსამიძე დიონისურ საწყისს, ბუნებრიობას, ბუნებასთან სიახლოვეს განასახიერებს.

მთელი ნაწარმოები სავარსამიძისთვის სახლში დაბრუნების ისტორიაა. უკვე დაბრუნების შემდეგ, საქართველოში ის გრძნობს, რომ სახლშია, თავის თავს ახლიდან აღმოაჩენს. ამ დაბრუნების დროს სავარსამიძისთვის განსაკუთრებით მტკივნეულია მოგზაურობა სამხრეთ საქართველოში, რომელიც თავისი გეოგრაფიული მდებარეობის გამო შემოსევების და დაპყრობების მსხვერპლი ყველაზე ხშირად და იოლად გამხდარა. საქართველოს იგი ამ ეპიზოდში, 50-ე თავში, ადარებს სხვა ძველ, დიდ კულტურებს – მათ შორის, ძველ საბერძნეთს, რომს, კართაგენს, ახსენებს პომპეის და აღნიშნავს, რომ ყოფილა აკროპოლისზე და ფორუმ რომანუმზე, თუმცა აღნიშნავს, რომ საქართველოს სამხრეთში, ისტორიულ მესხეთში ყველაზე მძიმე სურათი ნახა, ყველაზე დადარდნიანებული სწორედ იქ იყო. ამის მიზეზია, რომ დიდი ანტიკური კულტურების, რომისა და საბერძნეთისგან განსხვავებით, რომელთაც ნგრევის, დასრულების შემდეგ ახალი სიცოცხლე მაინც მიიღეს, მესხეთში ის ხედავს, რომ ადგილობრივი ქართული იდენტობა თითქმის გამქრალია, აღარ არსებობს.⁷⁰⁶

ზემოთ მოყვანილი მაგალითების გარდა კ. გამსახურდია თავის რომანში სხვა შემთხვევებშიც არაერთხელ იხსენიებს ანტიკურ სიმბოლოებსა და ტერმინებს. განსაკუთრებით ხშირად იგი ახსენებს ანტიკურ მითოლოგიურ სახეებს. ამ ტიპის რეცეფციას უფრო მეტად ეპიზოდური და ფრაგმენტული ხასიათი აქვს და ამიტომაც მათ მხოლოდ მოკლედ, დეტალური ანალიზის გარეშე, განვიხილავთ.

მაგალითად, ნაწარმოების დასაწყისშივე, როდესაც იგი პარიზში მცხოვრებ, სხვადასხვა ეროვნების და ტიპის ქალებზე საუბრობს და ხაზს უსვამს მათდამი მის ინტერესს, საკუთარ თავს ანტიკური მითოლოგიის ტანტალოსს ადარებს, რომელიც ბერძნული მითოლოგიის თანახმად ღმერთებმა დასასჯელად წყალში ჩააგდეს, ყელამდე წყალში იდგა და წყურვილს ვერ იკლავდა.⁷⁰⁷ ტანტალოსის მსგავსად მასაც გარშემო მისი ინტერესის საგანი (მისთვის ქალები) განუსაზღვრელი რაოდენობით ახვევია, თუმცა „წყურვილს ვერ იკლავს“. ეს აზრი ავტორმა ანტიკური მითოლოგიის ტანტალოსის გახსენებით და ამ სიმბოლოს მეშვეობით გადმოსცა.

⁷⁰⁶ „დიონისოს ღიმილი“. ტ. V. 1961, თავი 50.

⁷⁰⁷ „დიონისოს ღიმილი“. ტ. V. 1961, გვ. 634.

ხალილ ბეისთან საუბრის დროს, როდესაც ისინი კავკასიაზე, საქართველოს როლზე და ხელოვნებაზე საუბრობენ, ხალილ ბეი გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ მხატვრობაში „შიშველი კაცის გამოხატვა უმჯოსებია, ვიდრე შიშველი ქალის“ და იხსენებს გიტარის დამკვრელი აპოლონის სცენას მისსავე მადონებთან.⁷⁰⁸

მეცხრამეტე თავში, რომელშიც ჯენეტი და სავარსამიძე ვენეციადან სანტა კლარას კუნძულზე გადაადგილდებიან „ხარონის [იგულისხმება ანტიკური მითოლოგიური ქარონი – გ.უ.] ნავში“ ჰქვია. გონდოლით სავარსამიძე და ჯენეტი კუნძულზე გადადიან. სწორედ ამიტომ ამ სცენას სავარსამიძე ანტიკური ქარონის მიერ მდინარე სტიქსზე, სულთა სამეფოში სულების გადაყვანის სცენას ადარებს და, როგორც ზემოთ აღვნიშნე, ამ თავსაც შესაბამის სახელს უწოდებს.⁷⁰⁹

მათი ვენეციაში წასვლის მიზეზი სლანსკის მიერ ჯენეტის და სავარსამიძის დევნაა. ჯენეტი ფიქრობს, რომ მათ დასდევენ, მათ შორის, სასტუმროში უცხო ადამიანის შემოსვლა აფრთხობს. სავარსამიძეს თავდაპირველად ჰგონია, რომ ეს შემთხვევითობა იყო და ჯენეტს ვიღაც, წინასწარი ჩანაფიქრის გარეშე, როგორც ლამაზ ქალს ისე აწუხებს და იქვე შენიშნავს, რომ „ხომ იცი, ეროსი უსირცხვილოა“.⁷¹⁰

კუნძულ სანტა კლარასკენ მიმავალი სავარსამიძე აღნიშნავს, რომ ტკბება „ზეფირის“ ალერსით. ზღვაზე სეირნობის დროს მას ანტიკური ძეგლისი ესაღბუნება [ანუ ზეფირი – გ.უ.].⁷¹¹ ზეფირი ანუ ძეგლისი ანტიკური მითოლოგიური წარმოდგენების თანახმად სამხრეთის ქარია, მისი სტანდარტული ანტიკური აღწერილობის მიხედვით – მსუბუქი და სასიამოვნო.

ოცდამეცამეტე თავს, რომელშიც ავტორი სავარსამიძის იტალიაში დროებითი პატიმრობის შესახებ წერს, „ციკლოპის თვალი“ ჰქვია და ამ თავში აღწერილია ფაშისტური მმართველობის მიერ სავარსამიძის დაკითხვისა და დატუსაღების ამბავი. საპატიმროში, საპატიმროს კარებზე შუშის პატარა ჭურჭრუტანას სავარსამიძე რამდენჯერმე იხსენიებს როგორც ციკლოპის თვალს, ანტიკური მითოლოგიური არსების, ცალთვალა ციკლოპის შესაბამისად.⁷¹²

ნაწარმოების ძირითადი მოტივის, გზავნილის სრულყოფილად გასაგებად უაღრესად მნიშვნელოვანია მისი 35-ე თავი, რომელშიც იოჰანესისა და სავარსამიძის დიალოგში, სავარსამიძე აანალიზებს მისი ევროპაში ყოფის უნაყოფოებისა და უშედეგობას. სავარსამიძეს იოჰანესს პირდაპირ ეუბნება, რომ მის ევროპაში, აპოლონურ რაციონალურ კულტურაში ცხოვრებას, არ შეიძლება შედეგი ჰქონდეს.

⁷⁰⁸ „დიონისოს ღიმილი“. ტ. V. 1961, გვ. 650.

⁷⁰⁹ „დიონისოს ღიმილი“. ტ. V. 1961, გვ. 758.

⁷¹⁰ „დიონისოს ღიმილი“. ტ. V. 1961, გვ. 757.

⁷¹¹ „დიონისოს ღიმილი“. ტ. V. 1961, გვ. 759.

⁷¹² „დიონისოს ღიმილი“. ტ. V. 1961, თავი 33.

იგი ამბობს, რომ გრძნობს დანაშაულს საკუთარი წინაპრების წინაშე და აღნიშნავს, რომ „მიწა და სისხლი სიკვდილზე უფრო ძლიერი ყოფილა“. იოჰანესი კი მას მითოლოგიურ პიგმალიონს ადარებს, რომელმაც სპილოს ძეგლისგან აფროდიტე გამოაქანდაკა და თვითონვე შეუყვარდა იგი, თუმცა კი, როცა კი აფროდიტემ მისი თხოვნით ეს ქანდაკება გააცოცხლა და ცოლად შეირთო, მოქანდაკეობის ნიჭი დაკარგა. იოჰანესს მიაჩნია, რომ პიგმალიონის მსგავსად სავარსამიძემაც თავისი ცხოვრებისეული ენერგია დროებით სიყვარულს, ქალებს დაუკავშირა (ხაზგასმულია, რომ ევროპელ ქალებს) და საკუთარი ცხოვრების მთავარი მისია, მისი ისტორიული განგრძობითობის გაგრძელება, ე.წ. წინაპრების წინაშე ვალი, რომელსაც ნაწარმოებში წინაპრების ვენახის გაშენება ეწოდება, არ გამოუვიდა. სავარსამიძეს კი ერთგულება ევროპაში კომფორტის მიტოვება და საქართველოში, შედარებით ნაკლები კომფორტის პირობებში ცხოვრება შეუძლებლად მიაჩნია. ეს ჩანაფიქრი, ეს გზავნილი, რომელსაც ნაწარმოების შინაარსიდან გამომდინარე უაღრესად მნიშვნელოვანი დატვირთვა აქვს, ანტიკური მითოლოგიური სიმბოლოს, პიგმალიონის მეშვეობით არის გადმოცემული.⁷¹³

სხვა ეპიზოდში, როდესაც იოანე ნათლისმცემელს აღწერს, ადარებს იგი დიონისეს გამოსახულებას და აღნიშნავს, რომ მას კაპიტოლის ვენერის [ანუ კაპიტოლიუმის ვენუსის – გ.უ.] ღიმილი ჰქონდა.⁷¹⁴ სხვა შემთხვევაში იგი დიონისეს გამოხედვას ასევე ადარებს კაპიტოლიუმის ვენერას. როგორც ჩანს, ამ სკულპტურას კ. გამსახურდიაზე განსაკუთრებული შთაბეჭდილება მოუხდენია, რადგან მისი მეშვეობით არის აღწერილი სხვადასხვა ემოცია თუ რეაქცია.

სხვა ეპიზოდში მოხუცი დოქტორ ფონ შაი სავარსამიძესთან შეხვედრის დროს, როდესაც მისი მოგზაურობის და თავგადასავლების შესახებ შეიტყობს, მას ოდისევს ადარებს, ანტიკურ ეპიკურ გმირს, ჰომეროსის „ოდისეას“ მთავარ პერსონაჟს, რომლითაც იწყება სათავგადასავლო მოტივების გაჩენა ევროპულ ლიტერატურულ ტრადიციაში.⁷¹⁵

ფარვიზის დაღუპვის დროს, როდესაც მას უამინდობის დროს მისი საკუთარი ცხენი გაიტაცებს და ტრაგიკულად დაიღუპება, კ. გამსახურდია იხსენებს ჰიპოლიტოსის დაღუპვის ანტიკურ მითოლოგიურ სცენას, რომელიც პოსეიდონმა დასაჯა. კ. გამსახურდია ამ შემთხვევაში საკმაოდ ზუსტ ანალოგს პოულობს ანტიკურ კულტურაში. ჰიპოლიტოსის მსგავსად ფარვიზიც ახალგაზრდა კაცია, მოზარდია.

⁷¹³ „დიონისოს ღიმილი“. ტ. V. 1961, გვ. 832.

⁷¹⁴ „დიონისოს ღიმილი“. ტ. V. 1961, გვ. 860.

⁷¹⁵ „დიონისოს ღიმილი“. ტ. V. 1961, გვ. 862.

ორივე შემთხვევაში ბუნებრივი პირობები და ცხენზე მომხდარი კატასტროფა ხდება მათი დაღუპვის მიზეზი.⁷¹⁶

შემთხვევითი არ უნდა იყოს სავარსამიდის ინდოეთში მოგზაურობა და მუდამ აპელირება ამ ქვეყანასთან. სავარსამიძე თავს დიონისოსთან, დიონისურ საწყისთან აიგივებს. ანტიკურ მითოლოგიაში დიონისესთან დაკავშირებული ერთ-ერთი ყველაზე ხშირად გამოყენებული მოტივი მის ინდოეთში მოგზაურობას უკავშირდება. დიონისე ინდოეთიდან იწყებს თავის მოგზაურობას და ამკვიდრებს თავის კულტს. ინდოეთში, ინდოეთის ესთეტიკასთან (მაგ. ვეფხვები და სხვა გარეული ცხოველები) ბმაში დიონისე ანტიკურ მხატვრულ კულტურაში არაერთხელ არის წარმოჩინებული. შემთხვევითი არ უნდა იყოს, რომ კ. გამსახურდია თავის გმირს სწორედ ინდოეთთან რომ აკავშირებს. ეს მნიშვნელოვანი ადგილია, როდესაც ის ცდილობს საკუთარი თავი იპოვოს.

კიდევ ერთი ანტიკური ტერმინი, რომელსაც კ. გამსახურდია გამოიყენებს არის პანი. საქართველოს ბუნებას, რომელშიც დაბრუნებული სავარსამიძე თავს ძალიან კომფორტულად და ბედნიერად გრძნობს, კ. გამსახურდია ტერმინი „პანიურით“ აღწერს. ამ პასაჟში გარკვეულწილად ბუკოლიკური სცენაა აღწერილი, ხოლო თავისებურად ცოტა ველურ, პირველყოფილ სივრცეს ბუნების წიაღში ავტორი ანტიკური მითოსის პანის მოშველიებით ხსნის.

ავტორი სამგზის იხსენიებს დიონისესთან დაკავშირებულ მითოლოგიურ პერსონაჟს – სატირებს. ეს მისთვის აუცილებელი ატრიბუტია, როდესაც დიონისესთვის დამახასიათებელ და ტიპურ სცენებს აღწერს. ერთ შემთხვევაში კი მორდუ არის სატირს შედარებული. სატირებთან ერთად ამ ტიპის სცენების აღწერის დროს ავტორი იხსენიებს ანტიკურ მითოლოგიურ ფიგურებს – ამურებს.⁷¹⁷

კ. გამსახურდია იხსენიებს ალკიბიადესსაც, ძვ.წ. V საუკუნის მიწურულის ათენელ პოლიტიკურ და საზოგადო მოღვაწეს. საინტერესოა, რომ თავისი ზმანების დროს იგი აღწერს ჯენეტს და ფარვიზს, მათ გარეგნულ სილამაზეს და მშვენიერებას და ამ კონტექსტში თითქოს ახსენდება ალკიბიადესიც, რომელსაც პლუტარქოსი განსაკუთრებული ფიზიკური სილამაზით, ქარიზმატულობით და პიროვნული მომხიბვლელობით გამოარჩევდა (Plut. Vit. Alc. 1-3; 23).⁷¹⁸ ეს პასაჟი კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ კ. გამსახურდია ანტიკურ წყაროებს და, ზოგადად, ანტიკურ სამყაროს სიღრმისეულად, დეტალურად იცნობს.

⁷¹⁶ „დიონისოს ღიმბილი“. ტ. V. 1961, გვ. 933-934.

⁷¹⁷ „დიონისოს ღიმბილი“. ტ. V. 1961, გვ. 946.

⁷¹⁸ „დიონისოს ღიმბილი“. ტ. V. 1961, გვ. 917.

ანტიკური მითოსიდან ყველაზე ხშირად ავტორი ეროსს იხსენიებს. ეროსს კ. გამსახურდიასთვის განსაკუთრებული დატვირთვა აქვს. ის რომანში 19-ჯერ მოიხსენიება. ეროსი, სიყვარულის ღმერთი, კ. გამსახურდიასთვის მრავალგვარი და მრავალფეროვანი სიმბოლოა. იგი გამოიყენებს ტერმინს „ეროსის გვამში ჩასვლა“, რაც შეყვარების, სიყვარულთან ზიარების სინონიმი უნდა იყოს. პოეტებს და, ზოგადად, პოეზიას, იგი ასევე დიონისურ საწყისთან აიგივებს, რომლის ერთ-ერთი მთავარი ატრიბუტი ეროსთან ზიარება, მის „გვამში ჩასვლა“. ამ ეპიზოდში მას სიყვარულის უფრო მეტად ფილოსოფიური, მეტაფიზიკური გაგება აქვს და „ეროსის გვამში ჩასვლით“, რაც პოეტად ქცევის აუცილებელი პირობაა, ადამიანი სხვა მეტაფიზიკურ მდგომარეობაში გადადის. ამ პასაჟში კ. გამსახურდია არ ახსენებს დიონისეს, თუმცა ეროსთან და ღვინოსთან ზიარება ადამიანს აქცევს პოეტად და აღწერს თავდავიწყების, ირაციონალურობის, სხვა მდგომარეობაში გადასვლის სცენას, რისი მედიუმიც, ანუ მიღწევის საშუალება, ზემოთ ხსენებული ეროსი და ღვინოა. ეს მდგომარეობა, ანუ, როდესაც პოეტი ადამიანურ და ღვთაებრივ სამყაროს შორის მერყეობს, „ზედმეტია“, ამოვარდნილია ადამიანური განზომილებიდან, ხოლო ღვთაებრივი განზომილებისთვის კი ზედმეტად ადამიანურია. ეს არის ერთდროულად სისუღელის და სიბრძნის მდგომარეობა. ამ სცენაში ანტიკურის გარდა აღმოსავლური, არაბულ-სპარსული მოტივებიც იკვეთება.⁷¹⁹

„ეროსის გვამში ჩასვლას“ კ. გამსახურდია სხვა ეპიზოდშიც ახსენებს. ფარვიზის და მისი ცხენის გაშმაგებულ ჭენებას, რომელიც ფარვიზის სიკვდილით სრულდება, იგი სწორედ ამ ეპითეტიტ აღწერს. აქედანაც ჩანს, რომ მისთვის ეროსთან ზიარება, მისი „გვამში ჩასვლა“ გაშმაგების, სანახევროდ სიგიჟის, თავდავიწყების კატეგორიაა.

კ. გამსახურდია იღებს ანტიკურ ტერმინს, ეროსს, სიყვარულს, თუმცა მის გადააზრებას ახდენს და მისი „ეროსი“ თავისი გაგებით უფრო ღრმა და ფილოსოფიურია და სცდება მისი აღქმის მხოლოდ ანტიკურ სტანდარტს. იგი ეროსს, სილატაკისა და სიჭარბის, პენიასა და პოროსის შვილს უწოდებს, რომელიც ცალკეა, მარტოსულია და თავისი არსით ხშირად არღვევს წყვილების იდილიას, ჰარმონიას, ბალანსს. ეროსი მისთვის უფრო ირაციონალური, უკონტროლო, საპირისპირო, ურთიერთგამომრიცხავი ელემენტების შერწყმის შედეგია. ეროსის მისეულ გაგებას მხოლოდ ბედნიერება არ მოაქვს თან. ის „ორგიაშია წარმოშობილი“.⁷²⁰

კ. გამსახურდიას ეროსი უფრო თავისუფალი სიყვარულის ღმერთია – „არც ცოლი ჰყავს და საყვარელი“, „მუდამ სხვისი ცოლების სარკმლებში იმზირება“,

⁷¹⁹ „დიონისოს ღიმილი“. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://eon.ge/wp-content/uploads/2021/04/dionisos-gimili.pdf> გვ. 364. ბოლო ნახვა: 10.12.2023.

⁷²⁰ „დიონისოს ღიმილი“. ტ. V. 1961, გვ. 925.

ხელგაშლილია, თავზეხელაღებული, გამბედავი, რადგან ამ ცხოვრებაში დასაკარგი არაფერი აქვს, იგი შუაშია სილამაზეს და სიმახინჯეს, სიბრძნეს და შეშლილობას შორის. კვლავ ურთიერთგამომრიცხავი ელემენტების, საწყისების შერწყმას ვხედავთ.⁷²¹

კ. გამსახურდიასთვის ეროსი დემონია, არც ღმერთია და არც მოკვდავი, ადამიანი, მათ შორის მდებარეობს. ის მას „მუხანათს და დაუნდობელს“ უწოდებს.⁷²² სხვაგან კი ამბობს, რომ უსირცხილოა.⁷²³

სხვა პასაჟში კ. გამსახურდია ეროსს კვლავ წყვილების, ერთობის მოწინააღმდეგეც აღიქვამს. ის ამბობს, რომ სმარაგდი ანუ ზურმუხტი, სანამ ქალს ხელზე უკეთია, ის ვერასოდეს უღალატებს, თუმცა სმარაგდიანი ადამიანი უნდა უფრთხილდეს მონადირეს. შემდეგ კი ეროსს მონადირედ ასახელებს.⁷²⁴

ეროსი თავისი არსით დიონისური საწყისია. დიონისეს აღწერის დროს ავტორი ეროსს მუდამ იხსენიებს, ხოლო შემდეგ კი, მისი პერსონაჟის, კონსტანტინე სავარსამიდის ტრანსფორმაციის პროცესში, როდესაც იგი რაციონალურ, აპოლონურ, უფრო ევროპულ საწყისს შორდება და მასში უფრო ირაციონალური, ველური, ბუნებრივი, ქართული იღვიძებს, სავარსამიძე ეროსის და დიონისეს მიმდევარია. ეს ორი ღმერთი, ორი საწყისი, პარალელურად, თითქმის იდენტურად მოიხსენიება.⁷²⁵

სხვა შემთხვევაში კი ღვინოს და თრობას იგი ეროსის უფროს ძმას უწოდებს.⁷²⁶

ანტიკურობის თემატიკა არაერთხელ გვხვდება კონსტანტინე გამსახურდიას კიდევ ერთ რომანში, „მთვარის მოტაცება“.

„მთვარის მოტაცებაში“ მოქმედება ძირითადად დასავლეთ საქართველოში (სამეგრელო, აფხაზეთი, სვანეთი) მიმდინარეობს. ეს ისტორიული კოლხისის და ანტიკურ სამყაროში ასევე უკვე ცნობილი სვანეთის (ანტიკურობა იცნობს სვანებს) ტერიტორიაა. ის, რომ დასავლეთ საქართველო ანტიკური კოლხისის კულტურულ ტრადიციას აგრძელებს რომანში არაერთხელ არის აღნიშნული და მის ერთ-ერთ

⁷²¹ „დიონისოს ღიმილი“. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://eon.ge/wp-content/uploads/2021/04/dionisos-gimili.pdf> გვ. 363. ბოლო ნახვა: 10.12.2023.

⁷²² „დიონისოს ღიმილი“. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://eon.ge/wp-content/uploads/2021/04/dionisos-gimili.pdf> გვ. 363. ბოლო ნახვა: 10.12.2023.

⁷²³ „დიონისოს ღიმილი“. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://eon.ge/wp-content/uploads/2021/04/dionisos-gimili.pdf> გვ. 363. ბოლო ნახვა: 10.12.2023.

⁷²⁴ „დიონისოს ღიმილი“. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://eon.ge/wp-content/uploads/2021/04/dionisos-gimili.pdf> გვ. 35. ბოლო ნახვა: 10.12.2023.

⁷²⁵ „დიონისოს ღიმილი“. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://eon.ge/wp-content/uploads/2021/04/dionisos-gimili.pdf> გვ.110. ბოლო ნახვა: 10.12.2023.

⁷²⁶ „დიონისოს ღიმილი“. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://eon.ge/wp-content/uploads/2021/04/dionisos-gimili.pdf> გვ. 111. ბოლო ნახვა: 10.12.2023.

ძირითად მოტივს წარმოადგენს. კ. გამსახურდია მუდამ ხაზს უსვამს დასავლეთ საქართველოს ანტიკურ, კოლხურ, ისტორიულ და კულტურულ მემკვიდრეობას.

თარაშ ემხვარი, ნაწარმოების მთავარი პერსონაჟი, ისევე, როგორც „დიონისოს ღიმილის“ კონსტანტინე სავარსამიძე თავს ვერ პოულობს ევროპაში, ევროპულ კულტურაში. ხოლო, შემდეგ უკვე საქართველოში უკან დაბრუნების შემდეგ იწყება მისი ახალი ძიება, საკუთარი თავის, იდენტობის პოვნის სურვილი, რომელიც საკუთარ ფესვებთან, ისტორიულ იდენტობასთან, ტრადიციებთან დაკავშირების, მათი ხელახალი აღმოჩენის გზით უნდა უნდა მოხდეს. ტრადიციასთან, კულტურულ და ისტორიულ მეხსიერებასთან კავშირი თარაშისთვის ყველაზე მნიშვნელოვანია. ანტიკური მემკვიდრეობა და ანტიკური ეპოქის საქართველო ამ უძველესი კულტურულ-ისტორიული იდენტობის საფუძველია. აქედან იწყება კოლხური, იბერიული და უძველესი ქართული სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური და კულტურული იდენტობის ჩამოყალიბება.

სწორედ ამ კონტექსტში იგი სიამაყით აღნიშნავს, რომ „ჩვენი ხალხი“ იმ ჩვეულებებს და ტრადიციებს დღემდე აგრძელებს, რომლებიც ძველ ბერძენ და რომაელ ისტორიკოსებს და მოგზაურებს აქვთ საკუთარ ნაშრომებში აღწერილი.⁷²⁷ ამ მხრივ, კ. გამსახურდიას პერსონაჟი ზუსტად აღნიშნავს, რომ ყველაზე ძველი წყაროები საქართველოს ტერიტორიაზე არსებული ყველაზე ძველი პოლიტიკური ერთეულებისა და ეთნონიმების შესახებ, სწორედ ბერძენ-რომაელ ავტორებს მიეკუთვნება.

სხვა ეპიზოდში, უკვე აფხაზეთში, როდესაც თარაში ესწრება ე.წ. თერდობის ლოცვას, რიტუალს, როდესაც ლუკაია ცხენის როლს ირგებს, „ცხენდება“, იგი იხსენებს ანტიკურ წყაროებს და ანტიკური ავტორების ცნობებს, თუ ვინმეს აღწერილი აქვს მსგავსი ტრადიცია თუ რიტუალი. ასეთ რიტუალს ან ჩვეულებას ანტიკური წყაროები არ იცნობენ, ეს მთლიანად კონსტანტინე გამსახურდიას მხატვრული ფანტაზიის ნაყოფია. საინტერესოა, რომ თარაში ჩამოთვლის ჰომეროსს, ლუკანუსს, პლატონს და რომაელ ისტორიკოსებს და იხსენებს მათ თუ ჰქონდათ რამე ამგვარი ცნობა კოლხისის ან იბერიის შესახებ.⁷²⁸

ამ მონაკვეთში კ. გამსახურდია არცთუ ისე ზუსტია ისტორიული თვალსაზრისით. ჰომეროსი ტერმინს კოლხეთს, მით უმეტეს, ტერმინს იბერიას საერთოდ არ იცნობს და არ იხსენიებს თავის პოემებში. იბერია არც პლატონის ტექსტები შეიძლება შეგხვდეს. ესეც ანაქრონიზმია. როგორც ჩანს, ამ შემთხვევაში კ.

⁷²⁷ „მთვარის მოტაცება“, კ. გამსახურდია. რჩეული თხზულებანი, რვატომეული. ტ. I. თბილისი, 1958, გვ. 60.

⁷²⁸ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 67.

გამსახურდია ცდილობს ანტიკური ეპოქის საქართველო უბრალოდ ყველაზე დიდ ანტიკურ სახელებს დაუკავშიროს, რადგან არც პლატონი და არც ჰომეროსი ანტიკური საქართველოს შესახებ ყველაზე მნიშვნელოვან წყაროებს არ წარმოადგენენ. თარაშს არ შეიძლება მათ ტექსტებში რაიმე მსგავსი ენახა. ამ შემთხვევაში ავტორი ცდილობს უბრალოდ ანტიკურობისთვის პარადიგმატული, ყველაზე დიდი სახელების მოშველიებას და მათ წარმოდგენას ანტიკური საქართველოს (იბერია, კოლხისი) შესახებ წყაროებად. ეს ავტორის შეგნებული ჩანაფიქრი უნდა იყოს, რადგან, როგორც მისი სხვა რომანებიდან ჩანს, კ. გამსახურდია ანტიკური წყაროებს სიღრმისეულად, დეტალურად იცნობს და, სავარაუდოა, რომ მან ზუსტად იცოდა, რომ ჰომეროსი და პლატონი იბერიის და კოლხისის შესახებ მნიშვნელოვან წყაროებს არ შეიძლება წარმოადგენდნენ.

საინტერესოა, ამ ჩამონათვალში ლუკანუსის მოხსენიება, რომელიც ახ.წ. I საუკუნის რომაელი ეპიკოსი პოეტია და თავის პოემაში ძვ.წ. I საუკუნის რომაულ სამოქალაქო ომს აღწერს. ლუკანუსი იცნობს და იხსენიებს, როგორც კოლხეთს და იბერიას, ასევე საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრებს სხვა ხალხებს. ის ამ ტერმინებს ძირითადად პომპეუსის ლაშქრობის აღწერის კონტექსტში იხსენიებს. ლუკანუსიც არ არის ამ ეპოქის საქართველოს ყველაზე ინფორმაციული წყარო. ამ ჩამონათვალში მისი მოხვედრა, როგორც ჩანს, კ. გამსახურდიას ამ ავტორის შემოქმედებისადმი სიმპატიით უნდა აიხსნას. აქვე იხსენიებს ის რომაელ ისტორიკოსებს, რომელთაც არ აკონკრეტებს, თუმცა ამ შემთხვევაში ის უკვე საკმაოდ ზუსტია, რადგან ახ.წ. I საუკუნიდან მოყოლებული რომაელი ისტორიკოსები კავკასიის პოლიტიკური მნიშვნელობიდან გამომდინარე იმ პერიოდში საკმაოდ ხშირად იხსენიებენ როგორც კოლხეთს, ასევე განსაკუთრებით იბერიას და საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრებ სხვა ხალხებს და ძალიან მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენენ.

მსგავსი შინაარსის არის კიდევ ერთი პასაჟი, რომელშიც ავტორი ჯამსუღ ემხვარის, ასაკოვანი, რესპექტაბელური აფხაზი, რუსეთის მეფის არმიის ყოფილი გენერალი ლონდონში სერ ჯონსონ ხიკსს ხვდება. ამ ეპიზოდშიც, ისევე, როგორც კ. გამსახურდიას რომანების ბევრ სხვა ეპიზოდში, ხაზგასმულია, რომ ევროპას, ამ შემთხვევაში ლონდონს მშობლიური სოფელი ურჩევნია. ხიკსმა საქართველოს შესახებ თითქმის არაფერი იცის იქამდე, სანამ ჯამსუღ ემხვარი მას საქართველოს ბერძნულ-რომაელი ავტორების ტექსტების და ანტიკური კოლხისის, ფასისის და არგონავტების მიხედვით არ გაახსენებს. ხიკსს კლასიკური განათლება აქვს მიღებული და მის თანამედროვე საქართველოს ზუსტად ანტიკური ტექსტების და მათი ცნობების მიხედვით აიდენტიფიცირებს. კ. გამსახურდია ჩამოთვლის

ჰომეროსს, ქსენოფონს და სტრაბონს. ქსენოფონი და სტრაბონი ანტიკური კოლხისის, და დასავლეთ საქართველოს შესახებ უმნიშვნელოვანესი წყაროებია. ორივე მათგანი იხსენიებს კოლხებს, ფასისს, არგონავტების ლაშქრობას და მათთან ერთად ისტორიული კოლხისის ტერიტორიაზე მცხოვრებ სხვა ხალხებსაც. ამ მხრივ კ. გამსახურდია ნამდვილად ძალიან ზუსტია და იხსენიებს იმ ავტორებს, რომლებიც მართლად დეტალურად ამუშავებენ მის მიერ მოხსენიებულ ტერმინებს (კოლხისი, ფასისი, არგონავტები). საინტერესოა, რომ მათთან ერთად კვლავ მოხსენიებულია ჰომეროსი, რომელიც კოლხეთს, ფასისს და არგონავტებს პირდაპირი ფორმით საერთოდ არ მოიხსენიებს. როგორც ჩანს, ამ შემთხვევაშიც ავტორი ამოდის ჰომეროსის მნიშვნელობიდან, მისი მასშტაბიდან და შეგნებულად (თუმცა უსაფუძვლოდ) წარმოადგენს მას როგორც ანტიკური პერიოდის საქართველოს შესახებ ერთ-ერთ წყაროს.

ამ შემთხვევაშიც საქართველო, კერძოდ კი დასავლეთ საქართველო, ანტიკური ეპოქის საქართველოს გაგრძელებას, მის პირდაპირ ისტორიულ-კულტურულ მემკვიდრეს წარმოადგენს.⁷²⁹

სვანეთის შესახებ რომანის სხვა ეპიზოდში აღნიშნულია, რომ ის ძველ ბერძნებს ქვეყნიერების კიდედ, მის დასალიერად მიაჩნდათ.⁷³⁰ კვლავ ვხედავთ, რომ მისი თანამედროვე საქართველო და მისი მხარეები (ამ შემთხვევაში სვანეთი) ანტიკურობასთან, ანტიკურობაში ჩამოყალიბებულ ისტორიულ-კულტურულ იდენტობასთან არის დაკავშირებული. ბერძნულ სამყაროში, განსაკუთრებით ალექსანდრეს ლაშქრობამდე, კავკასიონი მართლაც მიაჩნდათ რაციონალური სამყაროს, ცივილიზებული ადამიანური განზომილების დასალიერად. ანტიკურობაში სვანების შესახებ სტრაბონი, პლინიუსი და უფრო გვიანდელი ავტორი, პრისკუს პანონიელი გადმოგვცემენ. კ. გამსახურდია, როგორც ჩანს, იცნობს ამ წყაროებს. დიდი ალბათობით სტრაბონს, რადგან, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მას ტექსტში უკვე იხსენიებს.

ზოგადად, ნაწარმოებში მისი თანადროული დასავლეთ საქართველო არაერთხელ მოიხსენიება, როგორც კოლხისის და ფასისის (მოიხსენიებს ფორმა ფაზისით) მიწად.⁷³¹

ერთ-ერთ თავს, „მამის თვალი“ კ. გამსახურდია კლავდიუს ელიანოსის, ახ.წ. II-III საუკუნის ბერძნულენოვანი რომაელი ავტორის წანამძღვართ იწყებს, რომლის მიხედვითაც კოლხები მიცვალებულებს გუდაში დებენ, ამოკერავენ და შემდეგ

⁷²⁹ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 78.

⁷³⁰ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 555.

⁷³¹ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 718.

ხეებზე კიდებენ. ამ შემთხვევაში იგი იმოწმებს ელიანოსის „სხვადასხვა ისტორიის“ (Ποικίλη ἱστορία) ერთ-ერთ მონაკვეთს (4,1). როგორც ზემოთ აღვნიშნე, კ. გამსახურდია მისი პერიოდის საქართველოს არა მხოლოდ ანტიკურ ტრადიციას უკავშირებს, არამედ, როგორც ჩანს, საკმაოდ სიღრმისეულად იცნობს ანტიკურ წყაროებს.

კ. გამსახურდიას ანტიკური ეპოქის საქართველოს რეცეფციის დროს ორი ძირითადი მოდელი აქვს აღებული – მითოპოეტური, როდესაც იგი მის თანადროულ საქართველოს მითოპოეტურ კოლხეთთან და განსაკუთრებით არგონავტების მითთან აკავშირებს, და ისტორიული, როდესაც იგი ისტორიულ კოლხეთსა და იბერიაზე, განსაკუთრებით კი პომპეუსის ლაშქრობას იხსენიებს.

არგონავტების ლაშქრობა კოლხეთში კ. გამსახურდიას პერსონაჟებისთვის ისტორიული რეალობაა. იასონის (იყენებს იაზონის ფორმას) და არგონავტების ლაშქრობა ნაწარმოებში არაერთხელ არის მოხსენიებული. კოლხისი და დასავლეთ საქართველო მისთვის სწორედ ანტიკური, მითოსურ-ისტორიული ტრადიციის გამგრძელებელია, რომლის ჩამოყალიბებაშიც არგონავტების ლაშქრობა უმნიშვნელოვანეს როლს ასრულებს. თარაში ლუკაიასთან სტუმრად ყოფნის დროს, მისი კომკის ისტორიაზე ფიქრობს. უძველესი კომკი შესაძლოა იასონის და სხვა არგონავტების და, ზოგადად, ბერძნების სტუმრობის ადგილი ყოფილიყო. როგორც ზემოთ აღვნიშნე, კ. გამსახურდიასთვის არგონავტების ლაშქრობა ისტორიული რეალობის ნაწილია. ის ამ კომკის ისტორიაზე ფიქრის დროს საკმაოდ ზუსტად ჩამოთვლის ყველა იმ პოლიტიკურ ძალას, რომელიც დასავლეთ საქართველოში, აფხაზეთში შესაძლოა ყოფილიყო და ამ კომკის პოტენციურ სტუმრებს მიეკუთვნება. კერძოდ, ბერძნებს ანუ ბერძნული კოლონიზაციის შედეგად შავი ზღვის სანაპიროს ბერძნული პოლისებით დასახლების პერიოდის, ლაზებს, რომლებიც უკვე ახალი წელთაღრიცხვიდან დასავლეთ საქართველოში ყველაზე მნიშვნელოვან ქართულ პოლიტიკურ ერთეულს წარმოადგენდნენ, შემდეგ კი უკვე შუა საუკუნეების ეპოქის ბიზანტიელებს, ვენეციელებს, ქართველებს და თურქებს. ეს საკმაოდ ზუსტი ისტორიული პანორამის ჩამონათვალი სწორედ არგონავტებით და იასონით იწყება.⁷³²

როდესაც თარაში თავის სტუმრებს რიონის შესართავს აჩვენებს, ანუ იმ ადგილს, სადაც ანტიკური ქალაქი ფასისი უნდა არსებულიყო, ამბობს, რომ დიდი ალბათობით სწორედ ამ ადგილას მოადგა არგონავტების გემი კოლხეთს. შემდეგ კი აღნიშნავს, რომ შესაძლოა სწორედ კოლხისის დაბლობზე არსებულ ჭაობი მოახვნევიანა მეფე აიეტმა იასონს. ამ დროს ის იხსენებს (და მდინარე რიონის ზღვაში ჩასვლის ადგილთან აიდენტიფიცირებს) არგონავტების მითის სცენას, როდესაც აიეტი იასონს

⁷³² „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 213.

ცეცხლისმფრქვეველი ხარებით მიწის მოხვნას ავალებს და შემდეგ იქ „ვეშაპის კბილებს“ დათესავს, საიდანაც მეომრები ამოიზრდებიან.⁷³³

იქვე თარაში აღნიშნავს, რომ ძველი კოლხების კულტურა აღმატებული იყო ბერძნულზე. ამ ტიპის ჩანართები და შენიშვნები სახასიათოა კ. გამსახურდიასთვის მის ყველა რომანში. იგი არაერთხელ უსვამს ხაზს ადგილობრივი (კოლხური, ქართული ა.შ.) კულტურის უპირატესობას სხვა კულტურებთან მიმართებაში. ამავე ტიპის შენიშვნაა, როდესაც მისტერ ემერი კოლხისის და სვანეთის განუმეორებლობასა და სილამაზეზე საუბრობს და შენიშნავს, რომ კოლხისის ბარს (სავარაუდოდ, კოლხისის დაბლობი იგულისხმება) ვერ შეედრება ვერ ოლიმპოს მთა, ვერც ჰესპერიდების ბაღნარი და ვერც გენუის რივიერა, ხოლო სვანეთი უფრო ლამაზია ვიდრე პირენეები ანდაც აპენინები. კოლხისის სილამაზესთან შედარების დროს ავტორს მის თანამედროვე გენუასთან ერთად მოჰყავს ორი ანტიკური ტერმინი – ღმერთების სამყოფელი, ოლიმპოს მთა, და მითოსური ჰესპერიდების ბაღი, რომელსაც ანტიკური ტრადიცია უკიდურეს დასავლეთში განათავსებდა და რომელიც ზევსის და ჰერას ქორწინების ადგილს წარმოადგენდა. ორივე შემთხვევაში კოლხისი მითოსურ, ღმერთების სამყოფელ ადგილებს არის შედარებული.⁷³⁴

იმავე სცენაში, ცოტა მოგვიანებით, თარაში მის თანამედროვე საქართველოს ისევ ანტიკურ კოლხეთს უკავშირებს და ხაზს უსვამს კოლხისის განვითარებულობასა და გამორჩეულობას. კერძოდ, აღნიშნავს, რომ სტრაბონის მიხედვით, მდინარე რიონზე 140 ხიდი იყო აგებული. რიონს ამ შემთხვევაში ის ანტიკურ ფასისთან აიგივებს. ხიდის მშენებლობა ძველ სამყაროში ერთ-ერთ ყველაზე რთულ არქიტექტურულ გამოწვევად მიიჩნეოდა და კულტურული განვითარებულობის ნიშანი იყო. საინტერესოა, რომ როგორც სხვა ეპიზოდებში, ამ შემთხვევაშიც ჩანს, რომ კ. გამსახურდია სიღრმისეულად იცნობს ანტიკურ წყაროებს, მათ შორის სტრაბონს. სტრაბონის გავლენით (და არამხოლოდ მისი) უნდა აიხსნას, რომ იგი მეფე აიეტის სამეფოს ყველაზე მნიშვნელოვან და აყვავებულ ქალაქებს შორის ჩამოთვლის ფასისს, დიოსკურიას და ჰერაკლეს. არგონავტების მითის მიხედვით აიეტის მთავარ ქალაქს აია ეწოდება. თუმცა კ. გამსახურდია ამ ეპიზოდში აერთიანებს კოლხეთზე მითოსურ და ისტორიულ ინფორმაციას. მითოსურ, აიეტის კოლხეთს, იგი უკავშირებს უკვე ისტორიული კოლხისის ყველაზე მნიშვნელოვან ქალაქებს ფასისს და დიოსკურიას. აღსანიშნავია, რომ დიოსკურიის შესახებ, რომელიც ამ ქალაქის მნიშვნელობაზე გვამცნობს, ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი წყარო სწორედ სტრაბონია.

⁷³³ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 371.

⁷³⁴ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 495-496.

საინტერესოა, ამ კონტექსტში ჰერაკლეს მოხსენიება. ჰერაკლეა ისტორიული კოლხისის და, ზოგადად, აღმოსავლეთ შავი ზღვისპირეთის პოლისი არასოდეს ყოფილა. ანტიკური სამყარო მხოლოდ შავი ზღვის რეგიონსა და მცირე აზიაში ერთდროულად რამდენიმე ამ სახელწოდების ქალაქს იცნობს. მათ შორის, ყველაზე ცნობილი იყო ე.წ. ჰერაკლეა პონტიკა, რომელიც მდებარეობდა შავი ზღვის სანაპიროზე, თანამედროვე თურქეთის ტერიტორიაზე, ისტორიული კოლხისიდან შეუდარებლად ბევრად უფრო დასავლეთით. ასევე ცნობილი იყო ჰერაკლეა მცირე აზიაში, ისტორიულ კარიაში, ჰერაკლეა კაპადოკიაში, ჰერაკლეა ლიდიაში და ჰერაკლეა იონიასა და კარიის საზღვარზე. დიდი ალბათობით კ. გამსახურდია გულისხმობს ამ ჩამონათვალში ჰერაკლეა პონტიკას, რადგან ის ზღვისპირა, შავი ზღვის სანაპიროს პოლისებს ჩამოთვლის და, ზოგადად, აიეტის სამეფო ზღვისპირა, საზღვაო სამეფოა. ჰერაკლეს მოხსენიება ისტორიულ რეალობას სცდება, ჰერაკლეა ახლოსაც კი არასოდეს ყოფილა კოლხისის და მის მომიჯნავე არეალში. ეს უნდა იყოს ავტორის მხატვრული ჩანაფიქრი, რომ წარმოადგინოს აიეტის სამეფო, მისი კოლხისი, დიდ შავი ზღვის მფლობელ პოლიტიკურ ძალად, რომელიც თითქმის სრულად აკონტროლებს შავი ზღვის სამხრეთ და აღმოსავლეთ სანაპიროს – ჰერაკლეადან დიოსკურიამდე (თან. სოხუმი).⁷³⁵

არგონავტების მითი კოლხისის, მისი თანამედროვე საქართველოს უმთავრესი კულტურული „სავიზიტო ბარათია“ უცხოელი სტუმრებისთვის. ინგლისელი სამხედროს მსგავსად, ამ შემთხვევაშიც ევროპელები, თარაშის სტუმრები საქართველოს, კერძოდ, მის დასავლეთ ნაწილს არგონავტების მითთან და ანტიკური ეპოქის კოლხისის მიხედვით იცნობენ. თარაში სტუმრებს მისი სამშობლოს შესახებ მოთხრობის დროს პირველ რიგში სწორედ არგონავტების შესახებ მითს უყვება (ამ შემთხვევაში კ. გამსახურდია უკვე ხაზს უსვამს, რომ ეს მითია) და იქვე აღნიშნავს, რომ აიას კუნძული და მითიური კირკე, მითოსური და ჰომეროსის „ოდისეას“ პერსონაჟი, სწორედ კოლხეთში (ალბათ, უფრო სწორი იქნება, თუ ვიტყვით, კოლხისის ზღვაში) მდებარეობდა. იქვე თარაში არგონავტების მითის ნაკლებად ცნობილ ამბავს ჰყვება, თუ როგორ სურდა აიეტს არგონავტების ხომალდის დაწვა და ამ მიზნით მათ ნადიმი მოუწყო, თუმცა შემდეგ ის აფროდიტემ შეაცდინა და აიეტმაც ვეღარ მოახერხა ჩანაფიქრის აღსრულება.⁷³⁶

კაროლინას კოლხისის შესახებ სხვა ეპიზოდშიც უყვებიან და მაშინაც კოლხისის მთავარი დამახასიათებელი, მისი ისტორიულ-კულტურული მნიშვნელობის განმსაზღვრელი მისი ანტიკური წარსულია. სწორედ ამ კონტექსტში აღნიშნულია,

⁷³⁵ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 373.

⁷³⁶ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 375.

რომ კოლხისი ძველი ბერძენი ავტორებისგან მრავალგზის შექებული ქვეყანაა და იხსენებს უპირველეს ყოვლისა სწორედ არგონავტების მითს, კერძოდ მის საწყის ეტაპს, როდესაც ფრიქსოსი თავის დასთან ერთად ელადიდან (საბერძნეთიდან) გაიქცა, ოქროს ვერძით გადმოცურა დარდანელი და ევქსინის პონტოს (შავი ზღვის) გავლით კოლხეთში ჩამოვიდა. შარდინი კაროლინასთან იმას კი აკონკრეტებს, რომ ფრიქსოსის ათამასის (მოიხსენიებს აფამანტას ფორმით) ვაჟი იყო.⁷³⁷

მდინარე ფასისი კ. გამსახურდიასთვის „ძველი ბერძნების მითებითა და ლექსებით“ გაბრწყინებულია. ფასისის სიდიადეს, მის ისტორიულ და კულტურულ მნიშვნელობას სწორედ ანტიკური კონტექსტი განსაზღვრავს.⁷³⁸

არგონავტების მითს კ. გამსახურდია უფრო ნეიტრალურ კონტექსტშიც ახსენებს. კერძოდ, რომში მაძამ ვიტელის ბინაში, რომელსაც ავტორი მუზეუმს ადარებს, მრავალ სხვადასხვა ხელოვნების ნიმუშს შორის, ბერძნული ვაზებიც არის ჩამოთვლილი, რომლებიც საკმაოდ ზუსტად გადმოსცემენ არგონავტების კოლხეთში ლაშქრობის და ოქროს საწმისის გატაცების სცენას.⁷³⁹

ანტიკური წარსული, ამ ისტორიულ-კულტურულ წარსულთან ბმა და მისი განგრძობითობა რომანში არგონავტების კონტექსტის მიღმაც, სხვადასხვა ისტორიულ-მითოსური სიმბოლოს მოშველიებითა და შედარების გზით არაერთხელ არის ხაზგასმული. მაგალითად, თარაში გორის ციხეს ათენის აკროპოლისს ადარებს. ამ შედარებას, ბუნებრივია, არანაირი ისტორიულ-კულტურული საფუძველი არ აქვს, გარდა მწერლის მხატვრული ჩანაფიქრისა, რომ მისი პერიოდის საქართველო ანტიკურ ტრადიციას, ანტიკურ წარსულს დაუკავშიროს.⁷⁴⁰ იქვე იმავე სცენაში, როდესაც თარაში თავის უცხოელ სტუმრებს მცხეთას აჩვენებს, კვლავ ანტიკური წარსულიდან იღებს შთაგონებას და ანტიკური მემკვიდრეობა მისთვის საქართველოს მთავარი ისტორიულ-კულტურული სავიზიტო ბარათია. მცხეთაში იგი იხსენებს „ქართლის ცხოვრებაში“ მეცხრამეტე მეფის, რევის მეფობის ხანაში მოხსენიებულ ამბავს, რომ რევმა ცოლი საბერძნეთიდან მოიყვანა და მისმა ცოლმა, სეფელიამ, აფროდიტეს კერპი ააგებინა მცხეთის თავზე.⁷⁴¹

მიუხედავად იმისა, რომ „ქართლის ცხოვრებაში“ მოხსენიებული ანტიკური ეპოქის ქართლის მეფეების თუნდაც მიახლოებითი დათარიღება ძალიან რთული ამოცანაა და, ზოგადად, „ქართლის ცხოვრების“ ამ პერიოდის, როგორც ზუსტი და დამაჯერებელი წყაროს, მიმართ კვლევაში საკმაოდ კრიტიკული დამოკიდებულება

⁷³⁷ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 363-364.

⁷³⁸ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 702.

⁷³⁹ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 304.

⁷⁴⁰ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 383.

⁷⁴¹ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 385.

არსებობს, მეფე რევის მმართველობა ყველა შემთხვევაში ქართლის ოფიციალურ გაქრისტიანებამდე თარიღდება და მნიშვნელოვანი წყაროა ქართლში ძველი ბერძნული რელიგიური წარმოდგენების შემოსვლა-გავრცელების შესახებ. თარაშიც მცხეთას სწორედ ამ ამბის კონტექსტში ახსენებს. აღსანიშნავია ისიც, რომ ისტორიულად თარაშის მიერ მოთხრობილი ამბავი მცხეთასთან დაკავშირებით ნამდვილად არ არის ყველაზე ცნობილი და სახასიათო ამბავი. თუმცა თარაში სწორედ სეფელიას და აფროდიტეს კულტის დამკვიდრებით, ანუ საქართველოს ანტიკურ კულტურასთან მჭიდრო ისტორიული კონტაქტების ჩვენებით ცდილობს აუხსნას უცხოელ სტუმრებს ადგილობრივი კულტურა და ისტორია. ეს ავტორის მხატვრული ჩანაფიქრი და გადაწყვეტილება უნდა იყოს.

ამავე მიზეზით, ანუ ავტორისეული გადაწყვეტილებით, უნდა აიხსნას ის, რომ, როდესაც ცდილობს ავტორი აღნიშნოს, რომ ცხენის დაღალს უძველესი დროიდან იცნობდნენ საქართველოში, ეს უძველესი დრო, აღნიშნულია როგორც სტრაბონის დრო (ანუ ახ.წ. I საუკუნე).⁷⁴²

კაროლინას იგი პირდაპირ ეუბნება, რომ არსად ძველ ბერძნებს ისეთი გავლენა არ ჰქონიათ და ისეთი დიდი მემკვიდრეობა არ დარჩენიათ, როგორც საქართველოში. იქვე წმინდა გიორგისთვის, ქართულ დღესასწაულზე ცხვრის და სხვა ცხოველის დაკვლას, ის ბერძნების მიერ აპოლონისთვის ცხოველის მსხვერპლად შეწირვას ადარებს, შემდეგ კი იმავე სცენაში, იხსენებს ჰომეროსის პოემებს, რომელშიც ცხოველის ღმერთისთვის მსხვერპლად შეწირვა არაერთხელ მოიხსენიება.⁷⁴³

ანტიკური კულტურულ-მითოსური ტრადიცია განსაკუთრებით კარგად ჩანს სვანეთში, რომელშიც რომანის მოქმედების მნიშვნელოვანი ნაწილი ვითარდება. თარაში სვანურ დალის ბერძნულ არტემისს ან რომაულ დიანას უკავშირებს.⁷⁴⁴

მოხსენიებულია ასევე პრომეთე, რომელიც ანტიკური ტრადიციის მიხედვით კავკასიონზე იყო მიჯაჭვული,⁷⁴⁵ ხოლო თარაშს სვანური პრომეთეს შესახებ სურს ამბის გაგება და სვანეთში მოგზაურობის დროს სვანური პრომეთეს შესახებ უნდა თქმულების ჩაწერა.⁷⁴⁶

სვანეთის შესახებ, რომელიც, როგორც აღვნიშნეთ, რომანის მოქმედებისთვის ერთ-ერთი ძირითადი სამოქმედო სივრცეა, აღნიშნულია, რომ იქ ბევრი განსხვავებული კულტურა იკვეთება, მათ შორის, ირანული მაზდეანიზმი (ანუ

⁷⁴² „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 495.

⁷⁴³ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 57.

⁷⁴⁴ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 518.

⁷⁴⁵ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 295.

⁷⁴⁶ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 530.

ზოროასტრიზმი) და ძველი ბერძნული მისტერიები.⁷⁴⁷ ანტიკური საქართველო, კოლხისი და განსაკუთრებით იბერია, მთელი მისი ისტორიის მანძილზე იყო ბერძნულ-რომაული და ირანული კულტურების შეხვედრის ადგილი და ამ ორი დიდი სამყაროს მიჯნაზე მდებარეობდა. სვანეთის, უფრო სწორად, სვანების შესახებ ანტიკური წყაროები ჩვენს წელთაღრიცხვაში რამდენჯერმე გვამცნობენ. ბერძნულ-რომაული სამყარო იცნობდა სვანებს, თუმცა გეოგრაფიული ფაქტორის გამო არ შეიძლება ითქვას, რომ სვანეთში ბერძნული ან რომაული კულტურის გავრცელების კვალი აშკარად ჩანს. სვანები უფრო მოშორებულები იყვნენ იმ არეალებს (მაგ. ზღვისპირეთი), რომელშიც ადგილობრივი და ბერძნულ-რომაული ელემენტი სისტემატიურად თანაარსებობდა.

რაც შეეხება ირანულ გავლენას, დასავლეთ საქართველოში პოლიტიკური ან სამხედრო ფორმით სხვადასხვა ირანული იმპერია რამდენჯერმე დასტურდება. ჰეროდოტოსი კოლხებს იმ ხალხებს შორის ჩამოთვლის, რომელიც უშუალოდ არ შედის აქემენიდური სპარსეთის შემადგენლობაში, თუმცა ხარკს იხდის და მოგვიანებით უკვე აქემენიდთა ჯარში ჩამოთვლის მათ ბერძნულ-სპარსული ომების დროს. პართიის გავლენა დასავლეთ საქართველოზე, მით უმეტეს, სვანეთზე არანაირი ფორმით არ დასტურდება. ხოლო სასანიდურ პერიოდში შაბურ I-ის დროს სასანიდებს შავ ზღვამდეც შესაძლოა მიეღწიათ (თუმცა სვანეთი ნაკლებად მოსალოდნელია), მოგვიანებით უკვე სასანიდებისა და ბიზანტიის ომების დროს, გვიანანტიკურობაში დასავლეთ საქართველო ამ ომების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი ხდება. შესაძლოა, კ. გამსახურდია სწორედ ამ ისტორიული პერიოდის გავლენით საუბრობდეს სვანეთში როგორც ბერძნული, ისე ირანული კულტურის და რელიგიის გავრცელების შესახებ.

ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მოტივი, რომელიც საქართველოს ანტიკურ წარსულს მიემართება არის პომპეუსის ლაშქრობა ანტიკური საქართველოს, იბერიის და კოლხისის ტერიტორიაზე მითრიდატული ომების, კერძოდ მესამე მითრიდატული ომის კონტექსტში. პომპეუსი არმენიიდან გადავიდა ალბანიაში, შემდეგი კი ალბანიიდან იბერიის და კოლხისის გავლით მთელი საქართველო გადაკვეთა და შავი ზღვის სანაპიროზე, ფასისტან, რომაულ ფლოტს შეხვდა. პომპეუსის ლაშქრობით იწყება იბერიის და კოლხისის, და მთლიანად კავკასიის რომაული გავლენის და ინტერესების სივრცეში მოხვედრა.

ერთ შემთხვევაში ავტორი აღნიშნავს, რომ ენგურის თაფლმა მოწამლა პომპეუსის ჯარისკაცები, როდესაც მათ კოლხისის გაძარცვა სურდათ. კ. გამსახურდია უნდა იხსენებდეს ანტიკურ წყაროებში დაცულ ცნობას იმის შესახებ,

⁷⁴⁷ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 496.

რომ კავკასიაში, კერძოდ, დასავლეთ საქართველოში ლაშქრობის დროს, პომპეუსის ჯარები ადგილობრივმა ხალხმა, ჰეპტაკომეტებმა გარეული თაფლით მოწამლეს და შემდეგ დახოცეს.⁷⁴⁸

კ. გამსახურდია ამ შემთხვევაში ისტორიული თვალსაზრისით არცთუ ისე ზუსტია. ის იცნობს ანტიკურ წყაროებს პომპეუსის კავკასიური ლაშქრობის შესახებ, თუმცა ამატებს ამ ამბავს მარცვის ელემენტს, რასაც წყაროები არ ადასტურებენ და განათავსებს ჰეპტაკომეტებს მდინარე ენგურის სიახლოვეს, როცა ამ ხალხს უფრო სამხრეთით უნდა უცხოვრა. ჰეპტაკომეტების განსახლების ზუსტი ლოკაცია ცნობილი არ არის, თუმცა მათ ყველა შემთხვევაში ფასისიდან სამხრეთით, ან სამხრეთ-დასავლეთით უნდა ეცხოვრათ.

სხვა ეპიზოდში ის ასევე აღწერს პომპეუსის კავკასიურ ლაშქრობას და რომაელთა ბრძოლას ალბანიასთან (ახსენებს მეფე ორიზს, ანუ ანტიკური წყაროების ოროდესს) და იბერიასთან (ახსენებს მეფე ატროკს, ანუ ქართული წყაროების არტაგს და ბერძნულ-რომაული წყაროების არტოკესს). ამ შემთხვევაშიც ის მცირე უზუსტობებს უშვებს. მაგალითად, პომპეუსის ბრძოლა ალბანიასთან ორი სხვადასხვა ბრძოლაა, ხოლო იბერიელებთან რომაელებს დამატებით, სხვა ბრძოლა აქვთ. ავტორი კი მათთან ბრძოლებს აერთიანებს და ერთიან, დიდ ბრძოლად წარმოადგენს (იბერიელები და ალბანელები ერთ ტყეში გამაგრდნენ).⁷⁴⁹ იქვე მოიხსენიებს ანტიკური წყაროების ცნობას იმის შესახებ, რომ პომპეუსთან ბრძოლაში მეგრძოლი ქალები, ამადონებიც მონაწილეობდნენ. თუმცა კ. გამსახურდია არ ახსენებს ამადონებს და მეგრძოლ ქალებს იბერიელებად მოიხსენიებს, იქვე კი ამატებს, რომ ბრძოლაში დაცემულ ქალებს და კაცებს თანაბარი რაოდენობის ჭრილობები ჰქონდათ მიღებული. ეს დეტალიც მისი მხატვრული ფანტაზიის ნაყოფია და ბერძნულ-რომაულ წყაროებში არ დასტურდება. შემდეგ კი ამავე ეპიზოდში აღწერს პომპეუსის ტრიუმფს, რომელსაც არაერთი ანტიკური წყარო მოიხსენიებს, და მასში იბერიელი მძევლების და ტყვეების მონაწილეობას.

ერთ მომენტში კი თარაში ქართული ციხესიმაგრეებს უყურებს და ფიქრობს მათ წარსულზე, მათ შორის იმ ომებზე, რომლებიც მათ თავს გადახდენიათ და სხვადასხვა დამპყრობელს შორის ჩამოთვლით პომპეუსსაც, რომელმაც „იერიშით აიღო ისინი“. საინტერესოა, რომ ზუსტად იმავე ჩამონათვალში ის იმასაც აღნიშნავს, რომ „მაკედონელი“ ანუ ალექსანდრე საქართველოს ტერიტორიაზე ნამყოფია.⁷⁵⁰ როგორც ჩანს, კ. გამსახურდია ამ შემთხვევაში იხსენიებს არა ბერძნულ-რომაული წყაროების

⁷⁴⁸ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 290.

⁷⁴⁹ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 301.

⁷⁵⁰ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 296.

ცნობას, რომლებიც ალექსანდრეს კავკასიაში ლაშქრობას არ ადასტურებენ, არამედ „ქართლის ცხოვრების“ ცნობას იმის შესახებ, რომ ალექსანდრე თავისი ლაშქრობის დროს კავკასიაში, მათ შორის, საქართველოს ტერიტორიაზე იმყოფებოდა. ეს ცნობა მრავალგზის განხილულია და გასაგებია, რომ ამ შემთხვევაში „ქართლის ცხოვრების“ ცნობა რეალობას არ შეესაბამება და სურს, რომ ლეგიტიმაციის მაღალი ხარისხი მიიღოს ელინისტური სამყაროსთვის ტიპური გზით, თავისი წარსულის ალექსანდრესთან დაკავშირებით.

ანტიკურობის რეცეფციის კუთხით მნიშვნელოვანი ეპიზოდია თარაშ ემზარის რომში ყოფნის ამბავი. თარაში რომში ელლენთან ერთად მოგზაურობს. ავტორი დეტალურად აღწერს მათ ყოფას რომში და არაერთ ანტიკურ დეტალს იხსენიებს. სანტა მარია დელ პოპოლოზე ახსენებს, რომ აქ დასვენებული იყო ნერონის ნეშტი; მარსის მოედანი ის ადგილია, საიდანაც რომში ბარბაროსები იჭრებოდნენ ხოლმე – სავარაუდოდ, გულისხმობს ახ.წ. IV-V საუკუნეებში რომზე გახშირებულ თავდასხმებს გერმანული და სხვა მომთაბარე ხალხების მიერ; იქვე მარსის მოედანთან მდებარეობს ვილა, რომელშიც ნერონი მოკლეს; იქვე მსჯელობს ავტორი „უნიჭო ნერონის“ პოპულარობის შესახებ; იქვე უძველეს ვია ლატას ახსენებს, რომელზეც კეისარი, პომპეუსი, კატილინა, ვერგილიუსი და ჰორაციუსს უვლიათ; იქვე თარაში ახსენებს კოლოსეუმს, პალატინუმისა და ესკვილინუმის ბორცვებს, რომულუსს და რემუსს და მითს ტყუპების ძუ მგელის მიერ გადარჩენის შესახებ; მარკუს ავრელიუსის ქანდაკებას, რომელიც მისივე აღწერით ისეთ ცხენზე ზის, რომელსაც არცერთი აფხაზი ვაჟკაცი არ იკადრებდა (კვლავ ქართული რეალობის უპირატესობის ხაზგასმა); სეპტიმუს სევერუსის, კონკორდიას და სატურნუსის ტაძრებს, კასტორის და პოლუქსის ტაძარს, ვესპასიანეს ტაძარს და ფორუმ რომანუმს; და აღნიშნავს, რომ რომაელი სენატორები სამყაროს ბედით ისე თამაშობდნენ, როგორც კამათლით. ვესტას ტაძარში კი ხაზგასმულია, რომ დიდი გარყვნილება იყო იქ და შემდეგ მოხსენიებულია, რომ იულიუს კეისარი ორგიებს მართავდა იქ გალიის ომიდან ჩამოყვანილ გერმანელ ბიჭებთან ერთად და იქვე არის მოხსენიებული, რომ სავარაუდოდ რომის იმპერატორებს არაერთი აფხაზი და ლაზი დასაჭურისებული ბავშვი გაუხრწნიათ.⁷⁵¹

ამ პასაჟს აშკარად, მკვეთრად გამოხატულად პროპაგანდისტული და იდეოლოგიური საფუძველი აქვს. ანტიკურ წყაროებში ცალკეული იმპერატორების გარყვნილების შესახებ სხვადასხვა ცნობა არსებობს. ყველაზე ცნობილი მათ შორის სვეტონიუსი და „მისი 12 კეისრის ცხოვრება“, რომელსაც უფრო მეტად პირადული ხასიათის, „ყვითელი“ ხასიათი აქვს. იულიუს კეისრის შესახებ მსგავსი ცნობა არ

⁷⁵¹ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 298-301.

დასტურდება. მით უმეტეს, არცერთი წყარო არ მოიხსენიებს რომის საიმპერატორო კარზე ლაზების, ან რომელიმე ქართული სამეფოს ან ხალხის წარმომადგენლების მონაწილეობას.

საერთოდ ანაქრონიზმია ანტიკურ ეპოქაში ტერმინი აფხაზეთის მოხსენიება, რომელიც ბევრად უფრო გვიანდელი ტერმინია. ანტიკურობა ტერმინს აფხაზეთს არ იცნობს. როგორც ჩანს, ამ პასაჟს ასეთი ფორმით კ. გამსახურდია აღწერს, რადგან სურს ხაზი გაუსვას დასავლური ცივილიზაციის და კულტურის კრიზისულ ხასიათსა და გარყვნილებას. ეს შესაძლოა საბჭოთა პროპაგანდის ზეწოლით იქნეს ახსნილი, ანდაც ავტორის პირადი მსოფლმხედველობით, რომელიც თავის სხვა ნაწარმოებშიც ხშირად უპირისპირებს ქართულ და ევროპულ, დასავლურ კულტურას და მკვეთრად, პირდაპირ ხაზს უსვამს ქართული კულტურის უპირატესობას.

ძალიან საინტერესოა ერთი დეტალი, თუ როგორ ადარებს ავტორი მთაწმინდას ძველბერძნულ ოლიმპოს მთას, ანუ ღმერთების სამყოფელს, პანთეონს და პარნასოსის მთას, ძველი ბერძნული მითოსის მიხედვით, ნიმფების სამყოფელს.⁷⁵² ამ შედარებას ქართულ ლიტერატურაში, მეოცე საუკუნის მწერლობაში კ. გამსახურდიას შემდეგაც არაერთხელ ვხვდებით. ცალკე საკვლევი საკითხი შეიძლება იყოს, თუ როგორ იწყება ქართულ მწერლობაში ამ შედარების შემოტანას.

რომანიდან იკვეთება, რომ კ. გამსახურდია საკმაოდ კარგად იცნობს ანტიკურ ფილოსოფიას, განსაკუთრებით კი პლატონს. სხვადასხვა ეპიზოდში მისი პერსონაჟები პლატონს და მის მოძღვრებას არაერთხელ ახსენებენ. პლატონის „ფედროსს“ უკითხავენ თამარს და კაროლინას.⁷⁵³ „ფედროსს“ კითხულობს თარაშ ეხმვარიც.⁷⁵⁴ აღსანიშნავია, რომ სიყვარული პლატონის ამ დიალოგის ერთ-ერთი მთავარი თემაა. იმავე მონაკვეთში კაროლინა და თარაში ერთად კითხულობენ ამ დიალოგის სიყვარულის, მისი გაგების და აღქმის შესახებ ამონარიდს. ამ ფრაგმენტში აღნიშნულია, რომ სიყვარული სიშმაგეა, ის ირაციონალური, იმპულსური მოვლენაა და არსებობს ორგვარი სიყვარული, ადამიანური და ღვთაებრივი წარმოშობის, შემდეგ კი სოკრატეს პირით განხილულია სიყვარულის ღვთაებრივი სიშმაგის ოთხი სხვადასხვა სახე, რომელიც ოთხ სხვადასხვა ღვთაებას მიემართება – აპოლონური ჭკრეტა, დიონისეს წმინდა მოგვის აღმაფრენა, მუზების პოეტური აღმაფრენა და აფროდიტეს და ეროსის შეყვარებულთა აღმაფრენა.⁷⁵⁵

ამ მონაკვეთში, როდესაც კაროლინა და თარაში სიყვარულის შესახებ მსჯელობენ და მათი მსჯელობა დიდწილად არის განპირობებული სიყვარულის

⁷⁵² „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 386.

⁷⁵³ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 551.

⁷⁵⁴ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 319.

⁷⁵⁵ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 319-321.

პლატონური გაგებით, თარაში აღნიშნავს, რომ სიყვარული მისთვის სიშმაგეა, ოღონდ სიშმაგეს ის მკვეთრად დადებითად განიხილავს და ეს ყველაზე დიდი ღირსება და სიქველეა, თუკი ამ სიშმაგეს ღვთაებრივი ძღვენის ფორმა აქვს. „მთვარის მოტაცების“ ეს პასაჟი უკავშირდება კ. გამსახურდიას სხვა რომანებსაც, რომლებშიც ავტორი ასევე ხშირად მსჯელობს სიყვარულის, მისი დიონისური გაგების და, ზოგადად, დიონისური საწყისის შესახებ. იგი თავის ნაწარმოებები სიყვარულს მუდამ წარმოადგენს როგორც სიშმაგეს, თავდავიწყებას, ირაციონალურ, იმპულსურ, აუხსნელ და რაციონალურად შეუცნობელ ფენომენს. ამავე პასაჟში, თარაში ერთმანეთს უპირისპირებს რაციონალურს და ირაციონალურს, აპოლონურს და დიონისურს, სიშმაგეს და სიფხიზლეს და ისევე, როგორც თავის სხვა ნაწარმოებებში კ. გამსახურდია აქაც აშკარად დიონისურის, ირაციონალურის უპირატესობას უსვამს ხაზს. საინტერესოა, რომ ამ შემთხვევაშიც ის თავის მოსაზრებას ანტიკური მითოსის, ანტიკური სიმბოლოების მეშვეობით გადმოსცემს. კერძოდ, აღნიშნავს, რომ ღვთაებრივი სიშმაგის წყალობით დელფოს წინასწარმეტყველებს და დოდონას მოგვ ქალწულებს ძველ საბერძნეთში არაერთი სიკეთე გაუკეთებიათ, ხოლო სიფხიზლის, ანუ რაციონალური მდგომარეობის პერიოდში კი – ბევრი არაფერი.

პლატონს კ. გამსახურდია მხოლოდ სიყვარულის კონტექსტში არ ახსენებს და არ იცნობს, ის იცნობს პლატონის სულის უკვდავების იდეასაც. კერძოდ, ახსენებს, რომ „პლატონის სულთა მიგრაცია“ შესაძლოა მართალიც იყოს, როდესაც ნადირობის დროს ემინია მის მიერ მოკლული ჯამლეტ ტარბა სხვა სახით არ გამოეცხადოს.⁷⁵⁶

კ. გამსახურდია, როგორც ჩანს, პლატონს საკმაოდ კარგად იცნობს და მის ფილოსოფიურ მოძღვრებას მის შემოქმედებაზე საკმაოდ მნიშვნელოვანი გავლენა აქვს.

ზემოთ ჩამოთვლილი მაგალითებთან ერთად კ. გამსახურდია ანტიკურ ტერმინებს – მითოსურ, ისტორიულ, გეოგრაფიულ სახელებს – არაერთხელ მოიხსენიებს. ამ მოხსენიებებს უფრო მეტად ეპიზოდური, ფრაგმენტული ხასიათი აქვს და არ გამოიყენება ნარატივის აგებისათვის, თუმცა ცხადყოფს, რომ ანტიკურ კულტურას „მთვარის მოტაცებაზე“ მნიშვნელოვანი გავლენა აქვს.

კ. გამსახურდია თავის რომანში არაერთ მითოსურ სცენას მოიხსენიებს: მაგალითად, ბორეასის მიერ ორეითიას მოტაცების სცენას;⁷⁵⁷ დოდონაში ზევსის ორაკულის შექმნას;⁷⁵⁸ პერკულესის, ანუ პერაკლეს და პოსეიდონის ვაჟის, ანთეოსის

⁷⁵⁶ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 365.

⁷⁵⁷ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 319.

⁷⁵⁸ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 85.

შერკინებას;⁷⁵⁹ მითს ლაოკოონის შესახებ, რომელსაც იგი ძალიან საინტერესოდ და ორიგინალურად გაიაზრებს და აღიქვამს, რომ ლაოკოონს, ისევე, როგორც, ზოგადად, კაცთა მოდგმას, საკუთარივე ცოდვები ახრჩობს. გველები, რომლებიც ლაოკოონს და მის შვილებს ახრჩობენ, კ. გამსახურდია გაიაზრებს და აღიქვამს ვნებებად, ცოდვებად, რომლებიც ადამიანებს სულიერად, მენტალურად ახრჩობს.⁷⁶⁰

ლაოკოონის სახეს და შემოხვეული გველების ჩვევად, ვნებად, ცოდვად გადააზრებას კ. გამსახურდიასთან სხვა ეპიზოდშიც ვხედავთ. მწერალი აღნიშნავს, რომ „მამა-პაპათა ზნეთაგან“ ადამიანები ისე ვართ შეპყრობილები, როგორც ლაოკოონი და მისი შვილები მათზე შემოხვეული გველებისგან.⁷⁶¹

კ. გამსახურდია „მთვარის მოტაცებაში“ ორ შემთხვევაში ახსენებს ანტიკურ ტიხეს, ბედისწერის ღვთაებას. ორივე შემთხვევაში ეს უფრო ფრაგმენტული მოხსენიებაა და ტიხე მისთვის ბედისწერის აღმნიშვნელი ტერმინია („პარიზში რომ შემთხვევით გადაეყრები ნაცნობს, აქ უთუოდ ტიხეს ხელი ურევია“).⁷⁶²

ბევრი მითოსური ტერმინი გამოყენებულია შედარებისთვის: მაგალითად, აღნიშნულია რომ „ტანტალივით (ტანტალოსივით) დამრწოდა თარაშ ემხვარი“;⁷⁶³ ცხენები, გუნტერი და არაბია ისე უხდებოდნენ და ავსებდნენ ერთმანეთს, როგორც აპოლონოს ეტლს დიოსკურები;⁷⁶⁴ ხეცსურების დარბაისლობა შედარებულია რომაელ სენატორებთან;⁷⁶⁵ ღრუბლები ოქროს საწმისის ფერია;⁷⁶⁶ ბუნების ველურად აღმოცენება აღწერილია ტერმინი „პანურიტ“, რითაც მის უწყესრიგობა, სიველურეა გამოხატული;⁷⁶⁷ ხოლო დიდი მუხა, რომელზეც მტრები ბუდობენ, ორჯერ არის შედარებული ანტიკურობისთვის ცნობილ დოდონას მუხას;⁷⁶⁸ დოდონაში, ეპიროსში, ძველი საბერძნეთის ჩრდილო-დასავლეთით, მდებარეობდა უძველესი ელინური ორაკული, რომელიც ჰეროდოტოსის მიხედვით (Hist. 2, 54-57), ჯერ კიდევ ძვ.წ. II ათასწლეულიდან თარიღდებოდა, ხოლო ჰომეროსი დოდონაში ზევსის ორაკულის შესახებ საუბრობს (Iliad, XVII, 233-235; Od. XIV, 327-328). არისტოტელეს მიხედვით, ელინები სწორედ დოდონაში დაიბადნენ. ბერძნული წარმოდგენებით დოდონაში ზევსის ორაკული ჯერ კიდევ მითოსურმა დევკალიონმა და პირამ აღმართეს (Plut.

⁷⁵⁹ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 295.

⁷⁶⁰ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 308.

⁷⁶¹ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 705.

⁷⁶² „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 285, გვ. 429.

⁷⁶³ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 88.

⁷⁶⁴ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 156.

⁷⁶⁵ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 391.

⁷⁶⁶ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 725.

⁷⁶⁷ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 519.

⁷⁶⁸ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 329, გვ. 552.

Vit. Pyrhos). ხოლო სტრაბონის მიხედვით, დოდონაში ორაკული პელასგებმა აღმართეს (7,7). კ. გამსახურდია სტრაბონს საკმაოდ კარგად იცნობს და ხშირად იმოწმებს. შესაძლებელია, დოდონათი მისი დაინტერესება იმანაც განაპირობა, რომ სტრაბონის გავლით მან იცის ამ ორაკულის პელასგებთან მიმართების შესახებ, რომელიც უძველესი, ნაკლებად შესწავლილი, არაბერძნული კულტურაა და რომელსაც მეცნიერთა ნაწილი წინარეწართულ სამყაროსთან აკავშირებს ხოლმე (ძირითადად ლინგვისტურად).

„მთვარის მოტაცებაში“ ჩანს, რომ კ. გამსახურდია კარგად იცნობს ანტიკურ მხატვრულ ლიტერატურას და კულტურას. ის ანტიკური მწერლობიდან სხვადასხვა პერსონაჟს და სცენებს არაერთხელ იხსენიებს. თარაშ ემხვარი პერსონაჟ კონსტანტინე გამსახურდიასთან საუბრის დროს ახსენებს, რომ მთა ურჩევნია ზღვას, რადგან უფრო ველური, პირველყოფილი და ბუნებრივი მოცემულობაა. იქვე კი ახსენებს, რომ „ოდისევსის დროინდელი ზღვა“ სხვანაირი იყო. აქ ის გულისხმობს ჰომეროსის „ოდისეას“, რომლის მთავარი სიუჟეტი მისი მთავარი პერსონაჟის ოდისევსის ზღვაზე მოგზაურობას, ხეტიალს და თავგადასავლებს უკავშირდება. სწორედ აქედან გამომდინარე თარაშისთვის ოდისევსის ზღვა გამომდინარე „ოდისეას“ სიუჟეტიდან მის თავგადასავლიან, საინტერესო, ბუნებრივად ველურ ხასიათთან ასოცირდება.⁷⁶⁹

როგორც ჩანს, კ. გამსახურდია საკმაოდ კარგად იცნობს „ოდისეას“ და მისი სიუჟეტის გამო მას ტიპურ, საზღვაო პოემად აღიქვამს. ანუ მისთვის ეს პოემა ზღვასთან, ზღვის ესთეტიკასთან ასოცირდება. თარაშის საზღვაო მოგზაურობის აუცილებელი ატრიბუტია „ოდისეას“ (ტექსტში მოხსენიებულია მისი მთავარი პერსონაჟის ოდისევსის სახელის მიხედვით და არა „ოდისეას“ ფორმით) კითხვა.⁷⁷⁰ აქვე, დაკონკრეტებულია, რომ ის მეათე სიმღერას კითხულობდა და ახსენებს მეფე ეოლოსს.

ერთ-ერთ თავს, „კოლხურ ღამეს“ ის იწყებს ლუკიანოსის „წერილები პონტოდან (Epistolae Ex Ponto) წანამძღვარი – „შენში ისე ხრჩოლავს კოლხური შხამი, როგორც ის ქურა, რომელშიც მას ამზადებენ“. სვანეთში თარაში პინდაროსის ლექსს იგონებს, როდესაც ადგილობრივ ტრადიციებს ეცნობა.⁷⁷¹ როგორც ჩანს, ლუკიანოსს და პინდაროსს კ. გამსახურდია კარგად იცნობს, რადგან მათ პირდაპირ ციტირებს.

იგი ახსენებს ჰიპოკრატესსაც, თუმცა უფრო ზოგად კონტექსტში, როგორც მედიცინის მამას, რომელსაც ევროპელი მეცნიერები დღემდე უსმენენ და მის ნაწერებს ეცნობიან.⁷⁷²

⁷⁶⁹ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 329, გვ. 508.

⁷⁷⁰ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 329, გვ. 368.

⁷⁷¹ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 329, გვ. 443.

⁷⁷² „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 329, გვ. 428.

კ. გამსახურდია ახსენებს ანტიკური ეპოქის ხელოვანებსაც ფიდიასს და პრაქსიტელესს და ფრინას, პრაქსიტელესის საყვარელ ქალს.⁷⁷³ ჩამოთვლის ასევე გეოგრაფიულ ტერმინებსაც, მათ შორის ჰელიპოლისს, რაც ეგვიპტის ელინურ ქალაქს ჰელიოპოლისს უნდა ნიშნავდეს. რომში სეირნობის დროს აღნიშნულია, რომ რომში ობელისკი ჰელიპოლის მზის ტაძარიდან იყო ჩამოტანილი.⁷⁷⁴

ასევე იგი ახსენებს შავი ზღვის ანტიკურ შესატყვისს, ევქსინის პონტოსს და მას მუხანათ ზღვას უწოდებს.⁷⁷⁵ იტალიაში მოგზაურობის დროს მოხსენიებულია ანტიკური ტოპონიმები – ფორუმ რომანუმი, რომის ცენტრი და ასევე ანტიკური იტალიის ქალაქები პომპეი და მესინა.⁷⁷⁶ სხვა ეპიზოდში იგი ასევე ახსენებს ფორუმ რომანუმს და იქვე მდებარე კაპიტოლიუმის მუზეუმს, რომელიც რომისთვის ისტორიულ კაპიტოლიუმის ბორცვზე მდებარეობდა.⁷⁷⁷

ასევე მოხსენიებულია კორინთოსი და კორინთოსის არხი, რომელიც ისთმოსის ყელზე ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სატრანსპორტო არტერიას წარმოადგენდა და ეგეოსის ზღვას.⁷⁷⁸ ელენ რონსერისადმი მიწერილ წერილში თარაში აღწერს იმ პოტენციურ მარშრუტს, რომლითაც იტალიიდან შესაძლოა ადამიანს კოლხეთამდე, დასავლეთ საქართველომდე მიეღწია. სწორედ ამ კონტექსტში იხსენებს კორინთოსის არხს და ეგეოსის ზღვარს, როგორც ამ შესაძლო მარშრუტის ნაწილს წარმოადგენდა.

მნიშვნელოვანი ეპიზოდია, როდესაც თარაში ჩამოთვლის იმ ქალაქებს, რომლებშიც დიდი, მსოფლიო მნიშვნელობის მქონე კულტურები დაწყებულია. ამ ჩამონათვალში იგი იხსენიებს ანტიკურ ათენს და რომს შუა საუკუნეების ვენეციასა და ფლორენციას, ახალი დროის პარიზსა აღმოსავლურ ქალაქებთან ერთად.⁷⁷⁹

კ. გამსახურდია ხშირად იხსენიებს მითოსურ სახელებსაც. გოგონა, რომელმაც ცხენ არაბიას გადაურბინა წინ და თან შეეშინდა, თან ცხენმა მისი აღტაცება გამოიწვია, შედარებულია ბერძნული მითოსური პანის მიერ ფერიის შეშინებასთან, რომელიც „ძველ ბერძნულ ფრესკებზე არის გამოსახული“.⁷⁸⁰

მცირეწლოვანი თათიას მიერ მისი მამიდის თამართან შეხება თუ მოფერება და ამ შეხებით გამოწვეული განცდა შედარებულია ეროსის სხეულში შემოსვლის განცდასთან.⁷⁸¹ კ. გამსახურდიას ვნებიანი, ტემპერემანტიანი ხასიათის გამოსახატად

⁷⁷³ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 219-220, გვ. 288.

⁷⁷⁴ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 219-297.

⁷⁷⁵ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 219-369.

⁷⁷⁶ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. გვ. 554.

⁷⁷⁷ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. გვ. 562.

⁷⁷⁸ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. გვ. 559.

⁷⁷⁹ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. გვ. 691.

⁷⁸⁰ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. გვ. 126.

⁷⁸¹ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 282.

ხშირად იყენებს ტერმინს – ბაკხიურს, დიონისეს რომაული ვერსიის ბაკხუსის მიხედვით.⁷⁸² იმავე ეპიზოდში მსჯელობა მიმდინარეობს ნიცმეს შესახებ, რომელიც ჯვარზე გაკრულ დიონისოსთან არის შედარებული. დიონისოსთან ნიცმეს შედარების წინაპირობა ის არის, რომ „მისი გახელებული სიძულვილი უმაღლეს სიყვარულს ემიჯნებოდა“. ანუ ნიცმე დიონისეს მსგავსად ექსტრემალური გრძნობების რადიკალური, ემოციური კონტექსტის ფიგურაა.

„მთვარის მოტაცებაში“ კ. გამსახურდია არაერთ მითოსურ პერსონაჟსაც იხსენიებს. მაგალითად, კაპიტოლიუმის მუზეუმში თარაში ვენუსის (მოიხსენიებს ვენერა ფორმით) და პერსეფონეს ქანდაკებები ნახა.⁷⁸³ იმ ეპიზოდში, როდესაც ავტორი შავ ზღვას ანტიკური სახელით ევქსინის პონტოთი იხსენიებს და აღნიშნავს, რომ ანტიკური დროიდან მოყოლებული ეს ზღვა მუხთალი ზღვის სახელით იყო ცნობილი მისი ღელვების და ცუდი ამინდების გამო. კ. გამსახურდია ცუდ ამინდს და ზღვის ღელვას პოსეიდონის სახელს უკავშირებს და აღნიშნავს, რომ ღელვა პოსეიდონის ქვესკნელის დამცრას ნიშნავს.⁷⁸⁴

კოლხისის დაბლობზე ლამაზი ყვავილი კოლხურ ფერია, ნიმფე კოლხიკედ არის მოხსენიებული.⁷⁸⁵ აფხაზეთში, კაც ზვამბაიას გარდაცვალების დროს, მოტირალთა მოთქმას ავტორი ბერძნულ ქოროს (მოიხსენიებს ხოროს ფორმით) ადარებს.⁷⁸⁶

უაღრესად საინტერესო ეპიზოდია, როდესაც ავტორი მსჯელობს მისი თანამედროვე ევროპული კულტურის და ასევე ანტიკური ცივილიზაციის შესახებ. მისი შეფასებით, ევროპული კულტურა უფრო მეტად „ქალურია“. აქვე იხსენიებს, რომ ევროპულ ხელოვნებას ქალებისთვის, მაგალითად, მადონასთვის ხოტბა არაერთხელ შეუსხამს. ქალი ევროპული კულტურისთვის მთავარი მუზაა. შემდეგ კი ადარებს მის თანამედროვე ევროპულ კულტურას ანტიკურობას და აღნიშნავს, რომ ანტიკური კულტურა უფრო მასკულიზური, უფრო მეტად ვაჟური იყო. ანტიკური კულტურის ვაჟურობის სიმბოლოდ ის ღმერთ აპოლონს ასახელებს, რომელიც სინათლისა და სილამაზის ღმერთია.⁷⁸⁷

როგორც თავის სხვა ნაწარმოებებში „მთვარის მოტაცებაშიც“ კ. გამსახურდიასთვის ეროსს, განსაკუთრებით კი მის პლატონურ გაგებას, საკვანძო ადგილი უჭირავს. თავისი სხვა რომანების მსგავსად ავტორი ეროსს როგორც სიშმაგეს ისე აღწერს. ამას ადარებს შმაგ და სასტიკ მონადირეს და მიიჩნევს, რომ

⁷⁸² „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 287.

⁷⁸³ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 311.

⁷⁸⁴ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 369.

⁷⁸⁵ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 427.

⁷⁸⁶ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 661.

⁷⁸⁷ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 624.

ეროში სინაზის ადგილი არ არის და იგი არც აუცილებლად ბედნიერების მომტანია. პირიქით, უწოდებს მას სიკვდილზე უფრო ტლანქს და მამაცს, გაუმაძღარს, რომელსაც მუდამ სიყვარული უნდა. ადარებს მას ხარჯიხვს, რომელსაც მუდამ ბრძოლა, შერკინება, გამარჯვება, მოუხელთებლის მოხელთება, იტაცებს და ის უფრო სიბნელეში, ოცნებისგან სიმთვრალეში გრძნობს თავს კარგად, ვიდრე სინათლეში. სინათლე აქ რაციონალობას, ლოგიკურობას, აპოლონურ საწყისს უნდა განსაზღვრავდეს, რომელიც თავისი არსით სიმშაგეს, სიგიჟეს, დიონისურ ირაციონალობას უპირისპირდება.⁷⁸⁸

კ. გამსახურდია ხანდახან ეროსს ფილოსოფიური დატვირთვის გარეშე, უბრალოდ სიყვარულის სინონიმადაც გამოიყენებს. მაგალითად, აღნიშნავს, რომ წყვილებით სავსე ბნელ ხეივნებში ეროსი დასეირნობს. ამას მოჰყვება ფრაზა, რომელიც ან საბჭოთა ცენზურის გავლენით უნდა აიხსნას, ანდაც კ. გამსახურდიას გულწრფელი კრიტიკული დამოკიდებულება აქვს მისი დროის ევროპის მიმართ. კერძოდ, იგი აღნიშნავს, რომ შედეგად მილიონები იბადებიან, რომლებიც „ევროპის ქარხნების აურაცხელ მონების ლაშქარს“ მიემატებიან. XIX საუკუნეში ინდუსტრიულმა რევოლუციამ ახალი სოციალური ფენა, მუშები ჩამოაყალიბა, რომელთაც სწრაფი ურბანიზაციის და შეზღუდული უფლებების კონტექსტში საკმაოდ მძიმე ცხოვრება ჰქონდათ მრავალსაათიანი სამუშაო დღით, რთული სამუშაო პირობებით, ცოტა უფლებებით და მწირი ანაზღაურებით. სოციალისტური თემატიკა ამ პერიოდის ევროპულ მწერლობაში ძალიან პოპულარულია. თუკი კ. გამსახურდია საბჭოთა ცენზურის გავლენით არ წერს, ის ამ ტენდენციას უნდა მიჰყვებოდეს და ევროპელ მუშებს „ქარხნის მონებად“ მოიხსენიებს.

ანტიკურობის რეცეფცია ხშირად გვხვდება კონსტანტინე გამსახურდიას კიდევ ერთ რომანში, „დავით აღმაშენებელში“ ამ შემთხვევაშიც რამდენიმე ძირითადი მიმართულება უნდა გამოიყოს. ყველაზე საინტერესო ის არის, რომ თავის სხვა ნაწარმოებებისგან განსხვავებით „დავით აღმაშენებელში“ კ. გამსახურდია განსაკუთრებით ხშირად იმოწმებს და იხსენიებს პლატონს და არისტოტელეს. ამ რომანში უკვე ე.წ. „ოქროს ხანის“ საქართველოა აღწერილი, რომლისთვისაც სახასიათო კულტურული და ინტელექტუალური აღზევებაც არის და ამ კონტექსტში აუცილებელია პირდაპირი კავშირი ანტიკურ მემკვიდრეობასთან, განსაკუთრებით ანტიკურ ფილოსოფიასთან. პლატონი და არისტოტელე რომანში განათლების, სიბრძნის აუცილებელ წინაპირობას ქმნიან. პერსონაჟები, მათ შორის თავად დავითიც კითხულობენ მათ ტექსტებს, განიხილავენ, ციტირებენ და მათ ცალკეულ იდეებზე მსჯელობენ.

⁷⁸⁸ „მთვარის მოტაცება“. ტ. I. 1958, გვ. 674-675.

კ. გამსახურდიასთვის, ისევე, როგორც ამ პერიოდის შესახებ შექმნილი სხვა ავტორების ნაწარმოებებისთვის საქართველოს, როგორც ევროპული და ქრისტიანული სამყაროს ერთ-ერთი ლიდერის (დავითი ქმნის ამ კონცეფციას, მისი მმართველობის პერიოდში შეესხა ხორცი ამ იდეას), პირდაპირი ბმა ანტიკურ მემკვიდრეობასთან მნიშვნელოვანი იდეაა. დავითის სახელმწიფოში ერთიანდება როგორც ქრისტიანული, ასევე ანტიკური ტრადიცია, რომელსაც ყველაზე მეტად სწორედ პლატონი და არისტოტელე განასახიერებენ. ამ მხრივ კიდევ ერთი, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი სახეა მარიამ დედოფალი, ბაგრატიონი და ბიზანტიის დედოფალი, იმპერატორების მიხეილ VII-სა და ნიკოფორე III-ის მეუღლე, რომელიც დავით აღმაშენებელს მამიდად ეკუთვნის. ბიზანტიასთან, როგორც ქრისტიანული სამყაროს ლიდერთან და ანტიკური ტრადიციის გამგრძელებელთან, კავშირები დავითის და მისი პერიოდის საქართველოს ამბიციას წონა მატებს.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ეს განათლების დონეზე. რომანში მისი პროტაგონისტები, ძირითადი პერსონაჟები სწორედ ანტიკური ფილოსოფიური განათლების საფუძველზე დგანან. აღსანიშნავია ისიც, რომ, როგორც ნაწარმოებიდან ჩანს, კ. გამსახურდია მხოლოდ კი არ იხსენიებს პლატონს და არისტოტელეს და მისთვის ეს ანტიკური ფილოსოფოსები მხოლოდ სიმბოლოებს კი არ წარმოადგენენ, არამედ საკმაოდ სიღრმისეულად იცნობს მათ ნაშრომებს და მათ იდეებს განიხილავს კიდევ ნაწარმოებში.

რომანში განსაკუთრებით ხშირად პლატონის „ნადიმი“ მოიხსენიება. მარიამი აღნიშნავს, რომ ანნა კომნენამ (იგულისხმება ბიზანტიის იმპერატორი ალექსი კომნენოსის შვილი და თავადაც ისტორიკოსი) შეაყვარა მას პლატონის „ნადიმი“, რომელშიც სულის გარდაცვალების და მისი ხელმეორედ დაბადების, ახლიდან მოსვლის იდეაა, გახმოვანებული.⁷⁸⁹

სხვა სცენაში მარიამ დედოფალი უკვე დედისიმედს უკითხავს პლატონის „ნადიმს“, რომელიც ანა კომნენას ნაჩუქარია. ხაზგასმულია, რომ მარიამი ბერძნულად კითხულობს. ბერძნულის ცოდნა, მით უმეტეს, ბიზანტიის დედოფალისთვის განათლების აუცილებელი პირობაა. „ნადიმიდან“ მარიამი კითხულობს მონაკვეთს, რომელიც სიყვარულს, მიჯნურობას ეხება და რომელშიც მითოსური ალკესტისის მაგალითზე განხილულია, რომ მიჯნურები მზად უნდა იყვნენ ერთმანეთისთვის სიცოცხლეც გაიღონ.⁷⁹⁰ ამ შემთხვევაში კ. გამსახურდია ახდენს პლატონის

⁷⁸⁹ „დავით აღმაშენებელი“, კ. გამსახურდია. რჩეული თხზულებანი, რვატომეული. ტ. IV. თბილისი, 1962, გვ. 224.

⁷⁹⁰ „დავით აღმაშენებელი“. ტ. IV. 1962, გვ. 301.

„ნადიმიდან“ ათენელი ფედროსის, სოკრატეს თანამოაზრის და მეგობარის სიტყვების რეცეფციას (Symp. 179 c- 180 b). პლატონის ფედროსის პირით ახმოვანებს იმ იდეას, რომელიც კ. გამსახურდიასთვის ერთ-ერთი ძირითადი მოტივია, მთელი მისი შემოქმედების მანძილზე. კერძოდ, ის, რომ სიყვარული, ეროსი ყველაზე დიდი და ძლიერი ღმერთია და შესაბამისად, სიყვარულისთვის თავის შეწირვა ღმერთების მოსაწონი საქციელია.

პლატონის „ნადიმს“ და ამ იდეას მარიამი რომანის სხვა ეპიზოდშიც უბრუნდება. მარიამი ამჯერად გვანცას უკითხავს მონაკვეთს „ნადიმიდან“, რომელშიც წყვილების, მიჯნურების ერთად ომში წასვლასა და ბრძოლაზეა საუბარი. პლატონის იდეა, რომ მოეწყოს სახელმწიფო, რომელშიც შეყვარებულები, მიჯნურები, ერთად იომებენ მარიამს მოსწონს და მხარს უჭერს. იქვე პლატონის იდეა გამყარებულია უკვე ისტორიული კონტექსტით, რომ თებესა და სპარტას ომში პელოპიდასმა (მოხსენიებულია პელოპიასის ფორმით) სწორედ ასეთი, მიჯნურების, ლაშქართ დამარცხა სპარტელები.⁷⁹¹ პელოპიდასი ძვ.წ. IV საუკუნის I ნახევარის თებელი სტრატეგოსი იყო, რომელმაც ეპამინონდასთან ერთად თებეს რამდენიმე მნიშვნელოვანი გამარჯვება მოუტანა, მათ შორის, ლევკტრას ბრძოლაში, სპარტას წინააღმდეგ (ძვ.წ. 371 წ.).

კ. გამსახურდია ამ ეპიზოდში სწორედ ლევკტრას ბრძოლას სპარტასა და თებეს შორის (ძვ.წ. 371 წ.) და მასში ე.წ. თებეს წმინდა რაზმის (Ιερός Λόχος) მონაწილეობას უნდა გულისხმობდეს. ანტიკური წყაროები თებელთა ე.წ. „წმინდა რაზმის“ შესახებ არაერთხელ გადმოგვცემენ. მათ შორის ყველაზე ცნობილი პლუტარქოსია (პელოპიდასის ბიოგრაფია) და ქსენოფონი. თებელთა „წმინდა რაზმში“ 150 წყვილი შედიოდა. ყველაზე გავრცელებული მოსაზრებით ეს იყო მამაკაცთა წყვილები, ანუ პლატონი „ნადიმში“ ამ ისტორიულ ამბავს ჰომოსექსუალური სიყვარულის (უფრო სწორად, ზოგადად, სიყვარულის) კონტექსტში იხსენიებს, თუმცა კ. გამსახურდიასთან, მარიამ დედოფალი ორ სხვადასხვა პერსონაჟს, ახალგაზრდა ქალებს, დედისიმედს და გვანცას, უკვე სხვა კონტექსტში, სიყვარულისთვის თავის გაწირვის იდეის პერსპექტივით, უკითხავს. და იქვე, მაგალითად, ალკესტისი მოჰყავს, მითოსური პერსონაჟი, ქალი, რომელმაც ევრიპიდეს ამავე სახელწოდების ტრაგედიის („ალკესტისი“) მიხედვით თავი შესწირა თავის მეუღლეს. უცნობია, ნაწარმოებიდან არ ჩანს, კ. გამსახურდიამ იცოდა, რომ თებეს „წმინდა რაზმი“ ჰომოსექსუალი წყვილებისგან შედგებოდა, შეგნებულად შეცვალა კონტექსტი და ეს ისტორიული ამბავი სიყვარულის ძალის, სიყვარულისთვის თავგანწირვის მაგალითად აქცია, თუ ის უბრალოდ მიჰყვება პლატონის „ნადიმს“, ახდენს მის

⁷⁹¹ „დავით აღმაშენებელი“. ტ. IV. 1962, გვ. 348-349.

რეცეფციას ისე, რომ დეტალურად არ იცნობდა თეზეს „წმინდა რაზმს“. ამ საკითხზე დადასტურებულად მსჯელობა რთულია, თუმცა გამომდინარე იქიდან, რომ კ. გამსახურდია ძალიან კარგად იცნობს ანტიკურ მწერლობას და კულტურას, მათ შორის იცნობს პლუტარქოსსაც, სავარაუდოა, რომ ეს უფრო პირველი ვარიანტი უნდა იყოს და ის შეგნებულად ცვლის კონტექსტს, ისტორიულ ამბავს საკუთარი ჩანაფიქრისთვის იყენებს.⁷⁹²

ნაწარმოებში იკვეთება თავისებური დაპირისპირება ქრისტიანულ და ქრისტიანობამდელ, ბერძნულ-რომაულ სამყაროსთან. მარიამ დედოფალს საყვედურობენ, რომ სწორედ მან ჩამოიტანა პლატონის და არისტოტელეს წიგნები.⁷⁹³

ხოლო სხვა ეპიზოდში პირდაპირ არის აღნიშნული, რომ ეკლესია პლატონს „წარმართად“ აღიქვამს და მის მოძღვრებას სახიფათოდ მიჩნევს. მიქაელ ფსელოსი, შუა საუკუნეების ბიზანტიელი ბერი და ფილოსოფოსი, რომელიც ნაწარმოებში პერსონაჟად არის გამოყვანილი, პლატონის მოწონებისა და მხარდაჭერის გამო, გაკრიტიკებულია. მეტიც, პლატონის მხარდამჭერები და თანამოაზრეები მწვალებლებადაც არიან მოხსენიებული, რომლებიც ეკლესიიდან უნდა განიკვეთონ.⁷⁹⁴

პლატონს სხვადასხვა პერსონაჟი ტექსტის სხვა ნაწილებშიც კითხულობს.⁷⁹⁵ საინტერესოა, რომ ერთ ეპიზოდში მარიამ დედოფალი კითხილობს პლატონის „სიმფიზიონს“. გასაგებია, რომ კ. გამსახურდია პლატონის რომელიღაც დიალოგის ბერძნულ სახელს ამახინჯებს. ყველაზე იოლად „სიმფიზიონის“ დაკავშირება პლატონის „სიმპოსიუმთან“ ანუ „ნადიმთან“ შეიძლება, რომელიც რომანში აქამდეც მოხსენიებულია. უცნაური ის არის, თუ რატომ გამოიყენებს კ. გამსახურდია ორ პარალელურ ფორმას – ქართულ „ნადიმს“ და მის ბერძნულ სინონიმს „სიმპოსიუმს“ დამახინჯებული „სიმფიზიონი“ ფორმით.

„ნადიმის“ გარდა მოხსენიებულია პლატონის სხვა დიალოგიც – „კრიტონი“. კერძოდ, აღნიშნულია, რომ კლემენტ ალექსანდრიელი ახ.წ. II საუკუნის ქრისტიანი მოღვაწე პლატონს, კერძოდ, მის „კრიტონს“ ციტირებდა.⁷⁹⁶ რომანში აღნიშნულია პლატონის ფილოსოფიური მოძღვრების საკვანძო და, ალბათ, ყველაზე მნიშვნელოვანი დებულება, რომ „სხეული დილეგია სულისა“.⁷⁹⁷ როგორც ჩანს, ამ

⁷⁹² აღნიშნულთან დაკავშირებით იხ. P. W. Ludwig. *Eros and Polis: Desire and Community in Greek Political Theory*. Cambridge, 2002; L. Compton. 'An Army of Lovers' – The Sacred Band of Thebes. *History Today*. 44 (11). 1994, გვ. 23-29.

⁷⁹³ „დავით აღმაშენებელი“. ტ. IV. 1962, გვ. 348-349.

⁷⁹⁴ „დავით აღმაშენებელი“. ტ. IV. 1962, გვ. 474.

⁷⁹⁵ „დავით აღმაშენებელი“. ტ. IV. 1962, გვ. 599, გვ. 485.

⁷⁹⁶ „დავით აღმაშენებელი“. ტ. IV. 1962, გვ. 599, გვ. 475.

⁷⁹⁷ „დავით აღმაშენებელი“. ტ. IV. 1962, გვ. 599, გვ. 717.

შემთხვევაში ეს მონაკვეთი მიემართება პლატონის დიალოგებიდან „ტიმეოს“ (44დ), რომელშიც აღნიშნულია, რომ სული განთავსებულია ადამიანის სხეულში. შესაძლოა, კ. გამსახურდიას რომანში ამ მონაკვეთზე გავლენა რომელიმე სხვა დიალოგსაც ჰქონდეს (მაგალითად, „ფედონს“), რადგან პლატონი სულის უკვდავების შესახებ თავის არაერთ დიალოგში მსჯელობს. თუმცა, „ტიმეოსში“ ხაზგასმით ამბობს, რომ⁷⁹⁸ სული სხეულში მდებარეობს.

საინტერესოა, რომ, თუკი ნაწარმოების პირველ ნაწილში წინა პლანზე პლატონი და მისი კითხვაა, მეორე ნაწილში, სხვადასხვა პერსონაჟი უკვე არისტოტელეს კითხულობს და სწორედ ის მიიჩნევა სიბრძნის, განათლების აუცილებელ პირობად. მაგალითად, მეფე ჩუმ-ჩუმად, ღამდამოებით სწორედ არისტოტელეს კითხულობს.

დავითი არისტოტელეს რომანის სხვა ეპიზოდშიც კითხულობს, უკვე კლდეკარში, კერძოდ არისტოტელეს მიერ სიყვარულის განმარტებას.⁷⁹⁹ უფლისწული და ნიანია ასევე არისტოტელეს კითხულობენ,⁸⁰⁰ ხოლო მახარია კითხულობს არისტოტელეს „ორგანონს“.⁸⁰¹

საინტერესოა, თუ როგორ შეიძლება აიხსნას, რომ ნაწარმოების პირველ ნაწილში პლატონია ის ფილოსოფოსი, რომელიც სიბრძნის და განათლების განმსაზღვრელია, ხოლო მეორე ნაწილში კი პლატონს არისტოტელე ანაცვლებს. პარალელურად, ერთსა და იმავე კონტექსტში, ან მონაკვეთში, ეს ფილოსოფოსები მხოლოდ ერთხელ მოიხსენიებიან. არც ის გვხვდება, რომ პლატონი და არისტოტელე ერთმანეთის მიყოლებით, სხვადასხვა ეპიზოდში მოიხსენიებოდეს. პირველ ნაწილში, პრაქტიკულად, მხოლოდ პლატონი იხსენიება, ხოლო მეორეში – არისტოტელე. შესაძლოა, ეს აიხსნას იმით, რომ თავად ავტორი თავისი ცხოვრების და შემოქმედების სხვადასხვა ეტაპზე ჯერ პლატონით იყო დაინტერესებული და შთაგონებული იმ პერიოდში, როდესაც იგი რომანის პირველ ნაწილზე მუშაობდა, ხოლო შემდეგ კი, რომანის მეორე ნაწილი იმ პერიოდშია შექმნილი, როცა კ. გამსახურდია უფრო მეტად არისტოტელეთი ინტერესდება.

შესაძლოა, ეს უბრალოდ მხატვრული ჩანაფიქრი იყოს და ანტიკურობის ორი, ალბათ, ყველაზე დიდი მოაზროვნე ავტორმა უბრალოდ გაანაწილა რომანის სხვადასხვა ნაწილში.

პლატონის და არისტოტელეს გარდა ნაწარმოებში სამჯერ მოიხსენიება ასევე ეპიკუროსი (მოიხსენიება ეპიკურეს ფორმით) ბერძენი ფილოსოფოსი, რომელიც

⁷⁹⁸ „დავით აღმაშენებელი“, კ. გამსახურდია. თხზულებათა სრული კრებული. ტ. III. თბილისი, 1960, გვ. 246.

⁷⁹⁹ „დავით აღმაშენებელი“. ტ. III. 1960, გვ. 389.

⁸⁰⁰ „დავით აღმაშენებელი“. ტ. III. 1960, 1960, გვ. 92.

⁸⁰¹ „დავით აღმაშენებელი“. ტ. III. 1960, 1960, გვ. 340.

ეპიკურეიზმის ფუძემდებლად მიიჩნევა. ისიც კია აღნიშნული, რომ პლატონზე მეტად რიგ შემთხვევებში პატივს ეპიკუროსს მიაგებენ, მისი მოძღვრება უფრო ახლობელია.⁸⁰²

სხვა შემთხვევაში კი იგი აღნიშნავს, რომ ეპიკუროსი ყველაზე დიდი ბრძენია, რადგან მან მოგვცა ეუდაიმონიის, ბედნიერების, კარგად ყოფნის კონცეფცია.⁸⁰³ ეპიკურეიზმი სულის აღუშფოთველობას, შინაგან სიმშვიდეს ქადაგებს გარეგანი ვნებებისადმი, მათ შორის შიშისგან, ინდიფერენტიზმის, დისტანცირების გზით. როგორც ჩანს, კ. გამსახურდია იცნობს ამ მოძღვრებას და მის ძირითად იდეებს (შესაძლოა, იცნობს ლუკრეციუსის შრომას „საგანთა ბუნების შესახებ“), რომელიც ეპიკურეიზმის შესახებ შექმნილი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ანტიკური ტექსტია) და იზიარებს მას. საინტერესოა, რომ ეუდაიმონიის გაგება, მისი ეთიკური და ფილოსოფიური კონცეფციით, არ არის მხოლოდ ეპიკურეიზმის მონაპოვარი. ეუდაიმონიის შესახებ მსჯელობენ სოკრატე, პლატონი და არისტოტელე. თუმცა კ. გამსახურდია ეუდაიმონიას ეპიკურეიზმთან აკავშირებს.

როგორც აღვნიშნეთ, რომანში ძველი ბერძენი ფილოსოფოსების ნაწარმოებების კითხვის არაერთი სცენაა აღწერილი. საინტერესოა, რომ ხშირ შემთხვევაში აღნიშნულია, რომ მათ ნაწარმოებებს ჩუმად, მალულად, დაფარულად კითხულობენ. ეს უნდა აიხსნას თავისებური, კულტურულ-ცივილიზაციური დაპირისპირებით შუა საუკუნეებისთვის ტიპური ქრისტიანული კულტურასა და ქრისტიანობამდელ ძველ ბერძნულ-რომაულ კულტურას შორის. „დავით აღმაშენებელში“ იმ ეპოქის საქართველო ორივე ამ ცივილიზაციას აერთიანებს თავის თავში, მიუხედავად მათი განსხვავებული ხასიათისა. ანტიკური კულტურისა და ფილოსოფიის შეცნობა კი თავისი არსით თითქოს ნაწილობრივ უპირისპირდება იმ პერიოდში არსებულ განწყობებს, თუმცა, მეორე მხრივ, ანტიკური კულტურა და განათლება აუცილებელი პირობაა სიბრძნისა და გონიერებისთვის. ნაწარმოების ყველა პროტაგონისტი იცნობს და ეცნობა ანტიკურ ფილოსოფიურ და ინტელექტუალურ მემკვიდრეობას, უპირველეს ყოვლისა კი ზემოთ ხსენებულ პლატონს და არისტოტელეს.

პლატონის და არისტოტელეს გარდა, რომანში ხშირად არის მოხსენიებული ჰომეროსი და მისი პოემები. მარიამ დედოფალი „ილიადას“ კარგად იცნობს და ზეპირად ციტირებს. კერძოდ, პირველ სიმღერას, როდესაც ქურუმი ქრისეისი (ნაწარმოებში მოხსენიებულია ხრიზე-ს სახელით) საყვედურობს აპოლონს.⁸⁰⁴

⁸⁰² „დავით აღმაშენებელი“. ტ. III. 1960, გვ. 472.

⁸⁰³ „დავით აღმაშენებელი“. ტ. III. 1960, გვ. 533.

⁸⁰⁴ „დავით აღმაშენებელი“. ტ. III. 1960, გვ. 204.

კ. გამსახურდია ჰომეროსს, ამჯერად, „ოდისეას“ სხვა შემთხვევაშიც საკმაოდ დეტალურად და სიღრმისეულად ციტირებს. კერძოდ, იხსენებს ფეაკების სამეფოში, აფროდიტეს ხელით დარგულ ბროწეულის ხეს.⁸⁰⁵ როგორც ჩანს, კ. გამსახურდია ჰომეროსის შემოქმედებას ძალიან დეტალურად იცნობს. მარიამ დედოფალი ჰომეროსს ჯადოსან ღმერთს უწოდებს.⁸⁰⁶

რომანში ავტორი იმეორებს იმ თეზისს, რომელსაც თავის სხვა ნაწარმოებებშიც ახმოვანებს. კერძოდ, ხაზს უსვამს პოეტის, შემოქმედის მნიშვნელობას და აღნიშნავს, რომ არც აქილევესი და არც ოდიზესი (იხსენიებს, როგორც ოდიზეს, ითაკის მეფე) არ შემორჩებოდა ისტორიას მათი მეხოტბე ჰომეროსი რომ არ ყოფილიყო.⁸⁰⁷ სხვა ეპიზოდში იგი კვლავ უბრუნდება ამ იდეას და აღნიშნავს, რომ სადავოა, ვინ უფრო მნიშვნელოვანია ჰომეროსი თუ აქილევესი, ალექსანდრე თუ არისტოტელე.⁸⁰⁸ კ. გამსახურდიას მიხედვით, ხელოვანი, პოეტი, ის ადამიანი, რომელიც შემდეგ თაობებს თავის ხელოვნებაში კონკრეტულ ამბავს თუ ისტორიულ ფიგურას, მისი მიღწევებით და ისტორიული საქმეებით შემოუნახავს, უფრო, სულ მცირე, არანაკლებ უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე თავად ამ ისტორიული პროცესების გმირი. სწორედ ამიტომ მიიჩნევს, რომ ალექსანდრეს ისტორიულ სიდიადეს ის წყაროები და ავტორები ქმნიან, რომელთაც მის შესახებ ამბავი შემოგვინახეს და მას ხოტბა შეასხეს. საინტერესოა, რომ ამ კონტექსტში იგი იხსენიებს არისტოტელესს (არისტოტელეს), რომელიც ალექსანდრეს ისტორიკოსია, თუმცა მის ნაშრომს ჩვენამდე არ მოუღწევია. არისტოტელესი მხოლოდ ფრაგმენტების სახით არის შემორჩენილი სხვა ისტორიოგრაფიკოსების ნაწარმოებებში. თუმცა, როგორც ბევრ სხვა მონაკვეთში, ამ შემთხვევაშიც იკვეთება, რომ კ. გამსახურდია ანტიკურ მწერლობას, კულტურას და ისტორიას სიღრმისეულად, შიგნიდან იცნობს და არა ზედაპირულად. ალექსანდრეს კონტექსტში ის ახსენებს არა პლუტარქოსს, ან რომელიმე სხვა ცნობილ ავტორს ალექსანდრეს შესახებ, არამედ არისტოტელესს.

ამავე კონტექსტში იხსენიებს იგი ჰომეროსს და აქილევესს. აქილევესს და ალექსანდრეს იგი ერთად იხსენიებს, რაც იმას უნდა ნიშნავდეს, რომ იგი ტროას ომს, და მის შესახებ შექმნილ „ილიადას“ ისტორიულ რეალობად უნდა აღიქვამდეს. ჰომეროსი კ. გამსახურდიასთვის მნიშვნელოვანი ინსპირაციის წყაროა. კონსტანტინე პორფიროგენეტი, ბიზანტიის მომავალი იმპერატორი (913-959 წწ.) მენელაოსთან არის შედარებული.⁸⁰⁹

⁸⁰⁵ „დავით აღმაშენებელი“. ტ. III. 1960, გვ. 532.

⁸⁰⁶ „დავით აღმაშენებელი“. ტ. III. 1960, გვ. 142.

⁸⁰⁷ „დავით აღმაშენებელი“. ტ. III. 1960, გვ. 726.

⁸⁰⁸ „დავით აღმაშენებელი“. ტ. III. 1960, გვ. 469.

⁸⁰⁹ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. IV, გვ. 114.

კ. გამსახურდია იმასაც აღნიშნავს, რომ სხვა, ყველაზე დიდი ისტორიული პირების მიღწევათაგან ვერაფერმა გაუძლო დროს. კერძოდ, ახსენებს კონსტანტინე დიდს და ალექსანდრეს, რომელთა ისტორიული მემკვიდრეობიდან არაფერი შემორჩა.⁸¹⁰ ამ ისტორიული პირების გვერდზე იხსენიებს ტროას და რომს, ქალაქებს, რომელთაც ასევე ვერ გაუძლეს დროს და დაეცნენ. როგორც ზემოთ უკვე ვახსენეთ, ამ ეპიზოდშიც ჩანს, რომ ტროა და ტროას ომი კ. გამსახურდიასთვის ისტორიული განზომილებაა და ისტორიული წარსულია. იგი რომს და ტროას, ანუ ისტორიულ ქალაქს და ლიტერატურულ ქალაქს, რომლის შესახებაც დაზუსტებულ წყაროდ მხოლოდ ჰომეროსის მხატვრული ეპოსი გვაქვს (არქეოლოგიური ქალაქი დაზუსტებით ჰომეროსის ტროასთან არ იდენტიფიცირდება. ეს კვლავ კვლევის და დისკუსიის საგანია), ერთ სიბრტყეზე აყენებს. ეს განსაკუთრებულ ხაზგასმას იმსახურებს იმის გათვალისწინებით, რომ XX საუკუნის დასაწყისში განსაკუთრებით დიდი იყო სკეპტიციზმი ჰომეროსის ეპოსის ისტორიული წარსულისადმი მიკუთვნების კუთხით. განსაკუთრებით გერმანული სამეცნიერო სკოლა, რომელსაც კ. გამსახურდია ძალიან კარგად იცნობა, კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენება ჰომეროსის პოემების ისტორიულ კონტექსტს. კ. გამსახურდია ამ გზით არ მიდის და მისთვის ტროას ომი ისტორიული რეალობაა, ხოლო „ილიადა“ ამ რეალობის ანარეკლი.

საინტერესოა ისიც, რომ კ. გამსახურდია ამ ეპიზოდში ერთად იხსენიებს ალექსანდრეს და კონსტანტინეს, როგორც ამქვეყნიური დიდების, ისტორიული მიღწევის ორ სიმბოლოს, რომელთა მონაპოვარმაც დროს ვერ გაუძლო. ალექსანდრე ამ ტიპის სიმბოლოდ ხშირად გამოიყენება ხოლმე. ის, როგორც ანტიკურობის უდიდესი დამპყრობელი, ხშირად მოიხსენიებოდა, როგორც ანტიკურ მწერლობაში, ისე მის გვიანდელ რეცეფციაში და ევროპულ მწერლობაში, იმის მაგალითად, რომ თუნდაც უდიდესი მიღწევები, უდიდესი დაპყრობები და იმპერიები ძალიან მალე ინგრევა. ალექსანდრე ამის საუკეთესო მაგალითია, რადგან მისი იმპერია მის სიკვდილისთანავე დაიშალა. უცნაურია, ამ კონტექსტში კონსტანტინეს მოხსენიება, რადგან რომის ამ იმპერატორს ამ კონტექსტში არ მოიხსენიებენ ხოლმე. კონსტანტინე დიდი დამპყრობელი არასოდეს ყოფილა. მის მთავარ ისტორიულ მონაპოვარს ქრისტიანობისთვის ჯერ ლეგალური სტატუსის მინიჭება რომის იმპერიაში, შემდეგ კი რომის იმპერიის ოფიციალურ რელიგიად გამოცხადება მიიჩნევა. კონსტანტინეს ისტორიული მონაპოვარი ზუსტადაც რომ დროს შემორჩა, დროს გაუძლო. ამ კუთხით ალექსანდრეს გვერდზე კონსტანტინეს მაგალითის მოხსენიება უცნაური და არასტანდარტულია.

⁸¹⁰ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. IV, გვ. 532.

კ. გამსახურდია თავის რომანებში ორ ძირითად მოტივს ავითარებს: ერთი რომ საქართველო, თუნდაც შუა საუკუნეების, ე.წ. ოქროს ეპოქის საქართველო ანტიკურ ტრადიციას აგრძელებს და ანტიკურ მემკვიდრეობაზე დგას, რაც ევროპული, დასავლური, ქრისტიანული კულტურის ლიდერობას ნიშნავს. ხოლო, მეორე მხრივ, გარკვეულწილად თითქოს მომენტებში უპირისპირებს შუა საუკუნეებისთვის ტრადიციულ ქრისტიანულ კულტურას და ანტიკურობას. რიგ შემთხვევებში შუა საუკუნეების საქართველოს პერსონაჟები ქრისტიანულ კულტურასთან შედარებით თითქოს უპირატესობას ანტიკურ კულტურას ანიჭებენ (მაგალითად, ფსალმუნის ნაცვლად თუკიდიდესის კითხვა).

თავის რომანში კ. გამსახურდია ძალიან ხშირად იყენებს ბერძნულ და რომაულ მითოსურ სახელებს და სიმბოლოებს. ჩანს, რომ ის ანტიკურ მითოსს ძალიან კარგად იცნობს. იგი იხსენიებს პანდორას მითს;⁸¹¹ არგონავტების მითს და მათ კოლხისში მოსვლას და ოქროს საწმისის მოტაცებას;⁸¹² სხვა ეპიზოდში აღნიშნავს, რომ სწორედ პრომეთეს მითმა და მითის მიხედვით პრომეთეს კავკასოსზე მიჯაჭვამ ანტიკური კოლხისი მთელი მსოფლიოს ყურადღების საგნად აქცია;⁸¹³ მისთვის მისი თანამედროვე კოლხისი, დასავლეთ საქართველო ანტიკური კოლხისის კულტურულ ტრადიციას აგრძელებს, მისი მემკვიდრეა;⁸¹⁴ ამ კონტექსტში ახსენებს მითოსურ მედეას და შემდეგ აღნიშნავს, რომ მედეას მსგავსად კოლხი ქალები ახლაც შურისმაძიებელნი არიან.⁸¹⁵

მარიამ დედოფალი ნაწარმოების ერთ-ერთი მთავარი პერსონაჟი ორჯერ, რომანის ორ სხვადასხვა მონაკვეთში, პრაქტიკულად, ერთნაირად არის აღწერილი. ორივე შემთხვევაში მისი სილამაზისა და სრულყოფილების აღწერის დროს ხაზგასმულია, რომ ასეთი სრულყოფილი ქმნილება თვით აპელესსა და ფიდიასსაც კი არ შეუქმნიათ.⁸¹⁶ აპელესი და ფიდიასი ძველი საბერძნეთის ყველაზე დიდ ხელოვანებს განეკუთვნებოდნენ. აპელესი ძველი საბერძნეთის ერთ-ერთი ყველაზე დიდი მხატვარი იყო, ხოლო, ფიდიასი – სკულპტორი, მოქანდაკე. კ. გამსახურდია ამ შემთხვევაშიც ანტიკური სიმბოლოების, მაგალითების გზით გადმოსცემს თავის სათქმელს და მისთვის ანტიკურობა გარკვეულწილად თითქოს საზომია, სრულყოფილების და განვითარების ეპოქაა.

⁸¹¹ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. III, გვ. 325.

⁸¹² „დავით აღმაშენებელი“, ტ. III, გვ. 367.

⁸¹³ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. IV, გვ. 465.

⁸¹⁴ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. IV, გვ. 465, გვ. 715-716.

⁸¹⁵ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. IV, გვ. 527.

⁸¹⁶ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. IV, გვ. 109, გვ. 536.

ამავე კონტექსტში ნაწარმოების სხვა პერსონაჟი, დედისიმედი, ახალგაზრდა ქალი, ორჯერ არის შედარებული ანტიკურ მითოსურ თუ ისტორიულ პერსონაჟებს. ერთ შემთხვევაში ავტორი მას ფრინეს, ასევე ძალიან დიდი ბერძენი ხელოვნის, მხატვარი პრაქსიტელესის საყვარელ ქალს ადარებს,⁸¹⁷ მეორე შემთხვევაში კი – აფროდიტეს.⁸¹⁸

ახსენებს ჰიმეროსს, ერთ-ერთ ეროტასს, სიყვარულის ღვთაებას, რომელსაც ასევე ადარებს მარიამ დედოფალს.⁸¹⁹ ჰიმეროსს ავტორი სხვა კონტექსტშიც ახსენებს – მისთვის, მაგალითად, ტიპურია მითოსური სიმბოლოების მეშვეობით აზრის გადმოცემის ასეთი კონსტრუქცია: „როცა ჰიმეროსი გულს დაუკოდავს ჭაბუკს, იგი ბახუსის ზვრებს შეეჩვევა ხოლმე“⁸²⁰ – ანუ როცა ვნებიანი სიყვარულის ღვთაება ჰიმეროსი დაეპატრონება ადამიანის გულს, ანუ ის შეყვარებულია, მაშინ ის იწყებს სმას და ხშირად არაფხიზელია, რაც უკვე ბახუსის, დიონისეს რომაული სახელწოდებით არის გადმოცემული. ჭურჭელზე დიანა, ანუ ბერძნული არტემისია გამოსახული,⁸²¹ ხოლო ქეიფი/დრეობა ბანაკში აღწერილია ტერმინით „ლუკულუსისეული“, სიმდიდრით განთქმული რომაელი მხედართმთავრის ლუკულუსის და მისი განთქმული ნადიმების მიხედვით, რომელთა შესახებაც პლუტარქოსი თავის პარალელურ ბიოგრაფიებში გადმოგვცემს.⁸²²

საინტერესოა, რომ ნაწარმოების მეორე ნაწილში კ. გამსახურდია ასევე იხსენიებს ბერძნულ ვაზებსა და ჭურჭელზე გამოსახულ ქალღმერთ არტემისს (იხსენიებს არტემიდა ფორმით), თუმცა თუკი პირველ ნაწილში გამოიყენებს უფრო რომანიზებულ დიანა ფორმას, მეორე ნაწილში – კი ბერძნულ არტემისს.⁸²³ უცნობია, თუ რატომ იყენებს ერთსა და იმავე კონტექსტში ერთი ქალღმერთის სახელის ორ, სხვადასხვა ვერსიას.

რომანის მეორე ნაწილში ერთ-ერთი ძირითადი მოტივია კუპიდონისა და მარსის დაპირისპირება. ამ ორი სიმბოლოთი გამოხატულია ცვალებადობა ომსა და მშვიდობას, დაპირისპირებასა და შერიგებას შორის. ომი გამოხატულია მარსით, ბერძნული ომის ღმერთი არესის რომანიზებული სახელწოდებით. ომს კ. გამსახურდია აღწერს, როგორც „პირსისხლიანი მარსის მიერ მახვილის ხელში აღებას“.⁸²⁴ პერსონაჟები მუდამ უფრთხიან ომს და უპირატესობას ანიჭებენ

⁸¹⁷ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. V, გვ. 138.

⁸¹⁸ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. V, გვ. 223.

⁸¹⁹ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. III, გვ. 654.

⁸²⁰ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. III, გვ. 649.

⁸²¹ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. III, გვ. 395; ტ. V, გვ. 411, გვ. 24.

⁸²² „დავით აღმაშენებელი“, ტ. III, გვ. 596.

⁸²³ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. IV, გვ. 127-128.

⁸²⁴ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. IV, გვ. 215.

კუპიდონს, ბერძნული ეროსის რომანიზებულ სახელწოდებას. აღნიშნავენ, რომ კუპიდონის ამბორი უფრო ტკბილია, „ვთუ მარსმა გადასძლიოს კუპიდონს“. სხვა მონაკვეთში უკვე აღნიშნულია, რომ მარსი და კუპიდონი, ომი და მშვიდობა, დაპირისპირება და მეგობრობა და სიყვარული ორი სხვადასხვა, დაპირისპირებული, ურთიერთგამომრიცხავი საწყისია.⁸²⁵

ომის და დაპირისპირების დაწყება მარსის გამარჯვებად არის მოხსენიებული, ხოლო შერიგება და მშვიდობა – კუპიდონის ტრიუმფად.⁸²⁶

გარდა ამისა, კ. გამსახურდია ხშირად ანტიკურ მითოსურ ტერმინებს შედარებებისთვის, სიმბოლოებად გამოიყენებს. მაგალითად, მეხტი ციკლოპს/კიკლოპს არის შედარებული,⁸²⁷ გაბრაზებული კატაი კი ცერბერს/კერბეროსს;⁸²⁸ ეპისკოპოსების და თავადების მდგომარეობა სკილასა და ქარიბდას შორის ყოფნას;⁸²⁹ დალევა, სიმთვრალე ბახუსის სამსახურს;⁸³⁰ ხოლო შეყვარება, ვნება „ეროსის მიერ ამჩატებად“ არის გადმოცემული⁸³¹ ან „ეროსის გვამში ჩასახლებად“.⁸³² ამ ტერმინს კ. გამსახურდია თავის სხვა ნაწარმოებებშიც არაერთხელ გამოიყენებს.

შავი ზღვა მისი ანტიკური სახელით ევქსინის პონტო არის მოხსენიებული, ხოლო ზღვის დელვა ბერძნული მითოსური ტრადიციის მიხედვით პოსეიდონს უკავშირდება, მისი რისხვის გამოვლინებაა.⁸³³ რთველის დაწყება დაკავშირებულია ბახუსთან/დიონისესთან და ასევე დაკავშირებულია ძველბერძნულ ტრადიციას, რომ სწორედ რთველის პერიოდში დაეწყოთ ბახუსის, ანუ დიონისეს, დღესასწაული.⁸³⁴

კ. გამსახურდია იხსენებს ანტიკურ მითოსურ-გეოგრაფიულ ტერმინს „ჰერკულესის ბჭეებს“. ამ ტერმინით გიბრალტარის სრუტეს, ევროპული სამყაროს უკიდურეს დასავლეთს აღნიშნავდნენ. კ. გამსახურდია მთელ სამყაროს ჩინეთის კედლებიდან ჰერკულესის ბჭეებამდე არეალად მოიხსენიებს. ამ მხრივ, ის ანტიკურობის რეცეფციას ახდენს – ბერძნულ-რომაული სამყარო მისთვის ცნობილ სამყაროს მოიხსენიებდა როგორც ინდოეთიდან ჰერკულესის ბჭეებამდე სივრცედ. ინდოეთი ალექსანდრეს ლაშქრობის შემდეგ იყო ბერძნულ-რომაული სამყაროსთვის

⁸²⁵ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. IV, გვ. 215, გვ. 225, გვ. 229, გვ. 234.

⁸²⁶ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. IV, გვ. 301.

⁸²⁷ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. IV, გვ. 268.

⁸²⁸ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. V, გვ. 148, გვ. 698.

⁸²⁹ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. IV, გვ. 373.

⁸³⁰ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. IV, გვ. 411, გვ. 530.

⁸³¹ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. IV, გვ. 529.

⁸³² „დავით აღმაშენებელი“, ტ. V, გვ. 110.

⁸³³ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. V, გვ. 662, გვ. 663.

⁸³⁴ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. V, გვ. 131-132.

ცნობილი ყველაზე შორეული, აღმოსავლეთი წერტილი, ხოლო ჰერკულესის ბჭეები უკიდურესი, დასავლეთი ნაწილია. კ. გამსახურდია სამყაროს უკვე ჩინეთიდან გიბრალტარამდე/ჰერკულესის ბჭეებამდე მოიაზრებს.⁸³⁵

„დავით აღმაშენებლის“ მსგავსად „დავით აღმაშენებელშიც“ კ. გამსახურდია იხსენიებს ტიხეს, ძველბერძნულ ბედისწერის, განგების ღვთაებას. ტიხე მისთვის შემთხვევითობის სინონიმია და სწორედ ამ კონტექსტში გამოიყენებს.⁸³⁶

ანტიკურობის რეცეფციას კ. გამსახურდია ახდენს თავის სხვა რომანშიც, „დიდოსტატის მარჯვენა“, თუმცა შედარებით ნაკლები მოცულობით და ნაკლებად მასშტაბურად. თავისი სხვა რომანების მსგავსად, ამ ნაწარმოებშიც ვხედავთ დაპირისპირებას ქრისტიანობას, შუა საუკუნეების (გიორგი I-ის მმართველობის პერიოდი 1014-1028 წწ.) საქართველოსთვის დომინანტურ რელიგიასა და ანტიკურობას შორის. კათალიკოსი ათენისა და რომის, ძველი საბერძნეთის და ძველი რომის, დაკნინებას და დაცემას მათი ცოდვებით ხსნის.⁸³⁷

შუა საუკუნეების ქრისტიანობა ანტიკურ, წინარექრისტიანულ კულტურას, ხშირად კრიტიკულად უდგებოდა, აღიქვამდა რა მას მხოლოდ რელიგიური პერსპექტივიდან. ამ მხრივ კ. გამსახურდია ორიგინალური არ არის – ის ზუსტად გადმოსცემს შუა საუკუნეების სასულიერო პირისთვის ტიპურ მსოფლადქმას. ეს მოდელი, ანტიკური კულტურისა და შუა საუკუნეების ქრისტიანობის ფარული თუ ღია დაპირისპირების და შეუთავსებლობის კ. გამსახურდიას თავის მთელი შემოქმედების მანძილზე არაერთხელ უბრუნდება.

ირიბულად ეს შეუთავსებლობა ჩანს სხვა მონაკვეთშიც, როდესაც მეფეების გვერდზე, მღვდელმთავრების და ანგელოსების ფიგურებსაც, ავტორისული შეფასებით „ჰელლენური“ სიშიშვლე და ფიზიკური მშვენიერება, მიმზიდველობა აქვთ. „ჰელლენურით“ კ. გამსახურდია მთლიანად ანტიკურ, ბერძნულ-რომაულ კულტურას აღნიშნავს და ხაზს უსვამს კულტურულ და ესთეტიურ დონეზე ანტიკურობისა და ქრისტიანობის შეუთავსებლობას.⁸³⁸

„დავით აღმაშენებლის“ მსგავსად ამ რომანშიც ახსენებს იგი პლატონს და მის მოძღვრებას სულთა გარდავლენის შესახებ. ახალგაზრდა გიორგის ფარსმან სპარსი სწორედ პლატონს და მის მოძღვრებას ასწავლის.⁸³⁹ ამ შემთხვევაშიც პლატონი და,

⁸³⁵ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. IV, გვ. 464.

⁸³⁶ „დავით აღმაშენებელი“, ტ. IV, გვ. 703.

⁸³⁷ „დიდოსტატის კონსტანტინეს მარჯვენა“, კ. გამსახურდია. რვატომეული. ტ. II. თბილისი, 1959, გვ. 561.

⁸³⁸ „დიდოსტატის კონსტანტინეს მარჯვენა“. ტ. II. 1959, გვ. 541

⁸³⁹ „დიდოსტატის კონსტანტინეს მარჯვენა“. ტ. II. 1959, გვ. 471

ზოგადად, ანტიკური ფილოსოფია, კ. გამსახურდიასთვის განათლების, სიბრძნის აუცილებელი წინაპირობაა.

ამ რომანშიც კ. გამსახურდია ყველაზე ხშირად (შვიდ სხვადასხვა ეპიზოდში) ანტიკურ ეროსს მოიხსენიებს. ეროსი, სიყვარული, მისი აღწერით არის სულსწრაფი და მოუთმენელი, ასევე სულსწრაფი დედისგან და ჯიუტი მამისგან შობილი.⁸⁴⁰ ის არის მოუთმენელი და სპონტანური და ეროსით შეპყრობილ ადამიანსაც ეს თვისებები ახასიათებს. ის არის მაცდუნებელი ღმერთი, იოლად იცვლის სახეს და ფორმას, თავგზას ურევს და აცდუნებს ადამიანებს.⁸⁴¹ ამავე დროს ეროსს ახასიათებს სიზარმაცე, მოშვებულობა და სწორედ ამიტომ ეროსი თავისი არსით თითქოს უპირისპირდება ხელოვნებას, შემოქმედებას, რადგან ხელოვანმა მთელი მისი ცხოვრება, ყველაფერი მას, რაც გააჩნია, მთელი მისი შინაგანი სამყარო თავის შემოქმედებას უნდა დაუმორჩილოს და შესწიროს, ხოლო ეროსით შეპყრობილი ხელოვანი კი თითქოს თავის ძირითად მისიას, დანიშნულებას ღალატობს და ამ ღვთაების გავლენის ქვეშ გადადის.⁸⁴² მას, ვისაც „ეროსი ჩაუვიდა გვამში“ [გამოთქმა, რომელსაც კ. გამსახურდია თავის ყველა რომანში იყენებს – გ.უ.] ვეღარ ახერხებს თავის საქმეზე კონცენტრირებას, თითქოს ხელი აღარ ემორჩილება. კ. გამსახურდიასთვის ეროსი უფრო მეტად ვნებაა ხოლმე. ის ახასიათებს მას ტერმინი „უგულოთი“ და იქვე აღნიშნავს, რომ ეროსის ბუნებრივი მოკავშირე სიმთვრალეა. ის სიმთვრალეში დაიბადა.

ეროსის გარდა ამ რომანში მისი სხვა ნაწარმოებების მსგავსად ასევე მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ბახუსი/დიონისე და, ზოგადად, დიონისური საწყისი. ბახუსს ის რამდენჯერმე იხსენიებს და საინტერესოა, რომ თუკი თავისი შემოქმედების პირველ ეტაპზე ის ამ ღმერთის უფრო ელინიზებულ ვარიანტს დიონისეს გამოიყენებს, გვიანდელ ნაწარმოებებში უფრო რომანიზებულ ბახუსს ანიჭებს უპირატესობას.

დიონისური სამყაროს, ანტიკური ბახუს-დიონისეს საწყისისთვის დამახასიათებელია პანიური აღტკინება, შიშველი ფიგურები და ღვინო;⁸⁴³ იქვე შემოაქვს ბერძნული დიონისური სამყაროსთვის პასტორალურ-ბუკოლიკური და ველური ბუნების ესთეტიკა. ბახუსს ბავშვობაში ავაზები აწოვებდნენ ძუძუს. ავაზა, და, ზოგადად, ველური ცხოველები ანტიკური მითოსის მიხედვით დიონისური სამყაროს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ატრიბუტია. ასევე მსჯელობს იგი მუზების შესახებ. მისი თქმით, მუზები თავს უკეთ გრძნობენ ქალაქიდან, ადამიანებისგან

⁸⁴⁰ „დიდოსტატის კონსტანტინეს მარჯვენა“. ტ. II. 1959, გვ. 711, გვ. 747, გვ. 779.

⁸⁴¹ „დიდოსტატის კონსტანტინეს მარჯვენა“. ტ. II. 1959, გვ. 745, გვ. 936.

⁸⁴² „დიდოსტატის კონსტანტინეს მარჯვენა“. ტ. II. 1959, გვ. 722.

⁸⁴³ „დიდოსტატის კონსტანტინეს მარჯვენა“. ტ. II. 1959, გვ. 522.

მოშორებით, პასტორალურ-ბუკოლიკურ სივრცეში, ბუნების წიაღში. ხელოვნება, მუზა სწორედ ამ სივრცეში იზადება.⁸⁴⁴

ბახუს კ. გამსახურდია სხვა კონტექსტშიც ახსენებს, სიტყვის მასალად, დათრობას, ნადიმს, ღვინის დაღევას, ის ბახუსის წყალობად მოიხსენიებს, ხოლო სიყვარულს აფროდიტეს წყალობას უწოდებს. ამ აზრსაც ის ანტიკური სიმბოლოების მეშვეობით გადმოსცემს.⁸⁴⁵

ანტიკური სიმბოლოებით აზრის გამოხატვა კ. გამსახურდიას ყველა რომანს, მთელი მისი ხანგრძლივი შემოქმედების მანძილზე ახასიათებს. გამონაკლისი არც „დიდოსტატის კონსტანტინეს მარჯვენა“. მაგალითად, ქალური გარეგნობის კაცებს ის აღწერს, როგორც „ჰერმესსა და აფროდიტეს შორის მარად მერყევთ“. ანუ ისინი გარეგნობით ამ ორ ანტიკურ ღვთაებას გვანან თითქოს.⁸⁴⁶

ამ მხრივ უაღრესად საინტერესო და ორიგინალური შედარებაა, როდესაც იგი აღწერს საბჭოურ ინდუსტრიულ რეალობას (ზაჰესის ელნათურები) და განათებულ ზედაზნის მთას, რომელსაც ანტიკურობაში იბერიელები დემონების საუფლოდ მიიჩნევდნენ. ახლა, მისი სიტყვებით პოლიფემოსის ნათელი დასდგომია.⁸⁴⁷ პოლიფემოსი ჰომეროსის „ოდისეას“ მიხედვით ცალთვალა კიკლოპია, რომელიც ოდისევსმა დააბრმავა. პოლიფემოსის ნათელი თითქოს ირონიულადაც კი უნდა გავიგოთ. პოლიფემოსი ვერაფერს „ხედავს“, ოდისევსი მას ატყუებს, შემდეგ აბრმავებს – ის ბრმაა, როგორც მენტალურად და გონებრივად, ისე ფიზიკურად. თუმცა კ. გამსახურდია, როგორც ჩანს, პოლიფემოსს, რომელიმე სხვა მითოსურ პერსონაჟში ურევს. ის მას მოიხსენიებს ეპითეტი – „ათასთვალათი“. არადა, ანტიკური მითოსის მიხედვით, პოლიფემოსი ათასთვალა კი არა, ცალთვალაა. შესაძლოა, კ. გამსახურდია შეგნებულად განსხვავებულად გადაიაზრებს პოლიფემოსს და წარმოადგენს მას „ათასთვალად“ და მისი ნათელის დადგომა ზედაზნის მთის თანამედროვე ელექტრობის მიერ განათებას აღნიშნავს, ან შესაძლოა, რომელიმე მითოსურ არსებას გულისხმობდეს (მაგალითად, ასთვალა არგუსი).

აღსანიშნავია ისიც, რომ თანამედროვე კვლევა სტრუქტურულად ჰომეროსისეულ პოლიფემოსის შესახებ ამბავს, წინარეჰომეროსისეული ეპოქით ათარიღებს და მითოსურ, ფოლკლორულ თუ ლეგენდარულ დონეზე არაერთ მსგავს ამბავს იცნობს. მათ შორის, ქართულ ფოლკლორშიც.⁸⁴⁸

⁸⁴⁵ „დიდოსტატის კონსტანტინეს მარჯვენა“. ტ. II. 1959, გვ. 689

⁸⁴⁶ „დიდოსტატის კონსტანტინეს მარჯვენა“. ტ. II. 1959, გვ. 661

⁸⁴⁷ „დიდოსტატის კონსტანტინეს მარჯვენა“. ტ. II. 1959, გვ. 461

⁸⁴⁸ იხ. D. Hunt. Legends of the Caucasus. 2012, გვ. 218-222.

აღსანიშნავია ისიც, რომ იქვე, იმავე ეპიზოდში ავტორი მცხეთასთან მტკვარზე გადებულ ხიდს მოიხსენიებს, როგორც პომპეუსის ხიდს, ძვ.წ. 65 წელს გნეუს პომპეუსის მიერ კავკასიაში ლაშქრობის მიხედვით. ეს ლაშქრობა არაერთ ანტიკურ წყაროს აქვს აღწერილი (პლუტარქოსი, კასიუს დიო) და ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი ანტიკური ისტორიული ამბავია, რომელიც ანტიკური კავკასიის შესახებ ვიცით.⁸⁴⁹

კოლაუ ნადირაძე (1895-1990)

მაია დანელია

სიმბოლისტიკების მსგავსად, კოლაუსთან ანტიკურობის რეცეფციები, ძირითადად, არგონავტების ციკლთან დაკავშირებული სახე-სიმბოლოებია. უმრავლეს შემთხვევაში ეს თემა პოეტისთვის საკმაოდ მოსახერხებელი იყო სატექმელის შეფარვით გადმოსაცემად. ეს თემა შესაძლებლობას იძლეოდა მაშინდელი საქართველოს/კოლხეთის დიდებული წარსულის გადმოსაცემად, რითაც ასე მოსწონდათ თავი და რაც თანამედროვეობაშიც იძლეოდა იმის რწმენის იმპულსს, რომ თანამედროვე საქართველო იმ შორეული წარსულის მემკვიდრეა და რომ მომავალიც უკეთესი იქნებოდა.

აქ ორ ლექსს განვიხილავთ – „ორფეოსის სიმღერას“ და „აფხაზეთს“. „ორფეოსის სიმღერა“ 1937 წელს არის დაწერილი. ალბათ, ყველაზე რთული წელი საქართველოში მიმდინარე რეპრესიების გამო, კოლაუ ნადირაძის ცხოვრებაშიც ურთულესი პერიოდია, რადგან ამ წელს მისი მეგობრების დიდი ნაწილი რეპრესიის მსხვერპლი გახდა. განსაკუთრებულად მძიმე დალი დაასვა მას პაოლო იაშვილის სიკვდილმა, რომელიც სისტემამ თვითმკვლელობამდე მიიყვანა. იგი, შეიძლება ითქვას, მისი ყველაზე ახლო მეგობარი იყო. მოგონებაში „წავაგოთ ღამე“, სადაც კოლაუ 1923 წელს თბილისში ჩამოსვლას და იეთიმ გურჯის ნახვას იხსენებს, მოგონებას ამ სიტყვებით ამთავრებს: „როგორც ტიციანი, ისე ეგიშე ჩარენცი 1937 წლის უდანაშაულო მსხვერპლნი გახდნენ. პაოლოც ხომ ამავე საშინელი წლის მსხვერპლი გახდა!“ გადმოცემით ისიც ვიცით, რომ მიუხედავად იმისა, რომ კოლაუ არ ყოფილა პაოლო იაშვილის დასაფლავებაზე მიწვეული ადამიანების სიაში, ის არ შეუშინდა რეპრესიების მანქანას და მაინც მივიდა თავის მეგობართან გამოსამშვიდობებლად, რაც საკმაოდ სარისკო ნაბიჯი იყო.

⁸⁴⁹ „დიდოსტატის კონსტანტინეს მარჯვენა“. ტ. II. 1959, გვ. 462.

„ორფეოსის სიმღერა“ ორი ნაწილისგან შედგება, პირველ ნაწილში ანტიკური კოლხეთი და იქ დატრიალებული ამბებია აღწერილი და მეორე ნაწილში კი, თანამედროვე დროში გადმოდის მოქმედება.

პირველ ნაწილში ვიგებთ, თუ როგორ მიაღება კოლხეთს არგონავტების გემი, რომელიც ოქროს საწმისის წასაღებად ჩასულიყო. აღნიშნულია ამ მხარის სიმდიდრე და მიმზიდველობა ბერძნებისთვის, ნახსენებია მედეას და იასონის სიყვარულის ამბავი, შვილების მოკვლის ეპიზოდიც. თუ როგორ აღწევენ მიზანს გმირები და მიაქვთ ოქროს საწმისი ქვეყნიდან.

„ნეტავ როგორი დღე იყო მაშინ,
ან როგორ კრთოდენ მთვარის ნაკვთები,
როცა პირველად გამოჩნდა ზღვაში
ბრწყინვალე გემი არგონავტების?!

გედივით თეთრი და მოელვარე
მოჰქონდა, როგორც ღრუბელი ცისა,
და მოსულ გმირთა აბჯარს მღელვარეს
ცეცხლს უკიდებენ სხივები მზისა.

უკვე შორიდან მათ აბრმავებდათ
კოლხეთის სივრცე, კოლხეთის არე,
სადაც ოქროს ვერძს აბანავებდა
და ოქროს შობდა ზღაპრული მხარე.

მაგრამ ოქროზე უფრო წარმტაცი
იყო ჯადოსნურ ჰანგების ბგერა,
და იმათ ხმაზე ერთი ვაჟკაცი
გახდა გრძნობის და სიმღერის წერა!

სირინოზების გალობით დამტკბარს
ანმაზე მიკრულ ორფეოსს ვხედავ!
მედეას ბაღთან, გუშაგად დამდგარს,
რა გატირებდა, მგოსანო, ნეტავ?!

გამოგიტაცეს ზღაპრული ოქრო,

სინჯეს სიმაგრე მკლავის და შვილდთა.
და უკან დარჩა მედეას ოხვრა
გამოტირება დახოცილ შვილთა!

მაგრამ, როდესაც მშობელ ნაპირებს
მიადგა გემი ძვირფასი ბარგით, –
ზეიმად ამტყდარ ბუკს და საყვირებს
ჰფარავდა ხმები უკვდავი ჰანგის!“

მეორე ნაწილში პოეტს გადავყავართ თანამედროვე რეალობაში, ახალი დროებაა აღწერილი, თითქოს ახლის დასაწყისია, ახლის იმედი ჩნდება, ახალი ცხოვრების სითბო იგრძნობა, მაგრამ ამ ნაწილის პათოსი აშკარად ხელოვნურია და ამის საპირწონედ უფრო მძაფრი ხდება გარდასულ დროთა ნოსტალგია. ეს კიდევ უფრო მეტად მკვეთრად საგრძნობი ხდება ორფეოსის სახეში. ამ ფიგურით არის გაერთიანებული ლექსის ორივე ნაწილი. პირველ ნაწილში, ორფეოსი მედეას ბაღთან გუშაგად დგას, და ისმის უკვდავი ჰანგები, მეორე ნაწილში კი, მიუხედავად იმისა, რომ აქაც პოეტი იმეორებს იმავე პოეტურ ფრაზას „ისმის უკვდავი სიმღერის ხმები“, ეს ხმები ორფეოსს გულს უგმირავენ.

„საუკუნეთა დასცხრა ხმაური,
წყალმა დაფარა კოლხეთის მხარე,
მაგრამ კვლავ ისმის ხმა უცნაური
და სხვანაირად ელვარებს მთვარე.

სხვა სასწაულის მოწამე ხდება
კოლხეთის მხარე ჭაობით სავსე!
აქ თითქოს მიწა ხელახლა ჩნდება
და მზეც პირველად ამოდის ცაზე!

თითქოს ლეგენდა ცოცხლდება ისევ
და დედამიწა სიმღერას ამბობს,
პირველ სხივებით უბეებს ივსებს
და პირველ თავის ნაყოფსაც ატკბობს!

ზღაპრული ოქრო ამოაქვს თითქოს

რომ ის უბრძოლოდ დაუთმოს იმათ,
ვინც გრძნობს ახალი ცხოვრების სითბოს,
ახალ ცხოვრებას გაბმია სიმაღ!

და კოლმეურნეს ვაჟკაცურ მხრებით,
მიწის პატრონი რომ არის სრული,
მოესმის უკვდავ სიმღერის ხმები,
რომ გაუგმირა ორფეოსს გული!“

მეორე ნაწილში, აშკარად თვალშისაცემია ხელოვნური ფრაზა, რომელიც ცენზურისთვის „თვალის ასახვევი ფრაზა“ უნდა იყოს – „და კოლმეურნეს ვაჟკაცურ მხრებით, / მიწის პატრონი რომ არის სრული / მოესმის უკვდავ სიმღერის ხმები“. ასეთი ფრაზები გარკვეულწილად იყო ხარკის გაღება იმდროინდელი პრაპაგანდისთვის, თუმცა, მეორე მხრივ, ეს იყო საფარველიც, რომელიც იძლეოდა შესაძლებლობას შეფარვით სათქმელის თქმის.

მიქელ პატარიძისადმი 1933 წელს მიწერილ წერილში წერს კოლაუ: „ძვირფასო მიქელ! იმ ბედნიერ დღეებს, როცა იწერება შესანიშნავი ლექსები და იბადება კეთილშობილი იდეები, ალბათ, თავიანთი წინასწარგანზომილობა აქვთ. მე მჯერა, რომ ისინი განირჩევიან სხვა დღეებისაგან. მათი ტრანსცენდენტალური ლოგიკურობა ისეთივეა, როგორც შემოქმედების და ჭკრეტის აქტი. და, რასაკვირველია, სამართლიანი იქნებოდა, რომ დღეებს თავიანთი მემატიაზე ჰყავდეს, თუ, საერთოდ, ადამიანის ცივ გონებას კიდევ არ დაუკარგავს ეს უზენაესი თვისება... ჩვენი „შემოდგომის დიალოგები“ ასეთ საოცნებო ადამიანის ყურადღების საგანს უნდა შეადგენდეს. ერთი წლის წინად ჩვენ მივმართეთ ერთმანეთს ორი პატარა, მოულოდნელი ლექსით. ერთი წლის წინად საერთო მარტოობის და სევდების დღეებში, რომელთაც მხოლოდ ჩვენი მეგობრობის და ხელოვნების სიყვარული ანელებდა თავისი სითბოთი, ჩვენ დაგვებადა, ძვირფასო მეგობარო, ეს იდეა, უკეთ რომ ვთქვათ, სურვილი, რომ ამ მკაცრი საუკუნის გრიგალში გვეთქვა ჩვენი ხმით რამოდენიმე სიმღერა ერთმანეთის გასაგონად და კეთილშობილი რწმენით, რომ შევსძლებდით გამოგვეთქვა ის, რაც ასე გვაღელვებს ჩვენ, რაც მართლა აწვალებს ჩვენს მოუსვენარ, ცოტათი დაღლილ ფიქრს“.

აქვე უნდა გავიხსენოთ ისიც, რომ კოლაუს ეკუთვნის, ალბათ, ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ლექსი „25 თებერვალი“, რომელიც ისევ და ისევ მის რწმენაზე მიუთითებს. საბჭოთა პერიოდში ასეთი ლექსის შექმნა იმის იმედს

იძლეოდა, რომ საქართველო ამ განსაცდელსაც გაუმკლავდებოდა, რაც 1921 წლის 25 თებერვალს დამოუკიდებლობის დაკარგვით იყო გამოწვეული.

მეორე ლექსი, რომელშიც ვხვდებით არგონავტების მითის რეცეფციას, არის „აფხაზეთი“, რომელიც კოლაუმ აფხაზეთში ყოფნის დროს დაწერა, 1927 წელს.

„დავშორდი ქართლის გადამწვარ ველებს
და იმერეთის მხარეს უცნაურს.
ოქროს წვიმები მიწას ასველებს
მეც ვუსმენ ოქროს წვიმების ხმაურს.

დავტოვე ფოთის უსაზღვრო სევდა
და მარტოობა დიდი გემების,
როცა ღამეებს მწუხარედ ხევდა
რისხვით მქუხარე საყვირის ხმები.

როგორც სიცოცხლე, როგორც ალერსი
ისეთი ტკბილი იყო ჰაერი;
მათრობდა გრძნობა უმხურვალესი
ჩემთვის უცნობი და სხვანაირი.

ვით შევარდენი, ჯერ დაუგეში,
ისევ ითხოვდა გაფრენას გული,
მხოლოდ ზღვა იყო ჩემი ნუგეში
და მისი სივრცე გადაკარგული.

რამდენმა ფიქრმა, რამდენმა განცდამ
დაიმორჩილა ოცნება მაშინ,
როს თვალი ნაცნობ ნაპირებს ასცდა
და მზე ჩასვენდა ანთებულ ზღვაში.

როგორც ირემი მკერდში დაჭრილი,
გადმოვარდნილი მთებიდან ბარად, –
და ზღვის სივრცეში ვიყავ გაჩრილი
და მარტოობა მიმქონდა ფარად.

მენატრებოდა, მსურდა მენახა
მხარე უცნობი, მხარე ზღაპრული;
მე ეს სურვილი შემომენახა
ჩემს ბავშვობიდან გულში ჩაკრული.

და როცა შორით ცისფერ ტალღებში
ნაპირი მწვანედ ამოიმართა –
მე თითქოს ვიღაც შემიდგა მხრებში
და გული გახდა ზღვასავით ფართე!

ზვირთების სუნთქვა მარილიანი
სახეში მცემდა და გულს სწვდებოდა,
და აფხაზეთი ოქროთმიანი,
როგორც სიზმარი, ჩემს წინ დგებოდა.

და მშორდებოდა, ვგრძნობდი, თანდათან
ყოველი ფიქრი, ყოველი სევდა ...
თითქოს ვიდექი მედეას ბაღთან,
თითქოს ლაჟვარდი მირონს მასმევდა!

შორს, სადღაც სჩქედა „არგოს“ საყვირი
და, გათანგული სისხლით და მზითა,
შინ ბრუნდებოდა ელინთა გმირი –
კოლხეთის ოქრო გაჰქონდა ტვირთად!

ბრწყინავდნენ მთები, გამდნარი მზეში,
ნიავი სურნელს ფანტავდა მძაფრად,
შუქი სისხლისფრად სწვავდა სივრცეში
არგონავტების გაფრენილ აფრას.

აქ მოხდა, ალბათ, ნურადინ-ფრიდონ
და ტარიელის შეყრა პირველი!
ალბათ, აქედან ქაჯეთს გაფრინდა
წერილით ზანგი გასაკვირველი,

რომ წამოიღო შორიდან ამბად
პირბადის კიდე, – ტრფობის ნუგეში –
მსუბუქი, როგორც ღრუბლების ბამბა,
ამონაწები ცრემლის გუბეში.

ვინ არ ყოფილა სიცოცხლის მდომი,
მიწას ცახცახით არ დამხოვია!
ან რომელ ვაჟკაცს, რომ იყოს ლომი,
გული ცრემლებით არ დალბობია!

და მეც ხომ მხოლოდ ვარ სიყვარული
და ამღერება ქართული მიწის!
ზეციდან ოქრო გადმოღვარულა
და ჩემი ტანიც ოქროში იწვის!

მეც ხომ იგივე გრძნობა მაწვალებს,
მე მინდა ვიყო ველად გაჭრილი!
მეც სიყვარული მიბრძვავს თვალებს
და სასიკვდილოდ დღეს ვარ დაჭრილი, –

მაგრამ მაღლობით სავსე ვარ, რადგან
მიწაზე გავჩნდი, როგორც სულდგმული,
რომ დღე ნათელი გვირგვინად მადგა
და ზეცა მქონდა გულში ჩადგმული!“

ლექსში რამდენიმე ხაზი არის შერწყმული, მთავარი აზრი არის სამშობლოს
სიყვარული, და ამ სიყვარულით გამოწვეული აღფრთოვანების გადმოცემა. „და მეც
ხომ მარტო ვარ სიყვარული, / და ამღერება ქართული მიწის!“. ამ სიყვარულის
სიმბოლო კი არის აფხაზეთი „მხარე უცნობი, მხარე ზღაპრული“. პოეტისთვის
აფხაზეთი კოლხიდასთან გათანაბრებული ცნებაა, ამიტომ არის იგი მოხსენიებული
ეპითეტით „ოქროთმიანი“. ოქროს საწმისის სიმბოლო – ოქრო, ძალიან ბევრ ადგილას
არის ნახსენები სხვადასხვა ფორმით:

„ოქროს წვიმები მიწას ასველებს,
მეც უსმენ ოქროს წვიმების ხმაურს.“

...

„მაღლიდან ოქრო გადმოღვარულა
და ჩემი ტანიც ოქროში იწვის.“

ახსენებს ასევე მისთვის ყველაზე ძვირფას „ვეფხისტყაოსნის“ გმირებს, ამ მხარეში უნდა მომხდარიყო ფრიდონის და ტარიელის შეხვედრა და აქედან უნდა წასულიყო მაცნე ქაჯეთში, რომ მოეტანა სატრფოს ამბავი.

საკუთარ თავს კი პოეტი ორფეოსთან აიგივებს – სახე-სიმბოლოსთან, რომელიც „ორფეოსის სიმღერაშიც“ გვხვდება. ეს ორი ლექსი ძალიან ჰგავს ერთმანეთს სახე-სიმბოლოებით.

„ორფეოსის სიმღერა“	„აფხაზეთი“
„მედეას ბალთან, გუშაგად დამდგარს, რა გატირებდა, მგოსანო, ნეტავ?!“	„თითქოს ვიდექი მედეას ბალთან, თითქოს ლაჟვარდი მირონს მასმევდა!“

აქაც არის იმედი უკეთესი მომავლის და რწმენა, რომ ყველაფერი დაკარგული არ არის და რომ საქართველო დაიბრუნებს დაკარგულ დიდებას და თავისუფლებას.

პოეტი ხშირად მიმართავს იმ სახე-სიმბოლოებს, რომელთა ანალოგიც ქართულ რეალობაშიც მოიპოვება. ერთ-ერთი ასეთი სახეა ცოტნე დადიანის და მუკიუს სკევოლას შეპირისპირება. ეს სახე საკმაოდ პოპულარული იყო სხვა მწერლებთანაც, გრიგოლ აბაშიძე, ჭაბუა ამირეჯიბი.

მუკიუსი იყო რომაელი ჯარისკაცი, რომელმაც ძვ.წ. 508 წელს პორსენას ალყისგან იხსნა რომი. გადმოცემის თანახმად, მუკიუსი შეიპარა მტრის ბანაკში პორსენას მოსაკლავად. თუმცა, პორსენას მაგივრად, სხვა კაცი მოკლა. როდესაც ის მოგვიანებით შეიპყრეს, მან უთხრა პორსენას, რომ ბევრ რომაელს სურდა მისი მოკვლის პატივი რეგებოდა და რომ ზოგიერთი უკვე ბანაკში იყო. პორსენა დაემუქრა, რომ მუკიუსს ცეცხლს მისცემდა, თუ მუკიუსი არ გაამჟღავნებდა, ვინ იყვნენ ისინი. მუკიუსმა მარჯვენა ხელი გაშლილ ცეცხლში შეყო პორსენას თვალწინ. ხელი დაეწვა ისე, რომ ტკივილი არ დამჩნევია. ის ამბობდა, რომ მისი სხეული უსარგებლო იყო, მაგრამ მისი პატივი არა. პორსენა იმდენად იყო მოხიბლული სიმტკიცის ამ მაგალითით, რომ მან მუკიუსს თავისუფლება მისცა, დაიწყო სამშვიდობო მოლაპარაკებები და საბოლოოდ მოხსნა რომის ალყა. მუკიუსს მიენიჭა მეტსახელი Scaevola („მარცხენა ხელიანი“).

„ცოტნე დადიანი და მუცი სცეოლა“ (მუკიუს სკევოლა)
„ერთი მათგანი – გმირი ქართველი, რომელ ვაჟკაცს
ხელებს უწვდიდა...“⁸⁵⁰

⁸⁵⁰ კ. ნადირაძე. ერთტომეული. თბილისი, 1971, გვ. 70.

„...და მისკენ გაწვდილ, ნახშირად ქცეულს,
მუცი სცეოლას დამწვარ მარჯვენას“⁸⁵¹

ასეთი პარალელები იდეისათვის თავგანწირვის, ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებას, სამშობლოსათვის თავდადების, ერის გამოღვიძლებას ისახავდა მიზნად. ანტიკურობიდან ამ მაგალითების მოხმობა კი, საუკეთესო საშუალება იყო ცენზურისათვის თვალის ასახვევად.

ასეთი შეპირისპირებას წარმოადგენს სამასი სპარტანელისა და სამასი არაგველის ამბების ერთმანეთთან დაკავშირება ლექსში „სამასი სპარტანელი და სამასი არაგველი“:

„თერმოპილესთან ბრძოლის გრიალით
კვლავ დაინგრევა კლდოვანი კარი
თერმოპილესთან სამას სპარტანელს
საქართველოსკენ მოაფრენს ქარი“.⁸⁵²

ლექსში „ჩემი ვედრება“ კოლაუ ახსენებს ტანტალოს: „და მე ვეცემი კვლავ უღონოდ, როგორც ტანტალი...“.⁸⁵³ მისთვის ცნობილია სიზიფოსის შრომაც: 1974 წლის მოგონებაში „პოეზიის დღე“ იგი ახსენებს სიზიფოსსაც: ისტორიკოს-მკვლევარს, მომავალში, სიზიფოს შრომა დასჭირდება იმისათვის, რომ ისტორიულ სიცრუისა, სიყალბისა და დამახინჯების მორევში უტყუარი, ფაქტიური მასალა ამოკრიფოს და გამოავლინოს.

პოეზიის მეფედ იგი ვაჟას და აკაკის მიიჩნევდა.⁸⁵⁴ ერთ-ერთ მოგონებაში „ლიტერატურული ქუთაისის მოგონება“ (1979) იგი აკაკის ოლიმპოსიდან ჩამოსულ ზევსს ადარებს.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ტრადიციული ტერმინების გვერდით (მუზეები, სირინოზები, არგონავტების ციკლთან დაკავშირებული ტერმინები) კოლაუსთან ვხვდებით ისტორიულ პირებს და ამბებს (მუკიუს სკევოლას, თერმოპილეს ამბებს), რაც ისტორიული პარალელების გავლების, ამ ორი სამყაროს ერთმანეთთან დაკავშირების საშუალებას აძლევდა კოლაუს და რაც, უდავოდ, მის ანტიკურობის ღრმა ცოდნაზე მიუთითებს.

⁸⁵¹ კ. ნადირაძე. ერთტომეული. თბილისი, 1971, გვ. 71.

⁸⁵² კ. ნადირაძე. ერთტომეული. თბილისი, 1971, გვ. 74.

⁸⁵³ კ. ნადირაძე. ერთტომეული. თბილისი, 1971, გვ. 288.

⁸⁵⁴ „ვიგონებ ქუჩაში ერთად მოსეირნე აკაკის და ვაჟა-ფშაველას, მათ ერთად გამოსვლას ქუთაისის თეატრში, მათ მიერ ლექსების წაკითხვას, მათ ხმას!“ (კ. ნადირაძე. ლიტერატურული ქუთაისის მოგონება. 1979).

ანტიკურობასთან დაკავშირებული ტერმინები: მედეა, ორფეოსი, არგონავტები, გემი (არგო), ოქრო, კოლხეთის ოქრო (ოქროს საწმისი), სირინოზები, ვაჟკაცი (იასონი), ელინები, სატურნალიები, გეტერა (ჰეტერა), თერმოპილე, სამასი სპარტანელი, ტანტალი (ტანტალოსი), ზევესი, სიზიფი (სიზიფოსი).

ტერენტი გრანელი (1897/1898-1934)

ეკატერინე კობახიძე

ტერენტი გრანელის მისტიციზმითა და სხვადასხვა ბიბლიური სიმბოლოებით გაჯერებულ ლექსებში⁸⁵⁵ ჩანს ანტიკურობის მცირე, მაგრამ საინტერესო კვალი.

ტერენტი გრანელის ლექსებში გამოყენებული ანტიკური მითოლოგიური ფიგურების განმარტებისათვის, საყურადღებოა „ცისფერყანწელების“ ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენლის, ვალერიან გაფრინდაშვილის მიერ დაწერილი ერთგვარი საპროგრამო დოკუმენტი „დეკლარაცია (ახალი მითოლოგია)“, ⁸⁵⁶ სადაც დაწვრილებითაა განმარტებული ქართველი სიმბოლისტების დამოკიდებულება ანტიკური მითოლოგიის მიმართ:

„პანი მოკვდა. გაიმარჯვა ქრისტიანობამ. მაგრამ პოეზია მთელი საუკუნეების განმავლობაში სარგებლობდა მითოლოგიური სახეებით, თუმცა არ სჯეროდა ეს მითოლოგია.

ავრორა, არტემიდა, ათინა, გება, ზევსი, აპოლონი, გელიოსი, ნეპტუნი, ორფეოსი, ევრედიკა, აქილესი, ჰერაკლი, ნიობეა, მშვენიერი ელენე, პარისი დიდხანს ამშვენებდნენ პოეზიას და დიდ სამსახურს უწევდნენ მას.

მითი თანდათან გადაგვარდა.[...]

⁸⁵⁵ პ. კვარაცხელია. მისტიციზმი ტერენტი გრანელის შემოქმედებაში. სადისერტაციო ნაშრომი. თბილისი, 2017, გვ. 42-138. ხელმისაწვდომია ონლაინ:

<https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/220268/1/Disertacia.pdf> ბოლო ნახვა: 12.08.2023.

⁸⁵⁶ ვ. გაფრინდაშვილი. დეკლარაცია (ახალი მითოლოგია). მეოცნებე ნიამორები. № 7. 1922. ხელმისაწვდომია ონლაინ:

<https://niamorebi.ge/gafrindashvili/%E1%83%93%E1%83%94%E1%83%99%C2%AD%E1%83%9A%E1%83%90%C2%AD%E1%83%A0%E1%83%90%C2%AD%E1%83%AA%E1%83%98%E1%83%90-%E1%83%90%E1%83%AE%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%98-%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%97%E1%83%9D/> ბოლო ნახვა: 12.08.2023.

შეიძლება ითქვას, რომ ელლინურმა მითოლოგიამ მეტი სახეები და სახელები მისცა პოეზიას, ვიდრე ქრისტიანობამ. ამ შემთხვევაში პოლითეიზმი უფრო ნაყოფიერი გამოდგა პოეზიისთვის, ვიდრე მონოთეიზმი. ქანდაკების და პოეზიის განვითარებაში ელლინურმა მითოლოგიამ გადამწყვეტი როლი ითამაშა, როგორც მხატვრობის განვითარებაში ქრისტიანობამ [...]

დღეს პოეზიაში საბერძნეთის ღმერთების ადგილს იჭერენ პოეტები. ჩატერტონი, რემბო, ბესიკი, მაჩაბელი, გოფმანი, ვილიე დე-ლილ ადან არანაკლებ აღფრთოვანებენ პოეტის ოცნებას, ვიდრე ზევსი და აპოლონი, აფროდიტე და ათინა. წინანდელი პოეტები – გარდაქმნილნი დროის და სივრცის ჯადოქარობით უნდა გახდენ არა მართო დრამატიულ და ეპიურ, არამედ ლირიკულ სახეებათ.

თუ წინათ პოეზიაში იყო აპოლონი, ახლა არის გიოტე, თუ წინათ იყო მედუზა და გორგონა, ახლა არიან ედგარი და მალდარორი, არის სიფილისი და ბოგემა.

თუ წინათ პოეზიაში იყო ოლიმპი, ახლა არის წიწამური, ბირნამის ტყე, თუ წინათ იყო სცილლა და ხარიბდა, ახლა არის მაკადამი, თუ წინათ იყვნენ აქილესი და ჰერაკლი, ახლა არიან ოფელია და ჰამლეტი. ის, რასაც მე ვამბობ სრულიად არ არის მოულოდნელი. აქ არის პირდაპირი ანალოგია ყოფილ ფაქტებთან. წინათ პოეტი – შთაგონებული იყო ელლინურ და რომაულ ღმერთებით და გმირებით, ახლა ის შთაგონებულია წარსულ პოეტების ფანტასტიურ სახელებით. წინათ პოეტი შთაგონებული იყო ორფეოსით და ევრედიკით, ახლა კი შთაგონებულია ბეატრიჩეთი და ალიგიერთი. „ღვთაებრივ კომედიაში“ ვირგილიუსი ბეატრიჩესთან ერთად მომქმედი პირია.

ღმერთების ადგილს იჭერენ პოეტები და ძველ ანტიურ გმირების ადგილს იკავებენ ახალი გმირები (ოფელია და ჰამლეტი).

ამნაირად იქმნება ახალი მითოლოგია, რომლის გმირები არიან არა ღმერთები, არამედ პოეტები და მათგან შექმნილი მანეკენები“.⁸⁵⁷

როგორც ვხედავთ, სიმბოლისტების კონცეფციით, ანტიკური მითოლოგიური და ლიტერატურული სიუჟეტები და ფიგურები სიმბოლისტურ პოეზიაში უნდა ჩანაცვლდეს ახალი სიმბოლოებით.

1919 წელს ჟურნალ „კრონოსში“, რომელიც ახალგაზრდა სიმბოლისტების გამოცემას წარმოადგენდა, დაიბეჭდა ტერენტი გრანელის („წალენჯიხელის“

⁸⁵⁷ 3. გაფრინდაშვილი. დეკლარაცია (ახალი მითოლოგია). მეოცნებე ნიამორები. № 7. 1922.

ხელმისაწვდომია ონლაინ:

<https://niamorebi.ge/gafrindashvili/%E1%83%93%E1%83%94%E1%83%99%C2%AD%E1%83%9A%E1%83%90%C2%AD%E1%83%A0%E1%83%90%C2%AD%E1%83%AA%E1%83%98%E1%83%90-%E1%83%90%E1%83%AE%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%98-%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%97%E1%83%9D/> ბოლო ნახვა: 12.08.2023.

ფსევდონიმით) ლექსი „ფანტასტიური ღამე“, სადაც პოეტი საუბრობს მარტოობაში გატარებულ უძილო ღამეებზე, ცხოვრების ამაოებაზე და პოეტის ღამისეულ ფანტაზიებზე. ალეგორიული გზავნილებით გაჯერებულ ლექსში ვკითხულობთ:

„მწვანე მირაჟი, ღამის რკალი, სახე ღამაში,
უტეხი ტევრი და სპეტაკი ნიამორები,
სწორი მეტეხი, დამსხვრეული ოქროს არმაზი.
მწვანე მირაჟი, ღამის რკალი, სახე ღამაში.
პანის მორევში იღვენთება ცრემლით ალმასი.
ყვითელ სივრცეში ცეცხლით იწვის ღია ზმორები.
მწვანე მირაჟი, ღამის რკალი, სახე ღამაში,
უტეხი ტევრი და სპეტაკი ნიამორები“.⁸⁵⁸

ტერენტი გრანელის ლექსის ამ ნაწყვეტში, პირველ რიგში, ყურადღებას იქცევს „სპეტაკი ნიამორები“, რომელიც „მეოცნებე ნიამორების“ – 1919 წელს ქართველ მოდერნისტ მწერალთა, კერძოდ „ცისფეყანწელების“ მიერ გამოცემული ჟურნალის სათაურის და ამ ჟურნალის ყდაზე გამოსახული ლადო გუდიაშვილის გრაფიკული ნამუშევრის ალუზიას იწვევს. ანტიკურობასთან დაკავშირებულია ლექსში ნახსენებია პანი, ბერძნული მითოლოგიის ტყეებისა და ჭალების თხისფეხება ღვთაება, სალამურის გამომგონებელი და ნიმფების მოტრფიალე დიონისეს მხლებელი.

საყურადღებოა, არსებობს მოსაზრება, რომ პანი სიმბოლისტების საყვარელ სიმბოლოს წარმოადგენდა იმ მიზეზით, რომ სიმბოლისტების გამორჩეულ პოეტს, პოლ ვერლენს მისი გარეგნობიდან გამომდინარე, თაყვანიმცემლებით გარშემორტყმულ პანს ადარებდნენ.⁸⁵⁹

ტერენტი გრანელის მიერ ლექსში ნახსენები „პანი“ შეიძლება აღვიქვათ, როგორც, ზოგადად, ანტიკურობის სიმბოლო, რადგან, როგორც ეს ზემოთაც ვნახეთ, ვალერიან გაფრინდაშვილის წერილში „დეკლარაცია (ახალი მითოლოგია)“ პირველი ფრაზა „პანი მოკვდა“ სწორედ ანტიკური მითოლოგიის „გარდაცვალებას“ აღნიშნავს. ამ აზრს, ჩემი დაკვირვებით, ამყარებს ნაწყვეტის წინა სტრიქონში ნახსენები ფრაზა „დამსხვრეული ოქროს არმაზი“, რაც, ზოგადად, წარმართობის კერპების მსხვრევას აღნიშნავს. ვფიქრობ, ტერენტი გრანელის ამ ლექსის ფრაზაში: „პანის მორევში იღვენთება ცრემლით ალმასი“ ასახულია სიმბოლისტთა „ახალ მითოლოგიაში“ ანტიკურობის ცრემლნარევი კვდომის სურათი; ხოლო ანტიკურობის მორევში

⁸⁵⁸ ტ. გრანელი. რჩეული. თბილისი, 1979.

⁸⁵⁹ A. Symons, P. Verlaine. The North American Review. Vol. 201, № 714, May 1915, გვ. 743.

სამუდამოდ ჩაძირული ძველი სიმბოლოების ნაცვლად, უტეხ ტევრში მოდერნისტული „სპეტაკი ნიამორები“ მირაჟულად გაიელვებენ.

„უტეხი ტევრის“ მნიშვნელობის გასაგებად, ვფიქრობ, საყურადღებო უნდა იყოს გრიგოლ რობაქიძის წერილი „არჩილ ჯორჯაძეს“: „მგოსანი საერთოდ ინდივიდუალური არაა მარტო, იგი უფრო ზესთაინდივიდუალურია. მშობელი ერი მგოსანის სულში სცოცხლობს როგორც მთლიანი ინდივიდუალური არსი და შეუცნობელის სფეროში უკარნახებს იგი მას საუკუნოებში განცდილს. მის პირადს შეცნობის გაღმა იშლება შავი უღრანი ტყე წარსულ განცდათა და მისს უტეხს ტევრში გაისმის მათრობელი ჩხრიალი დიადი დედის მნემოსინის ცხრა ასულის, ცხრა მუზანკლულისა. მგოსანი უსმენს მათს საიდუმლო ხმაურს და მუხათა წინამძღოლის აპოლოლოს თვალდია სიზმარში შერთული სთხზავს იგი ტკბილს ლეგენდას, სთხზავს მითის სინამდვილეს, რომლის თხრობას ქართული ზღაპარი ღრმა სიბრძნით იწყებს: „იყო და არა იყო რა...“⁸⁶⁰

ტერენტი გრანელთან და გრიგოლ რობაქიძესთან ნახსენები „უტეხი ტევრი“ აშკარა მიმართებას გვიჩვენებს დანტე ალიგიერის „უსიერ ტევრთან“, რომელშიც შემოქმედი აღმოჩნდება „ცხოვრების ნახევარგზაზე“.⁸⁶¹ ეს ბუნებრივად გვეჩვენება, რადგან ვალერიან გაფრინდაშვილის ჩვენ მიერ ზემოთ მოყვანილ წერილში აღნიშნული, რომ: „წინათ პოეტი შთაგონებული იყო ორფეოსით და ევრედიკით, ახლა კი შთაგონებულია ბეატრიჩით და ალიგიერით“.⁸⁶² დანტეს „ბაბრის, ლომის და მგლის“ ნაცვლად ამ უტეხ ტევრში ტერენტი გრანელის ლექსის „ახალი მითოლოგიის“ სიმბოლოები – „სპეტაკი ნიამორები“ ჩანან, რომლებიც პანის ნაცვლად მკვიდრდებიან ქართველ სიმბოლისტთა სტრიქონებში.

⁸⁶⁰ გრ. რობაქიძე. „არჩილ ჯორჯაძეს“. ხელმისაწვდომია ონლაინ:

<https://burusi.wordpress.com/2009/05/30/%E1%83%92%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%92%E1%83%9D%E1%83%9A->

[%E1%83%A0%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%98%E1%83%AB%E1%83%94-%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%A9%E1%83%98%E1%83%9A-%E1%83%AF%E1%83%9D/](https://burusi.wordpress.com/2009/05/30/%E1%83%92%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%92%E1%83%9D%E1%83%9A-%E1%83%AF%E1%83%9D/)

ბოლო

ნახვა: 12.08.2023.

⁸⁶¹ დანტე ალიგიერი. ჯოჯოხეთი. ქება პირველი. თარგმნა გ. ჭიჭინაძემ კ. გამსახურდიას მიერ შესრულებული პწკარედით. იხ. კ. გამსახურდია. თხზულებანი ათ ტომად. თარგმანი. ტ. 9. თბილისი, 2007.

⁸⁶² გრ. რობაქიძე. „არჩილ ჯორჯაძეს“. ხელმისაწვდომია ონლაინ:

<https://burusi.wordpress.com/2009/05/30/%E1%83%92%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%92%E1%83%9D%E1%83%9A->

[%E1%83%A0%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%98%E1%83%AB%E1%83%94-%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%A9%E1%83%98%E1%83%9A-%E1%83%AF%E1%83%9D/](https://burusi.wordpress.com/2009/05/30/%E1%83%92%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%92%E1%83%9D%E1%83%9A-%E1%83%AF%E1%83%9D/)

ბოლო

ნახვა: 12.08.2023.

ლექსში „ქალის აგონია (თ.რ.)“ ტერენტი გრანელი სიყვარულის მომლოდინე ქალიშვილს გვიხატავს, რომელიც ოცნებასა და სანუკვარი სატრფოს ლოდინში ატარებს დღეებს. ლექსი იწყება და სრულდება ერთი და იმავე სტროფით:

„დაღონებული და მარად სუსტი,
სარკესთან ფიქრობ, როგორც დიანა.
ახლაც შორეულ მეგობარს უცდი,
რომელმაც ასე დაიგვიანა...“⁸⁶³

პოეტი მეოცნებე ქალიშვილს ადარებს დიანას, (ბერძნ. არტემისი) ნადირობისა და მთვარის ქალწულ ღვთაებას რომაულ პანთეონში. ტერენტი გრანელის ლექსის მთავარი გმირის დიანასთან შედარება უნდა ემყარებოდეს ღმერთქალის გარეგნულ მშვენიერებას და იმ დამკვიდრებულ აზრს, რომ დიანა ქალწული ღვთაებაა.⁸⁶⁴ ლექსში წარმოდგენილი ქალიშვილი სარკეში თავისი ანარეკლით ისევე ტკბება, როგორც წყალში მომზირალი დიანა, რომელიც ნიმფების გარემოცვაში ბანაობს ტყეთა სიღრმეში.

საინტერესოა, რომ ნემის ტბას, რომლის ნაპირზეც მდებარეობდა დიანას უძველესი ტაძარი, „დიანას სარკეს“ ეძახდნენ და ამ ტაძარში დიანას თაყვანს სცემდნენ, როგორც Diana Nemorensis – ან ტყის დიანას.⁸⁶⁵

ანტიკურ მითოლოგიასთან დაკავშირებული კიდევ ერთი სავარაუდო მაგალითი ჩანს ტერენტი გრანელის ლექსში „სონეტი“:

„ჩემი სონეტი ოქროს ტყეში ზეიმს აპირებს,
მარსის წიაღში შემოიყვარდა მე გაქანება,
ლოთი ჰამლეტი გადამიშლის მარცხენა პირებს,
მაგრამ წარსული მკრთალ ფერებით არ მენანება“.⁸⁶⁶

მარსი, რომაული პანთეონის ომის ღვთაება, ლექსის ამ კონტექსტში, ჩემი აზრით, პარიზში მდებარე მარსის მინდორს უფრო უნდა გამოხატავდეს, ვიდრე ანტიკურ ღვთაებას (მარსის მინდორი ვალერიან გაფრინდაშვილის ლექსებშიც

⁸⁶³ ტ. გრანელი. რჩეული. თბილისი, 1979, გვ. 59-60.

⁸⁶⁴ R. Schenk. Dark Light: The Appearance of Death in Everyday Life. Albany, 2001, გვ. 155.

⁸⁶⁵ Sir J. J. Frazer. The Golden Bough: A Study of Magic and Religion. New York, 2009, გვ. 1.

⁸⁶⁶ ტ. გრანელი. რჩეული. თბილისი, 1979, გვ. 105.

არაერთხელ ფიგურირებს⁸⁶⁷). ამაში გვარწმუნებს ლექსის დასასრულს ჟორჟ როდენბახის, პარიზში მცხოვრები სიმბოლისტი მწერლის, ხსენება. სტროფის პირველ სტრიქონში ნახსენები „ოქროს ტყე“, სავარაუდოდ, ტიციან ტაბიძის ლექს „ბირნამიის ტყესთან“ გარკვეულ ალუზიებს იწვევს, რაკი მესამე სტრიქონში ტერენტი გრანელი იწყებს საუბარს ჰამლეტზე, რომელიც ტიციან ტაბიძის იმავე ლექსში გვხვდება – „ვალერიანმა ჰამლეტს გაარტყა“.

ანტიკურობასთან დაკავშირებით საინტერესოა ტერენტი გრანელის ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი ლექსი „Memento Mori“ (ამ ლექსის მიხედვითაც სახელი დაერქვა პოეტის ერთ-ერთ პოეტურ კრებულს), რომელიც 1924 წელს დაიბეჭდა.

საგულისხმოა, რომ თავდაპირველად კრებულის სახელწოდება იყო „გაფრენილი დღეები“, მაგრამ უკვე სტამბაში გადაცემულ წიგნს პოეტმა მოულოდნელად სათაური შეუცვალა.⁸⁶⁸ არსებობს მოსაზრება, რომ ეს ცვლილება განპირობებული იყო საქართველოში 1924 წლის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი აჯანყების მარცხით – პოეტი ამით თითქოს შეახსენებდა სისხლიან საბჭოთა მტარვალებს სიკვდილის გარდუვალობას.⁸⁶⁹

თხზულების მნიშვნელობიდან გამომდინარე და კონტექსტის სწორად გასაგებად ლექსს სრულად მოვიყვანთ:

„ახლა უფრო ხშირია შეცდომების დაშვება,
ახლა მოდის ივნისი, ირგვლივ მწვანე მოლია.
ჩემი წმინდა სახელი პოეზიას დარჩება,
ჩემი გული და სისხლი – ეს “Memento mori”-ა.

დღეს სამია ივნისის, მინდა იყოს ცამეტი,
ჩემს გარშემო ციხეა – მწუხარების სავანე.
რომ მდომოდა სიცოცხლე, სიკვდილს არ ვიწამებდი,
მიწა არ იქნებოდა ჩემთვის შავი სამარე.

სადღაც მთასთან იწვიმა, სადღაც მთაზე ბურია,
ამნაირი ღიმილი უწინ მე არ ვიცოდი.
ახლა მე ცას ვუცქერი, ცაზე ანთებულია

⁸⁶⁷ ნ. ტონია. „ქიმერების მარულა“ (ფანტასმაგორია, მითის კულტი და ანტიკურობა ვალერიან გაფრინდაშვილის შემოქმედებაში). ლოგოსი, წელიწდეული ელინოლოგიასა და ლათინისტიკაში. 8. 2022, გვ. 70.

⁸⁶⁸ ლ. ალიმონაკი. კვირის წირვები. თბილისი, 2013.

⁸⁶⁹ ლ. სორდია. ტერენტი გრანელის ბედისწერა. თბილისი, 2011, გვ. 41.

ვარსკვლავები – სიმბოლო თეთრი მარადისობის.

ახლა რა ვქნა არ ვიცი, მე როდესაც ასე ვარ,
როცა სულს ეპარება აჩრდილები სიბერის.
მე ძლიერი ტალანტი, ზეციური არსება,
ჩემი ნაზი სამშობლო – ლაჟვარდები ცისფერი.

რა ვქნა, შავი ღამეა, მძიმე და უსაშველო,
მახსოვს ჩემი სოფელი, მისი ყრუ ადგილები.
ახლა რაღაც სხვა მინდა, რაღაც სხვა, უსახელო,
რომ დაღუპვა მომელის, ვიცი დანამდვილებით.

ნელა გადის დღეები და ძნელია გარჩევა,
მე, ძვირფასო, ვერ მოვალ, გზა შენამდე შორია.
ჩემი გვარი: გრანელი – პოეზიას დარჩება,
ჩემი გული და სისხლი – ეს „MEMENTO MORI“-ა.⁸⁷⁰

ახლო მომავალში მოსალოდნელი სიკვდილის წინათგრძნობით გაჟღენთილი სტროფებიდან, რომელთაგან პირველი და უკანასკნელი ლათინური ფრაზით „memento mori“ სრულდება, ცხადი ხდება, რომ პოეტისთვის სიკვდილისკენ სწრაფვა ცხოვრების კრედოა.

ტერენტი გრანელის ბიოგრაფიიდან ცნობილია, რომ უკიდურეს მატერიალურ გაჭირვებაში მყოფი პოეტი, რომელსაც ხშირად თავშესაფარიც არ ჰქონდა, ხშირად სტუმრობდა სასაფლაოებს, იქ ღამეს ათევდა და სიკვდილის სიახლოვის მძაფრი შეგრძნებებით საზრდოობდა.⁸⁷¹ ზაქარია ჭიჭინაძე ტერენტი გრანელს სასაფლაოების „ყეენს“ უწოდებდა.⁸⁷²

სიცოცხლეში გამოცემული მისი კრებულების სათაურები სრულიად შეესაბამება ლექსში „memento mori“ გადმოცემულ პოეტურ კრედოს: „პანაშვიდები“ (1920); „სამგლოვიარო ხაზები“ (1921); „სული და საფლავები“ (1922).

⁸⁷⁰ ტ. გრანელი. რჩეული. თბილისი, 1979, გვ. 373.

⁸⁷¹ დ. კობიძე. მოგონებები ტერენტი გრანელზე. წიგნში: დათოვლილი სანთელი, მოგონებათა წიგნი გრანელზე. შემდგ.-რედ.: ლ. ალიმონაძე, თბილისი, 2013, გვ. 115, გვ. 136.

⁸⁷² გ. ქვლბაქიანი. ის მხოლოდ პოეზიით ცოცხლობდა. კრებულში: ჩემი ცხოვრება მხოლოდ ლექსია. თბილისი, 1984, გვ. 22-23.

სიკვდილის მუდმივი „გახსენება“ ზოგიერთი მოსაზრებით, მის ღრმა ქრისტიანულ რწმენითაა ახსნილი,⁸⁷³ თუმცა, ჩემი აზრით, არ უნდა გამოირიცხოს ანტიკურობასთან უშუალო მომართებებიც.

„Memento mori“, ლათინურად სიტყვასიტყვით ნიშნავს „გახსოვდეს სიკვდილი/გარდაცვალება“. ეს ფრაზა, რომელიც ხშირად ჩნდება შუა საუკუნეების საფლავებზე, უკავშირდება ანტიკურ ხანის ფილოსოფოსთა და ქრისტიან თეოლოგთა თხზულებებში წარმოდგენილ აზრებს. ზოგიერთი მკვლევრის მოსაზრებით, ეს გამოთქმა შუა საუკუნეებში, სამონასტრო წიაღში იღებს დასაბამს.⁸⁷⁴

ამავდროულად, გასათვალისწინებელია, რომ ამ გამონათქვამის ფესვები ანტიკურ საბერძნეთში უნდა ვეძებოთ. დიოგენე ლაერტელი თხზულებაში „გამოჩენილი ფილოსოფოსების ცხოვრებათა და გამონათქვამთა შესახებ“ მიუთითებდა, რომ სიკვდილზე მუდმივი ფიქრის აუცილებლობა შთააგონებდა „მოცინარ ფილოსოფოს“ დემოკრიტეს საფლავების მონახულებას და იქ განმარტებით ყოფნას (Diog. Laert. IX, VII, 38). პლატონი „ფედონში“ გამოთქვამს აზრს, რომ ფილოსოფია უნდა მუდმივად მიმართული იყოს სხვა არაფერზე, თუ არა სიკვდილზე და იმის შეგნებაზე, რომ ყველაფერი კვდომაა (Plato, Phaedo, 64a4). ანალოგიური აზრები გამოთქმული აქვთ სტოიკოს ფილოსოფოსებს: სენეკას, ეპიქტეტეს და მარკუს ავრელიუსს, რომელიც აცხადებდა, რომ ყველაფერი მოკვდავი და ეფემერულია (M. Aur. Med. IV.48.2.).

არსებობს ასევე ტერტულიანუსის განმარტება რომში ტრიუმფალურ მსვლელობებთან დაკავშირებული ერთი რიტუალის შესახებ, რომლის მიხედვითაც ტრიუმფით რომში დაბრუნებულ გენერალს გვირგვინის დადგმის მომენტში მის ზურგს უკან მდგომი ჩასჩულებდა: *Respice post te. Hominem te memento* (სიტყვასიტყვით: შენს შემდეგ (შენი სიცოცხლის შემდეგ) გაიხედე. გახსოვდეს, რომ ადამიანი ხარ“.⁸⁷⁵

შესაბამისად, ლექსში წარმოდგენილი პოეტური კრედიო, რომელიც ტერენტი გრანელის შემოქმედების ერთგვარ გასაღებს წარმოადგენს, არ უნდა იყოს სრულიად დაცლილი ანტიკური აღქმებისაგან, რასაც, შესაძლოა, ორგანულად ერწყმოდეს ქრისტიანულ-თეოლოგიური პერცეფციებიც.

ამრიგად, განსხვავებით ქართველი სიმბოლისტების სხვა წარმომადგენლებისგან, ტერენტი გრანელის მისტიკურ-სიმბოლისტურ პოეზიაში

⁸⁷³ პ. კვარაცხელია. მისტიციზმი ტერენტი გრანელის შემოქმედებაში. სადისერტაციო ნაშრომი. თბილისი, 2017, გვ. 139-161. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/220268/1/Disertacia.pdf> ბოლო ნახვა: 12.08.2023.

⁸⁷⁴ R. Tosi. Dizionario delle Sentenze Latine e Greche. BUR Dizionari. Milano, 2007, გვ. 244.

⁸⁷⁵ M. Beard. The Roman Triumph. 2009, გვ. 85-92.

საკმაოდ მცირეა ანტიკურობასთან უშუალოდ დაკავშირებული მასალა, თუმცა ეს პასაჟები გამორჩეულია მხატვრული სიღრმითა და საინტერესო, ორიგინალური ინტერპრეტაციით.

გოგლა ლეონიძე (1899-1966)

მაია დანელია

გოგლა ლეონიძის პოეტიკის აღქმისთვის ბევრ ინფორმაციას გვამღევს მისი წერილი „მშვილდოსანი“, ⁸⁷⁶ სადაც მიმოიხილავს ფრანგულ პოეზიას, ადარებს მას ქართულ პოეზიას,

„საქართველოს პოეზიას ეს დღე არ გაუგია, თუმცა ქართულ აპოლონსაც გაუჩნდა ქარები“, - წერს გოგლა. დიდ ყურადღებას უთმობს გრიგოლ რობაქიძის, ტიციან ტაბიძის, პაოლო იაშვილის, კოლაუ ნადირაძის, ვალერიან გაფრინდაშვილის პოეზიის განხილვას. ვალერიან გაფრინდაშვილს ის მოიხსენიებს როგორც პარნასელს. მ. კოსტავა მის ბასრ ენას ადარებდა კირკეს. ⁸⁷⁷

რაც შეეხება ანტიკურობისადმი დამოკიდებულებას, აშკარაა, რომ იგი მას არ მიმართავს ხშირად. და ის ტერმინებიც რაც გვხვდება, გატარებულია პატრიოტიზმის პრიზმაში. ამ მხრივ განვიხილავთ მის ლექსს „ზღვა და მედეა“ და პოემას „სამგორი“.

„ბევრი გაზიდა საქართველოდან
ყორანთმიანი, წარბქამანდები...
ვისაც სამშობლო დიდხანს ელოდა,
გულიდან სისხლის ცრემლის დადენით.
აჰა, ზღვამ პირი ჩემსკენ იბრუნა,
მოეხეთქება ნაბურთალები...
მედეას ოქრო თუ დამიბრუნა,
ურჩი-თავნების
ლურჯი თვალები...

⁸⁷⁶ გაზეთი „საქართველო“, 3 აპრილი, 1920, №72.

⁸⁷⁷ „არც ლეონიძეს განწყობა ესე
გულს არ ეფონა, სიმართლედ ითქვას,
არ დაენათლა იმის გალესილ,
კირკეს საკაზმით შენაზავ სიტყვას“ (მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 152).

ზვირთის ქეჩოზე ვხედავ იაზონს.
 შუბს ვტყორცნი, – განა დავემალები?
 წყნარად იწვება დღე სანიაზო,
 მედეას ფარჩის აბრწყინვალეობით.
 ყომრალი ჯანღი შავ ზღვას ედება,
 აინჩქრა ტალღა შავი მკლავებით,
 თმაგაწეწილი მოჰქრის მედეა
 თვისი კოლხური საწამლავებით.
 შეხედა ქალმა, როგორც ხანჯალმა,
 სევდით აღსავსე მოგრძო თვალებით,
 ქემაფის მზერით შეაჯანჯღარა
 და ჩაუარა ამპარტავნებით.
 რა სიყვარული დაარიალა,
 ამაყი, როგორც კლდე დარიალის...
 მისდევს მედეა, მიჰქრის იაზონ,
 უნდა გააქროს სულით-ხორციან...
 ზვირთი, უმაღლეს მედეას წყრომის
 თვითონ ზღვასაც არ შეუტყორცნია!
 რა იაზონი ვედარ იხილა,
 ზღვას დააწყვიტა თვისი ბავშვები,
 იოხა გული...
 ზღვამაც ილხინა
 უდიდეს ტანჯვის აშაბაშებით.
 ...
 ეტლი შემიბი, ზღვავ, გამაქანე,
 სადაც დულს ცეცხლით ვნება ძლიერი,
 სად სიყვარულის შემოქმედია
 მედეა ხანჯლურ შურისძიებით“. ⁸⁷⁸

ლექსი მრავალი ასპექტით არის საინტერესო. მთავარი მოტივი, არის შურისძიება.

ლექსში არ ჩანს, რით არის მედეას რისხვა გამოწვეული, მაგრამ ეს ყველაფერი მკითხველმა ისედაც იცის. პოეტი ისეთ ეპითეტებით იხსენიებს მედეას, რომ საკმაოდ

⁸⁷⁸ გ. ლეონიძე. ლექსები, პოემები. ერთტომეული. რედ.: გრ. აბაშიძე. წიგნი შეადგინეს თ. და ნ. ლეონიძეებმა. თბილისი, 1980, გვ. 353.

მკაფიოდ წარმოგვიდგება გამეხებული ქალის სახე: თმაგაწეწილი მედეა მორბის თავისი კოლხური საწამლავებით. „ქეძაფის მზერით შეაჯანჯღარა“ – ეს ფრაზაც ხატოვნად შხამებზე მიუთითებს. და უშუალოდ ხანჯლის ხსენება, რაც რამდენიმეჯერ მეორდება ლექსში „შეხედა ქალმა, როგორც ხანჯალმა“, „მედეა ხანჯლურ შურისძიებით“. ხაზგასმულია მედეას ამპარტავნება, რომელიც დარიალის კლდეს არის შედარებული. იგი ეძებს იასონს მოსაკლავად. იასონი ლექსში წარმოდგენილია როგორც გამტაცებელი, რომელმაც წაიყვანა მედეა, რასაც საკმაოდ ბევრისმთქმელი ფრაზით გადმოსცემს ავტორი „ბევრი გაზიდა საქართველოდან“. იასონი, როგორც გამტაცებელი, სხვა ლექსშიც გვხვდება: „ძმა დამიბრუნე, ძმა მომიყვანე, / ნაცვლად მტაცებელ იასონისა!“ („ზღვავ, იხმაურე...“).⁸⁷⁹

იასონს ვერ იპოვის, რადგან ის გაპარვას ახერხებს, მედეას რისხვა შვილებს დაატყდება თავს. ძირითადად ქართულ ლიტერატურაში შვილების მოკვლის აქტი ტაბუდადებული თემაა, და ჩანს სურვილი, მედეასთან არ დააკავშირონ იგი. გიორგი ლეონიძე, კი პირდაპირ ამბობს, როდესაც იასონი ველარ იხილა, მედეამ ზღვას დააწყვიტა ბავშვები.

ლექსში ძალიან მნიშვნელოვანი დატვირთვა აქვს ზღვის სიმბოლიკას. დავიწყოთ იმით, რომ ლექსს ჰქვია „ზღვა და მედეა“ და მართლაც ამ შემთხვევაში ზღვა არის მედეას სიმბოლო. საინტერესოა მედეას სახეც, იგი ვიზუალურადაც მოგვაგონებს შავ ზღვას: ყორანთმიანი, წარბქამანდიანი, ლურჯთვალეა. აცვია ფარჩის სამოსი, სევდით აღსავსე ნუშის თვალებით. ზღვა განასახიერებს მედეას რისხვას, ბორგვას და შურისძიების დაუოკებელ სურვილს. ლექსის ბგერწერა ზღვის და ვნებების ტალღებში ხვევს მკითხველს. ბავშვების მოკვლის შემდეგ ზღვა/მედეა წყნარდება, როცა მიიღებს საზღაურს: „ზღვამაც ილხინა / უდიდეს ტანჯვის აშაბაშებით“. მედეას სამშობლოს ღალატი და გამტაცებელი იაზონი თემატიზებულია გოგლას პოემაშიც „ფორთოხალა“:

„ძველო კოლხიდავ, სამშობლოვ
ახალ მზითა ხარ ნათევი;
რომს ასუქებდი, ელადას
მედეას ნალალატევი.
დამპყრობელ იაზონებმა
გაგფცქვნეს და დაგაბორკილეს“.⁸⁸⁰

⁸⁷⁹ გ. ლეონიძე. ლექსები, პოემები. ერთტომეული. რედ.: გრ. აბაშიძე. წიგნი შეადგინეს თ. და ნ. ლეონიძეებმა. თბილისი, 1980, გვ. 399.

⁸⁸⁰ გ. ლეონიძე. ლექსები, პოემები. ერთტომეული. რედ.: გრ. აბაშიძე. წიგნი შეადგინეს თ. და ნ. ლეონიძეებმა. თბილისი, 1980, გვ. 440.

მედეას მითის გარდა, გოგლა ლეონიძე საინტერესოდ ამუშავებს პრომეთეს სახეს. ლექსში „მთები“ თემატიზებულია კავკასიონი, სადაც პრომეთე/ამირანი იყო მიჯაჭვული და ეს მხარე წარმოდგენილია თავისუფლების მოყვარული, თავგანწირული, უბადლო მეომრების სამშობლოდ. საგულისხმოა, რომ ლექსი 1936 წელს არის დაწერილი, როდესაც დაწყებულია რეპრესიები და ავტორი ცდილობს საქართველოს მებრძოლი სულის გაცოცხლებას. ამბობს, რომ მრავალი განსაცდელი დატრიალებულა ამ მხარეში, მაგრამ მრავალი განსაცდელის მიუხედავად არსად გამქრალა თავისუფლების სიყვარული.

„აქ რა უნდოდათ, რამ მოიყვანა
შაჰი, სულთანი, იმპერატორი?
დაგვწვეს, დაგვდაგეს და ვერ წაიღეს
თავისუფლების ამაყი სული“.⁸⁸¹

ეს თემა მოგვიანებით (1962 წელს) დაწერილ ლექსშიც არის თემატიზებული „ვარ სიყვარულის პრომეთეოსი“, სადაც პოეტი ისევ თავის სამშობლოს უმღერის და მას აიგივებს პრომეთესთან.

„ვარ სიყვარულის პრომეთეოსი
ჩემის მეუფის – საქართველოსი!
მას ვერასოდეს ვერ გამომტაცებს
ვერც სატანა და ვერც ანგელოსი!“⁸⁸²

ანტიკურობის რეცეფციის თვალსაზრისით საინტერესოა გოგლა ლეონიძის ისტორიული პოემა „სამგორი“, რომელიც ეძღვნება მეფე ვახტანგ გორგასალს. იგი 15 წლის იყო, როცა გამეფდა და იმეფა 45 წელი, გარდაიცვალა 60 წლის. მისი ცხოვრება აღწერა VIII საუკუნის ქართველმა ისტორიოგრაფმა ჯუანშერმა, რომლის ვრცელი თხზულება სახელწოდებით „ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა“ შესულია ისტორიოგრაფიულ კრებულში „ქართლის ცხოვრება“. როგორც ჩანს, გიორგი ლეონიძემ თავისი ქმნილების სიუჟეტად სწორედ ეს თხზულება გამოიყენა. ისტორიულ ფაქტებთან ერთად პოემაში, ბუნებრივია, დიდი ადგილი უჭირავს პოეტის მხატვრულ წარმოსახვას, ისტორიულ მოვლენათა ახლებურ გააზრებას.

⁸⁸¹ გ. ლეონიძე. ლექსები, პოემები. ერთტომეული. რედ.: გრ. აბაშიძე. წიგნი შეადგინეს თ. და ნ. ლეონიძეებმა. თბილისი, 1980, გვ. 161.

⁸⁸² გ. ლეონიძე. ლექსები, პოემები. ერთტომეული. რედ.: გრ. აბაშიძე. წიგნი შეადგინეს თ. და ნ. ლეონიძეებმა. თბილისი, 1980, გვ. 372.

თუმცა ლაიტმოტივი უცვლელია: მეფე ვახტანგ გორგასალი საქართველოში ქრისტიანობის განმტკიცებასა და ქვეყნის ირანელთა აგრესიისგან დაცვას ცდილობდა, მისი მმართველობის ჟამს ქართულმა ეკლესიამ ავტოკეფალია მოიპოვა, თბილისი ქართლის დედაქალაქად გამოცხადდა და განისაზღვრა საქართველოს საგარეო ორიენტაცია – გზა ბიზანტიისაკენ. ჯუანშერი თავის თხზულებაში ასე გადმოგვცემს მეფის ანდერძს: „აწ გამცნებ თქუნ, რათა მტკიცედ სარწმუნოებასა ზედა სდგეთ და ეძიებდეთ ქრისტესთჳს სიკუდილსა სახელსა მისსა ზედა, რათა წარუვალი დიდება მოიგოთ... და სიყუარულსა ბერძენთასა ნუ დაუტეობთ“.⁸⁸³

ისტორიული კონტექსტი: პოემა მრავალი თვალსაზრისით არის მნიშვნელოვანი. იგი არის ქრონიკა V საუკუნეში განვითარებული მოვლენების შესახებ. პოემიდან შეგვიძლია დავინახოთ ვახტანგის საშინაო და საგარეო პოლიტიკა. მწერალი კარგად იცნობს „ქართლის ცხოვრებას“ და ციტატებსაც კი უმძღვარებს ცალკეულ თავებს. კარგად ჩანს შიდა არეულობები.

კარგად იკვეთება, რომ იბერია ამ დროს არის ინტერესის სფერო ირანსა და რომს შორის. ვახტანგის კარზე არიან პროსპარსული და პრორომაული ძალები. იბერიას, ერთი მხრივ, უწევს ირანთან ურთიერთობის დარეგულირება, რადგან სპარსული საფრთხე ყოველთვის დგას დღის წესრიში და, მეორე მხრივ, ძალიან აქტიურად ჩანს რომაული ალტერნატივა. პროსპარსულ ძალებს პოემაში წარმოადგენს შარაველ გარდაბნელი, რომელიც სათავეში უდგება ვახტანგის წინააღმდეგ შეთქმულების ორგანიზებას. პრორომაულ ძალის წარმომადგენელი არის გურამ ბივრიტიანი, რომელიც არის კეისრის სამსახურში რომში. კარგად ჩანს სურათი ვახტანგის ასულსა და გურამის გასაუბრებაში, რომელიც რომში იმყოფებოდა მისიით, გაემყარებინა კავშირი რომაელებთან, რაც მათ დაიცავდა სპარსული საფრთხისგან.⁸⁸⁴ კითხვაზე, თუ რა ამბავი მოაქვს რომიდან, გურამი პასუხობს, რომ ქართლი გადარჩა, სპარსთა ისრის წვერი გადაიმტვრა, რომ შეიკრა კავშირი, რომ რომი აღარ დაანებებს ქართლს სპარსეთს და კლარჯეთი ქართლის სამეფოს დაუბრუნდება. ეგრისი, სპერი და დიუსკურიაც ქართლს უკავშირდება.

გურამი ვახტანგს ძღვენს მთავრად, რომელიც კეისარმა გამოუგზავნა მას და, ასევე, ეპისტოლეს, სადაც წერია მთავარი:

„რომ იყოს ქართლი და იყოს რომი,

⁸⁸³ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955, გვ. 203.

⁸⁸⁴ „დიდხანს ვიბრძოლე კეისრის კარზე, / რომ დამეთრგუნა ჩვენი ამკლები“ (გ. ლეონიძე. ლექსები, პოემები. ერთტომეული. რედ.: გრ. აბაშიძე. წიგნი შეადგინეს თ. და ნ. ლეონიძეებმა. თბილისი, 1980, გვ. 473).

ვით ძმა ერთსახლი ამიერიდან, –
წინაშე მტრის, სპარსთა წინაშე,
ერთპირ, ერთსიმხნით, ჯვრის მიერთითა!”

ამ საუბარში კარგად ჩანს, გადასასვლელების კონტროლის აუცილებლობა:

„რომ შევკრათ კავკასიონი,
ჰონნი, ძურძუკნი, სარაგურები,
არ გადმოვუშვათ დასავლეთისკენ,
გავხადოთ ცეცხლით დადაგულები!“⁸⁸⁵

ამ კავშირით თბილისი ხდება სავაჭრო ურთიერთობებშიც თანამონაწილე:

„შენდება სატახტო შავს ტყეში, სად ნადირს
ათასი წლობით დამე ეთია...
ხვალ კარს გაუღებს დიდ ქარავანებს
დასავლეთიდან, ინდოეთიდან.
რომი, ათენი და ბაბილონი
ხვალიდან თბილისის ძმები არიან“.⁸⁸⁶

რომი, რომთან ურთიერთობა შედარების დონეზეც კი ასოცირდება პროგრესულ სამყაროსთან კომუნიკაციასთან. ნაწარმოებში რომი და კეისრის კარი 10 ჯერ არის ნახსენები და ყოველთვის პოზიტიურ კონტექსტში.⁸⁸⁷

⁸⁸⁵ გ. ლეონიძე. ლექსები, პოემები. ერთტომეული. რედ.: გრ. აბაშიძე. წიგნი შეადგინეს თ. და ნ. ლეონიძეებმა. თბილისი, 1980, გვ. 475.

⁸⁸⁶ გ. ლეონიძე. ლექსები, პოემები. ერთტომეული. რედ.: გრ. აბაშიძე. წიგნი შეადგინეს თ. და ნ. ლეონიძეებმა. თბილისი, 1980, გვ. 486. ამ ერთობას გამოხატავს ეს სტრიქონებიც: „მცხეთა, ფაზისი, ცხუმი, არმაზი – დალოცვენ თბილისს უფროსი ძმები...“ (გვ. 492).

⁸⁸⁷ „და თითქოს რომში შეჰყვარებოდეს / კეისრის ქალი ზინობიერი“ (გ. ლეონიძე. ლექსები, პოემები. ერთტომეული. რედ.: გრ. აბაშიძე. წიგნი შეადგინეს თ. და ნ. ლეონიძეებმა. თბილისი, 1980, გვ. 467).

„და თუ ახლა რომში ჰხარობ, არც მე ვღვარო ცრემლის წყარო“ (გვ. 469).

რომი არის ტერმინი, რომელიც ყველაზე ხშირად გვხვდება სხვადასხვა კონტექსტში გოგლა ლეონიძის სხვა ლექსებშიც:

„დგებიან, როგორც კეისარი ვესპასიანე“ („***ვამაყოფ...“, გვ. 20).

„ცამეტ ქვასავით აინთები მწვანე კაბარე,

დაჭრილ სკვითივით როიალი მოგესალმება“ (უცნობ ქალს – კაბარეში, გვ. 21).

„ვარ ბარბაროსი, ვარ ხაზარი, ვარ სარაცინი,

რომის კედლებთან ურავანი და დინამიტი“ (ბარბაროსული ელეგია, გვ. 24).

ეს ლექსი ეძღვნება ვალერიან გაფრინდაშვილს

ნაწარმოებში კონფლიქტს ქმნის სპარსული ორიენტაციის შარაველი, რომელიც ამზადებს შეთქმულებას. მისი არგუმენტია, არა პირადი მოტივი, რომ მას მეფემ მამულები ჩამოართვა, არამედ ის, რომ მეფეს რომაელები შემოჰყავს და ქართლის მიწაზე დააბინავებს. მეფემ იცის, რომ შეთქმულება მზადდება მის წინააღმდეგ.

საინტერესო ასპექტი ჩანს ეპიზოდში, სადაც გადმოცემულია თბილისის სატახტო ქალაქად გამოცხადება. ამ დღის აღსანიშნავად მეფეს თან ახლავს რომის ტოგამოსილი დესპანი. მიუხედავად იმისა, რომ ქალაქს კლდიანი კარიბჭე აქვს და ციხესიმაგრეც, რომელიც დესპანი იბერიელებს ურჩევს მეტი სიმტკიცისათვის ქალაქში რომაელთა გარნიზონები ჩააყენონ.

ავტორს სურს აქ გვიჩვენოს, რომ რომსაც თავისი ინტერესები აქვს ამ ქვეყანაში, მოუწოდებს იბერიელებს, რომ გაერთიანდნენ სპარსეთის წინააღმდეგ, ჩაკეტონ კავკასიის გადმოსასვლელები, რომ მომთაბარე ტომები არ შეიჭრან დასავლეთში. ჰპირდება ქართლის ძველი საზღვრების დაბრუნებას და საჭიროების შემთხვევაში ლაშქრით შეწევნას. მეფე ხელს აწერს ასეთ პირობას.

მეფის დამოკიდებულება კარგად ჩანს მომდევნო მონოლოგში, სადაც ის საკუთარ თავს ეუბნება, რომ არ ეთელვნია რომსა და სპარსეთს მისი სამშობლო და არცერთ მტერს არ ეკრძაღვის. მშობას და შეწევნას ითხოვს მისგან დიდი კონსტანტინეს ქალაქი, მაგრამ ის არ ახსოვთ, რამდენჯერ გადაარჩინეს კავკასიონზე მცველებლად მდგარმა იბერიელებმა. თუმცა მეფეს გააზრებული აქვს, რომ სხვა გზა არ აქვს და ამ არჩევანში ერთმორწმუნეობა გადამწყვეტი ფაქტორია, „თუმც სპარსეთივით მგლის ტყავი მოსავს, / ორივეს ჩვენი ჩანთქმის სურს ჩქარი!“

შაჰანშა ბიძას უგზავნის ვახტანგს, რომ სპარსეთს დაემორჩილონ და რომაელებს უღალატონ. სპარსელები გაცილებით მეტნი არიან და რომის იმედი ამაოდ აქვს. ვახტანგი პირდაპირ ეუბნება, რომ მიცემულ სიტყვას ვერ გატეხს და მზად არის, ჯერ

„რომელი უნდა გელეწა რასა
და მერამდენე გემტვრია რომი
როცა დაეშვი დაუდგრომელი
და მზე გტეხავდა ბარბაროსული“ (ვეფხი, გვ. 33).
„სიზმრად ხედავენ რომის პალატებს“ (ყივჩალური ღამე, გვ. 73).
„რომს გაუზიდავს თვალ-მარგალიტი,
აზიის ფარჩა და ყალამქარი“ („გორი – ქართლის მეთაური“, გვ. 151).
„აქ რომის აფრამ დაიგვიანა“ („სიტყვა ძველ თბილისს“, გვ. 291).
„ჩვენი საზომი არც პრიზია,
არც რომის კერპი შეუპოვარი,“ („მოწოდება“, გვ. 423).
„ჩამორჩენილი მითრიდატეს ლეგიონერი,
ქვეყნის დაპყრობით მოსული.
მტკვარზე ვინც მღერის რომის ელეგიას
სისხლი შევახეთქე ბარბაროსული.“ (ბარბაროსული ელეგია, გვ. 26).

მათი იერიში მოიგერიონ და მერე დაესხან თავს რომს. ასულის ხელზეც უარს ეუბნება, წარმართს არ სურს ასული მიათხოვოს, პირიმზეც უდასტურებს, რომ არც სპარსეთი სურს და არც საბერძნეთი, რომ მისი სამშობლო მისთვის ყველაზე ძვირფასია.

ვახტანგი ომისთვის ემზადება. მოკავშირეებად მას სომხეთი, კავკასიონი და რომაელები ეგულება. ელჩს გაუგზავნის კეისარს, რომ ლაშქარით დაეხმაროს. რომ ისინი მხოლოდ ქართლისთვის არ იბრძვიან. თუ ისინი დამარცხდებიან, სპარსეთი მათაც თავს დაესხმის.

ვახტანგმა დახმარება ვერ მიიღო რომისგან. ქუჩებში უშვერი სიტყვებით აგინებდნენ რომს. ბიზანტიონის ლაშქარი არსად ჩანდა და მეფეს აღარ ჰქონდა იმედი, რომ გამოჩნდებოდნენ. სომხეთი სძლია სპარსეთმა ღალატით. კავკასიელებიც არ ჩანდნენ, ისინიც, ალბათ, ოქროთი გადაიბირა კავადმა. მარტოდმარტო დახვდება სპარსულ ჯარს უჯარმა.

პოემაში კარგად ჩანს ტრაგიკული მდგომარეობა, რომლის წინაშეც, ალბათ, ისტორიის ყველა ეტაპზე იდგა საქართველო.⁸⁸⁸ ის ყოველთვის ელოდა ხსნას, დახმარებას დასავლეთიდან, თუმცა კრიტიკულ სიტუაციებში არასოდეს იყო საკმარისი მხარდაჭერა. პოემაშიც კარგად ჩანს ეს განწირული მდგომარეობა, როდესაც საქართველოს მარტო უწევს დამპყრობელთან გამკლავება და ვახტანგ მეფეც ქართველის ღალატის მსხვერპლი ხდება.

კიდევ ერთი ლექსი „თუ ძმობა არის სარდალი“ გვინდა გავიხსენოთ, სადაც შეპირისპირებულია ქართული და ანტიკური ცნებები ერთმანეთთან, კერძოდ, თერმოპილე/კრწანისი და გაერთიანებულია ამირანის სახეში, გამარჯვების და უკეთესო მომავლის რწმენის ნიშნად:

„დასცქერის თბილისს
მზე თერმოპილის,

⁸⁸⁸ კარგად არის ეს მდგომარეობა აღწერილი მის კიდევ ერთ ლექსში „გორის ციხე“:

„აქ ისკანდერმა გასჭრა კლდეკარი,
შესძრა ქვეყანა, ვით ხის ფოთოლო,
აქ მონგოლებმა ლეწეს ბეგთარი,
ცამდე ასტყორცნეს ძვლების გოდოლი“
„აქ მითრიდატმა რომის ჯარები
თავის სიკვდილზე დაიპატიჟა;
აქ მობლაოდა თხრილზედ არაბი
შიშველი ხმალით ხალიფატისა“ (გვ. 152).

მაგრამ კრწანისი – უფრო მწველია,
თუმცა დღევ, ღამევ დაგვიბალღამეს,
კვლავ ამირანი ჩვენი მცველია!
დავკიდებულვარ თბილისის ფანჯრებს,
ჩვენს ცას ვდარაჯობ, ვიდრე იალებს;
გადაიწურა ყველა ვარსკვლავი,
ჩვენი ვარსკვლავი უფრო ბდღვრიალებს“⁸⁸⁹

ერთი მხრივ, ნახსენებია თერმოპილე, რომელიც არის სიმამაცის, თავგანწირვისა და გამძლეობის სიმბოლო: ძვ.წ. 480 წელს სპარტის მეფე ლეონიდასის მეთაურობით მცირერიცხოვანმა ბერძნებმა გაბედული წინააღმდეგობა გაუწიეს ქსერქსეს გაცილებით დიდ ჯარს და, მეორე მხრივ, კრწანისი, ბრძოლა, რომელიც სიმბოლოა ეროვნული წინააღმდეგობის, თავგანწირვისა და დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის.

გიორგი ყიფიანი (1908-1986)

გიორგი უგულავა

ტერმინები: პარნასი/პარნასოსი, ჰომეროსი, რომაელები, ქიმერა, კართაგენი, მინოტავრი, ლაბირინთი, კალიგულა, ალექსანდრე, სირინოზები, ზევსი, არგონავტები, ოქროს საწმისი, სპარტაკი/სპარტაკელები

გიორგი ყიფიანის შემოქმედება რაოდენობრივად არცთუ მრავალრიცხოვანია და მის შემოქმედებაში ანტიკურობას და ანტიკურ ტერმინოლოგიას მხოლოდ ფრაგმენტული ხასიათი აქვს.

მის რამდენიმე ლექსში ანტიკური ტერმინები გამოიყენება როგორც სიდიადის, ხარისხის, მნიშვნელობის გამომხატველი ეპითეტები, ძირითადად, შედარებების ფორმით. მაგალითად, თავის ლექსში „უკანასკნელ წუთამდე“ იგი ერთმანეთს ადარებს, ერთიან კონტექსტში იხსენიებს პარნასს და მთაწმინდას. პარნასი ანუ პარნასოსის მთა ანტიკური მითოლოგიური ტრადიციის მიხედვით წარმოადგენდა ხელოვნების და მუსიკის ადგილს, მუზების სამყოფელს, ადგილს, სადაც ბერძნული

⁸⁸⁹ გ. ლეონიძე. ლექსები, პოემები. ერთტომეული. რედ.: გრ. აბაშიძე. წიგნი შეადგინეს თ. და ნ. ლეონიძეებმა. თბილისი, 1980, გვ. 351.

მითოლოგიის მიხედვით ლეგენდარულმა და მითოლოგიურმა პოეტმა, ხელოვანმა და მუსიკოსმა ორფევსმა აპოლონისგან ისწავლა დაკვრა. პარნასოსი/პარნასი გვიანდელ ეპოქასაც შემორჩა როგორც ხელოვნებისა და ხელოვანთა სივრცე, ადგილი, სადაც ყველაზე დიდი ხელოვანები, მათი მფარველები (აპოლონი, მუზები) ცხოვრობენ და მოღვაწეობენ. ზოგადად, ეს მთა მიიჩნეოდა ხელოვნების მფარველი ღმერთის, აპოლონის სივრცედ. გიორგი ყიფიანი ამ შედარებით არ არის ორიგინალური – მსგავს შედარებას მიმართავს ლადო ასათიანიც. მთაწმინდა, ადგილი, რომელშიც საქართველოს ყველაზე მნიშვნელოვანი ხელოვნები, მწერლები და საზოგადო მოღვაწეები განისვენებენ, შედარებულია ანტიკურ პარნასოსთან. კერძოდ, აღნიშნულია, რომ „პარნასი და მთაწმინდა გვემახიან ერთი ხმით“.⁸⁹⁰

პარნასოსს/პარნასს პოეტი მის სხვა ლექსშიც მოიხსენიებს, რომელიც გრიგოლ რობაქიძეს, ქართული ემიგრაციული მწერლობის ერთ-ერთ უდიდეს წარმომადგენელს ეძღვნება. ამ ლექსში („გრიგოლ რობაქიძე“) პოეტი რობაქიძეს უწოდებს საქართველოს და პარნასის ელჩს. ერთი მხრივ, მისთვის საბჭოთა ხელისუფლების მიერ დაპყრობილი საქართველო კვლავ ცოცხალი პოლიტიკური ერთეულია, რომელსაც ყველაზე უკეთ სწორედ გრიგოლ რობაქიძე, თავად გიორგი ყიფიანით, განდევნილი, ემიგრირებული და საბჭოთა ხელისუფლებასთან დაპირისპირებული პოეტი წარმოადგენს. მეორე მხრივ, რობაქიძის პოეტური და ლიტერატურული მნიშვნელობა გადმოცემულია ეპითეტით – „პარნასის ელჩი“. პოეტი რობაქიძეს პარნასთან, ორფევსის, აპოლონის და მუზების, ანუ ანტიკური ხელოვნების უდიდესი წარმომადგენლების და ხელოვნების მფარველი ღმერთებისა და ღვთაებების სივრცესთან აკავშირებს და ამ სივრცის ერთ-ერთ წარმომადგენლად (ელჩად) მიიჩნევს.⁸⁹¹ პარნასი ასევე მოხსენიებულია მის 1975 წლის ლექსში, „სხვა საქართველო სად არი“. სადაც პოეზია შედარებულია მზეს და მას პოეტი უწოდებს „პარნასზე უფრო მაღალს“. ანტიკური პარნასი ამ შემთხვევაში პოეტური ხელოვნების და, ზოგადად, ხელოვნების სიმბოლოა, რომელიც შედარებისთვის გამოიყენება.⁸⁹²

ანალოგიური ტიპის შედარება მოყვანილია 1965 წლის კიდევ ერთ ლექსში, „დაგიმადლებთ“, რომელშიც გიორგი ყიფიანი კაცობრიობის უდიდეს პოეტებს ჩამოთვლის და დანტესა და ომან ხაიამთან ერთად მოიხსენიებს ჰომეროსს.⁸⁹³ ამ მხრივ, მისი პოზიცია განსხვავებული და გამორჩეული არ გახლავთ. ჰომეროსს კაცობრიობის უდიდეს პოეტებს შორის ყველა ეპოქაში აღიქვამდნენ და

⁸⁹⁰ „უკანასკნელ წუთამდე“, გ. ყიფიანი. ლექსები. პარიზი, 1965, გვ. 28.

⁸⁹¹ „გრიგოლ რობაქიძე“, გ. ყიფიანი. ლექსები. პარიზი, 1965, გვ. 98.

⁸⁹² „სხვა საქართველო სად არი“, ი. და გ. ყიფიანი. საზიარო პოეზია. პარიზი, 1975, გვ. 87.

⁸⁹³ „დაგიმადლებთ“, გ. ყიფიანი. ლექსები. პარიზი, 1965, გვ. 29.

მოიხსენიებდნენ და გიორგი ყიფიანი ამ შემთხვევაში უფრო სტანდარტულ ფორმულირებას მიმართავს, ვიდრე ანტიკურობის სიღრმისეულ რეცეფციას ახდენს.

ამ ტიპის შედარებას გამოიყენებს იგი ლექსში „ქალაქის ღამე“, რომელშიც მეტრო შედარებულია ანტიკური მითოლოგიის მინოტავროსს და ლაბირინთს, მის საცხოვრებელს, რომელიც კრეტის მითოლოგიურმა მეფე მინოსმა ააგო – „მიწა გაშლილი, ვით ლაბირინთი, ბუღრაობს მეტრო მინოტავრული“. მეტროს სისტემას პოეტი ადარებს ანტიკურ, მითოლოგიურ ლაბირინთს, ხოლო მეტრო, რომელიც ამ მიწისქვეშა სისტემაში მოძრაობს, გიორგი ყიფიანის მიერ შედარებულია მინოტავროსთან.⁸⁹⁴ როგორც მინოტავროსი, ხარისა და ადამიანის ნაჯვარი, მრისხანებს ლაბირინთში, გიორგი ყიფიანისთვის მის მსგავსად „ბუღრაობს“ მეტრო მისთვის შექმნილ, მიწისქვეშა, ლაბირინთოვან სისტემაში.

ამ ტიპის რეცეფციას წარმოადგენს ლექსში, „დღეს დაეფინა“ გამოყენებული ფრაზა, რომ თუკი მას დანას მისცემენ, ის „რომაელივით დაიჭრის მაჯებს“.⁸⁹⁵ ანტიკურობაში, განსაკუთრებით, რომაულ სამყაროში სუიციდი მიღებული პრაქტიკა გახლდათ. განსაკუთრებით ხშირი იყო ე.წ. ღირსების სუიციდი, როდესაც პოლიტიკური ბრძოლებში მარცხის, სამხედრო წარუმატებლობების შემდეგ, უცხოელის სასჯელის მოლოდინის წინ, განსაკუთრებით მაღალი სოციალური ფენის რომაელები არჩევდნენ, რომ სიცოცხლე სუიციდით დაესრულებინათ. ჩვეულებრივ, სუიციდის ყველაზე ხშირ ფორმას წარმოადგენდა მახვილით თვითმკვლელობა (მაგ., მახვილი მუცელში) ანდაც ვენების გადაჭრა (უფრო უმტკივნეულო მეთოდი). რომაელები მიიჩნევდნენ, რომ ჯობდა ღირსებით სიკვდილი, ვიდრე ღირსებააყრილი სიცოცხლის გაგრძელება. სუიციდი ამ კულტურაში თავისებურად პრივილეგიას წარმოადგენდა და ვაჟკაცობის გამოვლინებად მიიჩნეოდა. მაგალითად, პოლიტიკური ბრძოლების შემდეგ დამარცხებულ ოპონენტებს პოლიტიკური ლიდერები (მაგ., იმპერატორი) სთავაზობდა თვითმკვლელობით სიცოცხლის დასრულებას, რაც მისადმი პატივისცემის და მოწყალების გამოხატულებად მიიჩნეოდა. სტოიკური მსოფლალქმის მიხედვით სიკვდილი საერთოდაც გათავისუფლებად აღიქმებოდა. სამხედროებისა და პოლიტიკოსების გარდა, ხშირად ამ ფორმით სიცოცხლეს ასრულებდნენ ხელოვნები, მწერლები, ფილოსოფოსები ა.შ. მაგალითად, ასე მოიხსენიებდა სიცოცხლე სენეკამ, რომელმაც ფილოსოფოსმა და დრამატურგმა და ლუკანუსმა, რომელმაც პოეტმა, რომელთაც ახ.წ. 65 წელს, ნერონის მმართველობის ხანაში, იმპერატორის წინააღმდეგ შეთქმულებაში დადეს ბრალი (პისოს

⁸⁹⁴ „ქალაქის ღამე“, გ. ყიფიანი. ლექსები. პარიზი, 1965, გვ. 138.

⁸⁹⁵ „დღეს დაეფინა“, გ. ყიფიანი. ლექსები. პარიზი, 1965, გვ. 50.

შეთქმულება). ორივე მათგანმა მაჯები გადაისერა, ვენები გადაიჭრა და სიცოცხლე ამ ფორმით მოისწრაფა.⁸⁹⁶

გიორგი ყიფიანი იცნობს ამ რომაულ ტრადიციას და გამოთქვამს მზადყოფნას, რომ სწორედაც რომელიც დაასრულოს სიცოცხლე სუიციდით. თვითმკვლელობისთვის ის ზუსტად იმ ფორმას ასახელებს (მაჯების დაჭრა), რომელიც რომაულ სამყაროში იყო მიღებული. ზუსტად არ ჩანს, თუ რა სიღრმით იცნობს გიორგი ყიფიანი ანტიკურობას, თუმცა შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ მისთვის სუიციდის რომაულ კულტურასთან დაკავშირება, ასოცირდება საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ თემატიკის, ღირსების დაკარგვის კონტექსტში თვითმკვლელობასთან. რადგან რომაულ სამყაროში ნაკლებად იყო მიღებული და ნეგატიურად აღიქმებოდა სუიციდი პირადი გრძნობების, მაგალითად, სიყვარულის გამო. მაგალითად, მარკუს ანტონიუსის სუიციდი, რომელიც რომში გაგებულ იქნა როგორც კლეოპატრასთან სიყვარულის გამო თვითმკვლელობა, უაღრესად ნეგატიურად იქნა აღქმული. და ეს მიუხედავად იმისა, რომ სუიციდის მომენტში ანტონიუსი ამავე დროს დამარცხებულ მთავარსარდალსაც წარმოადგენდა, რომლის პოლიტიკური პერსპექტივა უაღრესად ბუნდოვანი იყო და იოლად შეიძლება მისი დასჯით, პოლიტიკური ანგარიშსწორებით ან ღირსების აყრით დასრულებულიყო. გიორგი ყიფიანის პოეზიაში ზუსტად არ ჩანს, თუმცა შესაძლებელია, რომ ის სუიციდის რომაულ პრაქტიკას ორი სხვადასხვა მოტივით იხსენიებდეს: ა) უფრო ზედაპირული გაგებით, იმ შემთხვევაში, თუკი ის მხოლოდ ზოგადად იცნობდა რომში სუიციდის გავრცელებულ ტრადიციას; ბ) უფრო სიღრმისეული გაგებით, ანუ იმ სუიციდად, რომელიც ღირსების შენარჩუნების, საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ საკითხებზე ზრუნვითა და ამ სივრცეში წარუმატებლობით არის განპირობებული. ეს იმ შემთხვევაში, თუკი იგი სიღრმისეულად იცნობდა სუიციდის რომაული კულტურის თავისებურებებს.

საკმაოდ რთული და წინააღმდეგობრივი შეიძლება იყოს გიორგი ყიფიანის ლექსის „ადამიანის“ ინტერპრეტაცია, რომელშიც იგი აღნიშნავს: „ჩემს სხეულშია ატომები, ატომის მშვეები ... სიკვდილის ხმალი, კალიგულა, მაკედონელი“.⁸⁹⁷ რომის იმპერატორი კალიგულა (ახ.წ. 37-41 წწ.) და ალექსანდრე მაკედონელი ანტიკურობის ყველაზე ცნობილ პოლიტიკურ და სამხედრო პირებს მიეკუთვნებიან. ალექსანდრე კაცობრიობის ისტორიის ერთ-ერთი ყველაზე დიდი დამპყრობელი და უდიდესი ისტორიული საგმირო საქმის შემოქმედია, რომელიც ინსპირაცია ხელოვნებისა და

⁸⁹⁶ Tacitus, *Annals* XV.70.1; P. Asso. *A Commentary on Lucan 'De Bello Civili IV'*. Berlin, 2010, გვ. 38; E. Asmis, Sh. Bartsch, M. C. Nussbaum. *Seneca and his World*. In: *Lucius Anneus Seneca*. Anger, Mercy, Revenge. Translated by R. A. Kaster and M. C. Nussbaum. Chicago, 2012.

⁸⁹⁷ „ადამიანი“, გ. ყიფიანი. *ლექსები*. პარიზი, 1965, გვ. 191.

მწერლობისთვის იყო კაცობრიობის განვითარების ყველა ეტაპზე, ხოლო კალიგულა ისტორიას შემორჩა მისი მანიაკალური ძალადობის, გარყვნილებისა და ძალაუფლებით დეგრადაციის გამო. მიუხედავად იმისა, რომ კალიგულას ისტორიული მნიშვნელობა ობიექტური კატეგორიებით განსაკუთრებული ნამდვილად არ ყოფილა, ის უფრო მეტად შემორჩა როგორც სიმბოლო, თუ რამდენად დამანგრეველი შეიძლება იყოს ძალაუფლებით ადამიანის დეგრადაცია. შესაბამისად, გასაკვირი არ არის, რომ პოეტი ორივე ამ ანტიკურ ისტორიულ ფიგურა-სიმბოლოს იცნობს. უფრო რთულია ინტერპრეტაცია, თუ ზუსტად რისი თქმა სურდა ავტორს ამ ანტიკური სიმბოლოების გამოყენებით. თუკი კალიგულას რეცეფცია ყოველთვის ერთმნიშვნელოვნად უარყოფითი იყო ანტიკურობიდან თანამედროვეობამდე, კაცობრიობის ისტორიული განვითარების ყველა ეტაპზე ალექსანდრესადმი დამოკიდებულება ამბივალენტური შეიძლება იყოს. ეს, ერთი მხრივ, უმეტესად, აღიქმება როგორც სიდიადის, ადამიანურ საზღვრებთან, ადამიანის შესაძლებლობების ზედა ზღვართან მიღწევის სიმბოლო, ხოლო, მეორე მხრივ, რიგ შემთხვევებში (მაგ., აღმოსავლურ ტრადიციაში), ის შემორჩენილია როგორც დაპყრობის, ძალადობის, ექსპანსიონიზმის სახე-სიმბოლო. შესაბამისად, თუკი ადამიანურ ბუნებაში კალიგულას, როგორც სიმბოლო-საწყისის, არსებობით, ავტორი ადამიანური ბუნების მოწყვლადობას, მისი დეგრადაციის, დაცემის, ძალადობისა და გარყვნილებისაკენ მიდრეკილებას უსვამს ხანს, ალექსანდრეს შემთხვევაში ეს შეიძლება აღქმული იყოს როგორც ადამიანურ ბუნებაში გაუმადლობის, ძალადობის, ექსპანსიონიზმის არსებობით, ასევე მისგან რადიკალურად განსხვავებული ადამიანური სიდიადის, მისი მასშტაბურობისა და მონუმენტურობის განცდით. ერთმნიშვნელოვანი ინტერპრეტაციისათვის საკმარისი მასალა არ გვაქვს. თუმცა, უფრო მეტად გადავიხრებოდი იმ ვერსიისკენ, რომ პოეტი თავის ლექსში, მსჯელობს რა ადამიანურ ბუნებაზე ორი ანტიკური ისტორიული ფიგურა-სიმბოლოს რეცეფციით, ცდილობს აჩვენოს ადამიანის კონტროვერსიული, ამბივალენტური ხასიათი და მისი ორი უკიდურესი პოლუსი – კალიგულა, როგორც დაცემისა და დეგრადაციის, და ალექსანდრე, როგორც სიდიადის, ადამიანის შესაძლებლობების განუსაზღვრელობის სიმბოლო. პოეტი ამ ორი ანტიკური სახელით ცდილობს ადამიანური ბუნების მრავალგვარობა, წინააღმდეგობრიობა და მისი შინაგანი სამყაროს და შიდა რესურსების ორი განსხვავებული საზღვარი აჩვენოს.

საკმაოდ სიღმისეული რეცეფციის სიმბოლო არის პოეტის მიერ მის ლექსში „სხვა საქართველო სად არი“ ანტიკური სპარტაკის მოხსენიება. პოეტი სპარტაკს

ადარებს არაგველებს. კერძოდ, აღნიშნავს: „არაგვის არაგველები, სპარტაკელების დაგვარი“.⁸⁹⁸

არაგველები, კერძოდ, 300 არაგველი, ქართული ისტორიული ლეგენდის ნაწილია, რომლის თანახმადაც არაგველების რაზმი გმირულად იბრძოდა და უთანასწორო ბრძოლაში დაეცა 1795 წელს კრწანისთან. პოეტი ანტიკური ისტორიული დეტალების საკმაოდ ზუსტ ცოდნას ამჟღავნებს, რადგან არაგველების სპარტაკელებთან შედარება არა მხოლოდ მათი ვაჟკაცობისა და გამბედაობის წინწამოწევას და ხაზგასმას უნდა ისახავდეს მიზნად, არამედ აქ უნდა იკვეთებოდეს სოციალური კონტექსტიც. არაგველების რაზმი, სახალხო ჯარია, ხალხის წიაღიდან აღმოცენებული, სახალხო თავდადებას განასახიერებს. ავტორი კარგ შედარებას პოულობს, როდესაც მათ ადარებს სპარტაკის ჯარს, მონების, გლადიატორების და დაბალი სოციალური ფენის მოქალაქეებისგან შემდგარ ჯარს. სპარტაკის ჯარი, მისი სახალხოობა, მისი შეკრების ნებაყოფილობითი პრინციპი და მისი სოციალური ბაზა მეტ-ნაკლებად ანალოგიურია არაგველების ჯარის აგებულების (იმ განსხვავების დაშვებით, რომ მონარქიულ საქართველოში არ არსებობდა მონობის პრაქტიკა).

მსგავსია მათი ბრძოლის მოტივაცია. არაგველები თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისთვის უთანასწორო ბრძოლის სიმბოლოა, რომელიც ამბობს, რომ თავისუფლებისთვის უთანასწორო ბრძოლაში დაცემა ღირსეული და სანატრელი დასასრულია. XX საუკუნეში, სოციალური თემატიკის წინ წამოწევასთან ერთად და პოლიტიკურ კონტექსტში სოციალური, განსაკუთრებით თანასწორობასთან დაკავშირებული პრობლემატიკის გააქტიურებასთან ერთად, ანტიკური ხანის სპარტაკი და მისი ბრძოლა უაღრესად მნიშვნელოვან და პოპულარულ სიმბოლოდ იქცა. მიუხედავად იმისა, რომ სპარტაკის აჯანყების რეალური მოტივაცია და მიმდინარეობა ბევრად უფრო რთული, არაერთმნიშვნელოვანი და კომპლექსური საკითხია, ფართო აღქმაში, სპარტაკი დაიღვწა როგორც თავისუფლებისათვის ბრძოლის სიმბოლო, ადამიანი, რომელიც თავისუფლებისა და თანასწორობისათვის უთანასწორო ბრძოლაში დაეცა. ის გახდა სოციალური თანასწორობისთვის ბრძოლის სიმბოლოც. შედეგად, გიორგი ყიფიანი იღებს არაგველებს, თავისუფლებისთვის უთანასწორო ბრძოლაში დაცემულ სიმბოლოდ ქცეულ გმირებს და ადარებს მათ ანტიკური ხანის სპარტაკს და მის თანამებრძოლებს, რომელთაც XX საუკუნის ევროპული ტრადიცია ასევე თავისუფლებისათვის უთანასწორო ბრძოლაში დაცემულ გმირებად აღიქვამს. ამ კუთხით მისი შედარება უაღრესად ზუსტია და საკმაოდ მნიშვნელოვან პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ გზავნილს წარმოადგენს.

⁸⁹⁸ „სხვა საქართველო სად არი“, ი. და გ. ყიფიანი. საზიარო პოეზია. პარიზი, 1975, გვ. 88.

ზოგადად, XIX-XX საუკუნეების ქართულ მწერლობაში არაგველების საკითხი არაერთხელ არის მოხსენიებული. მათ შესახებ წერდნენ გრიგოლ ორბელიანი, ილია ჭავჭავაძე, იაკობ გოგებაშვილი, ვაჟა-ფშაველა, გალაკტიონ ტაბიძე და ლადო ასათიანი.

ზოგადად, ლადო ასათიანი, სავარაუდოდ, მნიშვნელოვანი ინსპირაციის წყარო უნდა იყოს გიორგი ყიფიანისთვის. არაგველების საკითხის გარდა, ასათიანის პოეზიასთან მიმართებას შესაძლოა ამჟღავნებდეს გიორგი ყიფიანის შემოქმედების სხვა ასპექტებიც. მაგალითად, ზემოთ ხსენებული ლექსის სათაურად გიორგი ყიფიანი იღებს ლადო ასათიანისეული ფრაზას – „სხვა საქართველო სად არი“. ორივე ამ პოეტის შემოქმედებაში მსგავს კონტექსტში ჩნდება პარნასი როგორც სიმბოლო.

ასევე მსგავს კონტექსტში იხსენიებენ ისინი არგონავტების ლაშქრობას. ლადო ასათიანის პოემა „კოლხიდას“ მსგავსად გიორგი ყიფიანი 1975 წლის ლექსში, „ენა ქართული“, იხსენიებს არგონავტების ლაშქრობას მითოლოგიური კოლხისის ტერიტორიაზე და ოქროს საწმისის მოტაცებას როგორც ძარცვას, ძალადობას. არგონავტების მოსვლა პოეტისთვის საომარი ქმედებაა და მომხვეჭელობის ველური ვნების გამოძახილია.⁸⁹⁹ თუმცა, ამ ორ პოეტს შორის ურთიერთკავშირზე მსჯელობისას ეს დაშვებულ უნდა იქნეს მხოლოდ როგორც ჰიპოთეტური ვერსია, რადგან არგონავტების ლაშქრობა, როგორც ძალადობა და სამხედრო, ექსპანსიონისტური ინტერვენცია, და ოქროს საწმისის მოტაცება, როგორც ძალადობრივი აქტი, ძარცვა, ქართულ მწერლობაში ამ მითის საკმაოდ ფართოდ წარმოდგენილი რეცეფცია და რეპრეზენტაციაა და შესაძლოა, უშუალოდ და კონკრეტულად ლ. ასათიანის პოეზიის გამოძახილი კი არა, უფრო ფართო, ზოგადი ტენდენციის გავლენით აიხსნას. ყველა შემთხვევაში ნათელია, რომ პოეტი იცნობს ამ ძალიან ცნობილ ანტიკურ მითს, აღიქვამს მას საქართველოს ისტორიულ-ლეგენდარული წარსულის ნაწილად და ახდენს მის რეცეფციას.

ზოგადად, გიორგი ყიფიანის შემოქმედებაში ანტიკურობის რეცეფციას უფრო ეპიზოდური ხასიათი აქვს. მასში ორი ძირითადი ქვეჯგუფი შეიძლება გამოიყოს: ანტიკური სიმბოლოები, რომელთაც უფრო ზედაპირული, ზოგადი ხასიათი აქვთ და მათ რეცეფციას არ აქვს სიღრმისეული შინაარსობრივი დატვირთვა, და ის ანტიკური სიმბოლოები, რომელთა მეშვეობითაც ავტორი ამჟღავნებს, ან შესაძლოა ამჟღავნებდეს ანტიკურობის საკმაოდ სიღრმისეულ ცოდნას და მათ უფრო კონკრეტული, სიღრმისეული სოციალურ-პოლიტიკური სიმბოლოების და გზავნილების ფორმით იყენებდეს.

⁸⁹⁹ „ენა ქართული“, ი. და გ. ყიფიანი. საზიარო პოეზია. პარიზი, 1975.

გიორგი კორნაპელი
(1932 -1997 წწ.)

ნანა ტონია

გიორგი კორნაპელის შემოქმედება გვაოცებს მითოსურ სახეთა და სიუჟეტთა მრავალფეროვნებით. თანამედროვეობა მასთან წარმოდგენილია მარადიული პრობლემების ფონზე. პოეტის „ლირიკული მე“ დატვირთულია ანტიკური თუ ბიბლიური მითოლოგიებით, უჩვეულო პოეტური მეტაფორებით, რომელთა აღქმაც და განცდაც მხოლოდ განათლებული მკითხველის პრეროგატივაა.

კორნაპელი არის პოეტ გიორგი კაპანაძის ფსევდონიმი, რომლის წარმომავლობასაც თავადვე გვამცნობს: ერთ მშვენიერ დღეს იგი ასულა თავის სოფელში (სვირი) არსებულ კორნაპეს სერზე, სადაც ელვაში თურმე ჯვარი გამოესახა. ამ ხილვის შემდეგ მას ჯვარი აღუმართავს კორნაპეს თხემზე და ფსევდონიმად კორნაპელი შეურჩევია.

იგი მეტად საინტერესო და რთულად გასაგები პოეტია. მისი შემოქმედებიდან განსაკუთრებით მინდა გამოვყო ანტიკურ თემაზე შექმნილი პოემა „ნარცისი“, რომელიც თანამედროვე ქართულ პოეზიაში უთუოდ მნიშვნელოვანი მოვლენაა თავისი ფორმით, შინაარსით, განწყობილებით, პოეტური ხატებითა თუ ე.წ. ინტერტექსტუალობით. ეს არის პოემა-მისტერია, რომლის მთავარი ღერძი, მითი საკუთარი სილამაზით შეპყრობილი ყმაწვილის, ნარცისის, შესახებ ანტიკურობიდან მოყოლებული მრავალმხრივ არის დამუშავებული ლიტერატურასა და ხელოვნებაში. ორიგინალური, ფილოსოფიური დატვირთვა შესძინა გიორგი კორნაპელმა ამ მითს. ის, ბუნებრივია, მიჰყვება ტრადიციულ ვერსიას და საკუთარ ხილვებში აღძრული პოეტური ხატებით ავსებს:

„შემოდის ნიმფა, გიჟის თვალებს
აშტერებს ნარცისს,
წყალზე დაფენილს მშვენიერ ლანდად . . .
ნარცის ვერ ხედავს ექოს,
ბრმა არის იგი . . .
წყალს ებლანდება ნიმფა ათლილი ყელით“.⁹⁰⁰

⁹⁰⁰ გიორგი კორნაპელის შემოქმედების ნიმუშებს წარმოვადგენ წიგნიდან: გ. კორნაპელი. ფენიქსი. ლექსები და პოემები. ქუთაისი, 1995.

პოემაში, ნარცისის ე.წ. „აუტოპოტოსთან“ ერთად, მართალია, დომინირებს ნიმფა ექოს უპასუხო სიყვარული, მაგრამ პოეტის განცდა ამ დროს მიმართულია ყოფნა-არყოფნის მისტერიისკენ. ეპიკოსთა მსგავსად იგი მუზას ასე მიმართავს:

„უმდერე, **მუზავ**, ყოფნა-არყოფნის კანკალს . . .

„უმდერე, **მუზავ**, მიჯნურობას და სიკვდილს,

უმდერე, **მუზავ**, ზღვა რომ ბიბინებს ბნელად . . .“

პოემის თითქმის ყოველ სტრიქონში ისმის ტრაგიკული სიყვარულის ელევია. მისტერიაში მრავალი მითოსური სახე ცოცხლდება. იდუმალ „მთვარეს ყვავილებით ჰეკატე გახსნის“, „ჰადესის ტახტთან შეირხევა კვერთხი მინოსის...“ უჩვეულო მითოსური სცენები, მეტაფორათა სიუხვე, ლირიკა და კოსმიური წიაღსვლები კიდევ უფრო მეტ ტრაგიზმს სძენენ მითის ისედაც მწუხარე სათქმელს:

„იტანჯე, **ნარცის**, სოფლად ჩამომდგარ ბინდზე,

შთახდი, ჩაჰკიდე **ჰადესისაკენ** თავი,

გემახოს **ექომ**, თუმცა ამაოდ გხმოვდა,

მზეს ჩაიხუტებს ტანჯვით გაშლილი მკლავით

და ქარიშხალით თვრება **მენადის** ბოდვა“.

ეს პოემა-მისტერია პოეტის სულის ამოძახილივით იკითხება, პოეტისა, რომელსაც, ალბათ, თავადაც ეზმანებოდა „თუ როგორ კრთოდა სარკეებიდან თანატოსის ველი“.

* * *

გიორგი კორნაპელის ლირიკულ ქმნილებათა შორის განსაკუთრებულ ინტერესს ჩვენი საზოგადოებისათვის იწვევს პოემა „მედეა“. ქართულ ლიტერატურაში არგონავტების მითის მედეას ეპიზოდს მრავალი ქმნილება ეძღვნება. ყოველი მათგანის კითხვისას ისმის მრავალი შეკითხვა, რომელთა შორის უმთავრესია ის, თუ როგორია ავტორის ანტიკური ტრადიციისადმი მიმართება, რატომ ეხება იგი ამ თემას, რის აქცენტირებას ახდენს და რა სიახლეს გვთავაზობს. შევეცდები, ამ შეკითხვებზე გავამახვილო ყურადღება.

თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობაში ფართოდ გამოიყენება ტერმინი ინტერტექსტუალობა,⁹⁰¹ რომელიც ლიტერატურული ტექსტის ანალიზის ერთ-ერთი ძირითადი ფენომენია. თუკი მივიღებთ თეზას, რომ ისტორია და საზოგადოება არის, ის რაც შეიძლება წავიკითხოთ, ანუ ტექსტი, მაშინ მივალთ იმ დასკვნამდე, რომ რომ ადამიანური კულტურა უნდა აღვიქვათ, როგორც ერთიანი ინტერტექსტი, რომელიც თავისთავად გაიგება, როგორც ქვეტექსტი ნებისმიერი ახლად გამოვლენილი ტექსისთვის.⁹⁰² ინტერტექსტუალობას თავისი გამოვლენის კონკრეტული ფორმები გააჩნია (სესხება, თემისა და სიუჟეტის გადამუშავება, პირდაპირი და ფარული ციტაცია, თარგმანი, პლაგიატი, ალუზია, ეპიგრაფთა გამოყენება და სხვ.), უმთავრესი პრობლემა კი მისი ფუნქციონალური დანიშნულებაა, ანუ რა მიზნით და რა ეფექტის მისაღწევად მიმართავენ მწერლები ლიტერატურულ მემკვიდრეობას. ჩვენთვის საინტერესო პოემის შემთხვევაში თითქოს სათაური უნდა პასუხობდეს ამ კითხვას, თითქოს წინა პლანზე უნდა იყოს მედეას სახე. პოემა იწყება კიდევ მედეას გამოჩენით:

„პრომეთეს სისხლზე
ამოსული ყვავილებიდან
ჩნდება მედეა
და იტანჯება,
ფაზისის პირას დამცხრალ აფრებთან“.

მაგრამ როგორც პოემის სტრიქონთა მიღმა წაიკითხება, პოეტის მიზანი სულ სხვაა, კერძოდ: „პრომეთეს სისხლზე ამოსული ყვავილის კვნესა და განძარცვული სამშობლოს ბედი“. დავუკვირდეთ, როგორ შემოდის პოეტურ ტექსტში პრომეთეს მითს ახალი ვარიანტი – „პრომეთეს სისხლზე ამოსული ყვავილების“ – მსხვერპლნი კოლხები არიან, პოეტი – იმ დიდებული კოლხეთის შვილი:

„იყო დიდება,
იყო აიეტ,
იყო მზის მეფე,
მზე რომ დალია.
და მე ვიყავი

⁹⁰¹ Современное зарубежное литературоведение (страны Западной Европы и США): концепции, школы, термины. Энциклопедический справочник. Москва, 1996.

⁹⁰² Intertextualität. Formen, Funktionen, Anglist. Fallstudien. Hrsg. von U. Broich, M. Pfister. Tübingen, 1985.

და ვარ მხოლოდ მოგონებისთვის;
ცეცხლის ფრთა მომეც,
მთაო დრაკონის,
სული ტიტანის და არა მონის. . .“

პოეტი თავს ლეგენდარული დიდებით მოსილი კოლხეთის წარმომადგენლად მიიჩნევს, რაც მრავალი სხვა ლექსიდანაც ჩანს. პოემაში „მედეა“ ერთმანეთშია გადახლართული ტრადიციული სიუჟეტი და პოეტის განწყობილება. ტრადიციული სიუჟეტის ყოველ დეტალზე ახალი პოეტური სახე ჩნდება, რაც მკითხველს თავის ტყვეობაში აყოვნებს. ტრადიციულია, რომ „პრომეთეს სისხლზე ამოსული ყვავილებიდან“ კეთდება ის ჯადო-წამალი, რომელიც უვნებელს გახდის იასონს, რომელიც შეაძლებინებს ამ ბერძენ გმირს აიეტის დავალების აღსრულებას. მაგრამ ამას პოეტი არ მოგვითხრობს, იგი დარწმუნებულია, რომ მკითხველმა იცის ეს სიუჟეტი. მხოლოდ ერთი ფრაზით მიგვანიშნებს გიორგი კორნაპელი, რომ მისი ბედი, როგორც კოლხისა, პრომეთეს ტანჯვას უკავშირდება: „მე აქ შემეხო პრომეთეს ტანჯვა“ – იტყვის პოეტი და შემდეგ სტრიქონში ჰეკატეს სახელს ახსენებს, იმ ჰეკატესი, რომელიც პრომეთეს სისხლზე ამოსული ყვავილებიდან ჯადოს ამზადებს.

პოემა ემსახურება ახალი მოვლენის (კოლხეთის თემის) ჩართვას უკვე გარდასულ მოვლენათა სისტემაში. გარდასული მოვლენა კი მითოსია. ბუნებრივია, პოეტი ცდილობს ისარგებლოს მითოლოგიური პასაჟებით, ოღონდ ჩართოს ეს მოვლენა საერთო წესრიგში ისე, რომ არ დაარღვიოს ჰარმონიულობა. არგონავტების მითიდან ცნობილია, რომ მედეა ჯადოქრობას მიმართავს. ეს პასაჟი პოეტს ახალი პოეტური სახის შექმნის შესაძლებლობას ანიჭებს:

„მარგალიტების მშიშარა ეტლით
გამოიქროლეს ტყე უნასებმა
და ჩირაღდნებით აივსო ღამე,
კვნესდა მედეა ღამის ავსებას
და ურჩხულების ორკაპ კუდზე
გოგირდის ალი
ია-იებად ლიცლიცებდა
ულრან ღამეში“.

რამდენადაც არგონავტების თქმულება დიდი ხნის ჩამოყალიბებულია თავისი სიმბოლიკითა და სახეებით, პოეტი მითს მიმართავს არა მხოლოდ ინფორმაციული

ინტერესით, არამედ ცდილობს მის სიმბოლიკასთან დაამყაროს გარკვეული მიმართება, მოახდინოს მისი თავისებური ინტერპრეტაცია. ლირიკულ პოემაში ეს მიმართება ასოციაციურია. და რაც უფრო ღრმაა ეს ასოციაცია, მით უფრო ეძლევა მითს სხვადასხვა დატვირთვა, დაწყებული წმინდა ორნამენტალურიდან დამთავრებული რთული სისტემით, რომელშიც სრულიად სხვადასხვა კომპონენტები (ფორმალური თუ იდეური) ერთიანდებიან. პოეტი არ ცდილობს ნარატიული წესით მოგვაწოდოს მითის ესა თუ ის სიუჟეტი, მისი მიზანია პოეტური ხატების შექმნით მიგვანიშნოს ამ სიუჟეტზე:

„არესის ველზე
ხარის ბლავილი
და დაჩოქილი ცეცხლის ხარები,
მოაქვს მედეას ჯადო ყვავილით
და იხედება ცა მწუხარებით“.

რა მოხდა შემდეგ, საყოველთაოდ ცნობილია მითოსიდან, მაგრამ ცნობილია მათთვის, ვინც მითი იცის. პოეტს გათავისებული აქვს ეს მითი და ამიტომ ახალი პერსონაჟები პოემაში ბუნებრივად, პოეტურ ხატებად შემოდიან:

„მზე ჩაქრა
კოლხთა დახრილ შუბებზე,
ფაზისს ჩრდილები გადაეფანტნენ,
ვიღაცა შედის მსუბუქად ტყეში
და აატირებს
ღამეს ჰეკატე“.

მზე აიეტთან ასოცირდება, ჰეკატე, ჯადოქარი – მედეას თანამზრახველია. ამ სიტყვებს მოსდევს პოემაში ჩართული, ერთგვარი ჰიმნი – ვედრება ჰელიოსისადმი აღვლენილი. გიორგი კორნაპელი ბერძნული პოეტური ტრადიციის ცოდნით მიმართავს მზის ღვთაებას:

„ისევ მობრუნდი ჩემთან, ჰელიოს,
შენ ხომ მარადის ჩემთვის მღეროდი,
მომეცი ძალი. . . და ა.შ.

და აი, რას ევედრება ავტორი ჰელიოსს, რომლის წილხვედრი ქვეყანა იყო კოლხეთი:

„ამოანათე ისევ, ჰელიოს,
და ეტლი შენი გადმოაქროლე,
და გააგონე სამშობლოს კვნესა
შუბის ტარებზე მთვლემარე ქორებს. . .“

საერთოდ კოლხეთის თემა არა მარტო ამ პოემის ლაიტმოტივია, არამედ გიორგი კორნაპელის მთელი შემოქმედებისაც. იგი მრავალ ლექსსა და პოემაში ჟღერს. ამ შემთხვევაში მედეას თემა ერთადერთ მიზანს ემსახურება – ეს არის ღალატით გამოწვეული კოლხეთის დიდების დაკარგვის სევდა, ანუ „მზის სევდა“.

საინტერესოა, როგორ წარმოადგენს პოეტი თავად მედეას, კოლხეთის თქმულების გმირს. ტრადიციულია მისი სახე, იგი ჰეკატეს ქურუმია („ესმის ჰეკატეს ლოცვა ქურუმის“), ეს არის და ეს, მაგრამ პოეტისეულია მისი გრძნობისა და საქციელის წარმომჩენი შეფასებანი: იგი მედეას უწოდებს ტანჯულს („და იტანჯება ფაზისის პირას დამცხრალ აფრებთან“), განწირულს („განწირულ ქალწულს, აქვითინებულს ჯადო წამალთან“), მოჯადოებულს („ქალწულის სარტყელს ჯადო გაჟონავს“), მსხვერპლს („მსხვერპლი კი მიჰყავს ველად იაზონს“), დაღლილს ძმების ღალატით, მაგრამ იმასაც აღნიშნავს, რომ მისი „გული არგოს აფრებზე ჰკიდია“. მედეა არ არის დამნაშავე თავის ღალატში, იგი მსხვერპლია იმ სარტყელის, რომელშიც ჯადოს გაუჟონავს (გავიხსენოთ აფროდიტეს ოქროს სარტყელი). არსად არ არის ნახსენები მედეას ცნობილი შემზარავი საქციელი, მხოლოდ მინიშნებაა მასზე და ისიც ჰეკატეს ჯადოქრობის შედეგს გვაუწყებს:

„სადღაც აწყვია მკვდარი შვილები,
და გვირილები ეხება გვამებს,
რა სევდა იყო ის გვირილები
რომ შეანათა ჰეკატემ ღამეს?!“

და ბოლოს, ტრადიციული “Deus ex machina”, მაგრამ ისიც პოეტის წარმოსახვაში ჰეკატეს უკავშირდება. და არაფერია აქ დაუჯერებელი, უჩვეულო, თუმცა კი არის სხვა გაგება, სხვა ინტერპრეტაცია, რომელიც ისევ და ისევ კოლხური „მზის სევდის“ სიმბოლიკამდე ადის:

„ჩირაღდნებს ასწევს ისევ ჰეკატე
და მედეას ეტლს ღამეს შეურევს.
და ჩირაღდნები ანათებენ
ისევ მზის სევდას“.

აღსანიშნავია კიდევ ერთი მომენტი, რაც პოეტისა და ტრადიციის ურთიერთმიმართებაზე მიგვითითებს. ამ შემთხვევაში მინდა ხაზი გავუსვა ტრადიციულ პოეტურ ხატთა გათავისებისა და ახალი პოეტური ხატის შექმნის შესაძლებლობას, რაც იმპერსონალური პოეზიის დონემდე ადის. იმპერსონალური პოეზიის თეორიის დამუშავებას ლიტერატურის თეორეტიკოსები მიაწერენ ელიოტს, რომელმაც ეს ცნება იხმარა თავის სტატიებში „ტრადიცია და ინდივიდუალური ტალანტი“ (1918 წ.) და „კრიტიკის ფუნქცია“ (1923 წ.). ელიოტის აზრით, პოეტმა, რომელიც მიმართავს ტრადიციას, საკუთარი გრძნობები კი არ უნდა წარმოსახოს, არამედ ამ გრძნობათა მნიშვნელობა ისე, რომ დაიცვას ემოციური და ინტელექტუალური წონასწორობა. ელიოტის მიერ შემოთავაზებული ამ ნეოკლასიკური თეორიის არსი პოეტის მიერ ენის დამორჩილებაში მდგომარეობს: პოეტი კი არ ეძებს სიტყვებს წარმოსახვის ძალით, არამედ პოეტის პირით საუბრობს ეპოქა. „პოეტის ცნობიერება – ეს თავისუფალი ჭურჭელია, რომელიც კრებს და ინახავს საკუთარ თავში აღურაცხელ გრძნობებს, ფრაზებს, სახეებს და ისინი დაბუდებულნი არიან მანამ, სანამ თავს არ მოიყრის ყველა ნაწილი ახალი მთელის წარმოსაქმნელად“.⁹⁰³ პოეზიის მორალიზმი გამოიხატება იმ „სტრუქტურულ-მოტივირებული ემოციის“ შექმნით, რომელიც იბადება „ინტუიციის“, „შინაგანი სიტყვის“, „ინტუიციური ენის“ და „მაკორექტირებული ენის“ შერწყმის შედეგად. მაკორექტირებელი ენა კი თავითავად ორ ფორმაშია წარმოდგენილი: განსაზღვრული ეპოქის სამეტყველო ნორმაში თავისი რიტმიკითა და ფონიკით და ლიტერატურულ-ენობრივ ტრადიციაში. უფრო ნათელი რომ იყოს ნათქვამი, მივმართოთ ნიმუშს. როგორც აღვნიშნე, გიორგი კორნაპელის პოემის ლაიტმოტივი ე.წ. „კოლხური მზის სევდაა“, რაც მრავალპლანიანი სიმბოლიკაა და მასში ანტიკურობიდან მომდინარე ტრადიციაზე უკვე ვისაუბრეთ. ის, რომ კოლხეთი ჰელიოსთან არის დაკავშირებული, ესეც ანტიკურობიდან მიღებული ინფორმაციაა. მაგრამ ის, რომ „მთები დგანან და უსიტყვოდ ელიან“ და რომ „უსაზღვროა მათი მოლოდინი“ – ეს თანამედროვე ქართულ აზროვნებაში დამკვიდრებული ტრადიციაა (ვაჟა-ფშაველა).

⁹⁰³ Т. С. Элиот. Традиция и индивидуальный талант (Зарубежная эстетика и теория литературы XIX-XX вв). М., 1987, гл. 174.

ახლა ვნახოთ, როგორ ახერხებს პოეტი ამ ორი ტრადიციული ინფორმაციის შერწყმას და ახალი ემოციური და აზრობრივი დატვირთვის მქონე მძაფრი პოეტური სახის შექმნას, სახისა, რომელიც ჩვენი თანამედროვეის სულიერ განცდებს ესოდენი ექსპრესიულობით წარმოაჩენს:

„დაფლითეთ, აჰა
ჰელიოსის რაშებო, ღამე,
თავის დუმილით დატანჯული
მთები დამარით“.

ჩვენ ამ შემთხვევაში მოწმენი ვართ იმისა, თუ როგორ იქმნება ახალი პოეტური სახე ორი ტრადიციის – ანტიკურისა და ქართულის ფონზე ჭეშმარიტად პოეტური „ინტუიციის“, „შინაგანი სიტყვის“, „ინტუიციური ენისა“ და „მაკორექტირებელი ენის“ შერწყმით. პოეტური სახის შექმნისკენ თავდაუზოგავი სწრაფვა მისტიკური განცდის ტოლფასია. პოეტური სახის შინაარსი – ეს ღრმა ცოდნაა, „პოეზიის მუსიკაა“, ე.წ. არასუბიექტური სუბიექტურობაა, რომელიც კონკრეტულს საზოგადოს ხდის. ყოველ ჭეშმარიტ პოეტურ ქმნილებაში გადაადგილებულია ტრადიციის ჯაჭვის რგოლები მისთვის იდეალური დროულობის თვალსაზრისით.

ამგვარად, თუ მივუბრუნდებით პრობლემას ტრადიციულობის თაობაზე, უნდა მივიჩნიოთ, რომ გიორგი კორნაპელის პოემა „მედეა“ ექვემდებარება ამ პრობლემის დიალექტიკურ კონცეფციას: ავტორს მთელი თავისი სრულყოფილებით აქვს გააზრებული და აღქმული ტრადიციული სიუჟეტი; იგი მის ცნობიერებაში თავისებურად არის გადაფასებული; პოეტს აღმოჩენილი აქვს ახალი ელემენტები და მასზე ყურადღების გამახვილებით ახალ ფორმებს გვთავაზობს. ეს ფორმები დაიდებნება როგორც შინაარსობრივ, ასევე პოეტიკურ და ჟანრულ სისტემებში. შინაარსობრივ და პოეტიკურ სიახლეებზე უკვე ვისაუბრეთ, რაც შეეხება ჟანრს: – ანტიკური ტრადიციიდან არგონავტების თემაზე შექმნილი ნაწარმოებები რამდენიმე ჟანრში აისახა, ესენია: ქორიკული ლირიკა (პინდაროსი, IV პითიური ოდა), დრამა (ევრიპიდე „მედეა“; სენეკა, „მედეა“), ეპოსი (აპოლონიოს როდოსელი „არგონავტიკა“).

გიორგი კორნაპელის „მედეა“ ლირიკული პოემაა, სადაც ავტორი თავს უფლებას აძლევს თხრობის ეპიკურ სტილს განერიდოს და საკუთარი განწყობილებების სიღრმიდან დაგვანახოს ტრადიციული მოვლენები, შემოგვთავაზოს ტრადიციულ სახეთა ახალი ფორმები.

თუ მივიჩნევთ, რომ არგონავტების მითი პოეტისათვის არის ინტერტექსტი, მედეას თემა მისთვის ქვეტექსტია, რომელსაც თავის ფუნქციონალური დატვირთვა

აქვს – ეს არის სამშობლოს ბედი, ანუ „მზის სევდა“, რომელიც იმპერსონალური პოეზიის დონეზეა წარმოდგენილი. პოეტი სამშობლოსადმი მიმართულ საკუთარ განცდებზე კი არ გვესაუბრება, არამედ ამ განცდათა მნიშვნელობაზე; ანტიკური და მისთვის ძირეული პოეტური ხატების შერწყმით იგი ქმნის ახალი ემოციური დატვირთვის მქონე პოეტურ ხატებს, რომლებიც, ალბათ, ახალ ტრადიციად წარდგებიან მომავალი თაობების ცნობიერებაში.

* * *

გიორგი კორნაპელის მეტაფორებით, პოეტური ხატებით, კოსმიური ხილვებით, მითოსური სიმბოლოებით დატვირთული ლირიკა არ არის იოლი წასაკითხი. მათი ახსნა ლოგიკას არ ექვემდებარება, ისინი შინაგანი განცდით შეიმეცნებიან, რადგან უფრო მისტიურნი არიან, ვიდრე რაციონალურნი.

გიორგი კორნაპელის ლირიკაში თავისი სიღრმითა და მრავალფეროვნებით ანტიკური თემატიკა გამოირჩევა. ის სიმბოლოები, რომლებიც ძველი ბერძნული მითოსიდან აქვს ამოკრებილი პოეტს, მის შემოქმედებას უჩვეულო ხიბლს სძენენ. ამ მითიურ რეალიებში თავისი მრავალფეროვნებითა და იდუმალებით კოლხეთის სიმბოლიკას მნიშვნელოვანი ადგილი უავია. მდინარე ყვირილას ხეობაში აღზრდილი პოეტისათვის კოლხეთის გარდასული დიდების განცდა მითოსურ სამყაროში არსებობის ტოლფასია:

„აქ ჩემი სული დააქვთ ამ ტყეებს
და **ორფეოსის** ქნარს დაეძებენ,
აქ ჩემი სული დააქვთ ამ ტყეებს
და ოცნებობენ **ოქროს ვერძებზე**.
აქ ლეგენდები დაფესვიანდა,
აქ ხეებს თითქოს მადლი ჩამოსდის . . .“

„კოლხეთი“

კოლხეთის თემას გიორგი კორნაპელის მრავალი ქმნილება ეძღვნება. მათ შორის თავისი ისტორიული წიაღსვლებითა და ლირიზმით, პოეტურ სახეთა სიუხვით გამოირჩევა ლექსი „კოლხეთის ქნარი“, ამიტომ მას სრულად წარმოვადგენ:

„ცა ალურჯებდა ფშანების ძირებს,
ვიღაცა წუხდა დაკარგულ ქნარზე,

მხოლოდ თხმელების გაფრენა ქარში
ამსუბუქებდა კოლხეთის სულს წყალში წასილულს.

მე იმ გარდასულ დროებში მაშინ
ვიგრძენი, რატომ აჟღერებდა მზეს ორფეოსი,
ამ ყრუ ჭაობებს ვერ იტანდა ნათელი ბავშვი
და შეეფარა სამოთხის ფრთებს, მწვანით შემოსილს.

მერე რამდენი გაზაფხული მოკვდა უმზეოდ,
ანდა რამდენი ფრთა გადაჰყვა მოვარდნილ ქარებს,
კოლხეთი როგორ ეძახოდა დაღუპულ აფრებს,
დაღუპულ აფრებს, პონტოს ნათელს, დამარხულ ქნარებს.

და მე ვისმენდი ამორძალთა ფარების ჟრიალს,
კოლხეთის ღამე რომ ანთებდა გრძნეულ მთვარეთი,
ამ ყრუ ველეებში ჩემი სული არ დაილია,
მას მუდამ ზრდიდა პონტოს ზვირთი და სიზმარეთი.

და მე მაჩვენა აქ ფაზისმა ლომის თათებით
იმ სასახლეთა დაფარული უცხო ნახატი,
თლილი სვეტებით, მზის თაღებით და გუმბათებით
და მასზე ზღვები მოფრენილი ცისფერ ფარფატიტ.

აშფოთდნენ ისევ დაკარგული გაზაფხულები
ამორძალივით ამ ვნებიან და ძველ მიწაზე,
ახლა კოლხეთი მზეს შეეხო ნაპოვნი ქნარით,
ამოიმღერა დაფარული დიდი სიმწვანე.

და შრიალეებენ ასაფრენად აწვდილი ფრთები,
სდუმს ეს ფაზისი, გაფანტული მყუდრო ფშანებად,
წამოფრინდება პონტო, როგორც ლურჯი ფრინველი
და კოლხეთის სულს სამუდამოდ ის ეზმანება“.

ამ ლექსის თითოეული კარედის გაშიფვრა რთულიც არის და მარტივიც, თუმცა
მისი ერთიანად აღქმა ლეგენდარული კოლხეთის პოეტის წარმოსახვაში არსებული

სურთის განცდას იწვევს. ორფეოსის გრძნეულებას ზიარებული პოეტი („ვიგრძენი, როგორ აჟღერებდა მზეს ორფეოსი“) თავად იხსენებს, ხოლო მკითხველს აღუძრავს ფიქრებს „წყალში წასილული კოლხეთის“ დიდების თაობაზე. მართალია, ლექსში ჰელიოსის ძე აიეტი არ არის ნახსენები, მაგრამ მისი არსებობა სტრიქონთა მიღმა შეიგრძნობა. ის „მზის“ შვილია და „ოქროს ვერძის“ დაკარგვის შემდეგ მის სამეფოში მრავალი „გაზაფხული მოკვდა უმზეოდ“. მაგრამ სიცოცხლეს კვლავ აგრძელებს კოლხეთის სული, სადაც ფაზისი „ლომის თათებით“ ხატავს დიდებულ სასახლეთა უცხო სურათებს, მზის თაღებით და გუმბათებით, რომელთა თავზეც გადიფრენს პონტო, როგორც ლურჯი ფრინველი (სიმბოლო ზეგარდმო მოვლენილი ბედნიერებისა და ჭეშმარიტების). პოეტი გვარწმუნებს, რომ:

„ის ოქროს ვერძი ღმერთებისთვის არ შეუწირავთ,
ის ოქროს ვერძი ბერძნებს როდი გაუტაცნიათ,
ის ათასწლობით აქ, რიონში მწარედ ბლაოდა
და დავიხსენით ის ტალღების სასაფლაოდან.
გენიის მაღლით დღეს რიონი გახდა ფეხმძიმე
და ეს სინათლე დაიბადა ოქროს ვერძით“.

„ის ოქროს ვერძი“

გიორგი კორნაპელი მითის ახალ ვერსიას ქმნის: ოქროს ვერძი დარჩა კოლხეთში, რადგან ის დაიხსნეს „ტალღების სასაფლაოდან“. ოქროს ვერძი ძველი კოლხეთის ძალმოსილებისა და აღმავლობის სიმბოლო იყო და კოლხეთშივე დარჩენილი მის დიდებას განაპირობებს. ამავე ვერსიას იმეორებს პოეტი სხვა ლექსშიც:

„ოქროს საწმისი

კვლავ იშლება გაშლილ მუხებზე,
შეოდგომაზე ფიქრობს კოლხიდა“.

„ოქროს საწმისი“

ამონარიდის ბოლო სტრიქონი მინიშნებაა კოლხიდის აღმავლობაზე („შემოდგომა“ – დრო სიუხვისა და ბარაქის). აღსანიშნავია, რომ „კოლხიდა“ (და არა „კოლხეთი“) ძველ ბერძნულ წყაროებში დადასტურებული ტერმინია.

გიორგი კორნაპელის ანტიკურობის სახეებით მდიდარ შემოქმედებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია პრომეთეს მითს. ახლებურად და პოეტური დრამატიზმით არის წარმოსახული ტიტანის ტანჯვის სურათი, რომელიც პოეტის სულის ტკივილადაც ქცეულა:

„ვის ესმის, რამინ,
პრომეთეს მკერდის
სისხლიანი განთიადები,
დამძიმებული ძერის ქარდებით?
და თუ **ტიტანის** სისხლის ღვარი
არ გაშრა, რამინ,
კლდეზე კი არა,
მიჯაჭვული იყო იმედზე,
იყო ლოდინი
გაზაფხულის მსუბუქი ჟამის,
ჩემი სულიდან ამოქროლდნენ
ეს მთები, რამინ!“

„იყო ლოდინი“

პოეტმა იცის, თუ რისთვის ისჯება ტიტანი, იცის ისიც, რომ ის წინასწარმეტყველი ღმერთია და მას არ ტოვებს გათავისუფლების იმედი. ამიტომ წერს იგი, რომ პრომეთე „კლდეზე კი არა, მიჯაჭვული იყო იმედზე.“ მითის მიხედვით, ათასწლეულების შემდეგ საიდუმლოს გამჟღავნების სანაცვლოდ ზევსი ტიტანს შეურიგდება. იმედზე მიჯაჭვული ღმერთის ხატი კორნაპელისეული აღქმაა, ახლებური სახეა, მითოსის სიღრმისეული შეგრძნებაა.

გიორგი კორნაპელის პოეზიაში მრავალი მითოსური სახის ამოკითხვაა შესაძლებელი. ზოგჯერ ისინი უნდა ამოვიცნოთ, ზოგჯერ კი მათ პოეტი თავად მიმართავს. ამ უკანასკნელის საილუსტრაციოდ ორფეოსი უნდა ვახსენო, ანტიკური სამყაროს დიდი მგოსანი, რომლის სახემაც მრავალი შემოქმედი შთააგონა. მის სახელს გიორგი კორნაპელი არაერთხელ ახსენებს („კოლხეთი“, „მედეა“, „ორფეოს“), ხოლო ლექსით „ორფეოს“ უშუალოდ მიმართავს მას:

„**ორფეოს**, გესმის ეს გაზაფხული,
ჩემი ტკივილი გესმის, **ორფეოს**?
ბაკქებმა მოგკლეს
ჰადესის მძლევი?
ცერბერი გიყევს,
ჟამთა დენა რომ შეაყენე.
გეფარფატება ის მიჯნური

მიმქრალი მთვარით
და ვარსკვლავები დაჰხვევიან
ობოლ კითარას . . .
მარადისობა ვინ გვანიშნა ვარსკვლავებიდან?
ორფეოს, გესმის ჩემი ტკივილი?
ეს გაზაფხული გესმის **ორფეოს**?
ორფეოს, ნუთუ იყო წარსული?“

„ორფეოს“

სტრიქონთა მიღმა იკითხება პოეტის ტკივილი, ეს მარადიული ტკივილი, პოეტური შთაგონებით ამოთქმული: „მიმქრალი მთვარე, მოფარფატე მიჯნური, ობოლ კითარას დახვეული ვარსკვლავები და იდუმალი ხმა მგოსანთათვის მარადისობის მაუწყებელი“. ვინც მითი იცის, მისთვის იოლი ამოსაცნობია მგოსნის მიჯნური „მოფარფატე“, ზაკების მიერ დაობლებული კითარაცა და პოეზიაში ორფეოსივით მარადიული არსებობის მძაფრი სურვილით გამოწვეული ტკივილი . . .

ერთ-ერთ ინტერვიუში გიორგი კორნაპელი ამბობს, რომ მისი შემოქმედების მთავარი სათქმელი გამოთქვა ლექსში „ფენიქსი“. ამავე სახელწოდებით გამოიცა მისი ბოლო პოეტური კრებულიც. ფენიქსი მითოსური ფრინველია, რომელიც იწვის და ფერფლიდან ისევ აღდგება. კორნაპელის სიტყვები რომ მოვიშველიო „ეს არის თვითშეწირვა და ხელახალი აღდგომა, როდესაც ხორცი იწვის, ხოლო სული კვლავ ინთება“:

„ფენიქს, გავფრინდეთ,
სად ციმციმებს ის წმინდა ცეცხლი?
დამძიმდა ეს გზა,
თითქო სადმე
მკვდარს მივათრევდე,
ფენიქს, გავფრინდეთ,
სად ციმციმებს ის წმინდა ცეცხლი?
ჩემი ფერფლიდან
რომ კვლავ გავთენდე
და უსასრულო ხეტებაში გავყვე
მზის ქროლვას“.

„ფენიქს“

ყოველ პოეტს თავისი მკითხველი ჰყავს. ზოგის შემოქმედება სახალხოა და ის მრავალთა მოწონებას იმსახურებს; ზოგი პოეტის პოეზია რთულია, ძნელად გასაგები და იგი ისეთ მკითხველს ანცვიფრებს და ხიბლავს, რომელსაც ესმის სიმბოლოთა და მეტაფორათა ენა. როგორც აღნიშნავდა ფსევდოლონგინოსი ტრაქტატში „ამაღლებულისათვის“, ასეთი პოეზია ამაღლებულია, რამეთუ იგი მკითხველს აღელვებს და აღაფრთოვანებს, „ვინაიდან განსაცვიფრებელი ყოველთვის უფრო მძაფრ ზემოქმედებას ახდენს, ვიდრე სარწმუნო . . . ამაღლებული, თუკი მას დროულად და მართებულად იყენებს ავტორი, მეხის დაცემასავით არის . . . და მეყვსეულად გვიმჟღავნებს რიტორის (შემოქმედის) მთელ ძალმოსილებას“.⁹⁰⁴ ვფიქრობ, გიორგი კორნაპელის პოეზია მნიშვნელოვანი მოვლენაა ქართულ სიტყვაკაზმულ მწერლობაში, რამეთუ იგი გვხიბლავს თავისი სიმბოლურობით, მითოსოფიურობითა და განმაცვიფრებელი მეტაფორულობით.

კრიტიკული რეალიზმი

სერგო კლდიაშვილი
(1893-1986)

ეკატერინე კობახიძე

სერგო კლდიაშვილის რამდენიმე მოთხრობაში დასტურდება ანტიკურობასთან დაკავშირებული ცალკეული ტერმინები, აქედან მოთხრობაში „ძველისძველი ამბავი“ გადმოცემულია ამბავი ალექსანდრე მაკედონელის ცნობილი პორტრეტის, მოქანდაკე ლისიპოსის ამბავი.

მოთხრობაში „მინანქრის გოგონა ლომბარდში“ სერგო კლდიაშვილი თანამედროვე ლომბარდის მუშაკებს ირონიულად ადარებს კეისრებს და წერს:

„ლომბარდის ეს მუშაკი, ისე როგორც ძველად კეისარი, შეუცდომელ არსებად არის აღიარებული“.⁹⁰⁵

⁹⁰⁴ ფსევდო-ლონგინე. ამაღლებულისათვის. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა და კომენტარები დაურთო ბ. ბრეგვაძემ. თბილისი, 1975.

⁹⁰⁵ ს. კლდიაშვილი. თხზულებანი ორ ტომად (მოთხრობები და რომანები). ტ. II. რედ.: ნ. ჟღენტი. თბილისი, 1966, გვ. 403.

ცხადია, აქ სერგო კლდიაშვილი გულისხმობს არა იულიუს კეისარს, არამედ ზოგადად რომაელ კეისრებს – იმპერატორებს, რომლებსაც, როგორც იმპერიულ კულტებს, სიცოცხლეშივე მიიჩნევდნენ ღმერთების თანაბრად და თაყვანს სცემდნენ, როგორც ერთ-ერთ ღვთაებას.⁹⁰⁶

„ორფეოსში“ – აკაკი წერეთელისადმი მიძღვნილ მოგონებებში – ვკითხულობთ:

„თბილისსა და ქუთაისში ხშირად დაუნახავთ ეტლით და ხან ქვეითად მიმავალი აკაკი [წერეთელი], [...] ახოვანი მოხუცი-ორფეოსის სიარულს რაღაც საზეიმო იერი ჰქონდა“.⁹⁰⁷

ორფეოსი, ბერძნული მითოლოგიიდან ცნობილი მუსიკოსი, პოეტი და წინასწარმეტყველი, რომლის სიმღერა აჯადოებდა ღმერთებს, ადამიანებს და ცხოველებსაც კი, მიჩნეული იყო მუზა კალიოპეს ვაჟად (Apoll.1.3.2. Ap.Rhod. Argon.1.23). ორფეოსს ახსენებდნენ ჰომეროსი და ჰესიოდე და არაერთ გამორჩეულ პოეტს ანტიკურობაშივე ადარებდნენ.⁹⁰⁸ აკაკის გაიგივება ორფეოსთან ახალი არაა, მას სიცოცხლეშივე უწოდებდნენ ლეგენდარული მუსიკოსის სახელს, თუმცა სერგო კლდიაშვილი ცდილობს, რომ მოგონებებში წარმოადგინოს აკაკის ორფეოსთან მსგავსების ერთგვარი დასაბუთება და დეტალურად აღწერს, რა გავლენას ახდენდა ქართველი ორფეოსი მსმენელზე:

„მოხუც აკაკის ჩუმი, ღირიზმით სავსე ხმა ჰქონდა [...] აკაკის კითხვა არა მხოლოდ სიამოვნებას ჰგვრიდა მსმენელს, სულიერ თრთოლვას განაცდევინებდა.

ლექსის ზემოქმედების გაძლიერებისათვის და იქნებ კიდევ იმიტომ, რომ მისი ბუნება მოითხოვს ამას, ძველად ლექსს მუსიკალური აკომპანიმენტი ახლდა. აკაკის კითხვაში ამ აკომპანიმენტის მაგივრობას სწევდა მისი ხმა და კიდევ უფრო – მისი გარეგნობა: თქვენ ხომ ღმერთის შესადარ ადამიანს ხედავდით და უსმენდით ამ წუთში!“⁹⁰⁹

ამ პასაჟში ყურადღებას იწვევს სერგო კლდიაშვილის საინტერესო პარალელები ანტიკურ პოეზიასთან, რომლის დეკლამაციას, არქაულ და კლასიკურ პერიოდში, როგორც მწერალი სამართლიანად შენიშნავს, ახლდა მუსიკალური აკომპანიმენტი.⁹¹⁰ როგორც ამას სერგო კლდიაშვილის ზემოთ მოყვანილი პასაჟიდან ვხედავთ, დეკლამაციისას აკაკის ხმა ლექსების მუსიკალური აკომპანიმენტის როლს

⁹⁰⁶ I. Gradel. *Emperor Warship and Roman Religion*. London, 2004; R. Robinson. *Imperial Cults, Religion and Politics in the Early Han and Roman Empires*. New York, 2023.

⁹⁰⁷ ს. კლდიაშვილი. თხზულებანი ორ ტომად (მოთხრობები და რომანები). ტ. II. რედ.: ნ. ჟღენტო. თბილისი, 1966, გვ. 549.

⁹⁰⁸ M. O. Lee. *Virgil as Orpheus: A Study of the Georgians*. Albany, 1996, გვ. 3.

⁹⁰⁹ ს. კლდიაშვილი. თხზულებათა კრებული. ტ. III. თბილისი, 1975, გვ. 405-406.

⁹¹⁰ J. L. Landels. *Music in Ancient Greece and Rome*. London and New York, 2019, გვ. 110.

ასრულებდა, რაც ადამიანებს, ორფეოსის მსმენელების მსგავსად, „სულიერ თრთოლვას განაცდევინებდა“.

მთლიანად ანტიკურობასთან დაკავშირებულ სიუჟეტზეა შექმნილია მოთხრობა „ძველისძველი ამბავი“. ამ მოთხრობაში გადმოცემულია ცნობილი ბერძენი მოქანდაკის, ლისიპოსის ცხოვრების ერთ-ერთი ეპიზოდი, რომელიც მაკედონიის მეფის კარზე მის ყოფნას უკავშირდება. მწერალი მოგვითხრობს ამბავს ლისიპოსის ნიჭის მოშურნე მოქანდაკე დიოკრიტეს უნაყოფო მცდელობაზე, მოეპოვებინა ალექსანდრე მაკედონელის თანხმობა მისთვის მონუმენტური ქანდაკების დადგმაზე.

თავდაპირველად მწერალი ლისიპოსზე და მის თანამედროვე მოქანდაკეებზე მსჯელობს:

„თუმცა მოქანდაკე ლიზიპე ოსტატობით თავის თანამედროვეებზე მაღლა იდგა, კოლეგებს ის მაინც აგდებული ჰყავდათ, ვინაიდან მეტად მოკრძალებული იყო და უმეტეს დროს შრომაში ატარებდა“.⁹¹¹

მისგან განსხვავებით, მოქანდაკე დიოკრიტე უფრო იმაზე ზრუნავდა, როგორ მიეპყრო მეფის ყურადღება, რათა საკუთარი ცხოვრება კეთილმოეწყო. მისი აზრით, შრომისმოყვარე ლისიპოსის ნიჭს შემოქმედისთვის არავითარი სარგებელი არ მოჰქონდა, რადგან „უფრო მნიშვნელოვანია გქონდეს უნარი ყველაფერი შენს სასარგებლოდ გამოიყენო ცხოვრებაში და მიაღწიო იმას, რომ შენსავით არავინ ჩანდეს, თუნდაც სხვა უფრო ღირსეული იყოს“.⁹¹²

დიოკრიტემ, მართლაც, მიაღწია საწადელს და ლისიპოსი მუდამ უყურადღებოდ, ჩრდილში რჩებოდა.

ერთხელ დიოკრიტემ საკუთარი მოსწავლისგან შემთხვევით შეიტყო, რომ ლისიპოსს გამოუქანდაკებია ალექსანდრე მაკედონელის სახე, რასაც ახალგაზრდა კაცზე უდიდესი შთაბეჭდილება მოუხდენია:

„ეს ქანდაკება ყველაზე უკეთესია, რაც აქამდე შეუქმნია. არ დავიფიცავ, თრთოლვამ ამიტანა, როცა შევხედე. ვერც წარმომედგინა, თუ ქვას სიცოცხლის ასეთი უნარი ჰქონდა...“.⁹¹³

ქალაქში ალაპარაკდნენ ლისიპოსის ამ ნამუშევარზე, თუმცა შემფოთებულმა დიოკრიტემ გაარკვია, რომ ლისიპოსი, რომელიც ჯერ კიდევ აგრძელებს ქანდაკებაზე მუშაობას მისი სრულყოფის მიზნით, ჯერ არ აპირებს მის წარდგენას მეფისათვის.

ამ ამბით გახარებული დიოკრიტე გადაწყვეტს დაასწროს ლისიპოსს და დაარწმუნოს ალექსანდრე, რომ მხარი დაუჭიროს მეფის მონუმენტური ქანდაკების

⁹¹¹ ს. კლდიაშვილი. თხზულებათა კრებული. ტ. III. თბილისი, 1975, გვ. 132.

⁹¹² ს. კლდიაშვილი. თხზულებათა კრებული. ტ. III. თბილისი, 1975, გვ. 132

⁹¹³ ს. კლდიაშვილი. თხზულებათა კრებული. ტ. III. თბილისი, 1975, გვ. 132.

შექმნის მის იდეას. დიოკრიტე დარწმუნებულია საკუთარ წარმატებაში, რადგან: „ბოლოს და ბოლოს მაკედონელიც ადამიანია და მეფური სამოსელის ქვეშ ისეთივე ვნებებით სავსე გული უცემს, როგორც ყველა ჩვენგანს!“⁹¹⁴

დიოკრიტემ სასწრაფოდ შეადგინა მაკედონელის მონუმენტური ქანდაკების პროექტი, რომლის მიხედვითაც მას მაკედონელის სახე უნდა გამოეჩინა დაკეზიანებული თრაკიაში მდებარე ათონის მთის მწვერვალისგან, მთის კალთები მეფის მანტიად ექცია, ქანდაკების ერთ ხელში გაშენდებოდა ახალი ქალაქი, ხოლო მეორე ხელში ექნებოდა ღარნაკი, საიდანაც მდინარე გადმოედინებოდა.

ამ გეგმის მოსმენის შემდეგ ალექსანდრე დიდხანს უმზერდა მოქანდაკეს და მშვიდად უპასუხა:

„კარგი აზრია... მაგრამ კასპიის ზღვამ, იმასუმა და უდაბნოებმა, რომელნიც მე გადავლახე, უკვე მომანიჭეს უკვდავება. ამაზე ნულარ ზრუნავ შენ. თავი დაანებე ათონის მთასაც, დარჩეს ისეთივე, როგორც აქამდე იყო!“⁹¹⁵

კლასიკური ხანის გამოჩენილი ბერძენი ხელოვანი ლისიპოსი, პლუტარქოსის ცნობით, სიცოცხლის განმავლობაში იყო ალექსანდრეს პირადი მოქანდაკე. იგი იყო ერთადერთი, ვისაც მაკედონელი ანდობდა საკუთარი გამოსახულების ქვაში გამოქანდაკებას (Plut. Vit. Alex. IV.1.). ლისიპოსს მიაწერენ შთაგონებული, ღვთიური ალექსანდრეს გამოსახულებას, მღელვარე თმით და გახსნილი ბაგით. ალექსანდრეს მზერა მაღლაა მიმართული, რომელსაც მკვლევრები „ლისიპოსის მზერას“ უწოდებენ. ამ გამოსახულების ერთი შესანიშნავი, ადრეული იმპერიული რომაული ასლი, რომელიც ნაპოვნია ტივოლიში, ინახება ლუვრში.

ლისიპოსმა, როგორც ალექსანდრეს არაერთი გამოსახულების ავტორმა, მკვლევართა აზრით, შეძლო აესახა არა მხოლოდ მისი გარეგნობა, არამედ სიქველე.⁹¹⁶

პლუტარქოსი, რომელიც „პარალელურ ბიოგრაფიებში“ არაერთ ხელოვანს ახსენებს, დიოკრიტეს არ იცნობს,⁹¹⁷ თუმცა „ალექსანდრეს ცხოვრების“ აღწერისას და „მორალიებში“ იგი ახსენებს მოქანდაკე სტასიკრატესს (Plut. Vit. Alex. VII.76; Plut. Mor. 335c ff), რომელსაც ჰქონდა ასეთი იდეა. სახელი დიოკრიტე, დიდი ალბათობით, არის ვიტრუვიუსთან ნახსენები არქიტექტორი დეინოკრატესისი, რომელსაც ჰქონდა პროექტი, ათონის მთაზე შეექმნა ალექსანდრეს მონუმენტური გამოსახულება (Vitruvius, De Architectura, II, 3).

⁹¹⁴ ს. კლდიაშვილი. თხზულებათა კრებული. ტ. III. თბილისი, 1975, გვ. 133.

⁹¹⁵ ს. კლდიაშვილი. თხზულებათა კრებული. ტ. III. თბილისი, 1975, გვ. 133.

⁹¹⁶ M. Bieber. The Portraits of Alexander. Proceedings of the American Philosophical Society. Vol. 93. No. 5 (Nov. 30, 1949), გვ. 373-374.

⁹¹⁷ M. Linder. Plutarch's Use and Mention of Famous Artists in the "Parallel Lives". Ancient Society. Vol. 45 2015, გვ. 53-81.

საინტერესოა, რომ ფრანგმა მხატვარმა პიერ-ჰენრი დე ვალენსიენმა (Pier-Henri de Valenciennes, 1750-1819 წწ.) შექმნა გრაფიკული ნახატი „მონუმენტი ალექსანდრე დიდს“, სადაც გამოსახულია მხატვრის ფანტაზიით შექმნილი ეს მონუმენტი პლუტარქოსთან გადმოცემული ამბის მიხედვით. ნახატი ლოს ანჯელესში, Get-ის მუზეუმში ინახება.⁹¹⁸

რაც შეეხება დეინოკრატესის/სტასიკრატესის მიმართ ალექსანდრეს პასუხს, ეს ინფორმაცია დასტურდება ლუკიანოსთან (დაახლ. 120-180 წწ.) დიალოგში „პორტრეტის სწავლების დაცვა“. დიალოგში მაკედონელი ეუბნება ანონიმ არქიტექტორს:

„თავი დაანებე ათონს, – თქვა მან – და დიდებული მთა არ დააყენო ადამიანის სხეულთან მსგავსებით“ ამან მხოლოდ ნათელყო ალექსანდრეს დიდებულება და თავად იქცა მომდევნო თაობებისთვის ყოველგვარ ათონზე უფრო მაღალი ქანდაკებად; ამ უდიდესი პატივის უგულებელყოფის შესაძლებლობა იყო თავად გულუხვობა“ (Lucian, Pro Imaginibus, 9).

ამრიგად, სერგო კლდიაშვილის მოთხრობაში „მველისძველი ამბავი“ ავტორი თავს უყრის ანტიკურობის სხვადასხვა ავტორთან დადასტურებულ რამდენიმე ამბავს (ამბავი ლისიპოსის მიერ ალექსანდრე მაკედონელის ქანდაკების შექმნაზე; ამბავი ალექსანდრე მაკედონელის მონუმენტის შესახებ) და ოსტატურად აერთიანებს ერთ ნარატივში გამოგონილი ინტრიგის ირგვლივ, რომელიც დიოკრიტესის ლისიპოსთან ურთიერთობას ასახავს.

გრიგოლ აბაშიძე (1914-1994)

გიორგი უგულავა

ტერმინები: სიზიფოსი/სისიფოსი, ქაოსი, ჰანიმედი/განიმედესი, ქაოსი, ოლიმპოს მთა, ჰიპოკრატე, სოკრატე, პარისის სამსჯავრო, ოქროს ვაშლი

გრიგოლ აბაშიძე ის მწერალია, რომლის შემოქმედებაც თითქმის მთელ XX საუკუნეს მიჰყვება. ანტიკურობა ავტორის შემოქმედებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს. გრიგოლ აბაშიძის შემოქმედება ანტიკურობის რეცეფციის კუთხით ორ

⁹¹⁸ ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://www.getty.edu/art/collection/object/10A1CH>
11.12.2024.

ბოლო ნახვა:

ნაწილად შეგვიძლია დავყოთ – მის პოეზიად და მის ისტორიულ რომან „ლაშარელად“.

გრიგოლ აბაშიძე, როგორც მისი შემოქმედებიდან ჩანს, ანტიკურ სამყაროს საკმაოდ სიღრმისეულად და დეტალურად იცნობს და მისი ცოდნა არ შემოიფარგლება მხოლოდ ანტიკურობასთან დაკავშირებული ზოგადი ტერმინებით. იგი თავის შემოქმედებაში გამოიყენებს როგორც ანტიკურ მითოსურ, ასევე ისტორიულ ტერმინებს და ხშირად მიმართავს მათ თავისი სათქმელის გამოსახატად.

მის პოეზიაში არაერთხელ გვხვდება ანტიკური მითოსური ტერმინები, რომლებიც ცხადყოფს, რომ ავტორი ბერძნულ მითოსურ ტრადიციას საკმაოდ კარგად იცნობს და ხშირად მოჰყავს შედარებები, ანალოგიები ანდაც მეტაფორები ანტიკური სიმბოლოების გამოყენებით. მაგალითად, ნაწარმოებში „შემოდგომა“, იგი თავისი სათქმელის გამოსახატად იხსენიებს მითს სისიფოსის შესახებ, რომელიც ამაო შრომის, მარადიული ტანჯვის სიმბოლოა, რადგან ღმერთებმა ის დასაჯეს და მუდამ უწევს ლოდის ზემოთ ათრევა, რის შემდეგაც ლოდი უკან გორდება და სისიფოსი თავის ტანჯვას და წვალებას აგრძელებს.⁹¹⁹

თავის სხვა ლექსში („ხილვა არმაზზე“) ის უკვე ანტიკური მითოსის ჰანიმედს/განიმედს და ოლიმპოს მთას იხსენიებს. განიმედესი ზევსის სიყვარულის ობიექტია და, როგორც ჩანს, პოეტი იცნობს ამ მითს და თავისი სათქმელის გამოსახატად ამ მითით და ანტიკური ტერმინებით „თამაშობს“. კერძოდ, თავისი ემოციის გამოსახატად, აღნიშნავს, რომ ისიც განიმედესევით ცაში, საქართველოს ღმერთების ოლიმპზე იყო.⁹²⁰

გრიგოლ აბაშიძისთვის ეს ტიპური პოეტური ხერხია. ის იმდენად კარგად იცნობს ანტიკურ ტერმინებს, რომ ძალიან მოქნილად შეუძლია გამოიყენოს თავის პოეტურ კონტექსტში. მაგალითად, ლექსში „შვიდასი წელი“ ის საუბრობს ქართული ისტორიული ამბის კოხტასთავის შეთქმულების შესახებ, რომელსაც ქართული ტრადიცია ცოტნე დადიანის სახელთან აკავშირებს. ლექსის პირველივე სტრიქონში, როდესაც პოეტს სურს აღნიშნოს, რომ ამ შეთქმულებას ის სიამოვნებით შეუერთდებოდა, თუმცა სხვა დროში, სხვა ეპოქაში წერს, ჯერ არც დაბადებულა და მას 700 წლით არის დაშორებული, ის ასეთ პოეტურ შედარებას იყენებს: „მე ჯერ ქაოსი მერტყა წყვიადად, თქვენ რომ გეხვიათ მზეზე ფუტკარი“.⁹²¹

⁹¹⁹ „შემოდგომა“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I. თბილისი, 1983, გვ. 12.

⁹²⁰ „ხილვა არმაზზე“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I. თბილისი, 1983, გვ. 55.

⁹²¹ „შვიდასი წელი“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I. თბილისი, 1983, გვ. 24.

ქაოსს, რომელიც ანტიკური მითოლოგიიდან წამოსული ტერმინია, პოეტი თავის სხვა ლექსებშიც იყენებს.⁹²²

გრიგოლ აბაშიძე მსგავს პოეტურ ხერხს მიმართავს თავის ლექსში, „გაქრა ოთხმოცი წელიწადი“. ლექსი თითქოს ავტობიოგრაფიულია და პოეტის შეხედულებებს წარმოაჩენს ამ ცხოვრების შესახებ. ის აღწერს, რომ ცხოვრება ძალიან სწრაფად გადის, თუმცა მის ცხოვრებაში იმდენი ტკივილი ყოფილა, რომ შანსიც რომ ჰქონოდა, ახლიდან მიბრუნების და თავისი ცხოვრებისეული გზის, კიდევ ერთხელ, ახლიდან გავლის, სავარაუდოდ, ის ამას არ მოისურვებდა. უკვე ასაკში შესვლის, სიკვდილის მოლოდინის სცენას კი იგი აღწერს ანტიკური მითოსური სიმბოლოს, ქარონის გამოყენებით. ქარონს მითის მიხედვით გარდაცვლილთა სულები გადაჰყავდა ჰადესის სამფლობელოში. პოეტი ცხოვრებისეული გზის ახლიდან გავლას, ქარონის ნავიდან გადმოხტომას ადარებს. კერძოდ, აღნიშნავს:

„რომ მკითხონ: გრძელ გზას დაიწყებდი ისევ თავიდან, ღმერთმა მაშოროს, გადმოვუხტე ქარონს ნავიდან!“⁹²³

მითოსურ სიუჟეტს იხსენიებს ავტორი თავის პიესაში, „მოგზაურობა სამ დროში“. ნაწარმოებში იგი პირდაპირ აღნიშნავს, რომ მისი ინსპირაციის წყარო ძველი ბერძნული მითი იყო და მისი მიხედვით მან სამი დრო (წარსული, აწმყო, მომავალი) სამი ახალგაზრდა ქალბატონის სახით გამოხატა. მწყემსი, რომელიც მითის მიხედვით ტროას მეფის შვილი პარისი უნდა იყოს, ავტორის განმარტებითვე თავად ის გახლავთ და მან ამ ქალბატონებს, რომლებიც ანტიკური მითის მიხედვით ქალღმერთები – აფროდიტე, ათენა და ჰერა არიან, ხოლო ავტორი, როგორც ზემოთ უკვე გითხარი, მათ დროებად აღიქვამს, ოქროს ვაშლი უნდა მიანიჭოს. ანუ, თუკი ბერძნული მითის მიხედვით პარისი ქალღმერთთა შორის ულამაზესს ქალს ირჩევს, გრიგოლ აბაშიძის დრამაში უკვე თავად ავტორმა ასულის სახით დრო უნდა აირჩიოს. მისი არჩევანი გადაწყვეტს, თუ ის რომელ დროზე – წარსულზე, მომავალზე თუ აწმყოზე იქნება ორიენტირებული.

ამ შემთხვევაშიც ვხედავთ, რომ გრიგოლ აბაშიძე, ერთი მხრივ, საკმაოდ კარგად იცნობს ანტიკურ მითოლოგიას, ხოლო, მეორე მხრივ, მის რეცეფციას ახდენს არა ზედაპირული, უბრალო მოხსენიებითი ფორმით, არამედ საკმაოდ ზუსტ ადგილს უძებნის თავის შემოქმედებაში. ამ პიესაში ჩვენ ვხედავთ ძალიან ცნობილი ანტიკური მითის გადაზრების, შინაარსობრივი და სიმბოლური ცვლილების და ახალი დატვირთვით შემოთავაზებას.⁹²⁴

⁹²² „სასაკლაოში“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I. თბილისი, 1983, გვ. 63-64; „მთები და კლდეები“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I. თბილისი, 1983, გვ. 26.

⁹²³ „გაქრა სამოცი წელიწადი“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I, თბილისი, 1983, გვ. 151.

⁹²⁴ „მოგზაურობა სამ დროში“, გრ. რობაქიძე. პიესები. თბილისი, 1961, გვ. 441.

გრიგოლ აბაშიძე თავის ორ ლექსში, რომლებიც ძველ ეგვიპტურ თემატიკას ეხმიანებიან, ასევე მოიხსენიებს ანტიკურ ტერმინებს. თავის ლექსში „სფინქსი“ იგი სფინქსის მარადიულობის და მნიშვნელობის გამოსახატად იხსენიებს იმ უდიდეს ისტორიული პირებს, რომელთაც მასთან ისტორიული გადაკვეთა ჰქონიათ. პოეტი სულ სამ სახელს ჩამოთვლის და ნაპოლეონის გვერდზე ორი ანტიკური ისტორიული პირია – გაიუს იულიუს კეისარი და ალექსანდრე. ორივე მათგანი ანტიკურობის უდიდეს დამპყრობლად და მთავარსარდლად მიიჩნევა. პოეტი იცნობს ანტიკურ ისტორიას და იცის, რომ ორივე მათგანი (ისევე, როგორც ნაპოლეონი) ეგვიპტეში სამხედრო და პოლიტიკური მიზნებით იმყოფებოდა. სწორედ ამიტომ მათი ამ ჩამონათვალში მოხსენიება შემთხვევითი არ არის. ერთ შემთხვევაში, იგი გულისხმობს ალექსანდრეს ეგვიპტურ ლაშქრობას (ძვ.წ. 332/331 წწ.), როდესაც იგი ლაშქრობს ეგვიპტეში, რომელიც იმ პერიოდში აქემენიდური სპარსეთის მიერ არის დაპყრობილი და მისი ერთ-ერთი სატრაპიაა. ალექსანდრეს ეგვიპტური ლაშქრობა აღწერილი აქვთ როგორც ანტიკურ წყაროებს, ასევე მისი გვიანდელი რეცეფცია არაერთხელ ხდება მხატვრულ კულტურაში. ალექსანდრე ადგილობრივი, ეგვიპტური კულტურის მიმართ ინტერესს ავლენს და პატივისცემას იჩენს, რითაც მისი დამოკიდებულება კონტრასტულია აქემენიდების ეგვიპტურ პოლიტიკასთან. სფინქსის მასთან კონტექსტში მოხსენიება შემთხვევითი არ არის, თუმცა ისიც აღსანიშნავია, რომ მაგალითად, ნაპოლეონის ლაშქრობისგან განსხვავებით, ანტიკური წყაროები ალექსანდრეს და სფინქსის ერთობლივ კონტექსტში არ მოიხსენიებს, მაგალითად, უფრო გვიანდელი რომის იმპერატორებისგან განსხვავებით, რომლებიც გიზის სფინქსის მონუმენტს არაერთხელ სტუმრობდნენ.

დაახლოებით მსგავსია ამ კონტექსტში იულიუს კეისრის მოხსენიება. კეისარმა ეგვიპტეში მხოლოდ ცოტა ხნით ილაშქრა, როდესაც სამოქალაქო ომის კონტექსტში, ძვ.წ. 48-47 წლებში ალექსანდრიასთან, ჩრდილოეთ ეგვიპტეში დამაარცხა ეგვიპტელები. ის სამხრეთით გიზის სფინქსის ქანდაკებასთან არასოდეს ყოფილა და ჩრდილოეთ ეგვიპტეს, რომელიც იმ დროს ელინისტური ეგვიპტის ცენტრს წარმოადგენდა, არ გასცილებია. ამის მიუხედავად, პოეტი ნაპოლეონთან ერთად ცდილობს, რომ სფინქსის ქანდაკებას ორი ის დიდი ანტიკური დამპყრობელი დაუკავშიროს, რომელთაც ეგვიპტეში მართლაც გამართეს სამხედრო კამპანია. ამ მხრივ, პოეტი, ერთი მხრივ, იცნობს ანტიკურ ისტორიას, ხოლო, მეორე მხრივ, ის ნაკლებად შედის მათი ლაშქრობების დეტალურ აღწერაში და ის ანტიკური ისტორიის და ისტორიული ფიგურების რეცეფციას ახდენს არა დეტალურ,

სიღრმისეულ, კვლევით დონეზე, არამედ უფრო ზოგადად, ისინი როგორც სიმბოლოები ისე აინტერესებს.⁹²⁵

თავის სხვა ლექსში, „ტუტანხამონის აკლდამაში“ პოეტი უკვე იმ, ანუ ტუტანხამონის ეპოქის კოლხისს მიმართავს. ამ კუთხით, იგი იმეორებს ლეგენდარული, წინარეანტიკური ეპოქის კოლხისის არსებობის ამბავს. ტუტანხამონი ძვ.წ. XIV საუკუნით თარიღდება. ანტიკური ისტორიოგრაფიული წყაროები იცნობენ ლეგენდებს მითოსური, არგონავტების და სხვა მითების ეპოქის კოლხისის შესახებ, რომელიც წინარეანტიკური ხანით, სულ მცირე ძვ.წ. II ათასწლეულით შეიძლება თარიღდებოდეს. ამ მითების კონტექსტში ისტორიული რეალობის ასახვაზე მსჯელობა მონაცემთა სიმცირის გამო საკმაოდ რთული საკითხია. თუმცა, პოეტისთვის კოლხისი უძველესი ისტორიული ტერმინია, რომელიც ტუტანხამონის მმართველობის პარალელურადაც თანაარსებობს. პოეტი ანტიკური მითების მითოპოეტურ კოლხეთს უნდა გულისხმობდეს.⁹²⁶

ანტიკურობის რეცეფციის თვალსაზრისით გრიგოლ აბაშიძის ერთ-ერთი ყველაზე საინტერესო ლექსი „კონსტანცა“. კონსტანცა თანამედროვე რუმინული ქალაქის სახელწოდებაა, რომელიც ანტიკურ ტომისს შეესაბამება. ეს ქალაქი ანტიკურობისთვის მნიშვნელოვანია, იმდენად რამდენადაც ახ.წ. I საუკუნის დასაწყისში ცნობილი რომაელი პოეტის ოვიდიუსის გადასახლების ადგილად იქცა. ოვიდიუსმა სწორედ აქ დაწერა თავისი „ტრისტია“ და „წერილები პონტოდან“ და აქვე გარდაიცვალა. პოეტი თავის ლექსში ანტიკური ისტორიის სწორედ ამ ეპიზოდს ეხმიანება და იქვე მსჯელობს, ზოგადად, ხელოვნებისა და ძალაუფლების ურთიერთმიმართების საკითხზე.

გრიგოლ აბაშიძისთვის პოეტი ის ადამიანია, რომელიც „თავად მაღალ ღმერთებს ქმნის“ და „კეისრებიც სახელს მათ უნდა უმადლოდნენ“. იგი, როგორც ჩანს, გულისხმობს ავგუსტუსის ეპოქის რომაულ პოეზიას, როდესაც მწერლობა იქცა ე.წ. რომაული „ოქროს საუკუნის“ ერთ-ერთ მთავარ შემოქმედად. ავგუსტუსის ხანის გაიდებლებს დიდად შეუწყო ხელი მისმა მიზანმიმართულმა პოლიტიკამ, რომელიც მწერლობის საკუთარი და სახელმწიფოს მიზნებისთვის გამოყენებას და მათი მეშვეობით ფართო საზოგადოებაში ბედნიერი ხანის დადგომის იდეის მულტიპლიცირებას შეუწყო ხელი. სწორედ ამიტომ, პოეტის შენიშვნა, რომ „კეისრები თავის სახელს პოეტებს უნდა უმადლოდნენ“, არ უნდა იყოს ზოგადი (ან შეიძლება მხოლოდ ნაწილობრივ იყოს ზოგადი) და უფრო მეტად, კონკრეტულად რომაულ რეალობას უნდა ასახავდეს.

⁹²⁵ „სფინქსი“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I. თბილისი, 1983, გვ. 105.

⁹²⁶ „ტუტანხამონის აკლდამაში“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I. თბილისი, 1983, გვ. 109.

ასევე კონკრეტულად ანტიკურ რეალობას უნდა მიემართებოდეს გრიგოლ აბაშიძის ფრაზა, რომ „მაღალ ღმერთებს მგოსნები ქმნიან“. ანტიკური ღმერთების, და, ზოგადად, ანტიკური რელიგიური წარმოდგენების შესახებ ყველაზე მნიშვნელოვანი წყარო სწორედ მხატვრული ლიტერატურა, პოეზიაა. მაგალითად, ჰომეროსის და ჰესიოდეს პოემები (განსაკუთრებით კი ჰესიოდეს „თეოგონია“). შესაბამისად, მისი ეს ფრაზაც ანტიკური კულტურის და მათი რელიგიური წარმოდგენების ამ სპეციფიკას უნდა მიემართებოდეს.

ამავე ლექსში, პოეტი დეტალურად განიხილავს ოვიდიუსის გადასახლებას ტომისში (თანამედროვე კონსტანცა). ოვიდიუსმა რომის უკიდურეს პროვინციაში, გადასახლებაში, თავისი ცხოვრების უკანასკნელი წლები გაატარა და უაღრესად განიცდიდა რომთან დაშორებას. გრიგოლ აბაშიძე ანტიკური ისტორიის ამ ეპიზოდს, როგორც ჩანს, საკმაოდ კარგად იცნობს. თავის ლექსში იგი აღწერს პოეტის, ანუ ოვიდიუსის, სიკვდილის სცენას. აღსანიშნავია, რომ იგი ტომისს „სარმატთა ქვეყანას“ უწოდებს. სარმატების, მომთაბარე ხალხის, განსახლების არეალი საკმაოდ ფართო გეოგრაფიულ სივრცეს გულისხმობს და კავკასიიდან და აღმოსავლეთ შავი ზღვისპირეთიდან ჩრდილოეთით, თანამედროვე რუსეთის და უკრაინის ტერიტორიას მოიცავს. შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროსთან სარმატებს შეხება არ ჰქონიათ. თუმცა, პოეტი ამ სტრიქონში უნდა გულისხმობდეს, არა საკუთრივ სარმატებს, არამედ მასაგეტებს, კიდევ ერთ მომთაბარე ხალხს, რომლებიც სარმატებამდე, ძვ.წ. VIII-VII საუკუნეებიდან მოყოლებული დაახლოებით ძვ.წ. III საუკუნემდე შუა აზიის დაბლობებსა და ნაწილობრივ თანამედროვე რუსეთის ტერიტორიაზე, კასპიის ზღვიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთით ცხოვრობდნენ. მასაგეტები მოგვიანებით შეერივნენ სარმატებს და სხვა მომთაბარე ხალხებს ამავე გეოგრაფიულ არეალში. პოეტი ტომისს (თან. კონსტანცა) სარმატების მიწას უნდა უწოდებდეს, რადგან ანტიკური წყაროების, კერძოდ, ჰეროდოტოსის და სხვა გვიანდელი წყაროების ნახევრად ლეგენდარული ცნობების თანახმად, ეს ქალაქი მასაგეტების დედოფალმა ტომირისმა დააარსა. ტომირისი, ჰეროდოტოსის მიხედვით, ის მმართველია, რომელთან ბრძოლაშიც ძვ.წ. VI საუკუნეში აქემენიდური სპარსეთის დამაარსებელი კიროს დიდი დაიღუპა. შესაბამისად, თუკი ის ნამდვილად არსებობდა, მისი ლოკალიზება შუა აზიის დაბლობებში უნდა მოხდეს და თითქმის წარმოუდგენელია, რომ მას აქტუალური შეხება ჰქონოდა შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროსთან. თუმცა, გრიგოლ აბაშიძე მიჰყვება ანტიკურ ცნობებს, კერძოდ, ახ.წ. VI საუკუნის ავტორს, იორდანესს, რომელიც თავის მხრივ, კასიოდორუსს ეყრდნობა,

რომ ტომისი დედოფალ ტომირისის მიერ არის დაარსებული და სწორედ ამიტომ ატარებს ამ სახელს.⁹²⁷

ამ ეპიზოდში ჩანს, რომ პოეტი ანტიკურ ისტორიას და ანტიკურ წყაროებს საკმაოდ სიღრმისეულად იცნობს და იხსენიებს ნაკლებად ცნობილ ამბავს ოვიდიუსის სიკვდილის წინა სამყოფელი ქალაქის ლეგენდარული წარმოშობის შესახებ.

როგორც აღვნიშნე, გრიგოლ აბაშიძე ოვიდიუსის ცხოვრების ბოლო ეტაპს საკმაოდ კარგად იცნობს და ლექსში იგი აღწერს, თუ როგორ კვდება იგი ტომისში გადასახლების დროს, ენატრება რომი, თუმცა იქვე იმასაც აღნიშნავს, რომ მაშინ, როცა პოეტს „მუხების ლაღი ფრთა მიაფრენს“, თავად ყველა ძალმოსილი იმპერატორსაც კი დრო, ყველაზე ულმობელი და მკაცრი მსაჯული შავი ბინდით დაფარავს. გრიგოლ აბაშიძე სახელით ოვიდიუსს არ მოიხსენიებს, ხოლო ავგუსტუსის შემთხვევაში კი მისი სახელი ასევე არ არის მოხსენიებული, თუმცა ის იწოდება პრინცეპსად. ამ კუთხითაც, გრიგოლ აბაშიძე ანტიკური ისტორიის და პოლიტიკის საკმაოდ დეტალურ ცოდნას გვთავაზობს. უფრო გვიანდელი ტრადიციის თანახმად ის არ მოიხსენიებს ავგუსტუსს იმპერატორად, ან კეისრად. არამედ საკმაოდ ზუსტად მოიხსენიებს მას მისი პოლიტიკური სტატუსის მიხედვით და უწოდებს პრინცეპსს, ანუ პირველი მოქალაქეს. ავგუსტუსმა ძვ.წ. 31-27 წლებში, ძალაუფლებაში მოსვლის შემდეგ, ფორმალურად შეინარჩუნა რესპუბლიკური წყობა და ინსტიტუტები და თავისი ერთმმართველობას რესპუბლიკური გაფორმება შესძინა, რათა არ დაეკარგა რომში პრორესპუბლიკური განწყობების მქონე მოსახლეობის მხარდაჭერა. სწორედ ამიტომ მიიღო მან პრინცეპსის ტიტული, რომელიც ფორმალურად მაინც ახლოს იყო რესპუბლიკურ ტიტულატურასთან და რომში იოლად არ იწვევდა მონარქიის ასოციაციას. გვიანდელ ტრადიციაში, განსაკუთრებით მხატვრულ კულტურაში, ავგუსტუსი უკვე კეისრად ან იმპერატორად იწოდება ხოლმე. თუმცა, გრიგოლ აბაშიძე მას და მის ტიტულატურად ტერმინოლოგიურად საკმაოდ ზუსტად აფასებს.

ის ფაქტი, რომ გრიგოლ აბაშიძე არც ოვიდიუსს და არც ავგუსტუსს სახელით არ მოიხსენიებს და, ძირითადად, უფრო ზოგადი „პოეტი“ და „მბრძანებელი“ დეფინიციას გამოიყენებს, უნდა მიუთითებდეს მის სურვილზე, რომ ოვიდიუსის და ავგუსტუსის კონფლიქტი აღქმულ იქნეს არა პირად, ერთი კონკრეტული ამბის ქრილში, არამედ მოხდეს მისი განზოგადება და ფართოდ, ხელოვნებისა და ძალაუფლებას შორის კონფლიქტად წარმოჩინება. გრიგოლ აბაშიძე აღნიშნავს, რომ ეს კონფლიქტი, მიუხედავად იმისა, რომ მმართველს ძალაუფლება აქვს და შეუძლია

⁹²⁷ Jordanes. "The origin and the deeds of the Goths, Chapter X". Archived from the original on 16 July 2011. Retrieved 3 August 2015.

პოეტი გადაასახლოს, სამშობლოში დაბრუნების უფლება არ მისცეს და სიცოცხლის ბოლო გაუმწაროს, მაინც პოეტის, ანუ ხელოვნების გამარჯვებით სრულდება, რადგან გრძელვადიან პერსპექტივაში ხელოვნება, პოეზია, შემოქმედება დროს უძლებს, მმართველი კი ავიწყდებათ.⁹²⁸

აღსანიშნავია, რომ გრიგოლ აბაშიძის ეს ლექსი და მასში გახმოვანებული იდეა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საბჭოთა რეალობისთვის, როდესაც საბჭოთა ტოტალიტარული მმართველობის მიერ ხელოვნების, მათ შორის, ქართული მწერლობის, რეპრესიებს და მათზე ძალადობას სისტემური ხასიათი ჰქონდა. არსებული ცენზურის პირობებში გრიგოლ აბაშიძე იღებს ანტიკურ მოტივს რომის ისტორიიდან და მისი რეცეფციით საკმაოდ ერთმნიშვნელოვნად გამოხატავს თავის მოსაზრებას, როგორც ხელოვნებაზე საბჭოთა ძალადობის პრაქტიკის მიმართ, ასევე ძალადობრივი ხელისუფლების და მმართველობის წარმავლობის შესახებ.

გრიგოლ აბაშიძე ანტიკურ ტერმინებს თავის სხვა ლექსებშიც გამოიყენებს. ანტიკური სამყარო მისთვის ამაღლებულობასთან, დახვეწილობასთან და აღმატებულებასთან ასოცირდება. ამ მხრივ, აღსანიშნავია, ლექსი „ელადა“, რომელშიც იგი ელადას, ანტიკურ საბერძნეთს, „ღმერთების სატახტოს“ და მუზეუმის სამყოფელს უწოდებს.⁹²⁹

ანტიკურ ტერმინებს მას სიღრმისეული, სიმბოლური გამოყენების გარდა, რიგ მომენტებში ეპიზოდური ხასიათიც აქვთ. მაგალითად, ლექსში „ანდერძნამაგი“ იგი თავის წიგნს, რომელსაც დიდი გზა, დიდი მოგზაურობა ელის, დადლილ მარათონელს ადარებს,⁹³⁰ ხოლო სხვა ლექსში, „სვენწკის ჩვენება“ იგი აღწერს სულხან-საბა ორბელიანის ელჩობას დასავლეთ ევროპაში და აღნიშნავს, რომ იგი ლათინურ ენას ფლობდა და მას იყენებდა.⁹³¹

ანტიკურობის რეცეფციის თავლსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა გრიგოლ აბაშიძის ისტორიული რომანი „ლაშარელა“, რომელშიც იგი შუა საუკუნეების, კერძოდ, XIII საუკუნის 10-20-იანი წლების საქართველოს და მის მეფეს გიორგი IV-ს, იმავე ლაშა-გიორგის მმართველობის პერიოდს ეხმიანება. რომანში მწერალი ანტიკურობის რეცეფციას არაერთხელ ახდენს.

ნაწარმოების მთავარი გმირი ლაშა-გიორგი საქართველოს ისტორიის, ე.წ. ოქროს ხანის, ანუ დავითიდან თამარამდე ეპოქის (1089-1220 წწ.) უკანასკნელი მეფეა. სწორედ მისი მმართველობის პერიოდში იწყება მონღოლთა ლაშქრობები

⁹²⁸ „კონსტანცა“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I. თბილისი, 1983, გვ. 93-95.

⁹²⁹ „ელადა“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I. თბილისი, 1983, გვ. 110-111.

⁹³⁰ „ანდერძნამაგი“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I. თბილისი, 1983, გვ. 185.

⁹³¹ „სვენწკის ჩვენება“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I. თბილისი, 1983, გვ. 22.

საქართველოში, რასაც მოგვიანებით, უკვე მისი სიკვდილის შემდეგ, ჯალალედინის შემოსევები და მონღოლთა მმართველობის დასაწყისი მოჰყვება.

ამ ნაწარმოებში გრიგოლ აბაშიძე არერთხელ ამჟღავნებს ისტორიული დეტალების, და, ზოგადად, მსოფლიო ისტორიის საკმაოდ დეტალურ და სიღრმისეულ ცოდნას. კერძოდ, მთელი ნაწარმოების მანძილზე იგი არაერთხელ იხსენიებს და უბრუნდება იმ მოტივს, რომ ლაშა-გიორგის, და, ზოგადად, ოქროს ხანის საქართველო არის ახალი რომი, ანუ ქრისტიანული სამყაროს ახალი ლიდერი. რეალურად ეს იდეა არის მისი რომანის ერთ-ერთი მთავარი მოტივი, რომელიც მთელ ნაწარმოებს იდეოლოგიურად კრავს.

ამ შემთხვევაში ავტორი ტერმინოლოგიურად არაერთხელ იხსენიებს რომს, თუმცა, მისთვის ეს უფრო რომის უფრო გვიანდელი, შუასაუკუნეობრივი გაგებაა, ვიდრე ანტიკური. გრიგოლ აბაშიძისთვის შუა საუკუნეების სტანდარტის მიხედვით რომი არის ქრისტიანული სამყაროს ლიდერი. რომის დაცემის შემდეგ, შუა საუკუნეებში რომის, რომის აღდგენის, მისი გაგრძელების იდეა მრავალი საუკუნის მანძილზე პოპულარული იყო და დიდი ევროპული პოლიტიკის ძირითად იდეას წარმოადგენდა. ახ.წ. V-VI საუკუნეებში ბიზანტია, რომელიც თავის თავს აღმოსავლეთ რომის იმპერიას უწოდებდა (ბიზანტია, როგორც ვიცით, ბევრად უფრო გვიანდელი, თითქმის თანამედროვე ტერმინია) აქტიურად ცდილობდა რომის იმპერიის მეტ-ნაკლებად ტრადიციულ საზღვრებში, სულ მცირე იტალიის ჩათვლით აღდგენას. კონსტანტინოპოლს ჰქონდა პრეტენზია, რომ სწორედ ის იყო მეორე რომი, რომის მემკვიდრე და მისი აღმოსავლური, ქრისტიანული ანალოგი. ბიზანტიის იმპერატორებს თავი რომაული ტრადიციის გამგრძელებლად მიაჩნდათ.

ამავე პერიოდში, ადრეული შუა საუკუნეებიდან დაწყებული, რომის იმპერიის აღდგენის, ახალი რომის წარმოშობის იდეა, ჩნდება დასავლეთ ევროპაშიც. ამ იდეას განასახიერებდნენ ფრანკების სახელმწიფო და კარლოს დიდი და მოგვიანებით კი, საღვთო რომის იმპერია, რომელიც გერმანულ და იტალიურ მიწებს აერთიანებდა. ყველა ამ შემთხვევაში რომის იდეას პოლიტიკურზე და გეოგრაფიულზე მეტად, რელიგიური საფუძველი ჰქონდა. რომის მემკვიდრეობა, ახალი რომი, ნიშნავს ქრისტიანული სამყაროს ლიდერობას. სწორედ ამიტომ, თუკი აღმოსავლურ, ბიზანტიურ ტრადიციაში იმპერატორი არა მხოლოდ პოლიტიკურ ლიდერს, არამედ რელიგიურ ლიდერსაც წარმოადგენდა და ქრისტიანული, სულ მცირე, აღმოსავლური ქრისტიანული სამყაროს ლიდერად მიიჩნევდა თავს, დასავლურ ევროპულ ტრადიციაში რომის მემკვიდრეობაზე პრეტენზიას აუცილებლად სჭირდებოდა პაპის მიერ იმპერატორად, ანუ რომაული იმპერიული ტრადიციის გამგრძელებლად

კურთხევა. პაპის კურთხევა, მისი ხელდასხმა რომის გაგრძელების იდეაში რელიგიურ მოტივს გამოკვეთდა.

„ლაშარელაში“ გრიგოლ აბაშიძე რომის აღდგენის, მისი მემკვიდრეობის შუასაუკუნეობრივ იდეას, ოქროს ეპოქის საქართველოს არგებს. იგი საქართველოს ქრისტიანული სამყაროს ლიდერად წარმოადგენს.

ამ კუთხით, გრიგოლ აბაშიძე შუა საუკუნეების ისტორიულ მოდელს აგრძელებს და მისთვის ლაშა-გიორგის და, ზოგადად, ოქროს ეპოქის საქართველო ქრისტიანული სამყაროს ლიდერია, როგორც მეორე რომი, მის ლიდერობას განამტკიცებს ჯვაროსნული სამყაროს, ჯვაროსნული გაერთიანების ლიდერობა საქართველოს მიერ. ამ მხრივაც, ავტორი, ერთი მხრივ, ისტორიულ რეალობას კარგად იცნობს, მეორე მხრივ კი, მას ნაწარმოების იდეოლოგიურ-მხატვრული ჩანაფიქრიდან გამომდინარე შეგნებულად ამახინჯებს. საქართველოს ოქროს ხანა, დიდწილად ემთხვევა ჯვაროსნული ლაშქრობების ეპოქას. თურქ-სელჩუკთა იმპერიაში მალიქ შაჰის სიკვდილს (1092 წ.) და იმპერიის შიგნით შიდა არეულობის დასაწყისს ემთხვევა როგორც ჯვაროსნული ლაშქრობების დაწყება 1095-1096 წლიდან, ასევე დავით აღმაშენებლის მიერ თურქ-სელჩუკებისთვის ხარკის შეწყვეტა. ჯვაროსნული ომები, რომლებიც ძალიან ფართო, მრავალგვარ და კომპლექსურ ისტორიულ პროცესს გულისხმობს, ყველაზე ხშირად, მისი სტანდარტული (თუმცა არა ერთადერთი) გაგების მიხედვით გულისხმობს ევროპული, ქრისტიანული სამყაროს ერთიან, კოალიციურ ლაშქრობას ე.წ. წმინდა მიწის, სირია-პალესტინის გასათავისუფლებლად. შუა საუკუნეების ევროპული სამყარო, რომელშიც რელიგიას ფუნდამენტური საზოგადოებრივი და პოლიტიკური ფუნქცია აქვს და თავს რომის იმპერიის, რომაული სივრცის მემკვიდრედ მიიჩნევს, ტრაგიკულად აღიქვამს, რომ ის რეგიონი, რომელიც ანტიკურობაში ასევე რომაულ-ქრისტიანული სამყაროს ნაწილს წარმოადგენდა და ქრისტიანობის დაბადების და განვითარების არეალია უმნიშვნელოვანესი ქრისტიანული ცენტრებით (იერუსალიმი, ანტიოქია, ალექსანდრია და ა.შ.) არაბული დაპყრობების შედეგად მუსლიმური სივრცის ნაწილად იქცა. შუა საუკუნეებში, როდესაც რელიგია პოლიტიკური იდენტობის ძირითად ნაწილს წარმოადგენდა, ეს უმნიშვნელოვანესი მოტივი იყო ხანგრძლივი ომების წარმოებისათვის.

იმ ეპოქის საქართველო, რომელსაც ჯვაროსნების მსგავსად ძირითად პოლიტიკურ კონკურენტად თურქ-სელჩუკების მიერ შექმნილი თურქული სივრცე ჰყავდა, კულტურულად, დიპლომატიურად, პოლიტიკურად თავს გრძნობს ამ დიდი პროცესის ნაწილად. დასტურდება არაერთი სამხედრო, დიპლომატიური თუ პოლიტიკური კონტაქტი ქართველ მეფეებსა და ჯვაროსნებს შორის. ამის

მიუხედავად, საქართველო ჯვაროსნული ლაშქრობების უშუალო მონაწილე, მით უმეტეს, ლიდერი გეოგრაფიული და პოლიტიკური ფაქტორების გამო, არასოდეს ყოფილა. ამ მხრივ, საქართველოს როგორც ჯვაროსნული სამყაროს ლიდერად წარმოჩინება, უფრო ავტორის მხატვრული ჩანაფიქრია, ვიდრე ისტორიული რეალობა, თუმცა ამ კუთხით გრიგოლ აბაშიძე კარგად გადმოგვცემს იმ სულისკვეთებას და კულტურულ იდენტობას, რომელიც ამ ეპოქის საქართველოსთვის უნდა ყოფილიყო სახასიათო.

ნაწარმოების მიხედვით საქართველო მეორე რომი და ქრისტიანული სამყაროს ლიდერი ხდება ბიზანტიის იმპერიის, რომელიც ხშირად საბერძნეთად არის მოხსენიებული, დაცემის შემდეგ. ამ მხრივად, ანტიკური ტერმინოლოგიის მიუხედავად, გრიგოლ აბაშიძე ისტორიულ-კულტურულ დონეზე უფრო მეტად შუა საუკუნეების სამყაროს რეცეფციას ახდენს. ტერმინები ძველ ბერძნულ და რომაულ სამყაროს შეესაბამება, თუმცა მისი შინაარსობრივი ბმა შუა საუკუნეებთან ხდება.

კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი, ანტიკური სიმბოლო, რომელსაც მკვეთრად გამოკვეთილი იდეოლოგიური დატვირთვა აქვს, არის ლაშა-გიორგის ალექსანდრესთან არაერთი შედარება. ალექსანდრე ერთ-ერთი ყველაზე ხშირად რეციპირებული ანტიკური სახეა. ის არის დაპყრობის, სამყაროს მიჯნასთან მისვლის, ადამიანური შესაძლებლობების ზღვართან მიღწევის სიმბოლო. ამავე დროს, ალექსანდრე აღმოსავლეთის დიდი დამპყრობელია. ბერძნულ-სპარსული ცივილიზაციების დაპირისპირების კონტექსტში, ალექსანდრე ის ადამიანია, რომელმაც მთელი აღმოსავლეთი დაიპყრო და აღმოსავლეთით, იმდროინდელი ბერძნული მსოფლმხედველობით, არსებულ სამყაროს მიჯნას მიაღწია.

ჯვაროსნული ომების კონტექსტს, ანუ ქრისტიანული დასავლეთის მუსლიმური აღმოსავლეთის წინააღმდეგ დაპირისპირებას გრიგოლ აბაშიძე ანტიკურ, ალექსანდრესეულ დასავლურ-აღმოსავლურ დაპირისპირების კონცეფციას არგებს. სწორედ ამიტომ ადარებს იგი ლაშა-გიორგის, როგორც ჯვაროსნულ, ქრისტიანული სამყაროს ლიდერს, ალექსანდრეს. ავტორი ამ კუთხით ძალიან საინტერესო ნარევს გვთავაზობს ანტიკური ტერმინი-სიმბოლოების, შუა საუკუნეების ევროპული და ქართული კულტურულ-პოლიტიკური კონტექსტისა და მხატვრული ჩანაფიქრი-ჰიპერბოლიზაციის. მის ნაწარმოებში ლაშა-გიორგის და ოქროს საუკუნის აპოლოგიაა. საქართველოა დასავლურ-ქრისტიანული სამყაროს ლიდერი, რომელმაც დასუსტებული ბიზანტია ჩაანაცვლა, ხოლო ლაშა-გიორგი, მისი მეფე, კი ალექსანდრესავით აღმოსავლეთის დამარცხება-დაპყრობის, დასავლურ-ქრისტიანული სამყაროს უპირატესობის სიმბოლოა.

ალექსანდრეს ლაშა-გიორგისთან შედარება გრიგოლ აბაშიძისთვის სხვა კუთხითაც არის საინტერესო. მისთვის ალექსანდრე პატარა ქვეყნის იმპერიად, დიდ, გავლენიან სახელმწიფოდ ქცევის სიმბოლოა. ალექსანდრე ლაშა-გიორგის მსგავსად პატარა ქვეყნიდან მოდის და მისი მისია, გეოგრაფიულად, რესურსებით მცირე ქვეყნის განდიდებაა. ნაწარმოებში პირდაპირ არის აღნიშნული, რომ ალექსანდრეს სახელმწიფო ძალიან პატარა იყო.⁹³²

იმავე ეპიზოდში აღნიშნულია, რომ ალექსანდრეს მსგავსად ლაშა-გიორგის სამეფო ანუ საქართველო, ასევე მცირერიცხოვანია, მიუხედავად იმისა, რომ ბოლო პერიოდში სომხეთს, მთის ტომებს, ტრაპიზონის იმპერიას და სხვა მომიჯნავე მიწებს (შირვანი, ხლათი, ადარბადაგანი ა.შ.) აკონტროლებს. ალექსანდრეს წარმატებული დაპყრობების და უდიდესი იმპერიის შექმნის მიზეზად მისი სიბრძნე, მახვილის ძალა და თანამემამულეთა ერთიანობაა დასახელებული. ამ ეპიზოდში გრიგოლ აბაშიძე ცდილობს, რომ ალექსანდრეს მაგალითი იდეოლოგიური მიზნებით გამოიყენოს და იგი იმ თვისებებთან გააერთიანოს, რომლებიც საქართველოს წარმატებისთვის საჭიროდ მიაჩნია. შემდეგ სტრიქონში ლაშა-გიორგის იგი ალექსანდრეს პირდაპირ ადარებს და აღნიშნავს, რომ ალექსანდრეს მსგავსად ისიც დიდი და ზღაპრული საქმეების შემძლე იქნება, თუკი ქართველებს „ერთ ნებად და ერთ ფიქრად“ გააერთიანებს.

ფეოდალური ეპოქის, შუა საუკუნეების საქართველოსთვის ერთიანობა ყველაზე მთავარ გამოწვევას წარმოადგენდა. ქართული ისტორიოგრაფია და მასზე დაფუძნებული ქართული ისტორიული აზრი დიდწილად დგას ერთიანობის, ცენტრალიზებული სახელმწიფოს გარშემო გაერთიანების იდეაზე, რადგან ეს ამ პერიოდის საქართველოსთვის ყველაზე მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენდა. ანტიკური მაკედონია და, ზოგადად, ალექსანდრეს შესახებ ანტიკური აღქმა და ისტორიული რეალობა უფრო სხვა სურათს გვიხატავს. ერთიანობის იდეა არ არის ალექსანდრეს მთავარი მოტივი. ყოველ შემთხვევაში ის წინა პლანზე ნაკლებად არის წამოწეული. ამ შემთხვევაში გრიგოლ აბაშიძე, როდესაც ალექსანდრეს ლაშა-გიორგის ადარებს, შეგნებულად იღებს ამ ანტიკურ ისტორიულ ფიგურას და მას აკავშირებს ქართულ რეალობასთან, თუნდაც ანტიკურ, ისტორიულ რეალობასთან აცდენის ხარჯზე.⁹³³ „ლაშარელაში“ ფეოდალებთან პოლიტიკური ბრძოლა და მათი ძალაუფლების შეზღუდვა-შემცირება ერთ-ერთი ძირითადი მოტივია, რითაც ის სრულ შესაბამისობაშია ამ ეპოქის საქართველოს ისტორიულ რეალობასთან.

⁹³² „ლაშარელა“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1984, გვ. 24.

⁹³³ „ლაშარელა“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1984, გვ. 24.

ამავე ეპიზოდში პირდაპირ არის აღნიშნული, რომ „დასავლეთის ჯვაროსნებმა იგი მეორე ალექსანდრედ აღიარეს და საქართველო ახალ რომად იწოდა“.⁹³⁴

როგორც ზემოთ აღვნიშნე, ალექსანდრესთან ლაშა-გიორგის შედარების, მის ახალ ალექსანდრედ მოხსენიების მოტივი, რაც ანტიკური ისტორიული კონტექსტის, მისი სიმბოლიკის და მისი გვიანდელი რეცეფციის მიხედვით გულისხმობს დიდი დასავლური კოალიციის ლიდერის როლს და ფუნქციას კოლექტიური აღმოსავლეთის წინააღმდეგ, რაც ამ შემთხვევაში მორგებულია უკვე შუა საუკუნეების რეალობას დასავლურ-ევროპული, ქრისტიანულ-ჯვაროსნული სამყაროს მუსლიმურ აღმოსავლეთთან დაპირისპირების კონტექსტს, „ლაშარელაში“ არაერთხელ, უფრო კონკრეტულად კი, 9-ჯერ გვხვდება.

პირველ შემთხვევაში ალექსანდრე პირდაპირ არის მოხსენიებული იმ ისტორიულ ფიგურად, რომლის მაგალითზეც ლაშა-გიორგის ზრდიან. ეს მონაკვეთი საინტერესოა, რადგან ავტორი ცდილობს შუა საუკუნეების სტანდარტით იდეალური აღზრდის კონცეფცია შექმნას და იგი ლაშა-გიორგის დაუკავშიროს. აღზრდის ამ სისტემაში ანტიკურობას წამყვანი როლი უჭირავს. ბუდასა და ქრისტეს ცხოვრებასთან ერთად, ახალგაზრდა მეფეს პლატონისა და არისტოტელეს სიბრძნეებს ასწავლიან და ზემოთ ხსენებულ ალექსანდრეს, ანუ ელინურ-ელისინურ სამყაროს უდიდეს გმირს და იულიუს კეისარს, რომაული სამყაროს უდიდეს ისტორიულ ფიგურას აცნობენ. ცხოვრებასთან ერთად ხაზგასმულია მათი ფათერაკები და „ძლევამოსილი ლაშქრობები“. ლაშა-გიორგის ნაწარმოებში წარმოდგენილი მისი და საქართველოს ისტორიული მისიიდან გამომდინარე სჭირდება, რომ დიდი ლაშქრობების, გმირობის და გაბედულების მაგალითებით აღიზარდოს. ანტიკური სამყარო, როგორც სიბრძნის, ისე სამხედრო ვაჟკაცობისა და გმირობის ყველაზე დიდ მაგალითებს იძლევა.⁹³⁵ გრიგოლ აბაშიძე სწორედ ანტიკურ მემკვიდრეობას აგებს შუა საუკუნეების საქართველოსთვის იდეალური განათლების კონცეფციას.

ის, რომ დასავლეთის ჯვაროსნებმა ლაშა-გიორგი ახალ ალექსანდრედ აღიარეს, ხოლო საქართველო ახალი რომია და მან, როგორც ქრისტიანული სამყაროს ლიდერმა, დიდი საგმირო საქმეები უნდა აღასრულოს, პირდაპირ აღნიშნულია ნაწარმოების სხვა ეპიზოდშიც. „მეორე ალექსანდრედ“ ან „ახალ ალექსანდრედ“, რომლის მთავარი მისია, როგორც პირდაპირ აღნიშნულია ნაწარმოებში, ის არის, რომ

⁹³⁴ „ლაშარელა“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1984, გვ. 24.

⁹³⁵ „ლაშარელა“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1984, გვ. 17.

ქრისტიანული სამყარო მუსლიმებისგან გაათავისუფლოს, ლაშა-გიორგი ნაწარმოებში კიდევ ოთხჯერ არის მოხსენიებული.⁹³⁶

სხვა ეპიზოდში ხაზი აქვს გასმული, რომ მეოთხე ჯვაროსნული ლაშქრობის შემდეგ ანუ მას შემდეგ, რაც ჯვაროსნებმა დაკარგული იერუსალიმის ხელახლა დაბრუნება ვერ შეძლეს, საქართველო და მისი მეფე სრულიად ევროპული და ქრისტიანული სამყაროს მთავარი იმედია. შუა საუკუნეების ჯვაროსნული სამყაროს ტიპურ მოტივაციას, წმინდა მიწის, ანუ სირია-პალესტინის გათავისუფლებას, გრიგოლ აბაშიძე უკავშირებს ვიწრო ქართულ მოტივაციასაც. თამარის ანდერძით, ის იერუსალიმში უნდა დაკრძალონ და ლაშა-გიორგის, მის შვილს, მისი ანდერძის აღსრულების ოცნება და შინაგანი ვალდებულება აქვს. მით უმეტეს, რომ მთელ ნაწარმოებში არაერთხელ არის აღნიშნული, საქართველოს ისტორიული გამოცდილება მუსლიმურ სამყაროსთან ბრძოლაში, მისი გამარჯვებები და ქართული პოლიტიკურ-კულტურული გავლენა ქრისტიანულ სამყაროში. ნაწარმოების მიხედვით, ეს მისია საქართველოს ჯერ კიდევ თამარმა განუსაზღვრა ბიზანტიის იმპერიის დასუსტების შემდეგ.⁹³⁷

როგორც ზემოთ აღვნიშნე, ნაწარმოებში ანტიკური და შუასაუკუნეობრივი მოდელები, ტერმინები და რეალობა არაერთხელ არის მკვეთრად გადაჯაჭვული. მაგალითად, ლაშა-გიორგის ამ მისიის და მისი ოცნებების მთავარ პრობლემად დასახულია დიდებულებთან, ფეოდალებთან შიდა პრობლემების გადაჭრა და ქვეყნის რეალური ერთიანობა, რაც აბსოლუტურად შუა საუკუნეების ფეოდალური მონარქიისთვის სახასიათო პრობლემას წარმოადგენს.

ერთ შემთხვევაში გრიგოლ აბაშიძე ლაშა-გიორგის და ალექსანდრეს შედარების, მათი გაიგივების დროს, იმასაც აღნიშნავს, რომ საქართველოს მეფე ალექსანდრეს „მხედრობასა და სიბრძნეში“ აღემატება,⁹³⁸ ხოლო სხვა ეპიზოდში კი აღნიშნულია, რომ იგი ალექსანდრეს ჰგავს „ვაჟკაცობით და სათნოებით“, თუმცა მისგან განსხვავებით ქრისტიანია.⁹³⁹

ის, რომ იმ ეპოქის საქართველო, რომის იდეის გამგრძელებელია, ახალი, მესამე რომია, რომის და კონსტანტინოპოლის შემდეგ, აღნიშნულია როგორც პირდაპირ, ისე ირიბად. ამ კუთხით, ნაწარმოებს მკვეთრად გამოხატულად იდეოლოგიური ხასიათი აქვს. ქართულ-ევროპული კონტაქტები, როგორც დასავლურ-ქრისტიანული სამყაროს ერთობა, რომელიც, თავის მხრივ, ანტიკურ საფუძველზე დგას, „ლაშარელას“ ერთ-ერთი ძირითადი გზავნილია. ამ კუთხით, განსაკუთრებით

⁹³⁶ „ლაშარელა“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1984, გვ. 55, გვ. 87, გვ. 89, გვ. 90.

⁹³⁷ „ლაშარელა“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1984, გვ. 55, გვ. 87.

⁹³⁸ „ლაშარელა“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1984, გვ. 87.

⁹³⁹ „ლაშარელა“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1984, გვ. 351-352.

მრავლისმეტყველია ეპიზოდი, რომელშიც გელათის აკადემიაში ვენეციელი ელჩის სტუმრობის სცენაა ასახული. ვენეცია შუა საუკუნეების იტალიური და სრულიად ევროპული სამყაროს ერთ-ერთი ლიდერია, როგორც სავაჭრო ცენტრი, ფართო გავლენებით ხმელთაშუა ზღვის და შავი ზღვის აუზში, დადასტურებული ხშირი კონტაქტებით ქართულ სამყაროსთან და ჯვაროსნული ომების ერთ-ერთი მთავარი მხარდამჭერი.

ამ მონაკვეთში⁹⁴⁰ ჩანს გარკვეული სკეპტიციზმი და უნდობლობა დასავლურ-ქრისტიანული სამყაროს მიმართ („მას შემდეგ უნდობლად ეკიდებოდა მარგველი ლათინთა კეთილ სურვილებსა და განზრახვებს“). დასავლურ-ქრისტიანული სამყარო, როგორც ლათინურენოვანი, დასავლურ-რომაული ტრადიციის გამგრძელებელი კოლექტიური სახელით „ლათინებით“ არის მოხსენიებული. რადგანაც ნაწარმოებში მოქმედება მეოთხე ჯვაროსნული ლაშქრობის შემდეგ წლებში ხდება, როდესაც ჯვაროსნებმა თავად აიღეს და გამარცხეს კონსტანტინოპოლი და ამ დროს უკვე საუკუნეების განმავლობაში არსებობს დაპირისპირება დასავლეთის და აღმოსავლეთის ქრისტიანობას, რომის და კონსტანტინოპოლის, პაპის და ბიზანტიის იმპერატორს, შორის, ეს უნდობლობა ბუნებრივი და იოლად ასახსნელია. გრიგოლ აბაშიძე ამ კუთხითაც კარგად იცნობს იმ ეპოქის ისტორიულ რეალობას და კულტურულ თავისებურებებს. საქართველო „ლაშარელაში“ წარმოდგენილია უფრო აღმოსავლეთის ქრისტიანული სამყაროს ლიდერად. მაგალითად, აღნიშნულია, რომ თამარი ბიზანტიის იმპერატორ ანდრონიკეს დახმარებას ჰპირდებოდა, თუმცა მან უარი თქვა და შედეგად ლათინთა მიერ დაცემული და გამარცხული კონსტანტინოპოლი მიიღო. ამ ეპიზოდში უკვე გამოკვეთილია საქართველო, როგორც სულ მცირე აღმოსავლეთის ქრისტიანობის ლიდერი. ის არის მზად დაეხმაროს დასუსტებულ ბიზანტიას.

გელათის აკადემიაში, რომელიც განათლების უდიდეს ცენტრად არის წარმოდგენილი, ვენეციის ელჩის სტუმრობის დროს აღწერილია განათლების, მეცადინეობის, სწავლის მიღების სცენები და აღნიშნულია ის დისციპლინები, რომლებსაც შეასწავლიან. გრიგოლ აბაშიძე ჩამოთვლის არითმეტიკას, რიტორიკას, გრამატიკას, ფილოსოფიას და ასტრონომიას. ეს დისციპლინები ანტიკური და გვიანანტიკური განათლების ქვაკუთხედს წარმოადგენდნენ. ამ შემთხვევაშიც ანტიკურობის ირიბ რეცეფციას უნდა ჰქონდეს ადგილი. აღსანიშნავია, რომ სხვა, ზემოთ უკვე განხილულ ეპიზოდშიც, გრიგოლ აბაშიძისთვის იდეალურ, სრულყოფილ განათლებას ანტიკური საფუძველი ქმნის. ისევე, როგორც ლაშა-

⁹⁴⁰ „ლაშარელა“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1984, გვ. 87- 90.

გიორგი შეისწავლის პლატონსა და არისტოტელეს, ასევე გელათის აკადემიაში ანტიკური განათლების მოდელისთვის სახასიათო დისციპლინები ისწავლება.

ისევე, როგორც მთლიანად საქართველოს, ასევე გელათის აკადემიასაც აქვს პრეტენზია იმაზე, რომ ანტიკურ ტრადიციას აგრძელებს და ანტიკური ცოდნის, განათლების და შემეცნების სკოლის მემკვიდრეა. ვენეციელი სტუმრის ელჩობის დროს გელათის აკადემია პირდაპირ არის მოხსენიებული როგორც ახალი იერუსალიმი და მეორე ათენი. ეს მეტყველებს იმაზე, რომ ისევე, როგორც მთელ საქართველოს, გელათსაც აქვს პრეტენზია გააერთიანოს და განაგრძოს, ერთი მხრივ, ანტიკური დიდწილად წინარექრისტიანული სამყარო, მისი ცოდნა და სიბრძნე, ხოლო, მეორე მხრივ, ქრისტიანული ტრადიცია. ეს ორი სამყარო ორი სიმბოლოთი, ათენით და იერუსალიმით არის გადმოცემული, რომელთა გამგრძელებელი და მემკვიდრე სწორედ გელათის აკადემიაა.

საინტერესოა, რომ ისევე, როგორც მთელ ნაწარმოებში (სხვა ეპიზოდებს ქვემოთ განვიხილავთ) ავტორი არ ერიდება, რომ იმ ეპოქის საქართველო დაუკავშიროს წინარექრისტიანულ ანტიკურ ტრადიციასაც. ათენი, უპირველეს ყოვლისა, წინარექრისტიანული ანტიკურობის სიმბოლოა, იმ პერიოდის განათლების, კულტურის და პოლიტიკურ-ეკონომიკური ცენტრია, რომელიც თავისი არსით, როგორც სიმბოლო, ხშირად ქრისტიანობასთან დაპირისპირებულად აღიქმება. გრიგოლ აბაშიძე კი ანტიკურ, წინარექრისტიანულ და ქრისტიანულ სამყაროებს, სიმბოლოებს და ღირებულებებს შუა საუკუნეების საქართველოში აერთიანებს.

არა მხოლოდ სახელწოდებით, არამედ შინაარსითაც გელათის აკადემიაში სწავლება უკავშირდება ანტიკურ ტრადიციას. ხაზგასმით არის აღნიშნული, რომ აკადემიაში წიგნები ბერძნულად და ლათინურად არის თარგმნილი და იქ მოღვაწეობდნენ ფილოსოფოსები არსენ იყალთოელი და იოანე პეტრიწი. პეტრიწი, თავის მხრივ, პლატონის მოძღვრების მიმდევრის, იოანე იტალოსის და მიქაელ ფსელოსის მოწაფედ არის მოხსენიებული.

აღნიშნულ ეპიზოდში რამდენჯერმე ხაზი აქვს გასმული, რომ ქართველები უნაკლოდ, პრობლემის გარეშე საუბრობენ ლათინურად. ვენეციელ ელჩს, რომლისთვისაც ლათინური მშობლიურ ენასავით არის, საქართველოში, გელათის აკადემიაში არ აქვს ლათინურად კომუნიკაციის პრობლემა. ერთ შემთხვევაში აღწერილია სცენა, თუ როგორ უთარგმნის მოძღვართ-მოძღვარი სტუმრებს ლათინურად.⁹⁴¹ სხვა შემთხვევაში უკვე მარგველი უთარგმნის ელჩს წარწერას ლათინურად.⁹⁴² ხოლო კიდევ ერთ სცენაში, როდესაც სთხოვენ, რომ ელჩისთვის

⁹⁴¹ „ლაშარელა“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1984, გვ. 83.

⁹⁴² „ლაშარელა“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1984, გვ. 86.

ბერძნულად ან ლათინურად ისაუბრონ, გელათის ფილოსოფიის გაკვეთილზე ორატორი თავის სიტყვას უპრობლემოდ აგრძელებს ლათინურად.⁹⁴³

ყველა ამ შემთხვევაში ლათინურ ენაზე ხაზის გასმას მკვეთრად გამოკვეთილად იდეოლოგიური ფუნქცია აქვს. ლათინური, ერთი მხრივ, ანტიკურ მემკვიდრეობასთან კავშირის, მისი კულტურული მემკვიდრეობის გაგრძელების სიმბოლოა, ხოლო, მეორე მხრივ კი, შუა საუკუნეების ევროპული საზოგადოებისთვის პოლიტიკის, რელიგიის, დიპლომატიის და საერთაშორისო ურთიერთობების ენაა. ეს არის იმდროინდელი *Lingua Franca*, საერთაშორისო ევროპული ენა. წმინდა რომის იმპერიის იდეა, ანუ რომაული სამყაროს ახალი ვარიანტის, ქრისტიანული, რომაული, ერთიანი ევროპული იდეის სიმბოლო. იმ ეპოქის საქართველოსთვის, რომელსაც, ერთი მხრივ, პრეტენზია აქვს, რომ რომის გამგრძელებელია, ახალი რომია და ანტიკურ მემკვიდრეობაზე დგას, ხოლო, მეორე მხრივ, როგორც ახალი რომი, ქრისტიანული სამყაროს ლიდერად მოიაზრებს თავს, ლათინურად, ანუ ევროპულ ენაზე მეტყველება, მისი მასობრივად მოხმარება და საკუთარი თავის ლათინურენოვანი სამყაროს ნაწილად მოაზრება, ამ ამბიციას მხოლოდ განამტკიცებს.

იმავე ეპიზოდში ეს ამბიცია კიდევ ერთხელ დასტურდება, როდესაც ერთ შემთხვევაში აღნიშნულია, რომ, როდესაც აღმოსავლეთის ლათინების იმპერია საბერძნეთში ანუ ბიზანტიის იმპერიის ტერიტორიაზე დაფუძნდა, ამით საქართველო უშუალოდ გახდა ევროპის მოსაზღვრე და მეზობელი. ანუ საქართველოსა და ევროპას შორის მხოლოდ პოლიტიკურ-კულტურული კავშირები კი არ არის, საქართველო გეოგრაფიულადაც ევროპული სივრცის ნაწილია. აღმოსავლეთის ლათინთა იმპერიაში ავტორი გულისხმობს მეოთხე ჯვაროსნული ლაშქრობის შედეგად შექმნილ კონსტანტინოპოლის ლათინთა იმპერიას, რომელიც რეალურად სულაც არ იყო საქართველოს მეზობელი ქვეყანა. ეს ჯვაროსნული სახელმწიფო მოიცავდა ტერიტორიებს მცირე აზიის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილს და სამხრეთ ბალკანეთს, მათ შორის საბერძნეთს. თუმცა, ამ შემთხვევაშიც გრიგოლ აბაშიძისთვის იდეოლოგიური ჩანაფიქრი, რომლის მიხედვითაც საქართველო ევროპული სივრცის ნაწილი უნდა იყოს, მათ შორის, გეოგრაფიული მახასიათებლებითაც, უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე კონკრეტული ისტორიულ-გეოგრაფიული დეტალები.

აღწერილ ფრაგმენტში იდეოლოგიურად ყველაზე საინტერესო ის ეპიზოდია, როდესაც ვენეციელი ელჩი გელათის აკადემიის ფილოსოფიის გაკვეთილს/ლექციას ესტუმრება. გაკვეთილის/ლექციის თემა არის ძველი და ახალი რომი, ანუ რომის

⁹⁴³ „ლაშარელა“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1984, გვ. 87-90.

იმპერია და ბიზანტია, აღმოსავლეთ რომის იმპერია. ორატორი აღნიშნავს, რომ ძველ რომზე, ანუ რომის იმპერიაზე საუბარი უკვე დაასრულა და სტუმრებს აღარ მოაწყენს მათივე ქვეყნის ისტორიის ახსნით. შემდეგ კი იგი ლათინურად უხსნის, რომ ბიზანტია რომის იმპერიის გამგრძელებელი იყო. კონსტანტინოპოლი მართავდა ყველა სხვა ხალხს, რადგან სწორედ იქიდან მოდიოდა ბრძანებები და იქ იწერებოდა კანონები. პოლიტიკურის გარდა, კონსტანტინოპოლი კულტურული ცენტრის ფუნქციასაც ასრულებდა („სწავლა-განათლებაცა და სიბრძნეც აქედან ვრცელდებოდა მთელს ქვეყანაზე“), ამავე დროს ეს იყო რელიგიური ცენტრი, რომელსაც ორატორი ახალ იერუსალიმს უწოდებს და აღნიშნავს, რომ ქრისტიანობა აქედან ვრცელდებოდა. ცალკე უნდა აღინიშნოს, რომ ორატორის სიტყვაში ტიპური, ჯვაროსნულ-შუასაუკუნეობრივი პათოსი და მსოფლმხედველობა ჩანს, რომლის მიხედვითაც ქრისტიანი მმართველების და ქრისტიანული სახელმწიფოების ვალია, რომ ქრისტიანობა არაქრისტიანებს შორისაც გაავრცელონ. კონსტანტინოპოლის რელიგიურ როლზე საუბრის დროს ორატორი აღნიშნავს, რომ ქრისტიანობა აქედან ვრცელდებოდა არა მხოლოდ ქრისტიანებს, არამედ „წარმართთა და ურჯულოთა“ შორისაც. ამის შემდეგ ორატორი აღნიშნავს, რომ საშინაო და საგარეო პრობლემებმა ბიზანტიის დასუსტება განაპირობა. ის არ აკონკრეტებს, თუმცა ამ კუთხით ჩანს, რომ ისტორიული რეალობის თვალსაზრისით ის საკმაოდ ზუსტია, როდესაც ბიზანტიის კრიზისს საშინაო და საგარეო პრობლემებს უკავშირებს. მისი მთავარი გზავნილი კი ის არის, რომ ბიზანტიის, როგორც ახალი რომის, ქრისტიანულ-ევროპული სამყაროს ლიდერის როლი საქართველომ უნდა იკისროს. ის არის როგორც რელიგიური, ასევე სიბრძნის, კულტურისა და განათლების ცენტრი („ახალი ძალა მისცეს ქრისტეს სარწმუნოებისთვის მეზრდოლთ და ახალი სწავლისა და სიბრძნის გავრცელება იწყო“).

ამის შემდეგ ორატორი, რომელიც შემდეგ სცენაში ფილოსოფოსი პეტრე გელათელის სახელით ეცნობა სტუმრებს, საქართველოს პოლიტიკურ-კულტურული ისტორიის მოკლე მიმოხილვით, უხსნის იმას, რომ სწორედ ეს ქვეყანა არის და უნდა იყოს ქრისტიანული სამყაროს ლიდერი. იგი აქცენტს აკეთებს, რომ საქართველო ძალიან ადრევე გაქრისტიანდა და მუდამ უწევდა არაქრისტიანულ ძალებთან ომში ქრისტიანობის დაცვა. ამ სიტყვაში აქცენტი კეთდება იმაზეც, რომ ქართული კულტურულ-რელიგიური ცენტრები ყველა უძველეს ქრისტიანულ მიწაზეა, მათ შორის, პალესტინასა და საბერძნეთში, თუმცა ბოლო მისია, ქრისტეს საფლავის გათავისუფლება ჯერ კიდევ განუხორციელებელია. ეს უნდა აღასრულოს ლაშა-გიორგიმ, რომელსაც იგი ახალ ალექსანდრეს უწოდებს.

ამ ეპიზოდში ყველაზე უკეთ არის გამოკვეთილი ავტორის ძირითადი მსოფლმხედველობითი და ისტორიულ-პოლიტიკური ჩანაფიქრი.

გელათის აკადემიაში სტუმრობამდე ვენეციელთა ელჩობა ჯერ მეფეს ეწვევა გეგუთში. ამ ეპიზოდშიც აღწერილია სცენა, რომელიც საქართველოს პირდაპირ აკავშირებს რომთან და რომაულ ტრადიციასთან და წინა პლანზე გადმოაქვს ქართველების რომთან ურთიერთობის საუკუნოვანი ტრადიცია. ლაშა-გიორგი ვენეციელებს უყვება იბერიის მეფე ფარსმან I-ის იმპერატორ ადრიანესთან/ჰადრიანუსთან სტუმრობის შესახებ და ხაზს უსვამს, რომ ქართველებს და რომაელებს დიდი ხნის ურთიერთობა და მეგობრობა აკავშირებს. ამ სცენას იგი ორი თანაბარუფლებიანი და თანაბარი ძალის მქონე ერთეულის ურთიერთობად წარმოადგენს. კერძოდ, ჰყვება, რომ ფარსმანი და იმპერატორი ადრიანე/ჰადრიანუსი მეგობრები იყვნენ და იმპერატორი ფარსმანს ხშირად უგზავნიდა ხოლმე მვირფას საჩუქრებს. ერთხელ ფარსმანი იმპერატორს რომშიც ესტუმრა, კაპიტოლიუმში მსხვერპლი შესწირა და სამხედრო ვარჯიშის შემდეგ ფარსმანის ქანდაკება იმპერატორმა მარსის ველზე დაადგევინა.⁹⁴⁴

გრიგოლ აბაშიძე ამ ეპიზოდში ახ.წ. II საუკუნის იბერიის მეფე ფარსმან II-ის შესახებ საუბრობს და ჩანს, რომ იგი საკმაოდ კარგად იცნობს ანტიკურ ისტორიას. ამ ეპიზოდში ავტორი ერთ ნარატივში რამდენიმე სხვადასხვა წყაროს აერთიანებს, რომლებიც ქრონოლოგიურად ერთმანეთისგან დაშორებულია. აღსანიშნავია, რომ ამ ეპიზოდში გრიგოლ აბაშიძე არ იხსენიებს ტერმინს იბერია ან ქართლს. მისთვის, და ეს მოსაზრება გახმოვანებულია თავად მეფე ლაშა-გიორგის პირით, ფარსმანი „ჩვენი წინაპარია“. როგორც ზემოთ აღვნიშნე, გრიგოლ აბაშიძე ანტიკურ ისტორიას, და ფარსმანისა და რომის იმპერატორების ურთიერთობის ამსახველ წყაროებს საკმაოდ დეტალურად იცნობს და შეუძლებელია, არ სცოდნოდა, რომ ფარსმანი საქართველოს კი არა, იბერიის მეფე იყო. გაერთიანებული საქართველო როგორც პოლიტიკური ერთეული მხოლოდ X საუკუნეში შეიქმნა. მწერალს შეგნებული ჩანაფიქრი უნდა ჰქონდეს, რომლის მიხედვითაც იგი საქართველოს ანტიკური იბერიის პირდაპირ მემკვიდრედ მიიჩნევს და ლაშა-გიორგისთვის ფარსმანი და იბერია მისი უშუალო წინაპრები არიან.

ფარსმან II-ს და, ზოგადად, იბერიის სამეფოს I-II საუკუნეებში რომთან მართლაც მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა. იბერია რომის ვასალური სახელმწიფო იყო და რეგიონში რომის იმპერიის უპირველეს მოკავშირეს წარმოადგენდა. ანტიკური წყაროების ფარსმანს არაერთხელ იხსენიებენ. მისი რომის მეგობრად მოხსენიება, ისტორიულ რეალობას შეესაბამება, მიუხედავად იმისა, რომ იბერიისა და რომის თანაბარძალოვან და თანასწორ პოლიტიკურ მოკავშირეებად გამოყვანა, ისტორიულად არასწორია და ამ შემთხვევაში ავტორის ჩანაფიქრს უნდა

⁹⁴⁴ „ლაშარელა“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1984, გვ. 79-80.

ეხმიანებოდეს, რომ წარმოადგინოს საქართველო როგორც რომთან ისტორიული კონტაქტების მქონე ქვეყანა და მისი ლეგიტიმური მემკვიდრე. ის ფაქტი, რომ იმპერატორმა ადრიანემ/ჰადრიანუსმა ფარსმანს საჩუქრები გაუგზავნა დასტურდება *Historia Augusta*-ში.⁹⁴⁵

თუმცა, ანტიკური წყაროები ამ ფაქტს მხოლოდ ერთხელ იხსენიებენ და არ დასტურდება ის, რომ იმპერატორი ფარსმანს საჩუქრებს „ხშირად უგზავნიდა ხოლმე“. ამავე ეპიზოდში გრიგოლ აბაშიძე შეგნებულად არ იხსენიებს იმ ამბავს, რომ ახ.წ. 129-130 წლებში იმპერატორმა ადრიანემ/ჰადრიანუსმა ფარსმანი მიიწვია, თუმცა ფარსმანმა მიპატიჟებაზე უარი განაცხადა. ისევ და ისევ ავტორისთვის ამოსავალი მისი ნაწარმოების მსოფლმხედველობით-იდეოლოგიური მოტივია და შედეგად, მიუხედავად იმისა, რომ დიდი ალბათობით მას ეს წყაროც უნდა სცოდნოდა, იგი შეგნებულად არ იხსენიებს მას.

ფარსმანის რომში ვიზიტს ორი ანტიკური წყარო იხსენიებს: დიონ კასიუსი და იულიუს კაპიტოლინუსი.⁹⁴⁶ ეს უკანასკნელი პირდაპირ იხსენიებს, რომ ფარსმანი იმპერატორ ანტონინუს პიუსს ესტუმრა. კასიუს დიოსთან მხოლოდ ფარსმანის ვიზიტია აღწერილი, ხოლო მისი მასპინძელი იმპერატორი სახელით არ არის მოხსენიებული.

გრიგოლ აბაშიძე შეცდომას უშვებს, როდესაც ლაშა-გიორგის პირით ფარსმანის ვიზიტს იმპერატორ ადრიანეს/ჰადრიანუსს უკავშირებს. ეს იმით უნდა აიხსნას, რომ ფარსმანის ვიზიტის შესახებ მხოლოდ გვიანდელ, უახლეს კვლევებში გახდა შესაძლებელი, რომ მისი მასპინძელი იმპერატორი დაზუსტებით განსაზღვრულიყო. თანამედროვე კვლევა უკვე დაზუსტებით განსაზღვრავს, რომ ფარსმანი ანტონინუს პიუსს ესტუმრა. წინა თაობის კვლევაში კი დასაშვებად მიიჩნევდნენ, ფარსმანის, როგორც ადრიანესთან/ჰადრიანუსთან ასევე ანტონინუს პიუსთან სტუმრობის ვერსიას.

გრიგოლ აბაშიძე, როგორც ჩანს, დიონ კასიოსის ცნობით ხელმძღვანელობს, რომელიც უფრო დეტალურია. რადგან იგი იხსენიებს კაპიტოლიუმში მსხვერპლის შეწირვას, რასაც იულიუს კაპიტოლინუსი საერთოდ არ ახსენებს. ასევე მხოლოდ დიონ კასიოსთან არის მოხსენიებული ფარსმანის ქანდაკების დადგმის ფაქტი. შედეგად, რადგან გრიგოლ აბაშიძე დიონ კასიოსის ტექსტით ხელმძღვანელობდა, რომელშიც იმპერატორი სახელით არ არის მოხსენიებული, თავისი პერიოდის კვლევების შესაბამისად, მიიჩნია, რომ მისი მასპინძელი იმპერატორი ადრიანე/ჰადრიანუსი იყო.

⁹⁴⁵ Aelius Spartianus, *Historia Augusta*, Hadrianus, 17.

⁹⁴⁶ Cass. Dio, LXIX, 15,3; Iulius Capitolinus, *Historia Augusta*, Antoninus Pius, 9.

იქვე, შემდეგ ეპიზოდში აღნიშნულია, რომ ლაშა-გიორგი ადრიანეს/ჰადრიანუსის მეგობარ ფარსმანსაც აღემატებოდა გარეგნობით და მოხდენილობით.

აღსანიშნავია, რომ მთელ ნაწარმოებში ავტორი საქართველოს არა მხოლოდ რომის გამგრძელებლად წარმოადგენს, არამედ ხშირად მათ შორის შიდა, ფარული, კულტურული დაპირისპირებისა თუ შედარების მოტივსაც გამოკვეთს. მაგალითად, ვენეციელებს ქართველები ბოლომდე მაინც არ ენდობიან და შიდა კონკურენციის, ერთმანეთის ძალების გაზომვის განწყობა არაერთხელ ჩანს „ლაშარელაში“.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოს ახალ რომად ქცევა ნაწარმოებში არ არის წარმოდგენილი როგორც მხოლოდ სახელმწიფო ან მეფის იდეა. ამ იდეას საყოველთაო მხარდაჭერა აქვს. მაგალითად, გამოცდილი სარდალი ახალციხელი ლაშა-გიორგის მეფისათვის შეუფერებელ ქცევას და მის შეცდომებს განსაკუთრებით განიცდის, რადგან ეს ხელს უშლის მისი დიდი ხნის ოცნებას, იქცეს საქართველო ახალ რომად.⁹⁴⁷ ნაწარმოებში რომის იდეა და საქართველოს მიერ რომის მემკვიდრეობა იმ იდეად არის წარმოდგენილი, რომლითაც სახელმწიფოს ცხოვრების ყველა სექტორი არის გამსჭვალული.

ნაწარმოებს აპოლოგეტური ხასიათი მხოლოდ საქართველოს, როგორც სახელმწიფოს და როგორც იდეის, მიმართ აქვს. თავად ნაწარმოების მთავარი გმირი ლაშა-გიორგი არაერთხელ არის გაკრიტიკებული და, ზოგადად, აქცენტი კეთდება იმაზე, თუ როგორ უშლის ხელს საქართველოს განვითარებას შიდა ბრძოლები და შიდა დაპირისპირებები. ეს ძირითადი მოტივი გრიგოლ აბაშიძეს გადმოცემული აქვს ნაწარმოების რეფრენშიც, წანამძღვარშიც, რომელშიც იგი ეკლესიასტეს ციტირებას ახდენს – „ვაი, შენ ქალაქო, რომელსა შინა მეფე შენი ჭაბუკ“.

ეს შიდა ბრძოლები და დაპირისპირებები, რომელთაც ქვეყნის მთელი განვითარება ეწირება, ყველაზე მკვეთრად მხარგრძელებისა და კათალიკოსის მეფესთან დახვედრის სცენაში ჩანს. კათალიკოსი და ახალგაზრდა მეფე, ლაშა-გიორგი, სხვადასხვა პოლიტიკურ ბანაკს წარმოადგენდნენ. როდესაც მეფე ივანე ათაბაგის სასახლის სტუმრობს, კათალიკოსი ლაშა-გიორგის კიდევ ერთ ანტიკურ სიმბოლოს, რომის მეფე იულიანე განდგომილს ადარებს, რომელსაც სახელი „ივლიანეთი“ იხსენიებს. ივლიანე მისი თქმით, მეკერპე, ანუ კერპთაყვანისმცემელია. ამ სახელით კათალიკოსი ლაშა-გიორგის ორჯერ მოიხსენიებს, შემდეგ კი, იმავე სცენაში ივანე ათაბაგი იხსენებს, რომ იულიანე განდგომილი, რომის იმპერატორი ახ.წ. IV საუკუნეში „ისარმან ზეცისამან მოკლა იგი“. იულიანე რომის იმპერატორი

⁹⁴⁷ „ლაშარელა“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1984, გვ. 258.

მხოლოდ რამდენიმე წელი (355-360 წლებში იყო რომის დასავლეთ ნაწილის მმართველი, როგორც კეისარი, ხოლო 361-363 წლებში მთლიანად რომის იმპერატორი) იყო, თუმცა ისტორიაში შევიდა როგორც ნეგატიური სიმბოლო გვიანდელი ქრისტიანული ტრადიციიდან გამომდინარე. იულიანე იყო ბოლო იმპერატორი, რომელმაც, კონსტანტინეს და კონსტანციუსის და რომში ქრისტიანობის ოფიციალურ რელიგიად გამოცხადების შემდეგ, თავისი მმართველობის ხანაში ქრისტიანების დევნის ახალი ტალღა დაიწყო. შუა საუკუნეების ქრისტიანული სამყაროსთვის, რომელსაც გრიგოლ აბაშიძე აღწერს თავის რომანში, იულიანე დაცემული, ღმერთთან მეზრძოლი მმართველის სახეა, რომელიც ღმერთს და მისგან განდგომილ წესრიგს დაუპირისპირდა. თავად ის ნეოპლატონური ელინიზმს აღიარებდა.

როგორც აღვნიშნეთ, იულიანეს, რომელიც ამაყი, ამპარტავანი, ქრისტიანობის და ღვთის წესრიგის წინააღმდეგ მეზრძოლი იმპერატორის სიმბოლოა, სახელით ლაშა-გიორგის მოხსენიება, ერთი მხრივ, ნათელყოფს კათალიკოსის გზავნილს, რომ ლაშა-გიორგიც იულიანეს მსგავსად ღმერთს, ქრისტიანობას და ღვთაებრივ წესრიგს ებრძვის, რომელსაც თავად განასახიერებს, ხოლო, მეორე მხრივ, მის სიტყვებში ფარული გზავნილიც იმალება – იულიანეს მმართველობა ნაადრევად, სულ რამდენიმე წელში, მისი სიკვდილით დასრულდა. ამ გზავნილს ამყარებს ივანე ათაბაგის უკვე პირდაპირ გამოთქმული შენიშვნა. ისარს ის შემთხვევით არ იხსენიებს. იულიანე განდგომილი სასანიდურ ირანის წინააღმდეგ ლაშქრობის დროს, სამარას ბრძოლაში სწორედ ისრით განგმირეს. ისარი იულიანეს მოულოდნელად მოხვდა და შემდეგი ეპოქის ქრისტიანულ ტრადიციაში ეს აღქმულ იქნა როგორც მისი ღვთაებრივი სასჯელი. ლიბანიოსის მიხედვით, იულიანე საერთოდ თავისივე ჯარისკაცის, ქრისტიანი მეზრძოლის მიერ ნასროლ ისარს ემსხვერპლა (Libanius, Orations, 18.274). გვიანდელი, V საუკუნის ანტიკური წყაროს მიხედვით კი მისი ბოლო სიტყვები იყო – „შენ დამამარცხე გალილეველო (νενίκηκάς με, Γαλιλαῖε, or Vicisti, Galilae) (Theodoret, Historia ecclesiastica, 3.25).

რეალურად, ათაბაგის და კათალიკოსის საუბარი ლაშა-გიორგის დელეგატიმიზაციას ემსახურება, როგორც ღმერთთან, ქრისტიანობასთან მეზრძოლი მეფის, რომელიც უნდა დაისაჯოს და რომელიც უნდა მოკვდეს.⁹⁴⁸

კათალიკოსის და, ზოგადად, ეკლესიის დამოკიდებულება ლაშა-გიორგისადმი იოლად ასახსნელია, რადგან დაპირისპირების ერთ-ერთი მთავარი მოტივი ის არის, რომ მეფე ქრისტიანობის ძალით ქადაგების და გავრცელების წინააღმდეგია, და ქრისტიანობამდელ ტრადიციებს, განსაკუთრებით მთიან ნაწილში, იცავს.

⁹⁴⁸ „ლაშარელა“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1984, გვ. 37.

რეალურად იგი რელიგიის თავისუფლების მომხრეა. ეკლესია და კათალიკოსი კი თავიანთ გავლენებს და პოზიციებს ყველა ხერხით იცავენ.

ეს დაპირისპირება ქრისტიანობასა და ე.წ. წარმართობას, წინარექრისტიანულ რელიგიებს, ზოგადად, ქრისტიანულ და წინარექრისტიანულ სამყაროს შორის, ნაწარმოების ერთ-ერთი ძირითადი მოტივია. ამ მხრივ, გრიგოლ აბაშიძის პათოსი ამბივალენტურია. ერთი მხრივ, იგი საქართველოს წარმოადგენს როგორც ანტიკური რომის, ისე გვიანდელი ქრისტიანული, ევროპული სამყაროს, ბიზანტიის გამგრძელებლად და ამ შემთხვევაში მისთვის ეს ორი სამყარო ერთმანეთს კი არ უპირისპირდება, არამედ ერთმანეთს ავსებს. მეორე მხრივ კი, ქრისტიანობისა და წინარექრისტიანული აღქმებისა და კულტურების დაპირისპირებასაც ვხედავთ. მაგალითად, პირდაპირ არის აღნიშნული, რომ ლაშა-გიორგის ქრისტიანული დოგმების სწავლას ჰომეროსის კითხვა ერჩია.⁹⁴⁹ ეს ორი სამყარო, ეს ორი განსხვავებული კულტურული წრე გრიგოლ აბაშიძემ ამ ორი სიმბოლოთი გამოხატა. ჰომეროსი მისთვის წინარექრისტიანული ანტიკური სამყაროს სიმბოლოა.

იმავე ეპიზოდში ეს დაპირისპირება კიდევ უფრო ნათელი ხდება, როდესაც კათალიკოსი და მეფე სრულიად განსხვავებულად აღიქვამენ ზემოთ ხსენებულ, რომის იმპერატორს, იულიანე განდგომილს. კათალიკოსი თავის სიტყვაში იულიანე განდგომილს, რომელსაც იგი ივლიანე მეკერპეს უწოდებს, აკრიტიკებს. მისთვის ყველანაირი არაქრისტიანული, ქრისტიანობისგან განსხვავებული მიუღებელია. არაქრისტიანული განათლება, ფასეულობები, რომლებიც ანტიკური სამყაროსა და კულტურის მონაპოვარია და რომლებიც მისთვის იულიანეს სიმბოლოთი არის გამოხატული, ასევე მიუღებელია. ლაშა-გიორგის კი, პირიქით, მოსწონს და ესმის იულიანესი. იგი იხსენებს, თუ როგორ აიყვანეს ლეგიონერებმა ტახტზე იულიანე, რომელიც იმ დროს კონსტანცას, ანუ იმპერატორ კონსტანციუსს ებრძოდა. მისთვის იულიანე, რომელიც ლიბანიოსის და კტესიასის, წინარექრისტიანული, უფრო სწორად, ქრისტიანობის უარყოფელი ანტიკური მოაზროვნეების მოწაფეა, თანაგრძნობას იწვევს. მას ნაწილობრივ მაინც ესმის, თუ რატომ ცდილობდა იულიანე ქრისტიანობის წინააღმდეგ ბრძოლას. ქადაგების დროს, თუკი კათალიკოსი დაუნდობლად აკრიტიკებს იულიანეს, იმავე მომენტში საკუთარ ფიქრებში, მეფე მისდამი ადამიანური ემპათიით და თანაგრძნობით არის გამსჭვალული. ის ქრისტიანობას არ ებრძვის, თუმცა წინარექრისტიანული ანტიკური სამყარო და ნეოპლატონიზმი, რომელთაც ავტორი „ვაჟკაცობისა და სილამაზის“ სამყაროდ და სარწმუნოებად მოიხსენიებს, მასში ინტერესს, პატივისცემას და მოწონებას იმსახურებს. კათალიკოსის და მეფის დაპირისპირებაში ჩანს ქრისტიანული და

⁹⁴⁹ „ლაშარელა“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1984, გვ. 66.

წინარექრისტიანული ანტიკური სამყაროს კულტურულ-ფასეულობითი და მსოფლმხედველობითი დაპირისპირების მოტივი, რომელიც ძირითადად იმპერატორ იულიანე განდგომილის სიმბოლოთი არის გადმოცემული.⁹⁵⁰

მთელი ნაწარმოების მანძილზე გრიგოლ აბაშიძე ანტიკური ისტორიის საკმაოდ ღრმა ცოდნას ავლენს და თავისი სათქმელის გადმოსაცემად ისტორიულ რომანში არაერთ ანტიკურ სიმბოლოს გამოიყენებს.

ისტორიულ თემატიკას და იმავე ეპოქას ეხმიანება გრიგოლ აბაშიძის კიდევ ერთი რომანი – „დიდი ღამე“. თუკი „ლაშარელაში“ ავტორი მოქმედებას ლაშა-გიორგის მმართველობის პერიოდში განათავსებს, „დიდი ღამე“ იმავე ისტორიულ პერიოდში, შუა საუკუნეების საქართველოში, ლაშა-გიორგის შემდეგი მმართველის, მისი დის, რუსუდანის მმართველობის ხანაში მიმდინარეობს.

ეს რომანი არსებითად იმეორებს „ლაშარელას“ სულისკვეთებას, მსგავს მსოფლმხედველობით და ისტორიულ მოტივებს ეფუძნება და ასევე ხშირად მიმართავს ანტიკურობის რეცეფციას. მეტიც, ამ ორ რომანში მთელი რიგი მსგავსი, ან იდენტური ანტიკური სიმბოლოებია გამოყენებული და ორივე მათგანს მსგავსი გზავნილები აქვს.

„დიდ ღამეშიც“ გრიგოლ აბაშიძე ახმოვანებს იდეას, რომ საქართველო არის ახალი რომი და მან, როგორც დასავლური, ქრისტიანული სამყაროს ლიდერმა უნდა დაიკავოს კრიზისში მყოფი ბიზანტიის იმპერიის ადგილი.⁹⁵¹ სხვა ეპიზოდში კი აღნიშნულია, რომ საქართველოს ახალ რომად გადაქცევის მომხრეებმა მუხასძეს სთხოვეს, რომ რუსუდანის სასახლე ბიბლიური სოლომონის ტაძრისთვის მიემსგავსებინა. ამ შემთხვევაშიც გახმოვანებულია ის მოტივი, რომ საქართველო, როგორც ახალი რომი, ქრისტიანული სამყაროს ლიდერია და ამავე დროს ის არის ახალი იერუსალიმიც, სიმბოლო, ეპითეტი, რომელიც „ლაშარელაშიც“ არაერთხელ გამოიყენება.⁹⁵²

„ლაშარელას“ მსგავსად ავტორი ამ ნაწარმოებშიც იხსენიებს ანტიკურობის ორ უდიდეს დამპყრობელსა და სამხედრო ლიდერს – ალექსანდრსა და იულიუს კეისარს.⁹⁵³ სწავლული, მეცნიერი, მწერალი პავლია კუტისა და გელათის აკადემიის წინამძღოლის დიალოგი ნაწარმოებისთვის ერთიანი იდეური ხაზისთვის მნიშვნელოვანი მონაკვეთი. ეს ორი პერსონაჟი საქართველოს მისიისა და ფუნქციის შესახებ საუბრობს. წინამძღოლი ამ ეპიზოდში პირდაპირ აღნიშნავს, რომ გელათის აკადემიაც, ყველა ქართველი ფილოსოფოსი, სწავლული თუ ორატორი ერთხმად

⁹⁵⁰ „ლაშარელა“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1984, გვ. 66.

⁹⁵¹ „დიდი ღამე“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1984, გვ. 470.

⁹⁵² „დიდი ღამე“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1984, გვ. 485.

⁹⁵³ „დიდი ღამე“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1984, გვ. 471.

თანხმდება და ქადაგებს, რომ საქართველო არის ახალი რომი, რომელმაც რომის მსგავსად უნდა გააერთიანოს აღმოსავლეთი და დასავლეთი. წინამძღოლი ახმოვანებს ჯვაროსნულ მოტივს, რომ საქართველოს მისიაა არაქრისტიანების წინააღმდეგ ბრძოლა, რომელთაც მათ ურჯულოებს გულისხმობს. ძირითადი აქცენტი მუსლიმურ სახელმწიფოებზე კეთდება. აქ იხსენიებს წინამძღოლი იმ ფაქტსაც, რომ ქართველებს მონათესავე და მოკავშირე ერი, ფაქტობრივად, არ ჰყავთ.

საინტერესოა, რომ ამ ეპიზოდში წინამძღოლი ახსენებს ანტიკურ იბერებს, როგორც იბერიას კავკასიაში და, მიიჩნევს, რომ საქართველო სწორედ ანტიკური იბერიის მემკვიდრე და გამგრძელებელია, ასევე დასავლეთის იბერიას, პირენეის ნახევარკუნძულზე მცხოვრებ ხალხებს და იქვე იმეორებს ჯერ კიდევ ანტიკურობაში ცნობილ ლეგენდას, რომ ორი იბერიის, აღმოსავლეთის და დასავლეთის მცხოვრები ხალხი ნათესავები არიან. თუმცა იქვე აღნიშნავს, რომ ამ ლეგენდის დადასტურება არაფრით შეუძლია, არანაირი საბუთი არ აქვს.

წინამძღოლის და პავლია კუტის მოსაზრებები ერთ ფაქტორში სცდება ერთმანეთს. პავლია კუტი მიიჩნევს, რომ საქართველო ბუნებრივ საზღვრებამდე უნდა მივიდეს და ამ საზღვრებს შიგნით განვითარდეს. არაპირდაპირ, ამ შემთხვევაშიც ჩანს ანტიკური, უფრო სწორად, რომაული მოდელი. რომის იმპერია და რომაული იმპერიალიზმი სწორედ ბუნებრივ საზღვრებს აღიარებდა და მიიჩნევდა, რომ იმპერია ბუნებრივ საზღვრებამდე (ატლანტიკის ოკეანე, მდინარე რაინი და ევფრატი, კავკასიონი, საჰარას უდაბნო და ა.შ.) უნდა გაფართოებულიყო. პავლია კუტი ამავე, რომაულ მოდელს უჭერს მხარს, რაც იმის გათვალისწინებით, რომ საქართველო ახალ რომად არის მოხსენიებული, გასაკვირი არ არის.

აქვე ჩნდება ის კონცეფცია, რომელიც ოქროს ხანის საქართველოსთვის სახასიათო იყო. თუკი ჩრდილოეთით საქართველო მიდის კავკასიონამდე, ხოლო დასავლეთით შავ ზღვამდე, აღმოსავლეთით ბუნებრივი საზღვარი კასპიის ზღვა უნდა იყოს. ეს კონცეფცია, რომელიც „ნიკოფსიითგან დარუბანდამდე“ ანუ ზღვიდან ზღვამდე საზღვრებს მოიცავს, ქართულ რეალობაში აქტუალური, როგორც დიადი იდეა, საქართველოს ისტორიის თითქმის ყველა ეტაპზე იყო. ეს მოტივი პირდაპირი ფორმითაც ჩნდება და აღნიშნულია, რომ საქართველო შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე უნდა მივიდეს. ასევე რამდენჯერმე აქვს ხაზი გასმული, რომ საქართველომ ქრისტიანობით მთელი კავკასია უნდა გააერთიანოს, მათ შორის იხსენიებს ალანებს (ლეკები, ჯიქები, ალანები და სომხები), ხალხს, რომელსაც ჯერ კიდევ ანტიკურობა იცნობდა და ერთიანი კავკასიური მცირე იმპერია შექმნას.

გელათის წინამძღოლი პავლია კუტის ამ კონცეფციას არ ეთანხმება და მიიჩნევს, რომ საქართველო ბუნებრივი საზღვრებით არ უნდა შემოიფარგლოს. სწორედ ამ

კონტექსტში ახსენებს კეისარს და ალექსანდრეს და აღნიშნავს, რომ ისინი თავიანთი ქვეყნების შემოზღუდვაზე კი არ ფიქრობდნენ, არამედ ახალ ქვეყნებს და ხალხებს იპყრობდნენ. წინამძღვარს საქართველო ამ ტიპის ძალად წარმოუდგენია – კეისარს და ალექსანდრეს ადარებს.

შემდეგ საუბრის ორივე მონაწილე განიხილავს რომის იმპერიას და რომაულ იმპერიალიზმს. მათთვის სწორედ რომია საქართველოსთვის მაგალითი. ავტორი ხატავს იმ ამბიციას და თვითრწმენას, რომელიც, მისი ჩანაფიქრით, ოქროს ხანის, თამარის შემდგომი ეპოქის საქართველოს უნდა ჰქონოდა. ამ საუბარში ისიც ჩანს, რომ მოსაუბრეები აღიარებენ, საქართველო ჯერ ისე ძლიერი არ არის, როგორც რომი, ბევრი შიდა პრობლემა აქვს და რომისთვის სახასიათო იმპერიული ამბიციების გამოჩენა ჯერ ადრეა.

სხვა ეპიზოდში, როდესაც უკვე ავაგ მხარგრძელი საუბრობს იმაზე, თუ რამდენად დიდია იმდროინდელი საქართველოს ამბიცია (ჯალალედინის დამარცხება, შემდეგ ბაღდადის აღება და იქ ხალიფას ნაცვლად ქრისტიანი ეკლესიის მეთაურის დასმა), კვლავ ალექსანდრეს და მის ინდოეთში ლაშქრობას იხსენებს. ამ შემთხვევაშიც ალექსანდრე, როგორც უდიდესი დამპყრობელი, კაცობრიობის მიჯნამდე მისვლის და დასავლეთის მიერ აღმოსავლეთის დამარცხების სიმბოლო, ქართველებისთვის მათი ამბიციის უპირველესი საზომია. ავაგი ალექსანდრეს თითქოს ადარებს კიდევ მის მამას და ბიძას, თამარის დროინდელი საქართველოს მთავარსარდლებს – ზაქარია და ივანე მხარგრძელებს და აღნიშნავს, რომ მათ ხორასანამდე (ჩრდილოეთ ირანი) ილაშქრეს, რითაც თითქოს ალექსანდრეს ბევრად არ ჩამოუვარდებიან.⁹⁵⁴ ეს პრეტენზია და ამბიცია ნაწარმოების მთავარი მოტივია, იქამდე სანამ ქართველები ჯალალედინთან არ მარცხდებიან და შიდა უთანხმოებების სამეფოს კრიზისში არ მოაქცევენ.

ისევე, როგორც „ლაშარელაში“ ამ რომანშიც ქართველი პერსონაჟები საუბრობენ ბერძნულად და ლათინურად.⁹⁵⁵ ქვეყნისთვის, რომელსაც რომის გაგრძელებაზე, ქრისტიანული სამყაროს ლიდერობაზე აქვს პრეტენზია და თან ანტიკური მემკვიდრეობის გამგრძელებელია, ბერძნულსა და ლათინურ ენაზე საუბარს სიმბოლური დატვირთვა აქვს. ეს ამ ამბიციას ადასტურებს და აჩვენებს, რომ საქართველო დასავლურ-ქრისტიანული, ევროპული სამყაროს ნაწილია და ანტიკურ საფუძველზე დგას.

შუა საუკუნეების საქართველოს ეძღვნება გრიგოლ აბაშიძის კიდევ ერთი ისტორიული რომანი – „ცოტნე ანუ ქართველთა დაცემა და ამაღლება“. ეს რომანი

⁹⁵⁴ „დიდი ღამე“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1984, გვ. 508.

⁹⁵⁵ „დიდი ღამე“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1984, გვ. 780.

ქრონოლოგიურად უფრო გვიანდელია, ვიდრე „ლაშარელა“ და „დიდი ღამე“ – მათზე რამდენიმე ათწლეულით გვიანდელ ისტორიულ პერიოდს აღწერს. კერძოდ, მონღოლების მმართველობის ხანას საქართველოში, XIII საუკუნის შუა პერიოდს და „ქართლის ცხოვრებაში“ აღწერილ ცოტნე დადიანის და ქართველების ანტიმონღოლური შეთქმულების ამბავს. ამ ნაწარმოებშიც ანტიკურობის რეცეფცია არაერთხელ გვხვდება და კიდევ ერთხელ ვრწმუნდებით, რომ გრიგოლ აბაშიძე ძალიან კარგად იცნობს ანტიკურ ისტორიას და კულტურას და მთელი რიგის სიმბოლოების, ამბებისა და მხატვრულ-ისტორიული სახეების რეცეფციას ახდენს თავისი სათქმელის გადმოსახატად.

ცოტნე დადიანისთვის მისი შთაგონების ძირითადი წყარო ანტიკური ლეგენდარული გმირი მუციუს სცევოლაა (იგივე მუკიუს სკევოლა). მუციუსის ამბავს ტიტუს ლივიუსი მის „რომის ისტორია ქალაქთა დაარსებიდან-ში“ გადმოგვცემს (Ab Urbe condita, 2, 12-13). მიუხედავად იმისა, რომ დიდი ალბათობით ლივიუსის მიერ მოთხრობილი ამბავი ისტორიულ რეალობას არ შეესაბამება, მუციუს სცევოლას ამავი რომაული მითოსის, მისი ლეგენდარული ისტორიის ერთ-ერთ ყველაზე ცნობილ ამბავს წარმოადგენს. ლივიუსის მიხედვით, ძვ.წ. 508 წელს მუციუსი თავს, უფრო სწორად საკუთარ ხელს სწირავს რომსა და ეტრუსკენს, კერძოდ, ქალაქ კლუზიუმთან ომის დროს. მუციუსი სამშობლოსათვის თავგანწირვის, სიმამაცის და შეუდრეკელობის სიმბოლოდ მიიჩნევა. გრ. აბაშიძე სწორედ მუციუს სცევოლას, ანტიკური, რესპუბლიკური რომის ლეგენდარულ გმირს წარმოადგენს შუა საუკუნეების ქართველი დიდებულის, ცოტნე დადიანის შთაგონების წყაროდ.

ნაწარმოების პირველ ნაწილშივე ივლიანე მოძღვრის და თავად ცოტნეს, ნაწარმოების მთავარი პერსონაჟის დიალოგში, მოძღვარი სწორედ მუციუსის მაგალითს იხსენებს, როგორც ამტანობის და ვაჟკაცობის სიმბოლოს.

მუციუსამდე მოძღვარი და ცოტნე ნაწარმოების ერთ-ერთ პერსონაჟს, ოტია მეჯინიბეს ხვდებიან, რომელსაც ხელი აქვს დაზიანებული თაფლს ისვამს და ფუტკრებს აკბენინებს, რათა ამ მეთოდით ხელს უმკურნალოს. ამ ეტაპზე ახალგაზრდა ცოტნესთვის ოტიას თავგანწირვა და ამტანობა თითქმის გაუგებარი ამბავიც კია. თუმცა, უკვე შემდეგ სცენაში, ივლიანე მოძღვარი მას მუციუს სცევოლას ამბავს უყვება, როდესაც მუციუსმა, მტრების ბანაკში დატყვევებულმა, თავისივე ნებით ჩაყო მარჯვენა ხელი ცეცხლში და დაიწვა, ამით კი მან რომაული სიმტკიცის, სამშობლოსადმი თავგანწირვის და ვაჟკაცობის ნებაყოფლობითი მაგალითი უჩვენა მტერს. მისი ვაჟკაცობით თავად მტერი, ეტრუსკების მეფე პორსენაც მოიხიბლა. მუციუსის მაგალითი ცოტნეზე დიდ გავლენას ახდენს, განსაკუთრებით ის ფაქტი,

რომ მუციუსი ასეთ თავგანწირვაზე სამშობლოს გამო წავიდა. მუციუსი ცოტნეს შთაგონება ხდება.⁹⁵⁶

უკვე სხვა სცენაში, ნაწარმოების ბოლოს, როდესაც უკვე თავად ცოტნე მიდის თავგანწირვაზე და სამშობლოსა და თანამემამულეებისთვის, თავს წირავს ტანჯვისათვის, ყველაზე რთულ მომენტში მას ისევ მუციუს სცევოლა ახსენდება. ეს აძლევს ძალას და ფიქრობს, რომ თუკი მუციუსმა ცეცხლს გაუძლო, ისიც გაუძლებს მზეს, ბუხს და ფუტკარს.⁹⁵⁷

ივლიანე მოძღვარი ცოტნეს აღმზრდელი და მასწავლებელია. აღსანიშნავია, რომ გრიგოლ აბაშიძე ამ რომანშიც, ისევე როგორც „ლაშარელასა“ და „დიდ ღამეში“ გარკვეულწილად გამოყოფს და ერთმანეთს უპირისპირებს წინარექრისტიანულ, ბერძნულ-რომაულ კულტურას, განათლებას და ფასეულობებს და უფრო გვიანდელ, გვიან ანტიკურობისა და შუა საუკუნეების ქრისტიანულ სამყაროსა და კულტურას. მაგალითად, აღნიშნულია, რომ ივლიანე ყმაწვილ ცოტნეს განათლებას აძლევს არა საღვთო რჯულის მიხედვით, არამედ ბერძნულ-ლათინურ „ზღაპრებს“, რაც მითოსურ ამბებსა და ლეგენდებს უნდა გულისხმობდეს, მეფეებისა და ომების ამბებს უყვება და მათი მიხედვით აღზრდის. ამ მხრივ, ისევე, როგორც სხვა რომანებში ამ ეპოქის საქართველო ავტორს მყარად წარმოუდგენია ანტიკური კულტურისა და განათლების გამგრძელებლად, მის მემკვიდრედ. ივლიანე მოძღვრისთვის განათლების, აღზრდის ძირითადი საშუალება სწორედ წინარექრისტიანული, ბერძნულ-ლათინური მითოსურ-ისტორიული ამბებია.

ივლიანე მოძღვრის გარდა, ის რომ საქართველო ანტიკურ ტრადიციას აგრძელებს და ამ საფუძველზე დგას რომანში ასევე არაერთხელ არის ხაზგასმული. ამ მხრივ, რომანი სრულად აგრძელებს ზემოთ მოყვანილი „ლაშარელასა“ და „დიდი ღამის“ პათოსს.

იქვე, შემდეგ სცენაში, როდესაც მოძღვარი და გუგუტა განათლების შესახებ საუბრობენ და ახალგაზრდა ცოტნეს განათლებას განიხილავენ, აღნიშნავენ, რომ მან ბერძნული უკვე იცის და ახლა სპარსულისა და არაბულის შესწავლის დროა. ბერძნული ამ შემთხვევაშიც ჩანს როგორც ძირითადი და აუცილებელი დისციპლინა იმ ეპოქისთვის ელიტური განათლებისთვის.

სხვა ეპიზოდში, როდესაც ცოტნე და სხვა ქართველები უკვე ვენეციაში არიან, ამ ეპოქის უძლიერესი იტალიური სახელმწიფოსგან გემების შესაძენად და, ზოგადად,

⁹⁵⁶ „ცოტნე ანუ ქართველთა დაცემა და ამაღლება“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. თბილისი, 1985, გვ. 103-104.

⁹⁵⁷ „ცოტნე ანუ ქართველთა დაცემა და ამაღლება“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. თბილისი, 1985, გვ. 406.

ზღვაოსნობასა და გემთმშენებლობაში გამოცდილების მისაღებას, ლათინური ისევ ჩანს, რომ ორივე მხარისთვის საკომუნიკაციო ენაა.⁹⁵⁸

სხვა სცენაში ცოტნე და მისი მეგობრები მსოფლმხედველობით საკითხებზე, როცა საუბრობენ, იხსენიებენ, ლათინური გამოთქმის, იქამდე კი ალკეოსის სიტყვების, ქართულ პერიფრაზს – „ჭეშმარიტება ღვინოშია“. ამ შემთხვევაში ჩვენ ვხედავთ ანტიკურობის არა პირდაპირ, არამედ ირიბ რეცეფციას. ისინი ალკეოსს არ ასახელებენ, თუმცა ადღეგრძელებენ ამ გამოთქმის ავტორს.⁹⁵⁹

ერთ-ერთი დიდი იდეა, რომელიც მთელ რომანს წითელ ხაზად მიჰყვება და გარკვეულწილად მასში რამდენიმე ძირითად ნარატივს აერთიანებს, არის ფასისის ნავსადგურის აშენების საკითხი. რომანში მოქმედება რამდენიმე ათწლეულის მანძილზე არის გავრცობილი. იწყება ლაშა-გიორგის მმართველობის ხანიდან, როდესაც ცოტნე ჯერ კიდევ ახალგაზრდა კაცია, შემდეგ გრძელდება რუსუდანის და ამის მერე უკვე მონღოლთა მიერ საქართველოს დაპყრობის ხანაში. მონღოლების შემოსვლამდე, ისევე როგორც თავის სხვა რომანებში, გრიგოლ აბაშიძე ახმოვანებს ამ ეპოქის საქართველოს დიდ იდეას – საქართველო არის და უნდა იყოს ქრისტიანული სამყაროს ლიდერი, მესამე რომი, როგორც თავის წინა რომანებში უწოდებს მას. ამისთვის საქართველოს აუცილებლად სჭირდება ნავსადგური. მესამე რომის იდეა გამოხატავს ანტიკურობასთან კავშირს, მის მემკვიდრეობითობას, ანტიკური ისტორიის გაგრძელების სურვილს. შემთხვევითი არ არის, რომ ეს სურვილი გამოხატულია ფასისში დიდი ნავსადგურის აგების, და შედეგად საქართველოში ზღვაოსნობის განვითარების, სურვილში. ეს იდეა განსაკუთრებით ძვირფასია ცოტნე დადიანისთვის, რომელიც ოდიშის მთავარია და პირადად მის სამფლობელოში უნდა აშენდეს ფასისის ნავსადგური. ეს ნავსადგური, ერთი მხრივ, გამოხატავს იმ ეპოქის საქართველოს ამბიციას, ხოლო, მეორე მხრივ, გამოხატავს ანტიკურ სამყაროსთან მის კავშირს, ზემოთ ხსენებულ, ანტიკურ მემკვიდრეობითობაზე დგომას. შემთხვევითი არ არის, რომ ნავსადგური იქ შენდება, სადაც ანტიკური კოლხისის პოლისი ფაზისი/ფასისი უნდა ყოფილიყო განთავსებული და ცოტნე დადიანის პერიოდის საქართველოშიც ამ ნავსადგურს, ახალ სანაოსნო ცენტრს სწორედ ანტიკური სახელწოდება აქვს, რომელიც ნაწარმოებში 22-ჯერ არის მოხსენიებული.

XIII საუკუნის საქართველოს ანტიკურობასთან კავშირი, ანტიკურ კულტურულ და ისტორიულ საფუძველთან ბმა, როგორც ზემოთ უკვე ვახსენეთ, არაერთხელ ჩანს განათლების საკითხშიც. ცოტნე და სხვა, ახალგაზრდა დიდებულები მათთვის

⁹⁵⁸ „ცოტნე ანუ ქართველთა დაცემა და ამაღლება“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. თბილისი, 1985, გვ. 217.

⁹⁵⁹ „ცოტნე ანუ ქართველთა დაცემა და ამაღლება“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. თბილისი, 1985, გვ. 162.

სპეციალურ მოწყობილ გაკვეთილებზე უსმენენ ათონის იბერთა მონასტრიდან მოწვეულ მოძღვარ ევგრაფის. საქართველოს, როგორც ქრისტიანული ცენტრის პრეტენზია, იმაშიც არის გამოხატული, რომ ის უკავშირდება სხვა დიდ საქრისტიანო ცენტრებს, მათ შორის, ათონის მთას. ევგრაფი ცოტნეს და სხვა დიდებულებს IV-V საუკუნეების წმინდა მამის ნეტარი ავგუსტინეს ცხოვრებას და ფილოსოფიას აცნობს. აღსანიშნავია, რომ ნეტარი ავგუსტინე უფრო მეტად დასავლეთის ეკლესიის ნაწილად მიიჩნევა, ვიდრე აღმოსავლეთის. გრიგოლ აბაშიძის რომანში მოქმედება XIII საუკუნის საქართველოში ხდება, იმ პერიოდში, რომელშიც დიდი საეკლესიო სქიზმა, ანუ განხეთქილება დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ეკლესიებს, ანუ რომსა და კონსტანტინოპოლს შორის, უკვე მომხდარია. საქართველოში კი, რომელიც აღმოსავლური ეკლესიის ნაწილია შეასწავლიან მათ შორის იმ წმინდა მამის მოძღვრებას და ცხოვრებას, რომელიც აღმოსავლურთან ერთად, ასევე დასავლური ეკლესიის ნაწილია და მეტიც, უფრო მეტად დასავლური ეკლესიის კულტურული ტრადიციის ნაწილია. კვლავ უნდა გავიმეოროთ იმ ამბიციის შესახებ, რომელიც ნაწარმოების მთავარი იდეაა და რომლის მიხედვითაც საქართველო ქრისტიანული სამყაროს ლიდერი უნდა იყოს და ის მჭიდროდ უკავშირდება ევროპულ, მათ შორის დასავლურ-ქრისტიანულ სამყაროს.⁹⁶⁰

იმავე სცენაში ევგრაფი ავგუსტინესთან ერთად, რომელიც უკვე ანტიკურობის გვიანდელი ეტაპის, გვიანანტიკურობის, უფრო სწორად, ქრისტიანობის შემოსვლის შემდეგი პერიოდის მოღვაწეა, იხსენიებს უკვე წინარესოკრატესეული ეპოქის ერთ-ერთ გამორჩეულ ფილოსოფოსს ანაქსიმენესს. ანაქსიმენესი უკვე იონიური ფილოსოფიური სკოლის წარმომადგენელია და თალესთან და ანაქსიმანდრესთან ერთად მილეტოსის ფილოსოფიურ სკოლას წარმოადგენს. მას მიაჩნდა, რომ ყველაფრის სათავე, საწყისი არის ჰაერი. სწორედ ამ კონტექსტში იხსენიებს ევგრაფი მას.

კვლავ ვხედავთ იმ მოტივს, რომელიც გრიგოლ აბაშიძის რომანში ძირითად ნარატივს ქმნის – საქართველო ქრისტიანული სამყაროს ლიდერია და ამავე დროს ანტიკურ საფუძველზე დგას. ავტორისთვის, როგორც ამ, ასევე მის სხვა რომანებში, ანტიკურობა და ქრისტიანობა, ანუ ქრისტიანობამდელი და ქრისტიანობის შემოსვლის შემდგომი სამყაროები ერთანეთს კი არ უპირისპირდება მთელი თავისი განსხვავებულობით, არამედ ერთმანეთს აგრძელებს და ავსებს. გრიგოლ აბაშიძის საქართველო მის რომანებში ორივე ამ სამყაროს უკავშირდება, ორივე ამ სამყაროს მემკვიდრე და გამგრძელებელია. ეს ჩანს კიდევ ათონიდან ჩამოსული ევგრაფის

⁹⁶⁰ „ცოტნე ანუ ქართველთა დაცემა და ამაღლება“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. თბილისი, 1985, გვ. 153.

სიტყვაში – იგი ქართველ დიდებულებს, ახალგაზრდებს, ერთნაირად ასწავლის, როგორც ქრისტიანობის დიდ ფილოსოფოსს და მამას, ასევე წინარექრისტიანობის პერიოდის ფილოსოფოსს. საქართველო მისთვის ამ ორივე ცივილიზაციას, ამ ორივე საწყისს აერთიანებს.

სამაგიეროდ ნაწარმოებში მუდამ ჩანს ფარული კონკურენცია და დაპირისპირება იმ ეპოქის ქრისტიანულ დასავლეთსა და ქრისტიანულ აღმოსავლეთს შორის. გრიგოლ აბაშიძის სამივე რომანი დაწერილია იმ პერიოდში, როდესაც ჯვაროსნებს კონსტანტინოპოლი ახალი აღებული ჰქონდათ მეოთხე ჯვაროსნული ლაშქრობის დროს. თავად ამ ჯვაროსნულ ომებს, და ამ ეპოქას, ზოგადად, ახასიათებს არაერთგვაროვანი და წინააღმდეგობრივი დამოკიდებულება დასავლეთევროპელ ჯვაროსნებსა და ბიზანტიის იმპერიას შორის. მათი ურთიერთობა მოკავშირული ხშირად არც იყო. ზოგადად, ეკლესიების გაყოფის, ანუ დიდი სქიზმის შემდეგ, ეს კულტურულ-პოლიტიკური დაპირისპირება დასავლურ და აღმოსავლურ ქრისტიანობას შორის მუდამ არსებობდა. გრიგოლ აბაშიძე ამ დაპირისპირებას თავის რომანში კარგად არეკლავს. საქართველო, რომელმაც ბიზანტია ჩაანაცვლა და აღმოსავლეთის ლიდერია, ვენეციელებისთვის მოკავშირესთან ერთად კონკურენტიც არის, როგორც პოლიტიკურად, ისე კულტურულად.

ეს დამოკიდებულება ჩანს იმ სცენაშიც, როდესაც ნაწარმოების დასაწყისშივე ახალგაზრდა ცოტნე დადიანი თავის მეგობრებთან ერთად მსჯელობს და დასავლეთსა და აღმოსავლეთს ერთმანეთს ადარებს. მსჯელობის მთავარი მიზეზია, ჯვაროსნების მიერ ზემოთ ხსენებული კონსტანტინოპოლის აღება და გამარცვა. მოსაუბრეები ასკვნიან, რომ ჯვაროსნებს, ანუ დასავლეთის ევროპელებს, მათი ქცევიდან გამომდინარე, კულტურა და განათლება არ ეტყობოდათ. ამ ეპიზოდში იმასაც იხსენებენ, რომ ვენეციის დოჟმა გამარცვული კონსტანტინოპოლიდან ლისიპეს (იგივე ლისიპოსის), სახელგანთქმული ანტიკური მოქანდაკის, სკულპტურა გემით ვენეციაში წაიღო და ქალაქის ცენტრში, სან მარკოს მოედანზე დაადგმევინა.⁹⁶¹

ლისიპე/ლისიპოსი ძვ.წ. IV საუკუნის ძალიან ცნობილი, ანტიკურობაში ერთ-ერთი საუკეთესო სკულპტორი იყო. ამ შემთხვევაშიც გრიგოლ აბაშიძისთვის მნიშვნელოვანია რომანის, ანუ შუა საუკუნეების, სამყარო, ანტიკურობას დაუკავშიროს.

ეს კულტურულ-პოლიტიკური დაპირისპირება ყველაზე უკეთ ჩანს ცოტნეს ვენეციაში სტუმრობის დროს, მისი და გუგუტას დიალოგისას. გუგუტა მას უყვება,

⁹⁶¹ „ცოტნე ანუ ქართველთა დაცემა და ამაღლება“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. თბილისი, 1985, გვ. 160.

თუ რა გამოხმაურება ჰქონდა ცოტნესა და ვენეციელების შეხვედრას. მისი თქმით, ვენეციელები გაუნათლებელ მთიელს ელოდნენ და ცოტნეს სახით დახვეწილი, განათლებული და გონიერი ადამიანი ნახეს, რომელთან შედარებითაც მათი პატრიციებიც კი ბარბაროსებად გამოჩნდებოდნენ.⁹⁶²

ამ ეპიზოდში გუგუტა გამოიყენებს ტერმინს პატრიციები, რომელიც რელევანტური შუა საუკუნეებში ნაკლებად არის, თუმცა მიემართება ანტიკურობას და რომაულ პატრიციებს/პატრიკიუსებს, ანუ არისტოკრატიული, მაღალი წარმომავლობის სოციალურ ფენას. გარკვეულწილად ანტიკურობის ირიბ რეცეფციას წარმოადგენს შენიშვნაც, რომ არაიტალიელი, არავენეციელი, ბარბაროსია. ანტიკური, ბერძნულ-რომაული მსოფლალქმა დიდწილად იდგა იმ რწმენაზე, რომ ელინურ-რომაული სამყაროს მიღმა მცხოვრები ხალხი „ბარბაროსები“ იყვნენ და მათ ასე იხსენიებდნენ.

ცოტნეს პასუხში ზემოთ ხსენებული კულტურული დაპირისპირების და კონკურენციის მოტივი ჩნდება. ცოტნე აღნიშნავს, რომ ვენეციელები „გუშინ გამდიდრებული ვაჭრები, ან ზღვის მეკობრეები არიან (აქ უკვე ჩნდება ტრადიციული ქართული მსოფლალქმა, მით უმეტეს, ტიპური შუა საუკუნეებისთვის, რომ ვაჭრობა ყველაზე პატივსაცემი საქმე არ არის). შემდეგ კი ის დოგარესას, ვენეციის დოჟს მრახავს, რომ მან ისტორია არ იცის, რადგან არ შეიძლება „კოლხი მთავარი“ ბარბაროსი იყოს. ცოტნე, რომელიც ოდიშის მთავარია, თავს ისტორიული, ანტიკური კოლხისის მემკვიდრედ მიიჩნევს და ამით ძალიან ამაყოფს. კოლხისი მისთვის ცივილიზებული, კულტურული და დიდი ისტორიული მნიშვნელობის მქონე პოლიტიკურ-კულტურული ერთეულია. ამ შემთხვევაშიც მას აქვს განცდა, რომ ის, და შუა საუკუნეების საქართველო, ანტიკური ტრადიციის, მათ შორის ანტიკური კოლხისის მემკვიდრე და გამგრძელებელია.

როგორც ანტიკურობის რეცეფციის, ასევე მთლიანად ავტორის მხატვრული ჩანაფიქრის და ნაწარმოების გასაგებად, ფუნდამენტური მნიშვნელობის არის მისი ბოლოთქმა, რომელშიც ავტორი თავისი მოტივაციის და მსოფლმხედველობის შესახებ მსჯელობს.

ბოლოთქმის დასაწყისშივე ის აღნიშნავს, რომ ბევრი დიდი კულტურა და ცივილიზაცია, რომელთა შორისაც ის ასევე იხსენიებს ძველ საბერძნეთს უკვე დაეცა, საქართველო კი კვლავ აგრძელებს არსებობას.⁹⁶³

⁹⁶² „ცოტნე ანუ ქართველთა დაცემა და ამაღლება“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. თბილისი, 1985, გვ. 232.

⁹⁶³ „ცოტნე ანუ ქართველთა დაცემა და ამაღლება“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. თბილისი, 1985, გვ. 413.

გრიგოლ აბაშიძე აღნიშნავს, რომ ზოგადად, ისტორია, „ქართლის ცხოვრება“ და ჟამთააღმწერელი მისთვის შთაგონების ძირითადი წყაროა. ჟამთააღმწერელს იგი ადარებს ბერძენ და რომაელ ავტორებს და მიიჩნევს, რომ ის არაფრით ჩამოუვარდება იმ ბერძენ და რომაელ ისტორიოგრაფებს, რომლებიც ევროპელი მეცნიერების აღტაცებას იწვევენ.⁹⁶⁴ ის მოტივი, რომელიც გრიგოლ აბაშიძის სამივე რომანში გვხვდება და რომლის მიხედვითაც ქართული და ევროპული კულტურა და ცივილიზაცია ერთმანეთს თან უკავშირდება, თან თითქოს შინაგან კონკურენციაშია, ავტორის ამ პასაჟშიც იკვეთება.

ისევე, როგორც მისი პერსონაჟების შემთხვევაში, გრიგოლ აბაშიძე ჟამთააღმწერლებზე მსჯელობის დროს ხაზს უსვამს, რომ ის განათლებული ადამიანი უნდა ყოფილიყო და კარგად ფლობდა ბერძნულ, რომაულ და სპარსულ ისტორიულ ლიტერატურას. ანტიკური ისტორიის და ისტორიული მწერლობის ცოდნა გრიგოლ აბაშიძისთვის ერთ-ერთი ძირითადი ღირსებაა და გამორჩეულ ცოდნა-განათლება-კომპეტენციაზე მეტყველებს. შესაბამისად, არ არის გასაკვირი, რომ თავისი ნაწარმოებების მთავარი გმირებიც მის რომანებში სწორედ ანტიკურ განათლებას ეუფლებიან.⁹⁶⁵

ამ ეპიზოდში გრიგოლ აბაშიძე განსაკუთრებით ხაზს უსვამს, რომ ავტორი, ჟამთააღმწერელი განსაკუთრებით ხშირად იმოწმებს ანტიკურ ავტორებს („აჭრელებულია ანტიკური ავტორების დამოწმებით“) და შემდეგ ორ აღმოსავლელ ავტორთან ერთად (იბნ ალ ასირი; რაშიდ ადინი), ჩამოთვლის ბერძნული და რომაული ისტორიული მწერლობის ყველაზე უფრო თვალსაჩინო წარმომადგენლებს: თუკიდიდე/თუკიდიდესი, პლუტარქე/პლუტარქოსი, ტიტუს ლივიუსი, ტაციტუსი, სალიუსტი/სალუსტიუსი და სვეტონიუსი.

ამ მონაკვეთში გრიგოლ აბაშიძე მსჯელობს იმის შესახებ, რომ ჟამთააღმწერლის სანდოობის ხარისხი ხშირად უსაფუძვლოდ დგება კითხვის ნიშნის ქვეშ, რადგან ის სხვადასხვა სასწაულებსა თუ საოცრებებს აღწერს. სწორედ ამ კონტექსტში აღნიშნავს იგი, რომ ზემოთ ჩამოთვლილი ავტორებიც ხშირად აღწერენ სხვადასხვა სასწაულსა თუ საოცრებას და ეს მათი სანდოობის ხარისხს ჩრდილს არ აყენებს.

შემდეგ იგი იხსენებს ტაციტუსის მიერ მოთხრობილ ორ ამბავს: თუ როგორ მიეყინა ჯარისკაცს თითები შეშაზე და როგორ განკურნა იმპერატორმა ვესპასიანემ/ვესპასიანუსმა ბრმა საკუთარი ნერწყვით. ორივე ეს ამბავი რაციონალურ ახსნას არ ექვემდებარება, თუმცა ეს ტაციტუსის, როგორც ისტორიოგრაფის,

⁹⁶⁴ „ცოტნე ანუ ქართველთა დაცემა და ამაღლება“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. თბილისი, 1985, გვ. 420.

⁹⁶⁵ „ცოტნე ანუ ქართველთა დაცემა და ამაღლება“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. თბილისი, 1985, გვ. 430-431.

მნიშვნელობას არ ამცირებს. ამ მონაკვეთში პირდაპირ ჩანს ის, რაც გრიგოლ აბაშიძის რომანებში ირიბულად არაერთხელ იკვეთება. ავტორი, გრიგოლ აბაშიძე, ძალიან კარგად, სიღრმისეულად იცნობს ანტიკურობას, განსაკუთრებით ანტიკურ ისტორიულ მწერლობას, ეს მისი შთაგონების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წყაროა და შედეგად, არაერთხელ ახდენს ანტიკურობის რეცეფციას.

ნაწარმოების დასკვნით ნაწილში, როდესაც გრიგოლ აბაშიძე ზოგადად მსჯელობს ისტორიოგრაფიის მნიშვნელობისა და გავლენის შესახებ და ამ შემთხვევაშიც ჟამთააღმწერლის ღირსებებს, კვალიფიკაციას და მის მორალსა და ღირსებებს უსვამს ხაზს, იგი ახდენს ანტიკურობის რეცეფციას არაპირდაპირი გზით. კერძოდ, იმოწმებს დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსს, რომელიც თავის მხრივ ალექსანდრეს ეყრდნობა. მისი მიხედვით, ალექსანდრე შენიშნავს, რომ აქილევსი არ იყო დიადი, მისი კულტურული მასშტაბი და მნიშვნელობა ჰომეროსმა განსაზღვრა. ამგვარად გრიგოლ აბაშიძე მიიჩნევს, რომ ისტორიკოსები დიდწილად განსაზღვრავენ და ქმნიან ნარატივს, აყალიბებენ წარმოდგენას ამა თუ იმ მოვლენისა და ისტორიული ფიგურის შესახებ.⁹⁶⁶

ანტიკურობის რეცეფციას გრიგოლ აბაშიძე ახდენს თავის კიდევ ერთ რომანში – „ყორნალი“. უკვე განხილული სამი რომანისგან განსხვავებით „ყორნალში“ ანტიკურ ტერმინებს უფრო მეტად არა კონცეპტუალური, არამედ ფრაგმენტული ხასიათი აქვთ. მაგალითად, ერთ-ერთი პერსონაჟი უშანგი ანდროს, რომელიც შექსპირის ტრაგედიებს ითხოვს, აწვდის მის ტრაგედიას – „იულიუს კეისარი“.⁹⁶⁷

შემდეგ ეპიზოდში კი აღწერილია მარტის იდეებზე, ანუ 15 მარტს, კეისრის მკვლელობის ამბავი.⁹⁶⁸

ნაწარმოების სხვა ეპიზოდში, როდესაც გრიგოლ აბაშიძე გამორჩეულ განათლებას აღწერს, იგი ჩამოთვლის ანტიკური ეპოქის ფილოსოფოსებსა და ისტორიოგრაფებს – სოკრატეს, არისტოტელეს, ტაციტუსს და ციცერონს. სწორედ ეს ავტორები, და, ზოგადად, ანტიკური განათლება მიიჩნევა გრიგოლ აბაშიძისთვის ხარისხიანი განათლების, სიბრძნის აუცილებელ წინაპირობად. ამ მხრივ, გრიგოლ აბაშიძის „ყორნალი“ შეესაბამება მის სხვა რომანებს. გრიგოლ აბაშიძე, როგორც ანტიკურობის კარგი მცოდნე, თავის ყველა ნაწარმოებში ხაზს უსვამს ანტიკური განათლების მნიშვნელობას.⁹⁶⁹

⁹⁶⁶ „ცოტნე ანუ ქართველთა დაცემა და ამაღლება“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. თბილისი, 1985, გვ. 436.

⁹⁶⁷ „ყორნალი“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. თბილისი, 1985, გვ. 507.

⁹⁶⁸ „ყორნალი“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. თბილისი, 1985, გვ. 509.

⁹⁶⁹ „ყორნალი“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. თბილისი, 1985, გვ. 541.

სხვა პასაჟში კი, როდესაც ავტორი მსჯელობს სიყვარულის შესახებ და იხსენებს იმ ქალებს, რომელთა გამოც ომები დაწყებულა, ახსენებს მშვენიერ ელენეს, რომელიც მითის თანახმად ტროას ომის დაწყების მთავარი მიზეზი გახდა.⁹⁷⁰

„ყორნალში“ გრიგოლ აბაშიძე ანტიკურ სიმბოლოებს, სახელებს და ისტორიულ-კულტურულ ფიგურებს მხოლოდ ფრაგმენტულად იხსენიებს, თუმცა ამ რომანშიც ჩანს, რომ ავტორი ანტიკურ სამყაროს სიღრმისეულად იცნობს და ეს მისი ერთ-ერთი ძირითადი ინსპირაციაა.

ლადო ასათიანი (1917-1943)

გიორგი უგულავა

ტერმინები: კოლხელები, ბახუსი, იბერიელები, ხალიბური, არგონავტები, ქიმერა, პრომეთე, ოლიმპიელი, ილიადა, ატლანტისი, პარნასი, მუზა, დისკოს მტყორცნელი, ანტიკური ბერძნები, კოლხისი, რომაელები, ჰიპოკრატესი, პონტოს ზღვა, ფასისი, დითირამბი, ამორძალები, ოქროს ვერძი, ფასისი, ამორძალები, ოიდიპოსი, დიონისე.

ანტიკურობასთან დაკავშირებული ტერმინები საკმაოდ ხშირად გვხვდება ლადო ასათიანის შემოქმედებაში. ასათიანი ანტიკურობასთან დაკავშირებულ 30-მდე სხვადასხვა ტერმინს რამდენიმე ათეულ შემთხვევაში იხსენიებს. იკვეთება, რომ პოეტი საკმაოდ კარგად იცნობს ანტიკურ სამყაროს, მათ შორის ანტიკურ ლიტერატურას და მითოლოგიას, ყოველ შემთხვევაში ყველაზე მნიშვნელოვან ტერმინებს და სიმბოლოებს (მედეა, არგონავტები, ილიადა, დიონისე ა.შ.) და ხშირად იყენებს მათ თავისი სათქმელის გამოსახატად.

ლადო ასათიანის მიერ გამოყენებული ტერმინები, რამდენიმე ქვეჯგუფად შეიძლება დაიყოს. იგი იყენებს ისტორიული დატვირთვის მქონე ტერმინებს და, როგორც ჩანს, თუნდაც ზედაპირულ დონეზე იცნობს ანტიკური საქართველოს ისტორიას, კერძოდ, ამ პერიოდის ორ ყველაზე მნიშვნელოვან პოლიტიკურ ერთეულს – კოლხისს/კოლხეთს და იბერიას. ლადო ასათიანი მის თანამედროვე საქართველოს, რომელიც იმ პერიოდში უკვე საბჭოთა რუსეთის მიერ ოკუპირებულია და მძიმე რეპრესიების და დევნის რამდენიმე ტალღა გაიარა, განიხილავს და

⁹⁷⁰ „ყორნალი“, გრ. აბაშიძე. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. თბილისი, 1985, გვ. 747.

აღიქვამს ანტიკური ეპოქის ქართული სახელმწიფოების გამგრძელებლად, მათ მემკვიდრედ.

ლადო ასათიანისთვის, რომელიც საბჭოთა პერიოდის პოეტია და ხშირად უწევს თავის პოეზიაში საბჭოთა პროპაგანდისტული გზავნილები გაახმოვანოს, ანტიკური ტერმინები და სიმბოლოები ამ გზავნილების მხატვრული გაფორმებისა და მისი უფრო მკვეთრად წარმოჩინებისთვის გამოიყენება. განსაკუთრებით ხშირად გამოიყენება ეს პოემაში „კოლხიდა“, რომელიც პროპაგანდისტული ხასიათის ნაწარმოებია, თუმცა მასში არაერთი ანტიკურობასთან დაკავშირებული ტერმინი არის მოხსენიებული.

ზოგადად, კოლხისი/კოლხეთი და იბერია მისთვის ძირითადად საქართველოს შორეული, დიდებული, სახელოვანი წარსულის სიმბოლოებია. თუმცა, მათ მიმართ დამოკიდებულება ამბივალენტურია და სხვადასხვა კონტექსტში იყენებს გამომდინარე იქიდან, თუ რა არის მისი ჩანაფიქრი. ამ მხრივ, ანტიკური ტერმინები ლადო ასათიანისთვის „საშენი მასალაა“, რომელიც მას ჩანაფიქრს, მისი პოეზიის გზავნილებს ერგებიან. ქვემოთ ვნახავთ, რომ კოლხისი და იბერია, შესაძლოა, უბედური, წარუმატებელი, უსამართლო წარსულის სიმბოლოც იყოს და წარმატებულ, ძლიერ, ქვეყანასა და წარსულთანაც შეიძლება ასოცირდებოდეს.

პოეტი ეთნონიმ კოლხელებს სხვადასხვა დატვირთვით გამოიყენებს. მის ლექსში „ჩემი ოქროს ქვეყანა“ „კოლხელები“ დასავლეთ საქართველოს მაცხოვრებლების კრებითი სახელია.⁹⁷¹ ის ჩამოთვლის საქართველოს სხვადასხვა კუთხის მკვიდრთ და გამოყოფს აღმოსავლეთ საქართველოში ქართლს და კახეთს, ცალკე გამოყოფს მთიელებს, როგორც მთიანი რეგიონის ქართველების კრებით სახელს, ხოლო კოლხელებს კი გამოიყენებს დასავლეთ საქართველოს კრებით სახელად.

კოლხისი ლადო ასათიანისთვის ისტორიული საქართველოა, რომელიც ერთი მხრივ, ასოცირდება მნიშვნელოვან მითოლოგიურ თუ ისტორიულ დეტალებთან (მაგალითად, არგონავტების ლაშქრობასთან, მედეასთან, ოიდიპოს მეფესთან), ხოლო მეორე მხრივ, კოლხიდა, ანუ კოლხისი ის ისტორიული საქართველოა, რომელსაც პოეტის თქმით ბევრი უბედურება და განსაცდელი უნახავს. ამ მხრივ, მისთვის კოლხიდა/კოლხისი არ არის სპეციფიკურად და უშუალოდ ანტიკურობასთან დაკავშირებული ტერმინი და არ ასახავს აუცილებლად ანტიკურ საქართველოს ან ანტიკურ კოლხეთს, ეს უფრო განმაზოგადებელი წარსულის აღმნიშვნელი ტერმინია,

⁹⁷¹ „ჩემი ქვეყნის ოქროყანა“, ლ. ასათიანი. რჩეული ლექსები და პოემები. ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1956, გვ. 12.

რომელიც ისტორიულ საქართველოს, სულ მცირე მისი დასავლეთ ნაწილის აღმნიშვნელი მაინც არის.

როდესაც პოეტი წარსულის საქართველო საუბრობს, მას წინა პლანზე მუდმივად გადმოაქვს ამ წარსულის პრობლემატურობა და სირთულე. ამ მხრივ, ტერმინი კოლხისი/კოლხეთი მისთვის ნაწილობრივ ამბივალენტურია: როდესაც ეს ტერმინი გამოხატულად ანტიკურობის კონტექსტში გამოიყენება ებმის მითოლოგიურ კონტექსტს და უფრო ხშირად ისტორიული სიდიადე და მნიშვნელობა არის ხაზგასმული, ხოლო, როდესაც ეს ტერმინი ზოგადად წარსულის აღმნიშვნელია, მაშინ მას უფრო მეტად მინორული, ნეგატიური მნიშვნელობა აქვს და თითქმის ყოველთვის გამოიყენება საქართველოს ისტორიული წარსულის პრობლემატურობის აღსანიშნავად (მაგალითად, პოემა „კოლხიდა“, რომელშიც პოეტი კოლხიდის/კოლხისის ბედზე პოემის დაწერას აპირებს და ბედზე აქცენტი კეთდება, უფრო იმ განწყობით, რომ კოლხიდას ბევრი განსაცდელი და სირთულე უნახავს, ან იმავე ნაწარმოების სხვა პასაჟი, რომელშიც აღნიშნულია, რომ „კოლხიდის მონებს მათი მჩაგვრელებისგან უამრავი შხამი უგემიათ“). ხოლო, როდესაც ტერმინი კოლხისი ანტიკური მითოლოგიის კონტექსტშია მოხსენიებული და უშუალოდ მიემართება ანტიკურ პერიოდს, იქ ხაზი აქვს გასმული მის სახელოვან წარსულს: მაგალითად, აღნიშნულია, რომ ეს ქვეყანა „არგონავტთაგან ძველად განთქმულია“ ან „ფაზისი ბერძნული მითებით გაბრწყინებულია“ ან ეს არის ქვეყანა, რომელშიც მედეას ასულები (სავარაუდოდ, იგულისხმება, ზოგადად, კოლხი ქალები) მეფობენ.⁹⁷²

ეს ტენდენცია ხშირად დასტურდება, თუმცა არა ყოველთვის. მაგალითად, ავტორი ისტორიულ კოლხისთან მიმართებაში იხსენიებს ანტიკურ ტერმინებს ოიდიპოსი და ჰიპოკრატესი, თუმცა ამ პერიოდის წარსულს მისთვის უფრო ნეგატიური დატვირთვა აქვს (პოემა „კოლხიდა“).⁹⁷³

აღსანიშნავია, რომ ლადო ასათიანი, როგორც ჩანს, საკმაოდ კარგად იცნობს ანტიკურ წყაროებს. მაგალითად, ამავე პოემაში („კოლხიდა“), იგი მოიხსენიებს ჰიპოკრატესის სახელს, რომელიც საკმაოდ დეტალურად და ხშირ შემთხვევაში კრიტიკულად აღწერს ანტიკური კოლხისის გეოგრაფიულ და კლიმატურ პირობებს და მისი მოსახლეობის ცხოვრებას წესს. ჰიპოკრატესის ეს ცნობა („ჰაერთა, წყალთა და ადგილთა შესახებ“, 15) არცთუ ისე ფართოდ გავრცელებულია და ნაკლებად წარმოადგენს ანტიკურობის ზოგად, გლობალურ დონეზე აღქმის ნაწილს. მისი ცოდნა და ნაწარმოებში მოხსენიება, პოეტის მიერ ანტიკური წყაროების საკმაოდ

⁹⁷² „კოლხიდა“, ლ. ასათიანი. რჩეული ლექსები და პოემები. ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1956, გვ. 192, გვ. 194.

⁹⁷³ „კოლხიდა“, ლ. ასათიანი. რჩეული ლექსები და პოემები. ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1956, გვ. 197-198.

დეტალურ ცოდნაზე უნდა მიუთითებდეს. ამ შემთხვევაში ავტორი ჰიპოკრატესის ზუსტ ციტირებას არ ახდენს და ჰიპოკრატესი აღნიშნულ პასაჟში უფრო მეტად კოლხისის კლიმატის და ბუნებრივი პირობების თავისებურებაზე მსჯელობს, ვიდრე უშუალოდ ადგილობრივი მოსავლის აკვარგინობას განიხილავს, თუმცა პოეტი აღნიშნულ ეპიზოდს თავისი ჩანაფიქრისთვის საკმაოდ კარგად იყენებს და ერთმანეთს უპირისპირებს ისტორიული კოლხისის და მის თანამედროვე, საბჭოთა ხელისუფლების მიერ კოლხისის დაბლობზე ჭაობების დაშრობის შემდგომდროინდელ რეალობას და ამ უკანასკნელის აშკარა უპირატესობას უსვამს ხაზს: თუკი ძველ კოლხისში ხილი და მოსავალი არ ვარგოდა, ახალ კოლხისში ჰიპოკრატესის მიერ აღწერილი რეალობა უკვე სიმართლეს აღარ შეესაბამება და მოსავლის სიუხვით და ხარისხით გამორჩეულია.⁹⁷⁴

პოემაში „კოლხიდა“, როდესაც ეს კოლხიდა საქართველოს ისტორიული წარსულის განმაზოგადებელი სახელწოდებაა და უშუალოდ ანტიკურობას, ანტიკურ ისტორიულ ეპოქას ნაკლებად უკავშირდება, პოეტს მრავალი პროპაგანდისტული გზავნილი აქვს, რომელთაც მთავარი მიზანია აჩვენოს ისტორიული წარსულის ნეგატიური, უსამართლო და უბედური ყოფა საქართველოს ახლანდელ, ბედნიერ, დალხინებულ ყოფასთან შედარებით. ამ კონტექსტში, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, იგი საკმაოდ დეტალურად აღწერს ჰიპოკრატესის ცნობას კოლხისის კლიმატის და იქაური მოსავლის შესახებ და აღნიშნავს, რომ „ბრძენი ჰიპოკრატესი“ არასწორი იყო. პირიქით ხაზს უსვამს მოსავლის სიუხვეს და ხარისხს იმდროინდელ საქართველოში.

მთელი ამ პოემის არსი და გზავნილები პროპაგანდისტულია და შეესაბამება საბჭოთა პროპაგანდის ძირითად პათოსს. ამავე განწყობის შექმნას ემსახურება და მსგავსი ტიპის პროპაგანდისტული შედარებაა, როდესაც ამავე პოემაში აღწერილია ორი სცენა თანამედროვე კოლხიდელების მიერ „დიდი სასახლის“ შენება (თანამედროვეობის აღმნიშვნელად პოეტი იყენებს ტერმინს „ახლოს“), და ისტორიული კოლხისის (აღნიშნულია ტერმინით „შორს“) უბედური ყოფა, რომლის სიმბოლოც უსარკმლო, ძველი საყდარია, რომელსაც პოეტი თვალეზდათხრილ ოიდიპოს მეფეს ამსგავსებს. ამ შემთხვევაშიც ვხედავთ, რომ პოეტი საკმაოდ კარგად იცნობს ანტიკურ სამყაროს, მის კულტურულ მემკვიდრეობას და წარმატებით იყენებს ანტიკურ სიმბოლოებს საკუთარი გზავნილებისთვის. ამ შემთხვევაშიც, მიუხედავად იმისა, რომ ტერმინი ოიდიპოსი ერთმნიშვნელოვნად ანტიკურობას მიემართება, დიდი ალბათობით, უნდა აღვიქვათ, რომ ეს არა კონკრეტულად

⁹⁷⁴ „კოლხიდა“, ლ. ასათიანი. რჩეული ლექსები და პოემები. ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1956, გვ. 197-198.

ანტიკური ისტორიული ეპოქის, არამედ, ზოგადად, საქართველოს ისტორიული წარსულის აღმნიშვნელი უნდა იყოს.⁹⁷⁵

მსგავსი, პროპაგანდისტული გზავნილი აქვს ლადო ასათიანს თავის კიდევ ერთ ლექსში „ინათი და ყორათი“. ამ შემთხვევაშიც წარსულთან, რომელიც ანტიკურ, არგონავტების დროინდელ წარსულთან ასოცირდება, მისი პერიოდის, საბჭოთა აწმყოა დაპირისპირებული. ამ შემთხვევაში ასათიანისთვის არგონავტების ლაშქრობა უფრო მეტად ისტორიული რეალობის ამსახველი მოვლენაა, ვიდრე მითოსური სიმბოლო. ამ ლექსში იგი აღნიშნავს – „არგონავტების ნაცვლად მოვიდნენ მუშები თავისი მძლავრი მარჯვენით“.⁹⁷⁶ პოეტი ქმნის კონტრასტს და ამ შემთხვევაში მისთვის არგონავტები ნეგატიური სიმბოლოა. ის ამ თემას არ შლის, თუმცა უნდა გულისხმობდეს, არგონავტების მიერ კოლხისიდან ოქროს საწმისის წაღებას, მარცვას. საქართველოს ისტორიული წარსული ამ ტიპის მოვლენებთან ასოცირდება, ხოლო მისგან განსხვავებით ახლანდელ, საბჭოთა რეალობაში, აღმშენებლობის სიმბოლო „მუშები მძლავრი მარჯვენით“ მოვლენ. პოეტის პროპაგანდისტული გზავნილი აშკარაა და ამ გზავნილისთვის იგი წარმატებით იყენებს ანტიკურ სიმბოლოს – არგონავტებს. ზოგადად, მისი ეს შედარება საკმაოდ მჭიდრო შესაბამისობაშია საქართველოს ისტორიის რეპრეზენტაციის საბჭოთა/რუსულ სტანდარტთან, რომელიც საბჭოეთამდელ არსებულ საქართველოს ისტორიულ რეალობას ყოველთვის ერთმნიშვნელოვნად უარყოფით კონტექსტში, თვითგადარჩენისთვის ბრძოლად, დაპყრობების, შემოსევების, მარცვის და ტერიტორიების დაკარგვის უწყვეტ ხაზად წარმოადგენს, რომელიც შემდეგ მხოლოდ საბჭოთა, მშვიდობიანი აღმშენებლობით სრულდება. საინტერესო ის არის, რომ ამ კონცეფციის განსავითარებლად პოეტი იყენებს არა თურქების, სპარსელების, ან რომელიმე სხვა „ტრადიციული მტრის“, არამედ არგონავტების სახეს და მათი კოლხისში ლაშქრობის ამბავს. შესაძლოა, ამ სიმბოლოს პროპაგანდისტული მიზნით შერჩევა შემთხვევითი არ იყოს და უკავშირდებოდეს უკვე ამ პერიოდში საბჭოეთში არსებულ ანტიდასავლურ და ანტიევროპულ პროპაგანდას. შესაბამისად, არგონავტებიც, როგორც „უძველესი ევროპელები“, რომლებმაც საქართველოში დამპყრობლურ-მძარცველობითი, თავისებური გაგებით კოლონიზაციური მიზნებით ილაშქრეს, ნეგატიურ კონტექსტში არიან წარმოდგენილნი.

სხვა ეპიზოდში, კერძოდ, ლექსში „პირველი მჭედლები“ ისევ ერწყმის ორი სხვადასხვა რეალობა – ანტიკური იბერიის და მისი თანამედროვე საბჭოთა

⁹⁷⁵ „კოლხიდა“, ლ. ასათიანი. რჩეული ლექსები და პოემები. ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1956, გვ. 198.

⁹⁷⁶ „ინათი და ყორათი“, ლ. ასათიანი. რჩეული ლექსები და პოემები. ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობით. თბილისი. 1956, გვ. 105.

რევოლუციის. ასათიანი ერთმანეთში ურევს ორ, სხვადასხვა ანტიკურ ტერმინს, იბერიას და ხალიბებს და მათთან დაკავშირებულ ტრადიციულ ცნობებს. მისთვის ხალიბები იბერიის მაცხოვრებლები არიან. პირველივე სცენაში აღწერილია იბერიელთა სოფელი და ხალიბები, რომლებიც ფოლადს ადნობენ.⁹⁷⁷ ანტიკური ტრადიცია ხალიბებს რკინის დამუშავებასთან ხშირად აიგივებდა და ეს ხალხი ამ უნარით იყო გამორჩეული, რასაც ანტიკური წყაროები არაერთხელ აღნიშნავენ. პოეტი იცნობს ამ ცნობას, თუმცა ხალიბები არც ქრონოლოგიურად, არც გეოგრაფიულად არ შეიძლება ყოფილიყვნენ იბერიის ნაწილი. ხალიბებს უმეტესად არქაიკის და კლასიკური პერიოდის წყაროები მოიხსენიებენ, ხოლო იბერიის შექმნა და მათი ანტიკურ წყაროებში მოხსენიება ბევრად გვიანდელი, უკვე ელინისტური ეპოქის ამბავია. რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, ხალიბების გეოგრაფიული განსახლების არეალი ზუსტი ცნობების დეფიციტის მიუხედავად, საქართველოს ტერიტორიიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთით, თანამედროვე თურქეთის ტერიტორიაზე მდებარეობს. ქსენოფონის მიხედვით, მათი ლოკალიზება შესაძლებელია მდინარე ევფრატის სათავესთან (V, 5, 1), ხოლო სკილაქსის (Scyl. 88) და ბევრად უფრო გვიანდელი პლინიუსის მიხედვით (VI, 11), შავი ზღვის სანაპირო ზოლზე, არა მხოლოდ ტრაპეზუსიდან (თანამედროვე ტრაპიზონი), არამედ კოტიორადან (თანამედროვე ორდუ) ბევრად უფრო დასავლეთით, ისე, რომ თუნდაც ამ ხალხის ქართველურ სამყაროსთან დაკავშირების შემთხვევაშიც, მათ არანაირი შეხება არ ჰქონდათ ანტიკურ იბერიასთან.

ლადო ასათიანი ამ ისტორიულ და გეოგრაფიულ თავისებურებებს არ ითვალისწინებს, თუმცა იცნობს ხალიბებს როგორც რკინის დამუშავებაში დახელოვნებულ ხალხს და აკავშირებს მათ ანტიკურ იბერიასთან, რომელიც მის ამ ლექსში უკვე ძლიერ, მეომარ („მამაცი იბერიელები“, „ქართულ იარაღს აწრთობენ“ ა.შ.) და მდიდარ (თუ „მაღალ-მაღალ ცხენებს“ სიმდიდრედ მოვთარგმნით, რაც სრულიად დასაშვებია ანტიკური სტანდარტით ცხენის, როგორც სიმდიდრის და ფუფუნების სიმბოლოს, ელიტური საბრძოლო და სატრანსპორტო საშუალებად აღქმის შემთხვევაში) ხალხად არის წარმოდგენილი.⁹⁷⁸ ამ შემთხვევაშიც იბერია და საქართველო, პრაქტიკულად, პარალელური ცნებებია. იბერია პოეტისთვის ისტორიული საქართველოს ნაწილია, ისტორიულ, წარსულის საქართველოს აღნიშნავს. მთლიანად ლექსში აჯანყების დაპირისპირების, არდამორჩილების პათოსია წინა პლანზე წამოწეული. იქვე ჩნდება უკვე მისი საბჭოთა

⁹⁷⁷ „პირველი მჭედლები“, ლ. ასათიანი. რჩეული ლექსები და პოემები. ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობით, თბილისი, 1956, გვ. 72.

⁹⁷⁸ „პირველი მჭედლები“, ლ. ასათიანი. რჩეული ლექსები და პოემები. ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1956, გვ. 72.

თანამედროვეობის აღმნიშვნელი სიმბოლოები („ერი აჯანყებული“ და „წითელი აბრეშუმები“). ანტიკური იბერიის კონტექსტში თანამედროვე ცნებების შემოტანით ავტორი ქმნის განცდას, რომ ეს აჯანყების, გამბედაობის, არდამორჩილების კულტურა და ტრადიცია ყველა, მათ შორის ისტორიულ ეტაპზე სახასიათო იყო საქართველოსთვის და მისი თანამედროვე, პოსტრევოლუციური საქართველოც იმ ანტიკური იბერიის ტრადიციას აგრძელებს.

ამავე განწყობას ქმნის რკინის, უფრო სწორად, ფოლადის გამოქედვის და დამუშავების სცენები. იბერია, რომელიც როგორც ზემოთ აღვნიშნე, ხალიბებთან იგივდება, წარმოდგენილია, როგორც რკინის/ფოლადის დამუშავების უძველესი კულტურა, რაც ირიბულად უკავშირდება უკვე პოეტის თანამედროვე საბჭოთა ინდუსტრიალიზაციას. ფოლადის დამუშავება საბჭოთა ინდუსტრიალიზაციის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვან სიმბოლოს წარმოადგენდა. ასათიანი ცდილობს, რომ შექმნას ორი ერთმანეთთან დაკავშირებული სიბრტყე – ისტორიული, ანტიკური წარსული, რომელიც ორგანულად უკავშირდება მის, საბჭოთა თანამედროვეობას და ერთ-ერთი ასეთი დამაკავშირებელი რკინის/ფოლადის დამუშავებაა. იბერიელები/ქართველები ის ხალხია, რომელთაც ეს საქმე ისტორიულად ეხერხებოდათ და ახლა მას უკვე საბჭოთა რეალობის ფარგლებშიც აგრძელებენ.

ანტიკური ეპოქის ხალიბები, როგორც რკინის დამუშავების დიდოსტატები, მოხსენიებული არიან ლადო ასათიანის კიდევ ერთ ლექსში – „ქართველი ოქროსმადიებლების სიმღერა“. აღნიშნულ ნაწარმოებში ძირითადი მოტივი კვლავ საქართველოს, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში უფრო მეტად სამხრეთ საქართველოს, კერძოდ, სამცხის, ისტორიული საათაბაგოს დიადი წარსულია. პოეტი ამ მხარეს ოქროს ძიების ტრადიციასთან აკავშირებს და ამოდის იმ ისტორიული ნარატივიდან, რომ საქართველო ისტორიულად ოქროს მხარეა. აქვე შემოდის სხვა ისტორიული ნარატივები, მაგალითად, ოქროს თურქი დამპყრობლებისგან დამალვის მოტივი („ჩვენ ვმაღავთ ოქროს, ვატარებთ ძაძებს და ამნაირად ვიტყუებთ თურქებს“) და ღირსეული ბატონებისგან ამ მხარის მართვის ამბავი („ჩვენც ბატონებიც გვყავს ღირსეული, სამცხის მრისხანე ათაბაგები“).⁹⁷⁹ ეს უკანასკნელი საკმაოდ კონტროვერსიული ფრაზაა გამომდინარე იქიდან, რომ ოფიციალური საბჭოთა ნარატივით ფეოდალური ეპოქის საქართველო, კერძოდ, თავადების მიერ ცალკეული კუთხეების მართვის პრაქტიკა, მხოლოდ ნეგატიურ კონტექსტში შეიძლება ყოფილიყო წარმოჩინებული, ლადო ასათიანის ეს ფრაზა კი ოფიციალურ ნარატივს არ შეესაბამება. თუმცა საბჭოთა პროპაგანდისტულ ხაზს სრულად აგრძელებს

⁹⁷⁹ „ქართველი ოქროსმადიებლების სიმღერა“, ლ. ასათიანი. რჩეული ლექსები და პოემები. ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1956, გვ. 82.

თურქეთის, ანუ ოსმალეთის იმპერიის, უპირველეს და ისტორიულ მტრად წარმოჩინების მოტივი, რომელიც საბჭოთა საქართველოს ისტორიოგრაფიის, ისტორიის რეპრეზენტაციის და ისტორიული კვლევის ერთ-ერთი ძირითადი მოტივი გახლდათ.

ტექსტში ორგზის არის მოხსენიებული ანტიკური ხალიბები, რომლებიც ქართველური სამყაროს ნაწილი შეიძლება ყოფილიყვნენ. ერთ შემთხვევაში პირდაპირ, როდესაც ნათქვამია, რომ „ჩვენ ამავე დროს ვართ მეომარნი, ომში ხალიბურ ხმაღს ვახელებდით“. ამ შემთხვევაშიც ხალიბები ასოცირდება ანტიკურ წყაროებში არაერთგზის მოხსენიებულ მეტალის დამუშავების ტრადიციასთან და „ხალიბური ხმაღი“ მის ხარისხზე უნდა მეტყველებდეს და კომპლიმენტად იქნეს გაგებული. მეორე შემთხვევაში კი, ხალიბები პირდაპირ არ მოიხსენიება, თუმცა პოეტი მოიხსენიებს „ჩვენ ნაშიერებს მჭედელ ტომების“. ამ ფრაზაში სავარაუდოდ ასევე ხალიბები მათ უკვე მოხსენიებული მეტალის დამუშავების ტრადიცია უნდა იგულისხმებოდეს.

ლადო ასათიანი თავის შემოქმედებაში ამ ტიპის ანტიკურ ტრადიციულ ინფორმაციას სხვა შემთხვევებშიც არაერთხელ იხსენიებს. ამჯერადაც ანტიკური ტრადიცია პოეტისთვის ხარისხთან, მნიშვნელობასთან, გამორჩეულობასთან ასოცირდება. მაგალითად, პოემაში „კოლხიდა“ იგი ორჯერ იხსენიებს მდინარე ფასისში ოქროს მოპოვების ნარატივს. მდინარე ფასისს და, ზოგადად, კოლხისს, ანტიკური ტრადიცია და ანტიკური წყაროები არაერთხელ აკავშირებენ ოქროსთან. ანტიკურ წყაროებში სისტემატიურად გვხვდება დეფინიცია – „ოქრომრავალი კოლხეთი/კოლხისი“. ლადო ასათიანიც იცნობს ანტიკურ ტრადიციას და აღნიშნულ პოემაში ჯერ აღნიშნავს, რომ „ფაზისი მორბის და ოქროს ზიდავს“ და „ფაზისის ოქრო უქმად არ ბრწყინავს“.⁹⁸⁰

აღნიშნულ პოემაში ანტიკური მდინარე ფაზისი/ფასისი ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან სიმბოლოს წარმოადგენს. პოეტი მას პირდაპირ უწოდებს „ბერძნულ მითების გაბრწყინებულს“, ადგილს, რომელსაც ოდებით და დითირამებით უნდა უმღეროს და ხოტბა შეასხას და ადგილი, რომელსაც მგოსანთა მოდგმა მიაქვს. ყველა ამ შემთხვევაში ფასისი ის მდინარეა, რომელიც ანტიკური ეპოქის საქართველოს დიად და სახელოვან წარსულთან ასოცირდება და ეს იმის მიუხედავად, რომ პოემის ძირითადი გზავნილი საბჭოთა აწმყოს უპირატესობის დემონსტრირებაა ისტორიულ, მათ შორის, ანტიკურ, წარსულთან შედარებით.

⁹⁸⁰ „კოლხიდა“, ლ. ასათიანი. რჩეული ლექსები და პოემები. ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1956, გვ. 194-195.

ანტიკური სიმბოლოებით უაღრესად დატვირთულია ლადო ასათიანის კიდევ ერთი ლექსი – „ილიასადმი“. ეს ლექსი 1936 წლით თარიღდება და უაღრესად მნიშვნელოვანია გამომდინარე იქიდან, რომ ის ილია ჭავჭავაძეს ეძღვნება და იგი დიდ ქართველ საზოგადოებრივ მოღვაწედ არის წარმოჩინებული. ზოგადად, 30-იან წლებში, ძირითადად 1932 წლიდან, საბჭოთა კავშირში დაიწყო ისტორიის რეაბილიტაციის, ანუ მისი მასობრივად გადააზრების და საბჭოთა ნარატივზე მორგების პროცესი. ილია ჭავჭავაძე, რომელიც იქამდე საბჭოთა პროპაგანდის მიერ მრავალი წლის მანძილზე საბჭოთა საქართველოში, პრაქტიკულად, აკრძალულ მწერლად მიიჩნეოდა, როგორც რეაქციონერი და ნაციონალისტი, 1937 წელს რეაბილიტირდა და საბჭოთა პროპაგანდა იწყებს მის დადებით სახედ გადააზრებას და წარმოდგენად. 1937 წელს გაზეთმა „პრავდამ“ ილია ჭავჭავაძეს „საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის გამოჩენილი მოღვაწე, თვითმპყრობელობისა და ბატონყმობის წინააღმდეგ მგზნებარე მებრძოლი“ უწოდა. ამავე წელს მასშტაბურად აღინიშნა ილია ჭავჭავაძის იუბილე. ლადო ასათიანის ლექსი ქრონოლოგიურად წინ უსწრებს ილიას საზოგადოებრივ რეაბილიტაციას. ეს ორი სხვადასხვა ვერსიით შეიძლება აიხსნას: 1. ილიას რეაბილიტაცია არა ერთჯერადი და უცაბედი, არამედ ეტაპობრივი და დროში გაწელილი პროცესი იყო და ლადო ასათიანმაც იცის და ხვდება, თუ როგორ იცვლება საბჭოთა პროპაგანდის დამოკიდებულება ილიასადმი და მისი ეს ლექსიც ამ განწყობას მიჰყვება და სრულ შესაბამისობაშია პროპაგანდისტულ ნარატივთან. 2. ლადო ასათიანის ლექსი წინ უსწრებს ილიას სახის რეაბილიტაციას და ის გარკვეულწილად უსწრებს დროს და მოვლენების დინამიკას.

ილია ჭავჭავაძეზე საუბრის დროს ლადო ასათიანი არაერთხელ იყენებს ანტიკურ სიმბოლოებს. ამ შემთხვევაშიც, ისევე როგორც ასათიანის პოეზიის მნიშვნელოვან ნაწილში, ანტიკურობა და მასთან დაკავშირებული სიმბოლოები პოეტისთვის სიდიადის, მნიშვნელობის, მასშტაბურობის გამომხატველი, ერთმნიშვნელოვნად დადებითი სიმბოლო-ტერმინებია. იმისთვის რომ მან ილიას მნიშვნელობა აჩვენოს ლექსის დასაწყისშივე ის გამოიყენებს ორ ანტიკურ ტერმინს – მისთვის ილია არის „მუზების ღმერთი“ და შედარებულია ანტიკურ ოლიმპიელ ღმერთებს – „შუბლმალაღი ოლიმპიელი“ და „ოლიმპიელი“.⁹⁸¹ უკვე, შემდეგ, მე-5-6 სტრიქონებში პოეტი ილიას მნიშვნელობის და ღვაწლის აღსაწერად კიდევ ერთ ანტიკურ სიმბოლოს გამოიყენებს. ერთი მხრივ, იგი შედარებულია მითოლოგიურ პრომეთეს – ილია პრომეთეს მსგავსად ახალი რეალობის შემოქმედია. პრომეთე

⁹⁸¹ „ილიასადმი“, ლ. ასათიანი. რჩეული ლექსები და პოემები. ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1956, გვ. 108.

ანტიკურობისთვის ის მითოლოგიურ-ლიტერატურული გმირია, რომელმაც ღმერთებს ადამიანებისთვის ცეცხლი, როგორც ტექნოლოგიის, ცივილიზაციის, ცოდნის სიმბოლო მოსტაცა და ადამიანის ტექნოლოგიურ განვითარებას, ადამიანურ ცივილიზაციას დაუდო დასაბამი. პრომეთეს აღქმა ანტიკურობაში განსხვავებულია – არსებობს, მისი ერთმნიშვნელოვნად უარყოფითი აღქმა (როგორც, მაგალითად, ჰესიოდეს „სამუშაონი და დღენი“), ასევე დადებითი აღქმა (მაგალითად, ესქილეს „მიჯაჭვული პრომეთე“). თუმცა, ყველა შემთხვევაში ანტიკურობისთვის პრომეთე განმანათლებელი გმირია, „კულტურთრეგერია“, ცივილიზაციის შემომტანია. ასათიანი ილიასაც ამ ტიპის გმირად და მოღვაწედ განიხილავს – ისიც განმანათლებელია, ადამიანი, რომელმაც „სინათლე მოსტაცა დღეს“.⁹⁸² აქ, რა თქმა უნდა, იგულისხმება, რომ ადამიანებისთვის მოსტაცა სინათლე და უნდა იგულისხმებოდეს ის ფართომასშტაბიანი განმანათლებელი, საქართველოში ცოდნის და განათლების გაღრმავებისაკენ მიმართული მოღვაწეობა, რომელსაც ილია უძღვებოდა მთელი მისი ცხოვრების მანძილზე. ამ კუთხით, პოეტი, ერთი მხრივ, ერთიან კონტექსტში წარმოადგენს ამ ორ პერსონაჟს – ანტიკურობის პრომეთეს და მის, წინა თაობის საზოგადოებრივ მოღვაწე ილია ჭავჭავაძეს.

მეორე მხრივ კი, ლადო ასათიანი, როგორც სახასიათოა მისი პოეზიისთვის, ადარებს და გარკვეულწილად უპირისპირებს ამ ორ პერსონაჟს ერთმანეთს. ასათიანი სხვა ლექსებშიც ხშირად აპირისპირებს საქართველოს ანტიკურ ან, ზოგადად, ისტორიულ წარსულს და მის თანამედროვეობას და აქცენტს აკეთებს თანამედროვე ყოფის უპირატესობებზე. ეს ერთიანი დინამიკა ჩვენ არაერთხელ ვნახეთ მის სხვადასხვა ლექსსა თუ პოემაში. ამ შემთხვევაშიც, პოეტისთვის ილია და პრომეთე, ერთი ტიპის, განმანათლებელი, ცივილიზაციის გამავრცელებელი გმირები არიან, თუმცა, მეორე მხრივ, ისინი უპირისპირდებიან ერთმანეთს. ილია თავისი „სინათლით“ უპირისპირდება და ცვლის პრომეთეს ცეცხლს („მოსტაცა დიდი სინათლე დღეს და პრომეთეს ცეცხლი მისცა უკუნეთს“). ამ შემთხვევაშიც ავტორისთვის უკვე ჩვეული, პოეტური ხერხი უნდა იყოს წარმოდგენილი – ის უპირისპირებს მის თანამედროვეობას (თუ დავუშვებთ, რომ საბჭოთა პროპაგანდა ილიას რეაქციის და უსამართლობის წინააღმდეგ მეზრძოლ, თითქმის სოციალიზმისთვის მეზრძოლ გმირად წარმოადგენდა) წარსულს, რომელსაც პრომეთე განასახიერებს. წარსული ცივილიზაციის, ძველი კულტურის თუ ტექნოლოგიის სიმბოლო, პრომეთესეული ცეცხლი, თანამედროვე, უფრო სწორი და სამართლიანი ცივილიზაციური წესრიგით, ილიასეული სინათლით ჩანაცვლდა.

⁹⁸² „ილიასადმი“, ლ. ასათიანი. რჩეული ლექსები და პოემები. ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1956, გვ. 108.

პოეტი პირდაპირ არ ამბობს, თუმცა იგულისხმება, რომ ილიას სინათლე უკეთესი, უფრო უკეთესი წესრიგის სიმბოლოა.

ამ შემთხვევაშიც პოეტისთვის ანტიკურობა ქმნის იმ სიმბოლოებს, რომელთა მეშვეობითაც მას შეუძლია მისი ძირითადი სათქმელი თქვას და ანტიკური სიმბოლოები წარსულის და თანამედროვეობის შედარება-დაპირისპირებისთვის გამოიყენოს.

ლექსში „ილია ჭავჭავაძე“ პოეტი კვლავ გამოიყენებს ანტიკურ ტერმინ-სიმბოლოებს იმისთვის, რათა ილია ჭავჭავაძის მნიშვნელობა, მისი ისტორიული სიდიდე და მასშტაბურობა გადმოსცეს. ილიას იგი ამ სიტყვებით მიმართავს: „ჩვენი მშვენიერაჲ, ჩვენი გვირგვინო, ილიადაზე მეტო ილია“. ჰომეროსის „ილიადა“ ანტიკურობაშიც და მის შემდგომ ლიტერატურულ ტრადიციაშიც უპირობოდ მიჩნეული იყო, როგორც საუკეთესო, ყველაზე დიადი და მნიშვნელოვანი ლიტერატურული ძეგლი. ლადო ასათიანი იცნობს „ილიადის“ ამ აღქმას და შეფასებას და იყენებს მას იმისთვის, რომ ილია ჭავჭავაძის მნიშვნელობა „ილიადასთან“ შეფარდებით, მასთან შედარებით გადმოსცეს. „ილიადაზე“ მეტი“ აღნიშნავს ილია ჭავჭავაძის სრულიად განსაკუთრებულ და ყველაზე დიდ როლს საქართველოს უახლეს ისტორიაში.⁹⁸³

ამავე ლექსში, სულ რამდენიმე სტრიქონის შემდეგ ილიას ისტორიული როლი და ფუნქცია საქართველოში კიდევ ერთი ანტიკური მითოლოგიური სიმბოლოთი არის გადმოცემული. იგი ტიტან ატლასთან/ატლანტთან არის დაკავშირებული. ანტიკური მითოლოგიური ტრადიციის თანახმად სამყარო ტიტან ატლანტს უჭირავს. თავის მხრივ, ტიტანები ბერძნული მითოლოგიური ტრადიციის მიხედვით წინარეოლიმპიური თაობის ღმერთები არიან, რომლებმაც ტიტანომაქიის, ანუ ძველი და ახალი, პრეოლიმპიური და ოლიმპიური თაობის ღმერთების ბრძოლა დათმეს. ილია ამ შემთხვევაშიც (ისევე, როგორც მის სხვა ლექსებში) შედარებულია ანტიკურ ღმერთებს. გარდა ამისა, ატლასი ის ტიტანია, რომელიც გამარჯვებულმა ზევსმა სხვა ტიტანებისგან განსხვავებულად დასაჯა. ატლასს კლასიკური ტრადიციით ხელთ უპყრია, უფრო სწორად, მხრებზე აქვს შემოდებული სფერო, რომელიც ანტიკური ვარსკვლავის, პლანეტის, მზის ან მთვარის სიმბოლო შეიძლება იყოს. უფრო გვიანდელი ტრადიციით ატლასს მხარზე მთელი დედამიწა აქვს შემოდებული, ხოლო კიდევ ერთი ვერსიით კი ზეცა უჭირავს. ანტიკური ტრადიცია ატლასს მომთმენ, მტანჯველ, უფრო სწორად ტანჯვის მომთმენ გმირად წარმოსახავს. ილია ჭავჭავაძეც პოეტის მიხედვით შედარებულია ატლანტს (იგივე ატლასს, სახელის

⁹⁸³ „ილია ჭავჭავაძე“, ლ. ასათიანი. რჩეული ლექსები და პოემები. ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1956, გვ. 112.

უფრო თანამედროვე ვერსიის მიხედვით) – „განიერ მხრებზე ატლანტის მსგავსად, შენ გეპყრა მთელი ჩვენი ქვეყანა“.⁹⁸⁴

ამ შედარებით ხაზი აქვს გასმული როგორც ილიას ძალას, ისე მის ფუნდამენტურ მნიშვნელობას საქართველოსთვის. ანუ, როგორც ატლასს უჭირავს მთელი დედამიწაზე, ასე ილიას ეჭირა, მასზე იდგა მთელი საქართველო.

აღნიშნული სტრიქონები არ გვადლევს უფრო მეტი ინტერპრეტაციის საშუალებას, თუმცა შესაძლოა პოეტის მიერ ამ შედარებაში უფრო სიღრმისეული გზავნილიც იგულისხმებოდეს. კერძოდ, ატლასი არა მხოლოდ ძლიერი და ფუნდამენტური მნიშვნელობის მქონე მითოლოგიური გმირია, არამედ ის არის მეცნიერებების კარგი მცოდნე – კერძოდ, გათვითცნობიერებულია ფილოსოფიაში, ასტრონომიასა და მათემატიკაში. ეს დამოწმებულია დიოდოროსთან.⁹⁸⁵ ეს ტრადიცია ანტიკურობის შემდეგაც აგრძელებდა არსებობას. XVI საუკუნის რუკათა კრებულს ნიდერლანდელმა გეოგრაფოსმა, გერარდუს მერკატორმა ატლასის, როგორც ცოდნის, მეცნიერების სიმბოლოს, პატივსაცემად სწორედ მისი სახელი უწოდა. ატლასი არა მხოლოდ ძალმოსილი, არამედ ინტელექტუალური გმირიც არის. ლადო ასათიანის პოეზიაში არ იკვეთება დაზუსტებით ილია ჭავჭავაძის ატლასთან/ატლანტთან შედარების დროს, თუკი იგულისხმება ეს გზავნილიც. არ ჩანს, თუკი პოეტი ასე სიღრმისეულად იცნობს ანტიკურ მითოლოგიურ ტრადიციას. შესაბამისად, შესაძლოა მხოლოდ ორივე ვარიანტი იქნეს მოხმობილი – ლადო ასათიანისთვის ატლასი შეიძლება იყოს მხოლოდ ის გმირიც, რომელზეც მთელი ქვეყანა დგას, ანუ ამ მითოლოგიური პერსონაჟის უფრო ფართოდ გავრცელებული აღქმა, ან სხვა ვერსიით, შესაძლოა, ატლასის ტრადიციულ გაგებასთან ერთად, იგულისხმებოდეს მისი უფრო სიღრმისეული, ინტელექტუალურ მითოლოგიურ პერსონაჟად წარმოსახვაც. ყველა შემთხვევაში ლადო ასათიანისთვის ანტიკური სიმბოლო კვლავ მნიშვნელოვანი საშუალებაა იმისათვის, რათა ის თანამედროვეობას მოარგოს და საკუთარი სათქმელი გამოხატოს.

ანტიკურ ტერმინს ქართველი პოეტის განსაზღვრულად გამოიყენებს ლადო ასათიანი ლექსში – „ნიკოლოზ ბარათაშვილს“. ეს ლექსი, რომელიც ნიკოლოზ ბარათაშვილს ეძღვნება, აპოლოგეტური ხასიათისაა და მისი სიდიადის და მნიშვნელობის მთავარ გამომხატველად ლადო ასათიანი ბარათაშვილის მთაწმინდის პანთეონში განსვენებას მიიჩნევს. მთაწმინდას იგი უწოდებს „ქართული პოეზიის

⁹⁸⁴ „ილია ჭავჭავაძე“, ლ. ასათიანი. რჩეული ლექსები და პოემები. ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1956, გვ. 112.

⁹⁸⁵ Bibliotheca historica, Book III 60.2; Bibliotheca historica, Book IV 27.4-5.

წმინდა პარნასს“.⁹⁸⁶ პარნასი, ანუ პარნასოსის მთა, რომელიც ცენტრალურ საბერძნეთში მდებარეობს, ანტიკური მითოლოგიური ტრადიციის მიხედვით ხელოვნების ღმერთ აპოლონთან იყო ასოცირებული. პარნასოსზე ცხოვრობდა ორფეოსი, სახელგანთქმული ბერძენი, მითოლოგიური ხელოვანი და იქ ცხოვრობდნენ მუზები. შედეგად, პარნასოსი იყო პოეზიის, მუსიკის და ხელოვნება-შემეცნების ადგილი. შესაბამისად, შემთხვევითი არ არის, რომ პოეტი ნიკოლოზ ბარათაშვილისადმი მიძღვნილ სახოტბო ლექსში, მთაწმინდას, მის განსასვენებელ ადგილს „ქართული პოეზიის პარნასოსს“ უწოდებს, ხოლო შემდეგ სტრიქონში კი აღნიშნავს, რომ ეს არის „სამყოფელი ქართულ მუზების“. მრავლობითი რიცხვით ლადო ასათიანი უნდა აღნიშნავდეს, რომ მთაწმინდაზე ბარათაშვილთან ერთად ქართული პოეზიის და, ზოგადად, მწერლობის ბევრი სხვა მნიშვნელოვანი წარმომადგენელიც განისვენებს. ამ შემთხვევაშიც ჩანს, რომ პოეტი საკმაოდ კარგად იცნობს ანტიკურ მითოლოგიურ ტრადიციას და საკმაოდ წარმატებით იყენებს ანტიკურ ტერმინებს თავისი სათქმელის უფრო ზუსტად და ხატოვნად გადმოსაცემად.

ლადო ასათიანისთვის ერთ-ერთი ყველაზე ხშირად გამოყენებული ანტიკური ტერმინი-სიმბოლო დიონისეა, რომელსაც იგი რამდენჯერმე, სხვადასხვა ლექსში, სხვადასხვა სახელით (დიონისო, ბახუსი) გამოიყენებს. ყველა შემთხვევაში მისთვის დიონისე თრობის, ვაზის და ღვინის ღმერთია და პოეტი მის ყველა ლექსში დიონისეს ამ კონტექსტით გამოიყენებს: 1. „ღვინისა და თრობის ღმერთი, დიონიოსო, მოდის“ („კოლხიდა“), 2. „ვენახში დადის ბახუსი, მოაქვს მტევნები ვაზისა“ („ისმინეთ ქება ვენახის“). 3. „და სუფრის ბოლოს ხითხითებდა მთვრალი ბახუსი“ („გულბაათ ჭავჭავაძე“). 4. „და დიონისო ლოყებწითელი, ულვაშიანი და ჯიშიანი – მათ წინ მოუძღვის, თან მოაქვს ხელით ასი წლის ვაზი, ფოთოლთ შრიალით“ („კოლხიდა“).⁹⁸⁷

ყველა ამ შემთხვევაში დიონისე სმის, დროსტარების, ლხინის, ვაზის მოყვანის კულტურის აუცილებელი თანმდევა. „გულბაათ ჭავჭავაძეში“ ის იმ სუფრის მონაწილეა, რომელსაც გულბაათი უძღვება და პოეტი ამ სუფრას დეტალურად აღწერს. „ისმინეთ ქება ვენახისაში“ დიონისე უკვე ვენახშია წარმოდგენილი, ხოლო პოემაში „კოლხიდა“ დიონისე ორჯერ იხსენიება ვენახის კონტექსტში და როგორც ღვინის და თრობის ღმერთი. ამ მხრივ, პოეტის მიერ დიონისეს აღქმა და ამ ანტიკური

⁹⁸⁶ „ნიკოლოზ ბარათაშვილისადმი“, ლ. ასათიანი. რჩეული ლექსები და პოემები. ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1956, გვ. 114.

⁹⁸⁷ „კოლხიდა“, ლ. ასათიანი. რჩეული ლექსები და პოემები. ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1956, გვ. 195-196; „ისმინეთ ქება ვენახის“, ლ. ასათიანი. რჩეული ლექსები და პოემები. ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1956, გვ. 25; „გულბაათ ჭავჭავაძე“, ლ. ასათიანი. რჩეული ლექსები და პოემები. ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1956, გვ. 85.

ტერმინის გამოყენება დიდწილად სტანდარტულ ხასიათს ატარებს და სიღრმისეული და სიმბოლური გზავნილებისათვის არ გამოიყენება.

ანტიკურ ტერმინებს ლადო ასათიანი იყენებს ავტობიოგრაფიულ ლექსში, „როგორ არ მინდა“, რომელიც 1941 წლით, მის გარდაცვალებამდე ორი წლით ადრე არის შექმნილი. მასში პოეტი, რომელსაც ტუბერკულოზი, ე.წ. ჭლექი აწუხებდა, თავისი ჯანმრთელობის მდგომარეობის და დაავადების შესახებ წერს. ის წუხს თავის ჯანმრთელობაზე, იხსენებს, რომ ეს დაავადება ვაჟა-ფშაველასაც აწუხებდა (ოფიციალური სამედიცინო დიაგნოზით – ფილტვების პლევრიტი). ამ ლექსში პოეტი იხსენიებს, რომ ამ დაავადებას ჯერ კიდევ ჰიპოკრატესი იცნობს და ეს დაავადება ანტიკურ ბერძნებს და რომაელებსაც აწუხებდათ. ეს ეპიზოდი საყურადღებოა ორი კუთხით – ერთი მხრივ, ასათიანი კიდევ ერთხელ (იხსენიებს სხვა ლექსებშიც) ადასტურებს, რომ კარგად იცნობს ჰიპოკრატესს და მის ნაწარმოებს („ჰაერთა, წყალთა და ადგილთა შესახებ“), რომელიც ანტიკურობის ყველაზე ცნობილ ნაწარმოებებს შორის ნამდვილად არ შედის. მეორე მხრივ, ის ანტიკურობას კიდევ ერთხელ იყენებს თანამედროვეობასთან დაპირისპირებისა და შედარების კონტექსტში. კერძოდ, აღნიშნავს, რომ ძველმა საბერძნეთმა და რომმა ჭლექი ვერ დაძლია, თუმცა „ახალი დროის ქალ-ვაჟებს ვერ მოერევა“.⁹⁸⁸ ამ ლექსშიც ვხედავთ, რომ პოეტი, ერთი მხრივ, კარგად იცნობს, ანტიკურობას, ხოლო, მეორე მხრივ, მას ამბივალენტურად იყენებს – თანამედროვეობასთან კონტრასტის საჩვენებლად, როგორც ზემოთ ხსენებული ლექსის („როგორ არ მინდა“) შემთხვევაში, ასევე მნიშვნელობის, ხარისხის, მასშტაბურობის, სიდიადის საჩვენებელ და გამომხატველ სიმბოლო-ტერმინებად.

ანტიკურობის საკმაოდ სიღრმისეული ცოდნა ჩანს მის კიდევ ერთ ლექსში („ოცდაორჯერ“), როდესაც პოეტი ახსენებს მირონის ქანდაკებას დისკოს მტყორცნელი ჭაბუკი, რომელიც თანამედროვეობისთვის მისი რომაული ასლების მეშვეობით გახდა ცნობილი.⁹⁸⁹ ლადო ასათიანი თანამედროვე ტექნოლოგიებამდე ეპოქაში იცნობს ამ სკულპტურას 30-იანი წლების საბჭოთა რეალობაში და გამოიყენებს მას შედარებისათვის.

ანტიკური ტერმინების რეცეფციის კუთხით უაღრესად მნიშვნელოვანია ზემოთ უკვე არაერთგზის მოხსენიებული პოემა „კოლხიდა“. ზემოთ ხსენებული ტერმინების გარდა ლადო ასათიანი მასში მოიხსენიებს ანტიკური მითოლოგიის ამორძალებს, რომელთაც ანტიკური ტრადიცია ხშირად სწორად კავკასიას ან მის მომიჯნავე რეგიონებს აკუთვნებს ხოლმე. ამორძალები მითოლოგიური ეთნონიმია, თუმცა

⁹⁸⁸ „როგორ არ მინდა“, ლ. ასათიანი. რჩეული ლექსები და პოემები. ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1956, გვ. 146.

⁹⁸⁹ „ოცდაორჯერ“, ლ. ასათიანი. რჩეული ლექსები და პოემები. ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1956, გვ. 129.

ანტიკური წყაროები ხშირად მათ ისტორიულ კონტექსტში განიხილავს. მაგალითად, მესამე მითრიდატული ომის დროს პომპეუსის კავკასიაში ლაშქრობის კონტექსტში ანტიკური ისტორიოგრაფიული წყაროები არაერთხელ მოიხსენიებენ ამადონებს იმ ხალხებს შორის, რომელთაც რომაელებს ბრძოლა გაუმართეს. ლადო ასათიანი ასევე იცნობს ამ ანტიკურ ტერმინს და მას ასევე კავკასიის კონტექსტში მოიაზრებს.⁹⁹⁰ თუმცა, თუ ანტიკური წყაროების გეოგრაფიულ მახასიათებლებს შევისწავლით, ამადონების გეოგრაფიული ლოკაცია განთავსებული უნდა იყოს დაახლოებით ჩრდილო-აღმოსავლეთ კავკასიაში, ან მისი მომიჯნავე რეგიონში, დაახლოებით კასპიის ზღვის სიახლოვეს, ან კავკასიონის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილთან. ლადო ასათიანი ამადონებს უფრო დასავლეთით, ისტორიული კოლხიდას (კოლხისის) ნაწილად მოიაზრებს. იგი ამადონებს და ლაზ მონებს ერთიან კონტექსტში, კოლხიდის ფარგლებში იხსენიებს – „და მაგონდება ლაზი მონები, და მაგონდება ამორძალები“.

ამავე პოემაში, კიდევ ერთი ანტიკური სიმბოლო-ტერმინი გვხვდება ოქროს ვერძის სახით, როდესაც პოეტი ასეთ პოეტურ ფორმულას გვთავაზობს, რომ ის წარსულში ოქროს ვერძის საშუალებით მიქრის. ანტიკურ, უფრო სწორად, წარსულის კოლხიდაში მოგზაურობის დროს პოეტი ოქროს ვერძს იყენებს – „მე ოქროს ვერძით წარსულში მივექრი“.⁹⁹¹

ოსებ ნონეშვილი (1918-1980)

მაია დანელია

ოსებ ნონეშვილი ბევრს მოგზაურობდა, ნამყოფი იყო საბერძნეთშიც. ამ ქვეყანასთან განსაკუთრებულ სიახლოვეს გრძნობდა. ოსებ ნონეშვილი მეგობრობდა ბერძენ პოეტთან იანის რიცოსთან და განსაკუთრებული სიყვარული ჰქონდა ბერძნული კულტურული მემკვიდრეობის მიმართ. ამიტომ არ არის გასაკვირი, რომ ასე ხშირად გვხვდება მასთან ელადას ხსენება: შორეულ გზაზე: „ვერც კი გავიგეთ, თვითმფრინავმა ისე გალია [...] /თურქეთი და ძველი ელადა“. ათენში, ბაირონის ძეგლთან, აკროპოლთან. ბუნებრივია მოულოდნელი არ იყო პარნასის სახე-სიმბოლო, როგორც პოეტისთვის გამორჩეული სახელის დამკვიდრების ადგილი:

⁹⁹⁰ „კოლხიდა“, ლ. ასათიანი. რჩეული ლექსები და პოემები. ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1956, გვ. 193.

⁹⁹¹ „კოლხიდა“, ლ. ასათიანი. რჩეული ლექსები და პოემები. ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1956, გვ. 194.

„ელადის ყვავილებო, პარნასთან რომ გნახეთ, [...]

ალბათ მიაცილებდით პარნასისკენ მრავალს.

პარნასს ბევრი იმედობს, და ვინ არის ღირსი,

ელადის ყვავილებო, იცით, კარგად იცით“.

„ელადის ყვავილებო“⁹⁹²

ანტიკურობას მასთან არ აქვს განსწავლულობის საილუსტრაციო დატვირთვა და, ასევე, ეს გავლენა, შესაძლოა იმითაც უნდა აიხსნას, რომ იგი ძალიან კარგად იცნობდა რუსულ და უცხოურ ლიტერატურას. ალბათ, ეს იყო მნიშვნელოვანი ინსპირაციის წყარო ანტიკურობასთან დაკავშირებული ტერმინების გამოყენებისას.

აქ უფრო დაწვრილებით შევხებით რამდენიმე ლექსს, რაც შთაბეჭდილებას შეგვიქმნის ანტიკური თემებით დაინტერესების ინტენსივობაზე.

მედეა

ამ პერიოდის ყველა პოეტი თვლიდა თავს ვალდებულად, რომ ერთი ლექსი მაინც მიემძვნა მედეასთვის, ზოგადად, არგონავტების მითი არის, ალბათ, ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული ანტიკურ მითოსურ ციკლებს შორის.

ამის საილუსტრაციოდ შეგვიძლია რამდენიმე ლექსი ჩამოვთვალოთ: „ელადის ყვავილები“, „მედეა“, „* * *“ (გადაწყდა: უნდა სამაგიერო გადავუხადო ბერძნებს)“, „აქილევსი“, „* * *“ (... და გამოვტაცე არგონავტებს)“.

„მედეაში“ პოეტს აინტერესებს მედეა როგორც უცხო მხარეში უცხოობისთვის, სიმართლისთვის განწირული ქალი, რომელიც ბედნიერი იქნებოდა საკუთარ სამშობლოში, მის თავს ეს ამბები რომ არ დატრიალებულიყო, რომ არ შეჰყვარებოდა უცხოელი კაცი, რომ არ წაჰყოლოდა მას უცხო მხარეში. რა უბედურება არ დატრიალდა მის თავს, სატრფოს გრძნობა განელდა, უღალატა და სხვაში გაცვალა და ღმერთებმა ჩაადენინეს ქვეყნად უმძიმესი ცოდვა. აქ პოეტი გულისხმობს შვილების მკვლელობას, რასაც ვერბალურად არ ახსენებს და იმ ვერსიასაც უშვებს, რომ ეს უბრალოდ ცილისწამება იყო, როგორც ეს არაერთ ქართულ ნაწარმოებში გვხვდება.

„აქ, ქალაქ არგოში,

კორინთოს მახლობლად,

ძველი ბურჯები რომ ჩანან,

⁹⁹² ი. ნონეშვილი. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. II. რედ.: ე. მაღრაძე. თბილისი, 1982.

უეცრად მომესმა გოდება კოლხური:
ვაი, ნანაია, ნანა...

წვიმს... ალბათ ეს შენ ხარ
ცრემლებად დაძრული
და გინდა არც გაიდარო...
კოლხეთის ყველაზე ლამაზო ასულო,
ჩემო დატანჯულო დაო.

თავი შეგაყვარა ბერძენმა სასიძომ,
შენც პირველ სიყვარულს ენდე.
ელინს წარგიტაცეს
და ოქროს ვერძივით
გაგყარეს მშობლიურ ქედებს.

მაგრამ სხვის მიწაზე ვის გაუხარია,
შენ რად დაგინდობდნენ, ქალო,
თუ ასე ლამაზი,
ბრძენი და კარგი ხარ,
ბერძენი რად არა ხარო?!

ჯერ გაგადედოფლეს...
სიმდიდრეც კოლხური
უხვად დაახვიეს ელინს.
შემდეგ კი მეუღლემ
გაგცვალა, გიმუხთლა,
გაცივდა ამბორი ცხელი.

უარგყვეს შურით და ლალატით დევნილი,
მფარველი ღმერთიც ვერ გცნობდა
და ვინ უწყს...
დაგწამეს თუ ჩაგადენინეს
ქვეყნად უმძიმესი ცოდვა.

შეგარქვეს გრძნეული,

ბოროტი, ავსული,
რა აღარ გიწოდეს ნეტავ...
ამ ქვეყნად ყველაზე ბედკრულო ასულო,
ყველაზე ტანჯულო დედავ.

შენი დედულეთი აქედან შორია,
ვაი რომ ვერასდროს ნახავ...
იქ ბევრი მედეა,
თამარი,
შორენა
შენს ბედზე დარდობენ ახლაც.

მედეა...
მედეა...
ღმერთმანი, მერწმუნე,
ცრემლსა და ბოდმაში ვახვევთ
ქართველი ასულის ჩვენამდე მოღწეულ
სულ პირველ,
შორეულ სახელს.

სხვაგან
სხვის მიწაზე ვის გაუხარია,
შენ რად დაგინდობდნენ, ქალო.
თუ ასე ლამაზი,
ბრძენი და
კარგი ხარ,
ბერძენი რად არა ხარო?!

წვიმს...
ალბათ ეს შენ ხარ
ცრემლებად დამრული
და გინდა არც გაიდარო...
კოლხეთის ყველაზე ტანჯულო ასულო,
ჩემო შორეულო დაო.

მედეას ლოგიკურ გაგრძელებად შეგვიძლია მივიჩნიოთ ლექსი „*** (გადაწყდა: უნდა სამაგიერო გადავუხადო ბერძნებს)“, რომელიც რევანშისტული პათოსით არის დაწერილი და გარკვეულწილად გვახსენებს ჰეროდოტოსის პასაჟს, სადაც გადმოცემულია, თუ როგორ დაედო სათავე ომებს ქალების გამო.

„გადაწყდა:

უნდა სამაგიერო

გადავუხადო ბერძნებს.

ქერაც ბევრია

და შავგვრემანიც...

ლამაზზე ლამაზს ვემებ.

... გადაწყდა

უნდა სამაგიერო

გადავუხადო ბერძნებს

ყურეში მიცდის

„არგოს“ მაგიერ ჩემს გემს „ფაზისი“ ჰქვია.

ვიდრე ამინდი

გზა-კვალს აგვირევს,

ვიდრე არ არის გვიან,

აქ პირეასთან

უნდა ვუყელო

და ხერხით ათასგვარით

მედეას ნაცვლად

გზას გავუყენო ერთი ბერძენი ქალი.

მაგრამ ინათა

და ხმაც მოისმა

ჭექა-ქუხილის მსგავსი...

თურმე ხითხითებს ღმერთი ომისა,

არესია თუ მარსი:

- შვიდობის მომხრევ

და ომის მტერო,

რა პასუხს გამცემ ახლა...

„მოტაცება“

და „სამაგიერო“

ჩემი სიტყვები გახლავს“.

აქვე უნდა შევეხოთ კიდევ ერთ ლექსს „*** (და გამოვტაცე არგონავტებს)“, რომელსაც ის თავის საყვარელ ცოლს უძღვნის, რომელსაც ასევე მედეა ჰქვია. ლექსში მედეას სახის რეციპირებით პოეტი ამბების შეპირისპირებით გადმოგვცემს ნაზ გრძნობებს ცოლისადმი. ლექსში ორი შინაარსობრივი ხაზი ვითარდება, ერთი მითოლოგიურ მედეასთან დაკავშირებული და მეორე, ნამდვილ პერსონაჟთან, ცოლთან დაკავშირებული.

„და გამოვტაცე არგონავტებს
ქალი მედეა,
ჩემი ხომალდით შერკინების
ჟამი ვიდროვე,
ავი ტალღები აიმართნენ
ჩემ წინ ქედებად,
ზარს ზუზუნებდნენ, მაგრამ
მე ვერ გამომიგლოვეს.
იმ ტალღებივით წლებიც უკან ჩამოვიტოვე,
შემდეგ თეთრონის ბილიკს გაჰყვნენ
საუკუნენი.
მტრებმა მედეას მოტაცება
კვლავ მოინდომეს,
ბევრჯერ ჭრილობა დამაჰდევეს
განუკურნელი.
ბევრჯერ უნდოდათ შეელეწათ
მკერდის ფიცარი,
მაგრამ მზის შუქი დაუბნელეს
ჩემმა ისრებმა.
მე საქართველოს სილამაზეს,
დოვლათს ვიცავდი,
ქართველი ქალის პირველ სახელს,
პირველ ღირებას.
... მე ამ თქმულებამ აწ გარდასულ
სასტიკ დრო-ჟამის
საუკუნეთა უფსკრულებში გადამახედა,
როცა კოლხეთის ბაღში გნახე

თეთრი შროშანი,
როცა გავიგე / შენც მედეა
გერქვა სახელად.
და მე მეგონა, განსხვავებით
ძველი ზღაპრიდან,
მტრებმა მედეას, ოქროს ვერძიც
ველარ წაგვართვეს,
„არგოს“ აფრები ჩვენი რისხვის
ქარმა დაფლითა,
ტალღებმა სადღაც მიამსხვრეს მაღალ
ქარაფებს.
ახალ კოლხეთში ყველა ბუჩქი
ოქროს გვაცრიდა
და მთიდან ზღვამდე ბალებს თვალი
ველარ სწვდებოდა.
მიირხეოდი, ეგ სინორჩე
შურდა აპრილსაც,
შენი სისავსე შემოდგომას ენატრებოდა.
ფეხთით გიფენდა ნიავექარი
ფერად ხალიჩებს,
ზღვა გეწვა გვერდით ზვირთთა
ფაფარგადავერცხლილი.
კალათით ხელში მიდიოდი,
კრეფდი ნარინჯებს
და მზე კვალდაკვალ მოგყვებოდა
ოქროს ვერძით.
... ჩემო მედეა, რა ვქნა, შენი მოიმედეა
ჩემი ოცნება, ჩემი ფიქრი,
ყმაწვილკაცობა.
მგონია, ღამე შენთა თვალთა
შუქით თენდება,
სიცოცხლემ დიდი სიხარული
შენით მაცნობა“.

არგონავტების თქმულების ციკლზე კიდევ ერთი ლექსი იპყრობს ჩვენს ყურადღებას „თურმე ღმერთებიც სცდებიან ძლიერ“:

„როცა პრომეთემ მოგტაცა ცეცხლი, ურჩმა პრომეთემ, მაღალო ზევსო, [...]
ფერად ყვავილად მოედო მთა-ბარს ყოველი წვეთი პრომეთეს სისხლის, [...]
უფრო ღვივდება პრომეთეს ცეცხლი“. (გვ. 291-292)

აქილევსი

ლექსში „აქილევსი“, პოეტი ცდილობს ამ პერსონაჟის ხვედრი დაუკავშიროს ქართველი ხალხის ბედს. და, რა თქმა უნდა, სპეციალურად არჩევს ამ მითოლოგიურ სახეს. აქ მისთვის არის ამოსავალი, რომ აქილევსს და ქართველებს აერთიანებს მსგავსი წარმომავლობა „ჩვენს წინაპრებად სთვლიან პელაზგებს, / იქნებ საბუთიც ბევრზე ბევრია“, ოდნავ ქვემოთ ვხვდებით „სული ღაზური თუ პელაზგური / განა ქართული სული არ არის?!“ ანტიკური ავტორების თანახმად, პელასგებად მოიხსენებიან ხალხი, რომლებიც ბერძნების წინაპრებად ითვლებიან. რამდენადაც სახელი აქილევსის ეტიმოლოგია ვერ იხსნება ბერძნული ფორმატივებით, არსებობს ჰიპოთეზა, რომ ეს სახელი პელასგური წარმომავლობისაა. შვედი ლინგვისტი ჯალმარ ფრისკი მიანიშნებს აქილევსის სახელის წინაბერძნულ წარმომავლობაზე.

პოეტისთვის ნიშან-თვისება, რითაც აქილევსი არის გამორჩეული, არის ვაჟკაცობა, უძლეველობა, უკვდავება. თუმცა პარალელს აქაც ავლებს აქილევსსა და ქართველ ხალხს შორის, რომ ორივეს ჰქონდა სუსტი წერტილი. აქილევსს, მიუხედავად იმისა, რომ დედამ, ქალღმერთმა თეტისმა განბანა სტიქსში, მოწყვლადი დარჩა ქუსლი, რითაც ეჭირა დედას. და სწორედ ქუსლში დაჭრის მას პარისი. მსგავსად აქვს ქართველებსაც სუსტი წერტილი, მიუხედავად იმისა, რომ მამაცები არიან და მეომარი სულით გამორჩეული, ღალატით და ორპირობით ხდებოდა შესაძლებელი ქართველების განადგურება.

„მას ჰომეროსის ლექსი აქებდა,
იყო გმირი, ტომით პელაზგი...
ცეცხლში განბანა დედამ – ქალღმერთმა,
მიტომ ვერ სძლევდა
მტერი ვერასგზით
რადგან ყრმა დედას ქუსლით ეჭირა,
მოკვდავი მხოლოდ ქუსლი ჰქონია.

თურმე მახვილიც მის მკერდს
 ვერ სჭრიდა,
 ვერ ერეოდა
 ცეცხლი გოლიათს.
 როცა ფარსა და მახვილს იღებდა,
 ედრიკებოდა ფერხთით მთა-ბარი...
 გზას მიუკვლევდა ძლევის სიმღერა
 გმირს, უკვდავების ალში განბანილს.
 ჩვენს წინაპრებად სთვლიან პელაზგებს,
 იქნებ საბუთიც ბევრზე ბევრია,
 მე კი საბუთათ ის მწამს ყველაზე -
 აქილევსს მტერი ვერ მოერია.
 ვერ ჩააჩოქეს ძალა მთებური,
 ვერ შეისრულეს თურმე მიზანი,
 ვიდრე ღალატით ჩასაფრებულმა
 არ დაუმიზნა ქუსლზე ისარი...
 ... და ვფიქრობ, მტერზე ზევად დამრული,
 მიმნდობი, ქველი, წრფელი, ალალი -
 სული ლაზური თუ პელაზგური
 განა ქართული სული არ არის?
 ათასი ჯურის მტრები გვესივნენ
 ბედმა მშვიდი დღე როდი გვადირსა,
 ცეცხში დაიწრთო, აქილევსივით,
 სულიც, სხეულიც ჩვენი ხალხისა.
 და დაფდაფებდნენ მკერდის ფიცრები
 და გული ჩვენი ვერ გადათელეს...
 მხოლოდ ღალატით და ჩასაფრებით,
 მხოლოდ მიპარვით ჰკლავდნენ ქართველებს.
 აქილევსივით ზევად დამრული,
 მიმნდობი, ქველი, წრფელი, ალალი -
 სული ლაზური თუ პელაზგური
 განა ქართული სული არ არი?!“

პომპეუსის ხიდი

საინტერესო ლექსია „პომპეუსის ხიდი“, სადაც პოეტი პომპეუსის ლაშქრობის თემას ეხება. ანტიკურ წყაროებში დასტურდება ფაქტი პომპეუსის კავკასიაში ლაშქრობის შესახებ, რასაც ჰქონდა რამდენიმე მიზეზი: პირველი უნდა ყოფილიყო გაქცეული მითრიდატესის დევნა და მეორე – კავკასიის ამ რეგიონის რომაულ ძალაუფლებისადმი დაქვემდებარება. არმენიის დამორჩილების შემდეგ პომპეუსმა მკ.წ. 65 წელს კავკასიაში გაილაშქრა. ქართლის მეფეს, არტოკესს, მოუწია რომაელებთან ომი, რადგან იგი მითრიდატესის მოკავშირე იყო.

არტოკესმა დაიხია მტკვართან მდებარე კარგად გამაგრებული ციხესიმაგრისკენ. თუმცა, როდესაც პომპეუსის ჯარები მტკვრის ყველაზე უფრო ვიწრო ადგილას მდებარე არმაზის ციხესიმაგრეს მიუახლოვდნენ, არტოკესმა დატოვა არმაზის ციხე, გადაკვეთა მტკვარი, დაწვა ხიდი და კიდევ უფრო უკან დაიხია, ციხესიმაგრე კი, რომაელებს დანებდა. პომპეუსმა მტკვრის გადაკვეთა გადაწყვიტა და ხიდის მშენებლობას შეუდგა, არტოკესმა ჯერ დანებების გადაწყვეტილება მიიღო; დაჰპირდა პომპეუსს, რომ ხიდს აღადგენდა და რომაელებს საკვებით უზრუნველყოფდა, თუმცა შემდეგ ისევ მდინარე არაგვისკენ (ანტიკურ წყაროებში არაგვს პელოროსი ჰქვია) უკან დახევის გადაწყვეტილება მიიღო. პომპეუსი მას უკან გაჰყვა და არაგვთან ბრძოლაში დაამარცხა იგი.

პლუტარქოსი განსაკუთრებით ხაზს უსვამს იბერიელთა სიმამაცეს და აღნიშნავს, რომ ისინი იქამდე არც მიდიელთა სამეფოს, არც აქემენიდური სპარსეთის და არც ალექსანდრეს იმპერიის შემადგენლობაში არ ყოფილან (პლუტარქოსი, პარალელური ბიოგრაფიები).

ლექსში განსაკუთრებული დატვირთვა აქვს ხიდის სახე-სიმბოლოს. პოეტი ამბობს, როგორ ილაშქრა პომპეუსმა საქართველოში და ბრძანა ხიდის აგება, თუმცა აქაც, როგორც სხვა ლექსებში, ახალი დროის უპირატესობას უსვამს ხაზს, რომ საქართველოში ის ხიდი აღარ არსებობს და დავიწყებას მისცემია და სიმბოლურად ახალ დროებაზე ახალი ხიდით მიაწვდის.

„შეაბარბაცეს დედამიწა მკაცრი ბრძოლებით.
შუბების შუქი ანათებდა ქართლის ტრამალებს,
ბევრმა ვაჟკაცმა დაიმკვიდრა გმირის სამარე,
მიწვა მარადის, ქართულ მიწას ნაამბორები.
და როცა გული მოიჯერა სარდალმა ომით,
როცა მცხეთაში ვარდისფერი კარვები დასცეს,
ბრძანება გასცა: „ხიდი გასდეთ მდინარე

მტკვარზე,
დაე, გაიგონ ძლიერება უძლეველ რომის!
დაე, გაიგონ: ყველა გზები რომში მიდიან,
თვით ნათელი მზეც ცაზე რომის ნებით ჰკიდია...
... გავიდა ჟამი, ჩაიქოლა ეს გზები ყველა...
მტკვარს, საქართველოს მიწა-წყალზე სინათლედ
გაშლილს,
ახალი ხიდი დასდგომია, ვით ცისარტყელა, -
და მიაქვს ძველი, დავიწყების უძირო ზღვაში“.

ანტიკურობასთან დაკავშირებული ტერმინები: ფენიქსი, ჰომიროსი, ელადა, აპოლონია, კორინთოსი, არგოსი, კოლხისი, პარნასი, ელინი, მედეა, პრომეთე, აქილეესი, პელაზგი, დედა (თეტისი), აქილეესის ქუსლი, ზევსი, არგო, ფასისი, პირეა, არესი, მარსი, აკროპოლისი, ჰერკულესი, ოლიმპი, ოქროს ვერძი.

შოთა ნიშნიანიძე (1929-1999)

მაია დანელია

შოთა ნიშნიანიძე არის პოეტი, რომელიც განსაკუთრებით არის დაინტერესებული ანტიკური თემატიკით და, რაც მთავარია, ძალიან ბევრი იცის ანტიკურობის შესახებ. მისი ლექსების კითხვისას ორი ტენდენცია გვხვდება თვალში: პირველი მისი პოეზია არის საოცრად ასოციაციური, რაც მკითხველს მისი ლექსების თავისებურად წაკითხვის და აღქმის საშუალებას აძლევს და ამ თვალსაზრისით ანტიკურობის რეცეფციები მასთან გასანაკუთრებულ დატვირთვას იძენს და მეორე – ალბათ, ამ პერიოდის პოეტებში ყველაზე მეტად გამოირჩევა ანტიკური სახე-სიმბოლოების გამოყენების სიხშირით.

როდესაც ამ მიმართულებით ვიკვლევთ ავტორის შემოქმედებას, რამდენიმე თემატური ჯგუფი იკვეთება. 1. პირველ ჯგუფში გავაერთიანებთ იმ ლექსებს, რომლებიც ან უშუალოდ ანტიკურ სახე-სიმბოლოზეა შექმნილი, ან ამ სახის საინტერესო რეცეფციას გვთავაზობს. 2. ლექსები, სადაც გვხვდება ანტიკური

ტერმინები, რომელთაგანაც თვითიდენტიფიკაციას ახდენს ავტორი. 3. ლექსები, სადაც ტერმინებს ორნამენტული ფუნქცია აქვთ.

1. ანტიკურ სახე-სიმბოლოებზე და სიუჟეტებზე შექმნილი ლექსები.

დავიწყებთ იმ თემატური ჯგუფით, სადაც გავაერთიანებთ იმ ლექსებს, რომლებიც საინტერესოა ანტიკურობის შესწავლის კუთხით და იმსახურებს, რომ მათზე ყურადღება საგანგებოდ შევაჩეროთ. აქაც რამდენიმე შინაარსობრივი ჯგუფი იკვეთება და მათ ცალკე ქვეჯგუფებად გამოვყოფთ:

ა) პოეზიის დანიშნულება

შოთა ნიშნიანიძეს ბევრი ლექსი აქვს შექმნილი პოეზიის არსზე და პოეტის დანიშნულებაზე.

ყველაზე მოკლედ, ალბათ, ამ ერთ სტროფშია ჩამოყალიბებული მისი ხედვა:

„რახან ხალხს უნდა ლექსიც, მუსიკაც –
და მსახური ხარ რახან,
საწერ მაგიდას კი არ უზიხარ –
ბარიკადაზე დგახარ“.

მეორე ლექსი, რომელიც სტრუქტურულადაც არის საინტერესო და თემატურად, რადგან ამ თემას ეხმიანება და ამავდროულად ანტიკურ ფიგურებს იშველიებს სათქმელის დამაჯერებლობისთვის, არის „შეშლილი პოეტის მონოლოგი სამი ფაზულით“.⁹⁹³ ეს ლექსი არის გარკვეულწილად ლექსი-აღსარება. ავტორის აზრით, პოეტობა არის იგივე სიგიჟე და ყველა პოეტი არის შეშლილი ღმერთი. ლექსის შესავალ ნაწილში პოეტი სწორედ ამ შეშლილობაზე ლაპარაკობს, ანუ სამყაროს განსხვავებულად აღქმაზე. სწორედ ამ შესავალში არის ასოციაციური ბმები ანტიკურობის სახე-სიმბოლოებთან. სადაც ლაპარაკობს იმაზე, რომ მას როგორც პოეტს ჰპარავენ რითმებს, მეტაფორებს, განწყობილებებს, ახსენდება პრომეთე, რომელმაც მისცა დასაბამი ქურდობებს: „ისე ქურდობა ღვთისგან მოდის... სწორედ პრომეთემ / კაცობრიობას მაგალითი მისცა ქურდობის“.⁹⁹⁴ სადაც იმაზე ლაპარაკობს,

⁹⁹³ შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 103-108.

⁹⁹⁴ პოეტი პრომეთეს თემას სხვა ლექსებშიც უბრუნდება:

„ჭეშმარიტი სიბრძნე ღმერთებმა თავისთვის დაიტოვეს.

სიბრძნე უნდა მოვპაროთ ღმერთებს,

როგორც ერთ დროს ცეცხლი!

ცეცხლი სიბრძნეა“ („***ზიზილიოთევიდან გამოვიდა“, შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 377)

რომ მთელი ანტიკურობა მისთვის ნაცნობი სივრცეა, ასოციაციურად ხის ცხენი ახსენდება, რომლითაც მთელ ანტიკურობას შემოივლის:

„ხანდახან მოვა ხის ცხენი და ფრუტუნით მომძოვს
და ტროას ბრძოლის სურათები ფრთქვენიტ დამცვივა.
მერე ხის ცხენში შევიპარები
და აჩუ, ცხენო,
მთელ ანტიკას მოვიჯირითებ“.

ხის ცხენის ხსენებაზე კი ცბიერი ოდისევსი ახსენდება: „პოეტს სჭირდება ოდისევსის ცბიერი ჭკუა / ფათერაკები, ბევრის ნახვა, მოგზაურობა“.

შესავალ ნაწილში მოსამზადებელი ეტაპის შემდეგ პოეტი გადადის მთავარ სათქმელზე, რომელსაც სამი ფაბულის სახით გვამღევს, რასაც ბოლოს შეგონებას მოაყოლებს. გვიყვება სამ გამორჩეულ ამბავს, რომელთაგან ერთი ეხება ლუციუს ცინცინატს, მეორე ჯორდანო ბრუნოს და მესამე შარლოტა კორდეს.

ლუციუს ცინცინატს, რომელიც იყო სიმამაციტ განთქმული, რომაელებმა დახმარება სთხოვეს განსაცდელის დროს და მას სანაცვლოდ რომის გამგებლობა შესთავაზეს. გამარჯვების შემდეგ ცინცინატმა ძალაუფლებას ამჯობინა, რომ ისევ მიწათმოქმედებას დაჰბრუნებოდა.

„კაცმა გუთანი ამჯობინა სამეფო სკიპტრას,
ის ცინცინატი შერეკილი იქნებოდაო,
მე კი გარწმუნებთ ცინცინატი პოეტი გახლდათ“.

სამივე ფაბულას ახლავს შეგონება: უნდა ებრძოლო კარიერიზმს და სიხარბემ არ უნდა გძლიოს, არაფრისთვის არ უნდა გაიყიდოს პოეტი და სიმართლეს უნდა ემსახურებოდეს, შეურაცხყოფა არ უნდა მიაყენო სხვა ადამიანს, ადამიანის უფლებების დაცვა – უმაღლესი ღირებულებაა.

ბ) ტროას ციკლზე შექმნილი ლექსები

და ხალხს არგუნა სხვა მომავალი;
სწორედ შენა ხარ, რომ ვთქვათ სხვაგვარად,
მებრძოლი ღმერთის შთამომავალი“ („კომუნისტები“, შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან.
რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 475)

განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ტროას ციკლთან დაკავშირებულ ამბებს და ტერმინებს.

იმ მითოლოგიური ფიგურებიდან, რომლებიც ამ ციკლთან არიან დაკავშირებული, ყველაზე ხშირად ახსენებს აქილევსს. აქილევსი, გარდა იმისა, რომ ტროას ომის მონაწილეა, მისთვის საინტერესო სახე-სიმბოლოა, რომელიც განზოგადებული ჰყავს ორ მიმართულებით, ადამიანის დამოკიდებულება დროსთან / აქ შემოდის ცნობილი ამბავი აქილევსის ფეხმარდობის შესახებ, კერძოდ, აქილევსისა და კუს მოტივი, აქილევსის მოწყვლადობის შესახებ – აქილევსის ქუსლის ამბავი და აქილევსი, როგორც ცნობილი ფარის პატრონი – ფარი, როგორც მშვიდობის და დაცულობის სიმბოლო. ძალიან ხშირად გვხვდება ხის ცხენის ამბავი, როგორც ცბიერების სახე-სიმბოლო და ოდისევსი, როგორც ცბიერების პერსონიფიკაცია, ყველგან სადაც ის არის პერსონიფიცირებული, განასახიერებს ადამიანური სისხარტის, გამომგონებლობის, ხრიკების მოგონების სიმბოლოს. საკმაოდ აქტიურად ფიგურირებს ოდისევსთან კავშირშიც და ისედაც დამოუკიდებელ ცნებად არის ქცეული კიკლოპი. ერთი მხრივ, როგორც საფრთხე, რომელთანაც ოდისევსს გამკლავება უწევს და, მეორე მხრივ, როგორც პერსონიფიცირებული საფრთხე, რომელსაც პოეტი ხან რითმის სახით წარმოიდგენს, ხან ხოტბის შემსხმელების სიმბოლოდ, რომელსაც ისევე გაუბრუნებს, როგორც საშიშ კიკლოპს.

ახლა კი უფრო ახლოდან დავაკვირდეთ, თუ როგორ ეპყრობა ავტორი ამ ფიგურებს და სიუჟეტებს.

ვიდრე აქილევსის ფიგურაზე გადავიდოდეთ, დავიწყებთ, იმ ლექსით, სადაც აქილევსიც არის წარმოდგენილი და მასთან ერთად სხვა ფიგურებიც, რომლებსაც იმთავითვე კარგად აქვთ განსაზღვრული თავიანთი როლები. „ელასა – მელასა ანუ ქართული ნადიმი“⁹⁹⁵ არის სახუმარო სტილში დაწერილი ლექსი-სიზმარი, სადაც ავტორი ქართველების ქეიფის სიყვარულზე წერს. მთავარი სათქმელი ის არის, რომ ნადიმი კარგად წარმოაჩენს ადამიანების რეალურ სახეს. ამ შემთხვევაში ავტორი მიზნად ისახავს ქართველების არსის წარმოჩენას. „ქართველები ვართ – ყველას ვპატიჟებთ“, „მტრისა და მოყვრის მასპინძლები ვართ“, „სულით მგოსნები, ბედოვლათები / ყველაფერს ვიწყებთ, როდესაც დავთვრებით“, „კეთილნი ვხდებით და ქვეყანას გიმტკიცებთ“, „გულუხვად ისმის ქება-დიდება – / ქართულ სუფრაზე ყველა დიდია“.

საინტერესო ის არის, რომ პოეტი სუფრის წევრებად ირჩევს ფიგურებს ქართული მითოლოგიიდან და ლიტერატურიდან და ტროას ციკლის თქმულებებიდან. აქ გვხვდებიან, ერთი მხრივ, აფშინა, მინდია, დევი, ნაცარქექია,

⁹⁹⁵ შ. ნიშნიანძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 270-276.

ამირანი, ჭინკა, მეორე მხრივ, აქილევსი, ჰექტორი, ბახუსი, ოდისევსი, კიკლოპი. ლექსში კარგად არის ექსპონირებული ქართველების თვისებები, რაც კარგად ჩანს ხოლმე ნადიმზე. რაც შეეხება ტროას ციკლის გმირებს, ისინიც მათთვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებებით არიან წარმოდგენილნი. ავტორმა იცის, რომ აქილევსი და ჰექტორი ერთმანეთის მტრები არიან, თუმცა ქართულ სუფრაზე მათ უნდა იმეგობრონ. ოდისევსს მერიქიფის ფუნქცია აქვს. მას ფერი კიკლოპის დანახვაზე ეცვლება და ყველა მონდომებულია, რომ კიკლოპი დაათროს. პოეტი ოდისევსს მოუწოდებს, რომ თავის სიცბიერეს მიმართოს, ჭინჭილით დააღვეინოს კიკლოპს ღვინო, რომ უფრო მალე დათვრეს. სუფრაზე ცენტრალური ადგილი ბახუსს უჭირავს, იგი არის თამადა. სუფრასთან ყველა თვრება ბახუსის გარდა.

შთაბეჭდილების შესაქმნელად აქ მხოლოდ ამონარიდებს მოვიყვანთ:

„მაშინვე „ხომალდთა კატალოგს“ მივმართე.

და, აჰა, ტროადან თუ ილიონიდან

ნუ იტყვით, ნავების რა წარღვნა მოვიდა [...]

სალამი, აქილევს!

სალამი, ჰექტორ! [...]

თვითონ ბახუსი დაჯდა თამადად

და მერიქიფედ ოდისევსია. [...]

აგერ კიკლოპიც შემოეყუდა

და მერიქიფეს ფერი ეცვალა. [...]

შენ შეგვეწიე, ღმერთო ბახუსო,

ეგებ დაგვითრო ეგ ტარტაროზი [...]

ძალმომრეობის ავი ტიტანი [...]

პოლიფემე

ეჰეი, ოდისევს – ელადის გმირო [...]

კიკლოპის დათრობას ამაოდ ცდილობ!

აილე ჭინჭილა – ბახუსის მეტაფორა, [...]

ქუსლი მოეფხანა აქილევსს, [...]

ყლუპ-ყლუპით მიირთვეს [ღვინო] [...]

ნიმფების ქოშიდან, ჰექტორის ბეჭდიდან. [...]

მარტოდენ ბახუსი კვდებოდა სიცილით [...]

გათენდა, გათენდა, ადგა ბახუსი. [...]

ოდისევსი მყავდა მერიქიფეთ,

მე და ოდისევსმა მერე ვიქეიფეთ...”

აქილევსი

ანტიკური მითოლოგიური ფიგურებიდან ყველაზე ხშირად შოთა ნიშნიანიძე ახსენებს აქილევსს. ეს პერსონაჟი მას განსაკუთრებით უყვარს.⁹⁹⁶ ეს, ალბათ, იმ ტრადიციითაც უნდა აიხსნებოდეს, რომ ბევრი პოეტი მიიჩნევდა აქილევსს ქართველების ისტორიულ წინაპრად. სწორედ ეს პერსონაჟი ფიგურირებს მისი პოემის „აქილევსის ქუსლი და ფარი“ სახელშიც.⁹⁹⁷

პოემა ყურადღებას იმთავითვე იქცევს სათაურის გამო და მკითხველს უჩნდება მოლოდინი, რომ ანტიკურობის უშუალო რეცეფციასთან აქვს საქმე, თუმცა თუ არ ჩავთვლით წინათქმას, და ანტიკურობასთან დაკავშირებულ რამდენიმე ტერმინს,⁹⁹⁸ წინა პლანზე ხელშესახები არაფერი გვაქვს.

თვალი გადავავლოთ მოკლე შინაარსს, რომ შთაბეჭდილება შევიქმნათ სიუჟეტზე. პოემა სამი კარისგან შედგება. მოქმედი პერსონაჟები არიან მხატვარი ჯოკია ლაშხი, მისი მეგობარი ბუბა, ჩეკისტი აბელ როგავა. სამივე პერსონაჟი ექსპონირებულია პირველივე კარში. ჯოკია არის რაიონიდან ჩამოსული ბიჭი, რომელსაც უნდა, რომ მხატვარი გახდეს და სამხატვრო აკადემიაში ჩააბაროს და ამისთვის ძალებს არ იშურებს. მისი მეგობარი ბუბა, რომელზეც ძალიან ზრუნავდნენ მამიდები, უფრო მარტივ გზას ირჩევს ცხოვრებისთვის. ბუბა მაინც აიცრუებს გულს სწავლაზე და უბნის ბიჭებს უახლოვდება. ეწევა ბოჰემურ ცხოვრებას, დროს ატარებს მეგობრებში თავისშექცევით. ჯოკია შემთხვევით გაიცნობს და უახლოვდება აბელ

⁹⁹⁶ „მჯერა: აქილევსის ფარზე ასვენია ლორდ ბაირონის გული...“ („პოეზიის კალენდარი“, შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 309)

„ვიღაცა ანტიკურ მეგლივით შიშველი მეახლა მუყაოს ფარით და შიმშერთი. [...]

ტროადან მოესმით ხის ცხენის ჭიხვინი, მოჩანს აქილევსი არესის მჯიღივით [...]

აჰა – კეისარიც!

რუბიკონს რომ მიადგა [...]“ („საავადმყოფოს კედლის აქეთ და იქით“, შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 284-5)

⁹⁹⁷ შ. ნიშნიანიძე. აქილევსის ქუსლი და ფარი. რედ.: მ. ჯაფარიძე. თბილისი, 1971.

⁹⁹⁸ პოემაში აღწერილია ბასკების თამაშზე ბილეთისთვის ღამისთევა, რაც შედარებულია ტროას აღყას: „ავტომობილის ფარები წამით / გაქცეულ ჩრდილებს კედლებს ახლიდა, / თითქოს ავ სულებს ერთ-ერთი ღამე / ამოეხიათ ტროას აღყიდან“ (გვ. 21). რკინის მესერი მაღალ-მაღალი მართლაც ჰგავდა ზემოშემართულ შუბებს, გნიასი და აყალმაყალი იმ სულს, რომელიც საბრძოლო ბანაკში ტრიალებს. საინტერესო შედარებას ვხვდებით აქ: „აჰა ანთია კოლხური მიწა / ცისარტყელების ბრიალა ქაფად“. „გადასკდა, როგორც მზის ცხელი ცური – / და კოლხურ ნაპირს შემოესია / თვითონ ანტიურ სამყაროს სული – / წარმართულობა და პოეზია“ (გვ. 55). მისი ბავშვობის მოგონებებიც ანტიკურობის სურათ-ხატებით არის მოცული: ოთახს ადარებს დევის ხელებით აგებულ ციხე-კოშკს, აქაველების ცბიერ ცხენს, ციკლოპივით ერთადერთი თვალით ლურჯი ცის მომპარავი კარავი. ზღაპრების სკივრი, ლეგენდარული საწმისის ტყავი.

როგავას, რომელიც მიუხედავად იმისა, რომ ბილეთები ელვის სისწრაფით გაიყიდა ბასკების თამაშზე, ეხმარება ჯოკიას მატჩზე მოხვდეს. აქედან იწყება მათი მეგობრობა, რასაც საკმაოდ სკეპტიკურად უყურებს ჯოკიას მეგობარი ბუბა. აბელ როგავა ხელოვნების მოყვარული აღმოჩნდა და ჯოკიას შემოქმედებითაც დაინტერესდა. კვირაობით ქალაქგარეთ გადიოდნენ და ტილოზე გადაჰქონდათ სხვადასხვა ხედები. ჯოკია სამხატვრო აკადემიის სტუდენტი ხდება და ზღვაზე მიდის დასასვენებლად. ზღვაზე ისევ იკვეთება ჯოკიას და ბუბას გზები. აბელ როგავა აქაც ფიგურირებს. მსოფლიო ომის დაწყების მოლოდინშია. აბელს ქვეყნის დატოვება უწევს, ესპანეთში მიდის. რაღაც ეტაპზე ჯოკია ციხეში ხვდება. აბელ როგავა ესპანეთიდან ბრუნდება. ჯოკიას საქმეებისთვის მთელი თვე იყო მოსკოვში. საქმე ხელახლა განიხილეს და ჯოკია ლაშხი გაათავისუფლეს. ჯოკია ტკბება თავისუფლებით და ქალაქიდან უბრუნდება მშობლიურ მხარეს, სადაც თავს ბედნიერად გრძნობს.

პოემაში, რომელიც ასახავს პოეტის თანამედროვე პერიოდს, ბევრი ფილოსოფიურ-ფსიქოლოგიური ხასიათის ჩანარები გვხვდება. მათ შორის არის ადამიანის დანიშნულება სამყაროში, ადამიანის და სამყაროს ურთიერთობა. ომი და მშვიდობა. დროის და სივრცის ურთიერთქმედება. მთავარ მესიჯებს პოეტი სათაურში და წინათქმაში გვაცნობს.

სათაური სიმბოლოებით არის დატვირთული. ომი ზოგადად არის ადამიანის სუსტი წერტილი, რაც სიმბოლურად შეიძლება გამოიხატოს როგორც აქილევსის ქუსლი, ხოლო მშვიდობა, შემოქმედებითი მუშაობა, ჰუმანიზმი არის ადამიანური ძლიერების სიმბოლო, თავდაცვის ფარი. ეპიგრაფად პოემას სწორედ ეს აქვს წამმდგარებული. პირველში იგი გვიყვება თეტისის მიერ აქილევსის უკვდავების ემბაზში განზავაზე და რომ ქუსლით, რომლითაც ეჭირა, აქილევსი არის მოწყვლადი. ხოლო მეორეში გვიყვება ჰეფესტოს შესახებ, რომელმაც ორი ფარი გამოჰქედა, ერთი რომელზეც ქორწილი და დროსტარებაა გამოსახული, მეორეზე კი – ომი, ადამიანთა ცხოვრების მთელი აკვარგი და ბრძოლა ღირსებისთვის.

წინათქმაში პოეტი გამოთქვამს თავის მიზანს. მას სურს, რომ დროებას აუბას ფეხი. მეტაფორულად ფეხმარდ აქილევსს, რომელიც არის გულფიცხი და სწრაფი, ადარებს დროს, და კუს, რომელზეც პოემა შესვა მწერალმა და მას ადარებს მიზანს, რომელიც ნელა მაგრამ წვეთ-წვეთ მაინც აღწევს საწადელს.

„მინდა ავუბა მხარი დროებას,
სიმღერით გავსცდე დროს და განედებს
მეც კუზე შევსვი ჩემი პოემა

და აქილევსთან შებმა გავზედე.
„გამოდის გმირი ძველ ეპოსიდან
და ბრმა ჰომეროსს შესთხოვს შეწევნას;
აჰა, ვეება მშვილდი მოზიდა,
სტყორცნა ისარი და დაედევნა.
აქილევსს ჯობნის ჟინი ალაგზნებს,
გულფიცხია და ქარზე სწრაფია,

ისარს დაიჭერს და კუს ბაკანზე
წააწერს ჩემთვის ეპიტაფიას...
ასე, კუს ზურგზე შევსვი პოემა,
როგორც ძველ დროში რწმენა და მითი,
არის მიზანი,
გზაც იპოება,
კუც მიზნისაკენ მიდის და მიდის...“⁹⁹⁹

პოეტი შემთხვევით არ ირჩევს აქილევსისა და კუს ცნობილ პარადოქსს. ამ პარადოქსს სხვა ლექსებშიც არაერთხელ უბრუნდება,¹⁰⁰⁰ ამიტომ მივიჩნევთ საჭიროდ უფრო დაწვრილებით განვიხილოთ. ეს ცნობილი პარადოქსი ეკუთვნის სოკრატემდელ ფილოსოფოსს, პარმენიდესის მოწაფეს ძენონს (ძვ.წ. 490-430 წწ.). იგი არის მონიშმის მიმდევარი, ანუ რომ მხოლოდ ობიექტურად/რეალურად არსებული რამ არსებობს, დრო, სივრცე და მოძრაობა კი, რეალურად არ არსებობს. ძენონის ნაწარმოები შემორჩენილი არ არის, ნაწყვეტები არის დაცული სხვადასხვა მწერალთან. არისტოტელემ თავის „ფიზიკაში“ შემოგვინახა პარადოქსის ოთხი მნიშვნელოვანი მაგალითი, რომელთა შორის ერთ-ერთს პირობითად ეწოდება აქილევსი და კუ. პარადოქსის შინაარსი კი იმაშია, რომ მიუხედავად იმისა, რომ აქილევსი ყველაზე ფეხმარდია, მაინც ვერ დაიწევა კუს, რომელიც ყველაზე ნელა

⁹⁹⁹ შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 5.

¹⁰⁰⁰ „ზოგი მიფრინავს,

უკან რჩება ჟამი და სივრცე,

ზოგი მიჩოჩავს, სიმწრის ოფლი გასდის კბილებში,

მაგრამ ქომაგი იშველიებს ანტიკურ სიბრძნეს:

ვერ დაეწევა, ბატონებო, კუს აქილევსი“ („ბედი“, შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 629)

„დედამიწაზე დრო აქილევსივით გარბის,

ვარსკვლავეთში კი კუსავით მიჩოჩავს“ („***ბიბლიოთეკიდან გამოვიდა“, შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 375-379).

დადის, რადგან, როგორც კი მივა იმ ადგილას, სადაც კუ იმყოფება, კუ უკვე გადაადგილებული იქნება იმ ადგილიდან და ასე განუწყვეტლად. მიუხედავად იმისა, რომ ნაბიჯების გადადგმით ნახევრდება მანძილი, ძენონი ამტკიცებს, რომ მათი რაოდენობა უსასრულოა და აქილევსს უსასრულო დრო დასჭირდება ნაბიჯების გადასადგმელად. ამიტომ, ძენონი ასკვნის, რომ აქილევსი ვერასოდეს გაუსწრებს კუს, მიუხედავად ამოცანის აშკარა სიმარტივისა.

წინათქმას რომ დავუბრუნდეთ, პოეტი აღნიშნავს, რომ მან ამ პოემით საწადელს მიაღწია და სათქმელი თქვა და მომავალს მიანდობს სიმართლის განსჯას:

„ასე წვეთ-წვეთად
და მისხალ-მისხალ
ვთქვი, სასურველიც და მოსარიდიც,
ასე იზრდება და ნაყოფს ისხამს,
რაც არის ნაღდი და ჭეშმარიტი.
ო, მომავალო,
იყავი მაცნე
და ბედისწერის მსჯავრი გამოთქვი“.

მეტაფორულად ამას კუს სიმბოლოს მოშველიებით აღწევს.

„კუს რქოვან ბაკანს საფერფლედ აქცევ
თუ გამარჯვების თასად გამოთლი?
ოღონდ გაფრთხილდი, ფეხმარდო ჟამო,
თუნდ რკინის გეცვას წულა-მესტები,
მოძრაობალა შევკრიბე ჯამი
და კუს გასწრებას ნულა ეცდები“.

და წინათქმის დასასრულს კვლავ პირველ სტრიქონებს ეხმიანება, რომ ნახოს, მიაღწია თუ არა მიზანს მისმა ნათქვამმა, ანუ უნაყოფო საფერფლეა ოდენ, თუ თასი – გამარჯვების სიმბოლო.

„მინდა ავუბა მხარი დროებას
და მინდა – მსგავსმა შეიცნოს მგავსი.
დევს მაგიდაზე ჩემი პოემა,
როგორც საფერფლე...“

ან როგორც თასი...”

წინათქმის ბოლო ნაწილში კიდევ ერთ თეზას ვხვდებით ძველი ბერძნული ფილოსოფიიდან: „მსგავსი შეიცნობს მსგავსს“. ეს კონცეფცია ეკუთვნის ბერძენ ფილოსოფოსს პითაგორას (ძვ.წ. 570-495 წწ.). პითაგორელების თანახმად, რიცხვებს, პროპორციებს და ბუნებას ერთმანეთთან ჰარმონიული მიმართება აქვთ. „მსგავსი შეიცნობს მსგავსს“ ეთიკური კატეგორიაა. პითაგორელების მიხედვით, ჰარმონია მიიღწევა პრინციპების ურთიერთშეთანხმებით. ჰარმონია, სიმეტრია და პროპორცია არის ფუნდამენტური პრინციპები, რომლებიც მართავს სამყაროს და მის ყველა შემადგენელ ნაწილს.

რამდენადაც ამ თემას არაერთი ლექსი ეხმიანება, ჩვენ კი მივიჩნევთ, რომ ამ მხრივ ყველაზე მნიშვნელოვანია ლექსი „***ბიბლიოთეკიდან გამოვიდა“, უფრო დაწვრილებით შევჩერდებით მასზე, რომ კიდევ უფრო კარგად წარმოვიდგინოთ შოთა ნიშნიანის ინტერესი ფილოსოფიისადმი და მისი განსწავლულობა. ამ ლექსშიც ახსენებს კონცეპტს „მსგავსი შეიცნობს მსგავსს“, სადაც ლპარაკობს დაგროვებული ცოდნის შესახებ, რომელიც იკარგება, მაგრამ ვინც ეძებს, პოულობს. ლპარაკობს იმაზე, რომ ყოველი მცენარე საიდუმლო ცოდნის ფორმულაა. რომ სურვილი აქვს, რომ ყოველგვარი თეორია და მისტიკა ისე ესმოდეს, როგორც ხალხური ლექსი, მაგრამ ჭეშმარიტი სიბრძნე თავისთვის დაიტოვებს ღმერთებმა, ამიტომ უნდა მოვპაროთ ღმერთებს სიბრძნე, როგორც ერთ დროს ცეცხლი. ცეცხლი სიბრძნეა! სიცოცხლის და სიკვდილის სიბრძნე. ლპარაკობს შიშზე, და რომ ადამიანი ჭკვიანია, რადგან თავს არიდებს საშიშ კითხვებს. და ისევ ეხება დროის სვლას, რომ დრო ძალიან სწრაფად მიქრის. სვამს კითხვას: დრო გვაკლდება თუ გვემატება. სწორედ ამ კონტექსტში ახსენებს აქილევსისა და კუს პარადოქსს:

„საათები კი აკნაწუნებენ და აკნაწუნებენ
ჟამს და სიცოცხლეს...
დედამიწაზე დრო აქილევსივით გარბის,
ვარსკვლავეთში კი კუსავით მიჩოჩავს!
დრო უწყვეტია, უწყვეტი...
წიკწიკებენ საათები“.¹⁰⁰¹

¹⁰⁰¹ შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოეტიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 378.

ისევ პოემას რომ დავუბრუნდეთ, დროის თემას პოემაშიც რადენიმეჯერ უბრუნდება შოთა ნიშნიანიძე, ეს არის მთელი პოემის შემკვერელი ხაზი, რომლის მსახვრალ ხელსაც გამუდმებით გრძნობს მკითხველი.

კიკლოპები

ცალკე გვინდა გამოვყოთ კიკლოპის სახე-სიმბოლო, რომელსაც ავტორი ხშირად მიმართავს.¹⁰⁰² ამ მხრივ საინტერესოა ლექსი „მკითხველთან შეხვედრის მცირე ოდისეა“ (გვ. 291), სადაც ვხვდებით ჰომეროსის „ოდისეას“ კიკლოპ პოლიფემოსის ეპიზოდის ალუზიას. ლექსში მკითხველი მიდის პოეტთან, რომელიც სხვა პოეტებთან ერთად იმყოფება და მკითხველი მას მის ლექსს უკითხავს, ამ დროს ხდება სცენის ოდისეურ სცენად გარდასახვა. სარდაფი გადაიქცევა ანტიკურ მღვიმედ. შური ცოცხლდება და ხდება მისი პერსონიფიკაცია კიკლოპად. კიკლოპი მშვიერია და პოეტის ორ მეგობარს გადასანსლავს. შემდეგ კი მღვიმის შესასვლელთან ჩერდება, და არავის შანსი არ აქვს, რომ გავიდეს. აქვე არის ქების კიკლოპიც, რომელიც საზარლად ფშვინავს. პოეტი კი ფიქრობს, როგორ მოერიოს შურის კიკლოპს, თუ როგორ დაუვსოს ის ერთი თვალი და როგორ შექმნას ერკემალივით მსუყე სტრიქონი, რომ ქვეშ ამოეკრას და კიკლოპივით საზარელ ქებას გაეპაროს.

გ) სხვადასხვა ფიგურები და სახე-სიმბოლოები

სოკრატე

ლექსში „ვისი სული გასურს? ანუ სპირიტუალი სეანსები“ (გვ. 91-102) პოეტი იხმობს ცნობილი მოაზროვნეების სულებს და ასევე აბსტრაქტულ ცნებებს, როგორიც არის, ირონია, სათნოება.

ლექსის შესავალ ნაწილში, პოეტი გვთავაზობს რეცეპტს, თუ როგორ უნდა დამზადდეს უმწარესი სასმელი, რომელიც სეანსის შესასრულებლად არის საჭირო. ირონიულად აღნიშნავს, რომ თუ ამ სასმელს სოკრატეს და ვოლტერის ქირქილს მოაყრის ადამიანი, ნათელმხილველი შეიქნება: „თუ ზედ მოაყრით სოკრატეს და ვოლტერის ქირქილს – / ნათელმხილველი შეიქმნებით... არ უნდა ფიქრი“. ეს

¹⁰⁰² კიკლოპის სახე-სიმბოლოს ხშირად უბრუნდება პოეტი: „ზეკაცს ნატრობდა ნიცშე, / ქმნიდა ღვთაებრივ კიკლოპს“ („ზეკაცებისა და მაიმუნების შესახებ“, შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 122); „და იმ ერთადერთ საშინელ კითხვას / გავურბი, როგორც ცალთვალა კიკლოპს“ („მისტიკური წუთი“, შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 563); „შენთვის – ურჩხულ-კიკლოპი, დიდი ცოდვის მქმნელი ვარ“ („ჩემგან მოკლული მწერის დატირება“, შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 326).

ირონიულად, რეალურად კი ლექსით ის აზრია გადმოცემული, რომ ყოველი ცოდნა და სიბრძნე დიდი ძალისხმევით და სიმწრით მიიღწევა.

ლექსი დაყოფილია სეანსების მიხედვით. პირველი სეანსი ეთმობა სოკრატეს და ვოლტერს. მეორე სეანსი ალბერტ შვაიცერს, ფილოსოფოსს, ალბერტ აინშტაინის მეგობარს. მესამე – კონსტანტინე არსაკიმეს, მეოთხე სხვა ისტორიულ პირებს და სხვადასხვა ხელობის მქონე ადამიანებს: მევენახეებს, მწყემსებს, მეფუტკრეებს.

ჩვენთვის საინტერესო არის პირველი სეანსი: აქ ეს ორი მოაზროვნე, სოკრატე და ვოლტერი, არის ექსპონირებული. პოეტი ამბობს, რომ არც ჰერკულესის ძალა უნდა, არც სოლომონის სიბრძნე, არც მსოფლიოს მრძანებელთა ძალაუფლება, არამედ მხოლოდ სოკრატეს და ვოლტერის მწარე და ქილიკი ენა. ხოლო ეს კი მას იმისთვის სჭირდება, რომ მწარე ენით უმკურნალოს ადამიანების სიბრიყვეს.

უფრო დიდი ნაწილი სოკრატეს ეთმობა. აქცენტირებულია მისი მახვილი ენა, სიბრძნით გამორჩეულობა, მჭევრმეტყველების გასაოცარი უნარი, რის გამოც ვერავინ დაუსხლტება მის „ხაფანგა“ დიალოგებს. ყურადღება ეთმობა მისი სიკვდილის თემას, რომ მან საკუთარი ნებით შესვა შხამიც, რაც მის სიძლიერეზე მიუთითებს, რომ მან საკუთარი სოცოცხლე და სიკვდილიც კი აიგდო მასხრად.

მეორე სეანსში პოეტი იძახებს ალბერტ შვაიცერის სულს, რომელიც იყო ფილოსოფოსი, ექიმი, მუსიკოსი, რომელიც 40 წლის ასაკში დასახლდა აფრიკაში, სადაც დააარსა კეთროვანთა სოფელი. ამ სოფელში აკრძალული იყო სროლა, სისხლის ღვრა და ძალადობა. ამ სეანსის მთავარი სათქმელიც ეს არის, რომ ადამიანმა პატივი უნდა სცეს ყველა ცოცხალ არსებას, და რომ ყველა სულდგმულს აქვს არსებობის უფლება. მოკლედ რომ ვთქვათ, ეს ნაწილი ემპათიაზეა.

მესამე სეანსი მარადიულ ხელოვნებასთან ზიარებაზე და ადამიანების უმადურობაზეა. კონსტანტინე არსაკიმის სოფლისადმი სამდურავს ეთმობა.

რომი

ეს არის სახე-სიმბოლო, რომელსაც ასევე ხშირად იყენებს ავტორი. ყველაზე კარგად მისი დამოკიდებულება ჩანს ამ ქალაქის მიმართ მიძღვნილ ლექსში, სადაც იგი ამბობს „რომს ვერ გაექცევი, ვერ გადაურჩები / სიკვდილსაც გაექცე რომც!“. მისი მნიშვნელობა საკმაოდ ტევადად არის გადმოცემული ოთხ სტრიქონში:

„რომი – მატთანე გარდასულ დღეთა,
რომი – ძიების და წვდომის,
რომი – ხელოვნების ადგილის დედა,

რომი – შემოქმედი რომი“.¹⁰⁰³

ამ ლექსში რომის დამახასიათებელი ყველა თვისება ჩანს, მისი ძლევამოსილება, იმპერიული სული, რომელიც სომბოლურად ლომს არის შედარებული, დამპყრობელი და თავისი პოლიტიკის გამტარებელი, ქვაში და მარმარილოში გამოთლილი ლეგენდა, ხელოვნების, ბოჰემის, თრობის და ორგიების ადგილი. მომდევნო სტრიქონებშიც ძალიან ლაკონურად აგრძელებს რომის არსის გადმოცემას:

იომა... / ივაჭრა... / იმრუშა... / ილოთა... / დატვირთა ქარავნები აქლემთა, სპილოთა... / გზებიც კი, გზებიც კი, წაასხა ტყვეებად / ყველა: / პატარა თუ დიდი. / იკვებნის რომის მჭევრმეტყველება: / ყველა გზა / რომში / მიდის!..

ყურადღება გვინდა შევაჩეროთ ერთ საინტერესო მომენტზე, სადაც პოეტი საკმაოდ მტკივნეულად ეხმიანება ისტორიულ კონტექსტს, სადაც რომისა და იბერია/კოლხისის ურთიერთობებზე ამახვილებს ყურადღებას. სულ რაღაც ორ სტრიქონში ძალიან ლაკონურად გვამღევს ქართული პერსპექტივიდან დანახულ რეალობას: გვამღევს მხატვრული სახეებით რომის დამოკიდებულებას: „კვიცივით აჩეხეს ლამაზი კოლხიდა, / ხარივით გამოლადრეს პონტო... [...]“. აქ გვამღევს მინიშნებას პომპეუსის ლაშქრობაზე და მითრიდატე პონტოელის ამბებზე.

ამ ლექსს თავისი პათოსით ეხმიანება კიდევ ერთი ლექსი „რატომ არ ვკითხულობ საჯაროდ ლექსებს“, რომელსაც პოეტი ტარიელ ჭანტურიას უძღვნის. ამ შემთხვევაში მთავარი სათქმელი პოეტების დანიშნულებაა, რომ პოეტები თავისუფლები არიან და დიდებაზეც თავისუფლად ლაპარაკობენ. მაგრამ სიტყვა დიდების ხსენება პოეტთან ასოციაციურად გადაჯაჭვულია რომთან:

„მაგრამ დიდება ეს რომია, მრისხანე რომი“.

რომის გზაზე წევს კართაგენი... პონტო... მიდია... [...] / და პოეტებიც ძველი რომის ჰგვანან მეომრებს. [...]“. პოეტებს ადარებს რომაელ მეომრებს, ნაწილი დიდების და ტაშის მონაა და ყველაფერზე მიდიან სახელის მოსახვეჭად. მისთვის კი ის პოეტები არიან ღირსეულნი, რომლებიც დამოუკიდებლობას ინარჩუნებენ: „მას გაუმარჯოს, / ვინც მონობას აუჯანყდება, / ვინც სპარტაკივით დაეცემა რომში მისვლამდე“.¹⁰⁰⁴

¹⁰⁰³ შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 469-471.

¹⁰⁰⁴ შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 556-557.

საინტერესოა ლექსი მგლური კანონის ბალადა,¹⁰⁰⁵ რადგანაც აქ მგელი არის სათქმელის გადმოსაცემად მთავარი ფიგურა, ეს ფიგურა კი აერთიანებს ბევრ თვისებას, მათ შორის, არის რომის სიმბოლო. მგლური კანონი, როგორც ომებისა და თარეშის სიმბოლო, ბაბილონიდან და რომიდან იღებს სათავეს. პოეტი აღწერს ცირკის სცენებს, სადაც ძლიერ ცხოველებს დაუკარგავთ სახე, მალაყებს გადადის ნადირთა მეფე ლომი, მამალი და მელა ვეფხვის ფიტულზე დანავარდობენ, ერთადერთი ცხოველი, რომელიც ამ სანახაობაში არ ერევა და თავის სახეს ინარჩუნებს, არის მგელი. მგლის ხსენებაზე პოეტს მასთან დაკავშირებული ორი ქართული სიმბოლო ახსენდება, ალგეთი და ვახტანგ გორგასალი: „შენც დაგებენს მგლური კანონი, ვერც შენ იდგები ცალკე / რომში ხარ დაბადებული და გაზრდილი ხარ ალგეთს. / მტერს მგლურად მიუხტებოდა, აწყევლინებდა სვე-ბედს / მეფე ვახტანგი – მეელკაცი, ქართლოსიანთა მეფე“.

მგელთან საკუთარი თავის იდენტიფიკაციას ახდენს პოეტი, რომელიც საკუთარ სტრიქონებში გამომწვევდელ მგელს ადარებს თავს და ტყისკენ უჭირავს თვალი: „გაყმუის რომის ლეგენდა: / – ტყეს დაუბრუნეთ მგლები / ატოტებული ალგეთი: / – ტყეს დაუბრუნეთ მგლები“.

ნერონი

არ არის გასაკვირი, რომ შოთა ნიშნიანიძეს განდიდების სენით შეპყრობილ ადამიანებზე სალაპარაკოდ, ანტიკურობიდან ნერონის სახე გაახსენდა. დიდებისკენ სწრაფვა არის ცდუნება და პატარა ადამიანები ამ ცდუნებას ვერ უძლებენ, დიდებას და ტაშს მხოლოდ გენიოსები და კლოუნები იტანენ კარგად. ყალბ არტისტს, ხელოვანს ადარებს პოეტი ნერონს: „ყალბ ხელოვანში, არ გაგიკვირდეთ / თვლემდეს ნერონი უსასტიკესი“. ამაში კი, ასეთ პატარა ადამიანებს ბრბო ეხმარება, რომელიც თავისი ხელით ქმნის პატარა ადამიანებიდან ტირანებს „სალამი ათას პაწია ნერონს [...] / ბრბოა [...] გამომპერწველი ყველა ნერონის“. და აქ ისევ ნერონის მაგალითს უბრუნდება:

„ნერონს ღმერთობა ბრბომ დააბრალა,
უძღვნა უკვდავი მგოსნის სიგელი.
და რომელია უფრო საბრალო
თვითონ ტირანი თუ ბრბო მლიქვნელი?“

¹⁰⁰⁵ შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 149-152.

მარკუს იუნიუს ბრუტუსი

ლექსი „გადამახილი მარკუს იუნიუს ბრუტუსთან“¹⁰⁰⁶ წარმოადგენს რომაელი პოლიტიკური მოღვაწის მარკუს იუნიუს ბრუტუსის პანეგირიკს. ბრუტუსი ცნობილია როგორც კეისრის მკვლელობის მონაწილე. შეთქმულებმა ძვ.წ. 44 წელს მოკლეს კეისარი. იგი ისტორიაში დარჩა როგორც კეისრის მკვლელი, მიუხედავად იმისა, რომ იყო კეისრის ახლო მეგობარი, ზოგიერთი ცდილობდნენ მისი მოტივაციის გამართლებას იმით, რომ იგი ცდილობდა რესპუბლიკური ღირებულებების დაცვას და კეისრის მზარდი იმპერიალური მისწრაფებების შეზღუდვას. კეისრის მკვლელობას სამოქალაქო ომები მოჰყვა, რის შედეგადაც ბრუტუსი და მისი მოკავშირეები დამარცხდნენ, მან ტყვედ ჩავარდნას თვითმკვლელობა ამჯობინა. უილიამ შექსპირის „იულიუს კეისარი“ ცდილობს ამ ფიგურის კომპლექსურობის ჩვენებას. პიესაში ნაჩვენებია მისი შინაგანი ბრძოლები, მორალური დილემა, როგორ უნდა მოიქცეს რომის მოქალაქე. ამიტომ შიშობს, რომ კეისრის მზარდი ძალაუფლება შეიძლება საფრთხე აღმოჩნდეს რესპუბლიკისთვის. თუმცა შექსპირთან მას დამყოლი ხასიათი აქვს, რაც შეთქმულებს მისი მანიპულირების შესაძლებლობას აძლევს.

შოთა ნიშნიანიძეც გარკვეულწილად შექსპირისეულ ხედვას აგრძელებს. ისიც ცდილობს ამ ფიგურის ტრაგიზმის ჩვენებას. ცალკე აღნიშვნის ღირსია ლექსის დასაწყისი და დასასრული სტრიქონები. ლექსი ასე იწყება „- სალამი, რომის მოქალაქე, / სალამი ბრუტუს“, შესაბამისად, აქ თავიდანვე არის აქცენტი, რომ ბრუტუსი რომის მოქალაქეა. ლექსის ბოლოს კი შედარებულია მგელს, რომის სიმბოლოს „სალამი, მგელო ბეწვაშლილო, სალამი ბრუტუს!“

კეისარზე არაფერს ამბობს პოეტი, აქ მას ბრუტუსის პიროვნება აინტერესებს, როგორც შებღალული თავისუფლების, შელახული სინდისის დამცველის. ბრუტუსი მოხსენიებულია ეპითეტით „მამაცი“ და „ამაყი“. მამაცი ბრუტუსი ვერ შეელია სხვის აღზევებას, გაღმერთებას. პოეტი უყურადღებოდ არ ტოვებს თვითმკვლელობის ფაქტსაც „თავისმოკვლის წინ კითხულობდი დილეგში „ფედონს“ / და ცოდვა (იქნებ მამისმკვლელის!?) სასთუმლად გედო“. რა თქმა უნდა, შემთხვევით არ ახსენებს აქ „ფედონს“, რადგან პლატონის ეს დიალოგი ფუნდამენტური ნაშრომია, რომელიც ისეთი საკითხების გააზრებას ეხება, როგორიც არის სიკვდილი, სულის ბუნება, სიცოცხლე სიკვდილის შემდეგ. არც ის არის შემთხვევითი, რომ დიალოგში მოქმედება სოკრატეს სიცოცხლის ბოლო პერიოდში ხდება, სოკრატე იმის დამტკიცებას ცდილობს, რომ სული უკვდავია და რომ ფიზიკური ცხოვრების შემდეგ სული განაგრძობს არსებობას სხვა სუბსტანციით.

¹⁰⁰⁶ შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 49.

სოკრატეს ფიგურაც ძალიან საინტერესოა შოთა ნიშნიანიძისთვის, გავიხსენოთ ლექსი „ვისი სული გასურს? ანუ სპირიტუალი სეანსები“.

პროგრუსტე

ლექსი „საწოლი“ ეძღვნება პოეტისთვის იმ დროისთვის აქტუალურ თემას, ადამიანების შესახებ, რომლებიც მზად არიან ნებისმიერ ფასად მოერგონ მათთვის საინტერესო ღირებულებებს. და რომ ადამიანი ყველაფერზე მიდის, რომ მისთვის სასურველს ნებისმიერ ფასად მიაღწიოს. აქ შემოდის პროგრუსტეს მეტაფორული სახე, რომელიც ასევე იძულებით საწოლს არგებდა ნებისმიერ სტუმარს, გრძელ კიდურებს კვეთდა, ტანდაბლებს კი ჭიმავდა, სანამ საწოლის ზომას არ მოარგებდა. ამ ლექსით კი ავტორს იმის თქმა უნდა, რომ ყალბ სიდიდეებს არ უნდა გაეკიდო და ისე იცხოვრო, რომ არ მოგიწიოს კომპრომისებზე წასვლა:

„როცა ყველას გვყავს თავის პროგრუსტე
სტრიქონი! ქალი! ძალაუფლება! [...]
ასე ვერვებით ყალბ სიდიდეებს
ძველი ბერძენი ავაზაკით“.¹⁰⁰⁷

დიოგენე, კლეოპატრა, კეისარი

ლექსი ძაღლების „გამოფენა-დათვალიერება: „დიოგენი“, „კლეოპატრა“, „ცეზარი“ და სხვანი“¹⁰⁰⁸ ძაღლების გამოფენაზეა, რომელთა შორისაც შეჯიბრი უნდა გაიმართოს და პოეტი მათ სახელებზე ამახვილებს ყურადღებას. ყველა სახელთან დაკავშირებით აქცენტირებას ახდენს მისი მატარებლის ნიშან-თვისებებზე. აქ იმყოფება დიოგენე, რომელიც ძალიან ბრაზიანია, თუმცა სიბრძნეს შვენივლი გააძევა და, რაც არ უნდა იყოს დიოგენე, სიბრძნის სიმბოლოა. პოეტი აქვე იწონებს თავს ალექსანდრე მაკედონელისა და დიოგენეს გასაუბრების სცენით.

ერთ-ერთ ძაღლს „კლეოპატრა“ ჰქვია, რომელიც ეჭვიანობს „ცეზარზე“. კლეოპატრა მისთვის ცბიერების და სიძვის, ხოლო „ცეზარი“ – ძალაუფლების სიმბოლოა.

2. ანტიკურ სახე-სიმბოლოებთან თვითიდენტიფიკაცია

¹⁰⁰⁷ შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 293-295.

¹⁰⁰⁸ შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 213-215.

1) პოეტი, რომელიც აწმყოში ვერ ხედავს ვერაფერს სახარბიელოს, მისტიკის გარდასულ დროთა სიდიადეს. აქ გვხვდება ისეთი ტერმინები, როგორიც არის **კოლხიდა, პონტო, დიოსკურია**.

ამ ტერმინებიდან ყველაზე ხშირად გამოყენებული ტერმინი არის კოლხიდა.

აქცენტირებულია კოლხიდა, როგორც ადგილი, რომელიც ანტიკურ პერიოდშივე იყო სხვა იმპერიების სასურველი სამიზნე და ამის გამო უწევდა ომში ყოფნა. კარგად ჩანს ეს განწყობა ლექსში „*** გახვეულია კოლხეთი ცხენის ჭიხვინში და ფაფარში“:

„გახვეულია კოლხეთი ცხენის ჭიხვინში და ფაფარში,
ჩემი წინაპარი ნადირობს... ომშია... პონტოზე აფრას შლის... [...]
ლეგენდებში და ფაფარში გახვეულია კოლხეთი“.¹⁰⁰⁹

აქ გვახსენდება ამონარიდი კიდევ ერთი ლექსიდან რომი „კვიცივით აჩეხეს ლამაზი კოლხიდა, / ხარივით გამოლადრეს პონტო“...¹⁰¹⁰

ლექსების ნაწილში კოლხეთი ასოცირებულია ბავშვობის გახსენებასთან, სადაც ყველაფერი იდილიურად არის.

„სიზმრებს მისხეპდით ბავშვობაში ბასრი ეშვებით
და კუდზე გებათ ჩემი ქართლი, ჩემი კოლხეთი,
ბავშვობა უკვე გასულია,
რად არ შემეშვით
და ზღაპრებიდან ცხოვრებაში რად გადმოხვედით?“
(*გმადლობთ, დევებო)¹⁰¹¹

ზოგადად, ბავშვობის დროინდელ მოგონებებში ხშირად ფიგურირებს ბაბუა. არ არის გასაკვირი, რომ გარდაცვლილი ბაბუას სულს პოეტი კოლხეთის მუხადქცეულ სულს ადარებს: „ნუთუ ტყე არის შენი საძვალე / მუხადქცეულო სულო კოლხეთის“ (ბაბუა).¹⁰¹²

ლექსს, რომელსაც პროფესორ ჟორდანიას უძღვნის, გვიყვება მის გმირობაზე. 1962 წელს რიო დე ჟანეიროს მახლობლად ცეცხლმოდებული თვითმფრინავი

¹⁰⁰⁹ შ. ნიშნაიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 509.

¹⁰¹⁰ შ. ნიშნაიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 470.

¹⁰¹¹ შ. ნიშნაიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 583.

¹⁰¹² შ. ნიშნაიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 678.

ოკეანეში ჩავარდა. პროფესორმა ჟორდანიამ თავისი მაშველი რგოლი ერთ უბილეთო გოგოს დაუთმო, თვითონ კი დაიღუპა, რადგან ცურვა არ იცოდა. ლექსის ბოლოს პოეტი სწორედ იმ გოგოს მიმართავს და შეახსენებს მას მისი გადამრჩენელის წარმომავლობას:

„თქვენ დიდი ქვეყნის შვილი ხართ, მაგრამ იცოდეთ ბარემ
არის პატარა კოლხეთიც – დიდთა რაინდთა მხარე“.

ბალადა პროფესორ ჟორდანიას გმირობაზე¹⁰¹³

ლექსს „კოლხური მელოდიები“ უძღვნის კომპოზიტორს ოთარ თაქთაქიშვილს, რომელიც გამოირჩეოდა პროდუქტიულობით და იყო ძალიან დიდი ექსპერიმენტატორი, ნოვატორული მიდგომით გაამდიდრა ახალი დიალექტებით მუსიკალური ნაწარმოებები. ამ ლექსში პოეტი ცდილობს სამეგრელოს მხარის მრავალფეროვნების ჩვენებით, სადაც ყოველ ჯერზე ხაზგასმულია ჰანგების მრავალფეროვნებაც, შეეხმიანოს ამ კომპოზიტორის შემოქმედებას. შოთა ნიშნიანიძის ეს ლექსი მელოდიურობითაც გამოირჩევა, ისიც გარკვეულწილად ექსპერიმენტს ატარებს ახალი ალიტერაციების შემოტანით და ლექსის ამღერებას ცდილობს. სიმბოლო კი არის მეგრული მაფშალია, მაგალობელი ჩიტი „საქართველოს მხარზე უზის მაფშალია კოლხური“. მთელ ლექსში გაბნეულია ტერმინები კოლხური, პონტო, ამორძალები, რაც ანტიკური პერიოდის საქართველოსთან კავშირის მცდელობაა.

„ეს როიალი კიდობანია ზღაპრული;
ისმის კოლხური დიდი წვიმების შხაპუნი.
ეს გიგანტური მუსიკალური ნიჟარა
სირინოზებმა ოსტატს მიაართვეს იჯარად.“
„ვიჩაუქე, ვიჯომარდე, ვიომე და ვიალქაჯე,
პონტოს მხარე გავახვიე ლაზურ-ჰანურ იალქანში“.
„იმ მთვარისფერ ბედაურით შორი გზები მოიმშვილდა
და კოლხური თეთრი მთვარე მოვიტაცე ოდიშიდან“.
„შენ ეგ ამორძალი თუ გიყვარს, მახარე,
მე და ჩემი ლექსი ვიქნებით მაყარი“.
„კოლხო, გადღეგრძელებ
და შეგიქებ ბევრჯერ
მაგ ძირსდაუდებელ ესებუას ბეჭებს“.

¹⁰¹³ შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 47.

დიოსკურია

კიდევ ერთი ტერმინი, რომელიც ანტიკური საქართველოს დიდების სიმბოლოდ მოიაზრება, არის დიოსკურია. პოეტმა იცის ისტორია, მისი ჩაძირვის შესახებ. დიოსკურიასადმი მიძღვნილ ლექსში ამ ქალაქს უწოდებს „წყალქვეშა ზღაპარს“, „ზღვისქვეშ დამარხულს“. აქ არის დარდი იმ წარსულზე, თუ როგორი დიდებული იყო ერთ დროს დიოსკურია, თავისი ციხე-ტაძრებით, ხბოს ტყავის გრაგნილებით და პერგამენტებით, სიბრძნით, რომელიც თან ჩაიყოლა ქალაქმა.

ლექსში ჩანს იმედი, რომ საქართველოს მომავალი, რომელსაც ასეთი მყარი საფუძველი აქვს, სასიკეთო იქნება:

„ეს დამარხული ჩვენი ტანი, ჩვენი სულია, -
ამოდის ზღაპრულ ხომალდით დიოსკურია!“

დიოსკურია¹⁰¹⁵

ლექსში „*** სიზმრადა მაქვს ნახული განძი საქართველოსი“¹⁰¹⁶ პოეტი ჩამოთვლის მისთვის ძვირფასს სიმბოლოებს, როგორიც არის ყინწვისის ანგელოზი, მცხეთის სერაფიტა, ლაზის სიმღერები და დიოსკურია:

„ჰოი, რა მაცდურია, ზღვაო, შენი სახე.
ჩემი დიოსკურია კარგად შემინახე“.

და ამ შემთხვევაშიც პოზიტიური მოლოდინით ასრულებს ლექსს:

„მაგრამ განა გავთავდით, განა წახდა ყისმათი, -
საქართველო სადამდის? მარად, უკუნისამდის!“

2) თვითიდენტიფიკაციას ახდენს ანტიკურ ფიგურებთან და სახე-სიმბოლოებთან. ანტიკური სახეები გამოყენებულია, როგორც წინაპრების სიმბოლოები, და ავტორი ამ ხერხით თავს მათ უშუალო მემკვიდრედ თვლის.

¹⁰¹⁴ შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 128.

¹⁰¹⁵ შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 677-678.

¹⁰¹⁶ შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 656.

აქილევსი

ჩვენ აქილევსზე ზემოთაც გვქონდა მსჯელობა, სადაც ვნახეთ, რომ პოეტი ავლენს ტროას ციკლის საფუძვლიან ცოდნას, ლექსი „ილიადას“ მთარგმნელიც¹⁰¹⁷ სწორედ ამას მოწმობს, მაგრამ გადავწყვიტეთ ამ ქვეთავში შეგვეტანა, რადგან აქ აქილევსი არა მხოლოდ ბერძნული მითოლოგიის ფიგურაა, რომელიც აინტერესებს ავტორს, არამედ მასთან აიგივებს ქართულ სულს და განსკუთრებულ სიახლოვეს უსვამს ხაზს.

ამ კავშირების აგებას იწყებს პატარა სტრუქტურებით, როგორც არის ჰექსამეტრი და შემდეგ გადადის უფრო დიდ სტრუქტურებზე. პოეტი ერთმანეთს ადარებს საქართველოს მთიან კუთხეში – ფშავ-ხევსურეთში გავრცელებულ ხალხური პოეზიის ერთ-ერთ ნიმუშს – მთიბლურ ლექსს და „ილიადისეულ“ ჰექსამეტრს: „რეკს ჰეგზამეტრი ანტიკურ ცისქვეშ. / ფშავ-ხევსურეთში ისმის მთიბლური. თითქოსდა რაღაც საერთოს ისმენს / ამ ორნაირი ხმით მოხიბლული“. „და დროის სიგრძე ბერძნულ ჰეგზამეტრს / ფშაველი მთიბლის მტკაველით ზომავს“. დაქტილური ჰეგზამეტრით გამართული სტრიქონებით აცოცხლებს ტროას ომის კედლების სცენებს: „ის ბილიკია / და წამიერად / მკითხველი ტროის კედლებთან მიჰყავს“. როგორც ეს ხმოვანება ჰგავს ერთმანეთს, ასეთივე სიახლოვეა აქაველებსა და ქართველებს შორის. ამ სიახლოვეს კი პოეტი აქილევსის სახე-სიმბოლოთი აკავშირებს. მასზე ამბობს, რომ აქილევსში არის რაღაც ქართული და ახლობელი:

„ჩანს აქილევსი – სული ზვიადი,
ვეება ტანით ფარს დაყრდნობილი.
ამაზრზენია მის ხასიათში
რაღაც ქართული და ახლობელი...
ცხენები ფრთხება ტროას გადაღმა
და ნაგაზები სიჩუმეს თქვლეფენ, –
ეს აქილევსის ლანდი გადარბის
და ცეცხლი სცვივით ვეება ტერფებს“.

სადაც აქილევსს ახსენებს, იქ შემოდს დროის/ჟამის თემა და აქ ისევ ვხვდებით აქილევსის სიმარდის, რომლის ტერფებიც ცეცხლებს ყრის და ჟამის სიზანტეს: „ჟამი კი მიდის მიიზლაზნება / მძიმედ დაჭედულ ჰეგზამეტრით“.

¹⁰¹⁷ შ. ნიშნიანძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 347-349.

აქვე ჩანს კიდევ ერთი სიმბოლო აქილევსის ფარი, რომლის ჟღერიალიც მთიბლურის ექოს ეხმიანება:

„და აქილევსის ფარს აჟღერიალებს
ფშავ-ხევსურული მთიბლურის ექო.
ეს ხმები კურნავს წარსულ იარებს, აპოხიერებს ვენახს და ბეჭობს“.

ლექსს ამთავრებს ქართველებისა და აქაველების შეკავშირებით. ქართველების გმირული სული, თავისი წარსულით აქაველების საბრძოლო ყიჟინას ეხმიანება:

„და ქართველების გმირული სული.
გამოწრთობილი ჭირში თუ ლხინში,
შეუერთდება თავის წარსულით
აქაველების საბრძოლო ყიჟინს“.

ბახუსი/დიონისე

ეს სახე, რამდენადაც ღვინის კულტურას უკავშირდება და საქართველო კი ამ თვალსაზრისით გამორჩეული ქვეყანაა, არაერთი მწერლის შთაგონებას ასაზრდოებდა. არაერთი ლექსი დაწერილა, სადაც დიონისე ღვინოსთან, სმასთან, ბოჭემურ ცხოვრებასთან არის კავშირში. შოთა ნიშნიანიძის ლექსში „ვაზის სიმფონია“ დიონისე გვხვდება როგორც საქართველოს კეთილდღეობის სიმბოლო. პოეტი ჩამოთვლის საქართველოს კუთხეებს მათთვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებებით, ქართლ-კახეთი ლეგენდაა, სამეგრელო – ოცნება, გურია – სიმღერა, რაჭა – სიზმარი, ხოლო ყველას რაც აერთიანებს არის ვენახი, ამიტომ არ არის მოულოდნელი, რომ ლექსსაც ვაზის სიმფონია ჰქვია. ლექსში ნახსენებია მნიშვნელოვანი ხალხური გმირები, რომლებმაც თავი გამოიჩინეს სამშობლოსთვის. ვაზს და სიმღერას ერთმანეთის მონათესავე ცნებებად მიიჩნევს იგი „ქართული სიმღერაც ვაზის ტყუპია!“ ვაზის სიმბოლოს განსახიერებისთვის კი ავტორი ანტიკურობის ფიგურას იხსენიებს:

„- გვიყვარს, გვიყვარს ბახუსი,
ბევრს არაფერს ვერჩით,
ისევ სიყვარულისთვის დავამწყვდიეთ ქვევრში.
ჭირში დგვიკარგავს, ლხინში გვიპოვნია

სრულიად საქართველოს ვაზის სიმფონია“.¹⁰¹⁸

თავისი ესთეტიკით საკმაოდ უჩვეულო ლექსია „მკვიდრნო მარადისობის...“.¹⁰¹⁹ ლექსი ორნაწილიანია, ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა პირველი ნაწილი, სადაც მთავარი ფიგურაა დიონისე, რომელიც ამ შემთხვევაში პერსონიფიცირებულია და არის ქუთაისის მკვიდრი. პოეტს თხრობა ანტიკურ დროში გადაჰყავს, „მაშინ, როცა ჩვენს ქუთაისს ქუთაია ჰქვია“:

„დიონისე – ლხინის ღმერთი (ვინც გვეხატა მარანზე),
კოლხიდაში იზრდებოდა – ღმერთების აგარაკზე,
ბავშვობაში იქ დარბოდა ცხენისწყალთან, რიონთან,
მაშინ როცა ჩვენს ქუთაისს ქუთაია ჰქვია“.

ჰყვება, რომ დიონისემ იქ ისწავლა ისრის სროლა, ნადირობა, ჯირითი, წყალზე ბადის გადება და ქვირითის ამოღება, ტყეებში დარბოდა, ჭურისთავზე მღეროდა. ყოველდღიურ სურათს გვიხატავს, როცა გამდელი შემოჰყავს, რომელიც ბახუსს ეძახის.

პოეტი ემზადება დიონისეს ტრანსფორმაციის საჩვენებლად და ამას ორ ეტაპად აკეთებს: როგორ ჩნდება და როგორ ნაწევრდება და გარდაისახება დიონისე:

„მზეს ბიმბლავდა მტევანივით,
მთვარეს წოვდა ცურივით
და თიხაში გადალახტა ყველა თავის სურვილი“.

პოეტს აქ შემოაქვს სპარაგმოსის და დიონისე-მაგრესის თემა, რაც დიონისეს მითის ღრმა ცოდნაზე მიუთითებს. სპარაგმოსი სიკვდილის და კვლავ გაცოცხლების სიმბოლოა, რაც ეხმიანება ბუნების ციკლურობის ხასიათს, სიკვდილს და რეგენერაციას. იგი დაკავშირებულია დიონისეს ამიბვალენტურ ბუნებასთან, სიცოცხლის მომცემია და დესტრუქციული. სპარაგმოსი რიტუალური დანაწევრებაა, რომელიც უკავშირდება დიონისეს კულტს. სიმბოლურად ხდებოდა სამსხვერპლო ცხოველის დანაწევრება. რაც შეეხება მაგრესს, ერთ-ერთი ვერსიის თანახმად, ზევსის და პერსეფონეს შთამომავალია, რომელიც ტიტანებმა დაგლიჯეს და მისი ნარჩენებიდან იშვა დიონისე. მისი სახელიც ასოცირდება ტანჯვასთან, სიკვდილთან

¹⁰¹⁸ შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 480.

¹⁰¹⁹ შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 13.

და ხელახლა დაბადებასთან. ამ შემთხვევაში, დიონისეს ჰიპოსტასი ღვინო ნაწილდება კოკებში, თუმცა ასოციაციურად წარმოგვიდგება დანაწევრებული სხეული:

„დანაწილდა ღმერთის ტანი დოქებად და ქვევრებად,
ქოთნებად და კეციებად – კერის ბედნიერებად“.

მეორე ნაწილში, დიონისეს სახე განზოგადებულია და დროსტარების და ქეიფის, კარგი განწყობის მიზეზია ბახუსი. და არც ბოლო ფრაზა არ არის შემთხვევითი, რომ ცოცხლებსაც წუთისოფლის სტუმრებად მოიხსენიებს და მარადისობის მკვიდრად. მიღმიერი სამყაროს მკვიდრების ხსენებით დიონისეს სახე-ხატს სრულად კრავს. ნიშანდობლივია, რომ ლექსსაც „მკვიდრნო მარადისობის...“ ეწოდება, სათაურშივე დებს საკვანძო სიტყვას:

„ეს სიმღერაც,
ეს ხორხოციც, დაე, მარად ისმოდეს,
წუთისოფლის სტუმრებო და მკვიდრნო მარადისობის...“

ამორძალები

ძალიან ხშირად გვხვდება ტერმინი „ამორძალები“ როგორც ასევე თვითიდენტობის გამომხატველი ცნება. ხშირად ახსენებს მათ ქართულ ცნებებთან ნათესაობის კონტექსტში.

ერთგან იბერია არის შედარებული ამორძალის მოკვეთილ ძუძუს „და ყურს უგდებს ქართულ ხმათა ზუზუნს / შორეული იბერია – / ამორძალის მოკვეთილი ძუძუ“ (იოანე ბერი).¹⁰²⁰

ლექსში „აფხაზური კანტატა“¹⁰²¹ აფხაზეთი შედარებულია ამორძალს, რომელიც მკერდმოჭრილია უსაქართველოდ:

„ო, აფხაზეთო, ბევრი კარგი მოყმის გამდელი,
ამორძალი ხარ, მკერდმოჭრილი უსაქართველოდ“.

¹⁰²⁰ შ. ნიშნიანძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 675.

¹⁰²¹ შ. ნიშნიანძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 199.

ერთ-ერთ ლექსში მედეა კახიძეს ადარებს ამორძალს „შე ალაზნის ამორძალო“ (მედეა კახიძეს).¹⁰²²

„კოლხი ქალი მყავდა ძიძად – ამორძალი ენამწარე,
ნიშა ხარის სიყვარულიც ამ მხარეში შემასწავლეს“.

ქართული ზღაპარი¹⁰²³

„დედობილი მომიკვდა – კოლხ-იბერთა გამდელი.
დიდედაიც დაკვარგე – ამორძალი ქართლელი“.

დიკა და მახობელა¹⁰²⁴

„რძე ვასვი ამორძალთა“.

სასამართლოში გასაგზავნი ბაღადა¹⁰²⁵

ცალკე გამოყოფდით, ლექსს „ამორძალები“,¹⁰²⁶ რომელსაც ამორძალებს უძღვნის. პოეტი მოკლედ გვიყვება მათ შესახებ, რომ ესენი არიან ის ქალები, რომლებმაც უარყვეს მამაკაცები. თავს ნანადირევით ირჩენენ, თერმოდონიდან ფაზისს აწვდენენ შუბს, ვახშმად სხდებიან კოცონებთან და ხარს ატყავებენ და მსხვერპლს სწირავენ საშიშ ღვთაებებს. არიან მეომრები, სკვითიასა და თრაკიაში მეომარ ტომებს ცუდ დღეში აგდებენ.

და ხდება ლექსში მოულოდნელი გარდატეხა: ეს დაუნდობელი ქალები, სიყვარულს ეძლევიან. ლექსი იწყება თეზით: მამრი უარყვეს, რომელიც ორჯერ მეორდება, ხოლო მთავრდება საკმაოდ ეროტიკული სცენით:

„თრთის ამორძალის ძუძუსავით ტრამალის მთვარე
და ერთი ღამის სარეცელი განცხრომით მთვრალი.
თითქოს აგვისტოს ხვატიანი მზე შეუსრუტავთ, -
ველური ვნება იღვენთება ხალი ძუძუდან.
ჰგავს სარეცლები ცხელი ქარით მოთენთილ კუნძულთ
და ამორძალებს კვლავ ეზრდებათ მოჭრილი ძუძუ...“

ამ სახე-სიმბოლოთი ავტორი ამორძალების ქალურობაზე მიაწვდის, და მეომრული სული უკანა პლანზე გადადის.

¹⁰²² შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოეტიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 526.

¹⁰²³ შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოეტიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 11.

¹⁰²⁴ შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოეტიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 15.

¹⁰²⁵ შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოეტიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 280.

¹⁰²⁶ შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოეტიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 643.

ხალიბები

კიდევ ერთი ტერმინი, რომელიც ქართველების წინაპრებთან იდენტიფიკაციას წარმოადგენს, არის ხალიბები. შოთა ნიშნიანიძე არაერთხელ აღნიშნავს ქართული ჯარის ძლიერებას და საკმაოდ ხმამაღალ განცხადებას აკეთებს ლექსში „ქართული ლაშქრის სადიდებელი“, სადაც ამბობს, რომ ქართულ ჯარს ვერ შეედრებოდა ძველ ელინთა თუ რომაელთა ჯარი: „მათთან ვერ მოვა ძველთა ელინთა / თუ რომაელთა ფხიანი ჯარი“.¹⁰²⁷

ხალიბებს სპეციალურ ლექსსაც უძღვნის „ხალიბური სიმღერა“.

ხალიბები ამ ლექსში ჰეფესტოს მაცნეები არიან, რომლებმაც პირველებმა გამოჰედეს რკინა, საბრძოლო და თავდასაცავი იარაღები. პირველი აქცენტი, რომელზეც გვინდა ყურადღება გავამახვილოთ არის ხალიბებისა და ქართველების ნათესაური კავშირი:

„ასე ხალიბთა ტომიც
რკინის ულეველ მადნად,
როგორც ღრიალი ლომის,
ქართულ გვარებში გადნა“.¹⁰²⁸

ამ ხაზს მომდევნო ნაწილშიც აგრძელებს ავტორი, სადაც სპარტელებს და არაგველებს ადარებს:

„იქნება დიდი გამოცდა,
უთანასწორო რკენა,
სამასი რკინის სპარტელი,
სამასი რკინის ქართველი
ერთხელაც კიდევ გამოცდის
რკინის გულსა და რკინას!“

¹⁰²⁷ შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 109.

¹⁰²⁸ შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 181. შდრ. ასევე ამონარიდი ლექსიდან „კეისარს კეისრისა“
„ცეცხლი მოჩუხჩუხებს, როგორც გეიზერი,
რკინაც ხალიბური შელღვა-შეისრისა,
შენ ხარ, მეფოლადევ, დღეის კეისარი,
კეისარს კეისრისა!“ (შ. ნიშნიანიძე. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989, გვ. 478).

ლექსის ბოლოს ისევ სამხედრო ძლიერების მნიშვნელობაზე ლაპარაკობს. ქვეყნის დასაცავად, რასაც აქ წარმოადგენს სიმბოლოები რწმენა, კანონი, ენა, საჭიროა სათანადო სამხედრო ძლიერება: „რკინის მუშტია საჭირო / რკინის ლოგიკის გარდა“.

3. მოხსენიებულია უბრალოდ როგორც ტერმინი

აქ გავაერთიანეთ ის ტერმინები, რომელიც ან შედარების ან მეტაფორის დატვირთვით არის მოხსენიებული, როგორც, მაგალითად, დამოკლეს ხმალი, რომელსაც არის შედარებული შლაგბაუმი „ჰეი, შლაგბაუმი, – დამოკლეს მახვილო, / მხნედ იდექ საეჭვო გზასთან“. გვხვდება მუზები, ამურები, ნიმფები, კენტავრები, გლადიატორები, ოლიმპო, ზევსი, ამორძალი, ჰერაკლე, აქილევესი, რომი, ჰომეროსი, ეროსი, ოიდიპოსი, ტროა, ათენა, ნეპტუნი, პანი.

ანტიკურობასთან დაკავშირებული ტერმინები: გლადიატორი, ამორძალი, ჰერაკლე/ჰერკულესი, არესი, მუზა, ნერონი, რომი, ელადა, კართაგენი, პლატონის სახელმწიფო, პრომეთე, ზევსი, ოლიმპი, რომი, თებე, ოიდიპოსი, ოლიმპო, ჰომეროსი, ილიადა, ბერძნული ჰექსამეტრი, ეპოსი, ილიონი/ტროა, აქილევესი/აქილევესის ქუსლი, ჰექტორი, ოდისევესი, კიკლოპი, აქაველები, ათენელები, „ხომალდთა კატალოგი“, ხის ცხენი, აქილევესი, არესი, ბახუსი, კეისარი, რუბიკონი, ტიტანი, პროკრუსტე, დიოგენე, ალექსანდრე დიდი, ტარტაროზი, ტიტანი, ნიმფები, მუზა, კენტავრი, სოკრატე, დელფოსი, ნეპტუნი, დიონისე/ბახუსი, კოლხიდა, ფაზისი, თერმოდონი, პონტო, ამორძალი, დიოსკურია, სირინოზები, ცინცინატი (ლუციუს კვინცციუს ცინცინატუსი) Lucius Quinctius Cincinnatus, მარკუს იუნიუს ბრუტუსთან, ბრუტუს (მარკუს იუნიუს ბრუტუსი), იულიუს კეისარს (იულიუს კეისარი), სპარტაკი, „ფედონს“ (პლატონის „ფედონი“).

მერაბ კოსტავა (1939-1989)

ეკატერინე კობახიძე

მერაბ კოსტავას ლექსების ძირითადი მოტივები ეროვნული და ბიბლიური თემებითაა შთაგონებული.¹⁰²⁹ ლიტერატურათმცოდნეთა აზრით, „მერაბის ლექსთა

¹⁰²⁹ ლ. სორდია. მერაბ კოსტავას პოეზია (ეროვნული, რელიგიურ-ფილოსოფიური და სახისმეტყველებითი ასპექტები). თბილისი, 2017, გვ. 6.

უმეტესობა პირდაპირ ფსალმუნებად, საგალობლებად იკითხება. ლოცვის სიმშვიდე, ამ სიმშვიდით მოგვრილი ძალა და ენერგია გადმოდის მკითხველში და ყოველივე ამის თანაზიარი ხდება. XX საუკუნის პოეტთა შორის ასეთი ვნებიანი დამაჯერებლობით, გამოცდილებითა და ძლევამოსილებით არავის გადმოუცია ლოცვის არსი, ის თუ რაში მდგომარეობს ლოცვის ძალა“. ¹⁰³⁰

ამავდროულად, საყურადღებოა, რომ მერაბ კოსტავას ლექსებში ანტიკურობასთან დაკავშირებული თემების და სიმბოლოების გამოყენების შემთხვევები საკმაოდ ხშირია.

ლექსში „სულო, დაიცა...“ პოეტი მარად მბორგავ, ბოროტებასთან შეურიგებელ საკუთარ „მეს“- დაუდგრომელ სულს მიმართავს:

„საით მიიღტვი, სულო, დაიცა,
სულო მბორგავო, შესდექ!
ცხრა კართაგენი თუნდაც დაეცეს,
უნდა ელოდო შემდეგს“. ¹⁰³¹

რომის მეტოქის, კართაგენის დაცემის ხსენება ლექსის ამ ნაწყვეტში სიმბოლურად მიაანიშნებს დაუძინებელ მტრის განადგურებაზე, თუმცა, როგორც ირკვევა, განსხვავებით რომისაგან, მეზრდოლ ადამიანს საკუთარი ცხოვრების გზაზე არაერთი „კართაგენის“ დანგრევა უწევს. საფიქრებელია, ამ კონტექსტში „ცხრა“ ქართული (და არამხოლოდ) ფოლკლორული ტრადიციის შესაბამისად, სიმრავლის აღმნიშვნელია.

ლექსში საკმაოდ საინტერესოა ინტერპრეტირებული პრომეთეს ცნობილი მითიც:

„აუწყვეტია კლდეით პრომეთეს,
დამცხრალა მთებში ზვავი,
ადევნებიხარ ცაში კომეტებს,
ზევსთან შეკრული ზავით“. ¹⁰³²

¹⁰³⁰ მ. ჯოხაძე. მერაბ კოსტავას საგალობლები. ქართული კულტურა. 5. 2020. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://www.geculture.com/2020/05/25/%E1%83%9B%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%91-%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%A1-%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%9A%E1%83%94/> ბოლო ნახვა: 12.03.2023.

¹⁰³¹ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი. 1990, გვ. 40.

¹⁰³² მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი. 1990, გვ. 40.

პრომეთე, ესქილეს ფრაგმენტულად მოღწეული ტრაგედიის „გათავისუფლებული პრომეთეს“ მიხედვით, კი არა „აიწყვეტს“, როგორც ეს ლექსშია, არამედ, ზევსის ნებით, ჰერაკლეს მიერ გათავისუფლებს, რაც ზევსსა და პრომეთეს შორის გარკვეული ზავის ჩამოგდების მანიშნებელია,¹⁰³³ ეს უკანასკნელი ლექსშიცაა ნახსენები („ზევსთან შეკრული ზავით“). მითის კოსტავასეული ტრანსფორმაცია მიმართებას გვიჩვენებს აკაკი წერეთლის ამირანის მითზე დაწერილ ერთ-ერთი ლექსის, „ამირანის“ ბოლო სტროფთან, სადაც აკაკი წერს:

„მოვა დრო და თავს აიშვებს,
იმ ჯაჭვს გასწყვეტს გმირთა-გმირი!..
სიხარულად შეეცვლება
ამდენი ხნის გასაჭირი!..“

ამრიგად, მერაბ კოსტავას ლექსში პრომეთეს მითის ფინალური მონაკვეთის ცვლილება ნაკარნახებია პოეტის სურვილით, მიანიშნოს ქართული მითის იმ ლიტერატურულ გადამუშავებაზე, რომელიც ალეგორიულად აღნიშნავს რუსეთის თვითმპყრობელობისგან სამშობლოს გათავისუფლებას.

ლექსში „ტანჯვათა ტიტანი“, რომელსაც მერაბ კოსტავა ფიოდორ დოსტოევსკის უძღვნის, პოეტი რუს მწერალს ადარებს ტიტანებს - ურანოსისა და გეას შვილებს, რომლებიც გამოირჩეოდნენ უზარმაზარი ძალითა და სტიქიურ ძალებთან კავშირით. ეს შედარება ხაზს უსვამს მწერლის დიდ ნიჭს, ინტელექტუალურ სიღრმეს და უძირო ტანჯვას, რომელსაც იგი განიცდის, როგორც მთლიანად რუსეთი, გაშიშვლებული, როგორც „მეძავი ბაბილონისა“. პოეტი ერთგვარ რიტორიკულ კითხვას სვამს:

„ნუთუ ფორტუნას ჰყავს ატანილი
და საკუთარ თავს ვეღარ იპოვის...“¹⁰³⁴

ფორტუნა, წარმატების რომაული ქალღმერთი, რომელსაც ხშირად ბრმად მიიჩნევდნენ, ამ კონტექსტში უარყოფითი მნიშვნელობით, სასტიკი ბედისწერის

¹⁰³³ V. Ehrenberg. Man, State and Deity. Essays in Ancient History. 2011, გვ. 39-40.

¹⁰³⁴ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 16.

განსახიერებადაა წარმოდგენილი და შეესაბამება Atrox Fortuna-ს (სასტიკ ფორტუნას).¹⁰³⁵

უსათაურო ლექსში „სული ნაკუწებად ნაკები (განაჩენის მოლოდინში)“, რომელიც პოეტმა დაწერა პატიმრობისას, გისოსებს მიღმა („სახეზე აკრული გისოსი“), განაჩენის მოლოდინში. მერაბ კოსტავა საკუთარ თავს თითქოს გვერდიდან უყურებს და მეორე პირში წერს საკუთარ სულიერ მდგომარეობაზე:

„ბორგავ უთვისტომოდ შთენილი
ელი ჩასაფრებულ იქედნეს,
უზეო ცით გადამეხილი,
გამწლეულ სხეულის ყრუ კედლებს
აწყდები ცოფიან ვეფხივით“.¹⁰³⁶

პოეტი ახსენებს ექიდნეს – ნახევრად გველს, ნახევრად ქალს ბერძნულ მითოლოგიაში, რომელიც გამოქვაბულში ცხოვრობდა და მოულოდნელად თავს ესხმოდა საკუთარ მსხვერპლს. ლექსში იგი განაჩენის მეტაფორად გვევლინება, რომელიც, პოეტის აზრით, ისეთივე სასტიკი იქნება, როგორც ეს მიქსანთროპული არსება.

რელიგიური სულისკვეთებით გამსჭვალულ ლექსში „შეხვედრა“ მოულოდნელად გაიელვებს ანტიკურობასთან დაკავშირებული რამდენიმე პასაჟი:

„საკუთარ ისარზე
უნდა წამოეგოს,
თქვენს ფერხთით
დაემხოს ამური“.¹⁰³⁷

ამური, იგივე კუპიდონი, რომელიც ლექსში საკუთარ ისარს უნდა წამოეგოს, სიყვარულის მშვილდოსანი ღვთაებაა, ბერძნული ეროსი. პოეტი აშკარად მიაჩნებდა მითზე, რომელიც ეროსისა და ფსიქეს ამბავს მოგვითხრობს, სადაც სიყვარულის ღმერთი თავად დაიჭრა საკუთარი ისრით და მშვენიერი ქალწული შეუყვარდა. „ამურის დამხობა“ ერთგვარად წარმართობის დამხობაა „სერაბიმთა“ – ქეშმარიტი

¹⁰³⁵ M. Kretschmer. Atrox Fortuna. The Classical Journal 22.4 (January 1927), გვ. 267-275. რომელსაც მიაწერდნენ ავგუსტუსის შვილიშვილების, გაიუსისა და ლუკიუსის, იმპერიის მომავალ მემკვიდრეების ნაადრევ გარდაცვალებას.

¹⁰³⁶ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 29-30.

¹⁰³⁷ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 56.

სარწმუნოების წინაშე. ამასთან, ანტიკური სიყვარულის ღვთაება ემხოზა ჭეშმარიტი ბიბლიური ღმერთის წინაშე, რომელიც თავად სიყვარულია.

ამავე ლექსში ვხვდებით ანტიკურობასთან დაკავშირებულ კიდევ ერთ პასაჟს:

მთვრალმა საბერძნეთმა

სახლი ისრაელის

ჰპოვა, სად ვარდები ჰლუიან, ოსანა, **სოკრატე**

უკმევს ისაიას

ოსანა და ალილუია“.¹⁰³⁸

ამ პასაჟში პოეტი მხატვრული სახეებით „მთვრალი“, ე.ი. წარმართობის ტყვეობაში მყოფი საბერძნეთის ბიბლიურ ჭეშმარიტებასთან ზიარებაზე საუბრობს („სახლი ისრაელის ჰპოვა“). ლექსში ანტიკური ფილოსოფიური აზრის სიმბოლოდ სოკრატეა წარმოდგენილი, ხოლო ბიბლიური სიბრძნისა – წინასწარმეტყველი ესაია, „ძველი აღთქმის“ ერთ-ერთი წიგნის ავტორი, განთქმული სიბრძნითა და აზროვნების სიღრმით. ფრაზით „სოკრატე უკმევს ისაიას“ მერაბ კოსტავა მიანიშნებს ბიბლიური სიბრძნის უპირატესობაზე ბერძნული ფილოსოფიური აზრის წინაშე.

ანტიკური ლიტერატურული და მითოლოგიური სიმბოლოებითაა გაჯერებული ლექსი „**ორი პაემანი**“, რომელიც დანტეს „ღვთაებრივი კომედიის“ მოტივებითაა ნასაზრდოები.

ლექსის დასაწყისში დანტე „სალხინებელთან“ (Purgatorio) ემშვიდობება მის მეგზურს, დიდ რომაელ პოეტ ვერგილიუსს, რომელიც „უბრად შორდება“ მას და უბრუნდება ჯოჯოხეთს:

„აჰა, მოელის გმირი გენიოსს,

შუბლს მოერკალა ლავრა დიდების,

ვინც მიაცილებს თავის ენეოსს

აღთქმულ მიწამდე ჰესპერიდების.

სადაც ფატუმის ეტლით სატურნუს

დაბორიალობს როგორც ფანტომი

გააჩაღებენ სისხლიან ტურნირს,

ტიბროსის ველი და ლავრენტუმი“.¹⁰³⁹

¹⁰³⁸ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 56-57.

¹⁰³⁹ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 47.

პოეტის ამ ნაწევრებში ვხედავთ ვერგილიუსის „ენეიდას“ მთავარ პერსონაჟს, ენეასს („ენეოსი“), აღთქმული მიწისკენ, ახალი სამშობლოსკენ რომ მიემართება, რომელსაც მითოსი უკავშირებს დასავლეთით მდებარე ჰესპერიდების ბაღს, სადაც უკვდავების, მომნიჭებელი ოქროს ვაშლები იზრდება.¹⁰⁴⁰ ვერგილიუსი, პოეტის თქმით, ახალ გენიოს შემოქმედს ელის, რომელიც „თავის ენეასს“ მიაცილებს უკვდავებისკენ.

ლექსში ჯოჯოხეთში ბედისწერის („ფატუმის“) ეტლით „დაბორიალობს“ სატურნუსი, ანტიკურ მითებში ნახსენები ოქროს საუკუნის აწ უკვე ფანტომად ქცეული მმართველი და იმართება სისხლიანი ორთაბრძოლები.

ტიბროსის ველისა და ლავრენტუმის „სისხლიანი ტურნირი“ არის მინიშნება რომულუსისა და ტიტუს ტატიუსის ერთობლივი მმართველობისას ტიბროსის ნაპირზე გაშენებული რომის დაპირისპირებაზე ლათინთა ქალაქ ლავრენტუმთან, რომლის დროსაც ტატიუსი სასტიკად მოკლეს (Liv. 1.14.1).

ლექსში დანტე კი განაგრძობს გზას სამოთხისკენ, სადაც მას მეორე პაემანი ელის:

„ხოლო მის ნამძობს სხვა პაემანი
დასწვავს, აღუვსებს სიწმინდის სარწყულს,
მიეახლება ოდეს პეანით
სულმნათთა დასში ღვთაებრივ ქალწულს“.¹⁰⁴¹

ბეატრიჩეს, რომელსაც მერაბ კოსტავა „ღვთაებრივ ქალწულს“ უწოდებს, დანტე მიუძღვნის პეანს, რომელიც ანტიკურ ლირიკაში ხოტბისა და მადლიერების ნიშნად იმღერებოდა.

ამრიგად, ლექსში „ორი პაემანი“ ვხედავთ არა მხოლოდ „ღვთაებრივ კომედიას“, არამედ ვერგილიუსის „ენეიდაში“ ნახსენებ, ანტიკურობასთან დაკავშირებულ სიმბოლოებს, რომლებსაც პოეტი ორიგინალურად უკავშირებს ერთმანეთს და სიუჟეტურად ორი პაემნის – (ვერგილიუსის და დანტეს, დანტესა და ბეატრიჩეს) ირგვლივ აერთიანებს. პოეტი გამოკვეთს დანტეს თხზულების კავშირს ანტიკურობასთან, რომელიც „ღვთაებრივი კომედიისა“ და მისი ავტორის შთაგონების წყაროს წარმოადგენს.

¹⁰⁴⁰ F. Chwalkowski. Symbols in Arts, Religion and Culture, The Soul of Nature. New Castle Upon Tyne, 2016, გვ. 173.

¹⁰⁴¹ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 47.

უსათაურო ლექსში „ვედარ ვიოკებ შეშლის სუნთქვის დაწყევლილ ალებს“, რომლიდან ამონარიდი, „დავაშრობთ ლეტოს, დავიწყების წყეულ მდინარეს“, კოსტავას პოეზიის მკვლევართა თქმით, მის „მთელ ცხოვრებასა და შემოქმედებას საოცრად მოუხდებოდა ეპიგრაფად“, ¹⁰⁴² პოეტი ლექსის ლირიკულ გმირს საიქიოში ჩასვლამდე ემშვიდობება:

„ქარონის ნავით გადავირბენ პირველ ქაოსებს
ეთერის ჭავლებს ავაკვნესებ ცეცხლის ხოფებით,
საიქიოშიც მე ვიგლოვებ სააქაოზე,
რადგან ძვირფასო, აქ მიწაზე შენ იმყოფები,
დაე, კვლავ დასთქვან პაემანი **ერინიებსა**,
ჩემი ცოდვები მათთვის დარჩეს აწ გასამხელი,
წავალ, წამყვება საშინელი მონანიება
და გულში შანთით ამომწვარი შენი სახელი.
ვერ დაგვაშორებს **აქერონის** შლეგი ტალღები,
სული იფხიზლებს, თუნდ რომ გვამი ეგდოს მდინარე,
სულეთის მგზავრნი, ანგელოსებს ჩვილი ბაღლები
დავაშრობთ **ლეთოს**, დავიწყების წყეულ მდინარეს“. ¹⁰⁴³

ლექსში ნახსენებია ანტიკური ჰადესის მდინარეები (აქერონი და ლეთო), მენავე ქარონი და ერინიები. პოეტის თქმით, საიქიოში იგი ერინიებს, შურისძიების ქალღმერთებს შეხვდება, რომლებიც მისი ცოდვების შესახებ შეიტყობენ. აქერონს მიღმა მყოფი პოეტის აზრით, მდინარე მაინც ვერ დააშორებს მას ლექსის ადრესატთან, რადგან ლეთო – სააქაო ცხოვრებასთან დამაკავშირებელი მოგონებების დასავიწყებელ მდინარეს ისინი ერთად დააშრობენ.

საყურადღებოა, რომ მდინარე აქერონს, რომელიც საიქიოსა და სააქაოს გამყოფია ბერძნულ მითოლოგიაში, პოეტი არა მენავე ქარონის დახმარებით, არამედ მარტო, ქარონისვე ნავით გადაცურავს. ასევე ორიგინალურია ლეთოს, როგორც დავიწყების მდინარის, დაშრობა, რაც იმას ნიშნავს, რომ პოეტის „სული იფხიზლებს“. ლეთო, ზოგიერთი მოსაზრებით, „ეს მდინარეა, ნიაღვრებად რომ მიუშვებს ხსოვნას. აქ უკვე

¹⁰⁴² მ. ჯოხაძე. მერაბ კოსტავას საგალობლები. ქართული კულტურა. 5. 2020. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://www.geculture.com/2020/05/25/%E1%83%9B%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%91%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%A1%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%9A%E1%83%94/> ბოლო ნახვა: 12.03.2023.

¹⁰⁴³ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 49.

ადარ ისმის შეკითხვები, ადარც ინტერესია, არც ეჭვები. აშკარაა, რომ ეს სტრიქონები ზვიადისა¹⁰⁴⁴ და მერაბის მთელი ცხოვრებისა და შემოქმედების კუთვნილებაა, მათი რწმენის გამარჯვებაა“.¹⁰⁴⁵

შესაბამისად, პოეტის ჰადესში ჩასვლა შეიძლება აღვიქვათ როგორც პოეტის პატიმრობის წლები, რომელიც, მართალია, ამორებს მას მას სიმბოლურ სააქაოსთან, მაგრამ ლეტოს დაშრობით ეს განშორება პირობითობად იქცევა.

მ. ჯოხაძე მიუთითებს: „უცნაური განცდა გიპყრობს ამ ლექსის კითხვისას, საოცარი ინტერესი – ვის ეკუთვნის ეს სიტყვები, სულის დამთუთქავი გამომშვიდობება, ვინაა ადრესატი, ვინ არის იგი, ვისაც ასე გულისმომწველად ვერ ელევინ: შვილი? ცოლი? სატრფო? დედა? ცა? მიწა? ან იქნებ ყველა ერთად, სამშობლოს რომ ნიშნავს“.¹⁰⁴⁶

უსათაურო ლექსში „*** (შვენის ირლანდიას მზიური რაინდი)“, რომელიც რელიგიური საგალობლის სულისკვეთებითაა გაჟღენთილი, პოეტი სხვადასხვა ქვეყნის და დროის გმირების შემწე ღვთაებებს ახსენებს, მათ შორის- ანტიკურობიდან:

„ქალღმერთმა ათენამ შეჰფერა ეოსით

სიბრძნით მოსირმული გზა ოდისეოსის“.¹⁰⁴⁷

პოეტი აქ ახსენებს ჰომეროსის „ოდისეას“ მთავარ გმირს, ითაკის მეფე ოდისევსს, რომელსაც ტროას ომის შემდეგ შინ დაბრუნებისას ფათერაკებით აღსავსე გზაზე შემწედ სიბრძნის და ბრძოლის ქალღმერთი, ათენა ევლინებოდა. ასევე ნახსენებია გარიჟრაჟის ქალღმერთი ეოსი. „სიბრძნით მოსირმული გზა“ აშკარაა მინიშნებაა ჰომეროსთან ოდისევსის ეპითეტზე „ჰუკუამრავალი“ – πικραμένη, რაც ხაზს უსვამს გმირის განსაკუთრებულ სიბრძნეს და გონიერებას. ლექსში ნახსენები „ეოსით შეჰფერა“, შეიძლება აღვიქვათ არა მხოლოდ როგორც განთიადის მშვენიერება,

¹⁰⁴⁴ იგულისხმება ზვიად გამსახურდია.

¹⁰⁴⁵ მ. ჯოხაძე. მერაბ კოსტავას საგალობლები. ქართული კულტურა. 5. 2020. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://www.geculture.com/2020/05/25/%E1%83%9B%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%91-%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%A1-%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%9A%E1%83%94/> ბოლო ნახვა: 12.03.2023.

¹⁰⁴⁶ მ. ჯოხაძე. მერაბ კოსტავას საგალობლები. ქართული კულტურა. 5. 2020. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://www.geculture.com/2020/05/25/%E1%83%9B%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%91-%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%A1-%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%9A%E1%83%94/> ბოლო ნახვა: 12.03.2023.

¹⁰⁴⁷ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 72.

ოდისეოსის გზას ათენას წყალობით რომ აცისკროვნებს, არამედ ფერებზე მინიშნებაც – კერძოდ, ქალღმერთ ეოსს რამდენიმე ეპითეტით იცნობენ და თითქმის ყველა მათგანში ჩართულია ფერის აღმნიშნელი სიტყვა („ვარდისფერთილება“ – ῥοδιόδαντος; „ვარდისფერმკლავება“ – ῥοδιόπαχος, „ოქროსმკლავება“ – χρυσοπάχος; „მეწამულპეპლოსიანი“ – κροκόπειλος), რაც, შესაძლოა, ეოსთან დაკავშირებული ფერების ალუზიას იწვევდეს.

ლექსში „სფინქსი“, ჩემი აზრით, ერთმანეთთან გადაჯაჭვულია სფინქსის ეგვიპტური, ანტიკური და ქრისტიანული ალუზიები. ეგვიპტური ლომისტანა სოლარული ქალღმერთ სეხმეთის ალუზიას იწვევს ლექსის დასაწყისში მზის და ცის ხშირი ხსენება, სფინქსის ქრისტიანულ აღქმას უკავშირდება ლექსში მოგვის ხსენება, რომელსაც „გადაეხსნება ზეცის თავანი/იდუმალ სიტყვის მაღალმშვენიებით“, რაც მოგვების მიერ ცაზე მაცხოვრის შობის ნიშნისა და იდუმალ წინასწარმეტყველების ამოცნობას უკავშირდება, ხოლო ანტიკურობაზე აშკარა მინიშნებას ვხვდებით დასკვნით სტრიქონებში:

„და ოდეს ვნებას ოკეანეთა,
გარდაჰქმნი პირმშოდ შენი ნებისა,
სულში ჩადგება სულ სხვა პლანეტა,
სხვა სიბრძნე **სფინქსის** ქარაგმებისა“.¹⁰⁴⁸

აქ, ცხადია, იგულისხმება სფინქსის ცნობილი გამოცანა, რომელიც მას მუზებმა ასწავლეს და რომელიც მხოლოდ ბედისწერასთან მეზრძოლმა ოიდიპოსმა გამოიგნო.

მერაბ კოსტავას სფინქსი არის მარადიულობის სიმბოლო, რომელიც ერთმანეთში ითავსებს სხვადასხვა კულტურისა და რელიგიის ნიშნებს, თუმცა ანტიკურობაში სფინქსისთვის დამახასიათებელი ერთ-ერთი მთავარი მახასიათებელი (სფინქსის გამოცანა) პოეტისთვის ამ მითური ქმნილების არსის გაგებისთვის საკვანძო მნიშვნელობისაა.

თავიდან ბოლომდე ანტიკურ მოტივებზეა აგებული ლექსი „**შლიმანი!**“, რომელიც ეძღვნება ტროას და მიკენის პირველადმოძრენ მოყვარულ არქეოლოგსა და ანტიკურობაზე შეყვარებულ ჰაინრიხ შლიმანს. ლექსი წარმოადგენს პოეტის მიმართვას „ბერძენთა ტრფობით დამწვარ“ მკვლევართან, რომელმაც „სუნთქვა შეაღია“ საკუთარი მიზნის აღსრულებას და აქაველთა სიქველე განადიდა. პოეტის აზრით, გერმანელმა არქეოლოგმა სიმართლის ძირი მითოსში იგრძნო, რომელიც

¹⁰⁴⁸ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 76.

ჭეშმარიტების არსად მიიჩნია. სწორედ მისი ძალისხმევით „მკვდრეთით კვლავ აღდგა ტროა“, რომელიც იქცა აგამემნონის წინამძღოლობით აქაველთა დიდებად:

„სხვა დროისა და სხვა ერის შვილმან
რად შეალიე სუნთქვა ელლადას?
ბერძენთა ტრფობით დამწვარო შლიმან,
რა მოგონებამ აგამელვარა? [...]
წყვდიადას გადაჰკარ ჭავლი სინათლის
და **აქაველთა** განთქვი დიდება [...]
გწაღდა და მკვდრეთით კვლავ აღდგა **ტროა**
ტროა, დიდება აგამემნონის [...]
სით მიგიძღვოდა შუქი ეოსის,
ანთებულს მსხვერპლით იფიგენიის
და შურისგებით **ორესტეოსის**?“¹⁰⁴⁹

პოეტი აქ კვლავ ახსენებს გარიჟრაჟის ქალღმერთ ეოსს, რომლის სინათლე გზას უნათებდა შლიმანს გამარჯვებისკენ. პოეტი ერთ წინადადებაში მოქნილად გადმოგვცემს ამბებს, რომლებიც ბერძენების ტროაში ჩასვლამდე ხდებოდა და მოვლენებს, რომლებსაც მოსდევდა ტროას ომს. კერძოდ, ღმერთების ნებით აგამემნონის მიერ საკუთარი ასულის იფიგენიას მსხვერპლშეწირვას ავლისში და კლიტემნესტრასა და ეგისტოსის მიერ მოკლული აგამემნონის ვაჟის, ორესტესის სისხლიან შურისძიებას.

პოეტი ჰომეროსის „ილიადას“ და ტროას ომთან დაკავშირებული ნაწარმოებების და მითების დეტალურ ცოდნას ამჟღავნებს და მისთვის საყურადღებო მომენტების აღდგენით სურს წარმოაჩინოს ტროას ომის რეტროსპექტული სურათი:

„გახსოვს, არწივის ფრთეთა შეხება
ნიშანი იგი დიდი **ზევსისა**,
ძლიერი მკლავი და მოხერხება
დიომიდეს და ოდისეოსისა
უმშვენიერეს ჰელენეს ღიმი [...]
აჰა, **ხის ცხენი**, ვეშაჰს რომ ჰგავდა.
აქილევსისთვის შურის მგებელი

¹⁰⁴⁹ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 52.

ვით შეიშნობდნენ მისან კასანდრას,
თუკი არ ჰყავდათ მთარგმანებელი
დაეცა ტროა და აფროდიტემ
გზა დაულოცა მამაც ენეოსს
შენ კი, სამეფოს სუფრის გამრიგე
ველარ დალოცავ იდომენეოსს [...].¹⁰⁵⁰

ლექსის ამ მონაკვეთში მერაბ კოსტავა ახსენებს: ზევსის მიერ „ილიადას“ მერვე სიმღერაში აქაველებისთვის მხარდაჭერის ნიშნად გამოგზავნილ ნიშანს, რომლის ამოკითხვა შეძლო მხოლოდ დიომედესმა, რომელიც ოდისევსთან ერთად ეკვეთა მტერს, ასევე „ილიადას“ მეხუთე წიგნში დიომედესისა და ოდისევსის მზვერავობას და ტროელთა ბანაკში მოხერხებით შეპარვას, მშვენიერ ელენეს, ტროას უზარმაზარ ხის ცხენს, რომელიც, ავტორის თქმით, იყო შურისმაძიებელი აქილევსის მკვლელობისთვის, მისან კასანდრას, რომლის წინასწარმეტყველება არ ისმინეს ტროელებმა და ტროას დაცემას. აქვე პოეტი ახსენებს ენეასის მითს – ტროას დაცემის შემდეგ აფროდიტეს მიერ საკუთარი ვაჟის შემწეობას და გმირ იდომენევს, აგამემნონის მრჩეველს.

ლექსის მომდევნო მონაკვეთებში ერთმანეთთან გადახლართულია შლიმანის გარდაცვალება და მითური აგამემნონის მკვლელობა. პოეტის თქმით, შლიმანმა ამ უდიდესი აღმოჩენებით მითი კვლავ გააცოცხლა („დავიწყების ბჭენი მილეწე“), თუმცა ცნობისწადილით შეპყრობილმა არქეოლოგმა ამ საქმეს სიცოცხლე შეაღია („ცნობისწადილი სამსალად გექცა“) და გარდაიცვალა („ჟამთა უფსკრულეთს გადაიხვეწე“). მიკენის, ე.წ. „ატრევსის სამარხისა“ და „აგამემნონის ნიღბის აღმომჩენი“ შლიმანის გარდაცვალება პოეტს ასოციაციურად დაკავშირებული აქვს აგამემნონის ტრაგიკულ აღსასრულთან. პოეტი რიტორიკული შეკითხვით ასრულებს ლექსს:

„საკუთარ ჭერქვეშ იგივ ჯალათი,
რად არ გიღებავს გულ-მკერდს ალისფრად,
ძნელი ყოფილა თურმე ღალატი
და ცბიერება როსკივ ქალისა.
ჰა, მიაკვლიე მიკენის კარებს,
ხსოვნათა სამანს დაეც წერაქვი,
შემოგასხურა ბედმა სიმწარე,

¹⁰⁵⁰ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 53.

წამოგაწია წყევლა ვერაგი.
ღამე გაშავდა, როგორც ნახშირი,
ყულფად შეიკრა კვანძი მითოსის,
მოდის სიკვდილი ბილწი კავშირით
კლიტემნესტრასი და ეგისტოსის“.¹⁰⁵¹

ლექსის ეს ვირტუოზული ფინალი მხატვრული დახვეწილობით გადმოსცემს აგამემნონის აღსასრულს, რომელიც ჯერ კიდევ ჰომეროსის „ოდისეაში“ რამდენჯერმე იხსენიება და რომელსაც ესქილე „აგამემნონში“ დეტალურად გადმოგვცემს. აქ ჩანს ალისფრად გულ-მკერდშეღებილი სასტიკად მოკლული აგამემნონი, მისი მკვლელები: „ბილწი კავშირით“ ერთმანეთთან შეკრული ეგისტოსი და კლიტემნესტრა, რომელსაც პოეტი ცბიერ და მოღალატე „როსკიპ ქალს“ უწოდებს. „ღამის გაშავება“, „ყულფად შეკრული კვანძი მითოსის“ ოსტატურად გამოხატავს აგამემნონის სიკვდილის მოახლოებას, რაც ატრევსების საგვარეულო წყევლითაა განპირობებული.

ლექსის „ბიბლიური რემინისცენციები“ ერთ-ერთ მონაკვეთში პოეტი ახსენებს ატლანტიდას:

„სხვისთვის არარავ, ჩემთვის ნაღდო, მსურს მოგიძიო,
შენ ჩადირულო ატლანტიდავ, ნატვრავ, ზღაპარო“.¹⁰⁵²

მერაბ კოსტავა აქ პლატონის „ტიმეოსსა“ და „კრიტიასში“ ნახსენებ ქვეყანას, ატლანტისს/ატლანტიდას გულისხმობს. „კრიტიასში“ პლატონის მიხედვით, კრიტიასს პაპამისმა მოუთხრო სოლონისგან გაგონილი ამბავი, რომელიც სოლონმა ეგვიპტელი ქურუმებისაგან მოისმინა. ატლანტისი 9000 წლის წინ სოლონის დაბადებამდე მდებარეობდა ატლანტის ოკეანეში ჰერაკლეს სვეტების მიღმა და ხმელთაშუაზღვისპირეთში უძლიერეს საზღვაო იმპერიას წარმოადგენდა. მან მრავალი მიწა დაიპყრო და ქედმაღლობის გამო ღმერთებმა იგი ოკეანეში ჩადირეს (Pl. Criti, 17A-27B) პლატონის შემდეგ არაერთმა მკვლევარმა გამოთქვა საკუთარი თვალსაზრისი ატლანტისის არსებობა-არარსებობის შესახებ.¹⁰⁵³

პოეტი, მართალია, ატლანტისს ჩადირულ ოცნებას და ზღაპარს უწოდებს, მაგრამ მისი არსებობის სჯერა და მის პოვნაზე ოცნებობს.

¹⁰⁵¹ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 53.

¹⁰⁵² მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 97.

¹⁰⁵³ ამასთან დაკავშირებით იხ. J. F. Arundell. The Secret of Plato's Atlantis [in the Critias]. Whitefish, 2012.

ამავე ლექსში პოეტი ანტიკურ მითოსთან დაკავშირებულ სხვა პერსონაჟსაც ახსენებს:

„და როგორც სხივი, ღრუბლებიდან შემოპარული,
დეკალიონის, ნოეს, მანუს, უთნაპიშტიმის,
თავს გადმონათის სახელები ლეგენდარული [...].

პოეტი წარღვნას გადარჩენილ პერსონაჟების ჩამონათვალს დეკალიონით, ბერძნულ მითოლოგიაში წარღვნას გადარჩენილი გმირით, იწყებს, რაც სიმბოლურად ერთ ნარატივში მათ გაერთიანებას გამოხატავს.

ლექსში „**ღირს მამა – დავითს**“, რომელიც ეძღვნება ერთ-ერთ ასურელ მამას, დავით გარეჯელს, რომელმაც მთაწმინდის კალთებზე სენაკი გამოჭრა, პოეტი მამა დავითს პრომეთეს ადარებს, ხოლო მთაწმინდის პანთეონს – პარნასოსს და წერს:

„ვითა **პრომეთემ** გამოსტაცე ზეცას ზნეობა
და ჩვენს მიწაზე გადმონერგე ძლევის მაგიად“.¹⁰⁵⁴

„**პარნასის** თხემზე აზიდული ტინის კედელად,
მამ გულზე ნაოჭდაჭდეული მთა საკვირველი
რატომ აქციეს პოეტების საგოდებლად?“¹⁰⁵⁵

ლექსში „**პაემანი**“ კვითხულობთ:

„შენ ხარ ოკეანე, აბობოქრებული,
ამასთანავე შენ ხარ ჯებირი,
შლეგი ტალღების შემკეტელი
რვალის კლიტულში.
შენში ღრეობდა **დიონისო**
და აწ **აპოლონ** უკრავს შენში
ღვთაებრივ ჰანგებს.
ობლის სამარხზე აკვნესებულ
საროზე შენ ხარ მგლოვიარე,
ხსოვნას გიშხამებს საფლავების შემოღამება

¹⁰⁵⁴ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 105.

¹⁰⁵⁵ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 107.

და აკლდამასთან თალხით მოსილი,
ვითა აქილევს, ელოდები მეგობრის აჩრდილს“. ¹⁰⁵⁶

ლექსში, სადაც ანტიკურობასთან დაკავშირებული არაერთი ტერმინი ფიგურირებს, პოეტი ადამიანის და შესაძლოა, თავად პოეტის, ორბუნებოვნებაზე მსჯელობს. ნიცშეს „ტრაგედიის დაბადებაში“ მოხსენიებულ ტერმინებს თუ მოვიშველიებთ, ადამიანში დიონისური და აპოლონური საწყისები თანაარსებობს. დიონისური საწყისი, რომელსაც ლექსში გამოხატავს „შენ ხარ ოკეანე აბობოქრებული“, ადამიანში ექსტაზური ემოციების მოძალებას ნიშნავს („შენში ღრეობდა დიონისო“), ხოლო აპოლონური – ზომიერებას და ჰარმონიას ესწრაფვის („აწ აპოლონი უკრავს შენში ღვთაებრივ ჰანგებს“). სწორედ ამ ორ ურთიერთსაწინააღმდეგო ბუნების გაერთიანებაა მოცემული ლექსის პირველი ორი სტრიქონი („შენ ხარ ოკეანე, აბობოქრებული, ამასთანავე შენ ხარ ჯებირი“). ლექსის ბოლოს ლექსის ლირიკული გმირის მეგობრის საფლავზე მწუხარება შედარებულია აქილევსის მიერ პატროკლოსის გლოვასთან. აქილევსი, რომელიც მეგობრის აჩრდილს ელის, არის ალუზია „ილიადას“ ოცდამესამე სიმღერაში ნახსენები ეპიზოდისა, სადაც ჰექტორის მიერ მოკლული პატროკლოსის სული ეცხადება აქილევსს და სთხოვს, რომ იგი მალე დაკრძალოს, რათა ჰადესში დაუბრკოლებლად ჩაემვას. აქვე პატროკლოსი ევედრება მეგობარს, რომ მისი და აქილევსის ძვლები ერთად დაიმარხოთ, რომ მუდამ განუმორებლები იყვნენ (Hom. II. 65-85).

ამ სტრიქონების კომენტირებისას ზ. გამსახურდია წერს: „იმავე პერიოდში მიძღვნა ლექსი „ჰაემანი“, სადაც საოცრად იწინასწარმეტყველა ის, რომ იგი ჩემზე ადრე დასტოვებდა ამ წუთისოფელს და მე, მის აკლდამასთან, თალხით მოსილი, დაველოდებოდი მეგობრის აჩრდილს. აკი ამიხდა ყოველივე““. ¹⁰⁵⁷

შვილის თვითმკვლელობას ეძღვნება მერაბ კოსტავას პატიმრობისას დაწერილი ლექსი „ირაკლის“.

ამ ვრცელ და ემოციურ მიძღვნაში პოეტი ანტიკურობის ცნობილ ლიტერატურულ პერსონაჟებს ახსენებს:

„ჩვენ უნდა შევხვდეთ ჩემს სიკვდილამდე
ვით ლაერტის ძე და აქილევსი““. ¹⁰⁵⁸

¹⁰⁵⁶ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 121.

¹⁰⁵⁷ „ზვიად გამსახურდია, ძე ქარიშხლისა“, მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 5.

¹⁰⁵⁸ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 128.

„და როცა ზღუდეს გავუმკლავდებით,
როგორც ანქიზე და ენეოსი,
მიწას მოვწყვიტოთ მძლავრი მკლავებით,
ცაში დავახრჩოთ ჩვენ ანთეოსი“.¹⁰⁵⁹

ლექსის ამ პასაჟებში ჩანს პოეტის სურვილი, გარდაცვალებამდე ინახულოს შვილი საიქიოში, როგორც ოდისევსი „ილიადას“ მეთორმეტე სიმღერაში ჰადესში ყოფნისას შეხვდა აქილევსს (Hom. Od. XII, 466-480), გადალახოს საიქიოსა და სააქაოს გამყოფი ზღუდე, როგორც ეს მამის შესახვედრად ჰადესში ჩასულმა ენეასმა გააკეთა (Verg. Aen. VI). ანთეოსი, რომლის ცაში აწევას და დახრჩობასაც გეგმავს პოეტი შვილთან ერთად, არის ანტიკური მითოლოგიიდან ცნობილი ლიბიელი გოლიათი, რომლის მამა იყო ზღვათა მბრძანებელი ღმერთი პოსეიდონი, ხოლო დედა – გეა, მიწის ქალღმერთი. გოლიათი გამვლელებს ჭიდაობაში საასპარეზოდ იწვევდა და ყოველთვის იმარჯვებდა, რადგან მიწაზე ფეხის დაბიჯებისას კვლავ დედამისისგან იკრებდა ძალებს. ანთეოსი გმირმა ჰერაკლემ დაამარცხა სწორედ იმ ხერხით, რომელსაც ლექსში ვხედავთ – ჰაერში მოახრჩო მოწინააღმდეგე. ანთეოსი, როგორც ჩანს, მერაბ კოსტავას ლექსში წარმოადგენს მეტაფორას მიწისა და სიკვდილისა, რომელიც ერთმანეთს აშორებს მამა-შვილს.

ლექსში „შიმშილობა“, რომელიც პოეტმა ციხეში შიმშილობის მერვე თვეს დაწერა, პოეტი იხსენებს გმირული შიმშილობის მაგალითებს და გადმოგვცემს ერთ ამბავს ანტიკურობიდან:

„სულეთისაკენ ვინ იჩქაროდა, სპარტის დიდებად დელფოსს მისული
და მიდიოდა ამ სამყაროდან მისნების დასით გარემოცული.
ძალას არ ჰქონდა მისას სასრული, გასძლო, რამდენიც სულს გაემლება,
შიშლით სხეულს გაჰყარა სული, რამეთუ ჰქონდა ამის შეძლება.
ერის მსახური, ხალხის მხილება, ბერძენთა დიდი კანონმდებელი,
პირნათლად დადგა სამარის კართან, ძლევის მახვილი შეაბა სპარტას.
იგი სიკეთით გახლავთ საცნობი, თემიდას სვეტი, მეკვლე დამდეგის,
პიროვნულ ეგოს სულმთლად დამთმობი და უდრტვინველად მსხვერპლად
დამდეგი.

სიმდაბლით თვისით გასაოცარი და ვაჟკაცობის დიდი მოძღვარი.

¹⁰⁵⁹ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 129.

რომ ვერ იხილონ სპარტა ძლეული, შორს ფუფუნება, განცხრომა, ფული,
მხოლოდ ჯანსაღი სწამდა სხეული დასავანებლად ჯანსაღი სულის“.¹⁰⁶⁰

მერაბ კოსტავა აქ გადმოგვცემს პლუტარქოსის „პარალელური ბიოგრაფიებიდან“, კერძოდ „ლიკურგოსიდან“ ერთ ამბავს, რომელიც სპარტის ლეგენდარული მეფის აღსასრულს ასახავს. პლუტარქოსის თქმით, როდესაც ლიკურგოსმა სპარტის კანონები შეადგინა, იგი აპოლონის სამისნოში, დელფოსში გაემგზავრა იმის დასადგენად, რამდენად კეთილისმყოფელი იყო მის მიერ შექმნილი კანონები. როდესაც პითიასგან დადებითი პასუხი მიიღო, ჩაწერა ეს წინასწარმეტყველება და სპარტაში გააგზავნა. შესწირა რა მეორედ მსხვერპლი აპოლონს, დაემშვიდობა მეგობრებს და საკუთარ ვაჟს და სიცოცხლის იქ დასრულება გადაწყვიტა, რათა ამ ქმედებით სპარტელები მისი კანონების აღსრულებისკენ მოეწოდებინა და სამშობლოსთვის თავგანწირვის მაგალითი ეჩვენებინა (Plut. Vit. Lyc. 29.3.5). პოეტისთვის ლიკურგოსი არის „პიროვნულ ეგოს სულმთლად დამთმობი“, რომლისთვისაც მთავარი იყო სამართლის მსახურება („თემიდას სვეტი“), რის გამოც მისი მაგალითი პატიმარი პოეტისთვის შთამაგონებელი მაგალითია. აქვე პოეტი ახსენებს ანტიკურობაში დამკვიდრებულ პრინციპს „ჯანსაღ სხეულში ჯანსაღი სულია“ („მხოლოდ ჯანსაღი სწამდა სხეული დასავანებლად ჯანსაღი სულის“).

პოეტი ფიქრობს, რომ ზომიერება და ხორციელი სიამოვნების დათმობა ვაჟკაცობის ტოლფასია, ხოლო ვინც გადაჭარბებულ ძღომას და ფუფუნებას ეძლევა, ყოველგვარ იდეალს მოკლებულია:

„უხვად მიაგებს ცერერა სართავს და აკარგვინებს ანგარიშს უცებ,
ვინც ლუკულუსის ნადიმებს მართავს, დაუცხრომელად ახარებს მუცელს,
ვისაც თან დააქვს მსოფლიო ხვავი, გადაჟანგებულს მიაგავს ძრავას,
და ესე ცხოვრობს, რაც ახსოვს თავი, უიდეალოდ, დუნედ, უძრავად“.¹⁰⁶¹

ლექსში ნახსენებია მოსავლის რომაული ქალღმერთი ცერერა (ბერძნ. დემეტრე), რომელსაც პოეტი ჭირნახულის სიმბოლოდ იყენებს და რომაელი გენერალი ლუკულუსი (ძვ.წ. 118-56 წწ.), რომელიც წრეგადასული სიუხვით გამორჩეული ნადიმებით იყო ცნობილი (Plut. Vit. Luc. 38-41).

¹⁰⁶⁰ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 132-133.

¹⁰⁶¹ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 132-133.

ამრიგად, პატიმარი პოეტისათვის, რომელმაც ჯამში 13 თვე იშიმშილა, ლიკურგოსის შიმშილი წარმოადგენს მორალურ ორიენტირს და თავად ლიკურგოსი კი ერთგვარ მოძღვარს ამ ურთულეს გზაზე.

ლექსში „გალაქტიონი“ პოეტი ახსენებს „პოეტთა მეფის“ სასმლით გატაცებას და ღვინოს, რომელსაც „დიონისოს მზიურ ელექსირს“ უწოდებს, გენის ტონუსად, პოეტური აღმაფრენის მიმნიჭებელ ძალად აღიქვამს:

„და ან რად უნდა იმას ჰაშიში
და ხელოვნური ბანგვა გონისა,
ვისშიაც მძლავრობს ყრმა დიონისო
და ღვინო უწევს ტონუსს გენისას“.¹⁰⁶²

„ვგრძნობთ დიონისოს მზიურ ელექსირს,
ვით პოეზიის აღორძინებას,
შენ ხარ სთველობა ქართული ლექსის,
მისი მაჭრობა და დაღვინება“.¹⁰⁶³

პოეტის აზრით, ქართული ლექსის დამღვინებელი გალაკტიონი ზოგადსაკაცობრიო იდეალებით საზრდოობდა, მის პოეზიაში ისმოდა „კოსმიური ორკესტრის ჟღერა“¹⁰⁶⁴ და „პრომეთეს სულის აბობოქრება“.¹⁰⁶⁵ ზევსის მიერ მიჯაჭვული პრომეთე, რომელსაც ხშირად უბრუნდება მერაბ კოსტავა საკუთარ ლექსებში, სიმბოლურად გამოხატავს ბედისწერასთან მეზრძოლ სულს და ტირანიასთან შეურიგებლობას.

სხვა პოეტთა შემოქმედების მოკლედ განხილვისას მერაბ კოსტავა სიკვდილის შიშზე საუბრობს და მწერალ გიორგი ლეონიძის შესახებ სწერს:

„არც ლეონიძეს განწყობა ესე
გულს არ ეფონა, სიმართლედ ითქვას,
არ დაენათლა იმის გალესილ,
კირკეს საკაზმით შენაზავ სიტყვას“.¹⁰⁶⁶

¹⁰⁶² მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 146.

¹⁰⁶³ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 146.

¹⁰⁶⁴ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 146.

¹⁰⁶⁵ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 146.

¹⁰⁶⁶ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 152.

აქ პოეტი ახსენებს ჰელიოსის ასულ კირკეს, კუნძულ აიაიაზე მკვიდრ ჯადოსანს, რომელმაც ოდისევსის მხლებლები ღორებად აქცია. „კირკეს საკაზმი“ აქ იმ ჯადო-წამლებს გულისხმობს, რომლითაც ღმერთქალი ჯადოქრობისთვის იყენებდა. პოეტის თქმით, გიორგი ლეონიდის სიტყვა მომაჯადოებლად მოქმედებდა მკითხველზე. ამავე კონტექსტში პოეტი ახსენებს „პარნასის სანახს“, ¹⁰⁶⁷ როგორც ქართველი პოეტების ასპარეზს და „ქაოსის სუნთქვას ღამის წყვდიადში“, ¹⁰⁶⁸ როგორც ქართველ შემოქმედთა პოეტურ ასპარეზს.

იმავე ლექსში პოეტი „პოეტთა მეფე“ გალაკტიონს ასე ახასიათებს:

„სხვისთვის უხილავს სჭვრეტდი ეთერში,
ამაობას არ დაემონე,
ვით სოკრატეში, ვით გოეტეში,
შენშიც მძლავრობდა ის დაიმონი“. ¹⁰⁶⁹

აქ პოეტი გულისხმობს გალაკტიონის განსაკუთრებულ ნიჭიერებას, მის სოკრატისეულ სიბრძნეს და გოეთესეულ სიდიადეს. „დაიმონს“ ამ კონტექსტში არა ქრისტიანული, არამედ ანტიკური გაგება აქვს და ერთგვარ ღვთაებას, სულს გამოხატავს, რა მნიშვნელობითაც მას ეროსის არსის განსამარტად დიოტიმა იყენებს პლატონის „ნადიმში“ (Pl. Symp. 219b3-219e9).

უსათაურო ლექსში („მამაცი მხედრის გაგცვეთია ქუსლებზე დეზი“) პოეტი ზიზღით საუბრობს მხოლოდ საკუთარი ფუფუნებაზე მზრუნველ ქართველზე, რომელსაც არც სხვისი გაჭირვება აღელვებს, არც სამშობლო და არც მაღალი იდეალები, მისი ერთადერთი საქმე სიმდიდრის დაგროვებაა:

„მამაცი მხედრის გაგცვეთია ქუსლებზე დეზი,
შემოგკრობია ფუფუნება ოქროს ღილებით,
გამდიდრებულხარ, როგორც ერთდროს მომჭირნე კრეზი
და ცოხნი დღეებს შემაზრზენი კმაყოფილებით“. ¹⁰⁷⁰

პოეტი აქ ახსენებს კროისოსს, ლიდიის უკანასკნელ, ძვ.წ. VI საუკუნის მმართველს, რომელიც ცნობილი იყო თავისი სიმდიდრით. მან გამოუშვა მიმოქცევაში პირველი ოქროს მონეტა და ცნობილი იყო მომჭირნეობით.

¹⁰⁶⁷ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 152.

¹⁰⁶⁸ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 152.

¹⁰⁶⁹ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 154.

¹⁰⁷⁰ მ. კოსტავა. ლექსები. თბილისი, 1990, გვ. 163.

ჰეროდოტესთან დაცულია ცნობა სოლონისა და კროისოსის შეხვედრის შესახებ, რომელმაც ბერძენს ურიცხვი სიმდიდრე დაათვალიერებინა. (Hdt.1.29.1). ეს მხატვრული შედარება გარკვეულ მიმართებას გვიჩვენებს ილია ჭავჭავაძის ლექსებში ნახსენებ პოეტურ სახესთან.

ამრიგად, ანტიკურობა მერაბ კოსტავას პოეზიაში საკმაოდ ხშირად და სხვადასხვა ფუნქციით აქვს გამოყენებული. ზოგიერთ ლექსში გადმოცემულია რომელიმე ამბავი ანტიკურობიდან, რაც პოეტს საკუთარი ქმედების მოტივაციის განმარტებას უადვილებს. ხშირ შემთხვევაში ანტიკურობასთან დაკავშირებული ინფორმაცია პოეტს მხატვრულად აქვს დამუშავებული და იყენებს მას სხვადასხვა სიმბოლური მნიშვნელობებით. საყურადღებოა, რომ ამ სიმბოლოების უკვე დამკვიდრებული ვარიანტების გვერდით ჩნდება პოეტის ორიგინალური მეტაფორები, რაც ანტიკურობის შემოქმედებითად გამოყენების მაგალითს, რეცეფციას წარმოადგენს. მნიშვნელოვანია, რომ პოეტი საკუთარ ლექსებს უმეტესად პატიმრობის წლებში ქმნიდა, როდესაც მას არ ჰქონდა საშუალება ესარგებლა ანტიკური ავტორების ტექსტებით და გადაემოწმებინა საჭირო ინფორმაცია, შესაბამისად, გაკვირვებას იწვევს ანტიკურობასთან დაკავშირებული მასალის სიღრმისეული ცოდნა, რაზეც მეტყველებს უმცირეს დეტალებზე მინიშნება ჰომეროსის, ჰეროდოტოსის, პლუტარქოსის, ლუკიანოსის, ვერგილიუსის, ვიტრუვიუსის და სხვათა თხზულებებიდან.

ანტიკურობა მერაბ კოსტავას პოეზიაში არ არის ტექსტის ესთეტიზმის გაზრდის საშუალება, ერთგვარი ორნამენტი, არამედ ღრმა სიმბოლური დატვირთვის მქონე „დამოწმება“, რომელიც მეტწილად დაკავშირებულია ლექსის ძირითად სათქმელთან. საყურადღებოა, რომ ანტიკურობასთან დაკავშირებული ინფორმაცია, როგორც წესი, დაცლილია დესკრიპციული შინაარსისგან, მასში ჭარბობს რეცეფციული ელემენტი, რომელიც ახალ, ორიგინალურ მნიშვნელობას ანიჭებს ტრადიციულ მითოსურ ფიგურებსა და ნარატივებს.

არჩილ სულაკაური
(1927-1997)

გიორგი უგულავა

არჩილ სულაკაური XX საუკუნის მწერალია. მისი შემოქმედება საუკუნის მეორე ნახევარზე მოდის. მის ნაწარმოებებში, როგორც პროზაში, ასევე პოეზიაში გვხვდება

ანტიკურობის რეცეფცია, ძირითადი ანტიკური მითოსური და ისტორიული სიუჟეტების და პერსონების მოხსენიების ფორმით.

არჩილ სულაკაურს არაერთი ნაწარმოები აქვს, ანტიკურობის რეცეფციას კი ის სულ 10 ლექსში ახდენს. ერთი მხრივ, ის ანტიკურ მითოსს იცნობს კარგად და სურვილის შემთხვევაში შეუძლია გამოიყენოს მეტაფორების, შედარებების, სიმბოლოების ფორმით თავისი მხატვრული ჩანაფიქრის გადმოსაცემად, თუმცა, მეორე მხრივ, ამას მხოლოდ უფრო ეპიზოდური ხასიათი აქვს და ანტიკური კულტურა ავტორისთვის ძირითად სიუჟეტურ საფუძველს არ ქმნის.

არჩილ სულაკაურის შემოქმედებაში, განსაკუთრებით მის პოეზიაში, ანტიკურობის რეცეფცია ორ ქვეკატეგორიად შეიძლება დაიყოს. ერთი მხრივ, ეს არის რამდენიმე ლექსი, რომლებიც მთლიანად ანტიკურ თემატიკას ეძღვნება და პოეტი ანტიკურობას იყენებს თავისი მხატვრული სათქმელის სიმბოლური თუ ალეგორიული ფორმით გადმოსაცემად, მეორე კი გახლავთ ის ანტიკური ტერმინები და სახელები, რომლებსაც პოეტი უფრო მეტად ეპიზოდური ფორმით, ძირითადად შედარებისთვის, იხსენიებს და ამ შემთხვევაში ანტიკურობა არ ქმნის ძირითად ნარატივს.

რომანში „თეთრი ცხენი“ ის იხსენიებს მითოსურ არიადნეს და კრეტაზე ლეგენდარული მეფე მინოსის ლაბირინთს. თუმცა, ამ მოხსენიებას მხოლოდ ეპიზოდური ხასიათი აქვს. ანანოს, ერთ-ერთი პერსონაჟის, მოგონებები და ემოციები შედარებულია ლაბირინთს მისი მასშტაბური და უსისტემო ხასიათის გამო. თუმცა იქვე აღნიშნულია, რომ ანანომ მას არიადნეს ძაფი არ მისცა, რის გამოც ამ მოგონებებიდან უკან გამოსვლა გაუჭირდა.¹⁰⁷¹ ამ შემთხვევაში ავტორს ანტიკური მითოსის ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი სიუჟეტის, არიადნეს დახმარებით მეფე მინოსის ლაბირინთში თესვისის გმირობის, მოხსენიება ფრაგმენტული ფორმით მხოლოდ მხატვრული ხერხისთვის, შედარებისთვის დასჭირდა. სხვა მხრივ კი, აზრობრივ და სიუჟეტურ დონეზე დიდი გავლენა არ აქვს.

ამავე რომანში მოხსენიებულია ძველი ბერძნული მითოსის ამბროსია, ანუ ოლიმპოს ღმერთების სასმელი, რომელსაც ავტორი არაერთხელ შეზავებულ ადგილობრივი ბალახების ნაყენს ადარებს.¹⁰⁷² ამ შემთხვევაშიც ანტიკური მითოსური ტერმინის მოხსენიებას უფრო მხატვრული ხერხის ფორმა აქვს, ვიდრე ღრმა შინაარსობრივი ან სიუჟეტური დატვირთვა.

ამავე ნაწარმოებში მოხსენიებულია ტერმინი კოლხიც, რითაც ქართულ სივრცეში დასავლეთ საქართველოს, განსაკუთრებით კი, სამეგრელოს

¹⁰⁷¹ „თეთრი ცხენი“, ა. სულაკაური. ქართული რომანი – XX. რედ.: ლ. მესხი, თბილისი, 1994, გვ. 91.

¹⁰⁷² „თეთრი ცხენი“, ა. სულაკაური. ქართული რომანი – XX. რედ.: ლ. მესხი, თბილისი, 1994, გვ. 209.

მაცხოვრებლების ბმას აღნიშნავენ ანტიკურ კოლხისტან. პერსონაჟი ტრაბახობს, რომ მას კოლხი ცოლი ჰყავს. ქართულ მწერლობაში, და, ზოგადად, ქართულ კულტურაში, ეს მიღებული და ხშირად მოხსენიებული ტერმინია, როდესაც დასავლეთ საქართველო მისი ისტორიული, ანტიკური ფორმით, კოლხი/კოლხისი მოიხსენიება.¹⁰⁷³

უფრო ხშირად არჩილ სულაკაური ანტიკურ ტერმინებს თავის პოეზიაში იხსენიებს. რომანში გახმოვანებულ მითოსურ მოტივს კრეტას მეფე მინოსის, მისი ლაბირინთის, მინოტავროსის და არიადნეს დახმარებით თესევსის გმირობის შესახებ, ავტორი უბრუნდება თავის ლექსში „მინოტავრი“. ეს ნაწარმოები ასახავს მითის საყოველთაოდ ცნობილ ვერსიას. ჩანს, რომ პოეტი მითს საკმაოდ სიღრმისეულად იცნობს და დეტალურად გადმოსცემს.

აღნიშნულ ლექსთან დაკავშირებით საინტერესოა ქ. გარდაფხადის მოსაზრება და მისეული ინტერპრეტაცია, რომელიც ტრადიციულ, მითოსურ მოტივში ავტორისეულ ორიგინალურ რეცეფციას ხედავს. კერძოდ, ქ. გარდაფხადის აზრით, „მინოტავროსსა და თეზევსს ა. სულაკაურის ლექსში („მინოტავრი“) ერთგვარად როლები აქვთ გაცვლილი.“ „მინოტავროსი კაცობრიობის სტაბილურობის, სიმშვიდის გარანტიაა, რომელიც მარტო ზიდავს საკუთარ თავში (თუმცა, არა ნებაყოფლობით) მოქცეულ მძიმე ტვირთს. თეზევსი კაცობრიობის დაუფიქრებელი ნაბიჯების, ისეთი ქმედებების სიმბოლოა, რომელიც მძიმედ უბრუნდება შემდეგ სამყაროს“. „ა. სულაკაურის „მინოტავრი“ შეიძლება მითის სრულიად ორიგინალურ გააზრებად ჩაითვალოს თანამედროვე მწერლობაში“.¹⁰⁷⁴

ანტიკურ თემატიკას ეძღვნება არჩილ სულაკაურის კიდევ ერთი ლექსი – „Romulus“. ამ ლექსში პოეტი ანტიკური მითოსის და რომის ლეგენდარული ისტორიის, ე.წ. ქალაქის დაარსების და მეფეთა პერიოდის ყველაზე ცნობილ მოტივს, ტყუპების, რომულუსის და რემუსის მიერ რომის დაარსების ამბავს ეხმიანება. სასიკვდილოდ განწირული ძმები, რომლებიც მდინარე ტიბერისში ჩაყარეს, ძუ მგელმა გაზარდა და შემდეგ მათ ქალაქი რომი დააარსეს. პოეტი რომულუსს და რემუსს უფრო ძველი ტრადიციით ცნობილი ფორმით – რომული და რემი იხსენიებს. იქვე იხსენებს მათ მგლის მიერ აღზრდის ამბავს, რომელსაც ის თითქმის უფრო დადებით კონტექსტში წარმოადგენს და აღნიშნავს, რომ რომის დაარსება რომ შეძლო, მგლის ძუძუ უნდა გქონდეს ნაწოვი.

¹⁰⁷³ „თეთრი ცხენი“, ა. სულაკაური. ქართული რომანი – XX. რედ.: ლ. მესხი, თბილისი, 1994, გვ. 147.

¹⁰⁷⁴ იხ. ქ. გარდაფხადე. არჩილ სულაკაურის „მინოტავრი“ და ხორხე ლუის ბორხესის „ასტერიოსის სახლი“. ლოგოსი, წელიწდეული ელინოლოგიასა და ლათინისტიკაში. 2. 2004, 88-95.

პოეტისთვის ამ ამბავს თითქოს უფრო მეტად სიმბოლური, ალეგორიული მნიშვნელობა აქვს, ვიდრე მას ანტიკური მითოსურ-ისტორიული ამბის გახსენება სურს. ის არ ჰყვება რომულუსის შესახებ მითს, როგორც მხოლოდ წარსულის ამბავს. არამედ, მის თხრობას თითქოს უფრო ზოგადი, ალეგორიული ხასიათი აქვს. ის აღნიშნავს, რომ „რომ დაამკვიდრო ამქვეყნად რომი, მგლის ძუძუ უნდა გქონდეს ნაწოვი“. რომის დაარსება მისთვის თითქოს არა მხოლოდ კონკრეტული ისტორიულ-მითოსური ამბავი, არამედ, ზოგადად, საკაცობრიო, გლობალური მასშტაბით რაღაც მნიშვნელოვანის, ღირებულის შექმნას გულისხმობს, რაც სიმტკიცეს, სიმყარეს, გამბედაობას, განსაკუთრებულობას გულისხმობს. ამას პოეტი მგლის მიერ აღზრდასთან აიგივებს.

ანტიკური რომის თემატიკას ეძღვნება არჩილ სულაკაურის ლექსი – „თუ რუბიკონთან“. მასში პოეტი ანტიკური ისტორიის ერთ-ერთ ყველაზე უფრო ცნობილ ეპიზოდს ეხმიანება – გაიუს იულიუს კეისრის მიერ მდინარე რუბიკონის გადალახვას, რაც რომზე თავდასხმის, სამოქალაქო ომების ახალი ტალღის დაწყების და კეისრის ფაქტობრივი ერთმმართველობის დაწყების სიმბოლო ხდება. მდინარე რუბიკონი რომიდან ჩრდილოეთით, იტალიაში საზღვარი იყო რომის პროვინცია ციზალპიურ გალიასა და თავად რომს შორის. რომაელ სარდალს, რომელიც ჩრდილოეთიდან ბრუნდებოდა რომში, მდინარე რუბიკონის იარაღით და თავისი სამხედრო ძალებით გადაკვეთის უფლება არ ჰქონდა. ეს რომზე თავდასხმას და აჯანყების დაწყებას უტოლდებოდა. კეისარმა ძვ.წ. 49 წელს გალიიდან დაბრუნების შემდეგ სწორედ რუბიკონის გადალახვით დაიწყო რესპუბლიკურ რომზე შეტევა. გამოთქმა „რუბიკონის გადალახვა“ შემდგომში დამკვიდრდა იდიომად, რაც მნიშვნელოვანი, კრიტიკული ნაბიჯის გადადგმას გულისხმობს, რომლის შემდეგაც უკან დახევის შესაძლებლობა აღარ არსებობს. არჩილ სულაკაურსაც ეს ანტიკური ისტორიული მოტივი ისევ უფრო სიმბოლოდ, ალეგორიად აინტერესებს, ვიდრე მისი წმინდა ისტორიული კონტექსტი. მისთვის ეს უფრო განზოგადებაა, ვიდრე კონკრეტული ამბავი. ის კეისარს ფიქრებით დამძიმებულს, პასუხისმგებლობით და სიმძიმით აღსავსეს წარმოადგენს. კეისრის სახე უფრო განზოგადებულად უნდა აღვიქვათ – პოეტისთვის ეს ანტიკური მოტივი პასუხისმგებლობის, რთული, კრიტიკული ნაბიჯის სიმბოლოდ იქცა და სწორედ ამ კონტექსტით წარმოადგენს.

ანტიკურ თემატიკას ეძღვნება მისი „მედეას სევდა“. ამ შემთხვევაშიც პოეტი თავისი ლექსის სიუჟეტისთვის ძალიან ცნობილ მითოსურ მოტივს იღებს – არგონავტების ლაშქრობას კოლხისში და მედეას და იასონის შეხვედრას. ლექსში ჩანს, რომ ავტორი მითს არგონავტების შესახებ საკმაოდ დეტალურად იცნობს და სიღრმისეულად წარმოადგენს. ის აღწერს არგოს, არგონავტების ხომალდის,

ლეგენდარულ კოლხისში, აიეტის სამეფოში ჩამოსვლას და მედეას შეხვედრას იასონთან.

სრულად ანტიკურ თემატიკას ეხმიანება არჩილ სულაკაურის „ევრიკა“. ამჯერადაც პოეტი თავისი ლექსისთვის ირჩევს ანტიკურობის საკმაოდ ცნობილ ისტორიულ, ნახევრად ლეგენდარულ ამბავს, ძვ.წ. III საუკუნეში ბერძენი მეცნიერის და სწავლულის არქიმედესის მიერ სირაკუზაში, სამხრეთ იტალიის ქალაქში გაკეთებული აღმოჩენის შესახებ, რის შემდეგაც მას საყოველთაოდ ცნობილი „ევრიკა“ (εὕρηκα) აღმოხდა, რას ქართულ ენაზე ნიშნავს – ვიპოვე, აღმოვაჩინე.

ამ აღმოჩენის მიხედვით, არქიმედესმა შეძლო სირაკუზას ტირანი ჰიერონისთვის ზუსტად გაეზომა მისი ოქროს გვირგვინის წონა და მასში ოქროს შემცველობა.

ეს ამბავი ანტიკურობის ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი ამბავია, თუმცა მისი ისტორიულობა საკმაოდ სადავო საკითხია, რადგან მხოლოდ ბევრად უფრო გვიანდელ წყაროებში არის მოხსენიებული, რომელთა სანდოობა საკამათოა. პოეტისთვის ისევ და ისევ ანტიკურობა საინტერესოა არა მისი მხოლოდ ისტორიული მოტივით, არამედ როგორც ნარატიული ისტორია, დიდაქტიკური მოტივი, სიუჟეტი. ლექსში ისიც ჩანს, რომ ამ ისტორიულ ფრაგმენტს პოეტი საკმაოდ კარგად იცნობს. ის იხსენიებს ქალაქ სირაკუზას და მის ნავსადგურს, ხოლო, არქიმედესს უდიდეს სირაკუზელს უწოდებს.

ანტიკური მითოსის ცნობილ მოტივს, ტროას აღებას, პოეტი იხსენიებს თავის ლექსში – „სტამბოლში“. ამ შემთხვევაშიც ჩანს, რომ პოეტი ანტიკურ მითოსს საკმაოდ კარგად იცნობს. მან მხოლოდ ტროას აღების ამბავი კი არ იცის, არამედ იხსენიებს, ისეთ პერსონაჟებს, როგორიც არის მაგალითად, ჰეკუბა (მეფე პრიამოსის მეუღლის, ტროას დედოფალი ჰეკაბეს რომანიზებული სახელი). ის ასევე იხსენიებს ტროას მისი შიდა ქალაქის, ალტერნატიული სახელწოდებით, ილიონის ფორმით. ამ ლექსში ტროას დაცემის ამბავი პოეტს იმდენად სჭირდება, რამდენადაც დროის, ეპოქის ცვალებადობის სიმბოლოა. ერთ დღესაც დიადი და უძლეველი ტროა დაეცა, მისი კედლები აღარ არსებობს, დედოფალ ჰეკუბას მოთქმა უწევს და თავად ტროა ვერც აცნობიერებს, თუ რატომ და როგორ მოხდა, რომ ის უკვე ისტორიის, მითის, მუზეუმის ნაწილად იქცა, უკვე წარსულია. ამ გაოგნებას იზიარებს ქალღმერთ არტემისიც, რომელსაც პოეტი ასევე წარსულად, ანაქრონიზმად წარმოადგენს და რომელიც ახლა ასევე მუზეუმის კუთვნილებაა.

იმ ლექსების გარდა, რომლებიც სრულად ანტიკურ თემატიკას ეძღვნება, არჩილ სულაკაურს აქვს რამდენიმე ლექსში, რომლებშიც იგი ანტიკურ ტერმინებს ეპიზოდურად მოიხსენიებს. კერძოდ, თავის ლექსში „ჰამლეტ“ ის თავის ცხოვრებას

თეატრს, პიესას ადარებს და აღნიშნავს, რომ მისი ცხოვრებაა ან დრამაა ან კომედია. იქვე ჩამოთვლის სხვადასხვა დრამატულ გმირს, სადაც ჩანს, რომ მისი ინსპირაციის ძირითადი წყარო შექსპირი და ანტიკური დრამაა. შექსპირისეული ჰამლეტის და რიჩარდის გვერდზე ის იხსენიებს ანტიკური მითოსის და დრამის ცნობილ გმირებს – მედეას და ელექტრას. საინტერესოა, რომ ის გამოყოფს იმ გმირებს, რომელთაც შიდა ოჯახური კონფლიქტი აქვთ და მისი მსხვერპლი არიან. მედეას უმთავრესი ტრაგედია მაშინ იწყება, როდესაც ის ჯერ იასონის გამო კარგავს თავის ოჯახს, შემდეგ კი მასზე თავად იასონი ამბობს უარს. ხოლო ელექტრა ის პერსონაჟია, რომლის შესახებაც სამივე დიდი ტრაგიკოსი (ესქილე, სოფოკლე, ევრიპიდე) წერენ და მას წარმოადგენენ, როგორც ტრავმირებულ ადამიანს, რომელმაც მამა და ძმა დაკარგა, მკვლეელი დედა ჰყავს, რომელიც მასზე ძალადობს, ავიწროებს და ოჯახშიც მას მასხრად იგდებენ. ელექტრა ანტიკურ დრამაში სტრესით გატეხილ და დაზაფრულ პერსონაჟად არის წარმოდგენილი.

შესაძლოა, შემთხვევითი არ იყოს, რომ პოეტი ანტიკური დრამის გმირების ჩამოთვლის დროს ერთი ტიპის და ერთი ბედისწერის პერსონაჟებს გამოყოფს.

საერთო ჯამში, არჩილ სულაკაურის შემოქმედებაში ანტიკურობის რეცეფციის შესახებ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ მის ნაწარმოებებში რამდენიმე ძირითადი ტენდენცია იკვეთება. ერთი მხრივ, ანტიკურობა არ წარმოადგენს მისთვის ძირითად სიუჟეტურ და თემატურ წყაროს. ავტორი ძირითადად იმოწმებს და იხსენიებს ანტიკურობის ყველაზე ცნობილ ისტორიულ და მითოსურ მოტივებს (არგონავტიკის და ტროას მითოსური ციკლების მთავარი ამბები, რუბიკონის გადაღახვა, არქიმედეს „ევრიკა“). მისი ძირითადი წყაროები ანტიკურობის უფრო პოპულარული, ფართოდ ცნობილი ავტორებია. მაგალითად, სავარაუდოდ, კარგად იცნობს, პლუტარქოსს. მეორე მხრივ, იმ ეპიზოდებს, რომელთაც ის იხსენიებს, საკმაოდ სიღრმისეულად იცნობს. ანტიკურობას ავტორი იყენებს უფრო განზოგადებული, ალეგორიული ფორმით თავისი სათქმელის გადმოსაცემად, ვიდრე მას თავად ანტიკური სამყარო აინტერესებს.

მეხუთე თავი
ანტიკურობა თანამედროვე ქართულ ლიტერატურაში
(XX-XXI სს-ის მიჯნა და XXI ს.)

**ჭაბუა ამირეჯიბი
(1921-2013)**

გიორგი უგულავა

ჭაბუა ამირეჯიბი XX საუკუნის ქართული პროზის ერთ-ერთი ყველაზე შთამბეჭდავი წარმომადგენელია. ამის მიუხედავად, უნდა აღინიშნოს, რომ ანტიკურობა მის შემოქმედებაში მხოლოდ ეპიზოდურ, მეორეხარისხოვან როლს ასრულებს. ჭაბუა ამირეჯიბის სამყაროსთვის ანტიკური სამყარო ძირითად სიუჟეტურ და თემატურ საფუძველს არ ქმნის.

მაგალითად, თავის მაგნუს ოპუსში, „დათა თუთაშხია“, რომელიც რამდენიმე ასეულ გვერდს მოიცავს და ეპიკური რომანია, ანტიკური ტერმინები სულ 17 სხვადასხვა ეპიზოდში გვხვდება. უმეტესად ამ მოხსენიებებსაც ფრაგმენტული ხასიათი აქვთ და მხოლოდ ანტიკურობიდან ყველაზე უფრო ცნობილ ისტორიულ თუ მითოსურ ფიგურებს ეხმიანება. მაგალითად, დაკითხვის დროს პორუჩიკი ანდიევსკი აღნიშნავს, რომ მას დათა თუთაშხიას დასთან, ელესთან, მხოლოდ პლატონური ურთიერთობა ჰქონდა. ანდაც მაგალითად, მუშნი ზარანდია მისი მიღწევების გამო ჟანდარმერიაში ალექსანდრეს არის შედარებული და მაკედონელს უწოდებენ.¹⁰⁷⁵

ამავე სტილში გრაფი სეგედის მასპინძლობას ლუკულუსის მსგავსი ნადიმით აპირებენ. ავტორი ლუკულუსთან მიმართებაში მოიხსენიებს სიტყვა ღრეობას, რაც ამ ნადიმის გადამეტებულ, მდიდრულ, ნაწილობრივ თავაშვებულ (თუმცა, მხოლოდ ნაწილობრივ, რადგან ღრეობის თავაშვებულობის მიუხედავად, გრაფი სეგედის სტუმრობას და მის გამასპინძლებას ყოველთვის ხაზგასმით არისტოკრატიული, ინტელექტუალური და დახვეწილი ხასიათი აქვს. შესაბამისად, ავტორი მხოლოდ საჭმელ-სასმელის სიუხვესა და მრავალფეროვნებას უნდა აღნიშნავდეს ამ ტერმინით) ხასიათზე მეტყველებს.¹⁰⁷⁶ ავტორი გულისხმობს, ძვ.წ. I საუკუნის რომაელ პოლიტიკურ და სამხედრო ლიდერს, ლუკულუსს, რომელმაც დიდი სიმდიდრე

¹⁰⁷⁵ ჭ. ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია. თბილისი, 1979, გვ. 20, გვ. 44.

¹⁰⁷⁶ ჭ. ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია. თბილისი, 1979, გვ. 330.

იშოვა და პოლიტიკური კარიერის დასრულების შემდეგ სახელი გაითქვა თავისი განსაკუთრებულად მდიდრული ნადიმებით და დროს ტარებით.

სხვა ეპიზოდში, რომანის ერთ-ერთ ყველაზე ცნობილ სცენაში მნიშვნელოვანი ალეგორიული გზავნილებით, როდესაც ვირთაგვებზე, მათ კანიბალიზმსა და თვითგადარჩენისთვის ბრძოლაზე დაკვირვებას აწარმოებენ, ერთ-ერთი ყველაზე დიდ და ძლიერ ვირთაგვას კიროსს უწოდებენ. საინტერესო ის არის, რომ კიროსმა შემდეგ სხვა ვირთაგვებიდან ყველაზე დიდი წილი შეჭამა, რამაც აწყინა და სხვა ვირთაგვებისთვის იოლ სამიზნედ აქცია.

რთული სათქმელია, თუ რამდენად შეიძლება დავინახოთ ამ კონტექსტში ანტიკური ისტორიულ-კულტურული გავლენა, თუმცა მაინც უნდა აღინიშნოს, რომ ანტიკურობა, კერძოდ, ბერძნული ტრადიცია აქემენიდურ სპარსეთს წარმოადგენს თითქმის ყოველთვის გადაჭარბებული და ზღვარგადასული ძალაუფლების და სიმდიდრის სიყვარულით, რის გამოც ისინი დაისაჯნენ კიდევაც ბერძნულ-სპარსულ ომებში. თუმცა ამ კუთხით ყოველთვის წარმოდგენილია ხოლმე არა კიროსი, არამედ აქემენიდების შემდგომი მმართველები, დარიოსი და განსაკუთრებით კი ქსერქსესი. შესაძლოა, შეგნებულად თუ ინტუიციურად, ჭაბუა ამირეჯიბიც ამ ვირთაგვისთვის, რომელიც თავისი ძალის და ღონის მიუხედავად სიხარბეს და გაუმადრობას ემსხვერპლა, არჩევს აქემენიდების მეფის სახელ კიროსს.¹⁰⁷⁷

სხვა ეპიზოდში, როდესაც მუშნი ზარანდია ბოროტმოქმედი ქალის, ევტერპია ტრიანდოფილიდის დაკავებას ცდილობს, მწერალი იხსენიებს ანტიკური მითოსის ჰერმესს და პანდორას. კერძოდ, აღნიშნავს, რომ ჰერმესმა პანდორას ვერაგობის და სიცრუის მხოლოდ მცირე ნაწილი მისცა, დანარჩენი, ანუ უდიდესი ნაწილი კი, ევტერპიასთვის შემოინახა. ანტიკურ მითოსურ ფიგურებს ის იყენებს თავისი პერსონაჟის ხასიათის თვისებების აღსაწერად. ანტიკური მითოსის თანახმად, ჰერმესი სწორედ ეშმაკობით, ტყუილებით, გონებამახვილობით და მიხვედრილობით გამოირჩევა. ეს თვისებები მან პანდორასაც მისცა, რომელიც შემდეგ კაცობრიობის დაცემის ერთ-ერთ მიზეზად იქცა. ჭაბუა ამირეჯიბიც ევტერპიაც ანტიკური მითოსის ერთ-ერთ ყველაზე ცბიერ და ვერაგ ქალს, პანდორას ადარებს და აღნიშნავს, რომ ამ თვისებებით ევტერპია მას აღემატებოდა.¹⁰⁷⁸

ანალოგიურად დათა თუთაშხიას ბეჩუნი პერტიას ურთიერთობის აღწერისას, ავტორი ქალის შესახებ აღნიშნავს, რომ ის აიეტის მოდგმის იყო. ეს ძალიან საინტერესო შედარებაა, რადგან ორ სხვადასხვა სიბრტყეს გულისხმობს. ერთი მხრივ, ისევე, როგორც მრავალ სხვა ავტორთან ქართულ ლიტერატურაში დასავლეთ

¹⁰⁷⁷ ჭ. ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია. თბილისი, 1979, გვ. 168.

¹⁰⁷⁸ ჭ. ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია. თბილისი, 1979, გვ. 240.

საქართველო, განსაკუთრებით კი, სამეგრელო, ხშირად არის წარმოდგენილი ანტიკური კოლხისის ფორმით, მის მემკვიდრედ, კოლხისის ისტორიული და კულტურული ტრადიციის გამგრძელებლად. ის, რომ მწერალი ბეჩუნი პერტიას „აიეტის მოდგმას“ მიაკუთვნებს, მის კულტურულ კუთვნილებასაც აღნიშნავს. ის ძველი კოლხისის მიწაზე ცხოვრობს და აიეტის მოდგმას აგრძელებს. მეორე მხრივ, ამ შედარებას სხვა, და უფრო ღრმა, კონტექსტიც აქვს. კერძოდ, ბეჩუნი პერტიას და დათა თუთაშხიას სასიყვარულო ისტორია, რომელსაც იმავე პასაჟში აღწერს ავტორი, ჰგავს მედეას და იასონის სიყვარულის ისტორიას. შემდეგ წინადადებაში აღნიშნულია, რომ ბეჩუნიმ იასონის და მედეას სიყვარულის ისტორია მოჰყვა. აქ არ იგულისხმება მითოსური ისტორიის მოთხრობა. ბეჩუნის და დათას ისტორია ტიპოლოგიურად, სტილურად ჰგავს იასონის და მედეას რომანს. ორივე შემთხვევაში ეს აკრძალული სიყვარულია, რომელიც დადგენილ კულტურულ ნორმებს, საზოგადოებრივ წესრიგს ეწინააღმდეგება.

ორივე ამ სასიყვარულო ისტორიაში წინა პლანზე მოდის დამალვის, დაფარვის, აკრძალული სიყვარულის მოტივი. სწორედ ამიტომ აღწერს ბეჩუნის ავტორი, როგორც აიეტის მოდგმას. როდესაც ის თავისი და დათას სასიყვარულო ისტორიას ჰყვება, ეს მედეას ჰგავს.¹⁰⁷⁹

ანტიკურობის რეცეფციის კუთხით რომანში ერთ-ერთი ყველაზე საინტერესო ეპიზოდი გახლავთ გრაფ სეგედთან დათა თუთაშხიას ხასიათის და მსოფლმხედველობის განხილვა. ერთ-ერთი პერსონაჟი ელიზბარ კარიჭაშვილი დათაზე საუბარს ზოგადი ფილოსოფიური და მსოფლმხედველობითი შესავლით იწყებს. ის ამბობს, რომ კაცობრიობის ძალიან მცირე და გამორჩეულ ნაწილს შემოქმედებითი, მამიებელი და მეზრდოლი ბუნება აქვს. მათ შორის ყველაზე გამორჩეული ის ხალხია, რომელიც საკუთარ თავს ებრძვის, მათი ცხოვრებისეული ბრძოლის მთავარი გამოწვევა სწორედ საკუთარი თავის დათრგუნვაა. ის დათა თუთაშხიას სწორედ ამ ტიპის ადამიანად აღიქვამს.

ამის შემდეგ გრაფი სეგედი მას ეკითხება, თუ რა არის მისი ფილოსოფიურ-მსოფლმხედველობითი აღქმების პირველწყარო. ანუ რაზე დაყრდნობით მსჯელობს ელიზბარი. ელიზბარს ზუსტი წყაროს დასახელება არ შეუძლია. ის ამბობს, რომ ეს ყველაფერი მისი მეგობრისგან მოისმინა. შემდეგ გამოთქვამს ვარაუდს, რომ ეს გურამიშვილს და რუსთაველს უნდა ეთქვათ, თუმცა იქვე შენიშნავს, რომ ეს იდეები და ეს კონცეფცია ასე გამართული და ჩამოყალიბებული ფორმით არც ამ ავტორებთან

¹⁰⁷⁹ ჭ. ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია. თბილისი, 1979, გვ. 517.

გვხვდება. შემდეგ კი ვარაუდის სახით გახმოვანებულია, რომ ეს იდეა ნეოპლატონიკოსების და ფსევდოდოქონისე არეოპაგელისგან უნდა მოდიოდეს.¹⁰⁸⁰

საინტერესოა, რომ ავტორი აქ შეგნებულად არ უნდა ახსენებდეს ქრისტიანულ ტრადიციას, რომელიც ამ იდეას, საკუთარ თავთან ბრძოლას, მის დათრგუნვას, დიდწილად ეფუძნება. რომანი საბჭოთა ცენზურის პერიოდშია შექმნილი და მისი მკვეთრად ანტისაბჭოთა ხასიათის მიუხედავად, ძალიან მაღალი ხარისხით ალეგორიულია. ავტორი არცერთ შემთხვევაში თავის სათქმელს პირდაპირი ფორმით არ გადმოსცემს. ამ შემთხვევაშიც ის პირდაპირ არ იხსენიებს ქრისტიანობას, თუმცა იხსენიებს გვიანანტიკური პერიოდის ფილოსოფოსებს და ფილოსოფიურ სკოლას, რომელიც თავის მხრივ დიდწილად დგას სწორედ ქრისტიანულ საფუძველზე და თავადაც ქმნის საფუძველს ქრისტიანული მოძღვრებისთვის.

თუმცა, მეორე მხრივ, ამ მოსაზრების საპირისპიროს ისიც შეიძლება ითქვას, რომ ავტორი ზუსტად ციტირებს სახარებას, კერძოდ, ლუკას სახარებას და იმ ეპიზოდს, როდესაც ქრისტე ამბობს, რომ კეისარმა, ანუ რომის იმპერატორმა, თავისი უნდა მიიღოს, ხოლო ღმერთმა – მისივე კუთვნილი.¹⁰⁸¹

ზოგადად, ავტორი საკმაოდ კარგად, სიღრმისეულად უნდა იცნობდეს ანტიკური ფილოსოფიის სხვადასხვა მიმართულებებს. თუნდაც, ზოგადი აღწერილობის და ძირითადი დებულებების დონეზე. მაგალითად, სხვა ეპიზოდში ის საკმაოდ ზუსტად და ენამოსწრებულად აღწერს სოფიზმის და სოფისტური ფილოსოფიური მიმართულების არსს.¹⁰⁸²

რომანში ავტორი არაპირდაპირ იყენებს ბერძნულ და ლათინურ ტერმინებს და ენას. კერძოდ, ცენზურის მიერ აკრძალული ლიტერატურის ნუსხა გადმოცემულია ლათინურ ტერმინით – index librorum prohibitorum, რაც აკრძალული წიგნების ინდექსს/ნუსხას აღნიშნავს,¹⁰⁸³ ხოლო სხვა ეპიზოდში კი ბერძნული წარმოშობის ქართულ სახელებს (ექვთიმე, მელენტი, პოლიევქტი, დომენტი, აბესალომ, ტიხონ, და კალინკე) საკმაოდ დეტალურად განიხილავს და მათ ბერძნულ მნიშვნელობას გადმოსცემს.¹⁰⁸⁴

რომანში ანტიკურობის რეცეფციის თვალსაზრისით ყველაზე საინტერესო დეტალი, ალბათ, ის გახლავთ, როდესაც მუშნი ზარანდიას ავტორობით დათა თუთაშხიას შეპყრობის გეგმას ამუშავებენ, ამ გეგმას კოდურ სახელწოდებად „კილიკია“ ეწოდა. ინსპირაცია ისევ და ისევ ანტიკურობა გახლდათ. კერძოდ,

¹⁰⁸⁰ ჟ. ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია. თბილისი, 1979, გვ. 356.

¹⁰⁸¹ ჟ. ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია. თბილისი, 1979, გვ. 573.

¹⁰⁸² ჟ. ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია. თბილისი, 1979, გვ. 118.

¹⁰⁸³ ჟ. ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია. თბილისი, 1979, გვ. 618.

¹⁰⁸⁴ ჟ. ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია. თბილისი, 1979, გვ. 99.

იულიუს კეისრის შეპყრობა კილიკიელი მეკობრეების მიერ და შემდგომ კეისრის შურისძიება. იულიუს კეისრის შესახებ ამ ამბავს გადმოგვცემენ პლუტარქოსი, სვეტონიუსი და ველიუს პატერკულუსი. რადგანაც ამ შემთხვევაშიც ოპერაციის ძირითადი მიზანი ყაჩაღების შეპყრობაა, სწორედ ეს სახელწოდება მიიღო. შემდგომში სახელი კილიკია ეწოდა იმ განყოფილებას, რომელიც მის აღსრულებაზე მუშაობდა.

ეს ეპიზოდი საინტერესოა იმდენად, რამდენადაც სატირული ხასიათი აქვს. სახელწოდება კილიკია მუშნი ზარანდიას მიერ შემუშავებულ გეგმას პოლკოვნიკმა სახნოვმა უწოდა. სახნოვი ნაწარმოებში საკმაოდ შეზღუდული ინტელექტუალური რესურსის მქონე პირად არის წარმოდგენილი. მის მიერ ამ სახელწოდების მოფიქრებას, წინ უძღვის მუშნი ზარანდიას მიერ გეგმის და მისი მეთოდოლოგიის დეტალური განხილვა. ეს გეგმა ბევრ სხვადასხვა ასპექტს მოიცავს – მათ შორის, შესაპყრობი ხალხის კომპრომეტირებას, მათ დევნას, შემორიგებას ა.შ. სახნოვი მისთვის ტიპური ზედაპირულობით აღნიშნავს, რომ კილიკია კარგი სახელწოდებაა, რადგან კეისარი სწორედ ამ მეთოდებით ებრძოდა კილიკიელ მეკობრეებს. ეს აშკარა ისტორიული ფიქცია და უხეში შეცდომაა. წყაროებში კეისრის მიერ მეკობრეებზე შურისძიება საკმაოდ მოკლედ, გაკვრით არის მოთხრობილი, ბევრი დეტალიზაციის გარეშე და მას არაფერი აქვს საერთო მუშნი ზარანდიას მიერ შემუშავებულ გეგმასთან. ჩანს, რომ ჭაბუა ამირეჯიბი ანტიკური ისტორიის ამ ეპიზოდს კარგად იცნობს და შემდეგ შეგნებულად, დამახინჯებული, ფიქტიური ფორმით, პოლკოვნიკი სახნოვის პირით ახმოვანებს, რომ იულიუს კეისარიც სწორედ ასე მოქმედებდა. ამით კიდევ ერთხელ ხაზს უსვამს ამ უკანასკნელის ინტელექტუალურ შეზღუდულობას და მის კარიკატურულობას.

შემდეგ ეპიზოდში მეფისნაცვალი აღნიშნავს, რომ, როგორც ჩანს, იულიუს კეისარი თავის მეთოდებში არცთუ დახვეწილი ყოფილა. ამ ფრაზაში უფრო მეტად სარკაზმი ჩანს, ვიდრე კეისრის მოქმედების რეალური შეფასება. სახნოვის სიბრიყვე ნათელია ამ განხილვის მონაწილე თითოეული პირისათვის.¹⁰⁸⁵

ანტიკურ ტერმინებს ჭაბუა ამირეჯიბი ბევრად უფრო იშვიათად იხსენიებს თავის სხვა რომანში – „გორა მზორგალი“. რომანში მხოლოდ სამი ანტიკური ტერმინი გვხვდება. ერთ შემთხვევაში სიკვდილის აღმნიშვნელად გამოიყენება ფორმა – „ჩვენი ოდისეის დასრულება“.¹⁰⁸⁶

სხვა ეპიზოდში აღნიშნულია, რომ კორიდა პირველყოფილი სახით თავდაპირველად უძველეს დროში, კოლხისში, ჩამოყალიბდა და შემდეგ იქიდან

¹⁰⁸⁵ ჭ. ამირეჯიბი. დათა თუთაშხია. თბილისი, 1979, გვ. 223

¹⁰⁸⁶ ჭ. ამირეჯიბი. გორა მზორგალი. თბილისი, 1995, გვ. 144

გავრცელდა ბალკანეთში.¹⁰⁸⁷ ამ ინფორმაციას ისტორიული საფუძველი არ გააჩნია, თუმცა ეხმიანება კოლხისის და ბერძნულ სამყაროს შორის ანტიკურობაში არსებული კონტაქტების ფაქტს.

კიდევ ერთ ეპიზოდში კი, ჰეგელზე დაყრდნობით, აღნიშნულია, რომ როდესაც ადამიანის მისია ამოიწურება, შემდეგ ის კვდება ალექსანდრესავით.¹⁰⁸⁸ ალექსანდრეს სიკვდილის შესახებ არაერთი სხვადასხვა ლიტერატურული თუ ისტორიული წყარო მოგვითხრობს. სიკვდილის მიზეზი სხვადასხვანაირად არის ხოლმე წარმოდგენილი – ბუნებრივი სიკვდილიდან დაწყებული მოწამვლით დასრულებული უამრავი განსხვავებული ვერსიაა გახმოვანებული. ჭაბუა ამირეჯიბი საინტერესო გზით მიდის და ალექსანდრეს უცაბედ, მოულოდნელ და ნაადრევ სიკვდილის მისი ისტორიული, საკაცობრიო მისიის ამოწურვით, დასრულებით ხსნის.

ჭაბუა ამირეჯიბი საკმაოდ ხშირად იმოწმებს და ეხმიანება ანტიკურ თემატიკას თავის რომანში – „გიორგი ბრწყინვალე“. ამ ისტორიულ რომანში ანტიკურობა უფრო მეტად მისი გვიანდელი ფორმით, კერძოდ, ბიზანტიის და შუა საუკუნეების იტალიური ქალაქების კონტექსტშია წარმოდგენილი, რომლებიც, თავის მხრივ, სწორედ ანტიკურ, ბერძნულ-რომაულ ტრადიციას აგრძელებენ. საინტერესოა, რომ შუა საუკუნეების საქართველოს შესახებ XX საუკუნეში არაერთი ისტორიული რომანია შექმნილი სხვადასხვა ავტორის მიერ. ჩანს, რომ ეს ჟანრი და თემატიკა პოპულარულია და ამ პერიოდში საქართველოს ისტორიის ე.წ. „ოქროს ხანით“, უფრო სწორად, ერთიანი ქართული სამეფოთი დაინტერესება საკმაოდ დიდია. შექმნილია ისტორიული რომანები გიორგი I-ის, დავითის, თამარის, გიორგი-ლავას (გიორგი IV) და სხვა მეფეების მმართველობის პერიოდის შესახებ. ჭაბუა ამირეჯიბის „გიორგი ბრწყინვალე“ ამ ხაზს აგრძელებს. თემატურადაც ეს რომანი ძალიან არ განსხვავდება სხვა ამ ტიპის რომანებისგან. კერძოდ, შუა საუკუნეების საქართველო წარმოდგენილია როგორც ქრისტიანული სამყაროს ლიდერი, რომელიც კულტურულად და პოლიტიკურად კონკურენტია, პირველობას ეცილება როგორც ბიზანტიას, ბერძნული და აღმოსავლურ რომაული ტრადიციის გამგრძელებელს, ასევე იტალიურ ქალაქებს, რომლებიც უკვე რომაულ-ლათინურ კულტურულ ტრადიციას აგრძელებენ და შუა საუკუნეებში მნიშვნელოვან ძალას წარმოადგენდნენ ხმელთაშუა ზღვის და შავი ზღვის აუზებში.

ნაწარმოებში ავტორი არაერთხელ იხსენიებს რომაელებს, თუმცა ეს უმეტესად ეხმიანება არა ანტიკურ რომს, არამედ ბიზანტიის იმპერიას, რომელიც ანტიკური

¹⁰⁸⁷ ჭ. ამირეჯიბი. გორა მზორგალი. თბილისი, 1995, გვ. 649

¹⁰⁸⁸ ჭ. ამირეჯიბი. გორა მზორგალი. თბილისი, 1995, გვ. 514.

რომის მემკვიდრეა.¹⁰⁸⁹ ეს კულტურული დაპირისპირებაც არაერთხელ ჩანს. მაგალითად, აღნიშნულია, რომ რომაელებს (ანუ ბიზანტიელებს) გესლი მოჰყვებოდათ, რაც საქართველოში არ მუშაობს და არ მოეწონებათ.¹⁰⁹⁰ სხვა ეპიზოდში ხმამაღლა არის გაცხადებული, რომ მართლმადიდებელი ქრისტიანია და ამით ის განსხვავდება ფარისეველი რომაელებისგან (ისევ და ისევ ბიზანტიელები ან/და შუა საუკუნის იტალიური ქალაქების მკვიდრნი იგულისხმება). ხოლო კიდევ ერთ პასაჟში თითქოს ქართველების მორალური უპირატესობა ჩანს იმ შენიშვნით, რომ ის, რაც ქართველებისთვის მეფის და მისი ხვედრის სიმძიმეა, ანუ თავისი სახელმწიფოს გამო ცოდვების ტვირთვა, ლათინებისთვის ამას მხოლოდ პოლიტიკა, პოლიტიკის კეთება ჰქვია.¹⁰⁹¹ ამ შენიშვნით, სხვა ეპიზოდებთან ერთად, ისე არის დახატული, რომ ამ პერიოდის საქართველო უფრო მორალურია, უფრო მეტად ეფუძნება სწორ და ეთიკურ ფასეულობებს, ვიდრე მისი კონკურენტები ქრისტიანულ სამყაროში – ბიზანტია და იტალიური ქალაქ-სახელმწიფოები.

ეს კულტურული დაპირისპირება უნდა აიხსნას XX საუკუნის ქართულ მწერლობაში არსებული ტენდენციით, რომ შუა საუკუნეების ერთიანი ქართული სამეფო ქრისტიანული სამყაროს ლიდერად იქნეს აღქმული და წარმოდგენილი. ავტორი, მაგალითად, აღნიშნავს, რომ ქართულმა სახელმწიფომ ბერძენთა იმპერიის ძალა და სიდიადე მიიღო. სავარაუდოდ, მწერალი ამჯერადაც ბიზანტიის იმპერიას გულისხმობს.¹⁰⁹² საინტერესოა, რომ ავტორი ბიზანტიელებს წარმოადგენს როგორც ბერძნული სამყაროს, ისე რომის მემკვიდრეებად. ისტორიული თვალსაზრისით ეს სწორია.

ამ პერიოდის საქართველო კულტურულ ცენტრად არის წარმოჩინებული. ანანია არისტოტელეს „მეტაფიზიკას“ კითხულობს,¹⁰⁹³ ლათინურ ენას თავისუფლად გამოიყენებენ.¹⁰⁹⁴ მაგალითად, ომის გამოცხადების სამართლებრივი უფლება და მიზეზი ლათინური სამართლებრივი და პოლიტიკური ტერმინით *ius bellum*-ით არის გამოხატული.

ავტორის მიხედვით, შუა საუკუნეების, კერძოდ, გიორგი ბრწყინვალეს საქართველო აგრძელებს და იცნობს ანტიკურ მემკვიდრეობას როგორც ენის, ასევე კულტურის დონეზე.

¹⁰⁸⁹ ჟ. ამირეჯიბი. გიორგი ბრწყინვალე. თბილისი, 2008, გვ. 53, გვ. 68, გვ. 82, გვ. 107.

¹⁰⁹⁰ ჟ. ამირეჯიბი. გიორგი ბრწყინვალე. თბილისი, 2008, გვ. 82.

¹⁰⁹¹ ჟ. ამირეჯიბი. გიორგი ბრწყინვალე. თბილისი, 2008, გვ. 207.

¹⁰⁹² ჟ. ამირეჯიბი. გიორგი ბრწყინვალე. თბილისი, 2008, გვ. 207.

¹⁰⁹³ ჟ. ამირეჯიბი. გიორგი ბრწყინვალე. თბილისი, 2008, გვ. 59.

¹⁰⁹⁴ ჟ. ამირეჯიბი. გიორგი ბრწყინვალე. თბილისი, 2008, გვ. 89, გვ. 133, გვ. 182, გვ. 206, გვ. 208.

მის კიდევ ერთ რომანში – „წვართანში“, ჭაბუა ამირეჯიბი ანტიკურობის რეცეფციას მხოლოდ ერთხელ ახდენს, თუმცა სიღრმისეულად და დეტალურად. კერძოდ, ლევანისთვის ნაწარმოების ერთ-ერთი ძირითადი პერსონაჟისთვის, ინსპირაციის წყარო, მისი ისტორიული მაგალითი, რომაული ისტორიის ადრეული პერიოდის ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი გმირი მუკიუს სკევოლაა (მოხსენიებულია მუკიუს სკევოლას ფორმით). მის შესახებ, ტიტუს ლივიუსი გვამცნობს (*Ab urbe condita*, II, 9-14). ლევანისთვის მუკიუსის ისტორია, რომელმაც მშობლიური ქალაქისთვის თავი გაწირა და არა მხოლოდ რომი იხსნა, არამედ თავისი ვაჟკაცობით და შეუპოვრობით მაგალითი შექმნა, შთაგონების მნიშვნელოვანი წყაროა.¹⁰⁹⁵

საერთო ჯამში შეიძლება ითქვას, რომ ჭაბუა ამირეჯიბი მიუხედავად იმისა, რომ თავისი უზარმაზარ შემოქმედებაში ანტიკურობის რეცეფციას არცთუ ხშირად ახდენს, საკმაოდ კარგად იცნობს ანტიკურობას და როდესაც ანტიკურ ტერმინებს ან მოტივებს გამოიყენებს, ზუსტად ხვდება კონტექსტს, სრულფასოვნად იცნობს ანტიკურ სიმბოლოებს და მაღალი მხატვრული კლასით შეუძლია მათი მისთვის საჭირო კონტექსტში გამოყენება.

მურმან ლებანიძე (1922-2002)

გიორგი უგულავა

ტერმინები: კოლხეთი/კოლხური, მუზები, ხალიბები, პოსეიდონი, ფაზისი/ფასისი, ალექსანდრე მაკედონელი, დიოგენი, პარნასი, განხეთქილების ვაშლი, კენტავრები, ზევსი, ატლანტი, პონტოსი, ბიზანტია, რომი, ჰომეროსი, სპარტა/სპარტანული, საფო, არგო, რიფები (სიმპლეგადები), პლატონი, პიტიუნტი, ვენერა მილოსელი

მურმან ლებანიძე XX-XXI საუკუნეების პოეტია. მის შემოქმედებაში ანტიკური ტერმინები არაერთხელ გვხვდება. ტერმინების ზოგადი ანალიზის შემდეგ შეიძლება ითქვას, რომ მურმან ლებანიძე ანტიკურობას საკმაოდ კარგად იცნობს და ანტიკური ტერმინების რეციპირებას ხშირად ახდენს. მის მიერ გამოყენებული ტერმინების უდიდესი ნაწილი უფრო ზოგადი ხასიათისაა და ანტიკურობასთან ფართოდ დაკავშირებულ სახელებსა და სიმბოლოებს წარმოადგენს (მაგ., ალექსანდრე,

¹⁰⁹⁵ „წვართანი“, ჭ. ამირეჯიბი. საწყისი. თბილისი, 2008, გვ. 80-83.

ბიზანტია, რომი ა.შ.). გარდა ამისა, მის მიერ ანტიკურობის რეციპირების პროცესში ხშირად გვხვდება ანტიკური ეპოქის საქართველოსთან დაკავშირებული ტერმინები.

თავის ლექსში „შემოდგომა“ პოეტი არა მხოლოდ იხსენიებს, არამედ ახდენს ანტიკური კოლხეთის საკმაოდ კონკრეტულ ლოკალიზებას და განათავსებს მას ძირითადად კოლხეთის დაბლობის ტერიტორიაზე. მისი მიხედვით, მდინარე რიონი გაივლის ჯერ რაჭას, შემდეგ იმერეთს, ხოლო იქამდე სანამ მიაღწევს პონტოს ზღვას (შავ ზღვას), გაივლის კოლხეთს. ანტიკური ტრადიცია და მისი თანამედროვე რეცეფცია კოლხეთს უფრო ხშირად კონკრეტული საზღვრების და დეტალური ლოკალიზების გარეშე წარმოადგენს, დასავლეთ საქართველოს კრებით სახელად. მაგალითად, ფსევდოსკილაქსთან კოლხეთად მოხსენიებულია დიოსკურიადან (თან. სოხუმის მიმდებარე ტერიტორია) მდინარე აფსაროსამდე ტერიტორია (Ps. Scyl. 81). მურნამ ლებანიძე კი კოლხეთს გეოგრაფიულად, საკმაოდ ზუსტად განსაზღვრავს და მისი მიხედვით, ეს არის ტერიტორია იმერეთსა და შავ ზღვას შორის, დიდწილად თანამედროვე სამეგრელო.¹⁰⁹⁶

პოეტის მიერ ერთ-ერთი ყველაზე ხშირად გამოყენებული ანტიკური ტერმინი გახლავთ ფაზისი/ფასისი, ანტიკური ხანის საქართველოს, უფრო სწორად, კოლხეთის მთავარი მდინარე, რომელსაც ყველაზე უფრო ხშირად და ყველაზე მეტად გაზიარებული მოსაზრების თანახმად, თანამედროვე რიონთან აკავშირებენ. მურმან ლებანიძე თავის შემოქმედებაში ფაზისს 8-ჯერ მოიხსენიებს. პოეტისთვის ანტიკური კოლხეთი და მასთან დაკავშირებული ყველაზე ცნობილი და მნიშვნელოვანი გეოგრაფიული ტერმინი (მდინარე ფაზისი/ფასისი) საქართველოს ისტორიულ წარსულს წარმოადგენს. ამ საკითხს ის თავის შემოქმედებაში არაერთხელ უბრუნდება და მისთვის მისი თანამედროვე საქართველო ანტიკური კოლხეთის მემკვიდრე და გამგრძელებელია.

პოეტი საკმაოდ ზუსტად იცნობს ფაზისის გეოგრაფიულ ლოკაციას და მდინარებას და, როგორც ჩანს, ემხრობა მის თანამედროვე რიონთან იდენტიფიცირებას, რადგან არაერთხელ აღნიშნავს, რომ ის სათავეს მთებიდან იღებს (როგორც მდინარე რიონი) – „და შორს ფაზისის სათავეებთან, იქ ალპურ ნისლში“,¹⁰⁹⁷ ის ცხენისწყალთან ერთად საქართველოს (როგორც ჩანს, დასავლეთ საქართველოს) მთავარი მდინარეა („უნდა განახო მხარე ვაზებში, ცხენისწყალი და

¹⁰⁹⁶ „შემოდგომა“, მ. ლებანიძე. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. I. გამომცემლობის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1989, გვ. 406.

¹⁰⁹⁷ „ბრილის ყვავილები“, მ. ლებანიძე. ლექსები, ბალადები, პოემები. ერთტომეული. ავტორის წინასიტყვაობით. რედ.: ბ. ჟღენტი. თბილისი, 1972, გვ. 204.

ფაზისი“);¹⁰⁹⁸ მდინარე ფაზისის ნაპირზე მდებარეობს „ძველი ქალაქი, ჩვენი ქალაქი“ (უნდა გულისხმობდეს ქუთაისს ანდაც ფასისს, ანტიკური ეპოქის ბერძნულ კოლონიას თანამედროვე ფოთის მიმდებარე ტერიტორიაზე);¹⁰⁹⁹ ეს მდინარე, რომელსაც უწინ ფაზისის ერქვა პიტიუნტთან (თან. ბიჭვინთის ტერიტორია, ანტიკური, ბერძნული კოლონია) და პონტოს ზღვასთან (შავი ზღვის ანტიკური სახელწოდება) ამ რეგიონის ერთ-ერთ მთავარ გეოგრაფიულ მახასიათებელს წარმოადგენს.¹¹⁰⁰ საინტერესოა, რომ ფაზისთან მიმართებაში პოეტი ორჯერ გამოიყენებს ეპითეტს ლურჯი.¹¹⁰¹ ერთი მხრივ, მდინარის ეპითეტი ლურჯით მოხსენიება გასაკვირი არ არის, თუმცა, მეორე მხრივ, „ლურჯი ფაზისი“ ამ განსაზღვრებას ანტიკურობა არ იცნობს და ეს მურმან ლებანიძის მიგნება უნდა იყოს. ეპითეტ ლურჯს პოეტი გამოიყენებს ასევე პონტოს ზღვასთან მიმართებაშიც – „იქ მდინარეა, რომელსაც ერქვა უწინ ფაზისი, იქ პიტიუნტი, და პონტოს ზღვის ლურჯი კიდეა“.¹¹⁰²

ანტიკური ეპოქის საქართველოსთან დაკავშირებულ ტერმინებს მურმან ლებანიძე თავის სხვა ლექსებშიც არაერთხელ მოიხსენიებს: „ჯგუზურიაში“ იხსენიებს კოლხურ ვარდებს;¹¹⁰³ „აფხაზეთზე თვალი ამ კაცს უჭირავსში“ იხსენიებს არგონავტების კოლხეთში ლაშქრობასთან დაკავშირებულ არგონავტების ხომალდ „არგოს“, რომელსაც ანტიკური ავტორებიც და გვიანდელი რეცეფციაც ერთხმად უკავშირებენ ანტიკურ კოლხეთს;¹¹⁰⁴ ასევე პონტოს ზღვას ანტიკურ სახელწოდებას.¹¹⁰⁵

ანტიკურ საქართველოსთან მიმართებაში აღქმული უნდა იყოს ტერმინი ხალიბი/ხალიბები, რომლებიც XX საუკუნის ქართულ პოეზიაში არაერთხელ გვხვდება. ხალიბების რეცეფციას ამ პერიოდის ქართული მწერლობა ხშირად

¹⁰⁹⁸ „გინახავს ღრუბლის ტივები...“, მ. ლებანიძე. ლექსები, ბალადები, პოემები. ერთტომეული, ავტორის წინასიტყვაობით. რედ.: ბ. ჟღენტი. თბილისი, 1972, გვ. 198.

¹⁰⁹⁹ „რევაზ ნოდარიშვილს“, მ. ლებანიძე. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. I. გამომცემლობის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1989, გვ. 252.

¹¹⁰⁰ „პრესა“, მ. ლებანიძე. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. I. გამომცემლობის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1989, გვ. 433.

¹¹⁰¹ „რევაზ ნოდარიშვილს“, მ. ლებანიძე. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. I. გამომცემლობის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1989, გვ. 252; „ბრილის ყვავილები“, მ. ლებანიძე. ლექსები, ბალადები, პოემები. ერთტომეული. ავტორის წინასიტყვაობით. რედ.: ბ. ჟღენტი. თბილისი, 1972, გვ. 204.

¹¹⁰² „პრესა“, მ. ლებანიძე. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. I. გამომცემლობის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1989, გვ. 433.

¹¹⁰³ „ჯგუზურია“, მ. ლებანიძე. ლექსები, ბალადები, პოემები. ერთტომეული. ავტორის წინასიტყვაობით. რედ.: ბ. ჟღენტი. თბილისი, 1972, გვ. 74.

¹¹⁰⁴ „აფხაზეთზე ამ კაცს თვალი უჭირავს...“, მ. ლებანიძე. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. I. გამომცემლობის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1989, გვ. 398.

¹¹⁰⁵ „შემოდგომა“, მ. ლებანიძე. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. I. გამომცემლობის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1989, გვ. 406.

მიმართავს, მათ შორის, მურმან ლებანიძე, რადგან ხალიბებს ანტიკური წყაროები თითქმის ერთხმად იხსენიებენ, როგორც მეტალურგიასა და მეტალის დამუშავებაში დახელოვნებულ ხალხს. ისინი აღქმული იყვნენ როგორც ის ხალხი, რომელმაც მეტალურგია და მეტალის დამუშავება მოიგონა. საინტერესოა, რომ ხალიბებს ქართული ლიტერატურული ტრადიცია ერთხმად აღიქვამს ქართველურ ხალხად, რომელიც მიჩნეულ უნდა იყოს როგორც საქართველოს ისტორიული წარსულის ნაწილი. ეს იმის მიუხედავად, რომ ხალიბების ლოკალიზება თანამედროვე კვლევის მიხედვით საქართველოს ტერიტორიიდან ბევრად უფრო სამხრეთ-დასავლეთით, თანამედროვე თურქეთის ტერიტორიაზე, თანამედროვე ტრაპიზონიდან (ანტიკური ტრაპეზუსი) მნიშვნელოვნად დასავლეთით უნდა ხდებოდეს. ტრაპიზონი ანტიკური წყაროების მიხედვით ქართველური ხალხების განსახლების უკიდურესი სამხრეთ-დასავლეთი პუნქტია.

შესაბამისად, კვლევითი მიდგომების მიხედვით შეუძლებელია ხალიბების ერთმნიშვნელოვნად ქართველური სამყაროსთვის მიკუთვნება. ამის მიუხედავად, XX საუკუნის მწერლობა ხალიბებს, როგორც მეტალურგიის და მჭედლობის შემოქმედ ხალხს, სწორედ ქართული სამყაროს ნაწილად აღიქვამს.

მურმან ლებანიძეც ამ მხრივ ხალიბების რეცეფციას ტრადიციული ფორმით ახდენს – მისთვის ხალიბი არის ის, ვინც „პირველ ქურას და სამჭედლოს აღუღუნებდა“.¹¹⁰⁶

ყველა ამ ანტიკურ ტერმინს ის აერთიანებს, რომ მათი მეშვეობით პოეტი საქართველოს პირდაპირ აკავშირებს ანტიკურ კოლხეთთან და, ზოგადად, ანტიკურობასთან. საქართველო ამ ანტიკური მემკვიდრეობის პირდაპირი გამგრძელებელია. მეორე მხრივ, მათ მოხსენიებას ნაკლებად აქვს სიღრმისეული, მსჯელობითი ან სიმბოლური ხასიათი და უფრო მეტად შედარებისთვის, ანდაც ისტორიულ წარსულთან ბმის გამოსახატად გამოიყენება.

საქართველოს ისტორიულ წარსულთან მიმართებით პოეტი ლექსში „ანისის აღება“ ორ ანტიკურ ტერმინს გამოიყენებს. ეს ლექსი საინტერესოა იმდენად, რამდენადაც პოეტი ამ შემთხვევაში ეხმიანება არა საქართველოს ანტიკური ეპოქის წარსულს, არამედ უკვე შუა საუკუნეების საქართველოს და ამ ისტორიულ პერიოდის კონტექსტში გამოიყენებს ანტიკურ ტერმინებს. ანისი შუა საუკუნეების სომხეთის უმნიშვნელოვანეს ქალაქს წარმოადგენდა. 961-1045 წლებში ანისი იყო ბაგრატიდების არმენიის დედაქალაქი. შუა საუკუნეების წყაროები მას მოიხსენიებდნენ, როგორც „1001 ეკლესიის ქალაქს“ და თანამედროვე არქეოლოგიური კვლევებიც ადასტურებს

¹¹⁰⁶ „გერმანე გობეჯიშვილს“, მ. ლებანიძე. ლექსები, ბალადები, პოემები. ერთტომეული. ავტორის წინასიტყვაობით. რედ.: ბ. ჟღენტი. თბილისი, 1972, გვ. 104.

მის ფარგლებში სულ მცირე 50 ეკლესიის არსებობას. შუა საუკუნეების სტანდარტით ეს ძალიან დიდი რიცხვია და ადასტურებს ამ ქალაქის ეკონომიკურ და პოლიტიკურ მნიშვნელობას. ანისი მნიშვნელოვანი სავაჭრო გზების გასაყარზე მდებარეობდა და აკონტროლებდა როგორც აღმოსავლეთ-დასავლეთის, ისე ჩრდილოეთ-სამხრეთის მნიშვნელოვან სავაჭრო გზებს. X საუკუნის შუა პერიოდიდან ის უკვე თურქ-სელჩუკების მიერ აღმოჩნდა დაკავებული, ისევე როგორც თითქმის მთელი კავკასია და მათ შორის აღმოსავლეთ საქართველო. მას შემდეგ, რაც დავით აღმაშენებელმა თურქ-სელჩუკთა ოკუპაციისგან გაათავისუფლა აღმოსავლეთ საქართველო, ერთიანმა ქართულმა სამეფომ ეტაპობრივად დაიწყო გაფართოება თითქმის მთელი კავკასიის მასშტაბით, რომლის დროსაც მის მთავარ კონკურენტებს თურქ-სელჩუკთა მომხრე, მათ მიერ კონტროლირებადი ან თურქ-სელჩუკი ადგილობრივი, მუსლიმური პოლიტიკური ერთეულები წარმოადგენდა. მალიქ შაჰის სიკვდილის (1092 წ.) შემდეგ თურქ-სელჩუკთა ერთიანი იმპერია დაშლის, შიდა პოლიტიკური დაპირისპირების და არასტაბილურობის გზით წავიდა. ამ ფრაგმენტაციის შედეგად დარჩენილი თურქული პოლიტიკური ერთეულები კი ქართული სამეფოს მთავარ წინააღმდეგობას წარმოადგენდნენ კავკასიაში გაფართოების და მთელი კავკასიის კონტროლის პროცესში. XI საუკუნეში, დავით აღმაშენებლის მემკვიდრეების დემეტრე I-ის და გიორგი III-ის მმართველობის პერიოდში ანისისთვის ბრძოლები თურქ-სელჩუკური მუსლიმური ერთეულების წინააღმდეგ ამ პერიოდის საქართველოსთვის ერთ-ერთ ძირითად საგარეო პოლიტიკურ გამოწვევას წარმოადგენდა.

მურმან ლებანიძე ამ ისტორიულ მოვლენას უძღვნის თავის ლექსს და, რაც ყველაზე საინტერესოა, ამ კონტექსტში გამოიყენებს ანტიკურობასთან დაკავშირებულ ტერმინებს. კერძოდ, მისთვის ანისი, „ზევსივით ქალაქია“, ხოლო მხედრებს, ცხენოსან ჯარს იგი ადარებს, ანტიკური მითოლოგიის კენტავრებს.¹¹⁰⁷ აღსანიშნავია, რომ პოეტი მკაცრ ისტორიულ რეალობას არ მიჰყვება და ანისის აღებას დავით აღმაშენებლის სახელს უკავშირებს, როდესაც ისტორიულად ანისისთვის ბრძოლები, მისი აღება და კონტროლი, დავითის მემკვიდრეების სახელს უკავშირდება.

ზოგადად ანტიკურობის შესახებ ამ ტიპის ანტიკურ ტერმინებს პოეტი თავის სხვა ლექსებშიც გამოიყენებს. მაგალითად, კაცობრიობის დიდ პოეტებს შორის ბერნსთან და ვაჟა-ფშაველასთან ერთად ასახელებს ჰომეროსს, რომელსაც როგორც ანტიკური, ისე გვიანდელი ევროპული ტრადიცია, ერთხმად მიიჩნევა პოეზიის ერთ-

¹¹⁰⁷ „ანისის აღება“, მ. ლებანიძე. ლექსები, ბალადები, პოემები. ერთტომეული. ავტორის წინასიტყვაობა. რედ.: ბ. ჟღენტი. თბილისი, 1972, გვ. 515, გვ. 517.

ერთ უმაღლეს მწვერვალად.¹¹⁰⁸ ამ მხრივ, მურმან ლებანიძის რეცეფციას სტანდარტული ფორმა და შინაარსი აქვს.

მსგავსი ტიპის რეცეფციას ვხვდებით მის კიდევ ერთ ლექსში, როდესაც პოეტი ჩამოთვლის სხვადასხვა პერიოდის დიდ პოეტებს მარინა (ცვეტაევა), ბლოკი, ტატო (ნ. ბარათაშვილი) და მათთან ერთად მოიხსენიებს საპფოს, რომელიც ანტიკურობის გამორჩეული პოეტი და ყველაზე დიდი პოეტი ქალია.¹¹⁰⁹

ჰომეროსს მურმან ლებანიძე თავის სხვა ლექსშიც მოიხსენიებს. იგი აღნიშნავს, რომ მას უყვარს ქალები, შემდეგ კი ამბობს, რომ „ბრმა ჰომეროსი გვასწავლის: ოთხკუთხივ რაზმით ჯარები“.¹¹¹⁰ რეალურად, პოეტის მიერ დამოწმებული ჰომეროსის ფრაზა პირდაპირ არ მიემართება არც „ილიადას“ და არც „ოდისეას“, რომელიმე კონკრეტულ პასაჟს, სტრიქონს ან სცენას. ჰომეროსი ამ ტიპის, ამ შინაარსის კომენტარს არსად აკეთებს. ვფიქრობ, სწორია უნდა იყოს ამ სტრიქონების ზ. ხინთიბიძისეული ინტერპრეტაცია, რომელიც მიიჩნევს, რომ მურმან ლებანიძეს ამ ფრაზით სურს გადმოსცეს ჰომეროსის პოემების ზოგადი სული და ხასიათი, რომლებშიც (განსაკუთრებით „ილიადაში“) ქალების გამო ბევრი საგმირო საქმე ხდება. თავად „ილიადას“ ძირითადი მოტივიც მშვენიერი ელენეს დაბრუნების მიზეზით გაერთიანებული ბერძნული ლაშქრის მიერ ტროას აღების მცდელობაა.¹¹¹¹

როგორც ჩანს, მურმან ლებანიძე ამ ფრაზით, ერთი მხრივ, ეხმიანება, ჰომეროსის პოემების ზოგად სულისკვეთებას, ხოლო, მეორე მხრივ, შესაძლებელია ჰომეროსის, როგორც ზოგადად ეპიკური, საგმირო ფასეულობების სიმბოლოდ აღქმა, რომლებიც ხშირად ქალების გამო ბრძოლებს, ბატალურ სცენებს, საგმირო საქმეებს და სხვა ამ ტიპის მოვლენებს აღწერს.

ამ ტიპის რეცეფციების რიცხვს განეკუთვნება პოეტის მიერ სხვადასხვა ლექსში მუზების ხსენება,¹¹¹² ასევე პოსეიდონის, რომელსაც ანტიკური ტრადიციის

¹¹⁰⁸ „ჩიბუხში ჩასადები ღრუბელი არ ჩანდა [ანუ: ძლიერი გვაღვა იყო]“, მ. ლებანიძე. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. I. გამომცემლობის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1989, გვ. 284.

¹¹⁰⁹ „ვშლი, ვფურცლავ ედგარს, კიპლინგს, ბაირონს...“, მ. ლებანიძე. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. I. გამომცემლობის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1989, გვ. 384-385.

¹¹¹⁰ „რომ გითხრა: „მსურხარ დასავით!“, მ. ლებანიძე. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. I. გამომცემლობის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1989, გვ. 442.

¹¹¹¹ ხელმისაწვდომია ონლაინ:

https://classicaltradition.tsu.ge/geo/%E1%83%9C%E1%83%90%E1%83%AC%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%9B%E1%83%9D%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98?info_id=2165 ბოლო ნახვა: 13.07.2024.

¹¹¹² „გერმანე გობეჯიშვილს“, მ. ლებანიძე. ლექსები, ბალადები, პოემები. ერთტომეული. ავტორის წინასიტყვაობით. რედ.: ბ. ჟღენტი. თბილისი, 1972, გვ. 104-105; „ბერნუში“, მ. ლებანიძე. ლექსები, ბალადები, პოემები. ერთტომეული. ავტორის წინასიტყვაობით. რედ.: ბ. ჟღენტი. თბილისი, 1972, გვ. 154.

მიხედვით, ზღვის ღელვას უკავშირებს და წარმოდგენილია როგორც ზღვის ღმერთი – „პოსეიდონი, როცა წყალს ურევს, ჩვენ შემოიღო ზღვაში გავდივართ მარტო“.¹¹¹³ საინტერესოა, რომ პოეტი ერთ შემთხვევაში, ლექსში „ბერნუმი“ აღნიშნავს, რომ უკეთესია საყვარელ ადამიანს უღალატო, ვიდრე შვიდ მუზას, რაც იმაზე უნდა მიუთითებდეს, რომ მისთვის პოეტური ხელოვნების, საკუთარი ნიჭის და პოეტური კრედოს ღალატი, მისი არგამოყენება, ანდაც გაფლანგვა, იმდენად მიუღებელია, რომ მას საყვარელი ადამიანის ღალატზე დიდ დანაშაულად მიიჩნევს. ამ გზავნილის სათქმელად კი ის ანტიკურ მუზებს, როგორც პოეზიის და ხელოვნების მფარველ ღვთაებებს და სიმბოლოს, იყენებს.

მურმან ლებანიძე თავის ლექსში „როგორც მწვრთნელი შიშით და ძრწოლით“ იხსენიებს ანტიკურ პარნასს/პარნასოსს. მისი თქმით პარნასი სევდით გულში იკრავს გალაკტიონს.¹¹¹⁴

ამ ფრაზის ინტერპრეტაცია ორგვარად შეიძლება. ამ შემთხვევაში ის ან XX საუკუნის სხვა არაერთი პოეტის მსგავსად (ლ. ასათიანი, გ. ყიფიანი) მიმართავს სტანდარტულ ფორმულირებას და მთაწმინდას, გალაკტიონის განსასვენებელს, უწოდებს პარნასს. ანტიკური პარნასოსის მთა, როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნე, ანტიკური მითოლოგიის თანახმად ასოცირდებოდა აპოლონთან, აღქმული იყო მუზების სამყოფელთან და, ზოგადად, წარმოადგენდა ხელოვნების, პოეზიისა და მუსიკის სივრცეს. ქართულ პოეზიაში მთაწმინდა არაერთხელ არის მოხსენიებული პარნასად, ან შედარებულია და ერთ კონტექსტში აღქმული ანტიკურ პარნასთან.

ამ სტრიქონების პირდაპირი ინტერპრეტაციაც შესაძლებელია. ანუ ანტიკური პარნასი, როგორც პოეზიის და ხელოვნების ადგილი-სიმბოლო, რომელიც გულში იკრავს გალაკტიონს, პოეზიის უდიდეს წარმომადგენელს.

პოეტი მოიხსენიებს განხეთქილების ვაშლს და ჩანს, რომ იცნობს მითს ტროას ომის დაწყების შესახებ, როდესაც ერისი, განხეთქილების ქალღმერთი, ვაშლს აგდებს ღმერთების ნადიმზე. მურმან ლებანიძე მითის თავისებურ რეცეფციას ახდებს და აღწერს სცენას, როდესაც კ. გამსახურდია მგოსნებს, სხვა მწერლებს, მწერლების ბაღში ესვრის განხეთქილების ვაშლს, რაც მათი გამოწვევის, ტოლფასი ჟესტია.¹¹¹⁵

ამ ტიპის ტერმინს წარმოადგენს, როდესაც იგი თავის ლექსში „ბუხრის ნაცვლად – ღუმელი“ იხსენიებს ტერმინს სპარტას და სპარტანელებს. იგი ახსენებს, რომ უნდა

¹¹¹³ „ჩვენ ვართ კოლუმბები!“ მ. ლებანიძე. ლექსები, ბალადები, პოემები. ერთტომეული. ავტორის წინასიტყვაობით. რედ.: ბ. ჟღენტი. თბილისი, 1972, გვ. 173.

¹¹¹⁴ „როგორც მწვრთნელი შიშითა და ძრწოლით...“, მ. ლებანიძე. ლექსები, ბალადები, პოემები. ერთტომეული. ავტორის წინასიტყვაობით. რედ.: ბ. ჟღენტი. თბილისი, 1972, გვ. 318.

¹¹¹⁵ „ლექსის მწერალი ხშირდება...“, მ. ლებანიძე. ლექსები, ბალადები, პოემები. ერთტომეული. ავტორის წინასიტყვაობით. რედ.: ბ. ჟღენტი. თბილისი, 1972, გვ. 320.

იცხოვრონ სპარტანულად, რათა არ „დაღპნენ და არ წახდნენ“.¹¹¹⁶ სპარტა და სპარტანელები ანტიკურობაშიც და გვიანდელ რეცეფციაშიც მუდამ აღიქმებოდნენ, როგორც სიმკაცრის, უბრალოების, მინიმალისტურობის, სიმდიდრით შეურყვნელობისა და დისციპლინირებული, კოლექტიურ ფასეულობებზე დაფუძნებული საზოგადოების სიმბოლო, რომლისთვისაც პირადი ინტერესების, მათ შორის, სიმდიდრისკენ სწრაფვაზე უარის თქმა, სამშობლოსათვის აუცილებელია. შედეგად, მურმან ლებანიძე სწორედ ამ ანტიკურ სიმბოლოს იყენებს იმისთვის, რათა თავის მკითხველს იმ ფასეულობებზე მიუთითოს, რომელთა მიხედვითაც უნდა იცხოვრონ. ქვემოთ ჩვენ ვიხილავთ, რომ ამ ტიპის სიმბოლოებს პოეტი არაერთხელ იყენებს და ანტიკური სიმბოლოების რეცეფციის მეშვეობით მის მსოფლმხედველობაზე მსჯელობა საკმაოდ კომპლექსურად არის შესაძლებელი.

მათი მიხედვით მურმან ლებანიძის მსოფლმხედველების შესახებ ერთიანი ტენდენცია იკვეთება. პოეტი თავის შემოქმედებაში ორჯერ მოიხსენიებს ძვ.წ. IV საუკუნის ბერძენ ფილოსოფოსს, დიოგენე სინოპელს.

ანტიკური წყაროების მიხედვით, დიოგენე საკმაოდ წინააღმდეგობრივი ფიგურაა. მთელი მისი ცხოვრების მანძილზე ის ასოციალური ფიგურა გახლდათ, უპირისპირდებოდა ყველა ტიპის სოციალურ, საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ წესრიგს და სისტემას. წყაროები მას უკავშირებენ იმ ტიპის ასოციალურ ქცევას, მაგალითად, როგორიცაა ბუნებრივი მოთხოვნილებების საზოგადოებრივ სივრცეში დაკმაყოფილება,¹¹¹⁷ ანდაც დაკრძალვის ტრადიციულ ნორმებზე უარის თქმა.¹¹¹⁸ ამის მიუხედავად, დიოგენე, როგორც კინიკოსი, ამ ფილოსოფიური მოძღვრების ფუძემდებელი, ანტიკურობაში იქცა უბრალოების, უპოვრების თავმდაბლობის, ადამიანურ ამბიციებსა და ვნებებზე უარის თქმის სიმბოლოდ. შემდგომდროინდელ კულტურულ და ლიტერატურულ ტრადიციას დიოგენე სწორედ ამ ტიპის სიმბოლოდ შემორჩა, ადამიანად, რომელიც დადიოდა სანათით და ამბობდა, რომ „ადამიანს“, ან სხვა ვერსიით, პატიოსან ადამიანს ეძებდა (და ვერ პოულობდა) და, რომელმაც ალექსანდრეს მის შეთავაზებაზე, რომ ეთხოვა ნებისმიერი, რამ რაც სურდა, უპასუხა, რომ მისი ერთადერთი თხოვნა იყო, ალექსანდრე გაწეულიყო და მზე არ დაეჩრდილა მისთვის.¹¹¹⁹

¹¹¹⁶ *** (ბუხრის ნაცვლად – ღუმელი...), მ. ლებანიძე. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. I. გამომცემლობის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1989, გვ. 341.

¹¹¹⁷ Laërtius 1925, §46

Dio Chrysostom, Or. 8.36; Julian, Orations, 6.202c.

Laërtius 1925, §34–35; Epictetus, Discourses, iii.2.11.

¹¹¹⁸ Cicero, Tuscultanae Quaestiones, 1.43; Laërtius 1925, §78; Greek Anthology, 1.285.; Pausanias, 2.2.4.

¹¹¹⁹ Laërtius 1925, §41

Diogenis Laertius 6 (6.41 ბინთიბიძის ციტაცია)

დიოგენე ძალაუფლების წარმავლობის და შეზღუდულობის, ამქვეყნიური ვნებების, ამბიციების და მისწრაფებების ამაოების, უბრალოების, ბუნებრივ პირობებთან სიახლოვის, უპოვრების სიმბოლოდ არის აღქმული მურმან ლებანიძის პოეზიაშიც. პოეტი დიოგენეს შესახებ იმ ლეგენდას იხსენიებს, რომელიც აღწერს მას იმ ადამიანად, რომელიც „კაცს ეძებს“ თავისი ფარნით ხალხში და ამბობს, რომ ჩაუქრობდა იმ ფარანს და ეტყოდა „აგერა – კაცი“.¹¹²⁰ დიოგენეს სახელს მურმან ლებანიძე ამ ლექსში ერთეულ შემთხვევად, მხოლოდ ხოტბის შესხმის მიზნით არ იხსენიებს. ეს მისი მსოფლალქმის და ფასეულობების სიმბოლოდ უნდა იქნეს მიჩნეული. თავის სხვა ლექსში პოეტი კიდევ ერთხელ ახსენებს დიოგენეს და ამჯერად მისი გზავნილი უფრო პირდაპირია. მისი თქმით, „თავმდაბლობის საფუძველი სიბრძნეა“ და იქვე იხსენიებს დიოგენეს, როგორც ბრძენს, რომელსაც ძველმანები ეცვა და თავისი აბსოლუტური უპოვრებით და უქონლობით იყო გამორჩეული¹¹²¹ (მაგ., ანტიკური წყაროების თანახმად უარი თქვა ერთადერთ ხის ჭურჭელზე, როდესაც დაინახა, რომ ბიჭი ხელით სვამდა წყალს და მიხვდა, რომ მას ეს ერთადერთი ჭურჭელიც არ სჭირდებოდა.¹¹²² პოეტისთვის დიოგენესეული უბრალოება, უქონლობა და თავმდაბლობა ძირითადი ფასეულობებია. ეს ერთეული შემთხვევითი არ გახლავთ და, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ამ ფასეულობებზე აქცენტის გაკეთებას პოეტის შემოქმედებაში იმდენად სისტემატიური ხასიათი აქვს, რომ შეგვიძლია სრულფასოვნად დავასკვნათ, რომ ამ ანტიკური სიმბოლოების მეშვეობით სრული სურათი გვაქვს პოეტის მსოფლმხედველობის შესახებ.

ზემოთ უკვე ვიმსჯელეთ სპარტას და სპარტანელების შესახებ, რაც ასევე უბრალოებას, მომჭირნეობას და სიმდიდრე-ფუფუნებაზე უარის თქმას გულისხმობს.

ამავე ტიპის მოსაზრებებს ვხედავთ პოეტის კიდევ ერთ ლექსში, როდესაც პოეტი იხსენიებს ალექსანდრე მაკედონელს, ანტიკურობის და, ზოგადად, კაცობრიობის ისტორიის უდიდეს დამპყრობელს და ახსენებს, რომ ალექსანდრემ ყველაფერი დაიპყრო, თუმცა იქვე ახსენებს, რომ „დრონი მეფობენ, და არა მეფენი“, რაც იმაზე უნდა მეტყველებდეს, რომ პოეტი პირდაპირ არ ამბობს, თუმცა ირიბად ხაზს უსვამს იმ ფაქტს, რომ ალექსანდრე სრულიად ახალგაზრდა გარდაიცვალა და მისი სიკვდილის შემდეგ, მისმა იმპერიამ დროს ვერ გაუძლო, მაშინვე დაიშალა

Laërtius 1925, §38; Cicero, *Tusculanae Quaestiones*, 5.32.; Plutarch, Alexander, 14, On Exile, 15; Dio Chrysostom, Or. 4.14

¹¹²⁰ „პროფესორ ადამ ჩახტაურს...“, მ. ლებანიძე. ლექსები, ბალადები, პოემები. ერთტომეული. ავტორის წინასიტყვაობით. რედ.: ბ. ჟღენტი. თბილისი, 1972, გვ. 264.

¹¹²¹ „კატიწვერა! ბუბა! შოდა-კედელა!“ მ. ლებანიძე. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. I. გამომცემლობის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1989, გვ. 82.

¹¹²² Laërtius 1925, §37; Seneca, *Epistles*, 90.14.; Jerome, *Adversus Jovinianum*, 2.14.

(„ჭაბუკსა მაკედონელსა ჰინდუსტანს აუღებელი რა დარჩა?! დრონი მეფობენ! დრონი! და არა მეფენი!“¹¹²³). შემთხვევითი არ არის, რომ მურმან ლებანიძე ალექსანდრეს დაპყრობების კონტექსტში იხსენიებს ჰინდუსტანს (ინდოეთს). რეალურად ალექსანდრემ ანტიკური ინდოეთის მხოლოდ მცირე ნაწილი დაიკავა და მალევე გაბრუნდა უკან, თუმცა ანტიკურობისთვის ინდოეთი მნიშვნელოვან სიმბოლოდ იქცა. ანტიკური სამყაროსთვის ინდოეთი მიჯნაა, საზღვარია, კაცობრიობისთვის ცნობილი ყველაზე უფრო შორეული წერტილი, უკიდურესად შორეული ადგილი, რომელსაც ადამიანმა (იგულისხმება ბერძნულ-მაკედონური კულტურის წარმომადგენელი) მიაღწია. ინდოეთი ამბივალენტურ სიმბოლოდ იქცა, გამომდინარე იქიდან, რომ კონტროვერსიული და ამბივალენტური იყო თავად ალექსანდრეს აღქმა და მისი რეცეფციაც. ერთი მხრივ, ინდოეთი (და ალექსანდრე) არის სიმბოლო ადამიანის შესაძლებლობის ზედა ზღვარის მიღწევის, ადამიანის სიდიადისა და მნიშვნელობის, გმირობის და საზღვრების გადალახვის. მეორე მხრივ, ჯერ კიდევ ანტიკურობაშივე არსებობდა აღქმა, რომ ალექსანდრეს დაპყრობები, და განსაკუთრებულად ინდოეთი, არის ადამიანის გაუმადლობის, იმპერიალიზმის, ბუნებრივი საზღვრების არადიარების, ჰიბრისის, ამპარტავნების სიმბოლო, რასაც დროება მალევე აჩვენებს, რომ ამაო და უშედეგო აღმოჩნდა, გამომდინარე იქიდან, რომ ძალიან მალე, ახალგაზრდა კვდება ალექსანდრე, ისე რომ, თავადაც ვერ მოასწრო მისივე შექმნილი იმპერიის მართვა და ეს იმპერიაც მისი სიკვდილისთანავე იშლება. ასე აღიქვამდა ალექსანდრეს, მაგალითად, კატულუსი, სტოიციზმი, ეპიკურეიზმი ა.შ.

მურმან ლებანიძე ალექსანდრეს აღიქვამს როგორც უფრო ნეგატიურ, წარმავალ, ამაოების სიმბოლოს, რომელსაც დრომ აჩვენა, რომ მთელი მისი ცხოვრება, ენერგია და ის საქმეები, რომლებიც თავად მას და, ზოგადად, ადამიანებს, უდიდესი საგმირო საქმე ეგონათ, სრულიად უაზრო და უშედეგო აღმოჩნდა. ამ კუთხითაც, პოეტი უფრო მეტად დიოგენესეული, თუ სპარტანული სიმბოლოებით გამოხატულ ფასეულობებს – უბრალოებს, ბუნებრიობას, მინიმალიზმს – ანიჭებს უპირატესობას.

მისი ეს პათოსი სხვა ლექსშიც გრძელდება. მის ლექსში „იმპერიები“ აქცენტი ამქვეყნიური ძალაუფლების წარმავლობაზე კეთდება. პოეტი აღნიშნავს, რომ დიდი იმპერიები, რომის და ბიზანტიის მსგავსად, ინგრევა და ძალაუფლებისა და ამქვეყნიური ძლიერებისაგან არაფერი რჩება.¹¹²⁴

ეს პათოსი მურმან ლებანიძეს შენარჩუნებული აქვს „ანისის აღებაში“, ლექსში, რომელიც ზემოთ უკვე განვიხილეთ. ამ ლექსში, მიუხედავად იმისა, რომ იგი ერთი

¹¹²³ „ყოვლისა მოსაკრეფელის...“, მ. ლებანიძე. ლექსები, ბალადები, პოემები. ერთტომეული. ავტორის წინასიტყვაობით. რედ.: ზ. ჟღენტი. თბილისი, 1972, გვ. 262.

¹¹²⁴ „იმპერიები“, მ. ლებანიძე. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. I. გამომცემლობის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1989, გვ. 270.

შეხედვით აპოლოგეტურია და აქცენტი დავით აღმაშენებლის ძლევამოსილ მმართველობასა და წარმატებებზე კეთდება (მათ შორის, ანისის აღებაზე), დავითი წარმოდგენილია არა როგორც გამარჯვებებით ბედნიერი და გალალეხული ადამიანი, რომელმაც „ზღვიდან ზღვამდე ვებერთელა იმპერია შექმნა“ და რომლის დიდებაც სწვდება „რომს, აფრიკას და ევროპას“, არამედ ის კარგად ხვდება ამ ყველაფრის და, ზოგადად, ცხოვრების ამაოებას და სევდიანია. ამ სევდას პოეტი უკვდავ და მარადიულ განცდად აფასებს (ანუ თავისი არსით უპირისპირდება იმპერიებს, ძალაუფლებას, დაპყრობებს – ანუ წარმავალ, დროებით კატეგორიებს), უწოდებს მას „პოეტების ტალანტს და მეფეთათვის კი უდიდეს ნიჭს“ და ამბობს, რომ ეს არის ის, რაც ადამიანს რჩება უკანასკნელ გზაზე და ეს სევდა, სინანული, არის ყველაზე მნიშვნელოვანი და ღვთაებრივი, რაც ადამიანს შეიძლება ჰქონდეს. ამ კუთხითაც პოეტისთვის დავითის „გალობანი სინანულისა“ უფრო დიდი და მნიშვნელოვანი მონაპოვარია, ვიდრე მისი იმპერია ზღვიდან ზღვამდე (ანუ ნიკოფსიითგან დარუბანდამდე კონცეფცია, საქართველო შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე).¹¹²⁵

მსგავს განწყობას პოეტი აფიქსირებს კიდევ ერთ ლექსში „უროთიც მისდგეს ვენერა მილოსელს შავი ჯალათი“. ლექსში პოეტი აღნიშნავს, რომ „სიცოცხლე წარმავალია, ხელოვნებაა – მარადი“¹¹²⁶ ამ ეპიზოდში პოეტი იხსენიებს ანტიკურობის ერთ-ერთ ყველაზე ცნობილ სკულპტურას, ვენერა/ვენუს მილოსელის ქანდაკებას, რომელიც ლუვრში ინახება და ტრანსპორტირების დროს გაურკვეველ ვითარებაში დაკარგა ხელები. პოეტი სწორედ ამ ისტორიულ ფაქტს უნდა გულისხმობდეს ფრაზაში – „უროთი მიდგნენ“. აღსანიშნავია, რომ თავად ვენერა/ვენუს მილოსელის გარდა ანტიკურობის რეცეფციას წარმოადგენს ფრაზა „სიცოცხლე წარმავალია, ხელოვნებაა მარადი“, რომელიც ლათინური გამოთქმის (*ars longa, vita brevis* – ხელოვნება მარადიულია, სიცოცხლე ხანმოკლე) მცირედად მოდიფიცირებულ ვერსიას წარმოადგენს.

როგორც ჩანს, ანტიკური ეპოქის გამოთქმებს პოეტი საკმაოდ კარგად იცნობს, რადგან მის სხვა ლექსშიც იგი იმოწმებს ბერძნენი ფილოსოფოსის ჰერაკლიტეს გამოთქმას (*πάντα ῥεῖ* – ყველაფერი მიედინება“).¹¹²⁷

ლექსში „როგორც პლატონს უთქვამს როსმე – იუმორესკა“ პოეტი საუბრობს სიკვდილის შიშის და, ზოგადად, სიცოცხლის და სიკვდილის აღქმის შესახებ. ამ

¹¹²⁵ „ანისის აღება“, მ. ლებანიძე. ლექსები, ბალადები, პოემები. ერთტომეული. ავტორის წინასიტყვაობით. რედ.: ბ. ჟღენტა. თბილისი, 1972, გვ. 515-517.

¹¹²⁶ „უროთიც მისდგეს ვენერა მილოსელს შავი ჯალათი...“, მ. ლებანიძე. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. I. გამომცემლობის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1989, გვ. 445.

¹¹²⁷ „სუნი მეცა ჩვენი ძველი პაწაწინა მდინარის...“, მ. ლებანიძე. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. I. გამომცემლობის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1989, გვ. 460.

ლექსში პოეტი სამჯერ იხსენიებს პლატონს და თავის მსჯელობას, მოსაზრებებს და ცხოვრებისეულ ფილოსოფიას პლატონს და მის მოძღვრებას უკავშირებს. იგი აღნიშნავს, რომ ყველა ადამიანისთვის სახასიათოა სიკვდილის შიში და ამ შიშით ცხოვრება, თუმცა „მხნეობა“, რომელიც სიცოცხლის მთავარი მამოძრავებელი ძალაა, ამ შიშის დაძლევაა და ადამიანის ვალია თავის სულში ეს მხნეობა განივითაროს.¹¹²⁸

ამ ლექსში, სავარაუდოდ, პოეტი ახდენს არა პლატონის რომელიმე კონკრეტული პასაჟის, არამედ მთელი მისი ფილოსოფიური და მსოფლმხედველობითი პოზიციის რეცეფციას, რომელიც ეფუძნება იმ მიდგომას, რომ ადამიანს სიკვდილის შიში არ უნდა ჰქონდეს (იხ. ზ. ხინთიბიძის კომენტარი).¹¹²⁹

¹¹²⁸ „როგორც პლატონს უთქვამს როსმე – იუმორესკა“, მ. ლებანიძე. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. I. გამომცემლობის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1989, გვ. 430.

¹¹²⁹ მურმან ლებანიძის არაერთი ლექსი გამსჭვალულია ადამიანის და კერძოდ, თავად პოეტის სიკვდილთან „შესახვედრად“ მზადების ფილოსოფიური მოტივით. (აღნიშნულის საილუსტრაციოდ საკმარისია 1984 წელს დაწერილი მისი ერთ-ერთი ლექსის – „არ მეშინია ვეფხის და ლომის“ გახსენებაც: „...არ მეშინია სიკვდილის, რომელს / კაცი ყოველი ელის...“). განსახილველი ლექსიც ამავე თემაზეა შექმნილი: მიუხედავად იმისა, რომ მასში ავტორი არ აკონკრეტებს, თუ რა სახის შიშზე საუბრობს, ნათელია, რომ ერთადერთი სახის შიში, რომლითაც „ცხოვრობს კაცის ჯიში“, შიში, რომელიც ადამიანთა „ყოფნას მსჭვალავს“, არის სწორედ ის შიში, რომელსაც განიცდის თითოეული ადამიანი თავისი ცხოვრების ბოლოს მოსალოდნელი გარდაუვალი სიკვდილის გამო. ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ ამ შედარებით მცირე ზომის, კერძოდ, შვიდსტროფიან იუმორესკაში, ავტორი სამჯერ ახსენებს პლატონს, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ მურმან ლებანიძის ამ ლექსში უთუოდ არეკლილია პლატონის მეტ-ნაკლებად ცნობილი რომელიღაც გამონათქვამი. და მართლაც, ის თვალსაზრისი, რომ ღირსეულ ადამიანს არ უნდა აშინებდეს სიკვდილი, პლატონის არაერთ ნაშრომში ფიქსირდება და ბერძენი ფილოსოფოსის ეთიკური კონცეფციის ერთ-ერთი საყრდენი დებულებაა. მაგალითისათვის, თავისი „სახელმწიფოს“ მესამე წიგნის დასაწყისში (386a-b) პლატონი სოკრატეს პირით შემდეგ თვალსაზრისს აყალიბებს: „...განა ყოველივე ისიც არ უნდა გავაცნოთ მათ, რაც [...] სიკვდილის შიშისაგან დაიხსნის? [...] შეიძლება მამაცი იყოს ის, ვის გულშიც ამნაირი შიში ბუდობს?“ (თარგმანი ზ. ბრეგვაძისა. 2003, გვ. 85). და მაინც, საფიქრებელია, რომ მურმან ლებანიძისეული სიტყვების – „სიმხნე შიშის ჯობნაა, / მეც აგრეთვე, ვითარც პლატონს, / შიშთან [ერთად] სიმხნეც მქონია“ – ძირითადი ლიტერატურული წყარო, არის პლატონის სხვა არანაკლებ ცნობილი დიალოგი „ფედონი“, რომელშიც, როგორც ცნობილია, სოკრატე თვითმკვლელობის წინ თავის მოწაფეებს სულის უკვდავების დასამტკიცებლად რამდენიმე არგუმენტს წარმოუდგენს. მანამდე, მსჯელობის დასაწყისში (თავი XIII) კი ამბობს, რომ ფილოსოფოსების გარდა ყველა სხვა, მათ შორის, ერთი შეხედვით, მამაცი ადამიანის მხნეობა სიკვდილის წინაშე მხოლოდ მოჩვენებითია, რადგანაც ის შიშზეა დამყარებული: „შიშობენ, უფრო დიდი ბოროტება არ დაგვატყდესო თავს. [...] ამრიგად, ფილოსოფოსთა გამოკლებით, [სიკვდილის წინაშე, – ზ.ხ.] ყველა სხვა კაცის სიმამაცე შიშისგან იღებს დასაბამს, [...]“ (68d, თარგმანი ზ. ბრეგვაძისა. 1966, გვ. 24). პლატონის თანახმად, სოკრატეს აზრით, „[...] ის, რასაც სიმამაცეს უწოდებენ, [...] ფილოსოფოსთა [...] შეჭვერის უპირატესად [...]“ (68c, იქვე, გვ. 23), რადგანაც „ქემმარიტი ფილოსოფოსნი სიკვდილისთვის ზრუნავენ მხოლოდ და კაცთა შორის ყველაზე ნაკლებად სწორედ ისინი უფროთხიან მას“ (XII, 67e, იქვე, გვ. 22), რადგან ქემმარიტი ფილოსოფოსი „დარწმუნებულია, რომ მხოლოდ იქ (ანუ: ჰადესში, – ზ.ხ.) ჰპოვებს სიბრძნეს მისი წმინდა სახით და არა სხვაგან“ (XII, 68b, იქვე, გვ. 23) ზემომოყვანილი პასაჟების გათვალისწინებით ნათელი ხდება არა მხოლოდ ის ფაქტი, რომ მურმან ლებანიძის განსახილველი ლექსის ლიტერატურული წყარო პლატონის „ფედონია“, არამედ – ის გარემოებაც, რომ პოეტი პლატონის /

ანა კალანდაძე
(1924-2008)

ეკატერინე კობახიძე

ანა კალანდაძე იყო გამოჩენილი ქართველი პოეტი, ფილოლოგი, მთარგმნელი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტის დასრულების შემდეგ მუშაობდა არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ლექსიკოლოგიის განყოფილებაში უფროსი მეცნიერ-თანამშრომლის თანამდებობაზე. მისი პირველი ლექსები გამოქვეყნდა 1946 წელს და თავიდანვე მიიპყრო ყურადღება სინატიფით, ჰარმონიული ჟღერადობით, პოეტური სიღრმით და ფორმის საოცარი სიმსუბუქით. კრიტიკოსთა თქმით, „ანას მოსვლა ქართულ პოეზიაში გარკვეულ ესთეტიკურ ორიენტირთა შეკრული წრის გარღვევას მოასწავებდა“.¹¹³⁰ აღნიშნულია, რომ „ანა კალანდაძის პოეზია იყო „ახალი სუნთქვა“. ამ ახალი ამოსუნთქვისთვის ქართული პოეზიის ადგილის დედა კარგა ხანს იკრებდა ძალას“¹¹³¹.

მიუხედავად ანას პოეზიის აპოლიტიკურობისა, პოეტის ლექსებს უწოდებდნენ „სოციალისტური იდეოლოგიის წინააღმდეგ სერიოზულ ამბოხებას... ყველაზე დიდ ბრძოლას, თანაც უსისხლოს, რომელიც ადამიანის სულში იწვევს „აღორძინებას“ და ამ „აღორძინების“ შედეგად ადამიანი თავისუფლდება იმ გარემოსგან, რომელიც აკნინებს და ამცირებს ადამიანს... და ანას პოეზიამ სწორედ ისეთი გარდატეხა მოახდინა ჩვენს სულში“.¹¹³²

პოეტს მიღებული აქვს არაერთი სახელმწიფო ჯილდო და ლიტერატურული პრემია, დაჯილდოებულია ღირსების ორდენით.

ანას პოეზია გამოირჩევა ფორმის სისადავითა და შინაარსის სიღრმით, რადგან „პოეტის მსოფლმხედველობის წყაროები მოიცავს როგორც მსოფლიო კლასიკური პოეზიის ფართო სივრცეს, ისე ცნობილ ფილოსოფოსთა, ღვთისმეტყველთა ნააზრევს,

სოკრატეს თვალსაზრისს პერიფრაზული, სახეცვლილი ფორმით გადმოცემს, კერძოდ, უსადაგებს იუმორესკისთვის დამახასიათებელ სტილს, თუმცა, იმავდროულად, ინარჩუნებს მის არსს [ზ.ბ.]. ხელმისაწვდომია ონლაინ:

https://classicaltradition.tsu.ge/geo/%E1%83%9C%E1%83%90%E1%83%AC%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%9B%E1%83%9D%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98?info_id=2165 ბოლო

ნახვა: 13.07.2024.

¹¹³⁰ გ. კვარაცხელია. „აჰა, ტაძარი... ცათუმაღლესი...“. წიგნში: ა. კალანდაძე. ლექსები. თბილისი, 2004, გვ. 6.

¹¹³¹ ნ. კილასონია. სიტყვა ანა კალანდაძეზე. ცისკარი. №12. 1974.

¹¹³² ავ. ბაქრაძე. სამი მწერალი. მნათობი. № 3-4. 2000, გვ. 132.

რაც სულიერი ინდივიდუალობის პრიზმაში გადატეხილი ესთეტიკური ფენომენია, წარუვალობის ნიშნით გამორჩეული“.¹¹³³

ანა კალანდაძისთვის ბერძნული და რომაული მითოლოგიური სიუჟეტები იშვიათად ქცეულა შთაგონების წყაროდ, თუმცა რამდენიმე ლექსში ანტიკური სიმბოლოები საკმაოდ ორიგინალურადაა გააზრებული. ანტიკურობა პოეტისთვის არის „მიწყვი მიუწვდენელი“ მშვენიერება:

შეუცნობელ გულისთქმას
ვპოვებ ამ დარბაზებში,
ვით სიზმრულ ჩვენებას
მიწყვი მიუწვდენელის,
როგორც მშვენიერებას
თეთრი ბელვედერელის...“

ძველ სასახლეში¹¹³⁴

აქ პოეტი გულისხმობს აპოლონ ბელვედერელის ცნობილ ქანდაკებას, რომელიც ვატიკანის მუზეუმშია დაცული და რომლის სრულყოფილება თაობებს აღაფრთოვანებდა.

ანტიკურობა ანა კალანდაძის პოეზიაში განხილული გვაქვს ე.წ. თემატური პრინციპით, რაც საშუალებას გვაძლევს თვალი გავადევნოთ ერთი და იმავე სიმბოლოს მხატვრულ ფუნქციას სხვადასხვა პერიოდის ლექსებში.

ანტიკური ჰადესი და მასთან დაკავშირებული სახე-სიმბოლოები ჩანს პოეტის რამდენიმე ლექსში.

1945 წელს დაწერი უსათაურო ლექსში („ასე თუ ჩურჩულებს...“) პოეტი ელისეს მინდვრებს ახსენებს:

„ასე თუ ჩურჩულებს
ელისეს მინდორი,
ასე თუ შრიალებს?
თუ ასე ნაზია
მიმქრალი ვარსკვლავის
კრთომა და ციალი,

¹¹³³ ლ. სორდია. ანა კალანდაძის ესთეტიკის საკითხები. თბილისი, 2009, გვ. 13. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/13575/1/AnaKalandadzisEstetikisSakitxebi.pdf> ბოლო ნახვა: 12.04.2023.

¹¹³⁴ ა. კალანდაძე. ლექსები. თბილისი, 2004, გვ. 533.

სხივს ასე აბნევს?
ასე თუ ირხევა
მთვარეში ასკილი
ღვია და ბალბა
და ძალმიცემული
ტყის სული რიალებს?
ასე თუ ჩურჩულებს
ელისეს მინდორი,
ასე თუ შრიალებს?“¹¹³⁵

ელისეს მინდვრები, რომლებიც ანტიკურ მითოლოგიაში ნეტართა განსასვენებელ ადგილს წარმოადგენს, პოეტს „სამოთხის“ მნიშვნელობით აქვს გამოყენებული. როგორც ვნახეთ, ელისეს ველი/მდელო ჯერ კიდევ ძველ ქართულ ლიტერატურაში გვხვდება, როგორც პროზაში („ქართლის ცხოვრება“), ისე პოეზიაში (ჩახრუხაძე, „თამარიანი“), და მეტაფორულად სამოთხის მინდვრებს განასახიერებს.¹¹³⁶ ანა კალანდაძე ანტიკურობასთან დაკავშირებულ ამ ტერმინს მნიშვნელობას არ უცვლის, თუმცა ორიგინალურ მხატვრულ გადაწყვეტას გვთავაზობს – პოეტი ეკითხება მკითხველს, რამდენად ჰგავს ელისეს მინდორი სააქაო მდელოებს, არის თუ არა ასეთი ამაღელვებელი სილამაზე იმქვეყნადაც. ამ კითხვას პოეტი, ერთი შეხედვით, უპასუხოდ ტოვებს, თუმცა ის ჰარმონიული მშვენიერება, რომელიც სააქაოს აღწერისას პოეტის სტრიქონებიდან გამოკრთის, გვაფიქრებინებს, რომ ელისეს მინდვრებს პოეტის „გულის აძგერება“ არ შეუძლიათ.

ამაში კიდევ ერთხელ გვარწმუნებს 1980 წელს დაწერილი უსათაურო ლექსი („ღვენთავენ კერეონები...“), სადაც ვკითხულობთ:

„ღვენთავენ კერეონები...
უამურ ფიქრთა ოტებით
შევდივარ ელიზიუმში,
ფშვინავენ ვარდის ტოტები...
ვერწყმი უდაბურ ლაჟვარდებს,
მოულოდნელად ვღონდები:
და...ისევ მიწას ვინატრებ

¹¹³⁵ ა. კალანდაძე. ლექსები. თბილისი, 2004, გვ. 36.

¹¹³⁶ ე. კობახიძე. ანტიკური ჰადესის რეცეფცია ქართულ ლიტერატურაში. ლოგოსი, წელიწდეული ელინოლოგიასა და ლათინისტიკაში. 6. 2020, გვ. 49-50.

თვისი მადლით და ცოდვებით!“¹¹³⁷

ანა კალანდაძის აზრით, მართალია, ელიზიუმში „ფშვინავენ ვარდის ტოტები“, მაგრამ ამ „უდაბურ ლაჟვარდებში“ ანას სევდა ეპარება, მას ისევ ამქვეყნად ყოფნა და სააქაოს მშვენიერებით ტკბობა ურჩევნია.

1994 წელს დაწერილ უსათაურო ლექსში („კვლავ იმქვეყნიურ მინდვრებს გადადის..“) პოეტი კვლავ უბრუნდება ანტიკური ელიზიუმის თემას და წერს:

კვლავ იმქვეყნიურ მინდვრებს გადადის,
მიეძინება ჩურჩულით ლეთე.....
მე არ ვიქნები თქვენთან მარადის,
მე არ ვიქნები მარადის თქვენთან!¹¹³⁸

მდინარე ლეთე, რომლის ხმაურს პოეტი მხატვრულად ჩურჩულს ადარებს, ანტიკური ტრადიციით, ელიზიუმის საზღვარზე გაედინება.¹¹³⁹ „ენეიდაში“ ვერგილიუსი განმარტავს, რომ მხოლოდ მაშინ, როცა გარდაცვლილთა სულებს ლეთეს წყლის დაღვვისას ყველაფერი ამქვეყნიური ავიწყდებათ, ისინი ხელახლა იბადებიან (VI.703-751).

მდინარე ლეთე კვლავ ჩანს 1960 წელს დაწერილ უსათაურო ლექსში „რომი, გენუა, პიზა, ვერონა...“, რომელიც პოეტმა იტალიაში მოგზაურობისას შექმნა. ჰადესის სამყარო, პოეტის აზრით, ერთგვარი ჯურღმულია, სადაც საზარელი მდინარეები: აქერონი და ლეთე მიედინებიან, რომლებიც ამქვეყნიურ მშვენიერებასთან კონტრასტს ქმნიან, თუმცა, ამავედროულად, მასთან ერთგვარ ჰარმონიაში არიან:

„რომი, გენუა, პიზა, ვერონა
არნოს მინდვრებზე
ფოთლების ცვენა...
ჯურღმულში ლეთე და აქერონი...
„გრაცია პლენა“,
„გრაცია პლენა“...
კოლიზიუმში ძვლებს ითბობს მზეზე
ვეზუვს...

¹¹³⁷ ა. კალანდაძე. ლექსები. თბილისი, 2004, გვ. 380.

¹¹³⁸ ა. კალანდაძე. ლექსები. თბილისი, 2004, გვ. 438.

¹¹³⁹ R. Graves. Greek Gods and Heroes. 2014, გვ. 16.

გვირგვინი შემოსძარცვია
ო, ვეროკიო და ვერონეზე
„გრაცია პლენა“
„პლენა გრაცია“.¹¹⁴⁰

ამავე ლექსში ვხედავთ ქალაქ რომის სიმბოლოს, ფლავიუსების თეატრს, რომელსაც პოეტს გასულიერებულად წარმოგვიდგენს – ერთ-ერთ სტრიქონში კოლიზეუმი, როგორც ანტიკურობის უკვდავი სიდიადის განსახიერება, მოხუცი ადამიანივით „ძვლებს ითბობს მზეზე“. ლექსში რეფრენად მეორდება ფრაზა „გრაცია პლენა“ (ლათ. gratia plena – „მადლით მოსილი“), რომელიც, მართალია, ლათინურ ენაზეა, მაგრამ არ უკავშირდება ანტიკურ პერიოდს. ეს გამონათქვამი სახარებისეულია და ხარების ეპიზოდს მიემართება. გაბრიელ მთავარანგელოზი მიმართავს მარიამს: „Ave, **gratia plena** Dominus tecum benedicta tu in mulieribus (ლუკა,1, 28) – „გიხაროდეს, **მადლით მოსილი**: უფალი შენთანაა; კურთხეული ხარ დედათა შორის“ და უკავშირდება ღვთისმშობლისადმი ლოცვისა და ლიტურგიული ჰიმნის პირველ სტრიქონებს.

ანტიკური პანთეონის რამდენიმე ღვთაებას ვხედავთ ანა კალანდაძის სხვადასხვა ლექსში.

1946 წელს დაწერილ ლექსში „**მხმობს ვარსკვლავების თეთრი ღვთაება**“ პოეტი წერს:

„გრძნებით მოვყვები ჰაეროვან
ღამეს მთვარიანს...
აქ, ცის სიღრმეში, სად ვარსკვლავთა წყნარი უბეა,
თეთრით მოსილი დედოფალი დგას, **ურანია**,
და მიხმობს თვისკენ,
ვარსკვლავების სამეუფოს:
- აქ ვარდიც ხარობს,
მზის ბაღებში ნუშის თოვლია,
აქ... სიცოცხლეს
თავიდან იწყებ!
ციმციმებს ღამე...
დედოფალი ვარსკვლავებისა
ნისლმა ღამისამ გალაქტიკის

¹¹⁴⁰ ა. კალანდაძე. ლექსები. თბილისი, 2004, გვ. 510.

მტვერში არია...
წარსულზე ფიქრი...
ნეტარზეც კი...
სიმწუხარეა,
მომავალ დღეს
მოველი მიწყვი!“¹¹⁴¹

ურანია, რომელსაც პოეტი ლექსში ახსენებს, ბერძნულ მითოლოგიაში ასტრონომიის და ასტროლოგიის მუზაა. ურანიას ცისა და ვარსკვლავების ღვთაებად მიიჩნევდნენ. ანა კალანდამე მას უწოდებს „თეთრით მოსილ“ ღვთაებას და „დედოფალს ვარსკვლავებისას“. ურანია პოეტს უხმობს საოცნებო სამყაროში, სადაც მარადიული გაზაფხულია („აქ ვარდიც ხარობს, მზის ბაღებში ნუშის თოვლია) და ცხოვრების ახლიდან დაწყებაა შესაძლებელი. („აქ... სიცოცხლეს თავიდან იწყებ!“), თუმცა ურანია ოცნებასავით ქრება და ღამის ნისლში იკარგება.

1970 წელს დაწერილ უსათაურო ლექსში („უარგიყვია სხივდაღვარული“) კვლავ გაზაფხულთან და ოცნებასთან არის დაკავშირებული ანტიკურობის კიდევ ერთი ღვთაება, ამური:

„უარგიყვია სხივდაღვარული
მზე და ბნელ ქვაბში ტირი, ღამურავ!
სულ ახლოს... ცვივა ვარდის ფურცელი,
თავდავიწყებით როკავს ამური...
გახსნია გული იავარდობას,
ეშვება ახლო სისხლსავსე კალთა...
გულში იმკვიდრებს ბედნიერება
და სიხარულის თეთრ სანთლებს ანთებს...
სულ ახლოს... ცვივა ვარდის ფურცელი“.¹¹⁴²

სიყვარულის რომაული ღვთაება, ღმერთქალ ვენუსის ვაჟი – ამორი/ამური (ბერძნ. ეროსი), რომელიც ლექსში გაზაფხულის დადგომას ცეკვით ეგებება („როკავს ამური“), პოეტისთვის ბედნიერებისა და სიხარულის სიმბოლოა. საყურადღებოა, რომ

¹¹⁴¹ ა. კალანდამე. ლექსები. თბილისი, 2004, გვ. 99.

¹¹⁴² ა. კალანდამე. ლექსები. თბილისი, 2004, გვ. 296.

მოცეკვავე სიყვარულის ღვთაების გამოსახულება არ იყო უცხო ანტიკური ხელოვნებისათვის.¹¹⁴³

ბერძნული ეროსის კიდევ ერთი რომაული შესატყვისი, ამჯერად კუპიდონის სახელით ჩანს 1989 წელს შექმნილ ლექსში „ო, იმა გრძნულ ხალხურ სიმღერებს...“:

„მღეროდნენ, რასაც მღეროდა პიზა,
ძველი რომი და ძველი რავენა...[...]
ვხედავდით... ცეცხლში გახვეულ გულებს
და კუპიდონის გაფრენილ ისარს...
მღეროდნენ, რასაც მღეროდა რომი,
ნეაპოლი და
ბებერი პიზა“.¹¹⁴⁴

ლექსში ვხედავთ ტრფობის ცეცხლში გახვეულ გულებს და სიყვარულის ღვთაების იქ ყოფნის კვალს – კუპიდონის მშვილდიდან „გაფრენილ“ ისარს.

1983 წელს დაწერილ სახუმარო ლექსში „სუფრაზე“, ანა კალანდაძე ახსენებს ღვინის ღვთაება ბახუსს:

„მომიჯდა თანაკლასელი,
გულის გადმოშლა ესურვა...
დითირამბები აფრქვია,
ბახუსის ემხში შესულმა...“¹¹⁴⁵

ბერძნული დიონისე/ბაქკოსის, ღვინისა და მევენახეობის მფარველი ღვთაების რომაული სახელი „ბახუსი“ ლექსში თრობის სიმბოლოდ წარმოგვიდგება. შემთხვევით არ გვეჩვენება ის ფაქტი, რომ ამავე სტროფში ნახსენებია „დითირამბები“ – ქოროს მიერ შესრულებული ჰიმნები, რომლებიც ანტიკურ სამყაროში ასევე დიონისეს სახელს უკავშირდება და ზოგჯერ მის ეპითეტადაც გამოიყენებოდა.¹¹⁴⁶

1990 წელს დაიწერა ანა კალანდაძის ლექსი „უსასყიდლოა შენი გულისხმა“, რომელშიც იგი მიმართავს ბერძნულ ქალღმერთ თემისს/თემიდას:

¹¹⁴³ J. Huskinson. Roman Children Sarcophagi: Their Decoration and Social Significance. Oxford, 1996, გვ. 43.

¹¹⁴⁴ ა. კალანდაძე. ლექსები. თბილისი, 2004, გვ. 514.

¹¹⁴⁵ ა. კალანდაძე. ლექსები. თბილისი, 2004, გვ. 215.

¹¹⁴⁶ Dithurambos. In: A Greek-English Lexicon. Compiled by H. G. Liddell and R. Scott. A New Edition Revised and Augmented throughout by Sir H. S. Jones. Oxford, 1961.

„ო, სიბრძნე შენი, დიდო თემიდავ,
 მწამს, არ დატოვებს სამკვიდროს ჩვენსა...
 გვფინე სამართლის შენის სხივები,
 წარღვნათა შორის ასე რომ ვესავთ!
 კვლავ გადმოგვხედე დიდო ქალღმერთო,
 ისევ ერევა მწუხრი დაფიონს...
 უნეტარესი შენი ღიმილი
 სასომილებულთ გადმოგვაფინე!
 საწაღმართოსკენ გზა დაგვილოცე,
 ნათელი შენი... თვით მზესაც ასწრებს!
 უსასყიდლოა შენი გულისხმა, -
 ვერვინ შეეხოს ზეციურ სასწორს!“¹¹⁴⁷

თემისი, სამართლიანობის ბერძნული ქალღმერთი, რომელსაც სასოწარკვეთილი პოეტი დახმარებისთვის მიმართავს, ლექსში წარმოდგენილია როგორც მოუსყიდველი სამართლის სიმბოლო („უსასყიდლოა შენი გულისხმა“). საინტერესოა, რომ პოეტის აზრით, სამართალი მნიშვნელობით თავად მზეს – სიცოცხლის წყაროს აღემატება („ნათელი შენი თვით მზესაც ასწრებს“). ქალღმერთის სასწორის პიწები უზენაესს სამართალს განასახიერებენ („ვერვინ შეეხოს ზეციურ სასწორს“). ლ. სორდიას აზრით, „ანას მარად ახსოვს მართლმსაჯულების ღმერთი თემიდა და თვითონაც ცდილობს, ყოველთვის უცდომელი იყოს მისი მსჯავრი...“¹¹⁴⁸ აქვეა ნახსენებია თემისის დახმარების აუცილებლობა „წარღვნათა შორის“, რაც, ჩემი აზრით, უნდა მიაწიწნებდეს წარღვნის შესახებ ბერძნული მითის ერთ-ერთ ეპიზოდზე – წარღვნას გადარჩენილი დევკალიონისა და პირას ლოცვა დელფოში სწორედ ქალღმერთ თემისის მიმართ, რომელმაც დედამიწაზე მარტოდდარჩენილ უიმედო ადამიანებს დაცარიელებული დედამიწის ხელახალი განსახლებისთვის ენიგმატური რჩევა მიაწოდა.

ასევე, ვფიქრობ, რომ პოეტი შემთხვევით არ უძღვნის ლექსს თემისს – ლექსის დაწერის თარიღიდან გამომდინარე, პოეტი „წარღვნის“ გამოხატულებად მშობლიურ თბილისში მიმდინარე სამოქალაქო ომს გულისხმობს, რომელმაც კატასტროფის წინაშე დააყენა საქართველო და ადამიანებს სამართლიანობის განცდა დააკარგვინა.

¹¹⁴⁷ ა. კალანდაძე. ლექსები. თბილისი, 2004, გვ. 425.

¹¹⁴⁸ ლ. სორდია. ანა კალანდაძის ესთეტიკის საკითხები. თბილისი, 2009, გვ. 100. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/13575/1/AnaKalandadzisEstetikisSakitxebi.pdf> ბოლო ნახვა: 12.04.2023.

1999 წელს დაწერილ ლექსში „ჰკარნახობთ ქრონოსს!“ ანა კალანდაძე წერს:

„გისმენენ ვითა წინასწარმეტყველს, -
მანტია მისი მხრებზე მოირგეთ!
არეულობა ქვეყნად მორიგი
და...
თქვენნაირთა
ბრწყინდება ეტლი!
ჰკარნახობთ ქრონოსს (მეტსაც მოველით!)
ზესაუფლოში იჭრებით სულთა!
დაჩეკენ მრავლად ჟმნი ყოველნი
წინასწარმეტყველთ
ცრუთა
და
ცრუთა!“¹¹⁴⁹

მამხილებელი სულისკვეთებით გამსჭვალულ ამ ლექსში პოეტი ახსენებს ქრონოსს, ბერძნულ მითოლოგიაში, ფილოსოფიასა და ლიტერატურაში დროის პერსონიფიკაციას. ორფიკულ ტრადიციაში ქრონოსი იშვა მიწისა და წყლისაგან და თავად წარმოქმნა ეთერი, ქაოსი და კვერცხი.¹¹⁵⁰ ლექსში ქრონოსი უზენაესი, მარადიული ძალების განსახიერებაა, დროითი კანონზომიერებაა, რომელსაც ვერასდროს შეენაცვლება დროებითი ცრუ წინასწარმეტყველი, ქვეყანაში არეულობის მომწყობი, საკუთარი ანგარება რომ ამოქმედებს. ვფიქრობ, ამ ლექსშიც გარკვეულწილად აირეკლა 1998-1999 წლებში მიმდინარე სამოქალაქო კონფლიქტები და არასტაბილური ვითარება. სხვადასხვა პოლიტიკურ ლიდერთა „ცრუ წინასწარმეტყველებანი“ სწორედ ამაზე უნდა მიაანიშნებდეს.

გარდა მითოლოგიისა, ანა კალანდაძე ლექსებში ანტიკური ხანის ისტორიასაც მიმართავს. 1946 წელს დაწერილ ლექსში „ბალკანეთში პოვეს სადგური...“, რომელსაც ეპიგრაფად წამძღვარებული აქვს ნიკო მარის სიტყვები („პელაზგები მკვიდრდებიან ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე“), პოეტი იდუმალ პელასგთა შესახებ საკუთარ ფიქრებს გვიზიარებს:

„საით მოვიდნენ პელაზგები?

¹¹⁴⁹ ა. კალანდაძე. ლექსები. თბილისი, 2004, გვ. 529.

¹¹⁵⁰ M. L. West. The Orphic Poems. Oxford, 1983, გვ. 178.

ჩუმი კიაფით
საით გამოჰყვა ძველი მდინარე
გრძნეულ იალქნებს?
ამ ხალხებივით იდუმალი
და ისევ ძველი
ასე კრთოდა და ციმციმებდა,
ბრწყინავდა სპერი?
გამოიარეს გზად უძველეს
საქართველოში,
მათ ძლიერ სხეულს სწვავდა ჩვენი
მზეი ქალდური,
თუ... ბალკანეთში ოდიტგანვე
დაიმკვიდრებდნენ,
დასაბამით პოვეს სადგური?“¹¹⁵¹

ლექსში გადმოცემულია პელასგების, წინაბერძნული მოსახლეობის შესახებ არსებული თეორიების პოეტური ინტერპრეტაცია. ნიკო მარი თავდაპირველად ქართულ ენას სემიტური ოჯახის წევრად თვლიდა. შემდგომში ქართული და მედიტერანული მკვდარი ენები (პელაზგური, ეტრუსკული და მათთან ერთად ბასკურიც) ერთ იაფეტურ ენათა ოჯახად მიიჩნია და ბოლოს ამ ოჯახს ინდოევროპული ოჯახის ენებიც დაუკავშირა. ნიკო მარის აზრით, იაფეტიდებმა (პროტოქართველებმა) საფუძველი ჩაუყარეს წინაბერძნულ კულტურას.¹¹⁵² პოეტი პელასგების შესახებ 2 თეორიას განიხილავს – ესაა პელასგთა შემოსვლა საქართველოში და მათი აქ დამკვიდრება და მეორე – პელასგთა მიგრაცია ბალკანეთში. ენათმეცნიერების ინსტიტუტში წლების განმავლობაში მომუშავე პოეტი, როგორც ჩანს, დაინტერესებული იყო მარის და სხვა მეცნიერთა თეორიებით პელასგთა შესახებ, რაც საკუთარ ლექსში პოეტურად წარმოადგინა.

ლექსში „კლეოპატრა“, პოეტი ეგვიპტის უკანასკნელი დედოფლის, პტოლემეაიოსთა დინასტიის წარმომადგენლის, კლეოპატრას შესახებ წერს:

„სამეფო მისი ბრწყინავს,
თვალ-მარგალიტში ცურავს...

¹¹⁵¹ ა. კალანდაძე. ლექსები. თბილისი, 2004, გვ. 105.

¹¹⁵² N. Marr. Der japhetische Kaukasus und das dritte ethnische Element im Bildungsprozess der mittelländischen Kultur., Berlin/Stuttgart/Leipzig, 1923.

მაგრამ... არც ერთი უნდა,
 მაგრამ... არც ერთი სურის:
 მარტოდენ თავის რჩეულს
 მიუსალამოს მდაბლად!
 მაგრამ... არც ერთი ნავი,
 ზღვაზე არც ერთი აფრა!
 ხვატში დაკიდულ მთვარეს
 ფერი გრძნეული ადევს...
პტოლემეოსის სვეტებს
 ფრთხილად მიყვება ლანდი“. ¹¹⁵³

ანა კალანდაძის აზრით, **კლეოპატრას** არ ხიბლავდა არც სიმდიდრე და არც ძალაუფლება. მას მხოლოდ სატრფოსთან შეყრა ეწადა. ძნელი სათქმელია, პოეტი კლეოპატრას რომელ სახელგანთქმულ რჩეულს გულისხმობდა, თუმცა მთავარი აქ კლეოპატრას პიროვნების ორიგინალური ინტერპრეტაციაა – პოლიტიკურ ინტრიგებში ჩართული ეგვიპტის დედოფალი აქ სიყვარულის ქურუმადაა წარმოდგენილი. აქვე პოეტი „პტოლემეოსის სვეტებს“ ახსენებს, რითაც ხაზს უსვამს კლეოპატრას კუთვნილებას ამ დინასტიისადმი.

ესოპოსის ცნობილი იგავი ჩანს ანა კალანდაძის 1976 წელს დაწერილ ერთ-ერთ უსათაურო ლექსში („უწყოდა ბრძენმა“):

„უწყოდა ბრძენმა -
 გლეხმა თუ მეფემ
 (ხამს დავიწყება
 მისი აროდეს):
 ვინც... წნელის კონას
 ცალ-ცალკე დაშლის,
 დედა-სამშობლოს
 შხამს მიაწოდებს!“ ¹¹⁵⁴

ანა კალანდაძის ლექსი ესოპოსთან („მოხუცი და მისი ვაჟები/ჯოხების შეკვრა“ (Aesopus, LIII) და სულხან-საბას „სიბრძნე სიცრუისაში“ („ძალა ერთობისა“ ¹¹⁵⁵)

¹¹⁵³ ა. კალანდაძე. ლექსები. თბილისი, 2004, გვ. 513.

¹¹⁵⁴ ა. კალანდაძე. ლექსები. თბილისი, 2004, გვ. 354.

¹¹⁵⁵ სულხან-საბა ორბელიანი. იგავ-არაკები. თბილისი, 1959, გვ. 4.

მოცემული იგავების ერთგვარ სინთეზს წარმოადგენს. ესოპოსთან მთავარი გმირი გლეხია, ხოლო სულხან-საბასთან – მეფე. ესოპოსთან მამა ვაჟებს წნელების კონის დამტვრევას სთავაზობს, სულხან-საბასთან – ისრების. ანა კალანდაძე იგავის ორივე ვერსიას იცნობს („უწყოდა ბრძენმა-გლეხმა თუ მეფემ“), თუმცა „წნელის კონის“ ხსენებით უფრო ესოპოსის ვერსიას მისდევს. პოეტი იგავს ეროვნული ერთობის მნიშვნელობის ხაზგასასმელად იყენებს და აფრთხილებს მკითხველს, რომ ერთობის დამრღვევი „დედა სამშობლოს შხამს მიაწოდებს“.

ამრიგად, ანტიკურობის გამოყენება ანა კალანდაძის პოეზიაში, მართალია, ხშირ შემთხვევაში ფრაგმენტულ ხასიათს ატარებს, მაგრამ გამოირჩევა მრავალფეროვნებითა და საინტერესო ინტერპრეტაციებით. პოეტი, როგორც წესი, შემოქმედებითად და ორიგინალურად გადაიაზრებს მითოლოგიურ თუ ისტორიულ მასალას და მოხერხებულად არგებს მას საკუთარი ლექსის მთავარ სათქმელს და ძირითად აქცენტებს. საყურადღებოა, რომ ხშირ შემთხვევაში პოეტი ცდილობს, ანტიკურობის ესა თუ ის ფიგურა, მითი, ნარატივი დაუკავშიროს თანამედროვეობას, რაც ესადაგება პოეტის მიერ ანტიკურობის უნივერსალური სახე-სიმბოლოებად აღქმას. ანა კალანდაძისთვის ანტიკურობა, ისევე როგორც ძველი სამყაროს ისტორია: „ქრონოლოგიურად უფრო დაშორებული შრეებია კაცობრიობის სულიერი ისტორიის, რომელსაც ანა კალანდაძის პოეზია ისევ და ისევ მარადიულ აწმყოში მოიაზრებს...“¹¹⁵⁶ საინტერესოა, რომ ანა კალანდაძის ლექსებში ხშირად ანტიკური ელემენტები ბუნებრივად თანაარსებობენ ქრისტიანულ და ფოლკლორულ მოტივებთან, რაც სხვა ნიშნებთან ერთად ანა კალანდაძის პოეზიის ინდივიდუალიზმს, მის თვითმყოფად ხელწერას განაპირობებს.

თამაზ ჭილაძე (1931-2018)

გიორგი უგულავა

თამაზ ჭილაძე XX-XXI საუკუნეების პოეტია, რომელიც თავის შემოქმედებაში არაერთ ანტიკურ ტერმინს გამოიყენებს. თუმცა, ანტიკურობას მის პოეზიაში უფრო

¹¹⁵⁶ მ. გელაშვილი. ემოციური მეხსიერების როლი ანა კალანდაძის შემოქმედებაში. ლექსმცოდნეობა, ანა კალანდაძისადმი მიძღვნილი მეორე სამეცნიერო სესია. მასალები. 1. თბილისი, 2008, გვ. 51-52. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://literaturatmcodneoba.tsu.ge/leqsmcod-lana-kaland.pdf> ბოლო ნახვა: 17.05.2024.

ფრაგმენტული ხასიათი აქვს, ვიდრე ძირითად სიუჟეტურ, თემატურ და მსოფლმხედველობით მოტივებს ქმნის.

თამაზ ჭილაძე თავის პოეზიაში ხშირად იყენებს ანტიკურ სიმბოლოებს შედარებისთვის. მაგალითად, იგი ადარებს შუქურას ანტიკური მითოსის კიკლოპს, რომელსაც ერთი თვალი აქვს (ლექსი – „სადღაც ქალაქის იქით“), გალიაში გამოძვრულ ლომს კი – ასევე ანტიკური მითოსის იაპეტოსს, ტიტანს, ურანოსის და გეას შვილს, ანტიკური მითოსის ერთ-ერთ ყველაზე ძველ წარმომადგენელს. ელვა მას შეუძლია ანტიკური ეპოქის ხალებებს შეადაროს, რომლებიც კავკასიიდან სამხრეთით ცხოვრობდნენ და ზოგიერთი მეცნიერი მათ ქართველური სამყაროს ნაწილად აღიქვამს. ელვა პოეტისთვის ღრუბლებიდან ისევე კრთება, როგორც ხალების ხმალი. ხალებები ანტიკურ წყაროებში ცნობილი იყვნენ მეტალის დამუშავების ხელოვნებით და XX საუკუნის ქართულ მწერლობაში მათ ხშირად წარმოადგენენ სწორედ ამ კუთხით. თამაზ ჭილაძეც არ არის გამონაკლისი (ლექსი – „აპრილი იყო ასე ღარიბი“).

იგი თავის პოეზიაში ასევე იხსენიებს არგონავტების მითს და ანტიკურ კოლხისს, რომელშიც არგონავტების ხომალდი არგო ჩადის (ლექსი – „რა ღამე იყო, რა ხმა ისმოდა!“). თამაზ ჭილაძის პოეზიაში ანტიკურ ტერმინებს მხოლოდ ეპიზოდური გამოყენება და არცთუ დიდი მნიშვნელობა აქვთ და მის საკმაოდ მასშტაბურ პოეტურ შემოქმედებაში მხოლოდ რამდენიმე ანტიკურობასთან დაკავშირებული ტერმინი იძებნება.

უფრო ხშირად გამოიყენებს ავტორი ანტიკურ ტერმინებს თავის პროზაში. ამ ტერმინების ის გამოიყენებს როგორც სიტყვის მასალად, უბრალო შედარებისთვის, ასევე სიმბოლური მნიშვნელობით. პირველ კატეგორიაში შედის მაგალითად „მკვლელობაში“ აღწერილი სცენა, როდესაც ერთ-ერთი პერსონაჟი ბადრი მარიკასთან დიალოგში უცილობელი ჭეშმარიტებებზე საუბრის შესახებ აღნიშნავს, რომ დედამიწა ბრუნავს, ხოლო სოკრატე – ადამიანია. იქვე მარიკა პასუხობს, რომ სოკრატე არა მხოლოდ ადამიანია, არამედ უკვდავიც არის.¹¹⁵⁷

„ნახვის დღეში“ ანალოგიური ტიპის დიალოგია, სადაც უკვე აღნიშნულია, რომ სულ ჰომეროსიც რომ ესტუმროთ, მათ არაფერი აქვთ და ვერაფერს მისცემენ.¹¹⁵⁸ ამ შემთხვევაშიც ანტიკური ტერმინი უფრო მეტად შედარებისთვის არის გამოყენებული. თუმცა ისიც ჩანს, რომ ავტორისთვის ჰომეროსი ავტორიტეტია, ისე,

¹¹⁵⁷ „მკვლელობა“, თ. ჭილაძე. რჩეული თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. ლექსები, პიესები. რედ.: მ. ჯაფარიძე. თბილისი, 2002, გვ. 172.

¹¹⁵⁸ „ნახვის დღე“, თ. ჭილაძე. რჩეული თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. ლექსები, პიესები. რედ.: მ. ჯაფარიძე. თბილისი, 2002, გვ. 449.

რომ მისი პერსონაჟი, როდესაც განსაკუთრებული ადამიანის სტუმრობაზე საუბრობს, სწორედ ჰომეროსის მაგალითს იშველიებს.

ამავე ნაწარმოებში აღნიშნულია, რომ უკვდავება სრულიად ზედმეტი რამ არის და შედარებულია ციცერონის მუყაოს თავს, რომლითაც სტუდენტები შესვენებაზე ფეხბურთს თამაშობენ.¹¹⁵⁹ ამ შემთხვევაში უბრალო შედარებასთან არ გვაქვს საქმე. ამ შედარებას უფრო მეტი სიმბოლური მნიშვნელობა აქვს. ისტორიულ ციცერონს მართლაც თავი მოჰკვეთეს მარკუს ანტონიუსის ბრძანებით და შემდეგ მისი მოკვეთილი თავი, კასიუს დიოს და პლუტარქოსის მიხედვით, იქცა კიდევ ანტონიუსის ცოლის, ფულვიას გართობის და შურისძიების ობიექტად. ამის გათვალისწინებით შემთხვევითი არ უნდა იყოს, რომ აქცენტი სწორედ ციცერონის მუყაოს თავზე კეთდება, რაც ისტორიული ციცერონის მოკვეთილი თავის ალუზიას წარმოადგენს.

ის, რომ თამაზ ჭილაძე კარგად იცნობს ანტიკურობას და ანტიკურ ლიტერატურას ჩანს ამავე ნაწარმოების სხვა ეპიზოდშიც. ერთ-ერთი პერსონაჟი, ნესტორი, აღნიშნავს, რომ, როგორც ძველი რომაელები ამბოდნენ, სიყვარულზე ახალგაზრდობამ უნდა იმდეროს. ამ შემთხვევაში ეს ფრაზა მიემართება ძვ.წ. I საუკუნის რომაელ პოეტს, პროპერციუსს და მის ელეგიებს, რომელშიც მას ზუსტად ეს ფრაზა აქვს ნათქვამი – „ახალგაზრდობამ უმდეროს ვენუსს (სიყვარულის ქალღმერთს) (aetas prima canat Veneres, II, 10, 7).¹¹⁶⁰

ამავე ნაწარმოებში ნესტორი დიალოგისას ასევე კიდევ ერთ იდიომად ქცეულ ლათინურ ფრაზას („კართაგენი უნდა დაინგრეს – Carthago delenda est) ეხმიანება, რომელსაც ანტიკური ისტორიოგრაფიული ტრადიცია რომაელ სენატორ მარკუს პორციუს კატოს და პუნიკური ომების ეპოქას მიაკუთვნებს. ამ შემთხვევაში ამ ფრაზის გამოყენებას უფრო სატირული ხასიათი აქვს. ნესტორის კითხვაზე, ბოლოს და ბოლოს უნდა დაინგრეს თუ არა კართაგენი, ამირანი, სხვა პერსონაჟი, სარკასტულად პასუხობს, რომ კართაგენის ნანგრევებზე უნდა აშენდეს ახალი გარაჟები. ამის შემდეგ ბაბული ამბობს, რომ ფეხზე უნდა ადგნენ და ასე მიაგონ პატივი დანგრეული კართაგენის ხსოვნას.

¹¹⁵⁹ „ნახვის დღე“, თ. ჭილაძე. რჩეული თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. ლექსები, პიესები. რედ.: მ. ჯაფარიძე. თბილისი, 2002, გვ. 468-469.

¹¹⁶⁰ „ნახვის დღე“, თ. ჭილაძე. რჩეული თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. ლექსები, პიესები. რედ.: მ. ჯაფარიძე. თბილისი, 2002, გვ. 487.

ამ ეპიზოდშიც ჩანს, რომ თამაზ ჭილაძე საკმაოდ კარგად იცნობს ანტიკური ისტორიის და კულტურის მნიშვნელოვანი მომენტებსა და ეპიზოდებს და სურვილის შემთხვევაში შეუძლია მათი თავისი მხატვრული მიზნებისთვის გამოყენება.¹¹⁶¹

თამაზ ჭილაძის „ნახვის დღე“ ანტიკურობის რეცეფციის კუთხით საინტერესო ნაწარმოებია, რადგან ანტიკური მოტივების და სიმბოლოების ორიგინალური, საინტერესო ფორმით რეცეფციას ახდენს. ანტიკურობა გადმოაქვს აბსოლუტურად სხვა ეპოქაში, სხვა კულტურულ სივრცეში და არგებს ამ სივრცის კულტურულ და ურთიერთობის ნორმებს და საშუალებებს. შედეგად, ვხედავთ სტუდენტები როგორ თამაშობენ მუყაოს ციცერონის თავით, ანდაც როგორ „აგებენ“ გარაჟებს კართაგენის ნანგრევებზე. ქართულ მწერლობაში ანტიკურობის რეცეფციის კუთხით თამაზ ჭილაძეს თავისი ამ ნაწარმოებით განსხვავებული ნიშა უკავია.

ეს ხაზი ნაწილობრივ გრძელდება მის კიდევ ერთ პროზაულ ნაწარმოებში – „არაბეთის სურნელოვანი ბალახები“. ანასტასია და მარიამი, ნაწარმოების ორი პერსონაჟი, ტრაგედიის შესახებ საუბრობენ. ამ შემთხვევაშიც ვხედავთ ანტიკური მოტივების და სიმბოლოების თანამედროვე ყოფაში ტრანსფერს, რასაც ნახევრად იუმორისტული ელფერიც აქვს. ანასტასია აღნიშნავს, რომ თანამედროვე ადამიანი ტრაგედიისთვის არ არის შექმნილი. შემდეგ მას ოიდიპოსი ახსენდება, ანტიკურობის მიერ შექმნილი, ალბათ, ყველაზე უფრო ტრაგიკული, არქეტიპული გმირი და აღნიშნავს, რომ ოიდიპოსი არ შეიძლება მათ ეპოქაში ცხოვრობდეს. ოიდიპოსის ტრაგიზმი თანამედროვეობაში ვერ იარსებებს. ამის ნიშნად იქვე აღნიშნავს, რომ სანამ თანამედროვე ოიდიპოსი თვალების დათხრამდე მივიდოდა, იქამდე ინფარქტით მოკვდებოდა.¹¹⁶²

ეს ხაზი – ანტიკურობის თანამედროვე ყოფაში გადმოტანის და ინტეგრირების – გრძელდება „სიზმრების ახსნაშიც“. ამჯერადაც ანტიკურობის რეცეფცია იმდენად ანაქრონისტულად გამოიყურება, რომ იუმორისტული დატვირთვაც აქვს. სოლიკო აღნიშნავს, რომ მათი ბებია ნათელმხილველია და ადარებს ანტიკურობის ცნობილ მისნებს – პითიას და კასანდრას.¹¹⁶³

ანტიკურობის რეცეფციის კუთხით მნიშვნელოვანი ნაწარმოებია თამაზ ჭილაძის „პოსეიდონის სახლი“. მასშიც ავტორი აგრძელებს ანტიკური ტერმინების თანამედროვე ყოფაში მხატვრული შედარების ფორმით გადმოტანას: მაგალითად,

¹¹⁶¹ „ნახვის დღე“, თ. ჭილაძე. რჩეული თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. ლექსები, პიესები. რედ.: მ. ჯაფარიძე. თბილისი, 2002, გვ. 503.

¹¹⁶² „არაბეთის სურნელოვანი ბალახები“, თ. ჭილაძე. რჩეული თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. ლექსები, პიესები. რედ.: მ. ჯაფარიძე. თბილისი, 2002, გვ. 619.

¹¹⁶³ „სიზმრების ახსნა“, თ. ჭილაძე. რჩეული თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. ლექსები, პიესები. რედ.: მ. ჯაფარიძე. თბილისი, 2002, გვ. 659.

მამუკა, რომელსაც მრავალმხრივი ნიჭი, უნარები და საქმიანობა აქვს შედარებულია იულიუს კეისარს, რომელიც ანტიკურ წყაროებზე დაყრდნობით ტრადიცია სწორედ მრავალმხრივი ნიჭის ადამიანად წარმოადგენს. მაგალითად, პლუტარქოსი კეისრის შესახებ გადმოგვცემს, რომ მას ერთდროულად შეეძლო რამდენიმე საქმის წარმოება.¹¹⁶⁴ ექიმი ილარიონი, რომელიც საქმეშია ჩართული და თავდაუზოგავად შრომობს, ალექსანდრეს არის შედარებული. თეთრი ხალათით ის ისევე მოძრაობს პაციენტებს შორის, როგორც ალექსანდრე ბრძოლის ველზე დაჭრილებს და დაცემულებს შორის.¹¹⁶⁵

თამაზ ჭილაძის სტილს ანტიკურობის რეცეფციის კუთხით, ალბათ, ყველაზე მეტად და ყველაზე კარგად ამავე ნაწარმოებში მოყვანილი პასაჟი გადმოგვცემს. გაზეთის რედაქცია, რომელშიც მხოლოდ ქალები მუშაობენ, შედარებულია კუნძულ ლემნოსს. ანტიკური ტრადიცია და მითოსი ლემნოსს მხოლოდ ქალების კუნძულად წარმოადგენდა, რადგან მითის თანახმად ლემნოსელმა ქალებმა მათი ქმრები ღალატის გამო დახოცეს. შედეგად, კუნძულზე მხოლოდ ქალები დარჩნენ. აპოლონიოს როდოსელი თავის „არგონავტიკაში“ აღწერს, რომ როდესაც არგონავტები ლემნოსზე შეჩერდნენ, იქ მხოლოდ ქალები ცხოვრობდნენ. მათ ჰიფსიპილე მართავდათ. რედაქციის რედაქტორს, რომელსაც თავაზიანი ქცევა, მუდმივი ღიმილი და დახვეწილად, ზედმეტად კეთილგანწყობილად (ავტორი გამოიყენებს ტერმინ „დათაფლულ ენას“) ჰანიმედს, ანუ მითოსურ განიმედესს უწოდებს.¹¹⁶⁶ ჰომეროსის მიხედვით, განიმედესი გამოირჩეოდა შეხედულებით და მიმზიდველობით და ჰომეროსის შემდეგ ანტიკურ კულტურაში განიმედესი სწორედ ამ სახით შემორჩა.

ანტიკური სიმბოლოებს და ტერმინებს მოიხსენებენ თამაზ ჭილაძის პერსონაჟები ერთ-ერთი დიალოგის დროს. გივი ჭილაძისთვის სახასიათო იუმორისტულ სტილში აღნიშნავს, რომ „ჩვენ გარეული ტახები ვართ“ და ხოლო სოფიკოს კირკეს უწოდებს, მითოსურ პერსონაჟს, რომელმაც ჩვენამდე განსაკუთრებით ჰომეროსის „ოდისეას“ წყალობით მოაღწია. ჰომეროსმა კირკე თავის ეპოსში მნიშვნელოვან პერსონაჟად აქცია. გივის ამ ხუმრობა-შენიშვნის შემდეგ აღნიშნავს, რომ მას ურჩევნია ოდისევსი იყოს. ამ ფორმით მან მოხერხებულად გამოხატა ინტერესი სოფიკოს მიმართ, რადგან „ოდისეაში“ ჰომეროსი ოდისევსს და კირკეს სასიყვარულო ისტორიას აღწერს. ოდისევსი კირკეს კუნძულზე ერთი წელი

¹¹⁶⁴ „პოსეიდონის სახლი“, თ. ჭილაძე. რჩეული თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. ლექსები, პიესები. რედ.: მ. ჯაფარიძე. თბილისი, 2002, გვ. 350.

¹¹⁶⁵ „პოსეიდონის სახლი“, თ. ჭილაძე. რჩეული თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III, ლექსები, პიესები. რედ.: მ. ჯაფარიძე. თბილისი, 2002, გვ. 394.

¹¹⁶⁶ „პოსეიდონის სახლი“, თ. ჭილაძე. მდგმურები. მეორე გამოცემა. რედ.: თ. ცინცაძე. თბილისი, 1979, გვ. 365.

რჩება. ელიზბარის ამ შენიშვნასაც სოფიკოსადმი მკვეთრად გამოხატული ინტერესის ფორმა აქვს. ელიზბარი თავის ინტერესს სოფიკოსადმი ანტიკური სიმბოლოების და მოტივების დახმარებით გამოხატავს.¹¹⁶⁷

ამ ეპიზოდებში კარგად ჩანს, რომ თამაზ ჭილაძე კარგად იცნობს ანტიკურ ისტორიულ, კულტურულ და მითოსურ მოტივებს, არა მხოლოდ ყველაზე ცნობილი ამბების, არამედ შედარებით ნაკლებად ცნობილი მოტივების დონეზეც და ძალიან ზუსტად იყენებს მათ საკუთარი მხატვრული მიზნებისთვის. ეს მოტივები მას თანამედროვე კონტექსტში გადმოაქვს, შეგნებულად მიდის ანაქრონიზმის, სარკაზმის და იუმორის გზით და ახერხებს, რომ ანტიკური სიმბოლოები მისი ეპოქის ყოფის და ურთიერთობების ნაწილად აქციოს.

384-ე გვერდზე კი ჩანართის სახით მოცემულია პოსეიდონის მცირე აპოლოგია. ნაწარმოებს „პოსეიდონის სახლი“ ეწოდება და ანტიკური მითოსის და რელიგიის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ღვთაება მხოლოდ ერთ ეპიზოდში ჩნდება. ავტორი აღწერს პოსეიდონს როგორც ზევსის ძლევამოსილ ძმას, რომელიც მისგან შორს მეფობს და ზღვას სრულად აკონტროლებს. თამაზ ჭილაძე პოსეიდონის აღწერის დროს მისი გარეგნობის სხვადასხვა მითოსურ დეტალს აღნიშნავს. ავტორი იხსენიებს ამფიტრიტეს, პოსეიდონის ცოლს, ტრიტონს, ზღვის გამგებელს, მის ვაჟს და პოსეიდონის აღჭურვილობის და აღკაზმულობის დეტალებს (მაგ., სამკაპს).¹¹⁶⁸ როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ჩანს, რომ ავტორი სიღრმისეულად იცნობს ანტიკურ მითოსს.

ანტიკური მითოსის რეცეფციის მსგავსი მაგალითი ორჯერ გვაქვს თამაზ ჭილაძის სხვა ნაწარმოებებში – „მდგმურები“ და „აუზი“. ორივე ამ ეპიზოდში თამაზ ჭილაძე ანტიკურ მითოსურ მოტივებს და სახეებს იყენებს. „მდგმურებში“ აღწერილია სცენა, როდესაც კაცი ცხენზე ზის და მიდის, ცხენიც და კაციც პოსეიდონის შვილები არიან. ცხენს – პეგასი (პეგასუსი – ეწოდება, ხოლო – კაცს ქრისაორი (ქრიზაორე ავტორის მიხედვით), რომელიც ბერძნული მითოსის თანახმად პეგასუსის ძმა და პოსეიდონის შვილია.¹¹⁶⁹

„აუზში“ კი მწერალს ეუბნებიან, რომ ყველაზე მნიშვნელოვან რაღაცებს ფლობს, რაც კი კაცობრიობას შეუქმნია. მწერლის კითხვაზე კი ანტიკურ მითოსურ და ისტორიულ სიმბოლოებს ჩამოთვლის – კენტავრის ფლოქს, თემიდას სასწორს, პრომეთეს ღვიძლის, არიადნეს ძაფს, აქილევესის ქუსლს, სიზიფეს ლოდს,

¹¹⁶⁷ „პოსეიდონის სახლი“, თ. ჭილაძე. მდგმურები. მეორე გამოცემა. რედ.: თ. ცინცაძე. თბილისი, 1979, გვ. 388.

¹¹⁶⁸ „პოსეიდონის სახლი“, თ. ჭილაძე. მდგმურები. მეორე გამოცემა. რედ.: თ. ცინცაძე. თბილისი, 1979, გვ. 384.

¹¹⁶⁹ „მდგმურები“, თ. ჭილაძე. მდგმურები. მეორე გამოცემა. რედ.: თ. ცინცაძე. თბილისი, 1979, გვ. 440.

დემოსთენეს კენჭებს, ტროას ცხენს, იკაროსის ფრთებს, სპარტაკის მახვილს და დიოგენეს ფარანს. ანტიკურობა გადმოცემულია ანტიკური სამყაროს ყველაზე ცნობილი მითოსური და ისტორიული სიუჟეტებით, სახეებით და სიმბოლოებით. ავტორი სწორედ ამ სიმბოლოებს წარმოადგენს კაცობრიობის ყველაზე მნიშვნელოვან მონაპოვრებად, რომლებიც კი მწერლის ხელშია და მას გამოყენება შეუძლია.¹¹⁷⁰

ოთარ ჭილაძე
(1933-2009)

გიორგი უგულავა

ოთარ ჭილაძის შემოქმედებაში ანტიკურობის რეცეფციაზე მსჯელობის დროს რამდენიმე სხვადასხვა კატეგორია უნდა გამოიყოს: ა) ოთარ ჭილაძის პოეზია, სადაც ანტიკურ ტერმინებს მხოლოდ ეპიზოდური გამოყენება აქვთ; ბ) მისი პოემა – „სიყვარულის პოემა: ევრიდიკე და ორფეოსი“, რომელიც მთლიანად ანტიკურ მითოსურ მოტივს ეფუძნება; გ) ოთარ ჭილაძის რომანი – „გზაზე ერთი კაცი მიდიოდა“, რომელიც მისი მაგნუს ოპუსია და ასევე მთლიანად ანტიკური მითოსური მოტივების მხატვრულ გადააზრებას ეფუძნება.

თავის პოეზიაში ოთარ ჭილაძე ანტიკურ ტერმინებს, სახელებს და მოტივებს არაერთხელ იყენებს. ზოგადად, ოთარ ჭილაძე ის ავტორია, რომელიც ძალიან კარგად იცნობს ანტიკურობას და ანტიკური მხატვრულ-მითოსური მოტივები მისი შემოქმედებისთვის მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს.

ერთ-ერთი ასეთი სიუჟეტი, ამბავი, რომელსაც იგი მთელ მცირე ზომის პოემას უძღვნის არის, ორფეოსის და ევრიდიკეს მითოსური სიყვარულის ისტორია. ამ მითის სხვადასხვა ვერსია არსებობს ანტიკურ მითოსში. ვერგილიუსის „გეორგიკების“ მიხედვით, ორფეოსის მეუღლე ევრიდიკე დაიღუპა არისტეოსის, მეფუტკრის, დევნის გამო, რომელმაც ევრიდიკეს ხელში ჩაგდება მოინდომა. ოვიდიუსი თავის „მეტამორფოზებში“ ევრიდიკეს სიკვდილის მიზეზად ნეიადებთან ერთად ცეკვას ასახელებს (მეტ. 10, 1-39).

ოთარ ჭილაძე თავის პოემაში ეყრდნობა ფსევდოპოლოდოროსის „ბიბლიოთეკას“, რომლის მიხედვითაც ევრიდიკე გველის ნაკბენის გამო დაიღუპა (1,3,2).

¹¹⁷⁰ „აუზი“, თ. ჭილაძე. მდგმურები. მეორე გამოცემა. რედ.: თ. ცინცაძე. თბილისი, 1979, გვ. 547-548

ოთარ ჭილაძე არ იზიარებს ორფევის და ევრიდიკეს მითის პლატონისეულ აღქმას, რომელიც თავის „სიმპოსიუმში“ ორფევს მხდალ, მშიშარა ადამიანად წარმოადგენს, რადგან თავისი სიყვარულის გამო სიკვდილი და ევრიდიკესთან ჰადესის სამფლობელოში გადასვლა არ აირჩია.

პირიქით, ოთარ ჭილაძე თავის პოემაში ორფევის და ევრიდიკეს სიყვარულს რომანტიკულად, ჰეროიკულად წარმოადგენს. უნდა აღინიშნოს, რომ პოემაში ორფევის და ევრიდიკეს ამბის გარდა სხვა მითოსური მოტივებიც არის ჩაქსოვილი. ამ კუთხით, ავტორი არ უნდა შემოიფარგლებოდეს მხოლოდ ანტიკური მოტივებით. პოემის დასაწყისშივე თითქოს ვხედავთ ბიბლიური მოტივის ალუზიასაც – ევრიდიკეს მდგომარეობას, რომელსაც ყვავილების კრეფისას გველი კბენს, ავტორი ახასიათებს, „როგორც თვალისთვის სივრცე, გახსნილი იყო სიცოცხლისათვის“. იმავე წინადადებაში აღნიშნულია, რომ მასში უკვე ღვიოდა ნაყოფი. თითქოს ავტორი აერთიანებს ბიბლიურ, სამოთხისეულ სცენას, როდესაც ადამს და ევას აკრძალული ხის ნაყოფის გასინჯვის შემდეგ აეხილათ თვალი და აბსოლუტურად სხვა სივრცე, სხვა რეალობა, სხვა განზომილება დაინახეს. შემდეგ წინადადებაში ავტორი უკვე მეგობრებისთვის, ნიმფებისთვის, საიდუმლოს გამჟღავნების სურვილზე საუბრობს. ამ ეპიზოდის გაგება ორგვარად შეიძლება – პირდაპირ, რისი მიხედვითაც ევრიდიკე უკვე შვილს ელოდება და ირიბად, როდესაც ასოციაციურად თითქოს სახარებისეული მოტივის ანტიკურ სივრცეში ტრანსფერს ვხედავთ.

აქვე ჩნდება დიონისესეული სცენა. კლასიკური აღწერილობა დიონისეს და მისი გარემოცვის. დიონისეს ავტორი ვაზის გვირგვინით, ცეკვით, სიმღერით, სიმთვრალით, გართობით და ეროტიკული სცენებით წარმოადგენს. ეს დიონისესეული სცენის სტანდარტული აღწერილობაა. საინტერესო ის არის, რომ ორფევის და ევრიდიკეს ამბავში დიონისესეული სცენის ინტეგრაცია ოთარ ჭილაძის მხატვრული ფანტაზიის ნაყოფია. ანტიკური წყაროები ჩვეულებრივ ორფევის და ევრიდიკეს ისტორიაში დიონისეს არ მოიხსენიებენ.

ორფევის პოემაში იდეალიზირებულია. მისი მუსიკა, მისი სიმღერა სამყაროსთვის მამოძრავებელი ძალა და ენერგიაა. ორფევს ავტორი მოიხსენიებს როგორც მარადიული სინათლის სვეტს და სიმართლის წვეთს. ევრიდიკეს დაკარგვას ის ტრაგიკულად აღიქვამს, თუმცა სიმღერას მაინც არ წყვეტს, რადგან სამყარო, იმედი, რწმენა სწორედ მის სიმღერაზეა დამოკიდებული.

ისევე, როგორც ევრიდიკეს სცენაში ორფევის პასაჟშიც ავტორი მოხერხებულად აერთიანებს სხვა მითოსურ სცენებს და პერსონაჟებს. კერძოდ, ურანოსის და გეას, წინარეოლიმპიელი ღმერთების, უძველესი თაობის ორი უმთავრესი ღვთაების ამბავს – გეა და ურანოსი შემფოთებულები და დამწუხრებულები არიან.

პოემის საკვანძო ეპიზოდი, როგორც დრამატული, ასევე სიუჟეტური კუთხით, ორფევის და მითოსური ქარონის შეხვედრაა. ოთარ ჭილაძეს ძალიან ზუსტად გადმოაქვს ანტიკური მითოსის ტრადიცია ჰადესის სამეფოს, იმქვეყნიური სამყოფლის შესახებ, სადაც გარდაცვლილ ადამიანთა სულები ხვდება. მდინარე სტიქსის გადალახვა ჰადესის სამეფოში შესვლის წინაპირობაა. ჰადესის სამეფოს კერბეროსი იცავს, ხოლო მითოსურ ქარონს გარდაცვლილთა სულები გადაჰყავს მდინარე სტიქსზე. ყველა ეს ტრადიციული მითოსური ელემენტი ოთარ ჭილაძეს დეტალურად აქვს აღწერილი.

კიდევ უფრო საინტერესოა, თუ როგორ ხედავს იგი ქარონს. ჭილაძისეული ქარონი პირქუში, უტყვი, ჩუმი და უემოციო პერსონაჟია. ავტორი კარგად ქმნის ჰადესის სამეფოს განცდას – ფერები, შუქი, გარემო, ხმები – ჰადესის სამეფოსთვის მკითხველისთვის ძალიან ორიგინალურად, მაღალმხატვრულად და ზუსტად აცოცხლებს. მკითხველი თითქოს გრძნობს იმ ენერგიას, იმ სულს, რომელიც ჰადესის სამყოფელს აქვს. ქარონი ამ სამყაროს მთავარი ატრიბუტია. ოთარ ჭილაძე მას ასე აღწერს: „თვალები მშრალი და ტყვიისფერი ჩაასო მტვერში. არ შეკრთობია არც ერთი ნაკვთი... არ შერხევია არც ერთი ღერი ჭაღარა თმისა... უძრავად იდგა ქვად ქცეულ ნავში და მდორე წყლისგან დამჰკნარ წვივებზე მიჰკვროდა შლამი და წურბელები“.

ემოციური და მხატვრულობის თვალსაზრისით გამორჩეულია ორფევის ვედრება ქარონისადმი.¹¹⁷¹ ის ქარონს ჰადესთან შეხვედრის უფლებას სთხოვს. უნდა, რომ ევრიდიკეს სული სთხოვოს ჰადესს და თავისი მეუღლე კვლავ ცოცხლებს შორის დააბრუნოს. ოთარ ჭილაძე თითქოს მიჰყვება მითის ძირითად სტრუქტურას, თუმცა უამრავი სხვადასხვა დეტალით, ეპიზოდით, ხასიათით, შტრიხით, გარემოს აღწერით იმგვარად ამდიდრებს და აფერადებს მას, რომ მითს აბსოლუტურად ახალ სიცოცხლეს შთაბერავს.

ისევე, როგორც წინა პასაჟებში ამ შემთხვევაშიც ავტორი ახერხებს სხვადასხვა მითოსური ამბების ერთ სიუჟეტში გაერთიანებას. მაგალითად, ორფევის ქარონისადმი ვედრების პასაჟში მოხსენიებულია ჰერაკლეს ამბავიც. ჰერაკლე ის გმირია, რომელიც მითის თანახმად უვნებლად ჩავიდა ჰადესის სამეფოში და თავად კერბეროსი, ჰადესის მცველი, ამოიყვანა იქიდან. ოთარ ჭილაძესთან ორფევის თავისი

¹¹⁷¹ „მე კი სიკვდილი არ მინდა, ქარონ, თორემ ამასაც მოვახერხებდი და მაშინ აღარ დამჭირდებოდა ამდენი ხვეწნა... და თავსაც აღარ დავიმცირებდი, მაგრამ მე სხვა მსურს. ჩემი სურვილი უფრო დიდია, ვიდრე სიკვდილი. სიკვდილზეც ბევრად უფრო ძნელია, რომ სინამდვილედ ვაქციო იგი. სათხოვნელად ვარ, ქარონ, მოსული და დღესვე უნდა ვნახო ჰადესი და ვთხოვო ჩემი მეუღლის სული, რომ დავაბრუნო მიწაზე იგი და მასთან ერთად ვიცოცხო კიდევ, თუნდაც ერთი დღე, ან ერთი წუთი, ოღონდ ვიცოცხო, ოღონდ შემემძლოს, რომ კვლავ შევახო მთრთოლვარე ხელი, რომ კვლავ გამოვჩნდე მის დიდ თვალებში და გავიგონო მისი ჩურჩული, ვით გაღვივებულ ცეცხლის შრიალი...“

ვედრების დროს ჰერაკლეს ამბავსაც იხსენებს და მათ შორის განსხვავებაზე ამახვილებს ყურადღებას. ჰერაკლე ძალით მივიდა და კერბეროსი მოიტაცა, ხოლო ორფესი მხოლოდ მთხოვნელია და სურს, რომ მისი ახალგაზრდა მეუღლე, რომელიც ბოროტ შემთხვევას ემსხვერპლა, დაიბრუნოს.

ორფესის ვედრებას, რომელიც რამდენიმე ეპიზოდად არის შემოთავაზებული, ქარონი მრავლისმეტყველი და პირქუში დუმილით პასუხობს. მაშინაც კი, როდესაც ორფესი მას ეუბნება, რომ მას მხოლოდ სიყვარული ამოძრავებს, ის გრძნობა, რომელსაც თავად ზევსი და ჰადესიც კი ემორჩილებიან. ორფესის მორალური გამარჯვების სიმბოლო ის არის, რომ სულ ბოლო სცენაში, მას შემდეგ, რაც ევრიდიკეს მეგობარი ნიმფაც კი მზად არის თავისი სიცოცხლე ევრიდიკეს შესწიროს, ქარონს ცრემლები ადგება.¹¹⁷²

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ სტრუქტურულადაც და სტილურადაც ოთარ ჭილაძე ძალიან კარგად ახერხებს ანტიკური დრამის სულის გადმოცემას. ანტიკურობის რეცეფცია მასთან მხოლოდ სიუჟეტების, გმირების და პერსონაჟების დონეზე არ ხდება. პოემას ანტიკური დრამის სტრუქტურა, სტილი და ხასიათი აქვს. ორფესის და ქარონის დიალოგი კლასიკური პერიოდის ბერძნული ტრაგედიის აგონს ჰგავს თითქოს. დიალოგური პარტიების მიღმა ცალკე არის წარმოდგენილი ქოროს ტიპის პარტიები. ეს პოემას უფრო მეტად დრამატულ ხასიათს აძლევს.

ოთარ ჭილაძე ორფესის სახეს კიდევ უფრო მნიშვნელოვნად და აღმატებულად წარმოადგენს. ანტიკური მითისგან განსხვავებით ორფესი ევრიდიკეს გადარჩენას მხოლოდ თავისი პირადი სურვილისა და ემოციისთვის არ ცდილობს. როგორც ნაწარმოების დასაწყისშივე ჩანს, ორფესი ადამიანთა შორის იმედთან, რწმენასთან, სიხარულთან არის დაკავშირებული. მაშინაც კი, როდესაც ორფესი ქარონს ეუბნება, რომ ის მზად არის მისი პირადი ტანჯვა აიტანოს, მას შეეგუოს და იცის, რომ ევრიდიკე მისთვის დაკარგულია, მას არ შეუძლია ის ხალხი დააღალატოს, რომელიც მის უკან იმედით და მომლოდინედ დგას. ორფესის გაჩუმება და ევრიდიკეს ბედის ჩუმად მიღება მისთვის „დაჩოქება“, რაც შემდეგ ამ ხალხს დააშინებს. მას პირიქით სურს, რომ ხალხს მაგალითი და იმედი მისცეს.¹¹⁷³

ორფესი მაინც გამარჯვებულია. ნაწარმოების უკანასკნელ სცენებში ავტორი კიდევ უფრო მეტად შორდება მითის ანტიკურ ვერსიას. ქარონი ორფესის თხოვნების მიმართ შეუდრეკელია, თუმცა პოემის ფინალურ ნაწილში მთვარე

¹¹⁷² ქარონი დუმდა, ოღონდ თვალებში რაღაც ჩაუდგა ზეთის მაგვარი: ორი მოძრავი ლაქა... ყვითელი...

¹¹⁷³ „ჩემს უკან ხალხი დგას, ქარონ, დაეჭვებული და დაბნეული. და მთავარია, თუ რას წაიღებს და როგორ წავა შინისკენ იგი: დაშინებული შენი დუმილით, თუ ჩემი ვნებით და სითამამით აღტაცებული?! ამიტომ ვდგავარ მე შენს წინაშე, მაგრამ ვერასდროს ვერ ეღირსები ჩემს დაჩოქებას და ვერც სიმშვიდეს ვერ ეღირსები, რადგან სისხლში გაქვს ამოვლებული სული...“

მიმართავს ორფევსს და ეუბნება, რომ მისი ტკივილი და ემოცია მარადიული გახდა. ქარონმა ორფევსის თხოვნა არ/ვერ მიიღო, თუმცა ორფევსის ემოცია, მისი ძალა, სიყვარულის ძალა, ის იმედი და რწმენა, რომელსაც იგი განასახიერებდა, მომავალში აღმოცენდება და ადამიანებს სიცოცხლის სურვილს და იმპულსს მისცემს.¹¹⁷⁴

ორფევსი ოთარ ჭილაძესთან, ერთი მხრივ, თითქოს ქრისტიანული გმირია. ის თავს წირავს, ტკივილს განიცდის, იმისთვის, რომ ახალი ცხოვრება, ახალი ადამიანი დაიბადოს. მეორე მხრივ, მასში არის რაღაც პრომეთესეული. ორფევსი ხდება მარადიული და მისი მაგალითი, მისი შეუპოვრობა, მისი ემოცია სხვა ადამიანებში ბადებს ძალას. ის ადამიანებს სიჯიუტეს, შეუპოვრობას, მიზანსწრაფულობას ასწავლის. მწყემსი ორფევსის სახელს გამოკვეთს კლდეზე. როგორც დასაწყისში ევრიდიკეს სცენაში ჩანს, თითქოს ინტუიციურად ოთარ ჭილაძეზე გავლენას სახარებისეული აკრძალული ხის სცენაც ახდენს. ორფევსის წყალობით მწყემსმა პირველად იგრძნო „ნახირის, ფუნის და ერბოს“ სუნი. სხვანაირად უკრავს მისი (მწყემსის) სალამური. ორფევსი თითქოს მიდის ღვთაებრივი, ბუნებრივი წესრიგის წინააღმდეგ და ევრიდიკეს გადარჩენა უნდა. მისი ბრძოლა მაგალითი ხდება ადამიანებისთვის. მაშინაც კი, როცა მწყემსი ნახირის და ფუნის სუნს გრძნობს, რაც მანამდე უცხო იყო მისთვის, ანუ არცთუ ყველაზე საამო და სასიამოვნო სურნელს, ეს ავტორისთვის მაინც უფრო მეტად მისაღებია, რადგან მასში მეტია ადამიანური, ამქვეყნიური.

მთვარის სიტყვას ევრიდიკეს სიტყვა მოჰყვება. ევრიდიკე დაბრუნდა, მისივე სიტყვებით, „გამოვიდა“, თუმცა ზუსტად არ ჩანს, ის ფიზიკური ფორმით დაბრუნდა ორფევსთან, თუ ორფევსის ბრძოლის და შეუპოვრობის შემდეგ, მისი სიყვარული იმარჯვებს სიკვდილზე და ეს „დაბრუნება“ უფრო სულიერ, მეტაფიზიკურ დონეზე უნდა გავიგოთ.

„სიყვარულის პოემა: ორფევსი და ევრიდიკე“ ძალიან საინტერესოა იმ კუთხით, რომ, ერთი მხრივ, ანტიკურობის რეცეფციას ახდენს, ხოლო, მეორე მხრივ, ავტორი ანტიკურ სიუჟეტს მნიშვნელოვნად გადაამუშავებს, ამდიდრებს მას სხვა ანტიკური თუ არაანტიკური მოტივებით და მთლიანად გადაიაზრებს ანტიკურობის ერთ-ერთ ყველაზე ცნობილ მითს, ორფევსის და ევრიდიკეს შესახებ. მისი მსოფლალქმა უფრო ოპტიმისტური და ადამიანოცენტრულია. მას სჯერა სიყვარულის და თავის პოემაში

¹¹⁷⁴ სამაგიეროდ შენი ტკივილი, შენი ოცნება და ვნება შენი – სწორედ დღეს გახდა მარადიული. არ დაკარგულა შენი სიტყვები. ამ ყრუ კედელზე ასხლტნენ ისინი და შორს, შენს იქით იპოვეს ხნული: ადამიანის სული, შიშველი. ჯერ გულუბრყვილო, მაგრამ ჯიუტი. აი, მე უკვე ვხედავ აქედან, როგორ დააგდო მწყემსმა ნახირი და ხანჯლით ხელში მიხობავს კლდეზე, რომ იქ ამოჰრას შენი სახელი... რადგან პირველად დღეს ეცა ცხვირში ნახირის, ფუნის და ერბოს სუნი. სხვა ხმა აღმოხდა მის სალამურსაც. სხვა, უცნაური... და შეკრთა იგი, როგორც წყვდიადი მზის ამოსვლისას...

ხატავს, რომ ორფევისისეული სიყვარული მთელ სამყაროს ამოძრავებს და უკეთესს ხდის, თუნდაც მაშინ როდესაც ბუნებრივ, ღვთაებრივ წესრიგს უპირისპირდება.

თავის პოეზიაში ოთარ ჭილაძე არაერთხელ ახდენს ანტიკურობის რეცეფციას პირდაპირი თუ არაპირდაპირი ფორმით. ამ უკანასკნელის მხრივ, ძალიან საინტერესოა მისი ლექსი „მხოლოდ ხანდახან (დაბინდულ ფარდას)“, რომელშიც იგი კატულუსისეულ მოტივს „odi et amo – მიყვარხარ და მძულხარ“ იმეორებს. რთული სათქმელია, თუ ზუსტად რა იყო ავტორის წყარო. იგი კატულუსს თავის ლექსში არ იხსენიებს, თუმცა გამომდინარე იქიდან, რომ ოთარ ჭილაძე ანტიკურ მწერლობას კარგად იცნობს, ლოგიკურია, დავუშვათ, რომ ის კატულუსისეულ ფორმულას იყენებს.

თავის სხვა ლექსში („ოხ, მახსოვრობის ბოროტო ღმერთო“) იგი საუბრობს იმაზე, თუ როგორ ტოვებს ადამიანს მისი მოგონებები და ემოციები და შემდეგ აღნიშნავს, რომ ის ცარიელია, როგორც პანდორას ყუთი. სიცარიელის პანდორას ყუთთან შედარება, ერთი შეხედვით, საკმაოდ უცნაურია, რადგან პანდორას ყუთი, მითის თანახმად, კაცობრიობისთვის დამლუპველი დაავადებებით, უბედურებებით და მანკიერებებით იყო სავსე, ხოლო თავად პოეტისთვის ის მოგონებები, რომლებმაც იგი დატოვა, ძვირფასია. თუმცა შემდეგ სტრიქონში ჩანს, თუ რატომ გადაწყვიტა პანდორას ყუთის შედარებად გამოყენება. მითის თანახმად, პანდორას კაცობრიობისთვის ერთადერთი ნუგეში აქვს თავის ყუთში დარჩენილი – იმედი. ასევე ამ ლექსშიც – ამ მოგონებებისგან ცარიელ „ყუთში“, ადამიანში, ერთადერთი იმედი რჩება, რომ ეს მოგონებები, რომლებიც რეალურად მის მთელ განვლილ ცხოვრებას წარმოადგენს, ისევ განმეორდება.

ლექსში „გახსოვდეს ვისი გორისა ხარ“ პოეტი იმ ადამიანებს, რომელთაც თავისი წარსული, წარმომავლობა და წინაპრები ჰყავთ დავიწყებული, ადარებს ბერძნული მითოლოგიის ტანტალოსს, პერსონაჟს, რომელიც მარადიული ტანჯვისთვის გაწირეს ღმერთებმა. ღმერთების დასჯის შემდეგ, ტანტალოსი წყალში დგას, ზემოდან ხილით დახუნძლული ხის ტოტები აქვს გადაფარებული, თუმცა არც წყლის დაღევა შეუძლია და არც ხილის დაგემოვნება. ავტორისთვის ადამიანი, რომელმაც თავისი წარსული დაივიწყა, სწორედ ტანტალოსის მსგავს მდგომარეობაშია.

საინტერესოა, რომ თავის სხვა ლექსში („მან აიფარა პირზე ხელები“) ის იხსენიებს კიდევ ერთ მითოსურ პერსონაჟს, სიზიფოსს (სიზიფეს ფორმით), რომელიც მარადიული ტანჯვისთვის გაწირეს ღმერთებმა.

კიდევ ერთი ანტიკური პერსონაჟი/სიმბოლო ჩნდება ლექსში „რკინის საწოლი“. ლექსი რამდენიმე ნაწილად იყოფა. ერთ-ერთ ნაწილში ოთარ ჭილაძე განიხილავს ადამიანის, განსაკუთრებით კი პოეტის, ცხოვრების არსს და მნიშვნელობას. ის

ამბობს, რომ ადამიანი მთელი მისი არსებით უნდა ცხოვრობდეს და სრულად შეიგრძნოს სიცოცხლე.¹¹⁷⁵

მისთვის იდეალური ცხოვრებისეული გზა პოეტის გზა და მისი ცხოვრებაა – ანუ მთელი არსებით ცხოვრება, როდესაც მართალი ხარ საკუთარ თავთან და შენს სიმართლეს ემსახურები. ოთარ ჭილაძე პოეტს შემდგომ ანტიკურ დიოგენეს ადარებს. ფილოსოფოსი, კინიკოსი დიოგენე ანტიკურობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სიმბოლოა, რომელიც შემდგომდროინდელ ხელოვნებასა და ლიტერატურაში არაერთხელ არის ასახული. დიოგენე ყველაზე ცნობილი მისი ალექსანდრესთან გასაუბრებით არის. დიოგენეს რეცეფცია განსხვავებული სახით და ფორმით გვხვდება ხოლმე. მას წარმოადგენენ ხოლმე, როგორც განმარტოებულ მიზანთროპს, რომელსაც არ აქვს ადამიანური სამყაროს რწმენა (მაგალითად, შექსპირის „ტიმონ ათენელი“), თუმცა ოთარ ჭილაძესთან, პირიქით, დიოგენე წარმოდგენილია როგორც ჭეშმარიტების და სიმართლისთვის მებრძოლი ადამიანი. პოეტი დიოგენეს უნდა ჰგავდეს თავისი სიმართლით, ამ სიმართლისთვის რწმენით და მისთვის ბრძოლის მზაობით. ოთარ ჭილაძისთვის დიოგენე ინდივიდია და არცერთ შემთხვევაში არ უპირისპირდება ამ ქვეყანას, პირიქით („ყველაფრის განცდას ცდილობდა, ამ ქვეყანაზე, რაც არსებობდა“). ამ მხრივ, ოთარ ჭილაძის დიოგენე განსხვავებულია, ვიდრე ჩვეულებრივ ამ ანტიკური ფიგურის რეცეფციას ვხედავთ ხოლმე.

ერთდროულად რამდენიმე ანტიკური ტერმინი გვხვდება ოთარ ჭილაძის ორ ლექსში – „იტალიური რვეული“ და „სინათლის წელიწადი“. „იტალიურ რვეულში“ ის მოიხსენიებს რომს, პომპეის და ვეზუვს, ხოლო „სინათლის წელიწადში“, რომელიც სასიყვარულო თემატიკას ეძღვნება – მედუზას, ამურს და არიადნეს. ამ ტერმინებს ძირითადად ეპიზოდური ხასიათი აქვთ, მაგალითად, აღწერს, რომ მიჯნურის ხელი მას ისე ეჭირა, როგორც არიადნეს ძაფის გორგალი.

ანტიკურობის რეცეფციის თვალსაზრისით ოთარ ჭილაძის შემოქმედებაში და შესაძლოა მთლიანად ქართულ ლიტერატურაში ყველაზე მნიშვნელოვანი რომანი – „გზაზე ერთი კაცი მიდიოდა“. ეს არის მითოსურ-ისტორიულ მოტივებზე შექმნილი რომანი, რომელშიც მოქმედება ანტიკური ხანის მითების ლეგენდარულ კოლხისში ხდება.

რომანში ანტიკურობის რეცეფციის შესახებ ცალკეული დეტალების თუ ეპიზოდების დონეზე მსჯელობა შეუძლებელია, რადგან მთლიანად რომანი, განსაკუთრებით სამიდან მისი პირველი ნაწილი („აიეტი“) მთლიანად ანტიკურობის რეცეფციას წარმოადგენს.

¹¹⁷⁵ „და თუ სიცოცხლეს ბუნება აძლევს, ცხოვრება უნდა შეძლოს თვითონვე“.

ისევე, როგორც მთელი მისი შემოქმედების მანძილზე ოთარ ჭილაძე ანტიკური მოტივების რეცეფციას შემოქმედებითად ახდენს, მთელი რიგი სხვადასხვა მოტივით, პერსონაჟით, ხასიათით და სიტუაციით ამდიდრებს. ამავე დროს, ის ახალ სიცოცხლეს სძენს ანტიკურ მითოსურ სახეებს. ისინი ქართულ მხატვრულ და მითოპოეტურ გადმოჰყავს.

მის რომანში ანტიკური, სახარებისეული, აღმოსავლური, ლათინური ამერიკის პოსტმოდერნიზმის, „ქართლის ცხოვრებისეული“, ზოგადად, ქართული მოტივები ერთმანეთს ისე ერწყმის და ისე გადადის ერთმანეთში, იმდენად ქმნის ერთ მხატვრულ მთლიანობას, რომ მათი განცალკევებით განხილვა პრაქტიკულად შეუძლებელია.

ამის ყველაზე მარტივი მაგალითი არის ქალაქი ვანი, სადაც ძირითადი მოქმედება ხდება. მოქმედების ლოკაციად ვანის არჩევა ერთდროულად რამდენიმე მოტივს აერთიანებს. ერთი მხრივ, ვანის ისტორიული რეალობა, დადასტურებული არქეოლოგიური გათხრების დონეზე ადასტურებს, რომ ვანი ანტიკური პერიოდის კოლხისის მნიშვნელოვან ცენტრს წარმოადგენდა, თუმცა სავარაუდოდ, უფრო გვიანდელი საუკუნეების. მეორე მხრივ, არგონავტების მითი და მისი ლიტერატურული გადმოცემები იცნობს აიეტის ქალაქ აიას, რომელიც ხმელეთის სიღრმეში მდებარეობს და ყველაზე ხშირად ქუთაისთან, ან მის მიმდებარე რეგიონთან აიგივებენ ხოლმე. ამავე დროს, ანტიკური კოლხისი ბერძნული კოლონიზაციის ტალღის შემდეგ ხდება თავისი პოლისებით ბერძნული სამყაროს ნაწილი, რომელიც მთელ ხმელთაშუაზღვისპირეთს და შავიზღვისპირეთს მოიცავს.

ოთარ ჭილაძე ამ მოტივებს ვანში აერთიანებს – მისი ვერსიით ისტორიული ვანი არის აიეტის ქალაქი, აქ ჩამოდიან არგონავტები. ამავე დროს ის ვანს ზღვისპირა ქალაქად, ტიპურ პოლისად წარმოადგენს. ზღვის ვანიდან უკან დახევა, დაშორება, ნაწარმოების ერთ-ერთი ძირითადი მოტივია. ზღვა ეტაპობრივად უკან იხევს და შორდება ვანს.

ვანი მხოლოდ ერთი მაგალითია, თუ როგორ უდგება ოთარ ჭილაძე შემოქმედებითად ანტიკურ და სხვა მოტივებს და ანტიკურ მითზე დაყრდნობით ქმნის აბსოლუტურად განსხვავებულ, თავის საკუთარ სამყაროს. არგონავტების მითს ოთარ ჭილაძის რომანი ინტერტექსტუალურად უკავშირდება.

ვანის მსგავსად შეცვლილია არაერთი სახელი – მაგალითად, აიეტის შვილებს ქარისა და აფრასიონი (აფსირტოსის ნაცვლად) ჰქვიათ. მედეა მხოლოდ ამის შემდეგ იბადება. განსხვავებულია, ფრიქსეს კოლხისში მოხვედრის ამბავიც. ოქროს საწმისი რომანის მიხედვით ფრიქსეს ჩამომყვანი ვერძის ოქრომჭედელთა უბანში გატარების

შედეგია. ოქრომჭედელთა უბანი ვანის და, ზოგადად, აიეტის სამეფოს კეთილდღეობის და აყვავებულობის სიმბოლოა.

რომანი სამ ნაწილად იყოფა – „აიეტი“, „უხეირო“ და „ფარნაოზი“. „აიეტში“ სწორედ არგონავტების კოლხისში, აიეტის სამეფოში არგონავტების ჩასვლის და ოქროს საწმისის მოპოვების ამბავია აღწერილი. ზოგად დონეზე ავტორი თითქოს მიჰყვება არგონავტების მითს. ჩანს, რომ კარგად იცნობს აპოლონიოს როდოსელის და ორფიკულ „არგონავტიკას“.

თუმცა მრავალი დეტალი განსხვავებულია. მაგალითად, აფრასიონი (აფსირტოსი) ბავშვობაშივე წინასწარმეტყველებს, რომ მას არგონავტების დევნისას მოკლავენ და ასეც ხდება. მედეა მითოსური ტრადიციის შესაბამისად რომანშიც შელოცვების და ჯადო-წამლების ოსტატია, თუმცა ეს მამიდა ყამარისგან, სრულად ჭილაძისეული პერსონაჟისგან, ისწავლა.

აიეტის სამეფო ოქროს ხანაა, ბედნიერი სივრცეა, აყვავებული და ბედნიერი ქვეყანა. უცხოელის, პირველი ბერძენის ფრიქსეს გამოჩენა აიეტის სამეფოს დაცემის დასაწყისია. სწორედ ამ პერიოდიდან იწყებს ზღვა დაშორებას და უკან-უკან მიდის, შორდება ვანს. ამას თავდაპირველად მხოლოდ მეთევზე ბედია ამჩნევს. ვანი საზღვაო სივრცეა, კლასიკური პოლისის ცხოვრებით ცხოვრობს – მეთევზეობით, ვაჭრობით, ზღვაოსნობით. იქვეა განვითარებული ანტიკურობისთვის კლასიკური „ქართული“ ხელობა – ოქრომჭედლობა. ანტიკური ტრადიცია მითოსურ კოლხისს, ოქროს საწმისის ქვეყანას და, ზოგადად, კავკასიას (მაგალითად, სვანეთს) წარმოადგენდა ოქროს და მეტალების მოპოვების სივრცედ. ოთარ ჭილაძესთანაც ეს ორი ტრადიცია – ბერძნულ-პოლისური და ანტიკურ-ქართული ერთმანეთს ერწყმის და მისი რომანის ვანში იკვეთება.

აიეტის სამეფოს დეკადანსი ოქროს საწმისის გატაცებასთან ერთად შეუქცევადი ხდება. ბედნიერი ხანა დასრულდა. ფრიქსეს შემდეგ უკვე არგონავტების ლაშქრობამ, ოქროს საწმისის გატაცებამ და მედეას გაქცევამ, აიეტის სამეფო, პრაქტიკულად, დაასრულა.

კოლხისში დაბრუნების შემდეგ აიეტს მის მიერ გაძევებული ბიძაშვილის ოყაჯადოს და მისი შვილის ჯარი ამარცხებს, კლავს და მმართველობას ართმევს.

რომანის მეორე და მესამე ნაწილი უფრო მეტად ორიგინალურია და მეტად სცდება ანტიკურ თემატიკას. მოქმედებას ამ ნაწილში ავტორი თითქოს სრულად თავისი მხატვრული ფანტაზიით ავითარებს. მეორე ნაწილის ერთ-ერთი მთავარი მოქმედი პირი, ოყაჯადოს ყოფილი მეზრდოლი უხეიროა.

მთავარი მოქმედი პირი კი მეორე და, განსაკუთრებით, მესამე ნაწილში უხეიროს შვილი ფარნაოზია, რომლის ცხოვრებისეულ ამბავსაც ეძღვნება რომანი. ფარნაოზი,

ისევე, როგორც ნაწარმოების მეორე და მესამე ნაწილის პერსონაჟების აბსოლუტური უმრავლესობა გამოგონილი პერსონაჟია და ანტიკურობასთან საერთო არ აქვს. თუმცა, შესაძლოა, ამ სახელს „ქართლის ცხოვრების“ გავლენა განაპირობებდეს.

საინტერესო პერსონაჟია ინო, ფარნაოზის სიყვარული, რომელიც თემატურად ანტიკურობას არ უკავშირდება, თუმცა სახელი, ინო, ანტიკური მითოსიდან არის აღებული.

მეორე და მესამე ნაწილში მოქმედება კუნძულ კრეტაზეც ვითარდება. მინოსური კრეტა წინარეანტიკური ბერძნული სამყაროსთვის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ადგილს წარმოადგენს. ფარნაოზმა, რომელმაც სამშობლო დატოვა, კრეტაზე, მეფე მინოსის საბრძანებელში აგრძელებს ცხოვრებას. მინოსური კრეტა ოთარ ჭილაძის ინტერესის საგანია და მისი თხრობის კრეტაში განთავსება შემთხვევითი არ არის. კრეტაზე ფარნაოზი ხვდება დედალოსს, იკაროსის მამას, ლეგენდარულ პერსონაჟს.

საერთო ჯამში უნდა ითქვას, რომ ანტიკურობის რეცეფციის კუთხით ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაწარმოებია ქართულ ლიტერატურაში. მწერალი მონუმენტურ რომანს ანტიკური მითოსის და ანტიკური კოლხისის გადააზრების საფუძველზე შექმნილ მხატვრულ სივრცეში განათავსებს და საინტერესოდ და ორიგინალურად ახდენს ანტიკურობის გადააზრებას.

ვახტანგ (ვახუშტი) კოტეტიშვილი (1935-2008)

ეკატერინე კობახიძე

ვახუშტი კოტეტიშვილი იყო ცნობილი კრიტიკოსი, ლიტერატურათმცოდნე, მეცნიერი, ფოლკლორისტი, მთარგმნელი და მწერალი.

1959 წელს დაამთავრა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტი. 1965 წლიდან იყო ამავე უნივერსიტეტის დოცენტი, ირანული ფოლოლოგიის კათედრის ლექტორი და თბილისის კულტურის ინსტიტუტის პროფესორი. 1994 წლიდან ხელმძღვანელობდა ფოლკლორის სამეცნიერო ცენტრს, ხოლო 1995 წლიდან – ხალხური ხელოვნებისა და აღორძინების ცენტრს. იყო ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ეკუთვნის მრავალი სამეცნიერო ნაშრომი სპარსულ ენაზე და მონოგრაფიები ლიტერატურის სხვადასხვა ჟანრში.

თარგმნიდა სპარსულ, გერმანულ, რუსულ და ესპანურ პოეზიას. განსაკუთრებული აღიარება მოუპოვა სპარსული ენებიდან შესრულებულმა: ომარ ხაიამის, ჯამის, ჯაფეზისა და სხვა სპარსელ პოეტთა თარგმანებმა. მიღებული აქვს რამდენიმე, მათ შორის, საერთაშორისო პრემია და ჯილდო – რაინერ მარია რილკეს პოეტურ ციკლთა თარგმანისთვის (1990 წელს პარიზის ქართულ-ევროპული ინსტიტუტის პრემია და 1995 წელს ავსტრიის კულტურისა და ხელოვნების სამინისტროს პრემია. 2007 წელს ირანის სამთავრობო კომისიამ იგი სპარსულიდან ექვს საუკეთესო მთარგმნელთა შორის დაასახელა და საგანგებო სამთავრობო სიგელით დააჯილდოვა. 2005 წელს მიღებული აქვს პრემია „საგურამო“; 2003 წელს – ლიტერატურული პრემია „საბა“, ქართული ლიტერატურის განვითარებაში შეტანილი წვლილისათვის.¹¹⁷⁶

ვახუშტი კოტეტიშვილმა პირველი ლექსი 1954 წელს გამოქვეყნა, ხოლო პირველი თარგმანი – 1958 წელს. მის პოეზიაში საკმაოდ მძლავრად აისახა როგორც აღმოსავლური პოეზიის, ისე ქართული ფოლკლორისა და ზეპირსიტყვიერების მოტივები და ელემენტები. მართალია, ანტიკურობასთან დაკავშირებული მასალა მისი პოეზიის მაგისტრალურ ხაზს არ წარმოადგენს, მაგრამ რამდენიმე ლექსში ამ თემაზე საინტერესო პოეტურ მიგნებებს გვთავაზობს. ვახტანგ კოტეტიშვილის ლექსებში ანტიკურობა ასახავს არა მხოლოდ უნივერსალურ და მარადიულ ღირებულებებთან დაბრუნებას, არამედ ბერძნულ-რომაული სიმბოლოების ახლებურ კონტექსტუალიზაციას და ორიგინალურ ინტერპრეტაციას.

პოეტის მიერ ანტიკურობის აღქმის ერთგვარ გასაღებს წარმოადგენს „სულის და ხორცის სონეტი“:

„ნაქანდაკარი ანტიკური ქალღმერთის ტორსი
სრულყოფილია, თუნდაც იყოს ხელფეხნაკლული,
რადგან სული ქმნის ამ სისრულეს და არა ხორცი“.¹¹⁷⁷

ამრიგად, პოეტისთვის ანტიკურობა სრულყოფილების განსახიერებაა, რომელსაც არა მხოლოდ ფიზიკური ხიბლი, არამედ შინაგანი ჰარმონია განაპირობებს, რასაც პოეტი „სულს“ უწოდებს. პოეტის ეს თვალსაზრისი ერთგვარად ეხმიანება ანტიკურობის ცნობილ კონცეფციას, რომლის მიხედვითაც, ჰარმონია სხეულის და სულის მშვენიერებაში მდგომარეობს. პოეტის აზრით, ანტიკური ქანდაკების სხეულის მშვენიერება მისი სულიერი მშვენიერებითაა განპირობებული.

¹¹⁷⁶ ქართველი პოეტები: ენციკლოპედია. შემდგ.: ალ. ელერდაშვილი. თბილისი, 2021, გვ. 194.

¹¹⁷⁷ ვ. კოტეტიშვილი. სონეტები. თბილისი, 2015, გვ. 22.

რადგან სხვადასხვა პერიოდში დაწერილ ლექსებში პოეტში ხშირად რამდენჯერმე უბრუნდება ერთსა და იმავე სიმბოლოს, ანტიკურობასთან დაკავშირებული მასალა დავაჯგუფეთ არა ქრონოლოგიური, არამედ ე.წ. „თემატური“ პრინციპით.

სისიფოსის ცნობილი მითი ჩნდება 1990 წელს დაწერილ უსათურო ორსტრიქონიან ლექსში ციკლიდან „მრჩობლედები“:

„სიზიფე

ვერ გამიგია, ამ დიდებულ მთასთან ჭიდილი

თქვენს წყლის ნაყვავზე უფრო ფუჭი რატომ გგონიათ?!“¹¹⁷⁸

საინტერესოა, რომ ლოდი, რომელსაც ღმერთების მიერ ჰიბრისისთვის დასჯილი კორინთოსის ცბიერი მეფე სისიფოსი ტარტაროსში მთის მწვერვალისკენ მუდმივად მიაგორებს და ამაო შრომის საყოველთაოდ დამკვიდრებული სიმბოლოა, პოეტს აღქმული აქვს წყლის ნაყვავზე უფრო ღირსეულ, მიზანმიმართულ სწრაფვად, რადგან მთის ციცაბო კალთებზე სვლა, „დიდებულ მთასთან ჭიდილი“ მეტ გამბედაობას და ხასიათის სიმტკიცეს მოითხოვს.

სისიფოსის მითს მეტი დეტალებით პოეტი კვლავ უბრუნდება 2003 წელს დაწერილ ლექსში ციკლიდან „იუმორესკები“ სათაურით „უარი-ორევუარი“:

მქონდა ოდითგან ოცნება ორი -

ოდნავ მბჟუტავი და შორზე შორი.

ვცადე **სიზიფეს** ლოდის ატანა

მაგრამ სიბერემ მითანდათანა,

და გავისტუმრე ორივ უარით

თავაზიანი „ორევუარით“.¹¹⁷⁹

სისიფოსის შრომა ლექსში პოეტს აღქმული აქვს საკუთარი აუხდენელი ოცნებისთვის გაწეული შრომის სიმბოლოდ. ლექსიდან ჩანს, რომ სისიფოსისგან განსხვავებით, რომელიც იძულებულია უკან დაგორებული ლოდი კვლავ აიტანოს

¹¹⁷⁸ ვ. კოტეტიშვილი. ლექსები. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://www.aura.ge/101-poezia/14664-vaxushti-kotetishvili--mrchobledebi.html> ბოლო ნახვა: 10.10.2024.

¹¹⁷⁹ ვ. კოტეტიშვილი. ლექსები. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://poetry.ge/poets/vakhushti-kotetishvili/poems/1408.iuioreskebi.htm> ბოლო ნახვა: 10.10.2024.

მწვერვალზე, პოეტი საკუთარი სურვილით მიისწავოდა მიუღწეველი მიზნისაკენ და რომ არა სიბერე, განაგრძობდა ამ ოცნებისკენ ჯიუტ, თუმცა კი ფუჭ სვლას. ახლა ამაზე უარის – „ორეუარის“ თქმა უწევს, რასაც იგი ერთგვარი სინანულითა და ირონიით გამოთქვამს.

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ სისიფოსის მითი პოეტის ცხოვრებისეული კრედოს ერთგვარი ირონიული შეფასებაა. პოეტი საკუთარ თავს აღიქვამს სისიფოსად, რომელიც მუდმივად მიისწრაფვის მწვერვალისკენ, სადაც საკუთარი, თუნდაც მიუღწეველი ოცნება ეგულება.

კინიკოსი ფილოსოფოსი დიოგენე ნახსენებია პოეტის უსათაურო ლექსში („სულ დიოგენედ ვიქეცი“) ციკლიდან „წუთისოფლისანი“:

„სულ დიოგენედ ვიქეცი,
არ ვცვლი ცხოვრების წესს,
ის, რაც თქვენ ქვენა გგონიათ,
მე იმაში ვჭვრეტ ზეს.
ამ კასრში, ჩემო მპოვნელო,
ნუ გაგაოცებს ეს.
გაიწი, მაკედონელო,
ნუ დამიჩრდილავ მზეს!“¹¹⁸⁰

როგორც ცნობილია, სინოპელი ფილოსოფოსი დიოგენე ცნობილი იყო თავისი უცნაურობებით, რამაც მის შესახებ არაერთი ანეკდოტის შექმნას დაუდო სათავე. სიღარიბის სიქველედ შემრაცხავი მაწანწალა ცხოვრებას ამჯობინებდა და ღამეს ბაზრის მოედანზე დიდ პითოსში თუ ცარიელ კასრში ათევდა.¹¹⁸¹ მაკედონელის ხსენებისას პოეტი გულისხმობს დიოგენესა და ალექსანდრე მაკედონელის შეხვედრის ცნობილ ეპიზოდს, რომელიც პლუტარქოსს „პარალელური ბიოგრაფიების“ „ალექსანდრეს ცხოვრებაში“ აქვს ნახსენები. მოვიყვანთ ამ მონაკვეთის თარგმანს: „ახლა კი ბერძენთა საერთო კრება გაიმართა ისთმუსში, სადაც კენჭისყრით გადაწყვიტეს ალექსანდრესთან ერთად სპარსეთის წინააღმდეგ ლაშქრობის მოწყობა და იგი მათ წინამძღოლად გამოცხადდა. ამის შემდეგ მრავალი სახელმწიფო მოღვაწე და ფილოსოფოსი მივიდა მასთან მილოცვით და ის ელოდა, რომ კორინთოსში მყოფი დიოგენე სინოპელიც ანალოგიურად მოიქცეოდა. მაგრამ

¹¹⁸⁰ ვ. კოტეტიშვილი. ლექსები. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://www.aura.ge/101-poezia/4695-vaxushti-kotetishvili--ciklidan-tsutisoflisani.html> ბოლო ნახვა: 10.10.2024.

¹¹⁸¹ W. Desmond. Cynics. Berkeley, Los Angeles, 2008, გვ. 21.

რადგან ამ ფილოსოფოსმა ოდნავადაც არ მიაქცია ყურადღება ალექსანდრეს და განაგრძო დასვენება გარეუბან კრანიონში, ალექსანდრე პირადად წავიდა მის სანახავად; და იპოვა იგი მზეზე მწოლიარე. დიოგენე ოდნავ წამოდგა, როცა დაინახა მისკენ მომავალი ამდენი ადამიანი და ალექსანდრეს მიაპყრო თვალები. და როდესაც მეფემ მიმართა მას მისალმებით და ჰკითხა, უნდოდა თუ არა რამე, დიოგენემ უპასუხა: დიახ, ცოტა მოშორდით ჩემს მზეს. ამბობენ, რომ ალექსანდრე იმდენად გაოცებული იყო ამით და იმდენად აღფრთოვანებული იყო ამპარტავნობითა და სიდიადით ამ კაცისა, რომელიც ალექსანდრეს მიმართ მხოლოდ ზიზღის გარდა არაფერს გრძნობდა, რომ უთხრა საკუთარ თანხმლებ პირებს, რომლებიც წასვლისას იცინოდნენ და ხუმრობდნენ ფილოსოფოსზე: „ჭეშმარიტად, მე რომ არ ვიყო ალექსანდრე, ვიქნებოდი დიოგენე“ (Plut. Vit. Alex, 14. 1-5).

ლექსიდან ირკვევა, რომ პოეტი, საკუთარი ცხოვრების წესიდან და „ძლიერთა ამა ქვეყნისა“ მიმართ დამოკიდებულებიდან გამომდინარე, ბევრ საერთოს პოულობს დიოგენესთან. მისი ცხოვრებისეული კონცეფცია კარგად ჩანს „მიწის სონეტში“:

„ურჩობა ბედის რჩეულთათვის რომელ ერთს შერჩა,
მაკედონელებს, რამზესებს თუ ასარგადონებს?“¹¹⁸²

„მაკედონელები“ ლექსში უდიდესი ძალაუფლების მქონეთა მეტაფორაა, რომლებიც „დიოგენეებს“ არაფრად მიაჩნიათ, რადგან კარგად ესმით, რომ ბედისწერა არავის დაინდობს.

საინტერესოა, რომ სიცოცხლის ბოლო წლებში დაწერილ ლექსებში, რომლებიც კრებულში „სონეტები“ დაისტამბა, პოეტი ისევ უბრუნდება დიოგენეს თემას და „სიბერის სონეტის“ ბოლო სტრიქონებში საკუთარ თავზე წერს:

„შენა ხარ მხოლოდ დიოგენეს ფუტურო კასრი,
რომელშიც უკვე დიოგენე აღარ ბინადრობს.
აღარ გაწუხებს აღარცერთი ძველი ჭრილობა
და ეუფლება შენს სულს სრული უსურვილობა“.¹¹⁸³

პოეტი ორიგინალურად და ემოციურად აღწერს სიცოცხლის მიწურულს ადამიანის ფიზიკური ძალების, ბრძოლის უნარის დაშრეტას. წინა ლექსთან ერთ კონტექსტში, მართლაც, უფრო გასაგები ხდება ალექსანდრე დიდის არაფრად

¹¹⁸² ვ. კოტეტიშვილი, სონეტები. თბილისი, 2015, გვ. 22.

¹¹⁸³ ვ. კოტეტიშვილი, სონეტები. თბილისი, 2015, გვ. 2.

ჩამგდები კინიკოსი დიოგენედან „დიოგენეს ფუტურო კასრამდე“ ტრანსფორმაციის ემოციური, ერთგვარად ირონიული მხატვრული დატვირთვა.

ამავე სონეტში ვახუშტი კოტეტიშვილი **ანტიკურ ჰადესთან** დაკავშირებულ რამდენიმე პოეტურ სახეს წარმოადგენს: ახსენებს მენავე ქარონს, მდინარე ლეთეს. საყურადღებოა, რომ სონეტების კრებულის წინასიტყვაობის მეორე გვერდზე აღნიშნულია, რომ ამ სონეტების გაერთიანება შესაძლებელია პირობითი სათაურით „ფიქრები ლეთეს ნაპირზე“.¹¹⁸⁴ მართლაც, მდინარე ლეთე და ანტიკურ ჰადესთან დაკავშირებული სხვა ტერმინები კოტეტიშვილის სონეტებში საკმაოდ ხშირად გვხვდება:

„სულმა სხეული გამოფიტა და ტვინიც გახმა,
და უქმად ყოფნაც აღარ არის უკვე ადვილი.
ლეთესთან დგახარ, მაგრამ **ქარონს** არ უნდა გაღმა
შენი გაყვანა, რადგან ნავში არ აქვს ადგილი.
დრო აღარ მიდის და რატომღაც არც შენ მიდიხარ,
ქვეყნად არავის ენადვლები, არ ენატრები.
გრძნობ, ზედმეტი ხარ და ყველაფერს ანარიდი ხარ
და ხსოვნას ეკრანს ეცრიცება ბნელი კადრები.
ხვდები, რომ ქვეყნად აღარაფერს არა აქვს აზრი,
რაზე იფიქრო, რა ისურვო ან რა ინატრო?“¹¹⁸⁵

სიკვდილის მოლოდინის მეტაფორულად გადმოცემისათვის პოეტი ანტიკური ჰადესის მითოლოგიურ სიმბოლოებს იშველიებს. ნახსენებია ჰადესის ერთ-ერთი მდინარე ლეთე, რომლის წყალსაც გარდაცვლილი სულები სააქაო ცხოვრების დასავიწყებლად სვამენ,¹¹⁸⁶ ლექსში საიქიოსა და სააქაო სამყაროთა შორის საზღვრად აქვს წარმოდგენილი. ბერძნული მითოლოგიის მიხედვით, ამ ფუნქციას არა ლეთე, არამედ აქერონი ასრულებს.¹¹⁸⁷ სწორედ აქერონში ხვდება გარდაცვლილთა სულებს მენავე ქარონი, რომელსაც ისინი მდინარეზე გადაჰყავს. ლექსში ქარონს ნავში ადგილი არა აქვს პოეტისათვის, რაც იმას აღნიშნავს, რომ მისი გარდაცვალების დრო ჯერ არ დამდგარა. ქარონის მიერ საკუთარ ნავში ჩასმაზე უარი გარკვეულ მიმართებებს პოულობს ვერგილიუსის „ენეიდას“ ერთ-ერთ ეპიზოდთან, სადაც

¹¹⁸⁴ ზ. აბზიანიძე. სონეტი როგორც გვირგვინი. წიგნში: ვ. კოტეტიშვილი. სონეტები. თბილისი, 2015.

¹¹⁸⁵ ვ. კოტეტიშვილი. სონეტები. თბილისი, 2015, გვ. 2.

¹¹⁸⁶ D. Sacks, O. Murray, L. R. Brody. Encyclopedia of the Ancient Greek World. New York, 2014, გვ. 12.

¹¹⁸⁷ D. Sacks, O. Murray, L. R. Brody. Encyclopedia of the Ancient Greek World. New York, 2014, გვ. 12.

განრისხებული მენავე ენეასს უარს ეუბნება ჰადესში გადაყვანაზე, რადგან იგი ცოცხალია (Verg. Aen. 6. 384-416).

პოეტის მიერ ბერძნული მითში აქერონის ჩანაცვლება მდინარე ლეთეთი შეიძლება აღვიქვათ მითის თავისუფალ ინტერპრეტაციად, სადაც ლეთე, როგორც დავიწყების მდინარე, აღიქმება ერთგვარ საზღვრად საიქიოსა და სააქაოს შორის. საინტერესოა, რომ ვერგილიუსიც „ენეიდაში“ მდინარე აქერონის ნაცვლად ამ ფუნქციას მდინარე სტიქსს ანიჭებს (Verg. Aen. 6. 384-385).

მდინარე ლეთე და ჰადესი კვლავ ჩნდება პოეტის სხვა, „სიკვდილის სონეტში“:

„სიცოცხლის წყლები დღეს რასაც ჰქვია,
ყველანი **ლეთეს** ტალღებს ერთვიან [...]
შემაცნობინეთ ბნელი **ჰადესი**,
სააქაოზე უდიადესი“.¹¹⁸⁸

სიმშვიდის მოპოვების და სიკვდილთან ზიარების სურვილის გამო პოეტი ბნელ ჰადესს სააქაოზე „უდიადესად“ მიიჩნევს, რადგან ხანმოკლე სიცოცხლეს გარდაუვალი სიკვდილი მოსდევს – სიცოცხლის ყველა მდინარე ბოლოს ლეთეს ერთვის. ლეთე, როგორც ეს სხვა სონეტებშიც ვნახეთ, პოეტს სიკვდილის სიმბოლოდ აქვს წარმოდგენილი.

მდინარე ლეთე კვლავ ჩნდება „**ნამცევობის სონეტში**“, სადაც პოეტს „ქვეყნიდან გუდა-ნაზადის აკრეფამდე“ სურს გამართოს „სულის სუფრის ნამცევობა“ და საკუთარი ლექსებით გაუმასპინძლდეს:

„ასე მთლიანად ჩამოვიხსნა ცხოვრების ტვირთი.
არ დავიტოვო თუნდაც საგზლის მცირე მარაგი,
ვიდგე **ლეთესთან**, რომლის ტალღას არც ეთქმის ზვირთი
(ჰაი დედასა! მლეთასთან რომ მოჰყევს არაგვი!)“¹¹⁸⁹

სიტყვების თამაშზე დაფუძნებულ ლექსში (ლეთე-მლეთა) ლეთე პოეტს კვლავ წარმოუდგენია საიქიოსა და სააქაოს გამყოფ მდინარედ, რომლის ტალღები დუნედ მიედინება („რომლის ტალღას არ ეთქმის ზვირთი“), განსხვავებით სააქიოს მდინარისგან – „მლეთასთან რომ მოჰყევს არაგვი“.

¹¹⁸⁸ ვ. კოტეტიშვილი. სონეტები. თბილისი, 2015, გვ. 8.

¹¹⁸⁹ ვ. კოტეტიშვილი. სონეტები. თბილისი, 2015, გვ. 37.

სულების საიქიოში გადამყვან ქარონს პოეტი კიდევ ერთხელ ახსენებს „გზის სონეტის“ ერთ მონაკვეთში:

„სიცოცხლე გზაა, სიკვდილი კი ამ გზის შედეგი,
ადრე თუ გვიან ჩვენ იქ უნდა დავცეთ ბანაკი.
არსთა გამრიგემ თუკი ბრძანა: – აბა, შემდეგი! –
გიხმობს ქარონის ქარავანის ზარ-ზანზალაკი..
იქ, სამსჯავროზე შენ განგსჯიან იმის მიხედვით,
თუ ცხოვრებაში სად კი არა, როგორ მიხვედი?!“¹¹⁹⁰

საინტერესოა, რომ პოეტი ქარონს ამჯერად მას არა მენავედ, არამედ ქარავანბაბაშად წარმოადგენს, რომელიც ჰადესისკენ მიუძღვება გარდაცვლილთა სულებს, როგორც კი „არსთა გამრიგე“ გადაწყვეტს ადამიანის ყოფნა-არყოფნის საქმეს.

ანტიკურ ჰადესთან დაკავშირებული კიდევ ერთი პასაჟი ნახსენებია „საითკენხედვის სონეტში“, რომელიც ეძღვნება ცნობილ მითს ორფეოსისა და ევრიდიკეს შესახებ:

„ჭაბუკო ორფევს, რატომ დგახარ განაკვირვები?
რას ნიშნავს შენი შებრუნება და შეჩერება?
რატომ ირწმუნე პანთეონის დანაპირები,
წარმართულ ღმერთებს განა რამე დაეჯერებათ?!
რატომ ჩახვედი ევრიდიკეს დასაბრუნებლად,
რად შეაწუხე თვით ჰერმესი, მისი მხლებელი?
იგულმაღიწყე წარმავალი კაცის ბუნება
და გულუბრყვილოდ მოინდომე შეუძლებელი.
მე ვინც მაკლია, ქვეყნად მათი გზა-კვალი არ ჩანს,
და მათ სამებრად არ ღირს მთა-ბარს მოდება,
რადგანაც ყველა, სიცოცხლეში ვინც უკან დამრჩა,
ახლა, მიღმიურ ცხოვრებაში, წინ მელოდება.
და იმის ნაცვლად, რომ მეჩივლა, ანდა მედავა,
ამაქვეყნიდან მივალ უკანმოუხედავად“.¹¹⁹¹

¹¹⁹⁰ ვ. კოტეტიშვილი. სონეტები. თბილისი, 2015, გვ. 25.

¹¹⁹¹ ვ. კოტეტიშვილი. სონეტები. თბილისი, 2015, გვ. 48.

ლეგენდარული მუსიკოსი ორფეუსი, რომელიც, ბერძნული მითის მიხედვით, ქორწინების დღეს გველის ნაკბენისგან გარდაცვლილი მეუღლის უკან დასაბრუნებლად ჩავიდა ჰადესში, მომაჯადოებელი სიმღერით მოახერხებს ქვესკნელის მბრძანებლის მოხიბლვას და ევრიდიკეს სულის უკან გამოთხოვას ერთი პირობით – იგი წინ უნდა გაუძღვეს ევრიდიკეს აჩრდილს და უკან არ მოიხედოს. ორფევსმა ვერ დასძლია ცნობისმოყვარეობა და უკან მოიხედა. ევრიდიკეს აჩრდილი გაქრა და ორფევსმა უკვე ვეღარ შეძლო ხვეწნა-მუდართ ჰადესის გულის მოლბობა და სამუდამოდ დაკარგა მეუღლე.¹¹⁹² სონეტში პოეტი ორფევსის ამ სურვილს ადამიანის ბუნების წინააღმდეგ წასვლის ფუჭ მცდელობად აღიქვამს და ფიქრობს, რომ გულუბრყვილო პოეტს არც წარმართული ღმერთების ნდობა უნდა ჰქონოდა და საკუთარი აღსასრულის ჟამს დალოდებოდა სატრფოსთან შესაერთებლად. აქვე ნახსენები ღმერთი ჰერმესი, სულთა გამყოლი საიქიოში, რომელიც ორფევსმა „შეაწუხა“. განსხვავებით ორფევსისგან, პოეტი მზადაა ყოველგვარი დავისა და ჩივილის გარეშე „უკანმოუხედავად“ ჩავიდეს საიქიოში.

„მადრევნის სონეტში“ პოეტი ფილოსოფიურად განიხილავს სიცოცხლის წრებრუნვას და ბუნების კანონზომიერებათა მარადიულობას. ლექსის დასკვნით სტროფებში ავტორი წერს:

„ასე სრულდება სურვილების ბრუნვა წრიული,
მას ვერვინ შეცვლის, ამაოა ყველა მცდელობა.
დროებითია ფრენა, ქვეყნად მარადიული
არის მარტოდენ დედამიწის მიმზიდველობა.
რა ბედი სწია, გახსოვს ზეცამ ჭაბუკ იკაროსს?!
მისი წესია, მიწიერი არ მიიკაროს!“¹¹⁹³

როგორც ვხედავთ, ვახუშტი კოტეტიშვილის ლექსში სრულიად შეცვლილია ბერძნული მითის მთავარი გზავნილები. მითის მიხედვით, გენიალური გამომგონებელი დედალოსი და მისი ვაჟი კრეტის მეფე მინოსის სატუსალოდან დედალოსის მიერ შექმნილი ფრთებით ცდილობენ გაფრენას. იკაროსი იღუპება, რადგან ის ფრენისას ზედმეტად უახლოვდება მზეს, რომელიც ფრთების ბუმბულების შემაკავშირებელ ცვილს დაადნობს. იკაროსის სიკვდილის მიზეზი, მკვლევართა აზრით, მისი ჰიბრისია,¹¹⁹⁴ რომელმაც დედალოსის ვაჟს დაავიწყა

¹¹⁹² R. Graves. The Greek Myths. Vol. 1. Ch. 28, “Orpheus”. London, 1955, გვ. 115.

¹¹⁹³ ვ. კოტეტიშვილი. სონეტები. თბილისი, 2015, გვ. 15.

¹¹⁹⁴ S.-C. Man. Instances of Death in Greek Tragedy. Newcastle upon Tyne, 2020, გვ. 147.

საკუთარი ადამიანური შესაძლებლობები. ვახუშტი კოტეტიშვილის სონეტში იკაროსი არა ჰიბრისის, არამედ ბუნების კანონზომიერების – დედამიწის მიზიდულობის ძალის მსხვერპლია. პოეტის მიერ მითის ამგვარი ინტერპრეტაცია უნდა გავიგოთ არა როგორც ბერძნული მითის ძირითადი გზავნილის ერთგვარი „გაუბრალობა“ თუ მატერიალიზაცია, არამედ ლექსის ძირითად სათქმელთან ადაპტაცია, რომლის მიხედვით, „მარადიული არის მარტო დედამიწის მიმზიდველობა“.

თვალსაზრისთა პირობითობაზე მსჯელობისას „**დღევანდულობის სონეტში**“ პოეტი განიხილავს ამ „ფარდობითობის“ კონკრეტულ მაგალითებს და მათ შორის-ანტიკურობიდან:

„რომელთათვის **ჰანიბალი** კანიბალია,
კართაგენისთვის – ბელადი და დიდი სარდალი“. ¹¹⁹⁵

სიტყვების თამაშზე დაფუძნებულ ლექსში (ჰანიბალი-კანიბალი) პოეტი ახსენებს მეორე პუნიკური ომის სახელგანთქმულ გენერალს, კართაგენელ ჰანიბალს, რომელმაც ალპების გავლით იტალიაზე მოულოდნელი თავდასხმით შიში მოჰგვარა რომაელებს და მათი სამხედრო ძალები თითქმის სრულად გაანადგურა. ¹¹⁹⁶

„**ბუნების სონეტში**“ კაცობრიობის უმწეობას ბუნების ძალების წინაშე პოეტი კონკრეტული მაგალითებით წარმოაჩენს:

„და იმარხება ქვესკნელების წიად ცივილიზაციები და
კულტურები ავლა დიდებით,
მას კი არაფრად მიაჩნია ჩვენი ტკივილი -
ჰერკულანუმი, პომპეა თუ ატლანტიდები“. ¹¹⁹⁷

79 წლის 24 აგვისტოს ვეზუვის ლავის ქვეშ დამარხული რომაული ქალაქები პომპეი და ჰერკულანუმი და პლატონის „კრიტიასში“ მოთხრობილი ამბავი ატლანტისის ცივილიზაციის განადგურების შესახებ მათი მკვიდრების ჰიბრისის გამო (Pl. Criti, 17A-27B), პოეტს ადამიანის, ბუნების ამ „უძლები შვილის“ ბუნების მიერ დასჯის მაგალითებად მიაჩნია.

¹¹⁹⁵ ვ. კოტეტიშვილი. სონეტები. თბილისი, 2015, გვ. 38.

¹¹⁹⁶ J. Prevas. Hannibal Crosses the Alps: The Invasion of Italy and the Punic Wars. 2001.

¹¹⁹⁷ ვ. კოტეტიშვილი. სონეტები. თბილისი, 2015, გვ. 16.

საინტერესოა, რომ ქალაქ ჰერკულანუმს პოეტი სხვა კონტექსტშიც ახსენებს უფრო ადრე დაწერილ უსათაურო ლექსში („მე მგონი არაფერია“):

„მე მგონი არაფერია
გასაოცარი ამაში,
რომ მაინც ხარობს ლექსის ხე
ჩვენი დროების გვალვაში.
ამომეყრება ლექსები,
როგორც თონიდან ლავაში,
ვარ როგორც ჰერკულანუმი
ლექსის ვულკანის ლავაში“.¹¹⁹⁸

როგორც ვხედავთ, პოეტი ვულკანის ლავას ლექსს ადარებს, ხოლო საკუთარ თავს, როგორც პოეტს – ქალაქ ჰერკულანუმს, რომელიც ამ ლავის ქვეშ დაიმარხა.

საგანგებო აღნიშვნის ღირსია ის ფაქტი, რომ პოეტი განსაკუთრებით ხშირად და საკმაოდ ორიგინალურად იყენებს ტროას ომთან დაკავშირებულ სიუჟეტებს.

მაგალითად, ლექსში „ტროას სონეტი“ პოეტი ტროას დაღუპვის მიზეზებზე – პარისის სამსჯავროზე საუბრობს:

„ვიხსენებ მითებს, იწყებოდა ახალი ერა
კაცობრიობის და ამ სურათს ვერაფრით წაშლი.
სამი ქალღმერთი: აფროდიტე, ათინა, ჰერა -
ეს სამი ევა და მათ შორის სადავო ვაშლი...

პირისპირ მდგარი დაბნეული ნორჩი პარისი...
ტროა, ქცეული სამუდამო ლაქად თუ დაღად.
აწ რომელი დგას ნეტავ რიგში: რომი, პარიზი,
ფილადელფია თუ მოსკოვი, ვენა თუ პრაღა?

ვის ელის ახლა ისტორიის მსახვრალი ტორი,

¹¹⁹⁸ ხელმისაწვდომია ონლაინ:

<https://sites.google.com/site/literaturulitsre/%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%A3%E1%83%9A%E1%83%98-%E1%83%9B%E1%83%AC%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%90/%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%AE%E1%83%A3%E1%83%A8%E1%83%A2%E1%83%98-%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%A2%E1%83%94%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%A8%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%9A%E1%83%98> ბოლო ნახვა: 10.10.2024.

ვინ განიცადოს, აწ რომელმან წალკოტმან შლილმან?..
იქნება, ეს დღე, ავბედითი, არც არის შორი.
თქვენი გუმანი რას გკარნახობთ, ბატონო შლიმან?

დღეს მითიურზე ბევრად უფრო საშიში დროა,
ნუთუ არაფერს გვეუბნება ეს სიტყვა: **ტროა?!¹¹⁹⁹**

პოეტური თვალსაზრისით საკმაოდ საინტერესოა პარისის სამსჯავროს სამი ქალღმერთის: აფროდიტეს, ჰერას და ათენას გაიგივება „სამ ევასთან“. ამ მეტაფორის საფუძველი ისევ ბერძნულ მითში უნდა ვეძიოთ – განხეთქილების ოქროს ვაშლის, რომელსაც, „ყველაზე ლამაზს“ დააწერა განხეთქილების ქალღმერთმა ერისმა, ხელში ჩაგდების სურვილით შეპყრობილი ქალღმერთები პოეტმა დაუკავშირა ბიბლიურ ნარატივში ედემის ვაშლით ცდუნებაში ჩაგდებულ ევასთან. ორივე შემთხვევაში ვაშლის დასაკუთრებას კატასტროფული შედეგები მოჰყვება – პირველ შემთხვევაში ინგრევა ტროა, ხოლო მეორე შემთხვევაში, ადამი და ევა, მათ კვალდაკვალ კი მთელი კაცობრიობა პირველქმნილი ცოდვის გამო ისჯება. საინტერესოა ტროას დაცემის ავტორისეული შეფასება: „ტროა, ქცეული სამუდამო ლაქად თუ დაღად“, რაც ტროას დანგრევის, როგორც მოვლენის, თუ შეიძლება ითქვას, ვერგილიუსისეულ შეფასებებთან უფრო ახლოა, ვიდრე ელინურ მითოლოგიურ აღქმასთან.

ტროას დანგრევა პოეტს სხვა მოსალოდნელი კატასტროფების, სხვა ცივილიზაციებისა და ქალაქების განადგურების ერთგვარ სიმბოლოდ მიაჩნია. მისი აზრით, „დღეს მითიურზე ბევრად უფრო საშიში დროა“ და ტროას დანგრევის მსგავსად, ეს მოსალოდნელი კატაკლიზმები შეიძლება გამოიწვიოს რომელიმე „ოქროს ვაშლის“ დასაკუთრების სურვილმა. ლექსში ასევე ჩანს ბერძნული მითების მიხედვით, ტროას ომის მთავარი დამნაშავე – ტროელი უფლისწული ქალღმერთების „პირისპირ მდგარი დაბნეული ნორჩი პარისი“, რომელიც აქ განასახიერებს ერთგვარ ადამს, რომელიც სხვათა სურვილების მსხვერპლია.

პოეტი სხვა ლექსებშიც ახსენებს ტროას ციკლის სხვა მითებსაც – მაგალითად, ლექსში „**ჩემს შვილს ტატოს**“, რომელიც ეძღვნება ემიგრაციაში გარდაცვლილ ვაჟს, კინორეჟისორ ტატო კოტეტიშვილს, პოეტი წერს:

„აი, ეს არის «**ოდისეა**» ჩვენი ცხოვრების,
რომელიც თურმე ბევრად უფრო მოკლე აღმოჩნდა,

¹¹⁹⁹ ვ. კოტეტიშვილი. სონეტები. თბილისი, 2015, გვ. 15.

ვიდრე ჰომეროსს ეთქმევინა. და კინო-ფირი,
რომელსაც თურმე «ნოსტალგია არარსებულზე»
უნდა რქმეოდა, შესაძლოა, რომ უცებ გაწყდეს
მანამდე, სანამ «დასასრული» დაეწერება“.¹²⁰⁰

ჰომეროსის „ოდისეას“ ძირითადი მოტივის, შინ დაბრუნების იდეით გამსჭვალული ლექსის ძირითადი სათქმელი გარდაცვლილის სულის შინ დაბრუნების თემაა. ლექსში პოეტის ვაჟი სიკვდილის შემდეგ შინ დაბრუნებული ოდისეესია:

„ის, ვისაც ვტირით, იქ ხომ მხოლოდ სხეული გდია,
იმისი სულის სამოსელი, გამონაცვალი.
თავად სული კი დაუბრუნდა მშობლიურ სივრცეს.
თავად სული კი დაუბრუნდა მშობლიურ სივრცეს)“.¹²⁰¹

ციკლში „ეროტი“, რომელიც სასიყვარულო ლექსებს აერთიანებს, პოეტი რამდენიმე ლექსში ახსენებს ეროსს, სიყვარულის ღვთაებას, რომელსაც ერთგან ორსახოვანი ნიღბებით მორთულ ვნებას უწოდებს. ეროსის ნიღბების მნიშვნელობა ლექსში ნაწილობრივ განმარტებულია. ერთ-ერთი ნიღაბი, პოეტის აზრით, განასახიერებს დაუფარავ გრძნობას, „უძღებ ლტოლვას“, ფარულ ვნებას, „მალულ და ნაპარავ ცოდვას“:

საწოლზე ლოგინს აწეწს ეროტი,
და ორსახოვან ნიღბებით ირთვის,
მამაკაცია ოდნავ მელოტი,
ქალი – ახლახანს გაშლილი კვირტი.
მამაკაცია ვიღაცის ქმარი,
ქალი კი ალბათ ვიღაცის ცოლი.
ლტოლვა უძღები და არა მკმარი
არის მიზნისკენ მსხლტომი და მჭოლი.
ჩანაოჭდება წიაღის ფარდა,
ბნელში ჩასახვას ღამობს ნაყოფი,

¹²⁰⁰ ვ. კოტეტიშვილი. ლექსები. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://www.aura.ge/101-poezia/14659-vaxushti-kotetishvili--shin-dabruneba.html> ბოლო ნახვა: 10.10.2024.

¹²⁰¹ ვ. კოტეტიშვილი. ლექსები. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://www.aura.ge/101-poezia/14659-vaxushti-kotetishvili--shin-dabruneba.html> ბოლო ნახვა: 10.10.2024.

და ეჩვენებათ, რომ იმათ გარდა,
იქ ჯერ არავინ არის ნამყოფი.

ბოლოს კვლავ ნიღაბს მოირგებს ვნება,
რომ არ შეიცნოს ქვეყნად არავინ
და სადღაც ჩუმი სიამით დნება
ცოდვა მალული და ნაპარავი.¹²⁰²

ამ კონტექსტში საინტერესოდ მეჩვენება პლატონის „ნადიმში“ პავსანიასის აზრი 2 აფროდიტესა და 2 ეროსის არსებობის შესახებ (Pl, Symp.180 c-185 c), რომლის მიხედვითაც, არსებობს ციური აფროდიტე და მიწიერი აფროდიტე. შესაბამისად, არსებობს ღვთაებრივი და მიწიერი ეროსიც. „ეროსი მიწიერი აფროდიტესი მართლაც რომ მიწიერია და აღვირახსნილი. სწორედ ეს ეროსი მეფობს ბიწიერ კაცთა შორის, რომელნიც განურჩევლად ეტრფიან როგორც დიაცებს, ისე ყრმებსაც, ხოლო ვისაც ეტრფიან, მასში სხეული უფრო ხიბლავთ მისი, ვიდრე სული. თავისი სიყვარულის საგანს ისინი ყველაზე უფრო თავქარიან არსებათა შორის ირჩევენ და, თუ ვნება დაიცხრეს, ნაკლებად დაგიდევენ, კანონიერის გზით მიაღწიეს ამას თუ არა. ამიტომაც ყველაფერს რომ კისრულობენ ისინი და ნაკლებად არჩევენ კარგსა და ავს. რადგან ეს სიყვარული მიწიერი აფროდიტესგან მომდინარეობს, რომელიც მეორე ქალღმერთზე უმრწემესია და ამასთან ორი საწყისის – მდედრობითის და მამრობითის ნაშიერი“.¹²⁰³ შესაბამისად, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ლექსში წარმოდგენილი ეროსი შეიძლება აღვიქვათ, როგორც მიწიერი ეროსი და მის მიერ მორგებული ნიღაბი

ამ ციკლის მეორე უსათაურო ლექსშიც („სანამ ჩვენს შორის ჩადგებოდა უცხო ეროტი“) ჩანს „უცხო ეროტი“, რომელსაც ვახუშტი კოტეტიშვილი უარყოფითი, ყალბი გრძნობის სიმბოლოდ იყენებს, ეს ირონული, „უიერო“ ღვთაება სულს უხუთავს გამიჯნურებულ პოეტს:

„სანამ ჩვენს შორის ჩადგებოდა უცხო ეროტი
ირონიული სახით, თითქმის უიეროთი,
როგორ მიყვარდი, როგორ გგრძნობდი, მწამდი, მჯეროდი,
ჩემი მეგონე საიმიერ-ამიეროთი . . .
და როცა საფრთხეს არსაიდან აღარ ველოდი,
თურმე თვალებზე ჩრდილს მაფენდი წამწამთ ჩეროთი.

¹²⁰² ვ. კოტეტიშვილი. ლექსები. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://www.aura.ge/101-poezia/11256-vaxushti-kotetishvili--ciklidan-eroti.html> ბოლო ნახვა: 10.10.2024.

¹²⁰³ პლატონი. ნადიმი. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა ბ. ბრეგვაძემ. თბილისი, 2019, გვ. 9.

თურმე ჩვენს შორის უკვე იდგა **უცხო ეროტი**
და მიხუთავდა სულს ჰაერით უეთეროთი.
მაინც მიყვარდი, მაინც მწამდი, მაინც მჯეროდი . . .“

როგორც ვხედავთ, ვახუშტი კოტეტიშვილის სხვადასხვა პერიოდში დაწერილ ლექსებში საკმაოდ ხშირად გვხვდება ანტიკურობასთან დაკავშირებული სხვადასხვა ხასიათისა და შინაარსის მასალა. ვახუშტი კოტეტიშვილი თავისუფლად, იმპროვიზაციულად ეპყრობა ანტიკურობასთან დაკავშირებულ ტერმინებს, ხშირად ცვლის ანტიკური მითების ძირითად სათქმელს, ქმნის ახალ სიმბოლოებს, მეტაფორებს და ზოგიერთ შემთხვევაში – რეცეფციასაც. ანტიკურობასთან დაკავშირებული მასალა ორგანულად ერწყმის ლექსის ძირითად გზავნილებს და მათ პოეტი მოქნილად არგებს საკუთარ პოეტურ სათქმელსა და ჩანაფიქრს.

გურამ დოჩანაშვილი **(1939-2021)**

ეკატერინე კობახიძე

თბილისის ვაჟთა პირველ სკოლაში სწავლისას გურამ დოჩანაშვილი თანაკლასელებიდან განსაკუთრებით დაუახლოვდა ეროვნული მოძრაობის მომავალ ლიდერებს: მერაბ კოსტავას, ზვიად გამსახურდიას, ჯონდო მეტრეველს, თამაზ გუნჯუას, თემურ ცერცვაძესა და გურამ ცეცხლაძეს და ჩაერთო არალეგალურ ანტისაბჭოთა ორგანიზაცია „გორგასლიანის“ საქმიანობაში. 1956 წელს სუკმა „გორგასლიანის“ წევრები დააპატიმრა, სასამართლომ ყველას სამწლიანი პატიმრობა შეუფარდა, თუმცა შემდეგ პირობითი მსჯავრით შეუცვალა. 1957 წელს გურამ დოჩანაშვილმა ექსტერნად დაასრულა თბილისი 61-ე საშუალო სკოლა და მუსიკალური სასწავლებლის ვიოლინოს კლასი, იმავე წელს ჩაირიცხა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტზე. სწავლის პარალელურად მომავალი მწერალი მონაწილეობას იღებდა არქეოლოგიურ გათხრებში და უკრავდა უნივერსიტეტის სტუდენტთა ორკესტრში. უნივერსიტეტის დასრულების შემდეგ 1962-1975 წლებში მუშაობდა ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის არქეოლოგიის განყოფილების უმცროს მეცნიერ-თანამშრომლად და აქტიურად მონაწილეობდა ქვის ხანის პერიოდის არქეოლოგიური ძეგლების

კვლევაში. 1975- 1985 წლებში იყო ჟურნალ „მნათობის“ პროზის განყოფილების გამგე, ხოლო 1985 წლიდან – კონოსტუდია „ქართული ფილმის“ მთავარი რედაქტორი. მოთხრობების პირველი კრებული „მთის გადაღმა“ მწერალმა 1966 წელს გამოსცა. 1968 წელს ჯერ კიდევ ახალბედა მწერალი მიიღეს მწერალთა კავშირის წევრად. ავტორის ორიგინალურმა ხელწერამ, სათქმელის სადად და დახვეწილად გადმოცემის უნარმა და ინტელექტუალურმა სიღრმემ მის მოთხრობებს, ნოველებსა და რომანებს თავიდანვე დიდი აღიარება მოუპოვა. სიცოცხლეშივე თანამედროვე ქართული ლიტერატურის კლასიკოსად აღიარებული მწერალი 2010 წელს დაჯილდოვდა საქართველოს ბრწყინვალეების საპრეზიდენტო ორდენით, ამავე წელს მიიღო პრემია „საბა“ ლიტერატურის განვითარებაში შეტანილი განსაკუთრებული წვლილისთვის, 2018 წელს – ვაჟა-ფშაველას სახელობის პრემია რომანისთვის „ბრმადყოფილზე. და...“ და მთელი შემოქმედებითი მოღვაწეობისთვის. ანდერძით დაკრძალულია საბურთალოს საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში ტრაგიკულად დაღუპული 22 წლის ვაჟის, ირაკლი დოჩანაშვილის გვერდით.

ანტიკურობასთან დაკავშირებულ მასალას მწერალი საკმაოდ ხშირად, სხვადასხვა პერიოდის თხზულებებში იყენებს.

მოთხრობაში „ცალ-ცალკე და ერთად“, რომელსაც ავტორი თანამედროვე ზღაპარს უწოდებს,¹²⁰⁴ ამ თვალსაზრისით საინტერესო მაგალითს წარმოადგენს. ნაწარმოებში სამი ძმა კეჟერაძეების: გრიშას, ვასიკოს და შალვას ამბავია მოთხრობილი.

ნაწარმოების სიუჟეტი ასეთია: სამი ძმა ერთად შეიკრიბება ფუნქულიორის ზედა სადგურზე, ბუჩქებში გაშლიან სახელდახელო პურ-მარილს და გადაწყვეტენ ერთად წავიდნენ საქართველოს პატარა სოფელში და იქ საცირკო წარმოდგენები, კერძოდ კი კლოუნადები გამართონ, იტალიური კომედია დელ არტეს მსგავსი. ძმებს სურთ ამით თავადაც მოიპოვონ თავისუფლება და ბედნიერება და ეს სხვებსაც გაუზიარონ.

მოთხრობაში ჩართულია ანტიკურობასთან დაკავშირებული რამდენიმე პასაჟი. მწერალი ნაწარმოების დასაწყისშივე ახსენებს ვინმე „არაბერძენ“ ლამაზ ქალს, რომელიც „არაბერძნულად“ მიმართავს ერთად შეკრებილ ძმებს (აქ „რუსი“ და „რუსული“ იგულისხმება), მას კეჟერაძეები ფარული გადამყიდველები ჰგონია და მათგან არკვევს, რა საქონლით ვაჭრობენ. ერთ-ერთი ძმა, ვასიკო ორჯერ იმეორებს: „კლიტემნესტრას ჰგავს, შეჩვენებული“, – ქართულად აღნიშნა ვასილმა [...] კლიტემნესტრას ჰგავდა, შეჩვენებული“.¹²⁰⁵ ტროას ომიდან უკანდაბრუნებული

¹²⁰⁴ გ. დოჩანაშვილი. ოთხტომეული. ტ. III. თბილისი, 2003, გვ. 255.

¹²⁰⁵ გ. დოჩანაშვილი. ოთხტომეული. ტ. III. თბილისი, 2003, გვ. 258.

აგამემნონის მკვლელი მეუღლე – კლიტემნესტრა ამ კონტექსტში ვერაგობისა და მუხანათობის სიმბოლოდაა აღქმული, თუმცა, ამავდროულად, კომიკურად კონტრასტულია იაპონური ქოლგის შეძენის მსურველი უცნობი „არაბერძენი“ ქალი და სისხლიანი შურისძიების მოსურნე ბერძენი დედოფალი.

ნაწარმოებში განსაკუთრებით ვრცელი მონაკვეთი ეთმობა ჰომეროსის „ილიადას“ სიუჟეტისა და პერსონაჟების განხილვას.

XI საუკუნის იტალიის მოხეტიალე ჯამბაზთა ცხოვრების შესახებ საუბრისას ნახსენებია, რომ როდესაც ერთ-ერთი ჯამბაზი გიტარის თანხლებით დამწუხრებული მღეროდა ჰექტორის სიკვდილზე, „როგორც კი მიაღებოდა იმ ადგილს, სადაც **ჰექტორი იმქუსლიანმა** უნდა მოკლას, თურმე ერთი ვენეციელი თითო ოქროს უხდიდა ჯამბაზს მხოლოდ იმისთვის, რომ შეეწყვიტა სიმღერა... ერთი დღით კიდევ რომ გაეხანგრძლივებინა ჰექტორის სიცოცხლე...“¹²⁰⁶

ამის შემდეგ ძმები საუბარს იწყებენ ჰექტორზე და ემოციურად განიხილავენ ტროელი უფლისწულის ტრაგიკულ ბედს, აქვე აზრს გამოთქვამენ ჰომეროსის ეპოსის სხვა პერსონაჟებზეც. ერთ-ერთი ძმა, ვასიკო, ამბობს:

„მთელ ჰომეროსში ჰექტორი ჩემი ყველაზე მეტად საყვარელი გმირია, რადგან **ოდისევსი** კარგა გაქნილი და ცბიერი იყო, თავის დამცირებაც კოხტად შეეძლო საჭიროების შემთხვევაში... **აქილევსის** გმირობებითაც არ ვარ მაინცდამაინც გადარეული – შე კაი კაცო, თუ მშვენივრად იცი, რომ ქუსლის გარდა სხვაგან არსად არაფერი წაგეკარება, გადაეშვები გულადურად, აბა რა იქნება, შუაგულ ომში... [...] მერედა, იმ ცალ ქუსლსაც რომ ვერ მოუარა, ეს იყო საქმე? მაგრამ ჰექტორის ცოდვამ უწია... თანაც გაქანებულ ომში ვიღაც ქალის გულისთვის აიღო და გაიბუტა, წამოწვა სადღაც მხარეთემოზე არხეინად, განზე. მაინცდამაინც **პატროკლე** უნდა მოეკლათ, რომ განრისხებულიყო? იფ... პატროკლესათვის წავიდა თავიდან ომში? არა, აჰ...თუ იბრძვი, გენაცვალე, იბრძოლე, რას ინაწილებ არჩევან-არადაწზე სხვადასხვანაირი მონაცემების ქალებს. აი, ჰექტორი კი ჰექტორი – სიამაყით გაიბადრა კიდევ ვასიკო, – კანონიერი მეუღლის სანახავადაც კი ვერ იცლიდა, ნამდვილი გმირი თუკი ვინმე იყო მთელ ტროას ომში, ვინ და, გენაცვალე, ჰექტორი! ქარაფშუტა ძმის ვნებიანობისა გამო მუდამ პატროკლეს, აქილევსის, ოდისევსის, აგამემნონის კოტიკას სამართებელივით ალესილი ხმლის ქვეშ [...] და ერთხელ, როგორც იქნა და მოიცალა და ცოლ-შვილს დახედა ისე იყო გადაღლილი, გატანჯული, სისხლსა და ტალახში ამოთხვრილი, ეს მოხდენილი ვაჟკაცი ადამიანს აღარ ჰგავდა, და შვილი ხელში რომ აიტაცა, იმისმა შემხედვარემ, შეძრწუნებისაგან იტირა ბავშვმა! რა ხასიათზე დადგებოდა?... და

¹²⁰⁶ გ. დოჩანაშვილი. ოთხტომეული. ტ. III. თბილისი, 2003, გვ. 275.

ყველაფერი ეს – სხვისი გულისთვის! [...] ხოლო ტროას ყველაზე ცნობილი გმირებიდან, აგამემნონიც, რბილად რომ ვთქვათ, ვერ იყო უბიწო კაცი“.¹²⁰⁷

ამგვარად, ვასიკოს ამ მონოლოგში წარმოდგენილია „ილიადას“ ტექსტის არა მხოლოდ შინაარსი, არამედ – პერსონაჟთა შეფასებითი, კრიტიკული ანალიზი. ნაწყვეტში ნახსენებია აქილეესისა და აგამემნონის დაპირისპირება და მისი მიზეზები (პირველი სიმღერა); ჰექტორისა და ანდრომაქეს შეხვედრა (მეექვსე სიმღერა), პატროკლოსის სიკვდილი (მეთექვსმეტე სიმღერა); აქილეესის შურისძიება პატროკლოსის სიკვდილის გამო და მის მიერ ჰექტორის მკვლელობა (ოცდამეორე სიმღერა); ლაკონურად და არგუმენტირებულად შეფასებულია აქილეესის, აგამემნონის, ოდისეესის. პარისის და ჰექტორის პიროვნებები.

ერთ პასაჟში მსუბუქი ირონიითაა გაჯერებული ანტიკურობაზე აგებული ინტელექტუალური პარადოქსების მთელი კასკადი, რომელიც მწერლის ერუდიციას, მის ნატიფ იუმორს ცხადყოფს და ნაწარმოებში კომიკური განწყობის გაძლიერებას ემსახურება: „**ჰერკულესი** რომ არა, [...] ისე ვერასდიდებით ვერ აიღებდნენ **შვიდკარიან ტროას**, ტროაში ხეოფსის პირამიდებს აგებდნენ ხისცხენიანი მაჰარაჯები, ხოლო იმათ კი ფადიჰამად **კეისარი** ეჯდათ, ხოლო როცა კეისარი დაუნდობლად განგმირეს, იმისი უკანასკნელი სიტყვები იყო: **შენც, თეზევს?**“¹²⁰⁸

აქ მწერალი საგანგებოდ ყოველ წინადადებაში რამდენიმე „გადაცდომას“ გვთავაზობს, სადაც აღრეულია მოვლენები, ეპოქები და პერსონაჟები: ჰერკულესი ტროას ომში არ მონაწილეობდა, ტროა არ ყოფილა შვიდკარიანი (შვიდბჭიანი იყო თებე), ტროაში არ მართავდნენ ხისცხენიანი (აშკარა მინიშნებაა ტროას ცხენზე) მაჰარაჯები, ტროას ფადიშაჰი არ ჰყავდა, მით უმეტეს – იულიუს კეისარი, ხოლო შეთქმულთა მიერ განგმირული იულიუს კეისრის ბოლო სიტყვები იყო: „შენც, ბრუტუს?“

ჰომეროსსა და მის გმირებს გურამ დოჩანაშვილი კვლავ უბრუნდება სხვა თხზულებებში, კერძოდ, რომანში „**ლოდი, ნასაყდრალი**“.

„ლოდი, ნასაყდრალი“ სიუჟეტურად მრავალპლანიანი ნაწარმოებია. მკვლევართა შეფასებით, „ლოდი, ნასაყდრალში“ ლინეარულ თხრობას ორი მიმართულება აქვს: 90-იანების საქართველოში მიმდინარე მოვლენები და უღირსად წოდებული ავტორ-პერსონაჟის პირადი ცხოვრება, რომელშიც მწერლის პიროვნული ტრაგედიით გამოწვეული ცხოვრების საზრისის ძიება ღმერთის ყოვლისშემძლეობის აღიარებამდე მიდის. რომანი ისეთი ნარაჯიითაა დაწერილი, რომ ავტორი მკითხველს

¹²⁰⁷ გ. დოჩანაშვილი. ოთხტომეული. ტ. III. თბილისი, 2003, გვ. 275-277.

¹²⁰⁸ გ. დოჩანაშვილი. ოთხტომეული. ტ. III. თბილისი, 2003, გვ. 275-277.

„შესვენების“ უფლებას არ აძლევს: ეპოქალური მოვლენები, მწერლისეული რეფლექსიები საკუთარ მონათხრობზე, ესეისტური ჩანართები ქართველ და უცხოელ მწერლებზე, პირადი ცხოვრებიდან აღებული დეტალები, ემოციური აღმოჩენები და ირონიანარევი დეტალები იმდენადაა ერთმანეთზე გადაჯაჭვული, რომ ეს ვეებერთელა, თითქმის 800 გვერდიანი რომანი ერთ მონათხრობად აღიქმება, რომელსაც არა აქვს არც ნაწილები და არც ცალკეული თავები“.¹²⁰⁹

რომანში, მისი რთული კომპოზიციური სტრუქტურიდან გამომდინარე, დოჩანაშვილის მსჯელობებში ხშირია ისტორიული წიაღსვლები და ანტიკური ხანის პერსონაჟთა ხსენებისა და მათი ავტორისეული შეფასება, საყურადღებოა ერთ-ერთ პასაჟში მწერლის ორიგინალური მეტაფორა „დედამიწური ქარონები“:

„თეორიული პრაქტიკოსები (მარქსი, ენგელსი, ლენინი, დარიოსი, სტალინი, პუანკარე, ბისმარკი, საშა წულუკიძე, ბინდით მოსილი **ცეზარები**, [...] **იმპერატორები** [...] ორპირი ოლივერ კრომველი და ერთპიროვნულად მტარვალი **სულა** [...] აეს სულსწრაფი დედამიწური **ქარონები**, ღვარდლით და შხამით აქავებულები, [...] რომ ბერძნების ქარონს ჯოჯოხეთამდე მაინც თუ მოჰყავდა მისწილი ხალხი, აესენი კი მაინცდამაინც დედამიწაზე როგორ ცდილობდნენ მიმნდობთა ღუპვას [...] ერთადერთი, ვინც ბევრად კაცურად გამოიყურებოდა ვრცელდამპყრობლებში, ეს, ალბათ **ალექსანდრე მაკედონელი** იყო, რადგან თავისი ლაშქრის მეწინავეებში იბრძოდა ხოლმე“.¹²¹⁰

აქვე ყურადღებას იპყრობს ე.წ. „ანტაგონისტურ წყვილებში“ ანტიჰუმანურობითა და განსაკუთრებული სისასტიკით გამორჩეული რომის ორი იმპერატორის გამოჩენა:

„დიდია სხვაობა სხვადასხვაგვარულად გამოჩენილ ადამიანთა შორის, ხოლო განსაკუთრებით, – ჩვენთვის ცნობილებში: ვაჟა-ფშაველა და, ნერონი... ანდერსენი, და კალიგულა... ვან გოგი და ჰიტლერი“.¹²¹¹

90-იანი წლების პოლიტიკური სიტუაციის შეფასებისას მწერალი სამოქალაქო ომის პერიპეტიებზე მსჯელობს და განიხილავს, პირობითად რომ ვთქვათ, ქართულ „ტრიუმვირატს“ (მწერალი მას „ტრიოს“ და „სამკაცას“ უწოდებს), რომლის სამივე წევრი სწავლობდა იმ სკოლაში, ამ ბრძოლების დროს ლამის მათი ხელით რომ დაიწერა. მწარე სარკაზმი და ნატიფი იუმორი გასდევს ნაწარმოების იმ მონაკვეთებს,

¹²⁰⁹ ზ. კიკვიძე. ნარატიული დისკურსის ასპექტები თანამედროვე ლიტერატურაში. XIII საერთაშორისო სიმპოზიუმი ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები. XX საუკუნის 80-90-იანი წლების პოლიტიკური მოვლენები და ლიტერატურული დისკურსი. მასალები. ნაწილი II. თბილისი, 2019, გვ. 146.

¹²¹⁰ გ. დოჩანაშვილი. ოთხტომეული. ტ. III. თბილისი, 2003, გვ. 111.

¹²¹¹ გ. დოჩანაშვილი. ოთხტომეული. ტ. III. თბილისი, 2003, გვ. 706.

სადაც თანამედროვე საქართველოს ისტორიის ტრაგიკული ეპიზოდები კვლავ ტროას ომისა და ბერძნული ტრაგედიის პერსონაჟების ალუზიებითაა წარმოჩენილი:

„ასე, მაგალითად, თუ იმ ერთგვარად ახლობელ-მებრძოლ ტროელთაგან [ტროას გავლენა, ისევ – ე.კ.], ერთ-ერთზე იტყოდით, ვერ იყო კიკუა ჯგირიკაციო, ეს ამაყუას უცილობელ ქებად ჩაგეთვლებოდათ, ხოლო თუ ქედმაღალიაზე დასძენდით, ერთი გოროზასაც კი შეურცხვა მანიაკალური უღვაშიო, მაშინ ეს „სისუას ვენაცვალე შავ კოჭებში“ოდ ჩაგეთვლებოდათ...[...] ტრიოელები!... ეს როგორ, კაცო, აგამემნონი თუკი არ გამოირჩეოდა მორალური თავდაჭერილობით **ტროასთან** ახლოს, მაშ **კლიტემნესტრა** კარქი იყო ზედ **ეგისტეთი**? პურის რიგებში, დგომისა გარდა თავდავიწყებით ვკამათობდით, გადიოდა დრო... მერე როგორი“.¹²¹²

ანტიკურობასთან დაკავშირებული სიმბოლოები რამდენიმე მონაკვეთში უჩვეულო ინტერპრეტაციით ჩნდებიან:

„იმ საჯოჯოხეთოდ ზედგამოჭრილი **ტიტანური** ნიჭით (**ტიტანური** – ქათინაური არ გეგოგოთ, უბრალოდ ეს გამოთქმა არასწორად დამკვიდრდა) [...] თავისთვის ყოვლად უცხო და ამიტომ ამისთანავე საუცხოო მწერლობითაც კი როგორ **ტიტანა**“.¹²¹³ „რასაა რომ მომჩემებხარ... **ნარცისივით**“.¹²¹⁴ „რისი **სიზიფე** და იმის კენჭი, თვით თავად სიტყვას შეჭიდებულები, ბეჩავებია, კი“.¹²¹⁵

მთლიანად ანტიკურ სიუჟეტზეა აგებული მწერლის მოთხრობა „**მხოლოდ ერთი კაცი**“.¹²¹⁶ რომელიც ეფუძნება მითოლოგიურ ამბავს თესევსის მეოთხე გმირობის, კერძოდ – ყაჩაღ სკირონის დამარცხების შესახებ. ბერძნული მითის მიხედვით, რომელიც ანტიკური ხანის სხვადასხვა წყაროშია გადმოცემული, ტროიზენიდან ათენისკენ მიმავალ ჭაბუკ თესევსს გზად არაერთი დაბრკოლების გადალახვა მოუხდა. ერთ-ერთი მათგანი მას მეგარასა და ატიკის საზღვარზე მცხოვრები სკირონის, კორინთოსელი ყაჩაღის სახით ელოდა. სკირონს ლეგენდარული პელოპსისა და ჰიპოდამეას ან პოსეიდონის შვილად მიიჩნევდნენ, თუმცა არსებობდა მისი წარმომავლობის შესახებ სხვა ვერსიებიც. სკირონი გამვლელ-გამომვლელებს ზღვის ნაპირას, ისთმოსის ყელთან კლდეზე უსაფრდებოდა და აიძულებდა, რომ მისთვის ფეხი დაეხანათ. როდესაც შეშინებული მგზავრები ძირს იხრებოდნენ, სკირონი მათ ფეხს ამოარტყამდა ხოლმე და კლდიდან აგდებდა ზღვაში, სადაც მათ გიგანტური წყლის კუ შთანთქავდა. თესევსმა ვერაგ ყაჩაღს ფეხზე წაავლო ხელი და ზღვაში მოისროლა (Apollodorus, Epitome, 1.2; Plutarch, Theseus, 24.5-5;

¹²¹² გ. დოჩანაშვილი. ოთხტომეული. ტ. III. თბილისი, 2003, გვ. 237.

¹²¹³ გ. დოჩანაშვილი. ოთხტომეული. ტ. III. თბილისი, 2003, გვ. 136.

¹²¹⁴ გ. დოჩანაშვილი. ოთხტომეული. ტ. III. თბილისი, 2003, გვ. 315.

¹²¹⁵ გ. დოჩანაშვილი. ოთხტომეული. ტ. III. თბილისი, 2003, გვ. 636.

¹²¹⁶ გ. დოჩანაშვილი. ოთხტომეული. ტ. III. თბილისი, 2003, გვ. 426- 485

Pausanias, 1.39.6; Apollodorus, 3.12.6; Strabo, 9.1.4). საყურადღებოა, რომ პლუტარქოსთან სკირონი სხვაგვარად არის წარმოდგენილი – იგი სულაც არ იყო ყაჩაღი ან მძარცველი, არამედ ყაჩაღთა რისხვა და სამართლიანობისთვის მებრძოლი გმირი (Plutarch, Theseus 10.2-3).

დეტალური ანალიზისთვის წარმოვადგენთ მოთხრობის შინაარსს.

ნაწარმოების დასაწყისში მწერალი მიუთითებს, რომ პლუტარქოსთან [იგულისხმება „პარალელური ბიოგრაფიები“, კერძოდ „თესევსი“ – ე.კ.] ის ადგილი განსაკუთრებით უცნაურია და საგულისხმო, სადაც განსხვავებულადაა აღწერილი სკირონის პიროვნება: „მეგარელი ისტორიკოსები არ ეთანხმებიან ამ გადმოცემას, სიმონიდეს სიტყვით რომ ვთქვათ, ომს უცხადებენ ძველთაძველ ამბებს და ამბობენ: სკირონი არც ავაზაკი და არც ასეთი ურცხვი ვინმე იყო; პირიქით, იგი ყაჩაღთა დამსჯელი და კეთილშობილი ხალხის მოყვარე და მეგობარი გახლდათ. ეაკე ბერძენთა შორის უწმინდეს კაცად ითვლებოდა; სალამინელ კიქრევსს ღვთაებრივი პატივი აქვს ათენელებში; ხოლო პელევსისა და ტელამონის ვაჟკაცობა ყველასათვის ცნობილია. სკირონი კი იყო კიქრევსის სიმე, ეაკეს სიმამრი და პაპა პელევსისა და ტელამონისა, რომლებიც სკირონისა და ქარიკლოს ასულ ენდიედისგან წარმოიშვნენ. ყოვლად შეუძლებელია, წარჩინებული ვაჟკაცები გავარდნილ არამზადას დანათესავებოდნენ და მასთან გაეზიარებინათ ის, რაც ყველაფერზე წმინდა და ძვირფასია ადამიანისთვისო. თეზევსმა, როგორც მეგარელი ისტორიკოსები დაასკვნიან, სკირონი მაშინ კი არ მოკლა, როცა პირველად მიდიოდა ათენში, არამედ უფრო გვიან, მეგარელთა ხელში მყოფი ელევსინის აღების დროს, როცა არქონტი დიოკლე მოატყუა“.¹²¹⁷

ამ შესავლის შემდეგ მწერალი იწყებს სკირონის ამბის განსხვავებული, მისეული ვერსიის გადმოცემას, რომელშიც პერიოდულად ჩართულია დიდი იტალიელი კინომსახიობის, ანა მანიანისადმი მიძღვნილი სიყვარულით გამთბარი მონაკვეთები.

მოქმედება იწყება კორინთოსკენ მიმავალ გზასთან შემალლებულ ადგილას, სადაც წელს ზემოთ შიშველი ათლეტური აღნაგობის მომხიბვლელი ლურჯთვალა მამაკაცი თხას წველის და პურსდანატრული ამაოდ ელის გამვლელს. და, აი, წერომ გაიელვა ცაში, ზღვაში უზარმაზარი მშვიერი კუ აწრიალდა, რითაც სკირონი ხვდება, რომ გზაზე ვიღაც მოემართება. სკირონი მოამზადებს მახვილს და ჩასაფრდება. გზაზე ერთადერთი გამვლელი მოდის. სკირონმა ორჯერ ზათქით დააგორა ლოდი მგზავრის ფეხებთან, თუმცა შიში ვერ შეატყო. შემდეგ უშიშარი ჭაბუკი აზვიანად ილლიაში ამოიღო, კლდის ქიმზე შეაყენა და ფეხების დაბანა უბრძანა. ყმაწვილმა უარი უთხრა, რადგან ელადელს ეს არ შეშვენოდა და როდოსული დოქი

¹²¹⁷ გ. დოჩანაშვილი. ოთხტომეული. ტ. III. თბილისი, 2003, გვ. 426.

ნამსხვრევებად უქცია. სკირონმა აუხსნა ყმაწვილს, რომ ასეთ ღირსეულ კაცს არ გაიმეტებდა და მღვიმეში შეუძღვა, სადაც სტუმარს ღვინო, თაფლი, თხის რძე და ხორცი შესთავაზა. სკირონმა ადღეგრძელა მგზავრი და მას საკუთარ თავზე მოუთხრო – მისი ქალიშვილი ეგინაშია გათხოვილი ღვთაებრივ ეაკოსზე. უცნობი მგზავრი ლაერტესი აღმოჩნდა, თავგადასავლების მოყვარული ითაკელი უფლისწული, რომლის ხომალდი პოსეიდონმა მეზღვაურებთან ერთად შავ მორევში დაძირა. ლაერტესმა სკირონს აბგაში შემონახული ნედლი ხორბალი შესთავაზა და საკუთარი თავგადასავალიც მოუთხრო – როგორ შეიკედლა ნიმფა კალიფსომ და ბოლოს გაათავისუფლა. სკირონმა დალოცა მგზავრი, მახვილი აჩუქა და მომავალიც უწინასწარმეტყველა: მას შეეძინებოდა სახელგანთქმული ვაჟი, სახელად ოდისეესი. ამ დროს წერომ კვლავ ამცნო სკირონს მგზავრების მოახლოება. გზაზე მომავალი მგზავრები ვაჭრები აღმოჩნდნენ, რომლებმაც გაქცევით თავს უშველეს. სკირონმა დაიჭირა ერთი მათგანი – პილოსელი ქეთესიპე, რომელიც მლიქვნელურად ეპირფერებოდა სკირონს, ფეხებზე ჰკოცნიდა და თავის გადარჩენას ცდილობდა. სკირონს შეზიზღდა ხალხის მძარცველი ვაჭარი და მას ფეხების დაბანა უბრძანა, ხოლო შემდეგ კლდიდან გადაგდო.

თხრობაში ჩართულია სკირონის მიერ ქედმაღალი როდოსელი მოკრივის, იფიტეს დამარცხების ამბავი. თავდაპირველად იგი იფიტეს დაჩაჩანაკებულ მოხუცად მოევლინა და მოწყალება სთხოვა, უარის შემდეგ ნამდვილი სახე გამოაჩინა და ორთაბრძოლაში დაამარცხა. როდესაც იფიტე მისთვის ფეხის დაბანაზე დათანხმდა, კლდიდან უყოყმანოდ გადააგდო.

მარტოდმყოფ სკირონს ხშირად ახსენდებოდა საკუთარი ცხოვრება. ლომებზე მონადირე თექვსმეტი წლის სკირონს ბერძნები უკვე გმირთა-გმირად მიიჩნევდნენ. ისიც თავყვანს სცემდა ოლიმპიელ ღმერთებს, აღიარებდა მათ დიდებულებას, მაგრამ „ერთხელაც, გმირმა სკირონმა აპოლონისა და აფროდიტეს, ამ თვალთმაქც ღმერთთა დაუნდობელი, ფრთხილი და ამო, სულის შემძვრელი და მოტკინარი, შეხება იგრძნო“.¹²¹⁸

აპოლონის გავლენით სკირონი მინდორ-მინდორ სიარულს, ყვავილების გვირგვინების წნას ამჯობინებდა, ხოლო აფროდიტეს ხიბლმა ის სიყვარულის მოტრფიალედ აქცია „აფროდიტე ურანიასთვის, წმიდათაწმიდა სიყვარულისთვის აბა სად ეცალა მოწიფულ სკირონს, და ეროსმა აფროდიტეს პანდემოსის ნერწყვმოცხებული, მკვრივიც და მყიფე, ავი ისარი ზედ ბეჭისთავზე მწვავედ ჩაასო“.¹²¹⁹

¹²¹⁸ გ. დოჩანაშვილი. ოთხტომეული. ტ. III. თბილისი, 2003, გვ. 441.

¹²¹⁹ გ. დოჩანაშვილი. ოთხტომეული. ტ. III. თბილისი, 2003, გვ. 442.

და ასე, სანამ ნამდვილი სიყვარული ეწვეოდა, 15 წლის სკირონს ქაოსის ნაშიერი, ცხრა წლით უფროსი ქალი შეუყვარდა. ქალი ბნელ გამოქვაბულს ამჯობინებდა და იქ ათასგვარ ამბავს უამბობდა სკირონს ბნელეთის შვილებზე: ქაოსზე, ერეოსზე, ნიკტზე, თანატოსზე, ჰიპნოსზე, ტარტაროსზე, უნდოდა სკირონი ერეოსის კუთვნილი გამხდარიყო, მძინარეს ღამურას ტვინს უსვამდა შუბლზე. მალე წყვილს ოქროსთმიანი გოგონაც შეეძინა. ერთხელ ისე, რომ ქალი არ ელოდა, სკირონმა ნახა, როგორ უსვამდა სატრფო ღამურას ტვინს პატარა გოგონას, და გამოაშკარავებულ ბნელეთის მოციქული სამუდამოდ გააგდო.

ამის შემდეგ ველად გაიჭრა სკირონი, არდეს მწყემსავდა, ხოლო ქალიშვილი მეგარაში ძიძას მიაბარა და სარჩოს მგზავრების ხელით უგზავნიდა.

ერთხელ სკირონი კიქრევსს შეხვდა, სალამინელ მეფეს, რომელიც დემეტრეს ელევსინის ტაძარში გველად გარდაისახა, რომლისგანაც დემეტრეს მისტერიების ამბავი შეიტყო და პერსეფონეს ჰადესის მიერ მოტაცების მითიც. ღმერთებზე და სიყვარულზე იმედგაცრუებულ სკირონს კიქრევსმა საკუთარი ულამაზესი ქალიშვილი, ტირო¹²²⁰ შესთავაზა, თუმცა გააფრთხილა, რომ პაპის, პოსეიდონის გამო გარყვნილებისკენ უნებური ლტოლვა ექნებოდა და გაჰფრთხილებოდა – წყლისთვის მოერიდებინა.

ერთხელ სკირონს ლელკიანში კვნესა შემოესმა და ტალახში ამოსვრილი არსება ზღვაში რომ განზანა, ულამაზესი ქალიშვილი შერჩა – ტირო, რომელიც თავდავიწყებით შეუყვარდა. ბედნიერება და სიხარული დაეუფლა სკირონს, ქვეყნად არაფერი ახსოვდა. ტიროს ხშირად სევდა ეუფლებოდა, წყლის არა მხოლოდ დალევა სურდა, არამედ წყალში ბანაობაც – რასაც სკირონი უკრძალავდა. ერთხელ წვიმაში მოყვნენ და ქალი წაიქცა, იჭმუხნებოდა და კვნესოდა. ბორცვის იქით სურდა წასვლა, სადაც მდინარის ღმერთი ენიპევსი ბინადრობდა. ერთხელაც ჩაძინებულს ტირო ენიპევსის წყლებში ნეტარად ჩაწოლილი დახვდა და გააგდო.

ამის შემდეგ ცხოვრებაზე, ღმერთებზე, ადამიანებზე გული აუცრუვდა და გამვლულების ძარცვას და მკვლელობას მიჰყო ხელი.

ერთხელ მასთან ეაკოსი, კუნძულ ეგინას მეფე მივიდა, ქალიშვილის ხელი სთხოვა და აუხსნა, რომ რაკი თავად კეთილსინდისიერებით იყო განთქმული, ყაჩაღის სიძე ვერ გახდებოდა. სკირონმა განუმარტა ეაკოსს, რომ იგი მხოლოდ მათ ზოცავდა, ვინც პატივმოყვარეობით და მლიქვნელობით იყო წაბილწული.

სკირონი იმითაც დაინტერესდა, ვინ იყო იმჟამად საბერძნეთში ყველაზე სახელოვანი გმირი. ეაკოსმა უთხრა, რომ ასეთი გმირი იყო თესევსი, რომელმაც

¹²²⁰ მითის მიხედვით, ტირო სალმონევსის ქალიშვილია, რომელიც გაუმიჯნურდა მდინარის ღმერთს, ენიპევსს.

ამორძალების დედოფალი, ანტიოპე მოიტაცა. სკირონმა იწინასწარმეტყველა, რომ მალე დაიბადებოდა უმშვენიერესი ელენე, რომელსაც მომავალში თესევსი გაუპატიურებდა და ელენეს გამო დაიწყებოდა ტროას სისხლისმღვრელი ომიც.

ერთხელ სკირონმა გამოქვაბულში თანატოსი იხილა, რაც მისი სიკვდილს მოასწავებდა. მართლაც, ცოტა ხანში სკირონს ათენის მეფე, თესევსი გამოეცხადა, რომელსაც, მისი სიტყვებით, ქვეყნიერება ავაზაკებისგან უნდა განეწმინდა. სკირონმა უთხრა თესევსს, რომ მას მხოლოდ ჰერაკლეს ბაძვის სურვილი ამოძრავებდა და ორთაბრძოლა შესთავაზა. სკირონმა არ მოკლა წაქცეული თესევსი, და თვითონვე დაუჯდა ფეხის დასაბანად, თესევსს შეეშინდა, რომ წიხლნაკრავს მისივე ფეხიც ჩაებლუჯა და თან არ გადაეყოლებინა. მაშინ სკირონი თავად დადგა გადასავარდნის წვიპზე და თესევსის ბიძგს მორჩილად დაელოდა. სკირონი კუმ არ იგემა, მისი ცხედარი თევზებმა დაღრნეს.

ნაწარმოები სრულდება იმავე ამონარიდით პლუტარქეს თხზულებიდან.

ამრიგად, როგორც ვხედავთ, გურამ დოჩანაშვილი მითს სკირონზე, პლუტარქოსთან დაცული ინფორმაციის კვალდაკვალ, ტრადიციული ვერსიისგან განსხვავებულად ასახავს. გურამ დოჩანაშვილი ინსპირირებულია პლუტარქოსთან დაცული ამ ცნობით და მიზნად ისახავს იმის გარკვევას, რამ მიიყვანა გმირი სკირონი ყაჩაღობამდე, რა იყო მისი საქციელის ძირითადი მოტივაცია. მწერალი კარგად იცნობს ბერძნულ მითოლოგიას და ნაწარმოების სიუჟეტში მრავლად აქვს ჩართული სხვადასხვა ცნობილი მითი. მაგალითად: დემეტრესა და პერსეფონეზე (გვ. 458), თესევსზე (გვ. 460; 477); ენიპეოსზე (გვ. 467); ბერძნულ პანთეონზე (გვ. 469-472); ატრევსზე და თიესტესზე (გვ. 472-473); ტროას ომზე (გვ. 477-478) და ა.შ., რასაც მეტწილად სწორად, გარკვეული სახეცვლილებით, თუმცა კონტექსტის შესაბამისად იყენებს.

ამ მოთხრობით გურამ დოჩანაშვილი ერთგვარად აგრძელებს ანტიკურობის რეცეფციის ხაზს, რომელიც ჩაისახა ბორხესისა და კორტასარის თხზულებებში. ეს არის, პირობითად რომ ვთქვათ, ტრადიციული სიმბოლოების გადააზრების, ე.წ. მონეტის რევერსის ასახვის სურვილი. მსგავსად ბორხესის „ასტერიონის სახლისა“ და კორტასარის „მეფეებისა“, სადაც მინოტავრი, ტრადიციულად აღიარებული ურჩხული, საზოგადოებისგან გარიყულ მსხვერპლადაა წარმოდგენილი, ხოლო თესევსი – გმირის „სტატუსის“ მოპოვების მსურველად, რომლისთვისაც საზოგადოების მიერ ურჩხულად მონათლული არსების მკვლელობა ერთგვარად „კარიერული წინსვლის“ საწინდარია. გურამ დოჩანაშვილის სკირონიც, ჩემი აზრით, ერთგვარი მინოტავრია, საზოგადოების მიერ ყაჩაღად შერაცხული ურჩხული, რომელიც თავად გაერიყა მისთვის მიუღებელ სამყაროს. სკირონი არც ღმერთებს და

არც ადამიანებს აღარ ენდობა, თავად სურს აღადგინოს სამართლიანობა და ეს ქვეყანა ნაძირლებისგან გაათავისუფლოს. სკირონი არ არის ჩვეულებრივი ადამიანი, მას განსხვავებული უნარები აქვს – ძალუმს ადამიანების ამოცნობა და მოვლენეთა წინასწარმეტყველება. საყურადღებოა, რომ დოჩანაშვილის თესვესიც ძალიან ჰგავს კორტასარის თესვესს, რადგან მისთვისაც მთავარი სტიმული თავის გამოჩენაა, გმირის სახელის მოპოვება. დოჩანაშვილის სკირონი, ბორხესისა და კორტასარის მინოტავრის მსგავსად, წინააღმდეგობას არ უწევს გმირს, თავად სურს სიკვდილი, რადგან მას სიცოცხლის მიმართ ინტერესი სრულად დაკარგული აქვს.

ნაწარმოების კონცეფციის სრულად აღსაქმელად, საყურადღებოა თხზულებაში ალაგ-ალაგ ჩართული ეპიზოდები, რომლებიც გენიალური იტალიელი მსახიობის, ანა მანიანის უკავშირდება. მწერალმა ანა მანიანი, რომელიც შვიდიოდე წლის ასაკში იხილა ეკრანზე, სიყვარულის განსახიერებად აღიქვა და მთელი ცხოვრების მანძილზე მის თაყვანისცემას აგრძელებდა. მწერალს ხიბლავდა მსახიობის მეტყველი თვალები და სხეულის განუმეორებელი პლასტიკა, ვულკანური ტემპერამენტი, მისი ბუნებრიობა და გულწრფელობა. ეს „მარად მართალი და ჭეშმარიტი“¹²²¹ მსახიობი, რომელსაც ტრაგიკული ცხოვრება ჰქონდა და რომელიც მთელი იტალიის სიმბოლოდ გარდაისახა, იმდენად ახლობელ ადამიანად იქცა მწერლისთვის, რომ მანიანის ხასიათში საკუთარ თვისებებსაც კი ხედავდა: „იმასაც, ბავშვობაში, ეგ თქვენი დარდი ადარდებდა, თქვენსავით, იმასაც ბეზია ზრდიდა, და თავის გამორჩეულ შვილს, თქვენი საყვარელი სახელი ჯერ რომ არც იცოდა, ისე დაარქვა, და ამავე სახელის გამორჩეულ კაციდანვე ჰქონდა შეზიარებული თავისი ყველაზე მეტად ვრჩელი ამბავი, და ხადახან იმას ვულკანს არა და, დენტოს კი ხუმრობით ეძახდნენ ხოლმე“.¹²²² ნაწარმოების ჩანართებში გადმოცემულია ანა მანიანის ცხოვრების, სამსახიობო კარიერის მთავარი ეპიზოდები, მისი გარდაცვალება. საყურადღებოა, რომ ნაწარმოები მთავრდება სწორედ ანა მანიანიასადმი მიმართვით: „ყოვლად სასარგებლო ქალბატონო, დიდო სენიორა ანა, მანიანი... – სიყვარული არის.“¹²²³

ძნელი სათქმელია, რა აკავშირებს ერთმანეთთან ნაწარმოებში გადმოცემულ ამ ორ – სკირონისა და ანა მანიანის – ისტორიას ერთმანეთთან, თუმცა, ვფიქრობ, მწერალი ამ პერსონაჟებს შორის გარკვეულ მიმართებას ხედავს, რაც მათი განსხვავებულობით, ქარიზმატული ბუნებითაა განპირობებული. ორივე მათგანის მძიმე ცხოვრებას თან ახლდა იმედგაცრუებები და სასოწარკვეთილება, რამაც ისინი სხვებისგან განსხვავებულ, ბუნებრივ ადამიანებად აქცია. სკირონის

¹²²¹ გ. დოჩანაშვილი. ოთხტომეული. ტ. III. თბილისი, 2003, გვ. 447.

¹²²² გ. დოჩანაშვილი. ოთხტომეული. ტ. III. თბილისი, 2003, გვ. 447-448.

¹²²³ გ. დოჩანაშვილი. ოთხტომეული. ტ. III. თბილისი, 2003, გვ. 485.

წინასწარმეტყველური და ადამიანების ცნობის უნარი რაღაცით ჰგავს ანა მანიანის სამსახიობო ნიჭიერებას. როგორც ანა მანიანი, ისე ყაჩაღი სკირონი მწერლის აღტაცებას იწვევს გულწრფელობითა და სიყვარულის უნარით. ორივე მათგანს სძულდა ამპარტავნება და უღირსობა და ამას საკუთარი ძალებით ებრძოდნენ. მათი ხვედრი სხვადასხვანაირი აღმოჩნდა – სკირონი გარდაიცვალა მარტოდმარტო, ხოლო ანა მანიანი – თაყვანისმცემლების სიყვარულით გარემოცული. ნაწარმოების სათაური „მხოლოდ ერთი კაცი“ სწორედ პერსონაჟთა განსაკუთრებულობაზე მეტყველებს – ისინი მარტოდმარტო უპირისპირებოდნენ საზოგადოების სიყალბესა და ამპარტავნებას.

ანტიკურობა გურამ რჩეულიშვილის ნაწარმოებებში ბუნებრივად ერწყმის თხზულებათა სიუჟეტს, მხატვრულ და ენობრივ ქსოვილს, პერსონაჟთა მეტყველებას და წარმოადგენს ავტორის მთავარი სათქმელის გადმოცემისთვის მნიშვნელოვან ელემენტს. ანტიკური სამყარო, როგორც მარადიულ ღირებულებათა, სიმბოლოთა ერთგვარი საუნჯე, ავტორის ხელში იძენს ახალ, ხშირად სრულიად ორიგინალურ მნიშვნელობას, რისი საშუალებითაც მკითხველი კიდევ უფრო უახლოვდება და ითავისებს კაცობრიობის ამ ფასდაუდებელ მემკვიდრეობას.

გიორგი ხომერიკი (1955-2015)

ნანა ტონია

დაიბადა ბათუმში. დაამთავრა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტი კლასიკური ფილოლოგიის განხრით. დაიცვა დისერტაცია სოფოკლეს შემოქმედებაზე. ქართველ მკითხველს თავი დაამახსოვრა სოფოკლეს ტრაგედიათა შესანიშნავი თარგმანებითა და ორიგინალური ლექსებით. იგი ანტიკური სამყაროს მკვლევარი იყო, გამოცემული აქვს წიგნები და მრავალი პუბლიკაცია ბერძნულ და რომაულ მითო-რელიგიაზე, დაბეჭდილი აქვს თარგმანები ანგლო-ამერიკული და ძველბერძნულ-რომაული პოეზიიდან. გამოქვეყნებული აქვს საკუთარი შემოქმედების რამდენიმე კრებული, მათ შორის მხოლოდ ანტიკურ რემინისცენციებს ეძღვნება წიგნი სახელწოდებით „მშვენიერი ჰელენე ანუ ლექსები ძველ საბერძნეთს“, რომელიც პირველად 2010 წელს გამოიცა და ლექსებს, რომლებიც მასშია წარმოდგენილი, ავტორის მიერ ანტიკური სამყაროს სიღრმისეული ცოდნისა და განცდის დაღი აზის.

კრებულში ვერ წავიკითხავთ ვერც ჰერედიასებურ რაფინირებულ სონეტებს, ვერც ობიექტურად წარმოდგენილ პოეტურ სურათებს, სამაგიეროდ აქ სხვა სამყაროა, თავად გიორგი ხომერიკის მიერ გათავისებული და განცდილი. იგი ხან თავად ჰომეროსია და მისი ბრმა მზერით საუკუნეთა შემდეგ მკითხველს ესაუბრება:

„მე: ნათლად: ვხედავ: როგორ: კაშკაშებს: მიზანს: აცდენილი:
გრძელ-გრძელი: შუბის: სპილენძ-ბუნკი: შავი: მიწის: ქვეშ:
დედამიწაში: რომელიც: ცოცხლობს: და: არასდროს:
არასდროს: ტყუის“.

„ბრმა ჰომეროსი“

ხან ჰეროსტრატოსია და ლამოზს მკითხველს აუხსნას, რაზედ გადაწვა გასაოცარი ტაძარი:

„ჰოი, არტემის,
დილით ვარდების სურნელი იდგა
იათვარდების.
ასაკი აკმეს რომ მიმიდგა,
აპრილი იდგა.
ჩვენც სწორედ მაშინ დავასრულეთ მისი ტაძარი,
იდგა ტაძარი და აღარსად არ მიდიოდა,
გეგონებოდა, ფრენას ლამოზს...
და არ მიდიოდა.
ნელ-ნელა მკლავდა: იდგა თეთრი ჩვენს შავ მიწაზე.
როგორც არყოფნის სიკვდილი! სიცოცხლის ყოფნა!
და მეც იმ დილით, ცხელ ბნელეთში, სწორედ იმ დილით
ჰეფესტოს მივუძღვენი მხურვალე და ლამაზი ოდა.
შორს ვიღაც მღეროდა სიმებდასველებულ, ნაზ კითარაზე.
იმ ბნელი დილით,
როცა იგი იისფრად ღვიოდა
მე ცეცხლს მივეცი ჩემივ ხელით ნაგები ტაძარი.
ვეღარ გავუძელი, ვეღარ გავუძელი მის სილამაზეს!“

„ჰეროსტრატოსი“

არაფერია ამ მშვენიერ ლექსში იდუმალი და დაფარული. თუ მითიც გახსოვს და ისტორიაც, რა თქმა უნდა, გეცოდინება, რომ ეს ტაძარი უძღვნეს არტემისს; ის იდგა თეთრი მარმარილო ამ შავ მიწაზე („შავი მიწა“ მუდმივი მეტაფორაა ძელებერძულ პოეზიაში) და ისეთი ლამაზი იყო, „გეგონებოდა, ფრენას ღამობსო“, მაგრამ ის იდგა, „როგორც არყოფნის სიკვდილი! სიცოცხლის ყოფნა!“ – უბრალოდ თქმული ღრმად ფილოსოფიური ფრაზა, რომელიც მშვენიერების მარადისობის აზრს გვახსენებს. მაგრამ ამაოდ. და აი, კითხვა: ჰეროსტრატოსი, რომელმაც იგრძნო, განიცადა ეს სილამაზე, ვერ გაუძლო და ცეცხლს მისცა არის უგონო, თუ ის, რომელსაც სილამაზის მძაფრად შეგრძნების ნიჭი არ გააჩნია? ლექსის ავტორთან ამ თემაზე მიკამათია. მან თქვა: ან სილამაზე კლავს პოეტს, ან უმისობით თავად კვდება.

ანტიკურ თემებზე დაწერილი ლექსების კითხვას აუცილებლად სჭირდება ანტიკური სამყაროს ცოდნა და არც ეს არის საკმარისი, საჭირო გიყვარდეს ეს სამყარო, გიყვარდეს ის პიროვნებები, რომლებმაც შექმნეს ეს სამყარო, რამეთუ იგი მშვენიერია:

„ლამაზმა: ბიჭმა: მთის: ნიმფები: გვერდით: მიისვა:

და: ცრემლიანი: სილამაზე: ვნებად: თარეშობს:

ჰელენი: ერთად-ერთი: არის: ქვეყნად: ვისთვისაც:

ღმერთი: გაცხადდა: აბსოლუტურ: სილამაზეში“.

„სილამაზის რელიგია“

გიორგი ხომერიკს თავისებურად ჰქონდა განცდილი იმ მითოსურ გმირთა თუ ისტორიულ პიროვნებათა ბედი, რომელთა შესახებაც წერდა. ეს განცდები ღრმად სუბიექტურია და მით უფრო საინტერესო, რადგანაც თითოეულ ლექსს გადაჰყავხარ პოეტის სულიერ სამყაროში ფართო განათლებითა და ცოდნით დაბუდებულ განცდებში. ეჭვს არ იწვევს ამ განცდათა სუბიექტურობა, მაგრამ მათი კითხვა ემოციის გარეშე შეუძლებელია. ასეთია მრავალი ლექსი, რომელთაგან გარდასულ დროთა „იებით დამშვენებულ“ ლარნაკად დგას „ალკეოსისა და საპფოს“ გაბაასება. ლექსი დაწერილია დიალოგის ფორმით. ანტიკური სამყაროს ორი დიდი პოეტი ესაუბრება ერთმანეთს მარადიულ პრობლემებზე: სიცოცხლეზე, სიკვდილზე, სიყვარულზე, მშვენიერებაზე, უკვდავებაზე . . .

„– საპფო: რა: არის: ეს: ცხოვრება: მზემდამალული:

– ჰოი: ალკეოს: სიკვდილია: და: სიხარული:

– რად: არის: საპფო: უკვდავებაც: უსიხარულო:

– იმად: რომ: ისიც: სიკვდილია: სასიყვარულო:

„ალკეოსი და საპფო“

ამ ლექსის კითხვა და გაგება საპფოსა და ალკეოსის ცხოვრებისა და შემოქმედების ცოდნასაც ითხოვს მკითხველისაგან და მისი ავტორის დამოკიდებულებასაც ამ „მზემიმალული ცხოვრების“ მიმართ. ანტიკურ სამყაროსთან ზიარებულთათვის ცნობილია ორი უმთავრესი რამ, რამაც უბიძგა გიორგი ხომერიკს დაეწერა ეს ლექსი ესოდენ დატვირთული სუბიექტური ემოციებით: უპირველეს ყოვლისა, ჩვენამდე მოღწეულია ფრაგმენტი, სადაც საპფოსა და ალკეოსის გასაუბრება იკითხება (Lobel-Page. ფრ. 137), გარდა ამისა მიუნხენის მუზეუმში ინახება ძვ.წ. VI საუკუნით დათარიღებული ლარნაკი, სადაც წარმოდგენილია საპფო, რომელიც ესაუბრება ალკეოსს, ალკეოსი კი დგას თავდახრილი. არავინ იცის რას საყვედურობს საპფო მის თანამედროვე და თანამოქალაქე პოეტს, ანდა რატომ ღებულობს ამ საყვედურს მორჩილებით „მებრძოლ პოეტად“ ცნობილი ალკეოსი. მაგრამ ეს იცოდა პოეტმა და იცოდა ეს ოცდაექვსი საუკუნის შემდეგ და არ შეეძლო, არ ამოეთქვა ვითარცა საკუთარი სულის ამოძახილი:

„– საპფო: თქვი: მაინც: ვინ: მიგაჩნდა: შენმიერებად:

– სიყვარული: და: სიყვარულის: მშვენიერება:

– რად: მტანჯავ: საპფო: მაინც: რაა: მშვენიერება:

– ჩვენი: ღმერთი: და: ჩვენი: ღმერთის: ჩვენმიერება:“

„ალკეოსო და საპფო“

ეს საოცრად ემოციური დიალოგი მკითხველს ძველი სამყაროს ორი დიდი პოეტის დაუვიწყარ პორტრეტს უტოვებს, პორტრეტს „კეთილბოროტი“ სიყვარულით გასხივოსნებულს.

დიალოგის ფორმა, როგორც ჩანს, განსაკუთრებით ხიბლავდა გიორგი ხომერიკს. კრებულში ვხვდებით მის გასაუბრებას როგორც მითოლოგიურ გმირებთან (ოდისეოსი, ჰექტორი და სხვა), ასევე ისტორიულ პერსონაჟებთან, სადაც ნათლად იკვეთება ავტორისეული აზრები სამყაროსეულ პრობლემებზე:

„– რად არ უშვებდი შენს ქალაქში პოეტებს, პლატონ?

ამაზე მკვლევრებს დღესაცა აქვთ მიეთ-მოეთი.

– შენ მკითხე რატომ? აჰ, ვარსკვლავო, შენ მკითხე რატომ?

მიტომ, რომ თავის უფალია ყველა პოეტი!“

„პლატონის აზრი“

ეს ოთხსტრიქონიანი ფრაგმენტი მოითხოვს პლატონის მთელი ფილოსოფიის თუ არა, იმის ცოდნას მაინც, თუ რას წერდა იგი პოეტისა და პოეზიის დანიშნულებაზე თავის დიალოგებში. მაგრამ XXI საუკუნეა და განათლებული მკითხველისათვის ანტიკურობის ცოდნა განვლილი საფეხურია. თუმცა კი მისთვის საინტერესოა, თუ როგორ ესმოდა თავად პოეტს, გიორგი ხომერიკს, ის უმნიშვნელოვანესი ფასეულობები, რაც ანტიკურობამ უანდერძა თანამედროვე ცივილიზაციას და ეს ნათლად, გასაგებად, გარდასული ეპოქისათვის ნიშანდობლივი ფორმებითა და ხილვებით, მშვენიერების განცდითა და პოეტური სრულყოფილებით არის წარმოდგენილი მის ამ პატარა კრებულში, რომელიც პოეტური სულის ამოძახილის განცდას გვიტოვებს.

ბესიკ ხარანაული (დაიბ. 1939)

გიორგი უგულავა

ბესიკ ხარანაული თანამედროვეობის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი და პროდუქტიული პოეტია. მისი შემოქმედება ძალიან სწრაფად იზრდება და მისი ახალი ლექსები თითქმის ყოველკვირეულად ჩნდება. აღნიშნულ ნაწილში განვიხილავთ ანტიკურობის რეცეფციას მხოლოდ იმ ლექსებში, რომლებიც 2015 წლამდე შეიქმნა და ბესიკ ხარანაულის შემოქმედების ადრეულ ეტაპს განეკუთვნება.

ანტიკურობა ბესიკ ხარანაულის მხატვრული სამყაროს და პოეტური თემატიკის ძირითად ნაწილს არ ქმნის. 1991 წელს გამოსულ ლექსების კრებულში ის ანტიკურ ტერმინებს მხოლოდ რამდენჯერმე, ეპიზოდურ კონტექსტში ახსენებს, როგორც მაგალითად, ტიტანებს, ანტიკურობას, ორფევსს, ჰერაკლეს, ვენუსს (ვენერას ფორმით) და ჰომეროსს. საინტერესოა, ის ეპიზოდები, როდესაც ის თანამედროვე პოპკულტურის გმირებს ანტიკურ მითოსურ ფიგურებს ადარებს, როგორც მაგალითად, ჯონ ლენონს – ორფევსს, ხოლო ბელმონდოს – ჰერაკლეს.¹²²⁴

თავის სხვა ლექსში პოეტი ერთ კონტექსტში იხსენიებს სამ სხვადასხვა პოეტს, სხვადასხვა ეპოქიდან და კულტურული სივრციდან – არქილოქოსს არქაიკის ეპოქის ბერძნული სამყაროდან (დაახლ. ძვ.წ. VII საუკუნე), ედგარ ალან პოს და ნიკოლოზ ბარათაშვილს. სამივე ამ პოეტს ის აერთიანებს, რომ მათი ცხოვრება უკიდურესად რთული იყო („ცხოვრებამ მაგრად ათრია“ – პოეტის შეფასებით). ჩანს, რომ პოეტი

¹²²⁴ ბ. ხარანაული. ლექსები, პოემები. რედ.: ნ. ინასარიძე: თბილისი, 1991, გვ. 265.

კარგად იცნობს არქილოქოსის ცხოვრებას და შემოქმედებას. არქილოქოსი არ იყო ანტიკური სტანდარტით კანონიერი შვილი და მთელი ცხოვრების გატარება დაქირავებულ მებრძოლად მოუწია. მისი ცხოვრების შესახებ ყველაზე მნიშვნელოვანი წყარო თავად მისი შემოქმედებაა. ბესიკ ხარანაულიც, როგორც ჩანს, იცნობს არქილოქოსს და როდესაც სურდა, რომ სხვადასხვა პერიოდის ხელოვნების შესახებ დაეწერა, რომლებსაც ბედისწერამ არ გაუმართლა, სწორედ ბერძნული არქაიკის არქილოქოსს იხსენიებს.¹²²⁵

ანტიკურობის რეცეფციის კუთხით ბესიკ ხარანაულის ამ კრებულში ყველაზე საინტერესო ლექსი მისი „სიყვარულის წარმოსახვანია“. ლექსი მთლიანად ანტიკურ თემატიკას ეძღვნება. პოეტი მკითხველს ანტიკური რომის სამყაროში ამოგზავნის. რომაელი კონსული თავისი განცდების და ემოციების შესახებ მოგვითხრობს. რომი წარმოდგენილია სტანდარტული სახით, როგორც სიმდიდრის, პოლიტიკური ბრძოლების და კორუფციის, მანკიერებების და მომხვეჭელობის სივრცე. ამას თავად მთხრობელი, რომაელი კონსული აღიარებს. ლექსში მოხსენიებულია იულიუს კეისარიც, რაც გვაფიქრებინებს, რომ პოეტი მოქმედებს რომის ისტორიის, ალბათ, ყველაზე ცნობილ პერიოდში, ძვ.წ. I საუკუნეში, რესპუბლიკის უკანასკნელ პერიოდში განათავსებს.

რომაელი კონსული, ლექსის პროტაგონისტი ყველაფერზე, ანუ რომის სიმდიდრეზე, ამქვეყნიურ სიამეებზე, ძალაუფლებასა და პოლიტიკურ ბრძოლებზე წინ სიყვარულს, თავის პირად ისტორიას აყენებს. იქვე პოეტი იხსენიებს რიცხვს შვიდს, შვიდგზის რომში შობას. შვიდის მოხსენიება რომის კონტექსტში შემთხვევითი არ უნდა იყოს. ამ რიცხვს რომის ისტორიისა და კულტურისთვის სიმბოლური დატვირთვა აქვს – რომი შვიდ ბორცვზე დგას და მას შვიდი მეფე ჰყავდა. პოეტიც არცთუ შემთხვევით რომის კონტექსტში მისთვის ყველაზე ტრადიციულ რიცხვს მოიხსენიებს.

ლექსში ასევე მოიხსენიებიან ბერძენი პოეტები – ალკეოსი და სპჟო. ბერძნული და რომაული კულტურა თითქოს ერთმანეთს უპირისპირდება და ერთმანეთს გამორიცხავს კიდევ. რომაელები ბერძნებზე მეტად გამბედავები არიან – ლექსში ამას პოეტი პირდაპირ გვეუბნება. ბერძნული კულტურა კი, რაც ალკეოსის და სპჟოს მიწერ-მოწერაში ჩანს, თითქოს უფრო მეტად ემოციური, გრძნობისმიერი და სენსიტიურია.¹²²⁶

¹²²⁵ ბ. ხარანაული. ლექსები, პოემები. რედ.: ნ. ინასარიძე: თბილისი, 1991, გვ. 170.

¹²²⁶ ბ. ხარანაული. ლექსები, პოემები. რედ.: ნ. ინასარიძე: თბილისი, 1991, გვ. 388-390.

ჯანდიერი კოტე (დაიბ. 1958)

გიორგი უგულავა

კოტე ჯანდიერი თანამედროვე ავტორია. 2009 წელს გამოცემულ მის მოთხრობათა კრებულში („სიტყვა და წიგნი“) შესულ მოთხრობაში „კონკიას ღამე“ ის არაერთ ანტიკურ ტერმინს იხსენიებს. მაგალითად, როდესაც ის მსჯელობს იმის შესახებ, რომ ადამიანებს ღმერთები ცხოვრებაში უამრავ განსაცდელს მოუვლენენ, ის ამ მხატვრული მოტივის პირველწყაროდ ჰომეროსის „ოდისეას“ იხსენიებს.¹²²⁷ იქვე ადარებს იგი უფრო თანამედროვე პერიოდის (XIX-XX საუკუნეები) პოეზიას, კერძოდ მაღარმეს და ანტიკურ რაფსოდებს, მწერლობის ანტიკურ ტრადიციას.

იქვე, უკვე შემდეგ გვერდზე, ის აგრძელებს ამ საკითხის განხილვას. დეტალურად მიმოიხილავს სხვადასხვა პერიოდის მხატვრული ტრადიციის შესახებ და მათ შორის იხსენიებს ანტიკურ ტრადიციას, კერძოდ, პითაგორას და სოკრატეს, რომლებიც საერთოდ არ წერდნენ და თავიანთ სათქმელს ზეპირი ფორმით, ვერბალურად, სიტყვით გადმოსცემდნენ. იქვე განიხილავს პლატონს, რომელიც ასევე წერასთან შედარებით უპირატესობას აზრის ზეპირად, ვერბალურად გადმოცემას ანიჭებს.¹²²⁸

ზოგადად, ანტიკურობის აღქმის თვალსაზრისით კოტე ჯანდიერის ეს მოთხრობა და მისი ზემოთ განხილული პასაჟი ძალიან საინტერესოა, რადგან ანტიკურ ლიტერატურულ და მხატვრულ ტრადიციას გვიანდელი ეპოქების და თანამედროვეობის კონტექსტში, მათთან შედარების გზით, განიხილავს და საინტერესო დასკვნებამდე მიდის.

ამავე კრებულში მოცემულია მისი სხვა მოთხრობა – „მაყვლიანი“. „მაყვლიანი“ „ქართლის ცხოვრების“ ეპიზოდის მხატვრულად, ალუზიურად გადააზრებულ ეპიზოდს ეყრდნობა, კერძოდ, ელიოზის მიერ მცხეთაში ქრისტეს კვართის ჩამოტანას. ისტორიული კომპონენტი ნაწარმოებში მხოლოდ მცირედ როლს ასრულებს. ავტორი მას მთლიანად გადაამუშავებს და არგებს თავის მხატვრულ ჩანაფიქრს. ავტორის მიხედვით, ელიოზის ისტორიას თითქოსდა მოგვითხრობს ლათინური ხელნაწერი, რომელიც საფრანგეთში აღმოაჩინეს. ნაწარმოები მნიშვნელოვნად ითვალისწინებს და ეყრდნობა სახარებისეულ და „ქართლის ცხოვრების“ მოტივებს. ელიოზი, მთავარი პერსონაჟი, რომელიც თავად ხვდება ქრისტე, მისი მსგავსი ცხოვრებისეული გზის გავლა უწევს. ეცემა, სცოდავს და შემდეგ ისევ მონანიების და განწმენდის გზით მიდის.

¹²²⁷ „სიტყვა და წიგნი“, კ. ჯანდიერი. კონკიას ღამე. თბილისი, 2009, გვ. 5.

¹²²⁸ „სიტყვა და წიგნი“, კ. ჯანდიერი. კონკიას ღამე. თბილისი, 2009, გვ. 5-6.

რადგანაც მოქმედება ძირითადად რომის იმპერიაში მიმდინარეობს, ავტორი არაერთ ანტიკურ ტერმინს მოიხსენიებს. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ რომის და რომაული იმპერიის მისეული აღქმა, უფრო ქრისტიანულ, სახარებისეულ პერსპექტივას ეფუძნება. რომი დაცემის, ცოდვის სივრცეა ელიოზისთვის. ელიოზი ცდილობს გაერკვეს რომაულ სამართალში, ისწავლოს რომაული ცხოვრების წესი (ანგარიში და სავაჭრო წიგნთა შედგენა), რიტორიკა, თუმცა ეს მაინც ცოდვილი სივრცეა, რომელიც მას ჭეშმარიტებას აშორებს.¹²²⁹ ის თავადაც ვაჭარ ზენონის შვილია, რომელიც მისმა ბიძამ, ზებულონმა წაიყვანა იერუსალიმში სამართლის შესასწავლად.

ელიოზის დაცემას ყველაზე მეტად თამაშებზე და გლადიატორთა ბრძოლების საყურებლად წასვლა განასახიერებს. რასაც შემდგომ მოჰყვება უკვე მისი დაცემა მემთვრალეობით და მრუშობით. ზებულონის შვილებმა ელიოზს გლადიატორთა ბრძოლები ანახეს. იქ დაღვრილმა სისხლმა და ნანახმა ძალადობამ ელიოზის ფსიქიკაზე მძიმე გავლენა იქონია. ავტორი აღნიშნავს, რომ ის უფრო ცუდ დღეში იყო, უფრო მეტად დაეცა, ვიდრე მხეცისგან დაგლეჯილი გლადიატორი.¹²³⁰

ამ მოთხრობაში რომი კოტე ჯანდიერისთვის დაცემის, ცოდვის, ძალადობის, ნაყროვანების და ჭეშმარიტებისგან დაშორების სივრცეა. ეს არის ტრადიციული აღქმა რომისა ქრისტიანული ტრადიციისთვის. საპირისპიროდ, ელიოზს ამშვიდებს ქრისტესთან სიახლოვე და მცხეთაში დაბრუნება. ეს მოთხრობა უაღრესად საინტერესოა ანტიკურობის რეცეფციის კუთხით, რადგან მოქმედება თითქმის სრულად ანტიკურობაში, რომის იმპერიაში ხდება და მისი მხატვრულობის მიუხედავად ანტიკური რომი, თუნდაც ქრისტიანული პერსპექტივიდან აღქმული, ძალიან საინტერესოდ არის რეკონსტრუირებული.¹²³¹

კრებულში შესულია კიდევ ერთი ნაწარმოები – „საოჯახო ქრონიკა“, რომელშიც გაკვრით, თუმცა მაინც ნახსენებია ბერძნული თემატიკა. კერძოდ, ერთ მომენტში დეიდა ფლორა სტუმარს, რომელიც ღვინოს წყლით გაზავების გარეშე სვამს, ნახევრად ხუმრობით ბარბაროსს უწოდებს და აღნიშნავს, რომ ბერძნები ღვინოს მუდამ წყალგარეულად სვამდნენ. დეიდა ფლორას ეს რეპლიკა ანტიკური ეპოქისთვის სახასიათო აღქმას ეფუძნება, რომლის მიხედვითაც სამყარო ორ ნაწილად იყო დაყოფილი – ელინურ, ბერძნულ ნაწილად, და არაელინ ბარბაროსებად, რომელთა ბარბაროსობასაც ბერძნული კულტურისგან დაშორება განსაზღვრავდა.

¹²²⁹ „მაყვლიანი“, კ. ჯანდიერი. კონკიას ღამე. თბილისი, 2009, გვ. 17-24.

¹²³⁰ „მაყვლიანი“, კ. ჯანდიერი. კონკიას ღამე. თბილისი, 2009, გვ. 34-35.

¹²³¹ იხ. ნ. ბერძული. ნარატივის ფუნქცია კოტე ჯანდიერის *მაყვლიანში*. ბათუმი, 2019.

ამავე ნაწარმოებში მოხსენიებულია ბერძნული მითები, რომელსაც პერსონაჟი კითხულობს, შემდეგ კი ესიზმრება, რომ აიეტის სასახლეში ეღვიძება.¹²³²

ანტიკურობის რეცეფციის კუთხით ერთ-ერთი გამორჩეულად საინტერესო მოთხრობაა ამავე კრებულის „დაპატიჟება კინოში“. მოქმედება XX საუკუნის თბილისში ხდება და კინო, საბჭოთა რეალობისა და ყოფისთვის მნიშვნელოვანი ატრიბუტი დროსა და სივრცეში მოგზაურობის საშუალებაა. პერსონაჟები სხვადასხვა რეალობაში მოგზაურობენ.¹²³³ მათ შორის ნაწარმოები ეხმიანება ახ.წ. I საუკუნის რომს, პრინციპატის ეპოქის დასაწყისს. კერძოდ, ტიბერიუსის და კალიგულას მმართველობის პერიოდს.

შოთა იათაშვილი
(დაიბ. 1966)

მაია დანელია

მავედრებლები (გაგრძელება)

თანამედროვე ავტორები საკმაოდ დიდი გამოწვევის წინაშე დგანან ანტიკური სიუჟეტების მხატვრული რეციპირებისას. მათ მკითხველს უნდა შესთავაზონ შემოქმედებითად ათვისების მაღალი ხარისხი, კონკურენცია რომ გაუწიონ ორიგინალურ ნაწარმოებს და მკითხველში აღძრან ახალი ინტერპრეტაციების წაკითხვის ინტერესი.

შოთა იათაშვილიც იდგა გამოწვევის წინაშე, ისეთი სიუჟეტი შეერჩია, რომელიც თანამედროვე მკითხველისთვის საინტერესო და აქტუალური იქნებოდა. ამდენად, საკმაოდ კარგი მიგნება იყო, როდესაც მან არჩევანი ესქილეს „მავედრებლებზე“ შეაჩერა.¹²³⁴

ეს სიუჟეტი მისთვის რამდენიმე ასპექტით უნდა ყოფილიყო საინტერესო. როგორც ცნობილია, ესქილეს ტრილოგიის მხოლოდ პირველმა ნაწილმა მოაღწია ჩვენამდე, დანარჩენი ორი კი, რომლებიც დანაიდების ეგვიპტიდებზე შურისძიებას და ჰიპერმნესტრას გასამართლებას გადმოგვცემდა, ჩვენამდე არ მოსულა. ამდენად, შოთა იათაშვილს ჰქონდა თავისუფლება, შემოეთავაზებინა დაკარგული ნაწილების რეკონსტრუქცია.

¹²³² „საოჯახო ქრონიკა“, კ. ჯანდიერი. კონკიას ღამე. თბილისი, 2009, გვ. 90.

¹²³³ აღნიშნულთან დაკავშირებით იხ. ლ. გელაშვილი. კინოფილმის აქტივაცია ტექსტში (კოტე ჯანდიერი „დაპატიჟება კინოში“). თბილისი, 2018.

¹²³⁴ ესქილე/შ. იათაშვილი. მავედრებელნი. თბილისი, 2023.

გარდა ამისა, მისთვის ამოსავალი უნდა ყოფილიყო ამ ტრაგედიის თემები, რომლებიც თანამედროვე საზოგადოებისთვისაც რელევანტურია: ესქილეს „მავედრებლების“ მთავარი თემა თავშესაფრის, სამართლიანობისა და გადარჩენისთვის ბრძოლაა. ტრაგედია მოგვითხრობს ორმოცდაათ ქალზე, დანაოსის ქალიშვილებზე, რომლებიც გარბიან არგოსში, რათა თავი დააღწიონ იძულებით ქორწინებას საკუთარ ბიძაშვილებთან, ეგვიპტიდებთან. ქალები თავშესაფარს ითხოვენ არგოსში და კონფლიქტი წარმოიქმნება, რადგან ისინი ითხოვენ შველას მეფე პელასგოსისგან, რომელმაც უნდა გადაწყვიტოს, მისცემს მათ თავშესაფარს თუ უარს ეტყვის მათ პოლიტიკური და სოციალური ზეწოლის გამო. თავისდა უნებურად მკითხველისთვის ჩნდება პარალელი მედეასთან, რომელიც პირველი ლტოლვილი ქალია კოლხისიდან, რომელსაც უცხოობაში უწევს ყოფნა და უცხოდ ყოფნის პრობლემებთან გამკლავება.

ამ თემასთან უშუალოდ არის დაკავშირებული პოლიტიკური და მორალური პასუხისმგებლობა. მეფე პელასგოსი დილემის წინაშეა პოლიტიკურ პრაგმატიზმსა და მორალურ მოვალეობას შორის, რადგან მან, ერთი მხრივ, უნდა შეასრულოს ვალდებულებები, რომლებიც მას აკისრია როგორც მეფეს საკუთარი ხალხის წინაშე და, მეორე მხრივ, მთხოვნელთა მფარველის, ზევსის, კანონი უნდა დაიცვას და მხედველობაში მიიღოს მთხოვნელთა საჭიროებები. ამდენად, მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ღვთაებრივ სამართლიანობას. ქალები უხმობენ ღმერთებს, განსაკუთრებით ზევსს, რომელიც განიხილება როგორც მავედრებელთა მფარველი. ეს ღვთაებრივი მხარდაჭერა ხაზს უსვამს ღვთაებრივი სამართლიანობის რწმენას და მის კეთილმოყოფელობას.

ტრაგედია ასევე განიხილავს ქალის როლს ძველ საზოგადოებაში. დანაიდები იღებენ გადაწყვეტილებას, რომ შეეწინააღმდეგონ ბიძაშვილების სურვილს, იძულებითი ქორწინებისგან გაქცევით, ერთგვარად ეწინააღმდეგებიან იმდროინდელი პატრიარქალური ნორმებისთვის დამახასიათებელ ადათს. აქ, რა თქმა უნდა, შემთხვევითი არ არის, რომ ეგვიპტიდები არიან ამ აქტის გამტარებელნი, ხოლო ქალები, რომლებიც უარყოფენ მას, ილტვიან არგოსში – საპირისპირო სამყაროში, რომელიც ემყარება დემოკრატიულ პრინციპებს.

გასათვალისწინებელია ესქილეს ტრაგედიის შექმნის დრო და ისტორიული კონტექსტი: ძვ.წ. V საუკუნეში, ათენი მნიშვნელოვანი პოლიტიკური, სოციალური და კულტურული განვითარების ცენტრი იყო. ამ ეპოქაში, განსაკუთრებით ძვ.წ. V საუკუნის I ნახევარში, კლისთენესის რეფორმებმა საფუძველი ჩაუყარა პირდაპირ დემოკრაციას და იმ დროისთვის, როდესაც ესქილე ქმნიდა ტრაგედიებს, სისტემა

მნიშვნელოვნად გაფართოვდა იმით, რომ მოქალაქეებს უფლება მიეცათ მონაწილეობა მიეღოთ პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღებაში.

თანასწორობა და სამართლიანობა გახდა ცენტრალური საყრდენები და ათენის მოქალაქეებს სჯეროდათ დემოკრატიის ძალა, რითაც შეძლებდნენ ქალაქ-სახელმწიფოს მოთხოვნილებების მმართველი ელიტის მიმართ დაბალანსებას. ეს აისახება ესქილეს ბევრ პიესაში, მაგალითად, „ევმენიდები“, სადაც სამართლიანობისა და სახელმწიფოს როლი არის მთავარი თემა.

შესაბამისად, შემთხვევითი არ არის, რომ დანაიდები ილტვიან არგოსში, თავიანთი წინაპრის, იოს სამშობლოში, რომელიც არის დემოკრატიის სამშობლო. ტრაგედიაში ძალიან მოკლედ არის ჩამოყალიბებული შეხედულება, თუ როგორი უნდა იყოს დემოკრატიული სახელმწიფო: ხალხი უნდა იყოს პატიოსანი, რადგან ის არის სახელმწიფოს საყრდენი. მმართველებმა უნდა იზრუნონ შინ საზოგადო საქმეებზე, გარეთ – სტუმრებზე. დავა უნდა გადაწყვიტოს სასამართლომ და არა არესმა.

ესქილესეულ არგოსში არ არის თვითმმართველობა, არამედ მნიშვნელოვანი როლი აქვს ხალხის ხმას. მიუხედავად იმისა, რომ პელასგოსს შეუძლია ერთპიროვნულად მიიღოს გადაწყვეტილება დანაიდების შეფარების შესახებ, იგი უფრო ხალხის აზრს. ამაზე აქცენტი რამდენიმე ადგილას გვხვდება ტრაგედიაში: „ამად არ ძალმიძს, რომ ახლავე შეგპირდეთ რასმე, / ვიდრე ამ ამბავს არ ვაუწყებ მოქალაქეთა“. ხალხის აზრი რომ მნიშვნელოვანია, ამაზე ეს ეპიზოდიც მოწმობს: ხელმწიფე ანუგეშებს დანაიდებს, რომ დიდხანს არ მიატოვებს, უხმობს ხალხს, რომ დაადგინოს მისაღები დადგენილება და დანაოსსაც ურჩიოს, რა უნდა თქვას, ხალხის თანაგრძნობა რომ დაიმსახუროს. მეორე ეპიზოდში კარგი ამბავი მიაქვს ხელმწიფეს დანაიდებისთვის, სადაც მათ ამშვიდებს და ეუბნება, რომ ხალხმა განსაჯა და გადაწყვიტა, რომ მავედრებელნი შეიფარონ, რადგან ზევსის რისხვას ვერ დაემალებიან, თუ მავედრებლებს უარით გაისტუმრებენ. ქვეყნის მოქალაქეებმა კანონით დაადგინეს, რომ დანაიდებს ძალით ვერავინ ახლებს ხელს და არავის აქვს უფლება, დაარღვიოს ეს კანონი.

კანონი რომ უზენაესია, ამას ეს მონაკვეთიც მოწმობს. ერთ-ერთი საკითხი, რომლის გარკვევასაც ცდილობს პელასგოსი არის ის, თუ რა კანონი მოქმედებს დანაიდების სამშობლოში: თუკი მათ ქვეყანაში კანონი ვაჟებს ნებას რთავს, რომ იქორწინონ ნათესავებზე, დანაიდებს სთხოვს, დაუმტკიცონ მას, რომ მათი კანონებით ასეთი ქორწინება არ არის მიღებული.

ახლა დავაკვირდეთ, რა გამომსახველობით ფორმებს და თემებს ირჩევს შოთა იათაშვილი. ცდილობს შეინარჩუნოს ესქილეს სტილი და გვიჩვენოს ბმა ზემოთ

ჩამოთვლილ მთავარ თემებთან, თუ მისგან დამოუკიდებელი „ერთეულის“ შექმნას განიზრახავს.

შოთა იათაშვილი ცდილობს, შეინარჩუნოს დრამისთვის დამახასიათებელი არქიტექტონიკა და სტილი. მისი ტრაგედია შედგება შვიდი ეპიზოდისგან და დაცულია ქოროს პარტიები, რომელიც დანაიდებისგან შედგება. სტილთან დაკავშირებით ავტორი თვითონ აღნიშნავს გაგრძელებისთვის წამმღვარებულ მცირე შესავალში, რომ ორგანული მთლიანობის მისაღწევად მის მიერ გარკვეულწილად სტილიზებულ იქნა ესქილეს მთარგმნელის, გიგლა სარიშვილის პოეტური ხელწერა და ენობრივი ფორმები. მას სურდა, ერთი მხრივ, შეენარჩუნებინა ესქილესეული სტილი და, მეორე მხრივ, ენა ყოფილიყო გასაგები და აღქმადი თანამედროვე მკითხველისთვის.

მიუხედავად იმისა, რომ ავტორი ცდილობს ესქილეს მავედრებლების გაგრძელების რეკონსტრუქციას, ის მხოლოდ მეორე ნაწილზე კონცენტრირდა, სადაც დანაიდები შურს იძიებენ ეგვიპტიდებზე, ხოლო მესამე ნაწილი, რომელიც, სავარაუდოდ, მოიცავდა ჰიპერმნესტრას გასამართლებას და საყოველთაო შერიგებას კიპრისის ნებით, მისი ყურადღების მიღმა დარჩა.

მოკლე შინაარსი ასეთია:

ეპიზოდი პირველი: მაცნე მიდის პელასგოსთან ცნობით, რომ არგოსელებს უჭირთ ეგვიპტიდების მოგიერიება და არგოსელების სიკვდილი ხალხის წყრომას იწვევს მეფის გადაწყვეტილებაზე. მოდის დანაოსი, რომელიც ფიქრობს, რომ ქალაქის ბედი უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე მისი ქალიშვილების და მეფეს ამცნობს გადაწყვეტილებას, რომ თანახმაა ასულები ეგვიპტიდებზე დააქორწინოს.

ეპიზოდი მეორე: დანაოსი მიდის ქალიშვილებთან და აძლევს მათ დავალებას, რაც მოტივირებულია ქვეყნის გადარჩენის სურვილით, რომ პირველივე ღამეს ყელი გამოსჭრან ეგვიპტიდებს. ასულებმა არ იციან რამდენად შესწევთ ასეთი ძალა ნაზ ქალწულებს, თუმცა იღებენ მამის დავალებას.

ეპიზოდი მესამე: ქურუმი ატარებს საქორწინო ცერემონიას. ხელმწიფე და დანაოსი ლოცავენ დანაიდებს და ეგვიპტიდებს.

ეპიზოდი მეოთხე: ჟინით ანთებული ეგვიპტიდები მიეშურებიან დანაიდთა სანთილობებისკენ. დანაიდები ემზადებიან სათანადოდ დასახვედრად. ეფროდიტეს სთხოვენ მიმზიდველობას, თუმცა ამავე დროს დანებს ლესავენ.

ეპიზოდი მეხუთე: დანაიდები კლავენ ეგვიპტიდებს. აღწერილია ეგვიპტიდების მკვლელობის მრავალფეროვანი სცენები.

ეპიზოდი მეექვსე: მხოლოდ ჰიპერმნესტრა ვერ იმეტებს ლინკვეს მოსაკლავად.

ეპიზოდი მეშვიდე: ლინკევის დახოცილ ძმებს დასტირის. დანაიდები ამბობენ, რომ არ იციან, როგორ შეძლეს ნიავივით ნაზმა ქალწულებმა ამის ჩადენა.

პრაქტიკულად იათაშვილის ტრაგედია გრძელდება იმ მომენტიდან, რითაც მთავრდება ესქილეს „მავედრებლები“. კერძოდ, დანაიდების არგოსში შეფარების შედეგად წარმოქმნილი პრობლემებით. იგი უშუალოდ კონფლიქტით იწყება. უკვე პირველი მსხვერპლია არგოსელების მხრიდან და ხალხის უკმაყოფილებაც ისმის. მათ ეჭვი შეაქვთ პელასგოსის გადაწყვეტილებაში, სწორად მოიქცა თუ არა ის, როცა შეიფარა მავედრებლები.

ხალხის აზრი შოთა იათაშვილის ვერსიაშიც წარმმართველია. ეს ჩანს პელასგოსის და დანაოსის მოტივაციაშიც. გადაწყვეტილების მისაღებად საკმაოდ დიდი დრო დასჭირდა პელასგოსს, რადგან იგი დიდ ანგარიშს უწევდა ხალხის რეაქციას, რომ დანაიდების შეფარებით უბედურება არ დასტეხოდა თავს ქვეყანას. მეორე მხრივ, კი მას აქვს მორალური პასუხისმგებლობა მთხოვნელი ადამიანები შეიფაროს. ეს დილემა ძალიან კარგად ჩანს, როდესაც მაცნეების ავისმომასწავებელი ცნობები მოდის, ამას მეფე ზევსის სასჯელად აღიქვამს, რადგან დრო დასჭირდა გადაწყვეტილების მისაღებად: „ვაგლახ, რამდენი ვიჭოჭმანე, / შენი და იოს ლაჟვარდოვანი ტრფიალების ნაყოფთა ნაყოფთ / სანამ ჩემი კაბის კალთის ქვეშ შევიფარებდი. / ამ ჭოჭმანმა განგარისხა, გაგაგულისა?!“ (ეპ. I). „გულჩვილი და მოყოყმანე ხელმწიფენი კი / მუდამჟამ უფრო მეტ სატანჯველს / დაატეხენ თავზე სამშობლოს!“ (ეპ. I).

დანაოსის მოტივაციაშიც ჩანს, რომ მისთვისაც მნიშვნელოვანია ხალხის აზრის გათვალისწინება. დანაოსი პელასგოსთან თავის გადაწყვეტილებას, რომ დანაიდები დააქორწინოს ეგვიპტიდებზე მხოლოდ არგოსის დალუპვისგან გადარჩენის სურვილით ასაბუთებს. და ჯილდო ამისი იქნება, ის, რომ მთელი არგოსი იამაყებს მათი საქციელით. ანუ ამ შემთხვევაშიც საგანგებოდ არის ხაზგასმული, რომ ძალიან დიდი ძალა აქვს ხალხს და მათ აზრს. „გადაურჩება არგოსის მეფე ხალხის რისხვას“. დანაიდებსაც გააზრებული აქვთ ეს და ამბობენ, რომ დააკისროს მშობელმა ის, რაც ღმერთების, მეფის და ხალხის ნებაა. (ეპ. II). ჰიპერმნესტრა დილემის წინაშე დგას, ერთი მხრივ, ვერ იმეტებს ლინკევის მოსაკლავად, მეორე მხრივ კი, ჩაესმის ხალხის ხმა: „ჰიპერმნესტრა, სულის ძალა მოიკრიბე, სანამ დროა, და აღასრულე განაჩენი ხალხის და უფლის“ (ეპ. VI).

ესქილეს მსგავსად, აქაც ზევსს მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია, როგორც მავედრებლების მფარველის. თუმცა იათაშვილთან განსაკუთრებული ინტენსივობით შემოდის სამართლიანობის ქალღმერთის, დიკეს, ფიგურა, და შეიძლება ითქვას, რომ მას ცენტრალური ადგილი უჭირავს თითქმის ყველა

ეპიზოდში. მას ყველაზე ხშირად მიმართავენ დანაოსი და დანაიდები: „მძლეთამძლე ზევსო, / უსინათლო, მართალო დიკე! / მოგვეცი ძალა, / გაჭირვების ჟამს / ამოვუდგეთ გვერდში სამშობლოს!“ (ეპ. II); „ქალღმერთო დიკე, / წამით მაინც გადმოგვხედე / ოლიმპოს მთიდან!“ (ეპ. II); „დარწმუნებული ვარ, რომ დიკე გადმოგხედავთ, / და საჭირო წამს / წვერწამახულ თავის ხანჯალსაც ჩამოგაწოდებთ!“ (ეპ. II). როდესაც დანაიდები ეგვიპტიდებს კლავენ პირველ საქორწინო ღამეს, დანაიდების პარტიას რეფრენად გასდევს: „აჰა, ესეც შენ საჩუქარი ქალღმერთ დიკესგან!“ (ეპ. V).

კიდევ ერთი თემა, რითაც იათაშვილი ეხმიანება ესქილეს, არის ბედისწერისა და თავისუფალი არჩევანის თემა. თავისუფალი არჩევანი აქვს პელასგოსს, მიიღოს თუ არა დანაიდები, თავისუფალი არჩევანი აქვს დანაოსს, მიიღოს თუ არა დანაიდების ეგვიპტიდებზე დაქორწინების გადაწყვეტილება, თავისუფალი არჩევანი აქვთ დანაიდებს, მიიღონ ქორწინება ეგვიპტიდებისგან თუ წინ აღუდგნენ მათ. დანაოსი ამას ეუბნება დანაიდებს: „საკუთარი სიმამაციო, / საკუთარი ხვედრის არსის ზუსტი ცოდნით / ქვეყანა უნდა გადაარჩინოთ!“ (ეპ. II). ამ შეგონებაში კარგად ჩანს ორივე კომპონენტი, თუმცა კარგად ჩანს ისიც, რომ მხოლოდ ღმერთზე მინდობილი ვერ იქნები და მოქმედებაა საჭირო: „ქალღმერთ დიკეს მფარველობა და / საკუთარი მტკიცე მარჯვენა (ეპ. II).

ყოველთვის რჩება სივრცე თავისუფალი არჩევანისთვის და ამისი ყველაზე კარგი სიმბოლო, ალბათ, ჰიპერმნესტრაა, რომელსაც მიუხედავად იმისა, რომ მამისგან ჰქონდა დავალებული ლინკევის მოკვლა, ვერ გაიმეტა იგი სასიკვდილოდ და დამოუკიდებლად მიიღო მისი გადარჩენის გადაწყვეტილება.

მთლიანობაში, მავედრებლები არის ტრაგედია ადამიანის უფლებების, ღვთაებრივი ნებისა და ადამიანის ქმედებების ურთიერთკავშირზე და მმართველთა და საზოგადოებების პასუხისმგებლობებზე.

ამ ინტერპრეტაციის გზაზე, შოთა იათაშვილმა შეძლო, ერთი მხრივ, გაეთვალისწინებინა ესქილესეული მთავარი ხედვები და, მეორე მხრივ, შეექმნა ტექსტი, განსაკუთრებით შთამბეჭდავი დანაიდების შურისძიების სცენებით, რომელიც ერთდროულად არის ძალიან ექსპრესიული, ირონიული და თვითირონიული, ტრაგიკული და ამაღელვებელი. მან შეძლო თავისი პოეტური ენით ახლებურად აემეტყველებინა ტექსტი თანამედროვე მკითხველისთვის, რითაც მან გარკვეულწილად შექმნა ხიდი თანამედროვე მკითხველისთვის ანტიკურ ლიტერატურამდე მისასვლელად.

„მავედრებლების“ გაგრძელება არის წარმატებული მცდელობა, კვლავ შეგვახსენოს, როგორი მრავალფეროვანია ანტიკური თემები და ინტერპრეტაციისა თუ რეფლექსიის რამდენად უსაზღვრო შესაძლებლობას იძლევა.

ლაშა ბუღაძე
(დაიბ. 1977)

ეკატერინე კობახიძე

ლაშა ბუღაძე არის თანამედროვე ქართველი მწერალი, დრამატურგი, კარიკატურისტი და გრაფიკოსი. დამთავრებული აქვს თბილისის იაკობ ნიკოლაძის სახელობის სამხატვრო კოლეჯი, თბილისის შოთა რუსთაველის სახელობის თეატრალური ინსტიტუტის კონედრამატურგიის ფაკულტეტი და თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ხელოვნების ფაკულტეტი.

ლაშა ბუღაძე ესეების, მოთხრობების, რომანების ავტორია. მისი ნაწარმოებები თარგმნილი და გამოცემულია: ფრანგულ, გერმანულ, ინგლისურ, რუსულ, სომხურ და პოლონურ ენებზე. სხვადასხვა წელს მიღებული აქვს ლიტერატურული პრემია „წინანდალი“ (1999), საქართველოს თეატრალურ მოღვაწეთა კავშირის პრემია (2004), თეატრალური პრემია „დურუჯი“ (2011), ლიტერატურული პრემია „საბა“ (2004; 2007, 2009, 2012; 2018), რუსული სახელოვნებო პრემია: „ტრიუმფი“ (2007), ბრიტანული რადიო BBC-ის პრემია რადიოპიესისთვის (2007, 2011) და სხვ.

ანტიკურობა ლაშა ბუღაძის შემოქმედების ერთ-ერთი ყურადსაღები თემაა. მას ეკუთვნის 2020 წელს გამოქვეყნებული პიესა „ანტიმედეა“, რომელიც 2021 წელს „საბას“ პრემიის ფინალისტებს შორის აღმოჩნდა.¹²³⁵ „ანტიმედეა“ ავტორისვე შეფასებით, ევრიპიდეს „მედეას“ „არაკლასიკურ“ რეცეფციას წარმოადგენს.

ანტიმედეა

ნაწარმოების დეტალური ანალიზისთვის წარმოვადგენთ თხზულების შინაარსს.

მოქმედება ხდება თანამედროვე ეპოქაში, ე.წ. „გაერთიანებული ევროპის“ ერთ-ერთ ქვეყანაში, სადაც ორი თვის წინ რეფერენდუმის შედეგად ხელისუფლებაში

¹²³⁵ საინტერესოა, რომ ამავე წელს 2021 წლის საუკეთესო პიესის ნომინაციაში გაიმარჯვა პაატა ციკოლიას პიესამ „მედეა s01e06“, რომელსაც ჩვენ ამ ავტორთან დაკავშირებით დეტალურად განვიხილავთ.

მოვიდნენ ულტრანაციონალისტური ძალები, რომელთა ლიდერია კრეონი. ახალმა მთავრობამ მიიღო სპეციალური კანონი, ე.წ. „განკარგულება N 301“, რომლის მიხედვითაც ემიგრანტები, რომლებიც 30 წელი ლეგალურად არ ცხოვრობდნენ ქვეყანაში, უნდა გააძევეთ საზღვრებიდან – ევროპის ახლადშენებული გალავნის კედლების მიღმა.

მედეა, იასონის ყოფილი მეუღლე, ამჟამად ანტიმოქალაქე N 2411, 17 წლის წინ გამოიქცა საკუთარი ქვეყნიდან, რომელსაც ჩრდილო-სკვითები თავს დაესხნენ. მედეას თქმით, „ის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ოლქი, საიდანაც მე ვარ, ახლა დაპყრობილია, იქ ჩვენი მტრის სამხედრო შენაერთებია განლაგებული“.¹²³⁶ იასონმა, რომელიც მედეას ქვეყანაში ჰუმანიტარულ ფონდში მუშაობდა, გადაარჩინა მედეა – მტრით გარშემორტყმული მიწიდან გაყინულ უღელტეხილზე ფეხით გადმოიყვანა და აქ, ევროპაში დაასახლა. მედეამ პოლიტიკური თავშესაფარი მოითხოვა და მიიღო დევნილის სტატუსი. მედეას და იასონს დაქორწინების შემდეგ ორი ვაჟი შეეძინათ. რამდენიმე წლის შემდეგ იასონმა მედეასთან განქორწინება და მასზე ბევრად ახალგაზრდა გლაუკეს, ულტრანაციონალისტური პარტიის ლიდერის, კრეონის შვილის შერთვა გადაწყვიტა. მედეამ, რომელმაც ევროპაში ლეგალურად მხოლოდ 3 წელი იცხოვრა, სხვა ემიგრანტებთან ერთად უნდა დატოვოს ქვეყანა. მედეა ეცადა, რომ შესწინააღმდეგებოდა კანონის აღსრულებას და სარჩელი შეეტანა, რის გამოც იგი გადაიყვანეს სპეციალურ დახურულ ზონაში, სადაც იგი საკუთარი სტატუსის შესახებ სასამართლოს განაჩენს ელის. მედეას, ზონაში ყოფნის მიუხედავად, ცოცხალი კავშირი აქვს ქოროსთან – მის ფეისბუკ მიმდევრებთან, რომლებსაც მუდმივად აბარებს ანგარიშს. მედეას გვერდიდან არ შორდება მისი შვილების ძიძა, ემიგრანტი, რომელიც 34 წელია, რაც აქ ცხოვრობს, თუმცა „არც ენა უსწავლია ნორმალურად, ძლივს მეტყველებს, ასოციალურია“.¹²³⁷

მედეას ბრალი ედება იმაში, რომ იგი მხოლოდ სამი წელი ცხოვრობდა ლეგალურად, დანარჩენი 14 წელი კი არალეგალურ საქმიანობას ეწეოდა: აცხობდა ნამცხვრებს, ჰქონდა ე.წ. ბიოდენების ბიზნესი, რის გამოც გადასახადების გადახდას თავს არიდებდა. მედეას ქვეყნიდან გაძევების მიზეზი არა მხოლოდ ულტრანაციონალისტების მიერ მიღებული კანონია, არამედ მისი განქორწინება იასონთან, რომელიც კრეონის ქალიშვილის საქმროა.

მედეას არც ულტრანაციონალების აგიტატორობამ უშველა, რისკენაც მან ლიბერალური მთავრობის სიძულვილმა უბიძგა.

¹²³⁶ ლ. ბულაძე. ანტიმედეა. წიგნში: ნ. ხარატიშვილი, ა. ფლურაკისი, ლ. ბულაძე. სამი მედეა. თბილისი, 2020, გვ. 128.

¹²³⁷ ლ. ბულაძე. ანტიმედეა. წიგნში: ნ. ხარატიშვილი, ა. ფლურაკისი, ლ. ბულაძე. სამი მედეა. თბილისი, 2020, გვ. 133.

თუმცა, მედეა, ძიძისგან განსხვავებით, თავს წარმატებულ ადამიანად მიიჩნევს, მან თავისუფლად იცის უცხო ენა, აქვს სერტიფიკატები, მას რადიო და ტელე ეთერებში იწვევდნენ როგორც ექსპერტს და ამიტომ მისი თქმით, „ულტრანაციონალისტები რომ არ მოსულიყვნენ რეფერენდუმის მერე ხელისუფლებაში, კიდევ უფრო წინ წავიდოდი, სულ წინ და წინ“.¹²³⁸ „ამიტომ ჩემნაირებს ზიზღით მოისვრიან, რადგან მე ამათ ცხოვრებას წავართმევ, სამსახურს წავართმევ, ხელფასს წავართმევ... და კიდევ ქმრებს... თუ ვიკადრებ ოღონდაც“.¹²³⁹

იასონი, რომელიც მედეას გამეგებით აღშფოთებულია, ცდილობს, კრეონი დაარწმუნოს, რომ მედეა დატოვოს ქვეყანაში, თუმცა ამაოდ. იგი სასამართლოზეც იცავს მედეას, მაგრამ განაჩენი უცვლელია – მედეა დაუყოვნებლივ, ღამის 12 საათამდე უნდა გავიდეს ევროპის საზღვრებიდან. მედეას შვილები მამასთან რჩებიან. იასონის აზრს იზიარებს გლაუკეს, რომლისთვისაც იასონი არის სიყვარული, რომელმაც შეცვალა მისი ჰომოსექსუალური მიდრეკილებები და ოჯახური ბედნიერების იმედი დაუბრუნა. კრეონი უხსნის გლაუკესა და იასონს, რომ მედეას მისი სოციალური აქტივობა უშლის ხელს – იგი ყველასთვის ცნობილია მისი ფეისბუკ ლაივებით და მხარდამჭერებთან ურთიერთობით. კრეონი ცდილობს, მედეას მატერიალური კომპენსაცია შესთავაზოს, მედეა თითქოს ვაჭრობას იწყებს, თუმცა ირკვევა, რომ იგი ფარულად იღებს და ლაივში აზიარებს მათ საუბარს.

პიესის ფინალი ერთგვარ გაუგებრობას იწვევს. მედეასთან მოდის იასონი, რომლის საუბრიდან ირკვევა, რომ კრეონს გულის შეტევით რენიმიაციაში ათავსებენ, გლაუკეს კი ნერვული შეტევა აქვს და დამამშვიდებლების ქვეშაა. მედეასთან გამოსამშვიდობებლად მოსულ ბავშვებს დედა ოთახში კეტავს. მედეა ისევ ფეისბუკ ლაივს რთავს და ქოროს უცხადებს, რომ „დედა არც აქ დატოვებს თავის შვილებს და არც თან წაიყვანს...“¹²⁴⁰ პიესის ბოლო ფრაზებსაც მედეა წარმოთქვამს: „აი, კარზე აკაკუნებენ... მორჩა... აქ მკვდრებს ვერ ნახავენ და ვერც ცოცხლებს“.¹²⁴¹

როგორც ვხედავთ, მიუხედავად იმისა, რომ ანტიკური კორინთოს ნაცვლად მოქმედება თანამედროვე ევროპაში ხდება, ლაშა ბულაძე ძირითადად მისდევს ევრიპიდეს „მედეას“ ძირითად სიუჟეტურ მონახაზს: მედეა ემიგრანტია, მას გაშორდა

¹²³⁸ ლ. ბულაძე. ანტიმედეა. წიგნში: ნ. ხარატიშვილი, ა. ფლურაკისი, ლ. ბულაძე. სამი მედეა. თბილისი, 2020, გვ. 134.

¹²³⁹ ლ. ბულაძე. ანტიმედეა. წიგნში: ნ. ხარატიშვილი, ა. ფლურაკისი, ლ. ბულაძე. სამი მედეა. თბილისი, 2020, გვ. 136.

¹²⁴⁰ ლ. ბულაძე. ანტიმედეა. წიგნში: ნ. ხარატიშვილი, ა. ფლურაკისი, ლ. ბულაძე. სამი მედეა. თბილისი, 2020, გვ. 215.

¹²⁴¹ ლ. ბულაძე. ანტიმედეა. წიგნში: ნ. ხარატიშვილი, ა. ფლურაკისი, ლ. ბულაძე. სამი მედეა. თბილისი, 2020, გვ. 215.

იასონი, რომელსაც სურს კრეონის ასულის, გლაუკეს შერთვა. მედეას აძევებენ, იგი შურს იძიებს იასონზე, კრეონსა და გლაუკეზე.

ევრიპიდეს მიერ გამოყენებული მითოლოგიური ნარატივი ბუღაძესთან თანამედროვე რეალობაშია პროექცირებული. კორინთოს მეფე კრეონი ბუღაძესთან ულტრანაციონალისტური პარტიის ლიდერია, კოლხეთის მეფის ასული მედეა – აფხაზეთიდან დევნილი ემიგრანტი, კოლხეთის მეფე აიეტი – ჩრდილო-სკვითების მიერ შევიწროებული პოლიტიკური ლიდერი, თესალიელი გმირი იასონი – აფხაზეთში მივლენილი ჰუმანიტარული ორგანიზაციის წევრი. ძიძა – მედეას შვილების ემიგრანტი მომვლელი, ასოციალური პიროვნება.

მიუხედავად მოქმედების დროისა და სივრცის ასეთი რადიკალური ცვლილებისა, ლაშა ბუღაძე ცდილობს ევრიპიდეს „მედეაში“ წარმოდგენილი სიუჟეტური კომპონენტები და მნიშვნელოვანი დეტალები, თუნდაც გარკვეული ცვლილებებით, მაინც ასახოს „ანტიმედეაში“. მართალია, ოქროს საწმისის თემა საერთოდ გამქრალია პიესაში, მაგრამ აღნიშნულია მედეას გარკვეული მიმართება მაგიასთან – „ბიოდენების ბიზნესი“, რის საშუალებიდანაც მედეას შეუძლია განკურნოს ადამიანები. ნაწარმოებში, ერთი შეხედვით, არსად ჩანს მედეას მიერ იასონის დახმარების მოტივი (მედეას ჯადოსნობის წყალობით ცეცხლისმფრქვეველი ხარების მოთვინიერების, დრაკონის კბილებიდან ამოზრდილი გოლიათების დამარცხების, ოქროს საწმისის მოდარაჯე დრაკონის დამინების ეპიზოდების აღუზიები), თუმცა „ანტიმედეას“ ერთ-ერთ მონაკვეთში იასონი საკუთარ თავს უტყდება, რომ მედეასთან მისი განქორწინება, რაც მასთან ფიზიკური სიახლოვის შეუძლებლობითაა განპირობებული, გამოწვეულია იასონის მიმართ მედეას გადამეტებული, დედობრივი ზრუნვით, რაც ერთგვარი ინცესტის განცდას უღვიძებდა.¹²⁴² ასევე საინტერესოდ არის გადაწყვეტილი საწამლავის თემა. ევრიპიდესთან საწამლავით გაჟღენთილი სამოსითა და გვირგვინით იასონის საცოლის და მისი მამის მოკვდინება, „ანტიმედეაში“ ტრანსფორმირდა გლაუკესა და კრეონის ფსიქოლოგიური „მოწამვლით“. მამაზე გაბრაზებული გლაუკე ეუბნება მამას: „ერთმანეთს უნდა ჩავეხვიოთ და ერთად მოვკვდეთ, რადგან სხვანაირად ვერ გადავრჩებით“.¹²⁴³ კრეონი ეუბნება გლაუკეს მედეაზე: „შენი ქმარი იმ ყაჩაღმა ქალმა მოწამლა, შენმა ქმარმა შენ, შენ კი მე მწამლავ შენი შხამიანი სიტყვებით!.. ეს უკვე

¹²⁴² ლ. ბუღაძე. ანტიმედეა. წიგნში: ნ. ხარატიშვილი, ა. ფლურაკისი, ლ. ბუღაძე. სამი მედეა. თბილისი, 2020, გვ. 186-187.

¹²⁴³ ლ. ბუღაძე. ანტიმედეა. წიგნში: ნ. ხარატიშვილი, ა. ფლურაკისი, ლ. ბუღაძე. სამი მედეა. თბილისი, 2020, გვ. 206.

ვირუსია... მე არ მინდა შენთან ერთად სიკვდილი...“¹²⁴⁴ „ანტიმედეას“ იასონი ევრიპიდეს იასონის მსგავსად, ძირითადად საკუთარ ცოლს ადანაშაულებს იმაში, რომ ქალს ქვეყნიდან აგდებენ. თუკი ევრიპიდეს „მედეაში“ იასონის თქმით, მედეას სულელური „ლაყბობისთვის“, მეფისა და მისი ოჯახის მიმართ მუქარისთვის აძევებენ (Eur. Med. 450 და შმდგ.), „ანტიმედეაში“ ამის მიზეზი მედეას პოლიტიკური და სოციალური აქტივობაა: იასონი ეუბნება მედეას: „შენ ულტრანაციონალისტების აქტივისტად ჩაეწერე ჩვენს უბანში, მათ პროპაგანდისტულ დეკლარაციებს არიგებდი და ხალხს მოუწოდებდი, ხმა ამ ფაშისტოიდებისთვის მიეცათ [...]... შენ მიეცი ხმა ამ არამზადებს...[...] შენ გეგონა, რომ ეს კანონი შენნაირ შედარებით ძველ ემიგრანტებს არ შეეხებოდა [...] შენ მათზე უფრო აგრესიული ნაციონალისტი გახდი...“,¹²⁴⁵ ხოლო კრეონის თქმით, „ეს მისი ბრალია: აქტუალური გახდა... იმიტომ, რომ ამბიციური ქალია. არ აეტება ამხელა ხმაური და მეტი შანსი გვექნებოდა, რომ რაღაცით დავხმარებოდით“.¹²⁴⁶

გარდა ევრიპიდეს „მედეასი“, „ანტიმედეაში“, ჩემი აზრით, ჩანს ფრანც გრილპარცერის ტრილოგიის „ოქროს საწმისის“ მესამე ნაწილის, „მედეას“ გარკვეული კვალი. საქმე ეხება ევრიპიდესთან ე.წ. „მუნჯი“ პერსონაჟის, კრეუზას აქტიურ, მეტყველ გმირად გამოყვანას. ბუღადის გლაუკე, გრილპარცერის კრეუზას მსგავსად, ყველაფერს აკეთებს საკუთარი ბედნიერებისთვის საბრძოლველად. აქვე აღსანიშნავია სასამართლოს თემა, რომელიც შეიძლება დავუკავშიროთ გრილპარცერის „მედეაში“ ნახსენები ამფიქტიონების¹²⁴⁷ განაჩენს იასონისა და მედეას მიმართ ქალაქიდან გაძევებაზე. იასონს კრეონი უწევს შუამდგომლობას, ხოლო მედეა დაუყოვნებლივ უნდა წავიდეს კორინთოსიდან. თავად ამფიქტიონების ლიგა, ჩემი აზრით, „ანტიმედეას“ „გაერთიანებული ევროპის“ გარკვეულ ალუზიებს იწვევს. ასევე, შესაძლოა, გარკვეული მიმართებები იგრძნობოდეს გრილპარცერის „მედეასთან“ ბავშვების თემასთან დაკავშირებით. მართალია, „ანტიმედეაში“, თავად მედეასვე ნებით, ბავშვები იასონთან უნდა დარჩნენ (როგორც ამას ევრიპიდეს „მედეაშიც“ ვხვდებით – მედეა სასიკვდილო ძღვენით შვილებს გლავკესთან აგზავნის ამ

¹²⁴⁴ ლ. ბუღადე. ანტიმედეა. წიგნში: ნ. ხარატიშვილი, ა. ფლურაკისი, ლ. ბუღადე. სამი მედეა. თბილისი, 2020, გვ. 207.

¹²⁴⁵ ლ. ბუღადე. ანტიმედეა. წიგნში: ნ. ხარატიშვილი, ა. ფლურაკისი, ლ. ბუღადე. სამი მედეა. თბილისი, 2020, გვ. 152-153

¹²⁴⁶ ლ. ბუღადე. ანტიმედეა. წიგნში: ნ. ხარატიშვილი, ა. ფლურაკისი, ლ. ბუღადე. სამი მედეა. თბილისი, 2020, გვ. 159

¹²⁴⁷ ძველ საბერძნეთში, პოლისური სისტემის დამკვიდრებამდე რელიგიური ასამბლეა, რომელიც საბერძნეთის ექვს ქალაქს აერთიანებდა და რომელზეც ძველი საბერძნეთის სახელმწიფოს წარმომადგენლები ბჭობდნენ საერთო ინტერესებზე და იხილავდნენ ურთიერთშორის წამოჭრილ უთანხმოებებს (კანონთა გონი. ფრანგ. თარგმნა დ. ლაბუჩიძემ. შესავ. წერილი ნ. ნათაძის. რედ.: რ. ფეიქრიშვილი. თბილისი, 1994).

წყალობის სათხოვნელად) და ორივე შემთხვევაში ეს მედეას ერთგვარი ხრიკია შურისძიების მოსამზადებლად, მაგრამ სასამართლოზე წამოიჭრება საკითხი მედეას ათი და ექვსი წლის შვილების (უნდა აღინიშნოს, რომ ეს პირველი შემთხვევაა, როდესაც შვილების ასაკი ნაწარმოებში დაკონკრეტებულია) მშობლებს შორის „განაწილების“ საკითხი, რაც სწორედ გრილპარცერის „მედეას“ ერთ-ერთ ეპიზოდშია წარმოდგენილი.

პიესაში არის ტრადიციული მითოლოგიური პერსონაჟების სრულიად ახლებური, ორიგინალური გადაწყვეტის შემთხვევები. მაგალითად, „ანტიმედეას“ იასონი, რომელიც, როგორც ევრიპიდესთან, ისე გრილპარცერთან, მედეას გაძევების აშკარა მომხრეა, ბუღადის „ანტიმედეაში“ კრეონისა და სახელმწიფოს წინააღმდეგ ვერბალურ პროტესტს არაერთგზის გამოხატავს და ცდილობს, დაარწმუნოს კრეონი, დაეხმაროს მედეას, ასევე სასამართლოზეც მედეას დასაცავი სიტყვით გამოდის: „მე აქ მოვედი, რათა სახელმწიფოს ვუჩივლო... ჩემი პირადი საჩივარი შემაქვს, რომლითაც ადამიანის უფლებების დისკრიმინაციას ვადასტურებ... ჩემს ქვეყანას ჩემი ყოფილი ცოლის დაჩაგვრისთვის ვუჩივი... და თუკი აქ წავაგებ, ევროპის ადამიანი უფლებათა უმაღლეს სასამართლომდეც მივალ... ეს ადრეც უნდა მექნა...“.¹²⁴⁸

ამრიგად, ლაშა ბუღადის პიესა „ანტიმედეა“, რომელსაც თავად ავტორი ევრიპიდეს „მედეას“ არაკლასიკურ რეცეფციას უწოდებს, შეიძლება ჩაითვალოს ანტიკური ტრაგედიის რეპრეზენტაციის საინტერესო, ახლებურ ვერსიად, რაც ანტიკური ტექსტის ნაწილობრივი მოდერნიზაციითაა გამოწვეული. მიუხედავად მოქმედების დროისა და სივრცის რადიკალური ცვლილებისა, პერსონაჟების სტატუსის განსხვავებულობისა, „ანტიმედეაში“ ძირითადად შენარჩუნებულია ევრიპიდეს „მედეას“ მთავარი გზავნილები (განქორწინება, „ბარბაროსობა“, ქალთა უფლებები, შურისძიების მართლზომიერება), რომელთაც ლაშა ბუღადე დამატებით ურთავს თანამედროვე საზოგადოებისთვის აქტუალური და მტკივნეული თემების განხილვას (ემიგრანტობა, ადამიანთა უფლებები, ულტრანაციონალისტური განწყობები და ლიბერალიზმისადმი უნდობლობა, მართლმსაჯულების მიკერძოებულობა, ევროპული საზოგადოების ინდიფერენტიზმი, ჩაკეტილი საზოგადოების საფრთხეები, გენდერული საკითხები, სოციალური ქსელების როლი და სხვ). აშკარაა, რომ ევრიპიდეს „მედეას“ ტექსტის მოდერნიზაცია „ანტიმედეაში“ არის ერთგვარად ფორმალური ხასიათის, რადგან მის მიღმა იკვეთება ანტიკური ტრაგედიისთვის ნიშანდობლივი ოპოზიცია და დრამატული ელემენტები, მთავარი პერსონაჟები და მთავარი კონფლიქტი. „ანტიმედეაში“ ჩანს „მედეას“

¹²⁴⁸ ლ. ბუღადე. ანტიმედეა. წიგნში: ნ. ხარატიშვილი, ა. ფლურაკისი, ლ. ბუღადე. სამი მედეა. თბილისი, 2020, გვ. 181.

ევრიპიდეს შემდგომი რეცეფციების კვალიც, რაც პიესაში გლაუკეს პერსონაჟის „ამეტყველებით“, ბავშვების თემისა და ამფიქტიონების ლიგის ელემენტის შემოტანაში იკვეთება.

პაატა ციკოლია
(დაიბ. 1976)

ეკატერინე კობახიძე

თეატრის რეჟისორი, დრამატურგი. 1996 წელს დაამთავრა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისი სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკის ფაკულტეტი, 1999-2002 წლებში სწავლობდა და დაამთავრა აშკროფტის საერთაშორისო ბიზნეს სკოლა კემბრიჯში. 2011 წელს დაასრულა შოთა რუსთაველის სახელობის თეატრისა და კინოს სახელმწიფო უნივერსიტეტის დრამის რეჟისურის საბაკალავრო და სამაგისტრო პროგრამა. 2016 წელს მოიპოვა პრემია დურუჯი სპექტაკლის „კალიგულა“ საუკეთესო დრამატურგიისთვის. მისი რეჟისორობით იდგმება სპექტაკლები მარჯანიშვილის, რუსთაველის და ბათუმის თეატრებში. არის რამდენიმე მონოპიესისა და პიესის ავტორი.

2021 წელს მიენიჭა ლიტერატურული პრემია „საბა“ პიესისთვის „მედეა s01e06“.

ნაწარმოების ანალიზისთვის გადმოვცემთ მის შინაარსს:

1. თხრობას იწყებს მეფე აიეტის დაცვის უფროსი, ეპოპე, რომელიც კოლხეთის მთებში მდებარე პანსიონატ „ეგალეში“ ერთ საღამოს იხსენებს 40 წლის წინათ მომხდარ ამბებს.

მედეას სახელის ხსენება მთელ კოლხეთში აიკრძალა, თუმცა ტაძრებში, ქუჩებში სულ მასზე ჩურჩულებდნენ, აიეტი ისე გარდაიცვალა, რომ შვილის სახელი არ უხსენებია. დაცვის უფროსს კარგად ახსოვს, როგორ კიოდა მედეა და ხელში პატარა ეგალეს მოჭრილი თავი ეჭირა: „ეს მე ვარ, მედეა!“

დაცვის უფროსი სიზმარს იხსენებს, ზღვიდან უეცრად გამოჩენილ ხომალდს, სისხლით დაფარულს და მას არგოს ამსგავსებს. სიზმარში ნავის კოფოზე ამოკვეთილი სახე კი ეკითხება: „შენ იცნობ მედეას?“

2. შემდეგი ეპიზოდი მონასტერში ხდება, ილუმენია ქალკიოპე უბრაზდება და სცემს პატარა მონაზვნებს, რომლებიც ფერადი ილუსტრაციებიან ჟურნალს ათვალიერებენ და ჭორაობენ მუქი ფერის მუზარადიან ბერძნებზე და ოქროსფრად

აპრიალეებული მუზარადების მქონე კოლხებზე. აქვე ეგალეზეც, 10 წლის უფლისწულის სილამაზეზეც საუბრობენ. აიეტი მისი დაბადების დღისთვის ზეიმის გამართვას აპირებს. ამ დროს გალავანთან ხელებშეკრულ მედეას მოიყვანენ, იქვეა აბსირტო, მწვანედთმაშელბილი, მონაზვნებმა ადვილად იცნეს – მას ხომ ფოტო გაზიარებული ჰქონდა. მედეას, ალბათ, დასჯიან „უწია ღმერთების რისხვამ“.

3. უფროსი უფლისწული აბსირტო მხლებლების თანხლებით გამოდის. იგი მონებს უბრაზდება, რომ მათ მედეას სცემეს. მერე დას თვითონ დაუწყებს გინებას, ცემას და ლაივს უღებს. მისი საუბრიდან ირკვევა, რომ მედეა ისჯება იმისთვის, რომ გაყიდა საკუთარი მამა, გააწყვეტინა კოლხეთის ჯარი, რადგან ვიღაც ბერძენის სასქესო ორგანოზე გული შეუვარდა. აბსირტოსი აფურთხებს მედეას და სხვებსაც მოუწოდებს. ურტყამს წიხლებს და შეურაცხყოფს. ართმევს ტელეფონს მედეას, რომელიც თურმე მთელ კოლხეთს ემესიჯება.

4. შემდეგ მოქმედებაში ეპოპე (დაცვის უფროსი) და მედეა საუბრობენ, მედეა სასოწარკვეთილია, ის, მმის ბრძანებით, ეპოპემ ტყეში გააუპატიურა. მედეა ქალიშვილი აღმოჩნდა. მას გული ერევა, ერთიანად განავალსა და ნარწყევშია ამოსვრილი. გალავნიდან ქალკიოპე და მისი მონაზვნები კმაყოფილებით უმზერენ ამ სანახაობას. მედეამ მინის ჭურჭელს თავი მოამტვრია, რაღაც შეიყნოსა და გუნება სრულიად შეეცვალა, გამოუკეთდა. ეპოპე სიყვარულში უტყდება მედეას. არწმუნებს, რომ ქალიშვილი აიეტსაც უყვარს. მედეას სარკასტული სიცილი აუვარდება და მძულვარებით საგსე სიტყვებით მიმართავს ეპოპეს.

5. ამ დროს კოლხეთში ჰეკათეს ფესტივალია. ყველა ჰელიოსის ტაძარში მიდის. ქალები მიხაკებით ტაძრებში შედიან. ხიდებზე მოღალატეების გვამები კიდება. სადღაც ტყეში ბერძნები მიიპარებიან, მათ მედეა მისდევს, მძინარე ეგალე გულში ჩაუკრავს.

6. კვლავ 40 წლის შემდეგ პანსიონატ „ეგალეში“ ვბრუნდებით, სადაც დაცვის უფროსი აგრძელებს ამბის თხრობას. როდესაც აბსირტო და მისი მხლებლები სასტუმრო „ფაზიფაში“ მივიდნენ, იქ არგონავტებისთვის მსტოვრებად მიჩენილი ადამიანების გამოფატრული გვამები დახვდათ. აბსირტომ და მისმა მხლებლებმა გარდაცვლილთა ნაწლავებზე დაიწყეს სრიალი და ვიდეოების გადაღება, ხოლო აბსირტო მედეას ეძახდა შემოიღო ხმით და იმუქრებოდა. მსტოვრების მუცელგამოფატრული გვამების ნაწილი ბერძნებს სხვა სართულებზე აეტანათ და ფანჯრებიდან გადმოეკიდათ. მხლებლებმა უზომო რაოდენობით შეიყნოსეს ცაიანის ფხვნილი და სისხლზე სრიალი განაგრძეს. ყველა გვამს გენიტალიები ჰქონდა მოჭრილი და პირში ჩატენილი. ამ დროს აიეტის სასახლიდან მონა მოვიდა და შეატყობინა დაცვის უფროსს, რომ ეგალეს ვერ პოულობდნენ და შემოიღო აიეტი

მედეას ეძახდა. ეპოპე პორტში ნავი-მდევერების მომზადებას ბრძანებს – ბერძნებმა ოქროს საწმისთან ერთად ეგალეც გაიტაცეს. გამხეცებული აბსირტომ ეპოპეს მუქარა დაუწყო და თავში რამდენჯერმე დანა ჩაარტყა. ერთ-ერთ მსტოვარ ქალს, მინოსელ მონა მიასმას ყელზე ფირფიტა შეამჩნიეს, რომელზეც ბერძნულად და კოლხურად ეწერა: „ჩემი საშო, შენი განძი შეგინახო სუფთად“. ეს მხოლოდ მედეას შეეძლო დაეწერა. ეპოპესთვის ნათელი გახდა, რომ ისინი „დაამხო მედეამ“.

7. ამ ეპიზოდში კვლავ სასტუმროში გრძელდება ამბავი. გამხეცებული აბსირტო კვლავ ცაიანის ფხვნილს იფრქვევს პირში. შემოიღო ახალგაზრდები შენიშნავენ, რომ მედეამ ლაივში დადო ბერძენთან სექსი გემზე.

8. ამ მოქმედებაში მწერალი უბრალოდ ჩამოთვლის ყველა იმ ეპიზოდს, რომელიც არგონავტების ტრადიციულ მითს უკავშირდება და ახსენებს: მეფე ესონის ტახტიდან გადაგდებას, იოს – ბოროტ დედინაცვალს, ჰერას მოხუც ქალად გარდასახვას, ფრიქსოსის და ჰელეს გაფრენას ოქროს ვერძით; კენტავრ ქირონს; ნავ არგოს; დედოფალ ჰიფსიპილეს; ლემნოსელ ქალებს, მეფე ფინევსს; ჰარპიებს; პილასს; სიმპლეგადებს; ორფეოსს და სირინოზებს; კოლხეთის ხარებს; ოქროს საწმისს; გველეშაპს; აფსირტოსს; კირკესს; ეს არის მხოლოდ ჩამონათვალი, რომელიც პიესის სიუჟეტში არ ვითარდება.

9. დაცვის უფროსი კვლავ განაგრძობს თხრობას. ეპოპე იხსენებს, რომ არგო ვერ გაექცეოდა ხომალდ იდიიას, რომელზეც თავად მეფე აიეტი ავიდა. ამ ხომალდს მეფემ გარდაცვლილი მეუღლის, რომელმაც თავი მოიკლა, სახელი დაარქვა. ამ გემით კოლხები მალე დაეწივნენ კიდეც ბერძნებს. არგონავტებმა შიშმა მოიცვა. მეფე მედეას ეძახდა. მედეა ძმასთან ერთად გემბანზე იდგა. აიეტმა ეგალეს დაბრუნება სთხოვა. მედეამ კი ყველას თვალწინ ყელი გამოსჭრა მას: „აი, რას ვფიქრობ შენზე, აიეტ, თვალი გამისწორე, მამა“ – მიაძახა. სისხლის სუნმა ხომალდ იდიიას მიაღწია, აიეტი ჩაიკეცა, აღრიალდა და სულ გაჭაღარავდა, უძლურ მოხუცად იქცა. გატყდნენ კოლხი მენჩბეებიც. გემბანზე იდგა მედეა ძმის მოჭრილი თავით.

10. ამ ამბიდან 12 წლის შემდეგ ეპოპე და აბსირტო სასტუმრო „ფაზიფაში“ საუბრობენ. ეპოპე სთხოვს აბსირტოს, რომ რაღაც შეცვალოს, კოლხებს მისი თავნებობის ატანა აღარ შეუძლიათ. აიეტს ინსულტის შემდეგ მეტყველება უჭირს, სოფელ-სოფელ ატარებენ ტახტით და ყველგან ქვრივ-ობოლთა პანსიონატებს ხსნის, რაც აბსირტოს დაცინვას იწვევს. აბსირტოსი აქაა გამოკეტილი, მას შეშლილად თვლიან, ყველა სურვილს უსრულებენ. ამ სასტუმროში კი უცნაურ გარემოებებში ხალხი იღუპება. ქალკიოპე მამას ეხმარება, მას სურს, რომ მისი ძმა გონს მოეგოს. მთელი კოლხეთი აბსირტოს დასჯას ითხოვს. აბსირტოსის აზრით, ქალკიოპეს დედოფლობა სურს, მან სამჯერ მისი მოწამვლა სცადა. ეპოპე უკანასკნელად

აფროთხილებს აბსირტოს, რომ შეწყვიტოს ამაზროზენი ვიდეოების დადება, სადაც ჩანს გაუპატიურება და მკვლელობები.

11. ამ ეპიზოდში კვლავ 40 წლის წინანდელ ამბავს ვუბრუნდებით. მოქმედება გრძელდება ხომალდ „არგოზე“. მედეა ნაკუწებად ჭრის ძმის სხეულს და ზღვაში ისვრის. არგონავტებს სძინავთ, ისინი კირკეს შელოცვამ დააძინა. მედეას კი ჩაესმის შეშლილი მამის სიტყვები. მედეა დიდხანს ჭრიდა სისხლის გუბეში ძმის სხეულს წვრილ ნაფლეთებად. შეშლილი აიეტი ევედრებოდა მედეას, რომ წყალში არ ჩაეყარა ეგალეს თავი და ხელები, არამედ მის გემზე გადმოეყარა. მედეა კი აგინებდა კოლხეთს, მათ კულტურას და საკუთარ მამას. გემი უახლოვდება საბერძნეთს. მედეა ევედრება ღმერთებს და შელოცვასავით რამდენჯერმე იმეორებს:

„ღმერთებო! მედეა ვარ! კოლხი უფლისწული. მეფე აიეტის შვილი, უფლისწულ აბსირტოს მესაიდუმლე და მეგობარი, უფლისწულ ეგალეს საყვარელი და [...] ნეტავ წინ რა მელის, ღმერთებო, ამარიდეთ განსაცდელი. მაკმარეთ ტანჯვა“. მედეა მუცელზე იწყობს ხელებს და ფეხმძიმობაზე ფიქრობს. ნაწარმოები სრულდება მედეა შემდეგი ფრაზით: „ეს მე ვარ, მედეა! თავისუფალი გვამი!“

როგორც ვხედავთ, პიესის სიუჟეტი, მართალია, უკავშირდება არგონავტების მითის კოლხეთის ეპიზოდს, მაგრამ ტრადიციული ნარატივის სრულიად ახალ, ორიგინალურ გააზრებას გვთავაზობს. სიუჟეტში, ერთი შეხედვით, ძირითადი ხაზი უცვლელია: მედეას შეუყვარდება იასონი, დაეხმარება ბერძნებს ოქროს საწმისის გატაცებაში, მღევართაგან თავდასაღწევად საკუთარი ხელით აკუწავს ძმას: თუმცა მედეას ქმედებების ძირითადი მოტივაცია არის არა სიყვარული, როგორც ეს ბერძნულ მითშია მოცემული, არამედ სიძულვილი. მას სძულს საკუთარი ოჯახი, მამა, სამშობლო, კოლხეთის კულტურა, რომლის „დასამხობადაც“ იგი არგონავტებს იყენებს. ავტორმა კარგად იცის არგონავტების ტრადიციული მითის ყოველი ეპიზოდი, რასაც დაწვრილებით ჩამოთვლის კიდევ ნაწარმოების მერვე ნაწილში, რაც პიესის შინაარსის გადმოცემისას უკვე ვახსენეთ, თუმცა ამ ეპიზოდებს პიესაში არ რთავს. ნაწარმოებში მოქმედება თანამედროვე სამყაროში ხდება, რაც ყველაზე ხშირად მობილურ ტელეფონთან დაკავშირებულ ეპიზოდებში ჩანს – პიესის გმირები იღებენ ვიდეოებს და სურათებს, მათ აქვთ ფეისბუკპროფილები, სადაც დებენ ლაივსტრიმებს; რამდენიმე ეპიზოდში მოქმედება თანამედროვე მრავალსართულიან ფეშენებელურ სასტუმროში თუ პანსიონატში ხდება და ა.შ. ამ თანამედროვე „ანტურაჟის“ მიუხედავად, შენარჩუნებულია ტრადიციული მითის ძირითადი ტოპონიმები (კოლხეთი, საბერძნეთი), ღმერთების და გარკვეული სახეცვლილებით – პერსონაჟთა საკუთარი სახელები (მედეა, იაზონი, აიეტი, აბსირტო, ქალკიოპე, იდიია, კირკე, ჰეკატე), აქვე დამატებულია ახალი მოქმედი გმირები (ეპოპე – აიეტის დაცვის

უფროსი; ეგალე – მედეას უმცროსი ძმა); თუმცა სიუჟეტში ჩართული ეპიზოდები, პერსონაჟთა ქმედებები, ლექსიკა მკვეთრად განსხვავებულია ტრადიციული ნარატივისგან. ნაწარმოებში ძალადობის, სისხლიანი მკვლევლობების, გაუპატიურებების, ნარკოტიკული თრობის ამსახველი ეპიზოდების მთელი კასკადია: მედეას, აბსირტოს ბრძანებით, აუპატიურებს დაცვის უფროსი, მედეას სასტიკად უსწორდებიან ნარკოტიკული ზემოქმედების ქვეშ მყოფი აბსირტო და მისი მეგობრები, რომლებიც მოგვიანებით ჰიპერბოლიზებული შემზარათობით გამორჩეული ქმედებებით ტკბებიან (მუცელგამოფატრული გვამების ნაწლავებზე სრიალი, ხრწნად გვამებთან სურათის გადაღება); არგონავტები კოლხ მსტოვრებს მუცლებს უფატრავენ და მოკვეთილი გენიტალიებით გუდავენ, მედეა ლაივში დებს სექსს იასონთან, მედეა მამის თვალწინ საკუთარი ხელით თავს ჰკვეთს უმცროს ძმას, ეგალეს, მის სხეულს ნაკუწ-ნაკუწ ჭრის და ზღვაში ყრის, აბსირტო დასცინის პარალიზებული მამის მეტყველებას, ილუმენია ქალკიოპე ძმის მოწამელის ბრძანებას გასცემს და ა.შ. ამ წარმოდგენლად შემზარავ რეალობაში მოქმედებენ პერსონაჟები, რომელთა მეტყველება და ლექსიკა გაჯერებული ბილწსიტყვაობითა და სიძულვილით, ავადმყოფური მისწრაფებებით და სადიზმით. რა მთავარი გზავნილები შეიძლება დავინახოთ პაატა ციკოლიას „მედეას“ ვერსიაში? ვფიქრობ, ეს არის კოლხეთის (რომლის მიღმაც ადვილად იკითხება თანამედროვე საქართველო) მორალური და სულიერი დეგრადაციის ილუსტრაციის სურვილი – ოჯახის წევრებს ერთმანეთი სძულთ, ძალაუფლების მქონეთ ყველაფრის უფლება აქვთ, მათთვის ადამიანის ღირსება და სიცოცხლე არაფერს ნიშნავს, ყველაფერი შეიძლება შეიბილწოს, ყველაფერი ჩამხრჩვალა სისხლსა და ძალადობაში. ახალგაზრდების უმეტესობა ნარკოტიკულ თრობასა და ძალადობას მისცემია... ამ ფონზე მედეა ერთგვარი რევოლუციური ფიგურაა, რომელსაც სურს, ეს მოჰადოებული წრე გაარღვიოს, თუმცა ამ წრის გაღრვევას ისევ და ისევ ძალადობით ცდილობს – არგონავტების დახმარებით შემზარავ ხოცვა-ჰლეტას მართავს, საკუთარი ხელით კლავს და ანაკუწებს 10 წლის უდანაშაულო ძმას. ეს „პროტესტი“, რაც მას, მართალია, ერთი შეხედვით, თავისუფლებას ანიჭებს, თუმცა, ეს მის მორალურ და სულიერ კვდომას მოასწავებს – სწორედ ამ ფრაზით სრულდება პიესა: „ეს მე ვარ, მედეა! თავისუფალი გვამი“.

დიანა ანფიმიადი თავისი ორიგინალობითა და პოეტურ სახეთა უჩვეულო წარმოსახვით, ასოციაციათა სიღრმითა და მეტაფორათა ელეგანტური იდუმალებით გამოირჩევა თანამედროვე ქართულ პოეტურ გალერეაში. მას გამოქვეყნებული აქვს ლექსების რამდენიმე კრებული და არაერთი სამეცნიერო სტატია. მის პოეტურ შემოქმედებაში განსაკუთრებულია ანტიკური მითოლოგიის ასოციაციებით შექმნილი ლექსები. ხშირად მათი ანალიზი რთულია, დამაფიქრებელია ის, თუ რის თქმა სურს პოეტს, მაგრამ ეს რეზუსულობა მკითხველს პოეტურ სახეთა თავისუფალი აღქმის გზას უხსნის.

დიანა ანფიმიადის შემოქმედებაში ანტიკურობასთან მიმართების თვალსაზრისით გამოირჩევა კრებული „კონსპექტური მითოლოგია“,¹²⁴⁹ რომელიც 2009 წელს გამოიცა და იმთავითვე აღმოჩნდა საზოგადოების ყურადღების ცენტრში. მან, როგორც წლის საუკეთესო დებიუტმა, ლიტერატურული პრემია „საბა“ დაიმსახურა, ხოლო თავად დიანა ანფიმიადი ყველაზე პოპულარულ პოეტად მოველინა ჩვენს პოეზიის მოყვარულ მკითხველს. ეს მრავალი მიზეზით იქნა განპირობებული. უპირველეს ყოვლისა იმით, რომ მის ლექსებში ამოვიკითხეთ ფრიად საინტერესო ხილვები პოეტესასი, რომელიც თავისი ძირებით იყო რა ზიარებული მითოსურ სამყაროს, საუკუნეებს მიღმა სივრციდან კი არ საუბრობდა, არამედ თანამედროვეობის გადასახედიდან. თუმცა მითოლოგმათა „გრიგალი“ მის სულში უკვე იყო დავანებული: „შიგნით შევუშვი გრიგალი და მე გარეთ დავრჩი“ – ეს არის „კონსპექტური მითოლოგიის“ პირველი სტრიქონი, რომელიც, ვფიქრობ, რეფრენივით უნდა გასდევდეს მთელ კრებულს. საინტერესო პოეტური სახეა, თუმცა დაზუსტებით მაინც არ შეიძლება იმის მტკიცება, თუ რას გულისხმობდა პოეტესა „გრიგალში“, როდესაც ამ ლექსს წერდა. ზოგადად რომ ვთქვათ, ვერასოდეს მიხვდება მკითხველი, თუ რას განიცდის პოეტი, როდესაც თავის სტრიქონებს თხზავს, არის ეს მისი ნიჭისა თუ ზეგარდმო ძალის დამსახურება. მკითხველს შეუძლია მხოლოდ შეიგრძნოს პოეტური ხატის იდუმალება და ამით აღფრთოვანდეს; ახლებურად შეხედოს იმ სახე-სიმბოლოს, რომელიც საუკუნეთა მიღმიდან ისევ ცოცხალია და მრავლის მოქმელი; დაეთანხმოს ან არ დაეთანხმოს ლექსის ავტორს.

¹²⁴⁹ დ. ანფიმიადი. კონსპექტური მითოლოგია. თბილისი, 2009.

დიანა ანფიმიადს თავისი სამყარო აქვს, მხოლოდ მან იცის რატომ უწოდა „მითოლოგმა“ ლექსს, სადაც ასეთ ემოციურსა და თავგზააბნეულ სტრიქონებს წავაწყდებით:

„მე შეგიყვარე
მაშინ როცა
აღარ მიყვარდი
ოქრო – სპილენძად
ვერცხლი – რკინად
რკინა მოვკაღე
შენ – ჯერ ცოცხალი
ლექსის ბოლო ხაზთან მიხვალ და
გაიგებ
სანამ შენ მომკლავდი –
მანამ მომკალი“.

„მითოლოგმა“

„მითოლოგმა“ ბერძნული სიტყვაა და იგი „ზღაპარს“, „არაკს“ ნიშნავს. ზღაპრის მოყოლა სურს პოეტს იმის თაობაზე, თუ როგორ „განკაცდა ღმერთი მაშინ, როცა კაცი გაღმერთდა, ველარ გაბედა კაცობა და გაღმერთდა ისევ?“ მერე რა მოხდა? ბიბლიური თემა გრძელდება: „და მე შევქამე ვაშლი, როცა თვითონ შემქამა და ვაშლის გულში დამწყვდეული ვიყავი მატლი...“ (იქვე). დიახ, საოცარი პოეტური ხილვებია, და მთელი წიგნი აღსავსეა მსგავსი ხილვებით. მათი ავტორი ზოგჯერ ევრიდიკეა, რომლის „მყუდრო სახლის გარშემო წყალში დამხრჩვალ ტივტივებენ პეპლის ჭუპრები“ – აქ მკითხველს მართებს დაფიქრება, რა შუაშია აქ ევრიდიკე? მაგრამ ყველაფერი ნათელი ხდება, თუკი იგი ამ ლექსის რეფრენ სტრიქონთა აზრს ჩასწვდება. რეფრენი კი ასე იკითხება:

„რატომ მეგონა, მომივლიდი, მანუგეშებიდი,
შენ კიდევ ამბობ – Nomen Omen – ანუ გაშეშდი“.

„ევრიდიკე“

აი, აქ კი მითოსის გახსენებაც გვმართებს, კერძოდ, ორფეოსის მითის, როდესაც მგოსანმა დაარღვია პირობა და ეს არ იყო დანაშაული, მან ვერ გაუძლო არხილვის ცდუნებას; მაგრამ რას ნიშნავს ლათინური გამოთქმა “Nomen Omen”, ანუ “Nomen est Omen”? ის უშუალოდ ითარგმნება როგორც „სახელი წინასწარმეტყველება“ ან

„სახელი წინასწარმუწყებელი ნიშანია“. როგორ გავიგოთ, სახელი „დიანა“, რომელიც რომაულ მითოლოგიაში ტყეთა ღვთაებას მოგვაგონებს, პოეტსას ცხოვრებისეულ გზაზე უნდა მიგვანიშნებდეს? ფრაზის იდუმალებას ფრაზის სილამაზე ფარავს.

დიანა ანფიმიადის ამ კრებულში ისეთ ლექსებსაც შევხვდებით, რომლებიც უფრო უახლოვდებიან მითის სიუჟეტს („დანაე“, „არიადნე“, „ანტიგონე...“), მაგრამ ისინიც თანამედროვე პოეტურ მიმდინარეობათა ტალღის ქვეშ მოქცეულნი მკითხველს ავტორის ლაბირინთებში იწვევენ და მის სულიერ სამყაროს ახალი სახეებით ამდიდრებენ. ამის ნიმუშია ლექსი „ელენე“.

დასაწყის სტრიქონებში მინიშნებები: „გადასახლება არის ისე გარდაუვალი“ (ელენეს მითი), ან „თუ ღმერთის შვილმა გამოტყუე კვერცხის ნაჭუჭი“ (ლედას მითი), ან „ათი წლის ალყა“ (ტროას ომის მითი) და სხვა, მაგრამ მოულოდნელი და აღფრთოვანების ღირსი არის ის პოეტური მიგნება, რაც ბოლო სტრიქონში ჩადო ავტორმა:

„ამ მტვრიან გზაზე
კაბის კალთად რაც კი ვეთრიე –
სხვა არაფერი –
მაგ პოემის ჰეგზამეტრია“.

„ელენე“

ვისთვისაც ნაცნობია ელინური ეპოსი, კარგად მოეხსენება, რომ მისი პოეტური საზომი დაქტილური ჰექსამეტრია. კიდევ ბევრის თქმა შეიძლება დიანა ანფიმიადის ამ პოეტურ კრებულში წარმოდგენილი უცნაური ლექსების შესახებ. შეიძლება თითოეული მათგანის განხილვა ძველბერძნულ მითოსურ სახე-სიმბოლოსთან შეთანასწორებით, მაგრამ ამ განხილვებს თავის ნაკლი აქვთ: ისინი ვერასოდეს გამოიწვევენ იმ ემოციას, რასაც თავად ლექსის კითხვა იწვევს. ერთს კი აღვნიშნავ: დიანა ანფიმიადის პოეზიის მკითხველს უპირველეს ყოვლისა უნდა გააჩნდეს ლექსის განცდის უნარი და კიდევ მეტი – უნდა იყოს შეპყრობილი მითოსურ სიმბოლოთა სახისმეტყველებით, რათა შეიგრძნოს თანამედროვე პოეზიის სასოწარკვეთა და არ შეკრთეს, თუკი პოეტს ეს აღმოხდება:

„ადამიანის სუნი მცემს, ღმერთო!“

„ნიმფა“

გულწრფელნი თუ ვიქნებით, უნდა ვაღიაროთ, რომ პესიმიზმი წითელი ზოლივით გასდევს მთელ იმ ლიტერატურას, რომელიც პოსტმოდერნის ეპოქაში

იქმნება. გამონაკლისი დიანა ანფიმიადის არც ეს პატარა კრებულია, სადაც ასეთ სტრიქონებსაც ამოვიკითხავთ:

„მოდი, ამიხსენი სიყვარული,

მოდი, ამიხსენი სიყვარული,

მოდი, ამიხსენი სიყვარული...

და ამ მხრებზე ზეცას შევიდგამ...“¹²⁵⁰

„სიყვარულის ახსნა“

და ეს უნდა მოხდეს, ვიდრე „ყველა გზა უცებ წაიშლება ხელისგულებზე“.

¹²⁵⁰ ბერძნულ მითოსში არის ატლასი, რომელსაც მხრებზე ზეცა შეუდგამს და ეს ზეცა მისი ბედისწერაა.

Preface

Assessing the role of classical heritage in the development of modern civilization is quite complex issue. In any field of this heritage, one can discover ideas that have profoundly influenced the spiritual and material cultures of all subsequent eras. Several key phases of returning to classical heritage have been identified in the history of European civilization (e.g., the Carolingian era, the Ottonian period, the Renaissance), which have been the focus of numerous studies. However, no less significant is the transition between the 20th and 21st centuries, which has already become the vanguard of global cultural practice. This continuous dominance of classical heritage has necessitated its fundamental study on a global scale.

Although such research began during the Hellenistic period, scientific reflection and the formation of distinct disciplines addressing the interplay of epochs and cultures in the context of classical heritage became feasible only at the end of the last century. This shift emerged as new paradigms of interpreting classical civilization began to take shape in the humanities, linking it to historical consciousness, symbolic representations, values, and more.

In Western European and American cultural studies, the relationship between antiquity and subsequent eras has been defined by the term "reception." While various attempts have been made throughout history to interpret and comprehend the achievements of the ancient world and its phenomena, the initial focus was primarily on literary studies. These relied on hermeneutical and textual analysis principles rooted in classical philology, philosophy, and historiography. However, in recent times, reception studies have expanded their scope and aimed to uncover **models of reception** through corresponding methodological investigations.

Since the 1960s, the study of the receptions of antiquity has become one of the primary directions not only in European but also in global literary studies. The research directions have become so diverse that it became necessary to establish a specialized journal dedicated to the comprehensive exploration of classical receptions. Such a journal is the *Classical*

Receptions Journal, published since 2009 in Oxford, covering "all aspects of the reception of the material culture and texts of ancient Greece and Rome in both antiquity and the modern world."

Fundamental research on classical heritage has highlighted one particularly intriguing aspect among the major problems of understanding antiquity. This aspect revolves around the question: "Does time change while antiquity remains the same, or does antiquity change from generation to generation, from researcher to researcher?"¹²⁵¹

Indeed, the approach to antiquity and, consequently, to existing studies on it, is constantly evolving. Not so long ago, the study of antiquity was confined to a certain framework that did not consider concepts like subjectivism, individuality, reception theory, gender, and others, which are extensively utilized by authors of modern studies. Thanks to these advancements, it has become possible not only to broaden the boundaries of understanding antiquity but also to showcase and integrate national literatures into the process of global cultural development. Thus, reception studies serve as the foundation for a continuous dialogue between the past and the present and, more importantly, for intercultural communication.

This is particularly evident in literature, both prose and poetry. Writers and poets of post-antique eras often discovered in ancient authors texts that significantly resonated with the tendencies of their time. These 'discoveries' varied from epoch to epoch. This was the case in medieval Europe, where the popularity of Roman authors depended on the trends of the era. In a moralized world (e.g., the Ottonian period), Horace was embraced for his sententious poetry; later (in the Age of Novelties), when secular interests began to awaken, Ovid became more prominent, and the epoch was even named after him ('Ovidian').

Intercultural communication involves not only the dialogue between antiquity and modernity but also an understanding of their relationship in an intertextual space. Here, it is

¹²⁵¹ Porter J. I. Reception Studies: Future Prospects. In: A companion to classical reception, ed. by L. Hardwick, C. Stray. Oxford, 2008, pp. 469-481.

crucial to expand reception studies, which are considered significant phenomena for incorporating national literatures into models influenced not only by European but also by Eastern and, more broadly, global literary processes. From this perspective, the study of the reception of classical heritage in Georgian literature, which shares the longest history with antiquity among European literatures, holds particular importance.

This significance is mutually determined:

- On the one hand, Georgian literature, with its centuries-long connection to the ancient world, has been at the forefront of both Western and Eastern literary processes throughout its development. This is reflected in its diverse creations of both spiritual and secular character, some of which are recognized as masterpieces of world classics. Thus, it should be considered an inseparable part of the model of receptions. A testament to this is the fact that in one of the most renowned fundamental encyclopedias on antiquity, *Der Neue Pauly*—five volumes of which are dedicated to the reflection of ancient tradition in world literature—there is an article on classical heritage in Georgian literature (authored by Rismag Gordeziani).¹²⁵²

- On the other hand, Georgian literature, reflected with all its diversity in the model of receptions, due to its invaluable heights and its Western-Eastern discourse, secures a worthy place in the literary world.

It should be noted that in individual national literatures, monographic studies on the reception of antiquity have existed for quite some time.¹²⁵³ These have formed the basis of so-called reception models created with consideration of global literary processes.

¹²⁵² R. Gordesiani. Georgien. In: *Der Neue Pauly, Enzyklopädie der Antike. Rezeptions und Wissenschaftsgeschichte*. 14. Hrsg. H. Cancik, H. Schneider und M. Landfester. Stuttgart, 1996, S. 132-140.

¹²⁵³ K. Fleming, A. Simon. *The Reception of Classical Antiquity in German Literature*. Munich, 2013; *The Oxford History of Classical Reception in English Literature*. Vol. 1, ed. by R. Copeland.; Vol. 2, ed. by P. Cheney and Ph. Hardie, 2016; G. di Giammarino. *La tradizione classica nella letteratura Italiana*. 2011; V. Riedel. *Antikerezeption in der deutschen Literatur von Renaissance-Humanismus bis zur Gegenwart*. Weimar, 2000.

As for Georgian literature, although individual articles and studies on this topic were written until recently, they did not possess a systematic, monographic nature that would comprehensively reflect the traces of classical tradition in Georgian literature.

The monograph *"Classical Antiquity in Georgian Literature"* is a fundamental, bilingual (Georgian-English) work, which, for the first time on such a scale, presents the receptions of antiquity in Georgian artistic literature across all stages of its development. The authors of the monograph compiled all existing studies on various authors and had access to the bilingual materials of the project *"Classical Tradition in Georgian Literature,"*¹²⁵⁴ which includes information about approximately 140 Georgian writers and poets, significant passages reflecting the reception of antiquity, and accompanying commentary. In many cases, the monograph includes the authors' own observations, perspectives, and findings, which are being published for the first time in this work. Particularly notable is that, for some authors whose works exhibit significant traces of antiquity, no prior studies had been conducted, adding an innovative dimension to the monograph.

The authors' systematic research into antiquity in Georgian literature provided solid evidence, based on specific data, for the viewpoint that Greco-Roman elements are present in every period of Georgian literature. This demonstrates that antiquity plays a significant role in Georgian literary tradition.

This trend begins in the 8th century. Evidence of antiquity is already found in hymnography, though the historical figures appearing in these works are primarily connected to Christianity. Interestingly, mythological characters appear in hymnography only after the emergence of secular literature (e.g., Orpheus, Achilles, Mount Olympus, etc.). In secular literature, as expected, the range of mythological material used is significantly broader compared to religious literature.

¹²⁵⁴ Authors: Nana Tonia (Principal investigator), Gvantsa Koplatadze, Ekaterine Kobakhidze, Zaza Khintibidze, Maia Danelia, Giorgi Ugulava. Available online: <http://classicaltradition.tsu.ge/> Last viewed: 07.04.2023.

It is noteworthy that Georgian literature employs antiquity in various contexts—both within Greek-Roman and Georgian narratives. These terms often serve as striking examples of artistic generalization. Based on this, numerous comparisons, epithets, and metaphors emerge, alongside instances of antiquity's reception. This important aspect of classical heritage in Georgian literature is represented both as symbols that became clichés within antiquity itself and as entirely new, original forms of artistic reinterpretation. Observations reveal that significant passages related to antiquity are reflected in Georgian literature with great diversity and originality, allowing us to conclude that this material was integrated into narratives and that ancient ideas were incorporated not fragmentarily but rather comprehensively into the artistic imagery developed by Georgian literature.

It is evident that this trend intensified significantly during the 11th–13th centuries, a period of political and cultural prosperity in Georgian history, which opened the door for the influx of Western ideas and values into Georgian society. A new wave of engagement with antiquity can be observed from the 17th–18th centuries, continuing with particular intensity through the 19th–21st centuries. During this time, numerous adaptations and receptions of antiquity were created in Georgian literature, following European literary trends, which, in turn, necessitate constant renewal of research.

Notably, characters associated with the ancient world, which constitute a significant part of pan-European artistic symbols, have gradually become a distinct and integral part of the so-called "bank" of Georgian artistic imagery. This highlights the traditional and organic strengthening of the so-called Western element in contemporary Georgian literature.

Chapter One
Classical Antiquity in Ancient Georgian Literature
(8th-15th cc)

Hymnography

Nana Tonia

Scholars refer to the 6th c. CE as the beginning of Georgian hymnography. The surviving samples of hymnography, both original and translated, are of great importance in the study of Georgian as well as Byzantine literature, as there are many Georgian translations of Byzantine pieces of literature the originals of which have either been lost or have not been detected to this day.

Georgian hymns are an integral part of Georgian culture. They were produced both locally and in monastic centres outside Georgia: in Palestine, Mount Sinai, Mount Athos, and Jerusalem. Especially significant was the Lavra of St. Saba the Purified, located near Jerusalem, where Georgian hermits worked on the first Georgian translations of hymns. They compiled combined translations of hymnographic works in ancient Georgian collections called lectionaries. The preserved registers of the ancient lectionaries (those of Kala, Lathal, Sinai, and Paris) depict the existing liturgical practices in Jerusalem from the 5th to the 10th centuries. These lectionaries laid the foundation to the first independent hymnographic collection called *Iadgari* (derived from the Persian word meaning "memorial"). The collection, which must have been created in the early Middle Ages, reflects the Byzantine and Georgian hymnographies at the initial stage of development. Two types of Georgian *Iadgari* are known, the **Ancient Georgian Iadgari**, the texts of which must have been translated in the 7th -8th centuries, and the **New Iadgari**, which was created at the turn of the 9th and 10th centuries.

Researchers date almost all registers of Iadgari preserved to our time to the 10th century. They contain the richest treasure trove of translated and original hymns, supplied with hymn tunes recorded in ancient musical notation. These hymns are of particular importance for studying the history of not only Georgian but also Byzantine hymnography, since their Greek source remains unidentified to this day. Georgian Iadgaris alongside the Georgian lectionary (of Jerusalem) are the most important sources for studying the history of hymnography up to the beginning of the 11th century.

The hymnographic traditions of St. Saba's school lived on in other literary centres, the most significant of which was the **Tao-Klarjeti monastic school** headed by Blessed Father Gregory of Khandzta, a great ecclesiastic figure of the 9th century, who had personally composed All-Year Iadgari, a complete collection of hymns, which was a valuable contribution to the development of Georgian hymnography. Other hymnographers of that period include such names as Ioane Minchkhi, Ioane Mtbevari, Ezra, Kurdanai, Stepane Sananoisdze, Ioane Konkosisdze, and Mikael Modrekili. Their works appear in the Great Iadgaris of the 10th c. (Tsvirmi Iadgari, Ieli Iadgari, Mikael Modrekili's Iadgari). Especially important were great Mekhuri Iadgaris, most prominent of which was Mikael Modrekili's collection "All-Year Iadgari" (5 - 425), which includes the entire pre-existing hymnographic legacy, both translated and original.

From the 11th century, the main centre of Georgian Christian literature moved to the **Athos Iberon Monastery** where Ekvtime and Giorgi of Mtatsminda introduced new principles in the translation of hymnographic monuments, thus marking a new stage in the development of Georgian hymnography. Ekvtime and Giorgi of Mtatsminda translated major hagiographical collections, most important of which was "Months" by Giorgi of Mtatsminda that included almost all the hymns, each dedicated to a certain saint.

Another significant educational centre of the same period was the **Petritioni monastery**, with Ioane Petritsi representing its literary and philosophical school. Ioane Petritsi brought Georgian literature closer to Byzantine; He continued his work in Gelati

Monastery, which remains the major centre of Georgian church singing in Georgia even today.

Gelati Monastery was founded through the efforts of the great king David the Builder (Agmashenebeli). It was the first medieval academy that paved the way for the Georgian Renaissance. Prominent Georgian scholars and cultural figures engaged in Gelati Academy greatly contributed to its eminence as a higher cultural and educational centre.

King David the Builder took great care of the cultural centres located abroad. His benefaction extended not only to his compatriots, but also foreign scientists and scholars.

David the Builder made his own contribution to the development of Georgian hymnography. His original poetic work "Hymns of Repentance" is duly recognized as a masterpiece of Georgian hymnography. King David's reign is commonly referred to as the "Golden Age" in Georgian history.

Queen Tamar, a brilliant representative of the Bagration dynasty, was also destined to reign during the Golden Age.

Education and cultural development reached a high level under the united and economically strong Georgia during the 12th and 13th centuries. Schools functioned at Opiza, Oshki, Shatberdi, Berta, Khandzti and other Georgian monasteries. Among the educational centres outside Georgia, the most noteworthy were the Athos Iberon Monastery, the Petritsoni Monastery, and the monastery on Black Mountain in Syria.

The end of the golden age of David the Builder and Queen Tamar was followed by the cultural decline. Mongol invasions (13th c.), Temur-Leng's expeditions (14th-15th centuries), hostile powers of Iran and Ottoman Empire (XVI c.), fights between the Caucasian tribes, and the civil unrest threatened the country with destruction.

The 13th-16th centuries marked the hardest period in Georgian history, affecting all areas of Georgian culture, including Georgian hymnographic artistic tradition. Hymnographic collections were destroyed in the temples looted by the enemy. Nevertheless, despite the difficult time, the sound of Georgian hymns could still be heard in the churches

and monasteries surviving the raids. The preserved hymnographic collections from the 17th – 18th centuries include *inter alia* such hymnographers as **Nikoloz Maghalashvili, Grigol Vakhvakhishvili - Dodorkeli, Iase Eristavi, Besarion Orbelishvili, and Nikoloz Cherkezishvili**. The reign of Erekle I was a remarkably outstanding period in the cultural life of the country. During his reign, David Gareji Monastery became one of the most important centres of Georgian spiritual life, bringing together writers, preachers, chanters and other creators. According to historical sources, the Gareji mountain complex of monasteries enjoyed a special favour from the royal court. It is reported to house a school of chanting, in which **Catholicos Anton I, Ambrosi of Nekresi, monk Germane Khoutsesi, Archimandrites Geronti Sologhashvili** and others received education.

In the late 18th c., the Svetitskhoveli school under Catholicos was set up with the support of Erekle II, where the art of chanting was taught. However, the abolition of the autocephaly of the Georgian Church soon after (1811), followed by the introduction of the Russian service and prayer in Georgian temples, brought the development of the hymn tradition to a long halt, albeit failing to eradicate it altogether.

Georgian Hymnographic Poetry and Antiquity of the 5th-10th Centuries

Christian faith played an immensely large role in the domestic and foreign life of Georgia during the 5th -11th centuries CE Geographically perceived as an eastern country, Georgia "has had connections with the western group of cultures since time immemorial. It was greatly influenced by the East. However, the history of Georgian culture always displayed a tendency to overcome Orientalism, so to speak. With the advent of medieval culture, we finally became involved in the European (specifically, Eastern-European, or: Eastern-Christian) cultural and historical "oikumene" (cultural sphere).¹²⁵⁵

¹²⁵⁵ R. Siradze. Georgian Hagiography. Tbilisi, 1987, p. 19 (in Georgian).

The Georgian Church gained autocephaly, i.e. independence, from the Byzantine Church in the 5th century. Based on written evidence, services in the Georgian churches were held in Georgian as early as in the 6th century, an indication that the Georgian church singing must have developed in this exact period. Research has revealed that, by the 6th c., alongside church calendar completions, hymns had been widespread and even new types of hymns - stichera and chants ("canons") - had emerged, giving rise to the development of a new type of liturgical-hymnographic collection called Iadgari. Its four major registers have been preserved, the most important of which is the Papyrus and Parchment Iadgari. It contains stichera composed in the name of Saint Abo, an incomplete canon consisting of two chants and a mono stanzaic Vespers hymn. The chants are written by a Georgian hymnodist.

The complete text of the Papyrus and Parchment Iadgari edited by Akaki Shanidze was published in 1977 ("Monuments of the Ancient Georgian Language", 15); In 1980, the text of the oldest Iadgari text was published based on the five confirmed manuscripts dated from the 9th -10th centuries. The text, supplied with research and an index, was prepared for publication by Elene Metreveli, Tsatsa Chankiev and Lily Khevsuriani. The scholars suggest that the Papyrus and Parchment Iadgari should have been copied at the turn of the 9th and 10th centuries, the 10th c. at the latest. In terms of content, it reflects the Jerusalem tradition of the 7th - 8th centuries. Its Greek sample is lost.

No mention of the pagan world can be traced in the text of the chants preserved in the ancient Iadgari.

* * *

Excellent samples of original Georgian hymnography are preserved in two most important collections of liturgical-hymnographic poetry of the second half of the 10th century: **Mikael Modrekili's** Iadgari and Jordan's "dzlispiri" (first hymn). Terms related to antiquity are mentioned in the chants of some authors in Mikael Modrekili's Iadgari.

Mikael Modrekili (10th c.). The Iadgari compiled and edited by Mikael Modrekili is a brilliant sample of old Georgian book art.

The collection was compiled in Shatberdi monastery during 978-988. Originally, it was meant to contain 1264 pages. However, only 544 pages have survived to date. A large part of the collection is Neumatic hymns and its beginning and final parts are incomplete.

Mikael Modrekili put together the original and translated All-Year Mekhuri hymns that were popular among the Georgian priesthood at the time. The collection includes hymns by such Georgian authors as Mikael Modrekili himself, Ioane Mtbevari, Ioane Minchkhi, Stepane Sananoisdze-Chqondideli, Ezra, Ioane Konkosidze, Basili Khandzteli, Kurdanai, Giorgi Merchule and some anonymous authors. Greek authors are represented in the collection by the works of Andrew of Crete, Cosmas of Jerusalem, John of Damascus, Theophanes and Ephraim. Most of the hymns translated from Greek are anonymous. Of the approximately two hundred hymns in the collection, four hymns have been confirmed to belong to Mikael Modrekili: two hymns for Easter (third and seventh voice parts), one for Epiphany (first voice), and one dedicated to the Fathers of the Old and New Testaments (eighth voice). In addition to these chants, scientific literature identifies hymns with the inscription: "Georgian" as belonging to Mikael Modrekili.

The importance of Mikael Modrekili's Iadgari is enhanced by the fact that the Greek sample of this Palestinian-type collection, which must have been widespread in the eastern provinces of Byzantium until the 9th-10th centuries, has been lost and the only source to rely on for making inferences around it is the Georgian Iadgari.

Only one term belonging to the ancient world - "Ikedne" - can be discerned in Mikael Modrekili's hymns.

"You who were born of Echidna, who showed you the escape from the eternal wrath of the future, because you did not yield the fruit of righteousness!" The forerunner of those

to come would say: "Then the Saviour, the Enlightener of all, came from Galilee to the Jordan river to be baptized!"

This excerpt can be interpreted as follows: "O children of Ikedne, who showed you his escape from the future eternal wrath, [of those] who are not righteous!"

In Greek mythology, Ikedne/Echidna is a terrifying female demon - half-woman, half-snake.

Mikael Modrekili's figurative language is clear: "Born of Ikedne", that is, those who are not Orthodox believers.

Rather interesting is the pagan world poetically perceived by the hymnographer as "the abyss of infidelity" (Easter Chants, Chant 5).

Ioane Konkozisdze (presumably 10th c.) No biographical information is available about this Georgian hymnographer and author of "Chants on the Christ's Epiphany and Habo the Georgian, Former Ismaillian", an extensive iambic chant present in Mikael Modrekili's *Iadgari*. It contains the passage which reads:

"They gave you, the worthy soul, to the judgement of the preachers whose faith you have rejected, just as the Hurrians did to Paul in *Rome*, and the mighty unrighteous begot you the desired death sentence!"

Notably, this excerpt mentions the city of Rome (*ჰრომეო*). It is common knowledge that apostle Paul died as a martyr alongside apostle St. Peter and other Christians: at the emperor's order, Paul was beheaded, while St. Peter was crucified hanging head down. And this happened in Rome, the capital of the Empire, during the persecution of Christians by Emperor Nero on June 29, 67 CE.

The relevant excerpt reads:

[The preachers of the faith rejected by you brought you, the worthy man, to their judgement, just as Paul the Apostle was sent to judgement by the Hurrians in Rome and the powerful infidels delivered you the desired death sentence].

Ioane Minchkhi. Ioane Minchkhi, a church figure, poet and hymnographer of the first half of the 10th century, was born in the village of Inchkhi in western Georgia. He lived and worked on Mount Sinai. Registers containing his hymns were discovered by Niko Mari and Ivane Javakhishvili in 1902 while making an inventory of the Georgian manuscripts preserved there.

Later, 4 hymns by Ioane Minchkhi were identified in Mikael Modrekili's collection of hymns (Iadgari) and 77 more of his hymns were found in the Paris National Library in the collection of hymns ("Lent") compiled for Great Lent.

Many works of Georgian scientists have been dedicated to the research of Ioane Minchkhi's hymnographic heritage. We know today that: a) Ioane Minchkhi was the first Georgian author who detached the "Markhvani" (hymns created for Lent) from Iadgari as a separate collection. Similar collections already existed in Byzantium in the 9th and 10th centuries. This was apparently known to Minchkhi, who supplemented the Byzantine-style "Lent" hymns with the original Georgian hymns. This model became the basis for every subsequent edition of the Georgian "Markhvani"; b) the original 9th c. hymns singled out for their distinctive meter, rhythm, and sonority; their language and artistic forms are marked by "theological lyricism". Minchkhi introduced a meter based on stanza and lineation referred to as "Minchkhuri" meter.

Ioane Minchkhi's poetry had a great influence on the subsequent development of Georgian hymnography in the centuries to come. As Korneli Kekelidze expertly remarked, the nationalization of Georgian divine service is linked to the name of Ioane Minchkhi.

Several ancient terms are identified in the hymns by Ioane Minchkhi:

Echidna ეჭიდნა

Constantine კონსტანტინე

Pilate - the fifth prefect of the Judean province of the Roman Empire under Emperor Tiberius (from 26 to 36 CE). Pontius Pilate is best known in history for his role as a judge presiding over the trial of Jesus Christ.

Theodosius - Roman emperor from 379 to 395 CE. He declared Christianity to be the official religion of the Roman Empire. The Orthodox Church proclaimed him a saint and referred to him as Saint Theodosius the Great.

Ionian – the same as Hellenic.

John Zosimus (10th c.). Biographical evidence about John Zosimus is very scarce. Nevertheless, the existing accounts allow scholars to identify him as a religious writer and hymnographer. The study of the testament inscriptions in the Georgian manuscripts of Mount Sinai confirm that John Zosimus worked in Palestine, first in the Holy Lavra of Saint Sabbas, and later, starting from the 70s of the 10th c., on Mount Sinai.

John Zosimus is considered to be the author of a significant encyclopaedic work called *Iadgari Chants*, an anthology of texts taken from various liturgical writings.

The most important chants by Ioane Zosime are: "Praise and Exaltation of the Georgian Language" and "On the Georgian Language", which were first published by Pavle Ingorokva in 1924 ("Caucasioni" magazine, No. 1-2). Ever since their publication, the interest in these monuments has not subsided, particularly as regards the hymn "Praise and Exaltation of the Georgian Language". Its contents have been interpreted by the famous Georgian scientists Aleksandre Tsagareli, Korneli Kekelidze and Pavle Ingorokva as follows: "The Georgian language is the language of the Lord, and after the second coming, God will deliver his judgement in Georgian." Other masters of Georgian culture who have also worked on this text include Grigol Robakidze, Akaki Bakradze, Ramaz Pataridze, and Zviad Gamsakhurdia.

Pursuant to its contents, the manuscript is considered to be a hymn to faith and to Georgian language.

Ioane Zosimus's creation holds many riddles and opens up the possibility for a variety of interpretations. Among its challenging expressions is the phrase related to antiquity:

1. "The Georgian language is buried until the day of the second coming to witness the Messiah, so that God may expose every other language through this language."

2. And so, this language has been asleep to this day. And in the Gospel this language is called Lazarus!

3. And the new [Lazarus] converted Nino and *Queen Helen*, who are two sisters, like Mary and Martha

4. And this is why there is friendship, since every secret is buried within this language.

The object of our interest in this fragment of the text is the reference to Queen Helen and the imagery related to her. Important views were expressed in this respect by Zviad Gamsakhurdia in his extensive study dedicated to this hymn by Ioane Zosimus. According to Zviad Gamsakhurdia, in the era when the Gospels and the Apocalypse were created or when Christianity and hagiographic and hymnographic literature appeared, the word "language" meant "nation", "ethnicity". Therefore, the initial phrases about the modern language should be understood as follows: "Georgian ethnicity and its language (Georgian nation) will be preserved until the day of his (Christ's) second coming to witness (Christ), so that God expose every nation through this nation." According to Zviad Gamsakhurdia, the terms "nation" and "ethnicity" were as yet non-existent in Ioane Zosimus's time, so he substituted them with "language", which implied "nation", "ethnicity", and "race".

Consequently, the deliberation of the author of the publication regarding Queen Helen is very interesting: it is unbelievable for Queen Helen to have "converted" the Georgian language alongside Saint Nino. "How could Queen Helen have converted the Georgian

language? Or would it be possible that the Georgian language could have turned from pagan into a Christian language right after Nino baptized Kartli? Did Nino create any work in the Georgian language? Or what is the difference between a pagan language and a Christian language? As a matter of fact, what we are dealing with here is the conversion of the nation, ethnicity... Thus, the contribution of Queen Helen is in accordance with reason: she contributed to declaring Christianity as the state religion in Rome, which laid the foundation for the Christianization of Georgia. Besides, Queen Helen's efforts for the conversion of Kartli and her friendship with Nino have been historically established."

Why is Nino then Mary, and why is Helen Martha?" asks the author of the publication and recalls an episode from the Gospel of Luke (Luke 10. 38-42), wherein Mary, who always heeded to the Saviour and did not do household chores, is a symbol of the inner meditative activity of the soul, of the contemplation of the eternal God, and of mysticism, while Martha, who constantly tends to her household affairs, symbolizes the external activity of the soul in the field of social existence and charity. Zviad Gamsakhurdia explains: "One represents the path of mystical contemplation, the other is the path of social development, statesmanship and positive theology. The Saviour himself gives priority to the first of the two paths, i.e. Mary. Subsequently, Nino, a mystical woman and clairvoyant, the one who constantly prays and fasts, thereby receiving the grace of the Holy Spirit, is compared to Mary, while Queen Helen, the empress of Rome, who is engaged in the social field, is compared to Martha. In this way, the author also indicates the peculiarity of the two impulses that they brought to Georgia. One is connected with the mystical contemplation of God, i.e. mystical theology, and the other with charity and social justice, as well as the official dogmatic theology, representing the state ideology. This also explains the peculiarity of the mission of the two races represented by Nino and Queen Helen"¹²⁵⁶

¹²⁵⁶ Z. Gamsakhurdia. "Praise and Exultation of the Georgian Language". Didgori, 28.04.2010.

Georgian hymnographic poetry and antiquity in the 11th -13th centuries

The Monastery of Iviron on Mount Athos was the major centre of Georgian Christian literature and music from the 11th c. onwards. Among saint fathers of the monastery were St. Euthymius the Athonite and St. Giorgi the Athonite whose names are connected to a new stage of Georgian hymnography. The Athonite fathers translated hymnographic works from Greek. St. Giorgi the Athonite collected almost all chants dedicated to saints and called the Iadgari *Months* (თთუგნი). This was a poetically and musically assembled collection translated into Georgian, which Giorgi Mtsire called "the wreath of the Catholic Church, decorated with precious stones and anthraces". In his *Months*, Giorgi Mtatsmideli included hymns dedicated to Iodasaf, Saint Nino, Saint Ilarion the Georgian and Saint Euthimius. This Iadgari, which Arsen of Iqalto revised early in the 12th century, dislodged the existing hymnographic collections from the liturgical practice. Giorgi Mtatsmideli is credited with compiling other hymnographic collections as well. Other Georgian hymnographers working in the Monastery of Iviron were: Basil (son of Bagrat) of Mtatsmida, Zosime and Ezra of Mtatsmida. Giorgi of the Black Mountain has created a chant dedicated to his disciple Giorgi of Mtatsmida.

Among the most important literary and philosophical centres of the 11th century was the Petritsoni Monastery, where Ioane Petritsi lived and worked. According to Georgian researchers, Ioane Petritsi must have been one of the first lecturers invited to Gelati Academy.

King David is reported to have started the construction of Gelati in 1106. Hymnography was not a core component in the theological school of Gelati, but *Arsen of Iqalto, Iezekieli, Ioane Petritsi, and Peter of Gelati*, who worked there, wrote iambic verses. "During the 12th and 13th centuries, hymns were created that distinguished for their theological and philosophical depth as well as symbolic thought; they included: David the Builder's "Chants of Repentance", iambic verses of Saint Damiane - Demetre, Nikoloz

Gulaberisdze's "Chants of Sveti Tskhoveli", iambics ascribed to Queen Tamar called "On the Sky of the Skies and Virgins", Ioane Ancheli's "Hymns of Anchiskhati", Ioane Shavteli's "Hymns of the Vardzia Holy Mother", Arsen Bulmaisimisdze's hymns dedicated to Martkopi icon of the Saviour, St. Nino, and Shio Mgvhimeli, two canons by Abuserisdze Tbeli, one canon by Saba Svingelozi and six hymnographic canons by Arsen Chkondideli¹²⁵⁷

Arsen of Iqalto (the turn of the 11th and 12th centuries). History knows Arsen of Iqalto as a great cleric, philosopher, writer, and hymnographer.

Arsen of Iqalto was originally from Iqalto. Sources refer to him as Vachesdze. It is known that he was educated in Byzantium, at the Mangana Academy. His teachers were Michael Pselos and Joannes Nomophylax. In the 1980s, Arsen laboured on the Black Mountain in Syria under the tutelage of Ephrem Mtsire, after whose death, he returned to the Mangana Monastery, and finally came to Georgia to work at the Gelati Academy. With Davit the Builder's request and support, he founded the Iqalto Academy and was its first rector. He eventually settled at the Shiomghvime monastery.

Arsen of Iqalto's rich legacy, which includes annotated translations of philosophical and theological writings of Byzantine writers, has not been fully explored so far. Arsen is referred to as a connoisseur of anatomy ("an anatomist"); He is said to have compiled a textbook of physics, which he used to teach with in the Gelati and Iqalto academies. In addition, he wrote iambic verses of religious content. Importantly, some researchers (T. Jordania, Z. Chichinadze, A. Khakhanashvili, I. Lolashvili) identify Arsen of Iqalto with Monk Arsen.

In fact, in his iambic verse, Arsen of Iqalto, who had studied philosophy and the major part of whose works are annotated translations of the most important philosophical treatises, also appears as a philosophically minded poet. He names two philosophers, Origen and Manento, whom he refers to as "the two whales of the abyss of temptation" (**O**rigen lived and

¹²⁵⁷ N. Sulava. Georgian Hymnography of the 12th and 13th Centuries. Tbilisi, 2003.

worked in the 2nd century. He is referred to as an ascetic, scholar and theologian of the early Christian period. His theological teaching included textual criticism, biblical exegesis, philosophical theology and homiletics).

Origen left a rich written legacy that has not been fully studied. The most important of his works include exegetical narratives, polemical and didactic letters, "On Prayer", "On principles", epistles to Ammonios, Gregory the Wonderworker and others. The collection of his selected writings is called *Philokalia* ("Love of Beauty"). From the scientific point of view, his most important work is *Hexapla*, the text of the Old Testament and its translations written in six columns. Origen's religious and philosophical beliefs and views are clearly formulated in his treatise *On the First Principles*.

Origen's arguments caused a schism within the church, as a result of which two hostile camps emerged: Origenists and anti-Origenists, who opposed each other not only verbally but also physically.

In 543, Emperor Justinian issued an edict declaring Origen a heretic. The edict was approved by the Fifth Ecumenical Council (553).

Arsen of Iqalto, who was undoubtedly well familiar with Origen's doctrines, apparently agreed with the decision of the Ecumenical Council.

Manento (*მანენტო*). This is how ancient Georgian sources refer to Mani, the Iranian prophet and founder of Manichaeism (216-276 BC). He asserted that every founder of religion, who came before him, preached the truth only to his people: Buddha - to Indians, Zarathushtra - to Iranians, and Christ - to Judeans, while he himself was able to cleanse all humankind from sins and illuminate them the path to the salvation of their souls. His preaching was based on the unity of Christian messianism (a religious doctrine on the saviour of humankind, the Messiah, who establishes order in the world and saves people from their sins) and Zoroastrian dualistic ideas (a belief that the world consists of two principal elements: good and evil, light and darkness. The former is governed by God, and the latter by Satan. The struggle between the two will culminate in good overcoming evil).

Manichaeism spread throughout the world and became synonymous with free thought. According to Georgian sources, this doctrine was also known in 10th century Georgia. It must have arrived through literature. The ideas of Manichaeism spread mainly in the royal court and educated society. The tolerance of Davit the Builder (Agmashenebeli) and Queen Tamar towards Muslim poets and scholars underlay cultural relations between the Muslim East and Georgians. This, however, did not necessarily mean that Georgian authors, philosophers and poets did not have the opportunity to express their opinion. And Arsen of Iqalto's iambic verse is a proof of this.¹²⁵⁸

Monk Arsen lived at the turn of the 11th and 12th centuries. He was a contemporary and confidante of David the Builder and was trusted at the royal court. Thanks to King David's special disposition towards him as well as his personal qualities, today we have at our disposal very significant works bearing his name that shed light on the classical period of our history. Monk Arsen is the author of the eulogy to King David called "To King David – from Monk Arsen ". He is credited with compiling the Edict adopted by the Ruis-Urbnisi Council and two testaments of David the Builder. He also prepared the metaphrastical edition of St Nino's life, and translated Endrew of Crete's *Great Canon*. Some of the researchers (S. Kakabadze, K. Kekelidze) believe that he was David the Builder's chronicler-historiographer and author of *The Life of King David, King of Kings*.

The eulogy "To King David – from Monk Arsen" is of particular interest among his works. According to a dominant scholarly opinion, we must be dealing with a public speech. As evident from the title, the sermon is dedicated to David the Builder, whom the eulogist monk addresses as though the king were alive, "... to a kind servant and a king, protected by God ..."

A modern reader would easily notice that the "dedication" is written in the manner typical of laudatory eloquence: the author uses poetic comparisons abundantly to showcase

¹²⁵⁸ Georgian Poetry. Vol. I. Old Georgian Poetry after the 5th-12th. Centuries. Published by S.Tsaishvili. Tbilisi, 1979 (in Georgian).

the greatness of the king of kings. History has proven that Monk Arsen's sublime praise was sincere, as Davit the Builder's deeds are admired even today.

This laudatory creation is a clear testimony of not only Monk Arsen's characteristic rhetorical and poetic talent, but also the depth of his education. He compares David the Builder to select mythological and historical personae. In this case, we are interested in the imagery related to antiquity:

I. First of all, the Eulogy mentions Achilles, the famous character of Greek mythology. Monk Arsen addresses the king saying that he is "undefeated, as Achilles among the Hellenes."

Achilles is famous in ancient Greek mythology as a hero who could not be defeated by human power. He was slain by Paris, whose arrow was guided by god Apollo.

The word "undefeated" in old Georgian texts means "invincible" (see Ilia Abuladze, Dictionary of the Old Georgian Language, Tbilisi, 1973). Subsequently, the simile reads as follows: "Invincible, like Achilles among the Greeks".

II. Monk Arsen calls David the Builder "fearless" and compares him to the Macedonian: "fearless, as the Macedonian among the rulers."

Obviously, the Macedonian stands for Alexander the Great, whose name needs no explanation.

The word „ზარი“ (bell) also means "fear" in both ancient and modern Georgian, while the word „მფლობელი“ (possessor) stands for the ruler ("possession" - government, authority, might; "to possess" means being the sovereign ruler. See Ilia Abuladze, the aforementioned dictionary). Subsequently, this similitude comparison in modern language reads like this:

"Fearless, like the Macedonian among the rulers (possessors of power)."

III. Monk Arsen notes that David the Builder is "expander of authority, as Augustus among the Caesars." It is implied that David, king of kings, glorified his reign just like Octavius Augustus did. Historiographers of Roman and later periods unanimously point to

the strengthening of imperial power and the glorification of the Roman Empire by Octavius Augustus.

IV. The author of the Eulogy mentions Constantine the Great, the famous Roman emperor, who, for the first time in the history of the ancient world, issued the Edict of Milan (Mediolanum), the act of religious toleration, in 313, which granted Christians and the followers of other religious denominations equal rights within the Roman Empire. The Edict of Milan was the first step of establishing the Christian Church. It was of great significance not only during the Roman Empire, but throughout all subsequent centuries. Apparently, this is what Monk Arsen meant when he called David the Builder "unerring". like Constantine the Great.

Ezekieli (12th century). Anton I, a 17th-century religious figure, in his *Orderly Language* (წყობილსიტყვაობა) refers to him as "an amazing poet, a godly orator, and a true philosopher". Anton I considers Iezekieli equal to Ioane Petritsi and Arsen of Iqalto. Researchers presume that Iezekieli was a monk and belonged to the literary school of Ioane Petritsi.

Three of his iambic verses have reached us, two of which are acrostics (*From Ezekiel the Wretched*. Monuments of Ancient Georgian literature, compiled by I. Lolashvili, Tbilisi, 1978)

Iezekieli's first iambic verse mentions Orpheus in the sentence that reads as follows: "Receive a gift superior to Orpheus's voice." Being a representative of the literary school of Ioane Petritsi, Iezekieli was obviously well familiar with the Greek mythology and masterfully used "Orpheus's voice", i.e. "Orpheus's music" for poetic comparison.

Ioane Chimchimeli was a 12th century church figure, translator and philosopher. He was educated at Petritsoni Literary School, and translated exegetical works.

Ioane Chimchimeli had a literary school in Gremi, where he taught philosophy, theology, and Greek, Arabic and Assyrian languages.

Ioane Chimchimeli's fresco is reported to have been depicted in the Monastery of the Cross in Jerusalem.

It should be noted that some scholars identify Ioane Chimchimeli as Ioane Petritsi. Recent studies reveal, however, that they are different persons, since Ioane Petritsi is a contemporary of Giorgi II and David the Builder, while Ioane Chimchimeli is a contemporary of Giorgi III and Queen Tamar. Subsequently, they are separated by a whole century.

The collection of old Georgian historical writings called *Life of Kartli* contains several iambic verses that bear Ioane Chimchimeli's name; these include a poem written in Rustvelian stanzaic structure which in modern language reads as follows:

"If Thales of Miletus depicted the sphere of the sun (i.e. determined the magnitude of the sun's sphere), using the astrolabe dexterously, and displaying a minute of Jamshed Jam's (a proper name) life, I must say that David was glorified supremely by smiting his enemy with his sword. Therefore, it is fitting for him to be the conqueror of powers as Achilles is the conqueror of Hellas."

Thales of Miletus – he is perceived to be a Greek thinker, mathematician and astronomer, one of the "Seven Sages", who was born in the city of Miletus (Miles) on the island of Samos (525-547 BC).

Thales observed natural phenomena. He was the first to discover that the solar eclipse is caused by the shadow of the moon, and predicted the solar eclipse of May 28, 585 BCE, thereby surprising his fellow citizens.

Achilles - a mighty hero of the Greek myths.

The milestone of the epoch of David the Builder and Queen Tamar was promoting education and cultural development, which was manifest in setting up cultural and educational centres. As is known, David the Builder sent 40 adolescents to Greece to get education, and laid the foundation for the Gelati Academy, which was followed by the academies in Iqalto and Gremi. Consequently, special attention was paid to theology,

philosophy, grammar and other sciences, including astronomy. Georgia of the classical period was already familiar with the Ptolemaic astronomical system. Astronomical knowledge became an inexhaustible source of poetic imagery and similes not only for belles-lettres, but also for historiographical literature (cf. G. Imedashvili, Some Things about Shota Rustveli's Seven Luminaries, Bulletin of the Academy of Sciences, vol. 11).

David IV the Builder, the glorious king of Georgia from 1089 to 1125, was a great statesman and an influential general. He has a special place in the history of Georgia.

Shortly before his death, David the Builder wrote his chants called "Hymns of Repentance" that reflect universal human sadness. Scholars unanimously agree that "Hymns of Repentance" deserve to be recognized as a masterpiece of Christian writing due to the work's panhuman cogitations and outlook as well as deep emotional appeal. The work is not merely some evidence of the perception of its creator; it reflects the outlook of the entire era about the world, human sin, repentance, and other issues of Christian faith. The author's phrases and expressions are directly related to theological and philosophical problems. "Hymns" do not present seminal ideas about the relationship between the world and man; they show the emotional state of the author, i.e. king, his feelings and thoughts about sin and repentance.

"Hymns" is not only a lyrical, but also a philosophical work. It requires consensus from the reader. Consequently, the reader should be educated in ancient philosophical and religious matters and should be familiar with the problems that had left their imprint in David the Builder's worldview.

Our aim is not to analyse this extremely complex and superbly poetic creation. We only showcase one passage that demonstrates the attitude of the great king towards "the faith of the Hellenes".

This excerpt can be interpreted as follows:

"I have finished serving every evil idol,

Before, [like] Hellenes. I had not known
God's divine wisdom
And I, the created, did not worship the creator”.

"Hymns of Repentance" deserve their place among the masterpieces of world culture for many reasons. One reason is that the work "is equal to the masterpieces in that the intense feelings in the work resulting from human sins are accompanied by bright tones of the profound belief in human perfection. The very inception of the feeling of repentance in a person's consciousness already implies the qualitative transformation and spiritual elevation of a person" ¹²⁵⁹

Queen Tamar was the queen of Georgia from 1184 to 1213. The period of her rule coincides with Georgia's golden age.

Two iambic verses bear Queen Tamar's name. One of them, called "In the Sky of Skies", is interesting for us because it mentions the term "Ghadir".

This iambic verse by King Tamar is fully included in the historical work *The History and Eulogy of Monarchs*. According to the author of the chronicle, the time of writing of the poem coincides with the battle of Shamkhori in 1195. As a sign of gratitude, Queen Tamar donated the royal banner obtained as a result of the victory in this battle, after Shalva Akhaltsikheli had snatched it from the Agaryans, to the icon of the Virgin Mary, along with a precious necklace. This is when she also dedicated the five-stanza iambic chant to the icon of the Virgin. Tamar's chant deals with the major issues in Christian theology, the creation of the world, the Trinity, and the birth of Christ among them. The chant also covers historical events and religious trends.

Professor Nestan Sulava devoted a thorough study to this hymn by Queen Tamar (*Shota Rustaveli's 'The Knight in the Panther's Skin' and Queen Tamar's Iambic Verses*). The scholar claims that a comparative study of *The Knight in the Panther's Skin* and Queen Tamar's chants would reveal the similarity of the two authors' "political and patriotic

¹²⁵⁹ L. Grigalashvili. David the Builder's "Hymn of Repentance". Tbilisi, 2005, p. 126 (in Georgian).

outlooks, worldview, and the use of imagery, something quite expected of masters working in the same era. Their creative perspective is a combination of Christian consciousness and national self-awareness, which is why Georgian culture places them among the successors of the literary and aesthetic as well as ideological traditions of their worthy predecessors".

The stanza from Queen Tamar's iambic verse that we are examining reflects the messianistic ideology prevalent at the royal court of Georgia in the 12th-13th centuries: the theme of the biblical descent of the Georgian kings stems from earlier centuries. Tamar mentions the biblical prophet David together with the symbols of the Virgin Mother and the "Son of God". As the Queen ascribed the Bagration dynasty a biblical origin, she posits herself as the "possessor of the territories between" the East ("Eden") and the West ("Ghadeer")¹²⁶⁰, the South and the North.

Ioane Shavteli, also known as Abdul-Messiah Shavteli was a Georgian poet of the 12th-13th centuries. As indicated by the eponym, he was from the village of Shavti. The chronicler of *Life of Kartli* calls him a "philosopher and rhetor, a reciter of poems and a famous public figure". He was Queen Tamar's confidant: Ioane Shavteli accompanied Tamar in Vardzia and Odzrekhi, in the Battle of Basiani (1203), and composed "Chants to the Holy Mother of Vardzia" while still there. He is also credited with writing other works of theological nature. Sources name Ioane Shavteli as the author of *Abdul-Messiah*, a classical era poem, in which

¹²⁶⁰ According to *Pavle Ingorokva*, "Eden" may be understood as the eastern edge of the world, while "Gadir" or Pillars of Heracles can be the extreme western edge of the world (P. Ingorokva. *Old Georgian Sacred Poetry*. Tbilisi, 1913 (in Georgian)).

According to *Revaz Siradze*, "Eden and Ghadira constitute the same opposition as the south and the north" (R. Siradze. *In the Skies of the Skies*. Queen Tamar's Iambic Verse. Literary Georgia, 1993, May 14 (in Georgian)).

Ilia Abuladze's dictionary interprets "Gadir" as "Hades" (The Oldest Editions of Basil of Caesarea's *on Six Days* and Gregory of Nyssa's *On the Constitution of Man*. Ed. by Il. Abuladze. Tbilisi, 1964 (in Georgian)).

Liana Kvirikashvili considers "Gadir" to be a metaphor for "the limits of human capabilities" (Anthology of Byzantine Literature. III. Ed. by L. Kvirikashvili. 1996, p. 214 (in Georgian)).

According to *Giorgi Alibegashvili*, "Gadir" is a symbolic name of *the West* (*G. Alibegashvili*. Geographical Aspects in the Bible. Literature and Art. 1993, No. 1, p. 12 (in Georgian)).

Sulkhan-Saba Orbeliani and Vakhushti Batonishvili identify "Gadir" as a specific geographical location and interpret it as "a mountain ridge" (Sulkhan-Saba Orbeliani. *Georgian Dictionary*. Book II. Tbilisi, 1968 (in Georgian)).

he calls himself a "wanderer" and a "recluse. Ioane Shavteli must have been a clergyman, as apparent from his works that reveal his profound theological education. He died at a very old age and was canonized immediately upon his death. Shota Rustaveli also mentions him in *The Knight in the Panther's Skin*.

Ioane Shavteli's hymn contains an interesting word "Ulympian" („უღუმპიანი“), which old Georgian sources define as meaning "Olympic", "supreme", "Olympian" and ultimately "king". "Being Olympian" should be read as "Olympic glory", "regality", "excellence". Accordingly, the content of the passage reads as follows: "We have been granted a glorious (brilliant) victory. The spears and shields of those who rose up against us (the infidels, Satans) were shattered, the deer started running freely in the forests, the lawless were burning in the flames of Etna, rage destroyed the shrines of the unbelievers”.

The hymn makes mention of Origen, whose "erroneousness" (falsehood) was execrated.

Arsen Bulmaisimisdze (13th century). Arsen Bulmaisimisdze was a contemporary of Queen Rusudan. Historical sources refer to him as a scribe, the Catholicos of Tskondidi, a hymnographer and a writer.

The extensive legacy of Arsen Bulmaisimisdze is a vivid proof that his hymnographic works are distinguished by high national self-awareness, patriotism, theological and philosophical depth, and high-level artistic thinking. The authorial subtlety and sophistication reveal the traces of the influence of antiquity. His hymn mentions the famous Roman emperor Constantine, whose name is **associated** with well-known historical events.

Tbeli Abuserisdze (13th century). He was a representative of the famous clan of local lords of South-West Georgia. He is known as a hymnographer, writer, astronomer, church musicologist and scribe. The Gelati Academy assumedly provided him with the education that allowed him to make a name for himself by working in completely different genres.

Literary and scientific works of Tbeli Abuserisdze have been well studied by Georgian scholars. And it is recognized that his work left an indelible mark in the history of Georgian culture.

Tbeli Abuserisdze is known as the holy and God-clad father. His veneration as the Holy Father was permanently legalized with his canonization as St. Tbeli by the Apostolic Church of Georgia. Subsequently, his merit for the Georgian Church and culture has been duly appreciated.

Tbeli Abuserisdze's creative work is diverse. It includes 5 works: 1. *The New Miracle of the Holy Great-Martyr George*; 2. *Chants to three Johns*; 3. *Chants of the Holy Mother*; 4. *Chronicles: Complete Commentaries and Rules or The Complete Timekeeper*; and 5. *Chants Imprecating Heretics*.

Chants Imprecating Heretics appears to be especially interesting. This work is St. Tbeli Abuserisdze's hymnographic canon of anti-heretical content, which was read on the first week of Great Lent, during the celebration of Orthodoxy. It contains all heretics beginning with the seven Jewish heresies, and finishing with the iconoclasts, whom the author anathemises.

Chants Imprecating Heretics contain a number of Roman and Byzantine figures, including:

Hadrian (I. 5) – Hadrianus (Adrian) – Roman emperor from the Antoninus dynasty (76-138). Governor of Rome from 117 to 138;

Antonine (III. 1) – Emperor Antoninus (138-161);

Deceo (IV. 1) – Emperor Deceus (249-251);

Diocletian (VI. 2) – Diocletianus, Roman emperor (285-305);

Julianus (VIII. 4) – Byzantine Emperor Julian the Apostate (361-363);

Claudius (I. 5) – Roman emperor from 41 to 54

Commodus (III. 1) – Roman emperor from 180 to 192;

Constantine the Great (VI. 2-3) – Constantine I the Great. The ruler of Rome from 306 to 337. (referenced not as damnable but as Constantius's parent);

Constantius (VI. 3) – son of Constantine the Great;

Honor (IV. 1) – Emperor Uranius; ruler of Rome from 248 to 253;

Severus (III. 2) –Septimus Severus, Roman Emperor from 193to 211;

Galino (IV. 1) – Gallienus, Roman emperor from 260 to 268;

Herod (I. 4) – King of Judaea (73-4 BCE). In 40 CE, the Roman Senate proclaimed him king. He pursued the policy of Hellenization of the country. During his time, Christ was born in Bethlehem.

The work mentions: the city of Constantinople (IX. 4), Greece (IV. 2); Rome (IX. 11. 1); and Alexandria (IX. II. 1).

Afterword

The debate on whether or not to accept Hellenic culture had been going on for decades. The issue concerned the contradiction between faith and knowledge, and between theology and its classical forms of expression (Greek rhetoric). This strife ended in favour of education. Christian literature accepted Hellenic literature with its mythology, imagery, sublime style, concepts, terms and other accomplishments in fine arts "as already developed, ready-made, refined artistic and literary forms".¹²⁶¹ Relatively prominent among these forms is the field of *terminology* that requires in-depth education: a term (mythical, historical, ethnographic, geographical, linguistic or other) that exists in the consciousness of the author and is stated in his artistic creation must be precisely suited to the emotion and disposition for which that work is created.

Our goal was to present the attitude of Georgian hymnographers towards ancient myths, literature and historical figures from the terminological point of view.

¹²⁶¹ K. Bezarashvili. Theory and Practice of the Rhetoric and Translation based on the Georgian translations of the works of Gregory the Theologian. Author's abstract, Tbilisi, 2004, p.106 (in Georgian); K. Bezarashvili. On Allegorization and Aphoristic style of the Patristics and Rustaveli. Literaturuli Dziejani (Literary Researches). No. 22. Tbilisi, 2001, pp. 161-172 (in Georgian).

* * *

Among the original Georgian hymns from Mikael Modrekili's Iadgari, we were able to identify the terms related to antiquity only in the creations of three hymnographers and that only when the author tries to depict the pagan world with extreme horror. Mikael Modrekili views it as an "abyss of impiety" wherein the "tide of sin" submerges the soul in the depths of temptations. Pagans are "born of Echidnas".

We come across the same expression "born of Echidnas" in the collection of Ioane Minchkhi ("Lent" hymns). Alongside "infidel", Minchkhi also mentions Pontius Pilate, the fifth prefect of the province of Judaea, then within the Roman Empire under the emperor Tiberius. Titus and Tiberius, the first century Roman historiographers, refer to Pontius Pilate as a procurator. Pontius Pilate is known in history for presiding over the trial of Christ. Indeed, it was during his prefectship that the crucifixion of Jesus took place. Therefore, it is quite legitimate that his name recurs in the hymns of other authors besides Ioane Minchkhi.

As for Constantine, whom Minchkhi refers to as a "believer", he also represents the ancient world. He was the Roman emperor from 306 CE. Roman emperors relentlessly persecuted Christianity for three centuries. The termination of their persecution is linked with the name of Constantine, who, together with his co-emperor Lucius, issued the Edict of Milan in 313 CE, according to which Christianity was declared a legal religion.

Constantine himself spent most of his life as a pagan, although, towards the end of his life, he inclined to Christianity, but it was only before his death that he accepted it finally.

Since Constantine I (the Great) recognized Christian religion as the state religion, he was named equal to the apostles. Later, the church canonized him as a saint.

This is why he is always praised by Christian writers.

An exceptionally prominent work of the 10th century is *Praise and Glory of the Georgian Language*, a hymn by John Zosimus which, according to the general opinion, holds a greatest mystery. Although many studies have been devoted to it, and many details have been explicated, its core aspect remains undiscovered.

We found it quite interesting to see Queen Helen with pertinent imagery mentioned in the hymn, which Zviad Gamsakhurdia has discussed quite extensively and convincingly in his study dedicated to this hymn.

Queen Helen belongs to the period of the ancient world when Christianity was still being persecuted. Her contribution to the Orthodox Church was so great that she was considered equal to apostles and was always regarded with awe and love by hymnographers.

As regards personalities or terms related to antiquity, the register of hymnographers of the 11th-13th centuries is relatively extensive and diverse. Note should be taken of the fact that among the "praise writers" of this period we find both recognized hymnographers and great kings of Georgia, such as David the Builder and Queen Tamar, whose work left an indelible mark in the field of hymnography as well.

Importantly, Georgian hymns of this period all the more frequently mention both mythological and historical personalities of the ancient world. Among the mythological figures, the chants feature the images of Achilles (Monk Arsen, Ioane Chimchimeli) and Orpheus (Ezekieli) and we come across such terms as: "Ghadir // Hades" (Queen Tamar) and "Ulumpian // Olympian" (Ioane Shavteli); Hymnographers refer to philosophers: Origen (Arsen of Iqalto, Ioane Shavteli), Thales (Ioane Chimchimeli). The register of the sovereigns named in the hymns is quite extensive. Those deserving praise include: Alexander the Great, Octavius Augustus and Constantine the Great (Monk Arsen, Arsen Bulmaisimidze). On the other hand, we have Tbeli Abuserisdze's *Chants Imprecating Heretics*, the idea of writing which the hymnographer, according to scholars, derived from Euthymius the Athonite's *Small Code of Faith*. Hymnographic texts often make mention of heretics, but anathemas to

“all types of heretics” put together are rare. One such anathema is Tbeli Abuserisdze’s work which mentions, among many, the Roman emperors (H)Adrianus, Antonius, Deceus, Claudius, Commodus, Constantine, Uranius, Septimus Severus, Gallienus; and the Byzantine emperor Julian the Apostate.

Tbeli Abuseridze wrote his hymn at a time when the country was experiencing historical misfortunes. "Being truly concerned about his countrymen, he wanted to support them spiritually with his creations. This explains the pedagogical and didactic nature of his work. The *Chants Imprecating Heretics* serves the same purpose. Like John of Damascus, Tbeli Abuseridze writes the history of heresy since he believes that "when we are cognizant of their lies, we more staunchly uphold the truth."¹²⁶²

Similar to other fundamental studies, our research shows that the highly educated Georgian hymnographers, who were familiar with the pre-existing cultures and created a new, morally refined ideology, did their best to promote the idea of strengthening the faith and love of the country among their compatriots.

Hagiography

The hagiographic genre is one of the oldest in Georgian literature, and the first literary monument created in the Georgian language belongs to this genre—Jacob Tsurtaveli's *The Martyrdom of Shushanik*, which dates back to the 5th century. However, material related to antiquity in Georgian hagiographic works is documented only from the 9th century onwards.

Pertaining to the old Georgian literature, information related to antiquity is confirmed in two hagiographic works: *The Vita of Grigol Khandzteli*, written by Giorgi Merchule in the 10th century, and the *Conversion of Kartli*, by an unknown author, produced at the turn of the 8th, 9th or 10th centuries.

¹²⁶² R. Khalvashi. *Chants Imprecating Heretics* by Tbeli Abuseridze. Tbilisi, 2003, p. 19 (in Georgian).

The full title of this 10th c. hagiographic work by Giorgi Merchule runs as follows: “Work and Labour of the Worthy life of Our Holy and Blessed Father Archimandrite Gregory, Builder of Khandzta and Shatberdi, and a Remembrance of the Many Blessed Fathers Who Were with him”.

The work was written in 951 CE, 90 years after the death of Grigol Khandzteli. It describes the life and work of Grigol Khandzteli, the great church father of the 8th -9th centuries and the founder of Tao-Klarjeti monastic life. Grigol Khandzteli’s contribution does not extend to the spiritual refinement of one only region, he had also laid the groundwork for shaping the idea of Georgian statehood.

The author, as mentioned in the work itself, is Giorgi Merchule, a 10th century figure. "Merchule", as determined by P. Ingorokva, denotes a lecturer of faith, which corresponds to a connoisseur of ecclesiastical law ¹²⁶³. In this respect, Giorgi Merchule, as apparent from the work, was a very educated person, and an expert of canonical ecclesiastical law ¹²⁶⁴.

The work contains one passage related to the Greco-Roman world, which is very significant as it represents one of the earliest references of antiquity in Georgian fiction.

“He also properly learned the wisdom of secular philosophy; he accepted whatever was good in it, but useless - he rejected. And his perfect skills are recognized in full among all the others, and his tongue is sharp like the apostle’s when he speaks of the wisdom of the outside world.”¹²⁶⁵

¹²⁶³ P. Ingorokva. Giorgi Merchule. Tbilisi, 1954, pp. 10-11 (in Georgian).

¹²⁶⁴ P. Ingorokva. Giorgi Merchule. Tbilisi, 1954, p. 23 (in Georgian).

¹²⁶⁵ Giorgi Merchule. The Life of Grigol Khandzteli. The text supplied with versions: Monuments of Old Georgian Hagiographic Literature. Book 1. V-X cc. Ed. by Il. Abuladze. Tbilisi, 1963, p. 250 (in Georgian).

Commenting on this section of the text, Korneli Kekelidze notes “thus, already at that time they (i.e. pupils) were receiving not only religious, theological education, but also secular, philosophical education”¹²⁶⁶.

Notably, Revaz Siradze interprets the meaning of this phrase more specifically as “the wisdom of the philosophers of the world”, which K. Kekelidze briefly calls “philosophy”: “thus, we have direct evidence, that in Georgia of 8th century, they used to study profoundly not only religious wisdom, religious philosophy, but also - the wisdom of “the philosophers of this world”, by which only the “philosophy of Antiquity” must be implicated”¹²⁶⁷.

Gvantsa Koplatadze thinks that the philosophers of Antiquity before Christ are implied, as well as the philosophers, who endeavoured to revive the philosophy of Antiquity, namely Platonism, through the influence of Christ’s teaching, – i.e. the Neo-Platonists.¹²⁶⁸

This section of the work contains important information about the attitudes in medieval Christian Georgia towards ancient philosophy. Notably, the phrase “he accepted whatever was good in it, but rejected the useless” should be understood as a critical and analytical study of the ancient philosophical heritage. A person should absorb from the ancient philosophy whatever is useful for the soul (**a good word/სიტყუა კეთილი**), in the Christian sense, and should not accept anything malignant (**ჯერკუალი**).

Grigol Khandzteli's special abilities are testified by the fact that, when studying ancient philosophy while still an adolescent, he was able to independently analyse complex philosophical texts and identify useful information in the ancient heritage in order to enrich his knowledge.

We would also like to highlight that, as Giorgi Merchule notes, to have comprehensive education it is necessary to know both Christian teaching and ancient philosophy. This

¹²⁶⁶ K. Kekelidze. History of the Ancient Georgian Literature. Vol. I. Tbilisi, 1980, p. 156 (in Georgian).

¹²⁶⁷ R. Tvaradze. “Viewpoint”. Literature, Religious Philosophy, History. Tbilisi, 1997, p. 469 (in Georgian).

¹²⁶⁸ G. Koplatadze. Giorgi Merchule: Website “Classical Tradition in Georgian Literature”. Authors: Nana Tonia, Gvantsa Koplatadze, Ekaterine Kobakhidze, Zaza Khintibidze, Maia Danelia, Giorgi Ugulava. Available online: <http://classicaltradition.tsu.ge> Last viewed: 15.06.2024.

conclusion follows from the last phrase of the passage discussed above: "And his perfect skills were recognized in full among all the others". This phrase clearly indicates that the perfection of Grigol Khandzteli's education (his perfect skills/სისრულე იგი მისი), alongside the knowledge of Christian theology (wisdom of the outside world გარეშესა სიბრძნესა სოფლისასა), was largely due to his study of ancient philosophy (wisdom of the philosophers of this world/სიბრძნეცა იგი ამის სოფლისა ფილოსოფოსთაჲ). Giorgi Merchule, as mentioned, sees a big difference between the methods for studying theology and ancient philosophy. Theology should be studied literally, verbatim (his tongue is sharp like the apostle's/ჰბასრობნ სიტყვსაებრ მოციქულისა), while ancient philosophy should be examined critically.

The above passage clearly indicates that education in the 8th century Georgia was not considered complete without the study of ancient philosophy. It is important to note that this issue is discussed in a hagiographic work, the main purpose of which is to appreciate the merits of a spiritually advanced figure for Christianity.

The historical context of the work is also worth considering, as it further highlights the importance of this section of the work for the identification of the cultural and educational priorities of Georgia in the 8th and 9th centuries.

The period between the 8th and 9th centuries is the time of the Arab rule in Georgia and the Caucasus as a whole. The Arabs appeared in the Caucasus in the 40s of the 7th century, and defeated the two great powers that until then had claimed to have brought the Caucasus under their influence - Sasanian Iran and the Byzantine Empire. By the time of the Arabs' campaign in Georgia, the kingship had been abolished in its eastern part, historical Kartli, and Eastern Georgia was under the influence of the Sassanid.

The Arab conquest, in fact, completely severed Georgia's connections, both political and cultural, with the Greco-Roman world (primarily with Byzantium, who had lost territories and whose influence in Asia Minor, especially its eastern part, had waned significantly). However, from the 8th century onwards, especially in the 9th century, the Arab

rule gradually weakened. Amir, the official appointed by the Arabs, who supervised the Arab rule in eastern Georgia from its seat in Tbilisi, gained independence and was less reliant on the Caliph. As Georgia constituted the extreme northern part of the Caliphate, the central government control was weak, especially in western Georgia.

During this period, the Georgian national movement started out away from Tbilisi and Kartli, the centre of the Arab rule, in western Georgia and, most intensely, in Tao-Klarjeti, where the traces of Byzantine cultural and political influence were much stronger due to geographical reasons. As a result, the interest in the ancient and post-ancient (Christian) world started to grow. This process should have had its impact on the cultural and educational level as well, which we can indeed see in Grigol Khandzteli's case.

The Conversion of Kartli

Ekaterine Kobakhidze

The Conversion of Kartli, a historical and hagiographic work, has reached us through several editions.¹²⁶⁹

The work is a compendium and consists of two books. The first part, often referred to as "Chronicle", tells stories spanning from Alexander the Great's campaign in Kartli to the 9th century, while the second book, "The Life of St. Nino", contains information about the Christianization of Kartli. There is no agreement among the scholars about the unity of these two books of *The Conversion of Kartli*.

The earliest Sinic edition of *The Conversion of Kartli* (N/Sin50) was copied at the turn of the 9th and 10th centuries. Consequently, it is believed that the work must have been written in the 9th century. Iv. Javakhishvili points out in this regards, "this chronicle cannot have been compiled earlier than the 9th century because, as late Prof. Bolotov rightly pointed

¹²⁶⁹ Shatberdi, Chelische and Sinai (N/Sin48 and N/Sin50) collections (in Georgian).

out, it contains one major chronological error concerning the mention of Baghdad, which at that time was not the capital city of the Sasanian kings..., its construction commenced only in 762... The chronicler was not aware of this circumstance. If he had lived in the 8th century, he would have known when the city of Baghdad was built, as did, for example, Ioane Sabanisdze...Therefore, it would be more reasonable to think that the chronicle of *The Conversion of Kartli* was compiled in the 9th century".¹²⁷⁰ At the same time, it has been argued that "The Life of St. Nino", included in the compendium, should have been written in the 8th century or at the turn of the 7th and 8th centuries.¹²⁷¹ Several scholars have even suggested lately that it was written in the 4th century.¹²⁷²

As for the "Chronicles", it is already determined that this part of the work was written in the second half of the 7th century.¹²⁷³

No information is available about the creator of the work. Scholars believe, however, that its author was remarkably literate and highly educated, as he uses a number of sources (including the apocryphal novel of Pseudo-Callisthenes about Alexander the Great, the "Chronicle" of Alexander of Cyprian the Monk, and perhaps some local "Construction Chronicle") as well as ancient Georgian sources, one of which - Grigol the Deacon's "Brief Account of the Conversion of Kartli" - is mentioned by the author himself in the Chelishi codex.

Notably, in light of modern archaeological studies, *The Conversion of Kartli* is considered a fairly reliable source with regard to history.

¹²⁷⁰ Iv. Javakhishvili. Works. Vol. 8. Tbilisi, 1977, p.114 (in Georgian).

¹²⁷¹ P. Ingorokva. Works. Vol. IV. Tbilisi, 1978, p. 525 (in Georgian); M. Lortkipanidze. Georgian Historical Writings of Early Feudal Period. Tbilisi. 1966, p. 129 (in Georgian).

¹²⁷² R. Siradze. "The Life of St. Nino" and the Advent of Georgian Literature. Gantiadi. No. 3. 1989. p. 237, p. 439; G. Kutchukhidze. Once again on the Dating of "The Life of St. Nino". Literaturuli Dziebani (Literary Researches). XX, Tbilisi, 1999, p. 25, p.129; Gr. Giorgadze. Hittite and Armazi Triades. Mnatobi. No. 7. 1985, p. 156 (in Georgian); S. Gogitidze. Conversion of King Mirian and Kartli. Batumi, 1997, p. 40 (in Georgian).

¹²⁷³ P. Ingorokva. A Brief Review of the History of Georgian Literature. Mnatobi. No. 4. 1939, p. 136 (in Georgian); M. Gogoladze. The Composition, sources and Dating of *The Conversion of Kartli*. Sakartvelo. No. 3. Tbilisi, 1998, p. 46 (in Georgian); S. Kubaneishvili. Gregory the Deacon and his work. Literaturuli Dziebani (Literary Reserches). II. Tbilisi, 1945, p.61 (in Georgian).

Authors of the subsequent periods often reference *The Conversion of Kartli*, including the chroniclers of *Life of Kartli*, as a trustworthy source.

The work contains the following passage related to antiquity.

Alexander the Great's expedition to Kartli

As noted above, the first book of *The Conversion of Kartli*, conventionally called the "Chronicle", tells of the events starting from Alexander the Great's campaign to Georgia and continuing up to the 8th century inclusive.

It is in this "Chronicle" that we come across the first Georgian literary reference of the conquest of Kartli by Alexander the Great. This story, with certain modifications, can also be found in the following works: *Life of Kartli* (Leonti Mroveli, *The Georgian Royal Annals*); the 12th century metaphrastic work by Monk Arsen (Arsen of Iqalto?) titled *The Life and Citizenship and Service of our Holy and Worthy Mother Nino, who Preached Christ, our God, in the Northern Part and Enlightened the Relatives of the Georgians*"; and the 11th-12th c. work of an unknown author, titled "*The Life and Citizenship of the Worthy and Blessed Nino, Equal to Apostles*".

At the beginning of the "Chronicle", the author tells us that Alexander the Great marched on Kartli, populated at that time by a wild community similar to the Bunturks and the refugees called "Hons". Alexander tore apart the fortresses and cities of Kartli, smote the "Hons" living in Sarkine, who fled to the North Caucasus after an 11-month siege.¹²⁷⁴ In this campaign, Alexander was accompanied by Azo, the son of the king of Arian-Kartli, whom Alexander left to reign in Kartli.

¹²⁷⁴ For the interpretation of the text, cf.: T. Futkaradze. The Bunturks: A Paleographic Mistake, one of the oldest ethnonyms denoting Turkic-speaking people, the Densely Populated Refugee "Turks" or a Metaphor Denoting "Cruel Pagans"? Available online: <https://iberiana.wordpress.com/about/t-putkaradze/> (in Georgian) Lat viewed: 28.01.2025.

It has to be recounted what the provenance of Kartlian kings was, as when King Alexander conquered everybody, he entered Kartli and encountered kin of cruel pagans [...] and when Alexander became powerful everywhere, he again came to Kartli and razed the cruel pagans' castles and towns to the ground [...] and granted the country of Kartli to Azon [...] and Alexander himself left. Then Azon went to Arian Kartli to see his father and brought with him a thousand families of peasants and again ten families of their chiefs and with them there were their mothers and children and they settled in Kartli and worshipped their pagan gods that they brought with them. And this Azon was the first king of Georgians"¹²⁷⁵

Thus, according to the *Chronicle of the Conversion of Kartli*, Alexander appointed as the ruler of Kartli a certain Azo, the son of the king of "Arian-Kartli", who brought from his homeland eight families of his own kin and ten families from his paternal clan; he also brought with him the idols of Gatsi and Gaim and became the first king of Kartli.

Leonti Mroveli relates this episode differently in *Life of Kartli*, specifically in *The Georgian Royal Annals*, where he describes Azo as the Macedonian military commander by the name of Azon and refers to the people accompanying him as "protatosians" (for comments and analysis, see the chapter "Antiquity in *Life of Kartli*").¹²⁷⁶ As for the other versions of this story featuring in the 12th century metaphorical work by Monk Arsen (of Iqalto?) titled *The Life and Citizenship and Service of our Holy and Estimable Mother Nino, who Preached Christ, our God, in the Northern country and Enlightened the Relatives of the Georgians* and in the 11th-12th c. work of an unknown author titled " *The Life and Citizenship of the Worthy and Blessed Nino, Equal to Apostles*, both of them reiterate that Azo was prince of Arian-Kartli, albeit offering different versions about the resettles. Monk

¹²⁷⁵ The 10th c. Shatberdi collection. Published by B. Gigineishvili and El. Giunashvili. Tbilisi, 1979, p. 320 (in Georgian).

¹²⁷⁶ G. Kavtaradze: "Regarding the issue of [Azon – E. K.], "The History of the Monarchs" shows a vivid inconsistency with the aforementioned evidence from *The Conversion of Kartli*. In "The History of the Monarchs" Azo, the son of the king of Kartli, is Azon the Macedonian" (G. Kavtaradze. On the Issue of "Arian-Kartli". The Works of the Institute of History and Ethnology. IX. 2009, p. 41 (in Georgian).

Arsen's version, in particular, reads as follows: "Azo went to Ar[i]an-Kartli, his father's place, and brought with him a thousand households, including peasants and women residents with their children – following ten households of the palatial lords"¹²⁷⁷; and the metaphorical edition of the unknown author writes: "Then Azo went to Kartli to his father, and he brought a thousand households of peasants, and ten households of the lords, and he brought them all, including women and children, and settled in Kartli"¹²⁷⁸.

This evidence from the "Chronicle" has been studied by multiple scholars who observe that the story told by Leonti Mroveli at the beginning of *Life of Kartli*, which relates events preceding the campaign of Alexander the Great in Kartli (the settlement of the descendants of the 8 brothers of Targamos in Eastern Anatolia and Georgia; their fight against the Assyrians and the Medes; the invasions of the Khazars; the confrontation with the Iranians and so on), which are assumedly based on written sources¹²⁷⁹ and share a lot in common with the story of Azo, which were composed on analogous principles. Giorgi Melikishvili rightly indicates that "eight" and "ten" encountered in the Azo episode of the *Conversion of Kartli* are the numbers often used in Georgian historiography¹²⁸⁰. M. Sanadze comments that Azo brings 8 households of Georgians, while Leonti Mroveli, who perceives the story about Azo as a variation of the story of Kartlos, writes about 8 children and grandchildren of Kartlos¹²⁸¹. At the same time, it is worth noting that, according to Movses Khorenatsi¹²⁸² as well as the

¹²⁷⁷ The Monuments of the Old Georgian Hagiographic Literature. Book III (metaphrastic editions). Supervised and edited by Il. Abuladze. Tbilisi, 1971, p. 47 (in Georgian).

¹²⁷⁸ The Monuments of the Old Georgian Hagiographic Literature. Book III (metaphrastic editions). Supervised and edited by Il. Abuladze. Tbilisi, 1971, p. 80 (in Georgian).

¹²⁷⁹ M. Sanadze. *Life of Kartli* and the Ancient Period of Georgian History (from Kartlos to Mirian). Tbilisi, 2001, p. 26 (in Georgian).

¹²⁸⁰ Movses Khorenatsi. History of Armenia. Translation from old Armenian, introduction and comments by Al. Abuladze. Tbilisi, 1984, p. 280 (in Georgian).

¹²⁸¹ M. Sanadze. *Life of Kartli* and the Ancient Period of Georgian History (from Kartlos to Mirian). Tbilisi, 2001, pp. 37-38 (in Georgian).

¹²⁸² Movses Khorenatsi. History of Armenia. Translation from old Armenian, introduction and comments by Al. Abuladze. Tbilisi, 1984, p. 107 (in Georgian).

Greek sources,¹²⁸³ Alexander the Great appoint Mihrdates/ Mithranes, not Azo, as ruler in Kartli.

According to S. Janashia, the appearance of Azo, and later Azon, instead of Mihrdates occurred during the Achaemenid Empire, while According to M. Sanadze,¹²⁸⁴ this took place in the Hellenistic period, when the Macedonian campaigners got acquainted with the legends of the peoples of the South Caucasus and matched them with their Greek analogues. M. Sanadze believes that this is what should be reflected in Strabo's account of the history of Armenia, which reads as follows: "Armenos marched on Armenia from Armenion, a city in Thessaly... together with Jason... and these brave men marched together with Alexander."¹²⁸⁵ Subsequently, it can be maintained that the story of the campaign of Azo/Azon preserved in the Georgian sources is, in fact, an adaptation of a local Greek legend. A confirmation of this point of view can be found in Tacitus's remark about the Iberians and Albanians relating their origin to Jason¹²⁸⁶ and the evidence by Strabo that in Armenia, Iberia and Albania they found temples of Jason (Azo locally), "highly respected by the barbarians"¹²⁸⁷.

Korneli Kekelidze believed that the story of Alexander the Great's campaign in Kartli was taken from the popular novel by Pseudo-Callisthenes called *Alexander Romance*¹²⁸⁸. This opinion was shared by: S. Kakabadze¹²⁸⁹, P. Ingorokva¹²⁹⁰, S.Kaukhchishvili¹²⁹¹, G. Mmulia¹²⁹² and A.G. Melikishvili¹²⁹³.

¹²⁸³ Arrian. *Anabasis of Alexander*. Notes of Greek Authors on Georgia. V. Translation from Ancient Greek, research and indices by T. Kaukhchishvili. Tbilisi, 1983, p. 170 (in Georgian); Диодор Сицилийский. Историческая библиотека. Кн. XVIII. Поход Александра. Перевод с Древнегреческого М. С. Сергеевко. Москва, Ленинград, 1962, с. 331; Г. Меликишвили. К истории древней Грузии. Тбилиси, 1959, с. 277 onwards; G. Mamulia. On the Issue of "Arian-Kartli". Issues Relevant to Georgia, the Caucasus and Near East. Tbilisi, 1968, pp. 226-229 (in Georgian).

¹²⁸⁴ M. Sanadze. *Life of Kartli* and the Ancient Period of Georgian History (from Kartlos to Mirian). Tbilisi, 2001, p. 39.

¹²⁸⁵ T. Kaukhchishvili. Strabo's Geography: Notes on Georgia. Tbilisi, 1957, p. 193 (in Georgian).

¹²⁸⁶ Tacitus's Notes on Georgia. Latin text with Georgian translation, introduction with research and comments published by Al. Gamkrelidze. Tbilisi, 1979, p. 57, notes 131-132 (in Georgian).

¹²⁸⁷ T. Kaukhchishvili. Strabo's Geography: Notes on Georgia. Tbilisi, 1957, p. 184 (in Georgian).

¹²⁸⁸ K. Kekelidze. History of the Ancient Georgian Literature. Vol. II. Tbilisi, 1981, p. 255 (in Georgian).

¹²⁸⁹ S. Kakabadze. Old Georgian Annals. Historical Endeavours. Tiflis, 1924, p. 132 (in Georgian).

¹²⁹⁰ P. Ingorokva. Literary Heritage of Rustaveli Era. Rustaveli Collection. Tiflis, 1938, pp. 59-60 (in Georgian).

To make definitive conclusions, it is instrumental to determine what underlies the term "Arian-Kartli".

A number of opinions have been voiced in this regard. The format of the present work, however, does not allow us to discuss them in full. Therefore, we will consider only the most prominent of them.

Academician Simon Janashia held that "Arian-Kartli" is a recollection of Hari land, as an ancient home of the Georgians. In fact, the term might imply Mitanni as well as Urartu, the area around Lake Van, as... the land of Hari includes both.¹²⁹⁴

G. Melikishvili initially commented that the word Arian in "Arian Kartli" may have been a distorted version of the Pyrenees, as the myth about the migration of people from the Spanish Iberia to the Iberia of the Caucasus was very prominent and popular in the past¹²⁹⁵. However, G. Melikishvili also acknowledges the existence of another interpretation for "Arian-Kartli": Mithridates, the founder of the kingdom of Pontus who, according to Movses Khorenatsi, was appointed by Alexander the Great as the ruler of the Iberians, was the king of "Kios and Arriana" (it is unknown what "Arriana" stands for), which some source, apparently, interpreted as "Arian-Kartli."¹²⁹⁶ Later G. Melikishvili came to the conclusion that Arian-Kartli should stand for the south-west part of Georgia which was under Achaemenid Iran's rule. "Arian Kartli" was mostly used by Georgians living further north to refer to this part of Iran-governed Kartli. According to the scholar, this "Iranian Kartli" can be understood as the territory belonging to Tao-Klarjeti, the former kingdom of Diauchi, and later the home of the Pitiakhsh of Gugark¹²⁹⁷.

¹²⁹¹ S. Kaukhchishvili. History of Greek Literature. Tbilisi, 1949, p. 232 (in Georgian).

¹²⁹² G. Mamulia. The Formation of Class Society and State in Ancient Kartli. Tbilisi, 1979. pp. 152-153 (in Georgian).

¹²⁹³ Г. А. Меликишвили. К истории древней Грузии. Тбилиси, 1959, с. 38.

¹²⁹⁴ S. Janashia. Works. Vol. II. Tbilisi, 1952, p. 70 (in Georgian).

¹²⁹⁵ Г. А. Меликишвили. К истории древней Грузии. Тбилиси, 1959, с. 280.

¹²⁹⁶ G. Melikishvili. Old Georgian, Armenian and Greek Historical Tradition and the Formation of the State of Kartli (Iberia). The Moambe of the Department of Social Sciences at the Georgian Academy of Sciences. No. 2. Tbilisi, 1962, p. 221, pp. 225-227 (in Georgian).

¹²⁹⁷ G. Melikishvili. On Georgia, the Caucasus and Near East. Tbilisi, 1965, p. 16. (in Georgian).

We believe that G. Melikishvili's viewpoint is justly validated by modern historiography. Movses Khorenatsi's account about Alexander the Great installing Dareh (Darius) Nakharar Mihrdat (Mithridates) to rule over Kartli, which is most likely a forgery,¹²⁹⁸ does not relate to the narrative of *The Conversion of Kartli* about the appointment of Azo, the prince of "Arian-Kartli", by Alexander the Great. As rightly held by Korneli Kekelidze, the story of Alexander's campaign in Kartli is taken from *Alexander Romance*, Pseudo-Callisthenes popular novel.¹²⁹⁹

The question as to why Alexander the Great was mentioned in this context and why the author of *The Conversion of Kartli* connected this event to Alexander the Great, remains a point of interest.

G. Kavtaradze notes in connection with this account: "It is well known that Alexander himself never campaigned in the Caucasus. However, the accounts of the Georgian and Armenian annals, rightly considered to be legendary, about the participation of Alexander the Great in the affairs of the Caucasus and its surrounding areas and perhaps the actual desire of the local rulers to connect their own goals with the interests of the Macedonians and to use the power of the latter to realize these goals, is purportedly depicted in *The Anabasis of Alexander* by Flavius Arrianus (Arrian), the 2nd CE Roman writer and politician [according to Arrian, in 329/328 BCE, "Parasmanes, king of the Chorasmians, visited Alexander and offered him an alliance in the fight against his neighbours, the Colchians and the Amazons. Alexander promised him that after conquering Asia and returning to Greece through the Hellespont and Propontis, he would by all means invade Pontus" (Arrianus, 67, XV, IV) E. K.]¹³⁰⁰

¹²⁹⁸ T. Dundua, N. Phiphia, E. Kobakhidze. Eshera Inscription. In: N. Phiphia, E. Kobakhidze, T. Dundua. Greek and Latin Inscriptions from Classical Antiquity for History of Georgia. Tbilisi, 2023, pp. 402-410.

¹²⁹⁹ K. Kekelidze. History of the Ancient Georgian Literature. Vol. II. Tbilisi, 1981, p. 255 (in Georgian).

¹³⁰⁰ G. Kavtaradze. Probleme der historischen Geographie Anatoliens und Transkaukasiens im ersten Jahrtausend v. Chr. (Caucasica). Orbis Terrarum, Internationale Zeitschrift für historische Geographie der Alten Welt. 2. Stuttgart, 1996, S. 191-216.

According to A. B. Bosworth, the original narrator of the story [rendered by Arrian - E. K.] had no doubts that Alexander did strive to subjugate the territory adjacent to the Black Sea coast. And this, in his opinion, was connected with the plans developed in 328 BCE¹³⁰¹.

According to T. Kemertelidze, the story of "Arian Kartli" may reflect the history of Azon, the ruler of one of the regions of the 18th Satrapy of the Achaemenid Kingdom, or the governor of the 19th Satrapy, to whom Alexander the Great handed over the governance of the northern country in addition to the 19th satrapy and thus founded a new satrapy of Mtskheta (Iberia)¹³⁰².

We will revisit the issue of Alexander the Great's campaign in Kartli in the subsequent sections dealing with the *Life of Kartli*, and Leonti Mroveli's historical work *The Georgian Royal Annals* in particular.

Historical Prose

Life of Kartli

Ekaterine Kobakhidze

Life of Kartli is universally recognized as the principal annals on the history of Georgia, which includes the works written by different authors in different eras. History researchers find *Life of Kartli* as "the only continuous written source on the history of Georgia, representing at the same time the official history of the country. *The Gospel*, *The Knight in the Panther's Skin* and *Life of Kartli* were the ideological and political pillars for medieval Georgia."¹³⁰³ The dating of *Life of Kartli* remains controversial. It is assumed that it was

¹³⁰¹ A. B. Bosworth. From Arrian to Alexander. Studies in Historical Interpretation. Oxford, 1988, p. 192.

¹³⁰² T. Kemertelidze. On the Date of the Formation of the Kingdom of Iberia- Kartli. The Essays of Georgian Museum of Fine Arts. Vol. VI, 2000, p. 31 (in Georgian).

¹³⁰³ Life of Kartli. Editor-in-chief: R. Metreveli, editorial board: M. Abashidze, G. Alasania, Z. Aleksidze, T. Gamkrelidze, G. Kartoia, M. Lortkipanidze, D. Muskhelishvili, † Z. Sarjveladze, M. Kavtaria, T. Kurtsikidze, M. Shanidze, El. Tsagareishvili, † Ed. Khoshtaria-Brosse. Tbilisi, 2008, p. 8 (in Georgian).

compiled at the turn of either the 7th and 8th, 8th and 9th or 11th and 12th centuries. According to an assumption that has gained grounds recently, it was compiled in its original form during the 11th and 12th centuries, immediately following the period marked by the country's political, cultural and economic advancement, the processes that "put on the agenda the documentation of Georgia's past in its entirety and in a consolidated form. This meant not only a mere description of history, but also an ideological justification of the political unity of Georgia and the reign of the Bagration dynasty"¹³⁰⁴.

There exist two so-called cycles of *Life of Kartli*., conventionally called "The New History of Kartli " and "The Continuation of *Life of Kartli*. "The Old History of Kartli" cycle,¹³⁰⁵ which narrates the history of Georgia from ancient times to the beginning of the 14th century (the last work of the cycle, *The Chronicle of a Hundred Years* ends with the enthronement of George the Brilliant), includes the following authors and works: *The Lives of the Georgian Kings, the patriarchs of the Georgians, and their Seed* and the *Conversion of King Mirian and the Entire Kartli by our Saint and Blessed Mother Apostle Nino* by Leonti Mroveli; *The Life of Vakht'ang Gorgasali* by Juansher; *The Martyrdom of Saint Archil* by Leonti Mroveli; *Annals of Kartli* by an unknown author; *The Life of David, King of Kings* by an unknown author; *The Chronicle of Giorgi Lasha and his Time* by an unknown author; *The Life and Tale of the Bagrat'ionis by Sumbat, Son of David*; *The History and Eulogy of Monarchs* by an unknown author; *The Life of Tamar, the Queen of Queens* by Basil Ezosmodzghvari; *The Hundred Years' Chronicle* (tentative title) by the chronicler.

In the early 18th century, the so-called Commission of the Learned Men, under the leadership of monk Egnatashvili and by order of Vakhtang VI, established the validity of the text of *Life of Kartli*, edited and completed it, and simultaneously compiled "The Continuation of the History of Kartli", which is often erroneously called "The New History

¹³⁰⁴ *Life of Kartli*. Editor-in-chief: R. Metreveli, editorial board: M. Abashidze, G. Alasania, Z. Aleksidze, T. Gamkrelidze, G. Kartoia, M. Lortkipanidze, D. Muskhelishvili, † Z. Sarjveladze, M. Kavtaria, T. Kurtsikidze, M. Shanidze, El. Tsagareishvili, † Ed. Khoshtaria-Brosse. Tbilisi, 2008, p. 11 (in Georgian).

¹³⁰⁵ Five registers of the old cycle of *Life of Kartli* that have come down to us are those of: Queen Mariam, Queen Ana, Chalashvili, Machabeli and Klimiashvili from Mtskheta (in Georgian).

of Kartli" and which tells the history of the period between 14th and 17th centuries. Later, a modified version of "The Continuation of the History of Kartli" was composed by an unknown author of the 18th century.

Life of Kartli is an important source for studying the history of not only Georgia, but also of various countries and peoples. It contains information about Armenians, Ossetians, Kabardians, Leks (Lexgins), Azerbaijanis, Greeks, Romans, Persians, Arabs, Byzantines, Ottomans, Mongols and other peoples.

In addition to its historical significance, the literary and artistic value of *Life of Kartli* is also remarkable. Its narrative does not usually rely on a dry rendition of historical events. The portrayal of the dramatic peripeteia of the country with its key and minor characters is highly artistic. The linguistic fabric of the work depicts both the traditions of Georgian secular writing and the eastern and western literary trends. While relating the history of Georgia, the authors of *Life of Kartli* often resort to analogies and draw comparisons with the eastern and western history and literature, which confirms not only the erudition and analytical skills of its authors, but also the desire to integrate Georgian history into the history of the world.

In this context, it is particularly important to explore the imprint of Greco-Roman civilization, the main pillar of Western culture, and its bearing on *Life of Kartli*. There are several studies directly concerning this issue, the most important of which belong to Korneli Kekelidze,¹³⁰⁶ academician Simon Kaukhchishvili¹³⁰⁷ and academician Tinatin Kaukhchishvili.¹³⁰⁸ The presented analyses of the passages related to antiquity also contain my explications of the texts next to the interpretations of various scholars.

¹³⁰⁶ K. Kekelidze. *The History and Eulogy of Monarchs* as a Literary Source. Rustaveli Collection. Tbilisi, 1938 (in Georgian).

¹³⁰⁷ S. Kaukhchishvili. *The History and Eulogy of Monarchs* and Ioane Petritsi. Bulletin of the SSR Academy of Science. III. No. 1. 1942; S. Kaukhchishvili. "Firestes// Orestes". *Literaturuli Dziejani* (Literary Reserches). II. 1945, pp. 159-165 (in Georgian).

¹³⁰⁸ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. Queen Tamar's Historians. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 3. 1974; T. Kaukhchishvili. Ancient World in

To research antiquity in *Life of Kartli*, we examine each individual work containing evidence related to the Greco-Roman world based on the chronological principle, to be more specific, following the sequence of works as presented in Simon Kaukhchishvili's edition. Citations are based on S. Kaukhchishvili's edition, as its text is verified with regard to all the main manuscripts and includes works from both the old and the new cycles of *Life of Kartli*.

1309

Leonti Mroveli, "The Lives of the Georgian Kings, the Patriarchs of the Georgians, and their Seed"

We do not have exact information about Leonti Mroveli's identity and period of activity. Some identify him with the bishop of Ruisi, who is mentioned in the 1066 inscription of Trekhvi (Kareli district) made in Nuskhuri-Kutsuri script;¹³¹⁰ Others identify him with the archbishop, some information on whom is traced in the 11th century Athonian manuscript, currently in the National Library repository.¹³¹¹ Based on one assumption, Leonti Mroveli lived and worked during the first half of the 8th century.¹³¹² The latest studies also

Georgian Historiography. Chronicles. Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili. Tbilisi, 1976 (in Georgian).

¹³⁰⁹ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. I. Tbilisi, 1955 (in Georgian); Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959 (in Georgian).

¹³¹⁰ G. Gaprindashvili. 1066 Leonti Mroveli Construction Inscription from Trekhvi Caves. Messenger of the Social Sciences Department of the Academy of Sciences of the Soviet Socialist Republic of Georgia. No. 1. 1961 (in Georgian).

¹³¹¹ K. Grigolia. Once again on the Authorship of Leonti Mroveli. Messenger of the Social Sciences Department of the Academy of Sciences of the Soviet Socialist Republic of Georgia. No. 5 (14). 1963 (in Georgian); K. Grigolia. Leonti Mroveli, the 11th c. Georgian Historian and the Current State of Studies Conducted on him. TSU Works. Vol. 87, 1960. (in Georgian).

¹³¹² P. Ingorokva. Leonti Mroveli, a Georgian Historian, the 8th c. "Writer of Stories". Bulletin of the Institute of Language, History, and Material Culture. 1941, pp. 93-152 (in Georgian).

confirm that Leonti Mroveli's writings do belong to the 8th c.¹³¹³ Furthermore, according to one opinion, Leonti Mroveli is not the author of the work, but its compiler and editor.¹³¹⁴

The several works of *Life of Kartli* attributed to Leonti Mroveli include: "The Lives of the Georgian Kings, the Patriarchs of the Georgians, and their Seed", "The Conversion of King Mirian and the Entire Kartli by our Saint and Blessed Mother Apostle Nino", and "The Martyrdom of Saint Archil". In terms of antiquity, we single out his first work, "The Lives of the Georgian Kings, the Patriarchs of the Georgians, and their Seed", which tells the history of Georgia from ancient times to the late 4th century CE.

Particularly interesting, in this respect, is the third chapter of the work - The Coming of Alexander [and the Parnavazids] (pp. 17-24)

Below is a brief overview of the contents of the passages related to antiquity.

The third chapter of the work recounts the story of Alexander the Great's campaign in Georgia. Leonti Mroveli tells us that Alexander conquered all of Kartli, Hereti and Egrisi and ordered its inhabitants to worship the religion created by Alexander himself. According to the chronicler, Alexander appointed one of his Macedonian relatives, Azo, as the "Patrician" of the conquered lands and put him in charge of one hundred thousand "Protatosian" migrants from "Hrom". After this, Alexander went to Egypt where he founded the city of Alexandria and, after many campaigns, died in the twelfth year. Before his death, he distributed the countries he had conquered, including Greece and Kartli, among his commanders; he appointed Bizintios as a ruler of Greece and Kartli, and ordered Azon to serve him. After Alexander's death, Azon abandoned the faith established by Alexander and began to worship idols, using force against the natives as well as the "Hromans" and having the most prominent among them killed. At the time, there lived in Mtskheta a young Georgian named Parnavaz. His uncle (father's brother) was Samar, the governor

¹³¹³ S. H. Rapp. Jr. *Studies in Medieval Georgian Historiography: Early Texts and Eurasian Contexts*. Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium. Vol. 601, subsidia, Vol. 113. Louvain, 2003.

¹³¹⁴ G. Kavtaradze. On the Issue of "Arian-Kartli". *The Works of the Institute of History and Ethnology*. IX. 2009, p. 41 (in Georgian).

(mamasakhlisi) of Mtskheta at the time of Alexander's arrival. On the advice of his mother, a Persian woman from Isfahan, Farnavaz left Kartli to keep away from Azon's cruelty. Once, while hunting, he found a huge amount of treasure in a cave. Farnavaz formed an alliance with Kuji, the Eristavi (local Lord) of Egrisi, the Ovses (Ossetians) and Lekis (Lesgins), as well as 1000 "Hromans" who were Azon's bitter enemies, and mercilessly defeated Azon's army at Egrisi. Azon ensconced himself in Klarjeti fortress. Farnavaz was granted patronage from Bizintios and strengthened his power in Kartli. A year later, Azo attempted to regain his power with the help of the Greeks, but was defeated in the fight; he was killed while retreating. Pharnavaz settled his allied "Hroman" horsemen on his territory and granted them the title of Aznauri (lower class nobility).

The story about Azo, the first king of Kartli, mentioned in the *Conversion of Kartli*, which Leonti Mroveli handed down to us with some modification, has been the object of study by many scientists.

Korneli Kekelidze believed that Leonti Mroveli took the story of Alexander the Great's expedition to Kartli from *Alexander Romance*, a popular novel by Pseudo-Callisthenes.¹³¹⁵ This opinion, as mentioned when discussing the text of the *Conversion of Kartli*, was shared by S. Kakabadze,¹³¹⁶ P. Ingorokva,¹³¹⁷ S.Kaukhchishvili,¹³¹⁸ G.Mamulia,¹³¹⁹ and A.G. Melikishvili.¹³²⁰

According to G. Melikishvili, Leonti Mroveli's story is a synthesis of two cycles known from other sources, in particular, the story about Mihrdat narrated in the *History of the Armenians* by Movses Khorenatzi (which Mroveli connected with the story of Azo) and the story of Parnavaz. According to the scholar, these stories "might have existed previously independently of one another, or maybe they were even versions of the same story about the

¹³¹⁵ K. Kekelidze., History of Old Georgian Literature. Vol. 2, Tbilisi, 1981, p. 255 (in Georgian).

¹³¹⁶ S. Kakabadze. Old Georgian Annals. Historical Pursuits. Tbilisi, 1924, p. 132 (in Georgian).

¹³¹⁷ P. Ingorokva. Literary Heritage of Rustaveli Era. Rustaveli Collection. Tiflis, 1938, pp. 59-60 (in Georgian).

¹³¹⁸ S. Kaukhchishvili. History of Greek Literature. Tbilisi, 1949, p. 232 (in Georgian).

¹³¹⁹ G. Mamulia. Formation of the Class Society and State in Ancient Kartli. Tbilisi, 1979, pp. 152-153 (in Georgian).

¹³²⁰ Г. А. Меликишвили. К истории древней Грузии. Тбилиси, 1959, с. 38.

formation of the kingdom of Arian and Iberia, which the author of the "Lives of the Kings" combined in a later literary version."¹³²¹

Giorgi Kavtaradze notes: "It is well known, that Alexander himself never invaded Caucasus, although the Georgian and Armenian chronicles' notes, justly considered legendary, about Alexander the Great's involvement in the matters of Caucasus and its adjacent territories and, in all probability, the local governors' really existing wishes to link their own goals to Macedonians' interests and use their power for the realization of these goals, are allegedly reflected in the Roman writer's and politician's of the II century A.D., Flavius Arianne's work "Alexander's Campaign" [According to Flavius Arianne's note, in 329/328 B.C. Pharsmanes, the king of "Khwarezm", visited Alexander and offered him an alliance in fighting against Colchis and Amazons. Alexander promised him that after conquering Asia and returning via Hellespont and Propontitis he would by all means invade Ponto (67, XV, IV) E.K.]¹³²².

According to A. Bosworth, [referenced in Arrian – E.K] the first narrator of the story had no doubt that Alexander really strove to subjugate the area around the Black Sea coast. Bosworth believes that this was connected with the plans developed in 328 BCE.¹³²³

In T. Kemertelidze's opinion, the story of "Arian Kartli" may be depicting the history of Azon, the ruler of one of the regions of the 18 th satrapy of the Achaemenid kingdom, or the governor of the 19th satrapy, to whom Alexander the Great handed over the governance of the northern country together with the 19th satrapy and thus formed a new satrapy – that of Mtskheta (Iberia).¹³²⁴

"Azon reigned in Mtskheta for 24 years, and after killing Diadochos Antigonos in 301, Lysimachus, the governor of Thrace until then, was given the right to oversee Eastern Asia.

¹³²¹ Г. А. Меликишвили. К истории древней Грузии. Тбилиси, 1959, с. 280.

¹³²² G. Kavtaradze. Probleme der historischen Geographie Anatoliens und Transkaukasiens, im ersten Jahrtausend v. Chr. (Caucasica). Orbis Terrarum, Internationale Zeitschrift für historische Geographie der Alten Welt. 2. Stuttgart, 1996, S.191-216.

¹³²³ A. B. Bosworth. From Arrian to Alexander. Studies in Historical Interpretation. Oxford, 1988, p. 192.

¹³²⁴ T. Kemertelidze. On the Date of the Formation of the Kingdom of Iberia- Kartli. The Essays of Georgian Museum of Fine Arts. Vol. VI, 2000, p. 31 (in Georgian).

By this time, Seleucus had regained the governorship of Mesopotamia. These changes affected Azon's destiny as well: after the murder of Azon's patron, Antigonus, in 301, Parnavaz, the nephew of the governor (mamasakhlisi) of Mtskheta, rebelled against Azon (ibid., p. 37) and seized the throne of Mtskheta after a two-year struggle. He was supported by Seleucus, while Azon was supported by Lysimachus. After the victory, as noted, Parnavaz conquered Azon's home country, i. e. Arian-Kartli. This was apparently followed by a short reign of the rulers of Klarjeti in Mtskheta, which ended with the restoration of the rule of the representatives of the local nobility - the accession of Parnavaz.¹³²⁵

The confrontation between Azo and Pharnavaz might, in fact, reflect the rivalry between two different political groups of the Diadochi. Against the background of permanent wars and conflicts in the Hellenistic world, two great historical events brought fundamental change to the existing political geography in the region, one being the Battle of Ipsus (301 BC) and the other being the Battle of Corupedium (281 BC). The date of the battle of Corupedium more or less coincides with the beginning of Pharnavaz's reign as established in the Georgian historical tradition. Therefore, it can be assumed that Azo might have been part of the Hellenistic world: for example, he might have been connected to the Hellenistic rulers of Asia Minor and reigned in Kartli as their vassal ruler, opposed by Parnavaz, a representative of the local elites, who, according to the *Life of Kartli* connected to Antiochus, the co-ruler of the Seleucid Empire since 291 and its independent ruler since 281. The connections of the Kartli Kingdom with the Seleucids are also confirmed by other historical sources.

The evidence related to antiquity in the third chapter of Leonti Mroveli's work requires in-depth study. Therefore, I will analyze in detail the noteworthy passages of the text (terms and sections that require explanation are placed in square brackets integrated in the quotes).

¹³²⁵ T. Kemertelidze. On the Date of the Formation of the Kingdom of Iberia- Kartli. The Essays of Georgian Museum of Fine Arts. Vol. VI, 2000, p. 37 (in Georgian).

1) Alexander appeared in Greece, in the country called Macedonia. He was the son of Nik't'aniba, an Egyptian, as it is written of him in the book of the Greeks[...]. In this way Alexander conquered the entire Kartli region[...]"And he (Alexander Macedonian, E. K.) left Azo, son of Ieredos, his relative from the country of Macedonia, behind as a Patrikios. He gave him 100 thousand men from the country of Hrome, which was called Phrotathos. These men from Phrotathos were strong and courageous and waged war against Rome. He brought them to Kartli, gave them to Patrician Azo and left Azo behind as a leader of Kartli, together with soldiers, to govern Kartli"¹³²⁶.

a) son of Nik't'aniba, an Egyptian; The book of the Greeks

Georgian historiography rightly considers *The Book of the Greeks* to be *Alexander Romance*, a popular work by Pseudo-Callisthenes (see above). Based on the analysis of the editions of *Alexander Romance*, it has been determined that the above phrase, which mentions Alexander the Great as the son of the Egyptian pharaoh Nectanebo (Nectanebo II 358-341 BCE), is characteristic of all editions of *Alexander Romance*, which makes it impossible to single out any specific edition based on this evidence.¹³²⁷

b) Patrikios

R. Thomson translates "Patrikios" as "Patrician"¹³²⁸, most likely based on the Greek word πατρίκιος. This opinion is cautiously shared by G. Kavtaradze who perceives the given passage of Leonti Mroveli as a narrative from the times of the Roman Empire.¹³²⁹ In my opinion, the word πατρικός, meaning "of the father, having the right of inheritance, like the

¹³²⁶ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. I. Tbilisi, 1955, pp. 16-17 (in Georgian).

¹³²⁷ V. Vashakidze. *Lives of Kings and the Greek Alexander Romance*. Historical and Source Studies. 2014, p. 65 (in Georgian).

¹³²⁸ R. W. Thomson. *Rewriting Caucasian History. The Medieval Armenian Adaptation of the Georgian Chronicles. The Original Georgian Texts and the Armenian Adaptation*. Translated with introduction and commentary by R. W. Thomson. Oxford, 1996, p. 25.

¹³²⁹ G. Kavtaradze. On the Issue of "Arian-Kartli". *The Works of the Institute of History and Ethnology*. IX. 2009, p. 45 (in Georgian).

father", can also be considered in this context,¹³³⁰ since, as evidenced from the following passages of the text, "mamasakhlisi", which can be equivalent to the Greek πατρικός, was a common term in Kartli ("He was the son of Samar's brother, the same Samar, who at the time of Alexander's coming to Kartli was the mamasakhlisi of Mtskheta"¹³³¹).

c) Azon, Phrotatos, Phrotatosians

Regarding the origin of the names "Azon" and "Azo", mentioned in *the Conversion of Kartli*, D. Braund, followed by G.Kantaria and M.Sanadze, believe that Azo/Azon is related to Jason of the myth of the Argonauts;¹³³² S. Rapp further specifies that the name Azo/Azon can be a local corrupted version of the Greek Jason.¹³³³

As for the story about the Protatosian soldiers mentioned by Leonty Mroveli, G. Melikishvili believes that "this story about the Roman soldiers cited by Azo was completely invented by the chronicler and added to the story "The Conversion of Kartlis" about Azo, the first king of the Georgians."¹³³⁴

According to G. Kavtaradze, the need to fit the personality of Azo in the "Conversion of Kartli" to the concept of the "Royal Life" about the autochthony of the Georgians and their first, local king Pharnavaz, forced the author (or editor) of "The Kings' Life" with Azo "Macedonian" Azon and Azo's compatriots [...] Azon's companions were replaced by "Roman warriors" and "Phrotatosians"¹³³⁵.

¹³³⁰ A Greek-English Lexicon. Compiled by H. G. Liddell and R. Scott. A New Edition Revised and Augmented throughout by Sir H. S. Jones. Oxford, 1961.

¹³³¹ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. I. Tbilisi, 1955, p. 20 (in Georgian).

¹³³² D. Braund. Georgia in Antiquity. A History of Colchis and Transcaucasian Iberia, 500 BC – AC 562. Oxford, 1994, 114; G. Kantaria. Azon. Tbilisi, 2000; M. Sanadze. "Life of Kartli" and the Ancient Period of Georgian History (from Kartlos to Mirian). Tbilisi, 2001, pp. 38-41 (in Georgian).

¹³³³ S. H. Rapp. Jr. Studies in Medieval Georgian Historiography: Early Texts and Eurasian Contexts. Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium. Vol. 601, subsidia, Vol. 113. Louvain, 2003, pp. 270-271.

¹³³⁴ Г. А. Меликишвили. К истории древней Грузии. Тбилиси, 1959, с. 280.

¹³³⁵ G. Kavtaradze. On the Issue of "Arian-Kartli". The Works of the Institute of History and Ethnology. IX. 2009, p. 41 (in Georgian).

According to Yulon Gagoshidze, the term [Phrotathoselni E. K.] may come from the Greek πρότακτος, which means “advanced,” standing in the forefront. But the author of the “Lives of Kings” used this without meaning¹³³⁶.

Guram Lordkipanidze believes that Phrotatoselni may be related to the Greek word πρό-τασις/προ-τάσσω, which was used to designate a military corps during the time of Alexander the Great¹³³⁷.

Analyzing this section of the text, G. Kavtaradze writes: “At first glance, there is an obvious contradiction in the text. The inhabitants of the Roman country of Phrotatos, the same “Hromni” in the country of Alexander the Great, oppress Rome. This antecedent is easy to explain if we assume that in the “Lives of the Kings” or in the text from which this work is borrowed in this case, we are not talking about the era of Alexander the Great, but about the era of the Roman Empire. Based on this reasoning, G. Kavtaradze associates the term “Phrotatoselni” with the name of Hirius Fronto, the commander-in-chief of the Vespasian era. According to him, the term originally referred to the military unit under the command of Hirtius Fronto, and was later (before the compilation of the Lives of the Kings) understood as the Greek word προ-τάτω “a place or post in front of something”¹³³⁸.

As we can see, there are divergent opinions about this section of the text. Before offering my observation, I would like to note that I, of course, do not assert that the information provided by Leonti Mroveli is genuine; this information is obviously questionable, especially as regards Alexander the Great's campaign in Kartli and the resettlement of 100,000 “Protatosians”.¹³³⁹ With my explication, I endeavour to fathom the

¹³³⁶ Ю. М. Гагошидзе. Самадло, археологические раскопки. Тбилиси, 1979, с. 97.

¹³³⁷ Г. Лордкипанидзе. Проблемы войны и мира в Античной Грузии (VI-V вв до н. э.). *Caucasica. The journal of Caucasian Studies*. Vol. 2, 1998, с. 160.

¹³³⁸ G. Kavtaradze. On the Issue of “Arian-Kartli”. *The Works of the Institute of History and Ethnology*. IX. 2009, p. 45 (in Georgian).

¹³³⁹ The passage should include “thousand” instead of “hundred thousand”, as encountered elsewhere in the text: “One Thousand selected Roman soldiers, to whom Azon had done some harm, broke with him and came to Parnavaz” (Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. I. Tbilisi, 1955, p. 23 (in Georgian)).

logic of the writer and bring his message more or less into correspondence with the historical reality.

First, attention should be paid to identifying some ethnic and geographical names attested in Leonti Mroveli's text. If the words "Macedonian", "Macedon", "Greece" are absolutely clear to the reader, researchers' interpretations of the names "Hrom" and "Hromae" differ. It is clear that, in this context, the words "Hrom" and "Hromae" do not refer to "Rome" and "Romans";¹³⁴⁰ it is more likely that "Hrom" and "Hromae" should be understood as "Greece" and "Greeks" accordingly.¹³⁴¹ However, in my opinion, it is also possible to perceive "Hrom" in this context as a collective name for all the territories conquered by the Macedonian Kingdom (Alexander the Great's Empire), with Macedon and Greece existing as separate regions of this territory at the same time.

Subsequently, I suggest that this episode from Leonti Mroveli's "The Lives of the Georgian Kings, the patriarchs of the Georgians, and their Seed", mentioning Azon and Phrotatosian soldiers, can be understood as follows: the leader of the Thessalian¹³⁴² (Phthiotis) cavalry unit and, most likely, a representative of the Thessalian aristocracy, called Jasson/ Jason was appointed as the ruler of Kartli.

Below are my arguments in support of this hypothesis:

- Thessaly, which was bordered by the kingdom of Macedonia from the north, was part of Macedonia since the 4th century BC, notwithstanding its certain conditional independence; as a country of The Thessalian league, it always remained a certain "hot zone",

¹³⁴⁰ The Combined Dictionary of Old Georgian Language: 16800 Words. Compiled according to the dictionary sources of Il. Abuladze, Ak. Shanidze, Iv. Imnaishvili and others. Compiler: Gr. Rukhadze, editor: G. Koplatadze. Printed with the blessing of the Catholicos Patriarch of all Georgia Ilia II. Tbilisi, 2008, p. 452 (in Georgian). Available online:

<http://www.nplg.gov.ge/saskolo/index.php?a=list&d=44&t=dict&w1=%E1%83%B0&w2=%E1%83%A0> Last viewed: 18.05.2024.

¹³⁴¹ Gr. Rukhadze. Theological Dictionary-Directory. 2nd edition. Ed. G. Koplatadze. Tbilisi, 2013, p. 340 (in Georgian). Available online: <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=45&t=1998> Last viewed: 18.05.2024.

¹³⁴² "Thetaloan" in the form of "Thesallian" is present in *Hellenian Tales* – Il. Abuladze. *Hellenian Tales*. Bulletin of the Mari Institute of Language, History, and Material Culture (Enimki). X. Tbilisi, 1941, p. 43 (in Georgian).

with frequent anti-Macedonian protests, dynastic feuds and military confrontations;¹³⁴³ this should be reflected in the phrase: "fighting with the country of Rome";

- The Thessalians were renowned for their horsemanship and¹³⁴⁴ fighting skills, and their cavalry had a prominent and important role in the army of the Macedonian kings, especially Philip and Alexander the Great¹³⁴⁵ (cf. "The Protathosians ფროტათოსელნი were strong and brave men"). This was first of all preconditioned by the fact that the Thessalian cavalry was made up of the representatives of aristocracy.¹³⁴⁶

- Macedonian kings tried to create bonds through marriages to Thessalian aristocrats. As known, Philip married Philina, a representative of the Thessalian royal family - the Aleuades¹³⁴⁷ (cf. "Azon, the son of Yaredos, descendent of the Macedonians).

- For obvious reasons (with reference to the main character of the myth of the Argonauts, Jason, son of the king of Iolkos in Thessaly), the name Jasson/ Jason was quite widespread in Thessaly. It appears as the name of a number of rulers of Thessaly, among them Jason the Thessalian, who is famous from the sources as the inventor of a special Thessalian cavalry tactic.¹³⁴⁸

- Thessaly consisted of four districts: Thessaliotis, Hestiaiotes, Pelasgiotis and Phthiotis (Φθιώτις).¹³⁴⁹ The inhabitants of the latter were, subsequently, Phthiotis (cf. **Protathos**). Obviously, Alexander valued the people of Phthiotis greatly, since his ideal hero, the mythical Achilles, was from there.

¹³⁴³ Dictionary of Greek and Roman geography. Ed. by William Smyth. in two volumes. Vol. 2. London, 1851, pp. 1168-1169; R. A. Gabriel. Philip II of Macedonia: Greater Than Alexander. Washington, D.C, 2010, p. 13, p. 199.

¹³⁴⁴ The famous horse of Alexander the Great, Bucephalus, was from Thessalian stables -Ar. An. 5.19.

¹³⁴⁵ J. R. Ashley. The Macedonian Empire: The Era of Warfare Under Philip II and Alexander the Great, 359-323 B.C. 2004, p. 31.

¹³⁴⁶ R. Strootman. Alexander's Thessalian Cavalry. Talanta. Proceedings of the Dutch Archaeological and Historical Society. Vol. XLII-XLIII (2010-2011), 2012, p. 66.

¹³⁴⁷ R. Strootman. Alexander's Thessalian Cavalry. Talanta. Proceedings of the Dutch Archaeological and Historical Society. Vol. XLII-XLIII (2010-2011), 2012, p. 54.

¹³⁴⁸ J. E. Lendon, Soldiers and Ghosts: A History of Battle in Classical Antiquity. 2006, pp. 98-106.

¹³⁴⁹ R. Strootman. Alexander's Thessalian Cavalry. Talanta. Proceedings of the Dutch Archaeological and Historical Society. Vol. XLII-XLIII (2010-2011), 2012, p. 53.

●The evidence that a large part of the Protatosians who came to Kartli were actually horsemen can be found in the following passage of the same work: "Then a thousand select Roman horsemen, who were begrudged at Azon, deserted Azon and came to Parnavaz".¹³⁵⁰

So, what brought about the transformation of the prince of "Arian Kartli", mentioned in the *Conversion of Kartli*. into Alexander the Great's general Azon?

According to M. Sanadze, the author of *Life of Kartli* connected the arrival of the Georgians from the south together with the other seven "brothers", as we have seen, to Kartlos. Therefore, Azo was omitted from the story of the arrival of the Georgians and he turned into a foreign fierce enemy, while his name, since it was identified with Jason, became gradually associated with the Greek world rather than the Iranian one (Arian Kartli, father Jared). Thus, he became the "Patric" appointed by Alexander the Great in Kartli.¹³⁵¹

According to the scholar, this should be reflected in Strabo's account of the history of Armenia, which reads: "Armenos from Armenion, a city in Thessaly... campaigned to Armenia together with Jason... and these brave men campaigned with Alexander."¹³⁵²

Therefore, under this assumption, the work had to feature an appropriate "entourage" for the Greek commander in chief. And the "protatosian" horsemen were used for this purpose, who, in my opinion, represent Alexander the Great's Thessalian, Phthiotisian, horsemen. The name "Azon" also naturally fits into the register of typical proper names of the Thessalian rulers.

2)“Alexander ordered Azo to honor the Sun, the Moon and the five stars [...] Alexander coined this creed himself. He gave this creed to the whole world during his rule and then Alexander left“¹³⁵³.

¹³⁵⁰ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. I. Tbilisi, 1955, p. 23 (in Georgian).

¹³⁵¹ M. Sanadze. *Life of Kartli* and the Ancient Period of Georgian History (from Kartlos to Mirian). Tbilisi, 2001, p. 38 (in Georgian).

¹³⁵² T. Kaukhchishvili. Strabo's Geography: Notes on Georgia. Tbilisi, 1957, p. 193 (in Georgian).

This section of the text mentions a religion that, according to Leonti Mroveli, was invented by Alexander himself and was centred around the worship of the sun and the moon, the five stars, the invisible Creator God.

Importantly, this information cannot be found in the section of *Conversion of Kartli* detailing Alexander the Great's campaign in Kartli. However, the evidence about the worship of the sun, the moon and five stars in Kartli can also be found in the second book of Leonti Mroveli's above work, which reads: ". . . became the servant of the sun and the moon and five stars".¹³⁵⁴ As for the worship of the invisible creator God, which Alexander invented himself, this account is based on the episode of *Alexander Romance* which deals with Alexander the Great's stay in Jerusalem. According to the latter novel, Alexander started worshipping the God of the Jews and rejected all other gods.¹³⁵⁵

It is noteworthy that the study of different editions of *Alexander Romance* determined that the episodes of Leonti Mroveli's "Lives of the Kings" dealing with the story of Alexander the Great's death and the events following his death were removed from the so-called γ (Gamma) edition dated to the 7th-8th centuries.¹³⁵⁶

The Life of David, King of Kings by an anonymous author

According to most scholars, the work was written in the 1130s¹³⁵⁷ and reflects individual episodes of the life and deeds of David IV the Builder (Agmashenebeli 1089-1125),

¹³⁵³ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. I. Tbilisi, 1955, p. 18 (in Georgian).

¹³⁵⁴ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. I. Tbilisi, 1955, p. 18 (in Georgian).

¹³⁵⁵ Concerning this, cf. V. Vashakidze, *Lives of Kings* and the Greek *Alexander Romance*. Historical and Source Studies. 2014, p. 67 (in Georgian).

¹³⁵⁶ V. Vashakidze, *Lives of Kings* and the Greek *Alexander Romance*. Historical and Source Studies. 2014, p. 67 (in Georgian).

¹³⁵⁷ J. Odisheli. On the identity of David the Builder. Bulletin of the Institute of Manuscripts. V. Tbilisi, 1963, pp. 211-220 (in Georgian); A. Bogveradze. On Dating and Character of David the Builder's History. Georgian Historiography. II. 1971, pp. 70-83 (in Georgian); According to K. Kekelidze, the work was created between 1123 and 1126 (K. Kekelidze. History of Georgian Literature. Vol. I. Tbilisi, 1951, p. 290 (in Georgian)).

and the events of 1080-1125 in particular. The work talks about the military, political and religious reforms carried out by David the Builder.

The author of the work is unknown. According to a popular belief, however, it was written by Monk Arsen,¹³⁵⁸ an 11th-12th c. ecclesiastical figure, David the Builder's mentor, the builder of the Shiomghvime Lavra, and a writer. He is credited with composing the Praise of David the Builder titled *To King David – From Monk Arsen*, the Edict of the Ruis-Urbnisi Council, two testaments of David the Builder, the metaphrastical edition of St Nino's life, and the translation of Endrew of Crete's *Great Canon*.

Some scholars identify Monk Arsen with Arsen of Iqalto¹³⁵⁹ – a 11th-12th CE cleric, a student of Michael Psellos and Joannes Nomophylax at the Academy of Mangana, a famous philosopher, writer and poet-hymnographer.

The authorship of the work is also ascribed to Catholicos John or Simon Chkondideli.¹³⁶⁰

Iv. Javakhishvili comments that "David's historian's language is excellent, with a slight passion for rhetoric, and his accounts are completely truthful."¹³⁶¹

R. Metreveli notes that "David the Builder's historian, a highly educated person, a connoisseur of Western and Eastern cultures, is considered a model among the authors of *Life of Kartli*. He regards the duty of a chronicler as a very responsible task and believes that the high art of rhetoric is essential for the comprehensive description of an event or a person's work – the ability to render the material correctly and in an orderly fashion. At the same time, the chronicler must not inflate ("outspread") any story or distort things and matters (the existing material) “.¹³⁶² According to R. Metreveli, "*The Life of David, King of*

¹³⁵⁸ S. Kakabadze. The Identity of David the Builder's Chronicler. Tiflis, 1913; K. Kekelidze. History of Georgian Literature. Vol. I. Tbilisi, 1951, p. 290 (in Georgian).

¹³⁵⁹ K. Grigolia. Monk Arsen. Georgian Soviet Encyclopedia. Vol. 1, Tbilisi, 1975, p. 585 (in Georgian).

¹³⁶⁰ T. Jordania. Chronicles. I. 2004, p. XLV onwards (in Georgian).

¹³⁶¹ Iv. Javakhishvili. Old Georgian Historical Literature. Tbilisi, 1916, pp. 152-165 (in Georgian).

¹³⁶² Life of Kartli. Editor-in-chief: R. Metreveli, editorial board: M. Abashidze, G. Alasania, Z. Aleksidze, T. Gamkrelidze, G. Kartoia, M. Lortkipanidze, D. Muskhelishvili, † Z. Sarjeladze, M. Kavtaria, T. Kurtsikidze, M. Shanidze, El. Tsagareishvili, † Ed. Khoshtaria-Brosse. Tbilisi, 2008, forward, p. 21 (in Georgian).

Kings is written in good Georgian, using means of artistic expression, and showing great sincerity." The work contains a lot of important chronological information, the reliability of which is confirmable through their verification against other sources. All this gives this chronicle the importance of a prime source of the history of Georgia.¹³⁶³

David the Builder's chronicler is distinguished among historians by his erudition and honesty. He is perfectly familiar with both Eastern and Western cultures, and often supplies references to historical and literary sources.

When commenting on David the Builder's historian, Iv. Javakhishvili wrote: "Whether writing about the history of the Jews or Christianity, or the ancient pagan Greeks and Persians, the author equally freely cites examples of the lives of all peoples and kings, and compares the state of Georgia and the deeds of the king of Georgia to those examples."¹³⁶⁴

Evidence about antiquity and its reception can be found in many passages of the work.

1) "Another Athens"

When describing David the Builder's acts glorifying God, the historian points out that the king, dedicated to the worship of Virgin Mary, allocated the Lipariteti estate for the construction of the Gelati monastery, which, in religious sense, represents the Second Jerusalem for the entire East, while in educational sense, it represents another Athens, which Gelati surpasses with its divine services and church scholarship.

"Now [Gelati – E. K.] presented itself to the whole East like the second Jerusalem, for all good things to teach, as a vault of science, the second Athens"¹³⁶⁵.

¹³⁶³ Life of Kartli. Editor-in-chief: R. Metreveli, editorial board: M. Abashidze, G. Alasania, Z. Aleksidze, T. Gamkrelidze, G. Kartoia, M. Lortkipanidze, D. Muskhelishvili, † Z. Sarjveladze, M. Kavtaria, T. Kurtsikidze, M. Shanidze, El. Tsagareishvili, † Ed. Khoshtaria-Brosse. Tbilisi, 2008, forward, p. 21 (in Georgian).

¹³⁶⁴ Iv. Javakhishvili. Old Georgian Historical Literature. Tbilisi, 1916, pp. 163-164 (in Georgian).

¹³⁶⁵ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. I. Tbilisi, 1955, pp. 330-331 (in Georgian).

T. Kaukhchishvili notes: “In one place Athens is a synonym of the home of scholars for the author [...] Though this extract does not show Athens of what epoch is meant, the historian’s contemporary or earlier. But we think that the earlier is implied. Just like Jerusalem is as important for Christianity as no other town, so is the Athens of Classical Epoch for those sciences, which were taught and developed in the civilized world of the next period, which fact, as it seems, is well known to the historians of David Aghmashenebeli”¹³⁶⁶.

In support of Kaukhchishvili's point of view, I would also add that when describing Gelati, David's historian, typically, does not declare Gelati as the second Athens, as is the case with Jerusalem, but rather as "**another Athens**", which should be understood meaning that, although the Gelati Academy was equal to Athens in terms of education, it could not have been completely identified with it. In contrast to Athens, Gelati was created for “**the study of all goodness**”, which is interpreted as the goodness of church teaching. And this is where Gelati was **far superior to Athens** („გრიად უადრეს მისსა“) which lacked this goodness. Therefore, it really refers to the Athens of ancient times, which, although boasting its high level in education, could not have been a centre of ecclesiastical learning for obvious reasons.

We consider it also worthy to note that the quote bears a clear indication that ancient philosophy was extensively taught (evidently through critical discussion) at the Gelati Academy. Comparing Gelati to Athens, the centre of philosophy in the ancient world, and not to, for example, Constantinople, whose Mangana Academy produced such famous Georgian scholars working in the Gelati Academy as Arsen of Iqalto, Ioane Petritsi and others, adds to the verity of this information.

¹³⁶⁶ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. I. David the Builder’s Historian. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 4. 1973, p. 125 (in Georgian).

2) Alexander the Great

The historian of David the Builder compares his eminence as a military and political figure to that of Alexander the Great's and concludes that the king of Georgia was far superior to Alexander the Great. To illustrate this, let us consider the examples from the text with their context:

A) Fascinated by David's successful foreign policy and military talent, the author describes the wisdom of David the Builder's decision of bringing the Kipchak settlers in 1118:

And like Alexander, when the philosopher said to him: "There are many countries where even your name is not known," he answered with a sigh: "If so, then what are my possessions worth?" And, this second Alexander with a spatial mindset conceived a plan, for there was no other choice. Knowing the numerical strength of the Kipchaks, their courage in battle, their speed in travel, their fury in attack, their deft management, their willingness to obey the will of their commander¹³⁶⁷.

This passage names Davit the Builder as the second Alexander, describing him as not inferior to Alexander the Great in terms of global thinking ("of spatial mindset"/ („სივრცითა გონებობათა“) who correctly realised that the country needed a large number of Kipchaks and their fighting spirit to enhance its military potential, increase the fighting efficiency and numbers of the Georgian army, and to expand its borders.

b) When commenting on the campaigns of the strengthened Georgian army after the resettlement of the Kipchaks in Georgia, the historian again compares David the Builder's military talent to that of Alexander the Great:

"Having collected the Kipchaks and organized them by clan, he assigned the rescuers and commanders to them. So, the troops of his kingdom were selected and well armed, with excellent horses, and people who did not know retreat. David was an unsurpassed commander and warrior, reminiscent of the hero of the ancient fairy tale about Kaikhosro.

¹³⁶⁷ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. I. Tbilisi, 1955, pp. 335-336 (in Georgian).

He began to raid Persia, Shirvan and Great Somkhiti. Tireless, never considering it a burden, he kept everything in order, did everything on time; and he did everything as he understood. Who could resist him or do fight against him or take up arms against him? Some authors compare Alexander the Great to a winged leopard due to his ferocity, his attacks, the speed with which he travelled through countries, and the great variegated diversity of his deeds and designs. But our crown bearer, the new Alexander, although he came after the first Alexander, could easily bear comparison with him, whether in actions, in plans or courage, and even in the very things in which Alexander surpassed all others. David, in my opinion, is far from being inferior to him, but significantly superior to him. How much Alexander surpassed his peers and contemporaries in all material matters connected with the flesh, we see no less the superiority of David over the first in pious deeds and in deeds related to ideas about Christ, including worldly virtues"¹³⁶⁸.

Thus, according to David the Builder's historian, Alexander, who was likened to a winged leopard due to his sharpness, swiftness, and diversity of actions and decisions ("for variegated diversity"/ქრელად მრავალფეროვნებისთვის), was far inferior to "new Alexander" - David the Builder - in terms of activity, intention and courage.

c) When evaluating the battles waged by David the Builder to annex Tbilisi in 1121-1122, David's historian writes:

„I think the great and famed narrators deserve to be reprimanded – Homer, Aristobulus and Jew, Josephus. The first of them colorfully described Trojans and Achaeans (battle, - E. K.), how Agamemnon fought Priam, Achilles - Hector, then [he describes, E. K.] Odysseus fought with Orestes, who defeated him. The second described Alexander's charity and victories and the third described the havoc which Titus and Vespasian wreaked upon his compatriots. Not having enough data of the events that had occurred for their stories, they

¹³⁶⁸ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. I. Tbilisi, 1955, pp. 337-338 (in Georgian).

extrapolated using art of rhetoric, which point is also raised by Alexander: Achilles, you were not great, but you met a great lauder – Homer”. Nothing worthy happened during the twenty-eight years of the siege; the Trojan War lasted for so long¹³⁶⁹.

As we can see, David's historian here mentions quite a few people related to antiquity: Homer, Aristobulus, Flavius Josephus, Agamemnon, Priam, Achilles, Hector, Odysseus, Orestes, Alexander the Great, Vespasian, Titus, and Achilles.

The following historical facts and mythological narratives are also mentioned: the events from the Trojan War (the battle between the Achaeans and the Trojans, the confrontation of Agamemnon and Priam, the duel of Achilles and Hector, the conflict between Odysseus and Orestes (Homer); the victories of Alexander (Aristobulus); the destruction of Jerusalem by Vespasian and Titus (Flavius Josephus); Alexander the Great's opinion about Achilles, and the duration of the Trojan War.

Commenting on this section of the text, T. Kaukhchishvili notes: "In this context, right before describing David the Builder's conquest of Tbilisi in 1122, he mentions Homer and his heroes. The point to be made from this passage is that the deeds and military prowess of the Homeric heroes, Alexander the Great, Vespasian and Titus, were far more trifling than David's, but their deeds look great because they were fortunate to have great writers who exalted them with their rhetorical skills. Had they had the materials about David the Builder's deeds, and described them with their art of rhetoric, they would indeed have been worthy of great praise."¹³⁷⁰

Similar emphasis is made on this passage of the text by R. Metreveli in his analysis: "David's chronicler "thinks that Homer and Aristobulus deserve woe, one for praising the heroes of the Trojan War and the other for exalting Alexander the Great. He intimates that they (Homer and Aristobulus) did not have enough "evidence of deeds" and had to augment

¹³⁶⁹ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. I. Tbilisi, 1955, p. 342 (in Georgian).

¹³⁷⁰ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. I. David the Builder's Historian. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 4. 1973, p. 123 (in Georgian).

their stories "with the art of rhetoric". David the Builder's chronicler believes that Achilles "bechanced to have the great encomiast Homer". He says regretfully that it would have been so good if the Greek authors " had had... David's deeds as the subject of their narratives, and described them in the manner of their rhetoric; then they would be worthy of the deserved praise."¹³⁷¹

Regarding the duration of the Trojan War, T. Kaukhchishvili notes in her work: „Based on the ancient tradition and according to Homer's version, the Trojan War had lasted for 10 years. David the Builder's historian (and Chronicler) bluntly says that the Trojan War had lasted for 28 years. There is a note in the Chronology of the self-same George Syncellus (which George Syncellus does not agree with) that Agamemnon had ruled for 35 years; if Agamemnon had ruled for 35 years, and the War started on the 8th year of his rule, than according to this version Trojan War had really lasted for 27-28 years"¹³⁷².

As for referencing the heroes of the Trojan War in pairs, which should be due to them confronting each other in fights, the mention of Odysseus and Orestes in this context leads to a certain confusion, as nothing is known about their confrontation in the sources.

P. Ingorokva holds, based on the fact that Queen Ana's register of *Life of Kartli's* has "Fersites" instead of "Orestes", that it may mean Thersites, with whom Odysseus really had a clash in the second song of the "Iliad".¹³⁷³

S. Kaukhchishvili points out that "although none of these references are found in the monuments of ancient literature (i.e The feud between Odysseus and Orestes, and the duration of the Trojan War stretching over 28 years), are traced in the Byzantine chronographs." For example, the chronography of George Singeloz (8th century) writes: "4331 from the beginning of the world, when the story of Odysseus and Orestes took place." We

¹³⁷¹ Life of Kartli. Editor-in-chief: R. Metreveli, editorial board: M. Abashidze, G. Alasania, Z. Aleksidze, T. Gamkrelidze, G. Kartoia, M. Lortkipanidze, D. Muskhelishvili, † Z. Sarjveladze, M. Kavtaria, T. Kurtsikidze, M. Shanidze, El. Tsagareishvili, † Ed. Khoshtaria-Brosse. Tbilisi, 2008, forword, p. 21 (in Georgian).

¹³⁷² T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. I. David the Builder's Historian. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 4. 1973, p. 123 (in Georgian).

¹³⁷³ P. Ingorokva. Literary Heritage of Rustaveli Era. Rustaveli Collection. Tiflis, 1938, pp. 56-57 (in Georgian).

don't know what the story is and whether it is really about feud or not, but it leads to the same conclusion when collated with the information provided by the Georgian historian. The concurrence of the Byzantine chronograph and the Georgian historian in two issues (1. Orestes, 2. twenty-eight years) makes us think that the Georgian historian was familiar with the events of the Trojan War from the account of the Byzantine chronograph.``¹³⁷⁴

T. Kaukhchishvili notes concerning this: "In this regard, this passage is noteworthy because it shows that the historian knows Homer, he knows his heroes, whom he mentions in pairs as each other's equals (Agamemnon - Priam, Achilles - Hector). In addition, the fact that this is not particularly popular in literature can be seen in the following: 1. pairing Odysseus and Orestes, and 2. the duration of the Trojan War - according to his version, it lasted over 28 years."¹³⁷⁵

As for the interpretation of the name "Aristovle" as Aristobulus, whom David the Builder's historian considers to be Alexander's chief historian,¹³⁷⁶ the majority of manuscripts attest the forms "Aristotle" and "of Aristotle" instead of "Aristovle", which appears in this form only in Queen Anna's register. This rendered the text confusing (Aristotle would appear to be Alexander's historian, which is simply not true), which is why this word in the text was adjusted in accordance with Queen Anna's register.¹³⁷⁷

In the same passage, David the Builder's historian mentions the Roman emperors: Vespasian (69-79) and Titus (79-81), drawing on *The Jewish War* by Josephus the Jew (Flavius Josephus) for relevant information. According to T. Kaukhchishvili, the story about the capture of Jerusalem and the persecution of the Jews is told in books V-VI of *The Jewish War*, in which Vespasian has already become the Roman emperor, while his son,

¹³⁷⁴ S. Kaukhchishvili. Firestes // Orestes. Literaturuli Dziebani (Literary Reserches). II. 1945, pp. 159-165 (in Georgian).

¹³⁷⁵ S. Kaukhchishvili. Firestes // Orestes. Literaturuli Dziebani (Literary Reserches). II. 1945, pp. 123 (in Georgian).

¹³⁷⁶ S. Kaukhchishvili. History of Greek Literature. II. Tbilisi, 1949, p. 185 (in Georgian).

¹³⁷⁷ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. I. David the Builder's Historian. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 4. 1973, p. 120. sc. 13 (in Georgian).

Titus, to has finally taken Jerusalem.¹³⁷⁸ It should be mentioned that the rule of Vespasian and Titus is described in detail in George Hamartolus's *Chronograph*. However, as David the Builder's historian says, he relies on Flavius Josephus as a source.¹³⁷⁹

It is important to note that, according to a divergent opinion, the source mentions not 2 persons: Vespasianus and Titus, but only one - Titus, as both emperors were referred to by the same full name - Titus Flavius Vespasianus. This point of view was supported by Iv. Javakhishvili, who quoted this passage from the text as "**the third of the Titus**" („მესამემაჲს ტიტოღსმიერნი“) instead of "**the third of Vespasian Titus**" („მესამემაჲს ვესპასიანე ტიტოღს-მიერნი“).¹³⁸⁰

Iv. Javakhishvili's point of view was based on the fact that some manuscripts provided various forms, including "of Netito" („ნეტიტოღს“), which at the time was restored by Marie Brosse as "**Vespasian Tito**", which Iv. Javakhishvili apparently disagreed.¹³⁸¹

We think that, given the fact that the so-called database of historians on *Life of Kartli* contains approximately the same sources, to resolve this issue, the data of other authors of *Life of Kartli* should be taken into account. In this regard, *The Chronicle of a Hundred Years* contains a noteworthy passage in which the chronicler gives information about the pillage of Jerusalem based on the writings of Flavius Josephus. The passage runs as follows:

“A calamity has befallen us, about which this has never been described in ancient books and is perhaps comparable only to the complete the destruction by Titus and Vespasian of Jerusalem, the city of the Jews who crucified Christ. Chronicler and narrator Josephus Flavius wrote about the extermination of the Jews and says that three million

¹³⁷⁸ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. I. David the Builder's Historian. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 4. 1973, p. 122 (in Georgian).

¹³⁷⁹ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. I. David the Builder's Historian. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 4. 1973, p. 122 (in Georgian).

¹³⁸⁰ Iv. Javakhishvili. Old Georgian Historical Literature. Tbilisi, 1916, p. 159 (in Georgian).

¹³⁸¹ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. I. David the Builder's Historian. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 4. 1973, p. 122 (in Georgian).

people died from starvation and murder by sword. A similar thing happened to the city of Tbilisi at the time of the Saracen invasion¹³⁸².

Subsequently, since both names are given by the chronicler, we think that the given passage by David the Builder's historian really implies the presence of both emperors - Vespasianus and Titus.

As regards Alexander's statement about Achilles, according to S. Kaukhchishvili, this passage comes from Pseudo-Callisthenes's *Alexander Romance*.¹³⁸³ There existed an old Georgian translation of this popular novel, but it did not reach us.¹³⁸⁴

d) When expounding on David the Builder's concept of expanding the borders of Georgia, David the Builder's historian believes that this was possible thanks to the king's consistent military strategy - the king trained the army in battles and campaigns, and did not let the fighters relax and enjoy themselves, setting himself as an example. David the Builder continued building up his army, notably through his wars of conquest, and gradually subordinating new kingdoms. It is in this context that the historian compares David the Builder with Alexander the Great when writing:

how else could he achieve so many victories or conquer so many kingdoms? Could he have accomplished all this while indulging in sleep or feasting on green pastures, wasting energy on luxury and doing things that deprive a man of his masculinity? Last but not least! Alexander himself did not act differently!

Gathering the people of his land, he conquered Western countries: Europe, Italy, Rome and Africa. Then, with their help, he conquered Egypt, entering Carthage, and from Egypt - Palestine and Phoenicia. And, having captured Cilicia, he went to war against Darius. And after he had annexed Persia to his dominions, he began a war with Porus in India. And then,

¹³⁸² Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 176 (in Georgian).

¹³⁸³ S. Kaukhchishvili. History of Greek Literature. II. Tbilisi, 1949, p. 234 (in Georgian).

¹³⁸⁴ K. Kekelidze. History of Georgian Literature. Vol. II. Tbilisi, 1941, pp. 251-252, pp. 317- 319 (in Georgian); Al. Baramidze. The Georgian *Alexander Romance*. Moambe of the Georgian SSR Museum. IX. 1936, pp. 41-50 (in Georgian); P. Ingokokva. Literary Heritage of Rustaveli Era. Rustaveli Collection. Tiflis, 1938, pp. 58-63. (in Georgian).

together with everyone else, he flew around the world and did everything we saw. With only the Georgian army, Alexander himself could not achieve any good at all. Was David the king of the Persians or did he have an army? Greeks or Romans or some other great kingdoms, then you would have seen his deeds and compared them with the deeds performed by other vaunted commanders! “¹³⁸⁵

Thus, according to David the Builder’s historian, if Alexander the Great had been in David's place, he would not have achieved anything with the army consisting of only Georgians, and if David the Builder had been in Alexander's place, meaning if he had the same military capabilities as Alexander - if he had been the ruler of the Persians, Greeks and Romans - he would undoubtedly have been superior to Alexander. Accordingly, the historian believes that David's greatness was limited by the fact that he did not have the capabilities that Alexander the Great had.

According to G. Mamulia, David the Builder’s historian could have extracted the information about Alexander's route only from *Alexander Romance*. ¹³⁸⁶

3) Mosomachus and Achilles

David the Builder's historian admires not only the king's political acumen and military achievements, he also praises his qualities as a warrior and his art of using weapons, specifically, the bow and arrow, including during peacetime hunting.

“A certain Jew **Mosimachus** is said to have been unequalled in archery and marksmanship and best among **Alexander’s** soldiers; having been trained by **Centaur Achilles** [was the best, - E. K.] among Hellenes“¹³⁸⁷.

¹³⁸⁵ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. I. Tbilisi, 1955, pp. 358-359 (in Georgian).

¹³⁸⁶ G. Mamulia. Leonti Mroveli’s and Juansher’s Letters. Tbilisi, 1965, p. 29 (in Georgian).

¹³⁸⁷ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. I. Tbilisi, 1955, pp. 348-349 (in Georgian).

This passage is notable for its references to historical and mythological characters well-known in antiquity, such as Mosomachus, the famous archer and marksman in the army of Alexander the Great, and the mythical Achilles, the protagonist of Homer's epic.

According to Korneli Kekelidze, the name Mosomachus, who was renowned for his archery in Alexander Macedonian's army, appears in Georgian chronicles only in George Hamartolos' "Chronicles"¹³⁸⁸.

T. Kaukhchishvili notes concerning this evidence related to Achilles:

"From the biography of Achilles, it is known: when Thetis gave birth to Achilles, she gave him to the centaur Chiron to be raised and trained in archery. This information was also preserved in the Hellenic Narrative. And the "narratives of the Hellenes" or comments made from Greek originals to the mythological subjects mentioned in the writings of Gregory of Nazianzus belong to Ephrem Mtsire (11th century), which our historian undoubtedly knew well (if he had not had another source at hand)." By the way, in *Hellenian Tales* the name of the centaur Chiron appears in the form "Hiron" („ჰირონი“), and Achilles's name appears as "Achilles" („აქილევსი“): i.e. Greek χ is rendered by Georgian h"¹³⁸⁹.

V. Asatiani justly points out one noteworthy detail of this report: "David's historian, as well as the author of *Hellenian Tales*, focus on Achilles's marksmanship rather than his horsemanship against the tradition."¹³⁹⁰

4) Ptolemy

The historian of Davit the Builder repeatedly points out that Davit Agmashenebeli was distinguished for his literacy and education. During his military campaigns as well as hunting, the king always carried a lot of books with him, which he read passionately.

¹³⁸⁸ K. Kekelidze. Sketches from Ancient Georgian Literary History. Vol. I. Tbilisi, 1956, pp. 262-263 (in Georgian).

¹³⁸⁹ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. I. David the Builder's Historian. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 4. 1973, p. 125 (in Georgian).

¹³⁹⁰ V. Asatiani. Ancient and Byzantine Traditions in Old Georgian Literature. Tbilisi, 1996, p. 194 (in Georgian).

According to his historian, king David was particularly interested in theological literature and sought to collect all Georgian translations devoted to this topic:

„And he lavishly collected everything he saw translated into Georgian from other languages, old and new, like the other Ptolemy“¹³⁹¹.

David's historian compares the king in this context to "Ptolemy," who, as scholars believe, is a third-century figure, Ptolemy II Philadelphus, the librarian of Alexandria, during whose time the Alexandrian library contained more than half a million scrolls, as Ptolemy laboured tirelessly to collect the best manuscripts. As a matter of fact, it was during the rule of Philadelphus that the library of Alexandria became an important cultural centre.¹³⁹²

Ghadir

Praising the personality and wisdom of David the Builder, his flawless appearance and erudition, David the Builder's chronicler particularly singles out the king's virtues, stating:

„ And so, when the boat was overfilled with a priceless cargo of virtues and could no longer sail to Gadir, and peace and tranquillity reigned everywhere in his kingdom, then the great organizer of our life, who changed everything for the better, who, with his omniscient foresight, determined our time and centuries, everything settled down like the good reaper“¹³⁹³.

Thus, according to David's chronicler, whoever came to possess even a single of David the Builder's virtues, became perfect and resembled a boat loaded with multiple virtues, and could no longer go to the "Ghadirs".

¹³⁹¹ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. I. Tbilisi, 1955, p. 347 (in Georgian).

¹³⁹² S. Kaukhchishvili. History of Greek Literature. Vol. II. Tbilisi, 1949, p. 96, p.127 (in Georgian).

¹³⁹³ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. I. Tbilisi, 1955, p. 348-349 (in Georgian); Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. I. Tbilisi, 1955, p. 347 (in Georgian).

The word "Ghadirs", which appears in hymnography as well as in biblical texts, has several interpretations.

In *Hellenian Tales*, specifically in the work titled "Narratives Designed for the Epitaph of Basil the Great", in its sixteenth narrative, the word "Ghadirs" is interpreted as follows: "Ghadirs", "a place for the West proper, at the far end of the sea, and whatever we relate to this sea we refer to as the Atlantic sea, of which it is said that no longer will boats travel to the "Ghadirs" as through our sea some have entered the Atlantic sea, which is rocky and dark and has a high ridge, and Gadir was the name of a ridge, because Gadir is a place like a ridge of the earth."¹³⁹⁴

Davit Bagrationi follows the text of *Hellenian Tales* for the most part, adding at the end: "When Heracles reached Gadir, since he was unable to go abreast them, nor could he enter the ocean, he erected pillars on the spot to indicate that it was possible for those travelling by boat to get to that point, but not beyond it; this is why the place was named Pillars of Heracles".¹³⁹⁵

Sulkhan-Saba Orbeliani and Vakhushti Batonishvili perceive "Gadir" as a specific geographical place and explain it as "a ridge of protruding hills".¹³⁹⁶

Ilia Abuladze's dictionary defines the word as "Hades".¹³⁹⁷

According to Pavle Ingorokva, "Eden can be understood as the Easternmost edge of the World; and Gadir, or "Pillars of Hercules", as the Westernmost edge."¹³⁹⁸

Revaz Siradze comments that "Eden and Gadir is the same type of opposition as the South and the North".¹³⁹⁹

¹³⁹⁴ Il. Abuladze. *Hellenian Tales*. Bulletin of the Mari Institute of Language, History, and Material Culture (Enimki). X. Tbilisi, 1941, p. 28 (in Georgian).

¹³⁹⁵ "Mythology" by David Bagrationi (a text). In: V. Asatiani. *Antiquity in Old Georgian Literature*. Tbilisi, 1987, p. 246 (in Georgian).

¹³⁹⁶ Sulkhan-Saba Orbeliani. *Georgian Dictionary*. Book II. Tbilisi, 1968 (in Georgian).

¹³⁹⁷ Ancient Editorships for Basil of Caesarea's "For Six Days" and Gregory of Nyssa's "For the Bodily Constitution of Man". Ed. by Il. Abuladze. Tbilisi, 1964 (in Georgian).

¹³⁹⁸ P. Ingorokva. *Old Georgian Ecclesiastic Poetry*. Tiflis, 1913 (in Georgian).

¹³⁹⁹ R. Siradze. "In the Heaven of Heavens". *Iambic of Queen Tamar*. Literary Georgia. 1993, 14 May (in Georgian).

According to Giorgi Alibegashvili, "Ghadir" is a symbolic name of the West.¹⁴⁰⁰

Nestan Sulava notes: "Ghadir, in the given context, alongside its literal meaning signifying the West, in my opinion, also has a symbolic meaning."¹⁴⁰¹

Liana Kvirikashvili believes "Ghadir" is a metaphor for "the limit of human capabilities"¹⁴⁰²

In my opinion, considering the context, the word "Ghadir" mentioned in this passage by King David's historian is rather symbolic and can be further specified, again through ancient sources. In his Geography, Strabo quotes a lost passage of Pindar, according to which the pillars, which Pindar calls the "Gates of Gades", were the extreme limit that Heracles had reached:

“ταύτας εἶναι νομίζοντες στήλας, ὥς Πίνδαρος καλεῖ πύλας Γαδειρίδας, εἰς ταύτας ὅστας ἀφ᾽ ἵχθαι φάσκων τὸν Ἡρακλέα” (Strabo. 3. 5. 5).

Some have suggested that ever since Herodotus identified Melqart, the deity of the Phoenician city of Tīre, with Herakles in his *Histories*, “the Pillars of Melqart”, situated in the temple of the Phoenician deity near the city of Gades, were sometimes identified with the real Pillars of Heracles.¹⁴⁰³

Accordingly, Ghadir (also Cádiz in Spain) was considered an extreme point, a kind of limit beyond which even the mythical Heracles, the most acclaimed hero of Greek mythology, had not travelled. Importantly, in the Renaissance era, this word symbolized a place with nothing beyond it, which served as a warning for seafarers not to cross this line.¹⁴⁰⁴ Thus, according to David the Builder's chronicler, David's virtues had such an influence on people that they too were imbued with the same virtues and goodness and would not be able to remove themselves from them and cross the line of prohibition (evil).

¹⁴⁰⁰ G. Alibegashvili. Cardinal Directions in the Bible. Literature and Art. No. 1. 1993, p. 12 (in Georgian).

¹⁴⁰¹ N. Sulava. Georgian Hymnography of the 12th -13th centuries. Tbilisi, 2000, p. 95 (in Georgian).

¹⁴⁰² Anthology of Byzantine Literature. Vol. III. Ed. by L. Kvirikashvili. Tbilisi, 1996, p. 214 (in Georgian).

¹⁴⁰³ W. Burkert. Greek Religion. Cambridge, 1985, p. 210.

¹⁴⁰⁴ Renaissance Futurities: Science, Art, Invention. Eds. Ch. V. Black and M.-T. Álvarez. 2019, p. 104.

To sum up, the analysis of the above passages attests that the information related to antiquity, that David the Builder's historian uses to evaluate the life and deeds of David the Builder, is collected from the following works: *Jewish Antiquities* by Flavius Josephus, *History* by Aristobulus; *Alexander Roman*, a novel by Pseudo-Callisthenes and *Chronograph* by George Amartolus.

As to how accessible the information about Homer and his works was to the authors of this period, this topic remains controversial. Nonetheless, Homer's epic was known to Georgian readers of the 6th 8th centuries. According to S. Kaukhchishvili, it is less likely that Homer's poems were translated in ancient Georgia, it is more likely that they were familiar with a modified version of his translation.¹⁴⁰⁵

T. Kaukhchishvili rightly points out that neither the translation of Homer nor its modified version can be found in the Georgian manuscripts. Therefore, it is hard to say whether the author had read the sources in Georgian or in the original.¹⁴⁰⁶

How plausible is it that David the Builder's historian could read historical sources in ancient Greek?

According to P. Ingorokva, "David's Chronicle does not contain any trace of any direct reference to the Greek sources; all the information about the Greek world that can be found in this work is taken from the text that existed at that time in the form of Georgian translations (namely, Amartolus's *Chronograph*, translated by Arsen of Iqalto, and Flavius Josephus translated by an anonymous humanist; these two works have been preserved to our day; in addition, the writer was also familiar with Homer... only in the Georgian version".¹⁴⁰⁷

T. Kaukhchishvili doubts this deduction made by P. Ingorokva. She quotes a number of Greek words from the text and believes that they could only have been brought from the Greek original. According to T. Kaukhchishvili, David the Builder's historian "had picked up

¹⁴⁰⁵ S. Kaukhchishvili. History of Greek Literature. I. 1950, pp. 90-91; cf. P. Ingorokva. Rustaveli Era Literary Heritage. Rustaveli Collection. Tiflis, 1938, pp. 56-58 (in Georgian).

¹⁴⁰⁶ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. I. David the Builder's Historian. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 4. 1973, p. 125 (in Georgian).

¹⁴⁰⁷ P. Ingorokva. Rustaveli Era Literary Heritage. Rustaveli Collection. Tiflis, 1938, pp. 60-61 (in Georgian).

for practical use such words from the Greek world that were not universally recognized as mandatory for the Georgian language during his time (or after)".¹⁴⁰⁸

Finally, T. Kaukhchishvili believes that the historian did make use of the writings of ancient historians and provides the following additional argument: "How can one imagine that, during David the Builder's time, there existed a court historian next to the Athonites, Ephrem Mtsire, Arsen of Iqalto, and Ioane Petritsi, who read only books written in Georgian and relied solely on them when writing his history?"¹⁴⁰⁹

***The History and Eulogy of Monarchs* by an unknown author**

Life of Kartli includes two works of Queen Tamar's historians: *The History and Eulogy of Monarchs* and *The Life of Queen of Queens Tamar*. In 1884, Queen Mariam's register of *Life of Kartli* was discovered that included a work titled "On the language of the Histories and Eulogies of Monarchs", the research of which began in the wake of the discovery. Different hypotheses have been made regarding its cohesion. Some scholars believe that the work consists of two parts written by one¹⁴¹⁰ or different authors.¹⁴¹¹

Various assumptions have been made regarding the identity of the author of *The History and Eulogy of Monarchs* and a number of works by prominent scholars have been devoted to establishing the identity of the author as well as studying the text from the historical and philological point of view.¹⁴¹² Various figures from the 12th -13th centuries have

¹⁴⁰⁸ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. I. David the Builder's Historian. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 4. 1973, p. 126 (in Georgian).

¹⁴⁰⁹ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. I. David the Builder's Historian. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 4. 1973, p. 126 (in Georgian).

¹⁴¹⁰ Iv. Javakhishvili. Old Georgian Historical Literature. Tbilisi, 1945, p. 221 and onwards (in Georgian); K. Kekelidze. *The History and Eulogy of Monarchs* as a literary source. Rustaveli Collection. Tiflis, 1938, p. 120 onwards (in Georgian).

¹⁴¹¹ P. Ingorokva. Chakhrukhadze. The Caucasus. No1-2. 1924, p. 277 (in Georgian).

¹⁴¹² Il. Abuladze. Information on Shota Rustaveli's Historical Work. Bulletin of the Mari Institute of Language, History, and Material Culture (Enimki). No. 3. 1938 (in Georgian); K. Grigolia. On the Identity of Queen Tamar's Second Historian and the Dating of his Work. TSU Works. Vol. 108. 1964 (in Georgian); S. Kakabadze. Shota Rustaveli and his *Knight in the Panther's Skin*. Tbilisi, 1966; K. Kekelidze. *The History and Eulogy of*

been suggested as Queen Tamar's anonymous historian, including church figure Anton Glonistavisdze (T. Jordania); Sargis I of Tmogvi (P. Ingorokva); Chiaber Mandaturtukhusesi (S. Kakabadze); Arsen Ishkhneli (K. Kekelidze); Shota Rustaveli (M. Tsereteli; Iv. Lolashvili).¹⁴¹³

As for the date of its creation, some differences of opinion persist here too, although it is commonly accepted that *The History and Eulogy of Monarchs* must have been created at the turn of the 12th -13th centuries.¹⁴¹⁴ The work presents the story of Queen Tamar and her father Giorgi III.

The author of the work, as universally recognized, was quite an educated person, well acquainted with the Eastern and Western historical and literary traditions. According to Ivane Javakhishvili, "he has simultaneously mastered both pagan and Christian literature and thought so well that it is hard for a researcher to guess what craft or business he practises".¹⁴¹⁵ From pagan works, Queen Tamar's historian uses historical works of ancient authors and often includes references to them in different contexts. As K. Kekelidze notes, "the author possesses and admires Western, Greek and Byzantine education; this is manifest in his vocabulary, which includes not only technical words and examples, but also exclusively Greek words".¹⁴¹⁶

Let us examine the passages related to antiquity found in the work and their context.

1. Olympian

Monarchs as a literary source. Rustaveli Collection. Tiflis, 1938 (in Georgian); K. Kekelidze. *The History and Eulogy of Monarchs*. In: History of Georgian Literature. Vol. 1. Tbilisi, 1954 (in Georgian); R. Kiknadze. Parsadan Gorgidjanidze and *The History and Eulogy of Monarchs*. Tbilisi, 1975 (in Georgian); Iv. Lolashvili. Rustaveli and the Problem of Identity of Queen Tamar's Historians. Tbilisi, 1961 (in Georgian); Iv. Javakhishvili. Works in 12 volumes. Vol. 8, Tbilisi, 1977 (in Georgian).

¹⁴¹³ For review cf.: R. Metreveli. Queen Tamar, Politico-cultural and Socio-economic Review of the Epoch. Tbilisi, 1991, p. 7 onwards (in Georgian).

¹⁴¹⁴ R. Metreveli. Queen Tamar, Politico-cultural and Socio-economic Review of the Epoch. Tbilisi, 1991, p. 7 (in Georgian).

¹⁴¹⁵ Iv. Javakhishvili. Queen Tamar's Historian. Vol. VIII. Tbilisi, 1977, p. 229 (in Georgian).

¹⁴¹⁶ K. Kekelidze. *The History and Eulogy of Monarchs* as a literary source. Rustaveli Collection. Tiflis, 1938, pp. 135-136 (in Georgian).

The author of *The History and Eulogy of Monarchs* mentions this word several times in connection with the kings in different sections of the work.

a) At the beginning of his writing, Queen Tamar's historian mentions that King Solomon, the author of "the praise of praises", would not be able to convey the "Olympian grandeur" of the Georgian crown-bearer (Tamar):

„I will blow the trumpet and give "the praise of praise" to him who came from the seed of Solomon, to whom is praise her glory and **Olympian** greatness, and even (the gift of) Solomon would never be enough"¹⁴¹⁷.

b) This is how, according to the historian, King Giorgi relaxed in between his famous victories:

„The king indulged in entertainment, relaxation and hunting. In winter, he sometimes went to Trans-Likhi-Imeri and went down to the Black Sea; he hunted throughout Abkhazia and sometimes reached the Gurgan Sea. And he reigned in (his) **Olympian** grandeur "¹⁴¹⁸.

c) Regarding the decision to enthrone Tamar, the work states:

“If she, the necklace and crown of our state, had not been so perfect and able to rule, or, to put it more pompously, had not been able to keep it under her control in such an **Olympian** style, she would not have been given the throne of David and the seal of Solomon
“¹⁴¹⁹.

d) The historian writes that after Tamar's coronation:

„Seeing that the light was brighter than the primordial one, the All-Seeing One “put an end to it.” He called her a light among the happiest **Olympians**. “¹⁴²⁰.

e) When describing the wedding of Tamar and Yuri Bogolubsky, the author notes:

¹⁴¹⁷ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 1 (in Georgian).

¹⁴¹⁸ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 23 (in Georgian).

¹⁴¹⁹ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 26 (in Georgian).

¹⁴²⁰ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 27 (in Georgian).

„But Queen Rusudan and the military leaders insisted, and obtaining her consent organized a wedding appropriate to her Olympian greatness and kingly standing, without match and hard to imagine. There were many performances and gifts of precious stones, pearls, gold, forged, and in bars, expensive clothes, sewn and in bolts; and there was joy and amusement as the presentation of gifts continued for the whole week.“¹⁴²¹.

f) When describing the magnificent reception organized by Tamar, David Soslan and their successor Giorgi, the historian writes:

„And let Tamar, David and their son Giorgi sit on the throne above the gold-stamped throne, glorifying and renewing them with the Olympian brilliance“¹⁴²².

g) To emphasize the happy marriage of Tamar and David Soslan, the author points out:

„And both Tamar and David rejoiced and enjoyed themselves, hunting and living in an Olympian manner, beautifully and happily, with their two luminous and brilliant children“¹⁴²³.

It is noteworthy that the word "Olympians" can be found in the 12th -13th -century works of different genres of Georgian literature, such as hymnography, eulogistic poetry and philosophical writings.

When commenting on the term "Olympian" (in Ioane Petritsi's works), Shalva Nutsubidze writes: "Who are these Georgian Olympians?" Evidently, here we are dealing with Georgian pagan gods . . .”¹⁴²⁴.

It should be noted that K. Kekelidze does not associate "Olympians" with antiquity: "Olympian" does not stand for pagan gods of Mount Olympus, but rather for the highest,

¹⁴²¹ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 65 (in Georgian).

¹⁴²² Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 65 (in Georgian).

¹⁴²³ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 76 (in Georgian).

¹⁴²⁴ Ioane Petritsi's Works. Vol. II. Explanation of Proclus Diadochus and Platonic Philosophy. Text published and supplied with the research by Sh. Nutsubidze and S. Kaukhchishvili. Tbilisi, 1937, p. CII (in Georgian).

greatest, superior, supreme, as in other Georgian literary monuments of the 12th-13th centuries.¹⁴²⁵

According to Nestan Sulava, the author of *The History and Eulogy of Monarchs* regards "Olympianism" as the monarchs' hallmark. He embellishes the images of Giorgi III and Queen Tamar with "Olympianism", which is perceived to mean the supreme, superior, Olympic glory. Being "Olympian" means being powerful and seems to be quite common in Christian literature.¹⁴²⁶

For my part, I would like to add that although the word "Olympian" acquired a different meaning in the Byzantine era, the etymology of the word itself is clearly related to Mount Olympus in Greece, where the supreme Olympian gods resided. This word, according to the combined dictionary of the old Georgian language, means: 1. "Olympic", "supreme"; 2. "Olympian", "King".¹⁴²⁷ Therefore, I believe that it is quite possible to regard the word "Olympian" as a term related to the ancient world.

2. Asphodelus; Elysian Field

a) At the beginning of the work, the historian praises Tamar's piety, writing:

„For she merged the mind of her soul with its beginning - Jesus Christ - the light of (God) the Father, who created the five senses: sight, hearing, smell, touch and taste. Having renounced her will, she turned her mind into an **asphodelos** and subjected it to that rock that we call Christ.¹⁴²⁸

b) Elsewhere, writing about Queen Tamar again, the author says:

¹⁴²⁵ K. Kekelidze. History of Georgian Literature. Vol. I. Tbilisi, 1960, p. 300 (in Georgian).

¹⁴²⁶ N. Sulava. Georgian Hagiography of the 12th -13th Centuries. Tbilisi, 2003, p. 145 (in Georgian).

¹⁴²⁷ The Combined Dictionary of Old Georgian Language: 16800 Words. Compiled according to the dictionary sources of Il. Abuladze, Ak. Shanidze, Iv. Imnaishvili and others. Compiler: Gr. Rukhadze, editor: G. Koplatadze. Printed with the blessing of the Catholicos Patriarch of all Georgia Ilia II. Tbilisi, 2008, p. 452 (in Georgian). Available online: <http://www.nplg.gov.ge/saskolo/index.php?a=term&d=44&t=13889> Last viewed: 18.05.2024.

¹⁴²⁸ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 2 (in Georgian).

„[...] [Queen Tamar, E. K.] as an open rose, so beloved by the bees, emanated the fragrance of Narcissus and **Asphodels** – the plants of the **Ilvisios** Fields”.¹⁴²⁹

Asphodelus, a fragrant flower of various colours widespread in the Mediterranean, was associated with mourning and the underworld in Greek mythology, while the fields of asphodel were associated with the resting place of departed souls. "Fields of Asphodelus" mentioned in Homer's "Odyssey" (Hom. Od. 11, 539, 573; 24.14) becomes a pleasant and desirable place in Christian literature, a kind of paradise.¹⁴³⁰

Although the text of *The History and Eulogy of Monarchs* mentions asphodel as a fragrant flower, I think the context of the work leaves some room for considering “asphodelus” as an allusion to the Asphodel Meadows, especially in the second section, where the word "asphodelus-daffodil” is followed by "branches of the Ilvysios valley". The "Valley of Ilvysio" in Greek mythology is the Elysion/ Elysian Fields (Ἠλύσιον πεδιον), in other words Elysium, the place in Hades where the souls of the blessed rest in peace¹⁴³¹. Homer calls it heaven (Hom. Od. 4.560–565), which is found in many authors of antiquity.

In Christendom, the Elysian fields are perceived as a certain paradise, as clearly seen in Dante's "Divine Comedy" (Div. Com. Par. Canto XV; 25-27).

V. Asatiani believes that "the information about Asphodelus and Ilvisios must come from the *Hellenian Tales*. According to *Hellenian Tales*, "The name Ilvesios... is translated as "chainless resting place", that is, "a place free from sufferings", and "Asphodelus is the name of a herb that is sweet-smelling and has beautiful colour and whose roots are useful". It is possible that the source is Petritsi's work”.¹⁴³²

3. Homer

¹⁴²⁹ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, pp. 64-65 (in Georgian).

¹⁴³⁰ S. Reece. Homer's Asphodel Meadow. In: Homer's Winged Words, The Evolution of Ancient Greek Epic in the Light of Oral Theory. Leiden, Boston, 2009, pp. 261-262.

¹⁴³¹ A Companion to Greek Religion. Ed. by D. Ogden. Oxford, 2007, p. 92.

¹⁴³² V. Asatiani. Antiquity in Old Georgian Literature. Tbilisi, 1987, p. 89 (in Georgian).

After commenting on the divine provenance of the Bagration ancestors of Giorgi III, the historian praises the fights (implying the campaign on Anis in 1161 and the capture of Dvini in 1162) and annexation of Armenian principalities by the still young king, writing:

„She was a descendant of Him who with the power of Nimrod, acquired the possessions of the sons of Chaos, whom only Homer should praise “¹⁴³³.

Thus, the author of *The History and Eulogy of Monarchs* believes that only Homer could describe the wars waged by Giorgi III.

Commenting on this passage, T. Kaukhchishvili notes: "The historian knows Homer and highly values him as an extoller: ... fascinated by the moral character of praiseworthy kings, he writes that he himself is not worthy of their praise, "he is an extoller like Homer "merabame" (მერაბამე)". We do not know what "merabame" means and K. Kekelidze's edition provides a different version: "Whose extolment is like Homer's. Rabam praised him".¹⁴³⁴

In this case, the author must have coined a new word from the philosophico-theological term "Rabami", meaning "typology", "correspondence, analogy".¹⁴³⁵ Thus, "merabame" should mean: "one who does accordingly".

Subsequently, the author of *The History and Eulogy of Monarchs* believes that Homer's account should serve as a model for those who want to describe war stories, as Homer does it aptly.

4. Plutarch, Alexander the Great

¹⁴³³ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 2 (in Georgian).

¹⁴³⁴ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. Queen Tamar's Historians. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 3. 1974, p. 104 (in Georgian).

¹⁴³⁵ Old georgian-greek documented dictionary of philosophical-theological terminology: (materials) / [Kartvelolog., Rustaveli Foundation of Humanities and Social Sciences; the project author and academic supervisor D. Melijishvilil, ed. A. Kharanauli, editors of the Greek text: L. Gigineishvili, V. Jugheli]. Tbilisi, 2010. Available online: <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=index&d=27> Last viewed: 23.05.2024.

The author of *The History and Eulogy of Monarchs* believes that the assessment of prominent persons and rulers of the country by chroniclers should be based on their deeds – praising what should be praised, and denouncing what should be denounced. As an example, he cites a work about Alexander the Great, whose author, Plutarch, was “highly eloquent” when describing Alexander's life – he described everything magnificently, which is “the highest level of history writing”

the best sample of historical writing for the praise of kings - “for the extolment of kings”:

“Plutarch, who exaggeratedly praises historical kings, extended his story about Alexander”¹⁴³⁶.

T. Kaukhchishvili commenting this passage writes: „ βίοι παράλληλοι has always been quite a popular work in all epochs and it seems the Georgian historian has this in mind, when he praises Plutarch and speaks about extolling Alexander by him ”¹⁴³⁷.

K. Kekelidze interprets the historian's introduction as follows: “The second field of writing, in which our author is the complete master, is historical writing. In the introduction to the work, the author even names the mentor whom he should imitate “in describing history”; this mentor is “Plutarch, a sublime writer of histories extolling kings.” He is familiar with the special genre of historical writing, i. e. basilography, i.e. the story of the kings, the sample of which is this work”¹⁴³⁸.

Importantly, the passage referring to the praising of Plutarch is preceded by the mention of Homer, as already commented above. Obviously, mentioning Homer and Plutarch as exemplary authors shows that the historian considers these authors of ancient Greek literature as role models and examples and “looks up to them” - to Homer when describing wars, and to Plutarch for the extolment of the ruler. With this “statement”, the

¹⁴³⁶ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 2 (in Georgian).

¹⁴³⁷ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. Queen Tamar's Historians. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 3. 1974, p. 107 (in Georgian).

¹⁴³⁸ K. Kekelidze. History of Georgian Literature. Vol. II. Tbilisi, 1981, p. 270 (in Georgian).

author, in my opinion, makes it clear that his work will be based on the best traditions of ancient writing and presented in fictionalized form.

5. Alexander the Great

The work contains several passages in which the author mentions Alexander the Great in different contexts.

a) Describing the martial ardour of King Giorgi, the historian writes:

„And the king himself (Giorgi III, E. K.), surrounded by **Alexander's** success and Siaosh's glory followed them ^{“1439}.

b) After an unsuccessful battle, the king's nobles tried to convince him to retreat with these words:

“As once even **Alexander** was overpowered by a woman, just like Samson by Delilah and Solomon – By Sybille ^{“1440}.

K. Kekelidze and S. Kaukhchishvili believe that the given passage is based on George Hamartolos's *Chronograph*.¹⁴⁴¹

c) The historian compares the victories of the Georgian army, led by David Soslan, during the reign of Queen Tamar to Alexander the Great's military fortunes:

„And David [Soslan, E.K.) waged military campaigns, on the orders of Tamar, who was of **Alexander's** destiny ^{“1442}.

d) In 1195, atabeg Abu-Bakr conquered Shirvan, a country subordinate to Georgia. Shirvanshah Aghsartan and his son-in-law, atabeg Abu-Bakr's brother, Amir-Mirman, were

¹⁴³⁹ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 9 (in Georgian).

¹⁴⁴⁰ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 13 (in Georgian).

¹⁴⁴¹ K. Kekelidze. History of the Ancient Georgian Literature. Vol. II. Tbilisi, 1981, p. 270 (in Georgian); Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 13 (in Georgian).

¹⁴⁴² Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 55 (in Georgian).

defeated. The defeat was compounded by a terrible earthquake, taking the lives of Shirvanshah's wife and children. Aghsartan brought Tamar countless gifts and asked for help as a vassal. The envoys according to the historian, conveyed the following message to the king:

„For your strength, insight and prudence, and the fortune of Tamar - which are like the fortune of **Alexander Macedonian**, and the courage and valor of David - and your incomparable armies will be able to capture all of Persia, install your daughter, the light and fruit of your wisdom and the reflection of the rays emanating from you, as the patroness of all Persia. “¹⁴⁴³.

e) I think Alexander the Great should also be meant in the following passage dedicated to the description of the many successful campaigns of King Giorgi:

„Having destroyed his enemy and captured countless and unimaginable treasures, like a winged tiger, in the blink of an eye he appeared in Geguti, in such a way that those who were there could hardly believe it“¹⁴⁴⁴.

We encounter the phrase “winged tiger” („ვეფხისტა მის ფრთოვნისა“) in relation to Alexander the Great in another passage of *Life of Kartli*. In particular, as confirmed by David the Builder's historian, when evaluating the campaigns of the strengthened Georgian army after the resettlement of the Kipchaks by David the Builder, the historian compares the king to Alexander the Great, noting:

„Some authors compare Alexander the Great to a winged leopard due to his ferocity, his attacks, the speed with which he travelled through countries, and the great variegated diversity of his deeds and designs“.¹⁴⁴⁵

¹⁴⁴³ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 55 (in Georgian).

¹⁴⁴⁴ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 334 (in Georgian).

¹⁴⁴⁵ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. I. Tbilisi, 1955, pp. 337-338 (in Georgian).

The comparison of Alexander the Great with a winged tiger given in the "Letter" was, most likely, present in *Alexander Romance* by Pseudo-Callisthenes, which should have been well known to Georgian readers. Subsequently, the author of *The History and Eulogy of Monarchs* adroitly used this comparison in relation to Giorgi III.

f) The author of *The History and Eulogy of Monarchs* tells us about the happenings around the year 1195: atabeg Abu-Bakr, who escaped to Nakhichevan after being defeated by the Georgian army, hired people and poisoned his own brother, Amir-Mirman, who was a comrade-in-arms and son-in-law of Shirvanshah, the ruler of Shirvan, the country under Georgia's control. When he learned that Amir-Mirman was ill, David Soslan went to Shamkhor, albeit he could not reach him alive. David and the nobles paid due respect to the body of Amir-Mirman, and Tamar dressed herself in black and wept over the deceased with bitter tears. The historian compares this episode to the compassion and magnanimity displayed by Alexander the Great towards Indian King Poros previously defeated by him¹⁴⁴⁶:

„Like Alexander, who honored Poros by sitting in his sepulchre “¹⁴⁴⁷.

According to K. Kekelidze, this episode is included in the work from *Alexander Romance*. The Poros (Πῶρος) episode is well known from the life of Alexander and is included in all his biographies - after a long and hard battle, Alexander defeated Poros in May 326.¹⁴⁴⁸

g) Shocked by the death of Giorgi III, the historian writes:

¹⁴⁴⁶ Here, the story is a symbolic expression of how Amir-Mirman, the ruler of Shirvan and a former rival and opponent became a loyal servant and a worthy companion of Georgian kings in fight. Alexander took such a strong liking to Poros that he not only left him as a ruler (of India, according to Greek sources, but, in fact, of Punjab, present-day Pakistan, and a local Indian kingdom), but also expanded his kingdom. In a word, the source compares the relationship between Queen Tamar and the Sah of Shirvan, depicting the same respect, the same subordination and the story of turning an enemy into a friend (G. U.).

¹⁴⁴⁷ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 76 (in Georgian).

¹⁴⁴⁸ К. Кекелидзе. История и восхваление венценосцев. Тбилиси, 1954, с. 12.

„However [at first] he was the sun of the sun and the halo of power, the new Nebroth, **Alexander Achilles**, went to heaven from this world“¹⁴⁴⁹.

It is noteworthy that here the historian mentions three valiant warriors, comparing them with King Giorgi: Nebroth, the biblical hero, son of Kush (Cush), who was son of Ham – known as a valiant hunter and the inventor of war; Alexander the Great, the creator of the greatest empire and a brilliant general; and Achilles, the king of the Myrmidons, without whom the Greeks would not have been able to win the Trojan War. By listing the personalities in this sequence, in my opinion, the historian emphasizes that Giorgi III was a Christian in the first place, then that he was a successful commander and ruler, and, finally, that he was a kind of a mythical hero, without whose support it is impossible to win a war.

6. Achilles

Achilles, mentioned in the same context alongside Alexander the Great, appears more than once in different contexts of *The History and Eulogy of Monarchs*, when various incoronated are characterized.

a) The historian portrays King Giorgi as a real leader of the army, a fighter who can bring a turning point in the war, and compares the strength of his army to that of Achilles's:

„And when their enemies saw a flag fallen out from **Achilles**-like arms [Giorgi III E.K] they [...] fled, running at the speed of their horses“¹⁴⁵⁰.

This passage is noteworthy for the use of a proper name as an adjective, which turns it into an interesting and original epithet. The author repeats this epithet below as well.

b) King Giorgi's Achillean arm is seen again in another combat episode:

„And when the king with **Achilles'** arm saw this, [...] he charged them like a beast.“¹⁴⁵¹.

¹⁴⁴⁹ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 24 (in Georgian).

¹⁴⁵⁰ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 9 (in Georgian).

c) The historian uses an interesting form of Alexander the Great's name in one of the episodes, when he mentions that Giorgi, like Alexander the Great, relied on God's mercy:

„Trusting in the hands of the Almighty, he[Giorgi III E.K.], as it was said in the history of **Iskander the Great**, called upon the power of powers that reigned in the heavens and counted the many enemies who surrounded him.“¹⁴⁵².

In K. Kekelidze's opinion, "the author of this passage has in mind *Iskandar-Nama* by Nizami Ganjavi, a phantastic story about Alexander the Great written in imitation of *Shah-Name*".¹⁴⁵³

According to P. Ingorokva, this form comes from the Irano-Arabic text of *Alexander Romance*.¹⁴⁵⁴

d) In one of the episodes, in order to graphically illustrate the fighting qualities of King Giorgi, the historian offers an interesting synthesis of Georgian and ancient materials, wherein he places the Georgian historical (Vakhtang Gorgasali - "Gorgasliani") and Greek mythical (Achilles - "Achillian") realities in one context, creating by so doing the image of the hero (ἥρως "hero") and the perception of heroism dominant at that time:

„They saw themselves a man built like Gorgasal, with Achilles' arms and light face, a man whose name was Herros“¹⁴⁵⁵.

e) It is worth noting that not only Giorgi III is compared to Achilles in the text, but also David Soslan, Queen Tamar's husband:

„King [David Soslan, E. K.] behaved like **Achilles**“¹⁴⁵⁶.

¹⁴⁵¹ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 11 (in Georgian).

¹⁴⁵² Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 7 (in Georgian).

¹⁴⁵³ K. Kekelidze. *The History and Eulogy of Monarchs* as a literary source. Rustaveli Collection. Tiflis, 1938, pp. 146-148 (in Georgian).

¹⁴⁵⁴ P. Ingorokva. *Literary Heritage of the Rustaveli Era*. Rustaveli Collection. Tiflis, 1938, pp. 62-63 (in Georgian).

¹⁴⁵⁵ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 25 (in Georgian).

¹⁴⁵⁶ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 71 (in Georgian).

Importantly, David Soslan is again compared to Achilles in the poem that belongs to Ioane Chimchimeli and is enclosed to the text of *The History and Eulogy of Monarchs*:

David achieved superior fame as he exterminated an enemy by his sword, so he is entitled to power Just like **Achilles** in Hellas.¹⁴⁵⁷

f) Achilles is again implied in the section of the text that praises the fighting qualities of Amir-Mirman, Atabeg Kyzir-Arslan's younger nephew:

“A certain Jew **Mosimachus** is said to have been unequalled in archery and marksmanship and best among **Alexander**’s soldiers; having been trained by Centaur Achilles [was the best, - E. K.] among Hellenes”¹⁴⁵⁸.

P. Ingorokva rightly notes: "The noteworthy fact here is that the author of *The History and Eulogy of Monarchs* does not even consider it necessary to name Achilles, because he implies that the readers know well who was the hero whom centaur taught to shoot without fail."¹⁴⁵⁹

T. Kaukhchishvili draws attention to one noteworthy detail: "Is it of primary importance in Achilles’s case that the centaur taught him how to shoot? This is just one detail from his biography, and not even so popular at that. We think that the name (Achilles) is omitted, which must be due to a mistake in the manuscript rather than the literary method of the author, justified by the readers’ erudition regarding the details of the adventures of Homer’s heroes”.¹⁴⁶⁰

"Moimachos", mentioned alongside Achilles in this context is the same MosOmachus who is attested in the writings of David the Builder's historian as a famous marksman in Alexander's army, as mentioned in Flavius Josephus’s work.

¹⁴⁵⁷ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 114 (in Georgian).

¹⁴⁵⁸ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 69 (in Georgian).

¹⁴⁵⁹ P. Ingorokva. Rustaveli Era Literary Heritage. Rustaveli Collection. Tiflis, 1938, p. 56 (in Georgian).

¹⁴⁶⁰ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. Queen Tamar’s Historians. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 3. 1974, p. 104 (in Georgian).

K. Kekelidze asserts that the name Mosomachus has entered the annals only through George Hamartolus's *Chronograph*;¹⁴⁶¹ In his commentary to the Russian translation of the text, he points out: „Мосимах, меткий стрелок, упоминается у Иосифа Флавия" ¹⁴⁶²

7. Greek Philosophers

Next to the heroes distinguished for their fighting prowess, the historian mentions the following famous Greek philosophers:

a) Alexander, Achilles, Socrates, Plato

When describing the episode of King Demetre I proclaiming Giorgi III as his co-ruler, the historian describes King Giorgi as follows:

„[Tamar is, E.K.]the Sun among Luminaries [as, E.K.] **Alexander** and Kaikhosro among kings, **Achilles**, Samson and Nebroth among heroes, Spandiar among Tahams and Saiosh among Goliaths; Solomon, **Socrates** and **Plato** among sages“¹⁴⁶³.

Commenting on this passage, K. Kekelidze notes: "The double nature of the author's education [Western Greek-Byzantine and Iranian-Arabic – E. K.] is more visible from the poetic comparisons and artistic forms which the work is imbued with from beginning to end, due to which it extends beyond the frames of a historical work right into the realm of poetic creativity... He is equally familiar with Greco-Iranian mythology, history and literature, as apparent already from the beginning of the work".¹⁴⁶⁴

Regarding the Greek philosophers mentioned in this section of the text, T. Kaukhchishvili remarks: "The doctrine of these ancient Greek philosophers was even the subject of research in Georgia at that time. To say the least, we cannot avoid mentioning "Commentary on Proclus the Successor and Plato's Philosophy", the original work produced

¹⁴⁶¹ K. Kekelidze. *The History and Eulogy of Monarchs* as a literary source. Etudes from the History of Ancient Georgian Literature. VIII. Tbilisi, 1962, pp. 146-147 (in Georgian).

¹⁴⁶² K. Kekelidze. *The History and Eulogy of Monarchs* as a literary source. Etudes from the History of Ancient Georgian Literature. VIII. Tbilisi, 1962, p. 107 (in Georgian).

¹⁴⁶³ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 162 (in Georgian).

¹⁴⁶⁴ K. Kekelidze. History of the Ancient Georgian Literature. Vol. II. Tbilisi, 1981, p. 268 (in Georgian).

by Ioane Petritsi (XI-XII centuries). At the same time, specialized scientific literature has established the fact that the author of *The History and Eulogy of Monarchs* did use the works of Ioane Petritsi. Subsequently, it would be quite natural to compare the praiseworthy king with Socrates and Plato, the sages of world importance well known to the author”.¹⁴⁶⁵

b) Plato

Plato is mentioned again in the section of the work that describes the suppression of the rebellion in 1191, organized by Queen Tamar's first spouse, George the Rus (Yury Bogolyubsky). The historian describes the victory of Tamar's army as legitimate, saying:

“For the good souls God is merciful. A good soul loves God, like Plato, the light of wise philosophers, says: “Good is good for a good person, but evil for an evil person”¹⁴⁶⁶.”

S. Kaukhchishvili believes that this quote by Plato is taken from the works of Ioane Petritsi.”¹⁴⁶⁷.

Regarding Plato's quote, T. Kaukhchishvili explains that, although Ioane Petritsi in his work (II, 32-36) devotes the entire 8th chapter titled "On the Primary Goodness" to the idea of goodness, this exact quote does not appear anywhere. Generally speaking, goodness is one of the main ideas in Plato's philosophy, which Plato discusses at length in *The Phaedo* and *The Republic*, but "we do not know where the quote comes from”.¹⁴⁶⁸

Assumedly, the author quotes Plato from memory. Hence some inaccuracy.

c) Alexander of Aphrodisias

In one section of the work, which describes Giorgi III's victory over the united army of Muslim emirs near Anis in 1161, the king first addresses the army and then orders to attack

¹⁴⁶⁵ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. Queen Tamar's Historians. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 3. 1974, p. 106 (in Georgian).

¹⁴⁶⁶ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 53 (in Georgian).

¹⁴⁶⁷ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 53 (in Georgian).

¹⁴⁶⁸ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. Queen Tamar's Historians. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 3. 1974, p. 106. sc. 21 (in Georgian).

the enemy's banner-bearer first. Soon after, the king himself joins the battle. The historian points out the king's sophisticated military tactics:

„Thus he crossed through the troops and the whole army and sharpened spears just like “Aphrodis”¹⁴⁶⁹.

When translating this passage into Russian, K. Kekelidze substitutes Aphrodisias with Fridon, the character from *Shahnameh* by Ferdowsi.¹⁴⁷⁰

This is how S. Kaukhchishvili explains the use of Aphrodisias in this passage: "Similar to Aphrodis's affirmative structures", e. i. like the philosopher Aphrodisias, who built positive postulates. Obviously, the word "Aphrodisias" refers to the philosopher Alexander of Aphrodisias whom Petritsi often mentions next to Aristotle."¹⁴⁷¹

Although T. Kaukhchishvili admits that the vocabulary of the author of *The History and Eulogy of Monarchs* may be largely drawing from Petritsi, including the word “super-squads” („სუპერკვანძი”), he, nevertheless, considers that “of Phrodis” (“ფროდისისა”)¹⁴⁷² (although this spelling is closest to "Aphrodisias"), cannot be restored as the name of a philosopher. As for the phrase "rigorous structure", the word "structure" should be understood as synonymous to "army", "squad" and "battle". The word "rigorous", instead of being a philosophical “assertion”, means consolidating (the army). Subsequently, I think that the source does not mention the Greek philosopher. Instead, it should be naming some

¹⁴⁶⁹ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 9 (in Georgian).

¹⁴⁷⁰ Картлис Цховреба. История Грузии. Главый ред.: Р. Метревели. Тбилиси, 2008, с. 247.

¹⁴⁷¹ S. Kaukhchishvili. *The History and Eulogy of Monarchs* and Ioane Petritsi. Bulletin of the SSR Academy of Sciences. III. No. 1. 1942, p. 92 (in Georgian).

¹⁴⁷² T. Kaukhchishvili notes that “of Aphrodisias” is the author's conjecture that has been detected while reading the manuscripts (Mm) - of Phrodis (T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. Queen Tamar's Historians. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 3. 1974, p. 109 (in Georgian)).

famous hero. However, if "Phrodis" still refers to a philosopher, then we should assume that this passage is taken from Petritsi."¹⁴⁷³

d) Thales

Attached to the text of *The History and Eulogy of Monarchs* is a poem by Ioane Chimchimeli which mentions "Thales of Miletus" (7th -6th centuries BC) – a Greek philosopher, representative of the school of natural philosophy. T. Kaukhchishvili notes: "In 11th-12th-century Georgia, the interest in the ancient Greek world, and philosophy in particular, was so intense that it is not surprising to see that philosopher Ioane Chimchimeli knew the name of philosopher Thales (and probably not only the name)".¹⁴⁷⁴ This poem by Ioane Chimchimeli is discussed in detail in the chapter titled "Hymnography".

8. Gods of Olympus, planets, and mythological characters

The author of *The History and Eulogy of Monarchs* is quite familiar with the Greek pantheon and mythological characters.

a) Artemis

When describing Giorgi III as the best hunter, the historian notes:

„As **Artemis** [...] who was called **Mtapholo**, God of Hunting “.¹⁴⁷⁵

Thus, the unparalleled marksman, King Giorgi, is compared to the Greek goddess of hunting, Artemis.

The word “Mtapholo” is considered to be an epithet and has been interpreted in various ways.¹⁴⁷⁶

¹⁴⁷³ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. Queen Tamar's Historians. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 3. 1974, p. 110 (in Georgian).

¹⁴⁷⁴ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. Queen Tamar's Historians. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 3. 1974, p. 106 (in Georgian).

¹⁴⁷⁵ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. Queen Tamar's Historians. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 3. 1974, p. 105 (in Georgian).

¹⁴⁷⁶ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. Queen Tamar's Historians. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 3. 1974, p. 105. (in Georgian).

II. Abuladze thinks, that ταυρος was situated in Scythia, which was linked to Artemis.¹⁴⁷⁷

In the opinion of S. Kaukhchishvili, this is an epithet ταυρόπολους (1. Coming with oxen, 2. Idolized in the country of Taurus, where ταυρος was translated as a mountain, because this was a name of a mountain between Cilicia and Armenia)¹⁴⁷⁸.

Abuladze, based on the text of *Hellenian Tales*¹⁴⁷⁹, considers that ταυρος was situated in Skythia, connected to Artemis.¹⁴⁸⁰

K. Kekelidze: “Mtapholo is another epithet distorted on the graphical level ἐλαφηβόλος “Shooter {of arrow} towards deer” (in other case the proved form in Georgian “Elaphivolo”) “¹⁴⁸¹.

T. Khaikhchishvili: “πολος და βολος - on the graphical level both of them will give us “Pholos” in Georgian. Delivery of the first parts (ταυρο და ελαφη) by the word “mountain” (if it is in reality a “mountain” and not distortion of some other word), is more doubtful re the praiseworthy king with the world-renowned sages – Socrates and Plato –well-known to the author“¹⁴⁸².

The word “Mtapholo”, at first glance, does look like a copyist's mistake, and given the context of the word, it is more akin to ἐλαφηβόλος, especially since the form „ელაფივოლო“ is attested as an epithet of Artemis in *Hellenian Tales*.¹⁴⁸³

¹⁴⁷⁷ II. Abuladze. *Hellenian Tales*. Bulletin of the Mari Institute of Language, History, and Material Culture (Enimki). X. Tbilisi, 1941, p. 15, p. 17, p. 40 (in Georgian).

¹⁴⁷⁸ S. Kaukhchishvili. Artemi Mtapholo: (Queen Mariam's codex of *Life of Kartli*). Our Science. No. 3-4 (15-16). 1925, p. 85-86 (in Georgian).

¹⁴⁷⁹ II. Abuladze. *Hellenian Tales*. Bulletin of the Mari Institute of Language, History, and Material Culture (Enimki). X. Tbilisi, 1941, p. 15 (in Georgian).

¹⁴⁸⁰ II. Abuladze. *Hellenian Tales*. Bulletin of the Mari Institute of Language, History, and Material Culture (Enimki). X. Tbilisi, 1941, p. 15, p. 17, p. 40 (in Georgian).

¹⁴⁸¹ К. Кекелидзе. История и восхождение венценосцев. Тбилиси, 1954, с. 96.

¹⁴⁸² T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. Queen Tamar's Historians. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 3. 1974, p. 105 (in Georgian).

¹⁴⁸³ II. Abuladze. *Hellenian Tales*. Bulletin of the Mari Institute of Language, History, and Material Culture (Enimki). X. Tbilisi, 1941, p. 15 (in Georgian).

I think there might be a different interpretation of the meaning of “Mtapholo”. According to *Hellenian Tales*, Artemis was also identified with Hekate (“pagans regard her as the goddess of [E]kate, while others call her Armid”¹⁴⁸⁴). Subsequently, it is possible to look further into the array of possible epithets for Hekate (many of which she shares with Artemis), keeping focus on those containing the word "mountain". In fact, the epithets of Hekate and Artemis include: ορίπλαγκτος - "mountain walker", "ορειδρομος" "mountain runner", and ορεισιφοτις - "mountain wanderer".¹⁴⁸⁵

If the historian did translate this epithet from Greek, then he should have translated the second part of the word alongside the first part ("mountain"). In my opinion, this is what the morpheme "pholo" (ფოლო) expresses, which can be connected to the ancient Georgian „ფოლოც“ (pholots), meaning "a pedestrian road or street".¹⁴⁸⁶

b) **Aphrodite, Apollo**

The historian describes Queen Tamar’s beauty as "Aphroditean" – like Aphrodite, and her abundance "Apollonian" – like Apollo:

„Queen Tamar [...], beautiful as **Aphrodite**, with sun-like **Apollonian** abundance got seated again “¹⁴⁸⁷.

An anointed sovereign, she sat on her throne, and was raised to the sky, beautiful like Aphrodite, generous like sunny Apollo, pleasant to contemplate, who by her enchanting,

¹⁴⁸⁴ Il. Abuladze. *Hellenian Tales*. Bulletin of the Mari Institute of Language, History, and Material Culture (Enimki). X. Tbilisi, 1941, p. 24. (in Georgian)

¹⁴⁸⁵ J. M. Macedo, D. Kölligan, P. Barbieri. Polyónymoi: A Lexicon of the Divine Epithets in the Orphic Hymns. Würzburg, 2021, p. 139.

¹⁴⁸⁶ The Combined Dictionary of Old Georgian Language: 16800 Words. Compiled according to the dictionary sources of Il. Abuladze, Ak. Shanidze, Iv. Imnaishvili and others. Compiler: Gr. Rukhadze, editor: G. Koplatadze. Printed with the blessing of the Catholicos Patriarch of all Georgia Ilia II. Tbilisi, 2008, p. 452 (in Georgian). Available online: <http://www.nplg.gov.ge/saskolo/index.php?a=term&d=44&t=14520> Last viewed: 23.05.2024.

¹⁴⁸⁷ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 32 (in Georgian).

inimitable appearance brought those beholding her into ecstasy, led them into an obsession and to withdrawal from society.

This quote draws attention for the use of simile that might seem unusual at first glance: "with . . . Apollonian abundance" i.e. Tamar's abundance is likened to that of Apollo's (whom antiquity does not normally associate with abundance); the author's clarification, however, that this abundance is "sunny/sun-like" sheds light on everything, since Apollo, as the Sun deity, is obviously associated with the sun. As for the phrase "sun-like abundance" („სოუხვთა მით მზეგებრითა“), this, in my opinion, should be understood as follows: like the sun emits its warmth and light copiously, so Tamar, shining like the sun, abundantly shares many gifts among her subjects.

Importantly, proper names in this passage, such as Aphrodite and Apollo, are presented in the form of adjectives: "Aphroditean", "Apollonian", which, on the one hand, speaks of the artistic value of the works, and, on the other hand, indicates the familiarity of the Georgians living in the 12th c. with the Greek gods.

At the same time, we can also assume that the given passage refers to not deities, but celestial bodies: specifically, Aphrodite represents the morning star, planet Venus, and Apollo represents the Sun. Information about the planets is well documented in the writings of this period and it can also be found in the text of *The History and Eulogy of Monarchs*, as shown below.

c) Planets

When praising Queen Tamar, the author remarks:

„And seven circles of the sky and celestial spheres, which are as follows: **Cronos, Zeus and Aphrodite, Hermes, Apollo and Ares**”.¹⁴⁸⁸

These famous deities of the Greek pantheon, which represent planets in this context, were well known in medieval Georgia as well. T. Kaukhchishvili notes in relation to

¹⁴⁸⁸ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 28 (in Georgian).

this passage of the work: "A not very Hellenophile scholiast of the passage from John of Damascus's *An Exact Exposition of the Orthodox Faith*, translated by Arsen of Iqalto in the same period, writes: "Cronos – Zual, Dia – Mushtar, Ares – Marikh, the Sun – Sambs (probably "Shams" –T. K), Aphrodite - Zuhra, Hermes-Otarid, the Moon-Kamar (S, 1463, 45). Accordingly, both Greek and Eastern names of the luminaries were common in Georgia at the time; their names in the work vary depending on which of the two fields the writer was more knowledgeable of or affiliated to."¹⁴⁸⁹

As seen, this passage also contains "sun-like" as an epithet highlighting Tamar's abundance, which reverberates with the above quotation, describing Tamar as distinguished for "sun-like **Apollonian** abundance". Subsequently, considering the context, "with the **Aphroditian** beauty", as stated above, most probably, does not refer to the goddess, but to the planet.

d) **The Age of Heroes, Trojan War, Pelops, Hippodamia, Oenomaus, Pluto, Persephone.**

The author describes Queen Tamar's marriage in his usual, highly artistic style, listing world-famous couples of ancient world in order to build analogy:

„It must remind us of **the time when heroes** and goliaths existed; **or** the period of **Bloodsheds of the Hellenes** or when the beloved took to expanses for each other's sake [...] Like **Pelops** fighting valiantly for **Hippodamia**, **Oenomaus's** daughter

Pluto for Persephone "¹⁴⁹⁰.

This section of the work contains a number of characters and myths related to antiquity, which we will explain below:

● **The time when heroes and goliaths existed; Bloodsheds of the Hellenes**

¹⁴⁸⁹ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. Queen Tamar's Historians. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 3. 1974, p. 106 (in Georgian).

¹⁴⁹⁰ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 36 (in Georgian).

Most probably, this phrase refers to the well-known "Age of Heroes" in Greek mythology, which follows the Golden, Silver, and Bronze Ages and precedes the last, Iron Age. This myth about the five centuries of humankind can be traced down to Hesiod's *Jobs and Days* (Hes., Op., 106-201). This is further corroborated by the author's clarification: "otherwise called **the bloodsheds of the Hellenes**", which is a clear indication to the Trojan War. And indeed, it was in the Age of Heroes, according to Greek mythology, that the expedition of the Argonauts, tales of Thebes and the Trojan War took place.

- Like **Pelops** fighting valiantly for **Hippodamia**, **Oenomaus**'s daughter
- **Pluto** for **Persephone**

The first excerpt recounts the popular myth about Pelops, the famous son of Lydian king Tantalus, who had moved from Lydia to the Greek city of Pisa where he fell in love with Hippodamia, the daughter of Oenomaus, the ruler of the city. In order to marry her, Pelops had to participate in a chariot race, competing with the future father-in-law, who prior to that had slain a number of defeated suitors. Pelops managed to win the race through great effort, skilfulness, as well as a treacherous crime; he became king of Pisa and married Hippodamia.

Another popular myth was the story of Pluto and Persephone. Pluto (Hades), brother of Zeus and lord of Hades, kidnapped beautiful Persephone, the daughter of his own sister Demeter, and married her. Although Demeter found her own daughter and even obtained Zeus's consent to bring her back, the shrewd Pluto had Persephone swallow a few pomegranate seeds, thus forever interlocking her with the underworld. Subsequently, according to the agreement, Persephone spends 6 months with her mother, after which she returns to her husband to spend the rest of the year with him.

Several comments have been made as to how these myths could find their way into *The History and Eulogy of Monarchs*.

According to P. Ingorokva, the author of *The History and Eulogy of Monarchs* could have taken the stories about Pelops and Hippodamia as well as about Pluto and Persephone from *Hellenian Tales* by Ephrem Mtsire which in "Narratives Designed for the Epitaph of Basil the Great", i.e. "Tales" that Grigol's books mention as heathen books, contain, among other stories, the story of Pelops and the Pelopidas (the story of Pelops, Oenomaus and Oenomaus's daughter Hippodamia) and the story of "Pluto's Love for Persephone and Abduction of Persephone".¹⁴⁹¹

According to Abuladze," In these cases, [the author] (especially in the case of Pelops and Hippodamia) did not even deem it necessary to add any commentary about them, which indicates that these characters are not strangers to Georgian readers.¹⁴⁹²

T. Kaukhchishvili agrees with P. Ingorokva, adding that "if the author had no other source to mention this couple (meaning the story of Pelops and Hippodamia - E.K.), at the very least, he could use Ephrem Mtsire's work to extract this information from there."¹⁴⁹³

In fact, *Hellenian Tales* do tell both of these myths in detail. Notably, there are some differences between the texts of *Hellenian Tales* and *The History and Eulogy of Monarchs* as regards the use of proper names. In particular, *The History and Eulogy of Monarchs* refers to "Onomaus" while *Hellenian Tales* mentions "Oenomaus"¹⁴⁹⁴; also, *Hellenian Tales* has "Pelop" while *The History and Eulogy of Monarchs* has "Pelops"¹⁴⁹⁵ etc. This suggests that the historian might have known about these myths not from *Hellenian Tales* but from some other sources.

9. Other historical characters

¹⁴⁹¹ P. Ingorokva. Rustaveli Era Literary Heritage. Rustaveli Collection. Tiflis, 1938, pp. 48-49 (in Georgian).

¹⁴⁹² Il. Abuladze. *Hellenian Tales*. Bulletin of the Mari Institute of Language, History, and Material Culture (Enimki). X. Tbilisi, 1941, p. 9 (in Georgian).

¹⁴⁹³ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. Queen Tamar's Historians. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 3. 1974, p. 105 (in Georgian).

¹⁴⁹⁴ Il. Abuladze. *Hellenian Tales*. Bulletin of the Mari Institute of Language, History, and Material Culture (Enimki). X. Tbilisi, 1941, p. 22 (in Georgian).

¹⁴⁹⁵ Il. Abuladze. *Hellenian Tales*. Bulletin of the Mari Institute of Language, History, and Material Culture (Enimki). X. Tbilisi, 1941, p. 22 (in Georgian).

a) **Artaxerxes, Themistocles, of the Hellenes, Athenians**

Right before the battle, Giorgi addresses the army with the following speech:

„We heard from the old story-tellers about the calamity that Jewish tribe had withstood for Godly creed during **Artaxerxes** time, just like **Hellenians**, who, when led by **Themistocles**, the unerring commander, during Artaxerxes time, [...] were repelled only from Athenian Town“¹⁴⁹⁶.

Notably, to invigorate the warriors, the king cites historical examples of how the Jews and Greeks managed to overcome the numerically superior Persian army. He thereby mentions the brilliant victories attained by the Greeks at sea and on land in the Greco-Persian War under the leadership of Themistocles (524-459 BC). the archon of Athens and general, who drove the Persians away from Athens.

Importantly, in both cases, the author mentions the Persian king "Artaxerxes", which is incorrect, considering the historical context. In both cases, it is not Artaxerxes I (465-424) who should be mentioned, but his father and predecessor Xerxes I (518-465). Although the Jews gained certain freedom, including religious freedom, during the time of Artaxerxes I, as described in the *Bible* (Ezra, 7), this did not happen through "collisions" i.e. through battle; the battle took place during the reign of Xerxes, as described in various sources, including the "Book of Esther" in the *Bible*. As for the defeat of the Persians by the Greeks under the command of Themistocles, it is beyond doubt that it refers to the Greco-Persian war during the reign of Xerxes, which culminated in the overwhelming victory of the Greeks. And although Artaxerxes I and Themistocles had a relationship with each other, this relationship concerns not the battle, but providing shelter to the ostracized archon at the Persian court and making him the ruler of Magnesia (Plut.Vit. Them.).

¹⁴⁹⁶ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 8 (in Georgian).

As apparent from the king's speech, the Georgians had heard the stories from "old storytellers", i.e. "historians", which indicates that information about these important events of world history was available in Georgia through several ancient sources. The fact that the king inspires the warriors with these examples is clear evidence this is nothing new or previously unknown for the majority of the addressees. In other words, the king does not simply tell the warriors these well-known historical events, but reminds them that their actions should aim at such landmarks so to say.

According to K. Kekelidze, "the author would have heard the story about the Jews under Artaxerxes from different sources: from the "Book of Esther", from Flavius Josephus's *History of the Jews*, or from George Hamartolus's *Chronograph*; as to the adventure of the Greeks during the reign of Xerxes, he could have known it from one of the histories of ancient Greece."¹⁴⁹⁷

b) **Pythodorus. Critias**

When characterizing and praising Queen Tamar and her deeds, the author of *The History and Eulogy of Monarchs* writes:

„She [“king” Tamar, E. K.] is perceived as **Pythodoros and Critias** [are perceived, E. K.] through the creations created by them“.¹⁴⁹⁸

Thus, Tamar was seen like a pipe (სოლოინარი¹⁴⁹⁹), emerging (here: made – E.K.) by the stream, and like Pythodorus and Critias whom the conscious (learned) seers/viewers must experience.

¹⁴⁹⁷ K. Kekelidze. *The History and Eulogy of Monarchs* as a literary source. Rustaveli Collection. Tiflis, 1938, p. 140-141 (in Georgian).

¹⁴⁹⁸ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 29 (in Georgian).

¹⁴⁹⁹ The Combined Dictionary of Old Georgian Language: 16800 Words. Compiled according to the dictionary sources of Il. Abuladze, Ak. Shanidze, Iv. Imnaishvili and others. Compiler: Gr. Rukhadze, editor: G. Koplatadze. Printed with the blessing of the Catholicos Patriarch of all Georgia Ilia II. Tbilisi, 2008, p. 452 (in Georgian). Available online: <http://www.nplg.gov.ge/saskolo/index.php?a> Last viewed: 18.05.2024.

K. Kekelidze explains that "Pythodorus should mean Pytheos of the time of Alexander the Great, an excellent architect who built the temple of Athena in Priene. Critias, unless also related to the construction, could be Critias the Younger (VI BC), a highly educated person whom Plato mentions in his dialogue *Critias*.¹⁵⁰⁰

In his later work, K. Kekelidze clarifies that the author apparently means Pythodorus and Critias, the famous Greek sculptors of the 5-th century BC.¹⁵⁰¹

Regarding this section of the text, T. Kaukhchishvili writes: "Of course, from the context it is absolutely certain that the identification of both Pythodorus and Critias should be based on what they had built, produced, constructed, which means both of them are either architects or sculptors. According to the dictionaries and indices of Greek proper names, among the many Pythodoruses and Critiases, the most noteworthy are the sculptor or artist Critias, who lived and worked in Athens during Pheidias, and 2 different artists bearing the name Pythodorus: 1. A 6th century BC artist mentioned by Pausanias (who created one of the oldest depictions of Hera) and 2. The artist mentioned by Pliny, whose works adorned the Palace on the Palatine Hill.

It is difficult to determine which of the above persons the Georgian historian implies, or what source he relies on. For one thing, he is familiar with Themistocles, and subsequently the ancient history of Greece that would contain the names of these sculptors (the 5th-6th c. figures). Therefore, it is more likely that the earlier Pythodorus is mentioned. As a matter of fact, Pythodorus and Critias are not among the popular sets of names in ancient Greek monuments."¹⁵⁰²

7. Four elements

Regarding the death of King Giorgi III, the historian writes:

¹⁵⁰⁰ K. Kekelidze. *The History and Eulogy of Monarchs* as a literary source. Rustaveli Collection. Tiflis, 1938, p. 141 (in Georgian).

¹⁵⁰¹ К. Кекелидзе. История и восхваление венценосцев. Тбилиси, 1954, с. 102.

¹⁵⁰² T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. Queen Tamar's Historians. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 3. 1974, p. 108 (in Georgian).

„Having heard this, what other solace am I left with, besides the fact that the soul is a captor of **four elements** in the body?” ¹⁵⁰³.

As evident from Aristotle's *Metaphysics* (I, 3), the idea about the substance of the four elements originates from antiquity. One of the main goals of pre-Socratic ancient Greek philosophy was to identify the smallest material parts or archetypal elements that make up the world. In particular, it was water for Thales, it was air for Anaximenes and Diogenes, and it was fire for Hippasus of Metapontum and Heraclitus of Ephesus. As for Empedocles, he believed there was also a fourth origin - earth, which, together with the other three material particles: water, air and fire, produced physical phenomena and natural or material objects, specifically, through the intermixing of these four elements.¹⁵⁰⁴ "This ancient philosophical viewpoint, deriving from Empedocles's reasoning, turned out to be completely acceptable for Christian Europe and became widely accepted in medieval scholasticism, largely due to the fact that Aristotle discusses the four archēs at length in many of his works (*Metaphysics*, I: 3, 5, 8, V: 4; *Physics*, I: 4, 6, II: 1, III: 5; *On the Heavens*, III: 3-7, IV: 3-6; *On Generation and Corruption*, II, and others)."¹⁵⁰⁵ Georgian writers were familiar with the philosophical teaching about the four elements. For example, this can be seen in Rustaveli's *The Knight in the Panther's Skin*.¹⁵⁰⁶

Importantly, similar to this section of the text of *The History and Eulogy of Monarchs*, *The Knight in the Panther's Skin* also perceives death as the process of disintegration of the "four elements" that make up the body:

“Death draws nigh to me, leave me alone [. . .]

¹⁵⁰³ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 23 (in Georgian).

¹⁵⁰⁴ For details, cf. S. Tsereteli. Ancient Philosophy. Tbilisi, 1968, pp. 136-138 (in Georgian).

¹⁵⁰⁵ Z. Khintibidze, Commentary on the Term “four elements” – website Reception of Antiquity in Georgian Literature” (authors: Nana Tonia, Gvantsa Koplatadze, Ekaterine Kobakhidze, Zaza Xintibidze, Maia Danelia, Giorgi Ugulava (in Georgian)). Available online: <http://classicaltradition.tsu.ge> Last viewed: 07.04.2023.

¹⁵⁰⁶ E. Khintibidze. The Medieval and Renaissance in *The Knight in the Panther's Skin*. Tbilisi, 1993, pp. 95-96 (in Georgian).

Mine elements are dissolved;”¹⁵⁰⁷

As we can see, the author of *The History and Eulogy of Monarchs* conceives soul as bonding the "four elements" in the body, but when it leaves the body, the body disintegrates into archetypal parts.

Basil the Steward (Ezosmodzghvari), *The Life of Monarch of Monarchs Tamar*

While comparing the Chalishvili and Vakhtang registers in 1923, Ivane Javakhishvili discovered and restored the text of *The Life of Monarch of Monarchs Tamar*, written by Queen Tamar's second historian. He published the work in 1944 and ascribed its authorship to Basil the Steward (Ezosmodzghvari).¹⁵⁰⁸ Ilia Abuladze and Sargis Kakabadze put forward an hypothesis that the work was written by Shota Rustaveli.¹⁵⁰⁹ However, a large number of scholars still support Iv. Javakhishvili's point of view.

As regards the date of writing, although scholars agree that *The Life of Monarch of Monarchs Tamar* was written in the early 13th century, their opinions do not concur when it comes to determining a more precise date. The suggested periods are: between 1210 and 1213 (Iv. Javakhishvili), the first quarter of the 13th century (P. Ingorokva) and the period after 1236 (K. Kekelidze).¹⁵¹⁰

In his narrative, in contrast to the author of *The History and Eulogy of Monarchs*, Basil the Steward (Ezosmodzghvari), or the second historian of Tamar as he is often referred to, tends not to use the exuberant eloquence characteristic of rhetoric; instead, he focuses more on rendering the details of the events, albeit conveying them rather frugally.

As per the depiction of antiquity, only a few instances can be seen in the work.

¹⁵⁰⁷ Shota Rustaveli. *The Knight in the Panther's Skin*. 885, Lines 2/4 (in Georgian).

¹⁵⁰⁸ Basil the Steward. *The Life of Monarch of Monarchs Tamar*. Published by Iv. Javakhishvili. Tbilisi, 1944 (in Georgian).

¹⁵⁰⁹ Cf. R. Kiknadze. *The Life of Monarch of Monarchs Tamar*. Georgian Soviet Encyclopaedia. Vol. 11. Tbilisi, 1987, pp. 256-257 (in Georgian).

¹⁵¹⁰ Relative to this, refer to: R. Metreveli. Queen Tamar, Politico-cultural and Socio-economic Review of the Epoch. Tbilisi, 1991, p. 10 (in Georgian).

1. Alexander the Great

Describing the success of the Georgian army, Basil the Steward points out particularly the merits and strategic talent of David Soslan, Queen Tamar's spouse, comparing him to Alexander the Great:

„Neither he [David Soslan, E.K.] was idled nor let he his serfs be idled” as a certain chronicler says about Alexander¹⁵¹¹.

Commenting on this passage, T. Kaukhchishvili explains: "Perhaps the same Aristobulus (mentioned by David's historian) is meant here, or maybe George Hamartolus's *Chronograph*. But what attracts attention above all is the Greek form of the name "Alexandros". If Basil the Steward did not have a Greek original of the story at hand, then the translation he used as a source contained the so-called Graecisms (despite the fact that the popular Georgian form of the name at that time was "Alexander")."¹⁵¹²

2. Olympian. Alexander. Darius

This is how Basili the Steward describes the siege of the city of Ganja by the Georgian army:

„The warriors returned very happy, in Olympian splendor, because of the victory which was more praiseworthy than Alexander's victory over Darius”.¹⁵¹³

Regarding this section of the text, T. Kaukhchishvili offers such an explication: "The victory of Tamar's troops, that is to say, is more praiseworthy than Alexander's victory over the Persian king Darius. This refers to a well-known fact from Alexander the Great's

¹⁵¹¹ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 130 (in Georgian).

¹⁵¹² T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. Queen Tamar's Historians. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 3. 1974, p. 112 (in Georgian).

¹⁵¹³ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. Queen Tamar's Historians. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 3. 1974, p. 112 (in Georgian).

biography: as we know, in the sixth year of his reign (i.e. 330 BCE), he captured Darius and "destroyed the kingdom of Persia" (*Chronograph by George Hamartolus*).¹⁵¹⁴

As for the word "Olympian", which *The History and Eulogy of Monarchs* mentions several times in different contexts when exalting the incoronate, in this case too, it refers to the glorious victory comparable to those of the supreme Hellenic gods residing on Mount Olympus.

3. **Hermiones**

After the "Olympian" victory mentioned in the previous section of the text, Basil the Steward describes the entry of the army loaded with the bounty into Tbilisi and filling the city with the booty seized during the campaign: flags, captives and innumerable, fabulous treasures. The historian singles out the special contribution that the brothers Zakaria and Ivane Mkhargrdzeli had in this victory, writing;

"The most famous of the true **Hermiones**, Zacharia and Ivane."¹⁵¹⁵

What the word "Hermiones" means remains unclear. The question arises: Can it be related to the ancient world?

In connection with this word, T. Kaukhchishvili writes: "It means that Zakaria and Ivane Mkhargrdzeli were more famous than Hermione's sons. This is how this phrase is understood in the work. According to Marie Brosse, these children of Hermion are Castor and Pollux, the children of Leda. N. Marr's opinion is incorrect. The names Castor and Polydeuces (Pollux) and those of the divine and earthly fathers (Zeus, Tyndareus) have been well known in Greek mythology. The name Hermione does not appear in any version in connection with them. Hermione was the son of Europe, who founded the city of Hermione in Argolis. In addition, there are many women bearings the name Hermione: one is the

¹⁵¹⁴ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. Queen Tamar's Historians. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 3. 1974, p. 112 (in Georgian).

¹⁵¹⁵ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 128 (in Georgian).

daughter of Menelaus and Helen (i.e. the granddaughter of Leda), another is the moniker of Demetrius and Persephone, etc. But there is no "Hermion" or "Hermione" who was famous for her children - two sons, as, for example, Atreus (Agamemnon - Menelaus), Tyndareus, etc. Semantically, "Hermione" should not be a derivative of "Hermes" either. Therefore, we think the Greek name Hermione (Ermion) is irrelevant here."¹⁵¹⁶

T. Kaukhchishvili looks for the meaning of the word in other sources and writes: "In the works of Ioane Petritsi (II), the index of the Greek names includes the word "Ermaic": "And you apply your inner intellect among Ermions („ხოლო შენ-შორისი გონება დადე ერმაულთაგან ") (104).

"Let Apollo guide you Ermaic-like" (ერმაულად იმწუერვალენ აპოლოლო") (223).

This passage remains incomprehensible to us. Ioane Petritsi (as well as many other Georgian authors of the time) are familiar with the name "Ermes" (for Hermes). However, this word, just like the above mentioned "Ermione", does not seem to have been derived from "Ermes".

Sulkhan -Saba's dictionary includes the word "Ermian", which is explained as follows: "Ermian', i.e. when judging for punishment without the presence of the two referring parties" ("ერმიანი ესე იგი არს, რაჟამს საშჯელსა შინა განსაჯონ ვინმე თჳნიერ თანა ყოფითა ორკერძოთა მათ მოსარჩლეათა"), meaning that Zakaria and Ivane Mkhargrdzeli are more famous than "Ermians", i.e. those who do not bring or do not ask both sides to attend the judgment.

This explication may also be incorrect; nevertheless, at the current stage of our knowledge, it is closer to the truth than its earlier interpretation. "¹⁵¹⁷

According to V. Dondua, Hermion was an ancient Germanic king who became god after his death. The old Saxons used this word to refer to Mars, the deity of war. This means

¹⁵¹⁶ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. Queen Tamar's Historians. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 3. 1974, p. 112 (in Georgian).

¹⁵¹⁷ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. Queen Tamar's Historians. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 3. 1974, pp. 112-113 (in Georgian).

that the name of Mars (Hermione) had entered Georgian historiography. Queen Tamar's historian mentions the Mkhargrdzelis, already adorned with many epithets, as the children of Hermione.¹⁵¹⁸

Tina Kaukhchishvili is rather sceptical regarding this version of the definition of "Hermiones", as she is doubtful that the historians of Rustaveli's era could have been aware of the word used to denote the god-turned ancient German king or the ancient Saxons' reference to Mars (Ares).¹⁵¹⁹

Although T. Kaukhchishvili's version of the definition of the "Ermiones" looks quite convincing when supported by the attestation of "Ermian" in Sulkhan-Saba Orbeliani's dictionary, the meaning of the word in this context, nevertheless, remains unclear.

As already noted, this sentence is preceded and followed by the description of the rejoicing of the Georgians after the brilliant victory, as well as the account of abundant spoils and the worship of Queen Tamar. Against this backdrop, mentioning "Ermians", i.e. the jurors, seems out of place.

We think that the implied word is "Ermi", which stands not only as a reference to the deity Hermes, but also planet Mercury, a rogue planet also called Otarid¹⁵²⁰ and well known to the historians of *History of Georgia* as well as other authors of this period, producing works of other genres.

We also think that this word is presented in this excerpt in the adjective form, similar to "Achillian", "Aphrodotian" and "Apollonian", which, as seen above, can often be found in various works, including *Life of Kartli*.

¹⁵¹⁸ V. Dondua. "Of the Hermiones" of Queen Tamar's Time. Orion, Jubilee collection dedicated to the 80th anniversary from the birth of Ak. Shanidze. Tbilisi, 1967, pp. 152-155 (in Georgian).

¹⁵¹⁹ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. Queen Tamar's Historians. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 3. 1974, p. 113 (in Georgian).

¹⁵²⁰ Old georgian-greek documented dictionary of philosophical-theological terminology: (materials) / [Kartvelolog., Rustaveli Foundation of Humanities and Social Sciences; the project author and academic supervisor D. Melijishvilil, ed. A. Kharanauli, editors of the Greek text: L. Gigineishvili, V. Jugheli]. Tbilisi, 2010. Available online: <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=27&t=1690> Last viewed: 23.05.2024.

At the same time, we should take into account that planet Ermi, as attested in the dictionaries of the old Georgian language, often represented a beardless, armoured, victorious youth (**"they call so the type of youth that is beardless, armoured, with powerful hands"**¹⁵²¹) and, according to the perceptions prevalent in ancient Georgia, there was another star in its sky¹⁵²² (**"There is one other star in Ermi's sky"**¹⁵²³).

Subsequently, planet Hermes, brightness of which was visible to the eye and which was represented as a victorious beardless warrior, can be construed in this context as a "victorious young warrior" and the sentence can be translated accordingly as follows:

"Zacharias and Ivane, among the most famous of the truly **victorious young warriors**."

It is also possible that Hermes, whose sky was the second in order ("Ermi is in the second sky"¹⁵²⁴), i.e., closest to the sun, may also represent persons closest to Tamar - "the sun", which the young Mkhsrgrdzelis, who held the most important positions in the state, really were.

Therefore, we think that this passage is also related to antiquity.

¹⁵²¹ Georgian Dictionary. The present edition of the Dictionary repeats unchanged the text included in the two-volume collection of Sulkhan-Saba Orbeliani's works. **Source:** Sulkhan-Saba Orbeliani. Georgian Dictionary. Prepared by Il. Abuladze. Ed. El. Metreveli, Ts. Kurtsikidze. Tbilisi, 1991 (in Georgian). Available online: <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=8&t=12285> Last viewed: 28.05.2024.

¹⁵²² According to ancient perceptions, each planet had its own heaven as well illustrated in Sulkhan-Saba's Dictionary, regarding which Elguja Khintibidze comments: "The ancient astrological and religious views on the multiplicity of the heavens are also present in Georgian reality, founding their reflection in Sulkhan-Saba's Dictionary" (E. Khintibidze. The Ideological Worldview in *The Knight in the Panther's Skin*. Tbilisi, 2009, pp. 196-223 (in Georgian).

¹⁵²³ Georgian Dictionary. The present edition of the Dictionary repeats unchanged the text included in the two-volume collection of Sulkhan-Saba Orbeliani's works. **Source:** Sulkhan-Saba Orbeliani. Georgian Dictionary. Prepared by Il. Abuladze. Ed. El. Metreveli, Ts. Kurtsikidze. Tbilisi, 1991 (in Georgian). Available online: <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=8&t=12285> Last viewed: 28.05.2024.

¹⁵²⁴ Georgian Dictionary. The present edition of the Dictionary repeats unchanged the text included in the two-volume collection of Sulkhan-Saba Orbeliani's works. **Source:** Sulkhan-Saba Orbeliani. Georgian Dictionary. Prepared by Il. Abuladze. Ed. El. Metreveli, Ts. Kurtsikidze. Tbilisi, 1991 (in Georgian). Available online: <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=8&t=12285> Last viewed: 28.05.2024.

Chronicler, *The Chronicle of a Hundred Years*

The real name of the author of the works is unknown and nothing can be said for sure about him. Some believe he was a monk from Vardzia,¹⁵²⁵ while others think that he was a writer from Matskveri.¹⁵²⁶

The work describes the history from the 10s of the 13th century to the 10s of the 14th century. Given the chronological period depicted in it, the work talks about the Mongol rule in Georgia, detailing the stories of the reign of David Ulu and David Narin, and the tragic history of the decline and fragmentation of the country.

According to Tinatin Kaukhchishvili, "The chronicle is a well-organized and consolidated piece of writing; the author delves deeper into the essence, provides the essential information about the described events, and does not overburden the narrative with details. The work indicates a high level of historical insight into the 14th century Georgia".¹⁵²⁷

The Chronicle of a Hundred Years shows that the chronicler is well acquainted with Georgian, Mongolian, Persian, and Greek historical sources and oral traditions, and has a good command of the Mongolian and Greek languages. It is worthy of note that the author shows a critical attitude towards the sources.¹⁵²⁸

The Chronicle of a Hundred Years includes a number of interesting sections related to antiquity.

These passages will be discussed in the order they appear in the text.

1) "of the **twelve zodiacs of wise ancient Greeks**"

When describing the Mongolian chronology and calendar, the chronicler writes:

¹⁵²⁵ T. Jordania. *Chronicles and Other Materials of Georgian History and Literature*. Book 3. Tbilisi, 1967 (in Georgian).

¹⁵²⁶ K. Grigolia. *The Chronicler and Scientific Importance of his Works*. *Georgian Historiography*. Vol.1. Tbilisi, 1968 (in Georgian).

¹⁵²⁷ Sh. Khantadze. *Chronicler*. *Georgian Soviet Encyclopaedia*. Vol. 8. Tbilisi, 1984. p. 239 (in Georgian).

¹⁵²⁸ T. Kaukhchishvili. *Ancient World in Georgian Historiography*. *Chronicler*. Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili. Tbilisi, 1976. p. 293 (in Georgian).

“Also, they (Mongols, - E. K.) created a type of calendar with twelve months, in accordance with the twelve breeds of livestock [...] as once, the ancient **Hellenic Sages** created 12 signs of zodiac” ¹⁵²⁹.

T. Kaukhchishvili notes in this regard: "The author knows quite well the twelve zodiacs of the ancient Greeks and explains the new Mongolian chronology through their comparison." ¹⁵³⁰

It is indeed noteworthy that when narrating the history and customs of the Mongols, the chronicler often resorts to explanations or historical excursions into the Greco-Roman world, which indicates that the ancient world is more familiar and understandable to the Georgian reader of the 14th century than the Mongolian way of life and traditions.

2) **Vespasianus, Titus, Flavius Josephus**

As known, the last ruler of the Empire, Sultan Jalal ad-Din Mangburni (better known to Georgians as Jalaledin), conquered Tbilisi in 1226. The cruel subjugator placed icons on the bridge and ordered the Georgians to tread on them. Those who did not obey were beheaded. 100,000 Georgians refused to cross the bridge in defence of their faith. When giving his account of this tragic event, the chronicler writes:

„Calamities, never heard of before in the old books, befell; which (calamities, E. K.) can only be paralleled with extermination of Jews, who crucified Christ, by **Titus and Vespasian**, which misfortune of Jews is described by the Chronicler and teller of many stories, **Josephus**“ ¹⁵³¹.

T. Kaukhchishvili's commentary on this passage from the work is as follows: "What Sultan Jalal ad-Din inflicted on Georgians and Tbilisi is comparable to the extermination of Jews and destruction of Jerusalem under Titus and Vespasian, as described by Josephus (i.e.

¹⁵²⁹ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 159 (in Georgian).

¹⁵³⁰ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Georgian Historiography. Chronicler. Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili. Tbilisi, 1976. p. 298 (in Georgian).

¹⁵³¹ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 176 (in Georgian).

Flavius Josephus). Flavius Josephus in his *History of the Jews* (Books VI-VII) described the fall of Jerusalem and the ultimate conquest of Judea under Vespasian and Titus. This is what this information of the chronicler refers to".¹⁵³²

Thus, the reference of Flavius Josephus cited by the chronicler, on the one hand, serves the purpose of including this tragic Georgian narrative in the context of world history, and, on the other hand, aims at comparing Tbilisi to Jerusalem („თანა-შეესწორებოან“- they correlate with each other), which underscores the religious impact of the capital. Also, we do not think it is unintentional that the emphasis is laid on the fact that the destruction of Jerusalem is perceived as a story "aimed at the Judeans who crucified Christ"; this should indicate that Jalal al-Din's raid on Tbilisi, according to the chronicler, had to do with grave sins of the Georgians.

3) **Flavius Josephus, Astyages, Mandane, Croesus, Cyrus, Apollo, Delphic oracle, Trojan War**

This episode tells the story of how Davit, son of Lasha (or Ulugh), who, thanks to Queen Rusudan's sinister intentions, had been imprisoned for five years by the sultan of the Seljuqs of Rûm, Kaykaus ibn Kaykhusraw II, was released from captivity with the efforts of the Georgian nobles and at the Mongol Khan's pleasure. In this section of the work, which consists of a total of five sentences, the chronicler mentions a number of proper names, historical events and myths related to antiquity. It is interesting that the author mentions biblical narratives and stories related to antiquity side by side, in one context.

"It is a shame for me to tell this once more, but I cannot keep silent, for Rusudan disgraced herself by all the evil that she inflicted upon the son of her brother. However, Heavenly Providence dispelled her design, like the mischief of Ahitophel against prophet David, and did not heed it. The Divine dispels man's design, like the plot of the Pharaoh against Moses, when He saved Moses, a fugitive, from the Pharaoh's hands. And as **Joseph**

¹⁵³² T. Kaukhchishvili. *Ancient World in Georgian Historiography*. Chronicler. Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili, Tbilisi, 1976. p. 297 (in Georgian).

the chronicler says, He saved David from the hands of Saul, and the latter's plan became void. And let me also remember the story about the design, not a bad one, of king **Astyages** to marry [his] daughter **Mandane** to a Persian and the birth of her son, **Cyrus**, who later became king of Astyages, that is Croesus did not grasp the meaning of the prophecy of **Apollo**, queen I an orphaned storyteller, the powerful Croesus was defeated and captured by Cyrus, and more than that, the prophecy of **Priam**, the king of the Asians and all the [East], did not prove wrong towards prince **Alexander, Paris**, captured thirty two years [prior], who, after the abduction of **Helen**, wife of **Menelaus**, brother of **Agamemnon**, defeated the **Trojans** after the twenty-eight-year inexorable fighting and destroyed all his kin."¹⁵³³

Regarding the first part of this passage, T. Kaukhchishvili comments: "The same Joseph the chronicler is mentioned here the second time (see E.K. above) in relation to Rusudan's ill designs for her nephew – "as he escaped her hands as a fugitive the first time (perhaps Moses's escape from the Pharaoh is implied, since the previous passage deals with this – T.K.), as the chronicler Josephus says", because the quotation is almost non-existent, there is only a hint on survival. Therefore, it is difficult to identify the original. However, the source might be the *History of the Jews*, or more likely still *Studies of Jewish Antiquities*, the latter belonging to Flavius Josephus."¹⁵³⁴ Regarding the episode from the Trojan War, Tinatin Kaukhchishvili concludes: "it briefly explains the causes of the Trojan War and its outcome, stating that the war itself, according to the author of the version, lasted 28 years It appears that this version of the duration of the Trojan War was known in Georgia, and, as Georgian academics believe, the Georgians were familiar with the works of the Trojan cycle not through Homer, but some other version (more precisely, the works of the Trojan War cycle were not known only through Homeric version)".¹⁵³⁵

¹⁵³³ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 205 (in Georgian).

¹⁵³⁴ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Georgian Historiography. Chronicler. Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili. Tbilisi, 1976. p. 297 (in Georgian).

¹⁵³⁵ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Georgian Historiography. Chronicler. Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili. Tbilisi, 1976. p. 293 (in Georgian).

Regarding some of the names mentioned in the passage, Valery Asatiani comments: "A rather lengthy account about Astyages is provided by "the father of history" Herodotus (5th century BCE) in his *History* (I, 46; 73-75, 91, 107-112, 114- 130, 162; III, 62, VII, 8, etc.) . . . According to the chronicler, "Mandane" is the mother of the Persian king Cyrus (559-529). Her father Astyages intended to kill her infant child, because he had a dream in which his daughter appeared to him in his sleep and caused the deluge of all Asia. The interpreters of the dream warned Astyages that his grandson would overthrow his power. Therefore, Astyages instructed a "trusted man", Harpagus, to kill the child. Harpagus hides the child with a shepherd and thus saves him.

According to Al. Gamkrelidze, "Karisos" of *The History of Georgia* is the same well-known Lydian king Croesus, and the source for this episode is George Hamartolus's *Chronograph*. As for "Apollo's queen", it must mean "Apollo of Delphi" or "Delphian", and if the word "queen" has to be retained, then this "queen" must be Pythia".¹⁵³⁶

Regarding Al. Gamkrelidze's viewpoint, T. Kaukhchishvili comments: "Of course, Al. Gamkrelidze's observation makes it clear what the text is about (Croesus did not understand the prophecy of the Delphic Oracle; he was defeated in the battle with Cyrus and Cyrus captured him). However, the sentence remains somewhat incorrect."¹⁵³⁷

T. Kaukhchishvili makes the following comment regarding the word "chrismosis" mentioned in this section of the work: "Chrismosis (II, 205) - χρήσμος is so rare, not only in the original but also in the translated monuments, that these forms preserved in the writings of the chronicler deserve a special place alongside *Hellenian Tales* and *The History and Eulogy of Monarchs*."¹⁵³⁸

Thus, considering all these comments, the text can be understood as follows:

¹⁵³⁶ Al. Gamkrelidze. The Chronograph on "Karisos/Krisos/ Croesus". Georgian Source Studies. III. 1971, pp. 191-194 (in Georgian).

¹⁵³⁷ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Georgian Historiography. Chronicler. Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili. Tbilisi, 1976. p. 296-297 (in Georgian).

¹⁵³⁸ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Georgian Historiography. Chronicler. Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili. Tbilisi, 1976. p. 298 (in Georgian).

The chronicler is ashamed to tell this, but cannot keep silent, for she (Rusudan - E.K.) disgraced herself by all the evil that she inflicted upon the son of her brother. However, Heavenly Providence dispelled her design, like the mischief of Ahitophel against prophet David did not come true, for the Divine dispels man's design, like the Pharaoh's (plot - E.K.) crushed against Moses, who, while a fugitive, could initially slip away from the Pharaoh's hands, as Flavius Josephus would say. David was also saved from the hands of the Sultan, as the latter had evil plans. Here, the chronicler also remembers that the intention of king Astyages to send [his] daughter Mandane to Persians was not a good one, but it turned out well (the outcome was good - E.K.) as she begot a son - Cyrus, who became king after Astyages. He also mentions the prophecies made for Priam, the ruler of Asia and all the East, about Alexander Paris, who had abducted Helen, the wife of Agamemnon's brother, Menelaus, thirty-two years prior [before the fall of Troy - E. K.], which brought a twenty-eight-year-long continuous war with the Trojans, and caused the complete extermination of his [Priam's] kin.

Before attempting a more detailed analysis of the above section, I would like to suggest my own interpretation of the so-called "ambiguous" section of the passage, which reads as:

"That is Croesus did not grasp the meaning of the prophecy of **Apollo**, queen I an orphaned storyteller, the powerful Croesus was defeated and captured by Cyrus"

„ანუ არა ამაო იქმნა ხრიზმობიცა იგი აპოლონის **დედოფლისა შენისა კარისოსი განცდილი მე ობოლი მთხრობლი** ძლეული კარისოსა შეპყრობილ იქმნა კვროსის მიერ“.

T. Kaukhchishvili is right to point out, as noted above, that "Of course, Al. Gamkrelidze's observation makes it clear what the text is about (Croesus did not understand the prophecy of the Delphic Oracle; he was defeated in the battle with Cyrus and Cyrus captured him). However, the sentence remains somewhat incorrect".¹⁵³⁹

¹⁵³⁹ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Georgian Historiography. Chronicler. Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili. Tbilisi, 1976. pp. 296-297 (in Georgian).

In my opinion, this passage is the so-called “interpolation” of the chronicler, mentioning Rusudan (the queen) and himself (I, the orphaned narrator). With this insertion, the chronicler returns to the main line of the story, related to David's fate, reverting back to the first-person narrative, as in the beginning of the quote („რამეთუ სირცხულ მიწნს კადრებად და კუალად ვერ მიძლავს დუმილად, რამეთუ უპატიო ჰყო თავი თჳსი ბოროტითა ამით, რომელ აღადგინა ძმისწულსა თჳსსა ზედა “.) He compares Rusudan to Croesus (of your queen suffering Croesus) and likens Apollo's prophecy to his own words (narrative).

This assumption is further corroborated by the successive passage, in which ¹⁵⁴⁰the chronicler addresses Rusudan directly, referring to her again as the queen (the queen of the queens) and the monarch:

„Each of these was not created by their own intention. O wise one, descendant of good and honest roots, queen of the queens, Rusudan. What have you achieved? Look, the time of five years already passed amid troubles in the depths of deep den among the serpents, because the above-mentioned evil intentions were released by the supreme providence of God, the conqueror of all things, as if it had happened now”.

Thus, all the examples from the biblical or ancient sources brought by the chronicler in this quote speak of the inevitability of the divine will, which even the kings (all examples concern those with royal power) cannot amend. All those who tried to alter the divine destiny with evil intentions and tricks, were sooner or later severely punished by God; of course, Rusudan, David's tormentor, will obviously not be exempt from this. It is worthy of note that the story of the Trojan War mentioned at the end of the passage also indicates that punishment befalls not only kings, but also their subjects:” defeated the **Trojans** after the twenty-eight-year inexorable fighting and destroyed all his (Priam's E.K.) kin”¹⁵⁴¹.

¹⁵⁴⁰ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Georgian Historiography. Chronicler. Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili. Tbilisi, 1976 (in Georgian).

¹⁵⁴¹ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 205 (in Georgian).

4) "Rome and the land of the Romans ruled by four hypatoses"

When describing the enthronement in Alaghat of Khulagu (Ulo) Khan, a descendant of Chinggiz Khan, the chronicler writes that previously four noins governed the dominion of the Mongols:

“At first, the subject countries lived under these four tamakh-noins. Romgur, that is, Khorasan, Iraq, Adarbadagan, Movakan and Barday, Shirvan, all of Georgia, Khlat and Greece up to Asia was ruled by these four noins. They ruled these countries”¹⁵⁴².

To better explain the system of the Mongol rule, he writes: “How in Antiquity Upon the death of Rimos, the country of Romos (“Romosianni”) was ruled by four hypatoses.”¹⁵⁴³.

Hypatos (ჰპატოსი, იპატი, ვიპატოსი) - ὑπατος "a noble in king's service" is used here in the sense of a ruler. The term, coined from the Byzantine Koine, also denoted the office of the Roman consul. In Georgian reality, Georgian nobles also bore this title. According to the inscriptions on the Jvari Monastery, the title of hypatos was held by Stephanoz's brother Demetrius and his son, Adarnase (before becoming the prince of Kartli).¹⁵⁴⁴ Regarding the definition of other terms, T. Kaukhchishvili notes: "Romosianni" („რომოსიანნი“) is the publisher's conjecture, based on the alternative reading of the main manuscripts. The phrase "to the Ions and Rome" come from Vakhtang, and Iv. Javakhishvili also has "to the Ions". "Romosian" is considered to be derived from the name of "Romos", the founder of Rome.”¹⁵⁴⁵

¹⁵⁴² Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 298 (in Georgian).

¹⁵⁴³ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 298 (in Georgian)

¹⁵⁴⁴ Corpus of Georgian Inscriptions, Lapidary Inscriptions. Vol. I. East and South Georgia (V- X cc.). Compiled and edited by N. Shoshiashvili. Tbilisi, 1980, p. 20 (in Georgian).

¹⁵⁴⁵ T. Kaukhchishvili. Ancient World Georgian Era Historiography. Chronicler. Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili. Tbilisi, 1976. p. 298 (in Georgian).

Although Greek terms are used, it can still be assumed that they refer to the Tetrarchy – rule of four - established by Emperor Diocletian, during which the Roman Empire was ruled by 4 rulers: 2 emperors and 2 Caesars; this assumption is reinforced by the fact that the text, despite the publisher's conjecture, mentions "Rome" and the country of "Romans".

5) Mosomachus, Neoptolemus, Pighas(?), Achilles, the Myrmidons

One of the sections of the sub-chapter "David, the sixty fifth King of Kartli, son of King Dimitri, Bagrationi", mentions Samadavla, presumably, the eristavi of Hereti, who, as evident from the writing, supports the idea of King David presenting himself to Qazan Khan. Opinions vary as to which saeristavo Samadavla was the governor;¹⁵⁴⁶ this issue, however, is beyond the scope of our research.

The writer makes a special mention of the military merits of this 13th c. nobleman: „Eristavi (head feudal) Samadavla [...],resembling the Jew, Mosimachus, or the prominent Neoptolemus Pighas, the famed commander of Myrmidons“.¹⁵⁴⁷

Tinatin Kaukhchishvili explains this passage as follows: "The brave fighter and famous archer is compared to Mosimachos. The Jew Mosomakhos, is the same Mosomachos as mentioned earlier (by David's historian and in *The History and Eulogy of Monarchs*). To compare, while these two historians alongside Mosomachus also mentioned Achilles tutored by the centaur, here, Achilles's son, Neoptolemos, is mentioned. Neoptolemus is the son of Achilles, and, as known, Achilles (and subsequently Neoptolemus) was the chief of the Myrmidons. As for "Pighas", we do not commonly see any literary source ascribing him this epithet. Linguistically, it seems to be one complex - "Neoptolemeos - Pighas" (just like "Alexander Paris " above). Perhaps it should be πegasos Pegasus - a winged horse quite popular in Greek mythology (the winged horse of Perseus); the episodes about Pegasus and

¹⁵⁴⁶ K. Digmelashvili, D. Kavadze. Historical Monuments of Lagodekhi Municipality. Tbilisi, 2021, p. 14 (in Georgian); M. Bakhtadze. The Institute of Eristavis in Georgia. Tbilisi, 2003, pp. 122-124 (in Georgian); T. Jojua. The Portrait of Arsen I Kolonkelisdze Chkondidel-Mtsignobartukhutsesi (1170 s) at the Kolagiri Monastery of Gareji: Historical and Source Study Analysis. Davit Gareji International Conference – Multidisciplinary Study and Development Strategy. 2019. Georgia. Proceedings. Tbilisi, 2020, pp. 77-81.

¹⁵⁴⁷ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, pp. 301-302 (in Georgian).

the Greek hero Bellerophon also appear in *Hellenian Tales* in the form of "Pygas" and "Pygasso" (*Hellenian Tales*, Ill. Abuladze edition, Enimki Moambe, 1940, pp. 25, 39). Subsequently, this place should read as follows: just as Neoptolemus had a beloved stallion, so did Eristavi Samadavla. Semantically, however, the word "Pygas" in this manuscript seems superfluous to me; it may even be a mistake"¹⁵⁴⁸

Ultimately, Tinatin Kaukhchishvili cannot explain this passage with complete certainty.

We would like to agree with the renowned scholar that the word "Pygasus" confirmed in the text of the chronicler and appearing in *Hellenian Tales* in the form of "Pygas" and "Pygasso", is closely related to the myth on Bellerophon, as it refers to Pegasus, the winged horse born from the severed head of Medusa, which Bellerophon himself had tamed and which he rode when he lashed out at the monstrous chimera. Pursuant to Greek mythology, Pegasus has nothing to do with Achilles' son Neoptolemus. In the eighth narrative of *Hellenian Tales* titled "Narratives Designed for the Epitaph of Basil the Great", we read: "The eighth story deals with Pygasus, i.e. Velerophantus, since both of them are doubtful."¹⁵⁴⁹ Therefore, it is unclear why the chronicler connects Neoptolemos with Pegasus.

Construing "Pighas" as an epithet of a stallion seems less convincing, as ancient literature does not contain such an instance.

How then should this semantic inconsistency be resolved, and what should the word "Pygasi" mean in this context?

First of all, I would like to fully agree with T. Kaukhchishvili's opinion that the word "Pyghas" is mistakenly used. However, it should be explained whether the mistake is to be ascribed to the author or the copyist and why it is a mistake. I think we have to do with the mistake made by the copyist, as the passage of the original text should have contained the

¹⁵⁴⁸ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Georgian Historiography. Chronicler. Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili. Tbilisi, 1976. p. 294 (in Georgian).

¹⁵⁴⁹ Il. Abuladze. *Hellenian Tales*. Bulletin of the Mari Institute of Language, History, and Material Culture (Enimki). X. Tbilisi, 1941, p. 43 (in Georgian).

word “Pyrrhus” - Πύρρος – (“ruddy, fiery haired”), alias for Neoptolemos, which the copyist apparently misspelled as “Pygas”. Subsequently, the text should be restored in the following way: “Eristavi Samadavla, a man gifted with all kinds of military virtues, like the Jew Mosomakhos, or the chosen Neoptolemus **Pyrrhus**, glorious tutor of the Myrmidons.”

This adjustment clarifies the meaning of the passage: Eristavi Samadavla singled out for his military prowess and resembled Mosomachus and Neoptolemus Pyrrhus, son of Achilles.

Importantly, when commenting on this passage, T. Kaukhishvili felt that Neoptolemus and Pighas are closely interconnected; she points out: “linguistically, they seem to be one complex: “Neoptolemus – Pighas”.¹⁵⁵⁰

My suggested reading of the text also elucidates the point why the author attaches the name “Pyrrhus” to Neoptolemus as well as the phrase “glorious tutor of the Myrmidons”, since historical sources make reference to another Neoptolemus, a prominent warrior in Alexander the Great’s army, a descendent of the Eakids Family and, presumably, of the kings of Epirus (Arrian, *Anabasis Alexandri*, ii.27). Importantly still, there was another Pyrrhus, king of Epirus (319/318-272 BCE). Subsequently, unless supplied with the clarifying phrase “the famous tutor of the Myrmidons’”, the reader could construe Neoptolemus mentioned in the passage as being a descendant of Pyrrhus, king of Epirus.

It is worth noting that Pyrrhus, in the form of „პვროს“, appears in *Hellenian Tales* as well, specifically in the “Criticism of Julian the First” („ივლიანეს პირველისა განქიქებანი“). When referencing Priam's daughter Polyxene, it says that Achilles, enchanted by her, was fatally wounded with an arrow shot by Paris at the temple of Apollo. The story continues as follows: "And his son Pyrrhus, having become stronger, appeared to him in a vision and told him to kill Polyxen for him, by whose power he was damned."¹⁵⁵¹

¹⁵⁵⁰ T. Kaukhishvili. *Ancient World in Georgian Historiography*. Chronicle. Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili. Tbilisi, 1976. p. 294 (in Georgian).

¹⁵⁵¹ Il. Abuladze. *Hellenian Tales*. Bulletin of the Mari Institute of Language, History, and Material Culture (Enimki). X. Tbilisi, 1941, p. 32 (in Georgian).

It is important that Pyrrhus is also mentioned by Chakhrukhadze. In Tamariani, Chakhrukhadze says when praising Tamar's son, Lasha Giorgi:

"You, a young Pyrrhus, who defeated Nosr like,

You were described, Iso, by the sage, the Assyrian." (VI, 37, 1)

Commenting on this section of Chakhrukhadze's poems, Ivane Lolashvili notes: "It is clear from the context that the stanza praises the young Lasha Giorgi, whom the poet calls the new Pyrrhus. Two persons are known by the name of Pyrrhus: Neoptolemus, the son of Achilles, and the great military commander Pyrrhus, king of Epirus (319-272), who was killed in a battle with the Macedonians. In this case, Pyrrhus should be Neoptolemus, the son of Achilles, who distinguished himself fighting alongside his father in the Trojan battles. To praise David and Giorgi, the poet uses beautiful analogies: if David Soslan is a hero like Achilles, his son Giorgi is a new Pyrrhus, the son of Achilles."¹⁵⁵²

Thus, the tradition of comparing the hero with Neoptolemus apparently existed in Georgian fiction as early as the 12th century, and is repeated by the chronicler two centuries later in connection with another hero.

6) Assassination of Alexander the Great

2 passages of the work mention the death of Alexander the Great and information on his murder in particular. Let us examine these sections separately:

A) Storyteller, Alexander, Medeios and Antipater

„It was said that he (David VII Ulu E.K.) died poisoned by his wife Esukan, as a story-teller says about a great **Macedonian**, he visited **Midos'** place [as a guest, - E. K.], suffering from headache and in thoughts, that **Midas and Antipatros** gave him some drug [poison, - E. K.]“¹⁵⁵³.

¹⁵⁵² Old Georgian Hymnographers. I. Chakhrukhadze. *Praises of Queen Tamar*. The text published with research and a dictionary supplied by Iv. Lolashvili. Tbilisi 1957, p. 101 (in Georgian).

¹⁵⁵³ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 268 (in Georgian).

Thus, in this first section, the chronicler relates the popular belief about the death of David VII Ulu to come as a result of being poisoned by Esukan, the daughter of noin Chormaghon and David's last – fourth – wife. The work alludes to revenge as the reason for the king's murder, namely, Esukan, who had a love affair with Basil of Ujarma and Chqondidi, took vengeance on her spouse who had put to death her lover for being indecent and dishonouring the king's bed. The chronicler compares Esukan's behaviour with the story told by the "storyteller" about the murder of Alexander the Great by Midos and Antipatros.

In this section of the work, we will focus on specific sections for the analysis of important information related to antiquity

• **"as the storyteller says."**

Several assumptions have been made about the meaning of the "storyteller".

Ivane Javakhishvili interprets this word as meaning a historian.¹⁵⁵⁴

Pavle Ingorokva equates the "storyteller" with ποιητής.¹⁵⁵⁵

G. Mamulia points out that the word is mentioned in *Life of Kartli* by other authors as well, for example, Queen Tamar's historian believes that ancient historians were commonly referred to as "great storytellers" (for example, Homer, Plutarch, the author of *Alexander Romance*, etc.), authors who, in the modern sense, are writers rather than historians.¹⁵⁵⁶

T. Kaukhchishvili notes: "Georgian "literary craftsman" corresponds literally to the Greek λογοποιός. This word has multiple meanings even in the original Greek version. The first meaning is that of λογογράφος, which is strictly designed to be used for historians. The second meaning pertains to writers of parables (e. g., Aesop is λογοποιός), the third to the creators of all types of stories (especially political), and so it goes. In *Hellenian Tales*, "Omios" is a "literary craftsman" (p. 52). In short, this word has both a broad, general, meaning (notwithstanding who the author is – a man of letters or a scientist) and a specific

¹⁵⁵⁴ Iv. Javakhishvili. *Historical Literature*. Tbilisi, 1916, p. 183 (in Georgian).

¹⁵⁵⁵ P. Ingorokva. *Girogi Merchule. Georgian Writer of the Tenth Century*. Tbilisi, 1954, pp. 554-558 (in Georgian).

¹⁵⁵⁶ G. Mamulia. *For the Identity of "the First Great Logographers"*. *Issues of the History of the Peoples of the Caucasus*. Tbilisi, 1966, pp. 241-246 (in Georgian).

meaning (a historian, poet, storyteller). If, for example, we consider this passage to be taken from the novel by Pseudo-Callisthenes, "literary craftsman" would mean "novelist", and if, say, we ascribe it to the *History* by Aristobulus, then "literary craftsman" would be a historian.¹⁵⁵⁷

It is difficult to say who this particular instance refers to as a "literary craftsman"; however, since Pavle Ingorokva believes that this story is taken from *Alexander Romance*,¹⁵⁵⁸ The chronicler, most likely, refers to Pseudo-Callisthenes.

● **Macedonian**, he visited **Midas**' place [as a guest, - E. K.], suffering from headache and it is suspected that **Midas and Antipatros** gave him some drug One version of the translation of the text presents Alexander the Great, suffering from a headache and being in thoughts when paying a visit to Midos, as poisoned by Midos and Antipater.¹⁵⁵⁹

Based on Il. Abuladze's definition of the word „იჭვ“,¹⁵⁶⁰ our understanding of the translation of this passage is as follows:

When Alexander the Great was visiting Midos, Midos and Antipater gave Alexander, who was suffering from a headache (თავ-მტკივნეულობად მყოფისა) and was absorbed in thoughts ([მყოფისა] იჭვსა)...¹⁵⁶¹

As known, Midos is Medeios of Larissa (in Thessaly),¹⁵⁶² Alexander's closest friend, Antipatros, the father of Iollas and Kassandros, was a general and statesman under the kingships of Philip of Macedon and Alexander the Great.¹⁵⁶³

¹⁵⁵⁷ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Georgian Historiography. Chronicler. Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili. Tbilisi, 1976. pp. 294-295 (in Georgian).

¹⁵⁵⁸ P. Ingorokva. Literary Heritage of Rustaveli Era. Rustaveli Collection. Tiflis, 1938, p. 62 (in Georgian).

¹⁵⁵⁹ Chronicler. The Chronicle of a Hundred Years (an excerpt - manuscript H-1067). Ed. R. Metreveli. Published by V. Silogava. Tbilisi, 2009, p. 41 (in Georgian).

¹⁵⁶⁰ იჭუ - «სუნდისი», thought; «მოლოდება» - see Il. Abuladze. Dictionary of the Old Georgian Language (materials). Tbilisi, 1973 (in Georgian).

¹⁵⁶¹ იჭუ - «სუნდისი», thought; «მოლოდება» - see Il. Abuladze. Dictionary of the Old Georgian Language (materials). Tbilisi, 1973 (in Georgian).

¹⁵⁶² R. A. Billows. Antigonos the One-Eyed and the Creation of the Hellenistic State. Berkeley and Los Angeles, 1990.

¹⁵⁶³ "Antipater". In: Encyclopædia Britannica. Ed. by H. Chisholm. Vol. 2 (11th ed.). Cambridge, 1911, p. 133.

There were divergent opinions about the poisoning of Alexander the Great as early as antiquity. Some authors (Curtius Rufus and Justin) supported the version of Alexander being murdered, others (Arrian) rejected it, while some others (Diodorus, Plutarch) did not favour the two versions of Alexander's death (by illness and through murder). Nor does modern science have a specific answer to this issue.¹⁵⁶⁴

This story, according to the chronicler, was narrated by a "literary craftsman/storyteller", who, as noted above, scholars believe to be Pseudo-Callisthenes, the author of *Alexander Romance*.¹⁵⁶⁵ However, the prime version of the novel, as T. Kaukhchishvili points out, portrays Antipatros as responsible for the death of Alexander, by having his own sons - Iollas and Kassander - poison the king.¹⁵⁶⁶

As T. Kaukhchishvili assumes, the chronicler relied on the edition of the account of Alexander's life in which Medeios also took part in Alexander's murder. At the same time, according to T. Kaukhchishvili, "Midos" 'can be a distorted form of "Iollas" ', Alexander's cup-bearer. We come across Medeios only in Ariane's and Justin's works. However, it seems these authors were not known to the chronicler and other historians of *Life of Kartli*.¹⁵⁶⁷

ბ) „It is written, as in Aphrosinians; someone said, that Antipater fought and killed young Cassander“¹⁵⁶⁸

In this passage, which is confirmed only in the registers of queen Mariam and Machabeli, the author renders the story told by the "Aphrosines" before the battle between

¹⁵⁶⁴ Relative to this, refer to: T. Kaukhchishvili. Ancient World in Georgian Historiography. Chronicler. Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili. Tbilisi, 1976. p. 295 (in Georgian).

¹⁵⁶⁵ P. Ingorokva. Literary Heritage of Rustaveli Era. Rustaveli Collection. Tiflis, 1928, p. 62 (in Georgian); T. Kaukhchishvili. Ancient World in Georgian Historiography. Chronicler. Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili. Tbilisi, 1976. p. 295 (in Georgian).

¹⁵⁶⁶ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Georgian Historiography. Chronicler. Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili. Tbilisi, 1976. p. 295 (in Georgian).

¹⁵⁶⁷ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Georgian Historiography. Chronicler. Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili. Tbilisi, 1976. p. 296 (in Georgian).

¹⁵⁶⁸ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 266 (in Georgian).

the troops of Khan Abagha and his brother Tegutar, (, which took place in Kartli under Narin David; the story recounts that during the confrontation, featuring Antipatros, mentioned in the murder of Alexander the Great, young Kassandros killed someone.

Let us consider individual sections of this passage.

● **“in Aphrosinians”**

T. Kaukhchishvili highlights the linguistic ambiguity of this excerpt: "If the form – “by the Aphrosinians” – is correct, then we do not know what "Aphrosinians" means (sounds like a title of some work!) ... The word "Aphrosinians" per se is close to the Greek word ἀφροσύνη (lack of reason), used by all Greek writers, dating back to Homer, and is the opposite of σοφροσύνη and σοφία. We don't know of any work called "Aphrosines" (lack of common sense, act of recklessness) that recounts the death of Alexander the Great.” ¹⁵⁶⁹

In my opinion, a certain connection can be discerned between the first episode (about the poisoning of Alexander the Great) and the second one, about Antipater and Cassandros. In particular, the chronicler indicates in the first passage that he has used two sources of information: one being a **"literary craftsman/story-teller"** for the account about Alexander the Great's murder, and the other being **“the Aphrosinian”** “or the account about Antipater and Cassandros. I share T. Kaukhchishvili's assumption and suggestion that the phrase (“the Aphrosines – E.K.) should be a name of some work. It is noteworthy that this latter source has not been created by any **"literary craftsman"**, i.e. historian or writer, which leads me to suppose that it is "Ephemerides" - Ἀλεξάνδρου ἐφημερίδων βιβλία (old Georgian „ეფემერიდონი“), the journal describing the daily activities of Alexander the Great, compiled by the king's private secretaries, Eumenes of Cardia and, putatively, Diodotos of Erythrai.¹⁵⁷⁰ Information about the existence of these records can be found in the works of Plutarch, Nepos and Arrian, who reconstruct the final days of Alexander's life through those exactly

¹⁵⁶⁹ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Georgian Historiography. Chronicler.Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili. Tbilisi, 1976. p. 296 (in Georgian).

¹⁵⁷⁰ Athenaeus, Deipnosophistae, 10.434B

"Ephemerides".¹⁵⁷¹ The text of the so-called "Ephemerides" has not survived, its sole fragment has been preserved in *Varia Historia* by Aelian.¹⁵⁷² According to modern studies, "Ephemerides" most probably represent an authentic text.¹⁵⁷³ Importantly, Pseudo-Callisthenes also includes information about the existence of this journal, calling its author *υπομνηματογραφος*.¹⁵⁷⁴

Thus, "told by the Aphrosines", most likely, refers to "The Ephemerides of Alexander the Great", whose existence could have been known to the chronicler through various sources. It is also possible to assume that the title of the work was distorted by the chronicler himself (as a result of relying on the oral account) or by the copyist.

● „Antipater fought and killed young Cassander“

Regarding this section, Tinatin Kaukhchishvili writes: "It is not clear who fought and who killed whom. We are not aware of the battle between Antipater and Alexander. There was a disagreement between Antipater and Alexander, after which Iollas and Cassander "killed" the king.

Can the two reports be mutually complementary? Alexander the Great was poisoned by Antipater at the hands of Medeios (or Iollas) and young Cassandros (he was born around 350 BCE and was about 27 years old at the time; was he still a youth?) (the Georgian text, as we have it today, does not contain any reference to Iollas who is mentioned alongside both Kassander and Medeios in both versions of the accounts).

The text of the second passage, which is ambiguous in its existing form, undoubtedly means the following: they fought. e. i. the king and Antipatros had a disagreement, and Antipater had his young son Cassandros kill the king."¹⁵⁷⁵

¹⁵⁷¹ Cornelius Nepos, Eumenes 1.4-6., Arrian, Anabasis, 7.4.6., Plutarch, Eumenes, 1-2;

¹⁵⁷² Aelian, *Varia Historia* 3.23

¹⁵⁷³ A. M. Chugg. The Journal of Alexander the Great. *Ancient History Bulletin* 19.3-4. 2005, pp. 155-175.

¹⁵⁷⁴ W. Kroll. *Historia Alexandri Magni Pseudo-Callisthenes*. Berlin, 1926, 3.33.14.

¹⁵⁷⁵ T. Kaukhchishvili. *Ancient World in Georgian Historiography. Chronicler Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili*. Tbilisi, 1976. p. 296 (in Georgian).

I agree with T. Kaukhchishvili's opinion that the passage „It is written, as in Aphrosinians; someone said, that Antipater fought and killed young Cassander“¹⁵⁷⁶, which, as mentioned above, is attested only in the registers of Queen Mariam and Machabeli, and precedes the passage about Esukan poisoning David by several paragraphs, is a complement to the latter story, and, most likely, the two stories were placed together in the text. We lean towards this assumption primarily because, as T. Kaukhchishvili notes, the text is ambiguous as to who fought against Antipater and who was killed by Cassandros.

Our assumption is further reinforced by the context of the work. As already noted, this passage of the work talks about the confrontation between Khan Abagha and his brother Tegutar's troops in Kartli under Narin David.

Shortly before these events, Narin David received Tegutar, who had been defeated and exiled by Khan Abagha, in Kutaisi with great honour and promised to help him, intending to use him against the Khan. Tegutar moved to Kartli and started ravaging the place.

Let us follow the contents of this specific section.

Then Khan Abagha started begging Narin David that he would no longer help Tegutar and promised many gifts in return. David agreed, because he suspected Tegutar of treachery, as he had heard from Tegutar's children that Tegutar was planning to betray him and closed the roads to horsemen in such a way as to make it impossible to ride back. Tegutar knew nothing of it. When Abagha learnt that King David was not helping Tegutar – there is an inserted story of Antipater and Cassandros:” and it writes, as is written in the Aphrosinians, someone said that, while fighting Antipatros, young Kassander killed him” - he sent his commander, Sirmon-Badur, and other chief noins with a lot of troops, and summoned David Ulu and his army. The King was ill at the time.

It is utterly unclear why the chronicler should have inserted the story of Antipater and Kassander into this context, making it look completely artificial. It would be much more

¹⁵⁷⁶ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 266 (in Georgian).

expedient to relate the sentence to the episode about Midos and incorporate it into it as follows:

„It was said that he (David VII Ulu E.K.) died poisoned by his wife Esukan, as a story-teller says about a great **Macedonian**, he visited **Midas**' place [as a guest, - E. K.], suffering from a headache and being in thoughts, that **Midas and Antipatros** gave him some drug [poison, - E. K.], also it is written, as in Aphrosinians; someone said, that Antipater fought and killed young Cassander”

When adjusting or "filling in" the text as suggested, it becomes clear that the work presents two versions and two sources about Alexander's murder. And the conditional "opposition" between "**story-teller**" and "**written by the Aphrosinians**" becomes more clearly defined when specified that the former account belongs to Pseudo-Callisthenes (Alexander was poisoned by Midos and Antipater) and the latter ("it is written besides") draws on "Ephemerides" (Antipater instructed Cassander to poison Alexander).

It is important to note that, as confirmed by the recently discovered fragment of *Life of Kartli* containing this section from the chronicler's work, this episode included other evidence related to antiquity that will be discussed below.

c) **(H-1067) manuscript**

A 2-sheet fragment (H-1067) that represents a manuscript version of one section of the chronicler's work and is deposited at the K. Kekelidze National Centre of Manuscripts was published in 2009. The first page of the fragment, which was obtained from Mikhail Tamarashvili reserves, has E.Takaishvili' note inscribed, saying that the manuscript was part of the chronicle translated by Bernarde of Naples, a Franciscan missionary, and was repositied in the Torre del Greco church.¹⁵⁷⁷

¹⁵⁷⁷ Chronicler. The Chronicle of a Hundred Years (an excerpt - manuscript H-1067). Ed. R. Metreveli. Published by V. Silogava. Tbilisi, 2009, pp. 5-14 (in Georgian).

Notably, prior to being brought to Naples before 1680, the manuscript consisted of 40 pages. As M. Tamarashvili comments, the manuscript was copied from an old book written in Khutsuri script and differed from the text of *Life of Kartli* published by Marie Brosse.¹⁵⁷⁸

It should also be taken into account that this fragment of *Life of Kartli* is the oldest of the manuscripts that have reached us and predates the edition copied by Klimiashvili in 1697 (Q-1219) by at least 20-25 years.¹⁵⁷⁹

The manuscript, which tells the story of the enthronement of King Demetrius II before being summoned to the Horde, contains the above section, dealing with the story of how David Ulu was poisoned by his wife, Esukan. Importantly, this passage is quite different from the text of other manuscripts. Let us consider this particular passage.

"And it is said that he died through the poison given to him by his wife Esukan. as the **literary craftsman** would say of the **Great Macedonian** who was suspected to be poisoned when he drank from the cup of **Heracles** while feasting with **Midos**. The same way they say Esukan took vengeance on David for putting to death Basil of Ujarma whom David had killed for his dishonourable behaviour, for it is said that Basil of Ujarma committed adultery with Esukan and dishonoured the King's bed, and threw off his cassock, and stole the power. And for this dishonour was Basil put to death."¹⁵⁸⁰

Compared to the version discussed above, this excerpt exhibits the following differences pertaining to our research (there are other differences; however, they are not of principle importance for our research):

1) regarding the use of the word Macedonian, the text does not contain the word **ოჭზბს**, (**suspicion**), which, it should be noted, the publisher of the text thinks is inexplicable

¹⁵⁷⁸ For the history of the manuscript, cf. Chronicler. The Chronicle of a Hundred Years (an excerpt - manuscript H-1067). Ed. R. Metreveli. Published by V. Silogava. Tbilisi, 2009, pp. 5-14 (in Georgian).

¹⁵⁷⁹ Chronicler. The Chronicle of a Hundred Years (an excerpt - manuscript H-1067). Ed. R. Metreveli. Published by V. Silogava. Tbilisi, 2009, p. 51 (in Georgian).

¹⁵⁸⁰ Chronicler. The Chronicle of a Hundred Years (an excerpt - manuscript H-1067). Ed. R. Metreveli. Published by V. Silogava. Tbilisi, 2009, p. 17 (in Georgian).

and redundant, as he interprets it as “**suspicious of the medicine**”.¹⁵⁸¹ We will not dwell on the word here, as we have already commented on it above;

2) Instead of the word “**იჭვსა**” (suspicion), the text uses „**ეჭუისმეოფსა**” (“conjecturing”);

3) In connection to Alexander the Great, the text says that he was “**feasting**”, meaning he was with Midos during the evening meal;

4) The text specifies that Alexander the Great drank from the cup („**შემსუმელისა თასისა**”), while other manuscripts do not explain in what form the “poison” was given to Alexander;

5) This manuscript does not mention **Antipater** and **Cassander**;

6) The text does not give specific names of the **killers or the organizers of the murder** of Alexander the Great;

7) A new character appears with the name “**Heracles**”.

Let’s us now examine each of the differences separately:

We have already examined the existing versions regarding the death of Alexander the Great above. Therefore, we will not return to this issue and will only add that the sources do not particularly emphasize that Alexander, who was visiting Midos, “was feasting” in the evening. As for the sources that support or inform us about the version of Alexander's poisoning, all of them indicate that the poison was put in the drink, namely wine. It is also noteworthy that the given passage does not name the organizers or perpetrators of Alexander's assassination, unlike other manuscripts that reference the names of Midos, Antipater, and Cassander.

Before commenting on the new character, “Heracles”, we will once again return to the issues concerning the interpretation of “suspicion” and “conjecturing”.

¹⁵⁸¹ Chronicler. The Chronicle of a Hundred Years (an excerpt - manuscript H-1067). Ed. R. Metreveli. Published by V. Silogava. Tbilisi, 2009, p. 50 (in Georgian).

As noted above, "suspicion" (ოჭკსა) should be understood as "thought" and not as "suspicion"; it is not the determinative of the word "poison", as the meaning of "suspicion of poison" („ოჭკსა წამლისასა“) - "poison of doubt or suspicion" („ექვის, ექვიანობის წამალი“) - is completely vague in this context (this word, as mentioned, is even considered as "redundant"). Therefore, we think this passage should be translated as “suffering from a headache and being pensive” (თავ-მტკივნეულობად მყოფისა და ოჭკსა), which will not render the word „ოჭკსა“ out of place or incomprehensible at all. This interpretation is further corroborated by the very version of the word „ექუისმყოფსა“ (conjecturing) present in the manuscript (H-1067) wherein the given concept is presented not as two separate words, but as a semantically combined one word. Here, again, similar to “suffering from a headache and being pensive”, we interpret the word „ექუისმყოფსა“ as being indulged in thought, i.e. pensive” rather than “having a suspicion or being suspicious”.

As for the understanding and interpretation of the passage „შემსუმელისა თასისა ირაკლისის თავმტკივნეულობად, ექუისმყოფსა“ (Having drunk the cup to Heracles and suffering from a headache and being pensive), the publisher of the text translated and explained it as follows (we bring a longer quote): “The above passage regarding the assassination of David Ulu is divided into two parts. In the first, the assassination of the king is compared to that of Alexander the Great, who was poisoned while feasting (eating the evening meal); David was apparently poisoned and killed by Esukan in similar conditions. In the second part, jealousy that led to this act is compared to the poisoning and murder of the greatest mythological hero of the ancient world, Heracles („ირაკლისი“), also poisoned and killed on the basis of jealousy. The episode of the death of Heracles, when he was killed out of jealousy by Deianeira, his second wife, is well known. Namely, when Heracles brought home the beautiful daughter of King Eurytus of Oechalia as a captive, Deianeira sent Heracles a cloak (garment), stained with the blood of the centaur Nessus that he had killed. Heracles put the garment on and suffered terrible pains; subsequently, he was burned on a huge funeral pyre built on Mount Oeta and ascended to Olympus to join the gods.

This is how skilfully, in a relatively small text (as seen, although lengthy, the description consists of only two or three sentences), the chronicler manages to compare the death of King David with that of Alexander the Great as resulting from being poisoned during a feast, and explain his death on the grounds of jealousy, relating it to the analogous death of Heracles, the hero of the ancient world. In fact, by doing so, the author compares King David, on the one hand, to Alexander the Great and, on the other hand, to Heracles.

The explication and interpretation of the episode of King David's death, which was so far vaguely presented in the works of the chronicler, was made possible through the explication of the aforementioned previously unused fragment of *Life of Kartli*, which will probably be the subject of many more studies in the future”.¹⁵⁸²

Thus, as V. Silogava explains, "jealousy, brought as the grounds, is compared to the poisoning and murder of the greatest mythological hero of the ancient world, Herakles. It is not clear what specific jealousy is meant when referring to the poisoning of David by Esukan. The text clearly indicates that Esukan was not jealous of David, she committed the murder out of "vengeance for (to revenge – E.K.) Basil of Ujarma, who the king had killed for his dishonourable behaviour." The problem here is again caused by the misinterpretation of the word "pensive" („ექუთნებოვნება“) as well as the misunderstanding of the context. In addition, "pensive" is used with reference to Alexander the Great and not to Heracles. However fascinating it might be to see the allusion to the myth of Deianeira and Heracles here, this is simply impossible, given the structure and content of the sentence. To specify, the phrase **“of the Great Macedonian, who was feasting with Midos and drank from the cup of Heracles and suffering from a headache and being pensive** “cannot be divided into 2 stories, or two parts, because we have one story and one character - Alexander, "feasting with Midos", "who drank from the cup" and "who was suffering from a headache", and “was pensive”. This begs a question, what does "Heracles" have to do with all this and who is he?

¹⁵⁸² Chronicler. The Chronicle of a Hundred Years (an excerpt - manuscript H-1067). Ed. R. Metreveli. Published by V. Silogava. Tbilisi, 2009, pp. 52-53 (in Georgian).

We would like to agree with V. Silogava's opinion that the text really implies the mythical Heracles, albeit not in the context with Deianeira.

In my opinion, in this case we are dealing with the information concerning the death of Alexander preserved in the sources (first recounted in the *Ephemerides*), according to which Alexander was poisoned when he emptied a large cup full of undiluted wine in honour of Heracles (Iust. 12.13.7; Plut. Alex., 75.3; Ar. 7.24.4-25.1; Diod. XVII, 117).

Let us examine this account from Diodorus of Sicily in detail:

„τούτων δὲ παρακελευομένων θυσίας ἐπιτελεῖν τοῖς θεοῖς μεγαλοπρεπεῖς μετὰ πάσης σπουδῆς παρεκλήθη πρὸς τινα τῶν φίλων Μήδιον τὸν Θετταλὸν ἐπὶ κῶμον ἐλθεῖν: κάκεῖ πολὺν ἄκρατον ἐμφορηθεὶς ἐπὶ τελευτῆς Ἡρακλέους μέγα ποτήριον πληρώσας ἐξέπιεν“ (Diod. XVII, 117).

"They urged him to offer abundant and immediate sacrifices to the gods, and then Medios the Thessalian, one of his friends, offered him to take part in the komos (here: feast – E.K.). There he drank a lot of undiluted wine in honour of the death (in memory) of Heracles, and finally, having filled a large cup, he emptied it all at once."

The same information we can find in the text of Plutarch: “Μηδίου δεηθέντος ὥχето κωμασόμενος πρὸς αὐτόν· κάκεῖ πῶν ὅλην τὴν νύκτα καὶ τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν, ἥρξατο πυρέττειν, οὔτε σκύφον Ἡρακλέους ἐκπιὼν οὔτ’ ἄφνω διαλγῆς γενόμενος τὸ μετάφρενον ὥσπερ λόγχῃ πεπληγώς...(Plut. Alex., 75.3)

At Midon's request, he went hunting with him; and behold, after drinking continuously for the whole second day, he was seized with a fever. This did not happen after he had drunk the "Cup of Hercules," nor after he felt a sudden pain in his back, as if he had been thrust into it by a spear...

In our opinion, this is exactly what is meant by the chronicler's phrase "**he drank from the cup of Heracles**".

It can be said in addition that it was very important for Alexander the Great to honour the mythical Heracles because, as Plutarch says:

Ἀλέξανδρος ὅτι τῷ γένει πρὸς πατὸς μὲν ἦν Ἡρακλείδης ἀπὸ Καράνου, πρὸς δὲ μητρὸς Αἰακίδης ἀπὸ Νεοπτολέμου, τῶν πάνυ πεπιστευμένων ἐστί.

"As for the lineage of Alexander, on his father's side he was a descendant of Heracles through Caranus, and on his mother's side, he was a descendant of Aeacus through Neoptolemus; this is accepted without any question" (Plut. Alex. 2.1.).

Accordingly, the account given in the manuscript (H-1067) provides additional information about the details of the poisoning of Alexander the Great.

Conclusion

Thus, when examining the *History of Georgia*, it becomes evident that the materials related to antiquity were quite widely used in relation to the events of different eras of Georgian history. Such cases are especially frequent with the authors of the 11th-14th centuries. As Iv. Javakhishvili rightly points out, during this period, "Georgian historians manifest the knowledge of Hellenistic literature. The works of Georgian historians abound with references to Hellenistic literature. At the same time, they are presented more meticulously and in greater detail than expected, which induces us to think that the knowledge of Hellenic literature must have been quite profound in Georgia."¹⁵⁸³

Tinatin Kaukhchishvili notes consequently that Georgian historians are quite familiar with the ancient world - Greco-Roman literature, history, mythology and art. Moreover, the Georgian authors are not only familiar with this material, but also use it "to clarify, explicate and correlate the specific details of different stories".¹⁵⁸⁴

As a rule, materials from the works of different authors are used to draw analogies.

¹⁵⁸³ Iv. Javakhishvili. *The Purpose, Sources and Methods of History in the Past and Now*. B. I. Old Georgian Historical Literature (5th -18th centuries). Second-third revised edition. Tbilisi, 1945, p. 29 (in Georgian).

¹⁵⁸⁴ T. Kaukhchishvili. *Ancient World in Georgian Historiography*. Chronicler. Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili. Tbilisi, 1976. p. 298 (in Georgian).

T. Kaukhchishvili comments that it is often impossible to determine how a certain material got into a particular work - from the original or through a translation. However, frequent uses of rare Greek words in the works are suggestive to the scholar that the Georgian authors had a good command of the Greek language and chronographers, accordingly, read philosophical and theological literature in the original.¹⁵⁸⁵

T. Kaukhchishvili also points out that it has not yet been determined with certainty whether Georgian authors read Homer in the original.¹⁵⁸⁶

Herewith we put the material related to antiquity, preserved in the works of the authors of *Life of Kartli* (the names in bold indicate the material also preserved in the works of other authors)

Leonti Mroveli: **Alexander the Great**, Azon, "Protatos", a religion created by Alexander.

The author of *The History and Eulogy of Monarchs*: **Mount Olympus**; Asphodelus; Elysian Field; **Homer** **Plutarch**; **Alexander the Great**; Pyrrhus; **Achilles**; **Mosomachus**; **centaur Chiron**; Socrates; Plato; Alexander Aphrodisias; Thales; Artemis; Aphrodite; **Apollo**; **Planets**: Cronus, Zeus; Aphrodite, **Hermes**, **Apollo** and Ares; Pelops; Hippodamia; Pluto; Persephone; Trojan War; the Age of Heroes; Artaxerxes; Themistocles; Pythodorus; Critias; four elements.

Basil the Steward (*Ezosmodzghvari*): **Alexander the Great**; **Aristobulus**; **Olympus**; **Alexander**; **Darius**; **Planet Hermes**;

Chronicler: zodiac; **Vespasian**; **Titus**; **Flavius Josephus**; Astyages; Mandane; Cyrus; Croesus; Priam; Paris Alexander; **Trojan War**; **the Trojans**; Helen; **Agamemnon**; **Menelaus**; **Apollo**; **Mosomachus**, **Neoptolemus** **Pyrrhus**; **Achilles**; the Myrmidons; **Alexander the Great**; Meidos; Antipater; Kassander; "Ephemerides"; Heracles;

¹⁵⁸⁵ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Georgian Historiography. Chronicler. Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili. Tbilisi, 1976. p. 299 (in Georgian).

¹⁵⁸⁶ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Georgian Historiography. Chronicler. Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili. Tbilisi, 1976. p. 299 (in Georgian).

Thus, as T. Kakhchishvili has rightly observed, Georgian historiography of this particular period used one and the same material: for example, skilled archers were compared to Mosomachus and Achilles, the history of the Jews was described by Flavius Josephus, the Trojan War lasted 28 years, etc. The scholar attributes this to both the fact that the authors were referencing each other's writings and the fact that was the only material available at that time.¹⁵⁸⁷

Shota Rustaveli's *The Knight in the Panther's Skin*

Giorgi Ugulava

Historical panorama:

The Knight in the Panther's Skin is widely acknowledged to have been written at the turn of the 12th and 13th centuries (or, according to K. Kekelidze, in the 13th century). This historical period brings together several factors at the same time. On the one hand, a large part of Asia (the Arabian Peninsula, Mesopotamia, Syria, Iran, etc.), including the Caucasus and Georgia, became part of the Arab Empire, the so-called Caliphate, during the period of the Arab rule (7th-10th centuries), which facilitated cultural transfer within this expanse, including setting a common linguistic and cultural standard, and the accessibility and speedy dissemination of narratives, stories and information.

In the 11th -12th centuries, the influence of the Seljuk Turks spread over a significant part of the Arab Empire (Iran, Northern Mesopotamia, Eastern Anatolia, and a large part of the Caucasus). The Seljuk Turks relied heavily, both culturally and politically, on local governance systems and adopted local cultural traditions; subsequently, the cultural transfer in this relatively unified space was quite quick.

¹⁵⁸⁷ T. Kakhchishvili. *Ancient World in Georgian Historiography*. Chronicler. Jubilee Collection in commemoration of the 100th anniversary of the birth of Iv. Javakhishvili. Tbilisi, 1976. p. 299 (in Georgian).

The Knight in the Panther's Skin is a cultural product of the period when David the Builder finally liberated Georgia (the battle of Didgori and capture of Tbilisi in 1121-1124), its eastern part in particular, from Turkish influence and created a single, strong, and centralized state that united the largest part of the Caucasus and remained the most important political power in the region over the span of a whole century, up until at least 1220-1235 (the entry of the Mongols into Georgia). Georgia 's close connection with the Eastern culture of this period, including literary motifs, stories, aesthetics, cultural and geographical area, is easy to explain from a historical perspective.

On the other hand, the Byzantine Empire under the rule of the Comnenus dynasty experienced a relatively stable period in the 12th century. This was manifest in economic development as well as the growth of population and urban settlements. Trade and cultural contacts with the Italian cities of Venice and Genoa intensified. On the cultural level, this period is characterized by the so-called early humanism, with express interest in the authors of the ancient era. Starting from the 7th century, Byzantium was first and foremost preoccupied with ancient cultural and philosophical heritage; thus, the study of ancient philosophy acquired special urgency and translations of ancient texts, supplied with explications, appeared. The rule of the Komnenos dynasty is considered to be among the cultural pinnacles in the history of Byzantium.

It is logical to assume that this trend had a rebound on Georgia, which had active political and cultural contacts with Byzantium, and was also reflected in *The Knight in the Panther's Skin*, the major literary work of the period.

As a cultural monument, *The Knight in the Panther's Skin* should be portraying Georgia of that period as a political reality and cultural picture, symbolizing the encounter of Western and Eastern cultures.

Terms used:

The ancient terms used in *The Knight in the Panther's Skin* can be divided into several categories.

Proper names: Plato, Cronus, Moly

Geographical terms: navel of the sea

Other terms and concepts: courtship, imitate, the maker of every form, self-indulgence, the lover . . . must; with fire, water, earth, and air; I am sundered from life, death is become shy of me; She is the joy of the world, she is treasure and due [his ultimate purpose] - „ვადო“ “due); “Three are the ways of showing friendship by a friend: First, the wish for nearness, impatience of distance; then giving and not grudging, unweariedness in liberality; and attention and aid, roaming in the fields to help him.”

A direct connection with the ancient world is evident in lines 3-4 of stanza 791 in *The Knight in the Panther's Skin*:

Quotation: I venture to remind you of the teaching of a certain discourse made by Plato:

‘Falsehood and two-facedness (i.e. duplicity, hypocrisy) harm the flesh (i.e. body) and then the soul’.” (791, 3-4).

The author refers to Plato to convey the wisdom learnt from Plato that lies and duplicity injure man both physically and mentally. Various opinions have been expressed regarding this passage. The research that has lasted over 100 years, mainly focuses on whether the above assertion does pertain to Plato and why, for what purpose, the author mentions Plato's name.

A significant part of the scholars believe that Plato's works do not contain the above assertion and its main message, and that Rustaveli did not quote Plato directly, nor would he use any of his thoughts.

In one of the earliest studies, dating back to 1912, Marjory Wardrop believes that the works of the Greek philosopher do not contain the fragment that Rustaveli attributes to Plato.¹⁵⁸⁸

The same opinion is voiced by Korneli Kekelidze in his *History of Ancient Georgian Literature*, long considered to be the most fundamental research in the history of Georgian literature. According to Kekelidze, Plato does not refer specifically to the 4th century BCE philosopher Plato, but rather it was at that time commonly used as a general signifier of an educated, wise, and intelligent man. To support his opinion, Kekelidze brings an argument that the Eastern tradition often made mention of the names of Plato and Aristotle in this context.

Kekelidze: "It is also true that the poem even brings a certain statement citing philosopher Plato in one section – "Falsehood, and two-facedness injure the body and then the soul" (789); however, since such a statement is not found in Plato's writings, we are induced to think that Plato's name is brought here to stand as a representatives of "wise men" and "philosophers" whom the poet often refers to as authorities, in the same way as Eastern, Persian-Arabic, literature, often uses the names of Plato (Aflaton) and Aristotle, not as proper names proper, but as synonyms for wise and intelligent men."¹⁵⁸⁹

K. Kekelidze's opinion is shared by other scientists (for example, A. Baramidze, Sh. Nutsubidze).¹⁵⁹⁰

Divergent versions of the interpretation of this passage can also be found in the Georgian research of Rustaveli's work. P. Ingoroqva and I. Lolashvili relate this section to

¹⁵⁸⁸ *The Man in the Panther's Skin*. A Romantic Epic by Shot'ha Rust'haveli. A Close Rendering from the Georgian Attempted by M. S. Wardrop. Tbilisi, 1966 (Reprinted from the Original English Edition, London, 1912), p. 180.

¹⁵⁸⁹ K. Kekelidze. *History of the Ancient Georgian Literature*. Vol. II. Tbilisi, 1958, p. 180 (in Georgian).

¹⁵⁹⁰ Al. Baramidze. *Shota Rustaveli*. Tbilisi, 1975, p. 171 (in Georgian); III. Нуцубидзе. *Творчество Руставели*. Тбилиси, 1958, с. 91, с. 96, с. 102.

the Georgian manuscript entitled "From the Wisdom of Philosopher Plato", and the opinion expressed in it that "envy and lies constitute the source of all misfortunes".¹⁵⁹¹

N. Natadze and E. Khintibidze link the above passage to Plato, although they do not think that Rustaveli is literally quoting Plato. According to Natadze, Rustaveli draws from Plato's worldview asserting the immortality of soul and that its fate after death is determined by the person's behaviour during his lifetime.¹⁵⁹²

E. Khintibidze also believes that Rustaveli's above quote does reflect Plato's opinion, although he does not specifically identify it and does not agree with the opinion that it should be coming from the apophthegmatic collection "From the Wisdom of Philosopher Plato". Quite the contrary, he believes that the above passage is influenced by *The Knight in the Panther's Skin* itself.¹⁵⁹³

Other scholars also link the above passage to Plato. However, some of them believe that this specific statement by Plato has simply not reached us and Rustaveli relies either on an oral rendition of Plato or some other source.¹⁵⁹⁴

According to another assumption, supported by several Georgian scholars, Rustaveli relies on Plato, although he does not quote him verbatim, but rather conveys his worldview. L. Aleksidze connects the above passage to Plato's seventh letter, which voices the opinion that unjust people suffer both in this world and in the afterworld.¹⁵⁹⁵

R. Tvaradze connects the mentioned passage with Plato's *Gorgias* ("every act has left its smirch upon his soul, where all is awry through falsehood and imposture", 524-525) and

¹⁵⁹¹ P. Ingorokva. The Literary Heritage of Rustaveli Epoch. Rustaveli Collection. Tbilisi, 1938, p. 791 (in Georgian); Iv. Lolashvili. Studies and Wisdom of Philosophers. Supplied with research and dictionary. Tbilisi, 1969, p. 73 (in Georgian).

¹⁵⁹² *The Man in the Panther Skin*. School Edition with Dictionary and Commentary. Ed. by N. Natadze. Tbilisi, 1974, p. 527 (2006, p. 474) (in Georgian).

¹⁵⁹³ E. Khintibidze. World Outlook Issues in *The Man in the Panther Skin*. Tbilisi, 1975, pp. 347-348 (in Georgian).

¹⁵⁹⁴ I. Megreldze. In lieu of the Epilogue. In: M. Gogiberidze. Selected Philosophical Writings. Vol. IV. Tbilisi, 1978, p. 348 (in Georgian).

¹⁵⁹⁵ L. Aleksidze. "Lies and Duplicity Harm the Flesh, and then the Soul". Tsiskari. No. 8. 1990, pp. 106-112 (in Georgian).

Laws ("For everyone that is either faithless or foolish . . . is making for himself, in his woeful old-age, at life's close, a complete solitude" " 5, 730)¹⁵⁹⁶.

B. Bregvadze connects the noted passage with the Neoplatonic tradition, which preaches the unity and interconnectedness of the body, flesh and soul.¹⁵⁹⁷ E. Khintibidze, on the other hand, believes that the quote from Rustaveli's poem is not a reception of any specific episode or fragment from Plato; instead, it is entirely related to Plato's ethical doctrine and his philosophical worldview, according to which worldly life affects the human soul (Plato, (X, 613a - 621d). "In his *Republic* (2, 382), Plato repeats the same supposition. E. Khintibidze believes that Rustaveli is familiar with Plato's doctrine and consciously accepts the thesis which is acceptable for Christian theology and forms one of the foundations for the Christian worldview.

In this regard, Rustaveli and Plato conceptually draw from the same provision. Z. Khintibidze believes that Rustaveli relies on Plato's point of view, although he conveys it with his "free interpretation", characteristic of Rustaveli's principle for citation.¹⁵⁹⁸

To conclude, the two opinions that single out from among the others can be summarized as follows: according to one, Rustaveli names Plato as a synonym of wisdom, a prudent person, and subsequently attributes his thesis to him, i.e. he provides a general reference to the universal wisdom rather than any specific text by Plato, while according to the other opinion, Rustaveli relies on Plato, although he conveys his proposition, not following the principle of exact citation, but rendering it as a free translation.

In another fragment, Rustaveli mentions an ancient mythological name, Kronus

Quotation: "Then the immeasurable wrath of God overtook Kajeti [fortress],

Watching angrily, Kronus got rid of the beneficial influence of the sun,

¹⁵⁹⁶ Perseus Collection, Greek and Roman Materials. Available online:

<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/collection?collection=Perseus%3Acollection%3AGreco-Roman> Last viewed: 09.11.2021.

¹⁵⁹⁷ B. Bregvadze. Platon and Rustaveli. In: Plato. Parmenides. Translation, Preface with Appendices and Commentary by B. Bregvadze. Tbilisi, 2002, p. 374, p. 377, p. 386 (in Georgian).

¹⁵⁹⁸ E. Khintibidze. The World View of Rustaveli's Vepkhistaosani (*The Man in the Panther Skin*). Tbilisi, 2009, pp. 474-496 (in Georgian).

To them also in wrath turned over the wheel and circle of the sky,

The fields could not contain the corpses; the army of the dead was increasing.” (1414)

There are two leading opinions among researchers regarding Cronos. One connects him with the astrological name and the planet Saturn, and the other with Cronos as a mythological personage.

The more widely shared opinion among scholars attributes "Cronos" mentioned by Rustaveli not to a proper name, but an astrological term, corresponding to planet Saturn.¹⁵⁹⁹ This opinion is further corroborated by the fact that one of the manuscripts of *The Knight in the Panther's Skin*, in the glossary supplied in the form of comments, provides an explanation of Cronos as a star.

The second opinion links Cronos from the above episode to god Cronus of ancient Greek mythology, which relates to the divine system existing prior to the Olympian Faith.¹⁶⁰⁰

In another fragment (stanza 1276), Rustaveli mentions the term "moli" (მოლი - mantle)

Quotation:

“The sorcerer lubricated (accord. to one of the manuscripts: ‘donned’) his body with some Moli,

At the very moment he was lost from sight, he flew over the rooftops.” (1276, 3-4)

Pursuant to a more widely shared scholarly opinion, the word “moli ”mentioned by Rustaveli should refer to a mantle.¹⁶⁰¹ At the same time, however, there exists a hypothesis

¹⁵⁹⁹ E. Khintibidze. The Kronus of *The Man in the Panther Skin*. Tsiskari. No. 2. 1971, pp. 144-152 (in Georgian); E. Khintibidze. The World View Of Rustaveli's Vepkhistaosani (*The Man in the Panther Skin*). Tbilisi, 2009, pp. 182-195 (in Georgian).

¹⁶⁰⁰ D. Kumsishvili. On the issue of "Dionysus" and "Divnos" in *The Knight in the Panther's Skin*. Mnatobi. No. 8. 1969, pp. 158-169 (in Georgian); D. Kumsishvili. Notes on Z. Kiknadze's Letter. Tsiskari. No. 2. 1970, pp. 142-148 (in Georgian); Z. Kiknadze. On Dionysus and Kronos in *The Knight in the Panther's Skin*. Tsiskari. No. 11. 1969, pp. 119-122 (in Georgian).

that allows for the possibility to connect Rustaveli's "moli" to Homer's "Moly" (Odyssey, 10, 305) and conclude as a result that Rustaveli is familiar with Homer's poems and relies on them.

Z. Khintibidze, drawing on E. Khintibidze's above interpretation of the quote, believes that, for the correct perspective of the research, it is necessary to compare not only separate terms, but also the entire passages from both Homer and Rustaveli that make use of the term in question. As a result, he comes to the conclusion that the artistic images of Circe from Homer and P'hatman from Rustaveli relate to each other and represent similar personages. Circe's image, according to the scholars researching the above quotes, has influence on P'hatman's image, while Rustaveli, who is well acquainted with Homer's era, is also influenced by it when creating the artistic image of his personage. After conducting a detailed analysis of the above two passages, the scholars come to the conclusion that Rustaveli allows for a free reception of the above mentioned scene from Homer.¹⁶⁰²

Both of these passages describe a typologically similar episode in which the epic hero finds himself in the world of a stranger, a sorceress, or an exotic woman. After Homer, the character of Circe, with certain transformations, can be found in the works of other ancient authors. Z. Khintibidze believes that P'hatman should be the result of this type of transformation.

In stanza 584, Rustaveli mentions the term "navel of the sea".

Quotation: "She said to them: 'Go and lose her there, where is the navel (i.e., the midst) of the sea'" (584, 1)

¹⁶⁰¹ Iv. Lolashvili. Homer, Shavteli, Rustaveli. Mnatobi. No. 2. 1960, pp. 143-149 (in Georgian); V. Asatiani. Ancient and Byzantine Traditions in Ancient Georgian Literature. Tbilisi, 1996, pp. 159-161 (in Georgian); V. Baakashvili. Homer in Ancient Georgian Literature. In: Issues of Ancient Georgian Literature. Vol. II. Tbilisi, 1964, p. 97 (in Georgian).

¹⁶⁰² Z. Khintibidze. Homer and Rustaveli – The Homeric Principles of Compositional Organization and the Epic Tradition. Tbilisi, 2005, pp. 213-223 (in Georgian). S. Chintibidze. Ein Fall der Rezeption von Homers Odyssee in Rustvelis Vepxistqaosani. Georgica. 28. 2005, S. 167-182; Z. Khintibidze. Compositional Function of the Circe-Myth in Greek-Roman, Medieval European and Georgian Epic Traditions: Typological Similarity of Literary Reception? Phasis, Greek and Roman Studies. 10 (II), 2007, pp. 48-56.

The term the Navel of the sea, standing for the end of the world, prevailing in the ancient perceptions about the world. It is this exactly term that the ancient tradition uses on a number of occasions to refer to the extreme end of the world. Later, this spatial perception of the universe, typical for antiquity, was adopted by the medieval tradition as well. In ancient literature, the term is found in Homer's *Odyssey* (1, 50).

The Knight in the Panther's Skin contains one more passage (stanzas 1034-1069) that may be related to antiquity. This passage tells the story of Avtandil going to seek Nestan-Daredjan and coming across a caravan. While looking for Nestan-Daredjan, Avtandil comes across merchants who are afraid to enter the sea, fearing the pirates. Avtandil promises the merchants that he will protect them from the pirates. When they go into the sea, they really encounter pirates, whom Avtandil slays.

In her article, E. Kobakhidze connects the above passage with a well-known mythological story of the kidnapping of God Dionysus by Tyrrhenian pirates. This mythological story appears in many ancient literary works (Homeros, Hymn. 7; Euripi. Cyc. 13-14, Ovid. Met. 3, 576) and the Western cultural tradition repeatedly resorts to its modifications in the subsequent centuries.

We see the reception of this myth in *Dionisiaka* by Nonnus, the author from late antiquity who depicts Dionysus as a hero fighting against the evil and portrays the pirates as absolute evil (Nonn. Dion. 45-196).

E. Kobakhidze analyses these two passages in detail in her article and finds similarities between them in terms of contents (plot background, acting characters, the motif of forgiveness towards the supplicants, opposing the evil singlehandedly, receiving divine help, etc.) as well as symbolism (symbols of lion, wine, goat etc.), and concludes that this passage from Rustaveli's work must represent a revised variant of the ancient mythological and literary tradition with the author, Rustaveli, being well acquainted with the plot and the main motif of the ancient myth. The scholar believes that this should have happened mainly

through the translations made in the Middle Ages. To be more precise, Rustaveli was familiar with the *Dionysiaka* and the Nonnusian version of the myth.

The author also supports her opinion with the arguments of the archaeological traces of local and imported works of art often found on the territory of ancient Georgia, including the mosaic from Dzalisi, the statues found in Sarkineti, the statue of Dionysus from the village of Kodistskaro, etc., which indicate that the mythological image of Dionysus must have been well known to the Georgian society of that period.

The mosaic from Dzalisi has an incomplete fragment preserved with the image of a dolphin that might be representing an episode from the myth of Dionysus and the Tyrrhenian pirates.¹⁶⁰³

Many scholarly studies on the core beliefs and philosophical understanding of Rustavelian love (“მოყვარება”) connect it with the ancient philosophical tradition.

Z. Khintibidze relies on N. Natadze's studies and connects Rustavelian love with Plato's *Theory of Forms* and even with Neoplatonism.

E. Khintibidze connects the Rustavelian understanding of love with the ancient philosophical tradition, namely, Plato and Aristotle's ethics.¹⁶⁰⁴

1. What does “the love - the first and genus of the supreme forms” mean (stanza 20, 1)?
2. In what sense does Rustaveli use the word “imitate” (stanza 21, 4)?

¹⁶⁰³ E. Kobakhidze. One more Reception of Antiquity in *The Knight in the Panther's Skin*. Kadmos, Journal of Studies in Humanities. 2020, pp. 204-221 (in Georgian); I. Tsitsishvili. The Art of the Pre-class Society. In: I. Tsitsishvili. The History of Georgian Art. Tbilisi, 1995, pp. 18-23 (in Georgian).

¹⁶⁰⁴ N. Natadze. Towards the commentary on the Prologue of *The Man in the Panther Skin*. The Herald of the Department of Social Sciences of the Georgian Academy of Sciences. No. 2. 1963, pp. 163-177 (In Georgian); N. Natadze. Rustavelian Love and the Renaissance. Tbilisi, 1965 (In Georgian); N. Natadze. At the Turn of the Times. Tbilisi, 1974 (In Georgian); N. Natadze. Shota Rustaveli, *The Man in the Panther Skin*. School Edition. With Introduction, Literary Review, Dictionary and Commentary. Ed. by N. Natadze. Tbilisi, 2006 (In Georgian); T. Chiladze. The Sign of Rose Blooming. Tbilisi, 1984 (in Georgian); E. Khintibidze. World Outlook Issues in *The Man in the Panther Skin* Tbilisi, 1975 (In Georgian); E. Khintibidze. The World View of Rustaveli's *Vepkhistqaosani* (*The Man in the Panther Skin*). Tbilisi, 2009 (In Georgian).

The words “clan/kind” („გვარი“) and “tribe” („ტომი“) mentioned in verse 20 must be associated with Antiquity.

Quote: „მიჯნურობა პირველი და ტომი გვართა ზენათა“ (სტრფ. 20) “I would speak of a love [which is] the first and genus of the supreme forms

Rustvelology has long been engaged in the discussions of this issue and, in fact, there is a consensus among the researchers that Rustaveli’s use of “clan” („გვარი“) and “tribe” („ტომი“) is, on the one hand, connected to the medieval Georgian philosophical tradition, and to Ioane Petritsi in particular, in whose works these terms are repeatedly mentioned. On the other hand, it is related to the Greek "eidos" and "genos", which are philosophical terms dating to antiquity and are found first in the works of Plato and Aristotle, and subsequently in the works of the Neo-Platonists.¹⁶⁰⁵

Ever since Vakhtang VI (early 18th century), there circulated an opinion about Rustavelian love to be perceived not as worldly, but as divine, meaning, in particular, that human soul relates to God. After Vakhtang, this opinion gained further support in the subsequent era,¹⁶⁰⁶ albeit it also became subject to criticism.¹⁶⁰⁷

A divergent opinion on this issue can be found in modern studies: E. Khintibidze believes that understanding Rustavelian love combines the Christian tradition, on the one hand, and the ancient tradition, on the other hand, notably, the Platonic concept of love and Aristotle's ethics.

According to E. Khintibidze, Rustavelian love, which implies love between people, including carnal love, does not oppose the divine form of love; on the contrary, it should be considered as its constituent part.¹⁶⁰⁸

¹⁶⁰⁵ Relative to this issue, refer to Z. Khintibze's research carried out within the frames of the grant project "Reception of Antiquity in Georgian Fiction" Also N. Natadze, 1963; 1965, pp. 130-135, 140-142; 1974, p. 142; 2006, p. 467. (in Georgian).

¹⁶⁰⁶ Relative to this, refer to Z. Gamsakhurdia. 1972, pp. 99-100 (in Georgian).

¹⁶⁰⁷ E. Khintibidze. The World View of Rustaveli’s *Vepkhistqaosani* (*The Man in the Panther Skin*). Tbilisi, 2009, pp. 405-408, 627 (in Georgian).

¹⁶⁰⁸ E. Khintibidze. The World View of Rustaveli’s *Vepkhistqaosani* (*The Man in the Panther Skin*). Tbilisi, 2009, pp. 618-620, p. 652 (in Georgian).

According to the latter theory, in particular, as opposed to *N. Mari's* opinion (see N. Mari, 1910, p. 49-50) (for criticism of *N. Mari's* opinion, see E. Khintibidze, 1975, p. 223-236), the Rustvelian notion of love, the worldly manifestation of love, i.e. the friendship of people and their mutual love, which includes the true love between a man and a woman, does not oppose the divine form of love, i.e. the love of God by man (see E. Khintibidze, 2009, pp. 618-620, 652). In this respect, its correspondence with Plato's *Theory of Forms* is not observable, since Plato considers human love only as a reflection of divine love.

In this regard, Rustavelian love has more affinity with the gospel love¹⁶⁰⁹ than with the Platonic *Symposium*, although it must also have a connection with the philosophy of love discussed in the *Symposium*.¹⁶¹⁰

Z. Khintibidze considers, drawing on E. Khintibidze, that Rustavelian love is a Renaissance category, according to which worldly love is divine love. In this regard, Rustaveli fully fits into the Renaissance concept, which perceives divine and Adamic ადამური dimensions as one whole. Interestingly, Rustaveli is ahead of his time in this respect - he had elaborated on the Renaissance concept of love much earlier than the European Renaissance.^{1611 1612}

It is important to note that some scholars relate one more episode, specifically the phrase “the face of every form” in the second stanza, to antiquity - Aristotle's *On the Soul* in particular.

¹⁶⁰⁹ *Mathew* 22, 37-40; Mark 12, 30-31; Luke. 10, 27; 1 John, 4, 8

¹⁶¹⁰ Refer to Z. Khintibidze's above research.

¹⁶¹¹ Refer to Z. Khintibidze's above research.; Also – E. Kintibidze, The World View of Rustaveli's *Vepkhistaosani* (*The Man in the Panther Skin*). Tbilisi, 2009, pp. 652-655 (in Georgian).

¹⁶¹² E. Khintibidze. The World View of Rustaveli's *Vepkhistaosani* (*The Man in the Panther Skin*). Tbilisi, 2009 (in Georgian).

In this episode, the author tells us about the creation of the world. Back in the 30s and 40s, P. Tsintsadze and M. Gogiberidze believed that Rustaveli is talking here about producing the Aristotelian form, i.e. giving a form to the unknown.¹⁶¹³

Research and scientific discussion of this provision continued into the second half of the 20th century. We have included it in our work in order to fully present the ancient reception; however, we do not believe we have sufficient arguments to affirmatively elaborate on this hypothesis, especially since a part of scholars do not agree with this opinion and believe that it is not the Aristotelian concept of the creation of the universe that Rustaveli upholds in this passage, but the Christian one, according to which every soul is created by God.¹⁶¹⁴

Another possible reception of antiquity can be found in the 23rd stanza, in which Rustaveli names “leisure”, i.e. having time for the loved one, in other words having means and resources to give up one's entire personal self to the loved one, as befitting a lover.

Opinions as to the Rustavelian concept of “leisure” vary among the Rustavologists. “Leisure” has been defined as having time, that is, availability, as spiritual compatibility, suitability of two persons,¹⁶¹⁵ as well as peace of mind¹⁶¹⁶ and “mental and cognitive

¹⁶¹³ P. Tsintsadze. *The Man in the Panther Skin* (The World Outlook and the Artistic Design). Tiflis, 1936, p. 17 (In Georgian); M. Gogiberidze. The History of Philosophy. Tbilisi, 1941, p. 216 (In Georgian); M. Gogiberidze. Rustaveli, Petritsi, Preludes. Tbilisi, 1961p. 25, pp. 58-50 (in Georgian).

¹⁶¹⁴ Relative to this, refer to Iv. Lolashvili. On Rustaveli's Worldview. Newspaper *Sakhalkho Ganatleba*. 21. IX. 1966a (in Georgian); Iv. Lolashvili. Historical and National Origins of Rustaveli's World Outlook. The Collection of Works - “Shota Rustaveli” (The Anniversary Collection of Works of Shota Rustaveli Institute of [Georgian] Literature). Tbilisi, 1966b (In Georgian); E. Khintibidze. World Outlook Issues in *The Man in the Panther Skin*. Tbilisi, 1975 (In Georgian). E. Khintibidze. The World View of Rustaveli's *Vepkhistqaosani* (*The Man in the Panther Skin*). Tbilisi, 2009 (in Georgian).

¹⁶¹⁵ G. Imedashvili. The [Leisure](#) of *The Man in the Panther Skin*. The Collection of Works - “Shota Rustaveli” (The Anniversary Collection of Works of Shota Rustaveli Institute of [Georgian] Literature). Tbilisi, 1966, p. 293 (in Georgian); I. Kaladze. Chivalry and [Leisure](#) in *The Man in the Panther Skin*. Digest of articles - Shota Rustaveli. I. 2000 (In Georgian).

¹⁶¹⁶ K. Danelia. From the Lexicon of *The Man in the Panther Skin*. Digest of articles Orioni. Tbilisi, 1967, pp. 149-151 (in Georgian).

activity".¹⁶¹⁷ E. Khintibidze, in turn, connects this Rustavelian concept of "leisure" to the ancient meaning of the term, specifically, to the leisure discussed by Aristotle and Plato.¹⁶¹⁸

A really interesting potential instance of the reception of ancient philosophy, or rather ancient worldview, in *The Knight in the Panther's Skin* can be found in stanza 1304.

Quotation: "Pray to God for me, that He has made me free from the worldly concerns, From having to be with air, fire, water and earth". (Stanza 1304, 1-2)

"Entreat God for me; it may be He will deliver me from the travail of the world and from union with fire, water, earth and air. Let Him give me wings and I shall fly up, I shall attain my desire--day and night I shall gaze on the sun's rays flashing in splendour.

In this case, perfectly visible to the naked eye, Rustaveli reiterates Empedocles's theory of four elements - water, air, fire and earth. Empedocles, a Sicilian Greek philosopher of the 5th century BC, developed his own theory of the origin of the universe, cosmogony, according to which the universe consists of the 4 basic elements mentioned above: water, air, fire and earth. Philosophical discussion of this issue had taken place before Empedocles, among the members of the pre-Socratic school of philosophy. Philosophers of that generation associated cosmogony with different elements (Heraclitus with fire, Thales with water, Anaximenes with air). Empedocles consolidated the tradition of pre-Socratic philosophers into one doctrine and developed it into a theory of four elements.

It should be noted that Empedocles wrote his doctrine in a poetic form, part of which has survived. Empedocles's reception was highly valued already in antiquity and was cited by Lucian, Lucretius and Horace. Consequently, it seems quite logical and plausible to assume that Rustaveli, directly and indirectly, must have known about Empedocles' doctrine, and used it as his source.

Stanza 885 from *The Knight in the Panther's Skin* can also be related to Empedocles's doctrine.

¹⁶¹⁷ E. Khintibidze. The World View Of Rustaveli's *Vepkhistqaosani* (*The Man in the Panther Skin*). Tbilisi, 2009, pp. 502-506 (in Georgian).

¹⁶¹⁸ Aristotle, "Nicomachean Ethics", X, 7; Plato, "The Symposium", XXIX; Plotinus, "On the Beautiful" – "Ennead" I, VI, 9.

Quote: "Death draws nigh to me, leave me alone, I shall tarry but a little while; [. . .] Mine elements are dissolved; they are joining the ranks of spirits." (stanza 885)

When interpreting this passage, some scholars highlight that "Mine elements are dissolved" may imply Empedocles's four elements (water, air, earth, fire),¹⁶¹⁹ while ranks (სორსი) may be associated with the Neoplatonic philosopher Proclus and the ancient Greek "series", i.e. ranks.¹⁶²⁰ Some of the Georgian researchers see the ancient tradition in stanza 837 that mentions philosophers.

Quote: "Thou whom former philosophers addressed as the image of God, aid me" (Lines 837-838).

N. Natadze, in particular, believes that Rustaveli's phrase "former philosophers", i.e. philosophers of the previous eras, must mean Plato and the Neo-Platonists.¹⁶²¹

Some attribute the meaning of the phrase to philosophers of the ancient era, as well as Christian theoreticians.¹⁶²²

The connection between Rustaveli and ancient philosophy can also be seen in line 1323-1332:

Quote: "Every like gives birth to like; this is a saying of the sages." (Stanza 1323)

N. Natadze believes that, when mentioning this proposition, Rustaveli relies on the Greek philosopher Anaxagoras, whose above provision can be found in different forms in the works of other ancient philosophers - namely, in Aristotle's *Metaphysics*, and in the works by Proclus and Basil the Great.¹⁶²³

¹⁶¹⁹ E. Khintibidze. The World View Of Rustaveli's *Vepkhistqaosani* (*The Man in the Panther Skin*). Tbilisi, 2009, p. 522 (in Georgian).

¹⁶²⁰ N. Natadze. Shota Rustaveli, *The Man in the Panther Skin*. School Edition. With Introduction, Literary Review, Dictionary and Commentary. Ed. by N. Natadze. Tbilisi, 2006, p. 265, p. 479 (in Georgian); E. Khintibidze. The World View Of Rustaveli's *Vepkhistqaosani* (*The Man in the Panther Skin*). Tbilisi, 2009, p. 522 (in Georgian).

¹⁶²¹ N. Natadze. Shota Rustaveli, *The Man in the Panther Skin*. School Edition. With Introduction, Literary Review, Dictionary and Commentary. Ed. by N. Natadze. Tbilisi, 2006, p. 478 (in Georgian)

¹⁶²² Z. Khintibidze. Homer and Rustaveli – The Homeric Principles of Compositional Organization and the Epic Tradition. Tbilisi, 2005 p. 99 (In Georgian).

¹⁶²³ N. Natadze. Shota Rustaveli, *The Man in the Panther Skin*. School Edition. With Introduction, Literary Review, Dictionary and Commentary. Ed. by N. Natadze. Tbilisi, 2006, p. 488 (in Georgian).

Overall, when discussing the reception of antiquity in *The Knight in the Panther's Skin*, several main opinions should be singled out. On the one hand, the text corroborates a few direct receptions from antiquity (Plato, Cronos). At the same time, it is quite plausible as well as credible that Rustaveli was well acquainted with ancient philosophy and directly or indirectly shares certain provisions of ancient philosophy and quotes them freely or quite closely. However, due to the rather general and universal nature of these provisions, it is difficult to draw positive conclusions about them without further research.

In addition, the work appears to contain a possible variant of the reception of an ancient mythological scene (the abduction of Dionysus), during which Rustaveli indirectly shares this very popular scene from ancient mythology and creates a typologically similar artistic scene by repeating its individual elements.

Praise Poetry

Nana Tonia

The emergence of secular literature in Georgia dates back to the 11th and 12th centuries. This period coincides with the reign of King David the Builder (Agmashenebeli) and Queen Tamar. King David's reforms in the field of politics, economy, social relations, religion and culture paved the way for the progress and development of the Georgian state. The political and economic prosperity of the country also led to the revival of education, literature and arts. Secular writing emerged from the traditions of rich Georgian folklore and religious literature and found its own path of development. This was an important event not only for the history of Georgian culture, and here is why: as known, there were states in the Middle Ages that had rich oral traditions and religious literature; however, by the 11th and 12th centuries, they did not have even outlines of secular literature. Georgian literature at this period, by contrast, produced very interesting samples of secular literature, crowned by the universally acclaimed *The Knight in the Panther's Skin*. This should mainly stem from the

cultural contacts that Georgia had with both the Christian Byzantium and the Muslim states of the East. Of course, there were religious and ideological contradictions and even bitter enmity with the Muslim world, but this animosity never grew into cultural incompatibility.

In the late Middle Ages and the subsequent period, Georgian writings abound with the imagery borrowed from Persian literature, but never used merely as an imitation. Georgian literature always stood firm on national grounds and had its own political vision, which it was upholding unwaveringly and which led to the emergence and development of new genres (praise poetry, epic, and the chivalric romance) alongside traditional literary genres (hagiography, hymnography, and historiography).

Only two monuments of **Georgian praise poetry** have survived to us from the classical era: *Tamariani*, the sources naming Chakhrukhadze as its author, and *Abdulmessiani*, whose author is considered to be Ioane Shavteli. Both works represent perfect creations from the ideological and artistic as well as genre point of view, which is a clear indication that their creation was preceded by a difficult and long process that led to the formation of the eulogistic genre. Throughout the process of its development, Georgian eulogistic poetry heavily drew on the rich Eastern and Western poetic traditions; most importantly, however, it was simultaneously born out of Georgian religious poetry.

The protagonist of both Ioane Shavteli's *Abdulmessiani* and Chakhrukhadze's *Tamariani* is Queen Tamar, who, according to the authors, acted as the Messiah for Georgia. To showcase her grandeur, the poets abundantly resort to complex poetic techniques, notably similes and hyperboles. It should be specially pointed out that the eulogists are highly educated people; they have a profound knowledge of the Bible, philosophy, mythology, and European and Persian poetry. Alongside the hyperbolized images, the reader can vividly see that the praise poems did not only aim at pleasing the royal court. Their authors had the ambition to pursue the path of Georgian political theology, originally outlined for Georgian national literature by Giorgi Merchule and later by the outstanding hymnographers.

Ioane Shavteli was among the most important figures of medieval Georgia. He was a poet, philosopher and orator. Biographical information about him is scarce. However, one fact is certain that he lived and worked during the Georgian king Giorgi III and Queen Tamar, at the turn of the 11th and 12th centuries. Scholars suggest that that he became a monk in the Gelati monastery, where he wrote his major work *Abdulmessiani*. In Gelati, Ioane Shavteli came into conflict with the local bishop and the clergy, and had to leave the monastery. The last years of Shavteli's life are shrouded in mystery. The poet was elevated to the ranks of the saints immediately after his death, although the place and time of his death remain unknown.

Ioane Shavteli is the author of several works that have survived to our day, including: *Hymns of the Vardzia Holy Mother*, and *The Index and Instruction*, of the so-called *Assyrian Cycle* „საძიებელი და მასწავლებელი“ ე.წ. „ასურული კვინკლოსისა“. He is also the author of *Abdulmesiani*, one of the most important works of ancient Georgian literature - a eulogistic work dedicated to Queen Tamar. The meaning behind the title of the eulogy, *Abdulmesiani*, remains unascertained. Considering the assumptions proposed lately, what we know under the name *Abdulmesiani* is *The Praise of Tamar*, while *Abdulmesiani* proper should have been Shavteli's more important work, which has been lost (Giorgi Khuroshvili).

More recent research reveals that, already from the 10th century, the origins of the conceptual foundation for Georgian political theology can already be discerned in the writings of Giorgi Merchule and John Zosimus. The consecutive stages of this theory are related to the names of Leonti Mroveli, David the Builder (Agmashenebeli), Arsen of Ikalto, Nikoloz Gulaberisdze, Chakhrukhadze, Shavteli and other figures. According to this theory:

1. Georgian kings are of biblical origin and therefore they are in charge of Christ's earthly kingdom;
2. A great secret is hidden in the Georgian language; This language is blessed and adorned by God, and Georgia is the blessed land allotted to Virgin Mary;
3. The Kingdom of Georgia has been entrusted by God with some important mission, the fulfilment of which is the duty of the Georgian kings.

Philosopher Giorgi Khuroshvili noted that "Ioane Shavteli's poem is not merely a sample of oratorical poetry and that it "contains a wide range of politico-theological and philosophical ideas, which combined form a systematic conceptual vision of the Georgian state and monarchy"¹⁶²⁴. The researcher considers the beginning lines of Chapter II (pp. 61, 62, 63) as a sample of this provision. According to Giorgi Khuroshvili, several political and theological ideas can be read in this stanza; 1. Georgian monarchs are descendants of Jesse (Jesse is the father of the biblical King David); 2. Georgia is the land of the Mother of God; 3. Georgia and its monarch are the earthly symbol and guardian of the law and faith of Christ (ibid.).

Philosopher Giorgi Khuroshvili has observed that "Ioane Shavteli's work is not merely a sample of rhetorical poetry but also "features a wide range of politico-theological and philosophical ideas, which collectively form a systematic conceptual vision of the Georgian state and monarchy"¹⁶²⁵. The scholar brings the initial lines of Chapter 2 (lines 61, 62, and 63) as a sample for his stipulation. According to Giorgi Khuroshvili, this stanza provides several political and theological ideas: 1. Georgian monarchs are descendants of Jesse (the father of the biblical King David); 2. Georgia is the land allotted to Virgin Mary; 3. Georgia and its monarch represent the earthly symbol and guardian of Christ's faith and religion (ibid.).

When reading the poem, it becomes evident that Ioane Shavteli was a thoroughly educated person. He was a connoisseur of ancient Greek, Eastern and Christian philosophies and ideologies. This is attested by an extensive list of eminent figures of earlier civilizations, wherein pagan Greeks single out for their frequent reference. Mentioning Greek names does not cause any inconvenience to the Christian writer at all, as he is well aware of the importance of the knowledge about the great figures of the past centuries and the teachings

¹⁶²⁴ G. Khuroshvili. Ioane Shavteli, 2. *Abdulmessian* - Political Theology Project. The Encyclopaedia of Georgian Philosophy and Theology (in Georgian). Available online: <https://encyclopedia.ge/ka/print/133> Last viewed: 07.11.2021.

¹⁶²⁵ G. Khuroshvili. Ioane Shavteli, 2. *Abdulmessian* - Political Theology Project. The Encyclopaedia of Georgian Philosophy and Theology (in Georgian). Available online: <https://encyclopedia.ge/ka/print/133> Last viewed: 07.11.2021.

of the Athenian (Greek) sages. Among the figures of the ancient civilization, Ioane Shavteli lists the following personalities:

Socrates (7, 223, 317)

Zenon (57, 213, 398)

Menander (99)

Aphthon (89)

Hippocrates (223)

Parmenides (223)

Palamedes (397)

Proclus Diadochus (211)

Herodicus (223)

Caesar (138)

In addition to the extensive list of philosophers and poets, he also includes philosophical terms, such as:

Attic (Ancient Greek)

Patristic (patristic theology)

Peripatos-Peripatetic (member of Aristotle's school).

Ioane Shavteli is familiar with the figures of the ancient Greek myth and invokes their names to prove his point whenever appropriate, including:

Cronos (57)

Nestor (383)

Apollo (399)

Asclepius (400)

For the list of the ancient world to appear more comprehensive, geographical and ethnographic names that Shavteli's poem is replete with should also be indicated:

Athenian (5)

Crete (6)

Athens (89)

Attic (210)

Etna (234)

Rome (254, 257, 411)

Roman (305, 309)

Greek (309)

Hellas (412)

In order to formulate his political and theological perspective, Ioane Shavteli apparently deemed it necessary to research not only the antiquity, but also antecedent periods. He describes the Georgian monarch as a prominent ruler, whom only sages could have the honour to praise (l. 5; 6; 7; 8). Elsewhere, Shavteli lauds queen Tamar as a highly educated ruler, a connoisseur of ancient Greek (Attic) and Patristic philosophies, whose wisdom cannot be fathomed even by Proclus Diadochus and Iamblichus, and who was recognised by the famous Peripatetics (Peripatos) (l. 210; 211; 212; 213).

It is important to note that Ioane Shavteli always mentions Iamblichus and Proclus Diadochus together and calls them "Ebian", ებეელ "philosophers (stanzas 211; 224). He seems to be well aware of how great an influence Iamblichus's philosophy had on Proclus Diadochus, who served as a medium for Pseudo-Dionysius the Areopagite and the entire Athenian school of Neoplatonism to get acquainted with Iamblichus's ideas.

Georgian queen Tamar is a philosophically-minded monarch, who is proclaimed as the "ruler" of the sea and land by such thinkers of the ancient world as Herodotus (Iroik - ἱρόδοτος), Hippocrates (Bograt - ბოღრატ), Parmenides (Parmenid), Socrates (Sograt) (l. 222; 223).

Ioane Shavteli, who had mentioned Socrates multiple times, was, of course, enlightened in Plato's philosophical teachings and opinions about the "ideal republic" ruled by philosophers. This must explain the strong emphasis on queen Tamar's philosophical predisposition towards being an ideal ruler. However, from Shavteli's point of view, the queen also possessed divine knowledge and was the upholder of the nation's (heavenly) religious sanctity (stanza 206). She partakes in heavenly powers (st. 232).

According to Giorgi Khuroshvili, the most striking feature of the Georgian monarch was the marriage of two highest order branches of knowledge, namely philosophy and theology, which "opens up a new path of development for the most important Georgian paradigm of the Middle Ages: the idea of the synthesis of Athens and Jerusalem, which David the Builder began to implement in Gelati" (ibid.).

David the Builder started the construction of Gelati Monastery with the conviction that the political and cultural progress of the country largely depended on the spiritual wellbeing of the nation, i.e. its morals.

The intellectual pursuits of Gelati school, and the nature and subject matter of its literary productions, its area of activity, showcase that the Gelati scholars followed the mainline pursued by the medieval Western thought, continuing the path traced by Byzantium on the cultural and scientific course. Like medieval Byzantine and European theologians, Georgian theologians also scrutinized the theories of Plato and Aristotle as well as their commentators, at the same time, trying to systematize their philosophical and theological concepts and terms. It was in the Gelati school that Georgian exegesis reached the pinnacle of its development, to which, as Korneli Kekelidze put it, "nothing was added" in the following centuries.

Thus, in the footsteps of the medieval theological and philosophical thought, Gelati Academy was setting up an important foundation for the advancement of secular literature, which, in turn, was greatly facilitated (as in Byzantium) by the strengthening of the royal power. Brilliant pieces of secular literature - historical as well as literary fiction - were

created during the reign of David and Tamar. David's historiographer, the author of *The History and Eulogy of Monarchs*, famous eulogists, and finally Shota Rustaveli, whose magnificent poem remains unparalleled in Christian literature, had all been affiliated with Gelati school.

In addition to the paradigm of the "synthesis of Athens and Jerusalem", Shavteli discusses another idea, that of the "New Age", the idea well known to medieval Europe. This idea, which in scientific circles is referred to as *translation imperii* (Lat. "transition of empire"), first appeared in ancient sources and was passed down from era to era. Caput mundi (Lat. "Capital of the world", the first Rome, the Roman Empire, was the centre of civilization, the supreme power on earth. After the fall of the Roman Empire, Constantinople, the capital of the Byzantine Empire, became the "Second Rome", the new centre of the world, attracting many repentant Christians from all over the world. "Second Rome" existed until the collapse of the Byzantine Empire. But before its fall, another state claimed the title of "New Rome", the domain of Charlemagne, Karl the Great, King of the Franks, which included all of Christian Europe (except for England and Asturias). This union of Western Christians was solemnized at Christmas in 800, at the dawn of the new century, when Pope Leo III crowned Charlemagne "emperor" in Rome. The Palace School established in Aachen, Charlemagne's seat of power, became the cultural centre of the Frankish Empire, and, throughout two centuries, almost all cultural traditions of Latin European were connected to it. A poet of the royal court of Aachen, Muadwin, wrote programmatic lines, based on which the scholarly term "revival" was established, and the empire of Charlemagne was called the new Rome or "golden Rome": "People's thoughts are returning to the old customs, the golden Rome, renewed, has been revived for the world". Such was the general opinion of the educated society in Charlemagne's period.

Ioane Shavteli was apparently well aware of the existence of this idea and contemplated the Georgian state as the "new Rome", alongside Constantinople and Aachen, as ordained by Christ (l. 257; l. 411).

The main idea of the entire poem, wrapped up in the final lines, reads as follows: The Georgian state, which, like ancient Rome, is a symbol of the unity of education and godliness (Athens and Jerusalem), should be called "New Rome", because it surpasses other kingdoms of the Christian world in terms of its culture and political strength.

Thus, Ioane Shavteli's poem *Abdulmesiani* is among the most significant works of secular Georgian literature of the "Golden Age". It is not merely a brilliant sample of praise poetry, but also provides the generalized concept of political theology of Georgia at that time, corroborating the mission of the Georgian Kingdom along with creating an ideal portrait of the Georgian king.

Chakhrukhadze. This poet is believed to have lived in the 13th century and is attributed the authorship of *Tamariani*, a praise ode. Georgian literary elite try to restore his biography based on his own eulogistic writing. The situation, however, is compounded by the fact that some stanzas in the poem are considered to be additions of later periods. Many works have been devoted to the study of Chakhrukhadze's life and work and conflicting opinions have been proposed, including those identifying Chakhrukhadze with Rustaveli.

Tamariani is a collection of praise poems. It includes two other poems about adventure, which are traditionally called elegies. Subsequently, the work contains 11 praise and 2 adventure poems. Researchers believe that the praise poems must have been composed at different times for different occasions. Each praise poem has an independent content, its own specific form and a different prosody. However, each of them is designed as a praise to queen Tamar. Therefore, in terms of contents, ideas and composition, *Tamariani* is still a uniform artistic creation. Alongside queen Tamar, Chakhrukhadze praises her spouse, Davit Soslan, and the heir to the throne, Giorgi-Lasha.

Tamariani, like *Abdulmesiani*, belongs to the category of works on political theology. Accordingly, it serves political purpose: the eulogist-author tries to show the monarch's parity with God, his/her wisdom and benevolence that elevate the ruler of the state to the level of the Messiah. At a glance, this work, rich in theological content, seems to be

incompatible with Christian theology, since it can be construed as a certain "deification" of the human monarch. The political purpose becomes clear at the very beginning of the poem. The author mentions famous philosophers: Dionysius the Areopagite, Plato, and Aristotle, which indicates that the author is well acquainted with the philosophical theories of the previous eras. It is important to note that at the time when Chakhrukhadze lived and worked, the works of the "Areopagetic Corpus" were read in Georgian. It is also known that Ioane Petritsi had translated "Elements of Theology" which examines the most important tenets of Plato's and Aristotle's philosophies.

Multiple receptions of Christian theology, references to historical events, and references to ancient Greek and Old Testament characters that occur in *Tamariani* all indicate the high degree of the author's education and erudition.

The work represents a fusion of Ancient, biblical, and eastern lexical arsenal bearing typical semantics, mysticism, and symbology. The poem conspicuously expresses the Christian and national ideals, which are strengthened, deepened and emotionally enriched by the reminiscences of antiquity.

The fact that the author is well acquainted with ancient mythology, literature and philosophy is evident in the very first lines of the poem, where the poet admits that the wisdom of Socrates and the magic of Sarama are not enough to praise Tamar. Even Homer and Plato cannot adorn her as she deserves (Introduction, 1-4). Only the "representative of the tribe of the wise" Aristotle, with his "powerful tongue", is able to depict queen Tamar in all her glory (Introduction, 2, 5-6). We read elsewhere that Aristotle is the one who is able to laud Tamar, just as Homer praised Achilles when describing the Trojan War. Then the author humbles himself and remarks that not only himself, but even Sophocles cannot equal them in their praise (XIV, 79, 1-4).

What draws attention in this section is the mention of Sophocles. It should be the first time that we come across his name in this version of *Tamariani*.

When comparing Shavteli's and Chakhrukhadze's eulogies with respect to ancient terms and imagery, the following can be singled out:

Philosophers of ancient Greece are more frequently referenced in Shavteli's *Abdulmessiani*; which mentions at least nine philosophers for different purposes (Socrates, Zeno, Aphon, Hippocrates, Parmenides, Palamedes, Proclus, Iamblichus, Herodikos), while *Tamariani* has only three philosophers' names mentioned:

Socrates (Introduction, 1-4; X, 100, 21-24);

Plato (Introduction, 1-4; II, 23, 15; VII, 51, 53-54; XII, 65, 13; XVII, 100, 21-24);

Aristotle (Introduction, 2, 5-6; XIV, 79, 1-4; XVII, 100, 21-24).

Instead, Chakhrukhadze's poem mentions many heroes of Greek mythology. The author is apparently well acquainted with ancient Greek mythology as well as literature. This can be inferred from the reference to such an author as Sophocles. Although Sophocles is generally known as a dramatist, the author of *Tamariani* also knew that Sophocles wrote odes as well – he implies this when he mentions his name (XIV, 79, 1-4). Homer's name is also often mentioned in the poem (Introduction, 1-4; I, 15, 45-46; VII, 51, 53-54; XIV, 79, 1-4).

As for the mythical heroes, their list is as follows:

Cronos (Introduction, 3,10; XVI, 88, 5);

Zeus (IV, 26, 6; X, 65,13; XVI, 88, 3);

Achilles (V, 35, 25; X, 64, 10-12; XIV, 79, 1-4; XIV, 92, 127-18; XVII, 98, 13);

Asclepius (X, 64, 10-12);

Selene (XVI, 88, 3);, 39, 7);

Rhea (XVI, 88, 5);

Pyrrhus-Neoptolemos (VI, 37, 1).

In addition to mythological and historical persons, geographical and ethnographic terms can also be found in *Tamariani*:

Athens (Introduction, 2, 5-6; VII, 39, 7);

Hellas (VII, 38, 1-2);
Elysian Fields (VII, 50, 49);
Hellene (I, 15, 44-46; VII, 38, 1-2; VII, 41, 16);
Ionian (IX, 58, 9);
Trojans (VII, 41, 16; XIV, 79, 1-4).

According to researchers of the text, the work is an apology of healthy patriotism. In *Tamariani*, Chakhrukhadze achieves the virtuosity of artistic expression. He continues the literary traditions established by the brilliant representatives of Georgian religious and secular literature of the 11th-12th centuries. He holds the encyclopaedic knowledge required by the era of Davit the Builder and queen Tamar".¹⁶²⁶ Encyclopaedic education routinely means the ancient mythology, literature, and philosophy, the receptions of which this work, written in patriotic spirit, is replete with.

Accordingly, the 12th and 13th centuries, with the emergence of secular literature and its rapid rise as the most important event in Georgian literature, were called the classical period. This was during the reign of David the Builder and queen Tamar, when, alongside the power and stability of the country, the Georgian learnt society, having received education both inside the country and abroad, shone with brilliance creatively integrating European as well as Islamic heritage into Georgian culture, while standing firmly on national roots.

The 12th and 13th centuries, i.e. the period preceding the European Renaissance, are most important with regard to cultural history. The Western European culture draws directly on the late Roman period. The regenerated Latin language, emerging as a result of the powerful wave of migrations and the collapse of the Western Roman Empire, became the language of education. The images and symbols of antiquity, contemplated within the

¹⁶²⁶ Old Georgian Hymnographers. I. Chakhrukhadze. *Praises of Queen Tamar*. The text published with research and a dictionary supplied by Iv. Lolashvili. Tbilisi 1957, p. 9 (in Georgian).

Christian consciousness of the Middle Ages, found their place in the complex hierarchy of artistic forms, symbols, and signs of that period; the influence of famous poets, orators and philosophers of antiquity was powerful. It is of particular note that the Middle Ages created a completely new understanding of man and human dignity. In this case, together with ideology, it is important to consider that the formation of a new culture in Western Europe, alongside the transformed ruins of antiquity, was also influenced by the element of the so-called "barbarians", the folklore tradition of the tribes that had destroyed the weakened Roman Empire. The culture of medieval Europe, itself in the process of formation, was creating a synthesis of art full of spirituality and dramatic dynamic, using an idiosyncratic conceptual foundation and always resorting to the technical experience or artistic repertoire of antiquity. We should not forget that it was amidst the late antiquity that the groundwork for the ideological system of the European Middle Ages - Christianity – was laid. The very process of wrestling with the foundations of ancient culture or interpreting it in its own way already means that the European Middle Ages were actually organically connected with antiquity. The legacy of the Neo-Platonists and the formalized system of Aristotelian logic constituted the basis for the theological and philosophical thought not only in Western Europe or Byzantium, but also in Arabia. Those educational centres accommodated the representatives of the Georgian elite of the time. Subsequently, as a matter of course, Georgian secular literature was developing in a way similar to European literature, making abundant use of the ideas and expressive methods of traditional theological and European literature. As a result, authors created works expressing high national self-awareness, glorifying the monarchs of their countries and preaching the mission of the then Georgian Kingdom.

Chapter Two
Classical Antiquity in Ancient Georgian Literature
(17th and 18th cc)

Lyric Poetry, Travelogues and Memoirist Prose

Maia Danelia

In terms of the reception of antiquity, the Georgian literature of the 17th and 18th centuries basically relies on the knowledge accumulated in the previous centuries. As seen from the previous chapters of this work, dealing with the analysis of the old Georgian literature up to the 17th century, this process was continuous and every era had certain characteristic trends that led to the popularity of a given term or mythological story. These trends are clearly visible in the Georgian literature of the 17th and 18th centuries, with a marked attempt to introduce new terms and contexts next to the traditionally established ones. It must be said, however, that the process of creatively utilizing antiquity takes place on a much larger scale from the 19th century, when Georgia has more robust political, economic and cultural relations with the important international actors of that time.

This chapter endeavours to examine the works of the 17th - 18th cc. writers in several respects: determining the attitude of the writers towards the reception of antiquity; showing whether they approached this issue creatively and innovatively or automatically adopted the terms introduced in the previous centuries; showing whether this process had a conscious or unconscious character; and identifying whether the preferences differed by genres (poetry – prose). Subsequently, we will consider the oeuvres of several poets (Teimuraz I, Archil, Vakhtang VI, Besiki, David "the General", David Bagrationi, and David the Rector) and prose writers (Sulkhan-Saba Orbeliani and Timote Gabashvili).

Prior to examining the process of reception of antiquity directly, let us touch upon the political, social, and cultural aspects of the mentioned period, which to some extent

determined how writers of this period perceived the world and what creative path they followed.

During this period, Georgia was divided into several kingdoms (Kartli, Kakheti, and Imereti) and principalities (Guria, Samegrelo, Abkhazeti, and Svaneti), and the political situation inside the country was quite tense. On the one hand, these kingdoms and principalities were in conflict with each other, and on the other hand, the Georgian kings had to repel the attacks of foreign enemies, the Ottomans and Iran. Eastern Georgia has to cope with the invasions of Shah-Abbas I of Iran, while Western Georgia was practically under the political influence of Iran. The stability of the country largely depended on normalizing relations with the Ottoman Empire and Iran. At the same time, it was attempting to establish ties with Europe, which became especially intense since the beginning of the 18th century. Consequently, a space emerges for the influx of Western education and other opportunities. There was a move towards education: schools were opening and great attention was paid to developing the printing business and organizing book stores.¹⁶²⁷

The art of book printing rose to a completely different level, which made books more accessible to the general public. In this respect, the contribution of the king-poets (Teimuraz I, Archil, Vakhtang VI) was very significant. Humanities and sciences were among various fields developing in this period.

Importantly, despite the difficult foreign and domestic political situation, literary processes gained momentum in the 17th-18th centuries, in contrast to the period of stagnation in the 15th-16th centuries. Translating became more intense, establishing links to the European literary tradition alongside employing Eastern storylines and motifs. All this found reflection in literature through the emergence of various means of expression and diversity of themes. The opening up of the space coupled with the desire to get closer to Europe was

¹⁶²⁷ For a more detailed overview see K. Kekelidze. *History of Georgian Literature*. Vol. II. Tbilisi, 1958 (in Georgian).

reflected in the development of the travel memoir genre and in the literary reflection of the knowledge accumulated as a result of the travels. New genres emerge next to the Chivalric romance, characteristic of the Middle Ages, with fable, satire, and historical epic occupying a special place. Alongside the epic genre, lyric poetry became especially popular, as it gave writers a greater freedom and flexibility of form to convey their feelings and thoughts.

In this regard, it is particularly interesting to examine the oeuvres of the poet-kings, since, on the one hand, they were political figures responsible for organizing their country's foreign and internal policy, and on the other hand, they managed to balance their work with poetic activity. To a certain extent, this was due to the fact that quite frequently, on emergency, they sought refuge in some part or another within their own dominion or even in other countries, such as the Ottoman empire, Iran or Russia. The best refuge for them, however, was writing. This was probably the only place where they felt free to express their thoughts, emotions, and worries caused by the dire domestic situation, their forced displacement from their homeland, and their concerns about the future of their country. The difficult political and social situation resonated in their lyrical verses, as this genre appeared to be quite a flexible form to convey their thoughts and emotions.

As we are interested in the study of authors from the point of view of the reception of antiquity, we will first try to show how this process was reflected in the works of lyricists, starting with the poet-kings. Since separate terms are found in the works of Teimuraz I and Vakhtang VI, we will first look at these poets and then proceed to examine in greater detail Archil's work, where this process is conscious and provides a variety of documentary material, not just separate terms.

Teimuraz I (1589-1663) - Teimuraz's reign coincided with a rather turbulent political period. He even had to spend part of his life in exile, in different regions of Georgia and other countries, such as Ottoman Empire, Persia, and Russia. On the one hand, he had to fight a foreign enemy, since this was the time when Shah-Abbas repeatedly invaded Georgia, while on the other hand, his relations with the local feudal lords and the kings of Kartli

remained tense. These difficulties were reflected on his life. The members of his family - his mother, queen Ketevan, children and sister - fell victim to the circumstances and he himself had to resort to every possible way to escape death. Literature was the best refuge for him in this difficult situation. He spoke and wrote in Persian well, and translated the following poems from Persian into Georgian, including: "The Rose and the Nightingale" (Vardbulbuliani), "Layla and Majnun" (Leilmajnuniani), "The Candle and the Moth" (Shamiparvanian), and "Yusuf and Zulaikha" (Iosebzikhaniani). The works written by Teimuraz I include both religious and secular themes. He introduced a new form of homonymous verse and developed the genre of narrative dialogue, the tradition that was succeeded in later generations.¹⁶²⁸

From the point of view of the reception of antiquity, we will point out his lyrical poem "Majama".¹⁶²⁹ It is a collection of a set of select poems in which Teimuraz interprets Majama as follows: "A collection of poems of the poor and the strangers,/ I wanted to write so that it would not be forgotten." The collection includes love poems and, not surprisingly, the poet spares no effort to extol the lover. One of the common poetic methods used is resorting to sages to convey the beauty of the beloved: "You could not be praised by the team of the sages, they were made silent, their mouths left wide open" (I. The Sun is Trying in Vain); "There is nothing better than exchanging words of wisdom with a good man, it is enjoyable drink" (IV. You are so Beautiful); "To praise her, the wise men should have the tongue to praise and hide" (VII. Desired Lips of Rose). We have singled out the third poem from this collection (III. You Stole the Light from the Sun) in which Teimuraz refers to one of the sages by name, to make himself more convincing, and mentions the term with "**Dionysus**":

"I'll summon all the sages together with Dionysus for praising" (III. you dim the Sun with your brilliance. 2)

¹⁶²⁸ For a review of Teimuraz's work, see Al. Baramidze. Essays from the History of Georgian Literature. Vol. II. Tbilisi, 1940, pp. 114-133 (in Georgian).

¹⁶²⁹ Teimuraz I. Full Compilation of Works. Tbilisi, 1934 (in Georgian).

We come across "Dionysus" in the works of earlier periods, which makes us think that the term should refer to Dionysius the Areopagite. Iv. Lolashvili notes, that the Renaissance epoch writers knew very well Dionysus from Areopagus, who was often alluded to in their works.¹⁶³⁰

It is important to note that Teimuraz, as well as the post-Rustaveli era poets, were greatly influenced by *The Knight in the Panther's Skin*. The works of Teimuraz I contain a number of poetic images inspired by Rustaveli's poem. Subsequently, it is quite possible that his source for the above case was also Rustaveli who uses the name in the form of "Dionosi" in the episode in which the protagonists return to their homeland after liberating Nestan and Rustaveli talks about the essence of goodness and absence of essence in the evil:

„his hidden truth was revealed to us by Dionysus, the wise:
God creates only good; He lets no evil in the world arise.
He makes the good unending; the bad, a momentary surprise.
His creation He makes perfect; He makes sure it never dies“ (1491)

According to Elguja Khintibidze, the name "Dionosi" and the word "wise" are familiar and natural to the copyist and reader of *The Knight in the Panther's Skin*.¹⁶³¹

This term is also found in Chakhrukhadze's "Tamariani" (Praise of Queen Tamar) which lists ancient philosophers, writers, philosophers are listed: Socrates, Plato, Aristotle, Homer, as well as Christian philosopher Dionysius the Areopagite.

“It would have taken Aristotle or Dionysus (of Areopagus) to praise you properly, just

¹⁶³⁰ Iv. Lolashvili. Problems of Areopagitics. Tbilisi, 1972, p. 70 (in Georgian).

¹⁶³¹ In his article "Who and why does Rustveli Cite?" E. Khintibidze offers an interesting interpretation regarding the term "Dionosi" mentioned in *The Knight in the Panther's Skin*: "Dionosi the wise, Ezros bear me witness in this: /It is pitiable when the rose . . . becomes covered with rime and frost-bitten." (178) (For details, refer to the article: <http://kartvelologi.tsu.ge/public/ge/arqive/15/12> Last viewed: 20.12.2023.

like Homer - for Trojans' Achilles; even Sophocles is not enough; I, of course, can't (do) this" (XIV, 79, 1-4)

The purpose of listing philosophers and writers in "Tamariani" is to laud Tamar appropriately, and Teimuraz seems to be following this well-established tradition of ancient literature.

Vakhtang VI (1675-1737) – Another king who had used ancient terms in his writings is Vakhtan VI, the king of Kartli.

Vakhtan VI managed to integrate scientific work with his political activity. He compiled the new edition of *Life of Kartli*. Among his famous works is "Vakhtang's Code", also known as *Dasturlamali*. In 1709, he set up a printing house in Tbilisi. He was a connoisseur of Persian and translated Persian works into Georgian. His relations with the Ottoman Empire and Persia became tense due to his ties with Russia, as a result of which he was coerced to flee Kartli.

Like Archil, he also produced homonymous verses¹⁶³² that contain several terms related to antiquity. In the first verse, dedicated to extolling the beauty of the beloved and expressing the sensation of burning with the fire of love, the poet says that even if he had been as wise as **Plato** and **Pythagoras**, he would not be able to praise the beloved enough:

"Let me open the door to the wisdom trove I have,
Or take off an example from Plato, or Pythagoras" (pg. 10)

In this case, just as with Teimuraz, the terms related to antiquity are used to convey the beauty of the beloved. As for the terms proper, the former - Plato - is the term used most frequently in Georgian literature, while the latter – Pythagoras - is first mentioned by Vakhtang VI.

¹⁶³² Georgian Writing. Vol. 8. Compiled by A. Bakradze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1990 (in Georgian).

Archil (1647-1713) - Archil is undoubtedly the most outstanding among the poets of this period, considering the variety of ancient images – symbols – present in his writings and how frequently he resorts to them. One cannot escape the impression that his appeal to antiquity serves the purpose of emphasizing its importance, on the one hand, while, on the other hand, the poet flaunts his erudition.

Archil was the son to King Vakhtang V. He reigned in Kakheti and Imereti and was also a poet and translator. He is credited with setting up the first printing press in the Georgian language in Russia.

Archil's reign also coincided with the difficult political situation of the country. He was summoned to Persia and converted to Islam, much against his will. However, his outlook remained anti-Persian throughout. Moreover, Archil was not loyal to Persian influences in literature, and his works convey anti-Persian sentiments. He opted for national themes and adhered to linguistic norms. His lyric poetry abounds with didactic and moralistic motifs, with strong emphasis on the rationalist element. He prioritised truth-telling over made-up stories, the principle that to a degree involves elements of realism.

Archil's works produce a general impression about his poetics on: what should be the author's message and in what form it should be expressed, what is more important, form or content, where the climax should come and what the ending, the structure and composition of the work should be, how different components should relate to each other, etc. According to Archil's *ars poetica*, priority should be given to the content, although the form is also very important to him, since the emotional side has a powerful influence on the reader.

From the point of view of the reception of antiquity, we single out his extensive historical poem *The Dialogue between Teimuraz and Rustaveli* ("Teimuraziani"),¹⁶³³ which narrates the history of Georgia under Queen Tamar and Teimuraz I in the form of a dialogue, thus constituting the first sample of a historical poem.

¹⁶³³ Archil. Full Compilation of Works. Vol. I. Tbilisi, 1936 (in Georgian), Vol. II. Tbilisi, 1937 (In Georgian).

Archil's choice of dialogue as a poetic form, which can be encountered as early as in antiquity, is deliberate. This form enables him to juxtapose different perceptions and support the opinions of the parties with pertinent arguments. The dialogue involves two parties: Rustaveli - as the creator of secular literature and someone who had been intimate with antiquity and the ancient worldview, and King Teimuraz, a defender of Christian views. "There are two kinds of knowledge of language: priestly and secular, / the master of the priestly knowledge overbears the secular." (48)

At the very beginning of the dialogue, Rustaveli and Teimuraz argue with each other as to which of them is more important as a poet and which of them is a better connoisseur. This is where we come across the first term - **Athens**, which commonly represents a traditional symbol of learning.

Teimuraz tries to prove his importance by referring to the fact that he is a king and therefore has to deal with many difficulties, and he speaks about true-life events rather than invented stories. Hence, he believes he is superior to Rustaveli. Rustaveli, on the other hand, claims that no other poet can rival with him and, as a proof, brings the argument that he grew up in Athens, the city considered to be the birthplace of wisdom, highlighting ironically that Teimuraz had spent only three years there.

Referencing Athens as a symbolic centre of ancient education follows a long-standing tradition established in the literature of the 12th and 13th centuries. In the work of a 12th century unknown author titled *The Life of David, King of kings*, the author tells us about one of David's merits - the construction of the Gelati Monastery. The work points out that Gelati is the second Jerusalem of the East and is called another Athens („სხუად ათონად“) to highlight its role in education; “Now [Gelati – E. K.] presented itself to the whole East like the second Jerusalem, for all good things to teach, as a vault of science, the second Athens”.¹⁶³⁴ According to Tinatin Kaukhchishvili, just as Jerusalem has the greatest importance for Christianity, so is Athens of the classical period of

¹⁶³⁴ *Life of the King of Kings David* (Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. I. Tbilisi, 1955, pp. 330-331 (in Georgian)).

uttermost importance for sciences, and this was apparently well known to David the Builder's historian.¹⁶³⁵

For Archil, Athens is an irreplaceable symbol of scholarship. Interestingly, Teimuraz is not countering Rustaveli directly at this point. He only adds that Rustaveli wrote one poem, while he had been assigned a more difficult mission - running the country. A little below, however, he returns to the theme of Athens, not forgetting Rustaveli's brief reply that Rustaveli grew up in Athens and Teimuraz had spent there only three years. Here, Teimuraz rather ironically asks Rustaveli to remind him where he received his education, and what language they speak in Athens, whether it is Latin or some other language, and what is the wisdom that the Greeks possess in general:

“If you say you’ve been brought up in Athens, then say something in Athenian,
What language do they speak, Latin or some other?
This you’ve told me, but I tell you Greek is Hellenian,
And what is their wisdom, known or unknown” (pg. 187)

He retains his ironic attitude in the stanzas that follow. He lists Greek philosophers, writers, gods, and oracles, but with a distinct intonation: he maintains the ironic tone through a deliberate distortion of words, thereby accentuating his rather "insolent" attitude:

“These are the books of wisdom of Hellenians and whatever is erroneous belongs to Birgvilion, Galen, Homer, Sybil, Aristotle, Plato, and Asclepius, who are the prophets of the dead” (pg. 188)

Irony is especially felt in intentionally distorted forms, which the author achieves through his use of alliterations: Sitsbylias – Sibylias (სიცბილიასი – სიბილიასი), Eusebi – Savsebasi (ევსეზი – სავსეზასი), Iane – Jambre (იანე – იამბრე).

It is interesting to identify the principle based on which the author selects the listed figures. All the figures he names are related to literature, philosophy, medicine or other branches of science.

¹⁶³⁵ T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. Queen Tamar's Historians. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 3. 1974, p. 125 (in Georgian).

He primarily mentions the *Sibylline Books*, a 4th c. BC Greek collection of prophecies of priests. According to some traditions, they were prophecies of Cumaean Sibyl set in hexameter. There were other collections of prophecies in Rome as well, including that of the Tiburtine Sibyl, or Albunea. These collections of verses were united under one title the *Sibylline Books*. In the literary tradition, this figure appears in two forms, “Sibyl” and “Sitsbyl”. We come across the form Sitsbyl as early as in Ioane Shavteli’s “Hymns of the Vardzia Holy Mother”.

The form “Sibyl” appears in the work of an unknown author of the 12th -13th centuries titled *The History and Eulogy of Monarchs*: “As once even Alexander was overpowered by a woman, just like Samson by Delilah and Solomon – By Sybille“. The commentators of this author (K. Kekelidze and S. Kaukhchishvili) believe that the given passage is based on George Hamartolus's *Chronograph*.¹⁶³⁶ It is likely that Archil was also familiar with this work. Significantly, both forms of the name are attested in his work, although we believe that Archil's mention of this name in both forms has an additional purpose – he needs it to create alliteration.

Archil names **Galinus** // Galenus, the Greek physicist and philosopher from the 2nd century CE (129-216) who worked in the field of anatomy. He was influenced by Plato, Aristotle, Hippocrates, and Herophilus. Archil’s work is the first to mention this physicist.¹⁶³⁷

It is no coincidence that the listed figures include Asclepius, the god of healing, who also associated with medicine. In Archil’s work, he is encountered as "**Asklipos**". His worship had been widespread since the 5th c. BC. He is considered to be a symbol of medicine as of today. “Asklipos” is mentioned for the first time in Ioane Shavteli’s *Abdul-Messiah*: 400: Asclepius cannot play in tune with them, he has not enough words to praise you” (XII, 102, 1-4).

¹⁶³⁶ K. Kekelidze. History of the Ancient Georgian Literature. Vol. II. Tbilisi, 1981, p. 270 (in Georgian); Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 13 (in Georgian).

¹⁶³⁷ Galenus also appears in the form of Hallen: in Mikheil Javakhishvili short story “Little Woman” (M. Javakhishvili. Selected Works. Vol. II. Tbilisi, 1959): “He has mentioned everyone: ancient Egyptians, Indians, Greeks, Romans, even Georgians and Arabs; Hypocrates, Aulus, Cornelius Celsius, Gallen, Avicenna and numerous others”. (pg. 42).

An interesting detail, however, is that Archil underscores his ability to restore the dead to life (Tyndareus, Capaneus, Glaucus, Lycurgus, and others): "Asclepius's prophesy of the dead". Thus Archil's knowledge goes beyond merely listing terms.

Other names mentioned are **Umirus** // Homer, Aristotle and Plato, and Eusebius of Caesarea.

The word Birgvillion cannot be identified. Archil may be referring to some prophet or oracle. The etymology of the terms Ianes and Iambres is also obscure. Neither these terms can be identified. Therefore, further research should be conducted in this respect.

Archil goes even further than simply naming separate terms. He juxtaposes the principles of religious and secular education and ancient and Christian perceptions.

In the introductory part of this segment, Teimuraz lists the seven gifts of the Holy Spirit: the fear of the Lord, piety, counsel/confession, fortitude/intention, knowledge, understanding, and wisdom (184-185).

Subsequently, he lists the **twelve wisdoms**, 12 fields formed in antiquity: philosophy, medicine, rhetoric, grammar-philology, geography, astronomy/astrology, literature, music, martial arts, productive arts.

"Such is the wisdom of Greeks, first philosophy, healing of sick, rhetoric, then grammar, geography, astronomy, poetry, martial arts, it is hard to enumerate everything" (pg. 189)

In the next stanza, he mentions 2 more branches - natural sciences and arithmetics, and says that all twelve together make up the perfect wisdom:

"These two survived the four lines out of twelve, I think,

Wisdom is not separate from natural sciences;

The science of numbers is stronger than other wisdoms.

Whoever gathers these twelve, will gain complete wisdom." (190)

Evidence on these twelve fields can be found in the testament attached to the translation of Gregory of Nazianzus's homily by Ephrem Mtsire, the 11th c. writer and

translator:¹⁶³⁸ "There are twelve arts among the learned Greeks, and each expositor describes according to one of the twelve arts learnt: grammar, philosophy, rhetoric, medicine, music, geography, astrology, productive arts.

This is how Teimuraz tries to prove to Rustaveli that spiritual refinement is more important than secular education. Archil goes further than that to show the weakness of the ancient teaching, calling it fairy tale-like and made up:

“Athenians possess a lot of wisdom, make-believe, fictional,
Greeks have twelve wisdoms composed together” (pg. 191)

In the next stanza, he criticizes astrology, using specially selected words and resorting to alliteration to enhance the intensity (192).

He further develops this spirit in the following stanzas, and to illustrate that the Greeks have strange myths, he cites as example the story of the birth of the Minotaur. It should be emphasised from the very outset that this myth is first mentioned by Archil, wherein our attention is drawn to the context for which Archil intentionally chose this and not some other myth. He mentions Minos and his daughter Pasiphae, who went insane and in order to mate the taurus, asked the artisan Daedalus, whom Archil calls Dedlochurus [Daedalus carpenter], to create a model of a bull, which Pasiphae entered and begot the Minotaur as a result of the union with the taurus. Archil does not eschew from using profane language and changes important details in the narrative to lend it the tone of an unbelievable story.

According to the traditional myth, Pasiphae was the wife of Minos, who betrayed him and gave birth to the Minotaur after her union with a bull. In Archil's work, Pasiphae is the daughter of Minos. Minos is furious because Pasiphae wants to mate with a bull. Minos shared the story with the craftsman Dedlochuro // Daedalus, who devised a structure that would allow for the intercourse to take place. He created a cow from wooden planks.

¹⁶³⁸ Manuscript A 292, 215v (D. Tvaltvadze. Colophons of Efrem Mtsire. Tbilisi, 2009, p. 230 (in Georgian)). D. Tvaltvadze. Efrem Mtsire - Commentator of Byzantine Literature. 1997, dissertation thesis.

Pasiphae entered it, followed by the bull to mate with her, and as a result of this union the Minotaur was born.

“There lived Pasiphae, daughter of Mynos,
Of human descent, who fell in love with Taurus?
She imparted (this news) to an artist, named carpenter Daedalus,
Who made a cow (for Pasiphae)” (pg. 195)

“Daedalus created the cow from firewood, you could not tell it apart from the real, you would think it to be a real cow,

Pasiphae entered, Taurus came up behind her and penetrated her.
As the say Minotaur was their offspring” (pg. 196)

Here our attention is again drawn to the parallel forms of Pasiphae: Pasiph and Pasibio, in the same spirit that follows the entire section; another illustration of this is the term Dedlochurus [Daedalus carpenter], created by him using Daedalus as the first component and carpenter as the second.

Teimuraz also mentions **Orpheus**, who entertains those around him with fictional stories. The author needs this image to specifically indicate that the Greeks similarly had many fictional stories that were inconsistent with reality:

“Orpheus was playing so sweetly on the lyre that even stones were enchanted” (pg. 197)

Orpheus is mentioned as early as in one of Ezekiel's iambics,¹⁶³⁹ again as a symbol of outstanding voice and musical talent, of course:

Take the talent exceeding the voice of Orpheus” (I) “

It should be born in mind that this rather substantial section allotted to Teimuraz should not be understood as an attempt to belittle antiquity; quite the contrary, the very fact

¹⁶³⁹ Georgian Poetry. Vol. I. Old Georgian Poetry V-XII cc. Compiled by S. Tsaishvili. Tbilisi, 1979.

that Archill devotes so much time to discussing important aspects of antiquity indicates that he is well acquainted with it and uses this poetic technique dexterously to suit the format of the poem.

The same work mentions **Ptolemaios**. Rustaveli cites Ptolemaios as an example of a person with a significant accomplishment. In this particular passage, Ptolemaios asks the viziers for advice on what important deed he can do. Their advice is that it is very important to translate and explicate the books of the Old and New Testaments into Greek. Archill devotes 9 stanzas (131-140) to the description of Ptolemy's deeds, which once again indicates the importance of this topic. Ptolemaios symbolises a learned man and appears in ancient Georgian literature exclusively in this context. The historian of David the Builder compares King David to "Ptolemaios", „And he lavishly collected everything he saw translated into Georgian from other languages, old and new, like the other Ptolemy“. ¹⁶⁴⁰ who, according to Simon Kaukhchishvili, is a third century figure, the second Philadelphus of Ptolemy - the librarian of Alexandria. ¹⁶⁴¹ According to Tinatin Kaukhchishvili, "Perhaps David's historian was familiar with the names and activities of the Ptolemy from the chronograph". ¹⁶⁴² Archilli was evidently aware of this information and uses this image in this particular context purposefully. ¹⁶⁴³

In the dialogue, Rustaveli mentions Queen Tamar and her deeds in one of his answers, and significantly, he uses the term **Asphodelus** and **Elysian Field** with the purpose to glorify Tamar's deeds.

Both terms are mentioned as synonyms for paradise. According to Ivane Lolashvili, "as Sulkhani-Saba Orbeliani explains, "Ilvisios, who is Olvisios, or Apolvios is translated as:

¹⁶⁴⁰ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. I. Tbilisi, 1955, p. 347 (in Georgian).

¹⁶⁴¹ S. Kaukhchishvili. History of Greek Literature. II. Tbilisi, 1949, p. 127 (in Georgian).

¹⁶⁴² T. Kaukhchishvili. Ancient World in Rustaveli Era Historiography. I. David the Builder's Historian. Matsne, A Series of History, Archaeology, Ethnography and Art History. No. 4. 1973, p. 125 (in Georgian).

¹⁶⁴³ Aleksandre Chavchavadze goes even further and calls Iberia prosperous under Ptolemy in one of his poems: "Iberia i.e. Georgia comprised Albania, Iberia per se and Colchis during Ptolemy's times" (pg. 81) (Georgian Writing. Vol. IX. Compiled by A. Bakradze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1992 (in Georgian)).

sarcophagus unbounded, that is unfettered, free from torture” (See Ilvisios). This is a “boundless space”, where a human soul is ostensibly free from any kind of torture, is called Paradise in Christian religion, whereas in pagan Greek mythology it is called Elysian Fields, i.e. Ilvisios’ (Ilvisos’) Field (Elysium). And, truly, Ilvisios Field means paradise with Ioane Petritsi... i.e. Ilvisios Field is the same as paradise, which the Greek mythology created for burying its pagan heroes”.¹⁶⁴⁴

The term appears for the first time in several places of *The History and Eulogy of Monarchs*. Our attention, however, is drawn to the fact that Archil reiterates one particular passage almost verbatim; for clarity, below we quote both excerpts together.

The History and Eulogy of Monarchs by an unknown author

„[...] [Queen Tamar, E. K.] as an open rose, so beloved by the bees, emanated the fragrance of Narcissus and **Asphodels** – the plants of the **Ilvisios** Fields”¹⁶⁴⁵

“Conversation between Teimuraz and Rustaveli”

"Bringing on relief, various heavenly scents,
Bees surrounding the dewy buds of the roses,
Flowers like asphodelus and daffodils (789)

“[Queen Tamar, E. K.] as an open rose [...]emanated the fragrance of Narcissus and Asphodels – the plants of the Ilvisios Fields”. (pg. 64, 65)

As seen, Archil follows the unknown author word for word and uses the same unaltered imagery in the same unaltered context.¹⁶⁴⁶

¹⁶⁴⁴ Old Georgian Hymnographers. I. Chakhrukhadze. *Praises of Queen Tamar*. The text published with research and a dictionary supplied by Iv. Lolashvili. Tbilisi 1957, p. 112-113 (in Georgian).

¹⁶⁴⁵ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, pp. 64-65 (in Georgian).

¹⁶⁴⁶ For details relative to this term, refer to Chapter 1.

As a conclusion, it can be reiterated that Archil holds a prominent place among the authors of this period. The study of his writings shows that he was well familiar with the antiquity and, one might say, is “at ease” with this material. On the one hand, his writings contain terms confirmed in ancient Georgian literature, such as Athens (Athenian), Homer, Sibyl, Aristotle, Plato, Asclepius, Orpheus, Asphodelos, and Ivlios Valley // Elysian Field, while, on the other hand, we also find terms that are first mentioned in his works: Galenos, Pasiphae // Pasibio, Minos, Deadlochuros // Daedalus, and Minotaur. We also come across terms coined by the author that require further studies for their identification, such as: Birgvillion, Iane, Iambre.

Besiki, full name Besarion Gabashvili (1750-1791), occupies a prominent place among the lyric poets of the 18th century. His father was an influential man, and Besiki grew up at the king's court from an early age. Thanks to his father, he received a sound education and learnt the Persian language. At first glance, Besiki is viewed as a "carefree poet" who wrote love poems. At a closer examination of his poetry, however, one can see a man with a rather difficult life experience, and quite a tragic person at that. A fundamental study of his works is provided by Giorgi Leonidze, a poet himself, who had a special attachment to Besiki's poetry and personality.¹⁶⁴⁷ Besiki was a poet who was banished from Kartli to Imereti. Several reasons have been brought for his expulsion to Imereti. One names love as a motive (this version has several sub-versions: some believe he had a love affair with Anna Batonishvili, the sister of Erekle II, or, according to others, the granddaughter of Erekle; there is a third, a more credible, version, that names Maia Kularaghasi's daughter as his love interest). Another version ascribes it to his participation in the group antagonizing Erekle, for which he must have had a personal reason. According to yet another opinion, Anton Katholikos, who was hostile towards Besiki's father, was also involved in his banishment, which is why they had to relocate to Imereti. In Imereti, Besiki distinguished himself at the court of King Solomon and was soon appointed to a position that involved conducting diplomatic negotiations.

¹⁶⁴⁷ G. Leonidze. Studies in the history of Georgian literature: 17th – 18th centuries. Tbilisi, 1949 (in Georgian).

Besiki's oeuvre is diverse, both in terms of genre and subject matter.¹⁶⁴⁸ As a popular comment about him went "his Rustaveli-like sweet voice is not inferior to any other's". A large part of his poems is devoted to the theme of love, which was greatly influenced by Rustaveli. According to K. Kekelidze nobody after Rustaveli had shown the feeling of love so intensely and with such inspiration as Besiki.¹⁶⁴⁹ To a certain degree, his works also bear the influence of Teimuraz I.

Besiki's works contain quite a lot of terms related to antiquity that can be thematically divided into the following groups: mythological terms: Mantor (Mentor), Minerva, Hermes, Aphrodite, Diana, Apollo, Siren, Iris, Plato, Homer, Aristotle, Hector, Achilles, Caesar, Longinus, Orestes, Cronos, like Dia (Zeus), Zephyrus, Ilios (Helios); ethnonyms: Athenians, Myrmidons; geographical terms: Athens.

The terms Aphrodite, Hermes, Dias, Apollo, Aria, Iris, Kronos, Ilios, and Zephyrus are very often found in Besiki's works. However, since he uses these names to represent celestial bodies and not mythological figures, we will not dwell on them here, and will only deal with the terms that show the reception of antiquity:

Besiki's poems mention Mentor as having claws, i.e. using sharp words: "I advise you, pity the heartbroken, Mentor" (5, 9) ("I have unscrambled your crime"). He mentions Minerva as a symbol of wisdom: "I lost Minerva, glory of wisdom!" (3, 5) ("The Army of Melancholy"). He also mentions Diana: "In what way does Diana compare to her?" (3, 3) "Hooray to the day". He often compares the lover to the voice of the Sirens: "Breeze, turn to wind for the Siren's voice, the beauty of her rosy cheeks, her hair!" ("Voice to Siren" "I prepared a song for the Siren, troubled though she was" (19) "Or you'll come from heaven". One of the heroes is compared to Orestes: "Tanned on the road, I, Orestes, the Lion's Claw, fell in servitude of Otar" (14). The word 'Caesar' is used for the purposes of comparison: "Resembling Caesars, the leader clad in black *chokha* (cloak)" (26, 3) "War of Rukhi".

¹⁶⁴⁸ B. Gabashvili. Full Compilation of Works. Ed. by Al. Baramidze and C. Topuria. Tbilisi, 1921 (in Georgian).

¹⁶⁴⁹ K. Kekelidze. History of the Ancient Georgian Literature. Vol. II. Tbilisi, 1981, p. 672 (in Georgian).

One section of his "The Battle of Rukhi", which Besiki dedicated to Solomon the First and which deals with the joint attack of the Abkhazians and northern tribes (the Jiks, Alanians, and others) on the principality of Samegrelo in 1780, focuses on the famous figures of antiquity, all mentioned in order to praise King Solomon:

"Athenian language, respectable acquisition,
is always great for praising;

Plato, together with Homer and Proclus and Aristotle himself will also corroborate!" (1, 1-4)

In this context, one Praise of the Alphabet, "How you Arrive at A" [contest poem, aimed at naming things starting with a specific letter], merits special attention,¹⁶⁵⁰ wherein Greek education is highlighted again, mentioning Athens, in particular.

"Having acquired wisdom in Athens I am travelling to Asia" (1)

Besiki is familiar with the Trojan War cycle. The fact that he regarded Homer as a superior author is seen in another Praise of the Alphabet that focuses on select 33 figures/concepts,¹⁶⁵¹ arranged in alphabetical order, with each word in the lines beginning with the same letter.

„მორბეობათაგან მორობასა, მომერისგან მორობასა!

"Horus from the Horbs, horus from Homer!"

It is no coincidence that when describing Giorgi Tsulukidze, the warrior participating in the Battle of Rukhi, he draws parallels to the heroes of the Trojan War, Achilles of the Myrmidons and Hector:

"Hector, fighting alone against Myrmidons
Was slain by raging Achilles" (48)

¹⁶⁵⁰ As known, this form is used by many poets: Teimuraz I, Archil, Vakhtang VI, David Guramishvili.

¹⁶⁵¹ The fact that two of the 33 letters deal with ancient themes, namely Homer and Siren ("Siren glides like a sardine among hyacinths" (5, 3), indicates an interest in antiquity.

We come across Hector in one "Praise of the Alphabet": as well:

„დეკტორის ყმობა დამშვენდა
ღამბარს ყმად დასაქადებად.“

In the Praise of the Alphabet called "How you Arrive at A", Besiki mentions Priam:

"I served Priam as Parthnios,
You must have heard this king from stories".

He also mentions Priam's son, Troilus, whom Achilles kidnapped and strangled.

"Ascoring Troilus as a servant,
Terenti hailed as a hero"

In conclusion, it can be said that Besiki provides interesting material with respect to the reception of antiquity and uses quite a lot of terms to variegated poetic images. Given the subject matter of his poems, it is not surprising that ancient figures bond together in his works predominantly around two themes: romantic and military.

We would like to examine three other lyrical poets, whose works also contain specific terms related to antiquity: David Orbeliani the General, David Bagrationi (Batonishvili-Prince David of Georgia) and David the Rector.

David the General (1739-1796) was Besiki's friend. Besiki had even dedicated poems to him, particularly praising his bravery in the poem "To Aspindza". He was married to the daughter of Erekle II and even enjoyed certain privileges, although, at some point, there was a disagreement between the two, due to which he lost his office as Grand Master of the Court of the king of Kartli. He knew Persian well, and, in addition to diplomatic work, was engaged in translation and wrote poems.

He is especially distinguished for his lyrical works dedicated to love. One of his poems "You have a Mole on your Face"¹⁶⁵² contains the term "siren-like". Poets of this period

¹⁶⁵² Georgian Writing. Vol. 8. Compiled by A. Bakradze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1990 (in Georgian).

apparently used the term as synonymous with sweet-sounding lover who can cast her spell and enchant the listener.

David Bagrationi (Batonishvili- Prince David of Georgia) (1767-1819) was son of Giorgi XII and a grandson of Erekle II. He was the heir to the throne for only one year, but the other claimants to the throne did not recognize his rule. In 1803, David, together with other members of the Bagration family, was forcibly deported to St. Petersburg.

One of David's poems "Your Disco",¹⁶⁵³ which is a praise poem, mentions two terms: Aria and Aphrodite. Although the poem speaks about the luminaries of the sky, these two luminaries are specifically chosen to convey the sadness caused by love - the author is assumedly aware of the romantic relationship between Aphrodite and Ares.

David the Rector (1745-1824) was a scholar, teacher, philosopher, and calligrapher. He was a secretary-scribe at king Erekle's court. He was also engaged in scientific and pedagogical work and produced textbooks in various fields. David the Rector was also engaged in lexicographic work. His poetic legacy contains traces of ideas of French enlightenment figures as well as the influence of the scholastic school of Anton I.

One of his poems "Celestial by Thunder",¹⁶⁵⁴ among other things, talks about the heavenly bodies Orion and Iris that are quite often found in the lyrical poetry of the period.

After the lyrical poets, we will focus on two more representatives of this period, notably on two prose writers, Sulkhan-Saba Orbeliani and Timothe Gabashvili, whose contribution to Georgia's rapprochement with Europe is great. Subsequently, their travels provide interesting sources about the then world, and about the countries they happened to have travelled in particular. Both authors employ terms related to antiquity.

¹⁶⁵³ Georgian Writing. Vol. 8. Compiled by A. Bakradze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1990 (in Georgian).

¹⁶⁵⁴ Georgian Writing. Vol. 8. Compiled by A. Bakradze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1990 (in Georgian).

Sulkhan-Saba Orbeliani (1658-1725) was a scholar, a diplomat, a politician, and a writer. He was Vakhtang VI's teacher.

Many of his undertakings were of historical importance.

He is the author of a collection of fables called *A Book of wisdom and Lies* that aimed at promoting education and making it accessible to ordinary people.

His efforts to promote sciences were huge. His dictionary ("სიტყვების კონა" - a Thesaurus of Words) remains relevant even today. The author began compiling the dictionary while travelling, and specifically, during his stay in Constantinople.

Especially important were his political activities. He was actively involved in politics early on. In this respect, Sulkhan-Saba's trip to Europe was of particular importance due to several factors: Sulkhan-Saba began his journey before Vakhtang's exile, and his original goal was to ransom his trainee as well as to establish trade relations with Europe.

In the 16th and 17th centuries, Caucasian and Georgian roads gained prominence as new routes to the East. The Western political and economic influence was penetrating the Caucasus through Catholic missionaries. Georgia, in turn, also sought relations with Europe as an alternative path to counter the Ottomans and Persia. Subsequently, Archangelo Lamberti and Christopher Castel visited Georgia as missionaries in early 17th century. Since then, relations with Europe intensified. Teimuraz I sent Nikiphor Irbach as ambassador to Western Europe, which resulted in establishing a Georgian printing house in Rome.

In the 18th century, the Georgian rulers, beset by Persia and Ottomans, sought help from the Pope. A major part of the Georgian society aspired closeness with Catholic Europe, due to the severe Muslim oppression and precarious political situation of the country, which expanded the area for diplomatic relations and created the prospect for a closer rapprochement with the European culture.

King Vakhtang, on his part, also tried to establish relations with Louis XIV. Intense correspondence was underway between Vakhtang and Ludovico, Sulkhan-Saba and the

Pope, the European missionaries and European state officials as early as in 1712-1713. Sulkhan-Saba Orbeliani tried to find alternative ways to establish political ties with Europe against the background of Georgia's complicated relations with Iran and the Ottomans. Saba had diplomatic relations with the Cardinal of Rome. He even asked Louis XIV the sum to pay for Vakhtang the Sixth's ransom, albeit his mission proved unsuccessful.¹⁶⁵⁵

The very fact of Sulkhan-Saba's conversion to Catholicism is a very important factor indicating Georgia's movement towards Europe, although Catholicism could not take root in Georgia at that time, due to the nonexistence of a unified centralized state. Sulkhan-Saba's conversion to Catholicism must have been conditioned by political reasons. After it became clear that Europe could not assist Georgia, Sulkhan-Saba redirected his efforts towards strengthening the Georgian language and culture.

As noted above, Sulkhan-Saba travelled to various countries, including France and Italy, at the behest of Vakhtang VI. He visited Paris, Geneva, Sicily, and Rome, and arrived in Constantinople. Unfortunately, the part describing his travel to Paris is lost, but the descriptions pertaining to Italy and Turkey have been preserved. He was particularly impressed by his trip to Italy, which must have taken place in 1713-16. And the route must have been as follows: Constantinople, Marseilles, Paris and a return to Marseilles, then Italy, Rome, Florence, Sicily, Malta, Greece, the islands, Constantinople and finally Georgia.

His *Journey to Europe* is an interesting attempt to provide geographical descriptions of foreign countries in an artistic way. One can find in it extensive information about the countries he had visited. The objects of observation and description are diverse, including geographical descriptions of countries and cities, people's activities as well as political and government structures of the countries, the natural environment and significant historical monuments.

¹⁶⁵⁵ Sulkhan-Saba Orbeliani. *Travel to Europe*. Ed.d by S. Iordanishvili, with a preface, notes and dictionary. Tbilisi 1940 (in Georgian).

A large portion of the work is devoted to the description of Italy. It contains stories around the monuments, antiquities, and churches in Rome and Florence. One characteristic trait can be remarked at once: whenever Sulkhan-Saba is fascinated by a monument, temple or statue, he day-dreams about having something similar in his homeland.

Sulkhan-Saba is familiar with the Roman pantheon, which he refers to as Cronus and his comrades. He mentions Cronus in his *A Book of wisdom and Lies* as well as an epithet of beauty: “He married the fourth, that of the king. She was as beautiful as Chronos and her cheeks were better than cut ruby”. He mentions the god of wine and the Sun god. He is familiar with mythological stories, such as the one about the she-wolf, Romulus, and Remus, and the one about Daphne and Apollo.

Fascinated by Rome, he says: “Believe me Rome is such, even if you walk in it for a hundred years, its surprises will never end... Believe me what I write is much less than the reality, you can’t even encompass half... hold your horses, what am I doing? There is not enough room in this book to contain the whole Rome!”.

He mentions Plato, Aristotle and other philosophers as well as various Caesars.

The terms related to antiquity attested in his works can be divided into the following thematic groups:

Mythological and historical figures: Cronus, his companions (Olympian gods), the Caesars, two boys (Romulus and Remus), a woman (Daphne), an idol god (Apollo), Plato, Aristotle, their companions (Greek philosophers), the god of wine (Dionysus?), Nero, the sun god (Solis/Helios)

Other terms: Wolf (Capitol Wolf Statue)

Timothe Gabashvili (1703-1764) is the author of the travelogue reference book. Timothe Gabashvili was also an important figure, fostering Georgia’s relations with Europe. He highly educated in theology, philosophy, and history of religion; he knew Greek, Russian, Turkish and Armenian languages and was involved in diplomatic negotiations with Russia. In 1955, he travelled to Jerusalem and undertook a pilgrimage to Mount Athos, devoting a

work titled "Mimosvla" (Travels) to this trip. After a few years, he returned to Georgia, but the diocese was not returned to him. Eventually, he had to leave Georgia.

The work "Mimosvla"¹⁶⁵⁶ mainly describes the antiquities in Athos and Palestine, highlighting the Georgian remains and trying to collect meticulous details about them. The work abounds with a plethora of historical, ethnographic and geographical references.

The most frequently encountered term is Asphodelus which he uses to describe beautiful meadows "People were clad in colorful spring garbs as asphodels in the May fields" (pg. 554); "Fields and meadows were covered by asphodels of the same color" (pg. 483); "We saw palaces and buildings built in a strange foreign style, looking like asphodels in the May fields" (pg. 461).

Of the winds, he mentioned Boreas in the form of Boria/Borio, Notus, and he mentions Aphrodite as a celestial body.

Homer is referred to as an epithet of eloquence "Then Eptvim stood up fast, and he not only did not forget Georgian but became a good orator in Georgian, and he was more loquacious and eloquent than Greeks" (pg. 471).

According to the author, symbolic representations of education are the knowledge of ancient Greek and Latin as well as Platonic behaviour: "Eugenios, the great philosopher, came; he was a man from Benedicts' country, a learned and wise man knowing Helenian and Roman languages, with a distinguished appearance and Platonic behavior, who did not really reckon with the wisdom of ancient philosophers" (pg. 485). One of the criteria to measure erudition is the knowledge of Aristotle's doctrine: "Some other sage came to him, Cyprian by name, a very learned man. He knew Turkish language well, as he translated grammar and Aristotle's books into Turkish" (p. 512). Hippocrates is named as the symbol of wisdom: "From there we came to ... the village of the sage Hypocrites. As there is a bull's head made by means of the art of the sage Hypocrites, from the mouth of which comes out fountain of water and sprinkles many paradise-like gardens" (p. 523). The poet Pindar is also described as wise "We discovered a distinguished country of sages and philosophers Pindar" (p. 559).

¹⁶⁵⁶ Visitations. In: Georgian Prose. Book V. Comp. G. Gverdsiteli, N. Ebralidze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1983 (in Georgian).

The author mentions Roman emperors, including Augustus in the form of "August":
“The capital town was for me ... as Iris among clouds and Caesar Augustus among kings“ (p. 516) He also mentions Caracalla, Diocletian, Maximian, Trajan, Domitian, and Ptolemy.

He is familiar with the stories about Alexander the Great:

“During Alexander Macedonian’s time many Spanish are said to have come to Kartli. In Kartli I heard that Alexander Macedonian conquered Kartli and left behind French guards there and that the present nobility comes from them” (pp. 507-508).

He mentions Alexander the Great's horse Bucephalus in the form of "Duchipala":
“During Alexander Macedonian’s time many Spanish are said to have come to Kartli. In Kartli I heard that Alexander Macedonian conquered Kartli and left behind French guards there and that the present nobility comes from them” (pp. 507-508).

The terms related to antiquity and identified in Timothe Gabashvili’s writings can be divided into the following thematic groups:

Mythological and historical figures: Homer, Apollo, Alexander the Great, Caracalla, Aphrodite, Iris, Augustus Caesar, Maximian, Diocletian, Trajan, Pythagoras, Domitian, Hippocrates, Ptolemy, the Twelve Gods, Pindar.

Geographical terms: Stythia, Apollonia, Macedonia, Samos, Astopalea, Patmos, Thebes.

Other terms: Boreas, Asphodelus, Hellenes (Hellenic / Greek language), Roman / Latin language), Platonic, Peripatetics (Peripatos), Notos, Aristotelian, Areopagus, Duchypalas (Bucephalus).

Conclusion

The study of the works of the 17th-18th cc. writers can make the following conclusions regarding the reception of antiquity: the majority of the writers of this period display the reception of antiquity in their works with varying degrees of intensity. When viewed as a

dynamic process, alongside opening up the new spaces and getting acquainted with the European literary traditions, the range of the influence of antiquity expands, with more information becoming available to the authors.

As for the sources, we might suggest that the main source of information about antiquity should have been the so-called "Georgianised works", on the one hand: *Hellenian Tales*, *Alexander Romance* by Pseudo-Callisthenes, *History of the Jews* by Flavius Josephus, "Antiquities of the Jews" by Joseph Flavius, and *Chronograph* by George Hamartolus, and the original Georgian literature, on the other hand. The writers of this period are well acquainted with the Georgian literature of the previous centuries and, as we have shown on many occasions, in a number of cases, they faithfully follow the tradition. If the reception of antiquity is not as extensive in the works of some authors and the appearance of some terms in their writings is even incidental, other authors, such as Archili, display a high degree of knowledge of antiquity; they resort to antiquity not merely for ornamental purposes, but give it a conceptual bearing.

Examining the authors by genres has also yielded an interesting outcome: while lyric poets are more creative in portraying antiquity in their works, which, to a certain extent, is due to the peculiarities of this genre, the information attested in the works of the prose authors is more descriptive.

Davit Guramishvili

(1705 Saguramo, Georgia - 1792 Myrhorod, Ukraine)

Ekaterine Kobakhidze

The dramatic and adventurous life of Davit Guramishvili bears surprising similarity with the tragic history of 18th century Georgia. During the Lek (Lezgins) incursions in 1727-1728, the young nobleman, who had retreated from Saguramo to Lamiskana, was kidnapped by the Leks and taken to the village of Osokolo in Dagestan. After several attempts, the

captive Guramishvili managed to escape from the dungeon he had been kept in and found refuge among the Russian settlers on the banks of the Tergi. In 1729, David arrived in Moscow via Astrakhan. There, he joined king Vakhtang VI in exile, who put him in charge of the Armour Department. After the king's death in 1737, Davit Guramishvili, like other Georgian emigrants remaining in Russia, became Russian citizen and joined the Georgian Hussar Regiment of the Imperial army. Davit Guramishvili took part in the wars against Turkey, Sweden and Prussia in the rank of a lieutenant, and distinguished himself as a brave warrior, especially in the war with Prussia (1756-1763). In 1760, Davit Guramishvili retired from the military service and settled with his young wife, Tatiana Avalishvili, in Ukraine, where he owned estates in Mirgorod and Zubovka. Unable to return to his homeland, he died in Mirgorod and is buried in the yard of the Holy Assumption Cathedral.

Davit Guramishvili wrote only one work entitled *Davitiani*, the manuscript of which he gave to the son of Erekle II, Mirian Batonishvili, in 1787 asking him to bring it to Georgia. *Davitiani* is Guramishvili's autobiographical collection, which combines his lyric poems and two longer poems - "Afflictions of Kartli" and "Katsvia shepherd". The former is dedicated to the state of the Kingdom of Kartli at that time and has a didactic and analytical content, while the other, which the author himself calls "Happy Summer", is a composition pertaining to everyday life.

Davit Guramishvili's *Davitiani* has earned a special place among the masterpieces of Georgian literature. As Ilia Chavchavadze noted, "D. Guramishvili's didactic poetry does not lag behind the didactic poetry of even such masters as Lucretius, Virgil and Horace".¹⁶⁵⁷

Despite leading a life full of trials and tribulations, Davit Guramishvili, as apparent from his writings, had received a broad education. He was knowledgeable about history, literature, philosophy as well as scientific novelties. From the point of view of antiquity, although only a few cases are confirmed in *Davitiani*, the material is quite interesting and requires extensive explication.

¹⁶⁵⁷ Il. Chavchavadze. Complete Collection of Writings. Vol. IV. Tbilisi, 1927, p. 162 (in Georgian).

1. Ancient philosophy

As some scholars comment, "Davit's interest in ancient philosophy was due to the cultural environment at the royal court",¹⁶⁵⁸ as evidenced by several passages from his writings.

a) Epicurus

In the introductory part to *Davitiani*, containing a subtitle "For the collection of goods" Guramishvili explains to the reader that a person should exhibit philosophical wisdom when accumulating and disposing of property. He writes:

"Philosopher Epicurus tells us, promises:

The one who works physically will never be poor,

If a person succumbs to wishes, he will never be rich,

If he acquires a little, he will be after much "¹⁶⁵⁹.

Thus, Davit resorts to Epicurus (341-270 BCE) and his opinion.

Elguja Maghradze comments regarding this section of the work: "Based on our observation, Epicurus expresses this idea as follows: 'He who does as nature requires rather than pursuing vain ideas is always satisfied with whatever he has, because in relation to what is sufficient for nature, any property is wealth, while in relation to infinite desires, even the greatest wealth is poverty, not wealth'. The last line of Davit Guramishvili's given stanza: 'When he gets a little thing, he starts aspiring for big things' is related to Epicurus's utterance 'Nothing is enough for the man to whom enough is too little " or: 'Often will you encounter a man who is poor in terms of the ultimate purpose of nature and is rich in terms of vain

¹⁶⁵⁸ L. Zakaradze. Davit Guramishvili, *Davitiani* in the context of Christian Philosophy. Encyclopedia of Georgian Philosophy and Theology (in Georgian). Available online: <http://encyclopedia.ge/ka/articles/136> Last viewed: 21.08.2023.

¹⁶⁵⁹ D. Guramishvili. *Davitiani*. In: Georgian Literature. Vol. VII. Compiled by A. Bakradze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1989, p. 359 (in Georgian).

views, for no foolish man is satisfied with what he has, but quite the opposite, he is more concerned with what he does not have.”¹⁶⁶⁰

According to Lali Zakaradze, "Davit Guramishvili was also interested in the Epicurean views and tried to interpret his ethical teachings. He was well aware of the educational aspect of Epicurean teachings (there was a certain prejudiced opinion about Epicurus that his philosophy was directed solely at carnal pleasures). Guramishvili makes references to Epicurus as a proponent of reason and says that a person can restrain his passions only through reason. Only mind leads to true cognition; feeling, desire and longing are illusory."¹⁶⁶¹

But how did Davit Guramishvili know Epicurus's views?

According to E. Maghradze, Guramishvili was acquainted with ancient philosophy not through theological literature, but had a direct access to the works of Greek classical scholars, as well as the philosophical views of Hellenistic cultural figures, and the works of ancient writers and thinkers.¹⁶⁶²

Some think that this information made its way into *Davitiani* through the influence of Vakhtang VI's poetry, and his "Entertaining Wisdom" in particular, comprising the views of Plato, Aristotle, Epicurus, Zeno and other philosophers.¹⁶⁶³

b) four elements

Empedocles's belief of the four elements, which, as seen, is confirmed in the works of the 12th -14th cc. authors (cf. *The knight in the Panther's Skin* and *The History and Eulogy of Monarchs*), can also be found in Guramishvili's writings.

“Everything that exists as a **material object** was created by God” ¹⁶⁶⁴.

¹⁶⁶⁰ E. Maghradze. Two Novels; *Lament*. Tbilisi, 1984, p. 289 (in Georgian).

¹⁶⁶¹ L. Zakaradze. *Davitiani* in the context of Christian Philosophy. L. Zakaradze. Davit Guramishvili, Encyclopedia of Georgian Philosophy and Theology (in Georgian). Available online: <http://encyclopedia.ge/ka/articles/136> Last viewed: 21.08.2023.

¹⁶⁶² E. Maghradze. Two Novels; *Lament*. Tbilisi, 1984, pp. 289-290 (in Georgian).

¹⁶⁶³ E. Maghradze. Two Novels; *Lament*. Tbilisi, 1984, pp. 289-290 (in Georgian).

This passage semantically connects to the following section:

This passage semantically connects to the following section: "When God created a man, He made him out of four elements, earth, water, fire, wind; He breathed soul into him" ¹⁶⁶⁵.

Iv. Gigineishvili quite rightly points out that the word "thing" pertains to "four units, four lines, four elements (earth, water, air, and fire)". ¹⁶⁶⁶

We have already supplied an extensive commentary to the relevant passages from *The Knight in the Panther's Skin* and *The History and Eulogy of Monarchs* regarding this belief of Empedocles. Therefore, we will not return to it here and will only add that this prevalent view in medieval scholasticism, with a certain artistic interpretation, is also confirmed in Guramishvili's work.

According to some, Guramishvili might have as well found this idea in *The Knight in the Panther's Skin*. ¹⁶⁶⁷ At the same time, these passages reveal an interesting synthesis of ancient philosophy and Christian theology, with discernible traces of Areopagite views. Notably, "the Areopagite (Christian) mysticism does not merely endeavour to contemplate god and immerse or unite in it. Contemplating god in mystical ecstasy does not mean that man must lose his ego and individuality. Traditionally, the mysticism is believed to stem from Platonic philosophy, and specifically, mystical views of ancient Neo-Platonists (such as Plotinus) and Christian philosophers (such as Pseudo-Dionysius the Areopagite).

¹⁶⁶⁴ D. Guramishvili. *Davitiani*. In: Georgian Literature. Vol. VII. Compiled by A. Bakradze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1989, p. 350 (in Georgian).

¹⁶⁶⁵ D. Guramishvili. *Davitiani*. In: Georgian Literature. Vol. VII. Compiled by A. Bakradze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1989, p. 493 (in Georgian).

¹⁶⁶⁶ Iv. Gigineishvili. Georgian Literature. Vol. VII. Tbilisi, 1989, p. 729 (in Georgian).

¹⁶⁶⁷ E. Maghradze. Two Novels; *Lament*. Tbilisi, 1984, p. 290 (in Georgian).

Guramishvili's mysticism can to stem be said to stem from the Georgian philosophical and mystical traditions, and first and foremost, from the Areopagite mysticism.”¹⁶⁶⁸

1. Ancient mythology

In "Katsvia Shepherd", Davit Guramishvili demonstrates his profound knowledge of ancient mythology and his ability to interpret the Greek mythological characters in an original way.

a) Sirens

When discussing marital relations, Guramishvili focuses on the spousal fidelity. He considers the moral virtues of woman as superior to the external beauty of wife and gives the following advice to the reader:

“Do not desire a pretty-faced Siren

She won't give you any pleasure as she is a whore”¹⁶⁶⁹.

Sirens from Greek mythology - charming in appearance and bewitching sailors - are absent in medieval Georgian literature which, as already seen, abounds with ancient narratives and mythological characters; however, they do appear quite often in Georgian poetry of the 18th -19th centuries. This must be due to the fact that information about them is not confirmed in *Hellenian Tales*, the main source of antiquity for Georgian writers of the Middle Ages. Sirens in Georgian reality must have first appeared in Sulkhan-Saba Orbeliani's dictionary which reads: "There lives an animal in the sea, resembling a woman above the

¹⁶⁶⁸ L. Zakaradze. *Davitiani* in the context of Christian Philosophy. L. Zakaradze. Davit Guramishvili, Encyclopedia of Georgian Philosophy and Theology (in Georgian). Available online: <http://encyclopedia.ge/ka/articles/136> Last viewed: 21.08.2023.

¹⁶⁶⁹ D. Guramishvili. *Davitiani*. In: Georgian Literature. Vol. VII. Compiled by A. Bakradze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1989, p. 555 (in Georgian).

waist and having a tail of a fish; they sing so sweetly that men are aroused with pleasure, and this creature is called a siren".¹⁶⁷⁰

Accordingly, unlike the man-eating sirens of Greek mythology, who appear as half-birds, the characteristic traits of sirens in Sulkhan-Saba's dictionary are enchanting voice and a mixanthropic appearance—the tail of a fish. The dictionary does not say anything about the death of men charmed by Sirens, which turns these mythical figures, distinguished by their fabulous appearance and enchanting voice, into positive characters in Georgian literature.

Thus, the "Siren" represented in Guramishvili's work is transformed into a metaphor, embodying the female external beauty („ზორ-სიგონდობი“- Siren-faced). Guramishvili does not mention the Siren's enchanting voice, often confirmed in the post-Guramishvili Georgian poetry.

b) The winds

Merry Summer, the full title of which is rendered by the poet as "The Book of Merry Summer Called Joyful Spring in Russian, Told Personally by Davit Guramishvili", is a composition written in the pastoral genre. It has been noted that "so far there is no information about Guramishvili being familiar with any Greek or modern European bucolic. If this is true, then the logical conclusion should be that the poem developed this genre independently, pursuant to his own spiritual disposition."¹⁶⁷¹

The sub-chapter of the work titled "The Battle between Winter and Summer and the Winds" describes the advent of spring, and the battle between the armies of winter and summer, accompanied with the wrestling of the winds.

“As a commander-Amir of army, Winter had Eurus against Kaikias

¹⁶⁷⁰ Sulkhan-Saba Orbeliani. Georgian Dictionary. Prepared by Il. Abuladze. Ed. El. Metreveli, Ts. Kurtsikidze. Tbilisi, 1991 (in Georgian).

¹⁶⁷¹ N. Natadze. Contents, Structure and Main Motifs of *Davitiani*. Project: Library for Schools (in Georgian). Available online: http://www.nplg.gov.ge/civil/statiebi/saskolo/davitiani_shinaarsi.htm Last viewed: 27.03.2021.

They were as follows: Lips,
Zephyrus, Phoenicias,
Boreas, Notus.
Summer had Kaikias as Amir,
Where there also stood procrastinator Eurus;
Then, there followed: Argestes
Apeliotus, Ergastes,
Thrascius, Libonotus.
Argestes told Lips: It's high time Lips
Stand up, get out of my way, are you scared out of your wits?"
Lips was insulted,
He froze the thawed snow
even more.
Lips and Argestes kicked up a fight
Argestes pierced Lips with spear in the bottom, -
When Lips got wounded
He summoned Phoenicias
and told him:
I engaged Argestes and got wounded in the butt,
Sorry, but I can no longer retain urine!
Now, it's your time [...]
Argestes became silent, he slowed down,
Ergastes stood up to fight Phoenicias
He accosted him,
In the army he was accompanied by rain
Phoenicias – by snow
Ergastes blew on Phoenicias.

He threw snowballs at him,
Ergastes made shots,
Threw rain and sleet at him.
Phoenicias' army broke, was totally exterminated
They could no longer use their armor;
Their guns got wet,
They were assailed by sleet
And heavy downpour
Hero Zephyrus would tell Ergastes:
Enough, hush up, don't shout,
Don't blow warm winds,
Or else I will let you down!
And hoar-frosted him.
When Zephyrus started to threaten,
Apeliotus walked faster;
Blew on them warmly,
Melted their frost,
The Sun also helped him.
Boreas and Notus were with Eurus
And Thrascius and Libonotus –with Kaikias
They mediated there,
Tried to make peace
between each other.
[...] As Eurus heard about the defeat of the army
He shouted at Boreas, Notus:
Why are you here
Why aren't you going?

Our army is in despair!

One thing that worried Amir of Eurus

Was that hero Zephyrus fought badly,

Apeliotus expelled

Zephyrus.

On the North the wind Boreas rose,

Hot-tempered and quick as silver

he froze severely,

He offended everyone

he met on the way.

Thrascius went hard at Boreas,

Blew on him strongly, made him dusty

Swept him up into air,

He undertook to slaughter

Boreas' army.

Boreas subsided, Notus rose

Tharscius became pacified too, instead Libonotus rose

Lion met lion,

War was waged

mighty strong!

Notus shouted harshly at Libonotus;

Libonotus stood firmly, acidly:

They stood off in anger,

Then hit each other

With branches on the heads.

Amir Kaikias used a ruse,

Broke Eurus' leg with a cannon;

He thundered so,

Eurus started to shake

with fear.

Kaikias caught Eurus' wind with his hand,

The winter army was completely thrashed!

[...] Kaikias mounted horse and rode fast

He rattled his spear hard;

The wind Kaikias did not let off

Until the winter went down the drain" (pg. 495-500)

In this rather lengthy passage, quoted here in full, Guramishvili mentions the winds well-known in Greek mythology, which, according to the Greeks, were anthropomorphic beings. The names of the winds attested in the *Merry Summer* are as follows (the parentheses include the Greek equivalents and, where necessary, the correct forms in Georgian): Kaikias (Καϊκίας კაიკიასი); Lips (Λίψ); Zephyrus (Ζέφυρος ზეფიროსი); Phoenicias (Φοινικίας ფოინიკიასი); Boreas (Βορέας ბორეასი); Notus (Νότος); Ergastes (Ἐργέστης არგესტესი); Apeliotus (Ἀπeliώτης აპელიოტესი); Eurus (Εὐρος ევროსი) Erghastes (? Ἀργέστης, ერგასტესი); Thrascius (Θρασκίας თრასკიასი); and Libonotus (Λιβόνωτος ლიბონოტოსი).

Importantly, the lemma "wind" in the *Georgian Dictionary* by Sulkhan-Saba Orbeliani is supplied with quite an extensive commentary, listing the wind names, their explanation, and a chart showing their directions.

Below is the information from Sulkhan-Saba's Dictionary regarding the "wind" entry:

wind

L. ილვენტო *B.* ventus

Turk. იელ Z A a B C D E.

Arm. ქამი Z C D E, ჰუმბ C D E.

(+ 3, 65 Daniel ZA) Wind is the evaporation of the heat and dryness from the earth captured by the sun and the stars and moving in the air. If it rises above the clouds, the

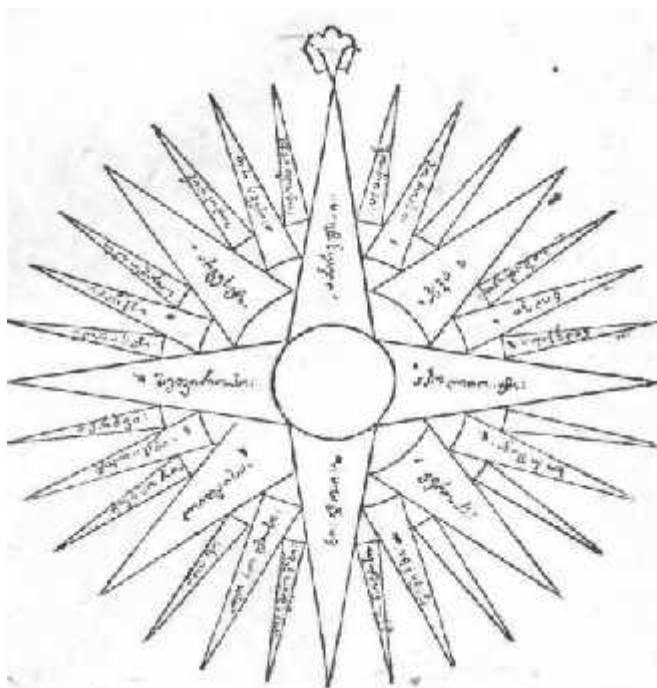
climate is the coldest, and if it is in the lowest position, the climate is the warmest. And the winds are described by the letters (are B) and their appellations correspond to their number, i.e. from whence they blow (+ them B). And the winds blow: **Apeliotus** from the east during the equinox, **Zephyrus** from the west, **Notus** from the south, and **Aparctias** from the north; between Apeliotus and Aparctias comes **Caecias**; between Aparctias (Aparctias B) and Zephyrus comes **Argestes**; between Zephyrus (+ and ZB) and Notus comes **Lips**; between Notus and Apeliotus comes **Eurus**; between Apeliotus and Caecias comes **Meses**; between Caecias and Aparctias comes **Boreas**; Between Aparctias and Argestes comes **Thrascias**; between Argestes and Zephyrus comes **Iapyx**; between Zephyrus and Lips comes Chalikoni (ქალიკონი) between Lips and Notus (Notus B) comes **Libonotus**; between Notus and Eurus comes **Phoenicias**; between Eurus and Apeliotus comes Khorshaki (ხორშაკი) **Euronotos/ Eurocircias**; Between Apeliotus and Meses comes Niavkari (ნიავეკარი **Subsolanus/Carbas**); between Meses and Caecias comes Sabaruli (საბარული /ხაბარული AbB); between Caecias and Boreas(...)¹; between Borea (Boriaa B) and Aparctias comes (ვორიამ) **Boria**; between Aparctias and Thrascias (Ttraskes B) comes (ტევიფონი) **Typhon**; between Thrascias and Argestes comes (კირკიდო(ა) **cyrcido/sciron**; between Argestes (+ and ZAbB) and Iapyx comes **Olympias**; between Iapyx and Zephyrus Comes **Ergastes** (Ergastes B); between Zephyrus and **Chalikoni** comes **Terkhvi**; between **Chalikoni** and Lips ლიფასი(ს) (ლიფასის (Lipasis B) comes (ქუსბორიამ) **Kusborias**; between Lips (ლიფასი B) and Libonotus comes არავი **Africus**; between Libonotus and Notus comes ლეუბემონოსი **Leubemonus** (Levbenomus B); Between Notus and Phoenicias comes **Euronotos**;

Between Phoenicias and Eurus comes [...]²; Between Eurus and ხორშაკი **Euronotos/ Eurocircias** [...]²; between ხორშაკი **Euronotos/ Eurocircias** and Apeliotus comes [...]². So is (Are B) all winds examined ZAB³.¹⁶⁷²

¹⁶⁷² Georgian Dictionary. The present edition of the Dictionary repeats unchanged the text included in the two-volume collection of Sulkhan-Saba Orbeliani's works. **Source:** Sulkhan-Saba Orbeliani. Georgian Dictionary. Prepared by Il. Abuladze. Ed. El. Metreveli, Ts. Kurtsikidze. Tbilisi, 1991 (in Georgian). Available online: <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=8&t=46953> Last viewed: 28.05.2024.

The commentary of the word “wind” ends in the following chart:

Sulkhan-Saba’s Dictionary provides a total of 27 winds (some wind names are not indicated) which have the following directions¹⁶⁷³:

აპოლიოტი (Ἀπυλιώτης აპელიოტესი) - E; ზეფიროსი (Ζέφυρος) - W; ნოტოი (Νότος - ნოტოსი) - S; აპარკტიაი (Ἀπαρκτίας აპარკიასი) - N; კეკიაი - (Καικίας კაიკიასი) - NE; არგესტი - (Ἀργεστής, ერგასტესი) - NW; ლიფსი (Λίψ) - SW; ევროპი (Εὐρώς - ევროსი) - SE; ნიავი - **ENE**; ბორიასი (Βορέας ბორეასი) - NNE; თრასკესი (Θρασκίας თრასკიასი) - NNW; იაპიქსი (Ἰάπων) - NW; ჭალიკონი - **SWW**; ლიონოტო (Λιβόνιοτος ლიბონოტოსი) - SSW; ფინიქსი (Φοινικίας ფოინიკიასი) - SSE; ხორშაკი - SSE; ნიავექარი - EENE; საბარული - ENENE ; ვორიად - ESEN; ტვიფონი - NNWN; კირკიდო(დ) - NWNWN; ულუმპიად - (Ὀλυμπίας- ოლიმპიასი) - NWNWN; ერლასტი (ერლასტი) - WNNW; თერხვი - SWWN; ქუსბორიად - SWWSW; არავი - SWSWS; ლევებმონოსი (ლევებენომოსი) - SWSS; ევრონოტოსი (Εὐρόνιοτος) - SESS;

Sulkhan-Saba Orbeliani. A Georgian Wordscape, a Dictionary. Under the editorship of S. Iordanishvili. Tbilisi, 1949, p. 701 (in Georgian). Available online: <https://archive.org/details/sulxan-saba/page/366/mode/2up?view=theater> Last viewed: 28.05.2024.

¹⁶⁷³ We have used commonly established abbreviations for the directions (E - east, W - west; S - south; N - north).

Which sources could Sulkhan-Saba Orbeliani and Davit Guramishvili have used?

Notably, the wind names in Guramishvili's work, with minor differences, mostly coincide with the terms given in Sulkhan-Saba Orbeliani's Dictionary, which, at first glance, should be an indication that they come from a common source. Let's consider this issue in detail.

Opinions about the number, directions and names of the winds varied in Antiquity and the Middle Ages.¹⁶⁷⁴ The discussion of this topic largely exceeds the specific research issue, which is why we will not provide the diagrams proposed by different authors here, and will only note that the names and directions of the winds found in Davit Guramishvili's work measurably coincide with Timosthenes of Rhodes's (III century BC.) version, mentioned by Agathemerus, a 3rd c, CE Greek author, in his „გეოგრაფიკა“ *A Sketch of Geography in Epitome*. Agathemerus notes that Timosthenes singled out 12 winds, adding 4 new ones¹⁶⁷⁵ (implying 8 winds identified by Aristotle, although many scholars believe that Aristotle names 10 winds¹⁶⁷⁶ - E.K.).

The following major details distinguish Timosthenes's work from those of his predecessors (Aristoteles, Timosthenes):

1. Addition of the wind "Libonotos" (south-south-west wind)
2. Moving "Boreas" from the north wind position to that of the north-northeast wind.

¹⁶⁷⁴ Jas. G. Wood. Appendix, On the Number, Direction and Nomenclature of the Winds in Classical and Later Times. In: Theophrastus of Eresus. on Winds and on Weather Signs. Translated with introduction and notes, and an Appendix on the Direction, Number and Nomenclature of the Winds in Classical and Later Times by Jas. G. Wood, ed. by J.G. Symons. London, 1894, pp. 77-97. Available online:

<http://climatepositions.com/wp-content/uploads/2014/03/theophrastusof00theo.pdf> Last viewed: 05.05.2024.

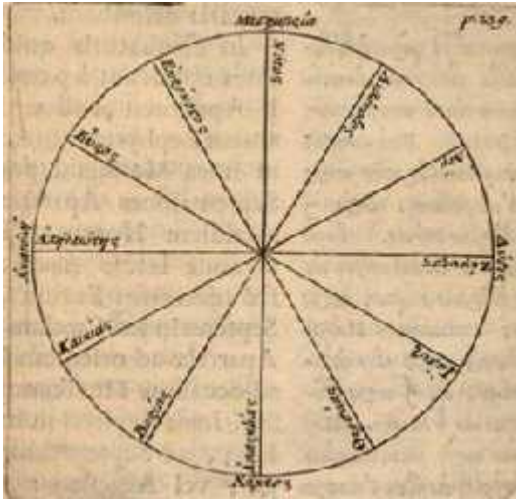
¹⁶⁷⁵ Agathemerus, Hypotyposis Heographiae I, II, 1. In: Geographica Antiqua, cum notis I. Vossii, Jac. Palmerii, Sam. Tennulii, ed. J. Gronovio. Lugduni Batavorum (Brittenburg), 1697, pp. 178-180. Available online:

https://books.google.ge/books?id=aAcT_D6t_YwC&pg=PA178&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false Last viewed: 10.05.2024.

¹⁶⁷⁶ M. d'Avezac. Aperçus historiques sur la rose des vents: lettre à Monsieur Henri Narducci. Rome, 1874, p. 18. Available online:

https://books.google.ge/books?id=d-CiAAAAAAAJ&pg=PA10&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false Last viewed: 10.05.2024.

Agathemerus presents Timosthenes's diagram of the winds as follows:¹⁶⁷⁷

It is noteworthy that Timosthenes's version is repeated in *An Exact Exposition of the Orthodox Faith* by John of Damascus. In Chapter 22 of this work titled "Of Air and Winds", we read:

“The wind blows as follows: from the northeast, **Caecias**, which is also called Meses, i.e. middle windsაწუ შუაქარი; დღედამსწორობითი from the equinoctial east, **Apeliotes**; from the southeast, **Eurus**; from the southwest, **Lips**; დღედამსწორობითი from the equinoctial west, Zephyr; from the northwest, **Argestes** or Olympias, which is also called Japyx; then **Notus**, the south wind, and **Aparctias**, the north wind, blow in directions opposite to each other; and midway between Aparctias and Caecias is **Boreas**; midway between Eurus and Notus is **Phoenix**, which is called Euronotus; midway between Notus and Lips is **Libonotus**, which is also called Leuconotus; and midway between Arpactias and Argestes is **Thrascias**, or Gercius, as it is called by the local inhabitants.”¹⁶⁷⁸.

Subsequently, it can be assumed that Davit Guramishvili relied mainly on the text of John of Damascus; however, the significant difference between the texts of Davit

¹⁶⁷⁷ Agathemerus, *Hypotyposis Heographiae* I, II, 1. In: *Geographica Antiqua, cum notis I. Vossii, Jac. Palmerii, Sam. Tennulii*, ed. J. Gronovio. Lugduni Batavorum (Brittenburg), 1697, p. 239. Available online: https://books.google.ge/books?id=aAcT_D6t_YwC&pg=PA178&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false Last viewed: 10.05.2024.

¹⁶⁷⁸ St. John of Damascus. *An Exact Exposition of the Orthodox Faith*. Translated by E. Chelidze. Chapter 22. Tbilisi, 2018 (in Georgian). Available online: <https://www.orthodoxy.ge/gvtismetkveleba/damaskeli/22.htm> Last viewed: 13.05.2024.

Guramishvili and John of Damascus - Guramishvili mentions "Arghestes" as one of the winds, not identified by John of Damascus, and we come across the word "Agrest" in this form in Sulkhan-Saba Orbeliani's Dictionary ("in between Iapyx and Zephyrus comes **Argestes**") - leads us to believe that Davit Guramishvili should have also used Sulkhan-Saba Orbeliani's Dictionary alongside John of Damascus's work.

It should be highlighted that, when defining the entry "wind" in the dictionary, Sulkhan-Saba Orbeliani does not mention John of Damascus's *An Exact Exposition of the Orthodox Faith*, translated by Ephraim Mtsire and Arsen of Iqalto as early as in the 11th -12th centuries.¹⁶⁷⁹ This might be because, when rendering the names of the winds, he should have used a different source, containing a considerably greater number of winds.

Importantly, Sulkhan Saba Orbeliani adds the following remark to this lemma: "I borrowed the designations of the winds from the Latins, but I could not borrow from them their directions and effects, because I did not have anyone who knew the language; therefore. I leave it to you to try".¹⁶⁸⁰

I think, what Sulkhan-Saba Orbeliani means under the word "the Latins" is the Italian Catholics, since he indicates at the very beginning that the word wind in Latin is "ilvento", which is clearly derived from the Italian "il vento" and not from the Latin "ventus", commonly used without the article. Subsequently, Sulkhan-Saba appears to have used the source that he read in Europe, namely during his travels in Italy between 1713 and 1716. Most likely, Sulkhan-Saba relied on the oral transmission of the written source, which led to

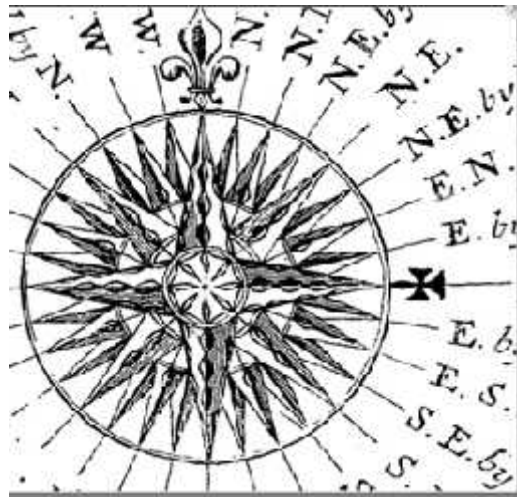
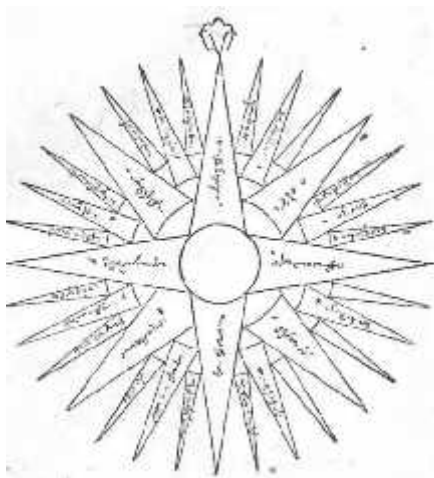
¹⁶⁷⁹ cf. St. John of Damascus. *An Exact Exposition of the Orthodox Faith*. Two old Georgian translations (by St. Ephrem Mtsire and St. Arsen of Iqalto). Prepared for publication by R. Miminoshvili and M. Rapava. Foreword and notes added by M. Rapava. Translated from Ancient Greek to Modern Georgian, introduction and notes added by E. Chelidze. Tbilisi, 2000 (in Georgian).

¹⁶⁸⁰ Georgian Dictionary. The present edition of the Dictionary repeats unchanged the text included in the two-volume collection of Sulkhan-Saba Orbeliani's works. **Source:** Sulkhan-Saba Orbeliani. *Georgian Dictionary*. Prepared by Il. Abuladze. Ed. El. Metreveli, Ts. Kurtsikidze. Tbilisi, 1991 (in Georgian). Available online: <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=8&t=46953> Last viewed: 28.05.2024.

Sulkhan-Saba Orbeliani. *A Georgian Wordscape, a Aictionary*. Under the editorship of S. Iordanishvili. Tbilisi, 1949, p. 701 (in Georgian). Available online: <https://archive.org/details/sulxan-saba/page/366/mode/2up?view=theater> Last viewed: 28.05.2024.

the distortion of several terms (e.g. "Lionoto" (Greek Libonotus- λιβανωτός; ital. Libonotos); however, the source was not in Italian, as evidenced by the Greek forms of the wind names (Levbemonos , Euronotos, Borias) and the characteristic Byzantine Greek sonance (Argastes; Boreas; Kaikias etc.).¹⁶⁸¹

As for the use of Sulkhan-Saba Orbeliani's dictionary as the source for wind names, in which there are at least 27 names of winds in addition to the diagram of winds, it is likely that the author relied on a marine compass, the so-called Compass Roses, with 34 names of winds, the production of which began in the 15th century and grew exponentially in the 16th and 17th centuries, obviously, in countries famed for seafaring traditions.¹⁶⁸² Apparently, the compass contained predominantly Greek names of the winds, with the image of the Polar star traditionally placed in the centre of the compass, just like in the sketch provided in Sulkhan-Saba's dictionary:

¹⁶⁸¹ A similar trend is present in Davit Guramishvili's work (Levontos, Erghasti, Keki, etc.).

¹⁶⁸² Cartographical Innovations: An International Handbook of Mapping Terms to 1900. Ed. by H. Wallis and A. H. Robinson. 1987, p. 15.

As regards the evidence about the directions of the winds mentioned in *Merry Summer*, it is important to note that Davit Guramishvili does not comment on this matter, only pointing out about Boreas that “On the North the wind **Boreas** rose”. However, it is difficult to determine from this quote whether the author implies the north wind or the northeast wind.

Significantly, the poet organizes the winds into summer and winter armies based on their properties in the following way:

The winter army includes: Euros/Phoenicias (head of the army) - Southeast wind; Lips - Southwest wind; Zephyrus-West wind; Boreas -North wind; and Notos - South wind;

The summer army comprises: Kaikias ("Amira" of the army) - Northeast wind; Argestes/ Erghast - Northwest wind; Apeliotes - East wind; Thrascias - North-Northwest wind; Libonotus - South-Southwest wind.

Guramishvili also mentions the characteristics of some winds:

"Phoenicias" - snowy, frosty (winter)

"Argestes" - rainy, cloudy, warm (summer)

"Zephyrus" – hoar-frosting (winter)

"Apeliotus" - sunny, warm (summer)

"Boreas" - froze bringer (winter)

"Trascias" - strong (summer)

"Kaikias" – chasing the winter (summer)

"Lips" - freezing, rainy (winter)

It is interesting that the distribution of the winter and summer armies, for the most part, follows the instructions given in the text of *An Exact Exposition of the Orthodox Faith*, which names Kaikias; Apeliotes; Argestes, Notos as the "summer" winds, and Eurys, Lips, Zephyrus, and Boreas as "winter" winds.

As for the plot development of "winter-summer and the wind battles", it definitely looks ingenious.

As E. Maghradze observes, "alongside his deep knowledge of ancient mythology, the poet reveals a great talent for humour, coupled with the ability to think in terms of images. Moreover, he is thoroughly familiar with the god of the South wind Notos and his brothers - Boreas, Zephyrus, Eurys and others - as though he were a Greek poet living in Hesiod's time."¹⁶⁸³

How organic were the Greek names of the winds for Davit Guramishvili's exclusively ethnic work? It has been aptly observed that "the poet needed all these ancient images solely as material to provide a clearer picture. Everyone is entitled to do so. Zephyrus, Boreas and other wind names have been well-known and widely generalized images since ancient times, and they do not bring disharmony into any national identity."¹⁶⁸⁴

What is the relationship between this section of the poem and the work as a whole and its concept?

Nodar Natadze points out: "The description of the battle is extremely lively, dynamic and at the same time anthropomorphic, that is to say, the author has endowed these natural phenomena with animate, human qualities, thus indicating that the celestial weather is a

¹⁶⁸³ E. Maghradze. Two Novels; *Lament*. Tbilisi, 1984, p. 249 (in Georgian).

¹⁶⁸⁴ E. Maghradze. Two Novels; *Lament*. Tbilisi, 1984, p. 249 (in Georgian).

realm of life like ours and not merely of inanimate physical laws. Subsequently, appreciation of these natural phenomena comprises part of the author's appreciation of nature. However, in the description of this battle, as well as in the descriptions of many other episodes of this poem, the poet does not conceal from the reader that his personification of natural events is merely a literary convention, a way to take this process of awakening of life, which he narrates to us, onto a cosmic scale. This ironic tone does not go unnoticed by the reader. It follows the narrative and gradually gains momentum, being enriched with new dimensions of thought and mood.”¹⁶⁸⁵

Thus, the material related to antiquity present in *Davitiani* is marked by Guramishvili's original penmanship and interesting artistic interpretation. Although the information related to the Greco-Roman world is presented in the work in a considerably small amount, antiquity in *Davitiani* is not a decorative or showcase detail so to say, but rather an important, substrate element that builds an organic unity with the main spirit and message of the work.

¹⁶⁸⁵ N. Natadze. Contents, Structure and Main Motifs of *Davitiani*. Project: Library for Schools (in Georgian). Available online: http://www.nplg.gov.ge/civil/statiebi/saskolo/davitiani_shinaarsi.htm Last viewed: 27.03.2021.

Chapter Three

Classical Antiquity in New (19th Century) Period of Georgian Literature

Romanticism

Teimuraz Batonishvili

(1782-1846)

Maia Danelia

An interesting case as regards the reception of antiquity is Teimuraz Batonishvili's epic "The Violation of Troad or the Explication of Mekhadze's Apple". As seen from the title, it deals with the reception of the Trojan War and was written as an explication. The dedication of the play "The Three-faced Knight"¹⁶⁸⁶, which had been copied by Teimuraz, contains an episode mentioning Mekhadze's apple. Grigol Dadiani, to whom this play had been dedicated, could not understand the meaning of Mekhadze's apple, and to explain its context, Teimuraz wrote "The Violation of Troad". The examination of the play provides an interesting picture in terms of both understanding the context and the reception of antiquity.

"The Three-faced Knight"

The play is preceded by a dedication, containing ample noteworthy information about the author, addressee, format, context and ideological charge of the work.¹⁶⁸⁷

¹⁶⁸⁶ The Three-faced Knight. Ed. S. Iordanishvili, supplied with the foreword and comments. Tbilisi, 1947 (in Georgian).

¹⁶⁸⁷ "I have undertaken to transcribe this beautiful "Three-faced Knight" for the most erudite lord and my own friend, Grigory, son of Dadiani, so that he could always have this book of images, beautifully composed by our ancient authors, as a lasting memory of my true love.

The knight shines,

The dusk has swept away from our hearts.

He found such exemplary, allegorical images

The addressee of the play is Grigol Dadiani, the son of Teimurazi's friend. As known, Grigol Dadiani (1814-1901), a writer referred to by the pseudonym "Colchideli", esteemed this work highly. By word of mouth, he had taken one poem, "Siradze's Song", from this manuscript and included it in his collection of poems, which has induced some scholars to suggest that this work belongs to "Colchideli".

In his dedication, Teimuraz tries to convince us that the work belongs to ancient authors and he merely copied it and dedicated it to Grigol Dadiani as a token of love. Linguistic analysis of the work and the context in which it was created suggest that the author is deliberately trying to misdirect the reader.

This impression is further corroborated by the fact that D. Chubinashvili does not mention this play as authored by either Teimuraz Batonishvili or Colchideli in his Georgian-Russian dictionary. He only lists "The Explication to *The Knight in the Panther's Skin*" and "The Apple" among Teimuraz's works. S. Iordanishvili notes that the dramatis personae, their pseudo-classical style surnames, official terminology peculiar to the royal court (knight, minbash [head of the army battalion]), Russianisms, orthography, and provincialisms rule out the possibility of it belonging to any ancient author. And although Teimuraz Batonishvili repeatedly mentions that he follows the style of the original while copying the work, some scholars are still prone to think that he is the real author of the play.¹⁶⁸⁸ Triphon Rukhadze is among the scholars who considers the play to be written by Teimuraz.¹⁶⁸⁹

From hundreds of centuries, from the hearts of our ancient scholars / to be felt.

Hurray, hurray, those who love their homeland are sun-like.

Fragrant flowers adorn us with knowledge; may God

Bless whoever tells this.

This theatrical imagery created by our ancient writers was found around this time in the treasury of the books of ancient Georgian writers in Lower Iberia.

The year of its transcription is the year 7346 from the beginning of our world j'ḇ 1836 ... and the book is called "The Three-faced Knight".

¹⁶⁸⁸ The Three-faced Knight. Ed. S. Iordanishvili, supplied with the foreword and comments. Tbilisi, 1947, p. 6 (in Georgian).

¹⁶⁸⁹ "Teimuraz Batonishvili declares almost all of his writings to be "ancient", but we can distrust him... This literary technique is not new; Georgian authors much older than Teimuraz acted like this: to give more power to their writings, they would ascribe them to some prominent writer, or they would present them as old,

S. Iordanishvili's arguments are supported by the play's ideological value and the anti-Russian sentiment that can be read in it. By glorifying the Golden Age of Georgia and the rule of King David the Builder and Queen Tamar, the author of the play is trying to arouse in the reader the longing for the freedom of homeland. This is also apparent in the following phrase from the dedication: "Hurrah, hurrah, those who love their homeland are sun-like". The anti-Russian disposition can be clearly discerned in the major suspense of the play: the contraposition of Mekhadze and Kvatadze. Mekhadze is one of the key characters and has an important role in the play. The work repeatedly emphasizes the peculiarity of the etymology of his name. He is compared to a thunderbolt, attacking his target like a thunderbolt, the target being a character called Kvatadze. The character of Kvatadze had received his education in Moscow, is working there and has arrived in Georgia for a temporary stay. His vocabulary is replete with Russianisms, and reveals the lack of knowledge of the Georgian context, which results in Mekhadze's verbal assault.¹⁶⁹⁰ Pertinent to this, the play contains noteworthy quotes such as "Let there be no Iris in the sky" and "Let Iveria behold the sun every day" as well as the knight's words: "Because George is for Georgians". In S. Iordanishvili's opinion, the work should have been produced in the first decades of the 19th century, prior to the 1832 conspiracy, due to which naming the author of the work written or "copied" in 1836 might have been hazardous to the author. Consequently, according to the scholar, this should be the reason underlying the author's decision to remain anonymous (p. 6).

unpublished stories" (T. Rukhadze. *Ancient Georgian Theatre and Dramaturgy*. Tbilisi, 2011, p. 256 (in Georgian)).

¹⁶⁹⁰ There are other examples of criticism of the Russian disposition in the play:

Siradze asks Kvatadze: If they have the tradition of feasting, how do they eat in that cold (p. 5)

The young men and Tavkvadze shout hurrah at the toast of the knight and Siradze, which is followed by Mekhadze's retort that shouting hurrah is an improper act (p. 8)

Tavkvadze defends his position and says that everything can be criticized, except for wisdom. He tells Mekhadze, "The wisdom of Hellas has been transferred there. It is the door of wisdom and science" (p. 9). Mekhadze does not take this seriously and tells him that Hellas, in anger, sent them an old brocade with a bull's flexხადგნობი, and they, crafty fools, took it for a mirror and created a door of wisdom from it (p. 10)

Plot and structure of the work. The play consists of three fasciae or passuses. The third passus has survived unfinished. The *dramatis personae* are: the Knight (horse trainer, superintendent of the knights in the king's army); Siradze - a blind old chonguri (lute) player; Mekhadze - skilled in speech and verbal altercation; the joker, the knight's friend who grew up with him; Tavkvadze - a 30-year-old landlord working in Moscow.

The action commences with a repast of the following participants: the Knight, Siradze, Mekhadze, Tavkvadze, and the Knight has invited guests to entertain themselves. First, they drink a toast to Tavkvadze, which is followed up with the toasts to the Knight and Siradze. The major plotline develops around Mekhadze criticizing Tavkvadze, who lives in Moscow and has adopted Russian manners, and Tavkvadze having to justify himself every time. Being the target of Mekhadze's jokes, Tavkvadze is gradually losing patience. Kvatadze leaves the stage. Minbash –head of the battalion - enters, bringing news that a child has been born to him. The repast is terminated and everyone goes to see the newborn.

The action in the second passus takes place in Minbash's house. Some entertain themselves playing different games. Siradze is asked to tell riddles. Tavkvadze reappears and a new series of verbal skirmish between Mekhadze and Kvatadze commences. The birth of Minbashi's son is in the limelight throughout the passus. The Commander in Chief arrives and tells Siradze that he must fulfil his master's wish, take the harp (a reference to David's harp) and sing (p. 47). Siradze fulfils the request and starts lauding King David who is the namesake of the Biblical King David: [This is what the harp of David's house will say / the heir to a hero, his new namesake]. The Minbash and his wife are striving to reconcile Mekhadze and Tavkvadze. The Minbash asks to praise Kvatadze. Pursuing his role, Mekhadze tells yet another riddle, which Tavkvadze does not understand and asks him to finish his praise. The riddle, however, is dedicated to the apple of discourse.

The context in which the work was created. The dedication states that the work was written in 1836, 4 years after the 1832 conspiracy. Given this context, it is not surprising that Teimuraz cannot voice his message directly, unconcealed, and, therefore, resorts to the

allegorical form: "He found this exemplary, to resort to the allegorical form," – reads the dedication.

The play must have been written in three passuses, but only two of them have reached us, with the second one being in an unfinished form. Nevertheless, the main message can still be outlined through the analysis of the surviving part, the key motif of which is the birth of a hero. A hero who is to act as a saviour of the motherland that needs to be salvaged. A child is born to one of the characters, specifically Minbash. Everyone congratulates him and Siradze pronounces noteworthy words:

[Dwell now, the sun, dispeller of clouds;
Rest, light, the ray, dissector of darkness,
Harken, the hero, heaven and earth are singing.
Rejoice, son, behold the grace of Ivion,
Bread and salt of the nation salvaged by you!]¹⁶⁹¹

The excerpt speaks about the birth of a hero who gives everyone hope that the country will survive the ordeal. The ordeal of the country itself is allegorically compared to Iris/rainbow and it is not incidental that the idea is communicated through the blind chonguri player, Siradze.

Siradze's words to Darbaiseli further clarify this point: [If I were closer to the sun, I would not have to face the terrible Iris, if only I could find a way. This way is a crevice, Darbaiseli, for Mekhadze's bile, but there is no man who could wash my eyes with the water of beauty: let Mekhadze be cured, let there not be Iris, and let Iveria behold the sun every day.]¹⁶⁹²

¹⁶⁹¹ *The Three-faced Knight*. Edited by S. Iordanishvili. Tbilisi, 1947, p. 32.

¹⁶⁹² *The Three-faced Knight*. Edited by S. Iordanishvili. Tbilisi, 1947, p. 39.

The conflict in the work is created by the fact that the Kvatadze's character, who is outside the Georgian context because he serves Russia, cannot guess the innuendo, and constantly comes to wrong conclusions thereby becoming the object of Mekhadze's attacks. Consequently, Tavkvadze gets the hint wrong in this case as well. He thinks that Siradze's hint implies advice to sell his collar. The correct answer is the rainbow, the collar of the sky spun from sunlight. If it grips tight, it can crush the sky and make good weather and give vent to Siradze's and Mekhadze's bile.¹⁶⁹³

Kvatadze also did not understand Mekhadze's story about the apple of discourse, which made him furious. The motif of the apple will be discussed in greater detail below.

Reception of Antiquity. Let us now turn directly to the main issue of our research, namely, how much the author is interested in receptions of antiquity and what purpose these receptions serve in the work.

1. Blind chonguri player

One of the protagonists of the play is Siradze – a chonguri player. His first distinguishing feature is blindness. The wise Aede singer reminds us of the blind Homer, which makes us believe that the author's goal in resorting to this reception is to evoke this particular emotion in the reader. We see the Aede's paraphernalia, the harp. Siradze is asked several times to take the harp in his hand and sing.

Siradze has the most important part in the play. Through his mouth, the author announces an important message in an allegorical form. Only Mekhadze can solve Siradze's riddles.

The symbolic images that are found in the play are receptions well-known to ancient Georgian literature.

¹⁶⁹³ *The Three-faced Knight*. Edited by S. Iordanishvili. Tbilisi, 1947, p. 25.

2. The Myrmidons

The Myrmidons are mentioned in the Chronicler's *The Chronicle of a Hundred Years*, stating that their preacher/leader was Achilles, albeit no other additional information is given about them..¹⁶⁹⁴ *The Iliad* provides the description of their fighting abilities and loyalty to Achilles (Hom. Il. 16, 173-177). As for their origins, according to Greek mythological tradition, they originated from ants. When the inhabitants of the island of Aegina fell to the plague, Zeus created new residents from ants at the request of the king of Aegina, Aeakos. Teimuraz is evidently aware of this information and emphasizes their genesis in the knight's and Mekhadze's part. Mekhadze responds to the knight's reply: "When God gives a wing to an ant, this means it is going to be lost" in the following way: [If I am an ant, perhaps I can yield a race like that of the Myrmidons]¹⁶⁹⁵

3. The eye of Croesus, i.e. Argus

In his *Chronicle of a Hundred Years*, the chronicler also mentions Croesus in the form of Carissos, comparing him to Queen Rusudan: [So the chrismos (prophecy) of Apollo was also not in vain of your queen suffering Carissos me the orphan narrator overpowered by Carissos captured by Cyrus].

The common feature connecting Croesus and Argus in Teimuras's work is that one possesses wealth/precious gems and the other the all-seeing eye. In the dialogue between Siradze and Mekhadze, Siradze praises Mekhadze and says that whatever words of praise he [pronounces, the heart feels before the eye.

In this episode, the author mentions two figures: one being Croesus, a king in Asia Minor famous for immense wealth and the other is Argus, whose all-seeing eye cannot

¹⁶⁹⁴ "Eristavi Samadavla, a man adorned with all the virtues of the warrior and resembling Mosomachus the Jew, or superb Neoptolemus Pigas, the famous preacher of the **Myrmidons**" (Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. II. Tbilisi, 1959, pp. 301-302 (in Georgian)).

¹⁶⁹⁵ *The Three-faced Knight*. Edited by S. Iordanishvili. Tbilisi, 1947, p. 26.

escape anything. However, they cannot come close to Siradze's eye, the eye of wisdom, the gratuitous eye.

4. Where is the Chamber of Lecurgus

In the section where Siradze takes up the lyre, praising King David, he mentions several symbols to create juxtaposition: the legendary king of Sparta, Lycurgus, who introduced laws for the Spartans, and Croesus, the king famous for his wealth. He says that they look colourless against the background of the Caucasus mountain where Prometheus was chained.

5. Blessed is Prometheus

Siradze says of Mekhadze that the possessed person will soon be given unexpected relief and Mekhadze's trickery will be exposed. This contention is preceded by the mention of Prometheus

"Blessed is your arrangement, Prometheus
Someone showed God his sheep,
for whose meat he hungers day and night,
He willingly walks meekly, looking at Mekhovani,
He immediately forgot about hunger and orders".¹⁶⁹⁶

6. For the extermination of the scorpions and the Scythians

A considerable part of the play is devoted to the praise of David, describing him as an indefatigable hero, a conqueror of armies, a friend of many, exterminator of the scorpions, used here as a symbol for the enemy, and the Scythians, the nomadic people living in the northern parts of the Black Sea coast.

¹⁶⁹⁶ *The Three-faced Knight*. Edited by S. Iordanishvili. Tbilisi, 1947, p. 30.

7. Siren

The guests at Minbash's place entertain themselves. The prince, while playing chess with a young man, eavesdrops on the conversation between Siradze and Mekhadze. The young man takes advantage of the situation and makes an expedient move. The dialogue between Mekhadze and Siradze mentions the term siren, which is used indirectly here referring to the ability to captivate another person's attention.

[Mekhadze: "If you put him next to a Siren, he will, of course, fall asleep and lose, what praise is that!"

Siradze: "I cannot find pearls to arrange and express the essence, and I cannot find an eye to cast and sweeten. What Siren am I?]"¹⁶⁹⁷

8. Theogony

In the last part of the second passus, Siradze contrasts the ancient and Christian worlds, describing in this context the story of the origin of the universe, the origin of the Supreme God, which testifies to his thorough knowledge of the Greek "Theogony". This part tells about chaos, the rule of Zeus, and the birth of Athena, i.e. wisdom, from the head of Zeus. The first part, as noted, describes the period of chaos, where darkness rules and there is no division between day and night, man and woman.

Under Kronos, cosmos is created out of chaos and after Zeus defeats his father, he establishes order and justice (Hes. Theog. 153-183). Although Teimuraz does not mention Zeus by name, Zeus's name is suggested by the hypostases he lists: the ant, ¹⁶⁹⁸ the eagle, the golden rain, the cloud, etc.

According to sources, the prophesy had it that Zeus was in danger from his son that he would beget from his first wife, Metis. To avert the danger, Zeus swallowed his pregnant

¹⁶⁹⁷ *The Three-faced Knight*. Edited by S. Iordanishvili. Tbilisi, 1947, p. 43.

¹⁶⁹⁸ According to one source, Zeus, disguised as an ant, seduced Eurymedousa, who bore him Myrmidon that became the eponym of the Myrmidons (Clem. Alex. Exhort. II).

wife, who had the ability to take various forms (Schol. Hes. Theog. 886). But, the foetus turned out to be quite strong, Zeus's head became heavy, and Athena, the goddess of wisdom, was born out of his hardened head. As the below excerpt shows, Teimuras was well aware of this episode, and goes into detailed description of the story how Zeus's head was burdened and how Athena was born from there, with the help of Hephaestus. On his own volition, he orders Hephaestus to be brought, allows Hephaestus to hit his head with a rod and set him free from the burden. Importantly, Teimuraz does not mention any of the characters by name. When he first mentions Zeus, he calls him "great and legendary" and "the misty one", while Hephaestus is referred to as "lame", "ironsmith" also mentioning his attribute - a rod. Athena is described as "wisdom".

The excerpt contains an artistically conveyed concept of the saviour through which it contrasts the ancient and Christian perspectives, namely that the true God is the one born in Bethlehem not the gods of Olympus who were involved in the Trojan War.

As noted, the second passus has reached us in an unfinished form, and we do not have complete information to draw conclusions. However, if we follow the main line, the ideological connection between the play and the interpretation becomes obvious. Specifically, the first passus, prepares the foundation for the birth of the hero, the second, produces the hero, and the so-called explication "Breach of Troad" provides the hero's exposition in martial arts. With the intensification of the theme of war, a covert call to action can also be read, implying that, in order to save the country and to return to the glory of the past, it is necessary to fight the enemy, to get rid of the oppression of the empire and to gain freedom.

"The Breach of Troad or the Explication of Mekhadze's Apple"

We can now move directly to the particulars of the "Breach of Troad"¹⁶⁹⁹ written as an explication. The poem presents interest from many points of view, and the issues discussed

¹⁶⁹⁹ The poem was first printed in "Tsiskari" magazine in September 1860.

below cover: the authorship, composition of the work, authorial interpretations, probable sources, and context of creation.

The issue of authorship. Let's start with the issue of authorship. As we have seen, in his "Three-faced Knight", Teimuraz tries to cover the traces and says that he found that work written by ancient authors and rewrote it. In this case, however, Teimuraz directly states that the work belongs to him. We also find out that he dedicates the poem to his nephew, Grigol Dadiani

[I, the king's son Teimuraz, composed this poem poetically,
for Gregory, my nephew; Dadiani's son, who is/ thirsty for poems,
I don't spare my efforts for him; because I am wholeheartedly/ am well-disposed to
him
I hope he will not insult this effort; as he often speaks rhetorically.]

How can this be explained? In this case, Teimuraz boldly attaches his name to the poem, since he chooses an ancient theme, the theme of the death of Troy in particular, to convey his view and anti-Russian sentiments in an allegorical form, and it would be difficult for an ordinary reader unaware of ancient literature to read the subtexts. Only a vigilant reader could read the meaning behind the text and guess Teimuraz's attitude towards imperialistic ideology. It can be safely said that the Greeks in the poem embody the power of Russian influence, while Teimuraz is particularly well-disposed to the Trojans. The poem contains many more innuendoes that we will discuss in detail below.

The purpose of writing the explication. First of all, we must answer the question about **what Mekhadze's apple means**. To answer this question, we must remember the "Three-faced Knight", namely the episode celebrating the birth of Minbashi's son, during which Minbashi demands that Mekhadze and Kvatadze reconcile with each other. Mekhadze tries to fulfil Minbash's request and, as if to reconcile, tells a story to Kvatadze. Actually, Mekhadze does

the opposite, he tells the story, the essence of which Kvatadze cannot fathom at all, and this story is not about their reconciliation and mutual understanding, but about the apple of discord, serving as the starting point for the Trojan War. Kvatadze's stupidity becomes more obvious against the background of the fact that the characters present (Siradze, the owner's accomplice, the young men) know very well what the story is about.

Assumedly, the story of Mekhadze's apple was also incomprehensible to Grigol, to whom Teimuraz had dedicated the play, which is why he had to write an explanation about Mekhadze's apple, aptly choosing the title: "The Breach of the Troad or the Explanation of Mekhadze's Apple".

Summary and composition. A brief account of the contents of the poem is as follows: the poem begins with the story of the apple of discord: three goddesses, Juno, Minerva, and Venus argue about which of the three is more beautiful, and choose Paris, the son of the Trojan king, to make a judgement on the issue. Juno promises him fame, Minerva promises wisdom, and Venus promises the most beautiful of wives. Paris judges in favour of Venus, and designates the apple to her. The other two goddesses become Paris's enemies. Subsequently, Helen takes to Paris. Paris kidnaps Helen. Priam and his royal palace receive Helen with honour. Helen falls in love with Paris, and forgets her old life. Priam's children, the wise Helenos and Cassandra, do not endorse/like Helen's abduction. Wise Hector also does not approve of Paris' behaviour. Agamemnon urges his brother to take revenge. Enraged goddesses, Juno and Minerva, help them. They have gathered a large army and have prepared to attack Troy. The Trojans repulse the attack, both sides fighting. Battle scenes are described, featuring the fighters who excel. The struggle continued for many years with varying success. The turning point in the battle occurs when Achilles sneaks and kills Hector. Achilles falls in love with Priam's daughter, Polyxene. He no longer wants to fight, which upsets the Greeks. He does not see the point of continuing the war and sees reconciliation as a solution. Cunning and clever, Odysseus convinces Achilles to join the

battle. Achilles does not want to engage in battle because of his love for Polyxenes and asks the queen for her hand in marriage. The queen, promising to marry him to Polyxenes, lures Achilles into the temple of Apollo, where Paris is hidden and kills Achilles. A truce is declared in the war to bury the dead. The battle resumes, and Paris kills Ayas. It was necessary to insert Ulysses's cunningness. He contacts Antenor and Aeneas, who betray their fellow citizens. Priam is persuaded to bring a statue of a horse made by the Greeks into the city as a sign of reconciliation. At night, Greek fighters get out of the horse, slaughter the population, and set fire to Troy. Pyrrhus kills Polyxenes at the tomb of Achilles. The Greeks also kill Hecabe. They don't spare treacherous Antenor and Aeneas either. The Greeks are also punished for their treacherous ways though: most of them die in the battle, some are killed by their relatives, while others have to cross a road full of perils to return to their homeland.

Compositionally, the work can be divided into three parts. The first part deals with the judgment of Paris (1-34), the story before the Trojan War. The major part deals with the events in Troy (35-101), and finally we briefly learn what happened to the heroes of the Trojan War following the war (102-104). At the end, Teimuraz mentions again the apple of discord: the first mention of the apple is connected with the tragic end of Troy and the second one is Mekhadze's apple, the essence of which Teimuraz sought to explain through writing about the destruction of Troy (39). The poem begins and ends with the mention of an apple:

The first stanza:

[I received this tiny thing, which I am giving back to you.

I am surprised that you, Odishari, an astute man, could not guess the meaning of the apple.

This is an explanation for Mekhadze's apple, perhaps you can fathom the reason of the new dispute.]

The last stanza:

[It was an apple of pure gold; Tavkvadze's head views it as/ a stone. [a pun]

Both are round and resemble each other; why should we heed / to others' opinion.

Both were instigators of discords; the second is similar to the first/ expressed

In a strange three-faced way through the parable of Mekhadze.]

The final stanza mentions Kvatadze, which indicates that the two works, "The Breech of Troad" and "The Three-faced Knight", are interrelated and that the reader would not be able to understand many contextual elements without having read "The Three-faced Knight"

Teimuras's interpretation of the Trojan cycle.

1. Apple of division

Since Mekhadze's apple has a symbolic bearing in the work, allegorically expressing the confrontation between Mekhadze and Kvatadze (Georgia and Russia), Teimuraz devotes quite a considerable attention to it and shows his profound knowledge, albeit the version conveyed by him does not follow any one specific source, but, apparently, offers a synthesis of the sources at his disposal.

He mentions the apple already in the play "The Three-faced Knight", where it is presented in the form of a riddle that Kvatadze has to guess."

-34).

This part gives a brief account about the apple; it mentions a wedding with three goddesses present. The apple had an inscription "I am of the sun". A discord ensues among the three. The participants of the feast understood the duplicity. The apple was given to a young man, who is here compared to the dawn give off light. The young man gave the apple to the best of the three, the most beautiful, which caused the discord. Kings, youth and elders were engaged in bloodshed. Heaven - in this case Zeus - was displeased with so much bloodshed.

And now let us look at the form through which Teimuraz delivers his message in the poem. The poem devotes 14 stanzas to this episode. Three goddesses: Juno, Minerva and Venus are present at the wedding. According to the traditional version, at the wedding of Thetis and Peleus, Eris, the goddess of discord, rolls an apple with the inscription "to the most beautiful". The poem does not mention either Gods or Peleus or Thetis by name.

To decide who is more beautiful, the goddesses select Paris. One of them lures Paris into the forest when he is out hunting deer and he has to spend the night there. In the morning, the goddesses come to him and ask him to give the apple to the most beautiful of them. Juno promises him power, Minerva promises wisdom, and Venus promises a beautiful wife. Unlike the traditional version, Paris asks the goddesses to undress so that he can better judge their beauty. He examines them for quite a while. Venus is the most beautiful, and he giving the apple to her. The first occurrence of the motif of getting undressed appears in Lucian's satire "Dialogue of the Gods". Perhaps the author got acquainted with this work in translation. The other two goddesses become Paris' s enemies, which is particularly revealed during the war.

The stories of the Trojan cycle that should have taken place before the Trojan War, were told in *Cypria*, whose authorship some scholars attribute to Homer himself while others believe they were written by Stasinos, Hegesias or Hegesinos. *Cypria* begins with the story of the apple of discord and is considered to be a traditional version. Together with Themis Zeus contemplates starting the Trojan War. Enraged at not being invited to the wedding of Peleus and Thetis, Eris causes a dispute between the three goddesses over who is the most beautiful. On the advice of Zeus, the goddesses entrust Priam's son with the solution. Paris declares Venus, who promises him the beautiful Helen, as the most beautiful. The Achaeans reach Troy and start raiding the Trojan cities.

Teimurazi's version follows the traditional one to some extent, although not one specific version, but rather it seems he used a variety of sources.¹⁷⁰⁰

The story of enticing Helen and carrying her away to Troy, which continues the episode of the Judgment of Paris, is also written in an original way. Unlike the traditional version, Paris goes to satyr's island alone. Before Helen sees Paris, who is in the temple of Venus on satyr's island, a multitude of Greeks, young and old, women and men, go to see him, and all are so charmed by his beauty that the news reaches Helen's ears.

The episode describing the taking away of Helen is also different. Helen falls in love with Paris. Under the pretext that she has to make a sacrifice in the temple she speeds to see Paris. Paris also decides to kidnap Helen. He tells his companions to sneak into the castle at night using a ladder and kidnap Helen and the precious stones. The friends agree and go to the wall at night. They penetrate the castle and Paris brings Helen out. Helen weeps, lamenting to have to leave her daughter, but Paris wins her heart, promising her that Troy will welcome her with great honour.

The reactions of Priam's children, Helenos and Cassandra, to Helen arrival in Troy are also different. Wise Hector, who does not approve of Paris's decision, also feels the danger.

2. The Course of the Trojan War

The main part gives account of the events in the Trojan War. Teimuraz tries to show the reader the dynamics of the battle and that the events develop with varying success. Nevertheless, his disposition towards the Trojans is clearly felt. Teimuraz knows quite well the heroes of the Trojan War. Based on their function, they can be divided into three categories: the characters who only play the role of extras, the characters who are connected to a specific task and have a specific function, and the characters who are specially brought out in the war scenes.

¹⁷⁰⁰ A rather detailed analysis of these differences are presented in Manana Pkhakadze's article "The First Georgian Poem on the Trojan War". Proceedings of the International Scientific Conference *"Humanities in the Information Society – IV."* Batumi, 2025 (in print) (in Georgian).

Extras: Nestor, Telemon / Telamonios, Diomedes, Protesil / Protesilaos, Patroclus, Khedes, Epistrop, Mnestis, Felix, Xanthippe, Meron, Altinor, Palamides.

Characters appearing in episodes: Agamemnon, Menelaus, Ulysses (pp. 17, 22), Aias, Deiphobos, Troilos (16).

Characters of special importance: Paris, Hector (16, 18), Achilles (17, 18), Hecabe

Here we will briefly touch on the important motifs that the author draws attention to.

Hector-Achilles. The author puts a particular emphasis on Hector-Achilles relations. Hector killed 13 Greek kings. Achilles, sensing Hector's superiority, waits for an opportune moment to attack Hector. Achilles sneaks in on Hector and kills him (20). The scene of Hector's funeral (21) is also different.

Achilles-Polyxenes. Special attention is devoted to the love story between Achilles and Polyxene, the daughter of Priam (21). Achilles asks Polyxene's parents her hand in marriage. He is no longer willing to engage in battle, which is a great loss for the Greeks. Seeing how many Greeks have died for one woman, he no longer wants war, but seeks reconciliation. He does not participate in the battle anymore, he sits alone in the tent, which annoyed the Greeks. The story of Polyxenes is not confirmed in Homer epic. As tradition has it, nothing would threaten Troy until Troilos, the son of Priam and Hecuba, reached the age of 20. Achilles attacks Troilus and Polyxenes who went out to fetch water, kills Troilus and shows interest towards Polyxenes. Polyxenes lures Achilles into the temple, where her brothers Paris and Deiphobos kill Achilles. In Teimuraz's work, Hecuba promises Achilles to marry him to Polyxenes and summons him to the temple of Apollo, where she has Paris and twenty other brave men hidden (23). Achilles was accompanied by Astylogus, son of Nestor, who was also killed. The Greeks demand Achilles's body. The Trojans allow Achilles to be buried in the city, and they bury him next to Troilus and Deiphobos (24).

Death of Polyxena. As for the death of Polyxena, according to some authors (Phil. Troic.), she committed suicide because she blamed herself for the death of Achilles. According to Euripides, the ghost of Achilles appears to the Greek heroes and demands the sacrifice of Polyxena for the sake of the North wind, as a result of which she is killed at his tomb. Polyxena did not want to live in slavery, so she asks her mother not to humble/ lower herself to Odysseus, who came to take her away. At the same time, she asks Odysseus to comfort her mother. According to Teimuraz, Polyxena is killed by Pyrrhus at the tomb of Achilles (33). This story is told by Euripides (Hec. 220).

Troilus. Teimuraz mentions Troilus after Hector: "a lion roaring like Troil in the garden / filling the valleys and mountains with the sound / sends shudder to the brave warriors / thrusts his sharp spear and shatters stones." Teimuraz knows that the death of Troilus will spell the downfall of Troy, and a little further down he tells us how the word-breaker Achilles kills Troilus (22). Troilus is mentioned once again by Teimuraz when describing the capture of Troy as "where is the dissecting power of Troil's sword" (35).

The role of Hecuba. In Teimuraz's work, Hecuba promises Achilles the marriage to Polyxena, summons him to the temple of Apollo, where she has hidden Paris and twenty other men (cf. Hygin. 110). The Greeks murder- he is stoned to death and a large stone is erected upon his body (34) (Ovid. Met.)

Death of Paris. The death of Paris is narrated differently. He dies during the fight with Aya (25). Teimuraz only says that he was merely hit by a sword in the jaw. He conveys the severity of this event through Helen's emotion: "The rose was frosted / crushed at once / the poor soul wept, tearing her hair in anguish, the lights faded / and covered the clan with darkness."

Ulysses. Teimuraz is well aware of Ulysses' s qualities. He is first seen when he is trying to successfully persuade Achilles to join the war, which results in the death of the best Trojan heroes ("Odysseus, the craftiest of all kings" 22, "Cunning fox" 25). Ulysses was also involved in the treacherous plan to capture Troy - he bribes Trojan Antenor and Aeneas,

who persuade Priam that reconciliation is better than enmity (30). Antenor and Aeneas also revealed to the enemy the secret of the statue of Athena Pallas: while the statue remained in the temple of Troy, Troy was invincible, Antenor and Aeneas managed to bribe the priest of the temple, Tanto, with gold. They persuaded Priam to reconcile. They built an iron horse, and the Trojans accepted this gift, which led to the fall of Troy. The Story of Sinon (31).

3. Events after the capture of Troy

The stories that developed in Troad, described in the *Iliad*, were followed by the stories that took place after the war told in three works: the *Aethiopis*, the *Little Iliad*, and the *Fall of Ilion*. Of these the *Aethiopis* was a direct continuation of the stories of the *Iliad*. Teimuraz's intention to emphasize these stories is to try to show us how the Greeks were punished, because all traitors deserve to be punished. However, he singles out Antenor and Aeneas in particular: Antenor, instead of being rewarded, was killed and thrown into a thicket (36), his property taken, and his children made into slaves (37). Aeneas was kicked out of the country by his own people (37).

Regarding the rest of the Greeks, Teimuraz says that not a single Greek king was able to escape the danger, albeit he does not specifically mention any name:¹⁷⁰¹

"Most of them died at home in a wretched state / from the wrath of the enemies" (Aias, son of Telamon, Patroklos)

"Others suffered the bitter destruction of their kingdom/by those close to them" (Agamemnon)

"Some had to part with their lands" (Philoctetes Apollod. Epit. 6, 15, Teucer Paus. I, 28, 11 Diomedes)

¹⁷⁰¹ Only Nestor, who did not take part in the looting and destruction of Ilion, returned home earlier than anyone else unharmed (Apollod. Epit. 5, 24).

"Others wandering here / and there /amidst the seas" (Aias, son of Oileus / his ship crashes on the rock due to a storm caused by Athena; he survives, but cannot escape death: he falls from the ship and drowns, Apollod. Epit. 6, 6)

"And be thrown to islands /clashing with the ordeal" (Idomeneus, Schol. Hom. Od. 259).

"Some befell ungracious death as kings / becoming captive for their courage" (Phoenix, Apollod. Epit. 6, 12)

Which sources should Teymuraz have used?

What information was available to Teimuraz? It should be noted that Teimuraz was well familiar with ancient mythology. He knows mythological symbolic images quite well. He describes the beginning of the war as follows: "Appalling all the terrible, Mars's sword touching their hearts, / Vulcan piercing their liver with the arrows shot from the bow of Iris." When he talks about Deiphobos, he says: "He rages like the flame of Etna, causing a heavy loss with his great power" (16).

As a learned scholar, Teimuraz had access to many sources. Georgian as well as Russian translations. It is known that he also translated ancient authors, although these translations should probably be made from the Russian language.

Manana Pkhakadze, who devoted an extensive research to the poem, gives a detailed list in her article of the sources that could have been used by Teimuraz when developing the story of the Trojan War.¹⁷⁰²

Teimuraz must have had access to the existing translations of the Trojan cycle. It is known that his brother, Ioane Batonishvili, had translated Homer's *Iliad*, while his second brother, David, translated David Bagrationi's Hellenic *Mythology*.

¹⁷⁰² Proceedings of the International Scientific Conference "Humanities in the Information Society - IV". Batumi, 2025.

Other works dealing with this topic should have also been available to him, including: "An Abridged Story" ("On the deeds in the Battles of Troad"), "A Short History of the Destruction of Troad," which should be a Russian translation of the popular novel "The History of the Fall of Troy" by Guido delle Colonne (13th century).¹⁷⁰³ Francois Fenelon's novel "The Adventures of Telemachus, the Son of Ulysses" translated by David the Rector. The *Odyssey* should have existed in the Georgian language, attributed to Iese Garsevanishvili.¹⁷⁰⁴ In addition to the works of the Trojan cycle proper, there were also translations of other writers, such as: Hesiod, Aeschylus, Sophocles, Aristophanes, Menander, Greek philosophers, John of Damascus (8th century) "Exposition", Ephrem Mtsire's "Hellenic Tales" (11th century), George Hagiorite's "The Great Svinaxarion" (11th century), George Hamartol's "The Chronicle" (11th-12th centuries), John Petritsi's Commentary on Proclus Diadochus and Plato's Philosophy", Sulkhan Saba Orbeliani's "The Georgian Dictionary", Ioane Batonishvili's "Kalmasoba", as testified by mythological names, characters, plots and their explanations.

The poem has a marked influence of Rustaveli, the scenes of the siege of Ilion, the influence is particularly evident on the linguistic level, as evidenced by the mention of several epithets: Helen - the challenger of the sun, Helen – the full moon, the frozen rose.

To conclude, it can be said that, from an artistic point of view, the work is quite technically written, since it was written for a specific purpose; nevertheless, it is a very significant work, as it is the first poem dedicated to one of the most outstanding myths cycles of ancient literature.

Terms related to the reception of antiquity:

Proper names: Juno, Minerva, Venus, Paris, Helen, Menelaus, Cupid, Helen's daughter, Priam, Cassandra, Helen (Helenus? Priam's son), Hector, Agamemnon, Mars, Vulcan, Iris,

¹⁷⁰³ V. Asatiani. Ancient Culture, Byzantium and Georgia, Tbilisi, 2021, p. 89 (in Georgian).

¹⁷⁰⁴ T. Rukhadze. Georgian Epic in the Literature of the Transitional Period. Tbilisi, 1939, p. 241 (in Georgian).

Troilus, Achilles, Telemon, Nestor, Diodime, Protesiles, Patroclus, Chede, Epistrophe, Mnestis, Felix, Xanthippe, Meron, Altinor, Palamides, Ulysses, Polyxenia, Deiphobus, Apollo, Astyloghus, Nestor, Ajax, Antenor, Aeneas/Aenediomid, Tanto (priest's name), Sinon, Pyrrhus, Eccubus (Hecuba)

Ethnonyms: Greeks, Trojans

Geographical terms: Satyr's Pond, Troas, Olympus, Greece, Etna

Other terms: Venusian, Limeni, Pallas statue.

Davit Machabeli, Alexander and Vakhtang Orbeliani

The poets that we will touch upon in this section are connected with such an important event as the conspiracy of 1832.

In the thirties of the 19th century, Georgia witnesses a revival of the cultural and political life. Diverse initiatives were planned to be implemented, including setting up of newspapers, magazines, founding the theatre, university, libraries. However, uncovering the conspiracy of 1832 significantly halted the development of culture in this direction.

Davit Machabeli (1814-1873) ¹⁷⁰⁵— his poetry contains patriotic and love poems. From the point of view of the reception of antiquity, we find traditional terms in his works such as Aurora ("The First of May"), Minerva ("My Minerva"), like sirens ("Innocence").

In the context of the reception of antiquity, we are interested in the works of **Alexander Orbeliani** (1802-1869) and **Vakhtang Orbeliani** (1812-1890).

In the poem "Tejlishi" by Alexander Orbeliani, we find the term "Asphodel", which is a very common term in ancient Georgian literature. In "Davit Aghmashenebeli or the Judgement Day for Georgia", dedicated to the liberation of Georgia from Seljuk rule by David

¹⁷⁰⁵ Georgian Literature. Vol. IX. Compiled by A. Bakradze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1992 (in Georgian).

the Builder, king David's commander Lipariti is compared to Plato "Lipariti – should be wise Plato to express this, otherwise, who else can do it".

We know from sources that Alexander's brother, Vakhtang Orbeliani, was more interested in antiquity. In his poem "Orphan",¹⁷⁰⁶ Vakhtang begs "the land of the Hellens" to "adopt and raise him as an orphan". In the same poem, Vakhtang makes a particularly laconic emphasizes on several aspects: religion, heroes, education, and military strategy. As the birthplace of education, alongside Homer, he symbolically singles out the 6th-5th century Greek general Themistocles,¹⁷⁰⁷ who, in our opinion, was genuinely one of the most outstanding strategists.

“The country of Gods, the land of heroes, Hellenian land,
Destroyed and tortured in the tyrants’ hands,
Great cradle, great school of education,
Great motherland of Homer and Themistocles” (p. 497)

To counterpoise these concepts, he mentions ancient Kolheti and the Golden Fleece as symbols of the glorious ancient Georgia:

“But ancient Colchis safeguards the seafront fearlessly,
The land of gorgeous damsels, fabled through times,
Firm pedestal, foundation of Elbrus,
Ancient country of Golden Lamb and the Bible” (p. 497)

¹⁷⁰⁶ Georgian Literature. Vol. IX. Compiled by A. Bakradze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1992 (in Georgian).

¹⁷⁰⁷ Themistocles is first mentioned in Georgian literature in the "Histories and Eulogies of Monarchs" by an unknown author, in a broader context, namely, how the Greeks, under the leadership of Themistocles, gained victory at sea and on land in the Greco-Persian War and expelled the Persians from Athens. For more details, cf. the first chapter of the work.

Solomon Razmadze

An interesting author from this period is **Solomon Razmadze** (1797-1860). In 1831, he translated from Russian "The Book/Letter of Fénelon Addressed to Louis XIV", Odillion Barro's appeal, which was subsequently used as evidence of his participation in the conspiracy.

Our attention is drawn to the fact that Solomon prefaced this translation with an original verse where he speaks of his duty. He chose the work of a translator in order to be useful for his homeland; it is in this verse that we find the term Scythian, implying Russia.

The stance of the 1832 conspirators towards Russia can also be seen in the allegorical poem "Bear and Sheep" written by Solomon in the early period. The old sheep is disturbed by the attacks from other animals and turns to the bear for help. The bear helps him drive away the beast, but, in the meantime, the sheep dies and the bear annexes the sheep's domain.

Unfortunately, many of his works have not reached us. This should be due to the desire to destroy evidence of the conspiracy. When the conspiracy was revealed, he had to destroy his writings.

A part of critics regard him a follower of classicism, while others consider him a romantic. His interest towards ancient mythology is evident in his poems. We come across a few terms in one of his untitled poems. Specifically, relevant terms are used to describe different qualities of a woman: beauty – Diana; tenderness, softness of skin, airiness – Proserpina; voice – siren; wisdom, gentleness – Minerva.

Here we will comment on his "Diana Mejlishi"¹⁷⁰⁸, in greater detail, the poem written in Anacreon's style about "twelve beautiful Georgians", as read in the dedication (Tiskari, N 12, 1858):

"We received the above noted poem "Diana's Majlish" from our employee with the following book:

R.

¹⁷⁰⁸ Georgian Literature. Vol. IX. Compiled by A. Bakradze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1992 (in Georgian).

Dear editor Ivane Kereselidze, merciful king!

Please print in "Tsiskari" journal "Diana's Mejlishi", a poem by Solomon Razmadze neglected by all of us. Perhaps after printing this poem, we can finally remember the poor being. My relative M. M. had found the poem among his papers, and gave me to be printed. And I am sending it to you my mother and I for you: Razmadze writes about twelve beautiful Georgian women.

In the year 1832, a sudden object awakened the soul of Soloman Razmadze, and for that he sang sweetly amidst spring, under the paradisiac vine pergola, where we, friends, were having fun at that time.

T. Al. Vakh. Son of J. Orbelian..."

In the testimony of Vakhtang Orbeliani (V.880) we read "I have the honour to answer the inquiry commission's question that last spring we: Solomon Razmadze, Mamatsov, my brother Alexander, Elizbar's brother Dimitri, lieutenant Jorjadze; teachers: Dodaev, Kipyarov, Avtandilov, and I, had dinner at Elizbar Eristavi's place. But I don't remember what occasion he threw the dinner party on. At dinner, we talked about the liberation of Georgia, but I don't remember exactly what we said. By the way, we drank a toast to freedom. After dinner, not to be noticed by anyone, we went separately to the garden, where we continued to talk about the same subject. By the way, someone suggested that we send someone to Okropir Batonishvili to give him a detailed account about our intention; as I remember, Kipyarov agreed to act as an ambassador, after which we broke up. T. Vakhtang Orbelianov". January 27, 1833.¹⁷⁰⁹

On his way to Persia, Solomon does arrives in Tbilisi for a short stay and meets the conspirators. The farewell feast organized on this occasion will become the inspiration for writing this poem. Elizbar Eristavi held a farewell evening party, to which Solomon Dodashvili, Alexander and Vakhtang Orbeliani, Giorgi Eristavi, and Dimitri Kipiani were invited.

¹⁷⁰⁹ G. Gozalishvili. The Conspiracy of 1832. Tiflis, 1935 (in Georgian).

As highlighted in the dedication, the poem is related to the event of 1832, "a sudden object awakened the soul of Soloman Razmadze and made him sing sweetly." It is not surprising that Solomon has to disguise the poem under a mythological facade, so that the main message would not be easily recognizable to the eye of an outsider. Hymns dedicated to individual mythological characters are quite common in ancient literature, including Homer's hymns. It is no coincidence that Solomon chooses Diana in this case rather than Aphrodite or any other god/goddess. Because Diana, as the goddess of hunting, who was depicted with a bow and arrows, indirectly evokes the fighting mood of the Iberian women invited to the ball. Compositionally, the poem is divided into several parts: introduction, Diana's appearance, meeting with the Iberian women, the feast scene, Diana's appeal to the women, the epilogue.

The introductory part describes the dawn on mount Olympus and the appearance of Diana with her chariot and troupe, Eros, the Amurs and the Nymphs. They are in a festive mood and the chariot with its entourage descends on the Asphodelian Valley. Diana lands in the region of the Iberians, where beautiful Iberian women, compared to Pallas, are gathered. Diana greets them and promises to treat them with the fruits of Olympus. The next episode provides the description of the feast scene. Everyone is in a high mood. At Diana's command, Amur poured a cup full of love to everyone. Amur calls all twelve Iberian women by name, and since these names are encoded in the form of double entendres in his words.

Amur's blessing of the women ends with noteworthy words: "You struck me with your sword like Mars. / Drink! To Pleasure!". Of course, the mention of Mars here is not accidental. The fighting mood is also intensified by mentioning Ares, the god of war, at the end of the poem. After the feast is over, the Iberian women thank Diana and hope for Juno's support as well (pp. 106-109).

According to Alexander Orbeliani, the following names of Georgian women are encoded in the poem through innuendos: Manana, Maiko, Sofia, Daria, Maya, Nino, Ellene,

Aniko, Melania, Ekaterine, Konya and Babale, who might be the women participating in the conspiracy.

It has been established that women were also involved in the conspiracy. History preserves their names: Alexander Orbelian's wife, Ekaterine, Melania Melnikova, and Manana Orbelian.

Alexander Chavchavadze, Grigol Orbeliani, Nikoloz Baratashvili

Maia Danelia

As known, romanticism rejects the strict norms characteristic of classicism and focuses on individualism and personal feelings. Consequently, poetry gives preference to the expression of feelings. The romantic poets highlighted here place an intense focus on the theme of love, the motifs of rejoicing, concern over the fate of the homeland, recollection of the past glory, worry about the present, and a hope for a better future. As romanticism disregards the norms of classicism, which in turn stem from antiquity, it is not surprising that romantic authors are not so interested in antiquity that serves as a so-called ornament. The two most important dates for Georgian Romanticists were 1801, the loss of independence of Kartli and Kakheti and the exposure of the 1832 conspiracy.

Alexander Chavchavadze (1786-1846)

It must be said that Alexander Chavchavadze's oeuvre does not abound with the receptions of antiquity. However, of the so-called Georgian romanticists, it is him who wrote in Anacreontic verse. Anacreon, the 6th century B.C. poet, was very popular in antiquity and had many followers. From the 1st century B.C., poets started imitating his style. This process continued until the Byzantine period; Anthologia Palatina preserves a collection containing

about 60 such poems. The next strong wave resurges in 16th c. France and spreads across Sweden, England, and Russia and becomes quite strong in 18th century Germany (Goethe, Schiller, Lessing, Klopstock). In Georgia, Alexander Chavchavadze was the representative of this direction.¹⁷¹⁰ What is Anacreontic verse? Feasting, love, fun, pastime, hedonism – this is the major pathos of such verses.

I. Grishashvili writes: "Alexandre Chavchavadze continues the path of Anacreon in Georgia." al. We read in Tsagareli's writings: "Al. Chavchavadze and his imitators in this century...expressed the kind of character, i.e. correlation, through their poems, which is called Anacreontic or erotic in literature, and which is mostly poems about songs, leisure and amorous subjects".

As a sample of such poetry, this little excerpt will serve us well:

"If you are a lover, then you must also drink wine;

If you do not drink wine, you are not truly drunk with love."

As known, Anacreon had a poem comparing Eros to a bee.

Cupid once upon a bed

Of roses laid his weary head;

Luckless urchin, not to see

Within the leaves a slumbering bee!

The bee awaked — with anger wild

The bee awaked, and stung the child.

Loud and piteous are his cries;

To Venus quick he runs, he flies;

"Oh mother! — I am wounded through—

I die with pain — what shall I do?

¹⁷¹⁰ R. Gordeziani. Innovation, Formalism, Avant-Garde in Ancient Literature. Tbilisi, 2016, p. 113 (in Georgian).

Stung by some little angry thing,
Some serpent on a tiny wing —
A bee it was — for once, I know,
I heard a peasant call it so.”
Thus he spoke, and she the while
Heard him with a soothing smile;
Then said: “My infant, if so much
Thou feel the little wild-bee’s touch,
How must the heart, ah, Cupid, be,
The hapless heart, that’s stung by thee?”(Anacreon, Fragment 33)¹⁷¹¹

Al. Chavchavadze echoes this theme in his "Poem in Anacreon's mode"

"Once Cupid, from a cup,
quietly sipping honey,
was cruelly stung by an evil bee.
The tiny god, in pain,
his finger wounded, gentle and childlike,
blows on his hand, stamps his foot on the ground,
but what relief can that bring to the burning pain?
He flies swiftly to beautiful Venus,
and complains to his mother:
'Mother, mother! I am perishing, I burn with fire!
A small winged serpent,
called a bee by men,

¹⁷¹¹ Anacreon. Cupid and The Bee. Translated by Thomas Moore. In: *Specimens of the Poets and Poetry of Greece and Rome* by Various Translators. Edited by William Peter, A. M. of Christ-church. Oxford; Philadelphia, 1847, pp. 48-52.

has pierced me with its harmful dart,
to destroy my miserable life.'

Beautiful Venus,
Bearer of delight,
with a smile gives a calm reply:
'Why do you wonder,
that small bees sting?
Yet those whom you sting,
you cause great suffering.'

(This poem may be a translation from French).

Other terms can also be found in Aleksandre Chavchavadze's poems,¹⁷¹² such as: Etna as a volcano symbol "I wonder why they deprecate the one who has been conquered by beauty?"

"Extinguish Etna in your heart! Lend your ears to my advice!"¹⁷¹³

Names Prometheus in the context of the Caucasus: "This is the mountain where a raven, as a punishment by wrathful Gods, was feeding on Prometheus' heart".¹⁷¹⁴

The title of the poem to Ptolemy contains the following: "Now, Georgia that flourished under Ptolemy!"

He has also authored a historical essay "A short historical essay of Georgia between 1801 and 1831 (a letter to Nicolay I)", in which he also mentions Ptolemy: "Iberia or Georgia at the time of Ptolemy included Albania, Iberia proper and Colchis".¹⁷¹⁵

We also find the terms zephyros and muses, which represent common cases.

¹⁷¹² Georgian Literature. Vol. IX. Compiled by A. Bakradze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1992 (in Georgian).

¹⁷¹³ Georgian Literature. Vol. IX. Compiled by A. Bakradze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1992, p. 31 (in Georgian).

¹⁷¹⁴ Georgian Literature. Vol. IX. Compiled by A. Bakradze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1992, p. 62 (in Georgian).

¹⁷¹⁵ Georgian Literature. Vol. IX. Compiled by A. Bakradze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1992, p. 81 (in Georgian).

Another representative of the older generation of romanticists is **Grigol Orbeliani** (1804-1883). Ancient terms used in his works, such as Siren, Cupid, and Venus are mainly related to the theme of loves:

“Thy waist – that of a Cypress tree!

Thy voice – that of a Siren!” (“Thy eyes- twinkling like stars”)¹⁷¹⁶

“From his shoulder Cupid granted you with a piercing arrow,

In which he mixed sweetness with bitterness...” (“On this day and time it was love which ushered you into this world”)¹⁷¹⁷

“I’ll croon the sweet “Sun come inside!”

To his parent Venus,

Sun, come inside!” (“To Salome instead of Bezhana, the tailor”)¹⁷¹⁸

“As the Goddess of beauty

Charity and kindness,

As a dove of mercy, serene and calm

Tamar comes, charming!” (“The toast i.e. postwar night party, close to Yerevan”)¹⁷¹⁹

Strategus Leonidas is mentioned in "Diaries":

“... It’s about time each Georgian heart burns with love for motherland and chooses Leonidas’ road”.

An example of an Anacreontic poem is Grigol Orbeliani’s "Mukhammas" which tells about the intoxication with wine and beauty through which the poem reverberates and

¹⁷¹⁶ Georgian Literature. Vol. IX. Compiled by A. Bakradze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1992, 331 (in Georgian).

¹⁷¹⁷ Georgian Literature. Vol. IX. Compiled by A. Bakradze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1992, 314 (in Georgian).

¹⁷¹⁸ Georgian Literature. Vol. IX. Compiled by A. Bakradze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1992, 321 (in Georgian).

¹⁷¹⁹ Georgian Literature. Vol. IX. Compiled by A. Bakradze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1992, 357 (in Georgian).

continues the tradition established by Besiki, Sayatnova and, to a degree, Alexander Chavchavadze.

A prominent place among the romanticists belongs to **Nikoloz Baratashvili** (1817-1845).

We do not encounter terms related to antiquity in Nikoloz Baratashvili's oeuvre. Only a few letters contain some terms that attest to the poet's erudition.

In the letter addressed to Zakaria Orbeliani¹⁷²⁰ we read "I was very sick, I nearly moved to the Elysion fields (Russian)". "Even if you gave him the throne of Augustus, he would turn the entire Roman Empire into a funny joke" (Russian).

Another romantic author that we will examine is **Grigol Rcheulishvili** (1820-1877). This author, in a manner of speaking, shunned modernity and took plots from history. This may have been due to the influence of Western European literature. On the other hand, it might as well be caused by the fact that it was easier to find suitable characters from the past than to invent fictional images. Vakhushti Kotetishvili comments on this:

"His work is characterized by artistic indifference to what was happening around."¹⁷²¹

"His pen was not directed to meet the needs of the times. He was only interested in the inner world of man, especially in Eros".¹⁷²²

Love stories are the main theme of his works. "Anuka Batonishvili" describes Anuka's love for her seneschal. The husband reveals his wife's infidelity to the aul (village) in a rather creative way and sends his wife to a monastery. Another quite an emotional work is "Tamar Batonishvili", in which the sentiments of Tamar's mother, Rusudan, towards Shalva are described against the backdrop of Tamar and Shalva's feelings. Rusudan's sentiments were caused by one praise of her beauty. It must be said that the author quite masterfully creates suspense.

¹⁷²⁰ Letters. IX. Nikoloz Baratashvili. Works. Ed. by Ak. Gatserelia and Iv. Lolashvili. Tbilisi, 1972, p. 125 (in Georgian).

¹⁷²¹ V. Kotetishvil. History of Georgian Literature (19th century). Tbilisi, 1959, p. 251 (in Georgian).

¹⁷²² V. Kotetishvil. History of Georgian Literature (19th century). Tbilisi, 1959, p. 252 (in Georgian).

From the artistic point of view, "Widow's Lemons"¹⁷²³ is not the most interesting piece, although it is in this work that the reception of antiquity is found.

Whatever the artistic value, one cannot fail to note the author's bold approach to the development of motifs that marks his style. His novels were always followed by commotion and letters of protest in the editorial office of "Tsiskari", the journal that was responsible for printing his works

In a nutshell, the plot of the work is as follows: the main characters are King Erekle and his stepdaughter Keke, who was an orphan; after her first failed marriage, the king wants the second attempt to be successful because he is greatly concerned about Keke's fate. Two men are trying to win Keke's heart: Zaza Tarkhnishvili and Kaikhosro. And the purpose of the lemons, mentioned in the title, used by the widow is to decide her fate as to which of the men she should give preference to. The king interferes and teaches Keke what to do to prove which one truly loves her.

The episode depicting the king charmed by Keke's beauty includes a scene about the famous Athenian Hetera:

"In olden times in Greece, Athens, there used to live one beautiful woman, but from the low society; very beautiful as I said. One of her admirers, who had lavished gifts and sighs on her in vain accused her in anger of faithlessness. The court decided to expel this woman from Athens and she was summoned to hear this judgment. The woman came to the court, as the tradition had then, in veil. One member who had heard about the beauty of this woman but had not seen her, tore down her veil and what those present saw then and there had been unseen by anyone ever; no imagination could imagine the beauty they saw in front of them! [...] They changed the verdict right away and not only did not expel her from

¹⁷²³ Georgian Prose. Book VII. Compiled by G. Gverdtsiteli, N. Ebralidze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1984 (in Georgian).

Athens, but obligated her to appear in public unveiled during each festivity or celebration” (p. 63)

Although the author does not mention the name, the possible implicit story might be that of Hetera Phryne, encountered in the works of ancient authors (Strabo, IX, 410; Plutarch, *Lives of the Ten Orators*, Hyperides, 849 c-e). Phryne, famed for her beauty, was from Boeotia, although she lived in Athens, and had to be brought to justice for her way of life. At the trial, her defender was Hyperides, and her bare breasts were shown to the members of the Supreme Council –Areopagus – as a testament of her beauty. Fascinated by her beauty, the Supreme Council members vindicated Phryne.

This character was not popular during the Renaissance and became especially popular from the 18th century. Her image was especially popular in the art of painting, a noteworthy sample being Jean-Léon Gérôme's painting "Fryne before the Areopagus". Her image can be found in the 19th century poetry of Baudelaire and Rilke and it is quite possible that it was Phryne from antiquity that Grigol Rcheulishvili remembered when he decided to compare Keke with the most beautiful woman.

It can be said in conclusion that the degree of creative preoccupation with antiquity is not powerfully felt among romantic authors; for the most part, it is limited to the use of terms related to the love theme (Cupid, Aurora/Eos, Venus, Zephyrus, Muses, Siren, Divine Beauty, Dionysus). Their hedonistic language and vocabulary have repeatedly become the object of criticism by representatives of other literary schools, especially that of realism. And here Ilia Chavchavadze comes to mind, who did not eschew parodying the hedonistic verses of the Georgian romantic poets and strongly criticized their views. This controversy is known with the name of the so-called struggle between the generations of fathers and sons.¹⁷²⁴

¹⁷²⁴ To illustrate this, we can remember Akaki Tsereteli's "The Bumblebee General", where he mercilessly mocks Grigol Orbeliani: "[Your muse has flown away / Buzz, buzz, bug bug]".

Realism

The 19th century is an era of global changes in Europe. Europe and America enter the era of fundamental changes and rethinking of political and societal norms, the monarchical-absolutist system is gradually replaced by more democratic-republican systems, in some cases through evolutionary reforms, and in other cases through revolutionary movements, the culture of parliamentarism and institutional governance appears throughout almost all Europe, the essence of the state itself changes, which becomes based on civic and cultural nationalism rather than a dynastic perception. The form of the economy is changing and the agrarian society is being transformed into a society with an industrial economy, which in turn contributes to urbanization and the formation of the culture of party politics. These changes were reflected on Georgia in a lesser degree, fractionally, and in many cases lagging behind the European tradition and experience by years or decades.

These changes are first of all manifest in the generation of the 60s, especially in the works of Ilia Chavchavadze and his socio-political activities. During the revolutionary changes of the 18th and 19th centuries, the western tradition relied significantly on the ancient Greco-Roman experience on the ideological and conceptual level, especially as regards political changes and the creation of state governance systems. In this respect, following the Renaissance and humanism, the 18th and 19th centuries mark another great turn towards antiquity and its reception.

In this regard, the creative activities of Ilia Chavchavadze and the 60s generation in general differs from the European tradition. On the one hand, Chavchavadze's works and activities reflect the major Western tendencies that were characteristic of the European political, economic and public life of that era. Ilia is thoroughly acquainted with the European political and social reality and, although the reception of ancient political thought is only slightly present in his works and is more fragmentary than a conceptual, unlike the European tradition. For Ilia, based on his works, it is not clear from his work that the ancient

world, especially its experience of political systems, is a source of prevailing inspiration. He follows more the European processes of his own period, takes them as examples and adapts them to the Georgian context.

Ilia Chavchavadze

(1837-1907)

Ekaterine Kobakhidze, Giorgi Ugulava

Guided with the desire to counterbalance national values with the European ones, Ilia Chavchavadze referred to antiquity as the basis of the latter more often in public letters and relatively rarely in his artistic works.

The reason for this can be found in the essence of critical realism. According to scholars, "realism purposefully reveals and critically presents the nature and patterns of a specific society formed in a specific historical period and ethnic environment. This, of course, also applies to Georgian realism, born relatively recently".¹⁷²⁵

Let's consider the passages related to antiquity and their significance in the works of Ilia Chavchavadze.

In the poem "**My Tariaral (an imitation of Al. Chavchavadze)**", written in St. Petersburg in 1858, the poet openly confronts Russian tsarism and calls Georgians to unite and fight against it:

[If we are united in brotherhood,
We're not going to fail in anything
Even the great Aesop himself

¹⁷²⁵ T. Vasadze. The Origin of Georgian Realism. In: At the Origins of Georgian Realism. Tbilisi, 2015, p. 5 (in Georgian). Available online: <https://literaturatmcodneoba.tsu.ge/qart,real-XIX.pdf> Last viewed: 18.09.2023.

Supports me with his fairy tale.¹⁷²⁶

Obviously, Ilia Chavchavadze here refers to Aesop's famous fable "The Old Man and his Sons/The Bundle of Sticks" (Aesopus, LIII), the content of which is as follows: an old man summons his sons who constantly quarrel with each other and orders them to break the thick bundle of sticks, which they fail to do. Then he undoes the bundle and offers them to break the sticks one by one, which they easily cope with. The old man explains to them that their strength lies in their unity and urges them to stop quarrelling, because if they live in harmony, no one can interfere with them, no matter how great his power. Importantly, this parable, with some modifications, appears in Sulkhan-Saba's *Wisdom and Lies* under the title "The Power of Unity"¹⁷²⁷.

Compared to Aesop, some details in Sulkhan-Saba's fable are presented differently and Sulkhan-Saba does not mention Aesop's name anywhere.

So, how could Ilia Chavchavadze know about Aesop and his works?

It is worth noting that the great and lasting interest in Aesop in Georgia is confirmed by a manuscript dated to the first half of the 18th century; there are also other manuscripts containing about 40 fables translated from Greek by an unknown author. A Georgian translation of the text about Aesop's life has also been preserved, which is of great importance for identifying the Greek text.¹⁷²⁸

As noted above, Sulkhan-Saba does not give the name of the author of the fable, and, most likely, Sulkhan-Saba's fable should not have been the source of Aesop's fable mentioned by Ilia Chavchavadze. It is also less convincing that Ilia knew this fable from the works of Aesop through the aforementioned manuscripts. It is more likely that Ilia Chavchavadze

¹⁷²⁶ Il. Chavchavadze. Complete Collection of Works in Ten Volumes. Ed. by P. Ingorokva. Vol. I. Verses / Poems. Tbilisi, 1951, p. 37 (in Georgian).

¹⁷²⁷ Sulkhan-Saba Orbeliani. Fables. Tbilisi, 1959, p. 4 (in Georgian).

¹⁷²⁸ V. Baakashvili. Aesop. Georgian Soviet Encyclopedia. Vol. 4, Tbilisi, 1979, pp. 217-218 (in Georgian).

knew the contents of the fable either by word of mouth or through Russian translations,¹⁷²⁹ as Aesop's fables were not yet published in Georgian. It is known that the Georgian translated version of Aesop's 95 fables from Italian into Georgian was printed in Venice in 1859, one year after Ilia wrote his poem from the Italian language.¹⁷³⁰ At the same time, the fact that Ilia calls Aesop's fable a "fairy tale" in the poem makes us think that he had a French translation of Aesop's work at hand, since the primary meaning of the word *Fables* in French is "fairy tale", and the meaning of "myth", "fable" etc. is secondary.¹⁷³¹

Although the poet does not specify the title and contents of the fable in his poem "My Tariaral (an imitation of Al. Chavchavadze)" when mentioning Aesop's "fairy tale", it is easily inferred by the reader from the very spirit of the poem which fable Ilia is referring to and what he wants to say to his compatriots. By alluding to the ancient Greek author, the author lends credibility to his own message and presents the moral of Aesop's fable as a universal truth, a kind of axiom, which has retained its relevance throughout the centuries.

In addition, it should be noted that, as the title of the poem reveals, "My Tariaral" is written in imitation of Aleksandre Chavchavadze poem "Mukhammas Latayuri" by. However, the patriotic and martial ardour of Ilia Chavchavadze's poem has nothing to do with the spirit of Alexander Chavchavadze's hedonistic mukhammas and is most likely a parody of it.

I think we are dealing with a similar case in the poem "**A Booz Hound's Advice**" written in 1868 in Tiarlevo, which includes the advice of a man indulged in feasting and love adventures. This is a satirical writing, depicting everyday life of a Georgian whose concern is to enjoy the pastime. Feast lover cares neither for fame nor wealth:

¹⁷²⁹ Езоповы басни с нравоучением и примечаниями Р. Летранжа, вновь изданные, а на российской язык переведены в С.-Петербурге, канцелярии Академии наук секретарем С. Волчковым. (1747, переиздания); Езоповы басни с баснями латинского стихотворца Филельфа, с новейшего французского перевода, полным описанием жизни Езоповой... снабденного г. Беллегардом, ныне вновь на российской язык переведенные Д. Т. М., 1792; Греческие Классики. Ч. 1. Кн. I. Басни Езоповы. Переведенные с греческого Иваном Мартыновым. СПб., 1823.

¹⁷³⁰ V. Baakashvili. Aesop. Georgian Soviet Encyclopedia. Vol. 4, Tbilisi, 1979, pp. 217-218 (in Georgian).

¹⁷³¹ French-Georgian Dictionary. Editor-in-Chief N. Kadeishvili. Vol. 2. Tbilisi, 1999, p. 179 (in Georgian).

"Respect two things in this world:

Cheerful Bacchus and mischievous Amur"¹⁷³²

This excerpt from the poem mentions the deities of the Roman pantheon: Bacchus (Greek: Dionysus) and Amor/Amur (Greek: Eros), who symbolize wine and lust. In both of these cases, Ilia uses a Romanised version of these terms (Roman Amur and Bacchus instead of Greek Eros and Dionysus). Both of these terms, which according to the ancient tradition are considered to be symbols of love affairs, pastime, wine, dancing, etc. Ilia considers a symbol of worldly pleasure. In this way, he separates worldly, carnal, entertainments from spiritual, inner, virtues, and in this respect, he follows the stereotypical understanding of antiquity, formed in the Middle Ages, according to which antiquity is associated with carnal pleasures and essentially contradicts the Christian world outlook.

In addition to the well-known symbolism that these deities convey, the poet must additionally be emphasizing the non-Christian demeanour of the booze hound: with his lifestyle, a person who is driven by lust and booze honours and, in a way, worships the pagan deities. Moreover, I think the poet hints to the vocabulary used in the works of Georgian romantic poets, often parodied by him, which is discussed in the previous section of the present research dedicated to romanticism.

This poem contains one more term related to antiquity:

"Or warmed by the vapours of wine,
When you are kissed by the ray of Aurora, -
Awoken by naughty love,
Amidst the embraces of your lover."¹⁷³³

Aurora, the goddess of the dawn in the Roman pantheon (Greek Eos), which we encounter numerous times in the works of the Romantics, corresponds to the overall pathos

¹⁷³² Il. Chavchavadze. Complete Collection of Works in Ten Volumes. Ed. by P. Ingorokva. Vol. I. Verses / Poems. Tbilisi, 1951, p. 23 (in Georgian).

¹⁷³³ Il. Chavchavadze. Complete Collection of Works in Ten Volumes. Ed. by P. Ingorokva. Vol. I. Verses / Poems. Tbilisi, 1951, p. 23 (in Georgian).

of the poem. "Aurora" seems more natural than "dawn" or "Sunrise" for the vocabulary of the main character, who is in captivity of Bacchus and Amor. I think, like in the poem "My Tariaral", young Ilia Chavchavadze tries to parody the hedonistic content of the poems of Georgian romantic poets and criticizes their aspirations and ideals. This critical attitude will later grow into a serious confrontation, which will go down in history under the name of "Battle of Fathers and Sons".

Another passage from Ilia's poem "**Ghost**", which is considered a landmark work of the poet, is related to antiquity. This work, created in 1859-1872, is dedicated to his friends and associates - Ivane Poltaratski and Ilia Tsinamdashvili.

In this poem, the poet talks in his own vision to an old man standing on a glacier. The old man, who claims to be the "immortal soul following" Georgia, sees the difficult present of Georgia from the glacier and remembers its past, prophesying the bright future of the country. When describing one of the episodes of Georgia's past, the old man mentions Alexander the Great:

“Those dark days of Suffering are still before my eyes,
When the army of the hero of Macedonia conquered you
And the gates of the great life were shaken
by your oppressive foreign ruler.
He hated the country that he held in his hands,
He hated the nation itself, its goodness, its talent...
It is impossible, it is impossible for those rulers to rule the nation,
who do not have the love and tolerance of the nation.
The oppressor of the nation, the destroyer of the country,
He crushed the whole of Georgia under his feet like a pestle,
The destroyer of the nation's hopes, aspirations, and talents
He persecuted the nation's own language - that nation's treasure.
He hated everything in which there was the dignity of the nation,

In which the nation was a reflection of its talents,
In which there was its glory, honesty,
For which the hearts and hands of fathers and grandfathers were torn apart.
The nation obeyed him with hatred,
Bowing its head under persecution and humiliation,
And, fearing the eyes of the oppressor,
He grew the desire for revenge day and night with a closed heart.

XX

The day of strife also came,
The Georgian virtue rose up against the oppressor...
The sword of revenge is just,
When love for the fatherland holds it in its hand.

I remember Parnavaz the airy,
The heart-rending son of the country...
He took upon himself the famous
Great deed of the oppressors.

The young hero could not endure the insult of the oppressors,
The proud son of the fatherland could not endure the shamelessness of the oppressors.

He rose up and struck terror to the enemy,
He brought down slavery,
And like the sun, he shed freedom on the people oppressed by foreigners,
And you, O Georgian, separated from the enemy
He reunited you with the life of one,

He clothed the name of the Georgian people, humiliated
again with honor.¹⁷³⁴

In these lines, Ilia Chavchavadze has used the story about the conquest of Kartli by Alexander the Great, well-known in Georgian literature, particularly in hagiography and historical writings. A detailed discussion regarding this subject has already been presented in the subsection "Antiquity in the *Life of Kartli*". Therefore, we will not dwell on it here. Additionally, we will note that Ilia Chavchavadze does not doubt the verity of this story and boldly includes it in the narrative of Georgian history.

Apart from the *Life of Kartli*, the image of Alexander proposed by Ilia is more influenced by Eastern rather than Western tradition. Alexander is perhaps the greatest historical figure of antiquity, whose reception was relevant for different cultures at all stages of historical development. However, this image is contradictory and ambivalent. While in the Greco-Roman civilization and the Western culture created on its basis, Alexander in most cases (though not always) is a positive image - a symbol of heroism, reaching human limits, and overcoming the impossible, in the Eastern tradition, he is a cruel and merciless conqueror, a negative symbol.

In Europe, the 19th century is the period of wars for liberation, the national idea, the state identity created on a new national basis and, as mentioned above, the creation of a new concept of the state based on civil and/or cultural nationalism. This is also the period of the breakup of empires and resistance and liberation wars against them. This trend can be observed almost in the entire Western world - starting from South America and ending with the Ottoman and the Austrian (later Austro-Hungarian) Empires; it was also active in the areas adjacent to the Black Sea and the Caucasus. Ilia is well aware of these movements and their political motivations, and as can be seen in his publication, he repeatedly uses their experience to actualize and resolve internal Georgian problems.

¹⁷³⁴ Il. Chavchavadze. Complete Collection of Works in Ten Volumes. Ed. by P. Ingorokva. Vol. I. Verses / Poems. Tbilisi, 1951, p. 145 (in Georgian).

Consequently, in the 19th century, the era of the collapse of European empires and liberation movements against them, Alexander the Great and imperialism in general often represent a rather negative symbol. In "Ghost", Ilia recalls the legend from the *Life of Kartli* about Alexander's conquest of the Kartli kingdom, assessing it sharply negatively, and by actualizing the issue, he updates and indirectly evaluates his contemporary problem, the issue of the Russian conquest of Georgia. Alexander is the best symbol for him to express his stance. However, as already mentioned, his Alexander relied more on the influence of the *Life of Kartli*, the Eastern cultural tradition and the European reality of the 19th century, rather than antiquity. These influences, represented simultaneously in Ilia's perception of Alexander's image, might partially be influencing it.

Interestingly, Ilia makes no mention of Azon who, according to the famous legend, was appointed by Alexander as the ruler of Kartli. He notes, however, that the chief appointed by the Macedonian in Kartli hated Georgians, their talents and even the Georgian language, which he persecuted. Based on this, we can assume that Ilia follows Leonti Mroveli's version of the story of Azo/Azon, according to which Azo/Azon was a Macedonian and not Georgian from Kartli. Georgian sources do not attest the information about Azon's persecution of Georgian traditions and language and, therefore, this must be considered a figment of Ilia's artistic imagination, which he most likely uses for allegorical purposes. In my opinion, for Ilia Chanchavadze, Georgia that, oppressed by the ruler appointed by Alexander the Great, takes revenge on the enemy through the young hero, Parnavaz, is not a description of Georgia's past, but a hope for the future and a way to change the current situation. Interestingly, Akaki Tsereteli also uses the story of Alexander the Great's conquest of Kartli for an allegorical purpose in his story "Who is Aznauri", which we will touch upon when discussing Akaki's work.

Another symbol related to antiquity can be seen in Ilia Chavchavadze's poem "Lake Bazaleti" written in 1883, where the poet tells us the legend of the beautiful orchard at the

bottom of the lake and the golden cradle placed in it by Queen Tamar, in which, according to the people's belief, lies the child who will return Georgia its happiness and past glory.

The poet notes that no man has ever set foot on the bottom of the lake and that the cradle is guarded by mythical sirens:

“Solely they – Sirens

Surround the cradle,

Solely they, sorceresses,

Dance lovingly and sing around it...”¹⁷³⁵

It is interesting that Ilia Chavchavadze mentions Siren, the Georgian terms corresponding to the Greek siren, and her enchanting voice in his several other works (for example, in the stories: "Pauper's Tale"¹⁷³⁶ and the "Matchmaker"¹⁷³⁷).

As we mentioned when analysing Guramishvili's poetry, Sirens - charming in appearance and bewitching sailors in Greek mythology - do not appear anywhere in Georgian literature of the Middle Ages, which, as already seen, abounds with ancient narratives and mythological characters are abundantly presented; however, they appear quite frequently in the 18th -19th -century Georgian poetry. This might be due to the fact that the information about Sirens is not confirmed in the *Hellenic Tales*, which was the main source of antiquity for Georgian writers of the Middle Ages. Sirens apparently first appear in Georgian reality in Sulkhan-Saba Orbelian's dictionary, which reads: "There is one animal within the sea, resembling a woman above the waist and having a tail of a fish; they sing very sweetly, making men gasp with pleasure, this animal is called Siren"¹⁷³⁸.

¹⁷³⁵ Il. Chavchavadze. Complete Collection of Works in Ten Volumes. Ed. by P. Ingorokva. Vol. I. Verses / Poems. Tbilisi, 1951, p. 104 (in Georgian).

¹⁷³⁶ "Tamro!" [...] Let me hear your siren's voice" (Il. Chavchavadze. Complete Collection of Works in Ten Volumes. Ed. by P. Ingorokva. Vol. II. Fiction Prose. Tbilisi, 1950, p. 84 (in Georgian)).

¹⁷³⁷ "And when we were left alone, he commanded me with his siren's voice" (Il. Chavchavadze. Complete Collection of Works in Ten Volumes. Ed. by P. Ingorokva. Vol. II. Fiction Prose. Tbilisi, 1950, p. 370 (in Georgian)).

¹⁷³⁸ Sulkhan-Saba Orbeliani. Dictionary of Georgian. Prepared by Il. Abuladze. Ed. E. Metreveli, Ts. Kurtsikidze. Tbilisi, 1991 (in Georgian).

Subsequently, unlike the sirens of Greek mythology, who are half birds, the characteristics of Sirens in the dictionary of Sul Khan-Saba are: a charming voice and a mixanthropic appearance - a fish tail. The dictionary does not say anything about the death of the sailors charmed by the Sirens, which turned these mythical figures into somewhat positive characters in Georgian literature, distinguished by their fabulous appearance and enchanting voice.

Accordingly, the sorcerous sirens of Ilia Chavchavadze, who surround the golden cradle and sing charmingly, are completely devoid of negative meaning and appear as guardians and caretakers of the ideal hero for Georgians.

Particularly interesting is the dialogue between Elisabed, Luarsab and Darejan in *Is he a Man?!*, when they discuss the abolition of serfdom - the issue of social and public organization, which was extremely relevant for the 19th century Georgia - and quote the Gospel (Gospel of Mark, 12.17 - "Give to Caesar the things that are Caesar's, and give to God the things that are God's").¹⁷³⁹ Elizabeth notes that "the Caesars are us"(that is, the nobility). As we mentioned in the very beginning, the 18th and 19th centuries is the age of global social changes, one of the results of which was the replacement of the rank-based public and state organizational system with a more egalitarian one. This process took place throughout almost all Europe, although it became relevant much later in the conservative and reactionary Russian Empire. This dialogue from Ilia's work is more of a reception of the Gospel than of antiquity (despite the fact that the Gospel is chronologically created in antiquity, due to its content and ideological significance, it may be considered separately from the ancient literary tradition). In this passage, as in many other parts of *Is he a Man?!*, while describing the social layer of degraded and dysfunctional nobility, Ilia repeatedly shows the low level of their education, that they have lost their social and public function, and primitively and in a distorted manner discuss various political, public and social issues. In this case, too, we see

¹⁷³⁹ Essay: *Is He a Man?! (Il. Chavchavadze. Complete Collection of Works in Ten Volumes. Ed. by P. Ingorokva. Vol. II. Fiction Prose. Tbilisi, 1950, p. 157 (in Georgian)).*

that one of the most famous and discussed passages of the Gospel is interpreted by the characters in an absolute distorted manner, only considering their visions and interests.

Thus, the material related to antiquity in the works of Ilia Chavchavadze, appear although in a relatively little amount, but always with a certain functional bearing – in one instance, it has an ironic and parodic context ("The Booz Hound's Advice"), in another instance, it is part of a legend ("Ghost", "Lake Basaleti"). In yet another case, the poet uses Aesop's fable to support his reasoning ("My Tariarali (an imitation of Al. Chavchavadze)").

Ilia Chavchavadze always links the material related to antiquity to the main message of his works and to the national, patriotic idea which, as is well known, is the main line of his oeuvre.

Akaki Tsereteli
(1840-1915)

Ekaterine Kobakhidze

In Akaki Tsereteli's writings Antiquity is provided in diverse forms, which we will present and analyse below based on the genre and thematic principle.

Lyric poetry

In 1860, an untitled poem was published in the magazine "Tsiskari" ("**When they reject Georgian**"), in which Akaki criticizes Russian-speaking Georgians who neglect their mother tongue with the following words:

"These are Chreladzes
Vain Son of Georgia
Uneducated scholars

Impoverished Croesuses, wise fools"¹⁷⁴⁰

Here the poet mentions Croesus, the last 4th c. BC. Lydian ruler, famous for his wealth who issued the first gold coin in circulation. Herodotus preserves the information about the meeting between Solon and Croesus, who showed the Greek his own countless wealth (Hdt.1.29.1). "Croesus" for

Akaki Tsereteli, is a metaphor for a rich man, and "impoverished Croesus" means a bankrupt rich man, which also corresponds to the information about the last years of Croesus' life - Croesus' son was killed, his wife committed suicide, Croesus' kingdom was captured by Cyrus, and the richest king of Lydia became a captive of the Persians.¹⁷⁴¹

In his poem "**Judgment of Languages**", Akaki returns to the topic of the bankrupt Croesus and writes:

"Dear me, I'm broke like Croesus

Me who was so rich one day!"¹⁷⁴²

Croesus reappears as a rich man again in the work "**Gorgaslani**", which read:

"He possesses the riches of the whole country

And is even richer than Croesus"¹⁷⁴³

In the poem "**Imitation of New Poets**", which is of satirical and humorous nature, Akaki uses another universally established symbol (Plato as a perfect sage). In one instance, the poet compares the thoughtful donkey, who "stands in the shade" to Plato, who is "full of wisdom":

"The long-eared donkey with his head low

Stands in the shade, aside from others,

¹⁷⁴⁰ Ak. Tsereteli. Selected Works in 5 Volumes. Vol. 1. Poems. Compiled by G. Gverdtsiteli, E. Kvitaishvili. Tbilisi, 1988, p. 61 (in Georgian).

¹⁷⁴¹ Stories of Croesus, Cyrus and Babylon from Herodotus. By the Rev. A. J. Church. New York, 1893, p. 22-sgg.

¹⁷⁴² Ak. Tsereteli. Selected Works in 5 Volumes. Vol. 1. Poems. Compiled by G. Gverdtsiteli, E. Kvitaishvili. Tbilisi, 1988, p. 153 (in Georgian).

¹⁷⁴³ Ak. Tsereteli. Selected Works in 5 Volumes. Vol. 2. Poems. Dramatic Writings in Verses. Compiled by G. Gverdtsiteli, E. Kvitaishvili. Tbilisi, 1989, p. 214 (in Georgian).

Like Plato, full of wisdom,
He is thinking about some sublime thing. ¹⁷⁴⁴

In the satirical poem "**Riddle**" (**Dedicated to my namesake**), Akaki Tsereteli severely criticizes and mocks his namesake, a Russian-speaking high-ranking Georgian official, pointing out that he is a namesake of the famous hero of Troy:

"And who bears the name of the Trojan hero?"
Who loves poisonous language and has a snake in his heart?
Who is the killer of young Georgians with envy?
I expect the reader to guess the explanation!"¹⁷⁴⁵

It has been rightly noted that "the Trojan hero refers to the ancient Greek mythical character, King Nestor of Pylos, whose eloquence played a major role in the victory of the Greeks over the Trojans, and the person who bore the name of this hero was Nestor Tsereteli"¹⁷⁴⁶. Nestor Tsereteli was the Marshal of the Kutaisi nobility and an influential prince, with whom the poet had a tense relationship, influenced by the radical ideas coming from St. Petersburg.¹⁷⁴⁷

It is obvious that the poet here ironically emphasizes the absolute antagonism between Tsereteli's name and the merits of Nestor of Pylos himself on the one hand and the personal qualities of the marshal, who is distinguished neither by wisdom, nor by eloquence, or authority on the other hand.

¹⁷⁴⁴ Ak. Tsereteli. Selected Works in 5 Volumes. Vol. 1. Poems. Compiled by G. Gverdtsiteli, E. Kvitaishvili. Tbilisi, 1988, p. 95 (in Georgian).

¹⁷⁴⁵ Ak. Tsereteli. Selected Works in 5 Volumes. Vol. 1. Poems. Compiled by G. Gverdtsiteli, E. Kvitaishvili. Tbilisi, 1988, p. 90 (in Georgian).

¹⁷⁴⁶ M. Ninidze. Real Commentary in a Modern Academic Edition (on the Example of Grigol Orbeliani's Epistolary Legacy and Akaki Tsereteli's Poetry). Available online: http://textologi.blogspot.com/p/blog-page_8360.html Last viewed: 16.10.2023.

¹⁷⁴⁷ Z. Abzianidze. Akaki. Akaki Tsereteli 170, Jubilee Collection. Tbilisi, 2011, p. 14 (in Georgian).

In the poem "**To the Bumblebee General**", where Akaki Tsereteli mocks another prominent representative of the "Fathers" camp, poet Grigol Orbeliani, the poet uses the following words as a refrain:

Your muse has flown away
Buzz, buzz, bug-bug!
Why did you scold your muse?
Buzz, buzz, bug-bug!"¹⁷⁴⁸

By rhyming the words "muse" and "fly", Akaki Tsereteli evidently is not only trying to get a high-sounding rhyme, but also to emphasize that Grigol Orbeliani's poetry takes inspiration not from the divine muse own in from Parnassus, but a beetle feeding on dung.

In the poem "**Georgian Alphabet**", where Akaki Tsereteli preaches the youth in the need to learn the Georgian alphabet and gives moral advice, he writes:

"Like Diogenes, seek a good man
With a lamp in your hand,
And when you find him, befriend him"¹⁷⁴⁹

Here Akaki Tsereteli reminds the youth of the philosopher Diogenes of Sinope, who was known for his eccentricities, which yielded many funny stories about him. The cynic philosopher, calling poverty a blessing, preferred a life of a vagrant and spent the night in a large pithos or an empty barrel in the market square.¹⁷⁵⁰

As known, Diogenes walked the streets of Athens with a lighted lantern during the day, and when asked by passers-by, what that meant, he answered "I am looking for an (honest) man" (Plut. Alex. XIV. 1-5).

¹⁷⁴⁸ Ak. Tsereteli. Selected Works in 5 Volumes. Vol. 1. Poems. Compiled by G. Gverdtsiteli, E. Kvitaishvili. Tbilisi, 1988, pp. 123-126 (in Georgian).

¹⁷⁴⁹ Ak. Tsereteli. Selected Works in 5 Volumes. Vol. 1. Poems. Compiled by G. Gverdtsiteli, E. Kvitaishvili. Tbilisi, 1988, p. 161 (in Georgian).

¹⁷⁵⁰ W. Desmond. Cynics. Berkeley, Los Angeles, 2008, p. 21.

In the poem "**Spring**", the poet speaks of the need for spiritual awakening of the nation, writing:

"As long as I know that old Prometheus,
Georgian Amirani
remains chained,
no object can inspire.¹⁷⁵¹

Importantly, Akaki Tsereteli evidently totally identifies Prometheus with Amirani, which is clearly seen in his poem "**Amirani**", writing:

"On the Caucasus ridge
Amirani was chained
Encircled by crows and ravens
His heart was torn to pieces."¹⁷⁵²

Akaki's Amirani is presented with signs characteristic of the Greek Prometheus: he is chained to the Caucasus mountain range and is punished for "bringing fire to the world", something that is completely strange for the legends of Georgian Amirani. In contrast to the traditional narrative of Amirani and Prometheus, Prometheus is pecked to pieces not by an eagle but by ravens. And instead of the liver, birds in the poem rend Amirani's heart.

It is evident that Akaki takes freedom with treating the details of traditional myths in order to convey the main point and messages of the poem. As can be seen, Akaki explains the allegorical meaning of "Amirani" and "ravens" in the poem - Amirani "is the whole of Georgia and the enemies are crows".

Akaki Tsereteli resorts to another allegory in the poem "**The Present Face of Georgia**". "Rome" and "Romanity" represent the imperial forces for the poet:

"Although Caiaphas and Annas

¹⁷⁵¹ Ak. Tsereteli. Selected Works in 5 Volumes. Vol. 1. Poems. Compiled by G. Gverdtsiteli, E. Kvitaishvili. Tbilisi, 1988, p. 263 (in Georgian).

¹⁷⁵² Ak. Tsereteli. Selected Works in 5 Volumes. Vol. 1. Poems. Compiled by G. Gverdtsiteli, E. Kvitaishvili. Tbilisi, 1988, p. 264 (in Georgian).

Are the Jewish high priests,
They are still
Half Roman.
And people look at the lords
And follow them
Rome promotes them separately,
fools them and rejoices thereof .¹⁷⁵³

It is clear that "Rome" in the second stanza of the poem refers to the Russian Empire, whose policy is Divide et impera (Latin: "divide and rule"), which is hinted at in the phrase "Rome promotes them separately".

We find an interesting simile in the poem **"What Brought about "The Knight in the Panther's Skin"**, where the poet compares Rustaveli with Homer:

"He compared himself to Homer
and compared Hellas to Georgia"¹⁷⁵⁴

In the poem **"On Ilia's Assassination"** written in connection with the assassination of Ilia Chavchavadze, Akaki addresses Ilia's murderer:

"But who are you?" Who gave you feeling?
You burned the temple like Herostratus
And thought that you caused
Eternal havoc on both sides?"¹⁷⁵⁵

Herostratus's name, whom Akaki Tsereteli mentions in the poem, is attributed to the burning of the temple of Artemis in Ephesus in the 4th century BC., which he did to immortalize his own name. Although his mention was punishable by death, several ancient

¹⁷⁵³ Ak. Tsereteli. Selected Works in 5 Volumes. Vol. 1. Poems. Compiled by G. Gverdtsiteli, E. Kvitaishvili. Tbilisi, 1988, p. 523 (in Georgian).

¹⁷⁵⁴ Ak. Tsereteli. Selected Works in 5 Volumes. Vol. 1. Poems. Compiled by G. Gverdtsiteli, E. Kvitaishvili. Tbilisi, 1988, p. 580 (in Georgian).

¹⁷⁵⁵ Ak. Tsereteli. Selected Works in 5 Volumes. Vol. 1. Poems. Compiled by G. Gverdtsiteli, E. Kvitaishvili. Tbilisi, 1988, p. 574 (in Georgian).

sources did preserve his name (Paus.7.7-8). The name Herostratus became the eponym of a crime committed for the sake of becoming popular, while the burning of the temple in this case corresponds to the murder of Ilia Chavchavadze.

The cases of using the word "Zeus" in Akaki's works are interesting. As evidenced by the "Dictionary of Akaki Tsereteli's Poetry", Akaki uses this word many times in his works

An interesting example is the use of the word **"Zeus-like"** (**"zevsuri"**) in Akaki's works. As evidenced by the "Dictionary of Akaki Tsereteli's Poetry",¹⁷⁵⁶ Akaki often uses this word in his works.

As Merab Ghahganidze observes, "Zeus-like" appears in Akaki's vocabulary after the publication of Chubinashvili's dictionary, which included this lexeme used in Shavteli's "Abdulmessiani" with a note that the word means "supreme, divine" in Russian - „высший, божественный“. The dictionary records this lexeme as an adjective, and, according to the scholar, this definition does not fully correspond to the meaning of Akaki's "Zeus-like".

Based on the study of the use of this term in different contexts in Akaki's poems, the researcher believes that "Zeus-like", a concept that resembles an adjective in form, meaning-wise is undoubtedly a noun, if nothing else judging from its counterpart: ზარი/ზევსური [bell/Zeus-like]. The context reveals that the swan song ("chirping", which is perceived as ringing of the bell for this country (since the swan is saying goodbye to the earthly village), is Zeus-like for the afterlife, i.e., praising joy (because the swan is greeting the netherworld).¹⁷⁵⁷

Subsequently, the scholar concludes: "whether Akaki's reading of Shavteli's concept was an interpretive error or an intuitive insight, still, Akaki's "Zeus-like" has remained in Georgian poetry as an expression of the communion of poetry and death, of being on the

¹⁷⁵⁶ T. Sanikidze. Dictionary of Akaki Tsereteli's Poetry. Book II. Tbilis, 1983, p. 391 (in Georgian).

¹⁷⁵⁷ M. Ghaganidze. "Zeusur" in Akaki's Poetry. Semiotics. No. 2. 2007. Available online: <http://semioticsjournal.wordpress.com/2010/08/05/მერაბ-ღაღანიძე-> Last viewed: 17.11.2024.

border between this world and the netherworld, beholding the unity of the world from this border, and the divine laudation of this unity."

Whatever the semantic field of the lexeme "Zeus-like" in Akaki's work, the word's etymology is still clearly related to Zeus, the main deity of the Greek pantheon, which indicates the connection of this term with antiquity and conveys the meaning of divine, solemn dedication.

A special place in Akaki Tsereteli's work is taken by the **myth of the Argonauts**, and especially the Kolheti episode, to which the poet dedicated his poem "**Kutaisi**" and "**Medea**", a dramatic work written in verse. In "Kutaisi", when glorifying the ancient past of the city, the poet mentions the river Phasis, the Golden Fleece, Jason, the Argonauts and Medea:

"That self-absorbed Phasis,
whose name has been changed today,
what is he muttering with grief,
reminding me of the past?
Does he remember the golden lamb,
like a property that is immovable?
And on the fierce seas,
Argo, carefully sailing?
With Jason in the Hellenes,
with uncontrollable desires,
the one who stole Medea
with the same vehicles of Medea?"¹⁷⁵⁸

It is noteworthy that Akaki Tsereteli considers Kutaisi to be the legendary "Aia - Kolheti", which is related to the perception of "Κυτταΐδος ἡ θεὰ γαίης" (Ap.Rhod. Argon. IV. 511) mentioned in the fourth book of "Argonautica" by Apollonius of Rhodes as Kutaisi

¹⁷⁵⁸ Ak. Tsereteli. Selected Works in 5 Volumes. Vol. 1. Poems. Compiled by G. Gverdtsiteli, E. Kvitaishvili. Tbilisi, 1988, p. 385 (in Georgian).

by some researchers.¹⁷⁵⁹ The poet also explains that since Jason could not marry Medea with the will of the king of Colchis, nor could he give up the golden fleece, he abducted her, thus resorting to the same tricks as Medea herself to kidnap her, which fully follows the traditional version of the myth of the Argonauts. We can see a departure from the traditional myth in the dramatic work "**Media**", which Akaki published in September 1897, in the second issue of "Akaki's Monthly Collection".

The action in the work takes place in Kolheti. The names of the main characters of the myth of the Argonauts in Akaki's drama have been altered considerably (traditional names are indicated in parentheses): Iatha (Aeetes) - the landlord of Kolkheti, Gekada (Idia) - his wife; their children: Media (Medea) and Yasir (Apsirtos); Media's nanny; Tirtha (Circe) - Iatha's sister; and Jason. Additional characters, unknown to the myth of the Argonauts, appear in the drama: Dzudzuda (Media's girlfriend); Mokri (a wrestler); Klibi [Plier] (Chief Blacksmith) and various supporting characters. Here is the contents of the work in detail:

Act I begins with the nanny's monologue to Media at dawn, from which we learn that there was an earthquake and thunder at night, which, according to the nanny, is connected to the agitation of chained Amirani. The nanny begs the sun god to come up soon and light up the background. Tirtha comes out, calms the nanny down and sends her to wake up Media and Dzudzuda. From Tirtha's narration, we learn that magical sounds of music were heard at night, which appeased the bad weather. Tirtha suspects that it may have been the song of Ortheos (Orpheus). At this time, Media and Dzudzuda come in accompanied by the nanny, who have donned on arrow-breams and hold clay pots in their hands. Media tells Tirtha her dream, with an unknown youth appeared to her, staring intently at her and calling to her. Media felt dizzy in her dream and woke up in apprehension. Tirtha explains to Media that perhaps the youth is one of the contenders who are going to vie to marry Media, but Media does not believe her and thinks the youth is a divine, supernatural being. The girls

¹⁷⁵⁹ Apollonius of Rhodes. *Argonautica*. Book IV. Ed. by Richard Hunter. Cambridge, 2015, p. 151.

leave to collect medicinal plants. The sound of people singing on their way to the sun shrine for the equinox festival is heard.

Act II begins with Jason's monologue, who is amazed by the beauty of the surrounding nature of the "barbarian land". A huge orb slayed with two arrows will fall at his feet. Media and Dzudzuda come out of the forest. Medea and Jason cannot take eyes from each other, but Dzudzuda grabs Medea's hand and leads her into the forest. Jason is amazed by Medea's beauty and likens her to the goddess Diana. He follows the maidens' trail and comes to a cave. Media reveals to Dzudzuda that the youth was the unknown boy that appeared to her in her dream. Jason captures the blacksmith Klibi in the cave and learns from him that this is the Iberian land called Colchis, ruled by Iatha, and his daughter is Media. Jason has heard about Media's beauty and he also knows that only a matchless hero is suitable for her as a groom. Klibi explains to Jason that in order to marry Media, he must win the wrestling competition. He also tells Jason about the chained Amirani, whose stake had been attached by the blacksmith himself. Amirani was punished by the gods for disobedience and chained to the Caucasus, and the black raven jags his heart and liver. A puppy licks his chain, and when Amirani tries to break the chain, the blacksmiths reattach the stake. Klibi also mentions Media's Aunt Tirtha, who is famous for sorcery. The blacksmith teaches Jason to bite the breast of the sleeping old woman, Media's nanny, to pretend to be her foster-child and to get news from her about Media. Jason does as told and reveals to the nanny that he wishes to wrestle and marry Medea. The nanny explains to Jason that all unsuccessful wrestlers are going to be beheaded in the city of Aia (Aia-Kolkheti). The nanny advises Jason to befriend Prince Yasir, kiss him on the shoulder and ask him for help.

In act III a giant oak" chkondidi "appears where the shrine of the Sun god-" Sharavandedi" [halo]" is built. A captive is tied to the altar. The High Priest comes out, who orders the preacher-fortune teller to crawl in the secret door of the altar and help him fool the believers. Jason exposes the High Priest and bribes him to help him in exchange for not revealing his secret. The high priest agrees. Jason frees the captive and takes his place on the

altar. At that moment, Dzudzuda appears with Medea, who is sharing her romantic thoughts about the unknown lad with her friend. Yasir runs in and informs Media that he has befriended a famous Greek hero who has come to their land to marry Media. Yasir became acquainted with Jason's friends, among whom was a great musician. Yasir wants to accompany Media to their wonderful country. Media does not want Jason to sacrifice himself for her. Yasir comforts Media, telling her that he has revealed to Jason the story of the invincible wrestler - she is a woman and can easily be defeated by grabbing her nipples. Yasir returns to the forest and Media prays to the gods at the altar to help Jason. Jason comes out to meet Media.

In act IV, Jason's messengers come to the wrestling arena in front of the castle where the head of the headman, his family members and nobility are gathered and inform the king about the arrival of the Thessalian hero. Iatha happily invites Jason. The apostles tell the headman that Jason has come here to marry Media, a girl as beautiful as Aphrodite, and is ready to compete. Jason comes out and greets the king. People are fascinated by his beauty, and everyone, including the wrestler Mokri does not want him dead. Jason defeats Mokri with the help of the technique he learned from Yasir. Iatha congratulates Jason on his victory and Media puts a crown on the future groom's head. Jason asks Iatha for a "golden-wooled" ram as a symbolic assurance of friendship between Colchis and Hellas. Iatha explains to Jason that this is a legend, in fact the Golden Fleece is not the "Ram of Greece", but an idol made of gold collected by the Colchian method of gathering gold sand with sheepskin, which the Colchis worship. Jason suggests to Iatha that they make a copy of this statue and let him take it to Hellas as a token of friendship. Iatha explains to Jason that the idol is guarded by two bulls and a dragon. Jason is ready to fight them. Iatha gives him the permission, while Medea is concerned. In the next scene, Gekada reprimands Iatha for not sparing Jason and allowing him to risk his life. Iatha explains to Gekada that he is well aware of the perfidious nature of the Greeks, and with this act he rid the country of danger. In addition, women in Hellas are enslaved by their husbands forcing them do hard domestic work, which Medea

will not accept. Iatha intends to feign starting preparations for the wedding and after Jason's certain death marry Medea to the son of the Mtskheta headman.

In act V, Medea takes from the nanny the stick enchanted by Tirtha against snakes and asks Tirtha to teach her magic spells so that she can make a name for herself in a foreign country while being married to the son of the Mtskheta headman, as advised by Tirtha. Tirtha praises Media for her intelligence and promises to help her. After her aunt's departure, Media lays her own plans bare - she wants to help Jason and escape from her homeland. Media and Yasir rush to Jason in a chariot. The messenger informs Iatha, Gekada, Tirthe and the nobles of Colchis gathered in the palace that Jason easily overcame all the trials. He was accompanied by Orpheus, who enchanted everyone with the sound of the magical harp. Jason brought a white cow to the bulls and they, consumed by passion, could not hurt him, and he threw a sheepskin bag filled with sleeping medicine to the dragon and it fell asleep. Jason left for his homeland and took with him the golden lamb and innumerable treasures. Iatha realizes that he had been betrayed and his secret had been revealed to the enemy. Tirtha says that Media also knew this secret. At the same time, it also becomes known that Media and Yasir followed the Greek man. The chaser returns empty-handed, later it becomes obvious from the recount of the Colchian maidens that the Greeks sacrificed Yasir to pacify the agitated sea. Yasir's corpse is brought in on a stretcher. Desperate Gekada and Iatha mourn their son. Iatha, who has lost her mind, begs Tirtha to revive their son and take revenge on the Greeks - to bring storm upon them so that only Media survives. Devastated Tirtha orders the servants to pay proper respect and mourn the deceased.

At the end of the work, Akaki writes in his notes that he intends to write a trilogy: *Media in Colchis*, *Media in Hellas*, and *Media* after her return to Colchis.¹⁷⁶⁰ It is worthy of note that Akaki did a lot of preparatory work before writing *Media*. In his letter to Ivane

¹⁷⁶⁰ Ak. Tsereteli. *Media*. "Akaki's Monthly Collection". Year One. No. II. September 1897. Tiflis, 1897, p. 109 (in Georgian).

Machabeli, Akaki mentions: "It took me more than four years to collect and organize the materials alone".¹⁷⁶¹ The Preparatory work is clearly seen in Akaki pocket book records, where he marked out the necessary materials for *Media*.¹⁷⁶² In addition, in Akaki's "Notes", which are attached to the work, the writer has verified a number of ancient sources (Pindar, Apollonius of Rhodes, Pliny the Elder, Appianus, Elianus, Arrian and others). It is believed that Akaki Tsereteli collected the materials from the *Orphic Argonautica*, from the *Argonautica* by Apollonius of Rhodes and from Latishev's collection published in 1883. To confirm the use of the latter source, Manana Pkhakadze considers the Russian forms of proper nouns and the fact that the dates of the Greek writers given in the notes of Akaki's *Media* do not match the dates established in the scientific literature, although they are confirmed in Latishev's collection.¹⁷⁶³

It is interesting that Akaki appears in these notes not only as a writer and commentator, but also as a scholar and researcher. In the introductory part of the Notes, Akaki shares his view of the origin of Hellenic myths:

"But we are certain that the Greeks took the stories of completely different peoples from other countries, absorbed them, modified them in their own way and brought them back in an altered form".¹⁷⁶⁴

As a clear example of this, Akaki cites the myth about the Argonauts and Prometheus, which, according to the writer, were not created by the Greeks, but by the ancient Georgians; the Greeks borrowed these myths and changed them in their own way.¹⁷⁶⁵ To substantiate his theory, Akaki mentions several examples, the discussion of which is beyond

¹⁷⁶¹ Ak. Tsereteli. Journal "Georgian Writing". No. 2-3. Tbilisi, 1926. p. 127.

¹⁷⁶²E. Zardiashvili, M. Arveladze. Unknown Traits of Akaki Tsereteli's Oeuvre and Biography. International Conference "Archival Studies, Source Studies - Trends and Challenges" 2019. Tbilisi, Archives of Georgia. Tbilisi, 2020, p. 93, p. 94 (in Georgian).

¹⁷⁶³ M. Pkhakadze. Akaki Tsereteli's *Media*. IX International Symposium "Modern Problems of Literary Criticism. Tradition and Modern Writing". Part II, Materials. Tbilisi, 2015. p. 242 (in Georgian).

¹⁷⁶⁴ Ak. Tsereteli. *Media*. "Akaki's Monthly Collection". Year One. No. II. September 1897. Tiflis, 1897, p. 104 (in Georgian).

¹⁷⁶⁵ Ak. Tsereteli. *Media*. "Akaki's Monthly Collection". Year One. No. II. September 1897. Tiflis, 1897, p. 104 (in Georgian).

our research topic this time. It is worth noting, however, that replacing the geographical and proper names in *Media* with versions different from the Greek myth is based on Akaki's above point of view. Akaki searches for Georgian equivalents of Greek "modified" names from Georgian folklore and toponymy and uses them instead of the Greek ones in the work. It is noteworthy that to add a more local touch to the Colchian episode of the Argonauts myth, Akaki includes some ancient Georgian customs in his text (adoption, brotherhood, Blacksmithing Thursday ritual, sun worship, banishment of the serpent, the manner of burying the dead, etc.).

From the point of view of studying antiquity, Akaki's *Media* attracted the attention of many scholars. Ketevan Nadareishvili in the article "Akaki Tsereteli's poem "Medea" in the context of Georgian interpretations of the myth of the Argonauts" notes that Akaki Tsereteli's work in a way follows the line of rehabilitation of Medea started by Teimuraz Batonishvili in "The History of Iveria". In "The History of Iveria", Medea does not participate in the murder of her own children or her brother, nor in the attempt to kill Theseus.¹⁷⁶⁶

Indeed, in Akaki's version, Medea is not the murderer of her brother, she cries over her dead brother who was sacrificed by the Greeks with her hair down.¹⁷⁶⁷

Manana Pkhakadze quite fairly observes that in *Media* "contrary to the myth, the well-known Greek/barbarian opposition has been changed in favour of the barbarian".¹⁷⁶⁸

According to Ketevan Nadareishvili,¹⁷⁶⁹ an important detail of the traditional narrative of the myth is altogether missing in *Media* – Medea does not help Jason to obtain the golden fleece, Jason manages to get it with the help of Orpheus, a white cow and sleeping medicine.

¹⁷⁶⁶ K. Nadareishvili. Akaki Tsereteli's Poem *Media* in the Context of Georgian Interpretations of the Myth of the Argonauts. Logos, the Annual of Greek and Roman Studies. 7. Tbilisi, 2021. p. 81 (in Georgian).

¹⁷⁶⁷ Ak. Urushadze. Akaki and Heritage. Soviet Art. No. 1. 1962, pp. 43-48 (in Georgian).

¹⁷⁶⁸ M. Pkhakadze. Akaki Tsereteli's *Media*. IX International Symposium "Modern Problems of Literary Criticism. Tradition and Modern Writing". Part II, Materials. Tbilisi, 2015. pp. 240-241 (in Georgian).

¹⁷⁶⁹ K. Nadareishvili. Medea on the Georgian Stage. I International Conference: Theatre and Theatre Studies in the 21st Century, Athens 2005, 26-29 September. Proceedings. Athens, 2010, p. 332; K. Nadareishvili. Akaki Tsereteli's Poem *Media* in the Context of Georgian Interpretations of the Myth of the Argonauts. Logos, the Annual of Greek and Roman Studies. 7. Tbilisi, 2021. p. 83 (in Georgian).

Manana Pkhakadze is of the same opinion.¹⁷⁷⁰ In my opinion, the works still depicts Media helping Jason. In the work, we learn about the story of Jason defeating the bulls and the dragon from the "narrator" (messenger). At the same time, in *Media*, indeed, nothing is said about who advised Jason to act so; however, we find interesting the 2 rather voluminous speeches, prior to the episode of Jason's capture of the Golden Fleece, where Medea requests the enchanted rod from her nurse which scares "serpents",¹⁷⁷¹ as well as Media's request to Tirtha to teach her the snake enchantment.¹⁷⁷² The dialogue between Iata and Tirtha after hearing the story of the bulls and the dragon being defeated is also noteworthy:

"Iata (desperately)

...(to Tirtha) Sister! Did anybody besides you know

About that... secret of our palace?

Tirtha

Only Media and no one else,

like a commandment known only by the royals!"¹⁷⁷³

Therefore, we can assume that Media helps Jason and reveals to him both the secret of the golden ram and the means of defeating the bulls and the dragon.

When analysing the work, the connection of Media's image as the main character with the ancient literary tradition deserves special attention. There is no unanimity among researchers on this issue. For example, according to Geronti Kikodze, Media is "a naive and a swift girl, trusting and headstrong, she is more similar to Media of Apollonius of Rhodes than that of Euripides's. According to the legend, it was expected that the opposition

¹⁷⁷⁰ M. Pkhakadze. Akaki Tsereteli's *Media*. IX International Symposium "Modern Problems of Literary Criticism. Tradition and Modern Writing". Part II, Materials. Tbilisi, 2015. p. 242 (in Georgian).

¹⁷⁷¹ Ak. Tsereteli. Media. "Akaki's Monthly Collection". Year One. No. II. September 1897. Tiflis, 1897, pp. 83-85 (in Georgian).

¹⁷⁷² Ak. Tsereteli. Media. "Akaki's Monthly Collection". Year One. No. II. September 1897. Tiflis, 1897, pp. 86-87 (in Georgian).

¹⁷⁷³ Ak. Tsereteli. Media. "Akaki's Monthly Collection". Year One. No. II. September 1897. Tiflis, 1897, pp. 96-96 (in Georgian)

between the patriotic feeling and the sexual love would cause a tragic conflict in the soul of Akaki's Media. But this is not happening. Her heart is easily conquered by Jason, ...

... without any pang of conscience, she leaves her homeland which she has foolishly forsaken"¹⁷⁷⁴

When commenting on Akaki's main character, Manana Pkhakadze believes that “despite all the differences between Euripides' *Medea* and Akaki's *Media*, Akaki, better than all subsequent writers, understood the essence of the paradigmatic nature of Euripides' Medea ... the struggle between emotion and reason and the irresistible power of emotion”.¹⁷⁷⁵

There is also a third interpretation of Media, according to which Akaki Tsereteli's *Media*, as a character, has nothing in common with the characters of either Euripides's or Apollonius of Rhodes's works.¹⁷⁷⁶

As for Jason, there is no unanimity here either. According to Geronti Kikodze, "Akaki Tsereteli's Jason is a sceptically and critically thinking person, he speaks of religion and those serving it using such vocabulary as if Akaki Tsereteli's play *Media* were written to depict the views of European educators and the school of the Russian Nihilists".¹⁷⁷⁷

According to Tamta Ghongadze, Jason, when it comes to critically evaluating his own abilities, "is very similar to Jason from the *Argonautica*, who is also suspicious and critically assesses his own Heroic powers".¹⁷⁷⁸

What lies behind Akaki Tsereteli's choice of the myth of the Argonauts for his work?

¹⁷⁷⁴ G. Kikodze. History of Georgian Literature (19th Century). Tbilisi, 1947. p. 169 (in Georgian).

¹⁷⁷⁵ M. Pkhakadze. Akaki Tsereteli's *Media*. IX International Symposium "Modern Problems of Literary Criticism. Tradition and Modern Writing". Part II, Materials. Tbilisi, 2015. p. 244 (in Georgian).

¹⁷⁷⁶ T. Gongadze. Akaki Tsereteli's Play *Media* (Author's Conception / Reception of Ancient Literature). Kartvelian Heritage. XXVI. 2020, p. 256 (in Georgian).

¹⁷⁷⁷ G. Kikodze. History of Georgian Literature (19th Century). Tbilisi, 1947. p. 255-256 (in Georgian).

¹⁷⁷⁸ T. Gongadze. Akaki Tsereteli's Play *Media* (Author's Conception / Reception of Ancient Literature). Kartvelian Heritage. XXVI. 2020, p. 256 (in Georgian).

At first glance, the reasons for further developing the myth of the Argonauts by Akaki Tsereteli should be related to the rise of the new wave of national movement in the 19th century and the renewed interest in the ancient history of Georgia.

According to Ketevan Nadareishvili, "Ak. Tsereteli's goal was, on the one hand, to restore a specific historical and ethnographic image of ancient Colchis, and on the other hand, to completely exculpate Medea. However, it must be said that Akaki Tsereteli's interpretation of Medea led to tarnishing her image and depriving it of the tragic content. As a result, Medea's image, devoid of Euripides' tragic content, could not become a highly artistic and successful literary portrait of this heroic woman."¹⁷⁷⁹ At the same time, Nadareishvili believes that, despite the failure of creating a successful artistic image of Medea, Tsereteli's interpretation of the myth of the Argonauts turned out to be quite successful, as evidenced by the literary works and theatrical works of various genres discussed above. "¹⁷⁸⁰

According to one opinion, Akaki Tsereteli delivered several important messages to the society through this work, such as: "The past glory of Kolkheti and Iberia would itself have a positive effect on raising the national self-awareness of Georgians"¹⁷⁸¹; "It would serve as an example of fascination with foreign culture and betrayal of the motherland"¹⁷⁸² (Yasir, Medea); "also, Akaki contrasts Greece, as an aggressor country, and Kolkheti, thus, obviously reminding the reader of the confrontation and comparison between Russia and Georgia."¹⁷⁸³

I think that this last allegorical allusion most painfully returns the reader to the bitter reality in which Georgia of Akaki's time was under Russian occupation.

¹⁷⁷⁹ K. Nadareishvili. Akaki Tsereteli's Poem *Media* in the Context of Georgian Interpretations of the Myth of the Argonauts. Logos, the Annual of Greek and Roman Studies. 7. Tbilisi, 2021. p. 84 (in Georgian).

¹⁷⁸⁰ K. Nadareishvili. Akaki Tsereteli's Poem *Media* in the Context of Georgian Interpretations of the Myth of the Argonauts. Logos, the Annual of Greek and Roman Studies. 7. Tbilisi, 2021. p. 94 (in Georgian).

¹⁷⁸¹ T. Gongadze. Akaki Tsereteli's Play *Media* (Author's Conception / Reception of Ancient Literature). Kartvelian Heritage. XXVI. 2020, p. 256 (in Georgian).

¹⁷⁸² T. Gongadze. Akaki Tsereteli's Play *Media* (Author's Conception / Reception of Ancient Literature). Kartvelian Heritage. XXVI. 2020, p. 258 (in Georgian).

¹⁷⁸³ T. Gongadze. Akaki Tsereteli's Play *Media* (Author's Conception / Reception of Ancient Literature). Kartvelian Heritage. XXVI. 2020, p. 257 (in Georgian).

Acting as an allegorical "key", the words of the headman Aita, who had been fooled, contain a call to battle:

" First, envy... envy!... of revenge

It is a soothing source of blood!..

Death to the Greeks!.. Extinction of Greece!..

You can hear, sun, all powerful, can't you?

I must find courage . . . to live, to endure,

To retaliate!¹⁷⁸⁴

Prose

In his 1884 fable type story "The Dog and the Sheep", Akaki tells the following story: The sheep were disturbed by the barking of their watchdog and forced him to leave the flock. The happy wolf attacked the sheep and ate them all. The frightened sheep begged God: "Turn our wheel of fortune back again." Akaki presents Jupiter, the main deity of the Roman pantheon, as god, who explains to the sheep that it was exactly the dog's barking that fended off their enemy. The character that delivers the parable's moral is Jupiter himself, the supreme deity.

"Jupiter replied: "You fools! That dog did not bark to disturb you. No, he did not rest to scare your enemy, the wolf, and rid you of your disaster."¹⁷⁸⁵ At the end, the sheep ask Jupiter to give them a little puppy, and Jupiter responds:

"You are of such a breed that your tail is short and your horns are big, and until you change those horns and have your skin ripped to the tip of your tail, you will not

¹⁷⁸⁴ Ak. Tsereteli. Media. "Akaki's Monthly Collection". Year One. No. II. September 1897. Tiflis, 1897, p. 100 (in Georgian).

¹⁷⁸⁵ Georgian Prose. Book IX. Akaki Tsereteli. Compiled by G. Gverdtseteli, N. Ebraliidze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1985, p. 355 (in Georgian).

accommodate either a dog or a cat!" Who has repelled the predator with the whistling of the nightingale? Go and take advice from your foxes now!"¹⁷⁸⁶

Where should we look for the source that Akaki used for the story? By presenting Jupiter as the protagonist, Akaki gives a certain hint that the story is based on some ancient narrative. We studied the works of Aesop, Phaedrus, Babrius, La Fontaine, and Krylov that have collected all the famous fables of antiquity, but we could not find a fable with this exact plot anywhere. The plot of Akaki's fable is original, although the narrative of the story is similar to Aesop's fable "The Wolves and the Sheep", in which the wolves convince the sheep to get rid of the dogs that keep barking and prevent the sheep from making friends with the wolves. The sheep drive the dogs away and the wolves attack them.

It seems that Akaki, who, as we have seen above, creatively employs the ancient material, does a similar thing in this case as well. He makes use of Aesop's famous fable and cleverly modifies it adjusting it to the main point of the story and the moral of the fable. At the same time, the moral of the fable is clear: the awakening and protection of the society (sheep) from the enemy (wolf) is possible not with sweet singing (whistling of the nightingale), but with revelatory criticism (barking), which the foolish sheep find uncomfortable and finally perish because of it. This moral is in full conformity with Akaki Tsereteli's personal credo - to be a "trumpet of the circumstance", a whistle-blower and a spiritual awakener of society. So, why does Akaki resort to Aesop's language?

Importantly, a manuscript dated to the first half of the 18th century confirms that the interest in Aesop has always been great in Georgia. There are also other manuscripts that contain 40 fables translated from Greek by an unknown author. We also have a Georgian translation of *The Life of Aesop*, which is of great importance for determining the Greek text.¹⁷⁸⁷

¹⁷⁸⁶ Georgian Prose. Book IX. Akaki Tsereteli. Compiled by G. Gverdtseteli, N. Ebralidze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1985, p. 355 (in Georgian).

¹⁷⁸⁷ V. Baakashvili. Aesop. Georgian Soviet Encyclopedia. Vol. 4. Tbilisi, 1979, pp. 217-218 (in Georgian).

Akaki could have read this fable by Aesop in Georgian, as it is known that the Georgian translation of Aesop's 95 fables was printed in Venice in 1859.¹⁷⁸⁸

Another short story by Akaki Tsereteli, written in 1908, "**Who is a Nobleman (legend)**" is dedicated to the theme of antiquity. The story conveys the legend about Alexander the Great's campaign in Kartli, well known in ancient Georgian literature, which is discussed at length by different authors in the chapter "Ancient Georgian Literature" (in the subchapters "Antiquity in the *Life of Kartli*" and "Antiquity in Hagiography").

The short summary of the story is as follows: when Alexander the Great decided to conquer all of Asia, he marched on Georgia as well. There was no kingship in Kartli at that time - the country was ruled by the governor (mamasakhlisi) of Mtskheta. The governor warmly received Alexander, who had decided to pay him a friendly visit for a few days. Alexander attended the court presided over by the governor and was impressed by his prudent decision. He inquired about the local laws and was fascinated at how just they were.

"The Macedonian was surprised, and, pleased with the mamasakhlisi's answer, addressed him as a friend: I will leave a part of my men in your country under the supervision of commander Azon. They will teach your people military rules and will learn the rules of governance in your country. And he did leave a portion of his army, setting off for India himself ".¹⁷⁸⁹

The story ends as follows:

"Some of those Macedonians married and settled in Georgia; they lived as locals, didn't pay any taxes, were free and the people respected them a lot. Their descendants still live here and are called Aznaurs, i.e. nobles".¹⁷⁹⁰

My article "Akaki's Interpretation of the Legend on Azon "¹⁷⁹¹ was devoted to the correlation of this story told by Akaki Tsereteli and the references presented by various

¹⁷⁸⁸ V. Baakashvili. Aesop. Georgian Soviet Encyclopedia. Vol. 4. Tbilisi, 1979, pp. 217-218 (in Georgian).

¹⁷⁸⁹ Georgian Prose. Book IX. Akaki Tsereteli. Compiled by G. Gverdtseteli, N. Ebralidze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1985, p. 533 (in Georgian).

¹⁷⁹⁰ Georgian Prose. Book IX. Akaki Tsereteli. Compiled by G. Gverdtseteli, N. Ebralidze, R. Tvaradze. Tbilisi, 1985, p. 533 (in Georgian).

ancient Georgian authors, as well as to the issues of the subtext of the narrative presented in Akaki Tsereteli's version. According to my observations, the story of Alexander the Great in Akaki's version is close to that of Leonti Mroveli (in both cases Azo/Azon is of Macedonian origin). However, his actions are completely different. In Tsereteli's work, Alexander is not a conqueror, he is on a friendly visit to Kartli. He is well-disposed to the residents of Kartli and is fascinated by their way of life and laws. So, why should the legend about Alexander the Great have undergone such transformation in Akaki's story? I assume the reason lies in Akaki's hidden message, his allegorical intimation of Georgia's current way of life.

Turning Alexander the Great into a literary character by Akaki Tsereteli in his story and equipping him with extremely positive characteristics (tolerance towards other nations, respect for the host, respect for the customs of other peoples, willingness to provide generous military aid) represents Akaki's absolutely original version that starkly contradicts the Georgian literary and folk tradition.¹⁷⁹² Obviously, Akaki, as one of the most educated people of his time, was perfectly familiar with many historical sources and works about Alexander the Great, but the fact that he chose to modify Alexander and Azo's story, so well developed in the Georgian literary tradition, in my opinion, is not accidental and contains a specific authorial message.

In my opinion, Akaki Tsereteli presented Alexander's story in this way in order to emphasize the contrasting attitudes of the conquerors towards the ancient, legendary Kartli and Georgia of the author's time. The loss of independence of the Georgian kingdom was a tragedy for the 19th century Georgian society which considered the "friendly" union with the Russian Empire as a tragic turning point in the history of their homeland. In the latter case, the main hero of the dramatic destiny of the Georgian state was the Russian emperor Alexander I, the "Asian Alexander the Great" (this is how Russian historians called him for

¹⁷⁹¹ E. Kobakhidze. Akaki's Interpretation of a Legend on Azo/Azon. IX International Symposium. Contemporary Issues of Literary Criticism - "Tradition and Contemporary Literature". Proceedings. Vol. II. Tbilisi, 2015, p. 530-538.

¹⁷⁹² E. Gogiashvili. Alexander of Macedon in Georgian Folktales. Folklore. Vol. 127. 2016, pp. 196-206.

his Persian campaign, victory over Napoleon and expansion of the borders of the Russian Empire).

The annexation of the Kartli and Kakheti kingdom by the Russian Empire, disguised as a military assistance and legalized by the 1812 manifesto signed by Alexander I, is in stark contrast with the selfless desire of Akaki Tsereteli's character, Alexander the Great, to provide military assistance to Kartli. In the legend, the loyal attitude of Alexander and his warriors towards local customs highlights even stronger the complete disregard of Georgian national traditions and laws by the Russians in Akaki Tsereteli's time.

Subsequently, it can be assumed that the protagonist of Akaki's story, Alexander the Great, represents a model of military cooperation between a strong country and a weak one, which appears as a legend for Akaki's contemporary Georgia.

This hidden message of the famous Georgian writer is presented through a skilful combination of tradition and innovation, which allegorically exhibits his nation's most relevant and painful problem.¹⁷⁹³

Thus, Akaki Tsereteli's use of antiquity is characterized by diversity and originality. True, the poet sometimes relies on traditional, already established symbols and metaphors, but, for the most part, he treats the material creatively, significantly changing the details of the plots and meanings of the ancient mythological symbols, which stems from the poet's desire to apply the themes and characters related to antiquity to the main ideas and messages of his works. In some cases, Akaki Tsereteli skilfully employs antiquity for allegorical overtones, which only serve to highlight the main concern of Georgia and uphold its national ideals.

¹⁷⁹³ E. Kobakhidze. Akaki's Interpretation of a Legend on Azo/Azon. IX International Symposium. Contemporary Issues of Literary Criticism - "Tradition and Contemporary Literature". Proceedings. Vol. II. Tbilisi, 2015, pp. 536-537.

Bachana -Tedo Razikashvili

(1866-1928)

Ekaterine Kobakhidze

According to Al. Khakhanashvili, "N. Razikashvili also follows the populist direction, he is a bard lauding people's lore and traditions, bitter and sweet moments, thoughts and hopes."¹⁷⁹⁴

Bachana's poetry is dominated by stories depicting the glorious past of his homeland, which, according to the poet, should serve as a type of compass for the people fighting for their country's independence ("Birth and Upbringing of Erekle Batonishvili", "I love you, my Wretched Oak", "Dream". "Who spoke of Georgia", "The Wayward", "The Prisoner's Song"). At the same time, the poet, distinguished for his education and love of literature, was well aware that his country should not seek nourishment only in its own historical experience, and therefore often refers to examples from the world history and mythology, including the ancient world.

For example, in his patriotic poem "**Elegy**", Bachana reviews the state of the country under oppression, drawing a parallel with the well-known story from Greek mythology about Prometheus chained to the Caucasus mountain. Interestingly, in one of the sections of the poem, the poet offers an original version of the myth of Prometheus that is different from the Greek one:

"Let destiny supply
Us with bile,
And fill our hearts with sadness,
Like the hawk did to Prometheus, ...
[...] Let no one notice our grudge
In the least measure"¹⁷⁹⁵

¹⁷⁹⁴ Al. Khakhanashvili. History of Georgian Literary Tradition (19th Century). Ed. by D. Karichashvili. K. Sh. Publication of the Society for the Promotion of Literacy № 105. Tiflis, p. 224 (in Georgian).

Thus, in contrast to the myth of Prometheus, where the eagle sent by the sovereign of Olympus eats his liver of the Titan chained to the Caucasus, in "Elegy" the hawk is tearing Prometheus's heart. These details are non-existent in the Greek myth. I do not think that we are dealing with a simple mistake here. This "mistake" has an explanation. Specifically, according to one Kabardian legend, a long time ago, a one-eyed giant dared to climb the peak of Ialbuzi (Oshkha-Makho), in the domain of Thha (თჰა) (the main deity of the Adyg-Kabardian pagan pantheon, E.K.)¹⁷⁹⁶ where no human had ever set foot before and was punished for it. Thha chained him to a rock and sent a hawk which tears the giant's heart every day and gives him the right to drink the water of immortality from the stream next to him.¹⁷⁹⁷ Scholars believe that the giant of the Adyg-Kabardian legend is the same as Amirani, the hero of the famous Georgian legend. They think that a certain transformation of the Georgian version widespread in the Caucasus Mountains occurred based on the belief in the inviolability of the mountains and connected with the local reality.¹⁷⁹⁸

According to the biographical information on the poet, Bachana had been collecting samples of folklore from the highlands for years.¹⁷⁹⁹ Therefore, it can be assumed that this version of the myth of Amirani was widespread in the Georgian highlands in late 19th century, and the poet used it in his "Elegy".

Thus, the version of the myth invoked by Bachana provides an interesting synthesis of Greek and Georgian myths about Prometheus. Why does the poet resort to the original combination of the myth of Prometheus and local legend? I think this is due to the poet's allegorical message. The myth of Prometheus is "adjusted" to the local legend to show that what Georgia was experiencing was not foreign to other countries, and Georgians should

¹⁷⁹⁵ Bachana. I Love You, Wretched Oak. Bachana. Verses, Poems. Compiled by I. Kartvelishvili. Tbilisi, 1988, p. 56 (in Georgian).

¹⁷⁹⁶ K. Okujava. Paganism of the Black Sea Adyghes. Tbilisi, 2005, p. 20 (in Georgian).

¹⁷⁹⁷ Л. Лопатинский. Кабардинские предания, сказания и сказки, записанные на русском. Сборник материалов для описания местностей и племён Кавказа. В. XII. Тифлиς. 1891. с. 38.

¹⁷⁹⁸ M. Chikovani. Georgian Epic. Book 2. Tbilisi, 1965, p. 182 (in Georgian).

¹⁷⁹⁹ S. Khutsishvili. Bachana. Georgian Soviet Encyclopedia. Vol. 2. Tbilisi, 1977, p. 252 (in Georgian); Z. Babunashvili, T. Nozadze. The Abode of Patriots. Tbilisi, 1994, p. 79 (in Georgian).

retain optimism and the usual fighting attitude ("Let no one notice our grudge/ In the least measure"). The poet's optimism is further nourished by the fact that the story of the liberation of the chained Prometheus by Heracles was widespread and popular in the country, which can be seen as an additional argument to view the reference to the Greek myth as the grounds for the poem's optimistic ending.

I would like to make a cautious assumption that the mention of Prometheus in this poem by Bachana was inspired not only by the content of the myth, but also by specific historical facts. As known, the Greek liberation war of 1821-1829 resulted in the independence of Greece, although Crete remained in Turkey's possession. After several unsuccessful attempts of insurgence (in 1866-1869 and 1878), the island regained its autonomy by starting a rebellion in 1896-189, and in 1908 Crete announced its union with Greece.¹⁸⁰⁰ It is reported that these processes caused a great revival among Georgian patriots in the second half of the 19th century. Ilia Chavchavadze published two letters on this topic in "Iveria" in 1897. (on February 10 (#22) and March 13 (#48).

Moreover, in 1897, the Georgian student body in St. Petersburg even sent a telegram of support to the Athenian students.¹⁸⁰¹ Accordingly, it is possible to assume that the events unfolding in Crete rekindled the poet's hope for Georgia's independence, which he expressed allegorically with the Georgian interpretation of the myth of Prometheus as a call for optimism.

Analogous spirit is expressed in Bachana's other poem **"Monologue of Leonides at Thermopylae"**, written in 1887 and printed in 1890 November 27 issue of "Iveria" newspaper, No. 252, under the title "Leonidas at Thermopylae".¹⁸⁰²

¹⁸⁰⁰ R. Holland and D. Markides. The British and the Hellenes: Struggles For Mastery in the Eastern Mediterranean, 1850-1960. New York, 2006, p. 92.

¹⁸⁰¹ M. Abulashvili, E. Chkoidze. Talking Marbles, Episodes from the History of Georgian-Greek Relations, 19th-20th Centuries. Collection of Essays. Tbilisi, 1921, pp. 67-70 (in Georgian).

¹⁸⁰² Bachana. I Love You, Wretched Oak. Bachana. Verses, Poems. Compiled by I. Kartvelishvili. Tbilisi, 1988, pp. 40-42 (in Georgian).

The poem is related to the episode depicting the legendary heroism of 300 Spartans at Thermopylae under the command of King Leonidas during the Greco-Persian War. The poet delivers Leonidas's speech, of which ancient sources do not contain any evidence. This work is the author's imagination, through which Bachana reveals a deep knowledge of Greek history and myths.

The poem contains a number of noteworthy passages connected to antiquity. I will discuss them in detail due to their significance.

The poet mentions the myth of Deucalion:

"Let the descendants of **Deucalion**

Behold nothing good after this."

The mention of the "descendants of Deucalion" makes it clear that in addition to knowing that only Deucalion and his wife Pyrrha survived the flood caused by the gods to humans, the poet also has comprehensive information about the details of the myth. According to the Greek myth, men were born from the rocks thrown behind his shoulders by Deucalion and women were born from the stones thrown by Pyrrha. Subsequently, the Spartan warriors could be the descendants of Deucalion and not Pyrrha, which the poet rightly points out in the poem.

The poet mentions the Olympic Games

There will be time for the **Olympics**

The Greeks will gather again

The Rhapsode's harp will be heard again

Heroes are remembered with stones.

I think the mention of the Olympic Games ("Olympia") by Leonidas before the battle of Thermopylae should not be accidental. The poet presumably knew that the Battle of Thermopylae partially coincided with the Olympic Games, as recounted in Herodotus' s *History* (Hdt.VII.206; VIII.26).

The poem mentions the story of the Trojan War:

"If **one lady** before

Had turned all of Hellas into an army

And used thousands of heroes

Only to guard and support her"

"One lady", whom Leonides mentions, is the beautiful Helen, the wife of the king of Sparta, Menelaus, who was kidnapped by the Trojan prince (in another version, Helen fell in love with the Trojan prince and followed him to Troy), to defend whom, thousands of heroes from all over Hellas joined the fight against Troy. It seems logical that Leonidas cites this story as an example of the unity of the Greeks. After all, Helen was a Spartan herself, and it was the abduction of the Spartan queen that united the Greeks here in Sparta to wage a war against the Trojans.

The poem tells the tragic story of the city of Xanthus:

"Oh, Xanthus, Xanthus! I always

Envision your children;

They give their wives and children, and property to fire,

And themselves die in fire!"

Herodotus' story about the Lycian city of Xanthus is as follows (I, 176): "When Harpagus (Cyrus's general during the Median invasion in 546-545 BC E.K.) approached the plain of Xanthos with his army, he was met by the Lycians, who, with a small force, showed amazing courage against many. But they were defeated and driven back to the city, where he gathered his wives and children, property and servants together on the Acropolis, and then set fire to the Acropolis. Then they swore a terrible oath to each other and returned to the battlefield, where they all died."

It is this famous story that Leonidas mentioned, which makes the poet unable to hold back his tears:

"My, a brave man's, eyes are filled with tears,

When I recall them."

It is also interesting to note that the inhabitants of Xanthos many years later, namely in 42 BC, when the Romans, led by Marcus Junius Brutus, tried to take the city, repeated the actions of their ancestors:

"When they were convinced that their forces were ebbing and that defeat was inevitable, they destroyed their own city for the second time. The women began to burn their houses with torches, after which they killed their husbands. This story so moved Brutus that he burst into tears. The Romans managed to take only 150 people prisoner, and the survivors were rewarded for their bravery".¹⁸⁰³

Thus, in the poem "Leonidas at Thermopylae", which depicts one of the most heroic episodes of Greek history, the poet emphasizes the overall pathos of the work with many details related to antiquity, which is a call to the conqueror to resist at the cost of his life. Such a clear call to fight, which is printed on the first page of the "Iveria" newspaper, I think, remained outside the attention of the tsarist censorship, because it was perceived as an echo of the events taking place in Greece, which we have already discussed above. It is known that the position of the Russian Empire towards the liberation struggle of Greece in the second half of the 19th century was based on the weakening of the Ottoman Empire at all stages in order to control the straits and gain access to the Mediterranean Sea, which turned into the Russian-Turkish war of 1877-1878. Accordingly, the writing about Spartan Leonidas could be perceived as a reflection of the heroic past of Greece and an allegory of the confrontation with Ottomans, behind which Bachana praises the awakening of the children of the conquered and enslaved country.

Bachana asks the following rhetorical question in the **"Poem on World Sorrows"**:¹⁸⁰⁴

"When some tolerates what

Is not to be tolerated,

¹⁸⁰³ K. Tempest. Brutus: the noble conspirator. New Haven/London, 2017, pp. 246-247.

¹⁸⁰⁴ Bachana. I Love You, Wretched Oak. Bachana. Verses, Poems. Compiled by I. Kartvelishvili. Tbilisi, 1988, p. 165 (in Georgian).

And don't even utter a word, what do

Others think?"

The poet answers this question with the help of antiquity:

"Why do they forget that not all

Are Diogeneses"

Here Bachana, in my opinion, refers not only to the way of life of the 4th c. BC Cynic philosopher living in a ceramic jar who shunned all earthly pleasures, but also to his uncompromising character. A famous example of this can be the episode described in Plutarch's *Parallel Lives* that narrates a famous story of the meeting between the philosopher Diogenes and Alexander the Great in one of the sections of "Alexander's Life". The philosopher neglects the powerful king and asks him to stand out of his sun (Plut. Alex. 14. 2-5).

Thus, the material related to antiquity in Bachana's poetry, which is mainly mythological and historical, does not represent the so-called ornamental details of the works, but are organically connected with the main messages of the author and his works. In accordance with the spirit of his patriotic poems, Bachana chooses those stories from antiquity that are related to personal protest (Prometheus, Diogenes) and the fight for the honour and freedom of the homeland (King Leonidas, 300 Spartans, Trojan War, and the episode of Xanthus). These episodes from Bachana's works contain allegorical appeals for Georgia's independence and fight against tyranny, and view Georgia's destiny in the universal mythological and historical context. With these examples of the reception of antiquity, Bachana joins the so-called "allegorical line" introduced by the great realists - Ilia Chavchavadze and Akaki Tsereteli – in their works, as discussed in detail above.

Chapter Four

Classical Antiquity in the Newest Period of Georgian Literature (20th century)

Modernism

Grigol Robakidze

(1882-1962)

Nana Tonia

The 20th century began with important processes in Georgian literature. It was a period when Georgian creative thought was captivated with avant-garde ideas, and Grigol Robakidze¹⁸⁰⁵ was at its head. He spent a long time studying in Russian and German universities. It was in Europe that he got acquainted with the philosophy of Nietzsche, whose writings introduced him to the myth of Dionysus, the issues of the subconscious, the ideas of eternal return and the concept of Superman, the Apollonian roots of culture and the cult of the sun. He did not accept this philosophy without criticism. "I timidly dared to touch Nietzsche – wrote Grigol Robakidze in his letter "My Life"¹⁸⁰⁶, - I was captivated by the Dionysian phenomenon ("The Birth of Tragedy") and even more by the idea of eternal return. . . This idea is explained as the commentators of **Pythagoras** did, which was completely unacceptable to me, because if I return to myself eternally, how can I become a superman?" Grigol Robakidze answered this question later.¹⁸⁰⁷ Nevertheless, upon returning to Georgia (1909), he began to promote European culture and Nietzschean philosophy. A brilliant connoisseur of Georgian and European literature, he had a profound grasp of the trends of European modernism, he managed to organically connect the acquired knowledge

¹⁸⁰⁵ K. Bregadze. Robakidze's Worldview and Aesthetic Concept in the Context of Nietzsche's Reception. In: Typology of Georgian Modernism. Eds G. Lomidze, I. Ratiani. Tbilisi, 2016 (in Georgian).

¹⁸⁰⁶ For excerpts: Gr. Robakidze. Writings in Five Volumes. Compiled by: L. Tsomaia. Tbilisi, 2012 (in Georgian).

¹⁸⁰⁷ K. Bregadze. Criticism of Nietzsche's (anti-) teaching of eternal return (Ewige Wiederkunft) with Grigol Robakidze, in the book: K. Bregadze. Georgian Modernism (Gr. Robakidze, K. Gamsakhurdia, G. Tabidze), Tbilisi, 2013, pp. 299-317 (in Georgian).

to Georgian culture, and bestowed on it the philosophical depth and mythosophical aestheticism.¹⁸⁰⁸

The beginning of the 20th century turned out to be the hardest for Georgia's statehood. This period was the most difficult for the educated society concerned with Georgia's stateness. As a true creative personality, Grigol Robakidze participated in political realities and worked with the leaders responsible for political opinion of that time. Subsequently, he did not suffer from the events of 1921 much. But over time, the feeling of unacceptability of the existing situation gradually awoke in him and he again turned to Europe. He first settled in Germany (1931-1946) and then in Switzerland (1946-1962), where he died.

During his stay in Georgia, Grigol Robakidze wrote the novel *Snake's Skin*, plays: *Londa*, *Malsh trem*, and *Lamara*, as well as poems, and journalistic and critical letters. In Germany, he wrote: *Megi*, *The Murdered Soul*, *The Cry of Goddess*, *The Guardians of the Grail*, and *Demon and Myth*, as well as poems, letters, and essays. The collection *Caucasian Novels*, which was translated and published in many languages, gained great popularity.

The treasure trove of his works is full of mythic relics, receptions, mythopoetic images and archetypes. In the letter "The beginning of my creation" the writer noted: "Whoever does not understand the meaning of "symbol" and "myth" will not understand my creation." With the mythical discourse depicted in prose or poetry, letters or essays, the writer tries to understand the sacred mystery of human existence and to explain the symbols determining this existence. In order to understand this mystery, he deepens the idea of Goethe's "Plant Morphology", because he believes that this idea creates the illusion of representing existence as a mythical reality, since man considers himself to be part of the eternal. In the essay "Fear Morphology and Myth" the writer clearly posits his attitude towards this idea: "The idea of Plant Morphology instantly solved the most important problems. For the first time in the world history, the whole existence was perceived as a mythical reality on the basis of contemplating it in relation to species and nature. The plant form is its mythical reality - it is

¹⁸⁰⁸ S. Sigua. *Modernism*. Tbilisi, 2008, p. 5 (in Georgian).

not a historical fact or a one-time event, but a cosmic one that is constantly unfolding. The primordial plant is a sensual- poetic image of the myth. . . This is how the primordial origin slumbers in every original creation and is corporified in every individual creation. And when the individual creation feels the fertilizing effect of the Eternal in itself, then it becomes a partaker of the Eternal." (The translation from German belongs to Konstantine Bregadze. It is presented in the article "Poetics of Grigol Robakidze's Novels").

This argument with its ideological load somehow agrees with the thought of Plato in his famous work entitled *Laws* (Plat. Leg. X 903 e-d.). If we accept the identification of "plant morphology " with the "universal essence", the similarity of ideas will become clear. It is unnecessary to talk about whether Goethe or Grigol Robakidze knew this work by Plato. The consensus in the reasoning of these great thinkers indicates the truth of the above contention.

The problem of the individual and the eternal always followed the writer. He touched on this topic not only in his letters and essays, but also in his artistic creations. In the novel *Megi – a Georgian Maiden*, the main narrator (represented as an artist) hears the phrase from an old man: "everything individual is fleeting; while, the world as a whole continues to live on." The writer expands on this statement as follows: "Thoughts were interfering with the artist's head; then for a moment a thought occurred to him: - Who knows, maybe the old man is right when he says that the world continues to live on only as a whole, and we are only its blink of an eye, its heartbeat?" The novel is richly strewn with references and sayings of ancient Greek authors, for the author, despite the fact that he had great knowledge of Eastern and other ancient mythologies, still considered himself the heir of "Hellas":

"Son of **Hellas** am I, loyal to **Amor Fati**,

("Automedalion")

"Amor Fati" is Nietzsche's famous expression meaning "love of fate". Grigol Robakidze, having subscribed to Nietzsche's philosophy, indicates himself that he has been nourished by

the myth of Hellas (ancient Greece) and, like Oedipus, he is not left by fate, but rather is its victim. The artistic thinking of the creator reflects what is reflected in his consciousness. Artificial imitation of the ancient world is unacceptable for a modernist poet, and he creates his own world. Grigol Robakidze's work is a clear manifestation of the creator's inclination towards the supernatural. For him, the basis of art can be found through approaching mythical archetypes: "Mythical reality is certainly greater and more meaningful than historical" - says the writer in the letter "The Roots of my Oeuvre". Mythological thinking for the creator means studying the subject through internal contemplation, and revealing how the idea is presented in the myth. In the essay "Fear Morphology and Myth" the writer notes: "The primordial origin is inextinguishably burning in us. It exists mysteriously, and lives in all things and events. This is how the mythical perception of reality is born."

Grigol Robakidze believes that it is necessary to search for the primordial origin in a person and in all phenomena. This is the road towards self-contemplation, towards remembering the "already bygone". This, according to the author, is called "**Mnemosyna**" ("Mnemosyne"): "At the roots of art we find a meaningful event, a remembrance, a memory – he writes in his essay "The Nation's Soul and Creation" - **Plato** would rightly argue that every deep knowledge is, after all, a memory of its antecedent; this is how this Greek genius has created a most significant concept of world memory, Mnemosina. What does it mean? Mnemosyne is an organic feeling, a sense of the world body. The child is cut off from the parent's body at birth, it is separated from it and moves off, and it enters a certain night of oblivion; However, at the time when his life is most real, he opens his eyes and feels his parent's body in his being, and remembers many centuries. . . And it is here, in his most real spiritual sensation that the whole world opens up as a truly boundless memory" ("People's Newspaper", 1913, April 12).

The special interest of Grigol Robakidze and his associates was directed towards the ancient past of Georgia. They wrote new studies on the ancient Georgian ethnos. In 1908, a year before Grigol Robakidze's arrival in Georgia, Ivane Javakhishvili's landmark "History of

the Georgian Nation" was published. Based on many years of research, Ivane Javakhishvili notes that the first place of residence of the Georgian nation was not the Caucasus. In his opinion, this first place of residence should have been "Chaldea", although he adds that, based on the available information, it is impossible to determine when the ancient tribes of Georgians settled on the land of Chaldea.¹⁸⁰⁹ Obviously, this information had a great impact on Grigol Robakidze's work. Mythologically minded creator introduces the idol "Kardu" into the Georgian pagan pantheon. This term is his own creation, as he himself points out: this term comes from the name of the Georgian ethnarch "Kartlos", with the Greek nominative ending removed. "Kartli" was changed to "Kartu" - for euphonic purposes, and for an even better sound effect to "Kardu" (Akaki Bakradze). "Yes, Kardu is our mystic ruler and he stands in the Sun sign. He is a person and at the same time he is not a person" - we read in the novel *Guardians of the Grail*.

Grigol Robakidze dedicated the play-mystery *Londa*, which he wrote in 1917, to the search for the national roots of Georgians. In this play, as in other works, the author's "Mnemosyne" is directed towards the cult of the sun. He reminds us that this cult has been preserved by the Georgian language with such expressions as "my sun", "you are my sun", "the sun is my mother" etc. (Grigol Robakidze's letter "The Sun Age of Georgians" deals with this theme in greater detail).

Grigol Robakidze's dramaturgy was greatly influenced by the Greek drama. The creator was well aware of this and himself commented in his letter "My Life": "Modern bourgeois drama did not allow me to express myself poetically. I returned to the **old tragedy** and tried to restore the principles of its structure, circumventing the archaic. If I had written it in simple prose, it would have been ordinary, and in verse it would have been too artificial. Therefore, I chose a free verse style, such that one would encounter in the magical texts of the East. This is how my *Londa* was created, and I used the same method to create the mystery *Kardu* and the drama *Lamara*.

¹⁸⁰⁹ Iv. Javakhishvili. History of the Georgian Nation. Vol. I. Tiflis, 1908, pp. 2-13 (in Georgian).

The influence of Greek dramaturgy is most clearly observed in the tragedy *Londa*. The country where the action takes place is Colchis, hit by a drought. The land dries up and no longer bears fruit, everything burns and withers, rivers dry up, fruit trees wither, birds and animals die, people doomed to death suffer (an image that reminds us of the Greek myth of the Greek's favourite Demeter, in which her daughter, Persephone, is abducted. The sun revealed the truth to the goddess. Demeter got Persephone back and life was restored in its former state on the earth again). In the play, as well as in the ancient Greek tragedy, the author's words are preached by the chorus, which makes a plea to the sun.

Londa is the main character of the play. No one knows anything about her, except the fact that this beautiful young woman seems to emerge from the sea like a **siren** (that is why Valerian Gaprindashvili called her "Amazonian Aphrodite" in one of his letters, because he was well aware of the Greek myth according to which Aphrodite rose from the foam of the sea). As for the Sirens, they are the poetic figures of the Greek myth, the singing bird-women. Originally they were sea maidens of astonishing beauty, members of Demeter's entourage. They hid from Demeter the story of Persephone's abduction by Hades, which they had witnessed. The enraged goddess then transformed them into bird-women. Sirens (they are called Sirinoses in Georgian mythology) lived in the middle of the sea and enchanted the travellers with their magical songs; the travellers died just as they rushed towards the sirens. The destiny of the Sirens was as follows: they were to live until they could sing better than everyone else. There are several versions of their death. What unites these versions is that the defeated Sirens fall into the sea and perish.

Londa's fate is somewhat similar to that of the sirens: she must die. Grigol Robakidze introduces the theme of sacrifice in his long poem and thus brings his work closer to the Greek tragedy: people ask the priest to announce the will of the deity. The priest knows, but does not name the victim; he only hints at his mysterious origin. Everyone realizes that the sun, the creator of the drought, demands the sacrifice of the beautiful Londa, who is courted

by Tamaz Batonishvili. Londa is ready to sacrifice herself for the welfare of the country. All attempts by Batonishvili, who is head over heels in love with Londa, to save her are in vain.

The main motif of the play is the eternal theme of death and life: life continues in death. "Even the gods cannot change love that has passed into death," says Londa, and these words are the main message of the play. At the end of the play, the lovers fall into the abyss and through their death they share eternal love. "If there were no love, the world would be a desert and ashes" - these words from the play sound like a sermon and leave the impression that this is exactly what the author wants to tell his reader.

"The mystery-drama "Londa" with its plainness and orchestral sound has the same effect on the reader as the Greek tragedy" - writes Rudolph Karman in a letter dedicated to Grigol Robakidze (Karman, 1963) and we cannot but agree with him. In my opinion, many things in the play remind us of one of Euripides's tragedies called *Iphigenia in Avlis*. Iphigenia is also a victim in this tragedy; the goddess demands that she be sacrificed, Iphigenia also loves the Greek hero Achilles, although she is ready to sacrifice herself for the well-being of her homeland. Achilles also does not want her to be sacrificed and tries to save this beautiful and innocent maiden, but, again, in vain. Iphigenia moves of her own free will to the sacrificial pagan altar.

There is another noteworthy moment that deserves a special mention: Grigol Robakidze, both in his mystery and in his letters, reminds us that there was a sun cult in Georgia and that its traces have been preserved in the Georgian language to this day. To support this idea, we should also remember that the play-mystery takes place in **Colchis**, which, according to the myth, was given to King Aeetes to rule, and that Aeetes was the son of the Sun God, Helios.

Therefore, many planes connect the mystery play with the ancient Greek myth or tragedy. The most important thing is that at this time the author's vision is aimed at presenting the archetypal roots of the creative potential of the two ancient worlds.

According to Grigol Robakidze, mythological reality is more true than the historical one ("Caucasian Novellas", preface). In order to clarify this opinion, the mythosopher writer tries to find an answer to the question that was tormenting him so much: "In Hamadan, in Ecbatana of the Medes, on a moonlit night - he wrote - I slept on a stone boulder. Suddenly I got an idea, everything that happens seems as if has already happened. Again, the idea of eternal return, which had always tormented me, was now conceived differently: not the eternal return of the individual to himself, but the return of the eternal to itself within the individual. Later, this knowledge was embodied in my novel *Snake Skin*. In this novel, I tried to implement the Eastern worldview and worldview in a sculpturesque way" ("My Life").

The novel *Snake Skin* was published in 1926. The purpose of life for its main character, Archibald Mekesh, is to contemplate himself. He is a tragic person; he has forgotten the past and wants to restore it. He remembers the events left in his subconscious, travels, and after many adventures, at the end of the novel, he returns to his homeland transformed into Archil Makashvili. The novel has many protagonists, including Matas, love towards whom is perceived as an approach to the primordial origin. The name "Matas" evokes the association of the Latin lexeme "Mater" and it acquires the meaning of the symbol of the primordial origin. The spirit of the main character, which is announced in the myth of **Dionysus**, is clear to the reader. Grigol Robakidze talks extensively about the phenomenon of this deity, presenting it in three forms (sharing the reasoning of M. Jaliashvili, I offer a full excerpt from his letter): "1. Dionysus is the son of the first Zeus (Zagrei), who can transform and take different guises, and who is finally torn and devoured by the Titans. Athena is able to salvage his heart. Enraged Zeus burns the Titans, from their ashes the human race arises, and Zeus swallows the heart of Dionysus. When he sees **Senella (Selene)**, he falls in love with her and the second Dionysus is born from their union. 2. The man with two origins - titanic and Dionysian. He tries to join the second Dionysus in Saddais (great in omnitude). A titanic origin holds him back. Man tries to overcome the titanic origin in himself. This he will

achieve with an Orphic life. 3. The human soul is immortal, but not free: it is placed in the boundless circle of birth and death. Orphic life liberates the soul fundamentally: many and gradual transformations in this world are needed. When the soul passes through whole series of trials, it can share with Dionysus, become one with him".¹⁸¹⁰

Archil Makashvili is a Dionysian image. He suffers like Dionysus, is torn like Dionysus, and finally rises like Dionysus as a perfect being. In the novel, the Georgian nation is also a Dionysian phenomenon. This opinion was expressed by the writer back in 1917 in an extensive essay "The Cult of Dionysus and Georgia" ("Georgia" newspaper N241-148). The author reviews the events depicting the cult of Dionysus in Thrace, Greece, and Georgia (Pshav-Khevsureti, Kakheti, Racha, Kartli, Abkhazia) and concludes that "the entire history of Georgians is a Dionysian mystery in itself. Death and life, disappearance and recovery - I don't think other people have experienced dark melancholy caused by national pessimism, and neither has the Georgian nation. The Georgian nation has hewn the Dionysian "love of fate" of the ancient Hellenes in three words: "Whatever happens, happens" and no matter what happens, he remains in the Dionysian mood, constantly singing the Polychronion".

Grigol Robakidze explained the myth with the saying of **Sallust**: "It never was, but it always is." The events in *The Snake Skin* never happened, but it is easy to imagine that Matasi is the embodiment of the Georgian land that will always reclaim its inhabitant; that Archibald's skinning of the snake is his second birth, for somewhere far away the snake will also take off its shirt and slither away refreshed. . .

The Snake Skin tells us about worldly passions. Archil is given new powers by shedding the snake shirt. He is born twice like Dionysus. It must be also remembered that the main epithet of Dionysus is "Digenes" ("twice-born").

The cult of Dionysus, according to Grigol Robakidze, presents the historical content of Georgian cultural vision and consciousness. And this cult is of "world importance", that is

¹⁸¹⁰ M. Jaliashvili. Principles of Artistic Interpretation of Mythical Figures; Artistic Function of Myth in the Novel. In the book: M. Jaliashvili. Georgian Modernist Novel, Tbilisi, 2006.(in Georgian).

why almost all of Grigol Robakidze's work is mythical, mostly saturated with "**Helladic**" myth.

The main character of one of Grigol Robakidze's best creations, the play **Lamara**, recognized as a masterpiece, is the clairvoyant Mindia, who is very similar to the famous hero of Vazha-Pshavela. Nature reveals its secrets to him. Mindia understands the language of plants, birds and animals, feels the breath of water and luminaries, and is deeply concerned about the evil accumulated in human beings. This mythological play was successfully staged on the Georgian stage, and in 1930, the Rustaveli Theater, directed by Sandro Akhmeteli, presented it at the theatre festival in Moscow. The play was well received. "Lamara" was shown eight times, and when Stalin finally saw the performance in an empty hall, he said: "Lamara" is a strong slap in the face to the leaders of the Second International, who started talking about the government's trampling of Georgia." This performance, becoming a winner at the Olympiad, was sent to Europe. The author of this drama-mystery followed the theatre troupe to Berlin where he stayed and never returned to Georgia.

In 1931, Grigol Robakidze's novel *The Murdered Soul* (which was later translated into Georgian by Alexander Kartoziya) appeared in print, in which the authors created the mythical image of his countryman Dzhugashvili (Stalin) using amazing craft. One of the main characters in the novel, Nata, reminds us of the first woman - Eve, especially since she is compared to **Isis**, the mythological symbol of the feminine origin. Another parallel connects to the Latin **Natus**, meaning born, sprouted. Subsequently, **Terra Nata** can be translated as "born of the earth". It should not be without interest that in this novel the writer talks a lot about the relationship between the epic traditions of the East and the West.

While in Germany, Grigol Robakidze wrote the novel *Megi – a Georgian Maiden*, which was first published in Tübingen in 1929. The original title of the novel was *Medea's Braids*. In 1934, its Italian translation was published in Milan, followed by a French translation and universal acclaim. The full text of this not very long novel in Georgian was

published in 2012 (it was translated from German by the famous translator Nana Gogolashvili).

The novel is set in Kolkheti, namely in Samegrelo. As the author himself writes, Megi's residence "is Samegrelo - old Kolkheti." In time immemorial, it was at the banks of the Phasis river that the arriving foreigners saw an unusual bird, "pheasant" and named it "Hasanus" or "Phasan" according to its homeland. Later the Argonauts took it to Hellas, as Martial tells us in one of his poems:

“Argiva primum sum transportata cavina
Ante mihi notum nisi Fhasis erat”.

The novel contains excerpts from the works of ancient authors taken from the texts of Hippocrates, Strabo, Philostratus, Democritus, Pindaros and others, mainly related to the landscape of Colchis and the customs of the people living there, help the reader to understand the famous Colchian characters modified by the Greeks. The original title of the novel *Medea's Braids* directly indicated the similarity between the main character of the novel and Euripides' Medea, although the difference between them is greater. The focus of the similarity is on the killing of children. Euripides' Medea kills the most precious that she, Barbarian and homeless person, has in a foreign land - her children, in order to make her unfaithful husband suffer and forever extinguish his family. At the same time, she herself flies in Helios's divine chariot and carries the corpses of her children with her. The character of Megi also kills her son, but this is a different kind of murder. She does not love the poor child who she considers a burden. She chokes him with her braids, and then bitterly regrets what she has done. She cuts her braids and wants to hang herself with these braids, but in vain. Obsessed with revenge, she leaves the corpse to her son to his father and, after a series of shocking adventures, she finally disappears: "And here, occasionally, we come across a person, homeless and nameless; She wanders without a purpose and does not ask anything from anyone. . ." This is a story about a girl whose head was covered with fiery purple braids that "witnessed the instant that frees a person from him/herself, but does not take his/her

life. . .” The myth of Medea, on the other hand, is a story about a girl who was of divine origin, who sacrificed everyone and everything for love, who could not endure betrayal, who shocked the civilized world of the Hellenes with unprecedented revenge and, free from the burden of passion, regained her divine image, that is "Eidolon", as Grigol Robakidze would say.

The obvious similarities and differences of other characters in the novel are mainly manifest through the eternality of the mythical layer of the psyche. The portraits of these characters are drawn with Colchian features. The image of Meg's mother, Tsitsino, is impressive, whom the author presents as richly decorated with Hellenic mythologemes: "Tsitsino was not like other women, she had the blood of the **Colchian Amazon** running in her veins, and therefore she could not be a lover to anyone; she would subordinate a man, dominate over him and, in the end, she would turn her back on him. She never opened the door of her own heart to anyone, and therefore she was never owned by anyone. As if she was afraid of wasting her passions, she rarely cast her **Amazonian** glance at anyone. While being a Bacchante woman, she still remained inaccessible. She discharged the inflexible force that would disarm and paralyze men. And that was the secret of this woman."

The author has abundantly breathed the Bacchae spirit into this novel. Here, as in other creations, Grigol Robakidze does not forget the Georgian spirit either and equates his venerable saint with the beloved god of the Greeks: "April 23 is the day of St. George in Georgia, that is the day of the White George, as he is called here." This saint is the Christian version of Georgian **Dionysus**. . . “. In the Georgian pagan pantheon, White George was considered to be the cult of the moon embodying the male origin, and, as a fighting deity, he was given special respect Old church murals depict his images, such as the dome of the Church of the Archangel of Chukul in Svaneti (11th century) that display the icons and images created both on pagan and Christian motifs at the same time.

Bringing White George abreast Dionysus is an unmistakable proof of how the great writer seeks to prove the sameness of the saint born from the mysteries of the Georgian race, highly revered among Georgians, and the vastly popular deity among the Greeks.

The novel *The Cry of the Goddess* is saturated with mythical spirit, where the Christian and pagan spirits merge with amazing mastery, and where the image of the forest deity Dali is organically linked with the mythical images of the Greek **Artemis** and the Roman **Diana**.

The novel *The Guardians of the Grail*, which Grigol Robakidze published in German in 1937 in the Diederich publishing house, is full of mythological explorations. This novel was translated into a play by Naira Gelashvili and was performed on the stage of Marjanishvili Theater in 1989. In 2012, the "Artanuji" publishing house published a complete text translated by Tamar Kotrikadze. The main message of the work is equally important in modern time: to save the Georgian nation, the most important thing is to protect its spiritual purity, which can only be achieved through faith. The novel is inspired by the eternal feeling of the fate of the motherland. In the visions of the main character, Levan Orbeli (some believe that this character is the author himself), embodying the myths and mysteries of the Georgian nation, express the faith in the future of Georgia.

The collection of essays by Grigol Robakidze "**Demon and Myth**", which was printed in Jena in 1935 (its Georgian translation was made by Manana Kvataia)¹⁸¹¹, deserves special attention. The collection includes several portraits and reflective essays. Using great artistic skill, the author offers a mystical explanation of the otherworldly essence of life in the Eastern and the Western traditions ("Fear Morphology and Myths", "The perception of life in the West and East").

Grigol Robakidze's work was highly appreciated by his contemporaries. An interesting excerpt from the extensive research by Hans Paschke, the publisher of the German literary magazine "Mercury", which was published in 1936 and which is included in the book: Rudolf

¹⁸¹¹ Gr. Robakidze. *Demon and Myth*. Translated from German by M. Kvataya. Tbilisi, 2012 (in Georgian).

Karman, *Grigol Robakidze and the Revival of Mythology* (Posted by: Burus / 05.02.2010).

“There are many spontaneous primordial origins of the universe—which erupt from the earth with volcanic force in something like an instant, as required by the act of genesis, in order to take on a corporeal form. The impulses that feed Robakidze's characters deserve this comparison. It is as if these characters have grasped the mystery of the universe at birth. They are not individuals in the Western sense, but something similar to the elements of nature “.

* * *

Ancient themes are presented with a new angle and an original vision in Grigol Robakidze's poems. The poet wrote: "A poem is a much greater energy. A poem has its own life, which it perceives as a complete individuality, a flawless body."

From this point of view, "**Hymn to Orpheus**", which is recognized as the most brilliant creation of Grigol Robakidze's lyric poetry, is extremely emotional. The poet, as a clairvoyant, summons the spirit of Orpheus and asks him to return to our world, the land of the mortals, and take us out of the darkness into the light. The poet pleads with the legendary poet of the ancient Hellenes "with the ancient voice, swears by him with the archaic sacred sounds, in his Georgian mother tongue", which is a living remnant of the extinct Sumerian and Hittite languages of ancient Asia and the Mesopotamia:

"Yes, you - the creator of yourself
You, ray of the sun. . . Oh, return, Orpheus,
Come again to us
Evoe, Evoe, Evoe,
Yaral, Araluu,
Idilar Idalaa. . .

Grigol Robakidze makes a point that Georgia is not a concept to be understood in geographical terms; with its cultural style, as a folk phenomenon, it belongs to the West. . . "Georgian" is an ancient language and its name comes from the ancient past. The Georgian people, like a living essence, appears to us as a mythical person whose name is Kartu or **Kardu**, hence Georgian, or Karduan - Georgian" (Rudolph Karman).

This lengthy hymn was written in German in early December 1952 in a card addressed to the Greek writer Nikos Kazantzakis. Grigol Robakidze recalls the history of the creation of this poem as follows: "During the war, the world turned into a cellar. But after the war, it became a camp. My answer to the question about what is troubling humanity today, would be: internal encloement. To express my deepest feelings, I wanted to turn to Orpheus, for whom "you in you" manifested itself. This is how my Hymns to Orpheus was born in 1949.¹⁸¹²

Lovers of poetry know very well that a poem is born with divine light, just when the poet almost passes into another world, sharing something mysterious and new. This sacrament should be accompanied by the art of poetic expression, which can transmit the emotion that the creator himself is full of to the reader. Akaki Bakradze wrote in "Kardu", a book dedicated to the life and merits of Grigol Robakidze: "The criterion by which we should judge Grigol Robakidze's poetry was left to us by himself. On March 3, 1953, he shared his opinion in a card to Giorgi Gamkrelidze: for me personally, the greatest lyric poet is Sappho, every word of hers reach my heart: her words come to it and touch it, touch it so strongly that the heart is about to pop out. It is about to pop out to open to another heart. This is the genuine lyric poet. I have another measure for a poet: how new the world seen by him/her is, how universal this newness is and how poetic it is".¹⁸¹³ It is significant that Grigol Robakidze recognizes poetess Sappho from Mytilene, who lived in the 6th century, as "the greatest lyric poet" in the centuries-old and glorious pleiad of poets. However, he adds: "I

¹⁸¹² T. Meskhi. A Memoir of the Great Fire. Tbilisi, 1966, pp. 105-125 (in Georgian).

¹⁸¹³ Ak. Bakradze. Kardu or The Life and Work of Grigol Robakidze. Tbilisi, 1999 (in Georgian).

called Sappho "the greatest lyric poet" - but it does not mean "the greatest poet". When describing her works, it is clear that he has in mind the well-known fragment "I seem to be a partaker of the lot of the gods", which is Pseudo-Longinus has preserved in the treatise "To the Exalted" as follows: "Are you not surprised how she (Sappho – N.T.) seems to address from afar the existing soul or body, hearing or language, eyes or colour, everything that seems to have been removed from her. When she connects with a conflicting feeling, she simultaneously burns, freezes, or her mind gets involved, she listens to the stories, she trembles with the fear of death, and at the same time, longs for death so that she can imagine her feeling not by any one feeling, but by a struggle of feelings. . . (Translation in Bachana Bregvadze's book: *Pseudo-Longine for the "Exalted One"*). Obviously, Grigol Robakidze had well studied the ancient Greek lyrics and the definitions that accompanied the publications of the lyric poets, because the influence of these definitions can be clearly felt even in the excerpt presented above.

Despite these influences, interesting and original poetic forms appear in the poems which provide mythical or historical figures of the ancient world. Such is **Pan**, the deity of the forest, in the pastoral poem "God of Shepherds". In a few lines, the poet paints a suitable image of the furious and noisy Pan: the events in the poem begin with a snake "half bowing its head after shedding its skin", which "raises its head and becomes stiff at the moment of its second appearance". Here we cannot help but recall the novel *The Snake Skin*, which we have already talked about. In this poem, as well as in the novel, the idea of rebirth is highlighted, but this is revealed in the last lines.

The poem was written in German (see Grigol Robakidze archive N28775-80) and was translated into Georgian by Nodar Kakabadze and Zaal Ebanoidze. The translation reads as if it was written in Georgian, which indicates the high professionalism of the translators.

The image of Pan seems to have been particularly pleasing to the mythophile poet. His name appears in different poems with different nuances ("Pan", "Vasaka", "Big Noon" and others).

In his letter "To Georgian writers", Grigol Robakidze compares the Georgian word to *pan* that is born "heavily slumbering": ". . . And we have another thing, the equal of which can scarcely be found anywhere: it is the Georgian word, defined by sculpturesque birth, with Rustaveli being its princely guardian. Sunny Georgia is a secret pass between East and West: we burn in the pensive afternoon of the East, when **Pan** is born in the filigree of the sun's streaming rays. . ." ("Georgia").

When writing his story about the death of Vazha-Pshavela, whom he adored, Grigol Robakidze remembered Pan's mythical image. An excellent connoisseur of ancient Greek authors he did not miss Plutarch's letter "Why the oracles are silent" (Chapter 17, "Morals"), where the story of Pan's death is told. Afterwards, this story became widespread in the form of a variety of different versions in the Hellenophile world. According to one of them, when ancient Hellas was dying, a sailor heading towards Italy heard a strange cry in the darkness of the night: "Great Pan has died!" Grigol Robakidze magnificently tailored his message around this expression: "The creative vision of the **Hellenic** artist fundamentally changed the colour of the world. **Great Pan died!** - was heard by a traveller in ancient times, and this cry is still heard by many people. But is it so? No: He who dubbed that evil voice was wrong. **Pan** isn't dead, he's just sleeping. And no matter how the imagination of humankind may fade, in many chosen ones of the latter one can still feel the calmness of **Pan's** noon, deadly to the point of horror, although these chosen ones, equipped with Apollo's luminous talent - "inner vision" - the contemplative consciousness, are creators. With their creative touch, the world changes, and we also perceive this change in a different way. The world is still full of thought; life is still beautiful. May the land be blessed! – we hear from all creations of the Creator. The late poet Vazha-Pshavela was among such chosen ones. And truly, in his creative personality, one could feel the breath of the **slumbering Pan**."

The great poet, the bard of the silent mountains of Pshavi, died. However, those who tasted the fruits of his creations did not believe the evil cry that old **Pan** had died."

This long letter written instead of an epitaph (which I brought here in shortened form) paints an unforgettable image of the great Georgian poet. It's as if he resembles Pan in some way. He is different from others; a child of nature, he loves solitude and is distinguished by his talent for meditation. He understands the language of flowers, trees, beasts and men. . . Old Pan is not dead - says the writer, and his words have been proven by time: he is alive with his creativity! Georgian poetry did not collapse either, but faced the time to search for new values. There was an abundance of poets and poems. One literary trend replaced another: the representatives of modernism, symbolism, Dadaism. . . created new types of literature. The contribution of "Blue Horns" to the development of Georgian poetry was very important. Although they recognized Grigol Robakidze as their leader, they themselves had a great influence on him. Poets also dedicated poems to each other. It is important to note that even in the dedicatory poems of Grigol Robakidze, it is the characters from the ancient Greek myths that form the main background for the poetic portrait. In the poem dedicated to Valerian Gaprindashvili, the emphasis moves onto the poet's philosophic aspect. To illustrate this, Grigol Robakidze mentions Empedocles - the famous Greek philosopher, priest, and poet.

A brilliant portrait of Paolo Iashvili is provided in the poem "You have Partaken with the Iranian Davresh through Magic", where the "sun-worshipping" poet is "sometimes strange, sometimes haughty, disobedient, and self-willed", who, having invaded poetry "like a bandit", looks good even when acting clownish; he "has speckled pearls with a carefree hand" and the white knight rushes the sorrel stallion. Among these precisely fitting metaphors there is one that crowns Paolo's portrait:

You look beautiful, howling and rushing like a wounded **centaur**

Centaurs, the amazing creatures of Greek mythology, embody wild and untamed power in artistic thought. They have endless energy and it seems this symbolism fascinated Grigol Robakidze in particular. In his imagination, these wild creatures opposed the civilization (one fragment of "Kardu" is called "Centaur"; and one of the sub-chapters in the drama

Malshtrem has the same title). Grigol Robakidze as though predicted Paolo Iashvili's end: the sun-worshipping poet left the stage like a wounded centaur.

The image of Titsian Tabidze is create with amazing depth and delicacy in the poem dedicated to him. Grigol Robakidze sees in Titsian a priest who can recite ancient prayers and can make ancient Chaldea speak with sonnets; he can utter a wonderful and mysterious word, for he as received communion with Dionysius from "moira of generations".

"Moira" is the goddess of destiny. The author of the dedication was sure that it had been the Titsians' destiny to compose poems since time immemorial, since the beginning of Chaldea. The theme of Chaldea was emphasized in the literature of Grigol Robakidze and "Blue Horns" at that time. It was the "mnemosine" of the past, its revival. It is true that the tendencies of turning to the past and searching for new things were not alien to the previous writers either, but the modernists strengthened these tendencies with a mythical spirit and made them more mysterious. "Chaldea" served as a reverberation of this, as the origin of the Georgian national civilization, i.e. "the main source", the desire to approach which was the eternal dream of the "Blue Horns" ("The wise magi of the ancestors cry in me . . . my grave will be in the sun of ancient Chaldea" - wrote Titsian Tabidze) and of their "main cardinal".

Grigol Robakidze himself also had poems dedicated to him. The "Blue Horns" did not spare words to praise him, and not only them. Paolo called him a cardinal, and compared him to a centaur, to Alcibiades. . .

It seems that Paolo also liked the image of the centaur. Everything is clear here: Grigol Robakidze's work is a balance of European and Georgian indigenous traditions, he is elegant like armoured Alcibiades (Alkibiades – a general and public figure of Socrates's time, famous for his talent and beauty) and his poems are astonishing. Paolo was well aware that the arrival of Grigol Robakidze in Georgia was the beginning of the "new light" in Georgian literature.

Grigol Robakidze was a leader of European trends in Georgian poetry. Thanks to him, Georgian poems became more universal, more emotional, and more melodic. He emphasised

the rhythm and structure in his poetic creations. He established the sonnet form, and most importantly, he enriched Georgian poetry with mythosophism, which he achieved by adding content to the mythical characters. Almost all of his creations are filled with mythological elements, and the ancient world occupies a special place in them. If we take a look at his work from this point of view (see classcaltradition.tsu.ge), we will see that no other creator (even Galaktion himself) can boast such abundance of mythical, historical, ethnographic and other types of reminiscences. His works do not simply provide references to names that have their own symbolism. In Grigol Robakidze's works, this symbolism is often loaded with a new function, which makes the mythopoetic thinking of the creator himself even more interesting.

Grigol Robakidze's poetry, inspired by mythical imaginations, was both intellectual and experimental at the same time. It was accepted by his contemporary modern creative minds. During the period when Grigol Robakidze's dramas were created, poems were written in a completely new artistic style, which, being rooted in the great Georgian tradition, absorbed European aestheticism.

The brilliant sonnet "To Georgia" is filled with the feeling of love for the motherland. The history of Georgia from Kolkheti (Golden Ram) to modern times is drawn with poetic virtuosity, highlighting the main events. The amazing line "the cut reed of the vine of sorrows filled with tears" evoking immense emotion, is probably written by heavenly inspiration. Such inspirations apparently often visit Grigol Robakidze, as his poems open the sacral vaults of the poetic soul. "The amazing gift of memory, i. e., the ability to possess the past, to make one's own "genetic" history the property of the soul, is what Grigol Robakidze considered to be the strongest foundation of his creativity. . .

However, however universal the field of his interests could be, the main thing for him was the preservation and further revival of Georgian spiritual culture.

The life of Grigol Robakidze, weighed down by grievous storms, was a tireless effort to restore the spiritual and moral potential of the lost homeland in artistic forms and to display

it only in this way. . . romanticizing its sacred image and establishing it in the realm of the highest human values of the world".¹⁸¹⁴

Galaktion Tabidze
(1891-1959)

Nana Tonia

Galaktion Tabidze published his first collection of poems ("**Poems**") in Tbilisi in 1914, and it was well received from the very beginning. The publication of his "**Artistic Flowers**" in 1919 earned him the reputation as "Genius Galaktion" and "King of Poets".

Galaktion's communion with the poetic world coincided with the period when the Akaki Tsereteli was enjoying immense popularity among lyric poets. Galaktion's generation was able to adopt European modernism, since the representatives of this generation received education in the universities of St. Petersburg and large European cities. Those who returned to their homeland strove to give a new lease of life to Georgian literature and creative thought.

Galaktion's poetry was greatly influenced by Russian and French symbolist writers. Although he did not know European languages, he read French symbolists and the representatives of the Parnassus school in Russian translations. One of his best collections, "Artistic Flowers", has lines from Baudelaire, Gautier, Rainier and Verlaine as epigraphs. The French Parnassians, Symbolists and Impressionists also recognized antiquity as a model and benchmark. Subsequently, ancient mythology and poetry became a source of inspiration for Galaktion as well. That is why poetic reminiscences of ancient mythological and historical figures prevail in his works. In addition, Galaktion came became the believer of Paul Verlaine's concept about the musicality of words ("music above all else"). Galaktion was

¹⁸¹⁴ G. Benashvili. Grigol Robakidze - Faust, the Seeker of National Roots. Criterion. № 2, 2005, pp. 22-25 (in Georgian).

obsessed with a foreign style, an idea, a form that was different from the tradition he had formally represented. It was through the Russian translations of French poetry that he came to know this great culture that already had its roots firmly in European civilization, the basis of which was antiquity, and Galaktion understood this very well. In his poems, he often mentioned the names of the luminaries of European poetry ("Often I think of Verlaine/As a dead father" or "Be wondrously enchanted by such a night//And you fell on the road like Wild's flower"). He often mentions Balmont, Gautier, Edgar Poe, Bryusov and others. Although he did not know the language of these luminaries, he was familiar with their poetry and manifestos through Russian translations, and this was quite sufficient for the genius poet to create the masterpieces that would always delight the reader. He also wrote, such as:

Not a single drop of blood in me is non-Georgian,

Not a single thread of nerve in me is non-poetic

“Ephemera”

Galaktioni was a lonely poet ("Now I am all alone, like a mountain church" ("To Gautier")); he had difficulty communicating with people. He wrote a lot of poems, but not all of them were masterpieces. He considered himself to be among the five great Georgian poets ("Shota, Ilia, Akaki, Vazha and Galaktion" - "How good my homeland is..."). He walked the streets of Tbilisi a little crazy and as if drunk, expecting more love and appreciation from his people, and when he didn't get it, he committed suicide ("If my homeland doesn't love me anyway, I will die as befits a poet" ("Poetry above all else")¹⁸¹⁵.

* * *

¹⁸¹⁵ The presented excerpts are from the publication: G. Tabidze. Works in Twelve Volumes. Tbilisi, 1966-1974.

One can write endlessly about Galaktion, but the main theme of the project is to identify antiquity in Georgian fiction, and I will therefore try to emphasise this topic when talking about Galaktion's poetry.¹⁸¹⁶

As I mentioned, Galaktion knew only Russian and he communicated with European literature, especially poetry, only thanks to the Russian translations. The poet went to Moscow twice to master theatrical art at directing courses, although it is also noted that he read a lot and tried to get a deeper understanding of current literary processes.

It is also important to note that in Galaktion's time, it was even somewhat fashionable in the literary circles to talk and discuss the ancient world.¹⁸¹⁷

When Galaktion was creating his masterpieces, there was a fairly thorough knowledge of the ancient world in Georgian literary circles. This was determined by the century-old tradition of interaction with this world and the insatiable desire of the educated society to partake in the European-Russian literary processes. Of course, Galaktion himself could get a vast amount of information through Russian mythological dictionaries and translations, which transformed into poetic images by his genius thought. Importantly, his poetic rise took place when Tbilisi was becoming established as a literary centre.

Poets, artists, musicians, and politicians from all over Georgia rushed to Tbilisi. Alarmed by the October Revolution, Russian poets and artists also came to Tbilisi to enjoy a free life-style. They founded magazines, newspapers, and avant-garde societies. And

¹⁸¹⁶ It should be noted in advance that, in 1995, Ketevan Gardapkhadze's fundamental research entitled "Ancient Terms and Concepts in Galaktion's Poetic Language" was published, which presents excerpts from all his texts related to antiquity. The excerpts are accompanied by appropriate explanations.

¹⁸¹⁷ In this regard, the work of Alexander Mikaberidze (1869-1943) should not be without interest. He graduated from Warsaw University (1893) and, upon arriving in Georgia, worked first as a teacher at Kutaisi Gymnasium and then headed Tbilisi Gymnasium. He was involved in educational activities, collaborated with the press, wrote children's stories about his homeland, essays on Georgian writers and public figures, compiled "Hellenic Myths", and was engaged in translation work.

The leaders of the Georgian educational sector understood the importance of ancient civilization very well. This is evidenced by the fact that the Georgian University invited Grigol Tsereteli, a famous scientist and head of St. Petersburg Classical Philology Department, to head the Department of Classical Philology right after its establishment. Tsereteli immediately arrived in Tbilisi. Of his many works, the most important for us is his "History of Greek Literature" in three volumes, two of which were published in 1927 and 1935.

although this enjoyment did not last long, it left its mark in the lives of Georgian writers and poets. For the modernist and symbolist authors of that time, art was their destiny. They saw the purpose of their life in creation, the basis of which was the ancient world. It was a period full of creative endeavour, when such trends as Parnassian neoclassicism, impressionism and symbolism coexisted simultaneously in poetry. Symbolist writers (Galaktion Tabidze, Titsian Tabidze, Valerian Gaprindashvili, Giorgi Leonidze) were trying add new ways of expression to the Georgian language and to fathom its intuitive, **Dionysian** subconscious as much as possible. In the poem "Marble" commonly recognized as his masterpiece, Galaktion describes the feelings caused by the sight of the ancient temple.

In a dream he saw "the spectre of the young Dionysus," he felt that he was starting to resemble this deity and that this likeness was immortal, for the same sun burned as fire in their souls. In the subsequent lines, he mentions marble and Praxiteles. One gets the impression that he had seen or read about Praxiteles' famous statue "Hermes with young Dionysus"; Perhaps he had not seen the statue at all, since there is no mention of Hermes in the poem. However, this deity is sculpted with his whole body, and with great craftsmanship. Many speculations can be made as to what inspired Galaktion to write this poem. One thing is important; He was not at all interested in Hermes in this case, he was fascinated by the Dionysian element, propagated by the ideological followers of modernism. Grigol Robakidze, who in his essays and rhetorical speeches always spoke about the luminaries of Western literature and the problems of revitalizing Georgian literature, at the same time preached Friedrich Nietzsche's philosophy. Georgian literature received Nietzschean ideas with great enthusiasm, especially his philosophy of life and the theory of Hellenic aestheticism. In 1918, Galaktioni travels to Moscow, where he translates Nietzsche's writings.¹⁸¹⁸ It is interesting that in his articles and diaries he often refers to Nietzsche. But back to poetry. Galaktion seems to have been particularly fascinated by his own Dionysian

¹⁸¹⁸ M. Tsetskhladze. Friedrich Nietzsche's Concept of Tragic Art - Criticism of Galaktion's Reception. Specal. 13. 2019.

image. This is clearly seen in the poem "**Colour Blue**", in which the poet paints his own portrait. He knows that he can "carry a heavy dream up to the sky" and that "Destiny had him carry glory to this tomb of melancholy." To make it clear to the reader whose "soul burns on the clouds of vision," Galaktion clearly identifies himself with Dionysus and writes his own name along with Dionysus's. These are not just rhymed lines, the poet believed that there was something Dionysian in him, something spontaneous, equal to madness. After all, Dionysus also got bored of wandering on earth and ascended to the sky. In the following lines, the angels identify Galaktion-Dionysus with the crucified Christ, and the conscious reader can easily discern the traces of Nietzschean knowledge in this case as well. Young Georgian artists were nourished by Nietzsche's ideas. In 1917, Grigol Robakidze's "Dionysus's Cult and Georgia" was published ("Georgia" newspaper), and later Konstantine Gamsakhurdia published "The Birth of Tragedy from the Spirit of Mysticism" ("Ilion", 1922, N3). It is exactly Konstantine Gamsakhurdia who calls Nietzsche "crucified Dionysus", the image that Galaktion uses for his own portrait.

Galaktion mentions the name of Dionysus in other poems, every time looking for Dionysus in himself. The poet always feels superiority and greatness. Therefore, the title of one of his poems contains a line from the same poem: "Others quack like crows".

According to scholars (see K. Gardapkhadze's work, p. 54), the poem is dedicated to Grigol Robakidze, who had a great influence on Galaktion, as well as on other poets and writers, although traditionalists often criticized him, and sometimes fairly enough.¹⁸¹⁹ It is true that Grigol Robakidze was the ideological leader of Georgian modernism until 1921, but after the overthrow of democratic Georgia, along with the entire "Blue Order", he supported cooperation with the Russian authorities. Galaktion was not a member of the pleiad of "Blue Horns"; He could not see himself with such renowned poets as Paolo, Titsian, Kolau, Valerian Gaprindashvili, He disconnected himself from Ioseb Grishashvili as well, with whom he was friends and to whom he had dedicated poems. Still, it's hard to say who he

¹⁸¹⁹ S. Sigua. *Modernism*. Tbilisi, 2008, pp. 138-141 (in Georgian).

meant when he wrote: "Others squabble like crows, not knowing what's good and tender.. ". However, he hinted, at the same time, that there are "two smiles on two lips" and in this case, he should have definitely meant himself and Grigol Robakidze. The lines that follow specify this idea: he himself is a poet, because there is more of a "fantasiser" in him, while the other is a dramatist, a creator of plays. Here we must remember that the preaching of expressionism and Nietzscheanism, which facilitated the establishment of the cult of Dionysus within the Georgian creative thought, shaped Grigol Robakidze as a playwright. Kote Marjanishvili staged *Londa*, which was a great success. Konstantine Gamsakhurdia (who was the creator of the concept of modernism and who liked this drama) published *Dionysus's Smile* in 1925 with the desire to challenge Grigol Robakidze to argue with him. Grigol Robakidze wrote *Snake Skin* to bedim this novel. In short, there was a great schism in the brilliant Pleiad of modernist writers, the supremacy of the national idea exceeding all its causes, however. I went into this extensive overview of the context to explain the ending of this small poem by Galaktion. The poet believes that although Grigol Robakidze's voice proclaiming the love of the motherland can be heard from the stage, his ghost, his subconscious (Dionysian) is completely different, because there lies within him the "genius of Kartli, eternal glory" ...

In Galaktion's works, in addition to the fragments where Dionysus is mentioned ("The **Rustle of the Curtains**"; "Nature is a Sculptor", one version; "Shining and the Lion-coloured", one version), there are other concepts related to the myth of Dionysus, such as "**maenads**" ("To Gautier"), "Bacchus" ("Pushkin in Paris"), "Dionysia" ("Our Magazine") etc., which indicates how well Galaktion knew the essence of Dionysus as a deity. His poetic soul was attracted by Dionysian freedom, free-willed life, "unusual relief". Attention should be drawn to how he feels this sensation in the poem "**Rustle of the Curtains**": Galaktion quietly turns the leaves of his notebooks; it is midnight: he is haunted by "a wild thought with sharp nails, he is mad, it is May outside, Dionysus's unusual relief rushes around." In this paraphrase, there are many things that connect the poet with Dionysus, which is especially striking: he is

mad, like a wild deity, accompanied by "unusual relief". It is a ritual feeling. Perhaps the poet did not even think to describe the ritual that was carried out in the time of Dionysus, but his mad spirit feels Dionysius with a wild thought in the darkness of May. "Great Dionysia" or city Dionysias, the most famous and large-scale celebrations, were held in ancient Greece at the onset of spring. Galaktion probably knew this when he wrote:

I may be crazy. . .
. . . It is May outside,
and blows **Dionysus'**
unusual relief."
"The rustle of roses"

Galaktion, "the worshiper of talents", who sees Orpheus, Nymphs, Dionysus and the whole gallery of ancient Greek myth ("**Nature is a Sculptor**"), paints his Dionysian madness with such amazing craft, delicately, carefully, full of feeling. It is true that Galaktion often presents mythical or historical figures of the ancient world as poetic images, but it should be underscored that he never opposed the Christian worldview. Georgia remains the land allotted to Virgin Mary, and it was Galaktion who sang the most emotional hymn to the Mother of God („სილამუკარდე ანუ ვარდი სილაში “[Blue Colour of Rose in the Sand] 1917).

And yet, if we take a closer look at Galaktion's works, we will clearly notice how he likes everything that reminds us of the ancient world: "**Hellas, Hellas! Here the soul wears its light garment**" ("**naked**") says he and everything becomes clear. His world ushers the great masters of the ancient times with their poetic images, personalities who had created this world and, of course, mythical characters, temples, statues and everything that could light up the poet's soul. Professor Ketevan Gardapkhadze's above study is supplied with "the frequency dictionary of ancient terms (Chapter V) and lexical and statistical notes" (Chapter VI). According to the researcher's calculations, about 300 cases of the use of 142 terms

related to antiquity have been confirmed in Galaktion's poetry. In terms of frequency, "Colchis" and related terms ("Phasis", "Golden Fleece", "Argonauts", "Medea") are among the most frequently encountered terms, which is completely understandable to all readers who know the stories related to the Argonauts' campaign and its heroes.

I will try to single out three themes in my letter:

- I. Galaktion's narrative poetry on ancient themes;
- II. Galaktion the Symbols of the Ancient World;
- III. Galaktion and rhythm using ancient images.

I. Galaktion's narrative poetry

1. "Talk on lyric poetry".

This poem was written in 1940 and was preceded by a prose version called "Lyrica", which can be found in Volume XII of the twelve-volume collection of Galaktion Tabidze's works. At the time when Galaktion composed this poem, no one read lyric poetry any more. Back in 1929, Ioseb Grishashvili wrote in the poem "Conversation with a typist during the printing of my book": the poems have become outdated. . . And apart from that/ body values purely lyric poetry".

Many poets of the time shared these views on lyric poetry, which Galaktion, the true king of poetry, would probably never agree with. It seems that his treatise on poetry was written in response to these moods. Many opinions are voiced in this treatise, in which Galaktion reviews both Western and Georgian lyric poetry. According to his precise remark, lyric poetry emerges from the moment man acquired "feeling and thought"; people fell in love with it, because lyric poetry possessed magical power, this magic personified through Orpheus (Ortheos - in Galaktionian pronunciation):

"People attributed magical powers to **Orpheus**,
he moved the rocks, the forest and the ravine with his songs,

he enchanted even the heartless, the powerful gods,
his lyrics even tamed the beasts."

(XLII)

In these lines, the poetic image of the legendary shepherd, Orpheus (Orpheus), is identical with the image presented in Ovid's *Metamorphoses*. We find the mention of Ovid in Galaktion's other poems as well, which indicates that he not only knew this brilliant representative of Roman literature (cf.: "**How can I not love my country**", "**Roses**"), but also translated it (cf.: "**He was carried away by his dream**"; the poem "**Shepherd**"). Galaktion repeats the same phrase twice ("back then, we were translating **Ovid** together") when he remembers the years of his youth: the first time in one of the versions of the poem "Shepherd" and then in the poem "He was taken away by his dream".

One would wonder as to who was the person with whom Galaktion translated Ovid (presumably *Metamorphoses*). One of the versions of the poem "Shepherd" has an inscription: to Ioseb Grishashvili. It is known that Galaktioni and Grishashvili were close friends and maybe even translated Ovid. It is also worth noting that Aleksandre Mikaberidze (1866 - 1943), a famous writer of that time, had produced a prose version of Ovid's *Metamorphoses*, a free translation, and even published it in 1923.

As already mentioned, the treatise encompasses almost all his lyrical poetry. Based on the specifics of my letter, I will touch on the part of the poem where Galaktioni speaks about the representatives of the ancient lyricism. Especially impressive are the lines proclaiming **Archilochus** (Archilos) as the father of the ancient Greek lyrical poetry, containing most of the information available to this day: I will try to highlight three points in my letter:

"The father of lyric poetry itself
was **Archilochus**,
he favored the arrangement of verses in **iambics**,

he could not bear any insult to his dignity. . .
we think, as time and time pass,
the **poison of lyric** poetry carried a hidden power!"

(XLIV)

With these lines, Galaktion refers to the period in the biography of Archilochus, when he wanted to marry, and was refused by the girl's father, which was followed by mocking and derogatory verses, iambics - "poison of lyricism". It is impossible to describe this life story in a shorter and more poetic way, but Galaktion could do that. Archilochus is characterized by three strokes in a short section of this poem: the story of the lyric ("awakening of personality") begins with his name; he wrote iambics, and his iambics were "poisonous."

The following lines display the author's knowledge of the history and literary processes of ancient Greece commenting on the episode of the battle between the Spartans and the Messenians, during which the Spartans won "by means of the passionate songs of **Tyrtheus**" (XLVI).

Galaktion goes deeper into history to paint the image of the famous Athenian poet, philosopher and lawmaker **Solon**. The impression is created as if the Georgian poet was fully aware of the biography of the great Greek figure and his poetic genius managed to describe his life in just a few lines (XLIX)

It should be noted that Galaktion's poem "Talk about Lyric Poetry" is written in a patriotic spirit. The conclusion of the rather extensive prologue is as follows:

We, the poets, should remember
That we are in our homeland's service, as never before! (XXXVII)

Many more lines are dedicated to the feeling of love for the motherland, and the poetic images of the Greek lyricists are also chosen based on this feeling. This is especially noticeable when describing the portrait of **Simonides of Ceos** (L).

It is known that Simonides also wrote epitaphs. One of his epitaphs has reached us, and Galaktion was the first to acquaint us with it through his poetic translation. Although Galaktion did not know ancient Greek, with the help of his friends (probably the professors of classical philology department of the University), he produced a brilliant translation of this epitaph. The epitaph is dedicated to the heroes who died at Thermopylae:

Passanger, inform the Lacedemonians

And tell them:

All of us whose are loyal to homeland

Have fallen here!

(LII)

Galaktion emphasizes that the lyric poetry of ancient Hellas was "national and simple".

Finally, he mentions the great **Pindaros (Pindar)**, to whom he dedicates the greatest number of lines, calling him "wonderful", "most brilliant", standing at the door of the genius (LIII, LV).

Pindar's works have reached us in abundance. His poetry is dedicated to all winners equally, whether those winning sports competitions or battles in general. Deep thoughts are woven in these odes written as dedications. One can hear in them the anthem of life as well as the philosophy about the meaning of existence and the praise of the heroes who sacrificed themselves for their homeland. Among the mythological heroes, Pindar singles out Achilles, calling him a great fighter who "chose a short but famous life over a long but nameless one". Galaktion knew this too. A few lines below, he also mentions Achilles resting on the Isle of the Blessed, where the tyrant-slayer **Aristogiton** and **Harmodius** (Harmode) find themselves.

And precisely because Pindar's odes were dedicated to the victors, devoted to the motherland, and were glorious and brilliant,

“The first among the first is Pindar
Sharpness of the **Hellenic** harp and assurance!”

(LVII)

This is how Galaktion decorates Pindar, whom he could not have read in Georgian, because by 1940 (when this poem was written) there was no Georgian translation of this great poet. The Russian translation was very difficult to understand for him, but it seems that the Georgian genius understood the Greek genius well.

Today, the editions of Pindar's "Odes" and fragments are accompanied by a large number of commentaries. Without them, it is impossible to evaluate the work of this great poet. But Galaktion was able to do it and give him a proper place among the ancient Greek lyricists.

The poem "Talk about Lyric Poetry" contains many more names. All of them are united by one theme: the poet and his poetry must serve homeland; the poet must be the exalter of its glory. Galaktion showcased five poets of ancient Greece as such. The poem does not include other equally important representatives of ancient Greek lyric poetry, especially Sappho, Alcaeus and Anacreon, probably because their poetry lacked the feeling of homeland. We may argue about Alcaeus, who was a representative of the aristocratic party and who fought against the democrats, but lost the battle and accepted the order established by the democrats. So, here too, Galaktion proved to be right in choosing the important poets for his treatise.

2. "When Actaeon, son of Aristeas"

The poem "When Actaeon, son of Aristeas" deserves special attention among the narrative creations written on the topic of antiquity. The poem is significant in several

respects: a) it gives an almost perfect account of the Greek version of the myth about Artemis, which indicates that Galaktion had a fairly complete knowledge not only of literature and history, but also understood the Greek myths with all their symbolic meaning; b) It should be also pointed out that the Georgian poet gives us a peculiar interpretation of the mythical story and tries to provide his own biographical moments; c) finally, the poem is interesting from the point of view of national consciousness. Although it was written in 1916 (Galaktion created his masterpieces very soon), this poem already contains the outline of the image of the great poet whose thoughts precede the events:

a) The myth of Actaeon (Aktaeon) is widespread not only in Greece. We find it in other ancient mythologies with different variations. There were several variants of this myth in Greece itself. In Euripides's *Women of Bacchus*, Actaeon dies due to his hubris, because he presented himself as a better hunter than Artemis (Euripides *Women of Bacchus*, pp. 337-340). The myth of Actaeon is found in Hyginus ("Myths" 181), Pausanias (IX, 2, 3), Ovid ("Metamorphoses", 131-252). It is likely that Galaktion had a version of Ovid's "Metamorphoses" at hand and used this version as the basis for his poem. The myth is as follows: Artemis was one of the main deities of the Greek pantheon, the eternal virgin. She did not allow men to see her nakedness. Actaeon was a hunter. The myth is related to the hunting taboo: the hunter should be reserved, pure and chaste. These qualities earned him the favour of Artemis, but he was severely punished every time for breaking the taboo. Actaeon broke the taboo that he should not have seen the divine nakedness of Artemis. Artemis transformed him into a deer and had her hounds tear him to pieces. If the question arises: why transformed into a deer? Researchers have an answer to this: Actaeon was the king-priest of the pre-Hellenic cult of the Deer, and was torn to pieces after a fifty-month reign. There are many variants of this ritual.¹⁸²⁰

¹⁸²⁰ Р. Грейвс. Мифы древней Греции. М., 1992, с. 58.

There are several important references in the poem: Galaktion writes that Actaeon saw "the white Artemis". It is known that creative thought allows for genius coincidences. I doubt that Galaktion had read *The White Goddess: a Historical Grammar of Poetic Myth* by Robert Graves. This mythological treatise was published in 1948. According to Graves, all mythology (Celtic, Germanic, Greek, Semitic) is based on the deities of genesis, life and death, and the three phases of the white moon correspond to these three forms. In another book ("Царь Иисус"), Robert Graves says: "True poetry is the spell of the white divinity or muse who is the mother of all that exist, it has always been the spell of the horrifying and desirable power . . . whose sight brings death."¹⁸²¹ Therefore, Galaktion might have unconsciously placed the white deity, i.e. the moon (Selene) that brings death, on his creative palette.

The worship of Artemis, which derives from the ancient past, is presented by the poet with many functions: she is the deity of the vegetation; deer was considered her cult animal; Artemis was also a moon deity, often identified with Selene, whose colour was believed to be "white". To be specific, we must explain the phrase ". . . She bathed in the light streams of the ancient Parthenon": "Parthenon" is the name of the temple located in the Acropolis and is dedicated to the virgin Athena ("Parthenos" means "virgin" in ancient Greek), but in this case the poet is hinting the reader at the parthenic nature of Artemis.

b) Each line of the poem contains a ritual subtext. Against their background, Galaktion reminds us of himself - he recognized himself in Actaeon: "the king-priest who was torn to pieces after his rule" - this is an obvious metaphor for the realization that Galaktion has seen another height, something unattainable (love? Poetic inspiration? . . .), which the poets who walked his path did not let him enjoy and decided to tear him down (but in vain, Galaktion very soon creates incomparable masterpieces - N.T.).

c) Georgian literary studies recognize this poem as a masterpiece. There are many opinions expressed about it, and although its discussion is beyond the scope of this letter, I

¹⁸²¹ Р. Грейвз. Царь Иисус. М., 2001.

would like to single out one out of the divergent opinions as a precedent of how individual intelligence is transformed into a collective one: "... I recognized Acteon in you, Galaktion". Colonized people either become mankurts or, **like Actaeon, are torn apart by their own dogs**. These dogs have different names in different situations: mankurts, unaware actors of history, conformists caring only for their present well-being, traitors, separatists, i.e. all those whom Tariel Chanturia called " Georgians subduing Georgianity".

Colonial mentality starts from the littering of national consciousness. The first response of Georgian historiosophy to the littering of national consciousness was to separate "Georgianity" as a cultural artefact from the economic mess of the conquerors. As a counterweight against the threat of changing national identity (Arabism, Mongolianness, Ottomanism, Russianness), the category of "Georgianity" was formed.

This fact not only helps us to understand why Galaktion invoked the myth of Actaeon and Artemis, but also to understand that, through the irony of history, the dogs that mauled Actaeon did so in the name of truth."¹⁸²² I brought this extensive excerpt from Mr. Giorgi Gachechiladze's paper because it aligns precisely with our modern times, despite the fact that the poem was written in 1914 and published two years later.

3. "Hetaira"

That Galaktion knew antiquity in its entirety is quite clear from his understanding of the poetic world. We may not find any name of any mythical or historical hero in the poem, but it is not difficult to guess such an inference containing a connection with antiquity. For example, the phrase from the poem "Ephemeral Again": "Oh, love is the foam of the sea!" has a double meaning: love, like the foam of the sea, is fleeting, it disappears and returns to the bottom of the sea. However, there is a legend about Aphrodite (goddess of love) emerging from the foam of the sea, and naturally Galaktion knew this and thought his readers should know it too.

¹⁸²² G. Gachechiladze. Galaktion's "When Actaeon, Son of Aristeia". In: Galaktion Tabidze 125, Jubilee Collection. Tbilisi, 2016, pp. 134-157 (in Georgian).

If the above fragment contains just a hint on the mythical story, the poem "Hetaira" presents the ancient world in multiple ways. First of all, I would like to point out again that Galaktion was aware of the ancient world through Russian literary sources, hence the title of the poem Getera (Гетера) instead of "Hetaira" as it was pronounced in the original language. However, this is insignificant. What is more interesting is that, in addition to everything else, Galaktion had an almost perfect knowledge of the so-called "Institute of the Hetairas" in ancient Greece. He knew the real and fabricated stories of the activities of hetairas. Judging by the poem, the action takes place during a night feast where a Hetaira named "Xante" entertains men by dancing, singing; everyone gets drunk, but "she does not get drunk". Meanwhile, "the white cloud of the dawn// sailed up like a sail." Some visitor "moved the curtain from the window" and a bright ray of dawn illuminated the hetaira's naked body.

Fascinated by the beauty of the hetaira, the sculptor "instantly turned simple clay into an immortal statue." Then this statue, as an image of Aphrodite, was placed in the temple and no one has inquired about it as of now:

"Is it **Aphrodite** in the sacred temple,
Or the **hetaira's** admirable body"

The story, which was so poetically transformed into a poem by Galaktion and told with a peculiar interpretation, is presented in Pliny the Elder's book *The Natural History*. According to this source, Praxiteles was the first to dare to depict goddess Aphrodite completely naked. This statue was commissioned by the inhabitants of the island of Kos. He sculpted two versions of the goddess: a naked one and a clothed one, charging both works equally. The people of Kos did not dare to buy the naked Aphrodite and opted for the traditional version. The copies of the latter one or its descriptions have not survived. So it was forgotten. While the naked Aphrodite was bought by the inhabitants of the city of Knidos and thus brought fame to their city. Everyone was curious to see this bold piece of art (Pliny the Elder, *The Natural History*, XXXV). Sculptors made copies of it, poets wrote

epigrams. One of the famous epigrams reads as follows: "When goddess Aphrodite saw Aphrodite on Knidos, she cried with shame: Alas, what a shame, I wonder where did Praxiteles see me naked?"

We come across the name of Praxiteles in Galaktion's several poems. The poem "Marble", which we have already talked about, is special.

We also read Praxiteles's name in the poem "Ephemer", where the poet presents a deceased who is so beautiful that "she lies in the coffin like a masterpiece". No artist is able to depict her beauty, only Praxiteles can sculpt her.

These lines testify that Galaktion was fascinated by the preserved sculptures bearing Praxiteles's name and the legends that tell us about the art of this sculptor. Tradition has it that Praxiteles used his sweetheart, hetaira Phryne, as his model. She enjoyed great honour among the people, because her statue was kept in the temple of Artemis in Ephesus as a testimonial of her beauty. As for this statue, it was recognized in the ancient world not only as Praxiteles's best creation ever, but also as a masterpiece of all time.

Galaktion knew this. As regards Phryna that he refers to as "Xante", this must be a name created under the influence of "Xanthippe", since Xanthippe was the name of Socrates' wife and therefore a popular figure in the ancient world.

II. Galaktion and the Symbolism of the Ancient World ("Ephemeras")

Of course, the considered poems have quite a diverse symbolic load. However, we still considered them as the poet's conversation with the reader. According to the universally accepted view, the poetic language is directly connected to the roots of myths. The striving towards the typological presentation of ideas is the primary mission of the art of poetry. The impressiveness of the image is determined by the belief in the genuineness of that image. In the poem "**The Poet and October**" (a variant) Galaktion states directly:

"There was a legend, which even today

many "poets" believe as unshakable truth

that Jason and Medea

still sail in a golden trireme.

And in Colchis

the breath of the golden ram

revives the **Argonauts**.

Symbolic images of the story of the Argonauts can be found in many of Galaktion's poems. It is difficult to say whether he himself believed in the existence of gold mines in Colchis, but the very poetic imagery of: "And the breath of the golden ram in Colchis agitates the Argonauts" is already a magnificent symbolic image of powerful and wealthy Georgia. This symbolism of the poem affects the reader and leaves an unforgettable impression.

As already mentioned, Galaktion abundantly uses the symbolic images from the myth of the Argonauts (Colchida, Medea, Argonauts, Phasis, Jason, Ea, Ponto) which I will not touch upon in this article, since this is a vast theme and it is fully discussed in the above mentioned work by Professor Ketevan Gardapkhadze.

"Ephemera" should be singled out among the numerous symbols that have fascinated Galaktion the most since antiquity. This word is of Greek origin and means "passing quickly", "short-lived".

It is difficult to say from which text Galaktion learned this word; it is clear, however, that he liked it, because he writes several poems with this title, and all of them have been considered as brilliant examples of Georgian poetry. These poems are: "Ephemera", "Native ephemera", "New Year ephemera", "Ephemera of the sea", "Ephemera again", "Ephemer". There is also "Ephemeris", a derivative from this word.

Everything is clear in these verses: the old generation is ephemeral, it gradually departs; however, "old temples are being built again" and there will be dawn for the ephemerid somewhere. Obviously, Galaktion had borrowed this word from Greek poetry, and its meaning is suitable for the Pindar's version ("temporal").

The poetic image of "blue horses" is often found in Galaktion's poetry, and it has its own symbolic meaning. This symbolism is related to the poet's world view and emotions. Blue horses are a symbol of the eternal flight between existence and non-existence: this can be easily read in the poem "Blue Horses".

Blue horses can overcome the burdens of human fate and reach the "eternal land." But that land worries the poet, because there, in the bay of inconsolable wonder, " unknown **chimeras** sleep in dark coils."

Being with the unknown **chimeras** is not at all attractive to the agitated poet. The mysterious land whose borders the blue horses can cross is filled with "skeletal forests of mad faces, and soulless days" (how strongly does this land resembles "Hades!"). Galaktion's turbulent spirit reclaims his blue horses: "In a dreamlike vision, my blue horses, find peace with me, they are all here." The poet knows what the distant land is, so he surpasses others in his awareness; he knows very well that his "life path is like a dream and the blue of the distant sky" ("**A Rose in the Sand**"), but he also knows "that again the blue horses - only the **integrals**, at the horse competition – they always win in the contest of poems with their mysterious beauty." The word "Integral" comes from Latin and has many uses in modern languages. I think Galaktion returns this word its original meaning, which refers to "renewal", "rebirth", and "comprehending the truth". Therefore, these lines should be read as: "The poems that win at the competition of poems with mysterious beauty are those that have us share with the truth" The poet, as the creator of the truth, seeks the border between the existent and the non-existent.

Still, what is the path of the poet until he reaches the "sad border of the final search?" before he knows the truth? He will rely on Polyus, and "leap" into the past and future to erect monuments to "murky beauties" to share in the dream of fantastic murders and θῦσις, the orgy of the sun and the magic of the moon. Yes, Galaktion knows this secret and therefore does not hesitate to say:

"I am sorry that I am the only one and the heaven has written
My path and the new **Carthages** of ruby,
Fate is nothing for me without a flight,
Blue horses are everything for me."

What does "the Carthages of ruby" mean? The ruby is Galaktion's precious stone ("Still I am the slave of the roses of the theatre . . . of glittering rubies and necklaces" – "**New Year's Ephemera**"); Carthage is a symbol of power that collapsed. The poet knows this, but he sees that his path is written on the sky and that path is the path of pursuit and building. He will build "new, ruby Carthages", and he will learn the truth of the world, towards which the blue horses are leading him.

* * *

Since 1922, a magazine called "Galaktion Tabidze's Journal" was published in Tbilisi under the editorship of Galaktion Tabidze. The journal printed poems, stories, novels, letters, etc. It was in this magazine that the cycle of ephemeris was printed containing: "Ephemera", "Ephemera Again", "Ephemera of the Sea", "New Year Ephemera", "Native Ephemera" and "Ephemera". Almost every one of them contains a reference to the mythological passages of ancient Greece. So, for example, in the poem "Ephemera of the Sea", the poet's ship, which is called "The Hope", is caught up in the crashing waves and sinks, its sails being torn off.¹⁸²³ Galaktion says bluntly: "Our homeland is 'The Hope', we die with it." The metaphor is as follows: the motherland - the ship - is dying and calls for help: "Let **Chaos** know, let everyone know." - this is how the poet begins the poem and recalls the historical past.

Galaktion knows the Georgian character perfectly well. He knows that Georgians cannot exist in peace and continues:

"But when the sky was calm,

¹⁸²³ For comparison, cf. Alcaeus's poems, where the "ship - the state" sinks in the turbulent sea. For translations and comments, see the book: Helikon, Ancient Greek Lyric Poetry. Prepared for publication with an introduction and explanations by N. Tonia. Tbilisi 2021, pp. 234-239 (in Georgian).

it was sunny,
we were troubled by melancholy
and **elegy** of slow waves,
our eyes in the spaces
searched for the whirlwind -
wings - the **Ganymedes**
and it came: strong, fierce -
and crashed the sea into our hopes."

The poem was published in 1923. It provides a metaphorical picture of the soul-stirring history of Georgia at the time. The Red Army of Soviet Russia conquered Georgia in 1921, but 1923 was no less dramatic: everyone believed that Georgia had sunk for a long time - had lost its independence. The poem, full of metaphors, is written with this desperate feeling. In addition to the fact that Galaktion, like Alkeos (maybe the two geniuses converge here), he calls the state a ship, and recalls **Ganymede**, a hero of the Greek myth. One may ask: what does Ganymede (Ganymedes) have to do with this poem? This hero of the Greek myth was a boy of amazing beauty. Once he was seen by the almighty Zeus, who transformed into an **eagle** and captured the boy, taking him to Olympus. Since then, the beautiful lad has served the gods at the table, being their cup-bearer. In modern speech, waiters are sometimes called "Ganymede" in a figurative sense. The metaphor is clear: we, who loved visiting charming foreign coastal cities and desert islands, drinking wine and rejoicing aboard a ship (in our homeland), and who have endured many conflicts and wars with pirates (enemies), are now conquered by a powerful eagle: "He came and crashed our hope against the sea" (the double-headed eagle is depicted on Russia's coat of arms). The poem is the confession of a desperate poet. He asks for help. His homeland - the ship called "The Hope" - is perishing. **Salute, Salute, Salute!** - this is how the poem begins and ends with these inappropriate, non-poetic, non-Georgian words. Only in Russian has the word "салют" a pleasing pronunciation

because of the letter "იო", and the poet, the main charm of whose oeuvre is the euphony of verse, is perfectly well aware of this. The poem was written in 1923, at a time when all progressive-minded people were shocked by the dire situation in the country, but no one dared to utter a word. Galaktion, however, managed to express his point of view so metaphorically.

There is another interpretation of this verse. In the book *Galaktionology* (IX, 2022), Viktor Rtskhiladze, a famous public figure, historian and theologian, recalls *Loss of the Centre*, art historian Hans Zedlmayer's seminal book, in which the author examines "Broken Hope", one of the masterpieces of the German artist Caspar David Friedrich (1774 - 1840), which depicts a shipwreck in the sea, and the name of this ship is "The Hope". H. Zedlmayer describes the scene of the shipwreck as follows: "The ship, in its immeasurable solitude crushed by huge slabs of ice, portrays to us a symbol of human abandonment as great as Goya's bloody depictions leading to the feeling of dejection in a human being. Friedrich made the meaning of the allegory perfectly clear: the lost ship is called "The Hope". . . human abandonment is the result of a catastrophe, and in Friedrich's work it pertains to the essence of a human being as a permanent state of human existence. And that is loneliness."

The Georgian researcher adds: "Whether Galaktion was familiar with this masterpiece of Friedrich's or not - it is of no fundamental importance, although the similarity is obvious: in the works of both Galaktion and the German artist, the ship called "The Hope" is destroyed by the element of the sea, in both cases the creator's homeland is only "The Hope", which is being destroyed."

According to Viktor Rtskhiladze, Galaktion represents the camp of writers which German literary critic Wilhelm Grenzmann calls "the crisis literature". The common characteristic of the writers of this camp (Thomas Mann, Franz Kafka, Gottfried Behn,

Hermann Hesse, . . .) is that they consider man as a vulnerable being, left alone in the world.¹⁸²⁴

I, of course, agree with Mr. Viktor Rtskhiladze's opinion that Galaktion's poems pour out "immeasurable tragedy and huge sadness of man's abandonment by God", but I can add that in the poem "Ephemera of the Sea", which was printed in the magazine in 1923, the ship called "The Hope" represents motherland, which has lost its independence and which is crushed by the terror of Bolshevism, while people are dying together with it.

III. Galaktion, rhythm and rhyme employing ancient imagery

For those who love poetry, it is clear that Galaktion enriched Georgian fiction not only using new poetic images, but also lent it amazing musicality with his sense of harmony in rhythm and rhyme. It is worth noting that a famous Georgian maestro Giorgi Aleksidze staged a ballet performance "Dovin, Doven, Dovli" based on Galaktion's poems, without musical accompaniment, which is still performed with great success. The performance ends with the viewer feeling as if they have partaken of wonderful, otherworldly music. This is not surprising, however, because the logic-based narrative style of the poet, who had introduced the symbolism of "Blue Horses", has been replaced by provisional imaginations, during which the manner in which the phrases bind with each other loses significance and the invisible connections that evoke imaginative associations through rhyme, rhythm and musicality take the lead.

Galaktion wrote: "Every subject has its own music. Poets look for the appropriate music, and if they find it, then the poem will always be beautiful. Whoever does not possess this quality is not a creator."

¹⁸²⁴ Galactionology IX. Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature, Galaction Research Center. Ed. by T. Dodiashvili. Tbilisi, 2022, pp. 153-156 (in Georgian).

One could write endlessly about Galaktion's musicality and rhythmic innovations. Given the specific nature of this article, I will consider only those samples that are related to ancient images. Obviously, it is impossible to translate them.

Sometimes Galaktion plays with rhymes, but even this game warrants admiration

* * *

Galaktion's poetry abounds with the symbolic images of the ancient world, which indicates that this great poet had an intuition characteristic of a genius and hence had a perfect knowledge of the history, literature and art of ancient Greece or Rome. He loved that world and that's why he looked for the Dionysian in himself and he found it. After all, he successfully went across the "Fate's Boundary" (N. Baratashvili, "Merani") on his "Blue Horses" and was able to commune with the other world. He did comprehend the truth and whatever was "written in heaven". Indeed, with his poetry, he built the "new ruby Carthage".

"Blue Horns"

(Paolo Iashvili, Titsian Tabidze, Valerian Gaprindashvili)

Nana Tonia

At the turn of the 19th and 20th centuries, Georgian poetic thought was influenced by European literary processes. Parnassus literature has been translated almost in all languages of the world, including Georgian. In 1918, the following information appeared in the magazine "ARS" (No. 1): "In the shops of Kutaisi, which suddenly turned into the literary

cafes of Paris... precious names were heard: Edgar Poe and Charles Baudelaire, Paul Verlaine and Stéphane Mallarmé, Jose Maria de Heredia and Verharn..." The new generation of Georgian poets took those names as samples of artistically perfect poetry, and set a goal to share with them, which resulted in the transformation of the 20th century Georgian poetry into one of the European scale.

The poets from Kutaisi, who considered themselves followers of symbolism, founded an association. i.e. "order" and called it a fictitious name - "Blue Horns". It was a poetic order with its own literary programme and manifesto similar to that of the Parnassians. This programme was printed in 1916 in the first issue of the "Blue Horns" magazine. The editor of this magazine as well as the creator and founder of the order was Paolo Iashvili, who had just arrived from Paris and was trying to establish the spirit of pure art in provincial Kutaisi. "Blue Horns" members considered Grigol Robakidze to be their leader; Galaktion Tabidze had already written unparalleled samples of Parnassian poetry, which he published in "Artistic Flowers" in 1919. The main credo of "Blue Horns" was the supremacy of art, the sense of their own uniqueness, originality, penchant for poetic masks, bohemianism, the search for the beauty of ugliness, and invention of new myths.

It was a brilliant era of modernism, which bequeathed posterity with many great creations. Russian modernists, fluent in European languages, translated and enriched native literature. Georgian writers and poets also translated, mainly from the Russian language, although Grigol Robakidze knew German, Konstantine Gamsakhurdia knew German, French, English and Italian, and Paolo Iashvili knew French. He had lived in Paris for only two years and brought symbolist poems and futuristic manifestos to Kutaisi. As the researcher of Georgian modernism, Soso Sigua, writes: "The moon of symbolism shone into Kutaisi and Tbilisi when it was descending towards the horizon in St. Petersburg and Moscow. And on Parnassus, futurists and imaginists were making noise. Georgia was lagging

behind Russia, Russia was lagging behind Europe, and yet, Georgian lyricism of the 20th century managed to transform into a great national poetry of the European scale.¹⁸²⁵

Paolo Iashvili
(1894-1937)

Paolo Iashvili, an active member of the “Blue Horns” Order and the bringer of the French poetic spirit to Georgian poetry, himself a great poet and a worthy person, was initially fascinated by the art of painting, but the poetic inspiration prevailed. He started publishing poems in "**Kolkhida**" newspaper, and later, in 1912-1913, he was also the editor of the literary-artistic magazine "**Golden Ram**".¹⁸²⁶

In 1913, he went to study in the art institute near the Louvre in Paris, where he got to know with the work of symbolist writers, forgot about painting, became close to Ilya Ehrenburg and Konstantine Balmont, returned to Kutaisi in 1915 ("I escaped the flood of Europe" – wrote Paolo Iashvili later in the poem "Europe, Introduction") and got involved in the literary life.

At that time, Grigol Robakidze was the "head" of modernist writers in Kutaisi. He returned from Europe in 1909 and tried to introduced European philosophy and literary processes to the educated society, and quite successfully. Young writers recognized Grigol Robakidze as their teacher and leader. Paolo Iashvili, who had just returned from Europe, joined this youth group and in 1915, he founded the Order of "Blue Horns" together with Titsian Tabidze, Valerian Gaprindashvili, Kolau Nadiradze, Sandro Tsirekidze and other poets. He himself wrote the "manifesto" of the order, which expressed the romantic passions of the sympathizers: "Let whoever wants sing to the spring flowers, the moon and the evening lull, to calm and sweet love, the mystery of the forest and the chirping of birds. We

¹⁸²⁵ S. Sigua. Modernism. Tbilisi, 2008, p. 90 (in Georgian).

¹⁸²⁶ Considering the specific nature of the letter, it should be noted that both “Colchida” (this is how Colchis is always referred to in Greek sources) and “Golden Ram” are terms deriving from the ancient world.

want Georgia to turn into a boundless visionary city, where the noise of lively streets will replace the emerald colour of flowery fields."

From 1916, Paolo Iashvili was the editor of the "Blue Horns" magazine and the manifesto was published in its first issue. He introduced Mallarmé, Verlaine, and Verharn into Georgian poetry, dedicated sonnets to them and Georgian poets, and did his best to revive pure art in Kutaisi. According to his associate and co-poet Sandro Tsirekidze, "Conductor everywhere - Paolo Iashvili is a bold architect of the order, he holds the weight of the blue sky with both hands like **Atlas**."

This group lasted for 17 years without breaking up. Of course, each "Blue Horn" had his own point of view, but this was perceived as a creative endeavour to seek novelties to create new art, which Grigol Robakidze had preached for a long time.

Paolo Iashvili did not publicly oppose Bolshevism in Georgia. However, he was endlessly summoned for questioning. The Presidium of the Union of Writers of Georgia looked into his treasonous activities. Paolo attended the trial and committed suicide on July 22, 1937 in the writers' house.

Of his friends, only Kolau Nadiradze followed Paolo's coffin.

* * *

Although Paolo Iashvili was a preacher of European poetry, the myths of antiquity did not take root in his work, unlike the works of Grigol Robakidze, Galaktion and Valerian Gaprindashvili. In his "Self-Portrait" he wrote:

"I am only amused by my **salto-mortale**"

Salto-mortale - is a Latin expression meanings "leap of death".

In the "self-portrait" Paolo clearly indicates that the main message of his poetry is "the sun worship" written as a poem in Rustveli's style. This is his "salto-mortale", which he was devoted to until the end of his life. Paolo Iashvili was a knight born for poetry, writing

poetry was of vital importance to him. He expressed his message with precision in the poem entitled "Poetry":

"It's better to become mad than to have run out of the ore of words."

And having your eyes plucked out, if you can no longer meet the sun with praise."

Inspired by European poetry, the poet repeatedly returned to the theme of "the sun", while visiting historical sites of Georgia together with Grigol Robakidze.

Many of Paolo Iashvili's poems are dedicated to the French members of the Parnassus school. In a poem dedicated to Verlaine, he wrote:

"Verlaine, Baudelaire and Mallarmé! In this trinity

I love everyone. . . But I listened to Verlaine with trepidation."

(To Verlaine)

He dedicated Verlaine a poem entitled "Poor Verlaine". Geronti Kikodze's memoirs read: "I met Paolo Iashvili for the first time in Paris. . . He lived in the Latin district. . . He loved sitting next to Paul Verlaine statue in the Luxembourg Gardens watching the sparrows dipping in the fountain pool. He found some kinship between this child-like, but innocent poet and a harmless bird."¹⁸²⁷ This feeling was reflected in Paolo Iashvili's poem entitled "**Europe**", recognized as a Georgian analogue of the urban theme characteristic of Parnassians:

Although Paolo Iashvili did not mention Rimbaud as part of the trinity ("Verlaine, Baudelaire and Mallarmé") mentioned in the poem dedicated to Verlaine, nevertheless, it was Rimbaud that the poet translated with special enthusiasm. The poem dedicated to him contains the following lines:

"Leave your word like a king who **had known triumph**".

¹⁸²⁷ G. Kikodze. Paolo Iashvili. Tbilisi, 2012 (in Georgian).

The names of European and Russian poets, poetic images, style, versification forms became the inspiration for Georgian creative thought. "It was a communion with a great culture that Georgia was not acquainted with, but acquaintance was not enough, it was necessary to assimilate and grow merge with those traditions, so that literature could move forward".¹⁸²⁸

Although Paolo Iashvili left a relatively small creative heritage, it is as interesting and charming as he himself was. He magnificently mastered all the innovations of the Parnassus movement and transferred them to the Georgian poetry, as "God sent him madness as a gift" (poem: „პოემა ჩემი რამოდენიმე გადარევისა“ [The Poem of my Several Crazy Moments]). He tried to show beauty in art, so his poems feature peacocks, nightingales, chaffinches, doves, falcons. . .

The poem titled "Table - My Parnassus" attests that the poet took inspiration from Parnassus poetic movement. The table on which his lyrical verses were written metaphorically symbolizes his communion with French poets, the "Parnassians". This poem refers to a stage in the poet's creative process, and it shows how his "table - Parnassus" being covered with "golden dust" and "the tip of the pen - the nightingale's beak" of the "lazy" poet is waiting for the divine inspiration. The comparison and metaphor used in the poem reveal Paolo Iashvili's tendency to search for new imagery. His metaphors are polysemantic, but not riddle-like, as found in the works of some poets of that era. The poetic images belong to Paolo Iashvili, they are not those "**having seen triumph**", as he himself phrased in the poem dedicated to Rimbaud ("Arthur Rimbaud"). Paolo has not forgotten Mallarmé either, whose portrait is depicted with poetic perfection in the poem entitled "**Mallarmé**".

From the biography of Mallarmé, we find out that poets who gathered around his fireplace and listened to conversations about mythology and literature considered him their meter. That is why we find such metaphors in Paolo Iashvili's poem as: "A superpraiser of

¹⁸²⁸ S. Sigua. Modernism. Tbilisi, 2008, p. 91 (in Georgian).

precious stones scattered on the snow", or "In this ugliness he noticed only good // He was wise, the only incomprehensible, // Like a "sonnet" carved out in white rays."

The Parnassus movement representatives introduced new aesthetics. Their works richly drew on ancient poetry. That is why the "centaur" theme (version) appeared in Paolo's sonnet dedicated to meter. Many poems were written about this fictional creature of ancient myths. The Greeks themselves clothed the centaurs with various features in the myths, paintings and sculptures created around them. They are brave fighters as well as wise educators of famous heroes. In modern consciousness, they represent a wild and stormy force.

The "centaur" appears again in one of Paolo Iashvili's flagship poems entitled "**Grigol Robakidze**". He seemed to be tired of writing sonnets, Mallarme and Jose Maria, and now he addresses his "cardinal", meter - Grigol Robakidze in a different form, with a "broken poem": "My address to you, cardinal of our order, will be grave:" This graveness is due to the condolences to Grigol Robakidze because of the death of his child "Alka". But this in the end . . . the poem is vast and the poet lists the authors about whom his addressee always spoke in his rhetorical speeches or essays ("The Howling of Nietzsche, Dante, Baudelaire..."). The poet refers to Grigol Robakidze as a "**centaur**". Here we must remember Grigol Robakidze's poem, dedicated to Paolo Iashvili in which draws Paolo Iashvili's poetic portrait simply and clearly. In this poem, Grigol Robakidze addresses Paolo Iashvili like this:

"You are strange, arrogant, unruly,
The scream and rush of a wounded **centaur** becomes you"
(To Paolo Iashvili)

"Centaurism" in the language of poetry means the tempest of the wild, the insatiable desire for freedom, "savageness", unworldliness. Paolo Iashvili was like that. But what about

Grigol Robakidze? Perhaps he also became wild during the hard mourning days, when he was looking for "Alka, buried with tears". Paolo does not mention Dionysus and Grigol Robakidze's Dionysian world, but he repeatedly refers to his vision - he sees the Maenads.

The "Maenads" are companions of Dionysus; they are mad women, because similarly mad Dionysus is embedded in them. The implied idea is that these Maenads are waiting for their Dionysus in an ecstasy of madness. The breath of the Dionysian ritual can be felt in these lines of the poem: God will be torn apart and resurrected again.

Easter is already a celebration, a holiday.

Then the theme of **Chaldea** is introduced, which Grigol Robakidze and the Blue Horns brought to life in Georgian poetic thought in a most a meaningful way. "Chaldea", "Kardu", the prehistoric East - this is the starting point for the Georgian national spirit, "the main source" as Grigol Robakidze would say, the mention of which means a symbolic return to the past.

In the poem, buffoonery continues, where we see Ophelia, the watchman of the celebration - a Saracen, and Santa Maria brought in by a golden **trireme**, loaded with gold and silver, the only happy one, a beggar, a servant of Faun (Faunus, the Roman deity of forests and fields. Like the Greek Pan, Faunus also teases and scares the passers-by in the forest) and a dove arriving from the sky, to which peacocks have opened the way: "This is Alka".

The poem is loaded with journeys into history and poetic metaphors. From the very first lines, it is felt that the poet addresses the poet and calls to him to bury the sonnet, which they have established, "in a white coffin." It is already anticipated that the conversation will be hard, written in a "broken verse".

Paolo Iashvili dedicated one more poem to Grigol Robakidze, lighter and more portrait-like, where he metaphorically expressed what he had to say and where he himself gives him the rank of a "cardinal" ("To Grigol Robakidze").

According to the teachings of Grigol Robakidze, ancient Georgia enjoyed "the Age of the Sun". His contemporary Georgia was a "broken sun, but still a sun". Paolo hinted at this in his "Dedication" and himself shared this opinion of Grigol Robakidze.

Paolo knew very well that the addressee of his poem was indeed a "cardinal" because he would "accompany the **centaur**'s running with Lille". It is not difficult to understand that this paradigm pointed to the main calling of the "Blue Horns": "to return to the native land in wild ways." In this poem, the poet compares his idol with Alcibiades (Alkibiad), because like him he wears "Derridachol" (headwear). Alkiviad, aka Alcibiades, was an ancient Greek general, famous for his beauty. He engaged in battles and wore helmets. Perhaps that is why "Deridakhols" appeared in the poem. It is known that Grigol Robakidze wore a wig and more often a hat, which gave him European charm and elegance. Neither Paolo Iashvili lacked European charm . . .

The poets who appeared in praise of "Midday" were burning in the fire of "The Return to the Earth", and according to Valerian Gaprindashvili, the initiators of this "reaction" were Paolo Iashvili ("A Letter to Mother") and Grigol Robakidze ("Vasaka" and "Camel"). Grigol Robakidze shared this opinion and explained: "Paolo Iashvili represents the temperament of the Georgian race to the full - the passion of challenge and the will to conquer burn within him. It was not without reason that not called him the "wounded centaur" (in the sonnet "Paolo Iashvili"). The sun torments him like no other poet. . . Here, I would like to mention one parallel: Paolo Iashvili's Sun and My Sun: The Sun torments me too ("Pan", "Big Midday", "Vasaka", "Londa", "The Sun Mystery": importantly, the latter went unnoticed by my friends as well). It has different perceptions. Someone will probably make comment on it in the future. If anyone wants to find out my opinion in this case, I will state it briefly: Paolo Iashvili's sun is more of a "spectacle", and my sun is more "living", Paolo Iashvili is genuinely intuitive (Grigol Robakidze, "The Return to the Earth"). As though the proof of these words is one of Paolo Iashvili's brilliant poems "**Pyramids**".

Paolo Iashvili published this poem under the pseudonym of a woman (Darian), but its every line, every poetic image reveals and paints a portrait of the true author: "We, the sunny ones, will remember nothing. . ." reads the poem and this "sunny", "riding on an Arabic horse", approaching the Sphinx "where the pyramids are silent" can only be Paolo, for whom, as Grigol Robakidze would say, the sun was more of a "spectacle".

“Why are the flowers weary of **Venus's** breast,
Why does the joy of the sun avoid my window?”

.....

"In Winter"

Time has changed, however. After the triumph of Bolshevism, the fire of the "solar feasts" began to subside. the poet who had fled the "chaos" of Europe in 1915 get entangled in another chaos of infamous 1937, and this chaos turned out to be even more terrifying and deadly:

No love any more (to Venus/ are the flowers weary of **Venus's** breast), no more sun and no more hope. The sun will be replaced by the moon marking the start of the end of his life.

Titsian Tabidze
(1895-1937)

Nana Tonia

Titsian Tabidze started writing poems since childhood. As a sixth-grade student of Kutaisi Gymnasium, he published his first poem, which was soon followed by the publication of his prose miniatures, sketches, outlines, vignettes and novellas.

Already as a student, Titsian Tabidze actively participated in founding the literary order of the "Blue Horns", publishing the eponymous magazine and resolving significant cultural and literary problems. Along with lyrical poems, he wrote long poems, essays, translated works of various poets from Russian and French languages. His poems, in turn, have been translated into French, English, Polish, Italian and other languages. Georgia's loss of independence was a huge blow for him. In 1937, he was arrested and executed on charges of anti-Soviet activities.

* * *

Titsian Tabidze's work was thoroughly studied and appreciated only long after his death. Tamaz Chiladze, a famous Georgian writer wrote: "His whole being was so obsessed with the passion of true poetry, with such impatience, he moved upwards - towards the cherished goal with such youthful excitement that he didn't even feel that sometimes the steps of the ladder would break, and sometimes he would treat the lines so rudely, one would think, he was ploughing not writing. One thing, however, was certain: a pure-blood **Pegasus** was harnessed to his plough."

Significantly, Tamaz Chiladze compares Titsian's oeuvre to "thoroughbred Pegasus". This indomitable creature of Greek mythology fully expresses the state of the poet's turbulent soul.

Titsian Tabidze died very young, at the age of 42. Therefore, compared to other poets, his work is not particularly abundant, but it is rich in new ideas and outlooks relevant for that time. As a poet and essayist, Titsian preached symbolism. He liked French symbolism and his poems and essays often mention the names of Baudelaire, Vernel, Rimbaud, Mallarmé and other great poets. Later on, he took to Dadaism, and for a long time was tormented by the dilemma of choosing between symbolism and Dadaism. "It was Titsian who defined the symbolist orientation of this group (the "Blue Horns") most clearly and sharply from the very beginning, but this time he could not have them accept Dada's ideology and

soon gave up himself - irony, cynicism and nihilism would finally topple the already defeated, humiliated and devastated Georgia."¹⁸²⁹

Titsian Tabidze wrote his best poems in the early period of his creative activity, and specifically, in the period of Symbolism. It was a time when the "Blue Horns" still had faith in the rise of Georgian culture. However, this belief soon faded away, and after the infamous 1937, it simply became part of history. Poetry turned into an apologist for the Soviet government. But the activities of Grigol Robakidze, Galaktion Tabidze and the "Blue Horns" left their trace in Georgian literature. They brought the European breath into Georgian poetry, reformed Georgian verse, enriched it with the Parnassian aesthetics, thereby greatly determining the path and trajectory for the development of Georgian poetry. Titsian Tabidze's role, in this respect, was very important. Literary experts recognise that: "Titsian Tabidze's poetry is the poetry of the 20th century. Together with other Georgian poets - Galaktion Tabidze, Giorgi Leonidze, and Paolo Iashvili, he shaped the language and philosophy of Georgian poetry of the 20th century. He is a 20th century creator with his poetic world, form and content, manner of poetic speech and verbal fabric. If the modern poetic culture has reached a certain height, the credit also goes to Titsian Tabidze alongside the above-mentioned poets. His poetry was necessary in order for Georgian poetry to be able to preserve and strengthen its sense of amour-propre, to ensure its diversity and to enrich the spiritual treasure of the nation."¹⁸³⁰

Georgian literary criticism is still engaged in studying Titsian Tabidze's poetic legacy. A large part of the research has been devoted to the analysis of the themes and means of expression in his works, to the problems of modernization, correlations with European and Georgian classical literature, etc. (E. Khintibedze, L. Avaliani, S. Sigua, T. Doiashvili and others). The purpose of my paper is to examine the influence of the mythical and poetic

¹⁸²⁹ S. Sigua. *Modernism*. Tbilisi, 2008, p. 63 (in Georgian).

¹⁸³⁰ G. Gegechkori. *Titian Tabidze*. *Critica*. No. 4. 1991, p. 67 (in Georgian).

aspects of antiquity on the works of this extremely interesting poet, to show how the ancient world was reflected in his works.

* * *

Chaldea

The theme of "**Chaldea**" is the leitmotif of the works of the "Blue Horns". The feeling of antiquity and the time gone is especially acutely manifest in Titsian Tabidze's work. Shalva Apkhaidze presented the originality and intensity of this poetic image with powerful internal contemplation in the sketch "Dialogue - Titsian Tabidze" published in "Bakhtioni" newspaper in 1922. The participants of the dialogue are a poet and a litterateur.

According to the poet, Titsian Tabidze has passed the world through his artistic gaze, "for him, artistic familiarisation with life is harsh poetry while the flexible treatment of a phenomenon is the characteristic of a true artist. Pay attention to Tabidze's speech: you will unquestionably smell a mysterious chemical reaction taking place: the papyrus smoke spreads around the hall and the **chimeras** are pouring out as sounds. . . As if the world is an imageless and terrible hyperbole. The latter means a plastic disintegration of cognition and an unrecognizable artistic manner. A poet is an eternal artist on a stage without boundaries.

Thick lips and blue eyes looking at the past centuries, walking along the lines, penetrated with the cursed fragrance of the disintegration of the rhythmic outline of space, is the inevitable line of the bygone race, which has screamed with self-sacrifice in Titsian Tabidze's image: as if this image comes out of the tanned **Chaldean** frescoes and the biology of a distant race spreads out with atavistic vigour. "

According to the poet, this return to the past is a way to get an insight into this world as well as poetry.

In the poem "Magician Ancestor", Titsian Tabidze plainly explains why he misses Chaldea so much.

The fictitious poet of the dialogue repeats his opinion: "These lines burnt with planetary fire provide the lining of the Chaldean mystery. "The cities of Chaldea" resound with the hurricane of the outcry of the lost seeds of Georgia, the eternal search of the kindred nation trapped in the desert slopes".

The dialogue was written in 1922, when the hope of restoring Georgia's independence was still burning in the souls of the poets ("from the Book Chaldean Cities"),

But that hope proved to be futile. Georgia was experiencing hard times, and the poet had to try to change the tune of the old poems ("Don't be Surprised").

The poem "Two Aprils" is imbued with deep sadness, where the poet - Pierrot - "became Garibaldi in a red hat" and his soul is tormented by agonizing thoughts.

Losing freedom was fatal for Georgia. In the poem, the poet mentions **Saturn (Saturnus)**, who was perceived as the god of time in Roman mythology. He destroyed everything, even what he himself had created. He was the Roman version of the Greek Cronus (who devoured his children). The period of his reign was called the "Golden Age" in Italy. In the poet's imagination, "Golden Saturn" has become a symbol of misfortune, because Pierrot (the poet himself) had to call himself "Red Hat" (Red Bolshevism). And right at this time as if the poet became Garibaldi (Italian national hero Giuseppe Garibaldi, whose struggle for the liberation of the peoples and his country was greatly appreciated by Ilia Chavchavadze), even if for a moment and in vain, because he is unable to fight and because of this his soul is only "soot in the attic". He is tormented by the thought about Chaldea, which his poetic vision perceived as a symbol of returning to the indigenous roots. "Every night the sky of **Chaldea** made me cry" ("Horse with the Angel") – says the poet and imagines his "Orpiri" village, its swamps, where he saw the "Horse with the Angel", the sea of caravans, the gold of Chaldea, **the golden ram, Alexander the Great** and many others of the world historical images.

* * *

"The Golden Ram"

The poetic image of the Greek myth, the symbol of the state power of ancient Colchis that occupied a special place in the poetry of the "Blue Horns", was reflected in all its diversity in Titsian Tabidze's work. Its ancient homeland (after Chaldea), ancient Colchida (Colchis is mentioned in this form in Greek sources), Pontus Euxinus, Argo, Argonauts, Medea, Jason - we often find these names and terms in Titsian Tabidze's poems and essays. Moreover, he tries to explain to the reader what the "sky of Kolkheti" means to him:

"- Do you know what the rays of the setting sun tell the rolling waves of the **Ponti** river?

- Do you know what the **Colchida** mountains wrapped in black speak with the sky about?

- Everything breathes with sadness here. Harken to the sad muttering of the **Phasis** in the silence of the night. . .

Listen to the sorrowful lamentation and passionate outcry of the storm . . .

There you will read the poem woven with bile, embroidered with sorrow; don't be tempted by the twinkling of stars in the **sky of Colchida** on a clear night, like sometimes a silent smile appears on our mournful lips. . .

The sky of **Colchida** mourns the silent Georgian harp. . . the last melody coming from the broken strings has caused the mountains of Colchida weep and therefore they stand petrified in sorrow.

- Don't be surprised, your laughter offends the eternal sadness reigning in nature.

The silent willow bending over the water mourns the happiness buried under the sky of **Colchida**.

- The **Colchidan** maid mourns the perished freedom under **Colchida's** sky with her hair hanging loose.

- You ask me why I love the sky of Colchis?

- I love it because the ashes of my sinful soul shall be buried under it. . ."

"Under the sky of Colchida"

This sketch dates back to 1912. The poet was only 17 years old at the time. Galaktion's first collection of poetry had not been published yet, neither did the Order of the "Blue Horns" exist, nor was Parnassus movement poetry translated into Georgian. . . Perhaps that is why Titsian Tabidze wrote: The sky of **Colchida** mourns the silent Georgian harp . . .

The poet knew that the domain of King Aeetes, ancient Colchis, was once glorious, that "**the golden ram** took its power with it, that under the sky of Kolkheti the freedom of the offended **Colchidan** maid - **Medea** - mourns the perished freedom under **Colchida's** sky." Perhaps that is why he wrote that under the sky of Colchida the past happiness was buried, that "the silent willow bending over the water mourned". But soon there appeared Galaktion with his "artistic flowers" and Grigol Robakidze who brings the spirit of European poetry and Nietzsche's philosophical thought to the brilliant group of young poets.

Before that, in 1910, Titsian Tabidze wrote the poem "**Medea's Song**", in which the daughter of the king of Colchis yearns for death, meaning that she has already committed several crimes and now, being rejected by Jason, longs for death.

A year later, in 1911, the young Titsian Tabidze returns to Medea's image and dedicates the sonnet "Medea" to Ioseb Grishashvili. This sonnet is also written with Medea being a persona, and in this sonnet, Medea also regrets her actions; at first she remembers old days and asks a meaningful question: "Who will bring those blessed days back to me?!" And we hear her repentance: "Soul gets saddened in a foreign land, and the daughter of King Aeetes will enter alive the cold grave, where her bones will tremble with fear at hearing curses pronounced upon her homeland."

Titsian returned to Medea's image and the theme of Colchis in later years, and particularly interesting in this regard is "The Rioni - Port", the poem which he wrote in 1929. In it, Georgia has lost its independence, non-Bolshevik-minded poets are persecuted, they voice their message under cover, and sometimes they even believe what they write. The poem "The Rioni - Port" begins with a description of old Colchis.

It seems that Titsian Tabidze was well informed not only about the myths related to ancient Colchis, but also the stories of ancient authors. In particular, it is known that Hippocrates, a famous Greek doctor of the 5th - 6th centuries BC, provides us with information about the natural and geographical data of the Phasis (Rioni) river basin in his work *On Airs, Waters and Places*. Scholars suggest that he should have visited Colchis in person. Therefore, his account is noteworthy, because it is based on his first-hand impressions and emotions. Hippocrates's notes on Georgia have been published by Professor Tinatin Kaukhchishvili. And this is what Hippocrates writes: " . . . regarding those who live in Phasis (I have the following to say): This country is marshy, warm, covered with water and woods. There are frequent and heavy rains throughout the year. People live in the swamp and (their) wooden and reed houses are built on the water. . . There are many canals: as for the Phasis, it is calmer than any other river, and flows very slowly."¹⁸³¹

Importantly, Hippocrates is the first Greek author who described in detail and accurately not only the nature and climatic peculiarities of Colchis land, but also the appearance and lifestyle of the Phasisians (as he referred to the inhabitants of Colchis). According to his description, "the people of Phasis are tall, fat and yellow. They speak in a deep voice and are lazy by nature. They live in wooden and reed houses on stilts and sail to the town and the emporium (harbour) in boats. Hippocrates also adds that there are many canals and the Phasisians sail in them in boats too."¹⁸³²

Titsian Tabidze conveys the imagery described by Hippocrates with great precision in his poem. He only makes minor deviations. He needs such Colchis in order to convey his message. The Bolshevik terror kept the entire society in fear. The poets were also scared, and this led to the degradation of the poetry.

¹⁸³¹ T. Kaukhchishvili. Hippocrates' Notes on Georgia (with a Parallel Greek Text). Tbilisi, 1965, p. 45, no. 15 (in Georgian).

¹⁸³² Cf. T. Kaukhchishvili. Ancient Greek Sources of Georgian History. Tbilisi, 2019, pp. 60-63 (in Georgian).

Titsian Tabidze found exactly what and how to say: he turned to Hippocrates for assistance and described pre-revolutionary Colchis: swampy, damp, filled with yellow and sickly people.

This appalling picture of Colchis changed after the October revolution, with the blowing of the life-bringing wind of "new life and October", and "the old dream disappeared without a trace". Here the poet recalls the myth of the Argonauts and writes:

“Today the sails of other ships appeared,

It doesn't look like **Jason's "Argo"**

The greatest epic of the new era

No longer is in need of **Medea.**”

The poet notes that his childhood dream came true, October brought a life-giving wind, the country became different, more beautiful, and "the earth also changed its axis". I think there are too many hyperboles here, but the poet overwhelmed with emotions, who says "today is the funeral of the old country" and who feels that the end is approaching, can be forgiven for exaggerating. Especially since he asks a question in "Saturn and Malaria": "Why did the soul bend so low or what caused its confusion?"

The poet mentions Saturn (Saturnus), like merciless Cronus, the same Kronos, who is the personification of time and swallows his own offspring in the Greek mythology in his poem "Two Aprils", where he utters sadly that "Bathom is given and Tatar advanced on Orpiri".

“Orpiri” is the unchanged world of the poet's memories. In 1936, Titsian wrote in his "Autobiography": "I was surrounded by a strange landscape from my early childhood. Tropical ferns, lianas, dense rows of cedars and poplar trees, and scattered marshes. The vast expanse of farmland brought the characters from the novels by Mine Reed and Alexandre Dumas to life in my mind. By the way, Alexandre Dumas even travelled to our land in the 60s of the previous century and left an excellent description of the Orpiri and Poti marshes. I

especially remember the sunset on the fields along the Rioni, when the sun would sink into the burning purple of Paliastomi lake and mosquitoes would cover half of the sky."

Titsian Tabidze's brilliant poem "Homeland", which dates back to 1935, is filled with childhood memories. The poet recalls old pictures, poetic images, from the history of his homeland: "The night is white like the deer's milk, the day is burgundy, gilded". . . But everything started with "**The Golden Ram**".

Considering the fact that the theme of Colchis is mentioned in these and other poems, it can be said that Titsian tries to symbolically depict pre-revolutionary and post-revolutionary Georgia. It was a toll of the time that brought the Georgian society dishonour and impiety. In this poem, the poet mentions "Phoenix" - a mythical bird that can turn to ashes and revive from ashes. According to the poem, it is a symbolic image of Georgia and the poet himself. Titsian Tabidze also mentions Medea as a "great woman" alongside Nino, Tamar and Ketevan.

A year later, in 1936, Titsian Tabidze returns to the theme of Colchida, recalling familiar pictures. . . swamp, wind and malaria, but with them "a basket full of Aladasturi grapes and the captured bird of paradise".

In "Colchis Awaits the New **Orpheus**", the poet dreams of a mythical time and world, the kingdom of **Aeetes**. Before the appearance of Jason, the poet loved Medea with all his heart.

The poet's imagination provides a mix of snapshots: David (Guramishvili) with his commandment, Tamariani, David Narin, David Ulu, Akaki's poem: "Abudul - Shahil, Bashi - Achuk, Abesalom and Ether. . . But all these sad stories belong to the past now. Now the "second youth" begins for the author of these lines, because he knows to whom to "be grateful. The poet is happy because "Lake Paliastom is adorned like wonderland". But soon the year 1937 arrives and the renewed Colchis priase can no longer help the poet obsessed with love for his homeland.

The imagery of the poem entitled "**Pontus Euxinus**" reverberates with the theme of Colchida. Titsian Tabidze almost never mentions "The Black Sea", instead he uses the name taken from mythology, which translates into Georgian as "hospitable sea".

Pontus Euxinus", written in Gagra in 1926, attracts special attention as regards antiquity, as the poem abounds with ancient mythical images.

The poem is written as a narrative: standing on the shore of the sea (Euxinus Pontus) in Gagra, the poet conveys his feelings and emotions. Anyone who has seen the wonderful coastline of Gagra in the quiet of the night will be filled with the emotions conveyed by Titsian Tabidze's poetic imagery: the city flying like a dove in the palm grove towards white Elbrus

The poet is reminded of the myth of the Argonauts by the quiet sound of the waves coming from the Euxinus Pontus: the dragon (from whose sown teeth warriors had sprouted), the skin of the golden ram (the symbol of the powerfulness of Colchis) and, most importantly, Medea, with whom his earlier feelings are connected. Here we should remember the poem "Colchis Awaits the New Orpheus", in which the poet admits: "Jason was nowhere to be seen, and I loved Medea with all my heart." The poet returns to the theme of Colchis many times during his short life. This poem contains one more important detail: Titsian Tabidze, when singing to the renewed Colchis and its native Orpiri, he presents himself as Orpheus of the Greek myth. In this case too, when recalling the main passages of the old myth, Titsian Tabidze, Orpheus, starts a song about a new Argo, which he dedicates to his beloved woman ("Medea's story reminded me of you, and shiver brought fever into my heart").

Titsian was apparently particularly fascinated by **Medea's** image. If "he loved Medea with all his heart before the appearance of Jason", he "wholeheartedly pitied her" when she was in Greece, away from her homeland. In the sonnet dedicated to Ioseb Grishashvili,

which he wrote at an early age, in 1911, he calls King Aeetes's daughter "innocent", albeit knowing that "the curse of the homeland will haunt her" in the foreign land.

In the poem "Homeland", Titsian mentions Medea among the "great women" (Nino, Tamar and Ketevan).

In the poem "The Rioni - Port", which I have already talked about, and which provides the images of old and new Colchis, the poet writes, as if with joy, but actually with bitterness:

Today the sails of other ships appeared,
They do not resemble **Jason's Argo**.
The greatest epic of the new era
no longer is in need of **Medea**.
"Homeland"

With this poem, which was written in 1928, I think Titsian Tabidze tried to win the heart of the new government, but the sadness behind the lines is so great that it was impossible to hide:

"In the heart another heart sails like a ship,
Today is the funeral of the old country."

While reading the poem, we sympathize with the poet. . . Another poem deserving attention from this point of view is "The Life of Kartli" in which the poet stands alone at the shore of the "Euxinus Pontus" again, gazing at the ships and "choking with memories".

Beyond the lines, the informed reader sees a picture unfolding: the ship "Argo" with its Argonauts arrived at the glorious city of Aeetes and stole the symbol of the kingdom's power - the "Golden Fleece", and with it the king's "innocent" daughter. It was then that Colchida was destroyed and the myths about its supreme power were shattered. We read in the poem:

"Why isn't 'The Ilyich' the new Argo?!" The parallels are clear and do not require further explanation.

Another image flashes promptly in this poem - Ovid, who Titsian Tabidze remembers more often than other poets of antiquity and with special love, probably due to his tragic destiny: he died in a foreign land after being banished by Octavianus.

Ovid's image is depicted in the poem "Scythian Elegy", where the author mentions Alexander the Great and the Amazons, but the reference to Ovid has a different bearing - it is a reference to the punishment of the poet who preaches the truth.

Titsian Tabidze's special predilection toward Ovid, who was cut off from his homeland, can be clearly seen in the poem "Ilayali" dedicated to Ali Arsenishvili. The leitmotif of the poem is remembrance of the past days. The poet remembers the wonderful time spent with Ali Arsenishvili; he misses him and with this longing he feels even closer to him. As proof of this, Titsian swears by Ovid.

Another writer of antiquity whose name we find in Titsian Tabidze's poetry is Plutarch. In the poem "Chrisostom of Orpiri" (I), the poet reveals that "Ivane Javakhishvili writes like **Plutarch**". And of course, the reader agrees.

Titsian Tabidze also mentions other historical characters in his poems: Antonius, Nero ("Once I was Antonio"), Alexander the Great ("Scythian Elegy"), Hannibal ("Tanit Tabidze"), Vespasian ("New Mtskheta").

Mythical characters are encountered more frequently in the poet's works: Dionysus ("Small Poems in Prose"), Adonis ("Adonais"), Cyclops ("Crying of Stones"), Atlantis ("Tanit Tabidze"), giants ("Unarmoured") and others.

I would like to finish this brief overview of Antiquity in Titsian Tabidze's works with the poem "Unarmoured", in which the poet imagines that this world is "a big, cursed and poisonous garden, and that someone has mistakenly brought him - a weak and powerless child, who gazes with fear at the **giant's** shadow and centaurs rushing madly - into that garden. But in that garden:

[Heavy riders, frowning
and unarmoured
Are rushing towards us: Rambo, Eredia,
Émile Verhaeren
"Unarmoured"

Titsian Tabidze wrote and lived at a time when Georgian creative thought was abundantly nourished with the European education, which was in turn nurtured by ancient civilization. This is exactly the verge of the 19th and 20th centuries, the period when Grigol Robakidze, Galaktion Tabidze, Valerian Gaprindashvili, Titsian Tabidze and other "Blue Horns" laboured in Georgian literature, can be called the era of the renaissance of antiquity.

Valerian Gaprindashvili
(1888-1941)

Nana Tonia

Talented poets and educated society started to get together around Grigol Robakidze, when he temporarily returned to his homeland from Germany in 1908. Among them was Valerian Gaprindashvili, who was actively involved in the literary life of the country. Both his poems and poetic essays are important for understanding Georgian modernism. Valerian Gaprindashvili graduated from Kutaisi Classical Gymnasium, and later from the Law Faculty of Moscow University. He lived in Tbilisi from 1918. He started writing poems as a student. At first, like Grigol Robakidze, he wrote in Russian and translated Russian poets. He published the first Georgian poem in 1915 in the newspaper "Megobari".

Although Georgian literary studies today write a lot about the trends that emerged at the beginning of the last century,¹⁸³³ I will try to discuss Valerian Gaprindashvili's essay "Novelty in the Georgian Poetry of 1922" with reference to his other works; and I will focus on the feeling of antiquity. Valerian Gaprindashvili, as a talented essayist and poet, felt and experienced both the beginning and the end of the "new era" most strongly, albeit the new era lasted only eight years. Subsequently, his creations clearly reflect the trends of the Georgian literary thought of this short but extremely interesting time and bear an imprint of the longing for European modernism.

* * *

"Starting from 1914, Georgian poetry was separated from reality, and the "Blue Horns" proclaimed the cult of phantasmagoria and myth for eight whole years.

This was necessary in order for poetry to overcome the narrow bounds of reality and ethnography.

No one could say that the knights of Georgian symbolism failed to name the desert of Georgian poetry with ghosts and exotic words. But a reaction began from 1921. The first apostles of this reaction were Paolo Iashvili ("Letter to Mother") and Grigol Robakidze ("Vasaka", "Camel"). However, the previously accidental becomes systematic in 1922, although this system is not applicable for all poets".

This excerpt from Valerian Gaprindashvili's essay "Novelty in the Georgian Poetry of 1922" is dated January 1, 1923.¹⁸³⁴

The given excerpt contains a lot of information: 1. First of all, it gives the dates of the eight-year period of the "new era" in Georgian poetry: 1914 is considered to be the starting point for the "new era", when the borderline appears between realist and modernist

¹⁸³³ Cf. L. Avaliani. At the Roots of Georgian Modernism. In: Typology of Georgian Modernism. Eds G. Lomidze, I. Ratiani. Tbilisi, 2016. p. 43 (in Georgian).

¹⁸³⁴ V. Gaprindashvili. Verses, Poems, Translations, Essays, Letters from the Writer's Archives. Compiled by M. Chkonia. Tbilisi, 1990. All excerpts presented will be from this publication.

directions in Georgian poetry, and 1922 marks its end; 2. It outlines the cult of phantasmagoria and myth as the most important in this eight-year period was; 3. At the end of the "new era" a reaction begins, which turns into a system, although it does not apply to all poets.

When naming the cult of phantasmagoria and myth as the most important literary event of the "new era", Valerian Gaprindashvili highlights the new understanding of ancient images and symbols, so markedly manifest in the works of Georgian modernist writers.

The ideology of modernism in Georgia opposed the publicist style depicting social pathos of the "Tergdaleuli". Writers and poets of the new generation introduced the ideology of modernism, which shattered the existing outlook, aesthetics and style. But, although the modernist writers were under the influence of European and Russian poetry, they did not forget the old traditions that Georgian poetic thought had bequeathed to them. In every time and era, the stimuli of renewal have always been welcome with special vitality by the Georgian literature. It endorsed and embraced the art of Byzantine writing and created magnificent samples of hagiographic or hymnographic literature; it also adopted a style characteristic of Eastern thought, thereby enriching the treasury of its secured national traditions, resulting in the creation of the magnificent *The Knight in the Panther's Skin*. However, there was also Davit Guramishvili, about whom Valerian Gaprindashvili reminded the public in 1919 in a long essay dedicated to the poet that finished with the following words: "He sobs in the desert like King Lear." It's time for Cordelia to come to him, comfort him and return the lost kingdom to him" (Ibidem, p. 504).

But let's go back to 1914 and take a look at the eight-year path which the "Blue Horns" proclaimed as the age of triumph of phantasmagoria and myth cult. The writer who has to be mentioned first of all is the "stylish" Grigol Robakidze. He had lived for a long time in Russia and Germany, and in 1908, having temporarily returning to Georgia, he introduced the ideology of European modernism to the Georgian society. "In his rhetorical speeches and essays, he discussed the problems of literature and culture, preaching the need for the

renewal of the Georgian culture, the type of renewal that involved European thought, mystical contemplation, philosophical depth and mythology alongside traditionalism. Being a follower of Friedrich Nietzsche's philosophy, Grigol Robakidze was introducing into the Georgian thought European irrationalism and Greek aesthetics as well as the revived movements that were arriving in Georgia in the form of symbolism, decadentism, and later on expressionism."¹⁸³⁵

We cannot avoid mentioning Titsian Tabidze, who studied at Moscow University and translated Russian modernist and avant-garde writers. He agreed with Grigol Robakidze and recognized symbol, myth, and myth creation as the foundation for thought. It was him who introduced Galaktion Tabidze to the art of symbolism, and it was him who determined the inclination of the "Blue Horns" to the aestheticism of symbolism.

As literary critic Soso Sigua wrote, "the new course of Georgian literature was determined by two persons -- Galaktion Tabidze and Titsian Tabidze. They defined the pathos and aestheticism of Grigol Robakidze's renewal more specifically."¹⁸³⁶

The order of the "Blue Horns" brought together the leaders of the new mode of thinking who constitute the backbone of modern Georgian poetry. Another quote from Soso Sigua's aforementioned book states: "It can be said that Galaktion Tabidze, Titsian Tabidze and Valerian Gaprindashvili turned the "Blue Horns" into a symbolist movement. They took Paolo, Grigol and Ioseb Grishashvili into their circle. Titsian and Valery drew from theory when writing the first symbolist poems, while Galaktion had already written his timeless samples of symbolist lyric verses, the most popular of which were "The night and I", "Mary", "Blue horses", as acknowledged by the Blue Horns".¹⁸³⁷

¹⁸³⁵ K. Bregadze. Robakidze's Worldview and Aesthetic Concept in the Context of Nietzsche's Reception. In: Typology of Georgian Modernism. Eds G. Lomidze, I. Ratiani. Tbilisi, 2016, p. 209 (in Georgian).

¹⁸³⁶ S. Sigua. Modernism. Tbilisi, 2008, p. 78 (in Georgian).

¹⁸³⁷ S. Sigua. Modernism. Tbilisi, 2008, p. 84 (in Georgian).

He was not a poet of the masses. To understand him one needed to have good education and knowledge of versification. His essays were also intended for readers with appropriate education, since they were rich in allusions, parallels, comparisons and metaphors. The poet had a special attitude towards mythological as well as historical figures of the ancient world. Suffice it to recall the essays with such titles as: "Terror Antiquus", "Notes on Lyric Poetry", "The Elysium of Lyric Poetry", "The Magic of Names" and others. Valerian Gaprindashvili wrote in one of his essays ("The Magic of Names"): "The members of the Parnassus movement bring history into the kingdom of lyric poetry, and today lyric poetry is swinging on the swing set of names". Throughout his short life (he died at the age of 52), he constantly acquired knowledge, trying to find magic in names, beauty in horror and ugliness (terror), Dionysian and Apollonian elements in antiquity, and spiritual ancestors in Georgian reality. He knew that the lyric poetry was a monologue, that the lyricist did not have an audience, and that the poet was loner in poetry: "Lyric poetry is the final completion and a moan of all poetry." Lyric poetry borrows images from epic and drama, but these images lose their original character and turn into lyrical ones", wrote Valerian Gaprindashvili in his essay "Notes on Lyric" published in 1919. A foreign name, irrespective of whether taken from the arsenal of mythology or from the folios of history, caused astonishing delight and inspiration. It was a communion with the great, European culture emanating from antiquity, which the Georgian society was ready to embrace, for it had Grigol Robakidze, Konstantine Gamsakhurdia, Paolo Iashvili, Titsian Tabidze, and Valerian Gaprindashvili, who translated poetry from Russian, who glorified Verlaine, Mallarmé, Rimbaud, and Bryusov, and who could feel the attraction of antiquity in all its intensity; It had the genius of Galaktion, an unfathomable phenomenon, and it also had many other poets, whose existence, according to Grigol Robakidze: "made the streets, pubs and bear inns of Kutaisi resemble the Latin quarter of Paris."

On May 26, 1918, Georgia declared independence. Foreigners who had found shelter in Tbilisi started to leave the city. Educated members of society, poets and artists among them,

headed for the capital city. Russian writers, frightened by Bolshevism, also strove to Tbilisi; here they published magazines and newspapers, and founded avant-garde schools. At that time, Grigol Robakidze wrote: "Tfilisi has become the city of poets. It was even declared as the city of poets in the "International" cafe. Even more: they shouted: "Poetry is only in Tfilisi..." ('Falestra').

Georgian poets passionately translated European poetry; it was part of their aesthetics. Georgian poets learnt about the majority of European and American authors through Russian translations. This did not prevent them from experiencing the full power of the poetry of Rimbaud, Mallarmé, Verlaine, Heredia and other fashionable poets.

Valerian Gaprindashvili imagined the legendary Verlaine as a long-distance passenger, drunk on absinthe, whose exhausted eyes imagined Arthur Remo as a **demon**, i.e. a divine force (daemon), who hid in the silence of the air ("Verlaine in the Cafe").

The Georgian poet likens Verlaine to the mythical Pan, the "god of nature" and a companion of Dionysus, the god of wine and eternal ecstasy - a strange creature, inhabitant of the forest, covered with hair ("with scruffy beard"), and terrifying ("impure and fuming"). The author painted a similar portrait of Verlaine in a letter dedicated to lyricism, published in 1919: "Who was in real life uglier and more bearded than Verlaine? But he is a glorious idol today whom we worship in the temple of poetry. . . Where Victor Hugo once reigned, proud as a sultan, now the Pan of modern poetry – Verlaine - lives in a coffee house, a hospital and a prison. Verlaine lived a surprising life, and Byron's life presents itself before us as a false sham ("Notes on Lyrics").

The image of Stéphane Mallarmé is different from this mysterious and mythical image: if the Dionysian Verlaine was mysterious and demonic, "Mallarmé in Burka" seems more intimate: "Mallarme's throbs sometimes changes into sobs, albeit he wants to be "white as snow and cold as ice" – wrote Valerian Gaprindashvili later in the letter "Notes on Lyric Poetry". Georgian poetic thought "waited for a long time" to get to know with his poetry, and, as "Vassal Valerian Gaprindashvili" himself informs us, it is together with Mallarmé that

he is building "chimeric streets". This mythical creature (chimera) evokes many associations, the main one being the symbol of an unfulfilled dream.

This poem is undated and has an abrupt ending. Importantly, the symbolist poet himself liked such unexpectedness, whether for the sake of rhyme, euphony, or associations.

A fragment from the poem dedicated to Ilia Chavchavadze is worthy of note in this regard:

“It's time to roar like a lion,
Your voice is always sweet to us,
You are our beauty, our crown
Our Ilia, you are more than Iliad!”
(“Ilia Chavchavadze”)

The expression "Ilia, you are more than Iliad" attracts attention here. It even contains a certain inconsistency, but the poet's intention and the originality of the comparison becomes clear considering the importance of this great poem of Homer in the history of the development of writing in general. Especially since the next lines continue this idea with ancient language, and the entire passage is a reference to the power of the words of the great Ilia, who, like Atlas (Atlantis) of the Greek myth, bore the weight of the country's worries on his shoulders. The poem was written at a time when the glorious Pleiad of symbolist poets "returned to the Earth, when modernist aestheticism sank into the sadness of the homeland."

But there was a long way to go before that.

As mentioned, symbolists, Acmeists and futurists who escaped Bolshevik Russia published magazines and newspapers in Tbilisi under different names, including those related to antiquity, such as: "Orioni", "Fenix" and others. Alexei Kruchionikh, Vasili Kamensky, Kara Darvish, Ilya and Kirill Zdanevich, Kolau Chernyavsky, Sergey Gorodetsky and others working in Tbilisi established the "Futurist Syndicate" and the "Zaumnic

Company 41°" ("smart company"). Soon Georgian futurists appeared on the creative arena,¹⁸³⁸ publishing a magazine called H₂SO₄. At first, "The Blue Horns" seem to try to join them: "Konstantine Gamsakhurdia published cycles of poems in "Big City" and "XX Century"; Grigol Robakidze praised Vasaka and the camel, introducing Dadaists in the phantasmagoria "Malshtrem"; Nikolo Mitsishvili has his dog Chibis appear in his poetry; Razden Gvetadze became the messiah of donkeys; Demna Shengelaya composed the symbolist "Promenade" (სანავარდო) developing the theory of futuristic tactileism at the same time; Valerian Gaprindashvili wrote a sonnet on lice; Titsian Tabidze spoke wearing the mask of a frog, calling himself "a fat toad"; he translated the poems of Sappho and Eluard, the Dada manifestos, wrote Dadaist madrigals and the "Dada" manifesto.¹⁸³⁹

The sonnet in which Valerian Gaprindashvili mentions "the louse", should be highlighted both from the point of view of the poetic image and the very versification; alongside all the rest, it features a mythical Amazonian.

This sonnet and other similar poems, which Valerian Gaprindashvili's oeuvre does not abound with, were a kind of tribute to the era that was permeating the Georgian reality under the sign of avant-garde. "The poets of our time, - wrote Valerian Gaprindashvili in the essay "Terror Antiquus", - boldly introduce terrible and ugly images into the lyric poetry. Francis Jammes longs to enter heaven together with donkeys. Verlaine poisoned the air with the smell of urine in his "Kaleidoscope". Baudelaire praises the corpse of the horse and leaves the gentlefolk unattended...". The essay cites the names of many other poets in a similar context. Attention is drawn to the ancient parallels of the author of the essay: "ugly is terrible, it is a horrible cult of modern art. Horror occupies a large place in Greek sculpture and tragedy, for example Laocoon, King Oedipus, Prometheus. Aeschylus, Sophocles and Euripides, the princes of ancient tragedy, knew the mystery of the horrible and gave it a

¹⁸³⁸ Beno Gordeziani, Niogol Chachava, Irakli Gamrekeli, Pavlo Nozadze, Zhango Ghoghobeoidze, Akaki Belashvili, Bidzina Abuladze, Simon Chikovani, Nikoloz Shengelaia, Shalva Alkhazishvili (see the magazine H₂SO₄, I. Cliché: Sogomonov-Sutchiani, 1924).

¹⁸³⁹ S. Sigua. Modernism. Tbilisi, 2008, p. 149 (in Georgian).

great place in their works. Homer's sphinxes and cyclops are an exhibition of ugly faces... There is a great connection between modern lyric poetry and ancient tragedy. Tragedy and lyric poetry recognize the cult of horror. Lyric poetry is a substitute of ancient tragedy. The feeling experienced by the audience of the tragedy was called catharsis by Aristotle. Lyric is purgatory... Our life is an ugly reflection of the second ideal world, which Plato calls our primordial homeland..." The excerpt can be continued. The author cites many names, including "The Venus of the Louvre", Nero, about whom he writes that she was "ugly; now he is more attractive than Marcus Aurelius and Petronius."

It is important to note that one only paragraph of this two-page letter shows deep knowledge of the ancient world, if we agree with the author in Nero's assessment. However, it seems that he was especially attracted by Nero's image, as he mentions Nero more often than other historical figures he introduces in his poems. The historical figures mentioned include: Nero, Hannibal, Spartacus, Cleopatra, Caligula, Sappho, Homer, and Gracchus. It should be mentioned that among the lyricists of antiquity, only Sappho's name can be found in the poems. Valerian Gaprindashvili mentions Sappho for the first time in the essay "The Magic of Names", where we read: "Poetry today is loaded with names... For the first time, the name has a real meaning, but it is gradually purified from reality and acquires its own value. All Greek mythology is the magic of names today, far removed from its original soil..."

Beatrice's name dominates all of Dante's poetry, and his allegorical poem finds justification in Beatrice's name. We hardly know **Sappho's** poetry, but her name is poetic in itself. We know the poems of **Nero**, but his name, swathed in the burning Roman sundown, has entered the lyric poetry as an exhausted **chimera**."

The essay was written in 1921 and a lot has changed since then. Today, Hellenic mythology with all its archetypes has been studied in many respects, which made it almost possible to return the names of its figures to the "primordial soil". As for **Sappho**, although a small part of her poetic creations has reached us, it appears enough to perceive the impressiveness of her poetry. As a matter of fact, at the time when Valerian Gaprindashvili's

essay was written, the company of Georgian poets still had a vague idea about Sappho's poems.¹⁸⁴⁰ However, it should also be noted that in an essay written two years later, Valerian Gaprindashvili mentions Sappho among the luminaries of lyrical poetry: "The king of the lyrical Elysium is Baudelaire, who has become a mythological figure. Similar mythical images can be found in lyric poetry: Theodore Goffman, Paul Verlaine, Arthur Rimbaud, Marceline Debord-Valmore, Sappho, Thomas Chatterton, Christopher Marlowe and others ("Elysium of lyric Poetry")."

The poem, in which the symbolist-poet mentions Sappho, includes other symbolic images of antiquity as well. The title of the poem itself is also symbolic – "Cacadu the Sorceress". It is impossible to even come up with the exact definition of this verse. What the author wanted to say is known only to himself. The impression in this poem is created through its musicality, lyricism, lightness, poetic associations all in combination, which every educated reader should have on a personal level. Perhaps, Valerian Gaprindashvili meant such enchantment of the reader when he wrote: "A poet needs a posture as a form of his/her creation." Posture is a sure indicator of talent. Whoever has seen his own original posture (artificial or natural - invariably) deserves to be called a poet. Those who do not have a posture do not have a poetic relationship with reality" ("Notes on Lyric Poetry"). With regard to posture, this poem attracts attention with its gallery of famous names: the wanderer Paganini, who looks like his Sivilla (i.e. cacadu) with his long nose; Sivilla as the eternal sorceress of the Romans, "they grow old together, like chimeras"; Hamlet, Sappho, Ophelia and Hannibal appear before the cacadu – each of them a completely different figure, literary or historical, from the others. The ghosts are interwoven with "shadowy lines", and you see

¹⁸⁴⁰ Akaki Bakradze writes in his book "Kardush" dedicated to the life and work of Grigol Robakidze: "The criterion by which we should judge Grigol Robakidze's poetry was left to us by himself. On March 3, 1953, he shared his opinion with Giorgi Gamkrelidze in a card: "For me personally, the greatest lyric poet is Sappho of the Hellenes. Every word of hers touches the heart and touches it in such a way that the heart shakes; it shakes in such a way that it is about to burst out. It is about to burst out, to open up for another heart. She is a genuine lyricist. I have another measure for a poet: how new is the world he/she sees, how universal is that novelty and how it is cast poetically." Ak. Bakradze. The Life and Work of Cardu, i.e. Grigol Robakidze. Tbilisi, 1999 (in Georgian).

how the parrot Sivilla, sitting proudly on top of the argan (musical instrument) in the beginning of the poem, has grown old and “is dozing” in the last stanza of the poem, while the Nile still flows in the same way with simoom and crocodiles and never forgets the ancient symbol of time, the sphinx.

Eight magical names are read in this beautiful poem, which evokes various feelings in the reader, including about the eternal coexistence of the inhabitants of this universe in the beyond... The majority of Valerian Gaprindashvili's creations are laden with the names of legendary figures of the past eras. This was probably well known to the poet himself and that is why he even called himself the “marauder of names” in one of his poems (“Thomas Chatterton”).

Valerian Gaprindashvili mentions an abundant array of mythological heroes, concepts, and figures next to historical personalities: Demon, Pan, Venus, Amazonians, Chimeras, Cyrinoses, Medusa, Amur, Honemedes, Androgyne, Muse, Eurydice, Orpheus, Elysium, Paladin, Diana, Isis, Hermaphrodite, Caryatid, Ilion, Laocoon, Field of Mars, Turum, Trier, Menelaus, Rome, Medea, Argonaut, Jason, Hercules, Iliad, Atlantis, Hexameter, Centaur, Zephyrs, Rome, Byzantium, Chaos, Prometheus, Zeus, Icarus, Riddle of the Sphinx, Gladiator, Nausicaa, Pygmalion, Oedipus, Galatea, Paris, Helen.

I can hardly name another poet who is remarkable for projecting such abundance of ancient symbolic images. It is especially important that each name carries its own meaning, whether designed to reveal a deep meaning or to adorn an essay or poetic creation.

Eight years of searching for novelty and phantasmagoria flew by quickly. Valerian Gaprindashvili calls this period “Elysium of poetry”. But it was time to “return to the Earth”. It is worth noting that this philosophical conception is also revealed in the essay by referencing ancient symbols: “Poets return from the Elysian fields of art, return from the Elysium of poetry and, like Eleazar, warm up their frozen bodies in the sun of truth. After the bitter wind of the heights, the warm breeze of the lowland is appealing. This does not mean denying our past achievements. It is a return to the Earth. The new Apollonian image

is quite noticeable in Georgian poetry. This is confirmed by Grigol Robakidze's last poems..." ("Novelty in Georgian poetry of 1922"). What does the author of the essay want to say, what does he mean by "Elysian Fields" and "Elysium of Poetry"? Readers are well aware of these terms (in modern pronunciation: "Elysion", "Elysian Valley"). According to Greek myth, it was a legendary land of bliss, where the chosen heroes of the gods rested after completing their earthly lives. Their gathering place was the "Elysian Valley", where the fleshless and ageless wandered quietly in the constant light. And suddenly Valerian Gaprindashvili states that Georgian poets come out of this illusion in the "sun of reality", return to the earth and this is a "new Apollonian image". Apollo is the deity embodying light and wisdom, and his mention in this context indicates a return to the Apollonian origins of Georgian poetry. This essay was produced under the following reality: starting from 1921, a new trend appeared in Georgian modernism, which became known as expressionism. Its ideological leaders were Konstantine Gamsakhurdia and Grigol Robakidze. It was a doctrine of reassessment of values; its founders preferred not the art of description, but the art of expression, which suited Valerian Gaprindashvili's creative style. For him, it meant "returning to the Earth". This phrase belongs to Grigol Robakidze, although it was adopted with a peculiar enthusiasm by Valerian Gaprindashvili, who wrote: according to the "Blue Horns", the Dionysian night has ended and has given way to the "Sun Bacchanalia" (ibid.). As mentioned, the sun is associated with Apollo, therefore, the main direction of Georgian writing became the return to the national roots: "Earlier, this theme was defined by banal patriotism," Valerian Gaprindashvili continues the discussion in the essay, "there were words and not a visionary visualization of the past. Titian Tabidze discovered Chaldea as a new country. This is equivalent to the restoration of the buried cities of Pompeii and Herculaneum."

Valerian Gaprindashvili discusses the innovations that were visible in the Georgian poetry of 1922 extensively and professionally. For this article, I carefully selected the excerpts where the poet resorts to antiquity as an ideal. In this context, the mention of such

cities of the ancient world as Pompeii and Herculaneum means the revival of past ideals. This was necessary, as the "new era" with its phantasmagorical traits was rolling to an end.

Such were the eight years that the "Blue Horns" declared as a cult of phantasmagoria and myth, the years of the communion with the European culture, the years of searching and delight, and finally, the years of returning to the Earth.

1925 was approaching, proletarian literature was gradually gaining strength with the right to dictate; creative freedom was prohibited, and a heavy curtain was descending at the approaches of the European culture. But this prohibition did not affect the feeling of the vitality of antiquity, which was becoming increasingly manifest in Georgian poetry and culture.

Sandro Shanshiashvili
(1888-1978)

Ekaterine Kobakhidze

As known, Georgian modernist poets often resorted to symbols related to antiquity in their works. Scholars point out that "[Sandro Shanshiashvili 's] symbols differ from the poetic images characteristic of symbolists".¹⁸⁴¹ Among these symbols, the myth of Amiran-Prometheus, the story of the Argonauts and its receptions have a special place. This issue has been thoroughly studied by Ketevan Gardapkhadze.¹⁸⁴² "In the early 1910s, S. Shanshiashvili takes the theme for his poems mainly from Greek mythology. His "Amirani", "Demetica", "Jason and Reno", "Golden Ram", "Medea", and "Beautiful Helen" represent a peculiar

¹⁸⁴¹ Sh. Jishkariani. Aleksandre (Sandro) Shanshiashvili "The Rocker of the Cradle of Symbolism". Intercultural Communications. No. 35. 2022, p. 29 (in Georgian).

¹⁸⁴² K. Gardapkhadze. The Argonautica in the Works of Georgian Symbolists. Phasis, Greek and Roman Studies. 10 (II). 2007, pp. 185-189.

treatment of Greek myths.”¹⁸⁴³ These works have attracted the attention of many researchers of antiquity.¹⁸⁴⁴

"Amirani"

This poem, written in between 1903 and 1910, is prefaced with excerpts from the works of Aeschylus and Akaki Tsereteli. The poet has used the following lines from Aeschylus's *Prometheus Bound*:

“Oh, let Zeus crack thunderbolt upon my head,
And black whirlwind wipe me off the face of the earth, -
I will not bow!
....I'm not a slave!”

As for Akaki Tsereteli's "Amirani", Sandro Shanshiashvili has verified the following phrase:

“He would not bow slavishly
To unjust power!...”

The first two lines of the quotation from Aeschylus's *Prometheus Bound* correspond to lines 1044-1045 of the ancient Greek version of the tragedy and, in my opinion, represent a free translation of the text, most likely, by Sandro Shanshiashvili from some European

¹⁸⁴³ A. Mirianashvili. Sandro Shanshiashvili. In: S. Shanshiashvili. Works. Vol. 1. Tbilisi, 1986, p. 14 (in Georgian).

¹⁸⁴⁴ K. Gardapkhadze. The Argonautica in the Works of Georgian Symbolists. Phasis, Greek and Roman Studies. 10 (II). 2007, pp. 185-189; M. Kamushadze. Typological Parallels between S. Shanshiashvili's *Media* and Euripides' *Medea*. Proceedings of the Second Conference of the Georgian Association of Modern Greek Scholars. Tbilisi, 2009 (with copyright); M. Kamushadze. Medea in Georgian Poetry. HELLENIC DIMENSION. Materials of the Riga 3rd International Conference on Hellenic Studies. Eds Brigita Aleksejeva, O. Lāms, I. Rūmniece. University of Latvia. 2012, pp. 266-270. Available online: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Hellenic-Dimension.pdf Last viewed: 29.10.2023; И. Модебадзе, Т. Цицишвили. “Медея в Коринфе” в грузинском литературном дискурсе XX века. V International Symposium "Modern Problems of Literary Studies". Proceedings. Part II. Tbilisi, 2011, pp. 103-112.

language, since the version given in the epigraph does not follow any of Aeschylus' *Prometheus Bound* Georgian translations existing at that time.¹⁸⁴⁵

As it becomes clear from the poem, the poet sees no difference between the Greek Prometheus and the Georgian Amirani, which is a common practice among Georgian authors. Additionally, the poet has presented a winged black steed accompanying Amirani, which evokes certain allusions to the famous Pegasus, the stallion from Greek mythology. Sandro Shanshiashvili's Amirani is a hero debating with God, whom grateful people dedicate a praise:

“Our invincible saviour, restored us
And bestow a great dawn upon us!”¹⁸⁴⁶

The fearless hero does not hesitate and boldly exposes the God, who is listening to the people praising the hero with concern:

“From the beginning, we were looking at you,
And you couldn't even feel our worries,
You would hear people's cries,
You would not listen to their bitter laments.”¹⁸⁴⁷

The infuriated god intends to punish Dali's unruly son. In this, he receives help from the black-winged fallen angel, Beelzebub demon, who tries to weaken the hero through the old sorceress. The sorceress advises the demon, to fill Amirani's staff, the symbol of his strength, with worms who would eat it up and then easily get hold of the hero left without support. In this way, God chains the weakened Amirani to the rock, and he is no longer able to help the suffering people:

¹⁴⁴ Prometheus Bound – Drama by Aeschylus. (Translator not listed), “Moambe” Monthly Magazine, May 1897, #5, Part 1. Tiflis, pp. 58-85 (in Georgian); Prometheus Bound – Drama by Aeschylus. (Translator not listed), “Moambe” Monthly Magazine, May 1897, #6, Part 2. Tiflis, pp. 82-108 (in Georgian); Prometheus Bound – Drama by Aeschylus, Oedipus the King by Sophocles, Medea by Euripides. Translated by P. Mirianishvili, Tbilisi, 1910, pp. 5-50 (in Georgian).

¹⁸⁴⁶ S. Shanshiashvili. Works. Vol. 1. Tbilisi, 1986, p. 299 (in Georgian).

¹⁸⁴⁷ S. Shanshiashvili. Works. Vol. 1. Tbilisi, 1986, p. 300 (in Georgian).

“Alas, Amiran is no longer able to help his brother.

To show his invincible right hand to the enemy.

He is chained to a high rock, far away,

A black raven eats the heart of the faithful hero.”¹⁸⁴⁸

The poem ends with lines imbued with hope for a happy future, reminding of the optimistic ending of Akaki Tsereteli’s “Amirani”:

“But these are all fleeting,

The dark village will shine again!

The man will rise again

Surrounded by halo.

He will be free,

He will be king almighty

Old idols will not be able to harm him:

Whether God or Beelzebub!”¹⁸⁴⁹

According to the researchers of Sandro Shanshiashvili's oeuvre, the work "represents a peculiar adaptation of the myth of Amiran-Prometheus. Most importantly, the poet allegorically describes the battle of Amiran-Prometheus and directed it against the repressive policy that reigned following the crush of the 1905 revolution.”¹⁸⁵⁰ I think the main character of Shanshiashvili's "Amirani" is indeed allegorical; however, it expresses not only the emotions caused by the defeat of the Russian revolution, but also the tragic history of Georgia's struggle for independence. This assumption is validated by Georgian realities and the general spirit of the poem.

¹⁸⁴⁸ S. Shanshiashvili. Works. Vol. 1. Tbilisi, 1986, p. 305 (in Georgian).

¹⁸⁴⁹ S. Shanshiashvili. Works. Vol. 1. Tbilisi, 1986, p. 306 (in Georgian).

¹⁸⁵⁰ A. Mirianashvili. Sandro Shanshiashvili. In: S. Shanshiashvili. Works. Vol. 1. Tbilisi, 1986, p. 14 (in Georgian).

The myth of the Argonauts

As mentioned above, Sandro Shanshiashvili wrote several works related to the myth of the Argonauts, which the writer created mainly during his stay in Switzerland - Zurich and Bern, in 1910-1912. An exception is the poem "Golden Ram", which was written later in 1926 in Tbilisi.

Among Sandro Shanshiashvili's poems, two poems are especially important: "Media" and "Media and Beautiful Helen", the latter consisting of three independent parts, according to the researchers:¹⁸⁵¹ demetica; Jason and Reno; Beautiful Helen. Let us consider each of them.

"Media"

In the very subtitle of the poem, the writer clearly indicates which episode of the myth of the Argonauts the work is dedicated to: "Media in Corinth. Betrothal of Jason to Creusa and Media's revenge".¹⁸⁵²

The content of the work is as follows: Media has been abandoned by Jason who went to marry Creusa, the daughter of the King of Corinth. The nanny tries to comfort Media. Media laments her past and regrets trusting Jason. According to the nanny, the Greeks took away from Media her virginity and beauty, and robbed Colchis of:

„The Golden ram-shrine,

The nation's treasure and glory-

That bestowed grace on our people. “¹⁸⁵³

¹⁸⁵¹ K. Gardapkhadze. The Argonautica in the Works of Georgian Symbolists. Phasis, Greek and Roman Studies. 10 (II). 2007, p. 187.

¹⁸⁵² S. Shanshiashvili. Works. Vol.1. Tbilisi, 1986, p. 307 (in Georgian).

¹⁸⁵³ S. Shanshiashvili. Works. Vol. 1. Tbilisi, 1986, p. 310 (in Georgian).

According to the nanny, after Media left her homeland, disturbances broke out among the people, and they stoned the magician. Nanny followed a ship to Corinth to see Media. She scolds Media for abandoning her homeland, stealing its treasure and endangering her family and country. She suggests that Media stop mourning and try to win Jason's heart back. At that moment, old king Creon and Jason appear close by. Creon reminds Jason that they have decided to expel Media. We learn from his conversation that Castor, Polydeuces and Helen, the children of Tyndareus, the king of Sparta, are visiting Corinth. Medea eavesdrops their conversation and steps in front of Jason as soon as Creon leaves, and reminds Jason of everything that she has done for him: she helped him gain possession of the golden ram, betrayed his country, his family, and bore him two sons: Alcmenes and Thessalus. Jason pushes Medea away in disgust, while the woman still swears her love to Jason and asks her husband to return to her, all in vain. At this point, a messenger arrives from Colchis, who informs the Greeks that there is a great disturbance in Colchis, and that Medea's father, King Otia, was killed by the conspirators. Medea and the nanny are in despair and mourn the death of the Colchian King. A small and mischievous girl, the beautiful Helen, enters the stage giggling. She watches Jason and Creusa flirting with each other and Creusa asking Jason, her bridegroom, again to get rid of the arrogant, ruthless and wild Media. Suddenly, an old sin emerges in Jason's vision: the Spartan Reno, who, abandoned by Jason, jumped off the cliff and killed herself. Once again, Medea implores Jason to remember his oath given to her and return to his family, but Jason refuses. He explains to Medea that by marrying him the barbarian Medea got many benefits, and now, by marrying Creusa:

“I will give your children

Great and valuable inheritance.”¹⁸⁵⁴

Medea hates Greece, this "false country", "where everyone is a hypocrite" and curses Jason. The woman wants the golden fleece to be the property of not Greece, but of the whole

¹⁸⁵⁴ S. Shanshiashvili. Works. Vol. 1. Tbilisi, 1986, p. 326 (in Georgian).

world, and she gives the golden fleece to the wind. Medea reminds Jason of Reno, who died because of him. Incensed, Jason decides to kill Medea. Suddenly, the screams of little Elena are heard. Jason returns his dagger to its casing and takes down the baby crawling on the statue. Medea comforts the child, who complains to her about the pugnacious brothers and Creusa, who has offended her. At that moment, Creon appears and tells Medea that her children shall stay in Corinth, and that Medea must leave the city that very day.

Enter Jason and bride-Creusa accompanied by guests. Everyone openly or secretly mocks Medea, who begs Creon to let her take at least one child with her. The children have turned their backs to their mother and surrounded Creusa. Medea begs Creon to let her give Creusa her gift, a piece of jewellery that Medea wants to give to the bride to take care of her children. Media has sprinkled some powder on the jewel, and Creusa catches fire from the poison; Creon dies with her. Consequently, Medea kills her own children as well with the following thought:

“The gardener harvests from
Whatever tree he has planted,
The behaviour of one’s children
Will make life miserable for others!..
I’ll kill her chicks
To make her hate the sweet, and see the bitter”.¹⁸⁵⁵

Suddenly a stallion appears by Medea’s side, which she mounts and gallops away from Jason who is chasing after her. Jason loses consciousness, and when he comes to himself, he sees the ghost of a woman floating on the water, which Jason identifies as Reno. Jason takes Reno's dagger, stabs it in the heart and dies. The author adds:

“Dishonest and treacherous

¹⁸⁵⁵ S. Shanshiashvili. Works. Vol. 1. Tbilisi, 1986, pp. 335-336 (in Georgian).

Did not deserve the Daf and Naqareh.”

Media and the Beautiful Helen

Demetica

In this work written in the same year, 1911, the author indicates in the title that the work is "a legend about the birth of a ram with golden wool."¹⁸⁵⁶ In the footnote, Sandro Shanshiashvili notes that the contents of this poem is conveyed through five romantic verses, and its plotline is only partially known in Greek mythology. The following sections of the myth are completely unknown to Greek mythology: the romance between Demetica and Psyche, the legend of the birth of the golden-woolen ram, the love story of Jason and Reno, and Helen's meeting with Medea.¹⁸⁵⁷

The contents of the poem is as follows: in ancient times Greece was ruled by a good king Aphamantes (Athamas E.K.), who passed away and his brother Crete became king. Before his death, Aphamante entrusted him with the upbringing of his orphaned son, Phrixus. Phrixus and Helen, famed for her beauty, grew up together. They fell in love with each other and spent time together in the bosom of nature. The king's wife, Demetica, was charmed by the beauty of Phrixus and tried to latch on to him. Once a feast was held in the king's palace, during which Demetica approached Phrixus with a passionate dance and hinted at her feelings. Phrixus's response was a harsh song of flat refusal. Demetica fell ill and the servants took her to rest. After that, Demetica sent a servant to Phrixus and summoned him to her place. Phrixus came to see Demetica, who poured out her feelings to him, passionately embraced him, and promised him a thousand pleasures. Phrixus did not betray his love for Helen and rejected her offers coolly. The queen did not give up, however, and begged him on her knees to become her lover. Right at that moment Demetica's husband

¹⁸⁵⁶ S. Shanshiashvili. Works. Vol. 1. Tbilisi, 1986, p. 338 (in Georgian).

¹⁸⁵⁷ S. Shanshiashvili. Works. Vol. 1. Tbilisi, 1986, p. 338 (in Georgian).

entered the room. Demetika explained to her husband that Phrixus had forced his way into her room with the intention to rape her, despite her pleas to let her alone. The enraged king delivered Phrixus to the court of priests. At one point, Demetika supposedly regretted her behaviour and decided to save the young man, but, angered by his refusal, she finally changed her mind. After a lengthy discussion, the priests and the king decided to sacrifice Phrixus and Helle to the gods. Amiran, who witnessed the sacrifice of the innocent young woman and man, informed thereof Elle's mother, Nephele, the Cloud Goddess, thereof. Nephele had a defiant attitude to the gods and sided with Amirani, due to which she could not openly show up on earth and hid herself behind the mountain slopes. Amiran sighed, and his breath produced a golden-wooled ram, which flew to Iolki (Iolcus E. K.) together with Nephele and snatched the young man and woman. On the way, the woman fell into the sea and drowned, and Phrixus flew to an amazingly beautiful island, where he bitterly mourned the deceased lover. Nephele took pity on the lad, explaining to him that the wonderful land he was in was Colchis. The goddess revealed to Phrixus that, on Amiran's advice, she should slaughter the golden-wooled ram and hang its skin on a tree. The skin would become the nation's treasure, the guarantee of its well-being, and no one could take hold of it, except for one maiden:

"The skin was the nation's treasure,
It brought great relief.
No one else could take it,
but one's daughter was free to
use it as she wished,
and to do what she wished;
until she became her own,
not even her enemy hated her!" ¹⁸⁵⁸

¹⁸⁵⁸ S. Shanshiashvili. Works. Vol. 2. Tbilisi, 1986, p. 355 (in Georgian).

And truly “the fountain of grace began to flow”¹⁸⁵⁹ and it was Media who secretly watch over and safeguarded the golden skin.

"Jason and Reno"

In the subtitle of the poem written in Zurich in the same year 1911, the writer indicates that the poem describes "Jason's journey to Colchis to capture the golden ram."¹⁸⁶⁰ The content of this work is as follows: Upon learning the story of the golden ram, King Pelei (Peleus E.K) of Thessaly is filled with envy, calls his nephew, Jason, and urges him to follow his father's last will, to become even a more famous hero by returning the golden fleece to Colchis. In return, Peleus promises Jason the royal throne, although deep in his heart he is contemplating his death. Jason gathers other Greek heroes, builds the "Argo" and sails to Colchis. On the fourth night, a beautiful woman appears to Jason in a dream, who sings to the hero and invites him to a date in Colchis. Suddenly a storm rises on the sea and the Argonauts reach the shores of Troy, the kingdom of Priam. The king is generous with the Greeks, and holds a feast for them. The Achians (Achaeans-Greeks E.K) charmed everyone with their song. Horse race, ball competition, and wrestling were held. The Greeks excelled everywhere. Hercules (Heracles –E.K.) among the Argonauts. A Trojan maiden, Reno, who has fallen in love with Jason, approaches him while he is alone in the garden. Jason sleeps with the beautiful maiden. Meantime, the Trojans who were defeated by the Greeks in all competitions, started attacking the Argonauts and the latter had to leave the coast of Troy. Jason swore to Reno that he would never forget her name and would return to her if he survived the voyage. The lovers took an oath of fidelity. As a memento, Reno gave Jason a dagger studded with jewels, and Jason gave her a precious ring. After Jason's departure, Reno often climbed a high cliff alone in the morning and gazed at the sea waiting for her love to appear.

¹⁸⁵⁹ S. Shanshiashvili. Works. Vol. 2. Tbilisi, 1986, p. 355 (in Georgian).

¹⁸⁶⁰ S. Shanshiashvili. Works. Vol. 2. Tbilisi, 1986, p. 356 (in Georgian).

"Beautiful Helen"

In this narrative poem, written in Bern between 1909 and 1912, S. Shanshiashvili tells us the love story between Paris and the beautiful Helen; however, in several instances, he returns to the myth of the Argonauts, and specifically the theme of Medea's rehabilitation, which the author presents in the comparative characterization of Medea and Helen.

The contents of the work is as follows: one day, Hermes appears to a beautiful shepherd, Paris, in the field, and instructs him to judge which of the three goddesses should get the golden apple thrown by goddess Eris - the "goddess of discord". Hera, Athina (Athena E.K.) and Aphrodite appear before Paris. Hera promises Paris a heroic name (according to the traditional version of the myth, she promises to make him the ruler of all of Asia), Athena promises wisdom (according to the myth, she promises victory in all battles, E. K.), and Aphrodite promises a lover as beautiful as a goddess (according to the myth, she promises the most beautiful woman). Paris chooses Aphrodite. After that, Paris takes part in the celebration organized by King Priam (according to the myth, it was a competition in fighting) and surpasses everyone with skill, including Hector. Priam awards Paris a laurel wreath. Priam asks Paris to campaign to Salamis to rescue his sister, Hesione, from captivity. On the way, the Trojans stop at Sparta. There, Paris sees a Greek woman as beautiful as Aphrodite, whom he asks the way to the palace of the king, Menelaus. The woman explains that her husband, King Menelaus, is not in Sparta. Paris asks the queen the permission to let his army pass through her domain. Helen gives the permission and invites him to the palace in the evening. Paris and Helen fall in love with each other. Helen cannot control herself and asks Aphrodite for help to win Paris's heart. In the evening, Paris comes to Helen and the lovers swear loyalty to each other. Suddenly Helen comes to her senses and asks Paris to leave her immediately. When Paris is about to leave, Helen is unable to part with the lover and boards the ship with him. Paris has forgotten his promise to his father and sails the ship to Troy instead of Salamis. What happened afterwards is described by Homer. However,

according to the author, he does not say anything about Medea, whom “the West” condemned while praising Helen:

“A group of poet-singers would praise
The beautiful wife, a Greek woman.
Remember: at the same time, they
Humiliated Media, gouging her eyes!”¹⁸⁶¹

When Helen’s husband Paris was killed, she damned the Greeks and fell in love with the “relatives of the Colchian people” (the Trojans – E. K.).¹⁸⁶² The poem ends with Helen weeping passionately for Paris.

Several studies were devoted to this cycle of Sandro Shanshiashvili's poems and their individual sections.¹⁸⁶³ It has been noted that although the story of Sandro Shanshiashvili's "Medea" fully follows the development of the events in Euripides's "Medea", Shanshiashvili's attitude towards the events is completely different,¹⁸⁶⁴ expressed in the author's attempt to acquit Medea and present her as a victim of circumstances. It is important to highlight the

¹⁸⁶¹ S. Shanshiashvili. Works. Vol. 2. Tbilisi, 1986, p. 388 (in Georgian).

¹⁸⁶² S. Shanshiashvili. Works. Vol. 2. Tbilisi, 1986, p. 383 (in Georgian); K. Nadareishvili. Interpretation of the Argonauts Myth and the Image of Medea in Sandro Shanshiashvili's Poem *Media* in the Light of the Reception of the Argonauts Myth in Georgian Culture. X International Symposium: Modernism in Literature, Environment, Themes, Names; Modern Problems of Literary Studies. Materials. Part II. Tbilisi, 2017, p. 164 (in Georgian).

¹⁸⁶³ K. Gardapkhadze. The Argonautica in the works of Georgian Symbolists. Phasis, Greek and Roman Studies. 10 (II). 2007, pp. 185-189; M. Kamushadze. Typological Parallels between S. Shanshiashvili's *Media* and Euripides' *Medea*. Proceedings of the Second Conference of the Georgian Association of Modern Greek Scholars. Tbilisi, 2009 (with copyright); M. Kamushadze. Medea in Georgian Poetry. HELLENIC DIMENSION. Materials of the Riga 3rd International Conference on Hellenic Studies. Eds Brigita Aleksejeva, O. Lāms, I. Rūmniece. University of Latvia. 2012, pp. 266-270. Available online:

https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Hellenic-Dimension.pdf Last viewed: 29.10.2023; И. Модебадзе, Т. Цицишвили. “Медя в Коринфе” в грузинском литературном дискурсе XX века. V International Symposium "Modern Problems of Literary Studies". Proceedings. Part II. Tbilisi, 2011; K. Nadareishvili. Interpretation of the Argonauts Myth and the Image of Medea in Sandro Shanshiashvili's Poem *Media* in the Light of the Reception of the Argonauts Myth in Georgian Culture. X International Symposium: Modernism in Literature, Environment, Themes, Names; Modern Problems of Literary Studies. Materials. Part II. Tbilisi, 2017, pp. 151-165 (in Georgian).

¹⁸⁶⁴ K. Gardapkhadze. The Argonautica in the works of Georgian Symbolists. Phasis, Greek and Roman Studies. 10 (II). 2007, p. 187.

observation of the researchers concerning the representation of the opposition of the East and the West in the cycle of poems through the characters, wherein Medea and Reno represent the East, and the beautiful Helen represents the West. The author "tries to show the conflict between the East and the West and the moral superiority of the East."¹⁸⁶⁵ According to Maka Kamushadze, the sections of the dialogue between the messenger from Colchis, Jason and Creusa serve the purpose to intensify Medea's suffering and cause sympathy for her.¹⁸⁶⁶

An interesting moment in "Media" is the rejection of the mother by her children. Ketevan Nadareishvili justly highlights that this emphasis is absent from the works created in Georgian literature based on the story of the myth of the Argonauts, whereas it is not unfamiliar to the version prevalent in the West, which Franz Grillparzer, an Austrian writer of the 19th century, offers in the third part of his well-known trilogy *The Golden Fleece* entitled "Medea". The researcher explains both cases with the desire to vindicate Medea.¹⁸⁶⁷ Another noteworthy episode pertains to Medea throwing the golden fleece to the wind, which is interpreted as Medea's anti-centrist position - she wants this treasure to belong to the entire "barbarian" world, not civilized Greece.¹⁸⁶⁸

¹⁸⁶⁵ K. Gardapkhadze. The Argonautica in the works of Georgian Symbolists. Phasis, Greek and Roman Studies. 10 (II). 2007, p. 187; K. Nadareishvili. Interpretation of the Argonauts Myth and the Image of Medea in Sandro Shanshiashvili's Poem *Media* in the Light of the Reception of the Argonauts Myth in Georgian Culture. X International Symposium: Modernism in Literature, Environment, Themes, Names; Modern Problems of Literary Studies. Materials. Part II. Tbilisi, 2017, p. 164 (in Georgian).

¹⁸⁶⁶ M. Kamushadze. Medea in Georgian Poetry. HELLENIC DIMENSION. Materials of the Riga 3rd International Conference on Hellenic Studies. Eds Brigita Aleksejeva, O. Lāms, I. Rūmniece. University of Latvia. 2012, p. 268. Available online:

https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Hellenic-Dimension.pdf Last viewed: 29.10.2023;

¹⁸⁶⁷ K. Nadareishvili. Interpretation of the Argonauts Myth and the Image of Medea in Sandro Shanshiashvili's Poem *Media* in the Light of the Reception of the Argonauts Myth in Georgian Culture. X International Symposium: Modernism in Literature, Environment, Themes, Names; Modern Problems of Literary Studies. Materials. Part II. Tbilisi, 2017, p. 159 (in Georgian).

¹⁸⁶⁸ И. Модебадзе, Т. Цицишвили. "Медее в Коринфе" в грузинском литературном дискурсе XX века. V International Symposium "Modern Problems of Literary Studies". Proceedings. Part II. Tbilisi, 2011, p. 109.

Thus, Sandro Shanshiashvili's "Media" represents a certain synthesis of Euripides' "Medea" and Grillparzer's "Medea", directed at the vindication of Medea. Also noteworthy is the special emphasis on Medea's "barbarism", on Kolkheti being a wild land, which, in my opinion, is more characteristic of the text of Grillparzer's "Medea". Unlike Grillparzer, this word appears in Euripides' "Medea" a total of 4 times and that too addressed to Colchis: it is mentioned twice by Medea herself (Eur. Medea, 256; 591) and twice by Jason (Eur. Medea, 536; 1330). As for Grillparzer's "Medea", the word "barbarian", meaning a "barbarian person", appears a total of 5 times, although the word "dark" (dunkel) and its derivative epithets are used multiple times to address Medea, her skills, Medea's father and Colchis itself. Generally speaking, the disposition of all the Hellenic characters in Grillparzer's "Medea" is relatively more negative and aggressive towards Medea as the personification of darkness. Grillparzer's work transforms Creusa's so-called "reticent"/wordless character from Euripides's tragedy into one of the main characters whose feigned kindness to Medea hides her desire to obtain Jason's love and drive Medea away.¹⁸⁶⁹ Creusa manages to seduce not only Jason, but also Medea's children.¹⁸⁷⁰ This tendency is so clearly visible in Shanshiashvili's "Media", where Creusa urges Jason to timely get rid of this "barbaric" woman, while the children refuse to stay with Medea and surround Creusa. The researchers rightly identify that Shanshiashvili's work "provides a clearer display of 'Medea's positive and her opponents' negative sides,"¹⁸⁷¹ which obviously aims at vindicating Medea yet again.

"Golden Ram"

Sandro Shanshiashvili returns to the myth of the Argonauts with his poem "Golden Ram" written in 1926, this time with a different episode, that of Colchis, and to corroborate

¹⁸⁶⁹ M. Kamushadze. Typological Parallels between S. Shanshiashvili's *Media* and Euripides' *Medea*. Proceedings of the Second Conference of the Georgian Association of Modern Greek Scholars. Tbilisi, 2009 (with copyright).

¹⁸⁷⁰ Fr. Grillparzer. *Medea*. Trauerspiel in fünf Aufzügen. Available online: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/7945/pg7945.html> Last viewed: 30.10.2023.

¹⁸⁷¹ M. Kamushadze. Typological Parallels between S. Shanshiashvili's *Media* and Euripides' *Medea*. Proceedings of the Second Conference of the Georgian Association of Modern Greek Scholars. Tbilisi, 2009 (with copyright).

this, the writer clearly indicates in the subtitle of the work: "The arrival of the Argonauts in Colchis and the abduction of the golden-wooled ram by Jason".¹⁸⁷²

From the very first lines, the author informs us of the main purpose of creating the work:

"I want to sing one more time,
To praise Media,
To adorn with blood colours
The valour of this proud woman,
And to make Jason regret,
To mourn his loss."¹⁸⁷³

Thus, it is clear that the poet continues the traditional trend of Medea's vindication developed in his works created around the myth of the Argonauts as well as in Georgian literature in general. According to the poet, the Golden Fleece, which was "a great grace sent by destiny" to Colchis, was violently stolen by the Argonauts through Jason's deceit.

The poem narrates the tragedy that took place in ancient Colchis, in the domain of King Aeetes, in the "paradise spread out" on the banks of the Rioni river. One day, Aeete's daughter, Media, whose special beauty was admired by the Colchis, sees a strange dream where an unknown hero from another country appears to her. The lad's radiant face makes the maiden fall in love. Media tells her friends that she is troubled by a bad premonition. To quench her sadness, Medea, together with her friends, heads for a dense forest to pray in the temple where the golden ram was kept. There, Medea sings a song of praise to God. While singing, she mentions "Nephela", who gave her the golden-wooled ram as a present, whose

¹⁸⁷² S. Shanshiashvili. Works. Vol. 2. Tbilisi, 1986, p. 74 (in Georgian).

¹⁸⁷³ S. Shanshiashvili. Works. Vol. 2. Tbilisi, 1986, p. 74 (in Georgian).

power enables her to perform many miracles. One day, a servant visits Aeete in the beautiful garden and informs him about the visit of a surprisingly charming and well-built foreigner and his companions. The king welcomes foreign sailors in full compliance with Georgian customs, and Media also greets them accompanied by her friends. Media and Jason start when they see each other, because it turns out they had seen each other in a dream.

The writer lists the Greek heroes accompanying Jason:

“Castor, Pollux, Calais,
and Orpheus the singer,
then Zeta, and lastly Fido
the jester and not the scoundrel.”¹⁸⁷⁴

During the feast, Jason informs the king of the reason for his arrival in Colchis:

“A rumor has spread throughout Greece,
saying the Norsemen:
“There is a ram with golden fleece in this region.
I have come to seek him...”¹⁸⁷⁵

Medea is troubled because Jason is in mortal danger. Aeetes allows Jason to go in search of the Golden Fleece, but warns him that many heroes had tried to that in vain. Jason speaks in private with Media and asks her to help him. At the same time, Jason reveals to her that he has fallen in love with her. Medea explains to Jason that the Golden Fleece is the treasure of Colchis, a guarantee of the prosperity and peace of the country, and advises Jason to give up his intention. Unable to sleep, Medea seeks relief in the waves of the Rioni. Here, she has a vision of Jason again. Having returned, Medea plays on a lyre and sings. Jason hears her voice and admit to himself that he is head over heels in love with Medea, and has forgotten about his former lover, Reno. Medea is haunted by Jason's vision. Jason approaches Medea again and swears his love to her, revealing to her that he had seen her in a dream and has

¹⁸⁷⁴ S. Shanshiashvili. Works. Vol. 2. Tbilisi, 1986, p. 84 (in Georgian).

¹⁸⁷⁵ S. Shanshiashvili. Works. Vol. 2. Tbilisi, 1986, p. 87 (in Georgian).

been thinking about her ever since. Medea also reveals her feelings and the way to get the golden fleece. Jason and the Argonauts easily find the temple and capture the Golden Fleece, taking Medea with them. The boat slowly moves away from the "mountains of Iveria" and Medea sadly gazes at the shores of her homeland:

“Fare thee well, my soulmates,
I'm leaving, I'm following my lodestar!
I won't see you smiling anymore,
They will dig me a grave there!”¹⁸⁷⁶

The work ends with a dramatic episode: the white-haired Aeetes, embittered by the loss of the golden fleece and his daughter, cries bitterly, while Medea's beloved lion roars in despair, and Medea's eagle is flying over his head as a sign of mourning.

As we can see, Sandro Shanshiashvili's "Golden Ram" follows the main narrative of the Greek myth - Jason gets hold of the golden fleece with the help of Medea and the enamoured couple runs away from Colchis. At the same time, the narrative is enriched with elements reflecting Georgian reality, traditions and customs. According to the author's concept, Medea is presented in the work as a victim of love of sorts, whose strong feelings leave her no choice - she betrays her homeland, her family, herself, and, after some internal struggle, helps Jason to obtain the Golden Fleece. The author considers this action of Medea to be dictated by destiny ("I am following my lodestar!"), to which the Colchian maiden is led by her dream, her vision or apparitions from the very beginning of the work. As for Jason, the author presents him as loving Medea, although this feeling does not make him forget to move towards his goal. The golden fleece, according to the author, is the guarantee of the country's happiness and prosperity, the guardian of which is Medea herself, as a magician and God's chosen one.

¹⁸⁷⁶ S. Shanshiashvili. Works. Vol. 2. Tbilisi, 1986, p. 106 (in Georgian).

With this work, Sandro Shanshiashvili somehow completes the process of Medea's vindication in every episode of the Argonauts' story.

We also find it interesting that Sandro Shanshiashvili views the cycle of the Argonauts in his work somewhat retrospectively – first, he presents the episode of Corinth in "Media", then he depicts one of the episodes of the voyage of the Argonauts to Colchis in "Jason and Reno", and almost 15 years later he returns to the first episode of the myth in "Golden Ram". Scholars have rightly noted that the story told in "Golden Ram" is consistent with the main narrative of Apollonius of Rhodes' "Argonautica", although it differs from it by including the episode describing how Jason obtained the Golden Fleece without a fight.¹⁸⁷⁷

Against this background, the work surprisingly emphasizes the fact that the former glory of Colchis is now forever diminished and death reigns around ("Cold, devious death/Wanders around as an executioner"), fear and violence govern the country ("Fear governs, / Where the banner of victory is hoisted"), while the country is devastated:

"Its glory and its banner - flag
Have been shattered.
I don't see the beautiful garden,
The vine is rotting in the vineyard,
Instead of roses, they dedicated to us
A stack of thorns."¹⁸⁷⁸

These lines do not seem to belong in the main plotline of the story and, based on my observation, do not connect with the previous and subsequent lines in content. In my opinion, it is obvious that the author depicts the bloody tribulations accompanying the

¹⁸⁷⁷ M. Kamushadze. Medea in Georgian Poetry. HELLENIC DIMENSION. Materials of the Riga 3rd International Conference on Hellenic Studies. Eds Brigita Aleksejeva, O. Lāms, I. Rūmniece. University of Latvia. 2012, p. 268. Available online: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Hellenic-Dimension.pdf Last viewed: 29.10.2023.

¹⁸⁷⁸ S. Shanshiashvili. Works. Vol. 1. Tbilisi, 1986, p. 74 (in Georgian).

establishment of the Soviet government in Georgia, the defeat of the 1924 conspiracy and the tragic reports on the Red Terror under the guise of the ancient myth:

“Tears, you, boiling tears,
Have watered the mountains and fields abundantly;
The cosy abode and shelter,
Have turned into dust for men;
Red blood has saturated
Roads and small plowlands. . .

The old treasury...
The famous old bathroom
Comparable to heaven, has perished.”¹⁸⁷⁹

In 1922, Sandro Shanshiashvili writes a dramatic poem in 5 acts, entitled "Spartacus". The author indicates in the very title that the poem is taken from "The Life of Rome" and its "plot is borrowed".¹⁸⁸⁰

The poem tells the story of Spartacus's rebellion, with over 30 dramatis personae. Since the poem is not an original work and, according to the author himself, is a Georgianised translated version, its discussion is beyond the scope of our research.

Thus, the reception of antiquity plays an important role in Sandro Shanshiashvili's oeuvre. The poet is very well familiar with ancient narratives as well as the modern interpretations of the traditional mythical stories. To convey his conceptual foundation and main message, the author confidently manages to combine ancient and modern sources, supplying them with his own original plot elements and characters. The poet is mainly interested in the narratives of antiquity that are related to Georgia, which allows him to

¹⁸⁷⁹ S. Shanshiashvili. Works. Vol. 1. Tbilisi, 1986, p. 75 (in Georgian).

¹⁸⁸⁰ S. Shanshiashvili. Works. Vol. 3. Tbilisi, 1986, p. 143 (in Georgian).

expand the traditional plotlines of the myth with local, national realities. The poet frequently uses ancient myths to convey his allegorical message, as clearly seen in "Amirani" and "The Golden Ram".

Konstantine Gamsakhurdia

(1891-1975)

Giorgi Ugulava

Antiquity is an important source of inspiration for Konstantine Gamsakhurdia. We see many ancient images and motifs in his works. K. Gamsakhurdia has a particularly sound knowledge of mythology and repeatedly uses it in his works.

His novel *The Smile of Dionysus* is probably the most noteworthy in this regard. Before proceeding directly to the detailed discussion of the work and the analysis of the ancient terms mentioned in it, it should be noted that Dionysus, the ancient mythological figure and the god of the Olympian religion, is one of the important sources of inspiration for the author. It is clear already from the title of the work that K. Gamsakhurdia is interested in Dionysus and how Dionysian source was understood both in ancient time and later periods.

Dionysus is one of the most complex and multifaceted symbols in ancient culture. It is not only a symbol of wine, vine, fun, irrationalism, and ecstatic intemperance, but it also symbolizes rebirth, transformation, catharsis, and internal effervescence. He is also a symbol of the spread of civilization and culture. K. Gamsakhurdia has a profound knowledge and understanding of Dionysus as a symbol. He is also familiar with Nietzsche's understanding of Dionysian and Apollonian origins as two different principles, the irrational and the rational. For K. Gamsakhurdia, the reception of antiquity is not only the use of specific names, terms or symbols. He has a thorough, insider knowledge of ancient symbols and uses them more conceptually to express his main point.

The main character of the work, Konstantine Savarsamidze, embodies this Dionysian principle - he is a character who is in search of himself, who has a constant "internal effervescence" and tries to be born anew. At the same time, in his image, in his mind and psyche, there is a struggle between two different worlds, two principles, which he constantly compares to each other, and which may come down to the battle between the Dionysian and the Apollonian principles, between the rational and the irrational, which in some cases comes down to the conflict between the East and the West. In this regard, Konstantine Savarsamidze is a completely Dionysian character.

The name Dionysus itself appears 59 times in the work. In the third chapter, called "The Second Coming of Dionysus", Konstantine Savarsamidze is a guest at one of the events in Paris, where the international community have gathered. Savarsamidze talks with one of his guests, Khalil-Bey of Circassian origin, on many different ideological issues. The sense of duality, internal discomfort and alienation, which Savarsamidze and partly other characters of Caucasian origin, Khalil Bey and Janet, have, comes to the fore from the very beginning. The main topic of conversation is the crisis and decline of European civilization. Both the party and the action as a whole take place in post-World War I Paris. The impact of the war on the society is still visible. The speaking parties are sceptical about the future of Europe, they think that it has exhausted itself, and European culture, represented by many guests of different nationalities at the moment of the event, is foreign and unacceptable to them. During this conversation, they recall ancient Greece and Rome as already concluded civilizations and believe that Europe also follows this path. For them, the East is closer internally, emotionally and ideologically. The motif of longing for homeland, the Caucasus, also appears.

Khalil Bey, who is an artist, shows Savarsamidze his painting called "The Second Coming of Dionysus". Dionysus has been mentioned in their conversation before. They recall that he is the god who started his journey from the east. A well-known and widespread myth in ancient mythology tells us how Dionysus spreads the cult of wine from India, i.e. in the

ancient sense, from the farthest East to the West. During this journey, Dionysus, who is the new god, spreads his cult and reinforces his power. The interlocutors discuss this very myth when they talk about Dionysus who came from the East.

However, it should also be noted that K. Gamsakhurdia offers a unique interpretation of this myth of Dionysus through the characters of his work. In antiquity, this fragment of the myth about Dionysus was often interpreted as the spread of the Hellenic-Roman, Western, culture to the East, bringing the culture that Dionysus and wine cult embodied to the East. For example, Dionysus often appears in the titulature of Roman emperors, as well as in Roman praise poetry, and comparing emperors, especially Augustus, with him, using this symbol with respect to him, is a symbol of subduing the East, bringing civilization there.

K. Gamsakhurdia follows a different path and uses this myth related to Dionysus with a different content and a different load.

In the third chapter, it is especially interesting when Khalil Bey shows Savarsamidze his painting called "The Second Coming of Dionysus". The picture depicts South-Eastern (the term subtropical is used) type of nature, amidst which various animals are painted, including tigers - almost always mentioned and depicted in ancient literature and fine arts in the context of Dionysus -, satyrs, dolphins, and crocodiles. It is in this scene that the young Dionysus is shown, who embodies rebirth, freshness, closeness to nature, ingenuousness, primordial state and authenticity. If we recall the dialogue that took place between the characters before seeing the painting, in which the speakers name the excessive rationality and emphasis on technology and science as one of the main reasons for the unacceptability of Western European culture, it becomes clear Dionysus is a different type of symbol for them. He embodies authenticity and primitiveness. In this scene as well, K. Gamsakhurdia resourcefully uses Dionysus as an ancient, mythological symbol to express his point.

Importantly, in the same scene, Savarsamidze also sees Janet's face in the painting. As if Dionysus, as well as the aesthetics of this painting in general, were inspired by Janet. Janet is

of Georgian origin and, among the many guests at the party, she is the only one who attracts and delights the conversation participants.¹⁸⁸¹

The guests at the same event, Mademoiselle Lorenzi in particular, turn to the so called fortune-telling, trying to, so to speak, prophesize. During this fortune-telling/clairvoyance, she recalls a number of phrases associated with antiquity, including geographical terms (Assyria/Assurastan, Lesbos, Colchis), mythological terms (e.g. Eros, who she believes is a detached, individualistic god antagonizing couples) and also mentions Dionyosus/Dionysus, who she calls the enemy of Christ, as he embodies a different principle. During this clairvoyance/fortune-telling, she associates Dionysus with “smaragd”, i.e. emerald, and then, in an irrational state, under a narcotic trance, describes a scene very similar to the Dionysian orgy described in ancient myths, which has the effect of self-abandonment, rage, regeneration, destruction of the old and the birth of the new.¹⁸⁸²

This dialogue between Khalil Bey and Savarsamidze continues throughout the work, making it, in fact, the main motif of the novel. On the one hand, we see a constant confrontation, debate, discussion between the East and the West, between the irrational and the rational, i.e. material. In this dispute, Dionysus stands rather closer to the East. On the other hand, this Dionysian effervescence, the process of transformation, the death of the old and the birth of the new, takes place inside the character, Konstantine Savarsamidze, within his psyche and consciousness.

In this confrontation between the East and the West as different civilizations, the Caucasus occupies a special and completely different place. In another dialogue, Savarsamidze explains to Khalil Bey that Georgia is neither Asia nor Europe; it is a completely different civilization and a cultural space. Georgia has fought both of them (though greater emphasis is placed on the fight against the Asians) and the Georgians have a "double-edged dagger" hanging on their belts. This is how Savarsamidze explains the special

¹⁸⁸¹ *The Smile of Dionysus*, K. Gamsakhurdia. Selected Works. Vol. V. Tbilisi, 1961, pp. 636-651 (in Georgian).

¹⁸⁸² *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, pp. 653-654 (in Georgian).

civilizational place and function of Georgia. In the next sentence, he mentions that Georgia will not be a part of one of these two big worlds, but rather their helmsman. Savarsamidze, who is on a visit in Paris, the centre of art, culture and civilization in general, longs to return home and walk around with his dagger. He says he will come back and "fall to drinking". This dialogue introduces the aesthetics and pathos of blood, dagger, drinking and self-abandonment. This is what Savarsamidze misses, the natural, in a good sense, primordial existence. Savarsamidze's such longing for his homeland, as seen or perceived by him, has a Dionysian aesthetic of throbbing, boiling, emotionality, contiguity with nature, authenticity, and primordiality.

Later on, he mentions Dionysus in the poem recited as a toast and says that the red blood of Dionysus will transport people to another reality, another existence. This is the reality of the demon and chaos. Subsequent to this, he pronounces the following phrase - "Be a Georgian, or a Scythian". The Scythians is a collective name of nomadic people known in antiquity who lived in the territory of modern Russia in the north of the Caucasus, Ukraine and Central Asia. The ancient world perceived them as a completely different and foreign civilization. They were associated with wildness, primordiality, exoticism. The world of the Scythians was fundamentally different from both Greco-Roman and Eastern civilizations. K. Gamsakhurdia mentions Georgians and Scythians in the same context. For him, these are the people embodying the above Dionysian principle; they are people associated with naturalness, primordiality, chaos and irrationality.

The artistic idea conceived by K. Gamsakhurdia is clear. To deliver his artistic conception, he partially replaces ancient, historical reality. Both Colchis and Iberia, the political entities existing on the territory of ancient Georgia, actually lived in the space of intersection of Hellenic-Roman and Iranian-Eastern worlds and had close political, cultural and economic relations with both of these spaces. Historically, Georgia should be considered in one context with them. Conversely, the Scythians, as the people living beyond the Caucasus mountains, i.e. the natural border, represented a culture that was completely

different, completely foreign to both Greco-Roman and Iranian-Eastern civilizations. Despite this, K. Gamsakhurdia changes the context for his artistic conception and imagines Georgians and Scythians as Dionysian people who belong neither to the East nor to the West.¹⁸⁸³

The ninth chapter of the novel and its ending, describing the relationship between Konstantine Savarsamidze and Janet, are extremely important for a full understanding of K. Gamsakhurdia's ideological messages. In this scene, K. Gamsakhurdia contrasts two symbols - Dionysus and Christ.

Savarsamidze and Janet spend time together in Paris. They often visit museums, discuss, think and talk. Savarsamidze shows Janet the collection of Dionysus (K. Gamsakhurdia always refers to him as Dionysos in his works). Dionysus is the source of inspiration for him. Following the beginning of the work, Dionysus gradually becomes more and more important for him, he finds himself in him and discovers the Dionysian traits in himself. Dionysus for Savarsamidze, who is trying to find himself and his identity, becomes the main determinant of his identity. K. Gamsakhurdia describes Dionysus in several ancient mythological scenes typical for the latter: at one moment, Hermes is holding the newborn Dionysus in his hands, in another episode, it is already a satyr holding him; in another scene, Dionysus is represented wearing his typical tiger skin,¹⁸⁸⁴ and in a different scene, young Dionysus is holding a wine cup in his hand. Next to this, we see a scene of the triumph of Dionysus, describing his glorious return from Asia. Alongside Dionysus other ancient mythological figures are also featured, such as Eros and Ariadne.

Unlike Savarsamidze, Janet represents a different principle - she likes the image of Christ and considers Raphael's Madonna with the image of the infant Christ and the scene of Christ's crucifixion to be the most beautiful symbol. Savarsamidze believes that Janet is more captivated by the image of the mourning mother, the mourning woman, than the Dionysian scenes, Eros and Ariadne.¹⁸⁸⁵

¹⁸⁸³ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, pp. 689-690 (in Georgian).

¹⁸⁸⁴ The relevance of Dionysus's connection with Taniel is an interesting issue to examine.

¹⁸⁸⁵ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, pp. 714-717 (in Georgian).

For Savarsamidze, conversely, the acceptable principle is the Dionysian one - natural, primal, emotional, and irrational that does not recognize established rules and social norms. For him, Janet's, a married woman's, husband is an executioner, and he perceives marriage and even family as a painful, imposed norm.

Dionysus helps him rediscover himself. He admits that his nurturing by German professors (he uses the term Prussian, although Prussia was already an anachronism at that time, it ceased existing after 1871) was in vain, the knowledge acquired by him, the received institutional education, systematic thinking and social norms, everything that K. Gamsakhurdia identifies with the European order and civilization, is forgotten and belongs to the past. The transformation occurring in Savarsamidze highlights the Georgian element, natural and more intimate. K. Gamsakhurdia contrasts nurture and nature, character, genetics, human, i.e. learned, acquired and natural, genetic principles. The author notes that "upbringing cannot eliminate the primal nature." What knowledge Savarsamidze has acquired or conceived through his intellect and rationale is replaced with the primal, irrational and natural. Dionysus is the symbol of this all. Savarsamidze calls himself the "Georgian nobleman of Eros and Dionysus".

His lifestyle changes after that - he turns to drinking, as he admits himself, he "is on the drink", which is the main condition for the ancient tradition to identify Dionysus, because it brings to the fore the natural, irrational origin of man. Savarsamidze does not work as before, he is always late and no longer recognizes social norms and order; he spends time with people from a lower social circle than his - drivers, coachmen. For him, one of the main stages for recognizing Dionysus as the source, a mode of life, is that he decides to write a hymn to wine, a praise of wine, its apology. Dionysus is his main god, who enabled him to rediscover himself, and gave him hope and love for life.

At this moment, Savarsamidze calls himself a Laz, a nobleman from Lazistan. The Kingdom of the Laz was established in the II-III centuries AD, on the territory of Western Georgia, on the land of historical Colchis, and from this period onwards, including Late

Antiquity, it controlled the largest part of Western Georgia. To explain his provenance, Savarsamidze uses this exactly term stemming from antiquity.

The ninth chapter, which is of fundamental importance for the novel, concludes with Savarsamidze's address to Dionysus, where he refers to him as "sweeter than the soul". It is in this passage that Savarsamidze finally regains his identity. In the previous phrase, he notes that he will walk with a "double-edged dagger" like his ancestors, to be more precise, he promises to demonstrate this dagger. "Double-edged" refers to the dialogue scene taking place between him and Khalil Bey in the third chapter, when he describes the historical and cultural mission of Georgia to be between two great civilizations, the East and the West, and being foreign and incomprehensible for both, a different culture and civilization for both of them. He notes that Georgians fought against the West as well as East and "carried a two-edged dagger". In the ninth chapter, through the use of this phrase and alluding to the above symbol (two-edged dagger), K. Savarsamidze finally renounces his European identity, the period he spent outside of Georgia, and perceives himself as a Georgian, as someone who opposes the West and the East, different from them.

It is no coincidence that in one of the passages in which Janet and Savarsamidze are in Italy and meet a street fortune teller who recalls a famous story from ancient mythology, which Ovid describes in his "Metamorphoses" (11). According to it, the Phrygian king Midas received and welcomed at home the satyr Silenus, the teacher of Dionysus, given to drunkenness. In return, Dionysus promised Midas to fulfil any request he could have, and Midas asked Dionysus to give him the talent, the ability to turn everything he touched into gold. Midas eventually became a prey to this thoughtless request of his. The fortune-teller recalls the episode with Midas and says that just as Dionysus gave Midas the ability to turn everything into gold, he also gave him the ability to make everyone and everything he touched sad. What is interesting in the fortune-teller's speech is that the god who gave

Savarsamidze the talent and ability and who decides his fate is Dionysus.¹⁸⁸⁶ Considering the previous context, this, of course, is not accidental.

The above-mentioned duality, the desire to search and find oneself, the internal burning, which embodies the Dionysian element and is the main motive of the novel, is also apparent in the twentieth chapter of the work. In this case, too, we see the opposition of the two different elements mentioned above - on the one hand, there is a more rational, systematized, orderly Christianity and on the other hand, we have a pre-Christian, the so-called pagan, a more natural, chaotic, searching, and internally effervescent world, which for Savarsamidze is represented by Dionysus. Dionysus helps him to find himself, his identity. It is no coincidence that the action takes place in Rome, the city that unites both the pre-Christian and the Christian worlds and is the centre for both of them. When a monk shows Savarsamidze the remains of monks and saints, he immediately leaves the basement feeling that "Christian Rome" is categorically unacceptable for him. Savarsamidze feels more harmonious and much better in the so-called pagan part of Rome, where he finds his own identity.

His internal anxiety, the process of searching is also expressed in his lifestyle. He points out that he has two drastically different periods and modes of life. Sometimes he is more focused on physical pleasure and cognition, the spiritual world, does not interest him at all. This is followed by a completely contrasting, second period, when he no longer thinks about carnal pleasures and only cares about the inner, spiritual world, learning and cognition. For Savarsamidze, this is a period of introspection and self-awareness. During this period, he visits the "Monuments of Pagan Rome", and visits the Capitoline Museum. Dionysus is a necessary element for his cognition and a dialogue with himself. Dionysus is the catalyst of these internal processes within him. Savarsamidze observes and learns about various mythological scenes created about Dionysus in Villa Albano. He lists different representations of Dionysus: Dionysus with women dressed in white during the Mysteries,

¹⁸⁸⁶ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, p. 763 (in Georgian).

Dionysus riding a dolphin, Dionysus riding a donkey accompanied by a satyr, the scene of taming the wild horses, and Dionysus with his mother Semele. In this process of search, Savarsamidze notes that throughout the whole week he has seen and studied all possible images of Dionysus in various museums in Rome (Vatican, Capitolium, Villa Borghese, Villa Albano). He saw Dionysus in all forms (sad, delighted, drunk, triumphant, warrior, silent), but nowhere did he see a smiling Dionysus. In the same scene, he singles out Dionysus's lion face and his cruel, unforgiving nature.¹⁸⁸⁷

The gloomy, sad, melancholy disposition of Dionysus is highlighted in another scene already discussed above, when Savarsamidze observes Dionysus in Khalil Bey's painting. In both of these scenes, Dionysus is markedly unhappy and sceptical. It seems as if he dislikes both his own fate and what awaits him or humanity. Savarsamidze is in a similar situation, to whom the fortune-teller also predicts misfortune and sorrowful consequences to the people around him.

This mood is strongly felt in the work, and, in this case, Dionysus appears as Savarsamidze's alter ego. Despite being together, Savarsamidze and Janet cannot find peace of mind and tranquillity, Janet is especially worried. Even in Rome, one can feel the suspenseful expectation of something bad, something tragic and K. Gamsakhurdia aptly describes the process of advancement of fascism and Mussolini's rule.

In general, it should be noted that both in this section and in the entire work, it is clear how deeply K. Gamsakhurdia knows ancient culture. While enumerating and discussing various scenes or mythological scenes related to Dionysus, he exhaustively enumerates many different events and moments associated with Dionysus in ancient mythology.

This is also manifest in another episode. Negative expectations and anxiety prompt Janet and Savarsamidze to think about leaving Rome, at least temporarily. They go to Albano, Campania, a small village near Rome. Savarsamidze notes that the lake in this village is mentioned by Ovid in his poems. The village has a rich ancient tradition, as it still has a

¹⁸⁸⁷ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, pp. 761-766 (in Georgian).

wall from the time of the Roman emperors (the time of the Caesars). In this passage in which K. Gamsakhurdia describes the desire of Savarsamidze and Janet to be alone, to spend as much time as possible together and to escape from the reality of Rome, mentioning the overly impressionable and exhausting reality of Rome as well as the growing fascist movement in Rome and the obvious militarism as the reason for their seclusion. K. Gamsakhurdia confirms the desire for this seclusion quoting an excerpt from the poem of another great Roman poet, Horace.

What is most interesting here, is how well K. Gamsakhurdia knows Roman poetry. Horace is the author representing the generation of civil wars, who was a close friend of Augustus during the era of the Principate. His poetry often feature the official position of Rome and laudatory motifs. However, before the Battle of Actium and the Principate, i.e. in the 140s and 130s B.C, during the period of civil strife, Horace, especially in his "Epodes", emerges as a strongly pacifistic author who is tired of constant political battles and confrontations, violence, the pursuit of wealth and power, i.e. the problems characteristic of Rome, and repeatedly introduces in his poetry the idea of escaping from Rome, the motif of seclusion in the countryside and closeness to nature. Apart from Horace, these motifs also appear in the works of other poets of this period, such as Propertius and Virgil. For these authors, Rome, as a space of chaos and violence, represents a place of alienation, foreignism, and spiritual discomfort. Motifs of escapism, living in the countryside and proximity with nature, often with a loved one, appear in the Roman poetry of this period. Savarsamidze does exactly this: he leaves Rome and wants to live in the village, close to nature, away from the fast and dynamic rhythm of the city, violence and the dangers of war. K. Gamsakhurdia describes this emotion and feeling with the excerpt and lines from Horace. He has accurately captured the emotion and inner state of his character and conveys it using ancient symbolism, through the ancient author.¹⁸⁸⁸

¹⁸⁸⁸ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, pp. 767 (in Georgian).

Ancient motifs, the feeling that this place belongs to another time and epoch and that the ancient world and culture have not ended, can be felt at every step in Albano. K. Gamsakhurdia consciously tries to bring ancient symbolism to the fore, and it seems that traveling to Albano is like traveling through time. While travelling from Rome to Albano by train, they had to pass the Reservoir of Emperor Hadrian/Hadrianus.¹⁸⁸⁹ When Janet and Savarsamidze cannot find a hotel or a house in the village, they decide to ask the American owner of the old local palace for permission to stay at his place. Savarsamidze introduces himself to him as a translator of Ovid, an eastern poet. Generally speaking, the main worth of Albano is that it is associated with Ovid, the famous Roman poet.¹⁸⁹⁰

The palace itself is built in Roman style and has many ancient Roman symbols. During the description of the palace, it is mentioned three times that it is the house of a Roman patrician, a representative of the social class of aristocrats-nobility. The author directly mentions that it was an ancient palace with its atrium. In the palace, Savarsamidze sees lares, the remains of the patron deity of the Roman family.

In the palace there is a remnant of a Latin inscription of the ancestor of its present owner, an Italian baron, the husband of the American lady, which was gifted to him by two libertines, i.e. freed servants ("Genio M. nostri Laribus duo Diadumeni liberti" - to our genius M, from two freed servants).

In addition to an ancient tone, aesthetics and symbols, the ancient palace is also a peculiar Dionysian space. When describing the palace, K. Gamsakhurdia highlights its verdure and closeness to nature, plants and animals. The mosaics in the palace seem to display the ancient bucolic-pastoral scenes characteristic of Dionysus with its mythological figures (Amurs, Psyche, satyrs), wine, nature scenes, statues, etc. This is time travel indeed - K. Gamsakhurdia fully restores the ancient, Roman, patrician space, simultaneously suiting the Dionysian aesthetics to it.¹⁸⁹¹

¹⁸⁸⁹ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, pp. 767 (in Georgian).

¹⁸⁹⁰ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, pp. 770 (in Georgian).

¹⁸⁹¹ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, pp. 770-776 (in Georgian).

One of the components of the Dionysian aesthetics of the palace is its mysticism, its mystical character. The baroness, the owner of the palace, believes in evil spirits.

It should be noted that K. Gamsakhurdia does not always associate antiquity and terms and symbols related to it with the pre-Christian, natural, primordial world. It may be quite the opposite. For example, at the very beginning of the work, when the author describes the party with many guests of different nationalities – it is, in fact, this scene that Savarsamidze's alienation from the surrounding society begins – he singles out two guest ladies because of their appearance, with a carnal, physical element in the foreground. The ladies are referred to as Emperor Hadrianus/Hadrian era type Roman women. Emperor Hadrianus/Hadrian was one of the emperors of Rome in the so-called "happy emperors" period, in the 2nd century AD, when the empire reached the height of stability, peace and prosperity.

In this case, K. Gamsakhurdia associates ancient Rome with enjoyment of life, materialism, and civilizational order. This is in essence an anti-Dionysian space, which irritates K. Savarsamidze and is completely foreign to him.¹⁸⁹² Obviously, K. Gamsakhurdia, a priori, does not equate antiquity with the Dionysian element. He is simply familiar with antiquity and is very good at using ancient symbols and terms to express his ideas.

Interestingly, K. Gamsakhurdia does not only use the name of Dionysus as an ideological symbol, as an origin, sometimes it also has a terminological bearing. For example, K. Gamsakhurdia often refers to drinking wine as "Dionysus entering the body".

Importantly, in addition to the name of Dionysus, K. Gamsakhurdia also uses its Romanized form – Bacchus. In particular, he uses the phrase „ბაკხანატი“ ("Bacchanalian") to describe facial expression or character three times.¹⁸⁹³

He does the same in the case of Eros and Amur – he uses both the Greek and Latin versions. Eros is mentioned 18 times in the novel, and Amur is mentioned 6 times.

¹⁸⁹³ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, p. 786, p. 802 (in Georgian).

The alienation of the main character from his own society is also clearly visible in chapter 36, when he meets his old friend Herbert Studers in Berlin. Berlin, Germany in general, is already a foreign space for him mentally. He is alienated in Berlin despite knowing the city well, having a good job and many contracts there. To some extent, this chapter seems to have a prophetic load: the mood of militarism, social radicalism and growing military and political tension is felt throughout. At that time, the degree of militarism and radicalism in the society was very high. K. Gamsakhurdia publishes this novel in 1925 and it seems that by depicting the political life of Europe in great detail, he demonstrates a good political instinct and seems to predict the political events of the next two decades in this chapter. Herbert, who is an old friend of Savarsamidze and, as the latter remembers, is an artist and a person with a gentle soul; the horrors and defeat in the First World War seem to have made him angry and rough. He only talks about war, politics and the great German idea, including retribution. K. Gamsakhurdia skillfully describes the social environment and public sentiments that fostered the rise of Nazism and Hitler's rule in the following years. Herbert openly blames the Jews for the defeat and mentions the conspiracy theory under which Germany lost the war because of them.

This chapter also describes a major demonstration of the workers. In general, all external factors contribute to Savarsamidze's internal anxiety and alienation from the society in which he lives. K. Gamsakhurdia very often expresses his opinion in this chapter through ancient symbols and their reception. The demonstration of revolutionary workers is led by Karl Liebknecht, the most famous German socialist of that period. The demonstration reaches Bismarck's statue, and Liebknecht seems to argue with Bismarck, or rather, his statue.¹⁸⁹⁴

During the description of this scene, K. Gamsakhurdia compares Liebknecht to Catiline. He calls him the greatest Catiline of his time. This is a fairly accurate and proper comparison considering that, like Liebknecht, one of the founders of the German Communist

¹⁸⁹⁴ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, p. 839 (in Georgian).

Party, Catiline represented a more left-wing sentiment in Rome and opposed the ruling elites. It is clear that Catiline cannot be perceived as a well-established "socialist" or "communist", although the pathos of his speech and political work is rendered quite well, and it is no coincidence that Liebknecht is compared to him.

In the Soviet Union and Soviet historiography, Catiline was always perceived and presented as a symbol of the fight against injustice and confrontation with the elites. Liebknecht's comparison with him should be perceived in a positive context.

There is another hidden message in this comparison. Catiline ended his life and political career with a tragic, violent and unjustified death. By this comparison, K. Gamsakhurdia also predicts Liebknecht's death indirectly: Liebknecht was also killed violently and without trial in 1919.

In the same scene, K. Gamsakhurdia channels his sympathy for the workers' demonstration through another ancient historical figure, or rather a source: in a conversation with Herbert, both of them note that they have never seen such people, i.e. this social class, in the center of Berlin, in "Unter den Linden". On the other hand, the opposite takes place - with the approach of the demonstrators, more affluent, well-dressed, aristocratic-looking people leave the center of Berlin. The interlocutors compare the demonstrators with the ancient Germans and mention *Germany*, a work written by Cornelius Tacitus, the Roman historiographer, which describes the ancient Germans of antiquity. In this case too, as in many other passages, K. Gamsakhurdia's deep and thorough knowledge of ancient literature and history should be noted and underscored.

At the end of this chapter, the name of Julius Caesar is mentioned in a distorted form "Kaeser". Dr. Mau notes that Germany's current ruler, Ebert, is extremely weak and expresses a general skepticism behind politics and politicians. He also notes that even the greatest historical figures, such as Caesar and Napoleon, were only clowns, and their grand, heroic image was only created by bribed writers and historians.

Dissatisfaction with the current situation, desire to escape, and frustration with the public situation can be seen in chapter 39 as well. Savarsamidze still feels bad in Berlin. The mood of war, militarism, he is strongly affected by the political tension that prevailed in Germany after the First World War. We see motif of opposition between the city and the space beyond the city, more specifically nature. Savarsamidze has a negative attitude towards the chaos of the city, crowds, and traffic. Automobiles, one of the main technological achievements of the world at that time, were especially unacceptable to him. For him, city as a space, a political center, a place of gathering with all its technological achievements "reeks of gasoline".

While walking on "Unter den Linden", he suddenly sees a butterfly, a symbol of nature and naturalness, which reminds him of his childhood memories. He responds to the appearance of the butterfly with a poem in which he calls Berlin "the fourth Rome" and points out that Catullus himself sang to the butterfly.¹⁸⁹⁵

The mention of Catullus is not accidental. As in the case of Horace mentioned above, in this episode too, K. Gamsakhurdia shows deep and comprehensive knowledge of ancient poetry. Catullus, a poet from the 190s BC who came to Rome from the north of Italy in a period of civil strife, political tension, violence and wars, repeatedly mentions in his poetry the desire to escape from Rome. For him, Rome, like Berlin for Savarsamidze, is a violent and corrupt space in which he feels bad. In Roman poetry of this period, i.e. the period of the pre-Augustan civil wars, the city is mostly a negative symbol, with all its political tension, violence, and the pursuit of wealth and power. The motif of escape from the city to nature and pastoral-bucolic motifs are characteristic for the Roman literature of this period. These sentiments are partially reflected in Catullus. And this is why Savarsamidze, for whom the butterfly is a symbol of this naturalness, a different world, freedom from power, wealth and other passions, mentions Catullus. On the other hand, Savarsamidze embodies the Dionysian element, naturalness, and closeness to nature.

¹⁸⁹⁵ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, p. 866 (in Georgian).

The whole work is a homecoming story for Savarsamidze. Already after his return, he feels that he is at home in Georgia, and he rediscovers himself. During this return, it is especially painful for Savarsamidze to travel to South Georgia, which has become the victim of invasions and conquests most often and easily due to its geographical location. In this episode, chapter 50, he compares Georgia to other ancient, great cultures - including ancient Greece, Rome, Carthage, and he mentions Pompeii, noting that he has been to the Acropolis and the Forum Romanum, but he highlights that he saw the direst state in the south of Georgia, historical Meskheta, which has deeply saddened him. He explains this by the fact that, unlike the great ancient cultures of Rome and Greece, which still gained new life after their destruction, in Meskheta, he sees that the local Georgian identity has almost disappeared, it no longer exists.¹⁸⁹⁶

In addition to the above examples, K. Gamsakhurdia mentions ancient symbols and phrases on multiple occasions in connection to other instances of the novel. Most often he mentions ancient mythological images. This type of reception is more episodic and fragmentary. Therefore, we will examine these instances briefly, without detailed analysis.

For example, at the very beginning of the work, when he talks about different types of women and of women with different nationalities living in Paris and emphasizes his interest in them, he compares himself to Tantalus from ancient mythology, whom, according to Greek myths, the gods threw into a pool of water as a punishment, where he had to stand with water up to his neck unable to quench his thirst.¹⁸⁹⁷ Like Tantalus, he is surrounded by the object of his interest (women in his case) in an indefinite number, although he "cannot satisfy his thirst". This idea is conveyed by the author by means of referencing Tantalus of ancient mythology as a symbol.

During the conversation with Khalil Bey, when they talk about the Caucasus, the role of Georgia and art, Khalil Bey voices the opinion that in the art of painting "it is better to

¹⁸⁹⁶ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, Chapter 50 (in Georgian).

¹⁸⁹⁷ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, p. 634 (in Georgian).

portray a naked man than a naked woman" and recalls the scene of the guitar player Apollo surrounded by his Madonnas.¹⁸⁹⁸

The nineteenth chapter, in which Janet and Savarsamidze move from Venice to Santa Clara Island, is called "In Charon's (the ancient mythological Charon is implied) boat". Savarsamidze and Janet go to the island in a gondola. That is why Savarsamidze compares this scene to the one where mythological Charon transports souls to the kingdom of spirits on the River Styx; subsequently, as mentioned above, this chapter is named appropriately.¹⁸⁹⁹

The reason for their move to Venice is Janet and Savarsamidze being persecuted by Slanski. Janet thinks that they are being followed, and she is scared by a stranger who enters the hotel. At first, Savarsamidze thinks that it was merely accidental, and someone is bothering Janet unintentionally, just because she is a beautiful woman, and even remarks "you know how shameless Eros is".¹⁹⁰⁰

Already on his way to Santa Clara Island, Savarsamidze notes that he is enjoying the caress of the ancient "zephyr" while walking by the sea.¹⁹⁰¹ Pursuant to its standard ancient description based on ancient mythological perceptions, Zephyr or Zephyros is the south wind and is light and pleasant.

The thirty-third chapter, in which the author writes about Savarsamidze's temporary imprisonment in Italy, is called "Cyclops's Eye" and it describes the story of Savarsamidze's interrogation and imprisonment by the fascist government. Several times, Savarsamidze recalls the small glass hole on the doors of the prison as the eye of the Cyclops, alluding to the ancient mythological creature, the one-eyed Cyclops.¹⁹⁰²

Chapter 35 is extremely important to fully understand the main motive and message of the work. In it, in the dialogue between Johannes and Savarsamidze, Savarsamidze analyzes the barrenness and futility of his stay in Europe. Savarsamidze directly tells Johannes that his

¹⁸⁹⁸ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, p. 650 (in Georgian).

¹⁸⁹⁹ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, p. 758 (in Georgian).

¹⁹⁰⁰ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, p. 757 (in Georgian).

¹⁹⁰¹ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, p. 759 (in Georgian).

¹⁹⁰² *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, Chapter, 33 (in Georgian).

life in Europe, in the Apollonian rational culture, cannot yield results. He says that he feels guilty before his ancestors and highlights that "earth and blood have been stronger than death". Johannes compares him to the mythological Pygmalion, who sculpted Aphrodite from ivory and fell in love with her, but when Aphrodite granted his wish to bring the statue to life and married her, he lost his sculpting talent. Johannes believes that, like Pygmalion, Savarsamidze temporarily connected his vitality to love and women (European women, as emphasized) and could not realize the main mission of his life – to ensure his historical continuity, the so-called debt to the ancestors, cultivating the vineyard of the ancestors. Savarsamidze considers it impossible to leave comfort in Europe and live in relatively less comfortable conditions in Georgia. This idea, this message, which has an extremely important load given the contents of the work, is conveyed through Pygmalion, the ancient mythological symbol.¹⁹⁰³

In the episode where the author describes John the Baptist, he compares him to the image of Dionysus, noting that he had the smile of Venice of Capitol (the Capitolium Venus).¹⁹⁰⁴ He compares the appearance of Dionysus to the Venus of the Capitol on one more occasion, which suggests that this sculpture made a special impression on Konstantine Gamsakhurdia, as various emotions or reactions are described through it.

In another episode describing the meeting between the elderly Dr. Von Schai with Savarsamidze, upon learning about the latter's travels and adventures, Dr. Von Schai compares him to Odysseus, the ancient epic hero and the main character of Homer's *Odyssey*, who gave rise to the adventure motifs in the European literary tradition.¹⁹⁰⁵

At the time of Parviz's tragic death, after being carried away by his own horse during bad weather, K. Gamsakhurdia recalls the ancient mythological scene of the death of Hippolytus, who was punished by Poseidon. In this case, K. Gamsakhurdia finds a fairly accurate analogue in ancient culture. Like Hippolytus, Parviz is a young man, a teenager. In

¹⁹⁰³ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, 832 (in Georgian).

¹⁹⁰⁴ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, p. 860 (in Georgian).

¹⁹⁰⁵ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, p. 862 (in Georgian).

both cases, their death comes as a result of natural conditions and a tragic ride on horseback.¹⁹⁰⁶

Konstantine Savarsamidze's travels to India and constant referencing of this country should not be coincidental. Savarsamidze identifies himself with Dionysus and the Dionysian element. One of the most frequently used motifs associated with Dionysus in ancient mythology is related to his journey to India. Dionysus starts his journey from India and establishes his cult. Dionysus is repeatedly represented in ancient artistic culture in connection with India and Indian aesthetics (e. g. tigers and other wild animals). It should not be a coincidence that K. Gamsakhurdia connects his hero with India. This is an important moment describing the process of his self-discovery.

One more ancient term that K. Gamsakhurdia uses is Pan. The author describes Georgia's natural surroundings, in which the returned Savarsamidze feels very comfortable and happy, by the phrase "Panlike". This passage describes a rather bucolic scene, and the author resorts to Pan from ancient myths to explain the peculiarly wild-looking, primordial space in the heart of nature.

The author mentions Satyrs, mythological characters related to Dionysus, three times. Satyrs are a necessary attribute for him when describing typical and characteristic scenes for Dionysus. In one case, Mordu is compared to a satyr. While describing these types of scenes, the author mentions another ancient mythological figures - the Amurs - alongside satyrs.¹⁹⁰⁷

K. Gamsakhurdia also remembers Alcibiades, an Athenian political and public figure of the late 5th century BC. It is interesting that, during his vision, he describes Janet and Parviz, their external beauty and grace, and in this context, he seems to remember Alcibiades, whom Plutarch singled out for his special physical gracefulness, charisma and personal charm (Plut. Vit. Alc. 1-3; 23).¹⁹⁰⁸ This passage once again confirms that K. Gamsakhurdia has a profound and detailed knowledge of ancient sources and the ancient world in general.

¹⁹⁰⁶ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, pp. 933-934 (in Georgian).

¹⁹⁰⁷ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, p. 946 (in Georgian).

¹⁹⁰⁸ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, p. 917 (in Georgian).

The character that the author most frequently recalls from the ancient myths is Eros. Eros has a special bearing for K. Gamsakhurdia and is mentioned 19 times in the novel. The god of love, Eros, is a multifaceted and diverse symbol for K. Gamsakhurdia who uses the phrase "Eros entering the body", most likely as synonymous with falling in love, communion with love. He also equates poets, and poetry in general, with the Dionysian element, one of the main attributes of which is uniting with Eros, his "entering the body". In this episode, this element has a more philosophical, metaphysical understanding of love, and by "Eros entering the body," which is a necessary condition for becoming a poet, one moves into a different metaphysical state. K. Gamsakhurdia does not mention Dionysus in this passage, although communion with Eros and wine turns a person into a poet and describes the scene of self-forgetfulness, irrationality, and transition into another state, the medium of which, i. e. the means to attain it, is the above-mentioned Eros and wine. In this state, the poet oscillates between the human and divine worlds - "he is redundant", is outside the human dimension, and, on the other hand, is too human for the divine dimension. It is a state of both foolishness and wisdom. Oriental, Arab-Persian motifs can also be identified in this scene in addition to ancient ones.¹⁹⁰⁹

K. Gamsakhurdia mentions "Eros entering the body" in another episode as well. It is with this epithet that he describes the headlong gallop of Parviz and his horse, which culminates in Parviz's death. It is obvious that the communion with Eros, his "entering the body" is a category of ragefulness, semi-madness and self-abandonment for the author.

K. Gamsakhurdia uses the ancient term Eros, love, but reinterprets it; his "Eros" is deeper and more philosophical and goes beyond just the ancient standard of its perception. He calls Eros, the child of poverty and excess, Penia and Poros, who is isolated, lonely and, due to his nature, often breaks the idyll, harmony, and balance of couples. For the author, Eros is rather the result of a combination of irrational, uncontrolled, opposite, mutually

¹⁹⁰⁹ *The Smile of Dionysus*. Available online: <https://eon.ge/wp-content/uploads/2021/04/dionisos-gimili.pdf> p. 364 (in Georgian). Last viewed: 10.12.2023.

exclusive elements. His interpretation of Eros does not only engender happiness - it is "born out of orgy."¹⁹¹⁰

Gamsakhurdia's Eros is the god of free love more - "he has neither a wife nor a lover", "he is always lurking in the windows of other people's wives", he is generous, headstrong, and daring, because he has nothing to lose in this life, he stands between beauty and ugliness, wisdom and madness. Again, we see the fusion of mutually exclusive elements or origins.¹⁹¹¹

For K. Gamsakhurdia, Eros is a demon, neither a god nor a mortal, and a human being is positioned between these two. He calls him "brutal and ruthless" at one point,¹⁹¹² and shameless at another.¹⁹¹³

In yet another passage, K. Gamsakhurdia still perceives Eros as an opponent of couples and unity. He says that as long as a woman wears smaragd, i.e. emerald, on her hand, she can never betray, but a person with an emerald should beware of a hunter. And then he names Eros a hunter.¹⁹¹⁴

Eros is, in essence, a Dionysian element. When describing Dionysus, the author always mentions Eros, and then, during the transformation of his character, Konstantine Savarsamidze, when the latter removes himself from the rational, Apollonian, more European origin, giving way to a more irrational, wild, natural and Georgian in him, Savarsamidze is a follower of Eros and Dionysus. These two gods, two elements, are

¹⁹¹⁰ *The Smile of Dionysus*. Vol. V. 1961, p. 925 (in Georgian).

¹⁹¹¹ *The Smile of Dionysus*. Available online: <https://eon.ge/wp-content/uploads/2021/04/dionisos-gimili.pdf> p. 363 (in Georgian). Last viewed: 10.12.2023.

¹⁹¹² *The Smile of Dionysus*. Available online: <https://eon.ge/wp-content/uploads/2021/04/dionisos-gimili.pdf> p. 363 (in Georgian). Last viewed: 10.12.2023.

¹⁹¹³ *The Smile of Dionysus*. Available online: <https://eon.ge/wp-content/uploads/2021/04/dionisos-gimili.pdf> p. 363 (in Georgian). Last viewed: 10.12.2023.

¹⁹¹⁴ *The Smile of Dionysus*. Available online: <https://eon.ge/wp-content/uploads/2021/04/dionisos-gimili.pdf> p. 35 (in Georgian). Last viewed: 10.12.2023.

mentioned in parallel, almost identically.¹⁹¹⁵ On another occasion, he calls wine and inebriation the elder brother of Eros.¹⁹¹⁶

The theme of antiquity is repeatedly found in another novel by Konstantine Gamsakhurdia, *The Abduction of the Moon*.

The action in *The Abduction of the Moon* takes place mainly in Western Georgia (Samegrelo, Abkhazia, and Svaneti), the territory of historical Colchis and Svaneti (the Svans are known to antiquity) already known in the ancient world. The fact that Western Georgia continues the cultural tradition of ancient Colchis is repeatedly mentioned in the novel and is one of its main motifs. K. Gamsakhurdia always emphasizes the ancient, Colchian, historical and cultural heritage of Western Georgia.

Tharash Emkhvari, the main character of the work, just like Konstantine Savarsamidze of *the Smile of Dionysus*, cannot fit in Europe and European culture. After returning to Georgia, he becomes preoccupied with a new search, the urge to find himself, his identity, which should happen by means of connecting with his roots, his historical identity, traditions, and rediscovering these traditions. The connection with tradition, cultural and historical memory, is of uttermost importance for Tharash. Ancient heritage and Georgia of the ancient period are the foundation of this ancient cultural-historical identity. This is where the formation of regional, Iberian and ancient Georgian public, political and cultural identity begins.

It is in this exactly context that he proudly notes that, to this day, "our people" continue the customs and traditions that the ancient Greek and Roman historians and travellers described in their works.¹⁹¹⁷ In this regard, K. Gamsakhurdia's character is right

¹⁹¹⁵ *The Smile of Dionysus*. Available online: <https://eon.ge/wp-content/uploads/2021/04/dionisos-gimili.pdf> p. 110 (in Georgian). Last viewed: 10.12.2023.

¹⁹¹⁶ *The Smile of Dionysus*. Available online: <https://eon.ge/wp-content/uploads/2021/04/dionisos-gimili.pdf> p. 111 (in Georgian). Last viewed: 10.12.2023.

¹⁹¹⁷ *Abduction of the Moon*, K. Gamsakhurdia. Selected Works in 8 Volumes. Vol. I. Tbilisi, 1958, p. 60 (in Georgian).

when stating that the ancient sources about the oldest political units and ethnonyms existing in the territory of Georgia belong to Greco-Roman authors.

In another episode, when Tharash attends the so-called Prayer of Terdi in Abkhazia, the ritual in which Lucaia acts in the role of a horse, "becomes a horse", he recalls the ancient sources and accounts of ancient authors, whoever had described a similar tradition or ritual. Ancient sources do not record a ritual or custom of this kind, it is entirely a product of Konstantine Gamsakhurdia's artistic imagination. Interestingly, Tharash lists Homer, Lucanus, Plato, and Roman historians and remembers if they had any such account about Colchis or Iberia.¹⁹¹⁸

In this section, K. Gamsakhurdia is not so accurate from a historical point of view. Homer does not reveal any knowledge about Colchis, especially the term Iberia, and never mentions them in his epics. Iberia can't be found in Plato's texts either. This is also an anachronism. As neither Plato nor Homer are the most important sources about ancient Georgia, it seems that, in this case, Gamsakhurdia is simply trying to connect Georgia of the ancient period with the greatest ancient names. Tharash would never be able to find anything similar in their texts. In this case, the author tries to employ the paradigmatic names of the greatest people from antiquity and present them as sources about ancient Georgia (Iberia, Colchis). This is apparently a conscious authorial intention, because, as can be seen from his other novels, K. Gamsakhurdia has a deep and detailed knowledge of the ancient sources, and he presumably knew exactly that Homer and Plato cannot represent important sources about Iberia and Colchis.

It is interesting that the list of the mentioned authors includes Lucanus, the Roman epic poet of the 1st century AD who describes the Roman civil war of the 1st century BC in his epic. Lucanus knows and mentions both Colchis and Iberia, as well as other peoples living on the territory of Georgia. He mentions these terms mainly when he describes Pompey's campaign. Lucanus is not the most informative source about Georgia of that period. His

¹⁹¹⁸ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 67 (in Georgian).

inclusion in this list could be explained by the fact that K. Gamsakhurdia sees high value in the work of this author. Herewith he also mentions Roman historians, albeit not specifying them; however, this time, his reference is quite accurate, because, starting from the 1st century AD, Roman historians represent a very important source, as they often mention Colchis as well as other peoples living in the territory of Iberia and Georgia due to the political importance of the Caucasus.

The novel contains one more passage with a similar content, in which Jamsug Emkhvari, an elderly, respectable Abkhazian and former general of the Army of the Russian Tsar, meets Sir Johnson Hicks in London. In this episode, as well as in many other episodes of K. Gamsakhurdia's novels, it is emphasized that he prefers his native village to Europe, in this case London. Hicks knows almost nothing about Georgia until Jamsug Ekhmvari reminds him of Georgia through the references to the texts of Greco-Roman authors regarding ancient Colchis, Phasis and Argonauts. Hicks has received a classical education and identifies contemporary Georgia precisely according to ancient texts and their references. Among the ancient authors, K. Gamsakhurdia lists Homer, Xenophon and Strabo. Xenophon and Strabo are the most important sources about ancient Colchis and Western Georgia. Both of them mention Colchis, Phasis, and the campaign of the Argonauts along with other peoples living on the territory of historical Colchis. In this respect, K. Gamsakhurdia is very precise in recalling those authors who do elaborate on the terms mentioned by him (Colchis, Phasis, the Argonauts). Interestingly, alongside these authors, Gamsakhurdia once again mentions Homer, who does not refer to Colchis, Phasis and the Argonauts directly. It seems that in this case as well, the author draws on the significance and scale of Homer and consciously (though groundlessly) presents him as one of the sources about Georgia of the ancient period.

Here again, Georgia, and West Georgia in particular, represents the continuation of the ancient Georgia and its direct historical and cultural successor.¹⁹¹⁹

¹⁹¹⁹ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 78 (in Georgian).

In an episode about Svaneti, the novel mentions that the ancient Greeks considered it to be the edge of the world, its furthest point.¹⁹²⁰ We see again that the author's contemporary Georgia and its regions (in this case, Svaneti) are connected with antiquity and the historical and cultural identity formed in antiquity. In the Greek world, especially before Alexander's campaign, the Caucasus was indeed considered to be the edge of the civilized human dimension, the rational world. In antiquity, Strabo, Pliny and a later author Priscus the Pannonian tell us about the Svans. K. Gamsakhurdia seems to be familiar with these sources, and especially Strabo, since, as pointed out above, he is mentioned in the text.

In general, Western Georgia of the author's time is repeatedly mentioned in the work as the land of Colchis and Phasis (referred to by the form Phazis).¹⁹²¹

K. Gamsakhurdia begins one of the chapters entitled "Father's Eye" with the proposition of Claudius Elianos, a 2nd -3rd c. AD Greek-speaking Roman author, according to which the Colchians put the dead in a coffin, sew them up and then hang them on trees. In this case, he attests the sections of Elianos's "Various Histories" (Ποικίλη ἱστορία) (4,1). As mentioned above, K. Gamsakhurdia not only connects the Georgia of his period with the ancient tradition, but also seems to know the ancient sources quite profoundly.

K. Gamsakhurdia has used two main models during the reception of ancient Georgia - mythopoetic, when he connects contemporary Georgia with the mythopoetic Colchis and especially the myth of the Argonauts, and historical, when he mentions historical Colchis and Iberia, especially Pompey's campaign.

The Campaign of the Argonauts in Colchis is a historical reality for K. Gamsakhurdia's characters. Jason's (used in the form of Iazon) and the Argonauts' campaign is mentioned several times in the work. For the author, Colchis and Western Georgia are undeniably the continuation of the ancient, mythical and historical tradition, in the formation of which the campaign of the Argonauts plays an important role. While visiting Lukasia, Tharash muses

¹⁹²⁰ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 555 (in Georgian).

¹⁹²¹ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 718 (in Georgian).

about the history of his tower. The ancient tower may have been visited by Jason and other Argonauts and the Greeks in general. As I mentioned above, for K. Gamsakhurdia, the expedition of the Argonauts is a part of historical reality. While thinking about the history of this tower, he quite accurately lists all the political forces that might have existed in Western Georgia and Abkhazia and which belong to the potential guests of this tower. These include, in particular, the Greeks, i.e. the Laz from the period when they started setting up cities (polis) on the Black Sea coast as a result of the Greek colonization; the Laz were the most important Georgian political unit in Western Georgia since Common Era. They are followed by the Byzantines, Venetians, Georgians and Turks of the Middle Ages. It is exactly with the Argonauts and Jason that this rather accurate list of historical panorama begins.¹⁹²²

When Tharash shows his guests the estuary of Rioni, i.e. the place where the ancient city of Phasis must have been located, he says that it is most likely in this place that the Argonauts' ship arrived in Colchis. And then he adds that maybe it was the marsh on the Colchis plain that King Aeetes ordered Jason to plow. He recalls (and indicates the point where the Rion river flows into the sea) the scene in the myth of the Argonauts, when Aeetes orders Jason to harness the fire-breathing oxen to plow a field and sow "whale teeth", from which warriors would grow.¹⁹²³

Tharashi also notes that the culture of the ancient Colchis was superior to that of the Greeks. Such remarks are characteristic of all K. Gamsakhurdia's novels. He repeatedly emphasizes the superiority of local (Colchian, Georgian, etc.) culture in relation to other cultures. The same kind of remark is made when Mr. Emery talks about the uniqueness and beauty of Colchis and Svaneti and observes that the lowland of Colchis (he must imply the plain of Colchis) is superior to Mount Olympus, or the garden of the Hesperides, or the Riviera of Genoa, while Svaneti is more beautiful than the Pyrenees or the Apennines. When comparing the beauty of Colchis with modern Genoa, the author uses two ancient terms -

¹⁹²² *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 213 (in Georgian).

¹⁹²³ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 371 (in Georgian).

Mount Olympus, the abode of the gods and the mythical garden of the Hesperides, which the ancient tradition placed in the extreme West and which represented the site for the marriage ceremony of Zeus and Hera. In both cases, Colchis is compared to the mythical abode of the gods.¹⁹²⁴

In the same scene, a little later, Tarashi again relates his contemporary Georgia with ancient Colchis and emphasizes how developed and unique Colchis was. In particular, he notes that, according to Strabo, there were 140 bridges built over the Rioni river. In this case, he equates the Rioni with the ancient Phasis. The construction of bridges was also considered one of the most difficult architectural challenges in the ancient world and a sign of cultural development. Interestingly, as in other episodes, K. Gamsakhurdia's deeply familiarity with ancient sources, including Strabo, is manifest. Strabo's influence (and not only his) must lie behind the fact that the author lists Phasis, Dioscuria and Heraclea among the most important and prosperous cities of King Aeetes's kingdom. According to the myth of the Argonauts, the main city of Aeetes's kingdom is called Aeaea. But in this episode, K. Gamsakhurdia combines mythical and historical information about Colchis. He connects the mythical Colchis of Aeetes with Phasis and Dioscuria, the most important cities of historical Colchis. It should be noted that one of the most important sources on Dioscuria, which informs us about the importance of this city, is Strabo's work.

Mentioning Heraclea in this context is something that is worth noting. Heraclea was never the polis of historical Colchis and of the eastern Black Sea coast in general. The ancient world at the time knows several cities with this name just in the Black Sea region and Asia Minor only. The most famous among them was the so-called Heraclea Pontica, which was located on the Black Sea coast, on the territory of modern-day Turkey, much farther west from historical Colchis. Also, there were cities under the name Heraclea in Asia Minor, in historical Caria, in Cappadocia, in Lydia, and on the border between Ionia and Caria. K. Gamsakhurdia most likely refers to Heraclea Pontica in this list, because he lists seaside, the

¹⁹²⁴ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 495-496 (in Georgian).

Black Sea coast, Polises. Besides, the kingdom of Aeetes is a seaside, maritime kingdom. The mention of Heraclea goes beyond the historical reality, it was never even close to Colchis and its adjacent area. It must be the author's artistic device to present the kingdom of Aeetes, his Colchis, as a great political power possessing the Black Sea and almost completely controlling the southern and eastern coasts of the Black Sea - from Heraclea to Dioskuria (modern Sukhumi).¹⁹²⁵

The myth of the Argonauts is the main cultural "hallmark" of Colchis, modern Georgia, for foreign visitors. In this case as well, like the English soldier, Tarashi's European guests, learn about Georgia, its western part in particular, from the myth of the Argonauts and Colchis of the ancient period. It is the myth of the Argonauts (in this case, K. Gamsakhurdia already emphasizes that it is a myth) that Tarashi recounts to his guests when telling them about his homeland, at which point he mentions mythical Circe, the mythical character of Homer's *Odyssey*, and the island of Aeaea that was located in Colchis (perhaps it would be more correct to say, in the Colchis Sea). Tarashi also tells a less-known myth of the Argonauts - the story of how Aeetes wanted to burn their ship and arranged a feast for them to carry out his plan, but was seduced by Aphrodite and could not carry out his plan.¹⁹²⁶

Carolina is told about Colchis in another episode as well, and even then, the main characteristic of Colchis, the factor determining its historical and cultural significance, is its ancient past. Precisely in this context, it is mentioned that Colchis is a country often praised by the ancient Greek authors, first and foremost referencing the myth of the Argonauts, its initial stage, when Phrixos fled with his sister from Hellas (Greece), crossed the Dardanelles on the golden ram and arrived in Colchis crossing the Pontus Euxinus (the Black Sea). Shardin even tells Carolina specifically that Phrixos was the son of Athamas (he uses the form Aphamanta).¹⁹²⁷

¹⁹²⁵ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 373 (in Georgian).

¹⁹²⁶ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 375 (in Georgian).

¹⁹²⁷ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, pp. 363-364 (in Georgian).

K. Gamsakhurdia describes the river Phasis brightened with the "myths and poems of the ancient Greeks". It is the ancient context that determines the greatness of the Phasis and its historical and cultural significance.¹⁹²⁸

K. Gamsakhurdia mentions the myth of the Argonauts in a more neutral context as well. In particular, among many different art pieces in the apartment of Madame Vitelli in Rome, which the author compares to a museum, there are Greek vases that quite accurately convey the scene of the Argonauts' campaign in Colchis and the capture of the Golden Fleece.¹⁹²⁹

The ancient past, the connection with this historical and cultural past and its continuity beyond the context of the Argonauts in the novel are repeatedly emphasized by means of referencing and contrasting various historical and mythical symbols. For example, Tarashi compares the fortress of Gori to the Acropolis in Athens. Obviously, this comparison has no historical or cultural grounds, other than the author's artistic intention to connect Georgia of his period with the ancient tradition, the ancient past.¹⁹³⁰ In the same scene, when Tarashi takes his foreign guests to tour Mtskheta, he again gets inspiration from the ancient past, signifying that for him ancient heritage is the main historical and cultural trademark of Georgia. In Mtskheta, he recalls the story mentioned in the "Life of Kartli" during the reign of the nineteenth king, Revi, that Revi married a woman, Sephelia, from Greece who made him build an idol of Aphrodite atop Mtskheta.¹⁹³¹

Although it is extremely hard to establish even approximate time of reign of the kings of Kartli of the ancient era mentioned in the "Life of Kartli" and, generally speaking, there is a rather critical attitude among scholars as to whether the "Life of Kartli" can be an accurate and trustworthy source for this particular period, the rule of King Revi in all cases is dated before Kartli's official Christianization and, in that sense, the work is an important source

¹⁹²⁸ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 702 (in Georgian).

¹⁹²⁹ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 304 (in Georgian).

¹⁹³⁰ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 83 (in Georgian).

¹⁹³¹ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 385 (in Georgian).

providing information about the introduction and spread of ancient Greek religious ideas in Kartli. Tarashi introduces Mtskheta exactly in this context. It should also be noted that the story told by Tarashi regarding Mtskheta is not historically the most famous and characteristic. However, it is exactly by introducing the cult of Sephelia and Aphrodite, i.e. highlighting Georgia's close historical contacts with the ancient culture of Greece, that Tarashi tries to explain the importance of the local culture and history foreign visitors, which must be the author's artistic concept and intention.

The same reason, i.e. the authorial intention, must be behind the author mentioning that the horse's braid had been known in Georgia since ancient times - this ancient time is indicated as the time of Strabo (i.e. 1st century AD).¹⁹³²

He directly tells Carolina that nowhere have the ancient Greeks had such an influence and left such a great legacy as in Georgia. At the same time, he compares the slaughtering of sheep and other animals during the Georgian holiday dedicated to St. George with the sacrifice of animals to Apollo by the Greeks, and recalls Homer's poems in the same scene, which mention animal sacrifice to God on numerous occasions.¹⁹³³

Ancient cultural and mythical tradition can be seen especially well in Svaneti, in which a significant part of the action of the novel takes place. Tarashi connects the Svanetian Dali to the Greek Artemis or the Roman Diana.¹⁹³⁴

Prometheus is also mentioned, who according to the ancient tradition was bound to the Caucasus.¹⁹³⁵ Tarashi wants to hear the story about the Svanetian Prometheus and to write down the story about him while travelling to Svaneti.¹⁹³⁶

Many different cultural tradition intersect in Svaneti, which, as noted, is an important setting for the plot of the novel, including Iranian Mazdeanism (i. e. Zoroastrianism) and

¹⁹³² *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 495 (in Georgian).

¹⁹³³ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 57 (in Georgian).

¹⁹³⁴ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 518 (in Georgian).

¹⁹³⁵ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 295 (in Georgian).

¹⁹³⁶ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 530 (in Georgian).

ancient Greek Mysteries.¹⁹³⁷ Throughout history, ancient Georgia, Colchis, and especially Iberia had been the meeting place of Greco-Roman and Iranian cultures as it was located on the border of these two great worlds. Ancient sources inform us several times about Svaneti, more precisely about the Svans, during Common Era. The Greco-Roman world was familiar with the Svans. However, due to the geographical factor, the traces of the spread of Greek or Roman culture cannot be clearly identified in Svaneti. The Svans were more remote from the areas (e.g. the coastline) where local and Greco-Roman elements constantly coexisted.

As for the Iranian influence, various Iranian empires in political or military form are confirmed several times in Western Georgia. Herodotus identifies the Colchians among the peoples who are not directly part of Achaemenid Persia, although they pay tribute to it. He later lists them in the Achaemenid army, during the Greco-Persian wars. The influence of Parthia on Western Georgia, especially on Svaneti, is not identified in any form. In the Sassanid period, during Shapur I, the Sassanids might have reached the Black Sea (although less likely Svaneti). Subsequently, during the Sassanid and Byzantine wars in late antiquity, Western Georgia becomes one of the important venues of these wars. Perhaps Konstantine Gamsakhurdia's statement about the spread of both Greek and Iranian cultures and religions in Svaneti is influenced by this historical period.

One of the important motifs referring to the ancient past of Georgia is the campaign of Pompey in ancient Georgia, Iberia and Colchis in the context of the Mithridatic wars, namely the third Mithridatic war. Pompey moved from Armenia to Albania, after which he crossed all of Georgia going through Iberia and Colchis and met the Roman fleet on the coast of the Black Sea near Phasis. Pompey's campaign is the starting point when Iberia and Colchis, and the Caucasus as a whole, enter the space of Roman influence and interests.

In one case, the author mentions that Pompey's soldiers were poisoned by honey from the Enguri when they wanted to loot the Colchis. K. Gamsakhurdia must be recalling the information preserved in ancient sources about the local people, the Heptacometes,

¹⁹³⁷ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 496 (in Georgian).

poisoning Pompey's troops with wild honey and then killing them during their campaign in the Caucasus, and specifically, in Western Georgia.¹⁹³⁸

In this case, K. Gamsakhurdia is not so accurate from a historical point of view. He is familiar with ancient sources about Pompey's Caucasian campaign, but he adds an element of plunder to the story, which the sources do not confirm, and places the Heptacometes near the Enguri River, whereas these people must have lived further south. The exact location of the settlement of the Heptacometes is unknown, but in any event, they must have lived south or southwest of Phasis.

In another episode, the author again describes Pompey's Caucasian campaign and the Roman battles with Albania (mentioning King Orys, i.e. Orodes of ancient sources) and Iberia (mentioning King Atrocus, i.e. Artagus from Georgian sources and Artokes from Greco-Roman sources). In this case too, the text has small discrepancies. For example, Pompey's battle with Albania is not one but two different battles; with Iberians, Romans additionally have a different battle. But the author combines these battles and presents them as a single, big battle (Iberians and Albanians fortified themselves in one forest).¹⁹³⁹ At the same time, the author also gives the information from ancient sources that women fighters, the Amazons, also participated in the battle with Pompey. However, K. Gamsakhurdia does not mention the Amazons and refers to the fighting women as Iberians, adding therewith that both women and men who fell in battle received an equal number of wounds. This detail is also a product of his artistic imagination and is not confirmed in Greco-Roman sources. Subsequently, in the same episode, he describes the triumph of Pompey, which is mentioned in a number of ancient sources, alongside the participation of the Iberian hostages and prisoners in it.

At one point, Tarash is looking at the Georgian fortresses, thinking about their past, including the wars they have experienced and among the various conquerors lists Pompey,

¹⁹³⁸ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 290 (in Georgian).

¹⁹³⁹ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 301 (in Georgian).

who "attacked them and took them". It is interesting that in the exact same list, he mentions that the "Macedonian", i.e. Alexander the Great had visited the territory of Georgia.¹⁹⁴⁰ Apparently, in this case, the information that K. Gamsakhurdia relies on is not taken from the Greco-Roman sources that do not confirm Alexander's campaign in the Caucasus, but from the "Life of Kartli", saying that Alexander was in the Caucasus during his campaign, including in the territory of Georgia. This account has been discussed many times, and it is clear that in this case the account of "the Life of Kartli" does not correspond to reality and it is used to grant this information a high degree of legitimacy in a way typical for the Hellenistic world, by connecting the country's past with Alexander.

The story of Tarash Emkhvari's stay in Rome is an important episode in terms of the reception of antiquity. Tarashi is traveling to Rome with Ellen. Their stay in Rome is described in detail and many ancient details are mentioned: concerning Santa Maria del Popolo, it is mentioned that the remains of Nero were laid to rest there; the square of Mars is the place from which the barbarians used to infiltrate Rome – the author probably refers to frequent attacks on Rome by Germanic and other nomadic peoples in 4th – 5th centuries AD; the villa where Nero was killed is located right next to the Square of Mars; the author also comments on the popularity of "Untalented Nero"; there he mentions the ancient Via Lata, in which Caesar, Pompey, Catiline, Virgil and Horace have walked; Tarashi mentions the Colosseum, the Palatinum Hill and the Esquiline Hill, Romulus and Remus, and the myth of the rescue of the twins by the she-wolf; the statue of Marcus Aurelius, who, according to Tarashi's own description, is sitting on a horse that no brave Abkhazian would deign to ride (again emphasizing the superiority of the Georgian reality); the Temples of Septimus Severus, Concordia and Saturnus, the Temple of Castor and Pollux, the Temple of Vespasian and Forum Romanum. He notes that the Roman senators played with the fate of the world like playing dice. It is emphasized that a lot of debauchery was taking place in the Temple of Vesta, following which it is mentioned that Julius Caesar held orgies there with German boys

¹⁹⁴⁰ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 296 (in Georgian).

brought from the Gallic War. At the same time, it is also mentioned that the Roman emperors allegedly perverting many Abkhazian and Laz eunuchized children.¹⁹⁴¹

This passage has a clearly and strongly expressed propagandistic and ideological foundation. Ancient sources contain various reports about the moral corruption of certain emperors. The most famous among these sources is Suetonius and his "Life of the 12 Caesars", which has a more personal, "yellow" character. A similar report about Julius Caesar is not confirmed. Moreover, none of the sources mention the participation of the Laz, or any other representatives of the Georgian kingdom or people at the Roman imperial court.

In general, mention of the term Abkhazia, which is a much later term, in the ancient period is an anachronism. Antiquity is not familiar with the term Abkhazia. It seems that K. Gamsakhurdia describes this passage in this way because he wants to emphasize the critical state and decadence of Western civilization and culture. This may be explained by the pressure of Soviet propaganda, or by the personal worldview of the author, who in his other works often contrasts Georgian and European-Western culture and strongly and directly emphasizes the superiority of Georgian culture.

One very interesting detail relates to how the author compares Mtatsminda to the ancient Greek Mount Olympus, i.e. the abode of the gods, the Pantheon, and Mount Parnassus, which was the abode of the nymphs according to the ancient Greek mythology.¹⁹⁴² We find this comparison many times in Georgian literature of the twentieth century even after Konstantine Gamsakhurdia. As to how this comparison began to be introduced in Georgian literature can be a separate issue for research.

It is clear from the novel that K. Gamsakhurdia is quite familiar with ancient philosophy, especially Plato. In various episodes, his characters repeatedly mention Plato and his teachings. Plato's *Phaedrus* is read to Tamar and Carolina.¹⁹⁴³ Tarash Emkhvari also reads

¹⁹⁴¹ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, pp. 298-301 (in Georgian).

¹⁹⁴² *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 386 (in Georgian).

¹⁹⁴³ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 551 (in Georgian).

Phaedrus.¹⁹⁴⁴ It should be noted that love is one of the main themes of this dialogue by Plato. In the same passage, Carolina and Tarashi read together an excerpt from this dialogue about love, its understanding and perception. The passage describes love as madness, as an irrational and impulsive phenomenon and states that there are two kinds of love, human and of divine origin, and then has Socrates discuss the four different aspects of the divine madness of love addressed to four different deities -the prophetic madness of Apollo, Dionysian madness of the pure seer, poetic madness of the muses and the Aphroditian and Erotic madness of lovers.¹⁹⁴⁵

In this passage, when Carolina and Tarashi discuss love, with their discussion being largely preconditioned by the Platonic understanding of love, Tarashi mentions that love is madness for him, but he views madness as strongly positive and the greatest honor and goodness if this madness takes the form of a divine gift. This passage of *The Abduction of the Moon* is related to K. Gamsakhurdia's other novels as well, in which the author also often discusses love, its Dionysian perception and its Dionysian origin in general. In his works, he always presents love as madness, self-forgetfulness, an irrational, impulsive, inexplicable and rationally incomprehensible phenomenon. In the same passage, Tarashi contrasts rational and irrational, Apollonian and Dionysian, frenzy and soberness, and just like in his other works K. Gamsakhurdia clearly emphasizes the superiority of the Dionysian, the irrational one. Interestingly, in this case as well, he conveys his opinion through ancient myths and symbols. He notes in particular that, thanks to the divine madness, the prophets of Delphi and the Dodonaean virgin priestesses had done a lot of good in ancient Greece, compared to nothing much of the period of soberness, i.e. while in the rational state.

It is not only in the context of love that K. Gamsakhurdia mentions and shows knowledge of Plato. He is also familiar with Plato's idea of soul 's immortality. In particular,

¹⁹⁴⁴ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 319 (in Georgian).

¹⁹⁴⁵ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, pp. 319-321 (in Georgian).

he mentions that "Plato's transmigration of souls" may be true, when he is afraid during the hunt that Jamlet Tarba, killed by him, might appear before him in another form.¹⁹⁴⁶

K. Gamsakhurdia seems to know Plato quite well and his philosophical teachings have a significant impact on his work.

Along with the examples listed above, K. Gamsakhurdia repeatedly mentions ancient terms, including mythical, historical, and geographical names. These mentions are more sporadic, fragmentary in nature and are not used to build a narrative, although they reveal that the ancient culture has had a significant influence on *The Abduction of the Moon* as well.

K. Gamsakhurdia mentions a number of mythical scenes in this novel: for example, the scene of Oreitia's abduction by Boreas;¹⁹⁴⁷ the creation of the oracle of Zeus in Dodona¹⁹⁴⁸; the wrestling match between Hercules, i.e. Heracles, and Antaeus, the son of Poseidon,¹⁹⁴⁹ The myth about Laocoön, which he perceives and reproduces in a very interesting and original way showing Laocoön, as well as the human race in general, being choked by their sins. K. Gamsakhurdia perceives and considers the serpents choking Laocoön and his children as passions, sins that suffocate people spiritually and mentally.¹⁹⁵⁰

We see Laocoön's image and K. Gamsakhurdia's contemplation of coiled snakes as a habit, a passion, a sin in another episode as well. The writer points out that we humans are as possessed by the "morality of our fathers and grandfathers" as Laocoön and his children were possessed by the snakes wrapped around them.¹⁹⁵¹

K. Gamsakhurdia mentions the ancient Tyche, the deity of fate, in two instances in *The Abduction of the Moon*. In both cases, this reference is rather fragmentary and the author

¹⁹⁴⁶ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 365 (in Georgian).

¹⁹⁴⁷ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 319 (in Georgian).

¹⁹⁴⁸ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 85 (in Georgian).

¹⁹⁴⁹ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 295 (in Georgian).

¹⁹⁵⁰ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 308 (in Georgian).

¹⁹⁵¹ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 705 (in Georgian).

perceives Tyche merely as a term denoting fate ("If you accidentally bump into someone you know in Paris, it is surely Tyche's making").¹⁹⁵²

Many mythical terms are used for comparison: for example, it is mentioned that "Tarash Emkhvari wandered around like Tantalus (Tantalos)";¹⁹⁵³ the horses, Gunter, and Arabia were as well suited and complementary to each other as were the Dioscuri to the chariot of Apollo,¹⁹⁵⁴ the courteousness of the Khevsurians is compared with the Roman senators;¹⁹⁵⁵ the clouds are the color of the golden fleece;¹⁹⁵⁶ the emergence of nature as wild is described by the term "Pan-like", thereby highlighting its disorderliness and wildness;¹⁹⁵⁷ and the great oak, on which the enemies nest, is twice compared to the oak of Dodona, famous in antiquity;¹⁹⁵⁸ in Dodona, in Epirus, in the north-west of ancient Greece, there was an ancient Hellenic oracle, which according to Herodotus (Hist. 2, 54-57) dated back to as early as the 2nd millennium BC, while Homer also speaks about the oracle of Zeus in Dodona (Iliad, XVII, 233-235; Od. XIV, 327-328). According to Aristotle, it was in Dodona that the Hellenes were born. And according to Greek beliefs, the oracle of Zeus was erected in Dodona by the mythical Deucalion and Pyrrha (Plut. Vit. Pyrrhos). Strabo's accounts, however, ascribe the erection of the oracle in Dodona to the Pelasgians (7,7). K. Gamsakhurdia is familiar with Strabo quite well and often cites him as a source. It is possible that his interest in Dodona was caused by the fact that through Strabo he knew about the connection of this oracle to the Pelasgians, an ancient, less studied, non-Greek culture, which some scholars associate with the preGeorgian world (mainly linguistically).

The Abduction of the Moon reveals K. Gamsakhurdia's deep familiarity with the ancient literature and culture. He repeatedly mentions various characters and scenes from ancient literature. While talking to the character of Konstantine Gamsakhurdia, Tarash

¹⁹⁵² *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 285, p. 429 (in Georgian).

¹⁹⁵³ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 88 (in Georgian).

¹⁹⁵⁴ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 156 (in Georgian).

¹⁹⁵⁵ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 391 (in Georgian).

¹⁹⁵⁶ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 725 (in Georgian).

¹⁹⁵⁷ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 519 (in Georgian).

¹⁹⁵⁸ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 329, p. 552 (in Georgian).

Emkhvari mentions that he prefers the mountain to the sea, because it is wilder, more primordial and natural. At the same time, he mentions that "the sea at the time of Odysseus" was different. He refers to Homer's *Odyssey*, the main plot of which is connected with the sea voyages, wanderings and adventures of its main character, Odysseus. It is for this reason that Tarash associates the sea of Odysseus, based on the plot of *the Odyssey* with Odysseus's adventurous, interesting, and naturally wild character.¹⁹⁵⁹

It seems that K. Gamsakhurdia knows the *Odyssey* quite well, and perceives it as a typical sea poem because of its plot. In other words, he associates this epic with the sea and the aesthetics of the sea. An essential attribute of Tarashi's sea voyage is the reading of *the Odyssey* (referred to in the text by the name of its main character Odysseus, not in the form of the *Odyssey*).¹⁹⁶⁰ In addition, it is specified that he was reciting the tenth song and mentions King Aeolus.

One of the chapters, "The Colchian Night", begins with the epigraph from Lucian's "Epistles from Pontus" (*Epistolae Ex Ponto*): "The Colchian poison is smoldering inside you like the cauldron in which it is prepared." Tarashi remembers Pindar's poem in Svaneti when he is getting acquainted with local traditions.¹⁹⁶¹ Apparently, K. Gamsakhurdia is well familiar with Lucian and Pindar quite well because he quotes them directly.

He also mentions Hippocrates, although in a more general context, as the father of medicine, whom European scientists heed to this day and read his writings.¹⁹⁶²

K. Gamsakhurdia also mentions ancient artists Phidias and Praxiteles as well as Phryne, Praxiteles's beloved woman.¹⁹⁶³ He also lists geographical terms, including Heliopolis, which must mean the Hellenic city of Heliopolis in Egypt. While walking through Rome, it is mentioned that the obelisk was brought to Rome from the Sun Temple of Heliopolis.¹⁹⁶⁴

¹⁹⁵⁹ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 329, p. 508 (in Georgian).

¹⁹⁶⁰ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 329, p. 368 (in Georgian).

¹⁹⁶¹ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 329, p. 443 (in Georgian).

¹⁹⁶² *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 329, p. 428 (in Georgian).

¹⁹⁶³ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, pp. 219-220, p. 288 (in Georgian).

¹⁹⁶⁴ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, pp. 219-297 (in Georgian).

The ancient equivalent of the Black Sea, the Euxine Pontus, is also mentioned; it is referred to as a treacherous sea.¹⁹⁶⁵ Ancient toponyms, such as Forum Romanum, the center of Rome, as well as the ancient Italian cities of Pompeii and Messina are mentioned during the trip to Italy.¹⁹⁶⁶ In another episode, he again mentions the Forum Romanum and the nearby Capitoline Museum, which was located on Rome's historic Capitoline Hill.¹⁹⁶⁷

Among the geographical terms are Corinth and the Corinth Canal, which was one of the most important transport arteries on the Isthmus of Corinth connecting with the Aegean Sea.¹⁹⁶⁸ In a letter to Ellen Ronser, Tarashi describes a potential route that a person could have taken from Italy to Colchis, West Georgia. He mentions the Corinth Canal and the Aegean Sea precisely in this context, as part of this possible route.

An important episode deals with Tarashi listing the cities where great cultures of global importance were born. This list includes ancient Athens and Rome, medieval Venice and Florence, alongside modern Paris and Oriental cities.¹⁹⁶⁹

K. Gamsakhurdia often mentions mythical names as well. The girl who ran in front of Arabia horse and was frightened and simultaneously filled with admiration for the horse, is compared to the frightening of the fairy by the Greek mythic Pan, as "depicted in the ancient Greek frescoes".¹⁹⁷⁰

Young Tatia touching or caressing her aunt Tamar and the feeling caused by this touch is compared to the feeling of Eros entering the body.¹⁹⁷¹ To express passionate, temperamental character, K. Gamsakhurdia often uses the term Bacchic, deriving from Bacchus, the Roman version of Dionysus.¹⁹⁷² The same episode contains a discussion of Nietzsche, who is compared to the crucified Dionysus. The premise underlying Nietzsche's

¹⁹⁶⁵ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, pp. 219-369 (in Georgian).

¹⁹⁶⁶ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 554 (in Georgian).

¹⁹⁶⁷ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 562 (in Georgian).

¹⁹⁶⁸ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 559 (in Georgian).

¹⁹⁶⁹ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 691 (in Georgian).

¹⁹⁷⁰ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 126 (in Georgian).

¹⁹⁷¹ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 282 (in Georgian).

¹⁹⁷² *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 287 (in Georgian).

comparison with Dionysus is that "his mad hatred was disconnected from the highest love." Consequently, like Dionysus, Nietzsche is a figure revealing radical, emotional context of extreme feelings.

In *The Abduction of the Moon*, K. Gamsakhurdia also mentions several mythical characters. For example, Tarash saw the statues of Venus (mentions as Venera) and Persephone in the Capitoline Museum.¹⁹⁷³ In the episode where the author refers to the Black Sea by its ancient name of Euxine Pontus, he notes that since ancient times this sea was known as the treacherous sea because of its storms and bad weather. K. Gamsakhurdia connects bad weather and sea turbulence with the name of Poseidon and notes that the turbulence means that Poseidon is quaking the underworld.¹⁹⁷⁴

The beautiful flower on the plain of Colchis is called the Colchian fairy, Colchian nymph (ნიმფე კოლხიკე Nymphaea Colchica).¹⁹⁷⁵ When the man called Zvambaia dies in Abkhazia, the author compares the crying of the mourners to the Greek chorus (he refers to it as Khoros).¹⁹⁷⁶

Particularly interesting from this point of view is the episode when the author discusses his contemporary European culture and the ancient civilization. According to his evaluation, European culture is more "feminine". At the same time, he mentions that European art had often praised women, for example, Madonna. Woman is the main muse for European culture. And then he compares his contemporary European culture with antiquity and comments that ancient culture was more masculine, more virile. He names god Apollo, the god of light and beauty, as a symbol of the masculinity of ancient culture.¹⁹⁷⁷

Like in his other works, in *The Abduction of the Moon*, Eros, especially in the Platonic sense, is of key importance for K. Gamsakhurdia. In this novels as well, the author describes Eros as madness. He compares Eros with a frantic and cruel hunter and considers that there

¹⁹⁷³ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 311 (in Georgian).

¹⁹⁷⁴ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 369 (in Georgian).

¹⁹⁷⁵ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 427 (in Georgian).

¹⁹⁷⁶ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 661 (in Georgian).

¹⁹⁷⁷ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, p. 624 (in Georgian).

is no place for tenderness in Eros and that he does not necessarily bring happiness. On the contrary, he calls him more callous and braver than death, greedy, and always wanting love. He compares him to a ram, who constantly strives to fight, wrestle, win, tame the untamable, and feels better in the dark, intoxicated by dreams, than in the light. Here, light should stand for rationality, logic, and the Apollonian principle, which in essence opposes madness, insanity, and Dionysian irrationality.¹⁹⁷⁸

K. Gamsakhurdia sometimes uses Eros as a synonym for love without any philosophical undertone. He even uses it as a synonym for love. For example, he notes that Eros strolls in the dark alleys full of couples. This is followed by a phrase that must be explained either by the influence of the Soviet censorship, or by K. Gamsakhurdia's sincerely critical attitude towards the Europe of his time. In particular, he notes that as a result, millions are born, who will join the "countless hordes of slaves in European factories". In the 19th century, the Industrial Revolution created a new social class, the workers, who, in the context of rapid urbanization and limited rights, had a rather hard life with long working hours, difficult working conditions, few rights and meager reimbursement. Socialist themes are very popular in European literature of this period. If K. Gamsakhurdia does not write under the influence of Soviet censorship, he must be follow this trend when referring to European workers as "factory slaves".

The reception of antiquity is often found in Konstantine Gamsakhurdia's another novel, and in this case as well several key directions should be singled out. Most interestingly, in *Davit the Builder*, unlike his other works, K. Gamsakhurdia especially often attests and mentions Plato and Aristotle. The novel describes the so-called "Golden Age" of Georgia, which is characterized by cultural and intellectual rise as well, and in this context, a direct connection with the ancient heritage, especially with ancient philosophy, becomes a necessity. Plato and Aristotle create a necessary prerequisite for education and wisdom in the

¹⁹⁷⁸ *Abduction of the Moon*. Vol. I. 1958, pp. 674-675 (in Georgian).

novel. Characters, including David himself, read their texts, discuss, quote, and talk about individual ideas of these philosophers.

The direct connection of Georgia, as one of the leaders of the European and Christian world (David the Builder creates this conceptual foundation - this idea was put into action during his rule), with the ancient heritage is an important idea for K. Gamsakhurdia, as well as for the works of other authors created about this period. David's state consolidates both the Christian and ancient traditions the best embodiments of which are Plato and Aristotle. In this regard, another particularly important image is David the Builder's aunt, Queen Mariam, the representative of the Bagration dynasty and Byzantine queen, the wife of the emperors Michael VII and Nikephorus III. The connections with Byzantium as the leader of Christendom and the continuation of the ancient tradition add weight to the ambition of David and Georgia of his time.

This is especially important at the educational level. The protagonists, the main characters, the novel have their education founded on ancient philosophy. It is also worth noting that, as can be seen from the work, K. Gamsakhurdia does not merely mentions Plato and Aristotle, these ancient philosophers are not only symbols for him, but he knows their works quite deeply and even discusses their ideas in the work.

The most frequently referenced source in the novel is Plato's *Symposium*. Mariam comments that Anna Comnena (the daughter of the Byzantine emperor Alexios Komnenos and a historian herself) made her fall in love with Plato's *Symposium*, which voices the idea of the death of soul and its rebirth, return.¹⁹⁷⁹

In another scene, Queen Mariam is reading Plato's *Symposium*, received from Anna Comnena as a gift, to Dedisimedi. It is emphasized that Mariam is reading in Greek. Knowledge of Greek is a necessary prerequisite to being educated, especially for the queen of Byzantium. Mariam reads an excerpt from the *Symposium*, which deals with the issue of love

¹⁹⁷⁹ *David the Builder*, K. Gamsakhurdia. Selected Works in 8 Volumes. Vol. IV. Tbilisi, 1962, p. 224 (in Georgian).

and which discusses the example of the mythical Alcestis teaching that lovers should be ready to give their lives for each other.¹⁹⁸⁰ In this case, K. Gamsakhurdia resorts to the words of Phaedrus of Athens, Socrates' adherent and friend, from Plato's *Symposium* (Symp. 179 c-180 b). Through the words of Plato's Phaedrus, Gamsakhurdia voices the idea which serve as one of the main motives throughout his entire creative work. Namely, that love, Eros, is the greatest and most powerful god, and therefore sacrificing oneself for love is an act that should please the gods.

Mariam returns to Plato's *Symposium* and voices this idea in another episode of the novel. This time, she reads a passage from the *Symposium* to Gvantsa about couples and lovers going to war and fighting together. Mariam likes and supports Plato's idea of organizing a state in which lovers, beloveds, will fight together. Plato's idea is also supported by the historical context of the war between Thebes and Sparta, in which Pelopidas (mentioned in the form of Pelopias) defeated the Spartans with exactly such an army of lovers.¹⁹⁸¹ Pelopidas was a Theban strategos of the first half of the 4th century BC, who, together with Epaminondas, brought several important victories to Thebes, including the Battle of Leuctra against Sparta (371 BC).

In this episode, it is exactly the battle of Leuctra between Sparta and Thebes (371 BC) and participation of the so-called holy squad of Thebes (Ἱερός Λόχος) in it that K. Gamsakhurdia must be referring to. Ancient sources recurrently report about the so-called "Holy squad" of Thebes. The most famous among those reports belong to Plutarch (Biography of Pelopidas) and Xenophon. The "Holy squad" of Thebes included 150 couples. According to the most widespread opinion, these were male couples, at any rate, Plato mentions this historical story in the *Symposium* in the context of homosexual love (more precisely, love in general), although in K. Gamsakhurdia's work the context is different - Queen Mariam reads to two different characters, young women, Dedisimedi and Gvantsa,

¹⁹⁸⁰ *David the Builder*. Vol. IV. 1962, p. 301 (in Georgian).

¹⁹⁸¹ *David the Builder*. Vol. IV. 1962, pp. 348-349 (in Georgian).

from the perspective of the idea of sacrificing oneself for love, citing as an example Alcestis, a mythical character, a woman who, according to Euripides's eponymous tragedy (*Alcestis*), sacrificed herself to save the life of her husband. It is unknown, at least it is not clear from the work whether K. Gamsakhurdia knew that the "Holy Squad" of Thebes consisted of homosexual couples and deliberately changed the context, turning this historical story into an example of the power of love, an example of self-sacrifice for love, or he simply follows Plato's *Symposium* and resorts to it without knowing about the "Holy squad" of Thebes in detail. It is difficult to affirmatively discuss this issue. However, considering the fact that K. Gamsakhurdia is very well familiar with ancient literature and culture, including Plutarch, it is more likely that we must have to do with the first option when the author intentionally changes the context and uses the historical story to promote his construal.¹⁹⁸²

The work shows a peculiar confrontation between the Christian and pre-Christian Greco-Roman worlds. Queen Mariam is reprimanded for bringing the books of Plato and Aristotle.¹⁹⁸³

And, in another episode, it is directly stated that the church perceives Plato as a "pagan" and considers his teachings dangerous. Michael Pselos, a medieval Byzantine monk and philosopher who is a character in the work, is criticized for his approval and support of Plato. Moreover, Plato's supporters and adherents are also referred to as heretics, who should be excommunicated from the church.¹⁹⁸⁴

Plato is also read by various characters in other parts of the text.¹⁹⁸⁵ Interestingly, in one episode, Queen Mariam reads Plato's "Sympizon" („სიმპიზონი“). It is clear that K. Gamsakhurdia distorts the Greek name of Plato's dialogue. "Sympizion" can be most easily connected with Plato's *Symposium*, i.e. *Feast*, mentioned in the novel previously. What is

¹⁹⁸² Regarding this, cf. P. W. Ludwig. *Eros and Polis: Desire and Community in Greek Political Theory*. Cambridge, 2002; L. Compton. ['An Army of Lovers' - The Sacred Band of Thebes](#). *History Today*. 44 (11). 1994, pp. 23-29.

¹⁹⁸³ *David the Builder*. Vol. IV. 1962, pp. 348-349 (in Georgian).

¹⁹⁸⁴ *David the Builder*. Vol. IV. 1962, p. 474 (in Georgian).

¹⁹⁸⁵ *David the Builder*. Vol. IV. 1962, p. 599, p. 485 (in Georgian).

not clear, however, is why K. Gamsakhurdia uses two parallel forms – the Georgian term “Feast” *and* its Greek equivalent "Symposium" in the distorted "Sympozion" form.

In addition to *Symposium*, the work also references another dialogue of Plato – *Crito*. In particular, it is mentioned that Clement of Alexandria, Christian figure of the 2nd century AD, quoted Plato, and specifically his *Crito*.¹⁹⁸⁶ The novel highlights the central and perhaps the most important tenet of Plato's philosophical doctrine that "the body is a prison of the soul".¹⁹⁸⁷ It seems that in this case this passage refers to Plato's dialogues *Timaeos* (44d), which states that the soul resides in the human body. It is possible that this passage from K. Gamsakhurdia's discussed novel had been influenced by some other dialogue (such as *Phaedon*), since Plato discusses the immortality of the soul in many of his dialogues. However, in *Timaeos*, he underscores that¹⁹⁸⁸ the soul resides in the body.

Interestingly, if the main focus of the first part of the work is Plato and reading Plato, in the second part, various characters are already reading Aristotle, and it is the latter who is considered the necessary condition for wisdom and education. For example, the king silently reads Aristotle at night.

David reads Aristotle, and Aristotle's definition of love in particular, in another episode of the novel as well, while in Kldekari.¹⁹⁸⁹ The Prince and Niania also read Aristotle,¹⁹⁹⁰ while Makharia reads Aristotle's *Organon*.¹⁹⁹¹

One would wonder how it can be explained that in the first part of the work, Plato is the philosopher who defines wisdom and education, while in the second part, Plato is replaced by Aristotle. At the same time, in the same context or passage, these philosophers are mentioned only once. Nor are Plato and Aristotle mentioned one after the other in different episodes. As a matter of fact, the first part mentions only Plato, while in the second

¹⁹⁸⁶ *David the Builder*. Vol. IV. 1962, p. 599, p. 475 (in Georgian).

¹⁹⁸⁷ *David the Builder*. Vol. IV. 1962, p. 599, p. 717 (in Georgian).

¹⁹⁸⁸ *David the Builder*. Vol. IV. 1962, p. 246 (in Georgian).

¹⁹⁸⁹ *David the Builder*, K. Gamsakhurdia. Collection of Works. Vol. III. Tbilisi, 1960, p. 389 (in Georgian).

¹⁹⁹⁰ *David the Builder*, K. Gamsakhurdia. Collection of Works. Vol. III. Tbilisi, 1960, p. 92 (in Georgian).

¹⁹⁹¹ *David the Builder*, K. Gamsakhurdia. Collection of Works. Vol. III. Tbilisi, 1960, p. 340 (in Georgian).

only Aristotle. Perhaps this can be explained by the possibility that the author himself was interested and inspired first by Plato, at different stages of his life and work, while working on the first part of the novel, and then, while writing the second part of the novel, by Aristotle.

But this might just as well be just an artistic design and the author simply placed these perhaps two greatest thinkers of antiquity into different parts of the novel.

In addition to Plato and Aristotle, the work contains three references to Epicurus (referred to in the form of Epicureus), a Greek philosopher who is considered to be the founder of Epicureanism. It is even mentioned that in some cases Epicurus is honored even more than Plato, as they feel more affinity to his doctrine.¹⁹⁹²

On another occasion, the author notes that Epicurus is the greatest sage because he gave us the concept of eudaimonia, happiness, well-being.¹⁹⁹³ Epicureanism preaches serenity of the soul, inner peace towards external passions, including through indifference and detachment from fear. Apparently, K. Gamsakhurdia is familiar with this doctrine and its main ideas (perhaps he is familiar with Lucretius's *On the Nature of Things*, one of the most important ancient texts on Epicureanism) and agrees with it. Interestingly, the understanding of eudaimonia, with its ethical and philosophical conceptual foundation, is not exclusively the product of Epicureanism. Eudaimonia is discussed by Socrates, Plato and Aristotle. However, K. Gamsakhurdia associates eudaimonia with Epicureanism.

As already noted above, the novel describes a number of scenes when characters read the works of ancient Greek philosophers. Interestingly, in many cases it is mentioned that their works are read silently, secretly, covertly. This should be due to a peculiar cultural and civilizational conflict between the Christian culture typical for the Middle Ages and the ancient, pre-Christian Greco-Roman culture. In *David the Builder*, Georgia of that period unites both of these civilizations, however different they might be. Cognizance of the

¹⁹⁹² *David the Builder*, K. Gamsakhurdia. Collection of Works. Vol. III. Tbilisi, 1960, p. 472 (in Georgian).

¹⁹⁹³ *David the Builder*, K. Gamsakhurdia. Collection of Works. Vol. III. Tbilisi, 1960, p. 533 (in Georgian).

ancient culture and philosophy, in itself, seems to partially oppose the dispositions of that time, on the other hand, however, ancient culture and education are a necessary condition for wisdom and intelligence. All the protagonists of the novel know or are learning the ancient philosophical and intellectual heritage, and Plato and Aristotle in the first place.

In addition to Plato and Aristotle, the novel frequently refers to Homer and his poems. Queen Mariam knows the *Iliad* well and recites quotes from it by heart, in particular, the first song, when the priest Chryseis (referred to in the works as Khryze) admonishes Apollo.¹⁹⁹⁴

K. Gamsakhurdia quotes Homer, this time the *Odyssey*, in another case as well in great detail and depth. In particular, he recalls the pomegranate tree planted by Aphrodite in the kingdom of the Phaeacians.¹⁹⁹⁵ Apparently, K. Gamsakhurdia has a detailed knowledge of Homer's works. Queen Mariam calls Homer a magician god.¹⁹⁹⁶

‡ In the novel, the author repeats the proposition that he voices in his other works. In particular, he emphasizes the importance of the poet, the creator, and notes that neither Homer nor Odysseus (referred to as Odysseus the king of Ithaca) would have made their name in history if Homer had not been their panegyrist.¹⁹⁹⁷ In another episode he returns to the same idea, commenting that it is debatable who is more important, Homer or Achilles, Alexander or Aristobulus.¹⁹⁹⁸ According to K. Gamsakhurdia, an artist, a poet, a person who preserves in his art for future generations a specific story or a historical figure, with his/her achievements and historical deeds, is no less if not more important than the hero of these very historical processes. That is why he believes that the historical greatness of Alexander is created by those sources and authors who preserved the story about him to us and praised him. Interestingly, in this context, he mentions Aristobulus (Aristobule), Alexander's historian, although his work has not reached us. Aristobulus is only fragmentarily preserved

¹⁹⁹⁴ *David the Builder*, K. Gamsakhurdia. Collection of Works. Vol. III. Tbilisi, 1960, p. 204 (in Georgian).

¹⁹⁹⁵ *David the Builder*, K. Gamsakhurdia. Collection of Works. Vol. III. Tbilisi, 1960, p. 532 (in Georgian).

¹⁹⁹⁶ *David the Builder*, K. Gamsakhurdia. Collection of Works. Vol. III. Tbilisi, 1960, p. 142 (in Georgian).

¹⁹⁹⁷ *David the Builder*, K. Gamsakhurdia. Collection of Works. Vol. III. Tbilisi, 1960, p. 726 (in Georgian).

¹⁹⁹⁸ *David the Builder*, K. Gamsakhurdia. Collection of Works. Vol. III. Tbilisi, 1960, p. 469 (in Georgian).

in the works of other historiographers. However, as in many other sections, in this case as well, it is clear that K. Gamsakhurdia knows ancient literature, culture and history thoroughly, from the inside, and not superficially. In the context of Alexander, he mentions not Plutarch, or any other famous author about Alexander, but Aristobulus.

Homer and Achilles are mentioned in the same context. Achilles and Alexander are mentioned together, which allows us to conclude that he perceives the Trojan War and the *Iliad* created around it as a historical reality. Homer is an important source of inspiration for K. Gamsakhurdia. Constantine Porphyrogenitus, the future emperor of Byzantium (913-959) is compared to Menelaus.¹⁹⁹⁹

K. Gamsakhurdia also notes that none of the achievements of other greatest historical figures has stood the test of time. He mentions Constantine the Great and Alexander in particular, of whose historical legacy nothing has survived.²⁰⁰⁰ Next to these historical figures he mentions Troy and Rome, the cities that also failed to stand the test of time and fell. As already mentioned above, it is clear from this episode as well that Troy and the Trojan War represent a historical dimension and a historical past for K. Gamsakhurdia. He puts Rome and Troy, that is, the historical city and a city, on which the only confirmed source at hand is Homer's imaginative epic (the archeological city is not precisely identified with Homer's Troy. This is still a subject of research and discussion), on the same level. This should be specially emphasized considering that in the early twentieth century there was great skepticism regarding the attribution of the Homeric epic to the historical past. The historical context of Homer's poems was especially questioned by the German scientific school, which K. Gamsakhurdia knew very well. K. Gamsakhurdia does not follow this path - for him the Trojan War is a historical reality, and *the Iliad* is a reflection of this reality.

¹⁹⁹⁹ *David the Builder*, K. Gamsakhurdia. Collection of Works. Vol. III. Tbilisi, 1960, p. 114 (in Georgian).

²⁰⁰⁰ *David the Builder*, K. Gamsakhurdia. Collection of Works. Vol. III. Tbilisi, 1960, p. 532 (in Georgian).

It is also interesting that, in this episode, K. Gamsakhurdia mentions Alexander and Constantine together as two symbols of worldly glory and historical achievement that could not endure time. Alexander is often used as a symbol of this sort. As the greatest conqueror of antiquity, he was often cited in ancient literature as well as in its later reception and in European literature as an example of how even the greatest achievements, greatest conquests and empires end very soon. Alexander is the best example of this because his empire fell apart immediately after his death. It is strange to mention Constantine in this context, as this Roman emperor is not usually mentioned in this context. Constantine the Great was never a conqueror. His main historical achievement is first to grant Christianity legal status in the Roman Empire and then to declare it as the official religion of the Empire. Constantine's historical achievement has indeed stood the test of time and has preserved to this day. In this regard, referring to the example of Constantine besides Alexander looks strange and unusual.

In his novels, K. Gamsakhurdia develops two main motifs: on the one hand, it is believed that Georgia, even the mediaeval Georgia of the so-called Golden Age, continues the ancient tradition and draws on the ancient heritage, in other words, it is the leader of European, Western, Christian culture, while on the other hand, to some extent, it seems to oppose the traditional mediaeval Christian culture and antiquity. In some cases, the characters representing medieval Georgia seem to prefer ancient culture to the Christian one (for example, reading Thucydides instead of Psalms).

K. Gamsakhurdia very often employs Greek and Roman mythical names and symbols. He obviously knows ancient mythology very well. He mentions the myth of Pandora;²⁰⁰¹ the myth of the Argonauts and their arrival in Colchis and the capture of the Golden Fleece;²⁰⁰² elsewhere, he notes that it was the myth of Prometheus and binding Prometheus to the Caucasus, pursuant to the myth, that made ancient Colchis the object of worldwide attention.²⁰⁰³ For Gamsakhurdia, his contemporary Colchis, Western Georgia, continues and

²⁰⁰¹ *David the Builder*, K. Gamsakhurdia. Collection of Works. Vol. III. Tbilisi, 1960, p. 325 (in Georgian).

²⁰⁰² *David the Builder*, K. Gamsakhurdia. Collection of Works. Vol. III. Tbilisi, 1960, p. 367 (in Georgian).

²⁰⁰³ *David the Builder*, vol. IV, p. 465 (in Georgian).

is the successor of the cultural tradition of ancient Colchis;²⁰⁰⁴ In this context, he mentions the mythical Medea and then notes that like Medea, Colchian women are still vengeful even today.²⁰⁰⁵

Queen Mariam, one of the main characters of the work, is described almost the same way twice, in two different sections of the novel. In both cases, when describing her beauty and flawlessness, it is emphasized that even Apelles and Phidias themselves had not designed such a perfect creation.²⁰⁰⁶ Apelles and Phidias were among the greatest artists of ancient Greece. Apelles was one of the greatest painters of ancient Greece, and Phidias was a sculptor. In this case too, K. Gamsakhurdia conveys his message through ancient symbols and examples, and considers antiquity to be a certain measure, an era of perfection and development.

In the same context, Dedisimdi, another character of the work, a young woman, is twice compared to ancient mythical or historical characters. In one case, the author compares her to Phryne, the beloved woman of Praxiteles, also a greatest Greek artist²⁰⁰⁷ and in the other case she is compared to Aphrodite.²⁰⁰⁸

The author mentions Himeros, one of the Erotes, the deity of love, who he also compares to Queen Mariam.²⁰⁰⁹ Himeros is also mentioned in a different context – such a paradigm, for example, of conveying thoughts through mythical symbols seems typical for the author: "When Himeros wounds a young man's heart, he frequents the vineyards of Bacchus"²⁰¹⁰ – subsequently, when the god of passionate love Himeros captures a human heart, i.e. falls in love, then he starts drinking, and is often not sober, and this phenomenon is conveyed by the Roman name of Bacchus, Dionysus. One vessel has a depiction of Diana,

²⁰⁰⁴ *David the Builder*, vol. IV, p. 465, pp. 715-716 (in Georgian).

²⁰⁰⁵ *David the Builder*, vol. IV, p. 527 (in Georgian).

²⁰⁰⁶ *David the Builder*, vol. IV, p. 109, p. 536 (in Georgian).

²⁰⁰⁷ *David the Builder*, vol. V, p. 138 (in Georgian).

²⁰⁰⁸ *David the Builder*, vol. V, p. 223 (in Georgian).

²⁰⁰⁹ *David the Builder*, vol. III, p. 654 (in Georgian).

²⁰¹⁰ *David the Builder*, vol. III, p. 649 (in Georgian).

or the Greek Artemis,²⁰¹¹ while the revelry/feast in the camp is described by the term "Lucullusian", after the wealthy Roman general Lucullus and his famous feasts, about whom Plutarch tells us in his *Parallel Lives*.²⁰¹²

Interestingly, K. Gamsakhurdia mentions the goddess Artemis depicted on Greek vases and dishes (mentioned in the form of Artemida) in the second part of the work as well, although unlike the more Romanized form of Diana of the first part, in the second part the Greek Artemis is used.²⁰¹³ It is not clear why he uses two different versions of the name of the same goddess in the same context.

One of the main motifs in the second part of the novel is the juxtaposition of Cupid and Mars. These two symbols represent the alternation between war and peace, conflict and reconciliation. War is represented by Mars, through the Romanized name Ares, the Greek god of war. K. Gamsakhurdia describes war as "the blood-thirsty Mars taking up the sword."²⁰¹⁴ The characters are always wary of war and prefer Cupid, the Romanized name for Greek Eros. They note that Cupid's kiss is sweeter, "Alas, if Mars should overcome Cupid." Whereas, in another passage, it is mentioned that Mars and Cupid, war vs peace, rivalry vs friendship and love are two different, opposing, mutually exclusive principles.²⁰¹⁵

The initiation of war and conflict is referred to as the victory of Mars, while reconciliation and peace represent the triumph of Cupid.²⁰¹⁶

In addition, K. Gamsakhurdia often uses ancient mythical terms for comparison, as symbols. For example, Mekhti is compared to the Cyclops/Kiklops,²⁰¹⁷ and the angry Katai is compared with Cerberus/Kerberos;²⁰¹⁸ the situation is which bishops and princes find

²⁰¹¹ *David the Builder*, vol. III, p. 395 (in Georgian); vol. V, p. 411, p. 24 (in Georgian).

²⁰¹² *David the Builder*, vol. III, p. 596 (in Georgian).

²⁰¹³ *David the Builder*, vol. IV, pp. 127-128 (in Georgian).

²⁰¹⁴ *David the Builder*, vol. IV, p. 215 (in Georgian).

²⁰¹⁵ *David the Builder*, vol. IV, p. 215, p. 225, p. 229, p. 234 (in Georgian).

²⁰¹⁶ *David the Builder*, vol. IV, p. 301 (in Georgian).

²⁰¹⁷ *David the Builder*, vol. IV, p. 268 (in Georgian).

²⁰¹⁸ *David the Builder*, vol. V, p. 148, p. 698 (in Georgian).

themselves is compared with being between Scylla and Charybdis;²⁰¹⁹ drinking, drunkenness symbolically means being at the service of Bacchus;²⁰²⁰ and, falling in love and passion are described as "Eros causing to become frivolous"²⁰²¹ [or as "inhabiting the corpse of Eros".²⁰²²]K. Gamsakhurdia uses this term multiple times in his other works as well.

The Black Sea is referred to by its ancient name of Euxine Pontus, and the storm at sea is associated with Poseidon according to the Greek mythic tradition, as a manifestation of his wrath.²⁰²³ The commencement of the grape harvest is associated with Bacchus/Dionysus and is also connected with the ancient Greek tradition to begin the festival of Bacchus, or Dionysus, exactly at the time of the harvest.²⁰²⁴

K. Gamsakhurdia recounts the ancient mythical and geographical term "Pillars of Hercules". This term was used to refer to the Strait of Gibraltar, the extreme west of the European world. K. Gamsakhurdia refers to the whole world as an area from the walls of China to the Pillars of Hercules. By doing so, he perceives antiquity as follows - the Greco-Roman world referred to the world known to it as the space extending from India up to the Pillars of Hercules. India was the farthest eastern point known to the Greco-Roman world after Alexander's campaign, and the Pillars of Hercules were the farthest western point. Konstantine Gamsakhurdia, on the other hand, perceives the world from China to Gibraltar/Pillars of Hercules.²⁰²⁵

Similar to the *Abduction of the Moon*, in *Davit the Builder* as well, K. Gamsakhurdia mentions Tyche, ancient Greek deity of fate, destiny. The author perceives Tyche as synonymous with randomness and uses her in this context.²⁰²⁶

²⁰¹⁹ *David the Builder*, vol. IV, p. 373 (in Georgian).

²⁰²⁰ *David the Builder*, vol. IV, p. 411, p. 530 (in Georgian).

²⁰²¹ *David the Builder*, vol. IV, p. 529 (in Georgian).

²⁰²² *David the Builder*, vol. IV, p. 110 (in Georgian).

²⁰²³ *David the Builder*, vol. IV, p. 662, p. 663 (in Georgian).

²⁰²⁴ *David the Builder*, vol. IV, pp. 131-132 (in Georgian).

²⁰²⁵ *David the Builder*, vol. IV, p. 464 (in Georgian).

²⁰²⁶ *David the Builder*, vol. IV, p. 703 (in Georgian).

K. Gamsakhurdia resorts to the reception of antiquity in another of his novel as well, *The Right Hand of The Grand Master*, albeit in a relatively smaller amount and on a smaller scale. Like in his other novels, in this work as well, we see a confrontation between Christianity, the dominant religion of medieval Georgia (George I reigned between 1014 and 1028), and antiquity. Catholicos explains the decline and fall of Athens and Rome, ancient Greece and ancient Rome, as caused by their sins.²⁰²⁷

Medieval Christianity often displayed a critical approach to ancient, pre-Christian culture, perceiving it only from a religious perspective. In this regard, K. Gamsakhurdia is not original - he accurately conveys the worldview typical of a medieval cleric. K. Gamsakhurdia returns to this model of hidden or open opposition and incompatibility of ancient culture and medieval Christianity many times throughout his entire creative work.

This incompatibility can be indirectly seen in another passage as well, when the author comments on the figures of high priests and angels looking attractive and displaying "Hellenic" nudity and physical beauty next to the figures of the kings. K. Gamsakhurdia uses the term "Hellenic" to refer to ancient Greek-Roman culture as a whole and emphasizes the incompatibility of antiquity and Christianity on a cultural and aesthetic level.²⁰²⁸

Like in *David the Builder*, in this novel too he mentions Plato and his doctrine about the death of souls. It is Plato and his doctrine that Parsman Sparsi teaches the young Giorgi.²⁰²⁹ In this case too, K. Gamsakhurdia regards Plato, and ancient philosophy at large as necessary prerequisites for education and wisdom.

In this novel too, K. Gamsakhurdia quite often (in seven different episodes) refers to ancient Eros. Eros, love, is described as impetuous and impatient, born of an equally impetuous mother and a stubborn father.²⁰³⁰ He is impatient and spontaneous, and any person obsessed with Eros also has these qualities. He is a seducing god, who easily changes

²⁰²⁷ *The Right Hand of Grandmaster Constantine*, K. Gamsakhurdia. Works in eight volumes. Vol. II. Tbilisi, 1959, p. 561 (in Georgian).

²⁰²⁸ *The Right Hand of Grandmaster Constantine*, p. 541 (in Georgian).

²⁰²⁹ *The Right Hand of Grandmaster Constantine*, p. 471 (in Georgian).

²⁰³⁰ *The Right Hand of Grandmaster Constantine*, p. 711, p. 747, p. 779 (in Georgian).

his face and form, and confuses and seduces people.²⁰³¹ At the same time, Eros is characterized by laziness and inertness, due to which Eros in essence seems to oppose art and creativity, because an artist must devote and sacrifice his whole life, everything he has, his entire inner world to his creation, while an artist obsessed with Eros is as if he betrays his main mission and purpose and succumbs to the influence of this deity.²⁰³² Whoever's "body Eros enters" (an expression that K. Gamsakhurdia uses in all his novels") is no longer able to concentrate on his work, as if his hands no longer obey him. K. Gamsakhurdia usually regards Eros more as a passion. He characterizes him with the term "heartless" and notes that the natural ally of Eros is drunkenness. He was born drunk.

In addition to Eros, Bacchus/Dionysus and the Dionysian principle in general play an important role in this novel, as in his other works. Bacchus is used several times and it is interesting that while at the first stage of the author's oeuvre a more Hellenized version of god Dionysus is used, the author gives preference to a more Romanized Bacchus in his later works.

The characteristic elements of the Dionysian world, and the ancient Bacchus-Dionysus principle are Panic ecstasy, naked figures and wine;²⁰³³ The author also introduces pastoral-bucolic and wild nature aesthetics to the Greek Dionysian world. As a child, Bacchus was breastfed by leopards. Leopard, and wild animals in general, are one of the important attributes of the Dionysian world according to ancient myths. In addition, the Muses are also discussed. According to the author, the muses feel themselves well away from the city, away from people, in a pastoral-bucolic space, in the bosom of nature. It is in this space that art and inspiration are born.²⁰³⁴

²⁰³¹ *The Right Hand of Grandmaster Constantine*, p. 745, p. 936 (in Georgian).

²⁰³² *The Right Hand of Grandmaster Constantine*, p. 722 (in Georgian).

²⁰³³ *The Right Hand of Grandmaster Constantine*, p. 522 (in Georgian).

K. Gamsakhurdia mentions Bacchus in a different context as well; he calls drunkenness, feast, drinking wine as the gift sent from Bacchus, and he calls love the gift of Aphrodite. These notions are also conveyed through ancient symbols.²⁰³⁵

Expressing thoughts using ancient symbols is characteristic of all of K. Gamsakhurdia's novels, throughout his long career. *The Right Hand of the Grand Master Constantine* is no exception. For example, the author describes effeminate men as "eternally fluctuating between Hermes and Aphrodite." That is to say, they seem to look like these two ancient deities.²⁰³⁶

In this regard, we see an extremely interesting and original comparison in the description of the Soviet industrial reality (the Zahesi headlamps) and the illuminated mountain of Zedazeni, which the Iberians of antiquity considered the realm of demons and now, in the authors words, Polyphemus's light is shining upon it.²⁰³⁷ According to Homer's *Odyssey*, Polyphemus is a one-eyed Cyclops who was blinded by Odysseus. It seems that the light of Polyphemus should be understood ironically. Polyphemus cannot "see" anything, Odysseus deceives him, and then blinds him - Polyphemus is blind both mentally and physically. However, K. Gamsakhurdia seems to confuse Polyphemus with some other mythical character. He refers to him with the epithet "thousand-eyed", whereas, according to the ancient myth, Polyphemus is not thousand-eyed, but one-eyed. K. Gamsakhurdia might be deliberately interpreting Polyphemus differently when representing him as "thousand-eyed", while his light shining upon Mount Zedazeni might refer to the illumination of the mountain by modern electricity, or maybe the author implies some mythical creature (for example, hundred-eyed Argus).

²⁰³⁵ *The Right Hand of Grandmaster Constantine*, p. 689 (in Georgian).

²⁰³⁶ *The Right Hand of Grandmaster Constantine*, p. 661 (in Georgian).

²⁰³⁷ *The Right Hand of Grandmaster Constantine*, p. 461 (in Georgian).

It is also worth noting that modern research dates the story of Homeric Polyphemus structurally to the pre-Homeric era and records many similar stories at the level of myths, folklore or legends, including in Georgian folklore.²⁰³⁸

It is also important that in the same episode, the author additionally refers to the bridge over the Mtkvari near Mtskheta as Pompey's bridge, pertinent to the campaign of Gnaeus Pompeius in the Caucasus in 65 BC. This campaign has been described by many ancient sources (Plutarch, Cassius Dio) and is one of the most famous ancient historical stories that we know about the ancient Caucasus.²⁰³⁹

Kolau Nadiradze

(1895-1990)

Maia Danelia

Like with the Symbolists, Kolau Nadiradze's receptions of antiquity are mainly symbolic images related to the cycle of the Argonauts. For the most part, this theme is quite conveniently used by the poet to convey his message inconspicuously. This theme provided an opportunity to convey the glorious past of Georgia/Colchis, which they were so proud of and which in modern times also served as an impetus to believe that by being the heir to that distant past modern Georgia should have a better future.

In this article, we will examine two poems - "Orpheus's Song" and "Abkhazia". "Orpheus' Song" was written in 1937. This perhaps the most difficult year due to the ongoing repressions in Georgia was also the most difficult period in Kolau Nadiradze's life, as in that year a large part of his friends became victims of repressions. The death of Paolo Iashvili,

²⁰³⁸ cf. D. Hunt. *Legends of the Caucasus*. 2012, pp. 218-222.

²⁰³⁹ *The Right Hand of Grandmaster Constantine*, p. 462 (in Georgian).

who was driven to suicide by the system, was a particularly heavy blow to him. He was, one might say, his closest friend. His memoir "Let's Loose the Night," in which Colau recalls his arrival in Tbilisi in 1923 and meeting with Ietim Gurji, ends with the following words: "Both Titian and Yeghishe Charents became innocent victims of the 1937 Purge. Paolo was also a victim of that terrible year!". According to some reports, although Colau was not on the list of people invited to Paolo Iashvili's funeral, he was not intimidated by the machine of repression and dared come to say goodbye to his friend, which was quite a risky step to make.

"Orpheus's Song" consists of two parts: the first part describes ancient Colchis and the events that unfolded there, and the second part moves to modern times.

In the first part, we learn how the Argonauts' ship arrived in Colchis to obtain the Golden Fleece. The work points out how the Greeks were attracted by the wealth and beauty of the region, it mentions the love story of Medea and Jason, including the episode of the murder of their children, and how the heroes achieve their goal and take the Golden Fleece from Colchis.

In the second part, the poet transports us to modern reality; a new time is described, as if it is the beginning of a new era. Hope for renewal appears, and the warmth of a new life is felt, but the pathos of this part is clearly artificial, and in contrast to this, nostalgia for bygone times is more intense. This intensity is even more sharply felt in the image of Orpheus. This figure unites both parts of the poem. In the first part, Orpheus stands guard at Medea's garden and immortal melodies are heard, while in the second part, despite the fact that the poet repeats the same poetic phrase: "the sounds of the immortal song are heard," these sounds pierce Orpheus' heart.

The second part contains an eye-catching artificial phrase, most probably serving as a "camouflage" for the censor: "And the collective farmer with the valiant shoulders, / Who is the complete master of the land / Hears the sounds of the immortal song". Such phrases were

to some extent a homage paid to the propaganda of the time, but, on the other hand, they were also a cover that secured the opportunity to voice one's message in a hidden way.

In a 1933 letter to Mikhel Pataridze, Colau writes: "Dear Mikhel! The happy days when excellent poems are written and noble ideas are born probably have their own predestination. I believe that they are distinguished from other days. Their transcendental logic is the same as the act of creation and contemplation. And, of course, it would be fair for the days to have their chroniclers, if, in general terms, the cool human mind has not yet lost this supreme quality... Our "Autumn Dialogues" should be the subject of such a dreamy person's attention. A year ago, we addressed each other with two small, unexpected poems. A year ago, in the days of shared loneliness and sadness, which only our friendship and love of art soothed with its warmth, we had this idea, my dear friend, or rather, the desire, to sing each other a few songs with our voices in the whirlwind of this harsh century, and with the noble belief that we would be able to express what troubles us so much, what really torments our restless, somewhat tired thoughts."

Herewith we should also recall that Colau is the author of perhaps one of the most important poems, "February 25," which yet again points to his faith. Writing such a poem during the Soviet period meant optimism that Georgia would cope with this ordeal caused by the loss of independence on February 25, 1921.

The second poem in which we find a reception of the myth of the Argonauts is entitled "Abkhazia" that Colau wrote during his stay in Abkhazia, in 1927.

The main idea of the poem that combines several lines is love for the homeland and the expression of the delight caused by this feeling. "And I, too, am only the love, / And the song of the Georgian land!" This love is symbolized by Abkhazia, "the unknown land, the fabulous land." The poet equates Abkhazia conceptually with Colchis, which is why it is referred to with the epithet "golden." Gold, the symbol of the Golden Fleece, is mentioned in various forms in many places of the poem:

"Golden rain wets the earth,

I too hear the sound of golden rain.”

...

“Gold has poured down from above

And my body burns with gold.”

The poet also mentions the heroes of *The Knight in the Panther's Skin* who are dearest to him; he believes that the meeting of Phridon and Tariel should have taken place in this area, and from here the messenger should have head for Kajeti to bring the news of the lover.

The poet identifies himself with Orpheus – the symbolic image that is also found in "The Song of Orpheus". These two poems are very similar in terms of symbolic imagery.

“Orpheus’ song”

“Eh, bard, what was the reason you cried

When standing as sentry at Medea's garden?!”
me”

“In Abkhazia”

“As if I stood at Medea's garden

As if the skies poured myrrh out to

Here too, there is hope for a better future as well as the faith that all is not lost and that Georgia will regain its lost glory and freedom.

The poet often resorts to the symbolic images, the analogues of which can be found in Georgian reality. One such image is the confrontation of Tsotne Dadiani and Mucius Scaevola. This imagery was quite popular among the works of other writers as well, such as Grigol Abashidze and Chabua Amirejibi.

Mucius was a Roman soldier who saved Rome from the siege of Porsena in 508 BC. As the legend has it, Mucius sneaked into the enemy camp to kill Porsena. However, instead of Porsena, he killed another man. When he was captured later, he told Porsena that many Romans wanted to have the honour of killing him and that some were already in the camp. Porsena threatened to burn Mucius alive if he refused to disclose the identity of those people. Mucius put his right hand in the open fire in front of Porsena. His hand burned while no pain could be noticed. He explained that his body was useless, but his honour was not.

Porsena was so impressed by this example of fortitude that he granted Mucius freedom, began peace negotiations, and eventually lifted the siege of the city of Rome. Mucius was given the nickname Scaevola ("left-handed").

“One of them – a Georgian hero,

Extended his hands to the Roman hero... “ (“Cotne Dadiani and Mucius Scaevola”)²⁰⁴⁰

Such parallels were aimed at promoting self-sacrifice for the idea, devotion to the homeland raising national self-awareness, and awakening the nation. At the same time, recalling these examples from antiquity was the best way to make them inconspicuous to the eyes of the censor.

The correlation of the stories of the three hundred Spartans and the three hundred Aragvians in the poem entitled “Three Hundred Spartans and Three Hundred Aragvians” is an example of such juxtaposition:

“The rocky gates will come apart

By the rumbling sound of Thermopylae,

And three hundred Spartans of Thermopylae

Will come with the gust of a wind” (“Three hundred Spartans and Three hundred Aragvians”)²⁰⁴¹

Kolau mentions Tantalus in the poem entitled “My Supplication”: “And I fall again helplessly, like Tantalus...”.²⁰⁴² He is also familiar with the labour of Sisyphus whom he mentions in his 1974 memoir “Poetry Day”: in the future, researchers of history will need the labour like Sisyphus in order to sift through and reveal unmistakable, factual material in the whirlpool of historical lies, fabrications, and distortions of facts.

²⁰⁴⁰ K. Nadiradze. One volume. Tbilisi, 1971, p. 70 (in Georgian).

²⁰⁴¹ K. Nadiradze. One volume. Tbilisi, 1971, p. 74 (in Georgian).

²⁰⁴² K. Nadiradze. One volume. Tbilisi, 1971, p. 288 (in Georgian).

The poet considered Vazha and Akaki to be the kings of poetry.²⁰⁴³ In one of his memoirs, “Memories of Literary Kutaisi” (1979), he compares Akaki to Zeus descending from mount Olympus.

In conclusion, it can be said that alongside traditional terms (muses, sirens, terms related to the Argonauts cycle), Kolau’s works include historical figures and stories (the stories of Mucius Scaevola, the Thermopylae), which allowed Kolau to draw historical parallels and to connect these two worlds, which undoubtedly indicates his deep knowledge of antiquity.

Terms related to antiquity: Medea, Orpheus, Argonauts, ship (Argo), gold, Colchian gold (Golden Fleece), Sirens, man (Jason), Hellenes, Saturnalia, Hetera, Thermopylae, Three Hundred Spartans, Tantalus, Zeus, Sisyphus

Terenti Graneli

(1897/1898-1934)

Ekaterine Kobakhidze

A small but interesting trace of antiquity can be seen in Terenti Graneli’s poems, saturated with mysticism and various biblical symbols.²⁰⁴⁴

A noteworthy source for the explication of the ancient mythological figures encountered in Terenti Graneli’s poems is the “Declaration (New Mythology)” written by

²⁰⁴³ “I recall Akaki and Vazha-Pshavela walking together in the street, and them reciting poems together at the Kutaisi Theater, I remember their voices!” (K. Nadiradze. *Memories of Literary Kutaisi*. 1979 (in Georgian)).

²⁰⁴⁴ P. Kvaratskhelia. *Mysticism in the Works of Terenty Graneli*. Dissertation. Tbilisi, 2017, pp. 42-138 (in Georgian). Available online: <https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/220268/1/Disertacia.pdf> Last Viewed: 12.08.2023.

Valerian Gaprindashvili, one of the prominent representatives of the “Blue Horns”,²⁰⁴⁵ which provides a detailed account of the attitude of Georgian symbolists towards ancient mythology:

“Pan has died. Christianity has gained victory. However, poetry has used mythological images throughout the ages, albeit they did not believe in this mythology.

Aurora, Artemis, Athena, Gaia, Zeus, Apollo, Helios, Neptune, Orpheus, Eurydice, Achilles, Heracles, Niobe, the beautiful Helen, and Paris have long adorned poetry and made great contribution to it.

The Myth has gradually lost its influence.[...]

Hellenic mythology might have given more images and names to poetry than Christianity. In this sense, polytheism was more popular with poets than monotheism. Greek mythology played a decisive role in the development of plastic art and poetry, just as Christianity did in the development of the art of painting [...]

In today's poetry, the gods of the ancient world are replaced by poets. Chatterton, Rimbaud, Besiki, Machabeli, Hoffmann, Villiers de l'Isle-Adam bring no less thrill to the poets' dreams than Zeus and Apollo, Aphrodite and Athena. The poets of the past – transformed by the magic of time and place – must become not only dramatic and epic, but also lyrical images.

If poetry in the past had Apollo, now there is Giotto; the old Medusa and Gorgon have now become Edgar and Maldaror, and there is Syphilis and Bohemia.

²⁰⁴⁵ V. Gaprindashvili. Declaration (New Mythology). Dreaming Niamores. No. 7. 1922 (in Georgian). Available online:

<https://niamorebi.ge/gaprindashvili/%E1%83%93%E1%83%94%E1%83%99%C2%AD%E1%83%9A%E1%83%90%C2%AD%E1%83%A0%E1%83%90%C2%AD%E1%83%AA%E1%83%98%E1%83%90-%E1%83%90%E1%83%AE%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%98-%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%97%E1%83%9D/> Last Viewed: 12.08.2023.

If ancient poetry boasted Olympus, now there is Tsitsamuri, Birnam wood; if in ancient times there were Scylla and Charybdis, now there is Macadam; if in ancient times there were Achilles and Hercules, now there are Ophelia and Hamlet. What I am saying is not unexpected at all. There is a direct analogy with the former facts. Formerly, poets were fascinated by Greek and Roman gods and goddesses, now they are fascinated with the fantastical names of the poets from the past. Formerly, they were fascinated by Orpheus and Eurydice, now they are fascinated with Beatrice and Alighieri. In the *Divine Comedy*, Virgil is a protagonist alongside Beatrice.

Gods are replaced by poets, and new heroes substitute the ancient ones (Ophelia and Hamlet).

This is how new mythology is created, whose heroes are not gods, but poets and mannequins made by them.²⁰⁴⁶

As seen, according to the symbolist conceptual framework, ancient mythological and literary stories and figures should be replaced by new symbols in symbolist poetry.

In 1919, the "Cronos" magazine, a publication of young symbolists, published "**Fantastical Night**", a poem written by Terenty Graneli (under the pseudonym "Tsalenjikheli"), in which the poet speaks about sleepless nights spent in solitude, about the futility of life, and the poet's nightly fantasies. The poem, saturated with allegorical messages, reads:

"Right Metekhi, shattered golden Armaz,

²⁰⁴⁶ V. Gaprindashvili. Declaration (New Mythology). Dreaming Niamores. No. 7. 1922 (in Georgian). Available online:

<https://niamorebi.ge/gaprindashvili/%E1%83%93%E1%83%94%E1%83%99%C2%AD%E1%83%9A%E1%83%90%C2%AD%E1%83%A0%E1%83%90%C2%AD%E1%83%AA%E1%83%98%E1%83%90-%E1%83%90%E1%83%AE%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%98-%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%97%E1%83%9D/> Last Viewed: 12.08.2023.

Green mirage, night arch, pretty face.

The diamond is trickling down like a tear into the Pan's torrent.²⁰⁴⁷

In this excerpt from Terenty Graneli's above poem, the primary attention is drawn to "Steadfast Nyamors (Wild Goats)," which evokes an allusion to the "Dreaming Nyamors," the title of a magazine published in 1919 by Georgian modernist writers, the "Blue Horns" to be precise, and to the graphic work of Lado Gudiashvili depicted on the cover of that magazine. In relation to antiquity, the poem mentions Pan, the goat-legged deity of forests and groves in Greek mythology, the inventor of the syrinx and the companion of the nymph-loving Dionysus.

Interestingly, according to one view, the reason why symbolist writers made Pan their favourite symbol is the fact that their outstanding representative Paul Verlaine was often compared to Pan surrounded by admirers due to his appearance.²⁰⁴⁸

The "Pan" mentioned by Terenti Graneli in his poem can be perceived as a symbol of antiquity in general, because, as we saw above, the first phrase "Pan is dead" in Valerian Gaprindashvili's letter entitled "Declaration (New Mythology)" refers exactly to the "death" of ancient mythology. This, based on my observation, is supported by the phrase "destroyed golden Armazi" mentioned in the previous line of the excerpt, which generally refers to the destruction of pagan idols. Therefore, Terenti Graneli's phrase in this poem: "A diamond melts in tears caught in **Pan's** whirlpool" reflects the image of the tearful death of antiquity in the "new mythology" of the symbolists; and instead of the old symbols forever sunken in the whirlpool of antiquity, modernist "Steadfast Wild Goats/Nyamors" flash like a mirage in the endless dense forest.

²⁰⁴⁷ T. Graneli. Selected Works. Tbilisi, 1979 (in Georgian).

²⁰⁴⁸ A. Symons, P. Verlaine. The North American Review. Vol. 201. No. 714, May 1915, p. 743.

To understand the meaning of “the endless dense forest”, I think we should turn to Grigol Robakidze’s letter to “Archil Jorjadze”: “Generally speaking, poet is not only an individual, but rather a supra-individual. The parent nation lives in the soul of the poet as a wholesome individual essence and dictates to him in the realm of the unknown what he has experienced throughout the ages. Beyond his personal knowledge, a **black, dense forest of past experiences opens up, and in that endless dense forest**, the intoxicating ringing voices of the nine muses, the daughters of the great mother Mnemosyne, are heard. The poet listens to their secret noise and, entwined in the open-eyed dream of Apollo, the leader of the muses, weaves a sweet legend, weaves the truth of the myth, which the Georgian fairy tale begins to narrate with the following philosophical wisdom: “Once upon a time...”²⁰⁴⁹

The “endless dense forest” mentioned by Terenti Graneli and Grigol Robakidze bears a clear connection with Dante Alighieri’s “dense forest”, in which the creator finds himself “halfway through his life”.²⁰⁵⁰ This seems natural to us, since Valerian Gaprindashvili’s above letter states: “In the past, poets were inspired by Orpheus and Eurydice, but now they are inspired by Beatrice and Alighieri”.²⁰⁵¹ Instead of Dante’s “Panther, Lion, and Wolf”, the symbols of the “new mythology” of Terenty Graneli’s poem – “Steadfast Nyamors” – appear

²⁰⁴⁹ Gr. Robakidze. "To Archil Jorjadze" (in Georgian).

Avialable online:
<https://burusi.wordpress.com/2009/05/30/%E1%83%92%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%92%E1%83%9D%E1%83%9A-%E1%83%A0%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%98%E1%83%AB%E1%83%94-%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%A9%E1%83%98%E1%83%9A-%E1%83%AF%E1%83%9D/> Last Viewed: 12.08.2023.

²⁰⁵⁰ Dante Alighieri. Inferno. The First Hymn. Translated by G. Chichinadze based on K. Gamsakhurdia’s verbatim translation. In: K. Gamsakhurdia. Works in Ten Volumes. Translation. Vol. 9. Tbilisi 2007 (in Georgian).

²⁰⁵¹ Gr. Robakidze. "To Archil Jorjadze" (in Georgian).

Avialable online:
<https://burusi.wordpress.com/2009/05/30/%E1%83%92%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%92%E1%83%9D%E1%83%9A-%E1%83%A0%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%98%E1%83%AB%E1%83%94-%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%A9%E1%83%98%E1%83%9A-%E1%83%AF%E1%83%9D/> Last Viewed: 12.08.2023.

in this endless dense forest that find their place instead of Pan among the lines of the Georgian symbolists.

In the poem "**A Woman's Agony (Th.R.)**", Terenty Granelli portrays a girl waiting for love, who spends her days dreaming and waiting for her sweetheart. The poem begins and ends with the same stanza:

“Sad and eternally weak
You think in front of the mirror, like Diana
You are still waiting for a far friend,
Which is so late . “²⁰⁵²

The poet compares the dreamy daughter to Diana, (Greek: Artemis), the virgin goddess of the hunt and the moon in the Roman pantheon. The comparison of the main character of Terenti Granelli's poem with Diana must stem from the external beauty of the goddess and the established idea that Diana is a virgin deity.²⁰⁵³ The maiden presented in the poem enjoys her reflection in the mirror the same way as Diana did, when looking into the water while bathing, surrounded by nymphs, in the depths of the forests.

Interestingly, Lake Neme, on the shore of which the ancient temple of Diana was located, was called the "Mirror of Diana", and Diana was worshiped in that temple as Diana Nemorensis - or Diana of the Forest.²⁰⁵⁴

Another possible example related to ancient mythology can be seen in another of Terenti Granelli's poem entitled "Sonnet":

„My Sonnet is intending to celebrate in the golden forest,
I like to rush in the depths of Mars”. “²⁰⁵⁵

Mars, the god of war in the Roman pantheon, in this context of the poem, in my opinion, should represent the Field of Mars (The Champ de Mars) located in Paris rather

²⁰⁵² T. Granelli. Selected Works. Tbilisi, 1979, pp. 59-60 (in Georgian).

²⁰⁵³ R. Schenk. Dark Light: The Appearance of Death in Everyday Life. Albany, 2001, p. 155.

²⁰⁵⁴ Sir J. J. Frazer. The Golden Bough: A Study of Magic and Religion. New York, 2009, p. 1.

²⁰⁵⁵ T. Granelli. Selected Works. Tbilisi, 1979, p. 105 (in Georgian).

than the ancient deity. (The Champ de Mars also appears repeatedly in Valerian Gaprindashvili's poems.²⁰⁵⁶) This is confirmed by the mention of Georges Rodenbach, a symbolist writer living in Paris, at the end of the poem. The "golden forest" mentioned in the first line of the stanza probably has some allusions to Titian Tabidze's poem entitled "Birnam Wood", since in the third line Terenty Granelli begins to talk about Hamlet, who appears in the same poem by Titian Tabidze - "Valerian struck Hamlet".

Regarding antiquity, an interesting case is "Memento Mori", one of the most famous poems by Terenty Granelli (this poem also serves as a title of one of the poet's poetry collections), which was published in 1924. It might be important to note that initially the title of the collection was "Flown Away Days", but the poet suddenly changed the title of the book that had already been sent to the printing house.²⁰⁵⁷ Some believe that this change was due to the fiasco of the 1924 national liberation uprising in Georgia - the poet seems to be reminding the bloody Soviet harassers of the inevitability of death.²⁰⁵⁸

"Now I more often make mistakes

Now comes June and around is green grass.

My holy name will stay with poetry

My heart and blood is this "Memento mori."

Today is the third of June, I want it to be the 13th,

Around me is a prison, grief purgatory [paradise, beautiful place to rest]

If I wanted life I would not pray for death

The ground had not been for me the black grave.

Somewhere near the mountain it rained, somewhere on the mountain is mist

Such kind of laugh I did not know before.

Now I am looking at the sky and the sky is lighted up

²⁰⁵⁶ N. Tonia. "The Races of Chimeras" (Phantasmagoria, the Cult of Myth and Antiquity in the Creative Work of Valerian Gaprindashvili). *Logos, the Annual of Greek and Roman Studies*. 8. 2022, p. 70 (in Georgian).

²⁰⁵⁷ L. Alimonaki. *Sunday Services*. Tbilisi, 2013 (in Georgian).

²⁰⁵⁸ L. Sordia. *Terenty Granelli's Destiny*. Tbilisi, 2011, p. 41 (in Georgian).

By star's symbols of white eternity.
 Now I don't know what to do when I am in this situation,
 When the ghost of age steals (creeps) on my soul.
 I am a strong talent, celestial creature,
 My soft country is azure.
 What I have to do the night is black, heavy and hopeless,
 I remember my village and its deaf places.
 Now I want something different, something different without a name,
 I know surely that I will be lost (dead).
 The days are passing very slowly, and it's difficult to analyze,
 My dear! I cannot come, the road to you is very long.
 My surname "Graneli" will stay with poetry,
 My heart and blood this is "Memento mori."²⁰⁵⁹

From the stanzas imbued with a premonition of imminent death, the first and last of which end with the Latin phrase "memento mori", it becomes clear that the pursuit of death is the poet's life's credo.

It is known from Terenti Graneli's biography that the poet, who experienced extreme poverty and often had no shelter, often visited cemeteries, spent the night there and was nourished by the intense sensations of being close to death.²⁰⁶⁰ Zakaria Chichinadze called Terenti Graneli the "Caliph" of cemeteries.²⁰⁶¹

The titles of his collections published during his lifetime fully correspond to his poetic credo expressed in "Memento Mori": "Wakes" (1920); "Mourning Lines" (1921); "Soul and Graves" (1922).

²⁰⁵⁹ T. Graneli. *Selected Works*. Translated by K. Chkheidze, M. Manvelishvili and Ed. R. Raupp. Second Edition. Tbilisi, 2022, p. 70.

²⁰⁶⁰ D. Kobidze. *Memories of Terenti Graneli*. In: *Snow-covered Candle, A Book of Memories about Graneli*. Compiled and edited by L. Alimonaki. Tbilisi, 2013, p. 115, p. 136 (in Georgian).

²⁰⁶¹ G. Kelbakiani. *He Lived Only by Poetry*. In the collection: *My Life is Only a Poem*. Tbilisi, 1984, pp. 22-23 (in Georgian).

The constant “reminder” of death, according to some, can be explained by his deep Christian faith,²⁰⁶² although, in my opinion, direct references to antiquity should not be ruled out as the reason.

“Memento Mori” literally means in Latin “remember death/passing away”. This phrase, which often appears on medieval tombstones, is associated with the ideas expressed in the writings of ancient philosophers and Christian theologians. According to some researchers, this expression originated in the Middle Ages, in monastic circles.²⁰⁶³

At the same time, we should not overlook the fact that the roots of this expression should be sought in ancient Greece. Diogenes Laërtius in his work *The Lives and Opinions of Eminent Philosophers* indicated that the need to constantly think about death inspired the “laughing philosopher” Democritus to visit graves and spend time there in solitude (Diog. Laert. IX, VII, 38). Plato, in his *Phaedo*, voices the idea that philosophy should be constantly directed towards nothing other than death and the awareness that everything is dying (Plato, *Phaedo*, 64a4). Similar thoughts were expressed by the Stoic philosophers: Seneca, Epictetus, and Marcus Aurelius, who stated that everything is mortal and ephemeral (M. Aur. Med. IV.48.2.).

There is also Tertullian’s explanation of a ritual related to triumphal processions in Rome, according to which, at the moment of crowning a general returning to Rome in triumph, the person standing behind him would whisper: *Respice post te. Hominem te memento* (literally: Look after yourself (after your life). Remember that you are a human being.”²⁰⁶⁴

Subsequently, the poetic credo presented in the poem, which represents a certain key to Terenti Graneli’s work, should not be completely devoid of ancient perceptions, which may also be organically combined with Christian-theological perceptions.

²⁰⁶² P. Kvaratskhelia. *Mysticism in the Works of Terenti Graneli*. Dissertation. Tbilisi, 2017, pp. 139-161 (in Georgian). Available online: <https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/220268/1/Disertacia.pdf> Last viewed: 12.08.2023.

²⁰⁶³ R. Tosi. *Dizionario delle Sentenze Latine e Greche*. BUR Dizionari. Milano, 2007, p. 244.

²⁰⁶⁴ M. Beard. *The Roman Triumph*. 2009, pp. 85-92.

Thus, unlike other representatives of Georgian symbolist movement, Terenti Graneli's mystical-symbolist poetry contains a rather small amount of material directly related to antiquity, although these passages are distinguished by their artistic depth and interesting, original interpretations.

Gogla Leonidze

(1899-1966)

Maia Danelia

We learn a lot of about Gogla Leonidze's poetics from his letter "The Archer",²⁰⁶⁵ in which the author looks into French poetry, and compares it with Georgian poetry.

"Georgian poetry has not felt that day, although the Georgian Apollo has also had winds", - writes Gogla. He pays a great attention to discussing the poetry of Grigol Robakidze, Titian Tabidze, Paolo Iashvili, Kolau Nadiradze, and Valerian Gaprindashvili. He refers to Valerian Gaprindashvili as Parnassian. Merab Kostava compared his sharp tongue to Circe.²⁰⁶⁶

As for his attitude towards antiquity, it is clear that he does not resort to it very often. And the terms that are found are put through the prism of patriotism. With regard to the reception of antiquity, we will discuss his poems "The Sea and Medea" and "Samgori".

The poem "The Sea and Medea" is interesting in many ways. The main motif is revenge.

The poem does not explain what causes Medea's anger, but the reader already knows everything. The epithets that the poet uses to refer to Medea outline quite clearly the face of the tormented woman: with dishevelled hair, Medea is running with her Colchian poisons.

²⁰⁶⁵ Newspaper "Sakartvelo", April 3, 1920, No. 72.

²⁰⁶⁶ "Neither Leonidze's disposition

Did get to heart, to tell the truth,

Was not conferred on his sharp word,

Flavoured with Circean spices" (M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 152 (in Georgian)).

The phrase "She shook with the gaze of aqua regia" also figuratively refers to poisons as does the direct mention of the dagger, which is repeated several times in the poem: "The woman looked at him as if she were a dagger", "Medea with a dagger's revenge". Medea's arrogance is emphasized, which is compared to the rock of Dariali. She is looking for Jason to kill him. Jason is presented in the poem as a kidnapper who took Medea away. To convey this idea, the author uses a phrase full of suggestions: "Had taken a lot from Georgia." As a kidnapper, Jason also appears in another poem: "Bring back my brother, bring me my brother, / Instead of the abductor Jason!" ("Make Noise, O Sea...")²⁰⁶⁷

She cannot find Jason, because he has managed to escape, and Medea's wrath falls on her children. In Georgian literature, the act of killing children is generally a taboo topic, with a marked preference not to associate it with Medea. Giorgi Leonidze, nevertheless, directly says that when Medea could not see Jason, she threw her children into the sea.

The sea acquires a very important symbolic meaning in the poem. To begin with, the poem is called "The Sea and Medea," and indeed, in this case, the sea is a symbol of Medea. Medea's image is also interesting: even visually, she reminding us of the Black Sea: raven-haired, lariat-browed, blue-eyed. She is wearing a brocade gown and has almond-shaped eyes filled with sadness. The sea embodies Medea's anger, rage, and insatiable desire for revenge. The poem's prosody envelops the reader in the waves of the sea and passions. After killing the children, the sea/Medea calms down when she receives her reward: "The sea also rejoiced / With the greatest torment."

Medea's betrayal of her homeland and her abductor Jason are also thematised in Gogla Leonidze's poem entitled "The Orange".²⁰⁶⁸

²⁰⁶⁷ G. Leonidze. Lyrics, Poems. Ed. Gr. Abashidze, comp. by T. and N. Leonidze. Tbilisi, 1980, p. 399 (in Georgian).

²⁰⁶⁸ G. Leonidze. Lyrics, Poems. Ed. Gr. Abashidze, comp. by T. and N. Leonidze. Tbilisi, 1980, p. 440 (in Georgian).

In addition to the myth of Medea, Gogla Leonidze develops the image of Prometheus in an interesting way. The poem "Mountains" thematises the Caucasus, where Prometheus/Amirani was chained, portraying the region as the homeland of freedom-loving, self-sacrificing, unparalleled warriors. It is noteworthy that the poem was written in 1936, with repressions having already begun. Therefore, the author is trying to revive the fighting spirit of the country. He says that the region has experienced many trials, but despite them, the love of freedom has not disappeared anywhere.²⁰⁶⁹

This theme is also addressed in a poem written later (in 1962) called "I Am the Prometheus of Love," where the poet again sings to his homeland and equates it with Prometheus.²⁰⁷⁰

From the point of view of the reception of antiquity, it is interesting to discuss Gogla Leonidze's historical poem "Samgori", dedicated to King Vakhtang Gorgasali. David was 15 years old when he became king; he reigned for 45 years and died at the age of 65. His life was described by the 8th century Georgian historiographer Juansher, whose extensive work entitled "The Life of Vakhtang Gorgasali" is included in the historiographical collection *The Life of Kartli*. It seems that Giorgi Leonidze has used this work as the plot for his creation. Along with historical facts, the poem obviously conveys the poet's artistic imagination as well as the new understanding of historical events. However, the leitmotif remains unchanged: King Vakhtang Gorgasali seeks to strengthen Christianity in Georgia and protect the country from Iranian aggression. During his reign, the Georgian Church gains autocephaly, Tbilisi is declared the capital of Kartli, and Georgia's foreign policy is determined as a path leading to Byzantium. This is how Juansher conveys the king's last will in his work: "Now I tell you so that you may stand firmly on the faith and seek death for

²⁰⁶⁹ G. Leonidze. Lyrics, Poems. Ed. Gr. Abashidze, comp. by T. and N. Leonidze. Tbilisi, 1980, p. 161 (in Georgian).

²⁰⁷⁰ G. Leonidze. Lyrics, Poems. Ed. Gr. Abashidze, comp. by T. and N. Leonidze. Tbilisi, 1980, p. 372 (in Georgian).

Christ's name, so that you may win immortal glory... and do not forsake the love of the Greeks".²⁰⁷¹

Historical context: The poem is important in many ways. It is a chronicle of events that unfolded in the 5th century. The poem provides a view into Vakhtang's domestic and foreign policies. The writer is well acquainted with *the Life of Kartli* and even uses relevant quotes as epigraphs to individual chapters of his work. The poem shows the internal turmoil in the country.

It is clear that Iberia at this time is a sphere of interest between Iran and Rome. There are pro-Persian and pro-Roman forces at Vakhtang's court. On the one hand, Iberia has to regulate relations with Iran, because the Persian threat is always on the agenda, and on the other hand, the Roman alternative is very actively visible. The pro-Persian forces in the poem are represented by Sharavel from Gardabani, who heads the preparation of the conspiracy against Vakhtang. The pro-Roman force is represented by Guram Bivritiani, who is in Caesar's service in Rome. We derive a clear picture from the conversation between Vakhtang's daughter and Guram, who was in Rome on a mission to establish a connection with the Romans to protect the country from the Persian threat.²⁰⁷² When asked what news he brings from Rome, Guram replies that Kartli has survived, the tip of the Persian arrow has been broken, and that an alliance has been formed under which Rome will no longer cede Kartli to Persia, and Klarjeti will return to the kingdom of Kartli. Egrisi, Speri, and Dioscuria are also connected to Kartli.

Guram gives Vakhtang a gift that Caesar sent him, as well as a letter, which contains the main message:

[That there be Kartli and Rome,

²⁰⁷¹ Life of Kartli. The text ascertained by S. Kaukhchishvili based on all major manuscripts. Vol. I. Tbilisi, 1955, p. 203 (in Georgian).

²⁰⁷² "Yes

"I fought at Caesar's court, / To crush our raiders" (G. Leonidze. Lyrics, Poems. Ed. Gr. Abashidze, comp. by T. and N. Leonidze. Tbilisi, 1980, p. 473 (in Georgian).

Like brothers living in one house from now on, -
Before the enemy, before the Persians,
With one voice, one heart, one cross!]

This conversation clearly shows the need to control the crossings:

[To close the Caucasus,
Not to let the Huns, the Dzurzuks, the Saragurs,
Move across it towards the West,
And make them burnt in fire!]²⁰⁷³

With this connection, Tbilisi also became a participant in trade relations (p. 486)²⁰⁷⁴

Rome and relations with Rome, even on the level of comparison, are associated with communication with the progressive world. The work mentions Rome and Caesar's palace 10 times and always in a positive context.²⁰⁷⁵

²⁰⁷³ G. Leonidze. Lyrics, Poems. Ed. Gr. Abashidze, comp. by T. and N. Leonidze. Tbilisi, 1980, p. 475 (in Georgian).

²⁰⁷⁴ This unity is also expressed in these lines:

[Mtskheta, Phasis, Tskhumi, Armazi -
the elder brothers bless Tbilisi...] (G. Leonidze. Lyrics, Poems. Ed. Gr. Abashidze, comp. by T. and N. Leonidze. Tbilisi, 1980, p. 492 (in Georgian).

²⁰⁷⁵ [And as if in Rome he had fallen in love / with Caesar's woman Zinobia] (G. Leonidze. Lyrics, Poems. Ed. Gr. Abashidze, comp. by T. and N. Leonidze. Tbilisi, 1980, p. 467 (in Georgian).

[And if now you rejoice in Rome, I will not shed a fountain of tears either] (p. 469).

Rome is a term that is most often found in various contexts in Gogla Leonidze's other poems as well:

[They stand like Caesar Vespasian" ("***I am proud ...] p. 20)

[You will burn like thirteen stones, a green cabaret,/ A piano will greet you like a wounded Scythian] (To an Unknown Woman -in the Cabaret, p. 21).

[I am a barbarian, I am a Khazar, I am a Saracen,/

A hurricane and dynamite at the walls of Rome] (Barbarian Elegy, p. 24)

This poem is dedicated to Valerian Gaprindashvili

[What race should you have crushed

And how many times you should have broken Rome

When you descended unstoppable

Being broken up by the barbarian sun] (Tiger, p. 33)

[They dream of the chambers of Rome] (Kivchagian Night, p. 73)

[Rome has gathered pearl and jewels,/Asia's brocades and calico silks] ("Gori - the Head of Kartli", p. 151)

The conflict in the work is created by the Persian-oriented Sharaveli, who is preparing a conspiracy. His argument is not his personal motive stemming from the fact that the king has seized his estates, but the fact that the king is bringing in the Romans and settling them on the land of Kartli. The king knows that a conspiracy is being prepared against him.

An interesting aspect can also be seen in the episode which narrates the proclamation of Tbilisi as the capital city. To celebrate this day, the king is accompanied by a Roman envoy wearing a toga. Despite the fact that the city has a rocky gate and a fortress, the Roman envoy advises the Iberians to place Roman garrisons in the city for strengthen the security.

By this, the author wants to show that Rome also has its own interests in this country; it calls on the Iberians to unite against Persia, to block the passes of the Caucasus, so that nomadic tribes do not invade the West. It promises to return the Kartli within its old borders and, if necessary, to reinforce it with its army. The king signs such condition.

The king's attitude is clearly visible in the following monologue, where he tells himself that he does not want his homeland to be trampled by Rome and Persia, and that he is not afraid of any enemy. The city of Constantine the Great extends the hand of friendship and asks for help, but does not remember how many times Iberia, standing guard over the Caucasus, has saved it. However, the king understands that he has no other choice and that common religion is a decisive factor in this choice, "Although it is clad in wolf's skin like Persia, / Both of them want to quickly devour us!"

Shahansha sends his uncle to Vakhtang to tell him to submit to Persia and betray the Romans, reminding him that the Persians are much more numerous and his hopes for Rome are futile. Vakhtang directly tells him that he cannot break his promise and is ready to repel

[Here the sail of Rome] ("Word to Old Tbilisi", p. 291)

[Our measure is neither a prize, nor the indomitable idol of Rome,] ("The Appeal", p. 423)

[Mithridates' lingering legionary,
Who had come with the conquest of the country,
Who sings the elegy of Rome on the Mtkvari River
I crashed with the barbarian blood." (Barbarian Elegy, p. 26)

their attack first and then attack Rome. He also refuses to marry his daughter to him, as he does not want to marry her to a pagan. Pirimze also confirms that she does not want either Persia or Greece, that her homeland is the dearest to her.

Vakhtang is preparing for war. He hopes that Armenia, the Caucasus, and the Romans are his allies. He sends an ambassador to Caesar asking to help with an army, reminding him that they are not fighting only for Kartli. If they are defeated, Persia will attack Rome too.

Vakhtang could not receive help from Rome. In the streets, people cursed Rome with harsh words. The Byzantine army is nowhere to be seen, and the king no longer hopes that they will appear. Armenia has been defeated by Persia through treachery. The Caucasians are also nowhere to be seen; probably they have also been promised with gold and won over by Kavad. Ujarma is going to face the Persian army alone.

The poem is a vivid portrayal of the tragic situation that Georgia faced perhaps at every stage of its history.²⁰⁷⁶ It was always waiting for the West to send help and save it, but in critical situations there was never enough support. This hopeless situation is clearly visible in the poem, with Georgia having to deal with the invader all alone; King Vakhtang also becomes a victim of betrayal by a Georgian.

We would like to recall one more poem, "If Brotherhood is a Commander," where Georgian and ancient concepts, namely Thermopylae/Krtsanisi, are contrasted with each other and united in the image of Amiran, as a sign of victory and the faith for a better future.²⁰⁷⁷

We have, on the one hand, the Thermopylae mentioned, which is a symbol of courage, sacrifice and endurance: in 480 BC, a small number of Greeks under the command of the Spartan king Leonidas courageously resisted the much larger army of Xerxes; on the other

²⁰⁷⁶ This situation is very well described in another of his poems, entitled "Gori Fortress" (p. 152).

²⁰⁷⁷ G. Leonidze. *Lyrics, Poems*. Ed. Gr. Abashidze, comp. by T. and N. Leonidze. Tbilisi, 1980, p. 351 (in Georgian).

hand, we have Krtsanisi, a battle that symbolizes national resistance, sacrifice and the struggle for independence.

It has survived to a later era as a space for art and artists, a place where the greatest artists, their patrons (Apollo, the Muses) dwell and act. In general, this mountain was considered the space of the patron god of art, Apollo. G. Kipiani is not original in this comparison - Lado Asatiani also makes a similar comparison. Mtatsminda, the place where the most important artists, writers and public figures of Georgia rest, has been compared to the ancient Parnassus. It is noted, in particular, that "Parnassus and Mtatsminda call us in one voice."

Giorgi Kipiani

(1908-1986)

Giorgi Ugulava

terms: Parnassus/Parnassos, Homer, Romans, Chimera, Carthage, Minotaur, Labyrinth, Caligula, Alexander, Sirens, Zeus, Argonauts, Golden Fleece, Spartacus/Spartans

Numerically, Giorgi Kipiani's oeuvre is not large and antiquity and ancient terminology appear in his works only as fragments.

In several of his poems, ancient terms are used as epithets expressing greatness, quality, importance, mainly in the form of comparisons. For example, in his poem "Until the Last Minute", he compares Parnassus and Mtatsminda in the unified context. According to the ancient mythological tradition, Parnassus, or Mount Parnassus, was the place of art and music, the abode of the muses, the place where, according to Greek mythology, Orpheus, the legendary and mythological poet, artist and musician, learned to play the musical instrument from Apollo. Parnassos remained even in the later period as a space of art and artists, a place where the greatest artists, their patrons (Apollo, the Muses) live and work. In general, this

mountain was considered the space of Apollo, the patron god of art. G. Kipiani is not original in this comparison - Lado Asatiani makes a similar comparison. Mtatsminda, the place where the most important artists, writers and public figures of Georgia rest, has been compared to ancient Parnassus. In particular, it is mentioned that "Parnassus and Mtatsminda join their voices in their call to us".²⁰⁷⁸

The poet mentions Parnassus in his other poem dedicated to Grigol Robakidze, one of the greatest representatives of Georgian expatriate literature. In this poem ("Grigol Robakidze"), the poet calls Robakidze the ambassador of Georgia and Parnassus. On the one hand, he views Georgia, conquered by the Soviet government, as still a living political entity, which is best represented by Grigol Robakidze, a poet who, like Giorgi Kipiani himself, was exiled, forced to emigrate and opposed the Soviet government. On the other hand, Robakidze's poetic and literary importance is conveyed by the epithet - "Ambassador of Parnassus". The poet connects Robakidze with Parnassus, Orpheus, Apollo and the Muses, i.e. the greatest representatives of ancient art and the patron gods and deities, and considers him one of the representatives (ambassadors) of that space.²⁰⁷⁹ Parnassus is also mentioned in his 1975 poem, "Where is Another Georgia", in which poetry is compared to the sun and is called "standing above Parnassus" by the poet. Ancient Parnassus in this case is a symbol of the art of poetry and art in general, and is used for the purposes of comparison.²⁰⁸⁰

A similar comparison is made in another poem from 1965, "I will be Grateful to you", in which G. Kipiani lists the greatest poets of humanity and mentions Homer along with Dante and Omar Khayyam.²⁰⁸¹ In this regard, his position is not different and distinctive. Homer was perceived and mentioned among the greatest poets of humanity in all eras, and G. Kipiani in this case resorts to a more standard formulation than a deeper reception of antiquity.

²⁰⁷⁸ *Until the Last Minute*, G. Kipiani. Poems. Paris, 1965, p. 28 (in Georgian).

²⁰⁷⁹ *Grigol Robakidze*, G. Kipiani. Poems, Paris, 1965, p. 98 (in Georgian).

²⁰⁸⁰ *Where is Another Georgia?* I. and G. Kipiani. Shared Poetry. Paris, 1975, p. 87 (in Georgian).

²⁰⁸¹ *I Will be Grateful to you*, G. Kipiani. Poems. Paris, 1965, p. 29 (in Georgian).

He uses a similar comparison in the poem “The Night in the City,” in which the metro is compared to the Minotaur of ancient mythology and the labyrinth, his dwelling place, built by the mythical king of Crete, Minos – “The land is spread out, like a labyrinth, the metro roars like the Minotaur.” The poet compares the metro system to an ancient, mythological labyrinth, and the metro, which moves in this underground system, is compared by G. Kipiani to a Minotaur.²⁰⁸² Just as the Minotaur, a crossing over of a bull and a man, rages in the labyrinth, similarly does the metro “roar” for G. Kipiani in the underground, in the labyrinthine system created for it.

This type of reception is represented in the poem „დღეს დაეფინა“ [It Spread over the Day] by the phrase which says that if he were given a knife, he would “cut his wrists like a Roman”.²⁰⁸³ In antiquity, especially in the Roman world, suicide was an accepted practice. The so-called Honour Suicide was especially common, when, facing inevitable punishment after defeat in political battles or military failures, Romans, especially those belonging to high social classes, chose to end their lives by suicide. Usually, the most common form of suicide was suicide by sword (e.g., driving a sword into the stomach) or by cutting the veins (a more painless method). The Romans believed that it was better to die with dignity than to continue living with shame. Suicide in the Roman culture was a privilege in its own right and was considered a manifestation of courage. For example, after political battles, political leaders (e.g., the emperor) offered their defeated opponents the opportunity to end their lives by suicide, which was considered an expression of respect and mercy for them. According to the Stoic view, death was even perceived as liberation. In addition to military personnel and politicians, artists, writers, philosophers, etc. often ended their lives in this way. For example, Seneca, a Roman philosopher and playwright, and Lucanus, a Roman poet, both of

²⁰⁸² *The Night in the City*, G. Kipiani. Poems. Paris, 1965, p. 138 (in Georgian).

²⁰⁸³ *It Spread over the Day*, G. Kipiani. Poems. Paris, 1965, p. 50 (in Georgian).

whom were accused of conspiring against the emperor (Piso's Conspiracy) in 65 AD during the reign of Nero. Both slit their wrists and veins, and ended their lives.²⁰⁸⁴

G. Kipiani is familiar with this Roman tradition and expresses his readiness to end his life by suicide, just like a Roman. As to the form of suicide, he names exactly the form (cutting the wrists) that was accepted in the Roman world. It is not clear to what extent G. Kipiani is familiar with antiquity; however, it can be assumed that he associates the connection of suicide with Roman culture with suicide in the context of social and political issues, and loss of dignity, because the Roman world did not tend to accept and had a negative attitude towards suicide due to such personal feelings as, e.g. love. For example, the suicide of Mark Antony, which was understood in Rome as suicide due to love for Cleopatra, was perceived extremely negatively, despite the fact that at the moment of his suicide, Mark Antony was also a defeated commander, whose political perspective was extremely vague and could have easily culminated in his punishment, political retribution, or loss of honour. It is not clear from G. Kipiani's poetry, but it is possible that he makes reference to the Roman practice of suicide for two different reasons: (a) in a more superficial sense, if he was only generally familiar with the widespread tradition of suicide in Rome; (b) in a deeper sense, as a suicide that is determined by the preservation of honour, concern for socio-political issues, and failure in this area. This in case he was deeply familiar with the peculiarities of the Roman culture of suicide.

It is quite complicated and controversial to interpret Kipiani's poem "Human Being", in which he notes: "My body has atoms, yielding atoms ... the sword of death, Caligula, the Macedonian".²⁰⁸⁵ The Roman emperor Caligula (37-41 AD) and Alexander the Great are among the most famous political and military figures of antiquity. Alexander is one of the greatest conquerors in human history and the famous for the greatest historic deeds, who

²⁰⁸⁴ Tacitus, *Annals* XV.70.1; P. Asso. *A Commentary on Lucan 'De Bello Civili IV'*. Berlin, 2010, 38; E. Asmis, Sh. Bartsch, M. C. Nussbaum. *Seneca and his World*. In: *Lucius Anneus Seneca. Anger, Mercy, Revenge*. Translated by R. A. Kaster and M. C. Nussbaum. Chicago, 2012.

²⁰⁸⁵ *Human Being*, G. Kipiani. *Poems*. Paris, 1965, p. 191 (in Georgian).

was an inspiration for art and writing at all stages of human development, while Caligula has survived in history due to his maniacal violence, depravity and degradation by power. Although Caligula's historical importance was far from being remarkable in objective terms, he has survived more as a symbol of how destructive the degradation of a person by power can be. Therefore, it is not surprising that the poet is familiar with both of these ancient historical symbolic figures. It is more difficult to interpret what exactly the author wanted to say by using these ancient symbols. If the reception of Caligula has always been unambiguously negative at all stages of the historical development of humankind, from antiquity to modern times, the attitude towards Alexander can be ambivalent. On the one hand, he is mostly perceived as a symbol of greatness, reaching human limits, the maximum of human capabilities, and on the other hand, in a number of cases (for example, in the Eastern tradition), he has survived as a symbolic image of conquest, violence, and expansionism. Accordingly, if the author uses the presence of Caligula in human nature as a primal symbol to emphasize the vulnerability of human nature, its tendency to degradation, fall, violence and depravity, in Alexander's case, this can be perceived as the presence of greed, violence, expansionism in human nature, as well as a radically different sense of human greatness, its scale and monumentality. We do not have enough material for an unambiguous interpretation. However, I would lean more towards the version that while discussing human nature in his poem, the poet tries to show the controversial, ambivalent nature of man and his two extreme poles through the reception of two ancient historical symbolic figures - Caligula, symbolizing the decline and degradation, and Alexander, symbolizing greatness and the unlimitedness of human capabilities. With these two ancient names, the poet tries to show the diversity, contradictions of human nature and two different boundaries of his inner world and internal resources.

The poet's reference to the ancient Spartacus in his poem "Where is another Georgia" is a symbol of a rather profound reception. The poet compares Spartacus with the Aragvians. In

particular, he mentions: „არაგვის არაგველები, სპარტაკელების დაგვარი“[The Aragvians of the Aragvi, comparable to Spartacus].²⁰⁸⁶

The Aragvians, namely The Three Hundred Aragvians, are part of the Georgian historical legend, according to which a unit of the Aragvians fought heroically and fell in an unequal battle in 1795 near Krtsanisi. The poet shows a fairly accurate knowledge of ancient historical nuances, because the comparison of the Aragvians with the ancient Spartacists should not only aim at highlighting and underscoring their bravery and courage, but should also indicate the social context. The regiment of the Aragvelians is a people's army, composed of simple people, and embodies civic dedication. The author finds an adroit comparison by comparing them with Spartacus's army, an army made up of slaves, gladiators and citizens of the lower social classes. The army of Spartacus, its populist character, the voluntary principle of its organization and its social foundation is more or less analogous to the structure of the army of the Aragvelians (given one exception that there was no practice of slavery in monarchist Georgia).

Their motivation for fighting is similar. The Aragvians are a symbol of the unequal fight for freedom and independence, meaning that falling in an unequal fight for freedom is a commendable and desired end. In the 20th century, along with the promotion of social themes with the emphasis on social, especially equality-related issues in the political context, Spartacus of ancient times and his fight became an extremely important and popular symbol. Although the actual motivation and progress of the Spartacus Rebellion is a much more ambiguous and complex matter, in the wider perception, Spartacus has become a symbol of the struggle for freedom, a man who fell in an unequal struggle for freedom and equality. He also became a symbol of the struggle for social equality. As a result, G. Kipiani takes the Aragvians, as heroes who became a symbol of those died in the unequal struggle for freedom, and compares them to the ancient Spartacus and his comrades, whom the European tradition of the 20th century also perceives as heroes who fell in the unequal struggle for freedom. In

²⁰⁸⁶ *Where is Another Georgia?* I. and G. Kipiani. Shared Poetry. Paris, 1975, p. 88 (in Georgian).

this respect, the poet's comparison is greatly accurate and represents a rather important political and social message.

In general, the Aragvians are mentioned many times in the 19th -20th c. Georgian literature. Grigol Orbeliani, Ilia Chavchavadze, Iacob Gogebashvili, Vazha-Pshavela, Galacktion Tabidze and Lado Asatiani wrote about them in their works.

G. Kipiani's inspiration with the theme of the Aragvians should largely stem from Lado Asatiani. In addition to this issue, other aspects of G. Kipiani's poetry may also reveal his connection to Asatiani's poetry. For example, G. Kipiani borrows L. Asatiani's phrase - "Where is another Georgia?" as the title of his above mentioned poem. In the works of both these poets, Parnassus appears as a symbol in a similar context.

They also reference the expedition of the Argonauts in a similar context. Similar to L. Asatiani's poem "Kolkhida", in his "The Georgian Language", written in 1975, G. Kipiani mentions the Argonauts' campaign on the territory of mythological Colchis and the capture of the Golden Fleece as robbery and violence. The poet views the arrival of the Argonauts as an act of war and an resonance of the wild passion for greed.²⁰⁸⁷ However, when discussing the relationship between these two poets, this assumption can only be considered to be a hypothetical version, because, according to a quite widely presented reception and representation of this myth in Georgian literature, the campaign of the Argonauts is viewed as a form of violence and military, expansionist intervention, while the capture of the Golden Fleece is considered to be a violent act, a robbery; therefore, this issue might not be a direct and specific resound of L. Asatiani's poetry, but rather an influence of a more widespread, general trend. At any event, it is obvious that the poet is familiar with this very famous ancient myth, perceives it as part of the historical and legendary past of Georgia and resorts to it.

²⁰⁸⁷ *The Georgian Language*, I. and G. Kipiani. Shared Poetry. Paris, 1975 (in Georgian).

Overall, the reception of antiquity in G. Kipiani's works is rather episodic. Two main subgroups can be singled out in this respect: ancient symbols whose appearance is more superficial and general and whose reception is not loaded with deep meaning, and those ancient symbols through which the author reveals, or may reveal, a deeper knowledge of antiquity and uses them as more specific, meaningful social and political symbols and messages.

Giorgi Kornapeli

(1932 -1997)

Nana Tonia

Giorgi Kornapeli's work amazes us with diverse mythical images and stories. Modernity is presented in his work with eternal problems in the background. His poem "Lyrical Self" is loaded with ancient or Biblical mythologemes, with unusual poetic metaphors, which only an educated reader can perceive and experience.

Kornapeli is the pseudonym of the poet Giorgi Kapanadze. The poet himself explains its origin: one fine day he climbed the Kornape hill in his village (Sviri), where a cross appeared to him amid the lightning. After this vision, he placed a cross on Kornape hilltop, and chose pseudonym Kornapeli for himself.

He is a rather interesting and bewildering poet. I would especially like to highlight his poem "Narcissus", created on the theme of antiquity, which is an undoubtedly important piece of Modern Georgian poetry for its form, content, mood, poetic images and so-called intertextuality. This is a poem - mystery, the main axis of which, the myth of Narcissus, a boy obsessed with his own beauty, has been elaborated in many ways in literature and art since antiquity. Giorgi Kornapeli added an original, philosophical meaning to this myth. As

expected, he follows the traditional version and fills it with poetic images from his own visions:

[Comes in the nymph, stares madly
at **Narcissus**,
Narcissus does not see **the echo**,
Of a beautiful shadow spread over the water. . . ²⁰⁸⁸

He is blind. . .

With a beautifully curved throat a nymph tangles in the water]

Although the unrequited love of the nymph Echo dominates in the poem along with the Narcissus's so called "Autopothos", the poet's concern at this time is directed towards the mystery of life and death. Like epic poets, he addresses the muse with the following words:

["Sing, **the muse**, to the quivering of death and life. . .
"Sing, **the muse**, to love and death,
Sing, **the muse**, to the sea wavering in darkness. . .]

An elegy of tragic love can be heard in almost every line of the poem. Many mythical faces come to life in the mystery-play. "Hecate will open the mysterious moon with flowers," "The sceptre of Minos will shake at the throne of Hades. . ." Unusual mythical scenes, abundance of metaphors, lyricism and cosmic visions add even more tragedy to the already sad story of the myth:

[Suffer, **Narcissus**, at the twilight falling upon the world,
Descend, with your head down into **Hades**,

²⁰⁸⁸ The amples of Giorgi Kornapeli's work are taken from the book: G. Kornapeli. Phoenix. Verses and Poems. Kutaisi, 1995 (in Georgian).

Let **the echo** call you, although it called you in vain,
He embraces the sun extending his arm bitterly
And **the storm intoxicates the maenad's** delirium.]

This poem-mystery can be read as the call issued by the soul of poet, the poet who probably himself had apparitions of "the fields of Thanatos shimmering through the mirrors".

* * *

The poem that deserves particular interest for our society among the lyrical creations of Giorgi Kornapeli is "Medea". Many works have been dedicated to the episode of Medea from the myth of the Argonauts in Georgian literature. Each of them raises many questions, the most important of which are what the author's relation to the ancient tradition is, why he touches upon this topic, what he accentuates and what novelty he offers. I will try to focus on these questions.

The term intertextuality is widely employed in Modern literary studies;²⁰⁸⁹ it is one of the main phenomena of Literary text analysis. If we accept the thesis that History and society is what can be read, that is text, then we will arrive to the conclusion that human culture should be perceived as unified intertext, which by itself is understood as subtext to any new text.²⁰⁹⁰ Intertextuality has specific forms of expression (borrowing, redeveloping the story and the plot, direct and hidden citation, translation, plagiarism, allusion, use of epigraphs etc.), the main issue being its functional use, that is the purpose and the effect that writers want to attain when using literary inheritance. In the case of this particular poem, the title seems to be answering this question, and Medea's image seems to be on the foreground. The poem even begins with Medea's Appearance:

²⁰⁸⁹ Современное зарубежное литературоведение (страны Западной Европы и США): концепции, школы, термины. Энциклопедический справочник. Москва, 1996.

²⁰⁹⁰ Intertextualität. Formen, Funktionen, Anglist. Fallstudien. Hrsg. von U. Broich, M. Pfister. Tübingen, 1985.

[From the flowers sprung

On the blood of Prometheus

Medea appears

and suffers

By the flabby sails on the bank of the **Phasis**.]

But as can be read between the lines, the poet's intent is completely different, namely: "The moaning of a flower sprung on the blood of Prometheus and the fate of a robbed homeland." It is striking how the new version of the myth of Prometheus enters the poetic text- "Flowers sprung on the blood of Prometheus"- the Colchis people are the victims, and the poet is the child of glorious Colchis:

[There was glory

There was **Aeetes**

was the Sun king

Who had drunk the sun.

And I was

And am only for memory;

Give me the fire wing

Oh, the dragon's mountain,

Give me the soul **of a titan**, not of a slaves. . .]

The poet considers himself a representative of the glorious Colchis, as can be seen in many other poems as well. In the poem "Medea" the poet's mood is intertwined with the traditional plot. A new poetic image appears on every detail of the traditional plot, which keeps the reader in captivation. It is traditional that the magic-medicine is made from

the "Flowers sprung on the blood of Prometheus", which makes Jason invulnerable, thus, enabling him to carry out the task assigned by Aeetes. But the poet does not narrate the story, as he is certain that the reader knows this storyline. With one only phrase, Giorgi Kornapeli hints us that his fate, like that of Colchis, is connected to the suffering of Prometheus. The poet says: "Here I was touched by Prometheus's suffering" and then in the next line he mentions the name of Hecate, who is making a magic potion from the flowers that have sprung from the blood of Prometheus.

The poem's function is to insert a new event (The theme of Colchis) in the system of already past events. And the past event is the myth. Obviously, the poet tries to use mythological passages, only in such a way as to include the event in the orderly system without disturbing the harmony. From the myth of the Argonauts, it is known that Medea is involved in sorcery. This passage gives the poet an opportunity to create a new poetic image:

[In a coward cart of pearl

The snakes rushed through the forest

And night was filled with torches,

Medea moaned the filling of the night

And the sulphur flame

On the double-pointed tail of the monsters

Shimmered like violets

In the thick wood.]

Since the myth of Argonauts has long been established with its symbols and images, the poet addresses the myth not only as a source of information, but tries to establish a certain relationship with it, to interpret it in his own way. This relationship creates associations in the lyrical poem. And the deeper this association, the more intensely the myth acquires a different meaning, ranging from purely ornamental to a complex system in which

completely different components (formal or ideological) are united. The poet does not try to convey to us a certain plotline of the myth as a narrative, his goal is to point us to this plot by creating poetic images:

[On the field of **Ares**
With a magic flower **Medea** brings
the bull's bellow
and the kneeling fire bulls,
and the sky gazes with sadness.]

What happened next is generally known from the myth. However, it is known to those who know the myth. The poet has a full grasp of this myth, which is why new characters enter the poem naturally, as poetic images:

[The sun has gone out
On the bent spears of the **Colchians**,
Shadows have scattered over **Phasis**,
Someone enters the forest lightly
And **Hecate** makes
the night cry.]

The sun is associated with Aetes, and sorceress Hecate is Medea's accomplice. These words are followed by a certain hymn inserted in the poem - a plea to Helios. Giorgi Kornapeli, equipped with the knowledge of the Greek poetic tradition, addresses the sun deity:

[Return to me again, **Helios**,
You have sung for me eternally,
Give me strength. . .] etc.

And here is what the author begs Helios, whose allotted land was Colchis:

[“Shine up again, **Helios**,
And rush your chariot to us,
And make the hawks slumbering on their spearheads
Hear the groans of our homeland . . .]

In general, the theme of Colchis is not only the leitmotif of this poem, but also of Giorgi Kornapeli's entire work. It resounds in many of his verses and epic poems. In this case, the theme of Medea serves a single purpose – to show the **sadness of the loss of the former glory of Colchis caused by betrayal, metaphorically put “the sadness of the sun.”**

The poet presents Medea herself, the heroine of the legend about Colchis, in an interesting way. Her appearance is traditional, she is a priestess of Hecate (“She hears the prayers of priestess Hecate”), and that's it. However, the assessments of her feelings and actions belong to the poet: he calls Medea tormented (“[she] suffers/By the flabby sails on the bank of the Phasis”), doomed (“a doomed maiden, sobbing with the magic potion at her side”), enchanted (“magic leaks through the virgin's girdle”), a victim (“And Jason leads the victim to the field”), exhausted by the betrayal of her brothers, albeit the poet also notes that her “heart hangs on the sails of the Argo.” Medea is not guilty of her betrayal; she has become a prey of the girdle into which magic has leaked (confer the golden girdle of Aphrodite). There is no mention of Medea's famous dreadful act anywhere, only a hint at it, telling us about the result of Hecate's witchcraft:

[Somewhere dead children are lying,
And daisies touch the corpses,
How sad it was when **Hecate**
Shone those daisies

into the night?!]

And finally, there appears the traditional “Deus ex machina”. However, the poet’s imagination links it with Hecate again. And there is nothing unusual or unbelievable here, although there is a different understanding, a diriment interpretation, which yet again grows into the symbolism of the Colchian “sadness of the sun”:

[**Hecate** raises the torches again
And blends **Medea’s** chariot into the night.
And the torches illuminate
The sadness of the sun again.]

There is another noteworthy moment that indicates the relationship between the poet and the tradition. In this case, I would like to emphasize the ability to fully grasp the traditional poetic images and produce a new poetic image, which rises to the level of impersonal poetry. Literary critics attribute the development of the theory of impersonal poetry to Eliot, who used this concept in his articles “Tradition and the Individual Talent” (1918) and “The Function of Criticism” (1923). According to Eliot, a poet who appeals to tradition should not visualise his own feelings, but rather the meaning of these feelings in such a way as to preserve emotional and intellectual balance. The essence of this neoclassical theory proposed by Eliot lies in the poet’s mastery over the language: the poet does not search for words by the power of imagination, but the era should speak through the poet’s mouth. “The poet’s mind is in fact a receptacle for seizing and storing up numberless feelings, phrases, images, which remain there until all the particles which can unite to form a new compound are present together.”²⁰⁹¹ The moralism of poetry is expressed in the creation of

²⁰⁹¹ Т. С. Элиот. Традиция и индивидуальный талант (Зарубежная эстетика и теория литературы XIX-XX вв). М., 1987, с. 174.

the “structural-motivated emotion” that is born as a result of the fusion of “intuition,” “inner speech,” “intuitive language,” and “corrective language.” Corrective language, in turn, is presented in two forms: in the speech norm of a certain era with its rhythm and phonics, and in the literary-linguistic tradition. For better clarity, let us turn to a sample: as already mentioned, the leitmotif of Grigol Kornapel’s poem is the so-called “Sadness of the Colchian Sun,” which is a multifaceted symbolism, and we have already talked about it containing a tradition that comes from antiquity. The fact that Colchis is connected with Helios also pertains to information received from antiquity. However, the fact that “the mountains stand and wait wordlessly” and that “their wait is boundless” is already a tradition established in modern Georgian thought (Vazha - Pshavela). Now let's see how the poet manages to combine these two traditional pieces of information and create a new, emotionally and intellectually charged, intense poetic form, a form that depicts the spiritual emotions of the contemporary person with such expressiveness:

[Here you are, tear,
Helios’s stallions, the night,
Move the mountains
Tormented by their own silence.]

In this case, we witness how a new poetic image is created through the fusion of two traditions - ancient and Georgian - against the background of truly poetic “intuition”, “inner speech”, “intuitive language” and “corrective language”. The selfless striving to create a poetic form is equivalent to a mystical sensation. The contents of a poetic form is deep knowledge, “the music of poetry,” the so-called non-subjective subjectivity that turns the specific into universal. The links of the chain of tradition are shifted in every true poetic creation to create their ideal timeliness. Consequently, if we return to the problem of traditionality, Giorgi Kornapel’s poem “Medea” should be considered to fall under the dialectical concept of this problem: the author has grasped and perceived the traditional plot

in all its perfection; it is re-evaluated in his consciousness in a unique way; the poet has discovered new elements and offers us new forms focusing on those elements. These forms can be found both in content and in poetic and genre systems. We have already talked about the content-related and poetic innovations. As for the genre: the works created on the theme of the Argonauts from the ancient tradition are reflected in several genres, such as: choral lyric poetry (Pindar, IV Pythian Ode), drama (Euripides, *Medea*; Seneca, *Medea*), epic poetry (Apollonius of Rhodes, *The Argonautica*).

G. Kornapeli's "Medea" is a lyric poem, where the author allows himself to move away from the epic style of narration and show us traditional events from the depths of his own dispositions, offering us new forms of traditional images.

If we consider the myth of the Argonauts as an intertext for the poet, then the theme of Medea is a subtext for him, with its own functional meaning - the fate of the homeland, i.e. "the sadness of the sun", presented at the level of impersonal poetry. The poet does not speak to us about his own emotions towards his homeland, but rather he speaks about the meaning of these emotions; by combining ancient and fundamental poetic images, he creates the poetic images filled with new emotional charge, which will probably emerge as a new tradition in the consciousness of future generations.

* * *

Giorgi Kornapeli's lyric poetry, loaded with metaphors, poetic images, cosmic visions, and mythological symbols, is not an easy read. These elements defy logical explanation; they can be only perceived through inner feeling, because they are more mystical than rational.

Ancient themes stand out with their depth and diversity in Giorgi Kornapeli's lyric poems. The symbols that the poet has selected from ancient Greek myths give his work an unusual charm. The symbolism of Colchis, with its diversity and mystery, occupies an

important place in these mythical realities. For the poet, who grew up in the Kvirila River Valley, the feeling of the past glory of Colchis is equivalent to living in a mythical world:

[Here these forests carry my soul
And search for **Orpheus**' harp,
Here these forests carry my soul
And dream of **golden rams**.
Legends have taken root here,
Trees seem to be shedding graced here. . .]
“Colchis”

Giorgi Kornapeli dedicated many of his poems to the theme of Colchis. “The Colchis Harp” stands out from among them for its historical insight and lyricism, as well as the abundance of poetic images. Therefore, I will present it in full.

"The sky turned deep blue over the marshy lowlands,
Someone mourned over a lost lyre,
Only the rustle of reeds flying in the wind
Lightened the soul of **Colchis** that had sunk in the waters.

In those long-gone times,
I understood why **Orpheus** made the sun resound,
These dull swamps could not endure the bright child,
And he sought refuge beneath paradise's wings, clothed in green.

And how many springs have died without sunshine,
How many wings have been swept away by stormy winds,
How **Colchis** called out to its lost sails,
Its lost sails, **Pontus**'s brightness, buried lyres.

And I heard the clanging of the shields of the **Amazons**,
As Colchis's night lit up with the enchanted moon,
In these mute meadows, my soul did not wither,
It was always nurtured by the waves and dream-realm of the Pontus.

And here, **Phasis** revealed to me, with lion's paws,
A hidden, foreign mural of palaces,

With slender columns, sunlit arches, and domes,
Upon which seas fluttered, like blue-winged birds.

The lost springs stirred again,
On this passionate, ancient land like an **Amazon**,
Now **Colchis** touched the sun with the lyre it had found,
And sang the hidden great greenery.

And now wings extended, ready to take flight,
Phasis falls silent, scattered into peaceful marshes,
Pontus will rise like a blue bird,
And forever accompany the soul of **Colchis**."

"The Lyre of Colchis"

Deciphering each line of this poem is both difficult and easy, but perceiving it as a whole leads to the awareness of the picture of the legendary Colchis in the imagination of the poet. The poet, who shared the magic of Orpheus ("I felt how Orpheus made the sun ring"), recalls himself and makes the reader think about the glorious "Colchis in the water covered with silt". Although Aeetes, the son of Helios, is not mentioned in the poem, his presence is felt behind the lines. He is the son of the "sun" and after losing the "golden ram", many "springs died without the sun" in his kingdom. Nevertheless, the spirit of Colchis still lives on, and the Phasis, with "his lion paws" paints strange images of magnificent palaces, with solar arches and domes, over which Pontus flies like a blue bird (a symbol of happiness and truth brought from above). The poet assures us that:

[That **golden ram** was not sacrificed to the gods,
That **golden ram** was not abducted by the Greeks,
It has been roaring bitterly here, in the Rioni, for millennia
And we have rescued it from the graveyard of the waves.
By the grace of genius, today the Rioni became pregnant

And the light was born like a **golden ram**.]

“That Golden Ram”

Giorgi Kornapelli creates a new version of the myth: the golden ram remained in Colchis, because it was saved from the “graveyard of waves.” The golden ram was a symbol of power and prosperity of ancient Colchis, and by remaining in Colchis it ensures its glory. The poet repeats this same version of his in another poem:

[**The golden fleece**

Spreads again on the in the oaks’ foliage,

Kolkhida is pensive in autumn.]

“The golden fleece”

The last line of the excerpt is an innuendo of the prosperity of Kolkhida (“autumn” - a time of abundance and opulence). It is noteworthy that “Kolkhida” (and not “Colchis”) as a term attested in ancient Greek sources.

The myth of Prometheus occupies an important place in Giorgi Kornapel's work, rich in images of antiquity. The image of the Titan's suffering, which also causes the poet's soul ache, is imagined in a new way and with poetic dramatism:

[Who understands, Ramin,

The bloody dawns

Of **Prometheus'** chest,

Weighed down by the falcon's wings?

And if the **Titan's** blood current

Has not dried up, Ramin,

Not to the rock,

But to hope he was chained,

There was a wait

For the lightness of spring time,

These mountains blew up

From my soul, Ramin!]

"There was a Wait"

The poet knows why the Titan is punished; he also knows that he is a prophetic god and the hope of liberation does not leave him. That is why he writes that Prometheus “was not chained to a rock, but to hope.” According to the myth, Zeus will reconcile with the Titan after thousands of years, in exchange for revealing the secret. The image of the god chained to hope is a Kornapellian perception, a new image, a profound contemplation of the myth.

Many mythological images can be read in the poetry of Giorgi Kornapeli. Sometimes we have to recognize them, and sometimes the poet himself addresses them. To illustrate the latter, I would like to comment on Orpheus, the great singer of the ancient world, whose image has inspired so many creators. Giorgi Kornapeli mentions his name multiple times (“Kolkheti”, “Medea”, “Orpheus”), and directly addresses him in the poem “Orpheus”:

[**Orpheus**, do you hear this spring,

Do you hear my pain, **Orpheus**?

Have the **Bacchae** killed you,

The conqueror of **Hades**?

Cerberus barks at you,

Because you have stopped the current of time.

The beloved is fluttering for you

With the fading moon

And the stars have wrapped

The orphaned kithara . . .

Who showed us eternity from the stars?

Orpheus, do you hear my pain?

Do you hear this spring, **Orpheus**?

Orpheus, was there a past?]

“Orpheus”

The poet’s pain, the eternal pain, expressed with poetic inspiration can be read in between the lines: “The fading moon, the fluttering lover, the stars wrapped around the orphaned kithara, and the mysterious voice announcing eternity to the singers.” Anyone who knows the myth can easily recognize the singer’s lover the “fluttering” kithara orphaned by the Bacchae and the pain caused by the intense desire for Orpheus-like eternal existence in poetry. . .

In one of his interviews, Giorgi Kornapeli said that he had expressed the main message of his work in the poem “Phoenix”. His last collection of poems was published under the same name. The Phoenix is a mythical bird that burns and rises from the ashes again. To quote Kornapeli’s words, “This is self-sacrifice and resurrection, when the flesh burns, and the soul lights up again”:

cosmic writing, because it fascinates us with its symbolism, mythophobia, and astonishing metaphor.

[Let’s fly, **Phoenix**,

Where does that holy fire flicker?

This path has become heavy,

As if I were dragging

A corpse somewhere,

Let’s fly, **Phoenix**,

Where does that holy fire flicker?

To dawn again

From my ashes,

And follow

The rushing of the sun

In endless wandering.]

“Phoenix”

Every poet has their own reader. Some write for general public and is endorsed by many; Some poets write complex pieces, difficult to comprehend; such poetry amazes and fascinates the type of reader who understands the language of symbols and metaphors. As Pseudo-Longinus comments in his treatise *On the Sublime*, such poetry is sublime because it excites and fascinates the reader, “for the astounding always has a stronger impact than the credible . . . The sublime, if used in a timely and correct manner by the author, is like a thunderbolt . . . and instantly reveals to us the full power of the rhetorician (creator)” (I, translated into Georgian by Bachana Bregvadze). I think Giorgi Kornapeli’s poetry is an important phenomenon in Georgian artistic literature, as it fascinates us with its symbolism, mythophilosophy, and astonishing metaphors.

Critical Realism

Sergo Kldiashvili

(1893-1986)

Ekaterine Kobakhidze

Several short stories by Sergo Kldiashvili attest the use of certain terms related to antiquity, including the story “The Ancient Story” which tells about Lysippus, a sculptor and the famous portraitist of Alexander the Great.

In the short story “**The Enamel Girl in the Pawnshop**”, Sergo Kldiashvili ironically compares modern pawnshop workers to Caesars, writing:

“This pawnshop worker, just like **Caesars** in **ancient times**, is recognized as an infallible being.”²⁰⁹²

Obviously, Sergo Kldiashvili means here not Julius Caesar, but Roman Caesars-Emperors in general, who, as imperial cults, were considered on a par with gods during their lifetime and were worshipped as one of the deities.²⁰⁹³

“**Orpheus**” – a memoir dedicated to Akaki Tsereteli – reads:

“They have often seen Akaki [Tsereteli] riding in a chariot and sometimes walking in Tbilisi and Kutaisi, [...] the gait of the old man - Orpheus had a certain solemn air. . .”²⁰⁹⁴

Orpheus, a famous musician, poet and prophet from Greek mythology, whose singing enchanted gods, people and even animals, was considered to be the son of the muse Calliope (Apoll.1.3.2. Ap.Rhod. Argon.1.23). Homer and Hesiod mentioned Orpheus and he was compared to many outstanding poets of antiquity.²⁰⁹⁵ The identification of Akaki with Orpheus is not new; he was called a legendary musician during his lifetime; Sergo Kldiashvili, however, tries to present in his memoirs a kind of justification for Akaki's similarity to Orpheus and provides a describes meticulously the impact the Georgian Orpheus had on the listener:

“Old Akaki had a quiet voice full of lyricism [...] Akaki's reading not only brought pleasure to the listener, it also made them experience spiritual quiver.

In order to enhance the impact of the poem, and perhaps because it naturally requires it, in ancient times, the poem was accompanied by a musical instrument. When Akaki was reading, his voice and even more so his appearance served as an accompaniment: “You saw and listened to a person comparable to God at that moment!”²⁰⁹⁶

²⁰⁹² S. Kldiashvili. Works in Two Volumes (Stories and Novels). Vol. II. Ed. by N. Zhgenti. Tbilisi, 1966, p. 403 (in Georgian).

²⁰⁹³ I. Gradel. Emperor Warship and Roman Religion. London, 2004; R. Robinson. Imperial Cults, Religion and Politics in the Early Han and Roman Empires. New York, 2023.

²⁰⁹⁴ S. Kldiashvili. Works in Two Volumes (Stories and Novels). Vol. II. Ed. by N. Zhgenti. Tbilisi, 1966, p. 549 (in Georgian).

²⁰⁹⁵ M. O. Lee. Virgil as Orpheus: A Study of the Georgians. Albany, 1996, p. 3.

²⁰⁹⁶ S. Kldiashvili. Selection of Works. Vol. III. Tbilisi, 1756, pp. 405-406 (in Georgian).

This passage attracts with Sergo Kldiashvili's interesting parallels with ancient poetry, the declamation of which, in the archaic and classical periods, as the writer rightly comments, was accompanied by a musical instrument.²⁰⁹⁷ As seen from the above passage by Sergo Kldiashvili, during the declamation, Akaki's voice played the role of a musical accompaniment to the poems, which, like in case of Orpheus's listeners, "made people experience spiritual quiver."

"**The Ancient Story**" is based entirely on a plot related to antiquity. It recounts an episode from the life of Lysippus, a famous Greek sculptor, and is related to his stay at the court of the Macedonian king. The writer tells the story of the futile attempt of Diocritus, a sculptor jealous of Lysippus' talent, to obtain the consent of Alexander the Great to erect a monumental statue of Alexander.

At first, the writer deliberates on Lysippus and his contemporary sculptors:

"Although the sculptor Lysippus stood above his contemporaries in skill, his colleagues still snubbed him, because he was extremely modest and spent most of his time working."²⁰⁹⁸

In contrast, the sculptor Diocritus was more concerned with how to attract the king's attention in order to arrange his own life. In his opinion, the talent of the hardworking Lysippus was of no use to the creator, because "it is more important to have the ability to use everything to your advantage and to achieve that no one appears like you, even if someone else is more deserving."²⁰⁹⁹

Diocritus, indeed, achieved his goal, while Lysippus always remained unnoticed, in the shadows.

Once Diocritus accidentally learned from his student that Lysippus had sculpted the face of Alexander the Great, which made a great impression on the young man:

²⁰⁹⁷ J. L. Landels. *Music in Ancient Greece and Rome*. London and New York, 2019, p. 110.

²⁰⁹⁸ S. Kldiashvili. *Selection of Works*. Vol. III. Tbilisi, 1756, p. 132 (in Georgian).

²⁰⁹⁹ S. Kldiashvili. *Selection of Works*. Vol. III. Tbilisi, 1756, p. 132 (in Georgian).

“This statue is the best he has ever created. I will not swear, I trembled when I looked at it. I could not imagine that stone had such a capacity to live ...”.²¹⁰⁰

The city was talking about this work of Lysippus, but alarmed Diocrites learned that Lysippus, who was still working on the statue to perfect it, did not intend to present it to the king yet.

Delighted by this news, Diocritus decided to approach Alexander before Lysippus does and convince Alexander to support his idea of creating a monumental statue of the king. Diocrites is confident in his success, because: “After all, the Macedonian is also a human being, like all of us, and a heart full of passions beats under his royal robes!”²¹⁰¹

Diocrites immediately drew up a project for a monumental statue of the Macedonian, according to which he was to carve the face of the Macedonian from the peak of Mount Athos in Thrace, turning the slopes of the mountain into the king’s mantle. In one hand the statue a new city would be built, and in the other he would hold a vase from which a river would flow.

After listening to this plan, Alexander looked at the sculptor for a long time and replied calmly:

“That’s a good idea... but the Caspian Sea, Emmaus, and the deserts that I have crossed have already granted me immortality. Don’t worry about that anymore. Leave Mount Athos alone, let it remain as it was before!”²¹⁰²

According to Plutarch, the prominent Greek artist of the classical period, Lysippus, was Alexander’s personal sculptor during his lifetime. He was the only one to whom the Macedonian entrusted the task of sculpting his own image in stone (Plut. Vit. Alex. IV.1.). Lysippus is credited with creating an inspired and divine image of Alexander, with wavy hair and open mouth. Alexander’s gaze is directed upwards. Scholars call it the “Lysippus gaze.” A

²¹⁰⁰ S. Kldiashvili. Selection of Works. Vol. III. Tbilisi, 1756, p. 132 (in Georgian).

²¹⁰¹ S. Kldiashvili. Selection of Works. Vol. III. Tbilisi, 1756, p. 133 (in Georgian).

²¹⁰² S. Kldiashvili. Selection of Works. Vol. III. Tbilisi, 1756, p. 133 (in Georgian).

magnificent early imperial Roman copy of this image, found in Tivoli, is repositied in the Louvre.

Scholars believe that Lysippus, as the author of numerous images of Alexander, was able to capture not only his appearance but also his virtues.²¹⁰³

Diocrites is not known to Plutarch, who mentions several artists in his *Parallel Biographies*,²¹⁰⁴ although in his *Life of Alexander* and in his *Morals*, he mentions the sculptor Stasicrates (Plut. Vit. Alex. VII.76; Plut. Mor. 335c ff), who had such an idea. The name Diocrites is most likely the architect Deinocrates mentioned by Vitruvius, who had a project to create a monumental image of Alexander the Great on Mount Athos (Vitruvius, De Architectura, II, 3).

Interestingly, the French artist Pierre-Henri de Valenciennes (1750-1819) created a graphic painting "Monument to Alexander the Great", which depicts this monument, created by the artist's imagination and according to the story told by Plutarch. The painting is repositied in the Getty Museum in the Los Angeles.²¹⁰⁵

As for Alexander's response to Deinocrates/Stasicrates, this information is confirmed in Lucian (c. 120-180) in the dialogue entitled "Defense of the Doctrine of Portraiture." In the dialogue, the Macedonian tells an anonymous architect:

"Leave Athos alone," said he, "and do not diminish the value of the great mountain by the likeness to a human body." This only served to highlight the greatness of Alexander who became a statue higher than mount Athos for future generations; the possibility to neglect such great honour was generosity itself " (Lucian, Pro Imaginibus, 9).

Thus, in Sergo Kldiashvili's short story "The Ancient Tale", the author brings together several stories attested by various authors of antiquity (the story of Lysippus' creation of the

²¹⁰³ M. Bieber. The Portraits of Alexander. *Proceedings of the American Philosophical Society*. Vol. 93. No. 5 (Nov. 30, 1949), pp. 373-374.

²¹⁰⁴ M. Linder. Plutarch's Use and Mention of Famous Artists in the "Parallel Lives". *Ancient Society*. Vol. 45 2015, 33. 53-81.

²¹⁰⁵ Available online: <https://www.getty.edu/art/collection/object/10A1CH> Last viewed: 11.12.2024.

statue of Alexander the Great; the story of the monument to Alexander the Great) and skilfully combines them into one narrative around an invented intrigue that depicts Diocrites' relationship with Lysippus

Grigol Abashidze

(1914-1994)

Giorgi Ugulava

Terms: Sisyphus, Chaos, Ganymedes, Chaos, Mount Olympus, Hippocrates, Socrates, Judgment of Paris, Golden Apple

Gr. Abashidze (1914-1994) is a writer whose work spans almost the entire twentieth century. Antiquity plays an important role in the author's work. In terms of the reception of antiquity, Gr. Abashidze's oeuvre can be divided into two parts - his poetry and his historical novel "Lasharela".

As seen from his works, Gr. Abashidze knows the ancient world quite profoundly and in detail, and his knowledge is not limited to general phrases related to antiquity. In his works, he resorts to both ancient mythical and historical phrases and often uses them to express his ideas.

His poetry abounds with ancient mythical terms, which show that the author is quite familiar with the Greek mythological tradition and often cites comparisons, analogies or metaphors using ancient symbols. For example, in the work "Autumn"?, to illustrate his point, he mentions the myth of Sisyphus, a symbol of futile labor and eternal suffering, because the gods punished him and he has to roll a boulder up a hill endlessly, as every time the boulder rolls back and Sisyphus continues his suffering and struggle.²¹⁰⁶

²¹⁰⁶ *Autumn*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. I. Tbilisi, 1983, p. 12 (in Georgian).

In another of his poems ("The Vision about Armaz"), he recalls the ancient myth of Hanymede/Ganymedes and Mount Olympus. Ganymede is the object of Zeus's love. The poet seems to be familiar with this myth and "plays" with it and ancient terms to express his point. In particular, to express his emotion, he mentions that he was in the sky like Ganymede, on mount Olympus of the Georgian gods.²¹⁰⁷

This is a typical poetic technique for Gr. Abashidze. He is so familiar with ancient phrases that he can use them very flexibly in his poetic context. For example, in the poem "Seven Hundred Years" he talks about the Georgian historical story of Kokhtastavi conspiracy, which the Georgian tradition connects with the name of Tsotne Dadiani. In the very first line of the poem, when the poet wants to point out that he would gladly join this conspiracy, but he is writing in another time, in another period, 700 years away from I when he has not been born yet, he uses such poetic comparison: "მე ჯერ ქაოსი მერტყა წყვიდად, თქვენ რომ გეხვიათ მზეზე ფუტკარი" [I was surrounded by chaos as darkness, and you had bees around you in the sunlight].²¹⁰⁸

The poet mentions Chaos, which is a term deriving from ancient mythology, in his other poems as well.²¹⁰⁹

Gr. Abashidze uses a similar poetic technique in his poem, "Eighty Years Gone". The poem seems to be autobiographical and presents the poet's views on this life. He describes life as passing by too fast, but there has been so much pain in his life that even if he had the chance to turn around and start his life all over again, he wouldn't probably want to. He describes the scene of his aging and awaiting death using the ancient mythical symbol of Charon. According to the myth, Charon carried the souls of the dead across to the realm of Hades. The poet compares retracing the path of life to jumping out of Charon's boat. He notes in particular:

²¹⁰⁷ *A Vision of Armaz*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. I. Tbilisi, 1983, p. 55 (in Georgian).

²¹⁰⁸ *Seven Hundred Years*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. I. Tbilisi, 1983, p. 24 (in Georgian).

²¹⁰⁹ *In the Slaughterhouse*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. I. Tbilisi, 1983, pp. 63-64 (in Georgian); *Mountains and Rocks*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. I. Tbilisi, 1983, p. 26 (in Georgian).

„რომ მკითხონ: გრძელ გზას დაიწყებდი ისევ თავიდან, ღმერთმა მაშოროს, გადმოვუხტე ქარონს ნავიდან! “ [“If they asked me: “would you start the long journey all over again”, God forbid, I jump out of Charon’s boat!”]²¹¹⁰

The poet reminisces about the mythical story in his play "Travel in Three Times". In this work, he directly mentions that the source of his inspiration was an ancient Greek myth based on which he features the three times (past, present, future) in the form of three young women. The shepherd, who according to the myth should be Paris, the son of the Trojan king, according to the author's explanation, represents himself, and he should present a golden apple to the lady, who according to the ancient myth is personified by the goddesses - Aphrodite, Athena and Hera, whom the author, as already mentioned above, perceives as times. So, if according to the Greek myth Paris chooses the most beautiful woman among the goddesses, in Gr. Abashidze's drama, the author himself has to choose time as a maiden. His choice will determine which time he will be focused on: the past, future or present.

In this case, too, we can see that Gr. Abashidze, on the one hand, is quite familiar with ancient mythology, and on the other hand, his reception of this ancient myth is not superficial and simple reference, but rather he accommodates it at quite a precise place in his work. In this play, we see a reimagining of a very well-known ancient myth, in the form of a proposed contextual and symbolic change and an addition of a new meaning.²¹¹¹

Gr. Abashidze references ancient phrases in his two other poems that deal with ancient Egyptian themes. In his poem "The Sphinx", he mentions the greatest historical figures who had had a historical intersection with the Sphinx as an expression of the Sphinx's eternity and significance. The poet lists three names in total, including two ancient historical figures alongside Napoleon'- Gaius Julius Caesar and Alexander. Both of these figures are considered to be the greatest conquerors and commanders-in-chief of antiquity. The poet is familiar with ancient history and knows that both of them (as well as Napoleon) had been in Egypt

²¹¹⁰ *Sixty Years Gone*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. I. Tbilisi, 1983, p. 151 (in Georgian).

²¹¹¹ *A Journey through Three Times*, Gr. Abashidze. Plays. Tbilisi, 1961, p. 441 (in Georgian).

for military and political purposes. That is why their mention in this list is not accidental. In one case, he refers to Alexander the Great's campaign in Egypt (332/331 BC), when he marched into Egypt, which at that time was conquered by Achaemenid Persia and was one of its satrapies. Alexander the Great's Egyptian campaign is described in ancient sources, and its later reception appears in art creation. Alexander shows interest and respect for the local Egyptian culture, thus contrasting his attitude with the Achaemenids' policy in Egypt. Mentioning the Sphinx in the context connected with Alexander the Great is not accidental, although it is also worth noting that, unlike, for example, Napoleon's campaign, ancient sources do not mention Alexander and the Sphinx in the same context, unlike, for example, the later Roman emperors, who visited the Sphinx monument of Giza on a number of occasions.

We have a similar situation with the referencing of Julius Caesar in this context. Caesar campaigned in Egypt for a short time during the civil war of 48-47 B.C, when he defeated the Egyptians near Alexandria in northern Egypt. He never went south to the Sphinx of Giza, and he had never been beyond northern Egypt, which was the center of Hellenistic Egypt at the time. Despite this, the poet, tries to connect the statue of the Sphinx not only with Napoleon but also with the two great ancient conquerors who had really conducted military campaigns in Egypt. Subsequently, the poet, on the one hand, is familiar with ancient history, and on the other hand, he is less involved in the detailed description of those campaign. Therefore, his reception of the ancient history and historical figures is not detailed, in-depth, and scholarly, but rather general – they interest him solely as symbols.²¹¹²

In his other poem, "In Tutankhamun's Tomb", the poet refers to Colchis already of the Tutankhamun era. In this respect, he repeats the story of the existence of the legendary Colchis of the ancient times. Tutankhamun dates back to the 14th century BC. Ancient historiographical sources contain legends about Colchis of the Argonautic and other mythical times, which could date back to the pre-ancient period, at least to the II millennium BC.

²¹¹² *The Sphinx*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. I. Tbilisi, 1983, p. 105 (in Georgian).

Judging the historical reality in the context of these myths is a rather difficult endeavor due to the lack of relevant data. However, for the poet, Colchis is an ancient historical term that coexists with the reign of Tutankhamun. The poet must mean the mythopoetic Colchis from ancient myths.²¹¹³

From the point of view of reception of antiquity, one of Gr. Abashidze's most interesting poems is "Constanza". Constanza is the name of a modern Romanian city, equivalent of the ancient Tomis. This city is important for antiquity, as it became the place of exile of the famous Roman poet Ovid in the early 1st century AD. It was here that Ovid wrote his "Tristia" and "Letters from Pontus" and this is where he died. In his poem, Gr. Abashidze refers to this episode of ancient history and discusses the issue of the relationship between art and power in general.

For Gr. Abashidze, a poet is a person who "creates high gods himself" and "Caesars should also be thankful to him for their name". He seems to refer to the Roman poetry of the Augustan period, when literature became the one of the main creators of the so-called Roman "Golden Age". The idealization of the age of Augustus was greatly facilitated by his well-aimed policy, which fostered the idea of using literature in the service of his own and the state's interests and thus propagated the advent of a happy age in the wider society. That is why the poet's remark that "Caesars should also be thankful to him for their name" should not be considered as general (or it might only be partially general) and should rather reflect the Roman reality specifically.

Gr. Abashidze's phrase that "high gods are created by poets" should also refer specifically to ancient reality. The most important source on ancient gods, and ancient religious concepts in general, is fiction, poetry in particular. For example, the poems of Homer and Hesiod (especially Hesiod's "Theogony"). Therefore, this phrase of the poet should refer to this specific feature of ancient culture and its religious perceptions.

²¹¹³ *In Tutankhamun's Tomb*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. I. Tbilisi, 1983, p. 109 (in Georgian).

In the same poem, the poet gives a detailed account of Ovid's exile to Tomis (modern Constanza). Ovid spent the last years of his life in the outermost province of Rome, in exile, and was greatly affected by the separation from Rome. Gr. Abashidze seems to know this episode of ancient history quite well. In his poem, he describes the scene of the poet's, i.e. Ovid's, death. It is worth noting that he calls Tomis "the country of the Sarmatians", nomadic people. The area of the Sarmatians' settlement covers a fairly wide geographical expanse, extending from the Caucasus and the eastern Black Sea coast to the north, and includes part of modern Russia and Ukraine. The Sarmatians had no connection with the western coast of the Black Sea. In this line, the poet must mean not the Sarmatians proper, but the Massagetae, another nomadic people who lived before the Sarmatians, from the 8th -7th century BC onwards, approximately until the 3rd century BC. They lived in the plains of Central Asia and partly on the territory of modern Russia, northeast of the Caspian Sea. The Massagetae later mixed with the Sarmatians and other nomadic peoples in the same geographical area. The reason why the poet calls Tomis (modern Constanza) the land of the Sarmatians must be the fact that, according to the ancient sources, namely Herodotus' and other semi-legendary accounts of the later period, this city was founded by Tomiris, the queen of the Massagetae. Tomiris, according to Herodotus, is the ruler, fighting whom Cyrus the Great, the founder of Achaemenid Persia, died in the 6th century BC. Therefore, if it really existed, it must be localized in the plains of Central Asia, and it is almost impossible for it to have actual contact with the western coast of the Black Sea. Gr. Abashidze nevertheless follows ancient references, notably Jordanes, the author of the 6th century BC, who in turn relies on Cassiodorus, claiming that Tomis was founded by Queen Tomiris and that is where its name comes from.²¹¹⁴

²¹¹⁴ Jordanes. "The origin and the deeds of the Goths, Chapter X". Archived from the original on 16 July 2011. Retrieved 3 August 2015.

This episode manifests the poet's deep familiarity with ancient history and ancient sources as it mentions a less-known story about the legendary origin of the city which was Ovid's pre-death abode.

Subsequently, Gr. Abashidze is quite familiar with the last stage of Ovid's life and provides a description of Ovid's death during his exile in Tomis, showing how he misses Rome, albeit he also notes that while the poet is "flying on the lovely wing of the muses", time, the most ruthless and strictest judge, covers even the most powerful of emperors with black darkness. Gr. Abashidze does not mention Ovid by name, neither is Augustus's name mentioned, although he is referred to as Princeps. In this regard, Gr. Abashidze shows quite detailed knowledge of ancient history and politics. He does not refer to Augustus as emperor, or as Caesar, in accordance with a later tradition, but rather he refers to him quite precisely in accordance with his political status as princeps, i.e the first citizen. After coming to power in 31-27 BC, Augustus formally preserved the republican system and institutions and embellished his autocracy with the republican element in order to retain the support of Rome's pro-republican population. This is why he assumed the title of princeps, which was at least formally close to the republican title and did not openly evoke the association with the monarchy in Rome. In the later tradition, especially in art, Augustus is sometimes referred to as Caesar or Emperor. Gr. Abashidze, however, terms him and his title quite accurately.

The fact that Gr. Abashidze does not mention either Ovid or Augustus by name and mainly uses the more general definitions of "poet" and "ruler" must be indicative of his desire to make the conflict between Ovid and Augustus perceived not in the context of one specific, personal story, but as a generalized one and appear as a broader conflict between art and power. Gr. Abashidze notes that this conflict, despite the fact that the ruler has the power and can exile the poet, not allowing him to return to his homeland and make the end of his

life miserable, still ends with the victory of the poet, i.e. art, because in the long term, art, poetry, and creativity survives time, while rulers are given to oblivion.²¹¹⁵

Importantly, this poem by Gr. Abashidze and the idea voiced in it are especially important to reveal the Soviet reality, when the repression of art, including Georgian writers, by the Soviet totalitarian regime and the violence against them occurred on a massive level. Under existing censorship, Gr. Abashidze takes this ancient motif from the history of Rome, and with its reception, expresses his opinion quite unambiguously towards both the Soviet practice of violence against art and the fleeting nature of authority and governance built on violence.

Gr. Abashidze uses ancient terms in his other poems as well. For him, the ancient world is associated with sublimity, sophistication and excellence. "Hellas" is a noteworthy poem in this regard, in which he calls Hellas, ancient Greece, the "throne of gods" and the abode of the Muses.²¹¹⁶

In addition to being used for profound and symbolic purposes, ancient terms also appear sporadically in certain cases. For example, in the poem "Testator", the poet compares his book, which has a long road, a long journey ahead, with an exhausted marathon runner,²¹¹⁷ while in another poem, "The Svetsk Show", he describes Sulkhan Saba Orbeliani's diplomatic mission to Western Europe and notes that he knew and used Latin.²¹¹⁸

From the perspective of the reception of antiquity Gr. Abashidze's historical novel *Lasharela* is particularly interesting. The novel refers to mediaeval Georgia, namely the 10s and 20s of the 8th c, and the reign of king Giorgi IV, aka Lasha-Giorgi. The novel contains numerous receptions of antiquity.

The main character of the work, Lasha-Giorgi, is the last king of the Golden Age of Georgia, i.e. the period from David the Builder to Queen Tamar (1089-1220). It is during his

²¹¹⁵ *The Constant*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. I. Tbilisi, 1983, pp. 93-95 (in Georgian).

²¹¹⁶ *Hellas*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. I. Tbilisi, 1983, pp. 110-111 (in Georgian).

²¹¹⁷ *Testator*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. I. Tbilisi, 1983, p. 185 (in Georgian).

²¹¹⁸ *The Svetsk Show*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. I. Tbilisi, 1983, p. 22 (in Georgian).

rule that the Mongol campaigns in Georgia began, which were subsequently, after his death, followed by the invasions of Jalal Ed Din and the beginning of the Mongol rule.

In this work Gr. Abashidze frequently reveals quite detailed and in-depth knowledge of historical nuances and world history in general. In particular, throughout the entire work, he repeatedly mentions and returns to the motif of Lasha-Giorgi, and Georgia of the Golden Age at large being the new Rome, in other words, the new leader of the Christian world. This idea is actually one of the main motifs of his novel, which binds the entire work ideologically.

In this case, the author mentions Rome on numerous occasions as a term; however, for him, this is a later, medieval perception of Rome, rather than an ancient one. For Gr. Abashidze, according to the medieval standard, Rome is the leader of the Christian world. After Rome's fall, in the Middle Ages, the idea of Rome, the restoration of Rome, and its continuation was popular for many centuries and represented the main idea of the great European politics. In the 5th -6th centuries AD, Byzantium, which called itself the Eastern Roman Empire (Byzantium, as we know, is a much later, almost modern term), actively tried to restore the Roman Empire within more or less traditional borders, including at least Italy. Constantinople claimed to be the second Rome, the successor of Rome and its Eastern, Christian analogue. The Byzantine emperors considered themselves to be the continuators of the Roman tradition.

In the same period, starting from the early Middle Ages, the idea of the restoration of the Roman Empire, the emergence of New Rome, appears in Western Europe as well. This idea was embodied by the Frankish state and Charlemagne, and later the Holy Roman Empire which united German and Italian lands. In all these cases, the idea of Rome had a religious basis rather than a political or geographical one. The succession of Rome, new Rome, means being the leader of Christendom. That is why, if in the Eastern, Byzantine, tradition, the emperor was not only a political, but also a religious leader, and he considered himself the leader of the Christian, at least, the Eastern Christian world, in the Western

European tradition, the claim to the Roman heritage definitely required a special blessing by the Pope as an emperor, i. e., as a continuator of the Roman imperial tradition. The Pope's benediction, his ordination, highlighted the religious motif in the idea of continuance of Rome.

In *Lasharela* Gr. Abashidze adapts the medieval idea of the restoration of Rome and its heritage to the Georgia of the Golden Age. He represents Georgia as the leader of the Christian world.

In this regard, Gr. Abashidze continues the historical model of the Middle Ages. He considers Georgia of Lasha-Giorgi's time and the Golden Age at large as the leader of the Christian world, like the second Rome, but its leadership is to be strengthened by the leadership of the crusader world, the crusader union headed by Georgia. In this case, the author, on the one hand, knows the historical reality very well, and on the other hand, he deliberately distorts it based on the ideological and artistic conception of the work. The Golden Age of Georgia largely coincides with the era of the Crusades. In the Seljuk Empire, the beginning of the Crusades from 1095-1096 as well as David the Builder's decision to cease paying tribute to the Seljuks coincides with the death of Malik Shah (1092) and the beginning of internal disturbances within the empire. The Crusades, a very broad, diverse and complex historical process, according to the standard (though not the sole) understanding, most often refer to the united coalition campaign of the European, Christian world, for the liberation of the so-called Holy Land, implying Syria and Palestine. The European world of the Middle Ages, in which religion has a fundamental social and political function and which considers itself the heir of the Roman Empire and the Roman space, perceives it tragic that the region, which in antiquity was also part of the Roman-Christian world and is the area of the birth and development of Christianity with the most important Christian centers (Jerusalem, Antioch, Alexandria, etc.), became part of the Muslim space as a result of the Arab conquests. In the Middle Ages, when religion was a major part of

political identity, this was used as the most important motif justifying waging long-term wars.

Georgia of that period, which, like the Crusaders, had the Turkish space created by the Turk-Selchuks as its main political rival, feels part of this great process culturally, diplomatically, and politically. A number of military, diplomatic and political contacts between Georgian kings and crusaders are confirmed. Despite this, Georgia was never a direct participant in the crusades, the more so, it had never been a leader due to geographical and political factors. Subsequently, the depiction of Georgia as the leader of the Crusader world is the author's artistic concept rather than a historical reality, although, from the artistic point of view, Gr. Abashidze conveys the spirit and cultural identity that should have been characteristic of Georgia of that period very well.

According to the work, Georgia becomes the second Rome and leader of Christendom after the fall of the Byzantine Empire, often referred to as Greece. In this regard, despite the ancient terminology, the world that Gr. Abashidze's reception features on the historical and cultural level pertains more to the Middle Ages. Although the terms correspond to the ancient Greek and Roman worlds, as regards its contents, it is linked to the Middle Ages.

Another important ancient symbol, which has a clearly defined ideological load, is the comparison of Lasha-Giorgi with Alexander the Great on a number of occasions. Alexander is one of the most frequently alluded ancient figures. He is a symbol of conquest, and reaching the edge of the world and the limit of human capabilities. At the same time, Alexander is the great conqueror of the East. In the context of the conflict between Greco-Persian civilizations, Alexander is the man who conquered the entire East and reached the edge of the existing world in the East, as held by the Greek worldview of the time.

Gr. Abashidze adapts the concept of the ancient, Alexandrian Western-Eastern conflict to the context of the Crusades, i.e. the conflict between the Christian West and the Muslim East. That is why he compares Lasha-Giorgi, as the leader of the crusader Christendom, to Alexander the Great. In this regard, the author offers us a very interesting blend of ancient

term-symbols, the mediaeval European and Georgian cultural and political context and hyperbolized artistic conceptualization. His work is an apologia for Lasha-Giorgi and the Golden Age. Georgia is the leader of the Western, Christian, world that replaced the weakened Byzantium, and its king, Lasha-Giorgi, is a symbol of the superiority the Western-Christian world, like Alexander the Great defeated and conquered the East.

Gr. Abashidze finds it interesting to compare Alexander with Lasha-Giorgi from another point of view: for him, Alexander is a symbol of the transforming a small country into a large, influential state, an empire. Like Alexander, Lasha-Giorgi comes from a small country and his mission is to promote his country small both geographically and in resources. The work directly mentions that Alexander's state was very small.²¹¹⁹

The same episode states that, like in Alexander's case, Lasha-Giorgi's kingdom, Georgia, is also small, even though it has recently gained control over Armenia, the mountainous tribes, the Empire of Trebizond, and other adjacent lands (Shirvan, Khlat, Adarbadagani, etc.). Alexander's wisdom, the power of his sword and the unity of his compatriots are listed as the reasons for his successful conquests and the creation of the largest empire. In this episode Gr. Abashidze tries to use the example of Alexander for ideological purposes and to link him with the qualities that he considers necessary for the success of Georgia. In the next line, he directly compares Lasha-Giorgi to Alexander and notes that, like Alexander, he will be capable of great and fabulous deeds if he unites the Georgians under "one will and one thought".

Unity was the most important challenge for the medieval Georgia of the feudal period. Georgian historiography and the Georgian historical thought stemming from it are largely based on the idea of unity, unification around a centralized state, since this was the most important issue for Georgia in this period. Ancient Macedonia and the ancient perception and historical reality about Alexander in general provide a different picture: the idea of unity is not Alexander's main object. At least it is less prominent. In this case, when Gr. Abashidze

²¹¹⁹ *Lasharela*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. II. Tbilisi, 1984, p. 24 (in Georgian).

compares Alexander to Lasha-Giorgi, he consciously resorts to this ancient historical figure and connects him with the Georgian reality, even if it means circumventing the ancient historical reality.²¹²⁰ In *Lasharela*, political struggle with the feudal lords and the restriction and reduction of their power is one of the main motifs, thus it is fully consistent with the historical reality of Georgia of this period.

The same episode directly states that "the western crusaders recognized him as the second Alexander and called Georgia new Rome".²¹²¹

As mentioned above, in *Lasharela*, multiple times, to be more specific, 9 times we come across the motif of comparing Lasha-Giorgi with Alexander and referring to him as the new Alexander, to whom the ancient historical context, his symbolism and his later reception assigns the role and function of the leader of the great Western coalition against the collective East, which in this case is already adjusted to the mediaeval context of confronting the mediaeval, Western-European, Christian-crusader world with the Muslim East.

In the first instance, Alexander is directly mentioned as a historical figure who serves as an example for Lasha-Giorgi to be raised. This is a meaningful passage, as the author tries to create a concept of ideal upbringing using the mediaeval standards and to connect it with Lasha-Giorgi. Antiquity plays a leading role in this system of upbringing. Along with the life of Buddha and Christ, the young king is taught the wisdom of Plato and Aristotle and is introduced to the aforementioned Alexander, the greatest hero of the Hellenic and Hellenistic world, and Julius Caesar, the greatest historical figure of the Roman world. Along with their life, their hazardous adventures and "victorious expeditions" are highlighted. Pursuant to his and Georgia's historical mission presented in the work, Lasha-Giorgi needs to be brought up with examples of great expeditions, heroism and courage. The ancient world provides the greatest examples of both wisdom and military valor and heroism.²¹²² Gr.

²¹²⁰ *Lasharela*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. II. Tbilisi, 1984, p. 24 (in Georgian).

²¹²¹ *Lasharela*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. II. Tbilisi, 1984, p. 24 (in Georgian).

²¹²² *Lasharela*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. II. Tbilisi, 1984, p. 17 (in Georgian).

Abashidze customizes the heritage of antiquity to what is considered as the concept of ideal education in medieval Georgia.

The fact that the Western crusaders recognized Lasha-Giorgi as the new Alexander, and called Georgia new Rome, and that he is to perform great heroic deeds as the leader of the Christian world, is directly mentioned in another episode of the work. The main mission of the "second Alexander" or "new Alexander" is openly stated to be liberating Christendom from the Muslims; the work mentions Lasha-Giorgi four more times;²¹²³

In another episode, it is emphasized that after the fourth crusade, i.e. after the Crusaders failed to regain the control over the lost Jerusalem, Georgia and its king are the main hope of the entire European and Christian world. Gr. Abashidze connects the liberation of the Holy Land, i.e. Syria-Palestine, the typical motivation of the medieval crusader world, to the narrow Georgian motivation as well. According to Tamar's will, she is to be buried in Jerusalem, and Lasha-Giorgi, as her son, has a dream and an internal obligation to carry out her will. Especially since the historical experience of Georgia in the struggle with the Muslim world, its victories and the Georgian political-cultural influence in the Christendom are repeatedly mentioned throughout the work. According to it, this mission was defined for Georgia by Queen Tamar after the weakening of the Byzantine Empire.^{2124]}

As mentioned above, ancient and medieval models, terms and reality are repeatedly intertwined in the work. For example, the solution of internal problems with the nobility and feudal lords and the real unity of the country is featured as the main problem of the mission and dreams of Lasha-Giorgi, which is a typical issue for medieval feudal monarchy.

In one case, while comparing and equating Lasha-Giorgi and Alexander, Gr. Abashidze also mentions that the king of Georgia is superior to Alexander in "military skills and

²¹²³ *Lasharela*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. II. Tbilisi, 1984, p. 55, p. 87, p. 89, p. 90 (in Georgian).

²¹²⁴ *Lasharela*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. II. Tbilisi, 1984, p. 55, p. 87 (in Georgian).

wisdom",²¹²⁵ while in another episode, it is mentioned that he resembles Alexander "in valor and virtue", but, unlike him, he is a Christian.²¹²⁶

The fact that Georgia of that period is a continuation of the idea of Rome – it is a new, third Rome, after Rome and Constantinople – is highlighted both directly and indirectly. In this respect, the work's tonality is expressly ideological. One of the central messages of *Lasharela* is the contacts between Georgia and Europe as the unity of the Western-Christian world, which in turn is based on antiquity. This is particularly evident in the episode describing the scene of the Venetian ambassador paying a visit to the Gelati Academy. Venice, as a trade center, is one of the leaders of the medieval Italian and entire European world, having wide range of influences in the Mediterranean and Black Sea basins, as evidenced by frequent contacts with the Georgian world, and being one of the main supporters of the Crusades.

This passage,²¹²⁷ voices a certain skepticism and mistrust towards Western Christendom ("from then on, Margveli distrusted the good wishes and intentions of the Latins"). Western Christendom, a Latin-speaking continuance of the Western Roman tradition, is collectively referred to as "the Latins". Since the action in the work takes place in the years after the fourth crusade, during which the crusaders themselves captured and plundered Constantinople, at the time of an already centuries-long ongoing conflict between Western and Eastern Christianity, Rome and Constantinople, the Pope and the Byzantine emperor, this distrust is natural and easily explained. Gr. Abashidze is well acquainted with the historical reality and cultural peculiarities of that period as well. Georgia is represented in *Lasharela* as the leader of the Eastern Christian world. It is mentioned, for example, that Queen Tamar promised to help the Byzantine emperor Andronicus, but he refused, which resulted in Constantinople being captured and looted by the Latins. In this episode, Georgia

²¹²⁵ *Lasharela*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. II. Tbilisi, 1984, p. 87 (in Georgian).

²¹²⁶ *Lasharela*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. II. Tbilisi, 1984, pp. 351-352 (in Georgian).

²¹²⁷ *Lasharela*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. II. Tbilisi, 1984, pp. 87-90 (in Georgian).

already stands out as no less than the leader of Eastern Christianity. It is ready to help Byzantium experiencing decline.

In the Gelati Academy, which is presented as the largest educational center, the scenes of education, teaching and learning, are described and the disciplines that will be studied are mentioned during the visit of the ambassador of Venice. Gr. Abashidze lists such branches of knowledge as arithmetic, rhetoric, grammar, philosophy and astronomy. These disciplines were the cornerstone of ancient and late ancient education. In this case too, we must be dealing with the indirect reception of antiquity. Importantly, we see Gr. Abashidze's view of an ideal, perfect education expressed in another episode, already discussed above, in which he believes that its foundations are laid by antiquity. Just as Lasha-Giorgi studies Plato and Aristotle, the Gelati Academy teaches disciplines characteristic of the ancient model of education.

Like Georgia as a whole, the Gelati Academy also claims that it continues the ancient tradition and is the heir of the ancient school of knowledge, education and cognition. During the Venetian ambassador's visit, the Academy of Gelati is directly referred to as the New Jerusalem and the Second Athens. This shows that, like all of Georgia, Gelati has a claim to unite and continue the ancient, largely pre-Christian, world, its knowledge and wisdom, on the one hand, and the Christian tradition, on the other hand. These two worlds are represented by two symbols, Athens and Jerusalem, whose successor and heir is the Gelati Academy.

Interestingly, throughout the entire work (other episodes will be discussed below), the author does not hesitate to connect Georgia of that period with the ancient Christian tradition. Athens, primarily a symbol of the pre-Christian antiquity, the center of education, culture and political and economic center of that period, by its essence, as a symbol, is often perceived as opposite to Christianity. Gr. Abashidze combines ancient, pre-Christian, and Christian worlds, symbols and values in medieval Georgia.

Not only by the name, but also contextually, teaching in the Gelati Academy is connected to the ancient tradition. It is emphasized that the books in the academy are translated into Greek and Latin, and philosophers Arsen of Ikalto and Ioane Petritsi worked there. Petritsi is also mentioned as a disciple of John Italos and Michael Pselos, who were Plato's followers.

The discussed episode emphasizes several times that Georgians speak Latin flawlessly and fluently. The Venetian ambassador, for whom Latin is like his mother tongue, has no problem communicating in Latin at the Gelati Academy in Georgia. In one case, a scene describes how Father Superior translates to guests in Latin.²¹²⁸ In another case, it is Margveli who translates the inscription to the ambassador in Latin.²¹²⁹ In one more scene, when the orator is asked to speak Greek or Latin for the ambassador in the philosophy class at the Gelati Academy, he continues his speech in Latin without a problem.²¹³⁰

In all these cases, underscoring the Latin language serves a distinctly ideological function. Latin, on the one hand, is a symbol of the connection with the ancient heritage, the continuation of its cultural legacy, and on the other hand, it is the language of politics, religion, diplomacy and international relations for the European society of the Middle Ages. It is the *Lingua Franca* of the time, the international European language. It represents the idea of the Holy Roman Empire, namely, a symbol of a new version of the Roman world, a Christian, Roman, united European idea. The fact that Latin, i.e. European language, is spoken in Georgia at that period, that it is employed far and wide and that Georgia contemplates itself as part of the Latin-speaking world, only strengthens the ambition of the country which, on the one hand, claims to be the continuance of Rome, i.e. new Rome, standing firmly on ancient heritage, and, on the other hand, in the function of new Rome, considers itself to be the leader of the Christian world.

²¹²⁸ *Lasharela*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. II. Tbilisi, 1984, p. 83 (in Georgian).

²¹²⁹ *Lasharela*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. II. Tbilisi, 1984, p. 86 (in Georgian).

²¹³⁰ *Lasharela*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. II. Tbilisi, 1984, pp. 87-90 (in Georgian).

This ambition is confirmed once again in the same episode when, in one case, it is mentioned that after the foundation of the Eastern Latin Empire in Greece, i.e. on the territory of the Byzantine Empire, Georgia became directly contiguous with and neighbor of Europe. Therefore, connections between Europe and Georgia are only political and cultural; Georgia is also geographically a part of the European space. Under the Eastern Latin Empire, the author means the Latin Empire of Constantinople created as a result of the Fourth Crusade, which actually was not a neighboring country of Georgia at all. This crusader state included territories in the northwestern part of Asia Minor and the southern Balkans, including Greece. However, in this case too, Gr. Abashidzidze holds the ideological aspect of the idea, according to which Georgia should be a part of the European space, including geographical features, as more important than specific historical and geographical details.

Ideologically, the most interesting episode in the described fragment is the one describing the Venetian ambassador's visits to the philosophy class/lecture at the Gelati Academy. The topic of the lesson/lecture is Old and New Rome, i.e. the Roman Empire and Byzantium, the Eastern Roman Empire. The orator notes that he has already finished talking about ancient Rome, i.e. the Roman Empire, and will not bother the guests anymore by explaining the history of their own country. He explains in Latin subsequently that Byzantium was a continuation of the Roman Empire and that Constantinople ruled all other nations, since it was where orders came from and laws were written. In addition to the political function, Constantinople also served as a cultural center ("Education and wisdom spread from there to the whole world"). At the same time, it was a religious center, which the orator calls New Jerusalem and notes that Christianity spread from here. It should be noted separately that the speech of the orator shows a typical pathos and worldview of the medieval crusader world, according to which it is the duty of Christian rulers and Christian states to spread Christianity among non-Christians. While speaking about the religious role of Constantinople, the orator comments that Christianity spread from there not only among Christians, but also among "pagans and godless people". After that, the orator notes that

domestic and foreign problems led to the weakening of Byzantium. He does not specify, but it is apparent that he is quite accurate in terms of historical reality when he relates the Byzantine crisis to domestic and foreign problems. Subsequently, his main message is that Georgia should assume the role of Byzantium, i.e. new Rome and the leader of the Christian-European world. Georgia is a religious center as well as a center of wisdom, culture and education ("to give new strength to those fighting for the faith of Christ and to start spreading the new teaching and wisdom").

After that, the orator, who in the next scene introduces himself to the guests as philosopher Peter of Gelati, continues with a brief overview of the political and cultural history of Georgia, explaining that this country is and should be the leader of the Christian world. He emphasizes that Georgia became Christian very early and always had to defend Christianity in the war with non-Christian forces. The speech also emphasizes the fact that the Georgian cultural and religious centers can be found in all the ancient Christian lands, including Palestine and Greece, albeit the last mission, the liberation of Christ's tomb, is still unfulfilled. This should be carried out by Lasha Giorgi, whom he calls the new Alexander.

This episode best highlights the main worldview and historical and political thinking of the author.

Before visiting the Gelati Academy, the Venetian embassy will first visit the king at Geguti. This episode also describes a scene that directly connects Georgia with Rome and the Roman tradition and brings to the fore the centuries-old tradition of Georgians' relationship with Rome. Lasha-Giorgi tells the Venetians about the visit of the Iberian king Parsman I (Pharsmanes I) to the emperor Hadrian and emphasizes that Georgians and Romans have a long-standing relationship and friendship. The author presents this scene as a relationship between two equal entities possessing equal power. In particular, it is said that Parsman and Emperor Hadrian/Hadrianus were friends and the emperor often sent Parsman valuable gifts. Once Parsman even visited the emperor in Rome, made a sacrifice in the Capitol, and after

his military training, the emperor had the statue of Parsman erected on the Valley of Mars.²¹³¹

In this episode Gr. Abashidze talks about the 2nd century AD Iberian king Parsman II (Pharsmanes II) and seems to be quite familiar with the ancient history. In this episode, the author combines several different sources chronologically separated from each other in a single narrative. It should be noted that Gr. Abashidze does not mention the term Iberia or Kartli in this episode. The author's opinion is voiced by King Lasha-Giorgi himself, who says that Parsman is "our ancestor". As mentioned above, Gr. Abashidze is quite familiar with ancient history and sources describing the relationship between Parsman and the Roman emperors. Therefore, it is impossible that he did not know that Parsman was the king of Iberia and not Georgia. United Georgia as a political entity was created only in the tenth century. The writer must be intentionally developing the idea that Georgia was a direct successor of ancient Iberia, and that Lasha-Giorgi considered Parsman and Iberia as his immediate ancestors.

Parsman II and the Iberian kingdom at large indeed had close relationship with Rome in the 1st and 2nd centuries. Iberia was a Roman vassal state and was the principal ally of the Roman Empire in the region. Parsman is repeatedly mentioned in ancient sources. Referring to him as a friend of Rome corresponds to the historical reality, even though it is historically wrong to present Iberia and Rome as equal political allies possessing equal power; in this case, such portrayal should be a reflection of the authorial intention to present Georgia as a country with historical contacts with Rome and as its legitimate successor. The fact that Emperor Hadrian/Hadrianus sent gifts to Parsman is confirmed in the *Historia Augusta*.²¹³²

However, ancient sources mention this fact only once, and it is not confirmed that the emperor "frequently sent" gifts to Parsman. In the same episode, Gr. Abashidze deliberately avoids mentioning the story according to which Emperor Hadrian/Hadrianus invited

²¹³¹ *Lasharela*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. II. Tbilisi, 1984, pp. 79-80 (in Georgian).

²¹³² Aelius Spartianus, *Historia Augusta*, Hadrianus, 17.

Parsman in 129-130 AD, but Parsman refused the invitation. Again, the author's intention is to present the worldview and ideological aspect of his work, and as a result, although he most likely knew about this source, he consciously does not mention it.

Two ancient sources mention Parsman's visit to Rome: Dion Cassius and Julius Capitolinus.²¹³³ The latter directly mentions that Parsman visited Emperor Antoninus Pius. As for Cassius Dio, he describes only Parsman's visit, he does not mention the host emperor by name.

Gr. Abashidze makes a mistake by making Lasha-Giorgi speak and connect Parsman's visit to Emperor Hadrian/Hadrianus. This can be explained by the fact that only the fresh studies of the later period provide evidence about Parsman and make it possible to determine his host emperor with precision. Modern research has determined precisely that Parsman visited Antoninus Pius. The version of Parsman's visit to Hadrian/Hadrianus as well as to Antoninus Pius existed only as an admissible assumption in the researches of the previous generation.

Gr. Abashidze seems to be relying on the work by Dion Cassius, which is more detailed, as it mentions the sacrificial offerings in the Capitol, which Julius Capitolinus does not mention at all. Also, the fact of erecting the statue of Parsman is mentioned only by Dion Cassius. As a result, because Gr. Abashidze relied on the text of Dion Cassius, in which the emperor is not mentioned by name, pursuant to the trend established in the studies of his period, he decided that his host was emperor Hadrian/Hadrianus.

At the same time, the next episode mentions that Lasha-Giorgi was also superior to Hadrian's/Hadrianus's friend Parsman in terms of looks and elegance.

Importantly, throughout the entire work, the author presents Georgia not only as a continuance of Rome, but also often highlights the motif of internal, covert, cultural confrontation or comparison between them. For example, Georgians don't completely trust

²¹³³ Cass. Dio, LXIX, 15,3; Jiulius Capitolinus, *Historia Augusta*, Antoninus Pius, 9.

the Venetians, building the mood of internal competition, testing each other's strength, that can be seen on multiple occasions in *Lasharela*.

It should be noted that the work does not attribute the idea of turning Georgia into a new Rome only to the state or the king. This idea has universal support. For example, the experienced commander Akhaltsikheli is particularly concerned about Lasha-Giorgi's mistakes and behavior which is inappropriate for the king, because it stands as an obstacle for his long-cherished dream of turning Georgia into new Rome.²¹³⁴ The work presents the idea of Rome and the heritage of Rome assumed by Georgia as an idea that permeates every operational sector of the state.

The work's apologetic character is directed solely towards Georgia as a state and as an idea. The main character of the work, Lasha-Giorgi, himself is repeatedly criticized and the general emphasis is placed on how internal battles and internal conflicts hinder the development of Georgia. Gr. Abashidze has conveyed this main motif both in the refrain of the work and in the preface, in which he quotes Ecclesiastes: "Woe to you, oh city, when your King is a boy."

These internal struggles and conflicts, which had a toll on the entire development of the country, are most vividly seen in the scene where the Mkhargrdzelis and the Catholicos meet the king. The Catholicos and the young king, Lasha-Giorgi, represented different political camps. When the King visits the palace of Ivane Atabag, the Catholicos compares Lasha-Giorgi to another ancient symbol, the Roman king Julian the Apostate, whom he refers to by the name "Ivliane". According to him, Ivliane is an idolater. The Catholicos mentions Lasha-Giorgi twice with this name, and later, in the same scene, Ivane Atabag recalls that Julian the Apostate, the Roman emperor in the 4th century AD, "was killed by the arrow sent from heaven". Julian was Roman emperor for only a few years (in 355-360 he was the ruler of the western part of Rome as Caesar, and in 361-363 he was the emperor of entire

²¹³⁴ *Lasharela*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. II. Tbilisi, 1984, p. 258 (in Georgian).

Rome). However, he entered history as a negative symbol pursuant to the later Christian tradition. Julian was the last emperor to start a new wave of persecutions of Christians during his reign after Constantine and Constantius and the declaration of Christianity as the official religion of Rome. For the medieval, Christian world, which Gr. Abashidze describes in his novel, Julian is the image of a fallen ruler fighting against God, opposing God and the order established by God. He himself upheld Neoplatonic Hellenism.

As mentioned, Julian is a symbol of a proud, arrogant emperor fighting against Christianity and divine order. Referring to Lasha-Giorgi by his name, on the one hand, clarifies the message of the Catholicos that Lasha-Giorgi, like Julian, fights against God, Christianity and the divine order, which he himself embodies, and, on the other hand, his words contain a hidden message - Julian's reign ended prematurely, in just a few years, with his death. This message is confirmed by Ivane Atabagi's remark which he expresses directly this time. He does not mention the arrow accidentally: Julian was killed by an arrow in the battle of Samarra during his campaign against renegade Sassanid Iran. The arrow struck Julian by surprise, which was seen as his divine punishment by the Christian tradition of the following epoch. According to Libanius, Julian was simply killed by an arrow shot by his own soldier, a Christian fighter (Libanius, *Orations*, 18.274), and according to a later, 5th-century ancient source, his last words were - "You defeated me, Galilean (νενίκηκάς με Γαλιλαῖε, or *Vicisti, Galilae*)" (Theodoret, *Historia ecclesiastica*, 3.25).

In fact, the conversation between Atabag and Catholicos serves to delegitimize Lasha-Giorgi as a king fighting against God and Christianity, who must be punished and who must die.²¹³⁵

The attitude of the Catholicos and the Church, in general, towards Lasha-Giorgi can be easily explained, as one of the main reasons for the conflict is the fact that the king is against the forceful preaching and spreading of Christianity, and protects the pre-Christian

²¹³⁵ *Lasharela*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. II. Tbilisi, 1984, p. 37 (in Georgian).

traditions, especially in the mountainous regions. In fact, he supports the freedom of religion, while the Church and the Catholicos defend their influence and positions in every way.

This confrontation between Christianity and the so-called paganism, the pre-Christian religions, between the Christianity and the pre-Christian world, in general, is one of the main motifs of the work. In this regard, Gr. Abashidze's pathos is ambivalent. On the one hand, he represents Georgia as a continuation of both Ancient Rome and the later Christian, European world, Byzantium. In this case, these two worlds do not oppose, but complement each other. On the other hand, we also see the confrontation between Christianity and pre-Christian perceptions and cultures. For example, it is directly mentioned that Lasha-Giorgi preferred reading Homer to learning Christian dogmas.²¹³⁶ Gr. Abashidze depicted these two worlds, two different cultural circles, with these two symbols; for him, Homer is a symbol of the pre-Christian ancient world.

The same episode makes this contrast even clearer by showing that the Catholicos and the king have completely different views on the aforementioned Roman emperor, Julian the Apostate. In his speech, the Catholicos criticizes Julian the Apostate, whom he calls Julian the Apostate. He deems everything non-Christian, different from Christianity, as unacceptable. Non-Christian education, the values born out the ancient world and culture that are expressed for the Catholicos by the symbol of Julian, are also unacceptable. Lasha-Giorgi, on the contrary, likes and understands Julian. He recalls how the legionaries raised Julian to the throne, who at that time was fighting against Constance, i.e. Emperor Constantius. For him, Julian, who is a disciple of Libanius and Ctesias, pre-Christian, or rather ancient thinkers who rejected Christianity, arouses sympathy. He at least partially understands why Julian tried to fight against Christianity. During the sermon, if the Catholicos mercilessly criticizes Julian, at the same moment, the king's thoughts are imbued with human empathy and compassion for him. He does not fight Christianity, although the

²¹³⁶ *Lasharela*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. II. Tbilisi, 1984, p. 66 (in Georgian).

pre-Christian ancient world and Neoplatonism, which the author refers to as the realm and creed of "manliness and beauty", cause his interest, respect and approval. The conflict between the Catholicos and the king, reveal the motif of the cultural and value-based as well as ideological conflict between the Christian and pre-Christian ancient worlds which is mainly conveyed through the symbol of Emperor Julian the Apostate.²¹³⁷

Throughout the work, Gr. Abashidze shows deep knowledge of ancient history and uses many ancient symbols in his historical novel to convey his message.

Gr. Abashidze's other novel, *The Long Night*, also repeats the historical theme featuring the same period. If *Lasharella* is set during the reign of Lasha-Giorgi, *The Long Night* takes place in the same historical period, in mediaeval Georgia, during the reign of Lasha-Giorgi's successor, his sister Rusudan.

This novel essentially repeats the spirit of *Lasharella* and is based on similar ideological and historical motifs, and often resorts to the reception of antiquity. Moreover, a number of similar or identical ancient symbols are used in both novels, and both have similar messages.

In *The Long Night*, Gr. Abashidze yet again voices the idea that Georgia is new Rome and that, as the leader of the Western Christian world, it should replace the Byzantine Empire which is experiencing crisis.²¹³⁸ In another episode, it is mentioned that the supporters of the idea of turning Georgia into new Rome ask Mukhasdze to compare Rusudan's Palace to the biblical Temple of Solomon. In this case, too, the motif is heard that Georgia, as new Rome, is the leader of the Christian world, and, at the same time, it is new Jerusalem, a symbol, an epithet commonly used in *Lasharella*.²¹³⁹

Like *Lasharella*, in this work too, the author mentions the two greatest conquerors and military leaders of antiquity - Alexander the Great and Julius Caesar.²¹⁴⁰ The dialogue between Pavlia Kuti, a scholar, scientist, and writer, and the preceptor of Gelati Academy is

²¹³⁷ *Lasharella*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. II. Tbilisi, 1984, p. 66 (in Georgian).

²¹³⁸ *The Long Night*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. II. Tbilisi, 1984, p. 470 (in Georgian).

²¹³⁹ *The Long Night*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. II. Tbilisi, 1984, p. 485 (in Georgian).

²¹⁴⁰ *The Long Night*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. II. Tbilisi, 1984, p. 471 (in Georgian).

an important part of the unified ideological line of the work. These two characters talk about the mission and function of Georgia. In this episode, the preceptor directly mentions that the Gelati Academy, as well as all Georgian philosophers, scholars and orators unanimously agree and preach that Georgia is new Rome that should unite East and West, like Rome did. The preceptor voices the crusader motif that Georgia's mission is to fight against non-Christians, implying the godless/barbarian. The main focus is on Muslim states. Here, the preceptor also recalls the fact that Georgians do not, in fact, have a kin and allied nation.

Interestingly, in this episode, the preceptor mentions the ancient Iberians as Iberia in the Caucasus and holds Georgia to be the successor and continuation of ancient Iberia, as well as the people living in Western Iberia, on the Iberian Peninsula, recounting therewith the legend known as early as in antiquity about people living in two Iberias, the East and West, are relatives. However, he also notes that he cannot confirm this legend, as he has no pertinent evidence.

The opinions of the preceptor and Pavlia Kuti differ in one respect. Pavlia Kuti believes that Georgia should extend to its natural limits and keep developing within these limits. In this case too, an ancient, or rather Roman, model can be seen indirectly. It was primarily natural boundaries that the Roman Empire and Roman imperialism recognized and believed that the empire should expand to the natural boundaries (Atlantic Ocean, the Rhine and Euphrates Rivers, the Caucasus, Sahara Desert, etc.). Pavlia Kuti supports this Roman model, which is not surprising considering that Georgia is referred to as new Rome.

At the same time, there appears a concept characteristic of Georgia of the Golden Age: if Georgia reaches the Caucasus in the north, and the Black Sea in the west, the natural border should be the Caspian Sea in the east. This concept, which covers the borders "from Nikopsia to Derbent", i.e. from sea to sea, was relevant in Georgian reality as a great idea at almost every stage of Georgian history. This motif also appears as a direct reference stating that Georgia should span from the Black Sea to the Caspian Sea. It is also emphasized on several occasions that Georgia should unite the entire Caucasus through Christian religion,

mentioning inter alia the Alans (Leks, Jiks, Alans and Armenians), the people known already in antiquity, and create a small empire of the unified Caucasus.

The preceptor of Gelati, Pavlia Kuti, does not agree with this concept and believes that Georgia should not be limited by natural borders. It is in this context that he mentions Caesar and Alexander and notes that instead of thinking about enclosing their country within certain bounds, they conquered new countries and peoples. The preceptor imagines Georgia as this type of power - he compares it to Caesar and Alexander the Great.

Both participants of the conversation then discuss the Roman Empire and Roman imperialism. For them, Rome is a paragon for Georgia. The author conveys the ambition and conviction that, according to his perception, Georgia of the post-Tamar period golden age should have had. This conversation also reveals that the interlocutors admit that Georgia is not yet as strong as Rome, it has many internal problems, and it is too early to show the imperial ambitions characteristic of Rome.

In another episode, when Avag Mkhargrdzeli talks about how big Georgia's ambition was at that time (defeating Jalal ad Din, followed by taking Baghdad and installing the head of the Christian church in the place of Chalifa), he again recalls Alexander the Great and his campaign in India. In this case, too, Alexander, as the greatest conqueror, the symbol of reaching the edge of the world and the victory of the West over the East, is the primary measure of their ambition for Georgians. Avag seems to compare Alexander with his father and uncle - Zakaria and Ivane, the commanders-in-chief of Georgia under Queen Tamar, and notes that they campaigned as far as Khorasan (Northern Iran), making it seem as though they did not lag far behind Alexander.²¹⁴¹ This claim and ambition remain the main motif of the work until Georgians are defeated by Jalal Ed Din and internal disagreements bring the kingdom into crisis.

²¹⁴¹ *The Long Night*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. II. Tbilisi, 1984, p. 508 (in Georgian).

Just like in *Lasharella*, Georgian characters in this novel also speak Greek and Latin.²¹⁴² For a country that claims to be the continuation of Rome and the leader of the Christian world, and simultaneously continuing the ancient heritage, speaking Greek and Latin has a symbolic meaning. This confirms Georgia's ambition and shows that Georgia is a part of the Western-Christian, European world and stands on ancient foundations.

Gr. Abashidze dedicates another historical novel to Georgia of the Middle Ages - *Tsotne or the Fall and Rise of the Georgians*. This novel is chronologically posterior to *Lasharella* and *The Long Night* and describes a historical period several decades ahead, in particular, the period of Mongol rule in Georgia, the middle of the 13th century, and the story of the anti-Mongol conspiracy of Georgians and Tsotne Dadiani that is described in the *Life of Kartli*. This work too abounds with the examples of the reception of antiquity, and once again we are convinced that Gr. Abashidze is quite familiar with ancient history and culture and uses a whole range of symbols, stories and artistic and historical images to convey his message.

For Tsotne Dadiani, the main source of inspiration is the ancient legendary hero Mucius Scaevola (also known as Mukius Skevola). The story of Mucius is told by Titus Livius in his *History of Rome from the founding of the City* (*Ab Urbe condita*, 2, 12-13). Although the story told by Livius most likely does not correspond to historical reality, the story of Mucius Scaevola is one of the most famous stories of the Roman mythology - its legendary history. According to Livius, Mucius sacrifices himself, or rather his own hand, to Rome and the Etruscans in 508 BC, namely, during the war with the city of Clusium. Mucius is considered a symbol of self-sacrifice for the motherland, courage and indomitability. Gr. Abashidze presents Mucius Scaevola, the legendary hero of ancient, republican Rome, as a source of inspiration for Tsotne Dadiani, the Georgian nobleman from the Middle Ages.

²¹⁴² *The Long Night*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. II. Tbilisi, 1984, p. 780 (in Georgian).

In the very first part of the work, in the dialogue between preceptor Ivliane and Tsotne himself, the protagonist of the work, it is the example of Mucius that the preacher recalls as a symbol of endurance and courage.

Before Mucius, the preceptor and Tsotne meet one of the characters of the work, the stableman Otia, who is putting honey on his injured hand and letting bees sting him in order to heal his hand in this way. At this stage, the self-sacrifice and endurance of Otia is almost an incomprehensible story for young Tsotne. However, in the very next scene, the teacher Ivliane tells him the story of Mucius Scaevola, when Mucius, captured in the enemy's camp, willingly thrust his right hand into the fire and burned himself, thus showing the enemy a voluntary example of Roman strength, self-sacrifice and bravery. Even the enemy himself, the Etruscan king Porsena, was charmed by his bravery. The example of Mucius has a great influence on Tsotne, especially the fact that Mucius made such a sacrifice for his country. Mucius becomes an inspiration for Tsotne.²¹⁴³

In another scene, at the end of the work, when Tsotne himself decides to sacrifice himself and is ready to suffer for the sake of his homeland and compatriots, he remembers Mucius Scaevola at the most difficult moment. This gives him strength thinking that, if Mucius could withstand the fire, he can withstand the sun, the flies and the bees.²¹⁴⁴

Preceptor Ivliane is the educator and teacher of Tsotne. It should be noted that, in this novel as well as in *Lasharela* and *The Long Night*, Gr. Abashidze in a way singles out and contrasts the early Christian, Greco-Roman culture, education and values with the later Christian world and culture of late antiquity and the Middle Ages. For example, it is mentioned that Ivliane does not educate the young boy Tsotne according to the divine law, but Greek and Latin "tales", which must mean mythical stories and legends; he tells the stories of kings and wars and brings him up according to those examples. As in other novels,

²¹⁴³ *Tsotne, or the Fall and Rise of the Georgian*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. III. Tbilisi, 1985, pp. 103-104 (in Georgian).

²¹⁴⁴ *Tsotne, or the Fall and Rise of the Georgian*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. III. Tbilisi, 1985, p. 406 (in Georgian).

here too the author has a strong mental image of Georgia of his era as a continuation of ancient culture and education, as its successor. For preceptor Ivliane, the main means of education and upbringing are pre-Christian, Greek and Latin mythological and historical stories.

Besides preceptor Ivliane, the novel repeatedly emphasizes the fact that Georgia continues the ancient tradition, the grounds on which it stands. In this respect, the novel fully continues the pathos of *Lasharela* and *The Long Night* mentioned above.

In the next scene, when the preceptor and Guguta talk about education and discuss the education of young Tsotne, they mention that he already knows Greek and now it is time for him to learn Persian and Arabic. Greek also appears in this case as a basic and necessary discipline for the elite education of that era.

In another episode, when Tsotne and other Georgians are already in Venice to acquire ships from the most powerful Italian state of the period and to gain experience in seamanship and shipbuilding in general, Latin again appears to be the language of communication for both sides.²¹⁴⁵

In another scene, when Tsotne and his friends are talking about ideological issues, they mention a Latin expression, and before that the Georgian paraphrase of the words of Alcaeus - "Truth is in wine". In this case, we see not a direct, but an indirect reception of antiquity. They do not name Alcaeus, but they toast the author of this expression.²¹⁴⁶

One of the major ideas that passes as a red line in the entire novel and in a way combines its several main narratives, is the question of building the port of Phasis. The action in the novel extends over several decades. It starts from the period of Lasha-Giorgi's rule, when Tsotne is still a young man, then continues to the period of Rusudan to the conquest of Georgia by the Mongols. Before commenting on the arrival of the Mongols, Gr. Abashidze, as

²¹⁴⁵ *Tsotne, or the Fall and Rise of the Georgian*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. III. Tbilisi, 1985, p. 217 (in Georgian).

²¹⁴⁶ *Tsotne, or the Fall and Rise of the Georgian*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. III. Tbilisi, 1985, p. 16 (in Georgian).

well as in his other novels, voices the great idea of Georgia of this period - Georgia is and should be the leader of the Christian world, the third Rome, as he calls it in his previous novels. For this, Georgia definitely needs a port. The idea of the third Rome expresses the connection with antiquity, its legacy, the desire to continue ancient history. It is no coincidence that this aspiration is expressed in the desire to build a large port in Phasis, and subsequently, to develop seafaring in Georgia. This idea is especially dear to Tsotne Dadiani, who is the lord of Odishi and on whose personal domain Phasis Harbor is to be built. The harbor, on the one hand, expresses the ambition of Georgia of that period, and on the other hand, it highlights its connection with the ancient world, drawing strongly on the above-mentioned ancient heritage. It is no coincidence that the harbor is being built where the ancient Colchis Polis of Phasis should have been located, and this harbor, the new sailing center in Georgia during the period of Tsotne Dadiani, has the same ancient name mentioned 22 times in the work.

As already mentioned above, the connection of the 13th century Georgia with antiquity, with its ancient cultural and historical foundation, can be seen many times through the issue of education as well. Tsotne and other young nobles listen to the teacher Eugraphus, invited from the Iveron monastery of Athos, in a class specially organized for them. Georgia's claim as a Christian center is expressed in the fact that it is connected to other great Christian centers, including Mount Athos. Eugraphus introduces Tsotne and other nobles to the life and philosophy of the Blessed Augustine, the 4th -5th cc. Holy Father. It is worth noting that Blessed Augustine is considered more a part of the Western Church than of the Eastern Church. The action in Gr. Abashidze's novel takes place in 13th century Georgia, in the period in which the great church schism, i.e. the split between the Western and Eastern churches, i.e. Rome and Constantinople, has already occurred. This underscores the fact that in Georgia, which is a part of the Eastern Church, they study the teachings and life of the Holy Father, who, along with representing the Eastern Church, is also a part of the Western Church, moreover, he is a part of the cultural tradition of the Western Church. This sends us

back to the ambition, the central idea of the work, according to which Georgia should be the leader of the Christian world, and it is closely connected with the European, including the Western Christian world.²¹⁴⁷

In the same scene, alongside Augustine, who is already a figure of the later stage of antiquity, the so called Late Antiquity, to be more precise, the period following the arrival of Christianity, Eugraphus mentions Anaximenes, one of the outstanding philosophers of the pre-Socratic era, a representative of the Ionian philosophical school and, who, together with Thales and Anaximander, represents the Milesian philosophical school. Anaximenes believed that the origin, the source of everything, is air. It is in this context that Eugraphus mentions him.

We again see the motif that creates the main narrative in Gr. Abashidze's novel - Georgia is the leader of the Christian world and at the same time draws on the antiquity. For the author, both in this and in his other novels, antiquity and Christianity, i.e. the pre-Christian world and the one after the advent of the Christian world, do not oppose each other with all their differences, but continue and complement each other. In Gr. Abashidze's novels, Georgia is connected to both of these worlds, it is the heir and continuer of both of these worlds. And this is evident in the words of Eugraphus, who has arrived from Mount Athos, who teaches Georgian nobility, young people, about both the great philosopher and father of Christianity, and the philosopher of the pre-Christian period. For the author, Georgia combines both of these civilizations, both of these origins.

On the other hand, the work always shows a hidden competition and opposition between the Christian West and the Christian East present at that time. All three novels by Gr. Abashidze were written during the period when the Crusaders had already captured Constantinople during the Fourth Crusade. Importantly, the attitude of the Western European Crusaders and the Byzantine Empire towards these Crusades, and this era in

²¹⁴⁷ *Tsotne, or the Fall and Rise of the Georgian*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. III. Tbilisi, 1985, p. 153 (in Georgian).

general, are rather ambivalent and contradictory. Their relationship was often not even allied. In general, after the division of the churches, or the Great Schism, this cultural and political confrontation between Western and Eastern Christianity has always existed. Gr. Abashidze's novel reflects this confrontation vividly. Georgia, which replaced Byzantium and is the leader of the East, is an ally as well as a competitor of the Venetians, both politically and culturally.

This attitude is also evident in the scene at the very beginning of the work, when young Tsotne Dadiani compares the West and the East in a discussion with his friends. The main reason for the discussion is the aforementioned capture and plunder of Constantinople by the Crusaders. The speakers conclude that the behaviour of the Crusaders, i.e. Western Europeans, did not exhibit culture and education. The characters in this episode also recall that the Doge of Venice took a sculpture of Lysippus, a famous ancient sculptor, from the plundered Constantinople to Venice by ship and had it erected in the centre of the city, in San Marco Square.²¹⁴⁸

Lysippus was a very famous sculptor of the 4th century BC, one of the best in antiquity. In this case, too, it is important for Gr. Abashidze to connect the world of the novel, or the Middle Ages, with antiquity.

This cultural and political confrontation is best seen during Tsotne's visit to Venice, in his dialogue with Guguta. Guguta tells him of the resound that the meeting between Tsotne and the Venetians had. According to him, the Venetians expected to see an uneducated mountaineer and what they saw was Tsotne, a refined, educated and intelligent person, against whom even their patricians would seem barbarians.²¹⁴⁹

In this episode, Guguta uses the term patricians, which is less relevant in the Middle Ages, although it refers to antiquity and the Roman patricians, i.e. the aristocratic, high-born

²¹⁴⁸ *Tsotne, or the Fall and Rise of the Georgian*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. III. Tbilisi, 1985, p. 160 (in Georgian).

²¹⁴⁹ *Tsotne, or the Fall and Rise of the Georgian*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. III. Tbilisi, 1985, p. 232 (in Georgian).

social stratum. To some extent, the remark that a non-Italian, non-Venetian, is a barbarian is also an indirect reception of antiquity. The ancient, Greco-Roman worldview was largely based on the belief that people living outside the Hellenic and Roman world were “barbarians” and were referred to as such.

The aforementioned motif of cultural confrontation and competition mentioned above appears in Tsotne’s response. Tsotne notes that the Venetians are “yesterday’s rich merchants, or sea pirates” (this shows the traditional Georgian worldview, especially typical for the Middle Ages, that trade is not the most respectable business). And then he rebukes Dogaresa, the Doge of Venice, that he does not know history, because the “Colchis lord” cannot be a barbarian. Tsotne, who is the lord of Odishi, considers himself the heir of historical ancient Colchis and is very proud of this. For him, Colchis is a political and cultural entity of great cultural and of historical significance. In this case too, he has the feeling that he, and medieval Georgia, are the heirs and continuers of ancient traditions, including ancient Colchis.

The epilogue, in which the author discusses his motivation and worldview, is of fundamental importance for understanding both the reception of antiquity and the author’s artistic intention and work as a whole.

At the very beginning of the epilogue, he notes that many great cultures and civilizations, among which he also mentions Ancient Greece, have already fallen, while Georgia continues to exist.²¹⁵⁰

Gr. Abashidze notes that history, in general, *The Life of Kartli* and the Chronicler are the main sources of inspiration for him. He compares the Chronicler with Greek and Roman authors and believes that he is in no way inferior to those Greek and Roman historians who cause admiration of European scholars.²¹⁵¹ The motif found in Gr. Abashidze’s all three

²¹⁵⁰ *Tsotne, or the Fall and Rise of the Georgian*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. III. Tbilisi, 1985, p. 413 (in Georgian).

²¹⁵¹ *Tsotne, or the Fall and Rise of the Georgian*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. III. Tbilisi, 1985, p. 420 (in Georgian).

novels, according to which Georgian and European culture and civilization are interconnected and at the same time seem to be in internal competition, is also reflected in this passage of the work.

When discussing the Chronicler, just as in the case of his characters, Gr. Abashidze emphasizes that he must have been an educated person and well versed in Greek, Roman and Persian historical literature. The knowledge of ancient history and historical literature is one of the main virtues for Gr. Abashidze and it speaks of outstanding level of knowledge, education and competence. Subsequently, it is not surprising that the main characters of these works also acquire ancient education.²¹⁵²

In this episode, Gr. Abashidze specifically emphasizes that the author, the Chronicler, particularly often verifies ancient authors (“is full of the evidence from ancient authors”) and subsequently, alongside two Eastern authors (Ibn al-Asir; Rashid Adin), lists the most prominent representatives of Greek and Roman historical works: Thucydides, Plutarch, Titus Livius, Tacitus, Sallust, and Suetonius.

In this passage, Gr. Abashidze discusses the fact that the reliability of the Chronicler is often unreasonably questioned, since he describes various miracles or wonders. It is in this context that the author notes that the above listed authors also often describe various miracles or wonders, and this does not cast a shadow on the degree of their reliability.

Then he recalls two stories told by Tacitus: one about a soldier whose fingers were frozen to his load of firewood and the other about Emperor Vespasian who cured a blind man with his own saliva. Neither of these stories lend themselves to rational explanation, although this does not diminish the importance of Tacitus as a historiographer. This passage directly demonstrates what repeatedly appears in Gr. Abashidze's novels indirectly: the author, Gr. Abashidze, has a profound knowledge of antiquity, especially ancient historical

²¹⁵² *Tsotne, or the Fall and Rise of the Georgian*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. III. Tbilisi, 1985, pp. 430-431 (in Georgian).

works, which is one of the important sources of his inspiration and as a result, he repeatedly resorts to antiquity.

In the final part of the work, when Gr. Abashidze discusses the importance and influence of historiography in general, and in this case, the merits, qualifications, and morals and virtues of the Chronicler, he indirectly resorts to antiquity. In particular, he cites the historian of David the Builder, who in turn relies on Alexander the Great. According to David's historian, Alexander notes that it was not Achilles who was so great, but rather Homer defined him and his cultural scale and significance. Therefore, Gr. Abashidze believes that historians largely determine and create a narrative, form a perception about a particular event and historical figure.²¹⁵³

Gr. Abashidze resorts to antiquity in another of his novels - *The Horn* (ყორნაღო). Unlike the three novels already discussed, in *The Horn* the ancient terms are more fragmentary than conceptual. For example, one of the characters, Ushangi gives Andro, who asks for Shakespeare's tragedies, the tragedy - *Julius Caesar*.²¹⁵⁴

The next episode describes the story of Caesar's assassination on the Ides of March, on March 15.²¹⁵⁵

In another episode of the work, when Gr. Abashidze describes excellent education, he lists the philosophers and historians of the ancient era - Socrates, Aristotle, Tacitus and Cicero. It is these authors, and ancient education in general, that Gr. Abashidze considers a necessary prerequisite for quality education and courage. In this regard, Gr. Abashidze's *The Horn* is consistent with his other novels. Gr. Abashidze, as a good expert on antiquity, emphasizes the importance of ancient education in all his works.²¹⁵⁶

²¹⁵³ *Tsotne, or the Fall and Rise of the Georgian*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. III. Tbilisi, 1985, p. 436 (in Georgian).

²¹⁵⁴ *The Horn*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. III. Tbilisi, 1985, p. 507 (in Georgian).

²¹⁵⁵ *The Horn*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. III. Tbilisi, 1985, p. 509 (in Georgian).

²¹⁵⁶ *The Horn*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. III. Tbilisi, 1985, p. 541 (in Georgian).

In another passage, when the author discusses love and recalls the women who became reasons of wars, he mentions the beautiful Helen, who, according to myth, was the main reason for the start of the Trojan War.²¹⁵⁷

In *The Horn*, Gr. Abashidze mentions ancient symbols, names, and historical and cultural figures only fragmentarily, although this novel clearly reflects the depth of the author's knowledge of the ancient world that is the source of his main inspiration.

Lado Asatiani

(1917-1943)

Giorgi Ugulava

Terms: Colchians, Bacchus, Iberians, Chalybean, Argonauts, Chimera, Prometheus, Olympian, Iliad, Atlantis, Parnassus, Muse, Discobolos, Ancient Greeks, Colchis, Romans, Hippocrates, Pontic Sea, Phasis, Dithyramb, Amazons, Golden fleece, Phasis, Oedipus, Dionysus.

Terms related to antiquity are quite often found in Lado Asatiani's works. Asatiani mentions about 30 different terms related to antiquity in several dozen cases. The poet's deep knowledge of antiquity is highlighted, including the knowledge of ancient literature and mythology, at any rate of the most important phrases and symbols (Medea, Argonauts, Iliad, Dionysus, etc.), which he often uses to convey his message.

The terms used by Asatiani can be divided into several subgroups. Asatiani uses terms loaded with historical significance and apparently knows the history of ancient Georgia at least at a superficial level, namely the two most important political entities of this period - Colchis/Colcheti and Iberia. Asatiani considers and perceives his modern Georgia, which at that time was already occupied by Soviet Russia and had undergone several waves of

²¹⁵⁷ *The Horn*, Gr. Abashidze. Works in Three Volumes. Vol. III. Tbilisi, 1985, p. 747 (in Georgian).

extensive repressions and persecution, as a continuation of the Georgian states of the ancient era, as their successor.

Asatiani, who is a poet of the Soviet period and often has to convey the messages of the Soviet propaganda in his poetry, uses ancient terms and symbols to artistically decorate these messages and make them more vivid. They are especially often used in the poem "Colchida", which is a work of a propagandistic nature, although many terms related to antiquity are mentioned in it.

Generally, Colchis/Colcheti and Iberia are mainly symbols of Georgia's distant, glorious and famous past. However, the poet's attitude towards them is ambivalent and he uses them in different contexts depending on what his intention is. In this respect, ancient terms are "building material" for Lado Asatiani, which fit to his ideas and his poetic messages. Below we will see that Colchis and Iberia can even be both the symbols of an unhappy, unsuccessful, unfair past and can be associated with a successful, strong country and past.

The poet uses the ethnonym Colchians for different purposes. In his poem "My Golden Country", the "Colchians" is the collective name of the residents of Western Georgia.²¹⁵⁸ He lists the inhabitants of different parts of Georgia singling out Kartli and Kakheti in eastern Georgia; he singles out the Mtieli (mountaineers) as the collective name of the Georgians of the mountainous region, and uses the Colchetians as the collective name for western Georgians.

For Asatiani, Colchida is historical Georgia, associated, on the one hand, with important mythological or historical nuances (for example, the campaign of the Argonauts, Medea, King Oedipus), and, on the other hand, Colchida/ Colchis, is historical Georgia, which, according to the poet, has seen many troubles and trials. Therefore, for Asatiani, Colchida/Colchis is not a specific term, directly related to antiquity and does not necessarily

²¹⁵⁸ *My Golden Country*, L. Asatiani. Selected Verses and Verses. With a foreword by S. Chikovani. Tbilisi, 1956, p. 12 (in Georgian).

reflect ancient Georgia or ancient Colchis, but rather it is a phrase describing past in a more generalized sense and covering the western part of Georgia at the very least.

When Asatiani talks about Georgia of the past, he constantly moves the problems and complexity of the past to the foreground. In this regard, the term Colchis /Kolheti is partly ambivalent for him: when this phrase is used explicitly in the context of antiquity, it is linked with the mythological context and more than often highlights Georgia's historical greatness and importance, but when the phrase denotes the past generally, it acquires a rather melancholic and negative meaning and is almost always used to indicate Georgia's problematic historical past (for example, the poem "Colchida", in which the poet intends to write a poem about the destiny of Colchida /Colchis, with the emphasis on its destiny primarily in the sense that Colchis has seen many trials and difficulties; in another passage of the same work, which mentions that "the slaves of Colchida have tasted a lot of poison from their oppressors"). Whenever the term Colchis is mentioned in the context of ancient mythology and refers directly to the ancient period, its illustrious past is emphasized: for example, it is mentioned that this country was "Made famous by the Argonauts" or "Phasis is resplendent with Greek myths" or it is the country in which the daughters of Medea (assumedly referring to Colchi women in general) reign.²¹⁵⁹

This trend is often confirmed, albeit not always. For example, the author mentions the ancient phrases Oedipus and Hippocrates in relation to the historical Colchis, although the past of this period carries a more negative connotation for him (the poem "Colchida").²¹⁶⁰

It is important to note that Asatiani seems to be quite familiar with ancient sources. For example, in the same poem ("Colchida "), he mentions the name of Hippocrates who describes the geographical and climatic conditions of ancient Colchis and the way of life of its inhabitants in great detail, and in many cases critically. The account of Hippocrates ("Of

²¹⁵⁹ *Colchida*, L. Asatiani. Selected Verses and Poems. With a foreword by S. Chikovani. Tbilisi, 1956, p. 192, p. 194 (in Georgian).

²¹⁶⁰ *Colchida*, L. Asatiani. Selected Verses and Poems. With a foreword by S. Chikovani. Tbilisi, 1956, pp. 197-198 (in Georgian).

Air, Water and Places", 15) is not so widespread and is less likely to be part of the general, global, level of perception of antiquity. The knowledge thereof and mention in the work should indicate the poet's fairly detailed knowledge of ancient sources. In this case, the author does not quote Hippocrates exactly; in the mentioned passage, Hippocrates discusses the peculiarity of the climate and natural conditions of Colchis rather than deliberating on the quality of the local harvest. Nevertheless, the poet uses the mentioned episode quite well to develop his idea to contrast the historical Colchis with the reality that came to be after his contemporary Soviet authorities drained the swamps on the plain of Colchis and emphasize the obvious advantage of the latter: if in the old Colchis there were no fruit and crops, the reality described by Hippocrates is no longer true to new Colchis and the harvest singles out with its abundance and quality.²¹⁶¹

In the poem "Colchida", with Colchida being a generalized name of the historical past of Georgia and less directly related to antiquity and the ancient historical era, the poet has many propagandist messages, the main purpose of which is to show the negative, unjust and unhappy existence in the historical past compared to the current happy, delighted existence of Georgia. In this context, as already mentioned, the poet gives in considerable detail the account of Hippocrates about the local climate and harvest in Colchis and notes that "the wise Hippocrates" was wrong. In contrast, the poet emphasizes the abundance and quality of the harvest in Georgia at that time.

The entire essence as well as the messages of this poem serve the purpose of publicity and correspond to the basic pathos of Soviet propaganda. Two scenes described in this poem create a similar mood through a propagandist comparison that involves the construction of the "great palace" by the modern residents of Colchida (the poet uses the term "near" to denote modernity) as opposed to the wretched state of historical Colchis (denoted by the term "far"), symbolized by a windowless old chapel, which the poet compares to King

²¹⁶¹ *Colchida*, L. Asatiani. Selected Verses and Poems. With a foreword by S. Chikovani. Tbilisi, 1956, pp. 197-198 (in Georgian).

Oedipus with gouged out eyes. In this case too, one can see that the poet is quite familiar with the ancient world and its cultural heritage, and successfully uses ancient symbols for his messages. Even in this case, despite the fact that the term Oedipus unequivocally refers to antiquity, we should most likely perceive it to be a general description of historical past of Georgia, rather than a depiction of a specific historical period of antiquity.²¹⁶²

L. Asatiani has a similar propagandistic message in another of his poems "Inati and Korati". In this case, too, the past, which is associated with the past of antiquity and the time of the Argonauts, is juxtaposed with the Soviet present of the poet's time. For Asatiani, the Argonauts' campaign, in this case, is more of an event reflecting historical reality than a mythical symbol. The poet writes in this poem: "Instead of the Argonauts, the workers came with their powerful right hands."²¹⁶³ The poet creates a contrast, and in this case, the Argonauts are a negative symbol for him. He does not expand this topic, although he must mean the Argonauts stealing the Golden Fleece from Colchis. The historical past of Georgia is associated with such events, and in the current Soviet reality, unlike this one, "workers with a strong right hand" will come as the symbol of reconstruction. The poet's propagandistic message is obvious, and for this message he successfully uses the ancient symbol - the Argonauts. Generally speaking, the poet's comparison is quite strictly in line with the Soviet/Russian standard of representing Georgian history, always featuring the historical reality of pre-Soviet Georgia in an explicitly negative context, as a continuous line of fight for self-preservation, conquests, invasions, looting and loss of territories, which subsequently ends only with the Soviet peaceful reconstruction. Interestingly, to develop this concept, the poet does not use the image of the Turks, Persians, or any other "traditional enemy", but instead he uses the Argonauts and the story of their expedition to Colchis. It is possible that the selection of this symbol for propaganda purposes is not accidental and is

²¹⁶² *Colchida*, L. Asatiani. Selected Verses and Poems. With a foreword by S. Chikovani. Tbilisi, 1956, p. 198 (in Georgian)

²¹⁶³ *Inati and Korati*, L. Asatiani. Selected Verses and Poems. With a foreword by S. Chikovani. Tbilisi, 1956, p. 105 (in Georgian).

related to the anti-Western and anti-European propaganda already existing in the Soviet Union during at that time. Therefore, the Argonauts, the "ancient Europeans", who campaigned in Georgia in order to conquer and rob it, are presented in a negative context as they also pursued the purpose of colonizing it in a sense.

Two different realities merge again in another poem "The First Blacksmiths", that of ancient Iberia and its modern counterpart formed as a result of the Soviet revolution. Asatiani blends two different ancient terms, Iberia and the Khalibs, as well as the traditional accounts associated with them. For Asatiani, the Khalibs are the inhabitants of Iberia. The very first scene describes the Iberian village and the Khalibs who melt steel.²¹⁶⁴ Ancient tradition often identified the Khalibs with ironworking - ancient sources repeatedly mention that these people were distinguished by this skill. The poet is aware of this, although the Khalibs could neither chronologically nor geographically be part of Iberia. Khalibs are mostly mentioned in the sources of the archaic and classical period, while the creation of Iberia and its mention in ancient sources is documented much later, in the Hellenistic period. Most importantly, despite the lack of accurate information, the area of the geographical settlement of the Khalibs extends to the southeast of the Georgian territory, on the soil of modern-day Turkey. According to Xenophon, they can be located near the Euphrates riverhead (V, 5, 1), and according to Scylax (Scyl.88) and to Pliny of much later period (VI, 11), it was located on the coast of the Black Sea, much further west not only from Trapezus (modern-day Trabzon), but also from Cotyora (modern-day Ordu). Therefore, even if these people could be connected to the Georgian world, they had no connection with ancient Iberia.

L. Asatiani does not take into account these historical and geographical features, although he knows the Khalibs as people skilled in ironworking and connects them with ancient Iberia, which in this poem of his is already represented as a strong, struggling ("brave Iberians", "they forge Georgian weapons", etc.) and rich nation (if we translate "tall horses" as

²¹⁶⁴ *The First Blacksmiths*, L. Asatiani. Selected Verses and Poems. With a foreword by S. Chikovani. Tbilisi, 1956, p. 72 (in Georgian).

wealth, which is absolutely acceptable if/when perceiving the horse, by the ancient standard, as a symbol of wealth and luxury, an elite means of combat and transportation).²¹⁶⁵ In this case too, Iberia and Georgia are practically parallel concepts. The poet considers Iberia to be part of historical Georgia, signifying the historical Georgia of the past times. The poem in its entirety brings to the fore the pathos of confrontation, rebellion and disobedience. Symbols denoting its Soviet modernity appear thereupon ("Rebelling Nation" and "Red Silks"). By introducing modern concepts into the context of ancient Iberia, the author creates a feeling that this culture and tradition of rebellion, courage, defiance was characteristic of Georgia at all times, including the historical stage, and the poet's contemporary, post-revolutionary Georgia also continues the ancient Iberian tradition.

The same mood is set by the scenes of stamping and processing of iron, or rather steel. Iberia, which, as mentioned above, is associated with the Khalibs, is presented as an ancient culture of iron/steel processing, which is indirectly related to the poet's contemporary Soviet industrialization. Steel processing was one of the most important symbols of Soviet industrialization. Asatiani tries to create two interconnected planes - the historical, ancient past, connecting intrinsically with the Soviet modernity of his time, and iron/steel processing is one of the connectors. Iberians/Georgians are the people who were historically good at it and continue this trade under the present Soviet reality.

The Khalibs of the ancient period, as great masters of iron processing, are mentioned in L. Asatiani's another poem entitled "Song of Georgian Gold Seekers". The main motif in this work is again the glorious past of Georgia, more specifically of southern Georgia, represented by the feudal principality of historical Samtskhe-Saatabago. The poet connects this region with the tradition of gold prospecting, drawing on the historical narrative that Georgia is historically the region of gold. At the same time, other historical narratives are introduced, such as the motif of hiding gold from the Turkish invaders ("We hide gold, we wear

²¹⁶⁵ *The First Blacksmiths*, L. Asatiani. Selected Verses and Poems. With a foreword by S. Chikovani. Tbilisi, 1956, p. 72 (in Georgian).

mourning attire, and thus we deceive the Turks") and the story of how honourable masters ruled this country ("We also have honourable masters, the fierce Atabags of Samskhe").²¹⁶⁶ The latter is quite a controversial phrase due to the fact that according to the official Soviet narrative, Georgia of the feudal period and particularly the practice of individual regions being ruled by the local lords could only be presented in a negative context, while Lado Asatiani's given phrase does not correspond to the official narrative. On the other hand, the motif of portraying Turkey, i.e. the Ottoman Empire, as the primary and historical enemy, fully continued the Soviet propaganda line; this was one of the major motifs of the historiography of Soviet Georgia, as well as the representation of history and historical research.

The text mentions the ancient Khalibs, who could have been part of the Georgian world, twice. In one case they are mentioned directly in the passage saying that "at the same time, we are warriors, we wielded the Khalibian sword in war." In this case too, the Khalibs are associated with the tradition of metalworking mentioned multiple times in ancient sources, and the "Khalibian sword" should speak of its quality and be understood as a compliment. In the second case, the Khalibs are not directly mentioned, although the poet mentions "we, the offspring of the tribes of the blacksmiths". This phrase probably also refers to the Khalibs and their aforementioned tradition of metalworking.

Lado Asatiani mentions this type of ancient traditional information a number of times in other cases as well. This time too, the poet associates this ancient tradition with quality, importance, and distinctiveness. For example, in the poem "Colchida" he mentions the narrative of gold mining in the Phasis River twice. Ancient tradition and ancient sources frequently associate the Phasis river and Colchis in general with gold. The definition - "gold-rich Kolheti/ Colchis" is systematically found. In ancient sources. Lado Asatiani is also

²¹⁶⁶ *Song of Georgian Gold Seekers*, L. Asatiani. Selected Verses and Poems. With a foreword by S. Chikovani. Tbilisi, 1956, p. 82 (in Georgian).

familiar with the ancient tradition, and mentions first in the above poem that "The Phasis is running, carrying gold" and "The gold of the Phasis does not shine in vain".²¹⁶⁷

In the mentioned poem, the ancient river Phazis/Phasis is one of the most important symbols. The poet directly calls it the place that makes "Greek myths radiant," a place which he must sing odes and dithyrambs to and praise, and a place that carries a race of poet-singers. In all these cases, Phasis is the river that is associated with the great and famous past of ancient Georgia, despite the fact that the main message of the poem is a demonstration of the superiority of the Soviet present over the historical past, including the ancient one.

Another poem by Lado Asatiani - "Dedication to Ilia" is heavily loaded with ancient symbols. This poem dates back to 1936 and is extremely important due to the fact that it is dedicated to Ilia Chavchavadze who is portrayed as a great Georgian public figure. In general, in the 1930s, mainly from 1932, the Soviet Union started a process of rehabilitating history, i.e. reinterpreting it and adapting it to the Soviet narrative. Ilia Chavchavadze, who for many years until then was virtually considered to be a banned writer by the Soviet propaganda in Soviet Georgia for being a reactionary and nationalist, was rehabilitated in 1937, and the Soviet propaganda began to reinterpret and present him in a positive light. In 1937, "Pravda" newspaper named Ilia Chavchavadze "an outstanding figure of Georgia's National liberation movement, a passionate fighter against autocracy and serfdom". In the same year, the anniversary of Ilia Chavchavadze was celebrated on a grand scale. Lado Asatiani's poem chronologically precedes Ilia's public rehabilitation. This can be explained in two different ways: 1. Ilia's rehabilitation was not a one-time and sudden process, but rather a gradual and prolonged process, and Lado Asatiani also knows and understands how the attitude of the Soviet propaganda towards Ilia is changing, and this poem of his also follows this mood and is in full compliance with the propaganda narrative. 2. Lado Asatiani's poem

²¹⁶⁷ *Colchida*, L. Asatiani. Selected Verses and Poems. With a foreword by S. Chikovani. Tbilisi, 1956, pp. 194-195 (in Georgian).

precedes the rehabilitation of Ilia's image, and it is somewhat ahead of time and the dynamics of events.

Lado Asatiani uses ancient symbols multiple times while talking about Ilia Chavchavadze. In this case, as well as in an important part of Asatiani's poetry, antiquity and symbols related to it are unambiguously positive terms and symbols expressing greatness, importance and immensity. In order to show the importance of Ilia from the very beginning of the poem, he uses two ancient phrases - for the poet, Ilia is the "god of the Muses" and he is compared to the ancient Olympian gods - "Olympian with a high-forehead " and "Olympian".²¹⁶⁸ Later, in lines 5-6, the poet uses another ancient symbol to describe the importance and merits of Ilia. On the one hand, he is compared to the mythological Prometheus - like Prometheus, Ilia is the creator of a new reality. For antiquity, Prometheus is a mythological and literary hero who stole fire as a symbol of technology, civilization, and knowledge from the gods and brought it to humans, thus laying the foundation for human technological development and civilization. The perception of Prometheus in antiquity is different - there is an unambiguously negative perception of him (as, for example, Hesiod's "Works and Days"), as well as a positive one (for example, Aeschylus' "Chained Bound"). But, in all cases, for Antiquity, Prometheus is an enlightening hero, a "culturtraeger", a provider of civilization. Asatiani considers Ilia as a hero and a public figure of this level – he also is an educator, a person who "stole light from the day".²¹⁶⁹ Of course, the underlying meaning here is that the light was stolen for people, also that he was a large-scale educator, and his work aimed at promoting knowledge and education in Georgia, which Ilia pursued throughout all his life. In this way, the poet, on the one hand, presents these two characters in a single context - Prometheus of antiquity and Ilia Chavchavadze, the public figure from the generation anterior to him.

²¹⁶⁸ *To Ilia*, L. Asatiani. Selected Verses and Poems. With a foreword by S. Chikovani. Tbilisi, 1956, p. 108 (in Georgian).

²¹⁶⁹ *To Ilia*, L. Asatiani. Selected Verses and Poems. With a foreword by S. Chikovani. Tbilisi, 1956, p. 108 (in Georgian).

On the other hand, L. Asatiani, in a way characteristic to his poetry, compares and somewhat contrasts these two characters. Asatiani often contrasts Georgia's ancient, or historical past in general, with modernity in other poems as well and emphasizes the advantages of its modern state of existence. We have seen this consistent dynamic many times in his various verses and poems. In this case too, the poet views Ilia and Prometheus as heroes of the same type, enlightening and proliferating civilization. On the other hand, however, they oppose each other. Ilia confronts and replaces Prometheus's fire with his "light" ("He stole great light from day and cast Prometheus's fire into darkness"). In this case as well, we must be dealing with the author's usual poetic method - he opposes the modernity (if we assume that the Soviet propaganda portrayed Ilia as a hero fighting against injustice and reaction, almost as a fighter for socialism) to the past, personified by Prometheus. Promethean fire, the symbol of the past civilization, ancient culture and technology, is replaced by Ilia's light, the modern, more correct and just civilizational order. The poet does not say it directly, although it is implied that Ilia's Light is a symbol of a better order.

For L. Asatiani, antiquity once again creates symbols through which he can convey his main message, using ancient symbols to compare and contrast the past and modernity.

In the work "Ilia Chavchavadze", the poet again uses ancient terms and symbols in order to convey the importance of Ilia Chavchavadze, his historical greatness and scale. He addresses Ilia with these words: "Our beauty, our crown, you are greater than the Iliad, Ilia." Homer's "Iliad" was unconditionally considered as the best, greatest and most important literary monument both in antiquity and in the later literary tradition. L. Asatiani is familiar with this perception and appraisal of the "Iliad" and uses it to convey the importance of Ilia Chavchavadze in comparison with the "Iliad". "Greater than the 'Iliad'" marks the special and greatest role of Ilia Chavchavadze in the recent history of Georgia^{1,2170}

²¹⁷⁰ *To Ilia*, L. Asatiani. Selected Verses and Poems. With a foreword by S. Chikovani. Tbilisi, 1956, p. 112 (in Georgian).

In the same poem, just a few lines below, the historical role and function of Ilia in Georgia is conveyed by another ancient mythological symbol. He is associated with the Titan Atlas/Atlantis. According to the ancient mythological tradition, the world is held by the Titan Atlas. As such, Titans, according to the Greek mythological tradition, are the gods of the pre-Olympic generation, who gave up the battle of Titanomachy, i.e. the battle between the gods of the old and the new, pre-Olympic and Olympic, generations. Ilia in this case too (as well as in his other poems) is compared to ancient gods. Furthermore, Atlas is the Titan whom the victorious Zeus punished differently from the other Titans. Atlas, according to the classical tradition, holds a sphere in his hands, or rather has it on his shoulders, which can be a symbol of an ancient star, planet, sun or moon. According to a later tradition, Atlas has the whole earth on his shoulder, and in another version, he holds the sky. The ancient tradition portrays Atlas as patient and suffering, or rather a hero enduring suffering. According to the poet, Ilia Chavchavadze is also compared to Atlantis (same as Atlas, according to the more modern version of the name) - "Like Atlantis you held our whole country on your broad shoulders."¹²¹⁷¹

In this comparison, both Ilia's power and his fundamental importance for Georgia have been underscored. Thus, like Atlas holds the whole earth, so did Ilia hold all Georgia- it stood on him.

The above lines do not allow for more interpretation, although perhaps the poet has put a deeper message in this comparison. Precisely, Atlas is not only a powerful and fundamentally important mythological hero, he is also a connoisseur of the sciences -he knows well philosophy, astronomy and mathematics in particular. This is attested by Diodorus.²¹⁷² This tradition continued to exist even after antiquity. The Dutch geographer, Gerardus Mercator, named the collection of maps of the 16th century in honour of Atlas, as a symbol of knowledge and science. Atlas is not only a powerful, but also an intelligent hero.

²¹⁷¹ *To Ilia*, L. Asatiani. Selected Verses and Poems. With a foreword by S. Chikovani. Tbilisi, 1956, p. 112 (in Georgian).

²¹⁷² *Bibliotheca historica*, Book III 60.2; *Bibliotheca historica*, Book IV 27.4-5.

When comparing Ilia Chavchavadze with Atlas/Atlantis, L. Asatiani does not state clearly in his poetry if this message is also implied. The poet's deep knowledge of the ancient mythological tradition isn't so evident. Therefore, only both versions can be referenced - for L. Asatiani, Atlas can just be the hero on whom the whole country stands, corresponding to the more widespread perception of this mythological character. Under the other version, perhaps, of Atlas can also be imagined as a more profound, intellectual mythological character alongside his traditional understanding. In any case, the ancient symbol is still an important means for Lado Asatiani to adapt it to modernity and to convey his own message.

L. Asatiani uses an ancient term in his poem entitled "To Nikoloz Baratashvili" in order to praise the Georgian poet. This poem, dedicated to Nikoloz Baratashvili, is of apologetic nature and L. Asatiani considers Baratashvili's burial in the Mtatsminda pantheon as his final resting place as the main representation of his greatness and importance. He calls Mtatsminda "the holy Parnassus of Georgian poetry".²¹⁷³ Parnassus, or Mount Parnassus, located in central Greece, was associated with Apollo, the god of art, according to ancient mythological tradition. Orpheus, a famous Greek mythological artist, and the Muses lived on Parnassus. Therefore, Parnassus was a place of poetry, music and the contemplation of arts. So, it is no coincidence that in the glorifying poem dedicated to Nikoloz Baratashvili, the poet calls Mtatsminda, his resting place, "the Parnassus of Georgian poetry", noting in the next line that it is the "abode of Georgian muses". L. Asatiani must be using the plural form to imply that, along with Baratashvili, many other important representatives of Georgian poetry and writing in general are resting on Mtatsminda. In this case too, it is clear that the poet is quite familiar with the ancient mythological tradition and successfully uses ancient terms to convey his message more accurately as well as artistically.

One of the most frequently used ancient term-symbols in L. Asatiani's works is Dionysus, whom he mentions several times in different poems under different names

²¹⁷³ *To Nikoloz Baratashvili*, L. Asatiani. Selected Verses and Poems. With a preface by S. Chikovani. Tbilisi, 1956, p. 114 (in Georgian).

(Dionysus, Bacchus). In all cases, Dionysus for him is the god of inebriety, vines and wine; in all of his poems, the poet uses Dionysus in this context" 1. "The god of wine and inebriety, Dionysus, is coming" ("Colchida "), 2. "Bacchus walks in the vineyard, bringing bunches of grapes" ("Hear the Praise of the Vineyard"). 3. "And at the end of the table the drunken Bacchus was giggling" ("Gulbaat Chavchavadze"). 4. " And Dionysus red- cheeked, bearded and wellborn – leads them, bringing a hundred-year-old vine in his hand, accompanied with the rustling of the leaves. ("Colchida ").²¹⁷⁴

In all these cases, Dionysus is a necessary accompaniment of the culture of drinking, revelling, feasting and growing vines. In "Gulbaat Chavchavadze" he is a participant of the feast hosted by Gulbaat and the poet describes this feast in detail. In "Hear the Praise of the Vineyard" Dionysus is already presented in the vineyard, and in "Colchida" Dionysus is mentioned twice in the context of the vineyard and as the god of wine and revelling. In this regard, the poet's perception of Dionysus and the use of this ancient phrase are largely standardized rather than used to convey deep and symbolic messages.

L. Asatiani uses ancient terms in his autobiographical poem, "How I Loathe it", which was created in 1941, two years before his death. In it, the poet, who suffered from tuberculosis, the so-called phthisis, writes about his health condition and illness. He worries about his health, and remembers that Vazha-Pshavela also suffered from this disease (his official medical diagnosis was pleurisy of the lungs). In this poem, the poet remembers that even Hippocrates knew about this disease and ancient Greeks and Romans had suffered from it. This episode is noteworthy from two points of view: on the one hand, Asatiani once again proves (he also mentions this in other poems) that he is well acquainted with Hippocrates and his work ("On Airs, Waters and Places"), which is certainly not among the most famous works of antiquity. On the other hand, he uses antiquity once again in order to contrast and

²¹⁷⁴ *Colchida*, L. Asatiani. Selected Verses and Poems. With a preface by S. Chikovani. Tbilisi, 1956, pp. 195-196 (in Georgian); *Hear the Praise of the Vineyard*, L. Asatiani. Selected Verses and Poems. With a preface by S. Chikovani. Tbilisi, 1956, p. 25 (in Georgian). *Gulbaat Chavchavadze*, L. Asatiani. Selected Verses and Poems. With a preface by S. Chikovani. Tbilisi, 1956, p. 85 (in Georgian).

compare it with modernity. In particular, he notes that ancient Greece and Rome could not overcome the plague; however, "it is unable to beat the young women and men of the new time."²¹⁷⁵ This is one more poem showing that the poet knows antiquity, on the other hand, while on the other hand, he uses it ambivalently - to show a contrast with modernity, as in the case of the above-mentioned poem ("How Strongly I Loathe"), where it stands as term-symbol showing and expressing meaning, degree, scale, and greatness.

A rather in-depth knowledge of antiquity can be seen in another of his poems ("Twenty-two Times"), when the poet mentions Myron's statue of the discus-throwing lad, which became known to modern times through its Roman copies.²¹⁷⁶ L. Asatiani knows about this sculpture in the Soviet reality of the 30s, prior to the introduction of modern technologies, and uses it for comparison.

In terms of the reception of ancient phrases, a particularly important poem is "Colchida" mentioned above on a number of occasions. In addition to the aforementioned term, Lado Asatiani mentions in it the Amazons of ancient mythology, which the ancient tradition often attributes to the Caucasus or its adjacent regions. The amazons are a mythological ethnonym, although ancient sources often discuss them in a historical context. For example, in the context of Pompey's campaign in the Caucasus during the Third Mithridatic War, ancient historiographical sources repeatedly mention the Amazons among the peoples who fought the Romans. Lado Asatiani also knows this ancient term and posits it within the context of the Caucasus.²¹⁷⁷ However, if we explore the geographical features of the ancient sources, the Amazons should be geographically located somewhere around the north-eastern Caucasus, or in its adjacent region, approximately in the vicinity of the Caspian Sea, or near the north-eastern part of the Caucasus mountains. Lado Asatiani

²¹⁷⁵ *How I Loathe it*, L. Asatiani. Selected Verses and Poems. With a preface by S. Chikovani. Tbilisi, 1956, p. 146 (in Georgian).

²¹⁷⁶ *Twenty-two Times*, L. Asatiani. Selected Verses and Poems. With a preface by S. Chikovani. Tbilisi, 1956, p. 129 (in Georgian).

²¹⁷⁷ *Colchida*, L. Asatiani. Selected Verses and Poems. With a preface by S. Chikovani. Tbilisi, 1956, p. 193 (in Georgian).

considers the Amazons to have lived further west, on a land that was part of historical Colchida (Colchis). He mentions the Amazons and Laz slaves in a single context, within the bounds of the Colchis land: "And I remember Laz slaves, and I remember the Amazons."

In the same poem, we come across another ancient term-symbol in the form of the golden ram, with the poet offering a poetic formula that allows him to fly into the past by means of the golden ram. The poet uses the golden ram during his journey to Colchida in antiquity, or rather, the past - ("I am flying in the past on a golden ram").²¹⁷⁸

Ioseb Noneshvili

(1918-1980)

Maia Danelia

Ioseb Noneshvili travelled a lot and he had been to Greece as well. He felt a special closeness to this country. Ioseb Noneshvili was friends with the Greek poet Yiannis Ritsos and had a special love for the Greek cultural heritage. That is why it is not surprising that he mentions Hellas so often: on a faraway road: "We barely noticed how the flew past [...] /Turkey and ancient Hellas." In Athens, by Byron's monument, at the Acropolis. Naturally, the image of Parnassus as a place securing a poet a special name was not accidental.

Antiquity in Noneshvili's works does not serve to illustrate his erudition. At the same time, the influence of antiquity may be explained by the fact that he was perfectly familiar with Russian and foreign literature. Perhaps this was his important source of inspiration to use the phrases related to antiquity.

Below we will examine some poems in greater detail. This will give us an impression of the intensity of his interest in ancient themes.

²¹⁷⁸ *Colchida*, L. Asatiani. Selected Verses and Poems. With a preface by S. Chikovani. Tbilisi, 1956, p. 194 (in Georgian).

Medea

All poets of this period felt obliged to dedicate at least one poem to Medea. In general, the myth of the Argonauts is probably one of the most popular among the ancient myth cycles.

To illustrate this, we can list several poems: Flowers of Hellas, Medea, * * * (it was decided: I must take revenge on the Greeks), Achilles, * * * (...and I snatched him from the Argonauts)²¹⁷⁹.

In "Medea", the poet is interested in Medea as a woman doomed to be a foreigner, a loner in a foreign country, who would have been happy in her homeland, had she not befallen that lot, had she not fallen in love with a foreign man, and had she not followed him to a country that was foreign for her. She had to go through all kinds of misfortune: her beloved's love towards her had gone, he betrayed her and left her for another woman, and the gods had her commit the worst of possible sins - the poet means the killing of her children, which he does not mention verbally, also allowing for the version that it was just slander, as it is reported in many Georgian works.

A logical continuation of Medea can be seen in the poem ... (It has been decided: I must take revenge on the Greeks). The poem is written with revengeful pathos and somewhat reminds us of the passage from Herodotus, which narrates how women became the cause to wage wars.

Herewith, we must comment on another poem *** (and I snatched from the Argonauts), which he dedicates to his beloved wife, also called Medea. By recounting Medea's image in the poem, the poet conveys his tender feelings towards his wife by means of contrasting the stories. Two main lines develop in the poem, one related to the mythological Medea and the other related to the real character, his wife.

²¹⁷⁹ I. Noneshvili Works in 2 Volumes. Vol. II. Ed. by E. Maghradze. Tbilisi, 1982 (in Georgian).

Another poem in the cycle of the myth of the Argonauts, "Apparently even gods make grave mistakes", attracts our attention

"When Prometheus, disobedient Prometheus, stole fire from you, mighty Zeus, [...]

Each drop of his blood covered the mountain and the fields like a colourful flower, [...]

Prometheus's fire ignites even more." (p. 291-292)

Achilles

In the poem "Achilles", the poet tries to connect the fate of this character with the fate of the Georgian people. And, of course, he specially chooses this mythological character. Here the author draws from the fact that Achilles and Georgians are united by a similar origin "the Pelasgians are considered our ancestors, / Perhaps evidence is more than enough," a little further below we see "be it Laz or Pelasgian/Isn't the soul Georgian?". Ancient authors refer to the Pelasgians as the people who are considered the ancestors of the Greeks. As the etymology of the name Achilles cannot be explained by Greek formatives, one hypothesis suggests that this name is of Pelasgian origin. Swedish linguist Jalmar Frisk indicates the pre-Greek origin of Achilles' name.²¹⁸⁰

For the poet, the traits that distinguish Achilles are heroism, invincibility, and immortality. However, here he also draws a parallel between Achilles and the Georgian people about both sharing a weak point: Achilles, despite being bathed in the Styx by his mother, goddess Thetis, had his heel by which he was held by his mother left vulnerable. It was in that heel that Paris wounded him. Similarly, Georgians also had a weak point, and specifically, despite being brave and famed for their warrior spirits, defeating Georgians was possible through treachery and double-dealing.

²¹⁸⁰ The Swedish linguist Hjalmar Frisk (1900-1984) also talks about pre-Greek origin (pelasgo) from the name Ἀχιλλεύς (Achilles) . The Pelasgians are the predecessor peoples of the Hellenes as inhabitants of Greece and therefore prior to the arrival of the Greek language to the Aegean Sea. The German author Bernhard Gieseke published in 1858 his work on his studies, stating that the language of the Pelasgians was the same as that of the Thracians (ancestors of present-day Bulgarians), which were the dominant civilization of the Balkan Peninsula at that time. Language "track-pelasgo", as Bernhard Gieseke called it, It was spoken in ancient times not only before the invention of the Greek language, but also in the Neolithic (VII millennium BC).

Pompey's Bridge

"Pompey's Bridge" is an interesting poem in which the poet introduces the theme of Pompey's campaign. Ancient sources confirm the fact about Pompey's campaign in the Caucasus, which had several reasons: the first reason must have been the pursuit of the fugitive Mithridates, and the second must have been the subordination of this region of the Caucasus to the Roman rule. After the subjugation of Armenia, Pompey campaigned in the Caucasus in 65 BC. The king of Kartli, Artokes, had to go to war with the Romans because he was an ally of Mithridates.

Artokes retreated to the well-fortified castle by the Mtkvari. However, when Pompey's army approached Armazi fortress at the narrowest part of the Mtkvari, Artokes abandoned Armazi fortress, crossed the Mtkvari, burned the bridge, and retreated further back, leaving the fortress to surrender to the Romans. Pompey decided to cross the Mtkvari and started building a bridge. At first, Artokes decided to surrender, promising Pompey that he would restore the bridge and provide the Romans with food, but then he decided to retreat towards the Aragvi River (the Aragvi is called the Pelorus in ancient sources).

Pompey followed him and defeated him in the battle of Aragvi.

Plutarch especially emphasizes the bravery of the Iberians and notes that they had not been part of either the kingdom of the Medes, nor the Achaemenid Persia, nor the empire of Alexander the Great (Plutarch, *Parallel Lives*).

The image of the bridge has a special significance in the poem.

The poet tells how Pompey campaigned in Georgia and ordered the construction of a bridge, but here too, as in other poems, the poet emphasizes the advantage of the modern time that the bridge no longer exists in Georgia and has been committed to oblivion, and hints at the new time with a new bridge.

Terms related to antiquity: Phoenix, Homer, Hellas, Apollonia, Corinth, Argos, Colchis, Parnassus, Hellenic, Medea, Prometheus, Achilles, Pelasgian, Mother (Thetis), Achilles' heel, Zeus, Argo, Phasis, Piraeus, Ares, Mars, Acropolis, Hercules, Olympus, Golden fleece.

Shota Nishnianidze
(1929-1999)

Maia Danelia

Shota Nishnianidze is a poet who is particularly interested in ancient themes and, most importantly, knows a lot about antiquity. When reading his poems, two trends can be noticed: firstly, his poetry is amazingly associative, which allows the reader to read and perceive his poems in their own way - in this sense, the receptions of antiquity gain a special meaning in his works; secondly, he is perhaps the most distinguished among the poets of this period as regards the frequency of using ancient symbolic images.

While exploring the author's work in this respect, we distinguished several thematic groups: 1. In the first group, we combined the poems that are either created based directly on the ancient symbolic images or offer us an interesting reception of these images; 2. This group includes poems with ancient phrases, which the author identifies himself with; 3. This group includes poems where the phrases serve as ornaments.

1. Poems based on ancient symbolic images and stories.

We will start with the thematic group, in which we combine the poems that are interesting from the point of view of the study of antiquity and that merit special attention. Several content-related groups are identified here as well and we single them out as separate subgroups:

a) Purpose of poetry

Shota Nishnianidze has written many poems dedicated to the essence of poetry and the purpose of the poet.

His vision is perhaps most concisely expressed in this one stanza:

[Because people want both poems and music -
and because you are a servant,
you are not sitting at a desk -
you are standing on a barricade.]

The second poem, which is interesting both structurally and thematically, because it echoes this theme and at the same time uses ancient figures to make his message more persuasive, is "The Mad Poet's Monologue with Three Plotlines".²¹⁸¹ This poem is a certain poem-confession. According to the author, poetry is the same as madness and all poets are mad gods. In the introductory part of the poem, the poet talks about this madness, that is, about a different perception of the world. It is in this introduction that associative links with the symbolic images of antiquity are identified. When he talks about his, as a poet, being robbed of rhymes, metaphors, and moods, he remembers Prometheus, who gave rise to theft: "Actually, theft comes from God... It was Prometheus / who gave humanity an example of theft."²¹⁸² When he talks about the whole of antiquity being a familiar realm for him, he associatively remembers a wooden horse with which he will ride around the entire antiquity.

He remembers wily Odysseus when mentioning the wooden horse: "The poet needs the cunning wit of Odysseus / dangers, witnessing a lot, and travelling."

After the preparatory stage in the introductory part, the poet moves on to his main message, which he gives us in the form of three plotlines, followed up with an admonition. He narrates three distinct stories, one of which concerns Lucius Cincinnatus, the second pertains to Giordano Bruno, and the third to Charlotte Korde.

²¹⁸¹ Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, pp. 103-108 (in Georgian).

²¹⁸² The poet returns to the theme of Prometheus in other poems: ****He Goes out of Library* (Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 377 (in Georgian)), *Communists* (Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 475 (in Georgian)).

In the time of hardship, the Romans sought help from Lucius Cincinnatus, who was famous for his bravery, and offered him the governorship of Rome in return. After the victory, Cincinnatus chose returning to farming over power.

All three plotlines are accompanied by an admonition: you should fight self-advancement and greed should not overcome you; a poet should not sell himself to anything and should serve the truth; he should not insult another person, and protection of human rights is the highest value.

b) Poems created around the Trojan cycle

Stories and terms related to the Trojan cycle hold a special place.

Of the mythological figures associated with this cycle, Achilles is mentioned most often. Achilles, in addition to being a participant in the Trojan War, is an interesting symbolic image for the poet, whom he has generalized in two directions: the human relationship with time / introducing the famous story about Achilles's swift feet, in particular, the motif of Achilles and the tortoise in particular, about Achilles's vulnerability - the story of Achilles's heel, and Achilles possessing the famous shield - the shield being a symbol of peace and security. We often see the story of the wooden horse as the symbol of guile and Odysseus as the personification of craftiness - wherever he is personified, he embodies the symbol of human quick-wittedness, ingenuity, and trickery. Cyclops is mentioned quite actively both in connection with Odysseus and as an independent concept: on the one hand, as a danger that Odysseus has to deal with, and on the other hand, as a personified danger, which the poet sometimes imagines in the form of a rhyme and sometimes as a symbol of an extoller, whom he shuns just like the dangerous Cyclops.

Now let's take a closer look at how the author treats these figures and stories.

Before moving on to the figure of Achilles, let's start with the poem that presents both Achilles and other figures alongside him who have their roles very well defined from the very beginning. **Elasa – Melasa** [word play involving the morpheme “mela” meaning fox], i.e.

Georgian Feast (p. 270-276) is a poem-dream written in a humorous style, where the author writes about the Georgians' love of feasting. The main idea is that the feast portrays the real face of people so well. In this case, the author aims to highlight the essence of Georgians: "We are Georgians - we invite everyone", "We are the hosts of friends and foes", "We have the spirit of singers, we are dullards / We start everything when we get drunk", "We become kind and prove the country", "Praise is heard generously - / Everyone is great at the Georgian table".

Interestingly, the poet chooses figures from Georgian mythology and literature and from the stories of the Trojan cycle as members of the table. We come to see, on the one hand, Apshina, Mindia, Dev, Natsarkegia, Amiran, Chinka, and on the other hand, Achilles, Hector, Bacchus, Odysseus, Cyclops. The poem reveals very well the qualities of Georgians, which can usually be clearly seen during the feast. As for the heroes of the Trojan cycle, they are also presented with their characteristic features. The author knows that Achilles and Hector are enemies, but they have to be friends at the Georgian table. Odysseus has the function of cup bearer. His colour changes when he sees the Cyclops and everyone is eager to get Cyclops drunk. The poet urges Odysseus to use his craftiness and make Cyclops drink wine with a jug so that he gets drunk faster. The central place on the table is occupied by Bacchus, he is the toast-master. Everyone gets drunk at the table except Bacchus.

Achilles

Among the ancient mythological figures, Shota Nishnianidze mentions Achilles most often. This is his beloved character.²¹⁸³ This could probably be explained by the tradition that many poets considered Achilles to be the historical ancestor of Georgians. It is this character that appears in the title of his poem "Achilles's heel and shield".²¹⁸⁴

²¹⁸³ See: *The calender of poetry*, Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 309 ((in Georgian), *The Both Sides of the Hospital's Wall*, Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, pp. 284-5 (in Georgian).

²¹⁸⁴ Sh. Nishnianidze. Achilles' Heel and Shield. Ed. by M. Japaridze. Tbilisi, 1971 (in Georgian).

The poem immediately attracts attention because of its title, and the reader has the expectation that they are dealing with a direct reception of antiquity, although we have no tangible evidence in the foreground other than the foreword and a few terms related to antiquity.²¹⁸⁵

Let's take a look at the poem's synopsis to get an impression of the plot. The poem consists of three sections. The characters are artist Jokia Lashkhi, his friend Buba, Chekist (secret service agent) Abel Rogava. All three characters are shown in the very first section. Jokia is a boy from the province who wants to become an artist and enrol in an art academy, and he spares no effort to do so. His friend Bubba, who received special care from his aunts, chooses a simpler way of life. Bubba is eventually disinterested in studying and gets involved with the neighbourhood boys. He leads a bohemian life, having fun among friends. Jokia randomly meets and gets close with Abel Rogava, who helps Jokia to get to the match with the Basques, despite the fact that the tickets for the game sold out at lightning speed. This is where their friendship begins, which Jokia's friend Bubba looks at rather sceptically. Abel Rogava turned out to be an art lover and became interested in Jokia's work. On Sundays, they go outside the city and transfer different vistas onto the canvas. Jokia is accepted at the Academy of Fine Arts and goes to the seaside for vacation. The roads of Jokia and Buba intersect again at the seaside with Abel Rogava also present. The world is awaiting the World War. Abel has to leave the country, and he goes to Spain. At some point, Jokia ends up in prison. Abel Rogava returns from Spain. He had stayed in Moscow to sort out Jokia's affairs

²¹⁸⁵ The poem describes staying overnight for a ticket to the game against Basques, which is compared to the siege of Troy: [Car headlights for a second / Were throwing fleeing shadows at the walls, / As if the evil spirits a night / Had been torn out from the siege of Troy] (p. 21). The tall Iron lattice wall indeed looked like the raised up spears, the chaos and noise resembled the spirit that filled the military camp. We find an interesting comparison here: [Behold the Colchis land lighted / As the lustering foam of rainbows].] It burst out like a hot udder of the sun - / And the Colchis shore was invaded / By the very the soul of the ancient world - / Paganism and poetry] (p. 55). His childhood memories are also filled with images of antiquity that include the comparison of his room to a fortress-tower built by the hands of a giant, a wily horse of the Achaeans, a tent stealing the blue sky with a single eye like a cyclops, the Chest of Tales, and the legendary fleece skin.

for over a whole month. The case is reconsidered and Jokia Lashkhi is released. Jokia enjoys his freedom and returns from the city to his native place, where he feels happy.

The poem, which reflects the poet's contemporary period, contains many philosophical and psychological elements, including the purpose of man in the world, the relationship between man and the world, war and peace, and the interaction of time and space. The poet introduces his main messages in the title and the prologue.

The title is loaded with symbols. War is generally a weak point of a human being, which can be symbolically expressed as Achilles's heel, while peace, creative work, and humanism represent a symbol of human strength, a defence shield. This precisely symbolism serves as an epigraph to the poem. In the first instance, the poet tells us about Thetis bathing Achilles in the basin of Immortality and that the heel with which Achilles is held is vulnerable, while in the second instance, we are told about Hephaestus, who has forged two shields, one of which depicts a wedding and pastime, and the other depicts war, all the positives and negatives of human life and the fight for honour.

In the prologue, the poet expresses his purpose. He wants to walk in step with time. He compared metaphorically swift-footed Achilles, who is fiery and fast with time, while the turtle, on whose back the writer wrote the poem, is compared to the goal, which fulfils the desire drop by drop, slowly, but surely.

The poet's choice of the famous paradox of Achilles and the tortoise is not accidental. He revisits this paradox over and over in other poems.²¹⁸⁶ Therefore, we consider it necessary to discuss it in greater detail. This famous paradox belongs to the pre-Socratic philosopher Zeno (490-430 BC), a disciple of Parmenides. He is a follower of monism, which states that only objectively/actually existing things exist, and time, space and motion do not actually exist. Zeno's works have not preserved, some fragments can be found in the works of different writers. Aristotle in his *Physics* provided us with four important examples of

²¹⁸⁶ *The Fate*, Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 629 (in Georgian);
* ***He Goes out from Library*, Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, pp. 375-379 (in Georgian).

paradoxes, one of which is conventionally called Achilles and the tortoise. The essence of the paradox is that even though Achilles is the fastest, he still cannot catch up with the tortoise, who walks the slowest, because as soon as he reaches the place where the tortoise is, the tortoise will have already moved from there, and this will go on continuously. Although taking steps cuts the distance in half, Zeno argues that the number of steps is infinite and it would take Achilles an infinite amount of time to take them. Subsequently, Zeno concludes that Achilles could never outrun the tortoise, despite the obvious simplicity of the task.

Returning to the prologue, the poet notes that with this poem he has fulfilled his desire and has said what he wanted, and is leaving it to the future to judge the truth.

At the end of the prologue, he goes back to the first lines again to see if what he had said has reached its goal, if it is an empty ashtray, or a cup – a symbol of victory.

In the last part of the prologue, we find another proposition from ancient Greek philosophy: "similar knows similar." This concept belongs to the Greek philosopher Pythagoras (570-495 BC). According to the Pythagoreans, numbers, proportions and nature have a harmonious relationship with each other. "similar knows similar" is an ethical category. The Pythagoreans believed that harmony is achieved through the mutual agreement of principles. Harmony, symmetry and proportion are fundamental principles that govern the universe and all its constituent parts.

As many of Shota Nishnianidze's poems touch upon this topic, while we believe that the most important of them in this respect is the poem "That Came out of the Library", we will dwell on it in greater detail to have a better understanding of Shota Nishnianidze's interest in philosophy and his erudition. In this verse too, the poet mentions the concept of "similar knows similar", where he talks about the accumulated knowledge that is lost, but those who seek it, find it. He talks about how every plant represents a formula of secret knowledge, and that he desires to understand all theory and mysticism as well as he understands folk poetry, but the gods have reserved true wisdom for themselves, so we must steal wisdom from the gods as fire was stolen from them. Fire is wisdom! The wisdom of life

and death. He talks about fear, and that a person is smart because he avoids dangerous questions. And again, he touches on the passage of time, saying that time passes very quickly. Then he asks the question: do we run out of time or do we gain more? It is in this context that he mentions the paradox of Achilles and the tortoise.²¹⁸⁷

Returning to the poem, Shota Nishnianidze also returns to the theme of time several times in the poem; this theme is, in fact, the line that connects the entire poem, with its inexorable hand being constantly felt by the reader.

The Cyclopes

We want to specially highlight the symbolic image of the Cyclopes, which the author often refers to.²¹⁸⁸ A noteworthy poem in this regard is "A Small Odyssey of Meeting the Reader" (p. 291) that contains an allusion to the Cyclops Polyphemus' episode from Homer's *Odyssey*. In the poem, the reader walks up to the poet, who is with other poets, and reads his poem to him, transforming the scene into an Odyssean one. The basement will turn into an ancient cave. Envy comes to life and becomes personified as Cyclops. The Cyclops is hungry and devours two of the poet's friends. Then it stops at the entrance of the cave and no one has a chance to get out. There is also a Cyclops of praise, which is panting horribly, but the poet thinks of how to avoid the Cyclops of envy, how to blind the one eye it has and how to create a thick line like sheep, so that he can stick under it and sneak away from the terrible praise like a Cyclops.

c) Various figures and symbolic images

Socrates

²¹⁸⁷ Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 378 (in Georgian).

²¹⁸⁸ The poet often returns to the symbolic image of the Cyclops: [Nietzsche longed for the heaven, / And was creating the divine Cyclops] (*About Superhumans and Monkeys*, Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 122 (in Georgian)); [And that one terrible question / I shun like the one-eyed Cyclops] (*Mystic Minute*, Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 563 (in Georgian)); [To you – I am a monster Cyclops, the creator of great sin] (*Crying over the Insect I Killed*, Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 326 (in Georgian)).

In the poem "Whose Soul do you Desire? That is Spiritual Seances" (p. 91-102) the poet invokes the spirits of famous thinkers and also abstract concepts such as irony and virtue.

In the introductory part of the poem, the poet offers a recipe for how to make the bitterest potion needed to perform the séance. He notes ironically sprinkling the vitriol of Socrates and Voltaire on this drink, would make a person clairvoyant: "If you sprinkle over it the vitriol of Socrates and Voltaire - / you will become a clairvoyant... no doubt." This is the ironical meaning, but in reality the poem conveys the idea that any knowledge and wisdom can only be achieved with great effort and diligence.

The poem is divided into séances: the first séance is devoted to Socrates and Voltaire, the second séance is dedicated to Albert Schweitzer, a philosopher and friend of Albert Einstein, the third one is devoted to Konstantine Arakidze, and the fourth séance is devoted to other historical figures and people of different crafts: winegrowers, shepherds, beekeepers.

We will particularly dwell on the first séance which presents the two thinkers, Socrates and Voltaire. The poet says that he does not want the strength of Hercules, nor the wisdom of Solomon, nor the power of the rulers of the world; the only thing he needs is the bitter and acerbic language of Socrates and Voltaire. And he needs this in order to heal people's stupidity with bitter language.

A larger part is devoted to Socrates. The poet highlights his sharp tongue, outstanding wisdom, and stunning skills of eloquence, due to which no one can escape his "trap-like" dialogues. Attention is drawn to the theme of his death, specifically the fact that he willingly drank poison, which indicates his strength, and the fact that by so doing he ridiculed even his own life and death.

In the second séance, the poet invokes the spirit of Albert Schweitzer, a philosopher, doctor, and musician, who had settled in Africa at the age of 40, where he founded a leper colony. Shooting, bloodshed and violence was forbidden in the colony. This idea constitutes

the main message of this séance - one should respect all living beings, and all living beings have the right to exist. In short, this part is about empathy.

The third séance is about communion with eternal art and the ingratitude of people. It is devoted to Konstantine Arsakidze's grievance addressed to the world

Rome

This is an image that is also often used by the author. His attitude is best seen in the poem dedicated to this city, in which he says "You can't run away from Rome, you can't escape it / Even if you escape from death!" Its meaning is quite capaciously conveyed in the following four lines: Rome is a chronicle of the past, a place of search and recognition, the mother of art, the creative Rome.²¹⁸⁹

This poem reflects all the characteristic features of Rome, its great power, the imperial spirit that is symbolically compared to the lion, the conqueror and the executor of his own policy, the legend carved in stone and marble, and the place of art, bohemia, drunkenness and orgies. The poet continues to convey the essence of Rome very succinctly in the following lines:

It had fought... / It had traded... / It had committed adultery... / It had been on the booze
... / It had loaded the caravans of camels, elephants... / Even the roads, even the roads, it had
taken prisoners / All: / Small or big. / Boasts Rome's eloquence: / All roads / lead to / Rome!..

We would like to draw attention to one interesting moment, where the poet painfully touches upon the historical context, drawing attention to the relations between Rome and Iberia/ Colchis. In just two lines, the poet provides the reality seen from the Georgian perspective very succinctly: he gives us Rome's disposition through artistic imagery: "They cut down the beautiful Colchis like a foal, / They embowelled Pontus like an ox... [...]". Here the poet gives us a hint to the campaign of Pompey and the deeds of Mithridates of Pontus.

²¹⁸⁹ Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, pp. 469-471 (in Georgian).

The pathos of the above poem reverberates in another verse entitled "Why I don't Recite Poems in Public", which the poet dedicates to Tariel Chanturia. In this case, the poet's main message is the mission of poets, that poets are free and speak freely about glory. However, the poet's mention of the word glory is associated with Rome:

"But glory is Rome, fierce Rome."

On the road to Rome lies Carthage... Pontus... Media... [...] / And the of ancient Roman poets are like warriors. [...]. He compares poets to Roman warriors, some of them are slaves to glory and applause and go to any lengths to make a name for themselves. For the poet, however, only those poets are worthy of this name who maintain their independence: "Here is to him / Who rebels against slavery, / who falls like Spartacus before arriving in Rome".²¹⁹⁰

A rather interesting poem is "The Ballad of the Law of the Jungle",²¹⁹¹ because here the wolf is the main figure for conveying the message, and this figure combines many qualities, including being the symbol of Rome. The law of the jungle, as a symbol of wars and raids, takes its roots from Babylon and Rome. The poet describes circus scenes, where the powerful animals have lost face, the lion king does jump-and-bend-overs, the rooster and the fox tread on the stuffed specimen of the tiger; the only animal that does not interfere in this spectacle and saves face is the wolf. When mentioning the wolf, the poet remembers two Georgian symbols related to it, Algeti and Vakhtang Gorgasali: "You too will be bitten by the law of the jungle, neither you will be able to stand side / You were born in Rome and raised in Algeti. / He would attack the enemy like a wolf, and have him curse his fate / King Vakhtang - a wolf man, the king of the Kartlosians".

The poet identifies himself with the wolf, and compares himself to a wolf trapped in his own lines and keeping his eyes on the forest: "Houls the legend of Rome: / - Return the wolves to the forest" / Raging Algeti: / - Return the wolves to the forest".

²¹⁹⁰ Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, pp. 556-557 (in Georgian).

²¹⁹¹ Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, pp. 149-152 (in Georgian).

Nero

It is not surprising that Shota Nishnianidze remembered the image of Nero from antiquity to talk about people obsessed with glory. Striving for glory is a temptation and small people cannot resist it; only geniuses and clowns can get through fame and applause well. The poet compares Nero to a fake artist: "Don't be surprised to see the ruthless Nero / Slumbering in the fake artist". And in this, the small people are assisted by the mob who creates tyrants with its own hands out of small people: "Hail to a thousand little Neros [...] / It is the mob [...] that sculpts all Neros". And here the poet returns to the example of Nero and he raises the question: "Which is more pitiable, the tyrant himself or the flattering crowd?"

Marcus Junius Brutus

The poem "Call to Marcus Junius Brutus"²¹⁹² is a panegyric to the Roman political figure Marcus Junius Brutus. Brutus is known as a participant in the assassination of Caesar who was killed by the conspirators in 44 B.C. Despite being a close friend of Caesar's, Brutus went down in history as Caesar's assassin. Some have tried to justify his motivations by claiming that he was trying to protect republican values and curb Caesar's growing imperial ambitions. Caesar's assassination led to civil wars, in which Brutus and his allies were defeated and Brutus eventually committed suicide to avoid being taken hostage. William Shakespeare in his *Julius Caesar* tries to show the complexity of this figure. The play depicts his inner struggles, the moral dilemma, and how a Roman citizen should behave. Therefore, he fears that Caesar's growing power may prove to be a threat to the Republic. However, in Shakespeare's play, his character is amenable, which allows conspirators to manipulate him.

Shota Nishnianidze follows on Shakespearean vision to a degree. He also tries to show the tragic nature of this figure. The beginning and final lines of the poem are worth mentioning separately. The poem begins with " - Salutations, the citizen of Rome, /

²¹⁹² Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 49 (in Georgian).

Salutations, Brutus". Therefore, from the beginning there is an emphasis on Brutus being a Roman citizen. At the end of the poem, he is compared to the wolf, the symbol of Rome "Salutations, furry wolf, Salutations, Brutus!".

In this case, the poet does not say anything about Caesar, he is only interested in Brutus, as a defender of the betrayed freedom and the wounded conscience. Brutus is mentioned with the epithets "brave" and "proud". Brave Brutus could not endure the rise and deification of another. The poet does not sidestep the fact of suicide either: "Before committing suicide, you were reading "Phaedon" in the dungeon / And you kept the sin (perhaps of the patricide!?) under the pillow." Of course, it is not accidental that the poet mentions "Phaedo" here, because this dialogue by Plato is a fundamental work that deals with the understanding of such issues as death, the nature of soul, and life after death. It is also no coincidence that the action of the dialogue takes place in the last period of Socrates's life, Socrates tries to prove that the soul is immortal and that after the physical life the soul continues to exist as another substance.

The figure of Socrates is also very interesting for Shota Nishnianidze, suffice to remember the poem "Whose Soul do you Desire?" That is, sSpiritual Séances."

Procrustes

The poem "Bed" is dedicated to the then topical theme for the poet about the people who are ready to adapt to the values that interest them at any cost. And that a person will go to any lengths to get what he wants at any cost. Here we are introduced to the metaphorical image of Procrustes who also forced every guest to fit the bed, cutting off the victims' longer limbs and stretching the short statured ones until they fit the size of the bed. With this

poem, the author wants to say that one should not pursue false values, instead one should live in such a way as not to have to make compromises.²¹⁹³

Diogenes, Cleopatra, Caesar

The poem "Exhibition-Survey of Dogs: "Diogenes", "Cleopatra", "Caesar" and others"²¹⁹⁴ is about the exhibition of dogs, during which a competition is to be held among them. The poet focuses on the dogs' names and, concerning every name, he emphasizes the characteristics of its bearer. There is Diogenes among them, who is a very angry dog, but anger befits wisdom, and whatever Diogenes is, he is a symbol of wisdom. At the same time, the poet boasts the scene depicting the conversation between Alexander the Great and Diogenes.

One of the dogs is named "Cleopatra" who is jealous of "Caesar". For the poet, Cleopatra represents a symbol of cunning and adultery, while "Caesar" is a symbol of power.

2. Self-identification with ancient images

1) The poet, who does not see anything worthy in the present, wails for the greatness of the past. Here we find such terms as **Colchis, Pontus, and Dioscuria**.

Of these terms, Colchis is the most frequently used:

Colchis is emphasized as a place that was a desirable target for other empires already in antiquity and had to be at war because of that. This mood is clearly visible in the poem ***Kolkheti is Wrapped in Horse's Neigh and Mane Our ancestor is hunting... is at war... sweeps over the Pontus... [...] Colchis is shrouded in legends and myths.²¹⁹⁵

Here we are reminded of an excerpt from another poem, Rome "Like a foal, they cut the beautiful Colchis to pieces, / Like an ox they embowelled Pontus"...²¹⁹⁶

²¹⁹³ Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, pp. 295-296 (in Georgian).

²¹⁹⁴ Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, pp. 213-215 (in Georgian).

²¹⁹⁵ Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 509 (in Georgian).

²¹⁹⁶ Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 470 (in Georgian).

In some poems, Kolkheti is associated with the memory of childhood, where everything is idyllic (*Thank you, Devis).²¹⁹⁷

In general, the image of the grandfather often appears in childhood memories. It is not surprising that the poet compares the soul of the deceased grandfather with the soul of Kolkheti that has turned into an oak: "Is the forest really your tomb / You, the soul of Kolkheti that has turned into an oak" (Grandfather).²¹⁹⁸

The poem, which he dedicates to Professor Zhordania, tells us about the latter's heroism. In 1962, a plane that was on fire fell into the ocean near Rio de Janeiro. Professor Zhordania gave his life ring to a girl without a ticket, and died because he could not swim. At the end of the poem, the poet addresses that girl and reminds her of the origin of her savior (The ballade about the heroism of professor Jordania).²¹⁹⁹

The poet dedicates the poem "Colchian Melodies" to the composer Otar Taktakishvili, who stood out for his productivity and was a great experimenter, enriching musical works with new dialects by using an innovative approach. In this poem, the poet tries to echo the work of this composer by showing the diversity of Samegrelo region, where the diversity of tunes is emphasized every time. This poem by Shota Nishnianidze is also distinguished by its melodiousness; the poets somewhat experiments again by introducing new alliterations and trying to make the poem sing. The symbol used is the Megrelian Mapshalia, the singing bird "Colchian Mapshalia sits on Georgia's shoulder". The terms Colchian, Pontus, Amazonians are scattered throughout the poem as an attempt to connect to the Georgia of the ancient period.

Dioscuria

Dioscuria is another term, considered to be a symbol of the glory of ancient Georgia. The poet is aware of the story of its sinking. In the poem dedicated to Dioscuria, he calls the

²¹⁹⁷ Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 583 (in Georgian).

²¹⁹⁸ Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 678 (in Georgian).

²¹⁹⁹ Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 47 (in Georgian).

city "an underwater fairy tale", "buried under the sea". This poem has a nostalgia for the past, about how great Dioscuria once was, with its castles and temples, its calfskin scrolls and parchments, and wisdom that the city carried with it down into the abyss.

The poem shows hope for the better future of Georgia, which has a solid foundation:

This is our buried body, our soul, -

It rises like a fabulous ship, Dioscuria!²²⁰⁰

In the poem ***I have seen the treasure of Georgia in a dream²²⁰¹ the poet lists the symbols that are dear to him, such as the angel of Kintsvisi, Seraphita of Mtskheta, songs of the Laz and Dioscuria. And in this case, too, he ends the poem with a positive expectation: "But are we at the end, Georgia for how long? Forever, forever!"

2) The poet identifies himself with ancient figures and images. By using ancient images as symbols of ancestors, the author considers himself to be their direct heir.

Achilles

We already discussed Achilles above and saw that the poet displays a thorough knowledge of the Trojan cycle, as evidenced by "**The translator of the Iliad**",²²⁰² but we decided to include this image in this subsection, as here the author is interested in Achilles not only as a figure of Greek mythology, but to relate the Georgian spirit to him and emphasize their special closeness.

The poet starts building these connections with small structures like the hexameter and then moves on to larger structures. He compares a sample of folk poetry widespread in the mountainous region of Georgia - Pshav-Khevsureti - the "scythe" verse and the "Iliadic" hexameter: "The hexameter rings under the ancient sky. / scythe verse is heard in Pshav-Khevsureti. As if he is listening to something common / Fascinated by these two voices".

²²⁰⁰ Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, pp. 677-678 (in Georgian).

²²⁰¹ Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 656 (in Georgian).

²²⁰² Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, pp. 347-349 (in Georgian).

"And the Greek hexameter that is as long as time/ Pshaveli measures with the palm of the scytheman." He revives the scenes from the walls of the Trojan War with lines written in dactylic hexameter: "It is a path / And for an instant /It leads the reader to the walls of Troy." Just as these two sounds resemble each other, so is the closeness between Achaeans and Georgians. The poet connects this likeness with the image of Achilles, about whom he says that there is something Georgian and akin in Achilles:

[Achilles appears - the proud soul,
With his huge body leaning on the shield.
Horrifying in his character
Is something Georgian and akin...
Horses startle beyond Troy
And the hounds gobble silence, -
It is Achilles's shadow running
Fire cascades from his huge feet]

The theme of time is introduced with the mention of Achilles, and here again we see the swiftness characteristic of Achilles, whose feet are emitting flames, and the slow passage of time: "And time moves on, trudging / Like a heavily studded hexameter."

Another symbol, Achilles' shield, appears here, with its sound reverberating with the scytheman's echo.

He ends the poem by connecting Georgians and Achaeans. The heroic spirit of the Georgians coming from the past echoes the war cry of the Achaeans.

Bacchus/Dionysus

This image, as it is related to the wine culture and Georgia is a country that stands out in this respect, has served as an inspiration for many writers. A lot of poems have been written linking Dionysus with wine, drinking and bohemian life. In Shota Nishnianidze's poem "Vine Symphony" Dionysus is presented as a symbol of Georgia's prosperity. The poet

lists the regions of Georgia with their characteristic features, Kartl-Kakheti is a legend, Samegrelo is a dream, Guria is a song, Racha is a night's repose, and what unites them all is a vineyard. Therefore, the poem's title "Vine Symphony" does not come as a surprise. The poem mentions important folk heroes who distinguished themselves for their service to the motherland. The poet considers vine and song to be related concepts, "Georgian song is twin with vine!". To embody the symbol of the vine, the author recalls a figure from antiquity.²²⁰³

The poem "Inhabitants of Eternity..."²²⁰⁴ is quite unusual in its aesthetics. The poem comes in two parts, of which the first part is especially interesting for us. In this part the main figure is Dionysus, who is personified in this case and is a resident of Kutaisi. The poet takes the narration to ancient times, "When our Kutaisi was called Kutaia".

The Poet narrates that it was there that Dionysus learned to shoot arrows, to hunt, to ride a horse, to cast a net on the water and to take out the roe; he ran in the forests and sang on the lid of the earthenware wine vessel (kvevri). He paints an everyday picture introducing the nanny who calls him Bacchus.

The poet prepares to show the transformation of Dionysus and does it in two stages: showing Dionysus's birth and then how he breaks up and transforms:

[He played with the sun on his palm,
Sucked the moon as an udder
And danced all his desires across the clay]

The poet here introduces the theme of Sparagmus and Dionysus-Zagreus, which indicates a deep knowledge of the myth about Dionysus. Sparagmus is a symbol of death and rebirth, resonating with the cyclicity of nature, death and regeneration. Sparagmus is associated with the ambivalent nature of Dionysus, life-giving and destructive. Sparagmus is a ritual tearing apart associated with the cult of Dionysus. Symbolically, the sacrificial animal

²²⁰³ Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 480 (in Georgian).

²²⁰⁴ Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 13 (in Georgian).

was dismembered. As regards Zagreus, according to one of the verses, he is a descendant of Zeus and Persephone, who was torn apart by the Titans and Dionysus was born from his remains. His name is also associated with suffering, death and rebirth. In this case, Dionysus's hypostasis wine is distributed into jugs, although, we see a divided body by association:

[God's body was distributed into jugs and clay vessels,
Pots and dishes – the happiness of the hearth.]

In the second part, the image of Dionysus is generalized, and Bacchus is the reason for feasting, good mood and reveling. Neither the last phrase is accidental when the poet refers to the living as guests of the world and as residents of eternity. By mentioning the inhabitants of the underworld, he completes putting together the image of Dionysus. It is significant that the very title of the poem "Inhabitants of Eternity..." contains the key word.

Amazons

The term Amazons is found very often, as a concept also expressing self-identity. The poet often mentions them in the context of their relationship with Georgian concepts.

On one instance, Iberia is compared to the severed breast of an Amazonian "And listens to the buzz of Georgian sounds/ Distant Iberia - / The severed breast of an Amazon" (Ioane Beri).²²⁰⁵

In the poem "Abkhazian Cantata" Abkhazia is compared to an Amazon with a cut off breast without Georgia.²²⁰⁶

In one of the poems, he compares Medea Kakhidze to an Amazon "You, the Amazon of the Alazani" (Medea Kakhidze).²²⁰⁷

We would like to single out the poem "Amazons",²²⁰⁸ which he dedicates to the Amazons. He tells us about them briefly, that these are the women who rejected men. They

²²⁰⁵ Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 675 (in Georgian).

²²⁰⁶ Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 199 (in Georgian).

²²⁰⁷ Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 526 (in Georgian).

provide for themselves with hunting, their spears shot from from Thermodon reaching Phasis, they have dinners by bonfires, skin an ox and make sacrifices to fearsome deities. They are warriors, causing havoc to the warring tribes in Scythia and Thrace.

And an unexpected turn takes place in the poem: these merciless women are given to love. The poem begins with the thesis: they rejected males. This thesis is repeated twice, and the poem ends with a rather erotic scene.

With this image, the author hints at the femininity of the Amazons, while their warrior spirit moves to the background.

Chalibs

Another term that identifies Georgians with their ancestors is the Chalibs. Shota Nishnianidze repeatedly mentions the strength of the Georgian army and makes a rather loud statement in the poem "Praise of the Georgian Army", where he says that neither the ancient Hellenes nor Roman armies could compare to the Georgian army: "Ancient Hellenes could not compare to them / nor the spined army of Romans".²²⁰⁹

He also dedicates a special poem "Chalibian Song" to the Chalibs.²²¹⁰

The Chalibs in this verse are the messengers of Hephaestus, who were the first to forge iron, and war and defense weapons. The first point we would like to draw attention to is the kinship between the Chalibs and Georgians

²²⁰⁸ Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 643 (in Georgian).

²²⁰⁹ Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 109 (in Georgian).

²²¹⁰ Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 181 (in Georgian). Cf. Also an excerpt from the poem "*Give to Caesar what belongs to Caesar*"

[The fire whispers like a geyser,
The Chalibian iron also has melted and wrinkled,
You, the steel worker, are today's Caesar.

Give to Caesar what belongs to Caesar!] (Sh. Nishnianidze. Lyrics. Fragments from poem. Ed. L. Meskhi. Tbilisi, 1989, p. 478 (in Georgian).

The author continues this line in the next section, where he compares the Spartans and the Aragvians:

Three hundred iron Spartans,
three hundred iron Georgians
will challenge once more
the iron heart and the iron!

At the end of the poem, he again talks about the importance of military power. In order to defend the country, which is represented here by the symbols of faith, law, and language, appropriate military strength is also necessary: "An iron fist is needed / In addition to iron logic".

3. Mentioned simply as a term

Here we have combined those terms that are used either for the purposes of comparison or metaphor, for example, the sword of Damocles, which is compared to the bar post " Hey, bar post, - sword of Damocles, / Stand bravely against the doubtful path". We come across Muses, Amurs, Nymphs, Centaurs, Gladiators, Olympus, Zeus, Amazons, Heracles, Achilles, Rome, Homer, Eros, Oedipus, Troy, Athena, Neptune, and Pan.

Terms related to antiquity: gladiator, Amazons, Heracles/Hercules, Ares, muse, Nero, Rome, Hellas, Carthago, platonic republic, Prometheus, Zeus, Olympia, Thebes, Oedipus, Olympus, Homer, Ilias, greek hexameter, epic, Ilion/troy, Achilles/achilles' heel, Hector, Odysseus, Cyclops, Achaeans, Athenians, "catalogue of ships", wooden horse, Ares, Caesar, Rubicon, Titan, Procrustes, Diogenes, Alexander the Great, Tartaros, nymphs, muse, centaur, Socrates, Delphos, Neptune, Dionysus/Bacchus, Colchis, Phasis, Thermodon, Pontus, Dioscuria, Sirens, Cincinnatus (Lucius Quinctius Cincinnatus), Marcus Junius Brutus, Brutus (Marcus Junius Brutus), Julius Caesar (Julius Caesar), Spartacus, "Phaedo" (Plato's "Phaedo").

Merab Kostava

(1939-1989)

Ekaterine Kobakhidze

The main motifs of Merab Kostava's poems are inspired by national and biblical themes.²²¹¹ According to literary experts, "Most of Merabi's poems read directly as psalms and hymns. Peace of prayer, the strength and energy this peace brings spreads to the reader and you become a partaker. Of the 20th century poets, nobody has conveyed the essence of prayer with such passionate credibility, experience and power - what the power of prayer means".²²¹²

At the same time, it is noteworthy that Merab Kostava quite frequently resorts to the themes and symbols related to antiquity in his poems.

In the poem "**Soul, Wait...**", the poet addresses his own ego that is always anxious, irreconcilable with evil, his restless soul:

"What allures you, my soul, wait,
Holt, my anxious soul!
May even nine Carthages fall,
You should wait for the next one."²²¹³

The mention of the fall of Rome's rival, Carthage, in this part of the poem symbolically indicates the destruction of the irreconcilable enemy. However, as it turns out, unlike Rome,

²²¹¹ L. Sordia. Merab Kostava's Poetry (National, Religious-Philosophical and Allegoric Aspects). Tbilisi, 2017, p. 6 (in Georgian).

²²¹² M. Jokhadze. Merab Kostava's Hymns. Georgian Culture. No. 5. 2020 (in Georgian). Available online: <https://www.geculture.com/2020/05/25/%E1%83%9B%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%91%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%A1%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%9A%E1%83%94/> Last viewed: 12.03.2023.

²²¹³ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 40 (in Georgian).

a fighter has to destroy many "Carthages" on his path of life. The word "nine" in this context should signify abundance, according to the Georgian (and not only) folklore tradition.

The well-known myth of Prometheus is also interestingly interpreted in the poem:

"Prometheus has unleashed on the cliffs,
Avalanche in the mountains has come down,
You chase comets in the sky,
Having made a pact with Zeus" ²²¹⁴

According to Aeschylus' *Prometheus Unleashed*, a tragedy preserved in fragments, Prometheus does not "unleash" as in the poem, but is, at the will of Zeus, freed by Heracles, which is an indication of a certain truce between Zeus and Prometheus,²²¹⁵ which is also mentioned in the poem ("with a truce concluded with Zeus"). Kostava's own transformation of the myth can be correlated with the last stanza of "Amirani", one of Akaki Tsereteli's poems on the myth of Amirani, in which Akaki writes:

"Time will come and the great hero will unleash,
He will cut that chain! . .
And all his hardships
Will turn into happiness!"

Thus, the modification of the final section of the myth of Prometheus in Merab Kostava's poem is prompted by the poet's desire to indicate the literary reworking of the Georgian myth, which allegorically marks the liberation of the homeland from Russian autocracy.

²²¹⁴ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 40 (in Georgian).

²²¹⁵ V. Ehrenberg. Man, State and Deity. Essays in Ancient History. 2011, pp. 39-40.

In the poem "**The Titan of Sufferings**", which Merab Kostava dedicates to Fyodor Dostoyevsky, the poet compares the Russian writer to the Titans - the children of Uranus and Gaia, who possessed enormous power and connection with the natural forces. This comparison emphasizes the writer's great talent, intellectual depth, and the boundless suffering that he experiences, as does whole of Russia, stripped like the "harlot of Babylon." The poet asks a rhetorical question:

"Is he possessed by Fortune?"

No more capable to find himself..."²²¹⁶

Fortune, the Roman goddess of success, who was often seen as blind, is represented as the personification of cruel destiny with a negative connotation in this context and corresponds to Atrox Fortuna (cruel Fortune).²²¹⁷

In the untitled poem "**Soul cut to Pieces (Awaiting Judgment)**", which the poet wrote while in prison, behind bars ("iron bars on the face"), awaiting judgment. Merab Kostava is looking at himself as if from the side and writes about his spiritual condition in the second person:

"Deserted you cannot find peace

Awaiting ambushing echidna,

Foresaken by sunless sky,

You clash against the blank walls of the frail body

Like a rabid tiger." ²²¹⁸

²²¹⁶ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 16 (in Georgian).

²²¹⁷ M. Kretschmer. Atrox Fortuna. The Classical Journal 22.4 (January 1927), pp. 267-275. She was ascribed the premature deaths of Augustus' grandsons, Gaius and Lucius, the future heirs to the empire.

²²¹⁸ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, pp. 29-30 (in Georgian).

The poet mentions Echidna, a half-snake, half-woman in Greek mythology, who lived in a cave and would suddenly attack its victims. In the poem, it appears as a metaphor for the final verdict, which, according to the poet, will be as cruel as this mixanthropic creature.

Several passages related to antiquity suddenly appear in the " **Rendezvous**", a poem imbued with a religious spirit:

"Amur must become victim
to his own arrow,
and kneel down
at your feet".²²¹⁹

Amur, same as Cupid, who is supposed to be pierced by his own arrow in the poem, is the archer deity of love, the Greek Eros. The poet clearly alludes to the myth, the story of Eros and Psyche, in which the god of love gets wounded by his own arrow and falls in love with a beautiful maiden. It can be said that "Amur's defeat" is the overthrow of paganism vis a vis the true faith of the "Serabims". At the same time, the ancient deity of love bows before the true biblical God, who is love itself.

In this poem, we come across another passage related to antiquity.

"The drunk Greece
Found the house of Israel,
Where roses bloom,
Hosanna, Socrates
Censers incense Isaiah
Hosanna and Halleluiah."²²²⁰

²²¹⁹ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 56 (in Georgian).

²²²⁰ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, pp. 56-57 (in Georgian).

Here, "intoxicated" with the imagery, i.e. in heathern captivity, the poet talks about the communion with the biblical truth of Greece ("he found the house of Israel"). The poem presents Socrates as the symbol of ancient philosophical thought, while prophet Isaiah, the author of one of the "Old Testament" books, is the symbol of biblical wisdom, famous for his wisdom and depth of thought. With the phrase "Socrates showers Isaiah with praise", Merab Kostava highlights the superiority of biblical wisdom over Greek philosophical thought.

The poem "**Two Rendezvous** " is saturated with ancient literary and mythological symbols. The poem is nourished by the motifs of Dante's "Divine Comedy".

At the beginning of the poem, Dante bids farewell to his guide, the great Roman poet Virgil, at the "purgatory" (Purgatorio), who "silently departs" from him and returns to Hell:

"Whoever sees his Aeneas
To the holy land of Hesperides
Where Saturn in Fatum's carriage
Roams around as a Phantom
Tiber field and Laurentum
Will wage a bloody contest".²²²¹

In this excerpt, we see Aeneas ("Eneos"), the main character of Virgil's "Aeneid", heading towards the promised land, a new homeland, which the myth connects with the garden of the Hesperides in the west, where the golden apples granting immortality grow.²²²² According to the poet, Virgil is waiting for the new ingenious creator who will lead "his Aeneas" to immortality.

In the poem, Saturn, the now-phantom ruler of the golden age mentioned in ancient myths, is "wandering" in the chariot of fate ("fatum") in hell, and bloody battles are fought.

²²²¹ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 47 (in Georgian).

²²²² F. Chwalkowski. Symbols in Arts, Religion and Culture, The Soul of Nature. New Castle Upon Tyne, 2016, p. 173.

The "bloody tournament" of the Tiber valley and Laurentum is an allusion to the confrontation between Rome built on the banks of the Tiber under the joint rule of Romulus and Titus Tatius and the Latin city of Laurentum, during which Tatius was brutally killed (Liv. 1.14.1).

In the poem, Dante continues travelling to heaven, where the second rendezvous awaits him:

“While another rendezvous will
Burn his sworn brother,
And fill his chaste receptacle

When approaching with a paean
the divine virgin in the blessed troupe”.²²²³

Dante dedicates Beatrice, whom Merab Kostava calls "the divine virgin", a paean, sung as a sign of praise and gratitude in ancient lyric poetry.

Thus, in **"Two Rendezvous "** we see symbols related to antiquity that are mentioned not only in the *Divine Comedy* but also in Virgil's *Aeneid*. The poet creatively connects them with each other and unites them in the plot around two rendezvous – those of Virgil and Dante, and Dante and Beatrice. The poet highlights the connection of Dante's work with antiquity, which is the source of inspiration for the *Divine Comedy* and its author.

In the untitled poem **"I can no longer restrain the cursed flames of the breath of madness"**, an excerpt from which "we will dry the Lethe, the cursed river of oblivion ", according to the researchers of Kostava's poetry, could serve as a perfect epigraph to his "entire life and work",²²²⁴ the poet bids farewell to the poem's persona before he descends into the netherworld:

²²²³ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 47 (in Georgian).

²²²⁴ M. Jokhadze. Merab Kostava's Hymns. Georgian Culture. No. 5. 2020 (in Georgian). Available online: <https://www.geculture.com/2020/05/25/%E1%83%9B%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%91-%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%A1->

“In Charon’s boat I will traverse the first Chaos
 [...], let the Erinias make a date again,
 [...], Acheron’s turbulent waves can’t part us
 [...] we will dry the Lethe up, the damned river of oblivion”²²²⁵

The poem mentions the rivers of antient Hades (the Acheron and the Lethe), ferryman Charon and Erinyes. According to the poet, he will meet the Erinyes, the goddesses of revenge, in the afterlife, who will learn about his sins. According to the poet who’s behind Acheron, the river still cannot separate him from the addressee of the poem, because together they will dry up the river of oblivion which connects to Leto-forelife.

Importantly, the poet crosses the Acheron river that separates afterlife and forelife in Greek mythology not with the help of Charon, but alone, in Charon's own boat. Also original is the drying out of the Lethe as the river of oblivion, which signifies the awakening of the poet's soul”. The Lethe, according to some scholars, “is the river that unleashes memory in torrents. There are no questions heard here, no interest, nor any suspicions. It’s obvious that these lines belong to Zviad’s²²²⁶ and Merab’s entire life and work; they are the triumph of their faith”.²²²⁷

Therefore, the poet's descent into Hades can be perceived as the years of the poet's imprisonment, which, although separate him from the symbolic forelife, but the drying out of the Lethe renders this separation conditional.

Maka Jokhadze points out: "A Strange feeling overwhelms you while reading this poem, an astonishing Interest - to whom do these words belong, who is the addressee of

[%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%9A%E1%83%94/](#) Last viewed: 12.03.2023.

²²²⁵ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 49 (in Georgian).

²²²⁶ Be meant Zviad Gamsakhurdia, the first president of Georgia.

²²²⁷ M. Jokhadze. Merab Kostava's Hymns. Georgian Culture. No. 5. 2020 (in Georgian). Available online: <https://www.geculture.com/2020/05/25/%E1%83%9B%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%91%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%A1%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%9A%E1%83%94/> Last viewed: 12.03.2023.

this soul burning Goodbye? Who is it whose loss is so heart-rending: a son? a wife? a beloved? Mother? heaven? the land? or maybe all of these together, meaning motherland?
“²²²⁸

In the untitled poem *** (**The Sunny Knight is befitting Ireland** imbued with the spirit of a religious hymn, the poet mentions the patron deities of the heroes of different countries and times, including those from antiquity:

„The Goddess Athena tinted with Eos

The journey, studded with wisdom, of Odysseus”.²²²⁹

Here, the poet mentions the main hero of Homer's *Odyssey*, King Odysseus of Ithaca, who was helped by the goddess of wisdom and war, Athena, on his way back home after the Trojan War on a road full of perils. Eos, the goddess of the dawn, is also mentioned. "The road paved with wisdom" is an obvious reference to the Homeric epithet of Odysseus "smart mouthed" - πολο - μητις , which emphasizes the exceptional wisdom and intelligence of the hero. The phrase "dressed in Eos's colour" mentioned in the poem can be understood not only as the beauty of the dawn, which lights Odysseus's path with the help of Athena, but also as a reference to colours – to specify, goddess Eos is known to be accompanied by several epithets, and almost all of them include a word denoting color ("with rosy fingers" - ῥοδοδάκτυλος ; "with rosy shoulders"- ῥοδοπάχυς , "with goldern shoulders" χρυσοπάχυς ; "purple-clad", κροκόπεπλος), which may be creating an allusion to the colors associated with Eos.

The poem titled "Sphinx", in my opinion, is an intertwining of the Egyptian, ancient and Christian allusions of the Sphinx. The allusion to the Egyptian lion-bodied solar goddess

²²²⁸ M. Jokhadze. Merab Kostava's Hymns. Georgian Culture. No. 5. 2020 (in Georgian). Available online: <https://www.geculture.com/2020/05/25/%E1%83%9B%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%91%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%A1%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%9A%E1%83%94/> Last viewed: 12.03.2023.

²²²⁹ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 72 (in Georgian).

Sekhmet is caused by the frequent mention of the sun and the sky at the beginning of the poem, while the Christian perception of the Sphinx is evoked by the mention of the magics in the poem, for whom "the arch of the sky opens /through the beauty of the mysterious word", which connects to the recognition by the magi of the sign of the Saviour's birth in the sky and the mysterious prophecy; at the same time, the hint to the obvious connection to antiquity is found in the final lines:

"And once you transform the passion of the oceans,
Into the child of your will, as
A completely different planet will enter the soul,
A different wisdom of the sphinx's metaphors."²²³⁰

The apparent implication of these lines is that of the famous riddle of the Sphinx, which the Sphinx learnt from the Muses and which only Oedipus, wrestling with fate, could guess.

Merab Kostava's sphinx is a symbol of eternity, which combines the signs of different cultures and religions. However, this key feature characteristic of the sphinx in antiquity (the riddle of the sphinx) is of key importance for the poet to understand the essence of this mythical creature.

The entire poem entitled "**Schliemann!**", from beginning to end, is based on ancient motifs, dedicated to Heinrich Schliemann, a lover of antiquity and an amateur archaeologist who discovered Troy and Mycenae. The poem represents the poet's address to the explorer "burning by the admiration of the Greeks", who "gave his last breath" to fulfilling his own goal and glorifying the virtues of the Achaeans. According to the poet, the German archaeologist felt that the root of the truth lay in the myth, which he considered to be the essence of truth. It was through his efforts that "Troy rose again from the dead", and became the glory of the Achaeans under the leadership of Agamemnon:

²²³⁰ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 76 (in Georgian).

[A son of another time and another nation
Why did you give your breath to Hellas ?
Schliemann, burned by the love of the Greeks ,
What memory excited you? [...]
You shot a ray of light through the darkness
And praised the glory of the Achaeans [...]
You made Troy rise again from the dead
Troy, the glory of Agamemnon [...]
Where were you led by the light of Eos ,
inflamed by the sacrifice of Iphigenia
And revenge of Orestes?"²²³¹

Here the poet mentions the dawn goddess Eos again, whose light lighted up the way for Schliemann to victory. In one sentence, the poet conveys the events that occurred before the arrival of the Greeks in Troy and the events that followed the Trojan War. Namely, Agamemnon's sacrifice of his own daughter Iphigenia in Aulis by the will of the gods and the bloody revenge of Agamemnon's son, Orestes, who killed Clytemnestra and Aegisthus.

The poet reveals detailed knowledge of Homer's "Iliad" and works and myths related to the Trojan War, and aspires to present a retrospective image of the Trojan War by recreating the moments that he thinks are important,:

Do you remember the touch of the eagle's wings?
The sign of the great Zeus ,
Strong arm and proficiency
Of Diomedes and Odysseus
The smile of beautiful Helen [...]

²²³¹ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 52 (in Georgian).

Behold, a wooden horse that looked like a whale.

Vengeful against Achilles

As they held clairvoyant Cassandra,

If they didn't have a translator

Troy fell and Aphrodite

Blessed the road for brave Aeneas

And you, the steward of the kingdom's table

Can no longer bless Idomeneus".²²³²

In this section of the poem, Merab Kostava mentions: the sign sent by Zeus as a token of support for the Achaeans in the eighth song of the "Iliad", which only Diomedes, who was fighting the enemy with Odysseus, could read; he also mentions the spying of Diomedes and Odysseus in the fifth book of the "Iliad" and the adroit sneaking into the Trojan camp, beautiful Helen, the huge wooden horse of Troy, which, according to the author, was an avenger for the murder of Achilles, clairvoyant Cassandra, whose prophecy Trojans didn't heed to, and the fall of Troy. The poet also mentions the myth of Aeneas - Aphrodite's support of her son after the fall of Troy and the hero Idomeneus, Agamemnon's advisor.

In the next sections of the poem, the death of Schliemann and the murder of the mythical Agamemnon are intertwined. According to the poet, Schliemann revived the myth with these great discoveries ("you smashed the gate of oblivion"), albeit the archaeologist obsessed with curiosity gave his life to this work ("curiosity became your poison") and died ("You crossed the abyss of time"). The poet associates the death of Schliemann, the discoverer of Mycenae, the so-called "tomb of Atreus" and the "Mask of Agamemnon", with Agamemnons tragic end. The poet completes the poem with a rhetorical question:

"The same executioner under his own roof,

²²³² M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 53 (in Georgian).

Why doesn't he paint your chest scarlet?
Betrayal turns out to be hard to bear
As is the deceit of a harlot.
You have traced the gates of Mycenae,
And hit your pick on the edge of memories,
Fate has sprinkled you with bitterness,
Her perfidious curse caught up with you.
The night turned black as coal
The knot of myth was tied in a loop,
Death comes with impure union
Of Aegisthus and Clytemnestra²²³³

This masterful finale of the poem conveys the end of Agamemnon, which is mentioned several times in Homer's "Odyssey" and which Aeschylus describes in detail in "Agamemnon", with artistic sophistication. It depicts Agamemnon brutally murdered with his chest painted scarlet, his murderers: Aegisthus and Clytemnestra, bound together by an "impure bond", whom the poet calls a cunning and treacherous "Harlot". "The Blackening of the Night", "The Knot of myth tied in a loop" skillfully conveys the approach of Agamemnon's death, due to the ancestral curse of the Atreuses.

In one of the sections of the poem "**Biblical Reminiscences**", the poet mentions Atlantis:

“For some - worthless, for me – real, I want to find you,
You Atlantis, sunk and gone, you my dream, fairy-tale.”²²³⁴

²²³³ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 53 (in Georgian).

²²³⁴ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 97 (in Georgian).

Merab Kostava here refers to Atlantis/Atlantida, the land mentioned in Plato's *Timaeos* and *Critias*. Plato writes in *Critias* that Critias's grandfather told him a story he had heard from Solon, which the latter had heard from the Egyptian priests. 9 000 years before the birth of Solon, Atlantis was located in the Atlantic Ocean beneath the Pillars of Heracles and was the most powerful maritime empire in the Mediterranean. Atlantis had conquered many lands and because of its arrogance the gods drowned it in the ocean (Pl. Criti, 17A-27B).

After Plato, other researchers have expressed their opinions about whether or not Atlantis existed.²²³⁵

Although the poet calls Atlantis a sunken dream and a fairy tale, he believes in its existence and dreams of finding it.

In the same poem, the poet also mentions another character related to the ancient myth:

"And like a ray, having lurked in from the clouds,
Legendary names of Deucalion, Noah, Manu, Utnapishtim,
Shine over his head [...]

The poet begins his list of the survivors of the deluge with Deucalion, the hero of Greek mythology who survived the flood, symbolically uniting them in one narrative.

In the poem "**To the Worthy Father David**", which is dedicated to David of Gareji, one of the Assyrian fathers who carved a cell on the slopes of mount Mtatsminda, the poet compares father David to Prometheus and the pantheon of Mtatsminda to Parnassus, writing:

"Like Prometheus, you snatched morality from heaven
And transferred it to our land as a magic of victory."²²³⁶

²²³⁵ Concerning this, cf.: J. F. Arundell. The Secret of Plato's Atlantis [in the Critias]. Whitefish, 2012.

²²³⁶ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 105 (in Georgian).

“As a wall of tin raised on the crest of Parnassus,
Why did they turn the surprising mountain with wrinkle-studded heart
Into a lament for poets?]²²³⁷
The poem “Rendezvous” reads:
“Dionysus partied in you
And now Apollo is playing Divine tunes in you [...]
And clad in black, at the crypt
Like Achilles, you are waiting for the shadow of your... “²²³⁸

In this poem, containing a number of terms related to antiquity, the poet discusses the dual nature of man and perhaps the poet as such. Resorting to the terms mentioned in Nietzsche's "Birth of Tragedy", we could say that Dionysian and Apollonian hypostases coexist in man. The Dionysian hypostasis, which is expressed in the poem through "You are the turbulent ocean", means the incitement of ecstatic emotions in a person ("Dionysus feasted in you"), while the Apollonian hypostasis strives for moderation and harmony ("Now Apollo plays divine tunes in you"). It is exactly the union of these two conflicting natures that the first two lines of the poem represent ("You are the ocean, turbulent, and you are also the rampart").

At the end of the poem, the persona's grief at the friend's grave is compared to Achilles' mourning for Patroklos. Achilles, waiting for his friend's ghost, is an allusion to the episode mentioned in the 23rd song of the Iliad, in which the spirit of Patroklos, killed by Hector, appears to Achilles and asks him to bury him promptly so that he can descend into Hades unimpeded. Patroklos also begs his friend to bury his and Achilles's bones together so that they can stay forever inseparable (Hom. Il. 65-85).

²²³⁷ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 107 (in Georgian).

²²³⁸ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 121 (in Georgian).

While commenting on these lines, Zviad Gamsakhurdia writes: "He dedicated the poem " Rendezvous" to me in the same period, where he amazingly predicted that he would leave this world before me and I, dressed in mourning attire, would wait for my friend's ghost. And it all came true ".²²³⁹

Merab Kostava's poem entitled "**To Irakli**", written during his imprisonment, is dedicated to his son's suicide.

In this extensive and emotional dedication, the poet mentions the famous literary characters of antiquity:

"We must meet before my death

As met the son of Laertes and Achilles".²²⁴⁰

"And as we overcome the barrier,

As Anchises and Aeneas,

let's tear Antaeus away from the ground with powerful arms

And strangle him in the sky"²²⁴¹

These passages of the poem reveal the poet's desire to see his son in the afterlife before dying, similar to how Odysseus met Achilles while in Hades in the twelfth song of the *Iliad* (Hom. Od. XII, 466-480), to overcome the dividing line between the afterlife and forelife, as Aeneas did when he went down in Hades to meet his father (Verg. Aen. VI). Anthaeus, whom the poet plans to raise into the sky and drown with his son, is the famous Libyan Goliath from ancient mythology, whose father was Poseidon, the lord of the seas, and whose mother was Gaia, the goddess of the earth. Goliath challenged the bypassers to a wrestling match and always came as the winner because he drew strength from his mother whenever he set foot on the ground. Anthaeus was defeated by the hero Heracles in the same way that

²²³⁹ Zviad Gamsakhurdia, *Son of the Storm*, M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 5 (in Georgian).

²²⁴⁰ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 128 (in Georgian).

²²⁴¹ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 129 (in Georgian).

we see in the poem - he strangled his opponent in the air. Anthaeus in Merab Kostava's poem appears as a metaphor for the earth and death that separates father and son.

In the poem "**Hunger**", which the poet wrote during the eighth month of his hunger strike in the prison, he recalls examples of heroic hunger strikes and tells us a story from antiquity:

“Who hastened to the world of spirits, having come to Delphi for the glory of Sparta
And was leaving this world surrounded by a crowd of oracles.
His strength had no end, he endured as much as the soul can endure,
Throughnhunger he made his body separate from spirit, as he was able to do so.
The servant of the nation, exposor of the people, great lawmaker of the Greeks,
He stood fairly at the grave’s door, and tied the sword of victory to Sparta.
He can be known for his kindness, the pillar of Themis, first-foot of the beginning,
Completely relinquishing his personal ego and sacrificing it without a murmur.
Causing amazement with his humility, a great preacher of courage.
So that Sparta would not be seen defeated, casting away luxury, delight, and money,
He only believed in a soul residing in a healthy body].”²²⁴²

Here, Merab Kostava tells us a story from Plutarch's *Parallel Lives*, namely from the "Life of Lycurgus", depicting the death of the legendary king of Sparta. According to Plutarch, when Lycurgus made the laws of Sparta, he traveled to Apollo's oracle at Delphi to see how beneficial the laws he had created were. When he received a confirmation from Pythia, he wrote down the prophecy and sent it to Sparta. After making a second sacrifice to Apollo, he said goodbye to his friends and his own son and decided to end his life there in order to encourage the Spartans to obey his laws and show them an example of self-sacrifice for the country. (Plut. Vit. Lyc. 29.3.5). For the poet, Lycurgus is a

²²⁴² M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, pp. 132-133 (in Georgian).

person“Completely relinquishing his personal ego”, for whom the serving the law was of primary importance ("Pillar of Themis"), which is why his example is an inspiring example for the imprisoned poet. Herewith, the poet also mentions a principle established in antiquity” "a healthy soul resides in a healthy body" ("He only believed in a soul residing in a healthy body”).

The poet believes that moderation and giving up carnal pleasures are equivalent to courage, while those who indulge in excessive gratification and luxury are devoid of all ideals:

Ceres gives abundantly and makes one suddenly lose count,

He who organizes Lucullus's fiest, insatiably gladdens his belly,

He who carries the world's riches with him is like a rusted engine.

And lives like that, as long as he can remember himself, sans ideals, sluggishly, and motionlessly.²²⁴³

The poem mentions Ceres (Greek: Demeter), the Roman goddess of harvest whom the poet uses as a symbol of harvest, and the Roman general Lucullus (118-56 BC), who was known for his excessively abundant feasts (Plut.Vit. Luc.38-41).

Consequently, for the imprisoned poet, who starved for 13 months in total, Lycurgus's hunger is a moral landmark, while Lycurgus himself is a kind of teacher on this extremely difficult path.

In the poem "**Galaktioni**", the poet mentions the "King of Poets"'s obsession with drinking and perceives wine, which he calls "the sunny elixir of Dionysus", as a tonic of the gene, a power generating poetic inspiration:

“We feel Dionysus’ Sunny elixir”²²⁴⁴ .

²²⁴³ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, pp. 132-133 (in Georgian).

²²⁴⁴ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 146 (in Georgian).

“Winds singing in the chimneys [...]

And tempestuousness of Prometheus's soul”.²²⁴⁵

According to the poet, Galaktion, the wine-maker of Georgian poetry, was nourished by universal ideals, his poetry often reverberated with the "sound of the cosmic orchestra"²²⁴⁶ and "tempestuousness of Prometheus's soul".²²⁴⁷

Prometheus chained by Zeus, whom Merab Kostava often returns to in his poems, symbolizes the spirit fighting against destiny and intransigence with tyranny.

While briefly discussing the works of other poets, Merab Kostava talks about the fear of death and writes about the writer Giorgi Leonidze:

"Not even Leonidze's disposition

Alured to my heart, to tell the truth,

Did not bequeath his sharp

Word seasoned with Circe's spices”.²²⁴⁸

Here the poet mentions Circe, the daughter of Helios, a sorceress living on the island of Aeaea, who turned Odysseus' companions into pigs. "Circe's dressing" here refers to the magic potions that the goddess used for witchcraft. According to the poet, Giorgi Leonidze's speech had a captivating effect on the reader. In the same context, the poet mentions "The View of Parnassus",²²⁴⁹ as the arena of Georgian poets and "The breath of chaos in the twilight of darkness",²²⁵⁰ as the poetic arena of Georgian creators.

In the same poem, the poet describes Galaktion, "The king of poets" in the following way:

[You contemplated the invisible to others in the air,

²²⁴⁵ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 146 (in Georgian).

²²⁴⁶ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 146 (in Georgian).

²²⁴⁷ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 146 (in Georgian).

²²⁴⁸ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 152 (in Georgian).

²²⁴⁹ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 152 (in Georgian).

²²⁵⁰ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 152 (in Georgian).

You did not become a slave to vanity
As in Socrates, as in Goethe,
That daimon was also strong in you.”²²⁵¹

Here the poet implies Galaktion's exceptional talent, his Socratic wisdom and Goethean greatness. "Daimon" in this context bears not a Christian, but an ancient meaning and stands for a kind of deity, a soul, in which sense Diotima uses it to explain the essence of Eros in Plato's *Symposium* (Pl. Symp. 219b3-219e9).

In the untitled poem (**The spur on your brave horseman's heels has worn out**) the poet speaks with contempt of Georgians who care only for their own luxury, who do not care about the hardships of others, nor their homeland, or high ideals, their only concern being to accumulate wealth:

‘The spur on your brave horseman's heels has worn out,
You are surrounded by luxury with golden buttons,
You have become rich, like the once thrifty Croesus
And chew out your days with disgusting satisfaction”²²⁵²

The poet here mentions Croesus, the last ruler of Lydia in the 6th century BC, who was famed for his wealth. He issued the first gold coin in circulation and was known for his parsimony. Herodotus's writings have preserved the information about the meeting that took place between Solon and Croesus who showed the Greek his innumerable wealth. (Hdt.1.29.1). This artistic comparison establishes a certain connection with the poetic image mentioned in Ilia Chavchavadze's poems.

Thus, Merab Kostava has used antiquity in his poetry quite often and with different functions. Some poems depict a certain story from antiquity, which makes it easier for the poet to explain the motivation for his action. In many cases, the poet has artistically

²²⁵¹ M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 154 (in Georgian).

²²⁵² M. Kostava. Poems. Tbilisi, 1990, p. 163 (in Georgian).

processed the information related to antiquity and uses it with different symbolic meanings. It is noteworthy that the poet's original metaphors appear next to the already established variants of these symbols, which is an example, reception, of a creative use of antiquity. Importantly, the poet created his poems mostly during the years of imprisonment, where he did not have the access and opportunity to use the texts of ancient authors and verify the pertinent information. Therefore, his in-depth knowledge of the material related to antiquity is astonishing, as evidenced by the references to the intricate details from the works of such authors as Homer, Herodotus, Plutarch, Lucian, Virgil, Vitruvius and others.

Antiquity in Merab Kostava's poetry is not a means to enhance the aestheticism of the text or a kind of ornament, but a "testimony" carrying a deep symbolic load, which is largely related to the main messages of the poems. It is noteworthy that the information related to antiquity is commonly devoid of descriptive content, it abounds with receptive elements, which give a new, original meaning to the traditional mythical figures and narratives.

Archil Sulakauri

(1927-1997)

Giorgi Ugulava

Archil Sulakauri is a writer of the twentieth century. His work dates back to the second half of the century. In his works, both in prose and poetry, the reception of antiquity is found in the form of the receptions to the main ancient mythological and historical plots and characters. Archil Sulakauri has a number of works, and he uses the reception of antiquity a total of 22 times, which, on the one hand, tells us that he is well acquainted with the ancient myth and, can use it in the form of metaphors, comparisons, and symbols to convey his artistic idea, although this is only of a more episodic nature and ancient culture does not form the main plot basis for the author. In Archil Sulakauri's work, especially in his poetry, the reception of antiquity can be divided into two subcategories. On the one hand, these are

several poems that are entirely devoted to ancient themes, and the poet uses antiquity to convey the symbolic or allegorical form of his artistic expression. The second is those ancient terms and names that the poet mentions more episodically, mainly for comparison, and in this case antiquity does not form the main narrative. In the novel “The White Horse”, he mentions the mythical Ariadne and the labyrinth of the legendary King Minos of Crete. However, this mention is only episodic in nature. The memories and emotions of the character Anano are compared to the labyrinth due to its large-scale and unsystematic nature, although it is also noted that Anano did not give him the thread of Ariadne, which is why it was difficult for him to get out of these memories.²²⁵³ In this case, the author needed to mention one of the most famous stories of ancient myth, the heroism of Theseus in the labyrinth of King Minos with the help of Ariadne, in a fragmentary form only for artistic purposes, for comparison. On the other hand, it does not have much impact on the conceptual and plot levels. The same novel mentions the ambrosia of ancient Greek myth, i.e. the drink of the gods of Olympus, which the author compares to a tincture of local herbs mixed with vodka.²²⁵⁴ In this case, too, the mention of the ancient mythological term has more of an artistic form than a deep content or plot load. The same work also mentions the term Colchis, which in the Georgian space denotes the connection of the inhabitants of Western Georgia, especially Samegrelo, with ancient Colchis. The character boasts that he has a Colchian wife. In Georgian literature, and in Georgian culture in general, this is an accepted and frequently mentioned term when Western Georgia is referred to in its historical, ancient form, Colchis/Colchis.²²⁵⁵

More often, A. Sulakauri refers to ancient terms in his poetry. The author returns to the mythological motif voiced in the novel about the Cretan king Minos, his labyrinth, the Minotaur and the heroism of Theseus with the help of Ariadne in his poem “The Minotaur”. This work reflects the generally known version of the myth. It seems that the poet knows

²²⁵³ A. Sulakauri. *The White Horse*. Georgian Novel – XX. Ed.: L. Meskhi. Tbilisi, 1994, p. 91 (in Georgian).

²²⁵⁴ A. Sulakauri. *The White Horse*. Georgian Novel – XX. Ed.: L. Meskhi. Tbilisi, 1994, p. 209 (in Georgian).

²²⁵⁵ A. Sulakauri. *The White Horse*. Georgian Novel – XX. Ed.: L. Meskhi. Tbilisi, 1994, p. 147 (in Georgian).

the myth quite deeply and conveys it in detail. Regarding the mentioned poem, the opinion of K. Gardapkhadze and his interpretation are interesting, who sees the author's original reception in the traditional, mythological motif. In particular, in Ketevan Gardapkhadze's view, "in the poem of Archil Sulakauri ["The Minotaur"], Minotaur and Theseus have changed their roles. Presented as the symbol of peace and stability of the mankind, Minotaur solely carries (although involuntarily) heavy burden – loneliness. And Theseus symbolizes hasty steps of the humankind, which afterwards always bring harm back to the universe. The Minotaur by Archil Sulakauri can be perceived as the unique interpretation of the myth in modern literature" (pp. 94-95).²²⁵⁶

Another poem by Archil Sulakauri is dedicated to the theme of antiquity - "Romulus". In this poem, the poet refers to the most famous motif of the ancient myth and legendary history of Rome, the so-called founding of the city and the period of kings, the story of the founding of Rome by the twins, Romulus and Remus. The brothers, doomed to death, who were thrown into the Tiber River, were raised by a she-wolf, and then they founded the city of Rome. The poet mentions Romulus and Remus in the form known in the older tradition - Romulus and Remus. He also recalls the story of their upbringing by a she-wolf, which he seems to present in a more positive context and notes that in order to be able to found Rome, one must have been suckled by a she-wolf. For the poet, this story seems to have a more symbolic, allegorical meaning than he wants to recall an ancient mythological-historical story. He does not tell the myth of Romulus as just a story of the past. Rather, his narrative seems to have a more general, allegorical character. He notes that "to establish Rome in this world, you must suckle at the breast of a wolf." The founding of Rome seems to him not only to be a specific historical-mythical story, but also, in general, to imply the creation of something important, valuable on a global scale, which implies strength, solidity, courage, and uniqueness, which the poet equates with being raised by a wolf.

²²⁵⁶ See in details: K. Gardapkhadze. *The Minotaur* by Archil Sulakauri and *The House of Asterion* by Jorge Luis Borges. Logos, the Annual of Greek and Roman Studies. 2. Tbilisi, 2004, pp. 94-95 (in Georgian).

Another poem by Archil Sulakauri is dedicated to the theme of ancient Rome - "If at the Rubicon". In it, the poet refers to one of the most famous episodes of ancient history - the crossing of the Rubicon River by Gaius Julius Caesar, which becomes a symbol of the attack on Rome, the beginning of a new wave of civil wars, and the beginning of Caesar's actual one-man rule. The Rubicon River, north of Rome, in Italy, was the border between the Roman province of Cisalpine Gaul and Rome itself. A Roman general returning to Rome from the north was not allowed to cross the Rubicon River with his troops or weapons. This was tantamount to attacking Rome and starting a rebellion. Caesar crossed the Rubicon in 49 BC after returning from Gaul to begin his attack on Republican Rome. The expression "crossing the Rubicon" later became an idiom, meaning taking an important, critical step, after which there is no possibility of retreat. Archil Sulakauri is also interested in this ancient historical motif more as a symbol, an allegory, than in its purely historical context. For him, it is more of a generalization than a specific story. He represents Caesar as burdened with thoughts, filled with responsibility and gravity. We should perceive Caesar's face more generally - for the poet, this ancient motif has become a symbol of responsibility, a difficult, critical step, and it is in this context that it is presented. Another of his poems is dedicated to ancient themes - "Medea's Sorrow". In this case, the poet also takes a very well-known mythological motif for the plot of his poem - the Argonauts' campaign in Colchis and the meeting of Medea and Jason. The poem shows that the author knows the myth about the Argonauts quite well in detail and presents it in depth. It describes the arrival of the Argonauts' ship Argo in the legendary Colchis, the kingdom of Aeetes, and Medea's meeting with Jason. Another poem that completely echoes the theme of antiquity is Archil Sulakauri's "Eureka". This time, the poet chooses for his poem a well-known historical, semi-legendary motif of antiquity, about the discovery made by the Greek scientist and scholar Archimedes in the 3rd century BC in Syracuse, a city in southern Italy, after which they had the well-known "Eureka" (εὕρηκα), which means "I have found, I have discovered". Based on this discovery, Archimedes was able to accurately measure the weight of the golden crown

and the gold content in it for the tyrant of Syracuse, Hieron. This story is one of the most famous motifs of antiquity, although its historicity is a rather controversial issue, since it is mentioned only in much later sources, the reliability of which is controversial. Again, antiquity is interesting to the poet not only for its historical motive. The poem also shows that the poet is quite familiar with this historical fragment. He mentions the city of Syracuse and its harbor, and calls Archimedes the greatest Syracusan. The poet mentions another very famous motif of ancient myth, the capture of Troy, in his poem - "In Istanbul". In this case too, it is clear that the poet is quite familiar with ancient myth. He not only knows the story of the capture of Troy, but also mentions such characters as, for example, Hecuba (the Romanized name of King Priam's wife, the Trojan queen Hecuba). He also explains Troy in the form of its inner city, an alternative name, Ilion. In this poem, the poet needs the story of the fall of Troy as much as it is a symbol of the change of time, of the era. One day, the great and invincible Troy fell, its walls no longer exist, Queen Hecuba has to give up, and Troy itself does not understand why and how it happened that it has already become a part of history, myth, museum, already the past. This astonishment is shared by the goddess Artemis, whom the poet also presents as a past, an anachronism, and who now also belongs to the museum. In addition to those poems that are completely dedicated to the theme of antiquity, Archil Sulakauri has in several poems, in which he refers to ancient terms episodically. In particular, in his poem "Hamlet" he compares his life to a theater, a play, and notes that his life is either a drama or a comedy. He also lists various dramatic heroes, which shows that his main source of inspiration is Shakespeare and ancient drama. On the page of Shakespeare's Hamlet and Richard, he mentions the famous heroes of ancient myth and drama - Medea and Electra. It is interesting that he singles out those heroes who have an internal family conflict and are its victims. Medea's main tragedy begins when she first loses her family because of Jason, and then Jason himself rejects her. Electra is the character that all three great tragedians (Aeschylus, Sophocles, Euripides) write about and present her as a traumatized person who has lost her father and brother, has a murderous mother who abuses

and oppresses her, and is ridiculed by her family. Electra is presented in ancient drama as a character plagued by stress. It may not be a coincidence that the poet, when listing the heroes of ancient drama, distinguishes characters of one type and one fate. Overall, we can conclude about the reception of antiquity in Archil Sulakauri's work that several main trends are evident in his works. On the one hand, antiquity is not the main plot and thematic source for him. The author mainly examines and cites the most famous historical and mythological motifs of antiquity (the main stories of the mythological cycles of the Argonauts and Troy, the crossing of the Rubicon, Archimedes' "Eureka"). His main sources are the more popular, widely known authors of antiquity. For example, he is probably familiar with Plutarch. On the other hand, he knows the episodes he cites quite well. The author uses antiquity to convey his message in a more generalized, allegorical form than he is interested in the ancient world itself. That the poet, when listing the heroes of the ancient drama, singles out characters of one type and one fate. In general, we can conclude about the reception of antiquity in Archil Sulakauri's work that several main tendencies are evident in his works. On the one hand, antiquity is not the main plot and thematic source for him. The author mainly examines and mentions the most famous historical and mythological motifs of antiquity (the main stories of the mythological cycles of the Argonauts and Troy, the crossing of the Rubicon, Archimedes' "Eureka"). His main sources are the more popular, widely known authors of antiquity. For example, he is probably familiar with Plutarch. On the other hand, he is quite familiar with the episodes he mentions in quite detail. The author uses antiquity to convey his message in a more generalized, allegorical form, rather than being interested in the ancient world itself.

Chapter Five
Classical Antiquity in Contemporary Georgian Literature
(Border of the 20th -21st cc and the 21st c)

Chabua Amirejibi
(1921-2013)

Giorgi Ugulava

Chabua Amirejibi is one of the most impressive representatives of Georgian prose of the twentieth- and twenty-first centuries. Despite this, antiquity plays only an episodic, secondary role in his work. The ancient world does not form the main plot and thematic basis for Chabua Amirejibi's world.

For example, in his magnum opus, “Data Tutashkhia”, which covers several hundred pages and is an epic novel, antique terms are found in a total of 17 different episodes. Most of these references are fragmentary and refer only to the most famous historical or mythological figures from antiquity. For example, during interrogation, Lieutenant Andievsky notes that he had only a platonic relationship with Data Tutashkhia's sister, Ele. Or, for example, the scoundrel Zarandya is compared to Alexander the Great in the gendarmerie due to his achievements and is called the Macedonian.²²⁵⁷

In the same style, they intend to host the Count Szeged with a feast similar to that of Lucullus. The author mentions the word revelry in relation to Lucullus, which indicates the excessive, luxurious, partly dissolute (however, only partly, because despite the dissoluteness of the revelry, the visit of the Count Szeged and his hospitality always have an emphatically aristocratic, intellectual and sophisticated character. Accordingly, the author should only refer to the abundance and diversity of food and drink with this term).²²⁵⁸ The author is referring to the Roman political and military leader of the 1st century BC, Lucullus, who

²²⁵⁷ Ch. Amirejibi. Data Tutashkhia. Tbilisi, 1979, p. 20, p. 44 (in Georgian).

²²⁵⁸ Ch. Amirejibi. Data Tutashkhia. Tbilisi, 1979, 20, p. 330 (in Georgian).

acquired great wealth and, after the end of his political career, became famous for his exceptionally luxurious feasts and pastimes. In another episode, one of the most famous scenes in the novel with important allegorical messages, when observing the rats, one of the largest and strongest rats is called Cyrus. Interestingly, Cyrus then ate the largest portion of the other rats, which made him an easy target for the other rats. It is difficult to say how much ancient historical and cultural influence can be seen in this context, although it should be noted that antiquity, in particular the Greek tradition, almost always presents Achaemenid Persia with an excessive and extreme love of power and wealth, for which they were punished even in the Greco-Persian Wars. However, it is not Cyrus who is always presented in this light, but his subsequent rulers of the Achaemenids, Darius and especially Xerxes. Perhaps, consciously or intuitively, Amirejibi also chooses the name Cyrus for this rat,²²⁵⁹ who, despite his strength and size, fell victim to greed and gluttony.

In another episode, when the merchant Zarandia tries to arrest the evil woman, Euterpeia Triandophilis, the writer mentions Hermes and Pandora of ancient myth. In particular, he notes that Hermes gave Pandora only a small part of her treachery and lies, the rest he saved for Euterpeia. He uses ancient mythological figures to describe the traits of his character. According to ancient myth, Hermes is distinguished by cunning, lies and wit. He also gave these qualities to Pandora, who later became one of the reasons for the fall of humanity. Chabua Amirejibi compares Euterpeia to Pandora, one of the most cunning and treacherous women in ancient myth, and notes that Euterpeia surpassed her in these qualities.²²⁶⁰

Similarly, when describing the relationship between Data Tutashkhia and Bechuni Pertia, the author notes about the woman that she was of the Aeetian race. This is a very interesting comparison, because it implies two different planes. On the one hand, as with many other authors, in Georgian literature, Western Georgia, especially Samegrelo, is often

²²⁵⁹ Ch. Amirejibi. *Data Tutashkhia*. Tbilisi, 1979, p. 168 (in Georgian).

²²⁶⁰ Ch. Amirejibi. *Data Tutashkhia*. Tbilisi, 1979, p. 230 (in Georgian).

presented in the form of ancient Colchis, as its successor, as a continuation of the historical and cultural tradition of Colchis. The fact that the writer attributes Bechuni Pertia to the “lineage of Aeetus” also indicates his cultural affiliation. He lives on the land of ancient Colchis and continues the line of Aeetus. On the other hand, this comparison has another, and deeper, context. Namely, the love story of Bechuni Pertia and Data Tutashkhia, which the author describes in the same passage, resembles the love story of Medea and Jason. The next sentence notes that Bechuni told the love story of Jason and Medea. Here, the narration of a mythical story is not meant.

The story of Bechuni and Data typologically and stylistically resembles the novel of Jason and Medea. In both cases, this is forbidden love, which contradicts established cultural norms and social order. In both of these love stories, the motif of concealment, cover-up, and forbidden love comes to the fore. That is why the author describes Bechuni as a descendant of Aeetus. She resembles Medea with her love story.²²⁶¹

One of the most interesting episodes in the novel from the perspective of the reception of antiquity is the discussion of Data Tutashkhia's character and worldview with Count Szeged. One of the characters, Elizbar Karichashvili, begins his conversation about Data with a general philosophical and worldview introduction. He says that a very small and distinguished part of humanity has a creative, searching, and fighting nature. The most distinguished among them are those people who fight against themselves, the main challenge of their life struggle is precisely the suppression of themselves. He perceives Data Tutashkhia as this type of person.

After that, Count Szeged asks him what is the primary source of his philosophical and worldview perceptions. Elizbar cannot name the exact source. He says that he heard all this from his friend. Then he suggests that this should have been said by Guramishvili and Rustaveli, although it is also noted that these ideas and this concept are not found in such a

²²⁶¹ Ch. Amirejibi. Data Tutashkhia. Tbilisi, 1979, p. 517 (in Georgian).

coherent and developed form even by these authors. Then it is voiced as an assumption that this idea should come from the Neoplatonists and Pseudo-Dionysius the Areopagite.²²⁶²

Interestingly, that the author here should not consciously mention the Christian tradition, which is largely based on this idea, the struggle with oneself, its suppression. The novel was created during the period of Soviet censorship and, despite its sharply anti-Soviet nature, is allegorical to a very high degree. The author does not convey his message in a direct form in any case. In this case, too, he does not directly mention Christianity, although he mentions the philosophers of the late antique period and the philosophical school, which in turn is largely based on Christianity.

However, on the other hand, the opposite of this opinion can also be said that the author accurately quotes the Gospel, in particular, the Gospel of Luke and the episode when Christ says that Caesar, that is, the Roman emperor, should receive his own, and God - his own.²²⁶³

In general, the author should be quite well, in depth, familiar with various directions of ancient philosophy. At least, at the level of general descriptions and basic provisions. For example, in another episode, he describes the essence of Sophism and the Sophistic philosophical movement quite accurately and eloquently.²²⁶⁴

In the novel, the author indirectly uses Greek and Latin terms and language. In particular, the list of literature banned by the censors is conveyed by the Latin term - *index librorum prohibitorum*, which means index/list of forbidden books,²²⁶⁵ while in another episode, he discusses Georgian names of Greek origin (Ekvtime, Melenti, Polyeukti, Domenti, Absalom, Tikhon, and Kalinke) in quite detail and conveys their Greek meaning.²²⁶⁶

²²⁶² Ch. Amirejibi. *Data Tutashkhia*. Tbilisi, 1979, p. 356 (in Georgian).

²²⁶³ Ch. Amirejibi. *Data Tutashkhia*. Tbilisi, 1979, p. 573 (in Georgian).

²²⁶⁴ Ch. Amirejibi. *Data Tutashkhia*. Tbilisi, 1979, p. 118 (in Georgian).

²²⁶⁵ Ch. Amirejibi. *Data Tutashkhia*. Tbilisi, 1979, p. 618 (in Georgian).

²²⁶⁶ Ch. Amirejibi. *Data Tutashkhia*. Tbilisi, 1979, p. 99 (in Georgian).

Perhaps the most interesting detail in the novel from the point of view of the reception of antiquity is that when the plan to capture Data Tutashkhia, authored by Mushni Zarandia, is being developed, this plan is codenamed Cilicia. The inspiration was again and again antiquity. Namely, the capture of Julius Caesar by Cilician pirates and the subsequent revenge of Caesar. This story about Julius Caesar is told by Plutarch, Suetonius and Velleius Paterculus. Since in this case the main goal of the operation is also the capture of the robbers, it received this name. Later, the name Cilicia was given to the unit that worked on its implementation.

This episode is interesting insofar as it has a satirical character. Colonel Sakhnov gave the name “Cilicia” to the plan developed by Mushni Zarandia. Sakhnov is presented in the work as a person with rather limited intellectual resources. His idea of this name is preceded by a detailed discussion of the plan and methodology of Mushni Zarandia. This plan includes many different aspects - compromising the people to be captured, persecuting them, reconciling them, etc. Sakhnov, with his typical superficiality, notes that Cilicia is a good name, because Caesar fought the Cilician pirates with these methods. This is an obvious historical fiction and a gross error. In the sources, Caesar's revenge on the pirates is described quite briefly, in passing, without much detail, and it has nothing to do with the plan developed by Mushni Zarandia. It seems that Chabua Amirejibi is well acquainted with this episode of ancient history and then deliberately, in a distorted, fictitious form, through Colonel Sakhnov, he says that Julius Caesar acted in exactly the same way. This once again emphasizes the intellectual backwardness of the latter. In the next episode, the regent notes that Julius Caesar was not sophisticated in his methods. This phrase is more sarcasm than a real assessment of Caesar's actions. Sakhnov's stupidity is clear to each participant in this discussion.²²⁶⁷

²²⁶⁷ Ch. Amirejibi. Data Tutashkhia. Tbilisi, 1979, p. 223 (in Georgian).

Chabua Amirejibi mentions ancient terms much less often in his other novel - "Gora Mborgali". Only three ancient terms are found in the novel. In one case, the form is used to denote death - "The end of our Odyssey."²²⁶⁸

In another episode, it is noted that bullfighting in its primitive form was originally formed in ancient times in Colchis and then spread from there to the Balkans.²²⁶⁹ This information has no historical basis, but it echoes the fact of contacts between Colchis and the Greek world in antiquity.

In another episode, citing Hegel, it is noted that when a person's mission is exhausted, then he dies like Alexander.²²⁷⁰ A number of different literary and historical sources tell us about Alexander's death. The cause of death is presented in different ways - from natural death to poisoning, there are many different versions. Chabua Amirejibi takes an interesting path and explains Alexander's sudden, unexpected and premature death by exhausting and completing his historical, human mission.

Chabua Amirejibi quite often examines and echoes the theme of antiquity in his novel - "George the Splendid". In this historical novel, antiquity is presented more in its later form, namely in the context of Byzantium and medieval Italian cities, which in turn continue the ancient, Greco-Roman tradition. It is interesting that in the twentieth century, a number of historical novels about medieval Georgia were created by various authors. It seems that this genre is popular and during this period, interest in the so-called "Golden Age" of Georgian history, or rather, in the unified Georgian kingdom, is quite high. Historical novels have been created about the reigns of George I, David IV, Tamar, Giorgi-Lasha (George IV) and other kings. Chabua Amirejibi's "George the Splendid" also continues this line. In terms of theme, this novel does not differ much from other novels of this type. In particular, medieval Georgia is presented as a leader of the Christian world, a cultural and political competitor, vying for supremacy with both Byzantium, the successor of the Greek and Eastern Roman

²²⁶⁸ Ch. Amirejibi. *Gora Mborgali*. Tbilisi, 1995, p. 144 (in Georgian).

²²⁶⁹ Ch. Amirejibi. *Gora Mborgali*. Tbilisi, 1995, p. 649 (in Georgian).

²²⁷⁰ Ch. Amirejibi. *Gora Mborgali*. Tbilisi, 1995, p.514 (in Georgian).

tradition, and with the Italian cities, which already continued the Roman-Latin cultural tradition and in the Middle Ages were a significant force in the Mediterranean and Black Sea basins.

The author repeatedly mentions the Romans in the work, although this mostly refers not to ancient Rome, but to the Byzantine Empire, which is the heir of ancient Rome.²²⁷¹ This cultural confrontation is also seen more than once. For example, it is mentioned that the Romans (i.e. the Byzantines) follow gall, which does not work in Georgia and does not please them.²²⁷² In another episode, it is loudly declared that the Orthodox are Christians and thus differ from the Pharisee Romans (again, the Byzantines are meant).

And in another passage, the moral superiority of the Georgians is as if seen in the remark that what for the Georgians is the burden of the king and his fate, that is, the burden of sins for their state, for the Latins this is called only politics, making politics.²²⁷³ With this remark, along with other episodes, it is depicted that the Georgia of this period is more moral, based on correct and ethical values, than its competitors in the Christian world - Byzantium and the Italian city-states.

This cultural confrontation should be explained by the tendency in twentieth-century Georgian literature to perceive and present the unified Georgian kingdom of the Middle Ages as the leader of the Christian world. The author, for example, notes that the Georgian state inherited the power and greatness of the Greek Empire. Presumably, this time he also means the Byzantine Empire.²²⁷⁴ It is interesting that the author presents the Byzantines as the heirs of both the Greek world and Rome. From a historical point of view, this is correct.

Georgia of this period is presented as a cultural center. Anania reads Aristotle's "Metaphysics",²²⁷⁵ the Latin language is freely used.²²⁷⁶ For example, the legal right and reason

²²⁷¹ Ch. Amirejibi. *George the Splendid*. Tbilisi, 2008, p. 53, p. 68, p. 82, p. 107 (in Georgian).

²²⁷² Ch. Amirejibi. *George the Splendid*. Tbilisi, 2008, p. 82 (in Georgian).

²²⁷³ Ch. Amirejibi. *George the Splendid*. Tbilisi, 2008, p. 207 (in Georgian).

²²⁷⁴ Ch. Amirejibi. *George the Splendid*. Tbilisi, 2008, p. 207 (in Georgian).

²²⁷⁵ Ch. Amirejibi. *George the Splendid*. Tbilisi, 2008, p. 59 (in Georgian).

²²⁷⁶ Ch. Amirejibi. *George the Splendid*. Tbilisi, 2008, p. 89, p. 133, p. 182, p. 206, p. 208 (in Georgian).

for declaring war are expressed in the Latin legal and political term *ius bellum*. According to the author, the Georgia of the Middle Ages, in particular, of George the Splendid, continues and recognizes the ancient heritage, both at the level of language and culture.

In another of his novels - "Trainings", Chabua Amirejibi only once receives antiquity, although in depth and detail. In particular, for Levan, the source of inspiration for one of the main characters of the work, his historical example is one of the most famous heroes of the early period of Roman history, Mucius Scaevola. Titus Livius tells us about him (*Ab urbe condita*, II, 9-14). For Levan, the story of Mucius, who sacrificed himself for his native city and not only saved Rome, but also set an example with his courage and perseverance, is an important source of inspiration.²²⁷⁷

Overall, it can be said that Chabua Amirejibi, despite the fact that he does not often use antiquity in his vast work, is quite familiar with antiquity and when he uses ancient terms or motifs, he accurately understands the context, fully understands ancient symbols, and can use them with high artistic class in the context he needs.

Murman Lebanidze
(1922-2002)

Giorgi Ugulava

Murman Lebanidze is a poet from the late 20th and early 21st centuries. His works frequently include references to classical antiquity. Analyzing these references suggests that Lebanidze has a deep understanding of antiquity and often integrates its terminology into his poetry. Most of the terms he uses are general in nature and represent names and symbols widely associated with classical antiquity (e.g., Alexander, Byzantium, Rome). Additionally, Lebanidze often incorporates terms tied to Georgia during the classical era.

²²⁷⁷ *Trainings*. Ch. Amirejibi. *Beginning*. Tbilisi, 2008, pp. 80-83 (in Georgian).

In his poem *Autumn*, the poet not only mentions but also localizes ancient Colchis quite specifically, placing it mainly in the lowlands of Colchis. According to him, the Rioni River flows through Racha and then Imereti before reaching the Pontus (Black Sea), passing through Colchis on its way. Classical tradition and modern interpretations often present Colchis as a general region in western Georgia without clear boundaries or specific localization. For instance, in Pseudo-Scylax's works, Colchis is described as the area from Dioscurias (near modern Sokhumi) to the Apsaros River (Ps. Scyl. 81). However, Lebanidze provides a more geographically precise description, identifying Colchis as the area between Imereti and the Black Sea, corresponding largely to present-day Samegrelo.²²⁷⁸

One of the most frequently used classical terms in Lebanidze's works is Phasis/Phasis River, the primary river of ancient Georgia, particularly Colchis, which is widely associated with the modern Rioni River. Lebanidze mentions Phasis eight times in his works. For the poet, ancient Colchis and its most notable geographic feature (the Phasis River) symbolize Georgia's historical past. He frequently revisits this theme, viewing modern Georgia as the heir and continuation of ancient Colchis.

Lebanidze is well-acquainted with the geography and flow of the Phasis River and appears to support its identification with the modern Rioni. He notes several times that the river originates in the mountains, as the Rioni does: "Far at the sources of Phasis, in the alpine mist."²²⁷⁹ He also regards it as one of the main rivers of Georgia (apparently referring to western Georgia) alongside the Tskhenistskali: "I must show you a land of vineyards, Tskhenistskali and Phasis."²²⁸⁰ On the banks of the Phasis lies an "ancient city, our city," (which likely refers to Kutaisi or Phasis, the ancient Greek colony near modern Poti.)²²⁸¹ The

²²⁷⁸ *Autumn*, M. Lebanidze. Works in Two Volumes. Vol. I. With a preface by the publisher. Tbilisi, 1989, p. 406 (in Georgian).

²²⁷⁹ *The Flowers of Brili*, M. Lebanidze. Poems, Ballads, Poems. One volume. With a preface by the author, edited by B. Zhgenti. Tbilisi, 1972, p. 204 (in Georgian).

²²⁸⁰ *Have you seen the rafters of the cloud...*, M. Lebanidze. Poems, Ballads, Poems. One volume. With a preface by the author, edited by B. Zhgenti. Tbilisi, 1972, p. 198 (in Georgian).

²²⁸¹ *To Revaz Nodarishvili*, M. Lebanidze. Works in Two Volumes. Vol. I. With a preface by the publisher. Tbilisi, 1989, p. 252 (in Georgian).

river Phasis, once known by this name, is described as a significant geographic feature of the region, stretching to Pityus (modern Bichvinta) and the Pontus Sea (the ancient name for the Black Sea).²²⁸² Interestingly, Lebanidze uses the epithet “blue” for the Phasis River twice.²²⁸³ While the term “blue” as a river epithet is not unusual, its use for the Phasis is unique to Lebanidze, as classical antiquity does not attribute such a descriptor to the river. Similarly, the poet applies the epithet “blue” to the Pontus Sea: “There lies the river once called Phasis, there is Pityus, and the blue edge of the Pontus Sea.”²²⁸⁴

Murman Lebanidze frequently references terms related to ancient Georgia in his poetry. In *In Jguguria*, he mentions “Colchian roses”;²²⁸⁵ in *He Who Gazes Upon Abkhazia*, he references the Argonauts’ expedition to Colchis and their ship, the *Argo*, a symbol closely tied to ancient Colchis in both classical texts and later interpretations.²²⁸⁶ He also uses the ancient name for the Pontus Sea.²²⁸⁷

The term “Chalybes”, frequently appearing in 20th-century Georgian poetry, is another example of such references. In Georgian literary tradition, including Lebanidze’s works, the Chalybes are recognized as masters of metallurgy, as ancient sources often describe them as pioneers in metalworking. Georgian literary tradition uniformly portrays the Chalybes as a Georgian or Georgian-related people, considering them part of Georgia’s historical past. However, modern research locates the Chalybes much farther southwest of Georgia, in present-day Turkey, west of modern Trabzon (ancient Trapezus). Trapezus marked the

²²⁸² *The Press*, M. Lebanidze. Works in Two Volumes. Vol. I. With a preface by the publisher. Tbilisi, 1989, p. 433 (in Georgian).

²²⁸³ *To Revaz Nodarishvili*, M. Lebanidze. Works in Two Volumes. Vol. I. With a preface by the publisher. Tbilisi, 1989, p. 252 (in Georgian); *The Flowers of Brili*, M. Lebanidze. Poems, Ballads, Poems. One volume. With a preface by the author, edited by B. Zhgenti. Tbilisi, 1972, p. 204 (in Georgian).

²²⁸⁴ *The Press*, M. Lebanidze. Works in Two Volumes. Vol. I. With a preface by the publisher. Tbilisi, 1989, p. 433 (in Georgian).

²²⁸⁵ *Jguburia*, M. Lebanidze. Poems, Ballads, Poems. One volume. With a preface by the author, edited by B. Zhgenti. Tbilisi, 1972, p. 74 (in Georgian).

²²⁸⁶ *He Who Gazes Upon Abkhazia*, M. Lebanidze. Works in Two Volumes. Vol. I. With a preface by the publisher. Tbilisi, 1989, p. 398 (in Georgian).

²²⁸⁷ *Autumn*, M. Lebanidze. Works in Two Volumes. Vol. I. With a preface by the publisher. Tbilisi, 1989, p. 406. (in Georgian).

southwestern boundary of Georgian-inhabited territories according to ancient sources. Despite this, the Chalybes have been firmly integrated into Georgian literary narratives as inventors of metallurgy and blacksmithing, and Lebanidze follows this traditional reception. For him, the Chalybes are those who “kindled the first forge and furnace.”²²⁸⁸

All these ancient terms serve to connect Georgia directly to ancient Colchis and classical antiquity more broadly. In Lebanidze’s view, Georgia is the direct heir of this ancient heritage. However, his use of these terms is less analytical or symbolic and more focused on drawing parallels and emphasizing historical continuity.

In his poem *The Conquest of Anisi*, Lebanidze references two classical terms in the context of Georgia’s medieval history. This poem is significant as it shifts focus from ancient Georgia to the Middle Ages, yet uses classical terms in this context. Ani was a major city in medieval Armenia, serving as the Bagratid Armenian capital from 961 to 1045. Known as the “city of 1,001 churches,” and modern archaeological research confirms the existence of at least 50 churches within its boundaries. By medieval standards, this is a very large number and confirms the economic and political importance of this city. Ani was a hub of trade and religion, located at the crossroads of key trade routes. By the mid-11th century, Ani, along with much of the Caucasus, fell under the control of the Seljuk Turks. After King David IV of Georgia liberated eastern Georgia from Seljuk occupation, the unified Georgian kingdom began expanding across the Caucasus, encountering resistance from Seljuk-affiliated or controlled Muslim political entities. After the death of Malik Shah (1092), the unified Seljuk-Turkish empire went through a period of disintegration, internal political conflict, and instability. As a result of this fragmentation, the remaining Turkish political units represented the main resistance of the Georgian kingdom in its expansion into the Caucasus and control of the entire Caucasus. In the 11th century, during the reigns of David the

²²⁸⁸ *To Germane Gobejishvili*, M. Lebanidze. Poems, Ballads, Poems. One volume. With a preface by the author, edited by B. Zhgenti. Tbilisi, 1972, p. 104 (in Georgian).

Builder's successors Demetrius I and Giorgi III, the battles for Ani against the Seljuk-Turkish Muslim units represented one of the main foreign policy challenges for Georgia of that period.

In his poem, Lebanidze dramatizes this historical period, albeit with poetic license. He attributes the conquest of Ani to King David IV, though historically, the battles for Ani and its control are tied to David's successors, Demetrius I and George III. In this context, Lebanidze refers to Ani as a city "like Zeus," and compares the mounted warriors to centaurs from classical mythology.²²⁸⁹

This use of classical terms is not unique to this poem. In other works, Lebanidze places Homer alongside great poets such as Burns and Vazha-Pshavela, aligning himself with the tradition that views Homer as one of the pinnacles of poetry in both classical and later European traditions.²²⁹⁰ In this respect, Lebanidze's reception of antiquity follows conventional forms and interpretations.

A similar type of reception appears in another poem by Murman Lebanidze, where the poet lists great poets from various periods—Marina (Tsvetaeva), Blok, Tato (Nikoloz Baratashvili)—and among them mentions Sappho, an outstanding poet of antiquity and the greatest female poet of her time.²²⁹¹

Lebanidze also references Homer in other poems. He notes that Homer "loves women" and then writes, "Blind Homer teaches us: arrange your troops in formation."²²⁹² However, this phrase attributed to Homer does not directly refer to any specific passage, line, or scene in the *Iliad* or the *Odyssey*. Homer never makes such a statement. According to Zaza Khintibidze's interpretation, Lebanidze uses this phrase to convey the general spirit and

²²⁸⁹ *The Conquest of Anisi*, M. Lebanidze. Poems, Ballads, Poems. One volume. With a preface by the author, edited by B. Zhgenti. Tbilisi, 1972, p. 515, p. 517 (in Georgian).

²²⁹⁰ *There was not a cloud visible to fit in the pipe [i.e.: there was a severe drought]*, M. Lebanidze. Works in Two Volumes. Vol. I. With a preface by the publisher. Tbilisi, 1989, p. 284 (in Georgian).

²²⁹¹ *I leaf through Edgar, Kipling, Byron...*, M. Lebanidze. Works in Two Volumes. Vol. I. With a preface by the publisher. Tbilisi, 1989, pp. 384-385 (in Georgian).

²²⁹² *If I told you: "I want you as a sister!"* M. Lebanidze. Works in Two Volumes. Vol. I. With a preface by the publisher. Tbilisi, 1989, p. 442 (in Georgian).

character of Homer's epics, particularly the *Iliad*, where many heroic deeds occur because of women. The central theme of the *Iliad* itself is the Greek army's campaign to capture Troy to reclaim Helen.²²⁹³

Through this phrase, Lebanidze seems to allude both to the overarching essence of Homer's epics and to Homer as a symbol of heroic and epic values. These values often depict battles, heroic deeds, and other events motivated by women.

This type of reception also appears when the poet mentions Muses multiple times in his works,²²⁹⁴ as well as Poseidon, who is traditionally associated with the sea and its turbulence, depicted as the god of the sea: "When Poseidon stirs the water, we venture alone into the mad sea."²²⁹⁵ Notably, in one instance, in his poem *In Bernu*, Lebanidze remarks that it is better to betray one's beloved than to betray the muses. This suggests that for him, betraying his poetic craft, talent, or artistic creed—whether through neglect, misuse, or waste—is a greater sin than personal betrayal. To express this message, he uses the muses as symbols of poetry and artistic inspiration.

In his poem *Like a Tutor with Fear and Anxiety...*, Lebanidze references Mount Parnassus, noting that "Parnassus cradles Galaktion with sorrow."²²⁹⁶ This phrase can be interpreted in two ways. It either aligns with the standard formulation used by other 20th-century Georgian poets like Lado Asatiani and Grigol Kipiani, equating Georgia's Mtatsminda (Holy Mountain), where Galaktion Tabidze is buried, with Parnassus. In ancient mythology, Mount Parnassus was associated with Apollo, considered the home of the muses, and symbolized a space of art, poetry, and music. Georgian poetry often compares Mtatsminda to Parnassus, placing it in the same cultural context as the ancient symbol.

²²⁹³ Available online: http://classicaltradition.tsu.ge/eng/work?info_id=2165 Last viewed: 13.07.2024.

²²⁹⁴ *To Germane Gobejishvili*, M. Lebanidze. Poems, Ballads, Poems. One volume. With a preface by the author, edited by B. Zhgenti. Tbilisi, 1972, pp. 104-105 (in Georgian); *Bernu*, M. Lebanidze. Poems, Ballads, Poems. One volume. With a preface by the author, edited by B. Zhgenti. Tbilisi, 1972, p. 154 (in Georgian).

²²⁹⁵ *We are Columbuses!* M. Lebanidze. Poems, Ballads, Poems. One volume. With a preface by the author, edited by B. Zhgenti, Tbilisi, 1972, p. 173 (in Georgian).

²²⁹⁶ *Like a Tutor with Fear and Anxiety...*, M. Lebanidze. Poems, Ballads, Poems. One volume. With a preface by the author, edited by B. Zhgenti, Tbilisi, 1972, p. 318 (in Georgian).

Alternatively, the phrase can be taken literally, where Parnassus, as a symbol of poetry and art, metaphorically embraces Galaktion, one of the greatest poets.

Lebanidze also refers to the "Apple of Discord," showing his familiarity with the myth of the Trojan War's origins, where Eris, the goddess of discord, throws an apple into the gods' banquet. Lebanidze offers his interpretation of the myth, describing a scene where Konstantine Gamsakhurdia throws the apple of discord at poets and writers in the Writer's Garden, a symbolic challenge to them.²²⁹⁷

The poet also references Sparta and Spartans in his poem *Instead of a Fireplace – a Stove*, emphasizing that one should live "Spartan-like" to avoid "rotting and degenerating."²²⁹⁸ In both antiquity and later receptions, Sparta and Spartans symbolized austerity, simplicity, incorruptibility by wealth, and a disciplined, collectivist society that prioritized national interests over personal desires, including the pursuit of riches. Using this ancient symbol, Lebanidze underscores the values he believes his readers should live by. As we will see, Lebanidze frequently employs such symbols in his works, and analyzing his reception of classical symbols offers a complex perspective on his worldview.

According to these perspectives, a consistent worldview emerges from Murman Lebanidze's poetry. The poet references Diogenes of Sinope, the 4th-century BCE Greek philosopher, twice in his works.

In ancient sources, Diogenes is portrayed as a highly controversial figure. Throughout his life, he remained anti-social, opposing all forms of social, societal, and political order and systems. Sources associate him with unconventional behavior, such as satisfying natural needs in public²²⁹⁹ or rejecting traditional burial customs.²³⁰⁰ Despite this, Diogenes, as the

²²⁹⁷ *The writer of the poem is becoming more frequent...*, M. Lebanidze. Poems, Ballads, Poems. One volume. With a preface by the author, edited by B. Zhgenti, Tbilisi, 1972, p. 320 (in Georgian).

²²⁹⁸ *** (*Instead of a Fireplace – a Stove...*), M. Lebanidze, Works in Two Volumes, Volume I, Publishing House, with a preface, Tbilisi, 1989), 341 (in Georgian).

²²⁹⁹ Laërtius 1925, §46

Dio Chrysostom, Or. 8.36; Julian, Orations, 6.202c.

Laërtius 1925, §34–35; Epictetus, Discourses, iii.2.11.

²³⁰⁰ Cicero, Tusculanae Quaestiones, 1.43; Laërtius 1925, §78; Greek Anthology, 1.285.; Pausanias, 2.2.4.

founder of Cynicism, became a symbol of simplicity, humility in poverty, and renunciation of human ambitions and passions in antiquity. Later cultural and literary traditions preserved Diogenes as a symbol of these values. He is famously remembered for carrying a lantern, claiming to be searching for a "man" (or in another version, an honest man) but failing to find one, and for responding to Alexander the Great's offer to grant him anything he desired by asking him to step aside and not block his sunlight.²³⁰¹

In Lebanidze's poetry, Diogenes symbolizes the transience and limitations of power, the futility of worldly passions, ambitions, and aspirations, as well as the values of simplicity and closeness to nature. The poet recalls the legend of Diogenes carrying his lantern in search of a man, suggesting that he would have extinguished the lantern and told Diogenes, "Here is a man."²³⁰² Diogenes is not merely mentioned in Lebanidze's poetry for praise but represents a symbol of his worldview and values. In another poem, Lebanidze refers to Diogenes again, this time with a more explicit message. He asserts that "humility is the foundation of wisdom," citing Diogenes as a wise man distinguished by his absolute poverty and lack of possessions.²³⁰³ For example, ancient sources recount that Diogenes gave up his only wooden bowl upon seeing a boy drink water with his hands, realizing he did not even need that one item.²³⁰⁴

For the poet, Diogenes' simplicity, poverty, and humility are central values. This is not an isolated instance, and as noted earlier, these values appear so systematically in Lebanidze's poetry that they provide a comprehensive understanding of his worldview through the use of ancient symbols.

²³⁰¹ Laërtius 1925, §41

Diogenis Laertius 6 (6.41 ბობωονδოდος ζοῦζαζος)

Laërtius 1925, §38; Cicero, *Tusculanae Quaestiones*, 5.32.; Plutarch, *Alexander*, 14, On Exile, 15; Dio Chrysostom, *Or.* 4.14

²³⁰² *To Professor Adam Chakhtauri...*, M. Lebanidze. Poems, Ballads, Poems. One volume. With a preface by the author, edited by B. Zhgenti. Tbilisi, 1972, p. 264 (in Georgian).

²³⁰³ *Katitsvera! Buba! Shoda-kedela!* M. Lebanidze. Works in Two Volumes. Vol. I. With a preface by the publisher. Tbilisi, 1989, p. 82 (in Georgian).

²³⁰⁴ Laërtius 1925, §37; Seneca, *Epistles*, 90.14.; Jerome, *Adversus Jovinianum*, 2.14.

Previously, we discussed Sparta and the Spartans, which also represent simplicity, austerity, and rejection of wealth and luxury.

Similar ideas appear in another poem by the poet, where he references Alexander the Great, one of antiquity's and humanity's greatest conquerors. He notes that Alexander conquered everything, but at the same time, he adds, "Times rule, not kings." This implies that while the poet does not directly state it, he underscores the fact that Alexander died very young, and after his death, his empire immediately fell apart: "The young Macedonian left nothing unconquered but Hindustan! Time rules! Time, not kings!"²³⁰⁵ It is no coincidence that Lebanidze references Hindustan (India) in the context of Alexander's conquests. In reality, Alexander only captured a small part of ancient India before retreating, but for antiquity, India became a significant symbol. To the ancient world, India was the boundary, the edge, the farthest known point to humanity (i.e., to Greek-Macedonian culture). India became an ambivalent symbol because the perception of Alexander himself and his reception were similarly controversial and ambivalent. On the one hand, India (and Alexander) symbolized the pinnacle of human achievement, greatness, heroism, and overcoming boundaries. On the other hand, even in antiquity, there was a view that Alexander's conquests, particularly of India, symbolized human insatiability, imperialism, disregard for natural limits, hubris, and arrogance, all of which proved futile. Soon after, Alexander died young and never had the chance to govern his empire, which disintegrated immediately after his death. This interpretation of Alexander is seen in the works of figures such as Catullus, Stoicism, Epicureanism, and others.

Murman Lebanidze perceives Alexander the Great as a more negative, transient, and futile symbol, whose life and achievements, despite being deemed heroic by himself and others, were ultimately meaningless and unproductive, as time eventually revealed. In this

²³⁰⁵ *All the collected...*, M. Lebanidze. Poems, Ballads, Poems. One volume. With a preface by the author, edited by B. Zhgenti. Tbilisi, 1972, p. 262 (in Georgian).

light, the poet prioritizes the values embodied by Diogenes or Spartan simplicity, naturalness, and minimalism.

This sentiment continues in other works. In his poem *The Empires*, Lebanidze emphasizes the transience of earthly power. He observes that great empires, such as Rome and Byzantium, eventually crumble, leaving nothing behind from their strength and worldly might.²³⁰⁶

This theme persists in *The Capture of Ani*, a poem discussed earlier. Although the poem seems to celebrate King David the Builder's victorious reign and achievements, including the conquest of Ani, David is portrayed not as a jubilant conqueror who created a vast empire "from sea to sea" and whose glory reached "Rome, Africa, and Europe," but as someone deeply aware of the futility of it all. David is melancholic, and the poet interprets this melancholy as an eternal and divine feeling, transcending the temporary nature of empires, power, and conquests. He calls this melancholy "a poet's talent and a great gift for kings," asserting that it is what remains at the final crossroads of life. This sorrow and repentance, he argues, are the most important and divine qualities a person can possess. For Lebanidze, David's *Hymns of Repentance* are far greater and more meaningful achievements than his empire, which stretched "from Nicophsia to Daruband" (the concept of Georgia extending from the Black Sea to the Caspian Sea).²³⁰⁷

A similar sentiment is expressed in another poem, *Let the Disgusting Executioner go to Venus de Milo with a Mallet*. Here, the poet declares that "Life is transient, art is eternal."²³⁰⁸ He references the Venus de Milo, one of antiquity's most famous sculptures, housed in the Louvre, which lost its arms under unclear circumstances during transportation. The poet likely refers to this historical fact in the phrase "struck with a mallet." Notably, the phrase

²³⁰⁶ *Empires*, M. Lebanidze. Works in Two Volumes. Vol. I. With a preface by the publisher. Tbilisi, 1989, p. 270 (in Georgian).

²³⁰⁷ *The conquest of Anisi*, M. Lebanidze. Poems, Ballads, Poems. One volume. With a preface by the author, edited by B. Zhgenti. Tbilisi, 1972, p. 515-517 (in Georgian).

²³⁰⁸ *Let the Disgusting Executioner go to Venus de Milo with a Mallet*, M. Lebanidze. Works in Two Volumes. Vol. I. With a preface by the publisher. Tbilisi, 1989, p. 445 (in Georgian).

“Life is transient, art is eternal” reflects a slightly modified version of the Latin expression *ars longa, vita brevis* (“art is long, life is short”), underscoring the poet’s familiarity with the cultural reception of antiquity.

The poet’s knowledge of ancient expressions is evident in his use of the Greek philosopher Heraclitus’s saying, πάντα ῥεῖ (“everything flows”), in another poem.²³⁰⁹

In the poem *As Plato Once Said—A Humoresque*, the poet explores the fear of death and the perception of life and death. He references Plato three times, linking his reflections and philosophical views to the Greek philosopher. Lebanidze notes that fear of death is inherent to all humans and shapes their lives, but “courage,” the driving force of life, lies in overcoming this fear. He suggests that it is every individual’s duty to cultivate this courage within their soul.²³¹⁰

In this poem, Lebanidze likely does not reference any specific passage of Plato’s works but instead engages with the broader philosophical stance attributed to him—namely, that humans should not fear death (as noted by scholar Z. Khintibidze).²³¹¹

²³⁰⁹ *I smelled our old little river...*, M. Lebanidze. Works in Two Volumes. Vol. I. With a preface by the publisher. Tbilisi, 1989, p. 460 (in Georgian).

²³¹⁰ *As Plato Once Said—A Humoresque*, M. Lebanidze. Works in Two Volumes. Vol. I. With a preface by the publisher. Tbilisi, 1989, p. 430 (in Georgian).

²³¹¹ Quite a few of Murman Lebanidze’s poems are saturated with a philosophical motive of a human being and concretely of the poet, preparing himself “to meet” death. (To illustrate this, it is enough to recall one of his poems, written in 1984 - “I am not afraid of tiger or lion”... “I am not afraid of death that / awaits every human being”). The poem under consideration is also based on this thematic motive: despite the thing, that the author does not specify in it what kind of fear he is talking about, it is clear that the only kind of fear “the human being lives with”, the fear which daunts human life, is the fear of imminent death at the end of life, felt by each person. It is noteworthy, that author mentions Plato three times in this comparatively small, seven-stanza humoresque, which allows to conclude, that this verse by Murman Lebanidze definitely reflects one of the more or less famous expressions by Plato. An idea, that a self-respecting person must not be afraid of death, is found in quite a number of Plato’s works and is one of the main provisions of the Greek philosopher’s ethical concept. E.g., at the beginning of his third book of “the State” (386 ab) Plato formulates the following opinion through Socrates’ mouth: „If they are to be brave, must we not extend our prescription to include also the sayings that will make them least likely to fear death? Or do you suppose that anyone could ever become brave who had that dread in his heart?” [translated by Paul Shorey]. And yet, it is to be surmised, that the main literary source of Murman Lebanidze’s words - “Courage – is overcoming fear. I too, like Plato, / Had the courage [together] with fear” – is Plato’s other, no less well known dialogue “Phaedo”, in which, as it is known, Socrates provides a number of arguments to his disciples before his suicide, to prove immortality of soul. Before that, at the beginning of the argumentation (Chapter XIII) he says, that short of philosophers, bravery of

Terms: Colchis/Colchian, Muses, Chalybes, Poseidon, Phasis/Phasis River, Alexander the Great, Diogenes, Parnassus, Apple of Discord, Centaurs, Zeus, Atlas, Pontus, Byzantium, Rome, Homer, Sparta/Spartan, Sappho, Argo, Clashing Rocks (Symplegades), Plato, Pityus, Venus de Milo

Ana Kalandadze

(1924-2008)

Ekaterine Kobakhidze

Ana Kalandadze was a prominent Georgian poet, philologist, translator, academician of the Georgian Academy of Sciences. After graduating from the Faculty of Philology of Tbilisi State University, she worked as a senior research fellow at the Lexicology Department of the Arnold Chikobava Institute of Linguistics. Her first poems were published in 1946 and from the very beginning attracted attention with their subtlety, harmonious sound, poetic depth and amazing lightness of form. According to critics, “Ana’s arrival in Georgian poetry heralded a breakthrough in the circle of certain aesthetic orientations”.²³¹² It is noted that “Ana Kalandadze’s poetry was a “new breath”. For this new breath, the Goddess of Georgian poetry had been gathering strength for a long time”.²³¹³

people, also of the seemingly bold men faced with death, is illusory, as it hinges on fear: “Brave men face death—when they do face it—through fear of greater evils” [...] “Then all except philosophers [when they do face death] are brave through fear” [68d, - translated by Harold North Fowler]. According to Plato, in Socrates’ opinion: “[...] that which is called courage is especially characteristic of philosophers” [68c, - translated by Harold North Fowler]. As “the true philosophers practice dying, and death is less terrible to them than to any other men“, because the true philosopher „confidently believes that he will find pure wisdom nowhere else than in the other world” [XII, 68b, - translated by Harold North Fowler]. Taking into consideration the abovementioned paragraphs it becomes clear, that the main literary source of Murman Lebanidze’s verse to be discussed is Plato’s “Phaedo”, as well as that the poet periphrases, transforms Plato’s / Socrates’ point of view, putting it in a style characteristic of humoresque, though at the same time retaining its essence [Z. K.].

Available online: http://classicaltradition.tsu.ge/eng/work?info_id=2165 Last viewed: 13.07.2024.

²³¹² G. Kvaratskhelia. "Behold, the temple... the highest of the heavens...". In: A. Kalandadze. Poems. Tbilisi, 2004, p. 6 (in Georgian).

²³¹³ N. Kilasonia. A Word About Anna Kalandadze. Tsiskari. No. 12. 1974 (in Georgian).

Despite the apolitical nature of Anna's poetry, her poems were called "a serious rebellion against socialist ideology... the greatest struggle, and bloodless, which causes a "revival" in the human soul, and as a result of this "revival" a person is freed from the environment that belittles and degrades a person... and Anna's poetry made just such a turning point in our soul."²³¹⁴

The poet has received numerous state awards and literary prizes, and has been awarded the Order of Honor.

Anna's poetry is distinguished by the purity of form and the depth of content, because "the sources of the poet's worldview include both the vast expanse of world classical poetry and the thoughts of famous philosophers and theologians, which is an aesthetic phenomenon refracted through the prism of spiritual individuality, distinguished by its indelibility."²³¹⁵

For Anna Kalandadze, Greek and Roman mythological plots rarely became a source of inspiration, although in several poems antique symbols are quite originally conceived. For the poet, antiquity is a "unreachable" beauty:

I find an incomprehensible longing
in these halls,
like a dreamy vision of the unreachable,
like the beauty of the white Belvedere...²³¹⁶ (in the old palace)

Here the poet refers to the famous statue of Apollo Belvedere, which is kept in the Vatican Museum and whose perfection has amazed generations. In Anna Kalandadze's poetry, antiquity is discussed according to the so-called thematic principle, which allows us to trace the artistic function of the same symbol in poems of different periods.

²³¹⁴ Ak. Bakradze. Three Writers. Mnatobi. No. 3-4. 2000, p. 132 (in Georgian).

²³¹⁵ L. Sordia. Ana Kalandadze's Aesthetic Issues. Tbilisi, 2009, p. 13 (in Georgian). Available online: <https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/13575/1/AnaKalandadzisEstetikisSakitxebi.pdf> Last viewed: 12.04.2023.

²³¹⁶ A. Kalandadze. Poems. Tbilisi, 2004, p. 533 (in Georgian).

Antique Hades and the related face-symbols appear in several works of the poet. In an untitled poem written in 1945 (“If it whispers...”), Ana Kalandadze mentions the Elysian Fields:

“If it whispers like this,

Elysian Field

If it rustles like this?

If the twinkling and shining

Of the fading star is so gentle,

Does it spread the beam so much?

If the juniper and the willow

Sway in the moon and

The spirit of the powerful forest

Speaks like this?

“If it whispers like this,

Elysian Field

If it rustles like this?”²³¹⁷

The Elysian fields, which in ancient mythology represent the resting place of the blessed souls, the poet has used it in the meaning of “paradise”. As we have seen, the Elysian field/meadow is still found in ancient Georgian literature, both in prose (“Life of Kartli”) and in poetry (Chakhrukhadze, “Tamariani”) and metaphorically embodies the fields of paradise.²³¹⁸ Ana Kalandadze does not change the meaning of this term associated with antiquity, although she offers us an original artistic solution – the poet asks the reader how similar the Elysian Field is to the meadows of this world, whether there is such a thrilling beauty in the other world. The poet, at first glance, leaves this question unanswered,

²³¹⁷ A. Kalandadze. Poems. Tbilisi, 2004, p. 36 (in Georgian).

²³¹⁸ E. Kobakhidze. Perceptions on Antique Hades in the Georgian Literature. Logos, the Annual of Greek and Roman Studies. 6. 2020, pp. 49-50 (in Georgian).

although the harmonious beauty that emerges from the poet's lines when describing the countryside makes us think that the Elysian Fields cannot "stir up the poet's heart."

This is once again confirmed by the untitled poem written in 1980 ("The candles are melting..."), where we read:

"The candles are melting...
Without unsavory thoughts,
I enter Elysium,
the rose branches are breathing...
I mix with the deserted azures,
I suddenly feel sad: and...
I miss the earth again with its grace and sins!"²³¹⁹

According to Anna Kalandadze, it is true that in Elysium "the rose branches are breathing", but in these "desert azures" Anna feels sadness, she prefers to stay in this world and enjoy the beauty of the sky.

In an untitled poem written in 1994 ("Again he passes through the fields of the other world..."), the poet returns to the theme of ancient Elysium and writes:

Again, he passes through the fields of the other world,
Lethe flows with a whisper...
I will not be with you forever!
I will not be forever with you!²³²⁰

The river Lethe, whose noise the poet artistically compares to a whisper, flows, according to ancient tradition, on the border of Elysium.²³²¹ In the Aeneid, Virgil explains that only when the souls of the dead forget everything worldly by drinking the waters of Lethe, they are they reborn (Verg. Aen.VI.703-751).

²³¹⁹ A. Kalandadze. Poems. Tbilisi, 2004, p. 380 (in Georgian).

²³²⁰ A. Kalandadze. Poems. Tbilisi, 2004, p. 438 (in Georgian).

²³²¹ R. Graves. Greek Gods and Heroes. 2014, p. 16

The river Lethe appears again in the untitled poem "Rome, Genoa, Pisa, Verona..." written in 1960, which the poet composed during her trip to Italy. The world of Hades, according to the poet, is a kind of abyss, where the terrible rivers Acheron and Lethe flow, which create a contrast with the beauty of this world, although, at the same time, they are in some kind of harmony with it:

"Rome, Genoa, Pisa, Verona...

The leaves fall on the fields of the Arno.....

Lethe and Acheron in the abyss...

"Gracia Plena",

"Gracia Plena"...

The Colosseum warms its bones in the sun

Vesuvius...

Lost its crown.

O, Verrocchio and Veronese

"Gracia Plena"

"Plena Gracia"²³²²

In the same poem, we see the symbol of the city of Rome, the Flavian Theater, which the poet presents to us in a nostalgic way - in one of the lines, the Colosseum, as the embodiment of the immortal greatness of antiquity, "warms its bones in the sun" like an old man. The phrase "Gracia Plena" (Latin gratia plena – "full of grace") is repeated as a refrain in the poem, which, although it is in Latin, is not related to the ancient period. This expression is from the Gospel and refers to the episode of the Annunciation. The Archangel Gabriel addresses Mary: "Ave, gratia plena Dominus tecum benedicta tu in mulieribus (Luke, 1, 28) - "Rejoice, you who are full of grace: the Lord is with you; Blessed are you among mothers" and is connected to the first lines of the prayer to the Virgin Mary and the liturgical hymn.

²³²² A. Kalandadze. Poems. Tbilisi, 2004, p. 510 (in Georgian).

We see some deities of the Greek and Roman pantheon in various poems by Anna Kalandadze. In the poem “The White Goddess of the Stars Calls Me” written in 1946, the poet writes:

“I follow with emotions the airy
Moonlit night...
Here, in the depths of the sky, where is the quiet bay of the stars,
The white-clad queen stands, Urania,
And calls me to her,
To the kingdom of stars: -
Here the rose also blooms,
In the gardens of the sun there is snow on almonds,
Here... you start life anew!
The night is twinkling...
The queen of stars,
The mist of the night mixes
In the dust of the galaxy...
Thinking about the past...
Even about the blessed...
It is sadness,
I always look forward
to the coming day!”²³²³

Urania, whom the poet mentions in the poem, is the muse of astronomy and astrology in Greek mythology. Urania was considered the goddess of the sky and stars. Anna Kalandadze calls her the “white-clad” goddess and the “queen of the stars.” Urania calls the poet to a dream world, where there is eternal spring (“Here the rose blooms, in the gardens

²³²³ A. Kalandadze. Poems. Tbilisi, 2004, p. 99 (in Georgian).

of the sun there is almond snow) and it is possible to start life anew. ("Here... you start life anew!"), however, Urania disappears like a dream and is lost in the mist of the night.

In the untitled poem written in 1970 (" You have rejected the radiant sun"), another ancient deity, Cupid, is again associated with spring and dreams:

"You have rejected the radiant
sun, and you cry in a dark cave, you bat!
Very close... A rose petal is falling,
Amor dances with self-forgetfulness...
The heart opens to the blooming,
Blood-filled hem falls close...
Happiness settles in a heart and
Lights the white candles of joy...
Very close... a rose petal falls." ²³²⁴

The Roman deity of love, the son of the goddess Venus - Amor/Cupid (Greek Eros), who in the poem greets the arrival of spring with a dance ("Amor dances"), is a symbol of happiness and joy for the poet. It is noteworthy that the image of the dancing deity of love was not alien to the Classical art. ²³²⁵

Another Roman counterpart to the Greek Eros, this time in the name of Cupid, appears in the poem "Oh, those enchanted folk songs..." composed in 1989:

"They sang what Pisa,
Ancient Rome and ancient Ravenna sang...[...]
We saw...hearts wrapped in fire
and Cupid's flying arrow...
They sang what Rome,
Naples and

²³²⁴ A. Kalandadze. Poems. Tbilisi, 2004, p. 296 (in Georgian).

²³²⁵ J. Huskinson. Roman Children Sarcophagi: Their Decoration and Social Significance. Oxford, 1996, p. 43.

old Pisa sang.”²³²⁶

In the poem, we see hearts wrapped in the fire of love and a trace of the presence of the god of love there - an arrow “flying” from Cupid's bow.

In her humorous poem “At the Table,” written in 1983, Anna Kalandadze mentions the god of wine Bacchus:

“A classmate sat down,

wanting to pour out his heart...

Dithyrambs were sung,

having entered the trap of Bacchus...”²³²⁷

The Roman name “Bacchus” for the Greek Dionysus/Bacchus, the patron deity of wine and viticulture, appears in the poem as a symbol of inebriation. It does not seem accidental that the same stanza mentions “dithyrambs” - hymns sung by a chorus, which in the ancient world were also associated with the name of Dionysus and were sometimes used as his epithet.²³²⁸

In 1990, Anna Kalandadze wrote the poem “Your will is incorruptible,” in which she addresses the Greek goddess Themis/Themis:

“Oh, your wisdom, great Themis,

I believe, will not leave our inheritance...

Among the floods, we hope so!

Shed the rays of your justice upon us,

Look down upon us again, great goddess,

Again, the evening is intervening in the sundown...

Shed your most blessed smile

Upon us, hopeless ones!

²³²⁶ A. Kalandadze. Poems. Tbilisi, 2004, p. 514 (in Georgian).

²³²⁷ A. Kalandadze. Poems. Tbilisi, 2004, p. 215 (in Georgian).

²³²⁸ Dithyrambos. In: A Greek-English Lexicon. Compiled by H. G. Liddell and R. Scott. A New Edition Revised and Augmented throughout by Sir H. S. Jones. Oxford, 1961.

Show us the way to the rightness,
Your light... surpasses even the sun!
Your will is incorruptible, -
No one can touch the heavenly scales!" ²³²⁹

Themis, the Greek goddess of justice, to whom the desperate poet turns for help, is presented in the poem as a symbol of free justice ("Your will is incorruptible"). It is interesting that, according to the poet, justice surpasses the sun itself - the source of life ("Your light surpasses the sun itself"). The scales of the goddess symbolize the supreme justice ("Let no one touch the heavenly scales"). According to L. Sordia, "Anna always remembers the god of justice Themis and herself tries to always make her judgment infallible..."²³³⁰ The need for Themis' help "among the floods" is also mentioned here, which, in my opinion, should point to one of the episodes of the Greek myth about the flood - the prayer of Deucalion and Pyrrha, who survived the flood, and prayed to the god Themis at Delphi who gave enigmatic advice to the hopeless people left alone on earth for the re-population of the emptied earth. I also think that it is no coincidence that the poet dedicates the poem to Themis - based on the date of writing the poem, the poet refers to the ongoing civil war in his native Tbilisi as an expression of "flood", which has brought Georgia to the brink of catastrophe and made people lose their sense of justice.

In the poem "You dictate to Chronos!" written in 1999, Anna Kalandadze writes:

"They listen to you as to the prophet
- You put his mantle on your shoulders!
The world is in chaos and...
the chariot of your kind shines!
You dictate to Chronos (we expect more!)

²³²⁹ A. Kalandadze. Poems. Tbilisi, 2004, p. 425 (in Georgian).

²³³⁰ L. Sordia. Ana Kalandadze's Aesthetic Issues Tbilisi, 2009, p. 100 (in Georgian). Available online: <https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/13575/1/AnaKalandadzisEstetikisSakitxebi.pdf> Last viewed: 12.04.2023.

You even rush into the abode of souls!

Will be cut down in abundance

May all the false

And false prophets!”²³³¹

In this poem, Ana Kalandadze mentions Chronos, the personification of time in Greek mythology, philosophy and literature. In the Orphic tradition, Chronos was born from earth and water and himself created ether, chaos, and the egg.²³³² In the poem, Chronos is the embodiment of supreme, eternal forces, a temporal law that can never be replaced by a temporary false prophet, who creates chaos in the country, who acts on his own selfish interests. I think that this poem also reflects to some extent the civil conflicts and unstable situation that took place in 1998-1999. The “false prophecies” of various political leaders should hint at this.

In addition to mythology, Ana Kalandadze also refers to the history of ancient times in her poems. In the poem “They stationed in the Balkans...” written in 1946, which is preceded by Niko Mari’s words (“The Pelasgians are settling on the Balkan Peninsula”), the poet shares his thoughts about the mysterious Pelasgians:

“Where did the Pelasgians come from?

Where did the ancient river,

With its silent flow,

Carry the magical sails?

Mysterious, like these peoples

and Still ancient,

Did the Speri

Ripple, shimmer and shine?

²³³¹ L. Sordia. Ana Kalandadze's Aesthetic Issues. Tbilisi, 2009, p. 529 (in Georgian). Available online: <https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/13575/1/AnaKalandadzisEstetikisSakitxebi.pdf> Last viewed: 12.04.2023.

²³³² M. L. West. The Orphic Poems. Oxford, 1983, p. 178.

They passed through ancient Georgia
On their way,
our Chaldean sun
Burned their strong bodies, or ...
Did they settle in the Balkans from time immemorial?
Did they initially settle there?"²³³³

The poem presents a poetic interpretation of the existing theories about the Pelasgians, the pre-Greek population. Niko Marr initially considered the Georgian language to be a member of the Semitic family. Later, he considered the Georgian and Mediterranean dead languages (Pelasgian, Etruscan and, along with them, Basque) to be one Japhetic language family and finally linked the languages of the Indo-European family to this family. According to Niko Marr, the Japhetids (proto-Georgians) laid the foundation for pre-Greek culture.²³³⁴ The poet discusses two theories about the Pelasgians - the entry of the Pelasgians into Georgia and their settlement here, and the second - the migration of the Pelasgians to the Balkans. The poet, who worked for years at the Institute of Linguistics, was apparently interested in the theories of N. Marr and other scientists about the Pelasgians, which she poetically presented in her poem.

In the poem "Cleopatra", Ana Kalandadze writes about Cleopatra, the last queen of Egypt, a representative of the Ptolemaic dynasty:

"Her kingdom shines,
Float in pearls and gems...
But... She doesn't want any of these.
But...She doesn't desire any of these.
Only – to greet
Her chosen one humbly!

²³³³ A. Kalandadze. Poems. Tbilisi, 2004, p. 105 (in Georgian).

²³³⁴ N. Marr. Der japhetische Kaukasus und das dritte ethnische Element im Bildungsprozess der mittelländischen Kultur., Berlin/Stuttgart/Leipzig, 1923.

But... not one boat,
Not a single sail on the sea!
The moon hanging in the hot sky
casts a magical glow...
The shadow carefully follows
The columns of Ptolemy.”²³³⁵

According to Anna Kalandadze, Cleopatra was not attracted by wealth or power. She only wanted to be with her lover. It is difficult to say which famous lover of Cleopatra the poet was referring to, but the main thing here is the original interpretation of Cleopatra's personality - the Egyptian queen involved in political intrigues is presented here as a priestess of love. Here the poet also mentions the “columns of Ptolemy,” thereby emphasizing Cleopatra's belonging to this dynasty.

Aesop's famous fable can be seen in one of Anna Kalandadze's untitled poems written in 1976 ("The Wise Man Knew"):

"The wise man,
Whether a peasant or a king
(Whose name must be
Never forgotten):
Whoever... breaks a bundle of sticks,
Delivers poison to the motherland!"²³³⁶

Anna Kalandadze's poem is a kind of synthesis of the fables given by Aesop ("The Old Man and His Sons/The Bundle of Sticks" (Aesopus, LIII) and Sulkhan-Saba's "Wisdom in Lies" ("The Power of Unity").²³³⁷ In Aesop, the main character is a peasant, while in Sulkhan-Saba, the king. In Aesop, the father offers his sons to break a bundle of sticks, in Sulkhan-Saba, the arrows. Anna Kalandadze is familiar with both versions of the fable ("The Wise

²³³⁵ A. Kalandadze. Poems. Tbilisi, 2004, p. 105 (in Georgian).

²³³⁶ A. Kalandadze. Poems. Tbilisi, 2004, p. 354 (in Georgian).

²³³⁷ Sulkhan-Saba Orbeliani. Fables and Tales. Tbilisi, 1959, p. 4 (in Georgian).

Man Knew"), although with the mention of the "bundle of sticks ", she follows Aesop's version more. The poet uses the parable to emphasize the importance of national unity and warns the reader that the destroyer of unity "delivers poison to the motherland".

Thus, the use of antiquity in Anna Kalandadze's poetry, although in many cases it is fragmentary, is distinguished by its diversity and interesting interpretations. The poet, as a rule, creatively and originally reinterprets mythological or historical material and skillfully adapts it to the main message and main accents of her poem. It is noteworthy that in many cases the poet tries to connect this or that figure, myth, narrative of antiquity with modernity, which is consistent with the poet's perception of antiquity as universal images-symbols. For Anna Kalandadze, antiquity is like the history of the ancient world: "chronologically more distant are the layers of the spiritual history of humanity, which Anna Kalandadze's poetry again and again contemplates in the eternal present..."²³³⁸ It is interesting that in Anna Kalandadze's poems, antique elements often naturally coexist with Christian and folklore motifs, which, along with other signs, determines the individualism of Anna Kalandadze's poetry, her unique style.

Tamaz Chiladze **(1931-2018)**

Giorgi Ugulava

Tamaz Chiladze is a 20th-21st century poet who uses a number of ancient terms in his work. However, antiquity in his poetry is more fragmentary in nature than it creates main plot, thematic and worldview motifs.

Tamaz Chiladze often uses ancient symbols in his poetry for comparison. For example, he compares the lighthouse to the Cyclops of ancient myth, who has one eye (verse:

²³³⁸ M. Gelashvili. The Role of Emotional Memory in the Works of Anna Kalandadze. *Lekstmtsodneoba*, I second scientific session dedicated to Anna Kalandadze. *Mmaterials*. 1. Tbilisi, 2008 pp. 51-52 (in Georgian). Available online: <https://literaturatmcodneoba.tsu.ge/leqsmcod-lana-kaland.pdf> Last viewed: 17.05.2024.

somewhere beyond the city), and the lion trapped in the cage is also compared to Iapetus, the Titan of ancient myth, the son of Ouranos and Gaia, one of the oldest representatives of ancient myth. He can compare lightning to the Chalybes of the ancient era, who lived south of the Caucasus and some scholars perceive them as part of the Georgian world. For the poet, lightning strikes from the clouds just like the sword of a Chalybes. The Chalybes were known in ancient sources for their art of metalworking and are often represented in this light in twentieth-century Georgian writing. Tamaz Chiladze is no exception (verse: April was so poor).

He also mentions the myth of the Argonauts and ancient Colchis in his poetry, in which the Argonauts' ship Argo arrives (the verse - What a night it was, what a sound it was heard!). In Tamaz Chiladze's poetry, antique terms have only episodic use and not much significance, and in his rather large-scale poetic work, only a few terms related to antiquity are found.

The author is using antique terms more often in his prose. He uses these terms as word material, for simple comparison, as well as in a symbolic meaning. The first category includes, for example, the scene described in "The Murder", when one of the characters, Badri in a dialogue with Marika, talking about inevitable truths, notes that the Earth rotates, and Socrates is a human. Marika replies there that Socrates is not only a human but also immortal person.²³³⁹

There is a similar type of dialogue in "The Day We Met", where it is already noted that even if Homer were to visit, they would have nothing and would not be able to give him anything.²³⁴⁰ In this case, the ancient term is used more as a verbal material, although it is also clear that Homer is an authority for the author, so much so that his character, when talking about the visit of a special person, uses Homer as an example.

²³³⁹ *The Murder*, T. Chiladze. Selected Works in Three Volumes. Vol. III. Poems, Plays. Edited by M. Japaridze. Tbilisi, 2002, p. 172 (in Georgian).

²³⁴⁰ *The Day We Met*, T. Chiladze. Selected Works in Three Volumes. Vol. III. Poems, Plays. Edited by M. Japaridze. Tbilisi, 2002, p. 449 (in Georgian).

In the same work, it is noted that immortality is a completely unnecessary thing and is compared to Cicero's cardboard head, with which students play football during a break.²³⁴¹ In this case, we are not dealing with a simple comparison. This comparison has a more symbolic meaning. The historical Cicero was indeed beheaded by order of Marcus Antonius, and then his severed head, according to Cassius Dio and Plutarch, became the object of amusement and revenge for Antony's wife, Fulvia. Given this, it should not be a coincidence that the emphasis is placed on Cicero's cardboard head, which is an allusion to the severed head of the historical Cicero.

The fact that Tamaz Chiladze is well acquainted with antiquity and ancient literature is also evident in another episode of the same work. One of the characters, Nestor, notes that, as the ancient Romans used to say, youth should sing about love.²³⁴² In this case, this phrase is addressed to the 1st century BC Roman poet, Propertius, and his elegies, in which he says exactly this phrase - "Let youth sing to Venus (the goddess of love) (aetas prima canat Veneres, II, 10, 7).

In the same work, Nestor also refers to another idiomatic Latin phrase ("Carthage must be destroyed - Carthago delenda est") in the dialogue, which the ancient historiographic tradition attributes to the era of Marcus Porcius Cato and the Punic Wars. In this case, the use of this phrase has a more satirical character. When Nestor asks whether Carthage should be destroyed in the end, Amiran, another character, sarcastically replies that new garages should be built on the ruins of Carthage. After that, Babuli says that they should stand up and thus pay tribute to the memory of the destroyed Carthage. This episode also shows that Tamaz Chiladze is quite familiar with the important moments and episodes of ancient history and culture and, if desired, can use them for his artistic purposes.²³⁴³

²³⁴¹ *The Day We Met*, T. Chiladze. Selected Works in Three Volumes. Vol. III. Poems, Plays. Edited by M. Japaridze. Tbilisi, 2002, pp. 468-469 (in Georgian).

²³⁴² *The Day We Met*, T. Chiladze. Selected Works in Three Volumes. Vol. III. Poems, Plays. Edited by M. Japaridze. Tbilisi, 2002, p. 487 (in Georgian).

²³⁴³ *The Day We Met*, T. Chiladze. Selected Works in Three Volumes. Vol. III. Poems, Plays. Edited by M. Japaridze. Tbilisi, 2002, p. 503 (in Georgian).

Tamaz Chiladze's "The Day We Met" is an interesting work in terms of the reception of antiquity, because it receives ancient motifs and symbols in an original, interesting way. It transfers antiquity to a completely different era, in another cultural space, and uses the cultural and relational norms and means of this space. As a result, students play with a cardboard Cicero's head or "build" garages on the ruins of Carthage. In terms of the reception of antiquity in Georgian writing, Tamaz Chiladze occupies a different niche with his work.

This line is partially continued in another of his prose works - "The Aroma Grass of Arabia". Anastasia and Mariam, two characters in the work, talk about tragedy. In this case, we also see the transfer of ancient motifs and symbols to modern life, which also has a humorous tone. Anastasia notes that modern man is not created for tragedy. Then she remembers Oedipus, perhaps the most tragic, archetypal hero created by antiquity, and notes that Oedipus cannot live in their era. The tragedy of Oedipus cannot exist in modernity. As a sign of this, he notes that before the modern Oedipus could gouge out his eyes, he would have died of a heart attack.²³⁴⁴

This line - of transferring and integrating antiquity into modern life - continues in "Interpretation of Dreams". This time too, the reception of antiquity seems so anachronistic that it also has a humorous connotation. Soliko notes that their grandmother is clairvoyant and compares it to the famous myths of antiquity - Pythia and Cassandra.²³⁴⁵

An important work in terms of the reception of antiquity is Tamaz Chiladze's "The House of Poseidon". In it, the author continues to translate ancient terms into modern life in the form of artistic comparisons: for example, Mamuka, who has versatile talents, skills and activities, is compared to Julius Caesar, who, based on ancient sources, is presented by tradition as a man of versatile talents. For example, Plutarch tells us about Caesar that he could handle several things at the same time. Doctor Ilarion, who is involved in the work

²³⁴⁴ *The Aroma Grass of Arabia*, T. Chiladze. Selected Works in Three Volumes. Vol. III. Poems, Plays. Edited by M. Japaridze. Tbilisi, 2002, p. 619 (in Georgian).

²³⁴⁵ *Interpretation of Dreams*, T. Chiladze. Selected Works in Three Volumes. Vol. III. Poems, Plays. Edited by M. Japaridze. Tbilisi, 2002, p. 659 (in Georgian).

and works selflessly, is compared to Alexander. In a white coat, he moves among the patients just as Alexander moved among the wounded and fallen on the battlefield.

Chiladze's "The House of Poseidon" is another significant work in this regard. The author continues to modernize ancient terms through artistic comparisons. For example, Mamuka, a character with diverse talents and skills, is likened to Julius Caesar, known in ancient sources for his multifaceted abilities. According to Plutarch, Caesar could handle multiple tasks simultaneously. Similarly, the hardworking doctor Ilarion is compared to Alexander the Great, navigating among patients in his white coat as Alexander moved among the wounded on the battlefield.

Perhaps the best encapsulation of Chiladze's style in his reception of antiquity is found in this same work. A newspaper office staffed solely by women is compared to the island of Lemnos, which, according to ancient tradition and myth, was populated only by women after they murdered their unfaithful husbands. Apollonius of Rhodes, in his *Argonautica*, describes how the Argonauts visited Lemnos, governed by Hypsipyle. The editor of the newspaper, with her polite demeanor, constant smile, and overly sweet manner (described by the author as having a "honeyed tongue"), is likened to Honeymede -Ganymedes,²³⁴⁶ the mythological figure.

This passage illustrates Chiladze's profound knowledge of ancient historical, cultural, and mythological motifs, including less well-known ones, and his ability to use them for his artistic purposes. Chiladze transports these motifs into a modern context, embracing anachronism, sarcasm, and humor to make ancient symbols an integral part of his era's reality and relationships.

²³⁴⁶ *The House of Poseidon*, T. Chiladze. The Lodgers. Second Edition. Edited by T. Tsintsadze. Tbilisi, 1979, p. 365 (in Georgian).

Otar Chiladze
(1933-2009)

Giorgi Ugulava

When discussing the reception of antiquity in Otar Chiladze's works, several categories must be distinguished: A. Otar Chiladze's poetry, where antique terms are used only episodically.

B. His poem "The Poem of Love: Eurydice and Orpheus," which is entirely based on an antique mythological motif. C. Otar Chiladze's novel *A Man Was Going Down the Road*, which is his magnum opus and is also entirely based on the artistic reinterpretation of antique mythological motifs.

In his poetry, Otar Chiladze frequently uses antique terms, names, and motifs. Generally, Chiladze is an author deeply familiar with Classical Antiquity, and antique artistic and mythological motifs serve as an important source for his work.

One of these plots, a story to which he dedicates an entire short poem, is the mythological love story of Orpheus and Eurydice. Different versions of this myth exist in ancient mythology. According to Virgil's *Georgics*, Orpheus's wife, Eurydice, died because of the pursuit by Aristaeus, a beekeeper, who desired to love her. Ovid, in his *Metamorphoses*, attributes Eurydice's death to a snake bite while dancing with Naiads (*Met.* 10, 1-39).

In his poem, Chiladze relies on the *Bibliotheca* of Pseudo-Apollodorus, where Eurydice dies due to a snake bite (1.3.2). Chiladze does not adopt Plato's interpretation of the myth in the *Symposium*, which portrays Orpheus as a coward for not choosing to die and descend into Hades with Eurydice out of love.

On the contrary, in Chiladze's poem, the love of Orpheus and Eurydice is depicted romantically and heroically. Notably, besides the story of Orpheus and Eurydice, other mythological motifs are woven into the poem. In this respect, the author does not limit himself to antique motifs alone. At the very beginning of the poem, there seems to be an allusion to a biblical motif—Eurydice's condition when she is bitten by a snake while picking

flowers is described as “open to life like space visible to the eye.” In the same sentence, it is mentioned that fruit was already ripening within her. This seemingly unites the biblical scene of the forbidden fruit in paradise, where Adam and Eve, upon tasting it, saw a completely different dimension and reality. In the next sentence, the author discusses Eurydice's desire to reveal a secret to her friends, the nymphs. This episode can be understood both literally—Eurydice expecting a child—and metaphorically, as a transfer of the Gospel motif into an antique context.

A Dionysian scene also appears here, described classically with Dionysus adorned with a vine wreath, accompanied by dance, song, intoxication, revelry, and erotic imagery. This integration of a Dionysian scene into the story of Orpheus and Eurydice is a product of Chiladze's artistic imagination, as ancient sources do not usually reference Dionysus in this myth.

Orpheus is idealized in the poem. His music and song are portrayed as the driving force and energy of the world. Chiladze refers to Orpheus as "a pillar of eternal light and a drop of truth." Though he perceives Eurydice's loss as tragic, he does not cease singing, for the world, hope, and faith depend on his song.

Just as in Eurydice's scene, Orpheus's passage in the poem skillfully integrates other mythological stories and characters. For instance, Uranus and Gaia, the primordial pre-Olympian deities, appear distressed and troubled.

A pivotal episode of the poem, both dramatically and plot-wise, is Orpheus's encounter with the mythological Charon. Chiladze meticulously conveys the tradition of ancient mythology regarding Hades, the underworld where the souls of the dead reside. Crossing the River Styx is a prerequisite for entering Hades, guarded by Cerberus, with Charon ferrying the souls of the deceased across the river. All these traditional mythological elements are vividly described by Chiladze.

More intriguing is Chiladze's depiction of Charon: somber, silent, emotionless. The author vividly recreates the atmosphere of Hades—its colors, light, environment, and

sounds, bringing the underworld to life with originality and artistic finesse. The reader can almost feel the energy and spirit of this realm, where Charon stands as its central attribute. Chiladze describes him as: "Eyes dry and leaden, fixed in dust. Not a single feature flinched... Not a single gray hair stirred... He stood motionless in his stone-like boat, with sludge and leeches clinging to his withered calves."

Orpheus's plea to Charon is emotionally and artistically remarkable.²³⁴⁷ He asks Charon for permission to meet Hades, intending to request Eurydice's soul and bring his wife back among the living. While Chiladze adheres to the myth's core structure, he enriches it with countless details, episodes, characteristics, and settings, breathing new life into the myth.

As in previous passages, here too, the author successfully weaves together various mythological stories into a single narrative. For example, in the passage where Orpheus pleads with Charon, the story of Heracles is also mentioned. Heracles, according to myth, is the hero who descended into Hades' kingdom unharmed and even brought Cerberus, Hades' guardian, out with him. In Otar Chiladze's work, Orpheus recalls Heracles' story during his pleas and highlights the differences between them. Heracles entered by force and seized Cerberus, while Orpheus comes only as a suppliant, seeking to reclaim his young wife, who fell victim to a cruel accident.

Orpheus' pleas, offered in several episodes, are met with Charon's telling and somber silence. Even when Orpheus tells him that he is moved only by love—the emotion to which even Zeus and Hades succumb—Charon remains unmoved. The symbol of Orpheus' moral victory lies in the final scene, where, after even a nymph, his friend, is ready to sacrifice her life for Eurydice, Charon sheds tears.²³⁴⁸

²³⁴⁷ "I do not wish to die, Charon, otherwise I would have managed this as well, and then I would no longer need to plead so much... nor would I humiliate myself. But I desire something else. My wish is greater than death. It is far more difficult than death to make it a reality. I have come to ask, Charon, and today I must see Hades and plead for my wife's soul to return her to the earth so that I may live with her once more, even for a single day, or a single moment—just to live, just to be able to touch her trembling hand again, to reappear in her great eyes, and hear her whisper once more, like the rustling of a kindled flame..."

²³⁴⁸ Charon was silent, but something like oil settled in his eyes: two moving spots... yellow...

It should be noted that both structurally and stylistically, Otar Chiladze masterfully captures the essence of ancient drama. His reception of antiquity is not limited to plots, heroes, and characters. The poem possesses the structure, style, and spirit of ancient drama. The dialogue between Orpheus and Charon resembles the agon of classical Greek tragedies. Beyond the dialogic parts, there are also chorus-like sections, which add a more dramatic character to the poem.

Chiladze elevates and redefines the figure of Orpheus. Unlike the ancient myth, Orpheus does not seek to save Eurydice solely for personal desire and emotion. From the very beginning of the work, Orpheus is connected with hope, faith, and joy among humans. Even when he tells Charon that he is ready to endure his personal suffering, knowing that Eurydice is lost to him, he cannot betray the people who stand behind him with hope and anticipation. To Orpheus, remaining silent and quietly accepting Eurydice's fate would be "kneeling," which would then instill fear in these people. Instead, he wants to be an example and a source of hope for them.²³⁴⁹

Orpheus ultimately emerges victorious. In the final scenes, the author moves further away from the ancient version of the myth. While Charon remains steadfast against Orpheus' pleas, in the poem's final part, the moon speaks to Orpheus, telling him that his pain and emotion have become eternal. Charon did not—or could not—grant Orpheus' request, but Orpheus' emotion, his strength, the power of his love, and the hope and faith he embodied will arise in the future and inspire a desire and impulse for life in humanity.²³⁵⁰

²³⁴⁹ "Behind me stands a crowd, Charon, doubtful and bewildered. And what matters most is what they will take with them and how they will return home: frightened by your silence or inspired by my passion and courage? That is why I stand before you, but you will never see me kneel, nor will you ever find peace, for your soul is soaked in blood..."

²³⁵⁰ "Yet your pain, your dream, and your passion—today they have become eternal. Your words have not been lost. They bounced off this deaf wall and found their way far beyond, where they carved a furrow: the human soul, naked. At first naive, but stubborn. Look, I can already see from here how a shepherd abandoned his flock and, with a dagger in hand, crawls up the cliff to carve your name there... because for the first time today, the stench of the herd, dung, and butter struck his nose. A different sound escaped his flute. Different, strange... and he shuddered, like darkness at the sunrise..."

Orpheus, in Otar Chiladze's work, seems, on one hand, a Christian-like hero. He sacrifices himself, endures pain, so that new life and new humanity may be born. On the other hand, there is something Promethean in him. Orpheus becomes eternal, and his example, persistence, and emotion inspire strength in others. He gives humanity stubbornness, resilience, and determination. A shepherd carves Orpheus' name on a rock. As seen in the initial scene with Eurydice, it seems that even intuitively, Chiladze is influenced by the Gospel's scene of the forbidden tree. Thanks to Orpheus, the shepherd first senses the smell of "the herd, dung, and butter." His flute sounds different. Orpheus seemingly goes against the divine and natural order and seeks to save Eurydice. His struggle becomes a model for humanity. Even when the shepherd senses the smell of the herd and dung—a scent that was previously foreign to him and not entirely pleasant—it is more acceptable to the author because it carries more humanity and earthly qualities.

Eurydice's words follow the moon's words. Eurydice has returned; in her own words, she has "emerged," though it is unclear whether she has returned in physical form to Orpheus or whether, after Orpheus' struggle and persistence, his love triumphs over death, and this "return" should be understood on a spiritual, metaphysical level.

"Love Poem: Orpheus and Eurydice" is fascinating because, on the one hand, it engages with antiquity, while, on the other hand, the author significantly reinterprets and enriches the ancient story with other classical and non-classical motifs, entirely reimagining one of antiquity's most well-known myths about Orpheus and Eurydice. His worldview is more optimistic and human-centered. He believes in love and depicts in his poem that Orpheus' love drives the entire world and makes it better, even when it opposes the natural and divine order.

In his poetry, Otar Chiladze frequently incorporates antiquity, both directly and indirectly. Among the latter, his poem "Only Sometimes (To a Dim Curtain)" is particularly intriguing, where he echoes the Catullan motif "odi et amo—I love and I hate." It is difficult to say definitively what the author's source was. He does not explicitly reference Catullus in

his poem, but given Chiladze's familiarity with classical literature, it is logical to assume he employs Catullus' formula.

In another poem, "Oh, Cruel God of Memory," he discusses how memories and emotions leave a person and later compares this state to an empty Pandora's box. At first glance, comparing emptiness to Pandora's box seems odd, as the box, according to myth, was filled with destructive diseases, misfortunes, and vices. Yet, for the poet, the memories that have left him are precious. However, in the next line, the reason for using Pandora's box as a comparison becomes clear. According to the myth, Pandora's box contains humanity's sole consolation—hope. Similarly, in this poem, in the empty "box" of memories, hope remains—the hope that these memories, representing his entire past life, might recur.

In "Remember Whose Descendant You Are," the poet compares those who have forgotten their past, origins, and ancestors to the mythical Tantalus, condemned by the gods to eternal torment. After his punishment, Tantalus stands in water with branches laden with fruit hanging above him, yet he can neither drink the water nor taste the fruit. For the author, someone who has forgotten their past is in a state akin to Tantalus'.

Interestingly, in another poem ("He Covered His Mouth with His Hands"), Chiladze references yet another mythical character, Sisyphus, who was condemned to eternal punishment by the gods.

Another classical character/symbol appears in the poem "The Iron Bed." The poem is divided into several parts. In one part, Otar Chiladze explores the essence and significance of human, particularly poetic, life. He asserts that a person should live fully and deeply experience life.²³⁵¹

For him, the ideal life path is the path of the poet and their life—that is, living with one's entire being, being truthful to oneself, and serving that truth. Otar Chiladze compares the poet to the ancient Diogenes. The philosopher, the cynic Diogenes, is one of the significant symbols of antiquity, frequently depicted in later art and literature. Diogenes is

²³⁵¹ "And if nature gives life, it must be able to live itself."

best known for his conversation with Alexander. The reception of Diogenes varies in different forms and representations. He is often portrayed as an isolated misanthrope who has lost faith in the human world (for instance, in Shakespeare's *Timon of Athens*). However, in Otar Chiladze's works, Diogenes is presented as a fighter for truth and justice.

A poet, according to Chiladze, should resemble Diogenes in their truthfulness, their faith in this truth, and their readiness to fight for it. For Otar Chiladze, Diogenes is an individual who, under no circumstances, opposes this world; rather, the opposite is true: "He sought to experience everything that existed in this world." In this sense, Chiladze's Diogenes differs from the conventional reception of this ancient figure.

Several ancient terms appear in Otar Chiladze's two poems, *Italian Notebook* and *The Year of Light*. In *Italian Notebook*, he references Rome, Pompeii, and Vesuvius, while in *The Year of Light*, which is dedicated to themes of love, he mentions Medusa, Cupid (Amor), and Ariadne. These terms mostly have episodic significance—for example, describing how a lover's hand was held as if it were Ariadne's thread.

In terms of the reception of antiquity, one of the most significant novels in Otar Chiladze's works, and perhaps in all of Georgian literature, is *A Man Was Going Down the Road*. This is a novel based on mythological-historical motifs, where the action takes place in the legendary Colchis of ancient myths.

It is impossible to discuss the reception of antiquity in the novel at the level of individual details or episodes, as the entire novel—especially its first part, *Aietes* (the first of three parts)—is a comprehensive reception of antiquity.

Throughout his creative journey, Otar Chiladze interprets and reimagines ancient motifs, enriching them with various characters, traits, and situations. At the same time, he breathes new life into ancient mythological figures, presenting them in a Georgian artistic and mythopoetic context.

In his novel, ancient, biblical, Eastern, Latin American postmodern, and Georgian motifs (including themes from *The Life of Kartli*) blend seamlessly. They transition into one another so cohesively that separating them for analysis becomes practically impossible.

A simple example of this is the city of Vani, where the primary action takes place. Selecting Vani as the main location combines several motifs. On one hand, the historical reality of Vani, confirmed by archaeological excavations, shows that Vani was an important center in ancient Colchis, albeit likely from later centuries. On the other hand, the myth of the Argonauts and its literary traditions mention the city of Aia, Aeetes' city, located inland and often identified with Kutaisi or its surrounding region. Additionally, after the Greek colonization wave, ancient Colchis with its city-states became part of the Greek world, encompassing the Mediterranean and Black Sea regions.

Otar Chiladze integrates these motifs in Vani. In his version, historical Vani becomes the city of Aeetes, where the Argonauts arrive. At the same time, he presents Vani as a coastal city, a typical polis. The retreat and distancing of the sea from Vani is one of the main motifs of the work. The sea gradually recedes, moving farther away from Vani.

Vani is just one example of how Otar Chiladze creatively approaches ancient and other motifs, crafting an entirely unique, personal world based on ancient myth. The myth of the Argonauts is intertextually connected to Chiladze's novel.

Similarly, many names have been altered. For example, Aietes' children are named Charisa and Aphrasion (instead of Apsyrtos). Medea is born only after these events. The story of Phrixus' arrival in Colchis also differs. According to the novel, the Golden Fleece is the result of the ram accompanying Phrixus being taken to the goldsmiths' quarter. This quarter symbolizes the prosperity and flourishing of Vani and, more broadly, Aeetes' kingdom.

The novel is divided into three parts: *Aeetes*, *The Ukheiro*, and *Pharnaoz*. *Aeetes* describes the arrival of the Argonauts in Colchis, Aeetes' kingdom, and their quest for the Golden Fleece. At a general level, the author appears to follow the myth of the Argonauts

and demonstrates familiarity with the *Argonautica* of Apollonius of Rhodes and the Orphic tradition.

However, many details differ. For instance, Aphrasion (Apsyrtos) prophesies in his childhood that he will be killed while pursuing the Argonauts, and this prophecy comes true. Medea, as in mythological tradition, is a master of spells and potions in the novel, but she learns this craft from her aunt Qamara, a completely original character.

Aeetes' kingdom represents a golden age, a happy, flourishing land. The appearance of the foreigner Phrixus, the first Greek, marks the beginning of the kingdom's decline. From this point, the sea starts to retreat, moving farther from Vani. Initially, only the fisherman Bedia notices this. Vani is a maritime space, living the classical life of a polis with fishing, trade, and navigation. Goldsmithing, a classic "Georgian" craft of antiquity, is also developed there. Ancient tradition saw mythical Colchis, the land of the Golden Fleece, and the Caucasus (e.g., Svaneti) as centers of gold and metal extraction. Chiladze also combines these two traditions—the Greek polis tradition and ancient Georgian culture—in the Vani of his novel.

The decline of Aeetes' kingdom becomes irreversible with the theft of the Golden Fleece. The golden age ends. After Phrixus, the Argonauts' expedition, the theft of the Golden Fleece, and Medea's flight, Aeetes' kingdom is effectively destroyed.

Upon returning to Colchis, Aeetes is defeated, killed, and overthrown by the army of his cousin Oqajadus and his son, whom he had previously exiled.

The second and third parts of the novel are more original and diverge further from ancient themes. In these sections, the author develops the narrative entirely through his artistic imagination. A key figure in the second part is *The Ukheiro (in Georg. Clumsy)*, a former warrior of Oqajadus.

The main protagonist of the second and especially the third part is Pharnaoz, the son of *Ukheiro*, whose life story forms the central focus of the novel. Pharnaoz, like most characters

in the second and third parts, is an invented figure with no connection to antiquity. However, his name may have been influenced by *The Life of Kartli*.

An intriguing character is Ino, Pharnaoz's love interest. While thematically unrelated to antiquity, her name, Ino, is derived from ancient mythology.

The second and third parts also include action on the island of Crete. Minoan Crete was one of the most important places in the pre-Hellenic Greek world. Pharnaoz, having left his homeland, continues his life in Crete under King Minos. Chiladze's interest in Minoan Crete is evident, and its inclusion in the narrative is intentional. In Crete, Pharnaoz encounters Daedalus, the father of Icarus and a legendary figure.

In conclusion, from the perspective of the reception of antiquity, this is one of the most significant works in Georgian literature. The author situates his monumental novel within an artistic space reinterpreted through ancient mythology and ancient Colchis, providing a fascinating and original reimagining of antiquity.

Vakhtang (Vakhushti) Kotetishvili
(1935-2008)

Ekaterine Kobakhidze

Vakhushti Kotetishvili was a famous literary critic, scientist, folklorist, translator and writer.

In 1959 he graduated from the Faculty of Oriental Studies of Tbilisi State University. Since 1965 he has been an associate professor at the same university, a lecturer at the Department of Iranian Philology and a professor at the Tbilisi Institute of Culture. In 1994 he headed the Scientific Center of Folklore, and since 1995 - the Center of Folk Art and Revival. He was a Doctor of Philological Sciences, author of many scientific works in Persian and monographs in various genres of literature.

He translated Persian, German, Russian and Spanish poetry. His translations from Persian of Omar Khayyam, Jami, Japheth, and other Persian poets gained special recognition. He has received several international prizes and awards, including the prize of the Georgian-European Institute in Paris in 1990 and the prize of the Austrian Ministry of Culture and Arts in 1995 for his translation of Rainer Maria Rilke's poetic cycles. In 2007, the Iranian government commission named him among the six best translators from Persian and awarded him with a special government certificate. In 2005, he received the "Saguramo" prize; in 2003, the "Saba" literary prize for his contribution to the development of Georgian literature.²³⁵²

Vakhushti Kotetishvili published his first poem in 1954, and his first translation in 1958. Motifs and elements of both Eastern poetry and Georgian folklore and oral tradition are quite strongly reflected in his poetry. Although the material related to antiquity is not included in the composition of his poetry and it does not represent a main line, but in several poems, he offers interesting poetic insights on this topic. In V. Kotetishvili's poems, antiquity reflects not only a return to universal and eternal values, but also a new contextualization and original interpretation of Greco-Roman symbols.

The "Sonnet of the Soul and the Flesh" is a kind of key to the poet's perception of antiquity:

"The sculpted torso of the ancient goddess
Is perfect, even if it is limbless,
Because the soul creates this completeness, not the flesh,"²³⁵³

Thus, for the poet, antiquity is the embodiment of perfection, which is determined not only by physical charm, but also by inner harmony, which the poet calls "soul". This point of view of the poet in a way echoes the well-known concept of antiquity, according to which

²³⁵² Georgian Poets: Encyclopedia. Compiled by Al. Elerdashvili. Tbilisi, 2021, p. 194 (in Georgian).

²³⁵³ V. Kotetishvili. Sonnets. Tbilisi, 2015, p. 22 (in Georgian).

harmony lies in the beauty of the body and soul. According to the poet, the beauty of the body of an antique statue is determined by its spiritual beauty.

Since the poet often returns to the same symbol several times in poems written in different periods, we have grouped the material related to antiquity not chronologically, but according to the so-called "thematic" principle.

The famous myth of Sisyphus appears in a two-line poem from the cycle "The Verses" written in 1990: "I did not understand why do you think, that wrestling with this great mountain

Is more futile than doing nothing?!"²³⁵⁴

It is interesting that the boulder that Sisyphus, the cunning king of Corinth, punished by the gods for hubris, constantly rolls to the top of the mountain in Tartarus and is a universally established symbol of futile labor, is perceived by the poet as a more worthy, purposeful pursuit than doing nothing, because moving along the steep slopes of the mountain, "wrestling with the great mountain," requires more courage and strength of character.

The poet returns to the myth of Sisyphus in more detail in a poem written in 2003 from the cycle "Humoresques" entitled "Rejection- au Revoir":

I have had two dreams since ancient times –

Slightly flickering and far away.

I tried to carry Sisyphus's boulder,

But old age prevented me from doing so,

And I sent two of them off

with a polite "au revoir".²³⁵⁵

²³⁵⁴ V. Kotetishvili. Poems. Available online: <https://www.aura.ge/101-poezia/14664-vaxushti-kotetishvili--mrchobledebi.html> Last viewed: 10.10.2024.

²³⁵⁵ V. Kotetishvili. Poems. Available online: <https://poetry.ge/poets/vakhushti-kotetishvili/poems/1408.iумoreskebi.htm> Last viewed: 10.10.2024.

The poet perceives Sisyphus' labor in the poem as a symbol of the labor he has put into his own unfulfilled dream. The poem shows that, unlike Sisyphus, who is forced to carry the rolled-back boulder back to the top, the poet would have willingly pursued his unattainable goal and, if not for old age, would have continued his stubborn, albeit futile, path towards this dream. Now he has to say "au revoir" about it, which he expresses with a kind of regret and irony.

Thus, it can be said that the myth of Sisyphus is a kind of ironic assessment of the poet's life credo. The poet perceives himself as Sisyphus, who constantly strives for the peak, where his own, even unattainable, dream is fulfilled.

The Cynic philosopher Diogenes is mentioned in the poet's untitled poem ("I became completely Diogenes") from the cycle "Of the life":

"I became completely Diogenes,
I do not change my way of life,
What you consider low,
I see in it the highest.
In this barrel, my finder,
Do not be surprised by this.
Go, Macedonian,
Do not shade my sun!"²³⁵⁶

As is known, the philosopher Diogenes of Sinope was famous for his oddities, which gave rise to the creation of numerous anecdotes about him. He preferred a vagabond life, considering poverty a virtue, and spent the night in a large pithos or an empty barrel in the market square.²³⁵⁷ When mentioning the Macedonian, the poet refers to the famous episode of the meeting between Diogenes and Alexander the Great, which Plutarch mentions in his "Life of Alexander" in his "Parallel Biographies". Here is a translation of this passage: "Now a

²³⁵⁶ V. Kotetishvili. Poems. Available online: <https://www.aura.ge/101-poezia/4695-vaxushti-kotetishvili--ciklidan-tsutisoflisani.html> Last viewed: 10.10.2024.

²³⁵⁷ W. Desmond. Cynics. Berkeley, Los Angeles, 2008, p. 21.

general assembly of the Greeks was held in the Isthmus, where they voted to organize a campaign against Persia with Alexander, and he was declared their leader. After this, many statesmen and philosophers came to him with congratulations, and he expected that Diogenes of Sinope, who was in Corinth, would do the same. But since this philosopher did not pay the slightest attention to Alexander and continued to rest in the suburbs of Cranium, Alexander went to see him in person; And he found him lying in the sun. Diogenes rose slightly when he saw so many people coming towards him and fixed his eyes on Alexander. And when the king addressed him with greetings and asked if he wanted anything, Diogenes replied: Yes, move away a little from my sun. It is said that Alexander was so amazed by this and so impressed by the arrogance and greatness of this man, who felt nothing but contempt for Alexander, that he said to his companions, who were laughing and joking about the philosopher as he left: “Truly, if I were not Alexander, I would be Diogenes.” (Plut.Vit.Alex,14. 1-5).

It is clear from the poem that the poet, judging by his own lifestyle and attitude towards “this country of the powerful,” finds much in common with Diogenes. His concept of life is clearly visible in the “Sonnet of the Earth”:

“Who did get away with resisting fate,
the Macedonians, the Ramesses, or the Esar-haddons ?”²³⁵⁸

In the poem, the “Macedonians” are a metaphor for those with great power, who consider the “Diogenes” to be nothing, because they understand well that fate will not spare anyone.

It is interesting that in the poems written in the last years of his life, which were published in the collection “Sonnets”, the poet again returns to the theme of Diogenes and in the last lines of the “Sonnet of Old Age” he writes about himself:

“You are only Diogenes’s empty barrel,
in which Diogenes no longer lives.

²³⁵⁸ V. Kotetishvili. Sonnets. Tbilisi, 2015, p. 22 (in Georgian).

No old wound bothers you anymore,
and complete despondency takes possession of your soul.”²³⁵⁹

The poet originally and emotionally describes the end of life, the depletion of a person's physical strength and ability to fight. In the same context as the previous poem, the emotional, somewhat ironic artistic meaning of Alexander the Great's transformation from the indifferent Cynic Diogenes to the "empty barrel of Diogenes" becomes more understandable.

In the same sonnet, Vakhushti Kotetishvili presents several poetic figures related to ancient Hades: he mentions the boatman Charon, the river Lethe. It is noteworthy that on the second page of the preface to the collection of sonnets it is noted that these sonnets can be combined under the conditional title "Thoughts on the banks of Lethe".²³⁶⁰ Indeed, the river Lethe and other terms related to ancient Hades appear quite often in Kotetishvili's sonnets:

The soul has exhausted the body and the brain has dried up,
And it is no longer easy to be idle.
You stand by Lethe, but Charon does not want
To take you across, because there is no place in the boat.
Time stops passing and for some reason you are also not leaving,
No one in the world mourns you, no one miss you.
You feel that you are superfluous and you are avoiding everything
And dark scenes flash across the screen of memory.
You realize that nothing in the world makes sense anymore,
What to think about, what to wish for or what to yearn for?”²³⁶¹

²³⁵⁹ V. Kotetishvili. Sonnets. Tbilisi, 2015, p. 2 (in Georgian).

²³⁶⁰ Z. Abzianidze. Sonnet as a Crown. In: V. Kotetishvili. Sonnets. Tbilisi, 2015 (in Georgian).

²³⁶¹ V. Kotetishvili. Sonnets. Tbilisi, 2015, p. 2 (in Georgian).

To metaphorically convey the expectation of death, the poet uses the mythological symbols of ancient Hades. One of the rivers of Hades, Lethe, is mentioned, the water of which the dead souls drink to forget their life here, and in the poem, he presents it as the border between the afterlife and this world.²³⁶² According to Greek mythology, this function is not performed by Lethe, but by Acheron.²³⁶³ It is in Acheron that the souls of the dead are met by the ferryman Charon, who takes them across the river. In the poem, Charon has no place for the poet in his boat, which indicates that the time of his death has not yet come. Charon's refusal to take him into his boat finds certain parallels with one of the episodes in Virgil's "Aeneid", where the enraged boatman refuses to take Aeneas to Hades because he is alive (Verg. Aen. 6. 384-416).

The poet's replacement of Acheron with the river Lethe in the Greek myth can be seen as a free interpretation of the myth, where Lethe, as the river of oblivion, is perceived as a kind of border between the afterlife and the afterlife. It is interesting that Virgil also assigns this function to the river Styx in the "Aeneid" instead of the river Acheron (Verg. Aen. 6. 384-385).

The Lethe River and Hades appear again in the poet's other "Sonnet of Death":

"The waters of life, as they are called today,

All join the waves of Lethe [...]

Let me know dark Hades,

Greater than the hereafter."²³⁶⁴

Due to the desire to find peace and communion with death, the poet considers dark Hades to be "greater than the hereafter" because a short life is followed by inevitable death - all rivers of life eventually join Lethe. Lethe, as we have seen in other sonnets, is presented by the poet as a symbol of death.

²³⁶² D. Sacks, O. Murray, L. R. Brody. Encyclopedia of the Ancient Greek World. New York, 2014, p.12.

²³⁶³ D. Sacks, O. Murray, L. R. Brody. Encyclopedia of the Ancient Greek World. New York, 2014, p.12.

²³⁶⁴ V. Kotetishvili. Sonnets. Tbilisi, 2015, p. 2 (in Georgian).

The Lethe River appears again in the "Sonnet of the Dinner of Leftovers", where the poet before going from this world wants to hold a "a dinner of leftovers from his soul's table" and offers his guests his own poems:

"Thus, I have completely removed the burden of life.

I will not leave even a small supply of food,

I will stand by Lethe, whose waves are not even called a billow."²³⁶⁵

In these lines the poet again imagines Lethe as a river dividing the life and the afterlife, whose waves flow like a dune ("Whose waves are not even called a billow"), in contrast to the river of this world – Aragvi.

The poet once again mentions Charon, who transports souls to the afterlife, in one section of the "Sonnet of the Road":

"Life is a road, and death is the result of this road,

Sooner or later, we must set up camp there.

If the ruler of essences ordered: - Well, next! –

The clang of Charon's caravan is calling you...

There, at the judgment seat, you will be judged

Not by where you were in life, but by how you got there?!"²³⁶⁶

It is interesting that the poet presents Charon this time not as a boatsman, but as a caravan leader who leads the souls of the dead to Hades, as soon as the "ruler of essences" decides the matter of a person's existence or non-existence.

Another passage related to the ancient Hades is mentioned in the "Sonnet of a look where" which is dedicated to the famous myth of Orpheus and Eurydice:

"Young Orpheus, why do you stand wondering?

What does your stop and turn mean?

Why did you believe the promises of the Pantheon,

²³⁶⁵ V. Kotetishvili. Sonnets. Tbilisi, 2015, p. 37 (in Georgian).

²³⁶⁶ V. Kotetishvili. Sonnets. Tbilisi, 2015, p. 37 (in Georgian).

Can we trust pagan gods ?!

Why did you set out to return Eurydice?

Why did you bother even Hermes, his companion?

You forgot the nature of a mortal man

And naively desired the impossible.

Those who are missing me, their path and footprints are not visible in the world,

And it is not worth climbing mountains to search for them,

Because everyone who left me behind in life is now waiting for me in the afterlife.

And instead of complaining or arguing,

I will leave this world without looking back.”²³⁶⁷

The legendary musician Orpheus, who, according to Greek myth, went to Hades to bring back his wife who had died from a snake bite on their wedding day, manages to charm the lord of the underworld with his enchanting song and ask for Eurydice’s soul back on one condition – he must lead Eurydice’s ghost forward and not look back. Orpheus could not resist his curiosity and looked back. Eurydice’s ghost disappeared and Orpheus was no longer able to win Hades’ heart with his pleas and prayers, and he lost his wife forever.²³⁶⁸ In the sonnet, the poet perceives this desire of Orpheus as a futile attempt to go against human nature and thinks that the naive poet should not have trusted the pagan gods and would have waited until his own end to join his beloved. Also mentioned here is the god Hermes, the guide of souls to the afterlife, whom Orpheus “troubled”. Unlike Orpheus, the poet is ready to go to the afterlife “without looking back” without any argument or complaint.

In the “Fountain Sonnet”, the poet philosophically discusses the cycle of life and the eternity of the laws of nature. In the final stanzas of the poem, the author writes:

“Thus the circular rotation of desires is completed,

No one can change it, all attempts are in vain.

²³⁶⁷ V. Kotetishvili. Sonnets. Tbilisi, 2015, p. 48 (in Georgian).

²³⁶⁸ R. Graves. The Greek Myths. Vol. 1. Ch. 28, “Orpheus”. London, 1955, p. 115.

Flight is temporary, only the attraction

Of the earth is eternal in the world.

Do you remember what fate befell young Icarus from beyond the sky?!

It is its rule that no earthly man should fly!”²³⁶⁹

As we can see, the main messages of the Greek myth are completely changed in Vakhushti Kotetishvili’s poem. According to the myth, the ingenious inventor Daedalus and his son, King Minos of Crete, try to fly away from the prison of the king with the wings created by Daedalus. Icarus dies because he flies too close to the sun, which melts the wax that binds the feathers of his wings. The cause of Icarus’ death, according to researchers, is his hubris, which made the son of Daedalus forget his own human capabilities.²³⁷⁰ In Vakhushti Kotetishvili’s son, Icarus is a victim not of hubris, but of the laws of nature – the force of gravity of the Earth. This interpretation of the myth by the poet should be understood not as a kind of “simplification” or materialization of the main message of the Greek myth, but rather as an adaptation to the main message of the poem, according to which “only the attraction of the earth is eternal.”

While discussing the conditional nature of points of view, in the “Sonnet of Today,” the poet discusses specific examples of this “relativity,” including from antiquity:

“For the Romans, Hannibal is a cannibal,
for Carthage, a leader and a great commander.”²³⁷¹

In the poem based on the play on words (Hannibal-cannibal), the poet mentions the famous general of the Second Punic War, Hannibal of Carthage, who struck fear into the Romans with a surprise attack on Italy through the Alps and almost completely destroyed their military forces.²³⁷²

²³⁶⁹ V. Kotetishvili. Sonnets. Tbilisi, 2015, p. 15 (in Georgian).

²³⁷⁰ S.-C. Man. Instances of Death in Greek Tragedy. Newcastle upon Tyne, 2020, p. 147.

²³⁷¹ V. Kotetishvili. Sonnets. Tbilisi, 2015, p. 15 (in Georgian).

²³⁷² J. Prevas. Hannibal Crosses the Alps: The Invasion of Italy and the Punic Wars. 2001.

In "Nature Sonnet," the poet presents humanity's helplessness before the forces of nature with concrete examples:

"And buried in the depths of the underworld are civilizations
and cultures that rose in glory,
He considers our pain as nothing –

Herculaneum, Pompeii or Atlantis.”²³⁷³

The Roman cities of Pompeii and Herculaneum, buried under the lava of Vesuvius on August 24, 79, and the story told in Plato’s Critias about the destruction of the civilization of Atlantis due to the hubris of their inhabitants (Pl. Criti, 17A-27B), are considered by the poet as examples of nature’s punishment of man, this “prodigal son” of nature.

Interestingly, the poet also mentions the city of Herculaneum in another context in an earlier untitled poem (“I Think There Is Nothing”):

“I think there is nothing
Surprising in this,
that the tree of poetry still flourishes
In the drought of our times.
Poems are baked out of me like lavash from a furnace,
I am like Herculaneum
in the lava of a volcano of the Poetry.”²³⁷⁴

As we can see, the poet compares the poetry to the lava of a volcano, and himself, as a poet, to the city of Herculaneum, which was buried under this lava.

²³⁷³ V. Kotetishvili. Sonnets. Tbilisi, 2015, p. 16 (in Georgian).

²³⁷⁴ Available online: <https://sites.google.com/site/literaturulitsre/%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%A3%E1%83%9A%E1%83%98-%E1%83%9B%E1%83%AC%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%90/%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%AF%E1%83%A3%E1%83%A8%E1%83%A2%E1%83%98-%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%A2%E1%83%94%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%A8%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%9A%E1%83%98> Last viewed: 10.10.2024.

It is worth noting that the poet especially often and quite originally uses stories related to the Trojan War. For example, in the poem "Trojan Sonnet" the poet speaks about the causes of the destruction of Troy - the Judgment of Paris:

"I recall the myths, a new era of humanity was beginning,

And this picture cannot be erased in any way.

Three goddesses: Aphrodite, Athena, Hera –

these three Eves and the disputed apple between them...

The confused young Paris standing face to face...

Troy, turned into an eternal stain or a ruin.

Which one is standing in line now: Rome, Paris,

Philadelphia or Moscow, Vienna or Prague?

Who is now waiting for the tumultuous hour of history,

Who will experience it, which one will be the next?

It may be that this day, unfortunately, is not far off.

What does your imagination dictate to you, Mr. Schliemann?

Today is a time much more dangerous than mythical one,

Does this word tell us nothing: Troy?!²³⁷⁵

The basis of this metaphor should be sought again in Greek myth - the goddesses obsessed with the desire to seize the golden apple of discord, which was called "the most beautiful" by the goddess of discord, Eris, the poet connected with Eve, who was tempted by the apple of Eden in the biblical narrative. In both cases, the possession of the apple has catastrophic consequences - in the first case, Troy is destroyed, and in the second, Adam and Eve, and in their footsteps, all of humanity, are punished for their original sin. The author's assessment of the fall of Troy is interesting: "Troy, turned into an eternal stain or a ruin",

²³⁷⁵ V. Kotetishvili. Sonnets. Tbilisi, 2015, p. 15 (in Georgian).

which, if we may say, is closer to Virgil's assessment of the destruction of Troy as an event than to the Hellenic mythological perception.

The poet sees the fall of Troy as a symbol of other impending catastrophes, the destruction of other civilizations and cities. In his opinion, "today is a time much more dangerous than the mythical one," and, like the fall of Troy, these impending cataclysms can be caused by the desire to possess some "golden apple." The poem also shows the main culprit of the Trojan War, according to Greek myths, the Trojan prince, "the confused young Paris standing face to face" with the goddesses, who here embodies a kind of Adam, who is a victim of the desires of others.

The poet also mentions other myths of the Trojan cycle in other poems - for example, in the poem "To My Son Tato", dedicated to his son, film director Tato Kotetishvili, who died in emigration, the poet writes:

"Here, this is the "Odyssey" of our life,
Which turned out to be much shorter than
Homer had called it. And the film,
Which turned out to be called "Nostalgia for the Non-existent",
May suddenly stop before "THE END" is written."²³⁷⁶

The main theme of the poem, imbued with the idea of returning home, the main motif of Homer's "Odyssey", is the theme of the soul of the deceased returning home. In the poem, the poet's son is Odysseus, who has returned home after his death:

"The one we mourn, there is only a body,
The garment of his soul, a replacement.
The soul itself has returned to its native space."²³⁷⁷

²³⁷⁶ V. Kotetishvili. Poems. Available online: <https://www.aura.ge/101-poezia/14659-vaxushti-kotetishvili--shin-dabruneba.html> Last viewed: 10.10.2024.

²³⁷⁷ V. Kotetishvili. Poems. Available online: <https://www.aura.ge/101-poezia/14659-vaxushti-kotetishvili--shin-dabruneba.html> Last viewed: 10.10.2024.

In the cycle "Eros", which combines love poems, the poet mentions Eros in several poems, the deity of love, whom he calls passion adorned with two-faced masks in one place. The meaning of the masks of Eros is partially explained in the poem. One mask, according to the poet, personifies an undisguised feeling, "unbridled longing", hidden passion, "hidden and stolen sin":

"Eros makes disorder in the bed,
Wearing two-faced masks,
The man is slightly bald,
The woman is a recently opened bud.
The man is someone's husband,
And the woman is probably someone's wife[...]
Finally, passion again puts on a mask
So that no one in the world will recognize it,
And somewhere hidden sin
melts away with silent pleasure."²³⁷⁸

In this context, I find interesting the opinion of Pausanias in Plato's "Symposium" about the existence of 2 Aphrodites and 2 Eros. (Pl, Symp.180 c-185 c), according to which there is a Heavenly Aphrodite and a Common Aphrodite. Accordingly, there is also a Heavenly and a Common Eros. The Common Eros reigns among the wicked, who love both women and children indiscriminately, and in whom they love, the body is more attractive than the soul. They choose the object of their love from among the most impudent creatures, and when they are aroused by passion, they are less likely to pursue you, whether they have achieved it by lawful means or not. That is why they do everything and choose less between good and evil. For this love comes from the Earthly/Common Aphrodite, who is more beautiful than the other goddesses and, moreover, the offspring of two principles - female and male.

²³⁷⁸ V. Kotetishvili. Poems. Available online: <https://www.aura.ge/101-poezia/11256-vaxushti-kotetishvili--ciklidan-eroti.html>

Accordingly, we can assume that the Eros presented in the poem can be perceived as a Common Eros and the mask it has adapted.

In the second untitled poem of this cycle (“Before a Stranger Eros Came Between Us”), “Stranger Eros” appears, which Vakhushti Kotetishvili uses as a symbol of negative, false feelings. This ironic, “unshaped” deity haunts the soul of the alienated poet:

“Before a foreign Eros
Came between us in an ironic form, almost without shape,
How I loved you, how I felt you, I believed in you,
I believed that you could be mine forever . . .
And when I no longer expected danger from anywhere,
It turned out that you were casting a shadow over my eyes with your eyelashes.
It turned out that a Stranger Eros was already standing between us
and was enveloping my soul with air without Aether.
I still loved you, I still felt you, I still believed in you . . .”²³⁷⁹

As we can see, in Vakhushti Kotetishvili’s poems written in different periods, material of various nature and content related to antiquity is quite often found. Vakhushti Kotetishvili freely, improvises on terms related to antiquity, often changes the main content of ancient myths, creates new symbols, metaphors, and in some cases - even reception. The material related to antiquity organically blends with the main messages of the poem, and the poet flexibly adapts them to his own poetic expression and imagination.

²³⁷⁹ V. Kotetishvili. Poems. Available online: <https://www.aura.ge/101-poezia/11256-vaxushti-kotetishvili--ciklidan-eroti.html>

Guram Dochanashvili

(1939- 2021)

Ekaterine Kobakhidze

While studying at the First Boys' School in Tbilisi, Guram Dochanashvili became particularly close to his classmates, the future leaders of the national movement: Merab Kostava, Zviad Gamsakhurdia, Jondo Metreveli, Tamaz Gunjua, Temur Tsertsvadze and Guram Tsetskhladze, and was involved in the activities of the illegal anti-Soviet organization "Gorgasliani". In 1956, the KGB arrested the members of "Gorgasliani", the court sentenced all of them to three years in prison, but later commuted them to a suspended sentence. In 1957, Guram Dochanashvili graduated from Tbilisi Secondary School No. 61 and the violin class of the Music School as an external student, and in the same year he enrolled in the History Faculty of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University. In parallel with his studies, the future writer participated in archaeological excavations and played in the university's student orchestra. After graduating from university, in 1962-1975 he worked as a junior research associate at the Department of Archaeology of the Ivane Javakhishvili Institute of History, Archaeology and Ethnography and actively participated in the research of archaeological monuments of the Stone Age. In 1975-1985, he was the head of the prose department of the magazine "Mnatobi", and since 1985 - the editor-in-chief of the "Georgian Film". The writer published his first collection of stories, "Across the Mountain," in 1966. In 1968, the still-novice writer was accepted as a member of the Writers' Union. The author's original handwriting, his ability to convey the message simply and subtly, and his intellectual depth earned his stories, novellas, and novels great recognition from the very beginning. The writer, who was recognized as a classic of modern Georgian literature during his lifetime, was awarded the Presidential Order of Excellence of Georgia in 2010, and in the same year received the "Saba" Prize for his exceptional contribution to the development of literature, and in 2018, the Vazha-Pshavela Prize for the novel "About Ex-Blinded Man.

And..." and for his entire creative work. He was buried by will in the Saburtalo Pantheon of Public Figures next to his tragically deceased 22-year-old son, Irakli Dochanashvili.

The writer uses material related to antiquity quite often in his works of various periods.

The story "Separately and Together", which the author calls a modern fairy tale,²³⁸⁰ is an interesting example in this regard. The work tells the story of three Kezheradze brothers: Grisha, Vasiko and Shalva. The plot of the work is as follows: the three brothers gather together at the top station of the funicular, eat some food in the bushes and decide to go together to a small Georgian village and hold circus performances there, namely clownery, similar to the Italian *comedia dell'arte*. The brothers want to gain freedom and happiness themselves and share this with others. The story includes several passages related to antiquity. At the very beginning of the work, the writer mentions a beautiful "non-Greek" woman, addressing the brothers gathered together in a "non-Greek" manner (here "Russian" is meant), She thinks the Kezheradzies are secret dealers and finds out from them what goods they are trading. One of the brothers, Vasiko, repeats twice: "She looks like Clytemnestra, cursed," Vasil noted in Georgian [...] She looked like Clytemnestra, cursed."²³⁸¹ In this context, Clytemnestra, the murderous wife of Agamemnon, who returned from the Trojan War, is perceived as a symbol of treachery and deceit, although at the same time, the unknown "non-Greek" woman who wants to buy a Japanese umbrella and the Greek queen who wants bloody revenge are comically contrasted.

A particularly extensive section in the work is devoted to discussing the plot and characters of Homer's "Iliad". In a story about the life of wandering clowns in eleventh-century Italy, it is mentioned that when one of the clowns was singing mournfully about the death of Hector to the accompaniment of a guitar, "as soon as he approached the place where Hector was to be killed by Achilles, a Venetian paid the clown a gold coin just to stop singing... to prolong Hector's life for one more day..."²³⁸²

²³⁸⁰ G. Dochanashvili. Four-volume Set. Vol. III. Tbilisi, 2003, p. 255 (in Georgian).

²³⁸¹ G. Dochanashvili. Four-volume Set. Vol. III. Tbilisi, 2003, p. 258 (in Georgian).

²³⁸² G. Dochanashvili. Four-volume Set. Vol. III. Tbilisi, 2003, p. 275 (in Georgian).

After that, the brothers start talking about Hector and emotionally discuss the tragic fate of the Trojan prince, and also express their opinions on other characters in Pomeroy's epic. One of the brothers, Vasiko, says: "In all of Homer, Hector is my favorite hero, because Odysseus was very clever and cunning, he could even humiliate himself gracefully if necessary... I'm not at all confused by the heroic deeds of Achilles - you're a good man, if you know perfectly well that nothing else will hurt you except your heel, you will jump bravely, so what will happen, in the middle of the war... [...] So, if he couldn't even save that one heel, was that the point? But by killing Hector, this sin took revenge on him.... Moreover, in the midst of the war, he took it for the sake of some woman and became stupid, lying somewhere on his back, somewhere on the side. Did Patroclus have to be killed to make him angry? Yup... Did he go to war for Patroclus in the first place? No, ah...if you fight, fight, fight, why do you choose different women of different data than you? Here, Hector, Hector - Vasiko even blushed with pride, - could not even look at his lawful wife, a real hero if there was anyone in the entire Trojan War, who, oh, Hector! Because of his brother's passion, he was always under the sword of Patroclus, Achilles, Odysseus, Agamemnon [...] And once, when he finally came out and looked at his wife and child, he was so exhausted, tormented, covered in blood and mud, this graceful man no longer looked like a man, and when he took his child in his arms, the child cried out in shock! What kind of character would he have?.. And all this - for the sake of others! [...] And even the most famous hero of Troy, Agamemnon, to put it mildly, could not have been a chaste man."²³⁸³

Thus, this monologue by Vasiko presents not only the content of the text of the "Iliad", but also an evaluative, critical analysis of the characters. The excerpt mentions the confrontation between Achilles and Agamemnon and its causes (first song); the meeting of Hector and Andromache (sixth song), the death of Patroclus (sixteenth song); Achilles' revenge for the death of Patroclus and his murder of Hector (twenty-second song); the

²³⁸³ G. Dochanashvili. Four-volume Set. Vol. III. Tbilisi, 2003, pp. 275-277 (in Georgian).

personalities of Achilles, Agamemnon, Odysseus, Paris, and Hector are evaluated in a concise and argumentative manner.

In one passage, a whole cascade of intellectual paradoxes based on antiquity is saturated with light irony, which reveals the writer's erudition, his subtle humor, and serves to enhance the comic mood in the work: "If it weren't for Hercules, [...] they wouldn't have been able to take the seven-gate Troy so easily, the pyramids of Cheops in Troy were built by wooden-horsed maharajahs, and Caesar sat as their vassal, and when Caesar was mercilessly stabbed, his last words were: You too, Theseus?"²³⁸⁴

Here, the writer specifically offers us several "mistakes" in each sentence, where events, eras, and characters are mixed up: Hercules did not participate in the Trojan War, Troy was not seven-gate (Thebes was seven-gate), wooden-horsed maharajahs (an obvious reference to the Trojan Horse) did not rule in Troy, Troy did not have a Padishah, let alone Julius Caesar, and the last words of Julius Caesar, who was assassinated by the conspirators, were: "You too, Brutus?"

Guram Dochanashvili returns to Homer and his heroes in other works, in particular, in the novel "Stone of Former Temple". This is a multi-faceted work in terms of plot. According to researchers, the linear narrative of "Stone of Former Temple" has two directions: the events taking place in Georgia in the 90s and the personal life of the author-character, who is called unworthy, in which the writer's search for the meaning of life caused by his personal tragedy leads to the recognition of God's omnipotence. The novel is written in such a narrative that the author does not allow the reader to "take a break": epochal events, the writer's reflections on his own story, essayistic inserts on Georgian and foreign writers, details taken from personal life, emotional discoveries and ironic details are

²³⁸⁴ G. Dochanashvili. Four-volume Set. Vol. III. Tbilisi, 2003, pp. 275-277 (in Georgian).

so intertwined that this voluminous, almost 800-page novel is perceived as a single story that has neither parts nor separate chapters."²³⁸⁵

Due to its complex compositional structure, Dochanashvili's discussions are often filled with historical references and mentions of characters from ancient times and their authorial assessment. The writer's original metaphor "earthly Charons" in one of the passages is noteworthy:

"Theoretical practitioners (Marx, Engels, Lenin, Darius, Stalin, Poincaré, Bismarck, Sasha Tsulukidze, the Caesars who were shrouded in darkness, [...] the emperors [...] the two-faced Oliver Cromwell and the single-minded Sula [...] these are the quick-witted earthly kings, filled with filth and poison, [...] that if the Greek king had brought his people to hell, how could these still try to destroy the faithful on earth [...] the only one who looked more human among the conquerors was, was probably Alexander Macedonian, because he fought at the forefront of his army."²³⁸⁶

Here, attention is drawn to the appearance of two Roman emperors distinguished by their inhumanity and exceptional cruelty in the so-called "antagonistic pairs": "There is a great difference between people who were famous in various ways, and especially among those known to us: Vazha-Pshavela and Nero... Andersen and Caligula... Van Gogh and Hitler."²³⁸⁷

In assessing the political situation of the 1990s, the writer discusses the vicissitudes of the civil war and discusses, conditionally speaking, the Georgian "triumvirate" (the writer calls it the "trio" and the "three"), all three members of which studied at the school that was almost destroyed by their hands during these battles. Bitter sarcasm and subtle humor accompany those sections of the work where tragic episodes of modern Georgian history with some "speaking names" are again presented with allusions to the characters of the

²³⁸⁵ Z. Kikvidze. Aspects of Narrative Discourse in Contemporary Literature. XIII International Symposium. Contemporary Issues of Literary Criticism. Political Events of 1980-1990s and Literary Discourse. Proceedings. Part II. Tbilisi, 2019, p. 146 (in Georgian).

²³⁸⁶ G. Dochanashvili. Four-volume Set. Vol. III. Tbilisi, 2003, p. 111 (in Georgian).

²³⁸⁷ G. Dochanashvili. Four-volume Set. Vol. III. Tbilisi, 2003, p. 706 (in Georgian).

Trojan War and Greek tragedy: "For example, if you were to say to one of those somehow close-knit, warring Trios (Trojan influence, again), that there was no such thing as a Kikua Jgirikatsio ("Good Buddy"), this would be considered an inevitable praise of the Amakua (Pride man), and if you were to say to the Kedmaghalia,(Arrogant man) that even one Goroza (Gloomy) was ashamed of his maniacal mustache, then this would be considered "I love Sisua with his black ankles"...[...] Trios!... How is it, man, if Agamemnon did not stand out for his moral restraint near Troy, then Clytemnestra was a bit like Aegisthus? In the bread lines, besides standing, we were arguing with our heads, time was passing... Then what kind of time".²³⁸⁸

Symbols related to antiquity appear in several passages with an unusual interpretation:

"with that titanic talent that was cut out of the throne (don't understand "titanic" - as a compliment, this expression simply became established incorrectly) [...] completely foreign to himself and therefore even with excellent writing, how like a titan".²³⁸⁹ "Why are you so staring at me... like Narcissus".²³⁹⁰ "What Sisyphus and his pebble, those who cling to the very word, are bastards, yes."²³⁹¹

The writer's story "Only One Man"²³⁹² is built entirely on an antique plot, which is based on the mythological story of Theseus' fourth heroic deed, namely - the defeat of the robber Sciron. According to Greek myth, which is told in various ancient sources, the young Theseus, on his way from Troy to Athens, had to overcome many obstacles. One of them was waiting for him in the form of Sciron, a Corinthian robber living on the border of Megara and Attica. Sciron was considered the son of the legendary Pelops and Hippodamia or Poseidon, although there were other versions of his origin. Sciron would scare passers-by on a rock by the sea, at the mouth of the Isthmus, and force them to wash his feet. When frightened travelers bent down, Sciron would kick them off the rock and throw them into

²³⁸⁸ G. Dochanashvili. Four-volume Set. Vol. III. Tbilisi, 2003, p. 237 (in Georgian).

²³⁸⁹ G. Dochanashvili. Four-volume Set. Vol. III. Tbilisi, 2003, p. 136 (in Georgian).

²³⁹⁰ G. Dochanashvili. Four-volume Set. Vol. III. Tbilisi, 2003, p. 315 (in Georgian).

²³⁹¹ G. Dochanashvili. Four-volume Set. Vol. III. Tbilisi, 2003, p. 636 (in Georgian).

²³⁹² G. Dochanashvili. Four-volume Set. Vol. III. Tbilisi, 2003, p. 237 (in Georgian).

the sea, where a giant sea turtle would swallow them. Theseus caught the treacherous robber by the leg and threw him into the sea (Apollodorus, *Epitome*, 1.2; Plutarch, *Theseus*, 24.5-5; Pausanias, 1.39.6; Apollodorus, 3.12.6; Strabo, 9.1.4). It is noteworthy that Plutarch presents Sciron differently - he was not a robber or a robber, but a hero who fought for the wrath of robbers and justice (Plutarch, *Theseus* 10.2-3).

For a detailed analysis, we present the content of the story. At the beginning of the work, the writer indicates that Plutarch (meaning the "Parallel Lives", namely "Theseus" c.e.) in his work has a particularly strange and significant excerpt where the personality of Sciron is described differently: "The Megarian historians do not agree with this narration, to use the words of Simonides, they declare war on ancient stories and say: Sciron was neither a robber nor a shameless person; on the contrary, he was a punisher of robbers and a lover and friend of noble people. Aeacus was considered the most holy man among the Greeks; Cycreus of Salamis has divine honor among the Athenians; and the valor of Peleus and Telamon is known to all. Sciron was the son-in-law of Cycreus, father-in-law of Eacus, and grandfather of Peleus and Telamon, who were descended from Endyed, the daughter of Sciron and Charicles. It is absolutely impossible for noble men to become related to a fallen rascal and to share with him what is most sacred and precious to man. Theseus, as the Megarian historians conclude, did not kill Sciron when he first went to Athens, but later, during the capture of Eleusis, which was in the hands of the Megarians, when he deceived the archon Diocles."²³⁹³

After this introduction, the writer begins to tell a different, his own version of the story of Sciron, which periodically includes passages warmed by love dedicated to the great Italian film actress Anna Magnani. The action begins on an elevated place on the road to Corinth, where a handsome, athletic, blue-eyed man, milks a goat and waits in vain for a passerby to and get a bread. And, behold, a crane flew into the sky, a huge hungry turtle swam in the sea, by which Sciron realizes that someone is coming on his way. Sciron prepares his sword and sets off in ambush. The only passerby came along the road. Sciron

²³⁹³ G. Dochanashvili. Four-volume Set. Vol. III. Tbilisi, 2003, p. 426 (in Georgian).

rolled a boulder at the traveler's feet twice with his spear, but he could not scare him. Then he took the fearless young man to the cave, placed him on a rocky ledge, and ordered him to wash his feet. The young man refused, because it was unbecoming of a Greek, and he smashed the Rhodian jug to pieces. Sciron explained to the young man that he would not betray such a worthy man, and led him to a cave, where he offered the guest wine, honey, goat's milk, and meat. Sciron toasted the traveler and told him about himself - his daughter was married to the divine Aeacus in Aegina. The unknown traveler turned out to be Laertes, an adventurous prince from Ithaca whose ship Poseidon, along with the sailors, sank in a black whirlpool. Laertes offered Sciron some raw wheat stored in the barn and told him his own adventures - how the nymph Calypso had charmed him and finally freed him. Sciron blessed the traveler, gave him a sword and predicted the future: he would have a famous son named Odysseus. At this time, the crane again announced to Sciron that the travelers were approaching. The travelers on the road turned out to be merchants who had saved themselves by running away. Sciron caught one of them - Ctesipus of Pylos, who was caressing Sciron, kissing his feet and trying to save himself. Sciron was disgusted by the merchant who robbed people and ordered him to wash his feet, and then threw him off a cliff.

The story involves Sciron's defeat of the arrogant Rhodesian boxer Iphites. At first, he appeared to Iphites as a decrepit old man and begged for mercy, but after being refused, he revealed his true form and defeated him in a duel. When Iphites agreed to wash his feet, Sciron threw him off the cliff without hesitation. The lonely Sciron often remembered his own life. The Greeks already considered the sixteen-year-old Sciron, a lion hunter, a hero. He also worshiped the Olympian gods, recognizing their greatness, but "once, the hero Sciron felt the merciless, cautious and silent, soul-stirring and painful touch of Apollo and Aphrodite, these hypocritical gods."²³⁹⁴

²³⁹⁴ G. Dochanashvili. Four-volume Set. Vol. III. Tbilisi, 2003, p. 441 (in Georgian).

Under the influence of Apollo, Sciron preferred to walk from field to field, weaving flower crowns, while the charm of Aphrodite made him a lover of love. "For Aphrodite Urania, for the purest of love, where did the mature Sciron go, and Eros thrust the evil arrow, smeared with the saliva of Aphrodite Pandemos, both dense and fragile, sharp into the ring finger."²³⁹⁵

And so, before true love could come, the 15-year-old Sciron fell in love with a woman nine years older than him, a child of Chaos. The woman preferred a dark cave and there she told Sciron a thousand stories about the children of darkness: about Chaos, Erebus, Nyx, Thanatos, Hypnos, Tartarus, she wanted Sciron to become the property of Erebus, she would rub the brain of a sleeping bat on his forehead. Soon the couple had a golden-haired girl. Once, without the woman expecting it, Sciron saw how his beloved rubbed the brain of a bat on a little girl, and the exposed messenger of darkness expelled her forever.

After that, Sciron went out into the fields, shepherded Ardea, and left his daughter in Megara with a nurse and sent her food by the hands of travelers.

Once, Sciron met Cychreus, the king of Salamis, who had transformed himself into a snake in the temple of Demeter at Eleusis, from whom he learned the story of Demeter's mysteries and the myth of Persephone's abduction by Hades. Disappointed in the gods and in love, Cychreus offered Sciron his beautiful daughter, Tyro,²³⁹⁶ but warned him that because of his father, Poseidon, she would have an involuntary desire for debauchery and warned him to avoid water.

Once, Sciron heard a moan in the mud and when he washed the creature thrown into the sea, the beautiful daughter remained - Tyro, Sciron fell in love with her completely. Happiness and joy overcame Sciron, he did not remember anything in the world. Tyro was often sad, he wanted not only to drink water, but also to bathe in it - which Sciron forbade her. Once they were walking in the rain and the woman fell, writhing and groaning. She

²³⁹⁵ G. Dochanashvili. Four-volume Set. Vol. III. Tbilisi, 2003, p. 442 (in Georgian).

²³⁹⁶ According to myth, Tyro is the daughter of Salmoneus, who fell in love with the river god Enipeus.

wanted to go to the other side of the hill, where the river god Enipeus lived. Once, Tyrus found her sleeping, lying blissfully in the waters of Enipeus, and threw her away.

After that, he became disillusioned with life, gods, and people, and took to robbing and killing passersby.

Once, Aeacus, the king of the island of Aegina, came to him, asked for his daughter's hand in marriage, explaining that since he himself was famous for his honesty, he could not become the son-in-law of a robber. Sciron explained to Aeacus that he only killed those who were defiled by honor and flattery. Sciron also asked who the most famous hero in Greece at that time was. Aeacus told him that such a hero was Theseus, who had abducted the queen of the nymphs, Antiope. Sciron predicted that the most beautiful Helen would soon be born, who would later be raped by Theseus and the bloody Trojan War would begin because of Helen.

Once, Sciron saw Thanatos in a cave, which foreshadowed his death. Indeed, soon the king of Athens, Theseus, appeared to Sciron, who, according to him, would cleanse the world of bandits. Sciron told Theseus that he was driven only by the desire to imitate Heracles and offered him a duel. Sciron did not kill the fallen Theseus, and sat down to wash his feet himself, Theseus was afraid that if he would kick Sciron, he would grab his own leg and drag him along. Then Sciron himself stood on the edge of the fall and obediently waited for Theseus to push him. Sciron was not eaten by a turtle, his body was devoured by the fish. The work ends with the same excerpt from Plutarch's works.

Thus, as we can see, Guram Dochanashvili depicts the myth of Sciron, following the information preserved in Plutarch, differently from the traditional version. Guram Dochanashvili is inspired by this information preserved in Plutarch and aims to find out what led the hero Sciron to robbery, what was the main motivation for his actions. The writer is well acquainted with Greek mythology and has included various famous myths in the plot of the work. For example: about Demeter and Persephone (p. 458), about Theseus (p. 460; 477); about Enipeus (p. 467); about the Greek pantheon (p. 469-472); On Atreus and

Thyestes (pp. 472-473); On the Trojan War (pp. 477-478), etc., which he uses for the most part correctly, with some changes, but in accordance with the context.

With this story, Guram Dochanashvili in a way continues the line of reception of antiquity, which began in the works of Borges and Cortázar. This is, conditionally speaking, a desire to rethink traditional symbols, to reflect the so-called reverse of the coin. Similar to Borges's "House of Asterion" and Cortázar's "Kings", where the Minotaur, a traditionally recognized monster, is presented as a victim ostracized by society, and Theseus - as a hero who wants to gain the "status" of a hero, for whom the murder of a creature christened a monster by society is a kind of "career advancement". Guram Dochanashvili's Sciron, in my opinion, is also a kind of Minotaur, a monster considered a robber by society, who himself has abandoned the world that is unacceptable to him. Sciron no longer trusts either gods or humans, he himself wants to restore justice and free this country from scoundrels. Sciron is not an ordinary person, he has different abilities - he is able to recognize people and predict the future. It is noteworthy that Dochanashvili's Theseus is very similar to Cortázar's Theseus, because for him the main stimulus is to appear, to gain the name of the hero. Dochanashvili's Sciron, like Borges' and Cortázar's Minotaur, does not resist the hero, he himself wants to die, because he has completely lost interest in life.

In order to fully understand the concept of the work, it is worth noting the episodes included here and there in the work, which are connected with the brilliant Italian actress, Anna Magnani. Anna Magnani, whom the author saw on the screen at the age of seven, appeared to him as the embodiment of love throughout his life. The writer was fascinated by the actress's expressive eyes and inimitable body plasticity, volcanic temperament, her naturalness and sincerity. This "always truthful and true"²³⁹⁷ actress, who had a tragic life and who became a symbol of all of Italy, became so close to the writer that he even saw his own qualities in Magnani's character: "He, too, in childhood, was worried about your worries, like you, he was raised by his grandmother, and he named his outstanding child, your beloved

²³⁹⁷ G. Dochanashvili. Four-volume Set. Vol. III. Tbilisi, 2003, p. 447 (in Georgian).

name, before he knew it".²³⁹⁸ The appendices of the work present the main episodes of Anna Magnani's life, acting career, and her death. It is noteworthy that the work ends with an address to Anna Magnani: "O most useful lady, great lady Anna, Magnani... - love is."²³⁹⁹

It is difficult to say what connects the stories of these two characters - Sciron and Anna Magnani - told in the work, however, I think the writer sees a certain connection between these characters, which is due to their differences and charismatic nature. The difficult lives of both of them were accompanied by disappointments and despair, which made them different, natural people from others. Sciron's prophetic and ability to recognize people is somewhat similar to Anna Magnani's acting talent. Both Anna Magnani and the robber Sciron cause the writer's admiration for their sincerity and ability to love. Both of them hated arrogance and baseness and fought against it with their own strength. Their fates turned out to be different - Sciron died alone, while Anna Magnani - surrounded by the love of admirers.

The title of the work "Only One Man" speaks precisely about the uniqueness of the characters - they alone confronted the falsity and arrogance of society.

Antiquity in the works of Guram Dochanashvili naturally blends with the plot of the works, the artistic and linguistic fabric, the speech of the characters and is an important element for conveying the author's main message. The ancient world, as a kind of treasure of eternal values, symbols, acquires a new, often completely original meaning in the hands of the author, through which the reader becomes even closer and assimilates this invaluable heritage of humanity.

²³⁹⁸ G. Dochanashvili. Four-volume Set. Vol. III. Tbilisi, 2003, pp. 447-448 (in Georgian).

²³⁹⁹ G. Dochanashvili. Four-volume Set. Vol. III. Tbilisi, 2003, p. 485 (in Georgian).

Giorgi Khomeriki

(1955 -2015)

Nana Tonia

Giorgi Khomeriki was born in Batumi. He graduated from the Faculty of Philology at Tbilisi State University, specializing in classical philology. He defended a dissertation on the works of Sophocles. He is remembered by Georgian readers for his outstanding translations of Sophocles' tragedies. A researcher of the ancient world, he authored books and numerous publications on Greek and Roman mytho-religion. He also published translations of Anglo-American and ancient Greek-Roman poetry, as well as collections of his own creative works. His poetry collection *"Beautiful Helen or Poems of Ancient Greece"* was published in 2010. The poems in the collection bear the imprint of the author's deep knowledge and profound connection with the ancient world. In this collection, readers will not find refined sonnets reminiscent of Heredia or objectively rendered poetic imagery. Instead, it offers a unique world experienced and internalized by Giorgi Khomeriki himself. At times, he becomes Homer and speaks to readers centuries later with his blind gaze:

"I: clearly: see: how: shines: the missed: target

The copper: spearhead: of a long-long: spear: under: the black: earth

: In underground: that: lives: and: never:

Never: lies.

("Blind Homer")

Sometimes he is Herostratus and begs the reader to explain why the amazing temple burned down:

"Oh, Artemis,

In the morning the scent of roses lingered

Like violets and roses

When my age reached its peak,

April was in full bloom.

It was then we completed your temple
We finished her temple at that time.
The temple stood immovable,
As if it longed to fly...
And yet it did not move.
Slowly, it killed me: standing white upon our black earth.
Like the death of non-being! Like the presence of life!
And I too, that morning, in the hot darkness, that very morning,
Dedicated a passionate and beautiful ode to Hephaestus.
Far away, someone sang softly on a rain-soaked lyre.
On that dark morning
When it was glowing purple,
I gave my own temple, built with my hands, to the flames.
I could no longer endure; I could no longer bear its beauty!"

("Herostratus")

Reading poems written on ancient themes necessarily requires knowledge of the ancient world, and even this is not enough, you need to love this world, love the people who created this world, because it is beautiful:

"A: handsome: boy: embraced: the mountain: nymphs:

And: tearful: beauty: roamed: as: passion:

Hellen : the only: one: in the world: to whom: God: manifested: himself: in absolute: beauty."

("The Religion of Beauty")

Giorgi Khomeriki had experienced in his own way the fate of those mythical heroes or historical figures about whom he wrote. These experiences are deeply subjective and therefore all the more intriguing. Each poem invites readers into the poet's spiritual world, enriched by broad knowledge and profound understanding. The subjectivity of these

emotions is undeniable, but reading them without feeling is impossible. Among these poems, the dialogue between Alcaeus and Sappho stands out like a unique vessel. Written as a dialogue, it explores eternal questions—life, death, love, beauty, and immortality:. The poem is written in the form of a dialogue. Two great poets of the ancient world talk to each other about eternal problems - life, death, love, beauty, immortality. . .

“– Sappho: What: is: this: life: hidden: by: the: sun?

– Alcaeus: Oh: Sappho: it: is: death: and: joy.

– Why: is: immortality: joyless, Sappho?

– Because: it: too: is: a: death: of: love."

(“Alcaeus and Sappho”)

Reading and understanding this poem requires knowledge of the life and work of Sappho and Alcaeus from the reader, as well as the attitude of its author towards this “hidden life”. Those familiar with the ancient world know two main things that prompted Giorgi Khomeriki to write this poem so charged with subjective emotions: first of all, a fragment has come down to us, where the conversation between Sappho and Alcaeus is read (Lobel-Page. Fr. 137), in addition, the Munich Museum holds a 6th century BC lacertine, which depicts Sappho talking to Alcaeus, while Alcaeus stands with his head bowed. No one knows what Sappho is reproaching her contemporary and fellow citizen poet, or why Alcaeus, known as the “warrior poet,” accepts this reproach with obedience. But the poet knew this and knew this twenty-six centuries later and could not help but utter it as if it were the cry of his own soul:

*“– Sappho: Tell: me: what: did: you: consider: your: own?

–Love: and: the: beauty: of: love.

– Why: do: you: torment: me, Sappho? What: is: beauty?

– Our: god: and: the: god's: reflection: in: us."

(“Alcaeus and Sappho”)

This wonderfully emotional dialogue leaves the reader with an unforgettable portrait of two great poets of the ancient world, a portrait of “good and evil” illuminated by love. The form of the dialogue, it seems, particularly fascinated Giorgi Khomeriki. In the collection, we find his conversations with both mythological heroes (Odysseus, Hector, and others) and historical characters, where the author's thoughts on the problems of the world are clearly evident:

"- Why did you forbid poets in your city, Plato?

Researchers still argue about this today.

- You asked me why? Ah, star, you asked me why?

Because every poet is their own master!"

("Plato's Thought")

This four-line fragment demands knowledge of Plato's philosophy—if not entirely, at least his views on poets and poetry as expressed in his dialogues. But this is the 21st century, and for an educated reader, familiarity with antiquity is a given. What remains fascinating is how Giorgi Khomeriki understood the vital values ancient civilization bequeathed to the modern world. These values are presented in his small collection with clarity, beauty, poetic perfection, and the unique perspectives of a poetic soul.

Besik Kharanauli

(Born 1939)

Giorgi Ugulava

Besik Kharanauli is one of the most significant and prolific poets of contemporary times. His literary output has grown rapidly, with new poems appearing almost weekly. This section examines the reception of antiquity in his poetry created before 2015, focusing on the early stages of his work. Antiquity does not constitute the central theme of Besik Kharanauli's artistic universe or poetic themes. In his 1991 poetry collection, he only

sporadically references antique terms in episodic contexts, such as titans, antiquity, Orpheus, Heracles, Venus (referred to as "Venera"), and Homer.

Noteworthy are the moments where he compares modern pop culture figures to mythological ones—for instance, likening John Lennon to Orpheus and Belmondo to Heracles.²⁴⁰⁰

In another poem, Kharanauli references three poets from different eras and cultural spaces—Archilochus from the archaic Greek world (circa 7th century BCE), Edgar Allan Poe, and Nikoloz Baratashvili. What unites these poets, according to Kharanauli, is the extreme adversity they faced in life ("life dragged me hard" - according to the poet's assessment). It seems that the poet is well acquainted with the life and work of Archilochus. Archilochus was not a legitimate son by ancient standards and had to spend his entire life as a mercenary. The most important source about his life is his work itself. Besik Kharanauli also seems to be familiar with Archilochus, and when he wanted to talk about artists of different periods who were unlucky with fate, he refers to the Greek archaic Archilochus.²⁴⁰¹

The poem "Imaginations of Love" is particularly noteworthy in terms of antiquity reception. The poem immerses the reader in the world of ancient Rome, narrated through the experiences and emotions of a Roman consul. Rome is depicted in a traditional light—as a space of wealth, political strife, corruption, and greed. These vices are openly acknowledged by the narrator, the Roman consul. Julius Caesar is also mentioned, suggesting that the poet situates the action in the most famous period of Roman history, the late Republic, in the 1st century BCE. The protagonist, the Roman consul, places love and his personal story above Rome's wealth, earthly pleasures, power, and political struggles. The poet also references the number seven—seven births in Rome. The mention of seven in the Roman context is deliberate, as the number holds symbolic significance in Roman history

²⁴⁰⁰ B. Kharanauli. Verses, poems. Editor: N. Inasaridze: Tbilisi, 1991, p. 265 (in Georgian).

²⁴⁰¹ B. Kharanauli. Verses, poems. Editor: N. Inasaridze: Tbilisi, 1991, p. 170 (in Georgian).

and culture—Rome was built on seven hills and had seven kings. The poet's choice to highlight this traditional number is not coincidental.

Greek poets Alcaeus and Sappho are also mentioned. The Greek and Roman cultures seem to oppose and even exclude each other. Romans are portrayed as bolder than Greeks, a point the poet explicitly makes. Greek culture, as seen in the correspondence between Alcaeus and Sappho, appears more emotional, sentimental, and sensitive.²⁴⁰²

Kote Jandieri

(Born 1958)

Giorgi Ugulava

Kote Jandieri is a modern author. In the story “Cinderella’s Night”, included in his collection of short stories (“Word and Book”) published in 2009, he mentions a number of ancient terms. For example, when he discusses the fact that the gods will bring many trials to people in life, he mentions Homer’s “Odyssey” as the primary source of this artistic motif.²⁴⁰³ There he compares the poetry of the more modern period (19-20 centuries), namely Mallarmé and the ancient rhapsodes, with the ancient tradition of writing. There, on the very next page, he continues to discuss this issue, analyses in detail the artistic tradition of different periods and among them mentions the ancient tradition, namely Pythagoras and Socrates, who did not write at all and conveyed their thoughts orally, verbally, by word of mouth, and there he discusses Plato, who also gives preference to oral transmission of thought over writing.²⁴⁰⁴

In general, from the point of view of the perception of antiquity, this story by Kote Jandieri and his passage discussed above are very interesting, because he discusses the ancient

²⁴⁰² B. Kharanauli. Verses, poems. Editor: N. Inasaridze: Tbilisi, 1991, p. 388-390 (in Georgian).

²⁴⁰³ “Word and Book”, K. Jandieri. Cinderella's Night. Tbilisi, 2009, p. 5 (in Georgian).

²⁴⁰⁴ “Word and Book”, K. Jandieri. Cinderella's Night. Tbilisi, 2009, p. 5-6 (in Georgian).

literary and artistic tradition in the context of later eras and modernity, by comparing them, and comes to interesting conclusions.

The same collection contains his other story - "Blackberry". "Blackberry" is based on an artistically and allusively rethought episode of "Life of Kartli", namely, Elio's bringing the robe of Christ to Mtskheta. The historical component plays only a minor role in the work. The author completely reworks it and applies his artistic idea. According to the author, the story of Elio is supposedly told by a Latin manuscript discovered in France. The work significantly takes into account and relies on motifs from the Gospel and "Life of Kartli". Elio, the main character, who meets Christ himself, has to go through a similar life path to him. He falls, sins, and then goes through repentance and purification again.

Since the action mainly takes place in the Roman Empire, the author mentions a number of ancient terms. However, it should be noted that his perception of Rome and the Roman Empire is based on a more Christian, evangelical perspective. Rome is a space of fall, of sin for Elio. Elio tries to understand Roman law, to learn the Roman way of life (accounting and compiling trade books), rhetoric, although this is still a sinful space that distances him from the truth.²⁴⁰⁵

He himself is the son of the merchant Zeno, who was taken to Jerusalem by his uncle, Zebulon, to study law. Elio also embodies the fall most of all by going to the games and watching gladiator fights. What follows is his downfall through drunkenness and adultery. The sons of Zebulon showed Elio the gladiator fights. The blood spilled there and the violence he saw had a serious impact on Elio's psyche. The author notes that he was in worse shape, he fell more than a gladiator torn apart by a beast.²⁴⁰⁶ In this story, Rome for Kote Jandieri is a space of fall, sin, violence, chaos and separation from the truth. This is the traditional perception of Rome for the Christian tradition.

²⁴⁰⁵ "Blackberry", K. Jandieri. *Cinderella's Night*. Tbilisi, 2009, pp. 17-24 (in Georgian).

²⁴⁰⁶ "Blackberry", K. Jandieri. *Cinderella's Night*. Tbilisi, 2009, pp. 34-35 (in Georgian).

On the contrary, Eliaz is comforted by his closeness to Christ and his return to Mtskheta. This story is extremely interesting in terms of the reception of antiquity, because the action takes place almost entirely in antiquity, in the Roman Empire, and despite its artistic quality, ancient Rome, even when perceived from a Christian perspective, is reconstructed in a very interesting way.²⁴⁰⁷

The collection includes another work - "Family Chronicle", in which the Greek theme is mentioned sparingly, but still. In particular, at one point, Aunt Flora half-jokingly calls a guest who drinks wine without diluting it with water a barbarian and notes that the Greeks always drank wine without water. This line from Aunt Flora is based on a perception characteristic of the ancient era, according to which the world was divided into two parts - the Hellenic, Greek part and the non-Hellenic barbarians, whose barbarity was determined by their distance from Greek culture. The same work mentions Greek myths, which the character reads, and then dreams that he wakes up in the palace of Aeetes.²⁴⁰⁸

One of the particularly interesting stories from the perspective of the reception of antiquity is "Invitation to the Cinema" from the same collection. The action takes place in twentieth-century Tbilisi, and cinema, an important attribute of Soviet reality and existence, is a means of traveling through time and space. The characters travel to different realities.²⁴⁰⁹ Among them, the work echoes Rome in the 1st century AD, the beginning of the Principate era. In particular, the period of the rule of Tiberius and Caligula.

²⁴⁰⁷ See N. Berdzuli. The Function of Narrative in Kote Jandieri's "Blackberry". Batumi, 2019 (in Georgian).

²⁴⁰⁸ "Family Chronicle", K. Jandieri. Cinderella's Night. Tbilisi, 2009, p. 90 (in Georgian).

²⁴⁰⁹ In this regard, see L. Gelashvili. Activation of the Film in the Text (Kote Jandieri "Invitation to the Cinema"). Tbilisi, 2018 (in Georgian).

Shota Iatashvili

(Born 1966)

Maia Danelia

Contemporary authors face significant challenges in the artistic reception of ancient plots.

They must offer readers a high level of creative adaptation, rivaling the original work while sparking interest in new interpretations. Shota Iatashvili also faced this challenge, selecting a plot that would captivate and resonate with modern readers. Thus, it was a remarkable decision to choose Aeschylus' *"The Suppliants"* as his focus.²⁴¹⁰

This plot likely intrigued him on multiple levels. As is known, only the first part of Aeschylus' trilogy has survived, while the other two parts—detailing the Danaids' revenge on the sons of Aegyptus and the trial of Hypermetra—are lost to us. Consequently, Shota Iatashvili had the freedom to propose a reconstruction of the missing parts.

Moreover, the themes of this tragedy, which remain relevant to contemporary society, likely served as a foundation for his work. The central theme of Aeschylus' *"The Suppliants"* revolves around the struggle for asylum, justice, and survival. The tragedy tells the story of fifty women, the daughters of Danaus, fleeing to Argos to escape forced marriages to their cousins, the sons of Aegyptus. These women seek refuge in Argos, leading to a conflict as they implore King Pelasgus to grant them asylum. Pelasgus must decide whether to protect them or deny their plea due to political and social pressures.

Unintentionally, the reader draws a parallel to Medea, the first refugee woman from Colchis, who must navigate life in exile and grapple with the challenges of being a foreigner.

This theme is closely tied to issues of political and moral responsibility. King Pelasgus is caught between political pragmatism and moral obligation. On the one hand, he must fulfill his duties as king to his people; on the other, he must respect the laws of Zeus, the protector

²⁴¹⁰ Aeschylus/Sh. Iatashvili. *The Suppliants*. Tbilisi, 2023 (in Georgian).

of suppliants, and consider the needs of those seeking refuge. Divine justice plays a significant role here. The women invoke the gods, especially Zeus, who is regarded as the protector of suppliants. This divine support underscores faith in divine justice and its beneficence.

The tragedy also examines the role of women in ancient society. The Danaids make a decisive choice to oppose their cousins' wishes by fleeing forced marriages, thereby challenging the patriarchal norms of their time. It is no coincidence that the sons of Aegyptus represent these norms, while the women, rejecting them, flee to Argos—a contrasting world founded on democratic principles.

The creation of Aeschylus' tragedy must be considered in the context of its time and historical backdrop. In the 5th century BCE, Athens was a hub of significant political, social, and cultural development. Particularly during the first half of the century, Cleisthenes' reforms laid the groundwork for direct democracy. By the time Aeschylus was writing his tragedies, this system had expanded, granting citizens the right to participate in political decision-making.

Equality and justice became central pillars, and Athenians believed in the power of democracy to balance the needs of the city-state with those of the ruling elite. This belief is reflected in many of Aeschylus' plays, such as *"The Eumenides,"* where justice and the state's role are central themes. Thus, it is no coincidence that the Danaids flee to Argos, the homeland of their ancestor Io and a symbol of democracy.

The tragedy succinctly outlines the vision of what a democratic state should be: the people must be honest, as they are the foundation of the state. Leaders must care for domestic affairs internally and for guests externally. Disputes must be resolved by courts, not by Ares.

In Aeschylus' Argos, self-governance does not exist; instead, the people's voice holds significant weight. Although Pelasgus can independently decide whether to grant asylum to the Danaids, he fears the public's opinion. This emphasis appears several times in the tragedy: "Thus, I cannot promise anything immediately until I inform the citizens of this matter."

The importance of public opinion is further evidenced by an episode where the king reassures the Danaids, promising not to leave them for long, calling upon the people to make a decision, and advising Danaus on how to garner public sympathy. Later, the king brings good news to the Danaids, calming them by announcing that the people have judged and decided to shelter the suppliants, as they cannot escape Zeus' wrath if they reject them. The citizens decree by law that no one can forcibly harm the Danaids or violate this law.

he supremacy of the law is demonstrated in this excerpt. One of the questions Pelasgus attempts to clarify is which law applies in the homeland of the Danaids: if the law in their country permits men to marry relatives, he asks the Danaids to prove that such marriages are not accepted by their customs.

Now let us observe the expressive forms and themes chosen by Shota Iatashvili. Does he strive to maintain Aeschylus' style and demonstrate a connection to the above-mentioned central themes, or does he aim to create an independent "entity"?

Shota Iatashvili endeavors to preserve the structure and style characteristic of drama. His tragedy consists of seven episodes, with the choral parts maintained, composed of the Danaids. Regarding style, the author himself notes in a brief introduction to the continuation that, for achieving organic wholeness, he somewhat stylized the poetic manner and linguistic forms of Aeschylus' translator, Gigla Sariashvili. He aimed to retain Aeschylus' style while also making the language comprehensible and accessible to contemporary readers.

Although the author attempts to reconstruct the continuation of Aeschylus' *The Suppliants*, he focuses only on the second part, where the Danaids take revenge on the Egyptians. The third part, presumably involving the trial of Hypermnestra and universal reconciliation through the will of Cypris, is left out of his attention.

The summary is as follows:

First Episode: A messenger arrives at Pelasgus with news that the Argives struggle to fend off the Egyptians, and the deaths of Argives provoke public anger toward the king's

decision. Danaos arrives, asserting that the city's fate is more important than his daughters' and informs the king of his decision to agree to their marriage with the Egyptians.

Second Episode: Danaus visits his daughters and assigns them a task, motivated by the desire to save the country, instructing them to slit the Egyptians' throats on their wedding night. The daughters are uncertain about their ability to execute such a task as gentle maidens but accept their father's command.

Third Episode: A priest conducts the wedding ceremony. The king and Danaus bless the Danaids and the Egyptians.

Fourth Episode: The Egyptians, burning with desire, head toward the Danaids' bridal chamber. The Danaids prepare to greet them accordingly, praying to Aphrodite for allure while sharpening their knives.

Fifth Episode: The Danaids kill the Egyptians. The episode describes diverse scenes of the Egyptians' murders.

Sixth Episode: Only Hypermnestra spares Lynceus.

Seventh Episode: Lynceus mourns his slain brothers. The Danaids reflect on how such delicate maidens managed to accomplish the deed.

Practically, Iatashvili's tragedy continues from the point where Aeschylus' *The Suppliants* ends, specifically addressing the problems arising from the Danaids' asylum in Argos. It begins directly with conflict. The first casualties appear on the side of the Argives, and public dissatisfaction with Pelasgos' decision is heard. They doubt whether he acted rightly by sheltering the suppliants.

Public opinion plays a pivotal role in Shota Iatashvili's version as well. This is evident in the motivations of Pelasgus and Danaus. Pelasgus takes considerable time to make a decision, heavily weighing public reaction to avoid bringing disaster upon the country by sheltering the Danaids. On the other hand, he also bears moral responsibility to offer asylum to the suppliants. This dilemma is vividly expressed when ominous messages from the messengers are interpreted by the king as Zeus' punishment for delaying the decision: "Alas,

how long I hesitated, / Before sheltering under my robe / The offspring of Io's radiant love! /
Has this hesitation angered and enraged you?" (Episode I)
"Timid and indecisive rulers / Always bring greater suffering / Upon their homeland!"
(Episode I)

Danaus' motivation also reveals the importance of public opinion. Danaus justifies his decision to marry the Danaids to the Egyptians with the sole aim of saving Argos from destruction. The reward for this, he says, will be that all of Argos will take pride in their actions. Here again, it is underscored that public opinion and the will of the people hold great power. "The king will escape the wrath of the Argives." The Danaids also acknowledge this, saying their father's command aligns with the will of the gods, the king, and the people (Episode II). Hypermnestra faces a dilemma: on one hand, she cannot bring herself to kill Lynceus, but on the other, she hears the voice of the people:

"Hypermnestra, summon your courage, while there is still time, and carry out the judgment of the people and the Lord" (Episode VI).

As in Aeschylus, Zeus holds a significant role here as the protector of suppliants. However, in Iatashvili's work, the figure of Dike, the goddess of justice, gains particular intensity, taking a central place in nearly every episode. Danaus and the Danaids frequently address her:

"Zeus, mighty above all, / Blind and just Dike! / Grant us strength / To stand by our homeland in times of need!" (Episode II);

"Goddess Dike, / Look upon us, even for a moment, / From Mount Olympus!" (Episode II);

"I am confident that Dike will watch over you, / And at the right moment, / Will hand you a sharp-edged dagger!" (Episode II).

When the Danaids kill the Egyptians on the first wedding night, the chorus of the Danaids repeatedly chants, "Here is your gift from the goddess Dike!" (Episode V).

Another theme that Iatashvili echoes from Aeschylus is the interplay between fate and free will. Pelasgus has the free choice to accept or reject the Danaids, Danaus freely decides to marry off his daughters to the Egyptians, and the Danaids freely choose whether to accept the marriage or oppose it. Danaus tells the Danaids:

“With your own courage, / With a precise understanding of your destiny, / You must save the country!” (Episode II).

This exhortation clearly highlights both components, though it also underscores that one cannot rely

solely on divine intervention – action is necessary: “Protection from the goddess Dike / And one’s own strong hand” (Episode II).

There is always room for free choice, and the best symbol of this is perhaps Hypermnestra. Despite her father’s command to kill Lynceus, she spares him, making an independent decision to save his life.

Overall, *The Suppliants* is a tragedy about the interrelation of human rights, divine will, and human actions, as well as the responsibilities of rulers and societies.

In this interpretation, Shota Iatashvili skillfully incorporates Aeschylus’ core visions while creating a text that is particularly striking with its vivid and multifaceted scenes of the Danaids’ revenge. His poetic language breathes new life into the narrative for modern readers, effectively building a bridge between ancient literature and contemporary audiences.

The continuation of *The Suppliants* is a successful attempt to remind us of the richness of ancient themes and the boundless possibilities for interpretation and reflection they offer.

Lasha Bughadze

(Born 1977)

Ekaterine Kobakhidze

Lasha Bughadze is a contemporary Georgian writer, playwright, caricaturist and graphic artist. He graduated from the Tbilisi Iakob Nikoladze Art College, the Faculty of Cinema dramaturgy of the Tbilisi Shota Rustaveli Theater Institute and the Faculty of Arts of the Tbilisi Ivane Javakhishvili State University. Lasha Bughadze is the author of essays, short stories and novels. His works have been translated and published in: French, German, English, Russian, Armenian and Polish. In different years, he has received the literary prize "Tsinandali" (1999), the prize of the Union of Theater Workers of Georgia (2004), the theatrical prize "Duruji" (2011), the literary prize "Saba" (2004; 2007, 2009, 2012; 2018), the Russian Art Prize: Triumph (2007), the British BBC Prize for Radio Play (2007, 2011), etc. Antiquity is one of the notable themes of Lasha Bughadze's work. His play "AntiMedea", published in 2020, was among the finalists for the "Saba" Prize in 2021.²⁴¹¹ "AntiMedea", according to the author himself, is a "non-classical" reception of Euripides' "Medea".

AntiMedea

For a detailed analysis of the work AntiMedea, we present the content of the works. The action takes place in the modern era, in one of the countries of the so-called "United Europe", where two months ago, ultranationalist forces came to power as a result of a referendum, led by Creon. The new government has adopted a special law, the so-called "Decree N 301", according to which immigrants who have not legally lived in the country for 30 years must be expelled from the borders - beyond the walls of the newly built European fence. Medea, Jason's ex-wife, now anti-citizen N 2411, left her own country 17 years ago, which was attacked by the North Scythians. According to Medea, "the administrative-territorial district from which I come is now occupied, the military units of our enemy are

²⁴¹¹ Interestingly, in the same year, Paata Tsikolia's play "Medea s01e06" won the Best Play of 2021 nomination, which we will discuss in detail in relation to this author.

stationed there."²⁴¹² Jason, who worked for a humanitarian fund in Medea's country, saved Medea - he carried her on foot over a frozen pass from a land surrounded by enemies and settled her here in Europe. Medea requested political asylum and received refugee status. Medea and Jason had two sons after their marriage. A few years later, Jason decided to divorce Medea and marry the much younger Glauce, the daughter of Creon, the leader of the ultranationalist party. Medea, who had only lived in Europe legally for 3 years, must leave the country along with other immigrants. Medea tried to defy the law and filed a lawsuit, which is why she was transferred to a special closed zone, where she awaits a court ruling on her status. Despite being in the Zone, Medea has a lively connection with her choir - her Facebook followers, to whom she constantly reports. Medea is not far from her children's nanny, an immigrant who has been living here for 34 years, although "she has not even learned the language properly, she barely speaks, she is antisocial."²⁴¹³

Medea is accused of living legally for only three years, and for the remaining 14 years she was engaged in illegal activities: baking cakes, having a so-called bio-current business, which is why she avoided paying taxes. The reason for Medea's expulsion from the country is not only the law passed by ultranationalists, but also her divorce from Jason, who is the fiancé of Creon's daughter. Medea was not helped by the agitators of the ultranationalists, which she was driven to do out of hatred of the liberal government. However, Medea, unlike the nanny, considers herself a successful person, she speaks a foreign language fluently, has certificates, she was invited to radio and TV broadcasts as an expert, and therefore, according to her, "If the ultranationalists had not come to power after the referendum, I would have gone even further, forward and forward."²⁴¹⁴ [...] That is why people like me are despised, because I will take away their lives, their jobs, their salaries... and even their husbands... if I

²⁴¹² L. Bughadze. Antimedea. In: N. Kharatishvili, A. Flurakis, L. Bughadze. Three Medeas. Tbilisi, 2020, p. 128 (in Georgian).

²⁴¹³ L. Bughadze. Antimedea. In: N. Kharatishvili, A. Flurakis, L. Bughadze. Three Medeas. Tbilisi, 2020, p. 133 (in Georgian).

²⁴¹⁴ L. Bughadze. Antimedea. In: N. Kharatishvili, A. Flurakis, L. Bughadze. Three Medeas. Tbilisi, 2020, p. 134 (in Georgian).

can.”²⁴¹⁵ Jason, outraged by Medea’s expulsion, tries to convince Creon to leave Medea in the country, but in vain. He also defends Medea in court, but the verdict remains unchanged – Medea must immediately leave the borders of Europe by 12 midnight. Medea’s children remain with their father. Jason’s opinion is shared by Glaucus, for whom Jason is the love that changed her homosexual inclinations and restored her hope for family happiness. Creon explains to Glaucus and Jason that Medea is hindered by her social activity – she is known to everyone for her Facebook live broadcasts and relationships with supporters. Creon tries to offer Medea material compensation, Medea pretends to start a bargain, but it turns out that she secretly accepts and shares their conversation live. The final part of the play causes some misunderstanding. Jason comes to Medea, from whose conversation it becomes clear that Creon is being placed in intensive care with a heart attack, and Creusa has a nervous breakdown and is under sedatives. The children who came to say goodbye to Medea are locked in their room by their mother. Medea goes on Facebook Live again and announces to the chorus that “a mother will neither leave her children here nor take them with her...”²⁴¹⁶ Medea also utters the last phrases of the play: “Here, they are knocking at the door... That’s it... Here they will not see the dead nor the living.”²⁴¹⁷

As we can see, despite the fact that instead of ancient Corinth, the action takes place in modern Europe, Lasha Bugadze mainly follows the main plot outline of Euripides’ “Medea”: Medea is an immigrant, she was divorced by Jason, who wants to marry Creon’s daughter, Glauce. Medea is exiled, she takes revenge on Jason, Creon, and Glauce. The mythological narrative used by Euripides is projected into modern reality by Bugadze. King Creon of Corinth is the leader of an ultranationalist party, Medea, the daughter of the king of Colchis, is an immigrant from Abkhazia, King Aeetes of Colchis – a political leader oppressed by the North Scythians, a Thessalian hero Jason – a member of a humanitarian organization sent to

²⁴¹⁵ L. Bughadze. Antimedea. In: N. Kharatishvili, A. Flurakis, L. Bughadze. Three Medeas. Tbilisi, 2020, p. 136 (in Georgian).

²⁴¹⁶ L. Bughadze. Antimedea. In: N. Kharatishvili, A. Flurakis, L. Bughadze. Three Medeas. Tbilisi, 2020, p. 215 (in Georgian).

²⁴¹⁷ L. Bughadze. Antimedea. In: N. Kharatishvili, A. Flurakis, L. Bughadze. Three Medeas. Tbilisi, 2020, p. 215

Abkhazia. Nanny - an immigrant caregiver of Medea's children, an asocial person. Despite such a radical change in the time and space of action, Lasha Bughadze tries to reflect the plot components and important details presented in Euripides' "Medea", albeit with certain changes, in "AntiMedea". Although the theme of the Golden Fleece has disappeared altogether in the play, Medea's certain relationship with magic is noted - "the bio-current business", through which Medea can heal people. At first glance, the motive of Medea's help to Jason is nowhere to be seen in the work (allusions to the episodes of Medea taming fire-breathing bulls thanks to her magic, defeating goliaths grown from the dragon's teeth, and putting the dragon guarding the Golden Fleece to sleep), although in one of the passages of "AntiMedea" Jason confesses to himself that his divorce from Medea, which is due to the impossibility of physical intimacy with her, is caused by Medea's excessive, maternal care for Jason, which aroused a feeling of a kind of incest.²⁴¹⁸ The theme of poisoning is also interestingly resolved. In Euripides, the death of Jason's fiancée and her father in poison-soaked clothes and a crown is transformed in "AntiMedea" by the psychological "poisoning" of Glaucus and Creon. Angry with her father, Glaucus tells her father: "We must embrace each other and die together, because we cannot survive otherwise."²⁴¹⁹ Creon tells Glaucus about Medea: "Your husband was poisoned by that robber woman, your husband poisoned you, and you poison me with your poisonous words!.. This is already a virus... I do not want to die with you..."²⁴²⁰ Jason in "Antimedea," like Euripides' Jason, mainly blames his own wife for the woman being banished from the country. If in Euripides' "Medea" according to Jason, Medea is expelled for her foolish "chatter" and threats against the king and his family (Eur. Med. 450 and ff.), in "AntiMedea" the reason for this is Medea's political and social activity: Jason tells Medea: "You registered as an activist of ultranationalists in our district, you

²⁴¹⁸ L. Bughadze. Antimedea. In: N. Kharatishvili, A. Flurakis, L. Bughadze. Three Medeas. Tbilisi, 2020, pp. 186-187 (in Georgian).

²⁴¹⁹ L. Bughadze. Antimedea. In: N. Kharatishvili, A. Flurakis, L. Bughadze. Three Medeas. Tbilisi, 2020, p. 206 (in Georgian).

²⁴²⁰ L. Bughadze. Antimedea. In: N. Kharatishvili, A. Flurakis, L. Bughadze. Three Medeas. Tbilisi, 2020, p. 207 (in Georgian).

distributed their propaganda declarations and called on people to vote for these fascists [...]... You voted for these scoundrels... [...] You thought that this law would not apply to relatively old immigrants like you [...] You became a more aggressive nationalist than them..."²⁴²¹ while according to Creon, "It's her fault: it became relevant... because she is an ambitious woman. If she hadn't made such a big fuss, we would have had a better chance of getting some help."²⁴²² In addition to Euripides' "Medea", in "AntiMedea", in my opinion, there are certain traces of "Medea", the third part of Franz Grillparzer's trilogy "Golden Fleece". It is about the transformation of Euripides' so-called "mute" character, Creusa, into an active, speaking hero. Bugadze's Glauce, like Grillparzer's Creusa, does everything to fight for her own happiness. The theme of the court, which can be connected to the Amphictyonic sentence mentioned in Grillparzer's "Medea"²⁴²³ against Jason and Medea to be expelled from the city. Jason is interceded by Creon, and Medea must immediately leave Corinth. The Amphictyonic League itself, in my opinion, evokes certain allusions to the "United Europe" of "AntiMedea". Also, certain connections can be felt with Grillparzer's "Medea" regarding the theme of children. Although, in "Antimedea", by Medea's own will, the children must stay with Jason (as we see in Euripides' "Medea" - Medea sends her children to Glauce with a deadly gift to ask for this mercy), and in both cases this is a kind of trick of Medea to prepare for revenge, the issue of "distribution" of Medea's ten- and six-year-old children (it should be noted that this is the first time that the children's ages are specified in the work) between the parents will be raised in court, which is precisely what is presented in one of the episodes of Grillparzer's "Medea". The play contains cases of completely new, original solutions to traditional mythological characters. For example, Jason in "AntiMedea", who is an outspoken supporter

²⁴²¹ L. Bughadze. Antimedea. In: N. Kharatishvili, A. Flurakis, L. Bughadze. Three Medeas. Tbilisi, 2020, pp. 152-153 (in Georgian).

²⁴²² L. Bughadze. Antimedea. In: N. Kharatishvili, A. Flurakis, L. Bughadze. Three Medeas. Tbilisi, 2020, p. 159 (in Georgian).

²⁴²³ In ancient Greece, before the collapse of the polis system, a religious assembly that united six Greek cities, at which representatives of the ancient Greek state negotiated on common interests and resolved disputes (The Mind of Laws. French translation by D. Labuchidze. Introductory letter by N. Natadze. Ed. R. Peikrishvili. Tbilisi, 1994 (in Georgian)).

of Medea's expulsion in both Euripides and Grillparzer, repeatedly expresses verbal protest against Creon and the state in Bugadze's "AntiMedea" and tries to convince Creon to help Medea, and also makes a speech in defense of Medea in court: "I came here to sue the state... I am filing my personal complaint, in which I confirm the discrimination of human rights... I am suing my country for the oppression of my ex-wife... And if I lose here, I will also go to the European Court of Human Rights... I should have done this earlier..."²⁴²⁴ Thus, Lasha Bughadze's play "Antimedea", which the author himself calls a non-classical reception of Euripides' "Medea", can be considered an interesting, new version of the representation of an ancient tragedy, which is caused by the partial modernization of the ancient text. Despite the radical change in the time and space of action, the difference in the status of the characters, "AntiMedea" mainly preserves the main messages of Euripides' "Medea" (divorce, "barbarism", women's rights, the legitimacy of revenge), to which Lasha Bughadze additionally adds a discussion of topical and painful topics for modern society (immigration, human rights, ultranationalist sentiments and distrust of liberalism, the bias of justice, the indifference of European society, the dangers of a closed society, gender issues, the role of social networks, etc.). It is obvious that the modernization of the text of Euripides' "Medea" in "AntiMedea" is of a somewhat formal nature, since behind it are the opposition and dramatic elements characteristic of ancient tragedy, the main characters and the main conflict. In "Antimedea" there are also traces of post-Euripidean receptions of "Medea", which are evident in the "speech" of the character of Glauce in the play, the theme of children and the introduction of the element of the League of Amphictyons.

²⁴²⁴ L. Bughadze. Antimedea. In: N. Kharatishvili, A. Flurakis, L. Bughadze. Three Medeas. Tbilisi, 2020, p. 181 (in Georgian).

Paata Tsikolia

(Born 1976)

Ekaterine Kobakhidze

Paata Tsikolia is a director and playwright of the Theater. In 1996, he graduated from the Faculty of Economics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University. In 1999-2002, he studied and graduated from the Ashcroft International Business School in Cambridge. In 2011, she completed the Bachelor's and Master's programs in Drama Directing at the Shota Rustaveli State University of Theater and Film. In 2016, he won the Duruji Prize for the best dramaturgy of the play "Caligula". He has directed plays at the Marjanishvili, Rustaveli, and Batumi Theaters. He is the author of several mono-plays and plays. In 2021, the Saba Literary Prize was awarded to the play "Medea s01e06". For the detailed analysis of the work, we will present its content act by act:

1. The story begins with the head of King Aeetes' bodyguard, Epope, who one evening, at the "Egale" boarding house in the Colchis mountains, recalls the events that happened 40 years ago. The mention of Medea's name was forbidden throughout Colchis, although they were constantly whispering about her in temples and on the streets, Aeetes died without mentioning his daughter's name. The head of the bodyguard remembers well how Medea cried and held the severed head of little Egale in her hands: "This is me, Medea!" The head of the bodyguard recalls a dream, a ship suddenly appearing from the sea, covered in blood, and likens it to the Argo. In the dream, a face carved on the hull of a boat asks: "Do you know Medea?"

2. The next episode takes place in a monastery, Abbess Chalciope gets angry and beats the little nuns who are looking at a magazine with colorful illustrations and gossiping about the Greeks with dark helmets and the Colchis with their gold-polished helmets. They also talk about Egale, the beauty of the 10-year-old prince. Aeetes is going to hold a celebration for his birthday. At that time, Medea is brought to the fence with her hands tied, and Absyrto is there, painted green, the nuns easily recognize him- after all, he had shared a

photo with him. Medea will probably be punished “by the wrath of the gods.” 3. The elder prince Absyrto comes out accompanied by his henchmen. He gets angry with the slaves for beating Medea. Then the sister herself starts cursing, beating, and going live. From his conversation, it becomes clear that Medea is being punished for selling out her own father, for breaking up the Colchian army because she fell in love with some Greek’s genitals. Absyrto spits on Medea and calls on others to do the same. He kicks and insults her. He takes away Medea's phone, which turns out to be broadcasting to all of Colchis.

4. In the next act, Epope (the head of the guard) and Medea talk, Medea is desperate, she was raped in the forest by Epope on her brother's orders. Medea turns out to be a virgin. Her heart is beating, she is thrown out in feces and saliva. From the wall, Chalcioppe and her nuns watch this spectacle with satisfaction. Medea breaks her head on a glass vessel, sniffs something and completely changes her mood, and repairs it. Epope falls in love with Medea. He assures her that Aeetes also loves his daughter. Medea bursts into sarcastic laughter and addresses Epope with hateful words.

5. At this time, there is a festival of Hecate in Colchis. Everyone goes to the temple of Helios. Women enter the temples with carnations. The corpses of traitors hang on the bridges. Somewhere in the forest, the Greeks sneak up, Medea pursues them, and a sleeping brother, Egale stabs her in the heart.

6. We return again 40 years later to the boarding house "Egale", where the head of security continues to tell the story. When Absyrto and his followers arrive at the hotel "Phasipha", they find the dismembered corpses of people who pretended to be the spies of the Argonauts. Absyrto and his henchmen began to slide on the entrails of the dead and take videos, while Absyrto called Medea in a mad voice and threatened. The Greeks carried some of the disemboweled corpses of the victims to other floors and hung them from the windows. The henchmen sniffed a huge amount of Tsyaini (here: some drug) powder and continued to slide on the blood. All the corpses had their genitals cut off and stuffed in their mouths. At this time, a slave came from the palace of Aeetess and informed the chief of the guard that

they could not find Egale and that the mad Aeetes was calling Medea. Epope ordered the preparation of boats-chasers in the port - the Greeks had kidnapped Egale along with the Golden Fleece. Enraged, Absyrto began to threaten Epope and stabbed him in the head several times. One of the women, a Minoan slave named Miasma, was found with a plaque around her neck, which read in Greek and Colchian: "My womb, may your treasure be kept pure." Only Medea could have written this. It became clear to Epope that they were "overthrown by Medea."

7. In this episode, the story continues again in the hotel. The outraged Absyrto again sprinkles Tsyaini powder into his mouth. The mad young men notice that Medea transmitted live how she had sex with a Greek on the ship.

8. In this act, the writer simply lists all the episodes related to the traditional myth of the Argonauts and mentions: the overthrow of King Aeson from the throne, Io, the evil stepmother, the transformation of Hera into an old woman, the flight of Phrixus and Helle on a golden ram; the centaur Chiron; the ship Argo; Queen Hypsipyle; the women of Lemnos, King Phineus; the Harpies; the Symplegades; Orpheus and the Sirens; the bulls of Colchis; the Golden Fleece; the Dragon; Absyrtus; Circe; this is just a list that does not develop in the plot of the play.

9. The chief of the guard continues the story. Epope recounts that the Argo could not escape the ship Idia, on which King Aeetes himself boarded. The king named this ship after his deceased wife, who had committed suicide. The Colchis soon caught up with the Greeks on this ship. The Argonauts were seized with fear. The king called Medea. Medea was standing on the deck with her brother. Aeetes asked for the return of Egale. Medea slit his throat in front of everyone: "Look, what do I think of you, Aeetes, open your eyes, father," she cried. The smell of blood reached the ship Idia, Aeetes sank, rolled over and turned gray, turning into a weak old man. The Colchian sailors also broke out. Medea stood on the deck with her brother's head.

10. 12 years after this incident, Epope and Absyrto are talking in the hotel "Phasipha". Epope asks Absyrto to change something, Colchis can no longer bear his arrogance. Aeetes has difficulty speaking after a stroke, he is carried from village to village on a throne, and everywhere he opens boarding houses for widows and orphans, which causes Absyrto to mock him. Absyrto is locked up here, he is considered crazy, and all his wishes are fulfilled. In this hotel, people die under strange circumstances. Chalciope helps her father, she wants his brother to come to his senses. All of Colchis demands that Absyrto be punished. In Absyrto's opinion, Chalciope wants to be queen, she tried to poison him three times. Epope warns Absyrto for the last time to stop posting disgusting videos that show rapes and murders.

11. In this episode, we return to the story of 40 years ago. The action continues on the ship "Argo". Medea cuts her brother's body into pieces and throws it into the sea. The Argonauts are sleeping, they have been put to sleep by Circe's spell. Medea overhears the words of her mad father. Medea spent a long time cutting her brother's body into small pieces in a pool of blood. The mad Aeetes begged Medea not to throw Egale's head and hands into the water, but to throw them onto her ship. Medea cursed Colchis, their culture and her own father. The ship approaches Greece. Medea prays to the gods and repeats several times like a spell: "Gods! I am Medea! A Colchian princess. The daughter of King Aeete, the confidant and friend of Prince Absyrto, the beloved of the wicked Egale and [...] I hope that what lies ahead, gods, save me from the ordeal. " Do not make me suffer!." Medea puts her hands on her stomach and thinks about her pregnancy. The play ends with Medea's following phrase: "It is I, Medea! A free corpse!"

As we can see, the plot of the play, although it is connected to the Colchis episode of the Argonauts myth, offers us a completely new, original understanding of the traditional narrative. In the plot, at first glance, the main line is unchanged: Medea falls in love with Jason, helps the Greeks steal the Golden Fleece, and kills her brother with her own hands to escape from her pursuers: however, the main motivation for Medea's actions is not love, as is

given in the Greek myth, but hatred. She hates her own family, father, homeland, and the culture of Colchis, which she uses the Argonauts to "overthrow". The author is well aware of every episode of the traditional myth of the Argonauts, which he even lists in detail in the eighth part of the work, which we have already mentioned when presenting the content of the play, although he does not include these episodes in the play. The action in the work takes place in the modern world, which is most often seen in the episodes related to mobile phones - the characters of the play take videos and pictures, they have Facebook profiles where they post live streams; in several episodes the action takes place in a modern multi-storey fashionable hotel or boarding house, etc. Despite this modern "entourage", the main toponyms of the traditional myth are preserved (Colchis, Greece), the names of the gods and, with some changes, the characters' own names (Medea, Jason, Aeetes, Absyrtus, Chalciope, Idia, Circe, Hecate), new characters are also added (Epepe - the head of Aeetes' bodyguard; Egale - Medea's younger brother); What about Egale, most probably this name was chosen by the writer because of the second name of Absyrtus (Aegialeus).

The episodes involved in the plot, the actions of the characters, and the vocabulary are sharply different from the traditional narrative. The work features a whole cascade of episodes depicting violence, bloody murders, rapes, and drug abuse: Medea is raped by the head of the bodyguard on the orders of Absyrto, Medea is brutally assaulted by Absyrto and his friends, who are under the influence of drugs, and later enjoy actions characterized by hyperbolized horror (sliding on the intestines of disemboweled corpses, taking pictures of rotting corpses); The Argonauts rip open the bellies of the Colchian warriors and stab them with their severed genitals, Medea has sex with Jason live, Medea beheads her younger brother, Egale, with her own hands in front of her father, cuts his body into pieces and throws it into the sea, Absyrto mocks her paralyzed father's speech, Abbess Chalciope gives the order to poison her brother, etc.

In this incredibly horrifying reality, characters act, whose speech and vocabulary are saturated with profanity and hatred, sick aspirations and sadism. What main messages can we

see in Paata Tsikolia's version of "Medea"? I think this is the desire to illustrate the moral and spiritual degradation of Colchis (behind which one can easily read modern Georgia) - family members hate each other, those in power have the right to everything, human dignity and life mean nothing to them, everything can be defiled, everything is drowned in blood and violence. Most of the young people are addicted to drugs and terror... Against this background, Medea is a kind of revolutionary figure who wants to break this vicious circle, although she tries to deepen this circle again and again with violence - she organizes a horrific massacre with the help of the Argonauts, kills and mutilates her 10-year-old innocent brother with her own hands. This "protest", which, although at first glance, gives her freedom, however, it portends her moral and spiritual death - the play ends with this phrase: "It is I, Medea!" "A free corpse."

Diana Anphimiadi

(Born 1982)

Nana Tonia

Diana Anphimiadi was born in Tbilisi. She is a PhD student at the Department of Theoretical and Applied Linguistics at Tbilisi State University. She has published several poetry collections and numerous scientific articles. She is a laureate of literary competitions.

Diana Anphimiadi compiled her poems, which are created on ancient themes, under the title "Resumé of Mythology".²⁴²⁵ The collection was published in 2009 and immediately attracted the attention of the public. As the best debut of the year, it won the literary award "Saba," and Diana Anphimiadi became one of the most popular poets for poetry-loving readers with the release of her second collection. This was due to many reasons, the primary one being that in her poems, we found extremely interesting visions of a poet deeply rooted

²⁴²⁵ D. Anphimiadi. Resumé of Mythology. Tbilisi, 2009.

in the mythological world, who was not speaking from the space beyond the centuries-old labyrinth of Crete, but rather from the perspective of the present. However, the "storm" of mythological themes was already embedded in her soul: "I let the storm in, and I stayed outside" – this is the first line of "Synopsis Mythology," which, I believe, should echo throughout the entire collection. It is an intriguing poetic image, but it cannot be definitively stated what the poetess meant by "storm" when she wrote this poem. In general, the reader can never fully understand what a poet experiences while composing their lines, whether it is the result of their talent or an external force. The reader can only feel the mystery of the poetic image and be inspired by it, looking at the face-symbol anew, a face that, though transcending centuries, remains alive and expressive; agreeing or disagreeing with the poet.

Diana Anphimiadi has her own world, and only she knows why she titled the poem "Mythologem" where we encounter such emotional and bewildering lines:

"I loved you
When I
No longer loved you.
Gold turned into copper
Silver - into iron
I killed iron.
You - still alive
Will reach the last line of the poem
And you will understand
Before you killed me—
You had already killed me." ("Mythologem")

"Mythologem is a Greek word meaning "motif or theme of a myth", "fairy tale," "fable." The poet wishes to tell a fairy tale about "how God incarnated when a man was deified, could no longer dare to be human and deified again?" What happened then? The biblical theme continues: "And I ate the apple when it ate me, and I was trapped in the heart of the

apple by a worm..." (same). Yes, it is an astonishing poetic vision, and the whole book is full of similar visions. Its author is sometimes Eurydice, whose "butterfly cocoons are floating in the water around her quiet home" – here, the reader must reflect, what does Eurydice have to do with this? But everything becomes clear if one grasps the meaning of the refrain lines in the poem. The refrain reads:

"Why did I think you would come to me, comfort me,
and you still say – Nomen Omen – meaning you froze."

("Eurydice")

In this collection by Diana Anphimiadi, we also encounter poems that come closer to the mythological plot ("Danae," "Ariadne," "Antigone"...), but they are also shaped by modern poetic trends, drawing the reader into the author's labyrinths and enriching her spiritual world with new faces. An example is the poem "Helen." In the opening lines, there are references like "relocation is inevitable" (Helen's myth), or "if the son of God breaks the shell of the egg" (Leda's myth), or "ten years of siege" (the myth of the Trojan War), but the poetic discovery that the author puts in the final line is unexpected and worth admiring:

"On this dusty road
the hem of my dress that I turned
— nothing else—
is the hexameter of that poem."

("Helen")

For those familiar with the Hellenic epic, it is well known that its poetic meter is dactylic hexameter. Much more could be said about the strange poems presented in this poetic collection by Diana Anphimiadi. Each one could be discussed in relation to ancient Greek mythological symbols, but such discussions have their flaw: they can never evoke the emotions that reading the poems themselves stirs. One thing, however, should be noted: readers of Diana Anphimiadi's poetry must first and foremost possess the ability to feel the

poem, and even more – they must be captivated by the iconography of mythological symbols to grasp the despair of contemporary poetry and not be startled if the poet expresses this:

"The smell a human, God!"

("Nymph")

If we are sincere, we must admit that pessimism runs like a red thread through all literature created in the postmodern era. Diana Anphimiadi's small collection is no exception, as we find lines like:

"Come, explain love to me,

come, explain love to me,

come, explain love to me...

and I will rise to the sky on these shoulders..."²⁴²⁶

("Explanation of Love")

And this should happen before "all roads suddenly disappear from the palms of my hands."

²⁴²⁶ In Greek myth, there is Atlas, who holds the sky on his shoulders, and this sky is his destiny.

ლიტერატურა

Literature

- აბაშიძე, გრ. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. I. თბილისი, 1983.
- აბაშიძე, გრ. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1984.
- აბაშიძე, გრ. თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. თბილისი, 1985.
- აბზიანიძე, ზ. აკაკი. აკაკი წერეთელი 170, საიუბილეო კრებული. თბილისი, 2011.
- აბზიანიძე, ზ. სონეტი როგორც გვირგვინი. წიგნში: ვ. კოტეტიშვილი. სონეტები. თბილისი, 2015.
- აბულაშვილი, მ., ჭყოძე, ე. მეტყველი მარმარილოები, ეპიზოდები ქართულ-ბერძნული ურთიერთობის ისტორიიდან, XIX-XX საუკუნეები. ესეების კრებული. თბილისი, 2021.
- აბულაძე, ილ. „ელინთა ზღაპრობანი“. ენიმკის მოამბე. X. 1941.
- აბულაძე, ილ. ცნობა შოთა რუსთაველის ისტორიული თხზულების შესახებ. ენიმკის მოამბე. № 3. 1938.
- აბულაძე, ილ. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები). თბილისი, 1973.
- ავალიანი, ლ. ქართული მოდერნიზმის სათავეებთან. წიგნში: ქართული მოდერნიზმის ტიპოლოგია. რედ.: გ. ლომიძე, ი. რატიანი. თბილისი, 2016.
- ათონის ივერის მონასტრის 1074 წლის ხელთნაწერი აღაპებით. საიუბილეო გამოცემა საეკლესიო მუზეუმისა. მ. ჯანაშვილის რედაქციით. ტფილისი, 1901.
- ალექსიძე, ლ. „სიცრუე და ორპირობა ავნებს ხორცსა, მერმე სულსა“. ცისკარი. № 8. 1990.
- ალიბეგაშვილი, გ. გეოგრაფიული მხარეები ბიბლიაში. ლიტერატურა და ხელოვნება. №1. 1993.
- ალიმონაკი, ლ. კვირის წირვები. თბილისი, 2013.
- ამირეჯიბი, ჭ. გიორგი ბრწყინვალე. თბილისი, 2008.

- ამირეჯიბი, ჭ. გორა მბორგალი. თბილისი, 1995.
- ამირეჯიბი, ჭ. დათა თუთაშხია. თბილისი, 1979.
- ამირეჯიბი, ჭ. საწყისი. თბილისი, 2008.
- არიანე. ალექსანდრეს ანაბაზისი. ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. V. ძველბერძნულიდან თარგმნა, გამოკვლევები და საძიებლები დაურთო თ. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, 1983.
- არჩილი. თხზულებათა სრული კრებული. ტ. I. თბილისი, 1936, ტ. II. თბილისი, 1937.
- ასათიანი, ვ. ანტიკური და ბიზანტიური ტრადიციები ძველ ქართულ მწერლობაში. თბილისი, 1996.
- ასათიანი, ვ. ანტიკური კულტურა, ბიზანტია და საქართველო. თბილისი, 2021.
- ასათიანი, ვ. ანტიკურობა ძველ ქართულ მწერლობაში. თბილისი, 1987.
- ასათიანი, ლ. რჩეული ლექსები და პოემები. ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1956.
- ბაკაშვილი, ვ. ესოპე. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 4. თბილისი, 1979.
- ბაკაშვილი, ვ. ჰომეროსი ძველ ქართულ მწერლობაში. კრებულში: ძველი ქართული მწერლობის საკითხები. ტ. II. თბილისი, 1964.
- ბაბუნაშვილი, ზ., ნოზაძე, თ. მამულიშვილთა სავანე. თბილისი, 1994.
- ბარამიძე, ალ. ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. ტ. II. თბილისი, 1940.
- ბარამიძე, ალ. ქართული ალექსანდრიანი. საქ. სსრ. მუზეუმის მოამბე. IX. 1936.
- ბარამიძე, ალ. შოთა რუსთველი. თბილისი, 1975.
- ბასილი ეზოსმოდღარი. ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი. გამოცემა ივ. ჯავახიშვილისა. თბილისი, 1944.
- ბაქრაძე, ავ. კარდუ ანუ გრიგოლ რობაქიძის ცხოვრება და ღვაწლი. თბილისი, 1999.
- ბაქრაძე, ავ. სამი მწერალი. მნათობი. № 3-4. 2000.

- ბაჩანა. ლექსები, პოემები. შემდგ.: ი. ქართველიშვილი. თბილისი, 1988.
- ბახტაძე, მ. ერისთავობის ინსტიტუტი საქართველოში. თბილისი, 2003.
- ბეზარაშვილი, ქ. ალეგორიულობისა და აფორისტულობისათვის პატრისტიკაში და რუსთაველთან. ლიტერატურული ძიებანი. № 22. თბილისი, 2001.
- ბეზარაშვილი, ქ. რიტორიკისა და თარგმანის თეორია და პრაქტიკა გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულებათა ქართული თარგმანების მიხედვით. ავტორეფერატი. თბილისი, 2004.
- ბენაშვილი, გ. გრიგოლ რობაქიძე – ეროვნული ფესვების მამიებელი ფაუსტი. კრიტერიუმი. № 2, 2005.
- ბერძული, ნ. ნარატივის ფუნქცია კოტე ჯანდიერის *მაყვლიანში*. ბათუმი, 2019.
- ბიზანტიური ლიტერატურის ქრესტომათია. III. ლ. კვირიკაშვილის რედაქციით. თბილისი, 1996.
- ბოგვერაძე, ა. დავით აღმაშენებლის ისტორიის თარიღისა და ხასიათის შესახებ. ქართული ისტორიოგრაფია. II. 1971.
- ბრეგაძე, კ. ნიცშეს მარადიული დაბრუნების (Ewige Wieder kunft) (ანტი-) სწავლების კრიტიკა გრიგოლ რობაქიძესთან, წიგნში: კ. ბრეგაძე. ქართული მოდერნიზმი (გრ. რობაქიძე, კ. გამსახურდია, გ. ტაბიძე), თბილისი, 2013.
- ბრეგაძე, კ. რობაქიძის მსოფლმხედველობა და ესთეტიკური კონცეფცია ნიცშეს რეცეფციის კონტექსტში. წიგნში: ქართული მოდერნიზმის ტიპოლოგია. რედ.: გ. ლომიძე, ი. რატიანი. თბილისი, 2016.
- ბრეგვაძე, ბ. პლატონი და რუსთაველი. წიგნში: პლატონი. პარმენიდე. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა დამატებებით და კომენტარები დაურთო ბ. ბრეგვაძემ. თბილისი, 2002.
- ბულაძე, ლ. ანტიმედეა. წიგნში: ნ. ხარატიშვილი, ა. ფლურაკისი, ლ. ბულაძე. სამი მედეა. თბილისი, 2020.
- გაბაშვილი, ბ. თხზულებათა სრული კრებული. აღ. ბარამიძის და ვ. თოფურის რედაქციით. თბილისი, 1921.

გაბაშვილი, ტ. მიმოსვლა. წიგნში: ქართული პროზა. წიგნი V. მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეთა მწერლობა. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ნ. ებრალიძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1983.

გაზეთი „საქართველო“, 3 აპრილი, 1920, №72.

გალაკტიონ ტაბიძე 125, საიუბილეო კრებული. თბილისი, 2016.

გალაკტიონოლოგია IX. შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი, გალაკტიონის კვლევის ცენტრი. რედ.: თ. დოღიაშვილი. თბილისი, 2022.

გამსახურდია, ზ. „ქება და დიდება ქართულისა ენისა“. დიდგორი. 28.04.2010.

გამსახურდია, კ. თხზულებათა სრული კრებული. ტ. III. თბილისი, 1960.

გამსახურდია, კ. რვატომეული. ტ. II. თბილისი, 1959.

გამსახურდია, კ. რჩეული თხზულებანი, რვატომეული. ტ. I. თბილისი, 1958.

გამსახურდია, კ. რჩეული თხზულებანი, რვატომეული. ტ. IV. თბილისი, 1962.

გამსახურდია, კ. რჩეული თხზულებანი, ტ. V, თბილისი, 1961.

გამყრელიძე, ალ. ჟამთააღმწერელის „კარისოსის“ / კრისოს /კროისოს“. ქართული წყაროთმცოდნეობა. III. 1971.

გარდაფხაძე, ქ. ანტიკური ტერმინები და ცნებები გალაკტიონის პოეტურ ენაში. თბილისი, 1995.

გარდაფხაძე, ქ. არჩილ სულაკაურის „მონოტავრი“ და ხორხე ლუის ბორხესის „ასტერიოსის სახლი“. ლოგოსი, წელიწდეული ელინოლოგიასა და ლათინისტიკაში. 2. 2004.

გაფრინდაშვილი, გ. ლეონტი მროველის 1066 წ. სამშენებლო წარწერა თრეხვის ქვაბებიდან. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზ. მეცნიერების განყოფილების მოამბე. № 1. 1961.

გაფრინდაშვილი, ვ. ლექსები, პოემა, თარგმანები, ესსეები, წერილები მწერლის არქივიდან. შემდგ. რედ.: მ. ჭყონია. თბილისი, 1990.

- გეგეჭკორი, გ. ტიცინ ტაბიძე. კრიტიკა. № 4. 1991.
- გელაშვილი, ლ. კინოფილმის აქტივაცია ტექსტში (კოტე ჯანდიერი „დაპატიჟება კინოში“). თბილისი, 2018.
- გიგინეიშვილი, ივ. ქართული მწერლობა. ტ. VII. თბილისი, 1989.
- გიორგაძე, გრ. ხეთურ-არმაზული ტრიადები. მნათობი. № 7. 1985.
- გიორგი მერჩულე. ცხორებად გრიგოლ ხანცთელისად. ტექსტი ვარიანტებითურთ: ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. წ. I. V-X სს. ხელმძღვ. და რედ.: ილ. აბულაძე. თბილისი, 1963.
- გოგიბერიძე, მ. რუსთაველი, პეტრიწი, პრელუდიები. თბილისი, 1961.
- გოგიბერიძე, მ. ფილოსოფიის ისტორია. თბილისი, 1941.
- გოგიტიძე, ს. მირიან მეფე და ქართლის მოქცევა. ბათუმი, 1997.
- გოგოლაძე, მ. „მოქცევა ქართლისად“ შედგენილობა, წყაროები და დათარიღება. საქართველო. № 3. 1998.
- გოზალიშვილი, გ. 1832 წლის შეთქმულება. ტფილისი, 1935.
- გორდეზიანი, რ. ინოვაცია, ფორმალიზმი, ავანგარდი ანტიკურ ლიტერატურაში. თბილისი, 2016.
- გრანელი, ტ. რჩეული. თბილისი, 1979.
- გრიგალაშვილი, ლ. დავით აღმაშენებლის „გალობანი სინანულისანი“. თბილისი, 2005.
- გრიგოლია, კ. თამარის მეორე ისტორიკოსის ვინაობისა და მისი თხზულების დათარიღებისათვის. თსუ შრომები. ტ. 108. 1964.
- გრიგოლია, კ. ისევ ლეონტი მროველის ავტორობის შესახებ. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზ. მეცნიერების განყოფილების მოამბე. № 5 (14). 1963; კ. გრიგოლია.
- ლეონტი მროველი XI საუკუნის ქართველი ისტორიკოსი და მისი შესწავლის თანამედროვე მდგომარეობა. თსუ შრომები. ტ. 87. 1960.

გრიგოლია, კ. არსენ ბერი. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 1. თბილისი, 1975.

გრიგოლია, კ. ჟამთააღმწერელი და მისი თხზულების სამეცნიერო მნიშვნელობა. ქართული ისტორიოგრაფია. ტ. 1. თბილისი, 1968.

გურამიშვილი, დ. დავითიანი. წიგნში: ქართული მწერლობა. ტ. VII. შემდგ.: ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1989.

გუჩუა, ვ. სუმბატ დავითის ძე. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 9. თბილისი, 1985.

დანელია, კ. *ვეფხისტყაოსნის* ლექსიკიდან. კრებულში: ორიონი. თბილისი, 1967.

დანტე ალიგჰიერი. ჯოჯოხეთი. ქება პირველი. თარგმნა გ. ჭიჭინაძემ კ. გამსახურდიას მიერ შესრულებული პეკარედით. იხ. კ. გამსახურდია. თხზულებანი ათ ტომად. თარგმანი. ტ. 9. თბილისი, 2007.

დიღმელაშვილი, ქ., ყვავაძე, დ. ლაგოდეხის მუნიციპალიტეტის ისტორიული ძეგლები. თბილისი, 2021.

დონდუა, ვ. თამარის დროის „ერმიონთასა“. ორიონი, საუბილეო კრებული მიძღვნილი აკ. შანიძის დაბადების 80 წლისთავისადმი. თბილისი, 1967.

დოჩანაშვილი, გ. ოთხტომეული. ტ. III. თბილისი, 2003.

ესქილე/შ. იათაშვილი. მავედრებელნი. თბილისი, 2023.

ვაშაკიძე, ვ. „მეფეთა ცხოვრება“ და „ბერძნული ალექსანდრიანი“. საისტორიო-წყაროთმცოდნეობითი ძიებანი. 2014.

ზარდიაშვილი, ე., არველაძე, მ. აკაკი წერეთლის შემოქმედებისა და ბიოგრაფიის უცნობი შტრიხები. საერთაშორისო კონფერენცია „არქივთმცოდნეობა, წყაროთმცოდნეობა – ტენდენციები და გამოწვევები“ 2019. თბილისი, საქართველოს არქივი. თბილისი, 2020.

თაყაიშვილი, ე. პარიზის ნაციონალური ბიბლიოთეკის ქართული ხელნაწერები. პარიზი, 1933;

თეიმურაზ I. თხზულებათა სრული კრებული. თბილისი, 1934.

თვალთვაძე, დ. ეფრემ მცირე – ბიზანტიური მწერლობის კომენტატორი. 1997, სადისერტაციო ნაშრომი.

თვალთვაძე, დ. ეფრემ მცირის კოლფონები. თბილისი, 2009.

თვარაძე, რ. „გარდასახედი“. მწერლობა, რელიგიური ფილოსოფია, ისტორია. თბილისი, 1997.

ი. და გ. ყიფიანი. საზიარო პოეზია. პარიზი, 1975.

იმედაშვილი, გ. *ვეფხისტყაოსნის* მოცალოება. კრებულში: შოთა რუსთველი, ქართული ლიტერატურული ინსტიტუტის საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1966.

იმედაშვილი, გ. ზოგი რამ რუსთველის შვიდი მნათობის შესახებ. საქ. მეცნ. აკადემიის მოამბე. ტ. XI. № 4. 1950.

ინგოროყვა, პ. რუსთაველის ეპოქის სალიტერატურო მემკვიდრეობა. რუსთაველის კრებული. ტფილისი, 1938.

ინგოროყვა, პ. ჩახრუხაძე. კავკასიონი. № 1-2. 1924.

ინგოროყვა, პ. გიორგი მერჩულე. ქართველი მწერალი მეათე საუკუნისა. თბილისი, 1954.

ინგოროყვა, პ. თხზულებანი. ტ. IV. თბილისი, 1978.

ინგოროყვა, პ. რუსთაველის ეპოქის სალიტერატურო მემკვიდრეობა. რუსთაველის კრებული. ტფილისი, 1938.

ინგოროყვა, პ. ქართული მწერლობის ისტორიის მოკლე მიმოხილვა. მნათობი. № 4. 1939.

ინგოროყვა, პ. ძველი ქართული პოეზია. თხზულებათა კრებული. ტ. III. თბილისი, 1965;

ინგოროყვა, პ. ძველი ქართული სასულიერო პოეზია. I. ტფილისი, 1913.

ინგოროყვა, პ. ლეონტი მროველი, ქართველი ისტორიკოსი, „ამბავთა მწერალი“ მე-8 საუკუნისა, ენიშვის მოამბე. 1941.

იოანე მინჩის პოეზია. გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ლ. ხაჩიძემ. თბილისი, 1987.

იოანე პეტრიწის შრომები. ტ. II. განმარტებაჲ პროკლესათვის დიადოხოსისა და პლატონურისა ფილოსოფიისათჳს. ტექსტი გამოსცეს და გამოკვლევა დაურთეს შ. ნუცუბიძემ და ს. ყაუხჩიშვილმა. თბილისი, 1937.

კაკაბაძე, ს. დავით აღმაშენებლის მემკვიდრის ვინაობა. ტფილისი, 1913.

კაკაბაძე, ს. შოთა რუსთაველი და მისი „ვეფხისტყაოსანი“. თბილისი, 1966.

კაკაბაძე, ს. ძველი ქართული მატყანეები. საისტორიო ძიებანი. ტფილისი, 1924.

კალანდაძე, ა. ლექსები. თბილისი, 2004.

კალაძე, ი. სიყმე და მოცალოება *ვეფხისტყაოსანში*. კრებულში: შოთა რუსთაველი. I. თბილისი, 2000.

კანონთა გონი. ფრანგ. თარგმნა დ. ლაბუჩიძემ. შესავ. წერილი ნ. ნათაძის. რედ.: რ. ფეიქრიშვილი. თბილისი, 1994.

კეკელიძე, კ. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. II. თბილისი, 1981.

კეკელიძე, კ. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ როგორც ლიტერატურული წყარო. რუსთაველის კრებული. ტფილისი, 1938.

კეკელიძე, კ. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ როგორც ლიტერატურული წყარო. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. VIII. თბილისი, 1962.

კეკელიძე, კ. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“. წიგნში: ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I. თბილისი, 1954.

კეკელიძე, კ. ახალი შრომა ძველი ქართული პოეზიის შესახებ. ლიტერატურული ძიებანი. XI. თბილისი, 1958.

კეკელიძე, კ. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. I. თბილისი, 1956.

კეკელიძე, კ. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. ტ. IV. თბილისი, 1957.

კეკელიძე, კ. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. ტ. VI. თბილისი, 1960;

- კეკელიძე, კ. ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I. თბილისი, 1951.
- კეკელიძე, კ. ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I. თბილისი, 1960.
- კეკელიძე, კ. ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. II. თბილისი, 1941.
- კეკელიძე, კ. ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. II. თბილისი, 1958.
- კეკელიძე, კ. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I. თბილისი, 1980.
- კეკელიძე, კ. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. II. თბილისი, 1981.
- კეკელიძე, კ. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. II. თბილისი, 1958.
- კვარაცხელია, გ. „აჰა, ტამარი... ცათუმადღესი...“. წიგნში: ა. კალანდაძე. ლექსები. თბილისი, 2004.
- კიკვიძე, ზ. ნარატიული დისკურსის ასპექტები თანამედროვე ლიტერატურაში. XIII საერთაშორისო სიმპოზიუმი ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები. XX საუკუნის 80-90-იანი წლების პოლიტიკური მოვლენები და ლიტერატურული დისკურსი. მასალები. ნაწილი II. თბილისი, 2019.
- კიკნაძე, ზ. დიონისესა და კრონოსის გამო ვეფხისტყაოსანში. ცისკარი. №11.1969.
- კიკნაძე, რ. „ცხოვრება მეფეთ მეფისა თამარისი“. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 11, თბილისი, 1987.
- კიკნაძე, რ. ფარსადან გორგიჯანიძე და „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“. თბილისი, 1975.
- კილასონია, ნ. სიტყვა ანა კალანდაძეზე. ცისკარი. №12. 1974.
- კლდიაშვილი, ს. თხზულებათა კრებული. ტ. III. თბილისი, 1975.
- კლდიაშვილი, ს. თხზულებანი ორ ტომად (მოთხრობები და რომანები). ტ. II. რედ.: ნ. ჟღენტი. თბილისი, 1966.
- კობახიძე, ე. ანტიკური ჰადესის რეცეფცია ქართულ ლიტერატურაში. ლოგოსი, წელიწდეული ელინოლოგიასა და ლათინისტიკაში. 6. 2020.
- კობახიძე, ე. ანტიკურობის კიდევ ერთი რეცეფცია *ვეფხისტყაოსანში*. კადმოსი, ჰუმანიტარულ კვლევათა ჟურნალი. 2020.

კობიძე, დ. მოგონებები ტერენტი გრანელზე. წიგნში: დათოვლილი სანთელი, მოგონებათა წიგნი გრანელზე. შემდგ.-რედ.: ლ. ალიმონაკი, თბილისი, 2013.

კორნაპელი, გ. ფენიქსი. ლექსები და პოემები. ქუთაისი, 1995.

კოსტავა, მ. ლექსები. თბილისი, 1990.

კოტეტიშვილი, ვ. სონეტები. თბილისი, 2015.

კუჭუხიძე, გ. კიდევ ერთხელ „წმ. ნინოს ცხოვრების“ დათარიღებისათვის. ლიტერატურული ძიებანი. XX. 1999.

ლებანიძე, მ. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. I. გამომცემლობის წინასიტყვაობით. თბილისი, 1989.

ლებანიძე, მ. ლექსები, ბალადები, პოემები. ერთტომეული. ავტორის წინასიტყვაობით. რედ.: ბ. ჟღენტი. თბილისი, 1972.

ლეონიძე, გ. ლექსები, პოემები. ერთტომეული. რედ.: გრ. აბაშიძე. წიგნი შეადგინეს თ. და ნ. ლეონიძეებმა. თბილისი, 1980.

ლეონიძე, გ. ძიებანი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან: XVII-XVIII სს. თბილისი, 1949.

ლოლაშვილი, ივ. რუსთაველი და თამარის ისტორიკოსთა ვინაობის პრობლემა. თბილისი, 1961.

ლოლაშვილი, ივ. არეოპაგეტიკის პრობლემები. თბილისი, 1972.

ლოლაშვილი, ივ. რუსთაველის მსოფლმხედველობის ისტორიული და ეროვნული საწყისები. კრებულში: შოთა რუსთაველი, შოთა რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტის საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1966ბ.

ლოლაშვილი, ივ. რუსთაველის მსოფლმხედველობისათვის. გაზეთი *საბაღზო განათლება*. 21. IX. 1966ა.

ლოლაშვილი, ივ. სწავლანი და სიბრძნენი ფილოსოფოსთანი. გამოკვლევისათვის და ლექსიკონით. თბილისი, 1969.

ლოლაშვილი, ივ. ჰომეროსი, შავთელი, რუსთაველი. მნათობი. № 2. 1960.

ლორთქიფანიძე, მ. ადრეფეოდალური ხანის ქართული საისტორიო მწერლობა. თბილისი, 1966.

მამულია, გ. „არიან ქართლის“ საკითხისათვის. საქართველოს, კავკასიის და მახლობელი აღმოსავლეთის საკითხები. თბილისი, 1968.

მამულია, გ. „დიდთა სიტყუსმოქმედთა პირველთა“ ვინაობისათვის. კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები. თბილისი, 1966.

მამულია, გ. კლასობრივი საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ჩამოყალიბება ძველ ქართლში, თბილისი, 1979.

მამულია, გ. ლეონტი მროველის და ჯუანშერის წერილები. თბილისი, 1965.

მალრაძე, ე. ორი რომანი; გოდება. თბილისი, 1984.

მეგრელიძე, ი. ბოლოსიტყვაობის მაგიერ. წიგნში: მ. გოგიბერიძე. რჩეული ფილოსოფიური თხზულებანი. ტ. IV. თბილისი, 1978.

მელიქიშვილი, გ. საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის უძველესი საკითხისათვის. თბილისი, 1965.

მელიქიშვილი, გ. ძველი ქართული, სომხური და ბერძნული საისტორიო ტრადიცია და ქართლის (იბერიის) სამეფოს წარმოქმნის საკითხი. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მოამბე. № 2. 1962.

მელიქიშვილი, დ. გელათი – „სხუა ათინა და მეორე იერუსალიმი“. თბილისი, 2006.

მესხი, თ. დიდი ხანძრის მეამული ანარეკლი. თბილისი, 1966.

მეტრეველი, რ. მეფე თამარი, ეპოქის პოლიტიკურ-კულტურული და სოციალურ-ეკონომიკური მიმოხილვა. თბილისი, 1991.

მირიანაშვილი, ა. სანდრო შანშიაშვილი. წიგნში: ს. შანშიაშვილი. თხზულებები. ტ. 1. თბილისი, 1986.

მიჯაჭული პრომეთე – დრამა ესხილისა. (მთარგმნელი არ წერია), თვითური ჟურნალი მოამბე, მაისი 1897 წელი, #5, ნაწ 1. ტფილისი.

მიჯაჭული პრომეთე ესქილისა, ედიპე მეფე სოფოკლესი, მედია ევრიპიდესი. თარგმანი პ. მირიანიშვილისა. თბილისი, 1910.

მოვსეს ხორენაცი. სომხეთის ისტორია. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო ალ. აბდალაძემ. თბილისი, 1984.

ნადარეიშვილი, ქ. აკაკი წერეთლის პოემა „მედია“ არგონავტიკის მითოსის ქართულ ინტერპრეტაციათა კონტექსტში. ლოგოსი, წელიწდეული ელინოლოგიასა და ელინისტიკაში. 7. 2021.

ნადარეიშვილი, ქ. არგონავტების მითოსის და მედეას სახის ინტერპრეტაცია სანდრო შანშიაშვილის პოემა „მედიაში“ ქართულ კულტურაში არგონავტიკის მითოსის რეციპირების შუქზე. X საერთაშორისო სიმპოზიუმი: მოდერნიზმი ლიტერატურაში, გარემო, თემები, სახელები; ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები. მასალები. ნაწილი II. თბილისი, 2017.

ნადირაძე, კ. ერთტომეული. თბილისი, 1971.

ნადირაძე, კ. ლიტერატურული ქუთაისის მოგონება. 1979.

ნათაძე, ნ. დროთა მიჯნაზე. თბილისი, 1974.

ნათაძე, ნ. ვეფხისტყაოსანი. სასკოლო გამოცემა ლექსიკონითა და კომენტარებით. თბილისი, 1974 (2006).

ნათაძე, ნ. ვეფხისტყაოსნის პროლოგის კომენტარისათვის. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მოამბე. № 2. 1963.

ნათაძე, ნ. რუსთველური მიჯნურობა და რენესანსი. თბილისი, 1965.

ნათაძე, ნ. შოთა რუსთველი, ვეფხისტყაოსანი. სასკოლო გამოცემა. II გამოცემა. თბილისი, 2006.

ნევმირებული ძლისპირნი. გამოსცა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო გ. კიკნაძემ. თბილისი, 1982.

ნიშნიანიძე, შ. აქილევსის ქუსლი და ფარი. რედ.: მ. ჯაფარიძე. თბილისი, 1971.

- ნიშნიანიძე, შ. ლირიკა. ნაწყვეტები პოემიდან. რედ.: ლ. მესხი. თბილისი, 1989.
- ნონეშვილი, ი. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. II. რედ.: ე. მაღრაძე. თბილისი, 1982.
- ოდუმელი, ჯ. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ვინაობის საკითხისათვის. ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე. V. 1963.
- ოკუჯავა, კ. შავიზღვისპირა ადიღების წარმართობა. თბილისი, 2005.
- პლატონი. ნადიმი. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა ბ. ბრეგვაძემ. თბილისი, 2019.
- ჟამთააღმწერელი. ასწლოვანი მატიაზე (ნაწყვეტი – ხელნაწერი H-1067). რედ.: რ. მეტრეველი. გამოსცა ვ. სილოგავამ. თბილისი, 2009.
- ჟორდანიას, თ. ქრონიკები. I. თბილისი, 2004.
- ჟორდანიას, თ. ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა. წიგნი 3. თბილისი, 1967.
- ჟურნალი H₂SO₄, I. კლიშე: სოგომონოვ-სუტჩიანისა, 1924.
- რობაქიძე, გრ. დემონი და მითოსი. გერმანულიდან თარგმნა მ. კვატაიამ. თბილისი, 2012.
- რობაქიძე, გრ. ნაწერები ხუთ ტომად. შემდგ.: ლ. ცომაია. თბილისი, 2012.
- რობაქიძე, გრ. პიესები. თბილისი, 1961.
- რუხაძე, ტ. ქართული ეპოსი გარდამავალი ხანის ლიტერატურაში. თბილისი, 1939.
- რუხაძე, ტ. ძველი ქართული თეატრი და დრამატურგია. თბილისი, 2011.
- სამსახეობა რაინდისა. ს. იორდანიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობითა და შენიშვნებით. თბილისი, 1947.
- სანაძე, მ. „ქართლის ცხოვრება“ და საქართველოს ისტორიის უძველესი პერიოდი (ქართლოსიდან მირიანამდე). თბილისი, 2001.
- სანიკიძე, თ. აკაკი წერეთლის პოეზიის ლექსიკონი. წ. II. თბილისი, 1983.
- სიგუა, ს. მოდერნიზმი. თბილისი, 2008.
- სირაძე, რ. „წინოს ცხოვრება“ და დასაწყისი ქართული მწერლობისა. განთიადი. № 3. 1989.

სირაძე, რ. „ცასა ცათასა“. თამარ მეფის იამბიკო. ლიტერატურული საქართველო. 1993 წ., 14 მაისი.

სირაძე, რ. ქართული აგიოგრაფია. თბილისი, 1987.

სორდია, ლ. მერაბ კოსტავას პოეზია (ეროვნული, რელიგიურ-ფილოსოფიური და სახისმეტყველებითი ასპექტები). თბილისი, 2017.

სორდია, ლ. ტერენტი გრანელის ბედისწერა. თბილისი, 2011.

სულავა, ნ. XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰაგიოგრაფია. თბილისი, 2003.

სულავა, ნ. ქართული ჰიმნოგრაფია: ტრადიცია და პოეტიკა. თბილისი, 2006.

სულაკაური, ა. ქართული რომანი – XX. რედ.: ლ. მესხი, თბილისი, 1994.

სულხან-საბა ორბელიანი. იგავ-არაკები. თბილისი, 1959.

სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. მოამზადა ილ. აბულაძემ. რედ.: ელ მეტრეველი, ც. ქურციკიძე. თბილისი, 1991.

სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. წ. II. თბილისი, 1968.

სულხან-საბა ორბელიანი. მოგზაურობა ევროპაში. ს. იორდანიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობით, შენიშვნებითა და ლექსიკონით. თბილისი, 1940.

სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შესახებ. გამოცემა მესამე. ტექსტი გამოსცა ვრცელი შესავლით, შენიშვნებით და ორი გენეალოგიური ტაბულით საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილმა წევრმა ექ. თაყაიშვილმა. მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის. ნაკვეთი 27. 1949.

ტაბიძე, გ. თხზულებანი თორმეტ ტომად. თბილისი, 1966-1974.

ტაციტუსის ცნობები საქართველოს შესახებ. ლათინური ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავალი ნარკვევითა და კომენტარებით გამოსცა ალ. გამყრელიძემ. თბილისი, 1979.

ტონია, ნ. „ქიმერების მარულა“ (ფანტასმაგორია, მითის კულტი და ანტიკურობა ვალერიან გაფრინდაშვილის შემოქმედებაში). ლოგოსი, წელიწდეული ელინოლოგიასა და ლათინისტიკაში. 8. 2022.

ურუშაძე, აკ. აკაკი და მემკვიდრეობა. საბჭოთა ხელოვნება. № 1. 1962.

უძველესი იადაგარი. გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთეს ელ. მეტრეველმა, ც. ჭანკიევმა და ლ. ხევსურიანმა. თბილისი, 1980.

უძველესი რედაქციები ბასილი კესარიელის „ექუსთა დღეთათვის“ და გრიგოლ ნოსელის „კაცისა აგებულებისათვის“. ილ. აბულაძის რედაქციით. თბილისი, 1964.

ფიფია, ნ., კობახიძე, ე., დუნდუა, თ. ანტიკური ხანის ბერძნული და ლათინური წარწერები როგორც საქართველოს ისტორიის წყარო. თბილისი, 2022.

ფრანგულ-ქართული ლექსიკონი. ტ. 2. მთ. რედ.: ნ. ქადეიშვილი. თბილისი, 1999.

ფსევდო-ლონგინე. ამაღლებულისათვის. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა და კომენტარები დაურთო ბ. ბრეგვაძემ. თბილისი, 1975.

ფხაკაძე, მ. აკაკი წერეთლის „მედია“. IX საერთაშორისო სიმპოზიუმი „ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები. ტრადიცია და თანამედროვე მწერლობა“. ნაწილი II, მასალები. თბილისი, 2015.

ფხაკაძე, მ., გარდაფხაძე, ქ. პირველი ქართული პოემა ტროის ომზე. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის „ჰუმანიტარული მეცნიერებები ინფორმაციულ საზოგადოებაში – IV“ შრომათა კრებული. ბათუმი, 2025.

ქავთარაძე, გ. „არიან-ქართლის“ საკითხისათვის. ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შრომები. IX. 2009.

ქავთარია, მ. ძველი ქართული პოეზიის ისტორიიდან (XVII-XVIII სს.). თბილისი, 1977.

ქამუშაძე, მ. ტიპოლოგიური პარალელები ს. შანშიაშვილის „მედიასა“ და ევრიპიდეს „მედეას“ შორის. საქართველოს ნეოგრეცისტთა ასოციაციის მეორე კონფერენციის მასალები. თბილისი, 2009 (ხელნაწერის უფლებით);

ქანთარია, გ. აზონი. თბილისი, 2000; მ. სანაძე. „ქართლის ცხოვრება“ და საქართველოს ისტორიის უძველესი პერიოდი (ქართლოსიდან მირიანამდე). თბილისი, 2001.

ქართველი პოეტები: ენციკლოპედია. შემდგ.: ალ. ელერდაშვილი. თბილისი, 2021.

ქართლის ცხოვრება („ძველი ქართლის ცხოვრება“). გამოსაცემად მოამზადეს, წინასიტყვაობა და ტერმინთა განმარტებანი დაურთეს აკადემიკოსებმა ილ. ანთელავამ და ნ. შოშიაშვილმა. თბილისი, 1996.

ქართლის ცხოვრება. მთ. რედ.: რ. მეტრეველი, სარედაქციო კოლეგია: მ. აბაშიძე, გ. ალასანია, ზ. ალექსიძე, თ. გამყრელიძე, გ. კარტოზია, მ. ლორთქიფანიძე, დ. მუსხელიშვილი, † ზ. სარჯველაძე, მ. ქავთარია, ც. ქურციკიძე, მ. შანიძე, ელ. ცაგარეიშვილი, † ედ. ხოშტარია-ბროსე. თბილისი. 2008.

ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბილისი, 1955.

ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბილისი, 1959.

ქართული მწერლობა. ტ. IX. შემდგ.: ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე, თბილისი, 1992.

ქართული მწერლობა. ტ. VIII. შემდგ.: ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე, თბილისი, 1990.

ქართული პოეზია. ტ. I. ძველი ქართული პოეზია V-XII სს. შემდგ.: ს. ცაიშვილი. თბილისი, 1979.

ქართული პროზა. წიგნი IX. აკაკი წერეთელი. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ნ. ებრალიძე, რ. თვარაძე, თბილისი, 1985.

ქართული პროზა. წიგნი VII. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ნ. ებრალიძე, რ. თვარაძე. თბილისი, 1984.

ქართული წარწერების კორპუსი, ლაპიდარული წარწერები. ტ. I. აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო (V-X სს.). შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ნ. შოშიაშვილმა. თბილისი, 1980.

ქება და დიდება ქართულისა ენისაჲ. გამოსაცემად მოამზადა ტ. ფუტყარაძემ. თბილისი, 2000.

ქელბაქიანი, გ. ის მხოლოდ პოეზიით ცოცხლობდა. კრებულში: ჩემი ცხოვრება მხოლოდ ლექსია. თბილისი, 1984.

ქემერტელიძე, თ. ქართლის იბერიის სამეფოს წარმოქმნის თარიღის შესახებ. საქართველოს ხელოვნების მუზეუმი ნარკვევები. ტ. VI. თბილისი, 2000.

ქიქოძე, გ. ქართული ლიტერატურის ისტორია (მე-19 საუკუნე). თბილისი, 1947.

ქუმსიშვილი, დ. ვეფხისტყაოსანში „დიონოსისა“ და „დივნოსის“ საკითხისათვის. მნათობი. № 8. 1969.

ქუმსიშვილი, დ. შენიშვნები ზ. კიკნაძის წერილის გამო. ცისკარი. № 2. 1970.

ლონდაძე, თ. აკაკი წერეთლის პიესა „მედია“ (ავტორის კონცეფცია/ ანტიკური ლიტერატურის რეცეფცია). ქართველური მემკვიდრეობა. XXVI. 2020.

ყაუხჩიშვილი, თ. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. თამარის ისტორიკოსები. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 3. 1974.

ყაუხჩიშვილი, თ. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში. I. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. № 4. 1973.

ყაუხჩიშვილი, თ. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ჟამთააღმწერელი. ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1976.

ყაუხჩიშვილი, თ. საქართველოს ისტორიის ძველი ბერძნული წყაროები. თბილისი, 2019.

ყაუხჩიშვილი, თ. სტრაბონის გეოგრაფია: ცნობები საქართველოს შესახებ. თბილისი, 1957.

ყაუხჩიშვილი, თ. ჰიპოკრატეს ცნობები საქართველოს შესახებ (პარალელური ბერძნული ტექსტით). თბილისი, 1965.

ყაუხჩიშვილი, ს. არტემი მთაფოლო: (მარიამ დედოფლისეული ქართლის ცხოვრება 598, გვ. 367). ჩვენი მეცნიერება. № 3-4 (15-16). 1925.

- ყაუხჩიშვილი, ს. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ და იოანე პეტრიწი. სსრ მეცნ. აკად. მოამბე. III. № 1. 1942.
- ყაუხჩიშვილი, ს. „ფირესტე // ორესტე“. ლიტერატურული ძეგანი. II. 1945.
- ყაუხჩიშვილი, ს. ბერძნული ლიტერატურის ისტორია. I. თბილისი, 1950.
- ყაუხჩიშვილი, ს. ბერძნული ლიტერატურის ისტორია. II. თბილისი 1949.
- ყაუხჩიშვილი, ს. ხრონოლრაფი გიორგი მონაზონისაჲ. ტფილისი, 1920.
- ყაუხჩიშვილი, ს. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ და იოანე პეტრიწი. სსრ მეცნ. აკად. მოამბე. III. № 1. 1942.
- ყიფიანი, გ. ლექსები. პარიზი, 1965.
- ყუბანეიშვილი, ს. გრიგოლ დიაკონი და მისი თხზულება. ლიტერატურული ძეგანი. II. 1945.
- შანშიაშვილი, ს. თხზულებები. ტ. 1. თბილისი, 1986.
- შანშიაშვილი, ს. თხზულებები. ტ. 2. თბილისი, 1986.
- შანშიაშვილი, ს. თხზულებები. ტ. 3. თბილისი, 1987.
- შატბერდის კრებული X საუკუნისა. ბ. გიგინეიშვილისა და ელ. გიუნაშვილის გამოცემით. თბილისი, 1979.
- ჩიქოვანი, მ. ქართული ეპოსი. წიგნი 2. თბილისი, 1965.
- ცეცხლაძე, მ. ფრიდრიხ ნიცშეს ტრაგიკული ხელოვნების კონცეფცია – გალაკტიონისეული რეცეფციის კრიტიკა. სპეკალი. 13. 2019.
- ცინცაძე, პ. *ვეფხისტყაოსანი* (მსოფლმხედველობა და მხატვრული კონსტრუქცია). ტფილისი, 1936.
- ციციშვილი, ი. ადრეკლასობრივი პერიოდის საზოგადოების ხელოვნება. წიგნში: ი. ციციშვილი. ქართული ხელოვნების ისტორია. თბილისი, 1995.
- ძველი ქართველი მეხოტბენი. I. ჩახრუხაძე. „ქება მეფისა თამარისი“. ტექსტი გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ივ. ლოლაშვილმა. თბილისი, 1957.

ძველი ქართველი მეხოტბენი. II. იოანე შავთელი. აბდულმესიანი – თამარ მეფისა და დავით სოსლანის შესხმა. გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ივ. ლოლაშვილმა. თბილისი, 1964.

ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. წ. III (მეტაფრასული რედაქციები). ილ. აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით. თბილისი, 1971.

ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები. შემდგ.: ლოლაშვილი, ივ. თბილისი, 1978.

ძლისპირნი. გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ე. მეტრეველმა. თბილისი. 2000.

წერეთელი, აკ. თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად. ტ. II. თბილისი, 1950.

წერეთელი, აკ. მედია. „აკაკის თვითური კრებული“. წელიწადი პირველი. № II. სექტემბერი 1897. ტფილისი, 1897.

წერეთელი, აკ. ჟურნალი „ქართული მწერლობა“. №2-3. 1926.

წერეთელი, აკ. რჩეული ნაწარმოებები 5 ტომად. ტ. 1. ლექსები. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ე. კვიტაიშვილი. თბილისი, 1988.

წერეთელი, აკ. რჩეული ნაწარმოებები 5 ტომად. ტ. 2. პოემები. დრამატული ნაწერები ლექსებად. შემდგ.: გ. გვერდწითელი, ე. კვიტაიშვილი. თბილისი, 1989.

წერეთელი, ს. ანტიკური ფილოსოფია. თბილისი, 1968.

წერილები. IX. ნიკოლოზ ბარათაშვილი. თხზულებანი. აკაკი გაწერელისა და ივანე ლოლაშვილის რედაქციით. თბილისი, 1972.

წმ. იოანე დამასკელი. მართლმადიდებლური სარწმუნოების ზედმიწევნითი გადმოცემა. ორი ძველი ქართული თარგმანი (წმ. ეფრემ მცირისა და წმ. არსენ იყალთოელისა). გამოსაცემად მოამზადეს რ. მიმინოშვილმა და მ. რაფავამ. წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო მ. რაფავამ. ძველი ბერძნულიდან

თანამედროვე ქართულზე თარგმნა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო ე. ჭელიძემ. თბილისი, 2000.

ჭავჭავაძე, ილ. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად პ. ინგოროყვას რედაქტორობით. ტ. I. ლექსები / პოემები. თბილისი, 1951.

ჭავჭავაძე, ილ. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად პ. ინგოროყვას რედაქტორობით. ტ. II. ლექსები / პოემები. თბილისი, 1950.

ჭავჭავაძე, ილ. ნაწერების სრული კრებული. ტ. IV. თბილისი, 1927.

ჭილაძე, თ. ვარდის ფურცლობის ნიშანი. თბილისი, 1984.

ჭილაძე, თ. მდგმურები. მეორე გამოცემა. რედ.: თ. ცინცაძე. თბილისი, 1979.

ჭილაძე, თ. რჩეული თხზულებანი სამ ტომად. ტ. III. ლექსები, პიესები. რედ.: მ. ჯაფარიძე. თბილისი, 2002.

ჭილ-ეტრატის იადაგარი. გამოსაცემად მოამზადეს აკ. შანიძემ, ა. მარტიროსოვმა, ა. ჯიშიაშვილმა. თბილისი, 1977.

ხალვაში, რ. ტბელ აბუსერისძის „გალობანი მწვალებელთა შეჩუენებისანი“. თბილისი, 2003.

ხანთაძე, შ. ჟამთააღმწერელი. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 8. თბილისი, 1984.

ხარანაული, ბ. ლექსები, პოემები. რედ.: ნ. ინასარიძე: თბილისი, 1991.

ხახანაშვილი, ალ. ქართველი სიტყვიერების ისტორია (მეცხრამეტე საუკუნე). დ. კარიჭაშვილის რედაქტორობით. ქ. შ. წერა-კითხვის გამავრცელებელის საზოგადოების გამოცემა № 105. ტფილისი, 1913.

ხინთიბიძე, ე. ვეფხისტყაოსნის იდეურ-მსოფლმხედველობითი სამყარო. თბილისი, 2009.

ხინთიბიძე, ე. ვეფხისტყაოსნის კრონოსი. ცისკარი. № 2. 1971.

ხინთიბიძე, ე. მსოფლმხედველობითი პრობლემები ვეფხისტყაოსანში. თბილისი, 1975.

ხინთიბიძე, ე. შუასაუკუნეობრივი და რენესანსული „ვეფხისტყაოსანში“. თბილისი, 1993.

ხინთიბიძე, ზ. ჰომეროსი და რუსთველი, კომპოზიციური ორგანიზაციის ჰომეროსისეული პრინციპები და ეპიკური ტრადიცია. თბილისი, 2005.

ხუციშვილი, ს. ბაჩანა. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 2. თბილისი, 1977.

ჯავახიშვილი, ივ. თამარ მეფის ისტორიკოსი. ტ. VIII. თბილისი, 1977.

ჯავახიშვილი, ივ. თხზულებანი თორმეტ ტომად. ტ. 8. თბილისი, 1977.

ჯავახიშვილი, ივ. თხზულებანი. ტ. 8. თბილისი, 1977.

ჯავახიშვილი, ივ. ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლა. წ. I. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა (V-XVIII სს). მეორე-მესამე შევსებული გამოცემა. თბილისი, 1945.

ჯავახიშვილი, ივ. საისტორიო მწერლობა. თბილისი, 1916.

ჯავახიშვილი, ივ. სინას მთის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. თბილისი, 1947.

ჯავახიშვილი, ივ. ქართველი ერის ისტორია. ტ. I. ტფილისი, 1908.

ჯავახიშვილი, ივ. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა. თბილისი, 1916.

ჯავახიშვილი, ივ. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა. თბილისი, 1945

ჯალიაშვილი, მ. მითოსური სახეების მხატვრული ინტერპრეტაციის პრინციპები; მითოსის მხატვრული ფუნქცია რომანში. წიგნში: მ. ჯალიაშვილი. ქართული მოდერნისტული რომანი, თბილისი, 2006.

ჯანაშია, ს. შრომები. ტ. II. თბილისი, 1952.

ჯანდიერი, კ. კონკიას ღამე. თბილისი, 2009.

ჯიშკარიანი, შ. ალექსანდრე (სანდრო) შანშიაშვილი „სიმბოლიზმის აკვნის დამრწვევი“. კულტურათაშორისი კომუნიკაციები. № 35. 2022.

ჯღამაია, ლ. გიორგი ათონელის „თვენი“, სექტემბერი. თბილისი, 2007.

პელიკონი, ძველი ბერძნული ლირიკა. გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და განმარტებანი დაურთო ნ. ტონიამ. თბილისი, 2021.

“Antipater”. In: *Encyclopædia Britannica*. Ed. by H. Chisholm. Vol. 2 (11th ed.). Cambridge, 1911.

“The Man in the Panther’s Skin”. A Romantic Epic by Shot’ha Rust’haveli. A Close Rendering from the Georgian Attempted by M. S. Wardrop. Tbilisi, 1966 (Reprinted from the Original English Edition, London, 1912).

A Companion to Greek Religion. Ed. by D. Ogden. Oxford, 2007.

A Greek-English Lexicon. Compiled by H. G. Liddell and R. Scott. A New Edition Revised and Augmented throughout by Sir H. S. Jones. Oxford, 1961.

Apollonius of Rhodes. *Argonautica*. Book IV. Ed. by Richard Hunter. Cambridge, 2015.

Arundell, J. F. The Secret of Plato’s Atlantis [in the Critias]. Whitefish, 2012.

Ashley, J. R. The Macedonian Empire: The Era of Warfare Under Philip II and Alexander the Great, 359-323 B.C. 2004.

Asmis, E., Bartsch, Sh., Nussbaum, M. C. Seneca and his World. In: Lucius Anneus Seneca. Anger, Mercy, Revenge. Translated by R. A. Kaster and M. C. Nussbaum. Chicago, 2012.

Beard, M. The Roman Triumph. 2009.

Bieber, M. The Portraits of Alexander. *Proceedings of the American Philosophical Society*. Vol. 93. No. 5 (Nov. 30, 1949).

Billows, R. A. Antigonos the One-Eyed and the Creation of the Hellenistic State. Berkeley and Los Angeles, 1990.

Bosworth, A. B. From Arrian to Alexander. Studies in Historical Interpretation. Oxford, 1988.

Braund, D. Georgia in Antiquity. A History of Colchis and Transcaucasian Iberia, 500 BC – AC 562. Oxford, 1994.

Burkert, W. Greek Religion. Cambridge, 1985.

Cartographical Innovations: An International Handbook of Mapping Terms to 1900. Ed. by H. Wallis and A. H. Robinson. 1987.

Chintibidse, S. Ein Fall der Rezeption von Homers Odyssee in Rustvelis Vepxistqaosani. *Georgica*. 28. 2005.

Chugg, A. M. The Journal of Alexander the Great. *Ancient History Bulletin* 19.3-4. 2005.

Chwalkowski, F. Symbols in Arts, Religion and Culture, The Soul of Nature. New Castle Upon Tyne, 2016.

Desmond, W. *Cynics*. Berkeley, Los Angeles, 2008.

Desmond, W. *Cynics*. Berkeley, Los Angeles, 2008.

di Giammarino, G. *La tradizione classica nella letteratura Italiana*. 2011.

Dictionary of Greek and Roman geography. Ed. by William Smyth. in two volumes. Vol. 2. London, 1851.

Dithurambos. In: *A Greek-English Lexicon*. Compiled by H. G. Liddell and R. Scott. A New Edition Revised and Augmented throughout by Sir H. S. Jones. Oxford, 1961.

Ehrenberg, V. *Man, State and Deity. Essays in Ancient History*. 2011.

Fleming, K., Simon, A. *The Reception of Classical Antiquity in German Literature*. Munich, 2013.

Gabriel, R. A. *Philip II of Macedonia: Greater Than Alexander*. Washington, D.C, 2010.

Gardapkhadze, K. The Argonautica in the Works of Georgian Symbolists. *Phasis, Greek and Roman Studies*. 10 (II). 2007.

Gogiashvili, E. Alexander of Macedon in Georgian Folktales. *Folklore*. Vol. 127. 2016.

Gordesiani, R. Georgien. In: *Der Neue Pauly, Enzyklopädie der Antike. Rezeptions und Wissenschaftsgeschichte*. 14. Hrsg. H. Cancik, H. Schneider und M. Landfester. Stuttgart, 1996.

Gradel, I. *Emperor Warship and Roman Religion*. London, 2004; R. Robinson. *Imperial Cults, Religion and Politics in the Early Han and Roman Empires*. New York, 2023.

- Graves, R. Greek Gods and Heroes. 2014.
- Graves, R. The Greek Myths. Vol. 1. Ch. 28, "Orpheus". London, 1955.
- Holland R. and D. Markides. The British and the Hellenes: Struggles For Mastery in the Eastern Mediterranean, 1850-1960. New York, 2006.
- Hunt, D. Legends of the Caucasus. 2012.
- Huskinson, J. Roman Children Sarcophagi: Their Decoration and Social Significance. Oxford, 1996.
- Intertextualität. Formen, Funktionen, Anglist. Fallstudien. Hrsg. von U. Broich, M. Pfister. Tübingen, 1985.
- Jojua, T. The Portrait of Arsen I Kolonkelisdze Chkondidel-Mtsignobartukhutsesi (1170 s) at the Kolagiri Monastery of Gareji: Historical and Source Study Analysis. International Conference Davit Gareji – Multidisciplinary Study and Development Strategy. 2019. Georgia. Proceedings. Tbilisi, 2020.
- Jordanes. "The origin and the deeds of the Goths, Chapter X". Archived from the original on 16 July 2011. Retrieved 3 August 2015.
- Kavtaradze, G. Probleme der historischen Geographie Anatoliens und Transkaukasiens im ersten Jahrtausend v. Chr. (Caucasica). Orbis Terrarum, Internationale Zeitschrift für historische Geographie der Alten Welt. 2. Stuttgart, 1996.
- Khintibidze, Z. Compositional Function of the Circe-Myth in Greek-Roman, Medieval European and Georgian Epic Traditions: Typological Similarity of Literary Reception? Phasis, Greek and Roman Studies. 10 (II), 2007.
- Kobakhidze, E. Akaki's interpretation of a Legend on Azo/Azon. IX International Symposium. Contemporary Issues of Literary Criticism – "Tradition and Contemporary Literature". Proceedings. Vol. II. Tbilisi, 2015.
- Kretschmer, M. Atrox Fortuna. The Classical Journal 22.4 (January 1927).
- Kroll, W. Historia Alexandri Magni Pseudo-Callisthenes. Berlin, 1926, 3.33.14.
- Landels, J. L. Music in Ancient Greece and Rome. London and New York, 2019.

- Lee, M. O. *Virgil as Orpheus: A Study of the Georgians*. Albany, 1996.
- Lendon, J. E. *Soldiers and Ghosts: A History of Battle in Classical Antiquity*. 2006.
- Linder, M. Plutarch's Use and Mention of Famous Artists in the "Parallel Lives". *Ancient Society*. Vol. 45 2015.
- Ludwig, P. W. *Eros and Polis: Desire and Community in Greek Political Theory*. Cambridge, 2002; L. Compton. 'An Army of Lovers' – The Sacred Band of Thebes. *History Today*. 44 (11). 1994.
- Macedo, J. M., Kölligan, D., Barbieri, P. *Polyónymoi: A Lexicon of the Divine Epithets in the Orphic Hymns*. Würzburg, 2021.
- Man, S.-C. *Instances of Death in Greek Tragedy*. Newcastle upon Tyne, 2020.
- Marr, N. *Der japhetische Kaukasus und das dritte ethnische Element im Bildungsprozess der mittelländischen Kultur.*, Berlin/Stuttgart/Leipzig, 1923.
- Nadareishvili, K. *Medea on the Georgian Stage*. I International Conference: Theatre and Theatre Studies in the 21th Century, Athens 2005, 26-29 September. Proceedings. Athens, 2010.
- Porter, J. I. *Reception Studies: Future Prospects*. In: *A companion to classical reception*, ed. by L. Hardwick, C. Stray. Oxford, 2008.
- Prevas, J. *Hannibal Crosses the Alps: The Invasion of Italy and the Punic Wars*. 2001.
- Rapp, Jr. S. H. *Studies in Medieval Georgian Historiography: Early Texts and Eurasian Contexts*. *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium*. Vol. 601, subsidia, Vol. 113. Louvain, 2003.
- Reece, S. *Homer's Asphodel Meadow*. In: *Homer's Winged Words, The Evolution of Ancient Greek Epic in the Light of Oral Theory*. Leiden, Boston, 2009.
- Renaissance Futurities: Science, Art, Invention*. Eds. Ch. V. Black and M.-T. Álvarez. 2019.
- Riedel, V. *Antikerezeption in der deutschen Literatur von Renaissance-Humanismus bis zur Gegenwart*. Weimar, 2000.

Sacks, D., Murray, O., Brody, L. R. Encyclopedia of the Ancient Greek World. New York, 2014.

Schenk, R. Dark Light: The Appearance of Death in Everyday Life. Albany, 2001.

Sir J. J. Frazer. The Golden Bough: A Study of Magic and Religion. New York, 2009.

Stories of Croesus, Cyrus and Babylon from Herodotus. By the Rev. A. J. Church. New York, 1893

Strootman, R. Alexander's Thessalian Cavalry. Talanta. Proceedings of the Dutch Archaeological and Historical Society. Vol. XLII-XLIII (2010-2011). 2012.

Symons, A., Verlaine, P. The North American Review. Vol. 201, № 714, May 1915.

Tacitus, Annals XV.70.1; P. Asso. A Commentary on Lucan 'De Bello Civili IV'. Berlin, 2010.

Tempest, K. Brutus: the noble conspirator. New Haven/London, 2017.

The Oxford History of Classical Reception in English Literature. Vol. 1, ed. by R. Copeland.; Vol. 2, ed. by P. Cheney and Ph. Hardie, 2016.

Thomson, R. W. Rewriting Caucasian History. The Medieval Armenian Adaptation of the Georgian Chronicles. The Original Georgian Texts and the Armenian Adaptation. Translated with introduction and commentary by R. W. Thomson. Oxford, 1996.

Tosi, R. Dizionario delle Sentenze Latine e Greche. BUR Dizionari. Milano, 2007.

West, M. L. The Orphic Poems. Oxford, 1983.

Аверинцев, С. С. Поэтика ранневизантийской литературы. СПб., 2004.

Аржанов, Ю. Н. Сирийские ветхозаветные псевдоэпиграфы. СПб., 2011.

Гагошидзе, Ю. М. Самадло, археологические раскопки. Тбилиси, 1979.

Говоров, А. В. Святой Григорий Богослов как христианский поэт. Полное собрание творений святых отцов церкви и церковных писателей. Т. 2. М., 2011.

Грейвз, Р. Царь Иисус. М., 2001.

- Грейвс, Р. Мифы древней Греции. М., 1992.
- Греческие Классики. Ч. 1. Кн. I. Басни Езоповы. Переведенные с греческого Иваном Мартыновым. СПб., 1823.
- Диодор Сицилийский. Историческая библиотека. Кн. XVIII. Поход Александра. Перевод с древнегреческого М. С. Сергеевко. Москва, Ленинград, 1962.
- Езоповы басни с баснями латинского стихотворца Филельфа, с новейшего французского перевода, полным описанием жизни Езоповой... снабденного г. Беллегардом, ныне вновь на российской язык переведенные Д. Т. М., 1792.
- Езоповы басни с нравоучением и примечаниями Р. Летранжа, вновь изданные, а на российской язык переведены в С.-Петербурге, канцелярии Академии наук секретарем С. Волчковым. (1747, переиздания).
- Картлис Цховреба. История Грузии. Главый ред.: Р. Метревели. Тбилиси, 2008.
- Кекелидзе, К. История и восхваление венценосцев. Тбилиси, 1954.
- Лопатинский, Л. Кабардинские предания, сказания и сказки, записанные на русском. Сборник материалов для описания местностей и племён Кавказа. В. XII. Тифлиς. 1891.
- Лордкипанидзе, Г. Проблемы войны и мира в Античной Грузии (VI-V вв до н. э.). Caucasica. The journal of Caucasian Studies. Vol. 2, 1998.
- Лотман, Ю. М. Семиосфера. СПб., 2010.
- Меликишвили, Г. К истории древней Грузии. Тбилиси, 1959.
- Модебадзе, И., Цицишвили, Т. “Медея в Коринфе” в грузинском литературном дискурсе XX века. V საერთაშორისო სიმპოზიუმი „ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები“. მასალები. ნაწილი II. თბილისი, 2011.
- Нуцубидзе, Ш. Творчество Руставели. Тбилиси, 1958.
- Пигулевская, Н. В. Культура сирийцев в средние века. М., 1979.
- Прот. А. Шмеман. Литургическое богословие. СПб., 2006.

Современное зарубежное литературоведение (страны Западной Европы и США): концепции, школы, термины. Энциклопедический справочник. Москва, 1996.

Элиот, Т. С. Традиция и индивидуальный талант (Зарубежная эстетика и теория литературы XIX-XX вв). М., 1987.

ელექტრონული რესურსები

Online Databases

ანტიკურობის რეცეფცია ქართულ ლიტერატურაში. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <http://classicaltradition.tsu.ge/> ბოლო ნახვა: 07.04.2023.

გაფრინდაშვილი, ვ. დეკლარაცია (ახალი მითოლოგია). მეოცნებე ნიამორები. № 7. 1922. ხელმისაწვდომია ონლაინ:

<https://niamorebi.ge/gafrindashvili/%E1%83%93%E1%83%94%E1%83%99%C2%AD%E1%83%9A%E1%83%90%C2%AD%E1%83%A0%E1%83%90%C2%AD%E1%83%AA%E1%83%98%E1%83%90-%E1%83%90%E1%83%AE%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%98-%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%97%E1%83%9D/> ბოლო ნახვა: 12.08.2023.

გელაშვილი, მ. ემოციური მეხსიერების როლი ანა კალანდაძის შემოქმედებაში. ლექსმცოდნეობა, ანა კალანდაძისადმი მიძღვნილი მეორე სამეცნიერო სესია. მასალები. 1. თბილისი, 2008. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://literaturatmcodneoba.tsu.ge/leqsmcod-lana-kaland.pdf> ბოლო ნახვა: 17.05.2024.

„დიონისოს ღიმილი“. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://eon.ge/wp-content/uploads/2021/04/dionisos-gimili.pdf> ბოლო ნახვა: 10.12.2023.

ვასაძე, თ. ქართული რეალიზმის წარმოშობა. კრებულში: ქართული რეალიზმის სათავეებთან. რედ.: ი. რატიანი, თ. შარაბიძე. თბილისი, 2015.

ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://literaturatmcodneoba.tsu.ge/qart.real-XIX.pdf> ბოლო ნახვა: 18.09.2023.

ზაქარაძე, ლ. დავით გურამიშვილი, „დავითიანი“ ქრისტიანული ფილოსოფიის ჭრილში. ქართული ფილოსოფიისა და თეოლოგიის ენციკლოპედია. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <http://encyclopedia.ge/ka/articles/136> ბოლო ნახვა: 21.08.2023.

კვარაცხელია, პ. მისტიციზმი ტერენტი გრანელის შემოქმედებაში. სადისერტაციო ნაშრომი. თბილისი, 2017. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/220268/1/Disertacia.pdf> ბოლო ნახვა: 12.08.2023.

კოტეტიშვილი, ვ. ლექსები. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://www.aura.ge/101-poezia/14664-vaxushti-kotetishvili--mrchobledebi.html> ბოლო ნახვა: 10.10.2024.

კოტეტიშვილი, ვ. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://sites.google.com/site/literaturulitsre/%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%A3%E1%83%9A%E1%83%98-%E1%83%9B%E1%83%AC%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%90/%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%AE%E1%83%A3%E1%83%A8%E1%83%A2%E1%83%98-%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%A2%E1%83%94%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%A8%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%9A%E1%83%98> ბოლო ნახვა: 10.10.2024.

ლექსიკონი ქართული. ლექსიკონის წინამდებარე გამოცემა უცვლელად იმეორებს სულხან-საბა ორბელიანის თხზულებათა ორტომეულში შეტანილ ტექსტს. წყარო: სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. მოამზადა ილ. აბულაძემ. რედ.: ელ. მეტრეველი, ც. ქურციკიძე. თბილისი, 1991. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=8&t=12285> ბოლო ნახვა: 28.05.2024.

ნათაძე, ნ. „დავითიანის“ შინაარსი, აღწაგობა და ძირითადი მოტივები.
პროექტი: ბიბლიოთეკა სკოლას. ხელმისაწვდომია ონლაინ:

http://www.nplg.gov.ge/civil/statiebi/saskolo/davitiani_shinaarsi.htm ბოლო ნახვა:
27.03.2021.

ნინიძე, მ. რეალური კომენტარი თანამედროვე აკადემიურ გამოცემაში
(გრიგოლ ორბელიანის ეპისტოლური მემკვიდრეობისა და აკაკი წერეთლის პოეზიის
მაგალითზე). ხელმისაწვდომია ონლაინ: [http://textologi.blogspot.com/p/blog-](http://textologi.blogspot.com/p/blog-page_8360.html)
[page_8360.html](http://textologi.blogspot.com/p/blog-page_8360.html) ბოლო ნახვა: 16.10.2023.

პიერ-ჰენრი დე ვალენსიენი. გრაფიკული ნახატი „მონუმენტი ალექსანდრე
დიდს“. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://www.getty.edu/art/collection/object/10A1CH>
ბოლო ნახვა: 11.12.2024.

რობაქიძე, გრ. „არჩილ ჯორჯაძეს“. ხელმისაწვდომია ონლაინ:
[https://burusi.wordpress.com/2009/05/30/%E1%83%92%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%92%E1%83%9D%E1%83%9A-](https://burusi.wordpress.com/2009/05/30/%E1%83%92%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%92%E1%83%9D%E1%83%9A-%E1%83%A0%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%98%E1%83%AB%E1%83%94-%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%A9%E1%83%98%E1%83%9A-%E1%83%AF%E1%83%9D/)
[%E1%83%A0%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%98%E1%83%AB%E1%83%94-%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%A9%E1%83%98%E1%83%9A-](https://burusi.wordpress.com/2009/05/30/%E1%83%A0%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%98%E1%83%AB%E1%83%94-%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%A9%E1%83%98%E1%83%9A-%E1%83%AF%E1%83%9D/)
[%E1%83%AF%E1%83%9D/](https://burusi.wordpress.com/2009/05/30/%E1%83%A0%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%98%E1%83%AB%E1%83%94-%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%A9%E1%83%98%E1%83%9A-%E1%83%AF%E1%83%9D/) ბოლო ნახვა: 12.08.2023.

რუხაძე, გრ. საღმრთისმეტყველო ლექსიკონი-ცნობარი. მე-2 გამოცემა. რედ.: გ.
კოპლატაძე. თბილისი, 2013. ხელმისაწვდომია ონლაინ:
<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=45&t=1998> ბოლო ნახვა: 18.05.2024.

სორდია, ლ. ანა კალანდაძის ესთეტიკის საკითხები. თბილისი, 2009.
ხელმისაწვდომია ონლაინ:
<https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/13575/1/AnaKalandadzisEstetikisSakitxebi.pdf>
ბოლო ნახვა: 12.04.2023.

სულხან-საბა ორბელიანი. სიტყვის კონა ქართული, რომელ არს ლექსიკონი. ს.
იორდანიშვილის რედაქციითა და ლექსიკონით. თბილისი, 1949. ხელმისაწვდომია

ონლაინ: <https://archive.org/details/sulxan-saba/page/366/mode/2up?view=theater> ბოლო
ნახვა: 28.05.2024.

ფუტკარაძე, ტ. ბუნ თურქნი: პალეოგრაფიული შეცდომა, თურქულენოვანი
ხალხის აღმნიშვნელი ერთ-ერთი უძველესი ეთნონიმი, კომპაქტურად
დასახლებული ლტოლვილი „თურქები“ თუ „სასტიკ წარმართთა“ აღმნიშვნელი
მეტაფორა? ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://iberiana.wordpress.com/about/t-putkaradze/> ბოლო ნახვა: 28.01.2025.

ღაღანიძე, მ. „ზევსური“ აკაკის პოეზიაში. სემიოტიკა. №2. 2007.
<http://semioticsjournal.wordpress.com/2010/08/05/მერაბ-ღაღანიძე-> ბოლო ნახვა:
17.11.2024.

ძველი ქართული ენის შეერთებული ლექსიკონი: 16800 სიტყვა. შედგენილია
ილ. აბულაძის, აკ. შანიძის, ივ. იმნაიშვილისა და სხვა ავტორთა ლექსიკონური
წყაროების მიხედვით. შემდგ.: გრ. რუხაძე; რედ.: გ. კოპლატაძე. დაიბეჭდა სრ. საქ.
კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II ლოცვა-კურთხევით. თბილისი, 2008.
ხელმისაწვდომია ონლაინ:
<http://www.nplg.gov.ge/saskolo/index.php?a=list&d=44&t=dict&w1=%E1%83%B0&w2=%E1%83%A0> ბოლო ნახვა: 18.05.2024.

ძველქართულ-ძველბერძნული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური
ტერმინოლოგიის დოკუმენტირებული ლექსიკონი = Old georgian-greek documented
dictionary of philosophical-theological terminology: (მასალები) / [ქართველოლ.,
ჰუმანიტ. და სოც. მეცნ. ფონდი რუსთაველის ფონდი; პროექტის ავტ. და სამეცნ.
ხელმძღვ. დ. მელიქიშვილი; პ/მგ რედ.: ა. ხარანაული, ბერძნ. ტექსტის რედ.: ლ.
გიგინეიშვილი, ვ. ჯუღელი]. თბილისი, 2010. ხელმისაწვდომია ონლაინ:
<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=index&d=27> ბოლო ნახვა: 23.05.2024.

წმინდა იოანე დამასკელი. მართლმადიდებელი სარწმუნოების ზედმიწევნით
გადმოცემა. თარგმნა ე. ჭელიძემ. თავი 22. თბილისი, 2018. ხელმისაწვდომია ონლაინ:
<https://www.orthodoxy.ge/gvtismetkveleba/damaskeli/22.htm> ბოლო ნახვა: 13.05.2024.

ხინთიბიძე, ე. ვის იმოწმებს და რატომ იმოწმებს რუსთველი? ქართველოლოგი.
ხელმისაწვდომია <http://kartvelologi.tsu.ge/public/ge/arqive/15/12> ბოლო ნახვა:
20.12.2023.

ხუროშვილი, გ. იოანე შავთელი, 2. „აბდულმესიანი“ – პოლიტიკური
თეოლოგიის პროექტი. ქართული ფილოსოფიისა და თეოლოგიის ენციკლოპედია.
ხელმისაწვდომია ონლაინ: <https://encyclopedia.ge/ka/print/133> ბოლო ნახვა: 07.11.2021

ჯოხაძე, მ. მერაბ კოსტავას საგალობლები. ქართული კულტურა. 5. 2020.
ხელმისაწვდომია ონლაინ:
<https://www.geculture.com/2020/05/25/%E1%83%9B%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%91-%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%A1-%E1%83%90%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%9A%E1%83%94/> ბოლო ნახვა: 12.03.2023.

Agathemerus, Hypotyposis Heographiae I, II, 1. In: Geographica Antiqua, cum notis I.
Vossii, Jac. Palmerii, Sam. Tennulii, ed. J. Gronovio. Lugduni Batavorum (Brittenburg), 1697.
ხელმისაწვდომია ონლაინ:
https://books.google.ge/books?id=aAcT_D6t_YwC&pg=PA178&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false ბოლო ნახვა: 10.05.2024.

d'Avezac, M. Aperçus historiques sur la rose des vents: lettre à Monsieur Henri
Narducci. Rome, 1874. ხელმისაწვდომია ონლაინ: https://books.google.ge/books?id=d-CiAAAAMAAJ&pg=PA10&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false ბოლო ნახვა: 10.05.2024.

Grillparzer, Fr. Medea. Trauerspiel in fünf Aufzügen. ხელმისაწვდომია ონლაინ:
<https://www.gutenberg.org/cache/epub/7945/pg7945.html>. ბოლო ნახვა: 30.10.2023

Kamushadze, M. Medea in Georgian Poetry. HELLENIC DIMENSION. Materials of
the Riga 3rd International Conference on Hellenic Studies. Eds Brigita Aleksejeva, O. Lāms,
I. Rūmniece. University of Latvia. 2012. ხელმისაწვდომია ონლაინ:

https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Hellenic-Dimension.pdf ბოლო ნახვა: 29.10.2023.

Perseus Collection, Greek and Roman Materials

<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/collection?collection=Perseus%3Acollection%3AGrec-o-Roman> Last viewed: 09.11.2021.

Wood, Jas. G. Appendix, On the Number, Direction and Nomenclature of the Winds in Classical and Later Times. In: Theophrastus of Eresus. on Winds and on Weather Signs. Translated with introduction and notes, and an Appendix on the Direction, Number and Nomenclature of the Winds in Classical and Later Times by Jas. G. Wood, ed. by J.G. Symons. London, 1894. ხელმისაწვდომია ონლაინ: <http://climatepositions.com/wp-content/uploads/2014/03/theophrastusofer00theo.pdf> ბოლო ნახვა: 05.05.2024.